MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUȚIA PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI
JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND
RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA
PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL
AND SOCIOLOGICAL
RESEARCH

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

DECLARAȚIA DE RĂSPUNDERE MANAGERIALĂ

În temeiul prevederilor art.16 alin.(1) din Legea m.229/2010 privind controlul financiar public intern, subsemnatul, Victor JUC, dr. hab., prof. univ., in calitate de Director, declar că I.P. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, dispune de un sistem de control intern managerial a cărui organizare și funcționare permite integral furnizarea unei asigurări rezonabile precum că fondurile publice alocate în scopul atingerii obiectivelor strategice și operaționale au fost utilizate in condiții de transparență, economicitate, eficiență, eficacitate, legalitate, etică și integritate.

Sistemul de control intern managerial și măsurile privind sporirea eficacității acestuia au la bază, managementul riscurilor.

Pe baza rezultatelor autoevaluării, apreciez că la data de 31 decembrie 2019, sistemul de control intern managerial al I.P. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice este parțial conform cu Standardele naționale de control intern în sectorul public.

Această Declarație se întemeiază pe o apreciere realistă, corectă și completă a sistemului de control intern managerial al entității, emisă prin asumarea răspunderii manageriale.

Declarația are drept temei informalii și constatări consemnate in documentele aferente autoevaluării sistemului de control intern managerial al entității publice, precum și în rapoartele de audit intern și extern.

Data: 14 februarie 2020 Semnătura _____

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

**INSTITUȚIE PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI
JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE,
POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/129
«19» iulie 2021

MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND
RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

**PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL
AND SOCIOLOGICAL
RESEARCH**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

DISPOZIȚIE

privind asigurarea unui mediu sigur de activitate la locul de muncă a personalului Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/129 din 19 iulie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.54 din 29 aprilie 2021 (HCNESP nr.54/2021), executorie pentru autoritățile administrației publice centrale și locale, indiferent de domeniul de activitate și de forma juridică de organizare și al Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr. 57 din 17 iulie 2021 (HCNESP nr. 57/2021), prin care s-a constatat evoluția nefavorabilă a procesului epidemiologic prin infecția Covid-19 la nivel internațional și în plan național, **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție se referă la măsurile suplimentare privind necesitatea asigurării unui mediu sigur de activitate la locul de muncă a personalului Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 17 iulie - 31 iulie 2021, inclusiv, fără a aduce atingere prevederilor Dispoziției nr.56/119 din 30 iunie 2021.
2. Se recomandă și se încurajează insistent vaccinarea personalului Institutului împotriva Covid-19, în scopul atingerii către data de 1 septembrie 2021 a ratei de vaccinare în rândul angajaților în proporție de minimum 70 de procente.
3. În data de 3 septembrie 2021 șefii de Centre/șeful Serviciului personal vor prezenta conducerii Institutului lista persoanelor imunizate cu o doză/cu două doze de vaccin antiCovid-19.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 1 (un) metru, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.

5. Directorii de Centre și șeful Serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;

6. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUȚIE PUBLICĂ INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION AND RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

PUBLIC INSTITUTION INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/155
«15» septembrie 2021

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/155 din 15 septembrie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.61 din 09 septembrie 2021 (HCNESP nr.61/2021) executorie pentru autoritățile administrației publice centrale și locale, indiferent de domeniul de activitate și forma juridică de organizare (p. 10), prin care s-a declarat stare de urgență în sănătate publică pe întregul teritoriu al Republicii Moldova în perioada 10.09 - 30.10.2021 (p.1), **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 16 septembrie – 30 octombrie 2021, inclusiv.
2. Se prelungește regimul mixt de lucru, cu exercitarea activității de muncă atât de la distanță, cât și cu prezență fizică. Personalul va fi atras la serviciu în baza unui regim flexibil și în strictă conformitate cu necesitățile de activitate.
3. Conferințele științifice planificate în perioada de valabilitate a prezentei Dispoziții, ședințele Centrelor și ale Seminarelor Științifice de Profil se vor desfășura în format mixt, atât în regim online, cât și cu prezență fizică, în funcție de împrejurări și cu informarea obligatorie a conducerii Institutului.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 1 (un) metru, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.
5. Se instituie orarul de muncă de la 08.00 până la 16.30, pauza de masă de la 12.00 până la 12.30.

6. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
7. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUȚIE PUBLICĂ INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION AND RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

PUBLIC INSTITUTION INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/08 din 17 ianuarie 2022

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr. 1 din 13 ianuarie 2022 (HCNESP nr. 1/2022), prin care s-a prelungit starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul Republicii Moldova până la 15 martie 2022 inclusiv, declarată prin HCNESP nr. 61 din 09 septembrie 2021 (HCNESP nr. 61/2021), **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 17 ianuarie 2022 – 15 martie 2022 inclusiv.
2. Se prelungește regimul mixt de lucru, cu exercitarea în mod prioritar a activității de muncă de la distanță. Personalul va fi atras la serviciu în baza unui regim flexibil și în strictă conformitate cu necesitățile de activitate.
3. Conferințele științifice planificate în perioada de valabilitate a prezentei Dispoziții, ședințele Centrelor Institutului și ale Seminarelor Științifice de Profil se vor desfășura în format mixt, atât în regim online, cât și cu prezență fizică, în funcție de împrejurări și cu informarea obligatorie a conducerii Institutului.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 1 (un) metru, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.
5. Se instituie orarul de muncă de la 08.00 până la 16.30, pauza de masă de la 12.00 până la 12.30.

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
– Intrare/Ieșire 56/08
« 17 » 01 2022

6. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;

7. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

**INSTITUȚIE PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI
JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND
RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

**PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL
AND SOCIOLOGICAL
RESEARCH**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/40
« 16 » februarie 2021

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/40 din 16 februarie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.35 din 27 noiembrie 2020 (HCNESP nr.35/2020), executorie pentru autoritățile administrației publice centrale și locale, indiferent de domeniul de activitate și forma juridică de organizare, prin care s-a declarat starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul Republicii Moldova pe perioada 30 noiembrie 2020 -15 ianuarie 2021, fiind stabilit nivelul de alertă Cod Roșu, Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr. 36 din 04 decembrie 2020 (HCNESP nr. 36/2020), prin care s-a stabilit organizarea desfășurării activității în regim special de lucru, Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr. 42 din 13 ianuarie 2021 (HCNESP nr 42/2021), prin care s-a prelungit starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul Republicii Moldova pînă la 15 februarie 2021, inclusiv și al Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr. 45 din 15 februarie 2021 (HCNESP nr. 45/2021), prin care s-a constatat că situația epidemiologică rămâne a fi nefavorabilă și se prelungește starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul Republicii Moldova pînă la 15 aprilie 2021, inclusiv, luând ca bază pct. 1, 2, 3, 16, 17, 19 și 20, **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție prelungește prevederile Dispoziției nr. 56/206 din 30 noiembrie 2020, Dispoziției nr.56/208 din 04 decembrie 2020, Dispoziției nr.56/212 din 14 decembrie 2020, Dispoziției nr.56/01 din 04 ianuarie 2021 și ale Dispoziției nr. 56/16 din 15 ianuarie 2021 și stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 16 februarie – 15 martie 2021, inclusiv;

2. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
3. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat va fi revizuit și adus la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

**INSTITUȚIE PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI
JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND
RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

**PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL
AND SOCIOLOGICAL
RESEARCH**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/71
« 02 » aprilie 2021

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/71 din 02 aprilie 2021

În temeiul art.1 din Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 49 din 31 martie 2021, prin care s-a declarat stare de urgență pe întreg teritoriul Republicii Moldova pe perioada 01 aprilie – 30 mai 2021 și al art.1, 2, 4, 5, și 6 din Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova nr. 1 din 01 aprilie 2021 (Dispoziția CSE nr. 1/2021), **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție prelungește prevederile Dispoziției nr. 56/206 din 30 noiembrie 2020, Dispoziției nr.56/208 din 04 decembrie 2020, Dispoziției nr.56/212 din 14 decembrie 2020, Dispoziției nr.56/01 din 04 ianuarie 2021, Dispoziției nr. 56/16 din 15 ianuarie 2021, Dispoziției nr. 56/40 din 16 februarie 2021 și ale Dispoziției nr. 56/60 din 15 martie 2021 în măsura că nu contravin prescripțiilor Dispoziției CSE nr.1 din 01 aprilie 2021 și stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 02 aprilie – 30 mai 2021, inclusiv;
2. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
3. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat va fi revizuit și adus la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

**INSTITUȚIE PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI
JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/119
«30» iunie 2021

MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND
RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

**PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL
AND SOCIOLOGICAL
RESEARCH**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

nr. 56/119 din 30 iunie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.54 din 29 aprilie 2021 (HCNESP nr.54/2021), executorie pentru autoritățile administrației publice centrale și locale, indiferent de domeniul de activitate și forma juridică de organizare și al Hotărârii Comisiei Extraordinare de Sănătate Publică a municipiului Chișinău nr. 39 sin 27 mai 2021 (HCESPMC nr. 39/2021), prin care s-a stabilit gradul de alertă Cod galben privind situația epidemiologică prin infecția Covid-19, **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 01 iulie - 31 iulie 2021, inclusiv.
2. Se instituie regimul mixt de lucru, cu exercitarea activității de muncă atât de la distanță, cât și cu prezență. Până în data de 02 iulie 2021 șefii de Centre/șefii de proiecte vor prezenta conducerii și serviciului personal al Institutului graficul de prezență, prin atragerea la serviciu a personalului în baza unui regim flexibil și în strictă conformitate cu necesitățile de activitate.
3. Conferințele științifice planificate în perioada de valabilitate a prezentei Dispoziții, ședințele Centrelor și ale Seminarelor Științifice de Profil se vor desfășura în format mixt, atât în regim online, cât și cu prezență fizică, în funcție de împrejurări și cu informarea obligatorie a conducerii Institutului.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 1 (un) metru, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.
5. Se instituie orarul de muncă de la 08.00 până la 16.30, pauza de masă de la 12.00 până la 12.30.

6. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
7. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

**INSTITUȚIE PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI
JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND
RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

**PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL
AND SOCIOLOGICAL
RESEARCH**

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/133 din 30 iulie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.54 din 29 aprilie 2021 (HCNESP nr.54/2021), executorie pentru autoritățile administrației publice centrale și locale, indiferent de domeniul de activitate și forma juridică de organizare și al Hotărârii Comisiei Extraordinare de Sănătate Publică a municipiului Chișinău nr. 41 din 27 iulie 2021 (HCESPMC nr. 41/2021), prin care s-a stabilit gradul de alertă Cod galben privind situația epidemiologică prin infecția Covid -19 în mun. Chișinău, ținând cont de prevederile Dispoziției nr, 56/129 din 19 iulie 2021, **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 01 august – 31 august 2021, inclusiv.
2. Se prelungește regimul mixt de lucru, cu exercitarea activității de muncă atât de la distanță, cât și cu prezență. Personalul va fi atras la serviciu în baza unui regim flexibil și în strictă conformitate cu necesitățile de activitate.
3. Conferințele științifice planificate în perioada de valabilitate a prezentei Dispoziții, ședințele Centrelor și ale Seminarelor Științifice de Profil se vor desfășura în format mixt, atât în regim online, cât și cu prezență fizică, în funcție de împrejurări și cu informarea obligatorie a conducerii Institutului.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 1 (un) metru, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.
5. Se instituie orarul de muncă de la 08.00 până la 16.30, pauza de masă de la 12.00 până la 12.30.

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/133
« 30 » iulie 2021

6. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
7. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUȚIE PUBLICĂ INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION AND RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

PUBLIC INSTITUTION INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/181
«01» 11 2021

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/181 din 29 octombrie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.64 din 26 octombrie 2021 (HCNESP nr.64/2021), prin care s-a prelungit starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul Republicii Moldova până la 30 noiembrie 2021 inclusiv, declarată prin HCNESP nr. 61 din 09 septembrie 2021, **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 01 noiembrie -30 noiembrie 2021, inclusiv.
2. Se prelungește regimul mixt de lucru, cu exercitarea în mod prioritar a activității de muncă de la distanță. Personalul va fi atras la serviciu în baza unui regim flexibil și în strictă conformitate cu necesitățile de activitate.
3. Conferințele științifice planificate în perioada de valabilitate a prezentei Dispoziții, ședințele Centrelor Institutului și ale Seminarelor Științifice de Profil se vor desfășura în format mixt, atât în regim online, cât și cu prezență fizică, în funcție de împrejurări și cu informarea obligatorie a conducerii Institutului.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 2 (doi) metri, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.
5. Se instituie orarul de muncă de la 08.00 până la 16.30, pauza de masă de la 12.00 până la 12.30.

6. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
7. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUȚIE PUBLICĂ INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/204
« 01 » 12 2021

MINISTRY OF EDUCATION AND RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA

PUBLIC INSTITUTION INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

DISPOZIȚIE

privind activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice nr. 56/204 din 01 decembrie 2021

În temeiul Hotărârii Comisiei Naționale Extraordinare de Sănătate Publică nr.65 din 26 noiembrie 2021 (HCNESP nr.65/2021), prin care s-a prelungit starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul Republicii Moldova până la 15 ianuarie 2022 inclusiv, declarată prin HCNESP nr. 61 din 09 septembrie 2021, **Dispun**:

1. Prezenta Dispoziție stabilește activitatea Instituției Publice Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (în continuare: Institut) în perioada 01 decembrie 2021 – 15 ianuarie 2022, inclusiv.
2. Se prelungește regimul mixt de lucru, cu exercitarea în mod prioritar a activității de muncă de la distanță. Personalul va fi atras la serviciu în baza unui regim flexibil și în strictă conformitate cu necesitățile de activitate.
3. Conferințele științifice planificate în perioada de valabilitate a prezentei Dispoziții, ședințele Centrelor Institutului și ale Seminarelor Științifice de Profil se vor desfășura în format mixt, atât în regim online, cât și cu prezență fizică, în funcție de împrejurări și cu informarea obligatorie a conducerii Institutului.
4. În timpul aflării la serviciu angajații vor respecta cu strictețe distanța socială între persoane de minimum 1 (un) metru, regulile de igienă a mâinilor, regulile de igienă respiratorie și regimul purtării obligatorie a măștilor de protecție.
5. Se instituie orarul de muncă de la 08.00 până la 16.30, pauza de masă de la 12.00 până la 12.30.

6. Conducătorii de proiecte, directorii de Centre și șeful serviciului personal vor întreprinde toate acțiunile necesare pentru informarea tuturor angajaților Institutului cu textul prezentei Dispoziții;
7. În funcție de evoluția situației epidemiologice din Republica Moldova, termenul indicat și măsurile de sănătate publică vor fi revizuite și aduse la cunoștință tuturor angajaților.

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Centrul Sociologie și Psihologie Socială

FORMAREA ŞI CONSOLIDAREA COEZIUNII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL APROPIERII DE UNIUNEA EUROPEANĂ

VOLUMUL I
STUDIU SOCIOLOGIC

Coordonator: doctor Victor MOCANU

Chişinău • 2021

Formarea si consolidarea__corectura.indd 1 15.04.2021 09:40:16

CZU 316.4(478):303.425(082)
F 79

Lucrarea este recomandată pentru publicare de Consiliul Științific
al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Lucrarea este elaborată în baza rapoartelor științifice prezentate de cercetătorii științifici ai Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice la Conferința internațională științifico-practică «Феномен солідарності і соціальної згуртованості в Україні та Республіці Молдова: нові виклики та контексти» (Chișinău/Odessa 30 iunie 2020), din cadrul Programului de stat: 20.80009.1606.13 – „Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană". Director de proiect: doctor în sociologie Victor Mocanu.

Coordonator: Victor MOCANU

Colectivul de autori:

Ludmila MALCOCI, dr. habilitat în sociologie, profesor cercetător
Victor MOCANU, dr. în sociologie, conf. cercetător
Gheorghe CĂLCÂI, dr. în filosofie, conf. cercetător
Ion MOCANU, dr. în sociologie
Tatiana SPĂTARU, dr. habilitat în sociologie, conf. universitar
Andrei DUMBRĂVEANU, dr. în sociologie, conf. universitar
Angela MOCANU, dr. în sociologie, conf. cercetător
Ina FILIPOV, cercetător științific
Veaceslav REABCINSCHII, cercetător științific
Petru NEGURĂ, dr. în sociologie, conf. universitar
Lucia GAȘPER, dr. în psihologie
Mihai POTOROACĂ, cercetător științific

Redactor: Tamara OSMOCHESCU
Procesare computerizată: Elena CURMEI
Design copertă: Vitalie LECA

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii din Republica Moldova

Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană: [în vol.] / Ludmila Malcoci, Victor Mocanu, Gheorghe Călcâi [et al.]; coordonator: Victor Mocanu; Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Centrul Sociologie și Psihologie Socială. – Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021 (ÎS FEP "Tipografia Centrală") – . – ISBN 978-9975-157-26-1.

Vol. 1: Studiu sociologic. – 2021. – 248 p. : fig., tab. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 100 ex. – ISBN 978-9975-157-27-8.

316.4(478):303.425(082)
F 79

ISBN 978-9975-157-27-8.

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

Formarea si consolidarea__corectura.indd 2 15.04.2021 09:40:16

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE (Victor JUC) 4

Metodologia cercetării coeziunii sociale în Republica Moldova (Ludmila MALCOCI, Victor MOCANU) 5

Relevanța coeziunii sociale în studiul societății moderne (Tatiana SPĂTARU) 35

Solidaritatea socială: forme și manifestări (Andrei DUMBRĂVEANU) 59

Coeziunea socială și încrederea în instituții ca factori de modernizare a Republicii Moldova în epoca globalizării (Ion MOCANU) 89

Dimensiunea culturală a coeziunii sociale în Republica Moldova: abordare europeană (Veaceslav REABCINSCHII) 103

Combaterea sărăciei – condiție de consolidare a coeziunii sociale (Gheorghe CĂLCÂI) 131

Solidaritate și întrajutorare în Republica Moldova: analiză sociologică (Angela MOCANU) 147

Elementele cadrului conceptual al coeziunii sociale (Ina FILIPOV) 159

Capital social și coeziune socială în Republica Moldova în contextul Pandemiei COVID – 19 (Petru NEGURĂ, Lucia GAȘPER, Mihai POTOROACĂ) 171

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI GENERALE 231

GENERAL CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS 239

Formarea si consolidarea__corectura.indd 3 15.04.2021 09:40:16

Cuvânt înainte

În perioada independenței, societatea din Republica Moldova se caracterizează printr-un nivel destul de scăzut de coeziune, fragmentările și clivajele accentuându-se cu intensitate în condițiile tranziției anunțate și nefinalizate. Pandemia de coronavirus de tip nou a amplificat în mod substanțial gravitatea problemelor endemice pe care le parcurg societatea și economia Republicii Moldova, reconfirmând vulnerabilitățile și demonstrând fragilitatea politicilor de stat, inclusiv la capitolul capacități de funcționalitate instituțională. Ar fi incorect, în același timp, dacă n-am sublinia că statele cu democrație sustenabilă și cu economie funcțională de piață de asemenea se confruntă cu probleme deosebit de grave, în special privind domeniul ocrotirii sănătății și asigurării securității sanitare, epidemia de coronavirus fiind, incontestabil, de nivel și de caracter global. Însă pandemia a demonstrat diferența de potențial economic și de suport de care ar putea să beneficieze oamenii și statele cu diferit statut în raport cu Uniunea Europeană.

Lucrarea de față include nouă compartimente, în care sunt abordate și analizate mai multe componente ce țin de fenomenul coeziunii sociale, fiind elucidați, cu precădere, factorii meniți să contribuie la fortificarea societății Republicii Moldova. Capitolele de factură conceptuală și teoretico-metodologică pun în lumină și sunt analizate aparatul categorial-ideatic, abordările, metodele și mijloacele de investigație științifică, asigurând și contribuind la buna cunoaștere și explicare a materialului supus cercetărilor. Altă categorie de capitole vizează compartimente concrete, centrate pe componente ce se referă la coeziunea socială, precum capitolul social, solidaritatea, securitatea socială și combaterea sărăciei, încrederea instituțională și dimensiunea culturală.

Coeziunea socială este abordată ca o stare spre care societățile tind și ca un proces, ce reprezintă parcursul spre această stare cu statut de ideal social. Însă datele empirice denotă că societatea din Republica Moldova se confruntă cu dificultăți la capitolele „securitate socială", „prezervarea capitolului social" sau „încredere instituțională", pandemia a amplificat riscurile și amenințările de insecuritate, alimentând excluziunea și neîncrederea. Criza pandemică a punctat vulnerabilitățile și a solicitat acțiune instituțională și asociativă, conjugarea eforturilor și mobilizarea energiilor sociale, mai ales pe fundalul unor noi așteptări și eventuale deschideri de ordin politic, atât de necesare pentru Republica Moldova.

Victor Juc, ***doctor habilitat în științe politice, profesor universitar***

Formarea si consolidarea__corectura.indd 4 15.04.2021 09:40:16

METODOLOGIA CERCETĂRII COEZIUNII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

THE RESEARCH METHODOLOGY OF SOCIAL COHESION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ludmila MALCOCI, ***doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător,***
Victor MOCANU, ***doctor în sociologie, conferențiar cercetător***

Summary

The article is focused on methodological aspects and main indicators for social cohesion research in the Republic of Moldova. Based on literature revew, the authors concluded that social cohesion is a multiaspectual phenomenon, which depends on various social contexts and it is very difficult to be measureed with the same methodological tools. Folowing the reccomendations of the World Bank, OECD, Council of Europe and the European Commission, and based on own pilot research, the authors are suggesting to use as basic dimensions for measuring social cohesion: social welfare, social capital and social mobility. Social welfare shall be researched as complex phenomenon, in a comprehensive logical framework, covering three aspects: living conditions, quality of life and sustainability, with focus on concrete conditions and perceptions. The social capital shall be measured from three dimensions perspectives: involvement in various groups and networks, including parties and non-governamental organisations; trust in institutions, neigbors, friends and foreigners and level of community cooperation for solving joint problems. All those three dimensions sould be researched at level of action and perceptions. Social mobility is the third dimension most frequently used for measuring social cohesion. The social mobility shal be researched from two perspectives: inter-generational mobility between parents and children or grandchildren and as intra-generational mobility - throughout the lives of individuals. Social mobility shows how the quality of life, employment status, education, health, etc. have changed during the life of individuals and compared to their parents.

Keywords: *social cohesion, solidarity, belonging, participation, trust, tolerance, social inclusion, social mobility.*

Abordări teoretico-metodologice ale coeziunii sociale

În literatura de specialitate nu există o noțiune unică și bine definită a coeziunii sociale, aceasta fiind interpretată în funcție de disciplina de studiu.

În conformitate cu *Dicționarul de Sociologie*, coeziunea socială este definită ca *situație a unui grup formând un tot, părțile fiind strâns legate între ele. Un*

Formarea si consolidarea__corectura.indd 5 15.04.2021 09:40:16

grup cu coeziune înaltă este caracterizat printr-un grad ridicat de consens, de adeziune la obiectivele comune și prin relații de cooperare. Coeziunea se manifestă printr-un nivel ridicat de integrare a indivizilor în grup. Un grup cu coeziune ridicată exercită puternice presiuni de eliminare a conflictelor și tensiunilor. Cu cât un grup este mai coeziv și mai atractiv pentru membrii săi, cu atât va fi mai puternică presiunea de eliminare a comportamentelor deviante. Coeziunea asigură un grad ridicat de conformism; membrii grupului vor tinde să-și modifice opiniile și comportamentele în acord cu normele grupului. Coeziunea generează persoanelor din grup un grad ridicat de satisfacție, confort psihologic, un sentiment de securitate. Situațiile de anxietate determină o creștere a coeziunii. Dacă normele (informale) ale grupului susțin obiectivele organizației, coeziunea este un factor pozitiv important al performanței și unul negativ, dacă grupul este orientat contraproductiv sau este indiferent față de aceste obiective. în sociometrie, coeziunea este definită (și măsurată) prin densitatea relațiilor preferențiale reciproce existente între membrii unui grup [1]. Astfel, autorii articolului din Dicționar definesc noțiunea de coeziune din perspectivă socială, denotă caracteristicile acestui fenomen și evidențiază laturile pozitive și cele negative ale fenomenului din perspectivele individului și ale grupului.

În contextul celor menționate mai sus, putem spune că la baza dezvoltării conceptului de coeziune socială au stat cercetările sociologice și psihologice cu referință la dinamica grupurilor sociale. Menționăm cercetarea psihologiei mulțimilor de Gustav le Bon (1896), care analizează influența mulțimii asupra comportamentului individului; studiile lui Emil Durkheim (1897) asupra fenomenului suicidului, în conformitate cu care se ajunge la ipoteza că rata suicidului în diferite colectivități depinde de gradul de solidaritate dintre membrii acestor colectivități; cercetările experimentale ale lui Iacob Moreno (1934) asupra dinamicii dezvoltării relațiilor în grupuri și influența acestora asupra comportamentului indivizilor; studiile lui Leon Festinger, care au dus la formalizarea teoriei coeziunii de grup și în conformitate cu care coeziunea este un fenomen-cheie al continuității statutului de membru, cimentul care unește membrii unui grup și menține relațiile dintre aceștia. Un aport considerabil la dezvoltarea noțiunii de coeziune socială l-au adus și cercetările asupra rețelelor sociale [2].

Jane Jenson, în lucrarea sa privind cartografierea coeziunii sociale, definește coeziunea socială *drept un proces continuu de dezvoltare a unei comunități umane cu valori împărtășite, provocări împărtășite și oportunități egale, care se*

Formarea si consolidarea__corectura.indd 6 15.04.2021 09:40:17

bazează pe încredere, speranță și reciprocitate. Totodată, cercetătorul identifică cinci dimensiuni de bază pentru măsurarea coeziunii sociale, și anume:

1) apartenență/izolare,
2) includere/excludere,
3) participare/neimplicare,
4) recunoaștere/respingere,
5) legitimare/non legitimare [3].

Aceste dimensiuni permit măsurarea fenomenului de coeziune socială din mai multe perspective pe o scară de la respingere totală până la includere totală. Astfel, de exemplu, apartenența de grup poate fi măsurată de la izolarea totală până la includerea totală a respondenților la nivel de grupuri, comunități, societate. În cazul includerii/excluderii, putem măsura fenomenul de la excluderea socială totală până la includere pe anumite domenii sau chiar includerea grupurilor sociale la nivel de comunitate și societate. Aceleași momente pot fi menționate și în cazul participării, recunoașterii și legitimării.

Paul Bernardt dezvoltă în continuare abordările lui Jenson. El propune măsurarea coeziunii sociale din două perspective: a sferelor sociale (economică, politică, socială, culturală) și a relațiilor sociale (la nivel de atitudini și comportamente). În consecință, Bernardt propune 6 dimensiuni pentru măsurarea coeziunii sociale:

1) inserție/excludere,
2) legitimare/non-legitimare,
3) recunoaștere/respingere,
4) egalitate/inegalitate,
5) participare/pasivitate,
6) afiliere/izolare.

Bernardt consideră coeziunea socială drept un *quasi concept, o construcție mentală hibridă dezvoltată de jocurile politice, care se bazează pe analiza datelor în anumite contexte. Această construcție este firesc să rămână nedefinită pentru a putea fi adaptată la necesitățile acțiunii politice* [4]. Această abordare introduce analiza multidimensională a coeziunii sociale bazată pe abordări sociopsihologice – la nivel de sfere sociale și la nivel de atitudini și comportamente. Totodată este introdus un nou aspect pentru cercetare – egalitatea/inegalitatea, fapt ce complementează procesul, asigurându-i un grad de măsurare mai comprehensiv.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 7 15.04.2021 09:40:17

Andy Green și Jan Germen Janmaat analizează coeziunea socială din perspectiva instituțiilor sociale și a atitudinilor și comportamentelor. Astfel, ei menționează că, *coeziunea socială include anumite caracteristici societale ce țin de atitudini și comportamente și anumite instituții și mecanisme sociale*. Astfel, atitudinile și comportamentele caracteristice coeziunii sociale includ:

1. valori și obiective împărtășite (precum ar fi libertatea, democrația, meritocrația, egalitatea);
2. senzația de apartenență și identitate comună (inclusiv identitatea națională și alte forme de identitate);
3. toleranța și respectul pentru alte persoane;
4. încrederea interpersonală și instituțională;
5. cooperarea civică;
6. participarea civică activă;
7. comportamente în acord cu legislația (rata redusă a criminalității).

Cu referință la instituțiile și mecanismele sociale, autorii în cauză menționează că acestea includ următoarele:

1. mecanismele de împărtășire a riscurilor și de asigurare a protecției sociale (stat bazat pe bunăstare socială);
2. mecanismele de redistribuire (cum ar fi taxele) pentru a asigura egalitatea și echitatea oportunităților; și
3. mecanismele de soluționare a conflictelor [5].

Astfel, acești autori definesc coeziunea socială mai mult din perspectiva valorilor comune și asigurării solidarității sociale bazate pe echitate, egalitate, toleranță și comportamente în acord cu legislația. Coeziunea socială este analizată mai mult din perspectiva respectării traiului în comun în vederea asigurării drepturilor persoanelor și menținerii durabile a societății.

O'Conner definește coeziunea socială din perspectiva valorilor, diferențelor și asociațiilor și rețelelor, adăugând aici și categoria de infrastructură. Astfel, el consideră coeziunea socială ca acoperind trei categorii de aspecte: *valori, identitate și cultură, ce definesc o anumită comunitate; diferențe și diviziări: inegalități și inechități, diversitate culturală, diviziări geografice; asociații și rețele, infrastructură* [6].

În accepțiunea lui Chan și a altor autori, coeziunea socială este o stare care se referă la interacțiunile dintre membrii societății pe verticală și pe orizontală. Aceste interacțiuni se bazează pe atitudini și norme care includ încrederea, simțul de apartenență și disponibilitatea de a participa și de a

Formarea si consolidarea__corectura.indd 8 15.04.2021 09:40:17

ajuta, precum și pe manifestările comportamentale ale acestora. Autorii propun o definiție bazată mai mult pe nevoia de operaționalizare a fenomenului, considerând că *membrii unei comunități manifestă coeziune dacă sunt îndeplinite cumulativ trei condiții:*

1. *au încredere, ajută și cooperează cu ceilalți membri ai comunității;*
2. *împărtășesc o identitate comună sau un simț al apartenenței la comunitate;*
3. *trăirile subiective explicitate la (1) și (2) sunt manifestate obiectiv în comportament* [7].

Consiliul Europei definește coeziunea socială drept *capacitatea societății de a asigura bunăstare pentru toți membrii, minimalizând disparitățile și excluzând marginalizarea.* În acest context, coeziunea socială este definită ca o finalitate, care asigură bunăstarea tuturor membrilor societății în baza următoarelor principii: acces egal la drepturi și resurse, o atenție deosebită fiind acordată grupurilor vulnerabile; împărtășirea responsabilităților; abordare activă bazată pe participare și reconciliere; managementul balanței dintre interese, generații și domenii de acțiune [8].

În conformitate cu Strategia revizuită pentru coeziune socială, aprobată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 31 martie 2004, coeziunea socială presupune următoarele dimensiuni: (1) calitatea vieții, care este echivalată cu bunăstarea indivizilor, inclusiv a celor vulnerabili, în diferite sfere sociale; (2) mediul de viață, care include diferite sectoare (autoritățile publice, sectorul privat, sectorul public, sectorul non-guvernamental) și acțiuni (publice și private; (3) constituienții de bază ai vieții (valorile, sentimentele, cunoștințele, relațiile etc.). Aspectele-cheie ale fiecărei dimensiuni ale coeziunii sociale în conformitate cu definiția Consiliului Europei sunt destul de bine redate în raportul PNUD Moldova Aspecte ale excluziunii sociale din Moldova (vezi *Tabelul 1*).

Astfel, dacă ne referim la calitatea vieții, sau bunăstarea socială, aspectele-cheie la nivel de societate sunt non-violența în soluționarea conflictelor și pacea, iar la nivel individual și interindividual - egalitatea în realizarea drepturilor/interzicerea discriminării; demnitatea/aprecierea; autonomia/dezvoltarea personală; participarea/îndeplinirea obligațiilor cetățenilor.

În cazul mediului de viață, care presupune responsabilitatea reciprocă a tuturor actorilor-cheie, scopul coeziunii sociale constă în asigurarea dezvoltării stabile, inclusive economice, în toate domeniile din perspectiva drepturilor omului în vederea asigurării echității sociale și bunăstării tuturor persoanelor.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 9 15.04.2021 09:40:17

Tabelul 1. **Componentele coeziunii sociale**

Aspectele realității sociale	Nivelul de realizare	Aspecte-cheie ale coeziunii sociale
Calitatea vieții (bunăstarea generală)	La nivel de societate	Nonviolența în soluționarea conflictelor, pacea
	La nivel individual și interindividual	Bunăstarea cetățeanului: - egalitatea în realizarea drepturilor/interzicerea discriminării; - demnitatea/aprecierea; - autonomia/dezvoltarea personală; - participarea/îndeplinirea obligațiilor cetățenilor
Mediul de viață (responsabilitatea reciprocă a participanților)	Condițiile generale ale responsabilității reciproce a participanților pentru bunăstarea generală	Scopul general al bunăstării: caracterul universal și inseparabilitatea drepturilor umane și dezvoltării stabile
		Metodele responsabilității reciproce: conștiința civică, abordarea asociativă și competențele democratice
		Economia întru bunăstarea individuală și colectivă (compatibilitatea obiectivelor și dezvoltării economice și coeziunii sociale)
Componentele de bază ale vieții (integritate)	Legături	Legături pe verticală (altele decât tradițiile și/sau sistemele economice și instituționale)
	Încredere	Măsurarea triplă a încrederii: - încrederea în sine și în relațiile interpersonale; - încrederea în instituții, ONG-uri, întreprinderi; - încrederea în viitor
	Cunoștințe colective și simțul apartenenței	Cunoștințe generale și conștiința civică colectivă, sentimentul de apartenență multiplă, care presupune dreptul la diferențieri, interdependență și responsabilitate reciprocă.
	Valori	Valori civice: - sentimentul justiției și binelui comun; - sentimentul de solidaritate și responsabilitate socială; - toleranța/interesul față de diferențieri/sinceritate
	Sentimente	Satisfacerea aspirației oamenilor la o viață autonomă onorabilă

Sursa: Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice, raport UNDP, Moldova 2010, p. 14.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 10 15.04.2021 09:40:17

Aspectele-cheie ale coeziunii din perspectiva constituienților de bază sunt următoarele: relațiile pe verticală; încrederea (nivelul de încredere în sine, relații interpersonale, instituții, încrederea în viitor); simțul apartenenței (apartenența multiplă care presupune dreptul la diferențieri, interdependeță și responsabilitate reciprocă); valorile civice (sentimentul justiției, solidarității, responsabilitatea socială, toleranța) și satisfacerea aspirațiilor oamenilor la o viață demnă.

Ulterior, Consiliul Europei (2005) a publicat un Ghid metodologic pentru dezvoltarea indicatorilor de coeziune socială. În conformitate cu acest Ghid, principalele concepte legate de coeziunea socială sunt: incluziunea/ excluziunea socială, capitalul social, calitatea vieții. Delimitările conceptuale ale acestor termeni sunt reflectate în documentele ce fundamentează direcțiile de acțiune la nivelul Uniunii Europene [9].

Excluziunea socială constituie un aspect al primei dimensiuni a coeziunii sociale. Ea este determinată de anumite deficiențe în activitatea sistemului democratic și legal, a pieței muncii, a sistemului de bunăstare și a sistemuli familiei și comunității. Anume aceste sisteme, ce trebuie să promoveze integritatea civică, economică, socială și interpersonală, se confruntă cu anumite disfuncții ce conduc la segregarea și excluziunea socială a unor grupuri de oameni.

Capitalul social constituie o a doua mare dimensiune ce poate fi utilizată în descrierea coeziunii sociale a unei societăți. Acest concept poate fi asociat cu frecvența și calitatea relațiilor dintre indivizi și grupuri, încrederea și implicarea ca urmare a existenței unor valori, norme, sentimente comune împărtășite de către indivizi, un sens al apartenenței și al solidarității ce este fundamental în asigurarea coerenței sociale interne a unei societăți.

Calitatea vieții ține atât de excluziunea socială, cât și de capitalul social și presupune bunăstarea individului în diferite sfere ale vieții, gradul de satisfacție al acestuia de viață în general, precum și oportunitățile pentru asigurarea unei bunăstări în viitor.

Din perspective metodologice, în conformitate cu Ghidul elaborat de Consiliul Europei, coeziunea socială trebuie măsurată la patru nivele. La primul nivel sunt măsurate tendințele generale ale coeziunii sociale la nivel de societate. La nivelul al doilea sunt măsurate coeziunea socială ca o totalitate. Astfel, aspectele care trebuie măsurate la acest nivel sunt următoarele: abilitatea societății de a asigura echitatea tuturor persoanelor în fața justiției și accesul egal

Formarea si consolidarea__corectura.indd 11 15.04.2021 09:40:17

la drepturi fundamentale; abilitatea societății de a asigura demnitatea tuturor persoanelor și recunoașterea diversității; abilitatea societății de a asigura autonomia și dezvoltarea personală; abilitarea societății de a asigura participarea și dezvoltarea. La nivelul al treilea este evaluată coeziunea pe domenii de activitate, cum ar fi, de exemplu: munca, veniturile, locuința, sănătatea, nutriția, educația, informarea/comunicarea, cultura. La al patrulea nivel este măsurată coeziunea din perspectiuva grupurilor vulnerabile: minorități, migranți, copii, persoane în vârstă, persoane cu dizabilități, femei.

Comisia Europeană subînțelege prin coeziune socială suportul mutual și solidaritatea și indică că aceasta poate și trebuie să fie măsurată în baza unor indicatori economici și sociali bine definiți, care să scoată în evidență dezvoltarea armonioasă a regiunilor economice și a mediilor de reședință bazate pe reducerea disparităților sociale și economice [10].

În raportul OECD „Perspective asupra dezvoltării globale" (2012) se menționează că o societate cu un grad înalt de coeziune se caracterizează prin nivel înalt de incluziune socială, capital social și mobilitate socială [11]. Gradul de coeziune socială la nivel de țări poate fi măsurat în baza unor indicatori caracteristici celor trei dimensiuni menționate mai sus. Astfel, incluziunea socială poate fi măsurată în baza indicatorilor nivelurilor de sărăcie absolută și relativă, a inegalității veniturilor dintre grupurile sociale, a curbei de incidență a creșterii. Capitalul social poate fi măsurat în baza gradului de participare civică, încrederii, sprijinului din partea rețelelor sociale, moralului fiscal. Mobilitatea socială inter-generațională poate fi măsurată în baza veniturilor sau nivelurilor de educație, iar cea intra-generațională – în baza potențialului de creștere pe scara socială. Dimensiunile coeziunii sociale trebuie să fie măsurate nu doar în baza indicatorilor obiectivi, dar și în baza percepțiilor populației, inclusiv a percepțiilor subiective despre bunăstare [12]. În conformitate cu documentele OECD, domeniile de politici care contribuie la dezvoltarea coeziunii sociale sunt politicile din domeniile: fiscal, muncii și protecției sociale, educației, echității gender.

În literatura de specialitate există și alte modalități de măsurare a coeziunii sociale. În contextul măsurării stabilității și reconcilierii în țările cu conflicte stagnante este folosit Indexul SCORE [13]. Acest Index măsoară două precondiții pentru pace și societate: coeziunea socială dintre grupuri și reconcilierea. Conform Indexului SCORE, coeziunea socială este măsurată în baza a trei indi-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 12 15.04.2021 09:40:17

catori: 1) încrederea în instituții, 2) securitatea umană și 3) satisfacția de viață. Reconcilierea este măsurată în baza următorilor indicatori: stereotipurile negative, anxietatea în interiorul grupului, distanța socială, pericole sociale, discriminarea activă și sentimente pozitive. Este de menționat că Indexul SCORE a fost măsurat cu suportul PNUD Moldova în anul 2018 în Republica Moldova, inclusiv în Transnistria și Găgăuzia, pe un eșantion total de 1558 persoane.

Măsurarea coeziunii sociale în situații de pandemie impune dimensiuni și indicatori noi care ar trebui supuși cercetării. Un anumit interes în acest context prezintă studiile coeziunii sociale în situații excepționale provocate de calamități naturale sau sociale. Aceste cercetări denotă că oamenii manifestă un grad mai mare de cooperare în condițiile în care sunt în situația de a supraviețui [14], și că coeziunea socială contribuie la reducerea percepției riscurilor și a fricii, iar încrederea în sprijinul social mărește gradul de implicare în soluționarea problemelor [15].

Analiza literaturii din Republica Moldova denotă că fenomenul coeziunii sociale a fost cercetat din mai multe perspective. Una din primele lucrări în domeniu care face referință la coeziunea socială este studiul PNUD Moldova în domeniul excluziunii sociale [16]. Autorii elaborează cadrul metodologic de evaluare a excluziunii sociale în Moldova și ajung la concluzia că există o legătură intrinsecă dintre excluziunea socială și coeziunea socială. Conform opiniilor autorilor într-o societate coezivă nivelul de excluziune socială este mai redus, și viceversa. În cercetare este adoptată definiția coeziunii sociale propusă de Consiliul Europei în conformitate cu care aceasta înseamnă capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, minimizând disparitățile economice, sociale, politice și evitând marginalizarea persoanelor. Coeziunea socială ar presupune capacitatea tuturor de a participa la viața economică, beneficiind de oportunitățile de dezvoltare și bunăstare socială. Analiza coeziunii sociale din perspectiva calității vieții a identificat cinci grupuri vulnerabile în Republica Moldova: persoanele cu dizabilități, copiii și familiile cu mulți copii, persoanele cu venituri reduse, tinerii, persoanele vârstnice și familiile lucrătorilor migranți.

Autorii se referă și la cadrul metodologic de analiză a coeziunii sociale în Moldova, menționând că la nivel de grupuri vulnerabile (nivelul IV conform Ghidului OECD) situația fiecărui grup vulnerabil trebuie cercetată din două perspective: calitatea vieții (bunăstarea) și componentele de bază ale vieții. În

Formarea si consolidarea__corectura.indd 13 15.04.2021 09:40:17

cazul calității vieții, este necesar de analizat bunăstarea în baza a patru dimensiuni: egalitatea în realizarea drepturilor / interzicerea discriminării, demnitatea (aprecierea), dezvoltarea personală (autonomia), participarea (obligațiile). Analiza coeziunii sociale poate fi efectuată în baza datelor administrative colectate, datelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice, Anchetei Forței de Muncă, precum și prin analiza impactului diferitor legislații și strategii. Autorii propun și un modul ad hoc pentru cercetarea coeziunii sociale, care ar putea fi anexat periodic la diferite cercetări planificate. Totodată se menționează că acest modul trebuie completat cu alți indicatori ce ar permite măsurarea valorilor, sentimentelor și relațiilor în interiorul grupurilor și dintre grupuri sociale. Indicatorii care prezintă coeziunea socială, determinați în baza modulului ad hoc, trebuie calculați atât la nivel național, cât și dezagregați în profil teritorial. Periodicitatea de calcul - o dată la 3 ani. Setul de indicatori propuși pentru analiza excluziunii/incluziunii și coeziunii sociale vor putea fi utilizați în scopul: (i) elaborării și aplicării legislației întru eliminarea discriminării, (ii) creșterii accesului la servicii sociale și oportunități de bază; (iii) dezvoltării măsurilor direcționate pentru a răspunde nevoilor specifice fiecărui grup vulnerabil în parte.

Un alt studiu „Implicarea familiei, școlii, societății în asigurarea coeziunii sociale și oferirea unei educații de calitate" [17] - analizează coeziunea socială din perspectiva procesului educațional. Educația este considerată un factor esențial ce contribuie la mobilitatea inter și intragenerațională ascendentă și descendentă, iar odată cu aceasta și la asigurarea coeziunii sociale. Școala este actorul de bază în dezvoltarea coeziunii sociale, fapt realizat prin transferul de cunoștințe, competențe și abilități și adoptarea normelor și deprinderilor civice.

Analiza literaturii la temă a scos în evidență unele cercetări ce studiază coeziunea socială din perspectiva relațiilor inter-grup și a relațiilor etnice [18]. În cercetarea „Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova: probleme-cheie și recomandări practice" autorii menționează că divizarea societății pe criterii etnice și lingvistice este principala cauză a lipsei coeziunii sociale în Republica Moldova. Autorii pledează pentru formarea unei identități civice, din motivul coexistenței mai multor grupuri etnice, dar și identificării ambivalente a grupului etnic titular (o parte se identifică moldoveni, alții români). Pentru a nu accentua faliile identitare, autorii propun evitarea noțiunii de „identitate civică moldoveană" și promovarea conceptului de „identitate civică a Republicii Moldova". Cadrul

Formarea si consolidarea__corectura.indd 14 15.04.2021 09:40:17

de identificare civic este de natură să includă și grupurile etnice minoritare. O idee asemănătoare privind formarea unei identități civice o găsim și în articolul autorilor D. Bencheci și V. Cazacenco „Consolidarea identității naționale în contextul coeziunii etnice și sociale" [19].

Potrivit unui studiu recent, realizat de Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare" [20], indicele coeziunii sociale este considerat unul scăzut în Republica Moldova, apreciat la 0,3 pe o scală de la 0 la 1, în care 0 semnifică excluziunea socială deplină, iar 1 - nivelul cel mai ridicat de coeziune socială. Elementele care definesc coeziunea socială în acest studiu o constituie legitimitatea (recunoașterea instituțiilor statului), acceptarea (gradul de toleranță a celorlalți cetățeni), participarea (la procesele politice și decizionale) și afilierea (apartenența la comunitate și la societatea civilă).

Într-un articol publicat de P. Negură, V. Mocanu și M. Potoroacă în revista "Calitatea vieții" este analizată coeziunea socială într-un mod complex, din perspectiva teoriei calității sociale. În viziunea autorilor coeziunea socială exprimă natura relațiilor sociale bazate pe apartenență, solidaritate, încredere, valori și norme împărtășite. În acest articol coeziunea socială este analizată în corelație cu conceptele de solidaritate, integrare și reglare socială. Autorii analizează comparativ rezultatele unui sondaj de opinie, realizat în noiembrie 2018 pe un eșantion reprezentativ și stratificat de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM), cu datele similare ale altor cercetări, făcute pe parcursul ultimilor ani (2016 – 2018) de ASDM și alte echipe de cercetare din Moldova. Sunt analizate următoarele componente ale coeziunii sociale: apartenență/ identitate socială, solidaritate socială, încredere, non-discriminare și incluziune socială. Datele cantitative obținute prin sondaje de opinie sunt coroborate cu analiza datelor calitative ale unor focus-grupuri realizate în 2016 [21].

În rezultatul analizei comparative, autorii ajung la concluzia că în societatea din Republica Moldova coeziunea socială este foarte redusă. Majoritatea respondenților au un sentiment de încredere redus față de instituții și semeni. Deși spiritul de întrajutorare există în societate, solidaritatea socială este apreciată de respondenți de asemenea la un nivel redus. Sentimentul de apartenență a respondenților la țara și la cultura lor este destul de ridicat [21].

În rezultatul analizei literaturii în domeniul coeziunii sociale, ajungem la următoarele concluzii metodologice:

Formarea si consolidarea__corectura.indd 15 15.04.2021 09:40:17

• Coeziunea socială este un fenomen multiaspectual, care depinde de anumite contexte sociale și este foarte dificil de măsurat cu același aparat categorial.

• Majoritatea cercetărilor cu referință la coeziunea socială, în special cele realizate de OECD, Consiliul Europei și Comisia Europeană, utilizează în calitate de dimensiuni de bază: bunăstarea socială, capitalul social și mobilitatea socială.

• Bunăstarea socială este analizată ca un fenomen complex, într-un cadru logic comprehensiv, care se bazează pe trei aspecte: condițiile materiale de trai, calitatea vieții și durabilitatea, sau condițiile care trebuie respectate pentru a păstra bunăstarea socială pentru alte generații. Bunăstarea socială este analizată atât la nivel obiectiv (nivel concret al condițiilor materiale de trai), cât și la nivel subiectiv, sau la nivel de percepții, sentimente, cum ar fi gradul de satisfacție de bunăstare sau gradul de securitate/insecuritate. În cazul condițiilor materiale, cercetătorii, de obicei, analizează următoarele dimensiuni: 1) veniturile și consumul, 2) munca și salariile, 3) locuința. Calitatea vieții include următorii indicatori: 1) sănătatea, 2) munca și odihna, 3) educația și abilitățile, 4) angajarea civică și guvernarea, 5) conexiunile sociale, 6) securitatea personală, 7) bunăstarea subiectivă. Sănătatea este foarte importantă ca valoare, dar ea totodată este un factor important și o condiție pentru angajarea în câmpul muncii. La fel, angajarea în câmpul muncii este importantă din perspectiva autoafirmării personale și a bunăstării familiei. Conexiunile sociale sunt importante pentru securitatea personală și pentru valorizarea socială a indivizilor. Un mediu unde oamenii se simt securizați personal este foarte important pentru o viață frumoasă și în siguranță. Deci, practic toate aceste dimensiuni împreună sunt importante pentru asigurarea unei bunăstări sociale și a unui nivel înalt de calitate a vieții.

• Măsurarea bunăstării sociale în țările OECD a evidențiat anumite tendințe în coeziunea socială, după cum urmează. Inegalitatea în bază de venituri continuă să fie foarte mare în unele țări, veniturile mari fiind concentrate cel mai mult în straturile sociale de sus. Există multe disparități de sănătate în grupurile sociale cu nivel diferit de venituri, fapt datorat în mare parte stilurilor de viață diferite. Femeile au o durată medie a vieții mai mare decât bărbații, dar ele declară un nivel de sănătate mai redus și un nivel de dizabilitate mai mare. Distribuirea obligațiilor de familie continuă să fie gender inechitabile, astfel, bărbații muncesc mai multe ore la serviciu, iar femeile muncesc mai multe

Formarea si consolidarea__corectura.indd 16 15.04.2021 09:40:17

ore acasă, fără să fie remunerate. Persoanele în vârstă, săracii și persoanele cu nivel redus de educație au mult mai puține rețele sociale de suport decât alte grupuri de populație. Persoanele care locuiesc în orașe mari și bărbații sunt mai frecvent victime ale crimelor decât alte grupuri de populație. Persoanele sărace, cu nivel de educație redus și tinerii participă mai puțin în viața politică decât alte grupuri de populație. Aceste diferențe sunt foarte mari și în funcție de nivelul de dezvoltare al țării. Astfel inegalitatea este mai mare în țările slab dezvoltate comparativ cu alte țări. Nivelul de dezvoltare al țărilor ar trebui luat în considerație la măsurarea coeziunii sociale [22].

- Capitalul social este al doilea aspect considerat important de cercetători pentru măsurarea coeziunii sociale. În literatura de specialitate există două abordări în măsurarea capitalului social: 1) din perspectiva frecvenței relaționărilor și a posibilității de obținere a capitalului social (informații, idei, susținere) din partea altor indivizi și a altor grupuri și 2) din perspectiva naturii și gardului de implicare în diferite rețele și organizații ale societății civile. Banca Mondială măsoară capitalul social prin prisma a 6 dimensiuni: 1) grupuri și rețele (implică gradul de apartenență la diferite grupuri și rețele, inclusiv partide și organizații ale societății civile, și gradul de oferire/recepționare a informațiilor, ideilor, suportului; 2) încredere și solidaritate (încredere în instituții, vecini și persoane străine); 3) acțiune colectivă și cooperare (dacă se întâmplă în comunitate și cum anume cooperează membrii comunității în soluționarea problemelor comunitare comune). Această dimensiune include și percepțiile privind acțiunile colective [23]. OECD, la rândul său a identificat câteva perspective din care poate fi măsurat capitalul social: 1) relațiile personale (structura rețelelor și comportamentele asociate pentru a menține relațiile), 2) susținerea din partea rețelelor sociale (resursele emoționale, financiare, materiale, intelectuale la care au acces membrii rețelelor), 3) implicarea civică (activitățile și rețelele prin care oamenii contribuie la viața comunității, 4) încrederea și normele cooperative (încredere, norme sociale și valori împărtășite) [24].
- Mobilitatea socială este a treia dimensiune cel mai frecvent implicată în măsurarea coeziunii sociale. Din perspectiva OECD, mobilitatea socială este percepută ca mobilitate intergenerațională între părinți și copii sau nepoți și ca mobilitate intragenerațională – pe parcursul vieții indivizilor. Mobilitatea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 17 15.04.2021 09:40:17

intergenerațională analizează statutul individului din perspectiva veniturilor, ocupației, sănătății, educației comparative cu părinții săi. Mobilitatea intragenerațională analizează cum s-au schimbat veniturile și statutul occupational al indivizilor pe parcursul vieții. Mobilitatea arată cum s-a schimbat calitatea vieții, statutul occupațional, educația, sănătatea etc. pe parcursul vieții indivizilor și comparativ cu părinții acestora. Mobilitatea socială înaltă înseamnă că indiferent de statut fiecare are oportunități și șanse să progreseze în carieră sau viață [25].

Metodologia cercetării dimensiunii și manifestărilor coeziunii sociale în Republica Moldova pe timp de urgență

Metodologia cercetării noastre se bazează în mare parte pe abordările coeziunii sociale din perspectiva OECD. Astfel, coeziunea socială este cercetată din trei perspective: bunăstarea socială, capitalul social și mobilitatea socială.

Bunăstarea socială este analizată în baza cercetării următoarelor domenii: securitatea socio-economică, sănătatea, educația, securitatea personală și libertățile. Securitatea socioeconomică este cercetată în baza indicatorilor obiectivi și subiectivi. Astfel, indicatorii obiectivi ai securității social- economice sunt: nivelul de sărăcie, veniturile și consumul, accesul la servicii sociale și de infrastructură, angajarea în câmpul muncii și șomajul, asigurarea cu locuințe și Indexul Progresului Social (IPS). Acesta din urmă măsoară calitatea vieții și bunăstarea socială a cetățenilor din 163 de țări, în baza analizei a trei dimensiuni principale: nevoile de bază (hrană și îngrijire medicală de bază, apă și salubritate, locuință și siguranță personală), bunăstarea (accesul la educație de bază, accesul la comunicații și informații, sănătatea și bunăstarea, calitatea mediului) și oportunitățile (drepturile personale, libertatea personală și de alegere, incluziunea, accesul la educație avansată). Cu cât indicatorul este mai înalt, cu atât Progresul Social este mai înalt. În anul 2020, Indexul Progresului Social pentru Moldova a fost de 72,58, țara noastră situându-se pe locul 68 printre 163 de țări. România s-a situat pe locul 45, Georgia – pe locul 56, Ucraina – pe locul 63. Pe primele trei locuri după Indexul Progresului Social s-au situate Norvegia (92,73), Danemarca (92,11) și Finlanda (81,98) [26]. Indicatorii obiectivi ai bunăstării sociale au fost: satisfacția de viață, satisfacția de servicii, aprecierea veniturilor, satisfacția de muncă.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 18 15.04.2021 09:40:17

***Tabelul 2*. Dimensiunile și indicatorii coeziunii sociale**

I. Bunăstarea socială	
Indicatori obiectivi	**Indicatori subiectivi**
I.1. Securitatea social-economică	
- Existența unui cadru legal și instituțional de natură să asigure securitatea social-economică (și să reducă inegalitățile social-economice) a întregii populații; existența unui mecanism echilibrat de redistribuire a bunăstării - Coeficientul GINI pe țară (care măsoară inegalitatea economică într-o societate) - Proporția persoanelor angajate în sistemul de muncă informal; Rata șomajului (formal și real) - Sărăcia extremă și absolută - Veniturile și consumul populației - Accesul populației la diferite servicii de infrastructură (apă, gaz, electricitate, încălzire centralizată, drumuri etc.) - Asigurarea cu locuințe - Dotarea cu electrocasnice - Indexul Progresului Social	- Satisfacția de viață - Satisfacția de servicii - Aprecierea veniturilor - Satisfacția de muncă
I.2. Sănătatea	
- Proporția persoanelor ce dețin o asigurare medicală - Cheltuieli pe sănătate din PIB comparative cu țările UE - Morbiditatea populației prevalentă la 10.000 populație	- Starea declarată și starea reală a sănătății - Acces la servicii de sănătate - Satisfacție de servicii de sănătate - Satisfacție de asigurare medicală
I.3. Educația	
- Cheltuieli din PIB pe educație în Republica Moldova și în țările UE - Număr instituții școlare pe ani - Număr elevi pe ani	- Acces la servicii educaționale - Satisfacție de servicii de educație - Probleme în accesarea serviciilor de educație

Formarea si consolidarea__corectura.indd 19 15.04.2021 09:40:17

- Număr cadre didactice pe ani - Cuprinderea copiilor de vârstă școlară cu școala primară în Republica Moldova și în UE - Cuprinderea copiilor cu școala medie în Republica Moldova și UE - Ponderea adolescenților necuprinși cu școala - Număr elevi cu CES incluși în școala auxiliară și în școala medie	
I.4. Securitatea personală și libertățile	
- Clasamentul țării în Indexul Libertăților Civile - Indexul drepturilor politice după Gastil (Freedom in the World)	- Siguranța pe timp de zi și de noapte - Libertatea de exprimare a viziunilor politice - Libertatea de practicare a religiei - Gradul de siguranță al copiilor în școală - Gradul de siguranță la locul de muncă
I.5. Securitatea pe timp de pandemie	
- Impactul pandemiei asupra veniturilor și consumului gospodăriilor casnice - Impactul pandemiei asupra pieței muncii	- Fricile cu care se confruntă populația - Strategii de depășire a barierelor - Acces la servicii medicale și educaționale pe timp de pandemie - Grad de satisfacție de intervențiile autorităților publice.
II. Capitalul social	
Indicatori obiectivi	**Indicatori subiectivi**
II.1. Participarea politică și implicarea cetățenească	
- Indexul participării	- Grad de interes de politică - Apartenență la partide - Apartenență la ONG-uri - Grad de participare la diferite acțiuni politice în ultimii 5 ani - Participare la alegeri în ultimii 5 ani - Implicare cetățenească în ultimii 3 ani - Moralul fiscal - Atitudini și comportamente privind corupția în Moldova

Formarea si consolidarea__corectura.indd 20 15.04.2021 09:40:18

II.2. Încrederea în instituții și persoane	
- *World Values Survey*	- **Încrederea în instituții (**Încredere în Guvern, Președinție, Parlament; Partide politice; Forțele armate; Sistemul judiciar; Poliție; Primărie; Biserică (instituții religioase); Companii; Instituții financiare – bănci, media; sindicate) - **Încrederea în media (**radio, presă, TV, internet); frecvența consumului media; sursele de informare. - **Încrederea în colegi**, vecini, persoane străine - **Încrederea generală în majoritatea oamenilor**
II.3. Solidaritatea și Incluziunea socială	
- Indicator CAF de donare/oferire	- Gradul de implicare al populației în acțiuni de interes comunitar - Gradul de incluziune socială al diferitor grupuri vulnerabile - Comportament personal în caz de abuz a grupurilor vulnerabile
II.4. Identitatea și apartenența	
	- Identitatea etnică - **Sentimentul de mândrie națională** - Gradul de convingere că Moldova este un loc perfect de trai - Gradul de convingere că Moldova este un loc perfect pentru creșterea copiilor - Gradul de convingere că doar în Moldova se poate afirma - Gradul de orientare de a continua să trăiască în Moldova - **Sentimentul de mândrie comunitară** - Gradul de apropiere/distanțare de locuitor al cartierului, localității, RM. - **Prejudecăți împotriva străinilor** - Gradul de discriminare personală - Viziuni privind orientarea de dezvoltare a țării

Formarea si consolidarea__corectura.indd 21 15.04.2021 09:40:18

III. Mobilitatea socială	
Indexul mobilității sociale	- Stratificarea pe niveluri de venituri - Stratificarea pe niveluri de statut ocupațional - Stratificarea în funcție de autodeterminare - Nivelul de trai comparativ cu cel al părinților - Nivelul de trai al copiilor comparativ cu cel al respondenților

Sursa: Elaborat de autori.

Sănătatea a fost măsurată în baza următorilor indicatori obiectivi: proporția persoanelor ce dețin o asigurare medicală; cheltuieli pe sănătate din PIB comparative cu țările UE; morbiditatea populației prevalentă la 10.000 populație. Indicatorii subiectivi ai sănătății au fost: starea declarată și starea reală a sănătății, accesul la servicii de sănătate, satisfacția de servicii de sănătate, satisfacția de asigurare medicală.

Educația a fost măsurată în baza următorilor indicatori obiectivi: cheltuieli din PIB pe educație în Republica Moldova și în țările UE, număr instituții școlare, elevi, cadre didactice pe ani; cuprinderea copiilor cu școala Republica Moldova și în UE. Indicatorii subiectivi de măsurare a educației au fost: acces la servicii educaționale, satisfacția de servicii de educație, probleme în accesarea serviciilor de educație.

Securitatea personală și libertățile au fost măsurate în baza următorilor indicatori obiectivi: clasamentul țării în Indexul Libertăților Civile; indexul drepturilor politice după Gastil (Freedom in the World); și subiectivi: siguranța pe timp de zi și de noapte, libertatea de exprimare a viziunilor politice, libertatea de practicare a religiei, gradul de siguranță al copiilor în școală, gradul de siguranță la locul de muncă.

Securitatea pe timp de pandemie a fost măsurată în baza următorilor indicatori obiectivi: impactul pandemiei asupra veniturilor și consumului gospodăriilor casnice, impactul pandemiei asupra pieței muncii; și subiectivi: fricile cu care se confruntă populația, strategii de depășire a barierelor, acces la servicii medicale și educaționale pe timp de pandemie, grad de satisfacție de intervențiile autorităților publice.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 22 15.04.2021 09:40:18

Capitalul social este măsurat în baza subdimensiunilor: participare politică și implicare cetățenească, încredere în instituții și persoane, solidaritate și incluziune socială, identitate și apartenență. Indicatorii de bază măsurați în cazul participării politice și al implicării cetățenești sunt următorii: participarea la alegeri, implicarea cetățenească, apartenența la partide și ONG-uri, moralul fiscal.

Încrederea în instituții și persoane este măsurată în baza percepțiilor privind încrederea în instituții (încrederea în Guvern, Președinție, Parlament; Partide politice; Forțele armate; Sistemul judiciar; Poliție; Primărie; Biserică (instituții religioase); Companii; Instituții financiare – bănci, media; sindicate), încrederea în Mass-Media (presă, radio, televiziune, internet), încrederea în colegi, vecini, persoane străine, încrederea în majoritatea oamenilor**.**

Solidaritatea și incluziunea socială este măsurată în baza indicatorilor: percepții privind implicarea membrilor comunității în diferite acțiuni comunitare, gradul de incluziune socială al diferitor grupuri vulnerabile, comportament personal în caz de abuz al grupurilor vulnerabile.

Identitatea și apartenența este măsurată în baza indicatorilor: identitatea etnică, sentimentul de mândrie națională (grad de convingere că Moldova este un loc perfect de trai, un loc perfect pentru creșterea copiilor, și că doar în Moldova te poți afirma, gradul de orientare de a continua să trăiască în Moldova), sentimentul de mândrie comunitară (gradul de apropiere/distanțare de locuitorii cartierului, localității, Republicii Moldova), prejudecăți împotriva străinilor, gradul de discriminare personală.

Mobilitatea socială este cercetată din perspectiva mobilității intergeneraționale (educație, statut profesional, bunăstare socială) (vezi *Tabelul 2*).

Instrumentele de cercetare. Instrumentele de cercetare aplicate au fost analiza datelor statistice prezentate de BNS, ancheta sociologică administrată prin interviu față în față și online pe un eșantion de 1202 persoane, interviul cu 90 de experți, reprezentanți ai autorităților publice locale, ONG-urilor și sectorului privat și 3 focus-grupuri.

Descrierea eșantionului cercetării pentru ancheta sociologică administrată populației generale. Eșantionul cercetării populației generale l-au constituit 1202 persoane selectate în mod aleatoriu. Eșantionul este reprezentativ în funcție de mediul de reședință, sex, vârstă, nivel de educație.

Astfel, în funcție de mediul de reședință, au fost chestionate 59% de persoane din mediul rural și 41% de persoane din mediul urban (*Fig. 1*).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 23 15.04.2021 09:40:18

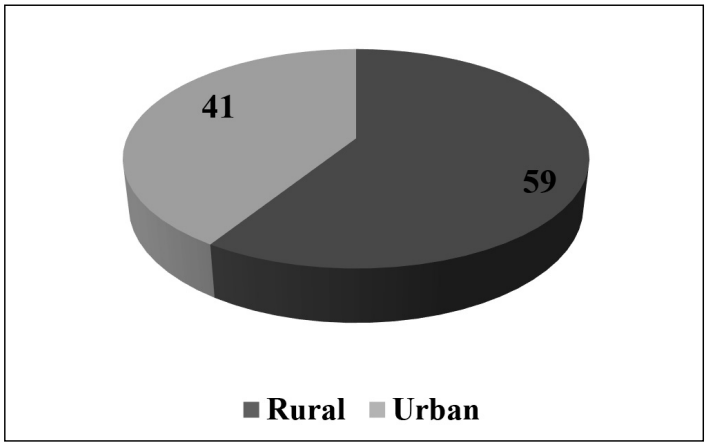

Fig. 1. **Distribuirea eșantionului în funcție de mediul de reședință, %**

În funcție de sex, au fost chestionate 52% femei și 48% bărbați (*Fig. 2*).

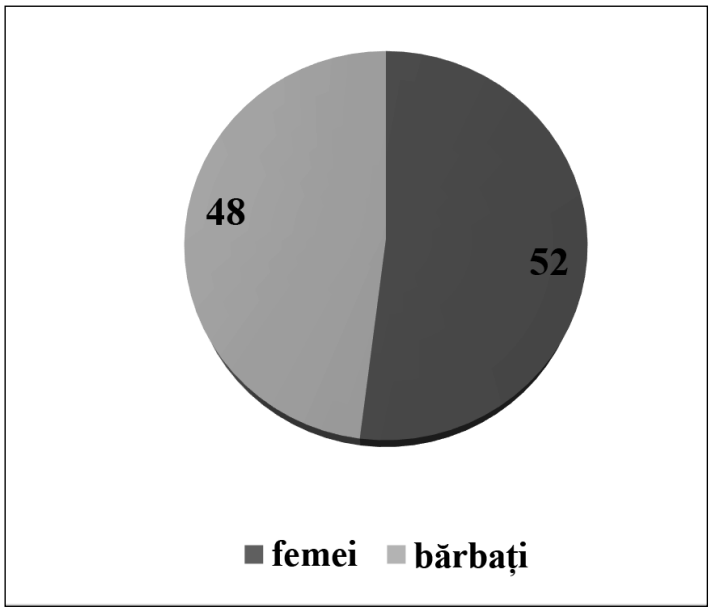

Fig. 2. **Distribuirea eșantionului în funcție de sex, %**

În funcție de vârstă, respondenții se divizează în felul următor:
18-24 ani – 13%, 25-29 ani – 14%, 30-39 ani – 20%, 40-49 ani – 24%,
50-64 ani – 18%, 65+ ani – 11% (*Fig. 3*).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 24 15.04.2021 09:40:18

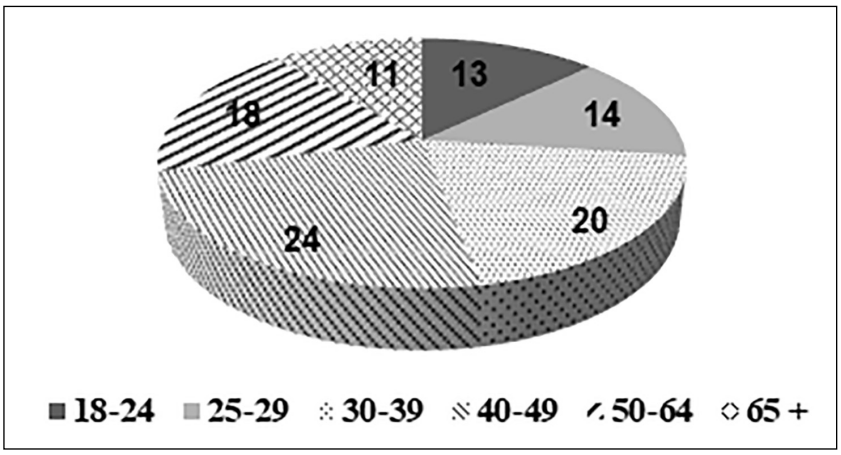

Fig. 3. **Distribuirea eșantionului în funcție de vârstă, %**

În funcție de studii, respondenții pot fi distribuiți în felul următor: studii primare/gimnaziale – 17%, studii secundare/liceu – 24%, studii profesional tehnice/vocaționale – 34%, studii superioare/postuniversitare – 25% (Vezi *Fig. 4*).

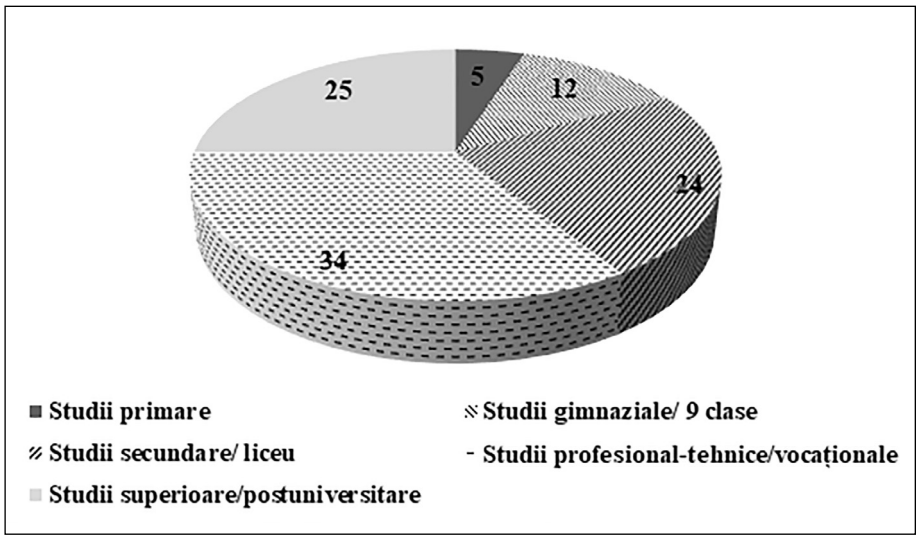

Fig. 4. **Distribuirea eșantionului în funcție de studii, %**

În funcție de naționalitate, au fost chestionați 77% moldoveni/români, 8% - ucraineni, 7% - ruși și 8% - celelalte etnii (găgăuzi, bulgari, romi).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 25 15.04.2021 09:40:18

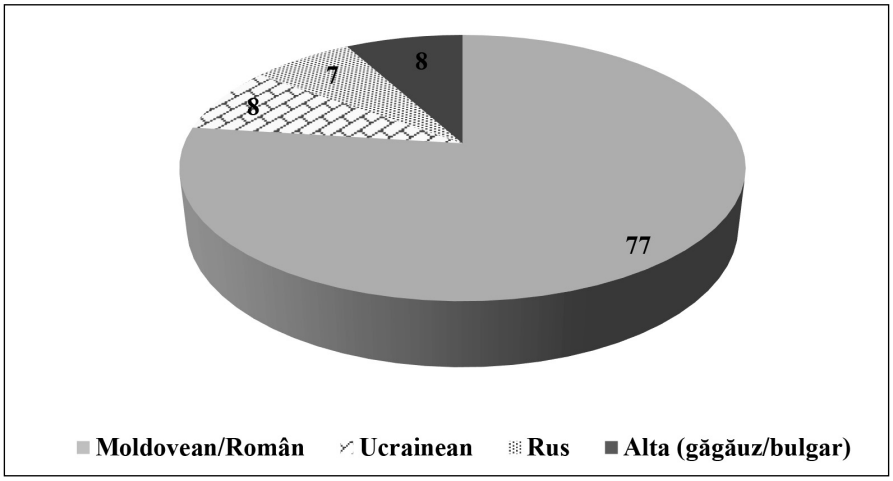

Fig. 5. **Distribuirea eșantionului în funcție de naționalitate, %**

62% din cei chestionați erau la moment angajați în câmpul muncii pe un salariu întreg sau parțial, 14% nu erau angajați în câmpul muncii, 9% aveau grijă de gospodăria casnică, iar 19% erau beneficiari de alocații sociale/bursă.

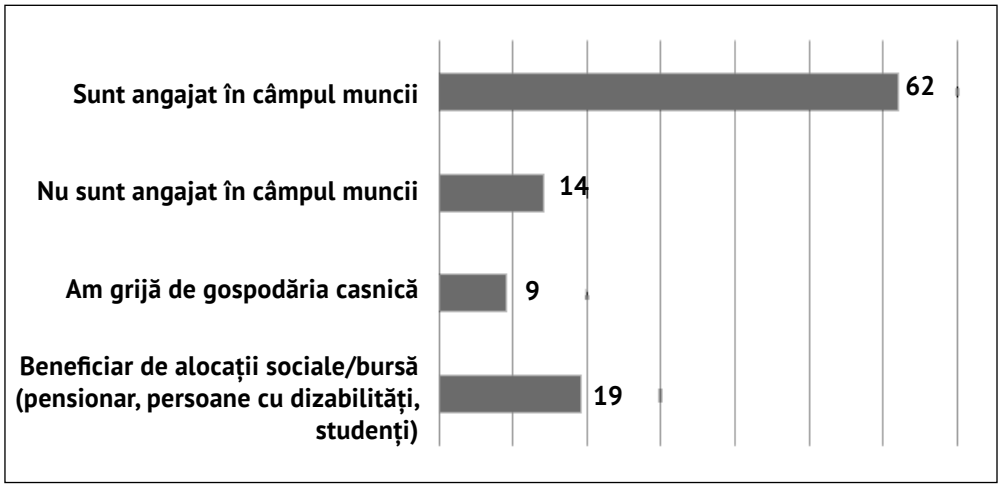

Fig. 6. **Distribuirea eșantionului în funcție de angajarea în câmpul muncii, %**

După statutul profesional, 64% din respondenți erau salariați, 2% - patroni, 16% - lucrători pe cont propriu, 13% - lucrători familiali neremunerați, 2% - membri ai unor cooperative și 3% - altceva.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 26 15.04.2021 09:40:18

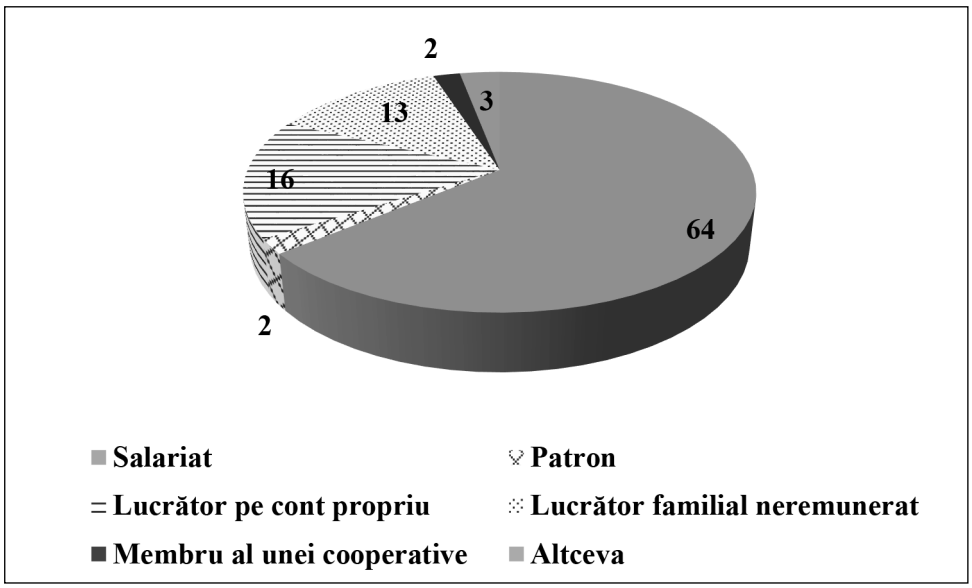

Fig. 7. **Distribuirea eșantionului în funcție de statutul profesional al respondenților, %**

Rezultatele pilotării indicatorilor coeziunii sociale în focus-grupuri

Înainte de efectuarea cercetării de bază în teren, indicatorii de cercetare a coeziunii sociale au fost pilotați în trei focus-grupuri pentru a vedea în ce măsură se potrivesc situației din Republica Moldova și a identifica posibili indicatori noi specifici contextului social din țara noastră. Astfel, în total în focus-grupuri au participat 31 de persoane. În focus-grupuri ne-am referit în special la următoarele aspecte: solidaritatea socială, manifestarea coeziunii la nivel de comunitate, apartenența la grupuri sociale, incluziunea și participarea, încrederea în instituții și persoane.

Solidaritate și coeziune socială. Majoritatea participanților la focus-grupuri înțeleg noțiunea de solidaritate în felul următor: *a fi uniți, a ne ajuta unii pe alții, a fi egali, a ne asculta unii pe alții*. Deși majoritatea dintre ei înțeleg importanța solidarității și coeziunii sociale, circa 2/3 dintre participanți au menționat că în localitatea lor gradul de solidaritate și coeziune socială este destul de redus. *Fiecare în găoacea lui, în ograda lui. Nu prea prietenim, dar așa…* (femeie, 50 ani)

Formarea si consolidarea__corectura.indd 27 15.04.2021 09:40:18

Cel mai frecvent oamenii se ajută dezinteresat doar dacă sunt rude. Majoritatea oamenilor sunt lipsiți de inițiativă. Dacă este necesar de soluționat o problemă comunitară, de exemplu, de curățit o fântână, oamenii se organizează doar dacă vine primarul sau consilierii cu inițiativă. În condițiile în care cineva ar avea nevoie de ajutor, atunci s-ar adresa, în primul rând, rudelor, după care s-ar adresa și primăriei.

Participanții la focus-grup de asemenea au căzut de acord că oamenii cu cât sunt mai bogați, cu atât sunt mai puțin solidari și săritori la nevoie, și ei, dacă ar avea nevoie de ajutor, mai curând s-ar adresa oamenilor mai săraci, pentru că aceștia sunt mai deschiși. *Oamenii mai puțin avuți sunt mai buni la suflet. Trec prin aceleași greutăți și te înțeleg mai ușor. Cei bogați trăiesc în altă lume și nu ne înțeleg*. (femeie, 30 ani)

Fiind întrebați în ce măsură ar ajuta persoane străine, marea majoritate a menționat că ei preferă să fie vigilenți și că mai întâi ar prefera să cunoască persoana dată decât să-i dea drumul în casă sau să-l ajute. Unii au menționat că au avut cazuri când au primit persoane străine în ogradă, le-au servit cu bucate și vin, dar au preferat ca ele să nu intre în casa lor. *Pot să vă dau un exemplu pe care l-am avut eu. Cu un an sau chiar doi în urmă a venit un străin cu o motocicletă și a intrat la mine în ogradă. Văd că vorbește nemțește. Îmi arată casa... Eu zic, nu, în casă nu-l las... Da, l-am primit, l-am servit, i-am dat o sticlă de vin. El mi-a lămurit că vrea să-și pună cortul. Da, te ajut. Dar în casă nu te las. Îmi cer scuze, dar... Adică, mi-a fost frică. Depinde ce ajutor. În alt caz, dacă a pățit ceva, cred că îl ajutam, chiar dacă e străin*. (bărbat, 45 ani)

O bună parte din oameni au menționat că gradul de solidaritate și coeziune este redus în comunitățile lor, deoarece oamenii sunt dezbinați, cel mai frecvent, pe interese politice. Anume politicienii, în viziunea participanților la focus-grupuri, au făcut ca populația din localități să se certe, să se urască. *Societatea e dispersată pe partide, pe interese... în comunitatea noastră, și în toată republica. Ăsta a fost scopul politicienilor ca să-i disperseze. S-a dus partidul, s-a schimbat specialistul. Poate să fie el destul de bun, în orice direcție. Nu are importanță. Vine altul, chiar dacă e cu mult mai slab, mai necărturar ca celălalt. Așa e, cu părere de rău*. (bărbat, 40 ani)

Alții au menționat că mai curând oamenii sund dezbinați din motive etnice și că până când cetățenii acestei țări, indiferent de faptul că sunt moldoveni, români, ruși etc., nu vor înțelege că trebie să respecte poporul țării, istoria și

Formarea si consolidarea__corectura.indd 28 15.04.2021 09:40:18

limba lui nu putem spera la coeziune și solidaritate. Pentru o parte din participanți unirea cu România ar fi o soluție. *Societatea moldovenească e dezbinată numai din cauza guvernanților noștri care trag, nu știu de ce, spre ruși, îi plătesc rușii cu 800 de mii de euro lunar ca să întrețină partidele, și bineînțeles că el o să tragă să distrugă cât mai mult țara asta, să ție un plațdarm rușilor. Așa că noi ar trebui să ne unim, să-i dăm jos, să formăm un guvern provizoriu care ar duce tratative pentru unirea cu România. Eu asta mă gândesc că ar fi unica ieșire din mocirla în care suntem*. (bărbat, 55 ani)

Apartenență la grupuri sociale. Marea majoritate a participanților la focus-grupuri au menționat că sunt mândri de localitatea lor, chiar dacă infrastructura nu este prea dezvoltată, au mulți oameni buni, pământul este foarte roditor și au multă verdeață în jur.

Dacă pleacă peste hotare, se mândresc că sunt din Republica Moldova. Un singur lucru regretă, că, deși țara este frumoasă, conducătorii de la cârma țării nu știu cum să conducă și nu se gândesc la țară și la oamenii care locuiesc aici, ci mai mult la binele propriu. *Cât de bine nu ar fi în altă parte, ca la noi de bine nu-i. Țara noastră e totdeauna altfel. Pur și simplu noi nu avem conducere care ar trebui să ne conducă așa cum trebuie. Atunci am fi și solidari, dacă ar fi conducere. Eu am fost vara asta în Canada o lună de zile și am văzut lucruri tare frumoase, dar tot ca la noi nu-i*. (femeie, 60 ani)

Unii au menționat că au copii peste hotare și ei spun că sunt din Republica Moldova, deoarece moldovenii sunt mult mai apreciați decât alte popoare în alte țări pentru cumsecădenia și hărnicia lor. *Se poate de spus așa, eu am copii plecați peste hotare, pentru dânșii e mai mare mândrie să spui că ești din Republica Moldova, decât din România. Pentru că pe români nu prea îi iubesc, nu-i văd cu ochi buni peste hotare, îi consideră hoți*. (bărbat, 60 ani) *Eu am fost în Germania, exact același lucru. Față de moldoveni atitudinea este mai pozitivă decât față de alte naționalități*. (bărbat, 45 ani)

Fiind întrebați ce calități trebuie să posede un bun cetățean al Republicii Moldova, participanții la focus-grupuri au menționat următoarele: *cult, deștept, cinstit, să nu fie hoț, să nu fie corupt, să-și iubească țara și să nu o critice, să-și iubească poporul și să-l doară sufletul pentru popor, să aibă valori morale, să fie altruist, să participe activ la activitățile din comunitate, să fie oameni cu verticalitate*.

Încredere în persoane și instituții. Fiind întrebați dacă în general au încredere în oameni, majoritatea absolută a menționat că mai curând nu are încre-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 29 15.04.2021 09:40:18

dere, pentru că oamenii sunt diferiți și ei se schimbă foarte ușor în funcție de circumstanțe. *Acum oamenii sunt cu două fețe. Chiar să luăm și la alegeri... el se dă după fiecare, omul e imprevizibil. Omul poate să facă orice, la ce nu te aștepți poate să facă. Ei se dau după cum bate vântul, sunt de acord cu toții. De exemplu, are o opțiune, el nu are opțiunea lui... oricine poate să-l ducă de cap. Mulți procedează așa.* (femeie, 45 ani)

Cea mai mare încredere oamenii manifestă față de membrii familiei proprii, colegi, vecini.

Cu referință la instituțiile sociale, participanții la focus-grupuri au menționat că mai multă încredere au în Biserică și în Primărie, și mai puțină încredere în Guvern, Parlament, Poliție, Sindicate. *Biserica este casa unde omul își alină nevoile, problemele pe care le are el în societate, în familie. Neavând încredere în politicul de astăzi, el se alină acolo. Al doilea, oamenii unde vin să-și împărtășească problemele? Vin la primărie. I-a furat găina, vine la primărie, l-au obijduit, n-are lemne, vine la primărie. Oamenii, neavând încredere în alții, se mărginesc la familie, Biserică, Primărie. E părerea mea.* (bărbat, 60 ani)

Astfel, cu referință la Biserică și rolul ei în comunitate oamenii au menționat că aceasta are un rol educativ, de consolidare a societății, iar preotul trebuie să fie un model de comportament pentru sat. Deși au încredere în Biserică, unii participanți la focus-grupuri au menționat că în unele localități Biserica s-a implicat în politică, ceea ce nu este deloc un lucru bun. *Biserica s-a implicat politic, asta e cel mai rău ce poate să se întâmple într-un stat. Biserica trebuie să aibă locul ei. Ea e pentru suflet, dar nu pentru cele materiale.* (bărbat, 60 ani)

Alți oameni au menționat că comportamentele preoților deseori lasă de dorit: fac business la biserică în loc să ajute oamenii săraci, nu se interesează de problemele enoriașilor. Anume din aceste considerente o parte de oameni și-au pierdut încrederea în Biserică. *Eu vreau să vă spun așa, că un preot ar trebui să știe mai multe despre săteni. Mama mea are 89 de ani și în fiecare duminică se duce la biserică, dacă două, trei duminici nu s-a dus, eu dacă aș fi un preot, aș veni și aș întreba-o: mâcă, dar de ce nu ai venit cele două, trei zile, poate ești bolnavă, poate ceva îți trebuie?...* (femeie, 50 ani) *Taxele astea, lumânările astea. Măi, dacă m-am dus cu lumânarea ceea de acasă, apoi nu are dreptul să mă impună să o cumpăr pe cea din biserică, el nu face business acolo. Acolo te duci nu pentru business, acolo te duci să te rogi.* (bărbat, 50 ani)

Formarea si consolidarea__corectura.indd 30 15.04.2021 09:40:18

Fiind întrebați dacă au încredere în armată, o parte din oameni au menționat că da, deoarece armata are un scop educativ, iar o altă parte din oameni au indicat că în genertal Moldova nu ar trebui să aibă armată, deoarece e o țară mică, care încearcă să asigure toată lumea că este o țară neutră. Plus la aceasta, mulți tineri se eschivează de la armată, ei mai curând se duc la colegii, universități sau chiar la muncă peste hotare pentru a scăpa de armată. În armată se înrolează tinerii din familii vulnerabile, care nu au unde să se ducă.

Cu referință la poliție, majoritatea au menționat că nu au încredere, deoarece poliția nu își face treaba, deseori nu înregistrează cererile, este foarte dificil în localitățile rurale să dai de un polițist când ai nevoie. *Înainte poliția făcea treabă. Când era șef de post la fiecare primărie. Acum șef de post nu avem. Vine o dată în lună ca să scrie o plângere, nu discută, iau cererile și le ascund, nu se înregistrează toate*. (bărbat, 60 ani)

Sindicatele, în viziunea participanților la focus-grupuri, și-au pierdut din responsabilitățile lor, se implică mai mult la indicația guvernanților, sau în cel mai bun caz la organizarea unor evenimente festive. Din aceste considerente, marea majoritate a oamenilor nu au încredere în această instituție și nu s-ar adresa niciodată sindicatelor pentru soluționarea unor probleme. *Sindicatul în agricultură, constă în ce? Consolidează agricultorii, apără drepturile, se duce la Ministerul Agriculturii, se duce în piață, ridică masele... La noi, sindicatele sunt o adunătură de oameni ce aruncă niște leuți pentru un ceai, o sărbătoare. Înainte nici un angajat nu putea să fie eliberat până nu era acordul sindicatului. Indiferent, președintele țării poate să spună orice... sindicatul e organ neutru, s-a adunat în ședința lor, au pus pe masă, după alegeri, nu interesele personale... așa se vede lucrul ăsta. Dă aviz. Și chiar când șeful depășește atribuțiile, pentru care găsește și articol corespunzător, el în instanța de judecată se duce și îl apără. Asta e misiunea unui sindicat. El se duce și îl apără... noi am considerat că conducătorul și-a depășit atribuțiile de serviciu*. (bărbat, 56 ani)

Participanții au menționat că cea mai puțină încredere o au în Parlament și în Guvern. Aceste structuri nu își îndeplinesc misiunea, nu au grijă de țară și de oameni. *Lumea nu are încredere în conducere. Cei care sunt la conducere au fost învățați de pedagogii noștri. Sunt de la noi din țară. Procesul de educație începe în familie, începe în școală. Ei când se adună, mai puțin discută despre interesul statului, predomină interesele personale, de grup. Înseamnă că degrabă handicapul*

Formarea si consolidarea__corectura.indd 31 15.04.2021 09:40:19

ăsta n-o să-l trecem. Noi nu am avut tradiții politice, partide politice în adevăratul sens al cuvântului, elita politică trebuie să se cizeleze. (bărbat, 57 ani)

Cu referință la încrederea în partide, participanții la focus-grup au menționat că nu au încredere nici într-un partid, deoarece acestea nu au valori și scopuri politice, membrii de partid se schimbă frecvent dintr-un partid în altul pentru bani. Oamenii au mai menționat că este necesară o clasă politică nouă pentru a face schimbări la nivel de societate.

Diversitate și toleranță. Oamenii din comunități au un spirit de toleranță destul de redus în special față de musulmani și refugiați din alte țări. Ei consideră că statul Republica Moldova și așa investește prea mult în refugiați. O bună parte din ei au menționat că, deși știu că în alte țări refugiații sunt ajutați de populație, ei personal nu sunt siguri că le-ar acorda ajutor. *Mai ales când vine un om de altă credință în societatea noastră, el, în primul rând, nu se poate integra. Nimeni nu va tolera ca el să-și impună regulile lui de joc. Eu nu cred că moldovenii noștri vor ceda și el o să poată să-și facă mendrele lui. Asta e părerea mea*. (bărbat, 47 ani) *Noi și așa avem refugiați suficienți, ei sunt remunerați și au grațiere din toate punctele de vedere. Ceea ce populația băștinașă nu are. Eu cunosc punctul refugiaților din Republica Moldova și ei au atâtea condiții acolo, pe care omul obișnuit care muncește zi de zi nu are așa condiții și nu are acele drepturi pe care le au refugiații*. (bărbat, 56 ani)

Perspective de viitor. Fiind întrebați cum își văd perspectivele comunității lor, mulți oameni au fost foarte pesimiști, menționând că au exemplul altor localități, unde oamenii migrează masiv și că dacă situația în țară se va menține tot așa, toate satele, inclusiv și satul lor, vor rămâne pustii. Unii au menționat că speră totuși să se întoarcă moldovenii mai școliți de peste hotare și să dezvolte economia țării și localitățile, așa cum au făcut italienii, sau alte popoare. *Că o să revină totuși moldovenii. Cum în Italia, de exemplu, în 1959 s-au dus în America, au revenit înapoi cu capital, au deschis hoteluri, și le-a mers bine de tot*. (bărbat, 47 ani)

Rezultatele focus-grupurilor au fost folosite la elaborarea și perfectarea instrumentelor de cercetare, în special la compartimentele ce țin de solidaritate, coeziune socială, apartenență și încredere.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 32 15.04.2021 09:40:19

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Zamfir C., Vlăsceanu L. Dictionar de sociologie. București, 1998, p. 112-113.
2. Bruhn J. G. The Group Effect. Springer Science+Business Media, LLC. 2009, p. 31-47.
3. Jenson J. Mapping Social Cohesion: The State Of Canadian Research. Canadian Policy Research Networks Inc., Ottawa, 1998, p.29 [online]. Disponibil: http://Www.Cccg.Umontreal.Ca/Pdf/Cprn/Cprn_F03.Pdf.
4. Bernard P. Social Cohesion: A Dialectical Critique Of A Quasi-Concept. [online]. Disponibil:http://omiss.ca/english/reference/pdf/pbernard.pdf.
5. Green A., Janmaat J. Regimes Of Social Cohesion Societies And The Crisis Of Globalization, London, 2011, p. 6-7.
6. O'Connor P. Mapping social cohesion, Canadian Policy Research Networks, CPRN Discussion Paper No. F 01, Ottawa, 1998// ftp://ftp.cprn.org/family/msc_e.pdf
7. Chan J., To H.-P, Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical, Social Indicators Research, Volume 75, Issue 2, 2006, p. 289-290. http://link.springer.com/article/10.1007/s11205-005-2118-1
8. European Counsel Report Of High-Level Task Force On Social Cohesion, Strasbourg, 28 January 2008, p. 14.
9. Council of Europe (2005). Concerted development of social cohesion indicators. Methodological guide, Council of Europe Publishing, Strasbourg, http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/GUIDE_en.pdf.
10. First Report On Economic And Social Cohesion, European Comission, 1996, pp. 13-14.
11. Perspectives on Global Development. Social Cohesion in a Shifting World, 2012. [online]. Disponibil: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/persp_glob_dev-2012-sum- en.pdf?expires=1588960180&id=id&accname=guest&checksum=2DB89654325C2CB2302B38FD9497FA1F
12. OECD. Social Cohesion Policy Review. Concept Note, 2014 [online]. Disponibil: http://www.oecd.org/dev/inclusivesocietiesanddevelopment/OECD_Social_Cohesion_Policy_Note.pdf
13. Predicting Peace The Social Cohesion and Reconciliation Index as a Tool for Conflict Transformation// www.scoreforpeace.org
14. Calo-Blanco A., Kovař ık J., Mengel F., Romero JG. Natural disasters and indicators of social cohesion, 2017. PLoS ONE 12(6): e0176885. [online]. Disponibil: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176885.
15. Babcicky Ph., Seebauer S. Collective Efficacy and Natural Hazards: Differing Roles of Social Cohesion and Task-Specific Efficacy In Shaping Risk And Coping Beliefs, Journal of Risk Research, 2019. DOI: 10.1080/13669877.2019.1628096.
16. Vremiș M., Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice, Chișinău, 2010.
17. Cara A., Solovei R., Strechie M., Orîndaș L. Implicarea familiei/școlii/comunității în asigurarea coeziunii sociale și oferirea unei educații de calitate: studiu analitic. Chișinău, Institutul de Științe ale Educației, 2017.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 33 15.04.2021 09:40:19

18. Groza I., Jopp M., Pistrinciuc V. Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova: probleme-cheie și recomandări practice, Chișinău, decembrie, 2017. URL: https://www.ipis.md/wp-content/uploads/2018/02/Social-Cohesion-and-Common-IdentityRO.pdf
19. Bencheci D., Cazacenco V. Consolidarea identității naționale în contextul coeziunii etnice și sociale, În: Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării, 24–25 martie 2017. Chișinău: „Print-Caro" SRL, 2017, p. 418–424.
20. Ivașcu R., Covrig N., Buzu A., Cantarji V. Indexul coeziunii sociale în Republica Moldova. Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare", Chișinău, 2019.
21. Negură P., Mocanu V., Potoroacă M. Coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva apartenenței, încrederii și solidarității sociale (2016–2018). În: Calitatea vieții, 2019, Nr. 2.
22. OECD (2011), How's Life? Measuring well-being, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-en // http://documents1.worldbank.org/curated/en/127381468326701628/pdf/846340PUB0Box30Measuring0well0being.pdf pp.19-20
23. World Bank paper N18. Christiaan Grootaert Deepa Narayan Veronica Nyhan Jones Michael Woolcock, Measuring Social Capital An Integrated Questionnaire // https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1&isAllowed=y
24. https://www.oecd.org/sdd/social-capital-project-and-question-databank.htm
25. A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility https://www.oecd.org/social/soc/Social-mobility-2018-Overview-MainFindings.pdf
26. https://www.socialprogress.org/

Formarea si consolidarea__corectura.indd 34 15.04.2021 09:40:19

RELEVANȚA COEZIUNII SOCIALE ÎN STUDIUL SOCIETĂȚII MODERNE

THE RELEVANCE OF SOCIAL COHESION IN THE STUDY OF MODERN SOCIETY

Tatiana SPĂTARU, ***doctor habilitat în sociologie, conferențiar universitar***

Summary

This section analyzes and evaluates the relevance of social cohesion in the study of modern society. The definition of this new conceptual framework is reflected in the documents of international organizations, but also national ones. It has already accumulated an academic research tradition, becoming a subject of sociological debate. The developed methodology allows the quantification of the intensity and dimensions, the comparison and the establishment of the dynamics of its evolution within the modern societies.

Keywords: *cohesion, society, definition, conceptualization, SCORE Moldova.*

Argumentarea problemei de cercetare. Relevanța subiectului de cercetare se datorează unui număr de factori obiectivi care influențează transformările constructive ale spațiului socioeconomic, cultural și politic atât ale comunității mondiale în ansamblu, cât și ale societăților în parte. Iterațiile globale ale structurării nivelurilor de putere au introdus provocări cu care societatea modernă se confruntă: de la inegalitățile vieții de zi cu zi, cum ar fi accesul inegal la nevoile de bază și precaritatea muncii, la deposedarea autonomiei, normalității și demnității umane. Revoluția digitală a influențat interacțiunea umană, politica și cultura; a avut impact asupra producției, distribuției și consumului de cunoștințe, inclusiv a structurii și conținutului contentului informațional. În pofida deschiderii perspectivelor și a promisiunilor sale, a introdus noi forme de marginalizare și izolare socială.

Schimbările radicale ce se produc, caracterizate prin transformarea socială, evoluția societății moderne spre alte forme de coexistență și interacțiune, au contribuit la o nouă abordare asupra locului și rolului coeziunii sociale în lumea modernă. Coeziunea socială devine, pe de o parte, un subiect discutat în contextul proceselor de globalizare, modernizare și democratizare [1]. Pe de altă parte, dinamica evenimentelor recente de propulsare a globalizării și evoluțiilor tehnologice, diminuarea încrederii în instituțiile politice din mai

Formarea si consolidarea__corectura.indd 35 15.04.2021 09:40:19

multe părți ale lumii a condus spre apariția unui val de viziuni poziționate anti-establishment, promotoare ale nativismului și xenofobiei. În vederea revitalizării multilateralismului și solidarității globale, beneficiilor globalizării și ale cooperării internaționale, conceptul coeziunii sociale devine un instrument promovat de organizațiile internaționale în documentele sale vizionare, dar și un suport de proiectare a politicilor regionale și naționale, fiind făcut tot mai vizibil și mai accesibil publicului larg [2]. Din această perspectivă, atât tratările academice, cât și agendele politice discută bazele unei coeziuni sociale la nivel global, ce se poate face de a încuraja mișcarea coeziunii sociale de la local spre global. Accentele teoretice făcând joncțiune între conceptul de coeziune socială și ideea guvernării globale și a cetățeniei globale.

Definirea noțiunii coeziune socială. În mod tradițional, coeziunea socială este înțeleasă drept capacitatea membrilor unei comunități de a-și exprima solidaritate reciprocă. Dacă inițial esența coeziunii sociale era înrădăcinată la nivel național, actualmente conceptul este propulsat intens la nivel internațional.

În „Dicționarul de Sociologie", coeziunea este definită drept situația unui grup formând un tot, părțile fiind strâns legate între ele. Un grup coeziv este caracterizat printr-un grad ridicat de consens, de adeziune la obiectivele comune și prin relații de cooperare. Coeziunea se manifestă printr-un nivel ridicat de integrare a indivizilor în grup. Un grup cu coeziune ridicată exercită presiuni puternice de eliminare a conflictelor și tensiunilor. Cu cât un grup este mai coeziv și mai atractiv pentru membrii săi, cu atât va fi mai puternică presiunea de eliminare a comportamentelor deviante. Coeziunea asigură un grad ridicat de conformism; membrii grupului vor tinde să-și modifice opiniile și comportamentele în acord cu normele grupului. Coeziunea generează persoanelor din grup un grad ridicat de satisfacție, confort psihologic, un sentiment de securitate. Situațiile de anxietate determină o creștere a coeziunii. Dacă normele (informale) ale grupului susțin obiectivele organizației, coeziunea este un factor pozitiv important al performanței și unul negativ, dacă grupul este orientat contraproductiv sau este indiferent față de aceste obiective. În sociometrie coeziunea este definită (și măsurată) prin densitatea relațiilor preferențiale reciproce existente între membrii unui grup [3, p.112-113].

Coeziunea socială se referă la gradul de conectivitate și solidaritate dintre grupurile din societate. Identifică două dimensiuni principale: sentimentul de apartenență la o comunitate și relațiile dintre membri în cadrul comunității în

Formarea si consolidarea__corectura.indd 36 15.04.2021 09:40:19

sine. Ea provine dintr-un efort democratic de stabilire a echilibrului social, a dinamismului economic și a identității naționale, cu scopul de a întemeia un sistem de echitate, de a susține impulsurile unei creșteri economice necontrolate și de a evita fracturile sociale [4].

Coeziunea socială este un proces social, format dintr-un ansamblu de fapte și fenomene, care își propun să consolideze pluralitatea cetățenilor prin reducerea inegalității și a disparităților, a fracțiunilor socioeconomice. Reflectă nevoile oamenilor atât pentru dezvoltarea personală, cât și cea comunitară, intră în esența sentimentului de apartenență la grupurile sociale, leagă libertatea individuală cu justiția socială, eficiența economică cu distribuirea echitabilă a resurselor, pluralismul și reguli comune pentru soluționarea conflictelor [4].

Delimitările noționale referitoare la coeziune evoluează în timp. Treptat se extind de la individ și grup spre societate. Coeziunea socială este percepută și definită din perspectiva societății coezive, care lucrează pentru bunăstarea tuturor membrilor săi, combate excluderea și marginalizarea, creează un sentiment de apartenență, promovează încrederea, oferă membrilor săi posibilitatea de mobilitate ascendentă (creșterea de la o clasă socială inferioară spre o clasă mai superioară sau statut social mai ridicat) [2].

În timp ce noțiunea de „coeziune socială" este adesea utilizată cu semnificații diferite, elementele sale constitutive rămân aceleași, ce includ preocupări cu privire la:

Incluziunea socială: proces de îmbunătățire a condițiilor pentru ca indivizii și grupurile să ia parte la societate. Scopul său este de a împuternici oamenii săraci și marginalizați să profite de oportunitățile globale în creștere.

Capitalul social: resursele care rezultă din cooperarea oamenilor în scopuri comune.

Mobilitate socială: capacitatea indivizilor sau a grupurilor de a se deplasa în sus sau în jos în funcție de bogăție, ocupație, educație sau alte variabile sociale [2].

Etapele conceptualizării coeziunii sociale. Coeziunea socială reprezintă un concept care încorporează mai multe fațete. Deseori este asociat contextelor situațiilor de război sau post-conflict. Totodată, subiectul construirii unei societăți coezive este explorat în studiile realizate la diferite niveluri: local, național, regional, global. O aplicație mai largă se constată în cazul efortului de a studia societățile cu o economie emergentă și a celor care se confruntă cu tensiuni severe sau moderate survenite din mai multe motive.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 37 15.04.2021 09:40:19

Coeziunea socială se caracterizează printr-o abordare interdisciplinară. O contribuție substanțială o au tratările filosofice și cele sociologice. Lucrările filosofilor și ale sociologilor clasici reprezintă primul grup de studii legate de coeziunea socială, care au predeterminat câmpul categorial și problematica de cercetare [1, p. 4]. Contribuții în acest sens sunt aduse de A. Comte, M. Weber, E. Durkheim, F. Znanetsky, T. Lukman, T. Parsons, E.V. De Roberti, P. Sorokin și alții. Al doilea grup este reprezentat de lucrări în care s-a realizat o dezvoltare teoretică și metodologică a problemei conflictului social, care a avut un impact semnificativ asupra formării unei înțelegeri a coeziunii sociale în cadrul filosofiei, sociologiei și psihologiei. Teoria conflictului social, începând cu operele clasice ale lui K. Marx și G. Simmel, conceptul de conflict structural-funcționalist dezvoltat de Lewis A. Coser, modelul conflictual al societății formulat de R. Dahrendorf, teoria generală a conflictului a lui K. Boulding, completat de interpretările sociologilor moderni, precum A. Giddens, A.G. Zdravomyslov și alții, care se concentrează pe interconectarea și interdependența elementelor sistemului social, dezvăluie astfel conținutul conflictului social ca un proces care presupune mișcarea spre coeziune și echilibru prin conflict [1].

Un grup special de studii le reprezintă lucrările cercetătorilor moderni, care sunt de părere că coeziunea socială este o resursă-cheie pentru dezvoltarea durabilă a societății în ansamblu, a fiecărui grup și a individului separat. Cercetările efectuate în cadrul abordării cognitive, identității sociale, categorizărilor sociale, disonanței cognitive, atitudinilor sociale și stereotipurilor au fost dezvoltate în lucrările autorilor E. P. Belinskaya, N. L. Ivanova, T. Newcom, T. G. Stefanenko, J. Turner, G. Tadschfel, L. Festinger, F. Haider și alții [1].

O categorie specială de abordări pune accentul pe importanța teoriilor ce studiază dinamica socioculturală neliniară, procesele de autoorganizare a societății, care asigură apariția ordinii din haos, transformarea dezvoltării spontane în dezvoltare dirijată. Abordarea coeziunii sociale dintr-o perspectivă a autoorganizării sociale și „acțiunii sociale", ca una dintre adevăratele expresii ale societății civile, se reflectă în lucrările autorilor R. Axelrod, C. Beck, R. Burt, D. Cartwright, D. Coleman, D. Leizer, M. McPherson, B. Markovsky, J. Moody, K. Frank, N. Friedkina, N. Evans și alții [1].

Un spectru larg de analize ale coeziunii sociale sunt efectuate în baza experiențelor acumulate de diferite țări, precum China, SUA, Marea Britanie, Israel, țările UE, țările latinoamericane și altele. Astfel, studiile se divizează pe nivele:

Formarea si consolidarea__corectura.indd 38 15.04.2021 09:40:20

local, național, subregional, regional. Coeziunea socială este interpretată din perspectivă individuală, de grup și societală. Problematica abordărilor moderne a coeziunii sociale este variată, incluzând perceperea acesteia drept un aspect important al calității vieții, al manifestării relațiilor umane, al sentimentelor dezvoltate în comunitate etc. Coeziunea socială este examinată în studiile de securitate ca tactică și insurgență. Precaritatea societății moderne determină studiul corelativ al coeziunii sociale cu diviziunea de clasă, inegalitatea socială, creșterea economică, migrația și diaspora. În cercetări sunt identificate strategiile de implementare a coeziunii sociale, care includ educația, mass-media, planurile și politicile guvernamentale.

În ultimii ani, studiile de coeziune sunt dezvoltate de autorii care se afiliază prin analize interdisciplinare și rezultate empirice. Oferă o abordare critică a paradigmelor și teoriilor, susținând că elementele de coeziune socială reprezintă o condiție esențială pentru relații mai bune în comunitate. Din perspectiva agendei politicilor sociale naționale acoperă aria de investigație autorii I. Newman și P.Ratcliffe, oferind un instrument eficient de evaluare a puterii coeziunii sociale în aplicarea măsurilor guvernamentale [5]. *Immigration, Social Cohesion and Political Reaction* abordează provocarea de integrare socială a imigrației în democrațiile liberale occidentale. Mișcarea transfrontalieră a oamenilor, bunurilor și banilor a crescut în ultimele decenii, fenomenul fiind cunoscut sub numele de globalizare. Migrația refugiaților din războaiele civile din Orientul Mijlociu a fost cea care a transformat cel mai mult viața politică a societăților europene, provocând declinul sprijinului pentru partidele tradiționale conservatoare și social-democratice. A declanșat mobilizări naționaliste și regimuri autoritare, precum și încercări de îmbunătățire a integrării în societăți. Pandemia de corona virus a adăugat o dimensiune acestor procese, dar a deschis și noi posibilități de transformare. Analizând relațiile dintre politicile de integrare politică și economică la nivel național și cele de reglementare a circulației persoanelor peste granițe, Jordan B. susține că dominanța mișcărilor de oameni conduse politic a făcut ca migrațiile în masă din acest secol să fie distincte. Propune venitul de bază ca soluție pentru dezamăgirea, extremismul și o catastrofă de sănătate publică [6].

Un efort de a reuni cunoștințele științifice la intersecția dintre design-ul spațiului public și coeziune socială este analiza cross-culturală a autorilor P. Aelbrecht și Q. Stevens, nuanțându-se înțelegerea asupra modului cum

Formarea si consolidarea__corectura.indd 39 15.04.2021 09:40:20

design-ul urban contribuie la coeziunea socială sau la segregarea socială. Analizele științifice au la bază studii de caz dintr-o varietate de orașe și culturi din emisfera nordică și cea sudică [7]. *Territorial Cohesion* oferă o imagine de ansamblu cuprinzătoare asupra mai multor aspecte legate de urbanitate, care sunt de o importanță esențială pentru succesul proceselor de coeziune teritorială. În esență, vizează problemele legate de policentrismul urban, regiunile urbane funcționale, dezvoltarea urbană durabilă integrată și Agenda urbană a UE; și despre modul în care acestea pot contribui la atingerea obiectivelor politicii de coeziune teritorială. Elementul inovativ constă în sintetizarea unor perspective care plasează elementele și politicile urbane în centrul analizei coeziunii teritoriale [8].

Lucrarea profesorului danez Ch.A.Larsen explorează modurile în care coeziunea socială, fiind măsurată ca încredere în concetățeni necunoscuți, poate fi stabilită și subminată. Sunt comparate SUA și Marea Britanie, unde coeziunea socială a scăzut în ultima parte a secolului XX, inclusiv Suedia și Danemarca, unde coeziunea socială a crescut, prezentându-se o explicație social-constructivistă pentru această schimbare. Demonstrând importanța percepțiilor publice despre viața într-o societate meritocratică a clasei de mijloc, autorul susține că încrederea a scăzut deoarece americanii și britanicii au ajuns să creadă că majoritatea celorlalți cetățeni aparțin unui nivel inferior al societății, care nu este demn de încredere și nici nu merită încredere, ba chiar periculos pentru clasa de mijloc. În schimb, încrederea a crescut în rândul suedezilor și danezilor, deoarece ei considerau că majoritatea cetățenilor aparțin mai degrabă „mijlocului" societății decât „celor de jos". Suedezii și danezii au ajuns să perceapă partea de jos a societății drept demnă de încredere. Lucrarea vine cu o idee inovativă, susținând că coeziunea socială este un fenomen cognitiv, spre deosebire de cercetările anterioare, care subliniau prezența unor norme morale comune, instituții echitabile, rețele implicate în societatea civilă etc. Cartea se bazează pe materiale de date empirice unice, fiind reproduse din sondajele americane, sondajul British Social Attitude și sondajele ISSP din Danemarca și Suedia. De asemenea, include un studiu transnațional unic asupra conținutului media care acoperă o perioadă de cinci ani în Marea Britanie, Suedia și Danemarca. Această analiză transversală demonstrează modul diferit în care este construită imaginea „celor de jos" și „mijlocului" în contextul coeziunii sociale [9].

Creating Social Cohesion in an Interdependent World examinează modurile în care două societăți foarte diferite, Australia și Japonia, s-au confruntat cu pro-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 40 15.04.2021 09:40:20

vocări privind relațiile lor culturale și instituționale, precum și coeziunea socială care rezultă din accelerarea interdependenței globale în ultimele decenii. Aprofundarea globalizării a generat o mare dislocare socială și incertitudine cu privire la identitatea colectivă și la anxietate vizând modul de acomodare a influențelor externe aparent de neoprit. Sunt explorate domenii care au cunoscut un impact semnificativ în urma globalizării, inclusiv politica de imigrație, căsătoriile etnice și rasiale, atitudinile față de minoritățile etnice și rasiale, identitatea națională și culturală, politica educațională și relațiile de muncă. Abordarea utilizată este inovatoare în juxtapunerea a două societăți care, deși dezvoltate, sunt în contrast cu originile lor istorice și moștenirile culturale contemporane [10].

Autorul britanic T. Cantle este considerat „părintele fondator" al coeziunii comunitare și apreciat drept cel mai excelent în conceptualizarea și dezvoltarea angajamentelor de coeziune. Relevant în acest sens este abordarea coeziunii sociale din perspectiva rasei și a diversității [11], iar ulterior și a interculturalității [12]. Într-o lume a globalizării și superdivizării, pe măsură ce țările devin mai diverse, coeziunea socială se profilează drept un mecanism de mediere care ar sprijini sistemele de guvernare. Coeziunea socială este văzută drept un mijloc de combatere a discriminării și de tensiuni comunitare. Coeziunea comunitară oferă un nou cadru pentru a diminua barierele și a înțelege cauzele fundamentale ale rasismului și frica de diferență. Dezvoltarea practică a coeziunii comunitare este revizuită din perspectiva conceptelor de multiculturalism, identitate și cetățenie.

Secolul XXI vine cu o agendă nouă de probleme ce necesită cercetare, una dintre acestea profilându-se a fi coeziunea socială. Pandemia COVID-19 a relevat problema coeziunii sociale într-o societate individualistă și deficitară din punct de vedere moral.

Din literatura sintetizată se conturează ideea potrivit căreia coeziunea socială este o condiție prealabilă pentru dezvoltarea păcii și securității democratice. Societățile dominate de inegalități nu sunt doar nedrepte, dar nici nu pot garanta stabilitatea pe termen lung. În acest sens, este necesară realizarea integrării sociale, înțeleasă ca abilitatea societății de a oferi bunăstare tuturor participanților săi, de a minimiza inegalitățile și de a evita polarizarea extremă, de a depăși marginalizarea socială și de a promova o creștere socioeconomică suplimentară. Studiile demonstrează faptul că, fără un minim de coeziune, ordinea în societate este imposibilă, deoarece nu poate exista doar prin exer-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 41 15.04.2021 09:40:20

citarea puterii. Doar prin asigurarea unui minim de identitate de grup eficientă acțiunile colective vor deveni mult mai eficiente.

Nevoia de a construi coeziune socială provine din erodarea legăturilor sociale dintre membrii societății. Unul dintre motivele eroziunii coeziunii sociale în societatea modernă este că procesele de izolare socială, apariția unei periferii sociale, creșterea distanței fizice între grupurile sociale au slăbit societățile democratice moderne. Un alt motiv pentru această eroziune poate fi văzut în fenomenul individualizării, care este extrem de dual. O perspectivă individualistă ignoră nevoia socială de coeziune între diferite grupuri sociale. Între timp, solidaritatea este plină de o resursă socio-psihologică incredibil de puternică, capabilă să mobilizeze un grup, mase sau un popor întreg în numele implementării persistente a obiectivelor și intereselor comune [1].

Coeziunea socială în lumea modernă este o proprietate atributivă a societății, a organizațiilor sociale și a grupurilor care sunt unite nu numai printr-o patrie și o istorie comună, ci și prin obiective comune de dezvoltare, în mare parte unificate în procesul de globalizare. În prezent, activitățile din domeniul coeziunii sociale acoperă o mare varietate de segmente: combaterea inegalităților, preocuparea pentru viitorul economiei, îmbunătățirea sistemului educațional, utilizarea noilor tehnologii, prevenirea conflictelor sociale, consolidarea parteneriatului social, realizarea solidarității reciproce în societate. În cadrul societății apare necesitatea pentru formarea mecanismelor de îmbunătățire a eficacității politicilor sociale. La rândul său, politica socială este cel mai complex domeniu al activității guvernamentale. Aceasta reflectă esența politicii în ansamblul unui anumit stat, deoarece este necesar nu numai să se găsească un compromis social care să permită combinarea eficienței economice cu nevoile sociale în creștere ale populației, ci și să se stabilească vectorul general al dezvoltării statului în viitor, atât în termeni politici, cât și socioeconomici [1].

Coeziunea socială din perspectiva organizațiilor internaționale. Problema coeziunii sociale devine obiect al preocupării organismelor internaționale, cum ar fi Consiliul Europei, Uniunea Europeană, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est și altele, care și-au îndreptat atenția față de capacitatea de rezistență a structurii societăților moderne. Acest interes este determinat de îngrijorarea, că coeziunea socială este în proces de degradare din cauza profunda a schimbărilor societale, cum ar fi creșterea de diversitate etnoculturală, decalajul tot mai mare între bogați

Formarea si consolidarea__corectura.indd 42 15.04.2021 09:40:20

și săraci, reducerea statutului bunăstării, secularizare și schimbări tehnologice. La care s-au mai adăugat crizele financiare din 2007-2008 și euro-criza din perioada 2008-2011, recesiunile economice ce au urmat [13].

Consiliul Europei acordă prioritate coeziunii sociale în politicile promovate. Șefii de stat și guvernul statelor membre ale organizației, reuniți la Strasbourg în octombrie 1997, în Declarația Finală au identificat coeziunea socială ca „una dintre cele mai importante nevoi ale Europei extinse și [...] un component esențial pentru promovarea drepturilor și demnității omului" [14].

În Planul de Acțiuni se stipulează necesitatea creării unei unități specializate în monitorizarea, compararea și tratarea problemelor legate de coeziunea socială. În acest scop a fost creat Comitetul European pentru Coeziune Socială (CDCS), care s-a întrunit începând din 1998 și până în 2013, contribuind la crearea unei viziuni transversale și dinamice a coeziunii sociale ca „capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi", împărtășită de statele membre ale Consiliului Europei. Acest comitet a fost înlocuit în 2013 de Comitetul european pentru coeziune socială, demnitate umană și egalitate (CDDECS), care a fost suspendat la 1 ianuarie 2016. Ulterior, pentru perioada 2016-2017 a fost înființată Platforma europeană de coeziune socială, care și-a ținut prima sa reuniune la 27-28 iunie 2016.

Consiliul Europei are un rol special și distinct în promovarea coeziunii sociale pe întregul continent. La fel cum statele membre vor să evite apariția „societăților cu două viteze", împărțite între o majoritate prosperă și una minoritară din ce în ce mai marginalizată, așa și la nivel continental se dorește evitarea apariției unei „Europe cu două viteze" [15, p. 5].

La 12 mai 2000, Comitetul European pentru Coeziune Socială a adoptat Strategia de coeziune socială, ce identifică unii dintre factorii de coeziune socială, cum ar fi: crearea unor mecanisme care să prevină diviziunea (diferența excesivă între bogați și săraci sau multiplele forme de discriminare), ce ar putea să devină atât de acută încât ar pune în pericol armonia socială; importanța ocupării forței de muncă decente și remunerate corespunzător; măsuri de combatere a sărăciei și excluziunii sociale, în special în domenii precum locuințe, sănătate, educație și formare profesională, distribuirea de locuri de muncă, venituri și servicii sociale; consolidarea sistemelor de securitate socială; dezvoltarea de politici pentru familii, cu un accent deosebit pe copii și vârstnici; parteneriat cu organele societății civile, în special sindicatele, reprezentanții angajatorilor și ONG-urile

Formarea si consolidarea__corectura.indd 43 15.04.2021 09:40:20

Contextul ce a condus la decizia Consiliului Europei de a se angaja în elaborarea și implementarea unei noii strategii de coeziune socială s-a bazat pe drepturile omului, implicând o preocupare specială pentru cei mai vulnerabili membrii ai societății. Explicarea elementelor componente ale coeziunii sociale pornește de la ideea că coeziunea este un ideal, un obiectiv la care aspiră societățile, dar niciodată nu-l ating pe deplin [16, p. 7]. Aceasta face ca definirea coeziunii să fie evazivă. Cu toate acestea, în elaborarea unei strategii de coeziune socială, a fost esențial să se clarifice conținutul și dimensiunea termenului-cheie.

În sensul său literal, coeziunea socială este ceea ce leagă societățile împreună. Toate societățile sunt rezultatul unei interacțiuni între forțele centripete și cele centrifuge; lucrurile care reunesc oamenii și lucrurile care îi dezunesc; forțele unității și forțele diviziunii; interesele individului și interesele comunității. Toate societățile trebuie să încerce să ajungă la o acomodare viabilă între aceste forțe. O strategie de coeziune socială trebuie să identifice mai întâi factorii de divizare în cadrul societății și apoi să proiecteze sau să faciliteze mecanisme, procese și instituții care să le împiedice să devină atât de acute, încât să pună în pericol pacea socială [16, p.7].

Pe această cale de înțelegere, formulare a principiilor strategice și implementare a politicilor naționale și strategiilor regionale, societățile europene au învățat, deși mai degrabă ezitant, să vadă pluralismul etnic, religios, cultural și ideologic nu ca pe un obstacol în calea coeziunii sociale, ci ca o sursă de bogăție, dinamism, adaptabilitate și forță. Gestionarea diversității într-un mod în care este potențat binele este totuși o provocare. Aceasta implică combaterea discriminării rasiale, etnice, religioase, de gen și a altor forme; și necesită politici active pentru a integra migranții și toate tipurile de minorități și grupuri cu nevoi speciale pe baza respectării diversității lor și a recunoașterii depline a drepturilor lor [16, p. 7].

Toate societățile moderne suportă tensiuni cauzate de potențiale diviziuni și divizări sociale. Atunci când disparitățile dintre bogați și săraci sunt excesive sau tind să crească, coeziunea socială este pusă în pericol. Nici o societate nu este lipsită de disparități dintre cei bogați și cei săraci. Totodată, nici una dintre acestea nu este fără diversitate etnică, culturală sau religioasă. Realitatea existentă determină întrebarea cum poate fi gestionată diversitatea, astfel încât să devină o sursă de îmbogățire reciprocă, mai degrabă decât un factor de diviziune și conflict. O societate coezivă este cea care a dezvoltat modalități

Formarea si consolidarea__corectura.indd 44 15.04.2021 09:40:20

satisfăcătoare de a face față acestor și altor provocări într-un mod deschis și democratic. Aceasta înseamnă a lua măsuri pentru a reduce inegalitățile și a restabili echitatea, astfel încât aceste divizii să rămână gestionabile și să nu crească astfel încât să amenințe stabilitatea societății.

Prin urmare, Consiliul Europei a căutat să dezvolte în multiplele sale documente o abordare bazată pe drepturi pentru coeziunea socială. Drepturile constituie fundamentul principal pentru politica socială, care plasează toți membrii societății pe principii de egalitate. Având la bază drepturile omului, acțiunea statului în domeniul politicii sociale nu mai este o problemă de caritate sau bunăstare, îndreptată către membrii mai puțin norocoși ai societății; este vorba de garantarea unor drepturi identice pentru toți. Capacitatea unei societăți de a asigura bunăstarea tuturor trebuie privită ca pe o responsabilitate pentru toate sectoarele societății. Problemele economice din ultimele decenii și globalizarea economiei au arătat că acest model nu mai este adecvat și că bunăstarea tuturor trebuie să devină un obiectiv împărtășit de toți actorii sociali, statul, afacerile și individul (o „societate de bunăstare"). Această situație nouă nu implică retragerea statului, ci duce la căutarea unor mijloace mai variate de acțiune care implică parteneri noi. Coeziunea socială, devenind una din prioritățile enunțate de Comisia Europeană în materie de politică socială, este preluată și promovată în documentele strategice naționale.

Concluziile care se desprind în urma acestei analize a documentelor ne conduc spre ideea că din 2000, odată cu adoptarea primei strategii de coeziune socială, se configurează o agendă precisă de lucru a Consiliului Europei în domeniul social. Chiar dacă prima strategie nu dă o definiție clară a coeziunii sociale, cel puțin încearcă să identifice unii dintre factorii de coeziune socială, cum ar fi ocuparea forței de muncă adecvat remunerate, lupta împotriva sărăciei și excluziunii sociale. A doua strategie de coeziune socială deja se bazează pe asemenea valori, precum statul de drept, democrație și drepturile omului. Noul Plan de strategie și acțiune pentru coeziune socială, lansat în 2010, definește și conceptualizează coeziunea socială și modalitățile de îmbunătățire, pornind de la definiția dezvoltată din 1994 [17].

Astfel, evaluarea coeziunii sociale s-a plasat de la o abordare bazată pe indicatori „negativi" spre una care se concentrează pe cei „pozitivi", acesta fiind un pas relevant pentru dezvoltarea conceptului. În acest mod, fiind definită o strategie socială care ar răspunde provocărilor și ar realiza reformele structu-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 45 15.04.2021 09:40:21

rale adecvate în cadrul statelor membre ale Consiliului Europei. Implementarea strategiilor de coeziune socială a ajutat guvernele naționale să-și orienteze politicile sociale spre dezvoltarea unui dialog politic pe asemenea teme, precum: condiții de muncă și economii subterane; dobândirea cetățeniei; recunoașterea/legalizarea activității de îngrijire în cadrul familiei, desfășurată în principal de femeile migrante în condiții nereglementate; evitarea concentrării familiilor și indivizilor săraci și a migranților în cartiere defavorizate; introducerea unei abordări interculturale și sensibile la diversitate în serviciile publice.

Centrul de Dezvoltare al Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică examinează coeziunea socială dintr-o perspectivă economică într-o lume a schimbării. „Schimbarea bogăției", se afirmă în raportul *Perspectives on Global Development 2012*. *Social Cohesion in a Shifting Word* [18], este un proces care a început în anii 1990 și a decolat în anii 2000 prin aducerea unei geografii complet noi a creșterii, condusă de ascensiunea economică a marilor țări în curs de dezvoltare, în special a Chinei și a Indiei. Reconfigurarea rezultată a economiei globale a format pentru anii următori agendele politice, economice și sociale ale dezvoltării internaționale, precum cele ale țărilor convergente și sărace. Acest raport analizează impactul „schimbării bogăției" asupra coeziunii sociale, concentrându-se în mare parte pe țările convergente cu creștere ridicată. O societate „coezivă" lucrează spre bunăstarea tuturor membrilor săi, creează un sentiment de apartenență și luptă împotriva marginalizării în cadrul și între diferitele grupuri de societăți. Întrebarea pe care o pune acest raport este cum afectează transformarea structurală în economiile convergente „țesătura lor socială", sentimentul lor de apartenență sau își pune în general capacitatea de a gestiona în mod pașnic problemele de acțiune colectivă. Evenimentele recente din țări cu performanțe bune din lumea arabă, dar și dincolo de acestea, cum ar fi Thailanda, China și India, par să sugereze că creșterea economică, sporirea resurselor fiscale și îmbunătățirea educației nu sunt suficiente pentru a crea coeziune; guvernele trebuie să abordeze deficitele sociale și să promoveze în mod activ coeziunea socială pentru ca dezvoltarea pe termen lung să fie durabilă.

O serie de studii de caz vizează problemele de promovare a coeziunii sociale în Coreea [19], revizuirea politicii de coeziune socială în Vietnam [20], niveluri și modele de coeziune socială în India [21]. În același timp, aspectele coeziunii sociale sunt analizate și în țările cu economii dezvoltate. Consolidarea coeziunii sociale din Luxemburg este examinată din perspectiva reformelor de

Formarea si consolidarea__corectura.indd 46 15.04.2021 09:40:21

combate a sărăciei, care ar reduce inegalitatea și ar îmbunătăți oferta de forță de muncă ale rezidenților. Politicile puternice de activare a coeziunii sociale sunt importante pentru acoperirea locurilor de muncă. Oportunitățile de locuri de muncă ar fi îmbunătățite prin rezultatele educaționale pentru elevi din medii socioeconomice scăzute și pentru generația a doua de imigranți, inclusiv pentru o mai bună direcționare a cheltuielilor destinate școlilor cu pondere ridicată de elevi [22].

Mai recent, criza COVID-19 a scos în evidență vulnerabilitățile la nivel individual și societal, solicitând o regândire a modului în care sunt organizate societățile moderne. Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică în documentele sale prospective explică în continuare provocările actuale cu care se confruntă economia socială și evidențiază anumite instrumente politice și recomandări pentru a sprijini actorii din economia socială în eforturile lor de „reparare" și „transformare" a societăților.

Banca Mondială prin rapoartele anuale privind dezvoltarea mondială abordează provocările cu care se confruntă lumea modernă. Conturează o viziune asupra politicilor, care ar răspunde problemelor în țările emergente și în curs de dezvoltare. Politica de coeziune socială este privită drept o combinație dintre incluziune socială, capital social și mobilitate socială. Aceste trei dimensiuni interacționează și se influențează reciproc, motiv pentru care ele sunt privite ca parte a unui întreg.

World Development Report 2013 Jobs deschide discuția asupra legăturii dintre locurile de muncă și coeziunea socială. Locurile de muncă sunt o preocupare critică pentru factorii de decizie politică, comunitatea de afaceri și miliarde de oameni care se străduiesc să-și asigure familiile. Locurile de muncă (sau lipsa locurilor de muncă) pot modela interacțiunile sociale. Legătura dintre coeziunea socială și locurile de muncă nu este neapărat direct sau liniar. Interacțiuni între locurile de muncă și societăți sunt contextuale și multidimensionale; efectele pot fi atât pozitive, cât și negative. A avea sau a nu avea un loc de muncă poate influența modul în care oamenii se privesc în raport cu ceilalți, cu implicații pentru valori, atitudini și comportamente. Modul în care sunt alocate locurile de muncă poate afecta dacă oamenii cred că societatea lor este corectă și bazată pe merit, cred că au o miză în societate și au așteptări și aspirații pentru viitor. Locurile de muncă oferă identitate socială. Unele locuri de muncă pot contribui pozitiv la modul în care oamenii să se vadă pe ei înșiși și relațiile

Formarea si consolidarea__corectura.indd 47 15.04.2021 09:40:21

lor cu ceilalți. Identitatea transmisă de un loc de muncă poate influența categoriile sociale cu care se asociază indivizii, comportamentele lor și normele care modelează acest comportament [23, p. 134].

Analiza corelativă dintre locurile de muncă și coeziunea socială se concentrează asupra a ceea ce tipuri de locuri de muncă pot îmbunătăți coeziunea socială și cum factorii de decizie pot sprijini acele efecte [24]. Sunt prezentate dovezi empirice între piața forței de muncă și coeziunea socială. Constatările indică asupra faptului că ocuparea forței de muncă formală este asociată cu o serie de rezultate sociale și comportamente care sunt de obicei văzute ca un nivel mai ridicat de coeziune socială [25].

Organizațiile internaționale au dezvoltat instrumente și metodologii pentru cuantificarea parametrilor de măsurare a coeziunii sociale, acoperite în mare parte de UNDP, indicele VALCOS dezvoltat pentru OECD și SCORE. Compararea indicatorilor-cheie de măsurare relevă lipsa de consens a ceea ce înseamnă coeziunea socială. Unele conceptualizări se suprapun la fel ca vectorii sociali în care coeziunea poate fi observată. Sunt deosebit de relevante axele orizontale și verticale pentru măsurarea încrederii, legitimității, reprezentării politice și justiției.

Accentul pus pe conceptul de coeziune socială este adesea legat de contextul studiat. De exemplu, indicele VALCOS folosește mai mulți indicatori economici periferici, în conformitate cu definiția OECD a coeziunii sociale care include mobilitatea socială și vectorii economici. Acest aspect se suprapune abordării Consiliului Europei, care, deși pune accentul pe protecția socială, are în mod necesar un punct de sprijin în analiza sărăciei și reducerea sărăciei. În timp ce indicele PNUD include securitatea umană, indicatori de acțiune colectivă, care sunt în concordanță cu dinamica sociopolitică regională.

SCORE Indexul de coeziune și reconciliere socială folosește o teorie a schimbării, conform căreia „coeziunea socială afectează reconcilierea astfel încât nivelurile mai ridicate de coeziune socială să ducă la o înclinație mai mare pentru reconciliere". Reconcilierea, relațiile intergrup și atenuarea conflictelor rămân logica motrice în SCORE, care a fost dezvoltat pentru a fi aplicat în Cipru și ulterior a fost aplicat și construit în Bosnia și Herțegovina, în Ucraina.

Interesul pentru studiul coeziunii sociale se extinde la nivelul diferitor centre de cercetare. Sunt elaborate multiple clasamente internaționale ale coeziunii sociale.

The Social Cohesion Radar, realizat de Bertelsmann Stiftung, oferă comparații internaționale empirice pentru ultimii 25 de ani. Eșantionul studiului in-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 48 15.04.2021 09:40:21

clude cele 27 de state membre ale UE și șapte OESD țări: Australia, Canada, Israel, Noua Zeelandă, Norvegia, Elveția și SUA. În rapoartele pe țări și analizele comparate coeziunea socială este definită ca fiind calitatea specială a modului în care membrii unei comunități trăiesc și lucrează împreună. O societate coezivă se caracterizează prin relații sociale rezistente, o conexiune emoțională pozitivă între membrii săi și comunitate și o concentrare pronunțată asupra binelui comun. Societățile moderne nu se bazează pe solidaritate înrădăcinată în similitudine, ci pe solidaritate înrădăcinată în diversitate și interdependență reciprocă. Prin urmare, societățile moderne au nevoie de o formă incluzivă de coeziune socială care să accepte nu numai o multitudine de stiluri de viață și identități, ci să le vadă ca pe un punct forte. Echipa de cercetare de la Jacobs University Bremen, condusă de profesorii K. Boehnke și J.Delhey, descompune conceptul de coeziune socială în trei domenii: relații sociale, conectivitate și se concentrează asupra binelui comun. Fiecare dintre aceste domenii cuprinde trei dimensiuni măsurabile: rețele sociale, încredere în oameni, acceptare a diversității, de identificare, de încredere în instituții, percepția de echitate, solidaritate și ajutorare, respect pentru normele sociale și participare civică [26].

Cu referire la Germania, rezultatele cercetărilor relevă că în pofida tuturor previziunilor sumbre, țara prezintă un nivel ridicat de coeziune socială. Chiar dacă sunt în creștere diversitatea culturală și cea religioasă, acestea nu vin în contradicție cu gradul său de comuniune. Totuși, există indici clari de posibile amenințări, precum lipsa de justiție socială, clivaje de comuniune între partea de est și cea de vest, regiuni slabe din punct de vedere structural. Coeziunea este mult mai slabă în Germania de est decât în statele federale occidentale. Statele federale cu cele mai înalte niveluri de coeziune sunt Saarland, Baden-Württemberg și Bavaria [27].

Studiul coeziunii sociale în Republica Moldova. Pe parcursul ultimilor trei decenii, Republica Moldova este afectată continuu de crize multidimensionale de ordin intern, dar și intervenite în urma presiunilor externe. Caracterul fracționat al reformelor liberale combinate cu cele neoliberale, lipsa de consecutivitate în direcțiile strategice și implementarea politicilor guvernamentale, ineficiența aplicării soluțiilor tradiționale, iar mai recent criza globală pandemică, sunt provocări ce pot fi confruntate doar prin conectarea și implicarea întregii societăți. Conștientizarea nevoii unei conexiuni societale se reflectă în studiile academice, dar și cele realizate în baza finanțărilor externe. Se conturează conceptul de coeziune socială, ce este analizat din mai multe perspective.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 49 15.04.2021 09:40:21

Aspectele politico-juridice ale coeziunii interetnice sunt reflectate în monografia colectivă *Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene* [28, p. 188-222]. Configurațiile teoretice și practice (niveluri, instrumente și dimensiuni) ale coeziunii sociale sunt reflectate în studiul *Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova*, unde se oferă setul de indicatori de măsurare a excluziunii sociale, metodologia de calcul, precum și analiza indicatorilor prin prezentarea inegalității umane și disparităților regionale în scopul elaborării unor strategii de reconstrucție socială și a unor politici de suport pentru grupurile vulnerabile [29].

Mai multe articole cu referire la tema abordată sunt publicate în revistele de profil din țară și de peste hotare, inclusiv în materialele conferințelor științifice naționale și internaționale. Astfel, M. Iațco reflectă asupra conceptului de coeziune socială raportat la principiile politicii sociale în contextul construirii unui stat al bunăstării [30, p. 43-48]; L. Roșca elucidează coeziunea societății moldovenești ca condiție a consolidării instituționale a statului Republica Moldova [31, p. 392-403]; L. Poștan examinează coeziunea socială din perspectiva educației formale, nonformale și informale [32, p. 69-73].

Reflecții pentru perioada 2016-2018 cu privire la coeziunea socială în societatea moldovenească sunt realizate de cercetătorii P. Negură, V. Mocanu și M. Potoroacă, care tratează problema din următoarele perspective: gradul de apartenență a cetățenilor moldoveni la statul Republica Moldova, percepții privind solidaritatea socială și încrederea față de ceilalți cetățeni, inclusiv capacitatea perceptivă a discriminării [33, p. 162-188]. Coeziunea socială a populației din Republica Moldova în perioada COVID-19 este reliefată de cercetătorii L. Malcoci și V. Mocanu [34, p. 128-148].

Studiul *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova* [24] explorează aspecte ce țin de relațiile interetnice. Concluzionează că societatea moldovenească rămâne a fi dezbinată de-a lungul unor repere etnice și lingvistice; elitele exploatează și aprofundează dezbinarea și frecvent prezintă alte grupuri etnice ca o amenințare. Există o discrepanță mare între documentele de politici și problemele reale în domeniul relațiilor interetnice [35, p. 49].

Organizațiile internaționale, regionale, cele specializate pe anumite probleme abordează în analizele sale diferite dimensiuni ale coeziunii sociale. Astfel, în analiza Organizației Mondiale a Sănătății *Social cohesion for mintal well-being among adolescents* este inclus un studiu de caz pe Republica Moldova,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 50 15.04.2021 09:40:21

unde sunt estimați factorii de risc social, psihologic și demografic, contextul sociopolitic al problemei și se evidențiază politicile și strategiile de bază care promovează sănătatea mentală a adolescenților [36, p. 169-174].

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP) și Centrul pentru Pace Durabilă și Dezvoltare Democratică (SeeD) au dezvoltat indicele de coeziune și reconciliere socială (SCORE). SCORE este un instrument de evaluare conceput pentru a măsura diferite componente ale coeziunii sociale, precum și a capacităților de reziliență și a factorilor de vulnerabilitate din întreaga lume. Punctul de plecare al SCORE este coeziunea socială și reconcilierea, precum și relația complicată dintre ele. Reconcilierea se referă la coexistența armonioasă între grupuri, care anterior erau implicate într-un eveniment de dispută sau conflict, în timp ce coeziunea socială se referă la calitatea coexistenței dintre oameni în cadrul propriului grup și cu instituțiile care îi înconjoară. Aceste două concepte sunt mari și complexe, dezvoltând conexiuni de la guvernare și servicii la securitatea umană, de la relații intergrupale la atitudini civice și bunăstare psihologică.

SCORE Moldova este un instrument analitic inovator, conceput pentru a îmbunătăți înțelegerea dinamicii societății din țară. SCORE Moldova se bazează pe metodologia indicelui de coeziune și reconciliere socială. Procesul SCORE a fost lansat de Organizația Națiunilor Unite în noiembrie 2016, având în vedere trei obiective principale: măsurarea nivelului de coeziune socială din țară; construirea și înțelegerea forțelor care divizează și unifică în societate; informarea programelor și ajustarea intervențiilor pentru a sprijini mai bine consolidarea coeziunii sociale în țară [37].

Indicele mediu SCORE este măsurat pe o scală de la 0 la 10, unde 0 reflectă absența completă a fenomenului în societate și 10 semnifică o prezență puternică și răspândită. Coeziunea socială este evaluată atât în mediul adulților, cât și al tinerilor, fără datele din stânga Nistrului. În anul 2018 indicele SCORE pentru Moldova include mai multe dimensiuni: constructivism cetățenesc, drepturile etnice ale omului, egalitatea de gen și incluziune, tendința de emigrare, tendința de înstrăinare în Găgăuzia, comportament civic, sensibilitatea de gen, guvernare, securitatea umană, preferințele în orientarea politică.

Analiza fluxului de date pentru populația adultă [38] relevă scorul dimensiunii constructivism cetățenesc 4.8, calculat în baza indicatorilor: activism cetățenesc 5.8, angajament civic 0.7, valorile civice prosociale 7.9. Partajarea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 51 15.04.2021 09:40:21

drepturilor etnice ale omului 5.7 reprezintă suma indicatorilor: credința în universalitatea drepturilor omului 7.1, toleranță socială 3.3, suport pentru drepturile omului 6.8. Egalitatea de gen și incluziune 5.5 reflectă suma cumulativă a: respective atitudini față de femei 4.8 și suport pentru femei în poziții politice 5.7. Tendința de emigrare 6.4, este mai pronunțată în grupul de vârstă 18-29 de ani, acumulând scorul de 7.5.

La nivel de republică, tendința de înstrăinare a UTA Găgăuzia este de 1.9, iar în însăși UTA Găgăuzia acest indicator acumulează 4.0. La nivelul populației adulte din republică el este calculat în baza viziunii de viitor pentru Găgăuzia: independență sau unire cu Rusia 2.0 (UTA Găgăuzia 5.7); menținerea statu-quo-ului actual 5.6 (UTA Găgăuzia 8.7); mai multă autonomie sau a deveni parte a unei Moldove federale 3.8 (UTA Găgăuzia 7.2); extreme tendințe pro-vest vs pro-est 1.8 (UTA Găgăuzia 2.4).

Dimensiunea comportamentului civic al populației adulte a republicii este compus din indicatorii: credința în unitatea culturală a tuturor cetățenilor Republicii Moldova 6.8, credința în datoria de a menține Moldova unită 8.7, optimism civic 4.6, tendință de cooperare 5.8, dezaprobarea utilizării limbii ruse 4.4, consumul de informații 5.2, cetățenie pasivă 3.6, perceperea neglijării și exploatării Găgăuziei 3.8, perceperea tensiunii între Găgăuzia și Chișinău 5.1, consumul media pro-Rusia 4.4, promptitudine pentru violență politică 2.8, nostalgie sovietică 6.7, suport pentru diversitatea lingvistică 7.5, sprijin pentru procesul de pace cu Transnistria 8.4, toleranță la corupție 1.4, violența cetățenilor 0.6, etica muncii și sensibilitatea financiară 6.4.

Dimensiunea sensibilității de gen include: implicarea efectivă a soților în gospodărie 6.4, atitudini negative față de participarea femeilor la forța de muncă 6.4, percepția că egalitatea de gen este atinsă 4.9, suport soților pentru implicarea în gospodărie 4.9.

Dimensiunea guvernare este calculată în baza indicatorilor: corectitudinea alegerilor 3.4, sentiment reprezentat de autorități 3.9, perceperea creșterii corupției 7.2, perceperea nivelului de corupție 7.8, furnizarea studiilor de bază 5.6, furnizarea de servicii locale 5.1, furnizarea de servicii publice 5.9, reprezentarea femeilor și a tinerilor 5.4, excludere politică sistemică 6.6, încrederea în instituțiile autonomiei Găgăuze 3.0, încredere în instituții ale administrației centrale 3.4, încrederea în instituții (în general) 4.2, încrederea în instituții locale 5.0, încrederea în instituții nonguvernamentale 5.6.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 52 15.04.2021 09:40:21

Scorul mediu al dimensiunii securității umane este compus din: securitatea economică 4.6, securitatea personală 4.5 și securitatea politică 7.1.

Dimensiunea orientarea politică și preferințe conține următorii indicatori: sentimentul că Moldova și Găgăuzia ar fi mai bine separat 2.3; viziuni de viitor (Moldova trebuie să devină o federație 1.9, Moldova ar trebui să devină o punte amicală între UE și Rusia 7.1, Moldova trebuie să devină membru NATO 2.3, Moldova ar trebui să adere la Uniunea Economică Eurasiatică 4.8, Moldova ar trebui să adere la Uniunea Europeană 5.4, Moldova ar trebui să rămână non-aliniată 4.9, Moldova ar trebui să se unească cu România 2.4); perceperea beneficiului UE 6.4; perspectiva pro-occidentală 8.4; sentiment de alianță cu Comunitatea Statelor Independente, Turcia și Bulgaria 6.7; sentiment de alianță cu Est West 5.4; sentiment de alianță cu țările Occidentale, ONU și NATO 6.0; suport pentru centralizare 4.5; sprijin pentru reformele care acordă o autonomie mai mare Găgăuziei 3.7; tendința de a sprijini dinspre Est spre Vest 4.9.

Calculul dimensiunii interrelațiile de grup are la bază indicatorii: contactul (cu oamenii care locuiesc în regiunea Transnistreană 2.5; oamenii din UTA Găgăuzia 2.3; bulgarii din Taraclia 1.8; oameni care susțin legături mai strânse cu Rusia 4.4; oameni care susțin legături mai strânse cu Uniunea Europeană 4.3; susținătorii statalității moldovenești 4.7; unioniști 3.1); sentimentul de provocare a prejudiciului 0.1; stereotipuri negative 1.3; deschidere spre dialog 7.1; perceperea îmbunătățirii în relații (oamenii care locuiesc în regiunea transnistreană 5.2, oamenii din UTA Găgăuzia 5.1, bulgarii din Taraclia 5.1, oameni care susțin legături mai strânse cu Rusia 5.4; oameni care susțin legături mai strânse cu Uniunea Europeană 5.5; susținătorii statalității moldovenești 5.7; unioniști 4.8).

Dimensiunea indicatorilor funcționării psihosociale este compusă din: agresiune 1.9, cooperarea comunității 4.7, depresie și anxietate 1.3, empatie 7.0, aptitudini de funcționare executivă 8.6, coerența familiei 8.3, abilități de conducere 5.0, abilități manageriale 6.6, abilități de comunicare non-violentă 5.7, trăsături optimiste 7.7.

Spectrul indicatorilor dimensiunii expunere la adversitate 0.6 include: răpire 0.2, agresiune 1.0, pedepse corporale 1.0, distrugere sau evacuare din casă 0.4, violență domestică 1.7, falsă pedeapsă cu închisoarea 0.3, traficul de ființe umane 0.2, agresiune fizică 1.2, hărțuire sexuală 0.2, furt sau jaf 1.1, tortură 0,2, violență, abuz și adversitate 1.0, moarte violentă 0.2. Dimensiunea marginalizare 0.6 este compusă din indicatorii: identitatea pe bază de marginalizare 0.4, marginalizarea structurală 1.4.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 53 15.04.2021 09:40:21

Dimensiunea demografică este compusă din indicatorii: nivelului de educație 4.1, fluență în engleză 1.3, fluență în găgăuză 0.6, fluență în română/moldovenească 8.4, fluență în rusă 8.2, mărimea gospodăriei 3.3, venituri3.1, religie (Biserica Ortodoxă fără denominații 1.2, Biserica Ortodoxă a Patriarhiei București 1.1, Biserica Ortodoxă a Patriarhiei Moscovei 6.8), riscul socio-demografic 5.7.

Dimensiunea identitatea include puterea de autoidentificare ca: bulgar 0.2, cetățean al Moldovei 8.6, găgăuz 0.6, evreu 0.1, moldovean 7.8, etnie romă 0.1, român 1.8, rus 1.1, transnistrean 0.1, ucrainean 0.8.

Alți indicatori identificați includ: disponibilitatea de oportunități economice 3.2, disponibilitatea de activități de agrement 5.3, piața forței de muncă accesibilă 1.8, satisfacție localitate 6.7, perceperea creșterii economice 6.6, perceperea îmbunătățirii mediului de investiții 5.6, religiozitatea 6.5, autoevaluarea componentelor profesionale 6.9, competențe profesionale 5.1.

Examinarea fluxului de date pentru populația tânără se evidențiază dimensiunea aspirații și performanțe academice, ce înglobează indicatorii: aspirații academice 8.1, performanță academică 7.0, aspirații gulere albastre 2.1, aspirații societate civilă 4.0, aspirații antreprenoriale 6.4, aspirații profesionale 4.8, tendința de abandon școlar 1.9, aspirație gulere albe 4.5.

Analiza fluxurilor de date pentru populațiile adultă și tânără, care reprezintă cele cinci regiuni (Chișinău, Nord, Centru, Sud și UTA Găgăuzia), permite o înțelegere a proceselor de coeziune socială și reconciliere într-un context regional, identificarea tendințelor și relațiilor cauzale, natura relațiilor, intensitatea corelațiilor.

Indicele mediu SCORE pentru Moldova oferă dovezi cu privire la prevalarea credinței în datoria de a menține Moldova unită 8.7, abordându-se sprijin pentru procesul de pace cu Transnistria 8.4, iar pledarea pentru menținerea statuquo-ului actual în UTA Găgăuzia este de 8.7.

Balansarea între alegerea vectorului de dezvoltare totuși relevă perspectiva pro-occidentală 8.4, această tendință profilându-se în cazul populației tinere. Compararea indicatorilor tendința de emigrare spre țările UE și America de Nord 6.5 vs Europa de Est și Comunitatea Statelor Independente 2.4 scoate în evidență preferințele pro-occidentale pentru perioada ulterioară de dezvoltare și un optimism încă prudent cu privire la beneficiile pro-europene.

Rezultatele SCORE măsoară nivelul de coeziune socială în Republica Moldova, construiește o înțelegere a distribuției forțelor unificatoare în societate, oferă informații în vederea adaptării intervențiilor pentru a sprijini mai bine întărirea coeziunii sociale.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 54 15.04.2021 09:40:21

Concluzii. Coeziunea socială reprezintă un concept recent și destul de evaziv. Parcurgând o perioadă de definitivare și conceptualizare a noțiunilor, este dezbătut vag în literatura de specialitate. Discuțiile se concentrează în cea mai mare parte pe originile sale istorice. Ulterior, conceptul coeziune socială cunoaște o deplasare de la puterile de bază globale spre zonele semiperiferice, periferice și exterioare. Organizațiile internaționale contribuie la aprofundarea conceptului, la dezvoltarea cadrului metodologic de cercetare, iar mai apoi - la aplicarea acestor metodologii investigative la nivel național și regional, transversal și longitudinal.

Conceptul de coeziune socială provine dintr-o serie de discipline academice și variază de la definiții teoretice la matrice de indicatori pentru măsurare. Studiul coeziunii sociale a fost dezvoltat pe dimensiunea interacțiunilor sociale orizontale și verticale. Direcțiile de cercetare empirice s-au extins de la nivel național și regional spre abordări globale, obținându-se o varietate și o complexitate de analize. Coeziunea socială devine un concept strategic, dezvoltat de organizațiile internaționale. Drept urmare, conceptul de coeziune socială își găsește reflectare în programele, strategiile și politicile de stat.

Calibrarea datelor și coroborarea rezultatelor cercetărilor empirice obținute de diferite centre internaționale oferă modele metodologice de diagnosticare a coeziunii sociale. Cunoașterea imaginii a ceea ce reprezintă relațiile sociale intragrup și intergrup în cadrul unei societăți furnizează informații relevante referitoare la diagnosticarea coeziunii sociale, cum poate fi uzată în organizarea eficientă a societății moderne.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Шалбин В. Л. Социальная сплочённость как интегральная характеристика качества формирования гражданского общества. Автореферат кандидата философских наук. Ивановский государственный университет, 2012. 23 с. [accesat 10.09.2020] Disponibil: https://dlib.rsl.ru/viewer/01005044571#?page=4.
2. Social Cohesion and the State. What can the G20 do to improve social cohesion and trigger responsibility in business and politics? [accesat 25.09.2020] Disponibil: https://www.global-solutions-initiative.org/global-table/social-cohesion-through-business-and-politics/.
3. Coeziune. În: Dicționarul de Sociologie. București: Babel, 1998. 750 p.
4. Manca A.R. Social Cohesion. In: Michalos A.S.(eds.) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Publisher: Springer Netherlands, 2014. 9411 p.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 55 15.04.2021 09:40:21

5. Newman I., Ratcliffe P. Promoting social cohesion: Implications for policy and evaluation. Publisher: Policy Press, 2011. 304 p.
6. Jordan B. Immigration, Social Cohesion and Political Reaction. Publisher: Palgrave Macmillan, 2020. 117 p.
7. Aelbrecht P., Stevens Q. Public Space Design and Social Cohesion. An International Comparison. Publisher: Routledge, 2019. 370 p.
8. Medeiros E. (Ed.) Territorial Cohesion. Publisher: Springer International, 2019. 196 p.
9. Larsen Ch. A. The Rise and Fall of Social Cohesion: The Construction and Deconstruction of Social Trust in the US, UK, Sweden and Denmark. Publisher: Oxford University Press, 2013. 328 p.
10. Healy E., Arunachalam D., Mizukami T. Creating Social Cohesion in an Interdependent Word. Experiences of Australia and Japan. Publisher: Palgrave Macmillan, 2016. 289 p.
11. Cantle T. Community Cohesion: a New Framework for Race and Diversity. Publisher: Palgrave Macmillan, 2005. 236 p.
12. Cantle T. Interculturalism: The New Era of Cohesion and Diversity. Publisher: Palgrave Macmillan, 2012. 258 p.
13. Delhey J., Boehnke K., Dragolov G., Ignacz Zsofia S., Larsen M., Lorenz J., Koch M. Social Cohesion and its Correlates: a Comparison of Western and Asian Societies. In: Comparative Sociology. Volume 17. Issue 3-4, p.426-455. 2018. [accesat 11.10.2020] Disponibil: https://brill.com/view/journals/coso/17/3-4/article-p426_10.xml?language=en.
14. Final Declaration. Second Summit of the Council of Europe, Strasbourg, 11 October, 1997. [accesat 28.10.2020]. Disponibil: https://rm.coe.int/168063dcef.
15. A new strategy for Social Cohesion. European Committee for Social Cohesion. Revised strategy for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 31 March 2004. [accesat 20.10.2020] Disponibil: www.coe.int/t/dg3/socialpolicies /socialcohesiondev/source/RevisedStrategy_en.pdf.
16. Strategy for Social Cohesion. European Committee for Social Cohesion Strasbourg, 2000. 30 p.
17. Mainstreaming of Social Cohesion. European Social Cohesion Platform. Department of the European Social Charter. 2-nd meeting, Strasbourg, 19-20 September 2017. 23 p.
18. Perspectives on Global Development 2012. Social Cohesion in a Shifting Word. OECD Development Centre. 18 November, 2011. 263 p. [accesat 20.11.2020]. Disponibil: https://doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2012-en.
19. Jones R., Urasawa S. Promoting Social Cohesion in Korea. OECD Economics Department. Working Papers, No. 963, 2012. 39 p. OECD Publishing: Paris. [accesat 25.10.2020] Disponibil: https://doi.org/10.1787/5k97gkdfjqf3-en.
20. Social Cohesion Policy Review of Viet Nam. Development Centre Studies, OECD. Publishing: Paris, 2014. 204 p. [accesat 27.10.2020]. Disponibil: https://doi.org/10.1787/9789264196155-en.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 56 15.04.2021 09:40:21

21. Mukherjee P., Saraswati L.R. Levels and Social Cohesion and its Relationship with Development in India: a Woman's Perspective. Centre for Study of Regional Development. Scholl of Social Sciencess. Jawaharlal Nehru University. 20 p. [accesat 30.10.2020]. Disponibil: https://www.oecd.org/development/pgd/46839502.pdf.
22. Fournier J., Garcia C. Strengthening Social Cohesion in Luxembourg: Making Efficiency and Equity Go Hand in Hand. OECD Economics Department Working Papers, No. 1032, 2013. 36 p. OECD Publishing: Paris. [accesat 11.11.2020]. Disponibil: https://doi.org/10.1787/5k49lcrgv2g4-en.
23. World Bank. 2012. World Development Report 2013: Jobs. Washington, DC. World Bank. [accesat 13.11.2020]. Disponibil: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11843 License: CC BY 3.0 IGO.
24. Kilroy A. Jobs to Social Cohesion: Via Interests, Attitudes, and Identities. Background Paper for the World Development Report 2013. World Bank, Washington, DC. World Bank. [accesat 15.11.2020]. Disponibil: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12137 License: CC BY 3.0 IGO.
25. Wietzke Frank-Borge. Pathways from Jobs to Social Cohesion. Oxford University Press on behalf of the World Bank. World Bank, 2015. [accesat 12.11.2020] Disponibil: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24810 License: CC BY-NC-ND 3.0 IGO.
26. Dragolov G., Ignácz Z., Lorenz J., Delhey J., Boehnke K. Social Cohesion Radar. Measuring Common Ground. An International Comparison of Social Cohesion. 76 p. [accesat 12.11.2020] Disponibil: https://www.bertelsmann-stiftung.de/GP_Social_Cohesion_Radar.pdf.
27. Sozialer Zusammenhalt in Deutschland, 2017. 108 p. [accesat 12.11.2020] Disponibil: https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/sozialer-zusammenhalt-in-deutschland-2017/.
28. Moraru V., Roșca A., Varzari P., Juc V. Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice, 2010. 223 p.
29. Vremiș M., Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice. Chișinău: Nova Imprim, 2010. 324 p. Disponibil: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Excluziune_soc/Excluziune_soc_ROM.pdf.
30. Iațco M. Coeziunea socială și principiile politicii sociale. În: Moldoscopie, 2011, nr. 2 (LIII), p. 43-48.
31. Roșca L. Coeziunea societății moldovenești - condiție a consolidării instituționale a statului Republica Moldova. Conferința „Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării", 24-25 martie 2017. Chișinău:„Print-Caro", p. 392-403.
32. Poștan L. Coeziunea socială: demers educațional din perspectiva educației formale, nonformale și informale. În: Materialele Congresului Științific Internațional Polono-Moldo-Român: Educație-Politică-Societate. 1-4 aprilie, 2019. Dialog

Formarea si consolidarea__corectura.indd 57 15.04.2021 09:40:21

intercultural polono-moldovenesc. Culegere de studii. Vol. III, nr.2. Chișinău: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2019. 296 p.
33. Negură P., Mocanu V., Potoroacă M. Coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva apartenenței, încrederii și solidarității sociale (2016-2018). În: Calitatea Vieții, XXX, 2019, nr. 2, p.162-188.
34. Malcoci L., Mocanu V. Coeziunea socială a populației din Republica Moldova în perioada COVID-19. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2020, nr. 1 (182), p. 128-148.
35. Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova. Probleme cheie și recomandări practice. Institutul de Politici și Reforme Europene. Chișinău, decembrie 2017. 53 p. [accesat 15.07.2020] Disponibil: pre.md/2018/02/19/studiu-consolidarea-coeziunii-sociale-si-a-unei-identitati-comune-in-republica-moldova-romanarusa-2/.
36. Republic of Moldova: adolescent mental well-being – current situation and future trends. In: Social cohesion for mental well-being among adolescents. Copenhagen, WHO Regional Offi ce for Europe, 2008. 286 p.
37. About SCORE Moldova. [accesat 25.06.2020] Disponibil: https://www.scoreforpeace.org/en/moldova/methodology.
38. Moldova. Social Cohesion and Reconciliation Index. [accesat 20.07.2020] Disponibil: https://www.scoreforpeace.org/en/moldova/2018-General%20population-43.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 58 15.04.2021 09:40:21

SOLIDARITATEA SOCIALĂ: FORME ȘI MANIFESTĂRI
SOCIAL SOLIDARITY: FORMS AND MANIFESTATIONS

Andrei DUMBRĂVEANU, ***doctor în sociologie, conferențiar universitar***

Summary

Social solidarity is a result of sociability, and sociability is not the product of life, but life itself, because it forms the balance of organic elements, installing order in the disorder produced by their chaotic movement, it is the biological derivative of thermodynamics. It is a product of the eternal motion, of the entropy law, of the transformations of matter: from a field of light into a green biological substance to later become a human being with mind and spirit. Amidst the industrial revolution, E. Durkheim launches the postulate that the division of labor produces social solidarity, and in order to prove it, he classifies the types of social solidarity and the measurable factors that influence it. Social solidarity, which actually manifests itself in the social environment as human solidarity, is an immaterial product, of a moral, psychological, spiritual nature, which reveals its presence through concrete deeds, materialized as a result of its actions. Mechanical solidarity and organic solidarity are in relations of mutual exclusion. The history of these two types of solidarity proves us that one of them progresses only to the extent that the other has regressed.

Keywords: *Solidarity, society, division of labor, mechanical solidarity, organic solidarity, social structures, evolution, individuals, groups, nature, entropy, cohesion, intelligence, civilization, education, competences, professional skills.*

Introducere

În lucrarea sa de căpătâi *Enciclopedie de ecologie* Ion Dediu prezintă termenul de *sociabilitate* ca produs al evoluției, rezultat avantajos al selecției naturale obținut în urma manifestării priorităților de apărare, de hrănire și reproducere. Viața socială implică dezvoltarea unor însușiri individuale și colective, dintre care fundamentale pentru individ sunt: dezvoltarea comportamentului social mai întâi, apoi diviziunea muncii a indivizilor componenți ai grupului, urmată de: coordonarea ierarhică a relațiilor individuale cu factorii de mediu; de menținerea organizării sociale în succesiunea parțial suprapusă a generațiilor; realizarea în comun a unor activități ce asigură existența și persistența societății ca un tot întreg; controlul asociat al factorilor de mediu din adăpost [1, p. 690]. Sociabilitatea se manifestă atât în regnul animal, cât și în cel vegetal. Plantele trăiesc atât singuratice, cât și în grup, în trupe, în colonii. Ele

Formarea si consolidarea__corectura.indd 59 15.04.2021 09:40:21

ocupă anumite suprafețe, mari areale, formează relații între ele, comunicând prin compuși chimici. Sociabilitatea animală se manifestă în toate clasele și familiile biologice ale lumii animale, dar este distinctă la grupele mari de insecte: albine, viespi, furnici și poate fi considerată model de organizare a vieții sociale în lumea animală, cu excepția omului. Aceste grupe au evoluat timp de 70 de milioane de ani, fiind printre cele mai vechi ființe ale Pământului care au ajuns până în zilele noastre. Insectele sociale formează familii foarte mari și bine dezvoltate. O colonie de albine conține 60-80 mii de lucrătoare (femele sterile), soldați de pază, sanitari, câteva sute de masculi și o singură femelă. În colonie există o diviziune a muncii, o ierarhizare a funcțiilor, stratificare și subordonare socială, care se respectă instinctiv, conform legilor biologiei. Viața coloniei se bazează pe un sistem democratic de luare a deciziilor și de trai, iar comunicarea se produce prin mesajele compușilor chimici: hormoni, feromoni, elemente olfactive (o albină are circa 670 de receptori olfactivi) etc., de asemenea prin procedee mecanice: gestul, poziția corpului, dansul de orientare etc. „Substanța de matcă" este răspândită pe corpul reginei de unde este linsă de albinele lucrătoare și are rolul de a le inhiba dezvoltarea ovarelor și de a păstra astfel coeziunea întregii familii [2, p. 311]. Simțul mirosului ajută albinele să descopere hrana. Fiecare albină are mirosul ei specific care este caracteristic întregii familii și este marcat de secreția inconfundabilă a reginei. Decizia de părăsire a locului de trai și popularea altuia nou este luată în comun de toată colonia, în urma unor discuții, după care are loc verificarea terenului de către „experții " delegați de colonie.

Am prezentat detaliat aspecte din viața socială a albinelor, căci urmărind modul de a se organiza al societăților animale și vegetale, felul de comunicare al indivizilor între ei și între grupe ne pătrundem de ideea că lumea vie, organică și lumea anorganică se dezvoltă după o legitate unică, universal obiectivă a sociabilității.

Edgard Morin în *Paradigma pierdută: natura umană* consideră, că societatea este una din formele fundamentale foarte larg răspândite, dezvoltate inegal dar foarte diferențiat, a organizării sistemelor vii, iar societatea umană apare ca o variantă și o dezvoltare prodigioasă a fenomenului social natural [3, p. 36]. Specia umană a preluat din societățile animale unele comportamente pe care le-a dezvoltat evolutiv. Astfel a moștenit în lanțul genetic supunerea ierarhică, diviziunea muncii, perceperea teritoriului ca spațiu vital. Ca specie biologică

Formarea si consolidarea__corectura.indd 60 15.04.2021 09:40:22

dotată cu simțul rațiunii și al obligației omul a dezvoltat ordinea socială în dezordinea animală, a redus „zgomotul", care bruia comunicarea cu ecosistemele naturale și în condițiile vitrege de viață îi amenința existența. El și specia lui „homo sapiens", grație inteligenței, tehnicii, limbajului și tehnologiilor de comunicare, culturii s-a reprodus, s-a menținut în timp, formând mediul lui social și societatea umană cu toate formele și legile ei, create de el în afara naturii, dar în felul cum înțelegea el natura ca mediu de trai și sursă de existență pentru care trebuia să lupte fără încetare. Individul biologic s-a smuls din mediul său animal prin vânătoare. Vânătoarea a emancipat Omul, care din animalul vânat s-a transformat în vânător. Procesul a durat câteva milioane de ani, timp în care condițiile fizice și biologice au suferit modificări, iar odată cu ele se schimba și vânătorul și vânatul. Emanciparea animalului omnivor și evoluția lui umană s-a pornit când turma a început să vâneze cu pietre și bâte, urmând exemplu unui individ al ei mai ingenios. Astfel piatra, ciomagul, osul au devenit unelte de vânătoare. Însă au trebuit să treacă zeci de mii de ani de selecție, ca în turmă să se evidențieze unii indivizi dotați cu spirit de observare și creativitate care modernizau instrumentele și tehnicile de vânătoare. Se presupune că australopitecii „au modificat" piatra de râu, lovind-o la un capăt, au produs proto-unealta „civilizații de prund". Piatra „modificată" devenea unealtă din momentul ce era depozitată, păstrată, păzită, repartizată și utilizată după destinație [4, p. 16]. Uneltele au schimbat tehnicile de vânătoare, au structurat grupele de vânători, relațiile dintre ei. Perfecționarea uneltelor a îmbunătățit metodele de dobândire a hranei, a distribuirii și a calității ei. Schimbarea calitativă a vieții consolida grupul de vânători și înainta necesitatea securizării spațiului lui vital. Uneltele de vânat se transformau în arme, iar vânătorii deveneau și ostași. Producerea uneltelor/armelor și mânuirea lor solicita ingeniozitate și solidaritate de grup. Uneltele perfecționate și focul dobândit pe cale artificială acum 550 mii de ani au condus la creșterea numerică a tipului uman sapiens. Schimbările climatice, sporirea populației homo, micșorarea vânatului au stimulat noi relații în interiorul societății primitive, au grăbit modernizarea uneltelor/arme, au condus la apariția normelor de comportament și a unor noi forme de comunicare a indivizilor între ei și între grupele sociale. Într-un mediu natural fioros și plin de taine omul era pătruns de frica necunoașterii, de supremația vicisitudinilor fizice și biologice, pe care cu teamă îndrăznea să le sfideze, să le măgulească. El deschidea sfios porți în lumea cunoașteri, a logicii,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 61 15.04.2021 09:40:22

a calculelor și a gândirii abstracte, perfecționa uneltele de muncă, care, la rândul lor, îl transformau, îndepărtându-l de originile sale.

Solidaritatea are un înțeles vast și este prezentă în natură atât în formă fizică și chimică, cât și biologică, ea se întâlnește de o potrivă în lumea vie și în cea anorganică. În familia Homo sapiens prin manifestările ei solidaritatea are un mare impact social, devenind astfel socială, ea capătă conotații etico-politice și urmează a fi studiată pe multiple planuri, situate la interferența antropologiei, sociologiei, psihologiei, politologiei, științelor comunicării. Solidaritatea socială obținând mai multe dimensiuni prin amploare și consecințe depășește spațiul măsurabil al câmpului sociologiei, păstrându-și valențele sociale, ea îmbracă veșminte umane și se transformă în solidaritate umană identică cu cea socială.

Abordare retrospectivă a problemei

În a doua jumătate a sec. XIX, invențiile inginerești luaseră atât de mare amploare încât la orizontul civilizației apărea în plină statură era industrializării propulsată de motoarele cu ardere internă pe baza derivatelor din petrol, acestea fiind urmate de producerea de energie electrică ce lua amploare, de dezvoltarea noilor mijloace de comunicare prin unde electromagnetice nevăzute. Noile invenții marcau de fapt calea dezvoltării economice și sociale prin perfecționarea continuă a valorificării surselor de energie și a tehnologiilor de producere. Aceste procese au introdus corective în relațiile de producere, au făcut ca obiectele să fie fabricate pe bandă rulantă și să treacă dincolo de hotarele naționale, să cucerească piețe de peste mări și țări. Producerea mărfurilor necesita materie primă, ce se găsea departe de centrele industrializate și care putea fi obținută avantajos numai prin împărțirea sferelor de influență și obținerea de teritorii noi de exploatare a resurselor. Statele puternic industrializate împărțeau lumea conform intereselor lor economice. În plin avânt industrial, Emil Durkheim, fondatorul școlii franceze de sociologie, editează lucrarea Despre diviziunea muncii sociale, unde cercetează natura și cauzele evoluției societății prin intensificarea funcțiilor sociale, analizează factorii de ordine socială. El constată că funcțiile economiei, care apar în prim plan depășesc funcțiile armatei, ale administrației, ale religiei. Economia societății moderne creează: noi relații între indivizi, grupe sociale și industriași; noi organizații sociale; formează modele noi de administrare și de repartizare a bunurilor; face ca viața

Formarea si consolidarea__corectura.indd 62 15.04.2021 09:40:22

economică în întregime să fie supusă stării de anomie juridică și morală. Apar noi funcții ale diviziunii muncii, care nu sunt ca să producă civilizație, ci fac ca activitatea economică să fie însoțită de civilizație și astfel nu numai că nu contribuie la progresul moralității, ba dimpotrivă, stimulează creșterea criminalității. Activitatea industrială are baza ei și satisface anumite nevoi, dar ele nu sunt de ordin moral, iar conștiința morală a popoarelor preferă dreptatea în fața tuturor îmbunătățirilor industriale din lume. Servind prioritățile economice diviziunea muncii ar trebui să fie contrabalansată de avantaje morale. Civilizația în sine nu conține o valoare intrinsecă absolută, însă valoarea ei se transmite prin ceea ce satisface anumite nevoi, care reprezintă chiar consecințele diviziunii muncii. Produs al dezvoltării economice, care o grăbește, diviziunea muncii transformă relațiile dintre angajați și angajatori, influențează structurile organizaționale în relațiile lor cu instituțiile statale. Din sfera economică diviziunea muncii se deplasează în câmpul social, unde influențează conștiința colectivă, prin urmare, se manifestă în relațiile interumane, deșteptând unele sentimente coezive ce conduc la intensificarea solidarității sociale. Astfel, funcția diviziunii muncii este ca să apară grupuri care nu ar exista fără de ea și în societățile superioare își asumă rolul de sursă principală a coeziunii lor [5, p. 53-55]. Durkheim a verificat această ipoteză, cercetând solidaritatea socială, a analizat sistemele juridice de sancțiuni represive și sancțiuni restrictive, a clasificat actele normative care reacționează la manifestările elementelor criminale față de sentimentele colective în epoci, timpuri și societăți diferite. S-a dovedit că reacția indivizilor la acțiunea elementelor criminale față de sentimentele colective este marcată de nivelul de dezvoltare a societății, însă sentimentele rămân aceleași: 1) Religioase; 2) Naționale; 3) De familie; 4) De sex; 5) De muncă (producere); 6) De obiceiuri, tradiții; 7) Față de organele de conducere; 8) De personalități; 9) Față de lucrurile individului; 10) Referitor la grupe de individualități sau la averea lor.

Cu cât societatea este mai dezvoltată, cu atât conștiința colectivă lasă loc mai mult inițiativelor individuale. Între conștiința socială și conștiința individuală se produc legături de unitate, nuclee ale energiilor de solidarizare, care depind de sentimentele colective și de cele individuale ale personalității.

În societatea postmodernă a sistemelor digitale, a comunicării neîngrădite, a post- adevărului, a trans- umanismului solidaritatea socială depășește prin intensitatea ei energetică spațiul creat de mecanismele economiei clasice și

Formarea si consolidarea__corectura.indd 63 15.04.2021 09:40:22

trece într-un spațiu nou, unde individul nu este numai angrenat în sistemul de diviziune a muncii, ci este și o parte componentă în sistemele de ierarhizare a indivizilor și a grupelor sociale, de stratificare și mobilitate socială, de subordonare în funcție de gradul de instruire, de capacitățile educative acumulate, de dezvoltarea intelectuală și aptitudinile lui profesionale.

Unele aspecte metodologice

Omul ca ființă biologică, ce face parte din clasa mamiferelor, ordinul primatelor, familia humanoidelor, se plasează nu numai în vârful arborelui genealogic al tuturor primatelor, ci prin diversitatea hranei cu care se alimentează se află și în vârful piramidei energiei metabolizate, fiind o verigă marcantă în lanțul trofic al viețuitoarelor. Dobândirea mai ușor a hranei în urma perfecționării uneltelor și a agriculturii, diversificarea alimentelor și asigurarea securității existenței a generat complexitatea socială a Homo sapiens în socialitatea animalelor. În lanțul său genetic omul a moștenit instinctele supraviețuirii în condiții extremale caracteristice lumii animale: reacția la frică și la insuficiența de energie vitală prin unire, grupare, ierarhizare, subordonare. Solidaritatea umană este expresia socială a civilizației și poate fi cercetată numai în mod complex prin restructurarea și configurarea cunoștințelor interdisciplinare în context antropologic, sociologic, economic și psihologic. În plină revoluție industrială Durkheim lansează postulatul că diviziunea muncii produce solidaritate socială, iar pentru a-l demonstra clasifică tipurile de solidaritate socială și factorii măsurabili care o influențează. Solidaritatea socială, care de fapt se manifestă în mediul social ca solidaritate umană, este un produs nematerial, de ordin moral, psihologic, spiritual, care își descoperă prezența prin fapte concrete, materializate în urma acțiunilor întreprinse de om. Ca să poată măsura câmpul solidarității sociale Durkheim a cercetat factorii de drept, considerând normele juridice în plinătatea lor, nu fără cutume, datini, tradiții, obiceiuri, fără de care viața socială este incompletă, ca fiind de bază în formarea conștiinței colective, a moralei sociale. Solidaritatea umană reprezintă un fapt social, care se manifestă prin relații și rapoarte interumane: de familie (rudenie), profesionale, naționale, politice. Luate în parte, fiecare formă are natura sa, felul său de a fi, care reprezintă cazuri particulare ce explică doar parțial fenomenul. Prin urmare, solidaritatea umană reprezintă înfăptuirea socială a actelor omenești și poate fi studiată fundamental numai prin intermediul urmărilor lor sociale.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 64 15.04.2021 09:40:22

Cercetarea ei poate fi efectuată cu instrumente sociologice. Însă ar fi incorect să ne limităm numai la instrumente și tehnici pur sociologice de ordin strict cantitativ – calitativ, fără a lua în calcul factorii de ordin moral, psihologic, antropologic. Fiind o înfăptuire socială a acțiunilor omenești, solidaritatea umană depinde de sănătatea fizică și cea psihică, de moștenirea genetică, de educație și de averea cultural-istorică a fiecărui individ. Abordată pe acest făgaș, solidaritatea umană ar putea fi văzută și înțeleasă într-un spectru mai clar, căci am prezenta partea ei cea mai puțin distinctivă și specifică, de fapt am vedea nu solidaritatea umană, ci ceea ce face ca ea să fie mai puțin văzută.

Atâta timp cât solidaritatea socială rămâne ca o formă simplă a presupunerii de către natura psihicului uman ca ceva indefinit ce nu poate fi determinat cu claritate. Pentru ca solidaritatea umană să capete o formă perceptibilă, este necesar ca ea să fie prezentată de consecințele ei sociale văzute din afară. În această stare, solidaritatea depinde de condițiile sociale, care o formează și de care nu poate fi dezlipită. Solidaritatea se manifestă în funcție de formele de organizare a societății. Cercetând sistemele de reguli juridice care au însoțit evoluția civilizațiilor și conștiința lor socială Durkheim elucidează rapoartele de cooperare dintre angajați și angajatori în societatea industrială, a economiei dezvoltate prin diviziunea muncii si prin solidaritate socială, și constată că in condițiile unei societăți ce progresează nu putem analiza solidaritatea în profil psihanalitic, urmărind numai emanările emotive ale mulțimilor, manifestările în câmpul lor psihologic, bazate pe „efectele de turmă" [5, p. 67-70].

„Starea de turmă", cum s-a dovedit ulterior, este de fapt moștenită genetic de om și provine din sociabilitatea animalelor. În momentele de schimbare provocate de factorii externi, de ordin biologic (migrațiune) securitate (atac din partea altor specii) în grupul de animale intervin momentele tensionate, de dezechilibru, de stres social. Turma se adună în jurul liderului ei, de regulă masculul cel mai viguros, mai puternic capabil să asigure perpetuarea sănătoasă a speciei. Solidaritatea de turmă apare și se evidențiază în mediul social uman în timpul manifestărilor de masă și are tangențe comune cu sociabilitatea animalelor doar în măsura în care omul este ființă biologică. Solidaritatea provenită în societatea umană în urma diviziunii muncii este un rezultat al activității umane, produs al ingeniozității indivizilor, ea s-a născut în momentul în care au fost puse în funcție uneltele/armele de vânătoare. Dar mai întâi a fost spiritul de observație, creativitatea, apoi a urmat „diviziunea muncii" în

Formarea si consolidarea__corectura.indd 65 15.04.2021 09:40:22

mediul antropic, format de către „animalele iscusite". Dacă vom merge pe făgașul dezvoltării spirituale, creatoare, urmărind calea perfecționării uneltelor/armelor, vom vedea cum oamenii s-au unit, s-au solidarizat în jurul unor nuclee ale energiilor umane și au dat naștere la civilizații și epoci sociale: ale pietrei, ale fierului (epoca stihiilor și epoca ascetă), ale mașinilor cu abur și cu motoare cu ardere internă (epoca cuceririlor naturii), ale atomului (epoca dezvoltării durabile); ale lumii preistorice, ale Antichității, ale Renașterii, ale modernității și postmodernității, care este însoțită de tehnologii electronice, digitale cu elemente de intelect artificial și de comunicare fără frontiere. Civilizațiile au format mediul lor social, un produs artificial, intercalat în mediul natural, care permanent a evoluat în funcție de unelte și tehnologii, schimbând raportul de la o civilizație la alta, în defavoare și mediul natural prin valorificarea, cucerirea, reprimarea acestuia. Odată cu evoluția civilizațiilor au evoluat și formele de solidaritate ale oamenilor în lupta lor între ei și între grupurile lor și mediul natural. În cercetarea solidarității umane factorul antropologic ar trebui să-și găsească locul cuvenit. Spațiul antropologic formează ceea ce este praxisul, adică experiența perceperea dobândită printr-o practică îndelungată. Această experiență umană este înmagazinată sub formă de câmp codificat, aparent invizibil, dar care poare fi citită în expresiile relațiilor dintre componentele sale materiale: ecosistem, sistem genetic, cultură-societate, creier (depozit biologic de inteligență) [3, p. 215]. Astfel, înțelegerea fenomenului solidarității umane capătă noi conotații, iar măsurarea formelor lui -noi unități de conținut.

Formele solidarității umane

Pornind de la analiza funcțională a diviziunii muncii ca factor al creșterii economice în societatea industrială, Durkheim cercetează mai întâi structurile umane ale acesteia, formate din grupe de oameni și organizații sociale. El dezvoltă punctul de vedere al lui August Cont, precum că diviziunea muncii este dacă nu unica, atunci principala sursă de solidaritate socială care devine cauză elementară a creșterii organismului social în complexitate și volum [5, p. 64]. În funcție de sisteme și reguli juridice cu metode sociologice, prin cercetarea evoluției formațiunilor sociale sunt clasificate și analizate formele de solidaritate socială. Durkheim consideră că omenirea cunoaște două tipuri de solidaritate socială: mecanică sau prin asemănare și organică sau prin diviziune a muncii.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 66 15.04.2021 09:40:22

Solidaritatea mecanică corespunde unui nivel scăzut de diviziune a muncii, constată Durkheim, și compară solidaritatea mecanică cu forma cristalină a corpului anorganic, unde moleculele se leagă în rețea structurală, prin urmare, ne putem imagina că la fel se leagă între ele și moleculele sociale, care își păstrează calitățile atâta timp cât nu-și schimbă propriile mișcări. Din aceste considerente, acest tip de solidaritate poate fi numită mecanică. Solidaritatea mecanică este constituită din indivizi care pot să se înlocuiască reciproc în executarea funcțiilor lor, atât în procesul de producere, cât și în viața socială, căci solidaritatea mecanică leagă structuri sociale ce se deosebesc puțin între ele. Începuturile solidarității mecanice pot fi văzute în societățile preistorice. Durkheim consideră că ele au fost sădite în conștiința colectivă de religie. În societățile în curs de dezvoltare religia cuprindea totul și peste tot: morala, dreptul, principiile organizațiilor politice, chiar și știința sau ceea ce substituia știința. Conștiințele religioase în întregime sunt identice, iar conștiințele religioase individuale sunt formate din unele și aceleași elemente. A spune că conștiințele religioase sunt identice, iar identitatea lor este absolută, înseamnă a spune, că în afară de simțăminte, care se referă la organism și la stările lui, toate conștiințele individuale constau aproape din unele și aceleași elemente [5, p. 131]. Cu cât mai adânc coborâm în istorie, cu atât uniformitatea devine mai mare, și invers, cu cât mai aproape suntem de tipurile sociale mai înaintate, cu atât mai dezvoltată este diviziunea muncii. Natura solidarității sociale evoluează odată cu dezvoltarea istorică a civilizațiilor și depinde de sistemele sociale ale umanității. Cu cât societatea este mai primitivă, cu atât indivizii se aseamănă mai mult între dânșii. De aici solidaritatea mecanică poate fi numită și solidaritate prin asemănare [5, p. 129]. Legăturile care unesc oamenii și îi fac să fie solidari și care pot fi măsurabile sunt prezente în codurile de legi elaborate de civilizații, iar la bază lor se află normele moralei născute din religie. Durkheim analizează evoluția sistemului de norme, reguli, sancțiuni și legi care determină conștiința generală. Primele legi ale „animalelor iscusite" aveau caracter represiv: crima trebuia pedepsită. Pedeapsa la oamenii primitivi se făcea de dragul pedepsei, ca cel vinovat prin asemănare să sufere în mod special, iar ceilalți să nu obțină nimic de pe urmele suferințelor lui. Ceea ce dovedește că oamenii primitivi nu erau preocupați de a pedepsi corect sau util, ci pur și simplu de a pedepsi. Pe măsura evoluției societății pedeapsa și-a schimbat natura, trecând de la răzbunare la

Formarea si consolidarea__corectura.indd 67 15.04.2021 09:40:22

autoapărare. Societatea pedepsește nu din considerente că pedeapsa în sine produce satisfacție, ci din motive ca frica de pedeapsă să oprească voința rea. Nu mânia, furia determină pedeapsa, ci previziunea rațională. Răzbunarea prin pedeapsă a evoluat odată cu trecerea de la o societate la alta și a luat alte forme, dar a păstrat și elemente din societățile precedente, producând acțiunile ei cu mai multă conștientizare. Pedeapsa în esență constă într-o reacție cu diferite grade de intensitate realizată de societate printr-un corp de indivizi în raport cu membrii societății care au încălcat regulile de conduită. Pedeapsa are expresie socială, odată pronunțată de un individ anume poate fi schimbată numai de autoritatea conducătoare în numele societății. Puterea conducătoare devine simbol al conștiinței generale, expresia ei vie în ochii tuturor. Prin urmare, pedeapsa poate fi considerată ca unitate de măsură ce rezultă în urma manifestării conștiinței colective și este întruchiparea tipajului colectiv. Or, conștiința colectivă participă la formarea autorității conducătoare, decizionale, care, la rândul ei influențează conștiința colectivă, de unde și provine puterea autorității conducătoare [5, p. 85]. Dreptul represiv acționează direct, fără intermediari face legătura între conștiința individuală și cea colectivă, între individ și colectiv. Omul, însă, își manifestă capacitățile individuale în procesul muncii, prin lucrurile ce le face. Lucrul la fel ca și personalitatea este o parte componentă a societății și are un rol deosebit în organismul social. Putem vorbi de un fel de solidaritate a lucrurilor ce leagă lucrurile și personalitatea, iar aceste relații de legătură sunt reglementate de legile Codului Civil, care stabilește dreptul patrimonial asupra proprietății lucrurilor și asupra moștenirii lor sub toate formele ei (intelectuale, materiale, mobiliare, imobiliare etc.) Deoarece numai prin intermediul personalității lucrurile se includ în societate, atunci rezultatul acestei incluziuni poate fi considerat **solidaritate negativă**, căci solidaritatea lucrurilor nu leagă personalitatea și indivizii între ei. Poți avea dreptul asupra lucrurilor și să fii unul singur pe lume, și să-i ignori pe ceilalți. În rezultatul acestei solidarități voințele nu se mișcă spre scopuri determinate, dar numai lucrurile ordonat se mișcă în jurul voințelor [5, p. 114]. Solidaritatea negativă provine din legăturile de moștenire ale indivizilor asupra unor bunuri, care nu sunt altceva decât emanații ale muncii depuse, ale energiilor altor indivizi materializate în lucruri. Este posibil ca acești indivizi de fapt să nu se fi știut între ei, însă în baza dreptului civil unii au intrat în posesia bunurilor, uneori imense, care au

Formarea si consolidarea__corectura.indd 68 15.04.2021 09:40:22

aparținut altora fără a genera conflicte, felații dușmănoase, dar și fără colaborare activă, fără consens. Durkheim consideră că solidaritatea negativă nu produce în sine nici un fel de integrare și nu prezintă ceva specific. Solidaritatea negativă poate deveni sursă de alimentare pentru solidaritatea pozitivă.

Solidaritatea pozitivă este rezultatul acțiunilor de caritate întreprinse din emanațiile solidarității negative. Acțiunile de caritate, de ajutor voluntar, de generozitate, în afara intereselor economice, ci din considerente pure sociale de filantropie au rădăcini adânci în Europa medievală. Unii istorici le consideră rezultate ale creșterii economice și bunăstării materiale, ale culturii mediului urban, alții le prezintă ca dovezi ale dezvoltării spirituale și ale devotamentului pentru persoanele suferinde. Există și unii care consideră caritatea ca o modalitate de a ridica statutul celor bogați și de a-i afirma ierarhic. În societatea modernă, a creșterii economice, Durkheim susținea că numai dreptatea poate asigura buna funcționare a vieții sociale, că mulți sunt neliniștiți de implicarea în viața socială a unor persoane private, că dăruirea este doar o parte a facerii de bine pe care nu este rău ca s-o practice persoanele private, însă și fără ajutorul lor societatea poate depăși cu succes obstacolele. Ca omenii să recunoască și să-și garanteze reciproc drepturile lor, este necesar pentru început ca ei să se iubească între ei, ca să fie legați prin ceva ei între ei și cu societatea unde se află și a cărei parte sunt [5, p. 119]. Solidaritatea pozitivă există pretutindeni unde oamenii viețuiesc în comun și nu depinde de ce factori o provoacă: diviziunea muncii, pasiunea fiecăruia pentru fiecare, dăruirea sau morala individului. Sunt două genuri de solidaritate pozitivă care se deosebesc prin următoarele trăsături:

1. Individul intră în relații de coeziune cu societatea fără intermediari.
2. Individul depinde de părțile componente ale societăți și prin intermediul lor se intercalează în societate.

În primul caz, ceea ce numim societate este o totalitate organizată de credințe și simțăminte comune pentru toți membrii grupului ceea ce reprezintă de fapt tipul colectiv. În al doilea caz societatea reprezintă un sistem format din diferite organisme sociale legate între ele prin anumite forme de relații. Ambele cazuri constituie două părți ale unei realități ce formează un tot întreg. Forța legăturilor sociale care provin din solidaritatea mecanică este determinată de raportul dintre indicatorii ce exprimă conștiința colectivă și conștiința individuală.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 69 15.04.2021 09:40:22

1. Legăturile sociale sunt viguroase și produc solidaritate puternică, când conștiința colectivă prevalează asupra conștiinței individuale.
2. Solidaritatea este de intensitate medie și se manifestă în această formă atunci când ambii indicatori au mărimile egale, însă forța vitală ce alimentează conștiința colectivă prevalează.
3. Solidaritatea este slabă în cazul în care colectivul produce doar impulsuri de intensitate mică ce acționează superficial asupra individului și atunci personalitatea se rupe de colectiv și caută calea ei. Cu cât mai generale și mai difuze vor fi regulile de comportament în colectiv, de gândire, exprimare și acțiune, cu atât mai mult vor interveni reflecțiile individuale pentru a le aplica și cu atât mai mult se vor manifesta forțele centripete ce vor slăbi solidaritatea mecanică [5, p. 125-127].

Durkheim ne prezintă factorii relevanți, determinanți ai proceselor de coagulare socială, ce produc solidaritatea mecanică a indivizilor din perspectiva diviziunii muncii și a conștiințelor individuale și colective. Diviziunea muncii, în viziunea lui Durkheim, face ca indivizii să nu se asemene între ei, ci dimpotrivă, să se deosebească prin calitățile lor profesionale și să se opună forțelor de coeziune mecanică. Solidaritatea mecanică evoluează odată cu dezvoltarea societății și se transformă într-o formă nouă de solidaritate – cea organică.

Solidaritatea organică este produsă de energiile indivizilor dotați cu capacități creatoare care în virtutea inteligenței lor pot schimba mersul lucrurilor, pot stimula diviziunea muncii. Durkheim a scris lucrarea *Despre diviziunea muncii sociale* în epoca avântului mișcărilor revoluționare ce înfiorau Europa. În această perioadă, K. Marx și F. Engels elaboraseră Manifestul Partidului Comunist. Etapele evoluției sistemelor sociale și economice erau deja dovedite și prezentate. H. Spenser reușise să pună în legătură legile fundamentale ale fizicii și ale evoluției biologice, să demonstreze integrarea materiei și să prezinte rezultatele cercetărilor sale în lucrarea *Primele principii*, după care a publicat concepțiile de bază ale dezvoltării vieții sociale în *Principiile Sociologiei*. Pentru Durkheim diviziunea muncii reprezenta un fenomen menit să nască grupe sociale inexistente până la apariția lui și să producă coeziunea lor sub formă de organică, care venea pentru a substitui solidaritatea mecanică. Aceste două forme de solidaritate socială, conform estimărilor lui Durkheim, depind de gradul de dezvoltare al diviziunii muncii. Solidaritatea organică

Formarea si consolidarea__corectura.indd 70 15.04.2021 09:40:22

solicită calități noi ale diviziunii muncii, unde fiecare individ îndeplinește funcții specifice, conform profesiei pe care o deține și poziției sociale unde se află, funcții complexe, specifice, ce nu pot fi îndeplinite de un altcineva. Odată cu creșterea diviziunii muncii numărul structurilor și funcțiilor indivizilor cu calități deosebite crește. Diversificarea profesională face să apară oportunități de extindere a creativității individuale și conduce la creșterea conștiinței individuale, care produce schimbări în conștiința colectivă. Conștiința socială devine mai flexibilă, dar nu dispare, ci dimpotrivă, capătă noi valențe, lăsând loc de manifestare conștiinței individuale. Între indivizi și grupe sociale se formează legături și relații de colaborare întărite de abilități și competențe profesionale, dar, care nu se limitează la colectiv, ci depășesc spațiile înguste odată cu evoluția proceselor tehnologice și se extind la scară corporativă, mai întâi, de unde cu forțe noi pătrund în viața socială. Astfel ia naștere și se manifestă noua formă de solidaritate care pe fundalul solidarității mecanice caută să obțină teren cu pași înceți și prudenți. Este solidaritatea indivizilor antrenați de dorința libertății creatoare, mânați în ciudățenia lor de interesul pentru ceea ce este nou, ca să pătrundă în esență, să afle adevărul și să schimbe înspre mai bine, ca să reușească cu forțe mici să facă lucruri mari. Este solidaritatea care se formează și se dezvoltă ca și celulele într-un corp viu, în organismul supus permanent adaptării la mediul înconjurător. De aici și numele de solidaritate organică. Elementele solidarității organice sunt coordonate de un centru și subordonate acestuia. Centrul are funcție anumită cu efect moderator în restul corpului, de el depind alte organe ale corpului la fel cum și el depinde de acestea. Fără îndoială, centrul se află în situație deosebită, chiar privilegiată, însă această situație este generată de esența rolului pe care el îl deține. Centrul respectiv este deplin uman și lumesc. Între el și celelalte organe diferența este numai de grad. Indivizii cuprinși de solidaritatea organică nu se mai grupează în funcție de originea lor, ci în conformitate cu natura specifică a activității căreia ei se dedică. Mediul lor natural și necesar este mediul profesional unde locul fiecăruia este marcat de funcția pe care o deține și nu de consangvinitatea sa reală sau fictivă [5, p. 173-174]. Solidaritatea mecanică și solidaritatea organică se află în relații de excludere reciprocă. Istoria acestor două tipuri de solidaritate ne dovedește că unul dintre ele progresează numai în măsura în care celălalt a regresat. În mediul social uman ele au apărut aproape simultan, deși la început s-a manifestat solidaritatea mecanică. Fiind

Formarea si consolidarea__corectura.indd 71 15.04.2021 09:40:22

constituită din elemente uniforme, asemănătoare între ele, tipul colectiv al acestor societăți era foarte dezvoltat, iar tipul individual era rudimentar, de aici și provine comunismul des întâlnit la aceste popoare. Comunismul este un produs necesar al acestei coeziuni excepționale obținută prin absorbirea individului de către grup, a părții de către întreg [5, p. 171]. Solidaritatea mecanică n-a tolerat nicicând solidaritatea organică, dar niciodată n-a reușit să distrugă germenii ei se află ascunși în esența ființei umane, în spiritul ei. Odată cu apariția și evoluția civilizațiilor evolua și solidaritatea organică, câștigând terenul solidarității mecanice, însă păstrând un echilibru dinamic în funcție de forma și gradul de dezvoltare al societății.

Metamorfoze ale solidarității sociale în Republica Moldova

În lunile iulie – august 2017 am efectuat o cercetare calitativă de teren consacrată influenței reformelor asupra constituirii clasei mijlocii în Republica Moldova. În timpul discuțiilor în focus-grup la care participau câte 7-9 persoane adresam întrebările: „Cât de solidari sunt oamenii din localitatea dumneavoastră ?" și „Cât de uniți sunt oamenii din localitatea dumneavoastră?" La care majoritatea răspunsurilor era:

„Oamenii din localitatea noastră sunt foarte solidari, ei susțin ideile bune pentru dezvoltarea localității, programele de dezvoltare a Republicii Moldova". „Noi, reprezentanții generației crescute și formate de ideologia Uniunii Sovietice, am fost deprinși să fim solidari și atunci când ne exprimam dezacordul față de politica capitalistă, a imperialiștilor, de exploatare a oamenilor muncitori, de invadare și subjugare a țărilor mai puțin dezvoltate: Coreea de Nord, Cuba, Afganistan, Panama etc. dovedeam solidaritate".

„Oamenii în localitatea noastră nu sunt uniți". Vă explic: atunci cânt am zis că e nevoie să facem drumul, toți au fost solidari, dar când a venit momentul să adunăm bani suplimentar la ceea care au fost depuși din fondul primăriei mulți au refuzat, zicând că primăria e obligată ca instituție a statului să facă drumul și să nu strângă bani de la oameni. Drumul așa și a rămas nefăcut." „Păduricea de lângă sat a fost sădită pe pământul primăriei de buneii și părinții noștri prin anii '60 în veacul trecut. Ei au ieșit două zile la lucru de clacă, cu mic cu mare, iar pădurarii le-au dat material săditor și i-au îndrumat. Acum a mai apărut teren degradat și putem extinde pădurea. Toți sunt de acord, susțin ideea, dar zic, că e treaba pădurarilor, că pentru asta ei sunt plătiți din bani publici. Fiecare să-și facă lucrul lui."

Formarea si consolidarea__corectura.indd 72 15.04.2021 09:40:22

Solidaritatea socială este o categorie de ordin spiritual, filosofic, psihologic și ține de mentalitate, de educație și modul de gândire, de cultura individului și a grupului din care el face parte, de conștiința individuală și socială. Unirea sau coeziunea socială este expresia materializată în forma unui rezultat pragmatic al solidarității sociale. Este puterea forței de convingere, materializată de energiile umane prin acțiuni ce transformă lucrurile. Ca să înțelegem de ce respondenții noștri, participanți la discuțiile în focus-grup, interpretează noțiunile de solidaritate și coeziune socială fără a vedea legătura organică între ele, ci mai degrabă ruptura care reprezintă mai mult o stare de fapt a percepерii lucrurilor la nivel de subconștient decât o simplă necunoaștere a sensului semantic al cuvintelor, vom încerca să trecem dincolo de împrejurările cotidiene ce determină preocupările oamenilor în spațiul rural contemporan și să vedem factorii care au modelat și au format în timp istoric, în spațiul geografic, cultural, juridic perceperea solidarității sociale. Satul este leagăn de civilizație în spațiul rural. Henri H. Stahl în *Istoria socială a satului românesc* afirmă că":.. pe vremuri satul era o organizație totală, teritorială, socială și spirituală, a unor colectivități devălmașe, adică ceva cu mult mai mult decât un simplu organ administrativ." [6, p. 43] În interpretarea contemporană a „Chartei europene a spațiilor rurale" spațiul rural reprezintă un teren continental sau de litoral, unde sunt situate satele și orașele mici și unde în mare parte terenurile sunt utilizate pentru: agricultură, silvicultură, acvacultură și pescuit, iar activitățile economice și culturale ale locuitorilor se axează mai mult pe artizanat, prestări servicii, industrie, turism cu funcții de odihnă și agrement sau de conservare și ocrotire a patrimoniului cultural, a naturii și peisajelor. În Republica Moldova spațiul rural ocupă circa 89% din teritoriu și este populat de circa 68% din numărul total de locuitori. Circumstanțele istoriei au lăsat amprentele lor în memoria colectivă a populației spațiului rural, în câmpul social psihologic, în mentalitatea individuală și conștiința colectivă, în cultura și educația oamenilor, în felul lor de a fi, de a se asculta și a se înțelege ei între ei, de a lua decizii, a acționa. Din vremurile cele îndepărtate în lumea feudală Moldova se deosebea prin specificul dreptului de proprietate, de moștenire, prin organizarea vieții satelor. Dacă în alte state ale feudalismului clasic titlurile de noblețe erau legate de posesiunea unor pământuri, apoi în Moldova ele erau legate de dregătorii de țară sau de curte. În Moldova nimeni în afară de domn nu avea drept să aibă oaste personală. Dreptul de a percepe impozite aparținea exclusiv

Formarea si consolidarea__corectura.indd 73 15.04.2021 09:40:22

domniei. Domnia putea să facă donații în formă de slujbe și venituri ce datorau satele. Deși domnul avea dreptul suprem de proprietate (domenium eminens) asupra întregului teritoriu al țării, drept pe care îl exercita în calitate de conducător suprem și reprezentant al statului feudal, ca orișice mare feudal domnul avea în posesie multe pământuri, donații putea face doar din pământurile ce-i aparțineau cu drept privat. Și nici de cum domnul nu putea dona părți din pământurile țării, din domenium eminens [6, p. 23]. Satele de țărani liberi, conduse de obștea lor prin legi nescrise, cutume, datini, obiceiuri, transmise din tată în fiu și păstrate cu strictețe, dar și de legea Sfintei Scripturi în forma ortodoxă, au dovedit, că în mediul rural românesc din cele mai veci tipuri a existat o solidaritate socială bazată pe munca în devălmășie a pământului, prin asigurarea unui mod de viață echitabil, corespunzător economiei naturale și a unei mentalități ascete, de austeritate, de mulțumire cu puținul ce le oferea natura. Subordonarea ierarhică față de domnitori, voievozi și cneji, plata de impozite în bani, produse naturale sau zile muncă, de clacă pe pământul boieresc, asigurarea serviciului ostășesc, de pază a teritoriului și de securitate a populației, de luptă împotriva invadatorilor modelau simțămintele arhaice de solidaritate umană, formau valori morale pe care spiritul agrar conservator din fire le-a păstrat în adâncul conștiinței sociale ca pe niște talismane moștenite încă din formațiunile tribale ca să apere valorile rurale așa cum sunt înțelese ele de generații la rând din trecut și până în zilele noastre. În căutarea originii satelor istoricii se sprijină mai mult pe documente de arhivă, pe mostre arheologice și etnografice, iar unii caută argumente în legende, mărturisiri populare ale trecutului localităților. Fiecare studiu este important în felul său, însă istoria de dragul istoriei poate naște confuzii periculoase pentru viitor. Henri H. Stahl consideră că istoria nu poate exista pur și simplu fără o istorie socială. „Actele istorice apar târziu și ele nu fac decât să constate existența unor forme de viață socială care, ca atare, trebuiesc socotite cu mult anterioare. Aceste forme de viață care sunt cele ale statului răzășesc și clăcășesc, cuprinse în același sistem teritorial, precum existența unor organizații de asupra satului ca atare, dar neavând, încă un caracter de stat. Apariția statului și puțină lumină fragmentară pe care o aduc cu sine actele ne arată că evoluția socială a țării era, la descălicare destul de înaintată…" [6, p. 134]. Solidaritatea socială a satelor noastre își are origine în devălmășie, în lucrul în comun al pământului. Legăturile între țărani puteau să fie mai puternice sau mai slabe în funcție de împrejurări: de

Formarea si consolidarea__corectura.indd 74 15.04.2021 09:40:22

recolte, de condițiile de mediu, de starea economică, dar nimic n-a fost mai statornic decât dragostea și devotamentul lor pentru pământ. Nimic nu s-a păstrat neatins în timp așa cum s-au păstrat hotarele satelor, ale pământurilor lor, ale moșiilor lor strămoșești pe care obștea și țăranii le-au apărat cu fidelitate, vitejie și jertfire de sine. Obștea este organul colectiv de administrare a satului ca instituție socială. Într-o formă sau alta ea reprezintă modul democratic de conducere, care se mai păstrează în satele noastre din cele mai îndepărtate timpuri. Înainte de întemeierea Moldovei ca stat feudal, în Munții Vrancei și ai Câmpulungului, în Codrii Tigheciului au existat trei republici, despre care Dimitrie Cantemir scria: „...țăranii din trei ținuturi ale Moldovei, chiar dacă nu sunt nobili, totuși de nici un boier nu sunt plecați [...] Primul este Câmpulung din ținutul Sucevei, înconjurat de un șirag necurmat de munți foarte înalți. El este format din vre-o cincizeci de sate, dintre care fiecare își are legile și judecătorii săi. Câte odată admit și pe cei doi vornici trimiși de domnitor, deși de multe ori, dacă aceștia au obijduit prin ceva pe țărani, îi fugăresc, încrezându-se în fortificațiile cu care natura i-a înzestrat cu dărnicie. [...] A doua cea mai mică republică din Moldova este Vrancea din ținutul Putnei. [...] Locuitorii de asemenea plătesc domnului un bir stabilit, în rest se conduc de legile lor și resping, atât poruncile, cât și judecătorii domnitorului. A treia este Țigheciul din ținutul Fălciului, așezat în codru la hotarele cu tătari de Bugeac, fiind cea mai sigură întăritură a întregii Moldove, care se întinde la mijloc între râul Prut și Basarabia. Locuitorii plătesc anual domnitorului un mic bir și toți sunt călărași. Cândva numărau opt mii, azi scot pe câmpul de bătaie abia două mii; altfel sunt superiori tuturor locuitorilor Moldovei prin virtute militară, zicându-se și în popor printr-un proverb că: „Cinci tătari din Krimeia întrec zece tătari din Bugeac; cinci moldoveni bat zece tătari din Krimeia, dar cinci codreni (căci așa se numește în Moldova neamul tighecenilor) doboară zece moldoveni" [7, p. 172, 173]. Cantemir vorbește cu mândrie de locuitorii din Codrii Tigheciului. Strămoșul lui - Teodor Cantemir pe vremea lui Ștefan cel Mare fiind pârcălab de Chilia și Ismail și apărând aceste cetăți de năvălitorii turci și tătari, după ce întreaga avere i-a fost arsă de invadatori domnitorul l-a împroprietărit pentru slujbă cu trei sate în ținutul Fălciului și l-a întărit mai mare peste tot codrul Tigheciului și căpetenie a călărașilor tigheceni [7, p. 154]. Vorbind de veniturile Moldovei de odinioară, Cantemir menționează că veniturile domnitorului întreceau cifra de șase sute mii de imperi-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 75 15.04.2021 09:40:22

ali și numai din Câmpulung se adunau prin zeciuială douăzeci și patru mii de oi [7, p. 155]. Reproducem pe larg aceste pasaje, căci ele nu reprezintă, pur și simplu, imagini istorice din viața unor comune dispărute în negura anilor, ci conțin fapte ce au format conștiința colectivă, care vorbește încă. Transmit niște semnale din spații îndepărtate în momentele de cumpănă când indivizii analizează lucrurile și iau decizii. Situate geografic mai departe de hotare, într-o regiune greu accesibilă, dar cu multe resurse naturale satele din Țara Vrancei și-au păstrat confederația până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. În aspect cultural, istoric, antropologic, Vrancea reprezintă o zonă unică arhaică, de civilizație alpină. „Zădarnic ar căuta cineva să numească starea vrânceană drept o stare „excepțională", dimpotrivă, ea ne este și trebuie să ne fie un punct de plecare în orișice judecată am vrea să facem despre originile vieții noastre sociale" [6, p. 119]. Colaborator notoriu al școlii monografice fondate de Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl a realizat vaste cercetări interdisciplinare, abordând subiectele studiate pe multiple planuri: antropologic cultural, istoric-social, sociologic. El ne prezintă evoluția socială a mediului rural în mobilitatea pe verticală a straturilor istorice în aspect social, juridic, în spațiul lor geografic. Subiectul preocupărilor noastre – factorii ce stimulează legăturile dintre indivizi în societatea rurală arhaică și asigură unitatea și puterea de supraviețuire a satului de țărani liberi, precum și evoluția ulterioară a mecanismelor de liant uman în mediul sătesc, le aflăm expuse în caracterizarea satelor devalmașe prin obștea lor, în analiza noțiunilor de sat și de obște, a formei sociale de protecție exercitată de către obște, a regulilor de funcționare a obștei sătești și îndatoririle ei față de stat, a drepturilor obștei de amestec în gospodăriile obștenilor, de judecată locală, de a sta în instanță, drepturile patrimoniale directe ale obștei asupra hotarului sătesc [6, p. 40-59].

Obștea reprezintă organul colectiv, ales de întreaga comunitate cu drept de administrare a ei. Componenta socială a obștei, organizarea ei internă, drepturile ei de amestec în viața socială sunt caracteristici ale obștei ce ne dovedesc cu claritate cât de uniți pot fi țăranii satelor libere în soluționarea problemelor lor de supraviețuire economică, socială, umană. Satul este condus de obște prin totalitatea membrilor săi și nu de un șef și nici de un grup de oameni bătrâni și buni. Este adevărat că în fruntea obștii se află un grup de persoane desemnate în mod colectiv, însă aceste persoane nu sunt decât actori de prim rang capabili să reprezinte un timp anumit adunarea în gloată a sătenilor în rezol-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 76 15.04.2021 09:40:23

varea nu numai a problemelor administrative, ci și a tuturor problemelor de importanță vitală ale satului, de ordin material și nematerial. În esența ei, obștea se sprijină pe normele de conduită morală acumulate și transmise din generație în generație. Nu întâmplător până în prima jumătate a sec. XX adunarea de obște în sate se convoca în zile de sărbătoare în curtea bisericii, după slujba religioasă. Din cele mai vechi timpuri și până în contemporaneitate, un liant de legătură temeinică între oamenii satelor rămâne credința în Dumnezeu și biserică. În satele de țărani liberi obștea se aduna odată cu acutizarea unor probleme ale comunității, soluționarea cărora nu putea fi amânată, iar forma ei de lucru putea să fie deosebită de la o adunare la alta, cu noi actori implicați în acțiune, dar dacă nu în prezența tuturor țăranilor din sat, care atingeau vârste de 18 ani, sau erau după căsătorie, membri ai obștei cu drept de glas, atunci în mod obligatoriu de față cu o mare majoritate a sătenilor băștinași, iar în unele localități deopotrivă cu bărbații puteau fi și femeile. Astfel se respectau principiile: transparenței decizionale, ale libertății de exprimare și informare, ale egalității de gen. Deși obștea putea acționa și prin intermediul mandatarilor, a unor vechilași, care puteau s-o reprezinte la efectuarea controlului asupra executării unor decizii aprobate sau în instanțele de judecată. Deseori, în circumstanțe majore, la judecăți de mare importanță pentru ea, la Curtea Domnească, la reședința marilor vornici sau boieri mergea obștea toată, cu mic cu mare. Acest obicei al puterii de gloată a dăinuit mult timp, dovedind solidaritatea obștei pentru a păstra bunul comun, pentru a-și apăra drepturile. Când satul era o comunitate unită, bine închegată, iar statul în proces de formare obștea era organul de solidarizare a țăranilor pentru plata echitabilă a cislei, a impozitelor globale pentru stat. Obștea sătească se prezenta în fața statului ca o unitate sine stătătoare. Obștea intra în relații fiscale cu statul și nu fiecare sătean, excepție făceau ruptașii care plăteau birul individual. De asemenea obștea era solidară în răspunderea penală pentru infracțiunile comise în hotarele moșiei satului, îndeosebi erau minuțios cercetate crimele de omucideri. Din considerente de ordin polițienesc, dar și pornind de la responsabilitatea pentru bunul cel mai prețios al țăranilor – pământul, cu deplină solidaritate sătească rudimentară obștea a stat de veghe în timp istoric, fără întrerupere ca hotarele moșiei ei să nu fie încălcate de nimeni. Odată cu trecerea timpului, creștea numeric și populația satului, iar hotarele moșiei lui și respectiv suprafața ei rămâneau constante. Economia naturală a satului se confrunta cu noile cerințe ale

Formarea si consolidarea__corectura.indd 77 15.04.2021 09:40:23

epocii feudale în creștere. Satul era antrenat în războaie frecvente, fără de sfârșit, care își puneau semnificativ amprenta în felul țăranilor de a fi în viața lor de zi cu zi. Războaiele solicitau finanțe și asistență umană. Statul se pregătea de război pe timp scurt de pace. Zeciuiala pe oi, pe porci, pe stupi care se aflau în proprietatea țăranilor și boierilor mici creștea de la an la an, însă aceasta nu era destulă. Pentru a-și asigura cheltuielile, statul căuta noi instrumente fiscale. A rămas de pomină impozitul pe fumuri. Venitul adunat din acest impozit era suficient pentru a plăti solda la patruzeci de mii de ostași moldoveni [7, p. 155]. Condițiile istorice impun satului și obștei regulile și normele lor de existență. În timpurile prefeudale satul țăranilor devalmași, care nu cunoșteau altă formă de muncă decât cea în colectiv, administrat și organizat prin legi nescrise - obiceiuri, care moștenite de obștea lui ne vorbesc de un trai în comunism, în comuna primitivă. Despre comuna primitivă Durkheim spunea că ea reprezintă comunismul, unde solidaritatea mecanică era bazată pe uniformitate și asemănare între indivizi [5, p. 129]. Această formă de solidaritate a comunii de țărani a existat secole, dacă nu chiar milenii în satele de munte și de codru, ferite de intemperiile istoriei. Ea a devenit o expresie a culturii existențiale, care s-a conservat biologic drept moștenire genetică a descendenților din țăranii liberi ai satelor devalmașe. Timpurile au introdus amendamente la conștiința colectivă. Dimitrie Cantemir remarca: „...un drept dublu a luat ființă la moldoveni, și anume unul bazat pe edictele împăraților greci și romani, precum și de hotărârile consulilor, și altul nescris, pe care l-am putea denumi într-adevăr obiceiul pământului, și chiar de însăși populația autohtonă este denumit cu un cuvânt slavon obicei, care ori datină înseamnă." [7, p. 147]. Dreptul dublu a fost perpetuat și îmbinat cu elementele capitaliste care au penetrat sistemic și vehement viața rurală. Ele au produs schimbări în mediul social și de mentalitate, au provocat soluții în ordinea stabilită de obștea satelor în baza datinilor, la care obștea constrânsă de împrejurări n-a reacționat. Astfel în satele omogene și uniforme au apărut inegalități și straturi sociale. Aprofundarea perceperii dreptului dublu a condus la apariția unor trăsături de gândire și comportament duplicitar la moldoveni, ce se manifestă adesea atât în luarea deciziilor individuale, cât și în conștiința colectivă. Îndeosebi aceste manifestări și-au consolidat terenul la moldovenii din stânga râului Prut după anexarea la Rusia imperială a circa jumătate din Țara Moldovei. Istoricul Valentin Tomuleț în lucrarea *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a*

Formarea si consolidarea__corectura.indd 78 15.04.2021 09:40:23

secolului al XIX-lea ne deschide calea pentru a vedea și a înțelege istoria socială a locuitorilor unui principat, care odată cu teritoriul pe care îl populau au fost încorporați într-un imperiu, ce prin metode, tehnici și instrumente verificate a căutat să le modifice conștiința națională și socială, să schimbe legăturile ce-i uneau între ei material și spiritual. Regiunea a fost subordonată total unui sistem birocratic și legislativ rusesc, complet străin celui autohton. Treptat rușii au produs schimbări în sistemul de proprietate. Stările sociale formate de legile și obiceiurile pământului au fost dispersate prin infiltrarea în rândurile lor a elementelor alogene cosmopolite: a rușilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, armenilor, grecilor, germanilor, elveților, polonezilor, cehilor etc. Locuitorii și în deosebi țăranii satelor au fost supuși unui sistem dublu de exploatare. În primul rând acesta era reprezentat de administrația imperială rusă ce prezenta o instituție străina, care vorbea o limbă necunoscută băștinașilor și acționa cu metode de neconceput pentru ei. Concomitent erau exploatați și de persoane fizice, provenite nu din rândurile boierilor moldoveni, ci a străinilor, care au primit, au cumpărat sau au obținut prin căsătorie proprietăți funciare. Populația băștinașă era supusă la abuzuri și violențe din partea autorităților, a străinilor și în special a armatei ruse cantonate în provincie [8, p. 23]. Partea din Moldova, anexată de Imperiul Rus și numită Basarabia, s-a transformat în colonie rusă, unde coloniștii străini aveau drepturi mai mari și o stare economică și socială mai bună decât populația băștinașă. Limba oficială devenise limba rusă, majoritatea funcționarilor erau ruși, iar cei puțini, moldovenii, uitau de originea lor, se rusificau și înverșunați ignorau și obiceiurile pământului, datinile strămoșești. Satele basarabene erau ținute în întuneric, neștiință de carte, până și cuvântul lui Dumnezeu în biserici – Sfânta Scriptură era rostită în limba rusă. Rusia promova metodic deznaționalizarea și rusificarea Basarabiei. Administrarea imperială a lovit cu abilitate și cruzime satele devălmașe, de răzeși, care păstrau obiceiul pământului și care în alte timpuri de memorie pentru ele formau structura osoasă pe care se sprijineau domnitorii țărilor românești. În anii 1911 și 1918, istoricul și publicistul Paul Gore, absolvent al Facultății de Drept a Universității din Sankt-Petersburg, judecător de pace în ținutul Orhei, apoi director al Muzeului Național din Chișinău, elaborează un studiu intitulat semnificativ *Răzășii*, unde ne prezintă o analiză de drept a cauzelor ce au făcut ca o tagmă socială, ce altă dată reprezenta pătura de mijloc, o forță de coagulare socială în Moldova feudală să se transforme în niște nimeni, să nu mai existe

Formarea si consolidarea__corectura.indd 79 15.04.2021 09:40:23

în Așezământul Obrazovaniei oblastei Basarabia din 1818. „Răzășii erau priviți ca o piedică pentru introducerea ideilor, poate și bune, dar nerealizabile, ca o piedică la dorința de a ține în mână toată masa țărănească. Rușii nu s-au gândit niciodată că stăpânirea răzășească și proprietatea individuală este o instituție a noastră, străveche, părintească, intrată în viața poporului, și că înainte de toate trebuiește învățată istoria proprietății și folosirii de pământ răzășești, și apoi să se lucreze și să se aplice acele măsuri care vor da adevărată, nu închipuită, mulțumire și propășire poporului." [9, p. 184] Energiile câmpului cultural istoric au dat de știre pe timpuri de încercări prin vlăstarele seminției satelor de răzeși, școlite în condițiile mediului capitalist. Când a izbucnit revoluția rusă, în haosul produs de Marele Război Mondial țăranii ostași, nu fără susținerea ofițerilor răseși din armata rusă, imperială și a semenilor lor intelectuali de țară: învățători și preoți au cerut să li se întoarcă drepturile și libertățile, să li se respecte obiceiul pământului. Ei în mod democratic au constituit Sfatul Țării, organ legiuitor și conducător al Basarabiei, produs al solidarității în mare parte a locuitorilor între ei și a grupelor sociale din regiune, recunoscut de autoritățile Rusiei democratice, revoluționare. Sfatul Țării a proclamat suveranitatea și independența noului stat Republica Democratică Moldovenească inițial în componența unei Rusii federale și democratice. Debandada revoluționară, haosul provocat de plebea bolșevică amenințau liniștea și pacea poporului. Cohortele militare moldovenești nu puteau asigura securitatea noului stat și conducerea Sfatului Țării a solicitat susținerea armatei române, iar mai târziu Sfatul Țării, prin decizie aprobată cu mare majoritate de voturi, a solicitat unirea Republicii Democratice Moldovenești cu România. A demarat procesul de făurire a României integrate, iar pentru țăranii satelor basarabene de revenire la valorile lor strămoșești prin împroprietărire cu pământ, urmare a reformei agrare întreprinse de Regele Fedinand I, de luminare prin deschidere de școli și știință de carte și educație, de perpetuare a culturii prin fundații și cămine culturale. Astfel reînvia spiritul vechilor obști sătești, susținut cu subtilitate și înțelepciune pragmatică de Institutul Social Român format de Dimitrie Gusti, prin promovarea largă a cercetării monografice a satelor la divers nivel: academic și școlar, prin legiferarea serviciului social îmbinat cu pedagogia socială. Se consolidau formele de solidaritate și de coeziune socială. Mersul obișnuit al lucrurilor a fost întrerupt de declanșarea celui de al Doilea Război Mondial, de ultimatumul înaintat României de Uniunea Sovietică, de ocuparea Basarabiei la 28 iunie 1940 de

Formarea si consolidarea__corectura.indd 80 15.04.2021 09:40:23

armata roșie, reanexarea ei și formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM). În republica „soră" cu celelalte republici mai vechi și mai noi create de regimul stalinist sovieticii au demarat făurirea comunismului conform ideologiei lor marxist-leniniste prin teroare, frică, violență, omoruri, prin dictatură și luptă de clasă. Timp de zece ani, din 1940 până în 1953, când conform rapoartelor structurilor de forță au fost nimicite ultimele structuri de rezistență ei au instaurat în RSSM dictatura proletariatului. (Anii de război 1941-1944, cât timp sovieticii s-au aflat în retragere nu sunt luați în calcul în analiza noastră.) În această perioadă populația băștinașă a RSSM s-a redus cu circa 20%, sunt urmările deportărilor, condamnărilor, ale mortalității de distrofie prin înfometare, ale migrării forțate a tineretului la învățătură și munci la uzinele din Uniunea Sovietică [10, p. 38-41]. S-a produs destructurarea societății și victoria socialismului în RSSM. Se forma omul nou - omul sovietic, făuritor al comunismului, internaționalist convins, luptător pentru cauza proletariatului din toată lumea, fidel partidului în unitate de nezdruncinat cu poporul. Ideologia bolșevică era inoculată metodic, pas cu pas prin cvazimanipularea conștiinței indivizilor în școli și universități, în instituțiile culturale, utilizând filmul, teatrul, muzica, literatura, artele, propaganda mediatică. Conștiința de om sovietic de fapt presupunea o solidaritate temeinică între indivizi în colectiv și între colective și conducerea ideologică de partid și cea administrativă - o solidaritate mecanică de tipul comunei comuniste, aflate într-o fază avansată de dezvoltare economică. Această formă de solidaritate a suferit o disoluție catastrofală odată cu pierderea de către partidul comunist a controlului ideologic asupra conștiinței sociale. Eșecul politicilor de reformare a partidului comunist din Uniunea Sovietică, lansate de Mihail Gorbaciov a condus la colapsul întregului regim sovietic, la apariția de noi state suverane și independente, moștenitoare de drept ale fostelor republici unionale.

În Republica Moldova, disoluția solidarității mecanice de tip comunist sovietic se produce de acum trei decenii. Drept ilustrare a acestui proces ne pot servi indicii de prezentare a populației la vot în timpul alegerilor libere și democratice. Acești indici de dovedesc în mod indirect cât de atașați sunt cetățenii față de conducătorii lor, câtă încredere le manifestă și cât de solidari sunt cu dânșii în momentele când le deleagă puterea.

În 1994, pentru a alege prima dată în parlament reprezentanți ai mai multor partide, la urne s-au prezentat 79,3% din populația cu drept de vot;

Formarea si consolidarea__corectura.indd 81 15.04.2021 09:40:23

la alegerile parlamentare din 1998 – 69,12%; din 2001 - 67,52%; din 2005 – 64,84%; din 2009 – 54,55%; din 2009 (anticipate) – 58,55 %; din 2010 (anticipate) – 63,37%; din 2014 – 54,28%; din 2019 – 50,57% [11]. Cifrele ne vorbesc elocvent că de la un scrutin la altul numărul populației care este solidară cu partidele din Republica Moldova și le poate încredința speranțele și dreptul ei, ca expresie a puterii democratice, este în continuă descreștere, cu excepția anilor când s-au produs alegeri anticipate și când populația credea că pe arena democrației moldovenești vor veni politicieni tineri, onești și necompromiși de trecutul comunismului bolșevic. Prezența alegătorilor la urne în continuă scădere în anii transformărilor liberale 1990-2019 ne dovedește o desolidarizare față de foștii și viitorii oameni ai puterii, o schimbare a formei de solidaritate socială mecanică cultivată în RSSM prin teroare, propagandă și manipulare a conștiinței sociale de către regimul totalitar comunist, când prezența la urne a cetățenilor cu drept de vot atingea 99%. În mare, neîncrederea populației față de clasa conducătoare, desolidarizarea poporului față de conducătorii lui este exprimată și prin îngrijorarea a circa 85 % din populația cu drept de vot față de direcția greșită de dezvoltare a Republicii Moldova. Elaborând politici, strategii și înfăptuind programe de reforme economice și sociale, statul în mod abuziv a pus pe umerii cetățenilor toată responsabilitatea pentru implementarea lor. Strategiile și programele transformărilor economico-sociale elaborare de guvernele schimbate continuu în urma luptelor declanșate de interese politice nu sunt coezive și exprimă interesele unor grupări politice oligarhice, ale unor indivizi, agenții, departamente [12, p. 112]. Caracterul fragmentar al reformelor naște și perceperea fragmentară a realității, stimulează gândirea duplicitară, provoacă metamorfoze în conștiința colectivă. Implementarea reformelor ne dovedește că funcționarii statului se situează în afara intereselor cetățenilor și nu în serviciul acestora. Statul nu este consacrat cetățenilor, ci invers - cetățenii se află în serviciul unor indivizi care formează grupări oligarhice ce dețin puterea în stat și consideră că ele sunt statul. Ele pot jăcmăni cetățenii, pot fura fără a răspunde în afara legii. Ele se conduc de legile lor nescrise, iar legile statului sunt pentru cetățeni și fiecare reglementare nouă a legilor le face acestora viața mai grea. O boală contagioasă atacă societatea din Republica Moldova, e boala dreptului fără de drept. Boala iluziilor false provoacă solidaritate efemeră cu norme de conduită care nu reprezintă emanațiile sociale ale nevoilor de a face ordine, de a constitui convenții sociale, urmate de acțiuni ce produc

Formarea si consolidarea__corectura.indd 82 15.04.2021 09:40:23

coeziune socială și presiunea colectivului pe indivizii ce nu respectă legile. Or, atare norme pot dezvolta și extinde solidaritatea organică, care a existat din cele mai vechi timpuri în satele devalmașe și s-a păstrat sub formă de datini, acționând cu instrumentele tradiționale ale moralei și credinței creștine.

Cercetările sociologice prin anchetare, efectuate de către colaboratorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologie pe un eșantion reprezentativ și aleatoriu, format din 1202 respondenți: 51,9% - femei și 48,1% - bărbați, din localități situate în zonele de Nord, Centru, Sud și mun. Chișinău, ne demonstrează prin indicatori cantitativi perceperea de către cetățeni a realității cu care se confruntă și modul lor de a lua decizii și a acționa în circumstanțe particulare și situații generale, în vederea soluționării unor probleme de interes comun, direct sau indirect în raport cu comunitatea sau cu statul. Respondenții au expus cum percep ei responsabilitatea organelor de stat față de problemele cetățenilor aflați în situații excepționale, pe cine pot conta oamenii din Republica Moldova în condiții de pandemie COVID -19 etc.

La întrebarea: *În ce măsură sunteți satisfăcut de faptul cum autoritățile din Republica Moldova au gestionat pandemia COVID-19?* - Răspunsurile s-au repartizat în felul următor: deloc – 35,9%; în mică măsură – 45,1 %; în mare măsură – 17,3%; în foarte mare măsură – 1,7%. La întrebarea: *În condițiile în care v-ați confrunta cu probleme mari, în ce măsură credeți că ați putea conta pe ajutor?* Răspunsurile s-au distribuit în felul următor: **Din partea statului:** deloc – 59,5%; în mică măsură – 35%; în mare măsură – 3,2 %; în foarte mare măsură – 2,3% **Din partea primăriei:** deloc – 50,3%; în mică măsură – 41,7%; în mare măsură – 6,4%; în foarte mare măsură – 1,6%. **Din partea rudelor:** deloc – 7,7%; în mică măsură – 27%; în mare măsură – 44, 2%; în foarte mare măsură – 21, 2%. **Din partea prietenilor:** deloc – 13%; în mică măsură – 42, 6 %; în mare măsură – 36%; în foarte mare măsură – 8,4%. **Din partea vecinilor:** deloc – 30%; în mică măsură – 50,6%; în mare măsură - 16,2%; în foarte mare măsură – 2,6%. **Din partea colegilor:** deloc – 31, 6%; în mică măsură – 48 %; în mare măsură – 17,1%; în foarte mare măsură – 3,2%. Constatăm că în codiții extremale de epidemie (dar de seceta din primăvara, vara anului 2020) cetățenii în mare parte – 95% nu speră să fie ajutați de organele puterii de stat și nici de primării – 92%. Oamenii contează pe propriile lor forțe, pe rezervele lor, pe familie și rude – 65%, într-o anumită măsură pe prieteni – 44%, mai puțin pe colegi – 20% și vecini – 19%. Nu speră la ajutor

Formarea si consolidarea__corectura.indd 83 15.04.2021 09:40:23

din partea statului, a primăriei – organele care într-o democrație a statului de drept primele organizează societatea, vin în ajutor oamenilor, căci anume ele se află în serviciul cetățenilor, fiind salarizate din bani publici. Respondenții consideră *că banii acumulați din impozitele plătite de populație către stat nu totdeauna sunt folosiți în mod eficient și transparent,* după cum urmează: total de acord - 57,6%; mai curând de acord - 20%; mai curând de acord - 5,2%; nu știu, îmi vine greu să răspund - 11,6%. La întrebarea: *Cum s-a schimbat nivelul corupției în Republica Moldova în ultimul an?* - Răspunsurile s-au repartizat în felul următor: corupția a crescut foarte mult - 37,6%; corupția crescut într-o anumită măsură - 18,7%; corupția a rămas la același nivel – 28,3%; corupția s-a redus într-o anumită măsură - 2,9%; corupția s-a redus considerabil - 1%; nu știu, îmi vine greu să răspund - 12,4%.

Cetățenii sunt conștienți că într-un stat unde banii publici nu sunt gestionați în mod transparent, unde impozitele pe care ei le plătesc statului nu sunt valorificate eficient – 77,6 % din numărul total de respondenți, crește corupția – 56,3% sau rămâne la același nivel – 28,3% din numărul total de intervievați.

Oamenii sunt uniți și se implică activ în soluționarea problemelor comune, cum ar fi dezvoltarea serviciilor publice: deloc - consideră 19, 3% din respondenți; puțin – 62,4%; mult – 11,1%; foarte mult – 0,7%; nu știu, nu răspund – 6,4%.

Oamenii din comunitate sunt mai curând individualiști, se gândesc mai mult la beneficiile personale decât la cele comune: deloc – consideră 5,6 % din respondenți; puțin – 24,7%; mult – 39,9%; foarte mult – 20,5%; nu știu, nu răspund – 9,3%.

Majoritatea respondenților consideră că oamenii în Republica Moldova nu sunt uniți și nu se implică în soluționarea problemelor comune, în dezvoltarea serviciilor publice – 81,7%. În condițiile actuale create de statul Republica Moldova oamenii comunităților sunt individualiști și gândesc mai mult cum să obțină beneficii personale decât cum să facă ca să prospere comunitatea lor – 60,4% din numărul total de respondenți.

În condițiile de pandemie COVID-19 cetățenilor le este frică, în primul rând, de boală și de imposibilitatea de acces la serviciile medicale în: mare măsură – 42,2% și foarte mare măsură – 33,6%; în al doilea rând, nu vor face față cheltuielilor pentru servicii comunale: în mare măsură – 39,9%, și foarte mare măsură – 28,4%; că nu vor putea asigura familia cu produse de primă necesitate: în mare măsură – 37,2%, și foarte mare măsură – 26,2%; că nu vor putea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 84 15.04.2021 09:40:23

asigura copii cu studii de calitate: în mare măsură – 31,2%, și foarte mare măsură – 22,5%; că își vor pierde locurile de muncă: în mare măsură – 25%, și foarte mare măsură – 22,7%.

Concluzii. Constatăm că de la apariția lucrării *Despre diviziunea muncii sociale*, unde Emil Durkheim ne prezintă formele de solidaritate socială și analizează instrumentele și mecanismele ei de manifestare s-a scurs puțin mai mult de un secol. Este un timp scurt în care omenirea a trecut prin grele încercări: două războaie mondiale; revoluții socialiste; înălțarea și prăbușirea unor sisteme totalitare, comuniste; destrămarea regimurilor coloniale, feudale; mondializarea societății și promovarea economiei libere de piață. De asemenea, în acest interval scurt de timp, omenirea a cunoscut și a beneficiat de mari invenții care i-au schimbat mersul: apariția radioului, a filmului și a televiziunii, a calculatoarelor - primele vlăstare de inteligență artificială, ce au deschis porțile în era comunicării electronice; descoperirea aparatelor de zbor, părăsirea Pământului și ieșirea în spațiul cosmic; trimiterea omului pe Lună și a mașinilor/roboți pe alte planete; explorarea sistemică a universului. Această evoluție fără precedent a civilizației, în interval limitat de timp, datorează cunoștințelor obținute și acumulate de indivizi, legăturilor care asigură temeinic formarea și menținerea bunelor relații între indivizi și grupe profesionale, între acestea și societate, prin cunoașterea și aplicarea principiilor și mecanismelor solidarității umane. Durkheim afirma că temelia profesională va fi suportul de mai departe a organizării sociale și politice, că solidaritatea organică a capacităților profesionale ale indivizilor va antrena dezvoltarea societății, că aceeași lege de care se conduce societatea controlează și dezvoltarea biologică [5, p. 181]. De fapt s-a dovedit că atât viața organică, cât si materia neorganică se orânduiește după legea a doua a termodinamicii sau legea entropiei, că societatea apare mai întâi în mediul natural, unde este supusă legilor fizicii și ale biologiei, apoi în mod aparte - legilor dezvoltării sociale, care au menirea să consolideze începuturile umane și evoluția ființei *Homo sapiens*. Materia organică este o parte din întreg, care se supune legii întregului. Omul ca ființă biologică a evoluat în condiții naturale de mediu, care se transformă lent. În *Paradigma pierdută: natura umană* E. Morin a prezentat sudura dintre Animal, Om, Natură și Cultură, relevând imaginea omului ca un concept trinitar: individ – societate – specie, în care nici un termen nu poate fi redus sau subordonat altuia [3]. În *Metoda I. Natura naturii* Morin prezintă

Formarea si consolidarea__corectura.indd 85 15.04.2021 09:40:23

organizarea ca un concept, unde organizarea fizică se introduce în organizarea vie și în organizarea antropo–socială [13, p. 8]. Solidaritatea umană mecanică este continuarea solidarității animale în aspect antropologic și este marcată de individul lider, forța principală de coagulare, de ierarhizare și de subordonare. Solidaritatea mecanică umană s-a distanțat de solidaritatea animală nu în urma diviziunii muncii care exista și în lumea animală, ci datorită spiritului inventiv al individului humanoid. Invenția și perfecționarea continuă a uneltelor/armelor a introdus corective în sistemul de organizare a grupelor și a societății în întregime, care nu putea exista în afara perceperii și explicării în colectiv a fenomenelor naturale ce amenințau viața individului și a grupelor sociale. Dezvoltarea uneltelor, a armamentului și a tehnologiilor de utilizare a lor solicita cunoștințe inginerești în domeniul fizicii, matematicii, chimiei, înainta noi cerințe instruirii și formării de aptitudini profesionale, astfel apare un alt tip de diviziune a muncii, bazat pe gândirea rațională, pe soluții inteligente, pe cultură, care se deosebea radical de diviziunea muncii în societatea animală. Uneltele de producere s-au despărțit de uneltele de război, de arme, care au devenit elemente de bază în asigurarea securității și afirmării grupelor sociale. Progresul uneltelor și al tehnologiilor a stat la temelia culturii și a civilizațiilor și a făcut să evolueze sistemele sociale.

Așa cum am văzut, sistemelor sociale le corespund anumite stări ale solidarității mecanice și solidarității organice. Elementele de bază care pun începuturile acestor două forme de solidaritate sunt unele și aceleași: liderul de grup, ierarhizarea și subordonarea, dar se deosebesc calitativ în funcție de: mediul cultural în care acționează ei, de nivelul de instruire și de educare a indivizilor, de formarea lor spirituală, de relațiile organizaționale și modul de luare a deciziilor. În spațiul cultural, social psihologic românesc solidaritatea umană își alimentează sursele de energie din straturile culturale preistorice, care au stat la începuturile obiceiului pământului, peste care s-au suprapus legile noilor relații între oameni, produse de sistemele economice în dezvoltare ale unei lumi în continuă mișcare. Legile nescrise, respectate de obștea rurală cu pietate, pravilele și uricele domnești în Moldova medievală la care s-au adăugat și legile domniilor fanariote, iar mai târziu, în Basarabia ucazurile țarilor și deciziunile Înaltului Consiliu de Stat din Marele Imperiu Rus, care nu știau și nici nu doreau să știe de alte legi decât de cele emise de ei – toate împreună adunate în mintea oamenilor au format felul lor de a gândi și a fi - conștiința lor colec-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 86 15.04.2021 09:40:23

tivă și modul lor de a lua decizii individuale și a acționa în comun. În noul stat independent Republica Moldova sistemul duplicitar de gândire și de acțiune și-a aprofundat metodele în funcție de noile împrejurări oferite de tranziția la economia de piață, de libertățile democrației liberale, de confruntările geopolitice și politicele locale de suveranitate și independență. Situațiile extremale, de criză, creează stări excepționale, care ne dovedesc cât de puternici, abili și inteligenți sunt oamenii, cât de organizate sunt instituțiile statului, cât de temeinice sunt legăturile între oameni, grupe de oameni și organismele statale ca societatea să poată supraviețui în condiții de criză cu pierderi minimale.

Pandemia COVID - 19 ne dovedește că solidaritatea cetățenilor în Republica Moldova capătă niște forme fragmentare ca și gândirea lor. Comportamentul oamenilor în mod individual și în grup demonstrează o înțelegere distorsionată atât a legilor științelor naturii, cât și a celor sociale și umaniste. În raportul dintre conștiința individuală și conștiința colectivă prevalează comportamentul ignorant al individului. Detaliile sunt convingătoare. Deși circa 76% din populație este pătrunsă de frica de boala COVID - 19 și de imposibilitatea de acces la servicii medicale, mulți indivizi neglijează regulile de securitate epidemiologică, de prevenire a răspândirii bolii în public. Lucru elementar: masca. În transportul în comun, în spațiile comerciale mulți indivizi nu poartă măști sau le îmbracă incorect. La observațiile cetățenilor disciplinați reacționează vehement, iar unii devin violenți. Autoritatea competentă, forța posesoare de cunoștințe, capabilă să unească într-un singur câmp elanul uman este compromisă. Factorii de control ai suveranității legilor și de represiune a încălcărilor de acte normative sunt pasivi sau acționează sporadic, de multe ori comit abuzuri în aplicarea legilor. Fenomenul nerespectării legilor anti epidemiologice este alimentat și de acțiunile neglijente ale unor persoane cu funcții de răspundere, situate în vârful conducerii de stat. Ele se manifestă când apar la întâlniri publice fără a purta masca de protecție sau când organizează sau participă la ceremonii private cu un public ce depășește numărul admis de persoane întrunite. Astfel se formează solidaritatea negativă. În asemenea situații, centrul conducător nu conștientizează faptul că are un singur privilegiu - cel de a menține sănătatea întregului organism. El trebuie să asigure buna funcționare a tuturor celulelor corpului, în mod contrar, dacă va suferi măcar un element, va suferi întregul sistem și treptat se vor produce transformări ale organismului, care mai repede sau mai încet vor face ca întregul organism să ajungă la sfârșitul letal.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 87 15.04.2021 09:40:23

Perioada de tranziție la economia liberă de piață, la formele de guvernare democrată la care au aderat societățile posttotalitare, dar care nu s-a terminat nici pentru statele democrațiilor avansate, ce s-au antrenat mai sigur, de mai mult timp în procesele mondializării economice și politice, ne dovedește că solidaritatea mecanică conviețuiește cu solidaritatea organică în corpul social al lumii mai mult sau mai puțin dezvoltate în funcție de ierarhizarea și stratificarea socială, de manifestarea puteri, neafiliate a justiției. De când există omenirea, ea luptă pentru a supraviețui, ea caută căi nebănuite de adaptare la mediul natural supus schimbărilor în urma intervenției factorilor exogeni (fizici, cosmici și telurici), dar și a celor antropogeni provocați de consecințele tehnologiilor anti ecologice. În această luptă fără de sfârșit solidaritatea umană inspiră speranță, credință și încredere în puterile proprii ale indivizilor și ale colectivității.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dediu I. Enciclopedie de ecologie. Chișinău: Știința, 2010.
2. Neacșu P., Apostolache – Stoicescu Z. Dicționar de ecologie. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
3. Morin E. Paradigma pierdută: natura umană. Iași: Apollonia, 2013.
4. Drimba O. Istoria culturii și civilizației. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
5. Дюркгейм Е. О разделении общественного труда. Москва: Наука, 1999.
6. Stahl H. H. Istoria socială a satului românesc. București: Editura Paideia, 2003.
7. Cantemir D. Descrierea Moldovei. Chișinău: „Cartea Moldovenească", 1975.
8. Tomuleț V. Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Chișinău: CEP USM, 2018.
9. Paul Gore: viața și opera / Răileanu N. (redactor responsabil). Chișinău: „Tipografia Centrală", 2003.
10. Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Chișinău: „Tipografia Centrală", 2015.
11. https://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_%C3%AEn_Republica_Moldova.
12. Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socioeconomice și politice / Coordonator V. Mocanu. Chișinău: „Tipografia Centrală", 2018.
13. Morin E. Metoda I. Natura naturii. Iași: Apollonia, 2013.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 88 15.04.2021 09:40:23

COEZIUNEA SOCIALĂ ȘI ÎNCREDEREA ÎN INSTITUȚII CA FACTORI DE MODERNIZARE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN EPOCA GLOBALIZĂRII

SOCIAL COHESION AND TRUST IN INSTITUTIONS AS FACTORS FOR THE MODERNIZATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Ion MOCANU, ***doctor în sociologie***

Summary

The radical changes characterized by social transformation, by the transition of society to other forms of coexistence and interaction contribute to the genesis of a new approach to the place and role of social cohesion in the modern world. In this context, there are new accents in the relationship between the state and society. Acquiring a more dynamic and interdependent character, social transformations place the individual interests of the subjects at the forefront. Although the individual is the key component of social cohesion, there are other important elements of this multiaspectual phenomenon.

Keywords: *social cohesion, trust, institutions, development model, modernization, globalization*

Schimbările radicale caracterizate prin transformare socială, prin trecerea societății la alte forme de coexistență și interacțiune contribuie la geneza unei noi abordări cu privire la locul și rolul coeziunii sociale în lumea modernă. În acest context, se atestă accente noi în relația dintre stat și societate. Dobândind un caracter mai dinamic și mai interdependent, transformările sociale plasează pe primul plan interesele individuale ale subiecților. Cu toate că individul reprezintă componenta-cheie a coeziunii sociale, există și alte elemente importante ale acestui fenomen multiaspectual.

Problema coeziunii sociale a atras atenția cercetătorilor din domenii complet diferite ale științei: de la psihologia socială la relațiile internaționale până recent, în țară nu s-a efectuat o analiza sistemică, o comparare a tendințelor de dezvoltare în acest domeniu. Coeziunea socială este definită în termeni largi drept „forma prin care societățile întregi și indivizii din cadrul lor sunt legați împreună prin anumite atitudini, comportamente, reguli și instituții specifice care se bazează mai degrabă pe consens, decât pe constrângere" [1]. Sociologul

Formarea si consolidarea__corectura.indd 89 15.04.2021 09:40:23

Andy Green susține că, coeziunea socială este subminată printr-o varietate de tendințe sociale, inclusiv eroziunea identităților naționale sau statale, ascensiunea individualismului și creșterea inegalităților. Se consideră că aceste forțe au impact asupra tuturor societăților dezvoltate și tot mai mult asupra țărilor în curs de dezvoltare afectate de globalizare.

Odată cu diversificarea socială și culturală tot mai mare și cu apariția tehnologiilor moderne de comunicare, indivizii au încetat să se identifice cu colectivul național, înlocuindu-și loialitatea față de stat cu loialități supranaționale cosmopolite sau cu identități mai reduse sau circumscrise bazate pe etnie, regiune, religie și stil de viață. În viziunea lui Manuel Castells, această „dizolvare a identităților, care este echivalentă cu dizolvarea societății ca sistem social, poate fi starea de fapt a timpului nostru" [2].

Teoreticienii identității, precum Ulrich Beck [3] și Anthony Giddens [4], în teoria „modernizării reflective" scriu despre „individualizarea societății" din ce în ce mai mare, în care proiecțiile individuale de viață, care implică loialități și identități multiple și schimbătoare, devine centrul formării identității.

Inegalitățile sociale pe piața muncii sunt studiate de cercectători precum W. Hutton și L. Thurow. Conform acestora, progresul tehnologic a ridicat cererile de competențe pentru muncitorii din țările dezvoltate, astfel încât persoanele cu un nivel de educație scăzut și cu mai puține abilități au devenit mai dezavantajați pe piața muncii. Concurența acerbă cu țările în curs de dezvoltare cu salarii mici, cumulată cu slăbirea puterii sindicatelor în unele țări dezvoltate, a scăzut salariile pentru muncitorii mai puțin calificați în țările dezvoltate, influențând negativ asupra distribuției veniturilor în clasa de jos [5].

După cum remarcă J. Stiglitz, au crescut și inegalitățile de avere, fapt cauzat nu numai de decalajele masive de salarizare, ci și de oportunitățile de acumulare a bogăției pentru cei care au investit în active imobiliare ale căror valoare a crescut constant [6].

Inegalitatea tot mai mare a fost însoțită de o multitudine de boli sociale, inclusiv de un nivel mai scăzut al sistemului sanitar, rate mai mari de criminalitate, boli mintale și depresie, precum și niveluri inferioare de bunăstare și fericire. După cum menționează R. Wilkinson, inegalitățile extreme sporesc potențialul conflictelor civile, în special atunci când resursele îndreptate spre distribuire sunt diminuate [7].

În cadrul cercetării ne-am propus să identificăm în literatura de specialitate cum se manifestă solidaritatea socială în diverse tipuri de societăți ale

Formarea si consolidarea__corectura.indd 90 15.04.2021 09:40:23

țărilor avansate, pentru a identifica un model de dezvoltare mai apropiat de valorile cetățenilor moldoveni. Astfel, din punct de vedere istoric, societățile liberale, cum ar fi Marea Britanie, SUA, Canada și Australia, au avut tendința de a vedea coeziunea socială sprijinindu-se pe trei piloni: piața liberă, societatea civilă activă și încrederea în libertățile individuale, oportunitățile și recompensele meritocratice. Un set mai larg de valori comune nu a fost considerat esențial pentru o societate coezivă. În statele respective nu există la bază un simț puternic sau bine definit al identității naționale și al culturii naționale. Respectiv, rolul statului în bunăstare și redistribuire a servit drept o condiție de bază pentru coeziune.

Societățile altor state, precum Germania, Franța și Olanda, diferă puțin de cele liberale menționate mai sus. Aici se pune accentul pe menținerea unui set larg de valori comune și participarea activă în viața politică. Aceste state fac parte din așa-numitul regim de piață socială, care la fel se bazează mai mult pe stat, pentru a genera condițiile de coeziune socială prin instituțiile de bunăstare și piața muncii.

Regimul social-democrat al coeziunii sociale, din care fac parte Danemarca, Suedia și Norvegia, se bazează, ca și regimul pieței sociale, pe organizarea solidaristică a pieței muncii și pe beneficiile sociale generoase. Ca și în regimul pieței sociale, rolul principal îi revine statului, care este destul de instituționalizat. Cu toate acestea, regimul social-democrat diferă, prin faptul că plasează egalitatea în centrul filosofiei sale sociale.

Inegalitatea mărește distanța socială dintre grupuri, subminând încrederea în interiorul gruprurilor și reducând sentimentul de cetățenie comună. Așa cum Robert Reich a susținut în ceea ce privește SUA, odată cu creșterea decalajelor de venit și avere, diverse grupuri sociale nu mai simt că au un interes comun și o responsabilitate reciprocă unul pentru celălalt. Nu mai sunt membri ai aceleiași societăți. Tot în SUA, bogații încep să se îndepărteze de domeniul public. Aranjați în „comunitățile lor îngrijite" semiautonome și private, ei renunță la serviciile publice de care depinde restul societății și uită de modul în care trăiește majoritatea oamenilor. În același timp, săracii sunt din ce în ce mai marginalizați și excluși de la procurarea de locuințe sau accesarea serviciilor medicale, dată fiind incapacitatea lor de a găsi un post de muncă bine remunerarat. De asemenea, săracii nu pot să acceseze școli decente și, în multe cazuri, sunt nevoiți să locuiască în ghetouri urbane, în care interacționează doar cu

Formarea si consolidarea__corectura.indd 91 15.04.2021 09:40:23

oameni din aceeași clasă socială în condiții defavorizante similare [8]. Dar și imobilitatea socială poate face mult pentru a submina coeziunea socială, deoarece aceasta erodează treptat credința în meritocrație, care se află în centrul contractului social, în special în statele liberale.

O altă dezbinare în creștere în societățile avansate, conform lui David Willetts, este aceea dintre generații. Willets îi consideră norocoși pe reprezentanții așa-numitei generații „baby-boomer" - cei născuți aproximativ între 1940 și 1965 în Occident. Mulți dintre ei au început să muncească în anii '60 și au beneficiat de locuri de muncă abundente și venituri în creștere, în special cei din clasa de jos. Mulți membri ai generațiilor care i-au succedat au fost mai puțin norocoși. Odată cu scăderea natalității în majoritatea țărilor, aceste generații au fost mai puțin numeroase și au avut un impact electoral scăzut. Aceștia au beneficiat de venituri în creștere, dar s-au născut prea târziu pentru a obține proprietăți, precum au făcut-o părinții lor. Generația actuală o va duce mai greu, potrivit lui Willets. Generației care își termină studiile acum îi va fi greu să obțină locuri de muncă, dar și cele disponibile vor fi mai puțin sigure. Absolvenții trebuie să plătească deseori împrumuturi substanțiale și este puțin probabil să obțină aceeași remunerare ca și generațiile anterioare. De asemenea, le va fi greu să-și permită procurarea unei case sau să-și achite ipotecile. Ei vor fi în mod efectiv chiriași permanenți și vor plăti impozite mai mari necesare pentru a achita datoriile publice suportate de guvernele care au salvat bancherii generațiilor anterioare. După părerea lui Willets, tinerii de astăzi vor trebui să lucreze până la împlinirea a 70 de ani și rar vor primi pensii la fel de generoase precum părinții lor [9].

Încrederea interpersonală sau „socială" a fost adesea considerată una dintre măsurările cheie ale coeziunii sociale. Aceasta se referă la disponibilitatea oamenilor de a-și plasa încrederea în alții, inclusiv în persoane pe care nu le cunosc. Încrederea este necesară pentru legitimitatea sistemelor democratice. De asemenea, încrederea este esențială și pentru o activitate economică eficientă, care depinde de oamenii care respectă înțelegerile la care au convenit. Încrederea socială este strâns asociată cu rezultatele economice și sociale, precum creșterea economică, inovația, sănătatea publică, buna guvernare, bunăstarea și fericirea generală.

În literatura de specialitate, o întrebare aparte ține de geneza încrederii. Astfel, Robert Putnam susține că încrederea provine din participarea la grupuri

Formarea si consolidarea__corectura.indd 92 15.04.2021 09:40:24

și că aceasta rezultă din interacțiunile repetate dintre indivizi, uniți prin normele colective în asociații. El susține acest lucru pentru SUA, menționând că persoanele care se alătură asociațiilor au mai multe șanse să aibă încredere [10]. Cu toate acestea, așa cum au arătat alți cercetători, această corelație nu se menține în toate țările [11]. Eric Uslaner oferă o analiză mai nuanțată a naturii încrederii. El face distincția dintre „încrederea strategică", la baza căreia stă un calcul dacă persoanele date sunt sau nu de încredere și „încrederea morală", care se bazează pe trăsături de caracter fundamentale, precum optimismul și sentimentul de control, care încurajează oamenii să aibă încredere în alții. Primul este condiționat și poate fi modificat în funcție de context și experiența celorlalți în cauză. Al doilea nu depinde atât de mult de contextul social sau de experiență și este mai stabil în timp [12].

La fel ca și în cazul încrederii sociale, încrederea politică - măsurată aici în termeni de încredere în parlament, a scăzut semnificativ în ultimele trei decenii în multe țări avansate. De asemenea, au fost examinate tendințele de încredere la nivel de cohorte, deoarece este posibil ca criza economică să fi afectat diferit grupele de vârstă. Tinerii, care au adesea locuri de muncă temporare, sunt mult mai susceptibili să își piardă locul de muncă decât generațiile mai în vârstă, deoarece reducerea personalului temporar este, de obicei, una dintre primele măsuri pe care angajatorii le iau atunci când se confruntă cu o criză economică. În timp ce atât nivelul social, cât și cel de încredere politică au scăzut practic la același nivel la toate grupele de vârstă din Regatul Unit, încrederea a scăzut semnificativ în rândul cohortelor tinere din Germania. Aici, încrederea politică în rândul grupei de vârstă înaintată chiar a crescut.

Încrederea în ceilalți, încrederea în parlament și toleranța față de migranți par să fie în declin în majoritatea regiunilor din lumea dezvoltată. Cu toate acestea, țările nordice par a fi substanțial mai încrezătoare și puțin mai tolerante decât în urmă cu 30 de ani. Percepția conflictelor dintre grupurile sociale și între generații, de asemenea, pare a fi mai scăzută în această regiune decât în altă parte. Cum putem explica acest aparent excepționalism? O analiză comparativă demonstrează că dimensiunea și densitatea populației nu corelează cu nivelurile de încredere socială [13]. Unele țări mai puțin populate, precum Danemarca, au un nivel ridicat de încredere. Altele, cum ar fi Portugalia, dimpotrivă. În schimb, unele țări foarte populate, cum ar fi Brazilia, au un nivel foarte scăzut de încredere, în timp ce altele, precum Japonia, se bucură de rate înalte de încredere.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 93 15.04.2021 09:40:24

Una dintre cele mai complete analize ale încrederii și diversității, care încearcă în mod explicit să ofere o explicație a excepționalismului nordic, este studiul lui Delhey și Newton. Într-o analiză a 55 de țări cu date din Sondajul Valorilor Mondiale, aceștia descoperă că societățile cu un nivel înalt de încredere sunt: bogate, egalitare, bine guvernate, protestante și relativ omogene. Chiar și atunci când țările nordice sunt eliminate din eșantion, aceste corelații rămân semnificative, deși sunt mai slabe.

Cele mai convingătoare explicații ale excepționalismului nordic par să se refere la caracteristicile fundamentale ale democrației sociale. Țările nordice sunt mult mai egalitare decât majoritatea țărilor dezvoltate. În ciuda creșterilor reduse ale inegalității veniturilor gospodăriilor din ultimele două decenii, țările nordice rămân cele mai egale când vorbim de repartizarea veniturilor. De asemenea, au cele mai universaliste sisteme de bunăstare.

Multe studii transnaționale de încredere găsesc o relație pozitivă a încrederii cu egalitarismul. După cum a susținut Uslaner, egalitatea relativă promovează solidaritatea, deoarece oamenii se simt mai mult sau mai puțin în aceeași barcă. Inegalitatea sporește distanța socială și cea culturală între grupuri și face mai dificilă încrederea. De asemenea, sistemele de bunăstare universaliste, deoarece îi includ pe toți în condiții egale, promovează sentimentul de solidaritate și conectare între grupurile sociale. Astfel de sisteme de asistență socială nu pot fi construite dacă nu există solidaritate [12].

Pe măsură ce inegalitățile se extind, oportunitățile se diminuează, iar recompensele apar din ce în ce mai detașate de efort și merit, din ce în ce mai puține persoane sunt de natură să creadă că trăiesc într-o societate echitabilă, meritocratică. Dacă aceste valori reprezintă principalul adeziv care menține societățile liberale, atunci coeziunea socială poate fi sever testată în următorii ani de austeritate.

Țările din nord-vestul Europei, care aplică pe larg modelul socioeconomic al pieței sociale, au căutat să echilibreze obiectivele de creștere economică și oportunitatea individuală cu alte obiective sociale. În acest context, poate fi o perioadă de stagnare economică mai ușoară, deoarece sarcina de strângere a centurilor este împărțită mai egal. Sociologul J.Blandon consideră că aceste țări sunt mai puțin inegale decât societățile liberale, iar mobilitatea socială a fost mai mare în ultimii ani [14].

Dezbaterile privind migrația în Țările Scandinave ilustrează bine dilema social-democrată a modului de menținere a politicilor umanitare de imigrație,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 94 15.04.2021 09:40:24

cumulată cu oferirea asistenței sociale generoase. Totuși, se pare că problema imigrării definește limitele solidarității sociale în regimul social-democrat. Coeziunea socială în țările nordice se bazează pe un contract social care operează în interiorul frontierelor naționale. Dacă globalizarea ar eroda suveranitatea statului până la punctul în care astfel de contracte naționale nu mai sunt viabile, coeziunea ar fi vulnerabilă, chiar și în Țările Scandinave.

Vorbind despre rolul instituțiilor sociale în formarea coeziunii cetățenilor din Republica Moldova, nu putem evita unul din factorii fundamentali care influențează acest proces – factorul economic. După obținerea independenței, Republica Moldova a trecut prin schimbări importante în toate domeniile vieții cetățenilor. Transformările sociale au fost însoțite de criza economică permanentă, iar Produsul Intern Brut s-a redus cu mai bine de jumătate. A crescut brusc rata șomajului, s-a redus considerabil nivelul veniturilor, a avut loc degradarea infrastructurii sociale, s-a înrăutățit situația în sistemul învățământului, ocrotirii sănătății, culturii, s-au accentuat problemele legate de securitatea personală. Reformele efectuate de-a lungul anilor deseori nu aveau obiective strategice clare, nu aveau o idee națională a dezvoltării țării, din care cauză creau în societate o situație critică. În economie, aceasta a dus la demolarea sectorului agricol, la reprofilarea și închiderea multor întreprinderi, la diminuarea PIB cu mai mult de 50%. În 2020, datoria externă totală a Republicii Moldova a atins cifra de 7,785 miliarde de dolari, sau 66% din PIB [15].

Ca efect al închiderii mai multor întreprinderi, a crescut rata șomajului. În 2020, media anuală a ratei șomajului a constituit 4,2% [16]. Aici este important de menționat că o mare parte a persoanelor neîncadrate în câmpul muncii preferă să-și găsească un loc de muncă peste hotare și nu se înscriu la bursa muncii, deoarece economia națională nu este în stare să ofere locuri de muncă pentru cei care intră în categoria populației economic active [17].

Economia țării este afectată serios de fenomenul corupției, indicele percepției căreia este apreciat cu 32 de puncte de către Transparency International, iar Republica Moldova se plasează pe locul 120 în lume la acest capitol, fiind în cădere liberă ccomparativ cu anii precedenți [18]. Lipsa transparenței în activitatea organelor publice, imposibilitatea de a rezolva problemele cotidiene fără de mită, lipsa justiției imparțiale și multe altele sunt carențele sistemului, frecvent menționate de către intervievații noștri în cadrul focus-grupurilor.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 95 15.04.2021 09:40:24

Situația economică gravă, la rândul ei, influențează negativ asupra sferei sociale. În cadrul structurii sociale s-a intensificat diferențierea, divizarea în bogați și săraci, a devenit caracteristică mobilitatea descendentă masivă a muncitorilor instruiți și calificați. Pe tot parcursul perioadei de independență, salariul mediu lunar a constituit mai puțin de jumătate din bugetul de consum al populației. Spre exemplu, salariul mediu pe economie în trimestrul II al anului 2020 a constituit 7 849 lei (în sfera bugetară – 7 172 lei), în timp ce cheltuielile medii de consum pe o persoană au fost de 2786,5 lei lei [16].

Printre alte caracteristici sociale care influențează comportamentul și statutul populației un loc aparte îl ocupă studiile. La ora actuală, persoanele mai instruite din Republica Moldova sunt, în medie, mai asigurate material. Se știe că mulți tineri nu-și pot găsi astăzi un serviciu în conformitate cu specialitatea obținută. Cu toate acestea, nivelul înalt de instruire ridică șansele persoanei pe piața muncii, aceasta devine un pretendent cu mai mult succes în obținerea unei funcții bine remunerate (chiar dacă ea nu are legătură cu specialitatea obținută). În acest context, trebuie să menționăm cum apreciază populația rolul statului în educarea noilor generații. Anual, mai mult de o treime din absolvenții liceelor și gimnaziilor și jumătate din absolvenții școlilor medii nu au acces la instituțiile superioare de învățământ din cauza lipsei surselor materiale pentru continuarea studiilor, iar după finalizarea acestora doar 14% obțin un loc de muncă conform specialității. În discuțiile focalizate de grup s-a stabilit o anumită nemulțumire față de sistemul educațional, care nu este conectat la relațiile de piață reale, iar majoritatea absolvenților nu își pot găsi un loc de muncă conform profesiei și așteptărilor. Astfel, a crescut numărul celor nemulțumiți de calitatea studiilor primite. După cum s-a menționat în discuțiile de grup, s-a ajuns la situația că tineretul pleacă la studii nu cu scopul de a se încadra ulterior în câmpul muncii, ci din dorința părinților de a oferi copiilor studii superioare cu orice preț, din dorința de a scăpa de muncile agricole, de a avea mai mult timp liber, deși majoritatea știu că diploma nu le va oferi un loc de muncă bine plătit nici în țară, nici peste hotare.

Studiind atitudinea populației față de activitatea administrației publice locale în mai multe localități rurale și urbane, am stabilit că un șir de probleme au devenit cronice, iar soluționarea acestora nu are un termen definit. S-a criticat destul de dur, în cadrul unui focus-grup organizat în capitala republicii, sistemul de transport. Din cauza ambuteiajelor permanente, este imposibil de

Formarea si consolidarea__corectura.indd 96 15.04.2021 09:40:24

a calcula timpul deplasării, calitatea transportului rutier de asemenea nu rezistă criticii, iar cel mai important este faptul că Primăria nu aplică în această direcție un plan concret de dezvoltare. Persoanele de vârsta a treia cer ca Primăria Chișinăului să ofere permise de călătorie pentru pensionari. Per ansamblu, se denotă o scădere a mulțumirii față de industria transportului din țară. La Cahul, problema drumurilor a fost menționată ca una din cele mai grave: „Unele porțiuni ale drumurilor din oraș nu aparțin primăriei, ci statului, și, astfel, primăria renunță să investească în întreținerea lor. Este necesară implicarea Serviciului Cadastral". Intervievații sunt indignați că timp de 20 de ani nu au fost delimitate frontierele teritoriale în oraș. Corupția are un impact serios și în această sferă. Astfel, în focus-grupurile din localitățile rurale s-a constatat faptul că unii primari corupți au furat banii adunați de către săteni pentru reparația drumurilor.

O altă problemă a municipiului Chișinău este salubrizarea, în special condițiile sanitare ale parcurilor, rezervoarelor ș.a.m.d., a fost criticat faptul că în centrul orașului este curat, dar în celelalte sectoare ale orașului situația este dezastruoasă. De starea sanitară în localitatea natală sunt mulțumite, în cea mai mare măsură, persoanele cu un nivel jos de instruire. În felul acesta, dintre cei care nu au studii medii complete, nivelul de satisfacție față de acest indice a constituit 26%, dintre cei cu studii superioare - doar 18%. Paralel cu creșterea nivelului de instruire crește și atitudinea critică a respondenților. Locuitorii din zonele rurale apreciază mai înalt situația sanitară a localităților natale. 24% dintre aceștia sunt mulțumiți de felul în care este menținută curățenia în localitatea lor. În orașe, același nivel de satisfacție este atestat doar la 19% dintre respondenți. Prin urmare, situația sanitar-ecologică este deosebit de nefavorabilă în orașe, fapt reflectat în indicii de satisfacție scăzuți ai orășenilor față de condițiile create.

Toate fenomenele sociale menționate mai sus au un impact asupra gradului de coeziune socială din țară, or situația social-economică, după care Republica Moldova se plasează de facto printre cele mai sărace state din Europa, stopează dezvoltarea instituțiilor sociale din țară și, respectiv, contribuie la formarea sentimentului de apatie și pasivitate civică în rândul cetățenilor. În acest context vom menționa, că Indicele Dezvoltării Umane, calculat de ONU, pentru anul 2019, plasează Republica Moldova pe locul 107, în categoria statelor cu o dezvoltare umană medie, după așa state precum Tonga, Iordania sau Suriname [20].

Formarea si consolidarea__corectura.indd 97 15.04.2021 09:40:24

Cercetările au semnalat că nemulțumirea de situația socioeconomică din țară se materializează printr-un un nivel scăzut al încrederii populației în diferite instituții sociale și politice. Instituțiile în care au cea mai mare încredere respondenții sunt familia (93%) și prietenii (81%) (vezi *Tabelul 1*). Dacă excludem instituțiile inividuale, cele mai apropiate și cotidiene (familia, prietenii etc.), la fel ca și în studiile anterioare, întreprinse în anii care au urmat obținerii independenței, biserica ocupă primul loc după popularitate. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 64% din respondenți (22% „au foarte mare încredere", iar 42% „au încredere într-o oarecare măsură"). Nu au deloc încredere în biserică doar 10% din respondenți (vezi *Tabelul 1*). În focus-grupuri s-a remarcat deseori abundența materialelor de la diverse posturi TV care denigrează imaginea bisericii în societate. Conform opiniei unor respondenți, „absolut toate lucrurile negative care au loc în cadrul acestei instituții ajung știri de top, în timp ce partea pozitivă este trecută cu vederea". O astfel de abordare din partea presei nu are cum să nu afecteze percepția și, respectiv, atitudinea populației față de biserică.

Urmează, după nivelul de încredere, colegii de muncă (60,4%) și vecinii (59,8%). Observăm că instituțiile sociale cu încrederee mai mare sunt cele cu care cetățenii stabilescc relații personale de durată. Respectiv, instituțiile statului, cele politice etc. trebuie să depună eforturi substanțiale pentru a se apropia ca încredere de cele informale.

Următoarea instituție la capitolul încredere este președinția, cu 46%, fiind urmată de primăria din localitatea natală. În aceasta au încredere 45% din respondenți, doar 4% au încredere totală, iar ceilalți au încredere „într-o anumită măsură" (vezi *Tabelul 1*).

Pe locul VII în topul instituțiilor se plasează mass-media, în care au încredere 40% din respondenți (vezi *Tabelul 1*). După schimbarea forțelor politice din 2009, în Republica Moldova au apărut posturi de televiziune noi, s-au făcut pași importanți la capitolul independenței presei, al exprimării libere a punctelor de vedere, iar aceasta s-a văzut în percepția populației a instituției date, cu toate că în ultimul timp și aici se observă o slabă scădere. De asemenea, o bună parte a respondenților nu este mulțumită de abordarea știrilor din sfera politică a unor posturi TV. Din cele menționate, putem concluziona că în Republica Moldova încă nu s-a format o instituție a mass-mediei obiectivă și neangajată politic capabilă să reflecte realitatea politică în așa fel, ca să satisfacă, cel puțin, într-o anumită măsură, întreg electoratul din țară.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 98 15.04.2021 09:40:24

Mai puțin de o treime din respondenți au încredere în organizațiile non-guvernamentale (30%), în poliție (29%). Pe locul XI după numărul de respondenți care și-au manifestat încrederea se află guvernul. În acesta au încredere 26% din respondenți (3% au încredere totală și 23% au încredere într-o anumită măsură). Soluțiile economic argumentate nu întotdeauna sunt aplicate corect, iar rezultatul final al muncii guvernului îl reprezintă nivelul de trai al majorității populației. Acest nivel în ultimii ani nu doar a stagnat, ci a involuat, iar guvernul a intrat într-o spirală a împrumuturilor, fapt ce a determinat nemulțumirea intervievaților din focus-grupuri.

***Tabelul 1*. Încrederea față de instituțiile sociale**

Câtă încredere aveți în....?	*Foarte multă încredere %*	*Oarecare încredere %*	*Nu prea am încredere %*	*Nu am deloc încredere %*	*Nu știu/ nu răspunde %*	*Total Aprecieri pozitive %*	*Rangul*
Familie	73,2	19,4	3,3	1,7	2,4	92,6	I
Prieteni	24,9	56,0	12,4	3,1	3,5	80,9	II
Biserică	22,1	42,4	19,0	10,4	6,0	64,5	III
Colegii de muncă	10,9	49,5	21,6	5,6	12,3	60,4	IV
Vecini	8,0	51,8	30,4	6,4	3,5	59,8	V
Președintele țării	12,5	33,1	16,4	35,7	2,3	45,6	VI
Primărie	4,0	40,9	28,4	23,2	3,5	44,9	VII
Mass-media	2,5	37,9	36,9	16,4	6,3	40,4	VIII
Organizații neguvernamentale	3,1	27,0	27,9	26,8	15,2	30,1	IX
Poliție	2,8	26,0	36,7	30,0	4,4	28,8	X
Guvern	2,9	23,6	28,9	40,9	3,7	26,5	XI
Parlament	2,4	17,7	33,2	43,0	3,6	20,1	XII
Justiție	1,0	13,9	39,8	40,2	5,0	14,9	XIII
Partide politice	0,4	11,1	38,7	45,1	4,7	11,5	XIV
O persoană necunoscută	1,0	7,6	28,9	47,9	14,6	8,6	XV

Sursa: Studiul sociologic „Coeziunea socială", desfășurat de Centrul de Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS, n=1192 r.

În investigațiile calitative deseori s-a menționat că împrumuturile, care pot asigura un nivel de trai mai bun pentru o perioadă scurtă de timp, sunt dezastruoase pentru viitorul statului, pentru generațiile următoare. O astfel

Formarea si consolidarea__corectura.indd 99 15.04.2021 09:40:24

de politică va duce inevitabil în viitor la implementarea unor măsuri de austeritate, la prăbușirea sistemului bancar național, la creșterea taxelor până la niveluri ridicole și la revolte în masă ale populației.

Referindu-ne la încrederea față de organul legislativ al țării (20%) din perspectiva diferitor grupuri social-demografice ale populației, menționăm că odată cu creșterea nivelului de instruire, cu înaintarea în vârstă și a sporirii situației materiale scade încrederea față de parlament. Locuitorii orașelor se încred în parlament mai puțin decât locuitorii zonelor rurale, iar minoritățile naționale – mai puțin decât reprezentanții populației autohtone.

Odată ce încrederea în instituțiile sociale continuă să scadă, aceasta se exprimă și în atitudinea populației față de direcția în care se dezvoltă țara. Astfel, în 2020, doar 16,7% consideră că lucrurile merg într-o direcție bună. În același timp, numărul scepticilor constituie 75% [21]. Distribuirea răspunsurilor la această întrebare semnalează, de asemenea, și frica față de schimbări, nepătrunderea în esența lor, orientările spre vechile forme de dezvoltare economică. Nostalgia pentru stabilitatea precedentă împiedică o parte a populației să accepte modificările ce au loc în viața economică a țării. Răspunsurile la această întrebare se deosebesc puțin, în funcție de caracteristicile social-demografice. În cadrul cercetării calitative, respondenții au menționat că principala lor dezamăgire în dezvoltarea țării constă în faptul că „la începutul perioadei de tranziție liderii statului le-au promis edificarea unui stat social, ca după 20 de ani să constatăm că în Republica Moldova s-a constituit un stat neofeudal cu elemente de capitalism oligarhic. Într-o societate bazată pe elemente feudale corupția se simte ca la ea acasă. Politicienii au acaparat instituțiile statului și le folosesc doar în interes personal. În rezultat, cei bogați au devenit mai bogați, iar cei săraci - mai săraci".

Cercetarea noastră a demonstrat că sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei mari a majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care, potrivit opiniei organizațiilor sociale de prestigiu, ar trebui să decurgă. Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață. În țările democratice dezvoltate, situația patrimonială determină doar consumul persoanei, accesul la obiectele de lux, dar nu exercită o influență decisivă asupra tuturor laturilor vieții, după cum se întâmplă astăzi în Republica Moldova.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 100 15.04.2021 09:40:24

Cetățenii săraci din Republica Moldova (iar aceștia constituie majoritatea; conform datelor statisticii de stat, 70% din populație au venituri mai mici decât minimumul de consum) nu numai că consumă mai puțin, ci nu-și pot organiza nici alimentarea echilibrată; acești cetățeni se caracterizează și printr-o serie de alte particularități ce reflectă situația economică precară a acestora. Pentru schimbarea situației, este necesară formarea unei structuri sociale durabile, reducerea inegalității sociale existente la momentul actual și, în baza acestora, crearea unei clase mijlocii reale, capabilă să devină contrabalanța monopolului puterii. Acest proces, bineînțeles, este unul dificil și îndelungat, care depinde de situația economică din țară.

Teoria și practica internațională arată că, pentru un salt inovator al unei țări, este necesar să existe trei componente: (i) inovatorii, (ii) instituții care să creeze condiții și stimulente materiale, morale etc.; (iii) potențial social pentru a rezista puterilor conservatoare, care se opun inovațiilor (monopoluri, oligarhi, forțe politice). În acest context, construcțiile culturale și ideologice pe care se bazează consolidarea națiunii capătă o mare importanță. Creativitatea populației devine un factor critic pentru racordarea națiunii la condițiile unei noi ere.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Green A., Janmaat J. Regimes of Social Cohesion: Societies and the Crisis of Globalisation, Palgrave, 2011.
2. Castells, M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol 11. Blackwell, Oxford, 1997, p. 355.
3. Beck U., Willms J. Conversations with Ulrich Beck, Polity Press, Cambridge, 2004.
4. Giddens A., Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age, Polity, Cambridge, 1991.
5. Thurow L. The Future of Capitalism. Nicholas Brearley Publishing, London, 1996
6. Stiglitz J., Freefall: Free Markets and the Sinking of the World Economy, Penguin books, London, 2010.
7. Wilkinson R., Pickett K. The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better, Allen Lane, London, 2009.
8. Hutton W. The World We're In, Little, Brown, London, 2002.
9. Willetts D. The Pinch: How the Baby Boomers Took Their Children's Future – and Why They Should Give It Back, Atlantic Books, London, 2010.
10. Putnam R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, Simon and Schuster, New York, 2000.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 101 15.04.2021 09:40:24

11. Newton K. Social and Political Trust in Established Democracies, În: P. Norris (ed) Critical Citizens, Oxford, Oxford University Press, 1999.
12. Uslaner, E. The Moral Foundations of Trust. Paper for the Symposium „Trust in the Knowledge Society", University of Jyvaskyla, Jyvaskala, Finland, Department of Government and Politics, University of Maryland, 2002.
13. Delhey J., Newton K. Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?. În: European Sociological Review, 2005, 21(4), p. 331–27.
14. Blandon J., Gregg P., Machin S. Intergenerational Mobility in Europe and North America: A Report Supported by the Sutton Trust, Centre for Economic Performance, London School of Economics, London, 2005.
15. BNM. Datoria externă la sfârșitul trimestrului II 2020 (date provizorii) https://www.bnm.md/ro/content/datoria-externa-la-sfarsitul-trimestrului-ii-2020-date-provizorii (vizitat la 12.11.2020).
16. Biroul Național de Statistică https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=107 (vizitat la 12.11.2020).
17. Gotișan Iu. Evoluții, tendințe și pronosticuri referitoare la piața muncii din Republica Moldova în apropierea acesteia de standardele UE. Chișinău: Adept, 2007. 23 p.
18. Indicele percepției corupției. Transparency International, 2019 www.transparency.org/en/cpi/2019/results (vizitat la 12.11.2020).
19. Biroul Național de Statistică https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=107 (vizitat la 12.11.2020).
20. Indicele dezvoltării umane, 2019, http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking (vizitat 12.11.2020).
21. Barometrul Opiniei Publice. IPP, Octombrie 2020, https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/10/BOP_10.2020.pdf (vizitat 12.11.2020).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 102 15.04.2021 09:40:24

DIMENSIUNEA CULTURALĂ A COEZIUNII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ABORDARE EUROPEANĂ

THE CULTURAL DIMENSION OF SOCIAL COHESION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: THE EUROPEAN APPROACH

Veaceslav REABCINSCHII, ***cercetător științific***

Summary

The article explores the European approach to increasing social cohesion by analyzing the Social Cohesion Strategy approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe in 2004, as well as the Methodological Guide "Consistent development of social cohesion indicators" published in 2005 under the coordination of the Directorate General for Cohesion of the Council of Europe. Based on the cultural indicators of social cohesion, the role of culture in increasing social cohesion in EU countries and in the Republic of Moldova is analyzed.

Keywords: *social cohesion, cultural indicators of social cohesion, research levels of social cohesion.*

Coeziunea socială: abordare europeană

În sens etimologic original, coeziunea este definită ca o caracteristică a unui grup ale cărui părți sunt într-o „legătură internă strânsă" [1]. Orice societate pentru o dezvoltare durabilă și eficientă are nevoie de un grad înalt al coeziunii sociale. Pe parcursul istoriei, s-au căutat diferite modele care ar putea răspunde la aceste necesități, de exemplu, prin promovarea ideii că cetățenii statului aparțin unei națiuni deosebite cu „super-calități" sau prin incitarea neîncrederii față de străini, față de alte națiuni. Societățile democratice moderne, construite pe valorile libertății, egalității și solidarității, au stabilite criterii pentru realizarea coeziunii sociale bazate pe drepturile omului. Fiind un concept relațional, libertatea individului este determinată de limitele libertății celorlalți membri ai societății. Iar pentru a realiza acest concept este necesar de asigurat egalitatea și solidaritatea accesului la bunurile și serviciile social-culturale, precum și la participarea de luare a deciziilor colective.

Coeziunea socială este una din valorile de bază ale dezvoltării și prosperării societății moderne. Fiind focalizate pe drepturile omului, societățile democratice se confruntă, în ultimele decenii, cu schimbări rapide și radicale care afectează relațiile sociale tradiționale. Disparitățile economice dintre cei avuți

Formarea si consolidarea__corectura.indd 103 15.04.2021 09:40:24

și cei săraci, diversitățile etnice și culturale pot afecta dezvoltarea durabilă. În aceste condiții, conceptul coeziunii sociale, care acționează prin asigurarea libertății, egalității și solidarității sociale, devine unul prioritar în integrarea socioculturală și depășirea diferențelor social-economice ale indivizilor. În 2004, Comitetul de Miniștri al Consiliul Europei a aprobat o nouă Strategie pentru Coeziunea Socială, în care definește: „Coeziunea socială este capacitatea unei societăți de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, minimizând disparitățile și evitând polarizarea. O societate coezivă este una în care indivizi liberi se susțin reciproc și urmăresc aceleași obiective comune prin mijloace democratice." [2, p. 13] O societate coezivă poate gestiona diversitatea socioeconomică și culturală astfel, încât ea să nu devină un factor al instabilității sociale. Aceasta înseamnă luarea de măsuri pentru reducerea inegalităților și asigurarea echității în societate.

Consiliul Europei menționează că, coeziunea socială poate fi consolidată nu doar prin respectarea drepturilor de bază ale omului, dar și prin capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, minimizând disparitățile și evitând polarizarea, ocrotind demnitatea fiecărei persoane și diversitatea culturilor. Responsabili de coeziunea socială sunt toate instituțiile sociale, dar cel mai important rol îl are statul, care prin politicile sale trebuie să garanteze drepturile omului și o democrație participativă, să formeze un sistem de securitate socială și să protejeze grupurile sociale vulnerabile. Modul prin care statul își îndeplinește obligațiunile sale, în ultimul timp, se schimbă prin transferarea responsabilităților de la autoritățile centrale către autoritățile locale, mai aproape de oameni. Pentru a facilita accesul la serviciile sociale și a atinge obiectivele coeziunii sociale, este oportună stabilirea dialogului și dezvoltarea parteneriatului cu societatea civilă. În identificarea și satisfacerea nevoilor sociale, ONG-urile pot juca un rol valoros alături de instituțiile oficiale în asigurarea accesului la serviciile sociale pentru grupurile vulnerabile.

O altă direcție strategică pentru creșterea coeziunii sociale este integrarea dimensiunii sociale în activitatea economică. Într-o economie dezvoltată este mai simplu de asigurat obiectivele coeziunii sociale – reducerea sărăciei și realizarea dezvoltării durabile. Însă pentru o economie avansată este necesar de un sistem social dezvoltat într-un mediu confortabil, adică politicile economice și cele sociale trebuie să fie într-o relație de influențe reciproce. În economiile slab dezvoltate, în proces de tranziție, problemele protecției sociale sunt des-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 104 15.04.2021 09:40:24

tul de acute și cheltuielile respective sunt mereu sub pericolul reducerii. Însă pentru a construi o societate cu o economie modernă și dezvoltată sunt necesare investiții, ce ar asigura viabilitatea economică pentru viitor – cheltuieli sociale. O societate cu o coeziune socială dezvoltată poate contribui esențial la creșterea economică, deoarece creează un mediu favorabil pentru investiții. În aceste condiții, un rol important îl joacă și responsabilitatea socială a sectorului economic, ce trebuie susținută și dezvoltată.

Asigurarea drepturilor omului nu este o bază suficientă pentru constituirea unei societăți cu un grad înalt al coeziunii sociale. Sunt necesare crearea și dezvoltarea unor valori de responsabilitate socială, deoarece drepturile sunt protejate cel mai bine într-o societate în care oamenii simt o responsabilitate comună pentru bunăstarea tuturor. Economia de piață, bazată pe concurență, îi determină pe oameni să se orienteze mai mult spre propriile interese decât spre cele ale bunăstării comune. În acest sens, Consiliul Europei consideră că problema creării unui sentiment de apartenență și angajament față de obiectivele sociale comune este una de importanță majoră în societățile ce se bazează pe economia de piață. „Acest lucru nu este ușor de realizat într-o cultură, care pune accent pe realizarea personală a individului și unde valorile pieței și consumismul, puternic promovate de mass-media, tind să distrugă solidaritatea socială" [2, p. 13].

Omul se dezvoltă prin relațiile cu mediul în care se află. Din această cauză, o direcție a strategiei europene de creștere a coeziunii sociale este susținerea și dezvoltarea instituțiilor sociale, ce contribuie la faptul ca oamenii să se adune împreună. Un obiectiv strategic important este susținerea familiilor, deoarece anume în familii se formează caracteristicile coeziunii sociale și copiii sunt pregătiți pentru viața în societate. Schimbările de valori din ultimii ani nu trebuie să afecteze în nici un fel rolul social tradițional fundamental al familiei. În societatea modernă complexă și în schimbare permanentă, statul prin politicile sale trebuie să susțină familia pentru a-și îndeplini funcțiile sale sociale. Anume familia contribuie la contracararea presiunilor sociale ale economiei de piață, asigură educarea copiilor, formează o atitudine responsabilă și grijulie față de cei în vârstă și cu nevoi speciale, iar deprinderile se transformă în obiceiuri standardizate.

Dezvoltarea democrației participative și susținerea societății civile contribuie semnificativ la creșterea coeziunii sociale. Asociațiile obștești, cum ar fi

Formarea si consolidarea__corectura.indd 105 15.04.2021 09:40:25

cele caritabile sau culturale, joacă un rol important în formarea coeziunii sociale, de aceea este necesar de a crea condiții favorabile pentru încurajarea activităților acestor organizații.

Aceste patru direcții strategice stabilite de Consiliul Europei pentru creșterea coeziunii sociale trebuie să creeze mecanisme sociale eficiente, ce ar asigura o echitate socială, incluziunea grupurilor defavorizate și reducerea disparităților. Conceptul coeziunii sociale nu este doar un factor al standardelor comportamentale, dar prezintă și gradul în care anumite norme și valori sunt împărtășite de membrii societății. Este important ca politicile statului să se bazeze obligatoriu pe anumite principii, care pot facilita tuturor drepturi economice și sociale egale. În final, gradul de coeziune socială reflectă valorile împărtășite într-o societate.

În 2005, sub coordonarea Direcției Generale pentru Coeziunea Socială a Consiliului Europei, a fost publicat Ghidul metodologic „Dezvoltarea concordantă a indicatorilor de coeziune socială" [3]. La constituirea Ghidului au lucrat un număr impunător de experți, cercetători, practicieni, funcționari în domeniul asigurării coeziunii sociale din toate țările UE. Fiind bazat pe principiile formulate de strategia europeană a dezvoltării coeziunii sociale, și anume, drepturi egale pentru toți, respectarea demnității persoanelor, dreptul indivizilor la dezvoltarea personală și participarea la procesul democratic, Ghidul a devenit, pe parcursul anilor, unul din instrumentele de bază în determinarea progresului coeziunii sociale în țările membre ale UE. Ghidul oferă un cadru metodologic pentru politicile de stat în domeniile ocupării forței de muncă, educației, sănătății și culturii, precum și situația anumitor grupuri vulnerabile, cum ar fi imigranții și persoanele cu dizabilități. Avantajul acestei abordări este faptul că se pune în evidență importanța valorilor în luarea deciziilor politice, iar indicatorii coeziunii sociale sunt potriviți pentru comparații și pot fi adaptați în contexte diferite. Astfel, Ghidul, pe de o parte, stabilește unu cadru comun de referință pentru statele membre în dezvoltarea unei societăți bazate pe responsabilități comune, pentru a asigura bunăstarea tuturor, iar pe de altă parte, facilitează acumularea cunoștințelor în implementarea, monitorizarea și evaluarea acțiunilor de creștere a coeziuni sociale în diferite contexte.

Coeziunea socială este destul de greu de „măsurat", fiind un concept „calitativ" cu referință la calitatea relațiilor sociale și instituționale, ce contribuie la asigurarea bunăstării tuturor. Pentru a realiza această sarcină complexă,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 106 15.04.2021 09:40:25

Ghidul, în primul rând, stabilește definițiile de referință ale noțiunii, care se referă la obiectivul politic general – asigurarea dezvoltării stabile a societăților democratice. Definiția trebuie să țină cont de modul de acționare al diferitor subiecți sociali pentru asigurarea bunăstării în condițiile statului de drept. În al doilea rând, Ghidul determină componentele și domeniile societății, care influențează coeziunea socială și pentru care trebuie elaborate politici de stat.

Definind conceptul de coeziune socială, autorii afirmă: „Coeziunea socială a unei societăți moderne este capacitatea ei de a asigura bunăstarea pe termen lung a tuturor membrilor săi, inclusiv accesul echitabil la resursele disponibile, respectarea demnității umane și diversității, asigurarea libertății personale și colective, și o democrație participativă responsabilă" [3, p. 23]. Această definiție stabilește calitatea relațiilor dintre indivizi și comunitate, care poate asigura bunăstarea socială și este bazată pe accesul echitabil și egal la resurse, asigurarea demnității individuale (și colective), libertatea individuală și participarea la viața societății. Metodologia elaborată a cercetării coeziunii sociale se bazează pe o abordare democratică ce presupune responsabilitate comună și conștientizarea necesității de învățare colectivă. Astfel, sunt propuse patru niveluri de analiză: 1) evaluarea tendințelor generale (pozitivă sau negativă) ale coeziunii sociale; 2) analiza părților constitutive ale bunăstării sociale în corelație cu acțiunile implementate de către autorități sau societate; 3) analiza detaliată a coeziunii sociale pe anumite domenii ale vieții; 4) cercetarea grupurilor sociale vulnerabile ca un indicator al coeziunii sociale.

Aplicarea fiecărui nivel depinde de obiectivele cercetării, de perioada disponibilă și de gradul detalierii. Primul nivel este mai mult subiectiv și presupune examinarea tendințelor generale, în diferite teritorii sau pe diverse domenii ale vieții, pentru a identifica anumite acțiuni prioritare în consolidarea coeziunii sociale. Al doilea nivel al cercetării are ca obiectiv analiza dimensiunilor bunăstării sociale în dependență de patru acțiuni publice (de inițiere, de reglementare, de remediere și de facilitare) pentru a identifica cele mai potrivite. Aceste două niveluri de evaluare a coeziunii sociale (tendința generală și evaluarea coeziunii sociale în ansamblu) oferă o bază fundamentală pentru realizarea unei evaluări generale a situației, definind obiectivele care trebuie urmărite în cadrul unei strategii de acțiuni. Nivelul trei al cercetării presupune analiza a opt domenii ale vieții sub aspectul relevanței coeziunii sociale: ocuparea forței de muncă, veniturile și puterea de cumpărare ale populației, starea locuinței,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 107 15.04.2021 09:40:25

alimentarea și consumul, sănătatea și securitatea socială, educația, cultura și informarea. Aceste opt domenii sun analizate din patru aspecte: egalitatea în drepturi, asigurarea demnității, dezvoltarea personală și acțiuni participative. Iar nivelul patru de cercetare are ca obiectiv cunoașterea situației persoanelor expuse unui risc mai înalt de vulnerabilitate și oferă o bază pentru verificarea eficacității politicilor implementate la primele trei niveluri.

Metodele de cercetare la fiecare nivel trebuie să permită analiza decalajul dintre obiectivele coeziunii sociale și realitate, pentru a elabora și implementa noi acțiuni. Pentru a asigura acest obiectiv metodele concepute trebuie să permită analiza informațiilor existente și obținerea datelor suplimentare prin cercetări specifice. Astfel, obiectivele cercetării pot fi realizate prin utilizarea a două instrumente: anchetarea și indicatorii. Dacă anchetarea permite specificarea cunoștințelor necesare, atunci indicatorii ghidează răspunsurile la întrebări indicând ce tip de date trebuie colectate. Metodele de cercetare trebuie să faciliteze atât obținerea datelor statistice (cantitative și calitative, măsurate în funcție de o anumită scară), cât și obținerea cunoștințelor generale.

Pentru a cerceta aportul culturii, ca componentă importantă ce influențează coeziunea socială, Ghidul propune de utilizat aceleași abordări, ca și în alte domenii: egalitatea în drepturi sau lipsa discriminării culturale, protejarea demnității, posibilitatea dezvoltării personale și participarea. În cercetarea asigurării drepturilor egale în cultură și lipsei discriminării este necesar de analizat dacă sunt create condiții egale pentru toată populația în accesul la produsele și serviciile culturale, care este nivelul de cultură și preferințele culturale ale populației, cum este accesul la cultură al grupurilor vulnerabile și care sunt riscurile reducerii gradului de cultură. Asigurarea drepturilor egale poate fi determinată după anumiți indicatori, cum ar fi: proporția artiștilor în populația activă a țării, venitul mediu al artiștilor în comparație cu salariul mediu pe țară, frecvența evenimentelor culturale, facilitățile stabilite pentru organizațiile culturale, prețul mediu al unei cărți, al unui bilet la teatru sau al unei vizite la muzeu în raport cu venitul minim garantat. Nivelul de cultură și preferințele culturale pot fi determinate prin analiza unor indicatori, cum ar fi cota cheltuielilor pentru cultură în bugetele de consum, numărul de cărți achiziționate de populație pe parcursul unui an, numărul mediu de ziare cumpărate, frecvența vizitelor în bibliotecile publice și muzee, timpul petrecut în fața televizorului, participarea la evenimentele culturale.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 108 15.04.2021 09:40:25

Este mai complicat de elaborat unii indicatori care ar prezenta accesul grupurilor vulnerabile la produsele și serviciile culturale. Ghidul propune de a analiza cota-parte pentru cultură a 20% cele mai sărace persoane, însă această abordare prezintă doar un indicator economic, care nu reflectă situația generală a accesului la cultură pentru aceste grupuri. Indicatorii pot fi și de ordin social, cultural, informațional, ș.a. Pentru a avea o descriere mai completă a situației în domeniu este necesar de determinat și motivele pentru care anumite grupuri de persoane nu manifestă interes față de produsele și servicii culturale propuse, ce impact are conținutul emisiunilor televizate, cota parte a emisiunilor culturale și de divertisment în volumul total de producție. Analiza situațională în conformitate cu indicatorii expuși mai sus ar prezenta situația reală din domeniul culturii în contextul aportului la consolidarea coeziunii sociale.

Pentru a cerceta domeniul culturii din perspectiva protejării demnității persoanelor și grupurilor sociale este necesar, în primul rând, de determinat condițiile existente pentru păstrarea și promovarea diferențelor culturale, libertății de exprimare și a relațiilor dintre diferite culturi. Ca indicatori pot servi numărul de evenimente culturale tradiționale și a celor mai specifice, existența organizațiilor care promovează artele netradiționale și mai puțin populare, frecvența cenzurii creațiilor culturale, accesibilitatea pentru suport a tinerilor creatori. În al doilea rând, este necesar de cercetat existența diversități culturale, respectul reciproc între culturi și dialogul intercultural. Pentru aceasta sunt recomandați astfel de indicatori precum diversitatea culturală la nivel local, raional și național, gradul de conținut local în contentul media general, numărul de evenimente interculturale și participarea la ele, existența centrelor de dialog intercultural. De asemenea, este necesar de cunoscut situația cu privire la culturile minorităților prin analiza posibilităților de studiere în limbile minorităților, condițiile de exprimare a diferitor culturi, existența mass-mediei sau a programelor culturale dedicate culturilor minoritare. Și, în final, este necesar de cercetat condițiile de dezvoltare și renovare a culturii prin analiza posibilităților de afirmare culturală a tinerilor.

Cercetarea condițiilor ce oferă domeniul culturii pentru dezvoltarea individuală se realizează pe următoarele direcții: gradul de integrare al dimensiunii culturale în dezvoltarea personală, familială și ocupațională a populației; contribuția practicilor culturale la dezvoltarea personală și dezvoltarea relațiilor sociale; accesul grupurilor vulnerabile la practicile culturale; factorii care li-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 109 15.04.2021 09:40:25

mitează practicile culturale. Ca indicatori, care ar putea prezenta integrarea culturii în dezvoltarea personală, pot servi numărul de ore dedicate activităților culturale și artistice din învățământul primar, secundar și de specialitate, gradul de accesibilitate la cursuri de educație artistică, activitățile culturale încorporate în alte domenii ale vieții – sănătatea, ordinea publică, apărarea etc. Astfel de indicatori precum numărul persoanelor care practică activități culturale, numărul producțiilor culturale de amatori, numărul colectivelor artistice de amatori pot servi la determinarea gradului de contribuție a culturii la dezvoltarea personală și a relațiilor sociale. Accesul grupurilor vulnerabile la practicile culturale poate fi evaluat prin gradul de participare al persoanelor cu venituri joase, posibilitatea grupurilor vulnerabile de a se angaja în activități culturale, la fel și cauzele care complică o astfel de participare. De asemenea este necesară și analiza politicilor de stat în facilitarea dezvoltării personale prin cultură.

Cercetarea participării domeniului cultural în formarea coeziunii sociale, în conformitate cu recomandările Ghidului metodologic, este necesar de realizat prin determinarea impactului (numărul activităților culturale cu scop de integrare), stabilirea gradului de participare al populației la elaborarea și implementarea politicilor culturale (gradul de dezvoltare al sectorului asociativ cultural și al voluntariatului), precum și la protejarea și dezvoltarea patrimoniului cultural, istoric și natural (responsabilitatea populației), riscurile comercializării excesive a culturii (prezența emisiunilor culturale la nivel național și local).

Următoarea etapă în determinarea aportului culturii la coeziunea socială se referă la locul și rolul domeniului în viața societății. Este necesar de stabilit care sunt așteptările și preferințele culturale ale populației și nivelul lor de satisfacere (prioritățile politicilor culturale), care sunt valorile promovate prin activitățile culturale, măsura în care cultura este recunoscută ca factor de încredere și contribuie la stabilirea relațiilor sociale și evitarea izolării.

În ultima etapă se cercetează acțiunile autorităților centrale și locale, ale businessului și societății civile din punctul de vedere al acțiunilor inițiate, implementate, cu caracter de remediere și facilitare. În acest sens, realizările autorităților centrale sunt analizate conform bazei juridice create de funcționare a culturii, recunoașterea valorii, protecției și dezvoltării patrimoniului cultural, artistic și arhitectural, susținerea cercetărilor în domeniu. Implementarea acțiunilor este determinată prin evaluarea susținerii domeniului cultural de către stat, bugetului acordat pentru dezvoltarea culturii și educației culturale, încu-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 110 15.04.2021 09:40:25

rajării activităților artistice de amatori, reglementării contentului cu conținut cultural al programelor TV și radio, susținerii producției de film. Acțiunile de remediere pot fi apreciate prin susținerea și promovarea culturilor minorităților, iar cele de facilitare – prin dialogul intercultural.

Activitatea autorităților locale este evaluată prin aportul la protejarea patrimoniului cultural și artistic local, bugetul alocat pentru cultură, prezența culturii în strategiile de dezvoltare, susținerea activității colectivelor de amatori. Acțiunile businessului pot fi analizate prin abordarea față de patrimoniul cultural, prim mecanismele de sponsorizare și suma donațiilor pentru susținerea activităților culturale. Iar activitatea sectorului neguvernamental - prin numărul de fundații și asociații culturale, cota-parte a organizațiilor care facilitează accesul la cultură pentru grupurile vulnerabile, precum și numărul personalului în aceste organizații (voluntari și angajați).

Astfel, Ghidul metodologic reprezintă un document important, care oferă cadrul conceptual și metodologic pentru implementarea cercetărilor coeziunii sociale în țările membre ale UE, dar și în afara comunității. El permite de a implementa politici bazate pe responsabilitatea comună între părțile cointeresate în creșterea coeziunii sociale și elaborarea strategiilor de dezvoltare durabilă. Cultura fiind considerată unul din domeniile importante ale vieții, care poate contribui esențial la creșterea coeziunii sociale. Participarea și practicarea de către populație a diferitor activități culturale are multiple efecte pozitive asupra coeziunii sociale, precum reducerea barierelor, atât de comunicare, cât și sociale, incluziunea socială a persoanelor defavorizate (migranți, refugiați, grupuri minoritare etc.), transformarea și creșterea bunăstării comunităților, îmbunătățirea calității vieții.

În 2016, Comisia UE a adoptat o comunicare către Parlamentul European și Consiliul UE „Către o strategie a UE pentru relațiile culturale internaționale". Documentul a fost un răspuns la concluziile Consiliului privind rolul culturii în relațiile internaționale ale UE lansate în 2015. Pornind de la principiul că, cultura este o componentă importantă în dezvoltarea umană, socială, economică și de mediu, ce poate asigura dezvoltarea durabilă, Comisia consideră: „Sectoarele culturale și creative dinamice, inclusiv patrimoniul cultural, în țările partenere pot contribui la reducerea sărăciei, deoarece acestea sunt catalizatori importanți pentru creștere economică, ocuparea forței de muncă, coeziune socială și dezvoltare locală;

Formarea si consolidarea__corectura.indd 111 15.04.2021 09:40:25

- cultura, precum și promovarea și respectarea diversității culturale, joacă un rol important în prevenirea conflictelor, consolidarea păcii și reconcilierea în zonele de conflict și post-conflict;
- dialogul intercultural promovează o mai bună înțelegere și facilitează parteneriate mai aprofundate între părțile interesate;
- un sector mass-media și cultural independent este o condiție fundamentală pentru libertatea de opinie și de exprimare, diversitatea culturală, cetățenia democratică activă și dezvoltarea democratică durabilă;
- adoptarea de strategii specifice în domeniul culturii și al cooperării pentru dezvoltare duce la acțiuni mai eficace și durabile într-un număr mare de sectoare." [4, p. 2]

Strategia a servit ca bază pentru lansarea de către Comisia Europeană în 2018 a unei noi agende europene pentru cultură [5]. Ca urmare a crizei financiare cu care s-a confruntat Europa după 2009, creșterea inegalităților sociale, radicalizarea și amenințările teroriste, implementarea noilor tehnologii digitale, s-au schimbat esențial modelele de viață și cadrul valoric în societate. Agenda are scopul de a consolida cooperarea dintre cultură și educație, precum și relațiile cu alte domenii, pentru ca sectorul să poată face față provocărilor și, în același timp, să profite de noile oportunități. Documentul are trei obiective strategice cu dimensiuni socială, economică și relații externe. Dimensiunea socială prevede valorificarea potențialului culturii și al diversității culturale pentru creșterea coeziunii sociale și bunăstării. Dimensiunea economică a agendei constată că valorificarea capacităților transformatoare ale sectoarelor culturale și creative pot fi realizate prin îmbinarea lor cu posibilitățile altor sectoare, cum ar fi tehnologiile informaționale, turismul, industria producătoare ș.a. În acest scop se recomandă promovarea artelor, a culturii și a gândirii creative în educația formală și non-formală, la toate nivelurile, precum și în învățarea pe tot parcursul vieții. Pe dimensiunea externă sunt confirmate prioritățile de sprijinire a culturii ca generator de dezvoltare socială și economică durabilă. În acest scop, documentul propune:

- „încurajarea capacității culturale a tuturor europenilor prin punerea la dispoziție a unei game largi de activități culturale și prin oferirea de posibilități de participare activă;
- încurajarea mobilității profesioniștilor din sectoarele culturale și creative și eliminarea barierelor din calea mobilității lor;

Formarea si consolidarea__corectura.indd 112 15.04.2021 09:40:25

- protejarea și promovarea patrimoniului cultural european ca resursă comună, pentru a-i sensibiliza pe cetățeni cu privire la istoria și la valorile noastre comune și pentru a consolida sentimentul unei identități europene comune." [5, p. 3].

În scopul reducerii barierelor sociale și economice în calea participării populației la activitățile culturale, agenda propune o nouă abordare bazată pe principiul „capacității culturale", care presupune oferirea unei „game largi de activități culturale de calitate, promovarea oportunităților de participare și de creație pentru toți și consolidarea legăturilor dintre cultură și educație, afacerile sociale, politica urbană, cercetare și inovare" [5, p. 3].

Utilizând indicatorii prevăzuți în Ghidul metodologic se poate de realizat o analiză a acțiunilor în domeniul culturii implementate în țările membre ale UE pentru creșterea coeziunii sociale. Astfel, se poate de constat creșterea cheltuielilor guvernamentale pentru servicii culturale. După cum este prezentat în *Fig. 1*, ele înregistrează o tendință de creștere permanentă începând din 2016 - de la 58055,6 mil. Euro până la 63497,8 mil. Euro în 2018.

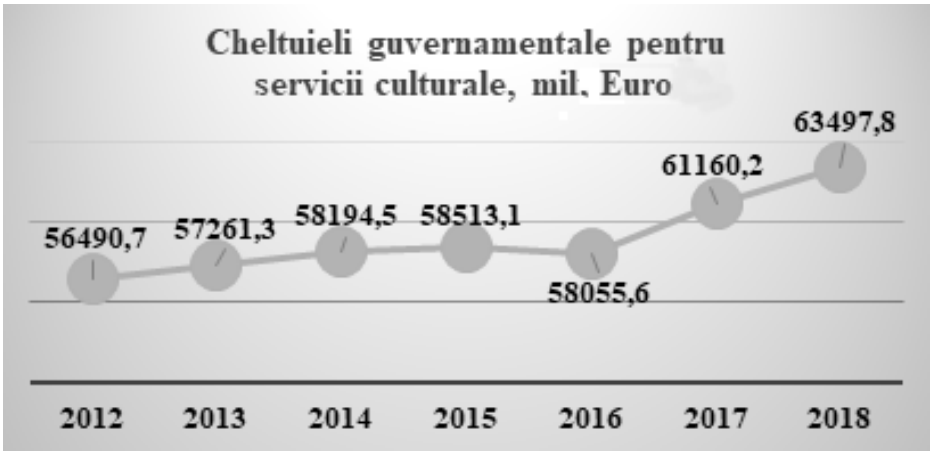

Fig. 1. **Evoluția cheltuielilor guvernamentale pentru serviciile culturale în țările UE**

Sursa: Realizată de autor în baza EUROSTAT [6].

Cultura tot mai mult se implică în activități economice, producând bunuri și oferind servicii pentru populație. În UE se menține o tendință de creștere a numărului de întreprinderi din sfera culturii. Din *Fig. 2* se poate observa că numărul lor a crescut din 2015 până în 2017 de la 1088008 la 1142268 de întreprinderi.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 113 15.04.2021 09:40:25

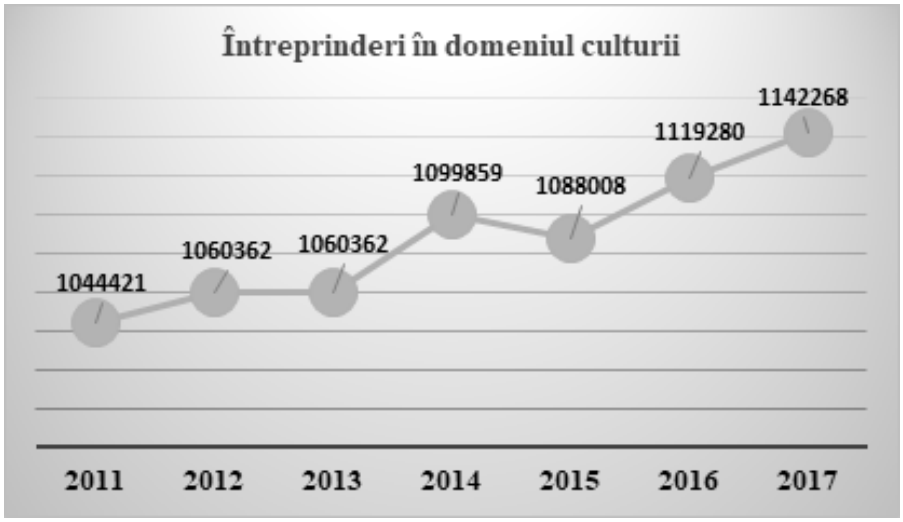

Fig. 2. **Evoluția numărului de întreprinderi din domeniul culturii în țările UE**
Sursa: Realizată de autor în baza EUROSTAT [6].

În acest sens, se pot distinge trei grupuri de instituții culturale. Din primul grup fac parte instituțiile relaționate cu protejarea patrimoniului cultural, care nu pot fi subiecți ai relațiilor comerciale datorită semnificației sociale importante pe care le au. Al doilea grup îl reprezintă organizațiile și instituțiile de cultură care au susținere din partea statului, însă au posibilitatea de a genera venituri suplimentare prin activități antreprenoriale: artele spectacolului, bibliotecile, casele de cultură și a. Grupul trei îl reprezintă organizațiile culturale care obțin venituri în totalitate din activități comerciale: audiovizualul, designul, arhitectura etc. Creșterea generală a întreprinderilor din domeniul culturii în UE, în mare parte, este determinată anume de grupul trei – industriile culturale și cele creative. Astfel, numărul întreprinderilor antrenate în producerea de filme, programe televizate și imprimări audio a crescut de la 95956 în 2011 la 129976 în 2017. Reprezentativitatea fiecărui grup de întreprinderi în statele UE este determinată de politicile culturale implementate, potențialul său economic, tradițiile culturale naționale, nivelul de trai, precum și preferințele consumatorilor.

Creșterea numărului de întreprinderi a generat și o creștere permanentă a numărului de angajați care activează în domeniul culturii. Astfel, dacă în 2011 munceau 6,6 mil. de persoane, atunci în 2019 numărul angajaților a trecut peste 7,3 mil. de persoane (*Fig. 3*)

Formarea si consolidarea__corectura.indd 114 15.04.2021 09:40:25

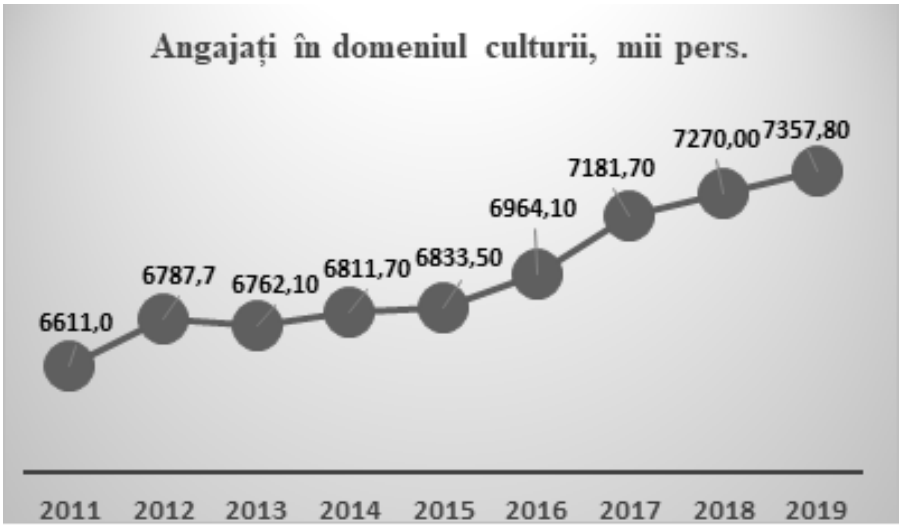

Fig. 3. **Evoluția numărului de angajați în domeniul culturii în țările UE**

Sursa: Realizată de autor în baza EUROSTAT [6].

Satisfacerea necesităților culturale ale populației este o parte integrantă a creșterii coeziunii sociale. În anul 2015, printre persoanele cu vârstă mai mare de 16 ani, în țările UE, pe parcursul unui an, 46% au fost la cinema, 43% - la reprezentații teatral-concertistice, iar 43% au vizitat locuri culturale (muzee, galerii etc.). În același timp, 30,0% din populația UE participa permanent în activități culturale. La nivel general, circa 63,7% din populația de după 16 ani în ultimele 12 luni au vizitat activități culturale, dintre care 82,8% reprezintă tinerii cu vârste cuprinse între 16 și 29 ani, iar vârstnicii între 65 și 74 ani – 52,8%. Cele mai înalte niveluri de participare au fost înregistrate în țările nordice: Danemarca (85,3%), Suedia (85,0%), Finlanda (83,7%) și Olanda (de asemenea, 83,7%). Țările cu cel mai jos nivel de participare sunt Grecia, Italia (ambele 46,9%), Croația (36,6%), Bulgaria (28,6%) și România (27,4%).

Mai mult de o treime din populația adultă practică una sau mai multe activități artistice. Distribuția practicării de către populația UE a activităților artistice este prezentată în *Fig. 4.* 6,0% din populație practică în fiecare zi careva activități artistice, 12,0% - în fiecare săptămână, 12,0% - o dată sau de câteva ori pe lună.

Cea mai mare pondere de practicare de către adulți a activităților artistice (cel puțin o dată în săptămână) au fost înregistrate în Finlanda (24,1%),

Formarea si consolidarea__corectura.indd 115 15.04.2021 09:40:25

Germania (21,6%), Austria (20,4%) și Olanda (20,2%). Cea mai mare pondere a populației care nu practică deloc activități artistice a fost înregistrată în Cipru (80,1%), Belgia (81,8%), Bulgaria (82,8%), Franța (82,9%), Croația (84,0), Portugalia (84,4%) și România (87,0%).

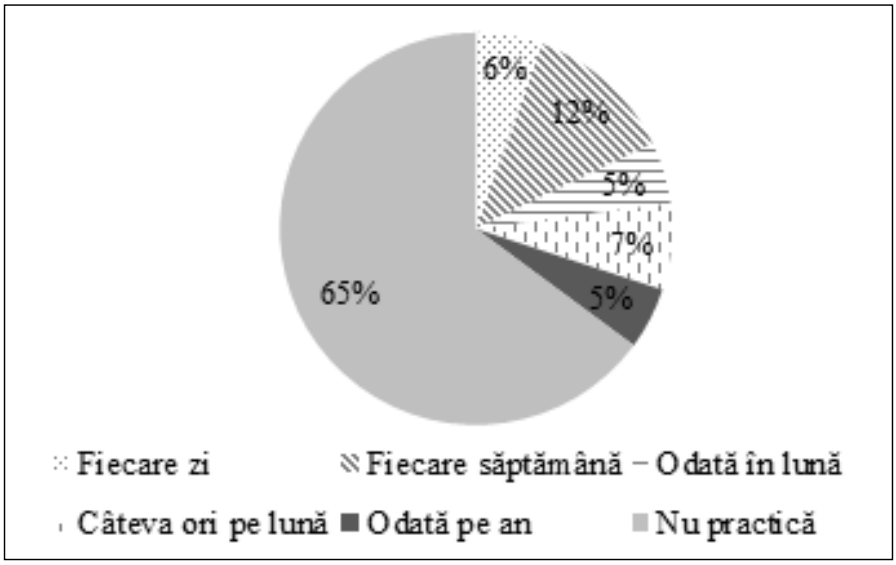

Fig. 4. **Distribuția populației în funcție de practicarea activităților artistice în țările UE**

Sursa: Realizată de autor în baza EUROSTAT [6].

Tendințele de dezvoltare a coeziunii sociale în țările UE sunt monitorizate de către Comisia Europeană prin publicarea unui raport o dată la 2-3 ani. Ultimul raport, al șaptelea, a fost publicat în 2017 [7] și prezintă realizările politicilor implementate, precum și determină problemele existente în creșterea coeziunii sociale din punct de vedere economic, social și teritorial, pentru a stabili obiectivele de dezvoltare după anul 2020. Raportul constată că disparitățile regionale pe parcursul ultimului deceniu s-au redus, ocuparea forței de muncă a crescut, însă șomajul este încă la un nivel înalt. Unele regiuni ale Europei înregistrează o creștere rapidă a populației, în timp ce altele se depopulează, iar investițiile în inovare, instruire și infrastructură sunt insuficiente. În rezultat, CE constată că politicile de creștere a coeziunii implementate au redus impactul negativ al crizei economice din anul 2011. Nivelul mediu al investițiilor în politicile de creștere a coeziunii este de 8,5% din totalul cheltuielilor guverna-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 116 15.04.2021 09:40:25

mentale. Astfel, investițiile au contribuit la reducerea disparităților, mai ales în ceea ce privește venitul pe cap de locuitor, nivelul de trai, precum și incluziunea socială și oportunitățile de angajare.

Pentru UE, coeziunea socială este o valoare determinantă pentru asigurarea dezvoltării durabile în condițiile actuale, când societățile democratice se confruntă cu schimbări rapide și radicale, care afectează relațiile sociale tradiționale. Conceptul coeziunii sociale se bazează pe drepturile omului și acționează prin asigurarea libertății, egalității și solidarității sociale, pentru a reduce disparitățile economice, etnice și culturale. Consiliul Europei a stabilit patru direcții strategice pentru creșterea coeziunii sociale: dezvoltarea capacității societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, integrarea dimensiunii sociale în activitatea economică, susținerea și dezvoltarea instituțiilor sociale, care contribuie la faptul ca oamenii să se adune împreună, dezvoltarea democrației participative și susținerea societății civile. Responsabile de coeziunea socială sunt toate instituțiile sociale, dar cel mai important rol îl are statul. Elaborarea Ghidului metodologic „Dezvoltarea concordantă a indicatorilor de coeziune socială" a permis determinarea unei abordări unificate pentru politicile de stat în domeniile ocupării forței de muncă, educației, sănătății și culturii, precum și evidențierea importanței valorilor în luarea deciziilor politice, iar indicatorii coeziunii sociale sunt potriviți pentru comparații și pot fi adaptați în contexte diferite. Ghidul determină cultura printre cele mai importante domenii ale societății, care influențează semnificativ coeziunea socială și pentru care sunt necesare elaborate politici de stat. Astfel, politicile culturale naționale implementate în țările UE și creșterea cheltuielilor de stat pentru susținerea culturii au dus la mărirea numărului de întreprinderi și a angajaților în domeniu, ceea ce a contribuit la creșterea numărului de persoane care participă sau practică activități culturale. Impactul culturii asupra coeziunii sociale este în creștere.

Rapoartele de monitorizare a evoluției coeziunii sociale în țările UE menționează existența multiplelor probleme legate de disparitățile regionale, integrarea socială a minorităților, în același timp constată că politicile de creștere a coeziunii au redus impactul negativ al crizei economice, iar investițiile au contribuit la reducerea disparităților, precum venitul pe cap de locuitor, nivelul de trai, incluziunea socială și oportunitățile de angajare.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 117 15.04.2021 09:40:25

Dimensiunea culturală a coeziunii sociale în Republica Moldova

Pentru Republica Moldova este importantă abordarea europeană a culturii ca sferă de acțiune, care creează plusvaloare altor activități și în acest sens este necesară consolidarea cooperării cu alte domenii, în primul rând cu educația. Implicarea culturii în soluționarea problemelor social-economice ale societății este conformă cu tendințele europene ale politicilor culturale. Odată cu semnarea la 27 iunie 2014 la Bruxelles a Acordului de Asociere între Republica Moldova și UE, a fost stabilit un nou cadru legal pentru promovarea relațiilor la un grad mai superior de asociere politică și integrare economică. Acordul conține dispoziții, reglementări și prevederi de cooperare mai largă în toate sectoarele de interes reciproc. Pentru Moldova, documentul stabilește trei principii de cooperare: „(a) descentralizarea procesului decizional de la autoritățile centrale către comunitățile regionale și locale; (b) consolidarea parteneriatului dintre toți participanții implicați în dezvoltarea regională și (c) cofinanțarea programelor și proiectelor de dezvoltare regională prin contribuția financiară a părților" [8, p. 104].

Acordul prevede și activități în domeniile culturii, educației și turismului. Cooperarea în domeniul turismului are scopul de a crea în Republica Moldova un sector competitiv, astfel contribuind la dezvoltarea economică, la ocuparea forței de muncă și intensificarea schimburilor externe. Un rol important în realizarea acestui deziderat îl joacă patrimoniul cultural, care trebuie să devină o componentă a dezvoltării economice. Prin crearea locurilor de muncă, promovarea înțelegerii comune și formării sentimentului de apartenență la comunitate, patrimoniul are capacitatea de promovare a coeziunii și integrării sociale, oferă oportunități educaționale, atât pentru tineri, cât și pentru cei vârstnici, promovând dialogul între diferite culturi și generații. Pentru a face față provocărilor moderne sunt necesare nu intervenții punctuale, ci valorificarea patrimoniului prin planuri de dezvoltare pe termen lung, implicarea sectorului comercial prin parteneriate de tip public-privat, „este necesară o abordare mai integrată a conservării, promovării și valorificării patrimoniului, pentru a se ține seama de multiplele contribuții ale acestuia la obiectivele sociale și economice, precum și de impactul acestuia asupra altor politici publice." [9, p. 5]

Conform prevederilor Acordului, un element important al cooperării transfrontaliere și regionale este promovarea încrederii reciproce și a legăturilor directe. În această direcție, interacțiunea culturală este cea mai importantă,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 118 15.04.2021 09:40:25

deoarece constituie baza, începutul construcției altor tipuri de cooperare. O bună înțelegere a caracteristicilor sociale, economice și culturale ale regiunilor este o condiție necesară pentru implicarea activă a populației și a părților interesate. Regiunile de frontieră devin o punte de înțelegere și oferă oportunități promițătoare de dezvoltare. Acestea sunt capabile să aducă o contribuție importantă la dezvoltarea integrării europene, menținând în același timp diversitatea culturală bogată. O astfel de cooperare ajută la găsirea de soluții la problemele legate de minoritățile naționale. Prin urmare, este necesar să se creeze cât mai multe legături între autoritățile locale și regionale de pe ambele părți ale frontierei. Acestea vor putea asigura nu numai o cooperare economică și instituțională, ci vor contribui și la interacțiunea socioculturală, reducând problemele din educație, din sfera limbilor, din stilul de viață al comunităților de la frontieră, astfel încât să se poată construi încrederea reciprocă.

O atenție aparte este adresată dezvoltării relațiilor între tineri. Acordul prevede de a „susține tinerii și mobilitatea animatorilor socioeducativi, ca un mijloc menit să promoveze dialogul intercultural și acumularea de cunoștințe, aptitudini și competențe în afara sistemelor educaționale formale, inclusiv prin intermediul voluntariatului" [8, p. 121].

Cooperarea culturală între UE și Republica Moldova se bazează pe principiile prevăzute de Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității expresiilor culturale (2005). Acordul prevede următoarele domenii de interes, care urmează să fie dezvoltate:

(a) cooperarea și schimburile culturale, precum și mobilitatea artei și a artiștilor;
(b) dialogul intercultural;
(c) dialogul asupra politicilor culturale și audiovizuale;
(d) cooperarea în cadrul organizațiilor și forumurilor internaționale, cum ar fi UNESCO și Consiliul Europei, pentru dezvoltarea diversității culturale, păstrarea și utilizarea patrimoniului cultural și istoric;
(e) cooperarea în domeniul mass-media. [8, p. 124]

Cooperarea culturală este un element important în sprijinirea diversității culturale. UE, prin programele sale, susține atât cultura statelor membre, cât și a țărilor din afara Uniunii, contribuind la conservarea patrimoniului cultural universal. Prin „diplomația culturală", UE promovează importanța unei varietăți de expresii culturale, creație artistică și dezvoltarea dinamică a industriilor

Formarea si consolidarea__corectura.indd 119 15.04.2021 09:40:25

creative. Multiculturalismul și toleranța, ca elemente importante ale politicilor culturale ale țărilor membre, sunt un exemplu pentru alte țări în asigurarea dezvoltării socioeconomice a societății. Inițierea de noi relații prin relațiile culturale ar trebui să garanteze o creștere a eficacității acțiunilor UE în relațiile internaționale și să asigure atingerea obiectivelor de dezvoltare globală: pacea, conservarea diversității culturale și o creștere a bunăstării populației.

Dincolo de stabilirea Zonei de liber schimb complex și cuprinzător, acordul prevede modernizarea Republicii Moldova prin implementarea normelor și standardelor UE, în toate domeniile, care în general corespund celor mai bune practici internaționale. În domeniul culturii, „implementarea normelor și standardelor UE" ar însemna luarea în considerație a bunelor practici ale UE în domeniul creșterii coeziunii sociale, precum și de concluziile Consiliului UE privind rolul culturii în relațiile UE cu partenerii, lansate în 2015.

În perioada de la obținerea independenței, în Republica Moldova au fost elaborate mai multe programe strategice pentru susținerea și dezvoltarea culturii. Însă scopul și sarcinile stabilite prin fiecare nu au fost atinse, ele fiind preluate, formal, dintr-un document în altul. În 2013 a fost aprobată Strategia de dezvoltare a culturii „Cultura 2020", care are drept scop „asigurarea unui mediu cultural viabil, prin crearea unui cadru adecvat de politici publice, formarea unui sistem funcțional de conservare și punere în valoare a patrimoniului cultural, promovarea creativității, dezvoltarea industriilor culturale, eficientizarea managementului cultural, pentru creșterea calității vieții cetățenilor, a spiritului de toleranță și a coeziunii sociale." [10, p. 33]. Pentru realizarea scopului au fost stabilite patru obiective generale:

- salvgardarea patrimoniului cultural național în toată diversitatea lui;
- asigurarea circulației reale și virtuale a produsului cultural;
- creșterea ponderii economice a sectorului cultural și a industriilor creative;
- creșterea contribuției sectorului cultural în dezvoltarea coeziunii sociale.

Ca acțiuni pentru creșterea contribuției sectorului cultural la coeziunea socială au fost prevăzute diversificarea serviciilor organizațiilor culturale, creșterea participării populație și mai ales a tinerilor la acțiuni culturale, schimbul de bune practici cu organizațiile din țară și de peste hotare, îmbunătățirea informării populației cu privire la activitățile culturale, sporirea mobilității artistice, susținerea culturii minorităților naționale, crearea parteneriatelor de incluziune socială, promovarea drepturilor omului.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 120 15.04.2021 09:40:26

Ultimul raport al Ministerului Culturii privind implementarea Strategiei de dezvoltare a culturii *Cultura 2020* prezentat pe site-ul instituției este din 2018 și „constată faptul că, în pofida caracterului continuu de realizare a unui șir întreg de acțiuni, atât ministerul, cât și instituțiile din subordine înregistrează restanțe în demararea realizării acestora" [11, p. 1]. Către anul 2018, pentru realizarea obiectivului de creștere a contribuției culturii la coeziunea socială au fost realizate 60,0% din acțiuni.

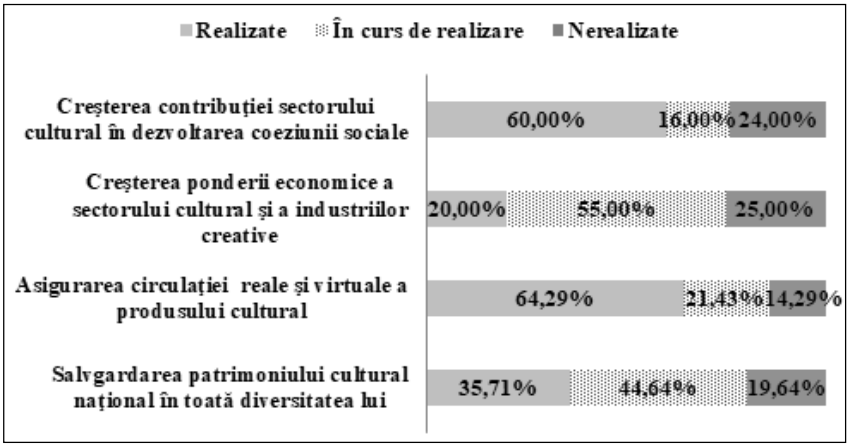

***Fig. 5.* Gradul de realizare al acțiunilor strategice până în anul 2018, %**

Sursa: Elaborată de autor în baza Raportului MECC pe anul 2018.

Analiza rezultatelor implementării activităților strategice prevăzute pentru creșterea aportului culturii la coeziunea socială în Republica Moldova vom realiza prin utilizare indicatorilor prevăzuți în Ghidul metodologic [3]. Unul din ei este susținerea bugetară a culturii.

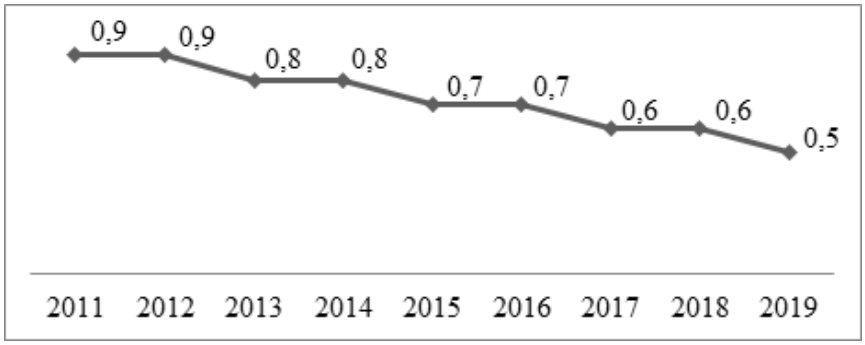

***Fig. 6.* Evoluția cotei-părți a domeniului culturii în structura PIB, %**

Formarea si consolidarea__corectura.indd 121 15.04.2021 09:40:26

După cum reprezintă *Fig. 6*, pe parcursul perioadei implementării strategiei (2014-2020) cota-parte a culturii în PIB a scăzut de la 0,8% la 0,5%. În toate țările UE, finanțarea bugetară rămâne principala formă de sprijin pentru domeniul culturii și artei. Valoarea medie a acestora în totalul cheltuielilor bugetare ale țărilor membre în anul 2018 a constituit 1% din PIB. În același timp se poate remarca o diferență destul de mare între țări - de la 0,3% în Grecia până la 2,8% în Letonia. În comparație cu țările UE, un indicator mai jos ca Republica Moldova înregistrează doar Grecia. Celelalte state membre, au o susținere mai mare a culturii.

Indicatori importanți pentru cercetarea coeziunii sociale sunt gradul de asigurare al accesului populației la servicii și dezvoltarea infrastructurii culturale. Determinarea evoluției infrastructurii culturale este realizată prin calcularea indicelui, care se bazează pe numărul de instituții culturale în raport cu numărul populației. În perioada 2010-2019, indicele infrastructurii culturale a crescut cu 5,0%. Creșterea este determinată, în mare parte, nu atât de mărirea numărului de instituții culturale, cât de faptul reducerii populației *(Fig. 7)*.

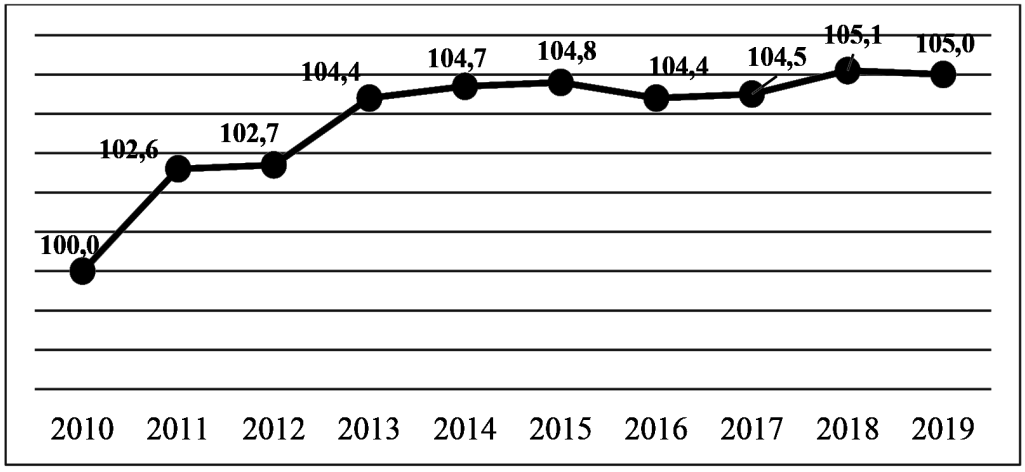

Fig. 7. **Evoluția indicelui infrastructurii culturale în perioada 2010-2019**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor statistice ale BNS.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 122 15.04.2021 09:40:26

Raportul MECC pentru 2018 relevă realizarea activităților pentru dezvoltarea infrastructurii instituțiilor culturale, studii de fezabilitate pentru un șir de muzee și case de cultură. Au fost finalizate lucrările de restaurare a edificiului Muzeului Național de Artă al Moldovei, realizate reparații curente în toate muzeele naționale, precum și în unele raioane: Hâncești (3 muzee), Călărași (5 muzee), Ungheni (2 muzee). Către 2018 au beneficiat de reparație curentă 468 de case de cultură, iar 374 – reparație capitală. Au fost reparate 225 și dotate cu tehnică peste 400 de biblioteci. În anii 2018-2019, în bugetul ministerului au fost planificate mijloace financiare și a continuat procesul de modernizare a infrastructurii culturale și dotarea instituțiilor teatral-concertistice cu echipament tehnic modern.

Indicatori de valoare în cercetarea coeziunii sociale pe dimensiunea culturală sunt datele care reprezintă consumul cultural al populației. În acest context poate fi analizat numărul de vizitatori la teatre, cinematografe, în muzee și biblioteci, precum și numărul de cărți și reviste eliberate. Relaționând aceste date cu numărul populației, se poate de calculat indicele consumului cultural. În *Fig. 8* este prezentată evoluția indicelui consumului cultural în Republica Moldova pe parcursul anilor 2010-2019.

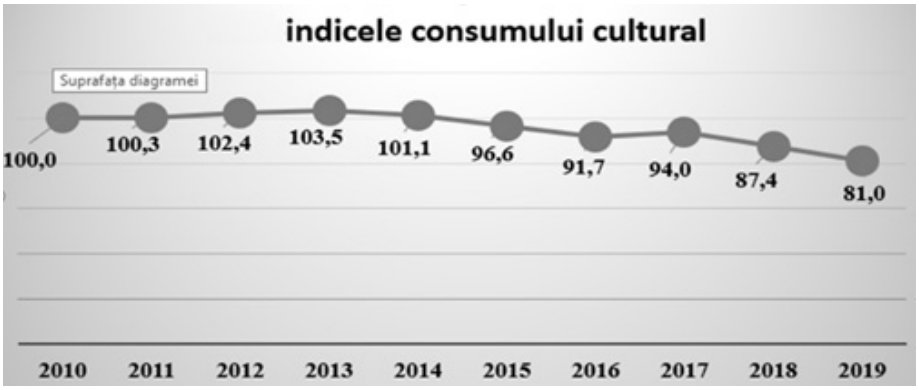

***Fig. 8*. Evoluția indicelui consumului cultural în perioada 2010-2019**

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor statistice ale BNS.

Din anul 2013 indicele consumului cultural înregistrează o scădere continuă, care în 2019 este mai joasă cu 19,0% în comparație cu anul de referință 2010. Conform datelor statistice, țările membre ale UE în mediu au înregistrat o creștere a consumului cultural în această perioadă.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 123 15.04.2021 09:40:26

În același an 2015, când a fost cercetată participarea și practicarea activităților culturale de către populația din țările membre ale UE, în Republica Moldova au fost prezentate datele Barometrului Opiniei Publice [12], cercetare realizată pe un eșantion de 1160 de persoane. Răspunsurile la întrebarea chestionarului: „Cât de des, pe parcursul ultimelor 12 luni, ați participat la următoarele activități culturale?" sunt prezentate în *Tabelul 1*.

***Tabelul 1*. Frecvența participării respondenților la activități culturale**

	Deloc	O singură dată	De 2-3 ori	În medie, odată pe lună	În medie, odată pe săptămână	Nu știu/ Nu răspund
Ați fost la teatru	79.9%	9.7%	6%	2.4%	0.1%	2.1%
Ați fost la cinema	80.5%	6.5%	8.4%	2.3%	0.2%	1.9%
Ați fost la concert	57.1%	17.7%	20%	3%	0.8%	1.3%
Ați fost la muzeu	78.9%	10.1%	7.6%	1.2%	0.1%	2.1%
Ați fost la bibliotecă	75.9%	4.7%	6.7%	5.2%	4.3%	3.1%
Ați vizitat locuri culturale din Republica Moldova (mănăstiri, zone culturale)	47.9%	17.1%	25.6%	6.1%	1.7%	1.6%
Ați participat la evenimente culturale comunitare	54.1%	17.6%	22.8%	3%	0.5%	2%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice [12].

După cum se poate observa din *Tabelul 1*, majoritatea absolută a populației din Republica Moldova pe parcursul unui an nu au vizitat deloc nici o instituție culturală: 80,5% - cinema, 79,9 % - teatru, 78,9% - muzeu, 75,9% - biblioteca.

Aceste tendințe sunt confirmate și de cercetările sociologice efectuate în cadrul Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (CSPS) al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. În luna mai 2018, Centrul a realizat anchetarea experților din domeniul culturii cu scopul de a determina percepția reprezentanților domeniului cultural despre rezultatele implementării Strategiei de dezvoltare a culturii „Cultura 2020". Au fost anchetate 60 de persoane, reprezentanți din diferite sectoare culturale, din instituții culturale rurale și urbane, reprezentanți ai administrațiilor publice centrale și locale, cercetători și administratori ai domeniului.

Experții anchetați consideră că din cele patru obiective strategice, cele mai bune rezultate au fost înregistrate în direcția protejării patrimoniului cultural -

Formarea si consolidarea__corectura.indd 124 15.04.2021 09:40:26

73,3%, 64,0% - în asigurarea circulației produsului cultural, 50,7% - în creșterea ponderii sectorului cultural în sistemul economic al țării și doar 48,3% consideră că acțiunile implementate au contribuit la creșterea contribuției domeniului cultural în dezvoltarea coeziunii sociale. Referindu-se la cauzele neîndeplinirii activităților planificate, 58,5% din experții anchetați consideră că Strategia este mai mult pe hârtie decât în activități reale, iar 31,4% - că prioritățile stabilite nu corespund necesităților reale.

Rezultatele anchetării experților au reliefat următoarele tendințe în evoluția interesului populației față de activitățile culturale: 45,0% consideră că în ultimii cinci ani interesul populației față de activitatea instituțiilor de cultură a scăzut, iar 33,3% - că a rămas neschimbat. Lipsa interesului populației față de activitățile culturale este explicată nu doar prin calitatea serviciilor și produsului cultural oferit, dar și prin gradul slab de orientare a activităților realizate spre interesul consumatorilor. 83,4% din cei chestionați consideră că populația nu este implicată în implementarea politicilor culturale la nivel central, iar 65,0% din respondenți consideră că politicile culturale la nivel central în mică măsură reflectă nevoile culturale ale populației.

Experții au menționat schimbări spre bine în activitatea instituțiilor de cultură îndreptate spre stabilirea parteneriatelor de incluziune socială cu școlile (58,3%), creșterea implicării voluntarilor în desfășurarea activităților culturale (58,3%), promovarea învățării continue cu ajutorul artei și al patrimoniului cultural (43,3%). În ultimii ani s-a consolidat cooperarea internațională în domeniul culturii. Prioritățile de bază în această direcție au vizat activități pentru implicarea Republicii Moldova în proiectele inițiate de Consiliul Europei, UNESCO, PNUD, precum și promovarea imaginii culturale a țării prin participarea la evenimentele culturale din străinătate. Apreciind rezultatele cooperării internaționale, 71,6% din experții chestionați consideră că colaborarea cu organismele internaționale s-a îmbunătățit, 66,6% apreciază creșterea participării la programele Consiliului Europei – Uniunii Europene de reabilitare a patrimoniului cultural, 62,0% - susținerea tinerelor talente pentru participare la evenimente internaționale, 56,7 % - crearea mecanismului de circulație liberă a artiștilor și a operelor de artă, 43,4 % - finanțarea programelor de mobilitate pentru artiști.

CSPS a realizat în 2017 o anchetare sociologică pe un eșantion reprezentativ de 1179 de persoane, de la 18 ani în sus, pe întreg teritoriul Republicii

Formarea si consolidarea__corectura.indd 125 15.04.2021 09:40:26

Moldova. Variabilele de bază ale eșantionării au fost mediul de reședință, sexul și vârsta. În cadrul cercetării s-a studiat conținutul activităților culturale în structura timpului liber al populației. Pentru respondenți au fost incluse mai multe activități culturale: cititul cărților, muzica, activități creative (scrierea de versuri, desenul ș. a.), practicarea meșteșugurilor (croșetarea, tâmplăria ș. a.), vizitarea activităților culturale (spectacole, concerte, și a.), dar și practici sociale, cum ar fi: întâlnirea cu prietenii, rudele, practicarea sportului, vizitarea bisericii, gospodărirea, plimbatul în natură.

În acest context, 55,1% din respondenți au menționat că citesc cărți în timpul liber foarte rar sau deloc, doar 11,7% - citesc cărți în fiecare zi, și 16,2% - cel puțin o dată pe săptămână. Din cei ce citesc cărți în fiecare zi femeile constituie 63,8%, iar cel puțin o dată pe săptămână – 57,6%. Printre cei ce nu citesc cărți deloc, bărbații constituie 59,2%. Datele demonstrează faptul că cititul cărților măcar o dată pe săptămână este o obișnuință pentru mai bine de un sfert din populație. Această deprindere este mai mult specifică pentru femei și persoanele din mediul rural, și mai puțin influențată de vârsta persoanelor.

Populația mai mult preferă să-și petreacă timpul în compania muzicii, astfel, în fiecare zi ascultă muzica 43,9% și cel puțin o dată pe săptămână – 25,3%. Ascultarea muzicii în timpul liber este preferată și de bărbați, și de femei, dar mai mult în mediul rural. Cei cu vârstă înaintată sunt mai puțin interesați de a asculta muzică în timpul liber.

7,7% din populație practică activități artistice, desenează, scriu versuri și proză, practică muzica, de cel puțin odată pe săptămână, iar 63,7% nu au nici o ocupație artistică. Practicarea activităților artistice este mai populară printre femei și mai mult în mediul rural. Aceste îndeletniciri sunt cel mai des practicate de persoanele mature.

Meșteșugurile artistice – croșetarea, brodarea, tâmplăria, țesutul și altele, sunt practicate cel puțin o dată pe săptămână de către 13,7% din populație, dintre care 68,9% sunt femei, iar 63,4% sunt din mediul rural. Activitățile meșteșugărești, în afară de dorință, necesită și anumite abilități de care trebuie să dispună persoana, dar și de îndrumare în tehnologiile de lucru. Aceasta influențează numărul celor care practică meșteșugurile, fiind mai des realizate de către femei și persoanele din mediul rural.

O altă direcție de cercetare a fost interesul față de activitățile artistice și participarea la aceste manifestații desfășurate de către instituțiile de cultură,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 126 15.04.2021 09:40:26

vizitarea teatrelor, concertelor, expozițiilor, a cinematografelor, bibliotecilor. Nu manifestă nici un interes față de aceste activități 43,4% din populație. Cel puțin o dată pe săptămână vizitează careva activități doar 2,2% din respondenți, o dată pe lună – 13,9%, mai rar – 40,5%. Astfel, se poate constata că interesul față de activitățile instituțiilor de cultură este redus. Este îngrijorător faptul că tinerii manifestă mai puțin interes față de activitățile culturale în comparație cu alte categorii de vârstă.

Doar 19,0% din populație practică careva activități artistice sau sportive: dans, teatru, muzică, sport. Doar fiecare a cincea persoană din țară este antrenată într-o măsură mai mare sau mai mică în practicarea unor activități artistice. Ele reprezintă în egală măsură atât bărbați, cât și femei, atât mediul rural, cât și cel urban, tineri și maturi. Puțin sunt antrenate în astfel de activități persoanele de vârstă înaintată – de la 55 de ani și mai mult.

Cercetarea a confirmat tendința crescândă de petrecere a timpului liber în spațiul virtual. 48,0% din respondenți folosesc internetul în fiecare zi și 18,2% - cel puțin o dată pe săptămână. Doar 17,0% din cei anchetați nu folosesc deloc internetul. Activitățile virtuale ocupă tot mai mult loc în timpul liber - jumătate din populație utilizează în fiecare zi internetul. În dependență de sex, este în aceeași măsură solicitat atât de femei, cât și de bărbați, atât în mediul urban, cât și în cel rural. Maturii, în egală măsură cu tinerii, de asemenea, în fiecare zi utilizează internetul. Este un fenomen care influențează semnificativ socializarea comunităților.

15,4% din respondenți frecventează localuri de tip cafenea, bar, pizzerie în fiecare zi sau cel puțin o dată pe săptămână. În același context este necesar de remarcat că 45,0% din respondenți preferă să se întâlnească cu prietenii și cunoscuții în fiecare zi sau cel puțin o dată pe săptămână și doar 3,4% nu au deloc o astfel de necesitate. Astfel, vizitarea localurilor gastronomice și întâlnirile cu prietenii și rudele sunt cele mai des practicate activități de către populație. Acestea sunt, în egală măsură, dorite și de femei, și de bărbați, și în mediul urban, și în cel rural, printre tineri și maturi.

Vizionarea programelor televizate este una din ocupațiile principale în petrecerea timpului liber. 46,1% din respondenți includ televizorul în fiecare zi. În același timp este de remarcat faptul că 11,5% au refuzat cu totul de a privi emisiuni TV. Cei mai mulți dintre respondenți - 59,7% - petrec în fața televizorului câte 1-2 ore în zilele de lucru și 35,8% - mai mult de 5 ore în zilele de odihnă.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 127 15.04.2021 09:40:26

În documentele de politici pentru dezvoltarea națională, domeniul culturii nu a fost considerat ca unul care poate contribui la dezvoltarea durabilă, ci mai mult ca unul al consumului, susținerea căruia depinde de dezvoltarea economică a țării. Strategia de dezvoltare națională „Moldova 2020" consideră că „domenii ca sănătatea, cultura, protecția socială, protecția mediului au o importanță decisivă în dezvoltarea durabilă a țării", iar „Strategia națională de dezvoltare este orientată spre creșterea bugetului în vederea promovării unor politici adecvate în aceste domenii ca rezultat al dezvoltării economice" [13]. Funcțiile culturii s-au schimbat semnificativ în societatea contemporană. Ea a devenit un instrument important în asigurarea dezvoltării durabile a societății și creșterea coeziunii sociale. Cultura poate fi o forță economică dinamică și inovatoare, un sector important al activității economice, contribuind la generarea noilor locuri de muncă, creând beneficii și venituri, stimulând creșterea economică și producerea valorilor sociale.

La 10 iunie 2020, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2030", un document de viziune strategică, care indică direcția de dezvoltare a țării și a societății ce trebuie urmată în următorul deceniu. Strategia „Moldova 2030" adoptă conceptul utilizat de țările Uniunii Europene pentru măsurarea calității vieții oamenilor în zece dimensiuni, sporirea calității vieții fiind scopul strategic al documentului.

Analizând eșecurile documentelor strategice anterioare, autorii scot în evidență mai mulți factori, precum „focalizarea excesivă pe fenomenul creșterii economice", „stabilirea arbitrară a priorităților de dezvoltare", „calitatea limitată a datelor și indicatorilor", „deficitul generalizat de resurse financiare", „deficitul generalizat de resurse umane profesioniste în administrația publică" etc. Viziunea strategică pentru anul 2030 este că „Republica Moldova va deveni o țară în care oamenii vor dori să trăiască, vor vedea oportunități pentru dezvoltare individuală și de care își vor lega aspirațiile, o țară pe care părinții o vor vedea ca loc bun de trai și de dezvoltare pentru copiii lor" [14, p. 23]. În determinarea obiectivelor de dezvoltare, strategia pornește de la conceptul de „calitate a vieții", acceptat în statistica europeană și care acoperă 9 categorii de indicatori, inclusiv și cei care interacționează cel mai mult cu cultura, cum ar fi educația, petrecerea timpului liber și interacțiunile sociale, satisfacția generală față de viață [15, p. 12]. În concluziile acestui document se menționează că „accesul la

Formarea si consolidarea__corectura.indd 128 15.04.2021 09:40:26

cultură tinde tot mai mult să fie recunoscut ca un drept de bază, la fel ca educația, sănătatea și alte drepturi fundamentale." [15, p. 140].

Analiza situației actuale din țară, efectuată în cadrul documentului, a scos în evidență câțiva factori importanți pentru dezvoltare, printre care sunt rolul decisiv al bunei guvernări și coeziunea socială. Pentru raționalizarea numărului documentelor de politici sectoriale, asigurarea corelării și sinergiei între acestea și abordării sistemice dintre diverse domenii de politici, precum și pentru alinierea acestora la cadrul bugetar, documentul stabilește elaborarea strategiilor sectoriale în mod prioritar pentru unele domenii de activitate, printre care se regăsește și cultura. [14, p. 124]. Creșterea contribuției culturii la asigurarea coeziunii sociale urmează să rămână unul din obiectivele de bază ale noii strategii de dezvoltare a culturii până în 2030.

Concluzii

- Obiectivele strategice ale dezvoltării culturii stabilite în Strategia „Cultura 2020", inclusiv creșterea contribuției culturii la coeziunea socială în Republica Moldova, corespund tendințelor moderne de implicare a culturii în satisfacerea necesităților social-economice ale populație și contribuie la soluționarea problemelor societății.
- Republica Moldova dispune de o infrastructură și patrimoniu cultural valoros, care reprezintă un potențial semnificativ ce poate contribui la creșterea coeziunii sociale în țară.
- Interesul populației față de participarea la manifestațiile instituțiilor culturale, precum și practicarea activităților culturale este redusă. Instituțiile de cultură puțin țin cont de preferințele publicului și slab implică populația în elaborarea programelor de dezvoltare.
- Acțiunile strategice implementate pentru creșterea coeziunii sociale au avut un impact minor în realizarea obiectivului strategic. Experiența și bunele practici ale țărilor UE, cum ar fi Strategia de creșterea a coeziunii sociale [2] și Ghidul metodologic pentru dezvoltarea indicatorilor coeziunii sociale [3] ar putea fi utile în creșterea eficacității și eficienței acțiunilor culturale pentru contribuția la coeziunea socială.
- Una din direcțiile strategice de bază ale noii Strategii naționale de dezvoltarea a culturii pentru anii 2020-2030 trebuie să includă creșterea rolului culturii în dezvoltarea și asigurarea coeziunii sociale în Republica Moldova.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 129 15.04.2021 09:40:26

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, 2009. [Online]. Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/coeziune. [accesat 07.10.2020].
2. European Committee for Social Cohesion (CDCS), „A new strategy for Social Cohesion," The Council of Europe, Brussels, 2004.
3. Council of Europe. Concerted development of social cohesion indicators. Methodological guide, Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005.
4. Consiliul Europei. „Concluziile Consiliului privind cultura în relațiile externe ale UE, cu accent pe cultură în cooperarea pentru dezvoltare," EUR-Lex, 15.12.2015. [Online]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=-CELEX:52015XG1215(04)&from=EN. [accesat 17.09.2019].
5. Comisia Europeană. O nouă agendă europeană pentru cultură. 11.12.2018. [Online]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0499_RO.pdf. [accesat 17.09.2019].
6. Frequency of practicing of artistic activities, 24.02.2020. [Online]. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture/data/database. [accesat 08.05.2020].
7. European Commission. My Region, My Europe, Our Future. Directorate-General for Regional and Urban Policy, Brussels, 2017.
8. Acord de asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, 2019. [Online]. Disponibil: https://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf. [accesat 02.09.2019].
9. Comisia Europeană. Către o abordare integrată a patrimoniului cultural pentru Europa. EUR-Lex, 22.07.2014. [Online]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0477&from=RO. [accesat 17.09.2019].
10. Strategia „Cultura 2020". Guvernul Republicii Moldova, 18.04.2014. [Online]. Disponibil: http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588. [accesat 26.05.2019].
11. Notă privind implementarea Strategiei de dezvoltare a culturii Cultura 2020 și realizarea Planului de acțiuni pentru anul 2016. Ministerul Culturii, Chișinău, 2017.
12. Barometrul Opiniei Publice. [Online]. Disponibil: http://bop.ipp.md/ro/result/bar. [accesat 29.05.2019].
13. Strategia Națională „Moldova 2020". Guvernul Republicii Moldova, 30.11.2012. [Online]. Disponibil: http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=345635. [accesat 26.05.2019].
14. Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2030". Guvernul Republicii Moldova, 08.11.2018. [Online]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf. [accesat 30.05.2019].
15. Quality of life. Eurostat. [Online]. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6856423/KS-05-14-073-EN-N/742aee45-4085-4dac-9e2e-9ed7e9501f23. [accesat 30.05.2019].

Formarea si consolidarea__corectura.indd 130 15.04.2021 09:40:26

COMBATEREA SĂRĂCIEI – CONDIȚIE DE CONSOLIDARE A COEZIUNII SOCIALE

COMBATING THE POVERTY - CONDITION FOR THE CONSOLIDATION OF SOCIAL COHESION

Gheorghe CĂLCÂI, ***doctor în filosofie, conferențiar cercetător***

Summary

This study is a research on social cohesion as a fundamental value of the development of human relations and phenomenon of poverty as a scourge that contributes to the disintegration of society. The paper analyzes the manifestation of social cohesion and poverty in different residential areas, the reserves for strengthening social cohesion, and presents some recommendations are made which can contribute to combating poverty in the Republic of Moldova.

Keywords: *social cohesion, poverty, types of poverty, social inequalities, standard of living, poverty combating.*

Coeziunea socială reprezintă una din valorile fundamentale ale dezvoltării societății. Ea se referă, în fond, la acele segmente care unesc sistemul social și implică participarea activă a populației în rezolvarea problemelor vieții oamenilor, la depășirea izolării și dezintegrării sociale (sărăcie, șomaj, lipsa spațiului locativ etc.). Orice stat, indiferent de structură și orientarea sa politică, tinde spre crearea unei societăți coezive, care ar servi drept bază pentru propășirea tuturor sferelor vieții social-politice și economice. Abordarea permanentă a problematicii legate de coeziune vorbește despre importanța ei socială. Ea dispune de resurse substanțiale pentru realizarea unor proiecte importante, asigurarea stabilității societății și a securității ei.

Deși noțiunea de „coeziune socială" a fost introdusă în circuitul științific în a doua jumătate a anilor '40 ai sec. XX, până în prezent in literatura de specialitate nu există o viziune unanimă asupra acestui subiect. Din definițiile propuse de diferiți autori, mai aproape de cercetarea noastră poate fi acelea care sunt reflectate în documentele Consiliului Europei. Conform acestor documente, prin coeziune socială se subînțelege capacitatea societății de a garanta cetățenilor bunăstarea materială, minimizând în același timp inegalitățile sociale și ocolind polarizarea socială.

În literatura științifică sunt două abordări de analiză a noțiunii „coeziune socială". Prima abordare este cea științifică, utilizată de științele sociale, iar

Formarea si consolidarea__corectura.indd 131 15.04.2021 09:40:26

a doua a fost elaborată de factorii de decizie din domeniile social, economic și politic. Originea noțiunii poate fi trasată de la clasicul sociologiei universale Emil Durkheim. El a utilizat conceptul de coeziune socială considerând că aceasta constituie ordinea viitoare a societății. Durkheim definea coeziune socială ca „interdependența caracterizată prin loialitate și solidaritate dintre membrii societății. Aspecte adesea menționate în descrierea coeziunii sociale sunt: întărirea relațiilor sociale, împărtășirea valorilor și existența unui mod comun de interpretare, trăirea unei identități comune și a unui sens al comunității, cât și încrederea între membrii comunității" [1]. În investigațiile recente, coeziunea socială este tratată în analiză atunci când sunt cercetate probleme legate de integrare socială, stabilitate și dezintegrare. Fonseca X., Lukosch S. și Brazier F. consideră că Lockwood explică coeziunea socială ca fenomen care se manifestă în asociații voluntare și în organizarea familiei, în absența criminalității tradiționale, și că societatea civică și coeziunea socială sunt legate prin asociații secundare [2]. Berger-Schmitt a menționat că, conceptul de coeziune socială constă din două dimensiuni:

(1) dimensiunea inegalității include aspectul excluderii sociale. Această dimensiune se referă la obiectivul de a promova egalitatea de șanse și de a reduce disparitățile și diviziunile în cadrul unei societăți;

(2) dimensiunea capitalului social care descrie obiectivul consolidării relațiilor, interacțiunilor și legăturilor sociale și include toate aspectele care sunt considerate capital social al unei societăți secundare [3].

Chan și colegii lui definesc coeziunea socială ca o situație ce vizează atât interacțiunile verticale (statul-societatea), cât și pe cele orizontale dintre membrii societății (actori, grupuri, organizații, instituții), caracterizate printr-un set de atitudini și norme care includ încrederea, sentimentul de apartenență și dorința de a participa și de a ajuta, precum și manifestări comportamentale [4].

A doua abordare a fost elaborată de factorii de decizie și analiștii politici. Comparativ cu cea academică, această abordare a operaționalizat coeziunea socială în cadrul discursului politicilor sociale. Așadar, coeziunea socială în mare parte este determinată și generată de probleme, iar discuțiile despre „coeziune" este în mare măsură o reacție la numeroasele noi scindări sociale.

Statele membre ale Consiliului Europei consideră că, coeziunea socială deschide o pagină nouă, prioritară în organizarea vieții sociale, culturale, politice, iar realizările acesteia – ca o condiție inacceptabilă pentru protecția drepturi-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 132 15.04.2021 09:40:26

lor și demnității umane. Noțiunea „coeziune socială" este detaliat analizată în conceptul cu același nume, dezvoltat în anii '90 în cadrul Consiliului Europei și inclus în strategia politică a Consiliului Europei la cel de-al II-lea Summit al șefilor de state și de guverne din 1997 ca recomandări principale pentru organizarea și implementarea politicilor sociale a acestei uniuni de state. Potrivit autorilor conceptului, „coeziunea socială" reflectă prezența unor valori comune și legături sociale puternice în societate, precum și consimțământul membrilor comunității pentru îndeplinirea responsabilităților lor comune. Consiliul Europei definește coeziunea socială drept „capacitatea unei societăți de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, minimizând disparitățile și evitând marginalizarea". De asemenea, Consiliul Europei menționează că caracteristicile coeziunii sociale sunt (1) loialitatea și solidaritatea reciprocă, (2) puterea relațiilor sociale și a valorilor comune, (3) sentimentul de apartenență, (4) încrederea între indivizii societății (comunitatea) și (5) reducerea inegalităților și a excluderii [5]. În acest sens, conceptul de coeziune socială stă aproape de ideea de solidaritate socială, în special atunci când oamenii și grupurile din care ei fac parte înțeleg proveniența unui bun public și sunt gata să acționeze pentru el, se unesc pentru o cauză comună, identificând-se ca membri responsabili ai comunității.

Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) prezintă definiția sa concisă, care se bazează pe trei piloni independenți: incluziunea socială, capitalul social și mobilitatea socială. Coeziunea socială se referă la o societate coezivă care lucrează spre bunăstarea tuturor membrilor săi, combate excluderea și marginalizarea, creează un sentiment de apartenență, promovează, au încredere și oferă membrilor săi oportunitatea unei mobilități ulterioare [6]. Definiția OECD este singura definiție care se referă la sentimentul de apartenență, ce este asociat cu mecanismele sociale de incluziune și excludere, dezvoltarea educației oamenilor (cu privire la percepții și atitudini) și care sunt importante pentru extinderea sistemelor de protecție incluziv împotriva vulnerabilităților și riscurilor sociale.

În diferite epoci istorice, coeziunea socială a avut la bază criterii diferite. Deci, în societățile simple (comunitatea primitivă), ea s-a bazat pe relații de rudenie, relații directe și valori comune. În societățile moderne, mai „complexe", bazate pe diferențierea de clasă, proprietate privată, relații de rudenie, adică relațiile directe, își păstrează semnificația, dar în limitele comunităților sociale-în cadrul unor grupuri restrânse. Din punctul de vedere al coeziunii sociale, a

Formarea si consolidarea__corectura.indd 133 15.04.2021 09:40:27

intereselor de grup, de clasă bazate pe comunitatea unei forme particulare de proprietate, comunitatea intereselor spirituale și politice se situează pe primplan. Dacă să vorbim despre posibilitățile de manifestare a coeziunii sociale a societății, atunci să menționăm că odată cu apariția diferențierilor de clasă ea poate fi realizată numai în baza unor principii strânse și durabile, sociopolitice și socioeconomice. Aceasta se aplică atât societăților specifice (inclusiv societății contemporane din Republica Moldova), cât și societății umane în ansamblu. Coeziunea socială a societății umane în întregime este o necesitate obiectivă pentru dezvoltarea acesteia, manifestată, în special, în procesul de convergență a sistemelor social economice. Din acest punct de vedere, nu numai interesul teoretic, ci și cel practic este o direcție posibilă pentru dezvoltarea ulterioară a societății moderne (inclusiv pe calea consolidării sau slăbirii coeziunii sociale).

Coeziunea socială are o importanță deosebită pentru societățile moderne, în special pentru acele care se concentrează pe drepturile omului și care se confruntă cu schimbări rapide și radicale ce zguduie baza pe care s-au constituit în mod tradițional - legăturile sociale. Ea se prezintă ca un instrument care asigură libertatea, egalitatea și solidaritatea socială. În ultimii ani, datorită unor schimbări importante in domeniile economic, politic, social si demografic, politica socială a diferitor state în ansamblul dimensiunilor naționale și globale au trecut printr-un proces de transformare. Pe de o parte, se observă schimbări în sistemul de securitate socială, ceea ce este asociat cu schimbări în sistemul demografic al țărilor (de exemplu, o sporire accentuată a numărului persoanelor de vârsta a treia, a intensificării migrației, variabilitatea veniturilor, o mărire a numărului femeilor pe piața muncii etc.), pe de altă parte, se formează noi cereri ale populației pe piața muncii, apar noi cerințe față de sistemul de protecție socială. Unul dintre răspunsurile la această provocare a schimbărilor sociale este formarea și consolidarea principiilor coeziunii sociale în conștiința de masă și în politica multor țări.

Coeziunea socială nu este doar un factor în legislație și standarde de comportament, aceasta este gradul în care relațiile sociale, normele și valorile sunt împărțite în sfera încrederii, normelor integrative și a valorilor. De fapt, aceasta este ideea de solidaritate în societate.

După cum am menționat anterior, noțiunea de coeziune socială este afirmată în plan normativ și utilizată pe scară largă în activitățile de stat și discutată pe larg în Comunitatea Europeană ca suplimente ale proceselor de integrare

Formarea si consolidarea__corectura.indd 134 15.04.2021 09:40:27

a statului și asimilarea interculturală care decurg în această parte a lumii. Conform interpretării Consiliului Europei, coeziunea socială este capacitatea societății de a asigura bunăstare tuturor membrilor societății, minimizând disproporțiile care se manifestă în dezvoltarea unor țări și ocolind procesele de marginalizare a oamenilor. Conform definiției Băncii Mondiale – coeziunea socială reprezintă o stare a comunităților de oameni situate pe un anumit teritoriu al țării care demonstrează aptitudinea sa de a colabora cu anumite forțe ce creează posibilitatea instituțională pentru transformări productive. Aceasta nu înseamnă că toți oamenii merg într-o singură direcție, gândesc la fel, au aceleași opinii și viziuni. Coeziunea socială este posibilitatea de a nu-și pierde caracteristicile individuale, asigură coordonarea și colaborarea oamenilor privind realizarea unor scopuri importante și critice ale societății.

Reieșind din analiza literaturii studiate în cadrul coeziunii sociale pot fi evidențiate așa elemente componente ca:

(1) calitatea vieții și bunăstarea populației,
(2) relații trainice și stabile în societate,
(3) minimizarea izolării sociale,
(4) solidaritatea și toleranța în societate,
(5) stat social responsabil de funcționarea societății,
(6) încrederea înaltă a oamenilor în instituțiile puterii,
(7) principiile democratice ce stau la baza vieții sociale,
(8) accesul liber al cetățeanului la drepturile lui.

Elementele prezentate mai sunt pot forma structura coeziunii sociale. Ele sunt orientate spre consolidarea societății și reprezintă o condiție de formare a unității sociale. Totodată, ele direcționează spre negarea și eliminarea fenomenelor distructive care provoacă tensiuni, duc la apariția conflictelor și destabilizează societatea. Unul din aceste fenomene este sărăcia. În continuare ne vom concentra atenția asupra acestui fenomen.

Creșterea nivelului de trai al populației este obiectivul principial al politicii sociale al orișicărei țări. Combaterea sărăciei este una dintre cele mai importante componente ale realizării acestui obiectiv. Sărăcia afectează o varietate mare de domenii ale vieții publice, influențând negativ dezvoltarea fiecărui om, fiecărei familii și a societății în ansamblu. Aceasta conduce la deteriorarea caracteristicilor calitative ale populației, la creșterea inegalității social - economice în societate, reprezintă un impediment în dezvoltarea socială și poate fi

Formarea si consolidarea__corectura.indd 135 15.04.2021 09:40:27

cauza unor dezastre sociale de proporții. Sărăcia nu este doar lipsa de venituri, produse alimentare, îmbrăcăminte, locuință precară, lipsa accesului la studii și la servicii medicale pentru oameni și aceasta nu este doar absența unor sume suficiente de bani pentru a obține minimul necesar pentru viață. Sărăcia este și problema umanizării relațiilor sociale, aspectul moral și etic al relației dintre putere și oameni. Atunci când sub pragul sărăciei naționale (stabilit oficial) nu se află doar 2, 3 sau 5 procente ci mai mult de 50 de procente din populația totală a țării, această situație nu poate decât să provoace o îngrijorare serioasă a instituțiilor publice și a statului, deoarece „bunăstarea socială" a unei părți considerabile a populației și nivelul de trai se află în pericol.

Sărăcia ca fenomen socioeconomic este într-un fel sau altul inerent în orice societate, cu toate acestea, abordările înțelegerii și măsurării sale diferă semnificativ în diferite etape ale dezvoltării sale. Experiența mondială arată că în perioada de criză economică și politică, problema sărăciei este extrem de acută și adesea poate să capete amploarea unei catastrofe sociale. Cu toate acestea, indiferent de structura socială și de nivelul de dezvoltare economică a țării, sărăcia va exista întotdeauna, numai că formele, fațetele și nuanțele ei se vor schimba.

Lupta împotriva sărăciei este unul dintre principale obiective ale mai multor organizații internaționale: Organizația Națiunilor Unite, Banca Mondială, Organizația Internațională a Muncii. Aceste entități au organizat un șir de întruniri științifice, politice, sociale, care au apreciat evoluția sărăciei în diferite colțuri ale lumii. La aceste întruniri s-au făcut apeluri către toate guvernele, comunitatea internațională, inclusiv și sistemul ONU și toți ceilalți actori să continue să urmărească cu tărie obiectivul de combatere a sărăciei.

Analiza definiției sărăciei prezentată în continuare va fi realizată în baza mai multor factori și acte normative. O primă interpretare a sărăciei este absența unuia sau mai multor aspecte ale insecurității sociale, în special în ceea ce privește angajarea, deoarece fiecare persoană are un set de obligații profesionale, familiale și sociale față de familie și societatea sa. În plus, fiecare individ are drepturile sale. În orice caz, insecuritatea socială are un impact negativ asupra bunăstării sociale a unei peroane, gradul și durata impactului negativ depind de situația specifică. Dacă insecuritatea socială influențează simultan mai multe aspecte ale vieții unui cetățean, atunci sărăcia se agravează și se acutizează. În acest caz, problema sărăciei crește, amenință bunăstarea socială a persoanelor, nu permite oamenilor să se bucure pe deplin de drepturile lor și

Formarea si consolidarea__corectura.indd 136 15.04.2021 09:40:27

îi privează de perspective. Despre sărăcie Consiliul Social și Economic al Națiunilor Unite a menționat următoarele: cetățenii care trăiesc în sărăcie extremă au toate drepturile ca și concetățenii lor mai înstăriți, inclusiv drept la independență și luarea deciziilor independente. Oamenii cu venituri mici, de asemenea, au tot dreptul de a avea grijă de bunăstarea socială a familiei, a societății și a umanității în ansamblul său.

Orice politică socială ar trebui să vizeze și să asigure pentru toți cetățenii accesul egal la dreptul de a participa activ în activitățile societății, indiferent de restricțiile financiare sau orice altă problemă cu care o anumită persoană se confruntă permanent sau temporar. Sarcina societății și în special a statului este de a preveni stratificarea societății în bogați și săraci, de a elimina barierele socioeconomice existente care nu permit cetățenilor cu venituri mici să-și îmbunătățească bunăstarea socială și să ofere suport economic altor persoane. Statul în activitățile sale ar trebui să fie ghidat de interpretarea conceptului de sărăcie, care va contribui la îmbunătățirea nivelului de trai atât al cetățenilor cu venituri mici, cât și a celor care îi susțin. Statul trebuie să garanteze cetățenilor săi furnizarea continuă și promptă a tuturor bunurilor materiale și serviciilor sociale necesare și a altor resurse. Statul de asemenea trebuie să garanteze cetățenilor săi securitatea socială și protecția bunăstării materiale.

În cadrul realității sociale, sărăcie înseamnă lipsa resurselor necesare, o stare de dificultate economică extremă, o stare în care resursele disponibile sunt atât de mici încât nu pot satisface nevoile primare de supraviețuire și participarea la viața de zi cu zi a societății.

În prezenta cercetare sărăcia este evaluată cu ajutorul metodologiei oficiale cu privire la examinarea sărăciei elaborată în Republica Moldova. Aici se deosebesc *sărăcia absolută* și *sărăcia extremă*.

Sărăcia absolută, rata ei reprezintă ponderea gospodăriilor și a persoanelor solitare ale căror cheltuieli per adult este echivalent sau sunt mai mici decât pragul de sărăcie în populația totală. Aceasta este o imposibilitate de a procura bunuri și servicii esențiale pentru toate standardele acceptabile de trai. Pragul sărăciei absolute se determină prin însumarea la valoarea pragului sărăciei extreme a cheltuielilor minime pentru produsele nealimentare și servicii. În 2010, acesta a constitui 1019,9 lei. În anul 2017, rata sărăciei absolute a constituit in Republica Moldova 11,8% și s-a redus în anul următor cu 1,2 puncte procentuale. Aceasta a dat posibilitatea de a scoate din sărăcie zeci de mii de cetățeni, deoarece consumul lor lunar s-a ridica mai sus de 1196 lei.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 137 15.04.2021 09:40:27

Sărăcia extremă reprezintă o stare caracterizată de lipsa severă a resurselor necesare pentru satisfacerea nevoilor umane fundamentale, incluzând alimentele, apa potabilă, instalațiile sanitare, educația și mijloacele de informare. Aceasta nu depinde numai de venituri, ci și de accesul la diferite servicii.

Pragul sărăciei extreme reprezintă valoarea monetară a unui coș alimentar definit în termeni de consum minim zilnic de calorii egal cu 2282 kcal per persoană pe zi, ajustat la adult echivalent, care în 2013 a însumat 647 lei per persoană. O persoană este considerată săracă dacă cheltuielile lunare sunt mai mici decât pragul sărăciei. În Republica Moldova, 10,1% dintre copii suferă de sărăcie extremă, cei mai afectați fiind copiii din zonele rurale. Conform analizei datelor BNS, în 2018 acest tip de sărăcie în rândul copiilor a cunoscut o oarecare scădere - de la 12,4% în 2015 la10,1% în 2018.

Nivelul sărăciei extreme a cunoscut o oarecare reducere. Numai în 2013 numărul acelor afectați de sărăcie extremă a scăzut cu 11000 persoane. Totuși mai rămâneau expuși riscului sărăciei extreme circa 8400 de cetățeni. Consumul lunar al acestora a fost mai mic decât valoarea sărăciei extreme – 646,8 lei [7]. Reducerea sărăciei în Republica Moldova este generată cel mai mult de înviorarea economiei naționale. În ultimii 10 ani, economia a înregistrat o anumită creștere. Evoluții pozitive au fost înregistrare în toate sectoarele economiei: agricultură, comerț, investiții, industrie etc. Principala locomotivă a creșterii economice a fost agricultura. Evoluțiile înregistrate de acest sector au avut impact, în special asupra bunăstării cetățenilor din zonele rurale, unde de sărăcie sunt afectați un număr mare de oameni.

Abordările utilizate în literatura de specialitate pentru măsurarea sărăciei absolute sunt similare și stabilesc o linie sub care se consideră că persoanele sau familiile au venit inadecvat (linie cu venituri mici sau oameni săraci). Una dintre principalele metode pentru studierea sărăciei absolute este determinarea necesităților minime și a gamei de bunuri și servicii care satisfac aceste necesități (compoziția așa- numitului coș minim de consum). Evaluarea costurilor (sub formă monetară) a unui set de bunuri și servicii îndeplinește necesitățile minime pentru un anumit nivel de dezvoltare socială care asigură menținerea sănătății și a capacității de muncă.

Deci, sărăcia este o problemă acută, dar și actuală, care afectează grupuri mari de populație și împiedică desfășurării procesului de creare a unei societăți unite și solidare. Aici este concentrat un potențial puternic ce poate

Formarea si consolidarea__corectura.indd 138 15.04.2021 09:40:27

contribui la dezintegrarea socială a familiei, la formarea unor unități administrativ-teritoriale defavorizate și creșterea nivelului de infracționalitate. Sărăcia, mai ales cea absolută, este una din principalele probleme ale societății moldovenești. Conform datelor statisticii oficiale, rata celor săraci în structura populației constituie circa 10%, în 1999 ea a fost de 73%. În condițiile crizei economice, în afară de sărăcia tradițională a grupurilor vulnerabile (familia cu mulți copii, sau a celor incomplete, a persoanelor cu dizabilități, a șomerilor) se observă apariția unei noi categorii de săraci – din rândurile familiilor complete, părinții cărora sunt încadrați în producere, veniturile cărora din cauza salariilor mici și prețurile înalte la mărfuri și servicii nu asigură familiei minimul de existență. Organele respective ale Ministerului Sănătății și Asistenței Sociale ar trebui să compenseze programele măsurilor anti-criză a guvernului cu propuneri de susținere a acestor categorii de populație în scopul stopării procesului de sărăcire a acestor familii.

Geografia sărăciei, în mare măsură, depinde de dimensiunile regionale ale mărimii veniturilor populației. O parte minimală de săraci se află în orașele mari ale Republicii Moldova (7,3%). În capitală, în 2010, locuiau 5,4% dintre oamenii definiți drept săraci. În orașele mici se concentrase 14,2% din populația săracă, iar în zonele rurale – 30,3%. Cel mai înalt nivel al ratei sărăciei a fost în zona Centru al Republici (29,6%), urmată de cea de Sud (27,7%), apoi cea de Nord (23,7%). După cum se vede, în regiuni nivelul de sărăcie e mai înalt decât media pe țară, care conform datelor oficiale forma 21,9% din populație.

Sărăcia în mediul rural are o pondere mai mare decât în orașe. Astfel, rata sărăciei în mediul rural este de 7,5 ori mai mare decât în orașele mari și de două ori mai mare decât în orașele mici. Circa 335 000 persoane din zonele rurale continuă să trăiască sub limita sărăciei, iar opt din zece persoane sărace erau locuitori ai satelor. Dacă în anul 2006, 65,7% din numărul total al persoanelor sărace locuiau în mediul rural, în 2014 această pondere a crescut până la 91,3%. Această evoluție este explicată de ritmul de descreștere a ratelor de sărăcie în mediul urban comparativ cu mediul rural. Pe parcursul anilor 2006-2014, în orașele mari nivelul sărăciei a diminuat de nouă ori, în orașele mici de patru ori iar în sate doar de două ori. Astfel, cifrele demonstrează o adâncire a diferențelor dintre nivelul de bunăstare al cetățenilor care locuiesc în mediul urban față de cei care trăiesc în zonele rurale.

S-a constatat că sărăcia în Republica Moldova prinde tot mai adânci rădăcini în zonele rurale. Ponderea populației sătești în țară în 2018 a fost de

Formarea si consolidarea__corectura.indd 139 15.04.2021 09:40:27

57%. Dar aici sunt concentrate mai mult de patru cincimi (circa 80%) dintre gospodăriile sărace ale țării. Aceasta înseamnă că nivelul sărăciei în localitățile sătești este de circa trei ori mai mare decât în orașe. În rezultat, continuă deplasarea oamenilor din sectorul agrar, decăderea căruia încă continuă.

În funcție de numărul copiilor în familie, cel mai înalt nivel al sărăciei este înregistrat în gospodăriile cu trei și mai mulți copii. Acestea se confruntă cu un risc al sărăciei de 23,2% față de 7,5% în cazul gospodăriilor cu un singur copil. Gospodăriile cu cinci și mai multe persoane este o altă categorie de familii care sunt supuse unui risc sporit de sărăcie (16,1%) comparativ cu gospodăriile formate dintr-o singură persoană (6,9%). Asupra severității sărăciei mai influențează nivelul de educație al părinților, vârsta capului familiei, sectorul în care activează [8].

Baza bunăstării în Republica Moldova o constituie familia sătească. Ea se asigură material pe ea însăși, aprovizionează orașul cu produse și garantează o parte din export. Însă astăzi și această instituție se află într-o stare defavorizată. Sunt necesare unele măsuri care ar duce la ridicarea veniturilor, ar crea posibilități pentru a trece de la lupta pentru existență spre o bunăstare economică. În caz contrar se vor adânci diferențele sociale dintre populația rurală și cea urbană, iar inegalitatea socială duce direct spre dezintegrare. Astăzi, familiile sătești au nevoie de credite ieftene și împrumuturi nerambursabile pentru dezvoltarea producției agricole în baza tehnicii și tehnologiilor avansate. Aceste măsuri ar contribui la ridicarea bunăstării cuplurilor și integrarea lor rapidă în comunitățile sătești.

De regulă, populația își apreciază bunăstarea subiectivă reieșind din posibilitățile pe care le oferă veniturile obținute pe un teritoriu dat și la momentul respectiv. De aceea aprecierea nivelului bunăstării materiale, existente în conștiința populației, diferă de cea statistică. Pentru adunarea informației subiective despre autoaprecierea veniturilor disponibile în chestionar a fost propusă întrebarea: „Cum apreciați veniturile familiei Dvs. în raport cu necesitățile?" [9]. Rezultatele investigației după nivelul satisfacției necesităților materiale ne-a permis să evidențiem următoarele categorii de populație:

- numai un singur respondent dintr-o sută (0,7%) a indicat că are tot ce-i trebuie și se bucură de o libertate deplină în ceea ce privește satisfacerea necesităților materiale, nu duce lipsa mijloacelor materiale pentru procurarea obiectelor de lux, a celor mai scumpe mărfuri, au acces la

Formarea si consolidarea__corectura.indd 140 15.04.2021 09:40:27

orice servicii și mod de odihnă și servicii medicale. Aceste persoane au toate particularitățile caracteristice oamenilor bogați;

- de categoria celor bine asigurați material aparțin și acele familii și solitari (10,6%) care au posibilitate să facă unele economii, dar, în același timp, pot să se confrunte cu unele neclarități la procurarea locuințelor și vehicolelor luxoase, a altor obiecte de felul acesta sau la organizarea unei odihne la nivelul cel mai înalt. În rest, probleme la satisfacerea trebuințelor materiale lipsesc;
- o stare materială și mai limitată au 33,5% de respondenți. Veniturile lunare ale acestor oameni le ajung pentru acoperirea cheltuielilor curente, în special hrana și achitarea serviciilor, dar nu-și permit procurarea mărfurilor scumpe;
- anevoioasă este starea materială a 42,2% din populația chestionată. Veniturile lor bănești le ajung doar de la salariu până la salariu și nu pot face nici un fel de economii;
- în sfârșit, se evidențiază un grup de locuitori (13,0%) cărora banii agonisiți nu le ajung nici de la salariu până la salariu. Pentru procurarea mărfurilor strict necesare sunt nevoiți să mai împrumute bani.

Totalizând autoaprecierile respondenților referitor la satisfacerea nevoilor de către veniturile lor disponibile, putem conchide că în Republica Moldova, circa 55,2% trăiesc în zona sărăciei. Au posibilități să-și satisfacă toate nevoile, conform calculelor noastre, circa 3% din populație. Ceilalți (42,8%) formează un grup social care au un nivel mediu de bunăstare materială.

Inegalitatea de venituri exercită un impact anumit asupra gradului de consolidare al coeziunii sociale. În special se observă o deosebire pronunțată dintre veniturile celor care se află în partea cea mai de jos a piramidei repartizării veniturilor și ale acelora care aparțin de grupurile care se află în vârful piramidei. În 2014, în țările Uniunii Europenei, corelarea indicatorilor veniturilor între grupe de quintile a fost de 4,9 ori. Aceasta înseamnă că veniturile totale a 20% a populației cu cele mai mari venituri (quantimul cel mai de sus aproape de cinci ori întrec veniturile obținute de 20% din populația cu cele mai mici venituri, quantilul cel mai de jos). Țările cu cel mai de jos nivel de inegalitate materială au și cei mai puțini oameni săraci (conform nivelului veniturilor). Printre aceste state se află Slovenia, Norvegia, Suedia, Danemarca, Cehia. Cele mai înalte diferențieri de venituri se observă în Țările Baltice, în țările anglosaxone

Formarea si consolidarea__corectura.indd 141 15.04.2021 09:40:27

și unele state care parcurg calea de tranziție - Polonia, Slovacia. Vom menționa că rata înaltă a inegalității negativ influențează coeziunea socială. O concluzie care poate fi elaborată din rezultatele analizei comparative este că mobilitatea socială crește pe măsura reducerii inegalității veniturilor oamenilor (vor exista oameni cu venituri bănești foarte mari și cu venituri mai mici), și că structura posibilităților devine mai egalitară în țările cu o raportare mai uniformă a veniturilor. În afară de aceasta, se pare că reducerea sărăciei prin creșterea economică în mare parte depinde de formele primare de inegalitate manifestate în una sau în altă țară. Atunci când creșterea economică ia proporții în societate cu inegalități, sărăcia scade cu pași mai lenți față de societățile în care se observă un nivel mai înalt de egalitate a posibilităților.

Nivelul sărăciei nu depinde numai de mărimea veniturilor medii pe o persoană, dar și de repartizarea acestor venituri pe grupuri de populație. Statele cu diferențieri neînsemnate în ceea ce privește diferențierea veniturilor oamenilor care muncesc au indicatori scăzuți ai sărăciei. Deci, putem menționa că nivelul diferențierii după venituri este un indicator al separării și izolării societății.

În Republica Moldova, nivelul inegalității pare să fie constant și se menține la același nivel deja patru – cinci ani. Veniturile disponibile pe grupuri de quantile în 2018 a fost de 2,8 ori. Costul relativ scăzut al vieții în Republica Moldova contribuie la reducerea nivelului sărăciei chiar și pentru acei ce au venituri nu prea mari. Cea mai înaltă polarizare a populației după venituri este în municipiul Chișinău, aici ea este de circa zece ori mai mare. Capitala rămâne subiectul țării cu cele mai multe persoane cu venituri ce nu asigură necesitățile lor, aici locuiește fiecare a zecea persoană cu venituri mai mici decât coșul minim de consum.

Un astfel de tip de diferențiere după nivelul veniturilor, în afară de Republica Moldova, se observă în Ucraina și România. Putem afirma că în Republica Moldova are loc polarizarea populației după nivelul veniturilor, care contravine procesului consolidării sociale a societății. Pentru depistarea acestei tendințe negative se cere de a aplica mai activ posibilitățile politicilor de impozitare.

În afară de posibilitățile veniturilor, un factor al sărăciei în Republica Moldova îl constituie lipsa unei susțineri a grupurilor de populație prost asigurat, aceasta creând probleme mai ales pensionarilor și familiilor cu mulți copii. Atât în orașe, cât și în sate, susținerea grupurilor nefavorizate este neeficientă. În condițiile crizei familiile prost asigurate tot mai pronunțat și dureros simt sărăcia și excluziunea socială. Ele mai mult pot suferi de urmările negative ale

Formarea si consolidarea__corectura.indd 142 15.04.2021 09:40:27

crizei economice. Organele naționale și locale ale puterii în condițiile crizei sunt obligate să-și formeze o politică socială puternică. Toate familiile economic vulnerabile trebuie să dispună de indemnizații și înlesniri adăugătoarea. Organele municipale trebuie să cunoască concret aceste familii și să le acorde ajutor concret. Fără de aceasta, în timpul de față este imposibil să depășești inegalitatea socială reală și să constitui o societate consolidată. Unul din mecanismele consolidării sociale este constituirea clasei de mijloc. Aceasta nu este o sarcină simpla a depășirii inegalității economice și a diferențierii sociale. Problema constă în crearea unei platforme economice ce ar contribui la apariția unei solidarități masive unind toată populația, ar consolida reprezentații tuturor grupurilor sociale.

Coeziunea socială cuprinde și echitatea socială privind accesul la serviciile medicale și condițiile care contribuie la ocrotirea sănătății fiecărui cetățean. În prezent sunt destule posibilități de obținere a unui ajutor medical calificat în special pentru populația ce locuiește în zonele rurale, sau a oamenilor cu venituri mici. Sistemul actual de finanțare și funcționare a medicinii private și de stat, problemele pregătirii cadrelor medicale și de asistenți sociali, toate aceste creează premise pentru formarea unor condiții neprielnice și neechilibrate pentru populație în sfera menționată. În special aici se observă că mai lezate sunt drepturile privind serviciile medicale ale populației din zonele rurale. Aceasta este una din cauzele că un zonele rurale persoanele au o speranță de viață mai scurtă decât oamenii din zonele urbane, iar indicii de deces la sate îi întrec pe cei de la oraș cu circa 8%. Organele de conducere a țării, în special cele ce administrează sectorul ocrotirii sănătății populației și a protecției sociale, trebuie să repartizeze mijloacele destinate ocrotirii sănătății în modul cel mai echitabil, după posibilități să creeze aceleași condiții pentru toată populația. Repartizarea echitabilă a serviciilor medicale înseamnă asigurarea unui acces egal la cele mai performante tehnologii de ajutor medical: promovarea unor măsuri medicale standardizate pentru toate categoriile de populație, crearea unor posibilități pentru ca toți cetățenii să ducă un mod de viață sănătos. Fără implementarea acestui program de modernizare a sferei ocrotirii sănătății ea nu va contribui la realizarea unei coeziuni sociale reale în societate.

O parte componentă a mecanismului formării și funcționării coeziunii sociale este sistemul de educație. Accesul la educație de calitate este o problemă socială complexă. Există un șir de împrejurări ce creează superiorități la

Formarea si consolidarea__corectura.indd 143 15.04.2021 09:40:27

obținerea studiilor pentru reprezentanții unor grupuri sociale avantajate. Din acestea fac parte condițiile de înmatriculare și studiere, posibilitățile achitării resurselor pentru studii, condițiile de locuit în timpul studiilor și altele.

Pentru a atinge o cotă înaltă de coeziune socială, trebuie luate în considerație aceste împrejurări. O atenție aparte trebuie să se atragă asupra creării condițiilor de educație a copiilor și tineretului, în special din familile social neprotejate și din localitățile rurale. Lipsa existenței accesului egal la studii conduce la o societate caracterizată nu numai de dezintegrare, dar și de un potențial intelectual limitat. Din această cauză accesul la educație trebuie să fie accesibil pentru fiecare membru al societății, în funcție de capacitățile și înclinația fiecărui om.

O influență deosebită asupra coeziunii sociale exercită condițiile de locuit ale populației. În contextul coeziunii sociale, locuința, suprafața și calitatea ei determină modul de viață al cetățeanului. Servind drept spațiu al odihnei și restabilirii forțelor fizice și intelectuale, locuința îi transformă pe acei membri ai familiei care se odihnesc în mod util în lucrători înalt productivi și dezvoltați care apoi se includ în procesul de producție nu ca anexe, nu ca lucrători simpli ai lui, ci ca specialiști, organizatori, manageri, agenți ai coeziunii sociale.

Analiza datelor statistice ne vorbesc de faptul că fiecare persoană care locuiește pe teritoriul Republicii Moldova dispune de circa 25 m^2 spațiu locativ. Important este nu numai cantitatea spațiului locativ, dar și calitatea lui, în special comoditățile de care dispune acesta. S-a constat că toate locuințele țării (99,4%) sunt conectate la sistemul energetic, la rețeaua publică de gaze naturale sunt unite doar 37,0% din locuințe (din urbe 71,2%, iar din zonele rurale 15,7%). Modalitatea principală de încălzire a locuințelor o constituie soba cu lemne, resturi vegetale și animale, mai rar cărbunele (90,9%). În zonele rurale numai o casă dintr-o sută este conectată la sistemul public de încălzire, pe când din orașe - 48,1% [10]. Din cauza sărăciei și lipsei mijloacelor financiare sătenii nu- și pot procura lemne sau cărbune pentru încălzirea locuințelor. Prin urmare, ei se retrag cu traiul în perioadele reci ale anului într-o singură cameră. Cercetările din teren ne vorbesc că în zonele rurale există oameni foarte săraci, dar ei nu sunt mulți, dar și pe aceștia nu are cine îi ajuta. Despre faptul cum stau lucrurile cu încălzirea sobelor ne vorbește Primarul satului Ruseștii Noi, raionul Ialoveni: „*Sunt oameni care iarna au dormit în podurile caselor, alții nu au sobe în case din cauza că sunt distruse. Pentru mâncare fierb grăunțe de porumb.*”

Formarea si consolidarea__corectura.indd 144 15.04.2021 09:40:27

Pandemia de COVID-19 a agravat și mai mult situația din Republica Moldova. A prăbușit economia. În trimestrul doi 2020 s-a înregistrat cea mai profundă scădere economică din ultimii 20 de ani. PIB-ul s-a diminuat cu 14% față de trimestrul doi 2019. Performanța slabă a economiei din prima jumătate a anului 2020 poate fi atribuită atât tendinței de temperare a economiei din anul trecut, precum și efectelor negative ale pandemiei COVID-19. S-au înregistrat urmări negative și asupra sferei sociale: o parte din populație a rămas fără locuri de muncă, s-au redus veniturile cetățenilor, de rând cu aceasta s-a înrăutățit activitatea sferei sociale, veniturile familiilor cu mulți copii s-au micșorat în trimestrul I 2020 cu 54%, s-a înrăutățit calitatea serviciilor acordate populației de întreprinderile din sfera socială. Reieșind din cele menționate, putem afirma că se cer măsuri urgente de ameliorare a situației social-economice din țară în scopul creșterii veniturilor populației și reducerii inegalităților din sfera socială. În caz contrar, inegalitățile sociale pot căpăta caracter antagonist, iar conflictele vor contribui la descompunerea colectivităților umane.

Realizarea măsurilor anti-criză va conduce la modernizarea socială a Republicii Moldova și la înnoirea ei. Dacă societatea va fi în stare să depășească sărăcia și diferențierea masivă în venituri și vom constitui clasa de mijloc, atunci considerăm că într-adevăr și societatea noastră va apărea ca o entitate calitativ nouă, social consolidată, care va servi drept sprijin al statului în ridicarea nivelului de trai al populației.

Prin urmare, consolidarea societății este un ideal, pentru realizarea căruia toate statele și societățile depun eforturi considerabile, însă pe care în totalitate nu îl pot atinge. Fiind o doctrină fundamentală a dezvoltării societății, aceasta reprezintă un set de idei și teorii nu numai de coeziune socială, dar și de armonie socială, a cărei conținut în mare măsură depinde de regimul social politic dominant, stabilitatea societății și de politica socială reală care tinde sau nu să înlăture elementele de dezintegrare socială. Pentru consolidarea societății Republicii Moldova, este nevoie de a-i da economiei țării un ritm rapid de dezvoltare, ce ar contribui la ridicarea veniturilor populației, a nivelului de trai, eliminarea inegalităților din societate și respectiv la iradierea sărăciei. Este nevoie de a cerceta detaliat impactul factorilor sociali ai reținerii dezvoltării economiei, repartizării bunurilor în societate și răspândirii sărăciei, în special în sfera ocupării forței de muncă și remunerării acesteia atât în zonele rurale, cât și în cele urbane și în domeniul educației, care la moment nu oferă

Formarea si consolidarea__corectura.indd 145 15.04.2021 09:40:27

condiții echitabile pentru elevii din zonele rurale. De asemenea, este necesar de a îmbunătăți și crea condiții adecvate de viață ale populației: a ridica veniturile și a raționaliza cheltuielile, a dezvolta spațiul locativ, transportul, spații de agrement în fiecare comunitate etc. Organele de resort de diferite niveluri trebuie să studieze și să cunoască familiile și persoanele vulnerabile din comunitățile lor, să desfășoare activități legate de obținerea unor granturi din exterior și interior pentru a oferi condiții de susținerea acestor oameni prin crearea de noi locuri de muncă, oferirea oportunităților de inițiere a afacerilor și integrare în societate. Aceste organe trebuie să elaboreze și să promoveze o politică socială puternică, ca fiecare familie să dispună de înlesniri și indemnizații să fie lichidate inegalitățile din comunități; să fie repartizate cât mai echitabil mijloacele destinate ocrotirii sănătății, astfel ca toți membrii societății să aibă acces garantat la servicii medicale calificate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Manole A. M. Coeziunea socială – o analiză post-criză. În: Economia teoretică și aplicată V. XIX, 2012, Nr. 11 (576), p. 112.
2. Fonseca X., Lukosch S. & Brazier F. Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. În: Innovation, 2019, Nr. 32(2), pp. 231–253. https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480.
3. Berger-Schmitt R. Considering social cohesion in quality of life assessments: Concept and measurement. În: Social Indicators Research, 2002, Nr. 58(1–3), pp. 403–428. https://doi.org/10.1023/A:1015752320935.
4. Chan J., To H. P., Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. În: Social Indicators Research, 2006, Nr. 75(2), pp. 273–302. https://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1
5. Council of Europe. Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe. În: Europe (Issue January), 2008.
6. Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World. OECD Publishing, 2011, https://doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2012-en
7. Ministerul Economiei și Infrastructurii. Notă informativă. Sărăcia în Republica Moldova 2015. http://mei.gov.md/sites/default/files/nota_informativa_saracia_2015.docx
8. Ministerul Economiei și Infrastructurii din Republica Moldova. Arhiva curentă. 2020.
9. Sondajul a fost realizat de CSPS al ICJPS în anul 2020. Au fost chestionați 1202 respondenți.
10. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2019. Chișinău, 2020, pp. 130-133.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 146 15.04.2021 09:40:27

SOLIDARITATE ŞI ÎNTRAJUTORARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ

UNANIMITY AND MUTUAL SUPPORT IN REPUBLIC OF MOLDOVA: SOCIOLOGICAL APROACH

Angela MOCANU, ***doctor în sociologie, conferențiar cercetător***

Summary

In a society that is changing and facing a series of crises, it is increasingly important to set up mutual aid groups for survival and further development. According to T. Parsons' theory of structural functionalism, self-help is a system that fulfills the function of adaptation, achievement of purpose and integration. In transforming societies such as the Republic of Moldova, we can observe several trends and disintegration processes. It should be noted that in the literature there is currently a shift in emphasis in the interpretation of the notion of solidarity. If previously the priority was given to the national-state parameters, now the solidarity to a greater extent is examined through the prism of the relations in communities at micro level. The concept of solidarity is a basic one in studying the process of differentiation among young people. In this context, the notion of solidarity has perpetuated the idea that communication occupies the main place in the formation of emotional bonds within youth groups.

Keywords: *Social solidarity, social cohesion, volunteering, self-identification*

În societatea contemporană, care este una în transformare și care se confruntă cu un șir de crize, o importanță tot mai mare are crearea grupurilor de ajutor reciproc pentru o supraviețuire și dezvoltare ulterioară. Conform teoriei funcționalismului structural al lui T. Parsons, întrajutorarea reprezintă un sistem ce îndeplinește funcția de adaptare, atingerea scopului și integrarea. În societățile în curs de transformare, cum ar fi cea a Republicii Moldova, putem observa mai multe tendințe și procese opuse termenului nominalizat, adică de dezintegrare. Practic toate barometrele de opinie publică de la începutul realizării lor și până în prezent indică un nivel scăzut de încredere al populației atât în instituțiile de stat, cât și în cele neguvernamentale.

În acest articol ne propunem să analizăm abordările teoretice ale noțiunii de solidaritate socială, a mecanismelor, a factorilor care influențează și prin care se manifestă acest proces. Rezultatele empirice au fost colectate în cadrul proectului „Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană". Ne propunem să analizăm una

Formarea si consolidarea__corectura.indd 147 15.04.2021 09:40:27

din formele de manifestare a solidarității în Republica Moldova – voluntariatul. Vom utiliza metoda comparativă, metoda statistică, metoda cercetării sociologice cantitative și calitative. am utilizat metoda calitativă de colectare a informației sociologice – interviul aprofundat.

Conform *Dicționarului de sociologie*, solidarism este o doctrină dezvoltată la sfârșitul secolului XIX și care face din solidaritatea dintre cetățeni fundamentul moralei sau al vieții din societate [1, p. 207]. În lucrările sale E. Durkheim evidențiază două tipuri de solidaritate: mecanică și organică, în primul caz dreptul este represiv, în al doilea – restitutiv. Autorul relevă faptul că individualitatea întregului crește odată cu cea a părților, societatea devine mai capabilă să armonizeze cu ansamblul, în timp ce fiecare component are propriile sale mișcări. În cadrul ei fiecare are propria sa personalitate. Durhkeim denumește organică acea solidaritate care este întemeiată pe diferențierea indivizilor, prin analogie cu organismele vii, care exercită fiecare o funcție proprie, neasemănătoare între ele, toate fiind în aceeași măsură indispensabile vieții [2, p. 586]. În lucrările sale dedicate solidarității sociale autorul utilizează termenul de *anomie*. Cauza „anomiei" o vede în slăbirea, în diminuarea influenței instituțiilor sociale care sunt „intermediare" între individ și stat. Pentru a depăși o asemenea situație, autorul propune crearea grupurilor profesionale (corporațiilor), ceva de genul celor medievale, dar într-o formă nouă. Grupurile profesionale în concepția lui E. Duhheim trebuiau să apere interesele membrilor săi în fața statului și să realizeze un control moral al comportamentalului lor [4, p.10].

În viziunea unor autori contemporani, solidaritatea reprezintă rezultatul proceselor de integrare din societate [3, p. 119]. Solidaritatea apare în urma procesului de tranziție de la o societate de indivizi slab structurați uniți de careva factori aleatorii. Considerăm că solidaritatea între oameni apare atunci când sunt împărtășite aceleași orientări valorice în rezultatul cărora se produce integritatea socială. Sociologul rus A. Gofman, în cadrul lucrărilor Conferinței Asociației Americane de Sociologie, subliniază că problema solidarității este una de importanță majoră. Din punct de vedere teoretic, această problemă este studiată în contextul comportamentului social: coeziunea în grup, integrarea și cooperarea, gradul de empatie, altruismul etc.

În literatura de specialitate există o multitudine de interpretări a noțiunii de solidaritate. În sec. XIX–XX, mai mulți autori abordau solidaritatea la nivel macrosocial și îi atribuiau funcțiile de coordonare a vectorului și valorilor sociale, luarea deciziilor de dezvoltare a societății, promovarea grupurilor so-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 148 15.04.2021 09:40:27

cial active pe arena politică. Aceste idei au avut o răspândire largă pe fundalul revoluțiilor din diferite țări ale Europei în perioada nominalizată, iar baza teoretică o constituiau în special lucrările lui E. Durkheim, în care autorul expune ideea de solidarizare a societății prin crearea grupurilor de promovare și susținerea intereselor profesionale. Ulterior, cercetătorii în domeniu au propus oportunitatea studierii entităților sociale ce împărtășesc aceleași valori și au scopuri similare. Ideea divizării grupurilor sociale în primare și secundare îi aparține sociologului american Ch. Cooley, aceeași idee preluată și dezvoltată de un șir de cercetători. V. Iadov consideră că grupurile sociale primare le constituie familiile, prietenii, reprezentanții aceleiași generații sau profesii, colegii de lucru. Cele secundare (reale sau virtuale) le constituie comunitățile sau grupurile care există în conștiința oamenilor și sunt create de mass-media sau de comunicarea dintre grupurile sociale. La baza formării grupurilor sociale secundare se află nivelul de venit, naționalitatea, viziunile, orientările, interesele. Autorul face următoarele concluzii în acest sens: se atestă o dominare accentuată a grupurilor primare asupra celor secundare, adică ocupațiile predominante ale oamenilor țin aproape în exclusivitate de viața privată și grijile cotidiene. În același timp, menționează autorul, se observă o comuniune în cadrul grupurilor sociale secundare care vorbește despre sindromul sociocultural de percepere a lumii de către cetățeanul de rând căruia îi este inerentă demnitatea umană și tendința spre echitatea socială. Acest indiciu admite posibilitatea existenței în societate a solidarității corporative. Astfel a apărut ideea cercetării structurii diferitor tipuri de solidaritate, în special a celor apărute spontan [5, p. 168].

Trebuie de menționat că ideea solidarității sociale, a „solidarismului", a fost compromisă în sec. XX prin faptul că a fost la baza programului de activitate a Uniunii popular-muncitorești, a ideologiei lui B. Mussolini, care promova ideea de „stat corporativ". În mai multe țări din America Latină, un timp îndelungat a fost utilizat ca un instrument de opunere împotriva autoorganizării luptei muncitorești. Acesta este un exemplu clasic de politizare și ideologizare a unei idei nobile și constructive, și care în acest fel își pierde esența ei firească. Eliberată de stereotipurile ideologice, ideea solidarității rămâne în continuare expresia unei valori sociale principale – echitatea socială.

Sociologul G. Alexander consideră că principala contradicție în societatea civilă contemporană este dihotomia individualism *versus* colectivism. Însă interpretarea solidarismului social prin prisma unor termeni universali pare a fi vulnerabilă în condițiile creșterii riscurilor sociale și a polarizării culturale.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 149 15.04.2021 09:40:28

Problema solidarității sociale devine mai actuală decât oricând în condiții de criză. Importanța factorului de risc în apariția și manifestarea solidarității este menționată de către sociologul O. Ianițkii. În asemenea condiții autorul menționează formarea a noilor tipuri de comunități – a solidarității din cauza riscurilor, în care unii membri trag foloase de pe urma unor asemenea situații (așa numita solidaritate a producătorilor riscului), iar alții tind spre minimizarea efectelor riscurilor și tind spre păstrarea ordinii tradiționale (solidaritatea jertfelor riscurilor) [3, p. 26].

Trebuie de menționat că în literatura de specialitate actualmente se atestă deplasarea accentelor în interpretarea noțiunii de solidaritate. Dacă anterior prioritatea era acordată parametrilor național-statali, acum solidaritatea într-o măsură mai mare este examinată prin prisma relațiilor în comunități la micro nivel. Conceptul solidarității este unul de bază în studierea procesului de diferențiere în mediul tinerilor. În acest context, noțiunea de solidaritate a perpetuat ideea că anume comunicarea ocupă locul principal în formarea legăturilor emoționale în cadrul grupurilor de tineret.

Sociologul H. Lefebvre propune aplicarea metodei reflexive pentru analiza coordonării sau solidarității grupurilor sociale bazându-ne pe atitudinea „materializată" față de valori. Prin termenul „materializat" autorul are în vedere transpunerea în viață a valorilor individuale și a celor de grup [6, p. 96].

În condițiile unei crize perpetue, resursele capitalului social (întrajutorarea reciprocă, partajarea oportunităților) este exprimat în relațiile neformale și este utilizat pentru soluționarea diverselor probleme personale și ale familiei. Rețelele sociale (aici nu ne referim la cele virtuale) se formează preponderent la nivel de relații de rubedenie, de prietenie, și nu se transformă în inițiative ale societății civile pentru susținerea și proliferarea intereselor sociale. Analizând rapoartele ONG-urilor menite să susțină și să promoveze solidaritatea în Republica Moldova (Expert-Grup, IDIS Viitorul ș.a.), putem spune că solidaritatea la nivel instituțional la noi în republică are un coeficient scăzut. Astfel, conform concluziilor Centrului Analitic Expert-Grup, sistemul de pensionare bazat pe principiul solidarității între generații este expus mai multor riscuri atât de ordin economic, cât și demografic.

Relațiile de rubedenie, prietenie și tovărășie sunt trei categorii de bază ce caracterizează rețelele sociale și sunt un suport pentru încredere reciprocă. Cercetătorul rus O. Harhordin în lucrările sale studiază potențialul politic al prieteniei. Autorul afirmă că pentru societatea Federației Ruse este specifică

Formarea si consolidarea__corectura.indd 150 15.04.2021 09:40:28

problema deficitului integrării la macro nivel din cauza lipsei solidarității la nivel microsocial [7, p. 30].

În Republica Moldova, implicarea ONG-urilor în soluționarea unor probleme stringente din societatea noastră devine vizibilă cu ajutorul unor organizații internaționale. Departamentul de statistică oferă date despre activitatea de voluntariat în Republica Moldova, ilustrând mai mulți parametri. Biroul Național de Statistică informează că implicarea populației în activitățile voluntare este un fenomen răspândit în Republica Moldova. Conform rezultatelor cercetării, în anul 2015, 1264,5 mii persoane, sau 42 la sută din totalul populației de 15 ani și peste, au ajutat persoane din alte familii sau au lucrat fără plată în folosul comunității. Din totalul voluntarilor, 62 la sută sunt persoane din mediul rural. Activitățile voluntare într-o proporție mai mare sunt răspândite în rândul femeilor (44,7% din totalul femeilor de 15 ani și peste) față de bărbați (39,4% din totalul bărbaților de 15 ani și peste).

În repartizarea după nivelul de instruire al voluntarilor predomină persoanele cu studii medii complete și incomplete (81,1%). Numărul bărbaților cu acest nivel de studii implicate în activitatea de voluntariat este mai mare (84%) decât al femeilor (80%). Este mai mare numărul femeilor cu studii superioare care practică activitatea de voluntariat (15,3%) față de cel al bărbaților (12,2%). Ținem să menționăm, în localitățile urbane numărul voluntarilor cu studii superioare este considerabil mai mare comparativ cu cel din localitățile rurale - 23,1% și respectiv 8,4%.

Tabelul 1. **Numărul voluntarilor în funcție de nivelul de instruire, sexe și mediu de reședință**

Nivel studii	Total %	Bărbați %	Femei %
Studii superioare	14,0	12,2	15,3
Studii medii complete și incomplete	81,9	84	80,4
Studii primare și fără studii	4,1	3,8	4,3
Urban			
Studii superioare	23,1	21,6	24,1
Studii medii complete și incomplete	74	75,6	72,9
Studii primare și fără studii	2,9	2,8	3,0
Rural			
Studii superioare	8,4	6,8	9,6
Studii medii complete și incomplete	86,7	88,7	85,2
Studii primare și fără studii	4,9	4,5	5,2

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 151 15.04.2021 09:40:28

În raport cu statutul ocupațional, voluntarii se distribuie după cum urmează: 53,4% erau ocupați, adică aveau un loc de muncă, 3,8% erau șomeri, și restul - 42,7% - erau economic inactivi. Persoanele în afara forței de muncă predomină în rândul tinerilor (15-24 ani) și a celor de vârstă înaintată (65 de ani și peste). În restul grupelor de vârstă cota-parte principală o dețin persoanele ocupate. Șomerii dețin ponderi relativ mai ridicate în mediul urban în grupa de vârstă 25-34 ani (17,2%) și bărbații în grupele de vârstă 25-34 de ani și 35-44 de ani (respectiv, câte 10%).

În structura voluntarilor care lucrează după statutul profesional, cota principală revine salariaților (54%), urmați de lucrătorii pe cont propriu (42%). La femei se înregistrează o diferență mai pronunțată între aceste categorii (60% - salariați, și 35% - lucrători pe cont propriu). În comparație cu bărbații (47% - salariați, și 50% - lucrători pe cont propriu), unde nu sunt înregistrate diferențe notabile. La ambele sexe, salariații predomină în mediul urban. Lucrătorii pe cont propriu formează majoritatea printre bărbații din mediul rural. În cazul femeilor, în mediul rural cotele se distribuie în egală măsură între salariați și lucrătorii pe cont propriu.

Distribuția voluntarilor care lucrează după activitatea economică a locului de muncă relevă faptul că majoritatea sunt ocupați în activități agricole (46% per total, inclusiv 54% la bărbați și 40% la femei). În mediul rural, evident, acești indicatori înregistrează valori mult mai mari. O altă activitate economică, importantă în special în cazul femeilor, este administrația publică și asigurarea socială obligatorie (25% din totalul femeilor-voluntare). În mediul urban, un sfert din totalul voluntarilor (valabil pentru ambele sexe) lucrează în activitățile de comerț, hoteluri și restaurante.

În perioada de măsurare (aprilie 2015), cea mai răspândită activitate în rândul voluntarilor a fost *lucrul în folosul comunității* (57 la sută din totalul voluntarilor). Specificul acestor activități în mare măsură reflectă modul de viață, tradițiile și obiceiurile (inclusiv culturale, religioase etc.) ale populației țării din această perioadă a anului. În această activitate au fost implicate 61,8% din totalul femeilor-voluntare și 51,7% din totalul bărbaților. Circa 30 la sută din femei au acordat ajutor altor familii în lucrul casnic, fiecare a cincea (20,5%) – a acordat ajutor școlilor, grădinițelor, organizațiilor religioase / de caritate / culturale, ONG-urilor, sindicatului, primăriei, afacerii/firmei sau unui partid. La fel, femeile sunt activ implicate în ajutorul acordat altor familii la lucrări agri-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 152 15.04.2021 09:40:28

cole și în grija de copii sau de persoane dependente din alte familii (respectiv, 18,4% și 16,9%). În rândul bărbaților, o pondere semnificativă o constituie ajutorul acordat altor familii la lucrări agricole, care cuprinde 37,5% din totalul lor (vezi *Tabelul 2*).

***Tabelul 2*. Distribuția voluntarilor după activitățile voluntare și sexe (voluntarii pot fi implicați în una și mai multe activități)**

	Total	**Bărbați**	**Femei**
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Ajutor acordat altor familii în lucrul casnic	21,1	9,7	29,8
Grija de copii sau de persoane dependente din alte familii	11,3	4,0	16,9
Ajutor acordat altor familii la reparații sau construcții în gospodării / apartamente	8,2	15,0	2,9
Ajutor acordat altor familii la lucrări agricole	26,7	37,5	18,4
Ajutor (fără plată) acordat școlilor, grădinițelor, organizațiilor religioase / de caritate / culturale, ONG-lor, sindicatului, primăriei, afacerii/firmei sau unui partid	16,8	11,9	20,5
Lucrul în folosul comunității	57,4	51,7	61,8
Oferirea (gratuită) a altor tipuri de servicii	8,6	13,5	4,8

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova.

Cea mai frecventă formă de voluntariat practicată de cetățrnii în vârstă de 15 ani și mai mult este ajutorul voluntar și fără plată acordat altor gospodării, pentru care se alocă în medie câte 12 minute pe zi, fiind mai mult față de alte state europene. De asemenea, locuitorii Moldovei în medie acordă circa 9 minute pe zi pentru activități participative, timp care este mai lung comparativ cu alte state europene. Trebuie de menționat că cetățenii acordă ajutor altor familii/persoane care necesită acest ajutor la solicitarea directă, activitățile de voluntariat nu sunt instituționalizate. Activitatea de voluntariat pentru sau prin intermediul organizațiilor conform datelor statistice este net inferioară comparativ cu alte state.

În condițiile în care procesul de integrare socială are loc în afara cadrului instituțional în contextul unei interacțiuni sociale neformale am avea nevoie de o altă abordare metodologică, de exemplu, am putea utiliza metoda subiectivistă, ce se bazează pe teoriile interpretative, teoriile schimbului social ale lui

Formarea si consolidarea__corectura.indd 153 15.04.2021 09:40:28

D. Homanse, P. Blau [10], care indică importanța trecerii de la niște structuri sociale elementare la unele avansate, ce reies din prioritățile omului, nu ale sistemului. Participanții la acțiunea socială tind să obțină un profit cât mai mare cu cheltuieli minime. La baza schimbului social, conform autorilor acestei teorii, se află patru principii: principiul succesului (cu cât mai des este remunerat un anumit tip de acțiune cu atât este mai mare probabilitatea repetării lui), principiul stimulării, principiul valorii și principiul saturației. P. Blau, a propus să cercetarea interacțiunii sociale având la bază sinteza principiilor schimbului social și a noțiunilor funcționalismului structural. Astfel, în anii 80 ai sec. XX a apărut teoria alegerii raționale, conform căreia oamenii, pomenindu-se în fața mai multor posibile opțiuni, de obicei, o aleg pe cea care ar aduce un rezultat optimal. În această perioadă, mai mulți savanți cercetează un fenomen care nu este descris prin termeni tradiționali neoclasici și / sau neo-instituționali - ceea ce, în special, este numit în mod figurat „bon de încredere" (apartenența la un grup care dă dreptul la „credit", în diferite sensuri ale acestui cuvânt) [11, p. 243-248]. Pe lângă fenomenul „încrederii", termenul este întâlnit în literatură încă din secolul al XVIII-lea. Unul dintre cei mai cunoscuți autori din acest domeniu, F. Fukuyama, reduce în mare parte „capitalul social" la fenomenul respectiv [10]. Astfel de fenomene au fost incluse în acest domeniu ca prietenie, apartenență la organizații și societăți voluntare, familie și alte relații non-profit, precum și rolul special (despre care unul este mai mic) al structurilor sociale.

Conform rezultatelor cercetării noastre cantitative, bărbații sunt mai activi decât femeile din punct de vedere social-politic. Cea mai activă categorie de persoane sunt cele cu vârsta de 50-64 de ani – 18% au participat frecvent la diferite întruniri la nivel de comunitate. Categoria de vârstă 30-39 de ani se situează la polul opus al activismului social – circa 9% din această categorie paticipă frecvent la diferite întruniri în comunitatea în care locuiește. Persoanele cu studii superioare sunt mai active decât cele cu studii medii. Și mediul de reședință influențează asupra activismului social. Persoanele din mediul rural sunt mai active decât cele din mediul urban. Tot locuitorii satelor sunt cei care mai des practică munca de voluntariat. Aici ținem să menționăm că atât datele statistice, cât și rezultatele empirice ale cercetării sociologice vin să confirme tendința respectivă. Aceasta ne vorbește despre faptul că nivelul de coeziune socială în rândul populației rurale este mai pronunțat.

O importanță deosebită în procesul de coeziune socială o au mecanismele de solidarizare, aici am putea atribui un rol deosebit și comunităților virtuale,

Formarea si consolidarea__corectura.indd 154 15.04.2021 09:40:28

prin intermediul cărora unele persoane cu un grad sporit de influență în mediul internauților colectează donații bănești sau/și alte obiecte materiale pentru susținerea anumitor persoane aflate în dificultate. În acest context, punctul-cheie îl constituie încrederea. În cadrul cercetării noastre ne-am propus să studiem care sunt factorii ce determină apariția încrederii și cine sunt persoanele față de care ne putem manifesta încrederea. Conform rezultatelor empirice ale cercetării calitative, respondenții recunosc, că sărăcirea masivă a deteriorat multe din principiile comunitare morale, în special încrederea intercomunitară și încrederea în autorități. Aceste afirmații au o conectivitate directă cu perioada de tranziție și aspectele culturale. Respondenții afirmă, din propria experiență, că încrederea este ceva ce poate fi construit de la zero. Dar avem nevoie de multă muncă și de oameni care au în ei charismă si înțelepciune, mixată cu intelect și atitudine. Viața ne aduce diferiți oameni în calea noastră. Sunt oameni în care poți avea încredere deplină, dar sunt și oameni în care nu poți avea încredere. Integritatea este o calitate care este cel mai dificil de respectat în condiții de mediu volatil și divers, dar nu și imposibil. Sunt situații în care ești obligat să conlucrezi cu diferite categorii de pesoane. Unii respondenți aplică regula „cadrului situațional". Fiecare situație are limite de timp, spațiu și conținut. Deci, în aceste limite rezolvam problema, după care fiecare merge mai departe pe drumul său.

La capitolul încredere, mulți respondenți afirmă că în condițiile actuale este foarte dificil să-ți construiești careva relații bazate pe încredere. Și aceasta este cauzată de interesele mercantile ale concetățenilor noștri. În aceste timpuri, când totul este în puterea banului, e greu de a conta pe încredere în oameni și în bunul simț, spun respondenții. O anumită încredere poate fi avută în persoanele din aceeași localitate, care au reușit să depășească diferite situații dificile din viață.

Încrederea interpersonală poate fi construită, ar putea exista în funcție de situație și persoane într-o anumită măsură, respondenții oferă spațiu optimismului în acest sens. Atitudinea este diferită atunci când este vorba despre încredera în instituțiile statale. Respondenții spun că nu au încredere în instituțiile statului din Republica Moldova, ce este de fapt determinat de nivelul de încredere în persoanele care ocupa astăzi funcții de conducere. Este o imitare a funcționalității instituțiilor publice, în scopul protejării intereselor private și de grup. Un stat este o construcție creată de oameni, pentru a le asigura niște drepturi și reguli de convietuire, și pentru aceasta cetățenii plătesc impozite, respectă legile și regulile de convietuire. Iar cei care vin să activrze în instituțiile statului ar trebui sa fie conștienți de responsabilitățile lor. Avem 101

Formarea si consolidarea__corectura.indd 155 15.04.2021 09:40:28

deputați in Parlament și un cadru legislativ arhaic în mute domenii. Avem o mulțime de ministere și politici deficiente practic peste tot. Domină interesele de partide, care, la rândul lor, sunt dictate de cele private, astfel formându-se un cerc vicios. Pentru ca statul Republica Moldova să perpetueze, avem nevoie de schimbări calitative ale instituțiilor statale.

Conform rezultatelor cercetării sociologice calitative, majoritatea absolută a respondenților afirmă că, dacă ar avea nevoie de un suport financiar, ar putea să-l obțină în cel mai bun caz doar din partea familiei sau a rudelor apropiate. Nu apelează nimeni la vreo instiuție pentru a soluționa problema respectivă, aceasta din cauza lipsei politicilor orientate spre interesul cetățeanului. Dacă apar diferite probleme cu caracter non-financiar, respondenții iarăși sunt orientați să se adreseze vecinilor și rudelor pe care le au în imediata apropiere.

Șase din zece respondenți consideră *că oamenii din comunitatea lor sunt individualiști și se gândesc mai întâi la beneficiile personale decât la cele comune într-o măsură mare și foarte mare*. De menționat, că la această întrebare nu se atestă o diferențiere de opțiuni în funcție de categoria de vârstă. Deoarece respondenții noștri în mare parte sunt persoane social active, mulți din ei dețin o experiență de implicare civică. O parte din ei au și activat în cadrul diferitor ONG, „de fiecare data era o motivare clară determinată de un concept viabil, susținut în unele cazuri și de un suport financiar", *„da, sunt implicată în acțiuni de voluntariat, în vecinătate am 3 persoane în etate, pe care le ajut la procurarea medicamentelor, produselor alimentare, le măsor tensiunea arterială, sîmbăta le mai servesc cu copturi"* – spune o respondentă, locuitoare în mediul rural. Dacă e să diferențiem gradul de implicare în activitățile civice în funcție de tipul localității, putem observa că persoanele din localitățile urbane au un cardru de manifestare mai larg în acest sens comparativ cu respondenții din localitățile urbane. În orașe există un număr mai mare de ONG-uri care oferă și suport financiar pentru anumite proiecte. În sate voluntarii activează mai mult pe cont propriu, ajutându-și vecinii în etate sau persoanele defavorizate.

Nivelul de încredere în instituțiile statale, politice din Republica Moldova deține un trend negativ în rândul populației. Oamenii se străduie să-și construiască activitatea de voluntariat în afara instituțiilor din diferite motive: cineva are convingerea că orice act de caritate nu are nevoie de publicitate, oricum toate faptele, și cele bune și cele rele, ies la iveală după o anumită perioadă de timp, altcineva consideră că activând într-un anumit domeniu nu dispune de timp să practice voluntariatul institituționalizat.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 156 15.04.2021 09:40:28

Autoidentificarea este un termen multidimensional. În literatură de specialitate, autoidentificarea este raportată la sentimental de individualitate irepetabilă, i se atribuie tendința subconștientului de a trăi o experiență perpetuă și în același timp aderarea la idealurile de grup [9, p. 53].

***Tabelul 3*. Cât de apropiat sau îndepărtat vă simțiți în raport cu următoarele identități**

	Foarte îndepărtat	Îndepărtat	Apropiat	Foarte apropiat	Nu știu/îmi este greu să răspund
Locuitor al cartierului	5,4%	17,9%	47,6%	13,9%	15,2%
Locuitor al orașului/ satului	3,9%	16,4%	56,2%	17,2%	6,3%
Cetățean al RM	5,7%	20,1%	49,6%	18%	6,7%
Cetățean european	19,6%	35,8%	27,5%	5,8%	11,3%
Cetățean al lumii	23,5%	27,4%	24,7%	9,9%	14,6%

Sursa: alcătuit de autor.

O formă importantă de coeziune socială este și cel al autoedintificării cu arealul geografic în care locuiesc cetățenii. La întrebarea „Cât de apropiat sau îndepărtat vă simțiți în raport cu următoarele identități: locuitor al cartierului, al orașului, cetățean al Republicii Moldova, cetățean european, cetățean al lumii", respondenții exprimă un grad de atașament mai înalt decât în cazul achitării impozielor (vezi *Tabelul 3*).

Atitudinea respondenților față de plata taxelor și a impozitelor vine și ea să confirme lipsa increderii lor față de instiuțiile de stat. Doar jumătate din respondenți consideră că pentru a trăi mai bine este nevoie de achiat impozitele. De menționat, persoanele cu vârsta cuprinsă între 18-24 de ani sunt cei mai sceptici în această privință – 34% din ei consideră că pentru un trai decent trebuie să-ți onorezi obligațiunile față de stat. Cel mai înalt nivel de responsabiliate în această privință îl au persoanele din categoria de vârstă 50-64 de ani – 63% optează pentru necesitatea plății impozitelor. Cei mai numeroși respondenți care afirmă că ar fi gata să achite și mai multe impozite la stat pentru bunăstarea persoanelor vulnerabile au vârsă de 65 de ani și mai mult, adică tocmai acei care déjà nu mai sunt angajați în câmpul muncii. Tinerii nu ar fi dispuși pentru această schimbare, procentul celor care ar susține această inițiativă este de două ori mai mic la categoria de vârstă 18-24 de ani.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 157 15.04.2021 09:40:28

În concluzie putem spune că, atât rezultatele cercetării empirice, cât și datele statistice denotă un grad de coeziune socială mai înalt în localitățile rurale decât în cele urbane. Coeziunea socială se manifestă printr-o anumită rată de participare la diferite întruniri cu caracter social-politic, inclusiv și a muncii prestate pe bază de voluntariat. Activitățile social-participative respondenții preferă să le realizeze în afara cadrului instituțional. Respondenții manifestă un nivel de încredere foarte rezervat față de persoanele din jurul lor. În caz de necesitate stringentă contează pe ajutorul rudelor apropiate. Întrajutorarea instituționalizată lipsește atât la nivel practic, cât și la cel conceptual. Deși marea majoritate a respondenților se simte apropiată și foarte apropiată cu identitatea de cetățean al Republicii Moldova, doar o treime din ei consideră necesar să plătească impozitele.

Opt din zece respondenți sunt siguri într-o măsură mare sau foarte mare că impozitele plătite de către cetățeni nu întotdeauna sunt folosite înr-un mod eficient și transparent. Numărul scepticilor în această privință rămâne constant pentru toate categoriile de vârstă. Nici studiile sau mediul de reședință nu influențează asupra scepticismului respondenților, care exprimă nivelul de încredere în instituțiile statale. Acest lucru, în opinia noastră, este îngrijorător și pentru cetățenii simpli, și pentru cei care dispun de anunite împuterniciri politice în cadrul statului Republica Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dicționar de sociologie / Coordonator Gilles Ferreol. București, 1998, p. 207.
2. Dicționar de sociologie / Coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. București 1999, p. 586.
3. Среды. Очерки по теории солидарности / Под общ. ред. А. И. Макарова и Ю. Ю. Ветютнева. Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2008. 119 с.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва.: Наука, 1990.
5. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности. În: Мир России, 1995, № 3-4.
6. Лефевр В. А. Конфликтующие структуры. М.: Советское радио, 1973.
7. Бузгалин А. В. «Социальный капитал»: клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма или гексоген в его основании? Общественные науки и современность, Москва, 2011.
8. www.statistica.md
9. Фромм Е. «Иметь или быть». Москва, 2019.
10. Fukuyama R. The End of History and the Last Man, 1992.
11. Bourdieu P.. The forms of capital. In: Richardson J., Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Westport, CT: Greenwood, 1986.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 158 15.04.2021 09:40:28

ELEMENTELE CADRULUI CONCEPTUAL AL COEZIUNII SOCIALE

THE ELEMENTS OF CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE SOCIAL COHESION

Ina FILIPOV, ***cercetător științific***

Summary

The multitude of current definitions and approaches to social cohesion greatly broadens the horizon of understanding this concept. Thus, they do not cover the entire expression of social cohesion whose complexity is influenced by the socio-economic and political context of society, the diversity of current values and cultures, the elements, dimensions and levels that give it content. Such a generic framework of the concept of social cohesion allows us to clarify what are its defining elements and dimensions. The identification and clear delimitation within the respective approach will allow to analyse the concept of social cohesion correlated with the cohesion reference framework adapted and implemented in our country.

Keywords: *Social cohesion, social inclusion, social exclusion, social inequality.*

Coeziunea socială a oricărei societăți constituie o necesitate obiectivă pentru dezvoltarea acesteia și se manifestă ca un concept larg ce cuprinde diverse aspecte ale vieții pe diferite dimensiuni, fapt ce îi oferă un caracter complex și dinamic. Din acest considerent, coeziunea socială este asociată cu nevoi multiple ce izvorăsc din diferite domenii ale vieții societății. Această stare a impus în timp o analiză complexă a termenului, care a căpătat o construcție multidimensională. Astfel, identificarea exactă a elementelor coeziunii sociale face posibilă definirea unui concept care, adaptat contextului actual în societate, lărgește aria de abordare a indicatorilor în ideea includerii acestora într-un cadru al politicilor sociale coerent, operațional și practic, capabil să asigure bunăstare socială.

Pentru consolidarea coerenței dintre diferitele perspective asupra conceptului, vom sintetiza abordările coeziunii sociale în ideea evidențierii elementelor sale definitorii, care ilustrează coeziunea ca un angajament față de binele comun, ca un beneficiu sau o resursă de înțelegere reciprocă, ca o prioritate strategică a politicilor sociale actuale și de viitor. Fiecare dintre aceste elemente implică idei teoretice separate care fac posibilă dezvăluirea anumitor

Formarea si consolidarea__corectura.indd 159 15.04.2021 09:40:28

fundamente ale ordinii sociale, condiții și mecanisme de coeziune. O definire și delimitare clară a acestora vor permite trasarea conexiunilor lor cu strategiile și politicile capabile să dea o considerare adecvată situației, factorilor și condițiilor supuse obiectivelor de dezvoltare. În cele din urmă, ne propunem conceptualizarea coeziunii sociale prin prisma elementelor sale definitorii.

Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) apreciază că o societate coezivă este acea societate care funcționează pentru bunăstarea fiecărui membru, luptă împotriva excluziunii și marginalizării, creează un sentiment de apartenență și încredere și oferă tuturor membrilor săi oportunități egale de mobilitate socială [1].

Potrivit L. Roșca, particularitățile unei societăți coezive sunt [2, p. 395]:

- Existența unor valori împărtășite și a sentimentelor de apartenență la un grup de oameni;
- Capacitatea de a asigura egalitate între membrii săi și de a preveni marginalizarea oricăror cetățeni;
- Crearea condițiilor favorabile participării diferitor elemente ale sistemului politic (partide, sindicate, guverne etc.) la procesul decizional;
- Capacitatea de a media conflictele și de a tolera controversele;
- Capacitatea de a media diversitatea politică, acceptarea pluralismului de opinii.

În documentele europene, esența coeziunii sociale o constituie bunăstarea colectivă, relațiile sociale armonioase și stabile ca parte integrantă a progresului socioeconomic și coexistenței pașnice a tuturor grupurilor sociale în cadrul societății. Conform definiției Consiliului Europei, coeziunea socială este capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, minimizând decalajele de dezvoltare și evitând marginalizarea oamenilor.

Marele Dicționar terminologic al Oficiului Quebec de limbă franceză explică coeziunea socială ca starea unei societăți în care disparitățile sociale și economice sunt reduse și ai căror membri sunt uniți, împărtășesc valori comune și simt un puternic sentiment de apartenență la comunitatea lor. Coeziunea socială rezultă dintr-un set de procese de stat sau de cetățeni care fac ca membrii aceleiași societăți să se simtă acceptați și recunoscuți, indiferent de originea, religia, fidelitatea politică, condiția socială sau fizică etc. Coeziunea socială contribuie la menținerea ordinii sociale [3].

Formarea si consolidarea__corectura.indd 160 15.04.2021 09:40:28

Potrivit dicționarului politic „Toupictionnaire", expresia „coeziune socială" desemnează starea unei societăți, grupuri sau organizații în care solidaritatea este puternică și legăturile sociale intense [4]. Coeziunea socială promovează integrarea indivizilor, atașamentul acestora față de grup și participarea lor la viața socială. Membrii împărtășesc același set de valori și reguli de viață care sunt acceptate de fiecare. Existența conflictelor sociale nu înseamnă neapărat absența coeziunii sociale. Expresia „coeziune socială" este adesea utilizată pentru a evidenția aspectul social al unei politici fără a exista voința de a lupta împotriva inegalităților.

Coeziunea economică și socială este expresia solidarității dintre statele membre ale UE și regiunile acestora și are drept obiectiv realizarea unei dezvoltări socioeconomice armonioase la nivelul întregii Uniuni Europene. Este pusă în aplicare prin intermediul politicii de coeziune a UE, care a fost inclusă în Tratatul CE de către Tratatul de la Maastricht din anul 1992. Politica de coeziune reduce disparitățile de ordin structural dintre regiuni și statele membre, cu ajutorul unei serii de măsuri finanțate din Fondul european de dezvoltare regională (FEDR), Fondul social european (FSE) și Fondul de coeziune. O dată la trei ani, Comisia Europeană prezintă un raport privind progresele înregistrate în ceea ce privește realizarea coeziunii economice și sociale la nivelul Uniunii Europene și rolul politicilor UE în acest sens. Pentru perioada de programare 2014-2020, politica de coeziune reprezintă cel de-al doilea post bugetar ca mărime, fiindu-i alocată suma de 351,8 miliarde de euro (la nivelul prețurilor din anul 2014). Pe parcursul acestei perioade, politica regională va continua să sprijine regiunile care nu au încheiat procesul de convergență economică și socială în termeni reali, depunând totodată eforturi pentru realizarea obiectivelor strategiei Europa 2020 de promovare a creșterii inteligente, durabile și favorabile incluziunii [5].

Cercetările în sociologie, economie, științe politice și psihologie socială sugerează că societățile coezive sunt mai susceptibile de a avea rezultate individuale mai bune în domeniul sănătății, o egalitate mai mare a veniturilor și sisteme de protecție și sprijin social mai extinse. Societățile coezive pot reflecta norme mai puternice de cetățenie, sprijin pentru democrație și participare civică. Asemenea societăți favorizează relațiile dintre etnie, religie, clasă, vecinătate și regiune. Încrederea și interdependența, care sunt atribute esențiale ale coeziunii, contribuie la securitatea personală și colectivă prin norme comune.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 161 15.04.2021 09:40:28

O coeziune mai mare poate facilita o guvernare orientată spre consens. Astfel, conceptul servește de obicei atât pentru a descrie un context, cât și pentru a identifica să precizeze rezultatul proiectelor și politicilor pentru dezvoltare [6].

În acest context, unii autori consideră că este necesară o detașare epistemologică de punctul de vedere potrivit căruia coeziunea socială ar fi un scop absolut și imperativ. Coeziunea socială este, desigur, un factor și un indicator-cheie ce determină nivelul de calitate socială (calitatea vieții în societate) [7, p. 184].

În retorica lui E. Marcus, coeziunea socială este „un proces constant de obținere a armoniei sociale", care se schimbă sub influența factorilor economici, politici și socioculturali [8, p. 12]. Coeziunea socială este, de asemenea, prezentată ca o proprietate a unui anumit grup de oameni (conturată, în primul rând, pe o bază geografică), care arată cât de mult sunt capabili aceștia de activități comune care să ducă la crearea unui bun public [9].

Sociologul Emile Durkheim a utilizat conceptul de coeziune socială considerând că aceasta constituie ordinea viitoare a societății și o definea ca interdependență caracterizată prin loialitate și solidaritate între membrii societății. Conceptul de solidaritate socială, care stă la baza înțelegerii lui Durkheim cu privire la coeziunea socială, poate fi diferențiată în două: solidaritate mecanică și solidaritate organică. De la publicarea cărții lui Durkheim „*Diviziunea muncii în societate*" din 1893, mulți autori, incluzându-l aici și pe distinsul sociolog Max Weber, au abordat tematica coeziunii sociale. De-a lungul timpului au fost formulate diferite definiții ale conceptului, existând o varietate largă de înțelegeri ale termenului.

Chan delimitează două direcții de analiză ale coeziunii sociale care s-au cristalizat în literatura de profil: pe de o parte, o abordare care își are originea în sociologie și psihologia socială și, pe de altă parte, o abordare generată de discursul politic, această a doua abordare având în vedere atât analizele care definesc coeziunea socială în termeni de obiective – instrumente (care consideră coeziunea socială un tel de atins, dar o definesc prin obiectivele de politică economică și socială care, în opinia autorilor, conduc la realizarea sau întărirea coeziunii sociale), cât și analize cu un cadru mai larg, care renunță la a identifica o singură definiție a coeziunii sociale și acceptă definirea contextuală a coeziunii sociale, în funcție de obiectivul analizei sau al documentului strategic care o vizează [10].

Formarea si consolidarea__corectura.indd 162 15.04.2021 09:40:29

Bernard înțelege coeziunea socială ca un echilibru dialectic între trei valori: libertate, egalitate și solidaritate. Teoria sa îl determină să traseze un cadru conceptual care conține două aspecte: relații și sfere [11]. Cel care descrie sferele sau domeniile activității umane se referă la sfera economică, politică și socioculturală. Al doilea distinge relațiile sociale, având în vedere natura lor. Astfel, relațiile sociale sunt, pe de o parte, reprezentări sociale precum valori sau atitudini, denumite „relații formale", iar pe de altă parte, ele se referă la comportamente sau practici observate, fiind înscrise la „relații substanțiale". În cele din urmă, coeziunea socială este arătată ca una multidimensională și nu poate fi măsurată de un singur indicator compozit [12].

Tabelul 1. **Tipologia coeziunii sociale potrivit lui Bernard**

Sfere/domenii	**Natura relațiilor**	
	Formal/atitudinal	**Substanțial/comportamental**
Economic	Includere/excludere: capacitate partajată a pieței, în special în raport cu piața muncii	Egalitate / Inegalitate: Egalitate de șanse și egalitate în condiții
Politic	Legitimitate/nelegitimitate: menținerea instituțiilor publice și private care acționează ca mediatori	Participare / pasivitate: implicare în gestionarea afacerilor publice, sectorul al treilea (în opoziție cu dezamăgirea politică)
Socio-cultural	Acceptare / respingere: pluralism în fapte, precum și demnitate, adică toleranță pentru diferențe.	Apartenență / izolare: împărtășirea valorilor comune, sentimentul de apartenență la aceeași comunitate

Sursa: Bernard P., 1999 [11].

Așa cum am mai afirmat, cadrul teoretic analizat ne ilustrează faptul că, coeziunea socială este un concept multidimensional și nu are o definiție unanimă. Datorită naturii sale multidimensionale, acesta este perceput și definit în moduri diferite de către diferiți cercetători. Contrar acestor diferențe, coeziunea socială este privită ca un fenomen de comunitate ce poate funcționa pentru a menține societatea unită și armonizată. Se consideră că literatura ce studiază coeziunea societății poate fi împărțită în două categorii.

Prima categorie evidențiază acei factori ce pot contribui la coeziunea socială. Structura socială a societății, cum ar fi inegalitatea veniturilor, inegalitatea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 163 15.04.2021 09:40:29

bogăției, dezavantajele socioeconomice și diversitatea culturală, etnică, lingvistică și religioasă, sunt considerați unii din factorii importanți ce contribuie la coeziunea socială. Cea de-a doua categorie a literaturii discută implicațiile economice și de dezvoltare ale coeziunii sociale. Au fost făcute diferite încercări de către oamenii de știință pentru a înțelege factorii care ar putea fi de ajutor la sporirea coeziunii sociale [13].

Potrivit unor cercetători, care fac trimitere la literatura din domeniu, se identifică două dimensiuni diferite ale coeziunii sociale:

- Vertical/orizontal: dimensiunea orizontală privește relațiile interindividuale, cum ar fi, cât de multă încredere pun oamenii în alții sau dorința de a se alătura unor asociații. Dimensiunea verticală se concentrează pe relația dintre individ și o instituție supraordonată, cum ar fi statul și guvernul, examinând, de exemplu, cât de multă încredere au cetățenii în guvernele lor.
- Subiectiv (sau cognitiv) *vs.* obiectiv (sau comportamental): coeziunea socială cuprinde atât sentimentul perceput de apartenență al unui membru la grupul său (dimensiunea subiectivă), cât și manifestările concrete ale atașamentului său (sau încorporării în) grupului (dimensiunea comportamentală). Intimitatea percepută a unei relații este la fel de importantă pentru un individ ca și numărul „obiectiv" al relațiilor pe care le are o persoană [14].

***Tabelul 2*. Măsurarea coeziunii sociale: un cadru doi-la-doi (bazat pe Chan et al., 2005 și Fundația Bertelsmann, 2013)**

Dimensiunile coeziunii sociale	Componenta subiectivă	Componenta obiectivă
Dimensiunea orizontală	- Încredere generală în ceilalți cetățeni; - Disponibilitatea de a coopera și de a ajuta alți cetățeni; - Sentiment de apartenență la comunitate și identificare; - Acceptarea diversității.	- Apartenența la asociații, sindicate, cluburi etc. - Muncă în comunitate, donații; - Respectarea regulilor sociale.
Dimensiunea verticală	- Încredere în instituții - Încredere în lideri și personalități publice - Percepția dreptății	- Participarea civică și politică

Formarea si consolidarea__corectura.indd 164 15.04.2021 09:40:29

Mulți afirmă că nu există o viziune clară și comună asupra conceptului de coeziune socială. Fiind un concept multidimensional, acesta include subdimensiuni diferite, care, într-o anumită concepție, se suprapun cu alte concepte, precum calitatea vieții, capitalul social, integrarea socială etc. Este posibilă identificarea a două abordări ale coeziunii sociale cu scopuri și interese diferite, acestea fiind: instituțională și academică. Instituțiile sunt interesate de conceptul de coeziune doar în scopuri politice. Având scopuri diferite, instituțiile oferă conceptualizări diferite în funcție de obiectivul politic pe care îl urmăresc.

Conform Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), coeziunea socială este ceva legat de bunăstarea materială: un element utilitar care ar funcționa ca o garanție în condițiile flexibilității intense a pieței globale ar permite depășirea crizei. Pentru Uniunea Europeană și Consiliul Europei, coeziunea socială ar fi modalitatea de reducere a inegalităților între cetățeni, a excluziunii sociale și a șomajului. Prin coeziune socială se are în vedere abilitatea unei societăți de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, minimizând disparitățile în dezvoltare și evitând marginalizarea oamenilor.

Se spune că o societate coezivă este, de fapt, o comunitate solidară, formată din cetățeni liberi care îndeplinesc sarcini comune în mod democratic. Astfel, acest concept acoperă atât sfera economică, cât și cea de inegalitate socială.

Însă toate aceste dimensiuni cer a fi măsurate. De altfel, Institutul de Cercetare al ONU pentru Dezvoltare Socială propune o serie de indicatori pentru măsurarea la nivel macro, ale căror date sunt disponibile în principal în publicațiile Băncii Mondiale sau ale OIM. Acestea pot fi rezumate după cum urmează:

1. Incluziunea socială - definită prin accesul la resurse financiare, activitate economică, educație, asistență medicală și tehnologie.

2. Omogenitatea culturală și etnică - determinată de compoziția etnică, limbile recunoscute, populația străină.

3. Încredere - determinată de percepția instituțiilor statului, a comunității imediate, a altor grupuri etnice etc.

4. Participare și solidaritate - așa cum se indică prin participarea la vot, voluntariat, participarea și angajamentul comunității, caritate etc [15].

Această înțelegere, deși amplă, nu contrazice principalele interpretări existente ale coeziunii sociale. Nucleul coeziunii sociale este solidaritatea socială, atunci când oamenii și grupurile de oameni se unesc pentru un scop comun și realizează că există o perspectivă reală de a atinge binele comun. Sunt gata

Formarea si consolidarea__corectura.indd 165 15.04.2021 09:40:29

să acționeze sacrificând în același timp interesele personale. Datorită coeziunii sociale, oamenii se simt conectați cu societatea și împărtășesc valorile general acceptate și obiectivele sociale, ei văd în sistemul politic existent o garanție a bunăstării lor sociale. Nivelul de coeziune socială manifestă, în primul rând, capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi, de a minimiza disproporțiile în dezvoltarea socială și de a preveni polarizarea acesteia. Stabilirea coeziunii sociale este posibilă numai atunci când se stabilesc legături sociale puternice între oameni, aceștia au o oportunitate reală de a-și exercita drepturile și sunt gata să își îndeplinească obligațiile asumate voluntar.

Suntem de acord cu opiniile celor care susțin că, conexiunile și interdependențele dintre individ, comunitate și instituții sunt elemente ce trebuie luate în considerare pentru a înțelege mai bine și studia coeziunea socială în viitor [16]. Pentru ca aceasta să existe, indivizii trebuie să aibă motive și dorințe de a aparține unui grup sau societăți, ce derivă din convingerile cognitive (norme și valori) ce le posedă. Percepția unei persoane asupra mediului și convingerile cognitive sunt direct legate de mediul informal și formal pe care oamenii îl experimentează și îl pot experimenta. Astfel, o persoană se poate simți coezivă cu grupul și poate participa și acționa în el numai dacă restul grupului oferă un mediu adecvat, cu norme și valori compatibile. La fel, oamenii pot participa activ la un grup numai dacă legile, reglementările, normele și valorile sociale o permit. Dacă persoana se confruntă cu inegalități, lipsă de reprezentare și susținere a poziției sale în cadrul grupului sau a unui conflict adânc înrădăcinat, este puțin probabil ca dorința ei personală de a rămâne în grup să dispară.

În aceeași ordine de idei, sunt relevante principiile pe care se bazează coeziunea socială înaintate de cercetătoarea T. Iudina, și anume [17, p. 109]:

- acces egal la drepturi și resurse, atenție față de grupurile vulnerabile;
- recunoașterea de către un individ a principiilor exprimate în drepturile omului;
- responsabilitate generală;
- o abordare care implică stimularea activității cetățenilor (participarea la viața societății, soluționarea diferențelor);
- gestionarea echilibrului de interese, generații și domenii de activitate.

Din această abordare, se poate observa că, coeziunea socială se bazează pe capacitatea și dorința societății de a îmbunătăți bunăstarea și de a minimiza disparitățile în dezvoltare, iar mișcarea către coeziunea socială se bazează pe

Formarea si consolidarea__corectura.indd 166 15.04.2021 09:40:29

gestionarea activă a diferențelor și dezacordurilor în contextul cetățeniei democratice.

În cele din urmă se pronunță un caracter multidimensional al coeziunii sociale cu patru dimensiuni evidente [18, p. 39-54]:

1. Dimensiunea economică a coeziunii sociale (egalitate, absența excluziunii sociale, incluziune etc.);
2. Dimensiunea culturală a coeziunii sociale (valori comune și cultură civică, apartenență, loialitate și solidaritate etc.);
3. Dimensiunea socială a coeziunii sociale (ordinea și controlul social, recunoaștere, rețele sociale și capital social etc.);
4. Dimensiunea politică a coeziunii sociale (participare și legitimitate).

Așadar, explicațiile și definițiile ilustrează clar dimensiunile multiple la care se referă noțiunea de coeziune socială:

- Asigurarea „bunăstării" înseamnă asigurarea tuturor, cel puțin cu un trai decent și asigurarea securității acestora;
- Minimizarea „disparităților" se referă la reducerea inegalităților și oferirea de șanse egale;
- Evitarea polarizării înseamnă asigurarea faptului că diferențele culturale nu devin terenul de reproducere pentru procesele de excludere și segregare. În cele din urmă, ne aflăm în contextul unei societăți democratice. În acest context, indivizii liberi trebuie să împărtășească în mod necesar valori comune și voința de a „trăi împreună" fără de care nu poate exista o comunitate unită.

În cele din urmă, coeziunea socială constituie și un pilon important al democrației, creând condiții și șanse egale pentru o cetățenie activă cu implicare în procesul decizional al statului. O societate coezivă și democratică tinde să respecte principiile libertății, dreptății și toleranței pentru a garanta coexistența pașnică a membrilor săi. De asemenea, condițiile pe care le oferă pentru participarea activă a populației la rezolvarea problemelor importante din viața lor asigură accesul la dezvoltarea politicilor de depășire a excluziunii sociale.

Astfel, întrepătrunderea politicii sociale cu politica de coeziune este esențială pentru atingerea obiectivului de coeziune socială. Nivelul de realizare al acestui obiectiv se analizează din următoarele puncte de vedere: rata de ocupare și rata șomajului, atât la nivel național, cât și regional; gradul de sărăcie, calculat din punctul de vedere al venitului minim al populației raportat la

Formarea si consolidarea__corectura.indd 167 15.04.2021 09:40:29

media națională și europeană; nivelul de educație, stabilit prin ponderea populației cu un anumit nivel educațional. Înțelegem că această interdependență vizează trei domenii majore de reglementare: educația și pregătirea profesională, crearea de locuri de muncă de calitate, și incluziunea sociala și egalitatea de șanse [19, p. 35].

În acest context, este relevantă ideea conform căreia, pentru promovarea și consolidarea coeziunii sociale, o condiție primordială rezidă în formularea principiilor politicii sociale adecvate unei guvernări democratice, care să se axeze pe definirea clară a populației-țintă beneficiară a politicilor sociale (universalizarea), consecințele obiectivelor obținute (impactul) și utilizarea mijloacelor desemnate pentru a atinge obiectivele enunțate de guvernare [20, p. 46].

Prin urmare, identificarea clară a elementelor definitorii ale coeziunii sociale vor avea utilitate la elaborarea programelor de dezvoltare a coeziunii sociale atât la nivel național, cât și la nivel teritorial. Politicile de promovare a coeziunii sociale trebuie să aibă în vedere:

1. Din perspectivă individuală: reducerea sărăciei și inegalităților prin promovarea accesului efectiv pentru toți la drepturile fundamentale.

2. Din perspectivă colectivă: contribuie la construirea unei societăți unite și responsabile pentru bunăstarea tuturor.

În concluzie menționăm, expresia *coeziune socială* a fost inclusă într-un limbaj comun, fiind folosită aproape peste tot, doar că din perspectivă și abordări diferite. Este analizată diferit de mass-media, formulată diferit în programele politice precum și în textele academice. Desprins din documente oficiale, dar și din textele academice, conceptul de coeziune socială a devenit treptat o categorie de acțiune publică și un obiectiv de dezvoltare a societății, cât și un instrument de implementare a politicilor publice. Din această perspectivă, coeziunea socială este o formulă generică care cuprinde un număr mare de reprezentări, evoluții, tendințe și actori implicați.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. OECD (2011), Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2012-en;
2. Rosca L. Coeziunea societății moldovenești – condiție a consolidării instituționale a statului Republica Moldova. Conferința „Statalitatea Moldovei: continui-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 168 15.04.2021 09:40:29

tatea istorică și perspectiva dezvoltării" Chișinău, Moldova, 24-25 martie 2017, p. 392 – 403. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/392-403.pdf
3. Marele Dicționar terminologic al Oficiului Quebec de limbă franceză http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/ficheOqlf.aspx?Id_Fiche=26532506
4. Toupictionnaire: Le dictionnaire de politique avec les domaines connexes. http://www.toupie.org/Dictionnaire/Cohesion_sociale.htm
5. Glosar accesibil pe: https: //ec.europa.eu/regional_policy/ro/policy/what/glossary/e/economic-and-social-cohesion
6. Strengthening social cohesion. Conceptual framing and programming implications. UNDP, 2020, p. 17. undp-cb_social_cohesion_guidance--conceptual_framing_and_programming-1.pdf
7. Negură P., Mocanu V., Potoroacă M. Coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva apartenenței, încrederii și Solidarității Sociale (2016–2018). În: CALITATEA VIEȚII, XXX, 2019, nr. 2, p. 184.
8. Markus A. Mapping social cohesion:the scanlon foundation surveys summory report 2011. N. – Y., 2011, p. 12.
9. Ritzen N. Social Cohesion, Public Policy and Economic Growth: Implications for OECD countries. L., 2000.
10. Manole A. M. Coeziunea socială – o analiză post-criză. În: Economie teoretică și aplicată, Volumul XIX, 2012, Nr. 11(576), pp. 111-118 citat din: Chan J., To H.-P, Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical, În: Social Indicators Research, Volume 75, 2006, Nr. 2, p. 273-302. http://link.springer.com/article/10.1007/s11205-005-2118-1
11. Bernard P. La cohesion sociale: Critique d'un quasi-concept. În: Lien social et Politiques – RIAC, 1999, Nr. 41, p. 47–59. http://www.erudit.org/revue/lsp/1999/v/n41/005057ar.pdf
12. Acket S., Borsenberger M., Dickes P., Sarracino F. Measuring and validating social cohesion: a bottom-up approach. Paper presented at the International Conference on Social Cohesion and Development, organized by the OECD, Development Center, Paris, 20-21st January 2011. // https://www.oecd.org/dev/pgd/46839973.pdf;
13. Diversity, Inclusiveness and Social Cohesion. Working Paper No. 2013-1. The Institute of Social Studies // https://www.indsocdev.org/resources/ISD_Working_Paper_2013-1_Diversity_Inclusiveness_and_Social_Cohesion.pdf
14. Grimalda G., Tänzler N. Social cohesion, global governance and the future of politics. Understanding and fostering social cohesion. CARI/CIPPEC, 2018. // https://www.g20-insights.org/policy_briefs/understanding-and-fostering-social-cohesion/

Formarea si consolidarea__corectura.indd 169 15.04.2021 09:40:29

15. Jenson J., Defining and Measuring Social Cohesion, United Nations Research Institute for Social Development 2010. // https://www.files.ethz.ch/isn/151856/Jenson%20ebook.pdf
16. Fonseca X., Lukosch S., Brazier F. Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. În: Innovation: The European Journal of Social Science Research, Vol. 32, 2019, Nr. 2, p. 231–253. https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480
17. Юдина Т. Региональная социальная сплочённость как показатель качества жизни россиян: социологическое измерение. În: Ученые записки Забайкальского государственного университета. Серия: Социологические науки, 2013, p. 109.
18. Fenger M. Deconstructing social cohesion: towards an analytical framework for assessing social cohesion policies. În: Corvinus journal of sociology and social policy, Vol. 3, 2012, Nr. 2, p. 39–54.
19. Ionica D. Rolul coeziunii economice si sociale în dezvoltarea Uniunii Europene. În: Jurnalul Economic, Anul X, 2007, Nr. 24, p. 35.
20. Iațco M. Coeziunea socială și principiile politicii sociale. În: MOLDOSCOPIE, 2011, Nr.2 (LIII), p. 46.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 170 15.04.2021 09:40:29

CAPITAL SOCIAL ȘI COEZIUNE SOCIALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19

SOCIAL CAPITAL AND SOCIAL COHESION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Petru NEGURĂ, ***doctor în sociologie, conferențiar universitar,***
Lucia GAȘPER, ***doctor în psihologie,***
Mihai POTOROACĂ, ***cercetător științific***

Summary

This study presents an analysis of social cohesion and social capital, based on a mixed research, mainly on qualitative sources and qualitative methodology, in the context of the COVID-19 pandemic. The study captures a number of trends regarding some fundamental elements of social cohesion and social capital in the society of the Republic of Moldova: trust in state leadership institutions; the level of agreement in relation to the actions of the state authorities; the forms of social support and solidarity manifested by citizens; the level of cohesion perceived by complying with the dominant social norms, attitudes and perceptions towards a group at risk of marginalization (returned emigrants). In addition to these aspects, the article examines how the social processes observed during the pandemic and those anticipated after the COVID-19 pandemic are reflected in the respondents' discourse. The authors share the views of respondents that the COVID-19 pandemic offers to the civil society leaders and to the ruling elites an opportunity to learn positive coping strategies from this crisis by increasing the forms of social cohesion for the benefit of all citizens.

Keywords: *social cohesion, social capital, solidarity, trust, pandemic crisis, social support, thematic references, adjustment strategies.*

Perioada crizei cauzate de pandemia SARS-CoV-2/COVID-19, încă în desfășurare, este revelatoare asupra stărilor de spirit și comportamentelor cetățenilor din perspectiva coeziunii sociale și a capitalului social la nivelul societăților, dar și în interiorul diverselor comunități ce le constituie, în special în ceea ce privește manifestările de solidaritate, încredere, participare și incluziune socială. Cazul Republicii Moldova este interesant în ceea ce privește relația dintre anumiți indicatori ai coeziunii și capitalului social și modul în care a evoluat pandemia COVID-19.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 171 15.04.2021 09:40:29

Analiza acestui caz aruncă lumină asupra rolului coeziunii și capitalului social în contextul internațional al pandemiei. Republica Moldova se află printre țările din regiune care au raportat rate ridicate de infectare cu coronavirusul de tip nou SARS-CoV-2/COVID-19 și un număr mare de cazuri letale. La o populație de mai puțin de 3 milioane de locuitori (și de 3,5 milioane cu Transnistria), Republica Moldova înregistrează, la momentul scrierii acestui studiu (26.01.2020), 20.183 de cazuri de infecții cu COVID-19 și 475 de cazuri letale la un 1 milion de populație. Pentru comparație, în România vecină, acest raport este de 10.921 de cazuri de infecție și 333 de decese la 1 milion. În Ucraina sunt raportate 7.870 de cazuri de infectare și 146 de cazuri letale la 1 milion de locuitori. Dintre țările post-sovietice, doar Armenia a înregistrat un număr mai mare de cazuri de infectare (26.252), dar ceva mai puține cazuri letale (398) la 1 milion de locuitori. Unii experți independenți au criticat capacitatea redusă a sistemului medical de a face față pandemiei și în special numărul redus de teste efectuate (96.974 la 1 milion, comparativ cu 159.198 teste la 1 milion în România sau 243.000 în Germania – vezi *Tabelul 6*). În același timp, o parte semnificativă a populației consideră estimările oficiale exagerate și neagă gravitatea crizei, evitând sau chiar sfidând respectarea regulilor sanitare și de distanțare fizică.

În Republica Moldova, pandemia a surprins statul nepregătit, după cum au mărturisit înseși autoritățile, aducând în prim-plan un sistem de sănătate fragil și ineficient. În scurt timp după declararea situației de pandemie (în Republica Moldova, pe 7 aprilie), numărul de infectări a continuat să crească în sânul populației și, mai ales, în rândul personalului medical. Unii experți au criticat măsurile de carantină incoerente și ridicarea prematură a restricțiilor, care a dus la creșterea ratei de infectare. Parlamentul și Guvernul au inițiat un șir de măsuri legislative pentru a diminua efectele economice și sociale negative ale pandemiei. În mai multe din aceste legi și amendamente, de exemplu cele referitoare la sistemul de pensionare și de indemnizații sociale, referința la pandemia COVID-19 nu este explicită sau nu este făcută deloc. Totuși, în discursul public, referința la contextul pandemiei este nelipsită cu referire la orice inițiativă legislativă. Anumiți analiști și reprezentanți ai partidelor de opoziție au criticat caracterul calificat drept „populist" al unor măsuri, cum este programul „Prima Casă", un program subvenționat de creditare a tinerelor familii pentru procurarea unei locuințe, sau programul „Drumuri bune", ce își propune reparația

Formarea si consolidarea__corectura.indd 172 15.04.2021 09:40:29

drumurilor în țară. Ambele programe au fost inițiate de guvernarea precedentă și continuate de actuala guvernare, în ciuda criticilor care li s-au adus. De fapt, mai mulți analiști au constatat că modul în care Guvernul a gestionat criza sanitară și socioeconomică cauzată de pandemia COVID-19 a fost puternic influențat de contextul electoral al anului 2020. În noiembrie 2020 a fost programată alegerea președintelui Republicii Moldova. În acest sens, Guvernul a fost criticat că nu a aplicat restricții mai ferme, atunci când rata de infectare era în creștere, spre deosebire de alte țări din regiune și din lume. În contextul apropiatelor alegeri, orice inițiativă legislativă care urmărește să îmbunătățească condițiile de viață ale populației, fie ea venită din partea guvernării sau din partea partidelor de opoziție, este deseori etichetată drept „populistă" și nesustenabilă financiar.

Cazul Republicii Moldova este interesant din perspectiva comportamentelor sociale și a gradului de suport pe care l-a acordat societatea măsurilor guvernamentale pentru prevenirea răspândirii virusului și pentru diminuarea efectelor sociale și economice negative ale pandemiei. Societatea a manifestat coeziune și solidaritate în primele două sau trei săptămâni de la declararea începutului pandemiei (7 martie 2020) și de la instituirea stării de urgență (pe 17 martie 2020). Pe fundalul creșterii neliniștilor privind insecuritatea socioeconomică și a neîncrederii sporite față de instituțiile statului, manifestările pozitive de coeziune, solidaritate și participare au cedat locul unor manifestări de neîncredere și chiar de sabotare tacită a acțiunilor autorităților, în special cele care impun restricții de circulație și măsuri de distanțare fizică, percepute că ar contrazice interesele populației.

Sondajele de opinie realizate în Republica Moldova pe parcursul anului 2020 relevă o încredere scăzută în instituții. Încrederea în politicieni și autoritățile de stat a atins cote scăzute. Conform unui sondaj din mai 2020, 58% dintre respondenți nu au încredere în niciun politician (Watch-Dog, 2020). Încrederea în instituțiile de conducere a statului a scăzut brusc în 2015-2016 (încrederea în Guvern a scăzut de la 23% în 2012 la 7% în 2015), după frauda bancară de la sfârșitul anului 2014. Încrederea scăzută în instituțiile politice a alimentat neîncrederea ridicată în interpretarea oficială a evenimentelor în contextul primei faze a pandemiei COVID-19 și la o adeziune largă la scenarii conspiraționiste. Conform sondajului de opinie Watch-Dog și CBS-Axa din mai 2020, jumătate dintre respondenți ar admite că „virusul [COVID-19] nu este mai

Formarea si consolidarea__corectura.indd 173 15.04.2021 09:40:29

periculos decât o gripă obișnuită și totul se face intenționat pentru a distruge economia". De fapt, președintele Igor Dodon însuși a făcut o declarație similară cu privire la coronavirus într-un program pe Youtube. Mai mult, 32,7% dintre respondenții la acest sondaj sunt de acord cu afirmația că, „coronavirusul este un mit, de fapt nu există nici un virus periculos și totul în jur este o minciună". Un sondaj realizat în octombrie 2020 de Institutul de Politici Publice și compania de sondaje CBS-Axa arată un grad mai scăzut de scepticism față de existența virusului COVID-19. Astfel, 9,8% din respondenți consideră că pandemia COVID-19 este cu siguranță un mit, iar alții 15,9% cred că aceasta este „mai degrabă un mit". Trebuie să recunoaștem că, în urma unui șir de scandaluri de corupție la scară largă și în special a „furtului secolului" de la sfârșitul anului 2014, încrederea redusă în politicieni și structurile de stat apare drept o strategie explicabilă de apărare și *coping* împotriva unei guvernări care, în percepția unei părți a cetățenilor, și-a pierdut legitimitatea.

Pandemia a dezavantajat o parte importantă din cetățeni (în special muncitorii manuali și angajații din servicii), mai ales în perioada stării de urgență. Cercetarea prin chestionar realizată în iulie 2020 de Centrul de Sociologie și Psihologie a Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice de la Chișinău arată un sentiment înalt de insecuritate socioeconomică printre respondenți: 63,4% dintre respondenți au declarat că le este frică în mare și în foarte mare măsură că, în consecința pandemiei COVID-19, nu vor putea asigura familia cu produse de primă necesitate, 67,3% dintre respondenți au mărturisit că le este frică că nu vor face față cheltuielilor pentru serviciile comunale, iar 47,8% că își vor pierde locul de muncă. Este de remarcat că persoanele cu studii primare sau gimnaziale împărtășesc nivelul cel mai înalt de frică de a nu putea asigura familia cu produse de primă necesitate – 72,7%, față de 58,6% printre respondenții cu studii superioare. Scepticismul față de gravitatea sau chiar existența pandemiei COVID-19, fenomen întâlnit și în alte societăți, ar putea fi explicat, în cazul Republicii Moldova, prin gradul înalt de neîncredere al cetățenilor față de instituțiile statului, dar și drept un mecanism de apărare față de efectele nefaste asupra securității lor socioeconomice. Una din ipotezele de lucru ale acestui articol este că gradul de recunoaștere sau de negare a gravității și existenței pandemiei COVID-19 este într-o relație de dependență de statutul socioeconomic, de nivelul de studii al respondenților și de gradul de încredere în instituțiile de conducere ale statului.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 174 15.04.2021 09:40:29

În acest studiu ne propunem să examinăm evoluția manifestărilor de coeziune socială/ capital social în contextul pandemiei COVID-19. Relația dintre capitalul social/ coeziune socială și evoluția ratei de infectare cu SARS-CoV-2 a fost analizată în multiple studii, pe parcursul celei de a doua jumătăți a anului 2020. În cercetarea noastră am aplicat unele concepte și am adoptat anumite elemente teoretice și metodologice dezvoltate și aplicate în studiile recente. Totodată, ne-am propus să adaptăm aceste modele teoretice și concepte la specificul realității din Republica Moldova. Vom discuta pertinența teoretică a unor concepte teoretice, aplicate cazului Republicii Moldova. Între altele, vom aborda critic conceptul de capital social în relație cu anumite comportamente sociale în contextul pandemiei, punând accentul pe dimensiunea percepției insecurității socioeconomice și a inegalităților sociale.

Majoritatea studiilor consacrate analizei capitalului și/sau a coeziunii sociale în contextul pandemiei COVID-19 și altor epidemii au analizat date cantitative, în special au corelat anumiți indici ai capitalului social/ coeziunii sociale, cum este participarea la vot, cu rata de infectare sau cu anumiți indicatori ai comportamentelor sociale în perioada pandemiei.

Cercetarea de față propune o analiză în baza unei metodologii mixte, concentrându-se în a doua parte pe surse calitative și anume pe rezultatele analizei interviurilor aprofundate realizate cu 95 de persoane pe un eșantion nereprezentativ. Interviurile au fost realizate de cercetătorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în iunie 2020 (a se vedea mai jos detalii metodologice despre realizarea interviurilor și analiza datelor). Rezultatele analizei calitative a datelor sunt coroborate cu anumite rezultate ale unei anchete prin chestionar realizată de același Centru de cercetare în iulie 2020 în baza unei cercetări extinse despre coeziune socială în Republica Moldova[1]. Studiul nostru își propune să analizeze percepțiile, viziunile, interpretările și soluțiile elaborate de respondenții interviurilor aprofundate și ai anchetei cantitative

[1] Subiectul cercetării reprezintă un aspect al temei proiectului de cercetare instituțional al Centrului de Sociologie și Psihologie Socială pentru perioada 2020-2024 „Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană", codul proiectului: 15.817.06.13F.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 175 15.04.2021 09:40:29

prin chestionar în privința evoluției pandemiei și a impactului acesteia asupra coeziunii sociale din Republica Moldova. Indicii cantitativi vor fi discutați și contextualizați în lumina rezultatelor calitative obținute.

Notă metodologică

Autorii acestui studiu au realizat în mai 2020, cu colegii de la Centrul Sociologie și Psihologie Socială (CSPS) al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (ICJPS) din Republica Moldova, o anchetă calitativă prin aplicarea interviului aprofundat, semi-directiv, cu 95 de subiecți. Interviurile de cercetare au fost aplicate pe baza unui ghid de interviu elaborat de către echipa de cercetători de la CSPS în jurul a câtorva blocuri tematice, pornind de la un șir de indicatori privind coeziunea socială, și anume: identitate și apartenență, rețele sociale și participare, încredere, suport și solidaritate socială, norme integrative și securitate socioeconomică [1]. Ghidul de interviu conține și câteva întrebări care vizează stările de spirit, comportamentele și transformările sociale în perioada pandemiei COVID-19. Interviurile transcrise au fost analizate în echipă după modelul „grounded theory", cu ajutorul programului de analiză a datelor calitative NVivo-10 [2], [3]. În cadrul acestui model metodologic a fost analizată distribuția categoriilor tematice (teme și subteme), a conceptelor și construcțiilor teoretice și ideologice în funcție de genul, mediul de reședință, statutul socio-ocupațional, vârsta și apartenența etnică a participanților la interviu.

Unul din criteriile de selecție a respondenților, determinat în urma discuțiilor în cadrul echipei de cercetare, a fost ca respondenții să aibă un statut formal sau informal de lider în comunitățile lor și/sau în societate. Scopul acestei selecții a fost de a produce un corpus de informații calitative, formulate de lideri și experți în domeniile și în comunitățile lor. Eșantionul a fost structurat în funcție de genul, mediul de reședință, statutul socio-ocupațional, vârsta și apartenența etnică a respondenților, după cum urmează. După gen/sex, eșantionul este constituit de 41 respondente femei și 54 respondenți bărbați. După vârstă, eșantionul este structurat în funcție de 6 categorii de vârstă: 16-25 ani (n=6), 26-35 ani (n=22), 36-45 ani (n=21), 46-55 ani (n=17), 56-65 ani (n=20) și 66-75 ani (n=8). După mediul de reședință al participanților, au fost generate trei categorii ale eșantionului: zona rurală (n=21), zonă urbană – fără municipiul Chișinău (n=37) și municipiul Chișinău (n=37). În funcție de statutul ocupațional, eșantionul este împărțit în următoarele subgrupe: angajați din sectorul

Formarea si consolidarea__corectura.indd 176 15.04.2021 09:40:30

public (n=44), angajați din sectorul privat (n=20), angajați din sectorul public și privat (n=2), angajați din sectorul non-guvernamental (n=18), autoangajați (n=6), pensionari (n=4) și neangajați (n=1). A fost luat în considerație și apartenența etnică a respondenților. Astfel, eșantionul este format din următoarele subgrupe etnice: moldoveni/români (n=78), ucraineni (n=3), ruși (6), găgăuzi (n=4), evrei (n=1), bulgari (n=3). Din punctul de vedere al nivelului de studii, marea majoritate a respondenților au studii superioare (n=87), dintre care trei respondenți au grad doctoral, șapte respondenții au studii medii și un respondent este student. Ținem să specificăm că echipa de cercetare nu a avut ambiția de a selecta un eșantion reprezentativ la nivel național. Din acest motiv, anumite subgrupe sunt suprareprezentate și anume persoanele cu studii superioare, persoanele de apartenență etnolingvistică moldoveni/români, persoanele angajate în sectorul public și cel non-guvernamental și, într-o măsură mai mică, bărbații. Cu fiecare dintre participanții la cercetare a fost agreat în mod verbal un acord de participare la cercetare, cu obligația asumată de cercetători de a respecta anonimatul și confidențialitatea datelor personale.

Datele calitative obținute prin analiza interviurilor sunt coroborate cu unele rezultate ale anchetei prin chestionar realizată în iulie 2020. Această cercetare a fost realizată pe un eșantion reprezentativ la scară națională, probabilistic și stratificat de 1202 de subiecți adulți. Ca și în cazul interviurilor aprofundate, chestionarul a fost structurat pe câteva compartimente ce conțin întrebări formulate în baza principalilor indicatori ai coeziunii sociale, menționați mai sus. Printre întrebările prezente în chestionar au fost și câteva referitoare la criza pandemică: 5 întrebări se referă la fricile ce pot apărea în condițiile pandemiei, iar o întrebare și-a propus să evalueze gradul de satisfacție față de modul în care autoritățile moldovene au gestionat pandemia COVID-19.

Pentru analiza încrederii instituționale, autorii au utilizat datele Barometrului Opiniei Publice realizat de Institutul de Politici Publice și CBS-Axa în octombrie 2020 pe un eșantion reprezentativ la scară națională, stratificat, probabilistic și bistadial de 1124 de respondenți adulți.

Cadrul teoretic

În acest studiu am aplicat conceptul de coeziune socială în cadrul teoriei calității sociale elaborată de W. Beck, Y. Berman, D. Phillips și alții [1], [4], [5], [6]. Din perspectiva teoriei calității sociale și altor elaborări teoretice, coeziunea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 177 15.04.2021 09:40:30

socială exprimă natura relațiilor sociale bazate pe apartenență, solidaritate, încredere, valori și norme împărtășite. Shiefer și Van Der Noll [7, p. 592] definesc conceptul de coeziune socială drept un „atribut descriptiv al unei colectivități, ce indică calitatea conviețuirii colective". Această definiție a conceptului este coerentă cu înțelegerea adusă de Chan et al. [8]. Potrivit acestor cercetători, „coeziunea socială este o stare de fapt în ceea ce privește interacțiunile „pe verticală" (între cetățeni/comunități/asociații, pe de o parte, și structurile statului, pe de altă parte) și „pe orizontală" (între diverși cetățeni/comunități/asociații, în funcție de diferite categorii transversale) între membrii societății, caracterizată printr-un set de atitudini și norme care includ încrederea, sentimentul de apartenență și dorința de a participa și de a ajuta, precum și manifestările lor comportamentale" [8, p. 290]. Inspirați de modelul calității sociale, ne vom axa pe două componente ale coeziunii sociale considerate centrale: solidaritate și încredere, și totodată pe altele două, considerate secundare: participare și incluziune socială.

În acest studiu ne referim, de asemenea, la conceptul de capital social, dezvoltat de Robert Putnam, James S. Coleman, Pierre Bourdieu și de alți cercetători [9], [10], [11], [12]. Acest concept este definit de Putnam după cum urmează: „Prin analogie cu noțiunile de capital fizic și capital uman – instrumente și instruire care sporesc productivitatea individuală –, „capitalul social" se referă la trăsături ale organizării sociale, cum ar fi rețelele, normele și încrederea socială care facilitează coordonarea și cooperarea în beneficiul reciproc" [9]. Din această perspectivă, elementele principale ale capitalului social sunt încrederea socială (pe orizontală și pe verticală, adică între semeni și față de instituții), relațiile de suport din interiorul comunităților (în relații pe orizontală de tip „bonding") și între comunități (în relații transversale de tip „bridging", prin capacitatea de acțiune colectivă și asociativă), participarea civică și politică a cetățenilor și adeziunea la normele sociale dominante [9], [10], [13]. Unele studii sugerează că un capital social ridicat este asociat pozitiv cu o dezvoltare economică superioară, cu un nivel ridicat de sănătate și cu o adeziune extinsă a cetățenilor la valorile democratice [10], [14].

Sprijinindu-se pe elaborările teoretice ale lui Pierre Bourdieu, alți cercetători au atenționat că anumite aspecte ale capitalului social sunt corelate cu diverse forme de inegalități socio-economice și culturale [15]. Aceste studii au demonstrat că, comunitățile cu un capital social scăzut sunt și cele mai deza-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 178 15.04.2021 09:40:30

vantajate din punct de vedere socio-economic. Persoanele și grupurile sărace și dezavantajate din punct de vedere socio-economic și cultural au un acces limitat la asociații civice și instituții publice și beneficiază de o rețea de suport social fragil [15], [16], [17], [18].

Coeziune socială, capital social în contextul pandemiei: o analiză a literaturii

Literatura despre coeziune socială și capital social a cunoscut o reviviscență în contextul pandemiei COVID-19. Mai multe cercetări sugerează că rata de infectare și de mortalitate în urma COVID-19 a fost mai ridicată în țările și regiunile cu un capital social scăzut [19], [20], [21], [22], [23], [24], [25], [26], [27].

O literatură vastă studiază importanța capitalului social, a coeziunii sociale, a suportului social și a capitalului uman în administrarea cataclismelor sociale și pandemiilor [19], [20]. Studiile au demonstrat că societățile dotate cu un capital social înalt contribuie la promovarea sănătății publice [21], [23], [28]. Capitalul social ridicat, manifestat între altele printr-un nivel sporit de încredere socială și o rețea robustă de suport social, a contribuit la prevenirea răspândirii epidemiilor SARS, Ebola, Zika și HIV-SIDA [22], [29], [30], [31].

Mai multe studii au demonstrat legătura dintre anumiți indicatori ai capitalului social și reușita combaterii și prevenirii răspândirii coronavirusului de tip nou SARS-CoV-2/ COVID-19 [19], [20], [21], [22], [23], [24], [25], [26], [27].

Unele studii arată că un capital social ridicat, definit prin nivelul de aderare colectivă la norme, valori și încredere, favorizează un grad mai înalt de cooperare a populației civile cu autoritățile statului și organizațiile societății civile în combaterea pandemiei și astfel previne răspândirea virusului [21].

Capitalul social, definit prin încredere socială și relații de tip „bonding" și „bridging", contribuie la respectarea regulilor sanitare și de distanțare fizică [22]. Un capital social ridicat poate spori capacitatea comunităților de a preveni, combate și controla criza creată de pandemie, dar și să se recupereze în urma crizei [22]. Un capital social sporit ar putea scădea cu între 10 și 30% rata de infectare cu COVID-19 [26], [22]. În țările în care nu s-au adoptat măsuri ferme în privința izolării sociale, în martie și aprilie 2020, coeziunea comunităților a avut un rol pozitiv în prevenirea răspândirii virusului [24], [25]. Unii cercetători sugerează că în regiunile cu capital social scăzut ar trebui să se introducă reguli sanitare mai stricte [26]. Pe termen lung este nevoie ca guvernele să in-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 179 15.04.2021 09:40:30

vestească în capitalul social [21], [26], [24]. Totuși, creșterea încrederii instituționale este realizată în timp, prin acțiuni coerente, asidue și de bună credință ale Guvernului și instituțiilor statului [32].

Bian et al. [27] elaborează un concept nou, pe care îl numește „capitalul social de combatere a virusului" (CSCV). Potrivit autorilor, „capitalul social de combatere a virusului este definit de nivelul de intensitate și extindere a relațiilor sociale în condiții de izolare fizică în timpul pandemiei COVID-19." Potrivit acestui studiu, un exemplu de societăți cu un CSCV ridicat îl reprezintă anumite țări asiatice cum este China. Studiul enumeră trei elemente constitutive ale CSCV: condițiile de izolare fizică, valorile centrate pe familie și existența unor legături sociale distante întreținute prin comunicare la distanță [27]. De asemenea, existența unor rețele informale de suport social reprezintă un aspect important al CSCV. Capacitatea de coping și reziliență psihologică constituie, de asemenea, factori importanți ai CSCV [27].

Zeynep Tufekci, care a studiat mișcarea de protest din Hong Kong înainte de pandemie, susține că succesul remarcabil al Hong Kong-ului în limitarea răspândirii virusului în martie și aprilie 2020 nu se datorează unei politici guvernamentale eficiente, ca în cazul Coreei de Sud sau Taiwanului, ci mai degrabă unei acțiuni civice autoorganizate, bazată pe o infrastructură civică și o capacitate organizatorică dezvoltată în timpul mișcării de protest din 2019 [33].

Totuși, rolul capitalului social în contextul pandemiei poate fi atât unul pozitiv, cât și unul negativ [34]. De asemenea, nu în toate cazurile și nu toate formele de capital pot contribui pozitiv la depășirea situației de criză. Coleman sugera că anumite forme de capital social ar putea fi dăunătoare pentru unele comunități și persoane, inclusiv prin aprofundarea unor inegalități [11], [19], [22].

Capitalul social de tip „bonding" (intracomunitar) nu a contribuit în unele regiuni la prevenirea răspândirii COVID-19, ci, dimpotrivă, ar fi dus la creșterea numărului de infectări. Unii cercetători susțin că în țările unde există legături intergenerațională puternice, răspândirea virusului a fost devastatoare [24].

Situațiile de criză majoră, dezastrele, cataclismele, pot mobiliza societățile, pot fortifica sentimentul apartenenței la grup și pot crea solidarități între persoane necunoscute, potrivit unor studii. Aceste evenimente pot facilita o coeziune pe termen mediu și lung [35]. Menținerea legăturilor sociale constituie un factor puternic de reziliență în vremuri de criză. Însă, aceste manifestări de solidaritate pot diminua, dacă o parte importantă din societate nu se simte

Formarea si consolidarea__corectura.indd 180 15.04.2021 09:40:30

în aceeași măsură vulnerabilă și nu respectă regulile, sau dacă administrarea crizei produce sau adâncește anumite inegalități [35].

În mod paradoxal, purtarea măștii și respectarea distanțării fizice și altor reguli sanitare devin expresia solidarității și altruismului [36]. Izolarea socială afectează calitatea vieții și sănătatea persoanelor [35].

Mai multe studii arată că tulburarea de stres posttraumatic, apărute în urma izolării, se agravează dacă personalitatea resimte un deficit de suport social din partea semenilor și în cazul percepției unei coeziuni sociale sau de grup slabe. La nivel grupal și organizațional, experiențele negative asociate cu consecințele pandemiei declanșează dinamici de grup multidirecționale. Pe de o parte, acestea pot spori coeziunea grupului în fața pericolului comun, pe de altă parte, ele ar putea împiedica luarea deciziilor în grup și comunicarea, accentuând tendințele conservatoare ale grupului sau, dimpotrivă, operând strategii de comportament riscant [37].

Conform unor studii, încrederea socială, în special încrederea în instituții, este unul din componentele cele mai semnificative ale coeziunii și capitalului social care au contribuit la prevenirea răspândirii virusului. Conformarea la regulile de izolare depinde de nivelul de încredere în decidenți [38], [39]. Încrederea în guvernare este un factor determinant important asupra conformării la regulile de carantină [38]. Unul din studii susține că mobilitatea persoanelor începând cu mijlocul lunii martie 2020 a fost semnificativ mai redusă în țările cu o rată de încredere în guvernare sporit față de guvernare și decidenți [38]. Astfel, cheia succesului de combatere a COVID-19 în Germania sunt deciziile de politică raționale ale guvernului combinate cu încrederea populației în guvernare [30], [38]. La polul opus se află modul în care pandemia a fost administrată în SUA, țară prosperă, cu instituții puternice, cu nivel de viață ridicat, dar cu un nivel scăzut de încredere în guvernare și oameni de știință [32].

Potrivit unui alt studiu, conformarea la regulile izolării și distanțării fizice corelează pozitiv cu încrederea în presă și, într-o măsură mai mică, cu încrederea în știință, medicină și guvernare [39]. Doi indicatori importanți ai capitalului social – încrederea instituțională în serviciile de sănătate și încrederea generalizată – par a fi asociați independent cu intenția de acceptare a vaccinării împotriva virusului A(H1N1) în 2009 [48]. Alți factori care afectează conformarea la regulile sanitare și privind distanțarea fizică sunt percepția riscurilor, deprivarea socioeconomică, responsabilitatea și încrederea socială și atitudini-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 181 15.04.2021 09:40:30

le privind gravitatea virusului [39]. Totodată, regulile nepractice, neaplicabile și ambigue conduc spre efecte contrarii [35].

Potrivit unor analize, pandemia COVID-19 a favorizat nu doar manifestări de solidaritate, ci a adâncit un șir de inegalități sistemice. Pandemia a exacerbat inegalitățile accesului la resurse publice și a concentrat riscul în jurul grupurilor vulnerabile [40], [41]. Grupurile vulnerabile din punct de vedere social au devenit acum vulnerabile și din punct de vedere sanitar [46]. Cercetările arată că diferite grupuri de persoane sunt expuse unui risc diferențiat în fața COVID-19 [47]. Un șir de factori non-medicali (sociali) influențează starea de sănătate, în special statutul socioeconomic, nivelul și reușita studiilor, șomajul și discriminarea sistemică [46]. Muncitorii manuali și angajații din sfera serviciilor, nemaivorbind de cei din serviciile medicale, au fost cel mai expuși riscului de infectare [41]. S-a constatat, de asemenea, că serviciile de întreținere și de îngrijire medicală și socială, puternic feminizate în majoritatea societăților, sunt cele mai expuse riscului de infectare [40].

Pandemia COVID-19 a fost, după cum sugerează unele studii, un teren fertil pentru marginalizarea și persecutarea grupurilor minoritare, inclusiv a migranților. Migranții și alte grupuri marginalizate au devenit țapi ispășitori pentru răspândirea virusului [34]. Crizele sanitare, cum este pandemia COVID-19, produc frici care dezvăluie fracturi sociale și politice în interiorul societății și comunităților. Acestea produc la rândul lor reacții discriminatorii pe criteriu de rasă și pe baza altor criterii [42]. Astfel, un studiu a arătat că în Rusia pandemia a făcut situația persoanelor migrante mai vulnerabilă [43].

După cum sugerează studiile discutate în această analiză a literaturii, societățile cu un capital social și coeziune socială ridicate în parametrii principali de încredere, participare și solidaritate, au fost mai eficiente în prevenirea răspândirii virusului și în combaterea efectelor negative ale pandemiei în domeniul social și economic. Totodată, pandemia COVID-19 a scos în evidență anumite inegalități sociale sistemice. Inegalitățile sociale și formele de deprivare socială sunt considerate expresii ale unui capital social și calitate socială scăzute.

În cele ce urmează vom analiza comportamentele din perspectiva percepțiilor și descrierilor subiecților intervievați pentru a discuta modurile în care societatea din Republica Moldova a făcut față pandemiei COVID-19 într-o fază incipientă a acesteia. Datele cantitative privind încrederea instituțională și satisfacția privind acțiunile autorităților de prevenire a pandemiei și efectelor acesteia va fi urmată de o analiză a interviurilor pe câteva direcții tematice în cadrul teoretic al coeziunii sociale și capitalului social.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 182 15.04.2021 09:40:30

Prezentarea rezultatelor privind atitudinea respondenților față de gestionarea pandemiei COVID-19: o analiza a răspunsurilor în cercetarea cantitativă

În secțiunea ce urmează vom analiza gradul de satisfacție al respondenților la cercetarea cantitativă realizată de CSPS-ICJPS în privința modului în care a fost administrată criza cauzată de pandemia COVID-19 în funcție de câteva variabile, precum vârsta, nivelul de educație, mediul de reședință, intenția de participare la vot, încrederea în instituțiile politice și încrederea în mass-media din diverse țări și mijloacele de informare folosite mai des. Pentru a ușura analiza, am grupat răspunsurile la întrebarea *„În ce măsură sunteți satisfăcut de faptul cum autoritățile din Republica Moldova au gestionat pandemia COVID-19?"* în două categorii: cei care sunt în mare măsură și în foarte mare măsură mulțumiți; cei care sunt puțin mulțumiți sau deloc mulțumiți.

Tabelul 1. **Satisfacția față de gestionarea pandemiei în funcție de criteriile socio-demografice (vârstă, nivel de studii și mediul de reședință)**

		Satisfacţia faţă de gestionarea pandemiei	
		În mare sau în foarte mare măsură	Deloc sau în mică măsură
Vârsta	18-24	14,2%	85,8%
	25-29	15,1%	84,9%
	30-39	16,5%	83,5%
	40-49	20,3%	79,7%
	50-64	20,7%	79,3%
	65 +	30,3%	69,7%
Nivelul de educație	Studii primare/gimnaziale	23,4%	76,6%
	Studii secundare/liceu	17,4%	82,6%
	Studii profesionale/tehnice/ vocaționale	19,1%	80,9%
	Studii superioare/doctorat	17,6%	82,4%
Mediul de reședință	Rural	18,1%	81,9%
	Urban	20,4%	79,6%
Total		19,25%	80,75%

Formarea si consolidarea__corectura.indd 183 15.04.2021 09:40:30

Analiza de corelație prin aplicarea testului Chi-pătrat arată că există asocieri semnificative din punct de vedere statistic dintre satisfacția față de gestionarea pandemiei și vârsta respondenților (p<0,01). Observăm că satisfacția față de modul în care autoritățile au gestionat criza crește odată cu vârsta. Respondenții din categoria 18-24 ani sunt mulțumiți de acțiunile autorităților într-o proporție de 14,2%, iar cei din categoria 65+ sunt mulțumiți într-o pondere dublă de 30,3%. Nu găsim, însă, asocieri semnificative pentru variabila nivelul de educație (p=0,327) și mediul de reședință (p=0,304). Putem totuși constata că respondenții cu studii primare sau gimnaziale sunt ceva mai mulțumiți decât alte categorii (23,4%).

Am analizat, de asemenea, corelația dintre satisfacția față de gestionarea pandemiei și intenția de participare la alegeri a respondenților (*Tabelul 2*).

***Tabelul 2*. Intenția de a participa la apropiatele alegeri și satisfacția față de administrarea pandemiei COVID-19 de către autorități[2]**

	Intenţia de a participa la apropiatele alegeri					
	Sunt absolut sigur că m-aș duce	Sunt sigur că m-aș duce	Probabil că m-aș duce	Probabil că nu m-aş duce	Sunt sigur că nu m-aș duce	Nu știu/ non răspuns
În mare sau în foarte mare măsură satisfăcuți	31,9%	34,1%	17,5%	2,6%	8,3%	5,7%
Deloc sau în mică măsură satisfăcuți	23,4%	28,9%	29,5%	6,3%	4,6%	7,3%

Respondenții satisfăcuți de acțiunile autorităților au o siguranță mai mare că vor participa la următoarele alegeri – 66% dintre respondenți sunt satisfăcuți, în comparație cu cei nemulțumiți – 52,3%. Cei care nu sunt mulțumiți de acțiunile autorităților sunt mai puțin hotărâți că vor participa la alegeri. Rezultatele sunt semnificative din punct de vedere statistic (testul Chi-pătrat de asociere).

De asemenea, am corelat gradul de satisfacție față de gestionarea pandemiei cu nivelul de încredere în instituțiile politice ale statului și față de mass-media (*Tabelul 3*).

[2] Datele au fost colectate în iulie 2020.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 184 15.04.2021 09:40:30

***Tabelul 3*. Încrederea în instituții și satisfacția față de gestionarea pandemiei COVID-19**

		Satisfacţia faţă de gestionarea pandemiei		
		În mare sau în foarte mare măsură	Deloc sau în mică măsură	Semnificația Testului Chi-Square
Parlament	Deloc sau puțină încredere	15,9%	84,1%	P<0,001 Semnificativ
	Oarecare sau multă încredere	27,8%	72,2%	
	NȘ/NR	37,2%	62,8%	
Guvern	Deloc sau puțină încredere	14,4%	85,6%	P<0,001 Semnificativ
	Oarecare sau multă încredere	29,0%	71,0%	
	NȘ/NR	36,4%	63,6%	
Președinție	Deloc sau puțină încredere	12,7%	87,3%	P<0,001 Semnificativ
	Oarecare sau multă încredere	26,3%	73,7%	
	NȘ/NR	21,4%	78,6%	
Mass-media	Deloc sau puțină încredere	18,8%	81,2%	P=0,957 Nesemnificativ
	Oarecare sau multă încredere	19,3%	80,7%	
	NȘ/NR	20,0%	80,0%	
Biserică	Deloc sau puțină încredere	22,4%	77,6%	P<0,001 Semnificativ
	Oarecare sau multă încredere	16,1%	83,9%	
	NȘ/NR	34,2%	65,8%	

După cum se poate vedea din *Tabelul 3*, respondenții care au încredere în Parlament, Guvern și Președinție sunt nemulțumiți într-o măsură mai mică de acțiunile autorităților în administrarea crizei pandemice. Astfel, dintre respondenții care nu au deloc sau puțină încredere în Guvern, 85,6% nu sunt deloc sau sunt în mică măsură satisfăcuți de modul în care autoritățile administrează pandemia, pe când cei care au oarecare sau multă încredere în Guvern, sunt nesatisfăcuți

Formarea si consolidarea__corectura.indd 185 15.04.2021 09:40:30

în proporție de 71,0% gestiunea pandemiei. O situație inversă are loc în cazul respondenților care au încredere în instituția Bisericii. Cei care au oarecare sau multă încredere în Biserică sunt nesatisfăcuți în proporție mai mică (77,6%), pe când cei care nu au deloc sau puțină încredere în Biserică, 77,6% sunt nesatisfăcuți de modul în care autoritățile gestionează pandemia. Nu găsim diferențe semnificative între cei care au sau nu au încredere în mass-media în ceea ce privește nivelul de satisfacție al respondenților față de administrarea pandemiei.

Am analizat, de asemenea, dacă și în ce măsură sursele principale de informare corelează cu satisfacția față de gestiunea crizei pandemice.

Tabelul 4. **Principalele surse de informare și satisfacția față de gestiunea crizei COVID**

	Satisfacţia faţă de gestionarea pandemiei	
	În mare sau în foarte mare măsură	Deloc sau în mică măsură
Din emisiunile televiziunii moldovenești, radio	20,0%	80,0%
Din emisiunile televiziunii românești (europene), radio	18,3%	81,7%
Din emisiunile televiziunii ruse, radio	26,0%	74,0%
Din noutățile ziarelor, revistelor din Republica Moldova	19,2%	80,8%
Din noutăţile de pe site-urile informaţionale din internet	19,8%	80,2%
Din noutăţile de pe reţelele de socializare	15,1%	84,9%
Din comunicarea personală cu prietenii, rude, colegi	15,7%	84,3%

Observăm că respondenții care se informează din emisiunile TV și radio din Rusia (26%) și cei care se informează din sursele media din Republica Moldova (20%) sunt mai mulțumiți de modul în care autoritățile moldovene administrează pandemia COVID-19 (*Tabelul 4)*. Respondenții care se informează din comunicare personală cu prietenii, rude, colegi (15,7%) și cei care se informează de pe rețelele de socializare sunt mulțumiți într-o măsură mai mică de performanțele autorităților în gestionarea crizei (15,1%).

Așadar, rezultatele cercetării prin chestionar indică asupra faptului că respondenții împărtășesc în general un grad ridicat de nemulțumire față de mo-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 186 15.04.2021 09:40:30

dul în care autoritățile au administrat pandemia COVID-19 până în momentul cercetării. Peste 80% sunt nemulțumiți și doar 19% sunt satisfăcuți de administrarea pandemiei. Analizele de corelație sugerează că respondenții tineri sunt cei mai nemulțumiți, iar nivelul de mulțumire crește odată cu vârsta. Se observă că respondenții satisfăcuți de acțiunile autorităților au o siguranță mai mare că vor participa la următoarele alegeri. Totodată, respondenții care au o mai mare încredere în instituțiile statului sunt puțin mai satisfăcuți de modul în care pandemia este administrată. În sfârșit, respondenții care se informează din emisiunile TV și radio din Rusia și din sursele media din Republica Moldova sunt ceva mai mulțumiți de modul în care autoritățile moldovene administrează pandemia COVID-19. Totodată, respondenții care se informează în cercul de prieteni, rude, colegi și cei care se informează de pe rețelele de socializare sunt mai nemulțumiți decât cei care se informează din sursele media tradiționale.

Scepticismul COVID-19 în funcție de încrederea în Guvern și Parlament, nivelul socioeconomic și nivelul de educație al respondenților

Potrivit sondajelor Barometrul Opiniei Publice, realizate de Institutul de Politici Publice în parteneriat cu compania de sondaje CBS-Axa pe un eșantion reprezentativ la scară națională de 1124 de respondenți adulți, încrederea în Guvern a evoluat nesemnificativ în Republica Moldova – de la 23% în noiembrie 2012 la 23% în octombrie 2020. Încrederea în Parlament a rămas relativ stabilă, evoluând de la 19% în 2012 la 16% în 2020. Totuși, în contextul fraudei bancare de la sfârșitul anului 2014, rata de încredere a atins cote minime, ajungând la 7% încredere în Guvern în 2015 și 9% în 2016, în timp ce încrederea în Parlament a scăzut la cota de 6% în 2015 și de 6% în 2016 (vezi *Tabelul 5*).

***Tabelul 5*. Încrederea în Guvern și Parlament în Republica Moldova (2012-2020)**

	XI. 2012	XI. 2013	XI. 2014	XI. 2015	X. 2016	XI. 2017	XI. 2018	XII. 2019	VI. 2020	X. 2020
Guvern	23%	16%	28%	7%	9%	16%	19%	28%	20%	23%
Parlament	19%	14%	24%	6%	6%	11%	13%	24%	17%	16%

*Sursa***:** BOP, IPP & CBS-Axa, octombrie 2020.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 187 15.04.2021 09:40:30

Nivelul de încredere instituțională în Republica Moldova, în special încrederea în Guvern, Parlament și Președinție, este unul relativ scăzut, în special în raport cu România (încrederea în Guvern este de 34%, iar în Parlament 27%, conform datelor Eurobarometrului din iulie-august 2020) și, în general, cu țările Uniunii Europene (încrederea în Guvern este de 40%, iar în Parlament 36%, conform datelor Eurobarometrului din iulie-august 2020, datele reprezintă media pentru țările europene).

Nivelul de încredere instituțională este, însă, analog cu cel din țările din regiune: Ucraina, Georgia, Armenia (*Tabelul 6*), cu excepția creșterii bruște a încrederii în instituțiile statului în Armenia în 2019, în urma schimbării de guvernare din această țară.

***Tabelul 6*. Încrederea în instituții și datele privind combaterea pandemiei COVID-19 în Republica Moldova, România, Ucraina și Armenia**

	Cazuri la 1 mil. de locuitori (26.10.2020)	Decese la 1 mil. de locuitori (26.10.2020)	Teste la 1 mil. locuitori	Încredere în guvern		Încredere în parlament	
Republica Moldova	20.183	475	96.974	28% (dec. 2019)	23% (oct. 2020)	24% (dec. 2019)	16% (oct. 2020)
România	10.921	333	159.198	30% (nov. 2019)	34% (aug. 2020)	31% (nov. 2019)	27% (aug. 2020)
Ucraina	7.870	146	69.307	28% (feb. 2020)	21,1% (iul. 2020)	27,9% (feb. 2020)	18,6% (iul. 2020)
Armenia	26.252	398	127.264	21% (2017)	71% (2019)	12% (2017)	39% (2019)

Sursa: Datele au fost calculate/preluate din mai multe surse, acestea sunt prezentate în nota de subsol[3].

[3] Datele privind statistica legată de pandemia COVID-19 sunt preluate de pe sursa: https://www.worldometers.info/coronavirus/
Datele privind încrederea în instituții au fost preluate din: BOP, IPP & CBS-Axa, octombrie 2020; Standard Eurobarometer 93, July-August 2020; https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2020; Caucasus Barometer 2019 regional dataset (Armenia and Georgia).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 188 15.04.2021 09:40:30

Mai multe studii au indicat o anumită relație dintre nivelul de încredere instituțională și rata de infectare din mai multe țări [38], [39]. Deși putem observa anumite tendințe în această privință, studiul nostru nu a putut demonstra vreo asociere semnificativă statistic dintre variabilele menționate mai sus pe cazul Republicii Moldova și mai multor țări din regiune. Totuși, datele expuse în *Tabelul 7* ne pot sugera că încrederea instituțională ar putea fi un factor de capital social / coeziune socială ce ar exercita o influență asupra reușitei prevenirii răspândirii coronavirusului de tip nou alături de alți factori, cum ar fi participarea politică și civică, formele de solidaritate socială, adeziunea la normele colective dominante și sentimentul de securitate socioeconomică.

***Tabelul 7*. Sinteza răspunsurilor privind credința că pandemia COVID-19 există sau este mit, în funcție de încrederea în Guvern și Parlament, nivelul socioeconomic, nivelul de educație și cunoașterea personală a unei persoane testată pozitiv COVID-19**

		Pandemia COVID-19 mai degrabă există sau cu siguranță există	Pandemia COVID-19 mai degrabă este un mit sau cu siguranță este un mit	NȘ/NR	Valoarea pragului de semnificație Chi-Square Test
Încrederea în Guvern	Foarte multă sau oarecare încredere	80,8%	16,5%	2,7%	p<0,001
	Puțină sau deloc încredere	64,8%	28,6%	6,7%	
Încrederea în Parlament	Foarte multă sau oarecare încredere	78,5%	17,4%	4,1%	p<0,01
	Puțină sau deloc încredere	66,5%	27,3%	6,2%	
Nivel socio-economic	Scăzut	57,9%	33,6%	8,5%	p<0,001
	Mediu	69,5%	25,3%	5,2%	
	Înalt	76,9%	18,3%	4,8%	
Nivelul educației	Scăzut	54,5%	36,6%	9,0%	p<0,001
	Mediu	65,0%	28,9%	6,2%	
	Înalt	83,5%	12,1%	4,4%	
Cunoașteți personal pe cineva care a fost testat pozitiv cu COVID 19?	Da	84,0%	9,8%	6,2%	p<0,001
	Nu	61,7%	32,7%	5,6%	

Sursa: Calculat în baza datelor oferite de BOP, IPP & CBS-Axa, octombrie 2020.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 189 15.04.2021 09:40:31

În cele ce urmează vom prezenta rezultatele analizei de corelație dintre răspunsurile la întrebarea *„În opinia Dvs., pandemia COVID-19 în Republica Moldova există cu adevărat sau este un mit?"* din Barometrul Opiniei Publice, realizat de IPP/CBS-Axa în octombrie 2020, în funcție de încrederea în Guvern și Parlament, nivelul socioeconomic, nivelul de educație și cunoașterea personală a unei persoane testată pozitiv COVID-19.

Pentru a ușura lectura rezultatelor, am unit răspunsurile la întrebarea „În opinia Dvs. pandemia COVID-19 în RM există cu adevărat sau este un mit?" în două categorii: „cu siguranță există" și „mai degrabă există" într-o categorie împreună și „mai degrabă este un mit" și „cu siguranță este un mit" într-o altă categorie. Răspunsurile din categoria „Nu știu/Nu răspund" au rămas neschimbate.

De asemenea, am unit răspunsurile în ceea ce privește încrederea în Guvern și în Parlament, fiecare câte două categorii. În *Tabelul 7* lipsesc răspunsurile din categoria NȘ/NR pentru variabilele „Încrederea în Guvern", „Încrederea în Parlament", „Cunoașteți personal pe cineva care a fost testat pozitiv cu COVID 19?". Acestea au fost omise în urma analizei statistice privind asocierea datelor prin aplicarea Chi-Square Test.

În urma analizei statistice de asociere a răspunsurilor privind credința în existența pandemiei COVID-19 în funcție de variabilele: încrederea în Guvern, încrederea în Parlament, nivelul socio-economic, nivelul educației și pentru variabila „Cunoașteți personal pe cineva care a fost testat pozitiv cu COVID 19?" au fost obținute rezultate semnificative statistic. Cu alte cuvinte, există diferențe semnificative în modul în care se distribuie răspunsurile pe dimensiunile variabilelor menționate.

Observăm că printre respondenții care au încredere în Guvern este semnificativ mai mare proporția celor care consideră că pandemia există: 80,8% față de 64,8% dintre cei care nu au încredere în Guvern. O altă observație este că ponderea celor care nu au putut da un răspuns în privința existenței pandemiei este mai mare în cazul celor care nu au încredere în Guvern. O situație similară o găsim și în cazul încrederii în Parlament.

În privința nivelului socio-demografic și cel al nivelului de educație, cu cât nivelul de studii e mai ridicat, cu atât respondenții cred mai mult în existența pandemiei și că aceasta nu este un mit. De asemenea, observăm că pe măsură ce crește nivelul de studii descrește ponderea răspunsurilor incerte (NȘ/NR).

O relație interesantă apare între întrebarea „Cunoașteți personal pe cineva care a fost testat pozitiv cu COVID 19?" și credința că pandemia este un mit. 84% dintre cei care cunosc pe cineva care a fost testat pozitiv pentru COVID-19

Formarea si consolidarea__corectura.indd 190 15.04.2021 09:40:31

cred în existența pandemiei, în timp ce o treime din cei care nu cunosc personal pe cineva cred că pandemia este un mit. Interesant e și faptul că fiecare a zecea persoană care cunoaște cazuri în care cineva din cercul său de contacte a fost testat pozitiv nu crede în existența pandemiei.

Aceste rezultate ne confirmă ipoteza de lucru potrivit căreia gradul de recunoaștere sau de negare a existenței pandemiei COVID-19 variază în funcție de statutul socioeconomic, de nivelul de educație al respondenților, al încrederii în instituțiile de conducere a statului și, colateral, de cunoașterea unei persoane testată pozitiv pentru COVID-19 în cercul de cunoștințe. Cu cât o persoană are un nivel socioeconomic scăzut, are un nivel de studii mai mic, și împărtășește un grad de încredere scăzut în instituțiile statului, cu atât această persoană va avea tendință să denege gravitatea sau chiar existența pandemiei COVID-19. Ținând cont de faptul că persoanele cu un nivel de studii scăzut împărtășesc într-o măsură mai mare frica de insecuritate socioeconomică, negarea gravității sau existenței pandemiei COVID-19 poate fi interpretată, cu titlu de ipoteză, drept o strategie de *coping dezadaptativ* ("maladaptive coping strategy") în fața pericolului perceput de insecuritate și excluziune socioeconomică [44].

Procese sociale și manifestări de coeziune socială în contextul pandemiei COVID-19: o analiză calitativă a interviurilor aprofundate

Analiza ce urmează este structurată în jurul principalelor blocuri tematice identificate în interviuri la subiectul coeziunii sociale în Republica Moldova în perioada pandemiei COVID-19. Astfel, principalele teme discutate de respondenți în acest sens și analizate în prezentul studiu sunt următoarele:

1. Guvernarea situației de pandemie;
2. Efectele economice negative în contextul pandemiei;
3. Transformările sociale percepute de respondenți în contextul pandemiei COVID-19;
4. Tipuri de suport social și manifestări de solidaritate în perioada pandemiei;
5. Unitate/coeziune socială contra COVID-19;
6. Atitudini și reprezentări față de emigranții reveniți în contextul pandemiei.

Considerăm aceste teme fundamentale pentru a analiza din punct de vedere calitativ nivelul de capital social și coeziune socială din Republica Moldova din perspectiva teoretică descrisă mai sus și anume în ceea ce privește încrederea instituțională și suportul acordat instituțiilor statului în eforturile sale de

Formarea si consolidarea__corectura.indd 191 15.04.2021 09:40:31

combatere a pandemiei, formele de suport și solidaritate socială, nivelul de coeziune/ unitate și respectarea normelor dominante, atitudinea față de un grup minoritar (emigranții reveniți) și procesele sociale observate în timpul pandemiei și anticipate pe termen mediu și lung în consecința pandemiei COVID-19.

Descrierea generală a corpusului de interviuri

După cum se poate urmări în diagramele de mai jos (*Fig. 1*), lectura și codarea tematică a interviurilor au scos în evidență o preponderență numerică a temelor și subtemelor cu semnificație generală negativă (n=91) și neutră-ambivalentă (n=110), temele cu semnificație pozitivă fiind mai puține (n=57).

Totuși, judecând după numărul de referințe tematice (fragmente din interviuri care se referă la o anumită temă), referințele tematice cu semnificație generală pozitivă și cele cu semnificație neutră/ambivalentă prevalează asupra celor cu semnificație negativă. Această estimare sugerează că interviurile colectate în cadrul acestei cercetări au exprimat preponderent opinii cu semnificație generală pozitivă și neutră-ambivalentă cu privire la diverse aspecte ale societății din Republica Moldova în perioada pandemiei COVID-19.

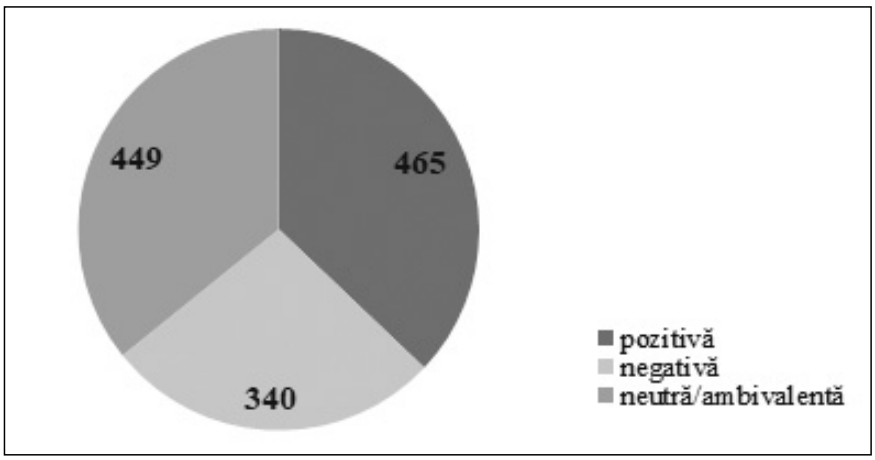

***Fig. 1*. Semnificația generală a subtemelor (număr de referințe)**

După numărul de teme și referințe tematice, putem spune că temele cel mai frecvent discutate în interviuri sunt următoarele: Guvernarea pandemiei COVID-19 (37 (sub)teme/ 177 referințe tematice – 37/177); Transformările sociale percepute în contextul pandemiei (33/170); Rezistența contra COVID (31/155); Societatea post COVID (26/94), Emigranți reveniți (21/134) și Unitatea contra COVID (11/138) etc. (*Fig. 2* și *Fig. 3*).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 192 15.04.2021 09:40:31

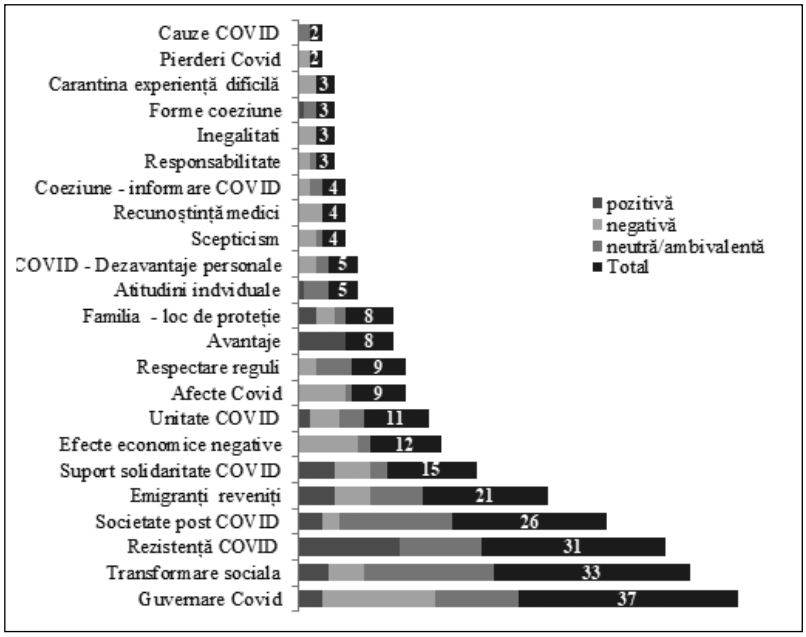

Fig 2. **Ierarhia (sub)temelor abordate în interviuri la compartimentul „Evoluții sociale în contextul pandemiei COVID-19”**

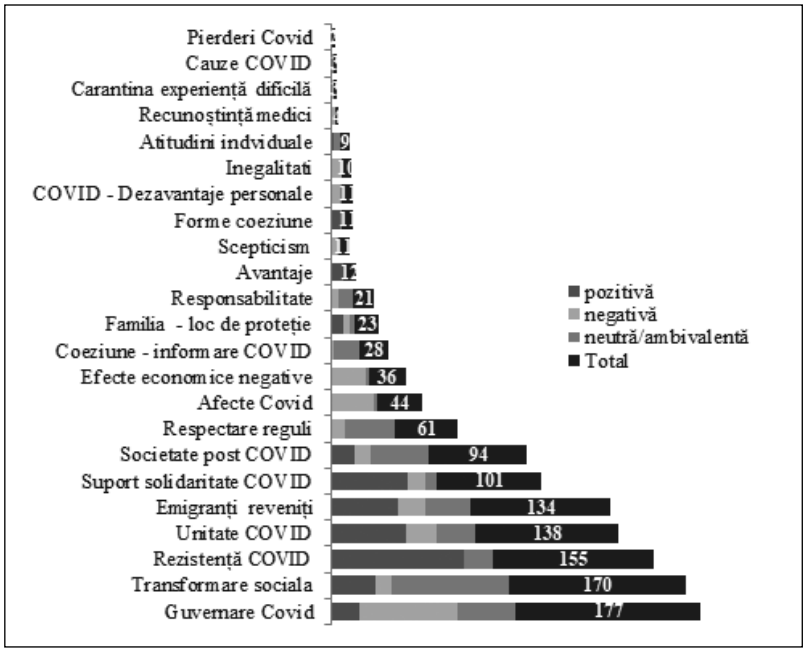

Fig. 3. **Ierarhia referințelor tematice la compartimentul „Evoluții sociale în contextul pandemiei COVID-19”**

Formarea si consolidarea__corectura.indd 193 15.04.2021 09:40:31

După numărul de referințe tematice în funcție de semnificația lor generală, observăm că anumite teme, cum sunt „Unitate COVID", acumulează un număr mai mare de referințe pozitive decât cele neutre-ambivalente (*Fig. 3*), pe când altele, precum „Guvernare COVID" sau „Efecte economice negative", au atras un număr mai mare de referințe negative și neutre-ambivalente față de cele pozitive.

O analiză transversală a temelor și categoriilor socio-demografice a respondenților au sugerat că este posibilă o legătură între anumite (sub)teme și anumite categorii socio-demografice. De exemplu, subiectul „dispariției locurilor de muncă" a fost abordat în special de respondenți din municipiul Chișinău (n=4) și din alte zone urbane (n=3). Dar aceste aprecieri nu pretind deloc să aibă o valoare statistică, ci doar una care ar putea să ne facă mai atenți la conținutul discursului articulat de subiecți de diferite categorii socio-demografice. Analiza descriptivă a interviurilor, în aspectul tematic enunțat, poate fi coroborată și validată cu rezultatele cantitative ale anchetei sociologice prin chestionar.

Guvernarea situației de pandemie

Un număr mare de subiecți au discutat criza cauzată de pandemia COVID-19 din perspectiva modului în care autoritățile centrale și locale au administrat această criză.

Subiecții au abordat acest subiect răspunzând la următoarele întrebări:

- Credeți că autoritățile (locale, centrale) iau măsuri corecte pentru a preveni răspândirea virusului? Dar pentru a diminua efectele negative ale pandemiei asupra economiei și asupra vieții de zi cu zi a oamenilor? Dați exemple din localitatea dvs.

Majoritatea temelor și referințelor tematice codate în cadrul temei generice „Guvernarea situației de pandemie COVID-19" comportă o semnificație generală negativă (19/94) (*Tabelul 8*). Alte subteme și referințe tematice poartă un conținut cu semnificație neutră-ambivalentă (14/56). Un număr mai mic de unități și referințe tematice au o semnificație pozitivă (4/27).

Această distribuție tematică, în funcție de semnificația lor generală, ne spune, la o analiză de suprafață, că respondenții acestei cercetări au apreciat în general negativ și neutru-ambivalent acțiunile guvernării locale și centrale în administrarea crizei cauzate de coronavirusul de tip nou și, într-o mai mică măsură, în mod pozitiv. Aceste date sunt coerente cu rezultatele cercetării cantitative privind gradul de satisfacție față de administrarea pandemiei COVID-19.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 194 15.04.2021 09:40:31

***Tabelul 8*. Distribuția generală a subtemelor și a referințelor tematice la tema „Guvernarea situației de pandemie COVID-19" în funcție de semnificația generală a subtemelor (pozitivă, negativă sau neutră/ambivalentă)**

Semnificația generală a subtemelor	Numărul de subteme	Numărul de referințe
pozitivă	4	27
negativă	19	94
neutră/ambivalentă	14	56
Total	37	177

Am putea spune că subtemele cu semnificație negativă, cele mai critice, au fost în general, cu unele excepții, articulate de toate categoriile socio-demografice de respondenți. Unele subteme pozitive, cum ar fi „Autoritățile controlează situația", au fost formulate de persoane angajate în sectorul public, în special de către persoane angajate în sistemul administrativ (6 referințe din 6). Totodată, o subtemă cu semnificație negativă, cum este „Stat comunicare inadecvată", a fost formulată de respondenți angajați în sectorul public (6 din 11) și în sectorul non-guvernamental (5 din 11).

Aprecieri negative

Mai mulți respondenți consideră că strategiile și acțiunile statului de comunicare cu cetățenii au fost inadecvate (7 surse /11 referințe – de acum înainte: 7/11). Cetățenii nu au fost informați corect și de la începutul pandemiei (F/36-45/urb/mold/sup/pub). Declarațiile politicienilor au fost contradictorii (B/66-75/Chis/mold/sup/pub)[4]. Dar acest lucru este explicat și prin faptul că, la început, și societatea și autoritățile erau derutați și nu știau cum să procedeze (B/56-65/Chis/mold/sup/pub; F/46-55/urb/mold/sup/pub). Unii respondenți s-au referit la episodul devenit celebru, în care Președintele Dodon a

[4] Fiecare fragment de interviu este codat în funcție de datele biografice ale persoanei intervievate, și anume după gen (B/F), grupa de vârstă (16-25, 26-35, 36-45 etc.), mediul de reședință (urban – urb., rural – rur. sau Chișinău – Chis.), apartenență etnică declarată (moldoveană/română – mold., ucraineană – ucr., rusă – rus., găgăuză – gag., evreiască – evr.), studii (superioare – sup., medii – med.), sectorul de activitate profesională (public – pub., privat – priv., public/ privat – pub-priv., non-guvernamental – NG, autoangajat – autoang. și neangajat – neang.). Astfel, B/36-45/urb/mold/sup/pub însemnă că persoana intervievată este bărbat, de grupa de vârstă 36-45 ani, rezident al unei localități urbane (non-Chișinău), moldovean, cu studii superioare, angajat în sectorul public.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 195 15.04.2021 09:40:31

încercat să explice cum se manifestă și se răspândește virusul COVID-19, drept un exemplu de comunicare iresponsabilă a autorităților cu cetățenii (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Nici autoritățile, dar nici presa nu a informat suficient și profesionist, de unde și proporția mare a celor care nu cred în existența virusului. „În loc de sfaturi medicale utile de autoprotejare, presa transmitea doar necroloage și statistici despre infectați și decedați. Nu era dozată echilibrat informația pozitivă și cea negativă, difuzată de mass-media. Nu a fost explicată clar necesitatea sloganului „Stați acasă" (B/56-65/Chis/mold/sup/pub).

Informarea corectă a cetățenilor Republicii Moldova întorși de peste hotare ar fi prevenit răspândirea virusului în Republica Moldova. Or, informarea acestora a fost în mare parte întârziată și incompletă. (B/56-65/Chis/mold/sup/pub) O altă greșeală semnalată de unii respondenți este plasarea tardivă a persoanelor emigrante revenite în carantină (B/46-55/rur/mold/sup/pub).

Autoritățile și personalul medical nu au făcut efort suficient pentru a populariza anumite cunoștințe bio-medicale care ar fi fost de folos populației pentru a se proteja și a limita răspândirea virusului: „E și o problemă că în această pandemie oamenii nu prea au știut ce să facă. Eu cred că una dintre marile probleme pe care le-a scos la iveală pandemia a fost dimensiunea aceasta de știință practică, care trebuia dată comunității pentru ca aceasta să se protejeze. Despre măști trebuia de vorbit din ianuarie, februarie. Comunitatea trebuia să se pregătească" (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

În opinia aceluiași respondent, autoritățile statului au ratat șansa de a comunica cetățenilor un mesaj de solidaritate. În locul unui asemenea mesaj, statul a livrat o comunicare lacunară și contradictorie (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Unii respondenți își exprimă rezerva că centrarea mesajului de informare în privința COVID-19 pe izolare, distanțare și „stai acasă" va lăsa amprente asupra mentalului și comportamentului colectiv de natură să înstrăineze oamenii unii de alții (F/26-35/urb/mold/sup/NG).

O parte din respondenți consideră că statul a gestionat greșit sistemul medical înainte și mai ales în timpul pandemiei (3/3). Unii consideră că personalul medical a fost dotat inadecvat pentru a face față sarcinii în creștere de prevenire și tratament al persoanelor infectate, dovadă numărul mare de persoane infectate în rândul personalului medical (7/7). În loc de a fortifica și pregăti sistemul și personalul medical, „pe prima linie se află politicienii în goană după

Formarea si consolidarea__corectura.indd 196 15.04.2021 09:40:31

PR. (...) Ei înșiși nu au respectat cerințele regimului de urgență" (B/66-75/Chis/mold/sup/pub).

Unele decizii luate de autorități ar fi fost politizate, în contextul apropiatelor alegeri (2/2). Mai mult, unii respondenți consideră că pandemia COVID-19 a făcut obiectul unor influențe sociale și politice ale cetățenilor (B/56-65/Chis/mold/sup-doc/pub-priv; F/26-35/urb/mold/sup/NG).

Câțiva respondenți consideră că autoritățile au luat uneori măsuri exagerate sau de-a dreptul arbitrare (4/5). Un exemplu în acest sens este interdicția impusă vârstnicilor de a părăsi locuința (la anumite ore), fără să asigure aceste persoane cu cele necesare pentru protecție și supraviețuire (B/46-55/Chis/rus/sup/pub-priv). Introducerea restricțiilor și apoi ridicarea lor au fost făcute deopotrivă brusc și arbitrar (B/26-35/Chis/mold/sup/priv). Amenzile prea mari sunt un alt exemplu de măsuri exagerate (2/2). De altfel, un respondent, dimpotrivă, consideră amenzile un exemplu de măsură corectă aplicată de autorități (F/16-25/rur/mold/stud/pub).

Un număr destul de ridicat de aprecieri negative se referă la politicile considerate ineficiente în domeniul economic (21/21). Restricțiile impuse în contextul carantinei au fost considerate prea dure de mai mulți respondenți. Acestea au pus o piedică grea în existența și dezvoltarea de mai departe a multor întreprinderi, în special a business-ului mic, cel mai vulnerabil într-o asemenea criză. În schimb, măsurile de susținere a mediului de afaceri nu au fost suficiente și eficiente. Un participant consideră că ar fi fost suficient pentru autorități să se concentreze pe protecția grupurilor vulnerabile, lăsând economia să funcționeze (B/26-35/Chis/mold/sup/NG).

Încercările de rectificare bugetară și atragerea unor credite externe au luat prea mult timp prețios (B/26-35/Chis/mold/sup/NG). Promovarea unor legi considerate aberante ar arăta, potrivit unui respondent, incompetența și chiar reaua voință a acestei guvernări în gestionarea crizei (B/26-35/rur/mold/sup/priv). O altă greșeală a autorităților centrale în gestionarea crizei a fost că în Comisia pentru starea excepțională nu au fost incluși medici-cercetători și medici-practicieni din domeniul epidemiologiei și virusologiei (F/66-75/Chis/mold/sup/NG).

Unii respondenți admit că măsurile luate de autorități ar putea fi corecte, în general, dar mărturisesc în același timp că nu au încredere în aceste autorități care și-au asumat actul de guvernare (F/26-35/rur/mold/sup/pub). Un

Formarea si consolidarea__corectura.indd 197 15.04.2021 09:40:31

participant consideră că instituțiile statului sunt slabe și cu puține resurse, motiv pentru care și acțiunile sale sunt ineficiente în gestionarea pandemiei (B/26-35/Chis/mold/sup/pub). Un respondent denunță, în acest context, modul deficient în care statul Republica Moldova a fost administrată din 1990 până acum. La fel, gestionarea crizei provocate de pandemie denotă absența unei strategii pe termen lung (B/66-75/Chis/mold/sup/pub).

Aprecieri pozitive

O parte numeric însemnată din respondenți, în special persoanele angajate în structurile administrative, consideră că autoritățile centrale și/sau cele locale au luat măsuri corecte și la timp pentru a face față situației sanitare și a limita propagarea virusului (B/36-45/urb/mold//sup/pub). Astfel, subtema „Măsuri corecte [de administrare a pandemiei]" a acumulat 17 referințe de la 17 surse, iar subtema „Măsuri în general corecte" – 19 surse și 19 referințe tematice (*Tabelul 9*).

***Tabelul 9*. Frecvența surselor și referințelor la tema „Guvernarea situației de pandemie COVID-19"**

Nume teme/ subteme	Surse	Referințe	Semnificație
Guvernare COVID	0	0	+/-
Acțiuni în funcție de posibilități	1	1	+/-
Autoritățile nu respectă regulile de carantină	1	1	-
Stat comunicare inadecvată	7	11	-
Gestiune incompetentă instituții medicale	3	3	-
Manipulare politică	2	2	-
Măsuri administrative anti-COVID	10	10	+/-
APL măsuri corecte	2	2	+
Autoritățile controlează situația	6	6	+
Dotarea inadecvată a personalului medical	7	7	-
Măsură arbitrară - interdicție vârstnici	1	1	-
Măsuri aplicate - criza depășită	2	2	+
Măsuri arbitrare izolare	1	1	-
Măsuri care ar fi trebuit luate	4	5	+/-
Măsuri corecte	17	17	+
Măsuri corecte și incorecte	1	1	+/-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 198 15.04.2021 09:40:31

Măsuri corecte, dar nu sunt îndeplinite	6	6	+/-
Măsuri corecte, dar prudență	2	2	+/-
Măsuri de prevenire a crizei economice	3	3	+/-
Măsuri economice minime	1	1	+/-
Măsuri exagerate anti-COVID	4	5	-
Amenzi prea mari	2	2	-
Măsuri greșite	10	11	-
Măsuri inadecvate, lipsă experiență epidemie	2	2	-
Măsuri ineficiente global	2	2	-
Măsuri ineficiente termen lung	1	1	-
Măsuri în general corecte	19	19	+/-
Măsuri politizate	2	2	-
Măsuri tehnice - apolitice	1	1	+/-
Măsurile economice insuficiente	21	21	-
Percepția gestionare inadecvată	13	14	-
Supraveghere respectare carantină	4	4	+/-
Medicii - interdicție declarații	1	1	-
Nu se învață nimic din această criză	2	3	-
O responsabilizare mai strictă a cetățenilor	1	1	+/-
Pandemia trebuie administrată de medici	1	1	+/-
Schimbarea politică sistemică post-COVID	1	1	+/-
Statul nu face pentru că nu are resurse	4	4	-

Unii participanți (6/6) consideră că măsurile luate de autorități au fost (în general) corecte, dar nu au fost îndeplinite corect din câteva motive: sabotarea acțiunilor de către societate, capacitatea (inclusiv financiară) sau voința redusă de aplicare și control din partea autorităților, complexitatea și imprevizibilitatea situației și lipsa de experiență de administrare a situațiilor de pandemie. Totuși, în legătură cu ultimul argument, unii respondenți au adus și o „scuză", și anume, că nici instituțiile internaționale (între altele, OMS) nu au reușit să ofere informație suficientă pentru limitarea răspândirii virusului în China și în lume (F/26-35/rur/mold/sup/pub; B/26-35/rur/mold/sup/priv).

Unii respondenți au fost de părerea că acțiunile autorităților au fost mai eficiente acolo unde populația a susținut aceste măsuri prin implicare în supravegherea respectării regulilor și denunțarea persoanelor care le încalcă (B/46-55/rur/mold/sup/pub).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 199 15.04.2021 09:40:31

Aprecieri neutre/ambivalente

Unii respondenți (4/5) sugerează un anumit număr de măsuri care ar fi trebuit luate pentru a diminua efectele negative cauzate de pandemie. Printre acestea se pot număra următoarele: introducerea stării de urgență mai devreme, pregătirea prealabilă a societății și a economiei pentru intrarea în regim de carantină (B/56-65/rur/ucr/sup/pub). Alți respondenți consideră că relaxarea restricțiilor a fost făcută prea devreme (3/3). Un respondent consideră că activitățile economice ar fi trebuit/ trebuie reluate pe răspunderea individuală a agenților economici (B/46-55/Chis/mold/sup-doc/pub). În plan economic, unii respondenți consideră că autoritățile ar fi trebuit să găsească mijloace de a păstra activitatea întreprinderilor în timpul pandemiei (F/46-55/Chis/mold/sup/pub). Or, majoritatea întreprinderilor nu sunt capabile să plătească șomajul tehnic al angajaților (F/26-35/rur/mold/sup/pub).

Un alt participant sugerează că guvernarea și societatea ar trebui/ ar fi trebuit să învețe câteva lucruri importante din această experiență, și anume: prioritatea capacității de reziliență alimentară, care presupune, pe de o parte, concentrarea resurselor alimentare vitale în Moldova (aluzie și la cazul criticat în presă al exportării unor cantități de grâu în martie și aprilie 2020) și, pe de altă parte, abilitarea populației de a fi rezilientă alimentar între altele prin oferirea unor posibilități de cultivare a alimentelor vegetale, chiar și în spații urbane. Totodată, acest respondent consideră că statul ar fi trebuit să lanseze un program mai ambițios de susținere a cetățenilor pentru a diminua creșterea precarității în rândurile celor care suferă cel mai mult de pe urma măsurilor de carantină și a crizei economice. Mesajul „stai acasă" individualist, pe cont propriu, ar fi trebuit să fie schimbat cu o chemare la vigilență, dar și la solidaritate. Spitalele regionale nu ar fi trebuit închise în scopul „optimizării" lor, ci ele trebuiau dotate pentru a răspunde nevoilor locale, inclusiv în situații de criză (B/36-45/Chis/mold/sup/NG). Pandemia ne-a arătat, susține același respondent, că orașele, în special capitala, au fost văduvite de foarte multe spații publice – parcuri, spații verzi, zone de agrement – care s-au dovedit atât de necesare orășenilor în această perioadă de pandemie. Guvernarea ar fi putut să învețe multe lucruri în materie de politici publice în contextul pandemiei, dar nu o face, după cum pare, pentru că autoritățile nu își recunosc greșelile și nu își construiesc o strategie pe termen mediu și lung, strategie cu atât mai

Formarea si consolidarea__corectura.indd 200 15.04.2021 09:40:32

necesară cu cât epidemiologii prevestesc și izbucnirea unui al „doilea val" al pandemiei în toamnă (B/36-45/Chis/evr/sup/pub; B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

După cum se vede din această analiză sumară, respondenții au exprimat un anumit număr de opinii critice față de acțiunile realizate de Guvern și alte instituții ale statului pentru prevenirea răspândirii virusului și combaterea efectelor negative ale pandemiei. Aceste date sunt coerente cu rezultatele cercetării prin chestionar realizată de CSPS/ICJPS în iulie 2020, potrivit căreia 80,75% dintre respondenți nu sunt mulțumiți deloc sau doar într-o mică măsură de modul în care autoritățile moldovene administrează pandemia COVID-19. În interviurile aprofundate este criticată comunicarea neadecvată operată de către stat (n=10), dotarea inadecvată a personalului medical (n=7), măsurile economice și sociale insuficiente (n=21). Mai mulți respondenți au apreciat măsurile aplicate de către stat drept greșite (n=10), corecte, dar neîndeplinite (6), iar 21 de respondenți împărtășesc percepția unei gestionări inadecvate a situației de pandemie. Totuși, se poate spune că cele mai multe persoane intervievate au exprimat o atitudine constructivă față de acțiunile statului. Un număr mare de subiecți au exprimat opinii pozitive (n=17) sau moderat-pozitive (n=19). O parte dintre respondenții care au exprimat opinii pozitive sunt angajați în sectorul public (n=11). Totodată, opiniile critice exprimate, atunci când sunt argumentate, au în general un caracter pertinent și constructiv.

Efectele economice negative în contextul pandemiei

Una din neliniștile asociate cu criza cauzată de pandemia COVID-19 a avut un substrat socio-economic.

În ghidul de interviu aplicat au existat două întrebări, răspunsurile la care au putut fi atribuite acestei teme: *„Pe dvs. personal, cum v-a afectat pandemia/ regimul de carantină (dacă e cazul)?"* și *„Credeți că autoritățile (locale, centrale) iau măsuri corecte pentru a preveni răspândirea virusului? Dar pentru a diminua efectele negative ale pandemiei asupra economiei și asupra vieții de zi cu zi a oamenilor? Dați exemple din localitatea dvs.".*

Tema generică „Efecte economice în contextul pandemiei" a fost definită în mod expres de către respondenți drept una cu semnificație generală negativă, or participanții la cercetare nu au raportat vreun efect economic pozitiv, de unde și preponderența copleșitoare a subtemelor cu semnificație negativă (n=5) în raport cu cele pozitive, inexistente. Totuși, au fost înregistrate și două

Formarea si consolidarea__corectura.indd 201 15.04.2021 09:40:32

subteme cu o semnificație neutră-ambivalentă, acumulând fiecare câte o (n=1) referință. Este vorba de „Muncile agricole au continuat" și „Privilegiații - lipsă efect negativ".

***Tabelul 10*. Distribuția generală a subtemelor și a referințelor tematice la tema „Efecte economice negative (în contextul pandemiei COVID-19)" în funcție de semnificația generală a subtemelor (pozitivă, negativă sau neutră/ambivalentă)**

Semnificația generală a subtemelor	Numărul de subteme	Numărul de referințe
negativă	5	27
neutră/ambivalentă	2	2
Total	7	29

Tema „Efecte economice în contextul pandemiei" înglobează câteva subteme (vezi *Tabelul 11*). Subtemele care au acumulat cele mai multe referințe, ieșind net în evidență față de celelalte, sunt următoarele: „Dispariția locurilor de muncă" (7/7) și „Pandemia - percepție insecuritate financiară" (15/17).

***Tabelul 11*. Frecvența surselor și referințelor la tema „Efecte economice negative (în contextul pandemiei COVID-19)"**

Nr.	Nume teme/ subteme	Surse	Referințe	Semnificație
1	**Efecte economice negative**	5	7	-
2	Dezvoltare economică scăzută	1	1	-
3	Dispariția locurilor de muncă	7	7	-
4	Muncile agricole au continuat	1	1	+/-
5	Pandemia - percepție insecuritate financiară	15	17	-
6	Pandemia - una din calamități	1	1	-
7	Privilegiați - lipsă efect negativ	1	1	+/-
8	Speculă economică	1	1	-

Efectele economice negative cauzate de pandemie sunt o evidență pentru cei mai mulți respondenți care s-au expus asupra subiectului. Prin urmare, această problemă trebuie tratată, consideră respondenții, cu seriozitate și cu un efort susținut din partea societății și autorităților (5/7).

Criza economică deja se simte, dar criza cea mai gravă în acest sens abia urmează, anunță unii respondenți, și aceasta se va manifesta prin fenome-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 202 15.04.2021 09:40:32

ne grave, cum ar fi creșterea prețurilor, reduceri de salarii, concedieri masive, scăderea productivității (B/16-25/rur/mold/sup/pub; B/56-65/Chis/mold/sup/pub; F/56-65/rur/mold/med/NG).

Odată cu creșterea șomajului, unii respondenți anticipează și fenomene sociale negative, cum ar fi creșterea criminalității (F/46-55/Chis/mold/sup/pub). Alți respondenți fac o legătură între criza economică, dispariția locurilor de muncă și manifestările psihomorale negative ale societății: „Societatea umană va fi mai rea, mulți au pierdut serviciul, vor fi mulți fără un loc de muncă." (F/56-65/urb/mold/sup/pub; F/36-45/urb/mold/super/priv; B/36-45/rur/mold/med/pub). De altfel, subiectul „dispariției locurilor de muncă" a fost abordat în special de respondenți din municipiul Chișinău (n=4) și alte zone urbane (n=3).

Un punct de vedere vine din partea unui respondent, locuitor al unei zone rurale, și anume că pandemia nu a afectat foarte mult agricultura, în orice caz mai puțin decât seceta din primăvară, pe care autoritățile oricum nu a susținut-o prea mult. În special producția de grâne a fost afectată puternic (B/46-55/rur/mold/med/pub; B/56-65/rur/mold/med/autoang).

Pandemia a afectat în special întreprinderile din sectorul privat, consideră o respondentă, ea însăși administratoare a unei asemenea întreprinderi. Multe întreprinderi au fost închise, iar angajații au fost concediați sau transferați în șomaj tehnic (F/36-45/Chis/mold/sup/priv).

Doi respondenți (ambii tineri, de altfel) consideră că fluctuațiile prețurilor de pe piață în perioada pandemiei ascund anumite acțiuni concertate din partea unor agenți economici cu suport politic (B/16-25/rur/mold/sup/pub; B/16-25/urb/gag/sup/non-guv).

Subtema insecurității economice a fost analizată de un număr considerabil de persoane intervievate (15/17). O respondentă, locuitoare urbană, mărturisește că trăiește din anumite economii acumulate, dar împărtășește un sentiment de insecuritate financiară pe termen mediu (F/26-35/Chis/rus/sup/pub-NG). Un respondent, autoangajat în cadrul unei ONG, prevestește că experiența precarității îi va determina pe mulți oameni să-și revizuiască principiile de trai și totodată va delegitima ideologia neoliberală, potrivit căreia fiecare trebuie să se descurce pe cont propriu (B/36-45/Chis/mold/sup/non-guv).

În sfârșit, o anumită categorie de cetățeni, cei considerați „privilegiați", categorie căreia unul din respondenți se atribuie el însuși, nu ar fi fost afectată prea mult de pandemie din punct de vedere economic, ci, eventual, din punct de vedere psihologic și social (B/36-45/Chis/evr/super/pub).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 203 15.04.2021 09:40:32

Economia este, desigur, importantă, estimează o respondentă angajată în sectorul privat, dar sănătatea este mai importantă, arătându-se astfel favorabilă restricțiilor motivate de regimul de carantină (F/56-65/urb/mold/sup/priv).

În general, subiectul insecurității economice a fost recunoscut de către cei mai mulți respondenți drept o problemă importantă în contextul pandemiei COVID-19. Este posibil că perioada în care au fost realizate interviurile (mai 2020) nu permite încă o evaluare deplină a situației, dar câțiva respondenți deja au resimțit efectele crizei în urma concedierii, schimbării sau pierderii locurilor de muncă, a închiderii întreprinderii pe care o gestionează sau în care lucrează. Cu toții, însă, împărtășesc un sentiment mai mult sau mai puțin acut de insecuritate socioeconomică, pe care unii respondenți îl asociază cu posibile evoluții negative din punct de vedere moral și social.

Transformarea socială percepută de respondenți în contextul pandemiei

Persoanele intervievate în cadrul cercetării au analizat pe larg transformările sociale, dar și cele individuale cu relevanță colectivă, care au avut în perioada realizării interviurilor, determinate de contextul pandemiei COVID-19. Luările de cuvânt care se referă la această temă au fost formulate, în general, ca răspunsuri la următoarele întrebări:

- *Credeți că pandemia a schimbat cumva comportamentele oamenilor (întrebări de precizare: i-a făcut mai buni, mai săritori la nevoie, sau mai răi, mai egoiști?) Dați exemple (pozitive și eventual negative).*
- *Pe dvs. personal, cum v-a afectat pandemia/ regimul de carantină (dacă e cazul)?*

Din cele 33 de subteme create în cadrul temei „Coeziunea socială în contextul pandemiei COVID-19", 5 au un caracter pozitiv (transformările sociale care au avut loc în contextul pandemiei poartă un caracter pozitiv), 6 subteme au un caracter negativ (transformările sociale sunt percepute drept preponderent negative), iar celelalte 22 de subteme au o semnificație neutră sau ambivalentă. În funcție de numărul de referințe la fragmente de interviuri atribuite fiecărei teme, din totalul de 170 de referințe, 43 se referă la subteme cu semnificație pozitivă, 16 se referă la subteme cu semnificație negativă, iar 111 referințe sunt atribuite unei subteme cu semnificație neutră sau ambivalentă.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 204 15.04.2021 09:40:32

***Tabelul 12*. Distribuția generală a subtemelor și referințelor tematice la tema „Transformări sociale în contextul pandemiei COVID-19" în funcție de semnificația generală a subtemelor (pozitivă, negativă sau neutră-ambivalentă)**

Semnificația generală a subtemelor	Numărul de subteme	Numărul de referințe
pozitivă	5	43
negativă	6	16
neutră/ambivalentă	22	111
Total	33	170

Aceste date arată că, în cadrul acestei teme, numărul de referințe cu semnificație neutră sau ambivalentă (n=111) primează asupra celor pozitive și negative, iar cele pozitive (n=43) le depășesc în importanță numerică pe cele negative (n=16). Acest calcul sumar ne spune că persoanele intervievate în cadrul acestei cercetări (în mai 2020) apreciază mai degrabă în mod neutru/ ambivalent sau pozitiv transformările sociale determinate de pandemie și mai puțin într-o lumină negativă.

Cele mai multe din aceste subteme (n=15) exprimă o transformare ce ține de caracterul psihomoral al oamenilor în contextul pandemiei: „oamenii au devenit mai buni"/ „(...) mai răi", „(...) mai egoiști", „mai fricoși", „mai responsabili" etc. (vezi *Tabelul 13*) Alte subteme se referă la transformarea unor condiții de viață (1), practici (2), atitudini (1), valori (2) și transformări sociale generale sau absența lor (4).

***Tabelul 13*. Frecvența surselor și referințelor la tema „Transformări sociale în contextul pandemiei COVID-19"**

Denumirea temei/subtemei	Surse	Referințe	Semnificație
Transformare socială COVID-19	0	0	+/-
Reflecții existențiale	13	14	+/-
În fața lui Dumnezeu toți sunt egali	1	1	+/-
Reevaluarea vieții personale	6	7	+/-
Lipsă schimbare	15	20	+/-
Luare de atitudine medici	1	1	+/-
Lumea la început mai rea, apoi mai bună	1	1	+/-
Lumea mai precaută	11	11	+

Formarea si consolidarea__corectura.indd 205 15.04.2021 09:40:32

Oameni mai receptivi	3	3	+
Oamenii au devenit mai buni	14	15	+
Oamenii devin mai egoiști	3	3	-
Oamenii mai conștienți microbiologie	1	1	+/-
Oamenii mai fricoși	2	2	-
Oamenii mai răi	5	5	-
Oamenii mai responsabili	9	9	+
Oamenii mai suspicioși	1	1	-
Pandemia a arătat cum sunt oamenii de fapt	5	6	+/-
Pandemia duce la izolare	11	11	-
Pandemie experiență necunoscută	3	3	+/-
Relațiile sociale mai clare	1	1	+/-
Sănătatea - valoare primară	3	3	+/-
Schimbare așteptată - înșelată	1	1	+/-
Schimbare de mentalitate	1	1	+/-
Schimbare deprinderi consum	5	6	+/-
Schimbare deprinderi timp liber	1	1	+/-
Schimbare oameni informați	1	1	+/-
Schimbarea condițiilor de lucru	11	11	+/-
Speranță lumea mai bună	5	5	+
Transformarea ierarhiei valorilor	4	4	+/-
Transformare-revoluție post-COVID	1	2	+/-
Transformări și bune și rele	2	2	+/-
Transformări negative	5	5	-
Trecerea vieții sociale pe online	6	7	+/-
Unii oameni mai buni, alții mai răi	15	17	+/-

Pentru o parte din respondenți (14/15), în perioada pandemiei societatea/ lumea a devenit, în general, mai bună. Pentru alți respondenți, mai puțini (5/5), lumea a devenit mai rea. Calitățile pozitive iau, pentru câteva subteme, o semnificație specifică: oamenii au devenit mai precauți (11/11), mai responsabili (9/9), mai receptivi (3/3). La fel, în cazul calităților negative, oamenii au devenit mai egoiști (3/3), mai fricoși (2/2), mai suspicioși (1/1).

Potrivit unui respondent, oamenii au devenit mai receptivi, mai respectuoși unii față de alții, mai săritori la nevoie și, în definitiv, mai buni. Dar această calitate este o manifestare conjuncturală, nu una durabilă: *„Eu consider că va rămâne tot așa lumea. Poate că o perioadă de timp lumea va acționa mai unită, în*

Formarea si consolidarea__corectura.indd 206 15.04.2021 09:40:32

acțiuni de sprijin, de ajutorare. Dar, nu prea cred că va dura prea mult chestia asta, pentru că istoria ne arată contrariul...” (B/36-45/urb/mold/sup/pub).

În interpretarea unor respondenți, lumea a devenit mai receptivă, dar în special pe rețele de socializare. Prin urmare, în viața reală, oamenii au rămas, în fond, la fel. (B/16-25/urb/gag/sup/NG; B/16-25/rur/gag/med/NG).

Alte persoane intervievate consideră că, în pandemie, oamenii au devenit mai răi (5/5), mai egoiști (3/3), mai fricoși (2/2), mai suspicioși (1/1). Frica i-a făcut mai vigilenți. Unii au recurs la denunțuri contra celor care încalcă regulile (B/46-55/rur/mold/sup/pub; F/26-35/rur/mold/super/pub-priv). În aprecierea unor respondenți, condițiile de carantină și insecuritatea financiară a făcut oamenii mai egoiști și mai agresivi:

„Oamenii au devenit mai agresivi, mă refer la faptul că mulți au rămas fără surse de existență și nu au salarii. Iar educația la domiciliu, imposibilitatea de a merge peste hotare la muncă, creșterea prețurilor la produsele alimentare, lipsa comunicării reale aduc cu sine o serie de schimbări neprevăzute și, cel mai des, consecințe negative” (F/46-55/rur/mold/sup/pub).

După cum consideră o respondentă, angajată în sectorul public, cea mai clară dovadă a faptului că „oamenii au devenit mai răi” sunt mulțimea și intensitatea comentariilor negative exprimate pe site-urile internet, mai ales cele care vădesc neîncrederea în acțiunile autorităților (F/46-55/urb/mold/sup/pub).

Un demnitar de stat, intervievat în cadrul acestui proiect, semnalează creșterea numărului de cazuri de discriminare, constatate și analizate de instituțiile abilitate ale statului, în special în ceea ce ține de hărțuirea persoanelor infectate cu COVID-19 și a persoanelor emigrate revenite. Același respondent semnalează evidența unor manifestări egocentrice pe motiv de clasă și statut social: *„(...) am mai urmărit tot felul de strigăte și apeluri publice: De ce nu purtați, idioților, mască?! Din partea claselor privilegiate, care își permit să stea acasă o lună de zile și care își permit să cumpere mască de 10-30 de lei”* (B/36/45/Chis/evr/sup/pub).

Pentru câțiva respondenți, totuși, pandemia nu i-a făcut neapărat pe oameni mai răi sau mai buni, ci a scos în evidență adevărata lor fire (5/6). Această situație de criză a făcut relațiile sociale mai clare: *„Vezi exact cine este cu tine și cine este împotriva ta. Cine gândește la fel ca tine și cine nu.”* (F/36-45/urb/ucr/sup/autoang).

Unul din respondenți consideră că oamenii au devenit în general mai conștienți de multe lucruri care treceau până la pandemie neobservate, inclusiv

Formarea si consolidarea__corectura.indd 207 15.04.2021 09:40:32

în ceea ce privește universul microbiologic, care a făcut mereu parte din viața umană (B/36-45/Chis/mold/sup/NG). În aprecierea aceluiași respondent, regimul de carantină a schimbat percepția oamenilor față de fenomene, până atunci ordinare, cum este strănutul.

În percepția mai multor respondenți, pandemia a înstrăinat oamenii, chiar și pe cei mai apropiați (11/11). Interdicția strângerii mâinii devine o dovadă a rupturii sociale cauzate de COVID. Un respondent semnalează paradoxul grijii și afecțiunii față de părinți, exprimat prin abținerea de la vizitarea celor vârstnici (B/56-65/Chis/mold/sup-doc/pub-priv). Masca antiviralã a devenit ea însăși un simbol al transformării modului de interacțiune la nivel simbolic al oamenilor în contextul pandemiei. Ea poate semnifica un gest de prudență față de sănătate, de respect față de ceilalți (B/66-75/rur/mold/sup/neangaj; B/36-45/Chis/mold/sup/NG), dar și de distanță și închidere în sine (B/56-65/Chis/mold/sup-doc/pub-priv).

Pentru câțiva respondenți, pandemia a dus la o transformare fundamentală a valorilor (4/4), sănătatea ocupând locul valorii supreme (3/3). Pandemia și carantina a pus în fața oamenilor o dilemă vitală: economia sau sănătatea (B/56-65/Chis/mold/sup/pub). Întreruperea carantinei și relaxarea economiei, în timp ce curba ratei de infectare este în ascendență, arată, potrivit unui respondent, că statul a tranșat în favoarea economiei, dar în detrimentul sănătății, mai ales a celor vulnerabili (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Câțiva respondenți (5/6) au remarcat schimbarea deprinderilor de consum, în special pe fundalul lipsei de schimbare în aspecte considerate esențiale. Unii dintre ei au pus această schimbare în legătură cu procesul de transformare a valorilor și speră că diminuarea consumului va conduce la o societate fundamentată mai mult pe valori idealiste, de „mentalitate" (B/26-35/Chis/mold/sup/NG; F/26-35/rur/mold/sup/pub).

Pandemia și regimul de carantină au provocat mai multor persoane intervievate (13/14) reflecții cu caracter existențial, legate de fragilitatea naturii fizice a omului în fața naturii și în fața morții. Unele din aceste reflecții poartă anumite implicații morale și uneori religioase. Unii și-au împărtășit percepția egalității oamenilor în fața pandemiei: toți suntem egali în fața virusului (ca și în fața lui Dumnezeu), indiferent de venit și statut. Dar și speranța că pandemia va duce la o schimbare a bazelor ontologice și ideologice ale vieții personale (6/7). La fel, pandemia impune o revizuire a priorităților în viața socială și personală (B/56-65/rur/ucr/sup/pub; B/46-55/Chis/mold/sup-doc/pub).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 208 15.04.2021 09:40:32

O parte din respondenți (11/11) a raportat schimbarea condițiilor de lucru odată cu începerea pandemiei. Majoritatea celor care au abordat acest subiect au interpretat schimbarea drept una mai degrabă negativă, legată de pierderea locului vechi de muncă și tranziția spre o altă activitate profesională. La fel, în special pentru pedagogi, trecerea activității profesionale în regim online a fost descrisă drept o provocare (6/7). De altfel, respondenții din zonele rurale (7 din 11 referințe) și cei angajați în sistemul public (8 din 11 referințe) au discutat relativ mai mult subtema schimbării condițiilor de lucru în urma pandemiei. Viața socială „s-a mutat", după cum se exprimă unii respondenți, pe Internet. Câțiva respondenți constată, unii cu ironie, intensificarea activității pe rețelele de socializare. Dar trecerea pe online a însemnat totodată și o alienare a relațiilor sociale și o conștientizare a valorii întrunirilor fizice în viața socială până la pandemie (B/26-35/Chis/mold/sup/NG).

Unii respondenți împart istoria omenirii în viața de până și cea de după pandemie, aceasta marcând o schimbare de cotitură (F/36-45/urb/mold/sup/pub). Această schimbare crucială ia uneori conotații cvasi-apocaliptice și antiutopice, cu elemente de conspirație mondială (F/66-75/Chis/mold/sup/NG; B/56-65/Chis/mold/sup-doc/pub-priv). Pentru un respondent autoangajat în cadrul unei ONG și activist în cadrul unei mișcări de ajutorare a persoanelor vulnerabile, pandemia pune premisele pentru o restructurare fundamentală a vieții sociale și politice (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Mai mulți respondenți (15/20) consideră că pandemia, totuși, nu a adus o transformare importantă și durabilă, ci doar schimbări de suprafață. Potrivit acestor respondenți, schimbările profunde, mai ales cele de mentalitate, sunt dificile și nu pot apărea în asemenea condiții, destul de ușoare în aprecierea lor. Cei mai mulți respondenți percep lipsa de schimbare din perspectiva propriei lor experiențe. Un respondent își exprimă speranța într-o transformare profundă la nivel de stat și societate cauzată de această criză, dar mărturisește că speranța îi este înșelată (B/56-65/rur/ucr/sup/pub). De altfel, este interesant de notat o relativă diferență de gen și vârstă printre respondenții care au abordat această subtemă („lipsa schimbării"): 13 femei și 7 bărbați au constatat lipsa unei schimbări sociale însemnate în contextul pandemiei (în condițiile în care bărbații sunt ușor suprareprezentați în acest eșantion, constituind 57%). Mai multe respondente au mărturisit că regimul de carantină nu le-a schimbat radical stilul de viață, ele fiind obișnuite cu viața și lucrul la domiciliu. La fel, este interesant că respondenții de vârstă activă, mai ales grupul de vârstă 36-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 209 15.04.2021 09:40:32

45 ani (n=10), persoanele de 46-55 ani (n=4) și respondenții tineri (16-25 ani) și relativ tineri (26-35 ani), împreună cu 6 referințe, au constatat lipsa vreunei schimbări sociale în contextul pandemiei. În același timp, niciun respondent din categoriile de vârstă 56-65 și 66-75 ani nu a analizat această perioadă în cheia lipsei schimbării. Această percepție ar putea să se datoreze sentimentului de insecuritate pe care pandemia îl produce diferențiat la persoanele de vârstă activă în raport cu cele de vârstă înaintată, considerate cele mai vulnerabile la o eventuală îmbolnăvire cu coronavirusul de tip nou.

În sfârșit, trei respondenți ne aduc aminte că Republica Moldova trece printr-o experiență relativ inedită de pandemie, ca și întreaga Europă, de altfel. Dintr-un soi de etnocentrism european, un respondent mărturisește că, în ianuarie 2020, nu se aștepta că virusul va provoca o pandemie în Europa, de parcă toate catastrofele sanitare s-ar opri la frontierele continentului european. În percepția unor respondenți, pandemia a surprins oamenii și i-a făcut să se simtă vulnerabili (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Analiza tematică a interviurilor din această temă generică ne arată că majoritatea respondenților percep perioada pandemiei COVID-19 drept una traversată de schimbări individuale și sociale importante. Respondenții percep această perioadă de criză drept una de schimbări mai degrabă pozitive sau neutre/ambivalente. Potrivit acestor aprecieri, oamenii au devenit mai buni, mai responsabili. Totodată, persoanele intervievate au exprimat și multe neliniști și au observat multe manifestări de frică, închidere în sine, neîncredere și înstrăinare. Pandemia pare să fi pus bazele, cel puțin în percepția mai multor respondenți, pentru o schimbare socială, ontologică și ideologică profundă și de durată.

Tipuri de suport social și manifestări de solidaritate în perioada pandemiei

În cadrul interviului aprofundat, respondenții s-au pronunțat de asemenea asupra diverselor forme de suport social și a manifestărilor de solidaritate în care ei înșiși sau alte persoane au fost implicați în perioada pandemiei.

Întrebările din ghidul de interviu care au stimulat luări de cuvânt la această temă sunt următoarele:

- *Prin ce se manifestă/ s-a manifestat această unitate? Dați exemple.*
- *Dvs. personal, cum participați la stabilirea și menținerea legăturilor/ unității din comunitate?*
- *Cât de caracteristic este pentru oamenii din anturajul dvs. să dea o mână de ajutor altor oameni când aceștia au nevoie?*

Formarea si consolidarea__corectura.indd 210 15.04.2021 09:40:32

- *Cum considerați, dvs. personal, de la cine puteți aștepta un ajutor material concret în caz de necesitate (bani, muncă prestată, echipamente...)?*

Ca și în cazul altor teme, subtemele din această temă generică pot fi împărțite în trei mari categorii semantice: subtemele cu semnificație generală pozitivă, subtemele negative și cele cu semnificație neutră/ambivalentă (*Tabelul 14*). Cum era și de așteptat față de o asemenea temă, majoritatea referințelor au fost atribuite subtemelor cu semnificație pozitivă (6/73).

***Tabelul 14*. Distribuția generală a subtemelor și referințelor tematice la tema „Suport și solidaritate în contextul pandemiei COVID-19" în funcție de semnificația generală a subtemelor (pozitivă, negativă sau neutră/ambivalentă)**

Semnificația generală a subtemelor	Numărul de subteme	Numărul de referințe
pozitivă	6	73
negativă	6	17
neutră/ambivalentă	3	11
Total	15	101

Distribuția referințelor în funcție de semnificația generală a surselor pentru această temă sugerează că majoritatea respondenților care s-au pronunțat la acest subiect au apreciat pozitiv formele de suport social și de solidaritate în contextul pandemiei (*Tabelul 15*). Totuși, un anumit număr de referințe au fost atribuite subtemelor cu semnificație negativă, în special cele în care sunt deplânse lipsa sau insuficiența manifestărilor de suport social și solidaritate. Alte subteme includ referințe tematice cu semnificație neutră sau ambivalentă (3/11).

Este de remarcat, respondenții bărbați au abordat mai des subtemele legate de suport și solidaritate în perioada pandemiei, atât cele pozitive, cât și cele negative. Astfel, subtema „Acțiuni de solidaritate" a acumulat 24 de referințe din interviuri cu respondenți bărbați și 10 referințe în interviuri cu respondente. La fel, apare o diferență de gen în distribuția referințelor la subtema „Lipsă solidaritate [în pandemie]" – 9B/2F. În schimb, la subtema „Suport vârstnici", diferența de gen este în favoarea respondentelor feminine (6B/14F). Subtema „Acțiuni de solidaritate" a fost discutată mai des de persoane de vârstă activă, relativ tinere: segmentul de vârstă 26-35 (n=12) și 36-45 (n=10). Această subtemă a fost discutată mai mult de persoane angajate în sectorul non-guvernamental (11 din 18), dar și de respondenții angajați în sectorul privat (9 din 20) și cele din sectorul public (11 din 44).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 211 15.04.2021 09:40:32

***Tabelul 15*. Frecvența surselor și referințelor la tema „Suport și solidaritate în contextul pandemiei COVID-19”**

Denumirea temei/subtemei	Număr surse	Număr referințe	Semnificație
Suport & solidaritate COVID	7	7	+/-
Abuz acțiuni suport	1	1	-
Acțiuni solidaritate	20	34	+
Grijă apropiați	9	11	+
Informare rude	2	3	+
Lipsă politici de solidaritate	1	1	-
Lipsă solidaritate COVID	8	11	-
Lipsă suport vârstnici	1	1	-
Societatea solidară - COVID	1	1	+
Solidaritate impusă	1	1	-
Solidaritatea descurajată	1	2	-
Suport copii învățământ la distanță	2	3	+/-
Suport medical COVID	1	1	+/-
Suport psihologic	3	4	+
Suport vârstnici	17	20	+

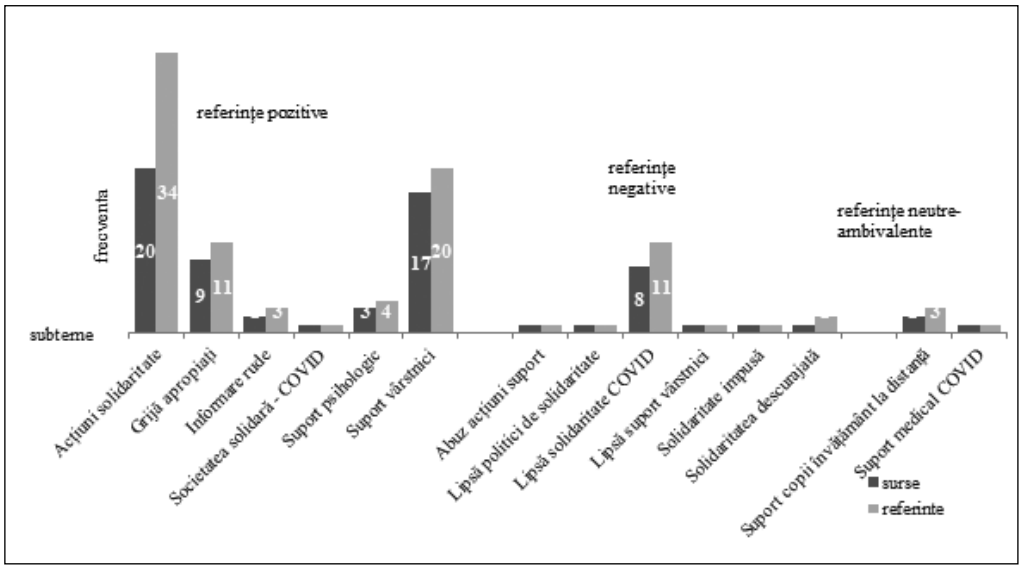

***Fig. 4*. Distribuția subtemelor în funcție de semnificația generală a subtemelor**

Formarea si consolidarea__corectura.indd 212 15.04.2021 09:40:32

Respondenții care au abordat în diverse feluri tema generică „Suport și solidaritate COVID-19" au trecut în revistă un anumit număr de acțiuni de suport și ajutorare: sprijin moral, psihologic, informațional (cu privire la COVID-19, uneori asociat cu îndemnul de respectare a regulilor), cu produse de primă necesitate, produse alimentare, îmbrăcăminte, echipamente sanitare, donație de sânge, donație de bani, servicii de livrare de produse alimentare, servicii de salubrizare, suport acordat elevilor în procesul de învățământ la distanță și, nu în ultimul rând, suport medical.

Ajutorul este acordat de cele mai dese ori vârstnicilor (17/20), dar și altor persoane vulnerabile (nevoiașilor, persoanelor cu dizabilități, persoanelor fără adăpost, familiilor numeroase). De multe ori, ajutorul este acordat persoanelor apropiate (9/11): rudelor, membrilor familiei, vecinilor sau colegilor.

Un respondent consideră, în acest context, că manifestările de solidaritate „pe orizontală" (între rude, prieteni, colegi) nu este o dovadă de solidaritate autentică. O solidaritate autentică ar fi direcționată persoanelor care ies din cercul de persoane apropiate. Or, această formă de solidaritate, „pe verticală", este puțină în societatea din Republica Moldova, potrivit respondentului (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Suportul acordat este de cele mai multe ori unul individual – de la persoană la persoană (într-o relație „pe orizontală" – între persoane apropiate – sau „pe verticală", între persoane necunoscute, din medii sociale diferite). Alteori, mai rar, suportul este unul de grup, din partea unor grupuri de voluntari. În sfârșit, respondenții angajați în structuri administrative vorbesc de anumite forme de suport instituționalizat, acordate de către autoritățile publice locale sau centrale prin primărie, asistenții sociali sau instituțiile medicale. Nu în ultimul rând, anumiți respondenți menționează Mitropolia sau diverse biserici drept focare de suport pentru vârstnici și nevoiași.

Subtema întitulată „Acțiuni de solidaritate" a acumulat cel mai mare număr de surse și referințe (20/34). Exemple de solidaritate la care subiecții fac referință sunt donațiile venite din străinătate, în special suportul acordat de echipa de medici din România (B/56-65/rur/mold/sup/pub), angajarea studenților de la medicină în spitale (B/66-75/Chis/mold/ sup/pub), taximetriștii care au oferit servicii gratuite medicilor (2/2), cafenelele ce au oferit mâncare celor nevoiași (F/56-65/rur/mold/med/pub).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 213 15.04.2021 09:40:33

Cei care acordă ajutor, o fac, atunci când își explică gestul, din spirit creștinesc (B/36-45/rur/mold/sup/NG), din obligație morală în fața persoanelor vârstnice și dezavantajate (B/36-45/Chis/mold/sup/NG) sau în virtutea obligațiilor familiale sau de rudenie.

Un respondent consideră că grupurile de activiști voluntari de ajutorare a celor nevoiași au apărut din motivul că statul nu s-a implicat destul sau deloc în această direcție (B/36-45/Chis/mold/sup/NG). De altfel, statul nu a făcut nimic pentru a încuraja acțiunile de solidaritate, nici măcar partidele de opoziție, ci, dimpotrivă, au adoptat niște măsuri de izolare care au descurajat acțiunile de suport reciproc și de solidaritate, consideră același respondent. În schimb, statul ar fi trebuit să adopte niște măsuri de suport „sistemice" care să ajute persoanele vulnerabile dincolo de perioada de pandemie (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Câțiva respondenți au denunțat lipsa de solidaritate din societate și/sau din comunitatea lor (8/11). Regimul de carantină/ izolare a dus la închidere în sine și, astfel, la reducerea comunicării și a manifestărilor de suport și solidaritate (F/36-45/urb/mold/sup/priv). Potrivit unui respondent, pandemia a aprofundat inegalitățile sociale: „Noi nu suntem egali în fața pandemiei (...) Nu suntem în aceeași barcă, noi suntem în același ocean, dar în bărci diferite" (B/36-45/Chis/mold/sup/NG). În loc să-i ajute, mulți oameni au hărțuit și au discriminat persoanele îmbolnăvite cu COVID-19 (B/36-45/Chis/evr/sup/pub; B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Unii respondenți consideră că cea mai bună formă de solidaritate este respectarea regulilor sanitare pentru a nu contribui la răspândirea virusului, unii dintre ei mărturisind că nu s-au gândit la alte forme de implicare (B/16-25/urb/gag/sup/NG).

Scepticismul și neglijența unora ar fi o dovadă de lipsă de solidaritate față de vârstnici, cei mai vulnerabili în această pandemie, sau chiar un soi de „ageism" (dispreț și marginalizare a vârstnicilor) (B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Un respondent a emis ideea potrivit căreia societățile mai colectiviste și mai solidare „pe orizontală", cum sunt societățile orientale, combat mai eficient pandemia, pe când cele occidentale, mai individualiste, au devenit mai vulnerabile în fața pandemiei (B/46-55/Chis/rus/sup/pub-priv).

Observăm, și în această temă, luări de cuvânt diverse, multe dintre ele cu semnificație pozitivă, iar altele negative și ambivalente. Ca și în cazul temei „Unitate contra COVID-19", referințele la subtemele pozitive, deși mai nume-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 214 15.04.2021 09:40:33

roase, sunt mai sărace din punctul de vedere al conținutului și al materialului factual (prin exemple). Luările de cuvânt critice, mai puține, aduc de multe ori argumente și exemple prin care demonstrează slaba manifestare de solidaritate în contextul pandemiei COVID-19 în societatea din Republica Moldova. În sfârșit, unii respondenți speră că această criză va da de gândit liderilor societății civile și decidenților publici pentru a fortifica manifestările de suport social și de solidaritate, în loc să le slăbească prin măsuri posibil eficiente pe termen scurt, cum este izolarea la domiciliu, dar nesustenabile și problematice din punct de vedere etic. Mai ales în ceea ce privește suportul pentru vârstnici și alte persoane vulnerabile, decidenții ar trebui să încurajeze manifestările de solidaritate pe orizontală (în interiorul comunităților) și pe verticală (între diferite grupuri sociale), consideră unii respondenți.

Unitate/coeziune socială contra COVID-19

Persoanele intervievate au abordat în număr mare subiectul coeziunii (unității) sociale în contextul pandemiei COVID-19. Luările de cuvânt care se referă la această temă au fost formulate, în general, ca răspunsuri la următoarele întrebări:

- *Cum credeți, cât de unită este/ a fost comunitatea dvs. locală (în contextul epidemiei COVID)?*
- *Prin ce se manifestă/ s-a manifestat această unitate? Dați exemple.*
- *Dvs. personal, cum participați la stabilirea și menținerea legăturilor/ unității din comunitate?*

***Tabelul 16*. Distribuția generală a subtemelor și referințelor tematice la tema „Guvernarea situației de pandemie COVID-19" în funcție de semnificația generală a subtemelor (pozitivă, negativă sau neutră/ambivalentă)**

Semnificația generală a subtemelor	Numărul de subteme	Numărul de referințe
pozitivă	2	72
negativă	5	29
neutră/ambivalentă	4	37
Total	11	138

Subtemele cu semnificație generală pozitivă din cadrul acestei teme generice sunt mai puține (n=2) decât cele negative (n=5) și cele neutre/ambivalente (n=4). Cu toate acestea, referințele la subtemele pozitive sunt cele mai nume-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 215 15.04.2021 09:40:33

roase (n=72) față de cele negative (n=29) și cele neutre/ambivalente (n=37). Această apreciere sumară privind distribuția subtemelor sub aspectul semnificației lor generale sugerează, pe scurt, că respondenții la interviul aprofundat realizat în mai 2020 în cadrul acestui proiect de cercetare apreciază pozitiv nivelul de coeziune al comunității și societății în contextul pandemiei COVID-19. Un număr mai mic de referințe tematice negative ne arată, totuși, că unitatea comunității și/sau societății a fost apreciată negativ de o parte însemnată din respondenți. În sfârșit, referințele destul de numeroase la subteme cu semnificație neutră/ambivalentă presupune că această coeziune conjuncturală, manifestată prin respectarea regulilor sanitare, are anumite limite.

***Tabelul 17*. Frecvența surselor și referințelor la tema „Unitate/ coeziune socială contra COVID-19**

Nr.	Nume teme/subteme	Surse	Referințe	Semnificație
1	**Unitate contra COVID-19**	29	33	+/-
2	Coeziune parțială COVID-19	1	1	+/-
3	Izolare - lipsa coeziune	1	1	-
4	Lipsă coeziune	12	16	-
5	Lipsă educație	1	1	-
6	Lipsă unitate - nerespectarea carantinei	9	10	-
7	Mentalitate sovietică	1	1	-
8	Mobilizare populație fără autorități	1	1	+/-
9	Necazul unește	1	1	+
10	Toți egali în fața COVID-19	2	2	+/-
11	Unitate - respectarea regulilor	44	71	+

Este interesant de remarcat că subtema „Unitate contra COVID" a fost abordată într-un număr mai mare de referințe de către respondente femei (n=20) față de bărbați (n=13). Dimpotrivă, subtema „Lipsă coeziune COVID" a fost discutată mai mult de bărbați (n=11) decât de femei (n=5). În sfârșit, o altă subtemă importantă din această temă generică, „Unitate – respectarea regulilor", a fost tratată diferențiat în funcție de genul respondenților, și anume în 43 de referințe făcute în interviurile cu respondenți-bărbați și în 28 de referințe cu respondente-femei. O posibilă cheie în explicarea acestei diferențe ar putea fi răspunsul diferențiat al femeilor și bărbaților din eșantionul acestei cercetări vizavi de presiunea socială a regulilor de carantină. Celelalte categorii so-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 216 15.04.2021 09:40:33

cio-demografice ale respondenților nu au un impact vizibil în distribuția referințelor tematice.

Afirmațiile respondenților atribuite acestei subteme („Unitate – respectarea regulilor") au fost făcute din două perspective enunțiative: 1) perspectiva autorităților, în cazul persoanelor cu statut de autoritate publică, și 2) perspectiva cetățenilor, de către respondenții fără statut de funcționar public. Din perspectiva autorităților, respondenții exprimă, de regulă, exercițiul puterii în aplicarea regulilor sanitare. Din perspectiva cetățenilor, persoanele intervievate descriu și analizează, de regulă, modul în care oamenii de rând se conformează pozitiv acestor reguli. În ambele cazuri, respectarea acestor reguli este interpretată drept o dovadă de coeziune a comunității sau societății. În ambele perspective discursive, persoanele care respectă regulile sanitare sunt prezentați drept cetățeni loiali, iar cei care nu respectă sunt discalificați și denunțați drept cetățeni iresponsabili.

Nivelul de unitate (coeziune) a fost înțeles de unii respondenți prin manifestări de solidaritate în raport cu grupurile vulnerabile (F/16-25/urb/gag/sup/NG; F/56-65/urb/mold/sup/pub).

Potrivit câtorva respondenți, coeziunea comunității și a societății se fortifică prin conștientizarea unui pericol comun, într-o situație de criză majoră și împotriva unui „dușman comun" (B/56-65/Chis/mold/sup-doc/pub-priv; B/66-75/rur/mold/sup/neang; F/26-35/urb/ mold/sup/NG; F/16-25/urb/gag/sup/NG).

Unii respondenți observă că gradul de unitate a fost mai ridicat la început pandemiei, în martie 2020, când și frica a fost mai mare. Oamenii erau atunci „în aceeași barcă", „pe aceeași lungime de undă". Această unitate a diminuat, însă, pe parcursul lunilor care au urmat pe măsură ce frica a cedat în favoarea neîncrederii generalizate (F/62/urb/bulg/sup/pub).

Potrivit unui respondent, unitatea a sporit în cercurile apropiate de relații, mai ales în rândul familiilor, al rudelor, vecinilor, colegilor. Această apreciere subînțelege că unitatea a scăzut la nivelul societății în întregime (B/66-75/Chis/mold/sup/pub).

O parte însemnată dintre respondenți consideră că societatea a dat dovadă de lipsă de coeziune în contextul pandemiei COVID (12/16): „Oamenii s-au izolat, însă cred că izolarea nu duce la unitate" (F/36-45/urb/mold/sup/pub). Oamenii au devenit mai egoiști, mai individualiști, fiecare pentru sine (26-35/urb/mold/sup/priv). Pericolul infectării a dus la „închidere în sine și reducerea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 217 15.04.2021 09:40:33

comunicării" și deci la o solidaritate redusă (F/36-45/urb/mold/sup/priv). Lipsa de unitate se manifestă prin atitudinea individualistă de indiferență față de alte persoane, după principiul proverbului „Моя хата с краю, ничего не знаю" (Casa mea stă deoparte și de nimic nu-mi pasă) (B/26-35/rur/bulg/sup/NG). „A venit una care a fugit din spital din Italia și a molipsit tot avionul. Ce fel de unitate dacă nu e responsabilitate?" – se întreabă un respondent (B/56-65/Chis/mold/sup-doc/pub-priv).

„Uniți, în numele cărei idei? Cum poate fi unită [comunitatea, societatea] dacă toată lumea stă închisă în apartamente", se întreabă retoric o respondentă (F/56-65/Chis/rus/sup/autoang). Și apoi, aceeași respondentă își continuă gândul: „Uniți prin frică? Poate, dar nu în cazul tuturor."

Alți respondenți explică lipsa unității prin incapacitatea autorităților de a coagula societatea în contextul crizei (vezi, de exemplu, B/56-65/Chis/mold/sup/pub și B/36-45/Chis/mold/sup/NG).

Indiferența față de ceilalți se manifestă, în multe cazuri, semnalate de respondenți, prin nerespectarea regulilor și astfel punerea în pericol a celorlalți. Mai mult decât indiferență, unii respondenți văd în comportamentul celor care nu respectă regulile sanitare ură și răutate (F/36-35/Chis/mold/sup/priv). Nerecunoașterea epidemiei și neîncrederea în autorități este o altă dovadă a lipsei de unitate (B/16-25/urb/gag/sup/NG).

Cei mai mulți respondenți își articulează argumentele în baza unei definiții implicite privind unitatea/ coeziunea comunității/ societății prin respectarea regulilor sanitare. Astfel, o parte dintre respondenți consideră că unitatea lipsește din motivul nerespectării regulilor de carantină (9/10). Din aceeași perspectivă, alți respondenți, mult mai mulți (44/71) apreciază o unitate sporită a comunității lor, din motivul respectării regulilor de carantină.

Oamenii nu respectă regulile din mai multe motive: ignoranță, lipsa conștientizării, neglijență față de ceilalți și față de persoanele vulnerabile sau chiar răutate. Un participant consideră că felul în care unii oameni înțeleg libertatea în contextul pandemiei implică o atentare la libertatea celorlalți. Cu cât mai mult le va păsa doar de libertatea lor individuală, cei care nu respectă regulile de carantină vor prelungi condițiile de izolare și carantină pentru toți ceilalți (F/46-55/rur/mold/sup/pub).

Un respondent observă că în condițiile pandemiei, regulile sanitar-epidemiologice au fost cele care au asigurat coeziunea, pe când în condiții normale

Formarea si consolidarea__corectura.indd 218 15.04.2021 09:40:33

(până la pandemie) liantul principal în coeziunea comunității a fost apropierea socială, în special gradul de rudenie (B/56-65/rur/mold/med/ autoang).

Un respondent observă un grad ridicat de coeziune din perspectiva respectării regulilor sanitare, dar o lipsă de coeziune în ceea ce privește formele de solidaritate și întrajutorare: „[Comunitatea] a fost destul de unită la nivelul organizării măsurilor de protecție, a conștientizat destul de bine riscurile, dar destul de lamentabilă la nivelul de empatie față de persoanele bolnave și de evitarea contactului cu persoanele bolnave și conștientizarea că nu trebuie să interacționeze cu cei bolnavi" (B/26-35/Chis/mold/sup). Un respondent constată că a crescut activismul comunitar pentru asigurarea condițiilor sanitare în blocuri de locuit (B/26-35/Chis/mold/sup).

Referințele tematice la subtemele cu semnificație generală pozitivă au fost mai numeroase decât cele cu semnificație negativă și neutre/ambivalente. Cu toate acestea, luările de cuvânt atribuite subtemelor pozitive au fost destul de redundante și sărace în elemente argumentative, putând fi reduse la ideea potrivit căreia „comunitatea este/a fost unită pentru că oamenii au respectat regulile sanitar-epidemiologice". Referințele cuprinse în subtemele cu semnificație generală negativă și neutre/ambivalente au acoperit o gamă largă de idei și argumente. Una din posibilele explicații ale acestei diferențe este că afirmațiile atribuite subtemelor pozitive corespund mai degrabă discursului oficial în ceea ce privește administrarea pandemiei și mai puțin convingerilor intime ale respondenților. Totuși, este remarcabil că cea mai mare parte a respondenților au subscris definiției implicite a coeziunii sociale prin respectarea regulilor impuse de autorități. Acest element de definiție ar putea fi unul conjunctural, determinat de contextul pandemiei, în care pericolul comun de infectare a scos în evidență liantul normativ și a slăbit factorul de coeziune după alte principii (al apartenenței, solidarității, participării etc.).

Atitudini și reprezentări față de emigranții reveniți în contextul pandemiei

Din cauza pandemiei, mulți conaționali aflați peste hotare au revenit în Republica Moldova din diferite motive, fie nu au contracte de muncă satisfăcătoare, fie lucrează în străinătate fără permise de muncă, fie pentru că și-au pierdut locul de muncă, fie pentru că nu au asigurare de sănătate în țara-gazdă, fie din motive personale. Fluxul continuu de emigranți moldoveni, care nu au avut de ales decât să se întoarcă în patrie în contextul pandemiei, a devenit în

Formarea si consolidarea__corectura.indd 219 15.04.2021 09:40:33

felul acesta o provocare serioasă pentru acest grup vulnerabil în timpul crizei cauzate de pandemia COVID-19.

Am încercat să surprindem, între altele, care sunt percepțiile populației privind emigranții reveniți în țară în perioada pandemică. Studiul constată, la acest subiect, un conținut tematic situat mai aproape de polul pozitiv în distribuirea percepțiilor, referințele la subtemele cu semnificație generală negativă fiind mai puține.

Răspunsurile date de subiecți la această temă au fost provocate de următoarele întrebări: *Ce părere aveți față de cetățenii care s-au întors în Republica Moldova în contextul pandemiei COVID-19? Care este comportamentul emigranților întorși în localitatea dvs.?* Aceste răspunsuri ne oferă o imagine de suprafață asupra repartizării subtemelor și referințelor din tema generală.

Subtemele și referințele care apar cu o frecvență mai mare la tema „Emigranți reveniți în contextul pandemiei COVID-19" sunt următoarele: „Atitudine ambivalentă emigranți" (18/18), „Emigranți – revenire la Patrie" (20/20), „Emigranți iresponsabili" (13/14), „Majoritatea emigranților respectă carantina" (22/23), „Atitudine pozitivă emigranți" (10/11), „Nu-i poți judeca" (13/13), „Atitudine pozitive emigranți" (10/10) *(Tabelul 18*).

Subtemele conțin spectre de tonalități diferite: de la o atitudine și apreciere pozitivă, până la o atitudine ambivalentă, sau chiar negativă și discriminatorie față de emigranții reveniți în perioada de criză. Din totalul de 21 de subteme create în cadrul temei „Emigranți reveniți în contextul pandemiei COVID-19", 6 au o semnificație generală pozitivă, 7 au o semnificație negativă și 9 au o semnificație neutră sau ambivalentă. În funcție de numărul de referințe la fragmente de interviuri atribuite fiecărei teme, din totalul de 134 de referințe, 64 se referă la subteme cu semnificație pozitivă, 27 se referă la subteme cu semnificație negativă, iar 43 referințe sunt atribuite unor subteme cu semnificație neutră sau ambivalentă.

Aprecierile conțin în mare parte afirmații pozitive (6/64), empatice, în care se susține revenirea emigranților la Patrie, se apreciază faptul că majoritatea respectă carantina. Opinia lor dezvăluie o părere bună despre emigranții reveniți în contextul pandemiei. Răspunsurile persoanelor intervievate conțin o descriere pozitivă, de susținere a emigranților. Subtema „Majoritatea emigranților respectă carantina" (22/23), fiind și cea mai numeroasă în referințe, reflectă opțiunile de aprobare și încurajare a emigranților care respectă regimul de carantină.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 220 15.04.2021 09:40:33

***Tabelul 18*. Frecvența subtemelor și referințelor la tema „Emigranți reveniți în contextul pandemiei"**

Nr.	Denumirea temei/subtemei	Frecvențe	Număr referințe	Semnificație
1	Atitudine ambivalentă emigranți	18	18	+/-
2	Atitudine empatică emigranți	7	7	+
3	Atitudine negativă stat emigranți	3	3	-
4	Atitudine pozitivă emigranți	10	11	+
5	Atitudini negative față de emigranți	5	5	-
6	Denunțarea emigranților încălcare carantină	2	2	+
7	Emigranți - datorie față de stat	2	2	+/-
8	Emigranți - în carantină separat de familie	1	1	+/-
9	Emigranți - revenire la Patrie	20	20	+
10	Emigranți dezrădăcinați	1	1	+/-
11	Emigranți discriminați	2	2	-
12	Emigranți iresponsabili	13	14	-
13	Emigranți întorși suspiciune	1	1	-
14	Emigranți nediscriminați	2	2	+/-
15	Emigranții - factor de progres	1	1	+
16	Emigranții trebuie să respecte legea	1	1	+/-
17	Întoarcerea emigranților - schimbare	1	1	+/-
18	Întoarcerea emigranților - insecuritate econ.	2	2	-
19	Majoritatea emigranților respectă carantina	22	23	+
20	Nu-i poți judeca	13	13	+/-
21	Unii emigranți respectă, alții nu	4	4	+/-

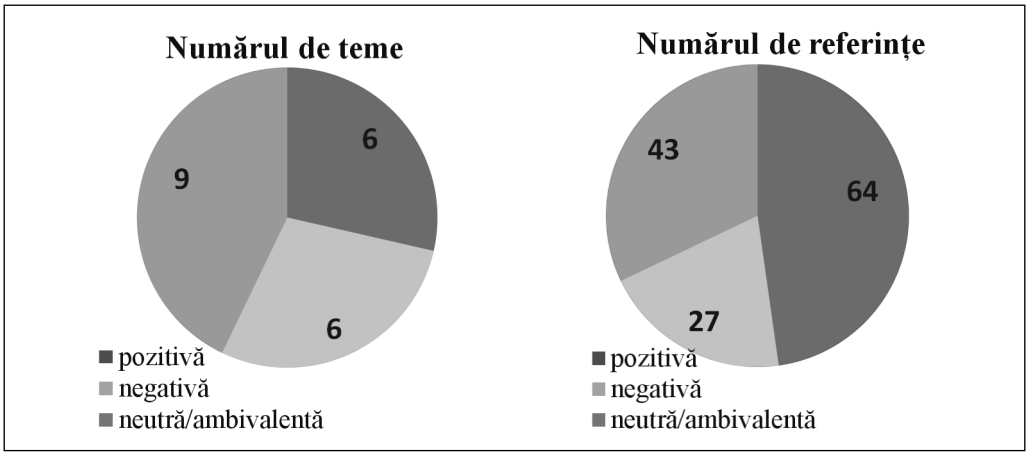

***Fig. 5*. Numărul de subteme și referințe tematice la tema „Emigranți reveniți în contextul pandemiei COVID-19"**

Formarea si consolidarea__corectura.indd 221 15.04.2021 09:40:33

„În localitatea mea oamenii care au venit stau în carantină 14 zile strict, au grijă de felul cu cine vorbesc, ce vorbesc și așa mai departe" (F/16-25/rur/mold/stud/pub); *„Cunosc foarte mulți consăteni care s-au întors acasă și spre marea mea bucurie am fost martoră la un comportament destul de responsabil, cunosc oameni care având familie au rămas în carantină în Chișinău, cele 14 zile impuse de organele autorizate și au respectat regimul."* (F/46-55/rur/mold/sup/pub)

Conținutul celor 20 de referințe din subtema „Emigranții – Revenire la Patrie" cuprinde atitudini de înțelegere și susținere față de emigranții reveniți. Aceste referințe pornesc de la premisa că locul unde ești născut generează o stare de siguranță pe timp de criză pandemică, iar acasă este mai bine decât printre străini. *„În principiu, ei sunt cetățenii acestei țări, și dacă revin la Patrie, nu este nimic rău în asta. De exemplu, copilul e bolnav în familie, și mama niciodată nu îl va părăsi. Iar Moldova pentru cetățenii săi trebuie să fie Patria lor, iar dacă cineva este împotriva lor, să se pună atunci în locul acestora..."* (B/63/Chisinau/rus/sup/priv).

Atitudinea empatică a respondenților este prezentă în conținutul răspunsurilor la subtema „atitudine empatică față de emigranți". Șapte subiecți (cu 7 referințe) își exprimă empatia față de situația emigranților reveniți prin afirmații după cum urmează: *„Eu consider că oamenii care au venit de peste hotare în acest moment, acum, când este pandemia aceasta, n-au făcut nimic rău. S-au întors la familiile lor, s-au întors la oamenii lor dragi. Pentru că acolo peste hotare să stai singur și mai având și așa o boală grea este foarte greu pentru ei, atât fizic, pentru că ești bolnav, cât și moral"* (F/16-25/rur/mold/stud/pub).

„Dat fiind faptul că am copii plecați peste hotare, eu întotdeauna m-am pus în situația celor care vin acasă. Ei vin acasă, ei au o problemă, ei nu vin cu gând rău. Ei vin acasă pentru că acolo nu au putut să o rezolve, și unde să se ducă, dacă nu acasă? Casa trebuie să le ofere ușa deschisă, nu trebuie să le-o închidă" (F/56-65/rural/mold/sup/pub).

Atitudinea negativă a respondenților față de migranți conține și referințe cu conținut ambivalent (6/27), acțiunile emigranților fiind apreciate drept iresponsabile sau cu alte calificative negative. *„O parte din ei se purtau urât, cu aere, nu respectau cerințele impuse"* (F/56-65/urb/mold/sup/pub). Un număr mai mic de referințe conțin atitudini neutre, mai puțin apreciative (9/43): „Nu-i pot judeca", „Unii respectă, unii nu": *„Nu mă pot da cu părerea, decizia de a veni acasă lor le aparține. Cel mai ușor lucru este de a te expune cu părerea, dar numai cel ce revine își asumă riscul prin câte trece*" (B/26-35/urb/mold/sup/pub).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 222 15.04.2021 09:40:33

Aceste rezultate coincid parțial cu rezultatele cercetării sociologice privind percepțiile și comportamentul populației în perioada de criză provocată de pandemia COVID-19, realizate online în perioada 17-24 aprilie 2020, pe un eșantion de 1050 respondenți, de către Centrul Sociologie și Psihologie Socială, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. În această cercetare, opinia respondenților privind atitudinea pe care o au oamenii din comunitatea lor față de persoanele care s-au întors de peste hotare în condițiile de pandemie s-a împărțit aproape proporțional. Astfel, în jur de 34,3% (3,2% - foarte bună și 31,1 bună) relevă o atitudine pozitivă, 37,3% (12,2% - foarte rea, 25,1% - rea) – atitudine negativă, iar restul 30,5% nu știu sau le-a fost greu să se pronunțe [49].

Cu toate că rezultatele obținute au scos în evidență diferențe în percepția privind emigranții reveniți, cele mai multe răspunsuri au un conținut cu semnificație pozitivă (6/64), urmate de cele ambivalente (9/43), cele negative fiind mai puține (6/27). Atitudinea față de emigranții întorși depinde, probabil, de gradul de proximitate socială față de persoanele migrante, în familie, printre rude, prieteni. La momentul actual, când aproape fiecare familie are rude apropiate sau cunoscute plecate peste hotare, iar dependența financiară de ei este mare, atitudinile preponderent pozitive ale respondenților față de emigranții întorși sunt unele firești. Referințele subiecților ce au formulat o atitudine negativă față de emigranții reveniți pot fi înțelese drept rezultatul construirii anumitor reprezentări negative de către mass-media în contextul fricii generalizate din martie 2020, contribuind în acest mod la răspândirea informațiilor negative despre cetățenii care s-au întors în țară, la baștină.

Discuția rezultatelor și concluzii preliminare

Această cercetare mixtă, dar bazată preponderent pe surse și o metodologie calitative, a fost făcută într-o perioadă în care pandemia era încă în plină desfășurare, când curba cazurilor de infectare era în ascendență. Cercetarea, realizată în mai-iulie 2020 în cadrul unui proiect de cercetare de o echipă a Centrului de Sociologie și Psihologie al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (CSPS/ICJPS), surprinde un șir de tendințe în privința unor elemente fundamentale ale coeziunii sociale și a capitalului social în societatea din Republica Moldova în perioada incipientă a pandemiei COVID-19 și anume: încrederea în instituțiile de conducere ale statului; nivelul de acord în raport cu acțiunile autorităților statului; formele de suport social și solidaritate manifestate de către cetățeni; nivelul de coeziune perceput prin conformarea

Formarea si consolidarea__corectura.indd 223 15.04.2021 09:40:33

la normele sociale dominante, atitudinile și percepțiile față de un grup cu risc de marginalizare (emigranții reveniți). Pe lângă aceste aspecte, studiul analizează modul în care procesele sociale observate pe parcursul pandemiei și cele anticipate în urma pandemiei COVID-19 se reflectă în discursul respondenților.

Rezultatele cercetării prin chestionar realizat în iunie 2020 de CSPS/ICJPS, coroborate cu datele sondajului de opinie Barometrul Opiniei Publice, efectuat în octombrie 2020 de Institutul de Politici Publice și CBS-Axa, ne sugerează că gradul de recunoaștere sau de negare a gravității și existenței pandemiei COVID-19 corelează pozitiv cu statutul socioeconomic și nivelul de educație al respondenților, și corelează negativ cu nivelul de încredere în instituțiile de conducere ale statului. Cu cât nivelul socioeconomic perceput al respondenților este mai scăzut, nivelul său de studii este mai mic, și cu cât ei împărtășesc un grad de încredere scăzut în instituțiile statului, cu atât aceștia vor manifesta o tendință sporită de negare a gravității pandemiei COVID-19.

Rezultatele cercetării arată, de asemenea, că participanții împărtășesc un grad ridicat de insatisfacție față de modul în care autoritățile statului au administrat pandemia COVID-19 (până la și în perioada cercetării în iulie 2020). În jur de 80% dintre respondenți sunt nemulțumiți de administrarea pandemiei. Cei mai nesatisfăcuți de acțiunile autorităților de prevenire a răspândirii virusului și de contracarare a efectelor pandemiei COVID-19 sunt respondenții tineri, cei mai pasivi din punctul de vedere al participării politice, cei care împărtășesc o încredere scăzută în instituțiile de conducere ale statului și cei care se informează preponderent din cercul de cunoștințe și pe rețelele de socializare.

Ca și în datele cercetării cantitative, cercetarea prin interviu aprofundat relevă o preponderență a opiniilor critice față de modul în care pandemia COVID-19 a fost administrată în Republica Moldova. Plusvaloarea rezultatelor cercetării calitative rezidă în punctul de vedere, dezvoltat și argumentat de respondenți în special în opiniile critice. Subiecții intervievați au criticat comunicarea neadecvată efectuată de către instituțiile statului, dotarea neadecvată a personalului medical și măsurile economice și sociale insuficiente. Deși mai mulți respondenți au apreciat măsurile aplicate de către stat drept greșite sau neadecvate, argumentarea acestor opinii critice este în definitiv constructivă, sugerând alternative și posibile soluții. Opiniile favorabile vizavi de acțiunile statului în perioada pandemiei, prezente și ele în număr mare, sunt totuși mai puțin elaborate. Majoritatea celor care le-au articulat sunt ei înșiși angajați în instituțiile publice.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 224 15.04.2021 09:40:33

Un număr mare de respondenți din ancheta prin chestionar și din cercetarea prin interviu aprofundat au împărtășit un sentiment pronunțat de insecuritate socioeconomică. Datele cercetării cantitative sugerează că persoanele cu un statut social și cu un nivel de studii scăzut exprimă cel mai acut acest sentiment, ceea ce indică asupra unei posibile stratificări sociale a percepției riscului socio-economic cauzat de pandemie. Același segment de respondenți exprimă o tendință mai ridicată de negare a gravității pandemiei. Coroborate, aceste rezultate sugerează că denegarea gravității pandemiei ar putea fi o strategie de *coping* față de riscurile socioeconomice percepute ale pandemiei. În interviurile aprofundate, respondenții împărtășesc de asemenea un sentiment mai mult sau mai puțin acut de insecuritate socioeconomică. Unii respondenți asociază acest sentiment cu posibile evoluții negative ale societății atât din punct de vedere moral, cât și social.

Participanții la cercetarea prin interviu aprofundat scot în valoare și descriu numeroase acte de solidaritate realizate în sânul diverselor comunități și al societății în general pentru a preveni îmbolnăvirea persoanelor și riscul de deprivare socioeconomică în urma crizei, în special în rândul vârstnicilor și al altor persoane social vulnerabile. Luările de atitudine critice sunt destul de expresive în formularea unor soluții posibile. Unii respondenți speră că autoritățile statului și liderii societății civile vor învăța din această criză sanitară și socială pentru a fortifica formele de suport și coeziune socială. Mai mulți participanți la cercetarea prin interviu sugerează că formele de suport sunt distribuite inegal în contextul crizei și că ele ar trebui coordonate în așa fel încât să cuprindă și persoanele vârstnice și cele cu dizabilități, cele mai izolate din punct de vedere social și astfel cele mai vulnerabile în contextul pandemiei.

Interviurile aprofundate au scos în evidență o semnificație interesantă a coeziunii sociale în contextul pandemiei COVID-19. Potrivit respondenților, unitatea/ coeziunea societății din Republica Moldova este definită prin gradul de respectare a regulilor sanitare și de distanțare fizică. Majoritatea referințelor tematice la acest subiect apreciază un nivel de unitate ridicat al societății. Sărăcia relativă a argumentelor sugerează faptul că, în general, conformarea la regulile general admise reflectă discursul oficial, în speță cel al puterii, în privința pandemiei. Riscul ridicat de infectare și de deprivare socio-economică în contextul pandemiei a acordat o valoare suplimentară adeziunii la normele dominante, în defavoarea altor factori de coeziune, cum ar fi cel al apartenenței, al solidarității și al participării.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 225 15.04.2021 09:40:33

Participanții la cercetarea prin interviu aprofundat au discutat pe larg subiectul emigranților întorși în Republica Moldova în perioada pandemiei. Această temă este revelatoare în privința atitudinii majoritare față de un segment de populație minoritar, devenit vulnerabil în contextul crizei cauzate de pandemia COVID-19. Discursul respondenților este preponderent pozitiv și empatic față de acest grup. Atitudinile pozitive față de emigranții reveniți sunt uneori argumentate prin gradul de apropiere socială (relații de rudenie) față de anumite persoane migrante. Atitudinile negative față de emigranții reveniți în țară pot fi contextualizate prin procesul destul de intens în prima perioadă a pandemiei de construire în presa națională a figurii negative a emigrantului revenit.

Studiul de față confirmă pertinența mai multor studii care sugerează o anumită legătură de dependență dintre diferite componente ale coeziunii sociale și/sau ale capitalului social și modul în care autoritățile și societatea în întregime au participat la combaterea pandemiei și a efectelor sale negative. Totodată, analiza unor date ale cercetării cantitative prin chestionar și rezultatele cercetării calitative realizate de autori în colaborare cu echipa CSPS-ICJPS aduce o nuanțare și uneori contribuie cu o discuție critică a unor studii privind capitalul social în contextul pandemiei COVID-19. Studiul nostru nu a putut demonstra existența unei corelații semnificative statistic dintre încrederea în instituțiile de conducere ale statului și incidența cazurilor de infectare cu COVID-19 în Moldova în raport cu alte țări din regiune și din Europa. Cu toate acestea, studiul demonstrează existența unei corelații dintre negarea gravității pandemiei cu anumite categorii socio-demografice, în special printre persoanele tinere, autoidentificate cu un statut social scăzut și cu un nivel de studii primare sau gimnaziale. Această constatare sugerează o distribuție stratificată a riscului de sănătate și socio-economic cauzat de pandemie. Persoanele tinere și cu un capital uman scăzut se simt cel mai expuse din punct de vedere socioeconomic, în contextul pandemiei. Acest fapt confirmă totodată analizele critice ale literaturii în domeniul capitalului social potrivit cărora suportul social și rețelele de solidaritate sunt distribuite inegal în societate, cu forme de adaptare și *coping*, ce variază de la un grup la altul în funcție de gradul de capital social deținut.

În percepția respondenților la cercetarea calitativă, societatea din Republica Moldova a manifestat un nivel ridicat de respectare a regulilor sanitare de prevenire a infecției cu noul coronavirus și a dezvoltat un șir de manifestări de solidaritate, pe orizontală (în interiorul comunităților) și pe verticală (între diverse grupuri sociale). Cu toate acestea, în lunile ce au urmat începutu-

Formarea si consolidarea__corectura.indd 226 15.04.2021 09:40:34

lui pandemiei, cetățenii au atins un anumit prag de oboseală în manifestarea coeziunii sociale prin respectarea colectivă a regulilor sanitare, de distanțare fizică și de manifestare a solidarității sociale. Pe măsura creșterii neliniștilor privind riscul de insecuritate socioeconomică în consecința pandemiei, formele pozitive de coeziune cedează tot mai mult locul unor manifestări psihosociale negative de „coping dezadaptativ", precum denegarea gravității pandemiei sau stigmatizarea anumitor grupuri sociale, în special emigranții reveniți. Acestea sunt cu atât mai pronunțate cu cât încrederea în principalele instituții ale statului este scăzută. Participanții la interviuri au scos în valoare un șir de lacune și de incoerențe în modul în care autoritățile au administrat pandemia, mai cu seamă într-o perioadă preelectorală. (In)acțiunile autorităților au șubrezit și mai mult încrederea cetățenilor în instituțiile statului și în interpretarea oficială a evenimentelor. În percepția mai multor participanți la cercetare, societatea din Republica Moldova nu a adoptat suficiente strategii de reziliență colectivă în ciuda sau dincolo de capacitatea statului de a gestiona criza, de felul celor aplicate în anumite societăți asiatice [33], [45].

Dincolo de unele părți slabe ale manifestărilor de coeziune socială/capital social în Republica Moldova în contextul pandemiei COVID-19, autorii studiului împărtășesc punctul de vedere al respondenților potrivit cărora societatea civilă și elitele conducătoare vor câștiga pe termen lung dacă vor învăța din această criză strategii pozitive de adaptare prin sporirea formelor de coeziune socială, în beneficiul tuturor cetățenilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Berman Y., Phillips D. Social Cohesion. In: Social Quality from Theory to Indicators. Palgrave Macmillan, 2012, pp. 149-172. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004
2. Corbin J. M., Strauss A. Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. In: Qualitative Sociology, 1990, 13(1), pp. 3–21. https://doi.org/10.1007/BF00988593
3. Bazeley P., Jackson K. Qualitative data analysis with NVIVO. Sage Publications, 2013. 307 p.
4. Beck W., Van der Maesen L. J. G. Who is Europe for? In: The European Journal of Social Quality, 1999, vol. 1, nr. 1–2, pp. 45–60.
5. Beck W., Van der Maesen L. J. G., Walker A. The Concept's Empirical and Political Applicability. In: Social Quality: A Vision for Europe Kluwer Law International, 2001, pp. 361–378.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 227 15.04.2021 09:40:34

6. Negură P., Mocanu V., Potoroacă M. Coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva apartenenței, încrederii și solidarității sociale (2016–2018). În: Calitatea Vieții, 2019, 30(2), pp. 162–188.
7. Schiefer D., Van der Noll J. The Essentials of Social Cohesion: a literature review. In: Social Indicators Research, 2017, 132(2), pp. 579–603. https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5
8. Chan J., To H. P., Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. In: Social Indicators Research, 2006, 75(2), pp. 273–302. https://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1
9. Putnam R. D. What makes democracy work? In: National Civic Review, 1993, 82(2), pp. 101–107. https://doi.org/10.1002/ncr.4100820204
10. Putnam R. D. Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster, 2000.
11. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. In: The American Journal of Sociology, 1988, vol. 94,. pp. 1–27. https://www.crcresearch.org/files-crcresearch/File/coleman_88.pdf
12. Bourdieu P. Le capital social. In: Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 1980, 31(1), pp. 2–3. https://doi.org/10.3917/idee.169.0063
13. Fukuyama F. Trust: The social virtues and the creation of prosperity. New York: Free Press, 1995, p.457.
14. Adler P. S., Kwon S. W. Social capital: Prospects for a new concept. In: Academy of Management Review, 2002, 27(1), pp.17–40. ttps://doi.org/10.5465/AMR.2002.5922314
15. Cleaver F. The inequality of social capital and the reproduction of chronic poverty. In: World Development, 2005, 33(6), pp. 893–906. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.09.015
16. Portes A., Vickstrom E. Diversity, Social Capital, and Cohesion. In: Annual Review of Sociology, 2011, 37(1), pp. 461–479. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150022
17. Lin N. Inequality in Social Capital. In: Contemporary Sociology, 2000, 29(6), p.785. https://doi.org/10.2307/2654086
18. Negură P. Homelessness in a Post-Soviet City: Weak Social Support and Institutional Alienation. In: The British Journal of Social Work, 2020, 50(4), pp.1031–1048. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz091
19. Koh H. K., Cadigan R. O. Disaster Preparedness and Social Capital. In: Social Capital and Health, Springer New York, 2008, pp. 273–285. https://doi.org/10.1007/978-0-387-71311-3_13
20. Pitas N., Ehmer C. Social Capital in the Response to COVID-19. In: American Journal of Health Promotion, 2020, pp. 1–3. https://doi.org/10.1177/0890117120924531
21. Kokubun K. Social capital may mediate the relationship between social distance and COVID-19 prevalence. July. 2020, http://arxiv.org/abs/2007.09939

Formarea si consolidarea__corectura.indd 228 15.04.2021 09:40:34

22. Makridis C., Wu C. Ties that Bind (and Social Distance): How Social Capital Helps Communities Weather the COVID-19 Pandemic. SSRN Electronic Journal, 2020. https://doi.org/10.2139/ssrn.3592180
23. Jean-Baptiste C. O., Herring R. P., Beeson W. L., Dos Santos H., Banta J. E. Stressful life events and social capital during the early phase of COVID-19 in the U.S. In: Social Sciences & Humanities Open, 2020, 2(1), 100057. p. 1-2. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100057
24. Borgonovi F., Andrieu E. Bowling together by bowling alone: Social capital and COVID-19. In: COVID Economics, 2020, 17, pp. 73–97.
25. Varshney L. R., Socher R. COVID-19 Growth Rate Decreases with Social Capital. In: medRxiv (p. 2020.04.23.20077321), 2020. https://doi.org/10.1101/2020.04.23.20077321
26. Kristin A. Social Capital and the Spread of Covid-19: Insights from European Countries (No. 8346; CESifo Working Paper), 2020. http://hdl.handle.net/10419/219164
27. Bian Y., Miao X., Lu X., Ma X., Guo X. The Emergence of a COVID-19 Related Social Capital: The Case of China. In: International Journal of Sociology, 2020, 0(0), pp. 1–15. https://doi.org/10.1080/00207659.2020.1802141
28. Hawe P., Shiell A. Social capital and health promotion: A review. In: Social Science and Medicine, 2000, 51(6), pp.871–885. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00067-8
29. Muriisa R. The AIDS Pandemic in Uganda: Social Capital and the Role of NGOs in Alleviating the Impact of HIV/AIDS [University of Bergen]. 2007, https://bora.uib.no/handle/1956/2235
30. Chuang Y. C., Huang Y. L., Tseng K. C., Yen C. H., Yang L. H. Social capital and health-protective behavior intentions in an influenza pandemic. PLoS ONE, 2015, 10(4), pp.1–14. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0122970
31. Lundgren B. Solidarity at the Needle Point - the Intersection of Compassion and Containment during the A(H1N1) Pandemic in Sweden 2009. In: Sociology and Anthropology, 2016, 4(12), pp.1108–1116. https://doi.org/10.13189/sa.2016.041210
32. Khemani S. An Opportunity to Build Legitimacy and Trust in Public Institutions in the Time of COVID-19. In: Research & Policy Briefs (Research & Policy Briefs, Issue 32). 2020.
33. Tufekci Z. How Hong Kong Did It. In: The Atlantic, 2020, pp.1–9. https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/05/how-hong-kong-beating-coronavirus/611524/
34. Jedwab R., Khan A. M., Damania R., Russ J., Zaveri E. D. Pandemics, Poverty, and Social Cohesion : Lessons from the Past and Possible Scenarios for COVID-19 (Institute for International Economic Policy Working Paper Series, Issue June), 2020.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 229 15.04.2021 09:40:34

35. Elcheroth G., Drury J. Collective resilience in times of crisis: Lessons from the literature for socially effective responses to the pandemic. In: British Journal of Social Psychology, 2020, 59(3), pp.703–713. https://doi.org/10.1111/bjso.12403
36. Cheng K. K., Lam T. H., Leung C. C. Wearing face masks in the community during the COVID-19 pandemic: altruism and solidarity. The Lancet. 2020, https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30918-1
37. Нестик Т. А. Влияние пандемии COVID-19 на общество: социально- психологический анализ. În: Социальная и Экономическая Психология, Институт Психологии Российской Академии Наук. 2020, 2(18), pp. 47–83. https://doi.org/10.38098/ipran.sep.2020.18.2.002
38. Bargain O., Aminjonov U. Trust and Compliance to Public Health Policies in Times of COVID-19. In: Bordeaux Economics Working Papers, 33(May). 2020.
39. Brodeur A., Grigoryeva I., Kattan L. Stay-at-Home Orders, Social Distancing and Trust (No. 553; GLO Discussion Paper), 2020, http://hdl.handle.net/10419/217491
40. Mcgregor C. Coronavirus, community and solidarity. In: Concept - The Journal of Contemporary Community Education Practice and Theory, 11(COVID-19 supplementary issue), 2020, pp.1–5. http://concept.lib.ed.ac.uk/article/view/4365
41. Nolan R. 'We are all in this together!' Covid-19 and the lie of solidarity. In: Irish Journal of Sociology, 2020. https://doi.org/10.1177/0791603520940967
42. Devakumar D., Shannon G., Bhopal S. S., Abubakar I. Racism and discrimination in COVID-19 responses. The Lancet, 395(March 30), 2020, p. 1194 https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30792-3
43. Ivakhnyuk I. Coronavirus pandemic challenges migrants worldwide and in Russia. In: Population and Economics, 2020, 4(2), pp. 49–55. https://doi.org/10.3897/popecon.4.e53201
44. Jaspal R., Nerlich B. Social representations, identity threat, and coping amid COVID-19. In: Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 2020, 12(S1), p. S249–S251. https://doi.org/10.1037/tra0000773
45. Polese A., Kovács B., Jancsics D. Informality 'in spite of' or 'beyond' the state: some evidence from Hungary and Romania. In: European Societies, 2018, 20(2), pp.207–235. https://doi.org/10.1080/14616696.2017.1354390
46. Gray D. M., Anyane-Yeboa A., Balzora S., Issaka R. B., May, F. P. COVID-19 and the other pandemic: populations made vulnerable by systemic inequity. In: Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology, 2020, 17(September), pp.520–522. https://doi.org/10.1038/s41575-020-0330-8
47. Ho A., Dascalu I. Global Disparity and Solidarity in a Pandemic. In: Hastings Center Report, 2020, 50(3), pp. 65–67. https://doi.org/10.1002/hast.1138
48. Rönnerstrand B. Social capital and immunisation against the 2009 A(H1N1) pandemic in Sweden. In: Scandinavian Journal of Public Health, 2013, 41(8), pp.853–859. https://doi.org/10.1177/1403494813494975

Formarea si consolidarea__corectura.indd 230 15.04.2021 09:40:34

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI GENERALE

Monografia *Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană* este continuarea efortului investigativ depus de echipa Centrului de Cercetări Sociologice și Psihologie Socială în cercetarea realității sociale. Contentul investigativ include componenta teoretică și empirică a cercetării. Nivelul teoretic include definirea și elaborarea conceptelor-cheie, delimitarea categoriilor de cercetare; identificarea teoriilor generale și referențiale; elaborarea metodologiei de cercetare; adaptarea metodologiei de cercetare la obiectul și subiectul de studiu; elaborarea instrumentelor sociologice de cercetare; formularea indicatorilor de măsurare; enunțarea întrebărilor de cercetare. Nivelul empiric al studiilor monografice reflectă rezultatele aplicării instrumentarului de cercetare în teren, identificarea corelațiilor, măsurarea dimensiunilor și intensității coeziunii sociale.

Spectrul de subiecte elucidate variază de la abordarea cadrului conceptual și metodologic spre aspecte mai particulare ale problemei studiate, precum: solidaritatea socială, încrederea în instituții ca factor de modernizare, dimensiunea culturală, combaterea sărăciei, capitalul social și coeziunea socială. Aceste dimensiuni sunt esențiale pentru construirea unei percepții coezive asupra vieții comunitare. În orice comunitate se dezvoltă relații sociale complexe și diverse. Singura modalitate de a asigura dezvoltarea armonioasă este de a opera coeziunea, ceea ce implică sprijin reciproc și colaborare.

Conceptul de coeziune socială provine dintr-o serie de discipline academice și variază de la definiții teoretice la matrice de indicatori pentru măsurare. Studiul coeziunii sociale a fost dezvoltat pe dimensiunea interacțiunii sociale orizontale și a celei verticale. Direcțiile de cercetare empirice s-au extins de la nivel național și regional spre abordări globale, obținându-se o varietate și o complexitate de analize. Coeziunea socială devine un concept strategic, dezvoltat de organizațiile internaționale. Treptat, conceptul de coeziune socială își găsește reflectare în programele, strategiile și politicile de stat.

Prin urmare, consolidarea societății este un ideal, pentru realizarea căruia toate statele și societățile depun eforturi considerabile, însă pe care în totalitate nu îl pot atinge. Fiind o doctrină fundamentală a dezvoltării societății, aceasta reprezintă un set de idei și teorii nu numai de coeziune socială, dar și de armonie socială, a cărei conținut în mare măsură depinde de regimul social

Formarea si consolidarea__corectura.indd 231 15.04.2021 09:40:34

politic dominant, stabilitatea societății și de politica socială reală care tinde sau nu să înlăture elementele de dezintegrare socială.

Rezultatele cercetării empirice denotă că în Republica Moldova sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care ar trebui să decurgă. Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață.

Cetățenii săraci din Republica Moldova (iar aceștia constituie majoritatea; conform datelor statisticii de stat, 70% din populație au venituri mai mici decât minimumul de consum) nu numai că consumă mai puțin, ci nu-și pot organiza nici alimentarea echilibrată; aceștia se caracterizează și printr-o serie de alte particularități ce reflectă situația lor economică precară.

Nivelul de trai al populației corelează cu gradul de încredere în instituțiile statului. Din perspectiva diferitor grupuri social-demografice ale populației, încrederea față de organul legislativ al țării scade corelativ cu creșterea nivelului de instruire, cu înaintarea în vârstă și a sporirii situației materiale. Locuitorii orașelor au un grad mai redus de încredere decât locuitorii zonelor rurale, iar minoritățile naționale demonstrează mai puțină încredere decât reprezentanții populației autohtone.

Odată ce încrederea în instituțiile sociale continuă să scadă, aceasta se exprimă și în atitudinea populației față de direcția în care se dezvoltă țara. Astfel, în 2020, doar 16,7% consideră că lucrurile merg într-o direcție bună, iar numărul scepticilor constituie 75%. Distribuirea răspunsurilor la această întrebare relevă frica față de schimbări, nepătrunderea în esența lor, orientările spre vechile forme de dezvoltare economică. Nostalgia pentru stabilitatea precedentă împiedică o parte a populației să accepte modificările ce au loc în viața economică a țării.

Rezultatele cercetării calitative denotă că principala dezamăgire a respondenților în dezvoltarea țării constă în faptul că „la începutul perioadei de tranziție liderii politici le-au promis edificarea unui stat social, ca după 30 de ani să constate că în Republica Moldova s-a constituit un stat neofeudal, cu elemente de capitalism oligarhic. Într-o societate bazată pe elemente feudale, corupția se simte ca la ea acasă. Politicienii au acaparat instituțiile statului și le utilizează doar în interes personal. În rezultat, cei bogați au devenit mai bogați, iar cei săraci - mai săraci".

Formarea si consolidarea__corectura.indd 232 15.04.2021 09:40:34

Atât rezultatele cercetării empirice, cât și datele statistice denotă un grad de coeziune socială mai înalt în localitățile rurale decât în cele urbane. Coeziunea socială se manifestă printr-o anumită rată de participare la diferite întruniri cu caracter social-politic, inclusiv și a muncii prestate pe bază de voluntariat. Activitățile social-participative respondenții preferă să le realizeze în afara cadrului instituțional.

Respondenții manifestă un nivel de încredere foarte rezervat față de persoanele din jurul lor. În caz de necesitate stringentă contează pe ajutorul rudelor apropiate. Întrajutorarea instituționalizată lipsește atât la nivelul practic, cât și la cel conceptual. Deși marea majoritate a respondenților se simte apropiat și foarte apropiat cu identitaea de cetățean al Republicii Moldova, doar o treime din ei consideră necesar să plătească impozitele.

Opt din zece respondenți sunt siguri într-o măsură mare sau foarte mare că impozitele plătite de către cetățeni nu întotdeauna sunt utilizate înr-un mod eficient și transparent. Numărul scepticilor în această privință rămâne constant pentru toate categoriile de vârstă. Nici studiile sau mediul de reședință nu influențează asupra scepticismului respondenților, care astfel își exprimă nivelul de încredere în instituțiile statale. Acest lucru, în opinia noastră, este foarte îngrijorător atât pentru cetățenii simpli, cât și pentru cei care dispun de anunite împuterniciri politice în cadrul statului Republica Moldova.

Cultura are o contribuție substanțială la formarea coeziunii sociale. Deși Republica Moldova dispune de o infrastructură și patrimoniu cultural valoros, care reprezintă un potențial semnificativ ce poate contribui la creșterea coeziunii sociale în țară, interesul populației față de participarea la manifestațiile instituțiilor culturale, precum și practicarea activităților culturale este redusă. Instituțiile de cultură puțin țin cont de preferințele publicului și slab implică populația în elaborarea programelor de dezvoltare.

Pandemia COVID-19 a dovedit că solidaritatea cetățenilor în Republica Moldova capătă noi forme. Cercetarea, realizată în mai-iulie 2020, surprinde un șir de tendințe în privința unor elemente fundamentale ale coeziunii sociale și ale capitalului social în societatea din Republica Moldova în perioada incipientă a pandemiei, și anume: încrederea în instituțiile de conducere ale statului; nivelul de acord în raport cu acțiunile autorităților statului; formele de suport social și solidaritate manifestate de către cetățeni; nivelul de coeziune perceput prin conformarea la normele sociale dominante, atitudinile și percepțiile față de un grup cu risc de marginalizare (emigranții reveniți).

Formarea si consolidarea__corectura.indd 233 15.04.2021 09:40:34

Rezultatele cercetării prin chestionar realizat în iunie 2020 sugerează că gradul de recunoaștere sau de negare al gravității și existenței pandemiei COVID-19 corelează pozitiv cu statutul socioeconomic și nivelul de educație al respondenților, și corelează negativ cu nivelul de încredere în instituțiile de conducere ale statului. Cu cât nivelul socioeconomic perceput al respondenților este mai scăzut, cu atât nivelul său de studii este mai mic, și cu cât ei împărtășesc un grad de încredere scăzut în instituțiile statului, cu atât aceștia vor manifesta o tendință sporită de negare a gravității pandemiei COVID-19.

Respondenții împărtășesc un grad ridicat de insatisfacție față de modul în care autoritățile statului au administrat pandemia COVID-19 (până la și în perioada cercetării în iulie 2020). În jur de 80% dintre respondenți sunt nemulțumiți de administrarea pandemiei. Cei mai nesatisfăcuți de acțiunile autorităților de prevenire a răspândirii virusului și de contracarare a efectelor pandemiei COVID-19 sunt respondenții tineri, cei mai pasivi din punctul de vedere al participării politice, cei care împărtășesc o încredere scăzută în instituțiile de conducere ale statului și cei care se informează preponderent din cercul de cunoștințe și pe rețelele de socializare.

Cercetarea prin interviu aprofundat relevă o preponderență a opiniilor critice față de modul în care pandemia COVID-19 a fost administrată în Republica Moldova. Plusvaloarea rezultatelor cercetării calitative rezidă în punctul de vedere, dezvoltat și argumentat de respondenți în special în opiniile critice. Subiecții intervievați au criticat comunicarea neadecvată efectuată de către instituțiile statului, dotarea neadecvată a personalului medical și măsurile economice și sociale insuficiente. Deși mai mulți respondenți au apreciat măsurile aplicate de către stat drept greșite sau neadecvate, argumentarea acestor opinii critice este în definitiv constructivă, sugerând alternative și posibile soluții. Opiniile favorabile vizavi de acțiunile statului în perioada pandemiei, prezente și ele în număr mare, sunt totuși mai puțin elaborate. Majoritatea celor care le-au articulat sunt ei înșiși angajați în instituțiile publice.

Un număr mare de respondenți din ancheta prin chestionar și din cercetarea prin interviu aprofundat au împărtășit un sentiment pronunțat de insecuritate socioeconomică. Datele cercetării cantitative sugerează că persoanele cu un statut social și cu un nivel de studii scăzut exprimă cel mai acut acest sentiment, ceea ce indică asupra unei posibile stratificări sociale a percepției riscului socioeconomic cauzat de pandemie. Același segment de respondenți

Formarea si consolidarea__corectura.indd 234 15.04.2021 09:40:34

exprimă o tendință mai ridicată de negare a gravității pandemiei. Coroborate, aceste rezultate sugerează că denegarea gravității pandemiei ar putea fi o strategie de *coping* față de riscurile socioeconomice percepute ale pandemiei. În interviurile aprofundate, respondenții împărtășesc un sentiment mai mult sau mai puțin acut de insecuritate socioeconomică. Unii respondenți asociază acest sentiment cu posibile evoluții negative în societate atât din punct de vedere moral, cât și social.

Participanții la cercetarea prin interviu aprofundat scot în valoare și descriu numeroase acte de solidaritate realizate în mediul diverselor comunități și al societății în general pentru a preveni îmbolnăvirea persoanelor și riscul de deprivare socioeconomică în urma crizei, în special în rândul vârstnicilor și al altor persoane social vulnerabile. Luările de atitudine critice sunt destul de expresive în formularea unor soluții posibile. Unii respondenți speră că autoritățile statului și liderii societății civile vor învăța din această criză sanitară și socială pentru a fortifica formele de suport și coeziune socială. Mai mulți participanți la cercetarea prin interviu sugerează că formele de suport sunt distribuite inegal în contextul crizei și că ele ar trebui coordonate în așa fel încât să cuprindă și persoanele vârstnice și cele cu dizabilități, cele mai izolate din punct de vedere social și cele mai vulnerabile în contextul pandemiei.

Interviurile aprofundate au scos în evidență o semnificație interesantă a coeziunii sociale în contextul pandemiei COVID-19. Potrivit respondenților, unitatea/coeziunea societății din Republica Moldova este definită prin gradul de respectare a regulilor sanitare și de distanțare fizică. Majoritatea referințelor tematice la acest subiect apreciază un nivel de unitate ridicat al societății. Sărăcia relativă a argumentelor sugerează faptul că, în general, conformarea la reguli reflectă discursul oficial, în speță cel al puterii, în privința pandemiei. Riscul ridicat de infectare și de deprivare socioeconomică în contextul pandemiei a acordat o valoare suplimentară adeziunii la normele dominante, în defavoarea altor factori de coeziune, cum ar fi cel al apartenenței, al solidarității și al participării.

Participanții la cercetarea prin interviu aprofundat au discutat pe larg subiectul emigranților întorși în Republica Moldova în perioada pandemiei. Această temă este revelatoare în privința atitudinii majoritare față de un segment de populație minoritar, devenit vulnerabil în contextul crizei cauzate de pandemia COVID-19. Discursul respondenților este preponderent pozitiv și empatic față

Formarea si consolidarea__corectura.indd 235 15.04.2021 09:40:34

de acest grup. Atitudinile pozitive față de emigranții reveniți sunt uneori argumentate prin gradul de apropiere socială (relații de rudenie) față de anumite persoane migrante. Atitudinile negative față de emigranții reveniți în țară pot fi contextualizate prin procesul destul de intens în prima perioadă a pandemiei de construire în presa națională a figurii negative a emigrantului revenit.

Studiul demonstrează existența unei corelații dintre negarea gravității pandemiei cu anumite categorii socio-demografice, în special printre persoanele tinere, autoidentificate cu un statut social scăzut și cu un nivel de studii primare sau gimnaziale. Această constatare sugerează o distribuție stratificată a riscului de sănătate și socioeconomic cauzat de pandemie. Persoanele tinere și cu un capital uman scăzut se simt cel mai expuse din punct de vedere socioeconomic în contextul pandemiei. Acest fapt confirmă analizele critice ale literaturii în domeniul capitalului social, potrivit cărora suportul social și rețelele de solidaritate sunt distribuite inegal în societate, cu forme de adaptare și *coping* ce variază de la un grup la altul în funcție de gradul de capital social deținut.

În percepția respondenților la cercetarea calitativă, societatea din Republica Moldova a manifestat un nivel ridicat de respectare a regulilor sanitare de prevenire a infecției cu noul coronavirus și a dezvoltat un șir de manifestări de solidaritate, pe orizontală (în interiorul comunităților) și pe verticală (între diverse grupuri sociale). Cu toate acestea, în lunile ce au urmat începutului pandemiei, cetățenii au atins un anumit prag de oboseală în manifestarea coeziunii sociale prin respectarea colectivă a regulilor sanitare, de distanțare fizică și de manifestare a solidarității sociale. Pe măsura creșterii neliniștilor privind riscul de insecuritate socioeconomică în consecința pandemiei, formele pozitive de coeziune cedează tot mai mult locul unor manifestări psihosociale negative de „coping dezadaptativ", precum denegarea gravității pandemiei sau stigmatizarea anumitor grupuri sociale, în special emigranții reveniți. Acestea sunt cu atât mai pronunțate cu cât încrederea în principalele instituții ale statului este scăzută. Participanții la interviuri au scos în valoare un șir de lacune și de incoerențe în modul în care autoritățile au administrat pandemia, mai cu seamă într-o perioadă preelectorală. (In)acțiunile autorităților au șubrezit și mai mult încrederea cetățenilor în instituțiile statului și în interpretarea oficială a evenimentelor. În percepția mai multor participanți la cercetare, societatea din Republica Moldova nu a adoptat suficiente strategii de reziliență colectivă în

Formarea si consolidarea__corectura.indd 236 15.04.2021 09:40:34

ciuda sau dincolo de capacitatea statului de a gestiona criza. Dincolo de unele părți slabe ale manifestărilor de coeziune socială/capital social în Republica Moldova în contextul pandemiei COVID-19, potrivit respondenților, societatea civilă și elitele conducătoare vor câștiga pe termen lung dacă vor învăța din această criză strategii pozitive de adaptare prin sporirea formelor de coeziune socială în beneficiul tuturor cetățenilor.

Recomandări formulate în compartimentele monografiei:

Pentru consolidarea societății Republicii Moldova se impune necesitatea de a da economiei țării un ritm rapid de dezvoltare ce ar contribui la ridicarea veniturilor populației, a nivelului de trai, la eliminarea inegalităților din societate și respectiv la iradierea sărăciei.

Schimbarea situației impune necesitatea formării unei structuri sociale durabile, reducerea inegalității sociale existente la momentul actual și, în baza acestora, crearea unei clase mijlocii reale, capabile să devină contrabalanța monopolului puterii.

Este nevoie de a cerceta detaliat impactul factorilor sociali ai reținerii dezvoltării economiei, repartizării bunurilor în societate și răspândirii sărăciei și în special în sfera ocupării forței de muncă și remunerării acesteia atât în zonele rurale, cât și în cele urbane și în domeniul educației, care la moment nu oferă condiții echitabile de instruire pentru elevii din zonele rurale.

Se necesită îmbunătățirea și crearea condițiilor adecvate de viață pentru populație prin ridicarea veniturilor administrației și raționalizarea cheltuielilor publice, dezvoltarea spațiului locativ, transportului public, ameliorarea spațiilor de agrement în fiecare comunitate etc.

Organele de resort de diferite niveluri trebuie să studieze și să cunoască familiile și persoanele vulnerabile din comunitățile lor, să desfășoare o activitate pentru obținerea unor granturi din exterior și interior pentru a oferi condiții de ajutorare a acestor persoane prin crearea noilor locuri de muncă, a oportunităților de inițiere a afacerilor mici la nivel de comunitate.

Organele de stat trebuie să elaboreze și să promoveze o politică socială puternică, ca fiecare familie să dispună de înlesniri și indemnizații, lichidând-se inegalitățile din comunități; repartizând cât mai echitabil mijloacele destinate ocrotirii sănătății, astfel ca toți membrii societății să aibă acces garantat la servicii medicale calificate.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 237 15.04.2021 09:40:34

În condițiile pandemiei, autorităților statului se recomandă revizuirea modelului de administrare a pandemiei dintr-unul individualist, axat pe cuvântul de ordine „stai acasă", într-un model solidar, care să favorizeze circuitele de suport către straturile sociale vulnerabile și a căror situație s-a agravat în regimul de carantină.

Autoritățile statului și societatea civilă urmează să stimuleze capacitatea de acțiune și reziliență a societății în situații de criză prin încurajarea manifestărilor colective de implicare socială (voluntariat social, donații în scopuri sociale, activism online etc.).

A se dezvolta abilitarea instituțiilor statului de a interveni eficient și sinergetic în situații de criză, prin colaborarea cu structurile sociale de solidaritate, încurajând participarea cetățenilor în aceste structuri (cum au fost inițiativele „Împreună contra COVID-19" și „Coliba albastră").

Creșterea rolului culturii în dezvoltarea și asigurarea coeziunii sociale în Republica Moldova trebuie să fie una dintre direcțiile strategice de bază ale noii strategii naționale de dezvoltare a culturii pentru anii 2020-2030.

Coeziunea socială trebuie să devină o categorie de acțiune publică, un obiectiv de dezvoltare a societății și un instrument de implementare a politicilor publice de către guvernanți. Politicile de promovare a coeziunii sociale trebuie să fie percepute din perspectivă individuală: reducerea sărăciei și inegalităților prin promovarea accesului efectiv pentru toți la drepturile fundamentale, iar din perspectivă colectivă să contribuie la construirea unei societăți unite și responsabile pentru bunăstarea tuturor.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 238 15.04.2021 09:40:34

GENERAL CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The monograph "The formation and consolidation of social cohesion in the Republic of Moldova in the context of the rapprochement with the European Union" is the continuation of the investigative effort made by the team of the Center for Sociological Research and Social Psychology in investigating social reality. The investigative content includes the theoretical and empirical component of the research. The theoretical level includes the definition and elaboration of key concepts, the finalization of research categories; identification of general and referential theories; elaboration of research methodology; adapting the research methodology to the object and subject of study; elaboration of sociological research tools; formulation of measurement indicators; formulating research questions. The empirical level of the monographic studies reflects the results of the application of the research instrument in the field, the identification of the correlations, the measurement of the dimensions and the intensity of the social cohesion.

The spectrum of elucidated topics varies from approaching the conceptual and methodological framework to the more particular aspects of the studied problem, such as: social solidarity, trust in institutions as a factor of modernization, cultural dimension, combating poverty, social capital and social cohesion. These dimensions are essential for building a cohesive perception of community life. In any community, complex and diverse social relationships develop. The only way to ensure harmonious development is to operate cohesion, which involves mutual support and collaboration.

The concept of social cohesion comes from a number of academic disciplines and varies from theoretical definitions to a matrix of indicators for measurement. The study of social cohesion has been developed on the dimension of horizontal and vertical social interactions. Empirical research directions have expanded from national and regional levels to global approaches, obtaining a variety and complexity of analyzes. Social cohesion is becoming a strategic concept, developed by international organizations. Gradually, the concept of social cohesion is reflected in state programs, strategies and policies.

Therefore, the consolidation of society is an ideal, for the realization of which all states and societies make considerable efforts, but which they cannot achieve completely. Being a fundamental doctrine of the development of

Formarea si consolidarea__corectura.indd 239 15.04.2021 09:40:34

society, it represents a set of ideas and theories not only of social cohesion but also of social harmony, the content of which largely depends on the dominant social political regime, the stability of society and the real social policy that tends or not to remove the elements of social disintegration.

The results of the empirical research show that in the Republic of Moldova the poverty of the population affects all aspects of social life. In the face of the great poverty of the majority, many of the social processes do not proceed, as they should. The material situation of the respondents determines largely, their way of life.

Poor citizens of the Republic of Moldova (and they make up the majority; according to state statistics, 70% of the population has incomes below the minimum consumption index) not only consume less, but also cannot organize a balanced diet; these citizens are also characterized by a series of other peculiarities that reflect their precarious economic situation.

The living standard of the population correlates with the degree of trust in state institutions. From the perspective of different social-demographic groups of the population, the trust towards the legislative body of the country decreases correlatively with the increase of the education level, with the advancing age and the increase of the material situation. The inhabitants of the cities have a lower degree of trust than the inhabitants of the rural areas, and the national minorities - less than the representatives of the local population.

As trust in social institutions continues to decline, this is also found in the attitude of the population, generally towards the developing direction of the country. Thus, in 2020, only 16.7% believe that things are going in a good direction, and the number of skeptics is 75%. The distribution of the answers to this question also signals the fear of change, the lack of penetration in their essence, the orientations towards the old forms of economic development. Nostalgia for the former stability prevents a part of the population from accepting the changes that are taking place in the economic life of the country.

The results of the qualitative research show that the main disappointment of the respondents regarding the development of the country is that "at the beginning of the transition period the state leaders promised to build a welfare state, so that after 30 years to find a Moldovan neo-feudal state, with elements of oligarchic capitalism. In a society based on feudal elements, corruption feels

Formarea si consolidarea__corectura.indd 240 15.04.2021 09:40:34

at home. Politicians have seized state institutions and use them for personal gain only. As a result, the rich became richer and the poor became poorer.

Both the results of empirical research and statistical data show a higher degree of social cohesion in rural comparing to urban areas. Social cohesion is manifested by a certain rate of participation in various socio-political meetings, including volunteer work. Social-participatory activities carried out by the respondents are preferred to be done outside the institutional framework.

Respondents show a rather distant level of trust in the people around them. In case of urgent need, count on the help of close relatives. Institutionalized support is lacking at both the practical and conceptual levels. Although the vast majority of respondents feel close and very close to the identity of a citizen of the Republic of Moldova, only a third of them consider it necessary to pay taxes.

Eight out of ten respondents are confident to a large or very large extent that taxes paid by citizens are not always used in an efficient and transparent way. The number of skeptics in this regard remains constant for all age groups. Studies or the environment of residence do not influence the respondents' skepticism, which thus expresses the level of trust in state institutions. This, in our opinion, is very worrying both for ordinary citizens and for those who have certain political powers within the state of the Republic of Moldova.

Culture makes a substantial contribution to shaping social cohesion. Although the Republic of Moldova has a valuable infrastructure and cultural heritage, which represents a significant potential that can contribute to increasing social cohesion in the country, but the interest of the population in participating in cultural events and cultural activities is low. Cultural institutions pay little attention to public preferences and weakly involve the population in applying for development programs.

The COVID 19 pandemic proved that the solidarity of the citizens in the Republic of Moldova takes new forms. The research, conducted in May-2020, captures a number of trends regarding some fundamental elements of social cohesion and social capital in the society of the Republic of Moldova in the early days of the COVID-19 pandemic, namely: trust in state leadership institutions; the level of agreement in relation to the actions of the state authorities; forms of social support and solidarity manifested by citizens; the level of cohesion

Formarea si consolidarea__corectura.indd 241 15.04.2021 09:40:35

perceived by compliance with the dominant social norms, attitudes and perceptions towards a group at risk of marginalization (returned emigrants).

The results of the June 2020 questionnaire suggest that the degree of recognition or denial of the severity and existence of the COVID-19 pandemic correlates positively with respondents' socioeconomic status and level of education, and negatively correlates with confidence in state. The lower the perceived socio-economic level of the respondents, the lower their level of education and the lower their level of trust in state institutions, the more they will show an increased tendency to deny the severity of the COVID-19 pandemic.

Respondents share a high degree of dissatisfaction with the way the state authorities managed the COVID-19 pandemic (until and during the research period in July 2020). About 80% of respondents are dissatisfied with the administration of the pandemic. The most dissatisfied with the actions of the authorities to prevent the spread of the virus and to counteract the effects of the COVID-19 pandemic are the young respondents, the most passive in terms of political participation, those who share a low trust in state leadership institutions and those who it is mainly informed from the circle of acquaintances and on social networks.

In-depth interview research reveals a preponderance of critical views on how the COVID-19 pandemic was administered in the Republic of Moldova. The added value of the results of the qualitative research lies in the point of view, developed and argued by the respondents, especially in the critical opinions. The interviewed subjects criticized the inadequate communication made by the state institutions, the inadequate staffing of the medical staff and the insufficient economic and social measures. Although several respondents considered the measures applied by the state to be wrong or inadequate, the argumentation of these critical opinions is ultimately constructive, suggesting alternatives and possible solutions. Favorable views on state actions during the pandemic, which are also present in large numbers, are, however, less elaborate. Most of those who articulated them are the ones employed in public institutions.

A large number of respondents from the questionnaire survey and the in-depth interview research shared a pronounced sense of socio-economic insecurity. Quantitative research data suggest that people with social status

Formarea si consolidarea__corectura.indd 242 15.04.2021 09:40:35

and a low level of education express this feeling most acutely, which indicates a possible social stratification of the perception of the socio-economic risk caused by the pandemic. The same segment of respondents expresses a higher tendency to deny the severity of the pandemic. Taken together, these results suggest that denying the severity of the pandemic could be a coping strategy against the perceived socio-economic risks of the pandemic. Within in-depth interviews, respondents also share a more or less acute sense of socio-economic insecurity. Some respondents associate it with possible negative moral and social developments in society.

Participants within the in-depth interview highlight and describe numerous acts of solidarity carried out in various communities and society in general to prevent disease and the risk of socio-economic deprivation following the crisis, especially among the elderly and other socially vulnerable individuals. Critical attitudes are also quite expressive in formulating possible solutions. Some respondents hope that state authorities and civil society leaders will learn from this health and social crisis to strengthen forms of support and social cohesion. Several participants in the interview research also suggest that forms of support are unevenly distributed in the context of the crisis and that they should be coordinated in such a way as to include the elderly and those with disabilities, the most socially isolated and thus those more vulnerable in the context of the pandemic.

The in-depth interviews highlighted an interesting significance of social cohesion in the context of the COVID-19 pandemic. According to the respondents, the unity / cohesion of the society of the Republic of Moldova is defined by the degree of observance of sanitary rules and physical distance. Most thematic references on this subject appreciate a high level of unity of society. The relative poverty of the arguments suggests that, in general, compliance with the generally accepted rules reflects the official discourse, in this case that of power, on the pandemic. The high risk of infection and socio-economic deprivation in the context of the pandemic has added value to adherence to the dominant rules, to the detriment of other cohesive factors, such as membership, solidarity and participation.

Participants within the in-depth interview discussed at length the topic of emigrants returning to Moldova during the pandemic. This issue is revealing

Formarea si consolidarea__corectura.indd 243 15.04.2021 09:40:35

regarding the majority attitude towards a minority population segment, which has become vulnerable in the context of the crisis caused by the COVID-19 pandemic. Respondents' speech is mostly positive and empathetic towards this group. Positive attitudes towards returned emigrants are sometimes argued by the degree of social closeness (kinship) to certain migrants. Negative attitudes towards returned emigrants can be contextualized by the rather intense process in the first period of the pandemic of building the negative image of the returned emigrant by the national press.

The study demonstrates the existence of a correlation between the denial of the severity of the pandemic with certain socio-demographic categories, especially among young people, self-identified with a low social status and a level of primary or secondary education. This finding suggests a stratified distribution of the health and socio-economic risk caused by the pandemic. Young people with low human capital feel most exposed from a socio-economic point of view, in the context of the pandemic. This fact also confirms the critical analyzes of the literature in the field of social capital according to which social support and solidarity networks are unequally distributed in society, with forms of adaptation and coping that vary from one group to another depending on the degree of social capital.

In the perception of the respondents to the qualitative research, the society of the Republic of Moldova showed a high level of compliance with the sanitary rules to prevent infection with the new coronavirus and developed a series of manifestations of solidarity, horizontally (within communities) and vertically (between various social groups). However, in the months following the beginning of the pandemic, citizens reached a certain threshold of fatigue in the manifestation of social cohesion by collective observance of health rules, physical distance and manifestation of social solidarity. As concerns about the risk of socio-economic insecurity as a result of the pandemic increase, positive forms of cohesion are increasingly giving way to negative psycho-social manifestations of "maladaptive coping", such as denying the severity of the pandemic or stigmatizing certain social groups, especially returned emigrants. All these are more pronounced as trust in the main state institutions is low. Interview participants highlighted a number of gaps and inconsistencies in the way the authorities managed the pandemic, especially in a pre-election period.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 244 15.04.2021 09:40:35

The (in)actions of the authorities have further undermined citizens' trust in state institutions and in the official interpretation of events. In the perception of several research participants, Moldovan society has not adopted sufficient collective resilience strategies despite or beyond the state's ability to manage the crisis. Beyond some weaknesses of the manifestations of social cohesion / social capital in the Republic of Moldova in the context of the COVID-19 pandemic, according to respondents, civil society and ruling elites will gain in the long run if they learn from this crisis positive adaptation strategies by increasing forms of social cohesion, for the benefit of all citizens.

Recommendations formulated in the compartments of the monograph:

In order to strengthen the society of the Republic of Moldova, it is necessary to give the country's economy a rapid pace of development, which would contribute to raising the income of the population, living standards, eliminating inequalities in society and irradiating poverty.

Changing the situation is necessary for the formation of a sustainable social structure, reducing the existing social inequality and, based on it, creating a real middle class, able to become the counterbalance of the monopoly of power.

There is a need to investigate in detail the impact of the social factors of holding back economic development, the distribution of goods in society and the spread of poverty, especially in the field of employment and its remuneration in both rural and urban areas and in the field of education which does not provide fair circumstances for students in rural areas.

It is necessary to improve and create adequate living conditions for the population, by raising government revenues and streamlining public spending, housing development, public transport, improving recreational facilities in each community, etc.

The relevant bodies of various competences must study and identify the families and the vulnerable people in their communities, carry out their activity in order to obtain grants from outside and inside to provide conditions to help these people by creating new jobs, small business start-up opportunities at the community level.

State bodies must develop and promote a strong social policy so that every family has facilities and allowances, eliminating inequalities in communities;

Formarea si consolidarea__corectura.indd 245 15.04.2021 09:40:35

distributing the means of health care as equitably as possible, so that all members of society have guaranteed access to qualified medical services.

Increasing the role of culture in the development and ensuring social cohesion in the Republic of Moldova must be one of the basic strategic directions of the new national strategy for cultural development for the years 2020-2030.

Social cohesion must become a category of public action, an objective for the development of society, and a tool for the implementation of public policies by the rulers. Policies to promote social cohesion must be seen from an individual perspective: reducing poverty and inequality by promoting effective access for all to fundamental rights, and from a collective perspective contributing to building a united and responsible society for the well-being of all.

Formarea si consolidarea__corectura.indd 246 15.04.2021 09:40:35

Formarea si consolidarea__corectura.indd 247 15.04.2021 09:40:35

Bun de tipar 15.04.2021. Formatul 16,5 × 24,0
Hârtie ofset nr. 1. Coli de tipar 15,5. Coli de autor 16,2.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chișinău, str. Florilor, 1

Formarea si consolidarea__corectura.indd 248 15.04.2021 09:40:35

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
FACULTATEA DE ȘTIINȚE JURIDICE, SOCIALE ȘI POLITICE
A UNIVERSITĂȚII „DUNĂREA DE JOS" DIN GALAȚI (ROMÂNIA)
ASOCIAȚIA „PROMO-LEX"
ASOCIAȚIA DE DREPT PENAL

JUSTIȚIA ȘI RESPECTAREA DREPTURILOR PERSOANEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

JUSTICE AND RESPECT FOR PERSONAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională
15 octombrie 2020

Chișinău • 2020

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

FACULTATEA DE ȘTIINȚE JURIDICE, SOCIALE ȘI POLITICE A UNIVERSITĂȚII „DUNĂREA DE JOS" DIN GALAȚI (ROMÂNIA)

ASOCIAȚIA „PROMO-LEX"

ASOCIAȚIA DE DREPT PENAL

JUSTIŢIA ŞI RESPECTAREA DREPTURILOR PERSOANEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

JUSTICE AND RESPECT FOR PERSONAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională
15 octombrie 2020

Chișinău • 2020

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 1 15.07.2021 11:30:47

CZU 343+342.7(478)(082)
J 95

Lucrarea este recomandată spre publicare de către
Consiliul Ştiinţific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice

Colegiul de redacţie:

Valeriu CUŞNIR dr.hab. în drept, prof. univ., coordonator de ediţie (Chişinău, Republica Moldova)
Iurie FRUNZĂ dr. în drept, conf. univ., secretar ştiinţific (Chişinău, Republica Moldova)
Andrei SMOCHINĂ dr. hab în drept, prof. univ., membru al colegiului (Chişinău, Republica Moldova)
Florin TUDOR dr. în drept, prof. univ., membru al colegiului (Galaţi, România)
George SCHIN dr în management, conf. univ., membru al colegiului (Galaţi, România)

Culegerea de faţă include materiale ştiinţifice care reflectă subiectele prezentate on-line în cadrul conferinţei ştiinţifico-practice cu participare internaţională „Justiţia şi respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova" (Chişinău, 15 octombrie 2020).

Materialele cuprind valorificări ştiinţifice ale specialiştilor din ţară şi de peste hotare. Rapoartele şi comunicările ştiinţifice pot servi drept suport de asistenţă factorilor cu atribuţii în domeniul justiţiei, cercetătorilor ştiinţifici şi cadrelor universitare, studenţilor, masteranzilor şi doctoranzilor ,tuturor celor care manifestă interes faţă de problemele reliefate.

Recenzenţi:

Alexei BARBĂNEAGRĂ, doctor habilitat în drept, profesor universitar
Oxana ROTARU, doctor în drept, conferenţiar universitar

Procesare computerizată: Elena CURMEI
Copertă: Vitalie LECA

Materialele publicate sunt realizate în redacţia autorilor.
Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conţinutul ştiinţific al textelor

Culegerea de articole ştiinţifice a fost realizată, în cadrul programului de stat 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiţie şi respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană".

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii din Republica Moldova

"Justiţia şi respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova", conferinţă ştiinţifico-practică cu participare internaţională (2020; Chişinău). Justiţia şi respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova = Justice and respect for personal rights in the Republic of Moldova: Materialele Conferinţei ştiinţifico-practice cu participare internaţională, 15 octombrie 2020 / colegiul de redacţie: Valeriu Cuşnir (redactor responsabil şi coordonator) [et al]. – Chişinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, 2020. – 176 p.

Antetit.: Min. Educaţiei, Culturiii şi Cercet., Inst. de Cercet. Juridice, Politice şi Sociologice, Fac. de ştiinţe juridice, sociale şi politice a Univ. "Dunărea de Jos" din Galaţi, Asoc. "Promo-Lex", Asoc. de Drept penal. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. rom., engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art. şi în subsol. – În red. aut.

343+342.7(478)(082)
J 95

ISBN 978-9975-3201-4-6.

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, 2020

Cuprins

PREFAȚĂ 4

1. **CUȘNIR Valeriu, COJOCARU Radion.** Impactul jurisprudenţei CtEDO în materia dreptului penal naţional 7
2. **COSTACHI Gheorghe.** Statutul judecătorului: între imunitate și răspundere 19
3. **OSOIANU Tudor.** Controlul legalităţii de către procuror la faza urmăririi penale 32
4. **CHIRTOACĂ Leonid.** Materializarea reparării prejudiciului cauzat prin prisma acțiunii în răspundere civilă contractuală 39
5. **ODAINIC Mariana.** Accesul la justiție prin prisma art. 132(indice 3), al. 14 al Codului Fiscal al Republicii Moldova 44
6. **CHIPER Natalia, ODAINIC Mariana.** Oportunitatea actelor administrative - mijloc de realizare a securității drepturilor persoanei ... 53
7. **COVALCIUC Ion.** Unele considerente privind raportul dintre admisibilitatea probelor și măsurile speciale de investigații în procesul penal 66
8. **BENCHECI Marcel.** Asigurarea respectării drepturilor și libertăților cetățenești în contextul modernizării sistemului securității naționale a Republicii Moldova 78
9. **CRISTEA Daniel.** Garanții de protecție a datelor cu caracter personal în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare 90
10. **BOLOȘ Petru.** Aspecte teoretice și practice privitoare la infracțiunea de deturnarea de fonduri 102
11. **NEMȚANU Constantin.** Tehnicile speciale de cercetare și investigare a infracțiunilor la regimul armelor. Proporționalitatea și subsidiaritatea folosirii lor pentru a fi protejate drepturile fundamentale ale persoanei ... 116
12. **MOREI Nicolae.** Reflecții privind protecția drepturilor omului ca rezultat al acțiunilor de provocare 122
13. **SECRIERU Natalia.** Chestiuni de soluționat la încetarea ' urmăririi penale 137
14. **DONICA Ina.** Preliminarii privind începerea urmăririi penale 151
15. **ȚURCAN-DONȚU Arina, DONȚU Ion.** Măsuri de protecție a victimelor violenței în familie 163

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 3 29.06.2021 14:15:08

Prefață

Problema justiției și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova a constituit mereu o preocupare a autorităților publice, startul fiind dat odată cu adoptarea Declarației de Independență din 27 august 1991. Pentru moment, societatea din Republica Moldova este preocupată de reformarea sectorului justiției, care, însă, mai lasă mult de dorit. De-a lungul anilor au fost adoptate documente de politici publice (programe și planuri de acțiuni ale Guvernului, hotărîri ale Parlamentului etc.) care vizează domeniul de reformare a sectorului justiției.

În ultimul deceniu a fost adoptată și Legea Republicii Moldova nr. 231 din 25.11.2011 privind aprobarea Strategiei de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011-2016 (SRSJ), iar, subsecvent, Parlamentul Republicii Moldova, prin Hotărîrea nr. 6 din 16.02.2012, a aprobat Planul de acțiuni pentru implementarea Strategiei numite. În cadrul SRSJ a fost modificată substanţial întreaga legislaţie referitoare la sectorul justiţiei. Oricum, în ciuda modificărilor legislative operate nu s-a reușit crearea unei energii reformatoare în interiorul sectorului de justiție, or majoritatea actorilor din sector preferau a se lăsa antrenați în acțiuni formale și declarative decât în promovarea reformelor reale. Mai mult, observăm că anumite reforme în domeniu au fost torpilate, iar altora le-a fost denaturată esenţa.

Pe de altă parte, realitățile curente din sectorul justiției țării noastre demonstrează că reforma justiției este actuală ca niciodată. Mersul lent al reformelor se datorează, în primul rând, lipsei voinței politice, opunerii rezistenței de către cercurile politico-obligatorice și interesul acestora de a deține controlul asupra acestui sector. În al doilea rând, și credem, cel mai important, este faptul ignorării perpetue a opiniilor fundamentate științific în materie venite din mediul academic de către factorii de decizie și coordonatorii responsabili de implementarea reformelor. În consecință, este și firesc ca partenerii noștri externi să vină cu critici dure vizavi de mersul reformelor și propuneri privind eficientizarea lor.

Astfel, diferite misiuni externe de evaluare constată în permanență că în Republica Moldova, deși continuă adoptarea și implementarea legilor cu privire la reforma sectorului justiției, acest sector rămîne în continuare unul din cele mai vulnerabile în fața corupției. Implicit, duce în permanență la încălcarea drepturilor persoanei. De rând cu aceasta, în conformitate cu mottoul Uniunii Europene ”Unitate în diversitate” (presupunând respectarea culturii, tradițiilor și limbilor), organizarea și funcționarea justiției la standardele europene nu

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 4 29.06.2021 14:15:08

exclude, ba chiar ne obligă să păstrăm tradițiile în organizarea și funcționarea justiției în Republica Moldova.

Tocmai din aceste considerente se cere o reconsiderare și reconceptualizare a mersului reformelor în domeniul justiției, în sensul îmbinării armonioase a tradițiilor justiției europene cu realitățile justiției europene contemporane versus tradițiile justiției autohtone.

Conferința științifico-practică cu participație internațională „Justiția și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova" din 15 octombrie 2020 este o continuare logică a conferinței cu același statut "Sistemul judiciar în Republica Moldova: reforme, realități și perspective" din 21 mai 2020, ambele organizate în cadrul Proiectului de cercetare Program de Stat 2020-2023 *„Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană"* (cod proiect 20.80009.1606.05) de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în parteneriat cu Academia de Științe a Moldovei, Facultatea de Științe Juridice, Sociale și Politice a Universității „Dunărea de jos" din Galați, Facultatea de Drept și Științe Administrative a Universității „Ștefan cel Mare" din Suceava, Asociația „Promo-Lex" și Asociația de Drept penal. La lucrările conferințelor enunțate din acest an au expus solicitarea de participare peste 141 cercetători din domeniile dreptului, sociologiei și politologiei, reprezentanți ai 3 instituții de cercetare, 8 universități din țară și de peste hotare (România, Rusia, Ucraina) și 3 organizații neguvernamentale.

De menționat că în cadrul lucrărilor conferinței, participanții, în rapoartele, comunicările și intervențiile lor au abordat o vastă gamă de probleme cu care se confruntă țara noastră în parcursul său european. Totodată, sau formulat și o serie de concluzii și recomandări relevante care indubitabil vor contribui la ridicarea calității actului de justiție, iar ca rezultat va duce spre respectarea întocmai a drepturilor persoanei în Republica Moldova.

Astfel, prin selectare, cele mai pertinente recomandări și acțiuni formulate și înaintate sunt următoarele:

- *depolitizarea și consolidarea Curții Constituționale;*
- *evaluarea cu regularitate a calității justiției, inclusiv prin luarea în considerare a satisfacției beneficiarilor - persoane fizice și persoane juridice;*
- *revizuirea hărții judiciare stabilită ca rezultat al implementării Legii cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești Nr. 76 din 21.04.2016 necesare pentru buna funcționare a instanțelor de judecată și respectarea efectivă a dreptului persoanei la justiție în baza principiului "o judecătorie – o instanță", principiu recunoscut în spațiul european;*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 5 29.06.2021 14:15:08

– *schimbarea modului de redactare a actelor de procedură (cereri de chemare în judecată, hotărâri judiciare, cererei de apel, recurs etc) după principiul "scurt, clar şi cuprinzător" prin standartizarea lor, adoptarea unor modele concrete, prin limitarea numărului de pagini în funcţie de etapa procesială, fără redarea în conținutul propriu zis al textelor normelor de drept materiale şi procesuale.*

Culegerea de materiale include 15 articole discutate sub formă de comunicare/poster referitoare la tematica conferinței, 14 avize la sesizări ale Curții Constituționele și 4 opinii cu caracter științific asupra problemelor de drept abordate în Recursurile în interesul legii, înaintate Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție, toate cu titlu de diseminare și integrare a cercetărilor din cadrul proiectului.

Valeriu CUȘNIR, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, coordonator de ediție*

Iurie FRUNZĂ, *doctor în drept, conferențiar universitar, secretar științific*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 6 29.06.2021 14:15:08

IMPACTUL JURISPRUDENȚEI CHEDO ÎN MATERIA DREPTULUI PENAL NAȚIONAL

THE IMPACT OF CHEDO JURISDICTION IN THE MATTER OF NATIONAL CRIMINAL LAW

CUȘNIR Valeriu,
doctor habilitat în drept, profesor universitar

COJOCARU Radion,
doctor în drept, profesor universitar

Adnotare

Dreptul penal european se preocupă de un ansamblu multidimensional de probleme legislative și de jurisprudență, jucând un rol important pentru instanțele europene și pentru cele naționale. Un rol decisiv în formarea dreptului penal european îl are activitatea jurisdicțională ChEDO, activitatea căreia constituie un domeniu sectorial deosebit de important al drepturilor omului. În Prezentul studiu, autorii abordează problematica impactului pe care l-a avut și continuă să-l aibă jurisprudența ChEDO asupra dreptului penal național. Autorii evidențiază corelativ două efecte care apar ca rezultat al acestui impact: interpretarea legii penale la realizarea actului de justiție de către instanțele naționale și dezvoltarea progresivă a sistemului de drept penal național.

Cuvinte-cheie: *ChEDO, justiție, jurisprudență, drepturile omului, lege penală.*

Summary

European criminal law deals with a multidimensional set of legislative and jurisprudential issues, playing an important role for European and national courts. A decisive role in the formation of European criminal law has the jurisdictional activity of ChEDO, whose activity constitutes a particularly important sectoral field of human rights. In the present study, the authors address the issue of the impact that the jurisprudence of the ECHR has had and continues to have on national criminal law. The authors highlight two correlative effects that appear as a result of this impact: the interpretation of the criminal law when the act of justice is performed by the national courts and the progressive development of the national criminal law system.

Keywords: *ChEDO, justice, jurisprudence, human rights, criminal law.*

1. Aspecte generale. Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO), a fost semnată la Roma pe 4 noiembrie 1950 și a intrat în vigoare pe 3 septembrie 1953. Prin elaborarea Convenției și a Protocoalele sale adiționale, s-a urmărit apărarea mai multor drepturi și libertăți fundamentale ce au ca titulari persoane fizice, privite individual, precum și diverse entități sociale, cu excepția oricăror structuri statale.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 7 29.06.2021 14:15:08

Scopurile CEDO urmează a fi corelate cu scopurile în care a fost înființat și funcționează Consiliul Europei (în continuare CE), stipulate la art. 1 al Statutului acestei organizații internaționale și regionale, adoptat la 05.05.1949, în vigoare pentru Republica Moldova din 13.07.1995. Potrivit primei părți a textului normativ [art. 1, lit. a) din Statut], scopul CE este „de a realiza o mai mare unitate între membrii săi pentru salvgardarea și realizarea idealurilor și principiilor care sunt moștenirea lor comună și pentru facilitarea progresului lor economic și social".

CEDO instituie două mijloace principale de promovare a scopurilor CE:

- Apărarea drepturilor și libertăților fundamentale**.** Prin aderarea la CE, statele membre se angajează în mod ferm ca pe lângă multiplele obligații pe care și le asumă, să implementeze prevederile Convenției europene;
- Dezvoltarea drepturilor și libertăților fundamentale**.** Prin procesul de elaborare și adoptare a Protocoalelor adiționale, prevederile Convenției sunt supuse unui proces continuu de modelare la realitățile timpului. Înseși jurisprudența Curții europene, la soluționarea cererilor prin care se pretind încălcări al drepturilor fundamentale, ia în considerare noile procese sociale care însoțesc cauzele supuse examinării. Într-o speță Curtea nu a exclus ca anumite fapte calificate anterior ca „tratamente inumane" sau „tratamente degradante", și nu ca tortură, ar putea primi o calificare diferită în viitor. Nivelul crescut de exigență în materia protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale implică, paralel și ineluctabil, o și mai mare fermitate în aprecierea atingerilor aduse unor valori fundamentale ale unei societăți democratice[1].

Convenția europeană are un caracter normativ constrângător pentru statele contractante, întrucât aceasta este înzestrată cu un mecanism jurisdicțional eficient de asigurare a angajamentului statelor în sensul respectării dispozițiilor sale. Acest mecanism jurisdicțional este reprezentat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare ChEDO), ca garant unic de respectare a Convenției.

ChEDO este unica autoritate care poate interpreta prevederile Convenției. Potrivit art. 19 din CEDO „pentru a asigura respectarea angajamentelor care decurg pentru înaltele părți contractante din prezenta Convenție și din Protocoalele sale, se înființează o Curte Europeană a Drepturilor Omului, numită în continuare Curtea". Prin acest mecanism ce-i este propriu, Convenția europeană, pe de o parte, oferă o eficiență reală protecției drepturilor omului pe cale

[1] Hotărârea ChEDO din 25.04.1978, Tyrer v. Regatul Unit.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 8 29.06.2021 14:15:08

jurisdicțională, iar pe de altă parte, asigură supravegherea respectării acestora de către statele contractante.

Republica Moldova, ca stat membru al CE, și, în același timp, ca stat care urmărește realizarea aspirației de integrare în UE, a ratificat CEDO prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298 din 24.07.1997.

În urma aderării la CEDO, Republica Moldova și-a asumat obligația de a garanta respectarea și apărarea acestor drepturi și libertăți tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția sa. Respectarea hotărârilor ChEDO reprezintă o primă premisă a garantării drepturilor și libertăților fundamentale consacrate de Convenție. Forța obligatorie a hotărârilor ChEDO pentru statele semnatare reiese din prevederile art. 46 alin. (1) din Convenția europeană: „înaltele părți contractante se angajează să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții în litigiile în care ele sunt părți".

Atunci când prevederilor prevăzute în Convenția europeană li se dă o interpretare contrară, necorespunzătoare cu cea data de ChEDO, se aduce o încălcare gravă a normelor constituționale interne, care recunosc superioritatea prevederilor prevăzute în actele internaționale. În cazul Republicii Moldova este vorba de art. 4 din Constituție, care proclamă superioritatea reglementărilor internaționale în materia drepturilor omului față de cele naționale. Reglementările prevăzute de Convenția europeană, precum și hotărârile pronunțate de către Curtea europeană au o forță juridică superioară normelor interne ce alcătuiesc sistemele naționale de drept. Hotărârile instanței europene nu au doar autoritatea de lucru judecat, ci și autoritatea de lucru interpretat, autoritate ce depășește limitele cazurilor concrete soluționate de către Curte.

În lista obligațiilor pozitive impuse statelor semnatare prin CEDO se înscriu și cele cu caracter juridico-penal. În baza acestor obligații, Republica Moldova ca stat semnatar trebuie să elaboreze și să aplice eficient norme penale pentru prevenirea faptelor prin care sunt încălcate în mod grav drepturile și libertățile proclamate prin Convenție.

Fiind unicul interpret al Convenției, ChEDO a definit în mod constant conceptul de penal, respectând trei criterii de bază. Primul criteriu este încadrarea juridică a infracțiunii în conformitate cu legislația națională, al doilea este caracterul infracțiunii, al treilea fiind gradul de severitate a pedepsei riscate de către persoana care a săvârșit infracțiunea. Curtea europeană a statuat că natura penală a pedepsei poate fi dedusă atât din caracterul general al normei, cât și din scopul pedepsei, care se referă la descurajare și la caracterul său punitiv. Această definiție a fost acceptată pe scară largă, delimitând, așa cum o face dreptul penal, de alte ramuri ale dreptului.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 9 29.06.2021 14:15:08

Prin urmare, din momentul ratificării CEDO de către Republicii Moldova și până în prezent jurisprudența Curții europene a influențat într-o măsură considerabilă tendințele de dezvoltarea a dreptului penal național. În cele ce urmează v-om evalua aceste tendințe, care în viziunea noastră în mod convențional pot fi analizate prin prisma a două dimensiuni: interpretarea legii penale și evoluția legii penale și implementarea criteriilor de calitate ale normelor penale.

2. Jurisprudența ChEDO și interpretarea legii penale. Plecând de la premisa că hotărârile Curții europene au o forță obligatorie, înaltele părți semnatare ale CEDO s-au angajat să se conformeze în litigiile în care ele sunt părți. Acest lucru înseamnă că interpretările ChEDO cuprinse în hotărârile sale, adoptate în privința Republicii Moldova, sânt obligatorii pentru instanțele judecătorești naționale.

Totodată, instanțele judecătorești, în scopul respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, urmează să ia în considerare și jurisprudența ChEDO stabilită în hotărârile sale în raport cu alte state-părți la Convenția europeană. În această ordine de idei, instanțele judecătorești vor aplica jurisprudența CEDO în cazul în care circumstanțele cauzei ce se examinează sânt similare circumstanțelor care au fost examinate de către CEDO și asupra cărora aceasta s-a pronunțat[2].

Prin urmare, în cazul judecării cazurilor instanțele de judecată urmează să verifice dacă legea sau actul, care urmează a fi aplicat și care reglementează drepturi și libertăți garantate de CEDO, sunt compatibile cu prevederile acesteia, iar în caz de incompatibilitate instanța va aplica direct prevederile Convenției, menționând acest fapt în hotărârea sa.

Această regulă de interpretare este valabilă și pentru normele juridico-penale. În cele ce urmează v-om prezenta criterii în baza cărora urmează a fi identificate precedentele ChEDO în materia dreptului penale, cu referințe la legislația penală a Republicii Moldova. Codul penal în vigoare al R. Moldova conține mai multe reglementări incriminatoare destinate protejării exclusive a drepturilor și libertăților persoanei. Aceste incriminări sunt dislocate în cinci capitole ale Părții speciale a C. pen.: Capitolul II – Infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei; Capitolul III – Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei; Capitolul IV – Infracțiuni privind viața sexuală; Capitolul V – Infracțiuni contra drepturilor politice, de muncă și altor

[2] Hotărârea Plenul CSJ Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 14 iunie 2014. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=181.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 10 29.06.2021 14:15:08

drepturi constituționale ale cetățenilor; Capitolul VII – Infracțiuni contra familiei și a minorilor.

Toate infracțiunile incriminate în Capitolele sus-menționate atentează al anumite atribute ce caracterizează personalitatea umană, atribute ce sunt reprezentate de drepturile și libertățile fundamentale proclamate de ChEDO. Pentru înțelegerea și tălmăcirea corectă a elementelor și semnelor aferente infracțiunilor sus-menționate, interpretul legii penale, indiferent că este vorba de practician (ofițer de urmărire penală, procuror sau judecător) sau doctrinar trebuie să cunoască substanța și limitele acestor drepturi și libertăți.

Normele juridico-penale naționale urmează să protejeze drepturile și libertățile fundamentale reieșind din conținutul, întinderea și limitările acestora instituite prin prevederile Convenției și interpretările făcute de către instanța europeană. Prin interpretarea legislației penale conținutul acestor drepturi și libertăți nu poate fi distorsionat într-un al sens decât cel avut în vedere de Convenție.

Prin urmare, este obligatorie folosirea jurisprudenței ChEDO de către judecători, procurori și ofițeri de urmărire penală atunci când se pune problema interpretării conținutului drepturilor și libertăților fundamentale supuse protecției penale. De exemplu, noțiunii de domiciliu, prevăzute la art. 179 C.pen. nu i se poate da o altă interpretare decât cea care rezultă din art. 8 al Convenției europene.

În aceste condiții, interpretările date de către instanța europeană în materie penală pot fi considerate ca adevărate precedente judiciare, la aplicarea legislației penale naționale în domeniul protejării drepturilor omului. În acest caz, regula interpretativă instituită printr-o hotărâre a Curții europene, urmează a fi luată în considerare în mod obligatoriu la interpretarea normei incriminatorii din legislația internă.

De exemplu, în baza jurisprudenței instanței europene poate fi stabilit momentul de debut al vieții, aspect absolut necesar de cunoscut la calificarea omorurilor. Astfel, s-a statuat că dreptul la viață începe din momentul nașterii, copilul nenăscut nu intră sub incidența art. 2 din Convenție. Prevederile art. 2 din Convenție nu pot fi aplicate înainte de nașterea **unei persoane nenăscute**. Un copil care urmează să se nască nu poate fi considerat persoană care ar intra sub protecția dispoziției alin. (2) din Convenție, deoarece dreptul său la viață dacă există este limitat implicit prin dreptul la viață și sănătate al mamei sale[3].

Prin excelență, practica jurisdicțională a Curții europene s-a pronunțat și asupra naturii juridice a dreptului la viață. Astfel, dreptul la viață, consacrat la art. 2 din Convenție, este un **drept biologic** al persoanei, adică dreptul de a trăi

[3] Hotărârea ChEDO din 13.05.1980 nr.8416/1979, X. v. Regatul Unit.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 11 29.06.2021 14:15:08

și nu un drept economic sau social, care ar oferi o viață decentă a persoanei. Această dispoziție asigură protecție împotriva morții persoanei[4]. Astfel, legea penală nu apără traiul decent al persoanei, ci latura biologică a vieții umane. Viața, ca însușire biologică a individului, constituie atributul sintetic și fundamental fără de care nu ar putea exista nici una din celelalte însușiri ale persoanei. Fără respectarea vieții nu este posibilă nici colectivitatea, nici convețuirea socială. Totodată, legea penală, ca expresie a societății, apără viața omului nu ca un bun individual (deși este neîndoios că ea prezintă un interes primordial pentru fiecare individ), ci ca un bun social, ca o valoare supremă pentru existența colectivității. Omul nu poate exista în afara societății și respectiv protecția juridico-penală a vieții sale își poate găsi loc doar în cadrul relațiilor sociale.

Plecând de la aceste premise putem afirma că asigurarea principiului legalității aplicării legii penale în materia infracțiunilor contra persoanei este în mod indispensabil condiționată de buna cunoaștere a hotărârilor ChEDO, care direct sau indirect prescriu standarde definitorii pe care trebuie să le cunoască interpretul național. Astfel, precedentele ChEDO în materia dreptului penal, care în mod principal constau în interpretarea judiciară, în cazul dat de talie europeană, a unor noțiuni și situații, a căror cunoaștere se face absolut necesară pentru constatarea câmpului incriminator al diferitor fapte infracționale incriminate în C.pen. al Republicii Moldova.

Precedentele Curții europene existente în materie penală urmează a fi delimitate de precedentele din materia procesual-penală sau care rezultă din garanțiile procesuale. De exemplu, din categoria acestora fac parte interpretările ce se referă la următoarele obligații pozitive: adoptarea măsurilor eficiente pentru a proteja persoanele de riscul dispariției în timpul aflării în custodia statului; investigarea plângerilor privind dispariția persoanelor aflate în custodia statului; informarea promptă a persoanelor arestate despre motivele detenției; aducerea promptă a deținutului bănuit de comiterea unei infracțiuni în fața judecătorului; asigurarea accesului deținutului la o instanță pentru verificarea legalității detenției; asigurarea dreptului de acces la un tribunal; asigurarea unui proces judiciar echitabil și public în cauze civile și penale; examinarea cauzelor civile și penale în termeni rezonabili; asigurarea independenței și imparțialității instanței judecătorești etc.

În lumina celor consemnate, definim precedentele ChEDO în materie penală ca fiind interpretările instanței care se referă la latura substanțială a drepturilor și libertăților fundamentale, prin care sunt stabilite obligații pozitive în

[4] Hotărârea ChEDO din 29.04.2002, Pretty v. Regatul Unit.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 12 29.06.2021 14:15:08

materia dreptului penal sau în baza cărora poate fi tălmăcit sensul normelor penale incriminatorii din materia protejării drepturilor omului.

Plecând de la aceste realități incontestabile concluzionăm că atât prevederile CEDO, cît și interpretările făcute de Curte sunt obligatorii pentru interpretarea unor semne a componențelor de infracțiune care atentează la drepturile fundamentale persoanei. În virtutea angajamentelor asumate de către Republicii Moldova nu este justificată o altă interpretare în materia violării drepturilor omului, decât cea pronunțată de către Curte.

Însă atunci când în baza unei interpretări a Hotărârii ChEDO este extinsă sfera de aplicare a unui articol din Partea specială a C.pen., pentru calificarea faptei drept infracțiune este necesară intervenția legiuitorului de incriminare a respectivei conduite antisociale. În caz contrar, va fi încălcat art.7 din CEDO potrivit căruia: „nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, momentul în care a fost săvârșită, nu constituia o infracțiune, potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decît aceea care era aplicabilă în momentul săvîrșirii infracțiunii".

De exemplu, în conformitate cu art.308 alin.(1) C.pen. este pedepsită fapta de reținere ilegală săvârșită cu bună-știință de către ofițerul de urmărire penală. Reieșind din modul de formulare a textului de lege reiese că prin noțiunea de „reținere" în sensul textului de lege se are în vedere reținerea aplicată ca măsură de constrângere procesual-penală aplicată pentru comiterea unei infracțiuni cu încălcarea normelor procesuale prevăzute de art.165-174 C.pr.pen.

3. Jurisprudența ChEDO și dezvoltarea progresivă a legislației penale. Într-o speță abordată de către ChEDO s-a concluzionat că jurisprudența sa constituie un instrument de armonizare a regimurilor juridice naționale, prin luarea în considerare a standardului minim de protecție dat de prevederile Convenției. Hotărârile pronunțate de către ChEDO au nu numai rolul de a soluționa cauzele cu care ea este sesizată, ci și pe acela ca pe un plan mai larg să clarifice și să dezvolte normele Convenției, contribuind pe această cale la respectarea angajamentelor pe care acestea și le-au asumat în calitatea lor de părți contractante[5].

Din această soluție reiese în mod implicit că asigurarea unei dezvoltări progresive a legislațiilor naționale, prin armonizarea acestora la prevederile Convenției constituie una dintre misiunile indirecte ale ChEDO. Constatarea este una logică și firească întrucât dezvoltarea normelor Convenției atrage după

[5] Hotărârea ChEDO din 18.12.1978, Irlanda v. Regatul Unit.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 13 29.06.2021 14:15:09

sine și un impact pozitiv asupra dezvoltării normelor juridice ce formează sistemele naționale de drept, inclusiv și a celora cu caracter juridico-penal.

Printre obligațiile pozitive, ce derivă din interpretarea drepturilor materiale consacrate de CEDO, fac parte și anumite obligații de natură penală, prin care statelor părți la Convenție le sunt prescrise anumite standarde ce vizează protecția penală a drepturilor și libertăților fundamentale. Printre altele, aceste obligații pozitive se referă și la politica penală incriminatoare și punitivă a faptelor infracționale, care într-un mod sau altul atentează la valorile și relațiile sociale reprezentate de drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei.

Cu titlu de exemplu, la categoria acestor obligații pot fi atribuite următoarele:

– protejarea dreptului la viață. Într-o speță, Curtea europeană a subliniat expres că în virtutea art. 2 CEDO statul contractant urmează nu doar să se abțină de la privarea intenționată și ilegală de viață, dar, să adopte măsuri corespunzătoare în ordinea de drept internă pentru a salvgarda viețile persoanelor aflate sub jurisdicția sa. Aceasta presupune obligația de bază a statului de a asigura dreptul la viață prin implementarea unui cadru legal și administrativ adecvat pentru a preveni comiterea de infracțiuni contra persoanei, urmat de stabilirea unei mașinării juridice în vederea prevenirii, suprimării și pedepsirii violării acestor norme[6]. Se poate observa că instanța europeană formulează această obligație nu doar în raport cu protejarea dreptului la viață, ci și a persoanei în general, care se caracterizează prin mai multe atribuite supuse protecției penale: sănătatea, integritatea corporală, libertatea fizică și psihică, libertatea și inviolabilitatea sexuală etc.

– protejarea împotriva maltratării și a torturii. În speță, reclamantul (minor) a pretins că deși s-a stabilit că tatăl său vitreg îl maltrata, ultimul a fost achitat de către instanța de judecată internă în conformitate cu normele britanice relevante, care stabileau legalitatea pedepsei corporale aplicate copiilor. În acest caz, Curtea a conchis asupra necesității stabilirii unei legislații penale în ceea ce privește incriminarea pedepselor fizice aplicate de către părinți față de copiii lor[7].

– asigurarea inviolabilității fizice, morale și sexuale a persoanelor. Curtea europeană a enunțat că, deși obiectul de protecție al art. 8 din Convenție este, în esență, protejarea individului împotriva ingerințelor arbitrare din partea autorităților publice, acesta nu doar obligă statul să se abțină de la o astfel de interferență. Această obligație negativă poate fi completată cu obligații

[6] Hotărârea ChEDO din 20.12.2004, Makaratzis v. Grecia.
[7] Hoărârea ChEDO din 23.09.1998., A. v. Regatul Unit.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 14 29.06.2021 14:15:09

pozitive inseparabile de respectare reală a vieții private sau de familie. Aceste obligații pot implica adoptarea de măsuri eficiente menite să asigure respectarea vieții private chiar și în sfera relațiilor între indivizi. Curtea a constatat că guvernul olandez a eșuat să asigure dreptul reclamantei Y. la respectarea vieții sale private în aspectul integrității fizice și morale (inclusiv sexuale) și a cerut statului reclamat să intervină prin adoptarea unei legislații penale de protecție specială pentru persoane vulnerabile de această categorie[8] etc.

Aceste precedente instituite de către ChEDO au un caracter normativ pronunțat și au stat la baza instituirii sau modificării unor norme penale naționale. În speță, poate fi oferit drept exemplu art. 166[1] C.pen. al R. Moldova, la care se prevede răspunderea penală pentru **tortură, tratamente inumane sau degradante**. Această normă incriminatoare a fost formulată în baza interpretărilor Curții europene pe marginea art. 3 din Convenția europeană. Pe de o parte, anume jurisprudența Curții a stat la baza transferării incriminării de la art. 309[1] C.pen. (Capitolul XIV Infracțiuni contra justiției) la art. 166[1] C.pen. (Capitolul III Infracțiuni contra libertății cinstei și demnității persoanei), considerându-se că infracțiunea nu atentează atât la actul de înfăptuire al justiție, cât la personalitatea umană.

Pe de altă parte, însuși câmpul incriminator a fost definit reieșindu-se din jurisprudența Curții, care face o distincție netă între **tortură** și **tratamentul inuman** sau **degradant**, legiuitorul autohton sancționându-le într-un mod diferențiat.

Prin urmare, formularea art. 166[1] C.pen. al R. Moldova, la care se prevede răspunderea penală pentru fapta de tortură, tratament inuman sau degradant, a fost în mare parte influențată de textul art. 3 din CEDO. Plecând de la aceste premise, corecta interpretare și aplicare a dispozițiilor penale referitoare la tortură și tratamente inumane sau degradante urmează a fi făcută în acord cu practica Curții europene.

Punctul de start îl constituie scopul art. 3 din CEDO, pe care îl formează apărarea integrității fizice și morale a persoanei, precum și demnitatea ei. Această interpretare a stat la baza descrierii faptei de tortură la Capitolul III din partea specială a C.pen., intitulat Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei. Prin incriminarea torturii, tratamentelor inumane sau degradante trebuie să se urmărească, în principal, protejarea relațiilor sociale privitoare la personalitatea umană și nu a relațiilor sociale de altă natură, cum ar fi cele referitoare la înfăptuirea actului de justiție. Astfel, o primă constatare ce se impune este că poziționarea faptei de tortură, tratamente inumane sau

[8] Hotărârea ChEDO din 23.03.1985, X. și Y. v. Olanda.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 15 29.06.2021 14:15:09

degradante în Capitolul III al Părții speciale a C.pen. se află în acord cu sensul pe care îl are art. 3 al Convenției europene, adică protejarea demnității umane.

În virtutea celor afirmate, putem concluziona că scopul textului art. 3 al CEDO stă la baza descifrării conținutului obiectului juridic principal al infracțiunii de tortură, tratament inuman sau degradant (art. 166[1] C.pen.), care îl formează relațiile sociale referitoare la protejarea demnității persoanei.

O altă premisă ce urmează a fi luată în considerare la evaluarea măsurii în care R. Moldova a înțeles să-și onoreze obligația de incriminare și pedepsire a torturii ține de delimitarea diferitor forme de maltratare interzise prin art. 3 din Convenție. Norma face o distincție graduală între tortură, care reprezintă un tratament crud, cu suferințe fizice și psihice deosebite pentru victimă, și alte tratamente sau pedepse care, fără a produce suferințe de o asemenea intensitate, sunt reținute ca fiind inumane și degradante, fiind supuse prohibiției. Plecând de la această distincție, pe care o face însuși textul art. 3 din CEDO, legiuitorul a incriminat distinct fapta de tratament inuman sau degradant (art. 166[1] alin. (1) C.pen.) de cea de tortură (art. 166[1] alin. (3) C.pen.)[9].

Reieșind din limitele de volum ale prezentului studiu nu avem pretenția de a pune în fața cititorului toate transformările ce s-au produs pe parcursul a douăzeci și trei de ani în legislația penală ca efect al ratificării CEDO de către Republica Moldova. Aceste transformări sunt binevenite și corespund vectorului de promovare a valorilor democratice în societatea noastră. Mai ales acest proces este unul indispensabil pentru evoluția legislației penală naționale, care din cauza conjuncturii istorice a fost puternic influențată de legislația penală sovietică din domeniu. Din atare considerente, în C.pen. al Republicii Moldova persistă și la ora actuală reglementări evazive, necorespunzătoare criteriilor de calitate, care trezesc dubii la interpretarea și aplicarea legii penale.

În acest sens sunt relevante și absolut necesare pentru implementare cerințele de calitate ale normelor penale, care derivă din prevederile art. 7 parag. 1 din CEDO. Este vorba de cerința accesibilității și cea a previzibilității normelor penale incriminate în Codul penal. Prin interpretările ChEDO s-a statuat că o normă este **accesibilă** și **previzibilă** numai atunci când este redactată cu suficientă precizie, în așa fel încât să permită oricărei persoane să își corecteze conduita și să fie capabilă, cu consiliere adecvată, să prevadă, într-o măsură rezonabilă, consecințele care pot apărea dintr-o normă. Legea trebuie să fie accesibilă într-un mod adecvat: cetățeanul trebuie să aibă un indiciu adecvat,

[9] Hotărârea ChEDO din 26.09.1997 Aydin v. Turcia; Hotărârea ChEDO din 28.07.1999 Selmouni v. Franța; Hotărârea ChEDO din 11.07.2000 Dikme v. Turcia; Hotărârea ChEDO din 06.03.2006 Menesheva v. Rusia

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 16 29.06.2021 14:15:09

în circumstanțe concrete, asupra reglementărilor legale aplicabile"[10]. Persoana este în drept să cunoască, în termeni foarte clari, ce acte și omisiuni sunt de natură să-i angajeze responsabilitatea penală[11]. Atunci când un act este privit ca infracțiune, judecătorul poate să precizeze elementele constitutive ale infracțiunii, dar nu să le modifice, în detrimentul acuzatului, iar modul în care el va defini aceste elemente constitutive trebuie să fie previzibil pentru orice persoană consultată de un specialist[12].

Aceste și alte hotărâri similare statuate de către ChEDO la interpretarea art. 7 din Convenție au inspirat Curtea Constituțională în activitatea jurisdicțională de examinare a cererilor privind exercitarea controlului constituționalității a unor norme din legea penală națională ce nu corespund cerințelor care derivă din prevederile art. 22 și 23 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova (claritate, previzibilitate și accesibilitate).

Astfel, într-o speță Curtea a remarcat că nu există nici un text normativ care ar defini noțiunea de „urmări grave", utilizată în articolul 328 alin. (3) lit. d) din Codul penal. De asemenea, legea nu stabilește nici un criteriu material care să cuantifice gravitatea urmării prejudiciabile. Astfel, există riscul ca gravitatea să fie apreciată în baza unor criterii arbitrare și discreționare de către cei dotați cu competența aplicării legii penale[13].

În cazul articolului 328 alin. (3) lit. d) din Codul penal, legislatorul nu a definit sau oferit vreun indiciu în cuprinsul legii penale privind semnificația „urmărilor grave". Curtea reține că, având în vedere multitudinea semnificațiilor acestei sintagme, destinatarul normei penale nu poate cunoaște care este acțiunea/ inacțiunea prohibită, astfel încât să-și adapteze conduita în mod corespunzător. În practică, stabilirea acestora nu poate fi făcută de către cei competenți să aplice legea penală, decât în baza unor criterii lipsite de suport legal. Chiar dacă se face apel la consultanța de specialitate, destinatarul normei ar putea fi privat de posibilitatea conformării cu prevederile legale[14].

Într-o altă speță, Curtea a reținut că legea penală are repercusiunile cele mai dure comparativ cu alte legi sancționatoare, ea incriminează faptele cele mai prejudiciabile, respectiv, norma penală trebuie să dispună de o claritate desăvârșită pentru toate elementele componenței infracțiunii în cazul norme-

[10] Hotărârea ChEDO in 23.03.1983, Silver şi alţii v Regatul Unit.
[11] Hotărârea ChEDO din 25.05.1993, Kokkinakis v. Grecia.
[12] Hotărârea ChEDO din 7.05.1982, X. v. Regatul Unit.
[13] Hotărârea Curții Constituționale nr. 22 din 27.06.17. http://www.constcourt.md/ccdocview.php.
[14] Ibidem.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 17 29.06.2021 14:15:09

lor din partea specială a legii penale. Această condiție este indispensabilă și în cazul normelor din partea generală a legii penale. Formulele generale și abstracte într-un caz concret pot afecta funcționalitatea legii penale, aplicarea ei coerentă și sistemică, ceea ce ar denatura principiul calității legii"[15].

4. Concluzii și propuneri. În Republica Moldova atât la nivel de legislativ, cât practic au fost obținute unele progrese în ceea ce privește implementarea standardelor CEDO în jurisprudența națională. Totuși sunt necesare cercetări și abordări continue pentru eliminarea multiplelor deficiențe cauzate de capacitatea insuficientă a sistemului.

Pentru a putea fi aplicate de autoritățile naționale, prevederile CEDO trebuie să fie cunoscute la nivel național în toate statele contractante, iar autoritățile trebuie să asigure condiții propice în acest sens. Acest lucru implică, fără doar și poate, un efort organizatoric și material adecvat din partea autorităților naționale competente. Un accent deosebit urmează a fi pus pe dimensiunea procesului de instruire universitară a viitorilor judecători, procurori și ofițeri de urmărire penală și pe activitatea de elaborare a cercetărilor științifice realizate de către cercetători din domeniu. În același context, nu ar trebui neglijată nici formarea continuă a specialiștilor, întrucât însăși activitatea jurisdicțională a Curții europene are un caracter continuu evolutiv, aspect care solicită ca activitatea instructivă să fie una continuă.

De lege ferenda, se solicită o intervenție în plus a legiuitorul național prin care urmează a fi modificate, eventual abrogate normele penale care au fost declarate neconstituționale de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova din cauza neîntrunirii cerințelor de calitate care derivă din art. 7 al CEDO. Prin acest demers legislativ urmează a fi înlăturate mai multe vide legislative, care fac imposibilă prevenirea unor conduite prejudiciabil ce rămân a fi nepedepsite din cauza lipsei unor norme incriminatorii eficiente.

[15] Hotărârea Curții Constituționale nr. 14 din 27.05.2014. http://www.constcourt.md/ccdoc-view.php.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 18 29.06.2021 14:15:09

STATUTUL JUDECĂTORULUI: ÎNTRE IMUNITATE ŞI RĂSPUNDERE

STATUTE OF THE JUDGE: BETWEEN IMMUNITY AND RESPONSIBILITY

COSTACHI Gheorghe,
doctor habilitat în drept, profesor universitar

Adnotare

În prezent, calitatea justiției depinde în mod substanțial de imunitatea recunoscută și garantată judecătorilor. Imunitatea este considerată necesară pentru a promova și a menține independența justiției ca o valoare fundamentală a unui stat bazat pe drept.

Cu toate acestea, imunitatea judiciară nu este absolută și nu ar trebui să fie tratată ca o bariera de netrecut. Legea nu scutește de răspundere pe acești reprezentanți ai puterii, dar stabilește proceduri mai complicate pentru acest scop. Potrivit legii, judecătorii pot fi atrași la răspundere penală, administrativă și disciplinară. Aceasta se justifică prin faptul că imunitatea judiciară nu este un privilegiu personal al cetățeanului angajat ca un judecător, ci un mijloc de protecție juridică a activității sale profesionale, mijloc de protecție a intereselor publice și, mai presus de toate, a intereselor justiției.

Cuvinte-cheie: *judecător, imunitate judiciară, inviolabilitate, răspundere juridică, răspunderea judecătorilor.*

Summary

Today, the quality of justice depends substantially of the recognized and guaranteed immunity of judges. Immunity is seen as necessary to promote and preserve judicial independence as a foundational value of a State based on the rule of law.

However, judicial immunity is not absolute and it should not be treated as an insuperable barrier. Law don't absolves of liability on these representatives of the government, but established more complicated procedures for this purpose. Under the legislation, judges may be subject to criminal, administrative and disciplinary liability. This is justified by the fact that judicial immunity is not a personal privilege of the citizen employed as a judge, but a means of legal protection of its professional activity, means of protection of public interests and, above all, the interests of justice.

Keywords: *judge, judicial immunity, inviolability, liability, liability of judges.*

În prezent, înfăptuirea unei justiții legale şi corecte constituie o necesitate vitală pentru societatea noastră. Întrucît, justiția reprezintă una din cele mai importante funcții ale statului de drept ea necesită o asigurare eficientă, inclusiv cu cadre, calitatea justiției depinzînd în mod substanțial de atitudinea judecătorilor faţă de înfăptuirea acesteia.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 19 29.06.2021 14:15:09

Atitudinea corespunzătoare a judecătorilor față de realizarea obligațiilor lor funcționale este asigurată prin mai multe mijloace juridice, unul dintre care este răspunderea juridică pentru comiterea unor acțiuni sau inacțiuni ilegale. Într-o societate ce se respectă o asemenea răspundere a judecătorilor este extrem de necesară, deoarece constituie un mijloc adecvat de asigurare a înfăptuirii corespunzătoare a justiției[1].

Pe de altă parte, este la fel de evident că într-o societate democratică nu poate rămîne nimeni în afara răspunderii, inclusiv reprezentanții statului, persoanele ce ocupă funcții de răspundere în structurile administrației publice[2].

Prin urmare, în condițiile perioadei de tranziție, cînd puterea a pierdut mult din încrederea societății, iar cetățenii au destul de multe suspiciuni referitoare la obiectivitatea și imparțialitatea înfăptuirii justiției, problema răspunderii judecătorilor este una deosebit de actuală[3].

Sub aspect conceptual, răspunderea judecătorului presupune o stare juridico-morală, care generează necesitatea folosirii cu bună-credință a drepturilor și îndeplinirea corectă a obligațiilor ce țin de înfăptuirea justiției, prevăzute de lege (aspectul pozitiv), precum și necesitatea atribuirii unor obligații juridice suplimentare în cazul în care sunt admise erori judiciare sau profesionale în cadrul procesului de înfăptuire a justiției (aspectul negativ sau retrospectiv al răspunderii)[4].

În doctrină, problema răspunderii juridice a judecătorilor este abordată în strînsă legătură cu statutul special al acestora stabilit de actele juridice internaționale și de legislația națională. Statutul juridic și garanțiile independenței sale (în primul rînd, inamovibilitatea și imunitatea) constituie factori ce ridică nivelul justiției și presupun responsabilitatea înaltă a judecătorului pentru exercitarea funcțiilor sale și respectarea legilor[5].

Din cele enunțate este clară că problema răspunderii judecătorilor este strîns legată de imunitatea lor. Provenind din limba latină („immunitas"),

---

[1] **Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova*: red. șt.: Gh. Costachi; Inst. de Cercet. Juridice, Politice și Sociologice. Chișinău: S.n., 2019, p. 28.**

[2] Колесников Е.В., Селезнева Н.М. *О повышении ответственности судей в Российской Федерации*. В: Журнал Российского Права, 2006, №3, p. 22.

[3] Райлян П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи.* В: Право и Политология, 2013, №22, p. 10.

[4] Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ.* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, p. 6-7.

[5] Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ.* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, p. 6-7.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 20 29.06.2021 14:15:09

cuvîntul „imunitate" se traduce ca „liberare", „absolvire", „independent", „nesusceptibil". În context juridic, imunitatea în cel mai larg sens înseamnă scoaterea unui anumit cerc de subiecți de drept de sub acțiunea regulilor general obligatorii. În literatura de specialitate imunitatea este privită ca un tip distinct de privilegii, legate de absolvirea unor persoane (expres prevăzute de normele dreptului internațional, Constituție sau legi), de anumite obligații și răspundere, în vederea exercitării de către acestea a funcțiilor cu care sunt învestite[6]. Autorul S.Iu.Sumenkov concretizează în acest sens, că specificul imunității ca tip distinct de privilegii constă în faptul că ea oferă drepturi suplimentare sau eliberează de anumite obligații doar în sfera realizării răspunderii juridice. Respectiv, nu presupune nici un fel de alte beneficii sociale sau materiale[7].

Acordarea anumitor privilegii unor subiecți distincți inevitabil ridică întrebarea raportului dintre imunitate și principiul constituțional *al egalității juridice*. În doctrină, pe marginea acestei întrebări pot fi atestate două puncte de vedere diferite. Unii autori presupun că imunitățile consolidează inegalitatea, care se manifestă, în special, prin soluționarea cazurilor de atragere la răspundere juridică a persoanelor în cauză. O asemenea situație, în viziunea lor, este periculoasă din punct de vedere social[8]. Alți autori, dimpotrivă, consideră că imunitățile nu încalcă acest principiu, deoarece egalitatea juridică caracterizează statutul general al cetățeanului și nu cuprinde în sine diferențele pe care le implică situația juridică a subiecților raporturilor juridice[9].

În contextul dat, susținem poziția prof. M.V. Baglai, care afirmă că conținutul egalității și a egalității în drepturi presupune absența privilegiilor nelegalizate, acest principiu nu înseamnă că dreptul nu poate stabili privilegii și beneficii[10]. Adică principiul constituțional al egalității – este o regulă generală, o parte componentă a căreia pot fi și excepțiile juridice. Dat fiind faptul că adesea participanți ai raporturilor juridice devin subiecții care dispun concomitent

---

[6] Малько А.В. *Правовые иммунитеты*. В: Правоведение. 2000. №6 (233), p. 12.

[7] Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории:* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, p. 9.

[8] Бойков А.Д. *Третья власть в России*. Москва, 1997, p. 194; Стецовский Ю.И. *Судебная власть*. Москва, 1999, p. 108-114.

[9] Клеандров М.И. *Статус судьи: правовой и смежные компоненты*. Москва, 2008, p. 148-149; Петрухин И.Л. *Проблемы судебной власти в современной России*. В: Государство и право, 2000, №8, p. 7-8; Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории:* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, p. 9.

[10] Баглай М.В. *Конституционное право Российской Федерации*: *Учебник для вузов*. Москва, 2002, p. 173-177.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 21 29.06.2021 14:15:09

atît de un statut general (comun), cît și, de exemplu, de un statut profesional (de serviciu), legiuitorul poate să prevadă pentru unii subiecți anumite privilegii. În special, să stabilească excepții de la ordinea procesuală comună (de exemplu, pentru președintele republicii, deputați, judecători, procurori etc.) în dependență de prerogativele cu care sunt învestiți aceștia, a interesului pe care îl promovează și apără, precum și alți factori. Toate acestea cu un anumit scop. Or, după cum susține V.A. Cetvernin, imunitatea constituie acel privilegiu care asigură securitatea juridică și independența acestor demnitari de stat[11].

Așadar, imunitatea reprezintă un privilegiu special, menirea socială principală a căruia constă în a garanta protecția subiecților speciali față de atentate nejustificate (ilegale), independența lor și exercitarea funcțiilor sociale și statale de către aceștia. Statul, în scopul realizării corespunzătoare a competențelor sale este cointeresat în instituirea imunității ca un element necesar al statutului juridic al anumitor subiecți de drept. O asemenea cointeresare este mai mult decît justificată în privința judecătorilor. Aceasta datorită importanței sociale a justiției, a necesității consolidării independenței ei în vederea asigurării legalității și echității sociale în cadrul societății[12]. Imunitatea judiciară (judecătorească), ca varietate a imunității juridice, reprezintă o instituție complexă, constituită din totalitatea normelor juridice ce absolvesc (scutesc) judecătorii de îndeplinirea anumitor obligații juridice și stabilesc proceduri speciale de atragere a acestora la răspundere în scopul asigurării statutului lor constituțional și executarea corespunzătoare a funcțiilor cu care au fost învestiți[13].

Important este de subliniat că noțiunea de imunitate judiciară face parte din conceptul larg de independență judecătorească. Imunitatea judiciară nu este un scop în sine, ci servește independenței judecătorului, care ar trebui să fie în măsură să examineze cazurile, fără să se teamă de răspunderea civilă sau penală pentru examinarea cu bună-credință a cauzei[14].

---

[11] *Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий.* Отв. ред. В.А. Четвернин. М., 1997, p. 109.

[12] **Терехин В.А.** ***Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики.*** В: Российская юстиция, 2011, №5. http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579.

[13] **Терехин В.А.** ***Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики.*** В: Российская юстиция, 2011, №5. http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579; Сапунова М. *Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ.* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Москва, 2007, p. 7.

[14] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 Martie 2013). [resurs electronic]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20pressa/amicus_l153_l544.pdf.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 22 29.06.2021 14:15:10

În contextul dat, considerăm necesar a preciza că în legislația în vigoare pentru desemnarea instituției „imunității judiciare" este utilizat termenul de „inviolabilitate", fapt ce ridică semne de întrebare referitoare la coraportul dintre „imunitatea" și „inviolabilitatea" judecătorului și constituie obiect al polemicelor științifice. Majoritatea cercetătorilor susțin că aceste două noțiuni sunt identice, deci sinonime[15]. La rîndul său, O.E. Kutafin consideră că „imunitatea" este un termen mai larg, înglobînd în sine pe cel de „inviolabilitate"[16].

O idee similară promovează și N.S. Sopelițeva, potrivit căreia „imunitatea", fiind o instituție juridică de sine stătătoare, cuprinde două elemente necesare: „inviolabilitatea" și„lipsa răspunderii". „Inviolabilitatea" ca element al imunității reprezintă ordinea mai complicată de atragere la răspundere[17]. În acest sens, V.A. Terehin precizează că inviolabilitatea este, în cea mai mare parte o instituție juridico-procesuală, normele căreia cuprind proceduri speciale, deosebite de cele comune, pentru atragerea judecătorilor la răspundere juridică[18].

La rîndul său, „lipsa răspunderii" presupune absolvirea anumitor persoane de realizarea anumitor obligații juridice și interdicția de a-i atrage la răspundere[19]. La acest subiect, I.S. Kuznețova concretizează că judecătorul nu poate fi tras la răspundere, supus măsurilor de constrîngere procesual-penale, decît în ordinea prevăzută de lege, care stabilește mecanismele procesuale și mijloacele de asigurare a independenței judecătorului la înfăptuirea justiției. „Lipsa răspunderii" se exprimă prin imposibilitatea atragerii judecătorului la oricare din formele răspunderii juridice, inclusiv după eliberarea din funcție, pentru opinia exprimată în cadrul activității sale jurisdicționale și pentru hotărîrea emisă, dacă vinovăția sa, exprimată prin abuz criminal, nu este stabilită prin sentință rămasă definitivă[20].

Unii cercetători ruși substituie categoria de „lipsă a răspunderii" cu noțiunea de „indemnitate" (din limba engleză – „imunitate"; în limba rusă – „индемнитет"), susținînd că în baza acesteia judecătorii sunt absolviți de orice

---

[15] Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей.* В: Актуальные проблемы российского права, 2009, №1, p. 476.

[16] Кутафин О.Е. *Неприкосновенность в конституционном праве*. Москва, 2004, p. 19.

[17] Сопельцева Н.С. *Иммунитеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореф. дис. ... к.ю.н. Челябинск, 2003, p. 11.

[18] **Терехин В.А.** ***Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики.*** В: Российская юстиция, 2011, №5. http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579.

[19] Сопельцева Н.С. *Иммунитеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореф. дис. ... к.ю.н. Челябинск, 2003, p. 11.

[20] Кузнецова И.С. *Спорные вопросы неприкосновенности и ответственности судей.* В: Актуальные проблемы российского права, 2009, №1, p. 477.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 23 29.06.2021 14:15:10

răspundere pentru opinia exprimată în contextul examinării cazurilor şi pentru hotărîrea luată[21]. Pe lîngă „inviolabilitate" şi „lipsa răspunderii", ca elemente structurale ale imunităţii judecătorilor, unii cercetători invocă şi *imunitatea martorului*, în baza căreia judecătorul este absolvit de obligaţia de a depune mărturii pe marginea dosarelor soluţionate (ori aflate în examinare) sau a circumstanţelor de care a luat cunoştinţă în cadrul activităţii sale jurisdicţionale[22].

La nivel european, Grupul de State împotriva Corupţiei ale Consiliului Europei (GRECO) identifică două tipuri de imunitate: „imunitate fără răspundere", care se referă la neatragerea la răspundere pentru opiniile exprimate de către parlamentari sau sentinţele pronunţate de către judecători şi „imunitate-inviolabilitate" sau „imunitate procedurală", care protejează un oficial de urmărire. În această ordine de idei, „imunitatea procedurală" este destinată să ofere mijloacele de menţinere substanţială a „imunităţii fără răspundere". Doar urmînd o procedură specială în urma căreia esenţa acuzaţiilor împotriva judecătorului este examinată, poate fi ridicată imunitatea procedurală şi începută urmărirea penală"[23].

Dintre toate elementele componente ale imunităţii cea mai polemizată a devenit inviolabilitatea („imunitatea procedurală"), fiind atestate chiar propuneri de excludere a acesteia sau de reducere a volumului. După cum demonstrează analiza unor asemenea iniţiative, unii autori presupun că inviolabilitatea la moment a devenit absolută[24]. Mai mult, în conştiinţa societăţii s-a format un stereotip stabil referitor la imposibilitatea atragerii judecătorului la răspundere în sensul direct al cuvîntului.

---

[21] Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории:* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, p. 18-19; Терехин В.А., Суменков С.Ю. *Правовой иммунитет как необходимый элемент статуса судей*. В: Вопросы теории государства и права: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. М.И. Байтина. Вып. 5 (14). Саратов, 2006, p. 39.

[22] Суменков С.Ю. *Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории:* Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук. Саратов, 2002, p. 18-19; Терехин В.А., Суменков С.Ю. *Правовой иммунитет как необходимый элемент статуса судей*. В: Вопросы теории государства и права: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. М.И. Байтина. Вып. 5 (14). Саратов, 2006, p. 39.

[23] *Immunities of public officials as possible obstacles in the fight against corruption*. In: Group of States against Corruption (GRECO) Lessons learnt from the three Evaluation Rounds (2000-2010). Thematic Articles. [resurs electronic] http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/general/ Compendium_Thematic_Articles_EN.pdf.

[24] **Терехин В.А.** ***Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики.*** В: Российская юстиция, 2011, №5. http://justicemaker.ru/view-article.php?id=10&art=2579.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 24 29.06.2021 14:15:10

Important este că imunitatea judecătorilor nu este absolută şi ea nu trebuie tratată ca o barieră de nedepăşit. Legea nu absolveşte de răspundere pe aceşti reprezentanţi ai puterii, ci doar stabileşte proceduri mai complicate în acest sens. Conform legislaţiei în vigoare, judecătorii pot fi supuşi răspunderii penale, administrative şi disciplinare. Aceasta se justifică prin faptul că imunitatea judecătorilor nu este un privilegiu personal al cetăţeanului angajat în funcţia de judecător, dar un mijloc de protecţie juridică a activităţii profesionale a acestuia[25], mijloc de protecţie a intereselor publice şi, în primul rînd, a intereselor justiţiei.

Pe de o parte, inviolabilitatea constituie un mijloc de protecţie a intereselor publice ale justiţiei (un regim special de activitate, un risc profesional sporit, existenţa diferitor mijloace organizaţional-procesuale de control asupra legalităţii acţiunilor şi hotărîrilor judecătorilor[26]). Pe de altă parte, ea constituie o excepţie de la un alt principiu constituţional – al egalităţii tuturor în faţa legii şi a justiţiei, şi după conţinut excede limitele inviolabilităţii personale. Aceasta se justifică prin faptul că statul şi societatea, înaintînd judecătorului şi activităţii profesionale a acestuia cerinţe sporite, sunt în drept şi obligaţi să-l asigure cu garanţii suplimentare pentru realizarea corespunzătoare a activităţii de înfăptuire a justiţiei[27].

În legătură cu respectarea şi garantarea independenţei judecătorilor, există şi problema condiţiilor şi modalităţilor de angajare a răspunderii acestora, deoarece într-o societate democratică judecătorul nu poate fi la adăpostul unei imunităţi absolute, dar în acelaşi timp angajarea responsabilităţii acestuia trebuie făcută sub rezerva unei prudenţe determinate de necesitatea garantării independenţei şi libertăţii judecătorului contra tuturor presiunilor induse[28].

În cee ce priveşte cadrul legislativ al Republicii Moldova, constatăm că Constituţia nu consacră în mod expres inviolabilitatea judecătorilor ca principiu, dar în art. 116 alin. (1) prevede: „Judecătorii instanţelor judecătoreşti sînt independenţi, imparţiali şi inamovibili, potrivit legii". Nu şi-a găsit o reglementare corespunzătoare nici problema răspunderii judecătorilor. Doar

---

[25] Колесников Е.В., Селезнева Н.М. *О повышении ответственности судей в Российской Федерации*. В: Журнал Российского Права, 2006, №3, p. 23.

[26] Витрук Н. В. *Конституционное правосудие в России.* Москва, 2001, p. 437.

[27] Клеандров М.И. *Ответственность судьи:* монография. Москва: Норма: Инфра-М, 2011, p. 59.

[28] Hotărîrea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova, Nr. 28 din 14.12.2010 pentru controlul constituţionalităţii prevederilor art.22 alin. (1) lit.b) din Legea nr.544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului" în redacţia Legii nr.247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea şi completarea unor acte legislative". În: Monitorul Oficial nr. 254-256 din 24.12.2010.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 25 29.06.2021 14:15:10

unele aspecte principale au fost consacrate în normele constituționale, și anume: „Sancționarea judecătorilor se face în conformitate cu legea" (art. 116 alin. (6)). Considerăm că aceste dispoziții constituționale necesită o concretizare, pentru a garanta cît mai eficient imunitatea judecătorului și a o echilibra cu răspunderea acestuia[29].

La nivel normativ, *Legea privind organizarea judecătorească*[30], de asemenea, nu conține norme speciale. În prezent, dispoziții generale referitoare la inviolabilitatea și răspunderea judecătorilor se conțin în *Legea cu privire la statutul judecătorului*[31], care în art. 19 prevede: „(1) Personalitatea judecătorului este inviolabilă. (2) Inviolabilitatea judecătorului se extinde asupra locuinței și localului lui de serviciu, vehiculelor și mijloacelor de telecomunicație folosite de el, asupra corespondenței, bunurilor și documentelor lui personale" (respectiv, inviolabilitatea judecătorului, cuprinzînd în sine și garanția inviolabilității persoanei, după conținutul și volumul său este un concept mai larg[32]).

„Imunitatea fără răspundere" a judecătorilor este reglementată în art. 19 alin. (3), potrivit căruia: „Judecătorul nu poate fi tras la răspundere pentru opinia sa exprimată în înfăptuirea justiției și pentru hotărîrea pronunțată dacă nu va fi stabilită, prin sentință definitivă, vinovăția lui de abuz criminal". Deci, putem constata că această imunitate nu este absolută fiind condiționată de cerința, complet justificată, de a nu admite un „abuz criminal" (sintagma de „abuz criminal" necesită totuși o explicație legală, cea doctrinară (ca „încălcare intenționată a legii penale"[33]) fiind destul de lapidară).

Sub acest aspect, prevederile în cauză sunt conforme poziției oficiale a Comisiei de la Veneția, potrivit căreia *judecătorii trebuie să se bucure de imunitate funcțională – dar exclusiv funcțională* (imunitate față de urmăririle penale pentru acte îndeplinite în exercitarea funcției lor, cu excepția infracțiunilor intenționate, de ex. luarea de mită). Potrivit standardelor generale, magistrații nu ar trebui să beneficieze de o imunitate generală, care să-i protejeze împo-

---

[29] Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor.* În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 146-152.

[30] *Legea privind organizarea judecătorească*, nr. 514 din 06.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 19.10.1995, nr. 58.

[31] *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, din 15.08.2002, nr. 117-119.

[32] Райлян П. *Правовой иммунитет и ответственность судьи.* В: Право и Политология, 2013, №22, p. 12.

[33] Baltag D., Ghernaja G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției. Monografie.* Chișinău: ULIM, 2012, p. 151.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 26 29.06.2021 14:15:10

triva urmăririi penale pentru infracțiunile săvîrșite, pentru ele trebuind să fie răspunzători în fața instanțelor[34].

În același sens, putem invoca și Recomandarea CM/Rec(2010)12 Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei în care sunt stabilite două principii fundamentale: „Nu poate fi antrenată răspunderea penală a unui judecător pentru modul de interpretare a legii, apreciere a faptelor sau evaluare a probelor, cu excepția cazurilor de rea-credință" (parag. 68); „Atunci cînd nu exercită funcții judiciare, judecătorii sunt responsabili civil, penal sau administrativ ca și orice alt cetățean" (parag.71)[35].

Respectiv, recunoaștem că legislația națională în materie corespunde standardelor europene, şi prin imunitatea fără răspundere pe care o acordă judecătorului contribuie esențial la protecția independenței acestuia. Cu toate acestea, imunitatea dată urmează a fi ridicată în cazul în care judecătorul admite în activitatea sa jurisdicțională abuzuri criminale, altfel spus, ea nu-l absolvește de răspunderea juridică în cazul în care acesta încalcă legea. Deci, imunitatea nu este şi nici nu trebuie să fie largă. Independența justiției nu depinde de imunitatea largă şi judecătorii ar trebui să răspundă pentru orice presupuse crime, avînd în vedere că procedurile efective de apărare, de atac şi alte elemente ale statului de drept sunt la dispoziția lor deplină[36].

Judecătorii – ca şi orice altă persoană – trebuie să fie pedepsiți pentru orice infracțiune comisă de ei, fie aceasta infracțiune generală, de exemplu, cauzarea unui accident în stare de ebrietate sau infracțiune specifică, legată de funcția de judecător, așa precum, luarea de mită pentru pronunțarea unei hotărări în favoarea unei părți. Nici o acțiune criminală nu trebuie acoperită prin imunitatea fără răspundere şi evident judecătorii trebuie urmăriți penal pentru toate infracțiunile[37]. Sub acest aspect, Comisia de la Veneția a aprobat o regulă

---

[34] *Raport privind independența sistemului judiciar – Partea I: Independența judecătorilor* (CDL-AD (2010)004), Adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 82-a sesiuni plenare (Veneția, 12–13 martie 2010), p. 12-13. [URL]: .

[35] *Recomandarea CM/Rec (2010)12 a Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența şi responsabilităţile* (adoptată de Comitetului de Miniștri la 17 noiembrie 2010, la cea de-a 1098-a întîlnire a delegaţiilor miniştrilor). [URL]: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1710365&Site=CM.

[36] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 Martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 pressa/amicus_l153_l544.pdf.

[37] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 Martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 pressa/amicus_l153_l544.pdf.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 27 29.06.2021 14:15:10

generală potrivit căreia judecătorii nu trebuie să se bucure de nici o formă de imunitate penală pentru infracțiunile comise în exercitarea funcțiilor lor[38].

În termeni aproape similari se pune și problema răspunderii disciplinare a judecătorilor, care, de asemenea, trebuie să fie o instituție consolidată, pentru a se preveni și combate eficient comportamentul care dăunează intereselor serviciului și prestigiului justiției.

Referitor la „imunitatea procedurală" (sau inviolabilitatea), aceasta este stabilită în art. 19 alin. (4) și (5) din *Legea cu privire la statutul judecătorului*, după cum urmează: „Urmărirea penală împotriva judecătorului poate fi pornită doar de către Procurorul General, cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii, în condițiile Codului de procedură penală. În cazul săvîrșirii de către judecător a infracțiunilor specificate la art. 324 și art. 326 ale Codului penal al RM („Corupere pasivă" și respectiv, „Trafic de influență"[39] – e.n.), acordul Consiliului Superior al Magistraturii pentru pornirea urmăririi penale nu este necesar. Judecătorul nu poate fi reținut, supus aducerii silite, arestat, percheziționat fără acordul Consiliului Superior al Magistraturii. Acordul Consiliului Superior al Magistraturii nu este necesar în caz de infracțiune flagrantă și în cazul infracțiunilor specificate la art. 324 și art. 326 ale Codului penal al RM".

Esența acestei imunități procedurale constă în faptul că ridicarea ei este dată în competența Consiliului Superior al Magistraturii, care, fiind alcătuit în marea majoritate din judecători, reduce dependența sistemului judecătoresc de organele politice[40] (Parlament, Președintele Republicii Moldova, care pînă nu demult trebuiau să-și dea acordul la începerea urmăririi penale față de judecători).

Pe de altă parte, acordarea puterii de a demara procedura penală împotriva judecătorilor de Procurorul General cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii reprezintă o garanție rezonabilă pentru a reduce riscul abuzului de putere din partea procuraturii în forma unui compromis rezonabil și proporțional. Acest compromis evită faptul că ancheta este îngreunată din cauza necesității foarte împovărătoare de a solicita acordul pentru urmărirea penală din partea Consiliului Superior al Magistraturii. Acest compromis, de aseme-

---

[38] *Raport privind independența sistemului judiciar – Partea I: Independența judecătorilor* (CDL-AD (2010)004), Adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 82-a sesiuni plenare (Veneția, 12–13 martie 2010) [URL]: .

[39] *Codul Penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, nr. 72-74.

[40] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneţia la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneţia, 8-9 Martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 pressa/amicus_l153_l544.pdf.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 28 29.06.2021 14:15:10

nea, evită alte extreme, care vor trata pe judecători identic cu orice cetățean de rînd în pofida faptului că pot exista persoane motivate de a depune o plîngere falsă împotriva judecătorului[41].

Precizăm ca fiind important faptul că justificarea imunității procedurale a judecătorilor – în cazul în care există – nu poate fi pentru a proteja judecătorul de urmărire penală, dar de a-l proteja contra unor acuzații false care sunt formulate împotriva sa, în scopul de a exercita presiuni asupra acestuia. În toate celelalte cazuri, imunitatea procedurală trebuie ridicată de către o autoritate competentă în cadrul sistemului judecătoresc. Practica arată, însă, că consiliile judecătorești ocazional au tendința de a nu ridica imunitatea procedurală a colegilor săi, chiar și în cazul în care nu există nici un indiciu de presiune asupra judecătorului în cauză[42]. Acest comportament reprezintă o violare clară a principiului egalității judecătorilor în raport cu cetățenii de rînd, ba chiar mai rău, neridicarea imunității distruge reputația sistemului judecătoresc în ansamblu[43], afectează destul de profund încrederea cetățenilor în justiție, în corectitudinea sistemului judiciar.

În ceea ce privește excepțiile imunității procedurale prevăzute de lege (introduse prin Legea nr. 153/2012[44] prin care au fost modificate alin. (4) și (5) ale art. 19 din *Legea cu privire la statutul judecătorului*[45]), acestea în linii generale nu sunt văzute uniform. Pe de o parte, se consideră că ele nu aduc în nici un fel atingere independenței judecătorilor, pe de altă parte se susține că prin reglementarea acestora a fost alterat iremediabil principiul constituțional al independenței judecatorilor, sub aspectul înlăturării unei garanții a acestuia, respectiv imunitatea de care se bucurau aceștia sub imperiul vechii legi. Împotriva acestor modificări de lege s-a expus președintele Curții Supreme de Jus-

---

[41] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneţia la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneţia, 8-9 Martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 pressa/amicus_l153_l544.pdf.

[42] *Raportul privind Corupția Globală*, Transparency International, 2007, p. 280. [URL]: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/global_corruption_report_2007_corruption_and_judicial_systems.

[43] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 Martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 pressa/amicus_l153_l544.pdf.

[44] *Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative,* nr. 153 din 05.07.2012. În: Monitorul Oficial nr. 185 din 31.08.2012.

[45] *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, din 15.08.2002, nr. 117-119.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 29 29.06.2021 14:15:11

tiție – M. Poalelungi, în viziunea căruia „aceste modificări legislative, aparent bine intenționate, pot avea ca efect slăbirea sistemului judiciar din Republica Moldova, prin afectarea independenței justiției și, indirect, ar goli de conținut eșafodajul statului de drept”[46].

La cealaltă extremă se află opinia Comisiei de la Veneția, care consideră că excepțiile imunității procedurale nu aduc atingere independenței judecătorilor. Astfel, Legea, permițînd începerea urmăririi penale fără acordul Consiliului Superior al Magistraturii în cazul comiterii actelor de corupție și a traficului de influență, nu face decît să contribuie la o cercetare obiectivă și operativă a acestor infracțuni. Aceasta deoarece investigarea corupției deseori trebuie realizată în mod diferit decît investigarea celorlalte infracțiuni. Notificarea unui organ cum ar fi Consiliul Superior al Magistraturii despre derularea unei anchete ar putea duce la avertizarea din timp a judecătorului suspect și i-ar oferi acestuia oportunitatea de a distruge dovezile esențiale și a lua măsuri ce ar împiedica ancheta[47]. Respectiv, presupunem că în acest sens s-au luat măsuri necesare (la nivel de lege) în vederea prevenirii și combaterii corupției din sistemul judiciar, indispensabile perioadei actuale de reformare a sectorului justiției. Rămîne de văzut cum se vor aplica în practică, deoarece există destule temeiuri de a recurge la ele.

În perspectivă însă considerăm că sistemul nostru de drept trebuie să tindă spre ajustarea sa la practica statelor europene în materie. După cum susține G. Omberto (judecător la Curtea din Torino, secretar-general adjunct al Asociației Internaționale a Judecătorilor), „inviolabilitatea procedurală” ca o garanție pentru independența judecătorilor este necunoscută tradiției occidentale europene, judecătorii fiind responsabili de acțiunile lor privind principiile dreptului penal și ale dreptului civil exact ca oricare alt cetățean. Dînd exemple în acest sens de state, precum Franța, Germania sau Spania, țări în care judecătorii sunt trași la răspundere penală, anchetați și urmăriți penal exact ca oricare alt cetățean, fără intervenția altor organe, expertul a remarcat că în societățile în care respectul pentru judecători și independența lor nu sunt atît de înrădăcinate, judecătorii ar putea fi protejați și prin aceste mijloace. Inviolabilitatea judecătorilor este astfel o trăsătură ce se regăsește în aproape toate statele est-europene, de la Rusia la Ucraina și Armenia, și astfel de garanții caracte-

[46] Poalelungi M. *Neconstituționalitatea și neconvenționalitatea modificărilor aduse statutului judecătorilor din Republica Moldova.* [URL]: http://ajm.md/public/2012/10/04/neconstitutionalitatea-si-neconventionalitatea-modificarilor-aduse-statutului-judecatorilor-din-republica-moldova/.

[47] *AMICUS CURIAE pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 Martie 2013). [URL]: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20 pressa/amicus_l153_l544.pdf.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 30 29.06.2021 14:15:11

rizează democrațiile tinere, în care principiul independenței judiciare nu este, deocamdată, bine stabilit[48].

Concluzii: Prin urmare, în condițiile în care Republica Moldova întreprinde pași concreți de consolidare a statului de drept și de modernizare europeană, pare a fi evident ca în timp, treptat, magistraților sistemului judecătoresc să le fie restrînsă pînă la excludere inviolabilitatea procedurală cu consolidarea paralelă a independenței lor.

Totodată, în viziunea noastră, asigurarea legislativă a răspunderii judecătorilor merită o atenție specială din partea specialiștilor, în vederea aprecierii eficienței acesteia. Noi ne vom limita la a sublinia (susținînd ideea lui M.I. Kleandrov[49]), că pentru realizarea răspunderii judecătorilor este necesar un mecanism eficient. Acest mecanism trebuie să fie ireproșabil, adică faptul abaterii concrete a judecătorilor trebuie să fie demonstrat, vinovăția în comiterea acesteia – confirmată, sancțiunea trebuie să fie echitabilă (dreaptă, justă), adecvată și proporțională.

Sancționarea (răspunderea) judecătorului pentru comiterea unei abateri trebuie să fie adecvată și inevitabilă. Aceasta este o axiomă, deoarece „răul trebuie să fie pedepsit". În același timp, sancțiunea trebuie să urmărească și un scop profilactic: pentru alți judecători trebuie să devină evident că dacă vei săvîrși ceva asemănător, în mod obligatoriu vei fi sancționat.

Totodată, mecanismul atragerii la răspundere a judecătorilor trebuie să fie foarte echilibrat, iar garanțiile și imunitățile acordate judecătorilor – foarte bine gîndite. Chiar și o nesemnificativă înclinare în oricare dintre părți este periculoasă: o sporire minoră a garanțiilor și imunităților poate duce la extinderea semnificativă a lipsei de răspundere pentru abaterile comise sau încălcarea normelor de etică judecătorească, iar o reducere minoră a garanțiilor și imunității judecătorilor este în măsură să distrugă complet sau să slăbească considerabil independența judecătorilor[50].

Prin urmare, eficiența puterii judecătorești depinde în mod substanțial de asigurarea echilibrului între imunitatea judecătorilor și răspunderea juridică a acestora, întrucît pe cît de multă putere (autoritate) li se acordă în vederea asigurării legalității în cadrul statului, pe atît de eficient trebuie să fie mecanismul de atragere la răspundere pentru încălcarea acesteia.

---

[48] Baltag D., Ghernaja G.-C. *Răspunderea și responsabilitatea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției. Monografie.* Chișinău: ULIM, 2012, p. 156.

[49] Клеандров М.И. *Ответственность судьи:* монография. Москва: Норма: Инфра-М, 2011, p. 15.

[50] Costachi Gh., Railean P. *Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor.* În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței internaționale științifico-practice cu participare internațională, din 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 151-152.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 31 29.06.2021 14:15:11

CONTROLUL LEGALITĂȚII DE CĂTRE PROCUROR LA FAZA URMĂRIRII PENALE

CONTROL OF LEGALITY BY THE PROSECUTOR AT THE STAGE OF THE CRIMINAL INVESTIGATION

OSOIANU Tudor,
doctor în drept, profesor universitar

Adnotare

Examinarea plângerilor de către procuror, depuse de părțile în proces și alte persoane, care reclamă încălcarea drepturilor în cadrul urmăririi penale, constituie o formă importantă de control pentru depistarea și prevenirea încălcărilor de legislație și a erorilor comise de organele de urmărire penală și cele care exercită activitatea operativă de investigații.

Oricare acțiune sau inacțiune poate fi contestat, mai întâi, în fața procurorului sau, după caz, în fața procurorului ierarhic superior în termen de cincisprezece zile de la data la care s-a luat cunoștință de act. În ipoteza în care persoana nu va fi de acord cu răspunsul oferit de către procuror, aceasta îl va putea contesta în fața judecătorului de instrucție, în termen de zece zile de la aducerea la cunoștință a actului.

În cazul în care persoana depune plângerea direct în instanța de judecată, fără a respecta procedura soluționării prealabile a acesteia de către procuror, judecătorul, prin încheiere, o declară inadmisibilă, explicîndu-i persoanei ordinea de contestare.

Cuvinte-cheie: *procuror, plângere, părțile în proces, urmărirea penală*

Summary

The examination of complaints by the prosecutor, filed by the parties and other persons alleging violation of their rights in criminal proceedings, is an important form of control for the detection and prevention of violations of law and errors committed by criminal prosecutors and those exercising operative investigation activity.

Any action or inaction may be challenged, first, before the prosecutor or, as the case may be, before the hierarchically superior prosecutor within fifteen days from the date on which the act became known. In the event that the person does not agree with the answer provided by the prosecutor, he may challenge it before the investigating judge, within ten days from the notification of the act.

If the person submits the complaint directly to the court, without observing the procedure of its prior settlement by the prosecutor, the judge, by conclusion, declares it inadmissible, explaining to the person the order of appeal.

Keywords: *prosecutor, complaint, parties to the trial, prosecution*

Verificarea legalității de către procurorul care conduce urmărirea penală. Bănuitul, învinuitul, reprezentantul lor legal, apărătorul, partea vătămată, partea civilă, partea civilmente responsabilă și reprezentanții acestora, precum și alte

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 32 29.06.2021 14:15:11

persoane, care pretind că drepturi și interese legitime au fost lezate de aceste organe sânt în drept a depune plângeri împotriva acțiunilor, inacțiunilor, actelor și măsurilor organului de urmărire penală și ale organului care exercită activitate specială de investigații.

În categoria *altor persoane ale căror interese legitime au fost încălcate*, înțelegem, acele persoanele fizice sau juridice, care nu sunt parte la proces, și nici participanți a procesului, dar care au suferit în urma acțiunii, inacțiunii sau actului procedural o lezare prin care le-a fost nesocotit un drept fundamental, cum ar fi de ex., ridicarea, sechestrarea, bunurilor sau deteriorarea bunurilor în cadrul acțiunilor procesuale sau realizarea ilegală a acțiunilor de urmărire penală și/sau a măsurilor speciale de investigație prin care sau admis ingerințe ilegală în sfera vieții private a acestora, etc.

„Părțile sunt libere a depune plângeri asupra oricărui aspect al dosarului penal, fie acesta este un act procedural întocmit, fie este un refuz de a efectua o acțiune procesuală, fie aceasta ține de o acțiune procesuală efectuată."[1, p. 686] Totuși în conformitate cu prevederile art. art.54 alin. (6), 86 alin. (3), 87 alin. (9) și 89 alin. (3) CPP nu sunt succeptibile de a fi contestate respectiv ordonanțele prin care procurorul se expune asupra cererilor de recuzare a procurorului, interpretului, traducătorului, specialistului și expertului. În aceste cazuri plângerile urmează a fi restituite petenților.

Operativitatea și eficiența examinării plîngerilor, indiscutabil, pot fi asigurate prin caracterul constant și continuu al activității procurorului pe tot parcursul urmăririi penale. [2]

Consfințirea legală a dreptului reclamantului de a sesiza ordonanța de refuz de a porni procesul penal la procuror, care exercită supravegherea asupra legalității intentării dosarului penal, sau la procurorul ierarhic superior, prin sine însăși nu contravine Constituției Republicii Moldova, care garantează drepturile și libertățile omului, deoarece permite lichidarea operativă a erorilor și încălcărilor de lege, comise la emiterea ordonanței de refuz de a porni procesul penal. [3]

Plângerea este adresată procurorului care conduce urmărirea penală și se depune fie direct la sediul procuraturi, fie la cel al organul de urmărire penală. În ultimul caz organul de urmărire penală, este obligat să o înainteze, în termen de 48 de ore de la primirea ei, procurorului împreună cu explicațiile sale sau ale organului care exercită activitate specială de investigații, atunci cînd acestea sunt necesare. Plângerea depusă nu suspendă executarea acțiunii, măsurii sau actelor atacate, cu excepția cazului în care procurorul care conduce urmărirea penală nu consideră aceasta necesar. Legislația de regulă nu stabilește un anumit termen de

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 33 29.06.2021 14:15:11

contestare a acțiunii sau inacțiunii organului de urmărire penală sau a ofițerului de investigație. Singura excepție de la prevederile art. 298 alin. (2) CPP este prevăzută în art. 265 alin. (2) CPP. Refuzul organului de urmărire penală de a primi plângerea sau denunțul privind pregătirea ori săvârșirea unei infracțiuni poate fi contestat de către persoana care a depus plângerea sau denunțul la procuror sau, după caz, la procurorul ierarhic superior, în termen de 15 zile de la data la care i s-a adus la cunoștință ordonanța respectivă.

Procurorul care conduce urmărirea penală este obligat să examineze plângerea în termen de cel mult 15 zile de la primire și să comunice decizia sa persoanei care a depus-o. În cazul în care plîngerea se respinge, procurorul, expune în ordonanță, motivele pentru care o consideră neîntemeiată, informând autorul plângerii despre procedura contestării hotărîrii sale la judecătorul de instrucție. Procurorul este în drept să modifice sau să completeze ordonanțele neîntemeiate ale organului de urmărire penală.

Examinînd plîngerea împotriva refuzului de a porni procesul penal, procurorul verifică nu numai temeiurile refuzului, dar și modul în care formularea temeiurilor și motivelor refuzului de a porni procesul penal corespunde normelor legislației în vigoare, la fel și dacă aceste formulări corespund circumstanțelor cauzei. [3]

În cazul în care plângerea este admisă parțial de către procuror, trebuie motivată ordonanța procurorului în partea în care plângerea se respinge.

În cazul în care părțile invocă încălcarea CEDO, procurorul se expune în ordonanță, dacă a avut loc sau nu încălcarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului prin prisma jurisprudenței CtEDO. [4]

Verificarea legalității de către procurorul ierarhic superior Bănuitul, învinuitul, reprezentantul lor legal, apărătorul, victima, partea vătămată, partea civilă, partea civilmente responsabilă și reprezentanții acestora, precum și alte persoane ale care pretind că drepturi și interese legitime au fost lezate de aceste organe sânt în drept a depune plângeri împotriva acțiunilor, inacțiunilor, actelor și măsurilor dispuse de procurorul care conduce urmărirea penală sau exercită nemijlocit urmărirea penală ori împotriva acțiunilor, inacțiunilor și actelor care au fost efectuate sau dispuse în baza dispozițiilor date de procurorul respectiv.

Curtea observă că rațiunea controlului ierarhic exercitat de către procurorul ierarhic superior în cadrul urmăririi penale este de a verifica legalitatea și temeinicia soluțiilor dispuse de către procurorii ierarhic inferiori. [5]

În acest context, Curtea reține că și Comisia de la Veneția a menționat că, chiar dacă procuratura este o instituție independentă, poate exista un control ierarhic asupra deciziilor și activităților procurorilor, altele decât ale procuroru-

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 34 29.06.2021 14:15:11

lui general (Raportul privind standardele europene referitoare la independența sistemului judiciar: partea II, organele de urmărire penală, CDL-AD(2010)040, din 3 ianuarie 2011, §28). [6]

Plângerea împotriva acțiunilor, inacțiunilor, actelor și măsurilor dispuse de procurorul care conduce urmărirea penală sau exercită nemijlocit urmărirea penală trebuie să fie adresată procurorului ierarhic superior și se depune fie direct la acesta, fie la procurorul care conduce sau exercită nemijlocit urmărirea penală.

Susținem că nu toate actele procurorul care conduce urmărirea penală sunt succeptibile de a fi atacate procurorului ierarhic superior. Nu sunt pasibile a fi atacate procurorului ierarhic superior ordonanțele prin care procurorul care conduce urmărirea penală s-a expus asupra plângerilor adrestate în ordinea art. 298 CPP.

În art. 53/1 alin. (1) CPP este indicată ierarhia procurorilor, care trebuie respectată în cazul adresării plângerii. Prin derogare de la acestă ierarhie, în conformitate cu prevedrile art. 53/1 alin. (1) lit. k) CPP, Procurorul General este procuror ierarhic superior pentru toți procurorii.

Deasemenea prevederile art. 299/1 alin. (2) CPP, stabilește în mod alternativ procurorul ierarhic superior abilitat cu dreptul de a examina plângerea împotriva acțiunilor, inacțiunilor și actelor efectuate sau dispuse de procurorul teritorial sau de cel al procuraturii specializate, precum și de adjuncții lor, care ar putea fi în funcție de caz:

1) Procurorul General;
2) Adjuncții Procurorului General
3) Procurorii șefi de direcții, secții și servicii ale Procuraturii Generale.

Plângerea împotriva acțiunilor, inacțiunilor și actelor efectuate sau dispuse de procurorii șefi de direcții, secții și servicii ale Procuraturii Generale se examinează de Procurorul General sau adjuncții lui.

Termenul pentru adresarea plângeri împotriva acțiunilor, inacțiunilor, actelor și măsurilor dispuse de procurorul care conduce urmărirea penală sau exercită nemijlocit urmărirea penală este de 15 zile din momentul efectuării acțiunii, sau de când s-a luat cunoștință de actul procedural contestat.

Așadar, dreptul de a formula o contestație nu poate fi exercitat în mod efectiv decât de la data la care persoanei i se aduce la cunoștință actul contestat. [7]

..refuzul organului de urmărire penală de a primi plângerea sau denunțul privind comiterea sau pregătirea comiterii unei infracțiuni poate fi contestat, mai întâi, în baza articolelor 298 și, respectiv, 2991 din Codul de procedură penală în fața procurorului sau, după caz, în fața procurorului ierarhic superior în termen de cincisprezece zile de la data la care s-a luat cunoștință de act. [8]

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 35 29.06.2021 14:15:11

Potrivit art. 299/1 alin. (3) CPP, *Plîngerea se adresează, în termen de 15 zile din momentul efectuării acțiunii, inacțiunii…*Redacția acestui text nu este reușită, deoarece în intrpretarea gramaticală a acestuia rezultă că termenul de 15 urmează a fi calculat din data *efectuării inacțiunii*, sitagmă care de fapt este lipsită de sens. De fapt contestarea inacțiunilor pot fi realizate, atunci când petiționarul consideră că procurorul ierarhic inferior se abține ilegal de la realizarea unor obligații procesuale, de exemplu omisiunea de a da răspuns la cereri și demersuri. În acest caz termenul de depunere a plângerii urmează a fi calculat cu începere de la data imediat următoare a zilei în care s-a împlinit termenul prevăzut în art.246 CPP.

În cazul în care plângerea a fost depusă la procurorul care conduce sau exercită nemijlocit urmărirea penală, acesta este obligat să o înainteze, în termen de 48 de ore de la primirea ei, procurorului ierarhic superior împreună cu explicațiile sale, atunci cînd acestea sînt necesare.

Plângerea se examinează de către procurorul ierarhic superior în termende 15 zile și se expune asupra admiterii sau respingerii prin ordonanță.

În conformitate cu prevederile art. 53/1 alin. (2) lit. d) CPP, la exercitarea controlului ierarhic în cadrul urmăririi penale procurorul ierarhic superior anulează, total ori parțial, modifică sau completează, prin ordonanță motivată, în condițiile codului, actele procurorilor ierarhic inferiori și ale ofițerilor de urmărire penală.

Potrivit art. 299/2 alin. (1) CPP, În cazurile în care plîngerea este admisă, procurorul ierarhic superior este în drept:

1) să schimbe temeiul de drept al actului procesual contestat;

2) să anuleze sau să modifice actul procesual contestat ori unele elemente de fapt în baza cărora s-a dispus actul contestat.

În cazurile în care examinarea plîngerii înaintate sau a cerințelor ridicate este de competența judecătorului de instrucție, procurorul sau, după caz, procurorul ierarhic superior, în termen de 5 zile, trimite plîngerea împreună cu materialele respective de urmărire penală la judecătorul de instrucție.

Ordonanța prin care procurorul ierarhic superior a soluționat plîngerea poate fi contestată la judecătorul de instrucție.

Concluzii și recomandări:

Examinarea plângerilor de către procuror, căruia i se pot adresa nu numai învinuitul, apărătorul și partea vătămată, dar și alte persoane, care pretind că le-au fost lezate drepturile, constituie o formă importantă de control pentru depistarea și prevenirea încălcărilor de legislație și a erorilor comise de organele de urmărire penală și cele care exercită activitatea operativă de investigații.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 36 29.06.2021 14:15:11

Cuvântul plângere indicat în art. 265 CPP are semnificația unei modalități de sesizare în vederea inițierii procesului penal. Acest cuvânt are alt sens în cazurile indicate în art. 298, 299, 299/1 CPP – act de dezacord și contestare a acțiunilor/inacțiunilor ofițerului de urmărire penală sau a procurorului, care demarează procedura de verificare a legalității la etapa prejudiciară a procesului în fața procuroruluisau a procurorului ierarhic superior. Pentru evitarea acestei imprecizii legislative propunem utilizarea de către legislator al termenuluii *contestație* în contextul art. art. 298, 299, 299/1 CPP.

Deși art. 298 CPP, nu prevede în mod expres, dar dreptul la contestare în acest sens îl are și victima în virtutea prevederilor art.58 alin.(1), alin.(3) pct.4),6),10),12), alin.(4), (8) și (10) CPP. Pentru claritate considerăm oportun ca în articolul 298 alin. (1) CPP să fie inclus și cuvântul *victima.*

Potrivit art. 299/1 alin. (3) CPP, *Plîngerea se adresează, în termen de 15 zile din momentul efectuării acțiunii, inacțiunii…*Redacția acestui text nu este reușită, deoarece în intrpretarea gramaticală a acestuia rezultă că termenul de 15 urmează a fi calculat din data *efectuării inacțiunii*, sitagmă care de fapt este lipsită de sens. De fapt contestarea inacțiunilor pot fi realizate, atunci când petiționarul consideră că procurorul ierarhic inferior se abține ilegal de la realizarea unor obligații procesuale, de exemplu omisiunea de a da răspuns la cereri și demersuri. În acest caz termenul de depunere a plângerii urmează a fi calculat cu începere de la data imediat următoare a zilei în care s-a împlinit termenul prevăzut în art.246 CPP.

În practica control judiciar al urmărire penală uneori sunt interpretate eronat prevedrile art. art. 299 și 299/1 CPP, considerîndu-se în mod eronat că plângerea poate fi adresată judecătorului de instrucție numai după contestarea acțiunilor sau actelor de urmărire penală în 2 nivele ierarhice ale procuraturii. Cu alte cuvinte plângerea este declarată inadmisibilă, dacă petentul nu a atacat acțiunea sau inacțiunea ofițerului de urmărire penală în fața procurorului conducător al urmăririi penale și ulterior în fața procurorului ierarhic superior. Atare abordare este greșită în opinia noastră, deorece, impune o povară excesivă pentru părțile în proces și conduce de cel mai multe ori la tergiversarea urmăririi penale.

Referințe bibliografice:

1. Igor DOLEA. Codul de procedură penală al Republicii Moldova (Comentariu aplicativ), Ed.CARTEA JURIDICĂ, Ch. 2016, p.686
2. Hotărârea Curții Constituționale nr.26 din 23.10.2007 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale art.298, art.300 și art.313 din Codul de procedură penală, introduse prin Legea nr.264-XVI din 28 iulie 2006 "Pentru modificarea și

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 37 29.06.2021 14:15:12

completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova" (Monitorul Oficial 175-177/23, 09.11.2007) (pct.5)
3. Hotărârea Curții Constituționale nr.20 din 16.06.1997 cu privire la excepția de neconstituționalitate a art. 97 alin. 4 din Codul de procedură penală (pct.4)
4. Articolul 52 alin. (1) pct.17) CPP.
5. Decizia Curții Constituționale nr.12 din 09.02.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr.6g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 53/1 alineatul (2) litera d) din Codul de procedură penală (pct.19)
6. Decizia Curții Constituționale nr.12 din 09.02.2018 (pct.20)
7. Hotărârea Curții Constituționale HCC nr. 6 din 19 martie 20019 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 265 alin. (2) din Codul de procedură penală (contestarea refuzului organului de urmărire penală de a primi plângerea sau denunțul privind comiterea unei infracțiuni) (pct.61)
8. Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 19 martie 20019 (pct.63)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 38 29.06.2021 14:15:12

MATERIALIZAREA REPARĂRII PREJUDICIULUI CAUZAT PRIN PRISMA ACȚIUNII ÎN RĂSPUNDERE CIVILĂ CONTRACTUALĂ

MATERIALIZATION OF INJURY REPAIR CAUSED BY THE PRISM OF THE ACTION IN CONTRACTUAL CIVIL LIABILITY

CHIRTOACĂ Leonid,
doctor în drept, conferențiar universitar

Adnotare

În acest articol este efectuată analiza modalității de apărare a dreptului prin intermediul acțiunii judiciare privind repararea prejudiciului cauzat în rezultatul neexecutării contractuale, condițiile cerute de lege pentru acțiunea în răspundere civilă contractuală și criteriile de comparație a formelor de răspundere civilă delictuală și contractuală.

Cuvinte-cheie: *răspundere civilă delictuală, răspundere civilă contractuală, acțiune civilă, prejudiciu, vinovăție.*

Summary

This article analyzes the way of defending the right through legal action on compensation for damage caused as a result of non-performance, the conditions required by law for action in contractual liability and the criteria for comparing forms of tort and contractual liability.

Keywords: *tortious civil liability, contractual civil liability, civil action, prejudice. guilt.*

Pornind de la premiza potrivit căreia răspunderea civilă este instituția de drept civil formată din totalitatea normelor de drept civil ce reglementează condițiile în care o persoană poate fi răspunzătoare de prejudiciul cauzat unei alte persoane, prin acțiunea sau inacțiunea sa, cât și condițiile în care făptuitorul poate fi obligat să repare prejudiciul cauzat, în principiu, condițiile cerute pentru acțiunea în răspundere civilă contractuală sunt similare cu cele intentării acțiunii în răspundere civilă delictuală. Însă, în opinia noastră, există unele deosebiri evidente în privința condițiilor cerute pentru realizarea dreptului prin intermediul acțiunii în răspundere contractuală și acțiunea în răspundere delictuală.

Contractul, prezintă un acord de voință încheiat între două sau mai multe persoane pentru a crea, modifica sau stinge raporturi juridice. Codul civil al RM definește contractul ca *„Acordul de voință realizat între două sau mai multe persoane prin care se stabilesc, se modifică sau se sting raporturi juridice*[1]*”.* Contractului îi sunt aplicabile normele cu privire la actul juridic, iar răspunderea civilă

[1] Alin.1 art.992 Cod civil

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 39 29.06.2021 14:15:12

contractuală este acea formă a răspunderii civile, care izvorăşte din contract, spre deosebire de răspunderea civilă delictuală, care izvorăşte din fapte ilicite cauzatoare de prejudicii, numite şi delicte civile.

Astăzi majoritatea persoanelor care contractează între ele, încheie contracte foarte voluminoase de zeci sau sute de pagini, dorind să creeze aparența că în asemenea mod reglementează prin comun acord absolut toate situațiile juridice, ceea ce în opinia noastră este imposibil de realizat. Tendința încheierii contractelor voluminoase vine de la juriştii sistemului de drept anglo-american, unde dreptul material nu are o reglementare precum în țările de drept continental, în care părțile contractante preferând încă să încheie contracte mai concise, perceptibile şi uşor de înțeles, lasând la discreția legii civile să reglementeze diversele situații contractuale,

Apărarea dreptului civil încălcat se face de regulă, în condițiile legii pe cale judiciară prin adresarea în instanța de judecată.

În primul rând, în privința acțiunii în răspudere civilă contractuală este necesar:

- să existe un contract valabil încheiat între persoana păgubită şi autorul prejudiciului;
- să existe un prejudiciu, condiție esențială pentru declanşarea acşiunii în răspunderea contractuală;
- să existe vinovăția (culpa) făptuitorului; În acest sens, trebuie să menționăm că deşi în cadrul răspunderii contractuale vina debitorului este prezumată, considerăm necesar ca debitorul să se facă vinovat de producerea prejudiciului;
- debitorul să fie pus în întârziere, prin somarea de a repara prejudiciul cauzat.

Referitor la punerea în întârziere, creditorul informează debitorul că datoria a devenit exigibilă şi în consecință trebuie să o execute, stabilindu-i după caz şi un termen pentru a executa. Aceasta derivă din obligația de informare a părților. Notificarea debitorului se face de regulă contra semnătură, în conformitate cu clauzele contractuale stabilte de părți, iar în lipsa acestora, prin analogie cu comunicarea actelor de procedură civilă stabilte de lege[2].

Punerea în întârziere produce următoarele efecte juridice:

- din ziua punerii în întârziere, curg daunele de întârziere (moratorii), despăgubiri în bani ce reprezintă echivalentul prejudiciului cauzat creditorului prin întârzierea executării obligației asumate; Însă, trebuie de menționat că aceste despăbugiri nu sunt menite să înlocuiască executarea în natură a obligației şi,

[2] Art.100,104,105,106 CPC

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 40 29.06.2021 14:15:12

ca urmare, pot fi cumulate cu acestea, după cum pot fi cumulate și cu daunele compensatorii care înlocuiesc executarea în natură a prestației. Asemenea daunelor compensatorii, daunele moratorii, pot fi evaluate anticipat de către părți și determinate printr-o clauză penală stipulată în contractul încheiat. În absența unei stipulații contractuale, creditorul are la îndemână solicitarea dobânzii de întârziere în executarea obligațiilor pecuniare.[3]

- se constată refuzul debitorului de a executa obligația și se stabilește dreptul creditorului la daune compensatorii, în condițiile legii;
- în cazul nexececutării obligației de a da, riscurile în privința bunurilor certe trec asupra debitorului, dacă creditorul nu are posesia deplină a acestora;
- în cazul în care punerea în întârziere privește obligația înstrăinătorului de a preda bunul, efectul acestei instituții se materializează în suportarea riscurilor pentru peirea fortuită a acestuia, din ziua când acesta s-a realizat;

Excepțiile de la regula punerii în întârziere a debitorului sunt următoarele:

(1) În materia răspunderii delictuale punerea în întârziere nu operează, deoarece potrivit legii, autorul faptei ilicite din momentul săvârșirii acesteia se consideră în întârziere.

(2) În materie contractuală, pentru obligația *de a nu face*, de asemenea nu este necesară punerea debitorului în întârziere.

(3) În situația în care debitorul prestează altă obligație decât cea datorată, nu este necesară punerea în întârziere.

(4) În situația în care executarea obligației a devenit imposibilă din culpa debitorului, de asemenea lui nu se cere punerea în întârziere.

(5) În cazul neexecutării obligației pozitive în termenul stabilit de contract, la fel nu este necesară punerea în întârziere.

(6) Nu este necesară punerea în întârziere nici în situația în care obligațiile implică o acțiune continuă.

(7) Punerea în întârziere, nu este necesară nici dacă legea prevede expres acest lucru.

Potrivit art.902 Cod civil, în orice caz de neexecutare a unei obligații, creditorul poate, prin declarație către debitor, să acorde un termen suplimentar pentru executarea corespunzătoare, iar pe durata teremenului suplimentar, creditorul poate suspenda executarea propriilor obligații corelative și poate cere despăgubiri, însă nu poate recurge la oricare alt mijloc.

Rezultă că doar dacă creditorul primește declarație de la debitor că acesta nu va executa în interiorul termenului acordat sau dacă la expirarea acelui termen

[3] Art.942 Cod civil

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 41 29.06.2021 14:15:12

nu s-a efectuat o executare corspunzătoare, creditorul poate recurge la oricare mijloc rezonabil, la alegerea sa, fie să:

– ceară executarea silită a obligației;
– suspende executarea obligației corelative;
– reducă obligația sa corelativă;
– recurgă la rezoluțiunea contractului;
– ceară plata de despăgubiri pentru prejudiciul suferit prin neexecutare;

Fie să exercite orice alt mijloc juridic de apărare, prevăzut de contract sau de lege pentru realizarea dreptului său încălcat prin neexecutare sau executare necorespunzătoare.

Efectuând o analiză comparativă a formelor de răspundere civilă delictuală și contractuală, putem evidenția următoarele criterii de comparație:

1. În funcție de criteriul izvorului celor două forme de răspundere, se constată că răspunderea civilă contractuală izvorăște din contract, iar răspunderea civilă delictuală dintr-un fapt ilicit.

2. În funcție de criteriul vinovăției[4] părților, constatăm că în cazul răspunderii civile contractuale formele vinovăției sunt imprudența și neglijența, iar în cadrul răspunderii civile delictuale operează toate formele de vinovăție.

3. În funcție de criteriul sarcinii probei, în cazul răspunderii contractuale culpa debitorului este prezumată, iar în cazul răspunderii civile delictuale, vinovăția făptuitorului trebuie dovedită.

4. În funcție de criteriul întinderii prejudiciului, debitorul nu răspunde pentru daunele impevizibile în cadrul răspunderii contractuale, iar în cadrul răspunderii delictuale, debitorul răspunde și pentru daunele imprevizibile.

5. Potrivit criteriului punerii în întârziere, în cazul răspunderii civile contractuale, de regulă, debitorul trebuie pus în întârziere, iar în cazul răspunderii delictuale, punerea în întârziere operează de plin drept din momentul săvârșirii faptei cauzatoare de prejudicii.

6. Potrivit criteriului capacității juridice a celui care se obligă, în cazul răspunderii contractuale, pentru capacitatea de a contracta este necesară capacitatea deplină de exercițiu, care potrivit legislației noastre este la împlinirea vârstei de 18 ani, iar în cazul răspunderii delictuale capacitatea civilă delictuală survine la împlinirea vârstei de 14 ani, vârsta la care se presupune că persoana are discernământ.

7. În funcție de criteriul răspunderii juridice, răspunderea civilă contractuală este conjunctă, personală iar răspunderea civilă delictuală este solidară.

[4] Art.20 Cod civil

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 42 29.06.2021 14:15:12

8. În funcție de competența instanței de judecată, în cazul răspunderii contractuale competența examinării litigiului aparține instanței de la domiciliul pârâtului, iar în cazul răspunderii delictuale competența aparține instanței de la locul săvârșirii faptei ilicite (*lex loci commisi delicti*).

9. În funcție de criteriul prescripției dreptului la acțiune, în cazul răspunderii civile contractuale prescripția dreptului la acțiune curge din data când debitorul are dreptul să ceară executarea obligațiilor asumuta prin contract, iar în cazul răspunderii civile delictuale prescripția începe să curgă de la data când păgubitul a cunoscut sau trebuia să cunoască prejudiciul suferit și persoana răspunzătoare.

Referințe bibliografice:

1. Codul civil al Republicii Moldova: în conformitate cu ultimele modificări și completări din Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 01.03.2019.
2. Codul de procedură civilă, Monitorul Oficial nr.111-115 din 12.06.2003, actualizat.
3. Gheorghe C. Mihai, Radu I. Motica, Fundamentele dreptului, Editura All Beck, București 1999, 208 pag.
4. Sergiu Baeș, Gheorghe Mîțu, Octavian Cazac și alții. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura Tipografia Centrală, Chișinău 2015, 752pag.
5. Baieș Sergiu și Roșca Nicolae, Drept civil, Editura Tipografia Centrală, Chișinău 2004, 461 pag.
6. Valeriu Stoica, Rezoluțiunea și rezilierea contractelor civile, Editura ALL Education S.A., București 1997, 219 pag.
7. Constantin Stătescu, Corneliu Bîrsan, Drept civil, Teoria generală a obligațiilor, Ediția a IV-a revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București 2008, 414 p.
8. Deak Fracisc, Tratat de drept civil. Contracte speciale, Editura Actami, București, 1996.
9. Stanciu D. Cărpenaru, Tratat de drept comercial român, Editura Universul Juridic, București 2019, 822 pag.
10. Leonid Chirtoacă, Drept civil, Teoria generală a obligațiilor, Editura Print Caro, Chișinău 2015, 263p.
11. Ion Dogaru, Teodor Sîmbrian, P.Drăghiță, A.Oroveanu-Hanțiu, S.Ionescu, Drept Civil Român, Editura Europa, Craiova 1997
12. Liviu Pop, Tratat de drept civil. Obligațiile. Volumul I. Regimul juridic general, Editura C.H. Beck, București, 2006, 585p, Liviu Pop Tratat de drept civil. Obligațiile. Volumul II. Contractul, Editura Universul Juridic, București, 2009, 826 p.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 43 29.06.2021 14:15:12

ACCESUL LA JUSTIȚIE PRIN PRISMA ART. 132 (INDICE 3), AL. 14 AL CODULUI FISCAL AL REPUBLICII MOLDOVA

ACCESS TO JUSTICE BY PRISM ART. 132 (INDEX 3), AL. 14 OF THE FISCAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ODAINIC Mariana,
doctor în drept, conferențiar universitar

Adnotare

Lucrarea de mai jos vorbește despre cadrul legislativ menit să asigure prevederile principiului accesului liber la justiție pentru persoanele fizice și juridice. Vorbind despre persoane juridice, aici comparăm câteva dintre dispozițiile legale preluate din două legi diferite: Codul fiscal și Codul de procedură civilă. Comparația este necesară datorită jurispudenței inegale bazate pe aplicarea acestor două norme juridice.

Cuvinte-cheie: *acces gratuit la justiție, reprezentare, reprezentant legal, persoană juridică, entitate publică, calitatea actului de justiție.*

Summary

The paper below speaks about the legislative framework directed to ensure the provisions of the principle of free access to justice for natural and legal entities. Speaking about legal entities, here we compare some of legal dispositions taken from two different laws: Tax Code and Civil Procedure Code. The comparison is necessary because of the uneven jurispudence based on the application of these two legal norms.

Keywords: *free access to justice, representation, legal representative, legal entity, public entity, justice act quality.*

Accesul la justiție în deplinătatea lui, indică asupra faptului că orice persoană interesată este în drept să se adreseze în instanță judecătorească, în modul stabilit de lege, pentru a-și apăra drepturile încălcate sau contestate, libertățile și interesele legitime. În același context, nici unei persoane nu i se va refuza apărarea judiciară din motiv de inexistență a legislației, de imperfecțiune, coliziune sau obscuritate a legislației în vigoare. Iar renunțarea uneia dintre părți la dreptul de a se adresa în judecată prin încheierea în prealabil a unei convenții nu are efect juridic, cu excepția cazurilor de încheiere, în condițiile legii, a unei convenții arbitrale. [4]

Accesul liber la justiție este consacrat, ca drept cetățenesc fundamental, prin art.10 din Declarația Universală a Drepturilor Omului [5], art. 14, pct. 1 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice [6], art. 6, pct. 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului [1], respectiv, art. 20 din Constituția Republicii Moldova. [2]

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 44 29.06.2021 14:15:12

Prof. Tudor Drăganu a definit liberul acces la justiție ca fiind facultatea nestânjenită a persoanelor de a introduce, după libera lor apreciere, o acțiune în justiție, fie ea chiar nefondată în fapt sau în drept. Aceasta implică, în același timp, obligația corelativă pentru tribunalul competent de a se pronunța în fond asupra acestei acțiuni și, în consecință, să o admită sau să o respingă, deoarece accesul liber la justiție nu este un simplu principiu, ci un adevărat drept fundamental, pentru că, în conformitate cu Constituția, acesta se analizează ca o facultate de voință recunoscută și garantată persoanelor de a se adresa instanțelor judecătorești în vederea soluționării în fond a litigiilor lor, facultate căreia îi corespunde obligația pentru aceste organe ale statului de a desfășura activitatea judiciară prevăzută de lege. [9, p. 7]

Prof. Ion Guceac afirmă că accesul la justiție, recunoscut prin art. 20 al Constituției Republicii Moldova, acordă oricărei persoane dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime, iar în conformitate cu acest principiu asociațiile cetățenilor, întreprinderile, instituțiile și organizațiile au dreptul, în modul stabilit de lege, la acțiune în instanță judecătorească pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime care le-au fost încălcate. [10, p. 423-424] Iar în acest context, vom aduce în prim-plan dreptul de acces la justiție al Serviciului Fiscal de Stat.

În opinia consultativă a CSJ cu privire la unele chestiuni ce țin de aplicarea art. 132 (indice 3) alin. (14) Cod fiscal ce ține de delegarea de atribuții se face această paralelă între liberul acces la justiție și accesul la justiție al SFS în baza art. 132 (indice 3) alin. (14) CFRM. [11]

În acest sens, menționăm că s-a constatat că în practica judiciară a statului nostru nu există un punct de vedere unitar cu privire la aplicarea dispozițiilor art. 132 (indice 3) alin. (14) Cod fiscal, în cazul delegării de atribuții, anume în sensul asigurării liberului acces la justiție. Astfel, unele instanțe, acceptă cererile de chemare în judecată, cererile de apel, recurs, formulate de șefii/șefii adjuncți ai Direcțiilor generale administrare fiscală în baza actului de delegare, considerând că prevederile art. 132(indice 3) alin. (14) Cod fiscal permit în temeiul legii atât formularea și înaintarea cererii de chemare în judecată, cât și contestarea hotărârilor judecătorești. Alte instanțe, dimpotrivă, nu acceptă asemenea cereri, prin motivarea că, în raport cu dispozițiile art. 75 și art. 80 Cod de procedură civilă, prin care sunt definite reprezentarea persoanei juridice și formularea împuternicirilor reprezentantului în instanța de judecată, actul de delegare (ordinul) nu constituie document de împuternicire, împuternicirile reprezentantului urmând a fi formulate numai prin procură. [11]

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 45 29.06.2021 14:15:12

Revenim asupra conținutului articolelor respective din CFRM și din CPCRM.

Art. 132(indice 3), al.(14) din Codul Fiscal [3] , stipulează că: Prin ordin al directorului Serviciului Fiscal de Stat, unele atribuții pot fi delegate conducerii subdiviziunilor Serviciului Fiscal de Stat. Limitele și condițiile delegării se precizează prin actul de delegare.

În același timp, art. 75 CPCRM, în al. (2) și (3) stipulează că: Procesele persoanelor juridice se susțin în instanță de judecată de către organele lor de administrare, care acționează în limitele împuternicirilor atribuite prin lege, prin alte acte normative sau prin actele lor de constituire, precum și de către alți angajați împuterniciți ai persoanei juridice, de către avocați sau avocați stagiari. Conducătorul organizației își confirmă împuternicirile prin documentele prezentate în judecată ce atestă funcția sau calitatea lui de serviciu ori, după caz, prin actele de constituire. [4]

Respectiv, liberul acces la justiție este condiționat de capacitatea de reprezentare în instanța de judecată, ceea ce nu reprezintă nicidecum o îngrădire a dreptului de acces, ci doar o condiție în care se asigură acest liber acces. Concomitent cu stipulațiunile art. 75 de mai sus, art. 80, al. 1 din CPCRM stipulează, la rândul său că: împuternicirile persoanei juridice trebuie să fie formulate într-o procură, eliberată și legalizată în modul stabilit de lege. Iată aceste norme legale au dus la crearea unei jurisprudențe diferențiate în cazurile în care ar trebui să se bucure de deplin acces la justiție SFS. Și, cel mai important fapt aici este că, nu s-a realizat o argumentare distinctă a situațiilor create. Astfel fiind, în virtutea rolului său de a remedia contradicțiile dintre soluțiile judiciare în cauze similare și pentru aplicarea efectivă a certitudinii juridice, Curtea Supremă de Justiție a elaborat Opinia consultativă nominalizată de noi mai sus. Scopul este de a clarifica felul în care aceste norme din cele două acte normative distincte și aplicarea lor prin interpretare diferită, limitează sau nu liberul acces la justiție.

Conform legislației internaționale și europene a drepturilor omului, noțiunea de acces la justiție obligă statele să garanteze oricărei persoane dreptul de a se adresa instanței – sau, în anumite circumstanțe, de a se adresa unui alt organism pentru soluționarea alternativă a litigiilor – pentru a obține o măsură reparatorie, în cazul în care se constată că drepturile persoanei au fost încălcate. Prin urmare, acesta este, de asemenea, un drept care permite persoanelor să își exercite alte drepturi.

- Accesul la justiție cuprinde o serie de drepturi fundamentale ale omului, cum ar fi dreptul la un proces echitabil conform articolului 6 din ECHR și conform articolului 47 din Carta drepturilor fundamentale a UE, precum

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 46 29.06.2021 14:15:12

și dreptul la un remediu efectiv conform articolului 13 din ECHR și conform articolului47 din Cartă.

- Dreptul privind accesul la justiție din Carta drepturilor fundamentale a UE poate corespunde celui cuprinse în ECHR. Prin urmare, jurisprudența CEDO este importantă pentru interpretarea drepturilor din Cartă.
- În pofida faptului că punerea în aplicare a dispozițiilor ECHR și ale Cartei drepturilor fundamentale a UE este guvernată de sisteme distincte, ambele accentuează ideea necesității punerii în aplicare în primul rând la nivel național a dreptului la un remediu efectiv și a celui la un proces echitabil [7, P. 18].

Așa cum s-a menționat mai sus că jurisprudența CEDO este importantă pentru interpretarea drepturilor din Cartă, tot așa vom menționa că jurisprudența instanțelor autohtone este relevantă pentru interpretarea ulterioară a conținutului drepturilor participanților la proces, în speță ne referim la situațiile ce implică participarea SFS la proces.

În opina sa consultativă, CSJ menționează anume faptul că, chestiunea de drept, a cărei lămurire se cere, vizează interpretarea și aplicarea prevederilor art. 132(indice 3) alin. (14) Codul fiscal, în corelație cu art. 75 alin. (2) și art. 80 alin. (1) Cod de procedură civilă. Coroborarea unei norme juridice cu o altă normă, fie din același act normativ, fie dintr-un alt act normativ, ca metodă de interpretare, presupune stabilirea înțelesului normei prin raportare la acele dispoziții legale care pot servi acestui scop, dată fiind legătura cu norma supusă interpretării. Articolul 132(indice 3) alin. (12) Cod fiscal prevede că, directorul reprezintă Serviciul Fiscal de Stat în relația cu terții sau acordă împuterniciri altor angajați ai Serviciului de a reprezenta Serviciul Fiscal de Stat. Conform alin. (14) din același articol, prin ordin al directorului Serviciului Fiscal de Stat, unele atribuții pot fi delegate conducerii subdiviziunilor Serviciului Fiscal de Stat. Limitele și condițiile delegării se precizează prin actul de delegare. În acest context, se va reține că, delegarea este actul prin care se transferă de la o persoana la alta noi sarcini sau roluri și autoritate asupra acestora.

Astfel, persoanele juridice sunt reprezentate în instanță de către organele lor de administrare, acționând în limitele împuternicirilor ce le sunt acordate prin lege, statut sau regulament ori de către alți angajați împuterniciți ai persoanei juridice sau de către avocați. Conducătorii persoanelor juridice prezintă instanței documentele, ce atestă funcția sau calitatea lor de serviciu ori actele de constituire. În caz de dizolvare sau lichidare a persoanei juridice ea poate fi reprezentată de administratorul din oficiu sau lichidator.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 47 29.06.2021 14:15:13

În dependenţă de temeiul apariţiei reprezentării, avem:

- reprezentare contractuală,
- reprezentare legală,
- reprezentare acordată prin lege, statut, regulament sau alt document special (oficială).

Reprezentarea acordată prin lege, statut, regulament are loc în cazul persoanelor juridice. Persoanele juridice prezintă acţiuni în instanţa de judecată, exercită drepturile şi obligaţiile lor şi poartă răspundere prin organele sale de conducere stabilite prin lege sau statut. Organul de conducere poate participa la proces nemijlocit dacă este unipersonal (conducătorul, directorul). Dacă organul de conducere este colegial, împuternicirile de a participa la proces se dau unei persoane angajate printr-o decizie a acestui organ colegial sau avocatului [13]. În continuare devine necesară referirea la delegare. Delegarea de atribuţii reprezintă un transfer de sarcini, însoţite de autoritatea şi responsabilitatea necesare, de la niveluri ierarhice superioare spre cele inferioare [11]. În opinia consultativă a CSJ se subliniază că instituţia delegării atribuţiilor este perfect legală. În situaţia în care funcţia publică ale cărei atribuţii sunt delegate şi funcţia publică al cărei titular preia parţial atribuţiile delegate se află într-un raport ierarhic de subordonare, funcţionarul public care preia atribuţiile delegate semnează pentru funcţia publică ierarhic superioară. Având în vedere că art. 132 (indce)3 alin. (12) Cod fiscal face parte dintr-un act normativ cu caracter special, care reglementează delegarea de atribuţii, deşi nu prevede în mod expres, urmează de interpretat că aceste dispoziţii vizează şi reprezentarea în instanţa de judecată de către titularul actului de delegare. Or, norma de drept comun prevăzută la art. 75 alin. (2) şi art. (80) alin. (1) Cod de procedură civilă nu este relevantă acestei situaţii, în acest caz nefiind vorba despre reprezentarea Serviciului Fiscal de Stat de către angajatul împuternicit, ci despre reprezentarea de către directorul Serviciului Fiscal de Stat, care a transmis prin ordin (în temei legal, de altfel) unele atribuţii ale sale şefilor Direcţiilor generale administrare fiscală. Este de notat că limitarea interpretării art. 132(indice 3) alin. (14) Cod fiscal la reprezentarea prin procură şi nu prin actul de delegare, ar prezuma că norma nu poate fi aplicată în situaţia reprezentării în instanţa de judecată, concluzie inacceptabilă prin prisma regulii conform căreia orice normă se interpretează de a produce efecte juridice.

Mai mult, în opinia consultativă a CSJ la care ne referim, indică asupra faptului că art. 132(indice 3) alin. (14) Cod fiscal nu are un caracter derogatoriu de la norma de drept comun, dat fiind şi faptului că nu conţine o soluţie legislativă diferită în aceeaşi situaţie, constituind o normă particulară de reprezentare în ju-

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 48 29.06.2021 14:15:13

decată în condițiile delegării de atribuții. În consecință, fiind indubitabil că legea permite ca unele atribuții ale directorului Serviciului Fiscal de Stat să fie delegate conducerii subdiviziunilor Serviciului Fiscal de Stat, cât și ținând cont de faptul că interpretarea normei trebuie să permită producerea efectelor juridice preconizate de către legiuitor, urmează de acceptat că Serviciul Fiscal de Stat poate fi reprezentat în instanța de judecată, în temeiul art. 132(indice 3) alin. (14) Cod fiscal, și de către conducerea subdiviziunilor structurale autonome a Serviciului Fiscal de Stat, scop în care șefii/șefii adjuncți ai direcțiilor dispun în baza actului de delegare, semnat de directorul Serviciului Fiscal de Stat, de dreptul formulării și susținerii cererii de chemare în judecată, apel, recurs, în cazul în care acest drept este expres indicat în actul de delegare [11].

CSJ mai dispune (în alt context, dar cu referire la dispozițiile art. 75 și a art. 80 CPC) în *Recomandarea nr. 22 Privind unele aspecte ale reprezentării în procesul civil că: s*tatul asigură accesul la asistența juridică calificată tuturor persoanelor în condițiile acestei legi. Persoanele fizice și juridice sânt în drept să beneficieze, în modul stabilit, de asistența juridică a oricărui avocat în bază de acord al părților. Întru evitarea deficienților la punerea în aplicare a dispozițiilor art. 75 și a art. 80 CPC, se va reține următoarele. Potrivit art. 75 alin. (2) CPC, procesele persoanelor juridice se susțin în instanță de judecată de către organele lor de administrare, care acționează în limitele împuternicirilor atribuite prin lege, prin alte acte normative sau prin actele lor de constituire, precum și de către alți angajați împuterniciți ai persoanei juridice sau de către avocați. În conformitate cu art. 80 alin. (1), (3) și (4) CPC, împuternicirile reprezentantului persoanei juridice trebuie să fie formulate într-o procură, eliberată și legalizată în modul stabilit de lege. Procurile se eliberează în numele persoanei juridice cu contrasemnătura administratorului ei sau a unei alte persoane împuternicite, adeverite prin acte de constituire și sigilate cu ștampila acestei organizații [12].

Nu este de neglijat faptul că reprezentarea în instanțăse află în mod tradițional în centrul accesului la justiție. În lipsa acesteia, există riscuri de a nu avea egalitate între părți, de a avea procese neechitabile și/sau drepturi legale neprotejate sau neexercitate corespunzător. Tocmai prin prisma acestui adevăr, opinăm că în opinia consultativă a CSJ la care ne referim în contextul raportului dat, s-a accentuat necesitatea uniformizării practicii judiciare și neatingerea principiului de liber acces la justiție prin interpretarea diferențiată de către instanțele naționale a acelorași norme juridice.

CSJ menționează în concluzia opiniei consultative: Se va nota că față de problema în sensul dacă, prin interpretarea expusă a art. 132(indice 3) alin. (14) Cod fiscal, ar exista un conflict de legi, în condițiile în care art. 80 alin. (1) Cod

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 49 29.06.2021 14:15:13

de procedură civilă indică expres că împuternicirile reprezentantului persoanei juridice trebuie să fie formulate într-o procură, eliberată și legalizată în modul stabilit de lege, dispozițiile art. 75 alin. (2) și (80) alin. (1) Cod de procedură civilă nu sunt pe deplin edificatoare sub aspectul posibilității ori imposibilității reprezentării în fața instanței judecătorești în baza unui act de delegare a împuternicirilor. Din acest motiv, art. 75 alin. (2) și (80) alin. (1) Cod de procedură civilă nu afectează interpretarea art. 132(indice 3) alin. (14) Cod fiscal în sensul expus supra, ci duce doar la compararea rezultatului interpretării cu conținutul normei de drept comun, pentru stabilirea raportului dintre norme și modul de aplicare a normei speciale. Or, domeniul de aplicare a normei speciale nu poate fi redus numai la reprezentarea prin procură, întrucât s-ar ignora caracterul specific al soluției legislative inserate în reglementarea specială. Neacceptarea acestei soluții ar însemna încălcarea dreptului de acces deplin la justiție [11].

Totuși, opinăm că asigurarea liberului acces la justiție nu ar trebui să se confrunte cu asigurarea calității acestui acces și a calității exercițiului acestui drept. Or, nu avem în vedere decât ideea că reprezentarea unui organ de stat în instanța de judecată ar trebui să fie asigurată cu cea mai înaltă calitate a dreptului la apărare. Respectiv, menționăm că nu întotdeauna asigurarea accesului prin intepretarea dată de CSJ normelor la care ne-am referit, va echivala cu o apărare eficientă sau cu un exercițiu eficient în deplin sensul cuvântului a accesului liber la justiție. De aceea considerăm că totuși trebuie reținut și faptul că accesul liber la justiție a organelor statului trebuie împletit corect cu exercițiul profesionist și corect al acestui acces.

Întru argumentarea unei atare opinii aducem expunerea prof. Corneliu Bârsan și a av. Monica Livescu vis-a-vis de modificarea legislativă prin care a fost reglementată asistența juridică calificată, prin avocat sau consilier juridic, în mod obligatoriu în etapa recursului sub sancțiunea nulității acestuia.

Rațiunea unei astfel de reglementări rezultă din „Expunerea de motive" a proiectului Legii privind Codul de procedură civilă, în care se arată că scopul esențial al adoptării acestuia l-a constituit**:** *„crearea în materia procesului civil a unui cadru legislativ modern care să răspundă pe deplin imperativelor funcționării unei* **justiții moderne***, adaptate așteptărilor sociale, precum și necesității* **creșterii calității acestui serviciu public***. Dispozițiile proiectului noului Cod de procedură civilă urmăresc să răspundă unor deziderate actuale, precum accesul justițiabililor la mijloace și forme procedurale mai simple și* **accesibile** *și accelerarea procedurii (…), exigențelor de previzibilitate a procedurilor judiciare decurgând din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și, implicit, din cele statuate în jurisprudența C.E.D.O.*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 50 29.06.2021 14:15:13

Urmărind cu rigoare **asigurarea premiselor pentru soluționarea corectă în fond a cauzelor, în cadrul sistemului justiției naționale**, *proiectul are în vedere eliminarea deficiențelor care au condus, în multe cazuri, la hotărâri ale C.E.D.O. de condamnare a României (…). [8]"*

Nu putem face abstracție de aceste argumente, care sunt perfect valabile și aplicabile situației reprezentării statului și a organelor acestuia în instanța de judecată, mai cu seamă la etapele de apel și recurs.

Cât privește materia recursului se are în vedere ca acesta să fie, într-adevăr, **o cale extraordinară de atac, exercitată esențialmente doar în cazurile excepționale în care legalitatea a fost înfrântă**. *Recursul a devenit o cale de atac cu un anumit formalism, care implică stabilirea clară a cazurilor de recurs pe care recurentul înțelege să le invoce și motivarea lor adecvată. În consecință,* „**impunerea unei rigori și discipline procesuale** *și* **evitarea introducerii unor recursuri în mod abuziv**, *sau informale [8]. Iar luarea în considerație a celor menționate mai sus, va contribui în mod indubitabil și la sporirea calității actului de justiție.*

***În concluzie**, menționăm că opinia consultativă a CSJ pe care ne-am axat, a fost dată pentru uniformizarea practicii judiciare, ceea ce este absolut specific acestei categorii de opinii consultative. Ideea de bază este de a exclude interpretarea și aplicarea diferențiată a unora și acelorași articole din texte legale de către instanțele judecătorești ale statului nostru.*

Desigur, așa cum arată practica, orice opinie consultativă, vine cu soluții și își aduce esențial aportul la uniformizarea practicii judiciare.

Dincolo de scopul în sine - cel de uniformizare – considerăm că păstrarea elementului de profesionalism/specializare pentru reprezentantul părții este una dintre elementele esențiale ce asigură o înaltă calitate a actului de justiție. Nu dorim să diminuăm din profesionalismul juridic al celor ce sunt vizați în articolul nominalizat din CFRM, atunci când el este la nivelul optim pentru reprezentare în instanța de judecată, noi doar îl salutăm. Pe de alt parte, toate rigorile legale de care se conduce partea în proces, ar putea fi a cel mai înalt nivel în cazul reprezentării autorității fiscale de reprezentanți profesioniști ce practică activitatea de reprezentare în instanță, specializați în domeniul aferent al dreptului.

Referințe bibliografice:

***Acte normative**:*

1. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Roma, 04 noiembrie 1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298-XIII din 24.07.1997. Ediția Oficială „Tratate Internaționale", vol. I. Chișinău, 1998, p. 341 – 358

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 51 29.06.2021 14:15:13

2. *Constituția Republicii Moldova adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27 august 1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.*
3. Legea R. M. nr. 1163-XIII din 24.04.1997 Codul Fiscal al Republicii Moldova.
4. Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova Nr. 225 din 30-05-2003
5. Declarația Universală a Drepturilor Omului, New-York, 10 decembrie 1948, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990. Ediția Oficială „Tratate Internaționale", vol. I. Chișinău, 1998, p. 11-17.
6. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, New-York, 16 decembrie 1966, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990. Ediția Oficială „Tratate Internaționale", vol. I. Chișinău, 1998, p. 30-49.

Manuale. Monografii. Surse online.

7. Agenția Europeană Pentru Drepturi Fundamentale și Consiliul Europei,. Manual de drept european privind accesul la justiție. // https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2016-handbook-on-access-to-justice_ro.pdf / 195 p.
8. Corneliu Bârsan. Monica Livescu. Efectivitatea dreptului de acces la justiție în materie civilă // https://www.juridice.ro/essentials/180/efectivitatea-dreptului-de-acces-la-justitie-in-materie-civila
9. Drăganu T. Liberul acces la justiție. București: Editura Lumina Lex, 2003, 263 p.
10. Guceac I. Curs elementar de drept constituțional. Vol. II. Chișinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2004, 496 p
11. Opinia consultativă a CSJ cu privire la unele chestiuni ce țin de aplicarea art. 1323 alin. (14) Cod fiscal ce ține de delegarea de atribuții // http://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=167
12. Recomandarea CSJ nr. 22 Privind unele aspecte ale reprezentării în procesul civil // http://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=39
13. https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-procesual-civil-partea-generala/reprezentarea-judiciara/

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 52 29.06.2021 14:15:13

OPORTUNITATEA ACTELOR ADMINISTRATIVE – MIJLOC DE REALIZARE A SECURITĂȚII DREPTURILOR PERSOANEI

OPPORTUNITY OF ADMINISTRATIVE ACTS – MEANS OF ACHIEVING THE SECURITY OF PERSONAL RIGHTS

ODAINIC Mariana,
doctor în drept, conferențiar universitar

CHIPER Natalia,
doctor în drept, conferențiar universitar

Adnotare

Oportunitatea actelor administrative nu-și pierde din actualitate, mai mult ca atît, deja este consfințită în calitate de element obligatoriu în cadrul legislației în vigoare. În prezentul articol, atragem atenția asupra faptului că legalitatea și oportunitate ca forme de control, ca efecte juridice, sunt situații juridice de valabilitate a actelor administrative diferite, care nu trebuie confundate, dar totodată fiind într-o strînsă legătură. Oportunitatea actelor administrative are un șir de elemente constitutive, care le expunem în concluzii, fapt ce ne dă posibilitate să vedem și să înțelegem, în complex, acest fenomen. Totodată, ținînd cont de competențele administrației publice, unul din obiectivele principale este realizarea strategică de securitate a statului și respectare a drepturilor persoanei. Sigur că elementul de bază în realizarea obiectivelor și implementarea/executarea legii ține de actul administrativ ca element al mecanismului de lucru, cît și de oportunitatea și legalitatea actelor administrative drept condiții obligatorii ce asigură conformitatea actului administrativ cu scopul legii.

Cuvinte-cheie: *act administrativ individual, oprtunitate, act administraiv normativ, legalitate*

Summary

The opportunity of administrative acts does not lose its relevance, moreover, it is legally strengthened as a mandatory element. In this article, we draw attention to the fact that legality and opportunity as forms of control, as legal effects, represent validity conditions of different administrative acts. These two validity conditions are in a very close connection but should not be confused. The opportunity of administrative acts has a number of constituent elements, which we present in conclusions, which gives us the opportunity to see and understand, in complex, this phenomenon. At the same time, taking into account the competencies of the public administration, one of its main objectives is the strategic achievement of state security and the person's rights protection. Of course, the basic element in achieving the objectives and the law's implementation is related to the administrative act as an element of the working mechanism, as well as the opportunity and legality of administrative acts as mandatory conditions that ensure compliance of the administrative act with the law.

Keywords: *individual administrative act, opportunity, normative administrative act, legality*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 53 29.06.2021 14:15:13

Conform Hotărîrii Parlamentului nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova[1], interesele naționale vitale ale Republicii Moldova rezidă în asigurarea și în apărarea independenței, suveranității, integrității teritoriale, a frontierelor inalienabile ale statului, a siguranței cetățenilor, în respectarea și în protejarea drepturilor și a libertăților omului, în consolidarea democrației, ceea ce permite dezvoltarea unui stat de drept și a unei economii de piață, drept urmare, prioritate absolută în politica de securitate a Republicii Moldova o are urmărirea acestor interese. Realizarea obiectivelor strategice de securitate implică *participarea administrației publice de toate nivelurile,* a societății civile și a organizațiilor neguvernamentale, precum și a cetățenilor".

"Participarea administrației publice de toate nivelurile" și presupune, prezența activă a administrației publice în realizarea intereselor naționale, prin intermediul actelor administrative normative și individuale.

În condițiile date, trebuie să țină cont de faptul că autoritatea publică nu este un organ amorf, fără voință, care pune în aplicare rigid normele legale. Pentru aducerea la îndeplinire a unei legi, prin aceasta înțelegând morala comunității consfințită într-o normă de drept, administrația trebuie să aibă voință proprie, una la fel de umană care să înțeleagă scopul legii.

Drept urmare, anume acele acte administrative și sunt formele de realizare a administrației publice efectuată în limitele competențelor prevăzute de lege sau conform legii, ce generează anumite efecte, consecințe cu caracter juridic sau cu caracter nejuridic mecanismele, prin intermediul cărora se implementează, se execută prevederile legii.

Astfel, Prof. univ. Antonie Iorgovan definește actul administrativ ca fiind ,,acea formă juridică principală a activității organelor administrației publice, care constă într-o manifestare unilaterală expresă de voință de a da naştere, a modifica sau a stinge drepturi şi obligaţii, în realizarea puterii publice, sub controlul principal de legalitate al instanţelor judecătoreşti"[2]

În ce privește sfera condițiilor specifice de legalitate, pe considerente de oportunitate, vom înțelege interesul public ocrotit de lege, fără a pune semnul egalității între scopul legii și spiritul acesteia. În esență, oportunitatea vizează: momentul în care se adoptă actul administrativ, locul și condițiile concrete în

[1] Hotărîrea Parlamentului nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova. În.: Monitorul Oficial Nr. 170-175 art. 499 din 14-10-2011

[2] Iorgovan A., Tratat de drept administrative, volumul II, Ediția a IVa, Editura All Beck, Bucureşti, 2005.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 54 29.06.2021 14:15:13

care urmează să se aplice un act administrativ, conformitatea cu scopul legii, mijloacele, durata, calitatea vieții și interesul public[3].

Într-o altă opinie, s-a apreciat că actele de drept administrativ pot fi definite ca manifestări unilaterale și exprese de voință ale autorităților publice, în principal autorități ale administrației publice, în scopul de a produce efecte juridice, în temeiul puterii publice,[4] iar în altă opinie, actul administrativ este o manifestare unilaterală de voință juridică, pe baza și în executarea legii, a unei autorități administrative, prin care se formează o situație juridică referitoare la un drept recunoscut de lege, voința juridică fiind supusă regimului juridic administrativ.[5] Legea contenciosului administrativ 793/200 (abrogată) națională definea actul administrativ ca fiind o manifestare unilaterală de voință, cu caracter normativ sau individual, a unei autorități publice în vederea organizării și executării în concret a legii.[6] Conform prevederilor Codului Administrativ al Republicii Moldova (data intrării în vigoare 01.04.2019, în continuare - CA al RM), legiuitorul ne dă definiția actului administrativ individual stabilind categoriile actelor administrative individuale și actului administrativ normativ.

În cele din urmă, conform art. 10 și art. 12 din CA al RM [7], legiuitorul definește actul administrativ individual ca orice dispoziție, decizie sau altă măsură oficială întreprinsă de autoritatea publică pentru reglementarea unui caz individual în domeniul dreptului public, cu scopul de a produce nemijlocit efecte juridice, prin nașterea, modificarea sau stingerea raporturilor juridice de drept public și totodată definește și actul administrative normativ.[8]

Reieșind din tematica propusă, e de menționat, că opinii și teorii privind oportunitatea actelor administrative sunt consistent prezente în literatura juridică de specialitate a secolului trecut, problematica respectivă – sub aspectul unor noi abordări științifice – fiind mereu actuală.

---

[3] Dana Apostol Tofan. Drept administrativ. Partea I.Note de corc pentru forma de învățământ la distanță. Universitatea "Dunăre de Jos" Galați. Facultatea de administrație publică https://cj.md/wp-content/uploads/2019/01/Drept-administrativ.-Partea-I.pdf

[4] Petrescu R. N., Drept administrativ, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2004, p. 287.

[5] Nedelcu I., Nicu A. L., Drept administrativ, Editura Themis, Craiova, 2004, p. 279.

[6] Legea nr. 793 din 10.02.2000 contenciosului administrativ (abrogată).

[7] Codul administrative nr. 116 din 19.07.2018. În.: Monitorul Ofical nr. 309-320, art. 466 din 17.08.2019 (în vigoare din 01.04.2019)

[8] Materiale instructiv-metodice la disciplina „Drept administrativ" / Silvia Goriuc, Natalia Chiper, Oleg Chiril; Guvernul Rep. Moldova, Acad. de Administrare Publică. – Ed. rev. și compl. – Chișinău: AAP, 2019 (Tipogr. „Garomont Studio"), p. 117 În.: http://dspace.aap.gov.md/bitstream/handle/123456789/1296/Materiale%20instructive.pdf?sequence=1&isAllowed=y (consultat la 12.10.2020)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 55 29.06.2021 14:15:13

Pentru a simplifica perceperea și definirea noțiunii de oportunitate a actelor administrative, din start, evidențiem prevederile art.225 al CA RM[9]., unde, legiuitorul, prevede că instanța de judecată nu este competentă să se pronunțe asupra oportunității unui act administrativ. Respectiv, cînd vorbim despre oportunitatea actelor administrative, în special ne referim la procedura administrativă prevăzută în CA RM și elementele sale constitutive, fapt ce ține de competența autorităților publice și nicidecum a instanțelor de judecată.

Ca o constantă a discuțiilor despre oportunitate este tratarea acesteia în contextul legalității ca principiu fundamental al administrației publice, precum și atribuirea unui conținut care să exprime puterea discreționară recunoscută ca „o problemă firească a puterii executive ”[10]

În dreptul francez s-a susținut că „scopul administrației publice, și anume realizarea interesului public, este totdeauna un element de legalitate, în timp ce mijloacele pentru atingerea acestui scop sunt aspecte ce țin de oportunitate”. [11]

Oportunitatea se regăsește potrivit unei teze fundamentate în doctrina administrativă occidentală, chiar în puterea discreționară de care dispune administrația, înțeleasă ca acea marjă de libertate, de apreciere lăsată la latitudinea funcționarului public de a alege între mai multe căi posibil de urmat pentru a ajunge la scopul stabilit de legiuitor. Dacă în ceea ce privește legalitatea actelor administrative, aprecierea acestei calități se face prin raportarea actului în cauză la actul juridic având o forță juridică superioară, inclusiv legea, în ceea ce privește aprecierea caracterului oportun, un asemenea criteriu precis de referință lipsește. În doctrina postbelică, noțiunea de oportunitate a fost considerată de unii autori, ca fiind acea caracteristică a actului juridic care definește o trăsătură specifică a acestuia numită și actualitate. Actualitatea unui act juridic exprimă deplina concordanță a actului, în cadrul și în limitele legii, cu sarcinile care revin organelor administrative.[12]

Referindu-se la doctrina interbelică, cu privire specială la opiniile prof. P. Negulescu, A. Iorgovan reține: „…atunci când se analiza puterea discreționară

---

[9] Codul administrative nr. 116 din 19.07.2018. În.: Monitorul Ofical nr. 309-320, art. 466 din 17.08.2019 (în vigoare din 01.04.2019)

[10] A. Iorgovan în Tratat de drept administrativ, Volumul II, Ediția 4, Ed. All Beck, București, 2005, pp. 41 – 51. 5 Autorul redă opinii exprimate de P. Negulescu în Tratat de drept administrativ, Principii generale, vol. I, ed. a IV-a, Institutul de Arte Grafice, Ed.Marvan, București, 1934, pp. 475 – 476 și pp. 467 –482.

[11] G. Vedel, P. Devolve – Droit administratif, Tome 12eme, Ed. P.U.F. 1992, p. 442, apud. A. Iorgovan, op.cit., p. 45.

[12] Dana Apostol Tofan. Drept administrativ. Partea I.Note de corc pentru forma de învățământ la distanță. Universitatea ”Dunăre de Jos” Galați. Facultatea de administrație publică https://cj.md/wp-content/uploads/2019/01/Drept-administrativ.-Partea-I.pdf

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 56 29.06.2021 14:15:14

se făcea distincție între: a) chestiunile de oportunitate și b) chestiunile de legalitate; în cazul activității administrative «executivul» avea puterea discreționară de a exprima oportunitatea (care era mai mare sau mai mică, după natura actului), dar nu și legalitatea actelor sale, pe când în cazul actelor de guvernământ «puterea executivă» avea căderea de a aprecia nu numai chestiunile de oportunitate, dar și chestiunile de legalitate"[13]

Prin prisma autorului rus, Ovseanco D.M., oportunitatea actelor administrative este înțeleasă ca fiind caracterul util al acestora din punctul de vedere al intereselor statului. În acest scop, actele administrative necesită a fi științific fundamentate și formulate corect. Ele trebuie să reflecte destul de exact și clar scopul adoptării/emiterii lor, să conțină informații exacte și verificate. Extrem de important este ca ele să prevadă și mecanismul de transpunere în practică[14].

După cum susține autorul Gheorhiță Șt. Claudio Angelo [15], respectarea condițiilor de legalitate nu exclude o anumită doză de oportunitatea de care se bucură administrația în realizarea competențelor sale, atribuții în care actul administrativ are un rol dominant. Autorul sus numit, susține că putem privi oportunitatea ca atributul administrației, ca în limitele legii astfel cum puterea legislativă a hotărât, să poată opta între două sau mai multe modalități de acțiune, de comportamente juridice care să aibă drept consecință adoptarea unui act administrativ în formele și condițiile legii. Drept, urmare, oportunitatea actului administrativ depinde de momentul adoptării acestuia, de cazurile specifice în care trebuie să se aplice, de condițiile culturale și sociale în care actul administrativ produce efecte juridice și de conformitatea cu interesul public garantat sau protejat de lege. Oportunitatea reprezintă puterea administrației, marja de libertate în care trebuie să acționeze autoritatea. Prin soluțiile pe care trebuie să le aleagă și pe care le consideră cele mai potrivite, se impune ca administrația publică să ajungă să realizeze scopul final al legii, pentru care actul administrativ a fost adoptat sau în executarea căruia a fost emis.

În Romania sunt cunoscute două mari curente de gândire și anume: Școala de la Cluj, care consideră legalitatea condiție de valabilitate a actului administrativ, diferită de condiția oportunității, și Școala de la București, pentru care lega-

[13] A. Iorgovan în Tratat de drept administrativ, Volumul II, Ediția 4, Ed. All Beck, București, 2005, pp. 43 – 44. Autorul redă opinii exprimate de P. Negulescu în Tratat de drept administrativ, Principii generale, vol. I, ed. a IV-a, Institutul de Arte Grafice, Ed.Marvan, București, 1934, pp. 475 – 476 și pp. 467 –482

[14] Овсянко Д.М. Административное право. Учебное пособие. Изд. 3-е. Москва: Юристъ, 2002.

[15] Gheorhiță Șt. Claudio Angelo. Legalitatea actului administrativ în statul de drept. Rrzumat. 2018. În.: https://www.ucv.ro/pdf/invatamant/educatie/programe_doctorat/teze_doctorat/sustinute_2018/gherghina/rezumat_ro.pdf (consultat la 20.10.20)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 57 29.06.2021 14:15:14

litatea însumează toate condițiile de valabilitate, incluzând astfel și oportunitatea actului administrativ. Jurisprudența actuală pare a pune accent tot mai mult pe subsumarea oportunității condițiilor de legalitate. Dacă legea însăși stabilește cadrul și criteriile pe baza cărora se efectuează manifestarea puterii discreționare a administrației, atunci aprecierea oportunității devine o chestiune de legalitate care justifică controlul judecătoresc[16]

Verginia Vedinaș. Rodica Narcisa Popescu cît și Alexandru-Sorin Ciobanu, menționează că, de și limitele de care „beneficiază autoritățile administrației publice cu ocazia elaborării actelor administrative sunt determinate chiar de lege și celelalte acte normative pe care trebuie să le aplice”[17], va fi dimensionată, de la caz la caz, raport la actul normativ sau actele normative în aplicarea căruia/ cărora se emite acel act normativ. Doctrina juridică a indicat criterii de apreciere a oportunității ce ar trebui avute în vedere, precum: momentul cel mai potrivit în care se adoptă un act administrativ, condițiile concrete în care urmează să se aplice un act administrativ, conformitatea cu scopul legii, specificitatea condițiilor de muncă dintr-o anumită zonă, valorile cutumiare existente, nevoile reale ale unei unități administrativ-teritoriale[18].

Prof. M. Orlov propune aprecierea oportunității în baza mai multor criterii[19]: a) momentul cel mai potrivit pentru adoptarea actului administrativ; b) locul și condițiile concrete în care urmează să se aplice actul administrativ; c) mijloacele materiale și spirituale pe care le angajează măsura administrativă; d) conformitatea actului administrativ cu nivelul condițiilor generale de viață și cultură; e) conformitatea actului administrativ cu scopul legii.

„Oportunitatea actului administrativ derivă tocmai din posibilitatea emitentului de a alege, într-un moment și loc date, soluția aptă să corespundă în cea mai mare măsură unui anumit interes concret. Competența de a aprecia oportunitatea, față de anumite circumstanțe, revine în primul rând emitentului, care, însă, trebuie să respecte limitele legale, constituționale, iar, ulterior, instanței de

[16] Emil BĂLAN. Considerații privind controlul administrativ și judecătoresc asupra oportunității actelor administrative. Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României Codificarea administrativă - Abordări doctrinare și cerințe practice / coord.: Emil Bălan, Cristi Iftene, Dragoș Troanță, Marius Văcărelu. - București : Wolters Kluwer, 2018, p. 210 file:///C:/Users/User/Downloads/Codificare%20Administrativa_Interior%2020%20martie%20final%20bun%20tipar%20%20(4).pdf (consultat la 01.11.2020)

[17] Rodica Narcisa Petrescu, Drept administrativ, Editura Hamangiu, București, 2009, p. 337;

[18] Alexandru-Sorin Ciobanu, Florin Coman-Kund, Drept administrativ. Sinteze teoretice și exerciții practice pentru activitatea de seminar, partea a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2008, p. 46.; Verginia Vedinaș, Drept administrativ, Editura Universul Juridic, București, 2007, p. 86; Rodica Narcisa Petrescu, Drept administrativ, Editura Hamangiu, București, 2009, p. 336;

[19] Orlov, Maria „Drept Administrativă, editura Epigraf, Chișinău 2001. P. 109.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 58 29.06.2021 14:15:14

contencios administrativ care se va raporta tot la lege şi Constituţie în cenzurarea actelor administrative[20]

Prof. C. Manda tratează oportunitatea ca un drept de apreciere al autorităţilor administrative, în cursul organizării executării şi executării în concret al legii, prin care se asigură exercitarea atribuţiilor legale în timp optim, cu cheltuieli minime şi folosind mijloace adecvate realizării scopului legii[[21]

Totodată, oportunitatea actului administrativ se manifestă prin posibilitatea emitentului de a alege în mod subiectiv şi conjunctural momentul şi amploarea intervenţiei, soluţia sa corespunzând interesului concret pe care îşi propune să îl asigure. Apreciind oportunitatea faţă de anumite circumstanţe, emitentul trebuie să respecte limitele legale şi constituţionale. Oportunitatea văzută ca posibilitate de apreciere pe care legea o permite unei structuri administrative ţine de legalitatea actului, jurisprudenţa actuală consacrând această abordare. Plecând de la premisa că legea însăşi stabileşte cadrul şi criteriile pe baza cărora se manifestă puterea discreţionară a administraţiei publice, rezultă că aprecierea acesteia devine o chestiune de legalitate care întemeiază şi justifică controlul judecătoresc asupra sa[22]

Limitele dreptului de apreciere de către autorităţile administraţiei publice trebuie să ţină seama de prilejul, cauza emiterii actelor administrative sunt stabilite de lege şi de către celelalte acte normative pe care urmează să le execute. Deoarece – şi aici reversul medaliei – nu este valabil un act oportun dar ilegal. Oportunitatea creează posibilitatea autorităţilor administrative de a alege între două sau mai multe soluţii posibile cu prilejul organizării şi executării legii[23]

În altă ordine de idei, oportunitatea este o caracteristică ce îşi pune amprenta în primul rând asupra actelor administrative cu caracter normativ, când autoritatea publică, în exercitarea dreptului de apreciere sau a celui de iniţiativă administrativă, poate decide să acţioneze într-o anume manieră în condiţiile legale care stabilesc această competenţă. Trebuie subliniat că oportunitatea nu este o

---

[20] Decizia Curţii Constituţionale a României nr. 757 din 23 noiembrie 2017, publicată în M. Of. al României, nr. 33 din 15.01.2018

[21] Manda C. Drept administrativ. Tratat elementar. Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Vol. I. Bucureşti: Editura Lumina Lex, 2002. P. 264.

[22] Emil BĂLAN. Consideraţii privind controlul administrativ şi judecătoresc asupra oportunităţii actelor administrative. Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României Codificarea administrativă - Abordări doctrinare şi cerinţe practice / coord.: Emil Bălan, Cristi Iftene, Dragoş Troanţă, Marius Văcărelu. - Bucureşti : Wolters Kluwer, 2018, p. 218

[23] Cojocaru Ion. Emiterea, efectele juridice şi controlul legalităţii actelor administrative şi faptelor assimilate lor. Teza de doctor în drept, 552.02 Drept public (administrativ), Chişinău 2016, P. 52. În:: http://www.cnaa.md/files/theses/2016/24336/ion_cojocaru_thesis.pdf (consultat la 12.10.2020)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 59 29.06.2021 14:15:14

putere discreționară absolută, astfel că condițiile de legalitate pe care trebuie să le îndeplinească un act administrativ pentru a fi valabil și să poate produce efecte juridice, toate aceste elemente, condiții de legalitate, constrâng oportunitatea. Cu cât acestea sunt mai numeroase cu atât libertatea de mișcare, de apreciere juridică a administrației este mai mică[24].

Prin urmare, administrația trebuie să aibă o anumită putere de apreciere, o marjă de interpretare a realităților juridice cu care se confruntă. Ea nu trebuie dusă la extrem și pentru acest lucru, prin norme legale sunt stabilite limitele exercitării oportunității. În practica administrativă sunt cazuri care permit administrației revocarea propriile acte pe motiv de inoportunitate, în virtutea principiului revocabilității actelor administrative.

Autoritatea publică, prin organele care au emis actul sau în virtutea controlului ierarhic, poate, la o a doua apreciere, să revoce în principiu orice act administrativ în situații în care nu există un exces de putere, situații care nu pot fi cenzurate de instanța de judecată. Cu alte cuvinte, sunt cazuri în care autoritatea poate revoca actul fără ca situația juridică ce a determinat revocarea actului să fi putut face obiectul controlului judecătorului de contencios și fără ca aceasta să fi fost rezultatul unui libertăți de apreciere realizată cu exces de putere. Această situație este caracteristică actelor administrative cu caracter normativ, atât în ce privește dreptul de inițiativă, cât și referitor la conținutul actului. În ceea ce privește actele administrative individuale considerăm că dreptul de apreciere al administrației există într-o doza mică spre inexistentă. Acest lucru se datorează faptului că opțiunile autorităților publice, în momentul când emit acte administrative individuale sunt limitate la anumite canoane, proceduri care fac ca actul juridic final, actul administrativ individual să fie previzibil de anticipat[25].

Autorilor autohtoni Gheorghe Avornic, Boris Negru, Elena Aramă, Ruslan Costaș, în lucrarea comună „Teoria generală a dreptului", ajung la opinia că și efectele juridice ale legalității și oportunității sunt diferite. În caz de ilegalitate, efectele juridice încetează retroactiv, chiar din momentul emiterii actului administrativ ilegal, pe când în caz de neoportunitate, efectele juridice încetează să se mai producă, dar, numai pentru viitor, adică din momentul în care actele administrative în cauză nu mai sunt oportune, ca urmare a schimbării împrejurărilor, păstrându-se efectele juridice produse până în acel moment, deci anterior retra-

[24] Gheorhiță Șt. Claudio Angelo. Legalitatea actului administrativ în statul de drept. Rrzumat. 2018. În.: https://www.ucv.ro/pdf/invatamant/educatie/programe_doctorat/teze_doctorat/sustinute_2018/gherghina/rezumat_ro.pdf (consultat la 20.10.20)

[25] Gheorhiță Șt. Claudio Angelo. Legalitatea actului administrativ în statul de drept. Rrzumat. 2018. În.: https://www.ucv.ro/pdf/invatamant/educatie/programe_doctorat/teze_doctorat/sustinute_2018/gherghina/rezumat_ro.pdf (consultat la 20.10.20)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 60 29.06.2021 14:15:14

gerii actului. Din această perspectivă, neoportunitatea se aseamănă mai degrabă cu căderea în desuetudine a actelor normative[26].

Reieşind din cele expuse, putem concluziona că oportunitatea actelor administrative este principiul ce determină efectul optim, efectul legal cel mai bun al actului administrativ şi anume consecinţa juridică: generarea de efecte optime, în concordanţă maximă cu scopul legii întru executarea căreia este emis actul şi la momentul cel mai oportun pentru producerea acestora.

În limita prezentei teme de cercetare, nu putem lăsa în umbră, o formalitate a procedurii administrative pentru emiterea actelor administrative individuale ca ”motivarea”. Motivul principal fiind faptul că legiuitorul la capitolul ”motivarea completă a unui act administrativ individual” expres prevede că oportunitatea emiterii actului administrativ, inclusiv modul de exercitarea a dreptului discreţionar, dacă este cazul şi reprezintă motivarea în fapt .

Respectiv, în alin. (2), art. 118 al Codului administrativ, legiuitorul ne dă o detaliere a cerinţelor, condiţiilor ce trebuie respectate atunci când se motivează un act administrativ, cu evidenţierea unei poziţii aparte în cazul actelor administrative defavorabile.

Astfel, motivarea completă a unui act administrativ individual cuprinde:

a) motivarea în drept – temeiul legal pentru emiterea actului administrativ, inclusiv formele procedurale obligatorii pe care se bazează actul;
b) motivarea în fapt – oportunitatea emiterii actului administrativ, inclusiv modul de exercitare a dreptului discreţionar, dacă este cazul;
c) în cazul actelor administrative defavorabile – o descriere succintă a procedurii administrative care a stat la baza emiterii actului: investigaţii, probe, audieri, opinii ale participanţilor contrare conţinutului final al actului etc.

Alin. (3) al art.118, precum şi art. 31 din CA RM, poziţionează motivarea completă a actului administrativ ca o obligaţie, respectiv, motivarea este parte integrantă a actului administrativ individual şi condiţionează legalitatea acestuia. Drept continuare a ideii, legiuitorul întăreşte în p. f), alin. (1), art. 120 „Structura actului administrativ individual emis sau confirmat în scris al CA RM precum că: f) motivarea deciziei luate, inclusiv indicarea actelor normative pentru a căror punere în aplicare se emite actul administrativ;” respectiv motivarea devine obligatorie, inclusiv cu indicarea actelor normative pentru a căror punere în aplicare se emite actul administrativ, este parte integrantă a actului administrativ ce condiţionează legalitatea actului administrativ, devine o condiţie obligatorie a actului administrativ ca formă şi conţinut[27] şi totodată motivarea de fapt reprezintă oportunitatea actului administrativ individual.

[26] Avornic Gh. Teoria generală a dreptului. Chişinău: Editura Cartier, 2004, p. 265.
[27] Chiper N. Motivarea actului administrative individual. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/205-211_2.pdf (consultat la 12.10.2020)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 61 29.06.2021 14:15:14

În continuarea temei propuse, atragem atenția supra prevederilor art. 61 alin (3) al Legii 436/2006[28] în care expres este stipulat că, controlul de oportunitate al activității autorităților administrației publice locale, pe lîngă controlul legalității este parte component a controlul administrativ.

Respectiv, devine evident că legalitatea şi oportunitatea, ca forme de control, sunt situații juridice diferite de valabilitate a actelor administrative, care nu trebuie confundate. Astfel, un act administrativ poate fi legal, dar să nu fie oportun. De exemplu, prin schimbarea împrejurărilor se poate ca un act administrativ legal să înceteze a mai fi oportun, deci să apară necesitatea retragerii acestuia. Vom preciza, în acest sens, că dacă, în ceea ce privește legalitatea actelor administrative, aprecierea acestei calități se face prin raportarea actului în cauză la actul juridic având o forță superioară, inclusiv legea, în ceea ce privește aprecierea caracterului oportun, un asemenea criteriu precis de referință lipsește. În acest sens, un act juridic superior poate fi legal şi oportun, iar un act inferior, deși emis în baza şi cu respectarea unui act superior, poate fi neoportun sau neactual[29].

În ceea ce ține de subiecți ai controlului de oportunitate, conform prevederilor Legii 436/2006,, art 63 alin (2), sînt Guvernul, autoritățile de specialitate ale administrației publice centrale, alte autorități administrative, care acționează în unitățile administrativ-teritoriale, inclusiv prin intermediul serviciilor lor desconcentrate, potrivit competențelor ce le revin în condițiile legii, iar exercitarea controlului administrativ de oportunitate de către aceste autorități se admite doar în cazul realizării competențelor delegate de către stat autorităților administrației publice locale (art. 62 alin (3))[30].

Drept urmare, legiuitorul, propune împuternicirile subiecților controlului de oportunitate şi anume:

Pentru ca autoritățile administrației publice locale să-şi exercite atribuțiile delegate de stat, subiecții controlului de oportunitate sînt în drept să *modifice ori să abroge* actul, în termen de 15 zile de la data primirii lui, pe motiv de oportunitate. În caz de inacțiune a autorității administrației publice locale chiar şi după avertismentul subiectului controlului de oportunitate, acesta poate să emită actul respectiv în locul autorității incapabile de a lua decizia.

---

[28] Legea privind administraţia publică locală nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 09.03.2007, nr. 32-35

[29] Diaconu M. Mecanismul asigurării legalităţii actelor administrative în Republica Moldova: Monografie. Chișinău: S.n., 2013 (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală").

[30] Legea privind administraţia publică locală nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 09.03.2007, nr. 32-35,art. 63 alin (3)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 62 29.06.2021 14:15:14

În toate cazurile prevăzute mai sus, subiectul controlului de oportunitate notifică decizia sa autorității administrației publice locale în termen de 5 zile de la data adoptării[31]".

Autorului Diaconu M., consideră că" prevederile în cauză sunt confuze, nefiind clară procedura realizării controlului de oportunitate. Începutul unui asemenea control îl regăsim reglementat în art. 64 din Legea enunțată, potrivit căruia actele emise în exercitarea unei atribuții delegate de stat autorităților administrației publice locale sunt supuse controlului de legalitate obligatoriu. În acest scop, o copie de pe orice astfel de act se expediază obligatoriu oficiului teritorial al Cancelariei de Stat în termen de 5 zile de la semnarea actului. Respectiv, nu este clar când intervin subiecții controlului de oportunitate ca, mai întâi să modifice sau să „abroge" actul, pe motiv de „oportunitate" (corect ar fi „inoportunitate"), după care „în caz de inacțiune a autorității administrației publice locale, chiar și după avertisment (al subiectului controlului de oportunitate), să emită actul respectiv în locul autorității incapabile de a lua decizia"[32]

Continuînd ideea autorului Diaconu M., cu care, de fapt, suntem de acord, suplimentar menționăm că prezentele poziții din Legea 436/2006 nu au fost adaptate la CA al RM. Astfel, CA RM nu folosește așa termen ca "abrogarea" actelor administrative, drept urmare, CA RM în capitolul IV, cartea a doua, ne vorbește despre "încetarea efectelor juridice ale actelor administrative individuale", unde folosește așa efecte juridice ca "retragerea unui act administrativ individual ilegal defavorabil sau ilegal favorabil", "revocarea unui act administrativ individual ilegal defavorabil sau ilegal favorabil", "anularea", "modificarea", "retragerea", fapt ce presupune, nerespectarea prevederilor art. 257 CA RM "

În acest context, ținem totuși să menționm că dispozițiile CA RM stipulează că: Guvernul, în termen de 6 luni de la publicarea CA RM urma să elaboreze și să prezinte Parlamentului propuneri privind aducerea legislației în vigoare în concordanță cu CA RM; precum și să aducă actele sale normative în concordanță cu CA RM și să asigure elaborarea actelor normative necesare pentru punerea în aplicare a acestuia".

Drept urmare, organele administrației publice trebuie să aibă dreptul de a emite în orice moment acte administrative și în mod implicit, puterea de a anula sau retracta atunci când constată ilegalitatea sau inoportunitatea lor, adică nu

[31] Legea privind administrația publică locală nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 09.03.2007, nr. 32-35

[32] Diaconu M. Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Repu - blica Moldova: Monografie. Chișinău: S.n., 2013 (Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală")

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 63 29.06.2021 14:15:14

corespund sau nu mai corespund sarcinilor ce trebuie să le îndeplinească şi devin deci, o frână în realizarea acestora[33].

Atragem atenția, că prevederile alin (3) art, 257 CA RM, așa cum am accentuat mai sus, în general nu s-au respectat și în legătură și cu alte acte normative, care nu le vom analiza la moment, din motiv că nu este obiectul discuției în limitele temei de cercetare propuse, dar acest fapt duce la o problemă gravă în aplicabilitatea legii.

CA RM, folosește activ noțiunea de oportunitate, cum am menționat mai sus în art. 118 , 225 și totodată art. 6, unde se menționează că orice control administrativ exercitat asupra activității desfășurate de către autoritățile publice locale nu trebuie să urmărească alt scop decît asigurarea respectării legalității și a principiilor constituționale, iar controlul de **oportunitate** poate viza doar realizarea competențelor care le-au fost delegate, în condițiile legii. Nu în ultimul rînd, legiuitorul, acordă o dublă valoare, contrasemnării actului administrativ individual, în privința legalității sau oportunității/ conținutului, în art. 122 CA RM, de către persoanele abilitate

În urma celor expuse, devine evident că realizarea competenței administrației publice de toate nivelurile poate fi tratat ca unul din obiectivele principale de realizare a strategice de securitate a statului și a drepturilor tuturor subiectelor de drept. Sigur că elementul de bază în realizarea obiectivelor și implementare a legii ține de actul administrativ ca element al mecanismului de lucru, cît și de oportunitatea și legalitatea actelor administrative ca condiții obligatorii ce asigură conformitatea actului administrativ cu scopul legii.

Concluzii:

1. Elementele constitutive a noțiunii de oportunitate a actelor administrative:
   a) oportunitatea actului administrativ depinde de momentul adoptării acestuia;
   b) oportunitatea actului administrativ depinde de cazurile specifice în care trebuie să se aplice;
   c) oportunitatea actului administrativ depinde de condițiile culturale și sociale în care actul administrativ produce efecte juridice;
   d) oportunitatea actului administrativ depinde de conformitatea cu interesul public garantat sau protejat de lege.
   e) oportunitatea reprezintă puterea administrației, marja de libertate în care trebuie să acționeze autoritatea;

[33] Manta Panteleimon. SUSPENDAREA, REVOCAREA ŞI ANULAREA ACTELOR ADMINISTRATIVE. Analele Universităţii "Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu, Seria Ştiinţe Juridice, Nr. 1/2011, p. 51.În.: https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2011-1/3_PANTELIMON_MANTA.pdf (consultat la 12.10.2020)) https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2011-1/3_PANTELIMON_MANTA.pdf

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 64 29.06.2021 14:15:14

f) oportunitatea actului administrativ prin soluțiile pe care trebuie să le aleagă și pe care le consideră cele mai potrivite, presupune ca administrația publică trebuie să ajungă să realizeze scopul final al legii, pentru care actul administrativ a fost adoptat sau în executarea căruia a fost emis.
g) oportunitatea poate fi privit ca mijloc pentru atingerea scopului de bază și anume – legalitatea actului administrativ;
h) oportunitatea actului administrativ poate fi înțeleasă ca acea marjă de libertate, de apreciere lăsată la latitudinea funcționarului public de a alege între mai multe căi posibil de urmat pentru a ajunge la scopul stabilit de legiuitor;
i) oportunitatea presupune actualitate;
j) oportunitatea - momentul cel mai potrivit pentru adoptarea actului administrativ;
k) oportunitatea actului administrativ ține de locul și condițiile concrete în care urmează să se aplice actul administrativ;
l) oportunitatea actului administrativ ține de mijloacele materiale și spirituale pe care le angajează măsura administrativă;
m) oportunitatea actului administrativ ține de conformitatea actului administrativ cu nivelul condițiilor generale de viață și cultură;
n) oportunitatea asigură conformitatea actului administrativ cu scopul legii.

2. Legalitatea și oportunitatea ca forme de control, sunt situații juridice diferite de valabilitate a actelor administrative, care nu trebuie confundate;
3. Aprecierea oportunității ca efect juridic ține doar de competența adminstrației publice;
4. Instanța de judecată nu este competentă să se pronunțe asupra oportunității unui act administrativ;
5. Prevederile alin (3) art. 257 CA RM, în general nu au fost respectate în termenele indicate expres în lege, în raport cu o serie de acte normative, fapt ce duce la o problemă gravă în aplicabilitatea legii.
6. Este principiul ce determină efectul optim, efectul legal cel mai bun al actului administrativ și anume consecința juridică: generarea de efecte optime, în concordanță maximă cu scopul legii întru executarea căreia este emis actul și la momentul cel mai oportun pentru producerea acestora.
7. Realizarea competenței administrației publice de toate nivelurile poate fi tratat ca unul din obiectivele principale de realizare a strategiei de securitate a statului și de respectare a drepturilor și intereselor subiectelor de drept. Sigur că elementul de bază în realizarea obiectivelor și executarea legii ține de actul administrativ ca element al mecanismului de lucru, cît și de oportunitatea și legalitatea actelor administrative ca condiții obligatorii ce asigură conformitatea actului administrativ cu scopul legii.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 65 29.06.2021 14:15:14

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND RAPORTUL DINTRE ADMISIBILITATEA PROBELOR ŞI MĂSURILE SPECIALE DE INVESTIGAȚII ÎN PROCESUL PENAL

SOME CONSIDERATIONS REGARDING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ADMISSIBILITY OF EVIDENCE AND THE SPECIAL MEASURES OF INVESTIGATION IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

COVALCIUC Ion, ***doctor în drept***

Adnotare

În contextul ultimilor modificări legislative măsurile speciale de investigații au căpătat un nou tratament juridic, practic fiind scoase din sfera necunoscutului, şi reglementărilor departamentale. Situația, pare a fi logică cel puțin din perspectiva repercusiunii activității speciale de investigație asupra drepturilor omului. Iată de ce am considerat necesară o scurtă analiză a situației la zi, încercînd scoaterea în evidență atăt a oportunităților cît şi a lacunelor pe care le comportă acestea, în special prin raportul cu admisibilitatea probelor în procesul penal.

Cuvinte-cheie: *măsuri speciale de investigații; probe; mijloace de probă; procedee probatorii, practică judiciară;, drept procesual penal.*

Summary

In the context of recent legislative changes the special investigation measures has acquired a new legal treatment, basically being removed from the sphere of the unknown, and departmental regulations. The situation that seems to be logical at least from the perspective of the consequence of the activity of special investigation on human rights. This is why we considered necessary a short analysis of the incursions of the legislature, trying to highlight both the opportunities and the gaps that act them, especially in relation to the admissibility of evidence in criminal proceedings.

Keywords: *special investigation measures; evidence; evidence; processes evidence, judicial practice, the criminal procedure law.*

Ceea ce deosebește utilizarea rezultatelor măsurilor speciale de investigații în cadrul probatoriului procesual penal ține de metoda prin care probele sunt identificate, culese şi prezentate organului judiciar. Regula generală e că în cadrul procesului penal probatoriul este realizat prin mijoacele proprii, iar în anumite condiții strict prevăzute de lege în acest sens pot fi utilizate măsurile speciale de investigații. Condiții, care limitează utilizarea pe scară largă a măsurelor speciale de investigații, plasându-le sub un regim procesual mai restrictiv comparativ cu procedeele probatorii clasice. Un loc aparte în cenzurarea neglijării prevederilor

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 66 29.06.2021 14:15:14

legale ce reglementează utilizarea măsurilor speciale de investigaţii în procesul penal revenind instituţiei admisibilităţii probelor.

Conform unor afirmaţii deşi judecătorul ar urma să soluţioneze cauza doar în baza datelor prezentate în şedinţa de judecată, totuşi nu există posibilitate procesuală de a de a impune judecătorul să excludă din convingerea intimă informaţia primită înafara procesului[1]. Afirmaţii pe care le considerăm întemeiate şi care ar însemna că dacă este imposibilă păstrarea conştiinţei judecătorului nealterată de anumite date extraprocesuale, impactul cărora asupra intimei convingeri ar putea fi nu tocmai benefic, atunci cu atât mai importantă este protejarea convingerii intime a judecătorului, de datele obţinute în cadrul procesului (în special ne referim la măsurile speciale de invastigaţii) şi care datorită fie specificului în care au fost obţinute, fie din alte considerente pot face mai mult rău decât bine în cauză. Filtrul propus de către legiuitor în acest sens fiind admisibilitatea probelor. Conform Dex-ului, admisibilitatea reprezintă posibilitatea de a fi admis[1]. Perspectiva din care suntem interesaţi de admisibilitate, are desigur un sens mai restrâns şi se referă la posibilitatea probelor de a fi admise pentru soluţionarea unei cauze penale. Rolul probelor în procesul penal fiind cel determinat de art. 93 alin. (1) Cod de procedură penală – de a servi la constatarea existenţei sau inexistenţei infracţiunii, la identificarea făptuitorului, la constatarea vinovăţiei, precum şi la stabilirea altor împrejurări importante pentru justa soluţionare a cauzei. Din conţinutul aceleiaşi norme putem deduce că cercul probelor ce pot fi admise pentru soluţionarea unei cauze penale nu a fost cumva limitat de către legiuitor, unica condiţie a admisibilităţii acestora fiind dobândirea lor în modul stabilit de legislaţia procesual penală. Activitate care presupune implicarea subiecţilor corespunzători, realizarea activităţilor conform cadrului legal relevant şi în formele prevăzute de legislaţia procesual penală. Nu în ultimul rând obţinerea probelor prin intermediul mijloacelor şi cu utilizarea procedeelor probatorii prevăzute de lege. Activităţi care în mod evident presupun o analiză ce ar depăşi cu mult cadrul prezentului studiu, în cadrul căruia ni-am propus cercetarea impactului admisibilităţii probelor asupra actualei construcţii procesual penale.

Pornind de la prevederile în art. 95 Cod de procedură penală, putem constata că în procesul penal sânt admisibile probele pertinente, concludente şi utile administrate în conformitate prevederile legislaţiei procesual penale. Conform aceleiaşi norme, admisibilitatea datelor în calitate de probe o decide organul de urmărire penală, din oficiu sau la cererea părţilor, ori, după caz, instanţa de judecată. Iar dacă administrarea probelor a fost efectuată cu respectarea dispoziţiilor prezentului cod, argumentarea inadmisibilităţii lor se face de către

[1] Владимиров Е. Учение об уголовных доказательствах. www. Royallib.com.pdf. vizitat la 18.03.2020.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 67 29.06.2021 14:15:15

partea care cere respingerea. În caz contrar, obligația de a argumenta admiterea probelor revine părții care le-a administrat sau părții în favoarea căreia au fost administrate probele.

O privire de ansamblu asupra celor menționate scoate în evidență că pe de o parte probele în procesul penal trebuie să corespundă anumitor criterii de fond, iar pe de altă parte că administrarea acestora urmează a fi conformă rigorilor procesual penale. Din start ținem să menționăm că criteriile cărora ar trebuie să le corespundă probele în procesul penal diferă de la o legislație la alta. Astfel, dacă legiuitorul autohton delimitează criteriile de fond cărora trebuie să le corespundă proba cum ar fi pertinența, concludența și utilitatea, de criteriile de formă ale acesteia atunci spre exemplu conform cadrului legal, dar și autorilor ruși probele trebuie să fie pertinente, admisibile și veridice,(abordarea fiind valabilă pentru majoritatea statelor exsovietice) astfel fiind evidentă nu doar o altă perspectivă de abordare a probelor, de rând cu încărcătura atribuită criteriilor respective, dar și o combinație dintre criteriile de fond și de formă ale probei. Mai mult conform autorilor menționați admisibilitatea reprezintă nu rezultatul cumulului dintre criteriilor de fond și de formă ale probei, ci o condiție a ei[2].

Totodată revenind la poziția legiuitorului nostru, nu putem trece cu vederea că anume cumulul dintre criteriile pe care trebuie să le posede proba pe de o parte și administrarea corespunzătoare pe de altă parte reprezintă condiția admisibilității acestora în procesul penal. Iar dacă vizavi de criteriile cărora trebuie să le corespundă proba, este evident că acestea fie există fie nu indiferent de comportamentul organului judiciar, care doar ar urma să le observe, atunci administrarea probelor ține exclusiv de comportamentul ultimului, în special în faza de urmărire penală. Altfel spus pe de o partea proba ar trebui să fie pertinentă, concludentă și utilă (în lipsa cărora în principiu nu ar putea fi vorba de probă), trăsături, care de regulă sunt anterioare procesului penal, reprezentând modificările produse de fapta investigată, iar pe de altă parte administrarea probei ar urma să aibă loc conform cerințelor stabilite de legislația procesual penală. Mai mult, în alte norme procesual penale, legiuitorul nu se mai referă la criteriile de fond ale probelor pentru a condiționa admisibilitatea lor în procesul penal, punând accent doar pe felul în care ele au a fost administrate.

Astfel pentru a regulariza procesul probațiunii, legiuitorul a cenzurat conform art. 94 CPP RM, situațiile în care probele nu sunt admise, urmând a fi excluse din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești, enumerând cazurile în care intervine sancțiunea procesuală, la probele care au fost obținute:

[2] https://www.dex.ro/. vizitat la 18.03.2020

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 68 29.06.2021 14:15:15

1) prin aplicarea violenţei, ameninţărilor sau a altor mijloace de constrângere, prin violarea drepturilor şi libertăţilor persoanei;
2) prin încălcarea dreptului la apărare al bănuitului, învinuitului, inculpatului, părţii vătămate, martorului;
3) prin încălcarea dreptului la interpret, traducător al participanţilor la proces;
4) de o persoană care nu are dreptul să efectueze acţiuni procesuale în cauza penală, cu excepţia organelor de control şi altor părţi în proces prevăzute la art.93 alin.(3) Cod de procedură penală;
5) de o persoană care evident ştie că intră sub incidenţa de recuzare;
6) dintr-o sursă care este imposibil de a o verifica în şedinţa de judecată;
7) prin utilizarea metodelor ce contravin prevederilor ştiinţifice;
8) cu încălcări esenţiale de către organul de urmărire penală a dispoziţiilor procesual penale;
9) fără a fi cercetate, în modul stabilit, în şedinţa de judecată;
10) de la o persoană care nu poate recunoaşte documentul sau obiectul respectiv, nu poate confirma veridicitatea, proveniența lui sau circumstanţele primirii acestuia;
11) prin provocarea, facilitarea sau încurajarea persoanei la săvârşirea infracţiunii;
12) prin promisiunea sau acordarea unui avantaj nepermis de lege.

O primă observaţie în legătură cu norma precitată, este că legiuitorul practic nu condiţionează admisibilitatea probelor de consecinţele survenite în urma derogărilor menţionate, cu excepţia art. 94 alin. (2) Cod de procedură penală, asupra cărora v-om reveni. În consecinţă putem concluziona că or importanţa probelor în procesul penal este net inferioară, nu doar valorilor la care s-ar atenta prin acţiunile menţionate supra, odată ce acestea nu sunt admise în proces din simpla existenţă a încălcării, fără a lua în calcul posibilul caracter formal al acesteia şi eventual lipsa consecinţelor, or posibilităţile investigative ale organelor judiciare sunt nelimiate, astfel încât inadmisibilitatea anumitor probe nu pot avea nici un impac asupra procesului penal. Mai mult abordarea respectivă pare să deraieze de la scopul procesului penal aşa cum acesta rezultă din art. 1 alin. (2) Cod de procedură penală - protejarea persoanei, societăţii şi statului de infracţiuni, în respectarea legislaţiei procesual penale, cu consecnţele de rigoare. În acelaşi context nu putem trece cu vederea faptul, că deşi pentru admisibilitatea probelor în procesul penal, aşa cupă cum am menţionat supra, legiuitorul solicită cumulul dintre condiţiile de fond şi de formă ale probei, atunci în norma precitată accentul este pus doar pe condiţiile de formă ale acesteia. Deşi este evidentă imposibilitatea soluţionării unei cauze penale pe baza unor „probe", administrate corect dar care nu sunt nici pertinente, nici concludente, nici utile.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 69 29.06.2021 14:15:15

Scopul legiuitorului, după noi fiind unul clar, mai ales luînd în calcul criteriile fomale ale încălcărilor la care ni-am referit. Aceasta fiind oreintat spre protejarea cauzei de impactul probelor obținute prin derogarea de la lege. Pericolul respectiv fiind cu atât mai mare cu cât în cauză sunt utilizate măsurile speciale de investigații.

Logică acestei abordări, este bazată pe ideea că atâta timp cât chiar administrată conform prevederilor procesual penale, o probă nepertinentă, neconcludentă și inutilă nu poate contribui la probatoriu procesual penal și prin urmare este irelevantă. Situația nefiind însă valabilă și pentru viceversa, or în cazul unei probe pertinente, concludente și utile, dar administrate contrar prevederilor procesual penale, în speță încadrându-se în una dintre încălcările menționate supra, este greu de afirmat că ar fi irelevantă atâta timp cât informațiile pe care aceasta le procură contribuie la elucidarea obiectului probațiunii. Altfel spus, în situația unei administrări conforme procesului penal, dacă spre exemplu am admite că o probă este nepertinentă, adică nu are legătură cu cazul investigat, în mod evident aceasta nu poate fi nici concludentă și nici utilă, iar în consecință putem afirma cu certitudine că în speță nu poate vorba de probă, ca element de fapt care contribuie la stabilirea obiectului probațiunii. Situația fiind analogică și atunci când proba are legătură cu cazul investigat, însă informațiile procurate de către aceasta nu contribuie la stabilirea obiectului probațiunii, proba, fiind concomitent și inutilă. Iar dacă am admite că proba este pertinentă și concludentă însă nu este necesară procesului de probațiune, circumstanțele respective fiind deja stabilite în cadrul procesului, aceasta la fel nu își găsește locul în proces, fiind una inutilă.

În altă ordine de idei, deși putem afirma cu certitudine că probele urmează să întrunească cumulativ calitățile de fond menționate pentru a produce efecte în procesul penal, nu putem să nu observăm că determinarea acestora ține de etapa de apreciere a probelor. Poziția respectivă fiind promovată și de către Plenul CSJ al RM, în conformitate cu care probele nu sunt admisibile în cauză atât în cazul când ele sunt obținute cu încălcarea procedurală a legislației Republicii Moldova, cât și în cazul când ele au fost obținute cu încălcarea Convenției Europene și a Protocoalelor sale în interpretarea Curții Europene[3]. Cu remarca că în cadrul aceleiași hotărâri instanța revine asupra poziției sale.

Concomitent nu putem trece cu vederea faptul că din modul în care legiuitorul s-a referit la admisibilitatea probelor în normele invocate supra rezultă cel puțin două situații posibile:

– Problema admisibilității probelor este rezolvată în momentul administrării lor, până a fi inclusă în piesele dosarului;

[3] Головко Л. и другие. Курс Уголовного процесса. Изд. Статут. Москва 2017. с. 446.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 70 29.06.2021 14:15:15

– Problema admisibilităţii probelor, este soluţionată după ce proba a fost administrată, şi se află în dosar.

Pentru prima situaţie aşa după cum rezultă din prevederile art. 95 CPP RM, admisibilitatea este decisă de către organul care gestionează cauza. Pe când pentru a doua situaţie odată ce proba deja a fost administrată, şi respectiv admisibilitatea ei a fost rezolvată de organul judiciar care a administrat-o, survine necesitatea excluderii din dosar. Operaţiune pentru care cel puţin la moment, din cele invocate nu rezultă o modalitate legală, dar nici jurisprudenţială de soluţionare. Cu toate că din prevederile art. 52 alin. (1) pct. 3 Cod de procedură penală rezultă că procurorul este cel care, decide excluderea din dosar a probelor obţinute conform prevederilor art.94 alin.(1) Cod de procedură penală. Iar art. 297 alin. (1) Cod de procedură penală detalizează procedura, stipulând că dacă procurorul constată probe obţinute contrar prevederilor procesual penale şi cu încălcarea drepturilor bănuitului, învinuitului, prin ordonanţă motivată, exclude aceste probe din materialele dosarului. Probele excluse din dosar se păstrează în condiţiile art.211 alin.(2) Cod de procedură penală. Considerăm prevederile respective irelevante, din moment ce se află în contradicţie cu restul normelor procesual penale în materia, cum ar fi posibilitatea excluderii probelor doar în faza de urmărire penală, şi nu mai puţin important excluderea probelor este legată doar de obţinerea acestora cu încălcarea drepturilor bănuitului or învinuitului, astfel fiind limitată sfera de aplicare a art. 94 Cod de procedură penală.

Din altă parte, conform logicii legiuitorului prin excluderea probelor din dosar se urmăreşte evitarea posibilităţilor de formare a convingerii organului judiciar în baza unor probe administrate contrar interdicţiilor procesual penale. În acest sens atâta timp cât se află în piesele dosarului o asemenea probă va influenţa opinia organului judiciar, indiferent de sancţiunea procesuală aplicabilă în speţă, or este greu de închipuit că organul de urmărire penală, procurorul fie instanţa de judecată vor face abstracţie de la asemenea probe, fie informaţiile pe care acestea le procură se pot şterge în mod mecanic din memoria persoanelor respective. În acest sens, prezentând interes opinia autorului B. Rozovschii, care susţine că chiar dacă informaţia obţinută cu încălcarea prevederilor procesual penale, teoretic urmează a fi exclusă în mod automat din lista probelor, această excludere nu se produce şi la modul practic. Astfel, autorul, făcând o paralelă cu logica în care sunt admise situaţiile când pentru în procesul de dovedire, unele probe se prezumă dar nu se pronunţă, consideră că o situaţie analogică ar avea loc şi în procesul probaţiunii procesual penale, dacă s-ar exclude mecanic anumite informaţii. Informaţii care ca şi cum nu ar exista, dar cu referire la care de fapt s-a constituit probaţiunea. În consecinţă persoanelor neavizate le este greu

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 71 29.06.2021 14:15:15

să înțeleagă logica pe care s-au fundamentat constatările organelor judiciare, iar ultimilor la fel de greu le este să facă abstracție de la informația trecută prin conștiință în procesul investigațiilor[4]. În același registru, dar din o altă perspectivă, Gr. Teodoru, susține că în cazul în care elementele de fapt au fost prezentate printr-un mijloc neprevăzut de lege sau o probă a fost administrată printr-un mijloc de probă legal, dar realizat cu încălcarea dispozițiilor legale, se pune problema sancțiunii pentru încălcarea legii în administrarea probelor. De regulă, în asemenea cazuri, mijloacele de probă obținute ilegal nu au valoare probatorie și documentele, care le cuprind, sunt scoase din dosar pentru a nu-i influența pe judecători[5]. Întrebarea care apare în contextul celor expuse, este dacă poate fi achitat prețul unei asemenea abordări, și dacă indiferent de importanța informațiile pe care le procură proba, la ele se poate renunța doar dacă a fost admisă una din încălcările menționate supra, fără a lua în calcul gravitatea încălcării, și respectiv impactul acesteia asupra veridicității probei, iar în consecință asupra echității procesului penal. O poziție oarecum contrară la acest subiect, cu referire la cadrul procesual autohton este expusă de către profesorul I. Dolea, care susține că în Republica Moldova nu există o procedură prealabilă de verificare a admisibilității probelor și că această problemă se examinează odată cu analiza propriu-zisă a fondului probelor. Totuși, în viziunea autorului, dacă apărătorul va ridica problema admisibilității din momentul administrării acesteia, de exemplu, în cel mai scurt timp după efectuarea unei percheziții, probabilitatea că proba va fi declarată inadmisibilă este mai mare decât în cazul în care aceasta va fi lăsată pentru examinarea în fond a cauzei în instanță[6].

Pe de altă, putem observa că nu doar încălcările menționate la art. 94 CPP RM, duc la inadmisibilitatea probelor în procesul penal. În același registru, se înscriu prevederile art. 102 alin. (2) CPP RM, în conformitate cu care nu pot servi ca mijloace de probă datele comunicate de persoană dacă aceasta nu poate arăta sursa informațiilor sale, iar conform art. 103 alin. (4) CPP RM datele comunicate de bănuit, învinuit, inculpat nu pot servi ca probe dacă ele se bazează pe informații a căror sursă nu este cunoscută. Dincolo de inadvertențele terminologice utilizate de către legiuitor care într-un caz raportează datele la mijloacele de probă, iar în altul la probă, este lesne de înțeles că chiar dacă corespund criteriilor de

[4] Hotărîrea Plenului CSJ a RM din 09.06.2014, nr.3 - Cu privire la aplicarea de către instanţele judecătoreşti a unor prevederi ale Convenţiei Europene pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale. Buletinul CSJ a RM 8-9/4, 2014.

[5] Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некорых научных проблемах уголовного процесса. Луганск 2004. с. 188.

[6] Theodoru Gr. Tratat de Drept procesual penal. Ediția a 3-a. Ed. Hamangiu. București, 2013. p.297-298.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 72 29.06.2021 14:15:15

fond și de formă stabilite de lege datele ale căror sursă nu este cunoscută nu pot fi admise ca probe în procesul penal. În același registru înscriindu-se după noi și prevederile art. art. 97, 143 Cod de procedură penală, din care rezultă posibilitatea stabilirii unor circumstanțe doar prin mijloacele de probă enumerate expres în normele respective, ceia ce ar însemna că administrarea probelor referitoare la aceste circumstanțe prin alte mijloace de probă nu este admisă de lege. Art. 101 alin. (5) Cod de procedură penală, care condiționează admiterea declarațiilor martorului protejat, și nu în ultimul rând prevederile art. 90 Cod de procedură penală în măsură în care stabilesc privelegii de la darea declarațiilor în calitate de martori pentru anumite categorii de persoane.

Revenind asupra celor menționate, nu putem trece cu vederea situațiile care pot apărea în viața reală, cum ar fi spre exemplu ascultarea unei convorbiri ambientale, dintre persoane necunoscute referitoare la circumstanțele comiterii unei infracțiuni, purtate într-un parc, pădure etc. Persoana auzind convorbirea accidental, fără a putea vedea interlocutorii. Astfel deși conținutul convorbirii ar fi unul relevant, cauzei, totuși sursa acesteia rămâne a fi una necunoscută. Fie intrarea în posesia informației despre circumstanțele comiterii unui accident rutier din discuția cu pasagerii, martori oculari ai unui autobuz de rută, neidentificați în cadrul investigațiilor. Interesantă, în acest sens fiind după noi opinia autorilor care promovează regula conform căreia în fiecare cauză urmează a fi prezentată cea mai bună probă posibilă conform specificului cauzei. Probele secundare (secondary evidence) în opoziție celor primare (primary) sunt acelea care pot fi admise, în urma probării lipsei probelor primare. Cea mai bună probă a conținutului unui act, este însuși actul. Dar, dacă actul lipsește, dacă acesta nu poate fi dobândit, atunci conținutul acestuia poate fi certificat prin alte probe secundare[7]. Astfel conform opiniei menționate, pe de o parte este stabilit un filtru de admisibilitate a probelor bazat pe calitatea(autenticitatea), acestora, iar pe de altă parte sunt evitate barierile artificiale în probațiune acolo unde posibilitatea administrării probelor primare este compromisă. Totodată probele primare, nu trebuie confundate cu așa-numitele declarații derivate (de mâna a doua, second hand evidence), pe criterii pur metodologice. Declarația derivată, reprezintă o declarația fără jurământ; partea interesată nu poate obține audierea încrucișată a martorului, ce depune declarații în judecată. Astfel, la examinarea cauzelor, teoria engleză a probațiunii nu reprezintă totalitatea legilor despre forța probelor, ci totalitatea principiilor despre admisibilitatea probelor și metodelor de cercetare a faptelor. Principiile respecitve se referă la logica procesului și deaceia urmează a fi aplicate peste tot, unde începuturile oralității și contradictoria-

[7] Dolea I. Probele în procesul penal. Îndrumar pentru avocați. Tip. Sirius. Chișinău 2016. p. 11.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 73 29.06.2021 14:15:15

lității procedurii își au locul [8]. Abordarea fiind una destul de actuală în special în cazul utilizării măsurilor speciale de investigații în probatoriul procesual penal.

În altă ordine de idei, raportând prevederile pre citate, în partea referitoare la administrarea probelor putem sesiza la prima vedere o contradicție, or dacă din art. 95 CPP RM rezultă că pe lângă criteriile de fond ale probei pentru a fi admisibilă acesta trebuie administrată conform prevederilor procesual penale, atunci din art. 94 CPP RM rezultă imposibilitatea administrării probelor obținute spre exemplu prin provocarea facilitarea sau încurajarea persoanei la comiterea infracțiunii. În acest sens cuvântul *obținut*, nefiind echivalent cu noțiunea de *administrat* la care se referă restul încălcărilor menționate la art. 94 CPP RM. Afirmația dedusă din textul legii, din care rezultă în mod cert că de fapt este vorba de modificările provocate prin fapta investigată și nu de modalitatea de obținere a informațiilor respective de către organul judiciar. Ceia ce ar însemna că probele respective sunt inadmisibile chiar dacă administrarea lor în cadrul procesului penal ar fi realizată conform prevederilor legale. Mai mult odată „*aranjată*", comiterea unei fapte penale pentru a produce probe, este evident că organul judiciar nu se mai vede tentat să comită și alte încălcări din cele menționate la art. 94 CPP RM, pentru administrarea acestora. Astfel, dacă am admite că infracțiunea la care persoana a fost provocată sau încurajată fie care a fost facilitată, a fost comisă înafara procesului penal, atunci în mod evident putem admite că administrarea probelor rezultate poate avea loc ulterior în cadrul unui proces penal conform tuturor exigențelor legale, fără ca prevederile art. 95 CPP RM, să fie încălcate. În altă ordine de idei, în mod evident în cazul în care cele menționate supra au fost comise cu concursul agenților statului, ar fi greu de admis un asemenea mod de realizare a actului de justiție, iar prohibiția de la art. 94 CPP RM pare a fi una întemeiată. Totodată ținem să facem remarca, că și interdicția respectivă de fapt la fel ține de sensul mai larg al adminstrării probelor, în mare parte vizând măsurile speciale de investigații.

De altfel odată abordată problema provocării nu putem trece cu vederea Hotărârea Plenului CSJ a RM din data de 24.12.2014, nr. 11 „Cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru infracțiunile de corupție" care pe lângă faptul că face trimitere la jurisprudența CtEDO, abordează și problema admisibilității probelor. Astfel, se menționează: Jurisprudența constantă a CtEDO reține existența provocării la acte de corupere, dacă sunt întrunite următoarele condiții cumulative:

– acțiunea presupusă ca act de corupere tinde să fie probată prin solicitarea care provine de la o persoană ce avea sarcina să descopere infracțiunea sau

[8] Владимиров Е. Учение об уголовных доказательствах. www. Royallib.com.pdf.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 74 29.06.2021 14:15:15

când există o determinare directă la comiterea unui act de corupere din partea unui denunţător;

– lipsesc indicii obiectivi care arată că fapta ar fi fost săvârşită fără această intervenţie (în special, nu au fost realizate acte de pregătire, sau mai mult ca atât, persoana nu a fost dispusă să comită acte de corupere înainte de contactul cu agenţii statului sau, după caz, cu persoane private care acţionează sub supravegherea agenţilor statului); nu există suspiciuni obiective care ar demonstra că o anumită persoana ar fi implicată în acte de corupţie înainte de implicarea agenţilor statului sau, după caz, a persoanelor private care acţionează sub supravegherea agenţilor statului. *(hot. Teixeira de Castro c Portugaliei; Ramanauskas c Lituaniei; Khudobin c Rusiei; Morari c. Moldovei, Pareniuc c. Moldovei, Sandu c. Moldovei)* .

Conform aceleiaşi hotărâri, orice declaraţie că acuzatul a fost provocat la săvârşirea actelor de corupţie urmează a fi analizată de către instanţele de judecată în hotărârile sale şi este sarcina acuzării să demonstreze că nu a fost o provocare. Instanţele urmează să evalueze dacă acţiunile provocatorului privat au avut efectul provocării şi dacă infracţiunea putea fi comisă fără intervenţia provocatorului.

În sentinţa instanţei de judecată, în cazul în care partea apărării invocă provocarea, urmează să se regăsească următoarele:

– motivarea de ce au fost preferate anumite probe în detrimentul altora;
– motivarea faptului respingerii cererii de administrare a altor probe[9].

Astfel din hotărârea invocată, putem observa că problema admisibilităţii probelor este deplasată pentru etapa finală a fazei de judecată, la adoptarea sentinţei. Abordare care este una de sorginte istorică în cadrul procesului penal autohton şi asupra căreia vom reveni în continuare, dar care influenţează puternic jurisprudenţa, făcând după noi abstracţie nu doar de la evoluţia cadrului normativ procesual penal, ci şi de la mecanismul formării convingerii organului judiciar.

Totodată revenind la Hotărârea Plenului CSJ nr. 3 din data de 09.06.2014, nu putem trece cu vederea schimbarea în cadrul aceleiaşi hotărâri a abordării curţii cu privire la admisibilitatea probelor. Curtea reţine că potrivit jurisprudenţei CEDO, probele obţinute într-un mod ilegal nu constituie în sine o încălcare a dreptului inculpatului la un proces echitabil. Astfel, CEDO a precizat, în cazul ***Schenk c. Elveţiei*** *(hotărârea din 12 iulie 1988)*, că utilizarea unei înregistrări ce poartă semnele ilegalităţii, din motiv că nu a fost ordonată de către judecătorul de instrucţie, nu este o încălcare a unui proces echitabil, ***deoarece apărarea a avut posibilitatea de a contesta autenticitatea înregistrărilor în termenii şi modul stabilit prin lege.***

[9] Владимиров Е. Учение об уголовных доказательствах. www. Royallib.com.pdf.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 75 29.06.2021 14:15:15

În acest context, se menționează că, prin prisma art.251 alin.(4) Cod de procedură penală, inculpatul poate invoca nulitatea relativă a actelor procedurale, dacă a fost invocată în cursul efectuării acțiunii - când partea este prezentă sau la terminarea urmăririi penale - când partea ia cunoștință de materialele dosarului, sau în instanța de judecată - când partea a fost absentă la efectuarea acțiunii procesuale, precum și în cazul în care proba este prezentată nemijlocit în instanță. Potrivit prevederilor art.95 Cod de procedură penală, partea apărării poate invoca la etapa urmăririi penale chestiunea admisibilității datelor în calitate de probe pe care o decide *"...organul de urmărire penală, din oficiu sau la cererea părților ori, după caz, instanța de judecată"*[10]. Astfel putem observa că de la recomandarea de a exclude probele obținute cu încălcarea legislației procesual penale, instanța revine în a constata că pe de o parte nu oricare probe obținute ilegal afectează echitatea procesului, iar pe de altă parte la subsumarea sancțiunii excluderii probelor, nulitățile relative.

În concluzie, după noi, iese în evidență o problemă fundamentală legată de admisibilitatea probelor în procesul penal, și care rezidă în raportul dintre admisibilitatea și respectiv administrarea probelor, iar de soluționarea acestei probleme și nu în ultimul rând de organele judiciare competente să decidă asupra acestora, depinde în mare parte fiabilitatea instituției respective. Nu mai puțin importantă, fiind și ordinea lor în procesul penal, adică mai întâi se decide asupra admisibilității probei după care aceasta urmează a fi administrată, fie inițial proba este administrată după care este decisă admisibilitatea acesteia. Afirmație, care, deși la prima vedere contravine prevederilor art. 95 Cod de procedură penală, în care pare a fi expusă în mod clar ordinea respectivă, după cum vom vedea în continuare, aceasta nu este tocmai așa. În susținerea acestei afirmații venind și unele opinii expuse în literatura de specialitate, conform cărora pentru a fi administrate într-o cauză penală, proba trebuie să îndeplinească următoarele cerințe:

- să fie admisă de lege (admisiblilitatea);
- să aibă legătură cu soluționarea procesului (pertinența);
- să aibă un rol hotărâtor în soluționarea cauzei (concludența);
- să fie posibilă administrarea probei;
- să fie necesară administrarea acesteia (utilitatea).[11]

[10] Hotărîrea Plenului CSJ a RM din data de 24.12.2014, nr. 11 Cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru infracțiunile de corupție. În Buletinul CSJ a RM 5/2015, p. 4-12.

[11] Hotărîrea Plenului CSJ a RM din 09.06.2014, nr.3 - Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale //Buletinul CSJ a RM 8-9/4, 2014.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 76 29.06.2021 14:15:15

De altfel, însăși reglementarea procesual penală actuală referitoare la probe, rezultă mai multe ambiguități. Spre exemplu, conform art. 27 alin. (1) CPP RM, judecătorul și persoana care efectuează urmărirea penală apreciază probele în conformitate cu propria lor convingere, formată în urma cercetării tuturor probelor administrate, atenție nu doar a celor admisibile, care așa după cum rezultă din cele menționate supra a reprezenta cumulul dintre criteriile de fond ale probei și administrarea conformă exigenților legale. În esență deși reglementarea reprodusă, reprezentă principiul libertății aprecierii probelor (nu a mijloacelor de probă sau a procedeelor probatorii, care în cadrul procesual autohton cunoaște mai multe condiționări), vedem ca legiuitorul nu limitează probele ce urmează a fi apreciate de către organul judiciar doar la cele admisibile. Pe când raportând prevederea respectivă la art. 95 alin. (1) CPP RM, care obligă organul judiciar să excludă probele inadmisibile din dosar, putem deduce că legiuitorul a adoptat o poziție mai permisivă la art. 27 CPP RM, care a fost cenzurată la art. 95 CPP RM. Poziție care pare nu doar să limiteze libertatea organului judiciar în a aprecia toate probele în procesul penal, odată ce probele administrate contrar exigențelor procesual penale, sunt excluse din dosar și implicit excluse din această operațiune, ci și să producă anumite incertitudini vizavi de ordinea operațiunilor menționate mai sus. În acest sens nefiind lipsită de interes poziția Curții Constituționale a României, care cu referire la mecanismul excluderii probelor a reținut că „... s-au introdus în Codul de procedură penală dispoziții prin care se sancționează cu nulitatea absolută orice încălcare a normelor de procedură privitoare la administrarea probelor, indiferent de importanța încălcării, de motivul care a determinat-o sau de valoarea intrinsecă a probei administrate. În felul acesta, ignorându-se principiul independenței judecătorilor, prevăzut de art. 124 alin. (3) din Constituție, se elimină nu numai dreptul judecătorului de a aprecia dacă într-o situație concretă s-a adus o vătămare esențială a drepturilor procesuale ale părților, care să justifice neluarea în considerare a mijlocului de probă, dar și posibilitatea de a stabili valoarea acestuia și, implicit, de a stabili adevărul în cauză. Se încalcă astfel principiul aflării adevărului, adică dreptul la un proces echitabil al părții interesate în luarea în considerare a tuturor probelor administrate care contribuie la aflarea adevărului, și principiul dreptății, consacrat de art. 1 alin. (2) din Constituție ca o valoare supremă a statului de drept”[12].

În concluzie putem afirma, că instituția admisibilității probelor este una fundamentală în probatoriul procesual penal, de fiabilitatea căreia în mare parte depinzând echitatea procesului. Iar remediarile legislative în vederea corectării inadvertenților existente la moment ar putea transforma admisibilitatea într-un unstrument veritabil de cenzurare a comportamentului vicios în procesul probatoriul procesual penal.

[12] Neagu I., Damaschin M. Tratat de procedură penală. Partea generală. Ediția II. Editura Universul Juridic. București 2015. p. 432.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 77 29.06.2021 14:15:15

ASIGURAREA RESPECTĂRII DREPTURILOR ŞI LIBERTĂȚILOR CETĂȚENEŞTI ÎN CONTEXTUL MODERNIZĂRII SISTEMULUI SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

ENSURING RESPECT FOR CITIZENS, RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONTEXT OF THE MODERNIZATION OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

BENCHECI Marcel,
doctor în ştiinţe politice

Adnotare

Republica Moldova ca stat independent este un element complet al sistemului de securitate internațional, adaptându-şi sistemul de securitate național la cerințele celui internațional. Statul nostru participă activ la organizații internaționale de securitate, ca membru, cât și la diferite operațiuni internaționale de menținere a păcii. Analiza evoluției procesului de elaborare a politicilor de securitate și apărare, în funcție de modificarea componentei politice interne; reacția la provocările expuse din exterior, cum ar fi terorismul, interesele geostrategice din exterior; precum și procesul de stabilire a cadrului legislativ intern în domeniu, a condus autorul să proiecteze etapele dezvoltării politicii de securitate și apărare care este mobilă și necesită o revizuire continuă și adaptare la circumstanțele unui mediu în continuă evoluție .

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova, instituțiile de securitate ale statului, sistemul de securitate internațională, mediul internațional, organizațiile internaționale de securitate, securizarea frontierelor, modernizarea sistemului de securitate, politica de securitate națională.*

Summary

The Republic of Moldova as an independent state is a full element of the international security system, adapting its national security system to the requirements of the international one. Our state actively participates in international security organizations, both as a member and in various international peacekeeping operations. Analysis of the evolution of the security and defense policy development process, depending on the modification of the internal political component; the reaction to the challenges exposed from outside, such as terrorism, geostrategic interests from the outside; as well as the process of establishing the internal legislative framework in the field, has led the author to design the stages of the development of the security and defense policy that is mobile and requires a continuous review and adaptation to the circumstances of a constantly evolving environment.

Keywords: *Republic of Moldova, the state's security institutions, the system of international security, international environment, international security organizations, securing borders, security system modernization, national security policy.*

Republica Moldova ca stat independent constituie element deplin al sistemului securităţii internaţionale, adaptîndu-şi sistemul naţional de securitate la exigenţele celui internaţional. Statul nostru participă activ în cadrul organizaţiilor

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 78 29.06.2021 14:15:15

internaţionale de securitate, atît în calitate de membru, cît şi în cadrul diferitor operaţiuni internaţionale de pacificare. De rînd cu alte state ex-sovietice Republica Moldova a devenit membru al ONU pe 2 martie 1992, concomitent cu adoptarea de Adunarea Generală ONU a RezoluţieiA/RES/46/223[1]. La Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa ţara noastră a aderat la 30 ianuarie 1992 în cadrul Consiliului Ministerial de la Praga, iar la 26 februarie a aceluiaşi an a semnat Actul Final de la Helsinki. În rezultat Republica Moldova a obţinut susţinere permanentă din partea OSCE, în special, în contextul reglementării conflictului transnistrean, constituind principalul actor internaţional colectiv, implicat plenar în procesul de soluţionare a diferendului.

Printre cele mai importante acte normative, care determină sistemul securităţii naţionale menţionăm: Constituţia Republicii Moldova; Concepţia Securităţii Naţionale din 1995 (abrogată); Concepţia Politicii Externe din 1995, Concepţia Securităţii Naţionale din 2008; Strategia Militară; Strategia Securităţii Naţionale din 2011şi respectiv 2018; Proiectul Strategiei Securităţii Naţionale din 2016, Legea securităţii statului; Legea privind organele securităţii statului; Legea privind statutl ofiţerului de informaţii, Legea cu privire la activitatea informativă şi contrainformativă, Legea cu privire la apărarea naţională etc.

Analiza evoluţiei procesului de elaborare a politicii de securitate şi apărare în dependenţă de modificarea componentei politice interne; a reacţiei promte la provocările expuse din exterior, gen terorism, interese geostrategice din exterior; cît şi procesul de constituire a cadrului legislativ intern în domeniu, a determinat autorul să proiecteze etapele elaborării politicii de securitate şi apărare, care este mobilă şi necesită o revizuire continuă şi adaptare la circumstanţele unui mediu în permanentă evoluţie.

Prima etapă a politicii naţionale de securitate şi apărare înglobează perioada de la declararea independenţei Republicii Moldova şi pînă la adoptarea Constituţiei ţării noastre (1991-1994) care datorită evenimentelor de renaştere naţională, tensionării coliziunii etnice, persistenţa conflictului transnistrean, politica de securitate şi apărare poartă un caracter de consolidare a statalităţii Republicii Moldova şi de identificare a valorilor naţionale. În perioada estimată politica sectorială în domeniu este caracterizată de adoptarea legislaţiei în domeniu, cum ar fi Legea cu privire la apărare, Legea cu privire la forţele armate, Legea despre obligaţiunea militară şi serviciul militar al cetăţenilor Republicii Moldova, prin care au fost stabilite bazele organizării şi asigurării apărării naţionale şi mo-

[1] Сатановский Е. Глобализация террора и его последствия//Международная жизнь, Москва, 2001, № 9-10, с.17-25

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 79 29.06.2021 14:15:16

dul de realizare a datoriei constituţionale a cetăţenilor pentru apărarea Patriei[2]. Au fost adoptate Hotărîrea privind unele căi de soluţionare a conflictului armat din raioanele de răsărit ale Republicii Moldova, Hotărîrea privind principiile de bază pentru reglementarea paşnică a conflictului armat, instaurarea păcii şi înţelegerii în raioanele de Est ale Republicii Moldova[3]. La această etapă politica de securitate şi apărare este orientată spre afirmarea Republicii Moldova ca subiect de drept internaţional şi actor al sistemului internaţional de securitate prin aderarea ţării la cele mai importante organizaţii internaţionale, consolidarea parteneriatelor cu statele de interes strategic. Adoptarea Constituţiei Republicii Moldova la 29 iulie 1994[4] a determinat iniţierea procesului conformării legislaţiei existente la prevederile Legii Supreme. Constituţia a definit şi consolidat caracterul distinct al politicii de securitate şi apărare a statului moldovenesc. Prin art. 11 al acestei Legi se declară statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova şi se stipulează că ţara noastră nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul său.

După adoptarea Constituţiei Parlamentul Republicii Moldova a aprobat principalele acte normative care reglementau sistemul organelor de securitate şi atribuţiile acestora, incluzînd forţele armate şi de securitate într-un cadru constituţional şi legislativ adecvat.

Cea de a doua etapă în definitivarea politicii de apărare şi securitate a ţării începe cu adoptarea Concepţiei Securităţii Naţionale la 5 mai 1995 considerat un important act juridic de menire să determine politica de securitate şi apărare a Republicii Moldova şi se încheie în anul 2008 prin abrogarea acesteia şi adoptarea unei noi Concepţii în domeniu. Concepţia Securităţii Naţionale din anul 1995 a constituit ca temei pentru elaborarea politicii de stat în domeniul securităţii naţionale şi de apărare, însă nu determina interesele naţionale, ci menţiona doar unele priorităţi ale politicii externe reieşind din interesele naţionale. În această perioadă a fost adoptată şi Doctrina militară a Republicii Moldova[5], care potrivit prevederilor scopul principal al politicii militare a ţării constituie

[2] **Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova cu privire al aprobarea Concepţiei reformei militare, nr.1315 din 26.07.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002 nr.117**

[3] Convenția europeană pentru reprimarea terorismului din 27.01.1977. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.456-XIV din 18.06.99. În: Tratate internaționale, 2001, vol. 28, p.74

[4] Convenția europeană pentru reprimarea terorismului din 27.01.1977. Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.456-XIV din 18.06.99. În: Tratate internaționale, 2001, vol. 28, p.74

[5] Convenția referitoare la infracțiuni și la anumite acte săvârșite la bordul aeronavelor din 14.09.1963. Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.766-XIII din 06.03.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1996, nr.19

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 80 29.06.2021 14:15:16

asigurarea securităţii militare a poporului şi statului, prevenirea războaielor şi conflictelor armate prin aplicarea mijloacelor de drept internaţional.

Această etapă este determinată de legislaţia cu privire la organizarea activităţii organelor securităţii statului. Prin urmare la 31 octombrie 1995 au fost adoptate atît Legea securităţii statului, cît şi Legea privind organele securităţii statului[6] ambele excluzînd unele lacune ale Concepţiei Securităţii Naţionale, completată conceptual şi structural. Legea privind organele securităţii statului vine cu o completare descriptivă a Legii securităţii statului, stabilind că organele securităţii statului au atribuţii, cum ar fi:

a). apărarea independenţei şi integrităţii teritoriale a Republicii Moldova (atribuţie specifică Ministerului Apărării), asigurarea pazei frontierei de stat, apărarea regimului constituţional, a drepturilor, libertăţilor şi intereselor legitime ale persoanei de atentate ilegale (atribuţii specifice Ministerului Afacerilor Interne, Serviciului de Informaţii şi Securitate şi Procuraturii Generale);

b). asigurarea, în limita competenţei lor, a protecţiei economiei de atentate criminale; prevenirea evenimentelor extraordinare în transporturi, telecomunicaţii şi la unităţile de importanţă vitală (atribuţii inerente Ministerului Afacerilor Interne, Serviciului de Informaţii şi Securitate şi Procuraturii Generale);

c). combaterea terorismului, a crimei organizate (atribuţii inerente a Serviciului de Informaţii şi Securitate, Ministerului Afacerilor Interne), a corupţiei (preocupare a Centrului de Combatere a Crimelor Economice şi Corupţiei), care subminează securitatea statului, precum şi descoperirea, prevenirea şi contracararea altor infracţiuni, a căror urmărire penală este de competenţa organelor securităţii statului[7].

Totodată, în această perioadă se observă intenţiile distincte de reformare şi modernizare a Serviciului de Informaţii şi Securitate. Anexa Legii privind Serviciul de Informaţii şi Securitate adoptate în anul 1999, „Regulamentul privind controlul parlamentar asupra activităţii serviciilor speciale", indică crearea unei comisii parlamentare speciale, care să monitorizeze respectarea de către SIS a prevederilor Constituţiei şi a legislaţiei. Legislaţia în vigoare conţine prevederi privind exercitarea controlului parlamentar asupra sectorului de apărare şi securitate a statului, gen audierea rapoartelor în plenul Parlamentului Republicii Moldova ale conducătorilor organelor securităţii statului, care are suport legal în Regulamentul Parlamentului şi art. 25 din Legea privind organele securităţii

[6] Legea Republicii Moldova cu privire la apărarea națională, nr. 964 –XII din 17.03.1992. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1992, nr.3/68 (abrogată la 19.09.2003)

[7] **Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova, nr.153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr.170-175**

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 81 29.06.2021 14:15:16

statului. Una din cele mai diversificate forme de control parlamentar asupra sectorului de securitate şi apărare constituie cel prin expunerea de întrebări şi interpelări, reglementată prin art. 108 din Regulamentul Parlamentului. O altă formă de control parlamentar asupra organelor securităţii statului reprezintă participarea preşedintelui sau a vicepreşedintelui Comisiei vizate la şedinţele Colegiului SIS. Această formă în mare parte poartă caracter de supervizare a procesului prin care activitatea SIS se conformează prevederilor legislaţiei în vigoare. Domeniul de activitate al Comisiei parlamentare pentru securitate naţională, apărare şi ordine publică este stabilit printr-o Hotărîre a Parlamentului aprobată la începutul fiecărei legislaturi. De regulă, acesta este axată pe problemele securităţii naţionale, realizarea activităţii în structurile specializate ale puterii executive menite să asigure securitatea naţională, combaterea criminalităţii şi terorismului, asigurarea ordinii publice, paza şi regimul frontierei de stat, protecţia secretului de stat.

Politica de apărare în această perioadă a culminat cu adoptarea la 26 iulie 2002 a Concepţiei Reformei Militare, care reprezintă un complex de idei, direcţii, obiective, sarcini, mecanisme de perfecţionare a sistemului de asigurare a securităţii militare a statului. Oportunitatea lansării procesului de reformă militară a fost condiţionat de mai mulţi factori. În primul rînd, în virtutea faptului că forţele politice care au succedat la guvernare pe diferite perioade nu dispuneau de un număr suficient de cadre civile instruite şi experimentate în domeniul construcţiei sistemului de securitate şi apărare naţională. În al doilea rînd, perioada estimată s-a caracterizat prin aprofundarea crizei economice şi financiare în Repbulica Moldova, fapt ce a condiţionat apariţia unei instabilităţi politice în interiorul instituţiilor publice centrale, fapt prin care s-a diminuat potenţialul militar al ţării şi al Forţelor Armate.

Elaborarea Concepţiei Reformei Militare a fost determinată de necesitatea constituirii unei baze conceptuale noi pentru perfecţionarea sistemului militar al Republicii Moldova în conformitate cu necesităţile de apărare impuse de modificările care au avut loc în situaţia geopolitică naţională şi internaţională la moment[8]. Concepţia prevede că una din direcţiile principale în care se va desfăşura cooperarea cu alte forţe armate este conducerea şi controlul democratic al forţelor armate[9].

[8] **Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Strategiei Securităţii Naţionale a Republicii Moldova, nr.153 din 15.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr.170-175**

[9] **Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea Concepţiei sistemului informaţional automatozat „Registrul de stat al populaţiei" şi a Regulamentului cu privire la Registrul de stat al populaţiei, nr.333 din 18.03.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 43-45**

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 82 29.06.2021 14:15:16

Multiplele carenţe, erori şi contradicţii din Concepţia Securităţii Naţionale, cît şi deficienţele actelor legislative cu caracter strategic care se bazau pe prevederile Concepţiei au format treptat opinia despre caracterul deficitar şi necesitatea elaborării unui document nou[10].

Noua Concepţie a Securităţii Naţionale a Republicii Moldova adoptată în anul 2008[11] reprezintă începutul etapei trei a politicii de securitate şi apărare a ţării noastre, care include prin sine şi adoptarea la o diferenţă de trei ani a Strategiei Securităţii Naţionale a Republicii Moldova. Etapa a treia a politicii de securitate şi apărare a Republicii Moldova (2008-2015) este dictată de modificările constante care au avut loc în mediul de securitate, dar şi de stimularea unor reforme profunde în sectorul de securitate şi apărare **realizate** în conformitate cu standardele şi practicile euro-atlantice şi sporirea eficienţei gestiunii sectorului de securitate naţională, consolidarea capacităţilor instituţionale şi de personal, precum şi a funcţionalităţii instituţiilor din sectorul de securitate[12]. Şi, Concepţia Securităţii Naţionale a Republicii Moldova adoptată în anul 2008 conţinea un şir de lacune, având un caracter declarativ, aplicabilitate limitată şi interpretează confuz riscurile şi ameninţările la adresa securităţii naţionale a Republicii Moldova, iar Strategia Securităţii Naţionale adoptată în anul 2011 o devansează cu mult. Spre exemplu, în cazul conflictului transnistrean nu este pusă în discuţie prezenţa forţelor militare şi armamentului rusesc pe teritoriul necontrolat al Republicii Moldova, fapt ce denotă inconsecvenţa în soluţionarea conflictului, dar şi tendinţa de camuflare a faptelor reale care condiţionează menţinerea regimului separatist din raioanele din stânga Nistrului. În acest document nu se face referinţă la staţionarea trupelor militare ruse în Transnistria, ci se enunţă despre evacuarea unor trupe străine de pe teritoriul Republicii Moldova[13]. În consecinţă, Concepţia expune o distincţie între trupele pacificatoare din Federaţia Rusă, care îşi onorează misiunea şi aşa-zisa armată transnistreană, care este prezentată în calitate de ameninţare gravă pentru securitatea naţională. Reabilitarea prezenţei militare ruse este cu atît mai vizibilă cu cît în Concepţie

---

[10] Sîli V., Pleșca R. Finanțarea terorismului: aspecte privind particularitățile contracarării. Chișinău, 2008. 124 p.

[11] **Legea privind Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova, nr.691 din 27.08.1991. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1991, nr.11-12**

[12] Convenția pentru reprimarea capturării licite a aeronavelor din 6.12.1970. Republica Moldova a aderat prin HotărâreaParlamentului nr.766-XIII din 06.03.1996. În: Monitorul Oficial, 1996, nr.19

[13] Eşanu C. Politica de securitate a Republicii Moldova în spaţiul Sud-Est European: avantaje şi perspective. În: Studii internaţionale: viziuni din Moldova (publicaţie periodică ştiinţifico-metodică), vol.I, 2006, nr.1, p.284-288

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 83 29.06.2021 14:15:16

nu există nici o menţiune cu privire la decizia Summit-ului OSCE de la Istanbul din 1999 privind retragerea forţelor ruse de pe teritoriul Republicii Moldova şi la Tratatul cu privire la Forţele Convenţionale din Europa.

Autorii Concepţiei Naţionale de Securitate vorbesc despre iniţiativa de a deveni producători de securitate, neancorînd la acest document prevederile Strategiei Europene de Securitate, respingînd definitiv perspectiva de integrare euroatlantică, invocînd participarea la consolidarea componentei de securitate a Comunităţii Statelor Independente. Or, spre a deveni generator de securitate Republica Moldova trebuie să aplice raţional tendinţele regionale în domeniul securităţii[14]. În această Concepţie unele componente de bază ale securităţii unui stat, cum ar fi securitatea alimentară, nici nu sunt schiţate, iar altele (spre exemplu, securitatea economică) sunt abordate cu superficialitate.

În conformitate, cu viziunile doctrinare naţionale de facto cel mai important act juridic al politicii naţionale de securitate şi apărare ce determină funcţionarea sistemului de securitate şi apărare, formele de asigurare a securităţii naţionale, mecanismele şi instrumentele de guvernare a sistemului securităţii este nu Conceptul Securităţii Naţionale, ci Strategia Securităţii Naţionale a Republicii Moldova[15]. Elaborarea Strategiei Securităţii Naţionale a constituit un subiect distinct de-a lungul anilor în cadrul mai multor Planuri de acţiuni, inclusiv celor de cooperare dintre Republica Moldova şi NATO (IPAP), însă a început de facto numai după aprobarea Concepţiei Securităţii Naţionale din anul 2008. Acest proces a fost unul lung, anevoios şi finalizat cu mare întîrziere. Abia, la 15 iulie 2011 Parlamentul Republicii Moldova a aprobat Strategia Securităţii Naţionale, care constituie primul document de acest gen din Republica Moldova[16]. Strategia a preluat o abordare identică cu cea din Strategia Securităţii Europene a securităţii conform căreia „securitatea naţională a unui stat european nu mai poate fi privită în izolare" şi „ţine cont de abordarea esenţială a securităţii naţionale, caracterul multidimensional şi interdependent al acesteia, determinat atît de starea de lucruri din domeniile politic, militar şi al ordinii publice din ţară, cît şi de situaţia din sfera economică, socială, ecologică, energetică etc.".

În scopul conectării continue a Republicii Moldova la sistemul securităţii internaţionale, de rînd cu adaptarea actelor normative în domeniul securităţii la noile circumstanţe internaţionale se impune oportunitatea stringentă în realiza-

[14] Tratat cu privire la forțele armate convenționale în Europa, nr.1990 din 19.11.1990. În: Tratate internaționale, 1998, nr.3.

[15] **Convenția pentru reprimarea capturării ilicite a aeronavelor din 6.12.1970. Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.766-XIII din 06.03.1996. În: Monitorul Oficial, 1996, nr.19**

[16] Ibidem

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 84 29.06.2021 14:15:16

rea reformei sectorului de securitate (RSS), derivă din oportunitatea de a promova o reformă militară sau cea a sectorului de apărare amplă şi eficientă, care a evoluat în timp astfel încît să includă conceptul multidimensional al securităţii. Această reformă consolidează forţele militare, poliţia, serviciile de securitate, grănicerii, vama, prin intermediul căreia ei obţin un ghid complet de obiective, instruire, responsabilităţi şi coordonarea necesară. Organele abilitate din Republica Moldova conştientetizează în mod evident că pentru a asigura deplin aplicarea tuturor mijloacelor în domeniul asigurării securităţii sale, va fi necesar de implicarea unui spectru diversificat de instituţii [17].

Reforma sectorului de securitate necesită să fie una eficientă care să asigure dezvoltarea evolutivă a acestui stat. În anul 2006 discuţia a avut ca rezultat semnarea unui Acord care avea să asigure temelia pentru promovarea unei astfel de reforme - Planul Individual de Acţiuni ale Parteneriatului (IPAP) semnat dintre Republica Moldova şi Alianţa Nord-Atlantică (NATO).

Soluţia la problema în cauză a fost oferită în Raportul General al Activităţilor UE. În Capitolul V „Europa ca un partener global", Secţiunea 4 „Contribuţie la securitatea globală" se menţionează despre Strategia Europeană în domeniul Securităţii şi Politica Externă şi de Securitate Comună, în special despre RSS. Raportul informa publicul că la 24 mai 2006 Comisia a adoptat un comunicat intitulat „Reflecţii privind susţinerea de Comunitatea Europeană a RSS". În acest comunicat se declara că UE susţine RSS în peste 70 de ţări. Prin recomandările UE în domeniu este etalată importanţa pe care instituţiile europene o atribuie RSS în ţările cu care are semnate Planuri de acţiuni, cum este cazul Republicii Moldova.

Susţinerea în continuare a reformelor sectorului de securitate iniţiate în Republica Moldova devine o perspectivă importantă pentru asigurarea controlului asupra regiunii transnistrene. Pe de altă parte, printre subiectele cele mai importante pe care le expune o abordare a securităţii Republicii Moldova poate fi menţionată şi lipsa unei definiţii acceptate în societate a interesului naţional. Interesele naţionale ale unei ţări deseori depind de raportul dintre interesele naţionale ale diferiţilor actori de pe arena internaţională, caracterul de concurenţă al acestor interese.

În Republica Moldova formarea şi evoluţia interesului naţional este afectat de deficitul de integritate teritorială a statului (ca urmare a tendinţelor separatiste din stînga Nistrului încununate cu existenţa de facto a formaţiunii anticonstituţionale rmn), de nivelul scăzut al democraţiei, de îmbinările paradoxale ale sco-

[17] **Voicu C., Ungureanu G. Globalizarea și criminalitatea financiar-bancară: curs pentru masterat. București: Universul Juridic, 2005. 447 p.**

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 85 29.06.2021 14:15:16

purilor democratice cu mijloace autoritare. Iar capacităţile reduse ale factorului de putere în reformarea democratică a ţării au frânat până la urmă promovarea interesului naţional pe arena internaţională. Totodată, interesul naţional al Republicii Moldova este permanent ştirbit de interesul geostrategic al Rusiei prin amplasarea contingentului militar rusesc în raioanele din stânga Nistrului, prin tărăgănarea evacuării lui, prin stimularea şi susţinerea regimului anticonstituţional de aici. Interesel Rusiei şi problema secesionismului transnistrean rămân a fi izvorul insecurităţii în regiune şi principalul obstacol al integrării europene a ţării[18]. Direcţiile politicii de stat în materie de securitate naţională trebuie să fie orientate atît pentru asigurarea intereselor şi valorilor naţionale, cît şi pentru prevenirea şi soluţionarea problemelor (ameninţărilor, riscurilor, pericolelor şi provocărilor) cu care se confruntă un stat. Excesul de uzitare a principiului de neutralitate ar fi trebuit să coincidă în măsură egală cu cel legat de dezvoltarea sistemului naţional de apărare. În aceste condiţii, dar şi al apariţiei noilor riscuri şi vulnerabilităţi survenite în cadrul actualului sistem al securităţii internaţionale, gen războiul hibrid, extinderea formelor noi ale terorismului, intensificarea tendinţelor separatiste a determinat actuala guvernare de la Chişinău să revină asupra prevederilor Strategiei Securităţii Naţionale. În alte state, spre exemplu în România, periodicitatea de elaborare şi adoptare a unei noi strategii este practic, de o dată la trei ani[19].

Proiectul noii Strategii, care în prezent, se află în proces de analiză la Preşidenţia Republicii Moldova şi consultare cu Academia de Ştiinţe a Moldovei, expune referinţe noi care nu figurau anterior în actele oficiale. În acest proiect al Strategiei, în mod aparte pentru prima dată se propune declararea că pe continentul european NATO rămîne a fi Alianța politică şi militară cu cele mai performante capacități militare şi tehnologice, cel mai sporit nivel al coeziunii valorilor şi al solidarității aliaților, în stare să asigure securitatea şi apărarea colectivă în arealul de referință. În acelaşi rînd, Uniunea Europeană, în calitate de principală structură şi comunitate economico-politică pe continent, constituie factorul integrant şi stabilizator în cadrul sistemului european şi internațional de securitate.

Printre noile riscuri şi ameninţări expuse în adresa securităţii naţionale a Republicii Moldova un atare document pentru prima dată include:

---

[18] Străuțiu E. Think tankurile europene de securitate. În: Studia Securitatis (Sibiu), Anul 6, 2012, nr. 1, p.25-34

[19] **Voicu C., Ungureanu G. Globalizarea și criminalitatea financiar-bancară: curs pentru masterat. București: Universul Juridic, 2005. 447 p.**

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 86 29.06.2021 14:15:16

Persistenţa instabilităţii regionale şi a conflictului de pe teritoriul Ucrainei, factori ce limitează capacitatea Republicii Moldova în promovarea intereselor strategice: integrarea europeană, procesul de identificare a unor soluții politice, viabile privind soluţionarea conflictului transnistrean în condițiile respectării suveranității şi integrității sale teritoriale, asigurarea securității energetice şi a intereselor comercial-economice ale statului.

Dinamizarea acțiunilor militare şi de diversiune, războiul hibrid și potențialul extinderii zonei de instabilitate de pe teritoriul Ucrainei au influență directă asupra unor elemente, grupuri cu viziuni extremiste din Republica Moldova şi păstrează riscul extinderii conflictului pe teritoriul Republicii Moldova.

Extinderea presiunilor politice externe manifestate prin: acordarea de susţinere economică, militară şi politică regimului neconstituțional de la Tiraspol; impunerea restricţiilor artificiale în accesul produselor moldovenești pe piețele tradiționale, inclusiv blocarea accesului cetățenilor Republicii Moldova pe piața muncii din alte țări; aplicarea tratamentului diferențiat în raport cu părți ale teritoriului vamal unic al Republicii Moldova (rmn, UTA Găgăuzia).

Dependența exagerată de resursele energetice, rețelele de distribuire și/sau furnizorii controlați de un singur stat, combinate cu valorificarea limitată a resurselor energetice alternative. Persistenţa riscului sporit al atacurilor cibernetice asupra infrastructurilor informaționale şi a obiectivelor de importanţă strategică ale ţării.

Aportul Republicii Moldova la consolidarea sistemului securităţii internaţionale s-a intensificat în urma semnării Acordului de Asociere dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană, semnat la Bruxelles la 27 iunie 2014 şi se dezvoltă în cadrul Politicii Europene de Vecinătate şi al Parteneriatului Estic. Consolidarea cooperării în cadrul Politicii Externe şi de Securitate Comune servește intereselor de durată ale Republici Moldova, integrarea europeană rămînînd, conform proiectului noii Strategii, obiectivul strategic ireversibil al agendei interne şi externe a Republicii Moldova. Unul dintre capitolele incluse în Acordul de Asociere RM-UE se referă la Politica de Securitate. Disponibilitatea Republicii Moldova de a fi implicată în aranjamentele Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE a fost inclusă în Programul de Activitate al Guvernului „Integrare Europeană, Libertate, Democraţie, Bunăstare" pentru anii 2011-2014[20]. Acordul de Asociere prevede şi cooperarea internațională în domeniul luptei împotriva terorismului. Părțile convin să colaboreze la nivel bilateral, regional și internațional pentru a preveni și a combate terorismul în

[20] Dincu A. Faţa nedorită a globalizării: crima organizată şi terorismul. http://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/a28.pdf (vizitat la 18.05.2020)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 87 29.06.2021 14:15:16

conformitate cu dreptul internațional, cu rezoluțiile ONU în domeniu, cu standardele internaționale în domeniul drepturilor omului, cu dreptul refugiaților și cu dreptul umanitar. La acelaşi spectru de idei se referă şi la cooperarea părţilor pentru a preveni utilizarea sistemelor lor financiare și a celor nefinanciare relevante în scopul spălării veniturilor provenite din activități infracționale, precum și în scopul finanțării terorismului.

Republica Moldova participă intens la activitatea sistemului internaţional de securitate, aplicînd eficient oportunitatea oferită de IPAP şi UE de a participa de rînd cu alte state partenere. În acest sens, autorităţile naţionale urmează să formuleze o poziţie definită cu privire la Politica de Securitate şi Apărare Comună, care este un element distinct al Politicii Externe şi de Securitate Comune a Uniunii Europene şi reflectă aspiraţiile Uniunii Europene de a asigura securitatea comună prin cooperare multilaterală în cadrul Uniunii Europene şi cu participarea partenerilor din exterior. PSAC este o continuare a Politicii Europene de Securitate şi Apărare (PESA), lansată în decembrie 1998 şi a luat naştere ca unul dintre elementele Politicii Externe şi de Securitate Comune a Uniunii Europene (PESC), care la rîndul său a fost dezvoltată în cadrul tratatelor de bază ale UE.

Republica Moldova cooperează cu structurile internaţionale de securitate în domeniile prevenirii şi soluţionării conflictelor, gestionării crizelor, combaterii terorismului şi neproliferării armelor de distrugere în masă. În calitate de element al sistemului securităţii internaţionale, ţara noastră participă la eforturile globale, regionale şi sub-regionale de promovare a stabilităţii şi securităţii internaţionale prin cooperarea în cadrul UE, NATO, ONU, OSCE şi alte organizaţii internaţionale în domeniu.

Strategia de modernizare a Serviciului de Informaţii şi Securitate prevede asigurarea independenţei Serviciului, eficientizarea capacităţilor instituţionale, precum şi implicarea societăţii civile în procesul de asigurare a securităţii statului. Aceste obiective se referă la sporirea potenţialului operaţional de analiză, evaluare, planificare şi alocarea resurselor necesare acestui sector, iar implicarea societăţii civile presupune încurajarea fiecărui cetăţean de a participa activ la asigurarea securităţii. Strategia punctează şi dotarea cu tehnică performantă, şi asigurarea cu salarii decente a personalului Serviciului, şi asigurarea garanţiilor sociale pentru ofiţerii de informaţii şi securitate. În contextul politicii de integrare a Republicii Moldova în structurile Uniunii Europene, SIS îşi propune ca imperativ aderarea la platformele informative regionale, stabilirea şi promovarea relaţiilor bilaterale şi multilaterale cu instituţiile de profil de pe arena internaţională. Scopul urmărit în această interacţiune este orientat spre realizarea

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 88 29.06.2021 14:15:16

intereselor fundamentale de securitate naţională şi implicarea activă a SIS în crearea unui climat adecvat de securitate regională şi europeană, având ca finalitate promovarea imaginii Republicii Moldova nu doar în calitate de consumator, dar şi generator de securitate[21].

Concluzii: Securitatea naţională a Republicii Moldova nu poate fi concepută în afara contextului securităţii internaţionale, iar în cadrul eforturilor de integrare europeană a ţării noastre, o atenţie deosebită se acordă intensificării cooperării cu UE, orientată spre consolidarea securităţii naţionale şi a celei regionale. Rolul ţării noastre în cadrul sistemului securităţii internaţionale este determinat de mai mulţi factori, printre care interesele naţionale; principalele ameninţări, riscuri şi vulnerabilităţi la adresa securităţii naţionale; principalele repere ale politicii externe şi politicii de apărare; căile de asigurare a securităţii naţionale. Securitatea naţională a Republicii Moldova nu poate fi concepută în afara contextului securităţii internaţionale, iar în cadrul eforturilor de integrare europeană a ţării noastre o atenţie deosebită se acordă intensificării cooperării cu UE, orientată spre consolidarea securităţii naţionale şi a celei regionale. Rolul ţării noastre în cadrul sistemului de securitate internaţională este determinat de mai mulţi factori, printre care: interesele naţionale; principalele ameninţări, riscuri şi vulnerabilităţi la adresa securităţii naţionale; principalele repere ale politicii externe şi ale politicii de apărare; căile de asigurare a securităţii naţionale.

[21] https://sis.md/ro/content/cooperarea-interna%C8%9Bional%C4%83 (vizitat la 18.05.2020)

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 89 29.06.2021 14:15:16

GARANȚII DE PROTECȚIE A DATELOR CU CARACTER PERSONAL ÎN CADRUL CONTROLULUI JUDICIAR AL PROCEDURII PREJUDICIARE

GUARANTEES FOR THE PROTECTION OF PERSONAL DATA IN THE CONTEXT OF JUDICIAL REVIEW OF PREJUDICIAL PROCEEDINGS

CRISTEA Daniel,
***doctorand*, (România)**

Adnotare

Instrumentele legislative, respectiv CPP, deși urmărește în esență respectarea și aplicarea legii, se deosebește de legislația privind protecția datelor cu caracter personal în primul rând prin aceea că acesta din urmă reprezintă prevederi de aplicare obligatorii și în faza de urmărire penală cu privire la confidențialitatea datelor obținute.

Garanția aplicării și verificării legalității activităților de urmărire penală este acordată, în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare, judecătorului de instrucție în Republica Moldova și judecătorului de drepturi și libertăți în România.

Judecătorii de instrucție și judecătorii de drepturi și libertăți trebuie să verifice, pe lângă aplicarea legislației în mod corect în cadrul desfășurării acestui control, a dispozițiilor prevăzute de CPP, și să adopte reguli și norme clare cu privire la protecția datelor cu caracter personal.

Cuvinte-cheie: *protecția datelor cu caracter personal, confidențialitate, garanții, judecători de instrucție, judecători de drepturi și libertăți*

Summary

The legislative instruments, namely the CPC, although essentially aimed at enforcing and enforcing the law, differ from the legislation on personal data protection primarily in that the latter are mandatory enforcement provisions and in the phase of criminal prosecution regarding data confidentiality obtained.

The guarantee of the application and verification of the legality of the criminal investigation activities is granted, within the judicial control of the prejudicial procedure, to the investigating judge in the Republic of Moldova and the judge of rights and freedoms in Romania.

Investigating judges and judges of rights and freedoms must verify, in addition to the correct application of the law in carrying out this control, the provisions of the CPC, and adopt clear rules and regulations on the protection of personal data.

Keywords: protection of personal data, confidentiality, guarantees, investigative judges, judges of rights and freedoms.

Independența sistemului judiciar este unul dintre pilonii de bază ai statului, legile care îl guvernează trebuie făcute într-un mod clar, transparent și larg discutat, tragerea la răspundere penală a persoanelor care au săvârșit infracțiuni

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 90 29.06.2021 14:15:16

trebuie să se facă după aceleași reguli stricte, ferme, clare, dar și cu respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, printre care și cea referitoare la protecția datelor cu caracter personal.Un element esențial putem spune că este, pe lângă independență, și imparțialitatea judecătorilor. Astfel spus, judecătorii sunt obligați să fie imparțiali și să decidă în mod obiectiv, liber de orice influență. Tocmai de aceea, în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare, vorbim de garanțiile procesuale[1,p.115], respectiv și a protecției datelor cu caracter personal, unde rolul este deținut de judecătorul de instrucție în Republica Moldova și în România de judecătorul de drepturi și libertăți,ca și instituții ce exercită controlul în faza urmăririi penale.Este imperativ să considerăm că imparțialitatea judecătorilor trebuie să fie absolută, deoarece încrederea publicului în respectarea sistemului juridic și a protecției datelor cu caracter personal, sunt garanțiile eficacității acestuia. Și în literatura de specialitate se preciza despre „existența garanțiilor în sistemul judiciar care ar asigura că limitarea drepturilor fundamentale ale individului, necesare pentru a se efectua urmărirea penală în mod eficient, este strict limitată și supusă unui control efectiv." [2, p.66]

Observând definiția controlul judiciar al procedurii de urmărire penală care „constă în verificarea de către o instanță, independentă și imparțială, sesizată în modul prevăzut de lege, a acțiunilor organului de urmărire penală și a organului care efectuează activitatea specială de investigații în scopul depistării și înlăturării încălcărilor drepturilor omului încă la faza de urmărire penală și asigurării respectării drepturilor, libertăților și a intereselor legitime ale participanților la proces și a altor persoane"[3,p.693], menționăm că protecția datelor cu caracter personal este luată în discuție ca interes legitim al participanților cu privire la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale.

CPP prevede judecătorului de instrucție în Republica Moldova, iar în România judecătorului de drepturi și libertăți normele de aplicare în procedurile cauzelor penale, ca *factori de abținere de la eventualele abuzuri* [4, p.117] în ceea ce privește protecția datelor cu caracter personal, noi îl denumim punct de plecare. Judecătorii ar trebui să înțeleagă ce date personale vor folosi, în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare, de ce și în ce condiții o pot face. De acolo, pot stabili *norme (*de la latinescul *normae*) [5, p.164] de aplicare adecvate, asigurând un nivel adecvat de transparență. De asemenea, judecătorii pot decide asupra prelucrării și pot determina care cauze necesită evaluări mai aprofundate, cum ar fi protejarea intereselor legitime sau evaluările privind protecția datelor cu caracter personal. Nu în ultimul rând, verificările și răspunsul judecătorilor, despre modalitatea de identificare și de aplicare a protecției ca și garanție a datelor cu caracter personal în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare,

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 91 29.06.2021 14:15:16

pot fi realizate prin următoarele întrebări: Cine? Ce? Cum? Unde? și De ce?. [6, p.303]Aceste întrebări sunt cele mai elocvente în vederea identificării cu ușurință de către judecători a problemelor, în vederea rezolvării deciziei de aplicare în ceea ce privește protecția datelor cu caracter personal părților în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare. De ex.: Cine sunt persoanele interesate de obținerea datelor cu caracter personale?; Ce poate influența, în cazul identificării învinuitului care are interes în cauză, prin obținerea datelor cu caracter personal celorlalte părți?; Întrebarea Cum va proceda după obținerea datelor cu caracter personal părților la influențarea acestora? este și modul de identificare a persoanelor/părților care trebuiesc să fie răspunzătoare pentru încălcarea acestei protecții a datelor cu caracter personal; Unde există breșa, în cadrul controlului judiciar al procedurii prejudiciare în care pot fi obținute date de la celelalte părți, a unor date cu caracter personal ce nu le aparțin/Unde pot ajunge informațiile ce conțin date cu caracter personal ca să poată influența desfășurarea normală a unui proces?; De ce se dorește obținerea de informații cu privire la identificarea datelor cu caracter personal celorlalte părți în cauză? De asemenea, judecătorii pot să evalueze mai rapid dacă o încălcare a datelor (în cazul în care apare) implică riscuri care necesită decizii noi. Ce ar trebui să urmărească judecătorii în controlul judiciar al procedurii prejudiciare prin măsurile luate, „distrugerea influenței oricărui interes", [7, p.174]de către orice parte în obținerea în vederea folosirii a datelor cu caracter personal celorlalte părți.

Ca și garanție, ce vine în sprijinul legislației de protecție a datelor cu caracter personal, menționăm art.300,alin.(1) din CPP RM unde prevederea faptului că ,,judecătorul de instrucție examinează demersurile procurorului privind autorizarea efectuării acțiunilor de urmărire penală, măsurilor speciale de investigații și de aplicare a măsurilor procesuale de constrângere care limitează drepturile și libertățile constituționale ale persoanei", printre care și măsura arestării preventive, arestării la domiciliu și prelungirii duratei arestării, vine în sprijinul încălcărilor care s-ar putea produce în lipsa acestor examinări, noi referindu-ne doar la încălcarea confidențialității datelor cu caracter personal care trebuiesc protejate prin grija instituită a statului în cadrul urmăririi penale prin care judecătorii *trebuie să țină seamă de drepturile tuturor(nihil universorum juri derogandum)*[8, p.177].

Nu putem trece fără să înțelegem, tot ca și garanție, examinarea plângerilor împotriva actelor ilegale ale organelor de urmărire penală și ale organelor care exercită activitatea specială de investigații și efectuarea acțiunilor de urmărire penală și a măsurilor speciale de investigații dar și aplicarea măsurilor procesuale

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 92 29.06.2021 14:15:17

de constrângere care se face cu autorizarea și de către judecătorii de instrucție cărora *li se prezintă materialele și ordonanțele care conțin date cu caracter personal*, acestea se examinează în ședință secretă cu participarea procurorului și, după caz, a reprezentantului organului care exercită activitatea specială de investigații. Obligația confidențialității datelor este dată de caracterul secret al procedurii în acestă fază, lucru care trebuie finalizat, ca și măsură de protecție și a datelor cu caracter personal, prin consemnarea de către aceste autorități a declarației de confidențialitate a datelor. Dar, participarea la ședința de judecată a persoanelor, avocaților, reprezentanților legali, în privința căreia se soluționează chestiunea referitoare la măsurile procesuale de constrângere și dreptul conferit de CPP, acestor părți, de a lua la cunoștință de toate materialele prezentate la examinarea demersului, datele cu caracter personal care nu privesc propunerea măsurii să nu existe în materiale sau, datele cu caracter personal, altele decât ale persoanei care ia cunoștință de conținutul materialelor să fie schimbate cu simboluri XXX sau anonimizate, lucru care să vină astfel în întâmpinarea garanției legislației protecției datelor cu caracter personal. Caracterul echitabil al procesului nu este dat de cunoșterea datelor cu caracter personal părților din dosare. Cauza CtEDO Mușuc c.Moldovei, Hotărârea Strasbourg din 06/02/2008, ilustrează necesitatea garantării protecției datelor cu caracter personal, fiind confirmat în cauză refuzul de a fi studiat dosarul penal, respectiv una dintre declarațiile martorului, cu ocazia confirmării necesității aplicării arestării. Curtea a recunoscut necesitatea ca urmărirea penală să fie efectuată în mod eficient, ceea ce se poate presupune că o parte din informațiile colectate trebuie păstrate în secret pentru a împiedica autorii să altereze probele și să submineze efectuarea justiției.[9] Este cazul și protejării datelor cu caracter personal. Suntem de acord a ceea ce relatează Curtea despre faptul că acuzatul arestat trebuie să cunoască materialele de urmărire penală pe care se întemeiază acuzațiile îndreptate împotriva sa dar nu înseamă neapărat și divulgarea datelor cu caracter personal/al informațiilor care pot conduce la identificarea martorului. Pentru prezentare, aceste date și informații pot fi anonimizate/schimbate cu simboluri XXX. Dreptul conferit de lege învinuitului/inculpatului la garantarea egalității de arme între părți prin prezentarea materialului de urmărire penală, în acest caz și declarațiile martorului, nu înseamnă că dreptul la protecția datelor cu caracter personal martorului va fi încălcat în măsura în care datele lui vor fi anonimizate/schimbate cu simboluri XXX. În acest fel va fi respectată atât legislația de protecție a datelor cu caracter personal și dreptul la cunoașterea materialelor pe care se întemeiază acuzațiile îndreptate împotriva învinuitului/inculpatului.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 93 29.06.2021 14:15:17

Vorbim de rolul consacrat de legislație judecătorului de instrucție în privința arestării preventive, arestării la domiciliu și prelungirea duratei arestării. În legislația Republicii Moldova avem învinuit la toate cele 3 măsuri în comparație cu România care prevede calitatea de inculpat la toate cele 3 măsuri. Urmează demersul/propunerea procurorului care este înaintat instanței cu propunerea uneia din cele 3 măsuri, demers/propunere care conține date cu caracter personal și care, împreună cu toate materialele și probele care conțin datele părților trebuie, înainte de a fi înaintate instanței, să fie prezentate învinuiților/inculpaților ori avocaților acestora. Până la intrarea în vigoare a noului GDPR (General Data Protection Regulation- acronim al Regulamentului UE nr. 679/2016 privind protecția datelor cu caracter personal)acestă prezentare a tuturor materialelor și probelor învinuiților/inculpaților ori avocaților acestora nu a fost pusă în discuție privind protecția datelor cu caracter personal. Sensul aflării datelor cu caracter personal/informațiilor care duc la identificarea celorlalte părți din dosarele penale afectează și încalcă legislația de protecție a acestor date. Ne punem întrebarea care ar fi încălcarea drepturilor învinuiților/ inculpaților în situația anonimizării datelor cu caracter personal și infomațiilor care duc la identificarea persoanelor din materialele/probele cauzelor penale,sau schimbarea acestora cu simboluri XXX? Aceste părți nu pot să-și facă apărarea fără a cunoaște datele cu caracter personal sau informațiilor care duc la identificarea părților?

În ceea ce privește prezentarea tuturor materialelor și probelor cauzei, învinuiților/ inculpaților ori avocaților acestora, înainte ca demersul/propunerea procurorului să fie înaintat instanței cu privire la măsura arestării preventive, arestării la domiciliu și prelungirea duratei arestării, acestor părți trebuie să le fie furnizate prompt scrisoarea scrisă a drepturilor. Pentru a asigura dreptul la apărare, autoritățile competente vor asigura învinuiților/inculpaților sau avocaților acestora accesul la cel puțin toate probele aflate în posesia lor, indiferent dacă sunt sau nu împotriva acestora, pentru a garanta corectitudinea procedurii în vederea pregătirii apărării. Accesul la mijloacele de probă menționate mai sus vor fi acordate în timp util, pentru a permite exercitarea efectivă a drepturilor la apărare și cel mai recent pentru demersul/propunerea înaintată instanței. Această notificare scrisă va include, pe lângă informațiile enumerate mai sus, și informații despre următoarele drepturi, care se aplică în temeiul legislației naționale a celor 2 țări: Dreptul de acces la materialele de caz; Dreptul de a informa autoritățile consulare și o persoană; Dreptul de acces la asistență medicală de urgență; și Numărul maxim de ore sau zile în care învinuiții/ inculpații pot fi privați de libertate înainte de a ajunge la o autoritate judiciară. De asemenea, această notificare va include informații de bază despre orice posibilitate, în conformitate

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 94 29.06.2021 14:15:17

cu legislația națională a celor 2 țări, de a contesta legalitatea arestării, de a obține o examinare a detenției sau de a cere eliberarea provizorie. Scrisoarea drepturilor este redactată într-un limbaj simplu și accesibil, pentru a fi înțelesă de învinuiți/ inculpați împotriva cărora li s-a dispus una din cele 3 măsuri, drepturi în cuprinsul cărora trebuie menționat, ca propunere, pe lângă dreptul la protecția datelor lor cu caracter personal, și faptul că și celelalte părți(parte vătămată, martori etc.) au dreptul la respectarea datelor lor cu caracter personal și numai în cazul în care-și dau consimțământul ei pot să cunoscă datelor celor care le-au dat consimțământul în acest sens. Nota trebuie să fie scrisă într-o limbă pe care învinuiții/ inculpații o înțeleg, percepția lor de înțelegere fiind dată tocmai prin aducerea la cunoștință a acestui drept de protecție a datelor cu caracter personal, nu numai al lor ci și a celorlalte părți. Nu vorbim despre funcția de reflectare, orientarea și exploatarea informației obținute ca și drepturi și a modului lor de respectare de către învinuiți/inculpați. Oricum urmăresc orice greșeală survenită și pe care să o poată ataca, chipurile legale în unele cauze, în vederea obținerii de pedepse mai ușoare/chiar, prin influențare, datorită obținerii de date cu caracter personal părților, clasarea cauzelor. Considerăm oportun ca, astfel de date, să fie anonimizate/schimbate cu simboluri XXX. Acest rol, de aplicare a acestor norme și de *achiesare* [10, p.19] la legislația de protecție a datelor cu caracter personal, să devină ca și *obligație (*de la latinescul *obligatio)* [11, p.297] judecătorilor de instrucție, judecătorilor de drepturi și libertăți, procurorilor, organelor de cercetare, cei care sunt răspunzători de toată faza urmăririi penale. Percepția, pe lângă reprezentarea și gândirea, sunt procese de cunoaștere a realității obiective. [12, p.94] Învinuiții/inculpații înregistrează, reflectă și percep astfel realitatea de protejare, în faza de urmărire penală, a datelor cu caracter personal, realitate care-i fac să gândească cu privire la aceste norme de aplicare a protecției datelor.

În România, în condițiile divulgării datelor cu caracter personal în cursul urmăririi penale/a altor informații care au putut duce la identificarea părților în cauzele penale (persoane vătămate, martori etc.), pentru a se lua măsura arestului preventiv sau a arestului la domiciliu de către judecătorul de drepturi și libertăți, ca urmare a drepturilor menționate de art.83 din CPP unde inculpatului i se dă dreptul de a consulta dosarul cauzei, menționăm posibilitatea urmării existenței de către inculpat a unuia dintre cazurile prevăzute la art.223,alin.(1) din CPP, și anume :când „încearcă să influențeze un alt participant la comiterea infracțiunii, sau un martor sau un expert, sau să distrugă, să altereze, să ascundă sau să sustragă mijloacele materiale de probă sau să determine o altă persoană să aibă un astfel de comportament/când exercită presiuni asupra persoanei vătămate sau încearcă să ajungă la un acord fraudulos cu acestea”.[13,p.384] Acest drept, care

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 95 29.06.2021 14:15:17

este absolut, prevăzut de CPP, face referire la egalitatea de arme între părți și nu la protecția datelor cu caracter personal. Însă, în drepturile prevăzute de art.83 din CPP nu sunt prevăzute expres în textul de lege restrângerea și protejarea datelor personale celorlalte părți, cu toate că, în categoria drepturilor acestora, precum și a părților vătămate, sunt menționate expres „și alte drepturi prevăzute de lege", potrivit art.81 din CPP. În ceea ce privește dreptul martorului, potrivit art.121 din CPP,acesta poate solicita să i se acorde măsura protecției. Prevederea acestor drepturi legale în CPP dau posibilitatea identificării datelor cu caracter personal celorlalte părți. În situația restrângerii dreptului prevăzut de art.83 din CPP cu privire doar la consultarea dosarului nu și a datelor cu caracter personal al celorlalte părți/a informațiilor care pot duce la identificarea lor, s-ar restrânge considerabil acțiunile de încălcare a art.223 din CPP. Deci, în cursul urmăririi penale, dacă s-ar restrânge posibilitatea de divulgare a datelor cu caracter personal părților prin norme stabilite, de ex. anonimizare sau schimbare a datelor cu caracter personal prin simboluri XXX, prin studierea materialelor sau probelor din dosare de către inculpați, nu s-ar mai ajunge la încălcarea dreptului la confidențialitatea datelor.Arestarea preventivă și arestul la domiciliu pot fi prelungite pe parcursul urmăririi penale dacă motivele, precum obținerea informațiilor din materialele dosarelor referitoare la date cu caracter personal părților, care au cauzat arestarea initial, necesită în continuare detenția sau există motive noi care justifică extinderea acestor măsuri, printre care și aceste motive care duc la cele menționate mai sus, prevăzute în art.223,alin.(1) din CPP.Vorbim astfel, așa cum prevede CPP, de necesitate și proporționalitate. [14, p.1075] Elocvent la specificațiile menționate relatăm cauza Emilian-George Igna c. României [15], Hotărârea CEDO din 26.11.2013. Cauza se referă la încălcarea privind egalitatea armelor cu ocazia arestării preventive întrucât avocatului inculpatului nu i s-a dat dreptul de a avea acces la documentele dosarul cauzei pe baza căruia s-a întemeiat în mod esențial acuzațiile împotriva clientului său. În instanță, propunerea procurorului de arestare preventivă conținea doar o prezentare a faptelor. Se făcea referire la o transcriere a interceptărilor convorbirilor telefonice, dar și la declarațiile date de victime, martori și alți inculpați.

Transcrierea interceptărilor au fost prezentate instanței dar datorită recomandării de a nu fi prezentate apărării instanța a respins prezentarea transcrierilor. Cererea expresă a avocatului de a avea acces la celelalte mijloace de probă au fost ignorate de instanță, respectiv declarațiile date de victime, martori și alți inculpați. Răspundem printr-o întrebare, de ce tocmai instanța de judecată a omis un astfel de drep obligatoriu acestei propuneri a arestării preventive? Binențeles, instanța a remarcat că prezentarea acestor declarații poate influența desfășura-

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 96 29.06.2021 14:15:17

rea normală a procesului, întrucât a ignorat solicitarea avocatului și nu a dispus prezentarea acestor materiale probatorii. Ne punem întrebarea și constatăm că nu era cunoscut nici de către instanță și nici de către procuror modul de rezolvare a legalității, de prezentare a materialelor și de protecție a datelor cu caracter personal care să limiteze aplicarea dispozițiilor prevăzute de art.223 din CPP. Spunem că protecția datelor nu contravine legii. Menționăm, prezentarea materialelor cauzei pe baza căruia s-au întemeiat în mod esențial acuzațiile împotriva inculpatului, respectiv declarații de martori etc., să fi fost realizate cu anonimizarea datelor cu caracter personal/schimbarea cu simboluri, acest lucru așa cum am mai menționat-o nu contravine egalității armelor, regulă pe care o propunem în vederea aplicării. În acest sens ne confruntăm cu o certitudine rațională care este legată de conștiința necesității.[16,p.125] Și în literatura de specialitate se vorbea de ,,perceperea sensului exact care implică, în mod necesar, o înțelegere a semnificației filosofice a acestor drepturi"[17,p.9],respectiv a mecanismelor de implementare și aplicare așa cum le-am relatat privind protecția datelor cu caracter personal. Doctrina vorbea și ea de logica judecății și menționa conceptul ontologic de adevăr că se află în centrul unei logici care slujește drept model al raționalității.[18, p.358]

Gravitatea datorată consultării dosarului fără protejarea datelor celorlalte părți ca și propunere, trebuie constatată de judecătorul de instrucție/judecătorul de drepturi și libertăți, cu ocazia controlului judiciar al procedurii prejudiciare, în cazul în care se exercită presiuni sau amenințări la adresa familiilor martorilor/părților vătămate(îl denumim risc ridicat datorat neluării măsurilor de protecție a datelor cu caracter personal), coruperea acestora, îndemnuri, rugăminți etc., contextual și demersurile efectuate în care învinuții/inculpații au procedat la obținerea datelor cu caracter personal a martorilor care au dat declarații în acuzare, raportate la posibilitatea exercitării de presiuni.[19,p.735]

CPP RM prevede dreptul învinuitului de a solicita examinarea demersului privind prelungirea arestului preventiv și a arestului la domiciliu *în ședință publică.*

În cazul în care se dispune analiza demersului în ședință publică judecătorul de instrucție se confruntă și trebuie să dispună după o analiză a modului în care va respecta legislația de protecție a datelor cu caracter personal părților, nu numai celor prezenți. Decizia (de la latinescul Dēcīsiō) [20, p.58] modului de protejare a datelor cu caracter personal părților trebuie adusă la cunoștință tot public de către judecătorul de instrucție. Cu acestă ocazie, procurorului, avocaților părților vătămate și ale învinuților/inculpaților trebuie să li se atragă atenția *în termini expliciți (expressis verbis)* [21, p.104] privind modul de prezentare a materialelor și limitele impuse în vederea nedivulgării datelor cu caracter personal.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 97 29.06.2021 14:15:17

Mandatul de arestare preventiv sau, după caz, de prelungire a termenului arestării preventive emis de judecătorul de instrucție/judecătorul de drepturi și libertăți, conține date cu caracter personal, cel puțin a învinuitului/inculpatului, mandat care se înmânează procurorului, învinuitului/inculpatului și administrației locului de deținere în Republica Moldova/organului de poliție în România. Nu se vorbește în cadrul ședințelor publice de escortele organelor de poliție ale învinuiților/inculpaților și de modul de păstrare a confidențialității datelor. În mandate, judecătorii de instrucție și judecătorii de drepturi și libertăți, trebuie, ca și propunere, să cuprindă menționată prin semnare de către procuror, avocați, învinuiți/inculpați, persoane care îndeplinesc escorta la instanță, reprezentanții administrației locului de deținere obligația privind confidențialitatea datelor cu caracter personal. În cadrul ședințelor publice putem vorbi doar de respectarea în ședință a nedivulgării astfel de date.

În faza urmăririi penale CPP RM la art.212 prevede faptul că materialele urmăririi penale nu pot fi date publicității.Tragem concluzia și ne punem întrebarea: dacă controlul fazei de urmărire penală conform CPP îl exercită judecătorul de instrucție, atunci când examinarea demersului privind prelungirea arestului preventiv și a arestului la domiciliu se desfășoară *în ședință publică,* datorită aprobării judecătorului, conform dreptului învinuitului de a se solicita acest lucru, potrivit art.308,alin.(5) din CPP, mai putem vorbi de faptul că materialele urmăririi penale nu pot fi date publicității?

Cererea de eliberare provizorie se aplică doar în procedura din Republica Moldova nu și în cea din România și conține date cu caracter personal a persoanei care o înaintează. Dacă o înaintează învinuitul sunt datele cu caracter personal ale acestuia.Judecătorul de instrucție judecă cu participarea procurorului, învinuitului, apărătorului, reprezentantului legal, și persoanei care a depus cererea. Observăm un cerc restrâns la judecarea cererii.În cazul în care se dispune eliberarea provizorie, judecătorul stabilește ca și garanție de protecție a datelor cu caracter personal celorlalte părți și obligațiile ce vor fi respectate de învinuiți, printre care, un rol important ar trebui să-l aibe cu privire la faptul de a nu încerca să obțină date cu caracter personal a părților în cauza în care este cercetat, iar în situația în care deține informații a datelor cu caracter personal a părților (persoană vătămată, martori etc.):

- să nu încearce să influențeze un alt participant la comiterea de infracțiuni, sau un martor sau un expert, sau să distrugă, să altereze, să ascundă sau să sustragă mijloacele materiale de probă sau să determine o altă persoană să aibă un astfel de comportament;

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 98 29.06.2021 14:15:17

- să nu exercite presiuni asupra persoanei vătămate sau încearcă să ajungă la un acord fraudulos cu acestea.

Garanția legislației de protecție a datelor cu caracter personal părților este data tocmai de CPP, întrucât cererea de eliberare provizorie se judecă în ședință închisă cu participarea unui cerc restrâns din partea învinuiților/inculpaților care cunosc deja aceste date cu caracter personal și nu sunt interesați în vederea furnizării de date cu caracter personal. Totodată, ca și propunere în încheierea instanței, judecătorii să menționeze și să motiveze necesitatea aplicării măsurii, respectiv legalitatea și toate datele relevante care confirmă măsura aplicată, cu prezentarea imposibilității de desfășurare a procesului fără această măsură aplicată , dar cu respectarea legislației de protecție a datelor cu caracter personal, și să fie cuprinsă mențiunea, prin semnare de către avocați, învinuiți/inculpați, organul de poliție, reprezentanții administrației locului de deținere, a obligației privind confidențialitatea datelor cu caracter personal. În cauza CtEDO Bozano c. Franței, *Hotărârea de la Strasbourg nr.9990/82 din 18 decembrie 1986, par.54*, relatările privesc garanția legislației protecției datelor cu caracter personal chiar dacă la acea vreme nu exista o astfel de legislație ci numai instrumente europene. Cauza referindu-se la detenție, Curtea a exemplificat că fiecare măsură de privare de libertate a individului trebuie să fie compatibilă cu scopul protecției împotriva arbitrariului, fiind în joc nu doar dreptul persoanei la libertate ci și cel la siguranță, [3, p.705] din care face parte și dreptul la protecția datelor cu caracter personal.

În Republica Moldova plângerile împotriva acțiunilor ilegale ale organului de urmărire penală și ale organului care exercită activitatea specială de investigații se adresează și sunt soluționate de judecătorul de instrucție iar în România plângerile împotriva măsurilor și actelor de urmărire penală se adresează procurorului care sunt soluționate de procurorul ierarhic superior urmat în cadrul plângerii soluției date de judecătorul de cameră preliminară. Legătura dintre aceste plângeri și legislația de protecție a datelor cu caracter personal va fi prezentată într-un alt material ulterior.

În Republica Moldova rolul judecătorului de instrucție în cadrul dezbaterii ședinței, întrucât CPP prevede participarea procurorului, a persoanei care a depus plângerea și a persoanelor ale căror drepturi și libertăți pot fi afectate prin admiterea plângerii, cu privire la protecția datelor cu caracter personal, este de a stabili limitele de expunere a acestor date în cazul explicațiilor, atrăgându-se atenția *pe larg (in extenso)*[22,p.140] asupra acestui aspect, iar în cazul în care se constată că actul/măsura trebuie anulată datorită divulgării datelor, judecătorul de instrucție trebuie să-l anuleze și să dispună măsuri de reparare și refacere a dreptului încălcat.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 99 29.06.2021 14:15:17

Concluzii și recomandări:

Procesele desfășurate în faza controlului judiciar al procedurii prejudiciare impune judecătorilor de instrucție din Republica Moldova și judecătorilor de drepturi și libertăți din România responsabilizarea lor în aplicarea/verificarea respectării protecției datelor cu caracter personal ca urmare a activităților din faza de urmărire penală.

Evaluarea și atenuarea riscurilor este necesară dar și măsura luată în aplicarea și protejarea datelor cu caracter personal în cazul în care există contradicții în aplicarea dispozițiilor din CPP și protejării datelor cu caracter personal.

Prin urmare, setările de confidențialitate trebuie setate la un nivel ridicat de către judecătorii de instrucție și judecătorii de drepturi și libertăți și să aplice măsuri tehnice și procedurale adecvate pentru a se asigura că prelucrarea respectă interesele părților de a nu fi afectați de divulgarea datelor lor cu caracter personal.

De asemenea, judecătorii de instrucție și judecătorii de drepturi și libertăți ar trebui, de asemenea, să implementeze mecanisme adecvate pentru a se asigura că datele cu caracter personal în faza de urmărire penală, acolo unde deciziile lor conform CPP sunt necesare și obligatării, nu sunt prelucrate decât dacă este necesar pentru fiecare scop specific.

Referințe bibliografice:

1. George Antoniu, Nicolae Volonciu, Nicolae Zaharia, ,,Dicționar de procedură penală", Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, 276 pag.,,Garanții procesuale sunt mijloace procesuale prin care se asigură drepturile participanților în procesul penal";
2. Igor Dolea, Dumitru Roman, Iurie Sedlețchi, Tatiana Vizdoagă, Vasile Rotaru, Adrian Cerbu, Sergiu Ursu, ,, Drept procesual penal. Partea specială ", Vol.II,Editura Cartdidact, Chișinău, 2006, 335 pag.;
3. Igor Dolea, ,, Codul de procedură penală al Republicii Moldova "(Comentariu aplicativ), Editura Cartea Juridică, Chișinău, 2016, 1172 pag.;
4. Igor Dolea, ,, Drepturile persoanei în probatoriul penal ", Editura Cartea Juridică,Tipografia Bons Offices,Chișinău, 2009, 416 pag.;
5. Moise Mihail Stăureanu, ,,Dicționar Român-Latin", Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1924, 294 pag.;
6. Ramona Delia Popescu, Cosmin-Marian Văduva, ,, Sociologie Juridică ", Editura Hamangiu, București, 2020, 369 pag.;
7. Valeriu Capcelea, ,,Filozofia juridică", Editura Arc, Chișinău, 2011,437 pag.;

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 100 29.06.2021 14:15:17

8. Ioan Nădejde, ,, Dicționar Latin-Român, Complect", Editura și Tipografia H. Goldner, Iași, 1925,704 pag.;
9. Cauza CtEDO Mușuc c. Moldovei, Hotărârea Strasbourg nr.42440/06 din 06/02/2008, vizitată pe http://hudoc.echr. coe.int/eng?i= 001-112791 la data de 12.11.2020;
10. Ion Pitulescu, Paul Abraham, Emil Derșidan, Ion Ranete, ,, Dicționar explicativ și practic de drept penal și procesual penal", Editura Național, București, 1997, 621 pag., unde ,,Achiesare este termenul de a fi de acord, a recunoaște un act, un drept"
11. Marius Lungu, Mariana Lungu, ,,Dicționar Român-Latin, Latin-Român", Editura Steaua Nordului, Constanța, 2005, 770 pag.;
12. Toma Titus Daniel, ,,Psihologia învinuitului-inculpatului și tactica audierii în procesul penal ", Editura Institutului de Ecologie Socială și Protecție Umană-Focus, Opinfo, București, 2006,395 pag.;
13. Ion Neagu, Mircea Damaschin, Andrei Viorel Iugan, ,, Codul de procedură penală. Adnotat", Editura Universul Juridic, București, 2018,886 pag.;
14. Mihail Udroiu(coordonator)ș.a., ,,Codul de procedură penală, Comentariu pe articole", ediția 2-a, revăzută și adăugită,Editura C.H.Beck, București, 2017, 2571 pag.;
15. Cauza Emilian-George Igna împotriva României, Hotărârea CEDO din 26.11.2013 nr. 21249/05, vizualizată pe ier.gov.ro>uploads> cedo PDF la data de 17.11.2020;
16. Immanuel Kant, ,, Logica generală",Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985,226 pag.;
17. Victor Duculescu, ,, Protecția juridică a drepturilor omului", Editura Lumina Lex, Bucure;ti, 1994,359 pag.;
18. Herbert Marcuse, ,, Scrieri filozofice", Editura Politică, București, 1977,535 pag.;
19. Mihail Udroiu, ,,Procedură penală. Partea generală", Ediía 6, Vol. II, Editura CH. Beck, București, 2019,1249 pag.;
20. Elena Crăcea, ,, Dicționar Latin-Român, Român-Latin", Editura Steaua Nordului, București, 2015,784 pag.;
21. Virgil Matei, ,,Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate",Editura Didactică și Pedagogică, București, 2007, 471 pag.;
22. Lucian Săuleanu, Sebastian Rădulețu, ,,Dicționar de termeni și expresii juridice latine",Editura C.H.Beck, București, 2011, 302 pag.;

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 101 29.06.2021 14:15:17

ASPECTE TEORETICE ŞI PRACTICE PRIVITOARE LA INGFRACȚIUNEA DE DETURNAREA DE FONDURI

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS CONCERNING THE INFRINGEMENT OF RETURN OF FUNDS

BOLOS Petru,
***doctorand,* (România)**

Adnotare

Deturnarea de fonduri este parte a unei categorii mai mari de infracțiuni de corupție și de serviciu care reprezintă una din formele de criminalitate cele mai agresive din România de după revoluție. În Eurobarometrul realizat înainte de integrarea României în Uniunea Europeană, aproape 90 % din cei intervievați considerau că majoritatea funcționarilor publici se fac vinovați de comiterea a cel puțin unei infracțiuni de corupție sau de serviciu. Deturnarea de fonduri se găsește incriminată în art. 307 C. pen., într-o variantă tip și o variantă asimilată. Varianta tip constă în schimbarea destinației fondurilor bănești ori a resurselor materiale alocate unei autorități publice sau instituții publice, fără respectarea prevederilor legale. Varianta asimilată presupune schimbarea, fără respectarea prevederilor legale, a destinației fondurilor provenite din finanțările obținute sau garantate din fonduri publice.

Cuvinte-cheie: *Deturnarea de fonduri, criminalitate, fondurilor bănești, autorități publice, activității economico-financiare*

Summary

The embezzlement is part of a larger category of corruption and service crimes which is one of the most aggressive forms of crime in Romania since the revolution. In the Eurobarometer conducted before Romania's integration into the European Union, almost 90% of those interviewed considered that most civil servants are guilty of committing at least one crime of corruption or service. The misappropriation of funds is incriminated in art. 307 C. pen., In a type variant and an assimilated variant. The standard variant consists in changing the destination of the funds or of the material resources allocated to a public authority or public institution, without observing the legal provisions. The assimilated variant supposes the change, without observing the legal provisions, of the destination of the funds coming from the financings obtained or guaranteed from public funds.

Keywords: *embezzlement, crime, money, public authorities, economic and financial activity.*

Infracțiunile de corupție și de serviciu au devenit, de-a lungul anilor, odată cu evoluția societății şi implicit a modului de gestionare a activității unei organizații, tot mai agresive și mai complexe, "storcând" fonduri importante din bugetele respectivelor organizații.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 102 29.06.2021 14:15:18

În ceea ce privește România, aflată în plin proces de recuperare a decalajului față de țările vestice ale Europei, și beneficiind de un real suport financiar din partea Uniunii Europene, aceste acțiuni nu numai că privează întreaga societate de la o mult așteptată și imperioasă evoluție, dar chiar împiedică în mod real alinierea economiei la standardele secolului XXI, și anulează vizibil progresele făcute în ultimii ani.

Prin această analiză am încercat să realizez o abordare atât din punct de vedere penal a infracțiunii de deturnare de fonduri cât și din punct de vedere economic și preventiv. De aceea am inclus în prezentul articol unele noțiuni despre controlul financiar, despre auditul financiar în Uniunea Europeană și despre măsurile de prevenire.

Din punctul nostru de vedere pentru a preveni acest tip de infrațiuni în România în general ar trebui:

1. Elaborat un „Cod al controlului public intern" care să cuprindă toate prevederile cu privire la organizarea controlului public intern (componenta cea mai subdezvoltată a controlului financiar în România), de la sistemele de observare și înregistrare, trecând prin sistemele de semnalizare a riscurilor de orice fel și ajungând la sistemele de raportare (incluzând, desigur, și toate mecanismele și circuitele de feedback prin care managerul controlează în mod dinamic E.G.B.P. condusă);

2. Este necesară elaborarea unei „Legi a responsabilității pentru banul public", care să conțină prevederile indispensabile, de orice natură (legislativă, metodologică, procedurală, organizațională etc.), care să asigure utilizarea banului public în mod eficient și sigur (inclusiv aspecte de recuperare a sumelor pierdute ca urmare a iregularităților sau fraudelor);

3. Modificarea și completarea Legii 672/2002 privind auditul public intern în sensul includerii, ca pe una dintre funcțiile de bază ale auditului public intern, a funcției de evaluare dinamică a progreselor înregistrate la nivelul E.G.B.P. în privința alinierii la acquis-ul comunitar;

Aceste măsuri nu vor determina imediat încetarea comiterii de infracțiuni de corupție sau și de serviciu, dar, coroborate cu niște pedepse mai aspre și cu o legislație mai strictă în domeniul gestionării fondurilor (atât bugetare cât și europene), insa cu siguranță că vor avea efect ce se va observa într-o mai mare eficiență a gestionării banilor publici.

Odată cu integrarea României în Uniunea Europeană este imperios necesară stoparea acestui tip de infracțiuni altfel România riscă să piardă fonduri importante necesare dezvoltării țării și recuperării decalajului față de celelalte state vest europene.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 103 29.06.2021 14:15:18

Deturnarea de fonduri este prevăzută în art. 307 C.pen. și are următorul conținut legal:

„*Schimbarea destinației fondurilor bănești sau a resurselor materiale alocate unei autorități publice sau instituții publice, fără respectarea prevederilor legale, se pedepsește cu închisoarea de la un an la 5 ani*". Tentativa se pedepsește.

Cu aceeași pedeapsă se sancționează și schimbarea, fără respectarea prevederilor legale, a destinației fondurilor provenite din finanțările obținute sau garantate din fonduri publice.

Forma agravată, potrivit art. 309 C.pen., constă în producerea consecinței x deosebit de grave.

Deturnarea de fonduri se găsește incriminată în art. 307 C. pen., într-o variantă tip și o variantă asimilată. Varianta tip[1] constă în schimbarea destinației fondurilor bănești ori a resurselor materiale alocate unei autorități publice sau instituții publice, fără respectarea prevederilor legale.

Varianta asimilată[2] presupune schimbarea, fără respectarea prevederilor legale, a destinației fondurilor provenite din finanțările obținute sau garantate din fonduri publice.

În art. 309 C. pen. este prevăzută o variantă agravată a mai multor infracțiuni dintre cele de serviciu, printre care și deturnarea de fonduri, dacă au produs consecințe deosebit de grave.

Fiecărei autorități publice sau instituții publice, pentru a îndeplini obiectivele ori atribuțiile cu care a fost învestită, îi sunt alocate fonduri bănești sau resurse materiale[3].

Întrucât prin activitățile lor autoritatea publică și instituția publică satisfac un interes general, ele trebuie să își administreze fondurile bănești și resursele materiale repartizate de la buget ori provenite din finanțările obținute sau garantate din fondurile publice, ținând seama de destinația acestora. Nimănui nu îi este îngăduit să modifice destinația fondurilor spre alte direcții, fără respectarea prevederilor legale, chiar dacă asemenea modificări ar fi fost justificate de bunul mers al instituției.

Respectarea acestor reguli de disciplină bugetară este importantă pentru realizarea în condiții corespunzătoare a bugetului de stat și din acest motiv s-a ales soluția protejării sale prin intermediul legii penale[4].

---

[1] Art. 307 alin. 1 C. pen

[2] Art. 307 alin. 2 C. pen

[3] G. Antoniu ș. A, *Explicațiile noului cod penal,* vol. IV, Editura Universul Juridic, București 2016, p. 387

[4] *Ibidem,* p. 388

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 104 29.06.2021 14:15:18

Obiectul infracțiunii: a) *Obiectul juridic special* al infracțiunii este reprezentat de relațiile sociale în legătură cu disciplina bugetară, cu realizarea în bune condiții a prevederilor bugetare, precum și cele privind respectarea regulilor de utilizare a fondurilor provenite din contractarea datoriei publice sau din creditele externe. Se poace vorbi și de un *obiect juridic secundar* (adiacent) constând în relațiile sociale cu privire la patrimoniu, deoarece prin săvârșirea faptei se pot produce și diverse pagube unui organ sau instituții de stat ori unei alte unități din cele la care se referă art. 176 C.pen. b) *Obiectul material* este format din fondurile bănești sau resursele materiale care au fost deturnate prin acțiunea subiectului activ, fondurile în lei și valută obținute cir contractarea datoriei publice.

Subiecții infracțiunii: Deși textul de lege nu cere nicio condiție cu privire la calitatea subiectului activ, având în vedere specificul elementului material, ajunger la concluzia că subiectul activ nu poate fi decât o persoană care are ca atribuții ce serviciu gestionarea fondurilor bănești și a resurselor materiale. În varianta asimilată poate fi orice persoană care a obținut fonduri provenite din fmanțări obținute sau garantate din fonduri publice. Coautoratul este posibil doar în situația în care toți cei care efectuează activitäz specifice infracțiunii, au aceeași calitate amintită în alineatul precedent. Instigatori sau complici pot fi orice alte persoane.

Subiectul pasiv este statul, ca titular al bugetului și care a fost prejudiciat prin actele de deturnare de fonduri sau resurse comise de subiectul activ al infracțiunii.

Latura obiectivă: Elementul material al laturii obiective constă în realizarea unei acțiuni de schimbare a destinației bănești sau a resurselor materiale și orientarea acestora spre alte obiective decât cele stabilite prin bugetul de stat. Elementul material va fi realizat numai dacă schimbarea destinației fondurilor sau resurselor s-a făcut fără respectarea prevederilor legale.

Poate săvârși această infracțiune, contabilul-sef al unei instituții care folosește unele fonduri în alt scop decât cel prevăzut de normele legale. într-o speță s-a reținut, că inculpații, în calitate de casier și, respectiv, contabil, în mai multe rânduri și în baza aceleiași rezoluții infracționale, au scos de la Trezorerie suma de 11.224.094 lei, schimbând destinația acestora și orientând-o spre alte obiective decât cele stabilite prin bugetul de stat, fără respectarea prevederilor legale. De asemenea, în aceeași perioadă, în mod repetat și în baza acelorași rezoluții infracționale, inculpații au întocmit și folosit documente necorespunzătoare realității pentru a justifica sumele cheltuite în alte scopuri[5].

[5] Curtea de Apel București, secția penală, decizia nr. 52/2000

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 105 29.06.2021 14:15:18

Când fondurile intră sub incidența unei legi speciale, se vor aplica prevederile respective.

Astfel, art. 182 din Legea nr. 78/2000, care prevede ca infracțiune schimbarea, fară respectarea prevederilor legale, a destinației fondurilor obținute din bugetul general al Uniunii Europene sau din bugetele administrate de acestea ori în numele lor. Având în vedere faptul că finanțările comunitare, de regulă, se realizează alături de cele naționale, este foarte probabil să existe în legea penală română un conflict de norme între deturnarea de fonduri prevăzută în art. 182 alin. (1) din Legea nr. 78/2000 și deturnarea de fonduri prevăzută în art. 307 C.pen. Într-adevăr, există multe situații în care autoritățile române se obligă să contribuie cu fonduri naționale alături de fondurile comunitare pentru finanțarea diferitelor proiecte. Politica de dezvoltare regională care reglementează finanțarea prin Fondurile Structurale este guvernată de principiul complementarității, acțiunea Uniunii Europene alăturându-se celei a statelor membre, iar nu substituindu-se acesteia. Potrivit art. 307 alin. (2), constituie infracțiune și schimbarea, fară respectarea rrevederilor legale, a destinației fondurilor provenite din finanțările obținute sau garantate din fonduri publice.

Urmarea imediată a infracțiunii constă în perturbarea activității economico-financiare a instituției de stat sau în cauzarea unor consecințe păgubitoare ori urmări grave.

Între acțiunea de deturnare de fonduri sau resurse și rezultatul menționat trebuie să existe o legătură de cauzalitate.

Latura subiectivă: Infracțiunea de deturnare de fonduri se săvârșește cu intenție directă sau indirectă. Deși infracțiunea este susceptibilă de forme imperfecte, legea nu pedepsește actele pregătitoare. Tentativa se pedepsește.

Infracțiunea se consumă numai atunci când s-a produs efectiv schimbarea destinației fondurilor bănești sau resurselor materiale, când s-au utilizat fondurile în lei sau valută contractate din datoria publică sau când se prezintă date eronate pentru obținerea autorizației și avizelor pentru contractarea și garantarea împrumuturilor externe[6].

Aceasta presupune scoaterea bunurilor și fondurilor respective dintr-un articol bugetar și transferarea lor în alt articol, fară respectarea prevederilor. În acest caz, considerăm că fapta este o contravenție, urmând a fi sancționată conform actului normativ care reglementează activitatea financiară și bugetară. Infracțiunea se realizează printr-o singură modalitate normativă (schimbarea destinației fondurilor sau resurselor), dar acestei modalități normative poate să-i corespundă o varietate de modalități faptice.

[6] Al. Boroi, *Drept penal. Partea specială,* ediția 2, Editura C.H.Beck, București 2014, p. 504

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 106 29.06.2021 14:15:18

Potrivit art. 307 alin. (1), pedeapsa este închisoarea de la 1 an la 5 ani. Potrivit art. 307 alin. (2), pedeapsa este închisoarea de la 1 an la 5 ani.

Asemănări și deosebiri între infracțiunea prevăzută de art. 307 C. pen. și infracțiunea prevăzută de art. 18 din Legea nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.

Obiectul juridic special îl constituie relațiile sociale referitoare la disciplina financiară în cadrul Uniunii Europene, a cărei respectare impune folosirea fondurilor bănești și a foloaselor legal obținute în conformitate cu dispozițiunile legale în vigoare.

Vom face câteva precizări referitoare la fondurile care se fac venit la bugetul Uniunii Europene. Veniturile principale constau într-o parte din TVA-ul național al fiecărui stat membru al nunii Europene; o parte egală cu un anumit procent din produsul național brut și resursele proprii tradiționale ale fiecărui stat membru (diferențiată în funcție de dezvoltarea economică a acestuia); taxele vamale percepute la importul în Uniunea Europeană pe produse originare din țări terțe; prelevările agricole, percepute la importul de produse agricole provenind din țări terțe (care acoperă diferența între prețul mondial al produsului și prețul de piață cumunitară și cotizațiile prevăzute în cadrul pieței comune; amenzile în materie de concurență - conformitate cu Raportul explicativ al Convenției privind protecția intereselor financiare ale Comunităților Europene, resursele la care se referă această infracțiune (ca și cea prevăzuță în art. 18^3, care se referă la diminuarea ilegală a resurselor din bugetul general al Comunităților Europene sau din bugetele administrate de acestea sau în numele lor) sunt considerate doar axele vamale percepute la importul în Uniunea Europeană pe produse originare din țări și prelevările agricole, percepute la importul de produse agricole provenind din țări terțe care acoperă diferența între prețul mondial al produsului și prețul pe piața comunitară și cotizațiile prevăzute în cadrul pieței comune.

Obiectul material îl constituie fondurile bănești ori foloasele legal obținute care au fost deturnate prin fapta săvârșită.

Subiecții infracțiunii: Delictul poate fi săvârșit de orice persoană fizică, iar participația penală este posibilă în toate formele. Subiectul activ poate fi și o persoană juridică. Aceasta va răspunde penal dacă fapta a fost săvârșită în realizarea obiectului de activitate, în numele sau în interesul persoanei juridice cu forma de vinovăție prevăzută de legea penală.

În principal, subiect pasiv este Comunitatea Europeană ca titular al bugetului și care a fost prejudiciată prin săvârșirea faptei.

Latura obiectivă: Elementul material constă în acțiunea de a schimba destinația fondurilor sau a unui folos legal obținut, respectiv, în utilizarea lor în alt scop

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 107 29.06.2021 14:15:18

decât cel stabilit. Această infracțiune există numai dacă schimbarea destinației acestor fonduri sau foloase se face fară respectarea prevederilor legale. Aceasta presupune inițial ca fondurile sau foloasele să fie obținute în conformitate cu prevederile legale. În cazul infracțiunii de deturnare de fonduri, elementul material constă în acțiunea de a schimba destinația fondurilor obținute, respectiv, în utilizarea lor în alt scop decât cel stabilit. Spre deosebire de infracțiunea de deturnare a unui folos legal obținut, la infracțiunea de deturnare de fonduri nu se cere în mod expres ca acestea să fie legal obținute. Are însă relevanță penală deturnarea fondurilor obținute ilegal? Se va reține în acest caz infracțiunea de deturnare de fonduri?

În practica judiciară s-a reținut concurs de infracțiuni în situația descrisă mai sus.

Astfel, prin rechizitoriul nr. 73/P/2005 din 5 februarie 2007, Serviciul teritorial Alba Iulia a dispus trimiterea în judecată a inculpatei G.I.I., director la Centrul Regional de Plăți penn Dezvoltare Rurală și Pescuit 7, Centrul A.I., pentru săvârșirea a două infracțiuni împotriva intereselor financiare ale Comunităților Europene, prevăzute de art. 18^1 alin. (1) din Leşti nr. 78/2000, cu aplicarea art. 41 alin. (2) C. pen., respectiv, art. 182 alin. art. 182 alin. (1) din nr. 78/2000 și infracțiunea de fals în înscrisuri sub semnătură privată prevăzută de art. 90 C. pen.

În fapt, s-a reținut că inculpata G.I.I., în calitate de reprezentant legal al S.C. [...] S.R.L., ca parte contractantă a unui contract de Finanțare Phare, în perioada 2003 - 2004, a prezentat, în mod repetat, atât cu prilejul acordării primei tranșe de bani reprezentând avans, cât și cu prilejul cererilor pentru acordarea tranșelor intermediare și finală de finanțare a sumelor de bani reprezentând ajutor financiar nerambursabil, documente false, inexacte și documente incomplete, în scopul obținerii acestor sume de bani și a schimbat destinația fondurilor primite în baza acestui contract cu titlu de avans, folosindu-i în scopuri personale, prin aceasta cauzând părții civile, Ministerul Integrării Europene, un prejudiciu în sumă totală de 22.684,50 euro a 30.771,52 lei, nerecuperat. Aceeași soluție s-a adoptat prin rechizitoriul nr. 22/P/2006 din 16 februarie 2007 al Serviciului teritorial Craiova, prin care s-a dispus trimiterea în judecată, în stare de arest preventiv, a inculpatei N.M., pentru săvârșirea infracțiunilor prevăzute de art. 18^1 alin. (1) și (3) din Legea nr. 78/2000 cu aplicarea art. 41 alin. (2) C.pen. și art. 18^1 alin. 1 și (2) din Legea nr. 78/2000 cu aplicarea art. 41 alin. (2) C.pen. în fapt, s-a reținut că, în perioada iulie 2001-august 2004, în calitate de responsabil pentru implementarea proiectelor PHARE și reprezentant legal al S.C. [...] S.R.L., inculpata N.M. a folosit declarații false și documente inexacte, cu care a justificat plățile parțiale și a solicitat efectuarea plăților finale dm bugetele Comunităților

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 108 29.06.2021 14:15:18

Europene, care au avut ca rezultat obținerea pe nedrept a sumei de 15-3.014,76 lei, folosită în alte scopuri decât cele pentru care a fost acordată.

Considerăm că în situația în care fondurile sunt obținute ilegal se va reține infracțiunea de obținerea ilegală de fonduri europene, prevăzută în art. 18[1] din Legea nr. 78/2000.

În această situație, nu mai contează pentru încadrarea juridică a faptei destinația ulterioară a fondurilor (dacă acestea au fost folosite în scopul în care au fost dobândite sau s-a dat acestora o altă întrebuințare).

Nu se va reține astfel un concurs între obținerea ilegală și fonduri europene și deturnarea de fonduri, în cazul în care fondurile obținute ilegal sunt folosite în alte scopuri decât cele pentru care au fost încredințate[7]. În sprijinul acestei afirmații vine și reglementarea fraudei comunitare din art. 1 al Convenției PIF, unde frauda în materie de cheltuieli este prevăzută în trei modalități alternative: prezentarea de documente false, inexacte sau incomplete, omisiunea de a furniza date sau informații și deturnarea de fonduri.

Vom prezenta în continuare câteva exemple din practica judiciară care să ilustreze modalitățile de comitere a faptei.

Fraudă deturnare fonduri preaderare.

La controlul efectuat de organele competente suspectul a refuzat să justifice modul de utilizare a sumei de 12.527 euro provenită din deschiderea unei linii de finanțare nerambursabilă acordată societății sale în baza „Contractului de ajutor financiar nerambursabil pentru un program descentralizat - Ajutor Extern a Comunității Europene".

În acest sens, s-a stabilit că suspectul, pe baza unei cereri de finanțare nerambursabilă și a unui proiect referitor la înființarea unei „linii tehnologice pentru procesarea laptelui", a obținut punctajul necesar pentru încheierea unui contract în cadrul Programului PHARE 2000 componenta „Coeziune Economică și Socială".

Pentru verificarea modului de derulare a fondului astfel obținut, s-a dispus ridicarea documentației care a stat la baza încheierii contractului și a tuturor documentelor financiar-contabile și bancare încheiate în legătură cu finanțarea acordată.

Raportul de constatare a concluzionat că potrivit documentelor bancare, suma de 12.527 euro, creditată prin programul PHARE 2000 - Coeziune Economică și Socială - a fost utiliată în alt scop decât cel pentru care a fost acordată, întrucât societatea finanțată prin reprezentantul legal nu a putu face dovada niciunei cheltuieli eligibile menționate în Anexa B din contractul de grant.[8]

---

[7] *Ibidem,* p. 687

[8] Raportul OLAF 2004, p. 61

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 109 29.06.2021 14:15:18

Calificare personal propriu fonduri Phare.

Inculpata D.M. a fost condamnată la 2 ani închisoare pentru săvârşirea infracţiunii prevăzută de art. 18² alin. (1) din Legea nr. 78/2000 cu aplicarea art. 41 alin. (2) C.pen.

Pe baza materialului probator administrat în cauză cu privire la activitatea infracţională a inculpatei se reţine că în perioada decembrie 2002 - noiembrie 2003 aceasta a schimbat în mod repetat tară respectarea prevederilor legale destinaţia sumei de 133.320 lei provenind din fondurile nerambursabile europene. Fondurile Phare în sumă de 85.000 Euro erau destinate realizării unui proiect privind calificarea personalului propriu şi a şomerilor din Judeţul Gorj, în meseria de cabanier.

Finanţarea venea dintr-un contract încheiat între Ministerul Integrării Europene şi Agenţia de Dezvoltare regională Sud Vest Oltenia cu SC [...] S.R.L. Bumbeşti Jiu.

Pentru realizarea acestui proiect au fost stabilite anumite obiective responsabile de realizarea proiectului fiind inculpată D.M. S-a constatat la data de 4.05.2004 că obiectivele proiectului nu pot fi realizate astfel că Ministerul Integrării Europene a înştiinţat reprezentantul S.C. [...] S.R:L., inculpata D.M. primind rezilierea contractului de finanţare cu solicitarea restituirii de îndată a sumei de 1.333 miliarde ROL ce reprezintă fondurile nerambursabile în vederea realizării proiectului. Rezilierea contractului a fost o consecinţă a faptului că inculpata nu a repus rapoartele intermediare pentru evaluarea stadiului de implementare a proiectului.

Din analiza operaţiunilor efectuate pe contul special de proiect s-a stabilit că o parte din fonduri au fost fost utilizate în alte scopuri fiind schimbată destinaţia acestora.

S-a reţinut astfel săvârşirea infracţiunii prevăzută de art. 18² alin. (1) din Legea nr. 78/2000 în formă continuată.

Fraude PHARE

Inculpatul B.G. a fost condamnat la 2 ani închisoare (cu suspendarea condiţionată a executării pedepsei), pentru comiterea infracţiunii prevăzute de art. 18² alin.(l) din Legea nr.78/2000, cu aplicarea art. 41 alin. (2) C.pen.

Inculpatul B.G., în călitate de administrator al S.C. [...] S.R.L. Baia Mare, a utilizat sumele de 35.000 euro, respectiv 5.000 euro (care reprezentau finanţare PHARE) contrar condiţiilor expres prevăzute în contract, schimbând destinaţia banilor în interes personal[9].

De asemenea, inculpata GLV a fost condamnată la 3 ani închisoare, pentru săvârşirea infracţiunii prevăzute de art. alin. (2) din Legea nr. 78/2000, cu aplicarea art. 41 alin. (2) C.pen.

[9] Curtea de Apel Cluj, secţia penală, decizia nr. 694/R/2004

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 110 29.06.2021 14:15:18

Cu privire la această infracțiune se pune problema dacă există deturnare de fondur în sensul de fraudă atunci când într-adevăr destinația banilor este schimbată, dar se face doar o relocare a resurselor financiare în cadrul aceluiași proiect, dintr-un capitol bugetar în altul sau chiar între subpunctele aceluiași capitol bugetar.

Apreciem că într-o astfel de situație nu suntem în prezența infracțiunii de deturnare de fonduri. Esența acestei infracțiuni constă în aceea că schimbarea destinației fondurilor se realizează în detrimentul politicii comunitare finanțată, resursele financiare fiind cheltuite în alte scopuri decât cele pentru care au fost alocate. Aici apare fenomenul de fraudă în sensul diminuării ilegale a resurselor bugetare comunitare. De altfel, parag. 1 din Convenția PIF atunci când definește termenul de fraudă include în aceasta și deturnarea fondurilor în alte scopuri decât cele pentru care au fost acordate inițial, însă cu condiția să aducă atingere intereselor financiare ale Comunităților Europene.

Tocmai de aceea suntem de acord cu opinia exprimată în doctrină în sensul că în cazul mai sus arătat nu se poate reține infracțiunea de deturnare de fonduri, câtă vreme resursele financiare sunt utiliza în interesul proiectului și a politicii finanțate, nefiind întrunită condiția potrivit căreia schir destinației fondurilor trebuie să aducă atingere intereselor financiare ale UE.[10]

În alin. (3) al art. 182 este prevăzută o infracțiune distinctă, deturnarea de foloase prejudiciind interesele financiare comunitare. Aceasta constă în schimbarea, fără respectarea prevederilor legale, a destinației unui folos legal obținut, dacă fapta are ca rezultat diminuarea ilegală a resurselor din bugetul general al Comunităților Europene sau din bugetele administrate de acestea ori în numele lor.

Considerăm că avem de a face cu o infracțiune distinctă deoarece în art. 18^2 din Legea nr. 78/2000 avem de a face cu două situații distincte: deturnarea de fonduri, prevăzută de alin. (1), care constituie o fraudă în materie de cheltuieli, și deturnarea de venituri, prevăzută de alin. (3), care constituie o fraudă în materie de venituri. Or, având în vedere faptul că la art. 18^1 și art. 18^3 din aceeași lege sunt incriminate separat alte modalartități de săvârșire a fraudei în materie de cheltuieli, respectiv venituri, care constituie infracțiuni distincte, deși modalitățile de săvârșire sunt aceleași, ar fi greu de admis ca în ceea ce privește deturnarea legiuitorul să fi venit cu o altă soluție.

Folosul provenit în urma săvârșirii infracțiunii prevăzute în alin. (3) poate fi obținut din orice activitate legală a făptuitorului, esențial este ca obținerea acestui folos să creeze în sarcina acestuia obligația de achitare a unor taxe către

[10] M.A.Hotca ș.a., *Infracțiuni prevăzute în legi speciale,* ediția 3, Editura C.H. Beck, București 2013, p. 690

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 111 29.06.2021 14:15:19

bugetul general al Comunităților Europene sau bugetele administrate de acestea sau în numele lor (spre exemplu, obținerea unor venituri ca urmare a producției de zahăr sau izoglucoză).

Cum se poate realiza în practică deturnarea folosului legal obținut? Aceasta nu se poate realiza prin nedeclararea veniturilor și a obligației bugetare aferente, deoarece în această situație s-ar întruni elementele constitutive ale infracțiunii de diminuarea fondurilor europene prevăzută în art. 18^3 din Legea nr. 78/2000, săvârșită în modalitatea omisiunii de a furniza datele cerute potrivit legii.

Nu se poate realiza nici prin completarea falsă a declarației de venituri sau a altor documente, deoarece ne-am afla în aceeași situație, a săvârșirii infracțiunii de diminuare a fondurilor europene, în modalitatea folosirii sau prezentării de documente sau declarații false, inexacte sau incomplete. Rezultă că este vorba de o obligație bugetară cunoscută de organele fiscale sau vamale, obligație bugetară pe care subiectul activ nu o îndeplinește, folosind foloasele obținute în alte scopuri. În concret, este vorba de neplata impozitelor și folosirea banilor destinați acestora în alte scopuri.

Concluzii

Iregularități și sancțiuni în materie de fonduri europene, credem noi că nu mai poate constitui un lucru necunoscut faptul că orice utilizare improprie a acestor fonduri - în alte scopuri decât cele pentru care au fost inițial acordate - presupune cel puțin măsura corecției financiare

Evident, aceasta atât timp cât avem de-a face cu ceea ce se denumește „neregulă", întrucât dacă intervin aspecte care țin de înșelăciune/fraudă, tratamentul juridic și consecințele diferă radical.

Amintim că „frauda", din punct de vedere al cheltuielilor, constituie orice act sau omisiune intenționată legată de: (1) utilizarea sau prezentarea de declarații sau documente false, incorecte sau incomplete, care are ca efect deturnarea sau reținerea incorectă de fonduri din bugetul general al Comunităților Europene sau din bugetele gestionate de Comunitățile Europene sau în numele acestora, ori (2) nedezvăluirea de informații și încălcarea unei obligații specifice, cu același efect.

Potrivit art. 3 lit. e) din Regulamentul CE nr. 1681/94, începând cu 2006, statele membre sunt obligate să identifice, atunci când notifică nereguli Comisiei, dacă neregulile respective implică „suspiciuni de fraudă", însă indiferent dacă neregulile sunt intenționate sau neintenționate (fraudă), cheltuielile afectate se exclud de la cofinanțarea din bugetul UE. în Rapoartele CE[31], România figurează cu un număr relativ ridicat de nereguli în cheltuirea fondurilor comunitare (spre exemplu, 109 în 2013: 60 la agricultură, 23 la politica de coeziune și 26 la

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 112 29.06.2021 14:15:19

cele de preaderare) și corecții financiare (285 de milioane de euro, în același an). Cea mai mare parte a corecțiilor suportate de România în anul 2013 se referă la sumele din Fondul Social European (FSE) — 219 milioane de euro —, dar și la proiectele finanțate din Fondul European de Garantare Agricolă - 28 de milioane de euro -, Fondul de coeziune - 21 de milioane de euro - și Fondul de dezvoltare rurală -17 milioane de euro.

Sumele aferente corecțiilor financiare sunt reținute din următoarele solicitări de fonduri europene și realocate ulterior tot României, dar corecțiile sunt de natură să crească riscul dezangajării resurselor financiare europene, fondurile rămase neabsorbite (inclusiv corecțiile acumulate) fiind retrase de Comisia Europeană la finalul anului 2015.

Dat fiind că activitatea de control/audit în privința legalității implementării proiectelor finanțate din fonduri europene generează multiple aspecte litigioase, autorii lucrării de față intenționează să aducă în fața celor interesați acest demers, axat pe practica judiciară în materie. în speță, avem în vedere partea de jurisprudență dată de unele decizii relevante ale înaltei Curți de Casație și Justiție, Secția de contencios administrativ și fiscal, în legătură cu procese care au ca punct de plecare aspecte derivate din exercitarea tipului amintit de verificări. Aceasta formează o mare parte a lucrării. în plus, am selectat câteva spețe pronunțate în materie penală, în acele situații în care „ neregulile" constatate au depășit sfera administrativă, o serie de hotărâri pronunțate de Curtea de Justiție a Uniunii Europene și câteva decizii ale instanțelor naționale în cazuri particulare.

Referințe bibliografice

Legislație

1. Legea nr. 278/2006 - Pentru modificarea și completarea Codului penal, precum și pentru modificarea și completarea altor legi
2. Noul Cod penal actualizat la 1 februarie 2014.
3. Legea nr. 255/2013 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală și pentru modificarea și completarea unor acte normative care cuprind dispoziții procesual penale, publicată în Monitorul Oficial nr. 515 din 14 august 2013

Monografie, cursuri, tratate și articole

4. Antoniu G., Vlăsceanu A., Barbu A., Codul de procedură penală - texte, jurisprudență, hotărâri C.E.D.O., Editura Hamangiu, București, 2006.
5. Antoniu G., Bulai C., Griga I., Ivan Gh., Mitrache C-tin., Molnar I., Pascu I., Pșca V., Predescu O., Explicații preliminare ale noului Cod penal, volumul I, articole 1-52, Editura Universul Juridic, București, 2010.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 113 29.06.2021 14:15:19

6. Antoniu G., Mitrache C-tin, Stăniu R. M., Molnar I., Pașca V., Filipaș A., Ionescu I., Iliescu N., M. Basarab, Noul Cod penal. Comentat, volumul I. (art.1-56), Editura C. H. Beck, București, 2006.
7. Basarab M., Drept penal. Partea generală, volumul II, ediția a-IV-a, revăzută și adăugită, Editura Lumina Lex, București, 2001.
8. Basarab M., Pașca V., Mateuț Gh., Butiuc C., Codul penal comentat, volumul I., Partea generală, Editura Hamangiu, București, 2007.
9. Bâca Gh. și colab., Drept penal. Partea generală, Editura Fundației România de Maine, București, 2007
10. Bogdan S., Drept penal, parte specială, Editura Universul Juridic, București, 2009.
11. Boroi Al., Drept penal. Partea generală, ediția 2, Curs universitar, Editura C. H. Beck, București, 2008.
12. Boroi Al., Nistoreanu Ghe., Partea Generală – Drept Penal, Ed.All Beck, București, 2004.
13. Boroi, G., Drept civil. Partea generală. Persoanele (ediția a III-a, revizuită și adăugita), Editura Hamangiu, 2008.
14. Al. Boroi, Drept penal. Partea generală. Conform noului Cod penal, Editura C.H.Beck, București, 2010.
15. Ciobanu P., Noul Cod penal și Noul Cod de procedură penală, ediția a-II-a, revizuită, Editura Roșeții Internațional, 2014.
16. Bulai C., Bulai N. B., Manual de drept penal, Partea generală, Editura Universul Juridic, București, 2007.
17. Crânguș I., Nițu A., Dragomir Ilie, Drept penal: partea generală: culegere de lecții, ediția a-II-a, Editura Ministerului Administrației și Internelor, București, 2006.
18. Dima T., Drept penal. Partea generală, ediția a-II-a, revăzută și adăugită în baza Legii nr. 278/2006 de modificare a Codului penal, Editura Hamangiu, București, 2007.
19. Dobrinoiu V., Pașcu I., Hotca M. A., Gorunescu M., Dobrinoiu M., Chiș I., Păun C., Neagu N., Sinescu M. C., Noul cod penal comentat, partea specială ediția a –II-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2014.
20. V. Dongoroz, ș. a, Explicații teoretice ale Codului penal român, Partea generală, ediția a-II-a, Editura Academiei Române, volumul I, București, 2003.
21. V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, V. Roșca, Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea specială, vol. III, ed. a 2-a, Ed. All Beck, București, 2002.
22. Dongoroz V., Gh. Danga, Siegfried K., D. Lucinescu, A. Nemes, M. Popovici, P. Sarbulescu, V. Stoican, Noul Cod Penal si Codul penal anterior prezentare comparativa, Editura Politica, București, 1968.
23. Expunere de motive în Codul penal, Editura C. H. Beck, București, 2009.
24. Dragu C., Elemente de drept penal și procesual penal, Galați, 2008.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 114 29.06.2021 14:15:19

25. Hotca M. A., Noul Cod Penal și Codul Penal anterior. Aspecte diferențiale și situații tranzitorii, Editura Hamangiu, București, 2009.
26. Ioniță I. G., Drept penal, Partea specială pe înțelesul studenților titlul VI-XII, ediția a –II-a revăzută și adăugită, Analiza dispozițiilor Codului penal al României, Editura Universul Juridic, București, 2013.
27. Jidovu N., Bâca Gh., Drept procesual penal, Editura Fundației România de Mâine, București, 2007.
28. Lupașcu D., Noul Cod penal și Noul Cod de procedură penală, legislație consolidată în vigoare de la 1 februarie 2014, Editura Universul Juridic, București, 2014
29. Moldovan A. T., Drept penal. Partea generală, Editura Lux Libris, Brașov, 2009.
30. Morăreanu Ș. C., Drept procesual penal: curs universitar, ediția a-2-a, revizuită, Editura Hamangiu, București, 2009.
31. Mrejeru T., Mrejeru B., Probele în procesul penal, Aspecte teoretice și jurisprudență în materie, ediția a –II-a-, revizuită, Editura Nomina Lex, București, 2010.
32. Mrejeru T., Mrejeru B., Tratat de drept procesual penal, Editura Nomina Lex, 2011.
33. Neagu I., Tratat de procedura penală. Partea generală, ediția a-II-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2010.
34. Gh. Nistoreanu, V. Dobrinoiu, Al. Boroi, I. Pascu, I. Molnar, V. Lazăr, Drept penal. Partea specială, Editura Europa Nova, București, 1997.
35. V. Pașca, Drept penal, Partea generală, volumul I, Editura Worldteach, Timișoara, 2006.
36. Popovici L.R., Drept penal, partea generală, teorii și aplicații practice pentru seminarii, Editura Pro Universitaria, București, 2013.
37. Streteanu F., Moroșanu R., Instituții și infracțiuni în noul Cod penal, București, 2010.
38. Tănăsescu I., Tănăsescu C., Tănăsescu G., Drept penal general, Editura All Bec, București, 2002.
39. Tănăsescu C., Tănăsescu G., Tănăsescu I., Tipologii criminogene, Ed. C.H. Beck, 2007.
40. Theodoru Gr., Tratat de drept procesual penal, ediția a-II-a, Editura Hamangiu, București, 2008.
41. Toder T., Drept penal. Partea specială, ediția a-V-a, Editura Hamangiu, București, 2010.
42. Toader T., Noul Cod penal, Noul Cod de procedură penală, ediția 2014, Editura Hamangiu, București, 2014.
43. Udroiu M., Drept penal, ediția a-IV-a, Partea generală, partea specială, Editura C. H. Beck, București, 2013.

web site-uri

44. www.jurisprudentacedo.com,
45. http://www.jurisprudenta.com,
46. www.portal.just.ro
47. www.studiiiuridice.ro

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 115 29.06.2021 14:15:19

TEHNICILE SPECIALE DE CERCETARE ŞI INVESTIGARE A INFRACȚIUNILOR LA REGIMUL ARMELOR. PROPORȚIONALITATEA ŞI SUBSIDIARITATEA FOLOSIRII LOR PENTRU A FI PROTEJATE DREPTURILE FUNDAMENTALE ALE PERSOANEI

SPECIAL TECHNIQUES FOR THE INVESTIGATION OF WEAPONS INFRINGEMENTS. PROPORTIONALITY AND SUBSIDIARITY OF THEIR USE TO PROTECT THE FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE PERSON

NEMȚANU Constantin,
***doctorand,* (România)**

Adnotare

Este bine cunoscut faptul că infracționalitatea comisă prin utilizarea armelor de foc prezintă un grad ridicat de periculozitate asupra societății. Pentru a face față acestor provocări, anchetatorii au apelat la tehnologia modernă și la specialiști pentru găsirea și administrarea probelor necesare soluționării cauzei, De cele mai multe ori, acestea sunt intruzive vieții private și au impact asupra drepturilor fundamentale. Astfel, autoritatea publică va trebui să găsească și un echilibru între eficiența și eficacitatea procesului penal, raportat la protejarea drepturilor fundamentale ale persoanelor vizate.

Cuvinte-cheie: *Tehnicile speciale de supraveghere și cercetare a infracțiunilor, procedee speciale de supraveghere și cercetare a infracțiunilor.*

Summary

It is well known that the crime of using firearms poses a high degree of danger to society. To meet these challenges, investigators have resorted to modern technology and specialists to find and administer the evidence needed to solve the case. Mostly, they are intrusive to privacy and have an impact on fundamental rights. Thus, the public authority will also have to find a balance between the efficiency and effectiveness of the criminal process, related to the protection of the fundamental rights of the data subjects.

Keywords: *Special techniques for the supervision and investigation of crimes, special procedures for the supervision and investigation of crimes.*

Tehnicile și procedeele speciale de supraveghere și cercetare a infracțiunilor la regimul armelor și al muniților vizează investigarea unor infracțiuni grave și se folosesc de așa natură încât persoanele vizate să nu aibă cunoștință de acest lucru (Recomandarea Comitetului de miniștri al Consiliului Europei, nr. 10/2005).

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 116 29.06.2021 14:15:19

În acest sens, deşi art. 92 din Codul de procedură penală al României, prevede ca regulă dreptul avocatului suspectului sau inculpatului de a participa la efectuarea oricărui act de urmărire penală, metodele speciale de supraveghere sau de cercetare prevăzute de art. 138 din Cod reprezintă o excepție de la această regulă.

Curtea Constituțională a României, prin Decizia nr. 383/2015, a delimitat într-o manieră clară conceptele de probă, mijloc de probă şi procedeu probatoriu în activitatea de administrare a probatoriului pe parcursul urmăririi penale, stabilind următoarele: *Examinând excepția de neconstituționalitate, cu privire la dispozițiile art. 102 alin. (2) din Codul de procedură penală, Curtea constată că, potrivit art. 97 alin. (1) din Codul de procedură penală, prin probă se înțelege orice element de fapt care serveşte la constatarea existenței sau inexistenței unei infracțiuni, la identificarea persoanei care a săvârşit-o şi la cunoaşterea împrejurărilor necesare pentru justa soluționare a cauzei şi care contribuie la aflarea adevărului în procesul penal.*

De asemenea, Curtea a reținut că *informațiile furnizate de probe, prin conținutul lor, nu pot fi folosite în procesul penal decât prin modalități expres prevăzute în Codul de procedură penală. Acestea reprezintă mijloacele de probă. Conform alin. (2) al art. 97 din Codul de procedură penală, proba se obține în procesul penal prin următoarele mijloace de probă: a) declarațiile suspectului sau ale inculpatului; b) declarațiile persoanei vătămate; c) declarațiile părții civile sau ale părții responsabile civilmente; d) declarațiile martorilor; e) înscrisuri, rapoarte de expertiză sau constatare, procese-verbale, fotografii, mijloace materiale de probă; şi f) orice alt mijloc de probă care nu este interzis prin lege.*

În referire la articolele prezentate mai sus, Codul de procedură penală al României prevede în art. 97 alin. (3) faptul că procedeul probatoriu este modalitatea legală de obținere a mijlocului de probă. În acest context, în Titlul IV din Partea generală a Codului de procedură penală al României, sunt reglementate: audierea persoanelor (art. 104-131), identificarea persoanelor şi a obiectelor (art. 132-137), metodele speciale de supraveghere sau de cercetare (art. 138-153), conservarea datelor informatice (art. 154), percheziția şi ridicarea de obiecte şi înscrisuri (art. 156-171), expertiza şi constatarea (art. 172-191), cercetarea locului faptei şi reconstituirea (art. 192-195), fotografierea şi amprentarea suspectului, inculpatului sau a altor persoane (art. 196), mijloacele materiale de probă (art. 197), înscrisurile (art. 198-201).

În urma analizei efectuate asupra textelor contestate, Curtea Constituțională a României a constatat că *legea procesual penală delimitează conceptual cele trei noțiuni: probă, mijloc de probă şi procedeu probatoriu. Cu toate că, deseori,*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 117 29.06.2021 14:15:19

în limbajul juridic curent noțiunea de probă, în sens larg, include atât proba propriu-zisă, cât şi mijlocul de probă, sub aspect tehnic procesual, cele două noțiuni au conținuturi şi sensuri distincte. Astfel, probele sunt elemente de fapt, în timp ce mijloacele de probă sunt modalități legale folosite pentru dovedirea elementelor de fapt. De asemenea, trebuie subliniată diferența între mijloacele de probă şi procedeele probatorii, noțiuni aflate într-o relație etiologică. Spre exemplu, declarațiile suspectului sau ale inculpatului, declarațiile persoanei vătămate, ale părții civile sau ale părții responsabile civilmente, declarațiile martorilor şi declarațiile experților sunt mijloace de probă obținute prin audierea acestor persoane sau prin procedee probatorii auxiliare, cum sunt confruntarea sau videoconferința; înscrisurile şi mijloacele materiale de probă, ca mijloace de probă, pot fi obținute prin procedee probatorii ca percheziția, ridicarea de obiecte şi înscrisuri, cercetarea locului faptei, reconstituirea sau reținerea, predarea şi percheziționarea trimiterilor poştale; rapoartele de expertiză, ca mijloace de probă, sunt obținute prin expertize, ca procedee probatorii; iar procesele-verbale, ca mijloace de probă, sunt obținute prin procedee probatorii precum identificarea persoanelor şi a obiectelor, metode speciale de supraveghere sau cercetare, amprentarea suspectului, inculpatului sau a altor persoane sau utilizarea investigatorilor sub acoperire, a celor cu identitate reală sau a colaboratorilor; iar fotografia, ca mijloc de probă, se obține prin procedeul probatoriu al fotografierii.

Potrivit art. 138 alin. (1) din Codul de procedură penală al României, constituie metode speciale de supraveghere şi de cercetare următoarele: interceptarea comunicațiilor ori a oricărui tip de comunicare la distanță; accesul la un sistem informatic; supravegherea video, audio sau prin fotografiere; localizarea sau urmărirea prin mijloace tehnice; obținerea datelor privind tranzacțiile financiare ale unei persoane; reținerea, predarea sau percheziționarea trimiterilor poştale; utilizarea investigatorilor sub acoperire şi a colaboratorilor; participarea autorizată la anumite activități; livrarea supravegheată; obținerea datelor generate sau prelucrate de către furnizorii de rețele publice de comunicații electronice ori furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului, altele decât conținutul comunicațiilor, reținute de către aceştia în temeiul legii speciale privind reținerea datelor generate sau prelucrate de furnizorii de rețele publice de comunicații electronice şi de furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului.

În acelaşi context, art. 132[2] din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, sunt cuprinse măsurile speciale de investigații:

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 118 29.06.2021 14:15:19

Cu autorizarea judecătorului de instrucție: cercetarea domiciliului şi/sau instalarea în el a aparatelor ce asigură supravegherea şi înregistrarea audio şi video, a celor de fotografiat şi de filmat; supravegherea domiciliului prin utilizarea mijloacelor tehnice ce asigură înregistrarea; interceptarea şi înregistrarea comunicărilor sau a imaginilor; reținerea, cercetarea, predarea, percheziționarea sau ridicarea trimiterilor poştale; monitorizarea conexiunilor comunicațiilor telegrafice şi electronice; monitorizarea sau controlul tranzacțiilor financiare şi accesul la informația financiară; documentarea cu ajutorul metodelor şi mijloacelor tehnice, precum şi localizarea sau urmărirea prin sistemul de poziționare globală (GPS) ori prin alte mijloace tehnice; colectarea informației de la furnizorii de servicii de comunicații electronice.

Cu autorizarea procurorului: identificarea abonatului, proprietarului sau utilizatorului unui sistem de comunicații electronice ori al unui punct de acces la un sistem informatic; urmărirea vizuală; controlul transmiterii sau primirii banilor, serviciilor ori a altor valori materiale sau nemateriale pretinse, acceptate, extorcate sau oferite; investigația sub acoperire; supravegherea transfrontalieră; livrarea controlată; achiziția de control.

Aşa cum se poate lesne observa, toate aceste tehnici şi procedee sunt susceptibile să aducă limitări vieții private a persoanei vizate sau caracterului echitabil al procedurii judiciare, astfel încât noul Cod de procedură penală a reglementat în mod expres condițiile de proporționalitate şi de subsidiaritate pentru a se realiza un echilibru între eficiența procesului penal şi protejarea drepturilor fundamentale ale persoanelor, în lumina jurisprudenței relevante a C.E.D.O., C.J.U.E. şi a Curții Constituționale. Cu toate acestea, tendința organelor de cercetare penală de a recurge în mod excesiv la aceste procedee probatorii din sfera celor prevăzute la art. 138 din Codul de procedură penală este, din păcate, într-o continuă creştere.

În cursul urmăririi penale, organele judiciare au posibilitatea să aleagă dintre procedeele probatorii reglementate, cu condiția ca probele să nu fie interzise de lege şi să satisfacă exigențele pertinenței, concludenței şi utilității, dar şi să fie posibil material administrarea acesteia.

Principiul legalității se completează cu principiul loialității în strângerea probelor, cele două principii reprezentând vectorii de bază în procesul penal. Principiul loialității în administrarea probelor este regula potrivit căreia *este interzisă utilizarea oricărei strategii sau manopere ce are ca scop administrarea, cu rea credință, a unui mijloc de probă, dacă prin aceste mijloace se aduce atingere demnității persoanei, drepturilor acesteia la un proces echitabil sau la viața*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 119 29.06.2021 14:15:19

privată ori secretului profesional. Astfel, sunt protejate implicit și alte drepturi fundamentale ale omului, cum ar fi: dreptul la respectarea demnității umane (art. 3 din C.E.D.O.), dreptul la un proces echitabil (art. 6 din C.E.D.O.), dreptul la viață privată (art. 8 din C.E.D.O.).

Prin urmare, legalitatea procedurilor nu constituie o garanție asupra faptului că și exigența de loialitate este respectată. În materia administrării probelor, în special în faza de urmărire penală, constatarea respectării normelor procedurale în obținerea probelor, nu atrage în toate cazurile și posibilitatea folosirii probelor astfel obținute, fiind necesar să se examineze și dacă organele judiciare au acționat în mod loial.

Digitalizarea globală care s-a dezvoltat într-un ritm alert a creat cadrul deținerii și utilizării telefoanelor mobile inteligente și a altor dispozitive la o scară generalizată, inclusiv la săvârșirea unor fapte antisociale, de la cele mai simple până la cele mai complexe și chiar cu caracter transfrontalier. În asemenea condiții, simpla deținere a unui asemenea dispozitiv conectat la o rețea GSM de către orice persoană ce are legătură cu câmpul infracțional sau pătrunde într-un mod sau altul în zona respectivă, reprezintă un potențial enorm de valorificare pe parcursul derulării anchetelor penale. Dacă persoana vizată folosește respectivul dispozitiv pe parcursul consumării etapelor infracțiunii, potențialul de strângere și exploatare a datelor crește proporțional.

Efectuarea unor fotocapturi cu ajutorul camerei foto, sau a unor înregistrări audio/video, utilizarea unor aplicații dezvoltate pe telefoane smart cu ajutorul cărora se pot transmite criptat informații, convorbiri telefonice, comunicații de tip SMS, localizarea terminalului în diferite momente din succesiunea săvârșirii faptei, hărți relaționale create prin analizarea frecvenței de utilizare, au aptitudinea de a scoate în evidență o serie de date și informații cu privire la comportamentul persoanei vizate și legăturile dintre autori, care nu pot fi ignorate de către anchetatori pe parcursul urmăririi penale.

Utilizarea la scară generală a procedeelor probatorii reglementate de art. 138 alin. (1) lit. a) – interceptarea comunicațiilor, lit. b) – accesul la un sistem informatic, c) – supravegherea video, audio sau prin fotografiere, d) – localizarea sau urmărirea prin mijloace tehnice și j) – obținerea datelor de trafic și de localizare prelucrate de către furnizorii de rețele publice și comunicații electronice, ori furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului (similare, oarecum, fiind și cele reglementate de art. 132^2 din C.p.p. RM), a devenit o adevărată „regulă" în culegerea probelor, care au natura deschiderii anchetei penale, dincolo de alte etape premergătoare și care să construiască

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 120 29.06.2021 14:15:19

temeiul unor astfel de solicitări, cu grad mare de imixtiune în viața privată, a drepturilor şi libertăților persoanei vizate.

Numărul din ce în ce mai mare a cauzelor penale aflate în instrumentarea poliției judiciare şi imposibilitatea respectării termenelor de soluționare, întăreşte din ce în ce mai mult ideea că sunt folosite în mod exagerat aceste tipuri de procedee, care văzut dintr-o direcție obiectivă, presupune transferul anchetei către structurile suport şi astfel, de cele mai multe ori, se trece cu o mare uşurință peste etapa premergătoare şi de tranziție către procedeele probatorii complexe.

Totodată, dintr-o altă perspectivă, se constată că utilizarea unor asemenea procedee speciale, implică o serie de avantaje în raport cu procedeele de anchetă obişnuite. Astfel, răspunderea lucrătorului de poliție judiciară, care în cazul procedeelor clasice, având rol activ, este supus erorilor, subiectivismului şi abuzurilor, este semnificativ diminuată. Probele tehnice, având un grad ridicat de obiectivitate, sunt greu de înlăturat în urma unor eventuale contestații, aspecte deloc de neglijat din perspectiva succesului unei anchete.

Administrarea acestor procedee probatorii speciale presupune, de cele mai multe ori, efectuarea lor prin intermediul unor structuri specializate care reprezintă o garanție a unei activități de o calitate superioară, atât în ceea ce priveşte tehnica utilizată, cât şi în ceea ce priveşte calificarea personalului în respectivul domeniu.

În concluzie, interceptarea convorbirilor telefonice, accesul la un sistem informatic, supravegherea video, audio sau prin fotografiere, localizarea sau urmărirea prin GPS, obținerea datelor de trafic şi de localizare prelucrate de către furnizorii de rețele publice şi comunicații electronice, ori furnizorii de servicii de comunicații electronice destinate publicului, vor constitui temeiul oricărei anchete penale în care au fost folosite arme de foc, în timp ce alte procedee probatorii cu caracter general, cum ar fi identificarea şi audierea martorilor, confruntarea, ridicarea de obiecte şi înscrisuri, reconstituirea, conducerea în teren la locul faptei, mărturisirea, vor avea o pondere din ce în ce mai redusă în ansamblul probațiunii. Totodată, autoritatea publică va trebui să găsească şi un echilibru între eficiența şi eficacitatea procesului penal, raportat la protejarea drepturilor fundamentale ale persoanelor vizate.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 121 29.06.2021 14:15:20

REFLECȚII PRIVIND PROTECȚIA DREPTURILOR OMULUI CA REZULTAT AL ACȚIUNILOR DE PROVOCARE

REFLECTIONS ON PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AS A RESULT OF CHALLENGE ACTIONS

MOREI Nicolae, ***doctorand***

Adnotare

În acest articol se argumentează că: admisibilitatea probelor se află în competența legislației naționale și în general, instanțele naționale ar trebui să evalueze valoarea probelor prezentate. Dacă persistă dubii în ceea ce privește izvorul intenției formate, activitatea infracțională trebuie catalogată ca fiind realizată sub imperiul unei provocări. Se comite o instigare ori de câte ori organele de urmărire penală nu se limitează la a cerceta în mod pasiv activitatea infracțională, ci exercită o asemenea influență asupra persoanei vizate, încât să determine săvârșirea unei fapte penale care fără aceasta intervenție nu ar fi fost săvârșită, cu scopul de a constata o infracțiune, respectiv de a obține probe și de a declanșa urmărirea penală. Necesitatea anonimatului nu exclude orice contestare din partea apărării față de agent, deoarece lucrurile ar fi putut fi aranjate de așa natură, încât să protejeze interesul legitim al poliției în ceea ce privește posibilitatea de a-și folosi din nou agentul. Declarațiile reclamantului nu au fost spontane și neprovocate, ci induse prin interogatoriul insistent al informatorului care, fusese pregătit de poliție cu scopul precis de a obține probe. Nu se poate exclude faptul că mijloacele de probă obținute de către un particular prin înșelarea unei persoane pot conduce uneori la o lipsă de echitate a procedurii.

Cuvinte-cheie: *drepturi ale omului, acțiuni de provocare, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, pedeapsă, excepții, infracțiune, intenție.*

Summary

This article argues that: the admissibility of evidence falls within the jurisdiction of national law and, in general, national courts should assess the value of the evidence presented. If doubts persist regarding the source of the formed intention, the criminal activity must be classified as being carried out under the rule of a challenge. An instigation is committed whenever the criminal investigation bodies do not limit themselves to passively investigating the criminal activity, but exert such an influence on the data subject, so as to determine the commission of a criminal act which without this intervention would not have been committed, in order to establish a crime, respectively to obtain evidence and to initiate criminal prosecution. The need for anonymity does not preclude any challenge by the defense to the agent, as things could have been arranged in such a way as to protect the legitimate interest of the police in the possibility of using their agent again. The applicant's statements were not spontaneous and unprovoked, but induced by the insistent interrogation of the informant, who had been prepared by the police for the precise purpose of obtaining evidence. It cannot be ruled out that the means of proof obtained by an individual by deceiving a person may sometimes lead to a lack of fairness of the procedure.

Keywords: *human rights, provocations, European Court of Human Rights, punishment, exceptions, crime, intent.*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 122 29.06.2021 14:15:20

Potrivit jurisprudenței CtEDO, în concret cauza Van Mechelen și alții contra Olandei [1], se subliniază că admisibilitatea probelor se află în competența legislației naționale și în general, instanțele naționale ar trebui să evalueze valoarea probelor prezentate. Sarcina CtEDO în temeiul Convenției este să nu facă o decizie privind corectitudinea materialelor examinate cum ar fi declarațiile martorilor, ci respectarea corectitudinii examinării cazului în general, inclusiv furnizarea de probe.

Dar, prin prisma corectitudinii primirii și evaluării, CtEDO nu ia în considerare toate probele, ci doar cele esențiale pentru luarea unei decizii cu privire la caz. Curtea nu are interdicții absolute privind inadmisibilitatea probelor. O excepție sunt dovezile obținute prin tortură. În aceste cazuri, Curtea recunoaște întotdeauna necondiționat o încălcare a art. 6 al Convenției. În toate celelalte cazuri, o încălcare este recunoscută dacă există dovezi controversate și au un rol crucial. Cu toate acestea, o încălcare este recunoscută în cazurile în care există alte dovezi, dar cea defectuoasă are cea mai mare pondere din masa totală a probelor. Mai mult, gama de dovezi va fi evaluată nu numai din punct de vedere substanțial, ci și din punct de vedere al calității (fiabilității). [2, pag. 720]

Astfel, în literatura de specialitate a fost exprimată opinia [3, pag. 133] conform căreia „pentru a intra sub incidența art. 101 Noul Cod procedură penală român, activitatea de provocare a unei infracțiuni trebuie să îmbrace forme concrete de instigare care să inițieze în mintea unei persoane ideea de a săvârși o infracțiune și poate consta în rugăminți insistente, înșelăciune, insinuări, promisiuni false, amenințare, șantaj, hărțuire sau solicitări repetate bazate pe simpatii personale create în acest sens".

Totodată, conform unei alte opinii [**4**, pag .216], pentru ca provocarea să lipsească este necesar ca intenția infracțională să-i aparțină în exclusivitate persoanei care a săvârșit fapta penală. Aceasta nu trebuie să derive din partea agentului statului. Cu privire la acest aspect, în doctrină se menționează că „provocarea se exclude dacă măsurile speciale de investigație efectuate urmăresc realizarea sarcinilor activității speciale de investigație și sunt întreprinse în prezența unor temeiuri legale, iar intenția persoanei investigate de a comite infracțiunea este formată independent de activitatea colaboratorilor de investigație sau a persoanelor cu care aceștia din urmă cooperează. La rândul lor, B. Gavrilov și S. Bojenok notează: „Trebuie considerate provocatorii acele acțiuni, în prezența cărora, persoana care constituie obiectul măsurii speciale de investigație, i-a decizia de a săvârși infracțiunea doar datorită faptului existenței unei instigări, dar nu ca consecință a propriei intenții infracționale [5, pag. 45]".

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 123 29.06.2021 14:15:20

În același registru, S. Copețchi [6] precizează că este complicat de identificat dacă intenția infracțională i-a aparținut persoanei care a comis infracțiunea sau dacă aceasta i-a fost inoculată de altcineva. În unele cazuri acest lucru devine practic imposibil. Dificultatea determinării originii intenției infracționale are la bază motive obiective. Intenția, ca formă a vinovăției, exprimă atitudinea psihică a persoanei față de realitatea obiectivă. Deci, ține de latura lăuntrică a persoanei, motiv pentru care și problema identificării exacte a faptului dacă intenția de a săvârși infracțiunea i-a aparținut în exclusivitate persoanei care a comis fapta penală sau i-a fost implantată acesteia de către o terță persoană (provocator). Fiind de natură subiectivă, intenția persoanei trebuie desprinsă prin confruntarea tuturor împrejurărilor obiective în interiorul cărora a fost săvârșită infracțiunea. Deloc neglijabile sunt și datele obiective care au precedat săvârșirea infracțiunii. Nu în puține cazuri, tocmai aceste din urmă circumstanțe pot avea importanță cardinală în procesul de stabilire a sursei apariției intenției infracționale. În orice caz, dacă persistă dubii în ceea ce privește izvorul intenției formate (nu se cunoaște cu certitudine dacă persoana care a săvârșit infracțiunea a acționat în baza unei intenții formate independent sau dependent de comportamentul unei alte persoane (provocator)) activitatea infracțională trebuie catalogată ca fiind realizată sub imperiul unei provocări. Aprecierea în cauză își găsește justificarea în principiul *in dubio pro reo*.

Provocarea este reglementată ca o formă de constrângere, aspect care reiese din denumirea marginală a art. 94 Cod de procedură penală, „Datele neadmise ca probe", text de lege care interzice obținerea probelor prin aplicarea violenței, amenințărilor sau a altor mijloace de constrângere, prin violarea drepturilor și libertăților persoanei; prin încălcarea dreptului la apărare al bănuitului, învinuitului, inculpatului, părții vătămate, martorului; prin încălcarea dreptului la interpret, traducător al participanților la proces; de o persoană care nu are dreptul să efectueze acțiuni procesuale în cauza penală; de o persoană care evident știe că intră sub incidența de recuzare; dintr-o sursă care este imposibil de a o verifica în ședința de judecată; prin utilizarea metodelor ce contravin prevederilor științifice; cu încălcări esențiale de către organul de urmărire penală a dispozițiilor prezentului cod; fără a fi cercetate, în modul stabilit, în ședința de judecată; de la o persoană care nu poate recunoaște documentul sau obiectul respectiv, nu poate confirma veridicitatea, proveniența lui sau circumstanțele primirii acestuia; **prin provocarea, facilitarea sau încurajarea persoanei la savârșirea infracțiunii** (introdus prin Legea nr. 66 din 05 aprilie 2012 privind modificarea și completarea Codului de procedură penală, în vigoare 27 octombrie 2012); prin promisiunea sau acordarea unui avantaj nepermis de lege.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 124 29.06.2021 14:15:20

Se comite o instigare ori de câte ori organele de urmărire penală nu se limitează la a cerceta în mod pasiv activitatea infracțională, ci exercită o asemenea influență asupra persoanei vizate, încât să determine săvârșirea unei fapte penale care fără aceasta intervenție nu ar fi fost săvârșită, cu scopul de a constata o infracțiune, respectiv de a obține probe și de a declanșa urmărirea penală. Jurisprudența CtEDO reține existența provocării la infracțiune, dacă sunt îndeplinite următoarele condiții:

1) situația presupus infracțională tinde să fie probată prin solicitare, emanând de la o persoană ce avea sarcina să descopere infracțiunea sau când există o invitație directă la comiterea unei infracțiuni din partea unui denunțător sau a unui martor anonim.

2) lipsa oricărui indiciu că fapta ar fi fost săvârșită fără această intervenție.

Legislația procesual penală reglementează condițiile necesare de a fi întrunite, pentru ca anumite fapte să fie admise în procesul penal. Or, alin. (1), art. 95 Cod procedură penală stabilește că „sunt admisibile probele pertinente, concludente și utile administrate în conformitate cu prezentul cod". De asemenea, „fiecare probă urmează să fie apreciată din punct de vedere al pertinenței, concludenței, utilității și veridicității ei, iar toate probele în ansamblu – din punct de vedere al coroborării lor". [7]

Potrivit termenilor și expresiilor utilizate în Codul de procedură penală, urmează a înțelege proba pertinentă ca proba care are legătură cu cauza penală, proba concludentă ca proba pertinentă care influențează asupra soluționării cauzei penale și proba utilă ca proba concludentă care, prin informațiile pe care le conține, este necesară soluționării cauzei.

Analizând totalitatea faptelor acumulate pe parcursul procesului penal, cu respectarea tuturor condițiilor de formă și procedură prevăzute de Codul de procedură penală, observăm crearea unui probatoriu, admis și administrat în scopul constatării anumitor circumstanțe care au importanță pentru cauza penală.

Astfel, A. Eni [8, pag. 91] indică că atunci când un acuzat invocă faptul că a fost provocat de către agenții sub acoperire la săvârșirea infracțiunii, instanța de judecată trebuie să cerceteze foarte minuțios materialele dosarului, iar pentru ca procesul să fie echitabil în sensul articolului 6 par.1 al Convenției, toate probele obținute în rezultatul provocării organizate de polițiști urmează a fi excluse. Această regulă trebuie aplicată cu titlu de principiu. Or, obligația autorităților judiciare constă în aceea că trebuie să examineze circumstanțele cauzei și să întreprindă acțiunile necesare pentru stabilirea adevărului în vederea determinării dacă a fost sau nu vreo provocare.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 125 29.06.2021 14:15:20

Totodată, realizând completarea alin. (1) art. 94 Cod de procedură penală cu pct. 11), legiuitorul urmărește stabilirea unor limite legale de obținere a probelor în procesul penal, cu reglementarea expresă a condițiilor lor. Completarea enunțată a fost determinată de jurisprudența CtEDO, creată în virtutea fenomenului provocării și al agentului provocator.

Astfel, în practica instanței supreme din România s-a reținut că „nu au fost încălcate dispozițiile art. 68 alin. (2) Cod procedură penală (vechi), nefiind vorba despre o provocare la săvârșirea infracțiunii, în condițiile în care implicarea inculpatului în traficul de droguri era cunoscută anterior atât de către colaborator, cât și de către coinculpat. Cu alte cuvinte, inculpatul avea deja o predispoziție de a comite asemenea infracțiuni (mărturie fiind și faptul că la momentul respectiv el era deja trimis în judecată pentru fapte similare); împrejurarea că inculpatul a comis infracțiunea după ce a fost contactat în acest sens de către coinculpat, care la rândul său purtase o discuție cu colaboratorul privitoare la achiziționarea unei cantități de droguri, nu conferă demersului acestuia din urmă un caracter provocator, în accepțiunea prevăzută în art. 68 Cod procedură penală și sancționată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în jurisprudența sa". [9]

Nu trebuie să se confunde activitățile de determinare, de incitare, în lipsa unei dovezi clare a intenției criminale, cu cele de creare de oportunități sau a condițiilor favorabile pentru desfășurarea unui proces ilicit preexistent, conceput și continuat din proprie inițiativă, ipoteză în care activitatea agentului sub acoperire nu poate fi chibzuită ca fiind semnificativă în raportul cauzal. În realitate, însă, de cele mai multe ori, colaboratorul este cel care incită, prin determinare sau instigare și uneori chiar printr-o cooperare materială proprie la comiterea unei infracțiuni, în scopul de a-l deferi pe acesta justiției și de a beneficia mai apoi de reducerea de pedeapsă conferită ca urmare a colaborării. În consecință, apreciem că se impune reglementarea unei norme exprese care să definească provocarea săvârșirii unei infracțiuni și să instituie o interdicție clară a acestor practici, întrucât textul de lege existent, coroborat cu art. 64 alin. (2) Cod procedură penală român (vechi), care prevede obligația de înlăturare a probelor obținute ilegal, s-a dovedit a fi insuficient. Pe de altă parte, provocarea poate fi reținută doar atunci când acțiunea provine de la un investigator sau un colaborator al acestuia, fără a fi analizată și ipoteza în care provocarea provine de la un terț care recurge la un astfel de gest tocmai pentru a se folosi ulterior de dovada faptului ilicit. Admisă cu reticență, implicarea infractorilor-colaboratori în probațiunea infracțiunilor caracteristice criminalității organizate, utilizarea acestora și aprecierea valorii probante a declarațiilor lor nu trebuie să aducă prejudicii principiilor fundamen-

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 126 29.06.2021 14:15:20

tale ale procesului penal, precum principiului loialității probelor, al procesului echitabil și al egalității armelor. [10, pag. 1]

Analiza deciziilor judecătorești publicate privind cauzele penale și materialele cauzelor penale examinate de către instanțele judecătorești din Federația Rusă [11, pag. 112-116] ne permit să concluzionăm că activitățile organelor de investigații sunt realizate cu încălcări, ceea ce duce la nerespectarea activității de acumulare a probelor, în conformitate cu criteriile formulate de CtEDO. Instanța, în unele cazuri, răspunde în mod adecvat la astfel de erori, corectând încălcările dreptului acuzatului la un proces echitabil, iar în alte cazuri, le lasă fără. În special:

a) materialul probatoriu al cauzelor penale care ajung spre examinare în instanță, care stau la baza învinuirii persoanelor, sunt adesea obținute în rezultatul efectuării unei achiziții de control sau a unui experiment operativ, neînsoțite de dovezi suficiente care să demonstreze că până la momentul luării deciziei de a efectua măsuri speciale de investigații, autoritățile de ordine au avut confirmare că persoana a început activități infracționale sau se pregătea să le comită. Adesea, într-un caz, există doar o declarație a angajaților potrivit căreia aceștia aveau informații despre implicarea unei persoane în comiterea unei infracțiuni, în cel mai bun caz, mărturii ale unui informator anonim, care de fapt nu pot fi verificate în instanță;
b) materialele obținute în cadrul unei achiziții de control sau a unui experiment operativ indică adesea faptul că a existat o situație „capcană": agenții-ile de aplicare a legii nu au verificat informațiile disponibile despre participarea unei anumite persoane la activitatea infracțională, ci aveau intenția să „prindă" orice persoană care va comite o infracțiune în condițiile simulate de aceștia;
c) în unele cazuri, studiul hotărârilor judecătorești și a materialelor cauzelor penale ne permit să concluzionăm că săvârșirea unei infracțiuni specifice a fost inițiată de către ofițerii de ordine (agenți care acționează sub controlul lor) și nu ar fi fost posibilă fără o astfel de inițiativă;
d) în alte cazuri, nu există date suficiente pentru a verifica dacă nu există nici o presiune asupra persoanei care să-l inducă să comită o infracțiune sau, dimpotrivă, există dovezi despre apelurile repetate ale agentului la persoană sau întâlnirile cu aceasta, persuasiunea, apelul la milă, ridicarea promisiunii cuantumul remunerației și prezența unor astfel de acțiuni, indicând absența unui semn de voință în acțiunile acuzatului, așa cum se argumentează în deciziile CtEDO. Curtea reamintește că nevoia de a efectua o anchetă într-o manieră în mare măsură pasivă, în special, elimină orice

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 127 29.06.2021 14:15:20

comportament care ar putea fi considerat ca o presiune exercitată asupra reclamantului pentru comiterea unei infracțiuni, cum ar fi inițierea contactului cu reclamantul, cerință suplimentară după refuzul inițial, cerințe urgente, creșterea prețurilor în comparație cu cele obișnuite etc.

e) organele operativ-investigative nu documentează suficient pregătirea și desfășurarea măsurilor speciale de investigații, precum și activitățile agenților care acționează sub controlul acestora. Negocierile preliminare ale agentului cu persoana împotriva căreia se desfășoară măsurile, precum și desfășurarea evenimentului corespunzător, nu sunt adesea înregistrate folosind mijloace tehnice, ceea ce nu permite ulterior de stabilit exact gradul de inițiativă al organelor de ordine în comiterea infracțiunii și prezența sau absența presiunii asupra persoanei.

Totodată, potrivit art. 6 CEDO, orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărâ fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției. La fel, orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită, iar orice acuzat are, mai ales, dreptul:

a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa;
b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;
c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;
d) să audieze sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;
e) să fie asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

Astfel, în cauza ***Ludi contra Elveției*** din 15 iunie 1992 [12], Curtea a constatat încălcarea art. 6, par. 3), lit. d), conexat cu art. 6, par. 1) din Convenție,

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 128 29.06.2021 14:15:20

pentru refuzul instanței de a audia ofițerul sub acoperire (pentru a-i proteja identitatea, cauza fiind de referință pentru mărturiile anonime), dar chestiunea provocării nu a tranșat-o, precizând că administrarea probelor aparține suveran instanței naționale.

În speța dată, autoritățile elveține au fost informate de către poliția germană că reclamantul, aflat la acea dată în Elveția, a cerut unui fost coleg din penitenciar o sumă de bani pentru a cumpăra 5 kg de cocaină. Poliția elvețiană a trimis un ofițer sub acoperire, care urma să se infiltreze într-o rețea vastă de traficanți, care urmau să vândă o partidă de droguri pe teritoriul Elveției. Scopul operațiunii a fost arestarea traficanților în momentul transmiterii drogurilor. Ulterior agentul infiltrat a stabilit legătura cu reclamantul, care i-a spus că este pregătit să-i vândă 2 kg de cocaină în valoare de 200.000 franci elvețieni. Din acest moment reclamantul trebuia să fie conștient de faptul că a comis o infracțiune penală ce cade sub incidența art. 19 din Legea cu privire la stupefiante și, prin urmare, riscă să întâlnească un agent al poliției sub acoperire care, de fapt, urmărește demascarea sa. [13, pag. 1143]

De asemenea, Curtea nu a fost convinsă că necesitatea anonimatului excludea orice contestare din partea apărării față de agent, deoarece lucrurile ar fi putut fi aranjate de așa natură, încât să protejeze interesul legitim al poliției în ceea ce privește posibilitatea de a-și folosi din nou agentul. Din acest motiv, dreptul la apărare a fost limitat într-o asemenea măsură, încât reclamantul a fost lipsit de o judecată echitabilă. [14, pag. 122]

Totodată, Ludi a fost condamnat în baza unor acuzații, bazate pe dovezi obținute de un agent sub acoperire și interceptările convorbirilor telefonice. Însă, Curtea a constatat că nu există o imixtiune în viața privată, chiar dacă frazele interceptate rezultaseră, în întregime sau în parte, din relația pe care polițistul a stabilit-o cu suspectul, primul căpătând acces, printr-un subterfugiu, la viața privată a celui din urmă. Acțiunile agentului sub acoperire au avut loc în contextul unei mari afaceri cu cocaină, iar reclamantul trebuia să fie conștient că era angajat în acțiuni infracționale și că acesta risca să întâlnească un polițist sub acoperire. [14, pag. 123]

În aceeași măsură, Curtea a constatat lipsa provocării la săvârșirea infracțiunii din partea agenților statului în cauza ***Sequeira contra Portugaliei*** [15], unde denunțătorii au început să colaboreze cu serviciul de cercetări penale după ce petentul îl contactase deja pe unul din ei pentru a pregăti un transport de cocaină spre Portugalia. Începând cu acea dată, acțiunile denunțătorilor au fost supravegheate de către serviciul de cercetări penale, iar departamentul de urmărire penală a fost înștiințat cu privire la această operațiune, ceea ce demonstrează

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 129 29.06.2021 14:15:20

că acțiunile lor nu le-au depășit pe cele ale unor agenți sub acoperire și nu sunt agenți provocatori.

Într-un alt caz, ***Affaire Unel contra Turciei*** [16], reclamantul, care în perioada anilor 1997 – 2000 a deținut funcția de director general al Aviației civile a Turciei, a fost condamnat pe faptul coruperii pasive, și anume: pe faptul că a pretins 50 000 dolari SUA de la A. Ö., proprietarul unei firme aeriene, pentru eliberarea autorizației de zbor. În plângerea depusă procurorului, A. Ö. a declarat că anterior i-a mai transmis reclamantului avantaje necuvenite pentru a obține autorizații de zbor. După depunerea cererii, de către parchet au fost organizate și petrecute acțiunile operative de investigație soldate cu reținerea în flagrant a reclamantului.

Examinând materialele cauzei, Curtea consideră că aceasta se deosebește de cauzele Teixera de Castro contra Portugaliei și Ramanauskas contra Lituaniei, prin natura infracțiunii și rolul jucat de către polițiști. Reclamantul a fost reținut în cadrul unei operațiuni polițienești autorizate de instanța de judecată, după ce a fost recepționată plângerea lui A.Ö. Un argument suplimentar că A.Ö. nu este agent provocator îl constituie faptul că acesta a fost acuzat în fapta de corupere activă, pe care el a recunoscut că a efectuat-o anterior în privința reclamantului. De asemenea, Curtea nu reține nici acțiunile polițiștilor ca provocare a infracțiunii, din timp ce reclamantul pe parcursul procesului judiciar nu a invocat faptul că a fost incitat de către poliție să comită infracțiunea.

O încălcare a dreptului la tăcere, prin provocare, a fost constată de Curte, în cauza ***Allan contra Regatului Unit,*** prin hotărârea din 5 noiembrie 2002 [17]**.** În speță, reclamantul, care în timpul audierilor păstrase tăcerea, a relevat către informatorul plasat de poliție în celulă cu acesta, date despre infracțiunea de omor de care era acuzat, care ulterior au fost utilizate în proces împotriva sa. Curtea europeană a reținut că declarațiile reclamantului nu au fost spontane și neprovocate, ci induse prin interogatoriul insistent al informatorului care, fusese pregătit de poliție cu scopul precis de a obține probe.

O cauză incofundabilă în jurisprudența CtEDO o reprezintă cauza ***Shannon contra Regatului Unit,*** hotărârea din 6 aprilie 2004 [18], unde reclamantul, actor într-un serial televizat, a fost abordat de un jurnalist care s-a prezentat ca fiind un șeic din Dubai și care, în cursul unei seri petrecute în oraș, l-a întrebat dacă poate să îi facă rost de droguri pentru o seară. Jurnalistul a înscenat povestea după ce primise o informație potrivit căreia reclamantul ar furniza droguri în mediul actorilor. Reclamantul a procurat câteva doze de cocaină și canabis, iar toată povestea a fost înregistrată și publicată. Ulterior reclamantul a fost inculpat pentru trafic de stupefiante. În cursul procesului, acesta a cerut excluderea

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 130 29.06.2021 14:15:20

probelor obținute de către jurnalist prin înregistrarea discuțiilor din seara respectivă, însă instanța a respins cererea sa pe motiv că proba nu este provocată, întrucât el s-a angajat că poate face rost de drogurile respective.

Curtea a conchis că nu se poate exclude faptul că mijloacele de probă obținute de către un particular prin înșelarea unei persoane pot conduce uneori la o lipsă de echitate a procedurii. În speță, însă reclamantul s-a oferit să facă rost de droguri și niciodată în cursul procesului nu a afirmat că cele expuse în fața instanței nu corespundeau adevărului. De aceea, procedura a avut un caracter echitabil în ansamblul său, iar plângerea este lipsită de fundament, nefiind încălcate prevederile Convenției.

Este important de delimitat criteriile în baza cărora agentul statului poate acționa, fără a fi constată o provocare, enumerate în cauza ***Edwards și Lewis contra Regatului Unit,*** hotărârea din 27 octombrie 2004 [19], iar judecătorul național trebuie să examineze dacă acuzatul a fost sau nu victima unei provocări ilicite din partea poliției, și anume:

1) motivul pentru care operațiunea poliției a fost organizată;
2) natura și întinderea participării poliției la săvârșirea de infracțiuni;
3) natura determinării sau a presiunilor efectuate de poliție.

În rezultatul efectuării acțiunilor de urmărire penală, organul de urmărire penală este obligat să respecte procedura de autorizare a măsurilor speciale de investigații, manifestând buna-credință. La realizarea măsurilor speciale de investigație, organul de urmărire penală trebuie să aibă piste de realizarea a intenției, cu posibilii suspecți, fără ca acțiunea să vizeze orice persoană susceptibilă să acționeze într-un anumit mod, adică modul în care își dorește organul de urmărire penală. Acțiunea persoanei terțe trebuie să fie de bună-voie, nedeterminată de alți agenți. Or, Curtea a conchis că în cauza ***Khudobin contra Rusiei,*** hotărârea din 26 octombrie 2006 [20], operațiunea poliției nu l-a vizat direct pe reclamant în calitate de traficant notoriu de droguri, ci a vizat orice persoană susceptibilă să accepte să procure heroină pentru informatoare, iar Curtea a reamintit că este necesară o procedură clară și previzibilă de autorizare a măsurilor de investigație și o formă de control al acestora, astfel încât să se asigure buna-credință a autorităților.

În speța de mai sus, operațiunea poliției a fost autorizată printr-o simplă decizie administrativă a organului care a realizat ulterior operațiunea, iar textul deciziei nu conținea decât câteva observații cu privire la motivele ce justificau cumpărarea fictivă de heroină.

Este necesar de menționat despre faptul că în cazul în care, până la inițierea efectuării acțiunilor de urmărire penală asupra unui anumit suspect, organul de urmărire penală posedă informații referitor la obiectul de activitate sau acțiunile

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 131 29.06.2021 14:15:21

acestuia, care anterior au fost documentate legal, atunci provocarea nu va exista. Astfel, în cauza ***Eurofinacom contra Franței*** [21], gestul polițiștilor de a provoca să li se ofere lor înșiși servicii de prostituție nu a instigat societatea petentă să comită infracțiunea de a obține venituri imorale, pentru că la data ofertelor respective poliția avea deja informații potrivit cărora serviciul de comunicații al societății era folosit de către prostituate pentru a contacta cu potențialii clienți.

În hotărârea ***Constantin și Stoian contra României*** din 29 septembrie 2009 [22], Curtea reamintește jurisprudența sa recentă privind art. 6 în care a dezvoltat conceptul de înscenare ca fiind distinct de folosirea tehnicilor legale ale activităților sub acoperire și a reafirmat obligația instanțelor interne de a efectua o examinare atentă a materialului de urmărire penală atunci când un acuzat invocă utilizarea mijloacelor de constrângere din partea agenților de poliție. În acest context, Curtea a stabilit, de asemenea, că funcția sa în temeiul art. 6 par. 1) nu este să determine dacă anumite probe au fost obținute în mod nelegal, ci, mai degrabă, să examineze dacă o asemenea „ilegalitate" a avut drept consecință încălcarea altui drept protejat de Convenție.

Astfel, trebuie să se examineze calitatea evaluării de către instanțele interne a pretinsei înscenări și să se asigure că acestea au respectat în mod corespunzător drepturile acuzatului la apărare, în special respectarea principiului contradictorialității și de egalitate a armelor (a se vedea Ramanauskas, citată anterior, pct. 49-61, Malininas împotriva Lituaniei, nr. 10.071/04, pct. 34-35, 1 iulie 2008, și Bykov împotriva Rusiei (MC), nr. 4.378/02, pct. 88-93, 10 martie 2009).

Pentru a constata dacă agentul de poliție sub acoperire s-a limitat la „investigarea activității infracționale într-un mod în principal pasiv" în prezenta cauză (a se vedea Ramanauskas, citată anterior, pct. 55), Curtea ține seama de unele considerații. Nimic din trecutul reclamanților nu a sugerat o predispoziție spre traficul de droguri. Doar faptul că unul dintre ei era un consumator de droguri condamnat (a se vedea pct. 21) nu poate schimba concluzia Curții. Curtea observă că procurorul nu a oferit detalii și nici nu s-a referit la vreo probă obiectivă, cu privire la pretinsul comportament infracțional al reclamanților, în decizia sa de începere a urmăririi penale. În plus, nu s-a găsit heroină în posesia primului reclamant sau în casa celui de-al doilea reclamant (a se vedea pct. 10-12), iar ambii reclamanți susțin că cele două grame de heroină găsite de polițiști erau cele care au fost acordate de parchet pentru operațiunea sub acoperire.

În hotărârea ***Sandu contra Moldovei*** din 11 februarie 2014 [23], Curtea a constatat că potrivit acuzării de stat, o persoană privată a mers în biroul reclamantului, unde i s-a cerut mită pentru accelerarea procesului de eliberare a documentelor de vaccinare a câinelui său. Urmare a adresării la poliție, s-a aranjat o

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 132 29.06.2021 14:15:21

a doua vizită în biroul reclamantului, pentru a demonstra comiterea infracțiunii de luare mită. Din moment ce nici un ofițer nu a fost implicat direct, prezenta cauză nu vizează prestația unui agent sub acoperire, ci mai mult acțiuni a unui privat, ce acționează sub supravegherea poliției.

Pentru a verifica dacă reclamantul a fost provocat să comită infracțiunea, Curtea trebuie să stabilească dacă putea fi considerat, în mod rezonabil, ca implicat în activități criminale corespunzătoare, până la implicarea poliției, ceea ce presupune necesitatea verificării dacă reclamantul ar fi comis infracțiunea în absența pretinsei provocări.

Curtea a reiterat că, dacă implicarea poliției se limitează la asistarea unui privat în documentarea comiterii unui act ilegal de către un alt privat, factorul determinant rămâne conduita acestor două persoane. Corespunzător, din moment ce reclamantul a pretins că C. l-a provocat să comită infracțiunea, este necesar de a examina modul în care instanțele naționale au analizat, în speță, conduita lui C. În această privință Curtea a notat că reclamantul a invocat în fața instanțelor naționale că C. nu a avut vreodată un câine. Corespunzător, el nu avea nici un motiv pentru a vizita biroul reclamantului și a cere documentele de vaccinare. Documentul câinelui, anexat la dosar, viza un câine de altă rasă decât cel inițial indicat de C. în plângerea sa la poliție. Mai mult decât atât, potrivit reclamantului, documentul respectiv menționa că câinele aparținea unei alte persoane, altul decât C, iar acest fapt nu a fost disputat de Guvern,

Potrivit cauzei ***Pareniuc contra Moldovei*** din 1 iulie 2014 [24], Curtea notează că reclamanta a fost condamnată în baza probelor obținute în timpul operațiunii sub acoperire din 17 februarie 2004. Din materialele dosarului nu apar dovezi obiective că reclamanta pînă la 17 februarie 2004, a fost anterior implicată în luare de mită. Totodată a menționat că multe alte capete de acuzare de luare de mită au fost adăugate mai târziu la învinuirea adusă reclamantei, dar nu există nici o indicație în materialele acestui dosar cu privire la alte cazuri de luare de mită. De asemenea nici Guvernul nu a comunicat că informațiile sau probele cu privire la aceste incidente, au fost obținute de către poliție înainte de începerea urmăririi penale.

În plângerea la poliție din 17 februarie 2004, V.Z. a susținut că reclamanta i-a cerut o sumă de bani. Cu toate acestea, transcrierea discuției între el și reclamantă, în timpul operațiunii sub acoperire, indică contrariul. V.Z. a întrebat reclamanta ce sumă de bani să-i dea și, după ce a primit mai multe refuzuri clare, a insistat să-i ofere bani, pnă cînd ea a acceptat. Acest lucru, în opinia Curții, demonstrează în mod clar că reclamanta a fost supusă unui flagrant determinat și provocată de a se angaja în activitatea criminală pentru care a fost condamnată, în lipsa oricărui indiciu că infracțiunea ar fi fost comisă fără o astfel de intervenție.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 133 29.06.2021 14:15:21

În acest context, Curtea observă că, pe parcursul procedurii, solicitanta a susținut că a fost o victimă a unei înscenări de către poliție. Guvernul a susținut că aceasta nu a fost suficient de explicită în observațiile sale. Cu toate acestea, Curtea nu împărtășește acest punct de vedere. Nu numai că reclamanta indică în mod clar afirmația de provocare în mărturiile sale, dar, de asemenea, unele dintre instanțe au auzit în mod clar afirmația ei. Curtea de Apel Bălți a achitat reclamanta prin decizia sa din 20 septembrie 2006 tocmai din motivul de instigare, însă ulterior, prin decizia sa finală din 21 martie 2007 a considerat acuzația de instigare ca fiind irelevantă. La rândul său, nici Curtea Supremă de Justiție, nu a luat în considerare afirmațiile invocate de reclamantă în apărarea sa și a respins recursul acesteia prin decizia sa din 12 septembrie 2007.

Anume din motivele prezentate, cet. Pareniuc V. A fost achitată de săvârșirea infracțiunii prevăzute de art. 324, alin. (1) Cod penal, pe motiv că fapta inculpatei nu întrunește elementele infracțiunii, probele acuzatoare fiind obținute prin provocare, decizie luată de CSJ la 24 februarie 2015, în dosarul nr. 1rh-1/2015 [25].

În rezultatul studiului științific realizat, pot fi nominalizate **argumentele de bază**, ce vizează criteriile de neadmitere a datelor obținute prin provocare în cadrul procesului penal, după cum urmează:

1) admisibilitatea probelor se află în competența legislației naționale și în general, instanțele naționale ar trebui să evalueze valoarea probelor prezentate (Van Mechelen și alții contra Olandei);

2) dacă persistă dubii în ceea ce privește izvorul intenției formate (nu se cunoaște cu certitudine dacă persoana care a săvârșit infracțiunea a acționat în baza unei intenții formate independent sau dependent de comportamentul unei alte persoane (provocator)) activitatea infracțională trebuie catalogată ca fiind realizată sub imperiul unei provocări;

3) se comite o instigare ori de câte ori organele de urmărire penală nu se limitează la a cerceta în mod pasiv activitatea infracțională, ci exercită o asemenea influență asupra persoanei vizate, încât să determine săvârșirea unei fapte penale care fără aceasta intervenție nu ar fi fost săvârșită, cu scopul de a constata o infracțiune, respectiv de a obține probe și de a declanșa urmărirea penală;

4) necesitatea anonimatului nu exclude orice contestare din partea apărării față de agent, deoarece lucrurile ar fi putut fi aranjate de așa natură, încât să protejeze interesul legitim al poliției în ceea ce privește posibilitatea de a-și folosi din nou agentul (Ludi contra Elveției);

5) declarațiile reclamantului nu au fost spontane și neprovocate, ci induse prin interogatoriul insistent al informatorului care, fusese pregătit de poliție cu scopul precis de a obține probe (Allan contra Regatului Unit);

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 134 29.06.2021 14:15:21

6) nu se poate exclude faptul că mijloacele de probă obținute de către un particular prin înșelarea unei persoane pot conduce uneori la o lipsă de echitate a procedurii (Shannon contra Regatului Unit);

7) judecătorul național trebuie să examineze (Edwards și Lewis contra Regatului Unit):

- motivul pentru care operațiunea poliției a fost organizată;
- natura și întinderea participării poliției la săvârșirea de infracțiuni;
- natura determinării sau a presiunilor efectuate de poliție;

8) este necesară o procedură clară și previzibilă de autorizare a măsurilor de investigație și o formă de control al acestora, astfel încât să se asigure buna-credință a autorităților (Khudobin contra Rusiei);

9) nu este necesar să se determine dacă anumite probe au fost obținute în mod nelegal, ci, mai degrabă, să se examineze dacă o asemenea „ilegalitate" a avut drept consecință încălcarea altui drept protejat de Convenție (Constantin și Stoian contra României);

10) trebuie să stabilească dacă reclamantul putea fi considerat, în mod rezonabil, ca implicat în activități criminale corespunzătoare, până la implicarea poliției, ceea ce presupune necesitatea verificării dacă ultimul ar fi comis infracțiunea în absența pretinsei provocări, precum și dacă implicarea poliției se limitează la asistarea unui privat în documentarea comiterii unui act ilegal de către un alt privat, factorul determinant rămâne conduita acestor două persoane (Sandu contra Moldovei).

Referințe bibliografice:

1. Hotărârea CtEDO din 30.10.1997 în cauza Van Mechelen și alții contra Olandei. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58111;
2. Назаров А.Д. Провокации в оперативно-розыскной деятельности. Москва: Юрлитинформ, 2010;
3. Florian C. Investigatorii sub acoperire. În: *Revista de drept penal,* nr. 2/2007;
4. Скабелин С. К вопросу об основаниях признания действий правоохранительных органов провокацией в свете решений Европейского Суда по Правам Человека. În: *Актуальные проблемы российского права*, 2012, nr. 3;
5. Гаврилов Б., Боженок С. К вопросу о провокации преступления. În: *Российская юстиция*, 2006, nr. 5;
6. Copețchi S. Provocarea infracțiunii în contextul măsurilor speciale de investigații – Partea I. În: *Revista Institului Național al Justiției, nr. 2 (41)*. Chișinău, 2017, pag. 26-32;
7. Codul de procedură penală nr. 122-XV din 14 martie 2002, Monitorul Oficial nr. 104-110/447 din 07 iunie 2003;

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 135 29.06.2021 14:15:21

8. Eni A. Analiza hotărârilor CtEDO adoptate în privinșa Republicii Moldova în materia admisibilității tehnicilor utilizate în operațiunile sub acoperire în cadrul investigațiilor penale. În: *Studia Universitatis (Seria științe sociale), nr. 8 (118), Chișinău, 2018*;
9. Decizia nr. 3547 din 4 noiembrie 2008 a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie din România;
10. Moleanu A-C. Probațiunea în materia infracțiunilor de corupție. Provocarea. Martorul „denunțător". În: *Revista Forumul Judecătorilor,* București, nr.1/2012;
11. Трубникова Т. Запрет на использование данных, полученных в результате провокации преступления, как один из элементов права на судебную защиту, и гарантии его реализаций в уголовном процессе РФ. În: *Вестник Томского государственного университета*. Право, nr. 2 (16), 2015;
12. Hotărârea CtEDO din 15.06.1992 în cauza Ludi contra Elveției. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57784;
13. Poalelungi M., Dolea I. și alți autori. Manualul judecătorului pentru cauze penale. Chișinău, 2013;
14. Reid K. Ghidul specialistului în Convenția Europeană a Drepturilor Omului. București: Editura Cartier, 2005;
15. Hotărârea CtEDO din 20.10.2009 în cauza Sequeira contra Portugaliei. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95157;
16. Hotărârea CtEDO din 27.05.2008 în cauza Affaire Unel contra Turciei. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86492;
17. Hotărârea CtEDO din 05.11.2002 în cauza Allan contra Marii Britanii. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60713;
18. Hotărârea CtEDO din 04.10.2005 în cauza Shannon contra Marii Britanii. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70364;
19. Hotărârea CtEDO din 27.10.2004 în cauza Edwards și Lewis contra Marii Britanii. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184228;
20. Hotărârea CtEDO din 26.10.2006 în cauza Khudobin contra Rusiei. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77692;
21. Hotărârea CtEDO din 07.09.2004 în cauza Eurofinacom contra Franței. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68772;
22. Hotărârea CtEDO din 29.09.2009 în cauza Constantin și Stoian contra României. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122842;
23. Hotărârea CtEDO din 11.02.2014 în cauza Sandu contra Republicii Moldova. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154881;
24. Hotărârea CtEDO din 01.07.2014 în cauza Pareniuc contra Republicii Moldova. Disponibil: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154853;
25. Decizia CSJ din 24.02.2015 în dosarul nr. 1rh-1/2015.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 136 29.06.2021 14:15:21

CHESTIUNI DE SOLUȚIONAT LA ÎNCETAREA URMĂRIRII PENALE

ISSUES TO BE RESOLVED AT THE END OF THE CRIMINAL PROSECUTION

SECRIERU Natalia, ***doctorandă***

Adnotare

Finalizarea urmăririi penale se face de procuror, care poate dispune clasarea, scoaterea de sub urmărire penală sau încetarea urmăririi penale.

Încetarea urmăririi penale este actul de liberare a persoanei de răspunderea penală și de finisare a acțiunilor procedurale, în cazul în care pe temei de nereabilitare legea împiedică continuarea acesteia.

Cele mai importante soluții la urmărirea penală sunt luate de procuror.În contextul activităților atribuite în sfera competenței procurorului la capitolul dat, acestea se înfățișează ca o sarcină principală, de calitatea exercitării și realizării juste depinde întreaga legalitate a procesului penal.

De aceea în acest articol ne-am propus să analizăm acele chestiuni care urmează să fie soluționate de procuror la încetarea urmăririi penale.

Cuvinte-cheie: *urmărirea penală, încetarea urmăririi penale, măsuri procesuale, măsuri de siguranță, măsuri asiguratorii.*

Summary

The ending of the prosecution is done by the prosecutor who can order the ending, the removal from prosecution or the cessation of the prosecution.

The cessation of the prosecution is the act of releasing the person from the penal responsibility and from the finishing the procedurally actions when based on non-rehabilitating reasons, the law doesn't allow its continuation.

The most important measures during the prosecution are taken by the prosecutor. In the context of assigned activities in the prosecutor's competences domain at this point, they are seen as a main task, on the quality of execution and right realization depends the whole legacy of the prosecution.

This why in this article we have decided to analize those questions that are going to be solves by the prosecutor when prosecuting.

Keywords: *prosecution, the ending of the prosecution, procedural measures, safety measureas, precautionary measures.*

Întroducere: Încetarea urmăririi penale este acea instituție de drept procesual penal caracteristică fazei de urmărire penală, ce are loc potrivit art.285 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 137 29.06.2021 14:15:21

ulterioare[1] când se constată existența temeiurilor de nereabilitare prevăzute la art.275 pct. 4)-9) din cod, precum și dacă există cel puțin una din cauzele prevăzute la art.53 Cod penal sau dacă se constată că plângerea prealabilă a fost retrasă de către partea vătămată sau părțile s-au împăcat - în cazurile în care urmărirea penală poate fi pornită numai în baza plângerii prealabile sau legea penală permite împăcarea, persoana nu a atins vârsta la care poate fi trasă la răspundere penală,persoana a săvârșit o faptă prejudiciabilă fiind în stare de iresponsabilitate și nu este necesară aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical.

Încetarea urmăririi penale în privința persoanei are loc în orice moment al urmăririi penale dacă se constată existența temeiurilor prevăzute.

Ca urmare, încetarea urmăririi penale se dispune de către procuror prin ordonanță din oficiu sau la propunerea organului de urmărire penală.

Scopul studiului rezidă în cercetarea și analiza lucrărilor științifice precum și a legislației n vederea determinării acelor chestiuni care urmează a fi luate de către procuror la încetarea urmăririi penale.

Metode și materiale aplicate: În procesul elaborării studiulului s-a pus accentul pe cele mai eficiente metode de cercetare științifică, precum: comparativă, analizei, logică, istorică etc.Baza juridică și teoretică a cercetării este constituită din reglementările din Codul de procedură penală a Republicii Moldova, Codul penal al Republicii Moldova, Codul de procedură penală român, doctrina și legislația în domeniul vizat.

Rezultatele obținute și discuții:

Potrivit alin.(6) art. 285 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările ulterioare, procurorul dacă este cazul dispune și asupra altor chestiuni, care în literatura de specialitate mai sunt denumite *dispoziții complimentare*[2], cum ar fi:

1. *revocarea măsurii preventive și a altor măsuri procesuale în modul prevăzut de lege;*
2. *restituirea cauțiunii în cazurile și în modul prevăzut de lege;*
3. *aplicarea măsurilor de siguranță;*
4. *încasarea cheltuielilor judiciare sau alte acțiuni prevăzute de lege.*

---

[1] Art. 285 a fost modificat prin Legea nr.66 din 05.04.2012 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. Aceste modificări au intrat în vigoare la 27 octombrie 2012

[2] Mircea Damaschin, Drept procesual penal, București: Wolters Kluwer, 2010, p. 375; Mrejeru Theodor, Bogdan Mrejeru, Urmărirea penală: aspecte teoretice și jurisprudența în materie, București: Editura Universitară, 2007,p.77; Alexandru Pintea, Procedura începerii, efectuării și terminării urmăririi penale. Aspecte teoretice și practice, Ediție revăzută și adăugită, Lumina Lex, București,2006. p. 283

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 138 29.06.2021 14:15:21

Plecând de la o premisă comună, respectiv de la aceea că, în cadrul procesului penal este necesar uneori să se i-a anumite măsuri, în vederea asigurării unei mai bune desfășurări a activităților procesuale, pentru a preveni sau înlătura situațiile care împiedică realizarea în bune condiții a procesului penal, s-a considerat că măsurile procesuale constau în anumite privațiuni sau constrângeri determinate de împrejurările în care se desfășoară procesul penal.

Măsurile procesuale sunt mijloace de constrângere folosite de organele judiciare penale în cadrul procesului penal pentru garantarea executării pedepsei și reparării pagubei prin infracțiune, precum și pentru asigurarea îndeplinirii de către părți a obligațiilor lor procesuale, în vederea asigurării eficienței procesului penal.

Acestea au o durată limitată de timp, în sensul că își vor produce efectele doar pe parcursul desfășurării procesului penal și numai atâta timp cât subzistă situațiile de fapt ce au impus luarea lor, au un caracter excepțional, neputînd fi luate decât măsurile prevăzute de lege și au un caracter facultativ, în sensul că autoritățile judiciare au dreptul de apreciere cu privire la luarea sau neluarea uneia din măsurile procesuale prevăzute de lege.[3]

Constituind o privare sau restrângere de drepturi garantate prin Constituție, măsurile procesuale penale au un caracter de excepție, motiv pentru care trebuie să se prevadă prin lege care măsuri se pot lua, cazurile și condițiile în care pot fi luate, durata lor maximă, posibilitatea revocării lor, sau cazurile când acestea încetează de drept[4]

Măsurile preventive sunt măsurile procesuale ce se pot lua de către organele judiciare penale pentru asigurarea desfășurării normale a procesului penal ori pentru împiedicarea sustragerii învinuitului sau inculpatului de la urmărire penală, de la judecată sau de la executarea pedepsei. Având o natură procesuală, măsurile preventive nu pot fi luate decât cu respectarea unor condiții expres prevăzute de lege, de către anumite organe, după o anumită procedură și pentru anumite termene.[5]

Odată ce au fost luate măsurile preventive pot fi înlocuite cu o altă măsură preventivă când s-au schimbat temeiurile care au determinat luarea măsurii, se revocă în ipoteza în care nu mai există vreun temei care să justifice menținerea, precum și atunci când măsura preventivă a fost luată cu încălcarea prevederilor legale, și încetează de drept în anumite condiții prevăzute de lege.

---

[3] Gheorghiță Mateuț, Tratat de procedură penală, Partea generală, Volumul II, Editura C.H. Beck,2012 p.324,326

[4] Vasile Păvăleanu, Drept procesual penal, București, Pro Universitaria,2016, p.304

[5] Gheorghiță Mateuț, Tratat de procedură penală, Partea generală, Volumul II, Editura C.H. Beck,2012 p.329.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 139 29.06.2021 14:15:22

În timp ce revocarea măsurilor de prevenție este un act procesual a cărui oportunitate o apreciază organele judiciare, încetarea de drept a măsurilor preventive este un obstacol legal împotriva menținerii acestora. Așadar, ori de câte ori legea prevede că măsura preventivă încetează de drept, organul judiciar este obligat să dispună desființarea măsurii.[6]

În cazul încetării urmăririi penale, procurorul dispune și revocarea măsurii preventive. Dacă măsura preventivă nu a fost revocată, *ea va înceta de drept,* potrivit prevederilor art. 195 alin.(5) pct.2 Codul de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările ulterioare, care prevede că „ *În caz de scoatere a persoanei de sub urmărire penală, de încetare a procesului penal sau de achitare a persoanei, măsura preventivă încetează de drept.*"

În cazurile menționate, copiile ordonanței procurorului de scoatere a persoanei de sub urmărire penală,încetare a urmăririi penale se transmit imediat administrației locului de deținere pentru executare în sensul eliberării persoanei reținute sau arestate.

Gherghiță Mateuț,[7] consideră că procurorul nu este obligat să se pronunțe expres asupra revocării măsurii preventive, de vreme ce, în cazul în care se dispune încetarea urmăririi penale, măsura preventivă încetează de drept.

De asemenea procurorul dispune și revocarea altor măsuri procesuale de constrângere inclusiv scoaterea bunurilor de sub sechestru.

Potrivit art.210 Codul de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările ulterioare, prevede că „*Bunurile se scot de sub sechestru prin hotărîrea organului de urmărire penală sau instanței dacă, în urma retragerii acțiunii civile, modificării încadrării juridice a infracțiunii incriminate bănuitului, învinuitului, inculpatului ori din alte motive, a decăzut necesitatea de a menține bunurile sub sechestru. Instanța de judecată, judecătorul de instrucțiune sau procurorul, în limitele competenței lor, ridică sechestrul asupra bunurilor și în cazurile în care constată ilegalitatea punerii acestora sub sechestru de către organele de urmărire penală fără autorizația respectivă.*"

Însă, potrivit cererii părții civile sau a altor persoane interesate de a cere repararea prejudiciului material în ordinea procedurii civile, organul de urmărire penală sau instanța de judecată este *în drept să mențină bunurile sub sechestru și după încetarea procesului penal, scoaterea persoanei de sub urmărire penală sau achitarea persoanei, timp de o lună de la intrarea în vigoare a hotărîrii respective,*

[6] Ion Neagu, Tratat de procedură penală, Partea generală, Ediția a II-a. revizuită și adăugită, Universul Juridic, București, 2010, p.556

[7] Gherghiță Mateuț, Procedura penală, Partea specială, Lumina lex, 1997, p.175

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 140 29.06.2021 14:15:22

prevederi stipulate în alin.(2) art.210 Codul de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările ulterioare.

Există similitudini între scoaterea bunurilor de sub sechestru în cadrul pocesului penal și cel civil. Totuși în penal scoaterea sechestrului are o legătură direct și cu latura penală. Însă, scoaterea sechestrului poate fi dispusă din oficiu de către subiecții competenți și indiferent de soarta laturii penale. În cazul încetării procesului penal, sau scoaterii persoanei de sub urmărire penală sechestru urmează a fi scos în mod obligator. Excepție în cazul de față v-a constitui cererea expresă a părții civile sau a altor persoane interesate de a menține sechestru pe un termen de 1 lună pentru a avea posibiliatea de a înainta o acțiune în cadrul procesului civil. În lipsa ordonanței sau a încheierii de scoatere de sub sechestru, această măsură poate înceta de drept, odată cu încetarea procesului penal, sau scoaterea persoanei de sub urmărire penală în lipsa cererii părții civile de a menține.În cazul pronunțării unei sentințe de achitare sechestru poate fi menținut doar dacă în sentință instanța nu s-a pronunțat asupra acțiunii civile.În cazul pronunțării sentinței de achitare și respingerea acțiunii civile, sechestru nu poate fi menținut, deoarece partea nu va mai putea înainta o acțiune în cadrul procesului civil.[8]

Codul de procedură penală român din 1936 a reglementat măsura preventivă a liberării provizorii cu și fără cauțiune, instituție care nu a fost preluată de Codul de procedură penală român din 1968, însă a fost introdusă prin Legea nr.32/1990, cu modificări ulterioare, fiind consacrată apoi prin art.23 alin. (10) din Constituția revizuită. În Republica Moldova este prevăzută liberarea provizorie pe cauțiune prin art.192 Cod de procedură penală, care prevede că, liberarea provizorie pe cauțiune poate fi acordată în cazul în care este aplicată măsura asiguratorie pentru repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune și s-a depus cauțiunea stabilită de judecătorul de instrucție sau de către instanță.În Franța, cauțiunea este o obligație prevăzută de art.138 alin.(2) pct.11 Cod de procedură penală,impusă de către judecătorul de instrucție sau de judecătorul de libertăți și detenție celui supus controlului judiciar.În sistemul actual din Franța, cauțiunea poate fi aplicată fie unei persoane lăsate în libertate, însă supusă controlului judiciar, fie unui individ deținut anterior unei decizii de lăsare în libertate.[9]

Cauțiunea reprezintă suma de bani pe care trebuie s-o depună învinuitul sau persoana care a făcut cererea (substituitul procesual), cu scopul de a garanta respectarea de către învinuit a obligațiilor ce-i revin în timpul liberării provizorii.[10]

---

[8] Igor Dolea, Comentariu la Codul de procedură penală, Chișinău,2016, p.535

[9] Vasile Păvăleanu, Drept procesual penal, București, Pro Universitaria,2016, p.323

[10] Gheorghiță Mateuț, Tratat de procedură penală, Partea generală, Volumul II , Editura C.H. Beck, 2012 p.493

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 141 29.06.2021 14:15:22

Cuantumul se fixează de către organul judiciar penal competent şi se consemnează pe numele învinuitului la dispoziţia organului judiciar care a stabilit cuantumul acesteia.

Cauţiunea apare ca o garanţie privind plata despăgubirilor băneşti acordate pentru repararea pagubelor cauzate de infracţiune şi plata amenzii.

Potrivit art.194 alin.(2) pct.3 Cod de procedură penală a Republicii Moldova,(2003) în cazul cînd se dispune încetarea procesului penal, scoaterea persoanei de sub urmărire sau achitarea acesteia, cauţiunea urmează să fie restituită. Ordonanţa procurorului de încetare integrală a urmăririi penale cu dispoziţia de restituire a cauţiunii se trimite instituţiei financiare respective pentru executare.

Măsurile de siguranţă sunt acele măsuri procesuale ce se i-au, în mod provizoriu, în cursul procesului penal (atât în faza de urmărire penală, cât şi în faza de judecată) faţă de învinuit sau inculpat pentru a înlătura starea de pericol generată de natura cauzei şi pentru preîntâmpinarea săvârşirii unor fapte noi prevăzute de legea penală.

Măsurile de siguranţă, ca măsuri penale, sunt prevăzute în art.98 Codul penal a Republicii Moldova (2002). Acestea sunt: măsurile de constrângere cu caracter medical; măsurile de constrângere cu caracter educativ; expulzarea; confiscarea specială; confiscarea extinsă.

Potrivit prevederilor art.99 Cod penal a Republicii Moldova(2002),[11] persoanelor care au săvârşit fapte prevăzute de legea penală în stare de iresponsabilitate sau care au săvîrşit asemenea fapte în stare de responsabilitate, de responsabilitate redusă, dar până, la pronunţarea sentinţei sau în timpul executării pedepsei, s-au îmbolnăvit de o boală psihică, din care cauză ele sunt incapabile să-şi dea seama de acţiunile lor sau să le dirijeze, instanţa de judecată poate să le aplice măsuri de constrângere cu caracter medical: *internarea într-o instituţie psihiatrică cu supraveghere obişnuită sau internarea într-o instituţie psihiatrică cu supraveghere riguroasă.*

În procesele având ca obiect faptele prejudiciabile, prevăzute de legea penală, săvârşite de persoane în stare de iresponsabilitate, precum şi infracţiuni săvârşite de persoane care s-au îmbolnăvit de o boală psihică după săvârşirea faptei se efectuiază urmărirea penală.

În conformitate cu art.495 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările şi completările ulterioare, după terminarea urmăririi penale, procurorul, prin ordonanţă decide:

[11] Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Valeriu Cuşnir, Gheorghe Ulianovschi, Xenofon Ulianovschi, ş.i. alţii, Codul Penal al Republicii Moldova din 18 aprilie 2002, Comentariu cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul oficial din 14.04.2009 ,p.207

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 142 29.06.2021 14:15:22

- încetarea procesului penal în cazurile prevăzute în art.285 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările ulterioare sau în cazurile când din caracterul faptei și starea psihică a celui care a săvârșit-o rezultă că această persoană nu prezintă pericol pentru societate; că există temeiuri de a se aplica față de cel care a săvârșit infracțiune măsuri de constrângere cu character medical.
- trimiterea cauzei în instanța de judecată dacă s-a constatat că există temeiuri de a se aplica față de cel care a săvârșit infracțiune măsuri de constrângere cu caracter medical.

Ordonanța de încetare a procesului penal se adoptă în conformitate cu prevederile art.285 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003). În caz de încetare a procesului, dacă persoana respectivă, prin caracterul faptei și starea psihică, nu prezintă pericol pentru societate, dar este recunoscută alienată mintal, organul de urmărire penală comunică despre aceasta organelor locale de ocrotire a sănătății.

Persoanelor liberate de răspundere penală în conformitate cu art.54 Cod penal al Republicii Moldova (2002) cu modificările și completările ulterioare, li se aplică măsuri de constrângere cu caracter educativ care sunt prevăzute în art.104 aceluiași cod și anume: avertismentul, încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat, obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se i-a în considerare starea materială a minorului, obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică, obligarea minorului de a urma cursul de învățământ obligatoriu, obligarea minorului de a participa la un program probațional.

În conformitate cu prevederile art.483 alin.(1) Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările și completările ulterioare, dacă la desfășurarea urmăririi penale, în cazurile infracțiunilor ușoare sau mai puțin grave săvîrșite de minor, se stabilește că minorul pentru prima dată a săvîrșit o asemenea infracțiune și corectarea lui poate fi obținută fără a-l trage la răspundere penală, procurorul dispune încetarea urmăririi penale în privința minorului și liberarea minorului de răspundere penală în temeiul prevăzut în art.54 Cod penal al Republicii Moldova (2002) cu modificările și completările ulterioare, cu aplicarea măsurilor de constrîngere cu caracter educativ conform prevederilor art.104 din Codul penal al Republicii Moldova.

Măsurile de constrîngere cu caracter educativ pot fi aplicate de procuror, dacă încetarea s-a dispus la faza urmăririi penale. Procurorul poate aplica avertismentul, încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat, obligarea minorului să repare daunele cauzate.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 143 29.06.2021 14:15:22

Controlul asupra executării de către minor a cerinţelor prevăzute de măsura cu caracter educativ se efectuează de organul de stat specializat care asigură corectarea minorului.

Încetarea procesului penal în temeiurile menţionate, nu se admite dacă minorul sau reprezentantul lui legal este împotrivă. La judecarea cauzei penale în fond, instanţa este în drept să înceteze procesul penal în temeiurile prevăzute în alin.(1) art.483 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările şi completările ulterioare şi să aplice prevederile art.54 şi 104 din Codul penal al republicii Moldova (2002).

Organul de urmărire penală din oficiu sau instanţa de judecată, la cererea părţilor, poate lua în cursul procesului penal măsuri asiguratorii pentru repararea prejudiciului cauzat de infracţiune, pentru eventuala confiscare specială a bunurilor, precum şi pentru garantarea executării pedepsei amenzii. Potrivit opiniei autorului Ion Neagu[12], măsurile asiguratorii sunt măsuri procesuale cu caracter real care au ca efect indisponibilizarea bunurilor mobile şi imobile care aparţin învinuitului sau inculpatului şi părţii responsabile civilmente în vederea confiscării speciale, a acoperirii despăgubirilor civile şi a executării pedepsei amenzii. Aceste instituţii îşi justifică prezenţa în cadrul măsurilor procesuale, deoarece, până la soluţionarea definitivă a cauzelor penale şi rămânerea difinitivă a hotărârii prin care a fost admisă acţiunea civilă reparatorie sau prin care s-a pronunţat pedeapsa amenzii, inculpatul sau partea responsabilă civilmente ar putea să înstrăineze bunurile pe care le are şi să devină insolvabili.

Măsurile asiguratorii pentru repararea prejudiciului cauzat de infracţiune, pentru eventuala confiscare specială a bunurilor, precum şi pentru garantarea executării pedepsei amenzii, constau în sechestrarea bunurilor mobile şi imobile. Măsurile asiguratorii pentru repararea prejudiciului se pot lua asupra bunurilor bănuitului, învinuitului, inculpatului, persoanei civilmente responsabile în suma valorii probabile a pagubei. Măsurile asiguratorii pentru eventuala confiscare specială a bunurilor se pot lua asupra bunurilor bănuitului, învinuitului, inculpatului enumerate la art. 106 alin. (2) Cod penal al Republicii Moldova (2002), precum şi asupra bunurilor altor persoane care le-au acceptat ştiind despre dobîndirea ilegală a acestora. În cazul în care bunurile ce urmau a fi supuse confiscării speciale nu mai există, nu mai pot fi găsite sau nu mai pot fi recuperate, se pot lua măsuri asiguratorii pentru confiscarea contravalorii acestora. Măsurile asiguratorii pentru garantarea executării pedepsei amenzii se i-au numai asupra

[12] Ion Neagu, Tratat de procedură penală, Partea generală, Ediția a II-a. revizuită și adăugită, Universul Juridic, București, 2010, p.622

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 144 29.06.2021 14:15:22

bunurilor învinuitului sau inculpatului, în funcţie de suma maximă a amenzii care poate fi stabilită pentru infracţiunea comisă.

În cazul încetării procesului penal, sau scoaterii persoanei de sub urmărire penală sechestru urmează a fi scos în mod obligatoriu. Excepţie în cazul de faţă v-a constitui cererea expresă a părţii civile sau a altor persoane interesate de a menţine sechestru pe un termen de o lună pentru a avea posibiliatea de a înainta o acţiune în cadrul procesului civil, prevederi prevăzute în art.210 Cod de procedură penală a Republicii Moldova.

În cazul în care procurorul dispune încetarea urmăririi penale, urmează a fi soluționată și chestiunea cu privire la corpurile delicte:[13]

- uneltele care au servit la săvîrşirea infracţiunii - vor fi confiscate şi predate instituţiilor respective sau nimicite;
- obiectele a căror circulaţie este interzisă - vor fi predate instituţiilor respective sau nimicite;
- lucrurile care nu prezintă nici o valoare şi care nu pot fi utilizate - vor fi distruse, iar în cazurile în care sînt cerute de persoane ori instituţii interesate, ele pot fi remise acestora;
- banii şi alte valori dobîndite pe cale criminală sau asupra cărora au fost îndreptate acţiunile criminale se restituie proprietarului sau, după caz, se trec în venitul statului. Celelalte obiecte se predau proprietarilor legali, iar dacă aceştia nu sînt identificaţi, se trec în proprietatea statului. În caz de conflict referitor la apartenenţa acestor obiecte, litigiul se soluţionează în ordinea procedurii civile. Obiectele sunt păstrate de organul de urmărire penală pînă la hotărîrea instanţei civile.
- Banii marcaţi, asupra cărora au fost îndreptate acţiunile criminale, se trec în venitul statului, iar echivalentul lor se restituie proprietarului de la bugetul de stat;
- documentele care constituie corpuri delicte rămîn în dosar pe tot termenul de păstrare a lui sau, la solicitare, se remit persoanelor interesate;
- obiectele ridicate de organul de urmărire penală, dar care nu au fost recunoscute corpuri delicte, se remit persoanelor de la care au fost ridicate.

Valoarea obiectelor alterate, deteriorate sau pierdute în urma efectuării expertizei şi a altor acţiuni legale se atribuie la cheltuielile judiciare. Dacă aceste obiecte au aparţinut învinuitului, inculpatului sau persoanei civilmente responsabile, contravaloarea acestora nu se restituie. Dacă aceste obiecte au aparţinut al-

[13] Anatolie Donciu, Natalia Secrieru, materialele conferinței științifico - practice:Procuratura Republicii Moldova la 20 de ani.Rolul și locul Procuraturii într-un stat de drept, Chișinău, 2012.p.118-119

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 145 29.06.2021 14:15:22

tor persoane, contravaloarea lor se restituie din bugetul de stat şi poate fi încasată de la condamnat sau de la partea civilmente responsabilă. Gheorghiță Mateuț, consideră că[14] dacă proprietatea corpurilor delicate şi a celorlalte obiecte care au servit ca mijloace de probă este contestată, ele sunt păstrate de organul de cercetare penală pînă la hotărîrea instanței civile.

Organul de urmărire penală la încetarea urmăririi poate să dispună şi la plata cheltuielilor judiciare. Cheltuieli judiciare sînt cheltuielile suportate potrivit legii pentru asigurarea bunei desfăşurări a procesului penal. Cheltuielile judiciare cuprind sumele:

- plătite sau care urmează a fi plătite martorilor, părții vătămate, reprezentanților lor, experților, specialiştilor, interpreților, traducătorilor şi asistenților procedurali;
- cheltuite pentru păstrarea, transportarea şi cercetarea corpurilor delicte;
- care urmează a fi plătite pentru acordarea asistenței juridice garantate de stat;
- cheltuite pentru restituirea contravalorii obiectelor deteriorate sau nimicite în procesul de efectuare a expertizei sau de reconstituire a faptei;
- cheltuite în legătură cu efectuarea acțiunilor procesuale în cauza penală.

Cheltuielile judiciare se plătesc din sumele alocate de stat dacă legea nu prevede altă modalitate. În modul prevăzut de legea procesuală penală, potrivit art. 228 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările şi completările ulterioare, din sumele alocate de stat vor fi compensate următoarele cheltuieli judiciare suportate de către martori, partea vătămată, partea civilă, asistenții procedurali, interpreți, traducători, experți, specialişti, reprezentanții legali ai părții vătămate, ai părții civile:

1) cheltuielile făcute în legătură cu prezentarea la citare în organul de urmărire penală şi în instanță;
2) cheltuielile de cazare;
3) salariul mediu pentru toată perioadă de participare în procesul penal;
4) cheltuielile de reparare, restabilire a obiectelor care au fost deteriorate în urma utilizării lor în cadrul acțiunilor procesuale la cererea organului de urmărire penală sau a instanței.

Organele, întreprinderile, instituțiile şi organizațiile de stat sînt obligate să păstreze salariul mediu pentru toată perioada de timp în care partea vătămată, reprezentantul ei legal, asistentul procedural, interpretul, traducătorul, specialistul, expertul, martorul au participat în procesul penal la citarea organului de urmărire penală sau a instanței.

[14] Mateuț Gh. Procedura penală .Partea specială. Bucureşti:Lumina Lex ,1997,p.175

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 146 29.06.2021 14:15:22

Expertului şi specialistului li se recuperează, de asemenea, costul materialelor care le aparţin şi care au fost utilizate pentru executarea însărcinării respective.

Expertul, specialistul, interpretul, traducătorul au dreptul la recompensă pentru executarea obligaţiilor, afară de cazurile cînd le-au executat în cadrul unei însărcinări de serviciu.

Cheltuielile suportate de persoanele menţionate pot fi recuperate la cererea acestora în baza unei hotărîri a organului de urmărire penală sau a instanţei în mărimea stabilită de legislaţia în vigoare.

De asemenea potrivit art.229 Cod de procedură penală a Republicii Moldova (2003) cu modificările şi completările ulterioare, cheltuielile judiciare sînt suportate de condamnat sau sînt trecute în contul statului.

Instanţa de judecată poate obliga condamnatul să recupereze cheltuielile judiciare, cu excepţia sumelor plătite interpreţilor, traducătorilor, precum şi apărătorilor în cazul asigurării inculpatului cu avocat care acordă asistenţă juridică garantată de stat, atunci cînd aceasta o cer interesele justiţiei şi condamnatul nu dispune de mijloacele necesare.

Achitarea cheltuielilor judiciare poate fi suportată şi de condamnatul care a fost eliberat de pedeapsă sau căruia i-a fost aplicată pedeapsă, precum şi de persoana în privinţa căreia urmărirea penală a fost încetată pe temeiuri de nereabilitare.

Instanţa poate elibera de plata cheltuielilor judiciare, total sau parţial, condamnatul sau persoana care trebuie să suporte cheltuielile judiciare în caz de insolvabilitate a acestora sau dacă plata cheltuielilor judiciare poate influenţa substanţial asupra situaţiei materiale a persoanelor care se află la întreţinerea lor.

În cazul condamnării cîtorva persoane în aceeaşi cauză, cheltuielile judiciare se repartizează în dependenţă de vinovăţia, gradul de răspundere şi situaţia materială a fiecăreia din ele.

În cazul încetării urmăririi penale în urma împăcării părţii vătămate cu învinuitul, inculpatul, instanţa de judecată poate trece cheltuielile judiciare în sarcina părţii vătămate, a învinuitului, inculpatului sau numai a uneia din părţi.

În caz de deces al condamnatului pînă la intrarea în vigoare a sentinţei, cheltuielile judiciare nu pot fi puse în sarcina succesorilor lui.

În cazul condamnaţilor minori, pot fi obligaţi la achitarea cheltuielilor judiciare părinţii sau tutorii minorului condamnat dacă se constată că ei au avut neajunsuri serioase la îndeplinirea obligaţiilor lor faţă de minor.

În conformitate cu prevederile art.245 Cod de procedură penală român din 1968 cu modificările şi completările ulterioare[15], erau prevăzute expres *dispoziți-*

[15] Codul de procedură penală și 5 legi uzuale, Editura Hamangiu,2012, p.138-139

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 147 29.06.2021 14:15:22

ile complimentare ale ordonanței de încetare a urmăririi penale prin care procurorul dispunea asupra:

a) revocării măsurii asiguratorii luate în vederea executării pedepsei amenzii;
b) confiscării lucrurilor care potrivit art.118 din Codul penal român sunt supuse confiscării speciale şi restituirii celorlalte.

Dacă proprietatea corpurilor delicte şi a celorlalte obiecte care au servit ca mijloace materiale de probă este contestată, ele sunt păstrate de organul de cercetare penală până la hotărârea instanței civile.

c) măsurilor asiguratorii privind reparațiile civile şi a restabilirii situației anterioare săvârşirii infracțiunii.

În cazul în care s-a dispus menținerea măsurilor asiguratorii privind reparațiile civile, aceste măsuri se vor considera desființate, dacă persoana vătămată nu introduce acțiune în fața instanței civile în termen de 30 zile de la comunicarea încetării urmăririi penale.

c[1]) sesizării instanței civile competente cu privire la desființarea totală sau parțială a unui înscris;
d) cheltuielilor judiciare, stabilind cuantumul acestora, cine trebuie să le suporte şi ordonând încasarea lor;
e) restituirii cauțiunii în cazurile prevăzute de lege.

Aceste prevederi au fost în vigoare până la 01 februarie 2014 când a intrat în vigoare Noul Cod de procedură penală romîn adoptat prin Legea nr. 135 în 2010.

Noul Cod de procedură penală român prevede aceste dispoziții în alin.(2) art.315 „*Clasarea*"după cum urmează:

Ordonanța de clasare cuprinde mențiunile prevăzute la art. 286 alin. (2) Noul Cod de procedură penală român adoptat prin Legea nr. 135 în 2010, precum şi dispoziții privind:

a) ridicarea sau menținerea măsurilor asigurătorii; aceste măsuri încetează de drept dacă persoana vătămată nu introduce acțiune în fața instanței civile, în termen de 30 de zile de la comunicarea soluției;
b) restituirea bunurilor ridicate sau a cauțiunii;
c) sesizarea judecătorului de cameră preliminară cu propunerea de luare a măsurii de siguranță a confiscării speciale;
d) sesizarea judecătorului de cameră preliminară cu propunerea de desființare totală sau parțială a unui înscris;
e) sesizarea instanței competente potrivit dispozițiilor legii speciale în materia sănătății mintale, în vederea dispunerii internării nevoluntare;
f) cheltuielile judiciare.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 148 29.06.2021 14:15:22

Dispozițiile alin.(2) art.315 Noul Cod de procedură penală romîn (2010) sunt în parte, asemănătoare cu dispozițiile art.245 din Codul de procedură penală romîn din 1968, privind ordonanța de încetare a urmăririi penale.Spre deosebire de Codul de procedură penală român din 1968, Noul cod de procedură penală român (2010) stabilește că,procurorul nu mai poate dispune confiscarea lucrurilor supuse confiscării speciale, ci dispune sesizarea judecătorului de cameră preliminară cu propunerea de luare a măsurii de siguranță a confiscării speciale. De asemenea, pentru desființarea totală sau parțială a unui înscris, nu se mai sesizează instanța civilă, ci judecătorul de cameră preliminară.

Dispozițiile art.315 alin.(2) lit.e), Noul Cod de procedură penală român (2010) privind dispoziția procurorului de sesizare a instanței competente de a dispune internarea nevoluntară,sunt discutabile din mai multe motive.Potrivit legii speciale în materia sănătății mintale,internarea nevoluntară se decide de o comisie medicală special constituită,la propunerea unui medic psihiatru abilitat care evaluează starea de sănătate mintală a persoanei,solicitarea putând veni și din partea procurorului. Decizia de internare nevoluntară este trimisă de comisie, spre confirmare, judecătoriei în a cărei circumscripție se află unitatea medicală în care este internată persoana. Din cele arătate rezultă că procurorul nu sesizează instanța, ci medicul psihiatru abilitat. Pe de altă parte, cel puțin pentru cazul de clasare prevăzut de art.16 alin.(1) lit.d), Noul Cod de procedură penală romîn (2010), constând în cauza de neimputabilitate a iresponsabilității,nu se justifică internarea nevoluntară prevăzută de legea specială,fiind necesară aplicarea măsurii de siguranță a internării medicale, prevăzută de art.110 Codul Penal român cu procedura prevăzută de normele procesual penale.[16]

Concluzii: Pe parcursul efectuării urmăririi penale pentru buna desfășurare a procesului penal, de către organul de urmărire penală sunt dispuse anumite măsuri procesuale, aplicate diverse măsuri preventive, măsuri de siguranță, măsuri asiguratorii.

Ulterior odată cu adoptarea unei hotărâri pe cauza penală atît în faza urmăririi penale cît și în instanța de judecată, aceste chestiuni urmează să fie soluționate de procuror în cazul încetării urmăririi penale și respectiv de instanța de judecată la adoptarea sentinței.

Astfel, la încetarea urmăririi penale, procurorul, dacă este cazul, concomitent adoptă măsurile necesare pentru revocarea măsurii preventive și a altor măsuri procesuale de constrângere, cum ar fi scoaterea bunurilor sub sechestru

[16] Nicolae Volonciu, Alexandru Vasiliu, Radu Gheorghe, Noul cod de procedură penală, adnotat, Partea specială. Analiza comparativă, noutăți, explicații, comentarii., Universul juridic, București,2016.p.66-67

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 149 29.06.2021 14:15:22

sau menținerea sechestrului în continuare, chestiunea cu privire la corpurile delicate, restituirea cauțiunii, compensarea cheltuielilor judiciare etc. Soluționarea acestor chestiuni reprezintă un rol esențial în activitatea organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești.

Referințe bibliografice:

1. Codul de procedură penală a Republicii Moldova. Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003.Monitorul Oficial,2003, nr.104-110, în vigoare din 12 iunie 2003.
2. Codul de procedură penală și 5 legi uzuale, Ediția a 16-a, București, Editura Hamangiu,2012.
3. Mircea Damaschin, Drept procesual penal, București: Wolters Kluwer, 2010.
4. Mrejeru Theodor, Bogdan Mrejeru, Urmărirea penală: aspecte teoretice și jurisprudența în materie, București: Editura Universitară, 2007.
5. Alexandru Pintea, Procedura începerii, efectuării și terminării urmăririi penale. Aspecte teoretice și practice, Ediție revăzută și adăugită, Lumina Lex, București, 2006.
6. Gheorghiță Mateuț, Tratat de procedură penală, Partea generală, Volumul II, Editura C.H.Beck,2012
7. Gherghiță Mateuț,Procedura penală, Partea specială, Lumina lex, 1997.
8. Vasile Păvăleanu, Drept procesual penal, București, Pro Universitaria,2016.
9. Ion Neagu, Tratat de procedură penală, Partea generală, Ediția a II-a. revizuită și adăugită, Universul Juridic, București, 2010.
10. Igor Dolea, Comentariu la Codul de procedură penală, Chișinău,2016
11. Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Valeriu Cușnir, Gheorghe Ulianovschi, Xenofon Ulianovschi, și.alții, Codul Penal al Republicii Moldova din 18 aprilie 2002, Comentariu cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul oficial din 14.04.2009
12. Anatolie Donciu, Natalia Secrieru, materialele conferinței științifico - practice: Procuratura Republicii Moldova la 20 de ani.Rolul și locul Procuraturii într-un stat de drept, Chișinău, 2012.
13. Nicolae Volonciu, Alexandru Vasiliu, Radu Gheorghe, Noul cod de procedură penală, adnotat, Partea specială. Analiza comparativă, noutăți, explicații, comentarii.,Universul juridic,București,2016.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 150 29.06.2021 14:15:23

PRELIMINARII PRIVIND ÎNCEPEREA URMĂRIRII PENALE

PRELIMINARIES REGARDING THE BEGINNING OF THE CRIMINAL PROSECUTION

DONICA Ina, ***doctorandă***

Adnotare

Începerea urmăririi penale constituie un fapt juridic important ce marchează declanșarea unui proces penal și care presupune că organele competente de stat au cunoștință de săvârșirea unei infracțiuni și se întreprind toate acțiunile prevăzute de lege în scopul constatării acestei fapte prejudiciabile. Pe de o parte, începerea urmăririi penale marchează declanșarea procesului penal, iar pe de altă parte, ea implică drepturi și obligații specifice atât pentru organele de urmărire penală, cât și pentru ceilalți participanți la proces. Începerea urmăririi penale este unul din temeiurile juridice care justifică efectuarea acțiunilor procesuale penale și aplicarea măsurilor procesuale ce limitează drepturile și libertățile persoanei.

Cuvinte-cheie: *urmărire penală, organ de urmărire penală, procuror, ofițer de urmărire penală, sesizare, sesizarea organului de urmărire penală, începerea urmăririi penale, pornirea urmăririi penale*

Summary

The beginning of the criminal investigation is an important legal fact that marks the initiation of a criminal trial and which presupposes that the competent state bodies are aware of the commission of a crime and all the actions provided by law are undertaken in order to establish this prejudicial deed. On the one hand, the beginning of the criminal investigation marks the beginning of the criminal process, and on the other hand, it implies specific rights and obligations both for the criminal investigation bodies and for the other participants in the trial. The initiation of criminal prosecution is one of the legal grounds that justifies the performance of criminal proceedings and the application of procedural measures that limit the rights and freedoms of the person.

Keywords: *criminal investigation, criminal investigation body, prosecutor, criminal investigation officer, notification, notification of the criminal investigation body, initiation of criminal investigation, initiation of criminal investigation*

Dacă ofițerul de urmărire penală, examinând materialele inițiale, a constatat că nu sunt temeiuri de a porni urmărirea penală, acesta înaintează un raport către procuror în care expune circumstanțele date cu propunerea de a nu porni urmărirea penală. În cazul când procurorul, examinând raportul ofițerului

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 151 29.06.2021 14:15:23

de umrărire penală cu propunere de a nu porni urmărire penală constată că sunt temeiuri de a porni, acesta emite o ordonanță prin care dispune restituirea actelor pentru începerea urmăririi penale cu privire la săvârşirea infracţiunii date. În legătură cu aceasta procurorul informează persoanele interesate. În cazul în care din ordonanța procurorului, menținută prin încheierea judecătorului de instrucție, nu a fost constatat faptul maltratării, persoana nu poate solicita o redresare în cadrul procedurilor civile, deoarece lipsa maltratării a fost deja constatată prin încheierea judecătorului de instrucţie, care este irevocabilă. în cadrul procedurilor civile nu pot fi puse în discuție constatările din sentințele penale. Din acelaşi motiv, nu poate fi solicitată o redresare pentru sancțiunile pe care victima maltratării le consideră prea blânde[1]. În cazul în care este făcută declarație de aplicare a relelor tratamente față de persoană, urmează a fi cercetate următoarele circumstanțe: dacă persoana a fost agresată de reprezentanții statului sau de persoane deținute cu acordul tacit al reprezentanților administrației penitenciarului, adică dacă este victimă a relelor tratamente persoana respectivă; aprecierea gravității relelor tratamente; împrejurările în care au fost cauzate relele tratamente şi scopul aplicării acestora; proporționalitatea între aplicarea forței de către reprezentanții autorității statului şi comportamentul victimei. Se atrage atenție la faptul că chiar în cazul în care persoana reținută era înarmată, nu justifică automat aplicarea forței. Pentru aplicarea forței se cere existența unor motive convingătoare care ar demonstra că aplicarea ei nu putea fi evitată. În acelaşi timp, forța aplicată trebuie să fie proporțională cu pericolul prezentat de persoana reținută. Astfel, nu va putea fi justificată aplicarea loviturilor după imobilizarea persoanei[2]. Analizând prevederile CPP al RM, se desprinde că din momentul sesizării sau autosesizării până la darea ordonanței de începere a urmăririi penale, înăuntrul acestui termen, organul de urmărire penală poate efectua doar acțiunile procesuale prin care nu este adusă atingere drepturilor părților. În fond, se vor efectua acțiunile în scopul constatării bănuielii rezonabile[3].

---

[1] Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la examinarea litigiilor privind repararea prejudiciului moral şi material cauzat persoanelor deținute prin violarea art. 3, 5, 8 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăților Fundamentale", Nr. 8, din 24 decembrie 2012, par. 13.

[2] Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la unele chestiuni ce ţin de aplicarea de către instanţele judecătoreşti a prevederilor articolului 3 din Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale", Nr. 8, din 30 octombrie 2009, par. 12.

[3] Recomandarea Nr. 38 a Curții Supreme de justiție a RM „Cu privire la acțiunile procesuale care pot fi efectuate din momentul sesizării sau autosesizârii organului competent până la declanşarea urmăririi penale".

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 152 29.06.2021 14:15:23

La modul concret, din momentul înregistrării sesizării cu privire la infracțiune și până la darea soluției de începere a urmăririi penale, pot fi efectuate: 1) audierea martorilor; 2) cercetarea la fața locului; 3) prezentarea spre recunoaștere; 4) experimentul; 5) examinarea corporală; 6) examinarea cadavrului; 7) constatarea tehnico-științifică și medico-legală.

Acțiunile respective se pot desfășură fară antrenarea faptuitorului. Efectuarea altor acțiuni procesuale, cu excepția celor enumerate mai sus, până la începerea urmăririi penale nu se admite, sub riscul excluderii probelor (datelor) în baza art. 94 alin. (1) pct. 8) CPP al RM[4]. La efectuarea urmăririi penale și stabilirea unor noi împrejurări, privind săvârșirea de către bănuit sau învinuit (sau unul din învinuiți) a unei alte infracțiuni, în baza materialelor referitor la aceste împrejurări, prin raportul organului de urmărire penală și procesul-verbal de autosesizare în conformitate cu prevederile art. 274 CPP al RM se dispune începerea urmăririi penale. La pornirea urmăririi penale se depune fișa nr. l pe infracțiunea nou stabilită, iar cauza penală va purta alt număr[5].

Cu privire la obligația pozitivă de a investiga cazurile de tortură există mai multe standarde și jurisprudență internațională. Conform acestora, fiecare stat parte va lua măsuri pentru ca orice persoană care pretinde că a fost supusă torturii pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa să aibă dreptul de a prezenta o plângere in fața autorităților competente ale statului respectiv, care vor proceda imediat, în mod imparțial, la examinarea cazului. Se vor lua măsuri pentru a se asigura protecția reclamantului și a martorilor impotriva oricărei maltratări sau intimidări datorită plângerii depuse sau dovezii furnizate[6]. Nu sunt pasibile de atacare, de regulă, hotărârile privind pornirea urmăririi penale. Prin sine însăși, pornirea urmăririi penale, nu afectează drepturi sau libertăți constituționale[7]. Hotărârile organului de urmărire penală privind declanșarea procesului penal, nu pot fi atacate în instanța de judecată pe acest temei juridic, datorită faptului că această hotărâre nueste definitivă și constituie doar începutul urmăririi penale, care, în

---

[4] Dolea I. Codul de procedură penală. Comentariu aplicativ. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2016, p. 637-638.

[5] Instrucțiunea cu privire la modul de primire, înregistrare, evidență și examinare a sesizărilor și altor informații despre infracțiuni. Aprobată prin Ordinul comun al Ministrului Afacerilor Interne, al Directorului General al Serviciului Vamal, al Directorului Centrului National Anticorupție și al Procurorului General nr. 121/254/286-0/95 din 18 iulie 2008

[6] Art. 13 din Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime inhumane sau degradante. Adoptată la New York, 10 decembrie 1984. În vigoare pentru RM din 31 mai 1995.

[7] Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM „Cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmnăririi penale", Nr. 7 din 4 iulie 2005, par. 5.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 153 29.06.2021 14:15:23

continuare, duce la punerea sub învinuire a unor persoane şi care se finalizează cu terminarea urmăririi penale şi cu întocmirea rechizitoriului, fie cu încetarea urmăririi penale în temeiul prevăzut de CPP[8]. În speță, în jurisprudență CtEDO în cauzele privind Republica Moldova, Curtea a observat mai multe probleme, inclusiv instituționale, cu privire la pornirea urmăririi penale, care erau prezente la epoca faptelor.

Astfel, de exemplu, în cauza *Pădureț vs Moldova,* Curtea a observat că în cee ce priveşte concluziile medico-legale, acestea au confirmat cauzarea leziunilor anale şi traume ale capului reclamantului, care corespundeau întru totul cu declarațiile acestuia despre maltratările aplicate lui şi violarea cu o sticlă. Toate acțiunile respective au fost comise întru obținerea unor declarații de autodenunțare. Pentru Curte aceste fapte au fost calificate exclusiv sub aspectul torturii în sensul art. 3 din Convenție. În aceste circumstanțe omisiunea de a iniția urmărirea penală sub aspectul infracțiunii prevăzute de art. 166/1 din Codul penal (tortură), fară nici o explicație fiind aleasă fapta penală mai blândă, constituie o măsură insuficientă pentru asigurarea efectului preventiv al legislației destinate întru reglementarea problemei relelor tratamente. Curea a arătat că efectul preventiv al legii, în special destinate combaterii fenomenului torturii, poate fi asigurat doar atunci când normele acesteia vor fi aplicate atunci când circumstanțele specifice cer aplicabilitatea lor, cum şi a fost în prezenta cauză. De asemenea Curtea a observat că investigarea şi procedurile în fața instanțelor au durat mult timp, fapt care a servit principala cauza de intervenție a termenului de prescripție[9].

Într-o altă cauza, *Taraburca vs. Moldova*, Curtea a observant că din materialele relevante ale cauzei reiese că refuzul procurorului de a porni urmărirea penală a fost bazată cel puțin parțial pe rezultatele anchetei preliminare efectuate de Ministerul de Interne. Este şi mai straniu faptul că sarcina de a investiga cazul pornit pe marginea maltratării a fost atribuită procuraturii militare cu scopul declarat de a asigura absența oricăror legături între cei autorizați să efectueze investigațiile şi poliție. În plus, procurorii militari au declarat că ei au avut în atenție şi colaboratorii poliției de rang înalt din cadrul Ministerului, ceea ce face ca orice investigație efectuată de acea instituție să fie incompatibilă cu cerința independenței anchetatorului în raport cu cei anchetați. Prin urmare, investigarea plângerii reclamantului a fost compromisă într-o oarecare măsură. De asemenea, Curtea menționează că potrivit documentelor aflate la dosar, se pare că procurorul militar a primit plângerea reclamantului pe 21 aprilie 2009 - la o săptămână

[8] Dolea I. Codul de procedură penală. Comentariu aplicativ. Ed. Cartea Juridică. Chişinău, 2016, p. 655.

[9] Hotărârea CtEDO în cauza *Pădureț vs Moldova* din 5 ianuarie 2010, nr. 33134/03, par. 74, 75.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 154 29.06.2021 14:15:23

după ce a fost depusă. După aceea, el a aşteptat cel puțin 38 de zile (până pe 29 mai 2009 sau mai târziu) rezultatele anchetei interne efectuate de Ministerul Afacerilor Interne. După ce, în cele din urmă, procurorul a decis pe 12 iunie 2009 să nu pornească urmărirea penală, el l-a informat pe reclamant despre decizia sa doar pe 16 iulie 2009. În opinia Curții, întârzierile inexplicabile menționate mai sus sunt incompatibile cu noțiunea de promptitudine a investigației, conform cerinței articolului 3 al Convenției, având în vedere riscul ca probele de maltratare să dispară odată cu trecerea timpului, iar leziunile să se vindece[10].

Şi în cauza *Eduard Popa vs. Moldova,* Curtea notează că urmărirea penală în legătură cu plângerea reclamantului a fost viciată în mod considerabil. Curtea s-a referit doar la cele mai grave omisiuni. Ea notează că deşi au fost invocate pretenții deosebit de serioase împotriva colaboratorilor de poliție de către mama reclamantului şi leziunile suferite de către reclamant au fost extrem de grave, totuşi nu a fost pornită o urmărire penală oficială pînă la 20 ianuarie 2006, aproximativ două luni după pretinsul atac asupra reclamantului. Mai mult, se pare că pretenția reclamantului că leziunile i-au fost cauzate de către colaboratorii de poliție a fost mai degrabă ignorată, decât tratată în serios. Din motive necunoscute, procurorii au preferat să investigheze eventualul furt al hainei şi ceasului reclamantului, chiar dacă reclamantul nu s-a plîns de comiterea unei asemenea crime[11].

Trecem în revistă şi cauza *Buhaniuc vs. Moldova*, unde Curtea a reiterat că investigația efectuată în legătură cu pretinsele rele tratamente trebuie să fie minuțioasă. Aceasta înseamnă că autoritățile întotdeauna trebuie să depună un efort serios pentru a constata ce s-a întîmplat în fapt şi nu trebuie să se bazeze pe concluzii pripite sau nefondate pentru a înceta investigația sau justifica deciziile lor. Autoritățile trebuie să întreprindă toate măsurile rezonabile de care dispun pentru a obține probe referitoare la faptele în cauză, inclusiv, *inter alia*, declarațiile martorilor oculari şi expertizele de examinare medico-legale Orice deficiență a investigației care subminează capacitatea sa de a stabili cauza prejudiciilor suferite sau identitatea responsabililor riscă să se conchidă că aceasta nu corespunde standardului de eficacitate[12]. Cu privire la alte situații ce țin de necesitatea pornirii urmării penale, spre exemplu, statul trebuie să asigure că investigațiile sau urmăririle pentru anumite infracțiuni stabilite conform con-

[10] Hotărârea CtEDO în cauza *Taraburca vs. Moldova* din 6 decembrie 2011, nr. 18919/10, par. 54, 55.

[11] Hotărârea CtEDO în cauza *Eduard Popa vs. Moldova* din 12 februarie 2013, nr. 17008/07, par. 51.

[12] Hotărârea CtEDO în cauza *Buhaniuc vs. Moldova* din 28 ianuarie 2014, nr. 56074/10, par. 32-36.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 155 29.06.2021 14:15:23

venției nu necesită depunerea unei declarații ori plângerea unei victime, cel puțin atunci când infracțiunea a fost comisă, total sau parțial, pe teritoriul său. Victimele unei infracțiuni comise pe teritoriul unei părți, alta decât cea în care acestea își au reşedința, să poată depune plângere la autoritățile competente ale statului lor de reşedință. Autoritatea competentă la care a fost depusă plângerea, în măsura în care plângerea nu este de competența sa, o va transmite fară întârziere autorității competente a părții pe teritoriul căreia a fost comisă infracțiunea. Această plângere va fi soluționată potrivit dreptului intern al părții unde a fost comisă infracțiunea. Fiecare parte va asigura, prin măsuri legislative sau de altă natură şi cu respectarea condițiilor prevăzute de dreptul său intern, pentru grupurile, fundațiile, asociațiile ori organizațiile neguvernamentale care au ca obiectiv lupta împotriva traficului de ființe umane sau protecția drepturilor omului, posibilitatea de a asista şi/sau de a sprijini victima care consimte în acest sens pe durata procedurilor penale[13].

Cu privire persoane ce dispun de o anumită imunitate, pornirea unei cauze penale nu este un act de intervenție în activitatea şi independența judecătorilor, ci un proces legal de tragere la răspundere pentru ilegalitatea comisă. Acordarea dreptului de a porni urmărirea penală împotriva judecătorului exclusiv Procurorului General reduce influența exponenților altor autorități asupra judecătorului. De altfel, având în vedere că Procurorul General este membru al Consiliului Superior al Magistraturii, nu poate fi considerat că, Consiliul Superior al Magistraturii este exclus în totalitate de la procedura de sancționare a judecătorului. Având în vedere importanța statutului special al judecătorului, persoană învestită constituțional cu atribuții de înfăptuire a justiției, legiuitorul a prevăzut că doar Procurorul General poate porni urmărirea penală împotriva judecătorilor. Astfel, se prezumă că toate acțiunile procesuale menționate în articolul 19 din Legea cu privire la statutul judecătorului vor fi efectuate numai după emiterea de către Procurorul General a ordonanței de pornire a urmăririi penale împotriva judecătorului[14].

Art. 1 alin. (l) din CPP stabileşte că procesul penal se consideră pornit din momentul sesizării sau autosesizării organului competent despre pregătirea sau săvârşirea unei infracțiuni, fară emiterea unui act procedural separat. Astfel, până la pornirea de către Procurorul General a urmăririi penale împotriva judecătorului, în cazul infracțiunilor prevăzute de articolele 324 şi 326 din CP,

[13] Art 27 din Convenţia Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de fiinţe umane. Adoptată la Varşovia, la 16 mai 2005. În vigoare pentru RM din 30 martie 2006.

[14] Hotărârea Curții Constituționale a RM „Cu privire la controlul constituționalității unor prevederi referitoare la imunitatea judecătorului, Nr. 22 din 4 septembrie 2013, par. 75, 85, 95-103".

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 156 29.06.2021 14:15:23

organul de urmărire penală din momentul sesizării sau autosesizării poate efectua unele acțiuni procesuale (reținerea, percheziția), în afara concursului Procurorului General. În aspect procedural nu există o diferență de principiu între pornirea *urmăririi penale* și pornirea *procesului penal,* în ambele cazuri fiind prezentă o acuzație în materie penală. După pornirea *procesului penal* și până la pornirea *urmăririi penale* pot fi efectuate reținerea, percheziția, aducerea silită. Din acțiunile procesuale enumerate la art. 19 alin. (5) din Legea cu privire la statutul judecătorului, doar arestul poate fi dispus în cadrul urmăririi penale de către judecătorul de instrucție. În acest sens, este relevantă prevederea art. 279 alin. (l) din CPP, potrivit căreia acțiunile de urmărire penală pentru efectuarea cărora este necesară autorizarea judecătorului de instrucție, precum și măsurile procesuale de constrângere sunt pasibile de realizare doar după pornirea urmăririi penale, dacă legea nu prevede altfel. Atât prevederile articolului 19 alin. (5) din Legea cu privire la statutul judecătorului, cât și normele procesual-penale ce urmează a fi aplicate la reținerea, percheziția, aducerea silită a judecătorului nu prevăd expres care subiecți procesuali pot efectua acțiunile respective până la *pornirea urmăririi penale.* De asemenea, norma respectivă nu reglementează modul în care Procurorul General conduce sau efectuează controlul asupra efectuării acțiunilor date[15].

Uneori începerea urmăririi penale se reduce, ca activitate procesuală, la redactarea actului de dispoziție a începerii urmăririi penale (rezoluție, proces-verbal, ordonanță). În alte cazuri, însă, pentru a se ajunge la concluzia că este sau nu cazul de a se începe urmărirea penală, se poate desfășura o activitate de investigare mai vastă în care pot fi implicate și organele operative. Într-o asemenea situație ne găsim în fața unui complex de acte de investigare asemănător unei proceduri de începere a urmăririi penale. Pentru aceste motive, în cadrul stadiilor de efectuare a cercetării, se rezervă un loc special începerii urmăririi penale.

Pentru a se putea începe urmărirea penală sunt necesare două condiții, una pozitivă și alta negativă. Condiția pozitivă constă din existența acelui minim de date care permit organului de urmărire să considere că s-a săvîrșit în mod cert o infracțiune. Organul de urmărire penală poate deține informațiile fie direct din sesizarea făcută, fie din actele premergătoare desfășurate ulterior sesizării. Condiția negativă necesară urmăririi penale constă în inexistența cazurilor de împiedicare a punerii în mișcare a acțiunii penale. Intervenția oricărui caz dintre cele arătate mai sus, rezultînd fie din actele noi cu care a fost sesizat organul de urmărire, fie din actele premergătoare efectuate în urma sesizării, determină ca în locul începerii urmăririi să funcționeze instituția neînceperii urmăririi penale.

[15] Dolea I. Codul de procedură penală. Comentariu aplicativ. Op. cit., p. 640-642.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 157 29.06.2021 14:15:23

Pentru începerea urmăririi penale sunt necesare următoarele condiții prevăzute la art. 274 din CPP al Republicii Moldova:

1) Din cuprinsul actului de sesizare sau al actelor de constatare trebuie să rezulte elementele infracțiunii. Pentru începerea urmăririi penale nu se cer date privind cunoaşterea tuturor elementelor infracțiunii, fiind suficiente informațiile ce caracterizează două elemente ale infracțiunii (obiectul infracțiunii şi latura obiectivă a infracțiunii). Astfel, urmărirea penală începe *in rem* (în privința faptei săvârşite), după cum s-a menționat în literatura de specialitate[16], nefiind necesară cunoaşterea persoanei făptuitorului. Numai când făptuitorul şi identitatea acestuia se cunosc cu precizie, o dată cu fapta, urmărirea penală începe şi *in personam,* adică în privința unei persoane concrete (de exemplu, în cazul infracțiunilor contra justiției prevăzute de art. 306-317, 319-321 din CP al Republicii Moldova; în cazul infracțiunilor săvârşite de persoane cu funcții de răspundere prevăzute de art. 324-331 din CP al Republicii Moldova, precum şi în cazul prinderii făptuitorului în flagrant delict pentru oricare infracțiune). Începerea urmăririi penale are loc indiferent dacă în actele de sesizare se indică sau nu cine este făptuitorul şi indiferent dacă acesta este sau nu cunoscut. În cazul necunoaşterii făptuitorului trebuie deosebite două situații diferite. Există cazuri cînd legea foloseşte expresia „Nu există învinuit în cauză", înțelegînd prin aceasta „Că persoana fizică a făptuitorului nu este descoperită", cu toate cercetările făcute, fapta rămînînd cu autor necunoscut. În alte situații; „identitatea învinuitului nu poate fi stabilită", făptuitorul fiind cunoscut ca persoană fizică, dar fără a i se determina identitatea.

2) Să nu existe vreuna din circumstanțele care exclud urmărirea penală, stipulate la art. 275 din CPP al Republicii Moldova. Dacă din cuprinsul actului de sesizare rezultă vreunul din cazurile care împiedică pornirea urmăririi penale, organul de urmărire penală înaintează procurorului actele întocmite cu propunerea de a nu porni urmărirea penală. Dacă procurorul consideră că nu sunt circumstanțe care împiedică urmărirea penală, el restituie actele, cu rezoluția sa, organului menționat pentru începerea urmăririi penale potrivit alin. (4) al art. 274 din CPP al Republicii Moldova.

3) Confirmarea actelor de începere a urmăririi penale de către procuror în temeiul alin. (3) al art. 274 din CPP al Republicii Moldova.

Începerea urmăririi penale marchează momentul inițial al declanşării procesului penal (nu al începutului procesului penal care este marcat de actul punerii

[16] Nicolae Volonciu. Tratat de procedură penală. Partea specială. Vol. II. Bucureşti, 1996, p. 66; Уголовный процесс, Учебник для вузов под общей редакцией П. А. Лупинской. М.: Юристъ, 1995, с. 225.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 158 29.06.2021 14:15:23

în mişcare a acţiunii penale, care este ulterior actului de începere a urmăririi penale), producînd în principal următoarele efecte: a) naşterea cadrului legal de exercitare a drepturilor şi obligaţiilor procesuale recunoscute participanţilor la urmărirea penală, inclusiv a dreptului şi obligaţiei de punere în mişcare a acţiunii penale, care marchează începutul procesului penal; b) dobîndirea de către făptuitor a calităţii procesuale de „învinuit" care este subiect de drepturi şi obligaţii procesuale.

În legislaţiile unor ţări ca Franţa, Belgia, Germania prin urmărire se înţelege punerea în mişcare a acţiunii penale, aşa cum, dealtfel, rezultă şi din Codul de procedură penală român din anul 1936. Procesul penal, considerat ca un proces judiciar, adică desfăşurat în faţa judecătorului de instrucţie sau instanţei de judecată, începe, în aceste ţări, odată cu punerea în mişcare a acţiunii penale, adică cu aducerea cauzei în faţa instanţei. Aceasta se realizează prin: a) rechizitoriul procurorului de trimitere în judecată a inculpatului, în baza materialelor strînse de poliţie sau a probelor administrate de către procuror; b) rechizitoriul introductiv, prin care este sesizat judecătorul de instrucţie cu efectuarea instrucţiei. În caz de vinovăţie, judecătorul de instrucţie luînd şi avizul procurorului, dispune trimiterea în judecată prin ordonanţă motivată; c) sesizarea directă a judecătorului de instrucţie, în materie de crimă, prin plîngerea părţii lezate; d) plîngerea părţii lezate, direct, la instanţă, în anumite cazuri.

În vederea începerii urmăririi penale organul de urmărire penală are obligaţia să verifice conţinutul sesizării privind săvîrşirea unei fapte prevăzute de legea penală, identitatea făptuitorului, dacă este cunoscută, precum şi vreunui impediment al începerii urmăririi penale. Dacă organul de urmărire penală apreciază că sesizarea este insuficientă, prin ea însăşi, pentru a lua o hotărîre justă cu privire la începerea urmăririi penale, va efectua acte premergătoare.

În cazul în care, fie din actul de sesizare, fie din cuprinsul procesului-verbal de consemnare a actelor premergătoare, rezultă îndeplinirea condiţiilor prevăzute de lege, organul de urmărire penală, va proceda la începerea urmăririi penale. Pentru a fi valabilă, începerea urmăririi penale trebuie să fie dispusă de către organul de urmărire penală competent, atît sub aspect material cît şi sub aspect teritorial. Ea nu poate forma obiectul comisiei rogatorii sau al delegării. În acelaşi timp urmărirea penală nu poate fi începută în cazuri urgente de un organ de urmărire penală necompetent. În ceea ce priveşte momentul procesual al începerii urmăririi penale, legea nu prevede nimic. Cu toate acestea, dacă începerea urmăririi penale se poate dispune fără să fie nevoie de acte premergătoare, dispoziţia se dă imediat după primirea şi înregistrarea sesizării[17].

[17] Ionăşeanu E. Procedura începerii urmăririi penale. Ed. Militară. Bucureşti, 1979, p. 42.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 159 29.06.2021 14:15:23

În ipoteza în care, însă, se efectuează acte premergătoare, începerea urmăririi penale se dispune abia după efectuarea lor, respectiv după întocmirea procesului verbal de consemnare a actelor premergătoare. Organul de urmărire penală înştiinţat prin modurile de sesizare externă (plângere, denunţ, autodenunţ, acte de constatare) dispune începerea urmăririi penale prin rezoluţie (alin. (1) al art. 274 din CPP al Republicii Moldova).

În cazul în care organul de urmărire penală se autosesizează în privinţa începerii urmăririi penale, el întocmeşte un proces-verbal care constituie actul de începere a urmăririi penale (alin. (2) al art. 274 din CPP al Republicii Moldova). Procesul-verbal de constatare a infracţiunii şi începere a urmăririi penale conţine anumite menţiuni specificate de lege. El va trebui să cuprindă: a) data şi locul unde este încheiat; b)numele, prenumele şi calitatea celui care îl încheie; c) descrierea faptei prevăzute de legea penală cuprinse în actul de sesizare sau procesul verbal de consemnare a actelor premergătoare; d) denumirea faptei prevăzute de legea penală şi textul legal în care se incadrează; e) numele, prenumele şi adresa învinuitului, dacă acesta este cunoscut; f) dispoziţia expresă de începere a urmăririi penale; g) semnătura organului de urmărire penală care a întocmit actul. Procesul verbal de sesizare din oficiu nu este suficient, ci alături de acesta este necesar să se încheie un alt proces verbal prin care să se dispună expres începerea urmăririi penale pentru că cele două procese verbale să nu fie confundate, chiar dacă au un conţinut apropiat, consemnînd activităţi distincte (primul – sesizarea din oficiu, iar cel de-al doilea, dispoziţia de începere a urmăririi penale). Dacă se efectuează şi acte premergătoare se încheie, distinct de procesul verbal de începere a urmăririi penale şi un proces verbal de începere a urmăririi penale şi un proces verbal de consemnare a actelor premergătoare. În situaţia în care se descoperă ulterior alte fapte, ori participarea altor persoane la săvîrşirea unei fapte prevăzute de legea penală, este necesar să se înceapă urmărirea penală şi pentru aceste fapte sau pentru aceşti făptuitori[18].

Procesul-verbal de începere a urmăririi penale, emise de organul de urmărire penală, în termen de 24 de ore de la data începerii urmăririi penale trebuie confirmate de către procurorul care efectuează conducerea activităţii de urmărire penală, prezentându-i-se totodată şi dosarul respectiv. Concomitent cu confirmarea pornirii urmăririi penale, procurorul fixează termenul de urmărire în cauza respectivă potrivit alin. (3) al art. 274 din CPP al Republicii

[18] Dolea I., Roman D., Sedleţchi Iu., Vizdoagă T. ş.a. Op. cit., p. 541.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 160 29.06.2021 14:15:24

Moldova. Legea nu prevede expres, dar în practică se pot întâlni cazuri când procurorul poate să nu confirme actul de începere a urmăririi penale. Astfel, procurorul nu confirmă începerea urmăririi penale din motivul că nu sunt date suficiente privind faptul că s-a săvârşit o infracţiune, restituind dosarul organului de urmărire penală pentru verificare suplimentară. Procurorul nu confirmă actul de începere a urmăririi penale, dacă constată una din circumstanţele care împiedică urmărirea penală, adoptând în acest caz o rezoluţie motivată de neîncepere a urmăririi penale.

Pe lângă proces-verbal ca act de începere a urmăririi penale, în practică această soluţie poate fi dispusă şi prin ordonanţă. Astfel, potrivit prevederilor Legii cu privire la Procuratură, procurorul dispune începerea urmăririi penale prin ordonanţă. De regulă, procurorul dispune începerea urmăririi penale prin ordonanţă când este sesizat direct în următoarele cazuri: a) prin modalităţile prevăzute de art. 262-264, 273 din CPP al Republicii Moldova; b) în cazurile stipulate la alin. (1) al art. 270 din CPP al Republicii Moldova; c) în cazul infracţiunilor de audienţă sesizate de către instanţa de judecată conform art. 335 din CPP al Republicii Moldova.

În cazul când în procesul urmăririi penale se stabilesc indicii unei noi infracţiuni săvârşite, ofiţerul de urmărire penală întocmeşte un raport, în care expune circumstanţele depistate şi dispune înregistrarea infracţiunii în Registrul nr. l de evidenţă a sesizărilor cu privire la infracţiuni pentru examinare în modul prevăzut de CPP. Astfel, procedura de începere a urmăririi penale se repetă ori de câte ori organul de urmărire penală descoperă nemijlocit în cadrul urmăririi penale săvârşirea unei infracţiuni de către o altă persoană decât bănuitul (învinuitul) în cauza dată, precum şi de către cel din urmă. În cazul începerii urmăririi penale la rubrica respectivă a Registrului nr. 1 se face o menţiune corespunzătoare, cu indicarea numărului atribuit cauzei penale şi a datei începerii urmăririi penale.

De lege lata, organul de urmărire penală este obligat să ţină o evidenţă strictă a cauzelor în care s-a început urmărirea penală pentru ca procurorul, în virtutea obligaţiei de supraveghere a urmăririi penale, să aibă posibilitatea să efectueze o verificare permanentă a actelor şi măsurilor de urmărire penală. Pentru asigurarea unei stricte legalităţi a actului de începere a urmăririi penale, s-ar impune ca *de lege ferenda* să se instituie expres obligaţia organului de urmărire penală de a încunoştiinţa procurorul despre începerea urmăririi penale.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 161 29.06.2021 14:15:24

Concluzii. Rezumând pe marginea celor relatate este de reținut că începerea urmăririi penale constituie un fapt juridic important ce marchează declanşarea unui proces penal şi care presupune că organele competente de stat au cunoştinţă de săvârşirea unei infracţiuni şi se întreprind toate acţiunile prevăzute de lege în scopul constatării acestei fapte prejudiciabile. Pe de o parte, începerea urmăririi penale marchează declanşarea procesului penal, iar pe de altă parte, ea implică drepturi şi obligaţii specifice atât pentru organele de urmărire penală, cât şi pentru ceilalţi participanţi la proces. Începerea urmăririi penale este unul din temeiurile juridice care justifică efectuarea acţiunilor procesuale penale şi aplicarea măsurilor procesuale ce limitează drepturile şi libertăţile persoanei.

Reglementarea momentului iniţial al urmăririi penale este de o majoră semnificaţie procesuală. Apărarea ordinii de drept împotriva infracţiunilor implică o acţiune imediată şi simplificată a organelor judiciare pentru descoperirea şi constatarea lor, pentru identificarea şi prinderea infractorului. Ca urmare, procedura începerii urmăririi penale trebuie să fie simplă, pentru ca activitatea de urmărire să poată începe imediat ce sunt întrunite condiţiile legale. Pe de altă parte, însă, începerea urmăririi penale poate fi justificată numai de către existenţa temeiurilor răspunderii penale, şi anume de săvîrşirea unei infracţiuni. Ca o consecinţă a acestei cerinţe organul care dispune începerea urmăririi penale trebuie să verifice îndeplinirea condiţiilor necesare, purtînd răspunderea pentru activitatea pe care o declanşează. Aceste două cerinţe au determinat instituirea unui act procesual special, purtînd denumirea de începerea urmăririi penale care nu poate fi efectuat decît dacă sunt îndeplinite condiţiile prevăzute de lege.

Începerea urmăririi penale constituie o parte importantă a fazei de urmărire penală. Ea marchează declanşarea procesului penal, proces în care îşi dau aportul organele de urmărire penală, procurorul, judecătorul de instrucţie şi sunt implicate părţile procesului penal (partea acuzării şi partea apărării) şi alţi participanţi la procesul penal. În această fază un rol deosebit îl are principiul operativităţii activităţii organului de urmărire penală. Obligativitatea primirii şi examinării plîngerilor sau a denunţurilor cu privire la infracţiuni, de către organele de urmărire penală, caracterizează nemijlocit rolul activ şi operativitatea acestor organe.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 162 29.06.2021 14:15:24

MĂSURI DE PROTECȚIE A VICTIMELOR VIOLENȚEI ÎN FAMILIE

MEASURES TO PROTECT VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

ȚURCAN-DONȚU Arina, ***doctorandă,***
DONȚU Ion, ***audient al Institutului Național al Justiției***

Adnotare

Violența în familie nu este o problemă privată a victimei și statul are obligația să intervină în familia unde are loc abuz din momentul când a aflat sau trebuia să afle despre violența comisă, pentru că nimeni nu poate fi supus unui tratament inuman și degradant nici în stradă, nici în familie.

În vederea sporirii garanțiilor de protecție imediată a victimei supuse pericolului iminent de violență, considerăm necesară modificarea și completarea normei textului art.121 din Legea nr.45, prin includerea expresă a măsurilor de restricție de urgență, pasibile de aplicare de către organul de poliție, în circumstanțele care impun eliberarea ordinului de restricție de urgență în privința agresorului. Totodată, sunt necesare reglementări în partea ce ține de asigurarea retragerii în regim de urgență a armei din posesie, în cazul aplicării acestei măsuri, prin indicarea expresă în legislație a prevederii despre ridicarea imediată a armelor și muniților în cazul aplicării ordinului de restricție de urgență și instituirea interdicției de posesie a armei.

Cuvinte-cheie: *familie, violență, victim, violență bazată pe gen, violență în familie, protecție.*

Summary

Domestic violence is not a private problem of the victim and the state has the obligation to intervene in the family where abuse takes place from the moment he found out or should have found out about the violence committed, because no one can be subjected to inhuman and degrading treatment even in the street, nor in the family.

In order to increase the guarantees of immediate protection of the victim subject to the imminent danger of violence, we consider necessary to amend and supplement the norm of the text of art.121 of Law no.45, by expressly including emergency restriction measures, enforceable by the police, in the circumstances requiring the issuance of the emergency restraining order in respect of the aggressor. At the same time, regulations are needed in the matter of ensuring the emergency withdrawal of the weapon in possession, in case of application of this measure, by expressly indicating in the legislation the provision on immediate withdrawal of weapons and ammunition in case of application of the emergency restraining order; establishing a ban on possession of a weapon.

Keywords: *family, violence, victim, gender-based violence, domestic violence, protection.*

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 163 29.06.2021 14:15:24

Introducere. Violența împotriva femeii transcende personalitatea victimei, indiferent de felul cine este aceasta, și constituie de fapt o formă severă de **violență pe motive de gen**, o formă severă de manifestare a **discriminării** împotriva femeilor. În consecință, violența în familie este o încălcare a dreptului de a nu fi discriminat, drept recunoscut de instrumentele internaționale și lezează în primul rând demnitatea și valoarea persoanei umane". [9]

Termenul *„violență bazată pe gen împotriva femeilor"* este utilizat în tot textul Convenției de la Istambul și se referă la violența îndreptată spre o femeie din cauza apartenenței sale la sexul feminin. Pe baza acestei premise, se recunoaște natura structurală a violenței împotriva femeilor și faptul că aceasta reprezintă o manifestare a unei relații de putere istoric inegale între femei și bărbați. [10, p. 7]

Pe lângă constatarea că violența împotriva femeilor, inclusiv violența în familie împotriva femeilor, este un fenomen bazat clar pe gen, semnatarii recunosc în mod limpede că și bărbații pot fi victime ale violenței în familie și că ar trebui abordată și această latură a violenței.

Datele statistice relevă faptul că în Republica Moldova victime a violenței în de gen și a violenței în fmailie sunt femeile. Potrivit datelor studiului BNS privind „*Violența față de femei în familie în Republica Moldova*", fiecare a șasea femeie în vîrstă de 15-64 ani (63,4%) pe parcursul vieții este supusă unei forme anumite de violență în familie, iar **5,9%** dintre acestea în afara familiei. [15, p. 5]

La nivel national, în urma violenței în familie, în anul 2019, au suferit 539 persoane, **69,2%** din victime au fost femei. [13, p. 2]. Cel mai frecvent victime ale acestui fenomen sunt femeile din mediul rural (**68,2%**). [15, p. 5]

Potrivit Raportului pentru anul 2018 cu privire la violența în familie și violența față de femei, în anul 2018 urmare acțiunilor violente comise de către agresori în cadrul familiei, victime au devenit **778** femei dintre care 47 copii de gen feminin, 220 bărbați dintre care 20 copii de gen masculin, iar agresori sunt 908 bărbați și 90 femei. [14, p. 20-21]

În legislația națională definția de *violență în familie* este reglementată în art. 2 din Legea nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie vizând actele de violență fizică, sexuală, psihologică, spirituală sau economică, cu excepția acțiunilor de autoapărare sau de apărare ale altei persoane, inclusiv amenințarea cu asemenea acte, comise de către un membru de familie în privința altui membru al aceleiași familii, prin care s-a cauzat victimei prejudiciu material sau moral. [5]

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 164 29.06.2021 14:15:24

Prin noțiunea de „victimă" data de Legea nr.45/2007 se înțelege „persoană, adult sau copil, supusă actelor de violență în familie, în concubinaj". [5] Astfel, observăm că în cuprinsul respectivei noțiuni se evidențiază separat "concubinajul". În aceste condiții, menționăm că în timp ce definiția "violenței în familie" dată de către legiuitorul național este acoperitoare și pentru relațiile de concubinaj, se consideră inoportun includerea adițională în noțiunea de "victimă" care este acoperitoare pentru toți membrii familiei în sens larg. [10, p. 7-8]

Prin ratificarea tratatelor internaționale privind drepturile omului, Republica Moldova și-a asumat obligația juridică de a asigura și proteja drepturile tuturor persoanelor aflate pe teritoriul sau sub jurisdicția lor, inclusiv de a preveni și sancționa violența bazată pe gen.

Conform art. 16 alin (1) din Constituția Republicii Moldova stipulează: "*Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului*". [1]

În acest sens, Statele trebuie să ia măsurile corespunzătoare – după caz, introducerea politicilor naționale de luptă împotriva violenței bazate pe gen, asigurarea protecției eficiente, stabilirea serviciilor de suport și asistență pentru victime, ajustarea legislației în mod corespunzător, sensibilizarea publicului, formarea profesioniștilor care se confruntă cu cazurile de violență împotriva femeilor şi adoptarea măsurior orientate spre prevenirea acesteia.

Prin adoptarea Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie ***statul a recunoscut că oricare din formele de violență prevăzute de lege, constituie grave probleme sociale, care necesită măsuri eficiente de combatere și prevenire.*** Potrivit art.15 al Legii nr. 45, instanța de judecată emite, în 24 de ore de la primirea cererii, o ordonanță de protecție a victimei violenței în familie. Măsurile de protecție se aplică pe un termen de până la 3 luni, pot fi retrase odată cu dispariția pericolului care a condiționat luarea acestor măsuri și pot fi prelungite în cazul unei cereri repetate sau al nerespectării condițiilor prevăzute în ordonanța de protecție. Supravegherea îndeplinirii măsurilor de protecție stabilite de instanță ține de competența organelor poliției, fiind posibilă antrenarea și a altor structuri statale, la necesitate. [5]

Ca măsură preventivă, în vederea asigurării protecției victimelor violenței în familie, din cele **666** ordonanțe de protecție, emise de către instanțele judecătorești și supravegheate de către organul de poliție, **344** ordonanțe privind aplicarea măsurilor de protecție victimelor violenței în familie au fost emise la demersul ofițerului de sector, 5 ordonanțe – la demersul organului de urmărire penală, 0 – la demersul procurorului, 1/2 – la demersul asistentului

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 165 29.06.2021 14:15:24

social şi 314 ordonanțe – la cererea directă a victimelor sau reprezentanților lor legali şi 2 – la demersul altor autorități. Urmare supravegherii ordonanțelor de protecție, emise de către instanțele judecătoreşti, au fost încălcate 408 ordonanțe de protecție, iar pentru încălcarea restricțiilor aplicate față de agresori, de către organul de poliție au fost inițiate cauze penale în baza elementelor constitutive ale componenței de infracțiune prevăzute de art. 320/1 Cod penal. [14, p. 20-21]

Prin Legea nr.196/2016 a fost completat mecanismul național de protecție a victimelor violenței în familie cu un nou institut - ordinul de restricție de urgență. Astfel, i-a fost atribuită organului de poliție competența de a interveni în regim de urgență pentru îndepărtarea pericolului de violență asupra victimei, inclusiv în perioada de noapte, în zile de odihnă şi la sărbători, când nu era posibilă solicitarea urgentă a măsurilor de protecție în instanța de judecată.

Potrivit Raportului pentru anul 2018 cu privire la violența în familie şi violența, în anul 2018, Poliția a eliberat 3877 ordine de restricție de urgență, în privința agresorilor familiali. Pentru încălcarea ordinului de restricție de urgență, în privința a 414 agresori familiali au fost pornite proceduri contravenționale în baza elementelor constitutive ale componenței de contravenție prevăzută de art. 318/1 Cod contravențional. [14, p. 20-21]

În pofida unor deficiențe care mai persistă în prezent şi pentru soluționarea cărora sunt în continuare formulate propuneri de lege-ferenda, trebuie de menționat că legislația națională dispune, totuşi, de un mecanism de asigurare a măsurilor de protecție victimelor violenței în familie, care corespunde în mare parte cerințelor normei de referință din Convenția de la Istanbul.

Conținutul de bază. Conform articolului 2 din Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, statele părți au obligația de a elimina discriminarea împotriva femeilor de diferite vârste, inclusiv fete. [9]

Comitetul CEDAW menționează că definiția de discriminare conform art. 1 din Convenție include violența pe motive de gen, cee ce reprezintă violența care este îndreptată împotriva unei femei pentru că ea este o femeie sau care afectează femeile în mod disproporționat şi include acte care cauzează durere fizică, mentală sau sexuală sau suferință, amenințarea cu asemenea acte, constrângerea şi alte privări de libertate.

Recomandarea Generală CEDAW nr. 19 specifică: "Violența pe motive de gen, care afectează sau anulează exercitarea de către femei a drepturilor omului şi libertăților fundamentale, în temeiul dreptului internațional general sau în cadrul convențiilor privind drepturile omului, este discriminare în sensul arti-

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 166 29.06.2021 14:15:24

colului 1 al Convenției. Aceste drepturi și libertăți includ: (a) Dreptul la viață; (b) Dreptul de a nu fi supus torturii sau tratamentelor inumane sau degradante sau pedepselor; (c) Dreptul la protecție egală în conformitate cu normele umanitare în timp de conflict armat intern sau internațional; (d) Dreptul la libertate și siguranță a persoanei; (e) Dreptul la protecție egală în temeiul legii; (f) Dreptul la egalitate în familie; (g) Dreptul la cele mai înalte standarde de sănătate fizică și mentală; (h) Dreptul la condiții de muncă adecvate și favorabile". [12]

În jurisprudența sa Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a recunoscut violența în familie ca fiind o formă de violență bazată pe sex și o formă de discriminare față de femei. Astfel, în cauza *Opuz împotriva Turciei*[13] în care CtEDO pentru prima dată a aplicat prevederile Convenției CEDAW și interpretările Comitetului CEDAW despre violența în familie, și prin prisma *art. 3, 8* și *14* ale *Convenției* a recunoscut **violența în familie o formă de discriminare în bază de sex/gen** și o formă de maltratare din cauza măsurilor ineficiente luate de poliție, procuratură și instanțe judiciare pentru a opri violența și a proteja victimele. [17]

În cauza *Eremia și alții împotriva Moldovei* CtEDO a găsit violarea art. 3 (interdicția torturii și tratamentului inuman și degradant) pentru că autoritățile au știut despre actele de violență continuă, dar au eșuat să ofere măsuri de protecție. Totodată, a fost constatată violarea art. 8 (respect pentru viața privată și de familie) pentru că nu a fost întreprinsă nicio măsură pentru prevenirea violenței, deși cererile victimelor în această privință au fost depuse, și violarea art. 14 (interdicția discriminării) luată împreună cu art. 3 pentru că inacțiunile autorităților au fost întemeiate pe prejudecăți față de femeile victime ale violenței în familie. [19] Concluzii similare se regăsesc și în cauza *Mudric împotriva Moldovei* [20], în care agresorul familial cu tulburări psihice a fost lăsat de autorități să acționeze cu impunitate, ignorând cererile victimei de a-i fi oferită protecție egală în fața legii, precum și în cauza Munteanu c. Moldovei. [21]

Violența în familie nu este o problemă privată a victimei și statul are obligația să intervină în familia unde are loc abuz din momentul când a aflat sau trebuia să afle despre violența comisă, pentru că nimeni nu poate fi supus unui tratament inuman și degradant nici în stradă, nici în familie. [18]

La nivel național, Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie stabilește bazele juridice și organizatorice ale activității de prevenire și de combatere a violenței în familie, autoritățile și instituțiile abilitate cu funcții de prevenire și de combatere a violenței în familie, mecanismul de sesizare și soluționare a cazurilor de violență. Legea indicată

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 167 29.06.2021 14:15:24

supra stabilește că victima are dreptul să sesizeze orice caz de violență în familie și să solicite protecție. [5] Reprezentanților autorităților abilitate cu funcții de prevenire și combatere a violenței în familie li se interzice să întreprindă acțiuni menite să descurajeze victima în denunțarea actelor de violență la care este supusă.

Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie stabilește tipologia măsurilor de protecție pentru vicitimele violenței în familie, procedura de aplicare și punere în executare a acestora.

Conform art. 2 din Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie ***ordonanță de protecție*** este actul legal prin care instanța de judecată aplică măsuri de protecție a victimei. [5]

Legea cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative nr.167 din 09.07.2010, adoptată ulterior, a oferit o platformă practică în vederea punerii în aplicare a mecanismului de protecție a victimelor, inclusiv prin dezvoltarea cadrului regulatoriu de aplicare a institutului ordonanței de protecție în legislația de procedură civilă și procedură penală.

Prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr.17 din 05.04.2018 a fost instituit în Codul de procedură civilă compartimentul - B^2 Aplicarea măsurilor de protecție în cazurile de violență în familie, Capitolul XXII^2, art.278^3–278^9. Astfel, Codul de procedură civilă, revizuit recent prevede în art.278^4 -278^7 că cererea privind aplicarea măsurilor de protecție se depune la instanța judecătorească de către victima violenței în familie sau de reprezentantul ei legal, iar în cazul minorului – de organul de tutelă și curatelă. În caz de imposibilitate de depunere a cererii de către victimă, la solicitarea ei, cererea poate fi depusă de către organul de asistență socială sau poliție. [4].

Potrivit datelor publicate în Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, jumătate din cererile cu privire la aplicarea măsurilor de protecție pentru vicitimele violenței în familie sunt depuse de reprezentanții poliției, chiar dacă din conținutul acestora nu este descifrabilă cauza imposibilității depunerii de către vicitimă personal.

După primirea cererii, instanța de judecată contactează imediat poliția de sector de la locul aflării agresorului și solicită informarea acestuia despre procedura inițiată, de asemenea poate solicita organului de asistență socială sau poliției, după caz, prezentarea unui raport de caracterizare a familiei vizate și a agresorului, alte acte necesare pentru examinarea cererii. Neprezentarea agresorului la ședința de judecată nu împiedică instanța să examineze cererea. În 24 de ore de la primirea cererii privind aplicarea măsurilor de protecție, in-

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 168 29.06.2021 14:15:24

stanța de judecată emite o încheiere prin care admite sau respinge cererea. În cazul admiterii cererii, instanța emite o ordonanță de protecție prin care aplică agresorului una sau mai multe restricții prevăzute de lege, care în același timp constituie măsuri de protecție a victimei.

Potrivit art.15 al Legii nr.45, în caz de admitere a cererii instanța de judecată emite o ordonanță de protecție a victimei violenței în familie, prin care poate oferi protecție victimei şi copiilor ei, aplicând agresorului următoarele măsuri:

a) obligarea de a părăsi temporar locuința comună ori de a sta departe de locuința victimei, fără a decide asupra modului de proprietate asupra bunurilor;
b) obligarea de a sta departe de locul aflării victimei, excluzând şi orice contact vizual cu victima sau cu copiii acesteia, cu alte persoane dependente de ea;
c) interzicerea oricărui contact, inclusiv telefonic, prin corespondență sau în orice alt mod, cu victima sau cu copiii acesteia, cu alte persoane dependente de ea;
d) interzicerea să se apropie de anumite locuri: locul de muncă al victimei, locul de studii al copiilor, alte locuri determinate pe care persoana protejată le frecventează;
e) obligarea, până la soluționarea cazului, de a contribui la întreținerea copiilor pe care îi are în comun cu victima;
g) limitarea dispunerii unilaterale de bunurile comune;
h) obligarea de a participa la un program special de tratament sau de consiliere dacă o asemenea acțiune este determinată de instanța de judecată ca fiind necesară pentru reducerea violenței sau dispariția ei;
i) stabilirea unui regim temporar de vizitare a copiilor săi minori;
j) interzicerea de a păstra şi purta armă.

Solicitarea de către vicitimă a altor cerințe, cum ar fi dispunerea identificării locului aflării copiilor minori şi obligarea de a fi predat imediat tutorelui, instalarea în locuință şi obligarea agresorului de a reconecta locuința la rețelele de energie electrică nu au incidență cu procedura aplicării măsurilor de protecție pentru victimile violenței în familie urmîd a fi examinate în litigii civile separate. Totodată, procedura aplicării măsurilor de protecție pentru victimile violenței în familie, nu presupune asigurarea acțiunii, or această acțiune se examinează în regim de urgență.

Măsurile de protecție se aplică pe un termen de până la 3 luni. Instanța remite de îndată ordonanța de protecție organului poliției spre executare imediată.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 169 29.06.2021 14:15:25

Măsurile de protecție, pot fi retrase odată cu dispariția pericolului care a condiționat luarea acestor măsuri și pot fi prelungite în cazul unei cereri repetate sau al nerespectării condițiilor prevăzute în ordonanța de protecție. Supravegherea îndeplinirii măsurilor de protecție stabilite de instanță ține de competența organelor poliției, fiind posibilă antrenarea și a altor structuri statale, la necesitate.

În procedura penală eliberarea ordonanței de protecție pentru victimele violenței în familie a fost prevăzută prin includerea normei art.215[1] CPP. Conform acestei norme, la cererea victimei violenței în familie adresată, în cursul procesului penal, organului de urmărire penală, procurorului sau instanței de judecată privind amenințările cu moartea, cu aplicarea violenței, cu deteriorarea sau distrugerea bunului ori alte acte ilegale, aceştia vor înainta imediat, printr-un demers, cererea în instanța de judecată pentru a fi examinată. Instanța de judecată, în 24 de ore de la primirea cererii, ia măsuri de asigurare a protecției victimei față de bănuit, învinuit, inculpat prin emiterea unei ordonanțe de protecție. [3] Condițiile de emitere, termenul, punerea în executare a măsurilor de protecție sunt asemănătoare celor stabilite în procedura civilă.

Prin Legea nr.196/2016 a fost completat mecanismul național de protecție a victimelor violenței în familie cu un nou institut - ordinul de restricție de urgență. Astfel, i-a fost atribuită organului de poliție competența de a interveni în regim de urgență pentru îndepărtarea pericolului de violență asupra victimei, inclusiv în perioada de noapte, în zile de odihnă și la sărbători, când nu era posibilă solicitarea urgentă a măsurilor de protecție în instanța de judecată.

Conform art. 2 din Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea şi prevenirea violenței în familie ***ordinul de restricție de urgență*** reprezintă o măsură provizorie de protecție a victimei violenței în familie, aplicată de poliție, prin care are loc înlăturarea imediată a agresorului din locuința familiei şi stabilirea unor interdicții prevăzute de lege, în vederea prevenirii repetării/comiterii acțiunilor violente, asigurînd astfel victimei şi altor membri ai familiei siguranță în locuința lor. [5]

Deoarece, ordinul de restricție de urgență nu reprezintă, în sine, o măsură de protecție, ci un act al poliției de aplicare a unor măsuri de protecție, pentru a asigura respectarea regulilor de conținut a actului normativ, dar şi luând în considerație faptul că ordinul de restricție de urgență asigură protecția victimei şi membrilor familiei inclusiv în afara locuinței lor se impune necesitatea revizuirii definției indicate prin introducerea modificărilor şi completărilor prin care să se ofere polției prerogativa de aplicare a măsurilor de protecție

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 170 29.06.2021 14:15:25

menite să asigure înlăturarea imediată a agresorului din locuința familiei și stabilirea unor interdicții prevăzute de lege, în vederea prevenirii repetării/comiterii acțiunilor violente, asigurând astfel victimei și altor membri ai familiei siguranță în locuința lor și în afara acesteia.

Potrivt art. **12[1]** din Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie în caz de stabilire la locul faptei, ca urmare a evaluării riscurilor, a circumstanțelor din care rezultă o bănuială rezonabilă că au fost comise acte de violență în familie și/sau persistă un pericol iminent de repetare sau comitere a acțiunilor violente, organul de poliție este obligat să dispună imediat eliberarea ordinului de restricție de urgență în privința agresorului. Ordinului de restricție de urgență în privința agresorului se eliberează imediat ce se constată pericol de violență, pentru o durată de până la 10 zile. [5]

Concomitent, organul de poliție întreprinde acțiunile necesare de constatare a comiterii infracțiunii de violență în familie. Ordinul de restricție de urgență se pune îndată în aplicare, agresorul și victima (în cazul copiilor – reprezentantul legal al victimei) fiind informați despre restricțiile aplicate, drepturile și obligațiile care le revin și despre răspunderea pentru neexecutarea cerințelor ordinului de restricție. Agresorul are dreptul să conteste ordinul de restricție de urgență în instanța de judecată, însă depunerea cererii nu suspendă acțiunea ordinului de restricție. Supravegherea îndeplinirii măsurilor din ordinul de restricție de urgență se exercită de către angajații Poliției.

Conform art. 12^1 din Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea și prevenirea violenței în familie, victima are dreptul, în perioada de acțiune a ordinului de restricție de urgență, să solicite, în condițiile legii, eliberarea ordonanței de protecție. Acțiunea ordinului de restricție de urgență, în acest caz, se prelungește de drept și încetează odată cu punerea în aplicare a măsurilor de protecție stabilite de judecată.

În vederea sporirii garanțiilor de protecție imediată a victimei supuse pericolului iminent de violență, considerăm necesară modificarea și completarea normei textului art.12^1 din Legea nr.45, prin includerea expresă a măsurilor de restricție de urgență, pasibile de aplicare de către organul de poliție, în circumstanțele care impun eliberarea ordinului de restricție de urgență în privința agresorului. Totodată, sunt necesare reglementări în partea ce ține de asigurarea retragerii în regim de urgență a armei din posesie, în cazul aplicării acestei măsuri, prin indicarea expresă în legislație a prevederii despre ridicarea imediată a armelor și muniților în cazul aplicării ordinului de restricție de urgență și instituirea interdicției de posesie a armei.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 171 29.06.2021 14:15:25

Prin Legea nr.196/2016 a fost instituită răspunderea contravențională, în temeiul art.318[1] Cod contravențional, pentru neexecutarea ordinului de restricție de urgență și răspunderea penală, în temeiul art.320[1] Cod penal, pentru neexecutarea măsurilor din ordonanța de protecție a victimei violenței în familie. Normele menționate prevăd categorii de pedeapsă, inclusiv în cazul contravenției - arestul contravențional, iar în cazul infracțiunii - închisoare.

Din perspectiva constatărilor elucidate, considerăm că, legislația națională dispune de condiții de asigurare a protecției victimelor violenței în familie care, fiind supuse unor revizuiri în contextul propunerilor de lege-ferenda formulate, vor răspunde cerințelor Convenției de la Istanbul către Părți, de a institui la nivel național a mecanismelor funcționale de protecție, imediată și eficientă, a victimelor violenței în familie.

Concluzii. Violența în familie nu este o problemă privată a victimei şi statul are obligația să intervină în familia unde are loc abuz din momentul când a aflat sau trebuia să afle despre violența comisă, pentru că nimeni nu poate fi supus unui tratament inuman şi degradant nici în stradă, nici în familie.

La nivel național, Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea şi prevenirea violenței în familie stabileşte bazele juridice şi organizatorice ale activității de prevenire şi de combatere a violenței în familie, autoritățile şi instituțiile abilitate cu funcții de prevenire şi de combatere a violenței în familie, mecanismul de sesizare şi soluționare a cazurilor de violență. Legea indicată *supra* stabileşte că victima are dreptul să sesizeze orice caz de violență în familie şi să solicite protecție.

Conform art. 2 din Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea şi prevenirea violenței în familie ***ordonanță de protecție*** este actul legal prin care instanța de judecată aplică măsuri de protecție a victimei.

Legea cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative nr.167 din 09.07.2010, adoptată ulterior, a oferit o platformă practică în vederea punerii în aplicare a mecanismului de protecție a victimelor, inclusiv prin dezvoltarea cadrului regulatoriu de aplicare a institutului ordonanței de protecție în legislația de procedură civilă și procedură penală.

Prin Legea nr.196/2016 a fost completat mecanismul național de protecție a victimelor violenței în familie cu un nou institut - ordinul de restricție de urgență. Astfel, i-a fost atribuită organului de poliție competența de a interveni în regim de urgență pentru îndepărtarea pericolului de violență asupra victimei, inclusiv în perioada de noapte, în zile de odihnă și la sărbători, când nu era posibilă solicitarea urgentă a măsurilor de protecție în instanța de judecată.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 172 29.06.2021 14:15:25

Conform art. 2 din Legea nr. 45 din 01.03.007 privind combaterea şi prevenirea violenței în familie *ordinul de restricție de urgență* reprezintă o măsură provizorie de protecție a victimei violenței în familie, aplicată de poliție, prin care are loc înlăturarea imediată a agresorului din locuința familiei şi stabilirea unor interdicții prevăzute de lege, în vederea prevenirii repetării/comiterii acțiunilor violente, asigurînd astfel victimei şi altor membri ai familiei siguranță în locuința lor.

Deoarece, ordinul de restricție de urgență nu reprezintă, în sine, o măsură de protecție, ci un act al poliției de aplicare a unor măsuri de protecție, pentru a asigura respectarea regulilor de conținut a actului normativ, dar şi luând în considerație faptul că ordinul de restricție de urgență asigură protecția victimei şi membrilor familiei inclusiv în afara locuinței lor se impune necesitatea revizuirii definției indicate prin introducerea modificărilor şi completărilor prin care să se ofere polției prerogativa de aplicare a măsurilor de protecție menite să asigure înlăturarea imediată a agresorului din locuința familiei și stabilirea unor interdicții prevăzute de lege, în vederea prevenirii repetării/ comiterii acțiunilor violente, asigurând astfel victimei şi altor membri ai familiei siguranță în locuința lor şi în afara acesteia.

În vederea sporirii garanțiilor de protecție imediată a victimei supuse pericolului iminent de violență, considerăm necesară modificarea şi completarea normei textului art.12[1] din Legea nr.45, prin includerea expresă a măsurilor de restricție de urgență, pasibile de aplicare de către organul de poliție, în circumstanțele care impun eliberarea ordinului de restricție de urgență în privința agresorului. Totodată, sunt necesare reglementări în partea ce ține de asigurarea retragerii în regim de urgență a armei din posesie, în cazul aplicării acestei măsuri, prin indicarea expresă în legislație a prevederii despre ridicarea imediată a armelor și muniților în cazul aplicării ordinului de restricție de urgență și instituirea interdicției de posesie a armei.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova.
2. Cod penal nr. 985 din 18.04.2002 // M.O. nr. 72-74 din 14.04.2009
3. Codul de procedură penală nr. 122-XV din 14 martie 2003. În: MO, 2003, nr. 104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.
4. Codul de procedură civilă Nr. 225 din 30 mai 2003. În: MO al RM, 2003, nr. 111-115. În vigoare din 12 iunie 2003
5. Legea nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie // În: M.O. nr. 55-56 din 18.03.2008.

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 173 29.06.2021 14:15:25

6. Legea nr.137 din 29.07.2016 cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor, în vigoare din 09.03.2017, cu excepția secțiunii a 4-a a capitolului III care va fi pusă în aplicare de la 01.01.2018 // M.O. nr.293-305 din 09.09.2016, art.618.
7. Legea nr. 5 din 09.02.2006 privind asigurarea de șanse egale intre femei și bărbați // M.O. nr. 47-50 din 24.03.2006
8. Hotărârea Guvernului nr. 281 din 03.04.2018 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a violenței față de femei și a violenței în familie pe anii 2018-2023 și a Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020 privind implementarea acesteia // M.O. nr. 121-125 din 13.04.2018
9. Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. Raport explicativ, pag. 25-26.
10. Raport de analiză a compatibilității legislației Republicii Moldova cu prevederile Convenției Europene privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, Centrul de Drept al Femeilor, Chișinău, 2019.
11. Raport de monitorizare a proceselor de judecată pe cauze de violență în familie, violență sexuală și trafic de ființe umane. Centrul de Drept al Femeilor, Chișinău, 2018.
12. Recomandarea Generală CEDAW
13. Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2019, Biroul Național de Statistică, Chișinău, 2020.
14. Raportul pentru anul 2018 cu privire la violența în familie și violența față de femei, MSMPS, Chișinău, 2019
15. Studiul BNS privind „*Violența față de femei în familie în Republica Moldo*2013, nr. 3564/11.
16. Cauza *Mudric împotriva Moldovei* CtEDO nr. 74839/10, hotărârea CtEDO din 16 iulie 2013.
17. Cauza Muntenu c. Moldovei, hotărîrea CtEDO din 26 mai 2020 (nr. 34168/11).

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 174 29.06.2021 14:15:25

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 175 29.06.2021 14:15:25

Bun de tipar 29.06.2021 Formatul 16,5 ×24,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 11. Coli de autor 12,5

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46

Justitia si respectarea drepturilor persoanei.indd 176 29.06.2021 14:15:25

IMPLICAREA ȘTIINȚEI SOCIOUMANISTE ÎN OFERIREA EXPERTIZEI PENTRU „POLITICI BAZATE PE DOVEZI” DE CONTRACARARE A SITUAȚIILOR DE URGENȚĂ: EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ ȘI BUNE PRACTICI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

IMPLICAREA ȘTIINȚEI SOCIOUMANISTE ÎN OFERIREA EXPERTIZEI PENTRU „POLITICI BAZATE PE DOVEZI” DE CONTRACARARE A SITUAȚIILOR DE URGENȚĂ: EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ ȘI BUNE PRACTICI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 25 mai 2021

Chișinău • 2021

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

IMPLICAREA ȘTIINȚEI SOCIOUMANISTE ÎN OFERIREA EXPERTIZEI PENTRU „POLITICI BAZATE PE DOVEZI” DE CONTRACARARE A SITUAȚIILOR DE URGENȚĂ: EXPERIENȚA INTERNAȚIONALĂ ȘI BUNE PRACTICI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională din 25 mai 2021

Chișinău • 2021

Implicarea stiintei_tipar.indd 1 16.11.2021 10:13:25

CZU 32+316.42(082)=135.1=161.1
I-48

Culegerea de materiale este recomandată pentru publicare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Lucrarea este elaborată în baza rapoartelor științifice prezentate la conferința științifică cu participare internațională „Soluții și recomandări pentru factorii de decizii din instituțiile puterii de stat din Republica Moldova de ieșire din criza cauzată de pandemia COVID-19" (Chișinău, 25 mai 2021) din cadrul proiectului 20.70086.20/COV „Politici bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID-19: perspectivele aplicării practice a conceptelor „Guvernării deschise" și „Științei deschise" în Republica Moldova" (director de proiect: doctor în științe politice Alexandru S. Roșca).

Coordonator: Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

Redactor: Tamara Osmochescu
Procesare computerizată: Elena Curmei
Copertă: Vitalie Leca

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii din Republica Moldova

"**Implicarea științei socioumaniste în oferirea expertizei pentru "Politici bazate pe dovezi" de contracarare a situațiilor de urgență: experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova**", conferinţă ştiinţifică naţională cu participare internaţională (2021; Chişinău). Implicarea științei socioumaniste în oferirea expertizei pentru "Politici bazate pe dovezi" de contracarare a situațiilor de urgență: experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova": Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională din, 25 mai 2021 / coordonator: Victor Juc. – Chișinău: S. n., 2021 (ÎS FEP „Tipografia Centrală"). – 208 p.

Antetit.: Min. Educației și Cercet. al Rep. Moldova, Inst. de Cercet. Juridice, Politice și Sociologice. – Texte : lb. rom., rusă. – Cuprins paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art.

ISBN 978-9975-3201-6-0.
32+316.42(082)=135.1=161.1
I-48

ISBN 978-9975-3201-6-0.

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

Implicarea stiintei_tipar.indd 2 27.10.2021 12:52:53

Cuprins

Victor JUC. Cuvânt înainte 5

Alexandru ROȘCA. Constituționalismul în situațiile extreme: analiza retrospectivă a abordării situațiilor de urgență în domeniul sănătății publice 7

Lilia BRAGA. Эффективность политического процесса в Республике Молдова в условиях пандемического кризиса 28

Maria DIACON. Eforturi de gestionare a domeniului de sănătate publică în condițiile pandemice la nivelul Uniunii Europene 81

Ruslana GROSU. Strategii de sporire a competitivității științifice în perioada crizei COVID-19: implicații majore pentru domeniul cercetării din Republica Moldova 99

Irina CEACÎR. Rolul și locul angajatului în consolidarea culturii organizaționale în timpul pandemiei COVID-19 122

Svetlana CIUMAC. Marina BĂDILEANU. Situația actuală și perspectivele geopoliticii tranziției energetice sub impactul pandemiei COVID-19 149

Marina GORBATIUC. Реформирование антикризисных механизмов ОБСЕ – приоритет в период пандемии COVID-19 182

Concluzii și recomandări 194

Implicarea stiintei_tipar.indd 3 27.10.2021 12:52:53

Contents

Victor JUC. Foreword 5

Alexandru ROȘCA. Constitutionalism in extreme situations: a retrospective analysis of the approach to public health emergencies 7

Lilia BRAGA. The effectiveness of the political process in the Republic of Moldova in the face of a pandemic crisis 28

Maria DIACON. Efforts to manage public health in pandemic conditions at European Union level 81

Ruslana GROSU. Strategies to increase the scientific competitiveness during the COVID-19 crisis: major implications in the field of research in the Republic of Moldova 99

Irina CEACÎR. The role and place of the employee in strengthening the organizational culture during the COVID-19 pandemic 122

Svetlana CIUMAC. Marina BĂDILEANU. Current situation and perspectives of the energy transition geopolitics under the impact of the COVID-19 pandemic 149

Marina GORBATIUC. The OSCE anti-crisis mechanisms reform – priority amid pandemic 182

Conclusions and recommendations 194

Implicarea stiintei_tipar.indd 4 27.10.2021 12:52:56

Cuvânt înainte

Evoluția Republicii Moldova în decursul celor trei decenii de la adoptarea Declarației de Independență denotă elocvent că politicile de stat nu sunt fundamentate științific. În condițiile edificării societății bazate pe cunoaștere, științei îi revine un rol determinant în elaborarea și implementarea politicilor de stat. Unele economii au devenit performante datorită cercetării și inovării, domenii susținute și dezvoltate la nivelurile public și privat. În Republica Moldova situația este diametral opusă: în lipsa hidrocarburilor și a industriei (falimentate deliberat în primul deceniu de independență), cu agricultură puțin performantă datorită costurilor ridicate de producție și vulnerabilă la condițiile meteorologice nefavorabile, capitalul uman reprezintă principala valoare care a mai rămas, un segment important fiind alcătuit de oamenii de știință.

Actualmente, oamenii de știință din Republica Moldova sunt marginalizați, se confruntă cu subfinanțarea și incertitudinea, iar oportunitățile venite din străinătate fie în formă de apeluri de concurs și oferte de soluții, fie proiecte bilaterale se dovedesc a fi mai dificil de valorificat în special de către mediul științelor sociale și umanistice, unde chiar și apelurile sunt mai puține la număr. În pofida acestor și altor deficiențe, inclusiv deprinderile insuficient dezvoltate de „a vinde" rezultatele obținute, oamenii de știință din Republica Moldova dispun de capacități deosebite pentru a contribui la fundamentarea științifică a politicilor de stat, asigurând, absolut incontestabil, eficiență și sustenabilitate produselor științifice livrate. Cunoscând destul de bine realizările colegilor de peste

Implicarea stiintei_tipar.indd 5 27.10.2021 12:52:56

hotare, cercetătorii din științele sociale, economice și umanistice se dovedesc a fi în măsură să prezinte livrabile de înaltă calitate, care vor contribui sustenabil la modernizarea prin dezvoltare, democratizare și europenizare a Republicii Moldova.

Lucrarea este elaborată în baza rapoartelor și comunicărilor științifice prezentate de către echipa expresiei de interes la conferința științifică cu participare internațională „Strategia „guvernării deschise" pentru abordarea pandemiei de COVID-19: experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova" (Chișinău, 13 mai 2021) din cadrul proiectului 20.70086.20/COV Politici bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID-19: perspectivele aplicării practice a conceptelor „Guvernării deschise" și „Științei deschise" în Republica Moldova".

Victor Juc,
doctor habilitat în științe politice,
coordonator al ediției

Implicarea stiintei_tipar.indd 6 27.10.2021 12:52:56

CONSTITUȚIONALISMUL ÎN SITUAȚIILE EXTREME: ANALIZA RETROSPECTIVĂ A ABORDĂRII SITUAȚIILOR DE URGENȚĂ ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII PUBLICE

CONSTITUTIONALISM IN EXTREME SITUATIONS: A RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE APPROACH TO PUBLIC HEALTH EMERGENCIES

Alexandru ROȘCA, ***doctor în științe politice, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice***

This article addresses public health emergencies and their links to the constitutional landmarks of states. The topicality of the subject is given by the fact that the COVID-19 pandemic presents innumerable challenges for the constitutional regimes around the world. However, this is by no means the first time that public health emergencies have led to constitutional issues. Previous cases of epidemics and pandemics have highlighted the challenges that legal frameworks on public health emergencies face in their efforts to limit their spread. Thus, we focus on pre-COVID-19 cases of cross-border epidemics and pandemics, such as influenza A (H1N1), Ebola and Zika, as well as some of their implications for constitutionalism. These examples of epidemics / pandemics are evaluated using, as a theoretical background, three models-archetypes of constitutional urgency. Therefore, it is a largely retrospective analysis. However, lessons from the constitutional approaches that preceded the COVID-19 pandemic may help build a broader perspective on the puzzle of how the interconnection between constitutionalism and public health emergencies can be approached from a broader perspective.

Articolul vine să cerceteze urgențele de sănătate publică din perioada pre-COVID-19 și cele care au urmat pandemiei COVID

Implicarea stiintei_tipar.indd 7 27.10.2021 12:52:56

și modului de încorporare a acestora în dezbaterile mai largi privind constituționalismul în condiții extreme. Pentru a oferi un cadru conceptual general, sunt analizate trei arhetipuri legate de situații de urgență și constituționalism.

Într-un sens constituțional, urgențele se referă la evenimente care necesită răspunsuri extraordinare. Uneori, aceste evenimente nefericite pot amenința însăși existența unui stat. Alteori nu este deloc atât de grav. Nu există niciun model unic de interpretare a noțiunilor "urgență", "urgență națională", "stare de urgență" sau "stare de excepție", care deseori se suprapun (deși, de obicei, "urgență națională" sau "stare de excepție" se folosesc în situații care evocă pericolul în adresa a însăși existenței unui stat). Altfel spus, nu toate situațiile de urgență reprezintă același tip de "pericol iminent" sau "pericol clar și prezent". Un antonim al situației de urgență ar fi situația de normalitate, care, din perspectiva acestei cercetări, înseamnă o situație când instituțiile de stat funcționează în limita atribuțiilor cotidiene.

Ceea ce este comun pentru toate situațiile de urgență este că ele pot implica o realocare a puterilor și pârghiilor de autoritate, pe de o parte, și implică posibilitatea de a suspenda sau de a deroga de la drepturile omului *dacă* și *atunci* când este necesar, pe de altă parte. Odată ce este declarată o urgență de sănătate publică, oficialii desemnați pot obține competențe care sunt de obicei indisponibile fără aprobarea legislativă, prin emiterea de ordonanțe de urgență. Prerogativele astfel obținute pot include desfășurarea forțelor militare, confiscarea proprietății, restricționarea libertății de mișcare, oprirea tranzacțiilor de afaceri și suspendarea drepturilor și libertăților civile, realocarea resurselor de stat etc [1]. Prerogativele de urgență se află, în mare parte, în afara structurilor obișnuite de verificări și balanțe. De aceea este deosebit de

Implicarea stiintei_tipar.indd 8 27.10.2021 12:52:56

utilă cercetarea acestui subiect din perspectiva unei "guvernări deschise", care constituie unul din principalii vectori de cercetare ai expresiei de interes.

Dimensiunea constituțională a situațiilor de urgență este o chestiune, în primul rând, națională. În același timp, există un cadru internațional ce reglementează subiectul epidemiilor transfrontaliere. Regulamentul sanitar internațional (IHR), adoptat de Adunarea Mondială a Sănătății în 1969 și revizuit în 2005, definește o urgență de sănătate publică de interes internațional (PHEIC) ca „un eveniment extraordinar care este determinat să constituie un risc pentru sănătatea publică pentru alte state prin răspândirea internațională a bolii și să necesite potențial o coordonare internațională răspuns» [2]. Această definiție implică o situație care este:

- gravă, bruscă, neobișnuită sau neașteptată;
- are implicații asupra sănătății publice dincolo de granița națională a statului afectat;
- poate necesita o acțiune internațională imediată.

Din 2007 până în prezent, OMS a declarat ca urgențe de sănătate publică de interes internațional următoarele situații:

- 2009 H1N1: pandemia de gripă porcină;
- 2014: focarele de poliomielită în 10 țări;
- 2013-2016: epidemia de virus Ebola din Africa de Vest;
- 2016: focarul de virus Zika;
- 2019: epidemia de Ebola în R.D. Congo;
- COVID-19.

În cele ce urmează, vom analiza unele din aceste situații din perspectiva a trei arhetipuri legate de situații de urgență și constituționalism, prezentate de Oren Gross și Fionnuala Ní Aoláin [3].

Implicarea stiintei_tipar.indd 9 27.10.2021 12:52:56

1. Modele de acomodare, care au dominat discursul referitor la situațiile de urgență în societățile democratice. Aceste modele prezintă un anumit grad de acomodare pentru presiunile exercitate asupra statului în momente de urgență, în același timp menținând unele principii și reguli juridice cât de mult posibil. În linii mari, aceste modele afirmă că atunci, când o națiune se confruntă cu situații de urgență, carcasa ei legală și chiar constituțională trebuie să fie oarecum relaxată, ba chiar suspendată parțial, dacă este nevoie. Acest compromis permite aderarea continuă la principiul statului de drept și devotament față de valorile democratice fundamentale, oferind în același timp statului măsurile adecvate pentru a rezista crizei. Acest model, la rându-i, poate fi împărțit în submodele *constituționale, legislative* și *interpretative*, care descriu modalitățile diverse de a echilibra menținerea sistemului obișnuit de reguli și norme și contracararea urgenței, precum și diferitele mecanisme prin care se stabilește un astfel de echilibru. Punctul forte al acestor modele este dat de flexibilitatea lor, de acomodarea sistemului constituțional spre extinderea puterilor necesare pentru a satisface exigențele și crizele. O altă fațetă a aceleiași monede este că modelele de acomodare sunt susceptibile la manipulare și abuzurile guvernamentale la adresa drepturilor și libertăților individuale, subminând structurile și instituțiile constituționale. Uneori, autorii preferă să analizeze doar o fațetă a acestui model, oprindu-se la latura „constituțional-dictatorială" a acestuia.

2. *Modelul „afaceri ca de obicei"* (eng. - business as usual). Acest model se bazează pe noțiunile de absolutism și perfecțiune constituțională. Conform acestui model, în momente de urgență și de criză, regulile și normele legale ordinare continuă să fie urmate strict, fără nici o schimbare de esență: legea în vremurile de război este una cu aceea din momentele de pace. Atractivitatea

Implicarea stiintei_tipar.indd 10 27.10.2021 12:52:58

modelului reiese din insistența sa asupra unor reguli clare și din menținerea cadrului constituțional intact chir și în momente de crize și exigențe sporite. Principala lacună a modelului constă în rigiditatea sa în fața schimbărilor radicale ale mediului înconjurător. De aici vin învinuirile de naivitate sau ipocrizie, în sensul că nu dorește să admită realitatea exercitării guvernamentale a măsurilor și a puterilor extraordinare în timpul situațiilor de urgență [4].

Ambele modele examinate până acum sunt modele constituționale în măsura în care se bazează pe ipoteza că orice răspunsuri la provocările unei exigențe speciale se găsesc și se limitează la procedurile constituționale. Această ipoteză a constituționalității este contestată de alt model, care susține, că singurele constrângeri în fața guvernului trebuie să fie acelea, care provin din eficiența și resursele limitate.

3. *Modelul extra-legal*. Așa cum reiese din denumire, acesta este dispus să accepte o anumită formă de acțiune extra-legală/extra-constituțională. Modelul extra-legal sugerează că, în circumstanțe extreme, oficialii publici pot acționa în mod extraordinar atunci când consideră că o astfel de acțiune este necesară pentru protejarea națiunii în fața calamității, cu condiția să recunoască *în mod deschis și public* natura acțiunilor lor. Cu alte cuvinte, modelul dat recunoaște existența circumstanțelor în care metoda adecvată de abordare a pericolelor și amenințărilor grave presupune căutarea răspunsurilor în afara cadrului constituțional, ba chiar și încălcarea acestuia. Este necesar să subliniem că modelul extra-legal presupune, totuși, necesitatea unei ratificări ex- post directe sau indirecte a acestor activități, ceea ce imprimă responsabilizarea individuală a fiecărui membru al comunității relevante pentru acțiunile întreprinse în numele publicului în timpul urgenței.

Implicarea stiintei_tipar.indd 11 27.10.2021 12:52:58

Cele trei modele menționate mai sus nu sunt întotdeauna conforme cu regimurile constituționale în sistemele juridice specifice, de aceea ar fi eronat să fie aplicate literalmente, de o manieră exclusivă, pentru a eticheta fiecare situație particulară. În unele cazuri, situațiile de urgență pot duce la o combinație de elemente proprii mai multor modele. Evenimentele extraordinare, cum ar fi epidemiile sau pandemiile, pot depăși capacitățile inerente ale instituțiilor pentru a le face față în baza procedurilor obișnuite. Soluțiile iscate, chiar și în cadrul unor democrații consacrate, pot solicita modificarea alocării prerogativelor între ramurile puterii, dintre care scenariul cel mai previzibil ar fi o extindere a autorității executive. În plus, situațiile de urgență pot duce la restricții, derogări sau suspendări ale drepturilor omului.

O altă problemă este justificarea etichetării unei situații drept „urgență". Procesul de verificare a faptului dacă o situație este suficient de gravă pentru a depăși capacitatea procedurilor de decizie politică „normală" poate fi mai mult sau mai puțin problematic, uneori și imposibil. Or, și din acest motiv executivul are cele mai potrivite instrumente pentru evaluarea seriozității și a naturii extraordinare a faptelor și, implicit, pentru catalogarea situației drept una „de urgență". În încercarea de a preveni abuzurile executivului, unele constituții introduc mecanisme *ex ante* sau *ex post* de validare de către puterea legislativă sau cea judecătorească. Implicarea mai multor autorități publice, aparținând de câteva ramuri ale puterii, în determinarea faptului dacă o situație este sau nu una „de urgență", este un alt mecanism de depășire a abuzurilor.

În ceea ce privește ține de lupta cu epidemiile și pandemiile, diferite state au adoptat scenarii și măsuri diferite, mai ales în funcție de severitatea situației. Faptele constituie punctul de plecare pentru a determina dacă o urgență este justificată sau le-

Implicarea stiintei_tipar.indd 12 27.10.2021 12:52:58

gitimă, însă alegerea și mai ales interpretarea faptelor sau a unui grup de fapte este un exercițiu de discreție. Din moment ce aspectele factuale ale situațiilor de urgență în domeniul sanitar reclamă o expertiză tehnică necesară (adică o contribuție din partea persoanelor cu formare în domeniul medicinei, epidemiologiei sau sănătății publice), aceasta imprimă oricărui grup de măsuri constituționale sau extralegale, un anumit grad de tehnocratizare.

Următoarea secțiune oferă o scurtă prezentare a situațiilor de urgență din domeniul sănătății publice care au precedat pandemiei COVID-19. Analiza va fi limitată la trei cazuri relativ recente care constituie urgențe de sănătate publică de interes internațional, și anume: pandemia de gripă H1N1, criza Ebola 2014-2016 din Africa de Vest, și epidemia Zika din 2016.

Pandemia de gripă A (H1N1): „afaceri ca de obicei"

Pandemicul de gripă 2009-2010 a provocat discuții despre limitele deciziilor executive în ambele țări preponderent afectate: Mexic și SUA. Ambele țări au declarat o stare de urgență la nivel național, însă amploarea consecințelor juridice ale acestor declarații a variat [5]. Autoritățile din Mexic și Statele Unite nu au procedat la nici o derogare sau suspendare a drepturilor omului în sensul articolului 4 al Pactului internațional privind drepturile civile și politice: „În cazul în care un pericol public excepțional amenință existența națiunii și este proclamat printr-un act oficial, statele părți la prezentul Pact pot ca, în limita strictă a cerințelor situației, să ia măsuri derogatorii de la obligațiile prevăzute în prezentul Pact, cu condiția ca aceste măsuri să nu fie incompatibile cu celelalte obligații pe care le au potrivit dreptului internațional și ca din ele să nu rezulte o discriminare întemeiată numai pe rasă, culoare, sex, limbă, religie, sau origine socială"[6]. În schimb,

Implicarea stiintei_tipar.indd 13 27.10.2021 12:52:58

au fost puse în aplicare o serie de măsuri care ar putea fi văzute ca «restricții» asupra drepturilor omului, de exemplu impunerea procedurilor de distanțare socială prin anularea unei serii de întruniri publice, precum și închiderea temporară a școlilor. Notăm aici, că în acord cu litera OMS, o întrunire în masă înseamnă „un eveniment organizat cu peste 1000 de participanți (de la 1000 la 25000 sau mai mult) într-o locație specifică, pentru un scop specific, pentru o perioadă definită de timp" [7]. Măsurile adoptate au fost în mare parte reactive, autoritățile recurgând la ele după identificarea cazurilor în școlile determinate [8]. O asemenea procedură era, de asemenea, implementată pentru combaterea gripei sezoniere în perioadele „obișnuite". În Mexic au fost luate măsuri suplimentare în comparație cu SUA. Pentru a reduce răspândirea virusului, multiple evenimente care implicau întrunirile în masă au fost anulate prin acte administrative, în special în Mexico City. Chiar dacă aceste acte nu au fost contestate în instanțe, ele puteau fi interpretate ca o restricție a dreptului de întrunire, consacrate în articolul 9 din Constituția mexicană, precum și în tratatele internaționale, la care Mexicul era parte. Însă toate măsurile de sănătate publică prevăzute în Decretul administrativ din 24 aprilie 2009 au fost deja prevăzute în mod expres prin Legea Generală a Sănătății din 1984, acordând Ministerului Federal al Sănătății autoritatea de implementare a acestora [9]. Niciunul dintre cele două state nu au emis acte administrative care să ordone aplicarea măsurilor invazive. Carantinele și izolațiile obligatorii ale cazurilor individuale au fost considerate ineficiente după ce virusul a început să se răspândească. Declarația de urgență a Statelor Unite a inclus alocarea de competențe legate de „control operațional" care nu ar fi constituit prerogativele Secretarului pentru Sănătate și Servicii Umane în perioadele de „normalitate". În general, însă, acest lucru

Implicarea stiintei_tipar.indd 14 27.10.2021 12:52:58

intra în cadrul legal predeterminat al Actului Național de Urgență (National Emergencies Act, 1976).

În cele din urmă, natura blândă a pandemiei de gripă 2009-2010 A (H1N1) nu a dus la restricții generale ale drepturilor omului. În timp ce distanțarea socială și anularea întrunirilor în masă ar putea fi interpretate ca limitări privind exercitarea drepturilor, acestea au fost rareori aplicate și întotdeauna puse în practică în conformitate cu prevederile legale preexistente. Declarațiile de urgență au vizat, în cea mai mare parte, utilizarea unor resurse financiare suplimentare, prevăzute pentru astfel de ocazii. În termeni generali, a fost o reflectare a unui model de stat de drept care aborda un eveniment extraordinar prin intermediul unui cadru legal prestabilit.

Acomodarea prin reacții extraconstituționale: epidemia Ebola din 2014

Criza Ebola din Africa de Vest a constituit o dovadă dramatică a lipsei de pregătire a comunității internaționale pentru a face față unor asemenea amenințări. Epidemia a pus la încercare maximă sistemele politico-juridice naționale, în măsura în care a condus la măsuri de izolare agresive, care nu au fost văzute de decenii, dacă nu chiar timp de secole întregi. Trei state vest-africane au fost afectate în modul cel mai dezastruos: Guineea, Liberia și Sierra Leone [10]. Impactul destructiv al Ebolei a fost facilitat de faptul, că sistemele de sănătate ale acestor trei țări se aflau deja într-o stare gravă, dusă la extremă de consecințele epidemiei.

Relația dintre urgențele de sănătate publică și stările constituționale de urgență devine manifestă în astfel de circumstanțe extreme. Toate cele trei state afectate în principal au declarat urgențe naționale, chiar dacă procesualitatea constituțională pentru a face acest lucru a variat. Declarațiile

Implicarea stiintei_tipar.indd 15 27.10.2021 12:52:58

au fost urmate de punerea în aplicare a măsurilor restrictive ale drepturilor omului, cum ar fi carantinele la nivel comunitar, inclusiv cordoanele sanitare. Acestea din urmă au constat în ordine executive, susținute de forțele de poliție, de a nu intra sau ieși dintr-un anumit punct geografic fără autorizarea prealabilă a oficialilor de a face acest lucru. Anume atunci, pentru prima dată în sec. XXI, a ieșit la iveală fenomenul consacrat apoi de pandemia COVID-19: carantina și cordonul sanitar sunt procedee controversate și dezbătute. Deși pot fi utilizate în mod eficient pentru a limita răspândirea bolilor infecțioase, există și riscuri semnificative legate de drepturile omului, provoacă frică și confuzie, precum și un puternic impact psihologic [12]. Se poate reaminti și situația, în care reprezentantul special al OMS, la câteva luni după declararea situației de pandemie, a declarat că „OMS nu recomandă lockdown-urile ca măsură primară de control a virusului" [13].

La 31.07.2014 președintele Sierra Leone a emis o declarație de urgență [14] în sensul articolului 29 din Constituția țării, care prevedea că "Ori de câte ori, în opinia președintelui, o stare de urgență publică este iminentă sau deja a început, președintele poate, în orice moment, prin proclamație care va fi publicată în Gazetă, să declare că a) există o stare de urgență publică fie în orice parte, fie în întreaga Sierra Leone; sau b) există o situație care, dacă i se permite să continue, poate duce la o stare de urgență publică în orice parte sau pe întregul teritoriu Sierra Leone" [15]. Același document prevedea o aprobare *ex-post* de către legislativ a unei asemenea declarații la expirarea unei perioade de șapte zile începând cu data publicării ei sau, pentru orice alt caz, la expirarea unei perioade de douăzeci și una de zile începând cu data declarației, cu excepția cazului în care între timp a fost înlocuită cu o rezoluție a Parlamentului susținută de voturile a două treimi

Implicarea stiintei_tipar.indd 16 27.10.2021 12:52:58

din membrii acestuia [16]. Perioada de urgență a fost însă prelungită continuu, fără implicarea Parlamentului, care, așa cum se pronunțau unii experți, putea fi oricum ocolit, constituțional. Carantinele și stările de asediu cu restricții de circulație erau instrumente tipice de abordare a stării excepționale [17].

În data de 6.08.2014, președintele Liberiei a declarat instituirea stării de urgență în conformitate cu articolul 86 litera (a) și litera (b) din Constituția Republicii Liberia, pentru o perioadă de 90 de zile. Declarația prevedea că, pe parcursul acestei stări de urgență, Guvernul va institui măsuri extraordinare, inclusiv, dacă este necesar, suspendarea anumitor drepturi și privilegii [18]. Declarația constata că amploarea epidemiei, virulența și mortalitatea virusului depășesc capacitatea și responsabilitatea legală a oricărei agenții sau minister. Virusul Ebola, ramificațiile și consecințele acestuia, afectau existența, securitatea și bunăstarea Republicii, ceea ce reprezenta un pericol clar și prezent. Guvernul Liberiei avea nevoie de măsuri extraordinare pentru însăși supraviețuirea statului și protejarea vieții poporului. Trebuie menționat, că starea de urgență din Liberia a fost ridicată oficial în noiembrie 2014, considerându-se că s-au înregistrat progrese în lupta împotriva virusului. Astfel, președintele a declarat, la mijlocul lunii noiembrie 2014, că progresul atins, împreună cu diferitele măsuri și intervenții în curs (cum ar fi restricții nocturne ale circulației) repoziționau țara în lupta împotriva virusului până când acesta ar fi definitiv eradicat [19]. Aceasta însă nu a însemnat și sfârșitul urgenței de sănătate publică în general, pentru că OMS a declarat Liberia drept în afara primejdiei Ebola doar în iunie 2016, atunci când au trecut 42 de zile (deci, două cicluri a câte 21 de zile de incubare a virusului) din momentul testului repetat negativ al ultimului pacient diagnosticat cu Ebola [20]. Această situație subliniază

Implicarea stiintei_tipar.indd 17 27.10.2021 12:52:58

diferența dintre „situația de urgență" și urgența propriu-zisă, care nu sunt întotdeauna proporționale din perspectiva estimării constituționalității.

Cel mai târziu din cele trei state din Africa de Vest starea de urgență a declarat-o președintele Guineei, la 13.08.2014, și asta deși inițial „pacientul zero" a fost identificat în provincia Guéckédou din sud-estul țării. Acest lucru poate fi explicat de reticența generală cu care oficialii din această țară s-au confruntat cu apariția focarului de Ebola, ajungând să nu recunoască amploarea crizei.

Situațiile de urgență declarate de șefii celor trei state vest-africane în acest caz pot fi analizate inclusiv din punctul de vedere al apartenenței la modelul constituțiilor prezidențiale și diferenței de ceea ce se etichetează de obicei drept „constituționalism occidental". Oricum, critica de bază a reacției la epidemie în acest caz a ținut nu de verificarea faptelor, care ar justifica declararea sau prelungirea situațiilor excepționale, ci de răspunsul întârziat, provocat de lipsa de sincronizare între autoritățile naționale, organizațiile internaționale și NGO-urile vizavi de un răspuns ferm.

Epidemia Ebola din 2014-2016 a oferit, așa cum a mai fost menționat, un prilej necesar pentru testarea unor măsuri și strategii extrem de restrictive, cum ar fi izolarea obligatorie, carantinele și cordoanele sanitare. Gravitatea epidemiei a condus la restricționarea libertății de mișcare a mii de persoane, adesea prin apelarea la forțele de ordine și chiar armată [21]. Drept urmare, regiuni întregi din Guineea, Liberia și Sierra Leone au fost izolate prin cordoane sanitare. Aplicarea cuprinzătoare a acestor măsuri a provocat discuții cu privire la un proces temeinic de luare a deciziilor, în special atunci când acestea țineau de restricționarea libertății de circulație, așa cum este consacrat în ICCPR. Epidemia a avut, de asemenea, și efecte secundare, prin limitarea drep-

Implicarea stiintei_tipar.indd 18 27.10.2021 12:52:58

turilor constituționale în alte țări, deoarece măsurile restrictive pentru combaterea Ebola au fost puse în aplicare și dincolo de hotarele Africii de Vest.

Regimurile constituționale ale celor trei țări din Africa de Vest au fost un factor decisiv pentru conceperea măsurilor menite să împiedice răspândirea Ebolei. Derogările de la drepturile omului au dus la punerea în aplicare a unor măsuri extrem de restrictive, cum ar fi cordoanele sanitare. Un focar ulterior al virusului a apărut în Republica Democrată Congo în 2018. Cu toate acestea, el nu a condus la o declarație constituțională de urgență ca în țările din Africa de Vest menționate anterior.

Epidemia Zika: provocări pentru definirea și cadrul legal al urgențelor de sănătate publică

Urgența de sănătate publică cauzată de virusul Zika în 2016 este un exemplu al modului în care amenințările necunoscute anterior, pentru care nu există seturi de instrumente clar definite, pun la încercare categoriile juridice existente. Brazilia a fost cea mai afectată țară și constituie cazul cel mai firesc pentru examinare, din moment ce aici măsurile de urgență erau cele mai vizibile.

La 11.11.2015, în Brazilia a fost declarată starea de urgență în domeniul sănătății publice de importanță națională (Emergencia em Saude Publica de Importancia Nacional) din cauza creșterii cazurilor de microcefalie în toată țara și a presupusei legături ale acestui fenomen cu virusul Zika. Declarația se baza pe art. 87 (secțiunile I și II) din Constituția Braziliei, care nu prevede arogarea puterilor extraordinare, ci mai degrabă repartizează rolurile constituționale ale fiecărui minister. Mai mult decât atât, răspândirea virusului Zika în Brazilia nu a dat loc declarării „stării de apărare" sau „stării de asediu", așa cum acestea sunt prevăzute de art. 136-141 de Constituția Braziliei [22]. Conform Constituției,

Implicarea stiintei_tipar.indd 19 27.10.2021 12:52:58

președintele poate declara o stare de apărare pentru „păstrarea sau restabilirea promptă a ordinii publice sau a păcii sociale, în zone geografice limitate, în cazurile de amenințare gravă și iminentă de instabilitate instituțională sau în caz de mari calamități de mediu" (art.136 din Constituție). Decretul prezidențial corespunzător trebuie să precizeze în detaliu durata, domeniul geografic și măsurile coercitive impuse, cum ar fi restricțiile la drepturile de întrunire și confidențialitatea corespondenței. Nici un alt drept nu poate fi suspendat, iar orice arestări și rețineri trebuie aduse imediat în fața unui judecător și nu trebuie să dureze mai mult de 10 zile fără aprobarea judiciară (art. 136 alin. (3) din Constituție). O stare de asediu poate fi declarată de președinte în cazurile de „agitație gravă de repercusiune națională sau apariția unor fapte care demonstrează ineficiența măsurilor adoptate în timpul unei stări de apărare" (art.137/I din Constituție) sau „declararea unei stări de război sau răspuns la o agresiune armată străină "(art. 137/II din Constituție). În mod similar cu starea de apărare, decretul trebuie să specifice durata acestuia și toate măsurile specifice adoptate, inclusiv suspendarea garanțiilor constituționale (art. 138 din Constituție). Mai multe drepturi pot fi suspendate în timpul stării de asediu decât în timpul stării de apărare, inclusiv libertatea de mișcare, libertatea presei și inviolabilitatea casei (art.139 din Constituție). În 2016, gradul de severitate al epidemiei nu era considerat în măsură să pună în pericol „ordinea publică sau pacea socială".

Din cauza modului de transmitere, epidemia Zika nu a urmat același model și nu a avut aceleași implicații juridice ca alte urgențe internaționale de sănătate discutate aici. Or, virusul Zika este transmis la oameni prin mușcătură de țânțar Aedes infectat (tot acești țânțari transmit febra denga, febra galbenă și virusul chikungunya). Complicații apar în mod special la femeile însărcinate și la nou-născuți. Potrivit OMS, virusul Zika poate provoca

Implicarea stiintei_tipar.indd 20 27.10.2021 12:52:58

microcefalie la bebeluși, care, la rându-i, afectează inteligența și speranța de viață. Cea mai gravă consecință medicală a virusului Zika este dauna neurologică pe care o poate provoca. În consecință, una dintre problemele legale vizibile legate de epidemia Zika a fost legată de drepturile sexuale și reproductive ale femeilor [23]. Interdicțiile stricte privind avortul, existente în Brazilia, au venit în prim plan ca un impediment pentru a avea alternative, cum ar fi întreruperea sarcinii din cauza riscului de malformații. Așa cum se știe din statistici, în Brazilia, în fiecare an se efectuează 500.000 de avorturi clandestine, dintre care 200.000 se încheie cu complicații și 500 - cu moartea pacientei, însă dezbaterea privind legalizarea pare să ducă la nici un rezultat palpabil. Interdicțiile stricte privind avortul au ieșit în evidență ca un impediment în calea alternativelor, cum ar fi întreruperea sarcinii din cauza riscului de malformații.

Situația de urgență legată de Zika a reînviat o discuție asupra sferei drepturilor reproductive ale omului, mai exact *absența lor din dispozițiile constituționale din mai multe* țări. Epidemia Zika a devenit cel puțin un catalizator temporar pentru dezbaterile despre drepturile omului sau lipsa acestora.

Epidemia Zika a încetat să mai fie o urgență de sănătate publică de interes internațional în data de18.11.2016. În ciuda impulsului inițial, epidemia nu a dus la reforme globale privind drepturile sexuale și reproductive. Dimpotrivă, a fost consemnată o reapariție a propunerilor anti-avort în cadrul Congresului brazilian. Cu toate acestea, modul în care Zika a putut reorienta dezbaterile publice cu privire la chestiuni care fuseseră relativ latente este un exemplu al modului în care situațiile de urgență pot fi, de asemenea, un catalizator pentru potențiale reforme constituționale.

În comparație, nicio declarație constituțională privind starea de urgență (starea de apărare sau starea de asediu) nu a fost în Brazilia pentru a face față pandemiei COVID-19. În mod asemănă-

Implicarea stiintei_tipar.indd 21 27.10.2021 12:52:58

tor cu epidemia Zika din 2016, o urgență de sănătate publică de importanță națională (Emergência em Saúde Pública de Importância Nacional) a fost declarată de secretarul pentru sănătate prin Ordonanța 188 din 3 februarie 2020, astfel punându-se în aplicare Decretul executiv 7.616 (17 noiembrie 2011). Decretul 7.616 stabilește în detalii ce ar trebui să facă secretarul de sănătate în caz de urgență de sănătate publică, limitând considerabil domeniul de aplicare al acestei obligații. Principala necesitate ține de „măsuri urgente de prevenire, control și limitare a riscurilor, daunelor și pericolelor pentru sănătatea publică" (art. 2 din Decretul executiv 7.616) [24].

Ordonanța 188 face trimitere expresă la Declarația OMS privind declararea COVID-19 drept o urgență de sănătate publică de importanță internațională („PHEIC") din 30.01.2020. Așa cum se știe, atunci când se declară un PHEIC, directorul general emite recomandări temporare în temeiul Reglementărilor internaționale de sănătate din 2005 (RSI-2005), inclusiv cu privire la obligațiile statelor de a oferi OMS o justificare suficientă a oricăror măsuri suplimentare dincolo de cele recomandate de OMS. Acest lucru este esențial pentru a asigura răspunsul internațional bazat pe dovezi, măsurat și echilibrat, astfel încât să se evite interferențele inutile cu domeniul călătoriilor și comerțului [25]. Pentru a gestiona un răspuns național coordonat la criză, în Brazilia a fost înființat un centru pentru operațiuni de urgență în sănătate (Centro de Operaciones de Emergências en Saúde Pública, COE). Ordonanța 188 a stabilit posibilitatea COE de a recomanda, dacă nevoia a fost justificată, angajarea temporară a specialiștilor medicali suplimentari, achiziționarea de echipamente suplimentare și angajarea de servicii și comanda pentru bunuri și servicii private (art.3 din Ordonanța 188).

Implicarea stiintei_tipar.indd 22 27.10.2021 12:52:58

La trei zile după emiterea Ordonanței 188 din 3.02.2020, Congresul brazilian a emis un statut mai elaborat și mai detaliat: Legea federală 13.979 („Actul de carantină"). Din moment ce Brazilia este un stat federal și sănătatea publică este o responsabilitate simultană a tuturor nivelurilor de guvernare (federal, de stat și municipal), Legea privind carantina a stabilit un cadru legal de bază, în conformitate cu art. 24 din Constituție, pentru adoptarea viitoarelor măsuri necesare de către fiecare dintre aceste niveluri guvernamentale.

În următoarele șase săptămâni, toate cele 26 de state ale Braziliei și districtul federal (Brasilia) adoptaseră ordine și legi executive, declarând adesea o stare temporară de urgență publică sau calamitate și adoptând măsuri de distanțare socială cuprinzătoare, cum ar fi închiderea școlilor, magazinelor, plajelor și parcurilor, restricții privind transportul public și recomandarea ca oamenii să rămână acasă. Legea federală 13.979 stabilea în mod expres că va expira în momentul revocării situației de urgență de sănătate publică de importanță internațională de către OMS.

După cum adoptarea rapidă de Congres a Legii privind carantina acesteia i-au fost adăugate modificări importante, inclusiv o garanție expresă a respectului pentru drepturile și libertățile omului în procesul punerii în aplicare a legilor de carantină (art. 3 (2), III din Legea privind carantina); o reducere a responsabilității indivizilor de a furniza informații autorităților publice, înlocuirea cuvântului „datorie" cu „colaborare" și evitarea obligației de „a raporta autorităților simptomele COVID-19" (art. 5 din Legea privind carantina) și o consolidare a datoriei statului de a păstra "informații publice și actualizate cu privire la numărul cazurilor, confirmate, suspectate și aflate sub anchetă, cu privire la criza sanitară" (art. 6 (2) din Lege). Dar, odată ce guvernatorii de stat și primarii municipali au început să pună în aplicare, prin decre-

Implicarea stiintei_tipar.indd 23 27.10.2021 12:52:58

te executive, măsurile de carantină bazate pe Legea menționată, președintele însuși li s-a opus cu înverșunare, ceea ce a dus la o confruntare juridică la Tribunalul Federal Suprem care a decis în favoarea statelor și a municipalităților. Astfel, interesant este faptul că o „acaparare a puterii" de către executiv, în special la nivel federal, nu a constituit o problemă în Brazilia. În schimb obiecția la măsurile de sănătate publică ale guvernatorilor și primarilor de către președinte constituie un epizod original.

Concluzii

1.Situațiile de urgență în domeniul de sănătate publică abordate în acest articol evidențiază modul în care pot fi corelate rigorile juridice existente la nivelurile internațional și național. Procedura de corealare a acestora este departe de a fi una simplă. Fiecare sistem juridic național își are propriile mecanisme constituționale pentru a alege ce măsuri să pună în aplicare și cum să o facă. Cu toate acestea, există o suprapunere inerentă între, de exemplu, urgențele de sănătate publică de interes internațional și procedurile constituționale naționale pentru declararea unei urgențe de sănătate publică.

2. Evaluările pentru determinarea existenței unei urgențe din perspectiva constituțională sunt legate de o serie de considerații factuale. Absența ghidurilor standardizate pentru declararea urgențelor de sănătate publică duce la dubii cu privire la modul justificării de fond a unor asemenea situații. Provocarea este dublă, deoarece, pe de o parte, nu există încă un consens științific cu privire la o definiție clară a unei urgențe de sănătate publică; și, pe de altă parte, nu există uniformitate în cadrul legal existent pentru intervenția de urgență. Epidemiile transfrontaliere care prin definiție justifică măsuri extraordinare nu au adesea un cadru precis în dispozițiile legale. Mai mult, divergențele dintre cadrul

Implicarea stiintei_tipar.indd 24 27.10.2021 12:52:58

constituțional a două sau mai multe țări pot împiedica transplantul direct de măsuri de sănătate publică considerate a fi de succes în alte medii.

3. Cazurile de urgență de sănătate publică descrise aici nu duc la necesitatea reproiectării teoriilor generale despre situații de urgență, stări de urgență, excepție, asediu, apărare sau lege marțială. Cu toate acestea, ele oferă informații despre multiplele provocări factuale și normative. Epidemiile severe de boli infec-țioase pot zdruncina bazele societăților, provocând fundamentul de funcționare regulat al instituțiilor. După cum a confirmat catastrofica pandemie COVID-19, urgențele transfrontaliere de sănătate publică fac parte din dezbaterile privind constituționalismul în condiții extreme. Abordarea urgențelor de sănătate publică din trecut permite identificarea atât a modelelor comune, cât și a celor divergente, fie din perspectiva exercitării unor puteri extraordinare, fie din cea a restrângerilor generalizate ale drepturilor omului. Retrospectivele trasate aici pot fi reluate în viitoarele dezbateri cu privire la modul de evaluare legală a gamei variate de răspunsuri la situații de urgență cauzate de epidemii. Dimensiunea dreptului constituțional este o componentă necesară a oricărei astfel de analize.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Haffajee, R., Parmet, W. E., Mello, M. M. What is a Public Health 'Emergency'? În: New England Journal of Medicine, Vol. 371, No. 11, 2014, pp. 986-988. Accesibil pe SSRN: https://ssrn.com/abstract=2510436
2. Vacaru, A. Ce presupune starea de urgență internațională decretată de OMS? 31.01.2020. https://www.mediafax.ro/externe/ce-presupune-starea-de-urgenta-internationala-declarata-de-oms-18770273
3. Gross, O, Ní Aoláin F. Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice. New York: Cambridge University Press, 2006, 482 p.

Implicarea stiintei_tipar.indd 25 27.10.2021 12:52:58

4. Villarreal P.A.Public Health Emergencies and Constitutionalism Before COVID-19 Between the National and the International, pp. 217-241. În: Constitutionalism Under Extreme Conditions: Law, Emergency, Exception. Edited by Richard Albert, Yaniv Roznai. Springer, 2020, 452 p.
5. Declaration of a national emergency with respect to the 2009 H1N1 influenza pandemic by the President of the United States of America. October 24, 2009. https://obamawhitehouse.archives.gov/realitycheck/the-press-office/declaration-a-national-emergency-with-respect-2009-h1n1-influenza-pandemic-0
6. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx
7. Public health measures during the influenza A(H1N1)2009 pandemic. Meeting report. WHO Technical Consultation, 26–28 October 2010, Gammarth, Tunisia, p. 5
8. Ibidem, p.17
9. General Health Law, February 7, 1984, https://www.global-regulation.com/translation/mexico/560288/law-general-of-health.html
10. The Politics Behind the Ebola Crisis. International Crisis Group, Africa Report N°232, 28 October 2015, pp.4-7.
11. Statement on the declaration of a state of emergency by President Ellen Johnson Sirleaf, r.l.,august6,2014,p.2. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Statement%20on%20the%20Declaration%20of%20a%20State%20of%20Emergency.pdf
12. Campbell, L. et al. Learning from the Ebola Response in cities: Responding in the context of quarantine. ALNAP Working Paper. London, 2017, p.4.
13. Michael Doyle. WHO doctor says lockdowns should not be main coronavirus defence. 12.10.2020, https://www.abc.net.au/news/2020-10-12/world-health-organization-coronavirus-lockdown-advice/12753688
14. Sierra Leone declares Ebola public health emergency, 31 July 2014. https://www.bbc.com/news/world-africa-28579890

Implicarea stiintei_tipar.indd 26 27.10.2021 12:52:59

15. The Constitution of Sierra Leone, 1991 (Act No. 6 of 1991). http://www.sierra-leone.org/Laws/constitution1991.pdf
16. Vezi articolul 29(3) al Constituției Sierra Leone
17. Vezi, de exemplu: Ebola crisis: Sierra Leone declares three-day lockdown in north. 25 December 2014. https://www.bbc.com/news/world-africa-30601523
18. Statement on the declaration of a state of emergency by President Ellen Johnson Sirleaf, r.l. august 6, 2014, p. 2. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Statement%20on%20the%20Declaration%20of%20a%20State%20of%20Emergency.pdf
19. Liberia won't extend Ebola state of emergency, says president. November 13, 2014. https://www.reuters.com/article/health-ebola-liberia/liberia-wont-extend-ebola-state-of-emergency-says-president-idINKCN0IX1Q720141113
20. End of the most recent Ebola virus disease outbreak in Liberia. 9 June 2016. https://www.who.int/news/item/09-06-2016-end-of-the-most-recent-ebola-virus-disease-outbreak-in-liberia
21. Nossiter A. Sierra Leone Deploys Troops in Ebola Crisis. https://www.nytimes.com/2014/08/06/world/africa/sierra-leone-deploys-troops-in-ebola-crisis.html
22. Constitution of the Federative Republic of Brazil, 3nd Edition, pp. 102-105. Accesibil pe: https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pdf
23. Avortul este interzis conform Codului penal al Braziliei din 1940, art. 124-128, amendate în 1998.
24. Decree No. 7.616, Of 17 November 2011, https://www.global-regulation.com/translation/brazil/2900791/decree-no.-7616%252c-of-17-november-2011.html
25. 2019-n CoV outbreak is an emergency of international concern. https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/international-health-regulations/news/news/2020/2/2019-ncov-outbreak-is-an-emergency-of-international-concern

Implicarea stiintei_tipar.indd 27 27.10.2021 12:52:59

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

THE EFFECTIVENESS OF THE POLITICAL PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE FACE OF A PANDEMIC CRISIS

Lilia BRAGA, ***doctor în filosofie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

The article examines some issues concerning efficacy of the political process in the Republic of Moldova in the context of the systemic crisis caused by the COVID-19. The author concludes the reduced capacity of the policy-makers in managing the crisis with regard to operationality, competence and high responsibility in the face of "growing threats". The author explains the low productivity of the political process by focusing on the priorities of the struggle for power, confrontation and lack of dialogue in the decision-making process, as well as by the quality of the actors of the political process being carriers of political culture, based on the values of the "imitated democracy" regime. The dominance of the values of strengthening security and sustainability in the development of society, the orientation of political interactions towards consensus and dialogue, the increase of the level of professionalism in political management, the strengthening of responsibility through tougher legislative measures can contribute to the tangible efficiency of the political process in the Republic of Moldova.

С таким явлением, как пандемия, человечество в своей истории сталкивалось не единожды. Существуют исторические свидетельства по крайней мере о 15 подобного рода событиях мирового значения, которые неизменно оборачивались огромными

Implicarea stiintei_tipar.indd 28 27.10.2021 12:52:59

человеческими потерями. Однако несмотря на то, что данный феномен для истории развития человеческого сообщества не нов и опыт свидетельствует о том, что все пандемии рано или поздно заканчиваются, пандемию коронавирусной инфекции, свирепствующую в мире уже более года, следует, тем не менее, считать уникальным для истории развития человеческого сообщества явлением.

Уникальность пандемии *COVID-19* заключается не только в ее небывалой масштабности, обусловленной существующими тесными взаимосвязями глобализирующегося мира, но и тем цивилизационным контекстом, в котором указанный социальный феномен имеет место. В современную эпоху, опирающуюся на опережающее развитие научно-технического прогресса и достигшую небывалого уровня сложности, человечество оказалась еще более уязвимым перед лицом спровоцированных пандемией угроз. Сложность и переплетение общественных связей высоко технологического свойства, выраженных в предельной степени социальной взаимозависимости как на глобальном, так и на национальном уровне, в условиях разразившейся пандемии обернулись для современного человечества тотальным системным кризисом, поразившим все сферы общественного существования, который может вести к непредсказуемым последствиям, грозящим гуманитарной катастрофой.

По оценкам некоторых экспертов, пандемия *COVID-19* и связанное с ней состояние системного кризиса планетарного масштаба становится по сути той чертой, за которой «мир уже не будет таким, как прежде». «Исторически ситуация складывалась так, что пандемии заставляли людей распрощаться с прошлым и взглянуть на мир по-новому. Текущая ситуация ничем не отличается. Это портал, или ворота между одним миром и другим» [1, с. 27].

Implicarea stiintei_tipar.indd 29 27.10.2021 12:53:00

Что станет с миром в постпандемический период еще очень трудно предсказать. Однако сегодня ясно одно: негативные последствия глобализации, угрожающие уже не только благополучию, но и самому существованию, могут привести к глубоким качественным изменениям всей современной системы мироустройства. Следует понимать, что подобные изменения, имеющие под собой объективно-исторические основания, невозможно предотвратить как невозможно остановить процесс общественно-исторической эволюции человечества. Вместе с тем, следует понимать и то, что в условиях, угрожающих человеческому существованию, необходимо делать все, что в человеческих силах, чтобы предотвратить роковые последствия спонтанно возникающих событий катастрофического свойства.

Острота складывающегося на сегодняшний день исторического момента, обусловленного масштабным системным кризисом, вызванным пандемией *COVID-19,* выдвигает на передний план общественного внимания задачу обеспечения безопасности и создания условий выживания. Нет сомнения, что ключевая роль в обеспечении безопасности в контексте обострения системного кризиса, обусловленного пандемией коронавируса, должна принадлежать политике как человеческой деятельности, связанной с «принятием и проведением в жизнь решений, наделенных достоинством уполномочия со стороны общества, для которого и от имени которого они принимаются» [2, с. 14]. Поскольку «безопасность и свобода не могут существовать вне политических структур, обеспечивающих одновременно индивидуальную автономию и социальную солидарность, осознание гражданами своих личных прав и своих тесных связей с обществом, к которому они привязаны в политическом и культурном отношении» [3, с. 17]. «Политика – это по сути необходимость и

Implicarea stiintei_tipar.indd 30 27.10.2021 12:53:00

одновременно потребность человека, поскольку она является как указателем, так и ограничителем его многообразных действий во всех сферах жизни общества» [2, с. 14]. «Меры политики должны обеспечивать устойчивость общества перед целым рядом угроз, в том числе перед пандемиями, изменчивостью климата, а также экономической и финансовой напряженностью» [4, с. 49].

Системный кризис, спровоцированный пандемией *COVID-19*, представляет собой сложный социальный феномен, разрушительное влияние которого, как показывает складывающаяся социальная реальность, не ограничивается рамками медицинской сферы, но пронизывает собой все многообразие общественных взаимоотношений. В этой связи, урегулирование создавшейся в настоящее время сложной социальной ситуации не может быть ограничено исключительно санитарными мерами, но возможно лишь посредством применения целого ряда мер комплексного характера, призванных усилить контроль над состоянием дел в обществе. Разработка и применение в масштабах общества подобного рода мер является, без сомнения, прерогативой политической сферы общественной жизни, а точнее - структур политической власти, призванных к разработке и реализации общественных политик, а также наделенных соответствующими государственными полномочиями, позволяющими осуществлять централизованное управление общественными делами с использованием властных рычагов, предусматривающих, в том числе, принуждение. В этой связи, именно на политической сфере/властных структурах сегодня лежит вся полнота ответственности за управление общественными делами в условиях кризиса, обусловленного пандемией.

Высокая ответственность, возлагаемая на проводимую властными структурами политику, будучи обусловленной трагизмом

Implicarea stiintei_tipar.indd 31 27.10.2021 12:53:02

исторического момента и вытекающим из него требованием незамедлительного политического реагирования на те вызовы, которые сопряжены с актуальным кризисным состоянием общественной жизни, с особой остротой поднимает вопрос об эффективности политического управления общественными делами, осуществляемого в условиях пандемии. В условиях системного кризиса, вызванного пандемией коронавируса, задача усиления эффективности политического процесса, понимаемого как «политическое взаимодействие субъектов, по сути сводящееся к процессу принятия решений, реализующих интересы и требования его участников» [5, с. 398], становится крайне настоятельной. Это уже не только требование рекомендательного свойства, относящееся больше к ожидаемым перспективам политического развития общества, сколько императив времени, без реализации которого «здесь и сейчас» общество рискует столкнуться с самыми плачевными последствиями катастрофического свойства.

От решений, принимаемых политическими субъектами в настоящий момент, зависит жизнь людей в прямом смысле этого слова. Поэтому разворачивающийся сегодня политический процесс не может быть вялотекущим процессом «проб и ошибок», поскольку за ошибки и промедление обществу придется платить жизнями людей. Его главное требование – максимальная продуктивность, проявляющая себя в своевременности и оперативности принимаемых решений, направленных на обеспечение контроля за общественной ситуацией, связанной с пандемией, способных воспрепятствовать ее стихийному и неуправляемому развитию. В то же время, высокая продуктивность политического процесса предполагает высокий профессионализм субъектов, принимающих в нем участие, которые должны быть способными не только адекватно и грамотно оценивать риски, связанные с распростра-

Implicarea stiintei_tipar.indd 32 27.10.2021 12:53:02

нением коронавирусной инфекции, но и принимать обоснованные, взвешенные и ответственные решения, направленные на борьбу с пандемией и ее последствиями для общества. В свою очередь, деятельность субъектов политического взаимодействия по поводу принятия решений, направленных на управление пандемической ситуацией, должна опираться на осознание высокой ответственности перед обществом за результаты своей деятельности, продиктованной остротой и трагизмом исторического момента. Не менее важным составляющим продуктивности политического процесса является, также, сам характер развертывания указанного политического взаимодействия, который в условиях обострения системного кризиса, угрожающего жизни всего общества в целом, предполагает объединение и концентрацию усилий субъектов, принимающих в нем участие, вокруг единой цели – разработки и реализации мер высокого общественного значения, обеспечивающих контроль за распространением коронавирусной инфекции и преодоления вызванного пандемией системного кризиса. Существенным для продуктивности политического процесса является и то обстоятельство, насколько решения, принимаемые политическими субъектами, соответствуют «вызовам времени» и отражают те приоритеты и цели, которые продиктованы текущим историческим моментом. «Принимаемые сейчас решения, - как отмечает Джеймс Манийка, председатель и директор Глобального института Маккинзи, - будут иметь далеко идущие последствия. Сохранение политического курса без изменений было бы неоправданным и игнорировало бы масштабы человеческих страданий, вызванных пандемией» [1, с. 28].

Политические цели развития Республики Молдова закреплены в ее Основном законе – Конституции страны – и определены как реформирование общества на принципах свободы и демо-

Implicarea stiintei_tipar.indd 33 27.10.2021 12:53:02

кратии, а также строительство правового государства (Ст. 1) [6]. Исходя из указанных установок политического развития, основными приоритетами развития политического процесса должны быть те из них, которые способствуют созданию фундамента демократических преобразований и строительства полноценного демократического общества. Основным итогом следования общества в своем развитии указанным политическим целям на сегодняшний день является формирование демократических институтов власти и принятие целого ряда важнейших законов, призванных регламентировать общественную жизнь исходя из принципов демократии, свободы и прав человека. Политический класс Республики Молдова заявляет о своей готовности и далее следовать намеченному курсу - направлять все силы и способности на процесс демократической модернизации общества, а также беспощадно бороться с различного рода «издержками», с необходимостью сопровождающими любой процесс общественно-политического реформирования [7, 8].

Показательно, что подобная решительная нацеленность на исправление «издержек» реформирования и возвращение «сошедшей с рельс» страны на путь реальной демократизации всегда более свойственна политической оппозиции, стремящейся к власти и оправдывающей свое стремление необходимостью остановить деградацию страны и вернуть ее в русло демократического развития. Так, в частности, борьба оппозиции за власть, развернувшаяся в канун парламентских выборов 2019 года под лозунгом борьбы против «захваченного государства», в итоге способствовала падению «режима Плахотнюка» или «олигарха №1» и последовавшей вслед за этим перегруппировке сил молдавской политики. В то же время, нацеленность на «борьбу с коррупцией» стала лейтмотивом в риторике политической оппозиции в

Implicarea stiintei_tipar.indd 34 27.10.2021 12:53:02

рамках президентской избирательной кампании 2020 года, которая завершилась победой проевропейского кандидата М. Санду и лояльных ей политических сил, позиционирующих себя как «честных» и «хороших» людей.

Нет сомнения, что демократическая модернизация Республики Молдова представляет собой достойную страны стратегическую цель, отвечающую интересам общественного развития. Однако реализация указанной стратегической цели представляет собой задачу, контурирующую перспективы политического развития страны. Нельзя забывать, что по мере продвижения к указанной отдаленной цели развития, общество в своей повседневной жизни сталкивается с огромной массой проблем, нуждающихся в безотлагательном решении, некоторые из которых, приобретая крайне острый характер, грозят не только поставить под сомнение возможности реализации высоких политических целей, но и привести его к окончательному банкротству. В настоящее время такой проблемой, угрожающей не только дальнейшему развитию и благополучию общества, но и его жизни, стал системный кризис *COVID-19,* без преодоления которого не может быть не только существенных общественно-политических достижений, но и самой страны, потерявшей в «пандемической войне» свое население.

Острота исторического момента, сопряженного с трагической потерей жизней людей, вынуждает, таким образом, вносить существенные коррективы в намеченный политическим процессом курс, перенося основные акценты на разработку и принятие таких решений, которые помогут обеспечить защиту и безопасность жизни, что составляет в настоящее время главный интерес общества. Политический процесс сегодня может быть эффективным только в том случае, если формулируемые политиками приоритетные задачи общественно-политического развития

Implicarea stiintei_tipar.indd 35 27.10.2021 12:53:02

будут учитывать «вызовы времени», а принятие решений будет преимущественным образом ориентировано на защиту человеческой жизни. «В настоящий момент, - как справедливо полагают аналитики, - первостепенное значение имеет преодоление кризиса в сфере здравоохранения, сколько бы это ни стоило для бюджета» [9, с. 43]. Иными словами, чтобы быть в достаточной мере эффективным, развитие политического процесса должно быть максимально гибким, нелинейным, ориентированным не только на реализацию отдаленных политических целей, но и отвечать на «злобу дня», т.е. учитывать приоритеты текущего момента жизни общества.

Представляя собой особое культурно-историческое явление, политика, безусловно, во многом зависит от своего времени, от конкретно-исторических и цивилизационных условий, от господствующей в обществе идеологии и моральных норм, наконец, от уровня развития самого человека, его миропонимания и культуры. Иными словами, политика – это динамическое явление, способное существенно меняться вместе с изменениями, затрагивающими всю совокупность общественной жизни, порой существенно меняя не только ее значение и роль в жизни общества, но и характер ее осмысления. Поэтому эффективность политического процесса, также, во многом зависит от характера осмысления политическими субъектами, осуществляющими управление обществом на государственном уровне, сущности политики и той роли, которую она призвана играть на рассматриваемом этапе жизни общества.

Понимание политики и ее роли в жизни общества эволюционировало по мере общественного развития, пройдя путь от ее Аристотелевской трактовки как обеспечения «блага для всех» - до Веберовской формулы о сути политики как «борьбе за власть», ставшей доминирующей в современной политологии [10].

Implicarea stiintei_tipar.indd 36 27.10.2021 12:53:02

Поэтому часто полагают, что политика концентрируется в основном в специфическом для политической жизни секторе – в парламенте, на выборах, в правительственных кабинетах и имеет весьма малое отношение к другим сферам человеческой деятельности. На самом деле политика гораздо более универсальный и широкий феномен. Она включает любую общественную проблему, где сталкиваются интересы групп и индивидов, где возникают вопросы координации совместных действий и несогласия на всех уровнях, и поэтому распространяется на все многообразие субъектов и форм социальных отношений. Иными словами, это проблема социального конфликта и его решения в любой сфере [2, с. 19].

Проблему пандемического кризиса, в особой, «санитарной» форме отражающую специфический социальный конфликт комплексного характера, в этой связи, следует считать, прежде всего проблемой политического свойства, нуждающейся в государственном регулировании и управлении посредством принятия решений, предполагающих процессы принуждения в любых группах, которые создают и реализуют правила для своих членов. Очевидно, что в условиях пандемического кризиса, сопряженного с огромными потерями человеческих жизней, когда от принятых на государственном уровне решений зависит выживание людей, подчинение политики целям и задачам борьбы за власть не только существенно ограничивает рамки ее социальной компетенции, но и влияет на оперативность и слаженность в работе государственных институтов, снижая эффективность управленческой деятельности государства. На современном этапе, в эпоху усиления глобальных угроз, позиционирующих человечество на грани существования, политика, как это справедливо полагает Д. Дзоло, должна сводиться к выполнению своих светских функций

Implicarea stiintei_tipar.indd 37 27.10.2021 12:53:02

организации конкретных интересов, улаживания конфликтов, гарантирования безопасности и гражданских прав [3, с. 307]. Только таким образом она сможет выполнить свое социальное предназначение как деятельность, направленная на «улаживание конфликтов» в самых различных сферах общественной жизни, и обеспечить человечеству шанс на выживание в усложняющейся, агрессивной, угрожающей самому существованию среде.

В контексте развития постиндустриальной эпохи политика, как специфическая форма общественной деятельности, приобрела в жизни общества поистине гипертрофированную роль. Вместе с тем, судя по масштабам и глубине разразившегося в мире системного кризиса, спровоцированного пандемией *COVID-19*, становится очевидным, что та политика, которая ориентирована преимущественно на задачи борьбы за власть, оказывается неготовой дать быстрый оптимальный ответ на остро возникший социальный запрос об укреплении безопасности в условиях усиления угроз человеческому существованию. Чтобы быть эффективной, политика, прежде всего, должна учитывать наиболее острые потребности общества, которые в условиях, угрожающих человеческому существованию, с необходимостью сводятся к задачам обеспечения условий выживания, а значит требуют отступления от политики «борьбы за власть» в пользу политики обеспечения «блага для всех». Иными словами, основным приоритетом политики в условиях, угрожающих жизни людей, может быть только сохранение самой жизни. В контексте возрастания угроз особую актуальность приобретает также проблема социальной устойчивости, т.е. способности общества переносить изменения и адаптироваться к ним, а также предотвращать системные сбои, которой, по убеждению аналитиков, «необходимо присвоить ту же степень приоритетности, которую имеют доминирующие сейчас

Implicarea stiintei_tipar.indd 38 27.10.2021 12:53:02

вопросы эффективности» [4, с. 50]. Только будучи ориентированной на указанные приоритеты, политика, претендующая на примат гуманистических ценностей, сможет сегодня выполнить стоящие перед ней задачи эффективного управления функционированием общества в условиях пандемии, независимо от форм его политической организации.

Вместе с тем, эффективность политического процесса в условиях системного кризиса, вызванного пандемией, зависит не только от того, на что, т.е. на достижение каких целей, прежде всего, будет направлен процесс принятия решений, осуществляемый политическими субъектами, но и от того, кем данный процесс осуществляется. По существу, вопрос упирается в проблему самих субъектов политического процесса, соответствия их управленческого потенциала актуальным общественно-политическим требованиям и вытекающим отсюда задачам.

Уникальность политической ситуации, складывающейся в странах демократизации в контексте углубления пандемического кризиса, состоит в том, что ограничительные меры, включая *lockdown,* необходимые в целях контроля над развитием событий санитарного характера, окончательно отсекают широкие массы людей от участия в политической повестке дня. Политологами уже сравнительно давно подмечена некая устойчивая тенденция в развитии демократических процессов современности, а именно, тенденция к «энтропии участия» и сведению политического участия практически исключительно к ее единственной форме - участию в выборах [11, с. 35-48; 3, с.10]. Пандемия еще более усилила указанную тенденцию, поставив под вопрос даже такую форму политического участия, как выборы, что, по существу, лишает демократический процесс своей сердцевины - участия самого демоса в формировании политической повестки дня по-

Implicarea stiintei_tipar.indd 39 27.10.2021 12:53:02

средством делегирования своих политических прав избранным ими представителям. Так, высокая заражаемость и смертность в результате пандемии, потребовавшие введения жестких карантинных мер, вынудила ряд стран отменить/перенести различного уровня выборы на более отдаленный срок [12]. В Республике Молдова из-за введенного в конце марта 2021 года режима «чрезвычайной ситуации» не смогли состояться очередные выборы в АТО Гагаузия, а также оказался под запретом предусмотренный законной процедурой роспуск Парламента, не сумевшего обеспечить выборы нового «кабинета министров» взамен ушедшего в конце 2020 года в отставку «кабинета» И. Кику [13]. «Паралич участия», спровоцированный вводимыми в связи с пандемией ограничениями санитарного свойства, ведет к ограничению числа участников политического процесса, тем самым, существенно подрывая основы демократизма. В результате, процесс принятия решений, призванных отражать насущные интересы общества, в условиях пандемии сводится исключительно к взаимодействию властвующих элит как основных субъектов политического процесса.

Для стран демократизации обычно характерно сочетание как горизонтальных, так и вертикально направленных тенденций в развитии политического процесса с доминированием тех или иных тенденций в тех или иных странах демократизации. Следует признать, что в условиях пандемии развитие политического процесса вынужденно приобретает преимущественно вертикальную направленность «сверху-вниз», будучи организованным согласно схеме «власть-общество», предполагающей относительно жесткое разделение политического сообщества на управляющих и управляемых, т.е. на тех, кто принимает решения, генерируя правила общественного взаимодействия, и тех, кто им

Implicarea stiintei_tipar.indd 40 27.10.2021 12:53:02

подчиняется. Поэтому вся полнота ответственности за разработку и реализацию стратегий политического управления, предопределяющих характер развития пандемической ситуации, лежит на властвующих элитах, в то время, как «общество» выступает в роли «реципиента». В свою очередь, плодотворность взаимодействия между «управляющими» и «управляемыми», призванными подчиняться принятым нормам, во многом зависит от установившегося в обществе уровня доверия к функционирующим институтам власти.

Властвующие политические элиты, принимающие участие в политическом процессе, задают политическому взаимодействию, направленному на принятие решений, специфический характер, во многом отражающий их качественные характеристики с точки зрения управленческого потенциала. Поэтому то, на сколько политический процесс в условиях пандемии окажется продуктивным, целиком и полностью зависит от качества властвующих политических элит как главных участников политического взаимодействия, а именно: компетентности, выраженной в способности предвидеть и учитывать «вызовы» и связанные с ними системные «риски» в процессе определения задач приоритетного значения – обеспечения безопасности и устойчивого развития в угрожающих жизни условиях; готовности быстро и адекватно реагировать на требования исторического момента, опираясь на объективный и взвешенный анализ текущей ситуации; слаженности действий – умения в угрожающей для жизни людей общественной ситуации подняться над собственными политическими амбициями, выраженными в стремлении к власти, порождающими конфронтацию, вражду и конфликты, во имя общего блага уступив место конструктивному диалогу, нацеленности на сотрудничество и кооперацию; профессионализма как предпо-

Implicarea stiintei_tipar.indd 41 27.10.2021 12:53:04

сылки грамотного, взвешенного, лишенного популизма политического управления обществом в условиях чрезвычайного положения в стране; этичности поведения, ориентированного на работу на благо общества и выполнение обещаний.

Сюда необходимо добавить и целый ряд других принципов, которыми призваны руководствоваться властвующие элиты в процессе принятия решений высокой общественной важности в условиях, угрожающих общественному благополучию и выживанию. Природа системных рисков, для которых характерны сложность, неопределенность и неоднозначность, по убеждению ряда аналитиков [4, с. 51], требует установления критериев для принятия решений на основе нового набора принципов:

- 1. Надежность - директивные органы должны стремиться к принятию решений, которые являются надежными, а не оптимизированными для весьма ограниченных условий, которые будут эффективны для широкого диапазона сценариев развития событий. Такие решения должны быть достаточно гибкими, чтобы использовать возможности для принятия различных мер в будущем, не ограничивая чрезмерно варианты дальнейших действий;
- 2. Многоуровневое управление - для принятия обоснованных решений в сложных общественных системах необходимы как интегрированный, так и более широкий подходы, требующие задействования «всех ресурсов правительства» и ориентации на «все общество». Решающее значение в этом имеет сотрудничество между общественностью, разработчиками политики, экспертами и другими заинтересованными лицами в отношении обмена знаниями и опытом и обсуждения интерпретации явлений, опасений и точек зрения;

Implicarea stiintei_tipar.indd 42 27.10.2021 12:53:04

- 3. Расширение возможностей для самоорганизации - системные факторы уязвимости могут по-разному проявляться в разных странах, например, в случае воздействия климатических изменений, которые требуют самостоятельного принятия гибких мер со стороны широкого круга субъектов в обществе. В распоряжении директивных органов имеется множество инструментов информирования, предоставления полномочий и координации ответных мер по принципу «снизу-вверх», которые выходят за рамки возможностей центральных правительств;
- 4. Информирование общественности о социальной динамике - трудная, но крайне важная задача. В отсутствие всеобщего понимания характера сложных проблем, с которыми мы сталкиваемся, сложно приходить к согласию о наборе требуемых политических мер или структурных изменений. Понимание обществом существующих проблем способствует повышению доверия и коллективной ответственности за принимаемые решения.
- 5. «Горизонтальное сканирование» и превентивные меры - несмотря на непредсказуемость сложных систем, такие методы, как горизонтальное сканирование и анализ сценариев, зачастую позволяют выявлять признаки зарождения проблем, способных приводить к системным сбоям. Недавний мировой финансовый кризис и текущая пандемия показали, что системные сбои приводят к огромным социальным издержкам. Обществам необходимо мотивировать своих лидеров на применение превентивных мер.

Иными словами, в настоящее время, когда мир становится все более сложным, в котором невозможно с точностью предвидеть последствия системных факторов уязвимости, «перед политиками

Implicarea stiintei_tipar.indd 43 27.10.2021 12:53:04

стоит грандиозная задача по переосмыслению методов государственного управления и регулирования» [4, с. 50-51]. Без этого развитие политического процесса, нацеленного на формирование условий укрепления безопасности и устойчивости общества, будет обречено на провал.

Одной из наиболее отличительных черт в деятельности политических элит, вовлеченных сегодня в процессы государственного управления, является то, что процесс их взаимодействия по поводу принятия решений уже традиционно бывает «украшен» богатой политической риторикой, призванной продемонстрировать приверженность тех или иных политических сил определенному ряду ценностей и приоритетов развития. В частности, политические деятели Республики Молдова в последнее время стали все более настойчиво включать в свою политическую аргументацию тему борьбы с пандемией, трактуемую в качестве приоритетной задачи, стоящей перед обществом [14, 15]. Вместе с тем, следует понимать, что острота общественно-исторического момента сегодня более не оставляет ни места, ни времени для увлеченности пустой политической риторикой, не подкрепленной конкретными действиями, направленными на улучшение пандемической ситуации.

Эффективность актуального политического процесса, разворачивающегося в условиях углубления системного кризиса, обусловленного пандемией коронавируса, может быть «измерена» лишь уровнем его результативности. Иными словами, судить об эффективности политического процесса, в конечном счете, можно лишь по тому, в какой мере принимаемые властвующими политическими элитами решения реально способствуют развитию общества, росту его благосостояния, а в условиях пандемии – стабилизации кризисной эпидемиологической ситуации и снижению смертности населения.

Implicarea stiintei_tipar.indd 44 27.10.2021 12:53:05

Пандемия *COVID-19* вообще стала своего рода тестом на эффективность политических режимов, действующих в настоящее время в различных странах мира. Глобальная картина, отражающая сложившуюся в мире в связи с пандемией общественную ситуацию, выявила неодинаковую способность стран справляться с общей бедой. Так, ряд аналитиков склонны к тому убеждению, что на фоне развития глобальных событий, связанных с пандемией, некоторые откровенно авторитарные режимы, пожалуй, лучше смогли справиться с задачей обеспечения безопасности в условиях системного кризиса [16, 17]. Сержио Ребело, профессор международных финансов в Школе управления им. Келлога Северо-Западного университета, в частности, полагает, что меры, принятые Пекином в ответ на вспышку пандемии коронавируса, были в значительной степени более эффективны, чем меры, принятые где-либо еще [1, с. 29]. Китай – страна, ставшая, по сути, «исторической родиной» коронавирусной пандемии, которая, будучи одной из наиболее крупных по численности населения и густонаселенных стран мира, действительно, сумела в короткие сроки, подчинив строгому государственному контролю распространение болезни, существенно снизить связанные с ней общественные издержки.

В то же время, многие из развитых демократизирующихся стран «старого света», а также из числа «новых демократий» оказались менее защищенными перед лицом глобальной угрозы. Такие страны как США и Великобритания, а вместе с ними и ряд других стран Запада, таких как Италия, Испания, Франция и др., судя по количеству жертв, вызванных коронавирусом и степени распространенности болезни, продемонстрировали большую «слабость» и «незащищенность» перед лицом проблем, решение которых, прежде всего, требует ограничения прав и свободы

Implicarea stiintei_tipar.indd 45 27.10.2021 12:53:05

граждан [18]. Во всяком случае, ориентация политики на максимальную защиту таких демократических ценностей, как свобода и права человека, в контексте борьбы с пандемией, где одним из наиболее эффективных условий, препятствующих распространению болезни и способствующих ограничению нагрузки на санитарную систему, является радикальное ограничение прав и свобод, в том числе посредством *lockdown*, на наш взгляд, со всей очевидностью демонстрирует ее проигрышный характер перед лицом возрастания угроз. Традиционно разделяемые демократическими обществами ценности свободы вынуждают широкие массы яростно сопротивляться вводимым санитарным ограничениям, в особенности там, где доверие к власти снижено. Жесткий *lockdown* провоцирует во многих странах Запада массовые протесты, выливающиеся в ожесточенные столкновениями со стражами порядка [19].

Если за основу политических ценностей брать человеческую жизнь и ее сохранение, а именно к этому принуждает складывающаяся на сегодняшний день объективная реальность, принявшая форму коронавирусной пандемии, то становится понятным, что «ужимание» или «свертывание» демократических ценностей, касающихся прав и свободы граждан, становится по сути императивом времени, т. е. своего рода исторической необходимостью, продиктованной самой логикой исторического момента, или, если хотите, проявлением своеобразного социального «инстинкта выживания». Однако «наши институты для принятия решений и соответствующие процессы, которые предполагают нереалистичную степень предсказуемости, пока, - как уверяют некоторые западные аналитики, - не адаптировались к сложившейся реальности» [4, с. 51].

В то же время, если сравнивать между собой уровни результативности, которые достигнуты различными странами постсовет-

Implicarea stiintei_tipar.indd 46 27.10.2021 12:53:05

ского пространства в борьбе в общей бедой в лице коронавируса, то здесь также, безусловно, с определенной долей условности, прослеживается достаточно устойчивая тенденция, которая заключается в том, что «гибридные режимы» оказываются менее эффективными по сравнению с полуавторитарными и откровенно авторитарными странами. Так, Украина, Грузия и Молдова, идентифицируемые согласно рейтингу демократизации *Freedom House* [20] как «гибридные режимы», хотя и вплотную подошедшие к черте «неоавторитаризма», в соответствии с имеющимися данными, занимают лидирующее положение по уровню заболеваемости и смертности населения от коронавирусной инфекции на «душу населения» среди стран постсоветского пространства [21]. Так, госсекретарь Татьяна Затык сообщила 16 марта 2021 г. на заседании совета здравоохранения при премьер-министре, что «за последнюю неделю в Молдове смертность из-за коронавируса выросла на 30%». Она также отметила, что Молдова стала одним из мировых лидеров по числу смертей от ковида, заняв в этом антирейтинге третье место [22].

Сегодня, когда пандемия находится на самом пике, весьма трудно судить о неких устойчивых тенденциях в развитии глобальной пандемической ситуации, которая остается все еще, по большей мере, непредсказуемой. Тем не менее, уже сейчас становится более, чем очевидной, различная способность стран реагировать на «вызовы времени», чему необходимо найти адекватное научное объяснение. Любопытную трактовку указанного феномена дает, в частности, социальный психолог С. Комиссарук, с точки зрения которой различная эффективность стран в борьбе с пандемией, по большей мере, обусловлена существенным различием доминирующих в обществах культур, опирающихся на различающиеся представления о социальной «норме» поведе-

Implicarea stiintei_tipar.indd 47 27.10.2021 12:53:05

ния и различное отношение к ней. По ее мнению, многие страны демократического мира, где ценности свободы доминируют над ценностями «нормативного» поведения, а также снижено доверие к власти, являются более уязвимыми в условиях, требующих жесткого соблюдения мер карантинного свойства. В то же время, авторитарные общества, а также те из стран, которые исторически выработали в своей культуре уважительное отношение к социальной «норме» (Австрия, Япония, Южная Корея), как полагает аналитик, обладают большими шансами справиться с «вызовами времени» в лице пандемии, поскольку располагают большими возможностями подчинения людей необходимой для выживания в данном историческом контексте «норме поведения», ограничивающей свободу действий [23].

Представляется, что «теория социальной сложности» [3] также могла бы помочь «пролить свет» на некоторые закономерности в развитии современной постиндустриальной эпохи, способные объяснить, в том числе, характер эволюции политических процессов в странах демократического развития. Если коротко, суть теории заключается в том, что прогресс, характеризующийся усилением «социальной сложности» и ростом «взаимовлияния» и «взаимозависимости переменных» идет «рука об руку с драматическим нарастанием количества и разнообразия рисков, вызванных научно-техническим развитием» [3, с. 30-47]. В этих условиях «управление средой», отличающейся нестабильностью и турбулентностью, а также развитием по быстрым и непредсказуемым траекториям, крайне осложнено возникающими в контексте ее осмысления когнитивными трудностями, осложняющими, в конечном счете, возможность прогнозирования внешних, происходящих в среде явлений, а также осознанного выбора из числа возможных вариантов совладания с «факторами риска»,

Implicarea stiintei_tipar.indd 48 27.10.2021 12:53:05

что вызывает и усиливает «страх». От индивидов, принимающих участие в управлении средой, требуется постоянная бдительность, пребывание в состоянии хронической тревоги и способности к импровизации фундаментальных решений в любой момент. Таким образом, развитие общественной ситуации в условиях постиндустриальной эпохи, сопряженной с возрастанием социальной сложности и рисков, в сущности, требует возрастающей сложности стратегий управления средой в свете новых факторов риска, вызванных «циркулярностью самого развития» [3, с. 48].

Выход из этой ситуации, с точки зрения теории «социальной сложности», лежит на пути «радикального сокращения сложности». В применении к политической сфере, необходимость снижения «сложности», по существу, упирается в требование «концентрации власти и силы» как условия обеспечения безопасности, которая в условиях постдемократии приобретает все больше «отрицательное» понимание, будучи трактуемой как «прямая защита индивидов от актов агрессии», что обусловливает переход от «социального государства – к карательному», к признанию растущей важности полицейской защиты личности [3, с. 14-15]. Исходя из теории «социальной сложности», общая и главная функция современной политической системы вообще заключается в «уменьшении страха посредством селективного регулирования социальных рисков и конкурентного распределения ценностей безопасности». И как только мы признаем, что в число главных категорий современного «политического кода» входят принцип включения/исключения и ассиметричные отношения власти и подчинения, возникает необходимость поставить вопрос, какая связь существует между этими политическими категориями и формами правления [3, с. 110].

Если сравнивать потенциал различных форм правления в реагировании на «вызовы времени» с точки зрения теории «со-

Implicarea stiintei_tipar.indd 49 27.10.2021 12:53:06

циальной сложности», то оказывается, что авторитарные режимы в складывающейся «сложной» ситуации, требующей концентрации «власти и силы», являются более эффективными в плане «управления средой». «Форма правления, предусматривающая монократическое (или, самое большее, олигархическое) лидерство, с точки зрения теории «социальной сложности», соответствует защитным функциям политической системы гораздо точнее и эффективнее, чем любая демократическая система» [3, с. 111]. Политическая система, осуществляющая силу принуждения в соответствии с деспотической и тоталитарной моделью, успешнее выполняет первичную и сущностную роль, заключающуюся в защите граждан от беспорядка, анархии, открытых конфликтов или гражданской войны. В то же время, демократическая форма правления, «которая стремится включить в свои каналы принятия решений заведомо большое число субъектов» [3, с. 111] оказывается более уязвимой в условиях возрастающей социальной сложности и перед лицом усиливающихся угроз современности непредсказуемого характера, требующих концентрации сил и власти в целях обеспечения безопасности.

Существующие политические системы в форме правительств, законодательных органов и бюрократии, как сегодня полагают некоторые западные аналитики, способны неплохо справляться с предсказуемыми проблемами. При этом применяются правила, разработанные на основе опыта и анализа исторических данных. Данный подход эффективен в отношении многих задач. Однако стандартные государственные процессы предполагают предсказуемость, полагаются на достижение согласия в отношении вероятного наступления событий в будущем и разбивают процесс принятия решений на узкие ведомственные сферы. Это, по их признанию, сложные системы, которые включают в

Implicarea stiintei_tipar.indd 50 27.10.2021 12:53:06

себя многоуровневое взаимодействие между различными людьми, секторами, институтами и мерами политики с головокружительным многообразием циклов обратной связи, инерционного развития, временных задержек между причиной и следствием и поворотных моментов. Поэтому они, по мнению аналитиков, не способны эффективно управлять рисками, которые выходят за рамки такого деления и являются по своей природе сложными, неопределенными, неоднозначными и непредсказуемыми. Вместе с тем, директивные органы, учитывая системные риски, должны стремиться к принятию решений, которые являются надежными, а не оптимизированными для весьма ограниченных условий, которые будут эффективны для широкого диапазона сценариев развития событий [4, с. 51].

И, тем не менее, следует подчеркнуть, что несмотря на сложность самой системы демократии, предопределяющей сложный характер функционирования директивных органов, механизмы управления в странах устойчивой демократии, где демократические институты прочно укоренены в жизни общества, продолжают и в нынешних, связанных с пандемией, условиях, работать достаточно слаженно. На наш взгляд, в складывающихся на фоне пандемии условиях, наиболее уязвимое положение занимают страны «имитационной/фасадной демократии», к числу которых принадлежит и Республика Молдова, в лоне которой прочно укоренился режим, идентифицируемый как кланово-олигархический режим элитной конкуренции [24, с. 243-270]. Сочетая в себе как четы демократии, так и авторитаризма, функционирование подобных режимов сопряжено с неизменной борьбой разнонаправленных тенденций развития, что существенно дестабилизирует политическую жизнь общества в и без того нестабильных и сложных социальных условиях, снижая эффективность политического

Implicarea stiintei_tipar.indd 51 27.10.2021 12:53:06

процесса, призванного способствовать укреплению безопасности и устойчивости.

Опыт Республики Молдова в этом отношении является весьма показательным. Будучи по своей политической сути «гибридным режимом», Республика Молдова в условиях пандемии продолжила наметившийся ранее в ее развитии политический курс «соскальзывания в авторитаризм» [25]. Представляется, что ситуация, связанная с пандемией, еще более усилила указанные тенденции, поставив страну на самую грань неоавторитаризма. Парадоксальность и противоречивость политического развития страны на современном этапе заключается в том, что движение к неоавторитаризму, выраженное в стремлении различных, конкурирующих между собой, ветвей власти (исполнительной и законодательной) к установлению своего безраздельного контроля над институтами власти, включая судебную инстанцию, допускающего, в том числе, вероятность введения президентского правления, осуществляется нелинейно [26; 27]. Стремясь сохранить «фасад» демократического режима, властные политические элиты пытаются придать своим авторитарным по сути действиям форму демократического процесса, развивающегося в рамках функционирования правового государства [28].

Наглядным примером тому может служить затянувшееся на долгие месяцы решение вопроса, связанного с выдвижением кандидата на пост премьер-министра страны, когда четко регламентированный законом процесс принимает имитационный характер (выдвижение Президентом страны кандидата на пост премьер-министра в лице Н. Гаврилица, заведомо не желавшей своей победы, с единственной целью – привести страну к досрочным парламентским выборам) [29]. В то же время, частые обращения политических оппонентов в Конституционный Суд

Implicarea stiintei_tipar.indd 52 27.10.2021 12:53:06

за разъяснениями о правомочности своих действий или действий оппонентов, преследовавших в указанном выше процессе различные цели (со стороны Президента – стремление создать условия, способствующие роспуску Парламента и проведению досрочных парламентских выборов; со стороны парламентского большинства – препятствовать роспуску Парламента, обеспечивая себе, тем самым, возможность нахождения у власти), призваны, условно выражаясь, «сохранить хорошую мину при плохой игре». Иначе говоря, попытаться уложить свои авторитаристские по сути намерения и действия, идущие вразрез с демократическими нормами и принципами, в рамки правового государства. Закономерным итогом неторопливо разыгрываемой властвующими элитами «шахматной партии» в надежде на победу в политическом противостоянии одного из оппонентов, стало намеренное затягивание состояния политической неопределенности, безвластия и анархии, в условиях которого эффективное управление делами страны и общества, столь необходимое в контексте усиления пандемического кризиса, является невозможным. Авторитаристские по сути амбиции, разделяемые актуально властвующими политическими элитами, вступая в противоречие с демократической формой существующего в стране режима, таким образом, существенно тормозят развитие политического процесса в Республике Молдова, ослабляя его и подчиняя логике непрекращающейся политической борьбы.

Огромным испытанием «на прочность» для обществ «имитационной демократии» в деле преодоления системного кризиса, вызванного пандемией, становится сам плюралистический характер власти, априори направляющий политику в русло борьбы за власть. Ожесточенная борьба политических элит/кланов за рычаги власти, позволяющие реализовывать интересы клана,

Implicarea stiintei_tipar.indd 53 27.10.2021 12:53:06

превращает попавших во власть политиков, представляющих различные политические силы, в конкурирующих за обладание преимуществами, приносящими материальные выгоды, политических субъектов. Вытекающие отсюда конфронтационность и непримиримость в отношениях и основанных на них политических взаимодействиях между субъектами политического процесса, что исключает саму возможность диалога, превращает функционирование режима «имитационной/фасадной демократии» в борьбу «всех против всех» не только в электоральный период, когда решается «вопрос о власти», но и, в не меньшей мере, в межэлекторальный период, когда после состоявшихся выборов, распределяющих власть в стране между элитами сообразно полученным в ходе выборов «голосам», борьба уже ведется за «полноту власти».

Политические события, разворачивающиеся в Молдове на фоне пандемии, со всей основательностью подтверждают тот факт, что борьба за власть/полноту власти продолжает составлять основу политической повестки дня в стране даже в таких трагических условиях, когда поставленная «на кон» жизнь людей требует концентрации и объединения усилий всего общества, и прежде всего управляющего звена, в направлении укрепления безопасности и устойчивости развития. Выборы Президента, состоявшиеся в стране в конце 2020 года, не привели к предполагаемой в кризисной ситуации солидаризации политических сил вокруг решения проблем выживания общества в условиях пандемии, но, напротив, запустили новый виток политической борьбы, ведущейся уже между ветвями власти (исполнительной – в лице президента и законодательной – в лице действующего парламента) «за полноту власти», представленными различными политическими силами, каждая из которых претендует на

Implicarea stiintei_tipar.indd 54 27.10.2021 12:53:06

право выражать интересы народа во всей полноте. В адрес политических оппонентов летят взаимные обвинения в утрате легитимности (новоизбранный Президент М. Санду в стремлении к усилению собственных позиций в системе власти ставит под сомнение легитимность действующего Парламента, объясняя это глубокой коррумпированностью значительной части его членов, в то же время, парламентское большинство с его неформальным лидером экс-президентом И. Додоном обвиняет новоизбранного Президента в попытках узурпации власти при содействии Конституционного Суда, принявшего решение, позволяющее роспуск Парламента), целью которых является укрепление собственных властных позиций посредством удаления/ослабления власти оппонента [30; 31]. Поэтому «*anticipate*» (досрочные парламентские выборы) становятся в условиях пандемии главной политической повесткой дня, без решения которой не может быть никаких сдвигов в создавшейся в стране пандемической ситуации.

Главной жертвой «войны легитимностей», развязанной в разгар пандемии властвующими политическими элитами, стал кабинет министров И. Кику, ушедший в отставку накануне Нового - 2021 года, в результате чего деятельность исполнительной власти в лице правительства, полномочия которого перешли в руки «правительства в отставке», оказалась по существу парализованной. По мнению некоторых аналитиков, функционирование «правительства в отставке», наделенного ограниченными полномочиями, знаменовало собой наступление в стране «периода безвластия» или «периода анархии», когда исполняемые его членами обязанности носят временный/заместительный характер, а ответственность за принимаемые решения окончательно размыта. Таким образом, в условиях усиления пандемического кризиса, когда страна сильнее всего нуждалась в грамотном, ответствен-

Implicarea stiintei_tipar.indd 55 27.10.2021 12:53:06

ном и продуктивном управлении, превалирование в молдавской политике целей борьбы за власть поставило под угрозу развитие ситуации не только в санитарной сфере, но и в иных областях общественной жизни в целом, включая экономическую, культурную, образовательную и пр. Отсюда – спонтанность, необдуманность, непоследовательность, разноречивость и несогласованность многих решений, принимаемых на государственном уровне, когда, к примеру, некоторые вводимые ограничения санитарного характера в скором времени отменяются под нажимом общественности (прогулки в парках, дистанционное обучение, работа рынков и др.).

Другой проблемой, порожденной ситуацией «безвластия», является слабый контроль за соблюдением вводимых правительством мер, в результате чего озвученные с «высокой трибуны» решения по существу «повисают в воздухе». Процесс управления санитарной ситуацией на уровне общества принимает форму «кампанейщины», ограничивающейся редкими рейдами структур общественного порядка, направленными на информирование населения посредством раздачи агитационного материала об опасности коронавирусной инфекции и мерах предосторожности, а также наложением штрафов за их несоблюдение. Основная ставка в управлении санитарной ситуацией в обществе делается на запугивание населения посредством планомерного информирования с телеэкранов о состоянии дел в медицинской сфере в связи с пандемией коронавируса. Однако расчет на страх и сознательность со стороны населения, привыкшего к своему «атомизированному» положению в социальной структуре, не способствующему укреплению чувства социальной солидарности, как показало развитие ситуации на протяжении 2020 – начала 2021 года, связанной с уровнем заболеваемости в стране, оказывается для успешного управления санитарным кризисом малоэффективным.

Implicarea stiintei_tipar.indd 56 27.10.2021 12:53:06

Эффективность обоснованно вводимых ограничительных мер, вместе с тем, зависит не только от дисциплинированности общества, но и от уровня его доверия к структурам власти, принимающим решения. Ситуация кризиса власти, сложившаяся в Республике Молдова в начале 2021 года, еще более понизила и без того низкий уровень доверия общества к властным структурам, значительно усилив скептицизм людей в восприятии принимаемых ответственными органами решений, в том числе, карантинного свойства [32]. Тому способствовало не только доведение страны до глубочайшего политического кризиса воюющими за власть элитами, демонстрирующими в этой ожесточенной схватке свое откровенно равнодушно-пренебрежительное отношение к насущным нуждам общества, но и, в значительной мере, неуважение многих ответственных лиц к ими же принимаемым решениям. Это касается и требования ношения масок в публичных местах и закрытых помещениях (в частности, В. Думбрэвяну в свою бытность министром здравоохранения была не раз замечена журналистами в публичных местах без маски), и участия политиков в больших по численности участников увеселительных мероприятиях на фоне принятых запретов (в частности, участие экс-премьер-министра И. Кику в торжествах, посвященных бракосочетанию его сына), и негласного санкционирования политиками больших по численности политических акций (к, примеру, митингов в поддержку кандидата на должность Президента И. Додона и М. Санду, акций протеста, возглавленных вновь избранным Президентом М. Санду с требованием отставки правительства И. Кику; протеста аграриев, выдвинувших политические требования о досрочных парламентских выборах; акций, организованных парламентской оппозицией в лице фракции *PAS* в поддержку деятельности Конституционного Суда; многотысячного

Implicarea stiintei_tipar.indd 57 27.10.2021 12:53:06

шествия, организованного «левыми» силами в честь «дня победы» и др.), и попытках ряда политиков вакцинироваться вне очереди, еще на первом этапе, предусматривающем исключительную вакцинацию медицинского персонала. Эти и подобные им действия политиков свидетельствуют о доминировании двойных стандартов в подходе властных элит, наделенных государственными полномочиями, к управлению пандемической ситуацией, что имеет огромное воспитательное значение, когда модели поведения политиков, широко освещаемые в прессе, становятся «примером для подражания» для широкой общественности, размывая доверие не только к власти, но и тем решениям, которые от нее исходят. Ответ властей на пандемию - как справедливо отмечают аналитики, оценивая деятельность ответственных лиц за управление кризисной ситуацией в стране на протяжении 2020 года,- был хаотичным, сопровождающимся противоречивыми декларациями и рекомендациями со стороны Министерства Здравоохранения и национальных лидеров, президента И. Додона и премьер-министра И. Кику, которые игнорировали официальные ограничения [33].

Перманентная и непримиримая борьба за власть, характеризующая функционирование режима «имитационной демократии» в Республике Молдова, таким образом, оказывает существенное влияние на характер развития политического процесса. Принимаемые властвующими политическими элитами решения, будучи преимущественно ориентированными на борьбу за власть/полноту власти, с необходимостью окрашиваются в «цвет» популизма, вынуждая соотносить их не столько с требованиями «исторического момента» развития, обусловливающими необходимость принятия решений стратегического значения, сколько с широким общественным мнением, не всегда учитывающим со-

Implicarea stiintei_tipar.indd 58 27.10.2021 12:53:06

циальные «риски» и «вызовы», и, как правило, ориентированным на быстрый позитивный эффект для широких масс.

Сегодня, в условиях системного кризиса, вызванного пандемией, чтобы навести порядок, нужно принимать непопулярные решения, способные вызвать огромное недовольство со стороны широкой общественности. В частности, вводимые карантинные меры, предполагающие жесткую самоизоляцию населения, которые крайне необходимы в целях предотвращения угрожающего характера распространения болезни, повсеместно вызывают недовольство людей. В этой связи, в развертывании политического процесса возникает некая политическая сложность, связанная с тем, что принимаемые директивными органами крайне необходимые, но, в то же время, непопулярные меры, могут отразиться на результатах предстоящих выборов. Избиратели могут наказывать правительство за меры, идущие вразрез с их предпочтениями относительно мер политики и экономическими интересами. Поэтому знаменитая фраза прошлых лет, относящаяся к проблеме необходимости проведения структурных реформ: «Мы все знаем, что надо делать; мы просто не знаем, как нам потом переизбраться» *(Economist, 2007)* остается справедливой и в условиях пандемии коронавируса.

Политическая реальность, складывающаяся на сегодняшний день в Республике Молдова, показывает, что желание переизбраться у молдавских политиков и в условиях пандемии продолжает оставаться главным мотивационным стимулом, предопределяющим направленность развития политического процесса, что с необходимостью сказывается на характере принимаемых решений. Отношение политиков к проблеме пандемии вообще можно считать своеобразным маркером характера развития пандемической ситуации. Так, в самом начале пандемического кризиса

Implicarea stiintei_tipar.indd 59 27.10.2021 12:53:06

борьба с пандемией воспринималась политиками как «маленькая победоносная война», способная принести возглавляющим ее лидерам неплохие политические дивиденды. Действовавший на данном этапе президент страны И. Додон, заботясь прежде всего о своем политическом имидже, попытался политически возглавить ведущуюся медиками борьбу за жизнь людей. Однако, когда ситуация с распространением коронавирусной инфекции достигла в стране угрожающих масштабов, политики, по началу широко вовлеченные в мониторинг развития пандемической ситуации, не желая быть ассоциированными с проведением провальной политики, полностью ушли в тень, что создало у широких масс устойчивое впечатление о брошенности страны на произвол судьбы. Более того, в контексте развертывания в стране в конце 2020 года президентской предвыборной кампании, отношение к проблеме урегулирования пандемического кризиса стало одной из важных тем политической аргументации, направленной против одного из политических конкурентов. В частности, действующий на тот момент Президент Республики Молдова И. Додон, претендуя на переизбрание, в полемике с главным контркандидатом М. Санду, из желания понизить ее рейтинг в глазах общественности, обвинил указанного претендента на пост Президента в намерениях ввести в случае победы крайние меры, объявив в стране жесткий *lockdown*.

Более того, осознавая, что политическое руководство, принимающее непопулярные ограничительные меры, раздражающие общественность, имеет значительно меньше шансов переизбраться, властвующие политические элиты, не спешили вводить режим «чрезвычайной ситуации» в стране, когда уровень заболеваемости превышал уже в 7,5 раз показатели «красной зоны». Но даже будучи введенным, наконец, 31 марта 2021 года

Implicarea stiintei_tipar.indd 60 27.10.2021 12:53:06

режим «чрезвычайной ситуации» приобрел лишь «урезанный», половинчатый характер, коснувшийся, прежде всего, расширения полномочий «кабинета министров в отставке» с целью разблокирования процесса приобретения вакцин, внеся несущественные изменения в принятые до этого ограничительные меры, предназначенные для широкой общественности [34]. Вместе с тем, многие аналитики склонны полагать, что имевшее место незначительное ужесточение санитарных мер в связи с введением режима «чрезвычайного положения» стало лишь его «побочным продуктом» фасадного значения, призванным завуалировать его главную нацеленность на установление запрета на роспуск Парламента, запускающего механизм досрочных выборов [35]. Очевидно, что принятое Парламентом решение, в действительности, является ничем иным, как ответным ходом парламентского большинства в разыгрываемой властвующими элитами в борьбе за власть «шахматной партии», главная цель которого состоит в создании условий для его сохранения у власти.

Угрожающий характер актуально складывающейся в связи с пандемией общественной ситуации, поставившей под угрозу само выживание людей, требует существенной активизации политического процесса с целью обеспечения более оперативного и своевременного реагирования политических субъектов, принимающих решения государственного уровня, на вызовы времени. В настоящее время в Республике Молдова на фоне разгорающейся пандемии действительно можно наблюдать значительное оживление политической жизни. Однако данная активизация в политической сфере страны, как можно видеть, крайне мало связана с задачами урегулирования системного кризиса, спровоцированного пандемией *COVID-19*, как таковыми, что адекватным образом сказывается на ситуации с заболеваемостью в стране,

Implicarea stiintei_tipar.indd 61 27.10.2021 12:53:06

достигшей самого высокого уровня среди европейских стран [36]. Напротив, создается впечатление, что политический класс Республики Молдова торопится использовать сложившуюся в связи с пандемией сложную общественную ситуацию для решения проблем, имеющих преимущественное отношение к задачам реализации узкого круга интересов посредством использования рычагов власти, что значительным образом затрудняет развитие процесса политического урегулирования системного кризиса, глубоко поразившего страну.

В Республике Молдова начало и углубление системного кризиса, обусловленного пандемией коронавируса, пришлось на период, так называемого, «политического межсезонья», связанного со сменой политических элит. Состоявшиеся в конце 2020 г. в Республике Молдова выборы Президента страны, ознаменовавшиеся приходом к власти представителя оппозиционных парламентскому большинству политических сил в лице М. Санду, по существу запустили в стране механизм политической дестабилизации. Претензии на полноту власти, исходящие как со стороны победивших, так и проигравших на президентских выборах, но все еще сохраняющих свое влияние в Парламенте, политических игроков, вылилось в ожесточенную борьбу политического класса за власть, уже по традиции превратив «вопрос о власти» в главный вопрос молдавской политической повестки дня и тем самым доказав, что интересы партии/клана, реализуемые в борьбе за власть, остаются для политического класса превыше ценности человеческой жизни.

Нерешенность «вопроса о власти» не позволяет политикам сосредоточить основные усилия на решении острейших проблем общества, нуждающихся в безотлагательном урегулировании. В условиях пандемии политическая борьба, как показала актуаль-

Implicarea stiintei_tipar.indd 62 27.10.2021 12:53:06

но складывающаяся политическая реальность страны, не только не уступила место консенсусу и диалогу, столь необходимым для борьбы с общим «врагом» в лице пандемии коронавируса, но, напротив, стала мощным катализатором радикализации политических отношений, способствующим усилению конфронтации политических сил.

Изощренные «политические игры» всегда были характерны для политической жизни Республики Молдова [37], что поглощало и продолжает поглощать львиную долю энергии политического класса, не позволяя стране развиваться необходимыми темпами. Закономерным результатом подобного рода деятельности политического класса стало стремительное превращение Молдовы в беднейшую страну Европы, а в условиях пандемии – доведение страны до одного из наиболее высоких порогов распространения коронавирусной инфекции на душу населения в регионе [33]. Сегодня, когда общественная ситуация радикальным образом изменилась, поставив жизнь людей в прямую зависимость от принимаемых на государственном уровне решений, направленных на обеспечение безопасности, приходит понимание того, что времени на затяжные политические игры, основная цель которых – контроль над властью, больше нет. Политическому классу как никогда ранее необходимо действовать оперативно, слаженно и точно, поскольку в сложившихся условиях только высоко профессиональные решения, принимаемые на государственно-политическом уровне, способны обеспечить как выживание людей, так и сохранение страны.

Вместе с тем, похоже, что политический класс, затеявший ожесточенные политические игры в разгар пандемии, ежедневно и беспощадно уносящей жизни людей, оказывается не только не готовым, но и, по всей видимости, неспособным к выполнению

Implicarea stiintei_tipar.indd 63 27.10.2021 12:53:06

той решающей роли в борьбе с системным кризисом, которую на него накладывает историческое время. Представляется, что ответ на вопрос о том, почему существующий сегодня в стране политический класс оказался на столько не готовым к решению проблем острейшей общественной важности, сопряженных с обеспечением условий выживания, необходимо, прежде всего, искать в самом характере сложившегося в Республике Молдова политического режима, под влиянием и в рамках которого указанный политический класс формировался.

Формирование современного политического класса Республики Молдова, представляющей собой одну из стран демократической модернизации, изначально оказалось вплетенным в политические процессы, главная цель которых, согласно Конституции страны, состоит в реформировании общества на принципах демократического устройства. Демократическая модернизация общества представляет собой крайне сложный, растянутый во времени процесс формирования системы демократии, с необходимостью сопряженный с различного рода «сбоями» и «издержками», неизбежными для подобного рода общественных трансформаций. Сложность процесса демократической модернизации, таким образом, допускает/санкционирует возможные «отклонения» в общественно-политическом развитии общества, которое никогда не является линейным процессом, что по существу снимает ответственность актуально властвующих элит за конечный результат общественного реформирования, достижение которого мыслится как отдаленная перспектива.

Результат демократического реформирования общества, достигнутый Республикой Молдова на сегодняшний день, в специальной литературе носит название «имитационной» или «фасадной демократии». Подобные «продукты» общественно-поли-

Implicarea stiintei_tipar.indd 64 27.10.2021 12:53:06

тической модернизации в своем функционировании опираются преимущественно на механизмы манипулирования демократией, будучи ориентированы, прежде всего, на реализацию интересов определенных политических сил/кланов. Функционирующий в стране режим имитационной демократии способствует глубокой деградации властвующих политических элит, подменяющих в своей государственной деятельности задачи политического управления обществом борьбой за реализацию интересов клана.

Сформировавшиеся в рамках системы «имитационной демократии» политические элиты приобретают целый набор соответствующих законам ее функционирования политических навыков, в числе которых такие, как: популизм, доминирующий в риторике и деятельности политиков и вынуждающий их отдавать приоритет в решении проблем общества краткосрочным планам в ущерб реализации долгосрочных стратегических задач; безответственность, продиктованная безнаказанностью за политические провалы и просчеты, неизбежные в условиях низкого профессионализма политических управленцев, селектируемых на ответственные государственные посты в зависимости от принципа политической лояльности; отсутствие навыков ведения конструктивного политического диалога и способности к нахождению консенсуса по каким бы то ни было проблемам государственного и общественного значения, настрой на конфронтацию и «войну против всех»; отчаянная жажда власти и вытекающая отсюда ненависть к политическим оппонентам/конкурентам, стремление подчинить своему безраздельному контролю функционирующие в стране институты власти в попытке навязать политическую волю отдельно взятой политической партии/клана всему обществу в целом.

Размытая ответственность субъектов, принимающих участие в управлении страной посредством принятия решений госу-

Implicarea stiintei_tipar.indd 65 27.10.2021 12:53:06

дарственного значения, с одной стороны, с другой – близость к власти, открывающая широкие возможности для использования ее механизмов в собственных/узкоклановых интересах, развращает политические элиты, превращая их по существу в местную аристократию, позиционирующую себя над обществом, далеко от его реальных нужд развития. В обществе создается очевидный «вертикальный» раскол, разделяющий его на малочисленный слой господствующих «верхов», представленных бюрократическими структурами правящего политического класса, крайне далекого от нужд простых людей/электората/массы, и широкий слой «низов», представленный «почвой» - основной массой населения, погруженной в каждодневную борьбу за выживание. Отрыв «верхов» от «почвы», их зацикленность на борьбе за реализацию интересов партии/клана, закономерно дистанцирует властные структуры от реализации задач, стоящих перед обществом в целом, в особенности тех, что имеют стратегическую направленность, эффект которых ввиду его удаленности во времени лишен для них электорального/популистского смысла. В этой связи, неудивительно, что политический класс, сформировавшийся в рамках системы имитационной демократии, оказывается лишенным навыков стратегического мышления, а также способности мыслить «по-государственному», так сказать «глобально», с учетом интересов всего общества в целом, во имя «блага для всех», и потому умения оперативно и слаженно реагировать на «вызовы времени», не терпящие отлагательства и грозящие роковыми последствиями для общества.

В условиях, характеризующихся тотальным кризисом, сопряженным с непредсказуемыми последствиями, политический класс, сформировавшийся в рамках системы имитационной демократии, как показывает существующая политическая практика,

Implicarea stiintei_tipar.indd 66 27.10.2021 12:53:06

продолжает действовать сообразно приобретенным ранее политическим навыкам, не отвечающим запросам радикально изменившейся реальности, что становится серьезным провокатором кризиса власти, парализующего управленческую деятельность государственных структур. Таким образом, следует признать, что пандемия *COVID-19*, существенным образом обострив политическую ситуацию, вскрыла то глубокое несоответствие качества политического класса, сформировавшегося в стране за годы функционирования режима «имитационной демократии», задачам управления в условиях возрастающих угроз. Иными словами, система «имитационной демократии», а вместе с ней и порожденный ею политический класс, демонстрируют свою слабую эффективность перед лицом проблем, сопряженных с «вызовами времени».

Навыки, усвоенные политическим классом в условиях формирования режима «имитационной демократии», как нельзя лучше отвечают задачам функционирования режима так называемой постдемократической «телеолигархии», где подавляющее число граждан не выбирает и не избирает, а остается в неведении, в то время, как политический класс при помощи цветистой демократической риторики создает лишь виртуальные образы желаемого политического устройства. В рамках «телеолигархии» действуют новые политические субъекты и это уже не партии, а «узкий круг элитарных предпринимателей от выборных кампаний, которые вступают друг с другом в рекламную конкуренцию и обращаются к массам граждан-потребителей, предлагая им в рамках выверенной стратегии телевизионного маркетинга свои символические продукты». В результате чего «узкий круг избранных контролирует массы избирателей, а не наоборот» [3, с. 12].

Воспитанный режимом «телеолигархии»/имитационной демократии политический класс не приспособлен действовать

Implicarea stiintei_tipar.indd 67 27.10.2021 12:53:06

адекватно в условиях глубочайшего системного кризиса, подобного пандемии *COVID-19,* требующего, с одной стороны, организованной концентрации усилий всего общества в целом, с другой – реальных, ответственных, оперативных и грамотных действий со стороны управляющего политического субъекта, направленных на обеспечение безопасности и выживания граждан. Неприспособленность властных политических элит к подобного рода деятельности, продолжающих и в крайне затруднительных для жизни общества условиях затрачивать всю свою энергию, умение и способности на разработку стратегий «борьбы за власть», провоцирует глубочайший кризис самого режима имитационной демократии, вскрывая его неспособность эффективно функционировать в чрезвычайных/угрожающих жизни граждан условиях и, тем самым, превращая указанный режим в крайне опасное для выживания людей политическое устройство общества. На фоне обострения политического кризиса в стране, выраженного в неспособности актуально действующих властных политических элит эффективно управлять общественными делами в таких условиях, как пандемия коронавируса, одной из наиболее отчетливых тенденций развития политической сферы становится тенденция к авторитаризму, проявляющая себя в стремлении политических элит, независимо от их политической колоратуры, к максимальной концентрации власти и силы.

Усиление тенденции «соскальзывания» современного мира в авторитаризм отмечалось аналитиками международной мониторинговой организации *Freedom House* еще в допандемический период [38]. Если подняться над морализаторским подходом, воспринимающим современный неоавторитаризм в качестве «угрозы демократическим ценностям», и попытаться посмотреть на распространение тенденций к авторитаризму в современном

Implicarea stiintei_tipar.indd 68 27.10.2021 12:53:06

мире как на отражение объективно-исторического процесса развития обществ в условиях постиндустриального мира, то можно предположить, что современный неоавторитаризм является своеобразным институциональным ответом на запросы исторического времени об устойчивом развитии в условиях возрастания угроз современности, когда достигнутый обществами уровень сложности требует в целях эффективного управления более высокого уровня концентрации власти и силы.

Иными словами, снижение качества демократий в современном мире и все большее «скатывание» стран в неоавторитаризм по сути может быть расценено как своеобразное институциональное проявление логики развития общественно-исторического процесса в условиях постиндустриальной эпохи, когда «мир все меньше напоминает мир наших предков, а технологии в корне изменили природу экономических систем и социального взаимодействия» [4, с. 50]**.** Указанный процесс в различных странах может принимать различные формы и темпы, в зависимости от исторически сложившегося национального институционального дизайна и доминирующей политической культуры. Таким образом, те политические процессы, которые происходят в настоящее время в Республике Молдова, будучи охарактеризованными международными экспертами как «соскальзывание в авторитаризм», следует рассматривать как неотъемлемую часть глобальных объективно-исторических процессов, приобретающих в различных странах специфические формы проявления [39].

Показательно, что указанный процесс, по существу поставивший ребром вопрос о форме политического устройства общества (парламентская/президентская), будучи в сложившихся политических условиях идеологически оформленным как борьба с коррумпированным политическим классом, разворачивается

Implicarea stiintei_tipar.indd 69 27.10.2021 12:53:06

при всемерной поддержке и одобрении внешних «партнеров по развитию». Отсюда можно сделать вывод, что в настоящее время, когда весь мир, по существу, «сползает в авторитаризм», главной линией политического противостояния в мире является не столько борьба между системами (авторитарной/демократической), сколько борьба между геополитическими центрами влияния, достигшими различного уровня неоавторитарности политических систем. Главная цель этой борьбы сегодня – не столько формирование в тех или иных странах, ставших на путь политического реформирования, той или иной системы власти, сколько, вечное как мир, стремление сильных геополитических игроков к переделу уже поделенного мира через подчинение более слабых игроков определенному геополитическому влиянию и контролю.

У Республики Молдова в этом геополитическом противостоянии весьма слабые позиции, дальнейшая судьба которой всецело зависит от исхода геополитического противостояния на данном конкретном геополитическом «участке». Существенно другое – а именно то, что зависимость политических процессов внутри страны от проблем геополитики, серьезность которых дала о себе знать уже в первые годы нового столетия, оказывает существенное влияние на качество формирования политического класса, настраивая его на иждивенческий лад. Прослеживающееся в деятельности политических элит доминирование иждивенческих установок в подходе к проблемам политического управления проявляет себя посредством упования «управляющего звена» на помощь извне в обмен на тот или иной геополитический выбор, которое становится по сути основной политической стратегией развития страны.

Указанная стратегия с особой силой и отчетливостью проявила себя в условиях разразившейся пандемии коронавируса,

Implicarea stiintei_tipar.indd 70 27.10.2021 12:53:06

обнажив неспособность властных политических элит, занявших выжидательную позицию, управлять кризисными процессами, не терпящими отлагательства. Более того, политический класс страны посчитал возможным в этой кризисной ситуации, сопряженной с массовой потерей человеческих жизней, вместо необходимого в подобных условиях объединения усилий в направлении, отвечающем насущным потребностям общества в укреплении безопасности, напротив, усилить политическое противостояние, уже по традиции подчинив политику страны задачам борьбы за власть. Причем исход этой борьбы, принимающей явный геополитический характер, политический класс тесным образом связывает с открывающимися в связи с этим исходом перспективами преодоления существующего в стране системного кризиса, вызванного пандемией. В результате, даже борьба с санитарным кризисом, спровоцированным пандемией коронавируса, принимает крайне политизированный характер, успех которой в понимании политических элит оказывается напрямую связанным с «верным» геополитическим выбором страны.

Актуально складывающаяся политическая реальность показывает, что на фоне углубляющегося системного кризиса в Республике Молдова формируются условия, способствующие укреплению проевропейского вектора развития страны. Именно с укреплением указанного вектора в политическом развитии страны проевропейские политики связывают основные надежды на преодоление системного кризиса, вызванного пандемией, посредством снятия международных барьеров, препятствующих получению финансовой и иной помощи со стороны международных структур [40].

Нет сомнения, что выбраться из того критического положения, в котором Республика Молдова оказалась в настоящее время,

Implicarea stiintei_tipar.indd 71 27.10.2021 12:53:06

без помощи извне будет крайне сложно или даже невозможно. В этой связи, политика, способствующая обретению международной помощи, на данном этапе по существу лишена альтернатив. Вместе с тем, следует понимать и то, что политика, всецело ориентированная на «помощь извне», открывающая положительные перспективы в борьбе с пандемией, тем не менее, может давать сбой в ситуации высокой конкуренции в мире за источники финансирования и специфические средства борьбы с санитарным кризисом, включая вакцину. В условиях существования подобной конкуренции позиция, практически всецело опирающаяся на ожидание помощи извне, может оказаться крайне неэффективной и проигрышной.

В этой связи, политический класс, взявший управление страной на себя, должен, осознавая свою ответственность за развитие ситуации, связанной с пандемией, проявлять максимальную гибкость в выборе стратегии и тактики борьбы с системным кризисом. Очевидно, что подобная стратегия не должна ограничиваться лишь «упованием» на помощь извне. Задача политического класса на текущем этапе заключается в том, чтобы запустить необходимые механизмы внутри страны, способствующие усилению контроля над развитием ситуации. Однако для того, чтобы эти механизмы работали, необходимо перенести приоритеты в деятельности политического класса, призванного управлять развитием политического процесса, с задач политической борьбы на общие для всех проблемы обеспечения безопасности. Другим требованием, вытекающим из осознания остроты политического момента, является формирование нового политического класса, более грамотного и ответственного, более готового к решению проблем обеспечения безопасности. Вместе с тем понятно, что формирование нового политического класса, способного соот-

Implicarea stiintei_tipar.indd 72 27.10.2021 12:53:06

ветствовать требованиям «исторического времени», возможно лишь в рамках иной, нежели «имитационная демократия», системы власти, которая позволит/вынудит сосредоточить усилия политиков на решении насущных проблем общества.

В целом, подытоживая сказанное, необходимо выделить некоторые ключевые моменты, которые могут способствовать формированию некоего обобщенного представления о проблеме эффективности политического процесса в Республике Молдова в условиях пандемии *COVID-19*:

1. Системный кризис, обусловленный пандемией *COVID-19,* является проблемой глобального уровня, однако различные режимы справляются с данным «вызовом современности» с неодинаковой степенью эффективности, что обусловлено способностями обществ к реализации ограничительных мер, существенно урезающих права и свободу граждан.

2. Наибольшими преимуществами в борьбе с пандемией и проблемами, вызванными ею, обладают режимы неоавторитарного характера организации общественно-политической жизни, располагающие более широкими возможностями/инструментами ограничения свободы и подчинения действий людей нормам поведения, способствующим укреплению безопасности и устойчивости общества, а также созданию условий выживания.

3. Наиболее уязвимыми с точки зрения эффективности развития политического процесса, понимаемого как процесс взаимодействия политических субъектов по поводу принятия решений, отражающих интересы общества, в условиях пандемии оказываются «гибридные режимы», принимающие форму «имитационной демократии», в рамках которых постоянная состязательность разнонаправленных тенденций (авторитаризм/демократия) существенно снижает потенциалы устойчивости и выживания общества в контексте усиления угроз.

Implicarea stiintei_tipar.indd 73 27.10.2021 12:53:06

4. Характер развития политического процесса в Республике Молдова в условиях пандемии, политическая система которой представляет собой один из вариантов «гибридных режимов» постсоветского пространства, во многом обусловлен состоянием «политического межсезонья» - периода смены элит на политическом поле страны, провоцирующего ожесточенное противостояние конкурирующих за место у рычагов власти главных политических субъектов, что превращает борьбу за власть в главную политическую повестку дня, поглощающую львиную часть энергии и внимания политического класса, снижая, тем самым, резистентность общества по отношению к вызовам времени.

5. Ведущаяся на фоне пандемии борьба за власть/полноту власти ведет к существенной радикализации политических отношений, которая, усиливая конфронтацию политических сил, исключает саму возможность столь необходимого в условиях углубляющегося системного кризиса диалога по каким бы то ни было проблемам общественной значимости, что непосредственным образом сказывается на самом процессе и характере принятия решений.

6. Решение проблем, обусловленных пандемическим кризисом, оказывается вплетенным в общий контекст «борьбы за власть», что ведет к их политизации, в то же время, превращая процесс принятия решений в политическое противодействие. Процесс принятия решений затягивается, по любому поводу превращаясь в бесконечную политическую дискуссию; характер принятия решений носит, по большей части, авторитарную направленность, нацеленную на блокирование оппозиции парламентским большинством либо откровенное игнорирование властвующими элитами противоположного мнения, в том числе, в ущерб существующим законодательным нормам; принятые ре-

Implicarea stiintei_tipar.indd 74 27.10.2021 12:53:06

шения не всегда соответствуют необходимому в условиях «социальной сложности» и роста «угроз» уровню профессионализма, поскольку отбор кандидатов на ответственные государственные должности подчинен, главным образом, критериям политической лояльности; в принимаемых решениях доминирует популизм, продиктованный исключительно стремлением к укреплению политических элит у власти, что идет в ущерб реализации задач долгосрочного стратегического значения, а в условиях пандемии – введению крайне необходимых для выживания, хотя и непопулярных ограничительных мер; временной характер власти, принимающей решения высокой общественной важности, размывает ответственность наделенных государственными полномочиями лиц за конечный результат своей деятельности, что, вместе с отсутствием реального контроля со стороны общества, создает благоприятные условия для преимущественной реализации целей узкокланового значения, идущих вразрез интересам широкой общественности.

7. Указанные особенности развертывания политического процесса в рамках функционирования «гибридного режима», сложившегося в Республике Молдова на современном этапе, существенным образом снижают его эффективность, сказываясь на темпах и характере развития общества, а в условиях пандемии – ставя под угрозу безопасность и выживание людей. Таким образом, режим, продуцирующий и репродуцирующий условия, способствующие укреплению его имитационного характера, а также формированию политического класса/элит, отвечающего законам его функционирования, в условиях пандемии сам становится одним из «вызовов времени», сохранение которого чревато для общества Республики Молдова уже не только тотальным обнищанием, но и самоуничтожением страны.

Implicarea stiintei_tipar.indd 75 27.10.2021 12:53:07

Исходя из вытекающих из исследования выводов, представляется необходимым изложить ряд соображений рекомендательного порядка:

1. Властвующим политическим элитам, в целях усиления эффективности политического процесса, следует решительным образом перенести приоритеты своей деятельности с задач борьбы за власть на обеспечение условий безопасности, устойчивости и выживания общества, составляющие главный интерес людей в условиях пандемии.

2. Политическое взаимодействие по поводу принятия решений государственной важности, нацеленное на обеспечение выживания в условиях пандемии, с необходимостью должно базироваться на достижении консенсуса относительно проблем острой общественной значимости, что предполагает уход от конфронтационности в сторону развития диалога и укрепления взаимопонимания между главными субъектами политического процесса.

3. В условиях усиления социальной сложности, сопряженной с ростом угроз, настоятельным требованием является существенное повышение профессионализма лиц управляющего звена, представленного в лице кабинета министров, а также исключение возможностей их политической ангажированности.

4. Угрожающий характер развития общественной ситуации в условиях пандемии требует радикального повышения уровня ответственности за собственные действия как со стороны властвующих элит, так и широкой общественности, предполагающего ужесточение мер законодательного свойства, сопряженного с усилением карательных функций государства.

Implicarea stiintei_tipar.indd 76 27.10.2021 12:53:07

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Как изменится мир после COVID-19. Шесть видных аналитиков размышляют о том, как пандемия изменила мир. В: Финансы и развитие. Меры, политика, пандемия. Июнь, 2020, с. 26-29.
2. Ирхин Ю.В. Политология. Москва: Издательство «Экзамен», 2007. 894 с.
3. Дзоло Д. Демократия и сложность. Реалистический подход. Москва: Издательский дом государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 320 с.
4. Флорини Энн, Шарма Сунил. Управление системными рисками. XXI век обещает принести масштабные системные сбои, в которых кроется серьезная угроза обществу. В: Финансы и развитие. Меры, политика, пандемия. Июнь, 2020, с. 48-51.
5. Мухаев Р. Т. Политология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 495 с.
6. Constituția Republicii Moldova. https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/ constitutia-republicii-moldova4.pdf... (05/05/2021)
7. Maia Sandu - Obiectivele naționale în calitate de Președinte https://unpaspentru.md/ 2020/10/06/maia-sandu-obiectivele-nationale-calitate-de-presedinte/ (04.05.2021)
8. Programul Partidului Socialist din Republica Moldova. https://socialistii.md/program-psrm/ (04.05.2021)
9. Кёсе М. Айхан, Онсорге Франциска, Нэйгл Питер, Сугавара Наотака. Под натиском долговой волны. В: Финансы и развитие. Меры, политика, пандемия. Июнь, 2020, с. 40-43.
10. Политика и ее роль в жизни современного общества. https://works.doklad.ru/ view/kLqKYG5f2CA/all.html (10.02.2021)
11. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
12. Удар ниже рейтинга: как COVID отменил выборы в 18 странах мира. Эксперты оценили последствия пандемии для политических систем. https://iz.ru/996399/natalia-bashlykova/udar-nizhe-reitinga-kak-covid-otmenil-vybory-v-18-stranakh-mira (06.05.2021)

Implicarea stiintei_tipar.indd 77 27.10.2021 12:53:07

13. В Гагаузии из-за коронавируса отменили выборы в парламент https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11107607 (04.05.2021)
14. https://fr-fr.facebook.com/maia.sandu/posts/1291801287695154/ (06.05.2021)
15. https://socialistii.md/igor-dodon-vreti-alegeri-mergem-la-alegeri/ (04.05.2021)
16. Кто лучше справляется с пандемией – авторитарные режимы или либеральные демократии? Пандемия ломает традиционные представления о политической эффективности. https://republic.ru/posts/96376 (23.04.2021)
17. «Ковидная реакция»: как авторитарные режимы справляются с пандемией? https://vk.com/@newsprice-kovidnaya-reakciya-kak-avtoritarnye-rezhimy-spravlyautsya- (23.04.2021)
18. COVID-19: кризис и для демократии? https://www.eurotopics.net/ru/237596/covid-19- (23.04.2021)
19. Масковые беспорядки: почему европейцы протестуют против COVID-ограничений. https://iz.ru/1143461/ekaterina-postnikova/maskovye-besporiadki-pochemu-evropeitcy-protestuiut-protiv-covid-ogranichenii (23.04.2021)
20. Развитие демократии в странах переходного периода. Freedom House/ https://gtmarket.ru/ratings/nations-in-transit (04.05.2021)
21. Реагирование на кризис, связанный с пандемией COVID-19, в странах восточного партнерства. https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-RUS.pdf (15.03.2021)
22. Смертельный номер. Как Молдова оказалась в мировом топе смертности от ковида https://newsmaker.md/rus/novosti/smertelnyy-nomer-kak-moldova-okazalas-v-mirovom-tope-smertnosti-ot-kovida/ (11.02.2021)
23. RTVI. Психология власти. Телевизионный эфир 22 апреля 2021 г.
24. Брага Л. Политическая культура в Республике Молдова. Кишинэу: ÎS FEP „Tipografia Centrală". 336 с.

Implicarea stiintei_tipar.indd 78 27.10.2021 12:53:07

25. https://freedomhouse.org/country/moldova/freedom-world/2021 (05.05.2021)
26. Stare de urgență sau teren legal pentru Dodon de a institui un regim autoritar? https://www.dw.com/ro/stare-de-urgen%C8%9B%C4%83-sau-teren-legal-pentru-dodon-de-a-institui-un-regim-autoritar/a-52811754 (07.05.2021)
27. PPDA își acuză foștii parteneri de coaliție de încercarea de a prelua toată puterea în stat.https://www.youtube.com/watch?v=mKlII8vmFfE (15.03.2021)
28. Moldova: Politică și interese clientelare pe timp de pandemie https://www.dw.com/ ro/moldova-politic%C4%83-%C8%99i-interese-clientelare-pe-timp-de-pandemie/a-53120945 (05.05.2021)
29. Maia Sandu a desemnat un prim-ministru, dar ar vrea să nu fie votat de Parlament https://www.dw.com/ro/maia-sandu-a-desemnat-un-prim-ministru-dar-ar-vrea-s%C4%83-nu-fie-votat-de-parlament/a-56370936 (05.05.2021)
30. Maia Sandu - Noi răspundem în fața cetățenilor https://www.facebook.com/ maia.sandu/posts/884372751771345? (03.05.2021)
31. Igor Dodon. Trei din cinci judecători ai Curții Constituționale au uzurpat puterea în stat în interesul președintelui țării, Maia Sandu. https://www.youtube.com/watch?v=iDILODn7xIo (03.05.2021)
32. Sondajul Vox Populi din februarie arată scăderea încrederii cetățenilor în instituțiile statului și cele sociale http://www.infotag.md/populis-ru/290502/ (28.04.2021)
33. Politici pe timp de pandemie în domeniul mass-media: lecții din Republica Moldova, Ucraina și Letonia https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-12/Politici_pe_timp_de_pandemie_in_domeniul_mass_media_ROM_0.pdf (05.05.2021)
34. https://www.moldova.org/avem-stare-de-urgenta-dar-fara-niciun-plan-explicam-ce-se-intampla-mai-departe/ (05.05.2021)
35. Maia Sandu despre instituirea stării de urgență în Republica Moldova: „Este o încercare de a mai amâna dizolvarea acestui Parlament”

Implicarea stiintei_tipar.indd 79 27.10.2021 12:53:07

https://www.g4media.ro/maia-sandu-despre-instituirea-starii-de-urgenta-in-r-moldova-este-o-incercare-de-a-mai-amana-dizolvarea-acestui-parlament.html (07.05.2021)
36. Gestionarea crizei COVID-19 în Republica Moldova http://alegeri.md/w/Gestionarea_ crizei_COVID-19_%C3%AEn_Republica_Moldova (07.05.2021)
37. Политические процессы в Молдове в 1988-2003 гг. http://www.igpi.ru/bibl/igpi_ publ/moldova-brooter.html (11.02.2021)
38. Raport Freedom House: Moldova rămâne o țară parțial liberă. Democrația în lume, în declin deja al 13-lea an https://agora.md/stiri/54185/raport-freedom-house-moldova-ramane-o-tara-partial-libera--democratia-in-lume--in-declin-deja-al-13-lea-an (05.05.2021)
39. Станет ли коронавирус могильщиком демократии в мире? https://www.swissinfo.ch/rus (03.05.2021)
40. Președinta Maia Sandu a prezentat raportul pentru primele 100 de zile de activitate https://cotidianul.md/2021/04/02/presedinta-maia-sandu-a-prezentat-raportul-pentru-primele-100-de-zile-de-activitate/ (05.05.2021)

Implicarea stiintei_tipar.indd 80 27.10.2021 12:53:07

EFORTURI DE GESTIONARE A DOMENIULUI DE SĂNĂTATE PUBLICĂ ÎN CONDIȚIILE PANDEMICE LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE

EFFORTS TO MANAGE PUBLIC HEALTH IN PANDEMIC CONDITIONS AT EUROPEAN UNION LEVEL

Maria DIACON, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridce, Politice și Sociologice

The Treaty on the Functioning of the European Union TFEU emphasized the importance of health policy, stating that „a high level of human health protection shall be ensured in the definition and implementation of all Community policies and actions" (Article 168 (1) TFEU). The main responsibility for the protection of health, and in particular health systems, remains with the Member States. However, the European Union has an important role to play in improving public health, preventing and managing disease, mitigating sources of danger to human health and harmonizing health strategies between Member States. The European Union has successfully implemented a comprehensive policy through the Health for Growth Strategy and its third program of actions in the field of health (2014-2020), as well as a body of secondary legislation. The EU Health Program will continue to provide funding in the 2021-2027 programming period. The European Union is currently channeling major efforts into managing and combating the crisis caused by COVID-19.

Din punct de vedere istoric, politica de sănătate a Uniunii Europene își are originea în dispozițiile cu privire la sănătate și siguranță, dezvoltându-se mai târziu ca urmare a liberei circulații a persoanelor și mărfurilor pe piața internă, ceea ce a făcut necesară

Implicarea stiintei_tipar.indd 81 27.10.2021 12:53:07

coordonarea sănătății publice. În armonizarea măsurilor pentru crearea pieței interne, propunerile în domeniul sănătății și siguranței s-au bazat pe un nivel ridicat de protecție. Diferiți factori, printre care criza provocată de encefalopatia spongiformă bovină („boala vacii nebune") de la sfârșitul secolului trecut, au făcut ca sănătatea și protecția să devină puncte importante ale agendei politice. Înființarea agențiilor specializate, cum ar fi Agenția Europeană pentru Medicamente (EMA) și crearea Centrului European de Prevenire și Control al Bolilor (ECDC) demonstrează angajamentul crescând al Uniunii Europene față de politica de sănătate. Sănătatea publică a mai beneficiat și de acțiuni în domenii politice, precum mediul și alimentația, printre multe altele. Înființarea Agenției Europene pentru Produse Chimice (ECHA) în cadrul REACH pentru evaluarea și înregistrarea substanțelor chimice și crearea Agenției Europene pentru Siguranța Alimentară (EFSA) au fost și ele dovada eforturilor multidisciplinare îndreptate în direcția îmbunătățirii sănătății cetățenilor europeni.

Temeiul juridic al sănătății publice îl constituie articolul 168 din TFUE și articolul 114 din TFUE. Curtea de Justiție a Uniunii Europene s-a pronunțat în numeroase ocazii cu privire la modul în care Uniunea Europeană poate urmări obiectivele în materie de sănătate publică prin integrarea pieței interne, evocând articolul 114 ca temei juridic.

Cele trei obiective strategice ale politicii de sănătate a Uniunii Europene sunt următoarele:

- Promovarea unei stări bune de sănătate: prevenirea bolilor și promovarea unor stiluri de viață sănătoase prin abordarea aspectelor legate de nutriție, activitate fizică, consumul de alcool, fumatul și consumul de droguri, riscurile legate de mediu și leziunile. Având în vedere îmbătrânirea populației,

Implicarea stiintei_tipar.indd 82 27.10.2021 12:53:07

nevoile de sănătate specifice ale persoanelor în vârstă impun, de asemenea, mai multă atenție, iar în ultimii ani s-a acordat o importanță mai mare sănătății mintale;

- Protejarea cetățenilor împotriva amenințărilor pentru sănătate: îmbunătățirea monitorizării și pregătirii pentru situații de urgență în cazuri de epidemie sau bioterorism, pentru a mări capacitatea de reacție la noi provocări legate de sănătate, cum ar fi schimbările climatice;
- Sprijinirea sistemelor de sănătate dinamice pentru a ajuta sistemele de sănătate ale statelor membre să răspundă provocărilor pe care le reprezintă îmbătrânirea populației, cerințele tot mai mari ale cetățenilor și mobilitatea pacienților și a personalului medical și pentru a ajuta statele membre să facă sustenabile sistemele lor de sănătate.

În ciuda lipsei unei baze juridice clare, politica de sănătate publică s-a dezvoltat în mai multe direcții, cu mult înainte de adoptarea TFUE. Legislația privind medicamentele a fost deja introdusă din anul 1965 pentru a garanta standarde ridicate în cercetarea și industria farmaceutică, armonizarea procedurilor naționale de acordare a licențelor pentru medicamente și introducerea de norme privind publicitatea, etichetarea și distribuția. Programele de cercetare în domeniul medical și al sănătății publice datează din 1978 și au cuprins aspecte precum problemele de sănătate influențate de vârstă, mediu și stilul de viață, riscuri de iradiere și analiza genomului uman, axându-se mai ales asupra principalelor boli. Statele membre au convenit să își acorde reciproc asistență în cazul catastrofelor și al bolilor extrem de grave: „boala vacii nebune" oferă un exemplu marcant al unei forme de cooperare și asistență. [1]

Acțiunile din trecut, care au dus la configurația actualei politici în domeniul sănătății a Uniunii Europene, au luat în considerare

Implicarea stiintei_tipar.indd 83 27.10.2021 12:53:07

mai multe inițiative specifice. Apariția dependenței de droguri, a bolilor precum cancerul și SIDA/HIV (printre altele), reprezentând probleme majore pentru sănătate, alături de circulația tot mai liberă a pacienților și a personalului medical în interiorul Uniunii Europene, conferă sănătății publice un loc și mai important pe agenda Uniunii Europene.

Tratatul de la Maastricht din 1992, care a creat Uniunea Europeană, a introdus sănătatea publică în tratatul fondator. Domeniul de aplicare este destul de limitat, dar a creat un temei juridic clar pentru adoptarea de măsuri politice în domeniul sănătății. Tratatul de la Amsterdam din 1997 a consolidat și mai mult dispozițiile și, în timp ce competența principală în materie de sănătate revine tot statelor membre, rolul Uniunii Europene a devenit mai proeminent. Uniunea Europeană ar putea adopta acum măsuri menite să asigure un nivel ridicat de protecție a sănătății umane, iar statele membre ar putea coopera în legătură cu orice cauze de pericol pentru sănătatea umană.

În 1993, Comisia a publicat o comunicare privind cadrul de acțiune în domeniul sănătății publice, care a identificat mai multe direcții de acțiune, de la promovarea sănătății la bolile rare, abordând problema cancerului și a medicamentelor. Aceasta a fost predecesorul programelor de sănătate publică multianuale. Concluzia primului program a fost că era nevoie de o abordare mai orizontală, interdisciplinară, în care acțiunea Uniunii Europene ar putea aduce o valoare adăugată. Această abordare a fost luată în considerare pentru elaborarea programelor ulterioare, și anume Programul de sănătate publică al Uniunii Europene pentru perioada 2003-2008, programul în domeniul sănătății 2009-2013 și cel de-al treilea program în domeniul sănătății pentru perioada 2014-2020.

În ultimii ani, instituțiile s-au concentrat pe trei dimensiuni-cheie cu implicații directe pentru politicile de sănătate publică:

Implicarea stiintei_tipar.indd 84 27.10.2021 12:53:07

1. Consolidarea cadrului interinstituțional. Rolul Parlamentului, ca legiuitor (ca organ de codecizie alături de Consiliu), a fost consolidat în ceea ce privește aspectele legate de sănătate, mediu și protecția consumatorilor. Modul în care Comisia lansează inițiative legislative a fost adaptat, cu proceduri de consultare standardizate între servicii, stabilirea de noi reguli privind comitologia și dialogul cu societatea civilă și experții. În sfârșit, rolul jucat de agenții relevante (EMA, ECDC, ECHA, EFSA) a fost consolidat, mai exact prin crearea în 2005 a unei Agenții Executive pentru Sănătate și Consumatori (EAHC), care pune în aplicare programul Uniunii Europene pentru sănătate. Se așteaptă ca în al patrulea trimestru al anului 2021 să fie prezentată o propunere de înființare a unei noi Autorități europene pentru răspuns în situații de urgență în domeniul sănătății (HERA).

2. Necesitatea de a consolida capacitatea de reacție rapidă. Se consideră esențial în ziua de astăzi ca Uniunea Europeană să aibă o capacitate de reacție rapidă, care să îi permită să intervină în cazul amenințărilor grave la adresa sănătății într-o manieră coordonată, mai ales având în vedere pericolul bioterorismului și potențialul epidemiilor la nivel mondial, într-o perioadă în care transporturile internaționale rapide facilitează răspândirea bolilor.

3. Necesitatea unei mai bune coordonări a promovării sănătății și a prevenirii bolilor. Scopul acestor acțiuni este abordarea principalelor cauze care stau la baza stării precare de sănătate legate de stilul de viață personal și de factorii economici și de mediu (poluarea din pesticide, metale grele, perturbatori endocrini). Acțiunile vor presupune mai ales coordonarea strânsă cu alte domenii ale politicilor Uniunii Europene, cum ar fi mediul, transporturile, agricultura și dezvoltarea economică. Pe lângă acestea, acțiunile vor implica o consultare mai strânsă a tuturor părților interesate și o mai mare

Implicarea stiintei_tipar.indd 85 27.10.2021 12:53:07

deschidere și transparență în procesul de decizie. O inițiativă majoră este stabilirea unui mecanism de consultare publică privind aspectele de sănătate.

Problemele actuale și provocări viitoare în domeniul sănătății publice vizează realizarea acțiunilor concrete. [2] Sinergiile dintre diferitele domenii de acțiune permit abordarea aspectelor legate de sănătate în contextul lor mai larg. Strategia „De la fermă la consumator" va contribui la producția nu doar a unor alimente sustenabile, ci și a unor produse alimentare mai sănătoase; Planul de acțiune „Poluare zero" va crea spații de viață mai curate și mai sănătoase; Programul „Uniunii Europene pentru sănătate" (2021-2027) propus, împreună cu alte fonduri și programe, va contribui la abordarea problemelor de sănătate din diferite puncte de vedere. Atenuarea impactului schimbărilor climatice include, de asemenea, abordarea problemelor de sănătate cauzate sau exacerbate de schimbările climatice, cum ar fi creșterea numărului de decese cauzate de valuri de căldură și de dezastre naturale, precum și schimbarea modurilor de infecție pentru boli transmise prin apă și boli transmise de insecte, melci sau alte animale cu sânge rece.

Abordarea „Sănătatea în toate politicile" (HIAP), codificată în TFUE și în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, răspunde caracterului transsectorial al problemelor de sănătate publică și urmărește integrarea aspectelor legate de sănătate în toate politicile relevante (articolul 9 și 168 alineatul (1) din TFUE; Articolul 35 din Cartă).

Prevenirea bolilor și promovarea sănătății constutie un alt obiectiv major la nivelul Uniunii Europene. Cancerul este a doua cauză de deces în Uniunea Europeană. Consecințele sale sunt resimțite nu numai la nivel individual și familial, ci și la nivelul sistemelor naționale de asistență medicală, al bugetelor și al productivității

Implicarea stiintei_tipar.indd 86 27.10.2021 12:53:07

economice. O abordare globală, numită Planul european de luptă împotriva cancerului, a fost prezentat în februarie 2021 și cuprinde măsuri de prevenire, diagnosticare precoce, tratament și monitorizare. Pe lângă noile inițiative, este necesar, de asemenea, să se pună în aplicare în mod corespunzător măsurile existente și să se revizuiască eventual inițiativele existente. De exemplu, există recomandări în vigoare la nivelul Uniunii Europene cu privire la programele naționale de screening pentru cancerul de sân, cancerul de col uterin și cancerul colorectal, dar și cu privire la populația țintă, participarea la examenele de screening, iar monitorizarea rezultatelor pozitive sau nesigure variază foarte mult de la un stat membru la altul. De asemenea, există dezbateri în curs privind oportunitatea extinderii domeniului de aplicare a programului de screening pentru a include și alte tipuri de cancer, precum și pentru extinderea populației-țintă.

Acțiunea comună a Uniunii Europene privind sănătatea mintală și starea de bine s-a derulat în perioada 2013-2018 și a creat un cadru european de acțiune privind sănătatea mintală și starea de bine. Deși durata acțiunii comune a fost limitată, sănătatea mintală continuă să reprezinte o problemă importantă. Sinuciderea fiind a doua cauză principală a deceselor în grupa de vârstă 15-29 de ani, prevenirea, conștientizarea, nestigmatizarea și posibilitatea de a primi ajutor în cazuri de depresie, automutilare și risc de sinucidere rămân de o importanță majoră. Sănătatea mintală în școli și la locul de muncă necesită, de asemenea, o atenție specială.

În ceea ce privește bolile transmisibile, legislația în vigoare (Decizia 1082/2013/UE) are ca scop să ofere cadrul de abordare a amenințărilor transfrontaliere la adresa sănătății: ECDC a pus în aplicare un sistem de alertă precoce și de reacție, iar Comitetul pentru securitate sanitară al Uniunii Europene coordonează măsurile de combatere a focarelor de boală și a epidemiilor. În aces-

Implicarea stiintei_tipar.indd 87 27.10.2021 12:53:07

te cazuri, cooperarea cu Organizația Mondială a Sănătății (OMS) a ONU este esențială, după cum se poate observa în cazul izbucnirii recente a pandemiei de coronavirus (virusul Sars-CoV-2; 2019, boala provocată de coronavirus, COVID-19) la sfârșitul anului 2019 – începutul anului 2020. Nenumărate măsuri ad hoc au fost adoptate în cadrul procedurilor de urgență și pot fi urmărite pe o pagină internet EUR-Lex dedicată, precum și pe pagina internet a Comisiei privind răspunsul la coronavirus. Următoarele documente merită o mențiune specifică:

- Regulamentul (Uniunii Europene) 2020/1043 al Parlamentului European și al Consiliului din 15 iulie 2020 privind efectuarea de studii clinice și furnizarea de medicamente de uz uman care conțin organisme modificate genetic sau care constau în organisme modificate genetic și care sunt destinate tratării sau prevenirii bolii provocate de coronavirus (COVID-19).
- Comunicările Comisiei intitulate „Strategia Uniunii Europene privind vaccinurile împotriva COVID-19" și „Pregătirea pentru strategiile de vaccinare împotriva COVID-19 și pentru desfășurarea vaccinurilor";
- Recomandarea Consiliului din 13 octombrie 2020 de stabilire a unor criterii comune și a unui cadru comun pentru măsurile privind călătoriile ca răspuns la pandemia de COVID-19. Recomandarea urmărește să ajute statele membre să ia decizii pe baza situației epidemiologice din fiecare regiune;
- Pe parcursul anului 2020, Comisia a continuat să ia măsuri suplimentare pentru a contribui la creșterea rezilienței în mai multe domenii în toate statele membre. Printre măsuri se numără conectarea aplicațiilor naționale de contact, extinderea scutirilor de călătorie, testarea mai extinsă și asi-

Implicarea stiintei_tipar.indd 88 27.10.2021 12:53:07

gurarea stocurilor de vaccinuri. Pachetul de răspuns la pandemia de COVID-19 include: Comunicarea Comisiei privind măsuri suplimentare de răspuns la pandemia de COVID-19; Comunicarea Comisiei privind strategiile de testare pentru COVID-19; Recomandarea Comisiei privind utilizarea testelor antigenice rapide.

Cu privire la Strategia Uniunii Europene privind vaccinurile împotriva COVID-19, menționăm că autoritățile s-au angajat într-un maraton urgent de acțiune, deoarece pandemia are consecințe umane și economice devastatoare asupra Uniunii Europene și asupra întregii lumi. O soluție permanentă la criza provocată de această pandemie constă în dezvoltarea și punerea la dispoziția populației a unui vaccin eficace și sigur împotriva virusului. Având în vedere amplitudinea crizei, timpul presează mai mult ca niciodată: fiecare lună câștigată în cursa pentru punerea la dispoziția populației a unui vaccin înseamnă vieți omenești și locuri de muncă salvate și economii de miliarde de euro. Identificarea vaccinului împotriva COVID-19 este deosebit de importantă, dată fiind urgența situației. Pentru a se dezvolta un vaccin este nevoie, de regulă, de peste 10 ani. Or, tot acest timp este necesar pentru că dezvoltarea unui vaccin sigur și eficace este un proces extrem de complex. O mare parte din vaccinurile „candidat" au fost respinse în cursul studiilor clinice intervenționale. În condiții normale, întreprinderile investesc în capacitatea de producție în funcție de probabilitatea obținerii unui vaccin eficace din faza de dezvoltare, un vaccin care să îndeplinească standardele stricte de calitate, siguranță și eficacitate necesare pentru a fi autorizat și care să fie viabil având în vedere previziunile în materie de cerere.

În contextul crizei actuale, echipe din întreaga lume lucrează motivate de ambiția de a furniza un vaccin eficace în termen de

Implicarea stiintei_tipar.indd 89 27.10.2021 12:53:07

12-18 luni. Odată ce a fost dezvoltat un vaccin împotriva COVID-19, acesta trebuie produs în sute de milioane sau chiar miliarde de doze pentru a putea fi acoperit necesarul de vaccinuri la scară mondială, fără ca acest lucru să afecteze producția altor vaccinuri esențiale.

Obținerea unui astfel de rezultat într-un interval de timp atât de scurt nu se poate face fără efectuarea de studii clinice intervenționale în paralel cu investiții în capacitatea de producție și pentru asigurarea disponibilității materiilor prime necesare, astfel încât producția să poată fi începută imediat ce au fost încheiate studiile clinice. Având în vedere nevoia furnizării unui vaccin într-un interval scurt de timp, costurile inițiale mari și rata ridicată de eșec, efectuarea de investiții în dezvoltarea unui vaccin împotriva COVID-19 este, pentru companiile care dezvoltă vaccinuri, o decizie cu un grad ridicat de risc.

Dar aceasta nu este doar o problemă europeană, ci și una internațională. Virusul a afectat toate regiunile lumii. Răspândirea sa a arătat că nicio regiune nu este în siguranță atâta vreme cât acesta nu este ținut sub control în întreaga lume. Pe lângă faptul că este clar în interesul lor, țările cu venituri ridicate au responsabilitatea de a accelera dezvoltarea și producerea unui vaccin sigur și eficace și de a-l face accesibil pentru toate regiunile lumii. Uniunea Europeană recunoaște această sarcină ca fiind responsabilitatea sa.

În acest sens, Uniunea Europeană și-a asumat un rol de primplan în eforturile desfășurate la nivel mondial pentru garantarea accesului universal la testele, tratamentele și vaccinurile împotriva COVID-19, mobilizând resurse în acest sens prin organizarea de evenimente internaționale de strângere de donații și unindu-și forțele cu diferite țări din lume și cu organizații internaționale din domeniul sănătății prin intermediul unui cadru de colaborare intitulat acceleratorul accesului la instrumentele de combatere a

Implicarea stiintei_tipar.indd 90 27.10.2021 12:53:07

pandemiei de COVID-19. Comisia depune eforturi majore pentru a sprijini această mobilizare și colaborare pe plan mondial.

În contextul eforturilor de a contribui la protejarea populației mondiale și în special a cetățenilor Uniunii Europene, Comisia propune o strategie a Uniunii Europene care să accelereze dezvoltarea, fabricarea și punerea la dispoziția populației a vaccinurilor împotriva COVID-19. [3] Strategia are următoarele obiective:

- asigurarea calității, siguranței și eficacității vaccinurilor;
- asigurarea accesului în timp util la vaccinuri pentru statele membre și populația acestora, asumând în continuare o poziție de lider în cadrul eforturilor mondiale de solidaritate;
- asigurarea unui acces echitabil pentru toți cetățenii Uniunii Europene la un vaccin abordabil ca preț și ca siguranță a sănătății.

Strategia se bazează pe doi piloni: 1) asigurarea unei producții suficiente de vaccinuri în Uniunea Europeană și, prin urmare, a unor rezerve suficiente pentru statele membre prin încheierea de angajamente prealabile de achiziție (APA) cu producătorii de vaccinuri prin intermediul Instrumentului pentru sprijin de urgență în cadrul Uniunii (ESI) 2 . Producătorii pot avea acces, în plus față de aceste angajamente, la fonduri suplimentare și la alte forme de sprijin; 2) adaptarea cadrului de reglementare al Uniunii Europene pentru a ține seama de situația de urgență actuală și recurgerea la mecanismele de flexibilitate normativă existente pentru a accelera dezvoltarea, autorizarea și punerea la dispoziție a vaccinurilor, menținând în același timp standarde adecvate în materie de calitate, siguranță și eficacitate a vaccinurilor. [4]

La nivem mondial, Comisia Europeană este hotărâtă să asigure accesul universal, echitabil și la prețuri abordabile al populației la vaccinurile împotriva COVID-19 și a luat o serie de măsuri în

Implicarea stiintei_tipar.indd 91 27.10.2021 12:53:07

acest sens. Ca răspuns la apelul lansat de OMS la 24 aprilie 2020 de a se întreprinde acțiuni la scară mondială, Comisia a lansat inițiativa „Răspunsul mondial la criza provocată de coronavirus", pentru a mobiliza resurse în acest sens și a-și uni forțele cu țările și organizațiile internaționale din domeniul sănătății în vederea accelerării procesului de dezvoltare și punere la dispoziția populației de teste de diagnosticare, de tratamente și vaccinuri împotriva COVID-19, oriunde sunt necesare.

Până la sfârșitul lunii mai 2020, în cadrul campaniei de strângere de donații lansate de Comisie s-au colectat 9,8 miliarde EUR, sumă la care Comisia a contribuit cu 1,4 miliarde EUR (din care 1 miliard din Programul-cadru pentru cercetare și inovare – Orizont 2020), cu scopul de a oferi acces universal și la un preț abordabil la vaccinuri, tratamente și teste de diagnosticare. O a doua etapă este deja în curs în parteneriat cu Global Citizen și cu alți parteneri guvernamentali și neguvernamentali. Fondurile mobilizate vor ajuta organizații existente, precum CEPI (Coaliția pentru inovare în domeniul pregătirii pentru epidemii) și GAVI, alianța pentru vaccinuri, cu mijloace de acțiune și resurse care le vor permite să colaboreze în cadrul unui parteneriat cu întreprinderile din sector, mediul științific, autoritățile de reglementare și diferite fundații în cadrul acceleratorului ACT. Acceleratorul ACT este un cadru specific la crearea căruia a contribuit și Comisia, menit să intensifice colaborarea la nivel mondial în vederea accelerării dezvoltării și punerii la dispoziția întregii populații a instrumentelor necesare pentru combaterea COVID-19. În cadrul acceleratorului ACT, OMS are un rol de coordonare a activității desfășurate împreună cu mulți alți actori în vederea elaborării unei strategii mondiale de imunizare și a definirii unei politici privind alocarea produselor care va asigura accesul la vaccinuri al grupurilor prioritare cât mai rapid posibil.

Implicarea stiintei_tipar.indd 92 27.10.2021 12:53:07

Acțiunile descrise în prezenta comunicare se înscriu în acest răspuns mondial. Sprijinirea și accelerarea desfășurării de studii clinice intervenționale și reducerea riscurilor legate de investițiile în capacitatea de producție vor spori în mod semnificativ șansele de a avea acces mai devreme la un vaccin comercializat la prețuri abordabile. Prezenta comunicare subliniază beneficiile unei abordări comune la nivelul Uniunii Europene, care ar accelera dezvoltarea unui vaccin, ar reduce riscurile asociate investițiilor, ar asigura accesul la un portofoliu mai larg de vaccinuri „candidat" și ar evita concurența între țări. Aceste beneficii vor fi și mai mari dacă la efortul comun vor participa mai multe țări. Având în vedere experiența pe care o va dobândi cu ocazia implementării prezentei strategii și luând ca punct de pornire inițiativele internaționale existente în materie de achiziții publice, Comisia este dispusă să sprijine dezvoltarea și aplicarea unui mecanism internațional incluziv de achiziții publice pentru produse împotriva COVID-19 care să faciliteze accesul timpuriu și la un preț abordabil la vaccinuri și la alte instrumente pentru toți cei care au nevoie de acestea în întreaga lume. Dacă va avea o anvergură și o sferă de acțiune suficient de mari, un astfel de mecanism internațional ar putea deveni o poliță de asigurare împotriva pandemiilor pentru întreaga planetă [5].

Uniunea Europeană poate, de asemenea, să promoveze accesul mondial la vaccinuri și tratamente bazându-se pe evaluarea științifică realizată de EMA și pe expertiza epidemiologică și în materie de boli a OMS, a experților și a autorităților naționale de reglementare din țările vizate, în vederea promovării dezvoltării unor medicamente cu prioritate ridicată pentru piețele din afara Uniunii Europene. Acest lucru poate contribui în mare măsură la asigurarea disponibilității rapide a vaccinurilor în țările cu venituri mici și medii.

Implicarea stiintei_tipar.indd 93 27.10.2021 12:53:07

Comisia sprijină, de asemenea, punerea în comun voluntară și acordarea de licențe voluntare de proprietate intelectuală referitoare la tratamentele și vaccinurile împotriva COVID-19, în conformitate cu rezoluția recentă a Adunării Mondiale a Sănătății, în vederea promovării accesului echitabil la acestea la nivel mondial și a unei rentabilități corecte a investițiilor. În acest fel, Comisia se va asigura că Uniunea Europeană continuă să aibă un rol de primplan în soluționarea crizei provocate de pandemia de COVID-19 la nivel mondial. Uniunea Europeană nu va fi în siguranță atâta vreme cât nu este în siguranță și restul lumii. [6]

În paralel cu provocările create de pandemie, Uniunea Europeană se confruntă și cu alte aspecte dificile ale sănătății publice, actuale la zi. Drogurile, alcoolul și consumul de tutun sunt factori de viață care au un impact grav asupra sănătății umane, iar lupta împotriva acestora reprezintă o preocupare majoră pentru politica de sănătate publică. Directiva privind produsele din tutun (Directiva 2014/40/UE; aplicabilă din 2016) și Directiva privind produsele din tutun (Directiva 2011/64/UE a Consiliului) au fost etape importante ale acestui proces. În decembrie 2020, Consiliul a aprobat noua Strategie a Uniunii Europene în materie de droguri pentru perioada 2021-2025. Documentul stabilește un cadru politic global și stabilește prioritățile strategice pentru politica Uniunii Europene privind drogurile ilicite în cadrul a trei axe principale: reducerea ofertei de droguri, reducerea cererii de droguri și abordarea efectelor nocive ale drogurilor. Eforturile de revizuire a Strategiei Uniunii Europene privind alcoolul din 2006 par să fie blocate în prezent.

Planul de acțiune al Uniunii Europene privind obezitatea infantilă pentru perioada 2014-2020 reprezintă un pas important în raționalizarea diferitelor măsuri de combatere a obezității, deși evaluarea la jumătatea perioadei a arătat un potențial suplimentar

Implicarea stiintei_tipar.indd 94 27.10.2021 12:53:07

de consolidare a sistemului, în timp ce Consiliul a constatat că programul nu este suficient de eficace.

Tendințele demografice recente au adus și mai multe probleme în cadrul politicii de sănătate. Îmbătrânirea populației din Uniunea Europeană, cererea de menținere a calității vieții la o vârstă înaintată și sustenabilitatea sistemelor de sănătate necesită un răspuns. În 2020, OMS lansează Deceniul îmbătrânirii în condiții bune de sănătate, iar Comisia Von der Leyen s-a angajat să elaboreze o carte verde privind îmbătrânirea populației. Recentele crize ale migrației și sosirea unui număr mare de migranți din afara Uniunii Europene au determinat adoptarea unui plan de acțiune privind integrarea resortisanților țărilor terțe. Planul de acțiune abordează, printre altele, dezavantajele legate de sănătate cu care se confruntă migranții, inclusiv accesul la serviciile de sănătate. Se preconizează că Agenda europeană privind migrația și noul Pact privind migrația și azilul propus de noua Comisie vor îmbunătăți și mai mult situația.

În 2015, Parlamentul a solicitat luarea de măsuri pentru reducerea inegalităților în rândul copiilor în domenii precum sănătatea și introducerea unei garanții pentru copii în contextul unui plan al Uniunii Europene de combatere a sărăciei în rândul copiilor. Se așteaptă ca Comisia der Leyen să dea rezultate în acest sens, în timp ce Curtea de Conturi Europeană analizează, de asemenea, eficacitatea sprijinului acordat de Comisie statelor membre în ceea ce privește reducerea sărăciei în rândul copiilor.

În domeniul dispozitivelor medicale și al dispozitivelor pentru diagnostic in vitro, două noi regulamente vor înlocui treptat cele trei directive existente în anii următori (până în 2022). Accesul la medicamente la prețuri accesibile și abordarea deficitelor de medicamente vor figura pe agenda politică în următorii ani, în special din perspectiva Brexit-lui. Evaluarea legislației privind medicamentele pentru

Implicarea stiintei_tipar.indd 95 27.10.2021 12:53:07

copii și bolile rare, precum și directivele privind sângele, țesuturile și celulele vor deschide calea unor posibile modificări viitoare. Parlamentul European și-a exprimat deja îngrijorarea cu privire la atitudinea ezitantă față de vaccinuri și la scăderea ratelor de vaccinare [7] și și-a exprimat punctul de vedere cu privire la Planul de acțiune european „O singură sănătate" privind rezistența la antimicrobiene [8]; aceste aspecte vor rămâne esențiale și în următorii ani.

Tehnologiile informației și comunicațiilor îmbunătățesc întregul ciclu de viață al problemelor de sănătate, de la prevenire prin diagnosticare la tratarea, monitorizarea și gestionarea sănătății și a stilului de viață. Digitalizarea sectorului asistenței medicale face parte din strategia Uniunii Europene privind piața unică digitală și are un potențial enorm; pentru ca să dea rezultate, sunt în curs de pregătire mai multe măsuri. Comunicarea din 2018 privind transformarea digitală a serviciilor de sănătate și de îngrijire a persoanelor în cadrul pieței unice digitale identifică drept priorități accesul cetățenilor la datele lor privind sănătatea, inclusiv la nivel transfrontalier; medicina personalizată prin infrastructuri comune de date ale Uniunii Europene, care să permită cercetătorilor și altor profesioniști din domeniul sănătății să pună în comun resurse în întreaga Uniune Europenă; și responsabilizarea cetățenilor cu instrumente digitale pentru feedback din partea utilizatorilor și pentru asistență axată pe pacient (soluții mobile de sănătate, medicamente personalizate). Infrastructura de servicii digitale de e-sănătate va furniza rețeaua fizică necesară. O propunere legislativă privind spațiul european al datelor privind sănătatea este prevăzută pentru al patrulea trimestru al anului 2021.

În concluzie reafirmăm faptul că Parlamentul European a promovat în mod consecvent instituirea unei politici coerente în materie de sănătate publică. De asemenea, acesta a încercat, în mod activ,

Implicarea stiintei_tipar.indd 96 27.10.2021 12:53:07

să consolideze și să promoveze o politică de sănătate prin numeroase avize, studii, dezbateri, declarații scrise și rapoarte din proprie inițiativă cu privire la numeroase aspecte. Comisia pentru mediu, sănătate publică și siguranță alimentară (ENVI) este principalul reprezentant al Parlamentului în ceea ce privește aspectele legate de sănătate, constituind peste 10% din totalul activității legislative a Parlamentului. Mai multe părți ale viitorului pachet privind Pactul ecologic european vor avea, de asemenea, un impact direct sau indirect asupra sănătății, cum ar fi strategia pentru o economie curată și circulară, obiectivul de poluare zero, obiectivul de sustenabilitate a lanțului alimentar și obiectivul de neutralitate climatică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sănătatea publică. Fișe tehnice. https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/49/public-health. (vizitat la 10.05.2021).
2. Studiul solicitat de Comisia pentru mediu, sănătate publică și siguranță alimentară privind politicile Uniunii Europene în domeniul sănătății publice pentru mai multe detalii: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/638426/IPOL_STU(2019)638426_EN.pdf (vizitat la 10.05.2021).
3. ACT accelerator. https://www.who.int/who-documents-detail/access-to-covid-19-tools-(act)-accelerator. (vizitat la 10.05.2021).
4. Regulamentul (UE) 2016/369 al Consiliului din 15 martie 2016 privind furnizarea sprijinului de urgență pe teritoriul Uniunii, astfel cum a fost modificat prin Regulamentul (UE) 2020/521 al Consiliului din 14 aprilie 2020 privind activarea sprijinului de urgență în temeiul Regulamentului (UE) 2016/369 și de modificare a dispozițiilor acestuia având în vedere epidemia de COVID-19. (JO L 117, 15.4.2020, p. 3). (vizitat la 15.05.2021).
5. Comunicarea Comisiei Europene. Strategia Uniunii Europene privind vaccinurile împotriva COVID-19. https://eur-lex.europa.eu/

Implicarea stiintei_tipar.indd 97 27.10.2021 12:53:07

legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0245 (vizitat la 15.05.2021).
6. Rezoluția 73.1 a Adunării Mondiale a Sănătății. https://msmps.gov.md/comunicare/ comunicate/eforturile-tarilor-membre-privind-controlul-si-prevenirea-raspandirii-infectiei-covid-19-abordate-la-cea-de-a-73-a-adunare-mondiala-a-sanatatii/(vizitat la 17.05.2021).
7. Reticența față de vaccinuri și scăderea ratelor de vaccinare în Europahttps://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A52018IP0188 (Vizitat la 17.05.2021).
8. Un plan de acțiune european „O singură sănătate" (One Health) împotriva rezistenței la antimicrobiene(RAM) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX% 3A52018IP0354 (vizitat la 17.05.2021).
9. Raport de activitate - Evoluții și tendințe în cadrul procedurii legislative ordinare - a 8-a legislatură; http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/f4c0b9d3-fec4-4d79-815b-6356336be5b9/activity-report-2014-2019_en.pdf
10. Expertiză scrisă pentru Comisia ENVI, disponibilă pe site-ul internet al Comisiei: https://www.europarl.europa.eu/committees/ro/envi/supporting-analyses.html

Implicarea stiintei_tipar.indd 98 27.10.2021 12:53:07

STRATEGII DE SPORIRE A COMPETITIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE ÎN PERIOADA CRIZEI COVID-19: IMPLICAȚII MAJORE PENTRU DOMENIUL CERCETĂRII DIN REPUBLICA MOLDOVA

STRATEGIES TO INCREASE THE SCIENTIFIC COMPETITIVENESS DURING THE COVID-19 CRISIS: MAJOR IMPLICATIONS IN THE FIELD OF RESEARCH IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ruslana GROSU, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

The article contains a three-dimensional analysis, focusing on some markers of national scientific competitiveness, focusing not only on the technological and innovation dimensions, but rather on addressing the most pressing needs of society. The author emphasizes that during the pandemic period, the scientific community was into the first mobilization experience in all fields, to provide ad-hoc optimal solutions to combat the COVID-19 crisis and to develop the most effective strategies to adapt to the conditions of the "new reality", without some elaborate plans, so stimulating the scientific competitiveness.

The researcher presents scientific the competitiveness as a "business card" of each state, the study being mainly focused on procedural issues, not on substantive one, for objective reasons. This direction was chosen because certain clear and strengthened rules and procedures on knowledge transfer and decision-making are crucial in combating not only the COVID-19 crisis, but also other existing and emerging global dangers.

The author considers that the representatives of the political and academic environment have recognized both the vulnerabilities on the training side and the conceptual gaps, externalized by the COVID-19 crisis, which demonstrates the need to expand and improve the practices, interfaces and tools of scientific diplomacy, because it will gain a decisive weight to skillfully overcome other global challenges.

Implicarea stiintei_tipar.indd 99 27.10.2021 12:53:07

Interfața domeniilor relațiilor internaționale și cercetării științifice a dezvăluit unele vulnerabilități scoase în evidență în pandemia COVID-19. Acest punct de confluență este reprezentat de către diplomația științifică - domeniu ce se ocupă de probleme care necesită cunoștințe transnaționale avansate din sfera academică, iar rezolvarea acestora este posibilă doar prin eforturi conjugate ale mai multor state. Am amintit despre conceptul de „diplomație științifică", deoarece, după cum menționează L. Melchor și E. Dall, aceasta pune accentul direct pe fenomenul competitivității la mod general - unul dintre factorii-cheie pe lângă cel economic, indirect fiind relevată competitivitatea științifică, or potențialul și ponderea unui stat sunt determinate de capabilitățile sale în sfera tehnologică, științifică și a inovației. [1, p. 23]

Abordarea competitivității științifice prin prisma principiilor drepturilor omului pare a fi un subiect nu atât de nou, însă unul de actualitate. Politicile în domeniul științei și inovației sunt fundamentate pe principiile drepturilor omului; de aceea pot stabili priorități și aloca resurse diferit de politicile ghidate preponderent de interesele comerciale, interesele oamenilor de știință sau competitivitatea științifică la nivel național. Mai mult, abordarea științei prin intermediul obiectivelor drepturilor omului oferă potențialul de a identifica standarde și norme universale care pot facilita procesul de „armonizare a științei globale". [2, p. 1291]

În sec. XXI, competitivitatea sistemului de cercetare și complexitatea fiecărui domeniu științific reprezintă cartea de vizită a fiecărui stat, la care se mai adaugă și diversificarea științifică. Dincolo de numărul impunător de lucrări științifice și cel mai mare număr de citări, statele dezvoltate avansează în domenii științifice foarte înguste, diversificându-și, pe cât este posibil, sistemul lor de cercetare. În schimb statele emergente sunt competitive doar în domeni-

Implicarea stiintei_tipar.indd 100 27.10.2021 12:53:07

ile științifice unde deja sunt prezente multe alte țări. Diversificarea reprezintă astfel elementul-cheie care corelează semnificativ cu competitivitate științifică și tehnologică. [3, p. 2231] O implicație remarcabilă în acest sens este că domeniile științifice care joacă rolul de marcheri ai competitivității științifice naționale se axează nu doar pe dimensiunea tehnologică și cea a inovației, ci mai degrabă pe abordarea celor mai stringente nevoi ale societății.

Încă în 2014, cercetătorii G. Cimini, A. Gabrielli și F. Sylos Labini erau preocupați de dilema care apare în fața statelor: care ar fi cea mai eficientă alegere prin prisma competitivității științifice – specializarea în domenii distincte sau diversificarea cercetării științifice. Cercetătorii exprimă convingerea că știința nu este altceva decât o realizare a societății, această problemă este strâns legată de cea a producției industriale a statelor, pentru care unele dintre principalele teorii economice clasice prescriu specializarea, în timp ce studiile recente relevă faptul că țările sunt extrem de diversificate și tind să producă orice este compatibil cu capacitățile lor (infrastructuri, nivel tehnologic, sistem educațional etc.). [4]

Deși preocupările majore pentru starea de sănătate a populației din toate țările lumii au stimulat procesul de instituționalizare strategică a mecanismelor multilaterale de gestionare a crizei COVID-19 și au sporit capacitățile organizațiilor internaționale, în acest sens, conchidem că, din motive obiective, aceste eforturi au fost insuficiente. În perioada pandemică, comunitatea științifică a fost la prima experiență de mobilizare în toate domeniile pentru a oferi în regim *ad hoc* soluții optime în combaterea crizei COVID-19 și a dezvolta cele mai eficiente strategii de adaptare la condițiile „noii realități" fără planificări elaborate.

Printre culegerile din seria „Răspunsuri rapide. Cercetarea în perioada COVID-19", elaborate în anul 2020 de grupuri de cercetători

Implicarea stiintei_tipar.indd 101 27.10.2021 12:53:08

din întreaga lume, se numără cele trei volume întitulate „Response and Reassessment" [5], „Care and Resilience" [6] și „Creativity and Ethics" [7], avându-i coordonatori pe H. Kara și S. Khoo. Cercetătorii, la prima vedere, pare să nu fi avut la alegere prea multe strategii speciale pentru a răspunde pandemiei, totuși, ei au fost avantajați în comparație cu alte categorii de populație, bucurându-se de alegeri mai elaborate cu privire la modul de a răspunde crizei. Toate cele trei volume din această serie relevă experiențele cercetătorilor într-o lumină favorabilă, temele centrale fiind reevaluarea metodelor și a abordării acestora, demonstrarea grijii pentru ceilalți și pentru ei înșiși, dimensiunea creativității și eticii. Alegerea unei problematici de actualitate și editarea unor volume separate în funcție de contextul de relaționare dintre teme a creat o platformă în sprijinul discuțiilor articulate în jurul acestor probleme complexe, în capitole fiind abordate subiecte privind răspunsul și reevaluarea, rezistența și îngrijirea, etica și creativitatea.

Trecerea la formatul digital, de la interviurile *face to face* la cele online, utilizarea mesajelor textuale și a înregistrărilor vocale pentru colectarea datelor, utilizarea seturilor de instrumente electronice de înregistrare și stocare a răspunsurilor intervievatului reprezintă doar câteva dintre problemele pentru care în 2020 se căutau soluții rezonabile. Se spune că „nevoia este mama invenției", însă aceste abordări inovatoare ar putea avea utilitate dincolo de contextele lor inițiale, nu din cauza că majoritatea cercetătorilor au constatat că odată cu depășirea provocărilor timpurii metodele pe care le-au ales ofereau mai multe avantaje decât dezavantaje. Criza COVID-19 le-a oferit un cadru deschis de colaborare, menținând, totuși, acel grad de competitivitate științifică.

Este elocvent de menționat că exista o logică în aceea că cercetătorii care lucrau deja online au continuat să aplice aceeași

Implicarea stiintei_tipar.indd 102 27.10.2021 12:53:08

metodologie în pofida pandemiei. De asemenea, este importat de subliniat faptul că au fost identificate anumite limite în realizarea cercetărilor despre COVID-19, care erau imperios de necesare în faza inițială, însă avalanșa chestionarelor devenise destul de pregnante atât pentru cercetători în elaborare și evaluare, cât și pentru participanți în completare și obiectivitate. Unii dintre cercetători au rămas realiști în realizarea relativ rapidă și eficientă a studiilor, folosind mai degrabă sistemele și tehnicile existente decât să inventeze altele noi.

Cu referire la sfere distincte, cercetătorii din domeniul psihologiei și sociologiei în studiile despre impactul COVID-19 au identificat unele limitări serioase în eșantionarea subiecților, iar evaluările studiilor despre efectele pandemiei COVID-19 în primul val în sine sugerează că astfel de cercetări s-au deosebit mai degrabă prin poziții reactive decât prin atitudini proactive. Astfel, acesta este rezultatul când cercetările nu respectă rigorile clasice și nu sunt planificate, spre deosebire de acele obținute în circumstanțe tradiționale. Conjunctura creată oferă un indicator util pentru cercetători, dar și finanțatori, manageri sau beneficiari, în confruntarea altor tipuri de criză: timpul pentru o activitate prolifică trebuie estimat cu precauție, indiferent de dificultăți și obstacole. Este foarte importantă selectarea riguroasă a metodelor, identificarea nevoilor și estimarea obiectivă a capacităților participanților. Deși utilizarea tehnologiei ca mijloc în procesul de cercetare este, într-un anumit fel, indubitabil avantajos, totuși are și implicații negative, cu potențiale riscuri în aplicarea anumitor tehnici, cum este eșantionarea, sau în cadrul anumitor procese, cum ar fi transparența decizională și nu doar, dar și în ceea ce privește acțiunile multidimensionale precum incluziunea. Este foarte important pentru cercetători să conștientizeze limitele impuse de utilizarea tehnologiei în anumite contexte.

Implicarea stiintei_tipar.indd 103 27.10.2021 12:53:08

Calitatea de cercetător impune respectarea perimetrului metodologic în condițiile unor constrângeri impuse adesea de nevoia de a se conforma îndrumărilor stricte pentru comisiile de evaluare a eticii, finanțatori și recenzenți. Este nevoie mai mult ca oricând ca cercetătorii să devină inovativi în ceea ce privește comportamentul etic și cercetarea incluzivă. COVID-19 continuă să mențină un context nefavorabil pentru unii cercetători, cu toate acestea, pandemia reprezintă o oportunitate de a face o pauză și a reflecta asupra modalităților de realizare a cercetării și strategiile de sporire a performanței pe dimensiunea aplicativă. Considerăm că a venit timpul pentru explorarea metodelor creative și noi de cercetare, cu potențial de a remodela modul în care gândim și realizăm cercetările. Există o avertizare privind noua experiență de a lucra la distanță și tot ceea ce cuprinde aceasta, pentru a nu o transforma în una prioritară și a nu crea precedente în defavoarea activității transparente, realizată în condiții obișnuite până la declanșarea crizei COVID-19, care se conducea după rigorile etice și practicile incluzive. Proiectele de cercetare digitală pot avea un impact mai puțin benefic, în special pentru participanții cu nevoi speciale, care pot să nu fie capabili de a accesa modalități de participare la distanță la cercetarea online din mai multe motive. În orice caz, dacă este efectuat într-o manieră calculată, există potențialul pentru ca metodele online să depășească unele dintre barierele în care participanții cu nevoi speciale și cercetătorii pot experimenta și îmbunătăți unele aspecte ale cercetării sub aspectul incluziunii.

În același sens de idei, cercetătorii ar trebui să fie conștienți că pentru fiecare persoană recrutată și angajată cu succes în mediul online pot exista și alte modalități. Este prea ușor să presupui utilizarea universală și accesul online datorită omniprezenței lor în rutina actuală. Pentru mulți oameni, aceste metode ar putea

Implicarea stiintei_tipar.indd 104 27.10.2021 12:53:08

aduce o mai mare ostracizare și excluderea de la proiecte importante de cercetare.

Pentru a satisface o gamă diversă de nevoi ale participanților, în special în timpul unei crize globale, este un imperativ ca cercetătorii să devină deschiși la modalitățile flexibile de colectare a datelor. În plus, toți cercetătorii ar trebui să se angajeze într-o reflecție critică continuă și abordarea propriului subiectivism în timp ce se referă la nevoile participanților, dar și a ale sale proprii. Aceasta este de o importanță critică în timpul unei pandemii globale, când metodele obișnuite de colectare a datelor nu sunt posibile, se trece la un format digital, în mod exclusiv. Metodologiile de cercetare incluzive depind de modalitățile în care cercetătorii recrutează și mențin relații cu participanții. Privind utilizarea sporită a cercetării la distanță, metodele din perioada crizei globale pot fi văzute ca o oportunitate de a reproiecta cercetarea folosind mijloacele tehnologice. Este important să continuăm să recunoaștem considerentele etice privind incluziunea și riscurile potențiale de trecere la abordări digitale în prim-planul discuțiilor.

Acest lucru trebuie realizat într-un mod care nu percepe metodologii digitale într-o manieră prea optimistă. În prezent nu există lipsă de discuții în jurul supoziției dacă ar trebui sau nu să continuăm cercetarea în timpul pandemiei globală. Se poate susține că colectarea datelor oamenilor în perioada de criză sunt foarte importante. Cu toate acestea, considerațiile etice trebuie să fie mai mult consolidate și riguroase, pentru a asigura minimizarea daunelor și riscurilor și maximiza incluziunea.

Sub aspect cantitativ, cercetările despre COVID-19, într-o perioadă relativ scurtă, a depășit cifra de 3,7 mil. de publicații [8], în acest maraton fiind implicați cercetători din toate domeniile, fenomenul fiind abordat multiaspectual. Reprezentanții mediului

Implicarea stiintei_tipar.indd 105 27.10.2021 12:53:08

politic și ai celui academic au recunoscut atât vulnerabilitățile pe partea de pregătire, cât și lacunele conceptuale, exteriorizate de criza COVID-19, fapt care demonstrează necesitatea extinderii și îmbunătățirii practicilor, interfețelor și instrumentelor diplomației științifice, deoarece aceasta urmează să-și sporească ponderea în depășirea altor provocări. Pentru valorificarea acestui obiectiv este necesară o pregătire fundamentală a cercetătorilor în calitate de ambasadori ai științei în scopul construirii unor noi punți de colaborare și menținerea celor deja edificate. [9, p. 427]

Revenind la concept de competitivitate științifică, amintim că de o perioadă relativ scurtă, în uzanță a intrat sintagma „diplomație științifică", noțiune abordată în literatura de specialitate prin prisma strategiilor inovaționale și a politicii externe. Indiferent de optica aleasă de fiecare cercetător, sintagma respectivă reflectă interdependența dintre fenomenul politico-diplomatic și cel academic, linia directoare constituind promovarea interesului național.

Dincolo de delimitările conceptuale și fundamentele metodologice, interesul național contează ca dimensiune-cheie cel puțin în două maniere diferite privind conținutul conceptului de „diplomație științifică". Ambivalența semnificației interesului național în definirea „diplomației științifice" produce un „paradox al interesului" între competiție și deschidere rațională. Acest fapt ar putea fi explicat în felul următor: pe de o parte, promovarea competitivității științifice și a potențialul de inovare în oricare dintre statele lumii este vitală, pe de altă parte, se depun eforturi colosale pentru a încuraja colaborarea între actorii scenei politice internaționale pentru a înfrunta provocările la nivel globale.

În acest context, unii cercetători ridică la fileu o problemă privind cele două obiective majore - „concurența" și „cooperarea", când apare dilema armonizării sau abordării în comun a acestor două ca-

Implicarea stiintei_tipar.indd 106 27.10.2021 12:53:08

tegorii conceptuale, cu transformarea lor în categorii operaționale. Semnificația polivalentă a termenului de competiție a fost identificată de o serie de autori, iar C. Rungius și L. Melchor au scos în evidență esența acestuia în diferite domenii: sub aspect economic conceptul presupune avantaje productive față de resursele limitate, sub aspect politic - lupta pentru putere, iar sub aspect științific - concurență pentru întâietatea în descoperirile valide. [10, p. 5]

Deși Știința deschisă rămâne orientată spre promovarea unui model colaborativ la scară globală, în ideea că a devenit un amplificator al eforturilor conjugate la nivel internațional privind abordarea și gestionarea unor provocări globale, M. Young a identificat anumite conflicte de interese care derivă din obiectivele pe partea de partajare echitabilă a costurilor, drepturi de proprietate intelectuală și alte interese competitive. [11, p. 5-6]

K. Mayer a afirmat, cu referire la accesul deschis la resursele educaționale, că acestea se pot confrunta cu o lipsă de reciprocitate și o dilemă privind sfârșitul „științei colaborative și a celei competitive". [12, p. 144] În condițiile pandemiei COVID-19, racordarea la standardele internaționale a resursei umane din sfera cercetării și inovării este indispensabil să fie realizată în termeni rezonabili. Obiectivele recadrării și racordării impuse în domeniul cercetării la etapa actuală nu sunt fezabile în lipsa conectării la procesul de „datificare". Ca urmare, posibilitatea utilizării datelor consistente pentru a lua decizii bazate pe dovezi este deschisă practic oricărei persoane sau companii. Mai mult, actualmente sunt puse pe rol proiecte de cercetări privind atât politica bazată pe dovezi, cât și știința bazată pe dovezi, unii dintre cercetători având misiunea să debiaseze ambele domenii. [13]

Știința a jucat un rol central în stabilirea și modelarea narativelor operante ale decidenților politici cu privire la COVID-19, dar

Implicarea stiintei_tipar.indd 107 27.10.2021 12:53:08

succesul a venit uneori prin abordarea unor politici netradiționale pentru spații dependente de social media și internet. În asemenea condiții, mai multe eforturi nu au fost depuse din lipsă de timp sau atenție, deși s-ar fi meritat, în schimb au avut loc și au fost disponibile foruri organizate în mod intenționat.

Unele viziuni ale factorilor de decizie la nivel guvernamental sunt fundamentate pe raționamentul că dezvoltarea competitivității științifice în instituțiile de cunoaștere permite următoarele: aprecierea calității cercetării științifice și evaluarea performanței pe parcursul unei perioade determinate de timp; identificarea nivelului dezvoltării științifice, adică punctele forte

și punctele slabe ale diverselor discipline și linii de cercetare; caracterizarea activităților de cercetare după tipul de instituție; realizarea analizei comparative din perspective diferite; analiza performanței proiectelor de cercetare prin folosirea principalilor indicatori scientometrici.

Experiențele statelor dezvoltate este una valoroasă și necesită a fi examinată pentru a selecta cele mai reușite practici, care se pliază pe potențialul existent în Republica Moldova, pentru a atinge performanțe într-un timp relativ mai scurt. În literatura de specialitate sunt exemplificate mai multe decizii de a finanța inițiativele emblematice, iar un anumit segment repercutează în sfera politicii internaționale și în domeniul cercetării, pe când regiunile-partenere ar putea contribui cu programele lor. În cazul unor opțiuni de cooperare prea limitate, cu un cadru reglementat într-o manieră restrictivă, aceasta ar putea duce la protestul potențialilor parteneri sau arunca o lumină nefavorabilă asupra principiului deschiderii programului-cadru. Dacă regulile de cooperare sunt permisive, apare preocuparea că rezultatele cercetării finanțate de UE ar putea fi exploatate în altă

Implicarea stiintei_tipar.indd 108 27.10.2021 12:53:08

parte. Anume acesta este punctul în care inițiativele emblematice au misiunea de a consolida acea cultură a cooperării deschise profund încorporată în practici și carierele cercetătorilor cu principiile competitivității din spatele diplomației științifice.

Odată cu extinderea Uniunii Europene după anul 2000, eforturile structurilor comunitare din domeniul cercetării au fost orientate spre cuantificarea procesului de dezvoltare și integrare a competitivității științifice în Spațiul European de Cercetare (SEC). Surprinzător este faptul că aceste rezultate obținute de către O. A. Doria Arrieta, F. Pammolli și A.M. Petersen contestă principiilecheie ce stau la baza politicilor de integrare a SEC, care unifică piețele forței de muncă și care, în rezultat, vor spori competitivitatea inter-națională a SEC, atrăgând astfel atenția asupra necesității unor stimulente și politici eficiente de returnare în țara de origine. [14]

Unele studii, ce abordează competitivitatea științifică cu accent pe fenomenul migrației, mai exact cea de înaltă calificare, au demonstrat că schimbările de politici pot stimula în mod involuntar migrația de înaltă calificare și că există o serie de efecte externe negative suplimentare în varii activități transfrontaliere. Din motiv că cercetarea cu impact ridicat este mai mult probabil să fie realizată în cadrul consorțiumurilor multinaționale, constatările experților au demonstrat cum dezechilibrul migrației poate afecta negativ convergența competitivității științifice în Europa. [14]

Cu toate acestea, UE a obținut succese în implementarea politicilor de „înfrățire" și „asociere" în cadrul programelor ORIZONT 2020 pentru a contracara divergența privind competitivitatea științifică și specializările între regiuni. Este important să evidențiem unele dintre efectele pozitive asociate cu exodul creierelor, cum ar fi stimulentele educaționale crescute în țara de origine și efectele externe pozitive ale rețelei asupra unor domenii conexe.

Implicarea stiintei_tipar.indd 109 27.10.2021 12:53:08

Aceiași autori au identificat o legătură între mobilitatea academică și colaborarea transfrontalieră în domeniul cercetării, care este destul de generală și nu neapărat specifică spațiului comunitar. În ciuda efectelor externe negative, oportunitățile pentru cercetătorii cu potențial de a studia în străinătate sunt extrem de importante și reprezintă o componentă-cheie a unui sistem științific „deschis" și „competitiv" la nivel global. Cu toate acestea, în ceea ce privește dezvoltarea unui spațiu de cercetare competitiv și durabil, ar trebui depuse eforturi consistente pentru a aborda subiectul migrația pe termen lung fără interpretări eronate, încurajând astfel condițiile rezonabile pentru transferul de cunoștințe înapoi în țara de origine.

Competitivitatea științifică în SUA a fost prioritizată cu decenii în urmă, însă în 2005 directorii unor structuri influente de resort au emis șase recomandări pentru îmbunătățirea sistemului de vize pentru SUA pentru a promova interesele de securitate națională ale Americii, cu accent pe competitivitatea sa economică și științifică. [15]

Cercetarea din mediul universitar din Statele Unite reprezintă o resursă importantă la nivel național important, devenind extrem de competitivă și inovatoare până la declanșarea pandemiei, iar în ultimul an, afectat de COVID-19, s-a mobilizat rapid, realizările academice fiind focusate pe gestionarea situației de criză și prevenirea noilor amenințări. Dincolo de semnificația națională și cea internațională, sfera de cercetare a devenit un atu cu dividende pe partea intelectuală și financiară pentru fiecare dintre acele universități care au pus o miză majoră în domeniul cercetării. În linii mari, poate părea că pandemia nu a provocat daune majore și de durată, însă în perioada crizei economice din 2020, al cărui impact se resimte și în 2021, în timp ce universitățile au suferit pierderi financiare, cercetarea finanțată din resurse externe s-a dovedit a

Implicarea stiintei_tipar.indd 110 27.10.2021 12:53:08

fi cea mai rezistentă sursă majoră de venituri pentru universitățile mari. [16, p. 2] Cu toate acestea, presupoziția dată s-ar putea să nu fie totalmente veridică, deși este fundamentată pe surse credibile, totuși ar putea exista o serie de subtilități.

Această dilemă a fost soluționată de universități prin apel către finanțare federală pentru a răspunde provocărilor, cu ajutorul organizațiilor de *advocacy* pentru sectorul universitar de cercetare a solicitat Congresului să ofere ajutor financiar pentru a sprijini domeniul de cercetare, declarând că „fără finanțare suplimentară, agențiile federale de cercetare vor fi obligate să ia decizii dificile între finanțarea finalizării proiectelor de cercetare existente sau finanțarea de noi proiecte, ambele fiind importante pentru competitivitatea științifică a țării noastre și redresarea economică." [17; 18]

Problema este că unele universități ar putea alege să reducă dimensiunea cercetării lor, iar cum multe universități cred că cercetarea este subvenționată „încrucișat" și din alte fluxuri de venituri, reducerea selectivă a subvenționării ar avea sens doar dacă se vor alia și alte structuri de cercetare. Unii autori sunt de părerea că o astfel de abordare ar afecta competitivitatea cercetării din SUA în ansamblu. [16, p. 7]

Un mecanism prin care se produce această subvenționare încrucișată ar fi reducerea, dacă nu eliminarea, contribuțiilor universităților la partajarea costurilor. Multe universități mențin un buget pentru partajarea costurilor, sau acea parte din costurile directe ale unui proiect de cercetare care nu sunt finanțate extern, ci mai degrabă acoperite de universitate însăși. Un număr mare de universități mari descurajează puternic partajarea costurilor, cu excepția cazului în care angajamentul este cerut de finanțator. Totuși, aceste fonduri sunt bugetate, în mod constant, uneori prin intermediul ofițerului superior de cercetare și în alte cazuri

Implicarea stiintei_tipar.indd 111 27.10.2021 12:53:08

pe o bază mai descentralizată. Ca urmare a reducerilor bugetare, instituțiile pot micșora, dacă nu chiar elimina bugetul pentru partajarea costurilor, necesitând astfel să renunțe la anumiți finanțatori și parteneriate, cu care, în alte condiții, ar fi cooperat. Într-un asemenea context, orice scădere a finanțării disponibile ar putea pune în continuare presiune asupra bugetelor universitare și ar amplifica concurența dintre cercetători pentru a asigura finanțarea necesară, reducând totodată contribuțiile structurilor naționale de cercetare per ansamblu. În acest sens, o serie de acțiuni par justificate atunci când se solicită sprijinul autorităților de stat în asigurarea competitivității științifice, asistența fiind angajată din partea Guvernelor Federale. [19, p. 16]

Un rol important în dezvoltarea activităților științifice în China le revine infrastructurilor mari de cercetare (IC), care au contribuit la construcția sistemului științific național chinez. Cu toate acestea, un număr modest de studii au fost dedicate evaluării sistematice a efectelor științifice ale IC-urilor din China, cel mai relevant studiu în acest sens a fost realizat de L. Qiao, R. Mu și K. Chen, prin proiectarea unui cadru analitic privind impactul efectelor input, output, de proces și de mediu asupra activităților științifice, clasificând IC chineze în trei tipuri în funcție de rolul acestora: infrastructură de cercetare dedicată, platformă publică experimentală și infrastructură publică. Pe lângă acestea, au fost identificate cele șase categorii de impact: dezvoltarea științifică, a securității naționale și economică, pe lângă valorificarea talentelor științifice, cooperarea internațională, competitivitatea științifică. [20, p. 103]

În plus față de constatarea că IC din China au facilitat progresul științific în multe domenii, cercetătorii au conchis că IC sunt importante pentru dobândirea de noi cunoștințe și, de asemenea, contribuie la propagarea organizațiilor științifice competitive și valorifi-

Implicarea stiintei_tipar.indd 112 27.10.2021 12:53:08

carea talentului științific. Impactul în rețea și clustering-ul sunt și ele efecte științifice importante ale IC, deoarece acestea sporesc eficacitatea activităților științifice din China. [20, p. 102] Cu titlu de recomandare pentru factorii de decizie din Republica Moldova, asemenea studii sunt dovezi elocvente pentru țările emergente care tergiversează dezvoltarea IC la nivel național cu toate componentele amplificatoare a progresului științifico-tehnologic. Mai sus au fost menționate cele șase categorii de impact definite teoretic și probate empiric, din care rezultă clar importanța componentei științifice al cărei efect este de luat în considerare, mai ales că este prezentă și în alte clasificări propuse în UE, valabile la fel și pentru statele emergente.

Experiența Marii Britanii în promovarea competitivității științifice s-a manifestat prin angajamente pe termen lung în susținerea cercetării, valorificându-și obiectivul de a rămâne un lider global în sfera cercetării și inovării. În declarațiile înalților demnitari de stat este exprimată convingerea că anume o asemenea abordare va contribui la asigurarea competitivității științifice a țării la nivel internațional și la sporirea atractivității pentru talentele din întreaga lume. Linia directoare privind talentele din toate țările va fi susținută și de angajamentul prin care Marea Britanie va continua atragerea celor mai buni și de notorietate cercetători. [21]

Dincolo de existența unor probleme evidente, se observă alte fenomene specifice domeniului de cercetare: utilizarea unor dovezi științifice neesențiale sau ignorarea dovezilor științifice la formularea recomandărilor [22, p. 476-477]; acumularea rezonabilă de cunoștințe științifice și rolul peer-review [23]; importanța științei deschise [24, p. 482-483]. Dacă abordăm rațional aceste probleme, în opinia cercetătorilor A. Cristia și N. Abboub, putem veni cu soluții pe care le putem generaliza pentru a rezolva alte probleme. [25]

Implicarea stiintei_tipar.indd 113 27.10.2021 12:53:08

În prezent, competitivitatea științifică a instituțiilor din domeniul cunoașterii este măsurată prin indicatori care sunt direct și indirect legați de calitatea comunicării științifice. Mai mult, partea interesantă a unui asemenea tip de măsurare este că permite analiza datelor într-o manieră transdisciplinară și utilizează rezultatele în contexte diverse legate de funcționarea organizațională și îmbunătățirea continuă. [26, p. 123]

Pandemia COVID-19 a demonstrat repetat că toate crizele se declanșează luând prin surprindere comunități mari, regiuni, continente, chiar și întreaga planetă. În pofida tendinței de a instaura controlul, ființa umană rămâne vulnerabilă în fața crizelor indiferent de caracterul acestuia, exact ca și statele lumii în urgențe globale de tip COVID-19. Diversitatea răspunsurilor la criza pandemică declanșată în 2019 a demonstrat atât incapacitate, cât și ignoranță din partea mai multor actori internaționali. Reacția de răspuns a fost și ea diferită de la actor la actor, fapt care a amplificat criza în cazul unora sau au localizat-o în cazul altora. [27, p. 413-414; 28, p. 7]

Prin acordarea asistenței financiare pentru actualizarea și consolidarea infrastructurii de cercetare, agenții guvernamentali împreună cu reprezentanții comunității științifice din Republica Moldova se vor bucura de principalul rezultat - creșterea competitivității cercetătorilor și institutelor de cercetare, astfel promovând integrarea cercetătorilor autohtoni în rețelele internaționale și cele regionale.

CONCLUZII

În asemenea condiții incerte, majoritatea factorilor de decizie a făcut apel către comunitățile de cercetare să propună soluții pentru gestionarea eficientă a crizei COVID-19 în funcție de domeniu. Conjunctura creată a generat conflicte între paradigma veche și cea nouă privind formatul cooperării, principiile și gestionarea comunicării pe timp de criză, cultura de cercetare și competitivitatea științifică.

Implicarea stiintei_tipar.indd 114 27.10.2021 12:53:08

Criza COVID-19 a trezit deopotrivă interesul cercetătorilor atât din țările dezvoltate, cât și din cele în curs de dezvoltare, cuprinzând o experiență variată de tratare a fenomenului pandemic: începând cu diverse perioade istorice și aducând gradual subiectul până în prezent. Elucidarea subiectului a fost realizată în abordare narativă, comparativă, structuralistă, realistă, funcționalistă, constructivistă/ postconstructivistă, sau prin prisma teoriei conspiraționiste.

Criza actuală nu s-a produs doar în domeniul sănătății sau cel economic, ci a scos în evidență vulnerabilitățile tuturor sistemelor sau absența unui management integrat pentru gestionarea rapidă și eficientă a crizelor de amploare. În plus, au fost identificate cinci probleme majore, care nu au fost abordate în analizele anterioare, inclusiv o serie de necesități: revizuirea standardelor în sistemul de îngrijire care urmează să fie repliate pentru condițiile când cererea depășește resursele; un plan de remediere post-eveniment; punerea în concordanță a problemelor cu cele cinci elemente ale unui cadru instituțional consolidat.

Prin urmare, criza COVID-19 a condus spre transformări majore și în domeniul universitar, mai exact în activitatea didactică impunând modificări ale curriculumului la diferite discipline, iar o serie de publicații din ultimul an au devenit un furnizor de conținut în procesul de predare-învățare. Important de menționat este faptul că profesorii universitari și cercetătorii au o dublă responsabilitate în raport cu competitivitatea științifică. În primul rând, din cauza nevoii de a demonstra propria capacitate și, în al doilea rând, din cauza responsabilității pe care o au în dezvoltarea competențelor științifice în elucidarea altor subiecte. Subscriem afirmațiilor venite din partea colegilor din țară și de peste hotare, că profesorii care desfășoară exclusiv activități didactice nu au timp să elaboreze cercetări. Astfel, aceștia sunt practic lipsiți de calitatea de

Implicarea stiintei_tipar.indd 115 27.10.2021 12:53:08

furnizor de indicatori, care ar permite măsurarea competențelor lor științifice, deoarece dovezile legate de experiențele lor, profilurile și practicile nu sunt luate în considerare pentru acest tip de măsurare și nici nu sunt considerate un garant al competențelor științifice ale acestor profesori.

Considerăm că este o provocare să cuantificăm amenințările, să evaluăm vulnerabilitățile și efectele crizelor emergente. În același timp, limitările și intervenția în mobilitatea cercetătorilor împiedică, în special, funcționalitatea sistemului de cercetare per ansamblu. Se observă că măsurile de izolare ce restricționează mobilitatea sunt benefice în reducerea anumitor riscuri de răspândire a infecției COVID-19. În schimb, strategia adoptată ar putea deteriora funcționalitatea mecanismelor de transmitere a cunoștințelor, va diminua gradul de interacțiuni dintre reprezentanții mediului de cercetare, astfel va fi afectat un mecanism destul de fragil – cel de creare a consorțiumurilor, fenomen cunoscut printre cercetătorii din Republica Moldova.

În calitate de oameni de știință abordăm în studiile realizate subiecte pentru care manifestăm un interes științific personal, pliat pe comenzi de stat sau proiecte tematice pe tot parcursul carierei. Însă apar provocări de tipul crizei COVID-19, când este necesară compararea impactului preocupărilor noastre științifice cu cele ale altor cercetători. Cu toate acestea, atât la nivel de grup, cât și la nivel individual, ar trebui să reflectăm asupra diferitelor probleme cu care se confruntă umanitatea, care este amploarea impactului lor, în ce măsură sunt abordate și în ce măsură sunt rezolvabile, care ar fi modalitatea de soluționare.

Aceste reflecții facilitează valorizarea atât a alegerii individuale, cât și a celei de grup. În domeniul deciziilor publice, fiecare agent are o rezervă limitată de resurse, spre exemplu timpul care trebu-

Implicarea stiintei_tipar.indd 116 27.10.2021 12:53:08

ie alocat. În cazul factorilor de decizie, foarte des alocarea va lua forma unui portofoliu, în care se vor face unele investiții în fiecare dintre sectoarele-cheie: sănătate, securitate, educație, iar în fiecare caz va exista un plan în care alocarea va fi gestionată rațional.

RECOMANDĂRI

La final sugerăm câteva recomandări pentru a face față acestor aspecte importante prin îmbunătățirea rezilienței la diverse crize, mai ales că epidemia COVID-19 a constituit o platformă pentru dezvoltarea unui trans-domeniu.

1. Atunci când contracararea fenomenelor de criză sau eradicarea consecințelor devin puțin posibile, există o altă direcție în care apare necesitatea stringentă de a adopta politici – cea de adaptare la noua realitate. În acest sens, apare necesară dezvoltarea unei alte capacități pe lângă cea de adaptare – reziliența, adică procesul de adaptare funcțională în urma adversităților sau crizelor de proporții.

2. Recomandarea de a dezvolta reziliența este fundamentată pe raționamentul că schimbările în toate domeniile se produc cu o viteză mult prea rapidă decât eram obișnuiți, iar criza COVID-19 nu este ultima criză din acest început de secol. De aceea, edificarea unor comunități de cercetători rezilienți la provocările, transformările și pericolele iminente devine imperios de necesară, mai ales că există suficiente exemple când cercetările dintr-un domeniu au fost nu doar la confluența cu alt domeniu, ci au transgresat sfera tradițională a competențelor. În asemenea condiții au fost consolidate sistemul de susținere a cunoașterii și cel de referință, adică, pe lângă studiile interdisciplinare a crescut substanțial numărul cercetărilor transdiciplinare.

3. Componentele critice ale funcționalității ar putea fi evaluate într-o manieră pragmatică, în funcție de importanța lor pentru

Implicarea stiintei_tipar.indd 117 27.10.2021 12:53:08

părțile interesate prin intermediul evaluării obiective sau subiective, calitative și cantitative.

4. Organizațiile ar trebui să ofere flexibilitate operațională în fața adversităților și a situațiilor de urgență, care pot fi atinse de un manager eficient prin modele alternative precum planificarea continuității proiectelor de cercetare în manieră trandisciplinară.

5. Cu referire la consecințele sociale în urma adoptării unei politici mai dure a resurselor umane, este necesară o abordare bidimensională integrată, care ar preveni consecințe de tipul dezvoltării sentimentului inutilității la unii cercetători de vârsta a treia sau al reorientării cardinale în cazul tinerilor cercetători, chiar și a prevenției abandonării proiectelor. În cele din urmă, aceasta ar trebui fundamentată pe principiul cost-beneficiu și cel al implicațiilor morale.

6. Agenții din structurile de cercetare trebuie să selecteze strategiile de intervenție după modelul analizei SWOT, dar și după cea orientată spre reziliență.

7. Menținerea sustenabilității proiectelor în derulare va fi facilitată prin renunțarea în cadrul infrastructurilor de cercetare la unele abordări raționale de tip conservator în managementul riscurilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Melchor L., Dall E. Geography. În: Young M., Rungius Ch., Aukes E., et al. The Matters' of Science Diplomacy: Transversal Analysis of the S4D4C Case Studies. Horizont 2020, 2020, pp. 23-25.
2. Chapman A., Wyndham, J. A Human Right to Science. În: Science, 2013, 340 (6138), p. 1291. https://science.sciencemag.org/content/340/6138/1291?sid=945d20b1-d73a-4064-9235-e72f133a04e2. (accesat 19.05.2021).
3. Janavi Elmira, Mansourzadeh Mohammad Javad, Eshtehardi Mojgan Samandar Ali. A methodology for developing scientific diver-

Implicarea stiintei_tipar.indd 118 27.10.2021 12:53:08

sification strategy of countries. În: Scientometrics, Springer, 2020; Akadémiai Kiadó, vol. 125(3), pp. 2229-2264.
4. Cimini G, Gabrielli A, Sylos Labini F (2014) The Scientific Competitiveness of Nations. PLoS ONE 9(12): e113470. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4262272/pdf/pone.0113470.pdf. (accesat 21.05.2021).
5. Kara Helen, Khoo Su-ming (coord). RAPID RESPONSE. Researching in the Age of COVID-19. Volume 1: Response and Reassessment. Bristol: University of Bristol, 2020.
6. Kara Helen, Khoo Su-ming (coord). RAPID RESPONSE. Researching in the Age of COVID-19. Volume 2: Care and Resilience. Bristol: University of Bristol, 2020.
7. Kara Helen, Khoo Su-ming (coord). RAPID RESPONSE. Researching in the Age of COVID-19. Volume 3: Creativity and Ethics. Bristol: University of Bristol, 2020.
8. Google Academic. https://scholar.google.com/scholar?as_sdt=0,5&q=COVID-19&hl=ro. (accesat 10.06.2021).
9. Gore M.L., Nichols E.S., Lips K. R. Preparing Scientists for Science Diplomacy Requires New Science Policy Bridges. În: The Hague Journal of Diplomacy, 2020, 15(3), pp. 424-434.
10. Rungius Ch., Melchor L. Interests. În: Young M., Rungius Ch., Aukes E., ș.a. The ‚Matters' of Science Diplomacy: Transversal Analysis of the S4D4C Case Studies. Horizont 2020, 2020, pp. 5-8.
11. Young M. Building Better Science Diplomacy for Global Challenges: insights from the COVID-19 crisis. În: Aukes, E.J., Dall, E., Elorza, A., Kuhlmann, S., Lacunza, I., McGrath, P., Melchor, L., Meyer, N. S4D4C Vienna, 2020, pp. 5-6. https://www.s4d4c.eu/policy-brief-building-better-science-diplomacy-for-globalchallenges-insights-from-the-covid-19-crisis/. (accesat 12.04.2021).
12. Mayer K. Open Science Diplomacy. În: M. Young, T. Flink, E. Dall (colab.), Science Diplomacy in the Making: Case based insights from the S4D4C project. pp. 133-215. www.s4d4c.eu/wp-

Implicarea stiintei_tipar.indd 119 27.10.2021 12:53:08

content/uploads/2020/03/special.pdf. (accesat 13.04.2021). https://advances.sciencemag.org/content/3/4/e1602232?utm_source=TrendMD&utm_medium=cpc&utm_campaign=TrendMD_0. (accesat 16.05.2021).
13. Parkhurst Justin. The politics of evidence: from evidence-based policy to the good governance of evidence. Routledge Studies in Governance and Public Policy. Routledge, Abingdon, Oxon, 2016.
14. Doria Arrieta O. A., Pammolli F., Petersen, A. M. Quantifying the negative impact of brain drain on the integration of European science. În: Science Advances, 2017, 3(4), e1602232.
15. Annex 4-2. Recommendations for Enhancing the U.S. Visa System to Advance America's Scientific and Economic Competitiveness and National Security Interestshttps://www.nap.edu/read/11567/chapter/6#267. (accesat 19.05.2021).
16. Radecki Jane, Schonfeld Roger C. Academic Research Budgets: A Look Ahead with Special Emphasis on Research Enablement and Support. ITHAKA, 25 februarie 2021. https://sr.ithaka.org/publications/academic-research-budgets/#conclusion. (accesat 23.04.2021).
17. Coleman Mary Sue și colab. AAU, APLU, AAMC, and ACE Urge Senate to Provide At Least $26 Billion for Research in Next COVID-19 Relief Measure, 27 mai 2020, https://www.aau.edu/sites/default/files/AAU-Files/Key-Issues/COVID19/1ResearchReliefSenateLetter5-27-20Final.pdf. (accesat 16.04.2021).
18. McPherson Peter și colab. AAU, Associations Send Letter to Congressional Leadership Urging Support for the US Research Enterprise, 3 august, 2020, https://www.aau.edu/sites/default/files/AAU-Files/KeyIssues/COVID-19/1ResearchReliefSenateLetter5-27-20Final.pdf. (accesat 18.04.2021).
19. Dawson Natalie. Post Postdoc: Are New Scientists Prepared for the Real World? În: BioScience, January 2007/ Vol. 57 No. 1. https://academic.oup.com/bioscience/article/57/1/16/224379. (accesat 19.05.2021).

Implicarea stiintei_tipar.indd 120 27.10.2021 12:53:08

20. Qiao L., Mu R., Chen K. Scientific effects of large research infrastructures in China. În: Technological Forecasting and Social Change, 2016, 112, pp. 102-112. https://www.researchgate.net/publication/305761495_Scientific_effects_of_large_research_infrastructures_in_China. (accesat 02.05.2021).
21. Expert reaction to the UK Government's Spending Review for 2020, as announced today by Rishi Sunak, 25 noiembrie 2020. https://www.sciencemediacentre.org/expert-reaction-to-the-uk-governments-spending-review-for-2020-as-announced-today-by-rishi-sunak/. (accesat 25.05.2021).
22. London A.J., Kimmelman J. Against pandemic research exceptionalism. În: Science, 2020, 368 (6490), pp. 476–477. https://science.sciencemag.org/content/368/6490/476. (accesat 29.04.2021).
23. Gadd E. The purpose of publications in a pandemic and beyond. Wonkhe. 2020. https://wonkhe.com/blogs/the-purpose-of-publications-in-a-pandemic-and-beyond/. (accesat 16.04.2021).
24. Barton C.M., Alberti M., Ames D. și colab. Call for transparency of COVID-19 models. În: Science, 2020, 368(6490), pp. 482–483. https://science.sciencemag.org/content/368/6490/482.2.long. (accesat 21.04.2021).
25. Cristia A., Abboub N. A. Beyond COVID-19: Doing the most good as a scientist. (2020, May 19). https://osf.io/e2zx6. (accesat 11.05.2021).
26. Tarango Javier, Machin-Mastromatteo Juan D. An Academic Model to Support Scientific Production and Communication. În: Javier Tarango, Juan D. Machin-Mastromatteo (coord.) The Role of Information Professionals in the Knowledge Economy, Chandos Publishing, 2017, pp. 103-128.
27. Mheidly N., Fares J. Leveraging media and health communication strategies to overcome the COVIDs-19 infodemic. În: Journal Public Health, 2020, Pol 41, pp. 410–420.
28. ASSAf. Public Statement on COVID-19. În: South-African Journal of Science, 2020, 116(7/8). https://www.sajs.co.za/article/view/8671. (accesat 22.05.2021).

Implicarea stiintei_tipar.indd 121 27.10.2021 12:53:08

ROLUL ȘI LOCUL ANGAJATULUI ÎN CONSOLIDAREA CULTURII ORGANIZAȚIONALE ÎN TIMPUL PANDEMIEI COVID-19

THE ROLE AND PLACE OF THE EMPLOYEE IN STRENGTHENING THE ORGANIZATIONAL CULTURE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Irina CEACÎR, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

In this article we identified the role and place of the employee in strengthening the organizational culture during the COVID-19 pandemic, but also the changes that occurred in terms of the interrelationship between employer and employee. The content was emphasized on identifying the problems faced by employees, especially when working remotely. The possibilities of improving working conditions at home were analyzed, but also the ways in which this can be done. The positive and negative aspects of distance work and online communication were highlighted. Both, managers and executives go through a stressful period that can not leave their mark on the organizational culture as a whole, so it is necessary to focus on identifying the elements of organizational culture that have suffered the most in pandemic period and look for solutions in this regard. Organizational culture is going through a period of change, of adaptation to new realities that can be totally opposite to the previous period.

Cultura organizațională reprezintă sistemul de valori și concepte, partajat prin obiceiuri și ritualuri colective, în vederea mobilizării angajaților spre executarea sarcinilor organizaționale. În perioada de criză COVID-19, activitatea organizațiilor a fost distorsionată din

Implicarea stiintei_tipar.indd 122 27.10.2021 12:53:08

cauza că angajații au fost nevoiți să activeze de la distanță. Rutina a devenit cu totul alta, invadată de roluri necunoscute. Chiar dacă la început de pandemie predomina un haos și o neclaritate, pe parcurs totul revine la normalitate, dar din altă perspectivă. Atât managerii, cât și angajații au putut să facă unele constatări referitoare la rezultatele muncii la birou și ale muncii la distanță. Mulți angajați au început să prețuiască flexibilitatea și libertatea în acțiune, dar și sentimentul de autonomie de care dispun la moment. Angajații au descoperit că pot integra activitățile personale cu cele profesionale, au ocazia să învețe să-și construiască un echilibru între ele după propriile necesități. Angajatorii au oferit posibilitatea angajaților să-și facă un program flexibil de lucru, concentrându-se mai mult pe rezultatul urmărit și încurajându-i să colaboreze cât mai mult între ei pentru a se simți autonomi.

Deși, această schimbare oferă multe întrebări unor angajați, în special celor care sunt centrați pe progrese și evoluție în carieră. Orientarea în exces pe sarcinile operaționale imediate și dispariția oportunităților clasice de expunere în organizație poate crea un sentiment de stagnare și plafonare, în special pentru cei mai responsabili angajați.

Capacitatea conversațională a managerilor este critică pentru a-i conecta pe angajați la cultura organizațională și pentru a inventa împreună cu ei noi ritualuri și obiceiuri comune. În condițiile muncii la distanță, managerii trebuie să găsească mai frecvent ocazii de ai reconecta explicit pe oameni la cultura organizațională și să fie creativi în a găsi modalități active de interacțiune virtuală. Pentru a exclude posibilitatea de a se crea în timp o cultură organizațională bazată pe valori precum nepăsarea, indiferența, pasivitatea, mediocritatea sau oportunismul, managerii trebuie să țină cont de interactivitate în tot ceea ce se face, chiar și organiza-

Implicarea stiintei_tipar.indd 123 27.10.2021 12:53:08

rea ședințelor cu camera video pornită obligatoriu, pentru că multe obiceiuri trebuie reconstruite de la zero, cu disciplină, viziune și strategie pe termen lung [1].

Înainte de toate, Republica Moldova s-a ciocnit cu o vagă reglementare în ceea ce privește munca la distanță. În consecință, un rezultat al pandemiei este reglementarea din mai 2020 de către Codul Muncii al Republicii Moldova a muncii la distanță. Astfel, în Codul Muncii al Republicii Moldova Nr. 154/2003 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 159-162, art. 648) cu modificările de rigoare, au fost introduse următoarele amendamente: „În cazul imposibilității prestării de către salariat a muncii la locul de muncă organizat de angajator și în scopul protejării securității și sănătății salariatului în perioada situațiilor excepționale legate de declararea stării de urgență, de asediu și de război sau de declararea stării de urgență în sănătate publică, angajatorul, în funcție de specificul muncii salariatului, poate dispune, prin ordin (dispoziție, decizie, hotărâre) motivat, schimbarea temporară a locului de muncă al salariatului cu prestarea muncii la domiciliu sau de la distanță, fără operarea modificărilor respective în contractul individual de muncă. Ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) se comunică salariatului în timp util, inclusiv prin mijloace electronice"[2].

Astfel, precizăm că munca la distanță reprezintă forma de organizare a muncii în domeniile de activitate, prin care salariatul își îndeplinește atribuțiile specifice ocupației, funcției sau meseriei pe care o deține în alt loc decât cel organizat de angajator, folosind inclusiv mijloace din domeniul tehnologiei informației și comunicațiilor. Această formă de lucru, în caz că nu este prevăzută în Contractul individual de muncă, trebuie indicată într-un acord suplimentar la cel existent. Deci, contractul individual de muncă ideal ar fi să conțină: condițiile de muncă, programul de muncă,

Implicarea stiintei_tipar.indd 124 27.10.2021 12:53:08

modalitatea de evidență a orelor de muncă, cheltuieli aferente și alte condiții; angajatorul este de asemenea obligat să organizeze securitatea în muncă a salariaților cu munca la distanță; salariații pot fi transferați la munca la distanță doar prin întocmirea unui ordin, fără a încheia un nou contract de muncă; încetarea contractului individual de muncă are loc în condițiile generale prevăzute de Codul Muncii, inclusiv prin schimbul de documente electronice cu utilizarea semnăturii electronice avansate calificate.

La fel, condițiile de transferare a salariaților la munca la distanță au fost simplificate. După cum am menționat, Codul Muncii este completat cu dispoziții care stipulează că, în cazul în care angajatul nu poate îndeplini atribuțiile oficiale la locul de muncă, organizat de angajator, în perioada stărilor de urgență, angajatorul poate decide schimbarea temporară a locului de muncă a salariatului (acasă sau la distanță), fără să modifice contractul individual de muncă. Pentru asta e necesar să fie emis un ordin argumentat (decizie sau rezoluție) despre care angajatul este notificat din timp, inclusiv prin mijloace electronice. Plus la toate, în situații de forță majoră, autoritățile competente pot lua decizii ca unele categorii de angajați să muncească ore suplimentare care depășesc limitele stabilite de Codul Muncii și de asemenea pot modifica programul de lucru pentru anumite categorii de angajați [3].

Atât managerii, cât și salariații au trebuit să se debaraseze de obiceiurile vechi și să treacă la altă etapă în ceea ce privește relațiile de muncă. Marea majoritate a organizațiilor au fost nevoite să se readapteze pentru a garanta siguranță angajaților, prestarea eficientă în continuare a serviciilor oferite, posibilitate de menținere a profitului, dar și o comunicare eficientă de la distanță între membrii echipei, astfel încât procesul de lucru să decurgă fără prea multe probleme de ordin tehnic, psihologic sau financiar,

Implicarea stiintei_tipar.indd 125 27.10.2021 12:53:08

dar și să motiveze angajații pentru a se readapta la noul mod de relații de muncă.

Motivația angajaților este un subiect important în orice domeniu de activitate, însă, perioada de pandemie a adus la maxim acest subiect în atenția liderilor și experților în resurse umane. Pandemia a creat o presiune emoțională și economică asupra angajaților, deoarece aceștia sunt îngrijorați din cauza multor incertitudini, de pericolul constant legat de sănătatea lor și a celor dragi, dar și solicitați de numeroasele schimbări apărute pe toate planurile. Astfel de situații le afectează moralul și productivitatea. Rezultatul se reflectă în scăderea creativității, calității și productivității unor organizații. Liderii sunt expuși la un nou tip de provocare: stimularea motivației angajaților într-un context total diferit de ceea ce au experimentat până acum. Cele mai eficiente tehnici pe care liderii le pot aplica pentru a motiva angajații sunt: o atitudine onestă, transparentă, corectă și coerentă din punct de vedere profesional și personal, proiecte care să conteze pentru organizație și care să fie prezentate ca atare [4].

Un rol deosebit, în acest context, îl au managerii de resurse umane, care trebuie să dezvolte un plan de comunicare internă, clar și transparent, care să cuprindă toate etapele prin care trec organizațiile în perioada de criză COVID-19, cu toate procedurile și măsurile implementate. Impactul psihologic resimțit în contextul actual este diferit pentru fiecare angajat: unii se simt confortabil lucrând din spațiul familiar, pentru că nu pierd timp zilnic prin trafic, alții pot avea stări de anxietate. Astfel, comunicarea internă privind schimbul de experiențe, de lucruri noi învățate în această perioadă de schimbare, poate fi o metodă prin care se poate atenua acest impact și păstra „vie" cultura organizațională, prin menținerea unui confort psihologic al angajaților. Este important pentru fiecare

Implicarea stiintei_tipar.indd 126 27.10.2021 12:53:08

angajat să-și perpetueze o traiectorie ascendentă de formare profesională și, implicit, de creștere a performanțelor. De asemenea, unii angajați ar putea resimți un sentiment acut de izolare în lipsa unei interacțiuni zilnice.

În acest context, în ajutor ne vin unele aplicații, care pot să ușureze munca managerilor și să ofere unele soluții în comunicarea la distanță în perioada de pandemie. Astfel, majoritatea organizațiilor au început să utilizeze unele platforme de comunicare precum Microsoft Teams, Zoom, Asana. Aceste instrumente oferă posibilitatea ca angajatorii să asigure o interacțiune și să urmărească realizarea sarcinilor oferite. Satisfacția angajaților este o parte important a culturii organizaționale, de aceea angajatorii pot să utilizeze Modulul Notifier pentru ai felicita sau recompensa la timp cu ocazia unor evenimente importante din viața angajaților sau pe care le aniversează în organizație. Acest tip de comunicare este foare importantă în contextul lucrului de acasă când una din principalele provocări este ca angajatorul să poată ține personalul implicat, să păstreze cultura organizațională și sentimentul de apartenență la echipă, care și reprezintă piatra de temelie pentru obținerea rezultatelor. Printre principalele beneficii ale modulului Notifier se numără posibilitatea de a felicita electronic printr-o notificare automată pe e-mail cu ziua de naștere, atingerea unor praguri de vechime în cadrul organizației pe data de 1 a lunii pentru luna în curs (1, 5, 10 ani).

De asemenea, beneficii reale se pot obține și prin utilizarea modulului News, fie că se transmit unele informații în timp real sau se publică unele documente generice ale organizației, astfel angajații sunt mereu conectați la toate schimbările din interiorul organizației, fiind un aspect critic în lipsa comunicării și interacțiunii fizice din cadrul spațiilor de birouri. Principalele

Implicarea stiintei_tipar.indd 127 27.10.2021 12:53:09

beneficii ale modulului News sunt: crearea de știri în orice moment, cu posibilitatea de a alege momentul și data la care vor fi transmise, obținerea de confirmări pentru luarea de cunoștință a anumitor categorii de informații, care sunt obligatorii, acces rapid la noile proceduri, schimbări ale regulamentului de ordine internă, posibilitatea de a vizualiza și descărca documente puse la dispoziție de către organizație, posibilitatea de a transmite documente specifice departamentului de resurse umane către angajați [5].

Un alt instrument ar fi Slack, care reprezintă un sistem de chat care poate fi folosit de majoritatea organizațiilor, care poate fi împărțit pe diferite canale de comunicare, cum ar fi unul general și altele destinate altor subdepartamente, echipe sau proiecte. Alt instrument este Google Hangouts Meet pentru întâlniri online, cu sau fără cameră video [6].

Este un proces de durată pentru ca organizațiile din Republica Moldova să se adapteze la noile schimbări, dar nu este imposibil, mai ale că suntem în era tehnologică și avem acces la foarte multe aplicații cu plată și fără plată, care vin în ajutor atât managerilor, cât și angajaților. Important este ca organizațiile să tindă să se dezvolte, să treacă mai ușor prin criză. În acest context ar trebui să ia exemplul, în măsura posibilităților de la organizațiile internaționale. De exemplu, în compania H. Essers conducătorii departamentelor discută cu angajații prin intermediul platformelor digitale (Skype, Viber, Zoom). De asemenea, practică discuțiile „one-to-one", pentru a fi mai aproape de angajați, a se interesa de sănătatea lor și provocările prin care trec în această perioadă; în compania Moldcell angajatorul asigură o comunicare transparentă, prin răspunsuri explicite la întrebările angajaților. De la apariția primelor cazuri de infectare în Republica Moldova, compania a format o echipă de gestionare a crizei, care zilnic comunică și coordonează

Implicarea stiintei_tipar.indd 128 27.10.2021 12:53:09

acțiunile necesare pentru continuitatea proceselor; la Victoriabank s-a stabilit un sistem bine pus la punct de comunicare a actelor interne către salariați, care, conform Codului Muncii, trebuie să fie contrasemnate de aceștia. De asemenea, s-a adoptat o comunicare transparentă, bazată pe necesitățile individuale ale angajaților.

Nu în ultimul rând, se cere o abordare diferită în ceea ce privește semnarea actelor prin utilizarea metodelor electronice: MSign – serviciul guvernamental de semnătură electronică; semnătura mobilă, care poate fi obținută la operatorii de telefonie mobilă; semnătura electronică, care poate fi obținută la Serviciul Tehnologia Informației și Securitatea Cibernetică și la Centrul de Tehnologii Informaționale în Finanțe; Certificatul de semnătură pentru buletinul de identitate – Agenția Servicii Publice; Sisteme interne de semnătură implementate de angajator. Documentele scanate pe care se aplică semnătura nu sunt documente electronice și nu au valoare juridică. Documentul electronic este creat și salvat prin intermediul computerului sau altor dispozitive digitale și semnat cu o semnătură electronică. Diversitatea metodelor de comunicare electronică au mai multe avantaje, precum: posibilitatea de a face cereri, declarații, contracte extrem de eficiente, de oriunde și la orice oră; oferă siguranță, pentru că nu e necesară interacțiunea fizică cu alte persoane; posibilitatea de a expedia documentele electronice comod și rapid prin e-mail sau alte mijloace de comunicare electronică; desfășurarea activității de la distanță, economisind timpul personal și resursele organizației [7].

După cum am menționat anterior, agravarea situației epidemiologice din cauza virusului SARS-CoV-2 a determinat un interes sporit al comunităților, inclusiv în Republica Moldova, de a aplica mecanismul prestării muncii de la distanță, pentru a nu pune în pericol sănătatea publică și cea personală. Cu toate acestea, munca

Implicarea stiintei_tipar.indd 129 27.10.2021 12:53:09

la domiciliu trebuie să se desfășoare în condiții de egalitate de tratament între lucrătorii la domiciliu și alți salariați, ținând cont de caracteristicile speciale ale muncii la domiciliu. Potrivit Convenției Organizației Internaționale a Muncii nr.177/1996, egalitatea de tratament este promovată, în special, în ceea ce privește: dreptul salariaților care lucrează la distanță de a înființa sau de a se alătura organizațiilor proprii și de a participa la activitățile acestor organizații; protecția împotriva discriminării în ocuparea forței de muncă; protecția în domeniul securității și sănătății în muncă; remunerație; protecția legală a securității sociale; accesul la formare; protecția maternității, paternității [8].

Un aspect nu mai puțin important se referă la remunerarea muncii salariaților care lucrează la distanță, în așa fel încât cuantumul remunerării muncii unui salariat care lucrează la distanță trebuie să fie similar cu salariul unui lucrător care prestează același gen de muncă la unitatea angajatorului, în condiții similare. Recomandarea Organizației Internaționale a Muncii privind munca la domiciliu stabilește că, pentru munca specificată plătită per piesă, rata remunerației unui salariat de acasă trebuie să fie comparabilă cu cea primită de un lucrător de la întreprinderea angajatorului sau, dacă nu există un astfel de lucrător, într-o altă întreprindere din ramura de activitate și regiunea în cauză. La fel, salariații care muncesc la domiciliu ar trebui să primească compensații pentru: costurile suportate în legătură cu munca lor, cum ar fi cele legate de utilizarea energiei și a apei, comunicarea și întreținerea mașinilor, echipamentelor; timpul acordat în scopul întreținerii utilajelor și a echipamentelor, schimbarea instrumentelor, sortarea, despachetarea, ambalarea și alte astfel de operațiuni.

Prestarea muncii la distanță de către salariat în contextul pandemiei SARS-CoV-2 incontestabil este o soluție flexibilă și lucrati-

Implicarea stiintei_tipar.indd 130 27.10.2021 12:53:09

vă care permite părților să continue raporturile de muncă într-un mediu mai securizat. Totuși, atât angajatorul, cât și salariatul trebuie să fie suficient de precauți la încheierea contractului individual de muncă sau acordului adițional în cazul unor raporturi de muncă în desfășurare, și să prevadă mai multe aspecte care ar putea apărea pe parcursul prestării muncii la domiciliu, identificând soluții reciproc avantajoase de comun acord (cu atât mai mult că legislația nu oferă întotdeauna soluții la diferite situații, lăsându-le la discreția părților).

La fel, angajatorii trebuie să evalueze gradul de protecție al informațiilor ce sunt puse la dispoziția salariaților care lucrează la distanță, asigurându-le pe ultimii cu măsuri de protecție suplimentară. În cazul în care salariatul la indicația angajatorului întreprinde măsurile nominalizate mai sus de sine stătător, atunci patronul urmează să compenseze cheltuielile suportate în acest sens. La rândul său, salariații sunt obligați să manifeste atitudine diligentă și protectoare în procesul prestării muncii la distanță atât față de echipamentul pus la dispoziție, cât și în privința datelor pe care le gestionează

Cert este faptul că, în perioada prestării muncii de la distanță, salariatul beneficiază pe deplin de toate drepturile și garanțiile prevăzute de legislație. Viața privată a salariatului care prestează munca la domiciliu constituie o prioritate, ceea ce înseamnă că angajatorul, dacă dorește să verifice activitatea desfășurată de subalterni, o poate face respectând principiul proporționalității și previzibilității. Izolarea socială și lipsa de separare între muncă și viața privată pot reprezenta provocări suplimentare pentru acest tip de organizare a muncii. Odată cu scăderea consecințelor epidemiologice cauzate de COVID-19 și având posibilitatea prestării muncii atât de la sediul angajatorului, cât și de la domiciliu, părțile vor putea decide care mecanism de organizare a muncii este acceptabil pentru ei. Pentru a păstra diferențierea dintre viața privată și viața

Implicarea stiintei_tipar.indd 131 27.10.2021 12:53:09

profesională, salariatul, beneficiind de flexibilitate, poate să-și organizeze munca într-un mod mai comod, dar la fel de rezultativ ca și la sediul angajatorului. Autonomia salariatului în cadrul prestării muncii la domiciliu constituie un avantaj pe care mulți angajați își doreau lucrând în oficiile aglomerate până la răspândirea virusului COVID-19, iar în prezent, datorită necesității impuse, această autonomie poate fi testată nemijlocit [9].

Cu toate acestea, nu toți angajații au putut să se conformeze cu munca la distanță. Unii au rămas fără serviciu, alții au lucrat foarte puțin sau au fost transferați la un program de muncă parțial. Pandemia COVID-19 a provocat consecințe severe pentru economiile din întreaga lume, inclusiv din Republica Moldova. Este o criză ce pune la grea încercare nu doar modelele comportamentale umane, ci și modelele de producție, de consum și de ocupare a forței de muncă. Pe fundalul aplicării măsurilor de protecție a sănătății publice, un mix de factori a inhibat și creșterea economică. Aceste măsuri au afectat cererea și oferta, influențând negativ piața muncii. Impactul pandemiei COVID-19 asupra situației pe piața muncii a fost mult mai slab resimțit în trimestrul III 2020 comparativ cu trimestrul II 2020. Astfel, în trimestrul III 2020 numărul persoanelor care au declarat că le-a fost afectată situația la locul de muncă din cauza COVID-19 a constituit 21,5 mii sau 2,5% din total populație ocupată (comparativ cu 200,6 mii în trimestrul II 2020). În rândul acestora: 34,4% - persoane care nu au activat deloc / au absentat de la locul de muncă; 24% - au prestat muncă la domiciliu / la distanță; 44,8% - au lucrat mai puține ore pe săptămână; 10% - transferați la program de muncă parțial. Forța de muncă, care include populația ocupată și șomerii a constituit 893,6 mii persoane, cu 54,1 mii (5,7%) mai puțin față de trimestrul III 2019. Comparativ cu trimestrul II 2020 forța de muncă s-a majorat cu 35,9 mii persoane. Populația

Implicarea stiintei_tipar.indd 132 27.10.2021 12:53:09

ocupată - a constituit 96,6% din total forța de muncă, în scădere cu 5,1% față de trimestrul III 2019. Rata de ocupare (proporția persoanelor ocupate în vârstă de 15 ani și peste față de populația totală din aceeași categorie de vârstă) – 40,1%, în scădere cu 1,7 p.p. față de trimestrul III 2019 (41,8%). Rata de ocupare: bărbați - 45%, femei - 35,9%; mediul urban – 44,7%, mediul rural – 37,1%. Șomerii (BIM) - 30,2 mii persoane, cu 7,6 mii persoane mai puțin față de trimestrul III 2019. Comparativ cu trimestrul II 2020, numărul șomerilor s-a micșorat cu 6 mii persoane. Rata șomajului (ponderea șomerilor BIM în forța de muncă) – 3,4%, mai mică cu 0,6 p.p. față de trimestrul III 2019 (4,0%). Rata șomajului: bărbați – 3,7%, femei – 3,0%; în rândurile tinerilor (15-24 ani) – 8,2% [10].

Aceste date, nu prea îmbucurătoare, trebuie să alerteze atât conducerea statului, cât și angajatorii. Fiecare trebuie să vină cu măsuri în dependență de importanța acestora. La nivel de stat trebuie să se vină cu politici și strategii concrete de ameliorare a situației pandemice și a crizei economice, iar la nivel de organizație, în cazul în care se activează nu doar la distanță, dar și la birou, trebuie să se ia măsuri concrete prin stabilirea unor reguli pentru reducerea la maxim a răspândirii COVID-19 la locul de muncă.

Totuși, realitatea demonstrează că, chiar și după eradicarea virusului COVID-19 majoritatea organizațiilor, în limita sferelor de activitate, vor tinde spre muncă la distanță, astfel va predomina un trend de cerințe pe zona de abilități digitale, flexibilitate și adaptibilitate. Organizațiile vor investi din ce în ce mai mult în mijloacele digitale pentru a eficientiza munca și rezultatele. Aceste costuri vor trebui recuperate printr-o eficiență mai mare, pe care o vor cere de la angajații mai bine pregătiți. Statisticile recente ale unui studio Cisco System UK arată că 91% dintre angajatori pun accent în criteriile de selecție pe ceea ce se cheamă soft skills, iar 80% - pe

Implicarea stiintei_tipar.indd 133 27.10.2021 12:53:09

flexibilitate și adaptabilitate. Acestea erau criterii prezente și înainte, dar pandemia a accelerat aceste trenduri. Piața muncii se află într-un echilibru cerințe-criterii angajat-angajator [11].

Cât de complicat nu ar fi, totuși marele câștig al angajaților este dezvoltarea adaptabilității, creativității și agilității. Salariații au executat sarcini pe care nu se gândeau vreodată că le vor face sau că le vor putea face. Ei își diversifică astfel rapid competențele, au ocazia să-și demonstreze relevanța și contribuția, au ocazia să abandoneze multe lucruri care erau nefolositoare (atitudini și comportamente defensive, atașament față de un statu-quo, preocupări limitative precum "cum fac pentru a nu-mi asuma responsabilitatea?" etc). COVID-19 temperează în acest moment jocul de putere existent între angajat și angajator, îi face pe aceștia mai degrabă aliați decât adversari. E o schimbare de atitudine care ar putea genera parteneriate mai proaspete, mai mature și mai flexibile. Competențele profesionale ale angajaților, pe de o parte, misiunea rolului și a organizației, pe de altă parte, vor cântări mai mult în relațiile de muncă, lucru sănătos pentru ambele părți. Conversațiile privind misiunea și responsabilitățile părților vor fi poate mai oneste și mai clare, simplificând complicațiile unei vieți organizaționale, așa cum o știam. Inamicul comun îi așează acum de aceeași parte a baricadei pe angajat și angajator, învățându-i pe ambii să fie mai adaptabili, mai creativi și mai agili.

Mulți angajatori încearcă acum să se împace cu sentimentul de pierdere a controlului pe care l-au avut atâta timp: angajații erau prezenți la birou, în fabrică sau pe teren – erau monitorizați vizual chiar dacă erau mai mult sau mai puțin productivi. Și în multe organizații controlul este mai important decât productivitatea. Deși aplicațiile de monitorizare și control ale angajaților care lucrează de la distanță se vând foarte bine peste tot în lume, angajatorul în-

Implicarea stiintei_tipar.indd 134 27.10.2021 12:53:09

cearcă să își accepte pierderea controlului. Cei mai inteligenți și mai creativi, încearcă să se adapteze și să transforme această pierdere într-o victorie. Ratele de randament și productivitate vor fi poate mai mici pentru început prin munca la distanță, dar vor apărea noi oportunități și noi modele de organizare, noi relații de muncă care să le aducă în scurt timp rate de randament și productivitate poate chiar mai mari, operând cu costuri de management și de control mai mici. Astfel, angajatorii inteligenți vor profita de costurile și pierderile imense pe care le-au adus pandemia și criza economică, pentru a regândi și imagina relații diferite de muncă, mai flexibile, mai agile, cu contracte mai simple și mai clare, bazate mai mult pe competență și mai puțin pe imagine și seducție. Un mare câștig al companiilor este oportunitatea de a ajusta și de a moderniza contractul social cu "angajații", angajați care cred că vor fi transformați în viitor în parteneri, asociați sau prestatori de servicii [12].

La un an dupa ce pandemia COVID-19 a forțat trecerea la munca de la distanță, generațiile sunt împărțite în ceea ce privește impactul. Aceasta e una dintre concluziile celui de-al 19-lea studiu anual MetLife "U.S. Employee Benefit Trends Study - Redesigning the Employee Experience: Preparing the Workforce for a Transformed World". MetLife susține că, având în vedere efectele durabile ale pandemiei asupra forței de muncă, angajatorii ar trebui să își regândească responsabilitățile față de angajați și să creeze o cultură holistică a muncii, care să abordeze schimbarea priorităților în materie de siguranță, sănătate mentală și multe altele. Studiul MetLife arată, printre altele, că mai mult de jumătate dintre angajații cu vârsta cuprinsă între 20 și 30 de ani (51%) sustin că echilibrul între viața personală și cea profesională este mai bun acum, comparativ cu perioada de dinainte de pandemie, în vreme ce numai un sfert dintre cei din generația Baby Boomers (1945-1964) sunt de acord cu

Implicarea stiintei_tipar.indd 135 27.10.2021 12:53:09

această afirmație. În timp ce angajații care fac parte din mai multe generații susțin că bunăstarea lor holistică, care include sănătatea mentală, fizică, socială și financiară, a scăzut, generația Boomers se confruntă cu un impact negativ mai puternic al trecerii la muncă de la distanță. Potrivit studiului MetLife, generația Boomers arată că stabilirea unor limite (33%), precum și scăderea conversațiilor ocazionale (42%) reprezintă motivul nemulțumirilor cu privire la situația actuală de muncă. În schimb, angajații mai tineri spun că abilitatea de a petrece timp cu familia (40%) și de a lucra într-o locație mai bună reprezintă motivul ce a dus la îmbunătățirea echilibrului personal-profesional.

Înțelegerea diferitelor nevoi și valori ale angajaților din cadrul mai multor generații va fi crucială pentru angajatori, pe masură ce aceștia abordează aspectul diminuării bunăstării forței de muncă. De exemplu, studiul a constatat că angajații mai tineri aleg flexibilitatea programului în detrimentul unui salariu mai mare, în timp ce generația Boomers este mai predispusă la a declara că duce dorul interacțiunilor în persoană cu colegii. De asemenea, studiul mai arată și că există o legatură solidă între timpul liber și bunăstarea optimizată a angajaților. Pentru a-și rezolva probleme legate de bunăstare, 36% dintre angajații cu vârste cuprinse între 20 și 30 de ani au declarat că, în ultimul an, și-au luat mai multe zile libere, în timp ce doar 8% din cei din generația Boomers au declarat că au făcut acest lucru, indicând că restricțiile de călătorie și un volum mare de muncă au fost principalele motive care i-au determinat să își ia mai puține zile libere [13].

În urma analizei Raportului de activitate a Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă pentru anul 2020, menționăm că perioada pandemică a creat multe dificultăți și probleme tuturor categoriilor de salariați și nu doar. Astfel, s-a constatat că: a crescut

Implicarea stiintei_tipar.indd 136 27.10.2021 12:53:09

numărul șomerilor înregistrați cu studii primare/gimnaziale/liceale, de la 63% la 83% (18% – tineri (16-29 ani), mulți din ei fiind fără experiență, dar și fără o calificare); a persistat discrepanța cererii cu oferta atât din punctul de vedere al zonelor geografice, cât și în ceea ce privește competențele forței de muncă și cele solicitate de angajatori; au fost depistate competențe insuficiente (digitale, cunoașterea limbilor moderne, tehnice) ale șomerilor; a continuat deficitul persoanelor calificate în unele domenii: industria ușoară, servicii (vânzător, bucătar etc.), sănătate, finanțe, management etc; piața forței de muncă s-a caracterizat printr-o prevalență de locuri de muncă slab plătite; a crescut migrația forței de muncă [14]. Întreaga populație s-a ciocnit cu probleme economice serioase. În acest sens, Guvernul Republicii Moldova a întreprins măsuri suplimentare de protecție socială a persoanelor care și-au pierdut locul de muncă. A fost acordat ajutor de șomaj pentru 14 206 beneficiari (șomeri neasigurați) din rândul persoanelor înregistrate cu statut de șomer la subdiviziunile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă, inclusiv cele revenite de peste hotare. Ajutorul de șomaj a fost stabilit în cuantum de 2775 lei lunar. Cheltuielile totale efectuate pentru plata prestației constituie 37,2 milioane lei. Pentru beneficiarii de ajutor de șomaj acordat în condițiile Legii Nr. 105 din 14.06.2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj [15], al căror cuantum este mai mic de 2775 lei, au beneficiat de diferența de plată dintre cuantumul ajutorului de șomaj calculat și suma de 2775 lei. Diferența menționată a fost achitată pentru 3104 beneficiari. Cheltuielile totale pentru plata diferenței menționate constituie 3,7 milioane lei. În perioada stării de urgență, titularilor patentei de întreprinzător și persoanelor fizice care desfășoară activități conform legii li s-a acordat ajutor de șomaj unic în cuantum de 2775 lei, cu condiția că în luna martie

Implicarea stiintei_tipar.indd 137 27.10.2021 12:53:09

2020 nu au realizat venit asigurat. Casa Națională de Asigurări Sociale a acordat ajutor de șomaj unic pentru 10 658 beneficiari din rândul titularilor patentei de întreprinzător, în cuantum de 2775 lei. Cheltuielile totale efectuate pentru plata ajutorului de șomaj unic pentru categoria menționată constituie 29,6 milioane lei [16].

Totuși, în pofida informațiilor oferite de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, dar și a Agenției pentru Ocuparea Forței de Muncă în Studiul ,,Cine plătește factura pandemiei", realizat de fundația germană Friedrich Ebert Stiftung, se menționează că datele publicate de Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă (ANOFM), care arată totuși o creștere a numărului de șomeri pe perioada pandemiei, sunt doar în aparență contradictorii cu datele Biroului Național de Statistică. În realitate, înregistrarea persoanelor în calitate de șomeri la ANOFM a fost stimulată nu atât de dorința acestora de a-și găsi un loc de muncă, cât de creșterea promisă de Guvern a indemnizației de șomaj pe perioada stării de urgență până la nivelul salariului minim pe economie (2775 lei). Astfel, numărul de șomeri înregistrați la ANOFM s-a dublat practic în primele luni ale pandemiei, atingând un număr maxim de aproape 35 de persoane în iulie. Începând cu luna august, numărul de persoane înregistrate în calitate de șomeri la ANOFM a scăzut odată cu reluarea unor activități economice și cu dispariția stimulentului financiar oferit de Guvern. În luna octombrie, la ANOFM erau înregistrați mai puțin de 22 mii de persoane în calitate de șomeri. Însă, evoluția locurilor de muncă vacante nu reflectă în întregime cererea pe piața forței de muncă. Numărul semnificativ de persoane care și-au pierdut locurile de muncă pe perioada crizei nu a crescut oferta de forță de muncă ieftină (pe care o caută angajatorii), tocmai pentru că oamenii nu mai sunt dispuși să lucreze pe bani puțini, chiar dacă nu mai au un loc de muncă. În această situație, Republica Moldova

Implicarea stiintei_tipar.indd 138 27.10.2021 12:53:09

continuă să se confrunte cu un deficit de muncă ieftină, și mai ales de muncă ieftină și calificată, cu care s-a obișnuit mediul de afaceri până relativ recent. Ruptura pare să se fi produs acum 2-3 ani în urmă, odată cu creșterea numărului de investitori străini în Republica Moldova (mai ales în sectorul componente auto) pe fundalul continuării exodului de forță de muncă. Rezultatul acestei tendințe care nu a fost inversată de pandemie este creșterea susținută a salariilor. În 2020, creșterea a continuat, atât în termeni nominali, cât și reali (ajustați la inflație), deși ritmul de creștere a încetinit oarecum în trimestrele 2 și 3 pe fundalul scăderii activității economice. De exemplu în trimestrul 3 al anului 2020, salariul mediu pe economie a atins 8074 lei (+9,3% față de aceeași perioadă anul trecut), cel din sectorul real 8452 lei (+9,4%), iar cel din sectorul bugetar 7033 lei (+8,9%). Totuși, a limita analiza la salariul mediu pe țară în contextul pandemiei nu este suficient, pentru că în spatele mediei pe țară se ascund evoluții contrastante între sectoare. În timp ce în domenii precum tehnologia informației (în care sunt cele mai mari salarii și cele mai mici taxe în valoare procentuală) și intermedieri financiare (bancare și nebancare), salariile au crescut cu 18% și 12% în trimestrul 3 al anului 2020 în ritm anual, în sectoare unde veniturile angajaților sunt mici, precum agențiile turistice, hotelurile sau producția cinematografică, video și televiziune, salariile au scăzut cu 10%, 16% și respectiv 35%. Printre sectoarele bugetare, așa cum e de așteptat, cel mai mult au crescut salariile pentru angajații din sănătate și asistență socială, cu 26%. Salariile celor din administrație publică și învățământ s-au mărit cu 12% și 6% respectiv. În industria prelucrătoare, salariile au crescut în toate sectoarele cu excepția hârtiei, iar cele mai mari creșteri, de peste 10%, s-au înregistrat în sectoarele cu salarii mai mari: echipamente electrice și autovehicule (ambele deservesc sectorul auto), produ-

Implicarea stiintei_tipar.indd 139 27.10.2021 12:53:09

sele din materiale nemetalice și substanțele și produsele chimice. O evoluție semnificativă care se poate observa atât per total, cât și în interiorul industriei prelucrătoare, este creșterea procentual mai mare a salariilor în sectoarele cu salarii mari în comparație cu cele cu salarii mici. Astfel, una dintre consecințele indirecte ale pandemiei este accentuarea inegalităților salariale. Mecanismele prin care această tendință poate fi atenuată – creșterea salariului minim și negocierile colective – nu au funcționat în 2020 [17].

Observăm că locurile de muncă din prezent sunt complet diferite de cele din perioadele anterioare. Pandemia a accelerat transformările și a reconfigurat relațiile de muncă, aducând noi particularități și riscuri asociate. Astfel, multe organizații se confruntă cu situații în care salariații solicită desfășurarea muncii de pe teritoriul unui alt stat, precum și cu fenomenul angajărilor transfrontaliere, mai exact recrutarea și angajarea cetățenilor străini care vor presta muncă de pe teritoriul statului de reședință. În aceste scenarii, pe lângă implicațiile fiscale rezultate ca urmare a prestării muncii din străinătate, cum ar fi, de exemplu, obligația angajatorului de a se înregistra în scop de raportare și plată de asigurări sociale în țara de destinație, companiile ar trebui să analizeze și să aibă în vedere și implicațiile din perspectiva legislației muncii. Transformarea relațiilor de muncă și a modului de organizare a acestora este benefică și poate crea pentru organizații noi oportunități de accesare a forței de muncă disponibile în alte state. În același timp, organizațiile se pot folosi de circumstanțele create de pandemia COVID-19 pentru a dezvolta și implementa structuri avantajoase de muncă "de oriunde". Aceste noi structuri atrag însă după sine și o serie de complexități de ordin juridic, precum și riscuri în cazul în care drepturile salariaților nu sunt acordate în mod corespunzător. Prin urmare, consultarea legislației statului în care se află

Implicarea stiintei_tipar.indd 140 27.10.2021 12:53:09

organizația, dar și a celei aplicabile în statul din care salariații își desfășoară activitatea este esențială, pentru a putea stabili în mod corect obligațiile angajatorului și ale angajatului [18].

Reglementarea muncii la distanță a impulsionat angajatorii să identifice soluții prin care să adapteze actele interne la noile prevederi din Codul Muncii, dar și să asigure respectarea cerințelor de securitate și sănătate a muncii, a securității cibernetice și a informațiilor personale. Munca la distanță s-a dovedit a fi destul de vulnerabilă, atât la nivel global cât și la nivel național. Astfel, în timpul pandemiei de COVID-19 s-a arătat o creștere a ratei infracțiunilor informatice, deoarece hackerii au căutat, ca în orice situație excepțională, să profite la maxim de slăbiciunile oricărui sistem informațional sau de vulnerabilitățile rețelelor informaționale.

În acest sens, chiar și Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal din Republica Moldova a atenționat operatorii de date în privința desfășurării muncii la un alt loc decât cel organizat de angajator. În opinia emisă la începutul pandemiei, autoritatea a statuat că pentru transmiterea în scop de serviciu a informațiilor care integrează date cu caracter personal vor fi utilizate adrese de e-mail securizate, metode de criptare și mijloace tehnice de comunicare destinate strict realizării atribuțiilor de serviciu, întru evitarea declanșării breșelor de securitate.

Pentru asigurarea protecției și securității informațiilor (atât a celor care sunt salvate pe echipamentele salariaților, cât și a celor care aparțin angajatorilor, dar sunt accesate la distanță), este important să fie implementate anumite măsuri de siguranță. Acestea trebuie să se alinieze la măsurile de securitate pe care angajatorul le aplică în cursul normal de desfășurare a activității și variază de la implementarea unei soluții antivirus la obligativitatea parolelor complexe în vederea obținerii accesului la informație, la efectuarea

Implicarea stiintei_tipar.indd 141 27.10.2021 12:53:09

actualizărilor de securitate ale sistemelor de operare, la instalarea de programe tip firewall, la criptarea echipamentelor.

Astfel, angajatorii pot lua în considerare următoarele aspecte și măsuri ce țin de securitatea informațiilor în contextul muncii la distanță: accesul la rețea, utilizarea dispozitivelor utilizatorului final, a suporturilor de stocare, ținerea teleconferințelor.

Accesul la rețea**:** siguranța conexiunii la bazele de date / sistemele corporative (de exemplu: VPN, date de autentificare, parole puternice pentru acces la rețele Wi-Fi); limitarea accesului salariaților la resursele strict necesare exercitării atribuțiilor de muncă (de exemplu: clasificarea pe nivele a informației corporative și a documentelor potrivit importanței/sensibilității acestora); utilizarea doar a e-mailului de serviciu și excluderea utilizării poștei electronice personale de pe dispozitivele de serviciu; utilizarea serviciilor cu caracteristici de securitate adecvate (criptare, setări de protecție a informațiilor); utilizarea de sisteme de acces în cel puțin doi pași și de parole puternice.

Utilizarea dispozitivelor utilizatorului final / a suporturilor de stocare: aplicații software, sistem de operare și browser actualizate instalate pe dispozitivele utilizate de salariați; programe antivirus și aplicații software pentru firewall instalate și actualizate pe dispozitivele salariatului; segregarea fișierelor personale ale salariatului de cele legate de exercitare atribuțiilor de muncă (de exemplu: dosare distincte cu un nume de identificare adecvat); utilizarea criptată a dispozitivelor principale și de stocare externe (de exemplu: stick-uri USB); procedură de accesare a informațiilor și respectare a condițiilor de securitate și confidențialitate în condiții de munca la distanță; blocarea dispozitivelor pentru munca la distanță (de exemplu: protector de ecran/ecrane de siguranță cu cod de dezactivare) în caz de inactivitate din orice motiv; limitări ale descărcărilor informațiilor personale sau a documentelor confidențiale.

Implicarea stiintei_tipar.indd 142 27.10.2021 12:53:09

Ținerea teleconferințelor: utilizarea platformelor de teleconferință cu criptare end-to-end; asigurarea confidențialității legăturilor de teleconferință la apeluri; analiza și revizuirea politicilor de confidențialitate și termenilor și condițiilor platformelor de teleconferință.

Având în vedere aceste provocări, este recomandabil ca angajatorii să revizuiască contractele individuale de muncă și să le ajusteze, după caz la noile prevederi, să revizuiască politicile și măsurile de securitate (cibernetică), să instruiască și să informeze personalul cu privire la tehnologiile și riscurile asociate cu utilizarea acestora, precum și normele de securitate și sănătate la locul de muncă de la distanță [18].

Toate aceste aspecte și schimbări bruște au generat și continuă să genereze multiple consecințe pentru sănătatea fizică și mentală a angajaților, în special când se lucrează de acasă. *Stres, presiune și anxietate* generate în principal de: stare de incertitudine, stresul legat de zona tehnologică, de a nu putea să răspundă la așteptările colegilor sau ierarhiei, de a nu putea să găsească echilibrul între viața profesională și cea personală. Biroul de acasă devine omniprezent și invaziv și, deci, generator de stres și provocator de anxietate. Până la burn-out mai este doar un pas.

• *Deprimare* care se poate transforma ușor în depresie, ca urmare a epuizării și a lipsei de contact social, al însingurării și al izolării. La acestea se adaugă incertitudinea economică, nesiguranța locului de muncă și sentimentul de abandon. Camaraderia și sentimentul de apartenență nu se simt și nu se transmit la fel prin intermediul calculatorului.

• *Tulburări de somn și ritm biologic*. Multe dintre persoanele care lucrează de acasă suferă de tulburare de somn sau chiar de insomnie severă. Aceasta se instalează pe fondul oboselii cronice

Implicarea stiintei_tipar.indd 143 27.10.2021 12:53:09

din timpul zilei, a pierderii de energie, din cauza incapacității sau imposibilității de a separa zona profesională de cea personală, a lucrului continuu fără pauze etc.

• *Creștere în greutate și tulburări alimentare*. Factorii principali sunt: schimbarea programului de lucru, mesele neregulate și la ore nepotrivite, stresul care generează mâncatul obsesiv sau, în contrast, lipsa drastică de apetit, lipsa de mișcare.

• *Pierderea stimei de sine și neglijența fizică*, generate de dezamăgire, de lipsa contactului social cu alte persoane, de oboseală sau de programul prea încărcat.

Toate aceste aspecte pot genera o serie de consecințe la care angajatorii trebuie să fie atenți și pe care ar fi de preferat să le prevină. Ne referim aici la efecte asupra companiei, precum: scăderea productivității, scăderea motivației, disiparea responsabilității, ineficiență în rezolvarea sarcinilor, erori repetate în excutarea proceselor, lipsa organizării, pierderea sentimentului de apartenență la cultura organizațională și lista poate continua [19].

În concluzie menționăm, cultura organizațională trece printr-un proces de reformare esențial perioadei de pandemie, atunci când are loc o transformare totală, iar elementele ei devin mai flexibile, prin adaptabilitate la noile realități. Angajatorii pierd controlul, dar pun accent pe alte aspecte, precum productivitate, eficiență, eficacitate, angajament, comunicare de la egal la egal, dezvoltare personală, echilibru între viața profesională și cea personală a angajaților, motivare și confort psihologic. Angajații devin mult mai flexibili și mai interesați referitor la schimbările care pot afecta utilitatea lor în organizație. Desigur, unii se confruntă cu mari dificultăți de ordin psihologic și tehnologic. În această perioadă stresantă avansează mai mult organizațiile deschise spre noi provocări și care se adaptează ușor, în special angajații care

Implicarea stiintei_tipar.indd 144 27.10.2021 12:53:09

se pot integra mai rapid în orice proces de schimbare. Pandemia COVID-19 a modificat extrem relațiile de muncă, făcând ca tehnologia și abilitățile digitale să predomine și să se înlocuiască temporar, sau chiar pentru totdeauna, în unele organizații, munca de la birou. Munca la distanță este o nouă provocare cu care se cionesc organizațiile viitorului. Pentru ca organizațiile să se conformeze și să se adapteze mult mai ușor și flexibil realităților produse ca urmare a pandemiei COVID-19 se recomandă:

1. A diagnostica cultura organizațională pentru a obține o imagine mai clară referitor la așteptările, nevoile și obstacolele pe care le pot întâlni angajații. O modalitate simplă este de a apela la administratorii platformei de educație organizațională edco.md, unde este o rubrică destinată anume acestui proces de evaluare a culturii organizaționale.

2. A organiza evenimente online de tip ,,team building" în vederea spargerii rutinei zilnice și îmbunătățirea stării de spirit a angajaților. Aceste procese pot îmbunătăți substanțial cultura organizațională prin motivarea angajaților spre schimbări și pot oferi un impuls spre un echilibru psihoemoțional.

3. A preconiza unele sesiuni de coaching profesional pentru a gestiona stresul și a pune accent pe dezvoltarea competențelor și crearea echilibrului dintre viața personală și cea profesională. Acest proces poate crește substanțial dorința de a activa mult mai productiv și de a realiza sarcini care se considerau a fi foarte dificile pe perioada de criză.

4. A facilita modalitățile de acces privind comunicare pe scară ierarhică. Angajații trebuie să știe că sunt sprijiniți de șefii de pe orice treaptă, iar aceștia, la rândul lor trebuie să acorde atenție maximă problemelor care pot apărea în familie din cauza schimbărilor de la serviciu, în special când se activează de la distanță.

Implicarea stiintei_tipar.indd 145 27.10.2021 12:53:09

5. A oferi instruiri online, astfel încât diferite categorii de vârstă să poată cu ușurință realiza sarcinile profesionale de bază. Toți să se simtă implicați și să nu aibă frica că nu vor reuși, din cauza digitalizării activităților pe care anterior le realizau manual.

6. A revizui Regulamentul Intern, precum și politicile de asigurare a securității și sănătății în muncă pentru a stabili obligațiile concrete în astfel de situații și menționarea sancțiunilor în caz de nerespectare și aducerea la cunoștință, obligatoriu sub semnătură tuturor angajaților.

7. A revizui prioritățile organizației, astfel încât să se țină cont atât de siguranța economică a angajaților, cât și de sănătatea lor psihologică, deci să se ia în calcul o reconfigurare a managementului de resurse umane. Un rol aparte îi revine managerului de resurse umane, care trebuie să fie capabil la schimbarea esențială a modului de acțiune și gândire, astfel încât angajații să nu fie expuși altui stres emoțional, pe lângă dificultățile care apar din cauza crizei în urma pandemiei COVID-19.

8. A oferi angajaților, prin decizii și politici concrete, siguranța zilei de mâine, astfel încât ei să se bazeze pe un parteneriat sigur, eficient și de durată cu angajatorul. Atunci când predomină incertitudine, angajatul nu poate oferi maxim de productivitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Telemunca. Cine e responsabil de cultura organizațională în noile condiții de lucru? https://ziare.com/stiri/coronavirus/telemunca-cine-e-responsabil-de-cultura-organizationa la-in-noile-conditii-de-lucru-1624642. (vizitat 05.05.2021).
2. Codul Muncii al Republicii Moldova Nr. 154/2003. Monitorul Oficial, 2003, nr. 159-162, art. 648. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113032&lang=ro. (vizitat 08.05.2021).

Implicarea stiintei_tipar.indd 146 27.10.2021 12:53:09

3. În Republica Moldova este legalizată munca la distanță. https:// blog.rabota.md/ ro/blog/remote-legis. (vizitat 08.05.2021).
4. Motivare și demotivare în pandemie. https://hashera.ro/motivare-si-demotivare-in-pandemie/. (vizitat 08.05.2021).
5. Cum te pot ajuta instrumentele software Smartree în comunicarea cu angajații pe timp de pandemie.https://www.smartree.com/articol/instrumentele-software-smartree-si-comuni carea-cu-angajatii-in-pandemie. (vizitat 06.06.2021).
6. Cum să gestionezi situația în compania ta în timpul pandemiei COVID-19, fie că faci parte dintr-o corporație multinațională sau un IMM. https://upromania.ro/blog/cum-gestionezi-situatia-companiei-in-pandemia-covid-19/. (vizitat 05.05.2021).
7. Soluții pentru adaptarea comunicării dintre angajatori și angajați pe timp de pandemie. http://infomarket.md/ro/infomarket/Soluii_pentru_adaptarea_comunicrii_dintre_angajator_i_angajat_pe_timp_de_pandemie. (vizitat 05.05.2021).
8. C177-Home Work Convention, 1996 (No. 177). http://www.ilo.org/dyn/normlex/en /f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312322:NO. (vizitat 05.05.2021).
9. Munca la distanță în contextul pandemiei COVID-19. https://juridicemoldova.md/ 8402 /munca-la-distanta-in-contextul-pandemiei-covid-19.html. (vizitat 05.05.2021).
10. Prognoza pieței muncii pentru anul 2021 din perspectiva angajatorilor. https://anofm.md/view_document?nid=19597. (vizitat 06.05.2021).
11. Piața muncii în anul pandemiei: Predomină superficialitatea și neseriozitatea. Ce caută angajații și ce vor angajatorii? https://tbs.ro/piata-muncii-in-anul-pandemiei-predomina-superficialitatea-si-neseriozitatea-ce-cauta-angajatii-si-ce-vor-angajatorii/ (vizitat 06.05. 2021).
12. Panaite Viorel. Covid-19 temperează jocurile de putere dintre angajat și angajator. https://republica.ro/covid-19-tempereaza-jocurile-de-putere-dintre-angajat-si-angajator. (vizitat 06.05.2021).

Implicarea stiintei_tipar.indd 147 27.10.2021 12:53:09

13. MetLife: angajatorii ar trebui să își regândească responsabilitățile față de angajați și să creeze o cultură holistică a muncii. http://www.xprimm.md/MetLife--Angajatorii-ar-trebui-sa-isi-regandeasca-responsabilitatile-fata-de-angajati-si-sa-creeze-o-cultura-holisti ca-a-muncii-articol-117-65866.htm. (vizitat 06.05.2021).
14. Raport de activitate al Agenției pentru Ocuparea Forței de Muncă pentru anul 2020. https://www.anofm.md/view_document?nid=19608. (vizitat 07.05.2021).
15. Legea Nr.105 din 14.06.2018 cu privier la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105474&lang=ro. (vizitat 08.05.2021).
16. Raport de activitate al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale. https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/12/RAPORT-MSMPS-2020.pdf. (vizitat 07.07.2021).
17. Spatari Marcel. Cine plătește factura pandemiei? Impactul social-economic al coronacrizei. http://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2020/Publications/Cine_plateste_factura_pandemiei.pdf. (vizitat 08.05.2021).
18. Munca "de oriunde". Schimbările pe care le aduce în relațiile de muncă și ce trebuie să aibă în vedere angajatorii. https://www.ey.com/ro_ro/law/munca--de-oriunde---schimbarile-pe-care-le-aduce-in-relatiile-de. (vizitat 08.05.2021).
19. Biroul de acasă – invazia muncii în spațiul personal și provocările echilibrului muncă-familie-viață. https://happyminds.ro/biroul-de-acasa-invazia-muncii-in-spatiul-personal-si-provocarile-echilibrului-munca-familie-viata/. (vizitat 09.05.2021)

Implicarea stiintei_tipar.indd 148 27.10.2021 12:53:09

SITUAȚIA ACTUALĂ ȘI PERSPECTIVELE GEOPOLITICII TRANZIȚIEI ENERGETICE SUB IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19

CURRENT SITUATION AND PERSPECTIVES OF THE ENERGY TRANSITION GEOPOLITICS UNDER THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Svetlana CIUMAC, ***doctor în economie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,

Marina BĂDILEANU, ***doctor în economie,***
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor,
Institutul Național de Cercetări Economice,
Academia Română, București

Our study reviews the effects of the COVID-19 pandemic on the path to a climate-neutral global economy. The analysis of the progress made worldwide, with emphasis on developments in the Republic of Moldova and Romania, resulted in several relevant conclusions. Thus, the economic recession induced by the new crisis has reduced investment in clean technologies, highlighted the disparities associated with access to energy, deepened the energy poverty of vulnerable communities, reduced employment in strategic activities, further exposed to disease social categories affected by pre-existing comorbidities, reduced budget expenditures for energy efficiency measures, reactivated in some countries the interest in highly polluting energy technologies, lowered electricity and oil prices to negative levels etc., all against the background of politicized measures to mitigate the effects of the pandemic. On the other hand, in some countries, the crisis has led to the acceleration of research, development and application of new energy, digital, medical technologies. Consequently, the pandemic will have both long-term

Implicarea stiintei_tipar.indd 149 27.10.2021 12:53:09

effects and ephemeral consequences that will be quickly offset by the rebirth capacity of this living organism - the world economy. The success of the relaunch will depend on the extent to which society as a whole will recognize the structural disparities highlighted during the crisis.

Introducere

Tranziția energetică este un proces complex care vizează decarbonarea economiei prin creșterea aportului surselor de energie cu emisii reduse gaze cu efect de seră (GES), eliminarea treptată a combustibililor fosili, reducerea cererii de energie prin promovarea eficienței energetice, reforma transporturilor și a altor activități industriale energointensive etc. Până în prezent, cele mai semnificative progrese au avut loc în domeniul energiei electrice, odată cu sporirea ponderii surselor regenerabile în balanța energetică, proces desfășurat inegal în plan geografic. Drept dovadă, în ultimul deceniu, mai mult de 75% din investițiile globale în energie regenerabilă s-au concentrat în China, Europa, SUA și India. În ultimii zece ani, extinderea energiei regenerabile a fost însoțită de scăderea producției de energie pe bază de cărbune cu peste 40% în SUA și peste 30% în Uniunea Europeană. Pe de altă parte, în China și India, creșterea cererii de energie a condus la dezvoltarea concomitentă a surselor regenerabile și a celor de cărbune. Astfel, țările asiatice și-au sporit ponderea în consumul global de cărbune de la 48% în anul 2000 la 77% în 2019. Pandemia COVID-19 adâncește decalajele dintre țările avansate și cele înapoiate în domeniul tranziției energetice și consolidează tendințele pre-existente. Astfel, țările angajate pe drumul energiei regenerabile își continuă drumul pe fondul renunțării la valorificarea resurselor de cărbune, tendință accentuată de efectele pandemiei. Aceste evoluții sunt cele mai vi-

Implicarea stiintei_tipar.indd 150 27.10.2021 12:53:09

zibile în Uniunea Europeană, unde Pactul Verde a convins chiar și Polonia să accelereze tranziția energetică incipientă. În țările în curs de dezvoltare, pandemia agravează problemele de finanțare care împiedicau dezvoltarea energiei regenerabile și înainte de criză. Mai mult, în aceste țări cheltuielile bugetare sunt orientate către susținerea producției de combustibili fosili, încetinind în continuare tranziția verde. Indonezia, în calitatea sa de mare exportator de cărbune, este un exemplu în acest sens. În SUA și Canada, sprijinul acordat sectorului petrolului și gazelor nu va încetini extinderea surselor regenerabile de energie. Cu toate acestea, promovarea energiei regenerabile nu este suficientă pentru schimbarea fundamentală a structurii ofertei de energie [1].

În urma pandemiei COVID-19, China, Indonezia, Statele Unite, Germania, India și Rusia includ în planurile de redresare măsuri de susținere a industriei combustibililor fosili care vor afecta pe termen lung structura sistemelor energetice, însă, Europa continuă să urmărească realizarea obiectivelor Pactului Verde. În America Latină, Asia de Sud și Africa - mult mai afectate de pandemie și mai puțin motivate anterior, interesul pentru economia verde este considerabil mai redus. Noua criză pare să fi intensificat ritmul tranziției energetice (promovarea surselor regenerabile de energie, a electromobilității, a electrificării întregului consum de energie) în unele țări din Asia de Nord-Est și Asia de Sud-Est.

Situația pe plan mondial

Uniunea Europeană s-a angajat să atingă neutralitatea climatică până în anul 2050. În acest sens, în decembrie 2019, Comisia Europeană a prezentat Comunicarea privind Pactul Verde prin care se urmărește transformarea Uniunii "într-o societate neutră din punct de vedere climatic, echitabilă și prosperă, cu o economie

Implicarea stiintei_tipar.indd 151 27.10.2021 12:53:09

modernă, eficientă din punctul de vedere al utilizării resurselor și competitivă". Un an mai târziu, în decembrie 2020, Consiliul European și-a reafirmat angajamentul față de tranziția verde a Uniunii aprobând un nou obiectiv obligatoriu de reducere netă a GES cu cel puțin 55 % până în anul 2030, comparativ cu nivelurile din 1990. Inițiativele propuse în cadrul Pactului Verde includ: Legea europeană a climei, prin care Comisia propune transpunerea legislativă a obiectivului de realizare a neutralității climatice până în anul 2050; strategia Uniunii Europene privind biodiversitatea pentru 2030, ale cărei obiective includ consolidarea zonelor protejate și refacerea ecosistemelor degradate; strategia „De la fermă la consumator", care urmărește reorientarea actualului sistem agroalimentar către un model durabil; strategia industrială pentru Europa și planul de acțiune pentru economia circulară, prin care industria europeană își propune câștigarea poziției de lider mondial în tranziția către neutralitatea climatică, în domeniul digital și în redresarea post-pandemie pe baza economiei circulare; mecanismul pentru o tranziție justă, prin care se acordă sprijin financiar (cel puțin 100 miliarde euro în perioada 2021-2027) și tehnic regiunilor cel mai afectate regiuni de tranziția către o economie cu emisii scăzute de GES; energie curată, accesibilă și sigură; strategia pentru promovarea sustenabilității în domeniul substanțelor chimice; mobilitatea durabilă și inteligentă, prin care se estimează că emisiile din sectorul transporturilor se vor diminua cu 90 %, până în 2050 [2], [3].

Măsurile propuse prin Pactul Verde al Comisiei Europene vin în completarea programelor naționale de investiții cu fonduri suplimentare de 750 miliarde euro pentru dezvoltarea infrastructurii digitale, tehnologiile energiei curate, eficiența energetică și transportul durabil. Facilitatea Europeană de Redresare și Reziliență, care acoperă 90% din cheltuieli, impune statelor membre să

Implicarea stiintei_tipar.indd 152 27.10.2021 12:53:10

direcționeze cel puțin 37% din investiții spre combaterea schimbărilor climatice.

În anul 2016, Consiliul Mondial al Energiei (CME), în colaborare cu Accenture Strategy și Institutul Paul Scherrer, a publicat trei scenarii de tranziție energetică, având ca orizont de timp anul 2060 și, ca temă centrală, schimbările climatice. După trei ani, în 2019, pe baza contribuției experților în energie din întreaga lume și ținând seama de ultimele evoluții, scenariile au fost nuanțate, adoptându-se un nou orizont de timp – anul 2040, și un nou punct central de interes – inovațiile tehnologice și impactul acestora asupra sistemelor energetice. Scenariile elaborate în anul 2019 sunt descrise pe scurt în continuare [4].

Modern Jazz (jazz modern)**.** Scenariul descrie o lume concurențială, dominată de tehnologiile digitale, cu o creștere economică rapidă și inegală la nivel geografic. Acest scenariu va stimula accesul la energie curată, dar va genera, în același timp, noi probleme de integrare a sistemelor informatice, de securitate cibernetică și confidențialitate a datelor.

Unfinished Symphony (simfonie neterminată). Este scenariul unei lumi puternice, coordonate, cu planificare pe termen lung și strategii globale comune pentru abordarea unor probleme precum inechitățile în accesul la energie și schimbările climatice. Toate acestea se vor realiza urmărind obiectivele unei agende de dezvoltare durabilă incluzivă din punct de vedere social și accesibilă din perspectivă economică.

Hard Rock (piatră dură). Scenariul prezintă o lume divizată, cu politici naționaliste, creștere economică modestă și cooperare internațională redusă. Premisele acestui scenariu, care vizează crearea unor „pietre dure" de securitate regională, se bazează pe evoluții recente precum ascensiunea liderilor populiști în peisajul politic european sau vulnerabilitățile cooperării internaționale.

Implicarea stiintei_tipar.indd 153 27.10.2021 12:53:10

Cele trei scenarii descriu un peisaj inovațional în expansiune, dinamic, menit să producă modificări fundamentale mediului în care funcționează sistemele energetice. Scenariile atrag atenția specialiștilor din domeniul energiei asupra apariției unor inovații non-tehnologice – comportamentale - care pot perturba lanțurile de valori existente și remodela întregul flux energetic mondial.

Dar iată că recesiunea economică a dus la declinul investițiilor în tehnologii curate, a scos la iveală inegalitățile asociate consumului și accesului la energie, a arătat vulnerabilitatea comunităților expuse pe termen lung la poluarea aerului față de noul coronavirus din cauza comorbidităților pre-existente, a redus cheltuielile bugetare pentru măsurile de eficiență energetică. Criza piețelor de capital ar putea reduce interesul companiilor multinaționale precum Facebook, Google, Apple etc. pentru achizițiile voluntare de energie electrică din surse regenerabile. Pandemia a afectat nivelul ocupării în sectorul energetic (în SUA, aproape 600.000 de angajați și-au pierdut locurile de muncă în domeniul energiei curate în martie și aprilie 2020) și a evidențiat dificultățile drumului către decarbonarea economiei mondiale. Emisiile globale de gaze cu efect de seră (GES) au scăzut cu 5,8% în primul trimestru al anului 2020, doar recesiunea economiei chineze generând o scădere cu 25% a emisiilor în perioada ianuarie - martie. Estimările specialiștilor arată o diminuare a GES la nivel global cuprinsă între 5% și 8% la nivelul anului 2020, reducere modestă urmată de revenirea rapidă, cel puțin în China, la nivelurile anterioare pandemiei. Pandemia COVID-19 este doar primul act dintr-o serie mai lungă de crize, iar Pactul Verde European, cel de-al 14-lea Plan cincinal al Chinei și un potențial Nou Pact Verde (Green New Deal) al Statelor Unite vor juca un rol important în conturarea modelor energetice și climatice viitoare [5].

Implicarea stiintei_tipar.indd 154 27.10.2021 12:53:10

Având în vedere amploarea impactului pandemiei asupra pieţelor globale, companiile energetice sunt nevoite să-şi reconsidere prognozele privind nivelul şi structura cererii de energie. Ca răspuns la noile oportunităţi şi provocări, aceste companii ar trebui să: valorifice potenţialul de accelerare a tranziţiei energetice, în special în Asia; revizuiască procesele de alocare a capitalului ţinând seama de creşterea cererii de produse petrochimice în Asia, scăderea utilizării gazelor naturale în producţia de energie electrică, sporirea importanţei gazului natural lichefiat; flexibilizeze investiţiile în tehnologii cu emisii scăzute de GES, astfel încât să se poată adapta la modificările tehnologice impuse de interesul crescut al sectorului public pentru dezvoltarea tehnologiilor energetice curate. Din punct de vedere istoric, se poate spune că recesiunea din perioada 2007-2009 a marcat debutul unui deceniu de progrese remarcabile în tehnologia energiei regenerabile. Aceste progrese s-au bazat pe investiţii de aproape 500 miliarde dolari la nivel global. În prezent, ca răspuns la pandemia COVID-19, guvernele naţionale au prevăzut deja cel puţin 600 miliarde dolari pentru obiective ecologice, cu perspective clare de creştere a acestei sume [6].

Conform lui Barbier [7], trebuie făcută o distincţie clară între eforturile financiare pe termen scurt destinate relansării unei economii aflate în recesiune bruscă urmare a pandemiei şi investiţiile care vizează tranziţia pe termen lung către o economie durabilă, cu emisii reduse de GES. Cu alte cuvinte, spune autorul, există o diferenţă între politicile care vizează revenirea la o situaţie preexistentă şi cele care au ca scop crearea unui nou model de dezvoltare economică. În mod normal, obiectivele acestor politici nu ar trebui să se excludă reciproc. În perioade de criză, însă, există tendinţa de a se pune accentul pe primele şi de a se neglija cele din urmă. Transformarea structurală pe baze ecologice presupune

Implicarea stiintei_tipar.indd 155 27.10.2021 12:53:10

urmărirea unor obiective investiționale pe termen lung care să sprijine cercetarea și dezvoltarea, construcția infrastructurii specifice. Conform estimărilor, necesarul de finanțare a tranziției energetice, a trecerii la economia verde se ridică la cel puțin 1% din PIB anual al țărilor G20. Totuși, chiar autorul recunoaște că un astfel de nivel al cheltuielilor bugetare ar fi mult prea ridicat, chiar și în absența pandemiei. Și din această perspectivă, se pare că liderii principali ai acestei „curse" către economia verde sunt China, Franța, Germania, Italia, Japonia, Coreea de Sud, Regatul Unit și Statele Unite, politicile industriale având un rol esențial în construcția modelelor ecologice de creștere economică. În ceea ce privește ocuparea, există percepția generală că, deși tranziția către o economie cu emisii reduse de carbon va atrage după sine unele pierderi de locuri de muncă, balanța va fi totuși pozitivă, mai ales în țările dezvoltate. Citând rapoartele New Climate Economy și ale Organizației Internaționale a Muncii, Barbier sugerează posibilitatea unei creșteri nete a ocupării până în anul 2030. Se menționează viziunea mai puțin tranșantă a OCDE, ai cărei specialiști consideră că nu există încă o bază solidă de dovezi empirice care să ateste efectele pozitive ale economiei verzi asupra nivelului de ocupare. De aici și nevoia unor cercetări viitoare aprofundate în acest domeniu.

Cercetătorii ajung la concluzia conform căreia pandemia de coronavirus a găsit nepregătită întreaga comunitate internațională [8]. Mai mult, opoziția politică dintr-o serie întreagă de state a profitat de această situație declarând drept ineficiente acțiunile întreprinse sau chiar solicitând demisia guvernărilor care, în opinia lor, nu au reușit să facă față eficient noilor provocări. În opinia autorului, principalii factori care au determinat problemele Uniunii Europene în abordarea crizei au fost: întârzierea în a adopta și implementa decizii rapide și eficiente; faptul că statele naționale, preluând ini-

Implicarea stiintei_tipar.indd 156 27.10.2021 12:53:10

țiativa în limitarea răspândirii pandemiei, au pus sub semnul întrebării solidaritatea europeană, astfel încât noua criză a aprofundat și extins fisurile pe diferite coordonate; partajarea atribuțiilor între Uniunea Europeană și statele membre, acestea din urmă rămânînd principalele responsabile pentru sistemele naționale de sănătate**.**

Pe de altă parte, în luna august a anului 2020, economiști importanți din întreaga lume au atras atenția asupra felului în care economia bazată pe combustibili fosili „amplifică inechitățile rasiale, sociale și economice", făcând apel la o transformare fundamentală a economiei energiei [9]. Mai mult, numeroase studii arată că insecuritatea energetică a populației s-a intensificat pe fondul pandemiei COVID-19. Cu alte cuvinte, disparitățile socio-demografice pre-existente s-au adâncit încă din primele luni de criză. Această constatare vine în completarea cercetărilor anterioare care au arătat că recesiunea economică sporește exponențial dificultățile materiale întâmpinate de categoriile sociale deja vulnerabile. În Statele Unite, autoritățile de la toate nivelurile (federal, ale fiecărui stat, local) au pus în aplicare o serie de măsuri de urgență pentru a veni în ajutorul gospodăriilor defavorizate (moratorii privind evacuarea silită sau deconectarea de la serviciile de utilități publice, extinderi ale perioadelor de acordare a ajutoarelor de șomaj, reduceri ale cheltuielilor de întreținere a locuinței, ajutoare financiare guvernamentale etc.).

Cercetătorii ajung la concluzia că există o multitudine de întrebări fără răspuns privind dimensiunile și factorii determinanți ai insecurității energetice. Astfel, sociologii studiază metodele la care recurge populația pentru a face față acestui fenomen. Acestea includ împrumuturile sau întârzierea achitării facturilor energetice, ambele soluții putând avea drept rezultat acumularea de datorii pe termen lung. În SUA, populația poate face apel la ajutor

Implicarea stiintei_tipar.indd 157 27.10.2021 12:53:10

sau asistență financiară din partea unor entități oficiale (companii de utilități publice sau programe guvernamentale cum ar fi Low Income Home Energy Assistance Program – program de asistență energetică pentru familiile cu venituri mici - sau Weatherization Assistance Program - program de asistență pentru izolarea termică a locuințelor) [10].

O serie de studii își propun să răspundă la întrebarea dacă pandemia COVID-19 va încetini, sau dimpotrivă va accelera eforturile națiunilor îndreptate spre reducerea emisiilor de GES. În acest sens, Pianta et al. [11] analizează răspunsurile a peste 200 de reprezentanți ai grupurilor de interes din 55 de țări cu privire la politicile adoptate pentru următorii cinci ani în domeniul schimbărilor climatice. Sinteza anchetei arată că majoritatea respondenților anticipează o intensificare a preocupărilor pentru reducerea emisiilor în sectoarele energie și transporturi în contextul pandemiei. În același timp, se constată o abordare cel puțin precaută atunci când vine vorba de reducerea sprijinului guvernamental pentru sectoarele cu aport semnificativ de GES (în special producerea energiei pe bază de cărbune). Autorii constată că, deși în perioada primului val de pandemie s-a înregistrat o scădere importantă a cererii de energie și implicit o reducere accentuată a emisiilor de gaze cu efect de seră, impactul pe termen lung al crizei este greu de previzionat. Acesta va depinde de nivelul investițiilor în energie și de modul în care aceste investiții vor fi direcționate spre activitățile economice cu emisii reduse de carbon. Deciziile vor fi luate pe baza unor studii ce vizează estimarea performanțelor economice relative ale energiei fosile, respectiv regenerabile. Analiza angajamentului diferitelor grupuri de interes (agenții guvernamentale, institute de cercetare și organizații neguvernamentale) față de o serie de politici care promovează tranziția către un sector energetic „curat" a evidențiat,

Implicarea stiintei_tipar.indd 158 27.10.2021 12:53:10

în general, o atitudine optimistă, cu diferențe trans-regionale semnificative. Astfel, țările OCDE prevăd planuri mai ambițioase de decarbonare a economiilor, decât statele asiatice și cele din America Latină. Pentru țările OCDE, 83% din răspunsuri indică o atitudine optimistă a respondenților față de investițiile în infrastructura energetică verde, eficiența energetică și cercetarea/dezvoltarea în domeniu. În ceea ce privește sursele regenerabile de energie, previziunile sunt ceva mai puțin pozitive. Cu toate acestea, mai mult de jumătate din respondenți prognozează o implicare activă a statelor din toate regiunile analizate în următorii cinci ani. Când vine vorba de măsurile de eliminare treptată a cărbunelui ca sursă de energie, respondenții din țările OCDE și asiatice prevăd că guvernele vor susține acest demers, în timp ce statele Americii Latine vor fi mai reticente în această privință, având în vedere costurile economice, politice și sociale asociate acestor măsuri.

Modificările structurale ale transporturilor au în vedere trei componente esențiale: infrastructura feroviară, rețelele de stații de încărcare a vehiculelor electrice, transportul urban durabil. Sondajul realizat prevede o creștere substanțială a investițiilor în infrastructura ecologică de transport, în special la nivel urban, în toate cele trei regiuni studiate, cu așteptări ceva mai optimiste pentru Asia, decât pentru țările OCDE. Cu toate că există speranțe mari pentru dezvoltarea infrastructurii de transport pe distanțe lungi (mai ales la nivelul OCDE și al țărilor asiatice, și mai puțin pentru America Latină), o doză mai mare de optimism se îndreaptă către ecologizarea transportului urban. Concluziile studiului arată că, după pandemie, sectorul transporturilor ar putea înregistra o tranziție mai rapidă către zona verde decât era de așteptat înainte de criză. Un factor de întârziere al progresului ecologic este nevoia de salvgardare a companiilor aeriene fără a li se impune condiții

Implicarea stiintei_tipar.indd 159 27.10.2021 12:53:10

obligatorii suplimentare de protecție a mediului (conform programului Airline Bailout Tracker dezvoltat de Transport&Environment, Carbon Market Watch și Greenpeace, se estimează că, de la începutul crizei COVID-19, marile companii aeriene europene au primit aproximativ 29 miliarde euro, fără impunerea unor noi standarde ecologice). Studiul evidențiază atât diferențe trans-regionale, cât și între diferitele categorii de respondenți. Astfel, reprezentanții statului manifestă, evident, mai mult optimism cu privire la investițiile viitoare în combaterea schimbărilor climatice, decât respondenții din cercetare sau din cadrul organizațiilor nonguvernamentale [11].

Conform experților Consiliului Mondial al Energiei (CME), noua criză generată de pandemia COVID-19 constituie un test fără precedent pentru reziliența industriei energetice mondiale. Pe baza unei analize a impactului pandemiei asupra unui număr de aproape 100 țări ale lumii, CME a elaborat patru scenarii de evoluție a industriei energetice [12]. Pe baza acestor scenarii, factorii de decizie, cercetătorii, organizațiile non-guvernamentale etc. construiesc acum strategii de tranziție energetică post-pandemie. Dacă înainte de criză, la cel de-al 24-lea Congres Mondial al Energiei, societatea științifică și decizională avea în vedere patru factori determinanți ai tranziției sistemelor energetice - decarbonare, digitalizare, descentralizare și concentrare asupra cererii de energie (cei patru "D" – *decarbonisation, digitalisation, decentralisation, demand centricity*), noua criză a adăugat trei astfel de factori: dezvoltarea lentă a economiei globale și creșterea inegalităților intra- și internaționale; criza de supra-ofertă pe piețele de țiței și gaze naturale și, în consecință, scăderea prețurilor acestor resurse; creșterea îngrijorării privind schimbările climatice, ca rezultat al sporirii emisiilor generate de activitățile energetice. Cele patru scenarii post-pandemie avute în vedere de CME pot fi sintetizate astfel:

Implicarea stiintei_tipar.indd 160 27.10.2021 12:53:10

Pause (pauză) - colaborare internațională axată pe revenirea la normalitate. Ipotezele care stau la baza acestui scenariu includ: creșterea lentă a cererii de energie ca rezultat al relansării graduale a economiilor în urma efectelor benefice ale vaccinării populației; sporirea lentă a prețurilor petrolului, inclusiv ca urmare a reducerii numărului companiilor energetice rămase pe piața concurențială; creșterea competitivității surselor regenerabile de energie; concentrarea economiilor puternic afectate de criză asupra politicilor de stabilizare economică, și mai puțin pe cele de modernizare/tranziție; încetinirea semnificativă a tranziției energetice din cauza dificultăților finaciare care nu permit inițierea de noi proiecte investiționale; recunoașterea, în continuare, a importanței obiectivelor de protecție a mediului stabilite la Summitul de la Paris, dar acceptarea unanimă a faptului că progresul spre economia verde va fi mai lent decât cel previzionat.

Fast-Forward (repede-înainte) - valorificarea oportunităților de colaborare internațională pentru tranziția energetică. În acest caz, ipotezele principale au în vedere: revigorarea rapidă a economiei mondiale prin noi modele de creștere bazate pe tranziție și inovare colaborativă generate de pandemie; ivirea zorilor unei noi ordini mondiale în care China ocupă primul loc; înlocuirea vechilor lanțuri de valori bazate pe costuri minime, cu noi parteneriate reziliente din punct de vedere tehnologic; formarea de oligopoluri între producătorii de țiței pentru controlul prețurilor și cantităților furnizate; creșterea competitivității energiei regenerabile, în condițiile dezvoltării de infrastructuri pe baze colaborative; înregistrarea de progrese semnificative, prin colaborare internațională, în implementarea politicilor privind schimbările climatice.

Rewind (întoarcere la trecut) - întoarcerea de la conceptul de globalizare la cel de interes național, în contextul discriminărilor

Implicarea stiintei_tipar.indd 161 27.10.2021 12:53:10

apărute în gestionarea pandemiei. Ipotezele acestui scenariu includ: administrarea vaccinului se realizează cu prioritate în statele producătoare, precum SUA, Marea Britanie și China; pandemia globală expune vulnerabilitatea lanțurilor de valori globale și pericolele interdependenței; unele sectoare, în special energia, agricultura și industria farmaceutică, se confruntă cu politici protecționiste în creștere pe măsură ce comerțul se de-globalizează și redevine predominant bilateral; sporirea decalajelor dintre țările bogate și cele sărace, consecință a recuperării inegale post-pandemie care se resimte și în domeniul tranziției energetice; avântul cererii de energie a țărilor dezvoltate determină creșterea bruscă a prețurilor țițeiului și, în consecință, a capacităților de energie regenerabilă; țările sărace rămân dependente de resursele interne de energie, cum ar fi cărbunele.

Re-Record (reluarea vechilor modele) - concentrarea pe interesul individului extenuat de prelungirea pandemiei. Ipoteze: perioada anilor 2020-2023 epuizează populația, ceea ce conduce la politici axate pe bunăstarea individuală; procesul de vaccinare are loc într-o manieră confuză, necoordonată, cu rezultate diferențiate la nivel local; redresarea economică lentă în urma pandemiei este însoțită de tulburări sociale, astfel încât procesul de globalizare rămâne în plan secund; sub impulsul acestor condiții, investițiile în infrastructura energetică urmează modelul hibrid precedent - mix energetic constituit din centrale bazate pe combustibili fosili și resurse regenerabile.

Primele două scenarii, cu un grad ridicat de încredere, se bazează pe ipoteza conform căreia soluțiile medicale vor contribui la rezolvarea în mare măsură a problemelor generate de pandemie până la sfârșitul anului 2021. Celelalte două scenarii, cu grad scăzut de încredere, au în vedere o dezvoltare lentă a soluțiilor tehni-

Implicarea stiintei_tipar.indd 162 27.10.2021 12:53:10

co-medicale, astfel încât sfârșitul pandemiei este prognozat pentru finalul anului 2023. În ambele scenarii de „încredere ridicată", PIB global înregistrează o revenire în anul 2021 și apoi o creștere anuală cu rate similare celor anterioare pandemiei până în anul 2024. Conform CME, această creștere economică va spori cererea de energie electrică, iar sursele cu conținut scăzut de carbon vor depăși producția pe bază de cărbune. În anul 2022, cererea mondială de țiței ar putea atinge nivelurile înregistrate în anul 2019. Dacă în primul scenariu se pune un accent puternic pe soluționarea provocărilor economice, în cel de-al doilea politicile de redresare urmăresc atât obiectivele economice, cât și pe cele climatice.

Pentru fiecare dintre cele două scenarii de „încredere scăzută", conform CME, abordările schimbărilor climatice variază de la dezinteres până la sprijin larg, dar progresele generale rămân insuficiente. În scenariul Rewind securitatea energetică rămâne piatra de temelie a politicii din domeniu, iar scenariul Re-record indică grade foarte diferite de succes/eșec în combaterea pandemiei și renunțarea la cooperarea globală. În multe țări, acțiunile devin regionale sau chiar locale, cu manifestări violente în unele cazuri, dar și cu soluții constructive în altele.

În general, pe perioada pandemiei, diminuarea ritmului de dezvoltare a majorității activităților economice (cu precădere a industriei, turismului, transporturilor etc.) a condus la scăderea consumului de energie. În primul trimestru al anului 2020, țările cele mai afectate de pandemie au înregistrat scăderi de până la 20% ale consumului de energie electrică (4% la nivel mondial). Contracția mondială a cererii de energie a pus o presiune fără precedent asupra sectorului de petrol și gaze. Cu prețuri negative ale țițeiului la sfârșitul lunii aprilie 2020, țările OPEC și Rusia au fost obligate să diminueze cu aproximativ 10% oferta globală. Ca urmare, prețurile

Implicarea stiintei_tipar.indd 163 27.10.2021 12:53:10

futures au înregistrat o revenire, dar cu valori semnificativ mai mici față de nivelurile din anul 2019 [1].

Diminuarea cererii de energie s-a manifestat, cu precădere, în detrimentul industriei extractive a cărbunelui. Producția de energie din surse regenerabile a rămas nevătămată datorită costurilor reduse de exploatare și accesului prioritar la rețelele de transport, sporindu-și astfel ponderea în balanța energetică a țărilor înzestrate din acest punct de vedere.

Operatorul pieței de energie electrică din Italia, *Gestore Mercati Energetici* (GME), arată cea mai semnificativă scădere a consumului de energie electrică din anul 2020, față de anul 2019, în luna aprilie (cu 18%, față de aceeași perioadă a anului precedent) [13]. Conform operatorului sistemului de transport al energiei electrice *Red Eléctrica de España* (REE), și în Spania, luna aprilie 2020 a înregistrat cea mai mare diferență pentru consumul de energie comparativ cu anul precedent (17%) [14]. Indicele consumului de energie electrică (estimat pentru consumatorii medii și mari din peninsula iberică) arată, pentru luna martie 2020, o reducere de peste 8%, comparativ cu luna martie a anului precedent, respectiv 20% pentru luna aprilie, față de luna similară din anul 2019. Acest indice arată că impactul crizei este foarte pronunțat în activitățile de servicii (-11%) - cu deosebire în domeniul turistic (-33%), și în activitățile industriale (-7,6%). În Franța, conform operatorului rețelei de transport al energiei electrice *Réseau de transport d'électricité* (RTE), consumul de energie din luna aprilie 2020 a înregistrat cea mai mare reducere față de aceeași lună a anului anterior [15].

Dacă reducerea consumurilor de energie a afectat într-o măsură mai mare un număr relativ redus de țări europene, scăderea prețurilor energiei electrice pe piețele spot s-a manifestat în întreaga Europă, diminuările fiind semnificative. Spre exemplu, în Italia, în

Implicarea stiintei_tipar.indd 164 27.10.2021 12:53:10

lunile martie și aprilie 2020 prețurile medii ale energiei electrice erau mai mici cu 39,5%, respectiv cu 53,2% față de aceleași perioade ale anului precedent. Dar cea mai mare reducere s-a înregistrat în luna mai (57%), urmată de o revenire treptată la nivelul anului precedent în luna septembrie [13]. În Spania, în martie, prețul mediu pe piața spot a fost de 27,79 euro/MWh, cu 8,17 euro/MWh mai mic decât luna precedentă și cu 21,22 euro/MWh mai scăzut față de aceeași lună a anului precedent [16]. Scăderea cea mai accentuată s-a înregistrat în luna aprilie (54,3%), luna septembrie marcând, ca și în cazul Italiei, atingerea unui nivel similar celui din anul precedent [14]. În Franța, prețurile zilnice ale energiei electrice din aprilie 2020 au atins un maxim de 22,4 euro/MWh față de o valoare medie lunară de 38,1 euro/MWh în aprilie 2019. Pe parcursul anului 2020, cea mai abruptă diminuare a avut loc în luna februarie (68,7%) [15].

Se observă, în toate aceste trei țări grav afectate la începutul pandemiei, o revenire treptată la nivelurile consumului de energie electrică din anul precedent, pe parcursul perioadei mai-iulie a anului 2020.

Pe de altă parte, renunțarea în mare măsură la transportul public, în favoarea modalităților individuale de deplasare (autovehiculele proprii) a determinat sporirea consumului de resurse. Din punct de vedere energetic, în paralel cu revenirea la vechile modele ale cererii, perioada post-pandemie va fi marcată de o serie de procese care vor conduce la scăderea consumurilor unitare de energie. Printre acestea se numără o serie de categorii de activități pe care societatea a fost forțată să le desfășoare de la distanță, în perioada de izolare: educația și munca online, e-shopping-ul, e-socializarea, e-sănătatea, toate acestea având drept consecință intensificarea transmisiilor de date 5G. Alte procese care vor conduce la diminu-

Implicarea stiintei_tipar.indd 165 27.10.2021 12:53:10

area intensității energetice se vor baza pe aplicarea tehnologiilor *smart-city,* care includ utilizarea de senzori inteligenți, învățarea automată, inteligența artificială, *blockchain* (blocuri *înlănțuite*, înregistrări sau date, legate și securizate cu ajutorul criptografiei) și *Internet of Things* (IoT) (sistem care pe baza Internetului conectează diferite dispozitive, servicii și sisteme automate, formând astfel o rețea de obiecte). Printre avantajele folosirii tehnologiilor smart-city se numără controlul inteligent al traficului, utilizarea vehiculelor fără șofer, procesele de producție, construcții, foraj, colectare și tratare avansată a deșeurilor, toate conduse de la distanță. La acestea se vor adăuga noi sisteme moderne de aprovizionare, inclusiv bazate pe ajutorul dronelor. Unele studii arată că utilizarea inteligenței artificiale, transferul masiv de date 5G (în viitor chiar 6G) pot fi asociate unui consum semnificativ de energie și, ca atare, unei amprente a emisiilor de gaze cu efect de seră ale cărei efecte negative nu sunt de neglijat [17].

Studiul comparativ bazat pe Indicele Tranziției Energetice (*Energy Transition Index)* elaborat de Forumul Economic Mondial (FEM) arată că în ultimii zece ani doar 13 țări (Suedia, Norvegia, Danemarca, Elveția, Austria, Finlanda, Regatul Unit, Noua Zeelandă, Franța, Islanda, Olanda, Letonia și Uruguay) din cele 115 analizate au înregistrat creșteri constante ale performanțelor. România ocupă locul 38, iar Republica Moldova locul 90. Conform experților FEM, acest rezultat demonstrează complexitatea procesului tranziției energetice și dificultățile întâmpinate în obținerea progreselor. Deși pandemia a relevat reziliența surselor regenerabile de energie și a determinat scăderea pe termen scurt a emisiilor de GES, potrivit Agenției Internaționale pentru Energie, acestea din urmă au revenit la nivelurile anterioare crizei. Pentru a putea realiza obiectivul Acordului de la Paris (de limitare la 1,5°C a încălzirii

Implicarea stiintei_tipar.indd 166 27.10.2021 12:53:10

globale), raportul FEM identifică trei imperative pentru creșterea rezilienței tranziției energetice: *asigurarea „tranziției juste"* care, în condițiile creșterii decalajelor în accesul la energie, presupune o abordare incluzivă în formularea politicilor energetice și deciziilor investiționale; *accelerarea electrificării* – pilon al tranziției energetice -, alături de extinderea surselor regenerabile de energie, dezvoltarea tehnologiilor de producere a hidrogenului verde, optimizarea digitală a cererii de energie etc.; *creșterea colaborării public-privat* pentru atragerea de surse diversificate și reziliente de capital investițional [18].

Din perspectiva tranziției energetice, majoritatea studiilor se concentrază asupra industriei cărbunelui. Mai puțin vizibile, dar cu atât mai îngrijorătoare sunt strategiile de susținere a sectorului petrolului și gazelor, care, în contextul constrângerilor bugetare generate de pandemie, sunt în defavoarea investițiilor în tehnologii energetice curate și perpetuează modelele de dezvoltare economică generatoare de schimbări climatice. Pandemia COVID-19 va diminua interesul principalelor țări producătoare de petrol și gaze pentru gestionarea proactivă a tranziției către un viitor energetic neutru din punct de vedere climatic, aceste țări concentrându-se pe salvgardarea industriei, care le oferă securitatea financiară actuală.

Din perspectiva tranziției juste, forța de muncă angajată în industria combustibililor fosili are dreptul la măsuri compensatorii pentru a-și asigura mijloace de trai decente într-o economie verde. Pe fondul pandemiei, cererea de cărbune a scăzut cu 5% în 2020, comparativ cu anul precedent. Scăderea producției de energie pe cărbune în Statele Unite și Europa confirmă trendul descendent (cu peste 30%) din ultimii zece ani. În SUA, mai multe mine și 13 centrale pe cărbune și-au suspendat funcționarea din cauza pandemiei, ceea ce a condus la scăderea cu 12% a ocupării forței de muncă

Implicarea stiintei_tipar.indd 167 27.10.2021 12:53:10

din domeniu. În Germania, criza economică a redus producția anuală de energie pe bază de lignit și cărbune brun cu 20%, respectiv 26%, comparativ cu anul 2019.

În Polonia, producția de energie pe cărbune a scăzut cu 9% în timpul pandemiei, pe fondul unei diminuări a consumului total de energie electrică de numai 2,5%. Aceasta a generat pierderi lunare de 50 milioane euro pentru PGG (Polska Grupa Górnicza), cea mai mare companie de extracție a cărbunelui din Polonia. Guvernul polonez a anunțat eliminarea completă a energiei pe bază de cărbune până în anul 2049, acțiune parțial finanțată prin Mecanismul pentru o Tranziție Justă al Uniunii Europene [1]. În anul 2019, partidul de stânga Wiosna (Primăvara) a pus în discuție renunțarea la cărbune, în Polonia, până în anul 2035. Fără șanse de reușită, propunerea a generat discuții referitoare la perspectivele cărbunelui în energetica poloneză. Un an mai târziu, analiza percepției electoratului asupra abandonării acestei surse de energie, după anul 2030, a arătat că oponenții tranziției energetice erau grupările naționaliste de dreapta asociate partidului Lege și Justiție și Confederației, iar majoritatea susținătorilor se găseau printre liberali și în cadrul opoziției de stânga [19]. Deși tranziția energetică prezintă un mare risc pentru Silezia Superioară, promovarea surselor de energie regenerabilă este privită de majoritatea populației ca oportunitate pentru dezvoltarea regiunii. Rezultatele studiului arată că în Polonia se poate vorbi de consens național pentru tranziția energetică a Sileziei, 94% din populație fiind de acord că „Guvernul ar trebui să sprijine dezvoltarea companiilor care produc energie curată, în care minerii își vor găsi locuri de muncă". În lunile mai-iunie 2020, pandemia a forțat încetarea activității unui număr important de mine, ceea ce a readus în discuție viitorul celui mai mare bazin carbonifer european. Problema tranziției energetice din Polonia este asociată

Implicarea stiintei_tipar.indd 168 27.10.2021 12:53:10

conflictului politic și ideologic generat pe fondul valului de populism ce a inundat continentul european. Această scindare politică îi are, pe de o parte, pe susținătorii discursului naționalist și, de cealaltă parte, pe cei ai culturii cosmopolite și responsabilității față de problemele globale. Aceste diferențe culturale sunt complementare unui conflict epistemologic care aduce în prim-plan două categorii sociale - cele cu o mai mare înclinație religioasă care sporește neîncrederea în știința schimbărilor climatice, respectiv cele cu o viziune cognitivă simplistă, naționalistă, care induce sentimente de neîncredere în politicile Uniunii privind schimbările climatice.

România și Republica Moldova

Situația de la nivel european se repetă și în România, unde luna martie a anului 2020 a marcat o scădere a consumului de energie electrică de 3,2% față de aceeași perioadă a anului 2019, luna aprilie 14,8%, mai 11,3%, iunie 8%, iar luna iulie 2%. Diferențe semnificative apar până la începutul lunii iulie a anului 2020, după care se constată o revenire la nivelul consumului de energie electrică din anul precedent [20]. Pe piața 4M MC (mecanismul de funcționare cuplată a piețelor pentru ziua următoare din România, Ungaria, Slovacia și Cehia), prețurile energiei electrice au reacționat imediat la măsurile de închidere a unor activități economice (din 16 martie 2020), înregistrând scăderi semnificative [21], [22], [23], [24]. În luna aprilie 2020, în România s-a înregistrat o scădere a prețului spot al energiei electrice cu 43,6% față de luna similară a anului 2019. În primele 11 luni ale anului 2020, cele mai mari diferențe față de prețurile din anul precedent s-au manifestat în Ungaria și România. De asemenea, maximul diferențelor de preț s-a înregistrat în România, în ziua de 18 septembrie 2020 (un preț mai redus cu 76,5 euro/MWh față de aceeași zi a anului 2019). De altfel, în România

Implicarea stiintei_tipar.indd 169 27.10.2021 12:53:10

s-a înregistrat și cea mai mare abatere standard a diferențelor de prețuri de pe piața 4M MC, fapt ce denotă o volatilitate sporită a prețurilor pe piața românească. Nu este mai puțin adevărat că cea mai mare a fluctuației diferențelor de prețuri se regăsește în lunile august și septembrie, adică după revenirea la normal a consumului de energie electrică.

Producția de energie electrică a României a scăzut în lunile martie - iunie 2020 cu 15,3% față de aceeași perioadă a anului trecut. Cea mai mare scădere a fost înregistrată la producția de energie pe bază de cărbune, compensată, parțial, prin creșterea contribuției energiei eoliene și a celei pe bază de hidrocarburi la acoperirea curbei cererii [20]. Se observă, și în acest caz, revenirea nivelului producției de energie electrică din anul 2020 la cel al anului 2019, de la începutul lunii iulie.

*Costurile de oportunitate (ale nerealiz*ării *producției din cauza scăderii cererii de energie electrică).* Costurile de oportunitate (măsurate prin diferențele dintre producțiile zilnice realizate în lunile martie-iunie 2019 și producțiile din lunile similare din anul 2020, evaluate la prețurile medii zilnice din anul curent ale pieței) se ridică la aproximativ 83 mil. euro [25]. În același timp, cheltuielile variabile aferente producției nerealizate (în principal cheltuieli cu combustibilul, certificatele de emisii, apa etc.) nu au mai fost efectuate. La nivel estimativ, cheltuielile variabile se ridică la circa 70-80% din cheltuielile totale de producția energiei electrice. Cu alte cuvinte, prin nerealizarea producției anticipate, s-au înregistrat pierderi de aproximativ 25 mil. euro. În lunile martie – iunie (perioada cea mai defavorabilă), prin reducerea producției de energie electrică pe bază de cărbune la jumătate din producția anului precedent (circa 3 milioane MWh), nu a mai fost necesară achiziționarea de certificate de emisii de CO_2. Menționăm că, pentru fiecare MWh produs pe

Implicarea stiintei_tipar.indd 170 27.10.2021 12:53:10

bază de cărbune, este necesar un certificat de emisii tip Emission Unit Allowance **(**EUA), iar pe bursele European Energy Exchange (EEX) și Intercontinental Exchange (ICE) acesta este cotat, în prezent, la 20-22 euro/certificat).

Pierderile financiare rezultate din scăderea prețurilor pe piețele spot. Date fiind scăderile importante ale prețurilor energiei electrice, estimăm că aceste pierderi (măsurate prin evaluarea producției din lunile martie-iunie 2020, la diferențele dintre prețurile medii zilnice ale energiei electrice pe piața spot în lunile martie-iunie din anul 2019, respectiv 2020) s-ar ridica la aproximativ 225 mil.euro, dacă întreaga producție ar fi comercializată pe Piața pentru Ziua Următoare (PZU) [25]. În lunile martie-iunie 2020, ponderea energiei tranzacționate pe PZU a fost de cca. 48% [21], astfel încât putem estima pierderile financiare rezultate din scăderea prețurilor spot, la aproximativ 110 mil. euro în lunile martie - iunie ale anului 2020.

Putem estima că reducerea producției/consumului nu a adus activității de producere a energiei electrice prejudicii economice majore. Centralele cu funcționare pe cărbune au fost, însă, cele mai afectate. Pe de altă parte, pierderile generate de scăderile prețurilor spot au un impact negativ asupra tuturor producătorilor de energie electrică. Activitățile de transport și distribuție a energiei electrice au înregistrat pierderi financiare relativ reduse, comparativ cu alte țări europene, pe măsura scăderii cantităților de energie electrică transportate, respectiv distribuite. Situația furnizorilor de energie electrică este diferită. Întrucât scăderea consumului a fost mai redusă procentual decât cea a prețurilor pe piața spot de energie, putem emite ipoteza că furnizorii au putut profita de această situație conjuncturală, înregistrând chiar și câștiguri nete față de perioada similară a anului trecut [25].

România a adoptat recent Planul Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice 2021–2030. În cadrul acestui

Implicarea stiintei_tipar.indd 171 27.10.2021 12:53:12

Plan, la recomandarea Comisiei Europene, ponderea energiei din surse regenerabile în balanța energetică va spori la 30,7% în anul 2030, față de varianta inițială, de 27,9%. Acest obiectiv vine pe fondul perspectivelor de scoatere din funcțiune a unor capacități cu funcționare pe cărbune propuse de Complexul Energetic Oltenia. Aflat în dezbatere, planul companiei energetice include înlocuirea și completarea (până în anul 2030) a 1260 MW în centrale pe bază de cărbune, cu 1400 MW în centrale pe gaze naturale și 300 MW în energie regenerabilă [26].

Printre realizările majore ale Republicii Moldova în domeniul securității și eficienței energetice putem enumera: finalizarea construcției gazoductului Ungheni – Chișinău; finalizarea implementării proiectelor investiționale de creștere a performanței sistemelor de alimentare centralizată cu energie termică din municipiile Chișinău și Bălți; intrarea în faza activă de implementare a proiectului de construcție a interconexiunii Isaccea-Vulcănești-Chișinău; aprobarea Programului cu privire la implementarea obligației privind renovarea clădirilor autorităților administrației publice centrale; inițierea negocierilor cu BEI, BERD și Comisia Europeană asupra proiectului „Eficiența energetică în Republica Moldova”; promovarea Legii nr.90/2020 privind eliberarea companiei Moldelectrica de obligația de a garanta rambursarea împrumutului, fiind astfel deblocată realizarea Proiectului de interconectare a rețelelor de energie electrică dintre Republica Moldova și România, care are ca scop, între altele, consolidarea rolului Republicii Moldova de culoar de tranzit al energiei electrice [27].

În Republica Moldova, Legea nr. 10 din 26.02.2016 privind promovarea utilizării energiei din surse regenerabile a intrat în vigoare în martie 2018 prevăzând între altele: furnizarea cu prioritate și obligația din partea furnizorului central de energie electrică de

Implicarea stiintei_tipar.indd 172 27.10.2021 12:53:12

a achiziționa energia electrică generată în întregime din surse regenerabile timp de 15 ani; organizarea de licitații pentru proiectele cu o capacitate de peste 4 MW în cazul energiei eoliene și 1 MW pentru alte tehnologii; promovarea proiectelor comunitare de energie regenerabilă.

Cu toate acestea, în anul 2017, biomasa contribuia cu 98% într-o pondere a surselor regenerabile în consumul final brut de 27,8%. Puterea instalată a energiei eoliene se ridica la numai 27 MW, fiind bazată pe turbine second-hand importate din țările europene. În anii următori, se prevede instalarea a 100 MW suplimentari de energie eoliană, la care se pot adăuga alte proiecte industriale individuale. Energia fotovoltaică a Republicii Moldova a cunoscut o dezvoltare limitată - 50 de proiecte mici cu o capacitate cumulată de aproximativ 4 MW.

Majoritatea proiectelor de energie regenerabilă din Republica Moldova sunt finanțate de băncile internaționale (BERD, BEI, Banca Mondială), de agențiile bilaterale de dezvoltare (Agenția Suedeză pentru Cooperare și Dezvoltare Internațională și Agenția Japoneză de Cooperare Internațională) sau de sectorul privat, concentrat, în special, pe energia solară și biogaz. De asemenea, Republica Moldova este unul dintre beneficiarii Fondului Verde pentru Climă. Numărul limitat de instituții financiare dispuse să investească în acest domeniu rezultă, în principal, dintr-o percepție greșită a acestora asupra riscurilor induse de astfel de proiecte, ceea ce a condus la rate mult prea ridicate ale dobânzilor. Cu toate acestea, prin implicarea internațională, se speră la o accelerare a asimilării surselor de energie regenerabilă pe baza mecanismelor de sprijin financiar oferite și a dobândirii, în timp, a credibilității tehnico-economice. Moldelectrica a emis deja peste 30 de autorizații de racordare la sistemul energetic național, a căror capacitate cumulată este de aproximativ 1000 MW pentru noile proiecte de energie regenerabilă.

Implicarea stiintei_tipar.indd 173 27.10.2021 12:53:12

În scopul promovării obiectivelor tranziției energetice în Republica Moldova, Agenția Internațională pentru Energie Regenerabilă (IRENA) a propus o serie de recomandări, între care menționăm: adoptarea unui obiectiv de energie regenerabilă pentru 2030; realizarea unui studiu de modelare a costurilor de producție; consolidarea cadrului de reglementare; simplificarea procedurilor administrative și facilitarea aplicării acestora; îmbunătățirea capacității băncilor locale de a finanța proiectele de energie regenerabilă; dezvoltarea unei strategii naționale de comunicare cu privire la sursele de energie regenerabilă [28].

Sectoarele rezidențiale din România și Republica Moldova se bazează pe lemnul de foc într-o proporție neîngăduit de mare (aproximativ 40%) pentru deziderateleeuropene legate de tranziția energetică [29], [30].

Însă, utilizarea surselor moderne precum energia electrică și energia termică din surse centralizate este departe de modelul țărilor dezvoltate. *Strategia energetică a României 2019-2030, cu perspectiva anului 2050,* menționează că: „în mediul rural, fără măsuri suplimentare de sprijin, tranziția către încălzirea cu gaz va avea loc mult mai încet", chiar și în localitățile racordate la rețeaua de distribuție a gazului. Mai mult, „consumul de lemn de foc este de așteptat să crească ușor în următorii ani…". Se recunoaște că "progresul în asigurarea accesului la combustibili alternativi pentru încălzire este lent, în special în mediul rural". Nu se prevede explicit în strategie extinderea rețelelor de gaze naturale în următorii 15 ani, dar se spune că reducerea consumului de lemn pentru încălzire se va face prin "izolarea termică a locuințelor și prin derularea de programe de conversie către sobe eficiente, cu ardere completă și emisii scăzute".

În contextul tranziției energetice accentul se va pune asupra promovării energiei regenerabile, iar principalul purtător va fi

Implicarea stiintei_tipar.indd 174 27.10.2021 12:53:12

energia electrică. Din perspectiva schimbărilor climatice, importantă va fi structura resurselor primare de energie care vor sta la bază generării energiei electrice. Pentru consumatorul rural de energie termică, dependența de aprovizionare cu lemn de foc va rămâne principala problemă și pentru viitor, atât în România, cât și în Republica Moldova.

Este evident faptul că noua criză economică generată de pandemie nu a făcut decât să adâncească diferențele dintre mediul urban și cel rural, acesta din urmă fiind mult mai vulnerabil prin lipsa mijloacelor de influență asupra factorului politic.

Concluzii

Pandemia COVID-19 confirmă o serie dintre ipotezele scenariilor elaborate de Consiliul Mondial al Energiei în anul 2019. Din perspectiva noastră, realitățile anilor 2020 și 2021 creează un amalgam între scenariile Modern Jazz și Hard Rock, preluând elemente viabile din ambele scenarii. Nu este mai puțin adevărat că, la începutul crizei, scenariul Unfinished Simphony s-a dovedit a fi cel mai nerealist, din cauza lacunelor de colaborare internațională în abordarea pandemiei. Perspectivele acestui scenariu optimist s-ar putea îmbunătăți dacă statele producătoare de vaccinuri ar asigura dozele necesare țărilor sărace, iar perioada post-pandemie ar stimula cooperarea în eradicarea sărăciei în general și a celei energetice în special.

În privința celor patru scenarii de relansare post-pandemie ale Consiliului Mondial al Energiei, regăsim elemente ale realității pe care o traversăm, atât în varianta Fast-Forward, cât și în Rewind. Evident este faptul că situarea fiecărui stat în parte într-unul sau altul dintre scenarii va depinde de capacitatea de adaptare la provocări și de valorificare a oportunităților generate de criză.

Implicarea stiintei_tipar.indd 175 27.10.2021 12:53:12

Pandemia a scos la iveală cu și mai multă acuitate obstacolele din calea neutralității climatice, din moment ce scăderea importantă a cererii de energie nu a generat reducerile sperate ale GES. Mai mult, revenirea la nivelurile de poluare anterioare crizei are loc în ritm accelerat. Și din această perspectivă se poate întrezări rolul potențial al Chinei în această ecuație complexă. De altfel, după modelul precedentei crize, țările asiatice par a fi pregătite să joace rolul central în accelerarea tranziției energetice. Dacă Uniunea Europeană a decis să urmeze calea stabilită prin Pactul Verde, multe alte state și-au adus aminte de importanța combustibililor fosili în condiții de criză.

Pandemia și pericolele schimbărilor climatice au generat concluzia că electrificarea transporturilor de mare și mediu tonaj, promovarea automobilelor electrice, a centralelor eoliene și fotovoltaice vor constitui piețe care vor ajunge la maturitate mai repede decât era anticipat.

Noua criză a adus o întreagă serie de constrângeri care și-au manifestat efectele asupra industriei energiei electrice prin reducerea consumului, scăderea prețurilor spot și sporirea contribuției surselor regenerabile de energie pe baza cheltuielilor mai mici de exploatare și accesului prioritar la rețelele de transport al energiei.

Punerea în aplicare a Pactului Verde în țări precum Polonia, Ungaria, România și Republica Moldova necesită investiții serioase în campania de educație și informare privind neutralitatea climatică. Dovadă în acest sens este faptul că sărăcia energetică se află în strânsă interdependență cu atașamentul populației cu nivel redus de educație față de sursele tradiționale de energie. La aceasta contribuie, evident, și incapacitatea factorului politic de a găsi o structură optimă a prețurilor care să stimuleze folosirea surselor modern de energie.

Implicarea stiintei_tipar.indd 176 27.10.2021 12:53:12

Principala noastră concluzie este aceea că schimbările climatice, inegalitățile sociale și economice, degradarea mediului și epuizarea resurselor sunt probleme interdependente care necesită soluții holistice**.**

Recomandări

Pandemia a arătat cât de nepregătită este comunitatea internațională în fața unor astfel de crize. Aceasta impune stabilirea unui cadru instituțional, legislativ, logistic mult mai bine pus la punct pentru a răspunde la provocările prezente și viitoare.

Este, de asemenea, necesară promovarea, în măsura posibilităților tehnice, tehnologice, financiare și în funcție de acceptabilitatea socială, a politicilor care să realizeze obiectivele de neutralitate climatică prevăzute de Pactul Verde.

Măsuri precum stabilirea unor prețuri corecte pentru certificatele de emisii de bioxid de carbon, internalizarea externalităților de mediu pe principiul poluatorul plătește, eliminarea subvențiilor pentru combustibilii fosili etc. pot contribui la accelerarea tranziției energetice, dar nu sunt de ajuns pentru îndeplinirea obiectivelor de decarbonare a economiei. Este nevoie de măsuri complementare viabile și accesibile, investiții pe termen lung în surse de energie cu emisii reduse de carbon și reducerea dependenței de combustibilii fosili.

Direcțiile viitoare de cercetare ar putea include studiul dimensiunilor și factorilor determinanți ai insecurității energetice. Dincolo de aspectele financiare, cercetătorii ar trebui să continue analiza răspunsului comportamental al populației la insecuritatea energetică, a modului în care oamenii fac față imperativului de a-și reduce consumul de energie în condiții de criză, deoarece indivizii pot face apel la măsuri riscante care, în cele din urmă, pot avea efecte adverse asupra sănătății și bunăstării lor. Un alt subiect ce merită atenția

Implicarea stiintei_tipar.indd 177 27.10.2021 12:53:12

cercetătorilor ar fi măsura în care noile evoluții tehnologice se vor traduce printr-o balanță energetică favorabilă combaterii fenomenului schimbărilor climatice.

Situația economiilor dependente de combustibilii fosili, a celor în care sărăcia energetică și lipsa accesului la energie s-au cronicizat, trebuie abordată la nivel internațional. Este necesar un efort concertat pentru a face față dublei provocări a redresării economice și a luptei împotriva schimbărilor climatice.

Considerăm recomandările Forumului Economic Mondial – promovarea tranziției juste, accelerarea electrificării și creșterea colaborării public-privat - utile și fezabile în contextul specific României și Republicii Moldova.

Relansarea economiilor după criza COVID-19 se poate baza pe noi concepte de alimentare cu energie, noi materiale și tehnologii, chiar noi moduri de călătorie și de viață. Tranziția energetică poate fi înrădăcinată în practicile economice, politice și sociale, astfel încât progresul să devină ireversibil.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Quitzow R,, Bersalli G., Eicke L., Jahn J., Lilliestam J, Lira F., Marian A., Süsser D., Thapar S., Weko S., Williams S., Xue B. (2021) The COVID-19 crisis deepens the gulf between leaders and laggards in the global energy transition, Energy Research & Social Science,Volume 74, 2021, 101981ю
2. Consiliul Uniunii Europene, Pactul verde European, https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/green-deal/ (accesat în mai 2021)
3. Consiliul Uniunii Europene, Acordul de la Paris privind schimbările climatice, https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/climate-change/paris-agreement/ (accesat în mai 2021)
4. Consiliul Mondial al Energiei (CME), Accenture Strategy, Institutul Paul Scherrer (2019) World Energy Scenarios 2019 - Exploring

Implicarea stiintei_tipar.indd 178 27.10.2021 12:53:12

Innovation Pathways to 2040, https://www.worldenergy.org/publications/entry/world-energy-scenarios-2019-exploring-innovation-pathways-to-2040
5. Mulvaney D., Joshua Busby J., Morgan D., Bazilian M.D. (2020) Pandemic disruptions in energy and the environment. Elem Sci Anth, 8: XX., doi.org/10.1525/elementa.052
6. Dewar A., Alkadiri R., Fitz R., Webster J. (2020) How COVID-19 is changing the pace of energy transitions, Boston Consulting Group, www.bcg.com/en-hu/publications/2020/COVID-19-pandemic-impacting-pace-of-energy-transitions
7. Barbier E.B., (2020) Greening the Post-pandemic Recovery in the G20, Environmental and Resource Economics 76, 685–703.
8. Juc V. Uniunea Europeană - o provocare majoră în condițiile pandemiei. În : Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice (nr.1 (182)) 2020.
9. Sachs J., Stiglitz J., Mazzucato M., Brown C., DuttaGupta I., Reich R., Zucman G. et al. Letter from economists: To rebuild our world, we must end the carbon economy, The Guardian, 2020. www.theguardian.com/commentisfree/2020/aug/04/economists-letter-carbon-economy-climate-change-rebuild (accesat în mai 2021)
10. Trevor Memmott T., Carley S.,Graff M., Konisky D.M. (2021) Socio-demographic disparities in energy insecurity among low-income households before and during the COVID-19 pandemic, Nature Energy vol. 6, p.186–193.
11. Pianta S., Brutschin E., van Ruijven B., Bosetti V. (2021) Faster or slower decarbonization? Policymaker and stakeholder expectations on the effect of the COVID-19 pandemic on the global energy transition, Energy Research & Social Science, Vol. 76, 2021.
12. Consiliul Mondial al Energiei (CME) (2021) COVID-19 crisis scenarios, www.worldenergy.org/assets/downloads/World_Energy_Council_-_Covid_Scenarios_Summary_-_FINAL.pdf

Implicarea stiintei_tipar.indd 179 27.10.2021 12:53:12

13. Gestore Mercati Energetici (GME), www.mercatoelettrico.org/En/Statistiche/ME/DatiSintesi.aspx
14. Red Eléctrica de España (REE), www.ree.es/en/datos/demand.
15. Réseau de transport d'électricité (RTE),www.rte-france.com/fr/eco-2mix/donnees-en-energie.
16. Operador de Mercado Eléctrico (OMIE), https://www.omie.es/sites/default/files/2020-04/informe_mensual_marzo_2020_esp.pdf
17. Klemeš J.J., Fan Y.V., Jiang P., COVID-19 pandemic facilitating energy transition opportunities. În: International Journal of Energy Research, 2020, https://doi.org/10.1002/er.6007
18. Forumul Economic Mondial (2021) Fostering Effective Energy Transition, 2021 edition Insight report april 2021, www3.weforum.org/docs/WEF_Fostering_Effective_Energy_Transition_2021.pdf
19. Żuk Piotr, Żuk Paweł, Pluciński P. (2021) Coal basin in Upper Silesia and energy transition in Poland in the context of pandemic: The socio-political diversity of preferences in energy and environmental policy, Resources Policy, Volume 71, 2021, 101987, https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.101987
20. Transelectrica, www.transelectrica.ro/productie.
21. Operatorul pieței de energie electrică și gaze naturale din România (OPCOM), https://www.opcom.ro/rapoarte/pzu.
22. Hungarian power exchange (HUPX), https://hupx.hu/en/market-data/dam/historical-data.
23. BSP SouthPool Energy Exchange,https://www.bsp-southpool.com/mc-results.html.
24. Czech electricity and gas market operator (OTE), https://www.ote-cr.cz/en/statistics/monthly-report-electricity.
25. Academia Română (AR) (2020), Institutul Național de Cercetări Economice (INCE) „Costin C. Kirițescu, Centrul de Economie a Industriei și Serviciilor, Impactul pandemiei Covid-19 asupra unor activități economice din domeniul industriei, https://acad.ro/SARS-CoV-2/doc/d11-ImpactCOVID-19-industrie.pdf.

Implicarea stiintei_tipar.indd 180 27.10.2021 12:53:12

26. Guvernul României (2020), Planul Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice 2021–2030, www.economie.gov.ro/images/transparenta-decizionala/PNIESC%202020/PNIESC_SEA_23.04.2020.pdf
27. Guvernul Republicii Moldova (2020) Raport cu privire la realizarea Programului de activitate al Guvernului, Octombrie, 2020, p. 46-47, https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/11/raport-guvern.pdf
28. Agenția Internațională pentru Energie Regenerabilă (IRENA), (2019) Evaluarea gradului de pregătire privind valorificarea energiei regenerabile – Republica Moldova, www.irena.org//media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Feb/IRENA_RRA_Moldova_2019_RO.pdf
29. Institutul Național de Statistică (INS). Balanța energetică și structura utilajului energetic 2019, www.insse.ro
30. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS). Balanța energetică a Republicii Moldova 2019, www.statistica.gov.md

Implicarea stiintei_tipar.indd 181 27.10.2021 12:53:12

РЕФОРМИРОВАНИЕ АНТИКРИЗИСНЫХ МЕХАНИЗМОВ ОБСЕ – ПРИОРИТЕТ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19

THE OSCE ANTI-CRISIS MECHANISMS REFORM – PRIORITY AMID PANDEMIC

Marina GORBATIUC, ***cercetător științific,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

The article is devoted to the question of reforms in the OSCE due COVID-19. The author pays special attention to the perspective directions of the reforming process in the sphere of crisis prevention and regulation on the basis of the new technological achievements, peacekeeping missions and mediation. We offer certain recommendations on this topic and demonstrate perspectives of the OSCE possible transformations as a pillar of the European security's system. The OSCE Mission to Moldova participation in the problem elimination caused with the crisis and opportunities to compromise reforming.

Международная безопасность – движение вспять к "миру без правил"

С тех пор как коронавирус COVID-19 распространился по планете, прошло больше года. Истёкшие месяцы стали наиболее плотным отрезком за много лет, перенасыщенным множеством в основном негативных процессов, большинство из которых лишь ускорило свой бег. Пандемия не обошла стороной ни одно значимое измерение жизни – от состояния здоровья человечества до мировой экономики и политики, от ситуации в гуманитарной и социальной сфере до военной. Причём принципиальных изменений в большинстве из этих областей новое опасное забо-

Implicarea stiintei_tipar.indd 182 27.10.2021 12:53:12

левание ни прямо, ни косвенно не принесло; оно, скорее, стало своего рода катализатором, который сделал существовавшие и до него тренды регионального и мирового развития более выраженными и укоренёнными[1, с.6-7].

Положение дел в мире продолжает ухудшаться в сфере не только глобальных угроз для здоровья людей, но и "жёсткой" безопасности. И это долговременный процесс, который прослеживается с небольшими перерывами на протяжении всего времени после начала периода пандемии COVID-19 [2, с.24-39]. Ш. Фри, заместитель генерального секретаря Европейской службы внешних связей, дал своё определение влияния пандемии: "Мы считаем, что COVID-19 стал мощным ускорителем тенденций, существовавших и раньше. Это усилило геополитическую напряженность"[3].

Многосторонние институты находятся либо в состоянии стагнации, либо переживают кризис, в первую очередь речь идет о ВТО, ВОЗ, ООН и ОБСЕ [4, с.16]. Мы можем утверждать, что 2020 год стал сложным испытанием и, тем самым, пандемия COVID-19 показала, что усилия ведущих международных организаций по решению проблем, связанных с глобальными вызовами безопасности и стабильности, по-прежнему остаются недостаточно адекватными в условиях продолжающейся геополитической напряжённости. По всем канонам пандемия COVID-19 на фоне человеческих драм и трагедий могла сыграть в пользу центростремительных усилий в мире, а не дать возможности сделать ещё глубже политические расколы и выше – барьеры к взаимовыгодному сотрудничеству между государствами, а также международными организациями. Но этого не случилось. Напротив, последнее время мы наблюдаем картину прямо противоположную.

С учётом современных вызовов европейской безопасности и необходимости системно и оперативно реагировать на различно-

Implicarea stiintei_tipar.indd 183 27.10.2021 12:53:12

го рода кризисных ситуаций, отличающиеся высокой динамикой развития и непредсказуемостью геополитических последствий, важнейшим направлением реформирования ОБСЕ должны стать дальнейшая модернизация и адаптация её антикризисных механизмов в период COVID-19, а также оперативное реагирование на эти вызовы и, прежде всего, в контексте раннего обнаружения и предупреждения конфликтов на пространстве ОБСЕ.

Нарастающие проблемы с эффективностью антикризисных механизмов ОБСЕ продемонстрировал недавний вооружённый конфликт между Арменией и Азербайджаном вокруг Нагорного Карабаха. Организация оказалась не в состоянии оперативно выступить в качестве международного посредника по урегулированию этой кризисной ситуации через механизм Минской группы ОБСЕ и направить в зону конфликта миротворческую миссию [5, с.54].

Эффективность операционной деятельности ОБСЕ, по мнению некоторых экспертов, подрывается рядом факторов. Во многом это объясняется различием подходов государств-членов к приоритетам и перспективам европейской безопасности, ограниченными ресурсами, сдержанным отношением целого ряда государств к самой Организации. Принятие решений в случае кризисных ситуаций на основе консенсуса создаёт дополнительные трудности, как в плане процедуры, так и значительного срока согласования позиций. К этим проблемным моментам следует добавить отсутствие эффективных механизмов принятия санкций при нарушении основных принципов Организации. Нет и отлаженной системы сбора и оценки информации о потенциальных очагах кризисных ситуаций, раннего предупреждения конфликтов и своевременного реагирования на них [6, с.243-264].

В сложившихся условиях приоритетным направлением реформирования лучшим могло бы быть совершенствование

Implicarea stiintei_tipar.indd 184 27.10.2021 12:53:12

механизма консультаций в случаях возникновения чрезвычайных ситуаций, создающих угрозу европейской безопасности (вооружённые конфликты, стихийные бедствия, масштабные акции терроризма, пандемии COVID-19 и т.д.) и требующих принятия срочных коллективных мер оперативного реагирования, а также развёртывание разнообразных миссий: посреднической, наблюдательной или мониторинговой, комплексной миротворческой операции ОБСЕ с военными компонентами или совместной с ООН/ЕС миротворческой миссии, согласие на инициативное развёртывание миротворческого контингента одной из стран–членов ОБСЕ в зоне конфликта с одобрения противоборствующих сторон [7, с.54-55].

Интересам повышения эффективности "полевых миссий" ОБСЕ в условиях высокой динамики и остроты кризисных ситуаций в зонах вооружённых конфликтов отвечало бы более активное использование Организацией, так называемых комплексных миссий, включающих компоненты гражданских полицейских сил и вооружённых подразделений.

Инициативы и предложения по реформированию ОБСЕ

Инициативы по реформированию ОБСЕ и её адаптации к современным международным отношениям за последние десятилетия уже выдвигались. Среди них необходимо выделить Обращение министров иностранных дел стран СНГ к государствам – членам ОБСЕ от 15 сентября 2004 г.; доклад Группы видных деятелей «Единство цели: сделать ОБСЕ более эффективной» от 27 июля 2005 г. (доклад PCORW 1640); Обращение министров иностранных дел Армении, Беларуси, Казахстана, Кыргызстана, России, Таджикистана и Узбекистана к СМИД ОБСЕ в Брюсселе от 22 ноября 2006 г. (ОБСЕ PC. DEL/1126/06); доклад и рекомендации Группы

Implicarea stiintei_tipar.indd 185 27.10.2021 12:53:12

видных деятелей по европейской безопасности как общему проекту (3 декабря 2015 г.) [8, с.151-172].

Многие конкретные рекомендации и идеи по реформированию ОБСЕ, содержащиеся в этих документах, во многом совпадают и дополняют друг друга и в общем плане сводятся к следующим положениям:

- повышение эффективности участия Организации в предотвращении и урегулировании региональных конфликтов на пространстве ОБСЕ;
- совершенствование потенциала ОБСЕ в военно-политической области, продолжение работы по адаптации к современным условиям Венского документа по мерам доверия и безопасности;
- усиление борьбы с международным терроризмом и организованной преступностью на основе "Стратегии ОБСЕ по противодействию угрозам стабильности и безопасности в XXI веке";
- усиление возможности и потенциала планирования полевых операций ОБСЕ, а также включение в состав Центра ОБСЕ по предотвращению конфликтов.

Эти рекомендации на протяжении многих лет являются предметом дискуссий в кругах ОБСЕ по вопросам реформирования Организации. Однако по многим из них пока не складывается консенсус среди государств-участников. Основная причина в том, что их принятие и реализация практически невозможны в краткосрочной и среднесрочной перспективе из-за существующей геополитической напряжённости, особенно в нынешний период пандемии COVID-19. Достижению консенсуса, по мнению некоторых, мешает расширение ЕС и НАТО, последствием которого стало значительное уменьшение числа государств – членов ОБСЕ, не состоящих в НАТО и Евросоюзе [9].

Implicarea stiintei_tipar.indd 186 27.10.2021 12:53:13

Мандат Миссии не является ограничительным в этом отношении и предоставляет рычаги для привлечения усилий по мониторингу, анализу и сообщению проблем, выявленных в периметре приднестровского региона и зоны безопасности. Экспертиза Миссии должна быть направлена на преодоление кризисных ситуаций, осуждая любые действия, посягающие на суверенитет Республики Молдова и существующих обязательств. Миссия ОБСЕ в Республике Молдова может сыграть ключевую роль в управлении ситуацией, вызванной беззакониями восточного района. Кризис COVID-19 был использован тираспольской администрацией для совершения ряда беззаконий и злоупотреблений. С марта 2020 года и по настоящее время эти действия были отмечены и доведены до сведения общественности конституционными властями, которые неоднократно требовали поддержки у международных партнеров. В отсутствие формата конструктивного диалога с сепаратистским режимом левобережья Днестра, который отказался отвечать на запросы, поступившие от Кишинева, существует опасность эскалации ситуации в регионе с серьезными последствиями для прав человека.

После установления чрезвычайного положения в приднестровском регионе и после его аннулирования не было никаких сигналов о том, что тираспольские лидеры готовы пересмотреть свои так называемые „санитарные меры" для реагирования на эпидемиологический кризис. Предлог защиты „общественного здоровья" был использован для ограничения доступа Кишинёва в зону безопасности и ограничения движения между двумя берегами. В этом контексте приостановление в одностороннем порядке обязательств, взятых восточным регионом перед Кишинёвом, должно быть предметом активного мониторинга и меха-

Implicarea stiintei_tipar.indd 187 27.10.2021 12:53:13

низма быстрой реакции со стороны Миссии ОБСЕ в Республике Молдова как главного международного актора [10].

Помимо официально объявленных „зеркальных мер", началась постепенная установка незаконных пограничных постов в периметре зоны безопасности. В частности, с 17 по 30 марта 2020 года было установлено 16 контрольно-пропускных пунктов и ограничено движение, отмеченные в Обращении Делегации Республики Молдова в Объединенной контрольной комиссии (ОКК) представителям Российской Федерации, Приднестровья, Украины и Миссии ОБСЕ в этой структуре. После 1 апреля 2020 года число этих КПП увеличилось [11].

Также с 16 марта 2020 года была ограничена деятельность военных наблюдателей Смешанных миротворческих сил в зоне безопасности. Ограничение доступа военных наблюдателей лишило Кишинев жизнеспособного инструмента документирования злоупотреблений, совершенных Тирасполем, что является серьезным нарушением механизма функционирования Совместных миротворческих сил. Несмотря на неоднократные оклики делегации Республики Молдова в ОКК к разблокированию доступа военных наблюдателей, до сих пор нет серьезных успехов в этом направлении [12].

Несмотря на то, что глава Миссии ОБСЕ Клаус Нойкирх подтвердил необходимость того, чтобы Тирасполь переосмыслил свой подход к ограничению свободы передвижения, позиция ОБСЕ оказалась двойственной по этому вопросу. С одной стороны, Миссия ОБСЕ неоднократно приглашала стороны к диалогу, в том числе на уровне рабочих групп, чтобы управлять ситуацией, связанной с кризисом COVID-19. С другой стороны, Миссия ОБСЕ не потребовала незамедлительного удаления незаконно установленных Тирасполем постов и не осудила односторонний характер решений об их установке [13].

Implicarea stiintei_tipar.indd 188 27.10.2021 12:53:13

Учитывая обострившуюся ситуацию в стране, связанной с пандемией COVID-19, Миссия должна разработать антикризисный рабочий формат с участием Кишинёва и Тирасполя. Этот трехсторонний формат может быть использован для обсуждения актуальных вопросов повестки дня и оказания давления на Тирасполь. Кроме того, Миссии следует открыто осуждать несоблюдение протокольных решений, подписанных в последние годы Кишинёвом и Тирасполем. Меры, согласованные в рамках пакета Берлин Плюс, не будут устойчивыми до тех пор пока сепаратистские власти будут отменять их в одностороннем порядке. Миссия должна активно следить за реализацией положений этих протоколов и публично сообщать о любых отклонениях от согласованных пунктов. Переговоры и подписание новых протокольных решений (в области телекоммуникаций и банковских услуг) должны быть связаны с немедленным закрытием 37 постов, установленных в последние месяцы восточным районом и выполнение администрацией Тирасполя всех необходимых действующих обязательств.

В то же время Миссия должна активизировать усилия по диалогу и видимости, конечными бенефициарами которых должны быть жители обоих берегов Днестра. Исходя из опыта, ОБСЕ может разработать инструменты для диалога по ситуации в зоне безопасности, а также по последним событиям, связанным с внедрением пакета Берлин Плюс. Медийное присутствие Миссии необходимо, в частности, в приднестровских СМИ, где распространяются ошибочные сведения о приднестровском конфликте.

На заседании Постоянного совета ОБСЕ в Вене, которое состоялось 22 октября 2020 года по результатам полугодовалого отчёта главы Миссии ОБСЕ в Молдове ввиду ухудшения ситуации в восточном районе, мы ставим акцент на усиление мандата

Implicarea stiintei_tipar.indd 189 27.10.2021 12:53:13

Миссии и роли Председательства Швеции (2021 год) в ОБСЕ, в том числе сотрудничество в целях реализации совместных мер, направленных на предупреждение и борьбу с COVID-19. В свою очередь, международные партнеры призвали восточный регион ликвидировать незаконные посты, обеспечить свободное передвижение по административной линии, уважать права человека в соответствии с международным правом, освободить незаконно задержанных людей, обеспечить полное осуществление прав собственности и образования. Мы полагаем о необходимости синхронизации усилий и мобилизации потенциала для прекращения незаконных действий и серьезных злоупотреблений [14, с.243-244].

Пандемия в перспективе может привести к серьёзным изменениям в международных отношениях и сместить традиционные приоритеты ЕС и НАТО в обеспечении европейской безопасности с доминирования военно-политических и торгово-экономических аспектов в сторону начала поиска коллективных решений общеевропейских проблем, связанных с масштабной миграцией, пандемиями, урегулированием затяжных конфликтов, стихийными бедствиями, угрозами окружающей среде. Подобная перемена в свою очередь способна положить начало предметному обсуждению перспектив сотрудничества с ОБСЕ и повышению эффективности её потенциала. Геополитические последствия пандемии в долгосрочной перспективе могут возродить интерес европейских стран к ОБСЕ как оптимальной платформе для коллективного обсуждения и принятия решений по ключевым проблемам европейской безопасности. Преимущества ОБСЕ и принцип консенсуса делают организацию привлекательной в плане реализации национальной идентичности, которая всё больше становится “ахиллесовой пятой” для членов ЕС (выход Великобритании тому подтверждение).

Implicarea stiintei_tipar.indd 190 27.10.2021 12:53:13

Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе является второй по значимости, численности и масштабам международной политической организацией в мире после ООН. В условиях глобализации резко возрастает роль глобальных институтов и соответственно таких организаций как ОБСЕ. Исходя из этого, можно сделать предположение, что роль ОБСЕ в XXI веке для международной безопасности и сотрудничества на обширном европейском и евразийском пространстве останется как минимум прежней, но, скорее всего, будет возрастать [15, с.36].

ВЫВОДЫ

• Пандемия и эффект от неё лишь обнажают старые проблемы и цементируют фундамент для углубления кризиса в процессе урегулирования в будущем. Конфликтность здесь, как и в десятках других современных конфликтов, не только не снизилась, но и обросла новыми осложнениями: обострением социальной напряженности, отвлечением сил и внимания от текущей политико-дипломатической повестки, отбрасыванием сторон назад в процессе урегулирования наболевших вопросов.

• Важным направлением реформирования ОБСЕ в интересах повышения эффективности и посреднических операций должен стать переход к полномасштабному внедрению новейших информационно-коммуникационных технологий, в том числе технологий блокчейна в практику миссий ОБСЕ, и формированию новой модели “умных миротворческих миссий” *(Smart Peacekeeping)*. В этой связи представляется актуальной разработка новой стратегии развития ОБСЕ на период до 2030 года с целью определения конкретных и согласованных преобразований.

Implicarea stiintei_tipar.indd 191 27.10.2021 12:53:13

РЕКОМЕНДАЦИИ

• Решить проблему правоспособности ОБСЕ, преобразовав её в полноценную международную организацию со своим уставом, наделив её соответствующими привилегиями и иммунитетами.

• Усилить политическую роль Генерального секретаря ОБСЕ и оптимизировать Секретариат и его ключевые подразделения, чтобы увеличить реальную отдачу от деятельности Организации на принципиальных направлениях; разработать новые Правила процедуры ОБСЕ в период COVID-19.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Громыко А. Пандемия и кризис системы международных отношений. В: Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. Т. 13, 2020, № 5, с. 6–19.
2. Степанова Е. Вооруженные конфликты начала XXI века: типология и направления трансформации. В: Мировая экономика и международные отношения. Т. 64, 2020, № 6, с. 24–39.
3. EU Defence Washington Forum. Brookings, July 8–9, 2020. https://www.brookings.edu/events/webinar-eu-defensewashington-forum/ (дата посещения 16.05.2021)
4. Указ. соч. с. 6–19.
5. Щербак И. ОБСЕ: время реформ. В: Научно-аналитический вестник ИЕ РАН. 2020, № 6, с. 52-58.
6. Debuysere L., Blockmans S. Crisis Responders: Comparing Policy Approaches of the EU, the UN, NATO and OSCE with Experiences in the Field. In: European Foreign Affairs Review. Vol. 24, 2019, №3, p. 243-264.
7. Указ. соч. с. 52-58.
8. Фисенко В. Необходимость реформирования ОБСЕ. В: Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права. Вып. 1. Минск, 2009, с. 151-172.

Implicarea stiintei_tipar.indd 192 27.10.2021 12:53:13

9. Ghebali V.-Y. The OSCE between Crisis and Reform: Towards a new Lease on Life. Geneva,2005.https://www.dcaf.ch/sites/deafault/files/publications/documents/PP10_osce_crisis_reform.pdf (дата посещения 14.04.2021).
10. IPN ПРЕСС-АГЕНСТВО. Участие Миссии ОБСЕ в устранении проблем, связанных с кризисом COVID-19: можно добиться большего? Op-Ed 17.07.2020 https://www.ipn.md/index.php/ru/-7978_1074945.html (дата посещения: 28.04.2021)
11. Обращение Объединенной Контрольной Комиссии Делегации Республики Молдова Об осложнении обстановки на Центральном участке Зоны Безопасности и в Районе с повышенным режимом безопасности - гор. Бендеры в связи с незаконным выставлением пограничных постов. №23-18-1036 от 01.04.2020 https://gov.md/sites/default/files/2020_04_01_obrashchenie_otn_vystavleniya_postov_v_zb_i_g.bendery.pdf (дата посещения: 28.04.2021)
12. Probleme actuale din Zona de Securitate examinate de Comisia Unificată de Control. Delegația Republicii Moldova. 2020-07-09. https://gov.md/ro/content/probleme-actuale-din-zona-de-securitate-examinate-de-comisia-unificata-de-control (дата посещения: 28.04.2021)
13. Dialogul trebuie să continue -acum chiar mai mult decât înainte de pandemia COVID-19, declară șeful Misiunii OSCE în Moldova. 30.04.2020 https://www.osce.org/ro/mission-to-moldova/451285 (дата посещения: 28.04.2021)
14. Горбатюк М. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе в период COVID-19. În: Implementarea practică a conceputului "Politici bazate pe dovezi": experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova. Chișinău: ÎS FEP "Tipografia Centrală", 2021, c.231-248.
15. Султанова Б. Казахстан и ОБСЕ. Алматы: КИСИ при Президенте Республики Казахстан, 2009, 288 с.

Implicarea stiintei_tipar.indd 193 27.10.2021 12:53:13

CONCLUZII

- Criza sistemică provocată de pandemia COVID-19 este o problemă globală, însă diferite regimuri fac față acestei provocări cu diferite grade de eficacitate, care se datorează capacității societăților de a pune în aplicare măsuri restrictive ce reduc semnificativ drepturile și libertățile cetățenilor;
- Unele dintre guverne, considerate a avea cea mai înaltă capacitate de răspuns la o izbucnire pandemică, nu au reușit să răspundă eficient la COVID-19. Prin urmare, în lumina COVID-19 se pune problema modificării înțelegerii conceptelor de capacitate de reacționare și disponibilitate. În plus, capacitatea politică trebuie încorporată în conceptualizarea pregătirii și reacționării la situațiile de criză pandemică;
- Cele mai mari avantaje în lupta împotriva pandemiei și problemele cauzate de aceasta le prezintă regimurile cu caracter neo-autoritar al organizării vieții publice și politice, care au oportunități / instrumente mai largi de restricționare a libertății și de subordonare a acțiunilor cetățenilor la normele de comportament, care contribuie la creșterea securității și stabilității societății;
- Unele mecanisme tipice statelor democrate în domeniul sănătății publice au funcționat precar după izbucnirea COVID-19, ceea ce i-a făcut pe unii experți să afirme că instrumentele de natură autoritară ar putea fi mai eficiente pentru performanțele guvernamentale în stăvilirea pandemiei și depășirea situațiilor de criză legate de aceasta;
- După decenii, în care măsurile coercitive de sănătate publică au fost considerate contraproductive, COVID-19 a adus implementarea pe scară largă a izolării și carantinei, supravegheate,

Implicarea stiintei_tipar.indd 194 27.10.2021 12:53:13

uneori, de forțele de ordine. Printre măsurile guvernamentale din cele mai lăudate se numără carantile rigide, care în alt context și alte circumstanțe n-ar fi fost etichetate ca și etice. Acest lucru implică o analiză detalizată a rezultatelor atinse de reacțiile coercitive, mai ales din moment ce acestea continuă să fie aplicate în prezent;

- Cele mai vulnerabile, din punctul de vedere al eficienței procesului politic, într-o pandemie sunt „regimurile hibride", care iau forma „imitației democrației", în cadrul căreia concurența constantă a tendințelor multidirecționale (autoritarism / democrație) reduce semnificativ potențialul de stabilitate și supraviețuire a societății în contextul amenințărilor crescânde;
- Ca un mecanism pandemic de guvernare, coerciția este eficientă inițial, însă reduce încrederea, subminând eficacitatea răspunsului anti-pandemic pe termen mediu și lung. Există un set rezonabil de date practice ce arată că utilizarea pe scară largă a măsurilor coercitive dă naștere reacțiilor sociale adverse;
- În Republica Moldova, al cărei sistem politic este una dintre variantele „regimurilor hibride" ale spațiului post-sovietic, lupta pentru putere ocupă primul loc pe agenda politică, absorbind cea mai mare parte a energiei și atenției clasei politice, reducând astfel rezistența societății la provocările vremii;
- Lupta pentru putere sau plenitudinea puterii purtată pe fundalul pandemiei duce la o radicalizare semnificativă a relațiilor politice, care, prin creșterea confruntării forțelor politice, exclude posibilitatea unui dialog despre problemele de importanță publică, atât de necesar în contextul unei crize sistemice aprofundate, care afectează în mod direct procesul în sine și natura luării deciziilor;
- Soluția la problemele cauzate de criza pandemică se dovedește a fi conectată la contextul general al „luptei pentru putere", ceea

Implicarea stiintei_tipar.indd 195 27.10.2021 12:53:13

ce duce la politizarea lor, transformând procesul decizional în opoziție politică. Procesul decizional este întârziat; natura luării deciziilor este, în cea mai mare parte, autoritară, vizând blocarea opoziției de către majoritatea parlamentară sau ignorarea deschisă a opiniei opuse celeia a elitelor aflate la guvernare, inclusiv în detrimentul normelor legislative existente; deciziile luate nu corespund întotdeauna nivelului de profesionalism cerut în condițiile complexității sociale și creșterii amenințărilor, deoarece selectarea candidaților pentru funcții guvernamentale responsabile este în principal subordonată criteriilor loialității politice; în deciziile luate domină populismul, dictat exclusiv de dorința de a consolida elitele politice la putere, ceea ce vine în detrimentul implementării sarcinilor de importanță strategică pe termen lung într-o pandemie; caracterul temporar al puterii, care ia decizii de mare importanță publică, erodează responsabilitatea persoanelor învestite cu puteri de stat pentru rezultatul final al activităților lor, care, împreună cu lipsa unui control real din partea societății, creează condiții favorabile pentru implementarea preferențială a obiectivelor, însă nu întotdeauna satisfac interesele publicului larg;

- Caracteristicile desfășurării procesului politic în cadrul funcționării „regimului hibrid" care s-a dezvoltat în Republica Moldova îi reduc semnificativ eficacitatea, afectând ritmul și natura dezvoltării societății, iar în condițiile pandemiei pun în pericol siguranța și chiar supraviețuirea cetățenilor;
- Procedura de corelare a rigorilor juridice existente la nivelurile internațional și național în sfera situațiilor de urgență în domeniul sănătății publice este departe de a fi una simplă. Fiecare sistem juridic național își are propriile mecanisme constituționale pentru a alege ce măsuri să pună în aplicare și cum să o facă. Cu

Implicarea stiintei_tipar.indd 196 27.10.2021 12:53:13

toate acestea, există o suprapunere inerentă între, de exemplu, urgențele de sănătate publică de interes internațional și procedurile constituționale naționale pentru declararea unei urgențe de sănătate publică.

- Evaluările pentru determinarea existenței unei urgențe din perspectiva constituțională sunt legate de o serie de considerații factuale. Absența ghidurilor standardizate pentru declararea urgențelor de sănătate publică duce la dubii cu privire la modul justificării de fond a unor asemenea situații. Provocarea este dublă, deoarece, pe de o parte, nu există încă un consens științific cu privire la o definiție clară a unei urgențe de sănătate publică; și, pe de altă parte, nu există uniformitate în cadrul legal existent pentru intervenția de urgență. Epidemiile transfrontaliere care prin definiție justifică măsuri extraordinare nu au adesea un cadru precis în dispozițiile legale. Mai mult, divergențele dintre cadrul constituțional a două sau mai multe țări pot împiedica transplantul direct de măsuri de sănătate publică considerate a fi de succes în alte medii;
- Cazurile de urgență de sănătate publică nu duc la necesitatea reproiectării teoriilor generale despre situații de urgență, stări de urgență, excepție, asediu, apărare sau lege marțială. Cu toate acestea, ele oferă informații despre multiplele provocări factuale și normative. Epidemiile severe de boli infecțioase pot zdruncina bazele societăților, provocând fundamentul de funcționare regulate a instituțiilor. După cum a confirmat catastrofica pandemie COVID-19, urgențele transfrontaliere de sănătate publică fac parte din dezbaterile privind constituționalismul în condiții extreme. Abordarea urgențelor de sănătate publică din trecut permite identificarea atât a modelelor comune, cât și a celor divergente, fie din perspectiva exercitării unor puteri extraor-

Implicarea stiintei_tipar.indd 197 27.10.2021 12:53:13

dinare, fie din cea a restrângerilor generalizate ale drepturilor omului. Retrospectivele trasate aici pot fi reluate în viitoarele dezbateri cu privire la modul de evaluare legală a gamei variate de răspunsuri la situații de urgență cauzate de epidemii. Dimensiunea dreptului constituțional este o componentă necesară a oricărei astfel de analize;

- Criza pandemică nu s-a produs doar în domeniul sănătății sau cel economic, ci a scos în evidență vulnerabilitățile tuturor sistemelor sau absența unui management integrat pentru gestionarea rapidă și eficientă a crizelor de amploare. În plus, au fost identificate cinci probleme majore, care nu au fost abordate în analizele anterioare, inclusiv o serie de necesități: revizuirea standardelor în sistemul de îngrijire care urmează să fie repliate pentru condițiile când cererea depășește resursele; un plan de remediere post-eveniment; punerea în concordanță a problemelor cu cele cinci elemente ale unui cadru instituțional consolidat;
- Criza COVID-19 a condus spre transformări majore și în domeniul universitar, mai exact în activitatea didactică, impunând modificări ale curriculumului la diferite discipline, iar o serie de publicații din ultimul an au devenit un furnizor de conținut în procesul de predare-învățare. Important de menționat este faptul că profesorii universitari și cercetătorii au o dublă responsabilitate în raport cu competitivitatea științifică. În primul rând, din cauza nevoii de a demonstra propria capacitate și, în al doilea rând, din cauza responsabilității pe care o au în dezvoltarea competențelor științifice în elucidarea altor subiecte. Subscriem afirmațiilor venite din partea colegilor din țară și de peste hotare, că profesorii care desfășoară exclusiv activități didactice nu au timp să elaboreze cercetări. Astfel, aceștia sunt practic lipsiți de calitatea de furnizor de indicatori, care ar permite măsura-

Implicarea stiintei_tipar.indd 198 27.10.2021 12:53:13

rea competențelor lor științifice, deoarece dovezile legate de experiențele lor, profilurile și practicile nu sunt luate în considerare pentru acest tip de măsurare și nici nu sunt considerate un garant al competențelor științifice ale acestor profesori;

- În perioada pandemiei, cultura organizațională a trecut printr-un proces de transformare totală, iar elementele ei au devenit mai flexibile. Angajatorii pierd controlul, dar pun accent pe alte aspecte, precum productivitate, eficiență, eficacitate, angajament, comunicare de la egal la egal, dezvoltare personală, echilibru între viața profesională și cea personală a angajaților, motivare și confort psihologic. Angajații devin mult mai flexibili și mai interesați referitor la schimbările care pot afecta utilitatea lor în organizație. În această perioadă stresantă avansează mai mult organizațiile deschise spre noi provocări și care se adaptează ușor, în special angajații care se pot integra mai rapid în orice proces de schimbare. Pandemia COVID-19 a modificat extrem relațiile de muncă, făcând ca tehnologia și abilitățile digitale să predomine și să se înlocuiască temporar, sau chiar pentru totdeauna, în unele organizații, munca de la birou. Munca la distanță este o nouă provocare cu care se cionesc organizațiile viitorului;
- În condițiile pandemice, tehnologiile informației și comunicațiilor în mod deosebit îmbunătățesc întregul ciclu de viață al problemelor de sănătate, de la prevenire prin diagnosticare la tratarea, monitorizarea și gestionarea sănătății și a stilului de viață. Digitalizarea sectorului asistenței medicale face parte din strategia Uniunii Europene privind piața unică digitală și are un potențial enorm; pentru ca să dea rezultate, sunt în curs de pregătire mai multe măsuri. Transformarea digitală a serviciilor de sănătate și de îngrijire a persoanelor în cadrul pieței unice digitale identifică drept priorități accesul cetățenilor

Implicarea stiintei_tipar.indd 199 27.10.2021 12:53:13

la datele lor privind sănătatea, inclusiv la nivel transfrontalier; medicina personalizată prin infrastructuri comune de date ale Uniunii Europene, care să permită cercetătorilor și altor profesioniști din domeniul sănătății să pună în comun resurse în întreaga Uniune Europeană; și responsabilizarea cetățenilor cu instrumente digitale pentru feedback din partea utilizatorilor și pentru asistență axată pe pacient (soluții mobile de sănătate, medicamente personalizate). Infrastructura de servicii digitale de e-sănătate va furniza rețeaua fizică necesară. O propunere legislativă privind spațiul european al datelor privind sănătatea este prevăzută pentru al patrulea trimestru al anului 2021;

- Pandemia a scos la iveală cu și mai multă acuitate obstacolele din calea neutralității climatice, din moment ce scăderea importantă a cererii de energie nu a generat reducerile sperate ale GES. Mai mult, revenirea la nivelurile de poluare anterioare crizei are loc în ritm accelerat. Și din această perspectivă se poate întrezări rolul potențial al Chinei în această ecuație complexă. De altfel, după modelul precedentei crize, țările asiatice par a fi pregătite să joace rolul central în accelerarea tranziției energetice. Dacă Uniunea Europeană a decis să urmeze calea stabilită prin Pactul Verde, multe alte state și-au adus aminte de importanța combustibililor fosili în condiții de criză;
- Pandemia și pericolele schimbărilor climatice au generat concluzia că electrificarea transporturilor de mare și mediu tonaj, promovarea automobilelor electrice, a centralelor eoliene și fotovoltaice vor constitui piețe care vor ajunge la maturitate mai repede decât era anticipat;
- Noua criză a adus o întreagă serie de constrângeri care și-au manifestat efectele asupra industriei energiei electrice prin reducerea

Implicarea stiintei_tipar.indd 200 27.10.2021 12:53:13

consumului, scăderea prețurilor spot și sporirea contribuției surselor regenerabile de energie pe baza cheltuielilor mai mici de exploatare și accesului prioritar la rețelele de transport al energiei;

- Punerea în aplicare a Pactului Verde în țări precum Polonia, Ungaria, România și Republica Moldova necesită investiții serioase în campania de educație și informare privind neutralitatea climatică. Dovadă în acest sens este faptul că sărăcia energetică se află în strânsă interdependență cu atașamentul populației cu nivel redus de educație față de sursele tradiționale de energie. La aceasta contribuie, evident, și incapacitatea factorului politic de a găsi o structură optimă a prețurilor care să stimuleze folosirea surselor moderne de energie.

RECOMANDĂRI

- Criza generată de COVID-19 arată că în situațiile de urgență extremă (reală sau percepută), un act de echilibrare între securitate și libertate deseori poate să fie părtinitor. Mai mult, presiunile exercitate de exigențele acute asupra factorilor de decizie, împreună cu anumite trăsături unice ale mentalității și gândirii de criză, vor avea ca rezultat o subevaluare sistematică a unui interes socital (libertate) și supraevaluare a altuia (securitate), astfel încât echilibrul care rezultă ar fi înclinat în favoarea preocupărilor de securitate în detrimentul drepturilor și libertăților individuale. Prin urmare, o recomandare esențială ar fi evitarea supraaprecierii sistematice a componentei de securitate, pentru că eșecul abordării simultane a libertății și securități poate transforma greșelile și erorile de moment în patologii de guvernare, cu metode de decizie care nu sunt doar greșite, ci și irațională;

Implicarea stiintei_tipar.indd 201 27.10.2021 12:53:13

- Din perspectivele unei democrații autentice, se recomandă evitarea situațiilor, în care, în loc să rămână excepționale, situațiile de urgență devin înrădăcinate și prelungite. Or, confruntate cu amenințările de genul COVID-19, regimurile de urgență tind să se perpetueze, indiferent de intențiile celor care le-au invocat inițial. Odată aduse la viață, acestea nu sunt atât de ușor de reziliat. Împuternicirile temporare de urgență nu ar trebui să devină o normă și să se transforme în starea obișnuită a lucrurilor;
- Retorica și practicile de urgență se adresează în același timp atât publicului intern, cât și celui internațional. Într-o lume modernă interconectată, guvernarea nu mai funcționează izolat. Poziționarea internă a unei administrații sau a unui guvern are consecințe distincte dincolo de hotarele statului. Subiectul urgenței de sănătate publică prezintă un fundal pentru o coliziune frontală între suveranitatea și securitatea națională a statului, pe de o parte, și implicarea internațională în protejarea drepturilor individuale ale omului împotriva încălcării din partea statului, pe de altă parte. Pentru a evita un asemenea conflict și a păstra manevrabilitatea guvernamentală în fața situațiilor de urgență, guvernatorilor li se recomandă să țină mereu cont de clauzele derogatorii din documentele internaționale esențiale precum "Convenția pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale" și "Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice";
- Chiar și atunci când un act de derogare poate fi justificat în temeiul convențiilor, statul nu se bucură de o discreție neîngrădită cu privire la măsurile de derogare pe care dorește să le urmeze. Guvernatorii trebuie să țină cont de faptul că astfel de măsuri pot fi luate numai în măsura strict solicitată de exigențele situației.

Implicarea stiintei_tipar.indd 202 27.10.2021 12:53:13

Măsurile de derogare folosite de un guvern, precum și faptul derogării în sine, trebuie să fie proporționale cu amenințarea specială, atât în ceea ce privește gradul, cât și durata. O altă parte substanțială a regimului de derogare este principiul nediscriminării pe motiv de rasă, culoare, sex, limbă, religie sau origine socială. Mai mult, măsurile de urgență luate în fața unei urgențe publice nu trebuie să fie incompatibile cu celelalte obligații ale statului derogator în temeiul dreptului internațional;

- Pentru a spori eficiența procesului politic în situația pandemiei, elitele politice conducătoare ar trebui să schimbe în mod decisiv prioritățile activităților lor de la sarcinile luptei pentru putere la asigurarea condițiilor de securitate, stabilitate și supraviețuire a societății, care constituie principalele interese ale persoanelor aflate într-o pandemie;
- Interacțiunea politică cu privire la luarea deciziilor de importanță de stat, menită să asigure supraviețuirea într-o pandemie, trebuie să se bazeze în mod necesar pe atingerea unui consens asupra problemelor de importanță publică acută, ceea ce implică o trecere de la confruntare la dezvoltarea dialogului și consolidarea înțelegerii reciproce între principalii actori ai procesului politic;
- În contextul creșterii complexității sociale, împreună cu creșterea amenințărilor, o cerință urgentă este o creștere semnificativă a profesionalismului administratorilor, precum și excluderea posibilității angajamentului lor politic;
- A revizui prioritățile organizației, astfel încât să se țină cont atât de siguranța economică a angajaților, cât și de sănătatea lor psihologică, deci să se ia în calcul o reconfigurare a managementului de resurse umane. Un rol aparte îi revine managerului de resurse umane, care trebuie să fie capabil la schimbarea

Implicarea stiintei_tipar.indd 203 27.10.2021 12:53:13

esențială a modului de acțiune și gândire, astfel încât angajații să nu fie expuși altui stres emoțional, pe lângă dificultățile care apar din cauza crizei în urma pandemiei COVID-19;

- A oferi angajaților, prin decizii și politici concrete, siguranța zilei de mâine, astfel încât ei să se bazeze pe un parteneriat sigur, eficient și de durată cu angajatorul. Atunci când predomină incertitudine, angajatul nu poate oferi maxim de productivitate;
- Este necesară promovarea, în măsura posibilităților tehnice, tehnologice, financiare și în funcție de acceptabilitatea socială, a politicilor care să realizeze obiectivele de neutralitate climatică prevăzute de Pactul Verde;
- Măsuri precum stabilirea unor prețuri corecte pentru certificatele de emisii de bioxid de carbon, internalizarea externalităților de mediu pe principiul *poluatorul plătește*, eliminarea subvențiilor pentru combustibilii fosili etc. pot contribui la accelerarea tranziției energetice, dar nu sunt de ajuns pentru îndeplinirea obiectivelor de decarbonare a economiei. Este nevoie de măsuri complementare viabile și accesibile, investiții pe termen lung în surse de energie cu emisii reduse de carbon și reducerea dependenței de combustibilii fosili;
- Direcțiile viitoare de cercetare ar putea include studiul dimensiunilor și factorilor determinanți ai insecurității energetice. Dincolo de aspectele financiare, cercetătorii ar trebui să continue analiza răspunsului comportamental al populației la insecuritatea energetică, a modului în care oamenii fac față imperativului de a-și reduce consumul de energie în condiții de criză, deoarece indivizii pot face apel la măsuri riscante care, în cele din urmă, pot avea efecte adverse asupra sănătății și bunăstării lor. Un alt subiect ce merită atenția cercetătorilor ar fi măsura în care noile

Implicarea stiintei_tipar.indd 204 27.10.2021 12:53:13

evoluții tehnologice se vor traduce printr-o balanță energetică favorabilă combaterii fenomenului schimbărilor climatice;

- Situația economiilor dependente de combustibilii fosili, a celor în care sărăcia energetică și lipsa accesului la energie s-au cronicizat, trebuie abordată la nivel internațional. Este necesar un efort concertat pentru a face față dublei provocări a redresării economice și a luptei împotriva schimbărilor climatice;
- În contextul specific României și Republicii Moldova, guvernatorilor li se recomandă să urmeze Recomandările Forumului Economic Mondial – promovarea tranziției juste, accelerarea electrificării și creșterea colaborării public-privat;
- Relansarea economiilor după criza COVID-19 se poate baza pe noi concepte de alimentare cu energie, noi materiale și tehnologii, chiar noi moduri de călătorie și de viață. Tranziția energetică poate fi înrădăcinată în practicile economice, politice și sociale, astfel încât progresul să devină ireversibil;
- Atunci când contracararea fenomenelor de criză sau eradicarea consecințelor devin puțin posibile, există o altă direcție în care apare necesitatea stringentă de a adopta politici – cea de adaptare la noua realitate. În acest sens, apare necesară dezvoltarea unei alte capacități pe lângă cea de adaptare – reziliența, adică procesul de adaptare funcțională în urma adversităților sau crizelor de proporții.
- Recomandarea de a dezvolta reziliența este fundamentată pe raționamentul că schimbările în toate domeniile se produc cu o viteză mult prea rapidă decât eram obișnuiți, iar criza COVID-19 nu este ultima criză din acest început de secol. De aceea, edificarea unor comunități de cercetători rezilienți la provocările, transformările și pericolele iminente devine imperios de nece-

Implicarea stiintei_tipar.indd 205 27.10.2021 12:53:13

sară, mai ales că există suficiente exemple când cercetările dintr-un domeniu au fost nu doar la confluența cu alt domeniu, ci au transgresat sfera tradițională a competențelor. În asemenea condiții au fost consolidate sistemul de susținere a cunoașterii și cel de referință, adică, pe lângă studiile interdisciplinare a crescut substanțial numărul cercetărilor transdiciplinare;

- Organizațiile ar trebui să ofere flexibilitate operațională în fața adversităților și a situațiilor de urgență, ce pot fi atinse de un manager eficient prin modele alternative, cum ar fi planificarea continuității proiectelor de cercetare în manieră trandisciplinară.
- Cu referire la consecințele sociale în urma adoptării unei politici mai dure a resurselor umane, este necesară o abordare bidimensională integrată, care ar preveni consecințe de tipul dezvoltării sentimentului inutilității la unii cercetători de vârsta a treia sau al reorientării cardinale în cazul tinerilor cercetători, chiar și a prevenției abandonării proiectelor. În cele din urmă, aceasta ar trebui fundamentată pe principiul cost-beneficiu și cel al implicațiilor morale;
- Agenții din structurile de cercetare trebuie să selecteze strategiile de intervenție după modelul analizei SWOT, dar și după cea orientată spre reziliență;
- Menținerea sustenabilității proiectelor în derulare va fi facilitată prin renunțarea în cadrul infrastructurilor de cercetare la unele abordări raționale de tip conservator în managementul riscurilor.

Implicarea stiintei_tipar.indd 206 27.10.2021 12:53:13

Pentru notițe

Implicarea stiintei_tipar.indd 207 27.10.2021 12:53:13

Bun de tipar 19.03.2021. Formatul 14,5 ×20,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 16,75. Coli de autor 18,0

ÎS Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1

Implicarea stiintei_tipar.indd 208 27.10.2021 12:53:13

RECEPȚIONAT

Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare _____

___ _____ 2021

AVIZAT

Secția AȘM _____

___ _____ 2021

RAPORT ANUAL

privind implementarea proiectului din cadrul Programului de Stat (2020-2023)

„Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană"

20.80009.1606.05

Prioritatea Strategică — Provocări societale

Conducătorul proiectului — dr. hab. Valeriu Cușnir _____

Directorul organizației — dr. hab. Juc Victor _____

Consiliul științific/Senatul — dr. hab. Juc Victor _____

L.Ș.

Chișinău 2021

1

SCOPUL ETAPEI ANUALE CONFORM PROIECTULUI DEPUS LA CONCURS

Scopul cercetării științifice în cadrul proiectului rezidă în crearea suportul științific necesar pentru soluționarea problemelor privind calitatea actului de justiție prin fundamentarea științifică a asigurării calității actelor normative și garantarea respectării drepturilor persoanei în procedurile judiciare din Republica Moldova.

Scopul etapei anuale 2021 conform proiectului depus la concurs vizează relevarea, evaluarea și analiza în dinamică a gradului de percepție și încredere a populației în actul de justiție, care constituie una din prioritățile de bază a apropierii Republicii Moldova de spațiul comunitar, de implementare a Acordului de Asociere UE - Republica Moldova, inclusiv prin testarea satisfacției beneficiarilor - persoane fizice și personae juridice

OBIECTIVELE ETAPEI ANUALE

Potrivit planului anual de realizare a proiectului pentru 2021 (Etapa II-a, etapa ajustării metodologiei cercetării utilizate în proiect, deci, definitivarea problematicii de cercetare) au fost preconizate următoarele obiective:

1. *Ajustarea metodologiei cercetării* în vederea relevării, evaluării și analizei în dinamică a gradului de percepție și încredere a populației în actul de justiție, care constituie una din prioritățile de bază a apropierii Republicii Moldova de spațiul comunitar, de implementare a Acordului de Asociere UE - Republica Moldova;
2. *Corelaționarea și fundamentarea* cercetării cu doctrina și actele normative naționale, europene și internaționale, cu bunele practici privind actul de justiție şi, implicit, studierea modului de implementare a politicilor privind calitatea actului de justiție în diferite state ale lumii prin deplasări de studiu, de documentare și de informare (Belgia, Franța, Germania, Italia și România).
3. *Cercetarea problematicii* calității actului de justiție în Republica Moldova şi argumentarea rezultatelor cercetării cu recomandări pentru îmbunătăţirea legislaţiei Republicii Moldova, inclusiv, aranjarea unui set de propuneri privind modificări legislative de natura a facilita o mai rapidă integrare a comunității autohtone în societatea europeană.
4. *Analiza teoretico-practică, fundamentarea științifică şi identificarea* mecanismului de implementare a standardelor ChEDO în domeniul justiţiei naţionale.
5. *Orientarea* cadrelor didactice și cercetătorilor din instituţiile universitare și de cercetare cu profil juridic spre abordarea și dezbaterea problematicii înfăpturirii justiției pe diferite cauze în condițiile de ajustarea a legislaţiei Republicii Moldova din perspectiva consolidării regimului drepturlor persoanei.
6. Implementarea-materializarea rezultatelor cercetării.

ACȚIUNILE PLANIFICATE PENTRU REALIZAREA SCOPULUI ȘI OBIECTIVELOR ETAPEI ANUALE

1. Ajustarea metodologiei cercetării potrivit scopului și obiectivelor prin coroborarea cu

doctrina și actele normative naționale și internaționale, cu jurisprudența și baza empirică a proiectului. Precizarea ipotezelor de lucru din cadrul cercetării științifice.

2. Actualizarea surselor doctrinare, a actelor normative naționale (mai recent adoptate),

dar și europene și internaționale, a jurispridenței relevante pentru asigurarea calității actului de justiție, studierea modului de implementare a politicilor privind calitatea actului de justiție, organizarea de deplasări de studiu, de documentare și de informare în România, Franța, Germania, în alte state.

2. Cercetarea problematicii calității actului de justiție în Republica Moldova prin analiza bazei normative uzuale, teoretice și metodologice.

3. Diseminarea rezultatelor științifice obținute prin editarea semestrială a Culegerii de lucrări ştiinţifice de specialitate pe tematica proiectului „Studii și Cercetări Juridice", volumele nr.3 şi nr.4, dar și în alte ediții științifice din țară și de peste hotare; publicarea de articole în alte reviste şi culegeri științifice de profil şi de specialitate; participarea cu rapoarte și comunicări științifice în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale; organizare și desfășurarea Conferinței științifico-practică naționale cu participare internațională cu genericul: „*30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice*", cu editarea culegerii de materiale științifice, precum și a Conferinței științifice cu participare internațională cu genericul „*Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale*" dedicată jubileului de 75 ani de viață ai dlui Andrei Smochină, profesor universitar, doctor habilitat în drept, cavaler al Ordinului Republicii, cu editarea culegerii de materiale științifice.

4. Implementarea/valorificarea rezultatelor ştiinţifice obținute prin avizarea ştiinţifică a proiectelor de acte normative şi altor documente de reglementare, inclusiv avizarea sesizărilor Curții Constituționale, proiectelor de decizii/hotărâri ale Curţii Supreme de Justiţie. După caz, promovarea rezultatelor cercetărilor obținute în proiect în mass-media.

5. Publicarea studiilor monografice.

ACȚIUNILE REALIZATE PENTRU ATINGEREA SCOPULUI ŞI OBIECTIVELOR ETAPEI ANUALE

1. Întru evaluarea calităţii şi eficienței actului de justiţie în Republica Moldova urmare a acumulării datelor suplimentare sau statornicit metodele de investigare: comparativ-istorică, logică, sistemică, comparativ-juridică, aplicarea de abordări juridice dialectice, sistemice și comparative. Evenimentele politice din vara anului 2021 justifică ipoteza desprinsă din propunerea de proiect precum că situația din domeniul justiției naționale este dezastruoasă, or potrivit Indicelui Statului de Drept – 2019 (WJP Rule of Law Index 2019) după criteriul independența judiciară și imparțialitatea magistraților, Republica Moldova se situiază pe penultimul loc în lume şi iminent este oportună o reconsiderare și reconceptualizare a mersului reformelor în domeniul justiției, în sensul îmbinării armonioase a tradițiilor justiției europene cu realitățile justiției europene contemporane versus tradițiile justiției autohtone, perspectivă din care fundamentarea științifică a acestui process își păstrează viabilitatea.

2. Necătând la restricţiile impuse de situaţia pandemică 6 (şase) membri ai echipei, au realizat deplasări şi participări în stagii de cercetare, webinare și formare continuă peste hotare. Geografia deplasărilor fiind România; Germania; Spania; Elveția; Armenia şi Danemarca.

3. Problematica calității actului de justiție și respectării drepturilor persoanei în Republica Moldova, în diferite domenii de activitate, prin analiza cadrului normativ uzual şi teoretic se regăsește în tematica individuală de cercetare a membrilor echipei de proiect.

4. În vederea diseminării rezultatelor științifice obținute au fost publicate circa **117** lucrări științifice şi științifico-metodice și didactice, inclusiv, **5** - monografii; **6** - lucrări științifico-metodice și didactice, precum şi rapoarte și comunicări la foruri științifice naționale și internationale. La fel au fost editate două volume ale Culegerii „Studii și Cercetări Juridice”.

5. Conferința științifico-practică națională cu participare internațională „*30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice*”, (Chişinău, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 26 august 2021, ora 10.00, a fost organizată şi petrecută în regim mixt, participare +online; link-ul conferinței:

6. https://us02web.zoom.us/j/82114310217?pwd=Z3JKQllJZk85cGxySHJxUis0U1ZwUT09. Identificator: 821 1431 0217. Cod de acces: 270891.

7. Conferința științifică cu participare internațională cu genericul „Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale” dedicată jubileului de 75 ani de viață ai dlui Andrei Smochină, profesor universitar, doctor habilitat în drept, cavaler al Ordinului Republicii. Link: https://us02web.zoom.us/j/86890265197?pwd=STdVRERkMG56WEkySjN4OHZRTEZOUT09

8. Întru materializarea rezultatelor științifice obținute s-a realizat întocmirea și prezentarea a **18** avize și opinii consolidate cu caracter științific la proiecte de acte normative şi alte documente regulatorii ale autorităţilor publice centrale şi **42** la sesizările Curţii Constituționale

9. Publicate 5 monografii (a se vedea lista publicațiilor).

REZULTATELE OBȚINUTE

Echipa de cercetare a Proiectul CAJDPM este este constituită din cercetătorii științifici din cadrul Centrului de Cercetări Juridice, și partial din cercetătorii științifici din Centrul de Cercetări Strategice, ICJPS.

Potrivit planului anual de realizare a proiectului 20.80009.1606.05 pentru anul 2021 este planificată **realizarea etapei II, a proiectului - etapa ajustării metodologiei cercetării aplicate în proiect, definitivarea problematicii de cercetare.**

În cadrul acestei etape **activitatea planificată** a fost constituită, după conținut, din următoarele compartimente**:**

1) Activitatea organizatorică și științifică:

a) Organizarea de **seminare metodologice /mese rotunde** cu caracter științifico-practic pentru dezbaterea subiectelor stringente pe problematica proiectului - 3 ori pe an sau după caz;

b) Organizarea conferinței științifico-practică cu participație internațională la tematica proiectului cu genericul „***30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice***" **-26 august 2021,** cu scopul preconizat - analiza prin prisma doctrinei actuale, practicii uzuale și experienței altor state cu o democrație avansată a problemelor reformării sistemului judiciar în Republica Moldova;

c) Organizarea și desfășurarea în cooperare cu Biblioteca Publică de Drept "A.Hâșdău" și a altor etnități, inclusiv ONG-uri, a conferinţei științifice cu participație internațională, cu caracter tradițional, în ziua de **10 decembrie 2021** consacrate **Zilei internaționale a drepturilor omului** cu genericul „***Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale. 75 de viață a dlui prof.univ., dr. hab. Andrei Smochină***" cu scopul preconizat - analiza prin prisma doctrinei actuale, practicii uzuale a respectării drepturilor omului în procesul actului de justiție.

2) Pregătirea cadrelor științifice, care constă în **a)** identificarea, coordonarea şi aprobarea temelor tezelor de doctorat şi a conducătorilor ştiinţifici a doctoranzilor înmatriculați la anul I de studii din cadrul Școlii Doctorale «Științe Juridice, Politice și Sociologice», **b)** Audierea dărilor de seamă, atestarea şi aprobarea programelor individuale de activitate ale doctoranzilor și alte măsuri relevante, toate cu scopul de antrenare cât mai largă a tinerilor cercetători în activitatea științifică.

3) Activitatea editorială, care constă în a) Editarea Culegerii de lucrări ştiinţifice de specialitate din cadrul Proiectului „**Studii și cercetări juridice"** nr.3 și 4, (semestrial); b) subsecvent, în baza finanţării instituţionale, editarea Revistei "Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale" (ISSN1857-1999), E-ISSN 2345-1963, nr.1, 2021 (sem. I), *versiune electronică* – E-SSN; c) editarea Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice (ISSN 1857-2294), toate în realizarea obiectivului de organizare a publicării rezultatelor cercetărilor științifice în cadrul proiectului institutional.

4) Activitatea de materializare (implementare și valorificare) a rezultatelor ştiinţifice din cadrul Proiectului, care constă în avizare și consultanță, inclusiv expertiza științifică a proiectelor de acte normative şi altor documente regulatorii, a pozițiilor (hotărârilor) recomandative ale Plenului Curții Supreme de Justiție și a hotărârilor adoptate pe marginea Recursurilor în interesul legii, a sesizărilor la Curtea Constituțională, alte acte ale autorităților centrale, inclusiv, elaborarea opiniei ICJPS vis-a-vis de problemele stringente ale statului și

societății prin prisma dreptului, toate cu scopul de promovare și diseminare a rezultatelor proiectului;

5) După caz, necătând la situația pandemică COVID-19, **stabilirea și consolidarea relaţiilor ştiinţifice naționale și internaţionale** prin participarea cercetătorilor în programe și proiecte internaţionale, acțiuni COST: (Orizont Europa, SCOPES, JOP, IRSIS, NATO, etc.), inclusiv propunerile prezentate în cadrul concursurilor naționale și internaționale, cu tangență la tematica cercetării proiectului realizat, toate cu obiectivul scontat de promovare și diseminare a rezultatelor proiectului.

Astfel, rezultatele științifice din perioada de referință (etapa II-a, anul 2021) au fost realizate în perimetrul proiectului, în contextul tematicii individuale de cercetare ale membrilor echipei de proiect, urmărindu-se *ajustarea metodologiei cercetării aplicate în proiect, definitivarea problematicii de cercetare*, dar și continuarea *actualizării și diversificării surselor doctrinare și normative, precum și a bunelor practici relevante pentru asigurarea bunei legiferări și calității actului de justiție*.

Cele mai importante activități și rezultate științifice care au fost obținute în perioada de referință (anul 2021) includ,

1. la compartimentul **diseminarea rezultatelor obținute în proiect în formă de publicații:**

publicarea a **117** lucrări științifice şi științifico-metodice și didactice în volum estimativ de 153 coli de autor atât în reviste din străinătate, cât și din țară, publicații ale materialelor prezentate în cadrul unor conferințe științifice naționale și internaționale, inclusiv: 5 - monografii; 2 - culegere de lucrări științifice de specialitate ; 1 - în reviste din străinătate recunoscute pe plan international ; 23 - în reviste din Registrul National al revistelor de profil; 32 - în culegeri de articole de specialitate; 43 – în materiale ale conferinţelor internaționale, cu particip. internaț. și naționale; 6 - lucrări științifico-metodice și didactice; 5 - recenzii.

Remarcăm cele 5 lucrări monografice și 2 culegeri de lucrări științifice de specialitate elaborate și publicate în cadrul proiectului:

1) ”*Rolul justiției în edificarea statului de drept”,* autor Costachi, Gh. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. "Print Caro"). 1071 p. (48 c.a.) ISBN 978-9975-56-894-4;

2) ***A**ctivitatea avocațială în Republica Moldova*, autor Frunză, Iu.– Chişinău: ICJPS, 2021 (ÎS FEP „Tipografia Centrală"). – 216 p. (8,86 c.a.) ISBN 978-9975-3201-5-3.;

3) *Sesizarea organului de urmărire penală*, autor Osoianu, Tudor. - Chişinău. 2021, 206 p. *ISBN 978-9975-3366-5-9;*

4) Procedura de aplicare la curtea europeană a drepturilor omului. Instrucţiuni pas cu pas, coautori executanţi ai proiectului Frunză, Iurie; Sosna, Boris şi Stefu, Lilia. – Chişinău: „Print-Caro” SRL, 2021 (DEP „Kings Tour” SRL). – 216 p. (8,86 c.a.) ISBN-978-9975-56-849-4;

5) *Izvoarele dreptului privat în Basarabia în sec. XIX-prima jumătate a sec. XX,* autor Tașcă, Mihai. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Cartdidact. Chișinău, 2020, 268 p. ISBN 978-9975-3469-2-4.

6) Studii și Cercetări Juridice: Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 3/2021//MEC, ICJPS. Chișinău: ICJPS, 2021. 280 p. ISBN 978-9975-3201-7-7.

7) Studii și Cercetări Juridice: Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 4/2021//MEC, ICJPS. Chișinău: ICJPS, 2021. 232 p. ISBN- 978-9975-3201-8-4.

Respectiv, publicate 6 (șase) lucrări științifico-metodice și didactice, inclusiv un curs universitar - *Urmărirea penală, . Ch. 2021. 494 p.* ISBN 978-9975-157-58-2, *coautor* Osoianu,

Tudor, cercet. ştiinţ., coordinator, dar și publicarea a 4 materiale didactice (note de curs), autori Arseni Igor, Osoianu Tudor, Rusu Vitalie și 1 culegere de acte normative – sub îngrijirea dlui conf.univ.dr Frunză Iurie, cercet. ştiinţ., coordinator.

La capitolul **diseminarea rezultatelor obținute în proiect în formă de prezentări la foruri științifice** (comunicări, postere) – pentru cazurile când nu au fost publicate în materialele conferințelor evidenţiem că, în vederea diseminării rezultatelor științifice obținute s-a realizat înregistrarea participării la foruri științifice naționale și internaționale. Astfel, în total au fost înregistrate **86** de susțineri de prezentări sub formă de raporturi, comunicării şi intervenţii la diferite manifestări ştiinţifice (conferinţe, mese rotunde, etc.) din ţară şi de peste horate, inclusiv organizate în regim on-line (*lista forurilor a se vedea **Anexa 12***).

a. Menţionăm că la data de 26 august 2021, în regim online cu succes au fost organizate lucrările conferinței științifico-practice cu participație internațională la tematica proiectului cu genericul „*30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice*”. Având în vedere amploarea şi importanţa manifestaţiei în calitate de coparticipanţi au fost cooptaţi cercetători din cadrul Academiei de Științe a Moldovei (Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte), Institutul de Istorie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”. La lucrările conferinţei au mai participat cercetători şi cadre didactice din centre universitare din România (or. Galaţi, Bacău, Suceava), Belarus (Academia de Științe) și Ucraina (univ. „Iaroslav Mudrîi”, or. Harkov). Frecvenţa maximă de conectare fiind de 117 participanţi.

b. Potrivit planului anual de cercetări în cadrul proiectului pentru data de 10 decembrie 2021 mai este preconizată **o**rganizarea în cooperare cu Biblioteca Publică de Drept ”A.Hâjdău” și a altor etnități, inclusiv ONG-uri, a conferinței științifice cu participație internațională (*cu caracter tradițional*) consacrate Zilei internaționale a drepturilor omului cu genericul „***Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale. 75 de viață a dlui prof.univ., dr. hab. Andrei Smochină***” cu scopul preconizat - analiza prin prisma doctrinei actuale, practicii uzuale a situației respectării drepturilor omului în cadrul actului de justiție, manifestare care este în curs de definitivare a proiectului.

2. **Activitatea de colaborare în sfera ştiinţei şi inovării** de către executanții titulari ai proiectului, *la nivel national,* a fost materializată prin colaborarea ştiinţifică cu alte organizaţii din sfera ştiinţei şi inovării (Biblioteca de Stat (Institut) „Andrei Lupan”, Inst. Istorie, Inst. Filologie Romînă „B.P.Hașdeu”, Inst. Național Cercetări Economice, Inst. Patrimoniului Cultural, USM, ASEM, Univ. „Alecu Russo” din Bălți, Univ. de Studii Europene, Univ. de Studii Europene Politice și Economice Europene, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI ș.a.), manifestată prin:

a) conducerea tezelor de doctorat din cadrul ICJPS, cât și din cadrul Școlilor doctorale din țară;

b) coordonarea tezelor de masterat și licență la facultățile de drept, științe politice și sociologie din țară;

3.1. Subsecvent, rezultatele științifice ale cercetătorilor efectuate în cadrul proiectului mai sunt realizate prin participarea acestora în calitate de membru al Seminarilor științifice de profil, Consiliilor specializate științifice și Comisiilor de doctorat, în cadrul cărora au avut loc susțineri de teze de doctorat, precum și antrenarea unor cercetători în calitate de membru ai colegiilori de redacție a revistelor științifice de profil, experți în cadrul autorităților științifice de profil – ANACEC și ANACD, membri ai consililor științifice din cadrul Curții Constituționale și Curții Supreme de Justiție, în cadrul cărora sunt promovate soluții fundamentate științific de

natură să contribuie la reformarea sistemului judiciar și sporirea calitatății actului de justiție în Republica Moldova.

Finalmente, punem în evidență că în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în calitatea sa de membru în Consorțiul academic național Școala Doctorală „Științe juridice”, administrat de USM, cu referință la proiectul aflat în derulare în anul 2021 (situaţia, noiembrie 2021) au fost susținute 5 teze de doctor în drept, toate sub conducerea membrilor echipei de proiect (Schin George-Cristian şi Novac-Diaconu Laurenţiu la specialitatea/programul de studii 553.01 - Drept civil, conducător științific: Chirtoacă Leonid, dr. în drept, conf.univ. // Cozma Daniela, Micu Victor şi Enicov Vadim, la specialitatea 552.01 – Drept constituțional, cond. ştiinţ., Costachi Gh., dr., hab., profesor univ.). Totodată, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice este membru fondator în Consorțiul academic universitar Școala Doctorală „Științe juridice, politice și sociologice” în parteneriat cu Univeristatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți.

a. La nivel internaţional, remarcăm că 3 cercetători științifici (Albu Natalia Guștiuc Ludmila și Sprîncean Serghei) sunt antrenați în calitate de membri în 6 acțiuni COST. (ORIZONT 20-, SCOPES, JOP, IRSIS, NATO), inclusiv, cu propuneri prezentate/câștigate în cadrul concursurilor naționale și internaționale cu tangență la tematica cercetării proiectului realizat. În această ordine menţionăm că 6 (şase) membri ai echipei, necătând la restricţiile impuse de situaţia pandemică au realizat deplasări şi participări în stagii de cercetare, webinare și formare continuă peste hotare în anul 2021. Geografia deplasărilor fiind România; Germania; Spania; Elveția; Armenia şi Danemarca. (*Datele concrete de colaborare la nivel național în cadrul implementării proiectului a se vedea* ***Anexele 9-10***).

3. Diseminarea rezultatelor științifice obținute în cadrul proiectului s-a realizat și în formă de comunicări, postere, rezumate, intervenții – în situațiile când nu se prevede publicarea materialelor conferințelor. Astfel, în total au fost înregistrate **86** de susțineri de prezentări sub formă de comunicării, postere, rezumate şi intervenţii la diferite manifestări ştiinţifice (conferinţe, mese rotunde, etc.) din ţară şi de peste hotrate, inclusiv organizate în regim on-line (*lista forurilor a se vedea* ***Anexa 12***).

a. În ziua de 26 august 2021, în regim mixt auditoriu-online cu succes au fost organizate lucrările conferinței științifico-practică cu participație internațională la tematica proiectului cu genericul „*30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice*”. Având în vedere amploarea şi importanţa manifestaţiei în calitate de coparticipanţi au fost cooptaţi cercetători din cadrul Academiei de Științe a Moldovei (Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte), Institutul de Istorie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”. La lucrările conferinţei au mai participat cercetători şi cadre didactice din centre universitare din România (or. Galaţi, Bacău, Suceava) şi Ucraina (univ. „Iaroslav Mudrîi”, or. Harkov). Frecvenţa maximă de conectare fiind de 117 participanţi.

b. Potrivit planului annual pentru data de 10 decembrie 2021 mai este preconizată **o**rganizarea în cooperare cu Biblioteca Publică de Drept ”A.Hâjdău” și a altor etnități, inclusiv ONG-uri, a conferinţei științifice cu participație internațională (cu caracter tradițional) consacrate Zilei internaționale a drepturilor omului cu genericul „***Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale. 75 de viață a dlui prof.univ., dr. hab. Andrei Smochină***” cu scopul dezbaterii doctrinei actuale, practicii uzuale și situației respectării drepturilor omului în procesul actului de justiție, manifestare care este în curs de organizare.

4. La compartimentul **materializarea** (**implementarea / valorificarea) rezultatelor ştiinţifice** în anul 2021 cercetătorii științifici din cadrul Proiectului au realizat atât *activități în echipă, cât și activități și rezultate individuale,* manifestate prin:

A). Întocmirea și prezentarea avizelor și opiniilor consolidate cu caracter științific la proiecte de acte normative şi alte documente regulatorii ale autorităţilor publice centrale -**18**;

B). Elaborarea avizelor/opinii consolidate cu caracter științific asupra sesizărilor Curții Constituționale cu un număr total de **42** (+ 5 pendinte, care se mai află în lucru). (*lista formelor concrete de materializare a se vedea **Anexa 16***).

Remarcăm, că o bună parte a avizelor/opiniilor consolidate depășește aria problematicii proiectului ştiinţific în derulare și de fapt nu sunt incidente contractului de finanţare, însă fiind ghidaţi de principiul bunei credinţe membrii echipei de proiect, în majoritate încadrați cu norma de 0,5 și 0,25, îşi aduc aportul la eforturile de consolidarea statului de drept în Republica Moldova.

Prin conținitul său, prin fundamantarea teoretică, aplicativă și utilitatea lor rezultatele obținute în cadrul proiectului posedă un evidenţiat impact științific, social-educaţional și chiar economic (*a se vedea în detalii **pct. 7**).*

Concluzii:

Rezultatele științifice din anul de referință au fost realizate în contextul cercetării tematicilor individuale, determinând formularea unor valoroase teze științifice cu caracter teoretico-normativ și aplicativ privind:

- *factorii de care depinde calitatea justiției în Republica Moldova*;
- *carențele care afectează actul justiției și necesită soluții de remediere;*
- *impactul negativ al carențelor actului de justiție asupra drepturilor omului și a valorilor statului de drept;*
- *nivelul de cultură juridică și de respectare a drepturilor omului în cadrul sistemului judecătoresc, care actualmente necesită o consolidare substanțială;*
- *imunitățile juridice și răspunderea judecătorilor ca factori de asigurare a calității actului justiției* etc.

Drept rezultat, cu titlu de concluzii consemnăm:

1. Programul național în domeniile cercetării şi inovării pentru anii 2020-2023, actele normative analizate, *fără o amendare substanțială*, nicidecum, *nu vor contribui* la „creșterea eficienței sistemului național de cercetare şi inovare şi asigurarea condițiilor optime pentru generarea de noi cunoștințe obținute în baza cercetărilor fundamentale şi aplicative”, la „asigurarea consolidării instituționale, îmbunătățirea infrastructurii publice din domeniile cercetării şi inovării, favorizarea excelenței în cercetare şi inovare, redresarea politicii de personal în domeniile menționate pentru creșterea potențialului științific.
2. Ignorarea celor trei criterii de calitate – *accesibilitate, previzibilitate şi claritate la amendarea cadrului normativ* material și procesual privind organizarea judecătorească, efectuarea justiției, dar *și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova la efectuarea acestei activități* într-un stat democratic, *lipsa unui concept unic în dezvoltarea reformelor în domeniul justiției* condiționează tergiversarea implementării acestora, fapt ce induce la menținerea calității precară a actului de justiție per ansamblu pe țară, cât și la tergiversarea implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană.

3. În acest context *rezultatele ştiinţifice obținute sunt menite să suplinească eforturile reformatoare ale entităților publice* – noului Guvern al Republicii Moldova - cu idei și teze științifico-practice noi, de natură să sprijine eforturile respective, să le imprime dinamism, suflu proaspăt și nu în ultimul rând eficiență și utilitate, pe măsura așteptărilor populației Republicii Moldova.
4. Rezultatele la fel sunt îndreptate spre *consolidarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului* prin promovarea integrității, competenței, responsabilității tuturor actorilor implicați direct sau indirect în procesul de efectuare a actului de justiție.
5. Rezultatele cercetărilor din cadrul proiectului *acreditează ideea de a reconsidera mersul reformelor în domeniul justiției, proiectîndu-le pe o traiectorie cât mai aproape de standardele europene, adaptându-le nevoilor și intereselor societății*.
6. Având în vedere faptul, că de calitatea actului de justiție depind în mod direct gradul de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de încredere a populației în justiție, starea socială și economică a societății etc., *accentul se pune pe caracterul complex și pluridisciplinar al cercetărilor*, înseși abordarea și tratamentul calității actului de justiție și protecția drepturilor persoanei în Republica Moldova realizându-se prin prisma dreptului, filozofiei, politologiei, sociologiei ș.a. ramuri științifice, precum și prin participarea în echipa de cercetare a specialiștilor din diverse domenii sociale, dar și prin implicarea unui ansamblu de instituții – internaționale și naționale, publice și private, ale societății civile - în asigurarea calității actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei.
7. În ansamblu activitatea planificată în cadrul celei de doua etapă a Proiectului a fost îndeplinită.

6. DISEMINAREA REZULTATELOR OBȚINUTE ÎN PROIECT ÎN FORMĂ DE PUBLICAȚII

A se vedea: **Anexa 1A -** Lista lucrărilor științifice, științifico-metodice și didactice – 19 pagini.

7. IMPACTUL ŞTIINŢIFIC, SOCIAL ŞI/SAU ECONOMIC AL REZULTATELOR ŞTIINŢIFICE OBŢINUTE ÎN CADRUL PROIECTULUI

Impact ştiinţific.

Deși, utilizarea termenului de "*calitatea actului de justiţie"* este destul de popularizat, totuși acesta nu este un concept fundamentat la nivel național. De regulă, termenul respectiv este definit în diferite ramuri ale dreptului și profesii juridice pentru a descrie capacitatea unui sistem de a se adapta și de a se recupera de adversități.

Impact educaţional.

Înțelegerea conceptului de calitatea actului de justiţie este contextuală și variază de la o disciplină la alta. Drept urmare, populaţia la general, şi justiţiabilii, în particular, percep acest concept în mod diferit şi neuniform, fapt ce determină nivelul de încredere în instituțiile judiciare. Totodată, cercetarea acestui concept din perspectiva studiilor privind drepturile omului, securitate etc., este relevant și în contextul rezistenței față de fenomenul corupţiei destul de răspândit în Republica Moldova.

La nivel social, în cercurile de jurişti-profesionişti, calitatea actului de justiţie este un concept acceptat „ca pilon de rezistența al societății față de situații perturbatoare atunci când statul are anumite limite de asigurare a securității individului".

Mai mult, *la nivel de politici*, actualmente există tendința de integrare a conceptului de calitatea actului de justiţie în procesul de comunicare strategică.

Impact economic.

Respectarea de către instanţele naţionale a standardelor CtEDO la interpretarea legii ar reduce substanţial numărul de cauze pierdute de către Republica Moldova în faţa CtEDO şi prin aceasta minimalizarea cheltuielilor pe care le suportă drept urmare a cauzelor pierdute.

Respectarea de către factorii ce aplică legea a principiilor și normelor juridice prestabilite ar diminua și costurile activității jurisdicționale per-ansamblu. În același timp, nivelul de calitate a actului de justiţie în cadrul societății noastre sporește și imaginea țării față de donatori, fapt care, fie şi indirect, determină *impactul său economic.*

8. INFRASTRUCTURA DE CERCETARE UTILIZATĂ ÎN CADRUL PROIECTULUI

Infrastructura de cercetare utilizată în cadrul proiectului:

Computere – 12 + 2 laptopuri;

Imprimante – 2;

Imprimantă, copiator și scanner – 7;

Birouri – 3.

Echipa de cercetare a activat în regim mixt - prezenţă fizică şi de la distanţă - utilizându-se infrastructura instituţională şi personală – biblioteci, arhive, baze de date electronice internaționale, naționale și instituționale).

9. COLABORARE LA NIVEL NAȚIONAL ÎN CADRUL IMPLEMENTĂRII PROIECTULUI

9.1. Date privind participările în stagii de cercetare, webinare și formare continuă în RM, în anul 2021

r. d/o	**Numele, prenumele, gradul şi titlul ştiinţific**	**Denumirea organizaţiei**	**Descrierea succintă a activităţilor (stagiu, webinare și formare continuă, participări la manifestări ştiinţifice, organizări de manifestări ştiinţifice etc.)**	**Termenul, Dovada (certificate et.al.)**
	CUȘNIR Valeriu, dr.hab. prof.univ	Curtea Constituțională a Republicii Moldova	Membru al Consiliului Științific de pe lângă Curtea Constituțională	Siteul Curt. Const.
	CUȘNIR Valeriu, dr.hab. prof.univ	ANACEC	Membru al Comisiei de Experți	Siteul ANACEC
	SMOCHINĂ Andrei, dr.hab. prof.univ	Curtea Constituțională a Republicii Moldova	Membru al Consiliului Științific de pe lângă Curtea Constituțională	Siteul Curt. Const.
	GUȘTIUC Andrei, doctor în drept, conf.univ. GUȘTIUC Ludmila,	Organizatori: Ambasada SUA în Moldova; American Councils; Moldova Recconect.	The US Supreme Court at Work: A Behind-the-Scenes Tour. Guest speaker: Dr.Judithanne Scourfield McLauchlan..	17 aprilie 2021
	GUȘTIUC Andrei, doctor în	Organizatori: Ambasada SUA	Accesul la justiție pe timp de pandemie: probleme și	24 aprilie 2021

	drept, conf.univ. GUȘTIUC Ludmila,	în Moldova; American Councils; Moldova Recconect.	soluții. Guest speaker: Victoria Sanduța, judecător, Președintele Asociației Judecătorilor „Vocea Justiției”.	
	Sprincean S.	ANCD	Participapre la evenimentul de lansare oficială a Programului cadru pentru Cercetare și Inovare al Comisiei Europene „Orizont Europa”, organizat de ANCD în data de 1 februarie 20221	1 februarie 2021
	Sprincean S.	RENAM	Participapre la seminarul online (conferință video) organizat de Asociația RENAM de promovare a serviciilor pentru susținerea activităților de cercetare pentru comunitatea de cercetare și educație din Republica Moldova.	12 februarie 2021
	Sprincean S.	ANACEC	Participare la webinarul „Pregătirea dosarelor de atestare. Aspecte tehnice”, organizat de ANACEC,	24 martie 2021
	Sprincean S.	ANCD	Participapre la Cluster 2 / 3: Culture, Creativity & Inclusive Society and Civil Security for Society din 25 martie 2021 din cadrul programului cadru 9 al UE Orizont Europa	25 martie 2021
	Sprincean S.	RENAM	Participapre la seminarul online (conferință video) de promovare a serviciilor Cloud pentru susținerea activităților de cercetare și educație, organizat de Asociația RENAM în cooperare cu compania ORACLE	31 martie 2021
	Sprincean S.	OCRE	Participapre la "OCRE Webinar: Cloud and Earth Observation Procurement, Funding Updates and the	24 martie 2021

			OCRE Cloud Catalogue".	
	Sprincean S.	MECC	Participapre la Ziua de Informare COST – COST INFO DAY în regim online organizată de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în comun cu Asociația COST.	16 martie 2021
	Sprincean S.	UEFISCDI	Participapre la webinarul „Suportul OpenAIRE în tranziția către știința deschisă și dezvoltarea EOSC”, organizat de OSKH – UEFISCDI (București)	26 februarie 2021

9.2. DATE

despre activitatea de coordonare ştiinţifică (conducător de teză de doctor sau dr. hab. / membru al comisiei de îndrumare / consiliilor / seminarelor ştiinţifice specializate etc.):

-

Numele şi prenumele conducătorului	**Titlul tezei specialitatea/program de doctorat**	**Numele, prenumele doctorandului, Şcoala doctorală**
Cojocaru Radion	Răspunderea penală pentru infracţiunea de creare sau conducere a unei organizaţii criminale, 554.01 – drept penal;	Cazaciov Andrei, Școala doctorală *Ştiinţe penale şi drept public*, Academia “Ştefan cel Mare” a MAI al RM
Cojocaru Radion	Prevenirea criminologica a criminalităţii violente, 554.02 - criminologie	Rotaru Ion, Școala doctorală *Ştiinţe penale şi drept public*, Academia “Ştefan cel Mare” a MAI al RM
Cojocaru Radion	Răspunderea penală a persoanelor minore prin prisma standardelor international şi naţionale, 554.01	Rusu Valentina, Școala doctorală *Ştiinţe penale şi drept public*, Academia “Ştefan cel Mare” a MAI al RM
Sosna Boris	Правовое регулирование договора купли-продажи недвижимости в строительстве	STEFU Lilia, Anul 3, Școala Doctorală în Drept, Ştiinţe Politice şi Administrative a Consorțiului Instituțiilor de Învățământ,

		Academia de Studii Economice din Moldova și Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere”
Sosna Boris	Правовое регулирование инвестиционных договоров и перспективы их развития в Республике Молдова.	GURAN Simion, Anul 2**,** Școala Doctorală în Drept, Ştiinţe Politice şi Administrative a Consorțiului Instituțiilor de Învățământ, Academia de Studii Economice din Moldova și Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere”
Chirtoacă Leonid	“ Reglementarea juridică a cambiei prin prisma legislației Republicii Moldova și a Uniunii Europene” - teză de doctor în drept	Novac-Diaconu Laurențiu (Școala doctorală ”Științe Juridice, Politice și Sociologice”)
Chirtoacă Leonid	„Regimul juridic al actului notarial în legislația Republicii Moldova și României”.- teză de doctor în drept	Schin George Cristian (Școala doctorală ”Științe Juridice, Politice și Sociologice”)
Chirtoacă Leonid	”Contractul de donație prin prisma legislației și jurisprudenței Republicii Moldova și României” - teză de doctor în drept	Cînepă (Vasilachi) Andrada (Școala doctorală ”Științe Juridice, Politice și Sociologice”)
Chirtoacă L Frunză Iu.	USM	Ședință publică de susținere a tezei de doctor cu tema: „Reglementarea juridică a cambiei prin prisma legislației Republicii Moldova și a Uniunii Europene”. Elaborată de Novac - Diaconu Laurențiu, Program de doctorat (specialitatea) 553.01 – Drept civil, 11 iunie 2021
Chirtoacă L Frunză Iu.	USM	Ședință publică privind susținerea tezei de doctor cu tema „Regimul juridic al actului notarial în legislația

		Republicii Moldova și României", elaborată de Schin George Cristian, Program de doctorat (specialitatea) 553.01 – Drept civil, 11 iunie 2021
Chirtoacă Natalia	Particularitățile libertății de circulație a persoanelor în cadrul Uniunii Europene, Specialitatea 552.08 – Drept internațional și european public	Geangu Mihaela, Școala doctorală "Științe Juridice, Politice și Sociologice" Consorțiu
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Drepturile și libertățile fundamentale ale omului în contextul actual din Republica Moldova* – teză de doctor în drept /conducător științific I. Guceac/	Levinschi Alexandru, Școala Doctorală Științe Juridice
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Independența judecătorului din Republica Moldova. Standarde europene și garanții constituționale* – teză de doctor în drept /conducător științific I. Guceac/	Milicenco Ștefan, Școala Doctorală Științe Juridice
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Fundamentele libertății creației științifice și artistice* – teză de doctor în drept /conducător științific I. Guceac/	Secher Daniel, Școala Doctorală Științe Juridice
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Transpunerea celor mai bune practice europene în sistemul electoral din Republica Moldova* – teză de doctor în drept /conducător științific I. Guceac/	Cherdivară Radu, Școala Doctorală Științe Juridice
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Reglementarea constituțional a dreptului la acces la informative în Republica Moldova* – teză de doctor în drept /conducător științific A. Smochină/	Jecov Nicolai, Școala Doctorală Științe Juridice
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Sistemul asistenței juridice garantate de stat în Republica Moldova* – teză de doctor în	Suhov Vadim, Școala Doctorală Științe Juridice

	drept /conducător științific A. Smochină/	
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Accesul liber la justiție – garanție preliminară desfășurării unui process echitabil* – teză de doctor în drept /conducător științific A. Smochină/	Trocin Eugeniu, Școala Doctorală Științe Juridice
Costachi Gheorghe /membru al Comisiei de îndrumare/	*Protecția drepturilor omului în mediul on-line* – teză de doctor în drept /conducător științific A. Smochină/	Țărnă Alexandru, Școala Doctorală Științe Juridice
Guștiuc A.	Supravegherea bancară la nivelul Uniunii Europene: instrumente legale de europenizare a sectorului bancar al Republicii Moldova. Specialitatea: 552.03 – drept financiar (bancar, fiscal, vamal).	Migalco Andrian, Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice. USM, consorțium
Guștiuc A.	Procesul bugetar la nivelul Uniunii Europene: impact asupra armonizării legislației Republicii Moldova. Specialitatea: 552.03 – drept financiar (bancar, fiscal, vamal).	Cozonac Aliona, Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice. USM, consorțium
Guștiuc A.	Autonomia financiar-fiscală a unităților administrativ-teritoriale. Specialitatea: 552.03 – drept financiar (bancar, fiscal, vamal).	Gubenco Ana, Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice. USM, consorțium
Guștiuc A.	Cadrul organizațional-juridic al controlului financiar-fiscal. Specialitatea: 552.03 – drept financiar (bancar, fiscal, vamal).	Banuh Eugen, Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice. USM, consorțium
Guștiuc A.	Cadrul instituțional-juridic al derulării procesului bugetar în Republica Moldova. Specialitatea: 552.03 – drept	Tuzla Andrei, Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice.

	financiar (bancar, fiscal, vamal).	USM, consorțium
Vitalie RUSU	„Urmărirea penală în cazul infracțiunilor de trafic de ființe umane”, - teză de doctor în drept (Școala doctorală ”Științe Juridice, Politice și Sociologice”).	JITARIUC Vitalie
Vitalie RUSU	„Urmărirea și judecarea infracțiunilor comise de persoanele juridice„ – teză de doctor în drept, (Școala Doctorală Științe juridice a USM).	DUMITRESCU Florin-George
Vitalie RUSU	„Prezumția de nevinovăție în procesul penal al Republicii Moldova și al altor state” – teză de doctor în drept, (Școala Doctorală Științe juridice a USM).	BRIA Iulia.
Vitalie RUSU	„Răspunderea penală pentru insolvabilitatea fictivă și insolvabilitatea intenționată” – teză de doctor în drept, (Școala Doctorală Științe juridice a USM).	JANU Natalia
Vitalie RUSU	„Aresul preventive în procesul penal al Republicii Moldova și a unor state europene” teză de doctor în drept, (Școala Doctorală Științe juridice a USM).	BADRAJAN Ion
Dr. hab. Sprincean Serghei	”*Presiunea politică în contextul modernizării Republicii Moldova*” - teză de doctor în politologie, specialitatea 561.01 – Teoria, metodologia şi istoria politologiei: instituţii şi procese politice.	Sorin BECCIU, ȘD Științe Sociale și ale Educației, USM
Dr. hab. Sprincean Serghei	„*Modernizarea sociopolitică a Republicii Moldova în contextul asigurării securității globale*”	Ghenadie MITROFANOV, ȘD Științe Sociale și ale Educației, USM

	- teză de doctor în politologie, specialitatea 561.01	
Dr. hab. Sprincean Serghei	„*Securitatea umană ca premisă a modernizării sociopolitice a Republicii Moldova*” - teză de doctor în politologie, specialitatea 561.01	Renata COZONAC, ȘD Științe Sociale și ale Educației, USM
Dr. hab. Sprincean Serghei	„*Asigurarea securității umane prin optimizarea influenței sociopolitice în procesul decizional din Republica Moldova*” - teză de doctor în politologie, specialitatea 561.01	Tudorița-Sanda SOHOȚCHI, ȘD Științe Sociale și ale Educației, USM
Dr. hab. Sprincean Serghei	„*Asigurarea securității umane în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*” - teză de doctor în politologie, specialitatea 561.01	Dan POPOVICI, ȘD Științe Sociale și ale Educației, USM
Dr. hab. Sprincean Serghei	„*Fortificarea siguranței persoanei umane în condițiile necesității de modernizare sociopolitică a Republicii Moldova*” - teză de doctor în politologie, specialitatea 561.01	Ivan CREȚU, ȘD Științe Sociale și ale Educației, USM
Smochină Andrei	Asigurarea dreptului omului la un trai decent. Specialitatea 551.01 – drept constitutional.	Susținerea a avut loc la 29 octombrie 2021 Vlăescu George
Smochină Andrei	Liberul acces la justiție – garanție a exercitării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului într-un stat de drept	Trocin Eugeniu
Smochină Andrei	Protecția drepturilor omului în mediu on-line. Specialitatea 551.01 – drept constituţional,	Țerna Alexandru.
Smochină Andrei	Sistemul de asistență juridică garantată de stat în Republica Moldova. Specialitatea 551.01 – drept constituţional,	Suhov Vadim, Promovat la anul III

Smochină Andrei	Dreptul la rezistență, dreptul la insurecție, dreptul la revoluție - piloni fundamentali al fenomenului constituțional Specialitatea 551.01 – drept constituţional	Gafton Mihai, Promovat la anul II
Smochină Andrei	Procesul electoral: reglementări naționale și aspecte de drept comparat. Specialitatea 551.01 – drept constituţional,.	Berlinschi Cristina
Smochină Andrei	Конституционно-правовое регулирование права на допуск к информации в Республике Молдова. Specialitatea 551.01 – drept constituţional	Жеков Николай Promovat la anul III Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice. USM, consorţium
Cușnir Valeriu	Recuperarea bunurilor provenite din activitatea infracțională, Specialitatea:554 – drept penal;	Scorpan Alesea
Cușnir Valeriu	Începerea urmărorii penale, Specialitatea:554 – drept penal;	Donica Ina
Cușnir Valeriu	Infracțiunea de îmbogățire ilicită: circumsatnșele care urmează a fi dovedite și cadrul de investigare, Specialitatea:554 – drept penal	Tomov Deonis

9.3. DATE
despre activitatea de colaborarea cu instituţiile de învăţământ superior în aspect didactic

Numele şi prenumele	**Ciclul I-licenţă, Ciclul II-masterat**	**Denumirea cursului**	**Instituţia de învăţământ**
ALBU Natalia	Ciclul II – masterat, Studii de Securitate și Apărare	*Studii de apărare*	Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”
ALBU Natalia	Ciclul II – masterat, Studii de Securitate și Apărare	*Securitatea națională și internațională și*	Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru

		doctrine politico-militare	cel Bun”
ALBU Natalia	Ciclul II – masterat, Studii de Securitate și apărare, 22-24 februarie, 2021	Membru Comisiei de susținere a tezelor de masterat	Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”
ALBU Natalia	Ciclul I – licenţă, specialitatea Relații Internaționale, FRIȘPA	Președintele Comisiei de susținere a tezelor de licență	Universitatea de Stat din Moldova
Burian Alexandru	Ciclul II – masterat, specialitatea: Studii diplomatice	Diplomaţia practică	USEM
Chirtoacă Leonid	Ciclul III Doctorat, Specialitatea 553.01	Probleme actuale de drept civil	USM
Chirtoacă Natalia	Ciclul I - licenţă, specialitatea Securitate Civilă și Publică	Drept instituțional al Uniunii Europene	Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport
Radion COJOCARU	Ciclul I - licenţă, Drept.	Drept penal (Partea specială)	Academia „Ştefan cel Mare” a MAI al R. Moldova
Radion COJOCARU	Ciclul II – masterat, Drept penal.	Calificarea juridică a infracţiunilor contra persoanei	Academia „Ştefan cel Mare” a MAI al R. Moldova
Radion COJOCARU	Ciclul III – doctorat, Drept penal.	Precedente ChEDO în materia dreptului penal	Academia „Ştefan cel Mare” a MAI al R. Moldova
Odainic Mariana	Ciclul I - licenţă, specialitatea: DREPT	1. Drept Financiar și Fiscal 2. Drept Bancar și Valutar	ULIM
Odainic Mariana	Ciclul II – masterat, specialitatea: Drept Constituțional și instituții de Drept Administrativ Ciclul II – masterat, specialitatea: Drept Economic și Vamal	Legislația Financiară în Administrația Publică Drept Fiscal al Afacerilor	ULIM
Odainic Mariana	Ciclul II – masterat, specialitatea: Drept Public Ciclul II – masterat, specialitatea: Anticorupție	Dreptul Achizițiilor Publice Administrarea Finanțelor Publice Prevenirea și combaterea corupției în	Academia de Administrare Publică

		achiziţiile publice	
Juc Victor	Ciclul II masterat	Ordinea mondială postrăzboi rece	Universitatea de Stat din Moldova
Juc Victor	Ciclul II-masterat	Uniunea Europeană în sistemul relaţiilor internaţionale	Universitatea de Stat din Moldova
Sosna Boris	Ciclul I - licenţă, Drept	Защита прав потребителей Земельное право Право социального обеспечения Предпринимательское право	Universitatea de stat din Comrat
Sosna Boris	Ciclul II - masterat, Drept	Современная система международной гражданской юстиции Актуальные проблемы корпоративного права Conducator stiintific teze de master	Universitatea de stat din Comrat
Frunză Iurie	Ciclul I - licenţă, Drept.	Drept civil, p. I-II	Univ.stat Comrat
Frunză Iurie	Ciclul II – masterat, Drept civil.	Probleme actuale ale dreptului şi legislaţiei civile Conducator stiintific teze de master	Univ.stat Comrat
Arseni Igor	Ciclul I - licenţă, Drept.	Drept procesual civil Drept locative Protectia drepturilor consumatorilor Conducator stiintific teze de licenta	Univ.stat Comrat
Arseni Igor	Ciclul II – masterat, Drept civil.	Conducator stiintific teze de master Conducator stagerii profesionale	Univ.stat Comrat
Osoianu Tudor	Ciclul I - licenţă	Drept prcesual penal	Academia *Ștefan cel Mare* a MAI
Osoianu Tudor	Ciclul II – masterat	Respectarea drepturilor omului în procesul penal; Judecarea cauzelor	Academia *Ștefan cel Mare* a MAI

		penale.	
Sergiu CERNOMOREȚ	Ciclul I - licenţă, Drept.	Drept Penal (partea specială) Drept Contravențional	USEFS USEFS, ASEM
Sergiu CERNOMOREȚ	Ciclul II – masterat,	Calificare juridică a infracțiunilor economice	ASEM
Sergiu CERNOMOREȚ	Ciclul II – masterat,	Calificare juridică a infracțiunilor de coruție	AAP
Drăniceru Mihai	Ciclul I Securitatea Civilă și Publică	Drept penal. Partea specială Drept Contravențional și Procedură Contravențională	Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport (USEFS)
Drăniceru Mihai	Ciclul I Relații Internaționale și studii europene Afaceri Internaționale	Dreptul afacerilor Introducere în drept	Universitatea Dunărea de Jos, Galați, România
Gușțiuc Andrei	Ciclul II – masterat, Drept	Probleme actuale în domeniul dreptului financiar-bancar	Academia „Ștefan cel Mare” a MAI
Gușțiuc Andrei	Ciclul II – masterat, Drept	Prevenirea și combaterea corupției în rândul funcționarilor publici	Academia de Administrare Publică
Gușțiuc Ludmila	Ciclul I - licenţă, Drept.	Drept comunitar	Academia ”Ștefan cel Mare” a MAI al RM
Bencheci Marcel	Ciclul II Masterat	Istoria serviciilor secrete străine	Institutul Național de Informații și Securitate
Bencheci Marcel	Ciclul II Masterat	Organele securității statului și combaterea terorismului	Institutul Național de Informații și Securitate
Andrei NASTAS	Ciclul I - licenţă, Drept.	Drept Penal (partea generală) Drept Procesual Penal (partea generală) Drept	ASEM, UsBPH Cahul ASEM, UsBPH Cahul ASEM

		Contravențional	
Andrei NASTAS	Ciclul II – masterat,	Calificare juridical a infracțiunilor economice Drept Contravențional Tehnici de identificare a comportamentului simulat în cercetarea criminalistică Criminalitatea transfrontalieră	ASEM ASEM UDJG din Galați România UDJG din Galați România
RUSU Vitalie, conf. univ., dr.	Ciclul I - licenţă, *specialitatea Drept*	Criminalistica. Drept procesual penal.	Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
RUSU Vitalie, conf. univ., dr.	Ciclul II – master, *Programul Științe penale***.**	Drept procesual penal. Aprofundat. Tehnici și procedee modern de investigație penală.	Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți.
RUSU Vitalie, conf. univ., dr.	Ciclul I - licenţă, *specialitatea Drept.* Ciclul II – master, *Programul Științe penale.*	Coordonarea tezelor de licență Coordonarea tezelor de master.	Universitatea de Stat „Bogdan-Petriceicu Hașdeu” din Cahul.
Sprincean S	Ciclul I - licenţă	Istoria culturii și civilizației europene (licență)	USEM
Sprincean S	Ciclul II – masterat	Polemica diplomatică (masterat)	USEM
Sprincean S	Ciclul I - licenţă	Istoria gândirii politice	USPEE „C. Stere”
Sprincean S	Ciclul II – masterat	Teoria Relațiilor Internaționale	USPEE „C. Stere”
Sprincean S	Ciclul II – masterat	Modul: Doctrine, trategii și Politici de Securitate (curs: Teoria Securității)	USM, FRIȘPA
Smochină Andrei	Ciclul I Licență	Istoria statului și dreptului	ULIM
	Ciclul II-masterat	Problemele actuale ale teoriei generale a	Universitatea de Stat din Comrat

		dreptului	
Smochină Andrei	Ciclul II-masterat	Organizarea statală a puterii. Mecanisme de asigurare a supremației constituției	Academia de Administrare Publică
Burian Alexandru	Ciclul II – masterat, specialitatea: Studii diplomatice	Diplomaţia practică	USEM
Cușnir Valeriu	Ciclul II – masterat, Științe penale	Calificarea infr. economice	USEM
Cușnir Valeriu	Ciclul II – masterat, Protecție, Pază și Securitate	Managementul incestigațiilor	USEFS

10. COLABORARE LA NIVEL INTERNAȚIONAL ÎN CADRUL IMPLEMENTĂRII PROIECTULUI

10.1 Instituții de cercetare cu care se colaborează în cadrul proiectulu:

1. Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
2. Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
3. Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române
4. Universitatea George Bacovia din Bacău
5. Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București
6. Universitatea Ovidius din Constanța
7. Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași
8. Universitatea din Oradea
9. Universitatea de Vest "Vasile Goldis" din Arad
10. Institutul de Stiinte Administrative "Paul Negulescu"
11. Fundația Universitară a Mării Negre

10.2 Proiect de cooperare transfrontalieră ICJPS – Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport – Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați /

Masterat „Științe penale și criminalistică” - Titulari de cursuri: Cușnir Valeriu, , Frunze Iurie, Nastas Andrei Cernomoreț Sergiu

10.3 Date privind deplasările şi participările în stagii de cercetare, webinare și formare continuă peste hotare în anul 2021

Nr. d/o	Numele, prenumele, gradul şi titlul ştiinţific	Ţara, denumirea organizaţiei vizitate	Scopul vizitei, contribuţia la realizarea activităţilor din cadrul proiectului; Descrierea succintă a activităţilor (stagiu, organizări,	Termenul deplasării, Dovada (certificate et.al.)

			participări la manifestări ştiinţifice, cursuri de lecţii etc.)	
1.	ALBU Natalia, dr., conf. univ.	George C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, Germany	Seminar (curs) – European Security Seminar on EU-NATO Cooperation (ESS EU-NATO 21-03) – participantă	11-15 ianuarie, 2021
2.	ALBU Natalia, dr., conf. univ.	George C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, Germany	Prezentarea lecției si participarea în cadrul seminarelor de grup la tema: *Regional security: mapping the security environment of the Black Sea region,* seminar on Regional Security Studies SRS 21-12 (virtual), (*guest speake*r – profesor invitat)	aprilie, 2021
3.	Sergiu CERNOMOREȚi	România, Universitatea Duăre de Jos din Galați	Participarea la cursul de lecție organizat de Facultatea Transfrontalieră UDJG	1 zi (Certificat)
4.	Chirtoacă Leonid	România	Participarea în calitate de arbitru la, Curtea de Arbitraj Dolj, Camera de Comerț și Industrie Dolj, Craiova - România	23.03.2021 on-line
5.	Chirtoacă Leonid	România	Participarea la adunarea generala a Camerei de Comerț și Industrie Dolj	16.04.2021 on-line
6.	Juc Victor, doctor habilitat, professor	România, Universitatea POLITEHNICA	Ediția a XVIII-a s Agenției Universitare	20-25.09.2021

	universitar		Francofone – participarea la manifestări științifice și acțiuni organizatorice	
7.	NASTAS Andrei	România, Universitatea Duăre de Jos din Galați	Participarea la cursul de lecție organizat de Facultatea Transfrontalieră UDJG	1 zi (Certificat)
8.	Dr. hab. Sprincean Serghei	Spania, Universitatea din Madrid	COST Action CA17114 Transdisciplinary solutions to cross sectoral disadvantage in youth (YOUNG-IN) – participare la ședința MC și la cea a WG4 cu raportul: „Considerations on evolution of research ethics in youth studies in the context of implementation of innovative methodologies”.	13-16 septembrie 2021
9.	Dr. hab. Sprincean Serghei	Elveția, Universita della Swizzera Italiana, Lugano, Facultatea de Comunicare, Cultură și Societate	COST Action CA17132, participare la ședința MC și la cea a WG1: Discourses surrounding sustainability policies. Raport în plen: „Polemics on sustainability of personal safety and human security in conditions of political instability in the East-European region”.	27-30 septembrie 2021
10.	Dr. hab. Sprincean	Armenia, Universitatea de	Participare cu raport în plen în	5-8 octombrie

	Serghei	Stat, Erevan, Department of International Cooperation	cadrul proiectului MINERVA - "*Strengthening research management and open science capacities of HEIs in Moldova and Armenia*" (Reference number: 597912-EPP-1-2018-1-MD-EPPKA2-CBHE – SP): „Perspective de modernizare normative în RM în problematica Științei Deschise".	2021
11.	Dr. hab. Sprincean Serghei	Danemarca, Universitatea din Copenhaga, Departamentul de Comunicare	COST Action CA17132 - Copenhagen APPLY Summer school in Autumn: „Deliberation, dissent and norms of argumentative engagement".	25-29 octombrie 2021
12.	Dr. hab. Sprincean Serghei	online	Lansarea COST Action 20105 Slow Memory & MC1 meeting.	15-16 octombrie 2021
13.	Dr.hab. Cușnir Valeriu	România, Universitatea Duăre de Jos din Galați	Titular de curs, Facultatea Transfrontalieră UGAL	2016-prezent
14.	Dr.hab. Cușnir Valeriu	România, Universitatea Duăre de Jos din Galați	Membru al Comitetului Științific al Revistei CROSS-BORDER JOURNAL for International Studies, Institutul Transfrontalier de Studii Internaționale și justiție Criminală, Universitatea	2016-prezent

			„Dunărea de Jos” din Galaţi, România, ISSN: 2537-3676	

11 DIFICULTĂȚILE ÎN REALIZAREA PROIECTULUI

Este și firesc că la realizarea obiectivelor din cadrul Proiectului, au fost întâmpinate anumite dificultăți, principalele fiind:

1. Subfinanțarea și incertitudinea instituțională; circa 600 pag. de analiză și comentarii teoretico-aplicative nu au putut fi publicate din lipsă de mijloace anul trecut și aproximativ 500 pagini nu pot fi publicate anul acesta din lipsă de mijloace; anul trecut, 2020 au fost chiar pregătite, dar ulterior retrase din Culegerile nr.1 și nr.2 „Studii și cercetări juridice”.
2. Cercetătorii formați, cu experiență, de vârstă medie părăsesc sistemul, iar tinerii nu sunt motivați de condițiile actuale de cercetare științifică.
3. Lipsă de posibilități financiare pentru a realiza cercetările științifice în centre de cercetare din străinătate, precum și pentru publicarea în ediții cu factor de impact a rezultatelor cercetării.
4. Situația pandemică Covid 19 a creat obstacole întru realizarea deplasărilor planificate și restricționarea accesului deplin la sursele de cercetare planificate *etc.,* dar și existența anumitor limite de infrastructură de realizare a activității online.
5. Realmente raportul cuprinde perioada de 10 luni, or contractul de finanțare prevede realizarea efectivă a cercetărilor pe parcursul a 12 luni (Capit.II.TERMENUL CONTRACTULUI, pct. 2.1. Prezentul contract intră în vigoare la 04.01.2021 și este valabil până la 31.12.2021); pct.4.1, lit. m) să prezinte raportul financiar anual, cu anexarea tuturor documentelor justificative și a raportului științific anual aprobat de către secțiile de știință corespunzătoare a AȘM, până la data de 1 martie a anului următor;
6. Tehnica de calcul învechită, fiind necesar a se prevedea mijloace pentru achiziție mijloacelor moderne utilizate în cercetare/ calculatoare etc.
7. În special, activitatea defășurată în condițiile pandemiei, mai mult în regim la distanță prin izolarea fizică, nu ne-a permis realizarea unor activități planificate: cercetări sociologice în teren, deplasări peste hotarele Republicii Moldova în vederea documentării și participării la manifestări științifice.

12 DISEMINAREA REZULTATELOR OBȚINUTE ÎN PROIECT ÎN FORMĂ DE PREZENTĂRI LA FORURI ȘTIINȚIFICE

Evidenţiem că, în vederea diseminării rezultatelor științifice obținute în proiect în formă de prezentări la foruri științifice (comunicări, postere) – pentru cazurile când nu au fost publicate în materialele conferințelor s-au realizat înregistrarea **86** de susțineri de prezentări sub formă de raporturi, comunicării şi intervenţii la diferite manifestări ştiinţifice (conferinţe, mese rotunde, etc.) din ţară şi de peste horate, inclusiv organizate în regim on-line (*lista forurilor a se vedea **Anexa 12***).

13. APRECIEREA ȘI RECUNOAȘTEREA REZULTATELOR OBȚINUTE ÎN PROIECT

Nume, prenume	Denumirea distincției / diplomei obţinute	Evenimentul (expoziție, concurs, târg ș.a.)	Instituția care a acordat distincția, data acordării
Albu Natalia	Diploma de Onoare în semn de înaltă recunoștință și apreciere a activității prodigioase și contribuție substanțială la dezvoltarea științei și promovarea rezultatelor remarcabile în domeniul cercetării și inovării.	cu prilejul „Zilei Internaționale a Femeilor și Fetelor în Știință”	Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 11 februarie 2021
Chirtoacă Natalia	Diploma de recunoștință a Academiei de Științe a Moldovei	Aniversarea a 60-a de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei și împlinirii a 75 de ani de la crearea primelor instituții științifice de tip academic	Academia de Șriințe a Moldovei, 04.06.2021
Costachi Gheorghe	*Ordinul de Onoare*		Acordat prin *Decretul Președintelui Republicii Moldova* nr. 1735 din 27.08.2020 /MO nr. 226-228 din 04.09.2020/
Costachi Gheorghe	*Diplomă de merit* pentru coordonarea științifică a tezei de doctor		ANACEC, 2020

	de excelență de gradul I „Procesul legislativ: reglementări naționale și aspect de drept comparat” (autor: Veronica Arnăut)		
Guștiuc A.	Medalia comemorativă „30 de ani ai Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne”	Ceremonia festivă din data de 27 august 2021	Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne”
Guștiuc Ludmila	Medalia comemorativă „30 de ani ai Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne”	Ceremonia festivă din data de 27 august 2021	Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne, 27 august 2021
Mîndru Valeriu	Diplomă pentru participare activă la promovarea și diseminarea valorilor spirituale în cadrul conferinței științifice internaționale		Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

TOTAL: - 7 aprecieri de recunoaştere

14. PROMOVAREA REZULTATELOR CERCETĂRILOR OBȚINUTE ÎN PROIECT ÎN MASS-MEDIA

14.1. Promovarea ştiinţei şi realizărilor din sfera ştiinţei şi inovării la **emisiuni radio/tv**

	Emisiunea TV / Radio, de popularizare a științei	Subiectul abordat/ Tematica	Numele, prenumele
1.	Publka TV (06.01.2021)	Fenomenul democrației Analiză politică și juridică	Juc Victor
2.	Radio Sputnik Moldova (12.02.2021)	Situația social politică din Republica Moldova Analiză politică și juridică	Juc Victor
3.	Publika TV (20.01.2021)	Alternanța la guvernare în SUA	Juc Victor
4.	Radio Moldova Actualități (26.01.2021)	Raporturile dintre Guvern și Parlament în condițiile interimatului	Juc Victor
5.	Prime TV (08.02.2021)	Parlamentarismul în Republica Moldova	Juc Victor
6.	TV6 (12.02.2021)	Sistemul de partid din Republica Moldova	Juc Victor
7.	Radio Sputnik Moldova (22.02.2021)	Ideologia conservatismului în Republica Moldova	Juc Victor
8.	Publika Tv (26.02.2021)	Relațiile dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova Analiză	Juc Victor

		politică și juridică	
9.	Prime Tv (01.03.2021)	Fenomenul alegerilor anticipate în Republica Moldova	Juc Victor
10.	Radio Sputnik Moldova (10.03.2021)	Forme de organizare teritorială a statelor	Juc Victor
11.	Radio Moldova Actualități (23.03.2021)	Eventualitatea alegerilor parlamentare anticipate în Republica Moldova	Juc Victor
12.	Publika TV (09.04.2021)	Relațiile dintre Ucraina și Federația Rusă în plan geopolitic proxim	Juc Victor
13.	Radio Moldova Actualități (14.04.2021)	Situația social-politică din Republica Moldova	Juc Victor
14.	Radio Sputnik Moldova (26.04.2021)	Fenomenul stării de urgență: oportunități și consecințe	Juc Victor
15.	Radio Moldova Actualități (12.05.2021)	Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană Analiză politică și juridică	Juc Victor
16.	Radio Sputnik Moldova (13.05.2021)	Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană	Juc Victor
17.	TV6 (24.05.2021)	Separarea și colaborarea puterilor în stat	Juc Victor

18.	Radio Sputnik Moldova (11.06.2021)	Alegerile anticipate în Republica Moldova	Juc Victor
19.	Prime TV (21.06.2021)	Alegerile anticipate în Republica Moldova	Juc Victor
20.	Radio Moldova Actualități (22.06.2021)	Alegerile anticipate în Republica Moldova	Juc Victor
21.	Radio Moldova Actualități (11.07.2021)	Alegerile anticipate în Republica Moldova	Juc Victor
22.	Radio Sputnik Moldova (12.07.2021)	Alegerile anticipate în Republica Moldova (perspective)	Juc Victor
23.	Prime TV (12.07.2021)	Alegerile anticipate în Republica Moldova (perspective)	Juc Victor
24.	Publika TV (30.07.2021)	Situația geo-politică din regiunea extinsă a Mării Negre	Juc Victor
25.	Radio Moldova Actualități (24.08.2021)	30 de ani de la adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova Analiză politică și juridică	Juc Victor
26.	Radio Sputnik Moldova (25.08.2021)	30 de ani de la adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova Analiză	Juc Victor

	politică și juridică	
27. Radio Sputnik Moldova (26.08.2021)	Guverne monopartidiste	Juc Victor
28. Radio Moldova Actualități (08.09.2021)	Deschiderea externă a Republicii Moldova	Juc Victor
29. Radio Sputnik Moldova (20.09.20210	Conflictul în Orientul Mijlociu	Juc Victor
30. Radio Sputnik Moldova (23.09.2021)	Impactul petrolului asupra relațiilor internaționale	Juc Victor
31. Radio Sputnik Moldova (29.09.2021)	Clasa politică din Republica Moldova	Juc Victor
32. Publika TV (01.10.2021)	Alegerile parlamentare din Federația Rusă și Germania: similitudini și diferențe	Juc Victor
33. Radio Sputnik Moldova (12.10.2021)	Raportul dintre ideologie și doctrină în activitatea partidelor politice din Republica Moldova	Juc Victor
34. Radio Sputnik Moldova (28.10.2021)	Fenomenul liberalismului în Republica Moldova	Juc Victor
35. Publika TV (29.10.2021)	Situația politică din România	Juc Victor
36. Vocea Basarabiei RADIO - 8 mai, 2021 Durata – 45 min. LINK: https://voceabasarabiei.md/emisiuni-radio/item/21327-sambata-dupa-amiaza-natalia-albu-despre-dimensiunea-de-gen-in-domeniul-securitatii-si-apararii?fbclid=IwAR2wyDzRCEdZgDEpmcC-	Despre dimensiune de gen în domeniul securității și apărării. Analiză	ALBU Natalia, dr., conf. univ.

PYQErep5mFwfhBWlUeZ8NIj5NnBiRGQBWlGmS3M	politică și juridică	
37. Emisiunea „Moldova și lumea”, 28 septembrie, 2021, TVR Moldova, Chișinău (Moldova) https://trm.md/ro/moldova-si-lumea/moldova-si-lumea-nato	Stereotipuri în cadrul securității naționale și impactul multidimensional a acestora Analiză politică și juridică	ALBU Natalia, dr., conf. univ.

14.2. Articole de popularizare a ştiinţei în ziare, reviste etc.

Numele, prenumele autorului	Denumirea publicaţiei (ziarul, revista)	Titlul articolului
-	-	-
-	-	-

TOTAL: 37 de emisiuni de promovare

15. TEZE DE DOCTORAT / POSTDOCTORAT SUSȚINUTE ȘI CONFIRMATE ÎN ANUL 2021 DE MEMBRII ECHIPEI PROIECTULUI

Nu au fost

16. MATERIALIZAREA REZULTATELOR OBȚINUTE ÎN PROIECT

Materializarea (implementarea / valorificarea) rezultatelor ştiinţifice în anul 2021, cercetătorii științifici din cadrul Proiectului au realizat atât *activităţi în echipă, cât şi activităţi şi rezultate individuale*, manifestate prin:

A). **Elaborarea** și prezentarea **avizelor și opiniilor** consolidate cu caracter științific la proiecte de acte normative şi alte documente regulatorii ale autorităţilor publice centrale -**18**;

B). **Elaborarea** avizelor/opinii consolidate cu caracter științific la sesizări la Curtea Constituțională cu un număr total de **42** (+ 5 pendinte, care se mai află în lucru).

C). **Elaborarea** și publicarea a **117** lucrări științifice și metodico-didactice.

D) **Realizate 86** de susțineri de prezentări sub formă de raporturi, comunicării şi intervenţii la diferite manifestări ştiinţifice (conferinţe, mese rotunde, etc.) din ţară şi de peste horate, inclusiv organizate în regim on-line.

Remarcăm în special, că o parte din avizele/opiniile consolidate enunţate depășește aria tematicii proiectului ştiinţific în derulare (nu se cuprinde de contractul de finanţare a proiectului), însă fiind ghidaţi de principiul bunei credinţe membrii echipei de proiect, cercetătorii îşi aduc aportul la munca de consolidare a statului de drept în Republica Moldova. Lista formelor concrete de materializare a se vedea ***Anexa 16***.

17. INFORMAȚIE SUPLIMENTARĂ REFERITOR LA ACTIVITĂȚILE MEMBRILOR ECHIPEI ÎN ANUL 2021

Activitatea de colaborare în sfera ştiinţei şi inovării de către executanții titulari a-i proiectului (cu referință la proiectul realizat în conformitate cu standardele naţionale); inclusiv, în vederea atingerii obiectivului de *Orientare a* cadrelor didactice din instituţiile de învăţământ superior cu profil juridic, precum şi a juriştilor practicieni pentru a discuta aspectele teoretice şi practice ale înfăpturirii justiției pe diferite cauze în condiţiile de reformare a legislaţiei Republicii Moldova la capitolul respectării drepturlor participanților în proces în contextul sporirii calității actului de justiție, a fost materializată prin colaborarea ştiinţifică cu alte organizaţii din sfera ştiinţei şi inovării (inclusiv cu instituţiile de învățământ superior), manifestată prin: a) conducerea tezelor de doctorat din cadrul ICJPS, cât și din cadrul Școlilor doctorale din țară; b) activitatea didactică, inclusiv, conducerea tezelor de masterat și licență la facultățile de drept, și politologie din țară;

Subsecvent, rezultatele științifice ale cercetătorilor efectuate în cadrul proiectului mai sunt realizate prin participarea acestora în calitate de membru al Seminarilor științifice de profil, Consiliilor specializate științifice și Comisiilor de doctorat, unde au avut loc examinări și susțineri de teze de doctorat, precum și antrenarea unor cercetători în calitate de membru ai colegiilori de redacție a revistelor științifice de profil, experți în cadrul autorităților științifice de profil – ANACEC, membri ai consililor științifice din cadrul Curții constituționale și CSJ, în cadrul cărora sunt promovate soluții fundamentate științific de natură să contribuie la reformarea sistemului judiciar și sporirea calitatății actului de justiție în Republica Moldova.

Lista activităţilor relevante a se vedea la *Anexa 17*.

18. REZUMATUL ACTIVITĂȚII ȘI A REZULTATELOR OBȚINUTE ÎN PROIECT

Cele mai importante activități și rezultate științifice realizate în contextul cercetării tematicii proiectului din Programul de Stat care au fost obținute în anul de referință 2021 includ publicarea a **117** lucrări științifice**,** științifico-metodice și didactice în culegeri de studii științifice de specialitate, reviste științifice de profil din țară, în culegeri de materiale prezentate în cadrul unor conferințe științifice naționale și internaționale, precum și în **5** monografii şi **6** lucrări științifico-metodice și didactice.

La capitolul diseminarea rezultatelor obținute în proiect în formă de prezentări la foruri științifice (comunicări, postere) – pentru cazurile când nu au fost publicate în materialele conferințelor evidenţiem că în total au fost înregistrate **86** de prezentări sub formă de raporturi, comunicării şi intervenţii la diferite manifestări ştiinţifice din ţară şi de peste horate.

Un indicator marcant privind utilitatea și valoarea aplicativă a cercetărilor științifice realizate constituie materializarea *(implimentării/valorificării)* rezultatelor în cadrul proiectului sub formă de **18** avize şi opinii la proiecte de acte normative şi regulatorii ale autorităţilor publice centrale, dar şi **42** de avize/opinii consolidate cu caracter științific la sesizările Curții Constituționale, toate cu un impact științific, social și/sau economic, manifestat prin integrarea și valorificarea acestora de către beneficiarii acestor rezultate științifice.

Rezultatele științifice din anul de referință sunt realizate în contextul cercetării tematicilor individuale, determinând formularea unor valoroase teze științifice cu caracter teoretico-normativ și aplicativ privind: - factorii de care depinde calitatea justiției în Republica Moldova; - carențele care afectează actul justiției și necesită soluții de remediere; - impactul negativ al carențelor actului de justiție asupra drepturilor omului și a valorilor statului de drept; - nivelul de cultură juridică și de respectare a drepturilor omului în cadrul sistemului judecătoresc, care actualmente necesită o consolidare substanțială; - imunitățile juridice și răspunderea judecătorilor ca factori de asigurare a calității actului justiției etc.

În perspectivă, se preconizează continuarea cercetării problematicii calităţii actului de justiție în Republica Moldova şi respectării drepturilor persoanei în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, atât sub aspect teoretic, cât și în context practico-aplicativ și, nu în ultimul rând, prin analiza și explicarea percepțiilor și atitudinii populației față de sistemul judiciar. Publicarea studiilor tematice juridice în diverse forme urmărind promovarea unor soluții științific argumentate de natură să contribuie la reformarea sistemului de drept, la general, şi judiciar, în particular, și sporirea calității actului de justiție în Republica Moldova, publicaţii care vor justifica temeinic realizarea proiectului de cercetare.

SUMMARY OF THE ACTIVITY AND RESULTS OBTAINED IN THE PROJECT

The most important activities and scientific results carried out in the context of the research of the project theme from the State Program that were obtained in the reference year 2021 include the publication of **117** scientific, scientific-methodical and didactic works in collections of specialized scientific studies, scientific journals from the country, in collections of materials presented at national and international scientific conferences, as well as in **5** monographs and **6** scientific-methodical and didactic works.

Regarding the dissemination of the results obtained in the project in the form of presentations at scientific forums (communications, posters) - for cases when they were not published in conference materials we note that a total of **86** presentations were presented in the form of reports, communication and interventions at various scientific events in the country and abroad.

A significant indicator on the usefulness and applicative value of scientific research is the materialization (implementation / capitalization) of the results in the project in the form of 18 opinions on draft normative and regulatory acts of central public authorities, but also 42 consolidated opinions with scientific character at the notifications of the Constitutional Court, all with a scientific, social and / or economic impact, manifested by their integration and capitalization by the beneficiaries of these scientific results.

The scientific results of the reference year are made in the context of research on individual topics, leading to the formulation of valuable scientific theses of a theoretical-normative and applicative nature on: - the factors on which the quality of justice in the Republic of Moldova depends; - shortcomings that affect the act of justice and require remedial solutions; - the negative impact of the shortcomings of the act of justice on human rights and the values of the rule of law; - the level of legal culture and respect for human rights in the judiciary, which currently needs to be substantially strengthened; - legal immunities and the liability of judges as factors in ensuring the quality of the act of justice, etc.

In the future, it is expected to continue research on the quality of justice in the Republic of Moldova and respect for human rights in the context of implementing the Association Agreement Moldova - European Union, both theoretically and in a practical context and, last but not least, by analyzing and explaining the perceptions and attitudes of the population towards the judiciary.

Publication of thematic legal studies in various forms aimed at promoting argued solutions likely to contribute to the reform of the legal system, in general, and the judiciary, in particular, and increase the quality of justice in the Republic of Moldova, publications that will thoroughly justify the project of research.

19. RECOMANDĂRI, PROPUNERI

Cercetarea problematicii aferente proiectului, inclusiv prin sintetizarea *rezultatele științifice primare obținute* finalizează cu o serie de recomandări și propuneri, după cum urmează:

1. Uniformitatea practicii judiciare prin excluderea justiţiei variabile din cadrul colegiilor Curţii Supreme de Justiţie. Implicit prin revizuirea competenţelor CSJ şi transformarea acesteia într-o instanţă de casaţie veritabilă, care ar asigura uniformizarea practicii judiciare, inclusiv, în instanţele de toate nivelurile;

2. La ora actuală se impun acțiuni strigente spre optimizarea şi simplificarea într-o măsură mai mare a unor faze ale procesului civil. În special, cele ce ţin de medierea judiciară (care, în principiu s-a dovedit a fi o frână în examinarea cu celeritate a cauzelor pendinte), dar şi cele care au ca obiect restituirea sumelor de împrumut etc.;

3. Consolidarea activităţii profesiei de avocat în coformitate cu srandardele europene. În special, prin admiterea acestora la accesul gratuit online la datele administrate de Agenţia servicii publice şi alte autorităţi deţinătoare de regisre cu informaţie publică. Or, o bună pregătire a cauzei pentru instanţă (cu toate informaţiile relevante) este succesul unei garantări efective a accesului la justiție şi, implicit a examinării cauzelor în termeni restrânşi;

4. Derularea măsurilor de prevenție anticorupție în întreg sistemul organelor de drept pentru a dezvolta cultura anticorupție fiecărui cetățean al Republicii Moldova. În special, cu cultivarea încrederii fiecărui cetățean în actul de justiție, elaborarea și adoptarea planurilor sectoriale de acțiuni anticorupție pentru perioada 2021-2023, cu analiza minuțioasă a cauzelor și condițiilor care au provocat un eșec în politicile anticorupție din perioadele precedente din sectorul justiţiei, dar şi din alte sectoare.

5. În legislaţia ce reglementează activitatea magistraţilor, a procurorilor şi ofiţerilor de urmărire penală de inclus şi consacrat cu titlu de principiu obligaţie constituţională îndeplinirea funcţiei cu *bună-credinţă.* Or, în condițiile în care această obligaţie nu se regăseşte dezvoltată în legislaţie asigurarea responsabilizării, în particular a puterii judecătoreşti ca factor important al consolidării statului de drept va rămâne a fi doar la nivel declarativ.

Ca urmare a cercetărilor efectuate și a rezultatelor științifice obținute, considerăm că la următoarea etapă de realizare a proiectului, direcțiile de cercetare urmează să fie axate pe asemenea aspecte precum:

- Evaluarea modului și nivelului de garantare și asigurare a securității juridice a persoanei în cadrul realizării actului justiției;
- Aprofundarea problematicii răspunderii judecătorilor ca factor de asigurare a calității actului justiției;
- Cercetarea răspunderei juridice pentru vătămările și prejudiciile cauzate prin realizarea actului justiției;
- Analiza principalelor direcții de reformare a justiției, inclusiv, constituționale în perioada contemporană.

Anexe:

1. **Anexa 1A** - Lista lucrărilor științifice, științifico-metodice și didactice publicate în anul de referință;
2. **Anexa 1B** - Executarea devizului de cheltuieli, conform anexei nr. 2.3 din contractul de finanțare;
3. **Anexa 1C -** Componența echipei proiectului;
4. **Anexa 12** – lista forurilor la care au fost prezentate rezultatele obținute în cadrul proiectului de stat cu diseminarea rezultatelor obținute în proiect în formă de prezentări la foruri științifice;

5. **Anexa 16** – supliment la compartimentul 16, Lista formelor concrete de materializare (implementare / valorificare) a rezultatelor ştiinţifice în anul 2021;

6. **Anexa 17** - supliment la compartimentul 17, informaţie suplimentară referitor la activităţile membrilor echipei în anul 2021.

Conducător de proiect _____ **CUŞNIR Valeriu**

8 decembrie 2021

LŞ

Anexa 1A

LISTA

lucrărilor științifice, științifico-metodice și didactice
publicate în anul de referință 2021 în cadrul proiectului din Programul de Stat
„Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană"
20.80009.1606.05

1. Monografii:	
1.1.monografii internaționale	
1.2. monografii naționale	5. **Costachi, Gh**. ***Rolul justiției în edificarea statului de drept***. Monografie. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. "Print Caro"). 1071 p. ISBN 978-9975-56-894-4; 6. **Frunză, Iu**. ***Activitatea avocațială în Republica Moldova***. Monografie.– Chişinău: ICJPS, 2021 (ÎS FEP „Tipografia Centrală"). – 216 p. ISBN 978-9975-3201-5-3.; 7. **Frunză, Iurie;** Sosna, Alexandru; **Sosna, Boris; Stefu, Lilia**; Moroz, Remus. ***Procedura de aplicare la curtea europeană a drepturilor omului. Instrucţiuni pas cu pas***. Chişinău, Institutul pentru Democraţie. ICJPS. – Chişinău: „Print-Caro" SRL, 2021 (DEP „Kings Tour" SRL). – 216 p. ISBN-978-9975-56-849-4; 8. **Osoianu, Tudor**. ***Sesizarea organului de urmărire penală*.** Monografie. Ch. 2021, 206 p. Redactor științific: Ostavciuc Dinu. *ISBN 978-9975-3366-5-9.* **5**. **Tașcă, Mihai.** Izvoarele dreptului privat în Basarabia în sec. XIX-prima jumătate a sec. XX, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Cartdidact. Chișinău, 2020, 268 p. ISBN 978-9975-3469-2-4.
2. Capitole în monografii naționale/internaționale	
3. Editor culegere de articole, materiale ale conferințelor naționale/internaționale	1. Studii și Cercetări Juridice: Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 3/2021//MEC, ICJPS. Chișinău: ICJPS, 2021 – ISBN 978-9975-3201-7-7. 2. Studii și Cercetări Juridice: Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 4/2021//MEC, ICJPS. Chișinău: ICJPS, 2021 – ISBN- 978-9975-3201-8-4.
4. Articole în reviste științifice:	
4.1. în reviste din bazele de date Web of Science și	

SCOPUS (cu indicarea factorului de impact IF)	
4.2. în alte reviste din străinătate recunoscute	1. **Sprincean, S.**; Becciu, S. *Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane*. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu") [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100. ISSN: 1584-1723.
4.3. în reviste din Registrul National al revistelor de profil, cu indicarea categoriei	
Articole în reviste naţionale, Categoria B	1. **Burian, Alexandru.** *Repere geopolitice ale statalităţii moldoveneşti.* În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2021, nr. 2 (Vol.16), p. 38-47. ISSN 1857-1999; E-ISSN 2345-1963 2. **Chirtoacă, Natalia**; Larion, Alina-Paula. *Apariția și evoluția drepturilor la muncă în cadrul Uniunii Europene*. Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr. 2, 2020, p. 25-38. ISSN 1857-1999, E-ISSN 2345-1963. 3. Cazacu D., **Nastas A.**, *Some reflections on the state of emergency within the meaning of article 15 of the european convention on human rights.* În Moldavian Journal of International Law and International Relations Nr. 1 (Volumul 16), 2021 p. 9-23 ISSN 1857-1999 E-ISSN 2345-1963. 4. **Chindîbaliuc, O.** *Энергетическая безопасность: теоретические аспекты.* În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2021, nr. 2 (Vol.16), p. 48-54. ISSN 1857-1999; E-ISSN 2345-1963. 5. **Costachi, G**h.; Gherghelegiu, T. *Răspunderea constituţională – garanţie a regimului constituționalității.* În: **Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2, p. 92-101.** ISSN 1857-4440; 6. **Odainic, Mariana; Chiper, Natalia**. *Unele aspecte privind contestarea actelor/faptelor autorității contractante la Agenția Națională de Soluționare a Contestațiilor*. Revista "Administrarea publică", nr. 1 (109), ianuarie-martie 2021, p. 53-59. ISSN 1813-8489; 7. **Odainic, Mariana; Chiper, Natalia.** *Persoana juridică de*

drept public. In:Administrarea Publică. 2021, nr. 3(111), pp. 39-48. ISSN 1813-8489. 10.52327/1813-8489.2021.3(111).03;

8. **Osoianu, Tudor**; Chirtoacă, Ion. Evoluțiile recente ale jurisprudenței în materia revizuirii procesului penal. In: Revista Institutului Naţional al Justiţiei. 2021, nr. 2(57), pp. 46-52. ISSN 1857-2405. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/134997
9. **Smochină, Andrei**, Alexandru Țarnă. Dreptul la uitare digitală – unul din drepturile fundmentale ale utilizatorilor de internet . În: Revista metodico-științifică trimestrială Administrare Publică nr.4 (112), 2021, p. 00-00. ISSN 1813-8489;
10. **Smochină, Andrei**, Trocin Eugeniu. *Dreptul la apărare ca garanţie complexă a dreptului de acces liber la justiție*. În: Revista Stidii juridice universitare (ULIM),nr.3-4, 2021, p.00-00.ISSN 1857-4122
11. **Sprincean, S.;** Becciu, S. *Problematica siguranței omului în contextul provocărilor contemporane din perspectivă postmodernă*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe politice [Chișinău], Nr. 1, 2021, p. 34-41. ISSN 1857-2294.
12. **Sprincean, S.;** Mitrofanov, Gh. *Impactul asigurării securității globale asupra modernizării sociopolitice a Republicii Moldova.* În: MOLDOSCOPIE. Publicaţie periodică ştiinţifico-practică. [Chişinău]. Anul 25 (2021), nr. 1 (92), p. 54-59. (0,55 c.a.). DOI: https://doi.org/10.52388/1812-2566.2021.1(92).05 ISSN 1812-2566. E-ISSN 2587-4063.
13. **Sprincean, S**. *Sporirea securității și siguranței persoanei și progresul domeniului culturii ca deziderate ale Acordului de Asociere RM-UE*. În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică [Chișinău]. Nr. 1 (38), 2021, p. 243-248. (0,6 c.a.) ISSN 2345-1408 / ISSNe 2345-1831.
14. **Sprincean, S.;** Sohoțchi, T-S. *Asigurarea securității umane prin optimizarea procesului decizional din Republica Moldova.* În: MOLDOSCOPIE. Publicaţie periodică ştiinţifico-practică. [Chişinău]. Anul 24 (2020), nr. 4 (91), p. 73 - 80.

	DOI: https://doi.org/10.52388/1812-2566.2020.4(91).07 ISSN 1812-2566. E-ISSN 2587-4063. 15. **Sprincean, Serghei**; Sohoțchi, Tudorița-Sanda; Mitrofanov, Ghenadie. *Protecția și siguranța persoanelor: provocări ale securității umane în context global*. In: Relaţii internaţionale. Plus. 2021, nr. 1(19), p. 79-90. ISSN 1857-4440. DOI: https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.1(19).09. 16. **Sprincean, Serghei**; Sohoțchi, Tudorița-Sanda; Mitrofanov, Ghenadie. *Protection and safety of individuals: challenges of human security in a global context.* In: *Relaţii internaţionale. Plus*. 2021, nr. 1(19), pp. 188-199. ISSN 1857-4440. DOI: https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.1(19).22. 17. **JUC, Victor. STRATAN, Iuliana**. *Problematica asistenței oferite de Banca Mondială ca partener de modernizare al Republicii Moldova*. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2021 Nr. 2. p. 7-18. ISSN 1857-2294. E-ISSN 2587-4160. Categoria B. 18. **MÎNDRU, Valeriu.** *Parcursul european al Republicii Moldova: Aspecte socioeconomice și juridice.* În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2021 Nr. 2. p. 115-124. ISSN 1857-2294. E-ISSN 2587-4160. Categoria B.
Articole în reviste naţionale, Categoria C	1. **Costachi, Gh.** *Statutul judecătorului între imunitate și răspundere.* În: Jurnal Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr.6, p. 4-11. ISSN 2345-1130; 2. **Sprincean, S.**; Catan, A. *Implicații securitare ale politicilor de promovare a drepturilor omului*. În:Vector European. 2021, nr. 1, pp. 46-49. ISSN 2345-1106. DOI: https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-1.08
4.4. în alte reviste naționale (in curs de acreditare.)	1. ***Legea și Viața**, Ediție specială consacrată jubileului de 80 de ani al profesorului Gheorghe Costachi*, nr. 1, aprilie 2021. 160 p.**ISSN 1810-309X;** 2. **Cojocaru, Radion**. *Precedente ChEDO în materie penală – noţiune şi domeniu de aplicare*. În: Legea și viața, № 1-2, ianuarie-februarie 2021, pag. 22-27. ISSN 1810-309X, CZU [341.645(4):341.231.14]:341.4; 3. **Sprincean, S.;** Sohoțchi, T-S. *Incursiuni în studiul securității*

	umane și siguranței persoanei. În: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. Materiale ale Conferinţei Internaţionale, 4 iunie 2021, ediția a VII-a, Cahul, US "Bogdan Petriceicu Hasdeu". / Coord. S. Cornea. 2021. Volumul VIII, partea 1, p. 38-42. ISSN 2587-3563, E-ISSN 2587-3571.
5. Articole în culegeri ştiinţifice naționale/internaționale:	
5.1. culegeri de lucrări ştiinţifice editate peste hotare	**1. Sprincean, S.** *Libertatea individuală şi siguranţa persoanei ca imperative didactice.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. / Camelia Augusta Roşu, Cristina Nanu, (editori). Vol. 4. Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba-Iulia. Alba-Iulia: Aeternitas. 2020, p. 82-89. ISBN: 978-606-31-0486-2.
5.2. culegeri de lucrări ştiinţifice editate în Republica Moldova	**1. Albu, N.** *Asistența externă în sectorul de securitate: Premise și arii de colaborare*. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. **Partea 3/2021.** p.193-212**.** ISBN-978-9975-3201-7-7; 3. **Арсени, И.** О*птимизация производства о пересмотре решений в ревизионном порядке в гражданском процессе в Республики Молдова.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** p.182-192. ISBN-978-9975-3201-7-7; 4. **Bencheci, Marcel;** Munteanu Andrian. *Securitatea națională și siguranța cetățenilor – priorități ale sistemului național de securitate în contextul ajustării la politicile de securitate comunitară.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** p.213-232. ISBN-978-9975-3201-7-7; 5. **Burian, Alexandru; Chindîbaliuc, O.** *Actul juridic, reglementarea juridică a relaţiilor internaţionale şi subiecţii relaţiilor international.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** pp.22-40. ISBN-978-9975-3201-7-7. 6. **Chirtoacă, Natalia.** *Specificul normelor juridice europene și implementarea acestora în dreptul intern al statelor membre***.** În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** pp.41-48; ISBN-978-9975-3201-7-

	7. 7. **Cojocaru R.,** *Precedente ChEDO în materia prevenirii traficului de fiinţe umane.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021. pp. 49-60. (0,5 c.a.)** ISBN-978-9975-3201-7-7; 8. **Costachi, Gh**. *Puterea judecătorească: concept, esență și sistem.* În: Culegerea Studii și Cercetări Juridice, 2021, Culegere de studii științifice de specialitate. Partea 3/2021 Chișinău: (F.E.-P.„Tipografia Centrală"), p.00-00. (1,19 c.a.) ISBN-978-9975-3201-7-7. 9. **Costachi, Gh.**, Lazăr, M. *Cultura juridică în sfera justiției – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: Culegerea Studii și Cercetări Juridice, Culegere de studii științifice de specialitate. 2021, Partea 3/2021, p.90-107. ISBN-978-9975-3201-7-7; 10. **Cușnir, V.; Rusu, V.** *Valoarea cognoscibilă a informațiilor obținute în cadrul activității speciale (operative) de investigații*. În: Studii și Cercetări Juridice. Culegere de studii științifice de specialitate. Partea 3/2021,- p. 129-140, ISBN-978-9975-3201-7-7; 11. **Guștiuc, Ludmila.** *Implementarea standardelor anticorupție ale consiliului europei în Republica Moldova***.** În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** pp. 108-118; ISBN-978-9975-3201-7-7. 12. Mindru,Valeriu. *Percepția calității actului de justiție în Republica Moldova în contextul integrării europene*. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** pp.61-74. ISBN-978-9975-3201-7-7. 13. **Odainic, Mariana.** *Clauza de confidențialitate a prețului în contractul de achiziție publică vs principiul transparenței achizițiilor publice.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** p**p. 119-128;** ISBN-978-9975-3201-7-7.

	14. **Osoianu, Tudor;** Ostavciuc, Dinu. *Terminarea urmăririi penale şi trimiterea cauzei în judecată - cadrul juridic naţional şi standardele europene.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** p**p. 141-162;** ISBN-978-9975-3201-7-7; 15. **Smochină, A.** Smochină C. *Sistemul de guvernământ în Republică Moldova: temeliile bunei guvernări*. Articol de sinteză în: Culegerea de Studii și Cercetări Juridice. Partea 3/2021, Chișinău: (F.E.-P.„Tipografia Centrală"), (1,0 c,a.) pp. 9-20. ISBN-978-9975-3201-7-7; 16. **Sosna, B.;** Colceanov V. *Modificarea calitativă a normelor ce reglementează munca prin cumul şi protecţiei sociale a salariatului în contextul integrării europene.* În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** p**p. 169-181;** ISBN-978-9975-3201-7-7; 17. **Zosim, Alexandru.** *Problematica elaborării si realizării unei politici penale eficiente în Republica Moldova***.** În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 3/2021.** p**p. 163-168;** ISBN-978-9975-3201-7-7; 18. **Frunză, Iu** *Tendinte în dezvoltarea profesiei de avocat în 30 de ani de la obținerea indepentenței Republicii Moldova.* În: Culegerea Studii și Cercetări Juridice, 2021, Culegere de studii științifice de specialitate. Partea 4/2021 Chișinău: (F.E.-P.„Tipografia Centrală"), p.45-75. ISBN-978-9975-3201-7-7; 19. **Арсени, И.** *Актуальные аспекты оптимизации приказного производства в гражданском процессе Республики Молдова*. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.205-218. **(0,55 c.a.)** ISBN-978-9975-3201—8-4; 20. **Costachi, Gheorghe.** Accesul liber la justiție – premisă importantă a calității justiției. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.11-24. ISBN-978-9975-3201-8-4; 21. **Chirtoacă, Natalia.** Particularitățile ordinii juridice a Uniunii Europene. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii

	științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.25-32. ISBN-978-9975-3201-8-4; 22. **Sosna, Boris;** Насирли Эмиль. Имплементация международных правовых норм о социальной защите в национальное законодательство. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.33-44. ISBN-978-9975-3201-8-4; 23. **Postică, Alexandru;** Corobcenco Irina. Discursul fricii ca formă a discursului de ură si instigare la discriminare in campaniile electorale din Republica Moldova. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.76-92. ISBN-978-9975-3201-8-4; 24. **Odainic, Mariana.** Discreția fiscală - drept al contribuabilului și obligație a funcționarului fiscal: aspecte legale și practice.93-104. ISBN-978-9975-3201-8-4; 25. **Cușnir, Valeriu;** Covalciuc Ion. Abordări teoretico-normative privind măsurile speciale (operative) de investigații în probatoriul penal. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.105-115. ISBN-978-9975-3201-8-4; 26. **Osoianu, Tudor; Ostavciuc, Dinu.** Etapele și procedura examinarii plângerilor de către judecătorul de instrucție. În: **Studii și Cercetări Juridice",**Culegere de studii științifice de specialitate.P**artea 4/2021.**p.116-137.ISBN-978-9975-3201-8-4; 27. **Rusu, Vitalie.** Interpretări privind reglementarea asigurării criminalistice a activității speciale de investigații. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.138-148. **(**ISBN-978-9975-3201-8-4; 28. **Zosim, Alexandru.** Rolul politicii penale în elaborarea sancţiunilor Codului penal al Republicii Moldova. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.149-154. ISBN-978-9975-3201-8-4; 29. **Nastas, Andrei.** Istoricul incriminării declarațiilor cu rea-voință, producătoare de consecințe juridice, în legislației penală a Republicii Moldova. În: **Studii și Cercetări Juridice",**

	Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.155-168. ISBN-978-9975-3201--5; 30. **Chirtoacă, Leonid ;** Spivacenco, Anatolie. Refelecții asupra drepturilor titularului de brevet pentru soi de plante. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.194-204. ISBN-978-9975-3201-8-4; 31. **Bencheci, Marcel**. Securitatea națională și dreptul persoanei la siguranță: aspecte ale interconectării prin prisma acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană. În: **Studii și Cercetări Juridice",** Culegere de studii științifice de specialitate. P**artea 4/2021.** p.219. ISBN-978-9975-3201-8-4.
6. Articole în materiale ale conferințelor științifice:	
6.1. în lucrările conferinţelor ştiinţifice internaţionale (peste hotare)	**1. Albu, N.** *Agenda globală „Femeile, pacea și securitatea”: integrarea perspectivei de gen în sectorul de securitate al Republicii Moldova*. În: **Lucrările conferinței științifice internaționale „Gândirea militară românească”: Coordonate ale strategiei militare, în condițiile unei abordări sinergice a rezilienței în domeniul securității, noiembrie, București, 2020, pp. 200-225.** https://gmr.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/conferinta%202020/proceedings/albu.pdf **2. Арсени, И.** *Правовые проблемы правового регулирования деятельности финансово-промышленных групп в Республике Молдова*. In: **Lucrările conferinței științifice internaționale** Ali-Farabi International Congress on Applied Scienced –II. May 2-4, 2021 «Nakhchivan University», **Azerbaijan.** 2021. p.561-565. ISBN 978-625-7898-44-7.; **3. *Costachi, Gh.,*** Cernean, Iu. ***Spre o teorie a drepturilor persoanei vătămate de autorități. În:*** *Scientific Collection «InterConf»,* (67): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (July 19-20, 2021). **Rome, Italy**: Dana, 2021, pp. 206-220. ISBN 978-88-32012-34-7 **4. Costachi, Gh**., Donos, V. *Responsabilitatea puterii publice în*

	statul de drept. În: *Scientific Collection «InterConf»,* (67): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (July 19-20, 2021). **Rome, Italy:** Dana, 2021, pp. 221-235. ISBN 978-88-32012-34-7 **5. Costachi, Gh**., Donos, V. *Statutul juridic al aleşilor locali: aspecte problematice.* În: Scientific Collection «InterConf», (74): with the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Recent Scientific Investigation» (September 16-18, 2021). **Oslo, Norway:** Dagens næringsliv forlag, 2021, pp. 198-204. ISBN 978-82-7346-353-1 **6. Costachi, Gh**., Gherghelegiu, T. *Scopul și atribuțiile Curții Constituționale din Republica Moldova și România.* În: *Scientific Collection «InterConf»,* (65): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Global and Regional Aspects of Sustainable Development» (July 6-8, 2021). **Copenhagen, Denmark:** Berlitz Forlag, 2021, pp. 72-82. ISBN 978-87-615-0721-1 **7. Costachi, Gh**. *Demnitatea umană ca valoare fundamentată garantată constituțional: abordare comparativă.* În: *Scientific Collection «InterConf»,* (72): with the Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (August 26-28, 2021). **Hamburg, Germany:** Busse Verlag GmbH, 2021, pp. 288-298. ISBN 978-3-512-31217-5 **8. Costachi, Gh.,** Butucea, E. *Jurisprudența în sistemul izvoarelor dreptului. **În:** Scientific Collection «InterConf»,* (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6-8, 2021). **Tokyo, Japan:** Otsuki Press, 2021, pp. 137-147. ISBN 978-4-272-00922-0 **9. Drăniceru, M**. „*Protecția funcției publice contra ultrajului în legislația penală a Republicii Moldova: istorie, evoluție, tendințe*". În: "Exploration, education and progress in the third millennium" 13-14 mai 2021, Culegerea de articole ale celei de-a 13-a ediție a

	Conferinței Internaționale, **Galați, România**. **10. Sprincean, S.** *The role of civil unity in the process of ensuring human security in the Republic of Moldova. / Роль гражданского единства в процессе обеспечения безопасности человека в Республике Молдова.* In: Правовые аспекты нациестроительства в России: история и современность. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. 17 апреля 2020 г. / Редколлегия: Г.П. Кулешова [и др.]. **Саранск**: ЮрЭксПрактик. 2020, p. 44-51. ISBN 978-5-907071-28-5. **11. Sprincean, S.** *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч-практ. конф. с Междунар. участием (**Саранск**, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13. (188 с.). ISBN 978-5-6046540-0-2. ISBN 978-5-6046540-1-9 (ч. 1). **12. Sprincean, S.;** Sohoțchi, T.-S. *Ensuring human security in the conditions of the COVID-19 pandemic / Обеспечение безопасности человека в условиях пандемии COVID-19*. În: Сахаровские чтения 2021 года: экологические проблемы XXI века. Sakharov readings 2021: environmental problems of the XXI century: материалы 21-й международной научной конференции, 20-21 мая 2021 г., Минск, Республика Беларусь: в 2 ч. / Междунар. гос. экол. ин-т им. А. Д. Сахарова Бел. гос. ун-та; редкол.: А. Н. Батян [и др.]; под ред. д-ра ф.-м. н., проф. С. А. Маскевича, к. т. н., доцента М. Г. Герменчук. Часть 1. Минск: ИВЦ Минфина, 2021, p. 95-98. (388 с.). ISBN: 978-985-7224-32-6. https://doi.org/1046646/SAKH-2021-1-95-98
6.2. în lucrările conferinţelor ştiinţifice internaţionale (Republica Moldova)	1. **Juc, Victor**. *Declarația cu privire la suveranitatea RSS Moldova: dimensiunea politico-juridică*. În: Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate. Materialele conferinței științifice internaționale online, 23 iunie 2020. Chișinău: Tipogr. „Balacron”, 2020. p. 179-195. ISBN 978-9975-66-710-4.

	2. **Sprincean, S**.; Sohoțchi, T-S. *Importanța siguranței persoanei și securității umane în contextul pandemiei COVID-19 pentru dezvoltarea sustenabilă a Republicii Moldova în spațiul intercultural european*. În: Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare: Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale. Ediţia a 13-a, Inst. Patrimoniului Cultural, Chişinău. 27-28 mai 2021. / Coord.: A. Dolghi. Chişinău: Fox Traiding. Vol. 2. 2021, p. 181-188. (272 p.). ISBN 978-9975-3513-7-9. https://doi.org/10.52603/9789975351379.24 3. **Sprincean, S.;** Sohoțchi, T-S. *Problematica securității umane și drepturilor persoanei reflectată în acordul de asociere RM-UE*. În: Culegere de articole științifice. Conferința Științifică Internațională „Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale (1)", 23 aprilie 2021, Acad. de Administrare Publică. / Comitet științific: Oleg Balan [et al.]; colegiul redacțional: Ludmila Roşca [et al.]. Chişinău: Print-Caro. 2021, vol. 1, p. 115-121. (360 p.). ISBN 978-9975-56-874-6. 4. **Sprincean, S.;** Mitrofanov, Gh. *Drepturile omului și securitatea globală.* În: Culegere de articole științifice. Conferința Științifică Internațională „Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internaționale (1)", 23 aprilie 2021, Acad. de Administrare Publică. / Comitet științific: Oleg Balan [et al.]; colegiul redacțional: Ludmila Roşca [et al.]. Chişinău: Print-Caro. 2021, vol. 1, p. 130-135. (360 p.). ISBN 978-9975-56-874-6. 5. **Sprincean, S.** *Politica securității umane în condițiile pandemiei Covid-19*. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, Ediţia a 3-a, 06-07 noiembrie 2020 / colegiul de redacție: Vitalie Ojovanu (redactor responsabil și coordonator). Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 119-125. ISBN 978-9975-56-805-0. 6. **Sprincean, S.;** Sohoțchi T.-S. *Importanța componentei educaționale în procesul de asigurare a securităţii umane*. În: Performanţa în educaţie: factor-cheie în asigurarea securităţii umane. Materialele Conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale, 9-10 octombrie 2020. Academia de Administrare Publică. / Coord. Ludmila Roşca. Chişinău: Tipogr. „Print-Caro".

	2020, p. 97-104. ISBN 978-9975-3492-0-8. 7. **Sprincean, S.;** Sohoțchi, T-S. *Particularități de asigurare a securității umane și siguranței persoanei în condițiile pandemiei COVID-19*. În: Mediul strategic de securitate: provocări şi tendinţe. Materialele Conferinţei Internaţionale, 27 mai 2021. Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”. / Coord. M. Butuc. Chişinău: Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate al Academiei Militare a Forţelor Armate „Alexandru cel Bun”, 2021, p. 121-127. (202 p.). ISBN 978-9975-3346-7-9.
6.3. în lucrările conferinţelor ştiinţifice naţionale cu participare internaţională	1. ***Costachi, Gh., Lazăr, M., Cernean, Iu. Rolul și valoarea democrației în exercitarea puterii de stat. În:*** Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2020. Chișinău: AAP, 2021, p. 18-27. ISBN 978-9975-3492-4-6 2. **Арсени, И.** Правовые аспекты суррогатного материнства Республики Молдова. В: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare” ediția a IV-a. Chișinău, Republica Moldova, 29-30 octombrie 2021. 3. **Арсени, И.** *Правовое регулирование репродуктивного здоровья и вспомогательных репродуктивных технологий в Республике Молдова*. В: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare” ediția a IV-a. Chișinău, Republica Moldova, 29-30 octombrie 2021. 4. **Арсени, И.** *Качество судебного акта через развитие концепции мотивированности судебных решений в практике Европейского суда по правам человека.* În: Știință, educație, cultură. Conf.științ.practică internațională dedicată 30 ani de la aniversarea Univ.stat din Comrat (11.02.2021).Culegere de materiale. Comrat: USC, 2021. p.334-340. ISBN 978-9975-3496-1-1. 5. **Арсени И.** *Определение суда как вид постановления по гражданским делам*. În: Tradiție și inovare în cercetarea

	științifică. Ediția a X-a, Univ. de stat ”Alecu Russo din Bălți”, 8.10.2021. 6. **Rusu,V.** „*Localizarea sau urmărirea prin sistemul de poziționare globală GPS ori prin alte mijloace tehnice*”, În: Tradiție și inovare în cercetarea științifică. Ediția a X-a, Univ. de stat ”Alecu Russo din Bălți”, 8.10.2021. 7. **Osoianu, Tudor**. Interpretarea sintagmei - *alte acţiuni care afectează drepturile şi libertăţile constituţionale ale persoanei, expusă în art. 313 alin. (2) pct. 3) CPP RM*. Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională "Infracţiunea – Răspunderea penală – Pedeapsa. Drept şi Criminologie", 25-26 martie 2021, Chişinău, p. 693-704 ISBN 978-9975-158-12-1. **8.** Faigher A., **Cernomoreț, S**. *Unele reflecții privind infracționalitatea contra vieții și sănătății persoanei în Republica Moldova*. În: „Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective”. **Materialele conf. șt. naționale cu participare intern.** ediția a V-a) din 29-30 iunie 2021. Bălți, FEP ”Tipografia Centrală”, 2021, **p. 430-435** ISBN 978-9975-62-432-9**.** **9.** Faigher A., **Cernomoreț, S**. *Conceptul și sistemul infracțiunilor contra inviolabilității și libertății sexuale*. În**:** „Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective”. **Materialele conf. șt. naționale cu participare intern.** (ediția a V-a) din 29-30 iunie 2021. Bălți, FEP ”Tipografia Centrală”, 2021, **p. 436-439** ISBN 978-9975-62-432-9. 10. **Guștiuc, Ludmila. Guștiuc, Andrei**. *Adaptarea modelului american de instruire juridică la pregătirea profesională a cadrelor pentru MAI*. Articol științific publicat în culegerea de articole a Conferinței științifico-practice internaționale „Pregătirea profesională a cadrelor pentru subdiviziunile MAI și alte organe de drept” din 4 decembrie 2020. Academia „Ștefan cel Mare” a MAI. Chișinău, 2021. pp.163-169. CZU [351.746+343]:378.14(082)=00. ISBN 978-9975-121-76-7 11. **Guștiuc, Andrei. Guștiuc, Ludmila**. *Formarea și dezvoltarea*

	profesională continuă în era post-coronavirus. Articol științific. Articol științific publicat în culegerea de articole a Conferinței științifico-practice internaționale „Pregătirea profesională a cadrelor pentru subdiviziunile MAI și alte organe de drept” din 4 decembrie 2020. Academia „Ștefan cel Mare” a MAI. Chișinău, 2021. pp.85-91. CZU [351.746+343]:378.14(082)=00. ISBN 978-9975-121-76-7 12. **Sosna B.** *Seminare pentru angajaţii sistemului penitenciar*. În: «Гражданское общество против пыток». Научно-практическая конференция. Кишинэу, 2021, стр. 91-97, ISBN 978-9975-56-872-2. **13. Сосна Б**., Насирли Э. *Актуальность и значимость охраны здоровья и безопасности на рабочем месте*. În: „Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective”. **Materialele conf. șt. naționale cu participare intern.** (ediția a V-a) din 29-30 iunie 2021. Bălți, FEP ”Tipografia Centrală”, 2021, **p.** 456-460, ISBN 978-9975-62-432-9; **14. Сосна Б**., Насирли Э. *Доктринальное суждение и синтез научных работ в области безопасности на рабочем месте*. În: „Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective”. **Materialele conf. șt. naționale cu participare intern.** ediția a V-a din 29-30 iunie 2021. Bălți, FEP ”Tipografia Centrală”, 2021, **p.** 449-456. ISBN 978-9975-62-432-9. **15. Sprincean, S.** *Impactul pandemic al maladiei COVID-19 asupra calității guvernării prin prisma asigurării securității umane*. În: Republica Moldova în contextul necesităţilor de modernizare şi dezvoltare sub impactul negativ al crizei de pandemie COVID-19: Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 25 mai 2021. / Coord. V. Juc. Chișinău: Tipografia Centrală. 2021, p.82-116. (244 p.). ISBN 978-9975-157-73-5. **16. Sprincean, S.** *Actul guvernării şi securitatea umană în contextul pandemiei COVID-19*. În: Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate versus realități:

	Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 19 noiembrie 2020. / coordonator: Victor Juc. Cap. 3. Chișinău: Tipografia Centrală. 2021, p. 65-91. (284 p.). ISBN 978-9975-157-25-4. **17. Sprincean, S**.; Sohoțchi, T-S. *Siguranța persoanei și securitatea umană: dileme conceptuale*. În: Culegerea de articole la Conferința științifică națională cu participare internațională „*Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective*", ediția a 5-a, 29-30 iunie 2021, Bălți. / Coord. V. Capcelea. Chișinău: Tipografia Centrală. 2021, p. 362-367. (496 p.). ISBN 978-9975-62-432-9. 18. **Sprincean, S.**; Sohoțchi, T-S. *Abordări securitare ale problematicii siguranței persoanei*. În: Culegerea de articole la Conferința științifică națională cu participare internațională „*Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective*", ediția a 5-a, 29-30 iunie 2021, Bălți. / Coord. V. Capcelea. Chișinău: Tipografia Centrală. 2021, p. 367-371. (496 p.). ISBN 978-9975-62-432-9.
6.4. în lucrările conferinţelor ştiinţifice naţionale	1. **Костаки, Г., Гергележиу, Т.** *Обеспечение права на защиту от пыток: основа безопасности человека в правовом государстве.* В: Гражданское общество против пыток, Научно-практическая конференция, 20 ноября 2020. Кишинэу: «Print-Caro» SRL, 2021 (Departamentul editorial poligrafic al „Kings Tour" SRL). p. 54-65. ISBN 978-9975-56-872-2. **2.** **Frunză, Iurie.** *Tortura, tratamentele inumane sau degradante: instumente în materie*. În: Гражданское общество против пыток: Научно-практическая конференция, 20 ноября 2020 / редакционная коллегия: Георге Аворник [и др.]. – Кишинэу: «Print-Caro» SRL, 2021 (Departamentul editorial poligrafic al „Kings Tour" SRL). – 244 p.; pp. 44-53 **(**0,64 c.a.). ISBN 978-9975-56-872-2. **3. Sprincean, S.;** Sohoțchi, T.-S. *Particularităţi în procesul de asigurare a securităţii umane*. În: Conferinţa ştiinţifică "Rolul ştiinţei în reformarea sistemului juridic şi poilitico-administrativ", Ediţia a 6-a, 10 decembrie 2020 / comitetul ştiinţific: Cornea Sergiu [et al.]; comitetul organizatoric: Chironachi Vladimir [et al.]. Secţia: Ştiinţe

	juridice. Cahul: US "Bogdan Petriceicu Hasdeu" (Tipogr. "CentroGrafic"). 2021. 156-164 p. (202 p.). ISBN 978-9975-88-072-5. 4. **Sprincean, S.;** Sohoțchi T.-S. *Filosofia securității umane în contextul provocărilor contemporane*. În: Filosofia și perspectiva umană: sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post-pandemie. Materialele conferinței științifice consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei, 19 noiembrie 2020. Institutul de Istorie. / Coord. A. Pascaru. Chișinău: Tipogr. "Lexon Prim". 2020, p. 194-205. ISBN 978-9975-3334-2-9.
• **Teze ale conferinţelor ştiinţifice:**	
7.1. în lucrările conferinţelor ştiinţifice internaţionale (peste hotare)	
7.2. în lucrările conferinţelor ştiinţifice internaţionale (Republica Moldova)	1. **Sprincean, S.** *Cultura securitară a persoanei prin prisma Acordului de Asociere RM-UE în contextul pandemiei COVID-19*. În: „Învăţământul artistic – dimensiuni culturale", conferinţă ştiinţifică internaţională. Conferinţa ştiinţifică internaţională, 23 aprilie 2021: Tezele comunicărilor / col. de redacţie: Tatiana Comendant [et al.]. Vol. 2: Artă teatrală, cinematografică, coregrafică. Arte plastice, decorative şi design. Ştiinţe socio-umanistice şi culturologie. Chişinău: AMTAP, 2021, p. 70-71. (88 p.). ISBN 978-9975- 3453-5-4. 2. **Sprincean, S.;** Sohoțchi, T-S. *Importanța siguranței persoanei și securității umane în contextul pandemiei COVID-19 pentru dezvoltarea sustenabilă a Republicii Moldova în spațiul intercultural european.* În: Conferinţa ştiinţifică internaţională «Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare»: Programul şi rezumatele comunicărilor. 27-28 mai 2021. Ediţia a 13-a. / comitetul ştiinţific, comitetul de organizare: Victor Ghilaş (preşedinte) [et al.]. Chişinău: Tipogr. «Notograf Prim». 2021, p. 110. (138 p.). ISBN 978-9975-84-140-5.
7.3. în lucrările conferinţelor ştiinţifice naţionale cu participare internaţională	
7.4. în lucrările conferinţelor ştiinţifice naţionale	

7.1. în lucrările conferinţelor ştiinţifice internaţionale (peste hotare)	
• **Alte lucrări ştiinţifice:** (recomandate spre editare de o instituţie acreditată în domeniu)	
8.1.cărţi (cu caracter informativ)	
8.2. enciclopedii, dicţionare	
8.3. atlase, hărţi, albume, cataloage, tabele etc. (ca produse ale cercetării ştiinţifice)	
9. Brevete de invenţii şi alte obiecte de proprietate intelectuală, materiale la saloanele de invenţii:	
	-
10. Lucrări ştiinţifico-metodice şi didactice:	
10.1. manuale pentru învăţământul preuniversitar (aprobate de ministerul de resort)	-
10.2. manuale pentru învăţământul universitar (aprobate de consiliul ştiinţific /senatul instituţiei)	1. **Osoianu, Tudor***; Ostavciuc, Dinu.* ***Urmărirea penală****.* Curs universitar. *Academia „Ştefan cel Mare" a MAI al Republicii Moldova. Ch. 2021. 494 p.* ISBN 978-9975-157-58-2.
10.3. alte lucrări ştiinţifico-metodice şi didactice: - Capitole în manuale - Note de curs - Compedii, - Culegeri de acte, etc.	1. **Арсени, И.** ***Гражданское процессуальное право***. Курс лекций: /Арсени И.; Комратский государственный университет, Юридический факультет.- Комрат: Б. и., 2021 (Tipograf. A&V Poligraf). - 205 p. ISBN978-9975-83-127-7. https://elearning.kdu.md/moodle/mod/resource/view.php?id=22276; 2. **Арсени, И.** ***Жилищное право. Курс лекций*****. КГУ, юрфак, -Комрат:Б.и., 2021** (Tipograf. A&V Poligraf).- 131 c. ISBN 978-9975-83-128-4. https://elearning.kdu.md/moodle/mod/resource/view.php?id=22275; **3.** Zaharia, S; **Frunză, Iu**. ***Legislaţia internaţională şi naţională privind interzicerea torturii*****.** Colecţie de acte normative. Chişinău, 2021, -232 p. Institutul pentru Democraţie. – Комрат: „Print- Caro" SRL, 2020 (Casa Editurii „Libertatea Noastră" SRL). ISBN-978-9975-56-817-3. 4. **Osoianu, Tudor***;. Ostavciuc, Dinu.* ***Urmărirea penală.*** *Suport de curs. Academia „Ştefan cel Mare" a MAI al Republicii Moldova. Ch. 2021. 280 p.* ISBN 978-9975-3366-8-0. 5. **Rusu V.;** Dolea, I. Roman, D. Ciudin O. ***Măsurile de detenție preventive și alternativele acestora (sistemul de aplicare a măsurilor preventive privative de libertate)***. IRP. SOROS-MOLDOVA. Chișinău, 2021.
11. Publicaţii ştiinţifice electronice:	
12. Recenzii (la monigrafii, articole ştiinţifice)	
1. Osoianu , Tudor. recenzie la Monografia *"Sesizarea organului de urmărire penală*".	

Autor Ostavciuc Dinu. Ch. 2021.206 p. *ISBN 978-9975-3366-5-9*, disponibilă: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/7-8_32.pdf

2. Guștiuc A. Recenzie la articolul științific „*Considerații ale sistemului serviciilor publice din municipiul Botoșani prin prisma reformării administrației publice*”. Autor: Bradu Sorin. Consilier primar, Primăria Botoșani. Articolul urmează a fi publicat în Revista „Administrația Publică” a Academiei de Administrare Publică, Chișinău.

3. Smochină A. Recenzent. *Procedura de adresare la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Instrucțiuni pas.cu pas*. Iurie Frunze, Alexandru Sosna, Boris Sosna, Lilia Stefu, Remus Moroz. Chișinău „Print-Caro” SRL, 2021. 216 p.

4. Smochină A. Recenzent. I*nițiativa populară de revizuire a Constituției Republicii Moldiva* Institutul de Creație Legislativă „Lex Scripta”, Instituția Publică Institutul de Cercetări Juridice Politice șu Socialogice. Mihai Ion Corj. Chișinău: S.n., 2021, (ÎS FEP. „Tipografia Centrală). 176 p.

5. Smochină A. Recenzent. *Rolul justiției în edificarea statuli de drept*. Monografie. Costache Gheorghe. Instituția Publică Institutul de Cercetări Juridice Politice șu Socialogice. Chișinău: „Print Caro”, 2021. 1071 p.

TOTAL: - **117** publicaţii.

Inclusiv:
5 - monografii;
2 - culegere de lucrări științifice de specialitate
1 - în reviste din străinătate recunoscute pe plan international
23 - în reviste din Registrul National al revistelor de profil;
32 - în culegeri de articole de specialitate;
43 – în materiale ale conferinţelor internaționale, cu particip. internaț. și naționale;
6 - lucrări științifico-metodice și didactice;
5 - recenzii;

Anexa 1B

Executarea devizului de cheltuieli, conform anexei nr. 2.3 din contractul de finanțare

(la data raportării)

Cifrul proiectului 20.80009.1606.05

Cheltuieli, mii lei				
Denumirea	**Cod**		**Anul de gestiune**	
	Eco (k6)	**Aprobat**	**Modificat +/-**	**Precizat**
Remunerarea muncii angajaților conform statelor	211180	1869.5	-4.8	1864.7
Contribuții de asigurări sociale de stat obligatorii	212100	542.2	-1.4	540.8
Prime de asigurare obligatorie de asistenta medicală achitate de angajator și angajați pe teritoriul țarii	212210		+6.2	6.2
Deplasări în interes de serviciu in interiorul tarii	222710			
Deplasări în interes de serviciu peste hotare	222720	6.0	-2.0	4.0
Servicii editoriale	222910	9.9		9.9
Servicii neatribuite altor aliniate	222990	1.0	-1.0	0
Indemnizatia pentru incapacitatea temporara de munca achitate din mijloace financiare ale angajatorului	273500	3.0	+3.0	6.0
Procurarea produsdelor alimentare	333110	2.4		2.4
Total		**2434.0**		**2434.0**

Notă: În tabel se prezintă doar categoriile de cheltuieli din contract ce sunt în execuție și modificările aprobate (după caz)

Conducătorul organizației _____ JUC Victor

Contabil șef _____ LAZAENCO Tatiana

Conducătorul de proiect _____ CUȘNIR Valeriu

Data: 8 decembrie 2021

LȘ

61

ANEXA 1C

Componența echipei proiectului

Cifrul proiectului 20.80009.1606.05

Echipa proiectului conform contractului de finanțare (la semnarea contractului)						
Nr	**Nume, prenume (conform contractului de finanțare)**	**Anul nașterii**	**Titlul științific**	**Norma de muncă conform contractului**	**Data angajării**	**Data eliberării**
1.	FRUNZĂ Iurie	1966	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
2.	SMOCHINĂ Andrei	1946	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
3.	JUC Victor	1967	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
4.	CUȘNIR Valeriu	1958	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
5.	BALMUȘ Victor	1957	doctor hab.	1	01.01.2021	31.12.2021
6.	BERLIBA Viorel	1975	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
7.	COSTACHI Gheorghe	1941	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
8.	GUȘTIUC Andrei	1970	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
9.	SPRINCEAN Serghei	1973	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
10.	SOSNA Boris	1954	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
11.	OSIOANU Tudor	1969	doctor șt.	0,75	01.01.2021	31.12.2021
12.	CHIRTOACĂ Leonid	1967	doctor șt.	0,75	01.01.2021	31.12.2021
13.	TAȘCĂ Mihail	1959	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
14.	GRAMA Dumitru	1943	doctor șt.	0,25	01.01.2021	31.01.2021
	GRAMA Dumitru	1943	doctor șt.	0,5	01.02.2021	31.12.2021
15.	CUCOȘ Diana	1979	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
16.	NASTAS Andrei	1986	doctor șt.	0,25	01.01.2021	31.12.2021
17.	CHINDIBALIUC Oleana	1984	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
18.	RUSU Vitalie	1974	doctor șt.	0,25	01.01.2021	31.12.2021
19.	BENCHECI Marcel	1971	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
20.	CERNOMOREȚ Sergiu	1983	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
21.	CHIRTOACĂ Natalia	1973	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
22.	POSTICĂ Alexandru	1986		0,5	01.01.2021	31.12.2021
23.	STEFU Lilia	1995	drd.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
24.	ALBU Natalia	1977	doctor șt.	0,75	01.01.2021	31.01.2021
	ALBU Natalia	1977	doctor șt.	0,5	01.02.2021	31.12.2021
25.	CARAMAN Iurie	1959	doctor șt.	0,25	01.01.2021	31.12.2021
26.	BURIAN Alexandru	1953	doctor hab.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
27.	MÎNDRU Valeriu	1957	doctor șt.	0,75	01.01.2021	31.12.2021
28.	ODAINIC Mariana	1981	doctor șt.	0,5	01.01.2021	31.12.2021
29.	TOFAN Eugenia	1963		0,5	01.01.2021	31.12.2021
30.	CHIPER Natalia	1981	doctor șt.	0,25	01.01.2021	31.12.2021
31.	GRAUR Violeta	1982		0,25	01.07.2021	09.11.2021
32.	GUȘTIUC Ludmila	1980		0,5	01.01.2021	31.12.2021
33.	COJOCARU Rodion	1976		0,5	01.01.2021	31.12.2021
34.	STERPU Vlad	1987		0,5	01.01.2021	31.12.2021
35.	ZOSIM Alexandru	1977		0,25	01.01.2021	31.12.2021
36.	ARSENI Igor	1987		0,25	01.01.2021	31.12.2021

37.	DRĂNICERU Mihail	1986		0,25	01.01.2021	31.12.2021

Ponderea tinerilor (%) din numărul total al executorilor **conform contractului de finanțare**	

Modificări în componența echipei pe parcursul anului 2021					
Nr	**Nume, prenume**	**Anul nașterii**	**Titlul științific**	**Norma de muncă conform contractului**	**Data angajării**
1.	Graur Violeta	1982	-	0,25	01.07.2021 *Temporar pe perioada concediului de maternitate a dnei dr. Chiper Natalia*

Ponderea tinerilor (%) din numărul total al executorilor **la data raportării**	29,73

Notă: ponderea de 29,73 reese din faptul că pct.39 subpct. 1) din HG 382/2019 a ost modificat prin care la categoria tineri intră persoanele cu vîrsta pînă la 40 de ani, față de 35 ani în redacția sa inițială. Respectiv, acestei reglementări noi ponderea tinerilor în proiect s-a majorat la 29,73 %.

Conducătorul organizației _____ JUC Victor
Contabil șef _____ LAZAENCO Tatiana
Conducătorul de proiect _____ CUȘNIR Valeriu

Data: 8 decembrie 2021
LȘ

63

ANEXA 12
la Raportul anual de activitate, 2021
CADJDP-20.80009.1606.05

LISTA FORURILOR
la care au fost prezentate rezultatele obținute în cadrul proiectului de stat
(comunicări, postere – pentru cazurile când nu au fost publicate în materialele conferințelor, reflectate în p. 6)

Numele, prenumele, titlul științific al participantului	**Titlul manifestării (cu indicarea tipului de manifestare – internațională, națională etc.)**	**Organizatori, țara, perioada desfășurării evenimentului**	**Titlul comunicării/raportului susținut (cu indicarea tipului de prezentare – oral, poster etc.**
1. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Masa rotundă** „Impactul dezinformării asupra securității și importanța promovării culturii de securitate” (manifestare națională).	CID privind NATO în Moldova, 19 octombrie, 2021	Organizatoare Prezentarea broșurii „Securitatea între stereotipuri și realități”, Chișinău: CID NATO, 2021. https://diez.md/2021/10/25/zece-stereotipuri-despre-securitate-si-aparare-combatute-cu-ajutorul-unei-brosuri/?fbclid=IwAR0TF6_OvwdeTp_umBa7ZCk39wqyF9X6GWYemjcGpRWppX5dnnRCUQyuyxg
2. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Atelier de consultare** pentru dezvoltarea noului Program și plan de acțiuni pentru implementarea RCSONU 1325 „Perspectivele de participare a administrației publice locale la promovarea celui de-al doilea Program național de implementare a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al ONU privind femeile, pacea și securitatea” (manifestare națională).	Biroul politici de reintegrare cu suportul UN Women în Moldova, Summit Event, Chișinău, Moldova, 24 septembrie, 2021	Prezentarea Raportului de evaluare a „Programului național de implementare a Rezoluției 1325 a CS ONU privind femeile, pacea și securitate pentru anii 2018-2022” https://gov.md/sites/default/files/un_women_1325raport.pdf
3. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	Workshop – „COVID-19, Vaccine Diplomacy and International Security”, Area Studies Alumni Community of Interest (COI) (manifestare internațională).	Organizat de George C. Marshall Center, European Center for Security Studies (Germania) – online, 23 septembrie 2021.	Intervenții privind situația în Republica Moldova
4. ALBU Natalia, dr.,	**Masă rotundă** privind lansarea ghidului	Asociația Presei Independente (API) și	Prezentarea Partea I a ghiului în calitate de

conf. univ.	„Securitatea și agenda securității” pentru jurnaliști (manifestare națională).	Centrul de Informare și Documentare privind NATO (CID NATO) , Summit Event, Chișinău, Moldova, 22 septembrie, 2021.	autoare http://www.api.md/news/view/ro-informatii-utile-la-tema-securitatii-pentru-jurnalisti-si-nu-numai-2624
5. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Masă rotundă** cu privire la prezentarea studiului „Politica de securitate națională a Republicii Moldova: premisele unei noi Strategii” cu participarea instituțiilor de stat și ONG (manifestare națională).	Platforma societății civile cu privire la sectorul de securitate, 15 septembrie, 2021, (online)	Coordonatoare a studiului, Autoare a primului compartiment https://infocenter.md/prezentarea-studiului-politica-de-securitate-nationala-a-republicii-moldova-premise-pentru-o-noua-strategie-si-lansate-discutii-privind-cadrului-de-revizuire-a-documentelor-strategice-de-se/
6. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Consultări publice** privind programul d guvernare 2021-2022, domeniul Securitate și Apărare (manifestare națională).	Ministerul apărării, 8 septembrie, 2021	Intervenții cu privire la analiza strategică a apărării
7. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Conferință jubiliară** „Armata Națională – 30 de ani de constituire” (manifestare națională).	Casa Armatei, Chișinău (Moldova), 1 septembrie, 2021.	Intervenție: Partenerii de dezvoltare în construcția militară
8. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Conferința științifico – practică** națională cu participare internațională ”30 de ani de la adoptarea declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social-economice”	ICJPS (online), 26 august, 2021.	Intervenție Reziliența în sectorul de securitate și apărare (oral)
9. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Masă rotunda**: Moldova Online Alumni Meeting #2 *Developing the National Security Strategy*	Alumni Programs, College of International and Security Studies George C. Marshall European Center for Security Studies. Co-organizator Marshall Center Alumni Association of Moldova, 28 May 2021, online.	Intervenție: Comunicarea strategică
10. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Masă rotundă** privind lansarea platformei în cadrul proiectului *Supravegherea*	Fundația Konrad Adenaeur-Stiftung, 27 mai, 2021 (online	Raport: *Necesități de revizuire a politicii naționale de securitate a*

	sectorului de securitate de către societatea civilă din Republica Moldova.	Chișinău, Moldova)	*Republicii Moldova*
11. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Masă rotundă:** *Implicarea femeilor în procesele de pacificare: securitatea economică și socială din perspectivă comunitară. Studiu de caz – contextul malului stâng al Nistrului*.	UN Women în Moldova, 26 martie și 16 aprilie, 2021 (online Chișinău, Moldova)	Intervenție cu titlu: Riscuri și vulnerabilități
12. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Masa rotundă:** *Funcționalitatea instituțiilor puterii supreme în stat din Republica Moldova în condițiile pandemiei COVID-19,*	ICJPS, Platforma Online, 25 martie 2021.	Raport: *Arii de acțiune a instituțiilor din sectorul de securitate în contextul pandemiei COVID-19*
13. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Conferinței ştiinţifică cu participare internațională** *Dezvoltarea Armatei Naţionale în contextul aprofundării Reformelor Democratice,*	Organizator:Facultatea Administrație Publică, AMFA, 25 februarie 2021.	Prezentare: *Relațiile UE – NATO: probleme și perspective*
14. ALBU Natalia, dr., conf. univ.	**Conferința științifică internațională** *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, dedicată recunoașterii rolului important al fetelor și femeilor în domeniile științei și tehnologiei.	Organizatori: Academia de Științe a Moldovei, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR (Iași, România), Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Primăria orașului Buzău (România), Institutul European pentru Cercetări Multidisciplinare, Buzău și Institutul de Etnologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Lviv, Ucraina), 11 februarie 2021	Prezentare: *Securitatea inclusivă – indicator al bunei guvernări și dezvoltării durabile*
15. Osoianu Tudor	**Conferința națională științifico-practică** cu genericul „Reabilitarea victimelor infracțiunii”	**USM** 22 octombrie 2021, dedicate aniversării 75 de la fondarea acestei instituții	Raport în plen : Accesul vicimilor și părților vătămate la materialele dosarului penal
16. Drănicer u Mihai	**Conferința Internațională** cu genericul “Exploration,	Universitatea Dunărea de Jos, Galați, România	Raport în cadrul secției Drept Public

	education and progress in the third millennium”	13-14 mai 2021,	Protecția funcției publice contra ultrajului în legislația penală a Republicii Moldova: istorie, evoluție, tendințe
17. Drănic eru Mihai	**Conferința științifico-practică internațională** „30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice”	Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice din 26 august 2021	Raport Garanții juridice privind exercitarea atribuțiilor de serviciu de către magistrați: abordare comparativă-aspecte politico-juridice”
18. Guștiuc Andrei, dr.	Conferința internațională practică – MEGA 20201, ediția 22 - „Economia și Finanțele Publice în 2021: riscuri, prognoze și recomandări de politici pentru relansarea economică”.	Expert-Grup. Chișinău, 16 februarie 2021.	Comunicare: „Consecințele implicării politicului în administrarea poverii financiare rezultate din „furtul miliardului”
19. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința internațională** științifico-practică „Reglementări naționale și standarde juridice internaționale în domeniul protecției drepturilor consumatorilor”	Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Catedra Drept privat, Chișinău, 19 martie 2021.	Comunicare: „Apărarea drepturilor financiar-bancare” ale persoanelor (fizice și juridice)
20. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința internațională** „Abordări contemporane în dreptul bancar și financiar”.	Asociația Europeană de Drept Bancar și Financiar – România. Societatea de Științe Juridice și Administrative. București, România. 15 aprilie 2021.	Comunicare: „Anularea legii miliardului – impact și posibile scenarii”.
21. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința internațională** științifico-practică „Identitate și coeziune socială în Europa Centrală și de Est”.	Odessa, Ucraina. 22 aprilie 2021.	Participare la dezbateri
22. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** (ediția a XV-a) dedicată Zilei Europei – „Relațiile dintre Republica Moldova și	Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 11 mai 2021.	Participare la dezbateri

	Uniunea Europeană: oportunități și constrângeri”.		
23. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** „Strategia „guvernării deschise” pentru abordarea pandemiei COVID-29: experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova”.	Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Ministerului Educației, Tineretului și Sportului. Chișinău, 13 mai 2021.	Participare la dezbateri
24. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința științifico-practică internațională** „Teoria și practica administrării publice (TPAP-2021)”. Ediția a XXV-a.	Academia de Administrare Publică. Chișinău, 21 mai 2021.	Comunicare: „Provocările financiar-bancare ale Republicii Moldova în 2021”.
25. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința științifico-practică cu participare internațională** „Noul impuls pentru perspectiva europeană a Republicii Moldova – comparație între „Trio-ul Asociat” (Ucraina-Georgia-Moldova) și statele din Balcanii de Vest”.	Centrul pentru Studii Politice Europene. Chișinău, 24 mai 2021.	Comunicare: „Realizările Republicii Moldova pe dimensiunea combaterii abuzurilor și corupției din sectorul bancar”.
26. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința științifică națională** „Studii și recomandări pentru factorii de decizii din instituțiile puterii de stat din RM de ieșire din criza cauzată de pandemia COVID-19”.	Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Ministerului Educației, Tineretului și Sportului. Chișinău, 25 mai 2021.	Participare la dezbateri
27. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** „30 de ani de la adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social-economice”	Ministerul Educației și Cercetării al R.Moldova; Academia de Științe a Moldovei (Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte); Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al	Comunicare: „Consolidarea mecanismului de apărare a drepturilor economice (financiar-bancare) ale persoanelor – ca unul din elementele fundamentale de asigurare a încrederii societății în actul de

		Ministerului Educației, și Cercetării; Institutul de Istorie; Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”. Chișinău, 26 august 2021.	justiție”
28. Guștiuc Andrei, dr.	**Forumul anual** privind „Participarea bugetară”. Conferință internațională.	Expert-Grup – Centrul Analitic Independent; Institutul pentru Politici și Reforme Europene; Eastern Europe Studies Centre; Konrad Adenauer Stiftung Chișinău, 8 octombrie 2021	Comunicare: „Dimensiunea corupțională în cadrul procesului bugetar”
29. Guștiuc Andrei, dr.	44th **Annual Conference** “Fulbright at 75: Celebrating a Legacy of Global Partnerships”.	United States Bureau of Educational and Cultural Affairs; Fulbright Association. United States of America, Washington, 20-22 octombrie 2021	Comunicare: „Frauda bancar[și probleme de apărare a drepturilor financiar-bancare în Republica Moldova”
30. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferință științifică comemorativă** dedicată omagierii a 100 de ani de la nașterea lui Andrei Timuș, membru corespondent, doctor habilitat în economie, profesor în sociologie	Academia de Științe a Moldovei (Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte); Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice Chișinău, 21 octombrie 2021	Participare la dezbateri
31. Guștiuc Andrei, dr.	**Conferință științifică internațională** „Aniversarea a 28-a de la introducerea leului moldovenesc”	Banca Națională a Moldovei Chișinău, 27 noiembrie 2021	Comunicare: „Impactul corupției în deprecierea economică și morală a leului moldovenesc”
32. Guștiuc Andrei, dr**.**	**Conferință științifică cu participare internațională**	Academia de Administrare Publică	Comunicare: „**Ombudsman-ul**

	„Apărarea drepturilor omului în Republica Moldova”	Chișinău, 10 decembrie 2021	**financiar-bancar – imperativ al reformei justiției Republicii Moldova”**
33. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința internațională științifico-practică** „Reglementări naționale și standarde juridice internaționale în domeniul protecției drepturilor consumatorilor”	Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Catedra Drept privat, Chișinău, 19 martie 2021.	Comunicare: „Reglementări juridice ale Uniunii Europene privind protecția drepturilor consumatorilor”
34. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința internațională** „Abordări contemporane în dreptul bancar și financiar”.	Asociația Europeană de Drept Bancar și Financiar – România. Societatea de Științe Juridice și Administrative. București, România. 15 aprilie 2021.	Comunicare: „Corupția și Legea miliardului”.
35. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** (ediția a XV-a) dedicată Zilei Europei – „Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: oportunități și constrângeri”.	Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 11 mai 2021.	Participare la dezbateri
36. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** „Strategia „guvernării deschise” pentru abordarea pandemiei COVID-29: experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova”.	Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Ministerului Educației, Tineretului și Sportului. Chișinău, 13 mai 2021.	Participare la dezbateri
37. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința științifico-practică cu participare internațională** „Noul impuls pentru perspectiva europeană a Republicii Moldova –	Centrul pentru Studii Politice Europene. Chișinău, 24 mai 2021.	Comunicare: „Realizările Republicii Moldova pe dimensiunea anticorupțională”.

	comparație între „Trio-ul Asociat” (Ucraina-Georgia-Moldova) și statele din Balcanii de Vest”.		
38. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința științifică națională** „Studii și recomandări pentru factorii de decizii din instituțiile puterii de stat din RM de ieșire din criza cauzată de pandemia COVID-19”.	Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Ministerului Educației, Tineretului și Sportului. Chișinău, 25 mai 2021.	Participare la dezbateri
39. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** „30 de ani de la adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social-economice”	Ministerul Educației și Cercetării al R.Moldova; Academia de Științe a Moldovei (Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte); Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Ministerului Educației, și Cercetării; Institutul de Istorie; Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”. Chișinău, 26 august 2021.	Comunicare: „Rolul actorilor instituționali în consacrarea și asigurarea integrității în Republica Moldova”
40. Guștiuc Ludmila master în drept	**44th Annual Conference** “Fulbright at 75: Celebrating a Legacy of Global Partnerships”.	United States Bureau of Educational and Cultural Affairs; Fulbright Association. United States of America, Washington, 20-22 octombrie 2021	Comunicare: ”Diplomația în viziunea lui H. Kissinger”
41. Guștiuc Ludmila master în drept	**Conferință științifică comemorativă** dedicată omagierii a 100 de ani de la nașterea lui Andrei Timuș, membru corespondent, doctor habilitat în economie, profesor în sociologie	Academia de Științe a Moldovei (Secția Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte); Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice	Participare la dezbateri

		Chișinău, 21 octombrie 2021	
42. **Frunză Iurie**, dr., certc. șt. coord.	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** „ 30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social economice.	26 august 2021, Chișinău.	Intervenţie: «Tendinte în dezvoltarea profesiei de avocat în 30 de ani de la obținerea indepentenței Republicii Moldova”.
43. Smochină Andrei, dr.hab., prof.	**Masa rotundă cu genericul** „Funcționalitatea instituțiilor puterii supreme în stat din Republica Moldova în condițiile pandemiei COVID-19.”	ICJPS, 25 martie	Comunicare: „Împactil pandemiei coronavirus (COVID-19) asupra democrației și libertății în Republica Moldova”
44. // -	**Seminar metodologic** cu genericul „Constatatea circumstanțelor care justifică dizolvarea parlamentului: *pro et contra*.	Chușinău, 6 aprilie 2021, ICJPS.	Comunicare: Opinie la sesizarea nr.71f/2021 referitoare la constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului de legislatura a X-a.
45. // -	**Atelier de lucru** cu genericul „Potențial de creștere a capacităților de funcționare a instituțiilor puterii de stat în Republica Moldova în contextul crizei cauzate de pandemia COVID-19”.	15 aprilie 2021, Chișinău, ID 81254108271, Cod 123456	Comunicare: „Restrângerea exercițiului unor drepturi sau a unor libertăți în contextul crizei cauzate de pandemia COVID-19”,
46. // -	**Conferința știițifică internațională** „Ідентичность та соціальна згутованість у Центрально-Схшдній Европі”	22 aprilie 2021. Chișinău, 22 aprilie 2021	Intervenție: Pasivitatea juridică în condițiile actuale,
47. // -	**Seminar metodologic** cu genericul „Dimensiunea sociologică a actului de justișue în Republia Moldova”	27 aprilie 2021. Chișinău	Dezbateri libere.
48. // -	**Conferința științifico-practică** „Strategia „guvernării deschise” pentru abordarea pandemiei Covid-19: experiența internațională și bune pracrici pentru Republica Moldova”,	13 mai 2021. Link 83748033152, Cod 123456.	Intervenție: „Starea de urgență în criza coroanei virus”.
49. // -	**Seminar metodic** „Organizarea și realizarea	4-5 mai 2021. Link 99008163674, Cod	Intervenție: „Studiile la distanță: realizări și

	studiilor la programele de master onliane: experiența acumulată și perspective de valorificare”	498826	perspective în contextul crizei cauzate de pandemia COVID-19”,
50. // -	**Conferința științifico-practică internațională** „Teoria și practica administrării publice”, Ediția XXV-a, în regim on-line cu genericul: Aspecte teoretico-practice privind edificarea statului de drept și modernizarea administrației pubice.	AAP. MAI 2021	- Intervenție: „Evoluția dreptului omului la un trai decent”.
51. // -	**Conferința științifică on-line** cu genericul: „Soluții și recomandări pentru factorii de decizii din instituțiile puterii de stat din Repulica Moldova de ieșire din criza cauzată de pandemia COVID -19”.	ICJPS, Chișinău, 25 mai 2021.	Intervenție „Percepțiile cetățenilor față de impactul pandemiei coronavirus asupra restrângerii exercițiului unor drepturi sau a unor libertăți a persoanei”,
52. // -	**Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** „ 30 de ani de la adoptarea Declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social economice.	26 august 2021, Chișinău.	Comunicare: Declarația de independență a Republicii Moldova – garant al exercitării drepturilor și libertăților tuturor cetățenilor.
53. Dr. hab. Sprincean Serghei	1. ***Conferința internațională*** Democrație incluzivă prin alegeri incluzive. CICDE, CEC al RM.	RM, CICDE, 10 noimebrie 2021	Raport: *Practici electorale inclusive pentrru fortificarea securiotății umane și siguranței persoanei*
54. Dr. hab. Sprincean Serghei	2. ***Conferința internațională***: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare / Health, medicine and bioethics in contemporary society: inter and multidisciplinary studies, 4rd edition Chișinău, Republica Moldova, USMF	RM, USMF, October 29-30, 2021	Raport: Criza morală și identitară în contextul cercetării fenomenelor securtare și bioetice
55. Dr. hab. Sprincean Serghei	3. **Conferința științifică** “30 de ani de la adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social-economice”, ICJPS	RM, ICJPS 26 august 2021	Raport: Oportunități politice pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană
56. Dr. hab. Sprincean	4. **Conferința internațională** «The Development of Political Science: European Practices	Ucraina, 27 mai 2021	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T.-S. *Human security and personal safety*

Serghei	and National Perspectives», Department of Political Science and Public Administration, Faculty of History, Political Science and International Relations, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.		*approaches to the contemporary East-European security challenges*.
57. Dr. hab. Sprincean Serghei	5. **Conferinţa internaţională** *„Didactica: tradiţie, actualitate, perspective”, ediția a VII-a***, Alba-Iulia.**	Universitatea Alba-Iulia, Romania, 21-22 mai 2021	**Raport.** SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T.-S. *Incursiuni educaționale în cercetarea problematicii securității umane și siguranței persoanei.*
58. Dr. hab. Sprincean Serghei	6. **Круглый стол** «*Экстримальная этика в экстримальных ситуациях*», в рамках Международной научно-практической конференции «Сахаровские чтения 2021 года: экологические проблемы XXI века» на базе Международного государственного института им. А.Д. Сахарова, Минск, Республика Беларусь.	МГИ им. А.Д. Сахарова, Минск, Республика Беларусь. **20-21 mai 2021**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T.-S. *Ensuring human security in the conditions of the COVID-19 pandemic / Обеспечение безопасности человека в условиях пандемии COVID-19*.
59. Dr. hab. Sprincean Serghei	7. **Международная научная-практическая конференция** - Всероссийский онлайн-симпозиум с международным участием: «*Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности*» . Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России) г. Саранск.	Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России) г. Саранск. **26 martie 2021**.	Raport. SPRINCEAN, S. *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*.
60. Dr. hab. Sprincean Serghei	8. **Conferința științifică internațională** „*Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*”. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.	Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. **4 iunie 2021**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Incursiuni în studiul securității umane și siguranței persoanei*.
61. Dr. hab. Sprincean Serghei	9. **Conferința științifică internațională** "Strategia de securitate a UE în condițiile schimbătoare ale relațiilor internaționale (I)", organizată de Academia de Administrare Publică, acțiune din cadrul Proiectului Jean Monnet Chair: 620918-EPP-1-2020-1-MD-EPPJMO-CHAIR (EUDIPSEC), „Uniunea Europeană: noțiune cuprinzătoare”.	Academia de Administrare Publică**. 23 aprilie 2021**	Raport 1: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Problematica securității umane și drepturilor persoanei reflectată în acordul de asociere RM-UE*. Raport 2: SPRINCEAN, S.; MITROFANOV, Gh. *Drepturilor omului și securitatea globală.*
62. Dr.	10. **Conferinţa ştiinţifică**	Academia de Muzică, Teatru şi	**Raport:** SPRINCEAN, S.

hab. Sprincean Serghei	**internațională on-line** cu genericul „Învățământul artistic – dimensiuni culturale”. Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.	Arte Plastice. **23 aprilie 2021**	*Cultura securitară a persoanei prin prisma Acordului de Asociere RM-UE în contextul pandemiei COVID-19.*
63. Dr. hab. Sprincean Serghei	11. **Conferința Științifică Internațională** „*Mediul strategic de securitate: provocări și tendințe*”, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”.	Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”. **27 mai 2021**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Particularități de asigurare a securității umane și siguranței persoanei în condițiile pandemiei COVID-19.*
64. Dr. hab. Sprincean Serghei	12. **Conferința Științifică Internațională** „*Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*”, Ediția a XIII-a. Institutul Patrimoniului Cultural.		Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Importanța siguranței persoanei și securității umane în contextul pandemiei COVID-19 pentru dezvoltarea sustenabilă a Republicii Moldova în spațiul intercultural european.*
65. Dr. hab. Sprincean Serghei	13. **Conferința științifică națională cu participare internațională** „*Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective*” (ediția a cincea), consacrată aniversării a 15 ani de la fondarea Secției Nord a Academiei de Științe a Moldovei. Bălți.	Secția Nord a Academiei de Științe a Moldovei. Bălți. **25-26 iunie 2021**	Raport 1: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Siguranța persoanei și securitatea umană: dileme conceptuale*. Raport 2: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Abordări securitare ale problematicii siguranței persoanei*.
66. Dr. hab. Sprincean Serghei	14. **Conferința științifico-practică națională cu participare internațională** (ediția a XV-a) dedicată celebrării Zilei Europei în Republica Moldova „*Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: oportunități și constrângeri*”.	ICJPS**, 11 mai 2021**	Raport: SPRINCEAN, S. *Siguranța persoanei prin prisma Acordului de Asociere RM-UE în contextul pandemiei COVID-19.*
67. Dr. hab. Sprincean Serghei	15. **Seminarul Republican** "Activismul civic – condiție a consolidării instituțiilor statului democratic de drept”, desfășurat în cadrul Proiectului Național *„Consolidarea sistemului de securitate națională prin cunoaștere și comunicare”, Program de stat”, 2020-2023.*	ICJPS **28 mai 2021**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Rolul societății civile în promovarea valorilor și principiilor securității umane.*
68. Dr. hab. Sprincean Serghei	16. **Atelierul de lucru** cu genericul: *Potențial de creștere a capacităților de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din RM în contextul crizei cauzate de pandemia COVID-19*, face parte din programul de implementare a proiectului cercetare al ANCD în cadrul ofertei de soluții de cercetare-	ICJPS. **15 aprilie 2021**	Raport: SPRINCEAN, S. *Impactul crizei cauzate de pandemia COVID – 19 asupra capacităților de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din RM.*

	inovare privind combaterea și atenuarea impactului pandemiei COVID-19 (2020-2021): 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova (FUNCOV).		
69. Dr. hab. Sprincean Serghei	17. **Conferința științifică** cu genericul: *Soluții și recomandări pentru factorii de decizii din instituțiile puterii de stat din RM de ieșire din criza cauzată de pandemia COVID–19*, face parte din programul de implementare a proiectului cercetare al ANCD în cadrul ofertei de soluții de cercetare-inovare privind combaterea și atenuarea impactului pandemiei COVID-19 (2020-2021): 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova (FUNCOV).	**ICJPS 25 mai 2021**	Raport: SPRINCEAN, S. *Impactul pandemic al maladiei COVID-19 asupra calității guvernării prin prisma asigurării securității persoanei umane.*
70. Dr. hab. Sprincean Serghei	18. **Conferința practico-științifică interuniversitară** a tinerilor cercetători „Formele de colaborare a făptuitorului cu statul**”**	Catedra de Drept Public a Facultății de Drept, Universitatea de Studii Europene din Moldova. **27 aprilie 2021**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Problematica siguranței persoanei din perspectiva securității umane.*
71. Dr. hab. Sprincean Serghei	19. **Masa rotundă** cu genericul: *Funcționalitatea instituțiilor puterii supreme în stat din Republica Moldova în condițiile pandemiei COVID-19*, face parte din programul de implementare a proiectului cercetare al ANCD în cadrul ofertei de soluții de cercetare-inovare privind combaterea și atenuarea impactului pandemiei COVID-19 (2020-2021): 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova (FUNCOV).	**ICJPS. 25 martie 2021**	Raport: SPRINCEAN, S. *Impactul diminuării funcționalității instituțiilor puterii supreme de stat asupra calității guvernării și securității persoanei umane în perioada pandemiei COVID-19.*
72. Dr. hab. Sprincean Serghei	20. **Atelierul de lucru**: *Evaluarea impactului negativ al crizei cauzate de pandemia COVID-19 asupra capacităților de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din RM*, face	**ICJPS 09 martie 2021**	Raport: SPRINCEAN, S. *Impactul pandemiei COVID-19 asupra calității guvernării și securității persoanei umane.*

	parte din programul de implementare a proiectului cercetare al ANCD în cadrul ofertei de soluții de cercetare-inovare privind combaterea și atenuarea impactului pandemiei COVID-19 (2020-2021): 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova (FUNCOV).		
73. Dr. hab. Sprincean Serghei	21. **Evenimentul Național** *de Diseminare NI4OS-Europe în Republica Moldova (online)*	*RENAM* - **22 aprilie 2021**	Raport: SPRINCEAN, S. *Oportunități ale Științei Deschise pentru o Dezvoltare Științifică și Tehnologică în Republica Moldova*
74. Dr. hab. Sprincean Serghei	22. **Conferința științifico-practică** „Rolul științei în reformarea sistemului juridic și politico–administrativ”. Organizatori: Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu”, Cahul.	Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu”, Cahul. **10 decembrie 2020**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Particularități în procesul de asigurare a securității umane.*
75. Dr. hab. Sprincean Serghei	23. **Sesiunea Științifică** „Filosofia și perspectiva umană”, consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, ediția a XVIII-a.	Secția Filosofie a Institutului de Istorie, în colaborare cu Asociația pentru Filosofie din Republica Moldova. **19 noiembrie 2020**	Raport: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Filosofia securității umane în contextul provocărilor contemporane*
76. Dr. hab. Sprincean Serghei	24. **Masa rotundă internațională „***Diplomația UE în spațiul Parteneriatului Estic**:** realizări, dificultăți, probleme*”, pe data de. Academia de Administrare Publică din Moldova.	Academia de Administrare Publică din Moldova. **20 noiembrie 2020**	Raport: SPRINCEAN, S. *Problematica securității și drepturilor persoanei reflectată în Acordul de Asociere RM-UE.*
77. Dr. hab. Sprincean Serghei	25. **Conferința științifică internațională** „*Societatea civilă împotriva torturii*”.	Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”. **20 noiembrie 2020**.	Raport 1: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Asigurarea securității umane prin optimizarea procesului decizional din Republica Moldova.* Raport 2: SPRINCEAN, S.; MITROFANOV, Gh. *Impactul asigurării securității globale asupra modernizării sociopolitice a Republicii Moldova.*
78. Dr. hab. Sprincean Serghei	26. **Conferința Ştiinţifico-practică cu participare internaţională** *Statul, Securitatea și Drepturile Omului în Era Digitală.*, organizată cu ocazia Zilei Internaționale a Drepturilor Omului USM. Chișinău.	**USM. 10-11 decembrie 2020**	Raport 1: SPRINCEAN, S.; SOHOȚCHI, T-S. *Politici de asigurare a securității umane.* Raport 2: SPRINCEAN, S.; MITROFANOV, Gh. *Modernizare prin securizare globală.*
79. V. Mîndru, c.șt.coord.	Conferința științifică internațională “Învățământul artistic – dimensiuni	Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, 16 apriie,2021	Comunicare: „Calitatea actului de justiție în Republica Moldova în

	culturale", organizată anual în lina aprilie la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice,		contextul integrării europene".
80. Vitalie RUSU	**Atelier de lucru** din cadrul Programului „Promovarea culturii dezbaterilor în învățământul juridic din Republica Moldova, destinat profesorilor din cadrul Facultăților de Drept din Moldova, axate pe integrarea scrieii și argumentării juridice în învățământul juridic superior, ***25 ianuarie 2021***.	RM; Chişinău	Comunicare: *Integrarea scrieii juridice juridice în învățământul juridic superior*
81. Vitalie RUSU	**Atelier de lucru** din cadrul Programului „Promovarea culturii dezbaterilor în învățământul juridic din Republica Moldova, destinat profesorilor din cadrul Facultăților de Drept din Moldova, axate pe integrarea scrieii și argumentării juridice în învățământul juridic superior, ***1 februarie 2021***	RM; Chişinău	Comunicare: *Integrarea argumentării juridice în învățământul juridic superior*
82. Vitalie RUSU	**Participarea la lucrările Conferinței Internaționale cu genericul** „Forensic Science and its Implications in the Development of Human Society", desfășurată în regim on-line în daata de ***24 aprilie 2021***, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", România, Iași.	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", România, Iași.	Comunicare: *Unele particularități ale tacticii activității speciale de investigații*.
83. Vitalie RUSU	Participarea, în data de ***17 iunie 2021***, la lucrările Conferinței naționale „*Calitatea învățământului juridic din Republica Moldova*", organizată de AMERICAN BAR ASSOCIATION. Rule of Law Initiative.	AMERICAN BAR ASSOCIATION. Rule of Law Initiative.	Comunicare: *Provocările învățământului juridic din Republica Moldova.*
84. Vitalie RUSU	Participarea la lucrările Conferinței Științifice Internaționale „*Influența drogurilor asupra tinerilor*", organizată de Asociația Criminaliștilor din România. România, București, ***20 septembrie 2021***.	România, București	Comunicare: *Circulația și consumul ilegal de droguri. Planificarea investigațiilor. Acțiuni inițiale și ulterioare de urmărire penală*
85. Vitalie RUSU	Participarea la luicrările Conferinței științifice cu participare internațională „Tradiție și inovare în cercetarea științifică", Ediția a X-a, Bălți***, 8 octombrie 2021***, Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți	Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți	Comunicare : *Localizarea sau urmărirea prin sistemul de poziționare globală GPS ori prin alte mijloace tehnice*
86. Vitalie RUSU	Participarea la lucrările Conferinței Internaționale de științe criminalistice cu genericul „*Factorul uman și responsabilitatea socială a științelor criminalistice*",	Asociația Criminaliștilor din România. București	Comunicări: 1. *Caracteristica procesual-penală a acțiunilor de urmărire penală* 2. *Sistemul acțiunilor de urmărire penală în legislația*

	organizată de Asociația Criminaliștilor din România. România, București, 27-28 octombrie 2021.		*SUA*

TOTAL: - 86 de prezentări înregistrate

ANEXA 16
la Raportul anual de activitate, 2021
CADJRM -20.80009.1606.05

16. MATERIALIZAREA REZULTATELOR OBȚINUTE ÎN PROIECT

(*Forme de materializare (implimentare/valorificare) a rezultatelor cercetării în cadrul proiectului pot fi produse, utilaje şi servicii noi, documente ale autorităţilor publice aprobate etc*.)

16-1 Elaborarea şi/sau avizarea proiectelor de acte normative

Denumirea lucrărilor (Aviz / Nota informativă / Activitate în comisii, grup etc.) Executantul (numele, prenumele). Data executării.	**Locul implementării (autorutatea publică)**	**Volumul implementării, efectul economic (social) preconizat sau real**	**Prin ce act / document sau act normativ adoptat se confirmă faptul implementării (contract, proces-verbal, acord de colaborare etc.)**
1. **Juc Victor**: activitate în cadrul Comisiei Ministerului Educației și Cercetării privind ela borarea Metodologiei de evaluare a organizațiilor de drept public din domeniile cercetării și dezvoltării	Guvernul/Agenția Națională pentru Asigurarea Calității în Educație și Cercetare	Evaluarea-pilot a cinci organizații de drept public din domeniile cercetării ți dezvoștării	Process stopat pînă la adoptarea Metodologiei de evaluare prin Hotărîre de Guvern
2. **Balmuş Victor**: Propunere de lege ferenda la Titlul XII din Codul educației 16.09.2021	Ministerul Educației și Cercetării		Ministerul Educației și Cercetării a solicitat informația cu referire la**:** identificarea existenței unor obstacole de ordin juridic în aplicarea actului normativ; 2. identificarea unor recomandări pentru îmbunătățirea cadrului legal evaluat. Termen 17.09.2021
3. **Balmuş Victor**: Proiectul Regulamentului instituțional de organizare şi desfăşurare a programelor de postdoctorat în	ICJPS		Ordinul ANACEC Nr. 10-A din 25 februarie 2021 cu privire la aprobarea

cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice (în redacție nouă) 30.05.2021			Recomandărilor privind elaborarea și susținerea tezei de doctor habilitat / lucrării de sinteză
4. **Balmuş Victor**: Analiza calității normelor Legii nr. 190/2017 și a actelor normative secundare adoptate pentru implementarea Codului cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova nr. 259/2004 (e-mail, Cojocaru S., vicepreședintele AȘM) 23.04.2021	Academia de Științe a Moldovei		Contract pentru achiziţionarea serviciilor de valoare mică
5. **Balmuş Victor**: Opinie cu privire la circulara ANACEC nr. 96-05 din 02.02.2021 și propuneri privind Regulamentul instituțional de organizare și desfășurare a programelor de doctorat. 02.02.2021	ANACEC		e-mail, Cușnir V., vicedirector ICJPS
6. **Balmuş Victor**: Activitatea în cadrul Comisiei de experți a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare - prezent	Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare	Examinate și evaluate 17 dosare privind confirmarea titlurilor științific sau științifico-didactic / formarea consiliilor științifice specializate	
7. **Balmuş Victor**: Acordarea serviciilor de examinare și evaluare a propunerilor de proiecte în domeniile cercetării și inovării. (01.12-31.12.2020) 8. Redactarea modelului Contractului de finanțare a proiectului de cercetare și inovare 25.12.2020	Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare		Contract de prestare a serviciilor în domeniul cercetării
9. Balmuş Victor: Propuneri pentru Clasificarea rezultalelor oblinute în urma activitalilor de cercetare-dezvoltare 29.01.2021 -			e-mail, Cușnir V., vicedirector ICJPS
10. **Chiper Natalia**. Expertiză juridică și expertiză anticorupție proiectul de hotărâre Guvernului RM *privind*	Cancelaria de stat - AȘM	Solicitatea Nr.18-23-10684 din	

modul şi condiţiile de acordare a permisiunii de folosire a denumirii oficiale sau istorice a statului în marcă, desen sau model industrial (număr unic 913/AGEPI/2020), autor – Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală		26.11.20	
11. Sprincean S. - Elaborarea răspunsului referitor la solicitarea MECC din 24.03.2021, privind realizarea acțiunilor din Planul de activitate al MECC anul 2021, trimestrul I, prin completarea unui tabel.	ICJPS		24 martie 2021.
12. Sprincean S. - Elaborarea Avizului ICJPS privind recomandarea acreditării Programului de masterat (ciclul II) „Relaţii Internaţionale", specializarea „Studii Diplomatice" din cadrul Facultății de Științe Politice și Relații Internaționale a Universității de Studii Europene din Moldova.	ICJPS		1 martie 2021.
13. Sprincean S. - Elaborarea răspunsului referitor la solicitarea MECC din 19.02.2021 și la solicitarea RENAM către MECC nr. 02/09 din 18.02.2021, privind evaluarea necesităților comunității de cercetare educație în infrastructura de rețea, tehnologii, servicii electronice și alte resurse.	ICJPS		26 februarie 2021.
14. Sprincean S. - Elaborarea răspunsului referitor la solicitarea MECC nr. 04/2-09/395 din 29.01.2021, cu propuneri de modificări în baza analizei clasificărilor și comparării tipurilor propuse de rezultate cu cele obținute în domeniul științelor umaniste și sociale.	ICJPS		25 februarie 2021
15. Sprincean S. - Elaborarea răspunsului referitor la solicitarea Consiliul Concurenței nr. ASO 04/25-149 din 08.02.2021, privind informația referitor la activitatea de cercetare și dezvoltare din Republica Moldova și a ICJPS în ultimii 6 ani (20 pagini).	ICJPS		17 februarie 2021.
16. Sprincean S. - Pregătirea a două Dosare pentru aprobarea unei noi componențe ale Seminarelor Științifice de Profil 552 și 561 din cadrul ICJPS către ANCD.	ICJPS		Februarie 2021
17. Sprincean S. - Pregătirea materialelor pentru ANACEC referitor la unele personalități ale căror nume ar putea purta eventualele premii nominale pentru autorii tezelor de excelență în domeniile Științe politice, Științe militare, Relații internaționale. Drept etc.	ICJPS		Ianuarie-februarie 2021
18. Sprincean S. - Elaborarea răspunsului referitor la solicitarea MECC a datelor	ICJPS		Ianuarie 2021

cu privire la progresul de implementare a acțiunilor preconizate pentru trimestrul IV, 2020, planificate urmare a aprobării Foii Naționale de Parcurs pentru integrarea Republicii Moldova în Spațiul European de Cercetare pe anii 2019-2021 și a Planului de Acțiuni cu privire la implementarea acesteia, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.1081/2018.			

SUBTOTAL: 18 avize la acte normative şi regulatorii

16 -2. Avize /opinii asupra sesizărilor Curţii Constituţionale, hotărâri explicative, RIL-uri, avize şi opinii consultative, ale Curţii Supreme de Justiţie

Denumirea lucrărilor (Aviz / opinie / Activitate în comisii/grup etc.) Executantul (numele, prenumele). Data executării.	**Locul implementării (autorutatea publică)**	**Volumul implementării, efectul economic (social) preconizat sau real**	**Prin ce act se confirmă faptul implementării (HCC; DCC; Avize/opinii, hotărâri CSJ, contract, acord de colaborare, proces-verbal etc.)**
1. **Cojocaru Radion.**.Aviz ICJPS asupra Sesizării Curţii Constituţionale **nr. 16a/2021** referitor la controlul constituţionalităţii Legii nr. 222 din 4 decembrie 2020 şi a unor prevederi din art. I şi II din Legea pentru modificarea art. 32 din Legea nr. 544/195 cu privire la statutul judecătorului	Curtea Constituţională	Solicitarea Curții Constituționale PCC-01/16a/51 din 1.02.2021	
2. **Chiper Natalia; Odainic Mariana** AVIZ asupra sesizării Curții Constituționale **nr. 37g** /2021 privind excepţia de constituţionalitate ale prevederilor art. 7 alin. (2) lit. e) din Legea nr. 130 din 8 iunie 2012 privind regimul armelor și a munițiilor cu destinație civică	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale nr. PCC-01/37g/ 112 din 02.03.2021	
3. **Odainic Mariana, Nastas Andrei**. OPINIE asupra sesizării nr. **151/g** din 21 septembrie 2020 privind excepția de constituționalitate în care se solicită verificarea constituționalității prevederilor art. 81, 77 și 315 al CPP al R. Moldova	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale Nr.PCC-01/151g - 659 din 04.01.21,	
4. **Odainic Mariana, Chiper Natalia.** Opinie asupra sesizării nr. **212a/2020** din 21 decembrie 2020 privind verificarea constituționalității Legii nr. 230 din 16 decembrie 2020 pentru abrogarea	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale Nr.PCC-01/212a/655- din	

Legii nr. 235 din 3 octombrie 2016 privind emisiunea obligațiunilor de plată derivate din garanțiile de stat nr. 807 din 17 noiembrie 2014 și nr. 101 din 1 aprilie 2015		12.01.21	
5. **Odainic Mariana**. **Chiper Natalia.** OPINIE asupra Sesizării **nr. 115g/2021** din 21 mai 2021 privind excepția de constituționalitate în care se solicita verificarea constituționalității prevederilor art. 17, al. (1), (2) și (3) din Codul Vamal al Republicii Moldova	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale Nr.PCC-01/115g/291 din 31.05.21	
6. **Odainic Mariana**. OPINIE asupra sesizării **nr. 39a/2021** din 24 februalie 2021 *privind controlul constituționalității art. 129, p. 19 din Codul Fiscal al Republicii Moldova*	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale Nr.PCC-01/39a/328 din 15.06.21	
7. Odainic Mariana. OPINIE asupra sesizării **nr. 198a/2021** din 03 septembrie 2021 *privind controlul constituționalității Legii Nr. 102 din 24. 08. 2021 pentru modificarea Legii nr. 3/2016 cu privire la Procuratură*	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale Nr.PCC-01/198a/515 din 07.09.21	
8. **Osoianu Tudor,** AVIZ la sesizarea Curții Constituționale **30g-1//2020** *privind verificarea constituționalității prevederilor articolului 243 alin. (1) lit. a) și c) din Codul penal și a prevederilor articolului 7 alin. (6) din Codul de procedură penală.*	Curtea Constituţională		
9. Osoianu Tudor, AVIZ la sesizarea Curții Constituționale **30g//2020** *privind verificarea constituționalității prevederilor articolului 543 alin. (2) CPP*.	Curtea Constituţională		
10. **Osoianu Tudor,** AVIZ la sesizarea Curții Constituționale **nr.135a** din 07 august 2020, semnată de deputatul în Parlamentul RM Sergiu Litvinenco *privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul de procedură penală*	Curtea Constituţională		
11. **Osoianu Tudor,** AVIZ la sesizarea Curții Constituționale **nr. 186g** din 20 noiembrie 2020 *privind excepția de econstituționalitate a unor prevederi din articolul 313 din Codul de procedură penală*	Curtea Constituţională		

12. **Osoianu Tudor,** AVIZ la sesizărea Curții Constituționale **nr. 35g** din 18 februarie 2021 *privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 437 din Codul de procedură penală*	Curtea Constituţională	Solicitarea CC nr. PCC-01/35g/ 111 din 02.03.2021	
13. **Osoianu Tudor,** AVIZ la sesizarea CC **52g/2021** *privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 420 din Codul de procedură penală*	Curtea Constituţională	Solicitarea CC nr. PCC-01/52g/ 214 din 16.04.2021	
14. Covalciuc Ion. Aviz la Sesizarea Curții Constituționale nr. **58g** din 15 martie 2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 132/9 din Codul de procedură penală	Curtea Constituţională	Solicitarea CC nr. PCC-01/58g/ 215 din 16.04.2021	
15. Comendant &&&__ Avizul asupra Sesizării CC **nr.110g/2021** referitoare la excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 171 alin.(2) lit.a) din Codul penal.	Curtea Constituţională	Solicitarea CC nr. PCC-01/110g/ 299 din 03.06.21	21.06.21
16. Rusu V., AVIZ asupra sesizării Curții Constituționale **68g/2021** privind controlul constituționalității a unor dispoziții din articolele 385 alin. (5) și 4734 alin. (4) și (6) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova	Curtea Constituţională	Solicitarea CC nr. PCC-01/68g/ 216 din 16.04.2021	17.05.2021
17. **Rusu V., Cușnir V**. AVIZ asupra sesizării Curții Constituționale nr. **21g** /2021 privind excepţia de constituţionalitate a unor prevederi din articolele 64, 66, 68 și 149 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova	Curtea Constituţională	Solicitarea CC nr. PCC-01/21g/ 110 din 2.03.2021	
18. **Cușnir V**. AVIZ asupra sesizării Curții Constituționale **nr. 208 g /2020** privind excepţia de constituţionalitate a prevederilor articolului 287 CP RM	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC--01/208g/	
19. **Balmuş Victor**: Opinie la Sesizarea **nr. 63a/** 22.03.2021 privind controlul constituționalității Legii pentru modificarea unor acte legislative nr. 95 din 11 iunie 2020 și a Hotărârii Guvernului pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea concursului de selectare a autorului monumentului de for public sau al operei comemorative de război. 30.08.2021	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-	-

20. **Balmuş Victor; Costachi Gh.**: Opinie la Sesizarea nr. **103a/** 12.05.2021 privind controlul constituționalității unor prevederi din Legea pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei nr. 1024/2000, nr. 132 din 21.12.2017 și Sesizarea nr. 117a din 24 mai 2021 privind controlul constituționalității prevederilor articolului 11 alin. (1) lit. c) din Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 02.06.2000 (Ombudsmanul) nr. 52/2014, 03.07.2021	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-	-
21. **Balmuş Victor; Costachi Gh.**: Opinie la Sesizarea nr. **143g/** 18.06.2021 privind excepția de neconstituționalitate a sintagmei din articolul 23 alin. (1), (2) din Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 02 iunie 2020, 28.06.2021	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/143g/346 Din 21.06.21	DCC nr. 129 /10.08.2021 de inadmisibilitate a sesizării nr. 143g/2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 23 alineatele (1) și (2) din Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 2 iunie 2000 (retragerea cetățeniei Republicii Moldova)
22. **Balmuş Victor**; **Smochină Andrei Odainic Mariana.** Aviz/opinie asupra sesizării Curții Constituționale **nr. 71f** /29.03.2021 referitor la constatarea circumstanțelor ce justifică dizolvarea Parlamentului Republicii Moldova. 06.04.2021.	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/71f/164 din 30.03.2021	ACC nr. 1 /15.04.2021 pentru constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului
23. **Balmuş Victor; Odainic Mariana**.: Opinie la Sesizarea **nr. 30a/** 12.02.2021 pentru controlul constituţionalităţii Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 32-IX din 11 februarie 2021 privind desemnarea candidatului pentru funcția de Prim-ministru. 18.02.2021	Curtea Contituțională	Solicitarea Curții Constituționale Nr.PCC-01/30a - 81 din 16.02.21,	HCC nr. 6 /23.02.2021 pentru controlul constituționalității Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 32-IX din 11 februarie 2021 privind desemnarea candidatului pentru funcția de Prim-ministru
24. **Balmuş Victor**: Opinie la Sesizarea nr. **2a/** 11.01.2021 privind controlul constituționalității unor prevederi din Legea cu privire la Guvern nr. 136 din 7 iulie 2017, 17.01.2021	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-	HCC nr.7/04.03.2021 pentru controlul constituţionalităţii articolelor 15 alin.(2) lit.d), e), f), alin.(3), 23 alin.(3) şi (6) şi articolului 26 alineatele (6) – (9) din Legea cu privire la Guvern nr.136 din 7 iulie 2017 (competenţele unui Guvern al cărui mandat a

			încetat) (sesizarea nr.2a/2021)
25. **Balmuş Victor**: Opinie la Sesizarea nr. **226b/** 31.12.2020 cu privire la interpretarea prin coroborare a dispoziţiilor articolului 2 alin. (1), articolului 60 alin. (1), articolului 61 alin. (1) şi (2) şi a articolului 66 lit. a) din Constituţie,11.01.2021	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-	DCC nr.7/18.01.2021 de inadmisibilitate a sesizării nr.226b/2020 privind interpretarea articolelor 2 alin.(1), 60 alineatul (1), 61 alineatele (1) şi (2) şi 66 litera a) din Constituţie (autodizolvarea Parlamentului)
26. **Balmuş Victor**: Opinie la Sesizarea nr. **207a/** 18.12.2020 privind controlul constituționalității Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova (proiect nr. 477 din 1 decembrie 2020) 21.12.2020	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-	HCC nr. 4/21.01.2021pentru controlul constituționalității Legii nr. 234 din 16 decembrie 2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova (sesizările nr. 207a/2020 și nr. 213a/2020)
27. **Balmuş Victor**: Opinie la sesizarea nr. **200a/** 07.12.2020 privind controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului pentru modificarea componenței nominale a Biroului permanent al Parlamentului, votată pe data de 3 decembrie 2020, 11.12.2020	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-	HCC nr.21/27.07.2021 pentru controlul constituţionalităţii Hotărârii Parlamentului nr.219 din 3 decembrie 2020 pentru modificarea Hotărârii Parlamentului nr.149 din 29 noiembrie 2019 privind componenţa numerică şi nominală a Biroului permanent al Parlamentului (sesizarea nr.200a/2020)
28. **Cernomoreţ Sergiu; Frunză Iu.,AVIZ-POZIŢIA** Institutului de Cercetări Juridice Politice şi Sociologice pe marginea sesizării Curții Constituționale nr. **56 g /2021** privind excepţia de constituţionalitate a prevederilor articolului 439/1 C.Contr. RM	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/56g/201 din 12.04.21	
29. **Frunză Iu., Cernomoreţ S. Stefu L.** AVIZ-POZIŢIA Institutului de Cercetări Juridice Politice şi Sociologice pe marginea sesizării Curții Constituționale nr. **169g/2020** date privind excepția de neconstituționalitate a articoleleor 72 şi 73 din Codul de executare	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/169g/567 din 02.12.20	HCC adoptată cu aprecierea ICJPS de adoptare a unei Decizii de admisibilitate a sesizării

30. Frunză Iu., AVIZ-POZIŢIA Institutilui de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice asupra sesizării **nr. 80a** din 06 aprilie 2021 privind controlul constituționalității textului ”și de locul de trai (raioane/municipii)” din articolul 49 alin. (4) din Legea nr. 60 din30 martie 2012 și a pct. 9 și 10 din Anexa nr. 1 la Regulamentul aprobat prin HG nr. 1413 din 27.12.2016	Curtea Constituțională	Solicitarea CC Nr. PCC-01/80a/377 din 01.07.21	
31. **Frunză Iu., Sosna B**. AVIZ-POZIŢIA Institutilui de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice asupra sesizării **nr. 18a** din 1 februarie 2021 privind controlul constituționalității articolului 3 alin. (2) din Legea privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim nr. 1432/2000, a articolului 27 alin. (2) din Legea privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar nr. 270/2018, a Hotărârii Guvernului cu privire la cuantumul minim garantat al salariului în sectorul rural nr. 165/2010 și a Hotărârii Guvernului privind stabilirea cuantumului salariului minim pe țară nr. 550/2014	Curtea Constituțională	Solicitarea CC Nr. PCC-01/18a/58 din 03.02.21	
32. Frunză Iu.; Sicinski C.; Stefu L. AVIZUL ICJPS la sesizarea nr. **220a/2020** privind excepția de neconstituționalitate a articolului VII punctele 55-65 din Legea nr. 257 din 16 decembrie 2020 cu privire la modificarea unor acte normative.	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC -01/220a/658 din 30.12.20	
33. Frunză Iu.; Costachi Gh. AVIZUL ICJPS la sesizările nr. **214a/2020, nr. 222a/2020 și nr. 224a/2020** din 30 decembrie 2020 privind constituționalității Legii nr. 236 din 16.12.2020 pentru modificarea unor acte normative (Legea nr. 1456/1993 cu privire la activitatea farmaceutică; Legea nr. 552/2001 privind evaluarea și acreditarea în sănătate; Legea nr. 231/2010 cu privire la comerțul interior) (Proiectul de lege nr. 312 din 09.07.2020) adoptată de Parlament la 16.12.2020, și a Legii	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC - 01/214a/2020, nr. 222a/2020 și nr. 224a/657 din 30.12.20	01.02.21 HCC – legile contestate neconstituţionale

nr. 240 din 16.12.2020 pentru modificarea unor acte normative (Legea nr. 1409/1997 cu privire la medicamente – art. 3, 6, 6´1, 6´2; Legea nr. 1456/1993 cu privire la activitatea farmaceutică – art. 1, 20, 20´3) (Proiectul de lege nr. 302 din 06.12.2019), adoptată de Parlament la 16 decembrie 2020.			
34. **Frunză Iu.; Arseni Ig.** AVIZ-POZIŢIA Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice asupra sesizării nr. **17a** din 1 februarie 2021 privind controlul constituționalității pct. 1 din Anexa nr. 2 din Hotărârea Guvernului cu privire la privatizarea terenurilor proprietate publică a statului nr. 932 din 14 august 2007 şi suplimentul la ea din 15.02.2021	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/17a/52 din 01.02.21	
35. **Guștiuc A.; Guștiuc L.** Aviz/opinie asupra Sesizării Curții Constituționale **nr.209a/2020** din 24.12.2020 privind controlul constituționalității a priori a Legii nr.244 din 16 decembrie 2020 pentru modificarea unor acte normative. (Schimbarea regulilor de joc în domeniul declarării averii și intereselor personale de către funcționarii publici).	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/209a-651 din 24.12.2020 HCC de neconstituționalitate (similar viziunii și recomandărilor ICJPS)	HCC nr.29 din 21.09.2021
36. **Guștiuc A.** Aviz/opinie asupra Sesizării Curții Constituționale **nr.212a/2020** din 29.12.2020 referitoare la controlul constituționalității Legii nr.230 din 16 decembrie 2020 pentru abrogarea Legii nr.235 din 3 octombrie 2016 privind emisiunea obligațiunilor de plată derivate din garanțiile de stat nr.807 din 17 noiembrie 2014 și nr.101 din 1 aprilie 2015. (**Abrogarea „Legii Miliardului”**).	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/212a/655 din 29.12.2020 HCC de neconstituționalitate (similar viziunii și recomandărilor ICJPS)	HCC nr.9 din 18 martie 2021
37. **Guștiuc A.; Guștiuc L.** Aviz/opinie asupra Sesizării Curții Constituționale **nr.124g/2021** din 27.05.2021 și **nr.96a/2021** din 30.04.2021 cu privire la interpretarea art.116 alin.(2) din Constituție și controlul de constituționalitate a alin.(1) din Legea nr.544/1995 cu privire la statutul judecătorului. (Discreția CSM în ce privește reconfirmarea în funcție a judecătorilor).	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/96a/293 din 02.06.2021 Recomandarea ICJPS de luare a unei HCC de neconstituționalitate	Sesizări pendinte. Urmează a fi luată o Hotărâre a CC.
38. **Guștiuc A.; Guștiuc L.** Aviz/opinie	Curtea	Solicitarea CC	Sesizare pendinte.

asupra Sesizării Curții Constituționale **nr.41a/2021** din 15.06.2021 referitoare la excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 343^8 din Codul de procedură civilă (anticorupție – evaluarea integrității instituționale)	Constituțională	PCC-01/41g/329 din 15.06.2021 Recomandarea ICJPS de adoptare a unei Decizii de inadmisibilitate a Sesizării	Urmează a fi luată o Hotărâre a CC.
39. **Guștiuc A.** Aviz/opinie asupra Sesizării Curții Constituționale **nr.56a - 87a/2021** din 16.08.2021 referitoare la controlul constituționalității articolului II din Legea nr.37 din 28 februarie 2020 pentru modificarea unor acte legislative (recalcularea pensiilor judecătorilor)	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/87a/499 din 16.08.2021 Recomandarea ICJPS de adoptare a unei Decizii de inadmisibilitate a Sesizării	Sesizare pendinte. Urmează a fi luată o Hotărâre a CC.
40. **Berliba V.** Aviz/opinie ICJPS asupra Sesizării Curții Constituționale **nr. 177g**-12.11.2020 din 12 noiembrie 2020 privind controlul constituționaliății unor prevederi ale art. 91 alin. (5) din Codul penal al Republicii Moldova cu normele constituționale.	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/177/649 din 24.12.20	
41. **Berliba V.** AVIZ-POZIŢIA ICJPS asupra sesizării nr. **123g/2021** referitoare la excepția de neconstituționalitate a art. 208 alin. (6) din Codul de executare și a unor prevederi din pct. 59 din Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006 cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați	Curtea Constituțională	Solicitarea CC PCC-01/123g/292 din 31.05.21	
42. **Berliba V.** AVIZ ICJPS cu privire la Sesizarea Curții Constituționale nr. 211g/2021referitoare la excepția de neconstituționalitate a art. 474^4 alin. (4) și (5) din Codul de procedură penală.	Curtea Constituțională		

SUBTOTAL: 42 avize realizate + 5 pendinte în lucru.

TOTAL: Poziția 16 = 18 +41 = 59 avize

ANEXA 17
la Raportul anual de activitate, 2021
CADJDP -20.80009.1606.05

17.INFORMAȚIE SUPLIMENTARĂ REFERITOR LA ACTIVITĂȚILE MEMBRILOR ECHIPEI ÎN ANUL 2021

17.1. Membru/președinte al comitetului organizatoric/științific, al comisiilor, consiliilor științifice de susținere a tezelor

Nume, prenume	**Evenimentul (conferință, consiliu de susținere, SȘP, etc.)**	**Perioada**	**Calitatea (membru, președinte ș.a.)**
Burian Alexandru	Karol Janas, Slovacia. "Politica de stat a Slovaciei privind comunitatea romilor în 1939-1989: Dimensiune politologică". - teză de doctor habilitat în ştiinţe politice (Școala doctorală "Științe Juridice, Politice și Sociologice"). Susţinută şa în cadrul ICJPS. Decizia Consillului de conducere al Agenţiei Naţionale de Asigurare a Calităţii în Educaţie şi Cercetare nr. 2 din 25 iunie 2021 cu privire la conferirea titlului ştiinţific de doctor habilitat în ştiinţe politice.	26.01.2021	Membru,consutant ştiinţific
ALBU Natalia	Seminarului Științific de Profil la specialitățile 552.01., 552.02., 552.03., din cadrul ICJPS. Teza de doctor în drept a dlui ENICOV Vadim cu titlul „Securitatea juridică a persoanei în Republica Moldova, dimensiuni constituționale", conducător științific: COSTACHI Gheorghe, doctor habilitat, profesor universitar.	5 august 2021,	Membru
ALBU Natalia	Seminarul Ştiinţific de Profil la specialitățile 561.01 și 562.01 din cadrul ICJPS,	13 iulie 2021 06 iulie 2021 29 iunie 2021	Membru
Juc Victor	Comisia de susținere publică a lucrării de sinteză a tezei de doctor habilitat în politologie (în baza lucrărilor publicate) de către doctorul Janas Karol.	26 ianuarie 2020	Președinte
Osoianu Tudor	Susţinerea tezei de doctor în drept, semnată de ADAM Sorin. Cercetarea criminalistică a urmelor de natură biologică umană - teză de doctor în drept. Specialitatea: 554.04 – Criminalistică,	14 martie 2021, ora 10-00 în	Referent oficial

	expertiză judiciară, investigații operative, la şedinţa Consiliului ştiinţific specializat D554.04-102 din cadrul Universității Libere Internaționale a Republicii Moldova pe adresa: MD 2021, mun. Chişinău, str. Vlaicu Pârcălab, 52, sala 102, bl. IV.		
1.Rusu Vitalie 2.Osoianu Tudor 3.Cuşnir Valeriu 4.Cernomoreț Sergiu	Seminarul științific de profil 554.Drept Penal, USM	Pe parcurul perioadei 15.04.2021 18.02.2021	membru Secretar SSP 554 (Drept penal)
1. Chirtoacă Leonid 2. Frunză Iurie	Comisia publică privind susținerea tezei de doctor cu tema „Regimul juridic al actului notarial în legislația Republicii Moldova și României”, elaborată de Schin George Cristian, Program de doctorat (specialitatea) 553.01 – Drept civil,	19.01.2021 – 11.06.2021	Membru Referent oficial
1. Chirtoacă Leonid 2. Frunză Iurie	Comisia publică de susținere a tezei de doctor cu tema: „Reglementarea juridică a cambiei prin prisma legislației Republicii Moldova și a Uniunii Europene”. Elaborată de Novac - Diaconu Laurențiu, Program de doctorat (specialitatea) 553.01 – Drept civil,11 iunie 2021	19.01.2021 - 11.06.2021	Membru Referent oficial
Chirtoacă Natalia	Comisia de Susținere Publică la specialitățile: 561.01 - Teoria, metodologia politologiei, instituții și procese politice şi 562.04 - Teoria integrării europene, instituții, procese și politici europene din cadrul ICJPS – lucrarea de sinteză/teza de doctor habilitat în științe politice a dlui dr. Janas Karol cu tema: „Государственная политика Словакии в отношении цыганского сообщества в 1939-1989 гг.: политологическое измерение”. Consultant ştiinţific: Burian Alexandru, doctor habilitat în drept, profesor universitar.	26.01.2021	**Ședința Comisiei de Susținere Publică în calitate de secretar științific/membru.**

Chirtoacă Natalia	Comisia de îndrumare la specialitatea: 552.08 – Drept internațional și european public din cadrul UILIM – teză de doctor în drept a dlui Alabdulabbar Naif Jassim cu tema: „Cadrul normativ internațional de securitate în contextul crizelor regionale”. Conducător științific: Cauia Alexandr, doctor în drept, conferențiar universitar.	16.04.2021	**Ședința Comisiei de îndrumare în calitate de membru.**
Chirtoacă Natalia	Seminarul Științific de Profil la Specialitățile: 561.01 - Teoria și metodologia politologiei, instituţii şi procese politice; 562.01 - Teoria și metodologia relațiilor internaționale și a diplomației din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice	29.06.2021 06.07.2021	Ședința SȘP în calitate de membru/referent.
Costachi Gheorghe	Susținerea publică a tezei de doctor în drept „*Răspunderea Parlamentului Republicii Moldova – condiţie necesară pentru edificarea statului de drept contemporan*”, elaborată de către Victor Micu	19 martie 2021	Membru al Comisiei de susținere publică /conducător științific/
Costachi Gheorghe	Susținerea publică a tezei de doctor în drept „*Răspunderea magistraţilor – garanţie a legalităţii şi eficienţei puterii judecătoreşti în Republica Moldova şi România”,* elaborată de către Daniela Cozma	19 martie 2021	Membru al Comisiei de susținere publică /conducător științific/
Toți membrii-executanți ai proiectului	Ședința Centrului de cercetări juridice al ICJPS (unitate primară) privind teza de doctor în drept „*Securitatea juridică a persoanei în Republica Moldova: dimensiuni constituționale și comunitare*”, elaborată de Enicov Vadim	21 ianuarie 2021	Conducător științidic
1. Balmuș Victor 2. Costachi Gheorghe 3. Guștiuc A. 4. Smochină Andrei	Seminarul științific de profil 552.Drept Public, specialitățile 552.01.Drept constituțional; 552.02.Drept administrativ; 552.03.Drept financiar(bancar, fiscal, vamal). Ședințe: 5 august 2021	Decizia ANACEC nr.14 din 26 februarie 2021 pentru un termen de 4 ani -	Președinte SȘP Vicepreședinte SȘP / membru

Costachi Gheorghe	Comisia de evaluare a rapoartelor de cercetare științifică, susținute de doctoranzii Școlii doctorale Științe juridice și politice, USM, Consorțium.	12 octombrie 2021	Membru al Comisiei de evaluare a raportului de cercetare științifică
Smochină Andrei	1.Seminarul Ştiinţific de Profil interuniversitar, profilul: 551.Teoria Generală a Dreptului din cadrul Universităţii SPEE „Constantin Stere” și ULIM 2.Consiliului Științific ULIM 3.Consiliul ştiinţific consultativ de pe lângă Curtea Constituţională a Republicii Moldova 4.Seminarul Ştiinţific de Profil, profilul: 551.Teoria Generală a Dreptului din cadrul Universităţii de Stat din Moldova. Decizia ANACEC nr.12 din 23 decembrie 2020 pentru un termen de 4 ani.	2018 2019	Membru Membru Membru Membru
1. SOSNA Boris 2. Smochină Andrei 3. Frunză Iurie 4. Chirtoacă Leonid 5. Arseni Igor	Seminarul Ştiinţific de Profil, profilul: 553. Drept privat din cadrul Institutului de Cercetări Juridice şi Politice. Sedințe: 07.10.21; 09.11.21	Decizia ANACEC nr.13 din 30 octombrie 2020 pentru un termen de 4 ani	Secrtet. Științific membrii
Andrei Smochină	Cerba Veaceslav. Structura teoretică a răspunderii juridice în dreptul public și în dreptul privat. Specialitatea 551.01 – Teoria generală a dreptului. Conducător șt. Baltag Dumitru.	28.05.2021	președinte CŞS D 551.01 – 21-9.
Andrei Smochină	Șelenga Natalia.Bazele teoretice ale statutului juridic al personalității în statul contemporan.. Specialitatea 551.01 – Teoria generală a dreptului. Conducător șt. Valentina Coptileț’.(Decizia Consiliului de Conducere al ANACEC nr.2 din 26 februarie 2021)	28.05.2021	membru al CŞS D 551.01 – 21-10.
Andrei Smochină	Enicov Vadim. Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat. Specialitatea: 552.01 - Drept constituţional. Conducător şt. Costache Gh.. Smochină Andrei ,	6 decembrie 2021.	președinte al CŞS D 552.01-24
Andrei Smochină	-Olga Păduraru. Dreptul de proprietate privată, garanții constituționale și limitele acestuia Specialitatea 552.01 Drept constituțional. Conducător şt. Guceac Ion	16. 02. 2021	Referenti oficiali CŞS D 551. 01-96

Andrei Smochină	Ciobanu Rodica. Metodologia interdisciplin reconstrucția paradigmatică a dreptului. Teza de doctor habilitat în drept. Specialit 551.01 – Teoria generală a dreptului. Condu șt. Avornic Gheorghe.: CȘS DH 551.01-21-6 din cadrul USM, aprobat p decizia nr.1 a Comisiei de Conducere ANA 27 aprilie 2021, .	04. 06. 2021	Referent oficial CȘS DH 551.01-21-6
Andrei Smochină	Creciun Natalia. Axiologia inspecției judici eficientizarea activității judecătorești. Teza în drept. Specialitatea 551.01 – Teoria gene dreptului. Conducător șt. Andrei Negru. Re Comisia de doctorat din cadrul USM, 03 septembrie 2021	03 septembrie	Referent oficial
Sprincean S.	Comisia de experți a ANACEC - Științe juridice, politice, militare și informații (ramurile științifice 55, 56, 58)	Pe parcursul perioadei	membru
Sprincean S.	Au fost elaborat depus dosarul la Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare pentru a răspunde la apelul privind completarea Registrului experților independenți (în conformitate cu HG 196/2018) - https://ancd.gov.md/ro/content/concursul-privind-%C3%AEncadrarea-exper%C5%A3ilor-independen%C5%A3i	Pe parcursul perioadei	expert
Rusu Vitalie	Comisia de licențiere a activității de avocat Uniunea Avocaților din Republica Moldova	Pe parcursul perioadei.	Membru
Rusu Vitalie	Senatul Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți în calitate de membru.	Pe parcursul perioadei.	Membru

17.2. Redactor / membru al colegiilor de redacție al revistelor naționale / internaționale

Nume, prenume	Revista	Calitatea (membru/redactor/recenzent oficial)
ALBU Natalia	Revista științifico-practică *STUDII NAȚIONALE DE SECURITATE*. Institutul *Naţional* de Informaţii şi *Securitate* „Bogdan, Întemeietorul Moldovei" (INIS) al Serviciului de Informații și *Securitate.*	**Recenzent oficial**
1. Cojocaru Radion 2. Nastas Andrei 3. Costachi Gheorghe	Legea şi Viaţa	Redactor Șef Membru al colegiului de redacție
Cojocaru Radion	Anale ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare" a MAI al RM	Redactor Șef-adjunct

Juc Victor Dr. hab. Sprincean Serghei Mîndru V.	Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice ISSN 1857-2294.	Redactor-șef Redactor științific adjunct Membru a colegiului de redacție
Juc Victor	Revista Militară	Membru al colegiului de redacție
Juc Victor	International Journal of Communication Research (România)	Membru al colegiului științific
SOSNA Boris	Vector European	membru colegiului de redacţie
SOSNA Boris Frunză Iurie	Supremaţia Dreptului	membru colegiului de experţi
SOSNA Boris	Наше право (Украина)	membru colegiului de redacţie
SOSNA Boris	Европейские перспективы (Украина)	membru colegiului de redacţie
Osoianu Tudor	1. Membru al colegiului de redacţie la Analele ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Ştiinţe socioumanistice http://academy.police.md/assets/files/pdf/analele_st_nr1-2015_sem_1.pdf; http://academy.police.md/assets/files/pdf/analele_st_nr9-2019_sem_1.pdf 2. Membru al colegiului de redacţie la Anuarul ştiinţific „Probleme actuale de prevenire şi combatere a criminalităţii”, ale Academiei „Ştefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. 3. Membru al colegiului de redacţie al Revistei științifico-practice STUDII NAȚIONALE DE SECURITATE https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/REVISTA%20_red_ok.pdf 4. Membru al colegiului de redacţie al Revistei științifico-practice LEGE ȘI VIAȚA.	Membru al colegiului de redacţie
Chirtoacă Natalia	Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale	Secretar Științific
Chirtoacă Natalia	Revista ECOFORUM	Membru
Chirtoacă Natalia	Revista CROSS-BORDER JOURNAL for International Studies	Membru
Costachi Gheorghe Culnir V.	Studii și cercetări juridice (Culegere de lucrări și cercetări juridice)	Membru al colegiului de

Juc V. Sprîncean S. Smochină A. Frunză Iurie		redacție Redactor științific
Costachi Gheorghe	Jurnalul Juridic Național: teorie și practică	Membru al colegiului de redacție
Andrei Smochină	Revista Stidii juridice universitare (ULIM)	membru colegiului de redacţie
Andrei Smochină	Revista Institutului Naţional al Justiţiei -	membru colegiului de redacţie
Andrei Smochină	Право и политология. Международный научный журнал	член научно–координа-ционного совета
Andrei Smochină	Revista Națională de Drept (publicație periodică științifico-practică) publicație USPEE „Constantin Stere” din Moldova, Tipul B, ISSN 1811-0770	membru colegiului de redacţie
Dr. hab. Sprincean Serghei	Publicația periodică „Studii Naționale de Securitate. Revistă științifico-practică” -	Membru al colegiului de redacție - Fondator: Institutului Național de Informații și Securitate ”Bogdan, Întemeietorul Moldovei” (INIS).
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista «Регионология . Regionology» - ISSN 2413-1407 / eISSN 2587-8549. http://regionsar.ru/	Membru al colegiului de redacție - Fondator: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Национальный исследовательский Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва» (ФГБОУ ВО «МГУ им. Н.П. Огарёва»). Российская Федерация, Республика Мордовия, г. Саранск.
Dr. hab. Sprincean Serghei	Сетевой электронный научный журнал «Гуманитарные и политико-правовые исследования» - ISSN 2618-8120 http://svijournal.ru/	Membru al colegiului de redacție. Fondator: Средне-Волжский институт (филиал) федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России)», г.

		Саранск.
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista „Postmodern Openings”	Membru în colegiul de redacție (International Editorial Advisory Board). Fondator: Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences, Iași, România. ISSN: 2068-0236 / e-ISSN: 2069-9387 / ISSN-L: 2068-0236 Revistă inclusă în**:** Web of Sciences (WOS) - Clarivate Analytics (former Thomson Reuters); EBSCO; ERIH+; Index Copernicus; CEEOL; Ulrich ProQuest; Cabell, Journalseek; Scipio; Philpapers; SHERPA/RoMEO repositories; KVK; WorldCat; CrossRef; J-GATE; Ideas RePeC; Econpapers; Socionet; Google Scholar. http://postmodernopenings.com/international-advisory-board.
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista „Political sciences and european studies”	Membru în International Editorial Advisory Board. Fondator: Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences, Iași, România. ISSN- L:2284–5992 / ISSN Print :2284–5992 / ISSN Online: 2501-0417. http://lumenjournals.com/political-sciences-and-european-studies/international-editorial-advisory-board/
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista „Logos Universality Mentality Education Novelty: Philosophy & Humanistic Sciences”	Membru în colegiul de redacție (Editorial Advisory Board).Fondator: Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences, Iași, România. ISSN Print: 2284-5976 / ISSN Online: 2501-0409. http://lumenpublishing.com/journals/index.php/lumenphs/pages/view/editorial-advisory-board
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista „Logos Universality Mentality Education Novelty: Economics & Administrative Sciences”	Membru în colegiul de redacție (Editorial Advisory Board). Fondator: Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences, Iași, România. ISSN Print: 2284-5984 / ISSN online: 2501-0425.

		http://lumenpublishing.com/journals/index.php/lumeneas/pages/view/editorial-advisory-board
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista „Logos Universality Mentality Education Novelty: Law”	Membru în colegiul de redacție (Editorial Advisory Board). Fondator: Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences, Iași, RomâniaISSN Print: 2284-5968 / ISSN Online: 2458-1046. http://lumenpublishing.com/journals/index.php/lumenlaw/pages/view/editorial-advisory-board
Dr. hab. Sprincean Serghei	Revista „Logos Universality Mentality Education Novelty: Social Sciences”	Membru în colegiul de redacție (Editorial Advisory Board). Fondator: Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences, Iași, România. ISSN Print: 2284-5747 / ISSN Online: 2458-1054. http://lumenpublishing.com/journals/index.php/lumenss/pages/view/editorial-advisory-board

17.3. Alte activități relevante

Nume, prenume	Denumirea activității	Organizația gazdă	Data/luna/ anul organizării
ALBU Natalia	Discuția de politici online „Rolul parlamentului în combaterea dezinformării și propagandei în Republica Moldova”.	Evenimentul a fost facilitat de Institutului pentru Politici și Reforme Europene în colaborare cu Egeria Solutions (Georgia) și cu susținerea Fundației Konrad Adenauer în Georgia.	13.10. 2021
ALBU Natalia	Eveniment privind prezentarea studiului “Cartografierea societății civile în sectorul de securitate al Republicii Moldova” (manifestare națională).	Platforma societății civile privind sectorul de securitate	23.08. 2021
ALBU Natalia	Masă rotundă: „*Monitorizare fenomenelor hibride în Republica Moldova”,* prezentarea raportului cu titlu: Concept de monitorizare a interferențelor hibride în Republica Moldova	Institutul pentru Politici și Reforme Europene	31.05.2021
ALBU Natalia	Conferință științifică cu genericul: „Soluții și recomandări pentru factorii de decizii din instituțiile puterii de stat din RM de ieșire din	ICJPS	25.05.2021

	criza cauzată de pandemia COVID–19"		
ALBU Natalia	Masă rotundă: *Dialoguri de politică externă, integrare europeană și Securitate*	Asociația pentru Politică Externă	20.05.2021
ALBU Natalia	Conferința științifico-practică națională cu participare internațională *Strategia "guvernării deschise" pentru abordarea pandemiei COVID-19: experiența internațională și bune practici pentru Republica Moldova*	ICJPS	13.05.2021
ALBU Natalia	Conferința științifico – practică națională cu participare internațională *Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: oportunități și constrângeri*	ICJPS	11.05.2021
ALBU Natalia	Seminarul metodologic în regim on-line cu genericul *Dimensiunea sociologică a actului de justiție din Republica Moldova*	ICJPS	27.04.2021
ALBU Natalia	Seminar metodologic cu tema *Circumstanțe de dizolvare a Parlamentului și declanșarea alegerilor parlamentare anticipate: pro și contra.*	ICJPS	06.04.2021
ALBU Natalia	Masă rotundă: *Implicarea femeilor în procesele de pacificare: securitatea economică și socială din perspectivă comunitară. Studiu de caz – contextul malului stâng al Nistrului.*	UN Women în Moldova, (online Chișinău, Moldova)	26.03.2021 și 16.04.2021
Chirtoacă Natalia	Comisia de evaluare externă a ANACEC - Decizia consiliului de conducere al Agentiei Nationale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare nr. 137 din 23.12.2020 cu privire inițierea procedurii de evaluare externă, componența comisiilor de evaluare externă și coordonatorii comisiilor de evaluare externă.	Universitatea de Stat din Moldova Universitatea Liberă Internațională din Moldova	21.01.2021
Drăniceru Mihai	Organizarea Conferinței științifice a studenților și masteranzilor cu genericul „Securitatea, protecția persoanelor și a proprietății – reglementări și practici naționale și internaționale"	Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport (USEFS)	18.03.2021

Conducător de proiect **Valeriu CUȘNIR**, dr.hab., prof.univ.

99

MINISTERUL EDUCAȚIEI
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUȚIA PUBLICĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

MINISTRY OF EDUCATION
AND RESEARCH OF REPUBLIC OF MOLDOVA
PUBLIC INSTITUTION
INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

bd. Ștefan cel Mare, 1
MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
tel/fax: (+373-22) 27-05-37;22 54-66-92
E-mail: icjps.mecc@gmail.com

EXTRAS
din procesul verbal nr. 9
al Ședinței comune a Consiliului Științific al ICJPS (în format extins) și a Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a AȘM
din 06 decembrie 2021

I.P. INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
Intrare/Ieșire 56/211
« 08 » 12 2021

Prezenți: 14 membri ai Consiliului Științific din totalul de 17.

S-a discutat:

Cu privire la aprobarea raportului științific pe anul 2021 privind implementarea în cadrul I.P. Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a proiectului de cercetare finanțat de ANCD în cadrul concursului „Program de Stat" (2020-2023): 20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*, conducătorul proiectului: dr. hab., prof. univ. CUȘNIR Valeriu.

În cadrul prezentării rezultatelor proiectului s-a menționat că înțelegerea conceptului „calitatea actului de justiție" este contextuală și variază de la o disciplină la alta. Drept urmare, populația la general, și justițiabilii, în particular, percep acest concept în mod diferit și neuniform, fapt ce determină nivelul de încredere în instituțiile judiciare. Totodată, cercetarea acestui concept din perspectiva studiilor privind drepturile omului, securitate etc., este relevant și în contextul rezistenței față de fenomenul corupției destul de răspândit în Republica Moldova.

La nivel social, în cercurile de juriști-profesioniști, calitatea actului de justiție este un concept acceptat „ca pilon de rezistența al societății față de situații perturbatoare atunci când statul are anumite limite de asigurare a securității individului". În cercurile de juriști-profesioniști, calitatea actului de justiție este un concept acceptat „ca pilon de rezistența al societății față de situații perturbatoare atunci când statul are anumite limite de asigurare a securității individului".

La nivel de politici, actualmente există tendința de integrare a conceptului de calitatea actului de justiție în procesul de comunicare strategică. Actualmente există tendința de integrare a conceptului de calitatea actului de justiție în procesul de comunicare strategică.

Astfel, respectarea de către instanțele naționale a standardelor CtEDO la interpretarea legii ar reduce substanțial numărul de cauze pierdute de către Republica Moldova în fața CtEDO și prin aceasta minimalizarea cheltuielilor pe care le suportă drept urmare a cauzelor pierdute. Iar respectarea de către factorii ce aplică legea a principiilor și normelor juridice prestabilite ar diminua și costurile activității jurisdicționale per-ansamblu. În același timp, nivelul de calitate a actului de justiție în cadrul societății noastre sporește și imaginea țării față de donatori, fapt care, fie și indirect, determină *impactul său economic*.

S-a hotărât:

A aproba raportul științific pe anul 2021 privind implementarea în cadrul I.P. Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a proiectului de cercetare finanțat de ANCD în cadrul concursului „Program de Stat" (2020-2023): 20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană*, conducătorul proiectului: dr. hab., prof. univ. CUȘNIR Valeriu.

Secretar științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, dr. hab. în șt. polit., conf. univ. **Serghei SPRINCEAN**

ISSN 2587-4160
ISSN-L 1857-2294

Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ŞI ŞTIINŢE POLITICE

Revistă ştiinţifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (185)
2021

Chişinău, 2021

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 1 13.08.2021 09:36:30

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ŞEF
Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI
Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent
Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC
Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE
Alexandru N. Roșca, academician
Gheorghe Paladi, academician
Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)
Gheorghe Bobână, doctor habilitat în fiosofie
Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie
Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept
Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept
Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)
Valeriu Mîndru, doctor în sociologie
Victor Mocanu, doctor în sociologie
Ana Pascaru, doctor habilitat în fiosofie
Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice
Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată şi recomandată pentru editare de către Consiliul Ştiinţific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 73.25)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu
Prepress: Olesea Balaşa
Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.
Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
Academia de Ştiinţe a Moldovei
MD-2001, mun. Chişinău, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
http://www.iiesp.asm.md
e-mail: iiesp.asm@gmail.com
tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor MORARU, Ecaterina DELEU. Discursul partidelor politice din Republica Moldova privind migrația și diaspora 5

Veaceslav UNGUREANU. Asigurarea rezilienței securității naționale a Republicii Moldova în contextul intensificării coordonatei geopolitice a fenomenului pandemiei COVID-19 18

Serghei SPRINCEAN, Sorin BECCIU. Problematica siguranței omului în contextul provocărilor contemporane din perspectivă postmodernă 34

Ludmila RUSNAC. Gestionarea imaginii media a persoanelor cu dizabilități pe portalurile online din Republica Moldova 42

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon VARZARI. Parteneriatele politice post-alegeri de guvernare în Republica Moldova: între deziderate și realități 50

Irina CEACÎR. Provocări ale culturii organizaționale în perioada pandemiei de coronavirus COVID-19 75

Oleg SOLOMON. Telemunca între opțiune și necesitate: reflecții analitice 88

Лилия БРАГА. Эффективность политического процесса в Республике Молдова в контексте усиления глобальных угроз с точки зрения реалистического подхода 103

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Victor MOCANU, Ion MOCANU. Evenimentele politice ale anului 2020 în viziunea populației Republicii Moldova 121

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI. Influențe și implicații ale pandemiei COVID-19 asupra familiilor cu copii 131

Tatiana MĂRGĂRINT. Experiența familiei în gestionarea problemelor educației de la distanță în contextul pandemiei COVID-19 140

Ana VARZARI. Percepția funcționarilor publici privind procesul de evaluare a performanțelor profesionale în Republica Moldova 148

FILOSOFIE

Ana PASCARU. Unele reflecții asupra societății între pandemie și post pandemie 159

Andrei PERCIUN. Indispensabilitatea interactivității umane în contextul crizei COVID-19 172

RECENZII

Raisa GRECU. Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova 182

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI 194

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 3 13.08.2021 09:36:31

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Victor MORARU, Ecaterina DELEU. The discourse of political parties of the Republic of Moldova on migration and diaspora 5

Veaceslav UNGUREANU. Ensuring the resilience of the national security of the Republic of Moldova in the context of increasing the geopolitical coordinate of COVID-19 pandemic phenomenon 18

Serghei SPRINCEAN, Sorin BECCIU. Human safety issue in the context of contemporary challenges from the postmodern perspective 34

Ludmila RUSNAC. Media image management of people with disabilities on news sites of the Republic of Moldova 42

POLITICAL SCIENCES

Pantelimon VARZARI. Post-election political government partnerships in the Republic of Moldova: between desiderates and realities 50

Irina CEACÎR. Challenges of organizational culture during the COVID-19 coronavirus pandemic 75

Oleg SOLOMON. Teleworking between option and necessity: analytical reflections 88

Лилия БРАГА. The efficiance of the political process in the Republic of Moldova in the context of increasing global threats in tearm of a realistic approach 103

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Victor MOCANU, Ion MOCANU. Political events of 2020 in view of the population of the Republic of Moldova 121

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI. The COVID -19 pandemic influences and implications on families with children 131

Tatiana MĂRGĂRINT. Family experience in managing distance education problems in the context of the COVID-19 pandemic 140

Ana VARZARI. Perception of civil servants regarding the professional performance assessment process in the Republic of Moldova 148

PHILOSOPHY

Ana PASCARU. Some thought concerning society between pandemic and post pandemic 159

Andrei PERCIUN. The indispensability of human interactivity in the context of the COVID-19 crisis 172

REVIEWS

Raisa GRECU. The current multidimensional context of governance and human rights in the Republic of Moldova 182

INFORMATION FOR AUTHORS 194

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 4 13.08.2021 09:36:31

DISCURSUL PARTIDELOR POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA PRIVIND MIGRAȚIA ȘI DIASPORA

THE DISCOURSE OF POLITICAL PARTIES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA ON MIGRATION AND DIASPORA

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.01
CZU: 329(478):314.15

Victor MORARU, ***doctor habilitat în științe politice, membru corespondent al AȘM,***
vsm.academy2015@outlook.com

Ecaterina DELEU, ***doctorandă, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,***
ecaterina.deleu@yahoo.it

Rezumat

Discursul partidelor politice din Republica Moldova a cunoscut numeroase transformări de-a lungul anilor. Subiecte privind migrația și diaspora au fost exploatate, în special, în perioadele electorale. Autoritățile politice s-au concentrat, în dialogul cu diaspora, pe chestiuni privind participarea politică, asigurarea dreptului la vot, organizarea unui număr mai mare de secții de vot peste hotare. Discursul partidelor, mai mult retoric, a fost reorientat de la problematica migrației spre reprezentanții diasporei și comunitățile din străinătate formate. În perioade electorale acest interes crește în intensitate, devine mai activ și mai constant. În funcție de rezultatele alegerilor se schimbă și atitudinea partidelor față de diasporă. Mai multe partide au elaborat strategii de implicare a reprezentanților diasporei în activitatea politică și au încercat să construiască un dialog mai mult sau mai puțin constant.

Cuvinte-cheie: *migrație, diaspora, partide, Republica Moldova, discurs politic, participare politică.*

Summary

The discourse of the political parties of the Republic of Moldova passed through multiple transformations over the years. Issues on migration and diaspora were promoted especially during election periods. The political authorities focused, in the dialogue with diaspora, on issues related to political participation, ensuring the right to vote, organizing a larger number of polling stations abroad. The discourse of the parties, more rhetorical, was reoriented from the issue of migration to the representatives of the diaspora and the formed communities. During election periods this interest increases in intensity, becomes more active and more constant. According to the election results, the attitude of the parties towards the diaspora also changes. Several parties have developed strategies to involve diaspora representatives in political activity and have tried to build a more or less constant dialogue.

Keywords: *migration, diaspora, political parties, Republic of Moldova, political discourse, political participation.*

Istoria relativ recentă a proceselor migraționale care au vizat Republica Moldova înregistrează schimbări importante, confirmate și pe parcursul perioadei pandemiei de COVID-19. Consolidarea comunităților de migranți, creșterea gradului de activism și participare politică, manifestate în anul 2020, an pandemic și electoral, au

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 5 13.08.2021 09:36:31

reprezentat o reconfirmare a rolului civic activ pe care acestea şi l-au asumat. Participarea cetăţenilor moldoveni aflaţi peste hotare la procesele politice din Republica Moldova, implicarea politică având un impact în continuă creştere, provocările existente în relaţiile dintre reprezentanţii diasporei şi autorităţile politice au devenit subiecte discutate tot mai mult [1; 2; 3; 4].

Abordările privind migraţia şi diaspora în discursul public şi cel politic din Republica Moldova au cunoscut modificări esenţiale de-a lungul anilor (nu doar ca şi conceptualizare, dar şi ca spaţiu de discuţii). În a doua jumătate a anilor '90 ai sec.XX erau referinţe ocazionale din partea autorităţilor politice faţă de valurile de emigraţie. Până în 2008-2009 puţinele afirmaţii lansate se refereau la migraţia de muncă. Din partea autorităţilor politice de la Chişinău şi a partidelor a fost notată mai mult o retorică privind emigraţia populaţiei, în special în campaniile electorale. În ultimul deceniu, referirile la cetăţenii din diaspora au devenit tot mai frecvente. În ce măsură şi, mai ales, în ce context sunt utilizaţi termenii *migraţie* şi *diasporă* în programele partidelor politice? De ce este nevoie de o clară delimitare în cazul propunerii şi adoptării politicilor în domeniu? Cine face parte din diaspora şi de ce ar fi o abordare limitativă să fie consideraţi doar migranţii de muncă în această categorie?

Analizând contextul problemei în România (care a înregistrat tendinţe similare în raport cu situaţia din Republica Moldova), cercetătoarea Camelia Beciu scoate în evidenţă câteva aspecte privind abordarea migraţiei: ca temă politico-electorală; ca temă identitară; ca şi construcţie a imaginii ţării de origine. Clasa politică utilizează fenomenul migraţiei „ca şi resursă de legitimare politico-electorală", iar autorităţile - ca argument pentru justificarea unor politici. Termenul „diaspora" este utilizat mai mult „în contexte instituţional-politice şi electorale". [5, p. 42]. Autoarea s-a axat pe modul în care au evoluat percepţiile, în discursul public şi cel politic, privind „noua diasporă" (cetăţenii plecaţi la muncă peste hotare, în special în ţările Uniunii Europene), a evidenţiat un spectru amplu de probleme, de la „instituţionalizarea temei migraţiei de muncă, ca temă de agendă permanentă, constantă a discursului politic (guvernamental, electoral etc.), legitimând politici publice şi reconfigurări instituţionale", la o accepţie mult mai largă, din perspectiva cetăţeniei, la „cetăţenii români de pretutindeni". Astfel, termenul „diaspora", depăşind cadrul (tradiţional) istoric, a „dobândit o accepţie mai largă, în contextul globalizării, al mobilităţii transnaţionale şi al expansiunii noilor tehnologii de comunicare". [5; 6; 7; 8].

Analiza abordărilor privind reflectarea migraţiei în programele partidelor politice din Federaţia Rusă şi din ţările Parteneriatului Estic (Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova şi Ucraina), a retoricii privind migraţia, dar şi a politicilor legate de migraţie şi diaspora, realizată de un grup internaţional de cercetători [9], a accentuat rolul important al partidelor politice în procesul de elaborare a politicilor: „Elitele politice au înţeles că migranţii reprezintă o forţă electorală puternică şi un potenţial important pentru investiţii şi dezvoltare economică. Pe măsură ce au luat amploare dezbaterile privind migraţia, tema fiind adesea politizată pentru sprijin electoral, problematica migraţiei a pătruns treptat în programele partidelor

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 6 13.08.2021 09:36:31

politice din statele post-sovietice" [9, p. 6]. De notat, câteva din concluziile studiului respectiv: programele partidelor politice nu au reușit să reflecte importanța politicilor privind migrația ca fiind printre priorități (reflectarea a fost marginală, sporadică); rolul partidelor politice în elaborarea cadrului de politici fiind nesemnificativ, inițiativa a fost preluată de guvern; retorica migrației a fost centrată pe probleme, nu pe politici de migrație; societatea civilă și instituțiile internaționale pot avea efect de echilibrare în raport cu partidele politice, care utilizează migrația în scopuri electorale**.** De menționat că în perioada desfășurării studiului, anii 2010-2011, țările post-sovietice erau la etapa la care politicile vizau în mod preponderent migrația de muncă și prevenirea emigrației ilegale. În opinia autorilor, utilizarea termenului „diaspora" în locul „migranților de muncă" de către guvernele naționale este o recunoaștere evidentă, deși neintenționată, a emigrării forței de muncă, cu șanse necunoscute de revenire. Această analogie, dintre „migranți de muncă" și „diaspora" a pătruns în documentele politice ale guvernelor post-sovietice.

Unul din autorii studiului, A. Oprunenco, a analizat reflectarea problematicii migraționale în programele partidelor din Republica Moldova. La începutul anilor 2000, guvernarea comunistă (2001-2009) a pus accent pe migrație ca și „capriciu" al celor care au decis să plece peste hotare, fiind neglijate amploarea emigrației cetățenilor moldoveni și condițiile economice precare care au generat acele valuri de emigrație (replica premierului Tarlev că „migrația ar fi un capriciu" a fost pe larg vehiculată în presă). Între timp, partidele de opoziție au inclus în programele lor probleme legate de emigrație, cum ar fi *brain drain*, riscuri și beneficii ale migrației, drepturi ale migranților, atragerea remitențelor și investițiilor, dezvoltarea regională și rurală, crearea locurilor de muncă pentru a face acele regiuni atractive pentru reîntoarcerea migranților etc. În această perioadă, în opinia cercetătorului, a fost consolidat sistemul de reglementare a migrației, au fost stabilite cooperări bilaterale în domeniul migrației de muncă și adoptate programe și politici care vizau lucrătorii moldoveni migranți. Migrația de muncă a devenit în anii 2010-2012 subiectul principal al dezbaterilor politice, inclusiv din cauza remitențelor, care au scos din sărăcie familiile emigranților, dar care au creat dependența sistemului economic al țării de aceste remitențe. A fost menționată importanța în continuă creștere a diasporei, ca și sursă a suportului electoral, dar și capital financiar pentru investiții [10]. În opinia sa, platformele partidelor politice reflectau în mică măsură aceste realități. Dincolo de aspectele sociale și economice, au fost scoase în evidență unele tendințe care deja influențau, la acea etapă, spațiul politic din Republica Moldova. În perioada 2009-2010 diaspora devenise deja un segment important de alegători de care partidele urmau să țină cont, cel puțin la scrutinele parlamentare („an important pool for vots"). Cu referire la rolul pe care l-au avut membrii diasporei prin participarea la vot, în 2010, la alegerile parlamentare (peste 65.500), a fost subliniat impactul migrației nu doar în planul dezvoltării, dar și în plan electoral, avându-se în vedere partidele care au ajuns în 2010 în Parlament: cele din coaliția de guvernare (PLDM, PDM, PL) și partidul din opoziție - PCRM. Programele partidelor din coaliție făceau referire la aceleași probleme legate de emigrația

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 7 13.08.2021 09:36:31

populației, prin urmare, „programele politice erau asemănătoare și facilitau elaborarea cadrului de politici în domeniul migrației" [10, p. 392].

Într-un studiu de sinteză, V. Moșneaga a abordat problemele emigrației din Republica Moldova și particularitățile formării diasporei. În viziunea sa, în pofida atitudinilor contradictorii ale partidelor politice privind dezvoltarea Republicii Moldova, politica migrațională a fost caracterizată „de o anumită continuitate", cuprinzând câteva domenii generale: asigurarea drepturilor omului, reglementarea migrației (ilegale), a situației copiilor rămași singuri, colaborarea cu diaspora, stimularea reîntoarcerii și reintegrării migranților. S-a remarcat faptul că partidele politice au conștientizat rolul în continuă creștere a reprezentanților diasporei în viața politică a țării. Prin urmare, eforturile partidelor din Republica Moldova au devenit mai active și sistematice, cu scopul de a atrage un număr tot mai mare de votanți din diasporă, ceea ce a dus la creșterea rolului politic și a activității electorale a diasporei [11].

O altă cercetătoare, Ina Filipov, a analizat viziunile asupra migrației în programele electorale ale partidelor politice care au acces în Parlament în urma scrutinului din 2014 (PSRM, PLDM, PCRM, PDM, PL), evidențiind necesitatea „intervenției decidenților în procesele migraționale care nu trebuie să îmbrace forma doar a unui discurs politic, ci a unor acțiuni concrete de control a acestor procese" [12].

Unul din partidele care au ajuns în 2014 în Parlament a fost Partidul Liberal (cu 13 mandate). În documentele de statut și de program adoptate la congresul partidului din decembrie 2018, semnate de președintele PL Dorin Chirtoacă (afișate pe site-ul partidului), unul din obiective vizează protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, iar la rubrica activități se menționează „comunicarea și cooperarea permanentă" cu diaspora. În programul politic al PL (Cap.2, p. 12, care se referă la colaborarea cu diaspora) se prevede: sprijinirea păstrarii identității naționale, modificarea legislației pentru asigurarea exercitării dreptului de vot (electronic, prin corespondență etc.), stimularea inițierii în Republica Moldova a unor afaceri ale migranților, crearea unor centre de cultură în țările de reședință a migranților moldoveni, protecția drepturilor lucrătorilor migranți, valorificarea potențialului ambasadelor și consulatelor în țările cu un număr mare de cetățeni moldoveni. Problematica migrației se regăsește și printre obiectivele de protecție socială a PL (Cap. 3): se prevede „controlul eficient al migrației externe, menținerea legăturii cu familia și cu Republica Moldova a migranților moldoveni, asigurarea protecției sociale a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare prin semnarea acordurilor bilaterale" etc. La Cap. 11 (politica externă și integrarea europeană) este reluat accentul pe „recalibrarea prezenței misiunilor diplomatice în conformitate cu criteriile de reprezentare geografică și contribuție la reprezentarea politică, economică și culturală a Republicii Moldova".

Există mai multe diferențe între aceste documente (adoptate în 2018) în raport cu cele aprobate la congresul anterior al PL din septembrie 2014. La tema în cauză a fost inclusă referința privind modificarea legislației pentru asigurarea exercitării dreptului de vot pentru cetățenii moldoveni aflați în străinătate. La congresul menționat a fost aprobată și o rezoluție cu privire la diasporă, iar cele 9 obiective

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 8 13.08.2021 09:36:31

incluse în rezoluție se regăsesc în programul adoptat în 2018 la congresul V al PL din decembrie 2018. În rezoluție se face referire la ponderea de peste 25 la sută a populației, a cetățenilor plecați peste hotare, este menționat „fenomenul complex de migrare în masă" a cetățenilor, contribuția diasporei la ieșirea din sărăcie și deblocarea economiei naționale, prin transferul de remitențe, diaspora fiind recunoscută ca „parte integrantă a statului", „o resursă vitală și durabilă", rolul acesteia fiind „major la consolidarea democrației, a comunităților și elitelor formate peste hotare" [13]. În rezoluție se menționează că diaspora reprezintă un important potențial nevalorificat din cauza „neglijării lor din partea instituțiilor statului", reiterând necesitatea consolidării comunităților cetățenilor moldoveni. Rezoluția conține mai multe prevederi care vizează crearea unui „sistem eficient de comunicare dintre diasporă și instituțiile statului", realizarea unor „programe și proiecte privind migrația", consolidarea „capacității instituției statale responsabile de relația cu diaspora", precum și reintegrarea migranților reveniți, inclusiv a copiilor acestora etc. În rezultatul alegerilor parlamentare din februarie 2019, PL nu a mai acces în Parlament, devenind astfel partid extraparlamentar. Pe site-ul PL și pe paginile de pe rețelele sociale nu pot fi remarcate în prezent secțiuni dedicate diasporei.

Un alt partid care a acces în Parlament în anul 2014 a fost Partidul Democrat din Republica Moldova (PDM, cu 19 mandate, însă la 1 ianuarie 2021 dispunea doar de 11 mandate), cu sloganul „Prosperitate pentru oamenii Moldovei – acum, aici, acasă", în programul căruia se menționa necesitatea ca politicile de stat să fie orientate spre a crea pentru cetățenii moldoveni emigrați condiții de revenire spre dezvoltarea țării, dar și sprijinirea familiilor tinere, pentru a diminua fluxul emigrațional. PDM promitea facilități pentru migranții care doreau să investească în țara de origine programe de sprijin eventualilor investitori migranți, angajarea în țară a migranților care au obținut peste hotare diplome de studii etc. În statutul PDM nu regăsim mențiuni despre migrație sau diasporă, nici în obiectivele strategice, nici în documentele (declarația politică și rezoluția) aprobate la congresul extraordinar din 7 septembrie 2019 (PDM a rămas partid parlamentar și după scrutinul din februarie 2019). În rezoluția adoptată la precedentul congres, din 2016, se menționa „întărirea legăturilor țării cu diaspora, sporirea eforturilor de a-i determina să revină acasă, prin dezvoltarea țării, crearea locurilor de muncă bine plătite". În pofida faptului că PDM a încercat să construiască un dialog cu reprezentanții diasporei, organizând în diferite țări numeroase evenimente pentru cetățenii moldoveni, în perioada în care și-a asumat guvernarea, partidul a atras cele mai multe și cele mai aprigi critici din partea diasporei, dar și manifestări de protest. În acea perioadă a avut loc și primul proces intentat autorităților Republicii Moldova de către reprezentanții diasporei din cauza nerespectării dreptului la vot pentru toți cetățenii. Or, dialogul dintre autoritățile Republicii Moldova și diasporă, adesea controversat, care a trecut de la etapa de mimare a dialogului până la acuzații reciproce și procese de judecată, urmează încă să fie construit, pentru a fi echilibrat [14;15].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 9 13.08.2021 09:36:31

Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM), cu 23 de mandate în anul 2014 (în prezent, partid extraparlamentar), avea stabilit în programul său obiectivul „Înainte pentru noi locuri de muncă la sate și orașe!". În urma consultării, și în cazul acestui partid, a programului politic adoptat la congresul din decembrie 2011 (din postura unui partid care se afla la guvernare, în cadrul unei alianțe politice cu alte două partide – PD și PL) și a documentului de program aprobat la congresul din 2018, când deja era partid extraparlamentar, conchidem, că Programul din 2011 nu are nicio mențiune despre migrație și diaspora (ca de altfel și statutul PLDM, adoptat în 2016), în schimb este remarcat „capitalul uman, sub formă de cultură civică, nu doar individual, care contribuie la bunăstarea generală". La p. 10.1, la obiectivul renaștere prin educație, se spune că PLDM va susține realizarea unui program „de stimulare a revenirii „substanței cenușii" (o expresie stângace). În programul politic al PLDM (din 2018), document care a suportat unele modificări în raport cu precedentul, la capitolul sărăcia și depopularea, se menționează că țara „se confruntă cu un puternic fenomen imigraționist" (eroare! emigraționist/migraționist ar fi formula corectă). În program se pune accent pe depopularea țării, pierderea capitalului uman, exodul (în special a specialiștilor în medicină, a profesorilor, a lucrătorilor înalt calificați), „reflexul migrațional".

Un rol aparte l-a avut PLDM, la fel și PL, la înființarea Biroului relații cu diaspora, precum și la intensificarea relațiilor de colaborare cu reprezentanții comunităților cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare. Există un grup pe o rețea de socializare - PLDM în diaspora, cu 667 de membri, administrat de PLDM și de alți doi reprezentanți stabiliți peste hotare.

Partidul Comuniștilor, cu 21 de mandate în Parlamentul din anul 2014, avea câteva scurte referințe în programul său electoral. PCRM promitea că „va asigura protecția cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de țara în care lucrează", aplicarea unor măsuri concrete pentru „prevenirea unei catastrofe demografice naționale", stoparea exodului lucrătorilor medicali, ocuparea în câmpul muncii a „sutelor de mii de cetățeni moldoveni nevoiți să plece în căutarea unui loc de muncă". În statutul și în programul politic al PCRM, adoptat în 2008, nu se regăsesc referințe la cetățenii plecați la muncă peste hotare, la migrație sau diaspora. În același timp (într-un limbaj, specific și combativ, care ar putea fi subiect de studiu de caz), în program se pune accent pe asigurarea cu locuri de muncă și salarii „mai mari decât în țările vecine", pentru a menține capitalul uman al țării („potențialul cetățenesc"). Nici pe site-ul PCRM (partid care nu a mai acces în Parlament după scrutinul din februarie 2019), nici pe rețelele sociale nu sunt secțiuni care să atragă atenția, cel puțin accidental, la tema migrației, a diasporei, la cetățenii moldoveni aflați peste hotare. Or, este absolut necesar ca în activitatea partidelor, în declararea obiectivelor sale programatice să se găsească loc și pentru identificarea problemelor reale ale migrației, clarificarea dimensiunii și ponderii acestora, dezvăluirea aspectelor primordiale, sugerând chiar răspunsuri practice [16, p. 98].

Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM), cu 25 de mandate în Legislativul din anul 2014 (la 1 ianuarie 2021 avea 37 de mandate de parlamentari),

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 10 13.08.2021 09:36:31

are în vizorul său cetățenii moldoveni aflați la muncă în Federația Rusă (în programul politic se menționa numărul de 700 de mii de persoane), manifestând o viziune critică asupra regimului liberalizat de vize cu țările UE. În programul PSRM aprobat în 2014 (p. 7, criza demografică) se atrăgea atenția la exodul tinerilor, la protecția cetățenilor moldoveni care muncesc în afara țării, la remitențele care stimulează economia de consum. Ca și în cazul PCRM, în programul politic al PSRM puteau fi notate devieri de limbaj (ex. „prihvatizare", intenționat). În programul politic modificat, publicat pe siteul PSRM, nu se mai regăsesc nici acele remarci accidentale privind cetățenii moldoveni care muncesc în Federația Rusă, criza demografică, exodul tinerilor etc. În statutul PSRM, adoptat în 2013, nu există nicio referință privind migrația sau diaspora. Nici dialogul PSRM cu reprezentanții comunităților cetățenilor moldoveni aflați peste hotare nu a fost mai reușit decât în cazul PDM, ambele partide fiind blamate în repetate rânduri. Numărul de peste 14 mii de alegători care au votat în Federația Rusă pentru candidatul Igor Dodon la prezidențialele din 2020 (în 2016 au fost circa 9 mii) nu i-au adus liderului PSRM voturile necesare pentru un al doilea mandat.

Un caz aparte al discursului politic privind diaspora îl constituie Partidul Popular European (PPEM, reprezentat de doi deputați în Parlamentul format în urma scrutinului din 2014) condus la început de Iurie Leancă și care a făcut parte din coaliția de guvernare cu PDM. În programul adoptat în 2015, la congresul de constituire, noul partid politic promitea să construiască o țară care să „excludă nevoia de a pleca în străinătate" la muncă, încurajarea angajării cetățenilor moldoveni care au studiat peste hotare. Programul avea o pagină dedicată diasporei, în care reprezentanții PPEM declarau că vor apăra interesele diasporei, anunțând o abordare bidimensională în relațiile cu diaspora – „combinând politicile publice de susținere a migranților moldoveni aflați în dificultate cu inițiativele ce vor implica diaspora în modernizarea și europenizarea Republicii Moldova". În program se punea accent pe „perfecționarea serviciilor consulare și deschiderea centrelor pentru diaspora; lansarea serviciilor on-line necesare migranților și semnarea acordurilor de securitate socială, asigurarea unui sistem de pensii alternative, recunoașterea diplomelor și calificărilor". PPEM menționa importanța păstrării identității naționale și a implementării programelor de susținere și de promovare a tradițiilor și culturii naționale, inclusiv prin deschiderea centrelor culturale și prin sprijinirea programelor de studiere a limbii române. Se constata că, deși diaspora a dat dovadă de activism civic, este aproape inutilizat potențialul intelectual, tehnologic și participativ al acesteia. „PPEM va promova implementarea, cu susținerea partenerilor europeni, a unui șir de programe economice și investiționale inovative pentru a permite diasporei să se implice în dezvoltare, dar și pentru a asigura reîntoarcerea în patrie a cetățenilor. PPEM, de asemenea, va promova o incluziune cât se poate de largă a diasporei în viața politică din Republica Moldova. Vom opta pentru modificarea legislației, astfel încât persoanele din diasporă să se poată implica în activitatea politică din țară, vom opta pentru introducerea procedurii de vot la distanță, vom promova alte mecanisme prin care conaționalii noștri de peste hotare să poată influența la modul direct cursul de dez-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 11 13.08.2021 09:36:31

voltare al Republicii Moldova - exact așa cum până acum au contribuit și continuă să ajute fundamental economia țării", se spunea în document [17]. În statutul PPEM (adoptat, ca și programul politic, în iulie 2015) unul din obiective (nr. 6) făcea referire la „consolidarea legăturii dintre Republica Moldova și comunitatea originarilor din Republica Moldova (diaspora), susținerea acestora și implicarea lor în dezvoltarea țării în scopul facilitării reîntoarcerii finale". Printre alte organizații și asociații ale PPEM figura Organizația Diasporei, „formată din cluburi de diasporă și structuri la nivel național". Printre sarcinile propuse de organizația respectivă se numără consolidarea membrilor și susținătorilor PPEM din diasporă, crearea unui mecanism prin care diaspora poate influența procesele și schimba lucrurile din Republica Moldova, valorificarea potențialului intelectual, tehnologic și participativ al diasporei" [17]. Consultând paginile PPEM de pe rețelele sociale, unde sunt actualizate sporadic cu informații privind activitatea unor reprezentanți ai PPEM, am constatat că ultima știre ține de septembrie 2019, iar referințele la diaspora sau migrație aproape că lipsesc, site-ul PPEM este inactiv în prezent.

De-a lungul anilor, abordările partidelor, retorica autorităților politice în privința migrației s-au schimbat față de perioada 2000-2015. În perioada crizei migraționale din 2015 discuțiile s-au amplificat și au continuat pe parcursul a cel puțin doi ani. În cazul a două partide create recent, considerate tinere în spațiul politic, Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS) și Platforma pentru Dreptate și Adevăr (PPPDA), programele politice fiind aprobate în 2015-2016, sunt mult mai evidente tendințele internaționale și regionale în problema migrației. PAS și PPPDA au făcut referire la declarația Președintelui României, Klaus Iohannis, care a menționat că diaspora trebuie să devină o prioritate națională. În programul PAS și în cel al Platformei DA se pune accent pe diaspora, deși lipsește referința la migrație sau politici migraționale. Este, într-un fel, în spiritul tendințelor partidelor din mai multe țări, care evită să se refere în programele lor politice la migrație, din cauza unor predispoziții ale electoratului. În perioada pandemiei de COVID-19, când au sporit temerile privind migranții, partidele politice au evitat cu atât mai mult să folosească în discursul lor politic cuvintele migrație sau migranți. Cert însă este că PPDA a devenit partid parlamentar în urma scrutinului din februarie 2019 și a obținut 12 mandate. Documentele statutare au fost modificate și aprobate la congresul partidului din februarie 2017. Deși în statut nu se regăsesc prevederi care ar viza migrația sau diaspora, în program sunt mai multe informații în acest sens: „sute de mii de cetățeni sunt forțați să lucreze în străinătate pentru a sprijini financiar rudele nevoiașe care au rămas acasă"; „destrămarea familiilor, inclusiv din cauza exodului masiv"; „cei plecați, revenind acasă". O atenție specială se acordă tinerilor: „Fără o creștere semnificativă a ratei de ocupare pe piața muncii a tinerilor acest exod nu va putea fi stopat. Este necesară crearea oportunităților economice pentru ca tinerii să aibă locuri de muncă atractive și bine plătite" [18, pp. 3, 6]. În program se pune accent pe „implicarea activă și decisivă a diasporei", pe „susținerea cetățenilor aflați peste hotare și valorificarea potențialului uman al diasporei, consolidarea capacităților BRD, servicii consulare accesibile,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 12 13.08.2021 09:36:32

promovarea învățării limbii române de către copiii cetățenilor moldoveni aflați peste hotare; susținerea copiilor din diasporă; susținerea creării asociațiilor diasporale; colaborarea cu România în vederea creării centrelor culturale pentru cetățenii stabiliți peste hotare; promovarea semnării acordurilor de securitate socială cu țările de reședință a cetățenilor moldoveni; crearea platformelor de comunicare cât mai eficientă dintre instituțiile statului și diasporă; asigurarea recunoașterii diplomelor și calificărilor dobândite în afara țării; implicarea în viața politică a unui număr cât mai mare de cetățeni moldoveni, inclusiv prin participarea la alegeri". Valorificarea potențialului diasporei în dezvoltarea Republicii Moldova prevede elaborarea și implementarea unor programe pentru a susține investițiile diasporei în economia națională; elaborarea de parteneriate în ceea ce privește proiectele economice comune; stabilirea parteneriatelor dintre reprezentanții diasporei și universități, școli, instituții publice pentru schimb de experiență; crearea unor condiții avantajoase pentru reîntoarcerea în țară a tinerilor, dar și a persoanelor în vârstă etc. „Este extrem de importantă crearea premiselor ca cel puțin o parte din Diaspora să revină acasă", se menționează în program [18, p. 38]. Pe paginile afiliate PPDA și membrilor acestui partid pe rețelele sociale sunt afișate constant informații privind evenimentele din țară, iar cele privind cetățenii moldoveni aflați peste hotare apar periodic, sporadic. Pe site-ul PPDA, la secțiunea diaspora, fără informații atașate, se menține pagina principală cu știri a site-ului.

Un alt partid care a acces în Parlament în urma alegerilor din februarie 2019 este PAS (partid parlamentar cu 12 mandate). Congresul de constituire a PAS a avut loc la 15 mai 2016, atunci a fost aprobat statutul PAS, unde nu erau deloc referințe la migrație, ci doar la diasporă. Între timp, au fost operate mai multe modificări. La ultimul obiectiv (art. 8, p. n) se referă la implicarea diasporei la dezvoltarea Republicii Moldova. Din organele de conducere ale PAS face parte și președintele Organizației Diaspora (PAS Diaspora). În programul politic, la primul capitol se fac referiri la votul electronic și votul prin corespondență. Ultimul capitol este dedicat diasporei („activă și implicată în dezvoltarea" țării), descris pe ultima pagină a programului politic, prevede (ca o prioritate) implicarea acesteia în dezvoltarea țării, la luarea deciziilor, încurajarea revenirii (cel puțin temporare) și a investițiilor în țara de origine, promovarea unor programe educaționale pentru copiii din diasporă, semnarea acordurilor pentru protecția socială, consolidarea capacităților asociațiilor din diaspora etc. În discursul politic al PAS, afirmațiile sunt lipsite de victimizarea diasporei sau abordare ca fiind defavorizată. Dimpotrivă, este abordată ca o resursă pentru dezvoltarea politică, economică și socială a țării de baștină.

Pe site-ul PAS, în lista cu cele 6 priorități, regăsim „crearea locurilor de muncă acasă", pentru ca cetățenii moldoveni să nu mai plece peste hotare în căutarea unui loc de muncă, „revenirea celor înstrăinați". La fel, la secțiunea PAS Diaspora, regăsim obiectivele acestei organizații de partid: menținerea dialogului cu diaspora și încurajarea participării cetățenilor din diaspora la viața social-politică și economică din țară, fiind considerată o resursă importantă pentru dezvoltare și un rol însemnat pentru țară. PAS și PAS Diaspora are mai multe pagini pe rețelele sociale, unde sunt

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 13 13.08.2021 09:36:32

plasate activ informații despre evenimentele din țară, despre reprezentanții diasporei sau inițiative dedicate cetățenilor moldoveni aflați peste hotare. În cadrul alegerilor din februarie 2019 desfășurate în baza sistemului mixt a fost ales un deputat din partea Diasporei (circumscripția 50), Maia Sandu, care a renunțat la mandat în favoarea celui de prim-ministru. În cadrul alegerilor repetate deputat din partea diasporei a devenit Galina Sajin, cu experiență de migrație în Italia. Alți doi deputați din partea diasporei au fost aleși pe circumscripția 49 (la Est de Republica Moldova) și circumscripția 51 (SUA și Canada) – Gheorghii Para (desemnat de Partidul Comuniștilor) și, respectiv, Dumitru Alaiba, desemnat de Blocul electoral „ACUM Platforma DA și PAS".

În Parlamentul ales în urma scrutinului din februarie 2019 (conform sistemului electoral mixt) a acces și un alt partid nou apărut în spațiul politic al Republicii Moldova – Partidul „Șor", cu 9 mandate. În programul de o pagină, adoptat la congresul din 2016, nu sunt mențiuni despre migrație sau diaspora, dar nici în documentul de statut (30 pag.). La sfârșitul anului 2017 partidul „Șor" a deschis un centru „de reprezentare și susținere" în orașul italian Bologna și a organizat evenimente de ordin cultural („concerte electorale") care au atras critici și proteste din partea cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare. La conferințele de presă susținute în urma protestelor de la Mestre și Torino, Ilan Șor a adus mai multe acuzații reprezentanților diasporei. La rândul lor, protestatarii au semnat (în decembrie 2018, deci în preajma scrutinului parlamentar din februarie 2019) o declarație în care era semnalată utilizarea de către Partidul „Șor" a unei asociații din Italia pentru promovarea imaginii și pentru propagandă politică și electorală, fapt ce contravine legislației Republicii Moldova, dar și celei din Italia. Totodată, protestatarii au solicitat CEC să verifice legalitatea acțiunilor respective ale Partidului „Șor".

Dacă ne referim la candidații electorali de la scrutinele prezidențiale din 2016 și 2020, Maia Sandu și Igor Dodon, programele lor electorale au fost diferite. Programul electoral al candidatei Maia Sandu la alegerile din noiembrie 2020 menționa sacrificiile celor care „au plecat la muncă în străinătate"; unul din cele 5 obiective naționale în calitate de președintă (2) se referea la crearea „locurilor de muncă acasă"; extinderea listei de acte eliberate de ambasade și consulate cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare. Programul Maiei Sandu din 2020 diferă de cel din 2016, prezentat pe o singură pagină, sub forma unui contract social cu cetățenii Republicii Moldova, care nu conținea referințele menționate în 2020.

Liderul PSRM Igor Dodon a păstrat în retorica sa pentru alegerile prezidențiale din 2016 și 2020 sintagma *migranți de muncă*. La această etapă apar încă victimizați migranții, în schimb nu este scris nimic în programul său electoral despre diaspora. „Potrivit datelor oficiale ale Guvernului, peste hotarele țării se află permanent la muncă peste 800 de mii de migranți muncitori din Moldova, însă numărul lor real depășește cifra de 1 milion. Grija pentru acești oameni mereu a fost parte a activității noastre. În Rusia trăiesc permanent circa 700 de mii de migranți muncitori din Moldova sau 70 la sută din numărul total. Din cauza politicii mioape, iresponsabile și sabotoare a regimului de guvernământ, acești oameni au ajuns să fie categoria cea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 14 13.08.2021 09:36:32

mai vulnerabilă a concetățenilor noștri aflați peste hotare", se menționa în programul electoral din 2016. În privința dreptului lor la vot, Igor Dodon menționa în 2016: „Numărul secțiilor de votare deschise în străinătate trebuie să fie proporțional cu numărul de compatrioți de-ai noștri peste hotare, iar dreptul de vot trebuie să fie asigurat fiecărui cetățean. Cei care, prin munca proprie, întreţin sute de mii de familii în Moldova, trebuie să dispună de toate drepturile atât pe teritoriul țării, cât și în afara ei" [19]. În programul electoral din 2020 au fost menținute doar câteva referințe generale: „Mulți dintre compatrioții noștri continuă să plece în căutarea unui loc de muncă în alte țări. Acest lucru conduce la scăderea numărului populației, la îmbătrânirea populației, ceea ce va crea probleme sistemului național de pensii" [19]. În acest context, de menționat faptul că fenomenul migrației nu se pretează unei „interpretări superficiale" [20, p. 8], și deja în anii 2009-2011, așa cum atestă experții, era vizibilă „amplificarea spectrului de motive care determinau migrația cetățenilor moldoveni" [21, p. 101]

În discursul său public, Igor Dodon a criticat în repetate rânduri reprezentanții diasporei. Într-o emisiune TV din 23 martie 2020 (postul TV Moldova 1), odată cu declanșarea pandemiei de COVID-19 și declararea stării de urgență în țară, afirma: „Toți ne criticau, dar acum toți și-au adus aminte de casă, toți vor acasă". În cadrul unui briefing din 2 noiembrie 2020, dupa primul tur de scrutin al alegerilor prezidențiale a vehiculat afirmații care au atras reacții hotărâte din partea diasporei: „Noi toți am remarcat că diaspora a fost foarte activă la aceste alegeri și putem spune în mod real că diaspora reprezintă un electorat paralel al Republicii Moldova. Acest electorat are propria viziune și propriile preferințe politice și, în mare parte, acestea se află în disonanță cu preferințele populației majoritare care locuiește și muncește acasă". A doua zi, într-o conferință de presă de la sediul PSRM, Igor Dodon a precizat: „Dar ea (diaspora) locuiește acolo. Noi le-am dat dreptul de vot și asta e bine, e corect. Dar care vot trebuie să fie decisiv? Noi, care locuim în Republica Moldova sau cei care de zeci de ani nu au fost în Republica Moldova? Poate nici nu vor să vină".

În concluzie, menționăm că discursul public și politic al partidelor a cunoscut numeroase transformări de-a lungul anilor (retorică și stil declarativ, populism, interpretare superficială, demagogie sau discurs ideologic, stil combativ și acuzații reciproce). Timp de un deceniu, în perioada 1995-2005, în spațiul public a predominat atenția asupra valurilor de emigrație (în mare parte migrație de muncă și, în special, migrație ilegală) și impactul acestora asupra societății (socioeconomic și demografic: remitențe, copii și bătrâni rămași singuri în urma migrației, scăderea numărului copiilor în școli și a numărului studenților din instituțiile superioare de învățământ, deficit de forță de muncă pe piața muncii). În mare parte, atenția partidelor de stânga era îndreptată spre migranții aflați în Federația Rusă, fiind considerată țara cu cel mai mare număr de migranți moldoveni. Acest subiect a fost exploatat mai ales în perioadele electorale. Din perioada 2009-2012 (în ritmuri mult mai accelerate - după 2015), noile tendințe de emigrație a cetățenilor moldoveni (schimbarea țării de destinație), în special spre țările nordice, creșterea numărului votanților peste hotare au reorientat atenția opiniei publice și a partidelor politice. Odată cu participarea con-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 15 13.08.2021 09:36:32

siderabilă la vot a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, atenția autorităților politice s-a concentrat, în dialogul politic cu diaspora, pe chestiuni privind participarea politică, asigurarea dreptului la vot, organizarea unui număr mai mare de secții de vot peste hotare (și aici a fost nevoie de implicarea activă a Ministerului de Externe în dialogul diplomatic cu autoritățile din țările de reședință).

În general, influența partidelor, dar și interesul lor pentru migrație au fost reduse, reglementarea politicilor migraționiste fiind asumată de fiecare dată de Guvern. De cele mai multe ori, de regulă în perioadele electorale, discursul partidelor politice din opoziție viza probleme legate de emigrația accelerată a populației, provocată de situația economică dificilă din țară. Documentele de statut ale partidelor, având un caracter specific, foarte rar au inclus unele referințe la migrație sau diasporă. În schimb, în programele lor au fost notate diferite accente. La nivel de tendințe, pe plan regional și internațional, discursul partidelor și abordările din partea autorităților politice s-au reorientat de la problematica migrației spre problematica diasporei și a comunităților cetățenilor moldoveni aflați în străinătate (de la migrație - la transnaționalism și formarea diasporelor). În perioade electorale acest interes crește în intensitate, devine mai activ și mai constant.

Discursul mai mult retoric al partidelor se accentuează în campaniile electorale, iar în funcție de rezultatele alegerilor se schimbă și atitudinea partidelor față de diasporă. Cert este faptul că mai multe partide au elaborat strategii de implicare a reprezentanților diasporei în activitatea politică și au încercat să construiască un dialog mai mult sau mai puțin constant sau „oficial".

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Rusu R. The impact of Diaspora on Political processes in Republic of Moldova. În: Administrarea publică, 2012, nr. 4, pp. 103-110.
2. Rusu R. Diaspora – subiect sau obiect politic? În: Diaspora în lumea modernă: contextul regional şi potenţialul pentru o dezvoltare durabilă a ţărilor de origine). Chişinău: OIM, 2017, pp. 297-304.
3. Putină N. Impactul comunităţilor diasporale asupra procesului politic în statele de origine. În: Politici şi practici ale reglementării migraţiei în contextul provocărilor moderne Chişinău: OIM, 2017, pp. 227-230.
4. Мошняга В. Ассоциация молдавской диаспоры: общее и особенное в формировании и функционировании (по результатам социологического исследования в 6 странах). În: Diaspora în lumea modernă: contextul regional şi potenţialul pentru o dezvoltare durabilă a ţărilor de origine / V. Moşneaga (coord.) Chişinău: OIM, 2017, pp. 250-268.
5. Beciu C. Reprezentări discursive ale migranţilor în talk-show-urile politice din România. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, 2013, anul XXIV, nr. 1–2, pp. 41–62.
6. Beciu C. Reprezentarea mediatică a diasporei în context electoral: identităţi discursive şi forme de angajament. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, 2016, anul XXVII, nr. 3–4, pp. 243–260.
7. Beciu C. Diaspora şi experienţa transnaţională. Practici de mediatizare în presa românească. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, 2012, anul XXIII, nr. 1–2, p. 49–66.
8. Beciu C., Ciocea M., Mădroane I. D., Cârlan A., Dolea A. Diaspora în sfera politico-mediatică din România. De la eveniment la construcţia mediatică a problemelor publice. Raport de cercetare. Unitatea Executivă pentru Finanţarea Învăţământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării şi Inovării (UEFISCDI), 2016. 85 p.
9. Makaryan S. Migration Rhetoric in Political Party Programs: Comparative Review of Case-Studies of Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova, Russia and Ukraine. CARIM-East RR 2013/28. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2013. 11 p.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 16 13.08.2021 09:36:32

10. Oprunenco A. Migration Issue in Programs and Platforms of Political Parties in Moldova. În: CARIM-East Regional Migration Report: Eastern Europe. European University Institute. Fiesole, 2013, pp. 389-394.
11. Moşneaga V. Moldova: Emigration And Diaspora (2012). În: CARIM-East Regional Migration Report: Eastern Europe. European University Institute. Fiesole, 2013, pp. 365-374.
12. Filipov I. Viziuni asupra migraţiei în programele electorale ale partidelor politice din Republica Moldova. În: Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul, 2017, nr. 2 (6), pp. 51-58.
13. Rezoluţia Congresului IV al Partidului Liberal cu privire la diaspora. [Online]: http://www.pl.md/pageview.php?l=ro&idc=220&id=6045&t=/Documente/Rezolutii/Rezolutia-Congresului-IV-al-Partidului-Liberal-cu-privire-diaspora/. (accesat 05.01.2021).
14. Rusu R. Aspecte teoretice privind implicarea diasporei în ţara de origine. În: Teoria şi practica administrării locale. Materiale ale Conferinţei ştiinţifico-practice cu participare internaţională, 17 mai 2018. Chişinău: AAP, 2018, pp. 197-200.
15. Rusu R. Provocări în menţinerea relaţiilor dintre diasporă şi ţara de origine. În: Teoria şi practica administrării locale. Materiale ale Conferinţei ştiinţifico-practice cu participare internaţională, 17 mai 2019. Chişinău: AAP (CEP USM), 2019, pp. 247-251.
16. Moraru V. (coord.). Provocările migrației. Chișinău: Știința, 2010. 148 p.
17. Programul PPEM. 2015. 23 p. [Online]: http://www.e-democracy.md/files/parties/ppem-program-2015-ro.pdf. (accesat 05.01.2021).
18. Programul politic al Platformei Demnitate şi Adevăr. [Online]: http://www.e-democracy.md/files/parties/pppda-program-2017-ro.pdf. (accesat 05.01.2021).
19. Programul electoral al candidatului Igor Dodon la alegerile prezidenţiale din noiembrie 2020. [Online]: http://alegeri.md/images/c/c9/Program-electoral-igor-dodon-2020-ro.pdf. (accesat 05.01.2021).
20. Moraru V. (coord.). Brain Drain. Cazul Republicii Moldova. Chișinău: IIESP al AȘM, 2011. 260 p.
21. Мошняга В., Морару В, Руснак Г. Италия глазами молдавских трудовых мигрантов. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2009, nr. 3 (46), p. 90-133.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 17 13.08.2021 09:36:32

ASIGURAREA REZILIENȚEI SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTENSIFICĂRII COORDONATEI GEOPOLITICE A FENOMENULUI PANDEMIEI COVID-19[1]

ENSURING THE RESILIENCE OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF INCREASING THE GEOPOLITICAL COORDINATE OF COVID-19 PANDEMIC PHENOMENON

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.02
CZU: 351.86(478):[327:616-036.21]

Veaceslav UNGUREANU, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
veaceslav.ungureanu@gmail.com

Rezumat

Cercetarea problemei fundamentale de asigurare a rezilienței instituționale a securității naționale a Republicii Moldova în perioada pandemiei COVID-19 constă în analiza coordonatei geopolitice a evenimentelor internaționale care determină procesul de transformare a mediului de securitate internațională și regională. Fenomenul pandemiei COVID-19 poate fi considerat o criză globală pluridimensională, în care s-au intensificat acțiunile de politică externă ale marilor puteri și puterilor regionale de a influența reconfigurarea arhitecturii geopolitice a sistemului de securitate internațională și a structurii complexului de securitate în diferite regiuni ale mapamondului. Ideea de bază a subiectului propus spre examinare științifică rezidă în investigarea impactului contextului geopolitic al mediului de securitate regională în perioada pandemiei globale generate de noul tip de coronavirus COVID-19 asupra procesului de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova. Profilarea pe prim-plan a examinării relațiilor de cooperare politico-militară dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică, în mod special în condițiile pandemiei COVID-19, a contribuit la elucidarea oportunităților oferite de Alianță pentru sporirea nivelului de reziliență instituțională a sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova, care necesită în continuare o susținere substanțială din partea partenerilor de dezvoltare, prin asigurarea ajustării componentelor securității naționale la standardele euroatlantice, ceea ce va fortifica gradul de capabilitate și interoperabilitate în domeniul de securitate și apărare națională, astfel descurajând eventualele pericole și contracarând riscurilor și amenințărilor existente.

Cuvinte-cheie: *arhitectură geopolitică, mediu de securitate internațională și regională, sistemul național de securitate și apărare, forțele armate, reziliența instituțională, politica externă, criza sanitară, pandemia COVID-19.*

Summary

The research of the fundamental problem for ensuring the institutional resilience of the national security of the Republic of Moldova during the COVID-19 pandemic consists of the analysis of the geopolitical coordinate of the international events that determines the process of transforming the regional and international security environment. COVID-19 pandemic phenomenon can be considered a multi-dimensional global crisis in which the foreign policy actions of the great powers and regional powers have intensified in order to influence the reconfiguration of the geopolitical architecture of the international security system and the security complex structure in different regions of the world. The main idea of the subject

[1] *Articolul este elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova – FUNCOV (2020-2021) finanțat prin ANCD.*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 18 13.08.2021 09:36:32

proposed for scientific examination consists of investigating the impact of the geopolitical context of the regional security environment during the global pandemic generated by the new type of COVID-19 Coronavirus on the process of ensuring national security of the Republic of Moldova. Profiling first the examination of the political-military cooperation relations between the Republic Moldova and the North Atlantic Alliance, especially during the COVID-19 pandemic, contributed to the elucidation of the opportunities provided by the Alliance to increase the level of the institutional resilience of the national security and defense system of the Republic of Moldova, which needs further substantial support of the development partners, by ensuring the adjustment of the national security components to the Euro-Atlantic standards that will strengthen the capability and interoperability degree in the national security and defense field, thus discouraging possible menaces and counteracting current risks and threats.

Keywords: *geopolitical architecture, regional and international security environment, national security and defense system, armed forces, institutional resilience, foreign policy, health crisis, COVID-19 pandemic.*

Marile crize mondiale mereu au determinat schimbări majore în funcționalitatea proceselor din cadrul sistemelor de securitate internațională și națională. Polemizând despre marile crize, menționând războaiele, dezastrele umanitare, cataclismele, calamitățile narturale sau pandemiile care s-au soldat cu pierderea de vieți omenești, au constituit totodată și geneza marilor transformări ce au generat schimbări la nivel internațional și național, inclusiv și pe dimensiunea reconfigurării arhitecturii geopolitice sub aspectul asigurării securității naționale. Durata și profunditatea crizelor au impulsionat caracterul fenomenului schimbării, cu toate acestea, crizele nu au afectat în aceeași măsură toate continentele, regiunile sau statele grație pregătirii acestora pentru schimbare, iar pentru altele încă nu venise momentul, deoarece în acele state în care au existat capacitatea unei schimbări structurale orientate spre modernizare și crearea noilor condiții pentru dezvoltare modificările au fost semnificative, însă pentru celelalte – mai puțin sau deloc.

Unele repere fundamentale ale științei geopoliticii, cum ar fi: gândirea geopolitică, puterea geopolitică, interesul geopolitic, discursul geopolitic și comportamentul geopolitic au contribuit la o pricepere complexă și profundă a relațiilor de interacțiune și interdependență ale statelor, care, conform teoriei realismului, sunt catalogate ca principalul actor în relațiile internaționale ce sunt motivate în acțiunile sale de interese de putere și de securitate și mai puțin de idealuri care nu pot să acționeze decât rațional, reflectând și acționând pentru a-și păstra și/sau mări puterea și securitatea, astfel supraviețuind în cadrul unui sistem internațional anarhic. În toate perioadele istorice, reflecția geopolitică a statelor privind existența ca entitate geopolitică, de una singură având suficient potențial geopolitic sau în componența unui alt stat decizia aparținând ambelor state sau celui mai puternic, a fost în topul agendei politicii externe a supraputerilor, a marilor puteri, a puterilor regionale și a micilor puteri, urmărind un singur scop – de a-și asigura propria securitate și securitatea internațională în condițiile când cea națională era determinată de cea internațională.

În contextul crizei sanitare globale provocată de pandemia COVID-19 s-a profilat o certitudine privind necesitatea redimensionării politicilor de asigurare a securității

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 19 13.08.2021 09:36:32

naționale a micilor puteri, securitatea cărora depinde în mare măsură de interesele geopolitice ale marilor puteri și/sau de arhitectura geopolitică regională, care dețin un statut geopolitic de neutralitate, lipsite de potențial militar, care nu se află într-o alianță sau organizație politico-militară și nu au un acord semnat cu o mare putere sau cu un stat vecin privind asigurarea securității și apărării naționale, realizarea căruia ramâne pe cont propriu. La sfârșitul lunii decembrie 2019, mai mulți locuitori din provincia Wuhan (China de Est) prezentau simptome grave de pneumonie virală, cu origine necunoscută, cauza fiind descoperită ulterior, sub forma unui nou tip de coronavirus (SARS-CoV-2), mai târziu denumit COVID-19, deosebit de contagios și, în unele cazuri, chiar letal, astfel încât 11 milioane de cetățeni chinezi din provincia respectivă au fost obligați să stea, timp de două luni, în carantină totală. De la acel moment au trecut doar aproximativ două săptămâni până la raportarea primului astfel de caz în Thailanda, apoi în Japonia. La sfârșitul lunii ianuarie 2020, Germania, Japonia, Vietnam și Statele Unite ale Americii au raportat primii pacienți infectați cu COVID-19, care nu au călătorit în China, ci au intrat în contact cu persoane care au călătorit în provincia Wuhan [1], iar pe 30 ianuarie 2020, Organizația Mondială a Sănătății a declarat noul focar de coronavirus o urgență de sănătate publică de preocupare internațională, pentru ca, pe 11 martie, să fie caracterizată drept pandemie [2]. Două zile mai târziu, Organizația Mondială a Sănătății a declarat Europa drept epicentru al pandemiei, în afara granițelor Chinei [2]. Numărul celor infectați crescând exponențial, ajungându-se, la sfârșitul lunii iunie 2020, la un total de 10,1 milioane de cazuri și peste 500.000 de decese la nivel mondial [3, p. 1].

C. Băhnăreanu precizează că inițial statele din Uniunea Europeană au fost cele mai afectate de pandemie, precum: Italia, Spania, Franța și Marea Britanie, iar ulterior – Statele Unite ale Americii, Federația Rusă, India și Brazilia au devenit state care au fost nevoite să se confrunte cu un val uriaș de infectări și decese, numărul acestora fiind cel mai mare din lume. Expertul afirmă că, pentru a limita răspândirea virusului și efectele asupra sănătății propriilor cetățeni, majoritatea statelor au declarat stare de urgență sau de necesitate, completată de o serie de măsuri de limitare a unor drepturi și libertăți [4, p. 88], care, în opinia noastră, a determinat revolte în masă și nesupunerii acțiunilor prohibitive adoptate de guvernele statelor afectate. Cetățenii acestor state au considerat că prin aceste măsuri li s-a încălcat drepturile și libertățile fundamentale și că conducerea statelor ar trebui să acționeze altfel decât a acționat, diminuând valoarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în favoarea intereselor naționale ale statului, invocând primordialitatea unor măsuri de limitare a unor drepturi și libertăți, precum: limitarea/restricționarea mișcării persoanelor și distanțare fizică; autoizolarea sau izolarea la domiciliu, internarea sau carantinarea celor infectați și a altor categorii de cetățeni; închiderea parțială/totală a unor frontiere pentru străini; reducerea/suspendarea anumitor categorii de transporturi de pasageri (aeriene, feroviare, rutiere), cu excepția celui de mărfuri; reducerea/sistarea unor activități economice prin desfășurarea muncii de la domiciliu sau introducerea angajaților în șomaj tehnic; închiderea unităților de învățământ, a centrelor comerci-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 20 13.08.2021 09:36:32

ale, a hotelurilor, a cazinourilor, a cluburilor, a restaurantelor și a localurilor publice, a centrelor sportive și culturale; închiderea parcurilor, locurilor de joacă pentru copii și a zonelor urbane deschise; suspendarea/anularea unor activități sociale cu participarea unui numar mare de oameni. În contextul restricțiilor impuse de autorități, în țările care se confruntă cu o criză sanitară de proporții s-au creat condiții propice pentru revenirea în forță a grupărilor extremiste de dreapta prin intensificarea manifestațiilor de protest împotriva acțiunilor rectrictive, exercitând presiuni politico-sociale asupra autorităților publice centrale și locale. În opinia noastră, aceste revolte politico-sociale reprezintă un pericol iminent la securitatea națională a acestor state și cu atât mai grav că, în ultimii ani, se manifestă din ce în ce mai pregnant, cel puțin la nivel european, tendințe naționaliste de negare a democrației liberale, ca ideologie politică de stat și formă de guvernare corespunzătoare necesităților societății contemporane.

Potrivit lui A. Sandford, toate aceste măsuri de protejare a sănătății populației, în condițiile pandemiei globale COVID-19, au avut efecte diferite asupra societății, mediului, economiei, securității naționale și internaționale. În acest context, pe termen scurt, am asistat la, pe de o parte, reducerea poluării și emisiilor de carbon, decongestionarea rutieră, scăderea incidenței bolilor sezoniere, creșterea unor ramuri ale economiei, iar pe de altă parte, au fost grav afectate veniturile din industria turismului și ospitalității, tranzacțiile imobiliare, sectorul auto și unele servicii, precum transporturile aeriene, restaurantele, barurile și cafenelele, concertele, spectacolele și activitățile culturale, sportive, de divertisment, dar a luat amploare comerțul online și interacțiunea pe rețelele sociale, majoritatea activităților fiind transferate pe platforme informatice [5]. Perioada pandemică a fost determinată de intenția geopolitică de a soluționa pe cale militară unele diferende teritoriale dintre statele vecine, sau a fost evitată aplicarea forței militare, ca umare a implicării și exercitării presiunilor politice din partea statelor terțe și organizațiilor internaționale, cum ar fi: „dezghețarea" conflictului Carabahul de Munte din regiunea Caucazului de Sud dintre Republica Azerbaidjan și Republica Armenia și prevenirea pe termen scurt a unui conflict regional de amploare dintre Turcia și Grecia, preocuparea majoră a Turciei după ce a devenit putere regională rămâne a fi geopolitica energetică, care în opinia autorităților publice centrale poate fi realizată prin activități ilegale de explorare a surselor de energie și de foraj energetic în estul Mării Mediterane, sfidând de mai multe ori spațiul aerian al Greciei și apele teritoriale, precum și zona economică exclusivă a Greciei și a Ciprului, după ce în estul Mării Mediterane s-au descoperit rezerve semnificative de gaze naturale în larg.

L. Jones, D. Palumbo și D. Brown sunt de părere că în primele trei luni ale pandemiei globale provocată de noul tip de coronavirus COVID-19 marile puteri economice mondiale – Statele Unite ale Americii, China, Japonia, Germania, Franța, Marea Britanie – și alte peste 200 de țări au resimțit efectele negative în economiile naționale, determinând perturbări fără precedent în comerțul global, ramurile transportului și turismului, stres pe piețele financiare și un declin puternic al prețurilor mărfurilor. În același timp, bursele internaționale au avut cele mai mari scăderi din 1987 până

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 21 13.08.2021 09:36:32

în prezent, Nikkei scăzând, spre sfârşitul lunii aprilie, la valori de – 27%, iar FTSE şi Dow Jones în jurul la – 35% [6]. C. Băhnăreanu exprimă opinia că pieţele financiare au reacţionat la schimbările economiilor naţionale generate de criza sanitară provocată de pandemia globală COVID-19, iar multe bănci centrale au decis să reducă ratele dobânzilor pentru a stimula economia naţională. Cercetătorul susţine că diminuarea drastică a cererii de bunuri şi servicii, a producţiei şi lanţurilor internaţionale de aprovizionare a contribuit din plin la apariţia unui recul serios la nivelul economiei mondiale. Productivitatea şi ocuparea forţei de muncă au avut de suferit, ca urmare a scăderii veniturilor, ceea ce a dus la pierderea de locuri de muncă prin intrarea în insolvenţă sau chiar falimentarea unor companii mai puţin reziliente. Investiţiile au avut şi ele de suferit, pe fondul erodării puternice a încrederii, din cauza dificultăţilor de menţinere a unui nivel adecvat al producţiei şi construcţiilor, dar şi a perspectivelor pesimiste privind creşterea economică şi a costurilor de finanţare în ascensiune [4, p. 90].

În ceea ce priveşte evoluţia cererii de petrol şi a produselor petroliere în perioada pandemiei COVID-19, Sh. Tobben acreditează ideea că se poate observa o diminuare considerabilă a cererii, de la începutul pandemiei, în timp ce marii exportatori au continuat să pompeze în sistem cotele normale de producţie, ceea ce a dus la scăderea preţurilor. Prin urmare, preţurile petrolului pe piaţa Statelor Unite ale Americii au ajuns, pentru prima dată în istorie, la valori negative (circa 37 de dolari pe baril, în 20 aprilie 2020) [7]. C. Krauss evidenţiază situaţia excepţională în domeniul petrolier, susţinând că apariţia acesteia a fost condiţionată de inexistenţa cumpărătorilor aproape de scadenţă sau la scadenţă a contractelor „futures" cu livrare în luna mai, fiind determinată de lipsa capacităţilor de stocare a petrolului care urma să fie achiziţionat de către agenţii economici. În opinia sa, producătorii şi comercianţii de la bursele din Statele Unite ale Americii au preferat, pe termen scurt, să plătească cumpărătorilor, ca aceştia să scape de petrolul depozitat şi să se deschidă livrarea prin achiziţionarea noilor cote de petrol, având în vedere că este mult mai scump să opreşti o sondă petrolifică chiar şi pentru câteva ore. Pentru a stabiliza preţurile pe pieţele internaţionale, ţările exportatoare de petrol din OPEC şi Federaţia Rusă au convenit să reducă producţia cu circa 10% în lunile mai şi iunie, astfel preţul mondial al petrolului a urcat la peste 20 de dolari pe baril [8].

În opinia noastră, fenomenul pandemiei globale COVID-19 a determinat declanşarea proceselor de redimensionare a intereselor geopolitice ale marilor puteri, acestea cooperând sau rivalizând între ele pe dimensiunea securităţii naţionale şi/sau internaţionale în regiuni precum: Europa, Orientul Mijlociu şi Asia de Sud-Est, oferind oportunităţi sau exercitând presiuni asupra statelor privind politicile sale de asigurare a securităţii naţionale, păstrându-şi influenţa în zonele de importanţă geostrategică. Considerăm că fenomenul pandemiei globale COVID-19, care a generat nu doar criză sanitară, acestea fiind mai multe, printre care şi criza de securitate, poate fi caracterizat ca o perioadă de tranziţie, spre una ce va fi cu certitudine alta în relaţiile internaţionale postcovid, inclusiv pe dimensiunea asigurării securităţii, ce va impulsiona în ţări cu capacităţi şi potenţial avansat dezvoltarea unor idei, unor

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 22 13.08.2021 09:36:33

tehnologii, unor domenii, sau din contra, unele activități vor stagna sau vor fi conservate, fiind lipsite de investiții, din cauza nivelului scăzul al sustenabilității, fiind înlocuite cu altele mai performante.

T. Keith și M. Gharib punctează asupra tensionării relațiilor interstatale dintre Statele Unite ale Americii și China în perioada pandemiei globale COVID-19, reliefând divergența atitudinilor referitor la modul de funcționare a Organizației Mondiale a Sănătății. Statele Unite ale Americii au acuzat China că a secretizat informațiile despre COVID-19, presupunând că unele date importante despre noul virus erau cunoscute anterior, până la declanșarea pandemiei, și a supus criticii Organizația Mondială a Sănătății, care, în opinia lor, a protejat interesele Chinei. Ulterior, Statele Unite ale Americii s-au retras din Organizația Mondială a Sănătății protestând față de protecționismul în favoarea Chinei, însă după alegerile prezidențiale din 3 noiembrie 2020, câștigate de democratul Joe Biden, problema a fost soluționată prin revenirea Statelor Unite ale Americii în Organizația Mondială a Sănătății, aslfel consolidând capacitatea internațională de coordonare a luptei împotriva COVID-19 [9].

Un alt subiect geopolitic regional care a fost valorificat în perioada pandemiei globale COVID-19 și merită atenția unei abordări științifice este Legea cu privire la securitatea națională aplicată în Hong Kong. În opinia lui E. Tong, această lege se referă la potențialul impact asupra suveranității Hong Kong-ului, ca urmare a instituirii unui nivel sporit de control din partea autorităților publice centrale, astfel reducând gradual din autonomia urbei. Reprezentând în continuare un centru economic important nu doar pentru China, ci și pentru întreaga comunitate internațională, fiind una dintre cele mai puternice burse financiare din lume și un loc de confluență tehnologică între Vest și Est, cu toate dilemele asociate, evenimentele geopolitice de a-și extinde sfera de influență a Chinei asupra orașului Hong Kong au sensibilizat opinia internațională [10]. Evenimentele din Hong Kong au zdruncinat credibilitatea ideii „un stat două sisteme", care a eșuat în implementare sa, formulă stabilită în 1997, la retrocedarea Hong Kong-ului Chinei, după ce a fost sub suveranitatea Marii Britanii, însemnând că Hong Kong este parte componentă a Chinei, însă fără aplicarea acelorași reguli în domeniul politic și cel economic. După revenirea Hong Kong-ului în componența Chinei, acest principiu a fost utilizat în 1999 și pentru alte teritorii, cum ar fi Macao și Taiwan.

L. Kuo susține că, grație acestor evenimente, ce periclitează independența Hong Kong-ului, adepții autonomiei extinse a Taiwanului au crescut în popularitate și ca urmare Președintele în exercițiu, Tsai Ing-Wen, a câștigat un nou mandat, care reprezintă un succes, dar nu exprimă o garanție a suveranității Taiwanului [11], deoarece, afirmă D. Grossman, China pune sub semnul întrebării viabilitatea compromisului din 1992, care permitea autorităților de la Taipei și Beijing să amâne rezolvarea chestiunii suveranității Taiwanului [12]. În opinia sa, reunificarea prin forță a reprezentat întotdeauna o opțiune a politicii de reintegrare a statului chinez, ceea ce a determinat aprofundarea relațiilor de cooperare în domeniul securității dintre Taiwan și Statele Unite ale Americii [12]. L. Chung specificând că flota maritimă americană

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 23 13.08.2021 09:36:33

cu regularitate a efectuat mai multe misiuni de asigurare a securității în regiunea Mării Chinei de Est, cu crucișătoare și distrugătoare sau grupuri de portavioane, similare celor întreprinse, în paralel, în Marea Chinei de Sud [13]. Y. L. Tian și Y. Lee sunt de părere că acțiunile de promovare ale politicii externe de reunificare a Chinei și descurajarea secesionismului [14] realizează ambițiile geopolitice ale Chinei, care se manifestă, în continuare, printr-o serie de incidente cu alte state riverane din Marea Chinei de Sud, precum Vietnam, Filipine, Indonezia, Malaesia și Brunei [15]. Precizăm, caracterul permanent al misiunilor Statelor Unite ale Americii de menținere a securității în regiunea Asiei de Sud-Est au descurajat la momentul potrivit anumite acțiuni militare ofensive din partea Chinei împotriva statelor vecine din regiunea în care își mențin interesele geopolitice, atât China, cât și Statele Unite ale Americii, deoarece este o regiune deținătoare de resurse naturale, reprezintă cea mai scurtă rută maritimă care leagă Oceanul Indian de Oceanul Pacific (Strâmtoarea Malacca) și, totodată, constituie o gazdă a unor forțe militare semnificative ale ambelor părți, relațiile militare ale cărora se află într-o dispută continuă.

Potrivit aserțiunii lui I. Chifu, în perioada pandemiei globale COVID-19 regiunea Asiei de Sud-Est a fost supusă mai multor tentative din partea Chinei de reconfigurare a arhitecturii geopolitice regionale, astfel testând nivelul de realizare a angajamentului Statelor Unite ale Americii privind asigurarea securității naționale a statelor partenere și fortificarea nivelului de stabilitate și a securității regionale. Adoptarea de către China a Legii Gărzii de Coastă și aplicarea acesteia în practică prin autorizarea gărzii de coastă să aplice armele din dotare a flotei maritime împotriva navelor străine ce trec în apropierea teritoriului chinez, dar și a insulelor revendicate. De asemenea, legea permite demolarea oricăror structuri pe care orice stat le-ar construi pe insulele revendicate de către China, teritorii introduse unilateral în zone de excluziune pentru vasele altor state, deschizând calea pentru incidente armate și escaladări nedorite ale situației curente în raport cu statele cu care China are dispute teritoriale în Marea Chinei de Sud, cum ar fi: Vietnam, Filipine, Indonezia, Malaesia, Brunei și Taiwan**,** precum și în Marea Chinei de Est cu Japonia, pretinzând la insulele Senkaku/Dyaoyu, armata chineză insistând pe aplicarea forței militare în cazul Japoniei**,** care controlează insulele în dispută. În opinia expertului, susținerea politico-militară oferită de către Statele Unite ale Americii pentru statele partenere din zona Indo-Pacific, în contextul acțiunilor geopolitice asertive ale Chinei în regiune prin impunerea statelor vecine Legea Gărzii de Coastă, prin care China își afirmă suveranitatea asupra teritoriilor revendicate, a constat în trimiterea unui grup de luptă constituit dintr-un port-avion, un crucișător și două distrugătoare, fiind însoțite de vase de serviciu și de anti-submarine, care au intrat în Marea Chinei de Sud la câteva ore după încălcarea spațiului aerian taiwanez de către avioanele de luptă chineze. Grupul de luptă al Statelor Unite ale Americii, aparținând Flotei a șaptea din Oceanul Pacific, a intrat în zona disputată geopolitic prin apropierea Insulelor Pratas, trecând prin canalul Bashi dintre Taiwan și Filipine, chiar când avioanele erau deasupra zonei de identificare taiwaneze, au transmis un semnal clar Chinei în privința hotărârii ferme de a apăra sta-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 24 13.08.2021 09:36:33

tele partenere care se confruntă cu un expansionism chinez, desfășurând într-o singură regiune forțe maritime militare fără precedent din ultimii opt ani. I. Chifu accentuează asumarea de către Statele Unite ale Americii a rolului de asigurare a respectării dreptului internațional și libera circulație navală și aeriană în toată regiunea Asiei de Sud-Est, refuzând să se supună formulelor de autoidentificare introduse unilateral de China sau interdicțiilor de trafic prin zona ce deține două treimi din traficul internațional de mărfuri al lumii**.** De asemenea, Statele Unite ale Americii sunt obligate prin Tratatul de apărare reciprocă SUA-Japonia să apere insulele japoneze, afirmând explicit, în repetate rânduri, că insulele Senkaku/Dyaoyu, aflate în dispută cu China, intră sub incidența Tratatului**,** ca și navele japoneze care se află în regiune, care trebuie să se bucure de oportunitățile mării libere și liberei circulații garantată de convențiile internaționale**.** Totodată, Statele Unite ale Americii au reiterat o dată în plus consecvența apărării sferei sale de influență geopolitică în regiunea Asiei de Sud-Est prin realizarea angajamentelor politico-militare față de securitatea națională a Taiwanul și menținerea păcii și stabilității regionale, precum și continuând să susțină soluționarea pașnică a problemei traversării strâmtorilor din regiune [16].

K. Geropoulos și N. Waller relevă procesul de negocieri, în perioada crizei sanitare globale declanșate de pandemia COVID-19, dintre Statele Unite ale Americii și Federația Rusă privind extinderea sau substituirea Tratatului START-III de reducere a armelor strategice ofensive ce reglementează măsurile pentru reducerea, limitarea și controlul ulterior al armelor strategice ofensive, care a fost semnat la 8 aprilie 2010 la Praga, a intrat în vigoare la 5 februarie 2011 și expiră în 2021. Tratatul limitează numărul de focoase strategice nucleare desfășurate la 1.550, ceea ce scade cu aproape două treimi față de Tratatul inițial START-I, precum și cu 10% mai mic decât limita de focoase strategice desfășurate în Tratatul de la Moscova din 2002. Numărul total de focoase desfășurate, cu toate acestea, ar putea depăși limita de 1.550 cu câteva sute, deoarece doar un singur focos este numărat pentru fiecare bombardier, indiferent de câte le poartă de fapt. Tratatul, de asemenea, limitează până la 800 numărul de lansatoare de rachete balistice intercontinentale (ICBM), lansatoare de rachete balistice lansate submarin (SLBM) și bombardiere grele echipate pentru armament nuclear, iar numărul de ICBM, SLBM și bombardierele grele echipate pentru armament nuclear sunt limitate la 700 [17].

Precizăm că, în anul 2020, în perioada pandemiei globale COVID-19, Statele Unite ale Americii au anunțat Federația Rusă despre disponibilitatea de a continua negocierile privind semnarea Noului Tratat START-III, invitând să adere și China la acest Acord, deoarece deține un arsenal impunător de arme nucleare ofensive, în cele din urmă China refuză invitația de a participa la negocieri. Continuând discuțiile, Statele Unite ale Americii i-au propus Federației Ruse să semneze o declarație politică, care include o clauză pentru un nou Tratat ce ar acoperi toate armele nucleare ale ambelor state semnatare și ar extinde actualul regim de monitorizare și verificare implementat de Noul Tratat START-III, cu scopul de a aduce China într-un viitor Tratat. Ulterior, ambele părți au fost de acord să sisteze producerea de focoase nu-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 25 13.08.2021 09:36:33

cleare pe o perioadă de un an și să prelungească Tratatul cu un an, însă în contextul apariției noilor tipuri de arme și temerii desfășurării în eventualitate a unei noi curse a înarmărilor de înaltă calitate, precum și evoluția ascendentă a nivelului de pericol a noilor riscuri și amenințări, mai ales în condițiile crizei sanitare globale, dar și pentrui a nu submina sistemul de securitate internațională și arhitectura de control al armamentului nuclear, Statele Unite ale Americii și Federația Rusă au convenit printr-o decizie prelungirea pe durata maximă posibilă, de cinci ani, până la 5 februarie 2026 a Noului Tratat START.

Cercetând perioada pandemiei globale COVID-19 sub aspectul confruntării geopolitice dintre marile puteri pe dimensiunea asigurării securității naționale, se impune de specificat că criza sanitară a evoluat în criza geopolitică în unele sectoare ale securității prin diminuarea încrederii a cooperării diplomatice în domeniul controlului reciproc al armamentelor și dezarmării nucleare, soldându-se cu retragerea Statelor Unite ale Americii în 2020 și suspendarea respectării prevederilor Tratatului cu demararea procedurii de retagere a Federației Ruse în 2021 din Tratatul „Cer Deschis", acțiuni care au fost precedate de disensiunile în domeniul securității dintre acești doi actori majori în cadrul Tratatului privind Forțele Nucleare Intermediare urmate cu retragerea Statelor Unite ale Americii și a Federației Ruse în 2019, precum și de retragerea Statelor Unite ale Americii din Acordul Nuclear cu Iranul în 2018. Prin urmare, Tratatul „Cer Deschis", semnat în 1992 și intrat în vigoare în 2002, permite celor 35 de state membre să efectueze zboruri de observare și supraveghere neînarmate peste teritoriile celorlalte pentru a colecta informații despre forțele și activitățile militare, însă retragerile succesive ale Statelor Unite ale Americii și Federației Ruse a subminat în totalitate necesitatea existenței acestuia și promovarea principiului „asigurarea încrederii și previzibilității activităților militare ale țărilor semnatare". În acest context, criza sanitară globală determină reconfigurarea geopolitică a sferelor de interese regionale ale actorilor majori provocând tensiuni în relațiile de cooperare în domeniul securității internaționale, totodată intensificând transformări structurale în raporturile de putere mondială.

În ordinea de idei reliefate, C. Bogzeanu acreditează opinia că pandemia globală generată de noul tip de coronavirus COVID-19 nu a pus capăt și nici nu a diminuat dinamica competiției geopolitice dintre marile puteri pentru a obține putere la nivel mondial și nici nu s-a redus din intensitate generarea crizelor și conflictelor cu efecte transregionale, ci dimpotrivă, s-a amplificat. Fenomenul pandemiei COVID-19 a generat o criză sanitară fără precedent, una dintre cele mai grave crize ale umanității din perioada postrăzboi rece, dar care nu a determinat sfârșitul luptei pentru putere și influență geopolitică globală. În opinia sa, securitatea europeană și euroatlantică este dependentă de reconfigurarea arhitecturii geopolitice în Marea Mediterană, soldându-se cu alterarea relațiilor de cooperare dintre Turcia și Cipru, Turcia și Grecia în potențialele zone cu hidrocarburi, care continuă să constituie una dintre sursele de conflict. De asemenea, incidentul maritim dintre o navă franceză, angajată într-o misiune a Alianței Nord-Atlantice de patrulare monitorizând hotarul acvatic al Libiei,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 26 13.08.2021 09:36:33

și una turcă reflectă nivelul tensiunilor geopolitice nu doar din regiune, ci și dintre aliați, în contextul că Libia continuă să fie puternic afectată de instabilitate politică precedată de un conflict militar civil care se desfășoară al șaptelea an, dintre Guvernul de Acord Național de la Tripoli condus de către Prim-ministrul Fayez al-Sarraj, recunoscut și susținut de Organizația Națiunilor Unite, de Statele Unite ale Americii, de Turcia, de Italia și de Qatar, și Administrația rivală, din estul țării, aliată generalului Khalifa Haftar, care conduce așa-numita Armată Libiană Națională, susținută de Egipt, Emiratele Arabe Unite, Arabia Saudită, Iordania, Franța și de Federația Rusă, pentru obținerea controlului asupra întregului teritoriu al statului Libia. O altă problemă geopolitică din regiunea Orientului Mijlociu reliefată de C. Bogzeanu este situația politică internă a Siriei, care rămâne a fi în continuare una vulnerabilă la conflictele violente dintre grupurile militare, în pofida trecerii conflictului la faza politico-diplomatică după un conflict militar de cinci ani, dar care poate în orice moment să reizbucnească prin escaladarea unui nu conflict militar civil la fel de îndelungat și devastator ca cel anterior, precum și incertitudinea suspendării programului nuclear al Republicii Islamice Iran ce agravează relațiile diplomatice cu Statele Unite ale Americii. În același timp, alte disensiuni geopolitice regionale, intensificarea cărora poate avea loc în condițiile pandemiei globale COVID-19, sunt diminuarea valorificării statutului Turciei de stat aliat și partener credibil în raport cu Uniunea Europeană în contextul necesității gestionării crizei migranților și perpetuarea conflictului din regiunea Donbas dintre Ucraina și Federația Rusă, evoluția căruia confirmă înscrierea acestuia în modelul conflictelor înghețate, în pofida eforturilor formatului Grupului de contact Normandia de a negocia un acord între părțile aflate în conflict [18, p. 127].

În contextul ideii asigurării securității europene, D. Lute și N. Burns punctează că relațiile geopolitice dificile dintre Statele Unite ale Americii și statele europene membre ale Alianței Nord-Atlantice, abordând subiectul dezvoltării și garantării securității și apărării în spațiul euroatlantic, sunt marcate de o incertitudine privind sporirea contribuției financiare la bugetul Alianței Nord-Atlantice, deși în pofida poziției și retoricii adoptate de Statele Unite ale Americii Alianța Nord-Atlantică a continuat să-și îndeplinească sarcinile de bază descurajând intențiile ofensive ale Federației Ruse, care generează riscuri și amenințări la adresa securității europene. Lipsa de încredere dintre statele membre ale Alianței Nord-Atlantice determină o situație fără precedent, ce reliefează cea mai mare provocare pentru statele europene de a se confrunta cu noile riscuri și amenințări, pe care deocamdată nu le pot gestiona de unele singure, chiar și grație promovării ideii de a constitui propriile forțe armate care ar asigura securitatea și apărarea europeană [19].

Considerăm că dimensiunea de securitate și apărare a Uniunii Europene a evoluat datorită conștientizării incapacității organizației de a gestiona crize în vecinătatea imediată, înregistrând unele progrese în acest domeniu. Din acest punct de vedere, procesul de consolidare a politicii de securitate și apărare comună a Uniunii Europene este determinat de specificul organizațional al instituțiilor, de voința și de capacitatea statelor membre de a finanța acest domeniu. Acest caracter distinct al Uniunii Europene

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 27 13.08.2021 09:36:33

de adoptare a rezoluțiilor în privința securității și apărării comunitare este unul foarte semnificativ, în condițiile în care puternicul impact asupra dimensiunii economice și sociale este exercitat de pandemia globală COVID-19, care modifică domeniile bugetate prioritar la nivel european, securitatea și apărarea rămânând un sector de interes secundar în perioada postcovid. Prin urmare, problema majoră care poate fi evidențiată, în contextul perioadei post-pandemie, este dacă sporirea gradului de instabilitate, de insecuritate și de incertitudine la nivel internațional și regional va rămâne o motivare suficient de puternică pentru ca Uniunea Europeană să continue punerea în practică a inițiativelor de dezvoltare a domeniului de securitate și apărare comună sau repercusiunile economice, financiare și sociale generate de criza sanitară vor contribui la încetinirea procesului de instiutire a propriilor forțe armate comunitare.

În opinia noastră, contextul geopolitic al mediului de securitate internațională și regională în perioada pandemiei globale COVID-19 analizat mai sus, exercită eminamente presiuni asupra procesului de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova. Necesitatea rezilienței instituționale a sistemului de securitate și apărare al Republicii Moldova, în perioada crizei sanitare provocată de noul tip de coronavirus, prin accelerarea sau cel puțin menținerea dinamicii de realizare a reformelor din perioada precedentă a pandemiei, prin accesarea fondurilor oferite de Alianța Nord-Atlantice ca urmare a acceptului participării la consolidarea securității regionale va convinge partenerii externi în intenția de a continua procesul de modernizare și implementare a reformelor în domeniul securității și apărării naționale. Această supoziție este susținută și de V. Chirilă, subliniind că securitatea națională a Republicii Moldova depinde în mare măsură de relațiile diplomatice cu Federația Rusă, în cadrul cărora există mai multe probleme nesoluționate, persistă o neîncredere, iar disensiunile dintre Federația Rusă și Uniunea Europeană la nivel instituțional nu favorizează procesul de fortificare a sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova. Expertul afirmă că, în contextul acestei tensionări diplomatice, vor exista consecințe negative și asupra securității naționale a Republicii Moldova, care se vor realiza prin intenția Federației Ruse de a-și intensifica influența geopolitică exercitând presiuni asupra domeniilor principale de dezvoltare ale statului [20].

B. Paclikova accentuează imperativul realizării Inițiativei de Consolidare a Capacităților de Apărare a Republicii Moldova, menționând că Republica Moldova a fost acceptată de către Alianța Nord-Atlantică ca parte a Inițiativei de Consolidare a Capacităților de Apărare în luna iunie 2015, Ministerul Apărării fiind desemnat în calitate de instituție responsabilă pentru implementarea acestui angajament, care are drept scop consolidarea capacității de apărare a Republicii Moldova și presupune un pachet de asistență divizat în două faze. În opinia sa, Republica Moldova a solicitat de la Alianța Nord-Atlantică acest pachet de asistență de care beneficiază și alți parteneri, ca: Georgia, Iordania, Irak, Tunisia, pentru implementarea căruia Alianța Nord-Atlantică oferă consultanții săi pentru a asista la procesele de reformare. În prima fază a fost oferit un program de consiliere și asistență Republicii Moldova în sprijinul reformelor în domeniul apărării naționale în elaborarea documentelor stra-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 28 13.08.2021 09:36:33

tegice și de identificare a structurii de forțe optime și capabilități militare necesare a pentru asigura funcționalitatea instituțională a procesului de apărare națională. Astfel, au fost elaborate și adoptate Strategia națională de apărare și Planul de acțiuni pentru implementarea acesteia pentru anii 2018-2022 (prin Hotărâre de Parlament nr. HP 134/2018 din 19.07.2018) și Strategia militară a Republicii Moldova și Planul de acțiuni pentru implementarea acesteia pentru anii 2018-2022 (prin Hotărâre de Guvern nr. 961 din 03.10.2018). De asemenea, programul se axează pe revizuirea riscurilor și pericolelor cu caracter militar la adresa statului, revizuirea și modificarea cadrului legislativ și normativ la nivelul politicilor strategice, evaluarea structurii de comandă și control, a capabilităților existente și estimarea dezvoltării economice. În a doua fază de implementare, B. Paclikova relevă că Republicii Moldova i se oferă asistență și consiliere tehnică în dezvoltarea forțelor armate (structuri de forță, capabilități și infrastructură, doctrină, educație). Pachetul Inițiativei de Consolidare a Capacităților de Apărare oferă, totodată, asistență și în alte domenii, inclusiv în cel al educației apărării, planificarea strategică, managementul resurselor umane, dezvoltarea profesională a civililor și standardizarea instruirii și logisticii, precum și aspecte legate de securitatea cibernetică, buna guvernare, prevenirea corupției, precum și rolul femeii în domeniul păcii și securității. La fel, în etapa realizării acestei faze, Alianța Nord-Atlantică a lansat un program de dezvoltare a capacităților pentru angajații civili din sectorul securității și apărării, care este adresat nu doar Ministerului Apărării, dar și Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Finanțelor, Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, Parlamentului Republicii Moldova și practic oricărei instituții implicate în procesul de asigurare a securității și apărării naționale. În cadrul Inițiativei de Consolidare a Capacităților de Apărare există un fond în care statele aliate la nivelul cooperării bilaterale cu Republica Moldova pot contribui la îmbunătățirea logisticii prin donarea echipamentului medical sau alte materiale de primă necesitate pentru medicii militari care sunt implicați în lupta cu noul tip de coronavirus COVID-19 [21].

Conform lui V. Cibotaru, problema stringentă cu care se confruntă Armata Națională este procesul care este lipsit de operativitate și implementare rapidă a etapelor de modernizare și schimbare a tehnicii militare, în contextul reconfigurării geopolitice accelerate a mediului de securitate regională generând noi riscuri și amenințări la adresa securității și apărării naționale, Republica Moldova având nevoie de armament de tip nou, apărare antiaeriană modernă și de suplinirea rezervelor de muniție. Actualmente, starea echipamentului și dotărilor nu corespunde riscurilor și amenințărilor la care Republica Moldova este expusă. Realizând o analiză comparată dintre Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO și a Inițiativei de Consolidare a Capacităților de Apărare, expertul susține că prin ultima Republica Moldova își consolidează interoperabilitatea forțelor armate obișnuite cu cele ale statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice, care au pus la dispoziția Republicii Moldova experții săi din Statele Unite ale Americii, România, Polonia, Țările Baltice pentru diferite programe de asistență și posibilități de moder-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 29 13.08.2021 09:36:33

nizare a tehnicii [22]. Considerăm că Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO este la fel de important în procesul de reformare și modernizare a sistemului de securitate și apărare națională, document ce necesită o nouă adoptare într-o variantă actualizată pe perioada 2021-2023, contribuind la fortificarea relațiilor de cooperare multilaterală oferind instrumentarul necesar reieșind din interesul de securitate națională al Republicii Moldova și din interesul Alianței Nord-Atlantice de consolidare a securității regionale, luând în considerație poziționarea geopolitică a Republicii Moldova și existența conflictului înghețat pe teritoriul acesteia. În această ordine de idei, V. Cibotaru punctează că procesul de încetinire a reformei și a modernizării forțelor armate este determinată de viziunile contradictorii sau chiar lipsa acestora din partea exponenților clasei politice. În contextul evenimentelor militare din regiunea Carabahul de Munte, Republica Moldova trebuie să țină cont de trei factori: apărarea propriilor cetățeni, consolidarea relațiilor de cooperare politico-militare cu România și Ucraina și intensificarea participării în cadrul misiunilor de menținere a securității regionale [22].

În opinia noastră, Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO este un element destinat individualizării, sistematizării și concretizării relațiilor de cooperare, intensificării dialogului și consultărilor între parteneri și Alianța Nord-Atlantică la nivel interstatal. Prin adoptarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO țara noastră și-a exprimat dorința de a intensifica dialogul politic și cooperarea cu Organizația Nord-Atlantică în domeniile: militar, științific, protecția mediului, urgențe civile etc., implicând în acest proces, în primul rând, instituțiile menite să asigure funcționalitatea sistemului de securitate și apărare, iar în al doilea rând, incluzând și alte instituții naționale. Reieșind din actualitatea reconfigurării arhitecturii geopolitice a mediului de securitate regională în contextul pandemiei globale COVID-19, procesul de actualizare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO este o necesitate categorică și necondiționată, dat fiind faptul că documentul este axat pe eficientizarea procesului de reforme în sectorul securității și apărării naționale. Unele dintre aspectele benefice pentru Republica Moldova, ca urmare a realizării mecanismului de implementare a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, este nu doar aprofundarea relațiilor de cooperare cu statele membre ale Alianței Nord-Atlantice, dar și promovarea unei imagini favorabile a Republicii Moldova pe plan extern, în contextul edificării unui stat de drept, democratic și prosper. În această ordine de idei, Alianța Nord-Atlantică este dispusă să susțină în continuare eforturile Republicii Moldova în reformarea și modernizarea sistemului de securitate și apărare națională, pentru a face față noilor provocări generate de criza sanitară mondială. Mai mult ca atât, Alianța Nord-Atlantică este gata să-și extindă acest sprijin asupra unor reforme mai profunde în domeniul politic și în sectorul securității și apărării naționale la nivel instituțional. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO rămâne a fi în continuare un document conceput în funcție de necesitățile individuale ale fiecărui stat partener,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 30 13.08.2021 09:36:33

ceea ce înseamnă că Republica Moldova este liberă să-și aleagă domeniile prioritare sau de interes, scopurile și sarcinile pe care le-a inserat în acest Plan. Unul dintre obiectivele-cheie ale mecanismului Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, capabil să favorizeze și să mențină un mediu intern propice reformelor democratice, este consolidarea dialogului și a consultărilor politice între Republica Moldova și Organizația Nord-Atlantică. Astfel, Republica Moldova își poate exprima și demonstra voința și capacitatea de a avansa sub câteva aspecte primordiale: cel al politicii interne și externe și cel al implementării principiilor fundamentale, stipulate în Documentul-cadru al Programului Parteneriatul pentru Pace și în documentul de bază al Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic**.**

Ținem să punctăm, în perioada pandemiei globale COVID-19, obiectivul realizării politicilor de cooperare politico-militară pe dimensiunea securitate și apărare națională dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică este continuitatea procesului de fortificare instituțională a forțelor armate, a organelor securității statului și a altor structuri de resort prin implementarea angajamentelor asumate de către ambele părți, în contextul oferirii oportinităților în cadrul Programului Parteneriatul pentru Pace, proiect care a fundamentat colaborarea dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică. În condițiile statutului său de neutralitate, Republica Moldova, prin implementarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, nu urmărește deocamdată dezideratul aderării la Alianța Nord-Atlantică, dar intenționează să implementeze acest Plan pentru avansarea în procesul de reformare și modernizare a sectorului de securitate și apărare națională. În același timp, apariția noilor provocări la adresa securității naționale generate de pandemia globală de noul tip de coronavirus COVID-19 determină Republica Moldova, în pofida deținerii statutului de neutralitate permanentă, să intensifice dialogul cu Alianța Nord-Atlantică, ulterior chiar și la renunțarea la acest concept de neutralitate, în eventualitatea aderării la valorile euroatlantice, care s-a dovedit a fi unul perimat, ce nu a contribuit la fortificarea securității naționale, ci, dimpotrivă, a sporit vulnerabilitatea sistemului național de securitate și apărare.

În concluzie subliniem că intensificarea relațiilor de cooperare politico-militare dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică, în special în condițiile crizei sanitare provocată de pandemia COVID-19, dar și în contextul agravării relațiilor diplomatice dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă, amplificând și mai mult disensiunile precedate de protejarea sferei de influență geopolitică din spațiul postsovietic și asigurarea unui regim politic intern autoritar de Federația Rusă și adoptarea sancțiunilor în serie de către instituțiile Uniunii Europene împotriva Federației Ruse, necesită o nouă abordare, la nivelul clasei politice, precum și la nivelul societății, mult mai pragmatică, consecventă și intransigentă, care ar garanta o perspectivă geopolitică clară pe termen lung a conceptului de asigurare a securității naționale. Aceste importante transformări paradigmatice ar contribui la determinarea unor politici ce vizează realizarea procesului de promovare a reformelor democratice în diverse structuri ale statului și de modernizare a acestora, în special în sectorul de securi-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 31 13.08.2021 09:36:33

tate și apărare națională, dar și la aprofundarea cooperării Republicii Moldova cu instituțiile euroatlantice, evoluții care au o influență benefică asupra procesului general de fortificare a tuturor componentei securității naționale a Republicii Moldova. Valorificarea oportunităților oferite de Alianța Nord-Atlantică în sporirea nivelului de reziliență instituțională a sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova va permite ajustarea componentelor securității naționale la standardele euroatlantice, ceea ce se va solda eminamente cu amplificarea gradului de asigurare al securității și apărării naționale, descurajând realizarea unor eventuale pericole din partea potențialilor inamici precum și combaterea eficientă a riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale. Pentru realizarea acestui deziderat, este indispensabil ca instituțiile din cadrul Administrației Publice Centrale responsabile de reformă în domeniul securității și apărării naționale să demonstreze voință politică, perseverență și transparență în acțiunile de realizare a angajamentelor asumate de Republica Moldova în relațiile de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică, totodată manifestând interes în evoluția parcursului euroatlantic din calitatea de stat partener în stat membru al sistemului de securitate cooperativă și apărare colectivă.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. COVID-19 Coronavirus Pandemic. Reported Cases and Deaths by Country or Territory. În: Worldometer, https://www.worldometers.info/coronavirus/ (vizitat 23.01.2021).
2. Listings of WHO's Response to COVID-19. Timeline of WHO's Response to COVID-19, 29 iunie 2020. https://www.who.int/news-room/detail/29-06-2020-covidtimeline (vizitat 23.01.2021).
3. Coronavirus Disease (COVID-19): Situation Report -162, World Health Organization, 30 June 2020. 18 p. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200615-covid-19-sitrep-147.pdf?sfvrsn=2497a605_4 (vizitat 25.01.2021).
4. Băhnăreanu Cristian. Impactul economic al pandemiei de COVID-19 la începutul anului 2020. În: Impact Strategic, 2020, nr. 2, p. 87-98.
5. Sandford Alasdair. Coronavirus: Half of Humanity Now on Lockdown as 90 Countries Call for Confinement. https://www.euronews.com/2020/04/02/coronavi -rus-in-europe-spain-s-death-toll-hits-10-000-after-record-950-new-deaths-in-24-hou (vizitat 26.01.2021).
6. Jones Lora, Palumbo Daniele, Brown Davis. Coronavirus: A Visual Guide to the Economic Impact. https://www.bbc.com/news/business-51706225 (vizitat 26.01.2021).
7. Tobben Sheela. Oil for Less Than Nothing? Here's How That Happened. https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-20/negative-prices-for-oil-here-s-hat-that-means-quicktake (vizitat 30.01.2021).
8. Krauss Clifford. Oil Nations, Prodded by Trump, Reach Deal to Slash Production. https://www.nytimes.com/2020/04/12/business/energy-environment/opec-russia-saudi-arabia-oil-coronavirus.html?searchResultPosition=22 (vizitat 30.01.2021).
9. Keith Tamara, Gharib Malaka. A Timeline Of Coronavirus Comments From President Trump and World Health Organization. https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/04/15/835011346/a-timeline-of-coronavirus-comments-from-president-trump-and-who (vizitat 30.01.2021).
10. Tong Elson. Explainer: 10 Things to Know About Hong Kong`s National Security Law – New Crimes, Procedures and Agencies. https://hongkong-fp.com/2020/07/01/explainer-10-things-to-know-about-hong-kongs-national-security-law-new-crimes-procedures-and-agencies/ (vizitat 03.02.2021).
11. Kuo Lily. Taiwan Election: Tsai Ing-Wen Winds Lanslide in Rebuke to China. https://www.theguardian.com/world/2020/jan/11/taiwan-re-elects-tsai-ing-wen-as-president-in-clear-message-to-china (vizitat 03.02.2021).
12. Grossman Derek. Is the „1992 Consensus" Fading Away in the Taiwan Strait. https://thediplomat.com/2020/06/is-the-1992-consensus-fading-away-in-the-taiwan-trait/ (vizitat 03.02.2021).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 32 13.08.2021 09:36:33

13. Chung Lawrence. US Navy Warship Transits Tawian Strait as PLA Starts Live-Fire Drills. https://www.scmp.com/news/china/military/article/3084401/us-navy-warship-transits-taiwan-strait-pla-starts-live-fire (vizitat 03.02.2021).
14. Tian Yew Luan, Lee Yimou. China Drops Word „Peaceful" in Latest Push for Taiwan „Reunification". https://www.reuters.com/article/us-china-parliament-taiwan/china-drops-word-peaceful-in-latest-push-for-taiwan-reunification-idUSKBN22Y06S (vizitat 10.02.2021).
15. Parameswaran Prashanth. South China Sea and the Coronavirus: New China Vietnam Incident Spotlights Old Realities. https://thediplomat.com/2020/04/south-china-sea-and-the-coronavirus-new-vietnam-china-incident-spotlights-old-realities (vizitat 10.02.2021).
16. Chifu Iulian. Testul chinez pentru Biden: amenințarea Taiwanului. https://deschide.md/ro/stiri/editorial/79363/Iulian-Chifu--Testul-chinez-pentru-Biden-ameni%C8%9Barea-Taiwanului.htm (vizitat 10.02.2021).
17. Geropoulos Kostis, Waller Nicholas. Round One: US and Russia Slowly Hit-re-START Nuke But-ton. https://www.neweurope.eu/article/round-one-us-and-russia-slowly-hit-re-start-nuke-button/ (vizitat 10.02.2021).
18. Bogzeanu Cristina. Apărarea europeană – schimbare de curs, în contextul pandemiei de COVID-19? În: Impact Strategic, 2020, nr. 2, p. 120-134.
19. Lute Douglas, Burns Nicholas. NATO at Seventy. An Alliance in Crisis", Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kenedy School. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/NATOatSeventy.pdf (vizitat 12.02.2021).
20. Chirilă Victor. Expert: Tensiunile dintre UE și Rusia vor avea consecințe grave asupra Republicii Moldova. https://deschide.md/ro/stiri/politic/80292/Expert-Tensiunile-dintre-UE-%C8%99i-Rusia-vor-avea-consecin%C8%9Be-grave-asupra-RMoldova.htm (vizitat 12.02.2021).
21. Paclikova Barbora. Masă rotundă: Importanța DCBI pentru reformarea sectorului de securitate al Republicii Moldova. https://infocenter.md/masa-rotunda-importanta-dcbi-pentru-reformarea-sectorului-de-securitate-al-republicii-moldova/ (vizitat 12.02.2021).
22. Cibotaru Viorel. Masă rotundă: Importanța DCBI pentru reformarea sectorului de securitate al Republicii Moldova. https://infocenter.md/masa-rotunda-importanta-dcbi-pentru-reformarea-sectorului-de-securitate-al-republicii-moldova/ (vizitat 12.02.2021).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 33 13.08.2021 09:36:34

PROBLEMATICA SIGURANȚEI OMULUI ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR CONTEMPORANE DIN PERSPECTIVĂ POSTMODERNĂ[1]

HUMAN SAFETY ISSUE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CHALLENGES FROM THE POSTMODERN PERSPECTIVE

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.03
CZU: 316.42

Serghei SPRINCEAN, ***doctor habilitat în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
sprinceans@yahoo.com

Sorin BECCIU, ***doctodand,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
sorinbecciu@gmail.com

Rezumat

Crizele globale actuale, cea sanitară și conflictele informaționale cu valență axiologică, au creat riscuri și amenințări la nivelul securității omului și societăților. Abordarea postmodernă vine cu un scepticism, subiectivism și relativism, o suspiciune față de fundamentele culturii occidentale. Distrugerea sistematică a acestora, folosirea limbajului pentru a promova o ideologie devine sursa haosului și scade gradul de coeziune socială din cadrul societăților. Valorile lumii postmoderne, toleranța și egalitatea, vin în conflict cu societatea tradițională ce avea în vârful ierarhiei un adevăr de natură religioasă. Actuala criză COVID-19 duce la o mutație periculoasă a două modele arhetipale de stat- leviatanul lui T. Hobbes cu mama devoratoare a lui C. G Jung, conduce la o limitare în drepturi și o degradare a ființei umane. În cadrul războaielor informaționale pentru asigurarea securității cetățeanului imunizarea pe plan axiologic asigură calea pentru probleme globale în plan local.

Cuvinte-cheie: *modernizare, postmodernism, ideologie, securitate, siguranță.*

Summary

The current global crises, the health crisis and the information wars and their axiological aspects, have created risks and threats to the security of human beings and societies. The postmodern approach comes with a skepticism, subjectivism and relativism, a suspicion of the foundations of Western culture. Their systematic destruction, the use of language to promote an ideology becomes the source of chaos and decreases the degree of social cohesion in any society. The values of the postmodern world, tolerance and equality, come into conflict with the traditional society that had at the top of the hierarchy a truth of a religious nature. The current COVID-19 crisis leads to a dangerous mutation of two state archetypal models- T. Hobbes's leviathan with C. G Jung's devouring mother archetype, leads to a the limitation in rights and a degradation of the human being. In the curent information wars to ensure the security of the citizen, axiological immunization provides the way for global problems at the local level.

Keywords: *modernization, postmodernism, ideology, security, safety.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul Proiectelor de cercetare: 20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană; 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova (2020-2021) finanțat prin ANCD.*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 34 13.08.2021 09:36:34

Marea criză globală cu multiple caracteristici pluridimensionale, în care se regăsește omenirea la etapa contemporană de dezvoltare, precum și posibilele rezultate dezastruoase ale acestei crize, cu un impact distrugător și degradant, atât pentru nivelul de trai al omului, pentru calitatea vieții sale individuale, pentru demnitatea sa, cât și pentru viitorul civilizației umane în ansamblu pe Terra în cel mai global sens, încep să lase o amprentă tot mai vizibilă și greu de negat asupra tuturor sferelor vieții și activității omului prin conștientizarea de către tot mai mulți factori de decizie de către formatorii opiniei publice și liderii sociopolitici a amplorii progresive galopante a pericolelor și amenințărilor totale la adresa omenirii și a persoanei, individului uman, idee fundamentată și argumentată de tot mai numeroși oameni de știință de talie mondială [1, p. 71]. Această mare criză globală care impune actualmente societății un anume mod de manifestare și comportament, specific unor dezastre și situațiilor de stringență imperativă, caracterizat uneori prin panică, prin decizii strategice imature și dezechilibrate, posedă un caracter polidimensional și include astfel de aspecte precum criza domeniului economic: energetic, financiar, comercial, monetar etc.; a domeniului ecologic și a biosferei, a mediului ambiant, a sferei politicului: a guvernării sociale, a reprezentării democratice a cetățeanului în actul decizional-politic, a funcționării instituțiilor politice; a domeniului relațiilor interumane, sociale și interstatale: conflicte violente, revoluții și răsturnări frecvente ale elitelor conducătoare, războaie și conflagrații militare la nivel regional, cu implicarea directă sau prin intermediari a principalelor forțe politice, economice și militare de pe mapamond etc. [2, p. 515].

Procesul de modernizare și ajustare la imperativele timpului a sistemului internațional și național al securității este unul continuu și necesită permanent noi idei și propuneri de îmbunătățire și de eficientizare, deoarece în perioada contemporană asigurarea siguranței persoanei și a securității umane a devenit o preocupare complexă și multidimensională, încorporând astfel de componente precum securitatea personală a individului, securitatea mediului ambiant, a sănătății, alimentară, a comunității, securitatea politică și cea economică.

Moralizarea și bioetizarea relațiilor sociale și a proceselor securitare la nivel mondial lasă o amprentă semnificativă și la nivel local, unde de asemenea se produc procese de modernizare a vieții social politice și a sectorului de securitate și de asigurare a bunăstării individului uman, dar cu ritmuri mult mai lente decât ar fi acceptabil pentru o dezvoltare sustenabilă a societății [3, p. 65].

În contextul amplificării galopante a procesului de globalizare apar tot mai multe studii cu privire la esența și diversele aspecte alarmiste ale marii crize mondiale contemporane. În această situație de criză continuă, societatea contemporană devine tot mai mult una în care predomină riscul. Potrivit sociologului german U. Beck, modernizarea inevitabil va duce către o desființare a civilizației contemporane, care va da naștere unei societăți de risc, dominată de diverse pericole și amenințări, dintre care cele civilizaționale și cele tehnologice se deosebesc printr-o violență deosebită [4, p. 195].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 35 13.08.2021 09:36:34

O reacție critică la teoria modernizării clasice a constituit curentul postmodernist, care face parte din cel de-al doilea val al teoriei modernizării. Chiar dacă modernizarea a adus abundență materială nemaiîntâlnită până atunci, ea a cauzat și probleme, printre care autocrația rațională, imperativele tehnologiilor, slăbirea umanității, dezordinea spirituală, catastrofe ecologice. Totodată, procese precum contraurbanizarea (mutarea din centru în suburbii, mișcările ecologiste) nu își găseau explicarea în teoria clasică, ceea ce a creat imperativul creării unei noi teorii. Chiar dacă este relativ recent, cercetătorul chinez C. He reușește să găsească caracteristicile principale ale celui de-al doilea val al modernizării. Prin urmare aceasta pune accentul pe cunoaștere și învățare continuă, informatizare, ecologie, inovație, dezvoltarea inteligenței artificiale: generează globalizare, descentralizare, diversitate [5, p. 209-212]. Teorii importante specifice celui de-al doilea val al teoriei modernizării sunt: noua modernizare, postmodernismul, societatea informațională etc.

Dintre reprezentanții curentului postmodernist în care putem observa anumite aspecte dintre formele de presiune politică și relația acesteia cu modernizarea socială și politică îi putem menționa pe D. Bell, J. F. Lyotard, G. Deleuze, J. Derrida, M. Foucault, F. Jameson, D. Harvey, R. Rorty, J. Lacan, J. Baudrillard, P.-F. Guattari, E. Lévinas, S. Žižek etc. Cu toate acestea, ei nu au reușit să cristalizeze un curent teoretic închegat, ci doar încercări teoretice prin care se susțineau mai multe lucruri: refuzul modernității, raționalismului, autorității, tehnologiei și științei, întoarcerea la elementele tradiționale, văzând în tradiție un element benefic, promovarea noilor valori și stiluri de viață, cu o mai mare toleranță pentru diversitatea etnică, culturală, sexuală – conform dorinței individului de a alege după cum susținea politologul american R. Inglehart în lucrarea sa *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Chance in 43 Societies* [6, p. 25-28]. Un aport important pentru crearea abordării postmoderniste îl au filosofii francezi. Considerăm că desacralizarea și răsturnarea ierarhiilor produsă de „Revoluția Franceză" are profunde efecte asupra filosofiei, din hexagon păstrându-se caracterul de stânga: anti instituții, anti ordine, anti ierarhii sociale.

Postmodernismul nu are o definiție uniformă, cercetătorii îl interpretează diferit și analizează critic aspectele modernizării. Cu toate acestea, *Enciclopedia Britannica* definește „postmodernismul" ca fiind un „curent filosofic din vestul Europei, caracterizat de scepticism, subiectivism și relativism, o suspiciune asupra rațiunii, interesat de rolul ideologiilor pentru menținerea puterii politice și economice" [7]. Postmoderniștii percep critic cultura occidentală, ca fiind influențată de elita dominantă ca să-și servească propriile interese. În acest curent filosofic vedem o combinație a teoriei lui K. Marx privind conflictul claselor și a teoriei lui A. Gramsci, care analizează importanța culturii pentru a institui un control asupra maselor [8, p. 75-79]. Cercetătorul american D. Harvey identifică în postmodernism un curent care vine să combată „monotonia modernității" și vede prin discursurile alternative ca forțe eliberatoare de universalitatea cu iz totalitar [9, p. 8-9].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 36 13.08.2021 09:36:34

Enciclopedia Britannica identifică preceptele postmoderniștilor: 1) nu există o realitate obiectivă, 2) nu există adevăr științific sau istoric, 3) știința și tehnologia sau chiar rațiunea și logica nu sunt vehicule pentru progres, dar instrumente pentru control, 4) rațiunea și logica nu sunt universal valabile 5) nu există natură umană (comportamentul uman este social construit sau determinat), 6) limbajul nu se referă la o realitate în afara sa, 7) nu există cunoaștere sigură, 8) nici o teorie despre natură sau societate nu poate fi adevărată, acestea reprezintă „metanarative" neadevărate.

Filosoful și sociologul francez J. F. Lyotard, în lucrarea sa *The postmodern condition: a report on knowledge* [10, p. 12], analizează sceptic procesul de cunoaștere și introduce termenul „metanarativă" ca fiind o trăsătură a modernității „simplificând până la extrem, definesc postmodenitatea ca neîncrederea în metanarative, funcția narativă își pierde din calitățile sale, eroii, marele pericole și aventuri, scopul suprem, toate se disipează în limbajul narativ", conchidea autorul în introducerea la lucrarea sa. Tot el introduce termenul „postmodern", ce presupunea atitudinea sceptică față de aceste metanarative, termen ce a fost preluat de către criticii de artă, filosofi sau de cercetătorii în științele sociale. Sociologul francez percepea dezvoltarea istorică nelinear, de la societatea tradițională la cea modernă, și de la modernă la postmodernă, unde omul nu mai caută doar asigurarea cu bunuri materiale, dar încearcă să obțină fericirea individuală. Se pare că acest curent vine pe abundența adusă de modernizare, când omul încearcă să obțină și bunurile spiritului, având ca scop dobândirea fericirii individuale. Postmodernitatea a adus schimbări esențiale în domeniul culturii, familiei, politicii și societății. Pierzând încrederea în noțiuni precum „adevăr", „rațiune", „progres", J. F. Lyotard a încercat să se identifice cu condiția comunităților marginalizate. Chiar dacă a reușit să fie influentă, cartea sociologului francez a primit și suficientă critică. Însuși autorul a recunoscut peste ani că în momentul scrierii lucrării sale, cunoașterea sa despre știință era destul de limitată, că s-a referit la lucrări pe care nu le citise. Retrospectiv, acesta s-a referit la lucrarea sa ca fiind o parodie și una dintre cele mai slabe lucrări ale sale [11, p. 24-27]. În opinia noastră, abordarea sceptică față de axiomele axiologice pe care se susține civilizația occidentală duce la o prăbușire a acesteia. Criza Occidentului ca motorul ideatic al lumii, manifestată în domeniile economice, sociale, politice și chiar morale, va produce efect și asupra spațiului românesc. Deconstrucția valorilor creează o perioadă de haos. Cu toate acestea, aceste provocări axiologice vor duce la o reactualizare și reconștientizare a valorilor importante pentru supraviețuirea omenirii.

Teoriile filosofului francez J. M. Foucault se concentrează asupra legăturii dintre putere și cunoaștere [12, p. 45-52]. Acesta considera că puterea nu mai este deținută de stat, dar este aflată în diferite locuri, contexte, situații sociale etc. Printr-o micro-analiză a puterii, J. M. Foucault ajunge la concluzia că există o legătură strânsă între putere și cunoaștere sau ceea ce J. F. Lyotard denumea metanarative. J. M. Foucault susținea în prefața lucrării *Anti-Oedip* (1972), scrisă de G. Deleuze și F. Guttari, că pentru a lupta cu „fascismul din capul nostru" trebuie să folosim capacitățile limbajului uman. Limbajul ca o componentă importantă a culturii este un domeniu de interes pentru

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 37 13.08.2021 09:36:34

postmoderniști. Dacă în modernism exista o delimitare clară între ce se spune (mesajul) și cum se spune (mediul), în postmodernism nu există o separație clară. Considerăm că ideologizarea se poate produce prin controlul limbajului individului, iar acest fenomen este împotriva gândirii critice și libere, principiu menționat în Declarația Universală a Drepturilor Omului și în mai multe Constituții ale statelor lumii.

Prin munca sa cu grupurile marginalizate ale deținuților și homosexualilor, J. M. Foucault nu încerca să schimbe sistemul, dar să creeze un curent de rezistență, să exercite presiune politică împotriva instituțiilor, tehnicilor și discursurilor de represiune organizată, observa D. Harvey [13, p. 46]. În opinia noastră, modernizarea politică era scopul activismului civic al filosofului francez. Scrierile sale au dus la crearea mișcărilor de femei, homosexuali, autonomii teritoriale, etnice, religioase din anii 1960. Cu toate că J. M. Foucault nu era de acord cu eticheta de postmodernist, scrierile sale au fost emblematice pentru acest curent filosofic.

Apreciem că mișcările sociale ce reprezintă minorități (etnice, rasiale, sexuale) sunt profund influențate de teoria filosofului francez, iar limbajul este domeniul lor de activitate. Prin urmare, etichete asociate negativ în cadrul societății se încearcă a fi schimbate în denumiri pozitive sau neutre: homosexual – *gay* (trad. fericit), pedofil – *minor attracted persons* (trad. persoane atrase de minori) etc. Toate aceste schimbări se fac în numele nondiscriminării și ale toleranței, valori ale societății postmoderne. Dacă Aristotel recunoaște în toleranță și apatie ultimele virtuți ale unei civilizații care moare, iar filosoful britanic G. K Chesterton percepe toleranța ca fiind virtutea oamenilor fără convingeri, atunci pentru postmoderniști acestea sunt în vârful ierarhiei valorilor. De exemplu, în Canada, pentru prima dată în dreptul comun britanic, prin Legea C-16 din iunie 2017 [14], statul mandata cuvintele prin care cetățenii trebuie să se refere la grupurile minoritare protejate. În caz că cetățenii nu respectau aceste cuvinte, primeau amenzi, iar în cazul neachitării acesteia riscau chiar închisoarea pentru exprimarea liberă și conform propriei conștiințe. Noua legea canadiană presupune că, dacă o persoană născută bărbat, cu cromozoni XY, care se identifică ca fiind femeie și insistă să i te adresezi cu pronumele de gen feminin, perpetuarea adresării cu pronume masculin presupune o amendă, toate în numele nondiscriminării și combaterea „discursurilor de ură". În opinia noastră, cenzurarea limbajului, legiferarea folosirii unor termeni (de ex. tovarăș, pronume de gen neconforme sexului) sunt folosirea teoriilor lui J. M. Foucault și a altor postmoderniști pentru a obține scopuri politice, și anume iluzia unei egalități între indivizi și distrugerea ordinii creștine și capitaliste. Totalitarismul ideologic se manifestă prin cenzurarea limbajului persoanei, iar alterarea conștiinței umane se produce prin mandatarea folosirii unor anumiți termeni. Libertatea persoanei de a identifica natura înconjurătoare prin intermediul caracteristicilor acesteia este masacrată de un drept închipuit la confort psihologic -toate printr-un truc verbal postmodernist, când disconfortul psihologic este echivalat cu violența psihologică și chiar cea acțională.

În lucrarea *Postmodernization: Change in advanced society*, cercetătorii britanici S. Crook, J. Pakulski și M. Waters au făcut o analiză a trecerii de la societatea modernă

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 38 13.08.2021 09:36:34

la cea postmodernă, referindu-se la șase parametri: cultura, statul, inegalitatea, politica, organizarea muncii, știința și tehnologia [15, p. 63-65]. Cultura pierde aura ei de sacralitate și se transformă în comoditate, de la statul lui T. Hobbes, reprezentat printr-un luptător, statul postmodern devine o mămică protectoare și chiar intruzivă în intimitatea cetățeanului. În cadrul crizei COVID-19 observăm o mutație periculoasă între două arhetipuri: pe de o parte, arhetipul Junghian al mămicii posesive care intră in intimitatea cetățeanului (de ex: poartă mască, stai la distanță, spală-te pe mâini, stai în casă etc.) cu leviatanul lui Hobbes, care folosește ca metodă de presiune politică preferată forța statului (amendă, amenințare, limitarea din drepturi etc.)

Se prefigurează un șir de premise care indică asupra faptului că inegalitatea economică a bărbaților și femeilor și reacția acestora la crize sociale și sanitare este cauzată de conjuncturi și aspecte multiple de natura diferită: socială, biosomatică, educațională, politică etc. La oameni, ca și la alte mamifere, femela are capacitatea nașterii și alăptării, și rolurile asociate de grijă față de pui sau educarea și socializarea lor. Societatea postmodernă pune egalitatea în vârful ierarhiei valorice, în timp ce societatea tradițională creștină punea idealul universal-simbolic, reprezentat prin Dumnezeu sau prin modelele sfinților. Cu toate acestea, urmărirea unor imperative ideologice precum egalitatea, neagă anume diferențele între abilitățile, voința și naturile indivizilor, iar principiul universal al complementarității extremelor, reprezentat pe deplin în culturile lumii, este alterat în forma sa postmodernă – egalitatea. În același timp, aristocrația și burghezia masculină cu preponderență este contestată de o nouă elită economică, unde femeile sunt tot mai mult reprezentate.

Dacă modernitatea a adus asocierea muncitorilor cu partidele de stânga, în timp ce patronii și birocrații aveau simpatii de dreapta, în postmodernitate s-au spart aceste alianțe. Scăderea suportului pentru partidele tradiționale a fost confirmată de cercetători cu diferite viziuni politice. Neîncrederea nu a scăzut activismul politic, acesta fiind imperativ în aceste condiții: „noua politică", implicarea intensă în societatea civilă a devenit noua formă de acțiune. Acestea sunt unele dintre tezele prezentate în lucrarea lui S. Crook, J. Pakulski și M. Waters. Cu toate că analiza este acceptabilă în linii generale și profund documentată, lucrarea acestor autori nu vine cu soluții pentru statu-quo. În opinia noastră, o resacralizare a lumii, înțelegerea modelelor tradiționale care au permis existența civilizației umane ar oferi umanității șanse pentru provocările sociale, ecologice, politice, economice ale sec.XXI.

Procesul de modernizare și ajustare la imperativele timpului a sistemului internațional și național al securității este unul continuu și necesită permanent noi idei și propuneri de îmbunătățire și de eficientizare, deoarece în perioada contemporană asigurarea securității umane și siguranței persoanei a devenit o preocupare complexă și multidimensională, încorporând astfel de componente precum securitatea personală, de mediu, a sănătății, alimentară, a comunității, securitatea politică și cea economică [16, p. 220].

În contextul nevoii acute de modernizare a Republicii Moldova și României, accesul la valorile, potențialul economico-social, mecanismele, instituțiile regionale, modelele și fondurile Uniunii Europene, concurează cu oportunitățile promovate, în

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 39 13.08.2021 09:36:34

principal, de Federația Rusă [17, p. 26]. Apropierea de UE are tendința, în ultimele decenii, să genereze pentru Republica Moldova un șir de amenințări și riscuri de destabilizare internă: socială, economică și politică, inclusiv prin manipulare mediatică, prin intermediul regiunii separatiste transnistrene, regiunii autonome găgăuze sau al unor forțe politice locale [18, p. 488]. În contextul amplificării în ultimul deceniu a confruntărilor hibride pe plan mondial, considerăm că miza amenințărilor și tentativelor de șantajare a autorităților de drept din Republica Moldova, provenind de la promotorii politicilor integraționiste în spațiul estic, constă în a menține cât mai mult timp posibil Republica Moldova ca satelit geopolitic al Federației Ruse, uneori chiar contrar intereselor sale naționale, inclusiv în detrimentul fortificării securității sale umane. Pentru atingerea acestor scopuri se recurge, cel mai des, la reanimarea unor mecanisme de manipulare în masă, se induce în societate o insatisfacție generală și frică ale populației de instabilitate sociopolitică și financiar-economică, frica de o eventuală escaladare armată a conflictului transnistrean, de subdezvoltare și sărăcie. Cel mai important factor în plan local pe care mizează agresorul în acest război hibrid este menținerea nostalgiilor sociopolitice ale electoratului din Republica Moldova pentru un regim autoritar și paternalist de tip sovietic, nostalgii care sunt exploatate periodic în interes geopolitic în scrutinele electorale, deci pe cale democratică, dar cu scopuri regresive pentru populația autohtonă, în planul securității sale umane.

Astfel, eventualele politici și strategii de securitate umană și siguranță a persoanei cu referință la asigurarea unui climat optimal pentru viață în baza unor principii general umane nu pot fi conceptualizate ca simple acte juridico-politice, ci mai degrabă ca elemente normative generatoare de transformări sociale și politice semnificative în general, și de modernizare a sectorului securității în particular, aplicând diferite abordări conceptuale și perspective teoretice, solicitând instituții specializate, mijloace alocate și semnificative resurse umane [19, p. 88].

Securitatea umană și siguranța persoanei reprezintă componente importante ale procesului de modernizare și eficientizare a sistemului de asigurare a securității atât la nivel național, cât și internațional, mai cu seamă prin potențialul conceptual-metodologic specific acestor noi domenii. Totodată, securitatea umană și siguranța persoanei exercită una asupra alteia o presiune investigațională permanentă, în condiții de concurență obiectuală, care se va solda cu apropierea și unificarea, într-o anumită măsură, a aparatelor lor categoriale și conceptual-metodologice, ceea ce va spori importanța și rolul abordării comune a concepției siguranței persoanei și securității umane asupra problematicii siguranței persoanei și locului ei central în sistemul de asigurare a securității internaționale.

Menirea și scopul concepției siguranței persoanei și securității umane, precum și a dezvoltării durabile, este de a oferi o perspectivă nouă de modernizare și îmbunătățire a vieții umane prin soluționarea celor mai grave probleme cu care se confruntă, prin schimbarea mentalității față de propria existență și propria valoare a persoanei care să conducă la transformări calitative la nivel colectiv, dar și la nivelul biosferei și mediului de viață al omului, iar rolul informației și memoriei sociale

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 40 13.08.2021 09:36:34

este să asigure o conexiune sustenabilă dintre cele trei planuri ontologice: trecut, prezent și viitor, pentru a nu pierde viziunea de ansamblu asupra perspectivelor și tendințelor de evoluție a omenirii pe parcursul întregii sale existențe în contextul transformărilor rapide și profunde din perioada contemporană.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sprincean S. Unele contribuții ale comunității internaționale la depășirea crizei globale prin aplicarea mecanismelor bioetice de modernizare a politicului. În: Anuar Științific / Inst. de relații internaționale din Moldova (IRIM). Vol. 10. Chișinău: Print-Caro, 2012, p. 70-78.
2. Sprincean S., Becciu. S. The assuring human security in the conditions of intensification of global process of social-political pressure. În: Гуманитарное знание и духовная безопасность: сборник материалов IV Международной научно-практической конференции, г. Грозный, 1-3 декабря 2017 г. Махачкала: ЧГПУ, АЛЕФ (ИП Овчинников), 2017, p. 514-519.
3. Sprincean, S. Perspective bioetice și politice de modernizare a sectorului securității umane în Republica Moldova. Filosofia și perspectiva umană: Materialele Conferinței Științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei. 17 noiembrie 2016. Chişinău: UnAȘM (Tipogr. "Biotehdesign"), 2017, p. 64-69.
4. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва, Прогресс-Традиция, 2000.
5. He C. Modernization science: The principles and methods of national advancement. Berlin: Springer, 2012.
6. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Chance in 43 Societies. Princeton: Univerity Press, 1997.
7. Duignan B. Postmodernism www.britannica.com/topic/postmodernism-philosophy (accesat 20.03.2021).
8. Sprincean S., Becciu S. Ethical perspective on the phenomenon of political influence in Antonio Gramsci's works. În: Професійна та корпоративна етика на сучасному етапі розвитку соціогуманітарного знання: матеріали науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2017 року. Київ, 2018, p. 75-79.
9. Harvey D. The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Malden: Blackwell Pub. Inc., 1990.
10. Lyotard J-F. The postmodern condition: a report on knowledge. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.
11. Anderson P. The origins of postmodernity. London: Verso, 1998.
12. Foucault M. Les Mots et les choses. Paris: Éditions Gallimard, 1966.
13. Harvey D. The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. Malden: Blackwell Pub. Inc., 1990.
14. Dragicevic N. Canada's gender identity bill C-16 explained www.cbc.ca/cbcdocspov/features/canadas-gender-identity-rights-bill-c-16-explained (accesat 13.03.2021).
15. Crook S., Pakulski J., Waters M. Postmodernization, change in advanced society. London: SAGE Publications, 1992.
16. Sprincean S. Priorități și imperative ale securității umane în procesul de modernizare socială. În: Ştiinţa în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective", Conferinţa naţională cu participare internaţională consacrată aniversărilor de 70 de ani de la constituirea Instituţiilor de Cercetare Ştiinţifică din Moldova, 55 de ani de la fondarea Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 10 ani de la fondarea Filialei Bălţi a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, (ed. a 2-a), 29-30 septembrie 2016, Bălţi. Foxtrot, 2016, p. 219-223.
17. Sprincean S. Securitatea umană și modernizarea democratică a Republicii Moldova. În: Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei. Conferinţa ştiinţifică internaţională, 7 iunie 2016, Cahul. Vol. 1. Cahul: Universitatea de Stat "B. P. Haşdeu" (Tipogr. "Centrografic"), 2016, p. 25-30.
18. Sprincean S. Asigurarea securității umane și modernizarea sociopolitică a Republicii Moldova. În: Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale: Materialele conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale (Departamentul Drept Public, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova), 13-14 decembrie 2018, Chişinău. Artpoligraf, 2019, p. 487-500.
19. Sprincean S., Becciu S. Importanța societății civile și a grupurilor de presiune pentru asigurarea securități proceselor decizionale. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, Nr. 2, p. 85-98.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 41 13.08.2021 09:36:34

GESTIONAREA IMAGINII MEDIA A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI PE PORTARLURILE ONLINE DIN REPUBLICA MOLDOVA

MEDIA IMAGE MANAGEMENT OF PEOPLE WITH DISABILITIES ON NEWS SITES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.04
CZU: 316.344.6:659.3

Ludmila RUSNAC, ***doctor în științe filologice,***
Universitatea de Stat din Moldova,
rusnac.contacte@gmail.com

Rezumat

Prin transmiterea mesajelor de tip incluziv, non-discriminatoriu, presa își ajută publicurile să perceapă mai bine particularitățile și necesitățile unor grupuri sociale și să adopte o atitudine tolerantă față de acestea. De regulă, informațiile sunt prezentate în știri și reportaje, practic lipsesc materiale în care subiectele să fie tratate în profunzime, de aceea publicul și societatea în general cunoaște foarte puțin despre viața persoanelor cu dizabilități, despre politicile în acest domeniu, despre problemele cu care se confruntă acești oameni. Marea majoritate a materialelor sunt știri realizate în baza comunicatelor de presă emise de instituțiile avizate, deci fără eforturi suplimentare de a ieși în teritoriu și a descoperi și alte subiecte, poate nu de actualitate imediată, dar importante și ele din perspectiva impactului social.

Cuvinte-cheie: *persoană cu dizabilități, mass-media, impact social, mesaj de tip incluziv, actualitate, discriminare, stereotipuri.*

Summary

By conveying inclusive, non-discriminatory messages, the press helps its audiences to better perceive the particularities and needs of some social groups and to adopt a tolerant attitude towards them. Usually, the information is presented in news and reports, there is practically no material in which the topics are treated in depth, so the public and society in general know very little about the problems of these people. The vast majority of the material is news based on press releases, without going out in the territory and discovering other topics, maybe not of immediate actuality, but also important from the perspective of the social impact.

Keywords: *disability persons, social impact, mass-media, inclusive message, actuality, discrimination, stereotype.*

Mass-media au un rol esențial în societatea democratică, deoarece oferă oportunitatea de a se expune tuturor actorilor implicați în activitatea socială. Prin potențialul de raspândire a informațiilor și de coagulare a opiniei publice, mijloacele de informare în masă, atât cele tradiționale, cât și new-media, constituie un instrument intrinsec de promovare, dar și de eradicare a prejudecăților și stereotipurilor sociale. Conform unui studiu realizat în spațiul autohton, ”mai bine de 2/3 din populația generală consideră că copiii cu dizabilități nu sunt ca toți copiii și că trebuie să fie educați în școli speciale, 40% cred că persoanele cu dizabilități sunt incapabile de a munci, 39% - că persoanele cu dizabilități mintale sunt periculoase și trebuie izolate, 28% - că persoanele cu dizabilități nu pot avea familie” [1]. Aceste percepții s-au statornicit cu suportul inclusiv al mijloacelor de informare în masă, care, sporadic sau nu, fortifică ideile preconcepute și adesea eronate privind persoanele cu dizabilități. În accepțiunea cercetătoarei Mariana Ţâbuleac, ”atitudinea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 42 13.08.2021 09:36:34

discriminatorie față de persoanele cu dizabilități este o consecință a politicilor devalorizante ale statului în domeniu. Fiind considerate bolnave și neputincioase, persoanele cu dizabilități, în particular cele cu dizabilități intelectuale, practic sunt excluse din sistemul educațional, sunt lezate de dreptul de a fi angajate în câmpul muncii, și în rezultat – sunt privite ca o povară pentru sistemul de protecție socială" [2, p. 17].

Tabelul 1. **Stereotupuri despre persoanele cu dizabilități ce persistă la nivel de societate**

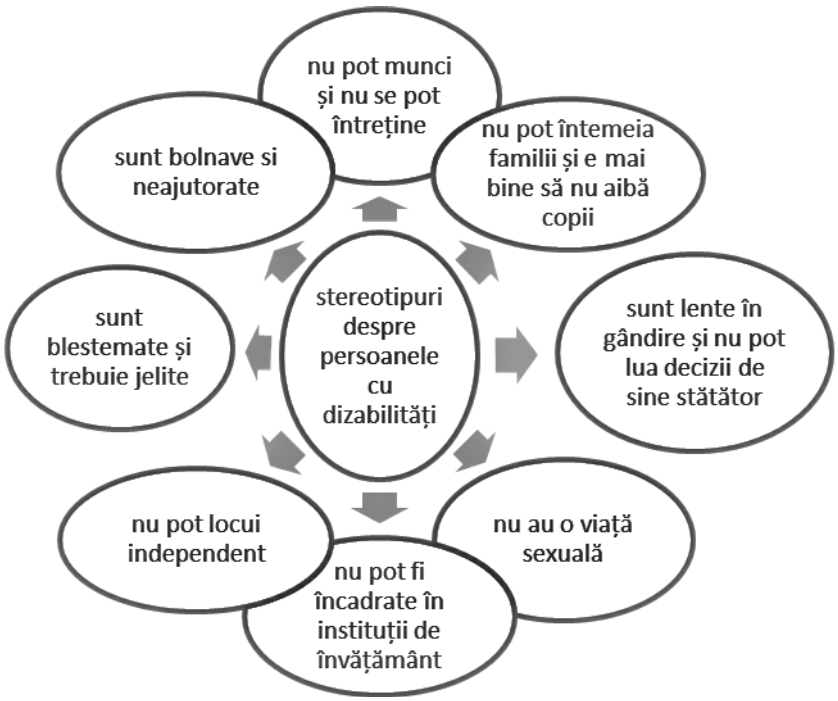

Pe de altă parte, prin transmiterea mesajelor de tip incluziv, non-discriminatoriu, presa își ajută publicurile să perceapă mai bine particularitățile și necesitățile unor grupuri sociale și să adopte o atitudine tolerantă față de acestea. Așadar, sub aspectul incluziunii/excluziunii sociale, activitatea mediatică se fundamentează pe două persective de abordare:

- radiografierea masivului informațional și selectarea mesajelor ce urmează a fi injectate în spațiul public (mass-media decide despre ce evenimente și fapte sociale să comunice și care mesaje au prioritate);
- selecția instrumentelor prin intermediul cărora își construiește contentele (orientează percepția audienței, alege modul în care comunică un subiect și creează context pentru înterpretare și semnificații proprii pentru subiectele abordate).

Deci, mass-media manifestă două tipuri de atitudine față de grupurile sociale cu risc de incluziune: incluzivă și excluzivă. Atitudinea incluzivă vizează suportul mass-media în promovarea diversității sociale, adoptarea unei politici non-discriminatorii față de anumite grupuri sociale, cum ar fi persoanele cu dizabilități, iar atitudinea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 43 13.08.2021 09:36:35

excluzivă se referă la evitarea de a aborda subiectele despre persoanele cu nevoi speciale, perpetuarea prejudecăților și stereotipurilor existente la nivel de societate și non-valorizarea acestui grup social dezavantajat. În rezultat, aceste persoane sunt marginalizate și considerate neimportante pentru societate, un balast. Materiale despre persoanele cu dizabilități apar relativ rar în mass-media, fapt ce denotă atenția insuficientă pentru această temă. Totodată, reflectarea problematicii dizabilității de către instituțiile media este un drept fundamental al tuturor cetățenilor, inclusiv al persoanelor cu dizabilități din mediul autohton. Cu toate acestea, spectrul subiectelor ce reflectă tematica dizabilității se rezumă la mediatizarea evenimentelor curente ce au tangență cu tema (modificări în sistemul de pensii, evenimente culturale, infracțiuni), sau informarea despre acte legislative sau normative care vizează această categorie de persoane. Jurnaliștii apelează foarte rar la persoanele cu nevoi sociale în calitate de surse, de obicei, pentru a aduna informațiile necesare contactează diferite instituții și organizații: Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, Ministerul Educației, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Inspectoratul General de Poliție, Direcțiile raionale de asistență socială, primăriile, Asociații ale persoanelor cu dizabilități, Azilul Republican de invalizi și pensionari, Alianța Organizațiilor pentru Persoanele cu Dizabilități din Republica Moldova, Internatele psihoneurologice, Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică (CRAP), organizațiile non-guvernamentale specializate în domeniu etc.

De regulă, informațiile sunt prezentate în știri și reportaje, practic lipsesc materiale în care subiectele să fie tratate în profunzime, de aceea publicul și societatea în general cunoaște foarte puțin despre viața persoanelor cu dizabilități, despre politicile în acest domeniu, despre problemele cu care se confruntă acești oameni. Merită menționat faptul că jurnaliștii se străduiesc să utilizeze un limbaj echilibrat, non-discriminatoriu atunci când relatează despre persoanele cu nevoi speciale și respectă normele deontologice prescrise, dar se întâlnesc și excepții, o abatere uzuală fiind utilizarea în text a cuvintelor și expresiilor stereotipizate de genul: invalid, om în cărucior, miop, surdomut, bolnav, surd ș.a. În acest sens, *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități*, ratificată în 2010, are implicații majore asupra paradigmei în care sunt văzute și tratate persoanele cu dizabilități în societate în ansamblul său. În conformitate cu acest document, statul se obligă să asigure condițiile pentru incluziunea socială și respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilități la viață decentă, sănătate, familie, asistență socială, educație, dezvoltare profesională, asigurarea cu un loc de muncă ș.a. Alte documente internaționale ratificate de Republica Moldova sunt: Carta Socială Europeană, ratificată prin Legea nr. 484-XV din 28.09.2001; Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului, la care Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 408–XII din 12.12.1990; Recomandările Comitetului de Miniștri adoptate la 5 aprilie 2006 privind Planul de Acțiuni al Consiliului Europei în domeniul Dizabilității (2006-2015); Regulile Standard ale Națiunilor Unite cu privire la egalitatea de Șanse pentru Persoanele cu Dizabilități.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 44 13.08.2021 09:36:35

Raportat la persoanele cu dizabilități, subiectele abordate uzual pe portalurile de știri sunt următoarele: nerespectarea legislației privind accesibilizarea clădirilor publice și a transportului în comun pentru persoanele cu dizabilități; nerespectarea de către autorități a drepturilor persoanelor cu dizabilități; dificultăți în exercitarea dreptului la vot al persoanelor cu dizabilități; majorarea indemnizației persoanelor încadrate în grad de handicap; statistici privind situația persoanelor cu dizabilități; inaugurări de centre de terapie și reabilitare destinate persoanelor cu dizabilități; campanii caritabile.

Pentru a vedea gradul și modalitățile de reflectare în presă a problematicii dizabilității, am supus analizei contentele emise de către portalurile media online: diez.md, deschide.md și realitatea.md și câteva materiale plasate pe site-ul investigații.md în perioada 16.03.2020-16.05.2020. Au fost urmărite identificarea subiectelor referitoare la tematica dizabilității, analiza materialelor de presă ce vizează incluziunea socială a persoanelor cu nevoi speciale, gestionarea terminologiei utilizate în redactarea materialelor despre persoanele cu dizabilități. În perioada supusă analizei, portalurile media au plasat materiale în care au fost abordate următoarele subiecte:

- ✓ Ziua internațională a persoanelor cu dizabilități;
- ✓ Perioada de îngrijire a persoanelor cu dizabilitate severă va fi luată în calcul la pensie;
- ✓ Părinții copiilor cu dizabilități pot beneficia de câteva ore de odihnă;
- ✓ Dublarea cuantumului alocației sociale pentru persoanele cu dizabilități;
- ✓ Persoanele cu dizabilități pot beneficia de 6 mii de lei de la primării;
- ✓ Mărirea pensiei de invaliditate;
- ✓ Reforma sistemului de pensii;
- ✓ Indexarea pensiilor de la 1 aprilie 2020;
- ✓ Pensiile vor fi indexate de două ori pe an;
- ✓ Ajutor social pentru perioada rece a anului;
- ✓ Eveniment caritabil Christmas Quiz;
- ✓ Compensații bănești pentru persoanele cu dizabilități de pe urma războiului;
- ✓ Asistență telefonică gratuită pentru persoanele cu dizabilități;
- ✓ Metoda de votare a persoanelor cu dizabilități mintale;
- ✓ Persoanele cu dizabilități motorii vor fi scutite de achitarea plăților vamale la importul autoturismelor;
- ✓ Grupuri sportive pentru persoanele cu dizabilități;
- ✓ Donații externe pentru îmbunătățirea calității vieții persoanelor cu dizabilități;
- ✓ Alocațiile sociale de stat pentru copiii cu dizabilități;
- ✓ Angajatorii vor primi subvenții de stat pentru angajarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități;
- ✓ Incluziunea școlară a persoanelor cu dizabilități;
- ✓ Nereguli în sistemul educațional din școlile auxiliare;
- ✓ Nereguli în procesul de acordare a gradului de invaliditate cetățenilor moldoveni.

Marea majoritate a materialelor sunt știri realizate în baza comunicatelor de presă emise de instituțiile avizate, deci fără eforturi suplimentare de a ieși în teritoriu și a

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 45 13.08.2021 09:36:35

descoperi și alte subiecte, poate nu de actualitate imediată, dar importante și ele din perspectiva impactului social. Bunăoară, nu s-a scris nimic despre dificultățile pe care le întâmpină copiii cu dizabilități care frecventează școlile de cultură generală, deoarece majoritatea școlilor nu sunt adaptate la nevoile copiilor cu dizabilități, despre problemele psihologice cu care se confruntă copiii plasați în școlile auxiliare, despre dificultățile de socializare ale persoanelor cu deficiențe cu ceilalți membri ai comunității, despre gestionarea fondului pentru educația incluzivă, despre protecția de violență și abuz a persoanelor care trăiesc în internatele psihoneurologice ș.a. După cum am putut observa în urma analizei materialelor, vocea, părerea acestor oameni lipsește din sistemul mediatic, fiind nuanțată sporadic, sau în raport cu evenimente cu context negativ (omor, agresiune fizică, viol, reținere, etc.), materiale în care persoana cu dizabilitate apare în calitate de infractor sau victimă. Evident, informațiile sunt prezentate într-o manieră care să incite și chiar să șocheze. Exemplificăm prin câteva titluri de știri: ”Invalid fără mâini și picioare este judecat pentru că ar fi bătut doi polițiști” [3], ”Caz nemaiîntâlnit! A înscenat sinuciderea unui bărbat și a agresat sexual un invalid, după ce l-a închis în beci” [4].

Totodată, în rezultatul investigației am stabilit că numărul de materiale care să vizeze incluziunea socială este infim, fiind identificate următoarele subiecte:

- În Moldova a fost achiziționat primul taxi pentru persoane în cărucior;
- Expoziție de promovare a persoanelor cu dizabilități motorii din Republica Moldova;
- Companiile de taxi obligate să aibă în dotare automobile pentru transportarea persoanelor cu dizabilități locomotorii;
- Creșterea accesibilității persoanelor cu dizabilități în spațiile publice.

Cu referire la terminologia utilizată de către jurnaliști în textele redactate, este necesar să specificăm faptul că documentele internaționale recomandă statelor semnatare să opteze pentru renunțarea la termeni precum ”invalid”, ”invalid de război”, ”persoană în cărucior”, ”persoană cu retard”, ”grad de invaliditate”, ”invalid de gradul I, II, III”, noțiuni care nu se conțin nici în Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, adoptată în anul 2012. Astfel, jurnaliștii pot opta pentru termeni ca: ”persoană cu dizabilitate”, ”persoană cu dizabilități de pe urma războiului”, ”utilizator de scaun rulant”, ”grad de dizabilitate”, ”dizabilitate severă, accentuată, medie”. Toate noțiunile cu referire la persoanele cu dizabilități se conțin în două documente de bază de care jurnaliștii sunt îndemnați să țină cont: Ghidul de stil cu norme etice pentru jurnaliști, editat de Asociația Presei Independente (API) și un ghid pentru jurnaliști, editat de Keystone Moldova, întitulat „Comunicarea cu și despre persoanele cu dizablități”.

În aceeași ordine de idei, caracterul umanizant se întrevede doar sporadic în materialele jurnalistice, poveștile de viață practic lipsesc, am identificat doar două materiale de acest fel: ”Povestea unui activist cu dizabilități din Bender care luptă pentru egalitate” [5] și ”A urcat scările în genunchi, până la etajul doi al spitalului, pentru o consultație! Povestea unui invalid de la Orhei” [6]. Un alt aspect care, în accepțiunea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 46 13.08.2021 09:36:35

noastră, este necesar de a fi punctat în cele ce urmează vizează predispoziția jurnaliștilor de a relata într-o manieră în care să plaseze într-un context de eroizare persoanele cu nevoi speciale care au înregistrat anumite succese sau au reușit să realizeze ceva valoros în viață. Un asemenea gen de abordare venerativă creează la nivel de societate falsa impresie precum că persoanele cu dizabilități sunt niște eroi, luptători puternici și curajoși care realizează fapte mărețe. Ca rezultat, societatea consideră acești oameni îndeajuns de puternici încât să se descurce singuri. Reiterăm că textele jurnalistice bune nu plasează în prim plan dizabilitatea persoanei, ci ideile, calitățile personale și abilitățile pe care le deține. Gradul de dizabilitate se menționează doar în cazul în care această informație este relevantă și necesar de a fi specificată. La fel, o greșeală pe care o comit frecvent jurnaliștii constă în a prezenta calitățile persoanei cu deficiențe (binevoitoare, atentă, tacticoasă, respectuoasă), în opoziție cu dizabilitatea (de exemplu, ”cu toate că este persoană cu nevoi speciale, nu și-a pierdut simțul umorului”) sau, mai grav – o consecință a dizabilității (de exemplu, ”condiția pe care o trăiește, l-a făcut să primească cu smerenie toate loviturile vieții”). Asta induce ideea că doar persoanele care cunosc durerea și suferința pot manifesta bunătate. Prin materialele pe care le redactează, jurnalistul nu trebuie să țintească în a trezi mila oamenilor față de aceste persoane, este doar necesar ca societatea să cunoască despre ele, să le înțeleagă și să le accepte ca și cetățeni cu drepturi egale în societate. Jurnalista Natalia Porubin este de părere că ”oamenii nu au nevoie de milă, ci de relatări obiective și echidistante ale problemelor cu care se confruntă în fiecare zi. Aceste relatări, la rândul lor, trebuie să genereze acțiuni concrete din partea autorităților” [7]. A fi cetățean cu drepuri egale presupune a nu fi defavorizat (de obicei se optează pentru imagini și poze plângăcioase, care sensibilizează), persoanele cu dizabilități nu sunt prezentate ca si actori ai vieții sociale, nu sunt prezentate în interacțiune cu persoanele sănătoase, realizând ceva împreună, ci doar în contextul în care persoana sănătoasă asistă persoana cu dizabilitate.

Totodată, se cere a fi menționat faptul că atitudinea excluzivă a media față de un anumit subiect sau grup social ”nu se manifestă doar prin articole de presă negative referitoare la subiectul respectiv. Uneori articolele negative la adresa unui subiect sau grup social pot constitui de fapt promovarea unei imagini de tip incluziv” [8]. În calitate de exemplu poate servi textul ”Exilați în școli pentru retardați”, publicat pe investigații.md. Pentru exemplificare, am preluat următorul fragment: ”Copiii plasați în școlile auxiliare nu sunt ajutați să se dezvolte, să se salveze de retardul mintal, ci sunt lăsați să degradeze, urmând să poarte pentru tot restul vieții stigmatul de debil. După absolvirea a opt clase, timp în care se învață după o programă simplificată, ei obțin un certificat care nu le permite să-și continue studiile în licee, colegii sau universități [9]. După cum putem remarca, problema este formulată franc, iar duritatea limbajului este argumentată, pentru că are scopul de a sensibiliza opinia publică, de a determina factorii de decizie să se implice pentru a înlătura gafele din sistemul educațional, pentru că nu este normal să fie plasați în școlile auxiliare copiii practic sănătoși sau care pot fi recuperați ușor. În accepțiunea autorului acestei investigații jurnalistice, ”școlile auxiliare, rămase moștenire de la sistemul sovietic de educație,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 47 13.08.2021 09:36:35

nu sunt altceva decât niște „ghetouri" pentru copiii cu nevoi speciale.... Ca și în întregul sistem rezidențial, mărimea salariilor personalului acestor instituții e în funcție de numărul de copii. În aceste condiții, managerii și în mare parte personalul acestor instituții sunt interesați să mențină, ba chiar să sporească numărul elevilor și nu caută posibilități pentru reintegrarea acestora în familie" [10]. Indubitabil, problematica dizabilității este prezentată în context negativ în conținutul acestui material, însă textul în sine promovează incluziunea școlară a copiilor cu dizabilități, unicul material care a abordat acest subiect în perioada investigată.

Noile condiții impun și mijloacelor de informare în masă un efort de adaptare la noua paradigmă de abordare a tematicii dizabilității, or, în acest proces, mass-media deține un rol esențial. Deci nu ne limităm doar la a cunoaște că astfel de persoane există acolo undeva, dar scriem despre ele și le ajutăm să se integreze în comunitate. Atât media tradițională, cât și cea online trebuie să activeze pe direcția schimbării atitudinii societății față de acest grup social defavorizat, și acest deziderat poate fi atins prin aplicarea mai multor politici:

a) scoaterea din anonimat a acestei categorii sociale, extindrea numărului de contente jurnalistice ce abordează tematica dizabilității;
b) diversificarea materialelor jurnalistice ce vizează persoanele cu dizabilități, prin redactarea, alături de știri și reportaje, și a altor tipuri de materiale, ce valorifică în profunzime tema: comentarii, interviuri, povești de viață etc.;
c) valorizarea rolului social al persoanelor cu dizabilități, prin opțiunea de a scrie primordial despre abilitățile acestor oameni, despre succesele pe care le înregistrează, și mai puțin să scoată în evidență dizabilitățile și eșecurile lor;
d) informarea și suportul în conștientizarea de către populație a situației în care se află persoanele cu dizabilități;
e) evitarea stigmatizării persoanelor cu diferite tipuri de deficiențe, mai ales a persoanelor cu dizabilități intelectuale, pe care societatea îi consideră bolnavi mintali și față de care manifestă o reticență sporită, privindu-le cu suspiciune sau chiar cu dispreț. În acest context, trebuie de menționat faptul că nu există o relație de sinonimie între boala mintală și dizabilitatea intelectuală, or, boala mintală se manifestă o anumită perioadă, fiind tratată medicamentos, în timp ce dizabilitatea intelectuală este o stare înnăscută, caracterizată prin dificultăți de înțelegere și asimilare a informației, și această stare nu poate fi tratată.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Percepțiile populației despre discriminarea diferitor grupuri social-defavorizate// Studiu realizat de Fundația Soros-Moldova. Disponibil: http://www.soros.md/files/FSM_Raport%20anual_2010_0.pdf. (accesat 02.05.20).
2. Comunicarea cu și despre persoanele cu dizabilități intelectuale. Ghid pentru jurnaliști"/KHSIMA/ Programul Comunitate Incluzivă-Moldova, Chișinău. Tipografia ARVA Color SRL, 2012.
3. Invalid fără mâini și picioare este judecat pentru că ar fi bătut doi polițiști. Disponibil: https://www.deschide.md/ro/stiri/social/3686/VIDEO--Invalid-f%C4%83r%C4%83-m%C3%A2ini-%C8%99i-picioare-este-judecat-pentru-c%C4%83-ar-fi-b%C4%83tut-doi-poli%C8%9Bi%C8%99ti.htm (accesat 03.05.20).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 48 13.08.2021 09:36:35

4. A înscenat sinuciderea unui bărbat și a agresat sexual un invalid după ce l-a închis în beci. Disponibil: https://www.realitatea.md/caz-nemaiintalnit-a-inscenat-sinuciderea-unui-barbat-i-a-agresat-sexual-un-invalid-dupa-ce-l-a-in_21971.html. (accesat 02.05.20).
5. Povestea unui activist cu dizabilități din Bender care luptă pentru egalitate. Disponibil: https://diez.md/2019/12/11/foto-video-povestea-unui-activist-cu-dizabilitati-din-bender-care-lupta-pentru-egalitate/ (accesat 06.04.20).
6. A urcat scările în genunchi, până la etajul doi al spitalului, pentru o consultație! Povestea unui invalid de la Orhei. Disponibil: https://www.realitatea.md/a-urcat-scarile-in-genunchi--pana-la-etajul-doi-al-spitalului--pentru-o-consultatie--povestea-unui-invalid-de-la-orhei_86544.html (accesat 17.04.20).
7. Persoanele cu dizabilități nu au nevoie de compasiune în materialele jurnalistice. Cum relatăm corect despre ele. Disponibil: https://mediaforum.md/upload/webinar/ghiduri-profesionalizare/08-indrumar-Natalia-Porubin.pdf. (accesat 07.05.2020)
8. Persoanele cu dizabilități nu au nevoie de compasiune în materialele jurnalistice. Cum relatăm corect despre ele. Disponibil: https://mediaforum.md/upload/webinar/ghiduri-profesionalizare/08-indrumar-Natalia-Porubin.pdf (accesat 03.05.2020)
9. Exilați în școli pentru retardați. Disponibil: https://www.investigatii.md/ro/investigatii/ drepturile-copilului/ exilati-in-scoli-pentru-retardati. (accesat 16.04.20).
10. Exilați în școli pentru retardați. Disponibil: https://www.investigatii.md/ro/investigatii/drepturile-copilului/exilati-in-scoli-pentru-retardati. (accesat 17.04.20).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 49 13.08.2021 09:36:35

PARTENERIATELE POLITICE POST-ALEGERI DE GUVERNARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ÎNTRE DEZIDERATE ŞI REALITĂŢI[1]

POST-ELECTION POLITICAL GOVERNMENT PARTNERSHIPS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: BETWEEN DESIDERATES AND REALITIES

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.05
CZU: 323(478)

Pantelimon VARZARI, ***doctor habilitat în ştiinţe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
anvarzari@gmail.com

Rezumat

În articol sunt examinate unele subiecte privind constituirea, funcţionalitatea şi viabilitatea celor douăsprezece coaliţii de guvernare care s-au perindat în Republica Moldova în anii 1994–2020. O atenţie deosebită se acordă problemei formării unei majorităţi parlamentare postelectorale de guvernare constituite în baza raţiunii politice şi a consensului substanţial procedural. Acesta din urmă presupune acordul asupra unui set de proceduri cu privire la luarea deciziilor de interes comun. Se ajunge la concluzia că, convergenţa elitelor (coaliţia, alianţa, parteneriatul şi alte aranjamente politice de colaborare pentru respectarea jocului politic democratic) este o modalitate de conlucrare a elitelor politice şi presupune, de fapt, o transformare substanţială a democraţiei neconsolidate într-o democraţie funcţională, consolidată.

Cuvinte-cheie: *puterea de coaliţie, parteneriat politic, coaliţie de guvernare, majoritate parlamentară, lider politic, tranzacţia între elite, convergenţa elitelor, democraţie funcţională, Republica Moldova.*

Summary

The article examines some topics regarding the establishment, functionality and viability of the twelve governing coalitions that alternated in the Republic of Moldova in 1994–2020. Particular attention is paid to the issue of forming a governing post-election parliamentary majority, based on political reason and substantial procedural consensus. The latter presupposes agreement on a set of procedures when taking decisions of common interest. It is concluded that the convergence of elites (coalition, alliance, partnership and other political collaboration arrangements for respecting the democratic political game) is a way of working of political elites and involves, in fact, a substantial transformation of unconsolidated democracy into a functioning, consolidated democracy.

Keywords: *coalition power, political partnership, governing coalition, parliamentary majority, political leader, elite transaction, elite convergence, functional democracy, Republic of Moldova.*

Guvernarea democratică îşi îndeplineşte funcţiile sale prin instituţiile de putere legislativă, executivă şi judecătorească în contextul unei vieţi sociale democratice bazate pe participare, competenţă, loialitate, consens, concurenţă politică şi, nu în ultimul rând, pe convergenţa intereselor majore dintre putere şi societate întru realizarea

[1] Articolul este elaborat în baza Proiectului 20.70086.13/COV *Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcţionalităţii instituţiilor puterii de stat din Republica Moldova (FUNCOV) (2020-2021) finanţat prin ANCD.*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 50 13.08.2021 09:36:35

scopurilor și obiectivelor formulate. Guvernarea nu este altceva decât forma directă și nemijlocită de exercitare a puterii politice. Cum noțiunea de putere presupune în mod obligatoriu, în însăși substanța sa, ideea unei relații, a unui raport între două părți, guvernarea poate fi analizată pe două paliere: cel care guvernează și cel care este guvernat. Dacă guvernarea, notează cercetătorul român A. Vocilă, este modalitatea de exercitare a puterii, buna guvernare presupune, între altele, imperativul consensului celor guvernați față de obiectivele și metodele guvernării, responsabilitatea guvernanților, eficiența guvernării și dreptul cetățenilor de a fi informați [1].

Evoluția societății din Republica Moldova, în contextul bunei guvernări, a depins în mare măsură de crearea unui sistem stabil de continuitate a puterii de stat, orientată spre dezvoltarea statului în baza unei creșteri radicale a eficienței guvernării. „Cel mai important lucru care distinge o țară de alta din punct de vedere politic nu este forma guvernării, scria S. Huntington în 1968, ci gradul de guvernare" [2, p. 21]. Buna guvernare, ca problemă publică ce ține de legitimarea și funcționalitatea puterii politice pentru destinul cetățenilor și al societății în ansamblu, depinde în mod firesc de eficacitatea utilizării de către actorii politici a anumitor *pârghii și* mecanisme democratice în actul guvernării. Drept instrumente și modalități de realizare a puterii în Republica Moldova servesc diferite parteneriate și alte aranjamente politice de guvernare (din 1994 până în 2020 s-au format douăsprezece alianțe de guvernare).

Coalizarea forțelor politice sau puterea de coaliție, numită în literatura politologică și putere aliată [3, p. 153], rezultă prin crearea alianțelor de guvernare între grupuri și alte entități politice cu interese politice comune. Ea se structurează ca urmare a reunirii puterii liderilor din grupurile de proveniență și se manifestă atât pe plan intern (între partide politice – alianțe și coaliții electorale / postelectorale, parlamentare, guvernamentale, alte categorii de organizații), cât și pe plan extern (când anumite puteri își reunesc forțele, inițiativele etc. pentru scopuri comune). Diferite construcții politice se pot încheia în funcție de: specificul interesului urmărit; condițiile concrete în care se desfășoară acțiunea; măsura în care fiecare parte contractantă renunță la obiectivele proprii; gradul permanenței legăturilor. Unii autori menționează faptul că o coaliție de guvernare (clasică) pe plan intern, formată din două sau mai multe entități politice, are mai multe avantaje decât o alianță cu participarea tuturor partidelor / fracțiunilor parlamentare [4], principalul fiind și prezența în actul guvernării a unei opoziții politice parlamentare critice, dar constructive (cazul țărilor occidentale [5]).

Coaliția grupurilor și/sau fracțiunilor din Legislativul unei țări, după anumite negocieri între liderii politici, formează majoritatea parlamentară, aceasta fiind anunțată prin declarație în ședința Parlamentului, iar după caz și instituționalizată, și cuprinde mai mult de jumătate din deputații aleși (în cazul Republicii Moldova, ca Parlamentul să fie funcțional este nevoie de o majoritate parlamentară, ceea ce înseamnă 51 de mandate). Expertul în drept constituțional N. Osmochescu, fost judecător la Curtea Constituțională a Republicii Moldova, subliniază necesitatea legalității unei majorități parlamentare: „În primul rând, majoritatea parlamentară

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 51 13.08.2021 09:36:36

se formează imediat după alegerile parlamentare. În al doilea rând, majoritatea parlamentară se formează în cadrul ședinței plenare a Parlamentului. În cel de-al treilea rând, decizia de formare a majorității parlamentare se statuează în procese-verbale și se păstrează în arhivă" [6].

Coaliţiile politice de guvernare se constituie în baza raţiunii politice şi a consensului substanţial procedural, ultimul presupunând acordul asupra unui set de proceduri cu privire la luarea deciziilor de interes comun [7, p. 62]. Formarea unor alianţe, pacte, parteneriate şi a altor aranjamente politice de guvernare între actorii politici este specifică pentru elitele politice din Republica Moldova încă la mijlocul anilor '90 ai sec. XX. În pofida faptului că majoritatea lor s-au confruntat pe parcursul anilor, aşa cum se exprimă A.U. Gabanyi, cunoscut expert german în politică, cu „chinurile facerii unei coaliţii de guvernare" [8], după formă şi conţinut, diferitele alianţe, parteneriate, pacte, acorduri şi alte instrumente de conlucrare întru respectarea jocului politic pot fi caracterizate drept aranjamente instituţionale, reflectând, în esenţă, nu numai dificultăţile de formare a unei coaliţii (spre exemplu, nenumăratele runde de tratative în care se „împarte caşcavalul", sintagmă folosită de analiştii politici în descrierea partajării algoritmice, inclusiv a funcţiilor), dar şi deficienţele actului de guvernare în ţara noastră.

Pe bună dreptate, „doar în democraţii o ţară poate funcţiona în vreme ce e condusă simultan de formaţiuni politice rivale", acestea formând „un guvern de coaliţie sau o coabitare" [9]. Însă arta coabitării politice se învaţă greu, de aceea unii comentatori susţin că sistemul coalizării dăunează democraţiei pentru că o privează de o opoziţie puternică şi articulată. Cu toate riscurile pe care le comportă o guvernare de coaliţie, analiştii politici cred că aceasta este singura formă viabilă la moment şi pentru Republica Moldova. În acelaşi timp, în societăţile cu tranziţii democratice prelungite şi, totodată, „paralizante", precum este şi ţara noastră, disensiunile (de multe ori doctrinare, ideologice, politice, dar şi personale dintre lideri) continuă să persiste în activitatea actorilor politici din cadrul aranjamentelor politice, determinând în acest fel diminuarea durabilităţii lor funcţionale. Perioada de activitate a tuturor aranjamentelor politice, care s-au perindat din 1994 până în prezent la guvernarea ţării, a durat nu mai mult de 2 ani [10, p. 378], cu excepţia coaliţiei majoritare de guvernare coordonată de PDM între anii 2015–2019. Asta pe de o parte, iar pe de alta, în Republica Moldova, o coaliţie post-alegeri de guvernare este adesea percepută ca o trădare, pentru că, în opinia exprimată de K. Mizsei, fostul Reprezentant Special al UE în Moldova [11], în ţară se înregistrează un grad foarte înalt de concurenţă geopolitică între partidele pe care cetăţenii le împart pentru ei înşişi categoric în pro-ruseşti şi pro-occidentale, iar careva paşi ale acestora în încercarea de a se apropia unele de altele sunt priviţi drept trădare.

Utilizând unele abordări teoretice clasice (instituţională, structural-funcţionalistă, behavioristă, interpretativă etc.), în continuare, propunem o analiză exhaustivă a celor douăsprezece parteneriate politice postelectorale de guvernare constituite în ţara noastră şi unele probleme cu care s-au confruntat actorii politici în forma-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 52 13.08.2021 09:36:36

rea, funcționalitatea și viabilitatea lor. Este de reținut că prima înțelegere mutuală (neinstituționalizată) între diferite facțiuni (grupuri) ale elitei guvernante a avut loc imediat după alegerile parlamentare anticipate din 27 februarie 1994. Acestea au fost primele alegeri legislative democratice (în baza sistemului pluripartidist) de după declararea independenței Republicii Moldova și care s-au desfășurat în baza sistemului electoral proporțional absolut – o singură circumscripție electorală pentru întreaga țară. Scrutinul electoral a fost convocat cu un an înaintea expirării mandatului Parlamentului, având în vedere că noua componență a forului legislativ, unul profesionist pe bază de pluripartitism, urma să adopte Constituția Republicii Moldova și un șir de documente importante referitoare la realizarea reformelor social-economice.

Noul Parlament a fost dominat de coaliția Partidului Democrat Agrar din Moldova (învingător absolut la alegerile parlamentare care a obținut 56 de mandate de deputat din 104)[2] și a fracțiunii parlamentare „Unitatea Socialistă" (28 mandate), formată din Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo" (*Interfrontul*) și Partidul Socialist din Moldova. Consensul valoric al *Alianței Agro-Socialiste* (AAS) a fost unul de conjunctură și a funcționat doar prin coincidența unor interese înguste de grup până la alegerile prezidențiale ordinare din 17 noiembrie – 1 decembrie 1996, când au apărut disensiuni legate de candidaturile înaintate la funcția de șef al statului (la aceste alegeri au participat nouă candidați, iar printre aceștia și cei trei conducători de cel mai înalt rang: Președintele în exercițiu, M. Snegur; Prim-ministrul, A. Sangheli, considerat, de fapt, liderul informal al PDAM, și Președintele Parlamentului, P. Lucinschi [12, p. 18-21]. În al doilea tur de scrutin victoria i-a revenit lui P. Lucinschi, care l-a învins pe M. Snegur). Totuși, cea mai importantă realizare a guvernării majoritare a PDAM a fost adoptarea la 29 iulie 1994 a Constituției Republicii Moldova. Această realizare a fost promițătoare pentru continuarea modernizării societății și a reformelor începute de primul Parlament de legislatura a XII-a (a intrat în conștiința națională drept *Parlamentul Independenței*), 1990–1994, care a declarat suveranitatea și independența Republicii Moldova. În acest fel, alegerile din 1994 aduc o schimbare majoră pe scena politică autohtonă, propulsând în primplanul vieții politice două curente de esență conservatoare, deși distincte ca formă și expresie – PDAM și „Unitate-Edinstvo", iar prin aceasta descreștea cu mult influența forțelor național-democratice (această categorie includea atât aripa sa moderată, cât și cea radicală [13, p. 21].

Următoarea construcție politică a fost încheiată cu ocazia scrutinului parlamentar din 22 martie 1998. În pofida victoriei la alegeri a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (deținea 40 de mandate din 101, dar rămâne în opoziție minoritară), a devenit evident că funcționarea efectivă a noului Legislativ putea fi asigurată numai în cazul constituirii unei coaliții stabile de guvernământ. Asta pentru că nicio formațiune nu a acumulat majoritatea de 51 de mandate, așa încât dialogul politic a

[2] Rezultatele tuturor scrutinelor parlamentare pot fi consultate pe următoarele două *link*-uri: Alegeri parlamentare în Republica Moldova (1994–2019). [on-line] https://cec.md/ro/alegeri-si-referendumuri-2830.html ; http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/#info (vizitat 01.03.2020).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 53 13.08.2021 09:36:36

fost inițiat de către o nouă generație de elite democratice alcătuită din trei entități politice (Blocul electoral „Convenția Democrată din Moldova", alcătuit din 5 organizații social-politice, – 26 de mandate, Blocul electoral „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă", format din 4 organizații social-politice – 24 mandate și Partidul Forțelor Democratice – 11 mandate), constituind „Alianța pentru Democrație și Reforme" (ADR), care întrunea o majoritate confortabilă. Plasarea acestor formațiuni în avanscena vieții politice din anii 1998–2001 demonstra faptul că electoratul național manifesta opțiuni noi și dorința unor schimbări radicale ale situației politice și, implicit, economico-sociale existente în țară.

ADR a funcționat în perioada 21 aprilie 1998 – 9 noiembrie 1999, iar președintele coaliției majorității parlamentare și guvernamentale aflată la putere a fost desemnat m. Snegur. Fără a detalia, amintim doar că factorul-cheie în înclinarea balanței forțelor parlamentare și rolul principal în crearea coaliției majoritare de centru-dreapta i-a revenit mișcării pentru o moldovă democratică și prosperă (liderul partidului – Dm. Diacov; actualul Partid Democrat din Moldova). Anume ei, „centriștii", au ocupat și funcțiile importante în organele legislative și executive ale țării. Fiind o alianță de centru-dreapta parlamentară, *ADR* devine primul guvern de coaliție din istoria politică recentă a țării noastre care a funcționat în baza *Acordului privind constituirea coaliției de guvernământ* „Alianța pentru Democrație și Reforme" (21 aprilie 1998) cu algoritmul stabilit (în conformitate cu ponderea fiecăreia dintre părți în cadrul grupului parlamentar unit al *ADR*: 2-2-1) și cu *Regulamentul grupului parlamentar al ADR*-ului, care enunța principiile activității acestuia.

Creat în rezultatul unor tratative dificile, Guvernul *ADR*, primul guvern de coaliție de factură democratică în istoria politică a țării, s-a bazat pe programul de guvernare al *ADR* [14; 15] și a inclus reprezentanți ai tuturor partidelor constituante. Însă, au apărut și unele dezacorduri în cadrul *ADR*, cauzate de un anumit grad de nemulțumire privind distribuția portofoliilor. Pe lângă toate acestea, după ce un grup de deputați, inclusiv Partidul Popular Creștin Democrat s-a retras de la guvernare în decembrie 1999, rezervându-și dreptul să voteze doar legile considerate reformiste, precum și datorită altor disensiuni majore interne (așa-numitele problema „Kozlodui", problema „Taraclia", problema „Roșca" și problema „Matei"), spre sfârșitul anului 1999 coaliția majoritară s-a dezintegrat și a devenit inoperantă (*ADR* a rămas doar cu 40 de deputați). În ciuda mau multor dificultăți ce au apărut în procesul activității organului legislativ, rămâne indiscutabil faptul că crearea coaliției de guvernământ de centru-dreapta și a unui guvern reformator constituia la acea vreme, în esență, o probă certă a maturității elitei politice guvernante din Republica Moldova.

Prin urmare, *ADR*, o coaliție de centru-dreapta parlamentară, devine și primul guvern democratic de coaliție din istoria politică recentă a Republicii Moldova. Ea a fost primul exercițiu democratic de guvernare în coaliție din țara noastră, formată din trei formațiuni politice cu numeroase partide non-comuniste, aceasta obținând majoritatea necesară în Parlamentul Republicii Moldova după alegerile parlamentare din 1998. Pentru scurt timp, *ADR* a avut trei prim-miniștri: Guvernul lui I. Ciubuc

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 54 13.08.2021 09:36:36

(22 mai 1998 – 1 februarie 1999), Guvernul interimar al lui S. Urechean (5-17 februarie 1999) și Guvernul lui I. Sturza (19 februarie – 9 noiembrie 1999), toate fiind marcate de instabilitate politică cronică, ceea ce a împiedicat realizarea unui program coerent de reformă.

I. Sturza a fost desemnat pentru funcția de premier pe data de 19 februarie 1999, iar Executivul său – învestit „la limită" cu votul deținutului politic al regimului de la Tiraspol Ilie Ilașcu (transmis în formă scrisă) [16]. Era clar că o majoritate atât de fragilă, cum era cea ce a învestit în funcție Guvernul Sturza, nu putea să reziste mult timp. Calificat drept cel mai reformator și pro-european guvern, dar cunoscut și ca „premierul-caloș" din cauza sărăciei la care i-a adus pe cetățenii moldoveni, cel care a cedat pe mâna Federației Ruse Moldova-gaz, o companie mai mult decât strategic [17], cu votul a 58 de deputați comuniști, creștin democrați și independenți desprinși de formațiunile de centru-dreapta, Parlamentul a adoptat la 9 noiembrie 1999 (la mai puțin de un an de la învestirea Guvernului) moțiunea de cenzură privind acordarea votului de neîncredere Cabinetului Sturza.

Este de menționat în mod aparte și faptul că în urma scrutinului din 1998, fracțiunea PCRM, cu 40 de mandate de deputat, s-a aflat în opoziție parlamentară față de *ADR*, iar ulterior, în noiembrie 1999, a acordat, împreună cu PPCD, vot de neîncredere Guvernului Sturza. În așa fel, cel de-al treilea aranjament politic a fost coaliția de guvernare constituită din două formațiuni politice extreme, și anume – PPCD și PCRM, 1999–2001. *Alianța* bilaterală în cauză nu a avut un suport politico-juridic de funcționare ca cel al *ADR*, pentru că era vorba despre unirea / coalizarea extremelor politice, PPCD și PCRM, în contextul demiterii prin vot (de cenzură) a Guvernului I. Sturza. În noua conjunctură politică creată, *ADR*, devenită deja minoritară și alcătuită din aceleași trei entități politice (Blocul CDM, Blocul PMDP și PFD), este menținută din anumite raționamente tactice și trece în opozitie față de noua majoritate parlamentară, continuând linia politică de reformare democratică a societății, de integrare a Republicii Moldova în structurile europene [18]. Noua coaliție (neinstituționalizată, neformalizată oficial), formată din creștini democrați, comuniști și neafiliați, și-a dat acordul ca noul Executiv să fie format din miniștri tehnocrați, așa încât la 21 decembrie 1999 Parlamentul acordă vot de încredere celui de-al treilea Executiv după alegerile parlamentare din 1998 – Guvernului D. Braghiș, un candidat de compromis, care nu era membru de partid, ministrul adjunct al economiei și reformelor din Executivul precedent. Acesta a încercat reformarea țării pe principiile „modelului social" de dezvoltare. În pofida tuturor greutăților legate de privatizarea nereușită, de problemele din sectorul energetic și de datoriile la salarii și pensii, *PIB*-ul țării a crescut cu 2% și au apărut primele semne ale restabilirii economiei. Însă politica lui a fost supusă unei critici dure din partea opoziției parlamentare a *ADR* (datorită orientării pro-CSI-ste a Executivului), iar însuși Guvernul Braghiș era numit provizoriu, de tranziție și tehnic, fiind considerat și primul guvern minoritar în istoria politică a țării noastre.

Coaliția de guvernare „Parteneriatul Politic pentru Realizarea Obiectivelor Integrării Europene" (2005–2007), cel de-al patrulea aranjament politic de la decla-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 55 13.08.2021 09:36:36

rarea independenței Republicii Moldova, a fost constituită din cinci entități politice (PCRM, Alianța „Moldova Noastră", PDM, Partidul Social-Liberal și PPCD). În alegerile anticipate din 25 februarie 2001 și în alegerile parlamentare ordinare din 6 martie 2005, PCRM în frunte cu V. Voronin a obținut două victorii marcante (una „zdrobitoare" – inițial cu o majoritate constituțională în 2001, devenind astfel primul și unicul partid din istoria politică a Republicii Moldova care a obținut majoritatea constituțională, iar cea de-a doua – confortabilă – cu o majoritate simplă în 2005). În cazul scrutinului din 2001 partidul puterii, PCRM, nu a avut nevoie de a crea vreo alianță cu oponenții politici pentru a guverna țara pentru un mandat de 4 ani și pentru a alege președintele de către Parlament (majoritatea parlamentară – fracțiunea PCRM, fiind cea mai numeroasă în cadrul Legislativului ales, – 71 de deputați) [19], iar în cazul alegerilor din 2005 situația puțin s-a schimbat, în sensul că, în pofida victoriei PCRM (reușește să acumuleze doar 56 mandate de parlamentar), acesta era constrâns să formeze o coaliție cu alte fracțiuni parlamentare pentru a guverna și pentru a alege șeful statului cu 61 de voturi. Negocierile politice purtate între liderii partidelor politice câștigătoare în cel de-al doilea scrutin parlamentar au și condus la constituirea coaliției de guvernământ din 24 martie 2005.

Formarea coaliției de guvernare în cauză a fost determinată, în opinia unor cercetători occidentali, și de opoziția politică parlamentară, din diverse motive: evitarea unei „revoluții" pe care o puneau la cale unele forțe din exterior [20], nevoia menținerii stabilității politico-sociale în țară, a continuării reformelor democratice și, nu în ultimul rând, a cursului de integrare europeană. Este de menționat faptul că așa-zisul „consens național" a fost atins prin adoptarea unanimă de către deputați a *Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene* din 24 martie 2005, care stipula consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic de integrare europeană a țării noastre [21]. Însă AMN nu a acceptat compromisul de la bun început cu PCRM, dobândindu-și astfel dreptul de a fi calificată drept principală forță de opoziție, drept că la prima ședință a noii legislaturi a Parlamentului din 24 martie 2005 a votat împreună cu toate celelalte fracțiuni, în unanimitate, *Declarația în cauză*.

Constituirea așa-numitului „parteneriatului politic pentru interesele țării" a jucat un rol pozitiv în stabilizarea situației social-politice în perioada de referință, creând, în același timp, și unele premise pentru reformarea în continuare a economiei naționale. Astfel, fenomenul politic din 4 aprilie 2005 este considerat de mai mulți autori drept unul dintre cele mai răsunătoare evenimente din istoria politică recentă a Republicii Moldova – partidele de opoziție (AMN, PDM, PSL și PPCD) și PCRM (partidul de guvernământ), care reprezentau toate segmentele eșichierului politic autohton în cadrul Legislativului ales, au votat împreună pentru realegerea lui V. Voronin în funcția de șef al statului. La fel, acest parteneriat a fost respectat în cadrul altui vot de mare semnificație – adoptarea la 22 iulie 2005 a *Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 56 13.08.2021 09:36:36

având drept scop stabilirea unor prevederi-cadru privind statutul juridic special al localităților din raioanele de est ale țării și trasând astfel principiile și modalitățile de soluționare a conflictului transnistrean în baza reglementărilor constituționale respective [22; 23].

Cu alte cuvinte, stabilirea „consensului național" între putere și opoziția parlamentară avea drept scopuri bine determinate, scopuri ce se referă și astăzi la problemele de ordin strategic pentru țara noastră – integrarea europeană, soluționarea conflictului transnistrean și democratizarea societății. Necesitatea soluționării acestor probleme, care constituia nucleul formulei politice funcționale pentru întreaga clasă politică și societate, a condus la apariția noii paradigme de activitate a guvernării comuniste. Cu eforturi comune, are loc procesul de consolidare a stabilității și eficienței instituțiilor de stat, fiind atestat în acest sens un nivel mai adecvat de cooperare dintre Parlament, Guvern și Președinție privind promovarea reformelor de modernizare și europenizare a țării. Este de menționat și faptul că partidele aflate la guvernare în frunte cu PCRM înregistrează câteva progrese în cadrul relațiilor dintre Republica Moldova și UE, iar colaborarea și cooperarea Republicii Moldova cu NATO în contextul opțiunii europene a țării a condus la semnarea, la 19 mai 2006, la Bruxelles, a *Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO* (IPAP).

Nu este neglijabil și faptul că succesul neașteptat în alegeri trezește ambiția PCRM de a re-constitui un model de guvernare copiat după modelul rusesc de „democrație administrativă", caracterizat prin: verticala puterii, existența unui singur sistem decizional al puterii de stat, dar și un puternic curent filorus, orientat spre politicile și interesele Federației Ruse, ceea ce nu putea decât să alimenteze reacții și proteste din partea unor vaste segmente sociale nereprezentate. În ciuda acestor reacții, liderii PCRM au continuat să-și întărească modelul preferat de guvernare, având o putere legislativă subordonată și slabă, cu o exercitare rituală a alegerilor în combinație cu un rol disproporționat al Președinției în raport cu puterea executivă (Guvernul) și cea legislativă (Parlamentul) [13, p. 10-11].

Din aceste și alte motive bine cunoscute, „Parteneriatul Politic pentru Realizarea Obiectivelor Integrării Europene", format în martie 2005, a dat unele fisuri după retragerea PSL-ului din alianța parlamentară (nefiind de acord cu revizuirea Regulamentului Parlamentului la capitolul sistarea transmiterii în direct a ședințelor Legislativului, cu activitatea legislativă curentă și cu modul de guvernare și administrare a treburilor publice), după pierderea alegerilor locale generale din iunie 2007 de către partidul de guvernământ (PCRM) și alte disensiuni dintre părți asupra modului de guvernare [24, p. 117-118]. Altfel spus, consensul procedural stabilit dintre diferite facțiuni ale elitei politice (parlamentare), aflându-se sub impactul mai multor disensiuni asupra modului de guvernare, inclusiv a nerealizărilor unor pachete de reforme democratice în anumite domenii de activitate ce au făcut obiectul consensului politic, nu a rezistat sub presiunea solicitărilor opozanților parlamentari, astfel încât spre sfârșitul anului 2007 parteneriatul politic a devenit inoperant. Și totuși consensul valoric atins de coaliția formată a însemnat un exercițiu de maturitate a formațiunilor

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 57 13.08.2021 09:36:36

politice și un test major pentru întreaga clasă politică din Republica Moldova chiar dacă efectele lui sunt tratate neunivoc de analiștii politici autohtoni.

Aici însă trebuie de ținut cont de situația și conjunctura social-politică în care au funcționat aceste patru aranjamente politice. Dacă *AAS*, *ADR* și coaliția de guvernare PPCD-PCRM au fost create și au funcționat în cea de-a doua etapă a procesului de afirmare și dezvoltare a statului Republica Moldova, 1994–2000, numită de noi etapa stabilizării sistemului politic autohton și se definește prin aprofundarea și realizarea principiilor democratice, funcționarea instituțiilor statale, formarea cadrului legislativ și normativ al țării în conformitate cu voința politică a elitei guvernante (prima etapă este perioada instituționalizării statului Republica Moldova, iar după alți autori – etapa „romantică", a „speranțelor", cuprinzând anii 1990–1994), în timp ce așa-numitul „parteneriatul politic pentru interesele țării" *și-a desfășurat activitatea în perioada guvernării comuniste numită* etapa „pseudodemocratică", iar de unii autori – etapa „consensului național", 2001 – prima jumătate a anului 2009 [25, p. 14-21].

În ultima etapă a dezvoltării statului Republica Moldova, a doua jumătate a anului 2009 – până în prezent, au funcționat alte opt parteneriate politice care s-au constituit în țara noastră după guvernarea comunistă, odată cu schimbarea paradigmei de guvernare de către așa-numitele coaliții democratice și pro-europene de guvernare: „Alianța pentru Integrare Europeană" (*AIE*), 2009–2010; „Alianța pentru Integrare Europeană-2" (*AIE-2*), 2010–2013; „Coaliția Pro-Europeană de Guvernare" (*CPEG*), 2013–2014; „Alianța Politică pentru Moldova Europeană" (*APME*), prima jumătate a anului 2015; „Alianța pentru Integrare Europeană-3" (*AIE-3*), a doua jumătate a anului 2015; coaliția majoritară de guvernare controlată de Partidul Democrat din Moldova, 2015–2019; parteneriatul politic Partidul Socialiștilor din Republica Moldova-Blocul „ACUM Platforma DA și PAS", iunie – noiembrie 2019, precum și coaliția de guvernare „Platforma Social-Democrată pentru Moldova" între PSRM-PDM, martie – noiembrie 2020.

Vom specifica și faptul că funcționalitatea acestor construcții politice între actorii politici implicați în actul guvernării este specifică pentru perioada denumită etapă pragmatică sau perioada „realiștilor", dar și cea a „idealiștilor" în aplicarea reformelor modernizatoare sub auspiciile democratizării tuturor sferelor vieții sociale. Este perioada „realiștilor", căci primele șase alianțe din cele opt coaliții de guvernare numite „democratice" și „pro-europene" au încercat, într-un fel sau altul, să aducă la normalitate funcționalitatea instituțiilor de stat, să aprofundeze reformele democratice și să consolideze instituțiile puterii trasate în programele de guvernare. Este perioada „idealiștilor", pentru că a eșuat „istoria de succes", așa cum și-a dorit UE să facă din Republica Moldova, iar, în final, insuccesele guvernanților și astăzi afectează grav securitatea economică și cea politică a statului [26, p. 157-159]. Doar majoritatea parlamentară și guvernamentală asumată de către PDM în anii 2015–2019 a încercat, mai mult sau mai puțin reușit (dar nu vom uita aici și de existența dualității puterii de stat după prezidențialele-2016, formându-se astfel doi poli de putere în câmpul politic autohton – între Președinție, pe de o parte, și Parlament și Guvern, pe de alta), să

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 58 13.08.2021 09:36:36

promoveze unele politici publice reformatoare în contextul modernizării politice a statului Republicii Moldova.

Confruntându-se cu un șir de dificultăți de ordin obiectiv și subiectiv și fiind susținute de oficialitățile europene, așa-numitele guvernări democratice și pro-europene care s-au perindat la cârma țării după anul 2009 au încercat să facă față problemelor moștenite de la guvernarea comunistă (aprofundarea reformelor democratice, abordarea conflictului transnistrean și procesul integrării europene), dar și problemelor noi apărute în perioada guvernării postcomuniste, Republica Moldova, fiind măcinată de probleme nou-apărute (atacuri *raider*, acte de corupție, delapidări de fonduri, „jaful" miliardului, crime tăinuite, contrabandă de tot soiul și multe alte), se împotmolește în promovarea modernizării țării prin aplicarea reformelor democratice conform angajamentelor asumate față de UE: reforma justiției, reforma poliției, reforma administrației publice ș.a. Este și firesc, aceste probleme, generate chiar de înșiși guvernanți care ar trebui să le rezolve, nu pot contribui la o soluționare pe termen scurt sau mediu a marilor așteptări sociale.

Prima coaliție democratică majoritară apărută după guvernarea comunistă este considerată, fără îndoială, *Alianța pentru Integrare Europeană,* 8 august 2009 – 24 decembrie 2010, formarea căreia se datorează celor trei partide parlamentare de opoziție care au câștigat alegerile parlamentare ordinare din 5 aprilie 2009 (Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Liberal și Alianța „Moldova Noastră"), iar PDM s-a alăturat alianței deja după anticipatele din 29 iulie 2009. Primele trei formațiuni au „determinat" desfășurarea scrutinului parlamentar din 29 iulie prin refuzul lor de a participa la alegerea Președintelui Republicii Moldova (după scrutinul din 5 aprilie), iar ulterior aceștia au semnat, la 22 iunie 2009, *Acordul de parteneriat politic* „În numele viitorului Republicii Moldova" [27]. Acordul de constituire a alianței electorale anticomuniste prevedea formarea unui *Consiliul Politic pentru Dialog și Cooperare* în vederea inițierii unui dialog civilizat între putere și opoziție, între stat și societatea civilă. *Consiliul* avea drept scop crearea unui front anticomunist, monitorizarea și desfășurarea unor alegeri libere și corecte, dar și determinarea societății de a se implica activ în procesul electoral. În baza acordului de parteneriat electoral menționat, liderii celor patru partide politice anticomuniste care au câștigat anticipatele din iulie (PLDM, PL, AMN și PDM) au purces deja la elaborarea unui nou aranjament politic postelectoral, acesta fiind instituționalizat prin constituirea, la 8 august 2009, a AIE, astfel încât PCRM trece în opoziție.

Declarația privind constituirea coaliției de guvernare „Alianța pentru Integrare Europeană" semnată la 8 august [28] conținea cinci obiective majore pe care și le propunea să le realizeze coaliția de guvernare: 1) restabilirea statului de drept; 2) depășirea crizei social-economice și asigurarea creșterii economice; 3) descentralizarea puterii și asigurarea autonomiei locale; 4) reintegrarea teritorială a Republicii Moldova și 5) integrarea europeană a Republicii Moldova și promovarea unei politici externe echilibrate, consecvente și responsabile. Semnarea *Declarației în cauză* marcha prima etapă a negocierilor dintre PLDM, PL, PDM și AMN în vederea formării unei

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 59 13.08.2021 09:36:36

majorități de guvernare. În cea de-a doua etapă, partidele fondatoare urmau să negocieze viitoarele candidaturi la funcțiile de șef al statului, președinte al Parlamentului și prim-ministru. Ulterior, *AIE* a invitat PCRM la un dialog privind alegerea unui nou șef al statului, însă demersul constructiv al *AIE* a fost respins de comuniști, ceea ce însemna că formațiunea nu dorea să realizeze transferul legal, democratic și civilizat al puterii către *AIE*.

Coaliția de guvernare, care deținea 53 de mandate în Parlament, a investit noua componență a Guvernului la 25 septembrie 2009, în calitate de Prim-ministru fiind desemnat liderul PLDM, Vlad Filat, echipa căruia elaborează și prezintă Legislativului *Programul de guvernare al AIE* „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare" pe anii 2009–2013, declarându-se drept guvern reformator pe plan intern și asumându-și responsabilitatea „instalării unei noi ordini economice în țară". Guvernul desemnat a demarat și dialoguri cu UE pe trei probleme (cu privire la liberalizarea regimului de vize, crearea *Zonei de Comerț Liber și Aprofundat*, precum și dialogul structurat privind drepturile omului). În același timp, coaliția de guvernare s-a confruntat cu următoarele șase probleme și divergențe majore în actul guvernării: 1) raportul despre fenomenul „7 aprilie 2009"; 2) participarea țării la Parada militară de 9 mai la Moscova; 3) raportul „Comisiei Cojocaru" privind aprecierea crimelor comunismului; 4) Decretul Președintelui interimar al țării M. Ghimpu despre ocuparea Basarabiei de către oștirile sovietice după 28 iunie 1940; 5) Decretul privind desființarea judecătoriilor economice și 6) majorarea pensiilor de către Guvernul V. Filat. În plus, guvernarea *AIE* era constituită pe baza partajării algoritmice – o regulă de calcul matematic potrivit căreia, atunci când ea este aplicată la formarea guvernului, numărul de funcții ce-i revin unui partid în executiv depinde de numărul de mandate pe care acesta le-a acumulat în alegeri. Este o practică blamată de mulți, alta mai bună însă, deocamdată, nu a fost inventată. *AIE* și-a încetat activitatea după două tentative eșuate de alegere a președintelui Republicii Moldova, urmată de dizolvarea Parlamentului de legislatura XVIII-a. Odată cu *Decretul Președintelui interimar al Republicii Moldova* M. Ghimpu din 28 septembrie 2010 privind dizolvarea Parlamentului și fixarea datei pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010, dar și cu „lovitura de grație" a Prim-ministrului V. Filat, care a început „campania electorală prin modificarea bugetului pentru 2010…", *AIE* devine nefuncțională, inoperantă.

Următoarele două coaliții majoritare de guvernare sunt constituite după alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. Rezultatele acestui scrutin au adus în prim-plan patru formațiuni politice care au trecut pragul electoral, dintre care trei partide (PLDM, PDM și PL) au înființat la 30 decembrie 2010 *Alianța pentru Integrare Europeană-2*, fiind funcțională până la 13 februarie 2013. Coaliția de guvernare, care deținea 59 de mandate în Parlament, a învestit la 14 ianuarie 2011 Guvernul condus de V. Filat.

Acordul privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană semnat la 30 decembrie 2010 [29] prevedea, în mod expres, modalitatea formării

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 60 13.08.2021 09:36:36

organelor de conducere a statului, organelor de conducere a Legislativului și Guvernului, precum și partajarea altor responsabilități. În *Acord* au fost specificate și alte aspecte de activitate ale *AIE-2*: prioritățile de guvernare; valorile alianței; principiile de activitate ale coaliției etc.

Creându-se *Consiliul AIE-2* cu atribuțiile sale, componentele ei se angajau să contribuie în mod egal, asumat și solidar la alegerea președintelui Republicii Moldova, dând curs inițiativelor rezonabile și consensual acceptate, menite să contribuie la atingerea acestui obiectiv. Însă „Anexele secrete" la *Acordul* de constituire al alianței a fost ca atare „începutul sfârșitului". Activitatea *Alianței* a fost marcată și de numeroasele conflicte dintre partidele democratice, dar și de incapacitatea lor de a alege șeful statului (abia la 12 martie 2012 membrii *AIE-2* au votat pentru N. Timofti, în calitate de Președinte al țării, fiind susținut și de „grupul socialiștilor", format din trei deputați ex-comuniști). În plus, crearea celor două comisii parlamentare pentru elucidarea *Dosarului* „7 aprilie 2009" n-a clarificat situația reală asupra evenimentelor desfășurate (comisia V. Țurcan și comisia V. Nagacevschi), lipsa transparenței în actul guvernării (tragedia din rezervația *Pădurea Domnească* din decembrie 2012) și consensului politic (plecarea lui Al. Tănasă la Curtea Constituțională, M. Godea și V. Nagacevschi și-au dat demisia din PLDM etc.). Ca și în cazul *AIE-1*, Prim-ministrul V. Filat, liderul PLDM, vine cu o altă „lovitură de grație" (una „de palat"), cea de-a doua, care în *Declarația* sa din 13 februarie 2013 anunța despre „… ieșirea formațiunii sale din Acordul de constituire al AIE", dorindu-și, probabil, realizarea cunoscutului principiu: „Pentru ca să ne (re)unim, trebuie să ne despărțim". Denunțarea de către V. Filat a Acordului constitutiv al *AIE-2* a însemnat *de facto* sfârșitul coaliției de guvernământ, iar după 5 martie 2013 (cu votul PCRM, PDM și o parte din deputații neafiliați, Guvernul Filat-2 este demis prin moțiune de cenzură pentru suspiciuni de corupție) *AIE-2* și-a încetat existența (destrămarea ei *de jure*). Astfel, criza politică a devenit atotcuprinzătoare și a generat riscuri sporite de alegeri parlamentare anticipate, mai ales după revocarea din funcție a Președintelui Parlamentului, M. Lupu, din 25 aprilie 2013.

Totuși, guvernarea *AIE-2* avea și unele merite și aici ar fi de menționat, în special, depășirea precedentei crize economice și înregistrarea unei creșteri economice, progresele pe calea integrării europene (avansarea în negocierile pe marginea *Acordului de Asociere*, *Acordului de Comerț Liber, Aprofundat și Cuprinzător* (DCFTA) și *Acordului privind liberalizarea regimului de vize*), deblocarea activității instituțiilor democratice, asigurarea unei libertăți a presei mult mai mari etc. Dar toate aceste realizări sunt de „macronivel" și nu sunt de natură să dea un rezultat imediat, în sensul îmbunătățirii calității vieții oamenilor.

După o serie de demiteri din funcții și acuzații reciproce între partidele parlamentare, la 30 mai 2013 a fost înființată următoarea alianță de guvernare – *Coaliția Pro-Europeană de Guvernare*, compusă din fracțiunile PLDM, PDM și 7 deputați ex-membri ai PL, care au constituit în Parlament Grupul liberalilor reformatori (lider I. Hadârcă; reformatorii au decis, la 1 august 2013, formarea noului partid în cadrul primei ședințe cu reprezentare națională a consiliului de constituire). Tot în aceeași zi,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 61 13.08.2021 09:36:37

noua coaliție de guvernare a învestit Guvernul condus de Iu. Leancă, eveniment precedat de alegerea diplomatului Ig. Corman în calitate de președinte al Legislativului. C. Ashton și W. Martens, importanți emisari europeni care au sosit la Chișinău pentru a da încă o șansă visului european al Moldovei, sunt considerați „nași de botez" ai *CPEG*-ului [30], acesta fiind funcțională, practic, până la alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014, iar *de jure* până la 9 decembrie 2014, validarea mandatelor deputaților aleși în Parlamentul de legislatura a XX-a de către Curtea Constituțională.

Prioritățile incluse în programul de guvernare al *CPEG* și al Guvernului Leancă erau următoarele: integrarea europeană („rămâne nu doar un deziderat fundamental al politicii interne și externe a Republicii Moldova și al Guvernului, ci și forța majoră de coeziune politică și socială"); creșterea economică durabilă și incluzivă („va fi obținută de Guvern prin accelerarea reformelor structurale necesare tranziției spre o economie modernă bazată pe investiții, inovații și competitivitate"); reformarea sistemului judecătoresc și a organelor de drept („element central al edificării statului de drept și garantării libertăților fundamentale ale omului"); combaterea sărăciei („va rămâne un obiectiv primordial"); administrație publică eficientă („va sta la baza implementării cu succes a prezentului Program de activitate al Guvernului"); dezvoltarea agriculturii și zonelor rurale („sectorul agro-industrial este de o importanță strategică pentru economia națională, având o contribuție majoră asupra dezvoltării altor sub-sectoare și servicii") și ultimul obiectiv major din Programul de Guvernare era considerat reintegrarea țării (potrivit documentului, acesta „a fost, este și va rămâne o prioritate în activitatea Guvernului"). În opinia analiștilor și comentatorilor politici, *CPEG* a obținut pe parcursul unui an și jumătate de aflare la guvernare multe realizări (spre exemplu, PIB-ul țării a crescut cu 5%), dar a comis și unele greșeli, care i-au știrbit imaginea.

Ca și în cazul altor coaliții de guvernare, *CPEG* s-a confruntat nu atât cu probleme externe (imaginea țării pe plan extern la acel moment era favorabilă – Guvernul se pregătea intens pentru parafarea *Acordului de Asociere Republica Moldova-UE*, prima rundă de negocieri a avut loc la 12 ianuarie 2012, iar ultima – la 14 martie 2013, parafare preconizată pentru *Summit*ul *Parteneriatului Estic* de la Vilnius din 28-29 noiembrie 2013), ci cu cele interne (în coaliție au apărut probleme de comunicare, iar mărul discordiei era reaprobarea concesionarii aeroportului Chișinău de către Guvern; au devenit publice probleme noi apărute – atacurile de tip *raider* asupra diferitor agenți economici, acte de corupție și protecționism, delapidări de fonduri și spălarea banilor de către grupările criminale, crime tăinuite și contrabandă, „megafurtul secolului" și spălările de bani etc.). În plus, Comisia Europeană sugera autorităților țării pentru anul 2013 să continue cât mai insistent reformele în domeniile combaterii corupției, justiției și a sistemului de aplicare a legislației.

Un timp îndelungat, partidele politice care au trecut în Parlament în rezultatul alegerilor din 30 noiembrie 2014 nu reușeau să formeze o majoritate parlamentară. Negocierile privind crearea unei coaliții de guvernare au durat aproape opt săptămâni, însă așa-numitele partidele proeuropene PLDM, PDM și PL (care împreună acumulau 55 mandate) nu izbuteau să ajungă la un numitor comun. Totuși, liderii

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 62 13.08.2021 09:36:37

acestor trei formațiuni politice care au depășit pragul electoral au înființat după acest scrutin tocmai trei coaliții de guvernare.

Amintim că la scrutinul parlamentar din 30 noiembrie au depășit pragul electoral cinci partide politice, dintre care PLDM și PDM au înființat la 23 ianuarie 2015 *Alianța Politică pentru Moldova Europeană (APME)*, care, fiind prima în istoria Republicii Moldova independente *coaliție minoritară* aflată la guvernare, a funcționat practic până la 14 iunie 2015 (alegerile locale generale)[3]. Chiar în ziua constituirii *APME*, fracțiunea PCRM a votat alături de componentele acesteia pentru alegerea președintelui Legislativului din partea PDM, a unui vicepreședinte din partea PLDM și a altui vicepreședinte din partea PCRM, iar la 18 februarie 2015 cele trei formațiuni au votat pentru numirea în funcția de prim-ministru a „tehnocratului" Ch. Gaburici. Cea mai mare problemă a unei coaliții minoritare rezidă în funcționalitatea Parlamentului. „În lipsa unei majorități clare, menționează politologul și analistul politic M. Cernencu, totul permanent se negociază între forțele politice. Pentru guvern pericolul principal este că în Parlament în orice moment se poate constitui o majoritate *ad-hoc* care ar putea duce la un vot de blam pentru Guvern. Diferența între un guvern minoritar și o coaliție cu PCRM constă în faptul că responsabilitatea asupra actului de guvernare și-o asumă doar PLDM și PDM, PCRM nu și-o asumă" [31].

După tentativa eșuată de învestire a Guvernului Leancă-2 în ședința Parlamentului din 12 februarie 2015 (doar 42 de voturi „pro" din necesarul 51), Guvernul Gaburici minoritar a fost învestit la 18 februarie 2015 (cu 60 de voturi) cu susținerea politică a PCRM („pentru a debloca situația politică din Republica Moldova", V. Voronin afirmând anterior, la mijlocul lui decembrie 2014, că PCRM va colabora cu viitoarea colaiție de guvernare, dar cere conducerea a trei „C" – Consiliul Coordonator al Audiovizualului, Curtea de Conturi și Comisia Electorală Centrală). Unii comentatori și analiști politici numeau alianța formată *coaliția 2+*, sau *guvernare hibridă*, alții – *majoritate parlamentară*. Reacțiile europenilor la coaliția PLDM-PDM constituită nu întârzie să apară [32; 33].

În *Acordul politic privind constituirea și funcționarea Alianței Politice pentru Moldova Europeană (APME)* [34] al alianței bilaterale de guvernare PLDM-PDM (negocierile au durat circa două luni) au fost specificate principiile de formare a alianței, organizarea *Alianței*, prioritățile pentru programul de guvernare, conducerea Parlamentului și a Guvernului, modificările structurale și instituționale în cadrul Guvernului, echilibre și garanții în cadrul *APME*, precum și dispoziții finale și tranzitorii, *însumând în total 49 de puncte, iar trendul politic al Alianței* consta în vectorul integraționist european. Este important de menționat și modalitatea de împărțire a funcțiilor între cele două formațiuni politice fondatoare – PLDM și PDM. În acest sens, s-a mers pe calea continuității „moștenite" din Guvernul precedent, formațiu-

[3] Comentatorul politic X. Florea propunea o altă abordare a subiectului coaliților de guvernare în perioada anilor 2015–2018, subliniind că în acești ani configurația Parlamentului a fost modificată cel puțin de trei ori. A se vedea: Florea X. Un parlament cu termenul de valabilitate expirat. [on-line] https://noi.md/md/analitica/un-parlament-cu-termenul-de-valabilitate-expirat (vizitat 03.12.2018).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 63 13.08.2021 09:36:37

nile păstrând controlul asupra ministerelor și împărțind egal ministerele ce revenise anterior PL. Cât privește votarea proiectelor opoziției, „membrii Alianței vor decide dacă susțin aceste inițiative doar în cazurile în care acestea aduc o valoare importantă pentru societate și *Consiliul Alianței* decide susținerea lor".

Guvernul Ch. Gaburici a fost unul minoritar, amintind că în istoria politică a Republicii Moldova a mai existat un guvern minoritar (Guvernul D. Braghiș, 1999–2001), amândouă având perioade de activitate limitate în timp din motive enumerate mai sus. Premierul Ch. Gaburici și-a dat demisia la 12 iunie 2015, refuzând să asigure și interimatul funcției de premier – „nu am avut acces la destule instrumente pentru a realiza planul de acțiuni"; în plus, el s-a aflat în centrul unui scandal mediatic, după ce *în presă s-a descoperit că a fost exma*triculat de mai multe ori din diverse instituții de învățământ, fapt recunoscut și de către acesta. În acest fel, Republica Moldova a intrat într-o nouă criză guvernamentală ce reflecta criza profundă politică (de guvernare), criza economico-financiară (*megafurtul* din cele trei bănci) etc. În această situație de criză sistemică și multiaspectuală a țării, la începutul lunii martie 2015, partenerii de dezvoltare ai Moldovei au transmis Guvernului un document de informare cu recomandări de politici și reforme care ar ajuta autoritățile să răspundă provocărilor de dezvoltare ale Republicii Moldova. Oficialii au remarcat că acest document indică dorința partenerilor de dezvoltare de a ajuta Executivul să facă față celor mai mari provocări pentru țară. Cele 30 de capitole includ acțiuni concrete menite să consolideze sectorul bancar, să îmbunătățească mediul economic, să pună eficient în aplicare prevederile *Zonei de Liber Schimb* cu UE, să reformeze justiția și să combată corupția [35].

Cea de-a doua coaliție de guvernare (deja majoritară), după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014, a fost înființată prin semnarea, la 23 iulie 2015, de către PLDM, PDM și PL a *Acordului politic privind constituirea și funcționarea Alianței pentru Integrare Europeană (AIE-3)* [36]. După o serie de consultări pe marginea identificării candidatului la funcția de prim-ministru, PLDM l-a desemnat pe V. Streleț în fruntea Executivului, care a și fost confirmat în funcție la 30 iulie 2015, cu participarea celor trei fracțiuni parlamentare. *AIE-3* a fost desființată *de facto* la prima ședință de toamnă-iarnă a Parlamentului Republicii Moldova, din 15 octombrie 2015, după ridicarea imunității parlamentare a liderului PLDM, V. Filat, urmată de arestul acestuia, și devine invalidă *de jure* după demiterea Guvernului condus de V. Streleț la 29 octombrie 2015.

Una dintre prioritățile majore, consfințite în acordul de constituire a noii alianțe, consta în elucidarea cazului Băncii de Economii a Moldovei. Documentul semnat conținea 12 pagini, la care se adaugă și anexele (fiind vorba despre aceleași partajării algoritmice), în conținutul cărora se împart principalele funcții în stat, membrii Guvernului, precum și șefii agențiilor de stat. În acest *Acord* se menționa că, „constituirea unei guvernări proeuropene este vital necesară pentru interesele naționale ale Republicii Moldova", stabilindu-se organizarea, mecanismele, prioritățile și garanțiile ei de funcționare. La fel, documentul în cauză stabilește mai multe interdicții pentru cele trei formațiuni semnatare ale *Acordului*. Astfel, după aproximativ două luni

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 64 13.08.2021 09:36:37

de la constituirea *AIE-3*, partidele fondatoare constatau că Republica Moldova are nevoie de stabilitate politică, de solidaritate socială şi de *înțelegere populară*. Cele trei formațiuni politice resping tentativele de destrămare a majorității parlamentare, condamnă traseismul politic, scenariile şi solicitările distructive, care ar putea provoca tensiuni de stradă şi o criză politică şi instituțională. În acest sens, într-o *Declarație comună*, liderii *AIE-3* își reconfirmă angajamentele în fața cetățenilor țării [37], Iurie Leancă însă, liderul PPEM, numindu-i în cadrul congresului de constituire al formațiunii „afaceriștii din politică" [38].

Referindu-se la aceleaşi partajări ale funcțiilor politice, liderii celor trei formațiuni anunțau despre identificarea unei formule privind repartizarea echilibrată a responsabilităților, astfel încât fiecărui partid să-i revină în gestiune instituții din domeniul economic, cel social şi cel care vizează instituțiile de drept. Deşi *Acordul* politic semnat era inspirat din precedentele documente similare, conținea totuşi prevederi diferite, în special în privința partajării anumitor funcții. De asemenea, în *Acord* se conținea şi o prevedere, prin care „Preşedintele Republicii Moldova va fi ales prin consens". Componentele *Alianței* se angajau să organizeze un referendum pentru modificarea Constituției Republicii Moldova, în sensul modificării art. 78 („Alegerea Preşedintelui"), pentru diminuarea numărului de voturi necesare alegerii Preşedintelui Republicii Moldova, de la 61 la 51 de voturi, adică acesta, în ultimă instanță, să poată fi ales cu majoritatea simplă de voturi în cadrul Parlamentului sau, cu alte cuvinte, deputații vroiau să modifice procedura alegerii Preşedintelui Republicii Moldova în partea ce ține de numărul necesar de voturi. Însă atât opoziția parlamentară, cât şi liderii de opinie ai câtorva ONG-uri au cerut Parlamentului ca în cadrul referendumului care urma să aibă loc Constituția să fie modificată astfel ca şeful statului să fie ales de către popor.

PLDM, ca una din părțile semnatare ale *AIE-3*, deşi inițial a propus candidatul la funcția de premier pe M. Sandu, ministrul în exercițiu al educației de atunci (aceasta a înaintat mai multe condiții pentru a accepta funcția, printre care numirea unui guvernator american la Banca Națională a Moldovei şi a unui procuror general european, iar, ca urmare, celelalte două componente ale *Alianței*, PDM şi PL, au lăsat să se înțeleagă că nu o vor susține), în cele din urmă a fost desemnat liberal-democratul V. Streleț, cu votul a 52 de deputați pentru şi 41 de deputați împotrivă. La 29 octombrie 2015, după două săptămâni de la reținerea lui V. Filat, Guvernul Streleț a fost demis prin moțiune de cenzură inițiată de PCRM şi PSRM (temeiul ei fiind „suspiciuni de corupție" şi „detaşarea premierului de la funcția sa, prin expunere în favoarea lui V. Filat, care a fost pus în arest preventiv"), şi votată de 65 de deputați ai fracțiunilor de PDM, PCRM şi PSRM. Astfel, toți miniştrii au intrat în interimatul funcției (Gh. Brega fiind desemnat prim-ministru interimar), îndeplinind numai funcțiile de administrare a treburilor publice, până la învestirea unui nou cabinet de miniştri – 20 ianuarie 2016, ziua învestirii Guvernului P. Filip.

După evenimentele petrecute în octombrie 2015, fracțiunea PDM (20 deputați) şi-a asumat actul guvernării prin semnarea la 24 decembrie 2015 a *Declarației de constituire a* „Platformei Social-Democrate pentru Moldova", împreună cu 14 deputați

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 65 13.08.2021 09:36:37

care mai devreme s-au retras din PCRM. Pentru crearea unei noi majorități parlamentare a optat și PL, așa încât la 20 ianuarie 2016 a fost învestită componența Guvernului în frunte cu P. Filip (denumit ulterior „guvern nocturn"), pentru care au votat și 8 deputați din PLDM.

În așa fel, cea de-a treia alianță parlamentară și guvernamentală aflată la putere după alegerile parlamentare din 2014 a fost coaliția de guvernare majoritară coordonată de PDM, 24 decembrie 2015 – 9 martie 2019, coaliție neformalizată oficial, activând fără a încheia vreun pact de coabitare instituțională (coordonatorul executiv al *Consiliului coaliției de guvernare* a fost desemnat V. Plahotniuc, președintele PDM de atunci).

În opinia unor experți în drept constituțional, majoritatea parlamentară constituită în Parlamentul Republicii Moldova era una ilegală [6]. În opinia altor autori, formatul acestei guvernări majoritare arăta o evoluție pe domeniul social și economic, precum și în ceea ce ține de menținerea cursului european, combaterea corupției, protejarea mediului înconjurător etc. Oricum, PDM devenea pe deplin responsabil în crearea majorității parlamentare, asumându-și astfel responsabilitatea guvernării pe calea vectorului integraționist european. Coaliția de guvernare și-a creat, în luna mai 2016, un *Consiliu politic* și un *Consiliu executiv*, membrii cărora discutau prioritățile de pe agenda parlamentară și evoluția situației politice din țară [39].

În rezultatul mai multor perturbări politice, PDM și-a asumat actul guvernării cu doi parteneri – cu PL și, uilterior, cu Partidul Popular European din Moldova. Astfel, coaliția de guvernare (PDM-PL, 24 decembrie 2015 – 26 mai 2017) a fost constituită inițial din patru componente: PDM, PL, 14 deputați retrași din fracțiunea parlamentară a PCRM (în martie 2017 cei 14 deputați ex-comuniști au aderat la PDM) și 8 deputați PLDM. Mai târziu, la 12 aprilie 2016, în Parlament a fost constituit Grupul Parlamentar Popular European (lider – Iu. Leancă), format din foști membri ai PLDM, care a susținut ulterior toate inițiativele partenerilor din PDM. La 29 iulie 2016, coaliția de guvernare (PDM, PL) a semnat cu PPEM un *Acord cu privire la Parteneriatul Național pentru Integrare Europeană* [40; 41], care, de fapt, a oficializat creșterea numerică a membrilor coaliției de guvernare majoritare controlată de PDM. După ce PL a părăsit oficial coaliția de guvernare la 26 mai 2017 și trecerea lui în opoziție față de noua coaliție PDM-PPEM [42], fracțiunile parlamentare ale PDM și GPPE au lansat și promovat o serie de inițiative legislative.

După alegerile parlamentare ordinare de legislatura a X-a[4] din 24 februarie 2019, puterea politică și cea administrativă în mod solitar a fost asumată consecutiv de către două coaliții majoritare de guvernare. Prima construcție politică de guvernare era parteneriatul politic PSRM-Blocul „ACUM Platforma DA și PAS", 8 iunie – 12 noiembrie 2019 [43, p. 131-134]. Însă, spre deosebire de alte alegeri parlamentare,

[4] Noul sistem de numerotare a legislaturilor a fost instituit prin Hotărârea nr. 4 a Curții Constituționale din 9 martie 2019 și se aplică începând cu Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XXI-a ales pe data de 24 februarie 2019. Vezi: Numerotarea legislaturilor Parlamentului Republicii Moldova va începe de la independența țării. [on-line] http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/5035/language/ro-RO/Default.aspx (vizitat 11.03.2019).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 66 13.08.2021 09:36:37

este unicul caz în istoria politică recentă a țării noastre când după un scritin „chinurile facerii" unei majorități parlamentare (însoțită, în același timp, de fenomenul bonapartismului [44] și, în perioada 7–14 iunie 2019, de cel al uzurpării puterii de stat de către fosta guvernare a țării – PDM [45]) s-a încheiat cu înțelegerea între două extreme politice învingătoare în acest maraton din 24 februarie 2019 – PSRM orientat pro-est (35 mandate de deputat) și Blocul electoral pro-european „ACUM Platforma DA și PAS" (26 mandate de deputat). În pofida diferențelor politice și ideologice, la 8 iunie 2019, deputații din PSRM, în cadrul căruia Președintele Ig. Dodon se declară „liderul neformal al PSRM", și membrii Blocului politic „ACUM" au semnat un parteneriat cu genericul „Înțelegere politică temporară în vederea dezoligarhizării și readucerii statului Republica Moldova în albia constituționalității" [46], formând astfel cea de-a unsprezecea coaliție de guvernare în istoria politică a Republicii Moldova. Exponenții PDM, care au afirmat că vor fi o opoziție constructivă în Parlament, au continuat să critice această alianță între socialiști și acum-iști, numind-o „coaliția Kozak" (fostul viceprim-ministrul rus D. Kozak este considerat creatorul acestei majorități parlamentare), iar după alți autori – alianță netradițională, nefirească, conjuncturală, mezalianță, ideologic explozivă, hibridă, eterogenă și alte expresii cu semnificație peiorativă. Mulți politicieni, experți politici locali și străini erau sceptici în privința unei asemenea simbioze politice de extreme dreapta și stânga, percepție ce persista adânc și în societate.

De obicei, orice majoritate parlamentară și guvernamentală aflată la putere are o declarație a principiilor și filosofiei sale de guvernare, cuprinzând un program de activitate cu viziuni, priorități și un plan de acțiuni al echipei guvernamentale pe o anumită perioadă de timp. Deși formațiunile vizate mai sus (PSRM și Blocul politic „ACUM") au viziuni politice diferite (și chiar diametral opuse în ceea ce privește, spre exemplu, dezvoltarea strategică a țării noastre), acestea au căzut de acord asupra unui program de guvernare comun, având la bază *Acordul de Asociere cu UE*, axat pe trei priorități: eliberarea statului din captivitate, scoaterea țării din izolare internațională și relansarea dezvoltării economice [47; 48].

Noua î*nțelegere politică* din 16 septembrie 2019 cu genericul „Înțelegere politică privind obiectivele tranzitorii ale Guvernului, Președinției și Parlamentului, inclusiv ale fracțiunilor PSRM, PAS și PPDA", după *Acordul temporar* încheiat în momentul constituirii alianței majoritare de guvernare, la 8 iunie 2019, între cele trei fracțiuni ale Parlamentului țării (Partidul Socialiștilor, Partidul Acțiune și Solidaritate și Platforma Demnitate și Adevăr) (acordul a fost semnat și de primele persoane în stat – Președintele Ig. Dodon, șefa Legislativului Z. Greceanâi și premierul M. Sandu) era considerată o foaie de parcurs pentru implementarea reformelor din domeniile justiție, economie și social pe care le intenționa coaliția, precum și punerea în aplicare a unor principii de guvernare [49].

Dacă în *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova din 2019* condus de M. Sandu se arăta că „scopul major care va ghida activitatea acestui Guvern este să întoarcem țara propriilor cetățeni, să punem instituțiile statului în slujba oamenilor și *să le arătăm tuturor cetățenilor ce înseamnă buna guvernare*" (sublinie-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 67 13.08.2021 09:36:37

rea ne aparține – P.V.) [47], atunci în *înțelegerea politică* din 16 septembrie 2019 sunt specificate nouă aspecte sau/și dimensiuni ale bunei guvernări [49].

Următoarea specificare ține de durabilitatea primei și celei de-a doua înțelegeri între părți – PSRM și Blocul politic „ACUM", deoarece viabilitatea lor pe termen lung putea asigura o mai bună guvernare a Republicii Moldova. La modul concret, prima înțelegere politică din 8 iunie 2019 (între partidele implicate în dialogul politic) a fost, din start, temporară (titlul ei ne sugerează) și a durat doar trei luni, iar cea de-a doua înțelegere politică din 16 septembrie a purtat un caracter programat (fie pentru un an, conform Programului de guvernare votat în Parlament, fie pentru patru ani de zile, adică pe durata eventual a unui întreg ciclu electoral). Înțelegerea *politică temporară* din 8 iunie 2019 avea *ab initio* un caracter limitat ca sferă și durată de aplicare, iar *Programul de activitate al Guvernului* M. Sandu reflecta această realitate.

Pentru că această construcție politică era vădit bipolară, în sânul ei au apărut multiple fisuri legate de actul guvernării, iar criza politică din interiorul coaliției de guvernare a determinat înaintarea de către PSRM la 8 noiembrie 2019 a moțiunii de cenzură împotriva Guvernului M. Sandu (numit ironic „Guvernul Harvard" – expresia aparține ex-premierului I. Sturza) ca urmare a asumării de către acesta a răspunderii pentru modificarea Legii procuraturii. Guvernul Sandu a fost destituit la 12 noiembrie 2019, iar la 14 noiembrie 2019 a fost învestit Guvernul minoritar și tehnocrat condus de I. Chicu (numit ulterior „nocturn"), după care a urmat formarea la 16 martie 2020 a noii coaliții de guvernare „Platforma Social-Democrată pentru Moldova" între PSRM și PDM [50], preluând, într-un fel sau altul, Acordul PSRM-Blocul politic „ACUM" din 16 septembrie 2019.

Coaliția de guvernare „Platforma Social-Democrată pentru Moldova" PSRM-PDM, 16 martie – 9 noiembrie 2020, este cel mai recent aranjament politic de factură politică stângistă [51, p. 184]. Semnarea *Acordului privind formarea coaliției* a fost precedată de negocierile între părți, acestea fiind demarate la 5 martie 2020. Aceste negocieri au decurs pe trei etape consecutive (la prima etapă s-au stabilit principiile viitorului acord de coaliție, fiind vorba despre politica internă și externă; la cea de-a doua s-au definit prioritățile în baza primei etape și deci responsabilitățile pe cadrul de guvernare și a treia etapă a inclus semnarea acordului propriu-zis), fapt ce a înlesnit, în ultima instanță, semnarea documentului final.

Motivele care au stat la baza constituirii alianțelor de guvernare în Republica Moldova sunt diferite, specificând că, totuși, între actorii politici implicați în formalizarea unei majorități parlamentare prevalează, de regulă, factorul subiectiv decât factorul obiectiv, adică interesele înguste de partid ale actorilor politici predomină asupra intereselor generale ale societății pentru a-și asigura o prezență cât mai confortabilă în actul guvernării. Constituirea coaliției de guvernare între PSRM și PDM a avut câteva raționamente solide de a fi formalizată. Mai întâi de toate, pentru a evita criticile din partea oponenților politici că partidul dominant, PSRM, a preluat și deține în continuare întreaga putere în Moldova [52]. În al doilea rând, PDM, după resetarea sa în legătură cu evenimentele din 7-14 iunie 2019 (a fost învinuită de „uzurparea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 68 13.08.2021 09:36:37

puterii de stat"), era deja „gata să intre la guvernare" [53]. În plus, așa cum remarcă sociologul politic român V. Măgureanu, „partidele care preiau responsabilitățile guvernării îndeplinesc concomitent și functia de a preveni un vid de conducere și de a evita trecerea sub o tutelă, lipsită de asentimentul populației, a organelor locale sau declanșarea unei crize de regim, în cazul puterii centrale" [54, p. 144].

Nu în ultimul rând, PSRM, ca partid al puterii, avea nevoie de un parteneriat politic „pentru asigurarea unei guvernări stabile", iar cu o astfel de guvernare formațiunea spera că „se va reuși implementarea proiectelor sociale programate", multe din acestea fiind preluate de la PDM, fostul partid de guvernământ în perioada anilor 2015–2019. La rândul său, PDM avea nevoie de o nouă construcție politică pentru a reveni în forță pe scena politică a țării în scopul de a-și schimba imaginea după așa-numitele transformări democratice interne, după reforma administrației publice din anii 2016–2018[5], după învinuirile legate de „uzurparea puterii de stat" în perioada 7-14 iunie 2019 și, respectiv, fuga fostului președinte al partidului V. Plahotniuc peste hotare (după ce a părăsit țara, el era poreclit „diaspora" în interiorul partidului), precum și după fisura tot mai adâncă în cadrul PDM care a început în a doua jumătate a lunii februarie 2020, avându-se în vedere părăsirea formațiunii de către doisprezece deputați, formarea Grupului parlamentar „Pro-Moldova" (la începutul lunii mai 2020 fracțiunea Partidului politic „Șor" devine parte componentă a acestui bloc anti-guvernamental pe platformă parlamentară propus de A. Candu [58]) și intenția acestuia de a crea partidul politic „Pro-Moldova" de orientare centru-dreapta și cu viziune pro-europeană [59], ceea ce era o lovitură „de grație" pentru alianța PSRM-PDM. Nu este lipsit de importanță și faptul că PDM este formațiunea cu cea mai bogată experiență de guvernare în coaliție, făcând parte, de-a lungul anilor, din opt construcții politice. Pot fi avansate și alte motive ale încheierii acestui aranjament politic, dar totuși PSRM rămâne nucleul în jurul căruia s-a creat această majoritate parlamentară și guvernamentală.

În pofida motivelor descrise mai sus în favoarea semnării *Acordului coaliției* „Platforma Social-Democrată pentru Moldova", prin care a fost stabilită o nouă majoritate parlamentară (destul de confortabilă, din 59 deputați) și deci o coaliție de guvernare între PSRM și PDM (Guvernul Chicu era susținut oficial inițial de 37 de deputați PSRM și 22 deputați PDM (începând cu 17 iunie 2020 coaliția de guvernare nu mai deținea majoritatea simplă, de 50% + 1, deputați pentru a putea aproba legi și hotărâri de sine stătător, asta după ce fracțiunea PDM rămâne cu 13 deputați, iar după 14 august 2020 – cu 12 deputați din 22 în Parlament, iar fracțiunea PSRM – cu cei 37 deputați, majoritatea de 51 de deputați fiind asigurată de deputatul independent Al. Oleinic și cel neafiliat Vl. Andronachi), în spațiul public și mediatic au apărut unele opinii controversate asupra necesității participării propriu-zisă a PDM în această

[5] Reforma în cauză a inclus și reformarea radicală a Academiei de Științe a Moldovei [55, p. 141-142; 56, p. 9], care, practic, a fost lichidată în formula ei tradițională prin așa-numită „decizie politică" a Guvernului Filip la mijlocul anului 2017 în toiul reformei Guvernului. Iar cât de disproporționată era logica guvernării de atunci mai poate fi observată și prin abandonarea neexplicabilă a aceluiași Guvern, în contextul reformei administrației publice, a reformei administrativ-teritoriale, promisiune făcută deja de Guvernul I. Chicu tocmai pentru anul 2023 [57].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 69 13.08.2021 09:36:38

alianță. Pe de o parte, durabilitatea coaliției formalizate la 16 martie 2020, consideră unii autori, era imprevizibilă și, probabil, nu va supraviețui până în 2023 (următoarele alegeri parlamentare), dat fiind că comportamentul politic al PDM este, practic, greu de prezis, aducând drept argument fenomenul „Lebăda neagră": „Lebăda neagră" e lebădă neagră tocmai pentru că nu poate fi prezisă", precizează politologul și analistul politic C. Ciurea [60], sau PDM poate chiar să dispară de pe scena politică autohtonă [61]. Pe de alta, alți autori reproșează faptul că „neparticiparea PDM la formarea unei coaliții parlamentare cu PSRM ar fi o eroare politică de proporții, ar însemna ratarea posibilității de europenizare a socialiștilor moldoveni" [62]. În sprijinul aceste idei vin și rezultatele unui sondaj al opiniei publice. Astfel, Barometrul sociopolitic, realizat de compania *IMAS* în perioda 7-19 februarie 2020, arăta că PSRM cu PDM trebuie să continue să conducă Republica Moldova, dar să stabilească o coaliție de guvernare. În acest sens, datele sondajului mai demonstrează că 25% din respondenți afirmau că PSRM și PDM trebuie să mențină o relație de colaborare pentru a evita o criză politică, iar 47% erau de părere că PSRM și PDM trebuie să stabilească o coaliție clară care să își asume guvernarea țării [63].

Reieșind din realitățile social-politice create la începutul anului 2020, unii autori demonstrau necesitatea încheierii unei construcții politice durabile, accentuând că alianța PSRM-PDM este una firească, alții au supranumit această coaliție politică după virusul ucigaș „alianța coronavirus" [64]. Vorba este că noua coaliție a intervenit tocmai în perioada în care nu numai virusul ucigaș făcea victime peste tot în lume, ci și din cauza modului în care decidenții politici autohtoni au speculat această criză umanitară – au amânat din rațiuni politice instituirea în Republica Moldova a stării de urgență, care se impunea mai înainte din cauza pericolului de extindere a coronavirusului. Într-o perioadă critică, când viața multor oameni era în joc, PSRM s-a arătat preocupat mai întâi de toate de finalizarea negocierilor cu PDM și de obținerea unui mandat de deputat în circumscripția uninominală Hâncești, unde la 15 martie 2020 au avut loc alegeri parlamentare noi. Și tocmai la 17 martie 2020 autoritățile din Republica Moldova au declarat stare de urgență pe întreg teritoriul țării, pe o durată de 60 de zile, în contextul răspândirii pandemiei de coronavirus [65].

Cât despre ideologia *Acordului cu privire la constituirea platformei parlamentare majoritare*, de orientare social-democrată, este de subliniat că acesta cuprinde un program de activitate cu viziuni, priorități și un plan de acțiuni al echipei guvernamentale pe o anumită perioadă de timp (până la alegerile prezidențiale din noiembrie 2020), așa încât după retragerea Partidului Democrat de la guvernare, la 9 noiembrie 2020, Guvernul I. Chicu devine minoritar. De aceea, în contextul democrației electorale, devine iminent necesară crearea noii coaliții de guvernare majoritară (parlamentare și guvernamentale), sau vor fi declanșate alegeri parlamentare anticipate (în primăvarea anului 2021).

Concluziile principale sunt după cum urmează. Întâi de toate, convergența elitelor (coaliția, alianța, parteneriatul, acordul, pactul și alte aranjamente politice de conlucrare a actorilor întru respectarea jocului politic democratic), fiind cea de-a

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 70 13.08.2021 09:36:38

doua o modalitate de conlucrare a elitelor politice (prima este tranzacția între elite – modelul „de mese rotunde" între actorii politici implicați într-un anumit proces conflictual cu implicarea directă a celor mai active ONG-uri, cazul Poloniei în anii '80 ai sec. XX, dar și al Republicii Moldova în anii 2002–2003), presupune, de fapt, o transformare substanțială a democrației neconsolidate (în Republica Moldova este funcțională în prezent doar democrația electorală, pur procedurală) într-o democrație funcțională, consolidată.

În al doilea rând, în cazul convergenței anumitor entități politice, elitele formează coaliții electorale și/sau postelectorale (de guvernare) în funcție de conjunctura politică creată la un moment dat, alianțe care se pot desființa nu numai odată cu înfrângerile electorale, dar și în perioada guvernării unei sau altei coaliții (cazul țării noastre este destul de elocvent). Fenomenul convergenței elitelor s-a înrădăcinat în multe țări, inclusiv în spațiul postcomunist (Ucraina și Georgia). Drept exemplu pentru Republica Moldova poate servi cazul apropierii elitelor socialiste și neo-socialiste în anii 1994–1996 (*AAS*), a democraților și creștinilor democrați – 1998–1999 (*ADR*), extremelor politice – a creștinilor democrați și comuniștilor – 1999–2001 (coaliția PPCD-PCRM), tranzacției politice a comuniștilor, creștinilor democrați, democraților și liberalilor – 2005–2007 (*Parteneriatul Politic pentru Realizarea Obiectivelor Integrării Europene*), a grupurilor rivale ale elitelor de stânga (socialiștii), centru-stânga (democrații) și dreapta (liberalii) începând cu a doua jumătate a anului 2009 – până în prezent (*AIE* – 2009–2010; *AIE-2* – 2010–2013; *CPEG* – 2013–2014, *APME* – prima jumătate a anului 2015, *AIE-3* – a doua jumătate a anului 2015; coaliția majoritară de guvernare asumată de către PDM – decembrie 2015 – martie 2019; înțelegere politică PSRM-Blocul „ACUM" – iunie-noiembrie 2019, precum și coaliția de guvernare PSRM-PDM – martie-noiembrie 2020).

Finalmente, o coaliție de guvernare are ca scop primar de a asigura o bună guvernare a societății în vederea îmbunătățirii eficienței și responsabilității instituțiilor politice în raport cu cetățenii, buna guvernare fiind înțeleasă drept un set minim al standardelor de guvernare, care se bazează pe reguli și instituții democratice, reprezintă un sistem deschis, transparent, eficient și responsabil de administrare publică. Construcțiile politice de guvernare, care s-au făcut în perioada Moldovei independente între actorii politici dornici de a accede la putere (12 la număr), nu au putut realiza o guvernare de succes în corespundere cu așteptările sociale din mai multe motive (obiective și subiective), principalele fiind polarizarea multiaspectuală și profundă a societății, împărțirea formațiunilor politice și lupta lor pe criterii geopolitice, dezbinarea elitei politice naționale în ceea ce privește vectorul dezvoltării strategice a țării, promovarea incoerentă de către elitele puterii a reformelor democratice modernizatoare, prevalarea intereselor meschine de grup ale actorilor politici implicați în actul guvernării asupra intereselor generale ale societății etc. care, în ultima instanță, au devenit marea provocare a tuturor parteneriatelor politice postelectorale de guvernare în Republica Moldova începând cu anul 1994, determinând astfel și marile probleme ale unei guvernări orientate spre succes, eficiență și eficacitate, echitate și incluziune socială, receptivitate și responsabilitate în procesul public.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 71 13.08.2021 09:36:38

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Vocilă A. Importanţa unui sistem legislativ şi a unei guvernări eficiente pentru securitatea statului. [on-line] https://andreivocila.wordpress.com/2010/06/02/importanta-unui-sistem-legislativ-si-a-unei-guvernari-eficiente-pentru-securitatea-statului/ (vizitat 02.06.2010).
2. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 480 p.
3. Bordeiu P.D. Fundamentele puterii politice (Curs). Constanța: Editura „Andrei Șaguna", 2006. 215 p.
4. Spătaru D. (Comentariu) O coaliţie de guvernare cu participarea tuturor partidelor parlamentare: avantaje şi dezavantaje. [on-line] http://tribuna.md/2014/11/08/comentariu-o-coalitie-de-guvernare-cu-participarea-tuturor-partidelor-parlamentare-avantaje-si-dezavantaje/ (vizitat 08.11.2014).
5. Cozer A. (Doc) Cum s-au format coalițiile de guvernare în alte țări. Vezi aici exemple. [on-line] http://unimedia.md/?mod=news&id=27346 (vizitat 14.12.2010).
6. Experţi în drept constituţional: Majoritatea parlamentară este ilegală. [on-line] http://jurnal.md/ro/politic/2016/1/19/experti-in-drept-constitutional-majoritatea-parlamentara-este-ilegala/ (vizitat 19.01.2016).
7. Frigioiu N. Politologie și doctrine politice. Vol. 1. Introducere în științele politice. București: Ed. Economică, 2007. 296 p.
8. Expert de la Berlin: „Imaginea pe care politicienii moldoveni o creează în exterior este deplorabilă". [on-line] https://noi.md/news id/55070 (vizitat 25.01.2015).
9. Alexe D., Ceapai A. Coabitări și coaliții. [on-line] https://moldova.europalibera.org/a/ 26728063.html (vizitat 05.12.2014).
10. Varzari P. Construcțiile politice postelectorale de guvernare și conotațiile lor în Republica Moldova. În: Conferinţa naţională cu participare internaţională „Ştiinţa în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective" (Ed. a 3-a), Bălţi, 21-22 iunie 2019 / Col. red.: V. Capcelea (coord.) [et al.]. Bălţi: S. n., 2019 (Tipogr. „Indigou Color"), p. 377-382.
11. De ce, în Moldova, coaliţia este percepută drept o trădare? [on-line] https://noi.md/md/politica/de-ce-in-moldova-coalitia-este-perceputa-drept-o-tradare (vizitat 30.01.2019).
12. Boțan I. Alegerile pluripartite în Republica Moldova. Chișinău: Asociaţia pentru Democraţie Participativă „ADEPT" , 2017. 46 p.
13. Munteanu I. Partidele politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Bons Offices, 2010. 170 p.
14. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pe anii 1998–2001. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 523 din 04.06.1998. [on-line] http://www.e-democracy. md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-1998-2001-ro.pdf (vizitat 17.04.2020).
15. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pe anii 1999–2002 „Supremaţia legii, revitalizare economică, integrare europeană". Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 270 din 08.04.1999. [on-line] http://www.e-democracy.md/files/parties/program-activitate-guvern-moldova-1999-2002-ro.pdf (vizitat 17.04.2020).
16. Top-5 căderi spectaculoase de guvern în Moldova. [on-line] https://tribuna.md/2017/07/02/top-5-caderi-spectaculoase-de-guvern-in-moldova/?fb_comment_id=981236888646268_ 982070418562915 (vizitat 02.07.2017).
17. Ex-„premierul-caloș" comentează: „Moldovenilor le place, istoric vorbind, să fie f… ți". [on-line] http://moldova24.info/2017/07/ex-premierul-calos-comenteaza-moldovenilor-le-place-istoric-vorbind-sa-fie-f-ti/ (vizitat 20.07.2017).
18. 9.11.99 – Chișinău: Demiterea guvernului Sturza. [on-line] https://moldova.europalibera. org/a/1869891. html (vizitat 05.11.2009).
19. Neukirch Cl. Moldovan Headaches. The Republic of Moldova 120 days after the 2001 Parliamentary Elections / Working Paper 3. [on-line] https://www.files.ethz.ch/isn/20122/WP3.pdf (vizitat 09.05.2017).
20. Fenger M. The Diffusion of Revolution: Comparing Recent Regime Turnovers in Five Post-Communist Countries. În: Demokratizatsiya, Washington, 2007, Vol. 15, No. 1, p. 16-22. [on-line] https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/gwashu_demo_151/ d1j20j5wq234r625/ d1j20j5wq234r625.pdf (vizitat 24.03.2013).
21. Declaraţia Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene. [on-line] http://old.parlament.md/news/25.03.2005/ (vizitat 24.03.2013).
22. Lege nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria). [on-line] http://lex.justice.md/index.php?action =view&view=doc&lang=1&id=313004 (vizitat 24.03.2013).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 72 13.08.2021 09:36:38

23. Spătaru D. Una dintre cele mai importante legi ale Republicii Moldova – uitată şi ignorată de toţi. [on-line] http://curentul.md/politica/una-dintre-cele-mai-importante-legi-ale-republicii-moldova-uitata-si-ignorata-de-toti.html (vizitat 27.07.2014).
24. Republica Moldova – 2007: Raportul de stare a ţării / V. Prohniţchi ş.a.; Centrul Analitic Independent „Expert-Grup". Chişinău: „Bons Offices" SRL, 2008. 274 p.
25. Varzari P. Istoria politică a Republicii Moldova (Note de curs). Chișinău: Pontos, 2019 (Tipogr. „Europress"). 200 p.
26. Varzari P. Considerente privind evoluţia statului Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2018, nr. 1 (LXXX), p. 150-167.
27. AMN, PL şi PLDM au creat un Consiliu Politic. [on-line] http://www.politik.md/articles/ politic/amn-pl-si-pldm-au-creat-un-consiliu-politic/1070/ (vizitat 22.06.2009).
28. Declaraţie privind constituirea Coaliţiei de guvernare „Alianţa pentru Integrare Europeană". [on-line] http://www.e-democracy.md/parties/docs/joint/200908081/ (vizitat 08.08.2009).
29. Acord privind constituirea şi funcţionarea Alianţei pentru Integrare Europeană. [on-line] http://www.e-democracy.md/files/parties/acord-constituire-aie-2010.pdf (vizitat 13.01.2011).
30. Spătaru D. (Comentariu) Moldova europeană – a doua şi ultima şansă. [on-line] http://tribuna.md/2013/07/13/comentariu-moldova-europeana-%e2%80%93-a-doua-si-ultima-sansa/ (vizitat 13.07.2013).
31. Ce înseamnă guvern minoritar? Explicația analiștilor politici. [on-line] https://unimedia.info/stiri/ ce-inseamna-guvern-minoritar-explicatia-analistilor-politici-87485.html (vizitat 23.01.2015).
32. Oficial european, despre coaliţia PD-PLDM: „O veste foarte proastă". [on-line] http://www.noi.md/ md/newsid/55042 (vizitat 24.01.2015).
33. Iată propunerile europenilor pentru PL, PLDM și PD. [on-line] http://politik.md/articles/politic/iata-propunerile-europenilor-pentru-negocierile-dintre-pl-pldm-si-pd/30028/ (vizitat 22.01.2015).
34. Acord politic privind constituirea și funcționarea Alianței Politice pentru Moldova Europeană (APME). [on-line] http://www.e-democracy.md/files/parties/acord-politic-apme-2015.pdf (vizitat 13.05.2015).
35. Documentul integral cu recomandările partenerilor externi transmise Guvernului. [on-line] http://www.realitatea.md/documentul-integral-cu-recomandarile-partenerilor-externi-transmise-guvernului18363.html (vizitat 30.03.2015).
36. Conținutul Acordului de constituire a Alianței pentru Integrare Europeană III. Vezi documentul. [on-line] http://www.realitatea.md/doc-acesta-este-con-inutul-acordului-de-constituire-a-alian-ei-pentru-integrare-europeana-3_24375.html (vizitat 24.07.2015).
37. AIE3 îşi reconfirmă angajamentele în faţa cetăţenilor ţării. Vezi declaraţia integrală. [on-line] http://www.publika.md/aie3-isi-reconfirma-angajamentele-in-fata-cetatenilor-tarii-vezi-declaratia-integrala_2412381.html (vizitat 01.10.2015).
38. Răspunsul lui Iurie Leancă pentru „afaceriștii din politică": Da, suntem diplomați, nu hoți, asta e diferența dintre noi. [on-line] http://www.realitatea.md/raspunsul-lui-iurie-leanca-pentru-afaceri-tii-din-politica-da-suntem-diploma-i-nu-ho-i-asta-e-diferen-a-dintre-noi_24403.html (vizitat 26.07.2015).
39. Ghimpu oferă detalii despre funcția lui Plahotniuc. [on-line] http://www.noi.md/md/news_id/84459 (vizitat 20.05.2016).
40. Alegeri parlamentare în Republica Moldova. [on-line] http://alegeri.md/w/Alegeri_parlamentare_%C3%AEn_Republica_Moldova (vizitat 27.06.2019).
41. Partidul Democrat din Moldova. [on-line] http://alegeri.md/w/Partidul_Democrat_din_Moldova (vizitat 05.03.2020).
42. Partidul Liberal s-a retras oficial din Coaliția de guvernare! Andrian Candu regretă pasul liberalilor. [on-line] http://www.realitatea.md/video-paridul-liberal-s-a-retras-oficial-din-coali-ia-de-guvernare-andrian-candu-regreta-pasul-liberalilor_58667.html (vizitat 02.06.2017).
43. Varzari P. Parteneriatul politic PSRM-Blocul „ACUM" – un acord tradițional între elite sau o construcție politică atipică. În: Teoria şi practica administrării publice: Materiale ale Conferinţei ştiinţifico-practice internaționale, Chișinău, 22 mai 2020. Chișinău: AAP, 2020 (Combinatul Poligrafic), p. 131-134.
44. Anatolie Golea: „Fără PD, practic, este imposibilă o coaliție de guvernare". [on-line] https://moldova.europalibera.org/a/f%C4%83r%C4%83-partidul-democrat-practic-este-imposibil %C4%83-o-coali%C8%9Bie-de-guvernare-/29805150.html (vizitat 05.03.2019).
45. Noul șef interimar al PG pornește urmărirea penală pentru uzurparea puterii în stat de fosta guvernare. [on-line] https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/ultima-ora-noul-sef-interimar-al-pg-porneste-urmarirea-penala-pentru-uzurparea-puterii-in-stat-de-fosta-guvernare (vizitat 05.08.2019).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 73 13.08.2021 09:36:38

46. Înțelegere politică temporară în vederea dezoligarhizării și readucerii statului Republica Moldova în albia constituționalității. [on-line] http://alegeri.md/w/Parlamentul_Republicii_Moldova_de_ legislatura_a_X-a (vizitat 09.06.2019).
47. Programul de activitate al Guvernului Republica Moldova din 2019. [on-line] https://gov.md/sites/ default/files/document/attachments/program_de_guvernare0.pdf (vizitat 20.06.2019).;
48. Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2019–2020. [on-line] https://gov.md/sites/ default/files/document/attachments/pag_2019-2020_hg.pdf (vizitat 04.09.2019).
49. (Doc) Înțelegere politică privind obiectivele tranzitorii ale Guvernului, Președinției și Parlamentului, inclusiv ale fracțiunilor PSRM, PAS și PPDA. [on-line] https://unpaspentru.md/ 2019-doc-intelegere-politica-privind-obiectivele-tranzitorii-ale-guvernului-presedintiei-si-parlamentului-inclusiv-ale-fractiunilor-psrm-pas-si-ppda/?fbclid=IwAR1WQgKNYBmy P9IxIMaWg_qq6afgrJnzDUN4qAtJRKSu_DmNxHQbe_DbiZU (vizitat 17.09.2019).
50. PSRM și PDM au semnat Acordul cu privire la constituirea Platformei Social-Democrate pentru Moldova. [on-line] http://socialistii.md/psrm-si-pdm-au-semnat-acordul-cu-privire-la-constituirea-platformei-social-democrate-pentru-moldova/ (vizitat 16.03.2020).
51. Varzari P. Coaliţia de guvernare „Platforma Social-Democrată pentru Moldova" între PSRM și PDM – un aranjament politic asumat. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter- și pluridisciplinare. Ediția a III-a (Materialele Conferinței științifice internaționale, 6-7 noiembrie 2020) / Red. respons. și coord. V. Ojovanu. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic Print Caro, 2020, p. 183-189.
52. Țîrdea: Pentru prima dată din 2009, stânga a preluat întreaga putere în Moldova. [on-line] https://noi.md/md/politica/tirdea-pentru-prima-data-din-2009-stinga-a-preluat-intreaga-putere-in-moldova (vizitat 15.11.2019).
53. Pavel Filip: PDM poate fi gata să intre la guvernare. [on-line] https://www.ipn.md/ro/pavel-filip-pdm-poate-fi-gata-sa-intre-la-7965_1071460.html (vizitat 13.02.2020).
54. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. Bucureşti: Editura Albatros, 2007. 416 p.
55. Raport privind activitatea CSȘDT și rezultatele științifice principale obținute în sfera științei și inovării în anul 2017 / Academia de Științe a Moldovei. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2018. 255 p.
56. Raport asupra stării științei din Republica Moldova în anul 2019 / Perfectat de Academia de Științe a Moldovei; Audiat și aprobat la sesiunea a V-a a Adunării Generale a AȘM din 30 iunie 2020 (Hotărârea nr. V/1). Chișinău, 2020. 48 p.
57. Ion Chicu anunță 5 reforme pentru Unirea cu UE: Nu este o utopie! [on-line] https://pages.md/ro/ion-chicu-anunta-5-reforme-pentru-unirea-cu-ue-nu-este-o-utopie/?fbclid=Iw AR33phzfScHOty8GP-pFH6FnA-VSLGFgNL0lYmphddDegGBSF_UTxH47NuY0 (vizitat 22.05.2020).
58. Partidul Șor a dat curs inițiativei Pro Moldova și devine componentă a blocul anti-guvernamental. Dodon comentează decizia: Пошли вы ... [on-line] https://www.realitatea.md/partidul-sor-a-dat-curs-initiativei-pro-moldova-si-devine-componenta-a-blocul-anti-guvernamental--dodon-comenteaza-decizia-_109528.html (vizitat 08.05.2020).
59. Andrian Candu: „Pro Moldova" va fi o formațiune de centru-dreapta. [on-line] https://www.politics.md/?view=articles&id=31667 (vizitat 20.02.2020).
60. Un cunoscut analist politic vorbește despre fenomenul „lebăda neagră" în politica autohtonă. Iată la ce se referă! [on-line] https://tribuna.md/2020/01/27/un-cunoscut-analist-politic-vorbeste-despre-fenomenul-lebada-neagra-in-politica-autohtona-iata-la-ce-se-refera/ (vizitat 27.01.2020).
61. Fostul democrat Candu: Coaliția PSRM-PDM va duce la dispariția PDM de pe arena politică. [on-line] https://www.realitatea.md/fostul-democrat-candu-coali-ia-psrm-pdm-va-duce-la-dispari-ia-pdm-de-pe-arena-politica_106785.html (vizitat 05.03.2020).
62. Declarație: „Consider că negocierile pentru formarea acestei coaliții, pe care am numit-o social democrată, au loc". [on-line] https://tribuna.md/2020/03/03/declaratie-consider-ca-negocierile-pentru-formarea-acestei-coalitii-pe-care-am-numit-o-social-democrata-au-loc/ (vizitat 03.03.2020).
63. Sondaj: Coaliţia PSRM – PDM trebuie să continue să conducă Republica Moldova. [on-line] https://noi.md/md/politica/sondaj-coalitia-psrm-pdm-trebuie-sa-continue-sa-conduca-republica-moldova (vizitat 24.02.2020).
64. Țurcanu V. „Alianța Coronavirus" sau cum în Republica Moldova o coaliție politică este supranumită după virusul ucigaș. [on-line] https://www.podul.ro/articol/alianta-coronavirus-sau-cum-in-republica-moldova-o-coalitie-politica-este-supranumita-dupa-virusul-ucigas-9744.html (vizitat 17.03.2020).
65. Parlamentul a declarat stare de urgență pe perioada 17 martie – 15 mai 2020. [on-line] http://parlament.md/Actualitate/Noutati/tabid/89/NewsId/2374/language/ro-RO/Default.aspx (vizitat 17.03.2020).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 74 13.08.2021 09:36:38

PROVOCĂRI ALE CULTURII ORGANIZAȚIONALE ÎN PERIOADA PANDEMIEI DE CORONAVIRUS COVID-19[1]

CHALLENGES OF ORGANIZATIONAL CULTURE DURING THE COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.06
CZU: 005.73:616-036.21

Irina CEACÎR, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
i.a.ceacir@gmail.com

Rezumat

În articol sunt examinate provocările cu care se pot confrunta la locul de muncă atât managerii, cât și ceilalți angajați în perioada pandemiei de COVID-19. O atenție sporită se acordă rolului culturii organizaționale în perioada de tranziție de la munca de birou la activitatea online, astfel încât majoritatea elementelor ei de bază se readaptează. Schimbarea care se produce în întreaga lume aduce un disconfort și o necesitate de adaptare la condiții altfel decât au fost până la pandemie și într-un ritm rapid. La fel, un accent deosebit se pune pe analiza relațiilor manager-angajat, dar și pe posibilitatea sau imposibilitatea păstrării locului de muncă sau avansării în funcție în această perioadă de criză. Se arată care sunt obstacolele care determină eșecul la locul de muncă, dar care sunt și beneficiile adaptării la munca online și la procesul de digitalizare. Se explică cum ar trebui să acționeze atât liderii, cât și angajații pentru a spori și eficientiza serviciile pe care le oferă în perioada pandemiei, dar și efectele care s-ar putea produce în perioada post COVID-19. În articol este analizată printr-un studiu calitativ și situația la locul de muncă a angajaților din Republica Moldova și a valorilor predominante în perioada pandemiei în organizațiile în care activează.

Cuvinte-cheie: *COVID-19, pandemie, cultură organizațională, organizație, lider, angajați, loc de muncă, valori, nivel ierarhic, comunicare, schimbare, adaptare.*

Summary

This article examines challenges that can be confronted at work by managers and other employees during the COVID-19 coronavirus pandemic. Increased attention is give to the role of organizational culture in the transition period from office work to online activity, such that several basic elements are readjusted. The change that is taking place around the world brings discomfort and a need to adapt to conditions other than they were before the pandemic and at a rapid pace. At the same time, a special emphasis is placed on the analysis of the manager-employee relations, but also on the possibility or impossibility of keeping the job or advancing in this period of crisis. It shows what are the obstacles that determine failure in the workplace, but what are the benefits of adapting to online work and the digitization process. It explains how the leaders and employees should act to increase and streamline the services they provide during the pandemic, but also the effects that could occur in the post-COVID-19 period. The article analyzes through a qualitative study the situation at work of employees in the Republic of Moldova and the predominant values during the pandemic in the organizations in which they operate.

Keywords: *COVID-19, pandemic, organizational culture, organization, leader, employees, job, values, hierarchical level, communication, change, adaptation*

[1] Articolul este elaborate în cadrul Proiectului 20.70086.20/COV (70105), Politici publice bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID19: Perspectivele aplicării practice a concepțiilor „Guvernării deschise" și „Științei deschise" în Republica Moldova (GOVSCIENCE) (2020-2021) finanțat prin ANCD.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 75 13.08.2021 09:36:38

Cultura organizațională reprezintă sistemul de valori și concepte partajat de către membrii tuturor nivelurilor ierarhice în cadrul unei organizații și determină caracterul și comportamentul angajaților. Pandemia de COVID-19 a schimbat o parte esențială din realitatea existentă în practica zilnică a organizațiilor de toate tipurile. Dacă a rezistat schimbărilor sau nu depinde de cât de puternică a fost cultura organizațională și cât de mult au fost afectați emoțional, personal și financiar angajații. Pentru a determina tipul culturii organizaționale dominant într-o instituție, este necesar să se răspundă la trei întrebări de bază: cum ne comportăm noi ca oameni, aici și acum, în organizație; ce tip de leadership predomină în organizație; care este metoda de relaționare între angajați și lideri (pe verticală, pe orizontală). Răspunsurile la aceste întrebări permite să ne facem o imagine generală despre cultura organizațională a unei instituții/organizații. Intercomunicarea în perioada pandemică reprezintă o verigă de legătură între liderii și angajații unei organizații. Dacă aceasta se rupe, atunci probabilitatea că în organizație va apărea o criză este mult mai mare decât în organizațiile unde comunicarea între angajați de diferite trepte ierarhice este directă.

Se consideră că liderul este un element – cheie care trebuie să participe nemijlocit la consolidarea culturii organizaționale prin acțiunile pe care le întreprinde zilnic. Rolul acestuia s-a accentuat și mai mult în perioada de pandemie de coronavirus, atunci când oamenii au devenit speriați de această mare problemă globală, de stresul și frica pentru sănătatea lor și a celor apropiați, dar și de teama de a rămâne fără o sursă financiară. Interrelația dintre un lider și ceilalți angajați creează posibilități de eficientizare sau neeficientizare a serviciilor prestate. Un lider care tinde să consolideze cultura organizațională, atât în pandemie, cât și în alte perioade, trebuie să vadă în oameni o resursă care trebuie valorificată mereu, dar nu ceva ce se poate exploata pentru a obține beneficii. Un lider trebuie să motiveze, pentru că oamenii merg acolo unde ei sunt primiți și apreciați. Liderul adevărat nu se bazează doar pe competențe, dar și pe comportamente. El încearcă să le înțeleagă chiar și atunci când oamenii ascund anumite emoții, care pot afecta calitatea serviciilor pe care le prestează. Trebuie să aibă viziuni clare, pentru că ei sunt cei care preiau ideile de la angajații de pe toate treptele ierarhice. Liderul trebuie să fie exemplu în toate, pentru că el transmite informația celorlalți; ori sunt lideri charismatici urmați de către angajați, ori sunt lideri obișnuiți, care nu aduc impact în timp. Foarte important este ca liderul să poată corect transmite care este viziunea și misiunea organizației, dar să nu fie lăsați ca angajații, în special noi veniți, singuri, în timp, să descifreze aceste nuanțe, deoarece se pierde din profesionalism. Liderul charismatic va înlătura birocrația, încerând să transforme fricile în atuuri, astfel încât oamenii să aibă încredere în sine și în capacitățile lor. Liderii vor stopa fluctuația de cadre și vor încerca să-și susțină angajații, mai ales în pandemie. Chiar dacă nu este relevant pentru perioada pandemică, totuși menționăm că liderul trebuie să poată organiza și ședințe informale, unde angajații se vor cunoaște mai bine, vor relaționa între ei mai liber de la om la om și nu de la angajat la angajat pe diferite trepte ierarhice.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 76 13.08.2021 09:36:38

Cu toate acestea, câte abilități nu ar avea un lider, el nu va putea organiza totul eficient fără o echipă de oameni bine instruiți și cu competențe necesare funcțiilor pe care le deține. Astfel, angajații trebuie să se manifeste prin cunoștințele teoretice și practice pe care le posedă, implicându-se și exprimându-și părerea. Chiar dacă este dificil, în perioadele de criză, ei trebuie să fie deschiși spre comunicare și spre perfecționare, să muncească mai mult pentru a fi remarcat și pentru a aduce valoare prin tot ceea ce realizează. Pentru noii angajați foarte eficient în perioada de pandemie și nu doar ar putea fi programele de mentorat, care adesea nu sunt aplicate, mai ales în Republica Moldova. Informația pe care o posedă un specialist bine pregătit trebuie transmisă corect altor angajați pentru a-i forma în domeniul în care au început activitatea. Este un pas important spre fortificarea culturii organizaționale. Atunci când perioada de pandemie vine pe neașteptate, adesea unii angajați se pot ciocni de mai multe responsabilități decât le aveau până la pandemie. Astfel, pentru a nu-și asuma mai multe responsabilități decât ar trebui, ar fi de dorit ca aceștia să împărtășească cunoștințele între angajați, încât volumul muncii să fie repartizat uniform, pentru a nu se crea un dezechilibru în activitatea instituției/organizației. Atitudinea angajaților față de reponsabilitățile lor de bază trebuie să fie pozitivă, neconflictuală și colegială.

Este foarte complicat de a fortifica cultura organizațională în perioada de pandemie. Mai des ea se ciocnește de fragilitate, se menține la același nivel, datorită echipei care își cunoaște foarte bine obligațiunile și le realizează cu maximă eficiență și precauție chiar și în timpuri mai complicate, sau devine instabilă prin activitățile ineficiente care se produc. În cazul în care angajații își intensifică eforturile și muncesc împreună pentru a reuși să-și aducă contribuția la realizarea sarcinilor se menține, sau devine instabilă, pentru că aceștia sunt presați de tot ce se întâmplă în jur și nu au puterea și dorința de a-și realiza sarcinile cu eficiență. La fel și în cazul liderilor, sau ei își formează un plan concret de acțiuni pe o perioadă mai lungă, sau sunt determinați de obstacolele care apar la moment și pierd viziunea pe termen lung.

Pandemia COVID-19 care a debutat la începutul lunii ianuarie 2020 în China a luat pe nepregătite guverne, sisteme de sănătate, companii și întreg mapamondul. Cu puține excepții, statele nu au răspuns coordonat la virusul care s-a răspândit în mai puțin de două luni în întreaga lume și care a forțat jumătate din populația planetei să se izoleze pentru a rupe lanțul contaminărilor.

În aceste vremuri tulburi este nevoie de oameni cu putere de decizie, cu viziune, dar care să știe să lucreze coordonat. Tocmai de aceea în orice criză, eficiența decizională, analiza implicațiilor acestora pe termen lung, capacitatea de previziune, dar și buna coordonare a echipelor sunt unele dintre trăsăturile care nu trebuie să le lipsească liderilor. Ele pot face diferența dintre rezultate bune sau dezastruoase, mai ales atunci când este vorba de viețile oamenilor [1].

Toți oamenii au devenit stresați și se simțeau neajutorați la începutul pandemiei. Nu se știa exact ce va fi în continuare. Unii aveau frica de a rămâne fără surse de existență, alții nu doreau să meargă la serviciu din considerente de sănătate. Unele

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 77 13.08.2021 09:36:38

organizații au trimis forțat în concediu din cont propriu, altele au eliberat angajații, iar altele au pierdut angajați profesioniști. Indiferent de situație, nimănui nu ar fi trebuit să i se încalce drepturile. Dacă au fost încălcate sau nu, este deja alt subiect. Astfel, drepturile lucrătorilor sunt menționate în Pactul Internațional pentru Drepturile economice, sociale și culturale [2]. Deci, dreptul la muncă este un drept pe care îl au toți oamenii. Fiecare persoană își poate alege liber unde să lucreze ca să poată câștiga bani. Toți lucrătorii au dreptul la condiții bune de muncă care să nu le pună viața în pericol [3]. Ținând cont de cele menționate, majoritatea organizațiilor, în măsura în care le permite situația și domeniul, au trecut la activitate online.

Situația economică din Republica Moldova este una instabilă și angajații din diferite sectoare se ciocnesc cu probleme și realități dure, care-i pun la încercări grele, prin pierderea locului de muncă, micșorarea salariului, micșorarea orelor de muncă, dar cu același volum de lucru, concedii din cont propriu, instabilitate la locul de muncă. Analiza informației statistice oferite de către Agenția pentru Ocuparea Forței de Muncă ne dezvăluie date mai puțin îmbucurătoare la acest capitol. Dacă în 2018 (ianuarie-decembrie) la evidență în calitate de persoane cu statut de șomer au fost luați un număr de 35544 și în 2019 (ianuarie-septembrie) numărul s-a micșorat la 20066, atunci în anul 2020 (ianuarie-noiembrie) 73548 de persoane au apelat pentru a găsi un loc de muncă, printre care 45981 oficial au fost înregistrați ca persoane cu statut de șomer [4]. Astfel, 50,7% dintre persoanele cu statut de șomer au constituit bărbații, 49,3% femeile, iar 33,1% s-au aflat pentru prima dată în căutarea unui loc de muncă. Din totalul șomerilor înregistrați pe parcursul a 11 luni ale anului curent, 33,8% au vârsta cuprinsă între 16-35 ani (15552). Nivelul de pregătire al șomerilor înregistrați arată că cei mai mulți (63,8%) au studii primare/gimnaziale/liceale și nu dețin o calificare profesională. Cei mai mulți șomeri s-au înregistrat în mun. Chișinău (12%), UTA Găgăuzia (6%), r. Ungheni (5%), r. Drochia (4%). Ponderea șomerilor înregistrați din mediul rural a fost mai mare decât a celor din mediul urban - 59,9% (27556) și respectiv 40,1% (18425). Structura șomerilor, inclusiv care necesită suport suplimentar pe piața muncii, este următoarea: tineri 16-24 ani -15,8% (4287 șomeri), tineri 16-29 ani - 18,1% (8326 șomeri), persoane de etnie romă - 4,8% (2228 șomeri), persoane reîntoarse de peste hotare - 3,3% (1524 șomeri), șomeri cu dizabilități - 2,0% (904 șomeri), cetățeni străini - 0,1% (56 șomeri).

Persoanele înregistrate cu statut de șomer la Subdiviziunile Teritoriale ale Ocupării Forței de Muncă în a cărei rază își au domiciliul sau reședința beneficiază de măsuri de ocupare a forței de muncă prevăzute de Legea nr.105/2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj [5]. Astfel: 8607 șomeri au fost susținuți la angajarea în câmpul muncii; 622 șomeri au absolvit cursurile de calificare, recalificare, perfecționare și specializare, inclusiv trecători din anul 2019. Cei mai mulți șomeri beneficiari au fost în mun. Chișinău, UTA Găgăuzia, r. Anenii Noi, r. Fălești, r. Râșcani, mun. Bălți etc.; 223 șomeri au fost angajați în rezultatul subvenționării locurilor de muncă, dintre care 164 persoane cu vârsta de 50 ani și peste, 39 persoane cu dizabilități etc.; 89 șomeri au fost angajați prin măsura de mo-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 78 13.08.2021 09:36:38

bilitate a forței de muncă, care prevede acordarea unor îndemnizații unice pentru acceptarea și angajarea la un loc de muncă în altă localitate selectată de Subdiviziunea Teritorială a Ocupării Forței de Muncă; 73 șomeri care dețin o profesie/meserie dar nu au experiență de muncă au fost antrenați în stagiul profesional pe o perioadă de până la 4 luni; 45 șomeri au fost antrenați la instruirea la locul de muncă; 23248 locuri de muncă vacante înregistrate în baza de date a Agenției Naționale a Ocupării Forței de Muncă. La finele lunii noiembrie 2020, în evidență la Subdiviziunile Teritoriale Ocupării Forței de Muncă erau 23738 șomeri, dintre care 12161 femei (51,2%) și 7466 locuri de muncă vacante active. Conform prevederilor Legii 105/2018, Agenția Națională a Ocupării Forței de Muncă stabilește dreptul la ajutor de șomaj și emite decizii de acordare a acestui drept, iar datele din aceste decizii în baza conexiunilor intersistemice securizate sunt transmise către Casa Națională de Asigurări Sociale pentru calculul cuantumului ajutorului de șomaj, stabilirea perioadei și plata ajutorului de șomaj. Numărul deciziilor de acordare a ajutorului de șomaj, expediate către Casa Națională de Asigurări Sociale în conformitate cu prevederile Dispoziției Comisiei Naționale Situații Excepționale nr. 16 din 10.04.2020 au fost de 23654, dintre care, conform Legii 105/2018, au fost expediate 9123 decizii de acordare a ajutorului de șomaj. Conform datelor operative extrase în baza conexiunilor intersistemice securizate din sistemul informațional Casa Națională de Asigurări Sociale, au beneficiat de ajutor de șomaj 7868 șomeri, inclusiv trecători din anul 2019 [6].

O descriere mai amplă a măsurilor de protecție socială suplimentare întreprinse în perioada pandemiei COVID-19 de către Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale găsim în raportul anual al instituției. Astfel: a fost acordat ajutor de șomaj pentru 14 206 beneficiari (șomeri neasigurați) din rândul persoanelor înregistrate cu statut de șomer la subdiviziunile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă, inclusiv cele revenite de peste hotare, care nu se încadrează în prevederile Legii nr. 105/2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj. Ajutorul de șomaj a fost stabilit în cuantum de 2775 lei lunar. Cheltuielile totale efectuate pentru plata prestației constituie 37,2 milioane lei. Pentru beneficiarii de ajutor de șomaj acordat în condițiile Legii cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj, al căror cuantum este mai mic de 2775 lei, au beneficiat de diferența de plată dintre cuantumul ajutorului de șomaj calculat și suma de 2775 lei. Diferența menționată a fost achitată pentru 3104 beneficiari. Cheltuielile totale pentru plata diferenței menționate constituie 3,7 milioane lei. În perioada stării de urgență, titularilor patentei de întreprinzător eliberate conform Legii cu privire la patenta de întreprinzător [7] și persoanelor fizice care desfășoară activități conform capitolului 102 și 103 din Titlul II al Codului Fiscal [8], li s-a acordat ajutor de șomaj unic în cuantum de 2775 lei, cu condiția că în luna martie 2020 nu au realizat venit asigurat. Casa Națională de Asigurări Sociale a acordat ajutor de șomaj unic pentru 10 658 beneficiari din rândul titularilor patentei de întreprinzător în cuantum de 2775 lei. Cheltuielile totale efectuate pentru plata ajutorului de șomaj unic pentru categoria menționată constituie 29,6 milioane lei [9].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 79 13.08.2021 09:36:38

Pandemia de COVID-19 a fost o adevărată provocare pentru sute de companii, organizații, instituții. Acestea au fost nevoite să se readapteze pentru a garanta siguranță angajaților, dar și o comunicare eficientă de la distanță între membrii echipei, astfel încât procesul de lucru să decurgă într-un ritm normal. Mai mulți manageri din Moldova, dar și de peste hotare, au povestit în cadrul evenimentului HR Conference „Managing Organizations & People in a Changing World" despre cum COVID-19 le-a resetat prioritățile și despre cum au reușit aceștia să mențină activitățile planificate chiar și în regim online. La nivel mondial, pandemia provocată de coronavirusul a afectat aproape trei miliarde de angajați, care au fost nevoiți să lucreze la distanță din cauza carantinei. Datele fac parte dintr-un studiu mondial și au fost publicate în cadrul evenimentului menționat. Totodată, un sondaj realizat în rândul angajaților din șapte state europene arată că 100 de milioane de persoane au trecut la regim de lucru la distanță, 45 de milioane dintre acestea nu au mai avut o astfel de experiență. Astfel, 80% dintre respondenți au afirmat că adaptarea la lucrul online a fost ușoară, o mare parte dintre directorii de companii au declarat că angajații lor s-au confruntat cu diverse dificultăți ce țin de oboseala provocată de noul regim de lucru, obstacole în comunicarea cu echipa, dar și distribuirea neechitabilă a sarcinilor de muncă.

De asemenea, situația provocată de coronavirus a accelerat procesul de digitalizare a activității companiei, iar oamenii au învățat să găsească noi soluții și metode de gestionare a lucrurilor, care în cele din urmă s-au dovedit productive. Noua realitate a devenit o provocare pentru mulți dintre angajați. Hotarele dintre serviciu și viața personală au dispărut. Angajații s-au pomenit că trebuie să aibă grijă de familie în timp ce participă la întâlnirile virtuale cu colegii.

Dacă unele companii au fost nevoite să reducă din numărul de angajați, altele au reușit să mențină programele de practică pentru studenți, să desfășoare interviuri online și să angajeze oameni noi. La fel, dezvoltarea resurselor umane a rămas o prioritate pentru unele companii, astfel, s-au continuat instruirile și trainingurile online pentru toți angajații.

Mulți manageri consideră că pe lângă atribuțiile pe care deja le aveau, au trebuit să devină consilieri și să motiveze membrii echipei. Au trebuit să se adapteze la noua realitate, să găsească noi metode și practici de lucru și să-și seteze alte priorități [10]. De altfel, prin asta s-au deosebit și abilitățile liderilor de succes față de ceilalți. Liderii care au putut ușor să se adapteze și să schimbe într-un timp limitat mentalitatea în organizație au obținut succes, restul care au rămas sfidați de obstacole și nu au acceptat digitalizarea procesului ca ceva imperios au avut doar pierderi și eșecuri.

În studiul de analiză a măsurilor COVID-19, Marcel Spatari afirmă, și noi susținem, că, criza COVID-19 a scos la iveală o deficiență majoră a sistemului public al Republicii Moldova și anume lipsa unei evidențe consolidate a relațiilor de muncă, sau mai exact, a unei baze de date unitare privind contractele de muncă. Spre exemplu, existența bazei de date REVISAL în România a permis Ministerului Muncii să comunice periodic asupra numărului de contracte de muncă suspendate (pentru șomaj tehnic) sau încetate pe perioada crizei sanitare. Lipsa unui asemenea sistem în

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 80 13.08.2021 09:36:39

Republica Moldova face estimarea numărului de persoane care și-au pierdut locul de muncă ca urmare a epidemiei o sarcină foarte dificilă. O măsură indirectă ce ar permite estimarea numărului de persoane care și-au pierdut locul de muncă ca urmare a pandemiei este dată de evoluția încasărilor la bugetele asigurărilor sociale de stat și ale asigurării obligatorii de asistență medicală între lunile ianuarie și aprilie, ce au scăzut cu 10,8% și 9,9% respectiv între februarie și aprilie. Exercițiul în aparență simplu se complică însă în faza identificării numărului de salariați care existau în Republica Moldova înainte de declanșarea epidemiei. Este imperativ ca Guvernul Republicii Moldova să vină cu o comunicare mult mai precisă în acest sens, iar măsurile de sprijin trebuie să fie la această etapă proactive și să stimuleze angajarea persoanelor în câmpul muncii. Situația este agravată și de faptul că politicile de ocupare ale statului au fost foarte modeste în ultimii ani, în contextul în care cererea pe piața muncii a crescut în mod continuu până la sfârșitul anului trecut, ceea ce lăsa falsa impresie că mecanismele pieței muncii urmau să ducă la creșterea salariilor și formalizarea relațiilor de muncă. Perioada COVID-19 a inversat și raportul dintre cerere și ofertă pe piața muncii. Dacă până la criză piața muncii era tensionată, șomajul era relativ mic iar cererea era mare, ceea ce stimula creșterea salariilor, după criza sanitară nu numai că s-a mărit semnificativ oferta (numărul de persoane neangajate), dar a scăzut și cererea (numărul de locuri vacante) [11].

În cazul în care mulți angajați trebuie să muncească de acasă, la fel sunt unele aspecte, de care fiecare angajator ar trebui să țină cont. Dacă în mod teoretic elementele culturii organizaționale precum practicile, poveștile, simbolurile evidente, sistemele de control și evaluare, structura puterii, riturile și ritualurile, structura formală a organizației formau un tot întreg, ce caracteriza cultura unei organizații, atunci în cadrul muncii online totul a luat o altă întorsătură. Astfel, deoarece suntem în era digitalizării, dar și în situațiile create de COVID-19, domeniul tehnologiilor informaționale oferă angajatorului o multitudine de posibilități alternative care i-ar permite verificarea eficienței muncii angajaților diferit de cum era până la pandemie, de exemplu setarea unor sarcini cu stabilirea datei limită pentru îndeplinire, expedierea periodică de către salariat a unui raport privind munca îndeplinită, utilizarea unor softuri prin care se poate monitoriza eficiența activității desfășurate etc. Prin urmare, în baza celor relatate, contractul individual de muncă sau acordul adițional cu salariatul care lucrează la distanță ar trebui să conțină clauze suplimentare celor de bază, care prevăd următoarele: precizarea expresă a posibilității că salariatul poate desfășura munca la distanță și condițiile desfășurării acesteia; programul în cadrul căruia angajatorul este în drept să verifice activitatea salariatului și modalitatea concretă de realizare a controlului; condițiile în care angajatorul suportă cheltuielile aferente activității în regim de muncă la domiciliu; obligația angajatorului de a informa salariatul cu privire la actele emise la nivel de unitate, prevederile contractului colectiv de muncă aplicabil și/sau regulamentul intern, în materia protecției datelor cu caracter personal, precum și obligația salariatului de a respecta aceste prevederi. Legislația națională este destul de laconică în reglementarea muncii la domiciliu, fi-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 81 13.08.2021 09:36:39

ind necesare unele detalieri sau reglementări mai desfăşurate. Din prevederile art.291 Codul Muncii al Republicii Moldova, se desprind condiţiile în care se admite munca la domiciliu [12]. Astfel, lucrările puse în sarcina salariaţilor cu munca la domiciliu: nu le pot fi contraindicate conform certificatului medical; trebuie să se execute în condiţii de respectare a normelor de securitate şi sănătate în muncă. Angajatorului îi revine obligaţia de a asigura securitatea şi sănătatea angajaţilor care lucrează la domiciliu în toate aspectele legate de muncă, incluzând evaluarea riscurilor, instruirea şi informarea, dotarea cu echipamente de muncă şi echipamente individuale de protecţie, supravegherea sănătaţii [13].

În acelaşi timp, sunt şi riscuri imense de tentative şi atacuri cibernetice care trebuie prevăzute şi atenţionate. Ţinând cont de faptul că un număr mare de angajaţi din sectorul public şi cel privat lucrează de la distanţă şi operează cu datele confidenţiale ale instituţiilor pentru îndeplinirea sarcinilor de serviciu, iar persoanele care stau izolate la domiciliu utilizează considerabil mai frecvent Internetul, se conturează un risc sporit pentru securitatea sistemelor informatice şi a datelor cu caracter personal. Cancelaria de Stat precizează pe site-ul oficial precum că a crescut frauda legată de securitatea cibernetică prin intermediul atacurilor de tip phishing, malware, inginerie socială, în special pe perioada pandemiei, astfel fiecare instituţie trebuie să informeze şi să avertizeze constant angajaţii şi întreaga populaţie cu referire la posibile riscuri în mediul online (sistarea activităţii operaţionale a instituţiilor, pierderea datelor cu caracter confidenţial, escrocherii financiare etc.) [14].

Conform Studiului de evaluare a impactului socioeconomic al crizei pandemice, elaborate sub conducerea Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare în Moldova în parteneriat cu Fondul Naţiunilor Unite pentru Populaţie (UNFPA) şi în colaborare cu Universitatea de Stat şi în strânsă cooperare cu celelalte entităţi ale Organizaţiei Naţiunilor Unite în Republica Moldova, pandemia de COVID-19 se suprapune pe tendinţele socioeconomice persistente, precum reducerea populaţiei din cauza migraţiei şi încetinirea creşterii economice. Grupurile vulnerabile sunt afectate în mod disproporţionat de criză şi de pierderile provocate de creşterea diferenţelor de venituri şi de accentuarea altor inegalităţi. COVID-19 pune multă presiune şi asupra mediului de afaceri. Fiecare a doua companie chestionată în perioada august-septembrie 2020 funcţionează parţial sau este închisă, temporar sau chiar permanent. Sectoarele economice, inclusiv HoReCa şi industria uşoară, care sunt reprezentate în cea mai mare parte de întreprinderi micro, mici şi mijlocii (IMM), şi care sunt cei mai mari angajatori în sectorul de business, se confruntă cu reducerea vânzărilor, diverse incertitudini, scăderea cererii, precum şi cu lipsa lichidităţilor. Totuşi, criza actuală este în acelaşi timp o oportunitate pentru schimbare şi necesită eforturi de colaborare, implicarea cetăţenilor şi a sectorului privat, o regândire a modelului de dezvoltare şi explorarea noilor oportunităţi de creştere. Acestea ar putea include digitalizarea şi modernizarea serviciilor publice şi a întreprinderilor, precum şi dezvoltarea de competenţe şi un sistem de educaţie modern, promovarea unei economii durabile, a bunei guvernări, accelerarea luptei cu corupţia [15]. În

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 82 13.08.2021 09:36:39

aceste condiții, managerii trebuie să înțeleagă că efortul lor cel mai mare trebuie să se axeze pe instruire, motivare și ghidare a angajaților, deoarece beneficiile unei culturi puternice ale unei organizații sau instituții care își cunoaște identitatea sunt: angajați mai fericiți, mai calmi, mai nestresați, mediu neanxios, calm, orientat pe productivitate, creștere a moralului echipelor și a atitudinii pozitive, comunicare internă eficientă, creșterea calității muncii îndeplinite, creșterea calității relațiilor cu publicul, creșterea proactivității și a profiturilor. Transparența este esențială, deoarece lipsa acesteia duce la anxietatea angajaților [16].

Deoarece pandemia de coronavirus a impus necesitatea bruscă și strigentă de a lucra de acasă, atât conducătorii, cât și angajații au trebuit să devină flexibili și să se adapteze noilor cerințe. Astfel, pentru a lucra eficient de acasă, la moment se pot utiliza o serie de instrumente online, care pot spori productivitatea muncii, dar și ușura modalitatea de comunicare eficentă la distanță. Deci, menționăm următoarele instrumente cu care au făcut cunoștință anumite categorii de angajați, în dependență de profilul de activitate: Slack, Toggl, Zoom, Fast.com, Google Hangouts.meet, Hypersay, Notion, Skype, Webex Meetings, Microsoft Teams, Airtable, Medium, Coronavirus dashboard, Seedlegals, Anchor, Anydesk, Asana, Atlassian, Basecamp, Box, Brainpop, ClassDojo, Corona Tracker, Discord, Discovery Education, Dropbox, Edmodo, Flipgrid, Fuze, Google Drive, Google Suite, Google classrom, Harvest, Kahoot!, Khan Academy, Krisp.ai, LogMeln , Miro, Mirro, One Drive, Padlet, Pronto, Seesaw, SelfControl, Simplenote, Trello ș.a [17].

Managerii de vârf trebuie să înțeleagă clar ce funcționează, ce nu și ce este prioritar, pentru a integra tehnologiile și a remodela treptat modul în care lucrează angajații, în care creează produse și servicii sau le vând, adică întreaga cultură organizațională. Astfel, rezultă că planificarea, managementul performanței și talentele sunt cele mai valoroase dimensiuni ale agilității instituției [18].

Pandemia COVID-19 este o situație fără precedent, în care distanțarea socială se dovedește, pentru moment, cea mai bună măsură pentru a stopa răspândirea coronavirusului. În consecință, toate organizațiile/instituțiile s-au adaptat în vederea asigurării sănătății angajaților: muncă de la distanță, restricții de spațiu, reducerea timpului de lucru și decalarea prezenței în organizație, reporniri eșalonate și alte măsuri specifice. În acest context, după cum am mai menționat, performanța angajaților care nu mai lucrează fizic în același spațiu, colaborarea și focalizarea pe esențial, adaptarea rapidă la noua realitate sunt subiecte importante pe agenda managerială. Două elemente fac diferența în această grea perioadă de schimbare: un mod de gândire pozitiv orientat către soluții și o atitudine sănătoasă față de greșeli. Pozitivismul este unul dintre cele mai bune tratamente în condiții de incertitudine și fără vizibilitate asupra viitorului. Dacă interpretăm greșelile drept semn de progres pe drumul către un proces mai bun, vom ajunge cu siguranță acolo. Greșelile nu sunt doar o oportunitate de învățare, ci și una pentru noi abordări, iar dacă sunt și înțelese, pot fi chiar un accelerator al profitabilității. Cu siguranță, o schimbare culturală necesită timp, și pentru a avea loc are nevoie și de un moment suficient de puternic.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 83 13.08.2021 09:36:39

Se pare că pandemia COVID-19 nu doar că ni-l oferă, dar se și constituie ca un accelerator al schimbării. Este momentul deciziilor tranșante legat de angajații toxici și de adevărații performeri din organizație. Comportamentul managerilor setează cultura noii normalități. Oamenii experimentează acum ce funcționează pentru ei și ce nu. Când se vor întoarce la birou înarmați cu rezultatele acestui experiment, mulți dintre ei nu vor mai dori să se întoarcă la felul lor de a fi și de a munci ca înainte de COVID-19. Vor dori să se înconjoare cu un anumit tip de colegi și de șefi ierarhici, fapt ce va genera un nou tip de relație și nevoia unui nou model de conducere. La nivel individual, pentru adaptare, este nevoie de rafinarea și dezvoltarea unor competențe specifice noului mod de lucru. De exemplu, în lipsa comunicării față-în-față, autocontrolul și abilitățile de ascultare - în mod special în teleconferințe, au nevoie de actualizare. Asta presupune renunțarea la multitudinea de sarcini, ascultare activă, abilitatea de a lua notițe și de a asculta până ești invitat să iei cuvântul. Schimbarea culturală este determinată de măsura în care cea mai mare parte a angajaților va adopta noi comportamente. Culturile toxice au impact negativ asupra performanței, culturile pozitive o stimulează. Câștigă organizațiile care se adaptează cel mai rapid și cele care au grijă de oamenii lor, urmându-și valorile [19].

În perioada de pandemie, foarte mulți manageri au înțeles cât de important este comunicarea pentru sporirea productivității. Acest lucru a făcut diferența dintre o echipă care au avut succese în activitatea lor în perioada pandemică, sau cu o echipă care nu au dat dovadă de colegialitate, comunicare eficientă, iar rezultatele nu au fost cele așteptate. De-a lungul pandemiei COVID-19, unii angajați s-au conectat mai bine, în timp ce alții au trecut în roluri care sunt din ce în ce mai orientate spre sarcini. Înțelegerea modului de implicare a acestor angajați în cultura echipei și crearea unei culturi primitoare este acum și mai importantă. Pentru a oferi experiență angajaților, managerii de resurse umane vor trebui să faciliteze parteneriate în întreaga organizație/instituție, în timp ce lucrează cu superiorii pentru a-i ajuta pe angajați să navigheze pe normele și așteptările diferite asociate acestor schimburi. Pe măsură ce piața muncii începe să revină la normalitate, candidații vor dori să cunoască modul în care companiile/instituțiile și-au tratat forța de muncă în timpul pandemiei COVID-19. Organizațiile trebuie să echilibreze deciziile luate pentru a soluționa îngrijorările imediate din timpul pandemiei cu impactul pe termen lung asupra mărcii lor de angajare, care se va întinde în următorii câțiva ani. Înainte de criza COVID-19, 55% din proiecțiile organizaționale erau concentrate pe simplificarea rolurilor, lanțurilor de aprovizionare și a fluxurilor de lucru pentru a crește eficiența. Din păcate, această cale a creat sisteme fragile, ceea ce a determinat organizațiile să acorde prioritate rezistenței, la fel de importantă ca eficiența. Punerea la dispoziție de cariere mai variate, adaptive și flexibile, îi ajută pe angajați să obțină cunoștințele și pregătirea transfuncționale necesare organizațiilor/instituțiilor mai flexibile. În plus, organizațiile/instituțiile ar trebui să treacă de la încercarea de a „prezice" (vizând un set specific de abilități viitoare) la „a răspunde" (structurată astfel încât să se poată adapta rapid și bine când situația se schimbă) [20].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 84 13.08.2021 09:36:39

Pentru a clarifica unele aspecte de bază referitor la situația angajaților la locul de muncă în timpul pandemiei COVID-19, în perioada 4-16 ianuarie s-a realizat un studiu calitativ, la care au participat 135 de angajați din diferite sfere de muncă (85,2% sectorul public și 18,5% sectorul privat) și diferite categorii de vârstă (28,9% 18 – 35 ani, 27,4% 36 – 45 ani, 43,7% 46 ani și mai mult) din mediul urban și rural (92,6% urban și 7,4% rural) pentru a stabili care este situația lor la locul de muncă în perioada pandemiei. Respondenții au fost întrebați dacă pandemia de COVID-19 a influențat activitatea lor profesională. Astfel, 80% dintre respondenți au menționat că pandemia a influențat activitatea lor profesională, 19,3% n-au sesizat nici un fel de schimbări la locul de muncă și doar 0,7% nu știu. Se cunoaște că în pandemie unii angajați au rămas fără locuri de muncă. Dintre cei intervievați, 92,6% au rămas la locurile de muncă precedente, iar 7,4 au fost nevoiți să părăsească locul de muncă din diferite motive. Referitor la păstrarea/avansarea în funcție în perioada pandemiei, 88,1% dintre respondenți au rămas în aceeași funcție, 4,4% au fost avansați, 2,1% au schimbat angajatorul și 0,7% au rămas fără sursă de venit, deoarece nu au fost acordate finanțări pentru funcțiile în care erau angajați.

În perioada de pandemie s-a resimțit foarte bine schimbarea unui aspect esențial pentru fortificarea culturii organizaționale, și anume comunicarea. La întrebarea dacă au apărut probleme de comunicare în colectivul în care activează, 29% au menționat că au apărut probleme de comunicare mult mai des decât până la pandemie, 64% consideră că nu au apărut, iar 7% consideră că au apărut careva probleme, dar nu s-a schimbat situația nici spre bine, nici spre rău.

Situația pandemică a tensionat procesul de comunicare și relaționare. Din frica de a nu fi infectat, mulți angajați care activau fizic se simțeau stresați și se temeau de contactele cu colegii lor. Astfel, la întrebarea dacă au cunoscut persoane care au fost neglijate la locul de muncă din cauza că erau suspecte de COVID-19 8,1% au afirmat că cunosc, 80% nu cunosc și 11,9% nu vor să se expună. În același context, precizăm că 98,5% dintre respondenți nu au respins nici un coleg care a fost bolnav, dar care deja s-a tratat de COVID-19, iar 1,5% au respins. Astfel, chiar dacă frica era mare, majoritatea au dat dovadă de solidaritate și înțelegere față de colegii de muncă. Majoritatea respondenților consideră că valorile culturii organizaționale au avut de suferit din cauza pandemiei. După cum s-a menționat, practic tuturor, în special celor care au activat mai mult on-line le-a lipsit comunicarea directă (în pandemie 7,4% au continuat să activeze la birou, 34,1% au activat online, iar 59,3% au combinat munca de birou cu cea online). În afară de aceasta, ei mai enumeră și următoarele componente care au avut de suferit, dar pe care le consideră esențiale pentru a consolida cultura organizațională: empatia, colaborarea și comunicarea directă, unitatea, sentimentul de răspundere colectivă, încredere, siguranță, stabilitate, solidaritatea intraorganizațională, spiritul de echipă, probleme de time management, inițiativa, creativitatea, implicarea psihoemoțională, încurajarea, schimbul de opinii, cultura personalității, acțiunile de integrare în colectiv, stimulare a angajaților, participarea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 85 13.08.2021 09:36:39

directă în activitatea decizională, sărbătorile corporative, dar și faptul că fiecare angajat a rămas față în față cu infecția de COVID-19. La întrebarea dacă consideră că au fost respectate toate cerințele de ordin sanitar de către administrație și de către colegii de lucru, respondenții afirmă: 67,4% - da, desigur; 25,9% - parțial; 3,7% - nu; 3% - doar de către administrație.

Cu toate acestea, respondenții consideră că situația complicată care a apărut din cauza pandemiei de coronavirus le-a oferit șansa să facă unele schimbări la nivel de activități, care duc spre îmbunătățirea unor aspecte ale culturii organizaționale. Astfel au apărut unele noi tendințe la nivel decizional, de conlucrare și de eficientizare a muncii fără a fi față în față. Printre cele mai menționate au fost: comunicare online prin diferite activități și ședințe, conducere la distanță, perfecționări online, întîlniri la nivel național și internațional online, creșterea responsabilității personale, flexibilitatea la activități organizatorice, angajații au fost mai mult concentrați pe activități, a crescut randamentul și productivitatea muncii, digitalizarea procesului de muncă, a apărut mai mult timp pentru cercetare, oportunități sporite de vizibilitate profesională internațională.

În concluze, pandemia de coronavirus și-a lăsat puternic amprenta asupra culturii organizaționale. Valorile acesteia au fost adesea păstrate, dar esența lor a trecut neobservată în cazul în care nici managerii și nici angajații nu s-au adaptat la schimbări și invers. Elementele culturii organizaționale au fost afectate de faptul că resursele umane aveau alte obiceiuri, alte deprinderi și au fost nevoiți să se conformeze altor reguli care nu le erau cunoscute. Munca online a creat noi abilități și noi deprinderi pentru angajații interesați, iar cei care nu au depus efort să se încadreze noilor cerințe au rămas fără surse de venit sau cu performanță scăzută. Toate aceste eforturi își vor demonstra roadele în viitor. Orice acțiune sau inacțiune în perioada de criză dă rezultat în perspectivă, fie el pozitiv, sau negativ. În baza celor menționate, venim cu următoarele recomandări:

1. Managerii organizațiilor trebuie să înceapă schimbarea de la sine. Un lider care aduce valoare va atrage după el și angajați de performanță.
2. Managerii trebuie să aibă un plan definit pe termen lung, în care să se includă și necesitățile organizației, dar și ale angajaților în perioada post COVID.
3. Managerii trebuie să analizeze periodic și să valorifice aspectele culturii organizaționale de bază care aduc aport performanței organizaționale.
4. Managerii trebuie să identifice care sunt punctele vulnerabile în organizație și să găsească soluții pentru ca acestea să nu contribuie la diminuarea eficienței serviciilor prestate de către angajații organizației.
5. Managerii trebuie să optimizeze procesele de comunicare în organizație, indiferent dacă se lucrează online sau fizic (la birou).
6. Angajații trebuie să aibă posibilitatea de a se expune în orice situație și în diferite trepte ierarhice, fără a se ciocni de prea multe căi birocratice.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 86 13.08.2021 09:36:39

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Importanța leadershipului și a unei bune comunicări în timpul pandemiei COVID-19 în sistemul medical. https://medijobs.ro/blog/covid-19-importanta-leadershipului-si-a-comunicarii. (vizitat 04.01.2021).
2. Pactul Internaţional cu privire la Drepturile economice, sociale şi culturale. http://www.hotararicedo.ro/files/files/PACTUL%20INTERNATIONAL%20CU%20PRIVIRE%20LA%20DREPTURILE%20ECONOMICE,%20SOCIALE%20SI%20CULTURALE.pdf. (vizitat 11.01.2021).
3. Drepturile lucrătorilor în timpul pandemiei de COVID-19. https://moldova.un.org /ro/88502-drepturile-lucratorilor-timpul-pandemiei-de-covid-19. (vizitat 11.01.2021).
4. Raport statistic. https://www.anofm.md/documents/57. (vizitat 05.01.2021).
5. Legea nr.105/2018 cu privire la promovarea ocupării forţei de muncă și asigurarea de șomaj. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105474&lang=ro. (vizitat 04. 01.2021).
6. Comunicat informativ privind situația șomajului înregistrat de către Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă în 11 luni ale anului 2020. https://www. anofm.md/news/2020/12/08. (vizitat 05.01.2021).
7. Legea Nr. 93 din 15.09.1998 cu privire la patenta de întreprinzător. https://www. legis.md/cautare/getResults?doc_id=115925&lang=ro. (vizitat 25.01.2021).
8. Codul Fiscal al Republicii Moldova. https://sfs.md/CodulfiscalalRM.aspx. (vizitat 25.01.2021).
9. Raport de activitate al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale. https:// msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/12/RAPORT-MSMPS-2020.pdf. (vizitat 25.01.2021).
10. HR Conference: Cum s-au adaptat companiile din Moldova la condițiile generate de pandemia de COVID-19. https://unimedia.info/ro/news/c68c5a3f66fa4bf7/hr-confer ence-cum-s-au-adaptat-companiile-din-moldova-la-conditiile-generate-de-pandemia-de-covid-19.html?utm_source=Site%20Widgets&utm_medium=Last%20News%20 widget&utm_campaign=Last%20News%20Widget. (vizitat 04.01.2021).
11. Spatari M. Măsurile de sprijin social-economic în contextul COVID-19: întârziate, modeste și rigide. http://fes-moldova.org/fileadmin/user _upload/2020 /Publications /FES-Analiza-Masurile_COVID-19.pdf. (vizitat 05.01.2021).
12. Codul Muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28.03.2003. https://www.legis.md/ cautare/getResults?doc_id=113032&lang=ro. (vizitat 02.01.2021).
13. Munca la distanță în contextul pandemiei de COVID-19. https://juridicemoldova.md /8402/munca-la-distanta-in-contextul-pandemiei-covid-19.html. (vizitat 02.01.2021).
14. Reguli de igienă cibernetică pe timp de COVID-19. https://cancelaria.gov.md /ro/apc/reguli-de-igiena-cibernetica-pe-timp-de-covid-19. (vizitat 03.01.2021).
15. COVID-19 afectează cele mai vulnerabile categorii de populație și sectoarele economiei care oferă cele mai multe locuri de muncă, conform evaluării PNUD-UNFPA Moldova. https://moldova.unfpa.org/ro/news/covid-19-afecteaz%C4%83-cele-mai-vulnerabile-categorii-de-popula%C8%9Bie-%C8%99i-sectoarele-economiei -care. (vizitat 04.01.2021).
16. Ghid de comunicare internă cu angajații. Cultura organizațională și retenția angajaților. https://upromania.ro/blog/cultura-organizationala/. (vizitat 11.01.2021).
17. Tech against Coronavirus. https://techagainstcoronavirus.com/ (vizitat 11.01.2021).
18. Cum se pot adapta companiile la schimbare, chiar și în criză: Tehnologia este esențială, dar planificarea și talentele fac diferența. https://blog.pwc.ro/2020/05/19/cum-se-pot-adapta-companiile-la-schimbare-chiar-si-in-criza-tehnologia-este-esentiala-dar-plani ficarea-si-talentele-fac-diferenta/. (vizitat 10.01.2021).
19. Cultura corporatistă în pandemie. Momentul adevărului. https://revistacariere.ro/ leadership/contribuitori/cultura-corporatista-in-pandemie-momentul-adevarului/. (vizitat 11.01.2021).
20. 9 tendințe cu impact asupra viitorului muncii după pandemia COVID-19 https://www.ttonline.ro/revista/t-t-plus/9-tendinte-cu-impact-asupra-viitorului-muncii-dupa-pandemia-covid-19. (vizitat 09.01.2021).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 87 13.08.2021 09:36:39

TELEMUNCA ÎNTRE OPȚIUNE ȘI NECESITATE: REFLECȚII ANALITICE

TELEWORKING BETWEEN OPTION AND NECESSITY: ANALYTICAL REFLECTIONS

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.07
CZU: 351:004.9

Oleg SOLOMON, ***doctor în științe administrative,***
Ministerul Apărării al Republicii Moldova
solomonoleg305@gmail.com

Rezumat

În contextul crizei pandemice COVID-19, schimbărilor climaterice globale accelerate și solicitărilor frecvente pentru echilibru muncă-viață, telemunca devine din nou un subiect central și mult-discutat în cercurile academice și non-academice. De aceea, ne propunem ca în articolul în speță să reanalizăm scopul și rolul telemuncii, elementele constituante, condițiile, oportunitățile și vulnerabilitățile acestei forme de organizare a muncii flexibile pentru angajați și angajatori (sectoarele public și privat). Poate telemunca reprezenta o soluție pentru unele dificultăți cu care se confruntă omenirea astăzi? – o altă întrebare la care vom încerca să găsim răspunsul. De asemenea, vom examina dacă telemunca este utilizată în Republica Moldova, dacă aceasta este reglementată de cadrul normativ național și dacă este convergentă cu literatura de specialitate și normele europene.

Cuvinte-cheie: *sectorul public, sectorul privat, telemuncă, telemuncitor, angajat, angajator, la distanță, domiciliu-oficiu, oficiu-mobil, oficiu-virtual, impact, oportunități, vulnerabilități, tehnologia de informare și comunicare.*

Summary

In the context of the COVID-19 pandemic crisis, accelerated global climate change and increased demands for work-life balance teleworking is becoming again a central and much-discussed subject in academic and non-academic circles. That is why, in this article, we are going to reanalyze the goal and role of teleworking phenomenon, its constituent elements, conditions, opportunities and vulnerabilities of this way of organizing flexible work for employers and employees (private and public sectors). Could telework be a solution for some difficulties which are challenging the world today?- another question for which will try to find the answer. Also, we are going to study if teleworking is used in the Republic of Moldova and how this is reflected in the national legislative frame, and how this is convergent to the specialized literature and European norms.

Keywords: *public sector, private sector, telework, teleworker, employee, employer, remote, home-office, mobile-office, virtual-office, impact, opportunities, vulnerabilities, information and communication technology.*

Pandemia COVID-19 și consecințele acesteia ne-au determinat esențialmente să ne reamintim de formele de organizare ale muncii flexibile, cu predilecție de telemuncă, să remeditățm asupra formei, conținutului și beneficiilor acesteia asupra angajaților, angajatorilor, pieței muncii, mediului ambiant și societății per ansamblu. În acest articol vom analiza impactul, beneficiile și vulnerabilitățile telemuncii în calitatea acesteia de formă de organizare a muncii flexibile spațiale, care poate fi aplicată atât în sectorul public, cât și în sectorul privat. De aceea vom utiliza termenii cu caracter general *angajat* și

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 88 13.08.2021 09:36:39

angajator, care pot fi utilizați atât pentru sectorul public, cât și pentru sectorul privat. În literatura de specialitate, pe lângă termenii indicați, se mai utilizează și termenii salariat, telelucrător, telemuncitor.

Ideea de a desfășura muncă contractuală de la domiciliu prin intermediul tehnologiei informaționale și de comunicare a apărut în statul California, Statele Unite ale Americii (în continuare SUA), în anul 1970, și a fost promovată de companiile care activau pe teritoriul statului respectiv precum Yahoo, utilizându-se termenul *telecomutare*, care mai târziu a fost modificat în *telemuncă* (Jack Nilles fiind considerat părintele telemuncii). Prefixul *tele* al termenului telemuncă reprezintă un termen grecesc, care se traduce ca *departe*, ceea ce se referă la locul de desfășurare a muncii [3, p.10]. Termenul *telecomutare* exprima forma de muncă la distanță de oficiul angajatorului, realizată prin intermediul comunicației telefonice, fiind astfel apreciată în calitate de substituent al deplasării fizice înspre și dinspre oficiu. Ulterior, către anul 1980, datorită interesului crescut pentru această formă de organizare a muncii, atât din partea angajaților, cât și a angajatorilor, apare expresia *revoluția următorului loc de muncă* [4]. Astfel, standardul munca de oficiu monitorizată de la 9 până la 5 treptat este înlocuit de aranjamentele muncii flexibile, denumite alternative non-standard [5].

Evoluția și expansiunea industriei informaționale, micșorarea timpului total de deplasare de la domiciliu spre locul de muncă și viceversa în cadrul marilor metropole americane au constituit unele din motivele de bază pentru apariția acestei forme de organizare a activităților lucrative pe piața muncii. Astfel, locul de muncă este redislocat total sau parțial de la sediul angajatorului în apropiere de sau chiar la domiciliul angajatului pentru a evita lungile și costisitoarele deplasări de la domiciliu spre locul de muncă și invers. Noua tehnologie cu referință la computere și telecomunicații au facilitat această descentralizare a locului de muncă. Treptat, în SUA interesul pentru telemuncă a crescut, inclusiv și datorită îngrijorărilor pentru o nouă închidere guvernamentală similară celei din 2000 dictată de pandemia de gripă aviară, în cadrul căreia angajații agențiilor guvernamentale federale au fost încurajați să evite locurile publice și oficiile supraaglomerate prin a-și desfășura activitățile de serviciu de la domiciliu. Actualmente, această formă de organizarea a muncii este constant promovată în SUA în calitate de model de afacere, care facilitează procesul de angajare a celor mai profesioniști și talentați angajați, reduce timpul de deplasare spre și dinspre oficiu și micșorează costurile pentru amenajarea și întreținerea spațiilor necesare pentru oficiu [3, p.287].

Digitalizarea locului de muncă și creșterea numărului de cereri pentru echilibru muncă-viață reprezintă motivele de bază pentru instituționalizarea și reglementarea telemuncii în statele membre ale Uniunii Europene (în continuare UE). Altele sunt motivele pentru promovarea și dezvoltarea telemuncii în Japonia. Datorită micșorării ratei natalității, creșterii ponderii populației vârstnice, diminuării ratei de angajare a femeilor în câmpul muncii, o atenție sporită este acordată telemuncii de către autoritățile publice japoneze, care promovează această metodă de muncă flexibilă în calitate de instrument pentru combaterea tendinței de micșorare a pieței muncii, respectiv încurajarea participării forței de muncă, în special a femeilor cu copii mici la oportunitățile de angajare oferite de noile forme de organizare a muncii [3, p.286-287].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 89 13.08.2021 09:36:39

Noua tehnologie informațională și de comunicare (în continuare TIC) a influențat constant viața și munca în secolul XXI. Pe de o parte, aceasta ne-a permis să fim în legătură continuă cu familia, prietenii, colegii de serviciu, managerii, iar pe de altă parte a oferit posibilitatea ca munca să pătrundă în mod intruziv și gradual în timpul și spațiul rezervat pentru viața privată. Astăzi, munca de birou este mult dependentă de accesul la internet, astfel, desfășurarea acesteia fiind posibilă de oriunde și oricând. Această independență spațială a muncii a modificat esențial rolul tehnologiei în mediul pieței muncii, oferind noi oportunități dar și noi provocări. De aceea, cercetarea avantajelor și dezavantajelor noii TIC asupra timpului de muncă, echilibrului muncă-viață, performanța individuală și organizațională, precum și securitatea socială reprezintă preocupări curente ale mediului academic [3, p.26].

În ultimele decenii, discuții tot mai intense cu privire la noile tendințe și aranjamente în care se desfășoară activitățile lucrative au loc în diverse cercuri academice și non-academice. Pe plan european există două publicații influente care au explorat aceste metamorfoze. Una dintre acestea este *Raportul Eurofound „New forms of employment"* („Noi forme de angajare") din 2015 [6], [7], care evidențiază că dezvoltarea din domeniile social și economic au decelat necesitatea pentru o flexibilitate mai crescută pentru angajați, cât și pentru angajatori, care subsecvent conduce la apariția unor forme noi de angajare în Europa. Aceste noi forme de angajare au transformat relația convențională bilaterală dintre angajator și angajat, care acum se caracterizează prin modele neconvenționale de muncă, loc de muncă și prevederi nereglementate.

Un alt document de politici influent este Carta albă a Ministerului German pentru muncă și afaceri sociale intitulată *Working 4.0* (în germană *Arbeiten* 4.0), care cercetează schimbările din domeniul muncii la nivel global, rezultate din transformările digitale, și nu doar. Termenul este derivat din noțiunea „Industry 4.0" – strategia de tehnologizare a guvernului german, care promovează digitalizarea industrială, aceasta fiind considerată a fi a patra revoluție industrială (mecanizarea; diviziunea pieței muncii și producția de masă; computerizarea industrială), astfel fiindu-i atribuită ordinea 4.0. Scopul acesteia este de a consolida economia și a îmbunătăți calitatea vieții cetățenilor. Pe lângă alte schimbări și provocări pe care le implică implementarea strategiei, munca flexibilă reprezintă un subiect de interes sporit pentru guvernarea federală [8, p.79].

Este imperios să reliefăm că telemunca derivă din flexibilitatea spațială, care constituie una din cele patru forme de organizare (aranjamente) ale muncii flexibile. Potrivit literaturii de specialitate, aranjamentele muncii flexibile pot fi exprimate în câteva forme, în funcție de tipul flexibilității vizate. De obicei, sunt emergente patru aspecte ale flexibilității cu referință la spațiu, temporalitate, funcționalitate și flexibilitatea numerică. *Flexibilitatea spațială* se referă la oportunitatea angajaților de a munci de la domiciliu și, în principiu, din orice loc, care îi asigură acces la rețeaua de internet. Flexibilitatea de natură spațială (loc de muncă) se poate manifesta în afara locului de dislocare a oficiului/sediului de bază (ex. oficiu la domiciliu), dar și la sediul angajatorului (ex. partajarea locului de muncă). Conform *Raportului comun al Fundației Europene pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă și Organizația Internațională pentru Muncă „Working*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 90 13.08.2021 09:36:39

anytime, anywhere: The effects on the world of work" („Muncind oricând, oriunde: Efectele asupra pieței muncii")[9], care a avut obiect de studiu cercetarea oportunităților și provocărilor telemuncii în 10 state membre UE și 5 state non-membre UE, flexibilitatea spațială variază între 2% și 40% și depinde de stat, sector și profesie. Norvegia, Suedia, Finlanda, Estonia, Elveția, Olanda, Belgia, Germania și Franța sunt statele care oferă cel mai des funcționarilor publici posibilitatea de a utiliza formele muncii flexibile, în mod special telemunca. Aceasta este oferită în calitate de opțiune și nu ca un drept individual. Angajamentele guvernelor de a proteja mediul ambiant dispun de o asociere evidentă cu disponibilitatea ridicată a acestora de a utiliza aranjamentele muncii flexibile. Din această perspectivă, poate fi reliefat statul finlandez ale cărui practici de activitate flexibilă, în mod special telemunca, sunt apreciate ca forme utile și viabile de a reduce emisiile de carbon prin micșorarea deplasărilor înspre și dinspre locul de muncă [8, p.16]. În statele membre ale UE, această formă de flexibilitate este mai evidențiată în sectorul tehnologiei informaționale, sectorul serviciilor financiare, sectorul serviciilor cu caracter general, precum și administrația publică. În ceea ce privește eligibilitatea personalului, telemunca este practicată cel mai frecvent de așa-numiții angajați cu cunoștințe - personal cu calificare superioară, care, de obicei, dețin funcții manageriale și profesionale.

Odată cu înlocuirea programelor de muncă rigide cu cele bazate pe încredere (ore de muncă bazate pe încredere), angajații au devenit mai autonomi din punctul de vedere al orarelor de muncă, astfel fiind stabilită *flexibilitatea temporală*. Potrivit studiului Fundației Europene pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă [9] în cadrul UE 61 % din numărul total de angajați dispun de ore flexibile pentru începerea și finalizarea programului de muncă. Conform aceluiași studiu [9], Danemarca, Suedia și Norvegia sunt statele care oferă cele mai multe aranjamente de flexibilitate temporală angajaților cu contracte permanente de muncă [8, p.13].

Ambele forme de organizare flexibilă a activităților lucrative cu referinţă la temporalitate și spațialitate izvorăsc din dorința angajatorilor pentru o productivitate mai înaltă, performanță îmbunătățită și atractivitate de angajare, precum și din cerințele angajaților pentru un echilibru armonios dintre activitatea de muncă și responsabilitățile și interesele de familie și personale [8, p.7,13]. De asemenea, flexibilitatea poate fi observată și în modalitatea de descriere a unei activități în contextul în care angajaților li se solicită să execute diverse misiuni/sarcini prin modificarea echipelor de proiect (flexibilitate funcțională), precum și angajarea temporară a unor salariați externi în bază de contract în vederea asigurării posibilității de ajustare flexibilă a personalului în funcție de volumul de muncă (flexibilitate numerică). Cercetarea noastră se va axa preponderent pe flexibilitatea spațială externă (telemunca), care rezultă din activitatea lucrativă prestată în afara sediului angajatorului.

Definițiile telemuncii

În continuare, potrivit unei ordine diacronice, vom prezenta și analiza definițiile cu privire la telemuncă existente în literatura de specialitate. Vom începe cu definiția autorilor M. Gray, N. Hodson și G. Gordon, potrivit cărora telemunca reprezintă o formă

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 91 13.08.2021 09:36:40

flexibilă de a munci, care acoperă o gamă largă de activități de muncă ce se desfășoară la distanță de angajator pentru o perioadă semnificativă din timpul de muncă, implicând procesarea electronică a informațiilor și utilizarea comunicațiilor telefonice pentru a menține legătura dintre angajator și angajat în baza unor relații contractuale parțiale sau totale [10]. O altă definiție aparține lui C. Moon și S. Stanworth, care consideră că telemunca reprezintă o formă a muncii flexibile ce implică desfășurarea activităților lucrative la distanță, în afara sediului angajatorului, sau muncă bazată pe telecomunicații, care este dependentă de utilizarea tehnologiei informaționale și de comunicare [11]. În ambele definiții observăm că lipsește locul în care poate fi desfășurată telemunca, stabilindu-se doar că aceasta se desfășoară în afara sediului angajatorului, la distanță de acesta, utilizându-se tehnica de telecomunicație. Unica diferență dintre aceste două definiții este elementul temporal, însă nici acest element delimitator nu este unul exact. În accepțiunea lui G. Haro, telemunca reprezintă o formă flexibilă de organizare a muncii, în cadrul căreia performanța activității profesionale a angajatului este obținută în lipsa prezenței fizice a acestuia în cadrul organizației pentru o perioadă substanțială din timpul ocupațional [12]. Această definiție este similară, cu excepția că lipsește elementul de comunicare dintre angajat și angajator. T. Golden [13] asociază telemunca cu activitățile lucrative desfășurate într-o altă locație decât oficiul pus la dispoziție de angajator, cu referință la domiciliu angajatului sau altă locație/amplasament pe parcursul anumitor zile din cadrul unei săptămâni de muncă, în restul timpului, munca efectuându-se la oficiu [8, p.37]. O formă de a munci la distanță, a desfășura activități lucrative neaflându-te la locul de muncă, a lucra la distanță de oficiul central, a lucra la domiciliu reprezintă alte definiții elaborate în etapa inițială de dezvoltare a telemuncii cu o focusare exclusivă pe dimensiunea locului/amplasamentului de muncă, acesta fiind indicat cu exactitate – la domiciliu [4].

Acordul-cadru european cu privire la telemuncă încheiat la Bruxelles în 2002 [14] stipulează că telemunca organizată și desfășurată în cadrul sectorului privat, cât și în cadru sectorului public reprezintă o metodă de modernizare a procesului de organizare a muncii și, totodată, o soluție pentru angajați de a reconcilia munca și viața socială, acordând-se acestora mai multă autonomie în realizarea sarcinilor de muncă [8, p.110]. Este de menționat faptul că Acordul-cadru a fost elaborat în contextul Strategiei europene pentru angajare cu scopul de a moderniza procesul de organizare a muncii, inclusiv flexibilizarea relațiilor de muncă. Formă de organizare și/sau desfășurare/prestare a muncii utilizându-se tehnologia informațională în contextul unui contract/relație de angajare în care munca care ar putea fi prestată de la sediul angajatorului este desfășurată în afara acestuia într-un mod reglementat – reprezintă definiția pentru telemuncă exprimată de Acordul-cadru [8, p.77]. Așadar, la nivel european s-a stabilit că telemunca reprezintă o formă legală și instituționalizată de desfășurare a activităților profesionale în afara sediului angajatorului în baza unor relații de angajare utilizându-se TIC.

Potrivit deciziei Comisiei Europene cu privire la implementarea telemuncii în departamentele Comisiei (în continuare CEITDC) [15], telemunca reprezintă un element constituant al procesului de modernizare organizațională, care se focusează pe managementul bazat pe rezultate și performanța derivată din obiective, pentru a ridica eficiența

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 92 13.08.2021 09:36:40

operațională. Aceasta contribuie la creșterea gradului de flexibilitate în cadrul procesului de organizare a muncii, crearea unui echilibru armonios muncă-viață pentru angajați, prin extinderea autonomiei decizionale, utilizarea mai profundă a tehnologiei informaționale, precum și protejarea mediului ambiant prin limitarea deplasărilor. În decizia CEITDC se stipulează că telemunca se desfășoară în afara locului de muncă (primar la domiciliu) cu utilizarea TIC [8, p.109, 112], [15]. Totodată, în decizie se relevă responsabilitatea, buna autoorganizare și respectarea termenilor de realizare a sarcinilor de muncă în calitate de cerințe ce trebuiesc întrunite de către solicitanții de telemuncă.

Analizând definițiile expuse cu privire la telemuncă, constatăm faptul că acestea comportă un conținut similar, cu excepția elementului spațial (locul de desfășurare a activităților lucrative). Elementele comune care se regăsesc în majoritatea definițiilor sunt: caracterul flexibil al muncii; transferabilitatea locului de muncă (în afara sediului angajatorului), natura formală și reglementată a acestei forme de organizare a muncii (contract/relație de muncă), precum și indispensabilitatea dimensiunii tehnice a telemuncii (prin intermediul TIC). Caracterul spațial al telemuncii diferă de la definiție la definiție, acesta fiind stabilit la domiciliul angajatului, în apropierea acestuia sau pur și simplu la distanță de locul de muncă amenajat de angajator.

Cerințele față de telemuncă

În continuare vom identifica și analiza cerințele stabilite pentru forma de organizarea a muncii flexibile spațiale. Așa după cum este stabilit și în decizia CEITDC, telemunca trebuie să se realizeze în baza unui acord/înțelegere voluntară între angajator și angajat. Refuzul angajatului de a utiliza această formă de organizare a muncii nu poate constitui temei pentru întreruperea sau modificarea relațiilor contractuale de muncă [16]. Pentru ca organizația să obțină rezultatele scontate de la angajații care optează pentru aranjamentele muncii flexibile, se necesită ca aceasta să stabilească reguli generale și instrucțiuni clare în acest sens. Pe lângă stabilirea sau convenirea asupra locului de muncă (la domiciliul angajatului sau în altă locație) mai sunt și alte aspecte, care la fel necesită a fi clarificate cu referință la orele sau programul de muncă, instrumentele de comunicare ce vor fi utilizate, misiunile și sarcinile de muncă ce vor fi realizate, mecanismele de monitorizare, precum și modalitățile de raportare a rezultatelor obținute [4, p. 32], [16, p.1]. Volumul de muncă și standardele de performanță ale telemuncitorilor trebuie să fie similare și echivalente cu ale celorlalți angajați, care își desfășoară munca la sediul angajatorului [16]. Potrivit cadrului juridic european, oferirea acestei opțiuni de muncă depinde de funcția, obligațiunile și misiunile solicitantului. Angajații publici ale căror obligațiuni funcționale presupun contactul direct cu cetățenii/clienții, ale căror muncă presupune utilizarea informațiilor și datelor cu caracter restricționat nu sunt eligibili pentru solicitarea telemuncii. Decizia de oferire a opțiunii telemunca aparține managerilor direcți. Potrivit deciziei CEITDC [15], orice manager dispune de dreptul de a solicita forma de organizare a muncii la domiciliu. În cadrul procesului de examinare a solicitării, autoritatea vizată trebuie să ia în considerație interesul și beneficiile pe care poate să le aducă telemunca pentru organizație și dacă aceasta va conduce la creșterea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 93 13.08.2021 09:36:40

performanței organizaționale și individuale a solicitantului. Cel mai frecvent apelează la formele de muncă flexibile angajații care dispun de un nivel înalt de profesionalizare, demonstrează ambiții evidente de muncă, dispun de responsabilități parentale și au angajamente multiple în viața privată. Cu toate acestea, specialiștii concluzionează că, condițiile individuale necesită a fi luate în considerație în cadrul procesului decizional de oferire a acestei posibilități [16, p.19]. Cea mai complicată latură a telemuncii pentru orice manager al unei echipe de angajați ce desfășoară muncă flexibilă spațială este menținerea performanței echipei și realizarea angajamentelor față de părțile interesate, inclusiv beneficiari. De aceea, pentru a fi eficientă, telemunca trebuie să se bazeze pe dialogul și cooperarea continuă dintre manageri și telemuncitori. Studiile sugerează că cea mai utilă metodă de a coordona personalul care desfășoară telemuncă este prin intermediul managementului prin rezultate și stabilirea prin acord comun dintre manageri și angajați a unui mecanism de măsurare a rezultatelor [17]. Aceasta presupune identificarea obiectivelor, misiunilor, bornelor de performanță, monitorizare și discutare a progresului fără a impune rapoarte împovărătoare, permițând astfel personalului în mod autonom și flexibil să-și organizeze munca, subsecvent, nefiind necesar ca managerii să verifice în continuu progresul [16, p.7]. Pentru manageri, acordarea posibilității angajaților de a opta pentru aranjamentele muncii flexibile reprezintă o provocare, din considerentul că actul de supraveghere și control al acestora nu poate fi exercitat. Prin urmare, literatura de specialitate recomandă ca managerii să își modifice metodele de conducere prin transferul atenției de la prezența fizică către rezultatele reale ale acestor angajați [16, p.31-35]. Această nouă eră a telemuncii impune utilizarea managementului bazat pe mai multă încredere și pe rezultate, precum și aplicarea metodelor noi de muncă bazate pe mai multă autonomie, flexibilitate și adaptabilitate la circumstanțele și preferințele angajaților. Încrederea reprezintă adezivul care asigură omogenitatea elementelor constituante ale muncii flexibile spațiale. Cea mai rapidă metodă de a stabili și dezvolta încrederea intra-organizațională este de a comunica deschis și direct angajaților rezultatele așteptate și termenii de obținere a acestora. Odată ce managerii sunt capabili să articuleze aceste așteptări într-un mod cât mai clar, după posibilitate implicând și angajații în acest exercițiu de stabilire a scopurilor și obiectivelor, necesitatea pentru exercitarea unui micromanagement abundent descrește, întrucât indicatorii de performanță sunt foarte evidenți [16, p.4, 20]. Managerii, pentru a se asigura că telemunca desfășurată de către angajați corespunde scopului și obiectivelor organizației, trebuie să identifice și să stabilească provocările și necesitățile angajaților satisfăcându-le prin instruire online. La rândul lor, și managerii pot participa la diferite forme de instruire online specifice pentru organizarea muncii flexibile, în diverse situații de criză pentru a-și îmbunătăți abilitățile de comunicare, ghidare, formare și monitorizare [16, p.16]. Pentru implementarea reușită a formelor de muncă flexibilă se necesită suport și expertiză tehnică, cultură organizațională orientată către aceste forme de activitate, încredere simetrică, precum și orientarea atenției spre rezultate. Metoda de organizare a muncii flexibile în afara sediului angajatorului, de regulă, poate fi aplicată atunci când activitatea lucrativă a angajatului nu se bazează pe prezență fizică și timpul de muncă, ci doar pe rezultate, și când sarcinile de muncă permit comunicarea și colaborarea online [16, p.31-35]. Reglementările

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 94 13.08.2021 09:36:40

cu privire la munca flexibilă spațială ar trebui să se regăsească în orice plan organizațional de asigurare a continuității funcționale. În cazul unor evenimente neprevăzute sau de forță majoră (condiții meteo extreme, acte de terorism, pandemii etc.) acestea permit organizației să fie flexibilă, să redirecționeze angajații de la regimul de muncă la oficiu către cel de telemuncă, astfel fiind asigurată continuitatea funcționalității organizaționale [16, p.1]. Ca regulă generală, pentru organizarea telemuncii angajatorul dispune de următoarele responsabilități: furnizarea informației oficiale relevante funcției deținute de către angajat; protejarea datelor; furnizarea, instalarea și menținerea echipamentului tehnic; suportarea costurilor aferente organizării telemuncii; acordarea suportului tehnic; furnizarea dreptului egal la instruire și dezvoltare profesională [16].

Clasificarea telemuncii

De la apariția primei idei cu privire la telemuncă și până în prezent au fost elaborate mai multe clasificări ale acestei forme de organizare a muncii flexibile. Le vom prezenta pe cele mai relevante, care prin prisma conținutului comportă un caracter mai complet și se regăsesc mai frecvent în literatura de specialitate. Printre primele clasificări ale telemuncii se evidențiază cea elaborată de J. Andriessen, M. Gray, N. Hodson, G. Gordon și U. Huws, bazată pe caracterul multidimensional al acestei forme de organizare a muncii flexibile [10], [18]. Prima formă de activitate flexibilă în cadrul căreia activitățile de muncă sunt desfășurate la domiciliu este telemunca desfășurată la domiciliu. A doua formă este telemunca desfășurată de la oficiul aflat la distanță, în cadrul căreia activitățile de muncă se desfășoară de la oficiile care se află la distanță de oficiul de bază (oficiile satelit) sau de la centrele/casele de telecomunicații. Telemunca mobilă este a treia formă de muncă flexibilă, în cadrul căreia activitățile lucrative uneori sunt efectuate în afara locului de muncă, cu implicarea deplasărilor de serviciu și/sau utilizarea timpului la locațiile clienților (vânzări, consultații etc.). Telemunca ad hoc reprezintă a patra formă de muncă flexibilă, în cadrul căreia angajații, care de obicei activează la oficiu, dispun de posibilitatea de a munci la domiciliu datorită unor circumstanțe bine definite utilizând TIC. A cincea formă este telemunca nomadă - telemuncitorul se deplasează în permanență datorită sarcinilor specifice de activitate, locul de muncă al acestuia fiind oriunde. Telelucrători „marginali" (una-două zile pe lună lucrate la domiciliu), telelucrători „substanțiali" (cu una sau mai multe zile pe săptămână lucrate la domiciliu), telelucrători „dominanți" (cu trei sau mai multe zile pe săptămână lucrate la domiciliu) reprezintă o altă clasificare întâlnită în literatura de specialitate.

O altă clasificare care trezește interes și prezintă relevanță pentru cercetarea noastră este cea potrivit căreia telemunca a evoluat în trei faze sau generații consecutive. Primă formă de organizare a muncii de la domiciliu (domiciliu-oficiu) este denumită prima generație a telemuncii. Locul de muncă în apropiere de sau chiar la domiciliul angajatului este la distanță, ieftin, ecologic și staționar. Computerele și telefoanele care reprezentau prima generație a TIC cu caracter staționar încă nu permiteau angajaților să devină și mobili în timp ce își desfășurau activitățile lucrative [3]. Potrivit Organizației pentru Cooperare Economică și Dezvoltare, domiciliul-oficiu reprezintă spațiul de muncă

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 95 13.08.2021 09:36:40

din domiciliul/casa unui angajat utilizat pentru desfășurarea activităților profesionale în baza unor angajamente parțiale sau totale de muncă, în mod ocazional sau regulat [16, p.11], [19]. Avansarea dezvoltării tehnologice reprezintă elementul delimitator dintre a doua generație a telemuncii (oficiul-mobil) și prima generație (domiciliul-oficiu). Dispozitivele fără fir mici și ușoare precum laptopurile, notebook-urile și telefoanele mobile au oferit posibilitatea angajaților să muncească nu doar de la domiciliu, dar aproape de oriunde ar fi putut sau trebuit. Astfel, în cadrul generației a doua, munca poate fi desfășurată în al treilea spațiu, adică în aeroporturi, cafenele, autovehicule, gările feroviare, locația clienților, în orice loc cu excepția oficiului angajatorului și domiciliul angajatului, unde munca putea fi desfășurată în mod regulat prin intermediul TIC [3, p.14]. Observăm că în spațiul temporal dintre prima și a doua generație a telemuncii munca poate fi efectuată la sediul angajatorului, la domiciliu, precum și în alte locații situate între primele două. Astfel, în ceea ce privește dimensiunea spațială a muncii, aceasta devine detașabilă de oficiul clasic, fiind desfășurată aici, acolo, oriunde și oricând. De la această etapă s-a început configurarea celei de a treia generații a telemuncii – oficiul virtual, caracterizată prin evoluția rapidă a internetului și accesul tot mai extins la noua TIC. Accesul la oficiul virtual se face prin dispozitivele portative, iar noua TIC facilitează conexiunea mobilă virtuală dintre angajați. În cadrul generației a treia, telemunca se desfășoară în spații intermediare, care se regăsesc între oficiul angajatorului, al treilea spațiu și domiciliul angajatului, cu referință la ascensoare, locuri de parcare, trotuare etc. Astfel, telemunca a evoluat constant pe parcursul a trei decenii - de la prima formă prin care s-a dorit reducerea costurilor de deplasare, continuând cu mobilitatea oficiului de muncă, până la virtualizarea completă a munci [3, p.7;14]. Această formă de organizarea a muncii flexibile este mai puțin formală și reglementată, comparativ cu telemunca din cadrul primelor două generații [3]. Deci, din perspectiva evolutivă a telemuncii, a fost creat un cadru conceptual care cuprinde întreaga evoluție a acestei forme de organizare a muncii flexibile începând cu anul 1970 și până în prezent, segmentat în trei generații (oficiu la domiciliu; oficiu mobil; oficiu virtual) și trei elemente constituante (tehnologie, locație, organizare) [3]. Așadar, în cadrul primei generații a telemuncii munca se desfășoară în totalitate la domiciliu, în bază de relații contractuale, utilizându-se computerele și telefonia staționară. În cadrul celei de a doua generație a telemuncii activitățile lucrative se desfășoară parțial la oficiul-mobil sau alte locații între oficiul clasic și domiciliu, în bază de relații contractuale, utilizându-se telefonia mobilă și laptopurile, iar în cadrul celei de a treia generații munca se desfășoară ocazional în oficiul-virtual sau spații intermediare în baza unor angajamente de muncă, utilizându-se telefoanele inteligente și computerele-tablete [3, p.13].

O altă clasificare a telemuncii se regăsește în decizia CEITDC [15], care se referă la personalul angajat în structurile organizaționale ale comisiei și pentru care sunt stabilite două forme de telemuncă, și anume: telemunca structurală și cea ocazională. Forma telemuncii se stabilește în baza unui acord de telemuncă dintre telemuncitor și șeful nemijlocit care se încheie pentru un an de zile. În acord se stabilesc perioadele ciclice pentru telemuncă (ciclul de o săptămână sau două săptămâni), zilele în care telelucrătorul trebuie să activeze în oficiu, modalitățile de comunicare cu eșalonul managerial, locul

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 96 13.08.2021 09:36:40

din care se va desfăşura telemunca, obligaţiunile telemuncitorului şi a şefului nemijlocit în raport cu obiectivele organizaţionale de realizat [16, p.17]. Telemunca structurală presupune alternarea perioadelor regulate de muncă în afara oficiului, care variază de la jumătate de zi până la două zile jumătate de muncă per săptămână, cu perioadele de muncă desfăşurate la oficiu [15]. Telemunca ocazională comportă un caracter temporar şi permite funcţionarilor de conducere să opteze pentru munca în afara oficiului pentru o perioadă de maximum 60 de zile lucrătoare pe parcursul unui an calendaristic. În acest caz, telemunca poate fi solicitată pentru executarea misiunilor/sarcinilor cu caracter unic şi nerepetitiv (ex. focusarea pe anumite proiecte ce solicită o concentrare specifică) care pot fi realizate mai bine în afara oficiului, precum şi pentru soluţionarea problemelor personale sau de familie. În cazul existenţei unor restricţii de deplasare, probleme de mobilitate sau în cazul circumstanţelor de forţă majoră în care siguranţa şi securitatea personalului este pusă în pericol, de asemenea poate fi solicitată telemunca ocazională. Acordul cu privire la telemunca structurală sau ocazională poate fi reziliat de către şeful nemijlocit în orice moment dacă condiţiile de muncă s-au schimbat sau în interes de serviciu [15].

Oportunităţile şi vulnerabilităţile telemuncii

Fiind stabilite forma şi conţinutul telemuncii, în continuare vom examina punctele forte şi punctele slabe ale acestei forme de organizare a muncii flexibile atât pentru angajatori, cât şi pentru angajaţi. Potrivit lui E. Dizaho, R. Salleh şi A. Abdullah, formalizarea şi oferirea posibilităţilor de utilizare a aranjamentelor muncii flexibile spaţiale în cadrul organizaţiilor conduce la ridicarea nivelului de satisfacţie şi angajament al angajaţilor, precum şi la consolidarea capacităţii angajatorului de a-i menţine pe aceştia în cadrul organizaţiei [20]. Totuşi, în cazul în care această formă de activitate lucrativă flexibilă este exercitată în exces, poate conduce la o micşorare a nivelului de satisfacţie direct proporţională cu excedentul acesteia. Aceasta se explică prin faptul că odată cu extinderea volumului de activitate desfăşurat de la domiciliu se micşorează interacţiunile sociale, iar aceasta imprimă telemuncitorilor un sentiment de izolare [21]. Utilizarea formei de activitate flexibilă spaţială contribuie şi la ridicarea nivelului de performanţă individuală, şi la cea organizaţională [22], [23], întrucât întreruperile în cadrul activităţii lucrative sunt mai puţine, telemuncitorii dispunând de dreptul discreţionar de a decide orele de muncă cu productivitate şi randament maxim, iar timpul care ar fi fost necesar pentru deplasarea înspre şi dinspre oficiul de muncă este utilizat pentru convergenţa intereselor de muncă cu cele familiale [16, p.17]. Oferirea dreptului discreţionar angajaţilor de a decide unde (flexibilitatea spaţială) şi când (flexibilitatea temporală) să-şi desfăşoare activitatea lucrativă conduce la instituirea unui echilibru armonios între muncă şi domeniile vieţii private, beneficiile căruia contribuie la îmbunătăţirea rezultatelor organizaţionale, individuale, familiale şi comunitare [16, p.19]. Flexibilitatea spaţială în muncă (opţiunea de a-şi alege locul de muncă) poate îmbunătăţi nivelul de performanţă al angajaţilor, iar flexibilitatea temporală (posibilitatea de a-şi alege timpul de muncă) poate consolida angajamentul de muncă şi satisfacţia de serviciu, care în final conduc la ridicarea nivelului de bunăstare al angajaţilor, inclusiv şi datorită posibilităţii de îmbinare a vieţii private cu

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 97 13.08.2021 09:36:40

munca prestată [24], [16, p.35]. Concilierea reușită a muncii cu viața privată reprezintă un elemente cheie pentru asigurarea calității activității profesionale, astfel fiind stabilită noțiunea de echilibrul muncă-familie, care descrie necesitatea armonizării echilibrate a relațiilor de muncă cu relațiile de familie, cu dezvoltarea parteneriatelor sociale, cu practicarea hobby-urilor practicate, cu supravegherea propriei sănătăți, cât și a familiei, precum și cu desfășurarea activităților de voluntariat – factori care influențează menținerea și îmbunătățirea calității vieții umane [25]. Telemunca oferă angajaților acest echilibru muncă-familie, numai că percepția asupra acestuia comportă un caracter dualist. Pe de o parte, angajații care desfășoară muncă flexibilă la domiciliu dispun de sentimentul că dețin controlul asupra situațiilor problematice de familie când acestea își fac apariția prin flexibilizarea programului de lucru și a locului de muncă, pe de altă parte, coexistența în același loc și timp a activității lucrative și a activităților legate de viața personală, conduce la estomparea elementelor delimitative dintre aceste două domenii eterogene, astfel ivindu-se tot mai multe conflicte muncă-familie [3, p.301]. Este imperios să reliefăm că telemunca spațială oferă oportunități egale și reale de angajare în câmpul muncii sau de continuare a relațiilor de muncă pentru persoanele/angajații cu dificultăți speciale înnăscute sau dobândite. În pofida efectelor pozitive pe care le produce telemunca, totuși în cadrul mediului organizațional se atestă o rezistență managerială față de această formă de organizare a muncii flexibile (până la pandemie). Majoritatea studiilor efectuate denotă faptul că această rezistență managerială se datorează faptului că în cadrul telemuncii nu poate fi aplicat stilul managerial comandă și controlează, astfel mulți manageri percep această situație ca pe o pierdere a controlului asupra angajaților [3, p.238]. Diminuarea capacității de concentrare a angajaților asupra sarcinilor de muncă și focusarea excesivă pe subiectele familiale și private reprezintă altă îngrijorare a experților exprimată în raport cu telemunca [16, p.19], [26]. Totodată, această flexibilitate în activitatea lucrativă poate conduce și la apariția excesului în muncă, derivat din sentimentul înalt de obligație al angajaților când aceștia activează în afara sediului angajatorului, astfel răspunzând cu muncă adițională, care în final poate conduce la extenuare profesională [16], [27]. Totodată, telemunca ar putea diminua angajamentul de muncă al angajaților din cauza lipsei de comunicare și schimbului de informație și cunoștințe cu colegii de serviciu [28]. Angajamentul de muncă este definit prin starea pozitivă în care angajații sunt entuziasmați și bine motivați în realizarea activității profesionale. Concomitent, se consideră că aceste efecte adverse ale telemuncii pot fi atenuate prin utilizarea eficientă a tehnicilor de comunicare intra-instituțională, care permit angajaților să interrelaționeze și să obțină ghidările necesare de la factorii manageriali [16, p.18].

În ceea ce privește reglementarea legală a formei de organizare a muncii flexibile spațiale, în spațiul european aceasta diferă de la stat la stat. În majoritatea statelor membre UE flexibilitatea spațială este reglementată prin acte legislative (Austria, Belgia, Bulgaria, Cehia, Franța, Ungaria, Polonia, Luxemburg, Portugalia, Slovenia, Slovacia) sau prin reglementări guvernamentale (Elveția, Ungaria, Italia, Malta, Țările de Jos). Doar în câteva state telemunca este reglementată prin acorduri colective (Finlanda, Suedia) sau acorduri individuale (Letonia) [16, p.151].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 98 13.08.2021 09:36:40

Telemunca în Republica Moldova

Dispunând de un tablou general cu privire la telemuncă derivat din literatura de specialitate, inclusiv din practicile europene, extrapolăm obiectul de studiu peste instituţia pieţei muncii din Republica Moldova cu scopul de a analiza modalitatea de reflectare a acestei forme de organizare a muncii flexibile spaţiale în legislaţia şi practica naţională. În prima fază remarcăm faptul că această formă de organizare a muncii flexibile spaţiale în Republica Moldova este instituţionalizată şi reglementată de cadrul juridic naţional prin prisma normelor prevăzute la Capitolele IX şi IX[1] din Codul Muncii al Republicii Moldova [1, p.102]. Potrivit actului legislativ citat, salariaţii din Republica Moldova pot desfăşura muncă la domiciliu şi muncă la distanţă. Cu referire la munca la domiciliu, se reglementează că aceasta se desfăşoară la domiciliu, în baza unui contract individual de muncă, cu folosirea materialelor, instalaţiilor şi mecanismelor puse la dispoziţie de angajator sau procurate de salariat. Totuşi, norma legală nu precizează cine sunt salariaţii care pot solicita să desfăşoare muncă la domiciliu şi care sunt condiţiile în care poate fi efectuată aceasta. În ceea ce priveşte munca la distanţă, prevederea legală stabileşte faptul că această formă de muncă poate fi desfăşurată în baza unui contract individual de muncă, în alt loc decât cel organizat de angajator, prin intermediul TIC, cu stabilirea clară a drepturilor, obligaţiunilor şi condiţiilor prevăzute de actele administrative interne. Nici în cadrul muncii la distanţă actul legislativ nu stabileşte cine sunt salariaţii care pot opta pentru această formă de organizare a muncii, când o pot face şi în care circumstanţe. La fel, sesizăm faptul că actul juridic nu utilizează termenul de telemuncă potrivit literaturii de specialitate şi reglementărilor juridice europene. Prin urmare, constatăm că legislaţia naţională recunoaşte şi reglementează această formă de organizare a muncii flexibile spaţiale, însă conţinutul acestor prevederi nu este unul complet şi exact. În aceeaşi ordine de idei, reliefăm faptul că Legea Republicii Moldova cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public [2] care reglementează regimul general al funcţiei publice, statutul funcţionarului public, raporturile juridice dintre funcţionarii publici şi autorităţile publice nu prevede această formă de organizare a muncii flexibile spaţiale.

Concluzii

Evoluţia constantă şi rapidă a TIC, schimbările demografice, necesitatea pentru echilibrarea raportului muncă-viaţă, stăvilirea poluării mediului, decongestionarea traficului şi creşterea economică reprezintă factorii de bază ce au condus la apariţia telemuncii. Diverse studii efectuate recent [29] evidenţiază faptul că mulţi angajaţi ar dori să utilizeze această formă de organizare a muncii flexibile spaţiale mai frecvent, chiar şi după ridicarea restricţiilor de distanţare sanitară. Unii angajaţi au constatat abia acum că munca lor poate fi desfăşurată în afara oficiului tradiţional, totodată devenind şi mai competenţi în utilizarea TIC. De asemenea, şi unii manageri, care anterior se împotriveau utilizării telemuncii, au constatat că această formă de organizare a muncii flexibile funcţionează şi că ar putea fi folosită mai frecvent. Pe lângă faptul că angajatorii şi angajaţii iau în consideraţie o expansiune în utilizarea formelor de organizare flexibilă a muncii, beneficiarii şi clienţii la fel sunt mai predispuşi să accepte serviciile solicitate de la echipele sau anga-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 99 13.08.2021 09:36:40

jații care activează la distanță [16, p.24-25]. Experiența acumulată în domeniul muncii flexibile spațiale precum și beneficiile derivate din aceasta conduc la ideea că telemunca comportă un caracter contextual și dependent de specificul activităților lucrative desfășurate. De aceea, raportul de congruență dintre munca flexibilă spațială și nevoile derivate din activitățile de muncă este foarte relevant pentru înțelegerea convenabilității și eficacității acestei forme de activitate [8, p.28]. Experiența acumulată de către angajați și manageri în timpul pandemiei COVID-19 cu referință la ce a funcționat și ce trebuie îmbunătățit, necesitățile pentru potențiale investiții în tehnologia digitală, reevaluarea rolurilor și funcțiilor în vederea clasificării acestora în dependență de posibilitatea exercitării acestora în cadrul organizației, în afara acesteia, sau în mod hibrid, identificarea și stabilirea necesităților de instruire pentru noile forme de activitate flexibilă, actualizarea politicilor cu privire la telemuncă – toate acestea reprezintă câteva aspecte ce necesită atent examinate și discutate [16]. Studiile empirice denotă faptul că noile metode de organizare a activităților lucrative prin prisma dimensiunilor temporale și spațiale dispun de un potențial suficient pentru a îmbunătăți condițiile de muncă, rezultatele și calitatea muncii. Totodată, se reliefează necesitatea pentru o implementare prudentă a noilor metode de organizare a muncii flexibile în vederea securizării efectelor pozitive și reducerii potențialelor efecte adverse, cum ar fi extinderea programului de muncă sau diluarea hotarelor dintre muncă și viața privată [8, p.6]. Chiar dacă telemunca presupune și confruntarea cu unele aspecte adverse ale acestei forme de organizare a muncii flexibile spațiale, considerăm că mediul științific oferă soluții care ar putea diminua impactul acestora. Astfel, elaborarea și aprobarea unor reglementări normative comprehensive cu privire la organizarea și desfășurarea telemuncii, precum și stabilirea unor mecanisme eficiente de monitorizare și verificare a modalităților de respectare a acestor reglementări ar micșora esențial impactul aspectelor adverse ale telemuncii. De asemenea, considerăm că din totalitatea vulnerabilităților aferente telemuncii (diluarea liniilor delimitatoare dintre muncă și viața privată; tendința telemuncitorilor de a munci mai mult decât colegii din oficiu; sentimentul telemuncitorilor de marginalizare socială; percepția angajatorilor de pierdere a controlului asupra telemuncitorilor; senzația angajatorilor că telemuncitorii se preocupă mai mult de viața privată în detrimentul obligațiunilor de muncă), doar câteva comportă un caracter obiectiv (sentimentul telemuncitorilor de marginalizare socială; percepția angajatorilor de pierdere a controlului asupra telemuncitorilor; senzația angajatorilor că telemuncitorii se preocupă mai mult de viața privată în detrimentul obligațiunilor de muncă) care pot fi atenuate prin aplicarea tehnicilor manageriale și de conducere pertinente, cu referință la utilizarea ședințelor online zilnice, conferințelor și seminarelor online săptămânale sau lunare, eficientizarea tehnicilor de comunicare intra-organizațională inclusivă, precum și utilizarea corectă și completă a managementului prin obiective. Aceste vulnerabilități sunt specifice formelor prelungite de telemuncă dictate de factorii de forță majoră (pandemii, calamități naturale etc.). Celelalte aspecte adverse ale telemuncii dispun de un caracter subiectiv și sunt soluționabile în funcție de nivelul de autoorganizare și autodisciplinare a fiecărui angajat în parte.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 100 13.08.2021 09:36:40

Când analizăm telemunca, considerăm imperios și foarte relevant ca să examinăm aceste puncte slabe ale telemuncii în raport cu punctele forte, și anume: securitatea și sănătatea angajaților, în special pentru telemunca impusă de circumstanțele de forță majoră, protejarea mediului ambiant prin micșorarea emisiilor de carbon și micșorarea consumului de carburanți, echilibrarea raportului muncă - viață privată a angajaților, decongestionarea traficului rutier, micșorarea accidentelor rutiere, economisirea resurselor naturale prin utilizarea mai rațională a serviciilor publice vitale (studiile denotă că individul este mai econom în utilizarea serviciilor comunale la domiciliu decât la oficiul angajatorului), micșorarea costurilor de transport necesare pentru deplasarea înspre și dinspre locul de muncă. Astfel, constatăm că beneficiile telemuncii sunt net superioare vulnerabilităților acesteia, de aceea opinăm că telemunca reprezintă o soluție parțială dar reală pentru unele probleme globale cu care se confruntă omenirea, în mod special cu referință la protejarea mediului și stăvilirea schimbărilor climatice. Reglementarea și utilizarea cât mai frecventă a acestei forme de organizare a muncii flexibile spațiale (ținându-se cont de particularitățile acesteia și eligibilitatea angajaților) ar trebui să devină o necesitate și preocupare serioasă pentru statele lumii, inclusiv pentru Republica Moldova.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Codul Muncii al Republicii Moldova. Nr.154-XV din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 29.07.2003, nr.159-162.
2. Legea cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public. Nr.158-XVI din 4 iulie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 23.12.2008, nr.230-232.
3. Messenger J. Telework in the 21st century: An evolutionary perspective. International Labour Organization 2019. Edward Elgar Publishing, Inc. 335 p.
4. Lamond D., Daniels K., Standen P. Defining telework: What is it exactly? https://www.researchgate.net/publication/236111508_Defining_Telework_What_is_it_Exactly (accesat 01.02.2021).
5. Golden A., Alana R. Elia. Alternative Work Arrangements. In: Scott C. & Levis L. (Eds.). The International Encyclopedia of Business Communication. Hohoken: John Wiley & Sons, 2017.
6. Eurofound, 2015. New forms of employment. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_d ocument/ef1461en.pdf (accesat 04.02.2021).
7. Waas B. New Forms of Employment in Europe. Bulletin of Comparative Labour Relations, Volume 94. Wolters Kluwer: Alphen an den Rijn, 2016. 368 p.
8. Korunka Ch., Kubicek B., Risak M. New Way of Working in Public Administration. Austrian Presidency of the Council of the European Union. EUPAN, 2018. 126 p.
9. Eurofound/ILO, 2017. Working anytime, anywhere: The effects on the world of work. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_d ocument/ef1658en.pdf (accesat 04.02.2021).
10. Gray M., Hodson N., Gordon G. Teleworking Explained. Chichester: Wiley, 1993. 310 p.
11. Moon C., Stanworth S. Flexible working in Europe. The case of teleworking in the UK. In: Avallone F., Arnold J., De Witte K. (eds) Quaderni di Psicologia del Lavoro (Volume 5: Feelings Work in Europe), Guerini Studio, 1997, p.337-344.
12. Haro G., Implications of telework for selection and training of personnel. In: Avallone, F, Arnold, J and De Witte, K (eds) Quaderni di Psicologia del Lavoro (Volume 5: Feelings Work in Europe), Guerini Studio, 1997, p. 345-350.
13. Golden T. Applying technology to work: Toward a better understanding of telework. In: Organization Management Journal, 6(4), 2009, p.241-250.
14. Acordul-cadru european cu privire la telemuncă încheiat la Bruxelles în 2002. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac10131 (accesat 06.02.2021).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 101 13.08.2021 09:36:40

15. Decizia Comisiei Europene cu privire la implementarea telemuncii în departamentele comisiei din 17.12.2015. https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2015/EN/3-2015-9151-EN-F1-1.PDF (accesat 06.02.2021).
16. Teleworking during the Covid-19 pandemic and beyond. Geneva: International Labor Organization, 2020. 49 p.
17. Sorensen H. Best practices for managing telecommuting employees. Capella University, 30 September, 2016.
18. Andriessen J. Mediated communication and new organizational forms. In C. L. Cooper & I. T. Robertson (Eds.), International review of industrial and organizational psychology. International review of industrial and organizational psychology, vol. 6. John Wiley & Sons, 1991, p. 17–70.
19. Public Management and the Coronovirus (Covid-19) Pandemic: Emerging Responses and Initial Recommendations. OSCE, GOV/PGC/PEM(2020)1. 7p.
20. Dizaho E., Salleh R., Abdullah A. Achieving work life balance through flexible work schedules and arrangements. Global Business and Management Research, vol.9, 2017, p. 455–465.
21. Golden T., Veiga D., Simsek Z. Telecommuting's differential impact on work-family conflict: Is there no place like home? Journal of Applied Psychology, 91(6), 1340–1350, 2006. https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.6.1340 (accesat 08.02.2021).
22. Gajendran R., Harrison D., Delaney-Klinger K. Are telecommuters remotely good citizens? Unpacking telecommuting's effects on performance via I-deals and job resources. Personnel Psychology, 68(2), 353–393, 2015. https://doi.org/10.1111/peps.12082 (accesat 08.02.2021).
23. Vega R., Anderson A., Kaplan S. A within-person examination of the effects of telework. Journal of Business and Psychology, 30(2), 313– 323, 2015. https://doi.org/10.1007/s10869-014-9359-4 (accesat 08.02.2021).
24. Spieler I., Scheibe S., Stamov-Ronagel C., Kappas A. Help or hindrance? Day-level relationships between flextime use, work-non-work boundaries, and affective well-being. Journal of Applied Psychology, 102(1), 67–87, 2017. https://doi.org/10.1037/apl0000153 (accesat 08.02.2021).
25. Ulich E., Wiese B. Life domain balance: Konzepte zur Verbesserung der Lebensqualität. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2011. Retrieved from www.springer.com/de/book/9783834914033 (accesat 09.02.2021).
26. Sonnentag S., Fritz C. Recovery from job stress: The stressor-detachment model as an integrative framework. Journal of Organizational Behavior, 36, No.S1, 2015, Wiley, p. 72-103.
27. Kelliher C., Anderson D. Doing more with less? Flexible working practices and the intensification of work. Human Relations, 63(1), 2010, p. 83–106.
28. Sardeshmukh S., Sharma D., Golden T. Impact of telework on exhaustion and job engagement: A job demands and job resources model. New Technology Work and Employment, 27(3), 193–207, 2012. https://doi.org/10.1111/j.1468-005X.2012.00284.x (accesat 09.02.2021).
29. Barrero J., Bloom N., Davis S. Why Working From Home Will Stick. December 10th 2020. 63 p. https://nbloom.people.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj4746/f/why_wfh_stick1_0.pdf (accesat 10.02.2021).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 102 13.08.2021 09:36:41

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ УСИЛЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ УГРОЗ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ РЕАЛИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА[1]

THE EFFICIANCE OF THE POLITICAL PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF INCREASING GLOBAL THREATS IN TEARM OF A REALISTIC APPROACH

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.08
CZU: 32(478)

Лилия БРАГА, ***доктор философии,***
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований

Rezumat

În acest articol este examinată problema referitoare la procesul politic și la participarea politică dîn Republica Moldova în condițiile pandemiei. În studierea acestei probleme autorul se bazează pe conceptul realist al lui Danilo Zolo despre "complexitatea socială" în contextul erei postindustriale. Evoluția procesului politic din Republica Moldova, în opinia autorului, reflectă procesele globale ale crizei democrației, fiind un produs al dezvoltării epocii moderne. Referinduse la problema participării politice, autorul concluzionează că fenomenul COVID-19 în cele din urmă duce la eliminarea demosului din viața politică. De fapt, subiectul de bază al procesului politic devine ramura executivă. Concentrarea puterii politice necesită creșterea nivelului de profesionalism și a responsabilității echipei manageriale.

Cuvinte-cheie: *proces politic, participare politică, abordare realista, post-democrație, complexitate socială, securitate, guvernare eficienta.*

Summary

The article deals with the problem of political process and political participation in the Republic of Moldova. The author draws on the realistic concept of Danilo Zolo about the "social complexity" in the context of the post-industrial era in the studying of this issue. The author shows that the evolution of the political process in the Republic of Moldova reflects the global processes of democracy crisis, being a product of the modern age development. The author pays a special attention to the problem of political participation, concluding that such a problems like the COVID-19, finally remove demos from political life. Actually, the mane subject of the political process become the executive branch. The concentration of political power requires strengthening of the professionalism and of the responsibility of the management team.

Keywords: *political process, realistic approach, post-democracy, social complexity, security, effective governance*

Проблема эффективности функционирования политической системы, сложившейся в Республике Молдова под влиянием развития процессов демократизации, сегодня является одной из наиболее злободневных для отечественной политологии не только с теоретической точки зрения, изучение которой предполагает существенное расширение научных представлений о характере объективных процессов, разворачивающихся в политической сфере и способных дать

[1] Articolul este elaborate în cadrul Proiectului 20.70086.20/COV (70105), Politici publice bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID19: Perspectivele aplicării practice a concepțiilor „Guvernării deschise" și „Științei deschise" în Republica Moldova (GOVSCIENCE) (2020-2021) finanțat prin ANCD.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 103 13.08.2021 09:36:41

адекватное объяснение происходящему в мире молдавской политики. В наши дни, когда все человечество, равно как и наша страна, сталкивается с беспрецедентными глобальными вызовами, испытывающими народы на способность к выживанию, каким, в частности, стала пандемия *COVID-19,* вопрос об эффективности политического управления, требующего от властных политических элит быстрых и грамотных решений, направленных поистине на сохранение жизни людей, приобретает особое практическое значение. В сложившихся условиях как никогда ранее становится понятным, что лимит времени, отпущенного на пустое теоретизирование, сосредоточенное главным образом на изучении чужого политического опыта, относящегося к периоду становления обществ развитой демократии, окончательно исчерпан. Стремительность перемен и их угрожающий характер более не оставляют ни места, ни времени для «проб и ошибок», но, напротив, требуют концентрации совместных усилий общества, направленных на эффективное решение спонтанно возникающих реальных проблем, не терпящих отлагательства. Проблема эффективности функционирования политической системы, сложившейся к настоящему времени в Республике Молдова, таким образом, выдвигается на передний план общественного внимания самой жизнью, требуя не только глубокого осмысления, но и предполагая целый ряд выводов, имеющих практическое значение для выживания общества.

Взятая в общем и целом, указанная выше проблема упирается, прежде всего, в вопрос о том, на сколько политическая система, выстроенная в Республике Молдова за годы демократического реформирования общества и более всего соответствующая статусу «фасадной демократии», отвечает наиболее насущным для наших дней задачам выживания? Однако осмысление данного вопроса политической жизни общества не представляется возможным без его тесной увязки с проблемой развития политического процесса, его характера, направленности и общей динамики. Дело в том, что политическая система может быть одновременно рассмотрена и как статическое и как динамическое явление политической жизни.

С одной стороны, политическая система, взятая как таковая, выражает, согласно политической теории, целостность политики, характер взаимосвязи ее элементов, позволяющий ей выживать, достигать стабильности и самосохранения [1, с. 393]. С другой, любая политическая система всегда находится в состоянии становления, перехода от одного состояния к другому. Характер движения, социодинамики, эволюции политической системы, изменение ее состояний во времени и пространстве отчетливее всего показывает политический процесс [2, с. 605]. Иными словами, политический процесс отражает изменчивость политики, т.е. ту грань, которая способна существенным образом влиять на характер функционирования политической системы, вплоть до ее перевода в новое качественное состояние. Поэтому понять направленность реальных изменений в политической сфере, попытавшись интерпретировать происходящие перемены, невозможно без уяснения особенностей развития актуального политиче-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 104 13.08.2021 09:36:41

ского процесса. Само понятие «процесс», априори предполагая некое движение/динамику, отражает, в то же время, и направленность его хода для достижения какого-либо результата, т.е. некую последовательность в смене состояний, стадий, эволюции. Понимание «процесса» как продвижения, безусловно, со всей основательностью приложимо и к политической сфере. В частности, касательно Республики Молдова, принято считать, что политический процесс, разворачивающийся в настоящее время в стране, направлен на формирование демократической политической системы. Данное утверждение вытекает не только из тех целей развития, которые были сформулированы и закреплены Конституцией Республики Молдова еще в начале «эпохи перемен», но и учитывает направленность и характер тех радикальных изменений, которые произошли в институциональной сфере развития за годы реформирования.

Однако, если следовать трактовке политического процесса исключительно как «направленного движения», имеется огромный риск оставаться в плену поверхностного подхода к осмыслению политического процесса, фиксируя лишь его внешние маркеры и оставляя «за скобками» анализ глубинных изменений. В этой связи, особо ценной для осмысления характера политического процесса является его «узкая трактовка», т. е. его понимание как совокупной деятельности социальных общностей, общественных организаций и групп, а также отдельных лиц, преследующих определенные политические цели. Исходя из данной трактовки, основное содержание взаимодействий политических институтов и социальных субъектов, выполняющих в политической жизни общества определенные функции и роли, составляет то явная, то скрытая борьба за власть, ресурсы и статусы, перераспределение которых всякий раз нарушает сложившееся прежде равновесие интересов и переводит систему в новое состояние. На практике политическое взаимодействие участников политической жизни, охватывая все реальные действия рядовых граждан и представителей элит, по сути сводится к процессу принятия решений, посредством которых реализуются интересы и требования участников политического процесса, которые могут как поддерживать правящий режим, так и находиться к нему в оппозиции [1, с. 393-398; 2, с. 604-607].

Будучи направленным на осуществление политических решений, политическое взаимодействие, разворачивающееся в рамках определенной политической системы общества, может оказывать на нее существенное влияние и, как следствие, вести к ее изменению, развитию или даже распаду. В то же время, сложившаяся политическая система во многом предопределяет характер взаимодействий участников политической жизни в процессе принятия решений, способствуя, тем самым, формированию различных типов политического процесса. Поэтому можно сказать, что различие в системах правления наиболее отчетливо проявляет себя посредством установившегося в стране типа организации политического процесса.

В современной политической теории сравнительно широкое распространение

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 105 13.08.2021 09:36:41

получили две системы типологизации политического процесса [1, с. 396-397]. Авторство одной из них принадлежит американскому политологу Л. Паю, который, опираясь на концепцию политической культуры, разделил политические процессы на два основных типа - «западные» и «незападные», принципиально различающиеся по своему «культурному коду», предписывающему населению специфические политические ориентации и поведение. Однако в нынешних условиях, когда развитие процессов демократизации «вширь», характерное для современного мира, выявило реальное многообразие форм политической демократии, одновременно доказав, что модель так называемой «современной/западной демократии» является всего лишь одной из ее исторических разновидностей, получившей преимущественное развитие вначале в англосаксонских странах, противопоставление «Запад» - «не-Запад», по признанию политологов, теряет всякий смысл.

Представляется, что вторая система типологизации политического процесса, разработанная М. Вебером, точнее отражает существующие в современном политическом мире реалии, учитывая многообразие их форм проявления. Исходя из признания культурной неоднородности западных обществ, М. Вебер пришел к выводу о существовании двух основных версий политического процесса, обозначив их как «идеальные типы». Согласно классификации М. Вебера, в основании которой лежат два основных типа политической культуры – неэтатистский (демократический) и этатистский (технократический, элитарный), политические процессы могут быть двух типов: горизонтально организованный политический процесс и вертикально организованный политический процесс. Однако следует иметь ввиду, что подобное разделение на различные типы политических процессов в известной мере условно и в «идеальном» виде практически не встречается. В политической реальности вертикально и горизонтально протекающие политические процессы тесно переплетаются между собой, позволяя тем или иным типичным чертам политического взаимодействия принимать, в зависимости от укоренившейся в обществе системы ценностей, традиций, политической культуры мира, доминирующий характер.

Для горизонтально организованного политического процесса, доминирующего в системах развитой демократии, такими чертами являются рациональность действующих субъектов, признание формального равенства и относительной автономности его главных участников, приверженность общим «правилам игры», способность к целеполаганию, а также ориентация на примат ценностей свободы, права, консенсуса и т.д. Несмотря на то, что рациональный субъект в рамках горизонтально разворачивающегося политического процесса представлен политической властью, правительством и группами давления, взаимодействие которых в ходе принятия решений, в идеальном виде, принимает форму «культурного торга», стратегические решения не могут быть приняты лидерами и правительством без многосторонних консультаций с профсоюзами, представителями бизнеса, фермерами, с широкой общественностью.

Вертикально организованный политический процесс опирается на реальное

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 106 13.08.2021 09:36:41

разделение политического сообщества на два основных субъекта взаимодействия - управляющих и управляемых, которые противостоят друг другу. Управляемые в политическом процессе, организованном подобным образом, представлены как иррациональные массы, для которых характерно стихийное проявление интересов, потребностей и образа мыслей. Поэтому в задачу управляющего сегмента политических взаимодействий, представленного государственной властью, входит усиление элементов рациональности, предсказуемости и конструктивности в ходе принятия решений, предполагающих интеграцию требований социальных общностей в конкретную программу действий. Если условной схемой взаимодействий в горизонтально организованном политическом процессе является «круглый стол», направленный на согласование позиций всех его участников, то в вертикально организованном политическом процессе такой схемой политического взаимодействия выступает диалог «власть-общество», который предполагает у управляющих умение управлять и быть ответственными за принятые решения, а у управляемых – законопослушность, умение подчиняться и быть управляемыми, признавать авторитет власти. Подобный тип диалога в качестве доминирующего более характерен для «молодых демократий», находящихся в процессе модернизации политической системы, отличительной особенностью которого является развитие «сверху-вниз», когда в роли основного генератора целей и ценностей политического развития выступает политическая элита, в то время, как широким слоям общества отведена преимущественно роль реципиента и наблюдателя.

Осмысление того, как в рамках демократической системы управления должно выстраиваться политическое взаимодействие в процессе принятия решений, в целом во многом зависит от трактовки самой демократии. Исследователи в области политических наук давно осознали разницу между целеполаганием в общественно-политическом развитии общества, а также существованием некоего «идеального» образа демократии, к которому необходимо стремиться, но которого почти никогда невозможно достичь в полной мере [3, с 18], и теми моделями демократии, которые формируются в различных странах и специфических общественно-исторических контекстах. Поэтому, несмотря на существование «широкой» трактовки демократии, согласно которой демократию буквально трактуют как реализацию власти народа, понимая под ней систему, в рамках которой демос посредством многообразия форм участия напрямую влияет на формирование политической повестки дня, политологи уже традиционно преимущественно ориентируются на ее «узкую» трактовку, получившую условное название «концепции Шумпетера» [4, с. 45]. Сформулированная еще в первой половине XX века, данная концепция сводит понимание демократии к ее практическому значению. А именно, концентрирует внимание не столько на ее идеалах, сколько на механизмах функционирования демократической системы, раскрывая место и роль различных политических субъектов в процессе управления обществом.

Понимая демократию как власть народа, Иозеф Шумпетер основное вни-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 107 13.08.2021 09:36:41

мание обращает на то, каким образом народ реализует эту власть: через артикуляцию своих интересов в процессе выборов. Поэтому согласно «узкому пониманию» Иозефа Шумпетера, измерение демократичности общества прежде всего опирается на установление факта наличия/отсутствия в данном обществе всеобщих честных, свободных и справедливых выборов. Исходя из «доктрины Шумпетера», роль демоса в осуществлении политического процесса сводится, главным образом, к участию в выборах, на которых демос призван осуществить отбор представителей своих интересов в структурах власти, вручив им право на принятие решений от имени избирателей. Таким образом, осуществление политической власти посредством принятия решений, в соответствии с минималистским пониманием демократии, входит в компетенцию профессиональных политических элит, в то время, как задачей демоса является формирование указанных элит с помощью выборных процедур, которым они вручают рычаги управления и которым послушно подчиняются. В то же время, не участвуя непосредственно в формировании политической повестки дня, в период между выборами народ может и должен оказывать давление на власть с целью корректировки общего стратегического курса развития общества в соответствии с интересами широкой общественности [4, с. 45-48].

Указанный подход к осмыслению демократии являлся доминирующим на протяжении всего XX века. Да и в наши дни многие исследования продолжают преимущественно ориентироваться на классическую модель демократии, понимая ее как представительную демократию, опирающуюся на участие, а также на постклассические модели демократического плюрализма, несмотря на то, что в политической науке уже сравнительно давно идут споры о современном «кризисе демократических теорий» [5, с. 32-50]. Однако развитие постиндустриальной эпохи внесло столь ощутимые изменения в политическую жизнь демократизирующихся обществ, что, по признанию многих специалистов, сегодня вообще неясно, что следует понимать под словом «демократия» [6, с. 9]? А широкое применение данного понятия в языке политической риторики лишь вносит путаницу в осмысление тех процессов, которые происходят в современном демократическом мире, отражая, по большей части, некие идеологические и геополитические установки массового политического сознания.

Безусловно, при таком положении дел в политической науке весьма трудно будет надеяться на эффективное осуществление ее практической роли в политической жизни общества. При этом нет сомнений, что свой практический вклад политическая наука сможет внести только с тем условием, если будет опираться на реалистический подход к анализу феноменов политической жизни. Очевидно, что более нельзя игнорировать те процессы, которые происходят сегодня с демократией в глобальном масштабе, прячась за привычной терминологией, пребывая в плену иллюзий и морализаторства, и не замечая того, как политическая система под названием «демократия» существенно меняет свой облик, все более отчетливо демонстрируя свою недостаточную эффективность в решении

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 108 13.08.2021 09:36:41

множества острейших проблем современности.

Сегодня, когда пандемия в буквальном смысле уносит жизни миллионов людей по всему миру, вопрос о выживании стоит крайне остро перед всем человечеством, независимо от форм организации политической жизни. Поэтому принятие политических решений, направленных на реализацию эффективного управления общественными делами в кризисных условиях, подобных нынешним, должно быть, как никогда, взвешенным, быстрым и точным. Понятно, что такие решения требуют не только высокого профессионализма и ответственности со стороны управляющего субъекта, но и трезвого реалистического подхода, а также четкого понимания сущности тех объективных процессов, с которыми общество вынуждено считаться и в соответствии с которыми необходимо выстраивать общую стратегию развития. Таким образом, само наше «жесткое время», характеризующееся предельной хрупкостью и негарантированностью общественного блага, не оставляет более ни места, ни времени для увлечения какими бы то ни было «гуманитарными утопиями», требуя быстрых и эффективных решений, направленных на выживание в агрессивной среде и, тем самым, перенося главные акценты в осмыслении развивающихся в политической сфере процессов с аспектов «долженствования» (по сути пропаганды демократических ценностей) на глубокий анализ складывающейся в современных условиях политической реальности.

Представляется совершенно логичным, что в «агрессивном», «кризисном» контексте общественного бытия, когда от тщательно выверенной политики без преувеличения зависит выживание, особый смысл и значение с необходимостью приобретает та исследовательская методология, которая в специальной литературе известна как «реалистический подход». Указанный исследовательский подход, опирающийся на идею политического реализма, уходит своими корнями далеко в прошлое, солидаризируясь с традицией европейского политического реализма, идущей от Макиавелли к Гоббсу, Марксу, итальянским теоретикам элит, Веберу, Шумпетеру и пр. Формулировка и изложение основных положений реалистического подхода применительно к реальностям современного мира принадлежит перу итальянского политического теоретика Данило Дзоло, который опубликовал первое издание своего труда под соответствующим названием «Демократия и сложность: реалистический подход» *(Danilo Zolo, 1992)* уже около 30 лет назад.

На время первого появления научного труда у концепции, изложенной Д. Дзоло, оказалось намного больше критиков и совсем немного сторонников, которые нашлись, прежде всего, среди его итальянских единомышленников. Скептическое и даже порой ироничное отношение к изложенной Д. Дзоло концепции, зачастую квалифицировавшейся как «неуместный анахронизм», не имеющий будущего, проявляемое со стороны многих политических теоретиков Запада, пока не позволило «реалистическому подходу» занять достойное место в современной политической науке. Виной тому, с точки зрения самого автора, стал «морализм» и «простодушный энтузиазм» в отношении идеи победоносного глобального де-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 109 13.08.2021 09:36:41

мократического развития, господствующий ныне в политической философии англоязычного мира и имеющий свои геополитические цели, а именно, «гегемонистские претензии» западных держав, отражающие некое «идеологическое высокомерие». Однако стремительное развитие современного глобализирующегося, постиндустриального мира, все более часто сталкивающегося с трудностями выживания, сегодня с очевидностью демонстрирует обоснованность концепции реалистического подхода и ее основных тезисов, утверждающей, что характерная черта любого процесса принятия политических решений заключается в отсутствии беспристрастности и произвольности, а также случайности морали [6, с. 24]. Представляется, что указанный подход к анализу феноменов политической жизни может быть чрезвычайно плодотворным для изучения особенностей развития политического процесса в различных национальных контекстах.

Дистанцируясь от ставшего привычным для западной политологии «моралистического подхода» к проблеме демократического развития, Д. Дзоло попытался сосредоточить преимущественное внимание на изучении той реальности, в которой вынуждены сегодня функционировать политические системы, и проанализировать, как эта реальность влияет на систему демократии, вынуждая ее деформироваться. В то же время, автор реалистического подхода критически оценивает и шансы «эмпирической теории» на научную эффективность и плодотворность в современных условиях, ставшей особенно популярной в американской и европейской политической науке к исходу XX века и требующей от политической науки показывать, «что на самом деле представляют собой демократии в реальном мире», избегая всякой идеализации и философского оправдания демократии [7, с. 16-17]. Неоэмпиризм в политологии, призывающий заниматься «простым описанием наблюдаемых явлений» и усматривающий свою основную задачу в разработке чисто процедурной и ненормативной модели демократического метода, как полагает Д. Дзоло, «вступает во все более явное противоречие с социальными условиями развитых стран, характеризующимися ныне возрастающей сложностью, изменчиваемостью и усиливающейся непредсказуемостью политических явлений» [6, с. 63]. Иными словами, Дзоло полагает, что сегодня уже крайне недостаточно лишь голой констатации факта глобального снижения качества демократии. Угрожающий характер вызовов современности требует не только понимания сути происходящих в политической сфере перемен, но и умения быстро и эффективно реагировать на возникающие угрозы, не оставляющие времени для периода «проб и ошибок».

В разработке своей оригинальной концепции Д. Дзоло отталкивается от изучения особенностей той социальной реальности, которая складывается в современную, постиндустриальную эпоху, со свойственными ей научно-техническими и информационными прорывами, полагая, что именно здесь следует искать корни происходящих в политической сфере изменений. Причем социальная реальность интересует автора, прежде всего, под углом проблемы обеспечения эффективного управления общественными процессами. Для изучения и характеристики той социальной реальности, которая складывается в

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 110 13.08.2021 09:36:41

условиях развития постиндустриальной эпохи, Д. Дзоло использует ключевое понятие «сложность», полагая, что оно лучше всего способно отразить специфику нынешнего общественного существования. Отдавая себе отчет в том, что сама идея сложности не нова и давно применима в исследовательских целях в самых различных научных дисциплинах (теория информации, исследованиях искусственного интеллекта, динамической типологии и пр.), Д. Дзоло обращает внимание на то, что применительно к анализу социальной реальности понятие «сложность» остается смутным и двусмысленным, как правило, ограничиваясь простым указанием на «замешательство человека, который недавно открыл для себя, что мир, в котором он живет, уже не тот» [6, с. 28].

Считая идею сложности ключевой в осмыслении социальной реальности наших дней, автор, таким образом, в разработке своей концепции исходит из гипотезы о том, что «путь к реалистическому анализу состояния и будущего демократии открывают идея сложности и тесно связанная с нею концепция социальной сложности» [6, с. 26]. Однако в его понимании идея сложности должна быть использована не для описания объективных свойств естественных или социальных явлений в их противопоставлении простым объектам. Используемое для анализа социально-политической реальности понятие «сложность» должно отсылать исследователей к когнитивным ситуациям, в которых сегодня оказываются субъекты – как индивиды, так и социальные группы, призванные строить и изменять среду посредством ее понимания. Опираясь на идею сложности, автор показывает, что отношения, которые строят субъекты и которые субъекты проецируют на окружающую среду в попытках самоориентации, то есть упорядочения, прогнозирования, планирования или манипулирования, будут в зависимости от обстоятельств более или менее сложными [6, с. 29-32].

Социальная сложность, будучи истолкованной, прежде всего, как когнитивная сложность, в понимании Д. Дзоло, таким образом, являет собой специфическую конфигурацию сложившихся в современных постиндустриальных обществах общественных отношений в том виде, в каком ее воспринимают сами субъекты социальной жизни**.** Речь идет о тех сложностях, с которыми вынуждены в настоящее время сталкиваться субъекты в контексте своей, необходимой для принятия решений, познавательной деятельности при попытках объяснить, спрогнозировать и управлять происходящими во внешней среде явлениями. Эти сложности продуцируются как окружающей средой, характеризующейся усилением сложности, нестабильности, турбулентности, тенденциями к переменам по быстрым и непредсказуемым траекториям, так и самой познавательной деятельностью субъектов, вынужденных учитывать большое количество переменных, а также нейтрализовывать искажения, сопутствующие их познавательной деятельности в условиях высокой турбулентности внешней среды.

Драматизм ситуации заключается в том, что вместе с ростом социальной сложности стремительно растет количество и разнообразие рисков, с которыми приходится сталкиваться современным обществам. Данное обстоятельство настоятель-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 111 13.08.2021 09:36:41

но требует от субъектов не только постоянной бдительности, но и способности принимать импровизированные фундаментальные решения в любой момент, реагируя на возрастающую социальную сложность и делая осмысленный выбор из множества возможных вариантов. В то же время, множественность возможных действий, как показывает Д. Дзоло, создает своего рода «селективную перегрузку» в условиях возрастающей незащищенности и нестабильности общественного существования, что, в свою очередь обусловливает обоснованное стремление к «снижению сложности» в целях эффективного управления средой. Таким образом, реалистическая концепция, исходя из идеи возрастания социальной сложности в условиях «общества риска», постулирует логический вывод о естественной необходимости «снижения сложности», затрудняющей процесс принятия решений, как требования выживания в непредсказуемо меняющейся среде.

Опираясь на постулат о возрастании социальной сложности в условиях развития постиндустриального общества, Д. Дзоло попытался проанализировать как возрастающая сложность современных обществ влияет на западную демократическую традицию. Использование реалистического подхода применительно к изучению процессов демократизации в современном мире, прежде всего, вынудило автора поставить вопрос о ставшем явным несоответствии демократической/либерально-демократической теории, утвердившейся в политической культуре Европы, новой реальности.

Д. Дзоло, в частности, показывает, что демократия в современных постиндустриальных обществах подвергается беспрецедентным эволюционным стрессам, существенно меняющим ее облик, тем самым, лишая классические и неоклассические теории демократии способности оказывать сегодня сколько-нибудь реальную помощь. При том, что идеал демократии для многих стран по-прежнему является важным символом, бросающим революционный вызов власти политических кругов, правда, как отмечает автор теории, состоит в том (и это, по его мнению, подтвердит любой серьезный ученый), что модель демократии, основанной на участии, абсолютно не актуальна в эпоху глобальной экспансии политической, экономической и военной власти [6, с. 10]. Логика развития постиндустриальных обществ привела к разрушению ценностей демократического представительства, опирающихся на убеждение о том, что основной задачей политических партий как представительных организаций является донесение до верхов государственной власти сути требований и ожиданий избирателей. В этой связи классическая доктрина демократии как демократии представительной более не способна успешно описывать политические системы постиндустриальных обществ.

Не менее нереалистично в условиях все более дифференцированной и сложной организации общества, с точки зрения реалистического подхода, проявляет себя и другая, «минималистская» теория – теория демократического плюрализма, полагающая, что осуществление политической власти в современном демократическом обществе должно быть доверено множеству профессиональных полити-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 112 13.08.2021 09:36:41

ческих элит. Задачей же прочих граждан, не обладающих специальными навыками, является формирование указанных элит при помощи выборных процедур, которым вручаются рычаги управления и которой послушно подчиняются.

Реалистический подход к анализу процессов демократизации в современном мире опирается на признание того, что новая политическая реальность, складывающаяся в условиях постиндустриального развития общества, существенно отличается от той, что описана в классических и неоклассических теориях демократии, которые прочно вошли в западную традицию. Во всяком случае, следует признать, что те факторы, которые являются действительно действенными факторами в политической системе современных сложных обществ, по существу, не позволяют реализоваться таким фундаментальным посылкам классической теории демократии как суверенитет, рациональность, нравственная автономия. В данном контексте совершенно обоснованным представляется призыв исследователя к построению другой, более сложной теории демократии, соответствующей новой, существенно усложнившейся, действительности, необходимой для адекватного осмысления явлений из мира политики, нацеленного на эффективное управление общественным развитием.

Первым шагом к построению подобной теории, которая призвана стать «постпредставительной теорией политической системы, способной соответствовать уровню сложности, достигнутой индустриальными обществами в условиях информационной революции, учитывающей эволюционные риски, с которыми сталкивается в этих обществах демократия» [6, с. 24], должно быть избавление от господствующего ныне в западной традиции морализма (поиск конечных целей и насаждение ценностей) в понимании демократии, препятствующего беспристрастному анализу современного мира политики. Это требование тесным образом связано с пониманием того, что основной задачей политики, в том числе в рамках демократических проектов, является «выполнение своих светских функций организации конкретных интересов, улаживание конфликтов, гарантирование безопасности и защита гражданских прав» [6, с. 307].

Одно из главных несоответствий классической и неоклассической теории существующей политической реальности, которое должна учесть постпредставительная теория демократии, состоит в том, что в современном обществе тот фактор развития политического взаимодействия в процессе принятия решений, который именуют участием, перестает быть действенным. Д. Дзоло требует отрыто и честно признать, что сегодня в эффективном функционировании тех систем, которые мы называем демократическими, нет практически ничего, что называется «народным суверенитетом», «участием», «представительством», «общественным мнением», «консенсусом», «равенством». Указанные понятия давно утратили связь с ценностями, которые они некогда несли и не имеют практически никакого существенного отношения к современным политическим институтам, как бы они ни назывались (либерально-демократическими/социал-демократическими и пр.) [6, с. 21, 310].

Растущий уровень политического абсентеизма, фиксируемый в настоящее

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 113 13.08.2021 09:36:41

время во всех демократизирующихся странах, от так называемых «развитых» до «молодых» демократий, является неоспоримым фактом, признаваемым большинством аналитиков. Однако в отличие от многих из них, сторонники реалистического подхода не сводят данную проблему исключительно к издержкам политико-культурного развития общества, объясняя этим слабую эффективность в функционировании демократических институтов. «Энтропия участия», доминирующая в современных ориентациях масс людей на политические действия, спровоцирована, с точки зрения указанного подхода, объективными процессами тех социальных и политико-экономических перемен, которые составляют сущность эпохи глобализации. Внося радикальные изменения в систему занятости населения, постиндустриальное развитие обществ, опирающееся на информационную революцию, ведет к распаду «социальной материи», в которой чувство сопричастности ослабевает и, в то же время, нарастает политическая апатия. Изменения в системе занятости населения, сопутствующие постиндустриальному развитию, ведут к изменениям в социальной структуре обществ, способствуя политической маргинализации широких масс.

Вместе с тем, развитие информационных технологий ведет к формированию специфической для постиндустриального общества параллельной, «виртуальной» реальности, неких образов действительности, которые мыслятся и воспринимаются как «настоящая реальность». Способствуя «дематериализации жизни» и «стилизации социальных отношений», массовые коммуникации формируют у потребителей информации некий «суррогатный опыт», заменяя/маргинализируя им непосредственный опыт. Символическое взаимодействие со средствами массовой коммуникации, таким образом, задает определяющие рамки непосредственного опыта, а не наоборот, способствуя символической реализации возможного и, в то же время, сокращая необходимость в личной активности [6, с. 50-51].

Для развития политической сферы данное обстоятельство имеет существенное значение. Индивидуальные субъекты, в рамках классической/неоклассической теории считающиеся главными элементами, образующими демократический режим, его действительными политическими участниками, в условиях стремительного развития массовых коммуникаций превращаются в массы «граждан-потребителей» символических информационных продуктов политического свойства, которые формируют в сознании лишь образ реальности. Той реальности, над которой они не ощущают контроля.

Тенденции общественного развития, таким образом, уводят с политической сцены индивидов в качестве главных субъектов политической жизни, которые в рамках демократической традиции мыслились обладающими автономией, измеряемой в категориях суверенитета, рациональности и ответственности. Главным «автономным субъектом» политической жизни отныне становятся группы (крупные общественные и частные организации, партии, профсоюзы), в то время, как индивид, не связанный ни с какой организацией, по сути, лишается какой-либо автономной политической субъектности [6, с. 187].

В то же время, свое первоначальное политическое значение утрачивают и

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 114 13.08.2021 09:36:42

массовые политические партии, будучи вытесненными в этом смысле новыми политическими субъектами, тем самым, оспаривая опирающуюся на минималистскую доктрину Шумпетера представление о том, что современная демократия – это партийная демократия, предполагающая именно партии в качестве «эффективных субъектов народного суверенитета», а не дифференцированную массу избирателей. Телевидение/*IT-технологии*, предоставляющее сравнительно дешевые и эффективные инструменты политической пропаганды, освобождает центральные органы партий от необходимости привлечения в свои ряды новых членов и активистов, готовых к открытым политическим дискуссиям. На этом фоне формируются новые политические субъекты, представленные уже не партиями, а узким кругом «элитарных предпринимателей», реально участвующих в выборных кампаниях. Сама выборная кампания сводится к рекламной конкуренции между указанными субъектами, которые используя различные стратегии телевизионного/виртуального маркетинга, обращаются к массам граждан-потребителей, предлагая им свои символические продукты. В результате, складывается ситуация, при которой узкий круг избранных контролирует массы избирателей, а не наоборот. Таким образом, стремительное развитие информационных технологий, ставшее одной из наиболее характерных черт постиндустриального общества, позволяет установить специфический политический режим, который в рамках реалистического подхода получил название «постдемократической телекратии» или «постдемократической телеолигархии», при котором большинство граждан не выбирает и не избирает, а остается в неведении и подчиняется [6, с. 11-12].

Важнейшей предпосылкой установления «постдемократического режима» является возрастающая в условиях постиндустриального развития социальная сложность и сопутствующий ей рост уязвимости информационных обществ. Политические системы современного мира, с одной стороны, вынуждены управлять все более сложными обществами, характеризующимися растущей дифференциацией, которые существенно снижают эффективность функционирования демократических институтов. С другой – демократия все сильнее подвергается «внешним рискам», затрагивающим весь мир (демографическая проблема, массовая миграция, рост бедности, усиление военной угрозы, расползание терроризма, экологический дисбаланс и пр.), которые также испытывают на прочность демократические системы. Эффективное управление сложными современными обществами, характеризующимися усилением социальной атомизации и повышением дифференциации вследствие внедрения технологических новшеств, требует соответствующего уровня политического мышления и способности к управлению. В рамках постиндустриальных обществ создается ситуация, при которой решение сложных проблем оказывается доступным только для специалистов, в то время, как широкая общественность в лице отдельных индивидов демонстрирует свою недостаточную компетентность. Поэтому в по-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 115 13.08.2021 09:36:42

литической жизни на роль главных действующих лиц все больше выдвигаются ученые, эксперты, профессиональные консультанты, представляющие некие могущественные и престижные организации, в то время, как средний, рядовой гражданин, руководствующийся исключительно личным опытом и предпочтениями, становится все более маргинальной фигурой.

К тому же, разнообразие и изменчивость дифференцированных интересов, что характерно для сложных обществ, крайне затрудняют выработку консенсуса, необходимого для обеспечения эффективного демократического управления. Необходимость снижения социальной сложности в контексте растущей уязвимости информационных обществ, с одной стороны, усиливает привлекательность «децизионизма» - стратегии принятия политических сиюминутных решений без учета каких-либо общих интересов. С другой – требует все более жестких и скрытых форм снижения социальной сложности.

В то же время, социальные риски, порожденные сложными обществами, вызывают у политически маргинализированного «среднего гражданина» обоснованный страх и лихорадочную потребность в обеспечении безопасности и защищенности. В условиях, когда проблема выживания стоит особенно остро, главной функцией политической системы, с точки зрения реалистического подхода, должно стать «снижение страха посредством селективного регулирования социальных рисков» [6, с. 308]. Иными словами, институты власти прежде всего должны гарантировать обеспечение безопасности, тем самым реализуя защитную функцию политической системы. Исходя из этого убеждения, политика сегодня должна заниматься не поиском конечных целей и насаждением ценностей, а выполнением своих светских функций организации конкретных интересов, улаживания конфликтов, гарантирования безопасности и защиты гражданских прав [6, с. 307].

«Страх», рассматриваемый как основной импульс рода человеческого, возникающий в ответ на опасности, которые исходят из внешней среды и перед которыми все люди крайне уязвимы, является одним из базовых понятий реалистического подхода. Отталкиваясь от категории страха как ключевой, реалистический подход предлагает трактовать суть и назначение политической системы, прежде всего, исходя из данного понятия. Политическая система, согласно указанному подходу к осмыслению современной политической реальности, представляет собой социальную структуру, задача которой заключается в том, чтобы сокращать страх, селективно уменьшая сложность среды и, тем самым, обеспечивая безопасность [6, с. 11]. Исходя из этого, эффективность политической власти должна определяться тем, на сколько эта власть способна уменьшить сложность.

Понятая подобным образом основная функция политической системы, тем самым, упирается в проблему эффективности форм правления и, по существу, в вопрос о том, на сколько демократическая форма правления соответствует сегодня защитным функциям политической системы? С точки зрения реалистического подхода, наиболее эффективной в условиях усиления социальной сложности и роста эволюционных рисков может быть лишь та система, которая

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 116 13.08.2021 09:36:42

способна применить наиболее простой и эффективный механизм обеспечения защиты и безопасности, а именно, радикальное уменьшение социальной сложности. Очевидно, что демократическая система, таковая, какой ее представляют классические/неоклассические теории, не обладает необходимым потенциалом для выполнения подобных задач, поскольку представляет собой форму правления, которая стремится включить в свои каналы принятия решений заведомо большое количество субъектов. Таким образом, демократия, по сути, означает сохранение более высокого уровня сложности и одновременно коллективного принятия большого объема социальных рисков и незащищенности [6, с. 123].

В то же время, оставаясь на реалистических позициях, приходится признать, что «форма правления, предусматривающая монократическое (или, самое большее, олигархическое) лидерство, соответствует защитным функциям политической системы гораздо точнее и эффективнее, чем любая демократическая система» [6, с. 111]. Используя силу принуждения в целях радикального уменьшения социальной сложности, такая система способна более успешно выполнять свою сущностную роль – защиты граждан от угроз и обеспечения безопасности. Однако, следует понимать, что чем сильнее сокращена социальная сложность, под которую выстроена политическая система, тем шире власть этой политической системы и тем сильнее эта власть сконцентрирована.

Вывод, к которому с неизбежностью подводит реалистический подход, заключается в том, что современная социальная реальность, характеризующаяся стремительным возрастанием сложности и, сопутствующим этой сложности, ростом угроз и страха, делает систему демократии, в ее классическом и неоклассическом понимании, непригодной для эффективного обеспечения безопасности. А, следовательно, необходимо признать, что «демократия – это режим, который может действовать только в очень специфическом историческом и социальном контексте, и потому демократия лишена всякой нормативной универсальности» [6, с. 184]. Несмотря на то, что демократия продолжает оставаться важным символом и целью, к которой, впрочем, «стремятся тем сильнее, чем она менее реалистична», что запрос на демократию как на гуманистическую ценность сохраняется в современном мире, те требования, которые складывающаяся реальность предъявляет к демократическим системам, в конечном счете, не могут быть ими успешно реализованными.

Стремясь соответствовать вызовам времени, демократия подвергается стрессам, существенно деформирующим ее сущность. Результатом подобной деформации становится формирование некой постдемократической модели, все еще сохраняющей выборы, но выводящей на главную политическую сцену принципиально новых ведущих субъектов политической жизни – группы, явно занятые «представительством» того, что по своей природе может быть только групповыми интересами [6, с. 188]. Сегодня, как никогда ранее, становится понятным, что на самом деле современным демократиям, функционирование которых всегда было сопряжено с присутствием «демократических элит», ни-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 117 13.08.2021 09:36:42

когда не удавалось освободиться от власти олигархии и что на деле существует огромный разрыв между демократическими идеалами и «реальной демократией», которая, по сути, не смогла исполнить обещания, сделанные теоретиками демократии. И главное из них – осуществление государственной власти общественностью. Тезис о публичности демократической власти в западных странах оспаривается реальным фактом существования «второго государства». Фасад «видимого государства» скрывает за собой некое «невидимое государство», которое сосуществует сегодня как с тоталитарными, так и с демократическими режимами, охватывая государственное управление экономикой и систему массовых коммуникаций. Действуя тайно в обоих этих сферах, политические партии, тем самым, стремятся решить проблемы финансирования своей деятельности и усиления своего влияния [6, с. 190].

По сути, режимы известные сегодня под названием демократических, с точки зрения реалистического подхода, являются своеобразным политическим ответом на «вызовы времени» и скорее представляют собой дифференцированные и ограниченные автократические системы, т.е., по традиционной терминологии, либеральные олигархии. Выборные олигархии имеют все более узкую социальную опору и ограничены как в смысле несменяемости политического персонала партий (новой корпорации собственников, установившей неопатримониальные отношения с государством), так и в смысле растущего уровня политического абсентеизма. Олигархическая (не монократическая) структура власти гарантируется плюрализмом «частных властей», а этот плюрализм функционально взаимосвязан с множеством дифференцированных и автономных социальных доменов [6, с. 309]. В рамках указанной системы максимальная социальная интеграция осуществляется не путем насаждения тоталитарных идеологий или прямых репрессий, а посредством деструктуризации общественной сферы, изоляции и разобщения политических игроков [6, с. 313].

В современных обществах, характеризующихся крупномасштабным нарастанием социальной сложности, потребность в безопасности и защищенности ощущается на столько сильно и остро, что зачастую выливается в призыв к авторитарному использованию власти в целях предотвращения беспорядка и анархии. Однако в данном призыве понимание безопасности приобретает преимущественно отрицательный смысл, не имеющий ничего общего с демократическими идеалами: идеями о социальной принадлежности, солидарности, взаимопомощи, суверенности личности и ее участия в общественной жизни, что свидетельствует о готовности «почвы» поступиться демократическими ценностями ради «выживания». Понимание безопасности в рамках постдемократического развития обществ предполагает обеспечение защиты от возможных актов агрессии посредством усиления системы наказаний и репрессий, т. е., по существу переход от «социального государства – к карательному», а также стремление «открытого общества» к жесткости и закрытости.

Основной вывод, вытекающий из реалистического анализа современного

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 118 13.08.2021 09:36:42

мира политики, заключается в том, что появление новых и беспрецедентных форм эволюционных стрессов, характерных для все более усложняющегося общества, приводит, по сути, к разрушению тех ценностей, которые традиционно связывают с демократией, и, прежде всего, таких как участие. Поэтому следует признать, что развитие современного общества объективно все менее благоприятствует демократии, несмотря на сохраняющийся в мире запрос на демократические ценности и на прокламируемые демократизирующимися обществами требования о необходимости достижения более высоких уровней демократии. В политической сфере современных, сложных обществ формируются иные, реально действенные, факторы политической жизни и субъекты политических взаимодействий, выдвижение которых на передний план обусловлено самим характером эволюции общественных систем в условиях развития постиндустриального общества и информационной революции. Эффективность функционирования политической системы в складывающихся условиях, призванной к «уменьшению страха посредством селективного регулирования социальных рисков» [6, с. 25], напрямую зависит от того, на сколько обществам удастся снизить сложность, неизбежно сопровождающую демократический процесс принятия решений. А это закономерно ведет к концентрации власти и существенному ограничению/изоляции числа политических игроков на политической сцене, но, в то же время, выдвигает и особые требования к субъектам политического процесса, такие как компетентность и ответственность, способность действовать быстро и профессионально.

Реалистический подход, использованный Д. Дзоло для анализа политической жизни демократизирующихся стран и создания теоретической базы для построения некой «постпредставительной теории» политической системы, способной соответствовать уровню сложности, достигнутому индустриальными обществами в условиях информационной революции, стал одной из попыток найти выход из кризиса, в который попала классическая и постклассическая теория демократии в условиях современной действительности, ввиду того, что сегодня они могут приводить к серьезным заблуждениям. Возможно многим критикам указанный подход покажется чрезмерно пессимистичным в отношении оценки судеб демократических институтов в контексте современного развития обществ, а где-то и неуместным в условиях господства в мире политической риторики, восхваляющей демократию как наилучший строй из всех возможных. Тем не менее, нельзя не признать того, что выводы и предположения, содержащиеся в труде «Демократия и сложность: реалистический подход», написанном уже около 30 лет назад, сегодня находят свое реальное подтверждение в развитии современных политических процессов.

В этом отношении достаточно уже сослаться на данные мониторинга развития демократии в современном мире, содержащиеся в Отчете *Freedom House*, опубликованном в 2019 г. под названием «Демократия отступает» [8], которые можно дополнить также ссылкой на опубликованный несколько ранее Отчет

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 119 13.08.2021 09:36:42

той же мониторинговой организации под названием «Авторитаризм 2.0» [9]. Сегодня уже многие аналитики указывают на то, что авторитарные тенденции в современном мире нарастают [10, 11, 12, 13], в то время как эпоха торжества глобализма несет с собой кризис государственных суверенитетов, а также закат парламентов и партийного представительства.

«Реалистическая теория», безусловно, как и любая другая научная теория, не может претендовать на универсальность и завершенность. Тем не менее, нельзя не учитывать ее плодотворного характера в условиях кризиса классических/неоклассических демократических теорий, позволяющего избавиться от иллюзий и морализаторства в отношении процессов демократизации, разворачивающихся в современном мире, и с более реалистических позиций подойти к анализу актуальных феноменов политической жизни, а также сосредоточиться на поиске эффективных механизмов решения проблем выживания общества, не терпящих отлагательства. Представляется, что применение реалистического подхода к изучению молдавского политического опыта могло бы внести существенные изменения в расстановку отечественных исследовательских акцентов, переориентировав научные интересы с проблем освоения опыта демократического развития западных стран, относящегося к иному историческому этапу развития современной цивилизации, в пользу непредвзятого поиска ответов на те вызовы, которые исходят из реалий сегодняшнего дня.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Мухаев Р. Т. Политология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 495 с.
2. Ирхин Ю.В. Политология. Москва: Издательство «Экзамен», 2007. 894 с.
3. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
4. Демократизация /Под ред. Харпфера К., Бернхагена П., Инглхарта Р., Вельцеля К. Москва: Издательский дом высшей школы экономики, 2015. 708 с.
5. Ирхин Ю. В. Всемирный Конгресс политологов в Японии. Работает ли демократия? В: Полития, 2006, №2, с. 32-50.
6. Дзоло Д. Демократия и сложность. Реалистический подход. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 320 с.
7. Sartori G. The Theory of Democracy Revisited. Chatham: Chatham House Publishes. Vol. 1, 1987.
8. http://tv8.md/2019/02/06/freedom-house-democratia-din-lume-in-declin-cum-sta-moldova-la-acest-capitol/ (10.05.2019)
9. Авторитаризм 2.0. Исследование Freedom House нашло в России новый тип авторитаризма // https://www.gazeta.ru/politics/2009/06/04_a_3206755.shtml (21.01. 2019)
10. Кузь М. Новый авторитарный мир// https://inosmi.ru/world/ 20140322/ 218865194 .html (21.01.2019)
11. Dăianu D. / "Democrație liberală" vs. "democrație iliberală". De ce cresc înclinațiile autoritariste? http://cursdeguvernare.ro/daniel-daianu-democratie-liberala-vs-democratie-iliberala-de-ce-cresc-inclinatiile-autoritariste.html (21.01.2019)
12. Нисевич Ю. А., Рябов А.В. Современный авторитаризм и политическая идеология//https://www.hse.ru/data/2016/07/27/1118895500/Полис%20Современный%20авторитаризм%20и%20политическая%20идеология.pdf (21.01.2019)
13. http://infoprut.ro/49810-freedom-house-rep-moldova-risc-de-alunecare-in-autoritarism-coruptia-ramane-marea-problema.html (21.01.2019)

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 120 13.08.2021 09:36:42

EVENIMENTELE POLITICE ALE ANULUI 2020 ÎN VIZIUNEA POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA[1]

POLITICAL EVENTS OF 2020 IN VIEW OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.09
CZU: 32(478)

Victor MOCANU, ***doctor în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
atitudinemd@gmail.com

Ion MOCANU**,** ***doctor în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
mocanu.i@gmail.com

Rezumat

În acest articol autorii cercetează atitudinea populației Republicii Moldova față de evenimentele principale ale anului 2020, care a fost unul dificil atât pentru omenire, cât și pentru societatea moldovenească. Dorind să identificăm problemele cu care se confruntă cetățenii și să stabilim principalele evenimente din 2020, am realizat un studiu sociologic dedicat cercetării factorilor sociali cu impact asupra comportamentului electoral al cetățenilor și interdependența proceselor economice, politice și sociale din țară. În articol au fost stabilite cele mai importante evenimente sociopolitice ale anului, precum și un set de concluzii și recomandări.

Cuvinte-cheie: *situație economică, coeziune socială, instituții sociale, interes pentru politică, evenimente politice.*

Summary

In this article, the authors investigate the attitude of the population of the Republic of Moldova towards the main events of 2020, which was a difficult one for both humanity and Moldovan society. Wanting to identify the problems faced by citizens and to establish the main events of 2020, we conducted a sociological study dedicated to researching social factors impacting the electoral behavior of citizens and the interdependence of economic, political and social processes in the country. The research established the most important socio-political events of the year, as well as a set of conclusions and recommendations.

Keywords: *economic situation, social cohesion, social institutions, interest in politics, political events.*

Anul 2020 a fost unul foarte greu pentru omenire, inclusiv pentru societatea din Republica Moldova. Pandemia de coronavirus a devenit o provocare fără precedent pentru sănătatea oamenilor din întreaga lume, precum și pentru economia globală. Dezastrele naturale din acest an au luat viața a cel puțin 3,5 mii de oameni și au forțat peste 13,5 milioane să-și părăsească casele. În același timp, în termeni monetari, prejudiciul s-a ridicat la 150 de miliarde de dolari. De asemenea, 2020 a stabilit recordul

[1] Articolul este elaborate în cadrul Proiectului de stat (2020-2023) 20.80009.1606.13 Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană finanțat prin ANCD.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 121 13.08.2021 09:36:42

celor mai multe uragane din Atlantic. În plan politic, în Statele Unite au avut loc alegeri prezidențiale însoțite de o sumedenie de conflicte, iar în Uniunea Europeană s-a definitivat Brexit-ul. Cu siguranță, consecințele evenimentelor din anul 2020 vor fi resimțite în anii ce urmează.

Deși mulți experți sunt de părere că 2020 a fost cel mai negativ an, dacă privim în trecut putem să identificăm și perioade mai complicate. Spre exemplu, în anul 536 a avut loc cea mai mare scădere a temperaturii pentru emisfera Nordică din era noastră; în 1348 Europa a fost lovită de ciuma bubonică, anul 1816 a fost unul fără anotimp de vară, însoțit de foamete și holeră; iar în 1918 a avut loc gripa spaniolă. Dar, indiferent de faptul că au existat ani mai grei în istoria lumii, precum cei din timpul războaielor mondiale și ale Marii Depresii, majoritatea oamenilor nu au văzut nimic ca anul acesta. „Omenirea nu a fost pregătită pentru: reapariția dezastrelor naturale care confirmă cât de mult am exploatat natura; alegeri contestate pe baza fanteziei; un virus care a răsturnat multe lucruri și a pus capăt vieții a aproximativ 1,5 milioane de oameni din întreaga lume" [2]. Anul 2020 a fost cu siguranță un an istoric. A avut loc prima pandemie din mileniul al treilea. A fost anul în care frica și egoismul au fost calități determinante ale politicienilor și elitelor, în timp ce medicii și voluntarii au demonstrat miracole de rezistență și solidaritate.

O apreciere destul de sumbră a situației actuale o oferă politologul ucrainean V. Savinov. Acesta menționează că în anul 2020 s-au confirmat temerile pe care științele politice le-au accentuat din 1974. "*Întrucât filo*sofia a proclamat postmodernitatea, ne așteptăm la înlocuirea unei societăți disciplinare, în care cea mai cumplită pedeapsă era considerată limitarea spațiului, cu o societate de control. Adică, o societate în care vom fi complet controlați, unde și comportamentul nostru social va deveni un motiv de pedeapsă. Am fost deja învățați să purtăm măști și să ne autoizolăm, acum vom fi învățați să ne autodistrugem, în sens social" [4].

Dorind să identificăm problemele cu care s-au confruntat cetățenii și să stabilim principalele evenimente ale anului care a trecut, am desfășurat studiul sociologic Vox Populi „Anul 2020 în opinia populației din Republica Moldova" în cadrul Asociației Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova, care a fost dedicat cercetării factorilor sociali cu impact asupra comportamentului electoral al cetățenilor, precum și a interdependenței proceselor economice, politice și sociale în țară. În cadrul studiului a fost desfășurată ancheta sociologică în bază de chestionar, metodă cantitativă care include sondajul sociologic pe un eșantion național de 1153 respondenți din 87 localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de + 3,0%.

Numărul respondenților care a semnalat modificări negative în economia țării din ultimii 5 ani este cu mult mai mare decât al celor care le apreciază pozitiv. Astfel, 76% din cei chestionați consideră că situația economică a diminuat și doar 4% dintre ei sunt de părere că ea a devenit mai bună. Totodată, 34 la sută dintre persoanele intervievate cred că situația economică a rămas aceeași. Presupunerea că majoritatea populației nu percepe schimbările spre bine s-a dovedit a fi veridică pe parcursul cercetării.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 122 13.08.2021 09:36:42

Problemele care alarmează cel mai mult populația sunt următoarele: nivelul scăzut al calității vieți, sărăcia, lipsa banilor, prețuri înalte la produse alimentare și servicii comunale – 36%; Pandemia COVID-19, starea sănătății, activitatea sistemului sanitar, viața și sănătatea medicilor, vaccinarea - 29%; Criza economică, șomajul, lipsa locurilor de muncă, lipsa de politici economice, proiecte, reforme economice eficiente - 27%. Pe poziția a patra, potrivit clasificării problemelor populației, se află: calamitățile naturale, situația din agricultură, lipsa de subsidii, disperarea fermierilor – 23%. Celelalte subiecte au fost menționate mai rar. 20% din respondenți sunt îngrijorați de corupție, situația criminogenă, landromat, furtul miliardului; 18% - situația demografică a țării, migrația excesivă a populației, îndeosebi a tinerilor; 17% - de viitorul copiilor; 12% - de situația politică din țară, calitatea guvernării, activitatea și nivelul scăzut de încredere în legislativul țării, instabilitate politică, alegerile parlamentare anticipate, demisia Guvernului Chicu; 9% - de probleme de infrastructură socială (drumuri rele, apa potabilă, canalizare, gaz, evacuarea gunoiului, starea blocurilor de locuit); 7% - de lipsa coeziunii sociale, divizarea societății după criteriul etnic și cel lingvistic; 6% - de starea sanitară a localităților, situația ecologică, schimbările climatice, râul Nistru; 3% - de alte probleme (problema transnistreană, sistemul de pensionare inechitabil, situația din învățământ, relațiile cu vecinii).

În studiul nostru doar 2% din cei chestionați s-au autoidentificat cu grupul/stratul social înalt (oameni bogați, care au de toate, fără restricții de consum), 11% – cu grupul social mediu (oameni înstăriți, dar care nu-și permit achiziționarea obiectelor de lux), 27% – cu grupul social mai aproape de mediu (oameni nu prea înstăriți, nevoiți să facă economii), 31% – cu grupul social care are un nivel de trai scăzut și se află la limita supraviețuirii), 26% – cu grupul social de oameni foarte săraci care o duce de azi pe mâine. Aceste rezultate ne confirmă încă o dată faptul că în lipsa unei clase de mijloc înstărite societatea rămâne a fi una vulnerabilă și instabilă. 28% din cei intervievați nu au venituri disponibile suficiente nici pentru a acoperi strictul necesar, 34% dintre ei reușesc să se descurce. Circa ¼ consideră că veniturile le ajung pentru un trai decent, dar nu le permit cumpărarea unor bunuri mai scumpe. 10% din respondenți reușesc să procure și unele bunuri costisitoare, dar cu anumite sacrificii pe alte poziții. Doar 2% își permit să cumpere tot ce le trebuie, fără să se limiteze în ceva.

Patru din 10 cetățeni apreciază oarecum eficiente reformele din țara noastră și doar 6 la sută le consideră foarte eficiente, 42% consideră că reformele nu sunt prea eficiente, fiecare al zecelea - deloc eficiente. 3 la sută n-au fost în stare să dea un răspuns concret (vezi *Fig.1*). Cetățenii au o încredere slabă ***în*** insituții și evaluează eficiența lor drept scăzută. Cea mai mare problemă a întregului sistem de aplicare a legii este dependența enormă de factorul politic. Aici este important să se facă distincția dintre instituții precum armata și biserica, care au o autoritate destul de simbolică - și aceasta rămâne de neclintit - și instituțiile care sunt responsabile de gestionarea directă, precum guvernul. Atitudinea societății față de instituții s-a deteriorat considerabil în ultimii ani. Reforma pensiilor și scăderea generală a nivelului de trai au dat lovituri serioase ratingului autorităților.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 123 13.08.2021 09:36:42

Aproximativ două treimi din populație aprobă acțiunile autorităților în legătură cu pandemia, iar o treime le dezaprobă. Există o atitudine mai diferențiată față de măsurile individuale. De exemplu, toată lumea a acceptat mai mult sau mai puțin să poarte măști, dar de facto - nu toată lumea le poartă corect.

Oamenii au reacționat cel mai negativ la închiderea întreprinderilor și la amenzile impuse pentru încălcarea restricțiilor - atât la Chișinău, cât și în țară în ansamblu. Acest lucru se datorează faptului că pentru o parte semnificativă a populației, lockdown-ul înseamnă automat o scădere a veniturilor, iar pentru unii chiar și pierderea unui loc de muncă. Doar cele mai moderne sectoare ale economiei pot trece la munca la distanță fără a sacrifica veniturile. Prin urmare, oamenilor le este frică de acest fapt.

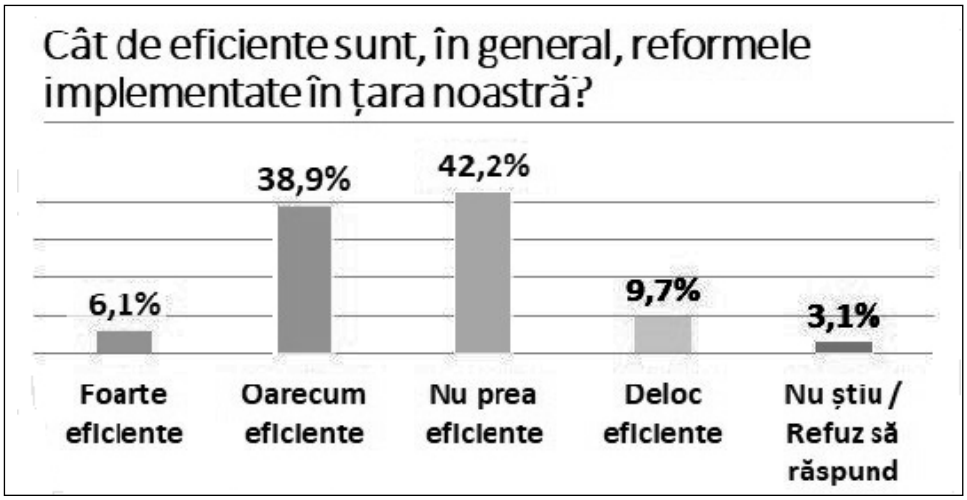

Fig. 1. **Eficiența reformelor în viziunea respondenților.**
Vox Populi, ianuarie 2021, n=1153 r.

La începutul carantinei, oamenii au intrat în panică, iar alimentele au început să dispară din magazine. Evaluările situației s-au deteriorat brusc. Cu toate acestea, după eliberarea din carantină, oamenii au început să se calmeze, situația nu mai arăta atât de alarmantă. Până în toamnă, acest indicator a revenit aproape la nivelul dinaintea crizei. Dar odată cu începutul celui de-al doilea val, pesimismul a început să crească din nou. Încrederea în instituții a urmat aceeași tendință.

38% dintre cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 17% sunt foarte interesați, 30% – puțin se interesează de politică, iar alte 11% – nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care se interesează de politică este mai mare decât al celor neinteresați. Interesul scăzut pentru politică din partea populației poate fi explicat prin modul cum își desfășoară activitatea partidele politice. Aici putem aduce drept exemplu o apreciere a interesului față de politică în rândul polonezilor, caracteristică societăților postsocialiste, oferită de către sociologul P. Sztompka în „*Sociologia schimbărilor sociale*". În opinia sa, cetățenii nu au încredere și simt o antipatie față de guvernare, dar cer de la stat îngrijire, protecție socială și alte garanții. „Continuând să manifeste neîncrederea față de putere, cetățenii demon-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 124 13.08.2021 09:36:42

strează o pasivitate politică și o apatie, renunțând să participe la alegeri și la diverse partide și asociații" [5].

36% dintre cetățeni consideră că situația social-politică actuală din țară este calmă, liniștită, 23% - sunt de părere opusă, considerând-o tensionată, circa 1/3 n-a sesizat nici un fel de schimbări în acest sens, specificând că situația nu este nici liniștită, nici tensionată, iar 6% nu s-au putut pronunța.

Doar 39 la sută dintre persoanele chestionate consideră că alegerile în Republica Moldova sunt libere și corecte. 4 din 10 le consideră parțial libere și corecte, iar 15% nu sunt de acord cu aceasta. 5 la sută din intervievați nu s-au putut pronunța în acest sens. Doar 42% dintre intervievați consideră că populația Republicii Moldova are acces într-o măsură mare la informație, 13 la sută - într-o măsură foarte mare. Totodată 1/3 din respondenți sunt de părerea că el este limitat, iar 6 la sută consideră că cetățenii n-au acces deloc la informație. 6% dintre cei intervievați n-au fost în stare să se pronunțe la tema dată. Practica electorală, prin care se utilizează un set de metode administrative și financiare (bani, cadouri) de influențare asupra electoratului, complică soluționarea acestei probleme. Nivelul eficienței metodelor date este unul scăzut, deoarece ele nu acționează asupra tuturor grupurilor sociale, iar prin utilizarea permanentă a lor apare deprinderea alegătorilor. De asemenea, multe din ele nu sunt corecte din punct de vedere etic și juridic.

70 la sută dintre respondenți apreciază pozitiv faptul desfășurării în 2021 a unor eventuale alegeri parlamentare anticipate în Republica Moldova. Fiecare al cincilea intervievat apreciază evenimentul respectiv negativ, iar un grup de cetățeni (6%) nu și-a format o opinie în acest sens.

Respondenților li s-a propus, de asemenea și o întrebare de pronostic cu privire la caracterul modificărilor situației economice a propriei familii peste un an. 29% dintre persoanele intervievate consideră că peste un an familia sa va trăi mai bine, 5% – mult mai bine. Fiecare al cincilea respondent consideră că familia lui o va duce mai rău, 9% – foarte rău. Deși 29% dintre respondenți n-au fost în stare să răspundă concret la întrebarea cum se va schimba viața familiilor lor peste un an, însă în rândul celor care au răspuns cu certitudine se observă o parte impunătoare de persoane optimiste. Speranțele pentru o viață mai bună a familiilor lor sunt caracteristice mai mult bărbaților, persoanelor cu studii superioare, tinerilor și, bineînțeles, celor a căror situație materială este bună deja astăzi. Și totuși, respondenții nu sunt destul de coerenți în gândirea lor: o mare parte dintre aceștia consideră că țara se dezvoltă pe un făgaș greșit, dar speră la un viitor mai bun.

Circa 1/5 dintre respondenți consideră comunitatea în care locuiesc drept unită și 12% - foarte unită. În același timp, 34% consideră comunitatea nu prea unită, iar 28% - deloc unită. Nu au știut să răspundă 6% din cei chestionați (Vezi *Fig.2*). 17% dintre respondenți consideră că relațiile dintre diverse grupuri etnice din localitatea lor sunt bune și 9% - foarte bune. Mai puțin de o treime din respondenți (29%) consideră că aceste relații nu sunt nici bune, nici rele. 21% dintre chestionați consideră că relațiile sunt rele, iar 19% - foarte rele. 5% nu au știut să dea un răspuns la această

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 125 13.08.2021 09:36:42

întrebare. Statul şi organizaţiile societăţii civile ar trebui să se implice în fortificarea coeziunii şi conştiinţei de coeziune socială în societatea Republicii Moldova prin formarea unui cadru de identificare civică, de natură să apropie diferite segmente de cetăţeni, dincolo de diferenţele etnice, sociale, de gen şi vârstă.

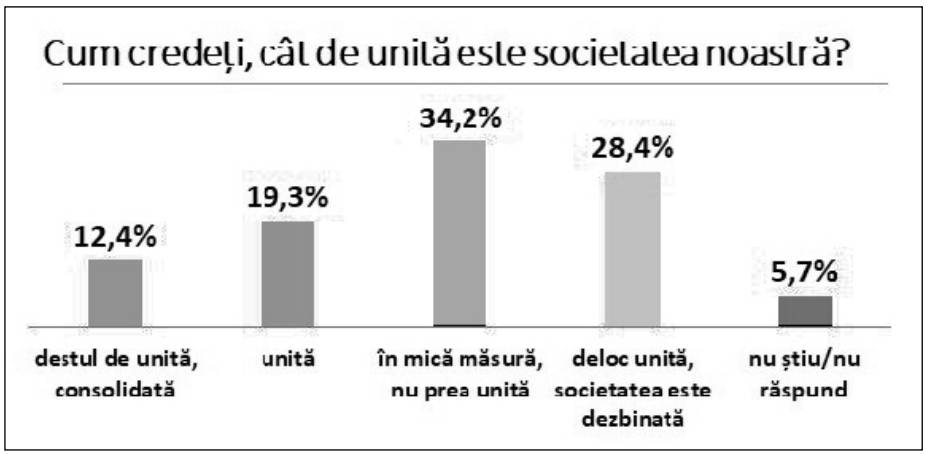

Fig. 2. **Gradul de coeziune socială în viziunea respondenţilor. Vox Populi, ianuarie 2021, n=1153r.**

Mai mult ca atât, ar fi oportună elaborarea unui proiect de ţară, elaborarea unui cadru de trai comun la care ar subscrie şi ar contribui majoritatea cetăţenilor. Potrivit respondenţilor, pentru o coeziune socială mai puternică ar trebui să se ridice nivelul de bunăstare, care ar contribui la sporirea gradului de încredere în guvernare şi a nivelului de cultură şi activism civic.

Fiind întrebaţi dacă copiii lor vor avea un nivel de trai mai bun sau mai rău comparativ cu cel al părinţilor, 30% dintre respondenţi consideră că vor trăi mai bine copiii lor, 16% – mult mai bine. 12% dintre respondenţi consideră că o vor duce mai rău copiii lor, 9% – foarte rău. Deşi ¼ dintre respondenţi n-au fost în stare să răspundă limpede la întrebarea cum o vor duce copiii lor, totuşi în rândul celor care au răspuns cu certitudine se observă o parte impunătoare de persoane optimiste.

Opţiunile respondenţilor pentru Uniunea Europeană şi Uniunea Economică Euroasiatică s-au divizat în mod egal: câte 40% dintre respondenţi optează pentru Uniunea Europeană şi pentru Uniunea Economică Euroasiatică. 8% n-ar participa la vot, iar 12% dintre persoanele intervievate n-au fost în stare să se exprime concret pentru ce ar opta în cadrul unui eventual referendum cu privire la direcţia de dezvoltare.

Dacă duminica următoare ar avea loc un referendum privind aderarea Republicii Moldova la NATO, doar ¼ dintre respondenţi s-ar pronunţa pentru această opţiune, majoritatea 57% – împotrivă, iar 8% dintre ei n-ar participa la vot. 4% nu sesizează dacă este necesar ca Republica Moldova să adere la NATO . Există, de asemenea, un grup de persoane care în general nu *ştiu* ce reprezintă structura internaţională NATO (5%).

Fiecare respondent a fost rugat să numească câte trei evenimente semnificative ale anului 2020. Astfel, evenimentul principal al anului 2020 este considerat de populaţie

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 126 13.08.2021 09:36:43

pandemia de COVID-19 și sacrificiul medicilor – 44%. Aici au fost menționate aspecte precum: situația de carantină și lupta medicilor cu virusul, infectarea a 500 de mii și decesul a circa 3 mii de cetățeni, ajutoarele de peste hotare din partea României, Federației Ruse, Chinei etc., majorarea salariilor pentru medici. Se presupune că consecințele pandemiei se vor extinde pe termen lung. Cel puțin, experiența omenirii de la începutul secolului XX, când a avut loc epidemia de gripă spaniolă, a demonstrat că a existat un impact negativ asupra încrederii sociale, care a persistat cel puțin o generație [1].

Pe locul al doilea s-au plasat alegerile prezidențiale și investirea Maiei Sandu la 24 decembrie 2020 în funcția de Președinte al Republicii Moldova. Tot aici s-a menționat: susținerea Maiei Sandu în turul II de către Renato Usatîi și unioniști; votul diasporei și a cetățenilor din regiunea transnistrenă, declarațiile Maiei Sandu privind evacuarea trupelor rusești dislocate în partea stângă a Nistrului – 39%.

Locul al treilea în ierarhia evenimentelor anului în viziunea populației a fost ocupat de calamitățile naturale, seceta și grevele, acțiunile de protest și cerințele înaintate de fermieri pe parcursul anului 2020, asaltul parlamentului cu scopul de a primi compensații și a nu achita impozite la stat - 36%. În ultimii ani a crescut îngrijorarea cu privire la problemele de mediu. Respondenții nu vorbesc aici despre schimbările climatice globale, ca în Occident, ci despre poluarea mediului, problema reciclării deșeurilor etc. Respondenții nu sunt siguri dacă în țară vor crește spiritele protestatare. Pe de o parte, pe fundalul creșterii generale a pesimismului, nu ar trebui să ne așteptăm la o scădere a activității de protest. Pe de altă parte, mult va depinde de reacția autorităților. Acolo unde se fac concesii, protestul se risipește repede. Unde nu se duce cont de doleanțele protestatarilor, dimpotrivă, începe să escaladeze conflictul, așa cum a fost la alegerile prezidențiale din 2020. Același lucru s-a întâmplat în cazul protestelor agricultorilor. S-a tărăgănat luarea unor decizii și, ca urmare, protestul s-a desfășurat câteva luni.

Pe locul al patrulea s-a plasat lupta cu corupția: activitatea și declarațiile Procurorului General al Republicii Moldova pe parcursul anului 2020; activitatea comisiilor parlamentare privind landromatul rusesc, aeroportul Chișinău și furtul miliardului; tentativele nereușite de a întoarce miliardul furat; eliberarea din detenție a lui Veaceslav Platon - 22%.

Locul al cincilea a fost ocupat de activitatea ex-Președintelui Republicii Moldova Igor Dodon și activitatea PSRM: organizarea forumului economic moldo-rus; congresul PSRM și realergerea în funcția de președinte a lui Igor Dodon; activități de binefacere, proiecte sociale, proiecte de insfrastructură, relațiile moldo-ruse, blocarea creditului rusesc - 20%.

Pe locul al șaselea s-a plasat activitatea guvernului tehnocrat Ion Chicu: tentativele de a-l trimite în demisie, gestionarea crizei și măsurile anticovid întreprinse de Guvern pe parcursul anului 2020, tratativele Guvernului cu agricultorii, demisia „Guvernului catastrofă" și încercările umilitoare de a-l convige să mai gestioneze puțin țara - 13%.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 127 13.08.2021 09:36:43

Locul al şaptelea a fost ocupat de activitatea Parlamentului Republicii Moldova: adoptarea ***îm*** regim de urgenţă a bugetului pentru anul 2021 şi a unor legi de mare importanţă, lupta pentru Serviciul de Informaţie şi Securitate, traseismul politic şi formarea fracţiunilor Pro-Moldova şi Pentru Moldova, legea cu privire la reducerea vârstei de pensionare, funcţionarea limbilor şi a antipropagandei ruseşti - 12%.

Pe locul opt s-a plasat activitatea Partidului *"Şor":* proiectele implimentate în localităţi, concerte desfăşurate la Orhei, activitatea Orheilandului pe timp de pandemie - 10%. Locul al nouălea a fost ocupat de relaţiile moldo-române: construcţia gazoductului Iaşi-Chişinău, vizita Preşedintelui Klaus Iohannis la Chişinău. Pe a zecea poziţie în ierarhia evenimentelor anului s-au plasat alegerile parlamentare din România şi succesul Partidului AUR - 6%.

De asemenea, au fost nominalizate şi alte evenimente: situaţia de pe piaţa de asigurări, activitatea Curţii Constituţionale, scorul modest obţinut de Andrei Năstase la algerile prezidenţiale, ajutorul acordat păturilor vulnerabile şi persoanelor nevoiaşe; revenirea Stadionului Republican în proprietatea statului, alegerile pe Circumscripţia 32 Hânceşti, reparaţia grădiniţelor şi a şcolilor de către Guvernul României, acţiunile de protest ale automobiliştilor care transportă colete peste hotarele ţării etc. - 4%.

Respondenţilor li s-a propus să evalueze cum a fost pentru ei anul 2020 comparativ cu anul 2019. Astfel, circa ½ dintre respondenţi au menţionat că anul 2020 a fost mai greu pentru ei decât 2019, peste 1/3 dintre cei chestionaţi n-a sesizat nici un fel de schimbări şi doar fiecare al zecelea intervievat a specificat că anul 2020 a fost mai uşor decât cel precedent. O bună parte din respondenţi speră că anul 2021 va fi mai bun. Mulţi susţin că datorită imunizării pandemia ar putea să se "retragă" anul acesta. Dar o mare parte din optimismul faţă de anul 2021 nu se datorează evaluării raţionale, ci speranţei inerente a oamenilor pentru un viitor mai bun. Respondenţii adesea oferă explicaţia că anul trecut a fost un an bisect, ceea ce înseamnă că anul 2021 ar trebui să fie mai uşor prin definiţie.

Analizând evenimentele pe care respondenţii le menţionează ca fiind cele mai importante, concluzionăm că ineficienţa reformelor din ţara noastră poate fi măsurată prin atitudinea populaţiei privind rezultatele reformelor, sărăcia, şomajul, migraţia excesivă a populaţiei, infrastructura socială precară. Problemele stabilite de respondenţi generează un nivel sporit de disperare şi apatie în societate.

În Republica Moldova nu există o relaţie clară între educaţie, ocupaţie, venituri, proprietate, mod şi stil de viaţă care facilitează identificarea claselor sociale. Pentru a înţelege cum s-a ajuns la un asemenea nivel de sărăcie şi inechitate socială, considerăm că nu este de ajuns să facem trimiteri la slăbiciunea şi ineficienţa principalelor instituţii ale statului, dar se cere un recurs istoric ce ne va scoate în evidenţă etapele şi esenţa stratificării sociale până la proclamarea independenţei Republicii Moldova.

Cetăţenii consideră că sărăcia poate fi eradicată prin schimbarea atitudinii faţă de popor, prin creşterea încrederii în ziua de mâine, prin schimbarea motivaţiei faţă de muncă, de a reveni la tradiţiile de a munci calitativ şi sârguincios. Astfel, frustrările faţă de participarea moldovenilor la construcţia URSS-ului se vor transfera şi asupra

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 128 13.08.2021 09:36:43

integrării europene. Unii respondenți s-au exprimat că, dacă până la independență de sărăcia noastră se făceau vinovați rușii, atunci mâine cu siguranță vor deveni europenii, deoarece e mai simplu să dai vina pe cineva de insuccesele proprii decât să-ți rezolvi problemele.

În Republica Moldova există disproporții social-economice acute. Ele se manifestă, în special, în inegalitatea economică semnificativă, observată în toate domeniile societății: pe regiuni, după venituri, consum, repartizarea proprietății, precum și după capitalul uman și social disponibil, există un grad ridicat de inegalitate în toate profilurile. Faptul dat reprezintă o amenințare reală la adresa securității sociale a țării.

De aceea, indicatorii cantitativi și calitativi ai inegalității trebuie să devină un punct de referință esențial pentru coordonarea politicilor economice și sociale. Problema decalajului dintre păturile superioare și cele inferioare ale societății nu pot fi rezolvate fără o revizuire a relațiilor distributive, în scopul majorării poverii fiscale asupra veniturilor excesive și majorării veniturilor persoanelor sărace la normele social acceptate. În această legătură rolul reglementator al statului are o importanță-cheie, se poate spune chiar excepțională. El nu trebuie să se înlăture de la cele mai acute probleme sociale. În țările Europei Centrale și de Sud-Est, precum Țările Baltice, unde reformele s-au efectuat cu cel mai mare succes, statul acționa în diferite direcții pentru a menține inegalitatea sub control.

În Republica Moldova, factorii economici au dus la o diviziune extremă a societății, au suprimat dezvoltarea agriculturii, industriei și producției de bunuri. Factorii economici nu au creat condiții pentru dezvoltarea afacerilor și creșterea nivelului de trai al populației. Factorii sociali dovedesc locuri de muncă insuficiente, nivelul înalt al corupției și impotența justiției. În aceste condiții, generațiile tinere caută oportunități în afara țării, în timp ce bătrânii sunt ostatici ai crizei în sectoarele financiare și economice, întrucât organele de conducere vor promova în continuare politici austere.

Ce i-ar putea uni pe toți locuitorii Moldovei? În viziunea noastră, pentru fiecare cetățean al Republicii Moldova este actuală ideea bunăstării și înțelegerii reciproce. Este necesară utilizarea unei idei naționale drept bază pentru un consens național și o platformă cu scopuri bine stabilite în vederea realizării reformelor. Este necesară o idee națională care ar schimba accentele de la aspectul etnocultural spre aspectul politic. Aceasta trebuie să se bazeze pe formarea în cadrul societății noastre a națiunii civice, caracterizată de respectul reciproc dintre diferite etnii și spiritul constructiv al relației cetățean – stat.

În acest sens, P. Varzari menționează că stabilitatea politică a societății moldovenești și dezvoltarea ei pe o cale durabilă va fi posibilă numai cu condiția ca cultura politică democratică să capete noi dimensiuni de dezvoltare și să devină o trăsătură definitorie pentru toți cetățenii, indiferent de starea socială și convingerile lor politice [3].

În pofida faptului că elita politică din Republica Moldova devine mai tânără, mai feminizată și chiar mai profesionistă, totuși ea rămâne a fi destul de închisă și corporatistă, dominată de interese înguste de grup. Ea reprezintă o structură destul de contradictorie: aceasta are o imagine destul de favorabilă și progresistă, însă la moment

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 129 13.08.2021 09:36:43

se caracterizează printr-o funcționalitate și eficiență redusă. De asemenea, o problemă a procesului de recrutare a elitei politice autohtone rămâne necorespunderea procedurii de selecție a cadrelor guvernamentale vizavi de principiul meritocrației. Sperăm ca pe viitor, atât profilul social al guvernanților, cât și acțiunile lor vor corespunde mai mult nevoilor societății.

Provocarea-cheie în perioada următoare va fi lupta pentru vaccin. Și aici este interesant modul în care conducerea țării va ieși din situație. Va fi, de asemenea, un an de criză guvernamentală, care se va transforma într-o criză politică, deoarece nu mai există nici o majoritate care ar lua deciziile. Forțele politice vor veni cu opțiuni de coaliție, sau va avea loc dizolvarea timpurie a parlamentului.

În teritoriu vom vedea în continuare consolidarea elitelor locale. Primarii unor orașe vor tinde spre lărgirea bazinelor electorale, fapt ce le va permite să lupte mai eficient pentru putere. În lume deja se preconizează schimbări majore, ce pot fi apreciate drept o tranziție paradigmatică, în care lupta pentru influența și controlul asupra oamenilor este intensificată cu ajutorul tehnologiilor digitale.

Situația economică și socială de astăzi din Republica Moldova, în pofida complexității sale, nu este obiectiv fatală. Ea poate și trebuie să fie remediată prin elaborarea și realizarea unei politici sociale de stat științific și sistemic argumentate. Elaborarea politicilor economice, sociale, culturale, de mediu este prerogativa instituțiilor de guvernământ, prioritatea spațiului politic.

Cercetările cantitative și calitative care stau la baza studiului efectuat ne permit să dezvoltăm câteva concluzii bazate pe date empirice obținute din analiza opiniilor cetățenilor, prezentate în interviuri individuale și în focus-grupuri. Avem speranța că studiile vor contribui la conștientizarea proceselor dinamice ale reformelor socioeconomice și a rezultatelor acestora. Acest rezultat va servi la raționalizarea activităților de transmitere a deciziilor prin reforma societății din Republica Moldova în contextul lumii globalizate și al manifestărilor locale ale intereselor geopolitice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aassve A., Alfani G., Gandolfi F. Epidemics and Trust: The Case of the Spanish Flu. Working Papers 661. IGIER (Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research), Milano, MI: Bocconi University. 2020.
2. Time magazine has declared 2020 the "worst year ever," drawing a red "X" over the year on its latest cover. https://www.independent.co.uk/life-style/time-2020-worst-year-ever-red-x-cover-b1767562.html (vizitat la 31.03.2021)
3. Varzari P., Tăbîrță S. Cultura politică în societăţile postcomuniste: realităţi şi perspective. În: MOLDOSCOPIE. Probleme de analiză politică, 2003, nr. XXI, p. 175-187.
4. Итоги 2020 года от «Украинского Института политики» https://uiamp.org.ua/itogi-2020-goda-ot-ukrainskogo-instituta-politiki (vizitat la 31.03.2021)
5. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва : Аспект Пресс, 1996.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 130 13.08.2021 09:36:43

INFLUENȚE ȘI IMPLICAȚII ALE PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA FAMILIILOR CU COPII[1]

THE COVID-19 PANDEMIC INFLUENCES AND IMPLICATIONS ON FAMILIES WITH CHILDREN

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.10
CZU: 316.356.2:616-036.21

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, ***doctor în sociologie,***
Institutul Național de Cercetări Economice,
Centrul de Cercetări Demografice,
i_sinchevici@yahoo.com

Rezumat

Situația creată de pandemia COVID-19 este incertă și plină de provocări pentru întreaga populație, îndeosebi pentru familiile cu copii. Articolul este elaborat în baza studiului "Impactul Pandemiei COVID-19 asupra familiei" realizat în cadrul Proiectului Atenuarea efectelor negative ale pandemiei COVID-19 asupra familiei implementat de CCD din cadrul INCE. Metoda de cercetare aplicată a fost interviul sociologic semi-structurat cu părinți cu copii cu vârsta sub 18 ani. În contextul actual, respondenții au subliniat că resimt gravitatea situației și consecințele esențiale care au survenit odată cu declanșarea pandemiei. Potrivit datelor studiului, unele familii se confruntă cu dificultăți financiare severe generate de pierderea locurilor de muncă și diminuarea veniturilor. Sistarea activității instituțiilor de învățământ și a instituțiilor preșcolare în țara noastră au generat o serie de probleme privind asigurarea copiilor cu educație și îngrijire sigură și de calitate. Familiile nu dispun însă totdeauna de capacitățile și resursele necesare adaptării la noile condiții, iar pentru a face față situației precare familiile au adoptat frecvent strategii care nu întotdeauna s-au dovedit a fi adecvate.

Cuvinte-cheie: *familie, copii, sănătate, pandemie COVID-19, instabilitate.*

Summary

The situation created by pandemic COVID-19 is uncertain and full of challenges for the population and especially for families with children. The article is written based on the study „ The COVID-19 pandemic impact on the family", realized within the framework of the project „ The attenuation of the COVID-19 pandemic negative effects on the family „ implemented by the DRC. The applied research method was the sociological semi-structured interview with parents that have children under the age of 18. In the actual circumstances, the respondents have underlined that they experience the gravity of the situation and the essential consequences that started with the pandemic. According to the data of the study, some families face serious financial difficulties caused by the loss of jobs and decreases in income. The school and kindergartens shut down have produced a series of problems in our country concerning the provision of children with education, safe and qualitative care. The families don't have all the abilities and necessary resources to adapt to new conditions, but the families have often adopted some strategies to confront the poor situation which didn't always prove to be appropriate.

Keywords: *family, children, health, pandemic COVID-19, instability.*

Pandemia COVID 19 are un impact major asupra instituției familiei și funcțiilor acesteia. Situația actuală este pentru familii mai mult decât o criză de sănătate, în mare parte este un proces spontan și puțin controlat, generând incertitudine și tensiuni. Familiile din Republica Moldova întâmpinau dificultăți sociale și economice și până

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.27/COV *„Atenuarea efectelor negative ale pandemiei COVID-19 asupra familiilor" (2020-2021) finanțat prin ANCD.*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 131 13.08.2021 09:36:43

la pandemia de COVID-19, însă odată cu declanșarea acesteia problemele s-au amplificat, creând incertitudine în planificarea viitorului.

Articolul este elaborat în baza studiului ”Impactul Pandemiei COVID-19 asupra familiei” realizat în cadrul *Proiectului Atenuarea efectelor negative ale pandemiei Covid-19 asupra familiei* implementat de Centrul de Cercetări Demografice din cadrul INCE. Metoda de cercetare aplicată a fost interviul sociologic semi-structurat cu părinți cu copii cu vârsta sub 18 ani.

Pandemia a generat în rândul populației anxietate, temeri legate de starea sănătății și presiuni financiare și sociale. De asemenea, izolarea impusă de situația pandemică a contribuit la creșterea presiunii emoționale. ”*Am frică de covid, știu persoane care s-au îmbolnăvit, dar nu poți trăi doar cu frica aceasta, viața continuă*” I_19. ”*Am avut frică, spaimă pentru copii și părinți ca nu cumva se îmbolnăvească*” I_23. ”*Această pandemie ne-a distrus într-o oarecare măsură emoțional, ne-a afectat starea de spirit*” I_43. ”*La început am fost foarte panicată. Psihologic foarte mult m-a afectat. Am făcut rezerve mari de mâncare pentru familie*” I_20. ”*Din cauza fricii, cred, am avut nevoie de consiliere psihologică, și nu numai eu, cunosc așa persoane care aveau o frică totală, nu ieșeau din casă și cu nimeni nu comunicau*” I_26. Datele cercetării “Influența pandemiei COVID-19 asupra gospodăriei” în trimestrul III 2020 confirmă această realitate, relevând că 38,5% din respondenți ca urmare a pandemiei de COVID-19 s-au confruntat cu depresie, stres și anxietate [1]. Distanțarea și izolarea socială au afectat și relațiile sociale, ”*oamenii au devenit mai răi, mai invidioși, lumea s-a schimbat, se feresc unul de altul*” I_21.

Epidemia actuală a devenit rapid o criză socioeconomică care a afectat profund oamenii. Starea de urgență din perioada martie – mai 2020 și apoi starea de urgență în sănătate publică au impus peste trei luni de distanțare socială, ceea ce a dus la închiderea multor activități economice și diminuarea veniturilor populației. Astfel, în cadrul studiului au fost identificate frecvente situații de sistare a activității economice, dar și situații de concediere din cont propriu. Datele studiului ne-a permis stabilirea categoriilor de familii în funcție de repercusiunile economice ale pandemiei resimțite în timpul carantinei:

1. Familii pentru care pandemia COVID a avut un impact semnificativ, agravând situația economică, din considerentul că aceasta era șubredă și până la pandemie. Această categorie cuprinde familiile vulnerabile, familiile monoparentale, fără un loc de muncă sigur și permanent, fără locuință proprie.

2. Familii pentru care carantina a reprezentat un șoc semnificativ și s-au confruntat cu probleme financiare serioase. Aici se includ familiile în cadrul cărora adulților li s-a sistat activitatea economică și profesională și nu au beneficiat de suport (alocație de șomaj, ajutor social).

3. Familii care au resimțit impactul economic într-o măsură redusă datorită suportului părinților, rudelor aflate la muncă peste hotare, economiilor acumulate anterior.

4. Familii care nu au identificat repercusiuni economice generate de pandemie – sunt familiile în cadrul cărora activitatea economică și profesională a adulților nu a fost întreruptă, nu aveau credite bancare/datorii, dispuneau de propria locuință.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 132 13.08.2021 09:36:43

Reziliența, sau altfel spus capacitatea de a reveni la normalitate după suferința unui eșec (emoțional, economic, etc.), reprezintă o trăsătură personală valoroasă care îi echipează pe oameni să facă față problemelor aduse de pandemie. Astfel, după ieșirea din perioada de urgență și reluarea unor activități economice, pentru unele familii situația economică s-a ameliorat. Astfel, la etapa actuală, din perspectiva implicațiilor economice ale pandemiei asupra familiei, distingem următoarele tipuri:

1. Familii caracterizate prin revenirea la stabilitate. "*Deja revenim la normal, atât eu cât și soțul primim salariile integral și ne ajunge pentru facturi și mâncare*" I_27.

2. Familii în care situația economică se ameliorează dar continuă să fie precară. "*Chiar si după carantină este dificil să facem față cheltuielilor și problemelor din cauza instabilității salariului, epuizării economiilor, dar totuși puțin mai ușor față de perioada când carantina era strictă*" I_25.

3. Familii care continuă să se afle în situație de risc din cauza sistării activității economice și profesionale (au intrat în șomaj tehnic, au pierdut locul de muncă). "*Am sistat de jumătate de an activitatea la local, am anulat toate programările*" I_36.

La acest aspect constatăm că nivelul de reziliență este mai redus în rândul lucrătorilor independenți care nu și-au reluat activitatea profesională și în rândul persoanelor care se confruntau cu probleme de încadrare în câmpul muncii și până la pandemia de COVID-19.

Pandemia de COVID-19 are implicații profunde asupra modului în care oamenii muncesc. În ceea ce privește încadrarea în câmpul muncii, au fost identificate diverse situații:

Sistarea activității economice (întreprinzători). *"Am stat acasă 2 luni, nu ne-a plătit nimeni nimic. Când ai afacere proprie – nu lucrezi, nu ai*" I_19. "*Am propia mea sală de nunți și am sistat activitatea până la anul viitor*" I_39. "În primele 2 săptamâni doar se micșorase numărul orelor de muncă*, ca mai apoi să ne fie sistată activitatea definitiv, respectiv 2 luni de zile nu am activat deloc. Eu fiind mamă singură a trei copii, nu aveam resurse financiare de a-i întreține, au fost momente când nici pentru alimente nu mai aveam bani*" I_35. "*Soțul meu pe timpul pandemiei și-a pierdut și el locul de muncă, deoarece firma în care lucra a falimentat din cauza lipsei de comenzi*" I_41.

Șomaj tehnic. "*Când în aprilie i-au dat soțului salariul de 1000 lei, am rămas șocați. Aceasta s-a întâmplat, fiindcă a fost nevoit să stea în concediu tehnic*" I_20. Alte studii în domeniu au evidențiat că persoanele de sex masculin într-o măsură mai mare s-au confruntat cu probleme ce țin de încadrarea în câmpul muncii decât femeile. Astfel, în perioada de urgență, mai mulți bărbați au raportat reduceri de salarii sau suspendarea acestuia. Acest fapt se explică prin nivelul mult mai mare al muncii informale (în care bărbații sunt mult mai afectați) [4, p.41].

Concediu din cont propriu. *"Nu am fost forțată să stau acasă, eu sunt nevoită deoarece nu am cu cine lăsa copiii. Am luat concediu de odihnă, apoi din cont propriu*" I_21. "*Când a fost carantină, la noi activitatea s-a întrerupt. Angajatorului i-a fost comod ca să stăm acasă, fiindcă nu era de lucru și ca să nu achite 50% pentru situația de a ne afla în șomaj tehnic. O lună am stat în concediu din cont propriu*" I_27.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 133 13.08.2021 09:36:43

Continuarea activităților profesionale la locul de muncă. "*Așa e specificul lucrului, nu avem posibilitate să lucrăm de acasă ca alții, spitalul a lucrat toată perioada*" I_24. Respondenții care lucrează în sectorul sănătății au raportat că se simt epuizați fizic și emoțional din cauza solicitărilor survenite în timpul pandemiei. Cei care au continuat să activeze chiar și la începutul pandemiei au avut temeri privind siguranța sănătății și a riscului crescut de a se îmbolnăvi, fiind vorba îndeosebi despre cei din domeniul sănătății și serviciilor, munca cărora este în contact direct cu alți oameni.

Munca la distanță/Munca la domiciliu. "*Unii colegi au lucrat și continuă să lucreze în continuare de acasă, îndeosebi mamele cu copii. Munca lor este foarte eficientă, eu sunt cea care le dau responsabilități și văd că totul se îndeplinește. Se mai plâng că au haine însă nu au unde ieși cu ele, dar asta nu e o problemă mare*" I_28. Astfel, experiența de a lucra de acasă în timpul crizei COVID-19 pare să fi fost una pozitivă pentru mai mulți angajați.

Unii respondenți însă au accentuat că s-au confruntat cu problema lipsei/insuficienței tehnicii de lucru. "*Calculatorul de acasă este folosit mai mult de fiică la lecții. Atunci când am stat o săptămână acasă, trebuia să lucrez noaptea sau atunci când ea avea pauză*" I_28. O altă problemă ce ține de munca la distanță se referă la faptul că cei care practică aceasta se confruntă mai des cu sentimente de izolare decât cei care lucrează la locul de muncă. Astfel, cei care muncesc la domiciliu sunt în imposibilitate de a interacționa cu alți angajați, de a dezvolta relații, de a învăța de la ceilalți, de a primi feed-back și asistență atunci când este necesar [2, p.40]. Alte dezavantaje ale muncii la domiciliu pentru angajați ar fi probabilitatea să simtă că nu îndeplinesc sarcini utile și să se confrunte cu un nivel de solicitare mai mare. Pentru multe femei munca la domiciliu a fost împovărătoare, fiindcă erau nevoite să jongleze între muncă, instruirea la domiciliu a copiilor și îngrijirea acestora în același timp și în același spațiu.

Nu în toate domeniile a fost posibil de lucrat de la distanță. Preponderent, munca la distanță a fost accesibilă femeilor, persoanelor din mediul urban, celor cu nivel de instruire înalt și care activează în sectoare unde această muncă este posibilă (administrație, management).

Datele Barometrului Opinei Publice din iunie 2020 au evidențiat că din totalul respondenților anagajați în câmpul muncii 73,9% munceau direct la locul de muncă, 16,3% munceau de acasă și restul 9,8% nu munceau, dar stăteau acasă [3]. Potrivit aceleiași surse, 15,5% din respondenți estimau că probabil ei sau cineva din familie vor pierde locul de muncă, iar 5,5% erau siguri de acest lucru. Respectiv, 34,4% din respondenți au declarat că în ultimele trei luni ei sau membrii familiei care lucrează în Republica Moldova au avut reducere de salariu, iar la 17,8% nu li s-a achitat salariul.

Strategiile adoptate de familiile cu copii pentru a face față provocărilor economice au fost diverse:

Reducerea cheltuielilor familiale la minim. "*Ne-am lipsit de multe bunuri, am consumat mai puține lactate, carne, salamuri. Am mâncat mai mult terciuri și cartofi*" I_27.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 134 13.08.2021 09:36:44

Chibzuirea asupra deciziei de a face anumite cheltuieli. "*Am început a economisi banii, gândesc bine dacă trebuie să procur ceva, ori mai amân cumpărătura*" I_23.

Solicitarea de suport din partea părinților, rudelor. "*Părinții, în loc să-i ajutăm noi, ne-au ajutat ei și cu alimente, și cu bani și cu supravegherea copiilor*" I_40.

Vinderea unor bunuri. "*Dat fiind faptul că am avut venituri mai mici, am fost nevoiți să vindem mașina pentru a achita serviciile comunale, a cumpăra mâncare*" I_41.

Acumularea de datorii la achitarea serviciilor comunale, nerambursarea ratelor de credit la timp. "*Oamenii alegeau: dacă, de exemplu, de la lumină suntem deconectați, achităm lumina, dacă nu, vom achita atunci când vom avea bani*" I_38.

Utilizarea economiilor care erau destinate altor scopuri dar nu cheltuielilor cotidiene. "*Pe perioada pandemiei am folosit economiile familiei - banii care au fost meniți pentru nunta noastră*" I_39.

Plecarea la muncă peste hotare a unuia dintre soți. "*Soțul nu a dorit să mai muncească aici cu salariul de șase mii lei. La începutul pandemiei banii ne ajungeau doar pentru achitarea creditului*" (I_21).

Toate aceste strategii demonstrează că populația manifestă comportamente dezadaptative în situații financiare precare. În unele studii în domeniu s-a determinat că există o corelație directă dintre insecuritatea financiară și bunăstarea mintală, astfel, cei care au sentimente că situația financiară se va deteriora, s-au simțit mai tensionați și deprimați decât cei care nu se confruntă cu asemenea sentimente [2, p. 26].

Pandemia are efecte profunde asupra bunăstării copiilor, siguranței, intimității, securității lor. Restricțiile impuse de pandemie au contribuit însă la creșterea riscului de expunere a copiilor la conținutul online și petrecerea preponderentă a timpului în telefon, în computer, la televizor. Părinții s-au arătat îngrijorați de durata aflării în fața ecranului considerând că aflarea aceasta prelungită în fața ecranelor a fost determinată de oportunitățile limitate privind activitățile în afara casei pentru ocuparea timpului. "*În timpul școlii ea nici nu avea timp să folosească telefonul, mergea la diferite activități, era ocupată. Acum e foarte greu să o controlez. Deja e tot mai mult cu ochii pe ecran. Toți prietenii ei sunt cu nasul în telefoane*" I_20. Un alt aspect evidențiat de către părinți este că în opinia lor copiii din cauza schimbării stilului de viață din cauza pandemiei au devenit dezorganizați. "*Nu mai au regimul de școală, grădiniță, disciplina e alta și sunt mai neordonați*" I_21. "*S-a schimbat comportamentul copiilor, ei au devenit mai libertini, a scăzut nivelul de ordonare, fiindcă se trezeau când doreau*" I_34.

Absolut toți părinții au declarat că lipsa socializării și comunicării s-a reflectat negativ asupra dezvoltării copilului și reprezintă un motiv de îngrijorare pentru ei. "*Chiar dacă nu prea învață strălucit, la școală au prieteni, discută, mai fac sport. E o problemă serioasă. mai ales că unul din copiii mei e adolescent și are diferite gânduri…*" I_24. "*Ei nu socializau direct cu oamenii, erau total lipsiți de contactul direct cu societatea*" I_35. "*Dintr-o dată copiii au fost lipsit de prietenii de la grădiniță, au interacționat doar cu noi părinții și acum relațiile cu alți copii necesită o atenție sporită*" I_41. "*Din cauza că ei au stat mult în casă, acum cu greu îi scoți din casă*" I_26.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 135 13.08.2021 09:36:44

Pandemia de COVID-19 a perturbat procesul educațional al copiilor. Astfel, o altă problemă constă în pierderile din domeniul învățării de către tânăra generație, lucru care este greu de cuantificat, dar cu repercusiuni asupra dezvoltării capitalului uman. Învățarea la distanță a fost necesară în timpul pandemiei pentru prevenirea răspândirii infecției, dar a reprezentat o sarcină dificilă și pentru profesori, fiindcă nu toți posedau abilitățile necesare pentru această formă de educație.

Cei mai mulți părinți au recunoscut că copiii s-au confruntat cu dificultăți în asimilarea materialului predat. "*Copiii s-au confruntat cu probleme din cauza materialului dificil și neînțelegerea acestuia, fiindcă nu este explicat așa cum se explică față în față*" I_43. "*Nu mai înțelegeau copiii temele, trebuia să le explic eu, dar eu tot nu le știam pe toate. Tema o treceau fugitiv și le dădea tema pentru acasă și fără explicații*" I_33.

O altă problemă a fost că nu toți elevii au avut acces la tehnologia necesară pentru învățarea la distanță și acces bun la interent. "*Am avut o discuție cu diriginta și i-am zis că nu am condiții, tehnica de lucru lipsește. Mi-a spus că aceasta e problema mea. Profesorii nu au luat în calcul posibilitățile noastre, au zis să iau credit să procur calculator, printer. Noi scriam, apoi fotografiam și trimiteam pe foaie, dar nu toți profesorii primeau așa ceva. Din această cauză ne puneau note scăzute și spuneau să ne învățăm să lucrăm*" I_21. "*Avem doar un singur calculator, dar am 2 copii la școală și ne descurcam greu. Ar fi fost bine ca toți să aibă calculatoare și să stea toată lecția să asculte, dar aceasta este situația…noi n-am avut bani pentru încă un calculator*" I_24. "*Ne-am confruntat cu problema, având doar un singur calculator în casă, am fost nevoiți ca unul din copii să se conecteze online prin intermediul telefonului*" I_35. "*Mai persistă problema că nu toți copiii sunt dotați cu tehnică. De pe telefon nu poți realiza toate sarcinile care se solicită*" I_25.

Lipsa spațiului locativ de asemenea a fost menționată drept o problemă esențială cu care atât copiii, cât și părinții s-au confruntat în perioada pandemiei. "*Cu spațiul a fost problemă, era cazul că unul făcea ore în odaie și altul la bucătărie, ca să nu fie gălăgie. Avem puțin spațiu, răsuna și se încurcau unul pe altul*" I_19. "*A fost foarte greu, Doar într-o odaie era greu de făcut și lecțiile online, Era un haos total*" I_21. "*Am avut probleme din cauza spațiului, fiidcă eu lucram online la bucătărie, iar copiii în odaie se ocupau cu activități*" I_34. "*Da, toți acasă, gălăgie, nu erau organizați, una citește tare, alta citește încet. Au fost conflicte. De exemplu, una din fete se închidea într-o cameră să facă lecțiile online, iar celeilalte îi trebuia o carte, și făcea gălăgie*". I_33.

Pe lângă aceste dificultăți, părinții au menționat că au observat și careva aspecte prozitive în rândul copiilor odată cu modificările apărute în pandemie, precum creșterea gradului de independență și sporirea nivelului de cunoaștere în ceea ce privește tehnologiile informaționale.

Rolul familiilor în suplinirea atenției școlii este esențial. Datele studiului a evidențiat însă că ceea ce oferă familiile, în acest context, diferă în funcție de nivelul de educație al părinților, de asigurarea economică, nivelul de supraaglomerare, disponibilitatea tehnologiilor informaționale. "*Deseori nu puteam să-i explic corect tema, profesorii au tactica lor de predare, ei sunt și niște psihologi, dar noi explicăm altfel, așa cum înțelegeam eu*" I_23.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 136 13.08.2021 09:36:44

Pe măsură ce pandemia a evoluat, instituțiile educaționale au fost închise, lucru care a generat o suprasolicitare a părinților, în mod special a femeilor, accentuând inegalitățile în divizarea responsabilităților de îngrijire [4, p.4]. "*Pentru mine a fost un coșmar, la 9 dimineața trebuia să facem ore la calculator, de aici pe mine mă sunau de la serviciu, fata nu putea lucra singură, frații o deranjau, între timp de la grădiniță ne dădeau lecții. Am avut încărcătură mult mai mare ca de obicei - lucru, mâncare, copii*" I_21. "*Am trecut printr-un calvar cu învățarea online, fiindcă copiii sunt de diferite vârste și evident și sarcinile de la grădiniță erau diferite, ambii au nevoie de ajutor, dar eu eram una, fizic nu reușeam, uneori nu îndeplineam sarcinile expediate de educatori*" I_34. În situații frecvente activitatea profesională a părinților a fost incompatibilă cu îngrijirea copiilor. "*Ceea ce trebuia să facă educatorul, făceam noi, părinții. Repede finalizam orele și în pauză mă ocupam cu el. A trebuit să depun un efort cu mult mai mare*" I_26. "*A fost foarte greu, că eu permanent lucram și nu avea cine să verifice dacă s-au conectat, dacă au făcut temele, așa mai întrebam și eu din când în când*" I_24. De asemenea, părinții au recunoscut că necesitățile de îngrijire au crescut substanțial în perioada de autoizolare socială.

Deși munca la distanță a reprezentat un factor-cheie în asigurarea continuității activității profesionale și un refugiu pentru securitatea fizică a angajaților, cei mai mulți respondenți care munceau de acasă s-au confruntat cu dificultăți de a se concentra asupra sarcinilor de serviciu, recunoscând că din cauza solicitărilor din partea familiei nu aveau posibilitatea să acorde timp suficient activității profesionale.

Mai mulți părinți au menționat necesitatea de a angaja o bonă/dădacă din cauza inactivității instituțiilor educaționale, dar erau/sunt în imposibilitate din cauza veniturilor reduse. "*Azi, o bona costă minim 6000 lei, salariul meu, daca aș ieși la lucru, e 8000 lei. Evident, mai bine stau acasă eu cu copilul*" I_20. "*După ce am fost anunțată că grădinița este închisă din cauza pandemiei, am sunat la serviciu ca să previn că nu voi ieși la servici din cauza că nu am cu cine să-i las acasă. Parțial lucram de acasa online, însă permanent mi se cerea să găsesc pe cineva pentru ca să stea cu copiii. Evident cu salariul de 2974 lei nu-mi pot permite o bonă*" I_34. Astfel, situația actuală îi determină pe unii părinți să-și lase copiii fără supraveghere sau să opteze pentru aflarea în concediu de îngrijire a copilului o perioadă mai mare de timp în defavoarea angajării în câmpul muncii.

În perioada pandemiei a crescut și diferența de muncă între sexe. În Republica Moldova, pentru cele mai multe familii a fost și este caracteristică repartizarea tradițională a rolurilor familiale. "*Rolurile gospodărești în familie la noi nu s-au schimbat, eu răspund de copil și treburile casnice, iar soțul de starea noastră financiară*" I_41. În situația în care mai mulți bărbați au stat acasă sau au lucrat/lucrează de acasă, pandemia le-a oferit oportunitatea să participe mai intensiv la îngrijirea copiilor și la treburile casnice. Astfel, în unele familii o parte din sarcinile familiale au fost preluate de către tați, dar pentru o perioadă redusă. "*Cât am stat acasă, soțul a îndeplinit careva responsabilități de ale mele. A ajuns la concluzia că nu e chiar așa de ușor să stai acasă așa cum presupunea el*" I_43. În situațiile în care tatăl s-a implicat în realizarea

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 137 13.08.2021 09:36:44

unor responsabilităţi casnice, prepondent acestea au fost lejere (recreative), mama continuând să exercite activităţi solicitante şi care necesită efort şi timp (îngrijirea copiilor, menajul). De asemenea, datele studiului au evidenţiat că familiile care s-au caracterizat prin implicare echitabilă a soţilor/părinţilor în realizarea sarcinilor gospodăreşti până la pandemie, această situaţie le-a fost proprie şi la etapa actuală. "*Soţul meu şi înainte, când întârziam de la serviciu, putea să facă mâncare şi să mă aştepte cu mâncare caldă. Ce ţine de copil, el şi înainte, în măsura posibilităţilor, avea grijă*" I_26.

Aceste aspecte denotă că pandemia actuală a forţat familiile să încerce să menţină echilibrul familie-muncă cu sprijin exterior redus. Cu şcolile şi grădiniţele închise părinţii s-au pomenit a fi singurii responsabili de îngrijirea şi educaţia copiilor. Astfel, asigurarea echilibrului dintre muncă şi familie a devenit un deziderat greu de atins.

Din perspectiva relaţionării în cadrul familiei, multe familii s-au bucurat de petrecerea timpului în familie, utilizându-l constructiv şi găsind activităţi comune cu partenerul/partenera/copiii/celelelate persoane din casă. Doar o categorie redusă a recunoscut că s-a ciocnit cu înrăutăţirea relaţiilor cu partenerului de viaţă, motivul invocat fiind neajunsurile financiare. Un alt aspect identificat este că în familiile cu relaţiile conflictuale până la pandemie acestea s-au agravat şi mai mult. Totodată, studiul a evidenţiat şi problema violenţei în familie în perioada de pandemie. "*Au apărut mai multe probleme în familie când stau toţi acasă. Înainte copiii fugeau la şcoală de tatăl lor agresiv, dar acum trebuia să-l vadă încă cum organizează cu prietenii lui de pahar petreceri (beţii). Copiii mei mai greu învaţă şi învăţătoarea mă suna şi-mi zicea că copilul dvs. n-a făcut asta, n-a trimis asta, respectiv eu începeam a striga la ei. Şi tot aşa în fiecare zi. E stresant, nu te bucuri de nimic şi copiii se satură de atâta ceartă şi nemulţumiri*" I_24. "*Cu soţul mai rău mă împac, s-a făcut mai agresiv*" I_41. Aceasta denotă că cele mai predispuse familii la violenţă sunt cele cu conflicte persistente, cu dificultăţi financiare şi cu comportament deviant.

O altă dificultate serioasă cu care s-au confruntat familiile a fost accesul la serviciile din domeniul sănătăţii. Astfel, unele gospodării au obţinut cu întârziere serviciile medicale necesare. "*Tata suferea de 5 ani de hepatită, dar făcea tratament toamna şi primăvara. Primăvara aceasta iar trebuia să facă, dar nu a făcut fiindcă nu toţi lucrau. Când ne-am adresat din nou, au spus că nu-l pot salva şi l-am pierdut. Medicii l-au consultat abia peste 2 luni. A fost prea târziu*" I_19. "*Am avut programare la dentist, fiul de 11 ani are plăcuţă, dar am anulat. Nu ne-au permis la oraş, timp de 3 luni nu am fost la ortodont, dar trebuia de mers o dată pe lună*" I_19. "*Eu o dată la fiecare patru luni trebuie să fac un control mai riguros la mamolog. Dar din cauza acestei perioade de carantină am anulat vizitele la medic şi nu am putut respecta regula*" I_26. Alţii au subliniat că au obţinut consultaţii doar telefonic. "*În perioada carantinei eu si copilul ne-am îmbolnăvit, am telefonat medicul de familie şi acesta mi-a spus ce medicamente să administrăm în caz că nu ne trece să sunăm la 112*" I_44. Unii, deşi au avut necesitate de a accesa servicii medicale, nu au efectiat aceasta din cauza fricii de a nu se îmbolnăvi în instituţiile medicale. "*Mi-am cumpărat medicamente, că să merg la medic îmi era foarte frică. Nu ştiai dacă ai siguranţa că, ducându-te cu o diagnoză, să nu contactezi alta*" I_25. O parte din

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 138 13.08.2021 09:36:44

cei intervievați au recurs la instituțiile private pentru servicii medicale, obținându-le doar contraplată. Principalele rezultate ale cercetării "Influența pandemiei COVID-19 asupra gospodăriei" în trimestrul III 2020 a relevat că, cu dificultăți conexe serviciilor de sănătate s-au confruntat gospodăriile sărace. Veniturile pe o persoană ale celor care au menționat aceste dificultăți sunt cu peste 15% mai mici decât ale celor care nu au avut probleme în accesarea serviciilor respective [1].

Pandemia COVID-19 pune presiune enormă asupra bunăstării copiilor și părinților din cauza dificultăților privind încadrarea în câmpul muncii, problemelor financiare, modificărilor în diviziunea muncilor gospodărești. Respectiv, populația continuă să se confrunte și în continuare cu anxietate și incertitudine cu privire la viitor și nu dispun de capacitățile și resursele necesare pentru a se adapta noilor condiții. Autorii unor studii internaționale au ajuns la concluzia că nivelul de satisfacție a vieții este mult mai mic decât cel măsurat înainte de criză, în special pentru tineri [2]. Înțelegerea acestor implicații este importantă pentru factorii de decizie în scopul elaborării unor măsuri de protecție a populației bazate pe dovezi.

Lipsa măsurilor de susținere socioeconomică a populației din partea autorităților a fost resimțită semnificativ de către populație. Datele BOP din octombrie 2020 au evidențiat că 44,9% din responenți considerau că autoritățile Republicii Moldova au gestionat rău și foarte rău pandemia de COVID 19 [3]. Pandemia de COVID-19 a lovit în capitalul uman. Orice întrerupere a acumulării de capital uman care survine la etapa actuală din cauza pandemiei presupune pe termen lung consecințe semnificative în educația și sănătatea populației. Recuperarea capitalului uman după o pandemie este posibilă numai în cazul în care guvernele iau măsuri drastice [5].

În concluzie menționăm, prioritar sunt necesare politici care să identifice și să susțină eficient categoriile de familii puternic afectate din pandemie, îndeosebi cele în care soții nu și-au reluat activitatea sau au reluat-o parțial (HoReCa, transport) pentru a amortiza impactul economic asupra funcționalității familiilor. O mare parte din populație necesită un plus de sprijin pentru a reveni la normal și pentru a face față problemelor aduse de pandemie.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Biroul Național de Statistică. Principalele rezultate ale cercetării "Influența pandemiei COVID-19 asupra gospodăriei" în trimestrul III 2020. https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6859
2. Eurofound. Living, working and COVID-19. COVID-19 series. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20059en.pdf
3. Institutul de Politici Publice. Barometrul Opiniei Publice. http://bop.ipp.md/
4. UN WOMEN. Analiza impactului COVID-19 asupra rolurilor de gen. Chișinău, 2020. https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/22645/3/22645_RO.pdf
5. Всемирный банк. COVID-19 и человеческий капитал. Доклад об экономике региона Европы и Центральной Азии, осень 2020 года. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34518/211643RU.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 139 13.08.2021 09:36:44

EXPERIENȚA FAMILIEI ÎN GESTIONAREA PROBLEMELOR EDUCAȚIEI DE LA DISTANȚĂ ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19[1]

FAMILY EXPERIENCE IN MANAGING DISTANCE EDUCATION PROBLEMS IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.11
CZU: 37.018.43

Tatiana MĂRGĂRINT, ***cercetător științific,***
Institutul Național de Cercetări Economice,
Centrul de Cercetări Demografice,
margarinttatiana@yahoo.com

Rezumat

În acest articol ne propunem să analizăm cum reușesc familiile să depășească provocările apărute privind școala de la distanță în contextul pandemiei COVID-19 care vine cu noi cerințe și opțiuni. Menționăm situația grea a familiilor cărora le este dificil de a asigura necesarul pentru studiile online din cauza situației economice precare în care se află, sau/și număr mare de copii în familie, dar și cunoștințe minime de a-i ghida pe copiii lor în ceea ce ține de instruire și educație. Părinții vorbesc despre mijloacele tehnice absente sau insuficient de performante pe care le dețin, absența unui spațiu personal pentru elevii care învață de acasă etc. În aceste cazuri este necesar de intervenit pentru a nu lăsa nici un copil în afara educației.

Cuvinte-cheie: *familie, elevi, părinți, școală la distanță, pandemia COVID-19, învățământ general.*

Summary

In this article we aim to analyze how families manage to overcome the challenges of distance schooling in the context of the COVID-19 pandemic that comes with new requirements and options. We mention the difficult situation of families who find it difficult to ensure the necessary for online studies due to the precarious economic situation they are in, and/or large number of children in the family but also minimal knowledge to guide their children in terms of training and education. Parents talk about the technical means absent or insufficiently performing that they have, the absence of a personal space for students learning from home, etc. In these cases it is necessary to intervene in order not to leave any child out of education.

Keywords: *family, pupils, parents, distance school, COVID-19 pandemic, general education.*

Pandemia COVID-19 a condiționat unele instituții de învățământ din Republica Moldova să desfășoare lecțiile atât cu prezență fizică, cât și la distanță, iar părinții și elevii au fost nevoiți să se adapteze peste noapte la această situație. În acest articol ne propunem să identificăm experiența familiilor cu elevi în gestionarea provocărilor apărute în perioada școlii de la distanță. Pe data de 1 septembrie 2020 a început un nou an școlar care este diferit de 1 septembrie 2019, când forma de studii a fost aceeași pentru toți elevii din instituțiile de învățământ primar, gimnazial și liceal. În legătură cu situația pandemică, în unele instituții de învățământ, în anumite situații,

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului *20.70086.27/COV „Atenuarea efectelor negative ale pandemiei COVID-19 asupra familiilor" (2020-2021) finanțat prin ANCD.*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 140 13.08.2021 09:36:44

lecțiile sunt organizate atât cu prezență fizică, cât și la distanță[2]. La începutul anului de studii 2020-2021 au fost înscriși 334,4 mii elevi, dintre care în învățământul primar au fost cuprinși 41,1% din numărul total de elevi, în învățământul gimnazial – 47,8% și în cel liceal – 11,1%. Toți elevii au trebuit să se conformeze organizării procesului educațional la distanță cu elemente ale învățământului față în față în contextul epidemiologic de COVID-19 [1].

Procesul instruirii și educației se realizează în cadrul principalelor instituții sociale - familia și școala. În literatura de specialitate, familia este prezentată ca principala instanță educativă în crearea ființei sociale cu prezența acțiunii generației adulte asupra generației tinere, adulții fiind cunoscătorii și purtătorii sistemului de valori-norme-reguli specifice colectivității [2]. Parteneriatul dintre școală-familie este important în managementul oricărei instituții de învățământ general și ca rezultat putem avea educație de calitate pentru fiecare elev. Astăzi, de interes major este problema experienței familiei în procesul soluționării provocărilor școlii la distanță în contextul pandemiei COVID-19 și acțiunilor concrete de gestionare cu bine a perioadei date.

Experiența familiei, elevilor și profesorilor privind procesul educației pe perioada pandemiei COVID-19 este analizată de diferiți cercetători în diferite spații din perspectivă sociologică, antropologică, pedagogică, filosofică etc. Diverse studii în domeniu realizate în ultimul an confirmă că distanțarea socială a deconectat milioane de copii de educația tradițională și a lăsat puțin timp părinților să se pregătească pentru a organiza educația copiilor lor acasă. Se atestă că aproape 50% dintre părinți se simt copleșiți de responsabilitatea de a educa copiii acasă, iar 1 din 4 părinți simte că nu are resursele necesare să asigure educația copilului acasă [3]. Printre dificultățile resimțite de elevi în realizarea activităților la distanță sunt evidențiate în special: dificultățile tehnice, lipsa obișnuinței de a învăța cu ajutorul noilor tehnologii, nivelul insuficient al competențelor digitale, lipsa unui dispozitiv adecvat, lipsa unui program bine structurat, lipsa controlului și monitorizării constante a activității lor, acces limitat la Internet, lipsa suportului/ lipsa de interes/ interdicții din partea adulților [4, p.37].

[2] În Ordinul nr.840 din data de 13.08.2020 *Cu privire la organizarea anului de studii 2020-2021 în învățământul general* sunt descrise 7 modele pentru organizarea procesului educațional în contextul epidemiologic de COVID-19: Modelul 1. Prezența fizică 100% la școală a elevilor și angajaților cu respectarea distanței fizice dintre elevi; Modelul 2. Învățarea în 2 schimburi în cazul instituțiilor cu număr mare de elevi, cu multe clase paralele. Clasele primare și cele gimnaziale au prioritate; Modelul 3. Învățarea combinată care presupune împărțirea în zile de prezență și zile de comunicare la distanță. În zilele de prezență vor fi predate subiectele noi și realizată evaluarea; Modelul 4. Învățarea de tip hibrid (zilnic, pe grupe) pe grupe cu 50 % din numărul total al elevilor la școală și 50% online. În zilele de prezență vor fi predate subiectele noi și evaluarea; Modelul 5. Învățarea alternantă (săptămânal) 50 % din numărul total al elevilor la școală și 50% online. Pe parcursul zilei în instituție, fizic, se vor afla jumătate din numărul elevilor; Modelul 6. Învățarea la distanță inclusiv online în situații de cazuri de infectare cu COVID-19 într-o clasă, școală, localitate; Modelul 7. Învățarea mixtă presupune îmbinarea a două sau mai multe modele prezentate mai sus [1]. Instituțiile de învățământ au adoptat un anumit model al studiilor care este apreciat de către părinți și elevi ca fiind însoțit de beneficii dar și provocări.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 141 13.08.2021 09:36:45

În Republica Moldova a fost realizat studiul *Învățământul general în mod online: eficacitate și eficiență,* în cadrul căruia în perioada 20-25 aprilie au fost completate 22500 de chestionare de către părinți. Una dintre constatările studiului arată că atitudinea față de organizarea procesului de învățare de la distanță a fost diferită: de la implicare activă în crearea condițiilor pentru copii, monitorizarea și încurajarea învățării în condiții de acasă până la atitudine pasivă, de slabă implicare a unor părinți [5, p.15]. „Cea mai mare provocare pentru părinții care lucrau de acasă în această perioadă a fost să-și îndeplinească sarcinile de la serviciu și, în același timp, să răspundă nevoilor copilului/copiilor. Pe lângă schimbările care au apărut în situații de izolare, părinții trebuie să gestioneze emoțiile copiilor, oboseala, sarcinile casnice și cele de la muncă în același timp cu nevoile copiilor" [5, p.16].

Rezultatele studiului cantitativ și calitativ realizat de către *Centrul Cercetări Demografice* al Institutului Național de Cercetări Economice - *Atenuarea efectelor negative ale pandemiei COVID-19 asupra familiilor* în septembrie-noiembrie 2020, vin să confirme problemele cu care se confruntă familiile cu elevi în procesul educației în contextul crizei COVID-19. Provocările în procesul de predare-învățare în care avem predare *online* și *la distanță* sunt legate de: mijloacele tehnice absente sau insuficient de performante deținute de membrii familiei; conexiunea la internet suprasolicitată; absența unui spațiu personal pentru elevii care învață de acasă; dificultate sporită de a anunța profesorul că nu sunt clare cele predate; concentrare posibilă cu greu în situația studiilor de acasă; mesajele scrise, intervențiile vocale ale colegilor în timpul orei care sustrag etc. [6]. La acestea se adaogă situația în care unii profesori acordă atenție mai mare grupelor prezente fizic la ore și sunt neglijați cei care învață de la distanță. Toate acestea în complex au un impact negativ asupra experienței de învățare a elevilor. Părinții sunt neputincioși de a minimaliza influența dificultăților apărute pe parcursul procesului instructiv-educativ deoarece nu au suficiente resurse financiare pentru procurarea mijloacelor tehnice necesare, au de realizat sarcini de la serviciu sau casnice în timpul cărora nu se pot implica pentru a-și ajuta copiii, se bazează pe experiența profesorului.

Date și metode

Rezultatele prezentate în articol au la bază studiul calitativ realizat de către CCD al INCE în cadrul proiectului Atenuarea efectelor negative ale pandemiei COVID-19 asupra familiilor (2020-2021). A fost aplicată metoda interviului individual aprofundat pentru a înțelege experiența familiei în contextul pandemiei COVID-19 în general și privind gestionarea problemelor școlii la distanță în particular. În perioada septembrie-noiembrie, cu privire la cea de-a doua componentă a studiului, au fost realizate 15 interviuri individuale cu părinți care au elevi în clasele primare, gimnaziale, liceale și 18 interviuri cu persoane-cheie din localități, cum ar fi primarii, asistenții sociali din localități urbane și rurale.

Potrivit rezultatelor studiului calitativ, în funcție de condițiile locative și cunoștințele din domeniul utilizării tehnologiei informaționale moderne în asigurarea studiilor la distanță pentru proprii copii, se evidențiază 3 categorii de familii:

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 142 13.08.2021 09:36:45

1) cele care au mijloace tehnice necesare pentru instruirea la distanță, spațiu corespunzător, cunoștințe și timp suficient ce le permite a-i ajuta pe copiii lor în perioada studiilor online; 2) cele care au câte puțin din toate enumerate mai sus sau unele în mai mare măsură și altele în mai mică măsură; 3) cele cărora le este extrem de dificil de a asigura necesarul pentru studiile online din cauza situației economice precare în care se află, sau/și număr mare de copii în familie dar și cunoștințe minime de a-i ghida pe copiii lor în ceea ce ține de instruire și educație. Caracteristic familiilor intervievate, este cea de-a doua categorie, dar cel mai dificil de a asigura mijloacele tehnice necesare, spațiu adecvat, susținere emoțională etc. copiilor care studiază în instituțiile de învățământ general este a părinților din cea de a 3-a categorie de familii. Profilul familiilor din a treia categorie: familii care întâmpină dificultăți financiare de a le asigura copiilor cele necesare pentru trai și studii; familii cu mulți copii, dar și multe din familiile monoparentale; nivel scăzut instructiv-educativ al părinților; familii în care unul sau ambii părinți sunt consumatori de alcool. Cu referire la copiii din cea de-a 3-a categorie de familii, se manifestă inegalitatea în accesul la educație.

Printre provocările majore care cauzează inegalitate în ce privește accesul la instruire și educație este posibilitatea de a oferi mijloace tehnice (telefon mobil, laptop, computer) copiilor în perioada studiilor online. Familiile care nu dispun de mijloace tehnice performante necesare școlii online încearcă în mod diferit să soluționeze problema: procurarea acestor mijloace în rate (telefon, laptop), doleanță către cadrele didactice de a explica elemente din temele studiate la telefon fix/mobil, rugăminte către părinții colegilor de a le permite copiilor să folosească mijloacele tehnice pe care le dețin în comun, solicitare către Autoritățile Publice Locale de a fi sprijiniți etc.

Provocarea resimțită de către părinții care sunt angajați în câmpul muncii și părinții din familiile monoparentale constă în faptul că nu pot fi în preajma copiilor lor când studiază online. Părinților le este complicat de a verifica prezența și seriozitatea implicării copiilor la ore. Cel mai dificil este cazul elevilor de la treapta primară și cea gimnazială. Părinții sunt nevoiți să apeleze pentru ajutor la copiii mai mari, la bunei, vecini etc. Părinții conștientizează că sunt responsabili de sănătatea, educația și integritatea lor, însă sunt cazuri în care nu au de ales, ei merg la serviciu pentru a asigura cele necesare copiilor, iar copiii rămân singuri. Extrem de greu îi este părintelui care își crește singur copiii, acesta este nevoit să muncească foarte mult pentru a întreține familia și în paralel, să se implice mult mai mult în susținerea emoțională a copilului său.

Analiza interviurilor ne oferă opiniile părinților privind instruirea copiilor lor începând cu 1 septembrie 2020. Bucuria comună a părinților, după perioada de studii la distanță din martie-mai 2020, a constat în faptul că elevii, conform modelului adoptat de instituția de învățământ, au preponderent prezență fizică la ore. Mulți dintre părinți indică faptul că e mai avantajos scenariul în care elevii merg la ore o săptămână dimineața și altă săptămână după amiază decât varianta cu o săptămână de studii online și alta cu prezență fizică. Părinții privesc negativ continuarea studiilor online, chiar și dacă doar o parte a orarului de studiu. Unii dintre ei apreciază

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 143 13.08.2021 09:36:45

faptul că elevii claselor absolvente vor însuși mai bine informația la disciplinele predate și vor fi mai pregătiți pentru examenele de absolvire: „*Pentru clasele absolvente este mai ușor, deoarece vor însuși mai bine temele pentru examene*" (F., 24 ani, urban, studii superioare).

Temerea majoră legată de prezența fizică a elevilor la ore este riscul de infectare a copiilor cu COVID-19. Unii intervievați afirmă că părinții sunt responsabili de sănătatea lor și a copiilor lor, iar pentru aceasta trebuie să ia în serios situația pandemică: „*La noi este scenariul 1 cu prezența fizică a copiilor. Dar undeva persistă o frică oarecare, fiindcă fiecare are familia sa, are o rutină zi de zi. Nu sunt sigură că toți părinții sunt responsabili de a se proteja. Părintele se duce zi de zi la Chișinău prin transport public, eu nu sunt sigură că copilul nu se va infecta de la el și, venind la școală,* să ne infecteze și pe noi" (F., 42 ani, rural, studii superioare). Unii părinți vin însă cu constatarea că în cazul în care elevii învață online atunci când sunt afară, la terenul de joacă, ei oricum comunică, participă la jocuri de grup, petrec timpul împreună fără a fi păstrată distanța: „*Ce ține de noul an de studii, eu nu cred că este o idee bună să împarți copii pe grupe pentru ca acestea să frecventeze școala, ei oricum nu respectă toate măsurile de protecție prevăzute, pentru părinți este foarte greu, mai ales cei care lucrează și trebuie să se adapteze noului regim al școlii, mulți sunt nevoiți să se elibereze ca să aibă grijă de copil*" (F., 22 ani, urban, studii superioare incomplete). O altă problemă care apare este că părinții lucrează și nu pot interveni, verifica activitatea elevului care studiază la distanță. Părinții au conștientizat rolul important al instituțiilor școlare în plan economic și social. Școlile permit părinților să lucreze în afara casei, în special femeilor, care, de obicei, în situațiile în care copiii au nevoie de supraveghere, sunt nevoite să renunțe la serviciu sau să-și găsească unul care să permită îmbinarea cu îngrijirea și educarea copiilor.

În cadrul cercetării am identificat situația unui grup de elevi din clasa a 5-a dintr-o școală din mediul urban și părinții lor. În luna septembrie și începutul lunii octombrie elevii au fost împărțiți în două grupe, una dintre care o săptămână era prezentă online, cealaltă era prezentă fizic la ore. Părinții au apreciat astfel săptămâna în care 50% din elevi aveau ore online iar ceilalți 50% aveau ore cu prezența fizică: profesorii au realizat activitățile de predare doar cu cei care erau prezenți fizic în clasă; cadrele didactice nu s-au conectat online așa cum a fost promis părinților la ședința organizată la sfârșitul lunii august, în afară de un singur profesor, cel de matematică, și dirigintele clasei; chiar dacă profesorul care preda matematica încerca să se facă înțeles și elevilor care erau online pe Google Meet, aceasta nu a fost posibil, din cauza că profesorul nu avea echipamentul necesar: avea un laptop pe care încerca să îl poziționeze astfel încât elevii care erau online să poată vedea ce este scris pe tablă; chiar dacă profesorul plasa laptopul astfel ca elevii conectați online să noteze ce este pe tablă, imaginea nu era una clară, era o imagine de la distanță a tablei; profesoara era nevoită să fotografieze ceea ce scria pe tablă și să transmită elevilor care erau online; elevii care se conectau de pe telefon au fost dezavantajați, deoarece parametrii tehnici ai acestuia nu permit să vadă cu claritate ceea ce predă profesoara; au fost situații în care conexiunea la internet din

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 144 13.08.2021 09:36:45

liceu a fost suprasolicitată și de multe ori sesiunea de pe Google Meet era una de rea calitate, imagine suspendată, sunet întrerupt etc.

Privind predarea limbii ruse: profesoara a lucrat cu elevii prezenți la școală, iar ceilalți au primit codul de la lecțiile de limba rusă plasate pe Google Classroom, dar așa cum erau primele lecții de limba rusă, părinții nu au văzut cu ce pot fi ajutați elevii la o disciplină cu specific în predare. Google Classroom permite predare asincronă și deci nu este una reușită pentru primele ore de limbă străină. Unii părinți apreciază că măcar a fost un efort din partea profesorului. La celelalte discipline nimeni dintre profesori nu s-a conectat online ca să discute cu elevii, să le ofere niște repere, să le dea niște sarcini, decât atunci când le-a venit elevilor rândul să fie prezenți fizic la școală. Ca rezultat, unii elevi au început să perceapă timpul în care nu erau prinși în activități de școală ca timp liber.

Părinții afirmă că la început elevii au avut așteptări mari cu privire la studiile în cadrul ciclului gimnazial, că îi așteaptă o treaptă complicată, că profesorii vor preda interesant, că ei vor avea multe de însușit. În realitate însă, după primele zile din săptămâna studiilor online, dar mai acut în următoarea săptămână de online, elevii știau că predate la distanță vor fi doar lecțiile de matematică. Chiar dacă părinții încercau să le spună că orele durează de la ora 08.15 până la ora 13.00 elevii replicau că atâta timp cât nu este profesorul – nu este lecție. Am constatat că mulți elevi au început să perceapă orele, zilele în care profesorii nu se conectau online ca timp liber. În perioada când se conectau pe Google Meet și așteptau profesorii să ia legătura cu ei, din plictiseală își căutau alte activități. Așa cum la îndemână erau telefoanele, calculatoarele – inițiau jocuri online individuale sau în grup (în special băieții). Unul dintre părinți în cadrul interviului a spus: *„Am contactat diriginta și i-am spus că sunt nemulțumită de atitudinea celorlalți profesori privind activitatea didactică. Diriginta a spus că elevii vor recupera la lecțiile cu prezență fizică"* (F., 45 ani, rural, studii superioare). La sfârșitul lunii octombrie 2020 elevii au trecut la modelul 1 de organizare a procesului educațional în contextul epidemiologic de COVID-19 și orele au fost realizate conform orarului, cu prezența profesorului, cu pregătire serioasă de ore a elevilor. Majoritatea părinților afirmă că între studiile de la distanță și cele în sala de curs le preferă pe cele din urmă. Ei afirmă că comunicarea cu colegii, profesorii este importantă și o văd mult mai eficientă în cadrul lecțiilor față în față.

Analiza interviurilor permite să formulăm următoarele concluzii:

Provocările în procesul de predare online, în cazul familiilor care au elevi, sunt legate de: mijloacele tehnice care se defectează, sau nu sunt suficient de avansate, sau lipsesc; conexiunea la internet care este suprasolicitată; absența unui spațiu personal pentru elevii care învață de acasă etc. La acestea se adaogă situația în care unii profesori acordă atenție doar grupei prezente fizic la ore și neglijează pe cei care sunt online la ore. Toate acestea în complex au un impact negativ asupra experienței de învățare a elevilor și neliniștesc părinții cu privire la calitatea studiilor, chiar și dacă e situație pandemică.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 145 13.08.2021 09:36:45

Părinții consideră că în clasă profesorilor le este mai ușor să evalueze gradul de înțelegere a temelor, gradul de implicare a elevilor la lecții. Elevii, învățând de acasă, au multe lucruri, persoane care le sustrag atenția, la fel le distrage atenția ceea ce văd pe monitor, unde este imaginea colegilor și a spațiului în care aceștia se află. Sustrag mesajele scrise și intervențiile colegilor care anunță profesorul că nu văd, că nu aud, că e rea conexiunea etc.

Majoritatea părinților menționează că elevilor le lipsește acea conexiune strânsă dintre profesor-elev, că sunt sarcini dificile care mai ușor ar fi realizate sub îndrumarea profesorului. Elevilor le lipsește în perioada studiilor online socializarea cu colegii, chiar dacă nu este la fel de acută cum a fost în perioada martie-mai în care studiile erau realizate doar la distanță.

Instituțiile de învățământ trebuie să contribuie la formarea unei personalități libere și creative prin oferirea educației de calitate și sprijinului necesar elevilor. Pandemia nu poate anula nicidecum cele stipulate în Codul Educației – studii de calitate la toate nivelurile.

Recomandările care se conturează la finalul studiului realizat sunt următoarele:

Investirea în parteneriatul școală-familie de către ambii parteneri cu accent pe colaborarea pentru soluționarea oricăror probleme, neînțelegeri apărute, proiectarea activităților pentru elevi în conformitate cu situația concretă economică, socială a familiei. Evaluarea și informarea în timp util a situației elevului de către părinți și profesori va contribui la luarea celor mai bune decizii privind elevul.

În situația în care instituția de învățământ a luat decizia ca paralel cu studiile cu prezență fizică să realizeze și lecții la distanță, să fie foarte bine gândită modalitatea dată de predare. Profesorii să creeze materiale didactice care să poată fi distribuite elevilor pentru a însuși informația predată. Ei să fie echipați din punct de vedere tehnic cu laptop cu cameră video care să permită distribuirea imaginii către elevii care sunt la distanță sau să partajeze ecranul cu informații sub formă de documente Word, PPT, filmulețe etc. Este necesar în momentul predării contactul direct cu elevii, contactul sincron, în care elevii să poată adresa întrebări sau să facă precizări.

Părinții și elevii să fie pregătiți de către cadrele didactice cu privire la etica studiilor la distanță: conectarea camerei video; deconectarea microfonului când profesorul sau ceilalți elevi vorbesc; comunicare eficientă cu colegii etc.

În cazul identificării mediului nefavorabil și nestimulant existent în gospodăriile vulnerabile, profesorii și comunitatea trebuie să se implice în a-i susține pe elevii în dificultate. Susținerea poate fi de diferit tip: emoțională, materială, instructiv-educativă, juridică etc. orientată la cazul concret.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Activitatea instituțiilor de învățământ primar și secundar general în anul de studii 2020/21, https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6862
2. Stănciulescu Elisabeta. Teorii sociologice ale educației. Producerea eului și construcția sociologiei, Iași: Polirom, 1996. 224 p. https://elisabetastanciulescu.ro/wp-content/uploads/2010/11/teorii-sociologice-ale-educatiei.pdf

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 146 13.08.2021 09:36:45

3. Lee Shawna J., Ward Kaitlin P., Chang Olivia D. Parents' Perceptions of the shift to home-based education during the Covid-19 Pandemic. Parenting in Context Research Lab, September, 2020. 6 p. https://www.parentingincontext.org/uploads/8/1/3/1/81318622/research_brief_parents%E2%80%99_perceptions_of_the_shift_to_home-based_education_during_the_covid-19_pandemic_final.pdf
4. Botnariuc Petre, Cucoș Constantin, Glava Cătălin. Școala online. Elemente pentru inovarea educației. Raport de cercetare evaluativă, București: Editura Universității din București. Mai 2020. 76 p.
5. Cerbușca Pavel. Învățământul general în mod online: eficacitate și eficiență. Analiza politicilor educaționale în condițiile stării de urgență. Institutul de Politici Publice, Fundația SOROS Moldova, Chișinău, 2020. 55 p. https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/05/Studiu__Invatamantul_Online_202-04-29.pdf
6. Mărgărint Tatiana. Studiile online în contextul pandemiei COVID-19: cazul elevilor din învățământul general. În: Implicațiile economice și sociale ale pandemiei COVID-19: analize, prognoze și strategii de atenuare a consecințelor. Teze ale conferinţei ştiinţifice internaţionale. Chişinău: INCE, CCD, 2020. p. 294-295 https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/294-295_5.pdf
7. Codul Educației al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova,nr.319-324 din 24.10.2014 https://usmf.md/wp-content/uploads/2013/08/Codul-Educatiei.pdf
8. Crearea unor sisteme de educaţie reziliente în contextul pandemiei de COVID-19: Considerente pentru factorii de decizie de la nivel naţional, local şi de unitate şcolară. Biroul Regional UNICEF pentru Europa şi Asia Centrală, 2020. 45 p. https://www.unicef.org/romania/media/2836/file/Crearea%20unor%20sisteme%20de%20educa%C5%A3ie%20reziliente%20%C3%AEn%20contextul%20pandemiei%20de%20COVID-19.pdf
9. Ordinul nr.840 din data de 13.08.2020 Cu privire la organizarea anului de studii 2020-2021 în învățământul general https://mecc.gov.md/sites/default/files/doc_baza_1.pdf

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 147 13.08.2021 09:36:45

PERCEPȚIA FUNCȚIONARILOR PUBLICI PRIVIND PROCESUL DE EVALUARE A PERFORMANȚELOR PROFESIONALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

PERCEPTION OF CIVIL SERVANTS REGARDING THE PROFESSIONAL PERFORMANCE ASSESSMENT PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.12
CZU: 35.08(478)

Ana VARZARI, ***doctorandă,***
Academia de Administrare Publică
ana.varzari@gmail.com

Rezumat

Acest articol include o cercetare empirică a procesului de evaluare a performanței în serviciul public din Republica Moldova în percepția funcționarilor publici. Au fost evidențiate importanța calității resurselor umane și a politicii de personal în administrația publică și rolul evaluării performanței în vederea eficientizării administrației publice. Pentru a avea o mai bună înțelegere a impactului evaluării performanțelor funcționarilor publici asupra procesului de administrare în Republica Moldova, a fost realizat un studiu prin colectarea de date empirice. Cercetarea empirică ilustrează starea de fapt pe acest segment al pieței competitive de muncă. Aplicarea metodelor, tehnicilor, procedeelor și instrumentelor de cercetare sociologice au oferit posibilitatea de a studia percepția funcționarilor publici asupra procesului de evaluare a performanțelor din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *administrație publică, performanță profesională, eficiență, funcționar public, Republica Moldova.*

Summary

This article includes an empirical research of the process of evaluating the performance in the public service of the Republic of Moldova, in the perception of civil servants. The importance of the quality of human resources and personnel policy in the public administration and the role of performance evaluation in order to streamline public administration were highlighted. In order to have a better understanding of the impact of performance appraisal of civil servants on the administration process in the Republic of Moldova, a study was conducted by collecting empirical data. Empirical research illustrates the state of affairs in this segment of the competitive labor market. The application of sociological research methods, techniques, procedures and tools provided the opportunity to study the perception of civil servants on the performance evaluation process in the Republic of Moldova.

Keywords: *public administration, professional performance, efficiency, assessment, civil servant, Republic of Moldova.*

Serviciul public din majoritatea statelor în curs de dezvoltare trece printr-o perioadă de reorganizare profundă. Constrângerile societății au suspus presiunii serviciul public astfel încât eficiența și eficacitatea serviciului să fie amplificată semnificativ. În acest sens, aplicarea sistemelor de evaluare a performanțelor a devenit cel mai răspândit instrument de reformă. Modernizarea administrației publice este condiționată de crearea unui serviciu public profesionist. Elementul - cheie în succesul unei reforme reprezintă resursa umană calificată. Managementul resurselor umane trebuie să asigure un mediu prielnic de motivare financiară și nefinanciară în scopul creării unui corp de funcționari publici competenți, responsabili și integri.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 148 13.08.2021 09:36:45

În Republica Moldova, reforma managementului resurselor umane în serviciul public, în care își găsește reflectare necesitatea evaluării performanței profesionale a funcționarilor publici, a fost realizată prin adoptarea Legii nr. 158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public [1]. Principiile de bază ale procedurii de evaluare a performanței funcționarilor publici și modalitatea de aplicare a acesteia au fost stabilite în prevederile Hotărârilor Guvernului nr. 697 din 05.08.2010 cu privire la aprobarea modificărilor și completărilor ce se operează în Hotărârea Guvernului nr. 201 din 11.03.2009 [3]. Cadrul normativ [2] redă exhaustiv etapele întregului proces de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici, accentuând importanța acestuia în eficientizarea serviciului public.

Evaluarea performanțelor funcționarilor publici are un rol esențial în procesul de administrare și oferă un feedback necesar, ce contribuie la identificarea necesităților de dezvoltare profesională. Totodată, evaluarea performanțelor reprezintă o platformă de comunicare dintre conducător și angajat, un schimb de opinii asupra reușitelor și impedimentelor, un temei de luare a deciziilor pentru a spori eficacitatea organizațională, a echipei și a activității individuale. Rezultatul evaluării performanțelor are un impact asupra carierei profesionale a funcționarului public, identificării necesităților de dezvoltare profesională și motivației financiare, prin sporirea gradului de calificare profesională. Rolul primordial în acest proces îi revine managerului (evaluatorului), care are sarcina să desfășoare un proces de evaluare coerent, obiectiv și echitabil. Pentru a avea o mai bună înțelegere a impactului evaluării performanțelor funcționarilor publici asupra procesului de administrare în Republica Moldova, a fost realizat un studiu prin colectarea de date empirice.

Cercetarea empirică ilustrează starea de fapt pe acest segment al pieței competitive de muncă. Aplicarea metodelor, tehnicilor, procedeelor și instrumentelor de cercetare sociologice cantitative au oferit posibilitatea de a studia percepția funcționarilor publici și a experților în domeniu asupra procesului de evaluare a performanțelor din Republica Moldova. Pentru cercetare a fost elaborat un chestionar sociologic din 40 de întrebări de tip închis, semideschis și deschis. Blocurile de întrebări au inclus următoarele aspecte: aprecierea procesului de evaluare a performanțelor, principiile ce stau la baza procesului de evaluare, factorii ce conduc spre performanța individuală și organizațională, cadrul normativ ce reglementează procedura de evaluare, obiectivele individuale de evaluare, tehnicile de monitorizare a performanței individuale, asigurarea confidențialității și transparenței evaluării, analiza SWOT; propunerile privind diverse aspecte ale îmbunătățirii procesului de evaluare a performanțelor funcționarilor publici, datele socio-demografice ale eșantionului.

La cercetare au participat 300 funcționari publici. Colectarea datelor s-a realizat în perioada februarie-mai 2018. Eșantionul de aplicare a chestionarului a fost calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică, privind numărul funcționarilor publici la 01 februarie 2018 cu statut stabilit conform art. 7,8,9,10 din Legea nr 158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public [1]. Prin urmare, numărul

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 149 13.08.2021 09:36:45

total al funcționarilor publici angajați fiind 15174, dintre care: în administrația publică centrală (APC) – 8919 funcționari (2542 bărbați și 6377 femei), și în administrația publică locală (APL) – 6255 funcționari (1587 bărbați și 4668 femei). Inițial, a fost determinat eșantionul cercetării pe nivele de administrație și conform criteriului de gen al funcționarilor publici (APC - 58,8%, dintre care: femei – 71,5% și bărbați – 28,5%; APL – 41,2%, dintre care: femei – 74,6% și bărbați – 25,4%).

Chestionarul a fost completat de către funcționarii publici de conducere și de execuție din cadrul autorităților publice atât la nivel central, cât și la nivel local, inclusiv 81 bărbați și 219 femei. Vârsta acestora variază între 23 și 64 ani, și anume: 72 funcționari publici au vârsta cuprinsă între 23 – 30 ani, 124 funcționari fiind în grupa de vârsta de 31 – 45 ani, 92 funcționari sunt de vârsta 46 – 59 ani, iar 12 funcționari au vârsta de peste 60 ani.

Vechimea în muncă a funcționarilor publici chestionați variază de la 1 an până la 30 de ani. Constatăm că majoritatea respondenților au o experiență de activitate în funcția publică mai mare de șase ani, ceea ce le permite să dea o apreciere obiectivă procesului de evaluare. Studiile reprezintă un indicator relevant al competențîlor acumulate de către respondenți. Astfel, din universul eșantionat, 94% funcționari publici au studii superioare, iar 6% dispun de studii medii de specialitate. Totodată, dintre aceștia, 3,3% au studii de doctorat și 51% studii de masterat.

Analiza răspunsurilor oferite de respondenți confirmă ipoteza potrivit căreia evaluarea performanțelor reprezintă un aspect foarte important al dezvoltării carierei funcționarului public, devenind un instrument strategic pentru îmbunătățirea eficacității atât individuale, cât și organizaționale.

Procesul de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarului public în Republica Moldova este apreciat de 70% din respondenți ca fiind unul pozitiv, 22% l-au calificat drept negativ și 8% din funcționari consideră că acesta este neutru. Conotația pozitivă este argumentată prin faptul că procesul de evaluare proiectează necesitățile de dezvoltare (24%), creează condiții de creștere profesională (23%), reprezintă un instrument de motivare financiară și nefinanciară (17%), contribuie la nivelul de îndeplinire a obiectivelor (16%), reprezintă un suport informațional util în luarea deciziilor manageriale (3%) și sporirea responsabilității în realizarea activității (3%) (*Fig. 1*). Cele mai frecvente idei emise la indicatorul altele sunt: corelarea directă dintre activitatea funcționarului public și obiectivele entității, este un proces bine reglementat, promovează interesele statului, funcționarii publici se conformează cerințelor stabile. Aprecierile negative sunt argumentate prin faptul că este un proces formal, subiectiv și de rutină, lipsit de transparență. Neutralitatea este exprimată prin: aplicarea parțială și uneori neconformă a cadrului legal, cerințe mari cu remunerare insuficientă, reprezintă un mediu stresant pentru funcționari, cadrul legal imperfect, rezultatele evaluării depind de relații stabilite dintre funcționar și conducător.

Opiniile privind realizarea procesului de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici în Republica Moldova s-au segmentat în: 49% îl consideră a fi obiectiv, 35% îl percep ca fiind unul subiectiv și 16% îl apreciază drept neutru.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 150 13.08.2021 09:36:45

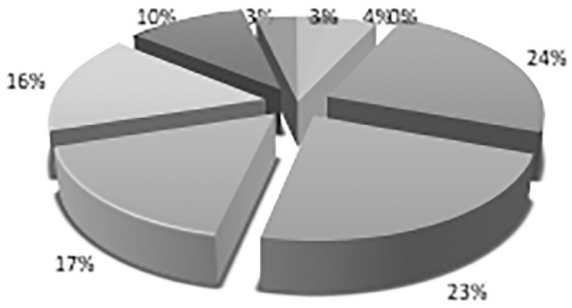

Fig. 1. **Aprecierea procesului de evaluare a performanțelor funcționarilor publici**
Sursa: Elaborat de autor în baza datelor empirice.

Principiile ce stau la baza evaluării performanțelor funcționarilor publici în cadrul autorităților în care activează respondenții coincid, în temei cu prevederile legale. Evaluarea performanțelor funcționarilor publici se realizează având la bază următoarele principii: a) profesionalism (28%), b) obiectivitate (26%), c) comunicare și cooperare (24%) și d) respectare a demnității (7%). Totodată, au fost nominalizate și asemenea aspecte precum: favoritism (7%), apartenența partinică (5%), reglare de conturi (3%).

În consecutivitatea logică a demersului investigativ, următoarea întrebare vine să elucideze faptul dacă funcționarul public a conceput scopul evaluării performanțelor funcționarilor publici reieșind din prevederile legale. Răspunsurile obținute demonstrează corectitudinea percepției, indicatorii acumulând următoarea pondere: dezvoltarea competențelor profesionale și personale (30,3%), promovarea (nivel ierarhic superior) (25,1%), motivarea financiară (22,2%), numirea (în noi funcții sau de confirmare în funcție) (13,3%), retrogradarea (nivel organizațional inferior) (4,5%), prestigiul și temeinicia statului (3,2%).

Aproape absoluta majoritate a universului eșantionat – 91%, au răspuns că performanța individuală a funcționarului public influențează performanța organizațională. Ceea ce demonstrează că respondenții conștientizează că activitatea lor contribuie la asigurarea unei administrații publice eficiente.

În corespundere cu logica cercetării, următoarea întrebare vine ca o completare pe cea anterioară. Sunt identificați factorii care contribuie la sporirea atât a performanței individuale a fiecărui funcționar public, cât și a performanței organizaționale. Răspunsurile comparate sunt prezentate în *Tabelul 1*.

Din datele expuse în *Tabelul 1*, deducem interconexiunea factorilor de sporire a performanței individuale și organizaționale, demonstrând faptul că performanța individuală influențează performanța organizațională. Aceasta se explică prin coincidența factorilor determinați de respondenți, și anume: dezvoltarea profesionalismului angajaților prin instruiri, motivarea financiară și nefinanciară, condițiile de muncă și climat organizațional favorabil, comunicarea și cooperarea internă și respectarea principiului de meritocrație în procesul de evaluare obiectivă a rezultatelor.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 151 13.08.2021 09:36:46

Tabelul 1. **Factorii ce conduc spre creșterea performanței**

Factorii ce sporesc performanța individuală	Factorii ce sporesc performanța organizațională
Instruirea și autoinstruirea - 46%	Profesionalismul funcționarilor publici, dezvoltat prin instruiri – 33 %
Motivarea financiară și nefinanciară - 20%	Motivarea financiară și nefinanciară - 23%
Climat organizațional favorabil și condiții bune de muncă - 8%	Stilul de conducere în cadrul entității – 10%
Aprecierea obiectivă - 7%	Comunicarea și cooperarea – 9%
Comunicarea și colaborarea internă – 6%	Condiții de muncă și spirit de echipă – 9%
Promovarea – 5%	Organizarea și planificarea activității – 7%
Schimb de experiență – 4%	Aprecierea obiectivă – 6%
Dedicația și efortul depus – 4%	Obiective și sarcini clar definite – 3%

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor empirice.

Implementarea procesului de evaluare a performanțelor funcționarilor publici depinde, în mare măsură, de nivelul de cunoaștere a cadrului legal și prevederile acestuia. Răspunsurile respondenților demonstrează faptul că aceștia cunosc cadrul normativ potrivit căruia se realizează evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarului public în Republica Moldova. Aproape absoluta majoritate (98,5%) au răspuns că cunosc cadrul normativ, indicând Legea nr. 158/2008 și Hotărârea Guvernului nr. 201/2009, iar 1,5% funcționari au enumerat și Codul Muncii.

Cercetarea cuprinde întrebări ce au drept scop evidențierea respectării sau nerespectării procedurii de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici, având un rol semnificativ în asigurarea unui impact pozitiv asupra activității funcționarilor și respectiv asupra performanței organizaționale.

Procesul de evaluare a performanțelor se inițiază cu stabilirea obiectivelor individuale și indicatorilor de performanță. Astfel, răspunsurile la întrebarea: *Obiectivele individuale și indicatorii de performanță, în autoritatea în care activați, sunt stabiliți de către*?, în 72,1% reflectă deficiențe în respectarea procedurii de stabilire a obiectivelor individuale, în 159 cazuri, precum și principiului *comunicării și cooperării*. În același timp, putem sublinia apariția situațiilor de conflict de interese, și anume când funcționarul public personal își stabilește obiectivele individuale și indicatorii de performanță.

Prin întrebarea: *Care sunt obiectivele individuale stabilite pentru Dvs.* până la următoarea evaluare? s-a încercat să se determine respectarea principiului SMART în stabilirea obiectivelor individuale. Răspunsul celor 33,6% dintre respondenți au scos în evidență lacune majore în stabilirea obiectivelor individuale, și anume doar la 9,9% funcționari publici obiectivele au fost stabilite după principiul SMART.

Nivelul de realizare al obiectivelor individuale, în unele cazuri, depinde și de factorii externi. Răspunsul pozitiv al celor 28% funcționari, dacă *au avut situații de nerealizare a unui sau a mai multor obiective individuale,* a presupus necesitatea explicațiilor privind motivele nerealizării obiectivelor (*Fig.* 2).

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 152 13.08.2021 09:36:46

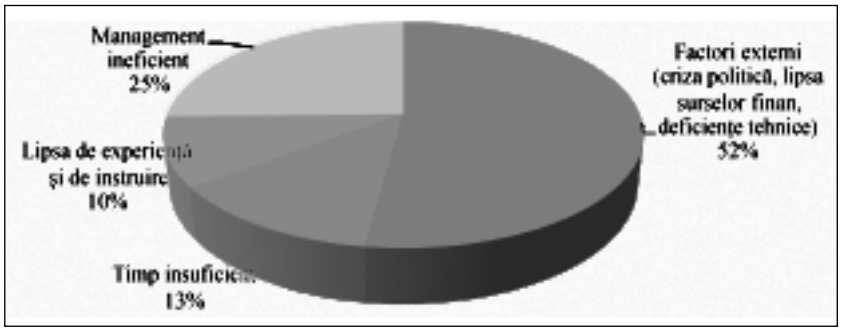

***Fig.* 2. Factorii influenți în realizarea obiectivelor individuale**

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor empirice.

Rezultatele cercetării denotă că nerealizarea obiectivelor individuale se explică prin stabilirea acestora necorespunzător și uneori neconforme activității funcționarului public. Totodată, se remarcă suprasolicitarea activității funcționarilor publici prin acordarea numeroaselor sarcini suplimentare decât cele stabilite în fișa obiectivelor individuale, aceasta fiind condiționată de insuficiența resurselor umane în serviciul public.

O altă etapă importantă a procesului de evaluare reprezintă monitorizarea activității funcționarului public, identificând reușitele și impedimentele în realizarea obiectivelor sale. În acest sens, a fost testat dacă se realizează monitorizarea performanței profesionale a funcționarului public în cadrul entității publice în care activează. Astfel, 81,9% au conformat că se realizează, iar 18,1% relevă că nu se asigură monitorizarea. Persoanele care au răspuns afirmativ au specificat tehnicile de monitorizare a performanței profesionale a funcționarului public. În ordine descrescătoare au fost nominalizate: raport de activitate 36,6%, ședințe săptămânale 26,1%, discuții individuale și/sau în echipă 24,5%, fișă de monitorizare 8,5%. Performanța funcționarilor publici este monitorizată prin diferite tehnici, care aduc plusvaloare procesului de evaluare, având drept scop sporirea nivelului de credibilitate al evaluaților în desfășurarea unui proces de evaluare imparțial și obiectiv.

Procedura de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici cuprinde trei etape: a) completarea fișei de evaluare de către evaluator; b) desfășurarea interviului de evaluare; c) contrasemnarea fișei de evaluare. Fișa de evaluare a performanțelor funcționarilor publici reprezintă aprecierea evaluatorului privind nivelul și calitatea îndeplinirii obiectivelor individuale în baza indicatorilor de performanță. Un factor important în acest sens reprezintă respectarea termenelor legale [2] de studiere a fișei de evaluare de către funcționarul public evaluat, având suficient timp pentru înscrierea comentariilor. Răspunsurile oferite confirmă că fișa de evaluare a performanțelor profesionale individuale le este oferită pentru studiere și completare de către evaluator, însă în 46% de cazuri nu se respectă procedura, fișa de evaluare fiind oferită pentru informarea funcționarilor publici în ziua derulării interviului.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 153 13.08.2021 09:36:46

Următoarea etapă a procedurii de evaluare este interviul. Este o discuție directă și deschisă între conducător și funcționarul public, având drept scop oferirea unui feedback asupra calificativului de evaluare prin analiza rezultatelor obținute și identificarea soluțiilor de suprimare a impedimentelor în obținerea performanțelor înalte.

Interviul de evaluare se realizează, în percepția respondenților, prin: dialog deschis (analiză a reușitelor și a eșecurilor) între evaluator și funcționarul public (67%), discuție cu reproșuri între evaluator și funcționarul public (3,7%), nu se realizează interviul (fișa de evaluare este semnată fără derularea interviului) (29%). Datele confirmă că nerespectarea principiului de *comunicare și cooperare* a evaluării performanțelor în 33% de cazuri accentuează impactul negativ al procesului de evaluare asupra eficientizării activității funcționarilor publici, demotivându-i în obținerea performanțelor profesionale (*Fig.* 3)

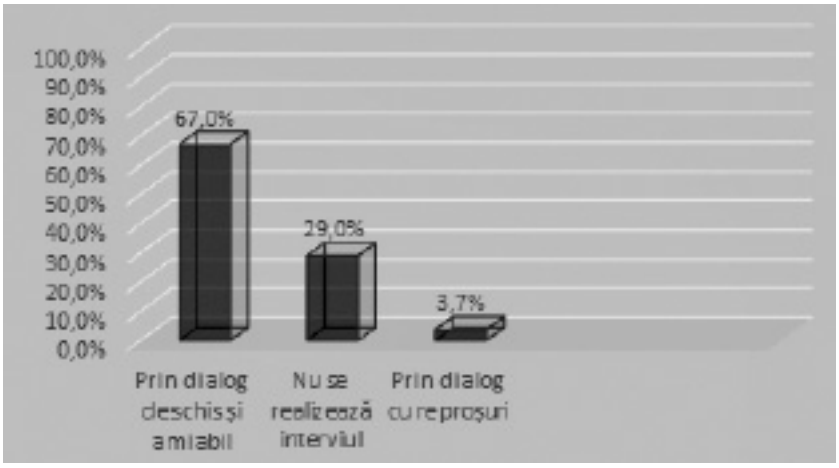

***Fig. 3.* Modalitatea desfășurării interviului**

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor empirice

Asigurarea confidențialității informațiilor menționate în fișa de evaluare și a celor discutate în timpul interviului de evaluare a performanțelor profesionale în autoritatea în care activizează funcționarul public este confirmată de 87% din respondenți, fapt ce presupune respectarea principiului demnității în procesul de evaluare.

Asigurarea transparenței întregului proces de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici intră în aria de competență a autorității publice. În 81 la sută este asigurată transparența privind rezultatele evaluării performanțelor profesionale ale funcționarului public în autoritatea publică în care activează. Însă, atunci când contrapunem informația din răspunsurile la întrebarea precedentă cu cea din răspunsurile privind modalitatea de asigurare a transparenței, constatăm că: în 83% rezultatele sunt aduse la cunoștința funcționarului public individual de către conducătorul autorității publice, în 14% rezultatele sunt anunțate în ședința operativă, iar în 3% rezultatele sunt plasate pe pagina electronică a entității. Din datele obținute relevăm o situație contradictorie. Pe de o parte, respondenții afirmă că este

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 154 13.08.2021 09:36:46

asigurată transparența privind rezultatele evaluării, iar pe de altă parte, aducerea la cunoștința funcționarului public, individual, despre rezultatele evaluării nicicum nu poate fi considerată o modalitate de asigurare a transparenței. Transparența reprezintă diseminarea informației multilateral, în mod deschis și explicit, asupra rezultatului unei activități sau proces. Respectiv, datele empirice denotă că autoritățile publice nu asigură transparența procesului de evaluare a performanțelor.

Având în vedere că evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarilor publici se realizează de către evaluator – conducătorul direct al funcționarului public și, fiind un proces complex, nu poate fi exclus faptul de subapreciere sau supraapreciere, generând situații de respingere a rezultatelor evaluării. Dintre respondenți, 22 la sută au avut situații când nu au fost de acord cu aprecierea evaluatorului privind performanțele lor profesionale.

Fiind întrebați dacă în cazul existenței unor situații de dezacord cu calificativele de evaluare, ce vor întreprinde, 60% dintre respondenți au nominalizat diverse acțiuni de remediere a acestor situații. În 30% de cazuri respondenții au indicat asupra discuțiilor cu evaluatorul, dar care nu au adus careva rezultat, manifestându-se o insuficientă încredere în soluționarea divergențelor, creându-se, astfel, un climat organizațional nefavorabil și bariere de comunicare interpersonală și organizațională. Totodată, 40% au recunoscut că nu au întreprins nimic. Doar 22% au reușit să modifice calificativul acordat în urma evaluării și 8% au contestat oficial rezultatele evaluării.

Evaluarea performanțelor profesionale se consideră a fi un instrument de motivare a funcționarilor publici în obținerea performanțelor. Estimarea dacă procedura de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarului public le-a influențat cumva cariera, demonstrează lipsa impactului procesului de evaluare asupra carierei și influența scăzută în promovarea funcționarilor publici. Totodată, în opinia a 13% funcționari publici, evaluarea performanțelor reprezintă un instrument eficient în sporirea responsabilității, evidențierea punctelor slabe și forte, și motivarea de dezvoltare a abilităților profesionale. Drept motivație financiară, în 19% rezultatele evaluării performanțelor se iau în considerare în procesul de atribuire a gradelor de calificare superioare și a treptelor de salarizare, care nu au tangență cu procesul de evaluare a performanței.

Sporirea eficienței activității entităților publice a condiționat necesitatea elaborării și aplicării politicii privind evaluarea performanței profesionale a funcționarului public. Necesitatea evaluării performanțelor profesionale ale funcționarului public este confirmată de 91 la sută din eșantion. În opinia funcționarilor publici, evaluarea performanțelor are menirea să contribuie la dezvoltarea competențelor profesionale și identificarea necesităților de dezvoltare profesională, reprezintă un instrument de monitorizare continuă a activității, de motivare și stimulare, de sporire a responsabilității. Totodată, 9% de funcționari publici și-au exprimat convingerea că acest proces este unul formal, neobiectiv, ineficient și nemotivant.

În vederea identificării punctelor slabe și forte, oportunităților și riscurilor pentru viitor au fost acumulate informați, care au permis efectuarea analizei SWOT privind evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarilor publici.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 155 13.08.2021 09:36:46

Rezultatele analizei SWOT scoate în evidență nuanța critică a procesului de evaluare a performanțelor, accentuând punctele slabe și riscurile pe viitor. Formalismul procesului de evaluare, subiectivismul și favoritismul existent, precum și calificarea insuficientă a evaluatorului reprezintă o pondere de 77% din punctele slabe identificate. Analiza SWOT reliefează rolul important al evaluatorului în asigurarea unui proces obiectiv, deschis și transparent de evaluare a performanțelor profesionale. Evaluatorul dispune de pârghii de motivare și promovare, care au un impact considerabil în crearea și dezvoltarea unei echipe de profesioniști în cadrul entității publice. Din aceste considerente, se impune obligativitatea asigurării nivelului de calificare a evaluatorului. În opinia a 91% de respondenți, eficientizarea administrației publice este condiționată de dezvoltarea abilităților profesionale, de oportunitățile de motivare și promovare a angajaților și eficientizarea activității funcționarilor publici cu impact asupra serviciilor publice.

Un capitol aparte de întrebări din chestionar vine să evidențieze necesitatea optimizării procedurii de evaluare a performanței, a cadrului normativ, a fișei de evaluare și creșterea transparenței în evaluarea performanței.

Propunerile respondenților privind îmbunătățirea procedurii de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarului public în Republica Moldova sunt următoarele: organizarea cursurilor de instruire în domeniu, asigurarea transparenței și respectarea principiului de obiectivitate și profesionalism, automatizarea procesului de evaluare a performanțelor, practica completării fișei de monitorizare, să fie inclusă și evaluarea (anonim) de către colegi și beneficiari, desfășurarea procedurii de evaluare de către o comisie în care să fie incluse și persoane terțe, desfășurarea semestrială / lunară a evaluării performanțelor, includerea fișei de autoevaluare, să fie simplificată procedura, necesitatea modificării procedurii.

Funcționarii publici și-au exprimat opiniile privind funcționalitatea cadrului normativ existent privind evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarului public în Republica Moldova, sugerând următoarele recomandări de îmbunătățire a acestuia: obligativitatea asigurării transparenței a rezultatului evaluării, aplicarea corectă și responsabilă a legii, desfășurarea evaluării în format electronic, majorarea sporurilor pentru conferirea gradului de calificare, creșterea numărului de ore de instruire în domeniu, obligativitatea ținerii fișelor de monitorizare, obligativitatea aprecierii abilităților de estimare a evaluatorilor.

La întrebarea privind propunerile de îmbunătățire a fișei de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarului public în Republica Moldova, 24% consideră că nu necesită a fi îmbunătățită. În rest, sunt sugerate următoarele idei: să fie efectuată electronic, de simplificat structura, să fie anexate fișele de monitorizare, să includă o rubrică de autoevaluare, de introdus o rubrică cu genericul „evaluarea de către colegi".

*Propunerile privind sporirea transparenței evalu*ării *performanțelor profesionale ale funcționarului public în Republica Moldova* elucidează următoarele sugestii: publicarea rezultatelor finale ale evaluării pe o platformă on-line a organizației, afișarea rezultatelor pe panouri de informare, afișarea rezultatelor pe site-ul organizației,

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 156 13.08.2021 09:36:46

rezultatele evaluării să fie anunțate în cadrul ședinței operative, rezultatele evaluării să fie incluse în raportul anual de activitate și publicarea acestuia.

Funcționarul public, fiind persoana care ocupă o funcție publică în scopul înfăptuirii prerogativelor de putere publică, are obligațiunea desfășurării activității sale, prioritar, în baza principiilor (valorilor) de legalitate, imparțialitate, independență, profesionalism și loialitate. Analiza informațiilor atestă divergențe în ierarhizarea valorilor. Funcționarii publici se conduc, preponderent, de principiul profesionalismului, îndeplinindu-și atribuțiile cu responsabilitate, competență, eficiență, corectitudine și promptitudine. Principiul legalității aflându-se într-o poziție secundară, iar independența fiind în ultima poziție, ceea ce demonstrează despre limitarea independenței funcționarilor publici în exercitarea obligațiunilor de serviciu și influența conjuncturii politice.

Performanța individuală a funcționarului public este direct proporțională cu gradul de calificare al acestuia. Evaluarea performanțelor profesionale, pe lângă alte scopuri, are și rolul identificării obiective a necesităților specifice de instruire a fiecărui funcționar public. În acest sens, cadrul legal reglementează autoritățile publice de a asigura fiecare funcționar public cu diverse forme de instruire, cu o durată de cel puțin 40 de ore anual. Stagiile de dezvoltare profesională la care au participat funcționarii publici sunt preponderent derulate în Republica Moldova. Potrivit răspunsurilor din numărul total al organizațiilor furnizor de stagii de dezvoltare profesională, ponderea cea mai mare îi revine Academiei de Administrare Publică (AAP), la care au participat 85,7% funcționari, iar 11% de funcționari au participat la instruiri organizate în cadrul ministerelor (Ministerul Finanțelor, Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, Ministerul Justiției, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene).

Stagiile de dezvoltare profesională a funcționarului public de care ei au nevoie pentru viitor evidențiază necesitățile specifice ale fiecărui funcționar public în dezvoltarea profesională. Din cei 32% funcționari publici care au oferit răspunsuri, au enunțat următoarele tematici: achiziții publice cu experți internaționali, studii comparative; managementul financiar și control public intern cu descrierea proceselor; dezvoltarea abilităților de comunicare; arta oratorică; managementul stresului; managementul și elaborarea programelor/proiectelor; elaborarea actelor normative; managementul resurselor umane; managementul proprietății publice; managementul organizării întrunirilor publice; procesul de evaluare a performanțelor funcționarilor publici; programe și sisteme informatice (e-document, e-transparență, e-alocații, e-servicii); protecția datelor cu caracter personal; managementul datoriei publice la nivel local; planificarea strategică – metodologia.

Generalizând informațiile furnizate de funcționarii publici în chestionarul aplicat, putem conchide că procesul de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici în Republica Moldova este bine conceput. Evaluarea performanțelor reprezintă un instrument eficient de monitorizare continuă a activității funcționarilor publici, de sporire a responsabilității, de motivare și creare a condițiilor de creștere profesională. Însă, acest proces înregistrează deficiențe în

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 157 13.08.2021 09:36:46

implementarea reglementărilor privind respectarea procedurală şi calitatea realizării acestor proceduri, precum şi în asigurarea transparenței procesului de evaluare a performanțelor. Abaterile sesizate de funcționarii publici sunt condiționate atât de factorii interni (management slab calificat sau necointeresat în fortificarea procedurilor de evaluare, timp insuficient în realizarea sarcinilor suplementare ș.a.), cât şi de factori externi (influența politică, resurse financiare şi umane insuficiente, digitalizarea redusă a entităților publice). Deficiențele procedurale reliefează stabilirea eronată a obiectivelor şi indicatorilor de performanță descrise de lipsa caracteristicilor SMART, iar indicatorii de performanță nu oferă posibilitatea măsurării progreselor şi rezultatelor obținute. Sunt remarcate carențe privind nerespectarea principiului de transparență a informațiilor privind performanța.

Rezultatele studiului au distins rolul implicit al evaluatorului şi nivelul de profesionalism al acestuia în asigurarea unui proces de evaluare imparțial şi obiectiv, care, la momentul actual, atestă o responsabilitate insuficientă în implementarea corectă şi obiectivă a procedurii de evaluare. S-a evidențiat faptul conştientizării depline a funcționarilor publici privind influența performanței individuale în atingerea performanței organizaționale şi importanța monitorizării activității funcționarilor publici.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public: nr. 158 din 04.07.2008. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 23.12.2008, nr. 230-232, art. 840.
2. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 201 din 11.03.2009 privind punerea în aplicare a prevederilor Legii nr. 158 – XVI din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 17.03.2009, nr. 55-56, art. 249.
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 697 din 05.08.2010 cu privire la aprobarea modificărilor şi completărilor ce se operează în Hotărârea Guvernului nr.201 din 11 martie 2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 13.08.2010, nr. 145-147, art. 780.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 158 13.08.2021 09:36:46

UNELE REFLECȚII ASUPRA SOCIETĂȚII ÎNTRE PANDEMIE ȘI POST PANDEMIE[1]

SOME THOUGHT CONCERNING SOCIETY BETWEEN PANDEMIC AND POST PANDEMIC

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.13
CZU: 316.42

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie
apascaru2010@gmail.com

Rezumat

Conținutul articolului reprezintă o hermeneutică a societății în condiții improprii dictate de pandemie. În acest sens, autorul întreprinde o monitorizare a conceptelor aflate la interferență cu domeniile filosofiei, încercând să argumenteze necesitatea regândirii lor în condițiile pandemice și care, valorificate, pot să contribuie la minimalizarea efectelor post pandemice. De asemenea sunt evidențiate cauzele care alimentează starea de lucruri din societate, inclusiv în cea în curs de dezvoltare, cum e și cazul Republicii Moldova. Este o contextualizare și a deficiențelor, unele dintre care au fost înainte de pandemie care au escaladat, împovărând căutările de oportunități ce ar facilita identificarea soluțiilor necesare. Studiul este o continuare a cercetărilor anterioare, care ulterior se vor completa cu date calitative din măsurarea on-lin în curs de desfășurare.

Cuvinte-cheie: *societate, pandemie, post pandemie, reînnoire, rețele, filosofie.*

Summary

The issue of this paper is concern on the society's pandemic and post pandemic. It's represented a hermeneutics approach of society in improper conditions dictated by the pandemic. In this sense, the author undertakes a monitoring of the concepts that are interfering with the fields of philosophy, trying to argue the need to rethink them in the conditions of the pandemic and which capitalized can contribute to minimizing the post-pandemic effects. It also highlights the causes that fuel the state of affairs in society, including the developing one as is the case of the Republic of Moldova. It is a contextualization on deficiencies some of them preceded the pandemic escalated, burdening the search opportunities that would facilitate the identification of necessary solutions. The study is a continuation of previous research that will later be supplemented by qualitative data from ongoing online methods.

Keywords*: society, pandemic, post pandemic, renew, network system, philosophy.*

Societatea dintotdeauna s-a confruntat cu bulversări majore și de fiecare dată a încercat să canalizeze energiile ce se acumulau. Bulversările pandemiei însă se conectează la cele în plină constituire, astfel influențând structurile sociopolitică, socioeconomică, socioculturală și spirituală. Concomitent, influențele respective

[1] Articolul este elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.1/COV/ *Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie (2020-2021) finanțat prin ANC.*

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 159 13.08.2021 09:36:46

mai puțin canalizate se răsfrâng și asupra situației individului, instituțiilor sociale, comunității în general. Or, acutizările înseamnă și revendicări pe potriva reorientărilor ulterioare în post pandemie. Cu atât mai mult cu cât în post pandemie bulversările conectate cu energii canalizate insuficient riscă să escaladeze. De asemenea, și pentru că s-a intervenit accidental și excesiv în modul de viață al membrilor și instituțiilor de resort ale societății. S-au sistat în mare parte activitățile domeniilor intra și extra societal. Este vorba de introducerea stării de urgență în parametri temporali și menținerea activităților în domeniile și instituțiile legate de combaterea epidemiei. Totodată, semnalăm că, din punctul de vedere al psihologiei sociale, individul și colectivitatea nu se pliază pe termenii indicați de starea de urgență sau lockdown, iar efectele întreruperii cu pierderi importante durează mult mai mult decât se cunoaște. Pe parcurs, reluarea activităților unora dintre domenii, fie și parțială, denotă că dintre acestea nu toate își pot permite resetarea, altele au falimentat și nu s-au mai redeschis. De asemenea, întreruperea activităților a redus locurile de muncă, s-a majorat procentual șomajul și o mare de oameni rămași fără un venit suficient s-au pomenit la limita subzistenței, dar și un standard de viață în libera cădere. Starea de pandemie însă solicită activitatea domeniului de sănătate publică în exces, parțial a celor adiacente și a instituțiilor care s-au reorientat, racordându-se la activitățile online. În acest sens, numărul instituțiilor domeniile cărora au rezistat sunt cele ce s-au reorientat, valorificând oportunitățile Erei Informaționale, ca de altfel și cel al angajaților rămâne neînsemnat pentru sustenabilitatea economiei în general. Deopotrivă domeniile, instituțiile și angajații respectivi care n-au eșuat în starea de urgență financiar de departe nu sunt absolviți de repercusiunile impactului psihologic.

În contextul dat, studiul evidențiază schimbările care catalizate și de pandemie prin prisma prospectărilor epistemice privind regândirea abordărilor teoretico-metodologice și pragmatice, grație noilor deschideri ale EI. Vorbim de regândirea conceptelor cu care se operează și raportate la realitate în general și cea socială în particular[1]. Cu atât mai mult cu cât impactul pandemic revărsat vertiginos peste realitatea socială și envioremental și modul în care se încearcă să i se facă față reliefează un mod de gândire mai mult fragmentar și depășit, decât complex. Mod de gândire care ajunge hârtia de turnesol din acțiunile ce se întreprind și efectele acestora. Astfel, regândirea conceptelor și reorientarea spre complexitate a acțiunilor ce se vor întreprinse devine chintesența menținerii echilibrului dintre valorificarea și utilizarea deschiderilor EI, în timp ce societatea bazată pe cunoaștere menține liantul comunicării dintre civilizațional și cultural. Printre aceste concepte se numără și cele cu care vom opera pe parcurs: *înțelegere, reînnoire, relaționare, procesualitate, indispensabilitate, organizare, autoorganizare/sinergie* .

Dezvoltând subiectul, semnalăm importanța înțelegerii nevoii de a regândi online-ul în vederea unei complexități pe potriva urgențelor. On-lin care a ajuns să fie atât de solicitat în perioada respectivă, dar este și el fragmentar înțeles. De ce? Deoarece pentru soluționarea problemelor stringente în pandemie se solicită o înțelegere mult mai complexă a lucrurilor și ființelor . Înțelegere care, parafrazând-ul pe Pierre

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 160 13.08.2021 09:36:47

Hadout[2], înseamnă o construcție în care toate componentele depind, comunică și interacționează la unison, adică conduc la rezultatul real și nu unul imaginar. Or, analiza solicitării on-line-ului este una în exces și se deosebește și de felul în care metoda respectivă se aplica până la pandemie. Actualmente, metoda on-line în exces solicitantă în activitățile ce se desfășoară necesită a fi raportată la diferențele ce se acumulează și inerența divergențelor ulterioare. Totodată, consemnăm că mult prea multă încredere acordată on-line-ului este temporară, deoarece în lipsa comunicării cu celelalte metode sociale rezultatele vor deveni contrar așteptărilor. Or, funcționalitatea unei metode separată de celelalte, care, de regulă, se completează reciproc, conduce la devierea rezultatelor atât la nivel individual, instituțional, cât și la cel comunitar. Cu atât mai mult cu cât încărcătura pozitivă a metodei instantaneu declanșează latura negativă, care cel mai semnificativ se manifestă prin intermediul șocului psihosomatic, psihosocial, psihocultural, ce se acumulează în comunicarea pe toate palierele societale din comunitate.

În aceeași cheie se evidențiază și prin conectarea metodei on-line-ului și la sistemul rețelelor. Este vorba de sistemul rețelelor prin intermediul căruia se reduce perioada identificării și găsirii de soluții la problemele stringente. Chiar dacă acest sistem s-a dezvoltat la interferența dintre domeniile științei, începând cu primele decenii ale sec. XXI această construcție n-a fost percepută drept una universală, în care raportul dintre unitate și diversitate este reglementat de nevoile și necesitățile pe termen scurt-mediu -de durată. Conform opiniei protagonistului științei rețelelor Al. Barabaşi, rețelele reale nu sunt statice, așa cum erau, până de curând, în modelele din teoria grafurilor. În schimb, în cazul rețelelor creșterea joacă un rol esențial în formarea topologiei lor. Ele nu sunt așa de centralizate ca o rețea în formă de stea. Există mai degrabă o ierarhie a hub-urilor care ține rețelele împreună, un nod puternic conectat, urmat îndeaproape de altele mai puțin conectate și apoi de un șir de zeci de noduri și mai mici. Nu există niciun nod central care să stea în mijlocul acestei pânze de păianjen și să controleze sau să monitorizeze fiecare legătură și fiecare nod. Nu există niciun nod a cărui eliminare să rupă pânza. O rețea fără scală este ca o pânză fără păianjen[3,pp.275]. Cu remarca că, implementarea și încetățenirea acestui mod de organizare se va raporta nu doar la nevoile și necesitățile societale, dar și cele envioremental, deoarece nu este exclus ca omenirea să se confrunte și cu alte epidemii fiind, nevoită a convietui cu acestea.

Desigur, suscită interes în contextul dat și o radiografie a deficiențelor cumulate responsabile de perturbările cu care se confruntă societatea, tergiversând găsirea de soluții pe potrivă. Or, cunoașterea deficiențelor echivalează cu durata soluționării și depășirii lor, deoarece în perioada pandemiei acestea escaladează. Sunt escaladări care înglobează o cromatică de divergențe dintre cele mai neașteptate - de la nemulțămirile intra și interpersonale, intrafamiliale, intra și extra instituționale până la intra și inter societale, inclusiv dintre societăți. Nemulțămiri care nu arareori sunt alimentate și de deciziile insuficient de explicite și transparente ale autorităților, inclusiv prin aplicarea selectivă a sancțiunilor. Mai nou, grație rețelelor de socializa-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 161 13.08.2021 09:36:47

re, și nu numai, s-a descoperit că unele persoane cu demnitate publică se folosesc de fișa postului pentru a se vaccina, ocolind parcursul oficial reglementat. Inevitabil, cumulul manifestărilor invocate alăturate factorilor deja prezenți în mediul social diminuează perioada identificării și găsirea de soluții. Astfel, pentru a face față provocărilor se cere urgentarea regândirii procesului de organizare a domeniilor de activitate, instituțiilor de resort și nu în ultimul rând pregătirea individului și comunității. Discutăm de emergența regândiri procesului de organizare a sistemului social și componentelor sale pentru a facilita valorificarea noilor orizonturi ale EI. Valorificare care înseamnă deopotrivă sensibilizarea prin participare a actorilor sociali cu acțiuni care să faciliteze implementarea și încetățenirea sistemului de rețele în și dintre domenii, dar și sustenabilitatea filosofiei legăturilor intra și extra cadru. Deoarece implementarea , așa cum s-a menționat anterior, contribuie la dezvoltarea nu doar a sistemului de rețele dintre domenii, dar și eficientizează activitățile intra sau extra, inclusiv modul de depășire a situațiilor divergente la un nivel sau altul[3].

În continuarea subiectului se elucidează manifestarea expresiilor din schimbările anterior pandemiei din societate mai puțin cunoscute și care au precipitat prezența nesemnificativă a sistemului de rețele. Expresii în care reliefarea efectelor severe ale epidemiei în societate se produce concomitent cu cea a surselor ce le alimentează. Este vorba de reliefări în care expresiile schimbărilor denunță, pe de o parte, necesitatea procesualității în tratarea evenimentelor, tendințelor declanșate de EI, adică în indispensabilitatea legăturilor atât cu procesele manifeste, cât și cu cele în plină constituire. Pe de altă parte, necunoașterea lor împovărează identificarea surselor ce le alimentează. De asemenea, repercusiunile date influențează relaționările componentelor EI cu cele ale mediului comunitar și envioremental; ascensiunea accesului la informația științifică și mediatică; pregătirea actorilor sociali. Și nu în ultimul rând, gradul de responsabilitate dintre cunoștințele acumulate și utilizarea/valorificarea produselor obținute, independent de contribuția participării la toate nivelurile ierarhiei sociale[4,5].

Un alt aspect deloc de neglijat ține de investigarea întârzierilor privind fructificarea oportunităților EI în dezvoltarea societății. În această ordine de idei, susținem că întârzierile reflectă tratamentul fragmentar decât complex privind fructificarea oportunităților din partea membrilor societății și instituțiilor de resort, cota cărora în pandemie s-a aprofundat. Astfel, se explică în mare modul în care fiecare societate în parte a utilizat răgazul geografic în stăvilirea pandemiei. Deoarece problemele acutizate de evenimente și cu încercări modeste ale acțiunilor privind soluționarea lor nu reprezintă decât parte vizibilă a *aisbergului* manifest într-o lume în plină interacțiune, interdependență și intercomunicare. Concomitent, partea invizibilă a *aisbergului* cere o abordare complexă nu doar între acțiunile care se desfășoară și pe plan local, dar și pe cele din regiune, continent sau global. Cu atât mai mult cu cât acțiunile privind efectele epidemiilor din 2002 și 2012 denotă o înțelegere pragmatică și fragmentară, dar care explică efervescența proliferării pandemiei peste tot, dincolo de statutul societății prosperă în curs de dezvoltare sau Nordul bogat și Sudul sărac

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 162 13.08.2021 09:36:47

din punct de vedere geopolitic în 2020-2021. Cu remarca, înțelegerea reorganizării acțiunilor complexe și necesității încetățenirii lor se vor încadra în urgențele post pandemice. De asemenea, reorganizate, acțiunile vor conduce la diminuarea încercărilor de reactualizare a celor divergente sau de redemitizare a proceselor centrifuge într-o lume în plină globalizare.

În contextul dat, regândirea acțiunilor pe care încearcă să le întreprindă actorii sociali se raportează nivelului de înțelegere a problemelor declanșate de evenimentele proceselor. Vorbim de o regândire care înglobează și redimensionarea opticii, dar și căile privind cunoașterea de facto a naturii și impactului evenimentelor prin intermediul problemelor în societate și ale enviromentului. Simultan cu înțelegerea evenimentelor prin prisma valorificării și utilizarea problemelor paralel cu revizuirea și elaborarea de mecanisme în vederea identificării căilor optime privind soluțiile la care se recurg pe toate palierele vieții sociale și enviromentale. Astfel, pe de o parte, soluțiile ce întrunesc condițiile de echilibru între valorificare și utilizare a oportunităților pe care problemele evenimentelor le deschid, pe de alta, acestea se perpetuează în complexitatea și sustenabilitatea acțiunilor susținute de Era Informațională. Cu atât mai mult cu cât perpetuarea evenimentelor prin problemele declanșate înseamnă nu doar aglomerări, dar și o succedere fără precedent de rapidă în prioritizarea urgențelor. De asemenea, că succederea rapidă reduce drastic timpul social necesar pentru găsirea de oportunități viabile pentru acțiunile necesare. Or, atunci când instituțiile sociale întârzie în luarea deciziilor, problemele distorsionează realitatea ce necesită a fi schimbată. Se atestă că modelarea rapidă cu care se confruntă societatea și enviromentul se datorează și implicării evenimentelor ce rămân insuficient cunoscute și nu beneficiază de o înțelegere pe potrivă din partea actorilor sociali. Paralel succesiunea evenimentelor catalizează energiile, caracterul cărora, fiind și el mai mult o necunoscută, manifestă în mediul social. Remarcăm energiile respective și ele sunt declanșatoare de procese pentru care societatea și instituțiile ei de asemenea nu sunt pregătite în vederea monitorizării și valorificării lor. Situație care își are partea sa de contribuție la întârzierile privind cunoașterea proceselor respective și de departe nu evidențiază modificările din sursele responsabile de alimentarea funcționalității întregii triade *cauze-efect-consecințe*. Or, concomitent cu disponibilitățile funcționale se disting și cele ale destabilizării în dificilul drum al căutărilor de posibilități optime privind menținerea și perpetuarea echilibrului în canalizarea energiilor sociale și mediul. Odată dezlănțuite, evenimentele prin procese continuă să rămână *terra incognito* pentru a fi monitorizate și estimate, deoarece nu este o noutate despre influența lor în raportul dintre factorul intern și cel extern din societate, care asigură răsturnarea de prioritate în favoarea celui extern. Înțelegerea evenimentelor declanșate în procese și surse facilitează identificarea originii lor, în spatele căreia se află deschiderile de noi orizonturi susținute de oportunitățile cu niveluri multiple ce aparțin Erei Informaționale.

Indubitabil, evenimentele în succesiunea lor, grație oportunităților EI cu niveluri multiple, înregistrează interdependențe și interacțiuni de așa natură încât se regăsesc

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 163 13.08.2021 09:36:47

și în procesul mondializării, și participă la schimbările din tabloul lumii contemporane. Vorbim de evenimente cu o prezență manifestă care perpetuă și înlănțuirile dintre ele se modifică continuu, reliefându-se în spargerea obișnuitelor frontiere: în/dintre societăți, dintre societăți și enviroment; în/dintre domenii etc. Concomitent se certifică că în locul schimbărilor care au provocat spargerea obișnuitelor frontiere vin *reînnoirile*[6]. care aduc în locul spargerii căi de edificare a altor frontiere în raporturile în/dintre entități pe potriva noilor provocări. În această ordine de idei, cunoașterea căilor optime de înțelegere a succesiunii evenimentelor și rapiditatea *reînnoirilor* lor devine hârtia de turnesol prin care fie se confirmă, fie se infirmă capacitatea construcțiilor teoretice de a se ralia la modificările ce se derulează și completa cu implicații pragmatice. Totodată are loc evidențierea capacității actorilor sociali de a înțelege urgența ridicării lor la cerințele pe care le înaintează nivelurile multiple ale *reînnoirilor*, astfel conformându-se realităților în devenire. Drept exemplu, multiplicitatea *reînnoirilor* care au loc în câmpul cunoașterii gen relația dintre problemă și întrebare sau repoziționările în/dintre fundamentele cunoașterii etc. argumentează necesitatea și facilitează căutările de soluții și identificarea acestora. Cu remarca, *reînnoirile* fundamentează diminuarea gradului de segmentarism și induce necesitatea abordării în complex a acțiunilor care urmează a fi derulate.

Drept suport în susținerea celor invocate mai sus îl constituie rezultatele unui studiu recent asupra stării din societatea Republicii Moldova. Studiu în care se demonstrează că societatea Republicii Moldova a intrat în pandemie cu un nivel scăzut de competitivitate (locul 86 din 141 de state conform Raportului global de competitivitate 2O19 (similar cu Ucraina, Tunisia, Sri Lanka și Liban) și de libertate economică (locul 87 din 18O de state conform Indicelui libertății economice 2O2O al Fundației Heritage (alături de Belarus și Samoa), precum și un nivel înalt de corupție (locul 12O din 18O de state conform Indicelui privind percepția corupției 2O19. S-a intrat în pandemie fără resurse financiare de rezervă și fără instrumente de guvernanță internă pentru administrarea crizelor. Astfel se explică și numărul de teste net inferior necesităților, or, acasă zilnic se întorceau minim 10 mii de cetățeni. Iar nivelul scăzut de înzestrare tehnologică, capacități limitate de gestionare a instrumentelor digitale și cu o diversificare insuficentă a furnizorilor și canalelor de desfacere ulterior s-au regăsit de la asigurarea logistică a spitalelor, regulamentul strict privind pregătirea(3 camere succesive) la intrare și ieșire din zona roșie, numărul mare de cadre medicale care s-au îmbolnăvit, dintre aceștia unii au pierdut lupta cu boala, până la abandonarea nedeclarată a bolnavilor cu maladii cronice și a grupurilor social vulnerabile. Efectele reale ale pandemiei se încearcă a fi puse sub preș și transformate în capital politic în condițiile în care comunicarea situației epidemiologice se face nu de specialiștii din domeniu, ci de președinte, premier, ministru. Vulnerabilități care macină societatea, agravându-se substanțial pe fundalul repercusiunilor provocate de pandemie. Astfel, competitivitatea multor companii a fost subminată prin restricționarea accesului la materii prime, piețe de desfacere și capital/resurse financiare, precum și din cauza scăderii productivității muncii. De asemenea s-a înrăutățit calitatea proceselor democratice, legislativ și cel privind elaborarea de politici publice[7].

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 164 13.08.2021 09:36:47

Criza COVID-19 aprofundează diferența de dezvoltare a Republicii Moldova în comparație cu regiunea Europei Centrale și de Est. Diferența care va continua să crească, afectând negativ starea societății și va genera riscuri semnificative pe termen mediu și lung. Un exemplu poate fi sub nivelul de concurență privind investițiile străine directe în regiune, migrarea capitalului potențial de muncă, slaba integrare în lanțurile internaționale de aprovizionare și în procesele de globalizare / regionalizare etc.).

Concomitent, criza sanitar*ă* relev*ă* necesitatea abordării în complex a acțiunilor ce se întreprind. Astfel, conform rezultatelor studiului invocat, criza se pliază pe cea sociopolitică acutizată de repercusiunile social- economice ale pandemiei, evidențiind o lipsă cronic*ă* de *î*ncredere a membrilor societății față de guvernare. Vorbim de contestațiile aduse Programului anticriz*ă* al Executivului, ca fiind unul ineficient și de departe nu se înscria în așteptările societății. Cu atât mai mult cu cât la capitolul coeziunii dintre cetățeni și guvernare nu s-a muncit asiduu și nu doar lipsa de experiență din ambele părți de a atenua această problemă stringentă. Majoritatea sondajelor de opinie reflectă că o bună parte dintre respondenți consideră că lucrurile în Republica Moldova merg într-o direcție greșită, iar principalele instituții ale statului (guvernul, parlamentul, justiția) sunt taxate la limita inferioară a încrederii. În această ordine de idei, susținem că nu neîncrederea sporită a membrilor societății a subminat eficiența măsurilor de atenuare și de gestionare a epidemiei cum relevă agențiile de sondaje. Dimpotrivă, măsurile de atenuare au fost ineficient încetățenite, deoarece oamenii doar parțial au ignorat cerințele elimentare de protecție, cum ar fi purtarea măștilor și respectarea distanței fizice. În schimb cerințele de respectare înaintate oamenilor nu s-au regăsit și un minim de ajutor fiind lăsați de unii singuri în fața pericolelor de la masca ce trebuie schimbată o dată la două ore până la dezinfectanți. De asemenea, că cerințele nu arareori au fost sfidate și de factorii de decizie care apăreau la întâlnirile cu cetățenii fără a purta mască sau distanțarea fizică de 1,5m. Astfel, s-a agravat și mai mult situația pandemică, iar măsurile de atenuare a repercusiunilor economice și sociale nu au fost nici suficiente și nici eficiente. Invocând creșterea rapidă a deficitului bugetar, programul anticriză din start n-a fost unul complex nici pentru firme și nici pentru populație. Cu excepția indemnizațiilor de șomaj (beneficiari un număr limitat de persoane), o amânare cu câteva luni a plăților fiscale, un moratoriu pe controale de stat și a unui mecanism de subvenționare a dobânzilor la creditele contractate de companii pentru necesități urgente acest program nu oferă o viziune și măsuri substanțiale pentru a acoperi fie și parțial pierderile suportate de către companii și persoane fizice datorită pandemiei. Drept exemplu sunt datele care evidențiază că intervenția totală a fost de circa O,4-O,5% din PIB, ceea ce este de circa cinci-șase ori mai puțin față de programele anticriză implementate în alte state din regiune[7].

Sine dubio, necesitatea abordării în complex a oportunităților privind diminuarea efectelor pandemiei care se vor resimți îndelung în realitatea socială se transformă în urgență. Pe parcurs, întârzierile cumulate explodate în pandemie se fac vădite în gravitatea disfuncționalităților pe toate palierele – de la cele din sănătate și

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 165 13.08.2021 09:36:47

economie până la cele din cultură, dar și în tributul care se plătește cu valoarea vieții și a capitalului uman, și envioremental. Mai nou acest lucru se observă în acțiunile privind dezvoltarea cercetărilor privind vaccinul anti-covid, modul de administrare, dar și insistența cu care societățile prospere au grijă doar de proprii cetățeni și insular la societățile în devenire, chiar dacă o bună parte din cetățenii lor nu doar au activat și contribuit la bunăstarea acestora, dar revenind acasă au adus unii dintre ei virusul.

În contextul dat, considerăm necesar studierea înțelegerii expresiilor schimbărilor care se află în legături intra și extra cadru cu evenimentele și procesele care le-au adus în prim-plan, dar și cele existente. Înțelegere care prin prisma filosofiei consensual indică asupra urgentării cunoașterii semnificației lucrurilor și ființelor, arheologia legăturilor dintre acestea[2,8], cărora deschiderilor EI le influențează arheologia reperelor valorice. Cu atât mai mult cu cât deschiderile de orizonturi ale EI facilitează cunoașterea explicită în raport cu cea implicită. De ce? Deoarece în rezultatul accesului nelimitat la informația științifică și mediatică cunoașterea explicită devine una mult mai facilă. Or, de accesul respectiv se leagă și proliferarea tendinței conform căreia cunoașterea explicită prin intermediul sistemului de tehnologii informaționale și comunicaționale ale EI reduce din perioada de realizare a procesului de cunoaștere, iar investigațiile ajung mult mai rapid în obținerea rezultatelor scontate, prin care s-au obținut dividende sporite, promovarea domeniului, dar nu și investigarea legăturilor intra și inter acționările/dependențele/ comunicarea cu cele din alte domenii. Stare de fapt care a perpetuat și pe care filosofia prin domeniile sale sensibilizează și comunitatea academică, și opinia publică asupra pericolului pierderii reperelor axiologice ale cunoașterii. Repere care asigură echilibrul în relaționările manifeste și demonstrează indispensabilitatea acestor legături ce se produce independent de nivelul de pregătire al individului, al instituțiilor sociale și profesionale[4]. Adnotăm că, acest lucru se impune concomitent cu necesitatea regândirii întregului sistem de relaționări, care datorită deschiderilor EI se completează și modifică continuu cu o rapiditate nemaiîntâlnită în istoria umanității. [5]

Continuând subiectul, revizuim deloc întâmplător argumentele ce se referă la înțelegerea r*eînnoirilor* punctate și de perioada pandemică. Astfel, demersul *reînnoirii* în deschiderile de noi orizonturi îndeamnă și la prospectări epistemice, dar și la partea pragmatică, în condițiile în care societatea își leagă speranța de redresare a efectelor pandemiei cu și cu ajutorul *reînnoirilor*. Până nu demult, demersul *reînnoirii* era legat doar de domeniile filosofiei. Or, realitatea precipitată și de situația pandemică certifică că *reînnoirea* prin care a trecut și filosofia, grație oportunităților EI, probează necesitatea regândirii conceptuale privind organizarea și perpetuarea societății și după pandemie. Este vorba de modul în care a evoluat conceptul de r*eînnoire* [6] și în ce măsură este unul nu doar pentru filosofie. *Reînnoirile,* contribuind la revenirea filosofiei în cetate, concomitent filosofia le evidențiază arealul acestora ca fiind unul mult mai vast, cuprinzând toate domeniile de activitate socială și envioremental. Astfel, domeniile filosofiei reînnoite se reîntorc în arealul propriu, implicându-se în dificilul drum de conturare a tabloului contemporan al umanității și

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 166 13.08.2021 09:36:47

naturii . Tablou în care filosofia pledează pentru nevoia stringentă de a purcede la implementarea unei altfel de cunoaștere a tuturor lucrurilor și ființelor, bazată pe etică și deontologie nu doar profesională, astfel valorificând-se potențialul EI atât pentru societate, cât și pentru enviorement. În timp ce , starea de pandemie evidențiază că discrepanțele din tabloul respectiv se datorează problemelor stringente stimulate de evenimentele proceselor declanșate cărora societatea încearcă să le facă față în mare mai mult utilizând, decât fructificând conștient oportunitățile noilor deschideri [3,5]. Se certifică nevoia de creștere a responsabilității etice și deontologice la toate nivelurile ierarhiei sociale. Această exigență se consemnează din experiența anterioară timpului pandemiei, în care realitatea faptelor, rezultatelor obținute nu ararareori erau/sunt înlocuite cu monopolul/loialitatea intra și inter organizațional[4,9]. Cu atât mai mult, cu cât declanșarea pandemiei deconspiră că situațiile ce s-au perindat sunt și rezultatul înțelegerii fragmentare a acestor orizonturi. În timp ce rezultatele obținute grație oportunităților s-au consumat și nesemnificativ implementat în complexitatea lor, inclusiv în raport cu schimbările profunde pe care EI le-a revărsat peste societate și enviorement.

O radiografie întreprinsă asupra genezei și declanșării epidemiei și ulterior pandemiei denotă că de efectul lor nu este strein și tratamentul fragmentar al evenimentelor tendințelor și proceselor. Drept exemplu, studiile privind istoricul virusului SARS-CoV-2 apărut în China în decembrie 2019 care a fost precedat de MERS-CoV. În timp ce virusul de tip SARS-CoV-1 cu care s-a confruntat Arabia Saudită în 2012 și precedate de primele cazuri înregistrate în China în noiembrie 2002 și ele au fost tratat particular. De asemenea, anterior evenimentelor invocate, lumea deja era îngrozită nu doar de Ebola care a cuprins teritoriul Africii, dar și că noile virusuri sunt legate de creșterea populației sau de stilul de viață. Acest mod de gândire în tratarea lucrurilor a deviat de la căutarea soluțiilor, îndreptându-se spre căutarea vinovatului. Chiar dacă responsabili suntem toți de perturbarea ecosistemelor, defrișarea masivă în care animalelor sălbatice li se reduce din habitatele lor naturale și intră într-un contact mult mai strâns cu ființele umane, facilitând astfel transmiterea maladiilor între specii. Posibil că și acest lucru să fi influențat, dar șocul sporește odată cu apariția unei noi maladii virale, deoarece la sfârșitul anilor 1970 s-a crezut cu adevărat că le-am învins pe toate. Încrederea de ieri poate explica perplexitatea de astăzi, important rămâne sensibilizarea tuturor actorilor că există o mulțime de viruși care interacționează cu oamenii și o vor face întotdeauna[10].

În contextul celor invocate anterior, continuăm cu reliefarea cunoașterii cu ajutorul instrumentarului filosofiei reînnoit, adică la interferența dintre organon și noul organon. Încercarea de a insista pe interferență este deja manifestă grație deschiderilor de noi orizonturi, chiar dacă acest instrumentariu continuă a fi folosit parțial și nu în complexitate. Acesta fiind reînnoit, ca de altfel și filosofia de deschiderile EI, contribuie substanțial la reevaluarea strategiei de dezvoltare a societății. Reevaluare cadrul căreia impune reorganizări la toate nivelurile sociale, de rând cu o schimbare asupra intra și inter acțiunilor, dependenților și comunicării din societate. De

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 167 13.08.2021 09:36:47

ce? Deoarece de la modelul organizațional al societății în post pandemie se așteaptă o clarificare și clasificare a acțiunilor privind degajarea problemelor stringente și argumentarea priorităților pe termen mediu și lung. Concomitent, optimizarea lor este angajată pe rigoarea interferențelor, interacțiunilor și intercomunicărilor între acțiuni, astfel reducându-se din caracterul energofag și sporită eficiența pe potriva provocărilor timpului. Altfel spus, acțiunea-cheie, fiind una interdependentă, se/și interconectează cu toate domeniile de activitate, implementează și încetățenește deopotrivă complexitatea intra și inter și contribuie la dezvoltarea societății. În condițiile actuale, printre aceste acțiuni-cheie se numără și cea educațională, pe care reflexia filosofiei o întrevede în calitate de promotor privind implementarea principiilor conexiunii și rigorii, ridicând-o la cerințele EI. Astfel, aceste principii completează și diminuează fragmentarismul din cunoaștere, suplimentând-o cu responsabilitate și nu doar libertate în accesul nelimitat la informația științifică și cea mediatică[11].

Deschiderile de noi orizonturi ale EI manifeste în societate instantaneu nu aduc cu ele și implementarea modelului de organizare a cadrului legal pe potriva provocărilor, care dinamitează sistemul social în general, dar cel mai mult pe cel mai puțin pregătit, în care comunicarea dintre subsisteme atât de necesară este una deficitară, deoarece rămân nevalorificate interacțiunile și interdependențele care se intensifică continuu. Intensificarea reprezintă capacitatea de regândire strategică axată pe elemente de sinergie privind pregătirea și competitivitatea tuturor actorilor sociali. Mai ales că elementele respective au fost probate și susținute de filosofie în procesul *reînnoirii* [6] prin deschiderile EI și cu ajutorul instrumentarului și-a valorificat potențialul propriu. În această ordine de idei, valorificarea potențialului din toate domeniile și care protejează envioremențul înlesnește contextualizarea schimbărilor produse. Este un dat care necesită a fi luat drept axiomă și dezvoltat în acțiunile ce se impun a fi realizate în beneficiul nu doar a actorilor sociali. De asemenea, acțiunile cu caracter complex din toate domeniile sunt chemate să identifice și să faciliteze implementarea și încetățenirea rețelelor și nodurile centrale care se proliferează în societate. Ulterior, aceste proliferări pot fi valorificate în dezvoltarea capacității sinergice și menținerea elementelor responsabile, adică de deschideri spre autoorganizare[3].

Evident că *reînnoirile* din filosofie spre lumea înconjurătoare sub incidența oportunităților EI și se valorifică în încercările de dezavuare a confruntărilor din societate și mediu. R*eînnoiri* prin care se identifică oportunitățile ce susțin elaborarea de mecanisme pentru cunoașterea raportului calitativ-cantitativ al problemelor și soluțiilor pe potriva provocărilor. Astfel se contribuie la înțelegerea necesității schimbării de optică în redefinirea criteriilor de primordialitate pentru problemele care se acutizează continuu. Cu atât mai mult cu cât înseși deschiderile de noi orizonturi presupun și impun o reorganizare a tuturor componentelor ale sistemului de dezvoltare, iar din punctul de vedere al filosofiei acestea sunt interdependente, interacționează și intercomunică între ele. Deoarece dezvoltarea este înglobată în rețele deja conectate între ele în hub-uri, adică într-un întreg ce necesită a fi luat în calcul. Hub-urile reprezintă un centru pentru un anumit domeniu în care se sto-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 168 13.08.2021 09:36:47

chează întreg cumulul informațional din activitățile rețelelor pe domenii și devin responsabile pentru menținerea și depășirea animozităților, dar și de relaționarea cu celelalte, care implică intervenții rapide privind soluționarea problemelor din rețea în condițiile în care una dintre acestea se defectează, dar și asigură perpetuarea dintre formă și conținut [3]. Asigurarea promovată în timp contribuie la edificarea unui echilibru în relația dintre utilizare și valorificare a deschiderilor de noi orizonturi.

De asemenea, susținem că fundamentul demersului cercetării în cunoașterea problemelor acutizate de evenimentele proceselor și fenomenelor declanșate îl constituie instrumentarul filosofiei la interferență cu metodologiile particulare. De ce? Deoarece reevaluările întreprinse facilitează înțelegerea din punctul de vedere al filosofiei drept hârtia de turnesol în cunoașterea problemelor. Cunoscându-le, se facilitează identificarea și modelarea rețelelor privind găsirea căilor optime privind problemele, chiar dacă soluționarea obținută nu echivalează și cu sintagma pentru totdeauna, lucru s-a produs în raport cu partea acutizantă a problemelor. Ulterior însă aspectele ce rămân în probleme constituie un alt cap de afiș în declanșarea de noi revendicări. Iar în condițiile EI și oportunitățile ei aceste declanșări ale aspectelor din cadrul problemelor se permanentizează și influențează atât societatea cât și mediul. Este vorba de un alt aspect al înțelegerii, cel referitor la sensibilizarea și pregătirea actorilor sociali de a face față inerenței provocărilor din problemele evenimentelor. Sunt provocări care se impun a fi înțelese diferit, deoarece înglobează cumulul de procese extrasocietale/regionale/globale din problemele evenimentelor care se impun a fi cunoscute, iar mecanismele de soluționare să corespundă. În caz contrar se proliferează întârzierile care împiedică înțelegerea nu doar a complexității problemelor declanșate de evenimente, ci și contribuția lor la constituirea de noi realități, care se raliază, comunică cu alte elemente în edificarea realității în care problemele declanșate de evenimentele proceselor manifest în mediul social în lipsa obișnuitelor frontiere. Iar oportunitățile EI facilitează nu doar spargerea instantaneu a frontierelor, ci și identificarea de căi optime în desemnarea altor diferite de cele existente. Cu condiția că procesul de desemnare a frontierelor diferite nu se va solda cu reactualizarea celor divergente și redemitizarea proceselor centrifuge într-o lume în plină globalizare.

Indubitabil, consemnăm că revenirea și la cadrul noțional-ideatic al înțelegerii este dictată de condițiile deschiderilor și frecvența cu care se utilizează și rarisim valorifică. Vorbim de oportunitățile deschiderilor care înlesnesc accesul la produse de la cele mai simple până la cele sofisticate, independent de pregătirea individului sau instituțiilor care doar printr-o atingere a unui program la un PC cu informația pentru care a apelat, chiar dacă rămâne înțeleasă precar. Precaritate care este adusă în prim-plan de soluțiile înaintate pe parcursul celor două decenii de sec. XXI și propuse pentru problemele stringente cu care se confruntă nu doar societatea și membrii ei, dar și pe cei care alterează și modifică indiferent de vrerea lor. Înțelegerea problemelor este una mai mult formală, n-a exemplificat și îndepărtat consecințele alterărilor și modificărilor socioantropologice, socioculturale, sociopolitice sau socioconfesionale. Aceste modificări deja s-au produs și în anii următori vor fi mult

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 169 13.08.2021 09:36:47

mai evidente, deoarece efectele suportate se pliază pe cele existente și rămân necontabilizate, care în spațiul fostei societăți sovietice și nu numai s-au format ca urmare a experiențelor nucleare în aer liber de la cele din anii'50, deflagrația de la Ciornobâl în 1986[11,pp.8-41] până la armele psiho-bio-epidemiologice ieșite de sub control odată cu implozia imperiilor, lipsa finanțărilor sau reglarea de conturi dintre entități diverse, divergente sau teroriste.

Regândirea acțiunilor pe care încearcă să le întreprindă actorii sociali se raportează nivelului de înțelegere a problemelor declanșate. Vorbim de o regândire care înglobează și redimensionarea opticii, dar și a căilor de cunoaștere privind impactul evenimentelor în problemele din societate. Înțelegerea evenimentelor are loc paralel cu valorificarea și utilizarea problemelor, și cu revizuiri în elaborarea de mecanisme privind identificarea căilor și soluțiilor pe toate palierele vieții sociale. Astfel, se întrunesc condițiile de echilibru între valorificare și utilizare, perpetuându-se în complexitatea acțiunilor susținute de Era Informațională. Cu atât mai mult cu cât, perpetuarea înseamnă nu doar o succedere fără precedent de rapidă în prioritizarea urgenților, dar și de inerența aglomerărilor. Se atestă că modelarea rapidă cu care se confruntă societatea și mediul ambiant este parte a implicării evenimentelor care rămân insuficient cunoscute și nu beneficiază de o înțelegere pe potrivă din partea actorilor sociali în acțiunile ce se derulează.

În loc de corolar, bulversările cumulate și necanalizate din societate și datorită crizei pandemice riscă să-i deturneze dezvoltarea în post pandemie. Bulversările cuplate cu cele provocate de starea de urgență și interminabilul lockdown pandemic se regăsesc în standardul de viață în liberă cădere cu care se confruntă membrii societății. Discutăm de starea societății economică, culturală și nu în ultimul rând de cea politică, care se modifică odată cu sporirea numărului celor cu calificare înaltă fără un loc de muncă, cu precădere cei din generația X. O altă categorie care au rămas angajați și poate cei mai mulți fiind din generația Y, alta la fel dintre ei s-au orientat spre alte profesii cerute de criză, la care se mai adaug[ă și cei din Z[12]. Concomitent cu aceste diferențe intra și inter generaționale a falimentat și o parte din afaceri, iar cele care s-au redeschis nu sunt absolvite de acest pericol, deoarece activitățile le sunt reduse. Nu sunt absolvite de efectele respective și cele care au rămas pe val în pandemie, deoarece produsele obținute nu vor mai avea atâta căutare, diminuându-le veniturile. De asemenea, și cele adiacente sistemului de sănătate publică care au activat continuu pentru a contribui la salvgardarea valorii vieții. Dar și într-un caz și în altul efectele crizei le vor resimți, deoarece aceasta, fiind una de sistem și nu de domenii ca cele precedente, influențează în profunzime reperele constructului social și celui instituțional. Înțelegerea influențelor crizei înseamnă *o reînnoire* a tuturor componentelor sistemului social ce va conduce la constituirea unui model de organizare a societății în care rețelele conectate la HUB-uri, grație deschiderilor EI, detectează întârzierile sau inconvenientele, reducând din timpul social al căutărilor de soluții. Consemnăm că schimbările respective în mare depind de pregătirea membrilor comunității, inclusiv prin regândirea procesului educațional

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 170 13.08.2021 09:36:48

prin amplasarea în matricea socio-culturală şi nu doar cea economică, dar revizuiri considerabile în comportament. Reviziurea înseamnă o altă optică asupra modului sănătos de viață. Cu atât mai mult cu cât în post pandemie aceste căutări devin direct proporţionale perpetuării valorii vieții, sănătății și dezvoltării societății în general pe cupola civilizațională.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Biriș I. Conceptele științei. București: Editura Academiei Romane, 2010. 364 p.
2. Hadot P. Filosofia ca mod de viață. București: Editura Humanitas, 2019.264p.
3. Barabasi A-L Linked - noua știință a rețelelor. Timișoara: Editura Brumar. 2017. 314 p.
4. Merton R K. Social theory and social structure. New York: Free Press, 1949. 423p.
5. Pascaru A. Prospectări epistemice privind societatea bazată pe cunoaștere. În: Integrarea tradițiilor filosofiei în societatea bazată pe cunoaștere. Chișinău: Tipografia. Artpoligraf, 2019, pp.7-74.
6. Florian M. Recesivitatea structurii lumii. București: Editura Pro,Vol. 1, 2003, 559 p.; Vol. II, 2004. 491 p.
7. EXPERT-GRUP în parteneriat cu FES. Raport de stare a ţării: Republica Moldova2020. www.expert-grup.org
8. Foucault M. Arheologia cunoașterii. București: Rao, 2011. 283 p.
9. Fukuyama F. Second thoughts. The last man in a bottle. The National Interest, Summer, 1999, p.1-20.
10. Mussat L. Humanity has always lived with viruses. 04.27.2020, www.cnsfr.fr
11. Pascaru A. Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective. În: Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere. Chișinău: Tipografia Centrală,2015, pp. 8-41, 216.
12. Strauss W. Howe N. Teoria Generaţiilor Strauss-Howe, 1991 https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/conflicte-dintre-generatii

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 171 13.08.2021 09:36:48

INDISPENSABILITATEA INTERACTIVITĂȚII UMANE ÎN CONTEXTUL CRIZEI COVID-19[1]

THE INDISPENSABILITY OF HUMAN INTERACTIVITY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 CRISIS

https://doi.org/10.53783/18572294.21.185.14
CZU: 37.018.43

Andrei PERCIUN, ***doctor în filosofie,***
Institutul de Istorie
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Acest articol este cât se poate de actual în contextul implementării regimului de lucru de la distanță și studiilor on-line. Faptul că te poți afla la lucru sau la ore într-un context casnic reprezintă un privilegiu deosebit. Cu toate acestea, nu putem trece cu vederea unele lacune ale acestui tip de experiență. În cazul predării, cunoștințele nu se pot interpreta ca o sumă de date ce așteaptă să fie livrate destinatarilor. Contextul social și interacțiunea umană relevă dimensiunea de sens al cunoștințelor, iar odată cu prinderea sensului – individul, iar în cazul procesului de învățare – studentul, care este în stare să înțeleagă rostul și aplicabilitatea cunoștințelor. Vivacitatea stratului de semnificații se menține implicit datorită interacțiunii dintre oameni. Exigența de a întreține o comunicare eficientă în regimul studiilor de la distanță reprezintă o adevărată provocare, în primul rând, pentru profesori. În aceste împrejurări profesorul riscă să devină un livrator de date și mai puțin un formator de sensuri.

Cuvinte-cheie: *pandemie, COVID-19, fenomenologie, interactivitate, intersubiectivitate, studii de la distanță, comunicare on-line, IA.*

Summary

This article is particularly relevant in the context of the implementation of remote work regime and online studies. The fact that you can be at work or in the classroom in a domestic context is a special privilege. However, we cannot overlook some of the shortcomings of this type of experience. In the case of teaching, we must not interpret knowledge as a sum of data that needs to be delivered to the recipient. Currently, the problem of information interference has almost disappeared. Knowledge is more than a sum of data. The social context and human interaction reveal the meaningful dimension of knowledge, and once the meaning is grasped - and in the case of the learning process the student - will be able to understand the purpose and applicability of knowledge. The vivacity of the layer of meanings is maintained due to the interaction between people. The requirement to maintain effective communication in the distance learning regime is a real challenge, first of all, for the teacher. In these circumstances the teacher risks becoming a data provider.

Keywords: *pandemic, COVID-19, phenomenology, interactivity, intersubjectivity, distance learning, online communication, AI.*

Obiectele ce alcătuiesc conținutul preocupărilor și grijilor noastre perene irecuzabil nu se reduc doar la învelișul natural al realității. Câmpul experienței noastre cotidiene nicidecum nu se încadrează într-o descriere plată și unilaterală, fapt prin care obiectele realității s-ar lipsi de posibilitatea de *a fi mai mult decât sunt*. E firesc,

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie (2020-2021) finanțat prin ANCD.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 172 13.08.2021 09:36:48

să ne întrebăm cu privire la sensul celui din urmă a lui *a fi* ca să ne clarificăm în ce mod acesta poate fi depășit. Așadar, ce avem în vedere de fiecare dată când spunem cu convingere apodictică că ceva *este*?

Mediile genuine ale practicilor umane sunt compuse din mai multe straturi ce impun diferite *moduri de întrebuințare* și, prin urmare, multiple moduri de *a fi*. Realitatea nu se limitează doar la un singur mod de *a fi*. Ne referim la diferite învelișuri atunci când spunem că ceva *este*. Cum ar fi posibil, de exemplu, să vorbim despre pipa lui Magritte că *ar fi* și nu *ar fi* în aceeași clipă. În ce sens ea este și nu este? Sau, mai exact, ce înveliș al realității indicăm atunci când afirmăm că ceea ce se vede *este* o pipă și ce alt înveliș al realității avem în vedere atunci când declarăm că aceasta nu *este* o pipă. Rezultă că într-un înveliș al realității ea *este* o pipă, iar în altul nu. Platon ne-ar sugera și ar face-o pe bună dreptate, faptul că manipulăm cu elementele sensibile și ideatice ale obiectului, ambele fiind consubstanțiale obiectului. Lucrurile devin puțin mai complicate din momentul în care pipa propriu-zisă este imitată și reîncadrată pe suprafața plată a unei picturi. Pipa nu va mai putea fi atestată într-o percepție originară în care ni s-ar dezvălui dimensiunea ei sensibilă și care, în cazul tabloului, va lipsi. Ceea ce rămâne prezent este forma ei – proprietățile pertinente – ce ne face s-o recunoaștem drept o pipă și nu o lingură. Deci, chiar și în lipsa ca atare a obiectului suntem în stare să identificăm și să *reanimăm* eidos-ul, forma și semnificația acestuia, conferindu-i pe această cale un statut incontestabil de *a fi* înțeles.

Obiectele experienței nu ne sunt străine, nu ne sperie și nici nu ne iau prin surprindere. La cel mai primar nivel este operată o simbioză ontică, din urma căreia, în funcție de *ce este ceva*, ne comportăm într-un fel anume. Din acest raport organic n-ar fi cazul să deducem nici o funcție privilegiată a omului luat cu tot instrumentarul său de asimilare și de adaptare cognitivă și nici una a obiectului, fără de care fluxul trăirilor umane s-ar izbi de o efectivă absență a sa și ar converge în nimic. Obiectul se arată în experiență, iar conștiința percepe în experiență. Disponibilitățile *fenomenale*, sensibile ale obiectului împreună cu predispozițiile intenționale ale conștiinței declanșează procedeul eliptic al corelării din care rezultă experimentarea pe învelișuri a lumii. Starea de claritate provocată de experimentarea straturilor de sens ale obiectelor din lume este trăită în cel mai firesc mod de noi oamenii. În acest context se întâmplă ceva de-a-dreptul ciudat, ce ține în mare măsură de maniera noastră de a ne focusa.

Nu încape nici o îndoială că obiectele experienței noastre perene, în cel mai firesc mod, nu se reduc doar la un înveliș brut al realității, care, în cele din urmă, nu reprezintă învelișul cel mai privilegiat pentru domeniul vieții umane. Conceput să suplinească și să extindă câmpul de interpretare și înțelegere a realității naturale, apendicele culturii tinde să privilegieze sfera formală a semnificațiilor ce se atribuie obiectelor. În principiu, această temă este moștenită tocmai de la antici, a căror contribuție substanțială a ținut în primă instanță de relevarea acestor două straturi experiențele ale obiectelor din lume. Raportul unicului și multiplului, realului și virtualului, eternului și efemerului, adevărului și falsului, formei și materiei, participării

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 173 13.08.2021 09:36:48

și imitației își face loc aproape în toate discursurile filosofilor occidentali. Putem admite separarea acestor opoziții doar într-un context metodologic cu un scop analitic bine determinat. În contextul vital al omului, scindarea aspectului sensibil (estetic) al obiectului de stratul semnificațiilor sale are puține șanse de a se realiza. Complexitatea vieții umane constă în stratificarea obiectelor lumii. Cotidianul nu este compus din figuri geometrice precum cele ale triunghiului, pătratului sau cercului – fapt ce-l frapa profund pe Platon. Triunghiul nu reprezintă altceva decât pe sine. Nimic mai mult decât pe sine. Un triunghi va reprezenta mereu un triunghi. În virtutea acestui fapt, obiectele ideale de ordinul celor din matematică sau geometrie sunt simple în structura lor ontică. Neîncetata relație constantă dintre ceea ce este și ceea ce semnifică determină dimensiunea realității lumii. Obiectele *complexe* nu sunt reale, deoarece manifestă o anduranță slabă față de trecerea timpului. În această formulă, realitatea lumii nu se găsește în învelișul ei sensibil (material), ci în acel ideatic, definit ca o constantă eternă a lumii. Caracterul complex al obiectelor este evocat de o pereche minimă de factori consubstanțiali unui altuia. Prezența acestora presupune o corelare a actualității și a inactualității, darămite acestea cad sub incidența percepției și rațiunii; din care percepția este cea care se angajează în deschiderea aspectului dinamic al actualității din care rezultă efemeritatea lumii, iar rațiunea își asumă să lucreze cu aspectul eidetic al actualității ce scoate în prim plan eternul.

În ce măsură concepția ontologică a lui Platon poate fi reactualizată și integrată în noile realități pandemice? Ce ar avea în comun triunghiul lui Platon, IA-ul și raportul dintre Natură, Tehnică și stratul de semnificații ale vieții umane? Într-un articol recent [6] am identificat o afinitate structurală între natură și tehnică, mai precis modul similar al acestora de a se raporta la obiectele lumii. Stratul de semnificații prezent în sfera umanului este lipsit de relevanță în câmpul naturii și tehnicii, fapt ce duce la absența acestuia în totalitate în câmpul acestor două. Într-un serial-antologie de scurtă animație de la David Fincher și Tim Miller distribuit pe Netflix, intitulat *Dragoste, moarte & roboți*, există un episod în care este descrisă o lume post-apocaliptică în care rasa umană a fost ștearsă de pe fața pământului. *Trama* poveștii se leagă de trei IA-uri, ce se plimbă în calitatea unor turiști pe străzile unui oraș în care relativ recent au trăit o mulțime de oameni. În mai multe secvențe roboții se arată nedumeriți cu privire la sensul și întrebuințarea unor lucruri *umane*, precum ar fi caraghioasa minge de baschet. Acest exercițiu de imaginație scoate în evidență „surprinzătoarea" putere a sensului pentru conceperea realității de către om. În lipsa omului, tot ansamblul de semnificații de întrebuințare, de identificare și recunoaște efectiv este absent. Iar acest *erase* comprehensiv nu se datorează faptului că aceste date nu au reușit să fie înregistrate și digitalizate. Chiar dacă acestea au fost transpuse și reproduse cu exactitate pe un cloud încăpător, acest fapt, totuși, nu este suficient. Atributul cantitativ al datelor de cultură și civilizație umană ar fi insuficiente pentru o înțelegere adecvată ale acestora. Tabloul comprehensivității devine integru odată cu punerea în scenă a atributului calitativ al interactivității. Spre deosebire de adevărurile eterne, relațiile vii sunt importante anume din cauza fluctuațiilor sale.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 174 13.08.2021 09:36:48

Asta nu ar trebui să însemne că acestea sunt completamente haotice. Interactivitățile nu schimbă datele, ci mai degrabă operează *cum*-urile ce se corelează cu acestea. În lipsa subiectului ce ar acționa după un *cum* anume însușit din capacitatea lui de a se raporta la alți subiecți nu va putea fi scos la suprafață nici un sens ca atare. Pe bună dreptate, nu prea vom găsi argumente pentru a susține incapacitatea unui IA, în prezent, dar în special într-un viitor apropiat, de a asimila și înțelege atuurile vieții umane. Indubitabil, pentru ca un IA să se aproprie cât mai mult posibil de felul de a fi al omului, având la dispoziție toate resursele necesare pentru asimilare și înțelegere, trebuie să interacționeze cu subiecți umani, care, la rândul lor, vor interacționa cu el.

Factorul interactivității poate fi observat și în alte relații decât acelea care apar între om și IA, de exemplu relațiile dinte oameni și extratereștri. Modul în care ne imaginăm că ar trebuie să fie un extraterestru și în ce manieră ar trebui să ne raportăm la el poartă un caracter specific uman. La acest capitol nu prea suntem originali, făurindu-i chipul și comportamentul un pic diferit decât cel uman, din care ar reieși un extraterestru cu care se poate de găsit o limbă comună. Am putea merge mai departe și afirma că noi, cei din 2021, suntem *extratereștri* în raport cu predecesorii noștri. Parțial înțelegem sensul funcțional al unor obiecte din trecut – cum-ul și pentru ce-ul lor uneori este adus până la absurd. Nu e nevoie de alte exerciții de simulare mai sofisticate pentru a scoate la suprafață învelișul uman al obiectelor din lume. În locul roboților smart, înzestrați cu o inteligență avansată, se pot plasa oricare din generații premergătoare nouă. Nu e nevoie nici să născocim și să ne aducem în minte vietăți și entități „cu totul" diferite de noi. *Extratereștrii* suntem noi, cei din secolul XXI. Nu avem nici un motiv pertinent să teleportăm în proximitatea noastră spațio-temporală, în zona actualității noastre cea mai familiare, extratereștri din galaxii îndepărtate, care ajunși pe Terra vor rămâne profund marcați și în același timp nedumeriți de toate împrejurările noastre *firești*.

Strănepoții, nepoții, ba chiar și copiii se află, în fond, în rolul extratereștrilor sau roboților inteligenți în raport cu semnificațiile și valorile înaintașilor săi, ce condiționau un comportament specific și *normal* pentru stilul de viață al acestora. Deseori avem nevoie de explicații și clarificări suplimentare pentru a înțelege la ce bun servea un anume obiect din viața bunicilor și străbunicilor noștri – un obiect de-a dreptul anodin și depășit de timp. O viață bizară dată uitării. Siegfried Kracauer descrie o situație în care nepoții sunt cuprinși de o ușoară stare de debusolare atunci când văd într-o fotografie veche pe bunica lor tânără [5]. Dezorientarea acestora vine din incapacitatea de a recunoaște și de a identifica semnificații ce s-ar apropia de propriul lor ansamblu de valori. Din momentul în care se declară solemn incompatibilitatea de sensuri, nepoții se lasă pătrunși de o puternică stare de amuzament provenită din nonsensul elementelor de epocă ce apar în fotografie. Asta facem, râdem de trecut dintr-un simplu motiv – că nu-l înțelegem și nu-i prindem sensul. Trecutul este privit prin optica sensurilor valabile în prezent, fapt ce-l face uneori caraghios. Care ar fi factorii ce condiționează și provoacă uitarea ce se produce într-o viață de om? Mai există oare persoane ce ar ține minte denumirile vechi ale străzilor din Chișinău? Probabil, că unii dintre noi nu-și mai aduc aminte de vremurile celea în care nu exista nici o interdicție

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 175 13.08.2021 09:36:48

legată de fumatul în localuri și spații publice. Probabil, mulți dintre noi nu mai țin minte cum era viața fără smartphone și internet. Continua schimbare a semnificațiilor reprezintă un proces firesc prin care decurge viața unei societăți. Începuturile democratice ale societății Republicii Moldova, condiționate de destrămarea URSS, au relevat un ansamblu paradigmatic de semnificații noi ce s-au încetățenit în sfera socialului. Pe prin plan s-au plasat valori venite din Occident, astfel încât „Columb", de această dată, își ducea drumul dinspre *noua lume* cu scopul de a revărsa lumină peste diverse chestii bizare și curioase, care ulterior au fost ușor asimilate fiind percepute cu încredere și transformându-se în norme pentru societatea noastră.

S. Kracauer a reușit să remarce faptul că pe mapamondul interbelic au încetat să mai existe locuri *exotice*. Iar atunci când analizează fenomenul turismului din acei ani, autorul ajunge la concluzia că elementul surprinzător al străinătății pur simplu dispare [5]. Străinătatea nu mai e străină, deoarece călătorii nu fac altceva decât să-și schimbe locul, în timp ce stilul de viață și sensul de întrebuințare a obiectelor din acel mediu „nou" rămâne exact la fel ca și în locul din care au plecat. În actualele condiții ale globalizării e tot mai dificil să nu te poți orienta printre semnificațiile cotidiene ale diferitor societăți. Înțelegerea prealabilă aplică cea mai largă semnificație obiectului nou întâlnit. Obiectul *necunoscut* este deja cunoscut ca un obiect-necunoscut. În consecință suntem contemporani cu contemporanii noștri, iar acest truism provine din faptul că trăim în aceeași lume.

Dar în ce mod ar trebui să înțelegem termenii de „natură" și „lume"? Ce semnificație este investită în acești termeni? În studiul său consacrat evoluției concepțiilor filosofice asupra naturii, Robin George Collingwood diferențiază două concepte antice ce corespund respectiv cu două stiluri de abordare a conceptului de natură. După Collingwood „un european modern, dacă s-ar confrunta cu întrebarea „Ce este natura?" cel mai probabil ar transforma-o în întrebarea „Ce fel de lucruri există în lumea naturală?", iar răspunsul ar fi în fapt o descriere a obiectelor ce fac parte din natură" [2, p. 76.]. Sensul recunoscut propriu și original al cuvântului natură se regăsește în ceea ce s-ar arăta că e *principiul*, cu alte cuvinte *sursa* ce corespunde cu un mod de a fi specific. Nu vom greși dacă vom spune că natura soarelui este de a fi luminos și cald, adică de a emana lumină și căldură. Natura din acest punct de vedere se determina drept o esență imanentă ce-i conferă obiectului o maniera specifică de a fi. Natura ca esență se dă ca o sursă – principiu – de manifestări firești. Actele ce rezultă dintr-o influență din exterior sunt asociate constrângerii și nu se potrivesc cu *natura* obiectului. Așadar, *natura* este implicită obiectului, făcându-l să fie așa cum este. În acest sens, natura într-adevăr devine o mamă. Corespunzător acestei abordări, am pute trasa o analogie cu triunghiul lui Platon. Natura nu etalează nimic mai mult decât esența de ființă a unui obiect.

Definiția sumativă a naturii în care este vizat întregul ansamblu de obiecte își adoptă sensul unui *mediu prielnic* în care aceste obiecte există și se manifestă. Această interpretare a naturii este mai aproape de sensul termenului grecesc „cosmos", ce se traduce prin lumea în care se conține și se menține o ordine și în care sunt puse toate entitățile.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 176 13.08.2021 09:36:48

Comunitatea umană și viziunile pe care omenirea le-a formulat pe întregul parcurs al istoriei sale nu se pot reduce doar la o serie de propensiuni instinctive, determinate din timp ca esențe imanente și care ar determina comportamente specifice. Zona practicilor umane – cultura – aduce cu sine o imensă garnitură de semnificații ce se acoperă peste învelișul natural al ființei noastre. Obiectele primesc sensuri în rezultatul unor practici umane cotidiene. Tot ce este și tot ce este adăugat de om este în exclusivitate dedicat tot omului. Natura definită ca un mediu în care își fac apariția toate obiectele vizibile și invizibile în întregime îl vizează pe om afectându-l și dându-i material de gândit.

Fără îndoială, în natură mai există multe lucruri încă nedescoperite, însă faptul de a fi ascunse nu le anulează puterea reală pe care o exercită asupra omului. Este aproape imposibil de imaginat un obiect natural transpus dincolo de percepția și de înțelegerea umană ce ar fi lipsit totalmente de semnificații. Luând în considerație determinarea naturii drept principiu-sursă, ce face ca un obiect să fie ceea ce este, nimic mai mult, denotă ideea că natura non-umană nu are interior. Astfel încât semnificațiile nu sunt imanente acestor obiecte. Fernando Pessoa într-un poem ne confirmă aceeași idee:

Pentru că înțeleg Natura din exterior;
Și nu înțeleg Natura din interior.
Pentru că Natura nu are interior;
Dacă l-ar avea, ea n-ar mai fi Natură. [7]

Experiența lumii reprezintă o experimentare în straturi, unde puterea noastră de focusare, axându-se în primă instanță pe componentele eidetice ale lumii, este perturbată de ritmul fluctuațiilor *naturale*. Schimbarea axului de rotire a experienței scoate în prim plan stratul semnificațiilor funcționale. Nu avem și nu merită să contestăm faptul că trăim într-o lume brutală a cărnii și a lucrurilor opace ce ne afectează și pe care suntem incapabili s-o ignorăm. Ar fi cât se poate de normal ca noi să ne focusăm pe stratul sensibil al lumii. Ineluctabil lucrurile se derulează anume în acest mod – într-adevăr nu avem nici un motiv și chiar dacă l-am avea, oricum n-am avea cum să ocolim dimensiunea materială în care ne situăm cu toții ducându-ne traiul în cel mai obișnuit mod. În virtutea acestui fapt, această lume opalescentă se identifică cu stratul natural și fizicalist al obiectelor ce servește în calitate de suport și suprafață pentru celălalt înveliș superior ce transcende dimensiunea materială a lucrurilor. Astfel, stratul material se dă drept trambulină pentru atenția conștiinței propulsată în stratul de semnificații de la înălțimea căruia obiectele devin transparente și explicite.

Afirmația că natura ar fi goală din interior nu este nicidecum lipsită de sens. Natura – luată drept o sumă totală de obiecte – se dă ca un mediu, dar și ca o sursă primordială în conformitate cu care fiecare obiect își are modul lui aparte de a exista. Platon s-ar fi arătat mulțumit de acest mod de a trata *natura*, în primă instanță din cauza că aceasta nu ascunde nimic și se etalează pe de-a-întregul fiind ceea ce este. Iar dacă cumva am putea admite o interioritate a obiectelor naturale dintr-un pretins punct de vedere al naturii, atunci domeniul interiorului sau ar corespunde principiu-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 177 13.08.2021 09:36:48

lui natural – definit ca sursă – sau ar reprezenta un loc lipsă ce urmează să fie umplut cu valori și semnificații umane. Și dacă cumva natura ar fi avut posibilitatea să ne spună ce crede despre foloasele obiectelor conținute în ea, atitudinea ei ar fi una plată și neutră, ba chiar una indiferentă.

Să închegăm toate ideile relatate până aici într-o judecată concludentă pentru a vedea mai departe cum acestea ne pot ajuta să evaluăm adecvat contextele vieții ce se derulează actualmente în pandemie. Așadar, experiența mediului nostru cotidian este multilaterală și nu se limitează doar la o singură dimensiune, care o exclude pe alta. Prin urmare, în obiectele ce ne compun lumea se pot releva două straturi consubstanțiale și complementare. De cele mai multe ori, întâlnind un obiect, nu ne batem capul să-l separam în dimensiunile sale materiale și ideile, adică în ceea *ce este* și *ce semnificație are*. Astfel, prind contur perspectiva naturală și cea umană (culturală) asupra lumii. Condiția umană scoate în prim plan învelișul semnificațiilor, ce servește drept cheie pentru înțelegerea lumii. Deci, ceea ce capătă o importanță majoră pentru om sunt sensurile ce-l ajută să înțeleagă. La fel de importante sunt straturile materiale, dar cu o mai puțină relevanță pentru înțelegere. Poate că exact din această cauză protagoniștii unor povești SF se raportează la unele entități non-umane, precum ar fi un *replicant*, un android, un extraterestru sau un robot înzestrat cu IA, ca la niște ființe, apropiate omului. Substratul natural, materia, din care sunt create aceste ființe nu ne împiedică să simpatizăm și să empatizăm cu o mașină a cărui comportament este atât de similar cu acel al omului. Uneori chiar uităm că avem de face cu o mașină superinteligentă. Acest fapt ar trebui să ne convingă că stratul eidetic și valoric primează în sfera socială. Sensul, din acest context, este ceva mai mult decât o simplă informație ce poate fi înregistrată și reprodusă. Ceea ce se adaugă sensului pe lângă încărcătura sa informațională este contactul nemijlocit întreținut de relațiile ce se stabilesc între oameni, dar și între oameni și IA.

Aristotel [1], în etica sa, merge pe o cale aferentă celei de aici, aducând argumente în favoarea abordării practice a virtuților. Comportamentele sociale corecte, evaluate pozitiv de marea majoritate a membrilor unei comunități, nu pot fi însușite doar prin informare ce ar prepune punerea la dispoziție a unor date din care s-ar afla ce este o virtute și care sunt modelele exemplare ale acesteia. Înțelegerea are loc prin cultivare și perseverare în experiență, iar această, la rândul ei, presupune ideea relaționărilor din care urmează cea a participației. Corectitudinea comportamentului vine ca un rezultat al corelării subiectului cu situația în care s-a pomenit și cu subiecții aferenți acestei situații. Dinaintea actului deliberativ al subiectului nu există nici o prescripție de comportament corect. Există doar condiția de a discerne pe calea rațiunii excesul și insuficiența actului care urmează să fie săvârșit. Judecarea după situație și experiență reflectă gradul de performanță etică al părților implicate ce contribuie la formarea în timp a înțelepciunii practice. Prin urmare, *cum*-ul și *pentru ce*-ul datelor actelor etice este prelevat dintr-o relație continuă cu lumea. Alături de Aristotel, ajungem la aceeași idee a importanței stratului de semnificații pentru înțelegerea și cunoașterea lumii, semnificații ce se atestă în experiența corelării cu ceilalți în diverse contexte de viață.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 178 13.08.2021 09:36:48

Cât de importantă este relația pentru cunoaștere și înțelegere pentru constituirea realității umane putem afla și din multiple studii realizate în ultimii ani în domeniul tehnologiilor interactive pentru arte performative. Bunăoară, instalația *I am here*, gândită de tânărul artist Dorin Cucicov, relevă o experiență interactivă inițiată de o prezență umană care pune în mișcare o oglindă vie, care, de fapt, este un computer [3]. Cel din urmă se lasă *afectat* de aportul uman, ce declanșează o mișcare specifică ce apare sub forma unor lumini pe un ecran. Fiecare interacțiune umană, care poate fi interpretată și ca o intervenție, schimbă în continuu dimensiunea și mișcarea obiectului digital. Ceea ce ar trebui să conteze în cazul acestei instalații artistice este interacțiunea vie ce are loc între om și o mașină capabilă să acționeze în funcție de modul în care se comportă o persoană vie ce-i apare în față. Fluxul animărilor nu e stabilit din timp de un algoritm, ceea ce face ca mișcările să fie spontane și imprevizibile și perceput ca un *feedback*.

De asemenea, tema stratului eidetic nu ocolește nici problema realității obiectelor întreținute în corelarea noastră cu lumea. În ce măsură ar trebui să fim siguri dacă un obiect întâlnit în experiență este real sau ireal? Această întrebare devine și mai actuală, și mai acută în condițiile de izolare și de lucru de la distanță impuse de necesitatea de a preveni răspândirea virusului COVID-19. Prin urmare, în ce măsură putem miza pe intransigența conceptului de realitate în condițiile comunicării on-line? Luând în calcul prezența slabă a interacțiunii și a intersubiectivității, cât de eficiente sunt studiile de la distanță? Care sunt șansele ca cineva scos din contextul aulelor universitare să însușească, printr-o înțelegere bună, esența unei teorii sau a unui concepții?

Este greu de prevăzut finalul dialogurilor duse pe marginea unui oarecare subiect, controversele și dezbaterile în care se suprapun și se combat mai multe perspective, semnificații și idei, deoarece acestea sunt operate într-un mediu viu de interacțiune, ceea ce solicită prezența efectivă și, deci, realitatea actorilor implicați în actul comunicativ. Experiența celuilalt și obținerea unui grad permisiv al realității lumii sunt strâns legate între ele. Din această punere la un loc comun – comunicarea – rezultă interactivitatea, ce contribuie la consolidarea sentimentului realității. Ce se întâmplă atunci când această interacțiune se mută într-o zonă virtuală on-line? Experimentarea celuilalt într-un spațiu virtual se transformă într-o confruntare delicată legată de credibilitatea epistemică, fapt din care pot izvorî îndoieli cu privirea la calitatea de adevăr și gradul de realitate atribuit acestei experiențe. O analiză temeinică a conceptului de realitate o găsim la Christian Ferentz-Flatz în eseul său *Zece teze despre realitate în videochat* [4]. Ideea realității este surprinsă de Ch. Ferentz-Flatz în mai multe etape într-un demers fenomenologic ce se axează pe o serie de concepții elaborate de Edmund Husserl.

În constituirea fenomenologică a realității sunt implicați mai mulți factori odată. Aflăm că în interpretarea lui Husserl realitatea obiectelor ca atare nu se percepe, chiar dacă percepția sensibilă este luată drept criteriu pentru determinarea realității sau irealității unui obiect. Dintr-un punct de vedere strict fenomenologic percepția sensibilă ne confruntă direct cu *fantoma* obiectului real. Aceasta reprezintă forma

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 179 13.08.2021 09:36:48

spațială și temporală a obiectului completată de însușirile ei sensibile. În această accepțiune realitatea propriu-zisă a obiectului nu ne apare direct în percepție. Cu toate acestea, o depistăm vădit atunci când realitatea obiectului devine o funcție a *interdependenței*. Acest fapt semnifică că obiectele se pun în relație cu circumstanțele sale. Așadar, din prezența brută în percepție – act impresional – nu se poate deduce realitatea obiectului. În ceea ce privește actele de tip reproductiv, acestea corespund cu reprezentarea în amintire în care este operată prezența sau absența credinței epistemice ce se aplică ambelor tipuri de acte. Într-adevăr, una dintre condițiile de cultivare a credinței epistemice sunt impresiile originale. Atunci când ne raportăm la un obiect în percepție, suntem capabili să-i schimbăm poziția printr-o ușoară manipulare, astfel ar trebuie să luăm act de realitatea acestui obiect. Nu toate obiectele pot fi supuse manipulării, există și obiecte la care nu suntem în stare *să ajungem cu mâna*. Aceste obiecte neresponsive nu se pot scoate din sfera obiectelor reale. Realitatea acestor obiecte *fantomă* se bazează pe interdependența lor cu contextul lor imediat fiind integrate în câmpul lor cauzal. Soarele, luna, muntele, dar și secvențele dintr-un fel servesc drept exemple pentru acest tip de obiecte fantomă neresponsive. Raporturile de apartenență ale acestor obiecte rămân încă problematice, din cauza că aceste obiecte sunt disociate de propriul nostru context imediat de experiență. Activitățile noastre chinestezice nicidecum nu le determină vreo schimbare. Ch. Ferentz-Flatz ne aduce la cunoștință că aprehendarea realității se reduce la *interactivitate* și nu doar la o simplă cauzalitate obiectivă. Din această cauză, obiectele fantomă sunt aprehendate mai întâi de toate grație faptului că nu răspund adecvat la încercările noastre de a interacționa cu ele [4, p. 133].

Cum stau lucrurile atunci când percepem o imagine fotografică, filmică sau una realizată pe unul din canalele de comunicare virtuală? Impresia rămâne valabilă, în timp ce obiectele acestor experiențe corespund în esența lor cu ceea ce s-a numit aici obiect fantomă. Acesta fiind motivul pentru care obiectele de acest gen își obțin calificativul de a fi reale grație interactivității și intersubiectivității. Un *obiect fantomă* nu corespunde unor parametri spațio-temporali adecvați, fiind scoase din realitatea lui *aici și acum*. Totuși, în cazul imaginilor video din cadrul comunicărilor on-line dimensiunea actualității nu este neglijată. Mai mult decât atât, este ușor de remarcat că actorii din contextul comunicării on-line se comportă corespunzător actelor aplicate reciproc unui altuia. În fond, obiectul perceput se află în relație cu noi și, totodată, cu circumstanțele sale, ceea ce-i determină realitatea. Realitatea obiectului fantomă este dedusă dintr-un demers negativ aplicat asupra incompatibilității contextelor ce se confruntă, de exemplu, în cazul experienței filmice. Aici sunt puse la împreună două ansambluri de obiecte ce nu se pot afecta unul pe altul. Elementele contextului spectatorilor din sală nu influențează în nici un fel derulările cauzale din secvențele filmice. În condițiile contemporane ale dezvoltării tehnologice, obiectele fantomă variază după tip și intensitate în funcție de modul în care acestea devin responsive sau se accesează în timp real, încadrându-se, astfel, într-o clasă ontologică intermediară. Asemenea obiecte sunt jocurile video, care satisfac necesitatea responsivității

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 180 13.08.2021 09:36:49

sau comunicările virtuale în regim live care împlinesc cerința împărtășirii unor parametri temporali identici. Această analiză este în mod deosebit de actuală în contextul implementării regimului de lucru de la distanță și studiilor on-line. Procesul de asimilare, înțelegere și aplicarea a noilor cunoștințe are doar de câștigat dintr-un punct de vedere logistic. Faptul că te poți afla la lucru sau la ore într-un context casnic reprezintă un privilegiu deosebit. Cu toate acestea, nu putem trece cu vederea peste niște momente lacunare ale acestui tip de experiență.

În cazul predării, nu ar fi binevenit să interpretăm cunoștințele ca o sumă de date ce necesită să fie livrate la destinatar. În prezent problema bruiajelor de transmitere a informațiilor aproape că a dispărut. Cunoștințele reprezintă ceva mai mult decât o sumă de date. Contextul social și interacțiunea umană relevă dimensiunea de sens al cunoștințelor, iar odată cu prinderea sensului – individul, iar în cazul procesului de învățare – studentul, care va fi în stare să înțeleagă rostul și aplicabilitatea cunoștințelor. Vivacitatea stratului de semnificații se menține implicit datorită interacțiunii dintre oameni. Exigența de a întreține o comunicare eficientă în regimul studiilor de la distanță reprezintă o adevărată provocare, în primul rând, pentru profesor.

O comunicare eficientă începe de la un mediu în care persoanele interacționează unii cu alții. Lucrurile devin mai complicate din momentul în care această interactivitate dispare, iar comunicarea, în consecință, devine unilaterală. În aceste împrejurări, profesorul devine un livrator de date și mai puțin un formator de sensuri. Realizate după acest scenariu de eliminare a responsivității și interactivității, comunicările online în regim real își pot pierde statutul ontologic special.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Aristotel. Etica Nicomahică. București: IRI, 1998. 393 p.
2. Collingwood R. G. Ideea de natură. O istorie a gândirii cosmologice europene. București: Herald, 2012. 303 p.
3. Cucicov D. I am here. https://proiectb.org/index.php/project/gg/ (accesat 08.04.2021)
4. Ferentz-Flatz Ch. Filmul ca situație socială. Eseuri fenomenologice. Cluj: Tact, 2018. 256 p.
5. Kracauer S. Ornamentul maselor. Cluj: Tact, 2016. 427 p.
6. Perciun A. Rezistența naturii prin tehnică – interpretarea filosofică a fotografiei la Siegfried Kracauer (I). În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr.2 (180), p.178.
7. Pessoa F. The keeper of flocks – XXVIII. http://www.foolishpoet.com/2018/02/18/the-keeper-of-flocks-xxviii-2/ (accesat 08.04.2021)

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 181 13.08.2021 09:36:49

CONTEXTUL MULTIDIMENSIONAL ACTUAL AL GUVERNĂRII ȘI DREPTURILOR OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA / Coordonator Rodica Ciobanu. Chișinău: Artpoligraf, 2021. 272 p.

Recent a apărut de sub tipar o valoroasă publicație științifică - lucrare elaborată de un grup de autori care au conlucrat în cadrul realizării proiectului instituțional **Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului**.

Monografia colectivă se anunță a fi o exegeză a unei probleme teoretico-practice de semnificație internațională, dacă nu chiar mondială, ce preocupă astăzi atât exponenții guvernării, cât și cele mai performante capacități savante din diverse state.

Dezbătută pe parcursul mai multor decenii și aparent soluționată în plenitudinea aspectelor sale teoretico-practice, problema unei bune și eficiente guvernări axate pe protecția drepturilor omului s-a impus astăzi, în noua realitate a societății umane, vizată de diverse crize, inclusiv cea provocată de pandemia COVID-19, în toată amploarea complexității sale. În mod surprinzător, unii politicieni, guvernanți, analiști și savanți s-au văzut nevoiți să recunoască că, dincolo de principiile democratice și drepturile și libertățile fundamentale ale omului general recunoscute ca valori universale, condițiile de criză au pus în evidență unele discrepanțe semnificative în ceea ce ține de capacitățile reale ale diverselor societăți și state de a transpune în viață aceste deziderate, fie ele și totalmente împărtășite de acestea. Condițiile istorice ale evoluției sociale, dimensiunea financiar-economică, gradul de maturitate al tradițiilor democratice s-au dovedit a fi factori ce fac diferențe sesizabile între nivelul și gradul de eficiență al guvernării, cu atât mai mult, de reziliență a statelor în condiții de criză. În pofida tuturor diferențelor, neschimbat rămâne criteriul eficienței guvernării, unicul indiciu obiectiv și incontestabil al unei bune guvernări fiind recunoscut în continuare axarea acesteia pe protecția drepturilor omului. În sensul dat, este absolut întemeiată afirmarea dr., conf.univ. R. Ciobanu, care susține că oamenii, indiferent de cetățenie, își doresc să fie bine guvernați.

Împărtășind punctul dat de vedere, apreciem drept extrem de actuală inițiativa grupului de participanți în proiect, autori ai publicațiilor înserate în lucrare, de a analiza contextul multidimensional actual al guvernării în Republica Moldova în conexiune cu drepturile omului.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 182 13.08.2021 09:36:49

Culegerea este anticipată de un studiu științific cu caracter introductiv elaborat de dr. hab., prof. univ. Elena Aramă în coautorat cu dr., conf. univ. Rodica Ciobanu întitulat *Fundamentele guvernării și drepturilor omului în contextul social-juridic actual al Republicii Moldova*, în care sunt clar trasate ca unități de măsură ale calității guvernării gradul de bunăstare și satisfacție al cetățenilor, condițiile de viață, gradul de dezvoltare economică, stabilitate, existența și eficiența instrumentelor și mecanismelor de asigurare și respectare a drepturilor omului.

Menționând vastitatea și importanța problematicii abordate în lucrare, în studiul introductiv se accentuează că aceasta presupune abordări cuprinzătoare care să includă interdependențele dintre dimensiunea instituțională și cea umană, dintre dimensiunile civilă, culturală, economică, politică și socială, dintre ceea ce este și ceea ce trebuie să fie.

În conformitate cu această cerință metodologică, autorii au reușit, în ansamblu, să realizeze cu mult succes o cercetare interdisciplinară, ce conturează conceptul și fundamentele unei guvernări și ale drepturilor omului în contextul social-juridic actual al Republicii Moldova. În studiul introductiv sunt puse în evidență cu multă atenție ideile principale, argumentele de bază și concluziile de rigoare ce și-au găsit expresia în publicațiile respective. Astfel, grație analizei științifice meticuloase, aceasta constituie un adevărat ghid pentru cititorul interesat să pătrundă în multitudinea și complexitatea materiei științifico-practice prezentate în culegere.

Lucrarea este constituită din trei capitole, fiecare cuprinzând publicații științifice axate unei teme aparte și prezentând în ansamblu o cercetare profundă a diverselor aspecte ce țin de titlul anunțat - **Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova.**

Capitolul I - **Drepturile omului și buna guvernare – valori constituționale fundamentale** - debutează cu un studiu cu caracter metodologic al dr., conf. univ. R. Ciobanu cu titlul **Perspective ale unei abordări de tip integrat în tratarea guvernării și a drepturilor omului.** Acesta pune în lumină scopul și importanța cercetării științifice a mecanismelor de guvernare axate pe drepturile omului realizate în baza metodologiei interdisciplinare - generalizarea, elaborarea modelelor explicative și identificarea instrumentelor de analiză adecvate pentru a fi înaintate spre aplicare și implementare în contextul actului de guvernare din Republica Moldova, având ca imbold creșterea eficienței guvernării axate pe protecția drepturilor omului.

În acord cu scopul anunțat, academicinul Ion Guceac, în cercetarea cu titlul *Solidaritatea socială - tendință constantă a constituționalismului,* susține că sarcina primordială a științei dreptului constituțional, la această etapă de dezvoltare a Republicii Moldova, constă în proiectarea unui astfel de model al constituționalismului care, asigurând o dezvoltare dinamică a statului, o ordine juridică în măsură să promoveze pacea și coeziunea socială, drept condiții necesare pentru dezvoltarea ascendentă a societății, ar putea fi prielnic și pentru alt imperativ al epocii contemporane – libertatea omului.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 183 13.08.2021 09:36:49

Însă libertatea individului, în opinia autorului, trebuie să fie compatibilă cu bunăstarea socială, iar aceasta, la rândul său, nu poate avea drept fundament non-libertatea individului. În căutarea echilibrului social între aceste două mari valori – bunăstarea socială și libertatea individului - urmează a fi invocată ideea ilustrului constituționalist Constantin Stere despre aceea că societatea implică o colaborare între membrii ei ... cu un mecanism foarte redus, numit *cooperațiune simplă*, înțeleasă ca o astfel de colaborare, în care indivizii stabilesc un scop comun, fiecare din ei făcând același lucru" [1, p. 30].

Vom aminti și cu această ocazie despre aceea că, în opinia înaintașului nostru Constantin Stere, în șirul „caracteristicilor esențiale și inerente oricărui stat", urmează să fie inclusă, cooperarea socială, dat fiind faptul că, după ferma sa convingere științifică, toate formele sociale nu sunt decât forme de *cooperare socială* în scop de conservare și propășire comună [2, p.10]. În acest fenomen al *cooperării sociale* suntem dispuși să vedem germenele *solidarității sociale*, despre care tratează astăzi doctrinarii constituționaliști ca despre o tendință constantă a constituționalismului și care și-a găsit consacrare în textele constituțiilor mai multor state, dar, spre regret, nu și în Constituția Republicii Moldova, după cum remarcă academicianul I. Guceac.

Ideea solidarității sociale este invocată astăzi mult mai frecvent ca anterior în lucrările autorilor din Republica Moldova. Înclinăm să credem că este vorba despre un imperativ sociopolitic și economic impus de realitățile evoluției societății și statului nostru la etapa actuală, prompt perceput și analizat de doctrinari în calitate de condiție indispensabilă a unei bune guvernări axate drepturilor omului. Astăzi este necesară reconceptualizarea ideii solidarității sociale în contextul schimbărilor în care s-a antrenat societatea noastră, care a proclamat drepturile și libertățile fundamentale ale omului drept valoare socială supremă. Însă pentru conștientizarea complexității realizării, atât a acestui deziderat constituțional, cât și a importanței solidarității sociale în calitate de condiție indispensabilă a prosperării fiecărui membru a societății în parte și a societății în întregime, este necesar să depășim tiparele încă foarte rezistente ale vechii conștiințe, gândiri și culturi juridice.

În cercetarea întitulată *Revendicarea drepturilor social-economice în contextul jurisprudenței constituționale* profesorul universitar E. Aramă afirmă că, pentru a ne face impresie asupra impactului drepturilor fundamentale asupra conștiinței și culturii noastre juridice, trebuie să cunoaștem moștenirea noastră socialistă, mai ales cea ideologică, care menținea un fals - cel despre egalitatea materială a persoanelor, dar care a pătruns adânc în mintea oamenilor datorită metodelor ideologiei comuniste și a politicii de stat.

Autoarea vine cu interpretările de rigoare ale semnificației sociale a drepturilor social-economice proclamate, menționând că un drept fundamental este de prim rang și totodată comportă limite. Alături de proprietatea privată este și o proprietate socială, ce are incidență asupra vieții națiunii. Disproporția vădită dintre interesul general și cel privat poate duce la instabilitate politică, poate perturba dezvoltarea statului pe calea progresului, umanismului și democrației.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 184 13.08.2021 09:36:49

O altă percepție a unor asemenea drepturi ca dreptul de proprietate, la asigurare socială și la muncă, concomitent sunt drepturi și garanții, se concretizează în acte normative speciale și urmăresc scopuri general-sociale, generează situații care pun sub pericol evoluția societății pe calea consolidării democrației și în asemenea cazuri intervenția statului este indispensabilă. „Libertatea de a întreprinde, libertatea concurenței pot intra în conflict cu interesele economice și drepturile sociale ale indivizilor și grupurilor, pe care Statul, dimpotrivă, tinde să le protejeze în numele coeziunii și solidarității sociale", susține profesorul E. Aramă.

Unul din rolurile cele mai importante în soluționarea dilemei individual – general, privat – social în procesul realizării drepturilor social-economice de către membrii societății revine, fără îndoială, Curții Constituționale. Mai mult ca atât, după cum afirmă profesorul E. Aramă, afirmarea controlului de constituționalitate și activitatea judecătorilor în aplicarea directă a Constituției și a Convenției Europene pot modifica substanțial cultura și conștiința juridică. Sintagma „Drepturile fundamentale" a devenit o formulă magică, ce alimentează toate speranțele și stimulează revendicările. „În astfel de condiții este necesar ca judecătorul constituțional să procedeze în așa fel, încât textele constituționale să fie utilizabile, căci din cartă politică Constituția devine tot mai mult un text juridic invocat de orice membru sau corp social, aici calitatea de membru o înțelegem în sensul că este destinatarul Constituției", este una din concluziile finale foarte importante, în opinia noastră, ale studiului extrem de valoros întreprins de către profesorul E. Aramă în cadrul proiectului.

Academicianul I. Guceac aduce o contribuție esențială la realizarea obiectivelor proiectului prin cercetare, rezultatele căreia și-au găsit expresia în publicația *Determinante ale libertății politice*. Condiția libertății politice este una decisivă, în convingerea noastră, pentru o bună guvernare a societății de azi în Republica Moldova. Și aceasta deoarece, după cum absolut corect menționează autorul studiului, libertatea presupune inclusiv dreptul de a interveni în procesul de guvernare, fie prin alegerea unor guvernanți sau numai a unora dintre ei, fie prin petiții, pe care autoritățile sunt, mai mult sau mai puțin, obligate să le ia în considerare.

Analizând conceptul libertății politice ca formă de manifestare a libertății sociale, autorul relevă că libertatea politică constituie conținutul social al drepturilor și libertăților politice ale cetățenilor, care sunt recunoscute de puterea de stat și consacrate în conținutul normelor de drept. Drepturile și libertățile politice ale omului, formând un ansamblu unitar, caracterizează nivelul libertății politice în cadrul societății respective. Cât privește determinantele libertăților politice, acestea, în sens constituțional, susține autorul, se manifestă ca garanții ale libertății, cu ajutorul cărora se asigură realizarea și se configurează gradul de manifestare a acesteia. Este de o actualitate aparte cercetarea realizată a unor asemenea determinante ale libertății, cum sunt atractivitatea psihologică, spontanietatea, dar și proprietatea.

Vom menționa ca fiind perfect întemeiată și opinia despre aceea că există o categorie aparte de drepturi care, deși nu pot fi calificate ca drepturi politice, dar

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 185 13.08.2021 09:36:49

care au o importanță indiscutabilă în garantarea libertății politice. În această categorie de drepturi autorul include: dreptul la protecție judiciară în cazurile lezării onoarei și demnității, vieții și sănătății, libertății și proprietății persoanei, dreptul de a contesta actele funcționarilor publici, ale organelor de stat și obștești, inclusiv acțiunile funcționarilor publici comise cu încălcarea legii, sau abuz de putere, dreptul la despăgubiri cauzate de acțiunile ilegale ale organelor de stat și obștești, precum și a funcționarilor publici, dreptul celui învinuit de săvârșirea unei crime de a se apăra etc.

Studiul finalizează cu o clasificare a drepturilor, libertăților politice și intereselor legitime ale cetățenilor în funcție de natura beneficiilor care stau la baza drepturilor și libertăților politice (care sunt indisolubil legate de anumite domenii sfere ale libertății politice ale individului), ce pune cu multă elocvență în evidență semnificația acestora ca indiciu al libertății politice a societății în ansamblu – condiție indispensabilă a bunei guvernări axate drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Capitolul II din lucrare - **Mecanisme și proceduri de evaluare și democratizare a guvernării** - prezintă rezultatele realizării obiectivelor proiectului ce țin atât de aspectele de analiză teoretică, cât și de cele aplicativ-evaluative.

Expresie a celor dintâi este studiul dr., conf.univ. R. Ciobanu *Conceptualizarea mecanismelor de modernizare a guvernării axate pe drepturile omului*, în cadrul căruia, autoarea întreprinde o abordare a conceptualizării metodologice a mecanismelor de modernizare a guvernării în condițiile unor profunde schimbări ce marchează evoluția evenimentelor sociopolitice și economice atât la nivel global, cât și în Republica Moldova.

Invocând definiții doctrinare ale conceptului guvernării ca scop al puterii statale, tratând guvernarea ca proces complex șu multidimensional, relevând că guvernarea asociată procesului de luare și implementare a deciziilor este o problemă ce implică, pe de o parte, statul și autoritățile sale, adică instituții, pe de altă parte, cetățenii săi, cercetătoarea deduce că din această relație de reciprocitate, ajunsă în prim-plan, problematica guvernării readuce în actualitate democrația, statul de drept și drepturile omului. „Acestea sunt inerente ordinii sociale actuale la nivel global și trebuie să devină priorități ale autorităților naționale în procesul de guvernare la nivel local, astfel încât să fie implementate practici ale bunei guvernări, capabile de a răspunde necesităților cetățenilor", este o concluzie de principiu a cercetătoarei, care, în convingerea noastră, urmează a fi preluată de guvernanții noștri în calitate de obiectiv al activității.

În studiu este analizată esența mecanismelor de guvernare, analiză în urma căreia sunt nominalizate trei categorii de mecanisme, care, în opinia autoarei, trebuie să se regăsească și în procesul de modernizare a guvernării axate pe protecția drepturilor omului: mecanisme de natură legislativă, mecanisme de natură economică și mecanisme de natură socială.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 186 13.08.2021 09:36:49

O bună guvernare, consideră autoarea, primordial se va axa pe crearea unui mediu favorabil manifestării potențialului creator uman (atât din perspectiva dimensiunii sale raționale, cât și celei sociale), în condiții de maximă și deplină protecție a drepturilor fundamentale a fiecărui cetățean, a statului în parte și a tuturor luați împreună, sublinia rolul esential, extrem de important al instituțiilor statului în procesul dat. Asta, însă, nu fără mențiunea de principiu în concluzii, conform căreia buna guvernare necesită relații de cooperare și susținere reciprocă între trei grupuri de actori interesați: actorii implicați în guvernare, societatea civilă și sectorul privat, vorba fiind despre conceptualizarea bunei guvernări în calitate de construcție normativă și cu încărcătură valorică.

Următorul studiu, care vine să acopere una din cele mai importante dimensiuni ale cercetărilor din cadrul proiectului – cea axată locului și rolului justiției într-o societate bine guvernată și în care sunt garantate drepturile și libertățile fundamentale ale omului, este cel realizat de către dr. hab., prof.univ. A. Negru și C. Josanu - *Procedurile de alegere a reprezentanților societății civile în organele de administrare a justiției. Efecte și avantaje***.**

Autorii vin cu un șir de aprecieri critice aduse actualelor proceduri de alegere a reprezentanților societății civile în componența Consiliului Superior al Magistraturii, menționând că la etapa contemporană nu există un mecanism juridic suficient de obiectiv, capabil să asigure o selecție apolitică și profesionistă a reprezentanților societății civile în componența CSM. Drept urmare, se recomandă o procedură specifică, ce urmează să se desfășoare în cinci pași (etape) de selectare a reprezentanților societății civile în componența CSM, în care rolul proactiv aparține Adunării Generale a Magistraților și nu Legislativului în calitate de organ politic.

Sunt analizate criteriile aprecierii notorietății profesionale și ale integrității ireproșabile ca fiind obligatorii pentru selectarea reprezentanților societății civile. Merită toată atenția propunerea posibilității introducerii, în scopul dezvoltării sistemului de control reciproc al ramurilor puterii de stat, a procedurii de validare a opțiunilor efectuate de Adunarea Generală a Magistraților de către Președintele statului sau de către Președintele Legislativului, opozabilă fiind procedura de veto ce ar impune un vot repetat și poate chiar calificat (majoritate calificată) din partea Adunării Generale a Magistraților.

Ne raliem opiniei autorilor studiului, care susțin că mecanismul juridic propus are misiunea asigurării caracterului apolitic al activității reprezentanților societății civile și a tuturor membrilor CSM și a Justiției în ansamblu, contribuind, concomitent, la fortificarea încrederii societății în Justiție și la realizarea unui control civic, public și transparent al Justiției în societatea contemporană.

În același context al reformării și eficientizării activității de reformare, înfăptuire și monitorizare a înfăptuirii justiției în statul nostru se înscrie și investigația N. Creciun - *Criteriile de evaluare a calității și eficienței activității inspecției judiciare*.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 187 13.08.2021 09:36:50

Autoarea dezvăluie natura inspecției judiciare ca fiind o entitate cu competențe în sfera verificării activității organizatorice a instanțelor de judecată și în cea a disciplinei judiciare, relevând că modelul național al Inspecției Judiciare se încadrează în limitele acestor abordări conceptuale.

În studiu sunt analizate, cu invocarea unui spectru larg de opinii doctrinare și reglementări normative, asemenea criterii de evaluare a calității și eficienței activității inspecției judiciare cum sunt criteriul profesional, criteriul operațional și criteriul instituțional. Cercetarea detaliată a fiecărui criteriu invocat pune în evidență semnificația practică și importanța realizării acestuia în activitatea inspecțiilor judiciare, trasează niște obiective clare ce pot fi atinse doar în condițiile întrunirii criteriilor nominalizate.

Din rândul o vom obiectivelor respective vom evidenția necesitatea focusării sistemului judiciar, similar altor sisteme instituționalizate implicate în realizarea actului de guvernare, pe protecția prioritară a Omului ca valoare – atât cu referire la profesioniștii care exercită nemijlocit actul de guvernare, cât și cu referire la utilizatorii serviciilor publice oferite de sistemul respectiv ; stabilirea unor exigențe stricte, fundamentate juridic, față de activitatea de inspecție judiciară ca o particularitate a unei Justiții aflate în proces continuu de consolidare; evaluarea calității și eficienței activității de inspecție judiciară prin prisma reperelor de componență, transparență, politici și strategii de comunicare.

Susținem încrederea cercetătoarei că, formarea în cadrul organului de inspecție judiciară a unei echipe cu o buna pregătire teoretică și practică, cu o conduită integră, care să fie capabilă să exercite obiectiv, imparțial, independent și cu demnitate funcții de analiză, verificare și control în domenii specifice de manifestare a Justiției, va crea condiții favorabile pentru sporirea credibilității serviciului public al Justiției în percepție socială,

Un interes aparte prezintă cercetarea dr. hab., prof. univ. A. Negru despre *Perspectivele precedentului judiciar în manifestarea de formă a dreptului național.*

Autorul își exprimă convingerea că realitățile contemporane, inclusiv cele juridice, ne determină spre o reconceptualizare a sistemului izvoarelor formale ale dreptului național și, deci, a capacității de creare a dreptului național, competență firească pentru Legislativ, recunoscută pentru Executiv și negată cu vehemență pentru Autoritatea Judecătorească.

O mențiune de principiu este cea că, urmează să difirențiem între recunoașterea puterii juridice a precedentului judiciar creat de autorități judiciare străine, competența cărora este recunoscută de către Republica Moldova, prin aderarea la anumite tratate internaționale, și între recunoașterea competenței de creare a precedentului judiciar de către autoritățile judecătorești naționale.

Nerecunoașterea fermă a precedentului judiciar ca izvor de drept în doctrina juridică națională nu exclude posibilitatea recunoașterii valorii precedentelor judiciare emise de autorități juridice străine de către autoritățile publice naționale. Un exemplu

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 188 13.08.2021 09:36:50

ce vizează în exclusivitate aplicabilitatea normelor juridice sunt, în opinia cercetătorului, avizele consultative emise în limitele competenței de către Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova și care nu poartă caracter obligatoriu.

Autorul este de părerea că limitele de competență atribuite autorității judecătorești și justiției în ansamblu vor fi supuse revizuirii și orientate spre o lărgire a acestora, vorba fiind atât despre instanțele de drept comun, cât și despre Curtea Constituțională. În convingerea cercetătorului, ajustarea textelor juridice, inclusiv a celor de natură constituțională, la realitățile sociale supuse unor transformări firești este deja, în anumite situații, o necesitate incontestabilă.

Este importantă precizarea făcută de autor în cadrul aprecierii axiologice a precedentului judiciar, că în discuție este luat precedentul judiciar de model continental și nicidecum precedentul judiciar englez. Cel dintâi nu acordă instanțelor judecătorești competențe de a crea noi norme de drept, crearea normativ-juridică fiind un domeniu al celorlalte ramuri ale puterii de stat. Valoarea acestuia, relevă autorul, constă în evoluția lui dintr-o interpretare cazuală spre o interpretare oficială pentru cauze similare, însă fără depășirea limitelor câmpului de acțiune a normei juridice adoptate de Legislativ.

În opinia investigatorului acestei probleme complexe, exprimarea axiologică a precedentului judiciar în calitate de izvor formal al dreptului, de rând cu actul normativ și cu contractul normativ, se va afirma evolutiv, treptat, unicul factor determinatoriu fiind abilitățile practice și pregătirea teoretică a magistraților Curții Supreme de Justiție. Arealul favorabil precedentului îl vor forma, în primul rând, normele de drept privat, iar o perspectivă optimistă se poate evidenția, în convingerea cercetătorului, și pentru normele de drept constituțional.

Identificarea statutului precedentului judiciar în realitatea juridică națională ar fortifica un șir de perspective semnificative nominalizate de autor în finalul studiului.

Dr. O. Pantea vine cu o cercetare amplă sub genericul *Asigurarea securității economice ca valoare fundamentală a societății democratice prin analiza juridică a Capitolului XV Cod Contravențional.*

Autorul pornește de la premisa că prin securitatea economică se asigură independența și suveranitatea națională, posibilitatea de autodeterminare politică, militară și economică pe plan extern. Cercetătorul afirmă că există o legătură directă între democrație și dezvoltarea economică și socială a unei națiuni. Nu poate exista o democrație dezvoltată într-o țară săracă, conchide investigatorul.

Apreciind contravențiile din domeniul economic, care atentează la diferite sfere de activitate a statului și a agenților săi economici, ca fiind posibile generatoare ale unei daune considerabile ce poate fi adusă dezvoltării Republicii Moldova, autorul realizează un studiu teoretic amplu al elementelor constitutive ale unei contravenții. Aspectul teoretic al studiului este conjugat cu apelul frecvent la cadrul normativ al reglementărilor de rigoare din domeniul dreptului contravențional, dreptului vamal ș.a., precum și la exemple din practica constituită în domeniu.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 189 13.08.2021 09:36:50

Cercetarea este o contribuție semnificativă la realizarea obiectivelor proiectului, autorul acesteia menționând în final că securitatea economică presupune ocrotirea personalității, protecția indivizilor și statului în ansamblu, de diferiți factori negativi, pagube și provocări care pot apărea.

Capitolul III din lucrare - **Democrația și drepturile omului în perioada pandemiei** - răspunde unei provocări concrete a realității de azi, ce preocupă, mințile mai multor juriști cercetători și practicieni din cele mai diverse domenii.

Este vorba despre un șir întreg de probleme, ce sunt și urmează încă a fi puse în discuție în legătură cu fenomenul maladiv numit Pandemia COVID-19. Comunitatea științifică are obligația să vină cu formularea unor răspunsuri tranșante referitoare la impactul activității autorităților de toate nivelele - de la cele mondiale până la cele locale, direcționate spre combaterea efectelor dramatice ale acestei pandemii. Totul mai rămâne încă la ziua de azi sub semnul întrebării: proveniența virusului COVID-19; temeiul declarării situației declanșate de către acest agent ca fiind una pandemică; constituționalitatea și legalitatea măsurilor întreprinse de autorități în condițiile în care multe din acestea prezintă limitări indiscutabile ale mai multor drepturi și libertăți fundamentale ale omului; capacitatea guvernării de a face față unei adevărate provocări de proporție general umană și, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, legitimitatea autorităților de stat, dar și a organismelor internaționale în fața cetățenilor.

În contextul dat, încercarea, venită cât se poate de prompt, a autorilor celor patru studii înglobate în Capitolul III de a răspunde cel puțin la unele din aceste întrebări este una de apreciat.

Dr., conf.univ. I.-R. Iordanov publică rezultatele cercetării realizate sub genericul *Participarea civilă în procese decizionale de mediu în contextul crizei declanșate de COVID-19*. Însuși titlul sugerează importanța, actualitatea și semnificația teoretico-practică a studiului prin trihotomia aspectelor abordate.

Autoarea pune în evidență particularitățile accesului la informație în materie de mediu. Sunt analizate, pe de o parte, dreptul de a accesa informația și pe de altă parte, obligația pozitivă a organelor de a răspândi informația de rigoare, analizând detaliat reglementările de ordin internațional și național legale în domeniul dat. Esența dreptului publicului la luarea deciziilor de mediu este dezvăluită prin analiza unui șir întreg de principii care stau la baza desfășurării eficiente a procesului de participare a publicului. Suntem întru totul de acord cu opinia cercetătoarei referitoare la aceea că, deși nu toată lumea va fi de acord cu deciziile luate, dar implicarea publicului interesat la un stadiu incipient, în procesul de luare a deciziilor, precum și găsirea unor modalități pentru ca opiniile acestora să fie auzite și luate în considerare, ajută la încheierea consensului dintre autoritățile de stat și public.

În ceea ce ține de accesibilitatea informației de mediu în contextul crizei generate de COVID-19, în studiu sunt evidențiate avantajele mijloacelor electronice de stocare și preluare a informațiilor de mediu ce rezidă în posibilitatea accesului instant

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 190 13.08.2021 09:36:50

la aceste informații prin intermediul internet pentru publicul interesat în a participa la luarea deciziilor respective, care în condițiile pandemiei restrâng esențial mai multe drepturi și libertăți. Realizarea dreptului de participare la luarea deciziilor în condițiile democrației electronice urmează să se înfăptuiască cu respectarea unui șir întreg de condiții, detaliat analizate în investigație.

Autoarea își exprimă convingerea că în viitor ne așteaptă reamenajarea societății noastre și revizuirea unor procese, inclusiv a celui de participare online a publicului interesat în procesul decizional. Aceasta presupune, însă, elaborarea nu doar a unui cadru legislativ, dar și a mecanismelor eficiente și potrivite de asigurare a dreptului omului la participare în procesul decizional, ținând cont de capacitățile și condițiile socioeconomice ale țării.

O altă cercetare a efectelor pandemiei COVID-19 asupra unui domeniu decisiv de important pentru funcționarea principiilor democratice într-o societate, și anume cel al justiției este întreprinsă de dr. conf. V. Mocanu în studiul *Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a bunei guvernări.*

Autoarea analizează mai multe definiții ale termenului de reziliență, din rândul cărora o vom evidenția pe cea formulată în Strategia globală a UE ca fiind „capacitatea statelor și a societăților să se reformeze, să reziste și să se recupereze după crizele interne și externe". Odată cu implementarea tehnologiilor informaționale, noțiunea de reziliență a fost extinsă fiind introdus termenul specific - reziliența electronică, care este definit drept contribuția tehnologiilor informaționale si de comunicare la reziliență, în particular la reziliența comunității.

Se apreciază că, Republica Moldova a înregistrat performanțe evidente la capitolul automatizarea proceselor de lucru din domeniul justiției și asigurarea publicului cu informații din domeniu. Totodată se invocă existența unor domenii în activitatea de înfăptuire a justiției, care mai presupun perfecționare în sensul adaptării realităților la zi: imposibilitatea practică de a organiza ședințe de judecată în regim online la scara întregului sistem; lipsa condițiilor tehnice necesare pentru asigurarea participării în ședințele de judecată prin utilizarea aplicației de videoconferință a anumitor categorii de participanți procesuali; dotarea insuficientă a instanțelor judecătorești și a altor autorități cu echipamente de videoconferință și lipsa condițiilor tehnice și organizatorice care ar permite justițiabililor să participe de la distanță la ședințe de judecată.

Din cele constatate, se deduce că extinderea utilizării aplicației de videoconferință în domeniul judiciar, acțiunile autorităților de resort urmează să fie orientate pe următoarele două direcții: aprobarea modificărilor legislative necesare și crearea condițiilor tehnice și organizatorice respective, autoarea venind cu propunerile de rigoare în sensul sporirii rezilienței electronice în domeniul judiciar în țara noastră, inclusiv prin preluarea experienței statelor care au avansat în domeniul dat.

În studiul *Atribuțiile organelor administrației publice centrale și locale pe perioada de pandemie generată de virusul COVID-19 (2019-NCOV)* elaborat de către

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 191 13.08.2021 09:36:50

dr. O. Lungu-Chisari este întreprinsă o analiză detaliată nu doar a atribuțiilor nominalizate în titlu, ci, și a reglementărilor respective constituționale și normative, în virtutea cărora respectiva activitate a fost desfășurată în Republica Moldova odată cu declanșarea pandemiei.

Este definită starea de urgență, condițiile declarării acesteia, precum și procedura ce urmează a fi respectată în luarea deciziei despre declararea stării de urgență. După o nominalizare exactă a principalelor autorități care dețin diverse atribuții pe perioada de pandemie, autoarea întreprinde o analiză a activității acestora desfășurate din momentul declanșării situației de pandemie în țara noastră.

Importantă este și analiza unor aspecte ale conlucrării care s-a constituit între autoritățile publice centrale și cele locale în scopul asigurării unei activități cât mai eficiente de combatere a efectelor nocive ale pandemiei la nivel local. A fost definită însăși noțiunea de carantină de Comisia Națională Extraordinară pentru Sănătate Publică în Anexa la Hotărârea nr. 11 din 15.05.2020 și publicată INSTRUCȚIUNEA privind instituirea regimului de carantină în localități, prin care a stabilit modul, criteriile, procedura de instituire a regimului de carantină în unitățile administrativ-teritoriale de nivelul I, mun. Bălți, mun. Chișinău, UTA Găgăuzia, precum și măsurile care urmează să fie adoptate și executate de către autoritățile administrației publice locale respective. Anume actul normativ nominalizat a fost pus la baza stabilirii activităților și măsurilor ce urmau a fi întreprinse de către autoritățile publice în legătură cu instituirea regimului de carantină.

Autoarea nu trece cu vederea un asemenea act de importanță majoră cum a fost pentru cetățeni Hotărârea Curții Constituționale nr.18 din 30 iunie 2020 în partea referitoare la individualizarea pedepselor pentru persoanele fizice care nu au respectat măsurile de profilaxie, prevenire și/sau combatere a bolilor epidemice, prin care s-a dat un reper de principiu judecătorilor, care urmau să aplice respectivele sancțiuni, inițial stabilite, în convingerea noastră, în mărimi extrem de exagerate.

Din conținutul publicației se desprinde clar mesajul autoarei despre necesitatea valorificării experienței acumulate în condițiile pandemiei de către organele administrației publice centrale și cele locale pentru perfecționarea metodelor de activitate, de interacțiune promptă, realizând competențele funcționale în scopul de a fi în serviciul societății, a cetățenilor.

Cu o contribuție foarte importantă la realizarea obiectivelor proiectului vine cercetarea întreprinsă de către dr. conf. S. Slusarenco, rezultatele căreia au fost prezentate în studiul *Restricționarea unor drepturi ale cetățenilor în perioada stării de urgență.*

Autoarea realizează un studiu, inclusiv sub aspect comparativ, a reglementărilor ce stau la baza definirii și declarării stării de urgență, precum și a limitelor admisibile de restrângere a drepturilor cetățenilor în legătură cu luarea deciziei despre instituirea stării de urgență. Imposibilitatea unei reglementări rigide, menționată de autoare în deplin acord cu prevederile Hotărârii Curții Constituționale nr.17 din 23.06.2020, este dictată de specificul stării de urgență, care se perpetuează în funcție de parame-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 192 13.08.2021 09:36:50

trii acestei adevărate calamități sanitare, socioeconomice și umanitare. Însă important este, în convingerea cercetătoarei, care invocă opinia Comisiei de la Veneția, să fie respectat principiul necesității și proporționalității în funcție de obiectivul urmărit, la care, bineînțeles, îl vom ralia și pe cel al legalității.

Cercetarea se impune ca valoare teoretico-practică prin abordare concretă a materiei, pe parcursul acesteia fiind supuse analizei detaliate situațiile de restrângere în condițiile stării de urgență a unor anumite drepturi ale cetățenilor, cum ar fi dreptul la libera circulație; accesul la justiție; dreptul la libertatea întrunirilor. Cu referință la fiecare din drepturile analizate, restrânse pe perioada stării de urgență, este întreprinsă o investigare completă a tuturor aspectelor ce țin de consacrarea constituțională a dreptului respectiv, inclusiv nominalizarea situațiilor și limitelor unei posibile îngrădiri; a autorităților competente să instituie anumite restrângeri; a efectelor acestor restrângeri asupra vieții private a fiecărui individ, dar și a societății în ansamblu.

Cercetătoarea în mod firesc ajunge la unele concluzii finale absolut convingătoare ce însumează, în opinia noastră, niște principii care urmează a fi respectate în cazul restrângerii unor drepturi ale cetățenilor în situațiile de urgență: restrângerea drepturilor cetățenilor trebuie reglementată prin lege; restrângerile urmează a fi impuse cu scopul de a proteja securitatea și sănătatea publică; acestea urmează a fi aplicate doar în scopurile pentru care au fost prevăzute și trebuie să fie direct proporționale cu situația specifică pentru care au fost create.

Monografia finalizează cu un șir de concluzii, ce însumează cele mai importante deducții științifice și recomandări de ordin practic formulate în procesul desfășurării activității de realizare a proiectului instituțional **Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului**.

Concluzionăm în fina0l realizarea de către colectivul de autori prin lansarea lucrării științifice analizate a unei importante și semnificative performanțe științifico-practice. Vom remarca spiritul de conlucrare științifică colegială, ce se exprimă în suplinirea perfectă a celor trei direcții principale de cercetare prin studiile individuale ale autorilor, toate împreună direcționate spre un scop unic – înfăptuirea unei investigații teoretico-practice complexe a contextului multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Stere C. Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. În: C. Stere. În viață, în literatură. Cartea a cincea. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 281.
2. Stere C. Introducere în studiul dreptului constituţional. Partea I. Iaşi: „Dacia" P. Iliescu & D. Grossu, 1903, p.10.

Raisa GRECU, ***doctor habilitat, conferențiar universitar,***
USPEEE „Constantin Stere"

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 193 13.08.2021 09:36:50

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.

2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.

3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 194 13.08.2021 09:36:50

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul.În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul l) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231].Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 195 13.08.2021 09:36:50

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA
Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 196 13.08.2021 09:36:51

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left – 3 cm, right – 1.5 cm, top & bottom – 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 197 13.08.2021 09:36:51

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:
THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 198 13.08.2021 09:36:51

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 199 13.08.2021 09:36:51

Bun de tipar 13.08.2021. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 12,5. Coli de autor 14,5.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46

Revista NR 1__185__2021__DOI_CZU.indd 200 13.08.2021 09:36:51

ISSN 2587-4160
ISSN-L 1857-2294

Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ŞI ŞTIINŢE POLITICE

Revistă ştiinţifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (186)
2021

Chişinău, 2021

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 1 13.11.2021 9:35:05

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ŞEF
Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI
Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent
Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC
Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE
Alexandru N. Roșca, academician
Gheorghe Paladi, academician
Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)
Gheorghe Bobână, doctor habilitat în fiosofie
Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie
Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept
Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept
Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)
Valeriu Mîndru, doctor în sociologie
Victor Mocanu, doctor în sociologie
Ana Pascaru, doctor habilitat în fiosofie
Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice
Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată şi recomandată pentru editare de către Consiliul Ştiinţific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 73.25)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu
Prepress: Olesea Balaşa
Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.
Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
Academia de Ştiinţe a Moldovei
MD-2001, mun. Chişinău, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
http://www.iiesp.asm.md
e-mail: iiesp.asm@gmail.com
tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC, Iuliana STRATAN. Problematica asistenței oferite de Banca Mondială ca partener de modernizare al Republicii Moldova 7

Aurelia PERU-BALAN. Volodymyr Zelensky: resursele și limitele popularității (studiu de caz în baza alegerilor prezidențiale din Ucraina, 2019) 19

Svetlana CEBOTARI. Republica Islamică Afghanistan-amenințare la adresa securității regionale 35

Anatoli BUZEV. Fenomenul migrației ilegale în contextul implementării „pașaportului de vaccinare" 50

ȘTIINȚE POLITICE

Лилия БРАГА. Эффективность политического процесса в Республике Молдова в контексте усиления глобальных угроз с точки зрения реалистического подхода (Часть II) 58

Irina CEACÎR, Ecaterina ȘUBINA. Transparency of the decision-making process during the coronavirus pandemic 81

Ludmila ROȘCA, Valentina URSU. Participarea și implicarea în procesul decizional: criterii de bază ale democrației participative 98

Grigore CARPOVICI. Modernizarea și dezvoltarea mediului de afaceri prin prisma implementării prevederilor Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană 106

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Valeriu MÎNDRU. Parcursul european al Republicii Moldova: aspecte socioeconomice și juridice 115

Valentina COTELNIC. Impactul proceselor migraționale asupra pieții forței de muncă din Republica Moldova 125

Ecaterina GRIGORAȘ. Orientări atitudinal-valorice și percepții privind nașterea copiilor femeilor din mun. Chișinău 140

Ирина БЕЛИНСКИ. Особенности влияния социальных институтов в формировании здоровья детей раннего возраста 150

FILOSOFIE

Gheorghe BOBÂNĂ. Abordări identitare ale pandemiei în literatura filosofică românească 159

Lidia TROIANOWSKI. Problema educației ateiste a omului nou în politica culturală comunistă 171

MOȘTENIRE

Tatiana SPĂTARU. 100 de ani de la nașterea lui Andrei Timuș, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, doctor habilitat, profesor universitar 196

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 3 13.11.2021 9:35:12

Victor MORARU. Forțele sindicale și interesele sociale. (Traducere) 203
Victor MORARU. Valoarea intelectuală și morală a clasei deputaților. (Traducere) .. 207

OMAGIERI

Victor JUC, Valeriu CUȘNIR. Doctorul habilitat Gheorghe Costachi la 80 de ani ... 210
Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU, Victor MOCANU.
Doctor habilitat Pavel Movileanu la 80 de ani 213
Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctorul Elena Balan la 80 de ani 215
Victor JUC, Ion RUSANDU. Doctor habilitat Pantelimon Varzari la 75 de ani 217
Victor JUC, Ana PASCARU. Doctor habilitat Gheorghe Bobână la 75 de ani 220
Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctorul Galina Rogovaia la 75 de ani 222
Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU. Doctorul Victor Mocanu la 60 de ani 224

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI 227

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 4 13.11.2021 9:35:12

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Victor JUC, Iuliana STRATAN. Issues related to the assistance provided by the World Bank as a modernization partner of the Republic of Moldova 7

Aurelia PERU-BALAN. Volodymyr Zelensky: ressources et limites de la popularité (étude de cas basée sur les élections présidentielles en Ukraine, 2019) 19

Svetlana CEBOTARI. Afghanistan Islamic Republic -threat to regional security 35

Anatoli BUZEV. The phenomenon of illegal migration in the context of the implementation of the „vaccination passport" 50

POLITICAL SCIENCES AN SOCIOLOGY

***Лилия* БРАГА.** The efficiance of the political process in the Republic of Moldova in the context of increasing global threats in tearm of a realistic approach (Part II) 58

Irina CEACÎR, Ecaterina ȘUBINA. Transparency of the decision-making process during the coronavirus pandemic 81

Ludmila ROȘCA, Valentina URSU. Participation and implementation in the decisional: procedure of basic criteria of participative democration 98

Grigore CARPOVICI. Modernization and development of the business environment through the implementation of the provisions of the Republic of Moldova – European Union Association Agreement 106

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Valeriu MÎNDRU. European course of Republic of Moldova: socioeconomical and juridical aspects 115

Valentina COTELNIC. The impact of migration processes on the labor market in the Republic of Moldova 125

Ecaterina GRIGORAȘ. Attitudinal value orientations and perceptions regarding the birth of children of women from Chisinau municipality 140

***Ирина* БЕЛИНСКИ.** The features of the influence of social institutions in the formation of children's health at an early age 150

PHILOSOPHY

Gheorghe BOBÂNĂ. Identity approaches of the pandemic in romanian philosophical literature 159

Lidia TROIANOWSKI. The problem of the atheist education of the new man in communist cultural policy 171

HERITAGE

Tatiana SPĂTARU. 100 years since the birth of Andrei Timuș, correspondent member of the Moldovan Academy and Science, doctor of skills, university professor 196

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 5 13.11.2021 9:35:13

Victor MORARU. Forțele sindicale și interesele sociale. (Traducere) 203
Victor MORARU. Valoarea intelectuală și morală a clasei deputaților. (Traducere) ... 207

HOMAGES

Victor JUC, Valeriu CUȘNIR. Professor Gheorghe Costachi at 80 years old 210
Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU, Victor MOCANU.
Professor Pavel Movileanu at 80 de ani 213
Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctor Elena Balan at 80 years old 215
Victor JUC, Ion Rusandu. Professor Pantelimon Varzari at 75 years old 217
Victor JUC, Ana PASCARU. Professor Gheorghe Bobână at 75 years old 220
Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctor Galina Rogovaia at 75 years old 222
Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU. Doctor Victor Mocanu at 60 years old 224

INFORMATION FOR AUTHORS 227

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 6 13.11.2021 9:35:13

PROBLEMATICA ASISTENȚEI OFERITE DE BANCA MONDIALĂ CA PARTENER DE MODERNIZARE AL REPUBLICII MOLDOVA[1]

ISSUES RELATED TO THE ASSISTANCE PROVIDED BY THE WORLD BANK AS A MODERNIZATION PARTNER OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.01
CZU: 339.732(478)

Victor JUC, ***doctor habilitat în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
juc.victor@gmail.com

Iuliana STRATAN, ***doctorandă,***
Universitatea de Stat din Moldova,
iuliana_stratan@yahoo.com

Rezumat

Prezenta lucrare abordează principalele probleme ale asistenței de finanțare și sprijin pentru dezvoltare ale Băncii Mondiale în procesul de modernizare a Republicii Moldova.
Investigațiile denotă că factorii de decizie politică din țară sunt dependenți de consultanța și sursele de asistență tehnică ale Băncii Mondiale. În același timp, alocarea asistenței externe poate funcționa, în funcție de politicile țării.
Acest articol ilustrează modul în care instabilitatea politică, lipsa de consecvență și susținere politică în implementarea reformelor inițiate, întreruperea asistenței tehnice din partea Guvernului, au avut consecințe nefaste asupra obiectivelor de dezvoltare propuse de Banca Mondială pe perioada implementării Cadrului de Parteneriat cu Țara.

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova; partener de dezvoltare; asistență; memorandum; instituție donatoare; instabilitate politică, Banca Mondială, Cadrul de Parteneriat cu Țara, modernizare.*

Summary

This paper addresses the main issues of World Bank financing and development assistance in the modernization process of the Republic of Moldova.
Investigations show that the country's political decision-makers are dependent on the World Bank's advice and sources of technical assistance. At the same time, the allocation of external assistance can work, depending on the country's policies.
This article illustrates how political instability, inconsistency and political support in the implementation of initiated reforms, the interruption of technical assistance from the Government had detrimental consequences on the development objectives proposed by the World Bank during the implementation of the Country Partnership Framework.

Keywords: *Republic of Moldova, development partner, assistance, memorandum, donor institution, political instability, the World Bank, Country Partnership Framework, modernization.*

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul programului de stat (2020-2023) .80009.1606.05 Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 7 13.11.2021 9:35:13

"Așa cum țările au mai multe modalități de finanțare a dezvoltării decât oricând, au și mai multe surse și tipuri de sfaturi privind politica de dezvoltare dintre care să aleagă" [1].

Instituțiile fondate prin aranjamentele de la Bretton Woods (1944) dețin un rol determinant în edificarea, evoluția și reconfigurarea arhitecturii financiare abordate pe diferite niveluri - global, regional și național-statal. Guvernele naționale tratează cele două instituții (Banca Mondială pentru Reconstrucții și Dezvoltare și Fondul Monetar Internațional) în mod diferit, chiar diametral opus: de la cadru politic, instituțional și fiduciar care este menit să contribuie la promovarea creșterii pe scară largă și dezvoltării pe termen lung la entități imperialiste care intervin în atribuțiile suverane ale statelor, impunându-le condiții umilitoare și ineficiente. Considerăm că acest cadru reprezintă un suport foarte important pentru implementarea programelor naționale de asistență și dezvoltare, revenindu-le un rol substanțial de finanțare și sprijin. V. Lozovanu subliniază că dezbaterile din literatura de specialitate cu privire la ajutorul extern sunt împărțite în două părți: una examinează din punct de vedere al scopurilor ajutoarelor externe, iar cealaltă se concentrează pe eficacitatea ajutorului pentru realizarea dezvoltării [15].

P. Collier și D. Dollar menționează că majoritatea ajutorului bilateral este ghidat de un set complex de motivații istorice, politice și uneori comerciale, alături de anumite considerațiuni mai largi de dezvoltare și sărăcie. Ca rezultat, asistența bilaterală reprezintă în mare măsură un element al politicii externe a donatorilor, iar alocarea acestei asistențe bilaterale este, în general, considerată a fi mai puțin orientată spre performanță decât cea a instituțiilor Bretton Woods, o viziune susținută de cercetarea în materie de ajutor și performanță [2].

La întrebarea dacă alocarea asistenței externe poate funcționa eficient, cercetările efectuate de R. Cassen [3] au demonstrat că pot avea rezultat pozitiv, dar în funcție de politicile țării: dacă sunt bune, ajutorul va fi eficient, dacă nu, ajutorul va fi inutil, în cel mai bun caz. Ajutorul trebuie alocat țărilor care urmează politici bune, într-o măsură mai mare, decât este deja cazul.

Într-adevăr, problema cu privire la eficacitatea și selectivitatea ajutorului reprezintă mereu subiect de dezbateri. Unii cercetători au supus analizei aspectele dacă eficacitatea ajutorului este condiționată de caracteristicile partenerilor de dezvoltare, în sens de obiective urmărite, cum ar fi: orientarea către dezvoltare politică sau comercială; modalitățile (sprijin bugetar general, finanțarea proiectelor, asistență tehnică) prin care furnizează asistența și predictibilitatea asistenței pe care o oferă [18], [19]. Cercetările realizate au vizat, de asemenea, dacă eficacitatea ajutorului depinde de caracteristicile țărilor beneficiare de ajutor, inclusiv de natura și amploarea nevoilor locale, de calitatea politicilor și instituțiilor din sectorul public, de volumul ajutorului primit pe care țara trebuie să îl gestioneze în raport cu nivelul economiei și de fragmentare pe piața de finanțare pentru dezvoltare a țării.

Vom nota, fără a trasa linii paralele, că de la declanșarea în 2009 a "revoluției twitter" [4], Republica Moldova a fost guvernată de un șir de coaliții, caracterizate prin instabilitate politică și înrăutățire esențială a indicatorilor de corupție (coalițiile

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 8 13.11.2021 9:35:14

din start, precizăm noi, sunt șubrede, însă durabilitatea lor este diferită). Efectele asistenței oficiale de dezvoltare prezintă o problemă destul de complexă, iar selectivitatea în alocarea ajutorului extern se dovedește a fi o sarcină dificilă și deloc nelipsită de risc, acesta constă în proiectarea selectivității dintr-o evaluare fragilă a efectelor ajutorului. Conform Raportului de asistență externă pentru anul 2020 elaborat de către Ministerul Finanțelor [23], asistența externă destinată Republicii Moldova în 2020 a fost aliniată obiectivelor prioritare incluse în cadrul documentelor strategice naționale de politici și planificare. Raportul face referință la asistența externă sectorială recepționată de Republica Moldova ca fiind aliniată la prioritățile sectoriale stabilite în cadrul documentelor naționale de planificare strategică, precum: Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2030", Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă și Programele naționale sectoriale [23]. Vom preciza succint faptul că Strategia Națională 2030 nu a fost adoptată de Parlamentul Republicii Moldova, aceasta este o încălcare a regulilor de procedură, dat fiind că se acreditează nemijlocit ideea să facem referință la un document oficial, care constituie rezultatele eforturilor instituțiilor publice în comun cu partenerii de dezvoltare.

O abordare generală lapidară demonstrează, în mod elocvent, că în perioada independenței societatea din Republica Moldova se caracterizează printr-un nivel scăzut de coeziune, stratificarea social-economică, fragmentările și clivajele accentuându-se cu intensitate debordantă în condițiile tranziției anunțată de trei decenii și nefinalizată. Pandemia de coronavirus de tip nou a amplificat și a extins gravitatea problemelor endemice pe care le parcurg societatea și economia Republicii Moldova, reconfirmând vulnerabilitățile și demonstrând fragilitatea politicilor de stat, inclusiv la capitolele privind capacitățile de funcționalitate instituțională, menținerea dialogului constant cu partenerii de dezvoltare și valorificarea asistenței externe. Ar fi incorect, în același timp, dacă n-am sublinia că statele cu democrație sustenabilă și cu economie funcțională de piață de asemenea se confruntă cu probleme deosebit de grave, în special privind aprovizionarea cu agenți energetici, restructurarea economiei, ocrotirea sănătății și asigurarea securității sanitare [24, p. 3], însă situația lor este alta, mai favorabilă, datorită participării în cadrul mecanismelor de cooperare multilaterală.

Incontestabil este că starea instituțiilor, exprimată prin capacități reduse de funcționalitate, penurie de funcționari profesioniști provenită din fluxul permanent, angajare partinică, evitare a aplicării meritocrației, birocratizare excesivă și îndepărtare de oameni, dar nu numai, influențează într-un mod negativ nu doar asupra percepției de către cetățeni a autorității statului și a instituțiilor sale, ci și în raport cu partenerii de dezvoltare.

În condițiile Republicii Moldova, afirmă A. Dumbrăveanu, factorii economici au condus la divizarea extremă a societății, au suprimat dezvoltarea agriculturii, a industriei și producției de bunuri, nu au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea businessului și a creșterii nivelului de trai a populației. Factorii sociali ne dovedesc insuficiența locurilor de muncă (bine plătite - n.n.) escaladarea corupției și incapacitatea justiției, confirmată de factorii juridici prin incompetența organelor de drept de a proteja și de

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 9 13.11.2021 9:35:14

a apăra eficient drepturile și libertățile cetățenilor. Factorii psihologici ne demonstrează nesiguranța populației în ziua de mâine, moștenirea unor viziuni din trecut, însoțite de o gândire individualistă ostilă coeziunii și solidarității sociale [27, p. 113].

Vom menționa că Republica Moldova se confruntă cu o perioadă dificilă din istoria sa din ultimele trei decenii: interesele oligarhice și nedorința sau incapacitatea elitelor de a reforma prin modernizare democratică sistemul politic au continuat ani la rând să marcheze economia politică a Republicii Moldova. Sarcina fundamentală a clasei politice de la guvernare este să scoată statul din impasul politic, să edifice un sistem al justiției funcțional de a reduce corupția și să presteze servicii publice eficiente, întrucât capturarea statutului încă afectează sistemul, pentru a maximiza impactul eforturilor de dezvoltare și modernizare, este binevenit ca să se intensifice coordonarea eforturilor și acțiunilor cu donatorii, fiind o pârghie eficientă în politicile-cheie. Astfel, Guvernul trebuie să colaboreze cu partenerii de dezvoltare pentru a reînnoi principiile parteneriatului privind schimbul de informații, consolidarea sistemului de raportare și achiziții precum și îmbunătățirea sistemelor de monitorizare și evaluare a progreselor realizate în cadrul Strategiei Naționale de Dezvoltare, inclusiv obiectivele naționale ale Obiectivului de Dezvoltare al Mileniului. Cert este că frecventa comunicare între partenerul de dezvoltare și executivul gazdă poate contribui într-un mod substanțial la construirea unui suport de încredere necesar pentru a se asigura că proiectele și programele de interes reciproc sunt implementate cu succes [20]. Totodată este de precizat că unii cercetători au analizat impactul fragmentării donatorilor asupra calității birocrației guvernamentale în țările beneficiare de ajutor. Analiza realizată denotă că, comunicarea frecventă între partenerii de dezvoltare și omologii lor din țară ar putea fi un negativ net, distrăgând oficialii guvernamentali gazdă de la implementarea proiectelor de dezvoltare sau a programelor de reformă care se aliniază priorităților naționale [21]. Crearea unităților de implementare a proiectelor la momentul inițierii activităților partenerilor de dezvoltare a fost un prim pas pentru asigurarea implementării eficiente a proiectelor prin administrarea, monitorizarea și coordonarea lucrărilor de implementare a acestor proiecte în conformitate cu cerințele donatorilor din țara noastră. Unele surse consideră că aceste structuri "temporare" conduc la reducerea gradului de implicare a autorităților publice în procesul de implementare și monitorizare a proiectelor [9]. Astfel, Guvernul a aprobat Hotărârea nr. 338 din 03.06.2020 cu privire la crearea Oficiului de Gestionare a Programelor de Asistență Externă, în subordinea Ministerului Finanțelor. Misiunea Oficiului rezidă în a coordona și de a organiza activitățile orientate spre asigurarea implementării politicilor publice în domeniile de competență stabilite [22]. Prin urmare, noul mecanism este chemat să asigure dezvoltarea cadrului instituțional și normativ în vederea gestionării asistenței externe. Conform surselor Ministerului Finanțelor, 53 de unități, dintre care 9 ale Băncii Mondiale, sunt angajate în implementarea proiectelor, fiind, în opinia noastră, o sarcină mult prea grea pentru Oficiul de Gestionare a Programelor de Asistență Externă ca să poată coordona și asigura suportul instituțiilor naționale în locul UIP și nu este exclus că din start această inițiativă va eșua.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 10 13.11.2021 9:35:15

Vom sublinia că în scopul asigurării unei mai bune coordonări a ajutorului extern acordat Republicii Moldova, sporirii transparenței în folosirea asistenței de dezvoltare, responsabilității în gestionarea și valorificarea resurselor de care beneficiază Republica Moldova, precum și asigurării unei mai bune informări a societății privind rezultatele atinse, în data de 19 august 2015, Guvernul a aprobat Hotărârea nr. 561 "Cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare". Ministerul Finanțelor a fost desemnat în calitate de autoritate națională de coordonare a asistenței externe, potrivit textului Hotărârii „Cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismul de coordonare și management al asistenței externe" [5]. Instituția este responsabilă de mecanismul de coordonare și management al asistenței externe, inclusiv privind propunerile de proiecte de asistență externă în raporturile cu partenerii externi de dezvoltare și autoritățile publice, cu suportul Instituției Publice Centrul de Tehnologii Informaționale în Finanțe [6] și platforma pentru gestionarea asistenței externe [7]. Vom specifica însă, că această platformă, elaborată cu suportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, nu este actualizată de câțiva ani, situație care denotă elocvent lipsa de finanțare, dar și o lacună în optimizarea proceselor de monitorizare, precum și în asigurarea sporirii transparenței în gestionarea asistenței externe. Recomandarea este ca raportul de asistență externă să fie elaborat în timp, fără pauze de ani de zile, pentru a permite o mai bună finanțare a necesităților de dezvoltare a țării, dar și de transparență a utilizării asistenței externe, responsabilității în gestionarea și valorificarea resurselor de care beneficiază Republica Moldova.

Conform Hotărârii Guvernului nr. 377 din 25 aprilie 2018 „Cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismul de coordonare și management al asistenței externe" (ulterior modificată și completată prin Hotărârea nr. 458 din 25 septembrie 2019), Ministerul Finanțelor, în calitatea sa de autoritate națională de coordonare a asistenței externe, a trebuit să elaboreze Ghidul operațional privind coordonarea și managementul asistenței externe, cu includerea aspectelor tehnice ale acestui proces. Lipsa de stabilitate politică, probabil, a fost motivul nerealizării acestui document, reprezentând un risc de comunicare cu partenerii de dezvoltare.

Una dintre cele mai mari surse de finanțare și de consultare ține de Grupul Băncii Mondiale. Fiind fondată în 1944, Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, numită în curând Banca Mondială, s-a extins la un grup strâns asociat de cinci instituții de dezvoltare. Obiectivele fundamentale ale Băncii Mondiale, după cum au fost stabilite de fondatorii săi, actualmente rămân valabile. În cadrul obiectivelor largi, Banca Mondială încearcă să se poziționeze pentru a putea să acorde asistență beneficiarilor să facă față provocărilor, instituția urmărind această misiune cu un accent continuu pe furnizarea de finanțare, cunoștințe și expertiză. Eforturile depuse vin să susțină obiectivele duble ale Grupului Băncii: de a pune capăt sărăciei extreme până în 2030 și de a spori prosperitatea comună a celor mai săraci 40% din populație din toate țările lumii. Urmărind aceste, dar și alte scopuri, Banca asistă

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 11 13.11.2021 9:35:15

guvernele să facă investiții critice pentru a-și dezvolta economiile, inclusiv în plan sustenabil; să edifice capitalul uman necesar pentru a ajuta oamenii să profite de oportunități și să se asigure că țările rămân rezistente în fața șocurilor globale sau a amenințărilor care ar putea submina progresele în eliminarea sărăciei.

Pe parcursul celor aproximativ trei decenii ani de parteneriat cu Republica Moldova, relația de colaborare a evoluat în regim continuu pentru a reacționa la provocările economice și sociale ale țării. Angajamentul sporit al Băncii Mondiale în Republica Moldova comportă atât oportunități, cât și provocări. Această instituție financiară pune resurse sporite la dispoziția Republicii Moldova pentru a sprijini obiectivele de dezvoltare, într-un mod care poate fi complementar resurselor din partea altor donatori. Mai mult, acestea își aduc propriile experiențe și lecții relevante de împărtășit în abordarea sărăciei și gestionarea asistenței, avantajele comparative în stabilirea de parteneriate puternice cu țările partenere fiind incontestabile, prin similarități regionale, culturale, lingvistice și istorice. Acești factori pot contribui la îmbogățirea dialogurilor și extinderea abordarea eficacității ajutorului la nivel global, dar și de țară parteneră [8].

Considerăm necesar de a puncta, în ordinea reliefată de idei, că unele studii de caz calitative și evaluări cantitative ale impactului implementării parteneriatelor denotă în mod elocvent prezența unui decalaj în literatura de analiză între teorie și practică. În tentativa de a contribui cât de cât la fortificarea suportului aplicativ al cercetărilor științifice prezentate și diminuarea decalajului, vom pune problema privind depistarea unor impedimente în implementarea cu succes a programelor Băncii Mondiale. Pentru a răspunde la această întrebare, vom încerca, mai întâi, să analizăm care este rolul Băncii Mondiale în Republica Moldova.

Banca Mondială este constant deschisă în angajament de dialog cu politica de dezvoltare a Guvernului Republicii Moldova, oferind opinii și propuneri concepute pe care le poate folosi în măsura în care consideră util și relevant. Acest dialog are loc prin intermediul vizitelor echipelor de sector sau, mai recent din cauza pandemiei Covid 19, doar în formatul virtual. Chiar dacă unii experți [9] consideră, referindu-se la coordonarea politicilor și programelor, că aceasta prezintă mai multe deficiențe, aducând și anumite dovezi, deseori pertinente, deoarece practic nu țin cont de anumite realități, totuși apreciem favorabil mecanismul existent de coordonare a misiunilor prin intermediul unui sistem de comunicare bine fundamentat (scrisori oficiale de anunț a misiunilor). Aceste misiuni sunt în mare parte solicitate de parteneri pentru consolidarea dialogului prin prisma necesității priorităților de sector al programelor cu executivul. Vom insista cu necesitate și asupra unui aspect complementar, dar de importanță deosebită - plusvaloarea memorandumului încheiat cu partenerul de dezvoltare, acesta fiind tratat ca bun semnal de alți potențiali investitori, interesați de anumite sectoare din țara gazdă, crescând, astfel, fluxul de investiții directe sau de portofoliu.

Recomandările Băncii Mondiale se bazează pe prioritățile strategice și pe politicile statului, de exemplu, cele stabilite în Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2020, în calitatea sa de document național de planificare strategică, elaborat de către

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 12 13.11.2021 9:35:15

Guvern și adoptat de către Parlament prin Legea nr.166 din 11.07.2012 pentru perioada de până în anul 2020 [10]. Referindu-ne succint la circulația sa instituțională, vom sublinia că în corespundere cu prevederile Strategiei, Guvernul, cu suportul Organizației Națiunilor Unite în Republica Moldova, a inițiat procesul de evaluare a implementării acestui document de politici pentru perioada anilor 2012-2015, modificat și aprobat de Parlament în 2014 [11]. Ulterior însă, eforturile au fost axate pe identificarea lecțiilor învățate în urma executării Strategiei, toate în vederea elaborării unei noi strategii naționale de dezvoltare „Moldova 2030". Proiectul strategiei noi a fost prezentat Parlamentului spre examinare, dar la final fiind retras de Guvern. Considerăm că misiunea Guvernului la moment este elaborarea unui cadru strategic clar, care să fie un punct de sprijin între strategiile care ghidează programele partenerilor de dezvoltare și prioritățile executivului și un program de investiții publice care ar stabili direcția alocărilor de asistență externă sub formă de credite sau granturi.

Dat fiind că Republica Moldova continuă să se confrunte cu provocări mult mai complexe, Banca Mondială este pregătită să ofere sprijinul și soluțiile sustenabile necesare pentru diminuarea sărăciei extreme, stimularea prosperității comune și realizarea oportunităților. Banca promovează utilizarea bunelor practici în pregătirea proiectelor, alegerea tehnologiei, structura organizațională, practicile de achiziții, monitorizare și supraveghere. Aceste acțiuni contribuie la actualizarea și la transferul celor mai bune expertize disponibile într-un flux continuu către Guvernul Republicii Moldova [12]. Vom preciza că angajamentul Băncii Mondiale este ghidat de cadrul de parteneriat cu țara pentru perioada 2018-2021, cu misiunea de a susține tranziția Republicii Moldova spre un model de dezvoltare și creștere durabil și incluziv. Cadrul de parteneriat se bazează pe Strategia Națională de Țară 2020, încorporează lecțiile cheie învățate și rezultatele strategiei de parteneriat, incluzând trei priorități: consolidarea statului de drept și responsabilitatea în instituțiile economice; îmbunătățirea accesului incluziv, eficienței și calității serviciilor publice; îmbunătățirea calității și relevanței educației și formării competențelor relevante pentru locul de muncă [13]. Prioritățile vin să definească și informează cele trei domenii principale ale cadrului de parteneriat: guvernanța economică, guvernanța serviciilor și dezvoltarea competențelor, fiind completate de schimbările climatice.

Este de subliniat că în perioada incipientă de elaborare a cadrului de parteneriat, în contextul implementării Agendei de asociere cu Uniunea Europeană, s-au produs unele schimbări politice și electorale care au debalansat în diferită măsură sistemul de interese și acțiuni preconizate prin: Uniunea Europeană a suspendat asistența macrofinanciară și suportul bugetar reformei sectorului justiției (debursările asistenței macrofinanciare fiind condiționate de îndeplinirea unor precondiții de caracter politic, dar, vom puncta, și de altă nuanță), a redus din proiecte de finanțare sprijinul financiar din cauza deteriorării caracteristicilor statului de drept și a derapajelor democrației; a suspendat Fondul fiduciar planificat pentru statul economic de drept, alături de bancă. Adoptarea pachetului de amnistie fiscală și capital în anul 2018 a restricționat în continuare sprijinul acordat de partenerii cheie de dezvoltare, inclu-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 13 13.11.2021 9:35:16

siv sprijinul bugetar venit din partea Băncii Mondiale [17]. Dat fiind că alegerile parlamentare ordinare au fost fixate pentru luna februarie 2019, au fost necesare încă trei luni pentru a fi format un nou guvern (luând în calcul dificultățile și dualitatea puterii în stat, fenomen politico-instituțional foarte periculos pentru stat și funcționalitatea sa). În urma scrutinului parlamentar, executivul proreformă democratică, format în data de 8 iunie 2019 cu suportul nemijlocit al factorilor externi, a început să restabilească credibilitatea țării pe arena mondială, să dezoligarhizeze sistemul politic, să demonteze statul capturat, să deschidă ușile pentru atragerea asistenței externe și să implementeze reforme democratice, în vederea asigurării modernizării prin implementarea sistemului anglo-saxon de separare și colaborare a puterilor în stat. Executivul a atras în procesul de gestiune conaționali stabiliți peste hotare și reprezentanți ai societății civile, însă acest exercițiu nu întotdeauna s-a soldat cu rezultatele așteptate, situație care nu putea să nu-și lase amprenta asupra percepției și aprecierii activității aranjamentului de conducere, cu predilecție la nivel de Guvern [28, p. 7].

Însă activitatea executivului nu a fost de lungă durată, până la 14 noiembrie 2019, când s-a constituit o nouă coaliție, urmată de altele două, edificate prin anumite reconfigurări în interior, alternând între formalizarea și neformalizarea majorităților parlamentare până în luna august 2021. Activitatea celor trei executive care au urmat a fost substanțial marcată de necesitatea gestiunii și contracarării coronavirusului de tip nou, inclusiv prin situații de urgență. Alegerile prezidențiale din 1/15 noiembrie 2020 și scrutinul parlamentar din data de 11 iulie 2021 sunt estimate că prezintă începutul unei etape noi, așteptările oamenilor fiind foarte mari, și în cazul eșecului, s-ar diminua total încrederea în autoritatea statului și în elitele politice atât de guvernare, cât și de opoziție.

Incontestabil este, în ordinea reliefată de aserțiuni, că pe fundalul derapajelor de la procesul complex și totodată foarte anevoios de dezvoltare democratică, perpetuării sărăciei, subdezvoltării și incertitudinii în societățile postcomuniste, încrederii foarte scăzute în autorități, justiției selective și corupției endemice, mai mulți oameni, localizați în diferite straturi sociale și cu diferite statute sociale, acordă prioritate valorilor de „egalitate", „ordine" și „securitate", valori care trebuie să fie asigurate de lideri autoritari. Coordonata valorică a opțiunilor de acest conținut este consolidată de perpetuarea tipului de cultură politică parohial-etatist, iar uneori și de tipul raționalist, aflat în plin proces de diversificare și desconcentrare. Am apelat lapidar la coordonata praxiologică pe motivul că aceasta influențează nemijlocit asupra opțiunilor politice ale electoratului și, implicit, a relațiilor cu partenerii de dezvoltare, dat fiind că dimensiunea dată de asemenea este politizată, pe bilaterală, și se răsfrânge asupra comportamentului actorilor politici.

În Republica Moldova se impune concentrarea eforturilor pentru edificarea unui sistem politic deschis, de caracter democratic, în condițiile căruia societatea controlează puterea, o sursă importantă a acesteia din urmă fiind persoana care dispune de autonomie, drepturi și libertăți. Pluralismul politic ridicat la rang de normă constituțională completează și definește pluralismul instituțional întemeiat pe echi-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 14 13.11.2021 9:35:16

librul puterilor și asocierea la standardele protejării drepturilor și libertăților individuale: democrația se exercită în condițiile pluralismului politic, asigurându-se și garantându-se diversitatea opiniilor, bogăția alternativelor sociale și spirituale lărgind diapazonul alegerii politice și posibilitățile definirii căilor optimale de dezvoltare.

P. Varzari acreditează supoziția că în contextul noilor provocări ale modernizării politice a societății (birocratică, tehnocratică, oligarhică, instituțională, decizională, politică), care impun ca orice socium să se confrunte cu crize multidimensionale, mari tensiuni și conflicte sociale. Pornind de la necesitatea modernizării politice a statului Republica Moldova, elita politică guvernantă are nevoie de o reînnoire calitativă cu cei mai capabili și mai dinamici reprezentanți ai clasei politice, fiind indispensabil ca în activitatea lor politică ei înșuși să întruchipeze principiile democrației contemporane și statului de drept, să răspundă cu promptitudine la cererea socială, altfel societatea se va confrunta în continuare cu multe alte dificultăți aporetice, iar vectorul integraționist european va fi pus în fața întrebării „a fi sau a nu fi". Modalitatea de reformare a elitei puterii, care rezidă în modernizarea „de sus" a clasei politice, numită și „purificarea" sau primenirea elitei puterii, poate fi fortificată și prin minimalizarea rolului și legitimității elitelor tradiționale și creșterea rolului elitelor modernizatoare prin includerea în politică a persoanelor noi, meritorii, din mediul non-elitei (lideri de opinie cu proiecte individuale, membri activi ai sectorului ONG-ist) care ar fi atașați interesului național al țării, folosind în acest sens diverse mecanisme eficiente de recrutare și selectare [25, p. 82]. I. Ceacâr atribuie un rol important culturii organizaționale, care reprezintă un element definitoriu al activității oricăror instituții, dat fiind că valorile promovate prin intermediul resurselor umane pot să influențeze eficiența și eficacitatea scopului urmărit: cert este că în cadrul autorităților administrației publice cultura organizațională comportă un impact major, deoarece poate influența formularea unei strategii sau împiedica implementarea acesteia [26, p. 304].

Revenind la elucidarea raporturilor dintre Republica Moldova și Banca Mondială, susținem că Grupul Băncii se aștepta la asumarea de către executiv a proiectelor în curs de desfășurare și a canalelor de împrumut convenite, bazându-se pe angajamentul față de reformele structurale ale cadrului de parteneriat de țară. Vom nota că raportul de evaluare a performanței și lecțiilor învățate se concentrează pe evoluțiile cheie ale țării de la emiterea cadrului în iulie 2017 și pe progresul și performanța programului și a portofoliului. Raportul conține ajustări la programul de creditare și analitică susținut de Grupul Băncii Mondiale, oferă sugestii de implementare și actualizează cadrul rezultatelor [14].

Supunând analizei raportul de evaluare a performanței și lecțiilor învățate, putem identifica unele aspecte, printre care:

- renunțarea la programe în domeniile schimbărilor climatice în favoarea programelor de împrumut pentru investiții în infrastructură;
- mediul operațional s-a înrăutățit din cauza absorbției scăzute și a capacităților instituționale reduse, stopând finanțarea externă, inclusiv sprijinul bugetar suplimentar acordat de bancă;

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 15 13.11.2021 9:35:16

- scăderea performanțelor și întârzierile în implementarea programelor prin deteriorarea mediului de guvernanță și adoptarea de către autorități a unui set de politici care au slăbit intensitatea unor reforme sprijinite de Banca Mondială;
- implementarea programelor a fost distorsionată de un executiv cu autoritate limitată să avanseze agenda de guvernare neterminată și reforma structurală.

Cert este că mediul politic instabil și derapajele antidemocratice au lăsat o misiune dificilă pentru implementarea programelor Băncii Mondiale. Combinând experiența cu angajamentul față de transparență și schimbul deschis de idei, Banca Mondială a ajutat la avansarea cunoștințelor în modernizarea țării. Astfel, proiectarea flexibilă a cadrului de parteneriat a permis Grupului Băncii să se adapteze la schimbarea priorităților guvernării (cu trei guverne într-un singur an) pe agenda de dezvoltare bazată pe Strategia Moldova 2020, planurile de acțiune guvernamentale susținute de revizuirea portofoliului, restructurarea și ajustarea angajamentului său pentru a reflecta realitățile urgente, prioritățile partenerilor, capacitatea de absorbție, necesitatea de împrumut, angajamentul față de reforme și, mai recent, să realoce resursele de urgență către zonele cu mai multă tracțiune și potențial de rezultate, inclusiv răspunsul la coronavirus. Politologul V. Saca [16] este convins că practica democratizării și modernizării sociopolitice din Republica Moldova atestă o eficacitate scăzută a guvernărilor, inclusiv de coaliție, până la moment statul Republica Moldova nu dispune de o birocrație eficientă pentru a pune cu adevărat în aplicare reformele politice și economice. Din cauza incertitudinii politice, implementarea cadrului de parteneriat de țară a demonstrat progrese mixte în toate domeniile. Dacă în perioadele incipiente de implementare a cadrului de parteneriat se simțeau anumite progrese ale angajamentului asumat, mai târziu și-au pus amprenta negativă asupra programului sprijinit de Grupul Băncii schimbările de ordin politic și derapajele de la bunul mers. Datorită întârzierilor în luarea deciziilor, angajamentelor instabile față de reformele sensibile și schimbarea priorităților guvernamentale, proiectele importante și asistența tehnică practic au fost anulate sau nu s-au regăsit în cele trei domenii de interes ale cadrului de parteneriat. La nivelul operațional, notăm, performanța portofoliului cu întârzierile în implementare și constrângerile de capacitate au subminat sau au întârziat progresul în mai multe programe. În această ordine de idei nu ne rămâne decât să conchidem că cele mai mari provocări cu care actualmente continuă să se confrunte Republica Moldova sunt următoarele: un sistem politic fragil, o societate dezmembrată, frânturi în procesul de dezvoltare și modernizare, o productivitate scăzută, vulnerabilitate ridicată față de șocurile climatice și cele externe.

Având în vedere asumpțiile menționate, precizăm că raportul de evaluare a performanței și lecțiilor învățate stabilește prioritățile angajamentului Grupului Băncii pentru Republica Moldova în calitate de țară absolventă a Asociației Internaționale de Dezvoltare. Ținem să evidențiem faptul că, activitatea operațională a Asociației este completată de studii analitice care susțin conceperea politicilor de reducere a sărăciei. Asociația consiliază guvernele la capitolele privind modalitățile de extin-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 16 13.11.2021 9:35:16

dere a bazei creșterii economice și protejarea săracilor de șocurile economice; coordonează asistența donatorilor pentru a oferi scutire țărilor sărace care nu pot să-și gestioneze într-un mod eficient povara serviciilor datoriei și dispune de un sistem de alocare a subvențiilor bazat pe riscul țărilor de a suferi datorii, conceput pentru a le ajuta să asigure sustenabilitatea datoriei. Absolvirea Republicii Moldova de la Asociația Internațională de Dezvoltare s-a produs în 2020: Grupul Băncii va formula programul și angajamentul în cadrul unui nou parteneriat de țară, luând în considerare impactul pandemiei de coronavirus și prioritizând, în același timp, resursele Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Volumele de împrumuturi ale Băncii vor depinde de cererea Republicii Moldova, de performanța globală a țării, de evoluțiile economice și financiare globale, de capacitatea financiară a Băncii, conform prevederilor pachetului de capital privind finanțarea pentru absolvenții recenți ai Asociației Internaționale de Dezvoltare [14]. Ținând cont de faptul că perioada de implementare a cadrului de parteneriat de țară pentru Republica Moldova a expirat, Guvernul trebuie să demareze coordonarea dialogului la nivel național aferent priorităților pentru o nouă strategie de cooperare cu Banca Mondială.

În concluzie subliniem: în baza cercetării efectuate, deducem că decidenții din Republica Moldova nu s-au dovedit a fi eficienți la capitolul privind asistența din partea Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Imprevizibilitatea deciziilor politice, lipsa de consecvență și susținere politică în promovarea și implementarea reformelor inițiate, diminuarea sau întreruperea asistenței tehnice din partea guvernului, justiția selectivă și corupția, acești și alți factori au avut consecințe nefaste asupra obiectivelor de dezvoltare propuse de Banca Mondială pe parcursul a trei ani, perioada implementării Cadrului Parteneriat cu Țara. Problema asistenței de dezvoltare oferite de către Banca Mondială rămâne a fi extrem de actuală și de complexă pentru avansarea procesului de modernizare prin dezvoltare și democratizare.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Custer S. ș.a. Listening to Leaders: Which Development Partners Do They Prefer and Why?. Williamsburg, 2015. http://docs.aiddata.org/ad4/pdfs/publication_full_2.pdf (vizitat 12.06.2021).
2. Collier P., Dollar D. Aid allocation and poverty reduction, Policy, Research working paper. World Bank Group. Washington, 1999. http://documents.worldbank.org/curated/en/981471468746710576/Aid-allocation-and-poverty-reduction. (vizitat 22.06.2021).
3. Cassen R. The effectiveness of Aid: The record and the lessons, 1986. https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0023/001/article-A003-en.xml. (vizitat 29.06.2021).
4. Moldova's Twitter Revolution. https://foreignpolicy.com/2009/04/07/moldovas-twitter-revolution/ (vizitat 27.02.2021).
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 133-141, 27.04.2018, Hotărâre Nr. 377 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare și management al asistenței externe. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117564&lang=ro. (vizitat 15.02.2001).
6. Instituția Publică Centrul de Tehnologii Informaţionale în Finanțe. https://ctif.gov.md/ro/despre-ctif . (vizitat 12.04.2021)
7. Platforma de gestionare a asistenței externe. http://amp.gov.md/portal/?language=en (vizitat 23.07.2021)
8. Moldova Policy Notes 2019: Sustaining Stability and Reviving Growth. World Bank. Washington DC. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32183 (vizitat 7.02.2021).

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 17 13.11.2021 9:35:17

9. Sandu M. Asistența externă. În: Priorități de guvernare 2009. Chișinău , 2009. p. 311-328.
10. Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naţionale de dezvoltare „Moldova 2020". În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30.11.2012, nr. 245-247, art. 791.
11. Legea nr.166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naţionale de dezvoltare „Moldova 2020". În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 03.10.14, nr.293-296, art. 603.
12. World Bank Group. Moldova: Rekindling Economic Dynamism. Country Economic Memorandum. Washington DC, 2019. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32035 (vizitat 12.03.2021).
13. World Bank Group. Moldova Country Partnership Framework for the period 2018-2021. Washington DC, 2018 https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/604221499282920085/moldova-country-partnership-framework-for-the-period-fy18-21. (vizitat 17.08.2021).
14. World Bank. Moldova Performance and Learning Review of the Country Partnership Framework for 2018-2021. Washington DC, 2021.
15. Lozovanu V. Master thesis: Foreign aid and development: Success or failure in promoting Moldova`s development?. University of Kassel 2014, p. 5, p.14.
16. Saca V. Probleme actuale ale științei politice și parcursul european al Republicii Moldova. Modernizarea sociopolitică și valorificarea procesului democratic. Cazul Republicii Moldova. În: Teoria și practica administrării publice. Chișinău, 2016. p. 125-129.
17. World Bank Moldova, Statement on the Tax Initiatives and Capital Amnesty Package, https://www.worldbank.org/en/news/statement/2018/07/27/world-bank-moldova-statement-on-the-tax-initiatives-and-capital-amnesty-package . (vizitat 25.03.2021).
18. Clemens M. ș.a. Counting Chickens when they Hatch: Timing and the Effects of Aid on Growth, The Economic Journal, Vol. 122, 2012, p. 590–617. https://www.researchgate.net/publication/239768090_Counting_Chickens_When_They_Hatch_Timing_and_the_Effects_of_Aid_on_Growth . (vizitat 12.04.2021).
19. Gibson C., Hoffman B., Jablonski R. Did Aid Promote Democracy in Africa? The Role of Technical Assistance in Africa's Transitions, World Development 2015, vol. 68, p. 323-335.
20. Diallo A., Thuillier D. The success dimensions of international development projects: The perceptions of African project coordinators. International Journal of Project Management, 2004. p.19-31.
21. Knack S., Rahman A. Donor fragmentation and bureaucratic quality in aid recipients, Journal of Development Economics, 2007. vol. 83. p. 176-197.
22. Hotărârea Guvernului nr. 338 din 03.06.2020 cu privire la Oficiul de Gestionare a Programelor de Asistență Externă. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 05.06.2020, nr. 131-14, art. 435
23. Raport privind asistenţa externă acordată Republicii Moldova în anul 2020. Ministerul Finanțelor. Chișinău, 2021.
24. Juc Victor. Cuvânt înainte. În: Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socio-economice și politice. Partea a II-a. Chișinău: F. E. P. „Tipografia Centrală", 2019. p. 5.
25. Varzari Pantelimon. Puterea elitistă și puterea birocratică prin prisma modernizării politice a statului Republica Moldova. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2018, p. 72-86.
26. Ceacâr Irina. Dimensiuni teoretico-practice privind cultura organizațională a administrației publice locale. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2018, p. 287-307.
27. Dumbrăveanu Andrei. Consolidarea clasei mijlocii sub influența reformelor în Republica Moldova: viziunea respondenților și a experților. În: Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socio-economice și politice. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2018, p. 92-113.
28. Juc Victor. Republica Moldova în contextul necesităților și a oportunităților de modernizare (în loc de Introducere). Partea a II-a. Chișinău F. E. P. „Tipografia Centrală", 2019. p. 3-12.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 18 13.11.2021 9:35:17

VOLODYMYR ZELENSKY: RESURSELE ȘI LIMITELE POPULARITĂȚII (STUDIU DE CAZ ÎN BAZA ALEGERILOR PREZIDENȚIALE DIN UCRAINA, 2019)

VOLODYMYR ZELENSKY: RESSOURCES ET LIMITES DE LA POPULARITÉ (ÉTUDE DE CAS BASÉE SUR LES ÉLECTIONS PRÉSIDENTIELLES EN UKRAINE, 2019)

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.02
CZU: 324(477)

Aurelia PERU-BALAN, ***doctor habilitat în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Rezumat

Alegerile prezidențiale din Ucraina au oferit electoratului un nou model de conducere politică. Unii politologi s-au grăbit să-l identifice drept un nou președinte ales al Ucrainei, Volodymyr Zelensky, ca un lider populist model. Liderul partidului creat în contextul alegerilor prezidențiale, „Slujitorul poporului", a câștigat peste 73% din voturi. Cu toate acestea, în ianuarie 2020, ratingul său a scăzut dramatic la peste 21%. În acest context, ne-am propus să analizăm retorica electorală și postelectorală, motivele epuizării popularității și încrederii în președintele Zelensky.
Principalul factor nu i-a permis președintelui Zelensky să repete performanțele alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2019, iar în alegerile locale din 2020 a fost pierderea simpatiei populare, confruntări continue cu liderii opoziției, menținerea situației tensionate din regiunea Donbas, lipsa efectele inițiativelor de luptă. În absența structurilor locale ale „Slujitorului poporului", noul guvern carismatic nu și-a dovedit eficacitatea.

Cuvinte-cheie: *alegeri prezidențiale, eficacitate, guvern, conducere politică.*

Summary

Ukraine's presidential election has given the electorate a new model of political leadership. Some political scientists rushed to identify him as a newly elected president of Ukraine, Volodymyr Zelensky, as a model populist leader. The leader of the party created in the context of the presidential election, the „Servant of the People", won over 73% of the vote. In January 2020, however, its rating dropped dramatically to over 21%. In this context, we set out to analyze the electoral and post-election rhetoric, the reasons for the depletion of popularity and trust in President Zelensky.
The main factor did not allow President Zelensky to reiterate the performance of the 2019 presidential and parliamentary elections and in the 2020 local elections was the loss of popular sympathy, continued confrontations with opposition leaders, maintaining the tense situation in the Donbas region, the lack of effects of fighting initiatives. In the absence of local structures of the „Servant of the People", the new charismatic government has not proved its effectiveness.

Key-words: *presidential elections, effectiveness, government, political leadership.*

Introducere

După destrămarea URSS și declararea independenței și suveranității naționale, în Ucraina au avut loc cinci scrutine prezidențiale. Funcția de „Președinte al Ucrainei" a fost instituită de către Rada Supremă în 24 august 1991. Primele alegeri pentru Președinția Ucrainei, după declararea suveranității, au avut loc pe 1 decembrie

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 19 13.11.2021 9:35:17

1991. Deținătorul inaugural al noii funcții a devenit Leonid Kravciuk. Și tot Kravciuk a fost primul președinte care a demisionat din funcție, ca urmare a luptei pentru putere între el și prim-ministrul său Leonid Kucima. Vladimir Zelensky este al șaselea Președinte al Ucrainei. El l-a învins pe Petro Poroșenko, în a doua rundă a alegerilor prezidențiale din 21 aprilie, câștigând 73,22% din voturi.

Tabelul 1. demonstrează evoluția și perioada mandatelor celor șase președinți ai Ucrainei.

***Tabelul 1.* Președinții Ucrainei**

Președintele Ucrainei	Perioada	% obținute în scutin
Leonid Kravciuc	1991-1994	61,95%
Leonid Kucima	1994-2005	turul 1 -29,99%, turul 2 - 52, 30%
Victor Iușcenko	2005 -2010	turul II– 39,87%; alegeri repetate - 51, 99%
Petro Poroșenko	2014 -2019	tur I - 54,70%
Volodymyr Zelensky	2019 -	turul II -73,22%

În perioada celui de-al doilea mandat Kucima, s-a produs partajarea Flotei Maritime între Ucraina și Federația Rusă [1]; a fost semnat Tratatul de prietenie, cooperare și parteneriat între Ucraina și Federația Rusă; Tratatul privind frontierele de stat ale Ucrainei (2003). Deși sub președinția lui Leonid Kucima relațiile dintre cele doua state s-au consolidat, Ucraina nu a ratat, totuși, ocazia de a stabili relații cu Occidentul. Astfel, la 11 iunie 1998, Președintele Kucima a semnat Strategia de integrare a Ucrainei în UE.

În 2005, cel de-al treilea președinte, Victor Iuscenko (2005 -2010), a învins în condiții neordinare. În turul I, la 31 octombrie 2005, Iușcenko obține 39,87% din sufragii. În turul II - 46,69%, plasându-se pe locul doi după Ianukovici. Fiind, însă, invocate falsificări masive, au demarat puternice proteste în masă, cunoscute ca „revoluția oranj". Iar la 26 decembrie au loc alegeri repetate pentru turul doi, la care Iușcenko obține 51, 99%. Administarția Iușcenko a fost mai receptivă la influența Occidentului. Iușcenko pledează pentru aderarea Ucrainei la NATO. Relațiile dintre Rusia și Ucraina devin tot mai intensioate, se conturează primele elemente de război informațional.

Învingător în alegerile prezidențiale din 2010 devine Victor Ianukovici (2010-2014). În campania electorală este susținut de *Partidul Regiunilor*. Sub mandatul Ianukovici se schimbă accentele în politica externă a Kievului. În legea promulgată de președinte *Despre bazele politicii interne și externe a Ucrainei* este stipulat refuzul de aderare la NATO. Deși aderarea la UE rămâne o prioritate în politica externă. În 2014, la Summitul de la Vilnius, Ianukovici a refuzat -pe ultima sută de metri să semneze Acordul de Asociere cu UE. Își pierde susținerea elitei politice [2].

Victor Ianukovici susține că Uniunea Europeană a promis Guvernului de la Kiev, după semnarea Acordului de Asociere, asistență în valoare de 610 milioane de euro. Suma ar urma să fie oferită în tranșe, timp de trei ani, dar numai după încheierea unui memorandum cu Fondul Monetar Internațional. Potrivit președintelui ucrainean,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 20 13.11.2021 9:35:18

condițiile impuse de FMI erau inacceptabile [3]. Acțiunea acestuia a provocat proteste stradale care s-au soldat cu evenimentele de pe Maidan. (**Un tribunal din Kiev l-a condamnat pe fostul președinte ucrainean Viktor Ianukovici la 13 ani de închisoare pentru „înaltă trădare", la finalul unui proces desfășurat în absența celui acuzat, acesta fiind în continuare în Rusia sub protecția autorităților de la Moscova.)**

În alegerile prezidențiale din 2014, Petro Poroșenko a învins din primul tur de scrutin cu 54% din sufragii. Noul șef de stat a confirmat că își dorește integrarea europeană a țării. Autoritățile din Crimeea au refuzat să recunoască legitimitatea președintelui nou ales. Pe lângă politică, Poroșenko deținea o serie de companii, printre care și fabrica de ciocolată „Roshen", care i-a adus supranumele de "regele ciocolatei" [4].

Prerogative prezidențiale. Ucraina este o republică guvernată după un sistem semiprezidențial. Președintele Ucrainei este ales prin vot universal, secret, pentru o perioadă de 5 ani. Președintele are suficiente împuterniciri pentru a fi o figură decisivă în sistemul politic ucrainean. Conform art.106 din Constituție, Președintele Ucrainei poate:

- ✓ să convoace alegeri anticipate la Rada Supremă a Ucrainei în termenele stabilite de Constituție;
- ✓ să înceteze competențele Radei Supreme, dacă ședințele plenare nu pot începe în termen de treizeci de zile de la o sesiune obișnuită;
- ✓ numește prim- ministrul Ucrainei cu acordul Radei Supreme; încetează puterile prim- ministrului Ucrainei și decide cu privire la demisia sa;
- ✓ numește membrii Cabinetului de Miniștri al Ucrainei, șefi ai altor organe executive centrale, precum și șefi ai administrațiilor de stat locale la propunerea prim-ministrului Ucrainei;
- ✓ numește cu acordul Radei Supreme procurorul general al Ucrainei și poate să îl demită din funcție;
- ✓ numește jumătate din membrii Consiliului Băncii Naționale a Ucrainei;
- ✓ numește jumătate din membrii Consiliului Național al Ucrainei la televiziune și radiodifuziune. [5].

Popularitatea și charisma actorilor politici

Competițiile electorale demonstrează posibilitatea unor victorii fulminante ale actorilor politici lansați aproape spontan pe scena politică. Aceștia pot fi persoane care nu au cunoscut ascensiuni și evoluții în cariera politică. Este și cazul charismaticilor, care posedă o putere de seducție și persuasiune electorală greu de contestat. De regulă, charisma, popularitatea și populismul se complimentează în activitatea politică.

Fenomenul imaginii și autorității charismatice a făcut obiectul de studiul al mai multor sociologi și politologi. Edificatoare în acest sens sunt lucrările lui M. Weber, S. Moscovici, A.Dorna, J. Conger, R.Kanungo etc. Văzută de Weber, autoritatea charismatică reprezintă nu atât trăsăturile de caracter ale liderului charismatic, ci o relație între lideri și adepți. Charisma, însă, ar putea să dispară, dacă guvernul său nu oferă prosperitate celor pe care îi domină.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 21 13.11.2021 9:35:18

Conger și Kanungo au descris șapte caracteristici-cheie ale liderilor charismatici: (1) încrederea în sine, (2) viziune, (3) articularea viziunii, (4) convingeri puternice, (5) comportament neconvențional, (6) percepuți ca agent al schimbării și (7) sensibilitatea la constrângerile de mediu și de resurse [6].

Însă, nu toți liderii charismatici sunt la fel. Întâlnim, în funcție de rezultate, în istoria și civilizația umană numeroși lideri charismatici pozitivi, dar și negativi, malefici, posedați de așa-numita „charismă întunecată"[7]. Apoi, în funcție de orientare, către sine sau către ceilalți, distingem lideri charismatici personalizați (narcisici, dominatori, posesivi, urmând numai realizarea intereselor personale) și socializați, orientați spre respect și justa apreciere a celorlalți și pe atingerea intereselor generale și a binelui subordonaților (Howell, 1988)[8].

Din perspectiva acțională, liderii charismatici se împart în: *lideri de viziune și lideri de criză.* Este o realitate faptul că liderii charismatici apar, cu deosebire, în situații de criză. O stare generalizată de nemulțumire, confuzie și chiar de disperare facilitează ascensiunea liderilor charismatici.[9]. Literatura științifică, opinează Kenter, înfățișează liderii ca fiind agenți ai schimbării (*change master*), eroi, salvatori sau vizionari [10].

Există însă și fenomenul opus - așa-numitul „*abuzul de charismă*", consideră Yuckl. Nu întotdeauna leadership-ul charismatic este eficient[11]. Astfel, admirația pentru liderul charismatic reduce sugestiile prețioase din partea adepților. Dorința de a fi acceptați de lider inhibă criticile celor care îl urmează. Adorația adepților creează iluzia infaibilității liderului. Asumarea totală a succesului conduce la alienarea adepților. Dependența de lider inhibă dezvoltarea unor succesori. Eșecul în a „crește" pe viitorii succesori poate determina o posibilă criză de leadership.[12] Nu întâmplător Serge Moscovici (1997) [13] nota: „Charisma este în același timp o grație și un stigmat. Ea conferă celui care posedă semnul unei valori extraordinare, dar și marca unui exces, a unei violențe intolerabil; toate aceste semne sunt în mod simultan atrăgătoare și amenințătoare. Ele protejează, dar și sperie." Pentru a preîntâmpina „abuzul de charismă", liderul charismatic trebuie orientat spre binele public, așa-numitul „leadership moral". Altfel, el va sfârși într-un personaj orgolios, narcisic, discreționar.

Unii teoreticieni (Linz, Lipset, Eckstein) au stabilit, o anumită relație de condiționare reciprocă între popularitate, legitimitatea politică și eficiență economică sau eficiență în general (capacitatea regimului de a asigura funcțiile esențiale ale guvernării). De multe ori, din păcate, există tendința de a pune un semn de egalitate între popularitate, succes și eficiență.

În plan organizațional și instituțional, nu orice regim care se bucură de popularitate este și eficient, performant economic, politic și cultural. Situația economico-socială din România, Ucraina confirmă elocvent aserțiunile evocate. Emil Cioran în *Schimbarea la față a României"* remarca:„ Puterea, popularitatea, succesul și eficiența sunt variabile interdependente; un lider fără popularitate reprezintă un om politic fără putere; deși necesară, cota de popularitate nu se confundă însă cu succesul, îl prefațează și facilitează, este o condiție necesară dar nu și suficientă; sunt lideri cu popularitate, dar lipsiți de succes, cu atât mai puțin eficienți uneori, nevoia de eficiență

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 22 13.11.2021 9:35:19

prevalează popularității și succesului; succesul și eficiența se învață și apar atunci când liderii asigură implicarea și sentimentul participării maselor la cote foarte înalte; există lideri care-și revendică puterea și succesul, iar alții pe care puterea și succesul îi definesc și legitimează; primii recurg la diverse rețete de comunicare, persuasiune și manipulare pentru a se impune, ceilalți acced la acest statut fără eforturi deosebite, în mod firesc; ascensiunea omului politic, completa E. Cioran, rămâne un mister nedezlegat, el nu trebuie să fie un om complet, ci "un destin înainte de a fi o valoare." [14].

Totodată, liderii de succes sunt intuitivi, discreți, profunzi, competenți, purtători și creatori de ideologii, cei populari sunt doar zgomotoși, histrioni, raționali, înclinați însă spre facil, superficiali, mimează competența, licitează emoționalul, clamează ideologii și doctrine; liderii populari confiscă spațiul public, sunt potențialii dictatori, ceilalți fac doar istorie; liderul ideal trebuie să fie deopotrivă popular și eficient, preocupat mai mult de proiect decât de conconstrucția impresionistă (imaginea personală cu impact electoral) [15].

Comportamentul de *star-system* și stilul de prezentare devin criterii de legitimare mai importante decât valorile politice reprezentate, susținute și transmise (politologii americani vorbesc de o democrație amenințată cu criza de populism, spectaculozitatea politicului **ș**i nihilismul unui electorat dezgustat de politică; astfel că cetățenii nu mai pot "distinge între un politician și un star pop". Deci, nu alegem o personalitate politică reală, ci optăm pentru niște imagini confecționate și oferite de echipele de campanie ale partidelor și candidaților lor aflați în competiție; mediatizarea, indiferent de ipostază, constituie o importantă resursă de vizibilitate benefică (chiar și diferitele forme de contestare a ofertei sale reprezintă o altă resursă de vizibilitate)[16].

Context electoral -2019

După Federația Rusă, Ucraina este a doua cea mai mare țară post-sovietică după numărul populației. Peste 34 de milioane de cetățeni ucraineni au fost eligibili să voteze la alegerile din 31 martie. Totuși, câteva milioane au fost împiedicați să participe din cauza conflictului armat ce se desfășoară în regiunea estică, Donbas. Ucraina a intrat în febra electorală fiind implicată în complexe jocuri geopolitice. Relațiile tensionate cu administrația Kremlinului au determinat în mare parte conținutul și contextul scrutinului prezidențial din primăvara 2019. Fondalul electoral a fost determinat atât de EuroMaidanul care a exacerbat declinul economic al țării cât și de anexarea Peninsulei Crimeea de către Rusia și, desigur, de situația din Donbas. Aproximativ 13.000 de persoane au fost ucise în conflict, potrivit estimărilor Națiunilor Unite. Conflictul a jucat un rol important în înrăutățirea relațiilor dintre Rusia și Occident**.**

Potrivit unei cercetări efectuate în luna ianuarie 2019 de către Institutul de Cercetări Sociologice "Oleksandr Yaremenko", cetățenii ucraineni au apreciat ca fiind importante următoarele subiecte pentru scrutinul prezidențial - identificarea unor soluții pentru două categorii mari de probleme:

- conflictul din Estul țării;
- situația social-economică.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 23 13.11.2021 9:35:19

Scrutinul prezidențial s-a desfășurat la 31 martie 2019. Deoarece niciunul dintre candidați nu a întrunit numărul necesar de voturi pentru a învinge în primul tur, la 21 aprilie a avut loc turul doi. În urma primului tur de scrutin actorul Volodimir Zelensky, în vârstă de 41 de ani, lipsit de experiență politică, a obținut 30,24% din voturi. Președintele în exercițiu Petro Poroșenko a fost susținut de 15,95% dintre cetățeni [17].

Cu cel puțin jumătate de an până la demararea scrutinului, președintele Petro Poroșenko era cea mai importantă persoană din politica ucraineană, având partidul său - „*Blocul Petro Poroșenko*", care forma guvernul împreună cu „*Frontul Popular*", partidul fostului prim-ministru Arseniy Iațeniuk, și care nu este decât o extensie a puterii sale. Sloganul său principal a fost: „*Armata, Credința, Limba*". Poroșenko a portretizat campania electorală ca fiind o alegere între el sau Putin, înfățișând oponenții săi ca marionete ale Moscovei și impunând o agendă naționalistă. Astfel, ratingul său a crescut în sondaje după ce a fost recunoscută independența Bisericii Ortodoxe Ucrainene de către Patriarhatul Ecumenic al Constantinopolului. Aportul președintelui la obținerea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Ucrainene fiind decisiv. Unii sociologi au estimat această implicație ca pe o strategie electorală. Potrivit sociologului ucrainean Volodimir Işcenko**,** Poroșenko a început să promoveze tema Autocefaliei Bisericii încă în 2017, argumentând că „Biserica Ortodoxă Ucraineană a fost un „agent al Moscovei" în Ucraina"[18].

În platforma sa electorala, Poroșenko își propune ca obiectiv major ca până în 2023 Ucraina să depună cerere de aderare la UE. În ceea ce privește situația social-economică, promite că va continua lupta împotriva corupției și în cel de al doilea mandat. O altă prioritate a programului electoral a constituit-o diminuarea sărăciei ca fenomen în Ucraina.

Alături de alte două state din fostul spațiu sovietic - Republica Moldova și Georgia, Poroșenco a semnat, la 27 iunie 2014, Acordul de Asociere a Ucrainei cu UE, folosind pixul de la Summitul de la Vilnius, unde Ucraina trebuia să semneze Acordul de Asociere. Asta pentru a demonstra că „istoria nu poate fi schimbată"[19]. Poroșenko a avut distinct o retorică antirusească și ca un campion al identității naționale ucrainene. După anexarea Crimeii, Președintele Petro Poroșenko a acuzat constant Rusia și a cerut statelor occidentale să extindă sancțiunile economice împotriva Rusiei.

Charismaticul Zelensky, învingătorul alegerilor prezidențiale din Ucraina

Formațiunea politică care l-a lansat pe actorul Zelensky în competiția prezidențială a fost partidul"Servitorul poporului", înregistrat oficial la 31 martie 2018. Denumirea fiind similară cu cea a serialului în care Zelensky a interpretat rolul central de președinte. Staff- ul "Servitorului poporului" și-a propus să transpună imaginea actorului-președinte într-o imagine a candidatului-președinte. Publicul-țintă (și simpatizanții) al lui Volodymyr Zelensky a fost constituit din trei grupuri de alegători: fanii emisiunii sale de televiziune, o comedie foarte populară despre politica ucraineană; cei dezamăgiți și obosiți de oligarhia ucraineană, care au dorit fețe proaspete în politică; cei care care-l percep ca fiind mai puțin naționalist decât ceilalți candidați.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 24 13.11.2021 9:35:20

Zelensky, născut în orașul ucrainean central Kryvyi Rih (Krivoi Rog) este vorbitor de limbă rusă și a atras o mulțime de susținători din partea cetățenilor vorbitori de limbă rusă. Zelensky s-a poziționat ca o reflectare obiectivă a ceea ce se întâmplă în societatea ucraineană. Oamenii detestă oligarhii și sunt bucuroși să voteze pentru orice persoană proaspătă recunoscută care nu este implicată în corupție gravă. Opțiunea "Zelensky" a fost, mai degrabă, un vot de protest împotriva elitei politice ucrainene.

Mulți s-au grăbit să-l catalogheze ca pe un gen de politician populist, nu lipsit de charisma proprie unui star de televiziune. Zelensky a jucat într-o serie de proiecte muzicale și filme de televiziune. Cel mai memorabil – filmul „Servitorul poporului"[20]. Raportat la clișeile teoretice ale charismaticilor, Zelensky s-a pliat pe modelul star-sistemului, poziționându-se ca un lider de criză sau ca un agent ai schimbării (*change master*).

Ce este populismul? Populismul, consideră George Jiglău, e o strategie politică cu un lider populist care se adresează celor care se simt excluși și pot fi mobilizați, care menține un contact direct cu alegătorii nemediat de organizații sociale sau politice, iar dacă conduce un nou partid, îl folosește doar ca pe vehicul electoral, cu un grad scăzut de instituționalizare [21]. Populismul e, la rândul său, un concept echivoc, fiind una din dilemele științei politice actuale. Populismul apare atunci când „poporul" devine o țintă a discursului politic, un instrument de obținere și menținere a puterii [22]. Populiștii se exprimă în numele suferinței populare. Apelul la popor este constanta discursului populist. Liderul populist o utilizează fie ca pe o cerere de delegitimare a puterii cu scopul de propune o putere nouă, fie ca mijloc de legitimare a unei părți a eșicherului politic pentru a propulsa o alternativă guvernamentală. În discursul populist criza este consecința corupției elitelor aflate la putere [23].

Privit prin această prismă, Zelensky ar putea fi catalogat ca un lider politic populist. Retorica anti-oligarhică a fost principala armă de persuasiune și seducere a alegătorilor. Deși ucrainenii au votat masiv pentru actorul de comedie Zelensky, voind să elimine influența oligarhiei din politica, pe durata campaniei, presa a semnalat legătura acestuia cu Igor Kolomoisky, unul dintre cei mai bogați oligarhi ai Ucrainei și opozant al contracandidatului său, Poroshenko. Iar spectacolul lui Zelensky era difuzat pe unul din cele opt posturi de televiziune ale lui Kolomoisky. Prin urmare, e dificil de spus cât de independent a fost Zelensky, susține sociologul ucrainean Volodymyr Işcenko: „Nu-l voi numi o păpușă, dar există cu siguranță conexiuni cu clasa conducătoare" [24].

Popularitatea mare a lui Zelensky, candidatul anti-elită, pe care unii experți l-au apreciat ca o versiune reînnoită a lui Donald Trump (de la 8% în toamna anului 2018 până la 25% în luna februarie 2019), a demonstrat că alegătorul ucrainean nu este de acord cu modul în care sunt gestionate afacerile statului, că dorește o schimbare profundă. Deşi în platforma sa electorală Zelensky vine mai degrabă cu propunerea de a vota împotriva tuturor decât pentru propria viziune. Candidatul se referă doar la modul în care fiecare cetățean ar trebui să se implice în politică: guvernarea țării de către toți. Fiecare, în funcție de aptitudini, ar trebui să se implice într-o echipă formată adhoc. Zelensky propune mai degrabă o viziune de conjunctură, decât una bine gândită [25] .

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 25 13.11.2021 9:35:20

Impactul războiului hibrid în mesajele electorale

Alegerile prezidențiale ucrainene din 2019 au avut loc în contextul unei agresiuni convenționale și hibride din partea Rusiei. Kremlinul a folosit de mult timp Ucraina ca teren de încercare pentru operațiunile sale hibride și de dezinformare, rafinându-și tehnicile care mai târziu urmau să fie aplicate în Europa și Statele Unite. Aceste tehnologii au fost eficient utilizate în contextul evenimentelor din martie 2014, în Crimeea. Prin urmare, campania de dezinformare dinaintea votului ucrainean a fost o prelungire a războiului hibrid împotriva suveranității Ucrainei. Din cele peste 5.000 de cazuri de dezinformare înregistrate în baza de date de la *EUvsDisinfo* din 2015 încoace, aproape jumătate au avut ca țintă Ucraina. Majoritatea acestor cazuri corespund unor teme consacrate care denigrează statalitatea Ucrainei („Ucraina nu e un stat real, și se va dezintegra"); rezultatele ei („Ucrainenii sunt atât de înfometați, încât fură pâine de la porumbei"); democrația ei („Ucraina e guvernată de un regim fascist"); relațiile ei cu comunitatea internațională ("Ucraina e abandonată, Occidentul e obosit de Ucraina"); și care alimentează antagonismul împotriva Ucrainei ("Ucraina e rusofobă", violează acordurile de la Minsk" și pune la cale provocări împotriva Rusiei). Aceste teme de dezinformare au persistat în Media pro-Kremlin și în perioada electorală, având ca scop influențarea procesului de votare, a rezultatelor și scopului alegerilor în sine. Dezinformarea pro-Kremlin a folosit negarea statalității și suveranității ucrainene pentru a submina protestele de pe Maidan, și pentru a justifica anexarea Crimeei și agresiunea militară în estul Ucrainei. Aceste mesaje au fost recalibrate în contextul alegerilor, pentru a răspândi mitul că rezultatul votului popular va fi decis în afara granițelor Ucrainei [26]. Cele mai promovate teme ale propagandei Kremlinului: competiția electorală este o imitare; autocefalia Bisericii ucrainene și incidentul din Strâmtoarea Kerch, la Marea Azov, au fost trucuri preelectorale, pentru ieșirea din anemie politică a lui Poroșenko; aproape un sfert din populația Ucrainei a părăsit țara din cauza cursului său pro NATO, nu există libertate de expresie, și că, Europei nu-i mai pasă de Ucraina.

Dezinformarea, ridiculizarea și limbajul depreciativ au fost folosite pentru a denigra și pentru a diminua importanța alegerilor ucrainene. Drept răspuns, societatea civilă ucraineană a format o linie de apărare în războiul informațional platforme neguvernamentale: *EuroMaidan Press, Ukraine Crisis Media Centre, StopFake* pentru informații corecte și de încredere despre evoluțiile din Ucraina [27].

Printre elementele inedite ale campaniei prezidențiale vom remarca și dezbaterile prezidențiale, care, în premieră, s-au desfășurat pe stadionul *Olimpiiskii.* A fost o inițiativă din partea candidatului Zelensky, la care a răspuns afirmativ Poroșenko**.** În confruntarea retorică de pe Stadionul Olimpic din Kiev din 19 aprilie, cu două zile înainte de scrutin, Zelensky s-a prezentat drept „un om simplu care a venit să distrugă sistemul", „servitorul poporului"; în vreme ce Poroșenko s-a prezentat drept singurul care ar putea opri agresiunea rusă. În cadrul acestor dezbateri, Petro Poroșenko i-a reproșat lui Vladimir Zelensky că în loc să se întâlnească cu cetățenii, să vină la dezbateri pentru a-și prezenta programul electoral și de a convinge oamenii că reformele

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 26 13.11.2021 9:35:20

sale sunt mai bune, acesta călătorește prin Europa, având și pentru ziua de 19 aprilie o întâlnire la Berlin, dând de înțeles miza contracandidatului pe sprijinul din exterior.

V. Zelensky a câștigat alegerile, în turul doi, cu un scor nemaivăzut – 13,5 milioane de voturi – practic, în toate regiunile, mai puțin în regiunea Lviv, care l-a preferat pe oponentul său.[28.] Zelensky a promis că va continua să urmărească aderarea la Uniunea Europeană și NATO ca obiective pe termen lung ale Ucrainei.

Tabelul 2. Alegeri prezidențiale, 2019

Alegeri prezidențiale	Candidatul	Rezultatele primului tur			Rezultatele turului doi		
		Voturi	%Voturi	Rezultat	Voturi	%Voturi	Rezultat
2019	Volodymyr Zelensky	5,714,034	30.24%	1	13,541,528	73.22%	învingător

Discursul inaugural al președintelui Zelensky: anti-*establishment*

În discursul său de inaugurare, Volodimir Zelensky a venit cu mesaje extrem de dure atât în adresa Guvernului, cât și a Parlamentului. Nou-alesul președinte a anunțat că e decis să dizolve Rada Supremă. Acestea au fost, de fapt, declarații așteptate de către electoratul său. Specific pentru retorica electorală, Zelensky tratează nu doar victoria electorală, dar și puterea sa politică ca pe un act colectiv, făcându-i astfel responsabili de succesele și, eventual, insuccesele guvernării pe toți, nu doar pe reprezentanții instituțiilor puterii. Este paradigma retorică de „naționalizare" a puterii prezidențiale, poporul fiind suveranul.

„*Este victoria noastră. Fiecare din noi a pus astăzi mâna pe Constituție și a depus jurământul. Fiecare dintre noi poartă responsabilitate pentru Ucraina. Noi am ales calea spre Europa, dar Europa nu e undeva acolo. Europa e aici. Atunci când ea va fi aici, ea va fi în Ucraina. Mă adresez către toți ucrainienii de pe planetă. Noi avem nevoie de voi. Sunteți obligați să veniți nu în Ucraina, ci acasă. Nu avem nevoie de suvenire. Aduceți-ne cunoștințele voastre, experiențele voastre*", a declarat Zelensky în debutul discursului său.

Șeful statului a venit cu un mesaj dur în adresa guvernului, cerându-le miniștrilor să demisioneze și „să cedeze locul generațiilor viitoare": „*Guvernul nu ne soluționează problemele. El însuși este problema noastră. ... Voi puteți lua, cel puțin, o foaie și lăsa locul pentru cei ce gândesc.*"

Astfel, acesta a demonstrat că în Ucraina începe un nou stil de guvernare, unul lipsit de aroganță: „*Alegerea mea demonstrează că cetățenii au obosit de politicieni îngâmfați. La putere trebuie să vină oameni care vor sluji oamenilor. Eu tare vreau ca în cabinetele voastre să nu fie portrete cu mine. Președintele nu e o icoană. Afișați acolo portretele copiilor voștri și la fiecare decizie gândiți-vă la ei.*"

În primul său discurs în calitate de președinte, Zelensky a punctat primele obiective: adoptarea legii despre anularea imunității deputaților, demisia procurorului general, dizolvarea Radei Supreme și organizarea alegerilor parlamentare anticipate.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 27 13.11.2021 9:35:21

Este de remarcat jocul de cuvinte „*să râdă*" – „*să nu plângă*", pe care îl folosește Zelensky pentru a-și argumenta într-un mod plauzibil trecerea de la cariera sa de actor de comedie la cea de politican și șef al statului:

„Drag popor, de-a lungul activității mele eu am încercat să-i fac pe ucraineni să râdă. Eu așa am simțit. Nu era doar jobul meu, era misiunea mea. În următorii cinci ani voi face tot posibilul ca ucrainenii să nu plângă".

În discursul său de inaugurare, Președintele Ucrainei a mai menționat că prima problemă care trebuie soluționată este încetarea conflictului din Donbas:

„ *Pentru ca eroii noștri să nu moară, sunt gata la orice. Sunt gata să-mi pierd și postul în schimbul păcii, dar fără să pierdem din teritoriul nostru. Nu noi am început acest război, dar noi trebuie să-l oprim și noi suntem gata la un dialog. Iar acest dialog trebuie început cu eliberarea tuturor prizonierilor ucraineni. Și Crimeea, și Donbas e pământ ucrainean.*" [29].

Pentru că el este un om nou în politică, paradigma comunicațională este anti-*establishment*, împotriva birocrației, împotriva vechii clase politice și arogante. Armand Goșu, analist român, opinează, că „acesta e un discurs pentru istorie, de o mare încărcătură, care anunță o continuare la cote foarte înalte a unui nou tip de politică. Un nou tip de populism, care ar putea să fie îmbrățișat și de alți lideri din fostele republici sovietice cu niște rezultate fabuloase. …Zelensky vrea să termine cu vechea împărțire a ucrainenilor în ucraineni pro-ruși și ucraineni pro-europeni. El vine și spune: „Construim o națiune europeană pro-ucraineană, în primul și în primul rând." [30].

Zelensky –„postelectoral"

După cum a promis în campania prezidențială, parlamentarii ucraineni au votat - cu 373 de voturi din totalul celor 450 din Rada Supremă - **în favoarea ridicării imunității parlamentare în fața justiției. Anterior,** imunitatea parlamentarilor putea fi ridicată doar printr-un vot în parlament asupra fiecărui caz individual.

„Formula Steinmeier" – o provocare pentru Zelensky?

Reglementarea conflictului din Donbas devine una din sarcinile prioritare ale Președintelui Zelensky. În timpul unei vizite de lucru în Georgia, Președintele Germaniei, Frank- Walter Steinmeir, a declarat că „formula Steinmeier" este o încercare de a face din „pașii mari" în reglementarea conflictului din Donbas, prevăzuți de înțelegerile de la Minsk, într-o serie de „pași mici"[31].

Documentul care conține așa-numita „formulă Steinmeier" pentru soluționarea conflictului din Donbas a fost semnat pe 1 octombrie, la Minsk, de către reprezentanții trimiși de Kiev, Moscova, republicile separatiste și OSCE. Potrivit acestui document, Ucraina trebuie să adopte o lege specială, conform căreia pe teritoriile ocupate din regiunile Donețk și Luhansk trebuie să fie organizate alegeri locale, monitorizate de reprezentanți ai OSCE și ai ODIHR. În ziua alegerilor (la ora locală 20:00), în Ucraina ar urma să intre în vigoare o lege provizorie care acordă Donbasului un statut special.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 28 13.11.2021 9:35:21

Sintagma „formula Steinmeier" a intrat în uzul negocierilor privind soarta Donbasului în anul 2016**.** Echipa lui Zelensky a acceptat semnarea acestui document, iar Rusia a prezentat acest pas ca o condiție pentru organizarea unei reuniuni în formatul normand.

Decizia echipei Zelensky de a accepta „formula Steinmeier" a generat proteste la Kiev și în alte orașe ucrainene, forțele naționaliste, veteranii conflictului din Donbas (est) și membri ai unor organizații paramilitare, considerând soluția că o capitulare a țării în fața Rusiei. Zelensky, într-un mesaj video publicat pe Facebook a fost nevoit să declare că „nu va avea loc nicio capitulare, nicio trădare a intereselor naționale" [32]. Acesta va fi, totuși, un examen serios pentru Președintele Zelensky și-i va lăsa amprenta pe calitatea mandatului său.

Un nou model de comunicare prezidențială

În calitatea sa de președinte, Zelensky a inițiat o nouă formă de comunicare prezidențială cu implicațiile televiziunii și a internetului – așa-numitul „maraton". În ziua de 10 octombrie 2019, Zelensky a susținut, în premieră, un „maraton al presei", la care au participat circa 300 de jurnaliști. Reprezentanții mass-media au pus întrebări șefului statului în grupuri de câte 7-10 persoane. Grupurile s-au schimbat reciproc la fiecare jumătate de oră. Discuțiile șefului statului cu jurnaliștii au durat 14 ore și au fost transmise online pe Facebook. Conferința de presă a început la ora 10:00 dimineața și s-a încheiat după miezul nopții, timp în care Zelensky a răspuns la toate întrebările presei [33].

Parlamentare, iulie 2019

Alegerile parlamentare anticipate s-au desfășurat trei luni mai târziu după prezidențiale. Zelensky și-a reconfirmat mandatul său – partidul " Servitorul poporului" a obținut majoritatea în Rada Supremă. Susținerea fără de precedent în alegerile parlamentare din 21 iulie 2019, i-a oferit președintelui *carte blanche* pentru desfășurarea reformelor, restartarea sistemului politic, reluarea dialogului cu Rusia pe subiectul Donbasului, curățarea elitei politice.

După alegerile parlamentare din 2019, pragul electoral fiind de 5% pentru a intra în Rada Supremă a Ucrainei, Partidul Servitorul Poporului (partidul Președintelui Zelensky, lider Dmitri Razumkov) obține 43,16% dintre voturi, Partidul "Platforma de Opoziție - Pentru Viață" (co-lideri Iury Boiko și Victor Rabinovici) - 13,05%, Mișcarea politică "Batkivshchyna" (condusă de Iulia Timoshenko) - 8,18%, iar formațiunea contracandidatului său - Partidul Solidaritatea Europeană (fostul Bloc Petro Poroșenko, condus de fostul președinte)- 8,10%. Grație popularității sale, Zelensky a reușit să-și promoveze rapid și cu succes tânărul partid, fără de infrastructuri în teritoriu, partidul care iată l-a și adus la putere. În felul aceste am putea considera că alegerile parlamentare au fost de facto a treia rundă a alegerilor prezidențiale și s-au desfășurat după paradigma marketingului – „victoria brandului". Zelensky a primit controlul total asupra parlamentului. Este o premieră pentru Ucraina ca un

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 29 13.11.2021 9:35:22

partid politic să dețină, mai cu seamă după redistribuiri, o majoritate de circa 254 candidați din cei 450 de parlamentari cât are Rada Supremă (mai exact 424 de fotolii parlamentare fără reprezentanți din Crimea).

Tabelul 3. **Poziționarea partidului "Servitorul poporului" în alegerile prarlamentare anticipate , 2019**

Alegeri parlamentare	Voturi	% sufragii	Poziționare	Mandate în Rada Supremă	Guvernare	Lider
2019	6,287,798	43.18%	1loc	254 / 450	Majoritate	Dmytro Razumko

În alegerile locale, V. Zelensky nu a reușit, să reitereze acest scor. De ce?

- **Alegeri locale, 25 octombrie 2020**

Alegerile locale au fost un test pentru Volodymyr Zelensky, ales triumfal la președinție în aprilie 2019. La un an de la alegerile parlamentare, Președintele ucrainean a suferit înfrângere la alegerile locale, partidul său fiind devansat de adversari în majoritatea orașelor mari. Partidul său, „Servitorul poporului", s-a clasat pe primul loc la consiliile municipale doar în două mari orașe din centru, iar în alte șapte figurează cel mai frecvent pe poziția a treia. În cadrul consiliului local al orașului Kiev, partidul lui Zelenski a obținut puțin peste 10% din voturi.

De remarcat și prezența scăzută la vot - circa 36%, față de 47% la precedentele alegeri locale din 2015. „Servitorul poporului" a eșuat în intenția de a deveni principalul partid de centru politic în Ucraina. Prezență joasă la urne a afectat în principal ratingul partidului pro-prezidențial. Totuși, Zelensky a încercat să motiveze prezența la vot a simpatizanților săi prin desfășurarea concomitent cu alegerile locale și a unui așa-zis referendum-consultativ, fără impact juridic. Șeful statului promisese încă în campania prezidențială ca va apela în probleme stringente la instrumentarul democrației directe, adică la institutul referendumului. Întrebările au purtat un caracter populist, cum ar fi: reducere numărului de deputați, înăsprirea pedepsei pentru acte de corupție (detenția pe viață), legalizarea marihuanei în scopuri medicinale etc. Datorită acestui fapt, Zelensky a reușit să impună propria agendă publică în campania electorală și să confirme astfel măiestria improvizației politice. Conform sondajelor, însă, simpatizanții opoziției au boicotat referendumul. Sociologul ucrainean Fesenko consideră că un motiv al rezultatului modest obținut de partidul prezidențial l-a constituit absenteismul tineretului la urnele de vot. Electoratul cu vârsta de până la 40 de ani reprezintă peste 60% din electoratul lui Zelensky. Sondajele arată că doar o treime din aceștia au participat la vot în alegerile locale. Un alt motiv, în opinia expertului Gaidan, ar fi determinat de faptul că timp de un an și jumătate de la victorie, Zelensky nu a reușit să implementeze reformele radicale pe care le promitea în campanie și pentru care i-a fost acordat votul de încredere în prezidențialele din 2019 [34].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 30 13.11.2021 9:35:22

Sondajele din iunie arătau deja că Zelensky a pierdut principala sursă a autorității – *simpatia poporului*. Pentru prima dată, antiratingul a surclasa procentul de susținători. După primele luni de mandat, ratingul președintelui începe să scadă. În iunie 2020, după un an de la obținerea mandatului de președinte, sondajele realizate de trei case de sondaje din Ucraina – Institutul Internațional de Sociologie din Kiev /IISK/, Centrul Razumkov și Agenția „Reiting" arătau că nivelul de încredere pentru Zelensky a scăzut dramatic. Potrivit IISK, raportul dintre susținători și decepționați era de constituie 38% versus 45%; Centrul Razumkov arăta – 41% versus 51%; Agenția „Reiting" – 36% versus 52%.[35] În iunie 2019, potrivit grupului sociologic „Reiting", pentru Partidul pro-prezidențial "Servitorul poporului" erau dispuși să voteze 49,5% dintre alegători [36].

Astfel, în 5 luni, conform Institutului Internațional de Sociologie din Kiev, Zelensky a pierdut 10% din susținătorii săi. În septembrie 2020, ratingul președintelui Zelensky era de 22,2%, comparativ cu peste 73% în primăvara 2019. Conform unui sondaj realizat de grupul „Reiting", în septembrie 2020, ratingul lui Zelensky constituia 29%, a contracandidatului său, Poroșenko – 14%.[37].

Ratingul președintelui Ucrainei continuă să scadă și în 2021. Astfel, „dacă duminica viitoare ar avea loc alegerile prezidențiale", doar 19,8% din cei decișii și-ar da votul pentru Volodymyr Zelensky. Pe locul doi s-ar clasa contracandidatul său din prezidențiale, Petro Poroșenko, cu 15,7%, la o distanță de doar 4 puncte [38]**.** Totodată, în septembrie, opțiunile de vot pentru principalele partide politice arătau astfel : „Platforma de opoziție prorusă– Pentru viață" (Boiko, Medvedciuk, Rabinovivi) – 23,1%; „Servitorul poporului" – 20,9%; „Solidaritatea europeană" (Poroșenko) – 14,1%; „Батькивщина" (Timoșenko) – 9,8%;[39]. Unul din motivele căderii în sondaje este decepția electoratului, urmare a unor așteptări exagerat de mari. Situația din Donbas rămâne incertă în continuare. Promsiunea despre pace în regiune rămâne nerealizată. Eliberarea prizonierilor în 2019 rămâne a fi cea mai mare realizare a președintelui. Miza pe echipa tânără de reformatori a eșuat. Președintele nu a reușit să ofere o nouă concepție puterii sale politice, a dispărut sindromul noutății în actul de guvernare. A pierdut inițiativele, ceea ce a dus la perceperea lui Zelensky ca un președinte slab. Speranța că personalitățile pot deveni mai importante decât consolidarea instuțiilor nu s-a îndreptățit. Partidul prezidențial, după victoria din 2019, așa și nu a izbutit să creeze structuri locale, lucru vădit în scrutinul din 2020. Noua guvernare charismatică nu și-a demonstrat eficiența.

Totodată, există și factori obiectivi, cum ar fi: impactul crizei pandemice, care a afectat businessul mic și mijlociu - baza fundamentală a electoratului lui Zelensky; scăderea PIB, care în mai 2020 constituia deja 5,9%.

Prin urmare, în ianuarie 2021, ratingul președintelui a scăzut de trei ori, ajungând la 22,1%, comparativ cu 27% în decembrie 2020. Apar fisuri și in sânul fracțiunii monomajoritare a partidului „Servitorul poporului". Totuși, chiar dacă ratingul scade, președintele Ucrainei își menține prima poziție în sondaje. Ceea ce înseamnă că mai există rezerve pentru gestionarea crizei de imagine a președintelui. Pe de altă

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 31 13.11.2021 9:35:23

parte, decepția față de Zelensky ar putea favoriza apariția unor noi actori politici. S-ar putea produce un rebranding, la nivel de leadership, atât în tabăra pro- occidentală, cât și în cea pro- rusă.

Zelensky utilizează încă o sursă de autoritate și imagologie - lupta cu propaganda rusă în condițiile războiului informațional. Astfel, în 3 februarie 2021, urmare a deciziei Consiliului de Securitate, șeful statului semnează un decret prin care sistează activitatea a trei posturi de televiziune - ZIK, NewsOne și 112 - considerate portavoce a partidului pro-rus „Platforma Opoziție pentru Viață". Interdicția prevede retragerea licențelor de emisie pentru o perioadă de cinci ani. Zelensky justifică măsura, susținând că respectivele posturi sunt o amenințare pentru securitatea națională. „Ucraina susține cu vehemență libertatea de exprimare. Nu propaganda care este finanțată de țara-agresor, care subminează Ucraina în calea sa de integrare europeană și euro-atlantică"- a scris Zelensky pe pagina sa de Twitter.[40].

Prin această decizie Zelensky a demonstrat, totuși, „puterea puterii". Chiar dacă opoziția amenință, în context, cu procedura de impeachment.

Scade popularitatea politicienilor la nivel global

Un studiu recent al Gallup International Association /GIA/, care publică anual rezultatele studiului privind popularitatea la nivel mondial a celor mai puternici șefi de state și de guverne, demonstrează, că popularitatea liderilor politici, în general, se află în cădere liberă. Sociologul Kancho Stoychev remarcă faptul că pentru prima oară se observă o scădere a popularității tuturor politicienilor majori ai lumii. „Nu este vorba doar de cunoscuta prăpastie dintre elite și mase, dintre liderii politici și alegători. Se pare că există motive mai profunde. Lumea în care trăim se află într-o fază de transformare. Este acest trend cauzat de o pierdere fundamentală de încredere în politică. Desigur că problemele naționale se reflectă în imaginea fiecărui lider în parte, dar problema principală este incapacitatea liderilor mondiali de a rezolva provocările cu care se confruntă azi lumea. Ordinea mondială stabilită la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial dă semne de instabilitate."[41].

Un sondaj sociologic realizat de Centrul Razumkov (Socis) în perioada 8-12 aprilie 2021 arată că peste 40% din cetățenii ucraineni îl consideră pe Zelensky „decepția anului". La întrebarea: „Cum ați aprecia echipa de la guvernare a Președintelui Zelensky?", 57,1% dintre respondenți au ales răspunsul „neprofesională, diletantă"; 16,3 din respondenți o consideră populistă și 12,1% - profesionistă. Totodată, 70% consideră că țara se mișcă într-o direcție greșită, 22% apreciază pozitiv [42].

Concluzii

Volodymyr Zelensky denotă decepția electoratului față de elitele politice „osificate", arogante, birocratizate. Electoratul i-a adus, după două scrutinuri, în premieră pentru un președinte ucrainean, puterea politică deplină și incontestabilă la nivel național, în ciuda polarizărilor profunde care au măcinat în ultimii ani coeziunea societății ucrainiene. Mesajele-cheie de campanie au fost construite pe baza promi-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 32 13.11.2021 9:35:23

siunilor de eradicare a corupției și încetare a războiului cu separatiștii proruși din estul țării. Victoria lui Zelensky reprezintă deschiderea publicurilor electorale către un nou model de leadership – oamenii non-politici ajunși în politică. Victoria „servitorului poporului" mai este și cea a unui om care marchează o schimbare de generații în politică. Până acum, practic toți politicienii ucraineni fuseseră formați în anii comunismului. Zelensky a profitat de resentimentul anti-sistem al populației, pe fondul războiului din ultimii cinci ani și al corupției la nivel înalt.

Totuși, resursele populismului par a fi limitate. Ratingului președintelui ales cu 73% din sufragii a coborât sub 20% în decurs de un an și jumătate. Ceea ce conduce spre ideea că în Ucraina continuă să existe mai multe centre de putere, care își dispută în continuare întâietatea și își (re)negociază permanent legitimitatea. Controlul puterii, după cum o demonstrează realitatea politică din Ucraina, nu poate fi total. Noua elită politică, selectată după scrutinul prezidențial și cel parlamentar, se află încă sub presiunea „înstăpânirii" puterii. Lupta între noua elita politică și elita periferică neguvernamentală va continua. În condițiile confruntării acerbe între Est și Vest, a războiului informațional nu se întrevede finalizarea acestei lupte.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hâldan R. Considerații privindacordul referitor la Flota Mării Negre încheiat între Rusia și Ucraina, pe https://www.academia.edu/26914355/CONSIDERA%C5%A2II_PRIVIND_ACORDUL_REFERITOR_LA_FLOTA_M%C4%82RII_NEGRE_%C3%8ENCHEIAT_%C3%8ENTRE_RUSIA_%C5%9EI_UCRAINA, accesat 2.02,21
2. Moro K. Ucraina: v cem oșiblasi Franția? M. Fond istoriceskoi perspectivî, 2016. 160.
3. Ianukovici spune de ce a refuzat să semneze Acordul de Asociere, https://primelestiri.md/ro/ianukovici-spune-de-ce-a-refuzat-sa-semneze-acordul-de-asociere-cu-ue-am-fost-umiliti---4201.html
4. Regele ciocolatei, viitorul președinte de la Kiev. În: Adevărul, 18 mai 2014.
5. https://constitutii.wordpress.com/2013/01/13/constitutia-ucrainei/
6. Conger, J.A., Kanungo, R.N. 1988. Behaviour Dimension of Charismatic Leadership, Academy of Management Review.
7. Roșca Cătălina. Liderul transformațional-carismatic. Editura Tritonic, 2015, p.52
8. Apud. Zlate M. Leadership şi Management. Iaşi: Editura Polirom, 2004.
9. Cătălina Roșca. Liderul transformațional-carismatic. Editura Tritonic, 2015.
10. Kanter R.M. (1985). The change masters: Innovation for productivity in the American corporation, New York: Free Press.
11. Yuckl G. Leadership in organisations, Prentice – Hall, Englenwood Cliffs. New Jersey,1994.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Apud. Zlate M. Op.cit., p.35
15. Yuckl G. Leadership in organisations. Prentice – Hall. Englenwood Cliffs, New Jersey,1994.
16. Nazare Vasile. Legitimitate, popularitate și eficiență` politică. În: S.P. 2006, nr. 123-124, p.100.
17. Alegeri prezidențiale în Ucraina: CEC a publicat rezultatele primului tur, https://ro.sputnik.md/International/20190404/25382446/Alegeri-prezidentiale-in-Ucraina-2019-CEC-a-publicat-rezultatele-finale-ale-primului-tur.html
18. Balhorn Loren. Alegeri prezidențiale în Ucraina: un scrutin pentru oligarhi, (interviu cu sociologul ucrainean Ișcenco V)., http://www.platzforma.md/arhive/387223, 29 martie 2019.
19. Proșenco asemnat Acordul de Asociere cu pixul de la Vilnius, https://unimedia.info/stiri/video-porosenco-a-semnat-acordul-de-asociere-cu-pixul-de-la-vilnius-78560.html

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 33 13.11.2021 9:35:23

20. V. Zelensky – biography, https://ro.odkurzacze.info/1068-vladimir-zelensky-biography-news-photos.html
21. Jiglău George „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului". În: Gherghina Sergiu, Mişcoiu Sergiu Partide şi personalităţi populiste în România postcomunistă.Iaşi: Institutul European, 2010, p.60.
22. Jiglău G. Op.cit., p.64.
23. Mamoc Antonio Candidaţii populişti şi noile tehnologii (Blog, Facebook, YouTube) în alegerile prezidenţiale din 2009. În:„Sfera politicii", vol XIX, Nrr. 8(162) august 2011, p.39.
24. Alegeri prezidențiale în Ucraina: un scrutin pentru oligarhi, http://www.platzforma.md/arhive/387223, 29 martie 2019.
25. Cerere și oferta în platformele electorale, https://www.academia.edu/38682247 /Cererea și oferta în platformele electorale. ParteaII.
26. Results of 2018 "EU versus Disinformation" screening: Ukraine remains under fire through disinformation,https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/results-2018-eu-versus-disinformation-screening-ukraine-remains-under-fire, accesat 09 01.19
27. Articol publicat pe site-ul EU vs Disinfo , https://moldova.europalibera.org/a/alegerile-ucrainene-la-televiziunea-rusă-ucraina-va-deveni-o-republică-bananieră-eu-vs-disinfo-radio-europa-libera/29849651.html, accesat 2 mai 2019.
28. https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=719.html
29. Discursul lui Volodimir Zelensky și primul decret în calitate de președinte, https://www.politics.md/?article=28757, accesat 20 mai 2019
30. Armand Goșu: „Fără niciun suport politic e imposibil pentru Zelenski să reziste", https://moldova.europalibera.org/a/armand-go%C8%99u-f%C4%83r%C4%83-niciun-suport-politic-e-imposibil-pentru-zelenski-s%C4%83-reziste-/29954189.html**,** 21 mai 201
31. Shtaynmayer prokomentiroval formulu Shtaynmayer, https://gordonua.com/news/politics/shtaynmayer-prokommentiroval-formulu-shtaynmayera-1329416.html
32. Zelensky despre formula Steinmeier, https://radiochisinau.md/zelenski-despre-formula-steinmeier-nu-este-un-act-de-capitulare---96101.html, 4 Octombrie 2019
33. Conferință de presă record, https://www.mediafax.ro/externe/conferinta-de-presa-record-presedintele-ucrainei-volodimir-zelenski-a-vorbit-cu-jurnalisti-ucraineni-si-straini-timp-de-peste-14-ore-video-18456276, 10 octombrie 2019.
34. https://www.rbc.ru/politics/26/10/2020/5f9692029a79471bf6bc0c1a
35. https://novyny.24tv.ua/ru/rejting-partij-ukrainy-dekabr-2020-za-kogo-bolshinstvo_n1487867, 30.12.2020
36. https://www.bbc.com/ukrainian/news-russian-49032942
37. https://ria.ru/20200921/zelenskiy-1577548790.html, 21 09.20
38. https://subiectulzilei.md/presedintele-ucrainei-vladimir-zelenski-pierde-din-popularitate/, 20.01.21
39. https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=969&page=1&fbclid=IwAR1px_dZAM9WmdtvQMhuZsQwSc-bZ1XI9uW27y5tatvXZl5w1wwVAv3iuIE, 21.9.2020
40. https://twitter.com/ZelenskyyUa/status/1356884223777464320, 3.02.21
41. https://www.dw.com/ro/sondajul-gallup-popularitatea-liderilor-politici-%C3%AEn-c%C4%83dere-liber%C4%83/a-47303793, 05.03.2019
42. https://iz.ru/1154211/2021-04-20/bolee-50-ukraintcev-poschitali-zelenskogo-diletantom?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop, accesat 20.04.2021

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 34 13.11.2021 9:35:24

REPUBLICA ISLAMICĂ AFGHANISTAN – AMENINȚARE LA ADRESA SECURITĂȚII REGIONALE

AFGHANISTAN ISLAMIC REPUBLIC – THREAT TO REGIONAL SECURITY

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.03
CZU: [351.86:327](581)

Svetlana CEBOTARI, ***doctor habilitat în științe politice,***
Universitatea de Stat din Moldova,
svetlana.cebotari@mail.ru.

Rezumat

Eurasia modernă, formând baza securității internaționale, joacă rolul de echilibru în procesele mondiale. Analizând caracteristicile de securitate ale Asiei Centrale în sistemul relațiilor eurasiatice, ar trebui să se țină seama de situația din Afghanistan, care oferă o imagine completă a manifestării și interconectării amenințărilor la adresa securității. Fiind un stat amplasat în partea central-sudică a Asiei, Afghanistal are o importantă locație geo-strategică. Este statul care leagă Asia de Est și de Vest sau Orientul Mijlociu. Afganistanul a concentrat pe teritoriul său principalele provocări de securitate și criminalitate din ultimii șaptezeci de ani.
Prezentul articol scoate în relevanță principalele amenințări care survin din partea Afghanistanului și impactul acestora asupra securității regionale.

Cuvinte-cheie: *Afghanistan, securitate regională, amenințare, terorism, trafic de droguri.*

Summary

Modern Eurasia, forming the basis of international security, plays a balancing role in world processes. When analyzing the security features of Central Asia in the Eurasian relations system, account should be taken of the situation in Afghanistan, which provides a complete picture of the manifestation and interconnection of security threats. Being a state located in the central-southern part of Asia, Afghanistan has an important geo-strategic location. It is the state that connects East and West Asia or the Middle East. Afghanistan has focused on its territory the main security and crime challenges of the last seventy years.
This article highlights the main threats to Afghanistan and their impact on regional security.

Keywords: *Afghanistan, regional security, threat, terrorism, drug trafficking.*

Eurasia modernă, formând baza securității internaționale, joacă rolul de echilibru în procesele mondiale, fiind dependentă de stabilitatea regiunilor sale strategice, iar Asia Centrală (AC) este recunoscută ca una dintre ele. Ca și orice sistem regional de securitate, Asia Centrală se distinge prin mai mulți factori. Analizând caracteristicile de securitate ale Asiei Centrale în sistemul relațiilor eurasiatice, ar trebui să se țină seama de situația din Afghanistan (oficial Republica Islamică Afghanistan). Conflictele afgane, siriene (și, în general, din Orientul Mijlociu) au oferit o imagine completă a manifestării și interconectării amenințărilor la adresa securității regionale [1].

Conform clasificatorului ONU, Afghanistanul, prin locația sa geografică, este amplasat în Asia de Sud [2]. Fiind un stat amplasat în partea central-sudică a Asiei, Afghanistanul are ca vecini state precum Turkmenistan, Uzbekistan, Tadjikistan,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 35 13.11.2021 9:35:24

China, India, Pakistan și Iran. Cu o suprafață de 652 225 km. pătrați și o populație de 32564342 locuitori (conform datelor din 2013), Afghanistanul are o importantă locație geo-strategică în Asia de Sud. Este statul care leagă Asia de Est și de Vest sau Orientul Mijlociu. Afghanistanul este situat între cele patru regiuni cele mai populate și bogate în resurse din lume: Asia de Sud, Asia Centrală și de Nord, Orientul Mijlociu și Orientul Îndepărtat [3, p.15]. Conform poziției unor cercetători, Afghanistanul acoperă o zonă de mare importanță strategică, acesta fiind amplasat între Asia de Sud și Centrală, pe de o parte, și Orientul Mijlociu, pe de altă parte, ceea ce îi permite să joace un rol important în relațiile economice, politice și culturale dintre țările din regiune.

Actualmente, Afghanistanul are concentrate pe teritoriul său principalele provocări de securitate și criminalitate din ultimii șaptezeci de ani. Teritoriile de la granițele și marșurile imperiilor istorice, bogăția subsolului său, locația sa geografică sau compoziția etno-religioasă a populației sale sunt toate probleme de control pentru țările din regiunea sa. Recuperând o nouă geopolitică, în această nouă conjunctură se identifică o rivalitate strategică între marile puteri, precum China, Rusia, India, SUA, UE și Japonia. Urmând raționamentul lui Zb. Brzezinski, principalele caracteristici pot fi reprezentate de confruntarea în jurul dominanței triunghiului eurasiatic competitivitatea în obținerea resurselor naturale. Continuând cu reflecția lui Brzezinski, pivoții geopolitici sunt statele a căror importanță derivă, nu din puterea și motivațiile lor, ci, mai degrabă, din situația lor geografică sensibilă și din consecințele pe care condiția lor de potențială vulnerabilitate le provoacă asupra comportamentului. În consecință, Afghanistanul reprezintă un pivot geopolitic eurasiatic post-război rece[4]. De asemenea, teritoriul Afghanistanului, pentru Marc W. Herold, „este o regiune volatilă cu o mare semnificație geopolitică. Țara este situată în centrul lumii islamice renăscute, la granița cu China, care se întinde cu restul fostelor republici sovietice și aproape de state bogate în petrol și gaze naturale [5, p. 59].

Pentru o mai bună comprehensiune a impactului vulnerabilităților Afghanistanului asupra securității regionale, apare necesitatea de a scoate în evidență amenințările care ar putea perturba situația din regiunea Asiei Centrale.

Astfel, o primă amenințare la adresa securității regionale, survenită din partea Afghanistanului, poate fi *distribuția etnică* ca element de destabilizare politică și lipsă de coeziune socială. Structura etnică a Afghanistanului este una diversă. Acest fapt a fost și rămâne a fi condiția pentru absența unei identități naționale, stabilirea unui cadru juridic general și o situație politică stabilă. Marea diversitate a țării este rezultatul nenumăratelor grupuri etnice care s-au stabilit pe teritoriu de-a lungul istoriei sale, fiecare având caracteristici foarte diferite.

Majoritatea populației aparține grupurilor etnice paștun și tadjik. Fiind cei mai majoritari, paștunii (numiți și pașteni) au dominat scena politică a țării încă din secolul al XVIII-lea și au fost considerați fondatori ai actualului Stat afghan [6, p. 665]. Aceştia sunt concentrați în estul și sudul țării, deși există numeroase nuclee de paștuni în alte provincii din Afghanistan și Pakistan. Musulmani sunniți de origine indo-europeană, paștunii sunt împărțiți intern în trei confederații formate

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 36 13.11.2021 9:35:24

din triburi, subdivizate în continuare în clanuri. Ele nu formează un grup omogen, iar certurile între acestea și între clanurile aceluiași trib sunt frecvente, disputele fiind transmise din generație în generație. Acest grup etnic nu este unic în Afganistan. Conform unor date, aproximativ 12 milioane de pașтuni locuiesc pe teritoriile Pakistanului, unde sunt numiți pălării. Pashtunii, de ambele părți ale liniei Durand, împărtășesc o identitate socială și culturală străveche datând cel puțin din perioada Regatului Pakti, menționat în scrierile lui Herodot. Pașтunii sunt împărțiți teritorial în trei grupe principale:

a. ei care locuiesc în zonele muntoase la granița dintre Pakistan și Afghanistan, care sunt transhumanți și, prin urmare, nu recunosc impunerea de frontiere artificiale: sunt triburile Afridi Khatak, Orakzai, Gangas, Wazir, Mashud și Turri;
b. cei care locuiesc în zonele muntoase și câmpiile Afghanistanului se ocupă în principal cu agricultura, principalele triburi fiind Durrani sau Abdali și Ghilzai;
c. cei care locuiesc în câmpiile Peshawar, în principal sunt reprezentanții tribului Yusufai de pe teritoriul PakistanuluiEste i[7].

Luptele inter-tribale au dat naștere la conflicte care ulterior capătă un alt caracter. Este importantă și diferențierea dintre pașтunii din câmpii și munți este, de asemenea, importantă, deoarece aceștia din urmă nu s-au supus niciodată puterii centrale, fie afghană, fie pakistaneză, și au garantat permeabilitatea frontierei, ceea ce face în prezent tranzitul refugiaților și al rebelilor, precum și al elementelor insurgenților. În afară de dominația lor numerică, pașтunii au reușit multă vreme să își stabilească primatul politic asupra altor grupuri etnice din țară. Acest fenomen își are originea în cucerirea regiunilor care astăzi constituie Afghanistanul. Supremația este de așa natură încât unii observatori europeni s-au referit chiar la pașтuni drept „adevărații afghani". Această supremație a fost cauza conflictelor interne din țară, ceea ce înseamnă, de asemenea, că procesul de penetrare și dominare ideologică prin impunerea modelelor culturale a fost implementat într-un mod complex și ineficient în societatea afghană. Pașтunii au dominat sfera puterii politice datorită simțului lor de identitate națională.

Pe locul al doilea și, mai mic ca număr decât pașтunii, sunt Tadjicii, care locuiesc în principal în nord-estul și vestul țării. În plus, un număr bun locuiesc în capitala Kabul. În realitate, tadjicii au origini persane din Asia Centrală, cu diferența că aparțin islamului sunnit, cu excepția unei minorități care practică șiismul. O populație sedentară din platoul iranian, tadjicii nu au o structură socială specifică, dar faptul că nu sunt distribuite între triburi a făcut posibilă evitarea rivalităților interne în cadrul grupului etnic, spre deosebire de pașтuni. Tadjicii sunt comercianți de bazar și posedă cele mai înalte niveluri de educație. Acest lucru le-a permis să domine pozițiile înalte ale clerului, administrației, universităților și profesiilor liberale. Influența politică uriașă a tadjicilor i-a determinat frecvent să se ciocnească cu puterea pașтună [8].

A treia minoritate ca mărime din Afghanistan este harazohii, care reprezintă aproximativ 9% din populație și se concentrează în provinciile centrale din Afghanistan, reprezentând 80% din locuitorii săi în această zonă. În ciuda faptului că reprezintă aproape o cincime din populația țării, nu este considerată afghană autentică. Aceas-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 37 13.11.2021 9:35:25

tă regiune, numită Hazarajat, este o zonă muntoasă, care a făcut mai uşor pentru populaţia hazaras să trăiască relativ izolat şi să se bucure de independenţă aproape absolută până în secolul al XIX-lea. Musulmani şiiţi într-o ţară covârşitoare sunnită, hazarii au o reputaţie de muncitori şi îndeplininesc sarcinile pe care niciun alt grup etnic nu le doreşte. Trăsăturile lor asiatice (ochii înclinaţi, nasul plat şi pomeţii mari) îi marginalizează şi sunt consideraţi, în special de paştuni, ca o castă inferioară. Harazohii vorbesc un dialect al limbii persane şi sunt musulmani şiiti, cu excepţia unei minorităţi care practică sunnismul. Originea harazohilor este necunoscută, deşi au trăsături tipice ale mongolilor (sunt consideraţi ca fiind descendenţi ai oştirilor lui Genhgis Khan, deşi alte ipoteze indică o origine turcească). Cea mai plauzibilă teorie şi cea mai larg acceptată astăzi este că harazohii provin dintr-un amestec de grupuri mongole cu populaţii persane şi turceşti.

O altă minoritate importantă sunt grupurile etnice turceşti (aproximativ 12%), multe dintre ele strâns legate de populaţiile fostelor republici sovietice din Asia Centrală. Dedicate istoric activităţilor agricole, majoritatea acestor grupuri etnice sunt concentrate în aşa-numitul Turkestan afghan, care cuprinde regiunea de la sud de Amu Darya, cu excepţia Badakhshan, şi Hindu Kush ca graniţă sudică. Grupurile etnice turceşti au fost, în cea mai mare parte, pionieri în ceea ce priveşte apariţia industriilor şi a activităţilor de afaceri în ţară, practic în sectorul textil, datorită cultivării bumbacului.

Dintre minorităţile turceşti, evidenţiem uzbecii, care sunt, în cadrul originii turceşti, cei mai importanţi din ţară (9%) şi, localizaţi geografic, la sud de Amu-Darya, unde au ajuns în sec. XVI-XVII ocupând câmpiile fertile din nordul Afghanistanului. Agricultura (în general grâul, porumbul şi bumbacul) şi artizanatul sunt baza economiei lor şi în ambele cazuri uzbecii au demonstrat că sunt capabili să se adapteze tehnicilor moderne de lucru. Apariţia industriei în Kunduz, de exemplu, se datorează populaţiei uzbece, mutată în societatea afghană. Uzbecii se disting de alte populaţii turceşti prin îmbrăcămintea lor, purtând caftane lungi, care se numesc chapan, cu turbane mici şi cizme lungi de piele. Majoritatea uzbecilor sunt sedentari, deşi o minoritate practică încă nomadismul. Acestea din urmă sunt destul de seminomade şi, spre deosebire de primele, îşi păstrează încă originile tribale. Uzbecii s-au bucurat de o poziţie bună în societatea afghană de la începutul sec. al XX-lea, dar rareori s-au confruntat cu puterea centrală, dovadă fiind susţinerea lor pentru rezistenţa din timpul conflictului împotriva URSS.

În cadrul grupurilor etnice de origine turcică, turkmenii sunt concentraţi în partea de nord-vest a ţării, unde cultivă grâu şi sorg, fiind îndeletniciţi şi cu alte activităţi importante, cum ar fi păşunatul de oi şi capre. Cunoscuţi istoric pentru vitejia lor, majoritatea turkmenilor au ajuns în Afghanistan după Revoluţia Rusă din 1917. Sunt o populaţie cu o bază tribală şi sedentară, deşi vara unii se mişcă cu turmele în căutarea celor mai bune păşuni. Turkmenii se remarcă prin producţia de tapiserii, în special cele de culoare roşie cu motive albe, un tip de tapiserie cunoscut sub numele de „Bukhara", care, realizat de femei, este foarte apreciat. Turkmenii sunt cunoscuţi şi

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 38 13.11.2021 9:35:25

pentru creșterea celor mai buni cai din țară. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că ei sunt creatorii buzkashi, sportul național al Afghanistanului.

Alte minorități turcești mai puțin numeroase sunt kîrgîzii, situați în regiunea Pamir, care se ocupă cu comerțul, și kazahii, concentrați în cea mai mare parte în Mazar-e-Sharif, unde sunt dedicați, pe lângă comerț, meșteșugurilor. Aimac numără aproximativ 800.000 de locuitori și formează un subgrup al populației turcești localizați în provinciile Herat, Ghur și Badghis. Sunt vechi nomazi din regiunea Khorasan din Iran, care au devenit sedentari nu cu mult timp în urmă, cu excepția unei minorități. Principala ocupație este fabricarea covoarelor și agricultura.

Îndepărtându-ne de grupurile etnice de origine turcă, apar nuristanișii, care sunt una dintre cele mai fascinante minorități din țară. Regiunea Nuristan este situată la est, la granița cu Pakistanul, fiind un teritoriu montan în întregime, cu văi luxuriante și unde comunicațiile sunt extrem de complicate. Orașele acestei zone nu au constituit niciodată o unitate politică, lingvistică sau religioasă și, chiar, este discutabil să le alocăm aceluiași grup etnic. Sunt de origine indo-europeană, cu tenuri deschise, cu părul blond și roșu și cu ochii albaștri și verzi, trăind izolați în munții din regiune, numiți apoi Kafiristanis până la sfârșitul sec. al XIX-lea. Nuristanișii erau numiți kafir („necredincioși"), deoarece negau Islamul, practicând culte păgâne legate de natură. Este o religie pre-islamică și pre-hindusă, astăzi aproape dispărută, bazată pe un sistem politeist în care predomină divinitățile masculine, precum Imra, Dumnezeul-creator și care domnește peste celelalte divinități, sau Gish, Dumnezeul războiului.

Harta etnică complexă a Afghanistanului este completată de grupuri etnice minoritare fără legătură cu religia islamică, pe care le identificăm:

a) Beluchii și brauhii reprezintă un grup de aproximativ 150.000, concentrați în sud-estul țării. Acestia sunt practic dedicați agriculturii, cu excepția unui grup mic care este nomad și, prin urmare,este dedicat creșterii animalelor. Pe lângă reputația acestora în fabricarea de tapiserii, o altă activitate a acestui grup este comerțul (unde am putea include contrabanda) între Iran, Afghanistan și Pakistan. Beluchii au reușit să-și păstreze organizația tribală până în prezent, populând sudul țării. Cu toate acestea, limba lor aparține familiei limbilor dravidiene.

b) Koochis (sau kuchis) nu sunt un grup etnic, ci un grup social. Sunt nomazi, dintre care marea majoritate sunt păștuni. Unii cercetători consideră că în prezent trebuie să existe aproximativ 100.000 locuitori. Kochii trăiesc în Pakistan iarna și în Afghanistan vara. Organizându-se în asociații de tip clan, viața acestora este guvernată de prescripții și obiceiuri. Trăiesc din creșterea animalelor (oi, capre) și din comerț și reprezintă cel mai sărac grup etnic din Afghanistan.

c) Ismaeliții, numiți și șiiiți septimanici, sunt o comunitate mică în nordul țării și îl au pe Aga Khan ca lider spiritual.

d) Qizilbashii sunt descendenții soldaților și oficialităților persane din sec. al XVIII-lea, când țara era dominată de șahii din Isfahan. Fars (farsiwanii sau parsiwanii) sunt o comunitate persană din regiunea de frontieră cu Iranul. La fel, există mici nuclee de populație arabă în nordul țării.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 39 13.11.2021 9:35:25

Dintre minoritățile non-islamice, care constituie mai puțin de 1% din populație, se remarcă comunitatea hindusă, formată din indieni și sikhs, a căror activitate economică principală este comerțul. Comunitatea hindusă este relativ recentă, datând din sec. al XVIII-lea. Există, de asemenea, o mică comunitate evreiască, situată în cea mai mare parte în Kabul și câteva familii în Herat. Originea sa este necunoscută, dar se pare că existau deja evrei în zonă în secolele IX și X și este posibil să fi venit din Persia.

Astfel, pluralitatea etnică a Afghanistanului face ca formarea guvernului să fie extrem de complexă. Încercarea de a forma un guvern reprezentativ al societății afghane este un obiectiv care trebuie urmat de instituțiile țării, dar nu este întotdeauna posibil, deoarece grupurile etnice majoritare sunt cele care ocupă cea mai mare reprezentare în administrația țării. Pe de altă parte, puternica confruntare istorică dintre grupurile etnice, în special paștunii, tadjicii și hazarii, face și mai complicată formarea unui guvern reprezentativ [9, p. 86-71].

O altă amenințare la adresa securității regionale este *traficul ilegal cu substanțe narcotice.* Cultivarea tot mai mare a plantațiilor de mac pentru producerea de opium și de heroină este, de asemenea, un element de luat în considerare în situația actuală din Afghanistan.

Cultura macului și folosirea opiului constituie o practică multiseculară în Afghanistan: primele mărturii istorice datează din sec. XIII, atunci când primii călători europeni au putut observa direct fenomenul în provincia Badasktan, în nordul țării. Până în momentul aplicării politicilor bazate pe prohibiție de la începutul sec. XIX, opiul a fost chiar un monopol al statului afgan și, în ciuda interdicției oficiale de cultivare a macului, practica va continua, mai ales în provinciile din nord, acolo unde o parte din recoltă era exportată înspre Turcia și Iran, unde era transformată în heroină. Cu toate acestea, până în anii '70, producția se limita la câteva sute de tone și nu se fabrica heroină. Războiul care se declanșează în urma invaziei sovietice din 1979 va permite dezvoltarea, apoi înflorirea reală a producției de opiu. Pe de o parte ca sursă de finanțare a luptei mujahedinilor împotriva invadatorilor, apoi deoarece traficanții vor profita de haosul din țară pentr a incita țăranii să cultive mac. La 20 de ani după intrarea trupelor sovietice în Afghanistan, producția de mac se multiplicase de șase ori. Ritmul va fi în continuare ascendent, indiferent de problemele puse de unele condiții meteorologice nefavorabile [10].

Actualmente, Afghanistanul este reperul pentru producțiile ilegale de opiacee de pe planetă. Cultivarea produselor direct legate de droguri în Afghanistan este o problemă majoră la adresa securității și stabilității în regiune. Creșterea alarmantă a producției de mac din ultimii ani a determinat și creșterea exporturilor de opiacee cu 60%. Estimările ONU privind consumul de heroină reflectă rezultate alarmante. 93% din heroina consumată în Europa provine din Afghanistan, care dezlănțuie venituri substanțiale care nu se îndreaptă spre bugetul de stat, ci către traficanții și procesatorii de mac. Opiul nu poate fi considerat un produs tradițional afghan. De fapt, când guvernul legitim a început să piardă controlul asupra instituțiilor în timpul invaziei sovietice (1979-80), mujahedinii, precum și „stăpânii războiului" au început să preia

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 40 13.11.2021 9:35:26

controlul și, cu aprobarea puterilor occidentale, au stabilit o serie de sisteme ilicite de finanțare a activităților care au influențat creșterea producției de mac. Odată cu retragerea forțelor militare sovietice din Afghanistan în 1989, a existat un vid de putere în controlul asupra producției de opiu [11, p .85].

Fracțiunile mujahedinilor au început să ia măsuri pentru a recâștiga controlul asupra Afghanistanului. În timp ce ajutorul occidental a încetat, culturile legate de cultivarea macului au finanțat activitățile militare ale grupărilor radicale. Unii distribuitori locali de opium și-au unit forțele cu cele mai fanatice secțiuni ale mujahedinilor cu sprijinul extremiștilor din Arabia Saudită, precum și a Serviciului de Informații Secrete pakistaneze (ISI), provocând apariția grupurilor radicale. Afghanistanul a devenit cel mai important „stat" al drogurilor din lume. Cultivarea pe scară largă a macului este un fenomen recent, stimulat la începutul anilor 1980 din cauza celor menționate anterior și a restricțiilor privind cultivarea opiaceelor în Turcia, Iran și Pakistan, care au dus la o creștere a prețului heroinei. Afghanistanul a devenit o alternativă la piața opiumului, până atunci centrată pe așa-numitul „Triunghi de Aur" (Thailanda, Laos și Birmania).

După producerea a 70% din opiu din lume în anii 1990, Afghanistanul și-a redus producția la 74 de tone pe an sub regimul taliban. Intenția a fost de a crește prețurile odată ce țara a acumulat o rezervă semnificativă de opiacee. După sfârșitul războiului din 2001, producția a crescut considerabil, ajungând acum la peste 90% din producția mondială. De la căderea regimului taliban, cultivarea macului a dezvoltat o creștere impresionantă care a afectat toate straturile societății. Politicile de eradicare a recoltei, care au fost realizate de către guvernul de la Kabul cu susținerea Statelor Unite, principalul promotor al acestor măsuri, au eșuat, afectând creșterea sărăciei și a nesiguranței.

Problema creșterii producției de opium este condiționată de mai mulți factori:

a) influența asupra economiei;

b) relația cu componenta de securitate și dezvoltare;

c) eradicarea culturilor;

d) implementarea alternativelor.

Dintre toate acestea, influența pe care o au drogurile asupra economiei ilegale, relația cu nesiguranța și eradicarea a fost cea mai puternic influențată. Însă, puțini sunt cei care îndrăznesc să apere implementarea unor alternative convingătoare și eficiente care ar implica transformarea cultivării macului ca parte a economiei legale [12].

Opiul a fost o sursă importantă de venit pentru toți concurenții în timpul războiului. În acest sens, există o creștere a producției de droguri cu cât este mai mare gradul de insecuritate. Astfel, putem explica acțiunile talibanilor în sudul Afghanistanului, precum și finanțarea terorismului internațional. În acest fel, există o relație directă între cultivarea opiului și conflict. Creșterea economiei drogurilor se explică prin: sărăcie structurală extremă, piețe existente, climă, nesiguranță etc. De fapt, Islamul interzice cultivarea, traficul și consumul de droguri, dar acele cauze reprezintă un teren ideal pentru economia drogurilor. În acest sens, miniștrii apărării NATO au decis la Summitul de la Budapesta din octombrie 2008, la cererea autorităților

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 41 13.11.2021 9:35:26

afgane, să își sporească sprijinul pentru lupta împotriva drogurilor prin implicarea forțelor internaționale în distrugerea drogurilor.

ONU estimează că, în ultimii ani, aproape 80% din veniturile din droguri nu au fost destinate cultivatorilor, ci traficanților și procesatorilor de heroină, care și-au folosit o parte din profiturile lor pentru a corupe guvernul și a sprijini grupurile armate. În cea mai mare parte, piața este controlată de „războinici / droguri", activitatea cărora este legată de producția de opiacee și de securitatea țării. În prezent, 100% din producția de opiu din Afghanistan este destinată traficului ilegal și implică, pe de o parte, întărirea economiei subterane exploatată de mafiile locale, afectarea fermieri, instituțiie, sistemul democratic și securitatea țării. Pe de altă parte, fermierii afgani depind de cultivarea macului pentru a supraviețui, deoarece eradicarea plantațiilor de opiu și înlocuirea acestei plante cu alte culturi nu le aduc aceleași venituri.

În ciuda acestui fapt, creșterea producției este un obstacol pentru dezvoltarea Afghanistanului. Toate provinciile care alcătuiesc geografia țării dezvoltă culturi legate de mac, acesta fiind principalul produs plantat. În 2006, producția de opiu a atins o creștere record, în ciuda eforturilor de oprire, încurajând fermierii să opteze pentru culturi alternative. Studiul anual al Oficiului ONU pentru Droguri și Criminalitate (UNDOC) privind opiul în Afghanistan indică faptul că suprafața cultivată cu mac a atins un record de 165.000 de hectare în 2006, comparativ cu 104.000 din anul 2005. În 2007, toți indicii au fost depășiți din nou, iar terenurile cultivate au depășit 193.000 hectare. [13, p.76-77]. Acum, Afghanistanul are 123.000 de hectare cultivate cu mac pentru opiu și un număr enorm de laboratoare clandestine care procesează opiul în heroină" [14].

Conform calculelor ONU și FMI, valoarea exporturilor totale de opiacee produse în Afghanistan în 2006-2007 a fost de aproximativ 38% din PIB (excluzând veniturile din medicamente). Opiul generează, în medie, de douăsprezece ori mai mult venit decât alte culturi. În plus, planta de mac este mai robustă și are nevoie de mai puțină apă decât grâul, de exemplu. Multe dintre profiturile obținute din traficul de droguri nu fac parte din economia afghană, dar chiar dacă doar o treime din veniturile obținute din traficul de droguri ar rămâne în țară, contribuția directă la economia internă ar crește cu 15% din total [15, p.76]. În anul 2018, în Afghanistan au fost fabricat opiu în valoare de 70 miliarde $, pe plantații lucrând aproximativ 350 000 de lucrători [16].

Potrivit datelor furnizate de UNODC, consumul anual de heroină este estimat la 340 tone, în timp ce anual sunt confiscate 430-450 tone heroină pe piața globală. Din cantitatea totală enunțată, conform statisticilor, 380 tone de heroină și morfină sunt produse exclusiv în Afghanistan, în timp ce aproximativ 5 tone sunt consumate, respectiv, confiscate în Afghanistan, cantitatea rămasă de 375 tone este traficată în întreaga lume, prin rutele consacrate în și prin țările învecinate Afghanistanului:

– **ruta balcanică** traversează Iranul, Turcia, Grecia și Bulgaria către piața Europei Occidentale, piață estimată la o valoare de 20 miliarde dolari anual;

– **ruta nordică** traversează Tadjikistanul și Kârgâzstanul, Uzbekistanul, Turkmenistanul către Kazahstan și Federația Rusă, piață estimată la o valoare de 13 miliarde dolari annual [17].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 42 13.11.2021 9:35:26

Helmad este provincia care susține cele mai ridicate rate de producție, pe lângă faptul că este una dintre principalele cetăți talibane. Aici esunt produse 42% din totalul opiuului afganez. În provincia Badghis, atât cultivarea, cât și producția de mac nu sunt semnificative dacă o comparăm cu nivelurile de provincii legate în mod clasic de această cultură. Cu toate acestea, în Badghis, în jur de 3.205 hectare cultivate cu mac, cu o creștere de 8% a producției în ultimii ani și sunt situate în domeniul grupului etnic paștun, în nordul provinciei. În ciuda eforturilor și progreselor în reconstrucție și dezvoltare, există un interes din partea populației de a continua legătura cu comerțul și cultivarea opiului, în mod clar, pentru a obține venituri economice mai mari. În plus, această legătură face ca populația însăși să se simtă protejată de stăpânii drogurilor.

Încercările de reducere a producției și cultivării de mac au eșuat din cauza ratei ridicate a corupției prezente în instituțiile politice și a lipsei de alternative. Dacă analizăm diferite experiențe similare, cum ar fi Columbia, politicile practicate în jurul eradicării culturii nu au produs rezultatele scontate, dar au sporit problema. Putem atribui acest eșec la următoarele motive:

a) Corupția în instituțiile publice: distribuția veniturilor provenite din traficul de droguri determină, în mare măsură, cine deține puterea în mare parte din Afghanistan.
b) Majoritatea resurselor alocate pentru combaterea producției de opiu se pierd din cauza corupției la niveluri ridicate în Afghanistan [18, p79].

Christopher Alexander, fost reprezentant al ONU în Afghanistan, spune că există legături directe între industria producerii opiului și guvern [19]. Studiul asupra industriei drogurilor din Afghanistan se referă la economia opiului ca pe o „sursă masivă de corupție" și subliniază că este principalul generator de venituri din export. Sectorul agricol este neglijat de instituțiile publice afgane, inclusiv de guvern și de statele angajate în dezvoltarea Afghanistanului. Fără această dedicație și lipsa unor alternative eficiente la producția și cultivarea macului, dezvoltarea va continua să fie condiționată de interesele legate de piața drogurilor. Campaniile de înlocuire a macului cu culturi alternative sunt un eșec, necesitând o monitorizare mult mai detaliată a activității fermierilor. Dar, mai presus de toate, este prezența corupției în societatea afgană, în special în rândurile autorităților provinciale, care facilitează spălarea traficanților de droguri și previne o luptă eficientă împotriva drogurilor. De asemenea, ONU estimează că, anual, în conturile talibanilor se varsă aproximativ 300 de milioane de euro [20].

Problema afgană a dominat necondiționat securitatea Asiei Centrale în ultimii patruzeci de ani de la revoluția Saur. În ceea ce privește influența Afghanistanului asupra securității regionale, situația va deveni mai complicată. Astfel, conform opiniei experților, cea mai mare amenințare la adresa securității pentru țările din Asia Centrală atât acum, cât și după retragerea forțelor internaționale din Afghanistan, vor fi prezența problemelor proprii, interne și, în primul rând, extremismul religios, precum și întoarcerea militanților grupului terorist acasă, în Afghanistan, și a refugiaților.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 43 13.11.2021 9:35:26

Experţii tadjici vorbesc şi scriu despre cele mai periculoase scenarii pentru situaţia din regiune, deoarece la graniţa cu Tadjikistanul, pe teritoriul afgan din Gorno Badakhshan, există o concentrare de forţe a militanţilor. Autorităţile din Uzbekistan şi Kârgâzstan sunt, de asemenea, îngrijorate, dar se bazează pe asistenţa reciprocă şi pe propriile forţe. O serie de măsuri au fost luate în Kazahstan pentru consolidarea măsurilor de combatere a terorismului în conformitate cu Programul de combatere a extremismului religios şi a terorismului. Cu toate acestea, trebuie de avut în vedere faptul că, pe fondul instabilităţii politice interne, creşterea decalajului la nivelul veniturilor diferitelor segmente ale populaţiei, tensiunea socială şi potenţialul de protest în ţările din regiune sunt în creştere. Această situaţie este jucată în mod avantajos de forţe radicale pentru a le atrage de partea lor şi a le folosi în acte ilegale.

Printre provocările şi ameninţările moderne, *terorismul* a devenit astăzi unul dintre cele mai periculoase şi dificil de prezis fenomen, dobândind forme din ce în ce mai diverse. Fiind un fenomen socio-politic complex, multilateral şi negativ, terorismul a depăşit de mult cadrul frontierelor naţionale şi s-a transformat într-o ameninţare la scară largă pentru securitatea întregii comunităţi mondiale. Pentru Asia Centrală, principalele provocări şi ameninţări provin din zona afgan-pakistaneză, unde sunt concentrate grupări teroriste, religioase şi extremiste dintre nativii regiunii - Partidul Islamic din Turkistan, Uniunea Jihadului Islamic şi altele, care sunt strâns asociate cu Al-Qaida şi „ mişcarea talibanilor ”.

Dacă în acordurile de la Doha, din februarie 2020, vizând retragerea americană din Afganistan, este inclus angajamentul talibanilor de a combate organizaţiile teroriste de orice fel, unii reprezentanţi de vârf ai talibanilor, combatanţi din diferitele grupări sau grupări întregi din mişcarea talibană, sunt fie teroriști declaraţi şi căutaţi, fie grupările sunt în întregime declarate organizaţii teroriste, aşa cum talibanii înşişi – chiar dacă nu apar pe lista americană a mişcărilor teroriste – apar pe lista rusă şi pe listele altor state.

Conform raportului din 17 august 2021 al Serviciilor Congresului, SUA relevă că Afghanistanul are grupuri teoriste active care se manifestă în diferite regiuni ale statului, în zone aflate din primele momente sub controlul talibanilor. Grupurile islamiste radicale, angajate în activitatea teroristă, sunt produse şi afiliate cu precădere marilor reţele Al- Qaeda – organizaţia centrală, dar şi AQIS – Al Qaeda în subcontinentul Indian, Daesh autointitulată Stat Islamic, ISIS sau ISIL, în formula State Islamice din provincia Khorasan – ISKP.

De asemenea este prezentă pe teritoriul Afghanistanului şi reţeaua Haqqani, îngemănată cu talibanii şi Al-Qaeda. Există şi nenumărate alte grupări minore islamiste cu activităţi teroriste, dintre care cele mai cunoscute sunt Tehrik-e-Taliban Pakistan (TTP), talibanii pakistanezi, organizaţie teroristă pe listele occidentale şi ale Pakistanului, Mişcarea Islamistă din Uzbekistan – organizaţie teroristă recunoscută internaţional, inclusiv în Rusia şi statele Asiei Centrale, dar şi Mişcarea Islamică a Turkestanului de Est, sau Partidul Islamist al Turkestanului, cu activitate teroristă în zona Xinjiang a Chinei. Este greu de presupus că organizaţiile teroriste nu se vor dezvolta.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 44 13.11.2021 9:35:27

De altfel, mișcarea talibană însăși nu este una unitară, este o federație de triburi și clanuri, grupări și conduceri, un motiv în plus pentru lipsa unei conduceri verticale reale sau control real și responsabilitate asumată pentru ceea ce se întâmplă pe întreg teritoriul. De altfel, Afghanistanul nu a fost niciodată un stat cu conducere centralizată reală. Scepticismul în domeniul combaterii terorismului și al funcționării tuturor rețelelor și organizațiilor teroriste și islamiste din regiune în interiorul mișcării talibane este larg răspândit în regiune și la nivelul statelor vecine, dar și la nivelul administrației Statelor Unite și a statelor occidentale.

De altfel, purtătorul de cuvânt al Pentagonului, John F. Kirby, a declarat la data de 16 august 2021, după momentul preluării, la 15 august, a Kabulului de către talibani: în contextul recentelor evenimente, nu este exclusă reconstituirea rețelelor teroriste în interiorul Afghanistanului. Deși Talibanii nu se află pe lista FTO - Foreign Terrorist Organization, cea care conține toate organizațiile desemnate formal ca teroriste de către Statele Unite. Altfel era o problemă majoră simpla negociere cu o organizație teroristă. Totuși, potrivit raportului, Talibanii interacționează cu aceste organizații teroriste în moduri diferite, multe dintre ele afectând interesele tuturor statelor occidentale.

La nivelul statelor Asiei Centrale, o amenințare directă ar fi răspândirea islamismului radical și a ideologiilor jihadiste teroriste. Principalii preocupați sunt din statele vecine. Uzbekistanul, Turkmenistanul și Tadjikistanul, aflate la frontiera cu Afghanistanul, controlată de talibani. De aceea și exercițiile comune generate de către Rusia, deschiderea unei a doua baze militare în Kârgâzstan și presiuni asupra Turkmenistanului neutru să intre în CSTO, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă, sub conducerea și controlul Moscovei, în care sunt celelalte două state. Rusia are tot interesul să protejeze frontiera pentru că are propriile probleme cu radicalismul islamic și acțiunile teroriste în Caucazul de Nord și în statele islamice de pe Valea Volgăi - Tatarstan, Bashkiria, și altele. Mișcarea Islamică din Uzbekistan, amestecată în mișcarea talibană, are influență importantă în zona radicalizării islamice dar și a acțiunilor teroriste nu numai în Uzbekistan. Iar China e cea de a doua țară preocupată de o recrudescență pe această dimensiune, ca și Iranul și Pakistanul.

Un raport al ONU din aprilie 2021 arăta că Al-Qaeda și talibanii sunt în legături strânse care nu au încetat niciodată. Talibanii au dat ordin, după semnarea acordului cu SUA, ca luptătorii săi să nu găzduiască luptători străini, dar altfel nici un alt act nu a rupt relația dintre Al-Qaeda și talibani. Raportul mai notează faptul că Al-Qaeda a jubilat la victoria talibană și că talibanii au eliberat din închisorile afgane luptători ai organizației teroriste. Din septembrie 2014, al Zawhiri, liderul formal al Al-Qaeda, a decis lansarea separată a unei organizații afiliate Al-Qaeda pe Subcontinentul Indian, intratî în 2016 pe listele americane privind organizațiilor teroriste. Obiectivul organizației era legătura cu forțele insurgente locale în regiune și are zone diverse în Afghanistan pe care le controlează. Liderul grupării, Asim Umar, a fost ucis în septembrie 2019 într-o operațiune comună americano-afgană, după ce fusese găzduit și protejat de talibani. E vorba despre un indian musulman de origine, ca și alți membri

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 45 13.11.2021 9:35:27

ai organizației, pe când majoritatea celor din Al-Qaeda sunt de origine arabă. Gruparea este în creștere în Afghanistan, luptătorii săi sunt în mișcarea talibană, iar în aprilie 2021 Pentagonul a anunța că primise amenințări de la AQSI că va viza militarii săi. Însă o operațiune concretă nu a avut loc niciodată[21].

Daesh Khorasan, sau Stat Islamic în Provincia Khorasan, ISIS-K, a fost fondat în ianuarie 2015 de către Daesh. Este concentrată în Estul Afghanistanului la frontiera cu Pakistanul, în provincia Nangarhar fostă FATA – Teritoriile tribale administrate federal. E formată în majoritate de membri ai talibanilor pakistanezi, vânați de armată și împinși în FATA, respectiv în Afghanistan. Mișcarea a fost practic eradicată din zonă la final de 2019 de către trupele americane și afgane, în timp ce un contingent plasat în nord a fost eradicat în 2018. Grupul de monitorizare ONU a evaluat că organizația are circa 2000 de membri, care funcționează descentralizat în Estul și Nordul Afghanistanului, liderii fiind vizați și eliminați de trupele americane și afgane în decursul timpului. Gruparea este foarte periculoasă și activă. Operațiunile sunt foarte prezente, țintele fiind cele guvernamentale afgane, dar și atacuri masive cu bombă împotriva civililor, țintind cu predilecție minoritatea șiită și școala de fete din Kabul, în mai 2021. ISIS-K și talibanii au avut lupte pentru controlul diferitelor teritorii sau afirmarea preeminenței în anumite zone. Liderul grupării, aflat în închisoare, a fost găsit și executat de talibani acum, în timpul marșului către Kabul, mai degrabă pentru a elimina un rival și a-și îmbunătăți imaginea, subliniind astfel public cum luptă talibanii cu grupările teroriste. Talibanii radicali au relații cu ISIS-K și sunt pregătiți să dezerteze acolo dacă talibanii ajung la guvernare cu compromisuri sau nu respectă regulile convenite acum 20 de ani ale mișcării, cu accentele cele mai radicale, se mai menționează în raportul Congresului[22].

În fine, rețeaua Haqqani, este o organizație oficial parte a mișcării talibane și un aliat al Al- Qaeda. A fost fondată de Jalaluddin Haqqani, comandant islamist antisovietic, oficial Taliban, lider al insurgenței după 2001, mort în septembrie 2018 din cauze naturale. Gruparea e condusă astăzi de fiul său, Sirajuddin Haqqani, adjunct al comandantului mișcării talibane din 2015. El a întărit relațiile actuale ale talibanilor cu Al Qaeda. Raportul ONU din aprilie 2021 arată divergențe între diferitele state privind cooperarea rețelei Haqqani cu Stat Islamic Khorasan. Rețeaua este acuzată de cele mai sângeroase atacuri teroriste din Afghanistan, inclusiv câteva sute de militari americani, și este considerată apropiată de puternicele servicii militare de informații pakistaneze, ISI [23].

Structurile teroriste nu sunt distincte și identificate foarte clar, și nici diferite în mod absolut de gruparea talibană. Ele se intersectează la diferite nivele, unii luptători talibani sunt și membri ai diferitelor rețele teroriste, iar în provincii lucrurile sunt și mai complicate. Cazul rețelei Haqqani, cea care a ocupat Kabulul, este special.

Sunt și alte grupări teroriste mai mici care acționează în Afghanistan, prezența lor fiind remarcată atât de raportul Congresului SUA din 17 august 2021, cât și în raportul de monitorizare al ONU din aprilie anul acesta. Tehrik-e-Taliban Pakistan, (TTP) sau talibanii pakistanezi, sunt o grupare îngemănată cu talibanii afgani sau cu proiecte

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 46 13.11.2021 9:35:27

și obiective distincte anti-pakistaneze. Atacuri teroriste, vânarea generalilor armatei pakistaneze fac parte dintre operațiunile grupării. TTP are mii de luptători înăuntrul Afghanistanului acolo unde a luptat alături de talibanii afgani împotriva forțelor guvernamentale. Ca și mișcarea talibană, este o umbrelă a numeroase grupări anti-pakistaneze, care luptă împotriva guvernului. La moartea liderului sau, Hakimullah Mehsoud, o parte a jurat credință Daesh și a devenit Stat Islamic Khorasan. Succesorul lui Mahsoud a fost ucis de o dronă americană în 2018, în privincia afgană Kunar. Mișcarea a crescut mai ales după eliberarea luăptătorilor săi din închisori de către talibani.

Mișcarea Islamică din Uzbekistan (IMU) este o organizație aliată al Al-Qaeda, desemnată pe lista teroriștilor încă din 2000. Este formată majoritar din uzbeci, care au luptat în războiul civil din Tadjikistan dintre 1992-1997 alături de islamiști, este aliată cu talibanii și organizează atacuri și în celelalte state ale Asiei Centrale. Operează în nordul Afghanistanului și sunt direct sub controlul talibanilor, foarte suspicioși din cauza unor încercări prealabile de a se afilia Stat Islamic Korasan.

Mișcarea Islamistă din Turkestanul de Est, ETIM, este o combinație între o mișcare insurgentă și una teroristă. Obiectivul este întemeierea unui stat Islamic în provincia chineză Xinjiang, numită și Turkestanul de Est, și eliberarea uigurilor, musulmani de limbă turcă din China, de sub controlul și oprimarea chinezilor. IMU a intrat pe lista americană a organizațiilor teroriste din cauza legăturilor sale cu Al Qaeda, încă in 2002. În rapoartele de monitorizare ONU din iunie 2021, reiese că mișcarea are câteva sute de luptători în nord-estul Afghanistanului, o prezență importantă în regiunea Idlib din Siria și capacitatea de a mișca luptătorii între cele două regiuni [24].

După retragerea trupelor străine din Afghanistan și asaltul talibanilor, care a culminat cu cucerirea capitalei Kabul și proclamarea Emiratului Islamic al Afghanistanului, armamentul american care era destinat forțele de securitate afgane susținute de Occident a ajuns pe mâna militanților talibani. Armament, echipamente de luptă, vehicule blindate și chiar aeronave și elicoptere Black Hawk, livrate de americani armatei afgane, au căzut acum în mâinile talibanilor. Între 2002 și 2017, Statele Unite au oferit armatei afgane armament în valoare de 28 de miliarde de dolari, sub formă de puști, rachete, viziere pentru vedere nocturnă și chiar mici drone de cercetare. Din 2003, Statele Unite au furnizat forțelor afgane cel puțin 600.000 de arme de infanterie, inclusiv puști de asalt M16, 162.000 de echipamente de comunicații și 16.000 de dispozitive pentru ochelari de vedere nocturnă. Între 2003 și 2016, Statele Unite au furnizat forțelor afgane 208 de aeronave, parte din ele fiind folosite de piloții afgani pentru a fugi din țară, în ultima săptămână, înainte de căderea Kabulului. Între 40 și 50 de avioane au aterizat numai în Uzbekistan, în condițiile în care talibanii începuseră o campanie de asasinare a piloților. În mâinile talibanilor au căzut peste 2.000 de vehicule blindate, inclusiv Humvee, până la 40 de aeronave, inclusiv elicoptere de atac UH-60 Black Hawks, dar și drone militare ScanEagle [25].

Există motive de îngrijorare că armele ar putea fi confiscate de alte grupuri militante, cum ar fi ISIS, pentru a ataca interesele SUA în regiune. Generali americani, printre care și Joseph Votel, au transmis că armele mici confiscate de insurgenți,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 47 13.11.2021 9:35:27

cum ar fi mitralierele, mortierele, precum și piese de artilerie, inclusiv obuzierele, ar putea oferi talibanilor un avantaj împotriva oricărei rezistențe care ar putea apărea în fortărețele istorice anti-talibane, cum ar fi Valea Panjshir, situată la aproximativ 150 de kilometri nord-est de Kabul. Andrew Small, expert în politică externă și cercetător în cadrul organizației German Marshall Fund din Washington, a declarat că talibanii ar putea acorda Beijingului accesul la orice armă americană asupra căreia ar avea acum controlul. Unul dintre oficialii americani a declarat că un astfel de scenariu este puțin probabil, iar China nu ar avea nimic de câștigat, pentru că „Beijingul are, probabil, deja acces la aceste arme și echipamente"[26].

O altă amenințare la adresa securității nu doar regionale, dar și a celei internaționale poate fi că islamiștii radicali vor folosi de acum înainte exemplul succesului talibanilor pentru noi atentate teroriste. Este doar o chestiune de timp până când aliații talibanilor, cei de la Al-Qaeda, vor acționa din nou din Afghanistan[27].

Concluzii

Pe fondul discuțiilor privind retragerea trupelor americane din Afghanistan, experții se întreabă cum se poate restabili securitatea în regiune? Există două opinii:

În primul rând, Afghanistanul este nucleul central al securității din regiune. Această opinie spune că orice lipsă de securitate din regiune este asociată cu nesiguranța în Afghanistan, prin urmare, securitatea trebuie asigurată, în primul rând, în această țară.

A doua opinie consideră că sursa instabilității din afara Afghanistanului este transferabilă către acea țară. Situația actuală din Afghanistan este, de fapt, rezultatul intervențiilor din trecut. Prin urmare, atât factorii interni, cât și cei externi influențează securitatea Afghanistanului cât și a regiunii [28].

În legătură cu retragerea trupelor coaliției internaționale din Afghanistan, în opinia experților, este necesară soluționarea urgentă a unui set de probleme:

- crearea unui guvern eficient atât la nivel național, cât și la nivel local.

- organizarea protecției frontierelor de stat ale Afghanistanului și ale statelor vecine din Asia Centrală [29]. Acest lucru va reduce fluxul de contrabandă cu droguri și arme, precum și va reduce riscul de invazie de către grupurile armate de bandiți care au primit experiență de luptă în Afghanistan.

De asemenea, în contextul evoluțiilor din Afghanistan, amenințările la adresa Asiei Centrale pot fi contracarate numai prin stabilirea unei cooperări eficiente între toate țările din regiune, inclusiv cu participarea statelor vecine și a organizațiilor internaționale autorizate, precum ONU, OSCE, structurile specializate ale CSI, OCȘ și altele.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Хасанов У. Центральная Азия-региональная безопастность как процес. https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/tsentralnaya-aziya-regionalnaya-bezopasnost/
2. Annex II. Classification major areas and regions. http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/pdf/96annexii.pdf (accesat: 07.08.2021).

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 48 13.11.2021 9:35:28

3. Matei Horia C., Neguț S., Nicolae I. Enciclopedia Statelor Lumii. Editura Meronia, București: 2016, 799p.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Frunzeti T., Zodian V. Lumea 2009. Enciclopedia politică și militară (studii strategice și de securitate). București, 2009. 1104 p.
7. Calvillo Cisneros J. M. Afganistán: seguridad y desarrollo. un modelo de estabilización de estados. http://biblioteca.clacso.edu.ar/Espana/ceib/20161219033058/pdf_1348.pdf
8. Ibidem.
9. Ibidem.
10. Uteanu C. Afganistan: democraţie în sos de droguri. https://adevarul.ro/international/in-lume/afganistan-democratie-sos-droguri-1_5247f47dc7b855ff56daab4a/index.html
11. Calvillo Cisneros J. M. ,,Op. Cit".
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Afganistanul a devenit cel mai mare producător de droguri. Rușii spun că NATO e de vină! https://www.capital.ro/afganistanul-a-devenit-cel-mai-mare-producator-de-droguri-rusii-spun-ca-nato-e-de-vina-152620.html
15. Calvillo Cisneros J. M. ,,Op. Cit.
16. Афганистан на протяжении долгих лет остается главным источником наркотической угрозы в мире. Сколько наркотиков производится в стране, читайте в инфографике Sputnik. https://ru.sputnik.kz/afghan/20190209/9227275/afganistan-narkotiki-cifry.html
17. Lefter A. Traficul de droguri la începutul mileniului al III-lea https://www.juridice.ro/619171/traficul-de-droguri-la-inceputul-mileniului-al-iii-lea.html
18. Calvillo Cisneros J. M. ,,Op. Cit".
19. Ibidem.
20. Drogurile aduc anual talibanilor 300 de milioane de euro. https://www.dw.com/ro/drogurile-aduc-anual-talibanilor-300-de-milioane-de-euro/a-3702930
21. Chifu Iu. Talibanii şi terorismul în Afghanistan: componentele teroriste îngemănate cu mişcarea talibană. https://adevarul.ro/international/in-lume/talibanii-terorismul-afghanistan-componentele-teroriste-ingemanate-miscarea-talibana-1_61247a8a5163ec427176be64/index.html?fbclid=IwAR1Z8g6FmIy1-Gs9qOTb-Tuh6kpFiLHOc-E_JuDPabM1QzKu9VyFp3-QLQVE
22. Ibidem.
23. https://rus.azattyq.org/a/31402511.html?fbclid=IwAR2RRSnYeCn4hU7NTapPHnDUc0coZWdJosL7UCmMkFRr6yJkKlJm6fkPFlo
24. Chifu Iu. ,,op.cit".
25. O cantitate uriașă de armament, aeronave și elicoptere, livrate de SUA armatei afghane, au căzut acum în mâinile talibanilor. https://www.jurnal.md/ro/news/fecd8dfc9b2059ad/o-cantitate-uriasa-de-armament-aeronave-si-elicoptere-livrate-de-sua-armatei-afgane-au-cazut-acum-in-mainile-talibanilor.html
26. Pradă de război. Avioane americane, arme și ochelari cu „night vision" au ajuns în mâinile talibanilor. https://www.digi24.ro/stiri/externe/prada-de-razboi-avioane-americane-arme-si-ochelari-cu-night-vision-au-ajuns-in-mainile-talibanilor-1639063
27. Cine răspunde pentru dezastrul din Afghanistan? https://adevarul.ro/international/in-lume/cine-raspunde-dezastrul-afganistann-_611f4bac5163ec427157d7a6/index.html?fbclid=IwAR0wIB1WxuwiFdp-jhxB1FWg_5tiROX4lAKo5FHn2UvwJ40X6I2nf95vitw
28. Содиков Ш. Д. Афганистан как источник угрозы региональной безопасности. https://parstoday.com/ru/news/iran-i108115
29. Джуманбеков Д. М. Оценка ситуации в афганистане в контексте обеспечения региональной безопасности. https://e-cis.info/cooperation/2845/77521/

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 49 13.11.2021 9:35:28

FENOMENUL MIGRAȚIEI ILEGALE ÎN CONTEXTUL IMPLEMENTĂRII „PAȘAPORTULUI DE VACCINARE”

THE PHENOMENON OF ILLEGAL MIGRATION IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE „VACCINATION PASSPORT”

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.04
CZU: 314.15:615.371

Anatoli BUZEV, *doctorand,*
Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”

Rezumat

Pandemia COVID-19 a determinat o serie de țări să introducă politici restrictive de „izolare” pentru a controla răspândirea infecției. „Pașapoartele de vaccinare” au fost propuse ca o soluție pentru atenuarea daunelor unor astfel de decizii și ar putea fi utilizate în tandem cu alte politici și măsuri de control al răspândirii infecției. Acest document ar permite să revenim la unele activități normale, cum ar fi călătoriile libere și revenirea la locul de muncă. Introducerea „pașapoartelor de vaccinare” ridică o serie de provocări practice, etice și de securitate. În acest articol, încercăm să analizăm provocările și riscurile ce ține de fraudarea acestui tip de document și utilizarea lor în contextul migrației ilegale.

Cuvinte-cheie: *pandemie, pașaport de vaccinare, migrație ilegală, COVID-19.*

Summary

The COVID-19 pandemic has led a number of countries to introduce restrictive “isolation” policies to control the spread of infection. „Vaccination passports” have been proposed as a solution to mitigate the damage of such decisions and could be used in tandem with other policies and measures to control the spread of infection. This document would allow you to return to some normal activities, such as free travel and return to work. The introduction of „vaccination passports” raises a number of practical, ethical and security challenges. In this article, we try to analyze the challenges and risks of fraud in this type of document and their use in the context of illegal migration.

Keywords: *pandemic, vaccination passport, illegal migration, COVID-19.*

Restricțiile impuse de pandemia COVID-19 sunt experimentate inegal în diferite țări și orașe, în timp ce unii sunt capabili să lucreze cu ușurință de acasă, alții își pierd locul de muncă sau sunt verificați la domiciliu. Potrivit unui sondaj realizat de Oficiul Național de Statistică din Marea Britanie [1], 29% dintre companii au raportat concedierea personalului pe termen scurt, serviciile hoteliere, sectorul alimentar, serviciile de divertisment și recreere fiind cele mai afectate. În plus, interacțiunile sociale ale oamenilor sunt susceptibile de a fi perturbate semnificativ datorită reducerii contactului direct între persoane. Cei care locuiesc cu abuzuri domestice pot prezenta un risc mai mare de violență, experții constatând că decesele cauzate de abuzurile domestice au crescut în timpul perioadei de carantină.

„Pașapoarte de vaccinare” își vor crea propriile efecte diferențiale. Dacă sunt introduse, este probabil ca titularilor de „pașapoarte de vaccinare” să li se permită libertatea în circulație, cum ar fi călătoriile în afara domiciliului, inclusiv deplasarea la serviciu. Deoarece posesorii de „pașapoarte de vaccinare” ar reprezenta un risc

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 50 13.11.2021 9:35:28

scăzut de a contracta sau de a răspândi boala, li se va permite să circule liber sau li se va cere să sprijine serviciile-cheie (cum ar fi voluntariatul în sectorul sănătății și asistenței sociale), care suferă de o pierdere a personalului din cauza bolii sau autoizolării. Este probabil că deținerea unui ,,pașaport de vaccinare” ar fi un beneficiu semnificativ, avantajând deținătorii de ceilalți membri ai societății [2, p. 654].

Pe măsură ce țările doresc să-și reînnoiască economiile, iar oamenii își doresc din ce în ce mai mult mobilitatea și normalitatea în viață, crește presiunea pentru a adopta o formă standardizată a unui document de vaccinare care să favorizeze activitatea în condiții de siguranță. A existat deja o explozie a inițiativelor de ,,pașapoarte de vaccinare” pentru uz intern și călătorii internaționale. Or preocupările științifice, juridice și etice abundă în astfel de documente. Având în vedere miza ridicată, care ar fi calea de urmat? De la examinările medicilor până la inspecțiile navelor, certificatele de vaccinare au asigurat mobilitatea și călătoriile internaționale. Cel mai cunoscut certificat de acest gen, la etapa actuală, este Certificatul internațional de vaccinare sau profilaxie, creat de Organizația Mondială a Sănătății (OMS). Cartea Galbenă a OMS, printre alte infecții, a certificat vaccinări împotriva holerei, ciumei și febrei tifoide. Există cu siguranță un precedent pentru un ,,pașaport de vaccinare” care să ateste că titularul poate călători, studia, juca și munci fără a compromite sănătatea personală sau cea publică. Printre propunerile de ,,pașapoarte de vaccinare” înaintate recent se numără Certificatul OMS de Vaccinare Inteligentă, „Pașaportul verde” al Israelului sau ,,Digital Green Pass” propus de Uniunea Europeană [3]. O altă opțiune ar fi cardurile de sănătate SMART (aplicații medicale substituibile, tehnologii reutilizabile), care gestionează confidențialitatea identității pacientului și oferă acces anumitor grupuri (medici, farmaciști, autorități). O modalitate de a verifica aceste informații este prin acreditările W3C (World Wide Web Consortium), o comunitate internațională de organizații membre și persoane care lucrează împreună pentru a dezvolta standarde web. Acreditările și cardurile sunt utilizate în multe alte domenii, inclusiv permisele de conducere. Specificația W3C oferă un mecanism pentru a comunica aceste acreditări pe web, care criptografic este securizat, respectă confidențialitatea și poate fi verificat [4].

Fiind standardizat și recunoscut la nivel internațional, ,,pașaportul de vaccinare” va fi un precedent în acest domeniu. În ,,pașaportul de vaccinare” inteligent, OMS propune stabilirea unor specificații-cheie, standarde și un cadru comun, ce va facilita încrederea și implementarea soluțiilor digitale eficiente și interoperabile la nivel internațional. Unele țări au introdus deja certificate de vaccin prin portaluri de site-uri web sau cu coduri QR valabil la controalele de frontieră. Experți în domeniu avertizează că, înainte de a introduce, sunt necesare încă mai multe informații despre eficacitatea vaccinării, transmiterea și protecția datelor personale, aspecte etice și juridice. Un ,,pașaport de vaccinare” ar putea avea două scopuri, pentru a certifica că deținătorii:

- sunt protejați de boli, astfel încât să poată desfășura activitățile pentru care este necesar deținerea unui astfel de ,,pașaport”;
- nu pot deveni infecțioși și transmite SARS-CoV-2 altora [5, p.2].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 51 13.11.2021 9:35:29

Pe măsură ce pandemia COVID-19 progresează, mulți oameni din întreaga lume vor contracta virusul și se vor recupera. Multe dintre acestea vor fi asimptomatice sau vor prezenta doar simptome ușoare. Datorită mutațiilor noi ale virusului, nu este încă clar ce nivel de imunitate este conferit de infecție. Cu toate acestea, dovezile privind COVID-19 până acum și experiența cu corona virusurile anterioare sugerează că un anumit nivel de protecție împotriva reinfectării este, probabil, pe termen scurt și poate persista timp de câțiva ani. Astfel, există șanse mari ca persoanele care au fost infectate și recuperate ulterior sunt susceptibile de a avea, cel puțin temporar, un risc mai mic de reinfectare, mai puțin susceptibile de a suferi efectele nocive ale virusului și mai puțin probabil de a răspândi virusul către alte persoane [2, p.652].

Odată cu vaccinarea în masă a populației la nivel global, se concentrează considerabil și asupra măsurilor de control ce ar permite persoanelor să se deplaseze liber, să se întoarcă la muncă sau în instituțiile de învățământ, inclusiv să călătorească. În prezent, strategiile de control predominante sunt intervențiile comportamentale, non-farmaceutice, inclusiv izolarea și plasarea în carantină, plus protecția personală (distanțarea fizică, purtarea măștii, igiena mâinilor) și socială (închiderea afacerilor și a școlilor, interzicerea adunărilor în masă, restricțiile de călătorie). O altă strategie a unei măsuri de control care a fost propusă este certificarea vaccinului sub formă de ,,pașapoarte de vaccinare". Pe măsură ce numărul țărilor din Europa care introduc ,,pașapoarte de vaccinare" continuă să crească, împreună cu presiunea de a relua călătoriile internaționale și de a reveni la condițiile pre-COVID, examinarea legalizării acestor tipuri de documente este urgent necesară [6].

Într-un comunicat de presă, Comisarul UE pentru justiție Didier Reynders, a declarat: *„Prin instituirea adeverințelor electronice verzi, adoptăm o abordare europeană pentru a ne asigura că cetățenii UE și membrii de familie ai acestora pot călători în condiții de siguranță și cu un minim de restricții în această vară. Deținerea unei adeverințe electronice verzi nu va constitui o condiție prealabilă pentru libera circulație, iar persoanele ce nu dețin o astfel de adeverință nu vor face nicidecum obiectul unor discriminări"* [7].

Pe baza lucrărilor tehnice efectuate până în prezent, Comisia Europeană, la 17 martie 2021, propune stabilirea unui cadru la nivelul UE pentru eliberarea, verificarea și acceptarea certificatelor de vaccinare în UE, ca parte a „certificatului verde digital" [8, p.3]. În același timp, acest cadru va trebui să acopere și alte certificate emise în timpul pandemiei COVID-19, și anume documentele ce atestă un rezultat negativ al testului pentru infecția cu SARS-CoV-2, precum și documentele ce atestă că persoana în cauză și-a revenit de la o infecție anterioară cu SARS-CoV-2. Acest lucru permite persoanelor ce nu sunt vaccinate sau care nu au avut încă posibilitatea de a fi vaccinate să beneficieze și de un astfel de cadru interoperabil, facilitând libera lor circulație. În plus, ar trebui clarificat scopul certificatelor incluse în „certificatul verde digital" pentru facilitarea liberei circulații. Deținerea unui „certificat verde digital", în special a unui certificat de vaccinare, nu ar trebui să fie o condiție prealabilă pentru exercitarea liberei circulații. Persoanele care nu sunt vaccinate, de exemplu

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 52 13.11.2021 9:35:29

din motive medicale, deoarece nu fac parte din grupul țintă pentru care vaccinul este recomandat în prezent, cum ar fi copiii, sau pentru că nu au avut încă ocazia sau nu doresc să fie vaccinate, trebuie să poată continua să își exercite dreptul fundamental de liberă circulație, acolo unde este necesar, sub rezerva unor limitări, precum testarea obligatorie și carantina/autoizolarea. Această propunere face parte din pachetul de măsuri al UE pentru a răspunde pandemiei COVID-19. Obiectivele acestei propuneri, și anume facilitarea liberei circulații în interiorul UE în timpul pandemiei COVID-19 prin stabilirea de certificate sigure și interoperabile cu privire la statutul de vaccinare, testare și recuperare a titularului, nu pot fi atinse în mod suficient de către statele membre în mod independent, ci pot, mai degrabă, datorită amplorii și efectelor acțiunii, să fie realizate mai bine la nivelul UE. Acțiunea la nivelul UE este, așadar, necesară. Fundamentul unei abordări comune pentru emiterea, verificarea și acceptarea unor astfel de certificate interoperabile depinde de încrederea reciprocă. Certificatele false COVID-19 pot prezenta un risc semnificativ pentru sănătatea publică. Autoritățile dintr-un stat membru au nevoie de asigurare că informațiile incluse într-un certificat emis într-un alt stat membru sunt de încredere, că nu au fost falsificate, că aparțin persoanei care le prezintă și că oricine verifică aceste informații are acces doar la minimum cantitatea de informații necesare.

Autoritățile au pus în aplicare măsuri sporite de protecție și carantină obligatorie pentru populație și persoanele care călătoresc. Astfel de politici nu vor împiedica deplasarea oamenilor spre casele lor, deplasarea solicitanților de azil și a migranților care se avântă într-o călătorie periculoasă întru traversarea ilegală a frontierelor terestre sau maritime în căutarea de siguranță și oportunități financiare. Totodată, unele persoane, pentru a evita autoizolarea sau nevoia de a intra într-o perioadă de carantină, aplică metode mai puțin legale. Pentru a putea călători liber, majoritatea țarilor au introdus obligativitatea deținerii unor certificate de vaccinare sau a testelor PCR negative.

Prin deciziile autorităților naționale ale Republicii Moldova, au fost introduse ca acte obligatorii prezentarea ,,pașapoartelor de vaccinare” sau a testelor PCR negative la controlul de frontieră, pentru a permite accesul persoanelor străine pe teritoriul țării. Acest lucru prezumă că, ,,pașapoartele de vaccinare” sau rezultatele negative ale testelor PCR au fost incluse în setul de acte necesare la efectuarea călătoriilor internaționale, atribuite perioadei de criză sanitară, declarată la nivel mondial.

Ultimul an, datorită situației pandemice, s-a caracterizat printr-o veritabilă schimbare în toate domeniile economico-sociale, a gândirii și a modului de viață. Anul 2021 va fi un an provocator și pentru securitatea frontierelor, deoarece virusul SARS-CoV-2 a exacerbat factorii de împingere pentru ca oamenii să migreze și să se angajeze în infracțiuni transfrontaliere [9, p.36].

Această schimbare s-a repercutat și asupra fenomenului migrației ilegale. Astfel, migrația ilegală a căpătat un aspect mondializat, aducând atingerea securității publice, umbrind suveranitatea statelor și tulburând buna desfășurare a activității instituțiilor economice, politice și sociale. Toate aceste aspecte conduc la amplifica-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 53 13.11.2021 9:35:30

rea fenomenului infracțional în general și cel transfrontalier în special din regiunile cu probleme către țările dezvoltate.

Cunoscând modul de manifestare a fenomenului migrației ilegale, evidențiem o formă distinsă prin care acest fenomen se manifestă, aceasta fiind caracterizată prin trecerea frauduloasă a frontierei prin punctele de trecere în baza actelor false/falsificate sau străine [10, p.48]. Riscul reprezentat de falsul „pașapoartelor de vaccinare" sau rezultatelor negative ale testelor PCR, este real. La 1 februarie 2021, EUROPOL a emis o notificare de avertizare timpurie cu privire la vânzările ilicite de certificate de test COVID-19 negative falsificate [11]. La 22 martie 2021, a fost înregistrat și la frontiera Republicii Moldova primul caz de utilizare a certificatului de test COVID-19 negativ fals [12]. Ulterior, fiind înregistrate, săptămânal, zeci de astfel de certificate false, prezentate la control de către cetățenii Republicii Moldova, precum și de cetățeni străini care intenționau să intre în țară [13; 14].

Având în vedere mijloacele tehnologice disponibile și ușor accesibile, cum ar fi imprimantele de înaltă rezoluție și diferitele software de editare grafică, fraudatorii pot produce certificate false de înaltă calitate. Au fost raportate cazuri de vânzări ilicite de certificate de testare fraudate, care implică mai multe rețele organizate de falsificare și escroci oportuniști, acționând individual prin vânzarea certificatelor false offline și online. Detectarea certificatelor de test negative COVID-19 false confirmă faptul că infractorii, fie că este vorba de criminalitatea organizată sau escroci individuali, profită de oportunitățile favorabile odată ce apar. Atâta timp cât restricțiile de călătorie rămân în vigoare din cauza situației COVID-19, este foarte probabil ca producția și vânzările de certificate de test false vor prevala. Având în vedere mijloacele tehnologice disponibile pe scară largă, sub formă de imprimante de înaltă calitate și software diferite, fraudatorii sunt capabili să producă falsuri de înaltă calitate, falsificate sau documente false [11].

Pentru a asigura interoperabilitatea și accesul egal, statele membre UE propun să fie eliberate certificate care alcătuiesc „certificatul verde digital" într-un format digital, pe hârtie sau ambele variante. Aceasta ar trebui să permită potențialului titular să solicite și să primească o copie pe hârtie a certificatului sau să stocheze și să afișeze certificatul pe un dispozitiv mobil. Certificatele ar trebui să conțină un cod de bare interoperabil, lizibil digital, care să conțină datele relevante referitoare la certificate. Autoritățile vor garanta autenticitatea, validitatea și integritatea certificatelor prin sigilii electronice sau prin mijloace similare. Informațiile de pe certificat vor urma, de asemenea, să fie incluse în format lizibil de către om, fie tipărite, fie afișate ca text simplu. Aspectul certificatelor urmează să fie ușor de înțeles și să asigure simplitate și ușurință în utilizare. Pentru a evita obstacolele în calea liberei circulații, certificatele vor fi eliberate gratuit, în mod automat sau la cerere, asigurându-se că pot fi obținute cu ușurință și oferind, acolo unde este necesar, sprijinul necesar pentru a permite accesul egal al tuturor cetățenilor. Certificatele vor fi eliberate pe numele persoanei vaccinate, testate sau recuperate, de exemplu pe numele persoanelor cu dizabilități legale sau părinților pe numele copiilor. Certificatele nu vor avea necesitatea legalizării sau alte formalități similare [8, p.11].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 54 13.11.2021 9:35:30

Întru securizarea cât mai eficientă a datelor se propune o soluție digitală în mai multe straturi. Pentru a realiza acest lucru, trebuie creată o semnătură digitală și, în general, să fie stocată într-un dispozitiv mobil convenabil, cum ar fi un telefon sau un card inteligent. Semnătura digitală este concepută pentru a interacționa cu sistemele și autoritățile relevante lucrând pentru a identifica în siguranță individul, precum și pentru a valida orice documentație oficială pe care ar putea să o poarte. O acreditare digitală de această natură este în mod inerent mai sigură și mai durabilă decât o înregistrare pe hârtie, care poate fi reprodusă cu ușurință, sau o copie digitală a unui document stocat într-un fișier deschis. O acreditare digitală este legată de titular prin diferite mijloace, oferind atât securitate fizică, cât și securitate digitală. De exemplu, legătura digitală dintre acreditările virtuale ale individului și factorul de formă fizică, cum ar fi pașaportul sau telefonul mobil. La rândul său, acest lucru este legat de acea persoană prin identificare sigură, adesea sub forma unei scanări biometrice, fie recunoaștere facială, fie amprentă. Acreditarea prin semnătura digitală, ar fi o altă soluție de securitate, care o leagă de organul de autorizare și, prin urmare, se asigură că este atât autentică, cât și emisă de autoritatea corectă. Rezultatele testelor și certificatele de vaccinare pot fi încărcate în siguranță de la centrele de testare verificate sau de la autoritățile de vaccinare. Integritatea documentației este, de asemenea, dovedibilă, cu caracteristici de etanșare digitale încorporate care certifică faptul că datele necesare nu au fost modificate, fie fizic, fie digital [15].

Dacă blocaje pe scară largă pentru a combate răspândirea COVID-19 continuă să fie utilizate, ,,pașapoartele de vaccinare” ar putea oferi o cale de a permite indivizilor să recupereze o oarecare normalitate în formă a se deplasa mai liber și a reveni la muncă. Aceasta ar aduce beneficii atât pentru individ, cât și pentru societate, deși amploarea acestor beneficii ar putea depinde de imunitatea colectivă. Dar introducerea și reglementarea ,,pașapoartelor de vaccinare” aduce cu sine un set de provocări etice și practice. O mare parte se bazează pe disponibilitatea unor materiale adecvate, teste serologice precise și capacitatea de a stabili cu suficientă încredere că cei cu anticorpi împotriva COVID-19 vor fi imuni la reinfecție. Standardele de probă și acuratețe nu trebuie să fie exagerate, astfel încât să rateze beneficiile pe care le-ar putea oferi testarea anticorpilor și ,,pașapoartele de vaccinare”. Prejudiciile testelor inexacte sau ușor de falsificat trebuie să fie echilibrate, atât cu prejudiciile economice, cât și de sănătate sau prejudiciile politicilor alternative, cum ar fi blocarea completă sau relaxarea călătoriilor fără test. Testarea și eliberarea ,,pașaportului de vaccinare” ar trebui să aibă drept scop minimizarea daunelor și maximizarea beneficiilor. O serie de domenii necesită cercetări suplimentare pentru a stabili complexitatea implicațiilor acestora, inclusiv riscurile legate de subminarea coeziunii sociale și riscurile de infecție. Deși prudența este esențială, este de asemenea important un calcul al costurilor de oportunitate și al daunelor care ar putea rezulta din evitarea unor instrumente precum ,,pașapoartele de vaccinare”.

Posibilitatea de a furniza ,,pașapoartele de vaccinare” în mod fiabil, fără a risca controlul asupra infecției, atunci acestea ar trebui utilizate. În acest sens, au fost elaborate o serie de recomandări:

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 55 13.11.2021 9:35:30

- diminuarea riscului de infectare prin testarea celor care prezintă risc de infecție minim;
- prioritizarea beneficiilor prin testarea celor a căror libertate, personală și socială, este cea mai benefică (de exemplu, angajații care nu pot lucra de la domiciliu);
- analiza multilaterală a daunelor aduse de falsificarea testelor pozitive (și negative) cu daunele cauzate de politicile alternative (de exemplu, carantină totală), inclusiv impactul economic, social și asupra sănătății;
- respectarea restricțiilor impuse privind interacțiune socială directă, întru controlul infecției;
- efectuarea cercetărilor suplimentare și urmărirea rezultatelor sau soluțiilor în domeniu;
- facilitarea testării și vaccinării gratuite, astfel încât accesul să nu fie limitat de disponibilitatea resurselor financiare;
- asigurarea distribuirii gratuite a ,,pașapoartelor de vaccinare" și oferirea sprijinului suplimentar celor aflați în impas;
- introducerea unor pedepse suplimentare pentru comportamentul neconform, egalându-le cu prejudiciile produse în rezultatul unui astfel de comportament;
- informarea populației cu privire la utilizarea testelor și a ,,pașapoartelor de vaccinare" de către autorități [2, p.658].

Factorii care duc la intensificarea și diversificarea fenomenului migrației ilegale devin tot mai variați, fiind determinați de schimbările politice, sociale, economice și tehnologice ce se produc în timp. Pandemia COVID-19 este și va continua, influențând acești factori de pe glob.

În concluzie, accentuăm că consecințele vor avea un impact semnificativ asupra dorinței și capacității populației de a migra, precum și un stimulent și o oportunitate pentru infractori de a profita din migrația ilegală, care de asemenea se preconizează să crească. Securitatea, autenticitatea și integritatea certificatelor care alcătuiesc ,,certificatul verde digital" sau ,,pașaportul de vaccinare" **și conformitatea acestora** normelor legale privind protecția datelor sunt esențiale pentru acceptarea lor la nivel internațional. Prin urmare, este necesar să se stabilească un cadru de încredere care să reglementeze regulile și infrastructura pentru eliberarea și verificarea fiabil**ă** și sigur**ă** a certificatelor. Alegerea modului în care sunt utilizate pașapoartele ar trebui să fie ghidat de o știință exactă, adecvată tehnologiei și să asigure securitatea atât la nivel comunitar, cât și pentru efectuarea călătoriilor internaționale.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. ONS. Business impact of coronavirus (COVID-19) survey questions: 23 March 2020 to 5 April 2020. https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandmcommunity/healthandsocial care/conditionsanddiseases/articles/businessimpactofcovid19msurveyquestions/23march2020to5april2020
2. Brown RCH., Savulescu J., Williams B., et al. J Med Ethics, Passport to freedom? Immunity passports for COVID-19, 2020. p. 652-659. http://dx.doi.org/10.1136 /medethics -2020-106814
3. Dye Ch., and Mills M. C., COVID-19 vaccination passports. În: Science 371 (6535), 2021, p. 1184. http://science.sciencemag.org/content/371/ 6535/1184

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 56 13.11.2021 9:35:30

4. Spring M, Longley D, Chadwick D. 2019 Verifiable Credentials Data Model 1.0: expressing verifiable informationon the web. World Wide Web Consortium (W3C) Recommendation. https://www.w3.org/TR/vc-data-model/
5. The Royal Society, Twelve criteria for the development and use of COVID-19 vaccine passports, 2021. p. 22. https://royalsociety.org/-/media/policy/projects/set-c/set-cvaccine-passports.pdf
6. Kelleher SR. 2021 Why vaccine passports are ‘Inevitable,’ explained by Tony Blair. Forbes. https://www.forbes.com/sites/suzannerowankelleher/2021/02/13/why-vaccine-passports-are-inevitable-explained-by-tony-blair/?sh=2b193e8b41d6
7. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_21_1181?fbclid=IwAR1XQbuLBlmATClcUPNLoB5dUheUKs0hy32R69ro12mR4F5h7NmV_3otlaU
8. COM(2021) 130 final, 17.3.2021. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a framework for the issuance, verification and acceptance of interoperable certificates on vaccination, testing and recovery to facilitate free movement during the COVID-19 pandemic (Digital Green Certificate), p.47. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT /?uri =CELEX%3A52021PC0130&qid=1616663144578
9. Border Secutity Report. Volume 23 March / April 2021. p. 36-38. https://border-security-report.com/wp-content/uploads/2021/03/BSRMarApr2021.pdf
10. Buzev A., Cebotari S. Migrația ilegală - factor de amenințare a securității Republicii Moldova. În: MOLDOSCOPIE (PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ), 2019. Nr.1 (LXXXIV), p. 43-56
11. https://www.europol.europa.eu/early-warning-notification-illicit-sales-of-false-negative-covid-19-test-certificates
12. https://border.gov.md/si-cumparat-un-test-pcr-covid-19-negativ-pentru-fi-exceptat-de autoizolare
13. https://border.gov.md/ptf-criva-alte-75-de-teste-pcr-covid-19-depistate-cu-indici-de-falsificate
14. https://border.gov.md/identificate-la-frontiera-un-permis-de-conducere-si-sapte-teste-pcr-covid-19-falsificate
15. http://www.openaccessgovernment.org/preventing-fraud-in-vaccine-passports/

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 57 13.11.2021 9:35:31

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ УСИЛЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ УГРОЗ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ РЕАЛИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА[1] (Часть II)

THE EFFICIANCE OF THE POLITICAL PROCESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF INCREASING GLOBAL THREATS IN TEARM OF A REALISTIC APPROACH (Part II)

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.05
CZU: 32(478)

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований
009braga@gmail.com

Rezumat

În acest articol este examinată problema referitoare la procesul politic și la participarea politică din Republica Moldova în condițiile pandemiei. În studierea acestei probleme autorul se bazează pe conceptul realist al lui Danilo Zolo despre «complexitatea socială» în contextul erei postindustriale. Evoluția procesului politic din Republica Moldova, în opinia autorului, reflectă procesele globale ale crizei democrației, fiind un produs al dezvoltării epocii moderne. Referindu-se la problema participării politice, autorul concluzionează că fenomenul „COVID-19", duce în cele din urmă la eliminarea demosului din viața politică. Subiectul de bază al procesului politic devine ramura executivă. Concentrarea puterii politice necesită creșterea nivelului de profesionalism și a responsabilității echipei manageriale.

Cuvinte-cheie: *proces politic, participare politică, abordare realistă, post-democratie, complexitate socială, securitate, guvernare eficientă.*

Summary

The article deals with the problem of political process and political participation in the Republic of Moldova. The author draws on the realistic concept of Danilo Zolo about the "social complexity" in the context of the post-industrial era in the studying of this issue. The author shows that the evolution of the political process in the Republic of Moldova reflects the global processes of democracy crisis, being a product of the modern age development. The author pays a special attention to the problem of political participation, concluding that such a problems like the "COVID-19", finally remove demos from political life. Actually, the mane subject of the political process become the executive branch. The concentration of political power requires strengthening of the professionalism and of the responsibility of the management team.

Keywords: *political process, participation, realistic approach, post-democracy, social complexity, security, effective governance*

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul expresiei de interes 20.70086.20/COV „Politici bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID-19: perspectivele aplicării practice a conceptelor „Guvernării deschise" și „Științei deschise" în Republica Moldova" finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 58 13.11.2021 9:35:31

Если следовать реалистическому подходу, отправной точкой в осмыслении характера развития политического процесса в Республике Молдова должно стать признание того, что эволюция политических процессов в настоящее время, несмотря на определенную национальную специфику сформировавшегося в нашей стране институционального дизайна, подчинена общей логике исторического развития обществ в эпоху глобализации и информационной революции. Поэтому характер функционирования политической сферы жизни молдавского общества, несмотря на ряд некоторых специфических черт, свойственных миру политики Республики Молдова, в общем и целом, является отражением тех объективно-исторических закономерностей, которые характеризуют современную эпоху. А это значит, что ответственное изучение молдавского мира политики должно лежать за пределами морализаторства, предполагающего преимущественно обличительную тональность исследовательских подходов и концентрацию основных усилий на освоении чужого политического опыта «прошлых лет». В центре исследовательского внимания, таким образом, должно стоять актуальное состояние дел в политической сфере нашей страны, трактуемое не как «отступление от нормы», но как специфическая для нашей страны форма проявления исторической необходимости, свойственной современной эпохе.

Следуя указанным установкам, необходимо признать, что итогом развития процессов демократизации, стартовавших в Республике Молдова на рубеже последних столетий и разворачивавшихся на фоне развития процессов глобализации, закономерным стало установление некоего национального варианта системы постдемократии со всеми характерными для нее чертами и особенностями [1]. Более того, нельзя не заметить очевидного факта, что черты постдемократического устройства в странах, лишь вступивших на путь демократизации, каковой является и Республика Молдова, проявляют себя более рельефно и, если так можно выразиться, более последовательно, нежели там, где существуют прочные демократические традиции.

Сегодня весь мир оказался в положении когда «демократия отступает», а авторитаризм, напротив, берет свой реванш [2]. Однако, если в странах Запада, с более прочно укорененными демократическими институтами, проявления авторитаризма в политической сфере носят пока преимущественно персонифицированный характер, то в так называемых странах «молодой демократии» наблюдается стремительное «сползание в авторитаризм», сопровождающееся выстраиванием соответствующего указанной форме политического управления институционально-правового дизайна. Указанные тенденции общественно-политического развития Республики Молдова с необходимостью накладывают свой специфический отпечаток на характер развития политического процесса, моделируя его преимущественно по лекалам упрочивающегося в стране неоавторитарного режима. Таким образом, придерживаясь реалистического подхода в оценке и осмыслении политических процессов, разворачивающихся в настоя-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 59 13.11.2021 9:35:32

щее время в Республике Молдова, необходимо четко отграничивать моральный аспект проблемы, концентрирующий преимущественное внимание на вопросе соответствия/несоответствия складывающейся в стране политической реальности «демократическому идеалу», продвижение к которому декларировано Основным Законом страны, от его строго научной интерпретации, призванной, избегая предвзятости и излишнего морализаторства, рассматривать феномены из мира политики как проявление объективных закономерностей общественно-исторического развития, которые невозможно отменить во имя реализации высокой цели, но которые необходимо учитывать в выстраивании алгоритмов эффективного государственного управления уже сегодня.

Первое, что необходимо отметить, характеризуя актуальный политический процесс в Республике Молдова, – это расхождение между прописанной в Конституции страны основной целью/вектором политического развития, сформулированной как поступательное движение к демократии, призванной предопределять общую направленность политического развития общества, и той реальной траекторией, по которой движется политическая реальность, формирующаяся сегодня на «молдавской почве». В классификации демократизирующихся стран «продукт» политического переустройства, подобный тому, который был за годы реформирования «произведен» в Республике Молдова, получил наименование «гибридного режима», особенностью которого является сочетание черт как демократического, так и авторитарного свойства. В Республике Молдова тенденция к усилению последних стремительно нарастает, что ставит нашу страну на самую грань с полуавторитарными странами [3]. В самом начале перемен, когда развитие политической сферы было сосредоточено преимущественно на вопросах формирования новой институционально-правовой базы общества, успехи демократизации в Республике Молдова были более значительными, позволившими международным мониторинговым организациям в начале 2000-х гг. идентифицировать молдавский опыт демократического реформирования как «историю успеха» и даже зачислить нашу страну, безусловно, с известной долей условности, в категорию стран «устойчивой демократии» [4, с. 530]. Однако уже ко второй половине первого десятилетия нового века авторитарные тенденции в политическом управлении страной стали стремительно набирать силу, превратив в настоящее время Республику Молдова в страну, «сползающую в авторитаризм» [5].

Изучая траекторию развития процессов демократизации в Республике Молдова, сегодня еще нельзя сказать, что наша страна окончательно «сошла с рельс». Тем не менее, в движении страны очевиден крутой крен, или, как его еще называют, «движение вспять», в специальной литературе идентифицируемое как «обратная демократизация». Это значит, что несмотря на декларативно сохраняющуюся общую цель политического развития страны, Республика Молдова на сегодняшний день, по устойчиво сохраняющемуся общественному мнению (72,9%), «развивается не в том направлении», демонстрируя попятное движение [6]. В итоге, в Республике Молдова все большее укрепление получает режим

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 60 13.11.2021 9:35:32

«фасадной демократии», внешне богато украшенный демократической риторикой, но на деле все менее умело скрывающий свою неоавторитарную суть.

Каков же на самом деле сложившийся к настоящему времени в Республике Молдова характер взаимодействий политических субъектов в процессе принятия решений, предопределяющий специфические особенности политической жизни в стране? Если придерживаться системы Л. Пая [7, с. 395-396], то приходится констатировать, что, несмотря на декларативную приверженность молдавского общества демократическим ценностям, политический процесс, развивающийся в Республике Молдова, располагает нашу страну в категории «незападного мира». Основанием для подобного вывода служит специфический «культурный код» страны, характеризующийся доминированием патриархально-подданических, местечковых установок, который моделирует соответствующие практические ориентации и поведение людей в сфере политики [8, с. 101-137]. Отнесение Республики Молдова к категории «незападного мира», в отличие от «западного», призвано обозначить реально существующее несоответствие современного молдавского политического опыта некоему «идеальному типу», созданному политической наукой в стремлении подчеркнуть уникальность «западной культуры», способствовавшей развитию демократии в границах «исторического Запада». Таким образом, доминирующая в стране политическая культура не позволяет сегодня отнести Республику Молдова, в строгом смысле слова, к «западному миру», несмотря на все имеющиеся на сегодняшний день устремления к евроинтеграции.

Однако нельзя не отметить некую парадоксальную вещь. В настоящее время сам «Запад», где «отступление демократии» становится более чем очевидным, условно говоря, все больше дистанцируется от «западного мира», если под ним понимать специфическую культуру, прежде всего характеризующуюся гомогенностью и участием. Сегодня, в условиях ускоренного развития миграционных процессов в мире, культурная однородность утрачена даже теми странами (англосаксонские страны), которые послужили образцом для формирования «идеального типа» демократического общества. Последнее делает применение типологии Л. Пая к анализу современной политической реальности не только по большей части лишенной смысла, но и показывает, что демократизация в мире, вопреки многим ожиданиям и надеждам на ее глобальный триумф, тем не менее, развивается на нынешнем этапе по «нисходящей ветви параболы» *(Crouch Colin, 2004).* Это значит, что та характеристика, которую в свое время предложил Л. Пай для оценки политических процессов «незападных обществ», в настоящее время, в известной мере, может быть применима, в том числе, и для осмысления политических процессов в странах «западного мира», условно говоря, в качестве своеобразного теста на демократическую деградацию.

Что же касается реформирующихся стран, а в данном контексте речь, прежде всего, идет о развитии политического процесса в Республике Молдова, то выделенные Л. Паем пункты для характеристики политической сферы «незападных

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 61 13.11.2021 9:35:32

стран» как нельзя лучше отражают актуальное положение дел в нашей стране. Поэтому имеет смысл привести данную характеристику, которая содержит 17 пунктов, в полном объеме: 1) сфера политики не отделена четко от сферы общественных и личных отношений; 2) политические партии склонны претендовать на выражение мировоззрения и представительство образа жизни; 3) политический процесс отличается доминированием в нем клик; 4) характер политических ориентаций таков, что допускает наличие у руководства политических группировок значительной свободы в определении стратегии и тактики; 5) оппозиционные партии и стремящиеся к власти элиты часто выступают в качестве революционных движений; 6) политический процесс отличается отсутствием интеграции среди участников; 7) масштабы рекрутирования новых элементов для исполнения политических ролей весьма значительны; 8) для политического процесса типично резкое различие в политических ориентациях поколений; 9) консенсус относительно узаконенных целей и средств политического действия незначителен, непрочен; 10) интенсивность и широта политических дискуссий мало связаны с принятием политических решений; 11) политическому процессу свойственна высокая степень совмещения и взаимозаменяемости ролей; 12) в политическом процессе значение явных, организованных групп интересов, играющих функционально специализированные роли, невелико; 13) национальное руководство вынуждено апеллировать к недифференцированной общественности; 14) неконструктивный характер политического процесса вынуждает лидеров придерживаться более определенных взглядов во внешней, а не во внутренней политике; 15) эмоциональные и символические аспекты политики оттесняют на второй план рациональные поиски решений конкретных вопросов и общих проблем; 16) существенна роль харизматических лидеров; 17) политический процесс обходится, как правило, без участия политических «брокеров» [7, с. 395-396].

Тот факт, что подавляющее число пунктов можно безоговорочно применить к характеристике политического процесса в Республике Молдова, не только снимает всякие сомнения относительно ее положения на карте демократизирующихся стран, но и свидетельствует о том, что несмотря на некую особую национальную специфику выстроенного в стране институционального дизайна, политическая жизнь, развивающаяся в нашей стране на данном этапе, не является чем-то уникальным, но, напротив, представляет собой типичный пример политических отношений, утвердившихся во многих обществах современного мира. А это значит, что вопреки кажущейся решающей роли тех или иных политических элит/лидеров, действующих в стране, «не сумевших», с точки зрения широких масс и политических оппонентов, вывести наше общество на «светлый путь» демократического благоденствия, политический процесс, развивающийся на нынешнем этапе в стране, являет собой, по сути, проявление той самой пресловутой объективно-исторической необходимости, прокладывающей свой путь посредством субъективной деятельности людей. Формирующиеся в совре-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 62 13.11.2021 9:35:32

менном глобализирующемся постиндустриальном мире взаимосвязи диктуют свой специфический характер развитию политической сферы, как следствие снижая качество демократии не только в странах демократической модернизации, но и во всем демократизирующемся мире, что с необходимостью отражается на характере развития политического процесса.

Придерживаясь другой системы классификации, разработанной в свое время М. Вебером, которая выделяет две основные «версии» политического процесса, обозначая их, соответственно, как «вертикально» и «горизонтально» организованные процессы [7, с. 397-398], приходится признать, что политический процесс в Республике Молдова с самого начала перемен принял форму вертикально организованного процесса. Особенностью подобным образом организованного процесса является так называемое движение «сверху-вниз», отражающее реальный характер распределения политических ролей в обществе, их четкое разделение на управляющих/власть, которым принадлежит основная инициатива как в генерировании целей и ценностей политического развития, так и в принятии политических решений, и управляемых/общество, которые ввиду своего актуального маргинализированного положения в политической жизни в массе своей занимают пассивную позицию наблюдателя и реципиента навязываемых властью ценностей и решений.

Необходимо помнить, что старт политическим изменениям, развернувшимся в советском обществе на рубеже последних десятилетий прошлого века и получившим название «перестройки», а позднее вылившимся в процесс демократического реформирования общества, был дан властвовавшими на том этапе политическими силами, инициатива которых, впрочем, была с большим энтузиазмом поддержана широкими народными массами. За минувшие с тех пор годы, прошедшие под лозунгом демократического реформирования общества, политический климат в стране претерпел существенные изменения, эволюционировав от состояния «демократической эйфории» до состояния глубокого разочарования широких масс народа в политике, апатии и политического скептицизма, позиционирующих простых людей на обочине политической жизни. В то же время, ведущая роль политических элит в реформаторском процессе остается неизменной. В результате, в Республике Молдова, вовлеченной, как и многие другие страны постсоветского пространства, в процессы демократической модернизации, складывается парадоксальная ситуация: все «тяготы», связанные с укреплением «власти народа», вынуждена нести на своих «плечах» действующая политическая власть.

Существенно то, что указанный парадокс, сопровождающий развитие процессов демократизации на постсоветском пространстве, характерен сегодня для всего демократического мира, будучи в свое время названным американскими политологами Т. Даем и Х. Цайглером «парадоксом демократии» [9]. По их справедливому замечанию, ответственность за выживание демократии сегодня лежит на плечах элиты, несмотря на то, что демократия, в ее классическом пони-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 63 13.11.2021 9:35:32

мании, – это власть народа. В этом состоит «ирония» современной демократии: элиты должны править мудро, чтобы «правление народа» выжило. По мнению политологов, если бы выживание американской политической системы зависело от активности, информированности и просвещенности граждан, демократия в Америке давно исчезла бы, ибо массы в Америке апатичны и дезинформированы в политическом отношении и удивительно мало привержены демократическим ценностям. Поэтому американские политологи считают за счастье для американской демократии тот факт, что американские массы не ведут, а лишь следуют за элитами.

Данный политический феномен, характерный сегодня не только для реформирующихся обществ, но и для самой «колыбели демократии», позволяет признать универсальный характер тех радикальных изменений, которые происходят в настоящее время во всем демократизирующемся мире, а также понять весьма важную вещь: то, что когда-то считалось главным в определении демократии – участие рядового гражданина в политической жизни – теперь становится второстепенным, несущественным, малозначительным. На нынешнем этапе общественно-исторической эволюции на первый план выходит проблема социальной стабильности.

С учетом складывающихся условий, когда главная ответственность за выживание демократии целиком ложится на «плечи» элит, сама демократия как система политического управления обществом радикальным образом меняет свою сущность, превращаясь из механизма реализации «воли народа», в инструмент управления, находящийся в руках элит и состоящий из набора институтов и процедур принятия решений. В то же время, роль простых людей в политической жизни в условиях ширящейся «энтропии участия» сводится практически исключительно к участию в выборах, задача которых состоит сегодня не столько в артикуляции интересов различных слоев общества, сколько в разрешении ожесточенного спора, ведущегося между политическими элитами по поводу власти. Как только указанный спор бывает разрешен посредством выборов, роль простых граждан в управлении обществом/принятии решений, оказывающихся в период между выборами на периферии политической жизни, становится малозначительной, несущественной.

В тех обществах, где демократические традиции выступают неотъемлемой частью «генетического кода» народа, а демократические институты прочно укоренены в жизни общества, роль демократических выборов, разворачивающихся с соблюдением требований о свободных и честных выборах, является существенной для развития политической жизни, что представляет собой один из значимых идеалов демократического устройства. Однако тенденции, доминирующие в развитии современной политической реальности, все отчетливее свидетельствуют о глобальном снижении доверия к институту демократических выборов, вызванном глубоким сомнением в их честности. Сегодня даже в странах «старой демократии» все больше крепнет убеждение общества в том, что вы-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 64 13.11.2021 9:35:33

боры «могут быть» или «были украдены». Наглядным свидетельством тому служат, в частности, президентские выборы, состоявшиеся в Соединенных Штатах Америки в конце 2020 года, результаты которых были поставлены под сомнение проигравшей стороной, обвинившей своего политического оппонента в их фальсификации и подтасовке, что привело к масштабным беспорядкам в стране [10].

В Республике Молдова указанная тенденция особенно сильно проявила себя в последнее десятилетие, что привело к свертыванию роли выборов в политической жизни страны. Серьезные нарушения, допускаемые в контексте развития избирательного процесса, а также феномен «политического туризма», получившего широкое распространение в молдавской политике, позволяющий радикально менять расклад политических сил во властвующих структурах после выборов, привели к ограничению роли выборов в Республике Молдова, тем самым, существенно ослабив и без того реально ограниченную роль простых граждан в политическом процессе [8, с. 177-218]. В подобных условиях, когда участие народа в политике сведено к минимуму, механизм демократического управления превращается в инструмент, которым практически безраздельно распоряжаются властные политические элиты, и при помощи которого, прежде всего, реализуются интересы правящих кругов, впрочем, умело подаваемые как интересы всего общества.

За годы, прошедшие с начала процессов демократического реформирования общества, сформировавшиеся в стране политические элиты/кланы, пробивающиеся во власть, хорошо научились манипулировать демократическими механизмами политического управления, превратив их по существу в эффективный механизм решения собственных проблем и достижения собственных латентных, связанных преимущественно с материальными интересами, целей, существенно отличающихся от официально декларируемых. Поэтому для властных элит действующие в стране демократические институты – это прежде всего инструмент, функционирование которого приспособлено для службы узкокорпоративным интересам, которые имеют слишком мало общего с интересами электората, избравшего их для «службы народу».

Для политических элит Республики Молдова приверженность демократии носит прежде всего инструментальный характер. В то же время, для широких народных масс демократическое реформирование общества/демократия представляет собой по большей мере своего рода идеологему, приверженность которой отражает извечные чаяния простого народа о всеобщем равенстве, справедливости, благополучии и процветании. И даже если «демократическая эйфория» первых лет реформирования давно прошла, а на смену ей пришли глубоко укоренившиеся в политическом самочувствовании народа разочарование, апатия и скептицизм как реакция на управленческую деятельность властных элит, демократическая идея как таковая все еще вселяет в людей надежду на лучшее будущее в нашей стране. Во всяком случае, в стране не появилось ни одной политической идеи, альтернативной демократической, которая смогла бы

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 65 13.11.2021 9:35:33

увлечь за собой массы простого народа. А это значит, что «продемократический консенсус» в Республике Молдова сохраняется, тем самым обеспечивая некое формальное единство общества вокруг идеи демократии, даже если «дивиденды», получаемые от функционирования демократических институтов, для различных участников политического процесса слишком ощутимо различаются.

За пределами данной идеи молдавское общество буквально рассыпается на множество субкультур, исповедующих самые различные, порой противоположные, взгляды, идеи, установки, цели, что существенно затрудняет процесс взаимодействия субъектов, «разговаривающих на разных языках», по поводу принятия решений общегосударственного значения. Отсутствие гомогенности, порождающей своего рода «культурно-политическую неразбериху» в стране, питает стремление со стороны влиятельных политических сил, представленных в органах государственной власти, в процессе принятия решений навязать свою волю без учета интересов всего общества, взятого вместе. Отсюда и желание этих сил подчинить своему контролю различные ветви власти, без чего их взаимодействие в ходе принятия решений превращается по существу в «войну всех против всех», не только снижая эффективность государственно-управленческой деятельности, но и порой блокируя сам процесс принятия решений. Таким образом, культурная неоднородность общества не только существенным образом снижает потенциал его демократического развития, но и создает надежные предпосылки для укрепления авторитарных основ политического управления.

Распределение политических ролей в политическом процессе на управляющих и управляемых заложено уже самим положением различных субъектов политики в иерархии власти. Близость властных элит к инструментам власти, как бы они ни клялись в своей преданности интересам народа, обеспечивает их неоспоримыми преимуществами в использовании указанных инструментов в собственных интересах перед индивидами, вручающими посредством выборов указанным элитам право управлять собой от имени народа. Отсутствие развитых и глубоко укорененных в жизни общества демократических традиций, как это можно видеть, в частности, на примере Республики Молдова, превращает процесс управления обществом согласно схеме «сверху-вниз», где правила игры и условия должного политического поведения в одностороннем порядке определяет власть, в норму политической жизни. Согласно установившейся «норме», роль властных элит в демократическом процессе в реальности сводится к манипулированию демократическими институтами в своих интересах, в то время, как роль масс - обеспечивать властные элиты посредством участия в избирательном процессе легитимностью, а также обличать и ждать, когда избранные для управления страной властные элиты, наконец, «дозреют» до высоких демократических идеалов и начнут работать в интересах народа.

По сложившейся традиции, демократию и сегодня, когда процессы глобального снижения ее качества продолжают углубляться, принято считать наилучшей формой политического управления. Международные мониторинговые ор-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 66 13.11.2021 9:35:33

ганизации повсеместно констатируют факт того, что «демократия отступает» [11], вместе с тем, не менее настойчиво звучат рекомендации экспертов о необходимости укрепления демократических основ жизни. Вопрос заключается в том, не действуют ли властвующие элиты, реальная деятельность которых поставила сегодня Республику Молдова на самую грань неоавторитаризма, вразрез собственным интересам, когда берут на себя обязательство и труд всемерно поддерживать и углублять процесс демократизации? Дело в том, что фасадная демократия, столь старательно выстраеваемая властвующими в стране элитами, может быть использована в качестве эффективного механизма управления обществом в интересах режима клановой конкуренции. Однако достигается указанная эффективность уже не за счет максимального учета интересов всех участников политического процесса. В настоящее время эффективность демократических механизмов определяется прежде всего тем, в какой мере они способны обеспечить стабильность общества, а также стабильность действующей власти.

Неоспоримое преимущество демократии/постдемократии, обеспечивающее эффективность развитию политического процесса, состоит в имманентном данной системе характере несилового решения политических конфликтов и противоречий. Политическая практика доказала, что в современных условиях открытое насилие приносит менее ощутимые результаты, нежели умелая имитация демократических приемов и принципов урегулирования спорных политических ситуаций. Имитация демократического процесса развития общества позволяет в безопасной для властвующих элит форме снижать возникающее в обществе напряжение, так сказать, «выпускать пар» недовольства, доходящего порой до «точки кипения» и способного «взорвать» сложившееся положение дел, направляя социальную энергию масс, как правило, разбуженных действиями оппозиционных сил, в удобное для властей, управляемое русло. Наиболее наглядным примером, демонстрирующим использование молдавскими властными элитами приема «выпускания пара», может служить решение о переходе ко всеобщим президентским выборам, принятое под давлением мощного протестного движения 2015-2016 гг., направленного против установившегося в стране кланово-олигархического режима. Организованные в 2016 г. всеобщие выборы Президента позволили властвовавшими элитам тех лет не только значительным образом погасить протестный накал в стране, но и стабилизировать свое положение вплоть до Парламентских выборов 2019 года.

Постдемократическое устройство системы власти в условиях стремительного развития информационных технологий таит в себе огромный простор для манипуляций, направленных на управляемого субъекта политического процесса. Поэтому, преследуя цели стабилизации действующей власти, политические элиты все более тщательно укрепляют демократический фасад, назначение которого, по сути, состоит в том, чтобы за «ветвистым» институциональным дизайном скрывать откровенно авторитарные либо диктаторские приемы вла-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 67 13.11.2021 9:35:33

ствования, позволяющие проводить политику, по большей мере исходя из узко-клановых интересов.

Насколько отношения, складывающиеся между различными политическими субъектами в контексте принятия решений согласно схеме «сверху-вниз», характерные ныне для молдавского мира политики, могут отвечать задачам эффективного развития политического процесса? Иными словами, может ли вообще быть эффективным политическое взаимодействие, сводящееся к процессу принятия решений, которые призваны реализовать интересы и требования участников политического процесса, если оно разворачивается преимущественно в вертикальном направлении? Политическая теория, в принципе, допускает такую возможность, при этом оговаривая ключевые условия взаимодействия политических субъектов: способность управляющих/властных структур к рациональному и ответственному управлению, с одной стороны, с другой – признание управляемыми авторитета власти, законопослушность и умение подчиняться. Вертикально организованный политический процесс предполагает усиление элементов рациональности, предсказуемости и конструктивности за счет способности властных структур интегрировать требования групп и социальных общностей в определенную программу действий. Поэтому наиболее адекватной формой вертикально организованного политического процесса политическая теория признает «экспертный совет» политиков, ученых, промышленников [7, с. 398].

Что касается политического процесса, разворачивающегося в Республике Молдова, то даже поверхностного взгляда достаточно, чтобы признать, что указанный процесс на нынешнем этапе далеко не отвечает тем ключевым условиям, которые призваны способствовать его эффективному развитию как демократического политического процесса. В последнее десятилетие, политический процесс в Республике Молдова развивался в рамках сложившегося в стране кланово-олигархического режима элитной конкуренции, который детерминировал все основные параметры политического взаимодействия между различными субъектами политики. Режимы подобного типа, на данный момент характеризующие большинство стран постсоветского пространства, представляют собой режимы так называемой «урезанной демократии», которые за официально декларируемыми целями демократического развития, зачастую, по выражению Л. Даймонда, скрывают «диктат партий и лидеров» [12, с. 437-449]. Несмотря на то, что в результате формирования новой конфигурации власти после Парламентских выборов 2019 года, приведшего к падению режима власти «олигарха №1» В. Плахотнюка и принятию Парламентом Декларации «О захваченном государстве» [13], а также на то, что выборы Президента, состоявшиеся в конце 2020 г., способствовали укреплению позиций антиолигархических сил, существенных изменений в развитии политического процесса в стране пока не произошло.

В рамках системы «урезанной/фасадной демократии», установившейся в Республике Молдова в контексте развития процессов демократизации, развитие политического процесса, направленного преимущественно «сверху-вниз»,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 68 13.11.2021 9:35:34

приобретает свои специфические национальные особенности. Одной из таких особенностей является, условно говоря, двойственный характер принимаемых в стране политических решений, продиктованный двойственным же характером выдвигаемых властвующими элитами целей/ценностей, которые могут быть как явного/декларативного, так и латентного свойства. Поэтому следует иметь ввиду, что за разворачивающимся на поверхности политическим процессом, рассматриваемым как специфическое взаимодействие субъектов и носителей политической власти, который строится с учетом декларативно заявленных страной ценностей и целей развития и публично подается как реализация «воли народа», латентно протекает другой, реальный политический процесс, в рамках которого принятие решений происходит нетранспарентно, принимая по существу форму «тайного сговора» между заинтересованными сторонами, целью которого является реализация клановых/групповых интересов. В этой связи представляется далеко неслучайным широкое использование политическими/властными элитами «совещательного» приема, который условно можно обозначить, в прямом и переносном смысле, как «ночное управление/правительство» *(«guvernul/guvernarea de noapte»)*, уже ставшего для Республики Молдова некой политической традицией. Достаточно только вспомнить факт ночного избрания Правительства П. Филипа и приведения его к присяге в 2016 году [14], а также факт ночного формирования парламентского большинства после Парламентских выборов 2019 года [15]. Сюда же следует отнести и спешное ночное принятие ряда важнейших законов, включая бюджет страны на 2021 год, без широкого обсуждения в законодательном органе, по существу голосами двух фракций, составлявших простое большинство Парламента, имевшее место накануне инаугурации в конце 2020 года вновь избранного Президента страны М. Санду [16]. Другим, не менее характерным приемом, используемым молдавскими политиками в процессе принятия решений является разыгрывание всевозможных обманных маневров и политических трюков, своего рода «шахматных партий» или «игры в покер», сопровождающейся сокрытием «туза в рукаве», целью которых является расстановка «капканов», предназначенных для политических оппонентов [17; 18;19].

Логика функционирования «урезанной демократии», в рамках Республики Молдова представленной клановым режимом элитной конкуренции, рельефно проявляет себя и посредством особого принципа политического взаимодействия участников политической жизни, характеризующегося отсутствием консенсуса между ними относительно узаконенных целей и средств политического действия. Несмотря на то, что в настоящее время «продемократический консенсус», сформировавшийся в стране еще в начале перемен и символизировавший приверженность всего общества в целом идее демократизации, все еще сохраняется как разделяемый всеми идеал социально-политического развития, за пределами идеального целеполагания, т. е. в реальности, указанный принцип политического взаимодействия превращается в свою противоположность –

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 69 13.11.2021 9:35:34

конфронтационность и конфликтогенность. Единства между различными субъектами, вовлеченными в политическое взаимодействие, по сути нет ни в чем: ни относительно конечных целей развития страны, ни касательно путей их достижения. Различное видение основных путей/векторов развития общества (пророссийский/проевропейский вектор; неолиберализм/неокоммунизм) распределяет политическое сообщество по различным, противостоящим друг другу политическим лагерям, превращая различных участников политического процесса в непримиримых соперников и даже врагов.

Вместе с тем, установившийся в стране режим «урезанной демократии» - это режим, в рамках которого политическая борьба суть борьба за власть как таковую. Победа в указанном политическом состязании открывает для победителей огромные преимущества, позволяющие использовать политические механизмы для успешного решения узкокорпоративных/клановых задач. Поэтому приверженцы различных политических сил, ведущих между собой борьбу за власть, это – непримиримые конкуренты в борьбе за интересы своей группы/клана, превращающие политику в поле для борьбы «всех против всех». Для отстаивания своих узкокорпоративных интересов, облеченных в форму политических требований и целей, политические конкуренты используют целый арсенал средств, включая и незаконные, такие как «черный пиар», коррупция, шантаж, насилие и пр. Поэтому политическая сфера жизни общества в действительности представляет собой своеобразную арену, на которой то разгорается, то затухает борьба различных политических кланов за собственность, ресурсы и влияние, которая в итоге приводит к перераспределению этих источников власти.

Понятно, что в подобных обстоятельствах не может даже идти речи ни о каком консенсусе. Возможно лишь временное соглашение, представляющее взаимную выгоду для сторон на ограниченном этапе времени, как это можно было видеть, в частности, на примере создания после Парламентских выборов 2019 года уникальной для истории Республики Молдова коалиции между «левыми» и «правыми»/«пророссиянами и проевропейцами», которая, впрочем, очень скоро развалилась, как только один из влиятельных политических игроков (Партия Социалистов Республики Молдова) не нашел себе нового, более выгодного партнера для реализации задач стабилизации и концентрации власти, остро стоящих на текущем этапе перед претендентами на ведущую политическую роль в стране.

В массовом сознании Республики Молдова уже сравнительно давно сложилось не лишенное оснований мнение о том, что политика в нашей стране - это наиболее выгодная форма бизнеса, способная принести быстрое и существенное обогащение. Политическая сфера в стране действительно развивается сегодня скорее по законам бизнеса, где складывающиеся отношения между участниками политических взаимодействий строятся по законам жестокой конкуренции за доступ к источникам, приносящим экономические/материальные выгоды. В этой связи, неудивительно и вполне логично, что одной из наиболее характерных черт политического процесса, разворачивающегося на данном этапе

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 70 13.11.2021 9:35:34

в Республике Молдова, является конфронтационность в отношениях между его участниками, исключающая саму возможность диалога. Как показывает складывающаяся в стране политическая реальность, конкурентами в борьбе за власть являются не только представители различных политических и геополитических убеждений, но и те, кто придерживается однотипных взглядов относительно идеалов и путей социально-политического развития общества.

Данное обстоятельство хорошо объясняет сам факт существования огромного количества (более 50-ти) политических партий на фоне отсутствия развитых политических идеологий на политическом поле такой маленькой по численности населения страны каковой является Республика Молдова. Современные молдавские партии – это, скорее всего, своего рода клиентелы, которые объединяют единомышленников вокруг политических лидеров, нежели форма связи политиков с гражданским обществом. Однотипность указанных партий как нельзя лучше свидетельствует об их истинной, клановой, природе и целях борьбы за власть как за политический инструмент решения проблем определенной группы людей. Укоренившаяся в стране жестокая конкуренция политических элит в борьбе за власть не позволяет выступать единым фронтом даже тем партиям и политическим силам, которые придерживаются единых политических ценностей, взглядов и геополитических стратегий развития. Наглядным примером тому, в частности, могут служить партии, исповедующие либеральные устремления унионистской направленности, которые будучи приверженцами идеи объединения двух стран – Республики Молдова и Румынии, и создания единого государства как с целью восстановления «исторической справедливости», так и с целью скорейшей реализации устремлений страны к евроинтеграции, тем не менее никак не могут объединить свои усилия, договорившись о том, «кто тут главный».

Конфронтация и отсутствие диалога между политическими акторами в конце концов приводят к тому, что партии, рассчитывающие на поддержку одного и того же сегмента электората, становятся не только самыми главными политическими противниками, но и непримиримыми врагами. Подобные отношения, в частности, исторически сложились между Партией Социалистов Республики Молдова и Партией Коммунистов Республики Молдова, которые являются наиболее яркими игроками на левом фланге политического поля страны. Однако угроза утраты политического влияния в стране в результате предстоящих досрочных парламентских выборов (11 июля 2021 г.) вынудила электоральных конкурентов, забыв старые обиды, объединить свои усилия в едином «блоке коммунистов и социалистов». Конкурентная борьба за «свой электорат» как за «билет во власть» вообще способна приводить и к более парадоксальным результатам, порой объединяя между собой политические силы, разделяющие принципиально противоположные политические взгляды и геополитические устремления: «левых» и «правых», «проевропейцев» и «пророссиян».

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 71 13.11.2021 9:35:34

Не менее наглядно отсутствие здорового диалога и доминирование принципа конфронтационности, отсутствие консенсуса во взаимодействиях политических акторов проявляет себя и в самом ходе работы Парламента, когда предложения, исходящие от оппозиции, каких бы сторон общественной жизни они бы ни касались, уже по сложившейся традиции практически полностью блокируются, не получая необходимой поддержки со стороны правящего большинства. В результате, даже в таких сложных, переломных по своей сути, общественно-политических условиях, как нынешние, выдвигающих проблемы выживания на передний план общественного внимания, политические элиты, от деятельности которых зависит судьба страны и в буквальном смысле жизнь людей, оказываются неспособными к диалогу и консенсусу. Напротив, пандемия COVID-19, обострив общественные противоречия, стала тем фактором, который еще более усилил и ожесточил борьбу между ведущими акторами политики, стремящимися извлечь из сложившейся в обществе сложной ситуации выгоды политического характера, способные укрепить их собственные позиции в структурах власти.

В числе особенностей, характеризующих актуально развивающийся в Республике Молдова политический процесс, следует особо выделить и его неструктурированность, которая проявляет себя в устойчивой тенденции к совмещению и взаимозаменяемости политических ролей различных ветвей власти. Наиболее заметным образом указанная тенденция на нынешнем реализует себя в стремлении исполнительной власти контролировать и руководить остальными ее ветвями, разрушая систему разделения властей.

Стремление к концентрации власти, активно проявившее себя в политической жизни Республики Молдова уже в начале 2000-х годов [20], подстегнув процессы «сползания» в авторитаризм, впоследствии привело к формированию в стране феномена «захваченного государства», когда одна из парламентских партий (Демократическая Партия Молдовы, во главе с ее председателем В. Плахотнюком) сумела подчинить своему влиянию и контролю деятельность всех ветвей власти, нередко с целью продвижения своих клановых интересов прибегая к открытому блокажу деятельности Президента [21]. Однако изменение политического расклада сил после новых парламентских выборов 2019 года, ознаменовавшееся политическим осуждением феномена «захваченного государства», привело к усилению в политической жизни страны уже позиций Института Президентства, что де факто вылилось в претензии действовавшего на тот момент Президента И. Додона, избранного согласно существующему ныне законодательству всенародным голосованием, но обладающего, в соответствии с Конституцией, ограниченными полномочиями, установить контроль над всеми институтами государственной власти [22]. В этот период речь даже стала идти о необходимости установлении в стране президентского правления. Однако поражение на президентских выборах 2020 года неформального лидера Партии Социалистов Республики Молдова И. Додона вынудило проигравшую сторону в ее стремлении сохранить влияние и контроль над политическим процессом

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 72 13.11.2021 9:35:34

вспомнить о том, что Молдова – парламентская республика и попытаться ограничить полномочия вновь избранного президента, при этом придав больший вес Законодательному органу страны. В частности, Парламентом страны накануне инаугурации нового президента в лице М. Санду, в спешном порядке, был принял законопроект о сокращении президентских полномочий, согласно которому Служба информации и безопасности переходит из-под управления Президента в подчинение Парламенту. По мнению вновь избранного Президента М. Санду, посредством указанного выше законопроекта экс-президент И. Додон пытается сосредоточить важнейшие рычаги власти в своих руках, что граничит с попыткой узурпации власти, путем сохранения за собой контроля над институтом, необходимым для борьбы с коррупцией и угрозами государственной безопасности [23].

Вместе с тем, в риторике и деятельности вновь избранного в 2020 году президента М. Санду, пришедшей к власти на волне протестного движения, направленного на борьбу с олигархическим режимом, стремление к концентрации власти, обосновываемое, в частности, высокими целями борьбы с коррупцией, на наш взгляд, проявляет себя не менее ощутимо. Нацеленность Института Президентства подчинить своему контролю существующую систему власти ощущается как в начавшихся попытках со стороны лояльных Президенту политических сил оказать давление на Прокуратуру [24], так и в стремлении любой ценой спровоцировать досрочные Парламентские выборы, которые, как ожидается, должны изменить расклад сил в Парламенте в пользу действующего Президента [25]. А это говорит о том, что несмотря на смену основных игроков на «политическом поле» страны, произошедшую в результате Парламентских выборов 2019 года и Президентских выборов 2020 года, прошедших под лозунгами борьбы с авторитарно-олигархическим режимом власти, тенденции к концентрации власти, сопряженные с попытками установления контроля со стороны Института Президентства над остальными ветвями власти в развитии политического процесса остаются неизменными. Очевидно, что без акта концентрации власти, способствующего ограничению числа политических субъектов в процессе принятия решений, и тем самым, снижающего сложность, сопровождающую демократический политический процесс, вновь избранному Президенту, по Конституции обладающему ограниченными полномочиями, не удастся в полной мере выполнить свои предвыборные обещания. Дело в том, что решение целого перечня задач, столь амбициозно поставленных перед Институтом Президентства М. Санду, касающихся системных изменений в стране, не представляется возможным без концентрации в своих руках всей полноты власти. В результате складывается парадоксальная ситуация, когда борьба вновь избранного Президента с установившимся в стране кланово-олигархическим режимом, поставлена в зависимость от установления контроля со стороны Президента над иными ветвями власти, т.е. по существу от того, на сколько успешно вновь избранный Президент страны сумеет овладеть теми инструментами управления политическим процессом, которые традиционно присущи неоавторитарному режиму власти.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 73 13.11.2021 9:35:35

В отличие от России, страны с укоренившимся полуавторитарным режимом, которая сегодня фактически живет по указам президента – харизматической личности, Республика Молдова в настоящее время все еще балансирует между полуавторитарным и гибридным режимами, доминирующая политическая культура которой не приемлет идеи открытого политического господства монопольно властвующего лица или группы. Вместе с тем, мечта о «наведении порядка», живущая в общественно-политическом сознании страны, делает людей терпимыми к авторитарным проявлениям властных структур, обладающих значительной свободой в определении стратегии и тактики общественных изменений.

При этом «харизма» молдавского лидера, тем не менее, больше основывается на его должностном статусе, а не на способности выражать чаяния подавляющего большинства членов общества. В этих условиях решения и действия, предпринимаемые харизматическим лидером исходя из ничем не ограниченных властных полномочий, как правило, оправдываются идеей «общего блага» - некой универсальной государственной идеей. В результате, политический процесс принимает идеократический характер, когда управление на всех уровнях социальной системы осуществляется в рамках следования некой государственной идее. Подобной идеологемой для общества Республики Молдова стала сама идея демократии, с установлением которой массы простых людей привыкли связывать свои надежды на лучшее будущее, возможности продвижения к которой видятся, прежде всего, на путях евроинтеграции.

Маргинальное положение в политике широких масс простых людей, равно как и не всегда высокая активность оппозиционных политических сил, позволяют создавать в качестве ведущих субъектов политического процесса некие жесткие структуры власти. По сути, это «политические клики», которые могут быть парламентскими, правительственными, президентскими, концентрирующие в своих руках значительный объем властных полномочий и получающие особые возможности использования власти. В частности, если до Парламентских выборов 2019 года в Республике Молдова действовала «парламентская клика», то после - сформировались такие политические условия, которые способствовали перерастанию существующей структуры власти по существу в «президентскую клику/семью», претендующую на полный контроль над политическим процессом. Проявляющее себя уже у вновь избранного в 2020 году Президента стремление к концентрации всей полноты власти обнажает складывающуюся в стране тенденцию к формированию политического процесса харизматического типа, в центре которого располагается личность, а не учреждение.

Концентрация власти, как полагают некоторые аналитики, представляет собой на сегодняшний день одно из необходимых условий выживания общества, призванного принимать быстрые, не терпящие отлагательства, решения. Однако подобные стратегические решения, принимаемые без консультаций с широкой общественностью, предполагают высокую степень компетентности полити-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 74 13.11.2021 9:35:35

ческих субъектов, берущих на себя ответственность за принимаемые решения. Поэтому идея формирования так называемого «технического правительства», состоящего из профессионалов, в условиях усложняющейся социальной реальности, сопряженной с ростом «вызовов современности» и реальной политической маргинализацией масс, представляется одной из наиболее плодотворных.

Для политического мира Республика Молдовы идея создания «технического правительства» не нова. На протяжении последних лет данную идею молдавские политики тиражируют особенно широко. Муссирование в молдавской политической риторике идеи «технического правительства» призвано убедить широкие массы в том, что отныне решением проблем, связанных с различными аспектами общественной жизни, будут заниматься профессионалы. В условиях когда доверие общества к политическому классу снижено до минимального уровня, подобная идея способна возродить надежды людей на более эффективное управление общественными делами, осуществляющееся ответственными профессионалами, а не скомпрометировавшими себя политиками, а значит и на «лучшую жизнь».

Примеры реализации указанной идеи на практике призваны были продемонстрировать сменявшие друг друга кабинеты министров П. Филипа, М. Санду, И. Кику. Однако, как показывает политическая реальность, ответственные посты в указанных Правительствах, тем не менее, как и прежде распределялись в зависимости от партийной/клановой принадлежности. Кроме того, ни один из указанных кабинетов, будучи, так или иначе, втянутыми в политическую борьбу, так и не смог доказать свой высокий профессионализм в решении насущных проблем общества. Война «вотумов недоверия» по отношению к Правительству, развязанная политиками, как раз опирается на обвинения в инкомпетентности и низком профессионализме его членов [26]. Понятно, что использование политиками указанного приема является одним из механизмов борьбы за власть. Вместе с тем, учитывая ухудшающееся положение дел в стране, где более 60% населения живут за чертой бедности [27, с. 131], где хроническая нерешаемость насущных проблем заводит общество в тупик, ставя его на грань существования, трудно будет спорить с указанным выше мнением.

Создание реально действующего «технического правительства» для Республики Молдова пока остается лишь на уровне идеи. В то же время, приходится признать, что пропагандируемая политиками идея «технического правительства» сегодня в действительности направлена на то, чтобы, с одной стороны, гасить общественное беспокойство и раздражение по отношению к политикам, с другой – принимать обществом как должное феномен концентрации власти, в рамках молдавского политического мира сопряженный с укреплением авторитаризма.

Постоянная и ожесточенная борьба между политическими элитами за власть, сопровождающаяся взаимными обвинениями в безответственности и инкомпетентности, в условиях стремительного падения уровня жизни людей и хронической нерешаемости их насущных проблем с необходимостью приводит к

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 75 13.11.2021 9:35:35

кризису доверия к власти [28]. Отсутствие доверия и уважения к власти со стороны общества порождает, в свою очередь, неуважение к закону, что, по существу, разрушает сам принцип общественного самоуправления, сея в обществе настроения анархии и неподчинения закону. В результате, политическое сообщество, состоящее из различных субъектов политики, оказывается расколотым на две неравные и, по существу, противостоящие друг другу части – управляющих, преследующих преимущественно цели реализации узкокорпоративных интересов, и управляемых, находящихся на периферии политической жизни, не уважающих ни закон, ни власть, погруженных в решение своих каждодневных проблем выживания. Таким образом, налицо – отсутствие интеграции среди участников политического процесса.

В подобных условиях, когда реальная интеграция политических субъектов в рамках политического процесса отсутствует, а это характерно сегодня для большинства демократизирующихся обществ, политическое взаимодействие осуществляется, как правило, посредством политической мифологии. Для западных обществ такими мифами служат: миф управляемости, который сводится к вере в способность государственной власти, управляя, добиваться перемен, решать актуальные проблемы, разрешать конфликты, поддерживать динамическое равновесие системы; миф демократической легитимации, выражающийся в способности власти создавать у населения убеждение в своей законности через выборность и эффективность; миф рационального контроля, проявляющийся в наличии рациональной бюрократии и возможности контроля за социальной средой и властью с помощью средств массовой информации, опросов, контроля за депутатами; миф власти, состоящий в подчинении борьбы за власть демократическим нормам, в признании справедливой победы тех, кто выиграл на выборах [7, с. 404].

Однако в молдавском политическом мире, где царит крайнее недоверие ко всему политическому классу, независимо от его колоратуры, подобные мифы практически не действенны. Наиболее эффективным объединяющим началом, как бы ни звучало это парадоксально, здесь служат разделяющие людей идеи, которые, впрочем, позволяют объединить между собой хотя бы часть общества. К подобным идеям относятся, прежде всего, идеи, связанные с национальной самоидентификацией, а также с приверженностью к различным геополитическим предпочтениям, что позволяет политикам находить более или менее надежную поддержку в массах. Отсутствие в разворачивающейся политической борьбе подобным образом расставленных акцентов ведет, как правило, к утрате интереса широких слоев общества к политике.

Таковы некоторые, наиболее характерные черты современного политического процесса в Республике Молдова. Пандемия COVID-19 придала указанным выше особенностям политического процесса, развивавшегося в общем контексте политического реформирования и несущего на себе отпечаток сложившейся в стране системы «урезанной демократии», еще более рельефный характер.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 76 13.11.2021 9:35:35

Неизбежная в условиях пандемии самоизоляция широких слоев общества не только выявила со всей очевидностью роль «наблюдателя», характерную для широких масс людей, но и еще более закрепила за массами простых людей их политически маргинализированное положение, поставив общество в полную зависимость от характера деятельности элит. Поэтому не будет преувеличением сказать, что создавшаяся в связи с пандемией политическая ситуация наносит огромный удар по демократическому процессу, грозя окончательно отсечь демос от участия в политике под предлогом «чрезвычайной ситуации», не только не допускающей развертывания акций массового характера, но и закрепляющей социальный страх перед ними.

В то же время, создается уникальная общественная ситуация для властных элит, не только способствующая концентрации силы и власти, но и требующая подобной концентрации. В условиях стремительно меняющейся общественной ситуации, угрожающей жизни всего общества в целом, только концентрация усилий компетентных и ответственных лиц, наделенных государственными полномочиями, может способствовать принятию быстрых и правильных решений, отвечающих на злобу дня и обладающих силой закона для всех. В подобной «чрезвычайной ситуации» политический процесс, понимаемый как процесс взаимодействия политических субъектов по поводу принимаемых решений, отвечающих интересам развития общества, сводится исключительно к взаимодействию властных элит в процессе принятия решений. В этой связи, эффективность политического процесса в угрожающей обществу ситуации всецело зависит как от компетентности властных структур, так и от их способности к осуществлению политического взаимодействия и диалога по поводу принятия решений острой общественной важности, отвечающих интересам выживания общества.

Однако, как это продемонстрировала актуальная политическая реальность, сложившаяся в Республике Молдова в контексте пандемии, политическая элита страны испытывает острый дефицит как в отношении компетентности, так и умения договариваться. Ожидаемого многими «объединения усилий» перед лицом растущей жизненной угрозы обществу так и не произошло. Напротив, в этих сложных условиях элиты не прекратили вести ожесточенную борьбу за власть, нередко в ущерб общественному благу. А принимаемые властями решения не только не стали более взвешенными и обдуманными с точки зрения контроля над создавшейся в связи с пандемией общественной ситуацией, но, напротив, продемонстрировали пример крайней противоречивости и метаний из крайности в крайность, обнажив недостаточную компетентность лиц, облеченных государственными полномочиями в плане принятия решений, требующих высокого профессионализма в соответствующих сферах развития общественной жизни.

В связи с этим, напрашивается лишь один вывод: все более усиливающиеся в последнее время «вызовы времени», угрожающие не только благополучию, но и самой жизни людей, делают отбор кандидатов на государственные функ-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 77 13.11.2021 9:35:36

ции согласно партийной принадлежности без учета их опыта и профессионализма в той или иной сфере деятельности опасным для общества. Лимит времени, отпущенный на безответственную демагогию и политическую риторику, в которой так хорошо преуспели молдавские политики с начала «эпохи перемен», близится к завершению.

До сих пор общественная ситуация в стране еще позволяла политическим элитам быть такими, какими они сформировались в контексте укрепления режима «фасадной демократии»: с одной стороны, стремиться к обретению власти независимо от умения ею распоряжаться, преследуя, прежде всего, цели реализации узкокорпоративных/клановых интересов, с другой – манипулировать сознанием масс исключительно при помощи искусной политической риторики, по сути превращая систему демократии в некую «теледемократию»/«постдемократическую телеолигархию» - режим, где подавляющее число граждан не выбирает и не избирает, а остается в неведении и подчиняется [29, с. 12]. Ситуация с пандемией позволила осознать, что сегодня уже сама жизнь выдвигает новые требования к субъектам политического процесса, к тем, которые стремятся к управлению общественными процессами на государственном уровне, расставляя главные приоритеты на деловых качествах и компетентности управляющего звена в целях обеспечения выживания общества, страны, государства. Таким образом, сегодня сама жизнь требует ухода политиков от морализаторства и демагогии, выдвигая на передний план такие ценности как ответственность, компетентность, деловой стиль, одновременно делая менее значимыми для блага людей политические споры об идентичности (политической/геополитической), глубоко укоренившиеся в молдавской политической риторике.

Другим, не менее важным требованием времени, которое, впрочем, уже ощутимо пробивает себе дорогу посредством усиления глобальных тенденций к неоавторитаризму, является концентрация силы и власти, идущее «в одном пакете» с требованием уменьшения сложности социальной среды, позволяющего селективно регулировать социальные риски.

Концентрация власти и силы – это не только одна из заметных тенденций глобального общественно-политического развития в условиях постиндустриальной эпохи, способствующая усилению неоавторитаризма в мире, но и, по мнению некоторых аналитиков, по сути – императив времени. В частности, Д. Дзоло, сторонник реалистического подхода к анализу мира политики, полагает, что система демократии, на которую продолжает сохраняться общественный спрос, оказывается более уязвимой перед лицом современных угроз, сопряженных с развитием постиндустриального общества ввиду ее сложности как системы, предполагающей форму правления, которая стремится включить в свои каналы принятия решений заведомо большое количество субъектов, тем самым сохраняя высокий уровень сложности. В современных условиях эффективность политической власти должна определяться тем, насколько она способ-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 78 13.11.2021 9:35:36

на уменьшить сложность. Поэтому на сегодняшний день наиболее эффективный механизм получения защиты – это радикальное уменьшение социальной сложности. Очевидно, что чем сильнее сокращена социальная сложность, под которую создана политическая система, тем шире должна быть власть этой политической системы и тем сильнее эта власть должна быть сконцентрирована. Только так она сможет подтвердить ожидания порядка и безопасности [29, с. 110-113, с. 125].

Если согласиться с тем тезисом, что стремление к усилению концентрации силы и власти, проявляющее себя в «сползании» современного мира в неоавторитаризм, является проявлением некой объективно-исторической закономерности в развитии современного мира, то становится понятным, что в подобных условиях лишь компетентность и ответственность субъектов, принимающих решения, от которых поистине зависит судьба всего общества в целом, могут стать гарантией его выживания в условиях нарастания угроз.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
2. http://tv8.md/2019/02/06/freedom-house-democratia-din-lume-in-declin-cum-sta-moldova-la-acest-capitol/ (10.05.2019)
3. https://freedomhouse.org/country/moldova/nations-transit/2020 (04.02.2021)
4. Демократизация /Под ред. Харпфера К., Бернхагена П., Инглхарта Р., Вельцеля К. Москва: Издательский дом высшей школы экономики, 2015. 708 с.
5. http://infoprut.ro/49810-freedom-house-rep-moldova-risc-de-alunecare-in-autoritarism-coruptia-ramane-marea-problema.html (21.01.2019)
6. https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/07/BOP_06.2020_prima_parte_finale.pdf (04.02.2021)
7. Мухаев Р. Т. Политология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 495 с.
8. Брага Л. Политическая культура в Республике Молдова. Кишинэу: ÎS FEP «Tipografia Centrală», 2020. 336 с.
9. Dye T., Zeigler H. The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics. Duxbury Press, 1992. https://www.amazon.com/Irony-Democracy-Uncommon-Introduction-American/dp/113360725X (14.05.2021)
10. Трамп призвал республиканцев в Сенате дальше оспаривать итоги выборов. https://www.rbc.ru/politics/27/12/2020/5fe802509a7947729d3a112f (03.02.2021)
11. https://zib.com.ua/ru/1411-demokratiya_otstupaet.html (04.02.2021)
12. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? В: Политология: Хрестоматия/ Сост. Б. А. Исаев, А. С. Тургаев, А. Е. Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 437-449.
13. https://www.jurnal.md/ro/news/57ccee20506c0856/parlamentul-rm-a-votat-declaratia-privind-recunoasterea-caracterului-captiv-al-statului-denuntam-regimul-plahotniuc.html (02.04.2021)
14. https://www.zdg.md/stiri/politic/noaptea-investirii-mesajul-lui-timofti-dupa-ce-guvernul-filip-a-depus-juramantul-aproape-de-miezul-noptii/ (10.03.2021)
15. https://cotidianul.md/2019/11/04/la-miez-de-noapte-dodon-anunta-ca-sustine-guvernul-sandu-dar-are-unele-propuneri-pe-care-le-va-inainta-in-cat (10.03.2021)
16. https://deschide.md/ro/stiri/politic/77208/La-miez-de-noapte-majoritatea-PSRM-%C8%98or-a-adoptat-bugetul-de-stat-pentru-anul-2021.htm (10.03.2021)
17. https://newsmaker.md/ro/asa-s-a-jucat-acea-partida-de-sah-politic-cu-un-adeversar-periculos-reactia-lui-dodon-la-secventele-video-publicate-de-iurie-renita/ (12.03.2021)
18. https://moldova.europalibera.org/a/punct-%C8%99i-de-la-cap%C4%83t-pe-scena-politic%C4%83-moldoveneasc%C4%83-unii-joac%C4%83-%C8%99ah-al%C8%9Bii---poker-(video)/30721041.html (12.03.2021)

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 79 13.11.2021 9:35:36

19. https://tv8.md/2020/11/17/video-o-capcana-pusa-foarte-simplu-dodon-despre-refuzul-fractiunilor-de-a-avea-o-intrevedere-cu-el/ (12.03.2021)
20. Брутер В. Политические процессы в Молдове в 1988-2003 гг. http://www.igpi.ru/bibl/igpi_publ/moldova-brooter.html (14.08.2020)
21. https://www.dw.com/ro/igor-dodon-suspendat-temporar-din-func%C8%9Bie/a-41007794 (05.02.2021)
22. Republica prezidențială: între fanteziile autoritare ale lui Igor Dodon și realitate https://sic.md/republica-prezidentiala/ (05.02.2021)
23. «По стопам Плахотнюка»: парламент Молдавии урезал полномочия президента https://www.gazeta.ru/politics/2020/12/03_a_13385641.shtml (05.02.2021)
24. «Атаки превзошли все допустимые пределы» https://www.fondsk.ru/news/2021/01/08/genprokuror-moldovy-proevropejskie-politiki-okazyvajut-davlenie-na-prokuraturu-52639.html (07.02.2021)
25. https://iz.ru/1103550/mariia-vasileva-aleksei-zabrodin/k-chemu-dosrochnost-zachem-moldavii-vneocherednye-parlamentskie-vybory (07.02.2021)
26. https://newsmaker.md/rus/novosti/nestase-posle-provala-votuma-nedoveriya-pravitelstvu-kiku-moldova-proigrala-esche-odnu-bitvu-no-ne-voynu/ (05.03.2021)
27. Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Chișinău: Î.S.F.E.-P. "Tipografia Centrală", 2014. 272 c.
28. https://ipp.md/2021-02/barometrul-opiniei-publice-februarie-2021/ (13.03.2021)
29. Дзоло Д. Демократия и сложность. Реалистический подход. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 320 с.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 80 13.11.2021 9:35:36

TRANSPARENCY OF THE DECISION-MAKING PROCESS DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC[1]

TRANSPARENȚA PROCESULUI DECISIONAL ÎN PERIOADA PANDEMIEI DE CORONAVIRUS

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.06
CZU: 352/354:316.42

Irina CEACÎR, ***Doctor of Political Sciences,***
Institute of Legal, Political and Sociological Research
i.a.ceacir@gmail.com

Ecaterina ȘUBINA, ***student,***
Hague University of Applied Sciences
rina.shubina2001@gmail.com

Rezumat

Anul 2020 este un an al schimbărilor globale. Răspândirea virusului COVID-19 a fost un impuls pentru transformare. Întregul glob se confruntă cu impedimente greu de anticipat, dar care pune în pericol viața oamenilor. Acest articol se referă la transparența procesului decizional în perioada pandemiei. De asemenea, se explică problemele de comunicare ce pot apărea în situații complicate între administrația publică și cetățean. Atât autoritățile Uniunii Europene, în general, cât și cele ale Republicii Moldova, în special, întâmpină probleme sociale care trebuie rezolvate într-o perioadă foarte scurtă. Multe decizii trebuie luate cu promptitudine și viziune pe termen lung. Este important ca acest proces să nu afecteze calitatea serviciilor publice furnizate și să nu aducă atingere drepturilor cetățenilor. Astfel, procesul decizional trebuie să fie transparent și accesibil cetățenilor.

Cuvinte-cheie: *pandemie, COVID-19, transparență, serviciu public, cetățean, administrație publică, stat, guvernare, transformare, comunicare, proces decizional, autorități, Uniunea Europeană*

Summary

2020 is a year of global change. The spread of the COVID-19 virus was an impetus for transformation. The entire globe confronts impediments hard-to-anticipate, but who endangers people's life. This article refers to the transparency of the decision-making process in the pandemic period. Also, it is explained the communication problems that can appear in complicated situations between the public administration and the citizen. Both the authorities of the European Union, in general, and of the Republic of Moldova, in particular, encounter social problems, which must be resolved in a very short period. Many decisions must be made promptly and unforeseen. It is important that this process does not affect the quality of public services provided and does not infringe on the rights of citizens. Thus, the decision-making process must be transparent and accessible to citizens.

Keywords: *pandemic, COVID-19, transparency, public service, citizen, public administration, state, government, transformation, communication, decision-making, authorities, European Union*

The transparency of the decision-making process is manifested by providing in an open, clear and appropriate form to the situation by the rulers and members of the public administration of information of public interest on the governing act

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul expresiei de interes 20.70086.20/COV „Politici bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID-19: perspectivele aplicării practice a conceptelor „Guvernării deschise" și „Științei deschise" în Republica Moldova" finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 81 13.11.2021 9:35:36

and any activity that may affect the ordinary citizen. Nothing should be hidden or undeclared. The need for citizen participation in all stages of decision-making is the only way to streamline the entire decision-making process. The interrelationship between public administration and civil society has a special role, which should allow the citizen to get involved in the decision-making process without any impediments because the changes that are taking place lately in the sphere of public administration require more and more citizen and community involvement. The closer the collaboration between the public administration and the community, the more it increases the citizen's trust in the act of governing, and vice versa, the harder it is to get involved, the less likely the citizen to support the reforms that want to be implemented. The period of the coronavirus pandemic is a difficult one and full of obstacles, but they should not allow certain errors that would be to the detriment of the citizen. With small steps, the process must be reorganized within the public administration, so that there are no gaps in terms of informing the citizen of everything that can affect him in the short or long term.

The principle of transparency is closely linked to the right to information, to the administration of public affairs, as well as to the right to petition, a fact established both at national and international levels. The Universal Declaration of Human Rights provides in art.19 the right of the person to receive information by any means, and art. 21 establishes the right to take part in the conduct of public affairs of their country, consequently, all the states of the world, which are parts of the Universal Declaration of Human Rights, accept its provisions and transpose them into their domestic law. At national level, the Republic of Moldova enshrines the principle of transparency in the decision-making process in the Constitution of the Republic of Moldova, in art. 34 "The right to information", which provides the right of the person to have access to any information of public interest and the obligation of state authorities to ensure the correct information of citizens on public affairs and matters of personal interest, as well as the obligation to protect this right of the citizen [1]. In addition to the constitutional provisions, there are several other legislative acts that come to regulate, in a more precise way, the implementation of the principle of transparency in the decision-making process [2].

Law no. 239 of 13.11.2008 on transparency in the decision-making process establishes the rules applicable to ensure transparency in the decision-making process within the central and local public administration authorities, other public authorities and it regulates their relations with citizens, associations established by the law and other stakeholders interested to participate in the decision-making process. Likewise, the principles of transparency of the decision-making process are mentioned: informing, in an established way, the citizens, the associations established by the law, other interested parties about the initiation of the elaboration of decisions and the public consultation on the project decisions; ensuring equal opportunities for the participation of citizens, associations established by the law, other stakeholders in the decision-making process. Citizens, associations, other

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 82 13.11.2021 9:35:37

stakeholders have the rights: to participate in any stage of the decision-making process; request and obtain information on the decision-making process, including receiving project decisions accompanied by related materials; to propose to the public authorities the initiation of the elaboration and adoption of decisions; to present to the public authorities' recommendations regarding the project decisions under discussion. In the same context, public authorities are obliged to: take the necessary measures to ensure the participation of citizens, associations established by the law, other stakeholders in the decision-making process, including by disseminating information on annual programs (plans) for activity by placing them on the official website of the public authority, by displaying them at its headquarters in a space accessible to the public and/or by broadcasting them in the central or local media, as the case may be; informing, in an established way, on the organization of the decision-making process; institutionalization of cooperation and partnership with the society; receiving and examining the recommendations of citizens, associations established by the law, other stakeholder to use them in project decisions; consultation of the views of all interested parties in the examination of project decisions [3].

Thus, the legislative framework stipulates very clearly what the ways of informing the general public in the decision-making process should be. If all these aspects are taken into account, or not, the citizen has to check and to ask when it is not offered. The citizen must be involved, informed and kept up to date with everything that is happening. A relevant issue, which should be highlighted, is the way of information in public consultations. Thus, informing on the decision-making process is made through general information, for an indefinite general public, and through targeted information, for defined stakeholders, or other stakeholders who have requested the information in writing. General informing is mandatory in case of announcement about the initiation of the project decision and the organization of all public consultations, and the targeted one can be applied complementary to the general information, at the decision of the public authority. The written request from interested parties for information on the decision-making process within the public authorities is set out in the form of a request, stating: the wish to receive information on the decision-making process of the authority and the initiation of public consultations, as an appropriate denomination of the project elaborated by the public authority and subject to public consultation, the name, surname of the citizen or the name, in the case of associations established by the law or other interested parties, the preferred way of receiving information (postal address, e-mail). The general information is made by placing the information on the official website of the public authority, displaying it at the headquarters in a space accessible to the public, disseminating, as the case may be, a press release in the central or local media. Targeted information is provided by sending information on the decision-making process by e-mail or sending letters to interested parties or the one indicated by the applicant. The information about the initiation of

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 83 13.11.2021 9:35:37

the elaboration of the decision is made through an announcement drafted and disseminated under the conditions of Law no. 239-XVI of November 13, 2008, regarding the transparency in the decision-making process.

In order to facilitate the access of interested parties to the information on the process of elaboration and adoption of decisions by the public authority, compartments are created on its official website in order to be dedicated to decision-making transparency, where information is placed on: internal rules on information procedures, consultation and participation in the process of drafting and making decisions; the name and contact information of the coordinator of the public consultation process in the decision-making process within the public authority; the annual (quarterly) programs for the elaboration of the project normative acts, with the indication of the project decisions to be submitted to public consultation; the announcements regarding the initiation of the elaboration of the decision; announcements regarding the organization of the public consultation; project decisions and related materials, as well as decisions taken; results of public consultation (minutes of public consultative meetings, summary of recommendations); the annual report of the public authority on the transparency of the decision-making process; other information.

The public authorities are obliged to make public the annual activity programs (plans), the annual (quarterly) programs for the elaboration of the project normative acts, elaborated according to Law no. 317-XV of July 18, 2003, on the normative acts of the Government and other authorities of the central and local public administration [4], indicating the project decisions to be submitted to public consultation.

Another relevant aspect to consider is the announcement of the public consultation. The information on the organization of public consultations on a project decision is drafted in the form of a notice which includes: the argumentation of the need to adopt the decision; ad placement date; the deadline for submitting recommendations; how stakeholders can access the project decision; the manner of public consultations; how stakeholders can present or send recommendations; the name and contact information (telephone number, e-mail address, postal address) of the persons responsible for receiving and examining the recommendations relating to the project decision to be consulted. The announcement is accompanied by the project decision and its related materials (informative notes and, as the case may be, analytical studies, regulatory impact analysis documents, other materials that formed the basis for the project decision, etc.). The notice of organization of the public consultation shall be made public at least 15 working days before the initiation of the procedure for drawing up the final version of the project decision. The announcement is made public through general information to the general public and targeted information to stakeholders.

The argumentation of the need to elaborate and approve the draft decision is formulated in a concise, explicit, and accessible language to the general public, with the explanation of the specialized terms. The argumentation refers to the purpose

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 84 13.11.2021 9:35:38

pursued by the project decision, its impact, the compatibility of the project with the legislation in force, the corresponding provisions of the community legislation, and the international treaties to which the Republic of Moldova is a party, other relevant details. Project decisions on which the public consultation procedure has been initiated shall be made available to interested parties.

The third relevant aspect is the information on the results of the public consultation. The results of the consultation (minutes, summary of recommendations), after their approval by the management of the public authority, are made public by general information until the adoption of the respective decision [5]. The decisions adopted by the public authorities, subject to public consultation, are made public, according to Law no. 982-XIV of May 11, 2000, on access to information.

In order to not violate their right to information, every citizen should know that information providers have certain obligations that they must comply with. Thus, the information provider, in accordance with its competences, is obliged: to ensure the active, correct and timely informing of the citizens on the issues of public interest and on the issues of personal interest; to guarantee free access to information; to respect the limitations of the access to information, provided by the legislation, in order to protect the confidential information, the private life of the person and the national security; to comply with the deadlines for providing the information, provided by law; to publish its own acts adopted in accordance with the law; to keep, within the terms established by law, their own acts, the acts of the institutions, whose successors they are, the acts that establish their legal status; to ensure the protection of the information at its disposal from unauthorized access, destruction or modification; to keep the information, the documents at its disposal, in an updated form; to urgently disseminate to the general public the information that has become known to them in their own activity, if this information: can prevent or reduce the danger to human life and health; may prevent or reduce the danger of damage of any kind; it can stop the spread of untrue information or reduce the negative consequences of its dissemination; carries a special social importance, to ensure the provision of data from state registers through the interoperability platform.

In order to guarantee free access to official information, the information provider will provide a space arranged for documentation, accessible to applicants; will appoint and train the officials responsible for carrying out the procedures for providing official information; will elaborate in accordance with the present law, regulations regarding the rights and obligations of the officials in the process of providing the official documents, information; will provide the necessary assistance and support to applicants for searching and identifying information; will ensure effective access to the registers of information providers, which will be completed in accordance with the legislation on registers; will ensure effective access, through the interoperability platform, to the registers of information providers, which will be completed in accordance with the legislation on registers; will hold its meetings in public, in accordance with the law; In order to facilitate free access to information,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 85 13.11.2021 9:35:38

the information provider will publish or otherwise make generally and directly accessible to the population the information containing: the description of the structure of the institution and its address; description of the functions, directions and forms of activity of the institution; description of the subdivisions with their competencies, their work schedule, indicating the days and hours of hearing of the officials responsible for providing information, official documents; final decisions on the main issues examined.

In order to ensure the transparency of the institutions' activity, to make the access to information more efficient, to create the conditions for searching, the operative identification of documents and information, public authorities, public institutions will publish, at least once a year, guidance containing lists of provisions, decisions, other Official documents issued by that institution and the areas in which it may provide information shall make available to the media representatives official data on its activity, including areas in which it may provide information. The information provider will use, if necessary, other forms of active information of citizens and the media [6].

The involvement of citizens in the decision-making process at local level is regulated in the Law on local public administration, which expressly provides that in matters of special importance for administrative-territorial unity, the population can be consulted by local referendum, organized under the Electoral Code. In matters of local interest that concern a part of the population of the administrative-territorial unit, various forms of consultations, public hearings and conversations can be organized with this part, following the law. The project decisions of the local council are publicly consulted by the law, in compliance with the procedures established by each representative and deliberative authority of the population of the first or second level administrative-territorial unit, as the case may be. At the same time, local meetings must be public. Anyone interested can attend its meetings. Citizens, associations established by the law and other interested parties have the right: to participate following the law, at any stage of the decision-making process; to have access to the information regarding the locality's budget and the way of using the budgetary resources, to the project decisions and the agenda of the meetings of the local council and the mayor's office; to propose the initiation of the elaboration and adoption of decisions; to present to the local public authorities recommendations, in their name or on behalf of groups of inhabitants of the respective communities, regarding various project decisions to be debated. Local public authorities and civil servants of the respective administrative-territorial units are obliged to take the necessary measures to ensure the effective possibilities of participation of citizens, associations established by the law and other stakeholders in the decision-making process, including through: adequate information and in due time on the topics debated by the local council; receiving and examining, in due time, all the recommendations, notifications, letters, addressed by the citizens to their representative authorities, when elaborating the draft decisions or the activity programs; promoting a policy of

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 86 13.11.2021 9:35:38

communication and dialogue with citizens; publishing programs, strategies, agenda of meetings on various information media [7, pp. 35-36].

M. Platon mentioned that citizen participation should not be reduced to the simple expression of electoral options, the democratic designation of elected officials and local government bodies, but should create a continuous partnership between public servants and public, between public service providers and their users, improving management in local public administration, expressly involves the establishment and improvement of mechanisms for public consultation and participation. However, successful participation does not appear spontaneously, especially when the partners involved do not have the experience of this kind of civic action. It is important to have some form of encouragement, training, and support for participation attempts to be successful. A participatory training infrastructure needs to be organized, ranging from the simplest to decision-making issues [8, p.60-61]. In this sense, S. Cobăneanu emphasizes, local councils must find the optimal solutions for the efficient communication with the citizens, solve local problems, find the most successful development model for the respective area [9, p.9]. The role of local public authorities is related to solving local public problems according to the needs, requirements expressed by the communities, being in a close relationship with the specifics of the administrative-territorial unit. Exercising their attributions, the local public administration authorities have autonomy guaranteed by the Constitution, international treaties, by the European Charter of Local Autonomy to which the Republic of Moldova is a party, as well as by other normative acts. On this basis, it is expressly stated that the purpose of local public administration is to solve and manage through its autonomous authorities in its own name and under its responsibility a very important part of public affairs in the interest of local authorities [10].

In the Republic of Moldova, the tendency of community involvement is increasing because it is trying to identify the major problems seen through the prism of citizens and finding solutions in this regard. Thus, we capture a transforming socio-political framework of the changing society, accompanied by evolutionary, complex, and multivalent factors as major social significance and resonance for the common good, but also for the good of each citizen. Such factors are mainly related to socio-political modernization and democratization (without which transparency would be impossible to achieve), considered as decisive factors in achieving the strategic objectives of the changing society. The factors in question, perceived in their entire value area of manifestation and influence, depending on the political order in society, which, in turn, is largely dependent, as noted by Samuel P. Huntington, quoted by V. Saca, "the development of political institutions and the mobilization of new social forces in politics" [11, p.55]. What needs to be understood in this context is that public administration authorities must perceive any change as a necessity, and political forces, which should not, according to the legal provisions, be directly involved in the activity of public administration nevertheless show an

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 87 13.11.2021 9:35:38

attitude. benevolent and open to collaboration with citizens and civil society. The interest of the citizen should not be of interest to the political class only before the elections but throughout the term of office. Awkward questions should be asked at all times in order to take action. A transparent decision-making process will facilitate the solution of the fundamental problems of society, and the citizen must be the basic subject for which decisions are made. Civil servants must perceive the citizen in terms of the following categories: the citizen is the most important person for the civil servant - by phone, by mail, or when a citizen comes in person; the citizen does not depend on the local authorities - the local authorities depend on the citizen; the citizen is not the one who interrupts work - but it is the very purpose of this work; the citizen is not outside the activity of the local public administration - but a part of it; the citizen is the person who communicates their wishes to the local public administration. The purpose of local public administration is to treat them in a way that benefits both parties. In the same context, we mention that the citizen pays local taxes and fees, pays for services. The citizen has the right to buy quality services and to buy those services he needs, and he can do this through direct or indirect participation (through the officials elected by them) in the decision-making process. The normative framework of the Republic of Moldova ensures the right of citizens to participate in the decision-making process, but at the same time citizens also have responsibilities: to observe what the local administration does and for what purpose; be prepared to make a contribution when the administration plans to do something that may affect their interests; to approach the representatives of the administration with a positive attitude; show interest in understanding issues, including restrictions on what the administration can do; to express their interests and ideas clearly and completely; Inappropriate situations, try to collaborate constructively with local government officials to find and implement solutions that are satisfactory to both parties [12, p.23-24]. One thing is certain, at the moment, during the COVID-19 pandemic, it is much more complicated to participate in the decision-making process. The restrictions imposed can create a barrier between the citizen and civil servants, so that the citizen feels limited in actions and rights. Most decisions can be made unexpectedly, without public consultation, or with minimal access, which creates major communication problems in the community-public administration relationship. Delaying decisions as a result of restrictions may have a negative impact over time. The citizen feels barriers because faces reality, which is different from before, namely: the citizen cannot participate in Council meetings, solving citizens' problems (considered by minor civil servants) are postponed, reduced civil servant activity can create impediments in time in solving urgent problems, the fear of people to relate decreases performance, tightening the bureaucratic system due to insecurity for the future. All these are the consequences that appear due to this pandemic, an unforeseen situation both in the Republic of Moldova and around the world. Citizens' confidence in the governing forces was quite weak, now it has diminished even more, and the authorities need to work hard to regain the full trust of citizens.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 88 13.11.2021 9:35:38

The leaders of the Republic of Moldova must double their efforts to fight corruption and to ensure impartial justice for all citizens. Real justice reform requires a long-term vision, extensive and ongoing consultation with civil society and political parties, and a constant commitment to strengthening the rule of law. The economic recovery of the Republic of Moldova, which is already a difficult task, will be even more difficult if corruption continues to flourish. Corruption facilitates external interference in the justice and financial systems, discourages foreign investment and entrepreneurship, slows down the creation of new jobs, and forces talented young people to look for opportunities elsewhere. The negative effects of corruption will only be exacerbated by the current economic crisis [13]. Transparency must also be ubiquitous and not manipulated by controversial opinions. The misinformation was promoted on several televisions, risking provoking panic. In the conditions of a global pandemic, of the fragile situation of the health system, of the large number of citizens of the Republic of Moldova returning from the areas affected by COVID-19, a maximum responsibility of the whole society and, first of all, of the authorities, is necessary through correct information and impartiality. During this period, it is increasingly possible to manipulate information to the detriment of the ruling political class, and transparency remains only a notion in the legislation because each political class wants to express its opinion in its favor, often excluding some realities. Although the digital age has opened up opportunities for the formation and development of critical thinking of the citizens, public opinion can often be misled by untrue statements or some hidden truth. However, an active and informed citizen, who knows their rights, is informed from various sources so as not to be misled. In the reality of the Republic of Moldova, where a large percentage of the media operates on political criteria, it is much more complicated to find out where there is truth, transparency and where there is interest. There is still a lot of work to be done in this regard. In a democratic state, where the law and human rights are respected, the interest of the citizen is the goal of public administration authorities. Regardless of occupational status, position in society, or political views, all are equal in front of the law and have the right to request quality services and be provided promptly [15, p.97], even if it is a pandemic. The crisis must not affect the interest of the citizen, or the civil servant should not hide under these pretexts. Decisions taken during the pandemic period must not diminish the effectiveness of the services provided to the citizen. Even if the effects of the pandemic are often unforeseen, we must act rationally and not to the detriment of the citizen.

According to the SIGMA Country Report, the legislation on access to information of public interest is in force, but it does not cover the composition of public information that should be proactively disclosed by the administration, the responsibility for monitoring the implementation of the law has not been assigned to any institution. Therefore, there are no statistics on this issue, nor is there any proactive disclosure of public information or public awareness of the right of access to information. Ensuring

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 89 13.11.2021 9:35:39

transparency in the activity of public administration has not become a rule for the authorities to follow. Thus, the web pages of the central public authorities are not sufficiently updated. In particular, a number of mandatory information is often not published on the web, in particular: planned and executed budgets; the results of public procurement; anti-corruption activities; the results of the controls carried out by the authorities; there is no single approach to the web page interface, searching for information is difficult. Moreover, there are no law setting requirements for the web pages of the autonomous central public authorities; the study on the main issues and needs in the field, including proposals to amend the regulatory framework, has not been developed; the mechanism for permanent monitoring of compliance with the provisions of normative acts has not been established. The obligation to establish this mechanism occurs with the adoption of the Law on normative acts no. 100 of 22.12.2017 [16]. The law regulates the categories and hierarchy of normative acts, the stages, and rules of project elaboration, the requirements for the structure and content of normative acts, as well as the rules for monitoring the implementation of the provisions of normative acts. According to art. 75 of the cited law, the monitoring of the normative acts will be carried out in order to evaluate the degree of their application and execution, to identify the unforeseen or negative consequences, as well as to elaborate the recommendations to remedy the negative consequences. The monitoring of the implementation of the provisions of the normative act will be performed by the responsible institution at the latest after 2 years from the entry into force of the act. The mechanism for monitoring the implementation of normative acts will be established by the Government; changes in the regulatory framework, including for the establishment of disciplinary liability of heads of public authorities have not been made [17].

Transparency in the activity of public administration is a multidimensional concept, which has provoked controversial discussions among scholars, analysts, and politicians in various contemporary societies. This is not only equivalent to the right of citizens to have access to information, even if it is the most important and most open side to various interpretations. In addition to the right to be informed, a fully transparent administration implies the recognition and respect of the citizen's rights to understand the administrative process, the right to make their own opinion known, and the right to expose the opinion of others to objective and reasoned criticism. The interference of these two rights results in three distinct areas of a transparent public administration, namely: information, control, and participation of citizens in the decision-making process. The right of citizens to be informed and the obligation of the authorities to inform are enshrined in constitutional norms that oblige public administration authorities to ensure the correct informing of the citizens on public affairs and on matters of personal interest. The development and correlation of the constitutional provisions with the other legislative provisions lead us to the conclusion that the right of citizens to have access to any information of public interest cannot be restricted. The public administration authorities, within

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 90 13.11.2021 9:35:39

their competencies, are obliged to ensure the correct information of the citizens on the public affairs, a provision that also refers to the mass media. The principle of citizen consultation, through the forms provided by law, when adopting decisions with a special impact on local authorities, expresses the idea of participatory democracy [18]. This idea, taken from the community states that already have experience in this regard, is trying to be promoted more and more often in the Republic of Moldova. Participatory democracy has become an integral part of the European model of society. The Lisbon Treaty enshrines the complementarity between representative democracy and participatory democracy, mentioned in art. 10, respectively 11. In addition, art. 10 paras. (3) gives citizens the right to participate in the democratic life of the European Union and also provides that decisions are taken as openly and as closely as possible to the citizen, a reference to the requirement of respect for the principle of subsidiarity. Thus, participation becomes a citizen's right, and subsidiarity becomes a pillar of participatory democracy. Art. 11 stipulates that the institutions grant to the citizens and the representative associations, by appropriate means, the possibility to make known their opinions and to exchange opinions in public, in all fields of action of the European Union. The European Union institutions maintain an open, transparent, and constant dialogue with representative associations and civil society. In order to ensure the coherence and transparency of the European Union's actions, the European Commission shall consult widely with the stakeholders. At the initiative of at least one million citizens of the European Union, nationals of a significant number of Member States, the European Commission may be invited to submit, within the limits of its remit, an appropriate proposal on matters in which these citizens consider it necessary of the European Union, with a view to the application of the Treaties. The procedures and conditions necessary for the presentation of such an initiative are established in accordance with art. 24 first paragraph of the Treaty on the Functioning of the European Union [19].

In general, public decision-making is a reflection of the system of government. In an autocracy, public decisions are made by one or more decision-makers. In a democracy, decisions are made directly by the citizens (direct democracy) or by their elected representatives (representative democracy). In modern systems, elected representatives of citizens obviously have the right to make public decisions. They can make this decision on their own, based on discussions between themselves or between them and experts, or between them, experts and the public. The involvement of citizens or interest groups in decision-making makes democracy participatory. At the same time, it is important to be aware that public involvement does not mean that the decision is made by the public, but it does mean that the public's opinions and suggestions regarding a particular public decision are taken into account by the administration. Participatory democracy therefore cannot be confused with direct democracy, as the coordination of the promoted policy does not imply the transmission of the prerogatives of the citizens, delegated to the

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 91 13.11.2021 9:35:39

elected persons. By attracting people to participate, the representatives of the power assume the obligation to elaborate solutions in accordance with the opinions and wishes of the citizens. They usually reserve the role of arbitrator in the decision-making process, except for decisions taken by referendum. Thus, participation is a distinct goal, but it is important in itself, as the right to participate in social processes is de facto recognized by the international community as a fundamental human right. Participation is also important because it is a tool with which other important goals can be achieved. Specifically, participation contributes to the development of democracy, to the consolidation of social capital, to the increase of efficiency, equality, and social equity.

The right of citizens to initiate bills or hold referendums, to be consulted on various draft decisions are elements of "participatory democracy", which thus compensates for certain shortcomings of "representative democracy". In other words, "participatory democracy" is the continuous relationship between the elected and the voter, between the civil servant and the citizen. It represents practically the "dialogue with the citizen". Ideally, all the members of a community should be able to participate in joint decision-making. Summarizing the essence and significance of participatory democracy, we mention that it necessarily involves the following important moments: in a participatory democracy, public administration must be with and for the people; the right of citizens to be informed about the activity of the authorities, but also the right to participate in the decision-making process; good governance must become a partnership between citizens and elected officials, in whom they have invested their trust; trust is manifested through honesty, transparency on the part of the elected, the opportunity offered to citizens to have an important role both in the governance process and in their daily work; the concept of participatory democracy is the essence of people's rights to be consulted, thus, citizens, in general, legally established associations, other stakeholders have the right to participate and get involved in the decision-making process of public authorities. At the same time, it is necessary to be aware of the truth that democracy itself does not guarantee anything. Instead, it offers the possibility of success, but also the risk of failure. Democracy is therefore both a promise and a demand. It is the promise that free people, by cooperating, can govern themselves in a way that will satisfy their aspirations for personal freedom, economic opportunity, and social justice. It is, at the same time, a request, because the success of democracy depends on the citizens of that society and on no one else [7, pp. 35-36].

The pandemic period put new obstacles in the way of governance related to participatory democracy, the possibility of engaging the citizen in monitoring the act of governing, and in general in carrying out the reforms that were planned. The declaration of a state of emergency was the beginning of a new and complicated period, both for the Republic of Moldova and for the whole world. However, in the Report on the monitoring of the COVID-19 crisis in the Republic of Moldova, May-September 2020, the Association for Participatory Democracy ADEPT

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 92 13.11.2021 9:35:39

with the support of the Good Governance Department of the Soros Foundation Moldova, in terms of informing the public came with the following findings. The campaign to inform citizens about what a new type of coronavirus is and how to protect yourself against COVID-19 was launched on 24.02.2020, following the convening of the first meeting of the Working Group of Communicators at the national level, established by the Ministry of Health, Labor and Social Protection, which discussed the National Plan for Communicating Public Health Emergency Risks. Representatives of Parliament, the Presidency, the Government, the Ministry of Health, Labor and Social Protection, as well as other public administration authorities and representatives of international organizations, were included in the Working Group of National Communicators. Consequently, the Working Group of Communicators at the national level established the communication actions, which were summarized in: the online distribution of information materials on the official pages of important state institutions; creating banners on the official website of the Ministry of Health, Labor and Social Protection with all concentrated information; distribution of leaflets at land and air border crossing points; sending informative messages to customers from the Moldcell, Orange and Unite mobile networks; the dissemination on the LED screens of the means of public transport of the info-graphics and subsequently the placement of the informative posters on the panels in the city, with the support of the local authorities; the development of additional materials for distribution at border crossings, as well as the development of video spots with the support of the World Health Organization, containing clear instructions on the rules to be followed for the prevention of COVID-19 infection, etc. [20]. Citizens were fully informed about all coronavirus prevention measures. However, the problems were growing, and the leadership was facing more and more barriers that had to be solved with the utmost seriousness and caution. There have also been cases where certain decisions have been delayed due to the pandemic in favor of interest groups. The report also mentions that the efficiency of crisis management has suffered due to the involvement of the political factor to the detriment of the professional one in the process of adopting and implementing measures to prevent and combat the spread of COVID-19 infection. The discussion and adoption of decisions on multiple platforms, with the participation of representatives of the country's top leadership, was followed by the formalization of those decisions by the competent institutions. This has considerably diminished the share of the voice of medical professionals in the decision-making process. In general, it should be noted that there was no clear and transparent decision-making mechanism. Consequently, a number of adverse effects have emerged, with negative impacts, not only on the evolution of the epidemiological condition but also on respect for human rights [20].

If the citizens were informed daily about the measures taken by the authorities in stopping the Covid-19 virus, then less was known about the rest of the decisions. Firstly, the authorities were primarily concerned with the situations created by the

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 93 13.11.2021 9:35:39

pandemic, and secondly, the citizens themselves were less interested in what was happening in addition to the situation created worldwide. However, some decisions were made, regardless of whether the citizens were involved or not. According to the law, public authorities must use all possible tools to ensure transparency and access to data of public interest. As one of the tools used by public authorities is the information panel, this method was not relevant in the context in which citizens were prohibited by law from leaving the house unfounded. A much more modern and effective method in the digital age is the tools for disseminating information of public interest, namely web portals of public administration authorities and social networks, where the public authority must place relevant information about its activity even during the pandemics. However, such information has been lacking on many government platforms.

COVID-19 has evolved rapidly into a global emergency. The governments of many states have reacted to the pandemic as a national security issue. For example, some Council of Europe member states has imposed restrictions, with a temporary derogation from obligations under human rights treaties, such as the European Convention on Human Rights. The Republic of Moldova was no exception, being among the top ten countries that announced a possible non-compliance with the provisions of the Convention for reasons of national security. In accordance with art. 15 of the Convention, derogation is allowed "in case of war or other public danger that threatens the life of the nation" to the strict extent required by the situation. This provision allows states to exercise their national powers in a state of emergency, which could result in a deviation from the protection of fundamental rights, including freedom of opinion and expression. However, the need to defend the nation in a crisis must be weighed against an equally vital need - that of protecting fundamental rights. According to the joint statement of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR), the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and the Inter-American Commission on Human Rights (IACHR): "The right to freedom of expression, which includes the right to seek, receive and disseminate information and ideas of all kinds… can only be subject to "restricted restrictions" during the health crisis. To ensure these freedoms, this declaration urges countries to ensure the correctness, accessibility, and transparency of pandemic information for citizens and journalists, as well as to eliminate the real risks of misinformation in accordance with strict standards of proportionality and necessity. The OCHCR also warns that emergency powers should be used to achieve legitimate public health goals, not to suppress dissent or silence human rights defenders or journalists. Moreover, the European Court of Human Rights (ECHR) imposes strict requirements for the countries that invoke art. 15 of the European Convention on Human Rights, including the obligation of national authorities to justify in a transparent manner the relevance, adequacy, and proportionality of government interference with fundamental human rights with the legitimate aims pursued". Specifically, in order to demonstrate the proportionality and necessity of

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 94 13.11.2021 9:35:40

the measures, the State must demonstrate the adequacy and narrow application of a restriction in order for it to perform its protective function; demonstrate that the measure is the least intrusive instrument compared to other protective measures; to ensure the cessation of the effect of the restrictions imposed while reducing and eliminating the danger. The first decisive step that determined the need to identify that balance between national security and human rights in the Republic of Moldova was taken with the declaration by the Government of the country on March 16, 2020, of the state of emergency for a period of 60 days. As a result of the establishment of the state of emergency regime, the Commission for Exceptional Situations convened by the Prime Minister, composed of members of the Cabinet of Ministers, was empowered to adopt extra-legal measures to combat the danger to public health, including coordination of mass media activity in informing the population about the causes and proportions of the exceptional situation, as well as other broad restrictions. These measures were taken in accordance with Law no. 212 on the regime of the state of emergency, siege, and war [21], which gives the Government the right to apply temporary measures of a political, economic, and social nature to ensure public order in exceptional situations.

Some post-Soviet states have taken emergency measures against the spread of the pandemic that directly affects media freedom. Among the countries that have adopted the most severe measures are Belarus and Russia. The governments of both countries have been accused of imposing severe restrictions on access to information and the use of police forces to limit the media coverage of the spread of the virus, which is at odds with government messages. Access to information of public interest was among the first targets of the restrictions imposed in the Republic of Moldova in connection with the pandemic. On March 18, 2020, the Commission for Exceptional Situations extended the deadline for responding to requests for information from journalists for state institutions from 15 to 45 days, without any official explanation of the reasons behind this decision, other than invoking the mandate of the Law no.212 to support public order. Unofficially, government spokesmen told reporters that their employees were too busy coping with the pandemic to respond to requests for information. Problematic restrictions on the right of access to information have always existed in the Republic of Moldova since independence, and the new provisions adopted in connection with the state of emergency further aggravate the existing problems. Extending the deadline for responding to requests for information, in addition to all the others mentioned above, compromises the ability of journalists in the Republic of Moldova to provide citizens with vital and up-to-date information. Moreover, the decision to triple the deadline for examining requests for information contradicts the standards of proportionality and necessity, which the country must comply with in accordance with international law. Informing the citizens of the Republic of Moldova in a situation of a global health emergency is of major importance and must be a clear priority of the Government during the state of emergency. By refusing to come up with a transparent national security justification for the application of such a

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 95 13.11.2021 9:35:40

measure, the Commission's decision is unnecessary but also causes disproportionate harm to the country's citizens [22]. Thus, it is clear that the principle of transparency has been prejudicially infringed throughout the exceptional situation and beyond. The COVID-19 pandemic period is characterized by a lack of transparency and uncertainty. It is difficult for citizens to understand what is really going on in the socio-economic and political life of the country because many facts are not made public. Citizens are grouped into categories: those who believe and those who do not believe in the existence of the virus. It is a stressful period with medium and long-term consequences.

The European Union is committed to protecting societies, citizens, and freedoms from hybrid threats, including misinformation, as outlined in the Strategic Agenda 2019-2024. The aim is to step up cooperation in identifying, preventing, and counteracting attacks while increasing resilience to these threats. In the context of the intensification of disinformation activities related to the COVID-19 pandemic, the institutions of the European Union have acted to raise awareness of the dangers of misinformation and have promoted the use of reliable sources. In addition, the European Union has encouraged online platforms to help combat false news and other attempts to spread misinformation by eliminating illegal or false content. The European Commission and the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy issued a joint communication on 10 June 2020 entitled "Combating misinformation about COVID-19 - Ensuring fair information", proposing concrete actions to increase the Union's resilience against the challenge of misinformation. These include increasing European Union support for fact-checkers and researchers, strengthening the European Union's strategic communication capabilities, and strengthening cooperation with international partners, while guaranteeing freedom of expression and pluralism [23].

In the Republic of Moldova, skepticism about freedom of expression and truthfulness of information is still pervasive. Citizens are confused and often undecided. Thus, in order for the citizen to feel safe, they must be properly informed and able to act in order to meet their needs in the country where all their rights should be respected, regardless of the situations created. The authorities must show interest in the citizen and avoid personal interests. The unforeseen situation, which has affected the whole world through the spread of the COVID-19 virus, has made it more difficult for public authorities to carry out tasks, but it should not prevent citizens from being informed correctly and in a timely manner about all decisions taken. Thus, we come with the following recommendations: the active involvement of civil society in monitoring the decisions taken by the public authorities; involving citizens in the decision-making process and complaining about cases where their rights are being violated; effective collaboration between the media, civil society and public authorities; engaging every honest civil servant in the public interest; displaying all information that should, in accordance with the law, be brought to the attention of the general public.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 96 13.11.2021 9:35:40

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

1. Constituția Republicii Moldova. http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/ tabid/ 151/language/ ro-RO/Default.aspx. (vizitat 02.11.2020).
2. Ciobanu I., Latco A. Asigurarea transparenței procesului decizional prin intermediul tehnologiilor informaționale. Studiul de caz în municipiul Bălți. http://dspace.aap.gov.md /bitstream/handle/123456789/1426/tpap_2020-336-339.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (vizitat 02.11.2020).
3. Legea nr. 239 din 13.11.2008 privind transparența în procesul decizional. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=additional&id=329849&lang=1. (vizitat 19.10.2020).
4. Legea nr. 317-XV din 18 iulie 2003 privind actele normative ale Guvernului şi ale altor

autorităţi ale administraţiei publice centrale şi locale. https://www.legis.md/ cautare /getResults?doc_id=28260&lang=ro. (vizitat 19.10.2020).

5. Hotărârea Nr. 96 din 16.02.2010 cu privire la acţiunile de implementare a Legii nr. 239-XVI din 13 noiembrie 2008 privind transparenţa în procesul decizional. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=22618&lang=ro. (vizitat 20.10.2020).
6. Legea nr. 982 din 15.05.2000 privind accesul la informație. https://www.legis.md/ cautare/getResults?doc_id=108552&lang=ro. (vizitat 22.10.2020).
7. Pînzaru. T. Asigurarea juridică a implicării cetățeanului în procesul decizional al autorităților de guvernare și reprezentative. Teză de doctor în drept. http://www.cnaa.md/files/theses/2015/21918/pinzaru_tudor_thesis.pdf. (vizitat 25.10. 2020).
8. Platon M. Serviciul public în Republica Moldova. Chișinău: AAP, 1997. 224 p
9. Cobăneanu S. Administraţia publică: aspecte practico-ştiinţifice, probleme şi perspective. În: Administraţia publică: aspecte practico-ştiinţifice, probleme şi perspective. Conferinţă ştiinţifico-practică. Chişinău: CEP USM, 2004, p. 5-13.
10. Ceacîr I. Cultura organizațională în contextual modernizării administrației publice locale: abordare politologică. Teza de doctor în științe politice. http://www.cnaa.md/files/ theses/2018/53945/irina_ceacir_thesis.pdf. (vizitat 02.11.2020).
11. Saca V. Raportul dintre democratizare și modernizare în condițiile societății în schimbare. În: Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare. Chișinău, 2018, p.55-83.
12. Șaptefrați T. Buna guvernare prin prisma participării cetățenilor la procesul decizional. În: Administrarea publică, 2020, nr.1, p. 22-31.
13. Chiar și în timpul pandemiei trebuie să fim atenți și la sănătatea democrației Republicii Moldova. https://md.usembassy.gov/ro/chiar-si-in-timpul-pandemiei-trebuie-sa-fim-atenti -si-la-sanatatea-democratiei-republicii-moldova/. (vizitat 22.09.2020).
14. Apel COVID-19 în Republica Moldova: Vrem adevăr și transparență. https://cpr.md/ 2020/03/12/apel-covid-19-in-r-moldova-vrem-adevar-si-transparenta/. (vizitat 22.09. 2020).
15. Ceacîr I. Meritocrația și rolul ei în funcția publică. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr.2 (180). p. 97-112.
16. Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105607&lang=ro. (vizitat 22.09. 2020).
17. Palihovici S., Palihovici L. Responsabilitatea și transparența în administrația publică: element cheie în procesul de reformare a administrației publice. https://ibn.idsi.md /sites/ default/files/imag_file/59-66_10.pdf. (vizitat 04.11.2020).
18. Fotescu V. Participarea cetățenilor la procesul de administrare publică. https://ibn.idsi.md /sites/default/files/imag_file/173_179_Participarea%20cetatenilor%20la%20procesul%20de%20administrare% 20 publica.pdf . (vizitat 19.09.2020).
19. Democrația participativă în 5 puncte. https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/pd-in-5-points-ro.pdf. (vizitat 22.09.2020).
20. Raportul privind monitorizarea crizei COVID-19 în Republica Moldova. http://www.e-democracy.md/files/raport-covid-19-moldova.pdf. (vizitat 23.10.2020).
21. Legea nr. 212 privind regimul stării de urgenţă. https://www.legis.md/cautare /getResults?doc_id=27024&lang=ro. (vizitat 23.10.2020).
22. Pandemia COVID-19: Lecții pentru libertatea mass-media în Republica Moldova. https:// freedomhouse.org/sites/default/files/2020-06/Balan%20and%20Stegniy_FINAL-RO_0. pdf. (vizitat 23.10.2020).
23. COVID-19: răspunsul UE în domeniul sănătății publice. https://www.consilium.europa.eu /ro/policies/coronavirus/covid-19-public-health/. (vizitat 12.10.2020).

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 97 13.11.2021 9:35:40

PARTICIPAREA ȘI IMPLICAREA ÎN PROCESUL DECIZIONAL: CRITERII DE BAZĂ ALE DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE

PARTICIPATION AND IMPLEMENTATION IN THE DECISIONAL: PROCEDURE OF BASIC CRITERIA OF PARTICIPATIVE DEMOCRATION

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.07
CZU: 352/354:321.7

Ludmila ROȘCA, ***doctor habilitat în filosofie,***
Academia de Administrare Publică,
roscaludmila@mail.ru

Valentina URSU, ***cercetător științific stagiar,***
Academia de Administrare Publică
urrsuv@gmail.com

Rezumat

Considerând că participarea indivizilor și a comunităților la viața publică la toate nivelurile – național, regional și local – face parte din valorile fundamentale ale democrației și că implicarea directă a populației, în virtutea drepturilor și obligațiilor sale civice, reprezintă esența oricărui sistem democratic, evidențiem aceste procese în calitate de obiect al investigației. În concluzie, autorii afirmă: impactul democrației participative în vederea asigurării implicării ține de capacitatea autorităților locale sau naționale, de a-și asuma rolul de lider recunoscut în promovarea participării populației; succesul oricărui proces de participare democratică depinde de angajamentul real al acestor autorități. Recunoașterea și consolidarea rolului jucat de societatea civilă, actor principal și forță motrice prin intermediul grupurilor și asociațiilor, în dezvoltarea și sprijinirea unei democrații participative veritabile.

Cuvinte-cheie: *democrație, democrație participativă, participare, participare politică, proces decizional, actul guvernării, decizie.*

Summary

Considering that the participation of individuals and communities in public life at all levels – national, regional and local – is part of the fundamental values of democracy and that the direct involvement of the population, by virtue of its civic rights and obligations, is the essence of any democratic system. We conclude that the impact of participatory democracy in ensuring involvement is a matter of the impact of local and national authorities, which must assume a recognised leadership role in promoting population participation, and that the success of any process of democratic participation depends on the real commitment of these authorities. Recognition and strengthening of the role played by civil society, the main actor and driving force through groups and associations, in the development and support of a genuine participatory democracy.

Keywords: *democracy, participatory democracy, participation, political participation, decision-making, act of governance, decision.*

Majoritatea deciziilor politice au un impact direct sau indirect asupra implicării societății în procesul decizional, precum și asupra calității nivelului de viață al societății. „Numitorul comun" care stă la baza vieții sociale este „pământul comun" pe care trăim și unde ne exercităm drepturile pe baza democrației și în respectul acesteia. Prin urmare, trebuie să promovăm constant și să ne protejăm aspirațiile

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 98 13.11.2021 9:35:40

democratice şi dezvoltarea criteriilor de implicare, iar acest lucru nu se poate face prin fosilizarea sau neaplicarea acestora, ci prin reexaminarea lor continuă de-a lungul timpului, în vederea revigorării și dinamizării lor în spiritul democrației, care modelează dezvoltarea viitoare a națiunilor și a comunităților. Societățile integrate și coerente impun aplicarea unor politici transversale prin care, pe fondul bogăției și diversității culturale, să găsească forța pentru o „mai bună conviețuire" și pentru asigurarea bazei creării coeziunilor sociale și culturale necesare coeziunii teritoriale și dezvoltării economice. Cultura trebuie considerată al patrulea pilon al dezvoltării durabile. În consecință, nu trebuie să neglijăm faptul că niciun demers de planificare nu este lipsit de implicații culturale. Informația, formarea și participarea sunt factori legați de cultură. Implicarea indivizilor și a comunităților în definirea spațiilor lor de viață este esențială pentru menținerea securității.

Metodele aplicate sunt: studiul de caz, dialectica, sinergetica. Studiul de caz asupra formelor de organizare democratică a societății au la bază exemple practicate în statele europene. Acestea ne permit să evidențiem trăsăturile specifice și să evaluăm condițiile posibile de implementare în practica socială. Dialectica ca teorie a dezvoltării ne permite să studiem democrația participativă în condițiile reformării modului de organizare politică a societății. Sinergetica deschide posibilitatea cunoașterii vectorului dezvoltării societății contemporane, orientată către democratizarea vieții sociale, către aprofundarea și diversificarea relațiilor democratice.

Strategiile democratizării orientate către eficiență împart presupoziția că instituțiile politice sunt sisteme stimulative ce își propun să determine o anumită conduită comportamentală din partea indivizilor cu strategiile democratizării expansive. Prima formulare a noțiunii de democrație participativă, cea de *participatory democracy*, datează din 1960 și este atribuită lui Arnold S. Kaufman, filosof politic american. Noțiunea a avut la bază dezvoltarea participării în cartierele americane sărace, în așa-numitele *„neighborhood government și community organizing" ("guvern de cartier și organizare comunitar*ă") (Saul Alinsky)[1]. Democrația participativă a fost invocată în timpul mișcărilor sociale americane de către studenți, pacifiști sau feminiști, în numele ei revendicându-se o mai mare integrare în sistemul politic, perceput ca fiind elitist și prea departe de aspirațiile sociale. Cauzele susținute în cazul mobilizărilor au fost variate, dar toate aspirau la o mai mare participare politică.

Din startul existenței sale, Republica Moldova a fost ținta unor pericole și amenințări orientate către lichidarea statalității. Un șir de riscuri economice afectează securitatea societății și a persoanei în domeniul energetic, alimentar, ecologic, demografic, informațional etc. [2]. În acest context, scopul cercetării este de a introduce și asimila schemele conceptuale curente folosite în definirea democrației contemporane în comparație cu versiunile clasice și moderne ale acesteia. Cadrele epistemologice generale ale reconstrucției sunt date de empirism, normativism și combinația celor două. Sunt detaliate cu deosebită atenție următoarele abordări: a) din cadrul celor empirice, democrația liberală și elitistă, democrația pluralistă, teoria alegerii raționale; b) din cadrul celor normative, democrația deliberativă, participativă și

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 99 13.11.2021 9:35:41

pluralismul radical; și c) din cadrul celor normativ-empirice, teoria procedural decizională, promovată de Giovanni Sartori [3].

În anii ’70 ai sec. XX, tematica participaționistă a făcut obiectul eforturilor de conceptualizare teoretică și politică, devenind o temă structurantă a noii stângi (new left). Pentru Held [4] (1987), modelul democrației participative este chiar contramodelul de stânga al democrației legale (legal democracy), propus de către autorii noii drepte. În acest context, tezele participaționiste s-au dezvoltat într-un dublu registru critic și normativ. Democrația participativă constituie o critică a teoriilor elitiste privind democrația și se dorește a fi un model alternativ pentru democrația strict reprezentativă. Democrațiile reprezentative au ca efect dezvoltarea unei falii între guvernanți și guvernați, aceștia din urmă fiind deposedați de posibilitatea delegării, inegal informați și, în final, încurajați să fie pasivi.

Sociologul și filosoful american Michael Walzer subliniază, cu unele argumente, că solidaritatea „poate fi periculoasă atunci când e doar un sentiment, un substitut emoțional mai degrabă, decât o reflectare a cooperării de pe loc și de zi cu zi”[5]. Această „cooperare de zi cu zi” se referă la instituțiile și structurile sociale în cadrul cărora solidaritatea se poate dezvolta și contribui la securitatea socială. Luată aparte, solidaritatea poate în mod negreșit lua o formă exclusivă și discriminatorie, extremiștii de dreapta fiind doar unul dintre exemplele acesteia. Pentru o societate democratică, ce se dezvoltă dintr-o societate civilă deschisă și pluralistă, această formă falsă de solidaritate reprezintă un pericol enorm și persistent subestimat. Pragul fatal este depășit atunci când coeziunea socială e alimentată prin discriminarea altora [6]. Nu putem vorbi despre solidaritate fără a pune în discuție realizarea libertății și a egalității într-o societate democratică. Oricât de dificil ar fi de clarificat respectivul concept, el a jucat un rol substanțial în istoria socială în ceea ce privește incluziunea societală sau instituționalizarea. De exemplu, marile scheme de asigurare socială (în caz de șomaj, boală, pensie sau accident) sunt instituții solidariste ale forței de muncă. Mișcarea cooperatistă poate fi caracterizată drept o comunitate a solidarității, creată de membri ce au interese comune și care, într-o anumită măsură, este capabilă să neutralizeze competiția tipică pieților. Totodată, trebuie de menționat, că solidaritatea, pentru a fi efectivă, presupune un compromis dintre interese. Aceasta înseamnă că solidaritatea va exista doar atunci când dezbaterile politice vor ţine cont de diferitele – dar, mai presus de orice, de toate – interese.

Dacă teoriile liberale insistă pe ideea de indivizi liberi și egali ca fundament al democrațiilor contemporane, realitatea este, cu regret, departe de teorie: drepturile formale, considerate ca fiind incontestabile, nu șterg inegalitățile reale dintre indivizi și grupuri sociale în ceea ce privește raporturile între clase, sexe și rase, caracterizate printr-o distribuție inegală a resurselor și puterii. Deși indivizii sunt definiți ca liberi și egali, restricțiile în ceea ce privește participarea politică sunt importante. Libertățile politice nu sunt pe deplin realizate, ceea ce are consecințe asupra vieții cotidiene a indivizilor și grupurilor sociale [7]. Democrațiile liberale și elitiste nu reușesc să garanteze dreptate socială și egalitate civică. Deși teoria liberală susține că există o

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 100 13.11.2021 9:35:41

separare netă între societatea civilă și stat, în realitate o asemenea frontieră nu există: porozitatea dintre lumea publică și lumea privată este regulă. Statul nu este nici neutru, nici imparțial. Democrația participativă și ansamblul acțiunilor prin care se exercită nu sunt suficiente pentru a asigura egalitatea indivizilor. Problema modurilor de reglare și control a vieții democratice este centrală.

Pentru teoreticienii democrației participative, o singură cale se impune: participarea cetățenilor la exercițiul puterii trebuie să constituie nucleul unui regim democratic, astfel încât să fie promovată cetățenia activă. Astfel, sistemul politico-administrativ – partidele, alegerile, instanțele reprezentative și administrația publică – trebuie să se doteze cu mecanisme de democrație directă capabile să asocieze mai bine cetățenii, să favorizeze experimentarea formelor politice inedite. Democrația participativă are și vocația de a se dezvolta în toate domeniile sociale și economice, pentru a face față raporturilor de putere și ierarhiilor nefavorabile: de la uzină la comunitatea locală, de la familie la mișcările sociale etc. Esențială este lărgirea sferei controlului democratic la nivelul instituțiilor care decid în privința condițiilor de viață ale cetățenilor. Dacă aceștia sunt sistematic marginalizați și slab reprezentați, ei au sentimentul că voința și cererile lor contează prea puțin în procese percepute ca arbitrare și injuste. Democrația participativă desemnează ansamblul procedurilor, instrumentelor și dispozitivelor care favorizează implicarea directă a cetățenilor în procesul decizional din administrația publică.

În general, tema implicării cetăţenilor la luarea deciziilor reprezintă un interes relativ nou pentru instituţiile publice internaţionale, naţionale şi, îndeosebi, locale. Dezvoltarea acestui interes a avut loc pe fundalul unei crize a instituţiilor politice, manifestate prin eşecuri ale intervenţiei statului, incapacităţii de a ajunge la un consens politic şi imposibilităţii de a răspunde nevoilor societăţii. Prin urmare, participarea activă a cetăţenilor în viaţa comunităţii a fost identificată drept unul dintre ingredientele succesului unor societăţi armonios dezvoltate, ideile fiind exportate în națiunile în curs de dezvoltare, promovarea participării devenind o linie directoare pentru instituțiile europene și cele internaționale.

Nici Republica Moldova nu face excepție de la aceste tendințe de creștere a interesului pentru participare publică. În ultimii ani, se înregistrează o dezvoltare a formulelor instituționale și non-instituționale de dialog social și consultare publică. Începând cu anul 2008, apar și în Republica Moldova elemente de legislație și un cadru instituțional care reglementează procesele de consultare publică. Aceste elemente se dezvoltă pe fundalul evoluțiilor din zona reformei administrației publice, a evoluțiilor specifice din zona societății civile și a alinierii la standardele europene și cele internaționale [8].

Amenințările în sfera politică au aspecte cu caracter extern și intern. În principiu, ele sunt îndreptate la subminarea suveranității, independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova. Nu este vorba de o agresiune directă din partea vreunui stat, însă acțiuni cu caracter destabilizator pentru expansiunea intereselor geopolitice se întreprind de către puterile cointeresate. În această listă pot fi incluse Rusia și Turcia, care adeseori utilizează tactica standardelor duble în relațiile bilaterale cu Republica Moldova.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 101 13.11.2021 9:35:42

Statul de drept alocă o anumită concepție a raportului dintre stat și individ, statul găsindu-și limitele în drepturile indivizilor, individualismul fiind considerat baza fundamentală a statului de drept. Rolul statului este limitat, el trebuie sa acționeze pe o parte, iar pe de altă parte - „societatea civilă", deoarece el nu poate sa îndeplinească singur toate cerințele și nici nu este indicat să le facă pe toate. Există obiective ale activității statale care rezultă din natura lucrurilor, și anume dreptul natural, de asemenea mai există o repartiție riguroasă în ceea ce privește sfera dintre privat și public, iar administrația trebuie sa aibă garanții juridice pentru a se putea amesteca în domeniul care le este rezervat lor.

Este de remarcat, atât angajamentele asumate de către Republica Moldova în cadrul Parteneriatului pentru guvernare deschisă, cât și angajamentele nemijlocite ale Guvernului orientate spre dezvoltarea guvernării și democrației electronice la nivelul societății, sunt materializate în ample planuri de acțiuni și asigurate cu un cadru juridic corespunzător. În ansamblul lor, aceste sarcini asumate necesită a fi cunoscute, analizate, evaluate sub aspectul gradului de realizare și a impactului asupra democrației participative, monitorizate sub aspectul modului în care ele sunt respectate și realizate în practică. În acest sens, sunt mai mult decât necesare și bine venite studiile analitice realizate de către reprezentanții societății civile (ONG-urile) [9]. Desigur acest moment nu exclude necesitatea unei abordări teoretice a subiectului, altfel spus, doctrina trebuie să vină cu o interpretare științifică a fenomenelor ce marchează democratizarea societății noastre și cu soluții relevante pentru consolidarea procesului.

Din perspectiva cercetării științifice a fenomenului implicării/participării cetățeanului în procesul decizional, trebuie ținut cont de faptul că, dacă în democrațiile consolidate din Centrul și Vestul Europei implicarea activă a cetățenilor în viața publică reprezintă o tradiție și o piatră de temelie în funcționarea acestor state, în societățile din Europa de Sud-Est implicarea cetățenilor în viața publică este una foarte redusă, de multe ori limitată la ziua în care aceștia își manifestă opțiunea politică prin vot. Cunoașterea drepturilor și a modalităților prin care cetățenii își pot responsabiliza aleșii, pentru ca aceștia să acționeze conform interesului public, reprezintă în cazul nostru încă o necesitate. Consolidarea democrației participative presupune însă existența unui dialog permanent și susținut între cetățean și alesul său, nu numai în perioada premergătoare fenomenului electoral, ci mai ales de-a lungul întregii perioade de derulare a mandatului acestuia, cetățeanul fiind implicat activ în procesul de luare al deciziilor prin consultarea sa permanentă [10, p. 3-4]. Marginalizarea opiniei cetățeanului poate provoca și alimenta atât atitudinea de neimplicare în viața publică, cât și apropierea dintre acesta și viziunile radicale ce promit schimbări radicale ale sistemului și îmbunătățirea rapidă a nivelului de trai, deși, în cele mai multe cazuri, acest tip de promisiuni sunt, evident, nerealizabile. De aici necesitatea promovării unei eficiente implicări cetățenești rezidă în rolul acesteia de a preveni eventuale disensiuni și conflicte în societate. Însă, trebuie să recunoaștem, că acutizarea neîncrederii cetățenilor în putere și structurile acesteia, convingerea unei părți considerabile a populației că guvernarea actuală nu contribuie la realizarea interese-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 102 13.11.2021 9:35:42

lor generale ale societăţii, precum şi ale celor individuale sau de grup, dezamăgirea populaţiei în activitatea puterii dată fiind orientarea socială deficitară a acesteia şi caracterul declarativ al scopului şi obiectivelor proclamate, birocratizarea excesivă a autorităţilor statului, nivelul înalt al corupţiei şi lupta mimată împotriva acesteia, neglijarea intereselor societăţii – toate acestea necesită în prezent formarea unui nou mecanism de interacţiune a statului cu cetățeanul mai concret și eficient. Caracterul general al funcționării acestui mecanism trebuie să presupună extinderea practicii de implicare a cetățenilor în procesul de adoptare/luare a deciziilor publice, fapt ce permite a-l determina ca un mecanism participativ [11].

Prin urmare, ținând cont de cele expuse și luând în considerație faptul că participarea cetățeanului în procesul decizional este recunoscută drept un principiu al bunei guvernări, ne exprimăm convingerea că, la moment, problema studierii și asigurării reale a acestei participări este de o actualitate incontestabilă, deoarece:

- la moment sunt slab conștientizate de către guvernanți și cetățeni beneficiile și costurile implicării cetățeanului în procesul decizional;
- mecanismul participării se află abia în proces de formare, fapt ce implică o analiză a elementelor sale în vederea identificării căilor optime de consolidare;
- reglementarea juridică și realizarea participării cer o analiză permanentă atât a cadrului juridic în materie, cât și a activității practice a autorităților în vederea aprecierii eficienței acestuia și a responsabilității cu care este respectat;
- în ultimul timp, tot mai accentuată a devenit înstrăinarea puterii față de cetățean și diminuarea încrederii cetățeanului în autoritățile statului, moment ce accentuează tot mai mult necesitatea unor soluții viabile pentru consolidarea încrederii și a dialogului constructiv dintre aceşti subiecți.

Ținând cont de momentele enunţate, considerăm că este pe deplin justificată investigarea ştiinţifică amplă a acestui subiect, în vederea elucidării soluţiilor de natură să consolideze rolul participării cetăţeneşti la dezvoltarea democraţiei în Republica Moldova.

În ceea ce priveşte asigurarea reală a drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor, aceasta constituie un scop final, un rezultat nemijlocit al activităţii statului de drept, deoarece acesta activează doar pentru asigurarea intereselor societăţii în general şi a fiecărui membru în parte. Important e că natura de drept a statului să fie exprimată nu de lozincile pe care le propagă acesta, ci de rezultatele concrete obţinute în sfera protecţiei şi asigurării reale a drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor [12]. În acelaşi timp, un moment important rezidă în garantarea și asigurarea libertății individului în raport cu statul, egalitatea juridică a tuturor cetățenilor în fața legii, securitatea juridică și comensurabilitatea activității statului (care se pot realiza prin obligația statului de a repara prejudiciile cauzate individului, neretroactivitatea și claritatea legii etc.) [13, p. 11]. Astfel, în contextul relațiilor dintre stat și personalitate, pe primul plan sunt plasate teze principial noi – autolimitarea puterii de stat, a structurilor acestuia în raport cu omul și cetățeanul, răspunderea statului în fața cetățeanului, prioritatea intereselor și valorilor celui din urmă în fața celorlalte valori și interese[14]. „Justiția se bazează pe demnitatea egală a fiecărei persoane. Este sinonimică

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 103 13.11.2021 9:35:42

cu libertatea egală și egalitatea de șanse, indiferent de cunoștințe și gen. De aceea, justiția înseamnă participare egală în educație, muncă, securitate socială, cultură și democrație, precum și acces egal la toate bunurile publice. Acolo unde distribuția inegală a venitului și proprietății divizează societatea în oameni care dau și oameni care primesc instrucțiuni, libertatea egală e încălcată și este, astfel, inechitabilă. Prin urmare, justiția impune o distribuție egală a venitului, proprietății și puterii. Realizările trebuie să fie recunoscute și respectate. Distribuția în funcție de rezultate a venitului și proprietății este echitabilă. Deținerea de proprietăți presupune obligații: cei cu venituri peste medie sau care dețin mai multe proprietăți ca alții trebuie și să contribuie mai mult la bunăstarea societății"[15].

Concluzii

În studiul comparativ al statului bunăstării, modelului britanic al acestuia îi este atribuit un „caracter hibrid". Este o dovadă a faptului că statul bunăstării britanic activează în baza unei logici diferite, care, de obicei, nu se regăsește în același timp, și în unul și același sistem. De exemplu, unele servicii ale statului bunăstării, precum cele din sistemul de sănătate, sunt oferite în mod universal, și anume fiecărei persoane rezidente în țară. Alte servicii sunt oferite doar în baza unei dovezi a nevoilor, ceea ce uneori este catalogat ca fiind înjositor. Sistemul de securitate socială oferă protecție împotriva riscurilor de bază, iar toate riscurile care nu se încadrează în prevederile de bază urmează să fie satisfăcute în condițiile economiei libere[16]. Securitatea socială: Sistemul național de asigurare acoperă un șir de riscuri, precum îngrijirea la bătrânețe, în caz de șomaj, accidente la locul de muncă, invaliditate etc. Asigurările naționale se finanțează din impozite, care se stabilesc în funcție de venituri. Ajutoarele sunt sub forma unei compensații unice și permit doar protecția de bază. Toți cei care doresc să suplimenteze această asigurare de bază trebuie să folosească oferta pieței libere.

Incertitudinea politică existentă în Republica Moldova în prezent este un impediment major în continuarea reformelor democratice, promovarea politicilor socioeconomice sustenabile conjugate cu transformări demografice, ce au drept finalitate instaurarea unui stat de drept, al bunăstării, unde vor fi respectate drepturile și libertățile omului, create condiții decente de viață și de muncă, ce ar concura cu cele din statele dezvoltate. Dezvoltarea capitalului uman prin investiții consistente în educație și sănătate va genera numeroase beneficii, precum: ameliorarea sănătății, creșterea productivității muncii, reducerea sărăciei, scăderea criminalității și menținerea securității naționale. Autoritățile decizionale de la diferite niveluri trebuie să includă planificarea participativă ca parte a responsabilităților lor și/sau să ia în considerare preocupările părților interesate a participanților, afectați de deciziile lor. Ne referim aici la toate autoritățile ale căror decizii privind dezvoltarea au un impact asupra calității vieții. O autoritate sau un organism public trebuie să fie imparțiale în ceea ce privește urmărirea și auditarea procesului de democrație participativă, în scopul de a-i garanta astfel caracterul transparent, echitabil, incluziv și imparțial tuturor membrilor societății.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 104 13.11.2021 9:35:42

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Saul David Alinsky. Rules for Radicals: A Pragmatic Primer for Realistic Radicals. New York Random House, 1971.
2. Josanu Yuri. Riscuri și ameninţări în adresa securităţii naţionale a Republicii MOLDOVA. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/43-48_Riscuri%20si%20 amenintari.pdf (vizitat: 15.06.2021).
3. Sartori Giovanni. Teoria democraţiei reinterpretată . Iași: Polirom, 1988. pp. 31-44; pp. 45-58.
4. Held D. Models of democracy. Cambridge: Policy Press, apud. Sandrine RUI, „Démocratie participative". In: Casillo I., Barbier R., Blondiaux L., Chateauraynaudf, Fourniau J-M., Lefebvre R., Neveu C. et Salles D. (dir.), Dictionnaire critique et interdisciplinaire de la participation, Paris, GIS Démocratie et Participation, 2013. http://www.dicopart.fr/it/dico/democratie-participative.
5. Walzer Michael. Exod și revoluție. Cluj-Napoca: TACT , 2014.
6. Gombert Tobias. Manual de democraţie socială. București: Cartier, 2012. Disponibil: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12410.pdf.
7. Macpherson C.B. Principes et limites de la démocratie libérale. Paris: La Découverte, apud. Sandrine RUI, 1985.
8. Scripnic V. Problemele realizării dreptului persoanei la administrare într-un stat de drept (studiu juridico-comparativ). Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chişinău, 2012. 28 p.
9. Economie şi democraţie socială. Departamentul pentru Cooperare Internaţională, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011.
10. Îndrumător pentru participarea civilă la procesul de luare a deciziilor, adoptat de Conferinţa ONG-urilor Internaţionale în sesiunea din 1 octombrie 2009. CONF/PLE(2009)CODE1.[resurselectronic]: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedd3. (accesat la 16.06.2021)
11. Евдокимов В.А. Интернет как фактор становления «электронной демократии». În: Наука о человеке: гуманитарные исследования, 2011, № 1 (7), p. 118-125.
12. Сырых В.М. Теория государства и права. Учебник. Москва: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001.
13. Соколов А. Н. Правовое государство: идея, теория, практика. Монография. Курск, 1994.
14. Союзная конституция Швейцарской конфедерации / Конституции государств Европы: в 3 т. /Под общ. ред. Л.А. Окунькова. Москва, 2001. Том 3.
15. (Programul de la Hamburg 2007: 15 f.) https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12410.pdf
16. Stat social şi democraţie socială. Departamentul pentru Cooperare Internaţională, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 105 13.11.2021 9:35:43

MODERNIZAREA ȘI DEZVOLTAREA MEDIULUI DE AFACERI PRIN PRISMA IMPLEMENTĂRII PREVEDERILOR ACORDULUI DE ASOCIERE REPUBLICA MOLDOVA – UNIUNEA EUROPEANĂ

MODERNIZATION AND DEVELOPMENT OF THE BUSINESS ENVIRONMENT THROUGH THE IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA – EUROPEAN UNION ASSOCIATION AGREEMENT

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.08
CZU: 334.7:[327(478):061.1EU]

Grigore CARPOVICI, ***doctorand,***
Academia de Administrare Publică
grigore.carpovici@asp.gov.md

Rezumat

În articolul dat autorul oglindește modalitățile de dezvoltare și modernizare a mediului de afaceri în Republica Moldova prin prisma prevederilor Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, care include nu numai angajamente, dar creează și oportunități de dezvoltare ale acestuia, ținând cont de situația economică și politică din țară.

Cuvinte-cheie: *Acord de Asociere cu UE, rolul autorităților administrației publice, dezvoltarea mediului de afaceri, oportunități.*

Summary

In this article, the author reflects the ways to develop and modernize the business environment in the Republic of Moldova through the provisions of the Association Agreement with the European Union, which includes not only engagements but also creates opportunities of development, taking into account the economical and political situation in the country.

Keywords: *Association Agreement with the EU, the role of public administration authorities, business development, opportunities.*

În parcursul istoric al dezvoltării Republicii Moldova ca stat independent, neutru, cu o economie bazată pe o piață liberă, un eveniment și un factor deosebit, care a avut o influență esențială, constituind o etapă importantă în dezvoltarea societății, economiei, inclusiv și a mediului de afaceri, este Acordul de Asociere încheiat între Republica Moldova și Uniunea Europeană(AA). Acordul semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles, Belgia, și ratificat de Parlamentul Republicii Moldova pe 2 iulie 2014, iar de Parlamentul European pe 13 noiembrie 2014, constituie nu numai ca angajamente ale țării noastre față de deschiderea țărilor din comunitate, dar servește și un catalizator, generator în dezvoltarea societății, economiei țării și a mediului de afaceri. Acordul stabilește un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice cu UE. Astfel, AA se fundamentează pe o abordare inovativă și ambițioasă, incluzând crearea unei Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC). Acordul conține prevederi cu caracter obligatoriu, norme regulatorii și aranjamente de cooperare mai

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 106 13.11.2021 9:35:43

extinse în toate sectoarele de interes. O atenție sporită se acordă implementării și aplicării prevederilor AA, inclusiv prin stipularea termenelor clare și stabilirea unui cadru instituțional și administrative [1].

Acordul de Asociere reprezintă o modalitate concretă de a explora dinamica relațiilor moldo-comunitare și se concentrează pe susținerea reformelor-cheie, pe dezvoltare și creștere economică, guvernare și cooperare în sectoare precum energia, transportul, protecția mediului, industrie și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM), protecție socială, protecția consumatorului, educație, cercetare și inovații, cooperare culturală etc. Acordul reflectă importanța strategică a relațiilor UE-Republica Moldova, conținând prevederi mai extinse decât cele din acordurile tradiționale, fiind cuprinzător și acoperind toate sectoarele de interes, oferă asociere politică și integrare economică. Elementele și valorile-cheie comune ce stau la baza acordului sunt în mod special democrația și statul de drept, respectul pentru drepturile omului și libertățile fundamentale, buna guvernare, economia de piață și dezvoltarea durabilă. O cooperare și integrare economică mai aprofundată prin intermediul ZLSAC, prezentă prin clauzele acordului, dau un impuls puternic pentru creșterea economiei. Fiind un element principal al AA, ZLSAC are destinația creării oportunităților de dezvoltare a mediului de afaceri din țară, promovării modernizării economice reale și să faciliteze integrarea în UE. Rezultatul direct al stabilirii ZLSAC cu UE avea să fie faptul că în Republica Moldova cetățenii vor beneficia de produse și servicii de o calitate și o siguranță sporită, iar producătorii vor fi susținuți în accesarea într-un mod mai eficient și deschis a piețelor internaționale.Toate aceste elemente reprezintă factori-cheie pentru restructurarea și modernizarea economică, dezvoltarea mediului de afaceri în Republica Moldova. Mai mult decât atât, UE și alți parteneri internaționali s-au angajat să susțină țara noastră în promovarea celor mai costisitoare reforme pe care le implică AA, prin asistență financiară și tehnică, transformând acești factori în oportunități.

În acest context vom menționa că, practic toate angajamentele și măsurile prevăzute în AA au o influență directă sau indirectă asupra mediului de afaceri, inclusiv stabilitatea și echilibrul politic, securitatea externă și cea internă, justiția, cooperarea economică, inclusiv cea comercială și asistența financiară, sublinind îndeosebi prevederile aferente politicii industriale și antreprenoriale, a relațiilor cu mediul de afaceri prevăzute în art. 62-64 și 194 ale AA [1].

Asfel, prin consolidarea politicii industriale și antreprenoriale, părțile au convenit asupra cooperării în vederea îmbunătățirii și dezvoltării mediului de afaceri pentru toți operatorii economici, cu un accent deosebit pe întreprinderile mici și mijlocii. Cooperarea în acest sens urmărește punerea în aplicare a strategiei destinate dezvoltării ÎMM bazate pe principiile inițiativei în favoarea întreprinderilor mici („Small Business Act" pentru Europa) și a monitorizării procesului de punere în aplicare prin dialog și raportare periodică. Fiind axată și pe microîntreprinderi, care sunt extrem de importante pentru Republica Moldova, precum și pe crearea condițiilor-cadru mai bune, această cooperare include gestionarea schimbărilor structurale (restructurarea), dezvoltarea parteneriatelor public-privat, inclusiv pe aspectele legate de mediu și ener-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 107 13.11.2021 9:35:43

gie, cum ar fi eficiența energetică și o producție mai ecologică, măsurile de simplificare și raționalizare a reglementărilor și practicilor în materie de reglementare, cu un accent specific pe schimbul de bune practici privind tehnicile de reglementare și pe principiile UE. Cooperarea pe aceste aspecte prevede încurajarea dezvoltării politicii în domeniul inovării, prin schimbul de informații și de bune practici privind comercializarea în domeniul cercetării și al dezvoltării (inclusiv instrumente de sprijin pentru întreprinderile nou-înființate bazate pe tehnologie), dezvoltarea de poluri (clustere) și accesul la finanțare, încurajării intensificării contactelor cu întreprinderile din UE și între aceste întreprinderi și autoritățile din UE și din Republica Moldova, sprijinirea desfășurării unor activități în materie de promovare a exporturilor din țară, precum și facilitării modernizării și restructurării industriei în anumite sectoare ale țării noastre [1].

În cadrul AA, aferent relațiilor cu mediul de afaceri, s-a convenit ca părțile să garanteze că legislația și procedurile lor sunt transparente și accesibile publicului, pe cât posibil prin mijloace electronice, și că includ o justificare pentru adoptarea lor, să facă accesibile publicului, pe cât posibil prin mijloace electronice, informațiile relevante de natură administrativă, inclusiv cerințele autorităților și procedurile de intrare și ieșire a mărfurilor, programul de lucru și procedurile de lucru ale oficiilor vamale din porturi și din punctele de trecere a frontierei, precum și punctele de contact pentru cererile de informații, să încurajeze cooperarea între operatori și autoritățile administrative competente, prin utilizarea de proceduri nearbitrare și accesibile publicului, să asigure că cerințele și procedurile vamale și conexe continuă să răspundă necesităților legitime ale sectorului comercial, urmează cele mai bune practici și restrâng în continuare cât mai puțin posibil comerțul, precum și asupra necesității unor consultări periodice și în timp util cu reprezentanții sectorului comercial privind propunerile legislative și procedurile referitoare la aspectele vamale și cele comerciale.

Întru reliefarea rolului AP în dezvoltarea mediului de afaceri prin prisma prevederilor AA, este foarte importantă și examinarea acțiunilor și inițiativelor UE, care, în viziunea noastră, influențează mediul de afaceri și pot influența și mediul de afaceri din Republica Moldova, sau, cel puțin ar putea influența acțiunile, activitățile AAP orientate în această direcție. Având în vedere că industria este motorul inovației, creșterii productivității și a exporturilor, care oferă locuri de muncă de calitate europenilor, o importanță deosebită o are politica industrială. În art. 173 (fostul art. 157 din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene) al Tratatului privind Funcționarea UE (TFUE), politica industrială se regăsește pe scurt în Titlul XVII-Industria, prin care se prevede că Uniunea și statele membre asigură condițiile necesare competitivității industriei UE, iar în acest scop, în conformitate cu un sistem de piețe deschise și concurențiale, acțiunea acestora urmărește: să accelereze adaptarea industriei la schimbările structurale; să încurajeze un mediu favorabil inițiativei și dezvoltării întreprinderilor din întreaga Uniune, în special a întreprinderilor mici și mijlocii (IMM); să încurajeze un mediu propice cooperării dintre întreprinderi; să favorizeze o exploatare mai bună a potențialului industrial al politicilor de inovare, cercetare și dezvoltare tehnologică [2].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 108 13.11.2021 9:35:44

După cinci ani de implementare a AA, astăzi cooperarea sectorială este mai consolidată, în special în domeniul cercetării, al inovării și cel al educației. Beneficiile acestuia au fost multiplicate și de regimul fără vize cu UE, lansat la 28 aprilie 2014, care a avut un impact deosebit de puternic asupra famializării cu noile materiale, utilaje, tehnologii și implicit asupra dezvoltării mediului de afaceri din țară. Totuși, funcționarea instituțiilor democratice, fortificarea statului de drept și a independenței justiției nu au cunoscut transformări clare, ceea ce a afectat sever calitatea dialogului UE-Republica Moldova, implicit valorificarea deplină a suportului european, dar și dezvoltarea mediului de afaceri. În pofida acestor constrângeri, datorită ZLSAC, Republica Moldova s-a apropiat puternic, din punct de vedere economic, de UE, care a devenit principalul partener economic al țării. La sfârșitul anului 2019, conform raportului elaborat cu susținerea Fundației germane „Konrad Adenauer" (KAS), în cadrul Proiectului IPRE „Monitorizarea implementării Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană", aproximativ 70% din exporturile moldovenești sunt orientate pe piața Uniunii Europene, iar importurile reprezintau aproape 50%. Impactul net al exporturilor în UE a fost estimat la peste 367 de milioane de euro, contribuind la crearea a peste 15.000 de locuri de muncă și ajutând la creșterea cu 5% a veniturilor la Buget și cu 320 de milioane de euro a investițiilor în sectorul privat. Cu toate acestea, potențialul oferit de AA și de ZLSAC încă urmează să fie valorificat. Cheia progresului în acest sens rămâne existența unei voințe politice clare și consecvente în realizarea tuturor prevederilor AA. Iar aceasta înseamnă că rezultatele transformărilor trebuie să contribuie la dezvoltarea durabilă a țării, să aducă mai multe beneficii vizibile cetățenilor și să ajute la integrarea continuă a Republicii Moldova cu UE [3].

Având în vedere complexitatea AA, aplicat provizoriu de la 1.09.2014 și intrat în vigoare la 1.07.2016, prevederile acestuia au început a fi transpuse în acțiuni concrete care au fost incluse în Planul Național de Acțiuni de Implementare a Acordului de Asociere (PNAAA) pentru 2017-2019, adoptat prin Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30.12.2016. Acest plan a fost supus revizuirii și completării după aprobarea la 04.08.2017 a noii Agende de Asociere Republica Moldova-UE în perioada 2017-2019 și implementarea reformei administrației publice centrale în vederea asigurării realizării eficiente a tuturor angajamentelor asumate de țara noastră[4]. Totodată, AA a servit drept platformă-temei pentru declanșarea mai multor programe și proiecte, iar examinarea prevederilor programelor de activitate ale Guvernului după adoptarea Declarației de independență a țării, precum și a angajamentelor asumate față de partenerii străini, denotă asumarea de responsabilități în vederea democratizării, modernizării, dezvoltării societății, economiei, inclusiv a mediului de afaceri. În realizarea angajamentelor asumate o importanță deosebită are activitatea autorităților administrației publice, îndeosebi eficiența și calitatea ei. Programul activității Guvernului Republicii Moldova pentru anii 2016-2018 prevedea ca obiectiv principal creșterea bunăstării, siguranței și calității vieții cetățenilor, în special prin: dezvoltarea economiei și facilitarea creării locurilor de muncă bine plătite, eradicarea corupției și garantarea supremației legii, asigurarea securității personale, fortificarea capacității de apărare a

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 109 13.11.2021 9:35:44

țării, prestarea serviciilor publice accesibile și cost-eficiente, asigurarea protecției sociale pentru grupurile vulnerabile ale populației [5]. Pentru îndeplinirea obiectivului în cauză, la baza Programului de activitate al Guvernului a fost pusă implementarea angajamentelor AA. Pe termen mediu, prioritățile Guvernului includeau și reducerea costurilor administrative și a decalajelor de dezvoltare între regiuni; asigurarea securității economice, financiare și energetice a țării. Pe termen scurt, preocupările majore ale Guvernului Republicii Moldova au fost orientate spre înlăturarea riscurilor la adresa securității interne și a celei externe a statului, spre stabilizarea sectorului bancar, spre sancționarea și combaterea fraudelor financiare, spre asigurarea unui echilibru între consolidarea fiscală sustenabilă și impulsionarea dezvoltării economice, precum și spre protejarea veniturilor cetățenilor.

Pentru prima dată după declararea independenței țării, în Programul activității Guvernului pentru anii 2016-2018 a fost inclus independent un subcompartiment în Capitolul IV. Dezvoltarea economică, securitatea energetică, sporirea competitivității și crearea locurilor de muncă, ,,A. *Dezvoltarea mediului de afaceri și a climatului investițional*" [5].

Acest capitol, care conținea 46 de măsuri de realizat întru asigurarea dezvoltării mediului de afaceri și a climatului investițional, avea orientare spre *asigurarea stabilității* macroeconomice, bugetare și fiscale, inclusiv prin implementarea reformelor ce vizează dezvoltarea mediului privat și a celor activități care sunt în concordanță cu planurile de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere și a Acordului cu Fondul Monetar Internațional (FMI); instituirea unui mecanism structurat și permanent de consultare cu mediul de afaceri la elaborarea politicilor de dezvoltare durabilă a diferitor ramuri ale economiei naționale. Elaborarea și adoptarea cadrului normativ, care ar stabili o metodologie unică în stabilirea costurilor la serviciile publice, pentru toate autoritățile publice, în procesul prestării serviciilor către mediul de afaceri, precum și implementarea principiului de declarație pe propria răspundere în lansarea și dezvoltarea afacerilor fac și ele parte din măsurile incluse în subcapitolul nominalizat.

De asemenea, ca direcții ale măsurilor de îndeplinit în vederea dezvoltării mediului de afaceri a fost *asigurarea condițiilor pentru revigorarea și atragerea investițiilor, asigurarea condițiilor de revigorare și dezvoltare a industriei și exporturilor, simplificarea procedurilor, inclusiv prin reorganizări de instituții, optimizarea monitorizării, raportării și a controalelor asupra activității mediului de afaceri, asigurarea transparenței și a altor măsuri de îmbunătățire și dezvoltăre a mediului de afaceri* [5].

Un rol important în monitorizarea implementării Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere (PNAAA) i-a revenit *Comisiei Guvernamentale pentru Integrare Europeană (CGIE),* iar funcția de secretariat Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene (MAEIE), care asigură elaborarea în strânsă cooperare cu autoritățile naționale a Raportului privind cele mai importante rezultate, dar și informarea privind implementarea restanțelor de către autoritățile naționale a PNAAA pentru implementarea AA pentru întreaga perioadă. Rezultatele realizării PNAAA, sistematizate în rapoartele semestriale și anuale în baza informațiilor pre-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 110 13.11.2021 9:35:44

zentate de instituții, sunt incluse pe platforma on-line de raportare și monitorizare a procesului de implementare a AA.

Evaluarea cantitativă a nivelului de realizare al PNAAA pentru perioada 2017-2019 indică un nivel de implementare de 71,56% din totalul acțiunilor planificate. Totodată, din totalul acțiunilor care presupun transpunerea actelor UE în legislația națională a fost asigurată în perioada de raportare, conform datelor Centrului de Armonizare a Legislației, armonizarea actelor normative naționale cu 224 de acte UE din 420. Aici venim cu o concretizare, că nivelul de realizare al acțiunilor din PNAAA nu se referă la calitatea realizării lor și/sau la impactul implimentării acestor acțiuni, iar din totalul de 1442 de acțiuni preconizate au rămas restante 410 acțiuni [6].

Deși măsurile și acțiunile din Capitolele II și III, ce țin de dialogul politic și reforme, cooperarea în domeniul politicii externe, de justiție și securitate, nu are implicații directe, nu putem diminua, minimiza sau neglija influențele acestora asupra mediului de afaceri, a reformării AP la nivel central, inclusiv a noii legi cu privire la guvern, a modificărilor și completărilor unor acte legislative în corespundere cu prevederile noii legi, a noului Cod Administrativ, adoptat prin Legea nr.116 din 19.07.2018, intrat în vigoare începând cu 01.04.2019, care reglementează de rând cu activitatea instituțiilor administrației publice relațiile interinstituționale, precum și relațiile dintre instituții și cetățeni. Menționăm aici optimizarea instituțională, eficientizarea funcției publice prin eliminarea funcțiilor improprii, excluderea dublărilor și suprapunerilor de competențe și optimizarea costurilor administrative, mai ales a celor care sunt incluse în costurile serviciilor prestate subiecților mediului de afaceri. Vom putea remarca și influența pozitivă în dezvoltarea mediului de afaceri, deși indirectă, a liberalizării regimului de vize cu UE și a managementului integrat al frontierei.

Din totalul de 1077 de măsuri și acțiuni, care, în viziunea noastră, influențează direct dezvoltarea mediului de afaceri, prevăzute la Capitolele IV și V aferente cooperării economice și comerțului, altor tipuri de cooperare sectorială și comerț, au fost îndeplinite 727 (67,5%). Menționăm că, de rând cu dezvoltarea și armonizarea, ajustarea cadrului juridic aferent datelor spațiale, cooperarea în cadrul clusterului I „Dialog economic, managementul finanțelor publice, statistică, servicii financiare, clauze de control și antifraudă" și în domeniul statisticii, au fost intreprinse acțiuni în vederea implementării Strategiei naționale de descentralizare, inclusiv descentralizarea serviciilor și competențelor, descentralizarea financiară, capacitatea administrativă a APL, democrație, etică, drepturile omului ș.a. Concomitent a fost îmbunătățit și cadrul juridic pentru mediul de afaceri aferent domeniului contabilității, raportării financiare și statistice, au fost ajustate prin modificarea Legii nr. 1134/1997 privind societățile pe acțiuni, anumite aspecte ale dreptului societăților comerciale, la prevederile Directivei 2017/1132 din 14 iunie 2017 a Parlamentului European și a Consiliului. Totodată au fost întreprinse acțiuni de conformare la cerințele art.2 și 3 din Directiva 2009/101/CE, prin digitalizarea bazei de date a Agenției Servicii Publice aferente înregistrării de stat, ce permite depunerea, menținerea și obținerea informațiilor în volum minim, necesare mediului de afaceri. De asemenea, în scopul îmbunătățirii climatului mediului

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 111 13.11.2021 9:35:45

de afaceri, în cadrul proiectului Twinning ,,Dezvoltarea și consolidarea capacităților operaționale și instituționale ale Comisiei Naționale a Pieței Financiare (CNPF) în domeniul reglementării și supravegherii prudențiale", CNPF a beneficiat de servicii și în vederea consolidării propriilor capacități.

Întru asigurarea îndeplinirii angajamentelor asumate conform AA, au fost îndeplinite un șir de măsuri aferente ocupării forței de muncă (93,75%), inclusiv aprobarea listei ocupațiilor prioritare, asigurarea securității și sănătății în muncă, în special transpunerea prevederilor Directivelor UE (2004/37 și 2004/40) în legislația națională, prin stabilirea cerințelor minime de siguranță și sănătate referitoare la expunerea lucrătorilor la riscuri generate de câmpuri electromagnetice și de agenții cancerigeni sau mutageni la locul de muncă. Au fost întreprinse acțiuni în vederea dezvoltării unui sistem modern de gestionare a finanțelor publice și îmbunătățirii legislației fiscale. În acest scop, a fost actualizată Strategia de dezvoltare a managementului finanțelor publice 2013-2020 [7], aprobat în redacție nouă Regulamentul privind monitoringul financiar al autorităților publice la autogestiune, al întreprinderilor de stat/municipale și al societăților comerciale cu capital integral sau majoritar public, modificată și completată legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale și modificate procedurile de administrare fiscală pentru excluderea barierelor pentru facilitarea acumulării impozitelor și taxelor. De asemenea au fost întreprinse măsuri și acțiuni de consolidare a mecanismelor de protecție financiară, sporire a nivelului de încredere al deponenților, de transparentizare a sectorului bancar. În perioada 2017-2019, Banca Națională a Moldovei (BNM) a întreprins măsuri de asigurare a transparenței și siguranței tranzacțiilor cu valorile mobiliare, inclusiv prin constituirea și inițierea activității Depozitarului central unic al valorilor mobiliare (DCU), care asigură înregistrarea, evidența și decontarea valorilor mobiliare emise de entitățile din țară, iar în scopul asigurării unei coordonări eficiente a realizării politicii macroprudențiale și a activităților pentru prevenirea, reducerea sau eliminarea riscurilor la adresa stabilității financiare, au implementat noi instrumente macroprudențiale și a fost instituit Comitetul Național de Stabilitate Financiară (CNSF), prin ce se asigură stabilitatea financiară – factor important în dezvoltarea mediului de afaceri din Republica Moldova.

Cu referire la realizarea măsurilor și acțiunilor ce au o influență majoră sau directă asupra mediului de afaceri, ținem să subliniem domeniul societății informaționale, în care Republica Moldova a îndeplinit majoritatea măsurilor prevăzute(100%), reflectate prin transpunerea actelor UE în legislația națională, implementarea cerințelor de securitate cibernetică, îmbunătățirea nivelului de securitate al datelor cu caracter personal în cadrul sistemelor informaționale, prin participarea angajaților Agenției Naționale pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației (ANRCETI) în grupuri de lucru/experți EaPeRe, pentru spectrul de frecvențe radio (Spectrum Experts Working Group - SEWG), pentru crearea spațiului comun al serviciilor de roaming (Roaming Experts Working Group -REWG), pentru analiza comparativă a dezvoltării comunicațiilor electronice (Benchmarking Experts Working Group BEWG).

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 112 13.11.2021 9:35:45

Măsurile și acțiunile întreprinse în domeniul turismului (îndeosebi excluderea licenței pentru turoperatori, excluderea clasificării obligatorii a unităților de cazare turistică) au de asemenea o importanță deosebită în facilitarea condițiilor de activitate a mediului de afaceri, iar dezvoltarea profesională în domeniul turismului, organizarea seminarelor, trainingurilor, atelierelor de lucru în parteneriat cu Asociațiile de profil, inclusiv în contextul implementării proiectului ,,Dezvoltarea clusterelor agroturistice în Moldova" realizat cu suportul Ambasadei Poloniei în Republica Moldova, de asemenea constituie un bun suport, dar și oportunitate în dezvoltarea mediului de afaceri din țara noastră.

În cadrul implementării angajamentelor și prevederilor AA referitoare la energetică, industrie, transport, minerit și materii prime, agricultură, dezvoltare rurală și nemijlocit antreprenoriat se constată o indeplinire de la 44,44% în transporturi, la 82,5 % în industrie și antreprenoriat. De rând cu măsurile și acțiunile întreprinse în vederea ajustării cadrului de politici cu cel al UE, consolidării independenței ANRE și creării premiselor pentru asigurarea unui cadru de afaceri transparent și echitabil în sectorul energetic, au rămas restante măsuri ce țin de certificarea operatorului sistemului de transport al energiei electrice (OST), implementarea prevederilor Legii privind promovarea utilizării energiei din surse regenerabile, stabilirea și menținerea nivelului minim al stocurilor petroliere, elaborarea și aprobarea cadrului normativ secundar la Legea nr.128 din 11.07.2014 privind performanța energetică a clădirilor, elaborarea Regulamentelor ce ține de: autorizarea evaluatorilor de clădiri și inspectorilor sistemelor de încălzire, criteriile de durabilitate pentru biocarburanți și procedura de verificare a respectării criteriilor de durabilitate la producerea biocarburanților și altor măsuri ce constituie concomitent și factori de îmbunătățire și/sau dezvoltare a mediului de afaceri din țară.

Conform raportului prezentat de UE și publicat la sfârșitul lunii noiembrie 2019, contribuția UE în susținerea celor 411 IMM-uri din Republica Moldova, din care 25,1% erau deținute de femei, a constituit 85,8 milioane de euro.

O altă direcție spre care au fost îndreptate ajutoarele sunt serviciile de dezvoltare a afacerilor (BDS), inclusiv consolidarea directă a IMM-urilor, crearea incubatoarelor și clusterelor de afaceri pentru start-up-uri, sprijinul guvernului în identificarea de noi piețe, precum și consolidarea capacităților organizațiilor de sprijin pentru export. În acest domeniu, șase parteneri financiari și cinci organizații au beneficiat de sprijin și respectiv și-au mărit capacitatea, fiind prestate 18902 servicii de consultanță, din care 27,5% - femeilor, iar în aceste scopuri au fost cheltuite 96,97 milioane de euro.

O a treia direcție, domeniu în care au fost direcționate ajutoarele, a fost construirea unui mediu de afaceri favorabil (BEE): promovarea reformei reglementării și consolidarea capacității celor mai bune practici în rândul legislatorilor și autorităților de reglementare; încurajarea dialogului public-privat; informarea afacerilor despre procesele și regulile/procedurile reformelor. Au fost reformate 12 legi și reglementări, au existat 63 de evenimente de dialog public-privat, iar 67 de organizații guvernamentale și-au mărit capacitatea, bugetul folosit fiind de 19,13 milioane de euro [8].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 113 13.11.2021 9:35:45

Linia de credit BERD-EU4Business a permis achiziționarea softwarelor moderne pentru gestionarea afacerilor pe baza celor mai noi standarde, mecanizmelor, utilajelor, dispozitivelor și camioanelor, a subvențiilor, granturilor de la UE și PNUD, altor fonduri pentru înființarea unor centre de producere și/sau reproducere, iar unele dintre ele astăzi se folosesc în lupta împotriva COVID-19. Totodată, un puternic catalizator în urgentarea acestor armonizări au servit și restricțiile impuse de pandemia COVID-19 generată de virusul SARS-CoV-2, iar echipa de experți și-a propus ca în perioada octombrie 2020 – iunie 2021 să elaboreze și să prezinte o soluție pilot pentru a facilita e-Comercializarea transfrontalieră pentru țările partenere din Est, inclusiv Republica Moldova, care se pot aștepta beneficiile acesteia și în dezvoltarea mediului de afaceri.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Acordul de Asociere RM - UE. Conținutul Acordului de Asociere – DCFTA. În:http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue.
2. Tratatul privind funcționarea UE. În: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4301854.
3. Raportul alternativ al Expert-Grup și IPRE. În: https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1868-raportul-alternativ-5-ani-de-implementarea-acordului-de-asociere-ue-moldova-2014-2019-%E2%80%93-progrese-constr%C3%A2ngeri-%C8%99i-priorit%C4%83%C8%9Bi&category=194).
4. Planul Naţional de Acţiuni de Implementare a AA(PNAAA) pentru 2017-2019 www.monitorizare.gov.md.
5. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018. În: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/guvernul_republicii_moldova_-_programul_de_activitate_al_guvernului_republicii_moldova_2016-2018.pdf.
6. Datele Centrului de Armonizare a Legislaţiei. Legislatia-nationala-armonizata În: https://date.gov.md/ckan/ro/dataset/11704- .
7. Hotărîrea Guvernului Nr. 1149 din 2012-2017 cu privire la aprobarea modificărilor şi completărilor ce se operează în Strategia dedezvoltare a managementului finanțelor publice 2013-2020. În: Monitorul Oficial Nr. 7-17 din 12-01-2018, art. 05.
8. Raportul de referință privind e-Comercializarea al UE - punct de reper semnificativ pentru facilitarea e-Comerțului transfrontalier între UE și țările partenere din Est. În: https://eufordigital.eu/ro/eu-ecommerce-baseline-report-significant-milestone-towards-facilitating-cross-border-etrade-between-the-eu-and-the-eastern-partner-countries/.

Prezentat: 17 mai
tel: 022257048
GSM: 060300599
e-mail: grigore.carpovici@asp.gov.md

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 114 13.11.2021 9:35:45

PARCURSUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTE SOCIOECONOMICE ŞI JURIDICE[1]

EUROPEAN COURSE OF REPUBLIC OF MOLDOVA: SOCIOECONOMICAL AND JURIDICAL ASPECTS

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.09
CZU: 327(478):061.1UE

Valeriu MÎNDRU, ***doctor în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
vmindru@yahoo.com

Rezumat

În articol sunt analizate diverse aspecte ale vieții social-economice și juridice din Republica Moldova în contextual integrării europene. O deosebită atenție autorul acordă funcționalității instituțiilor statului și nivelul de încredere, de percepție a populației asupra calitatății actului de justiție, a calității actului de guvernare per ansamblu. Analiza efectuată relevă probleme majore care necesită a fi soluționate din perspectiva apropierii țării noastre de spațiul comunitar, de aderare la Uniunea Europeană. Utilizarea amplă a rezultatelor diferitor investigații sociologice permit autorului de a face o analiză comparată și în dinamică a situației din domeniul justiției, alte domenii de activitate.

Cuvinte-cheie: *Uniunea Europeană, Acord de Asociere, vector european, integrare europeană, spațiu comunitar, stat de drept, calitatea actului de justiție.*

Summmary

The article analyzes various aspects of socioeconomic and juridical life of the Republic of Moldova in the context of European integration. The author pays special attention to the functionality of state institutions and the level of trust, perception of the population regarding the quality of the act of justice, the quality of the act of government as a whole. The analysis reveals major problems that need to be solved from the perspective of bringing our country closer to the community space, to join the European Union. The extensive use of the results of different sociological investigations allows the author to make a comparative and dynamic analysis of the situation in the field of justice and other fields of activity.

Keywords: *European Union, Association Agreement, european vector, european integration, community space, rule of law, quality of justice.*

Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova "Moldova 2020" a calificat reforma justiției drept prioritate strategică. Strategia, aprobată prin lege în anul 2012, prevedea o reformă amplă a sectorului justiției (SRSJ) pentru anii 2011-2016 și extinsă până în anul 2017. În așa fel, Strategia și-a propus modernizarea și actualizarea a șapte piloni: sistemul justiției; justiția penală; accesul la justiție și

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul programului de stat (2020-2023) .80009.1606.05 Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 115 13.11.2021 9:35:46

executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil [1].

În vederea realizării priorităților în cauză, din bugetul de stat, precum și din sprijinul financiar substanțial acordat de Uniunea Europeană, pentru justiție au fost alocate tot mai multe resurse, în speranța că investițiile făcute vor îmbunătăți substanțial situația din domeniu și vor asigura o calitate corespunzătoare a actului justiției, care să fie raportat la standardele europene. O analiză detaliată a cheltuielilor publice în sectorul justiției prezentată într-un raport elaborat de o echipă a Băncii Mondiale, intitulat „Republica Moldova. Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate", denotă că începând cu 2009 guvernele proeuropene au beneficiat de sprijin considerabil pentru reforme instituționale din partea Uniunii Europene [2]. Noua coaliție de atunci a promis în schimb să lupte cu corupția, să reformeze sectorul justiției și sistemul judecătoresc, să consolideze statul de drept.

Potrivit estimărilor Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în anul 2016 Republica Moldova era printe primele 10 țări din Europa cu cea mai mare pondere alocată justiției din bugetul de stat care depășea cu mult media Consiliului Europei (CoE). Tendința de majorare a resurselor alocate pentru justiție a fost una constantă, astfel încât bugetul alocat justiției în perioada 2004 – 2018 a crescut de peste 8 ori [3]. Cheltuielile considerabile pentru justiție erau cauzate în mare parte de majorările substanțiale ale salariilor judecătorilor și procurorilor. În 2018, salariul judecătorilor și procurorilor începători din Republica Moldova, raportat la salariul mediu pe economie, era de circa 2,7 și respectiv 2,8 ori mai mare decât salariul mediu pe economie și era peste media Consiliului Europei, care era de 2,5 și respectiv 1,9 ori mai mare.

Spre regret însă, așteptările societății, dar și a partenerilor de dezvoltare s-au dovedit a fi prea „ambițioase". Or, resursele alocate nu au avut o corelare directă cu calitatea actului de justiție, nivelul de percepție a populației privind calitatea justiției și, respectiv, creșterea pe măsură a nivelului de încredere a populației în actul de justiție, chiar dacă, în opinia autorilor unui raport elaborat de Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene în cooperare cu autoritățile naționale privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în anii 2017-2019, reforma în sectorul justiției a constituit una din prioritățile constante ale autorităților moldovenești, acestui obiectiv fiindu-i acordată tot mai multă atenție la nivelul conducerii țării, autorităților competente, societății civile și partenerilor de dezvoltare. Prin eforturile întreprinse s-a urmărit consolidarea independenței justiției, combaterea corupției în sistemul judecătoresc, îmbunătățirea calității actului de justiție și, în cele din urmă, restabilirea încrederii publice față de sistemul justiției. În așa fel, constată raportorii, la capitolul „justiție, libertate și securitate" din cele 172 de acțiuni incluse în Plan 137 sau *78,49%* au fost realizate [4].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 116 13.11.2021 9:35:46

De menționat însă, că, aprecierile autorităților oficiale, îndeosebi ale Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, lasă loc de interpretări. Astfel, dacă facem referință la un alt raport, întitulat ,,Raport de evaluare intermediară", elaborat în luna septembrie 2017 în baza unor indicatori concreți, autorii constată că implementarea obiectivelor specifice prevăzute în prioritatea „Justiție responsabilă și incoruptibilă" nu a fost asigurată la unii indicatori foarte importanți. Din cei 7 indicatori de monitorizare a progresului realizării obiectivelor specifice, menționează raportorii, doar indicatorul ce vizează transparența instanțelor judecătorești a fost îndeplinit, în timp ce alți 4 indicatori au înregistrat chiar o înrăutățire a situației în comparație cu anul 2010. Alți doi indicatori ce vizează numărul de victime ale corupției și ponderea litigiilor soluționate pe cale alternativă nu a fost posibil de evaluat din lipsă de date statistice care ar permite măsurarea progresului [5].

În așa fel, autorii raportului concluzionează în baza analizei indicatorilor de progres, că Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020" a avut un impact nesemnificativ asupra reformei justiției, în condițiile în care Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016 era deja adoptată și era în proces de implementare la momentul elaborării și adoptării SND „Moldova 2020". Cu atât mai mult, pentru realizarea obiectivelor de reformare a sectorului justiției, în programele bugetare au fost planificate resurse financiare, care s-au bazat preponderent pe suportul Uniunii Europene, ce urma să fie acordat din cadrul Programului de suport bugetar pentru reforma sectorului justiției, în valoare de 60 milioane de euro, se menționează în raport. Din cauza crizei politice din anul 2015 și a fraudelor bancare, cheltuielile planificate în bugetul de stat pentru reformarea și dezvoltarea sectorului justiției a fost imposibil de acoperit, iar Uniunea Europenă, ca urmare a celor întâmplate, și-a suspendat ajutorul financiar promis. În consecință, prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă" a rămas în mare parte pe hârtie, iar programul de implementare – nerealizat, concluzionează autorii aceluiași raport.

Cu aceste constatări ale autorilor raportului de evaluare intermediară, o mare parte dintre actorii sistemului de justiție nu prea sunt de acord sau deloc nu sunt de acord, considerând că reformarea justiției, începută în anul 2011, a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc. Opiniile în cauză au fost exprimate în cadrul unui sondaj sociologic întitulat ,,Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției", realizat în perioada octombrie–decembrie 2020 la solicitarea Centrului de Resurse Jiridice din Moldova [6]. Astfel, la întrebarea: *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că reformarea sistemului judecătoresc începută în anul 2011 a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc?,* cei mai mulți judecători – 67% sau peste 2/3 dintre ei, și mai mult de jumătate dintre procurori – 54%, consideră că reforma demarată acum 10 ani a avut un impact pozitiv asupra sistemului justiției, iar resursele alocate au meritat (vezi *Tabelul 1).*

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 117 13.11.2021 9:35:47

Tabelul 1. **Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind impactul reformei sistemului judecătoresc începută în anul 2011**

	Întru totul de acord	Mai curând sunt de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord	NȘ/NR
Judecatorii	20%	47%	27%	4%	2%
Procurorii	10%	44%	31%	13%	2%
Avocații	4%	42%	34%	20%	1%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, sondaj, decembrie 2020

Mai puțin de acord cu această opinie sunt avocații (54%), care consideră că reformarea sistemului judecătoresc are încă multe lacune, iar impactul nu este tocmai cel așteptat.

Multiple probleme în sectorul justiției au fost puse în evidență și în cadrul Forumului „Reformarea justiției și combaterea corupției" [7], organizat în perioada 24-25 septembrie 2020 care se rezumă la câțiva indicatori importanți, și anume:

- Nivelul redus de încredere a cetățenilor în justiție;
- Lipsa independenței judecătorilor și procurorilor;
- Lipsa de transparență și integritate în cadrul sistemului judiciar;
- Lipsa unei voințe politice reale pentru realizarea reformei în justiție;
- Lipsa unei viziuni pe termen lung privind reformarea justiției.

În ceea ce privește nivelul redus de încredere a cetățenilor în justiție îl denotă an de an și datele Barometrului de Opinie Publică, în cadrul căruia subiecții chestionați își exprimă opiniile și atitudinile față de procesele social-economice și juridice din societate. De exemplu, studiul sociologic efectuat în luna februarie a anului curent arată că doar 18% din populație are o oarecare încredere în justiție și numai 1% are foarte multă încredere, în timp ce 75% din populație nu prea are încredere (32%) sau chiar deloc nu are încredere în justiția din Republica Moldova - 43% (vezi *Tabelul 2).*

Tabelul 2. **Nivelul de încredere al populației în principalele instituții ale statului**

	Nu am deloc încrdere	Nu prea am încredere	Oarecare încredere	Foarte multă încredere
Justiție	43%	32%	18%	1%
Guvern	44%	31%	18%	1%
Parlament	50%	33%	14%	1%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, februarie 2021.

După cum denotă datele studiului, nivelul de încredere a populației în justiție corelează strâns cu activitatea principalelor instituții ale statului - Guvern și Parlament. În opinia cetățenilor, activitatea acestor instituții este puțin satisfăcătoare, deoarece guvernarea face prea puțin pentru dezvoltarea socială și economică a țării, pentru crearea locurilor noi de muncă și creșterea salariilor, pensiilor, combaterea corupției, care implicit ar contribui la îmbunătățirea nivelului de trai și calității vieții oamenilor (vezi *Tabelul 3).* Astfel, la întrebarea: *Cât de mulțumit sunteți de ceea ce face conducerea*

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 118 13.11.2021 9:35:47

țării în următoarele domenii…?, cei mai mulți dintre cetățenii chestionați – mai mult de 80%, au afirmat că nu prea sunt mulțumiți sau deloc mulțumiți de ceea ce fac autoritățile centrale pentru asigurarea unui trai decent. Din aceste considerente, 50% sau o jumătate dintre respondenți au indicat că, în prezent, cel mai mult sunt îngrijorați de viitorul copiiilor, 40% - de sărăcie, nivelul scăzut de trai, iar fiecare al treilea – de șomaj și corupție.

Tabelul 3. **Gradul de mulțumire a populației de ceea ce face conducerea țării în următoarele domenii …**

Domeniile	Deloc mulțumit	Nu prea mulțumit	Destul de mulțumit	Foarte mulțumit
Nivelul de trai	46%	34%	17%	2%
Locurile de muncă	52%	30%	12%	2%
Combaterea corupției	60%	21%	8%	2%
Salariile	59%	28%	7%	1%
Pensiile	63%	22%	7%	1%

Diferențele până la 100% reprezintă răspunsurile NȘ/NR
Sursa: Barometrul de Opinie Publică, octombrie 2020.

Cercetările sociologie mai arată că populația, în mare parte, este nemulțumită și de protecția pe care le-o asigură instituțiile statului. Potrivit datelor Barometrului de Opinie Publică realizat în anul 2019, se relevă că, în mare parte, cetățenii nu sunt siguri că în cazul în care ar ajunge să-și facă dreptate în instanțele de judecată, acestea ar lua niște decizii corecte. Asrfel, la întrebarea: *Cât de sigur sunteți de faptul că dacă Dvs. sau cineva din rudele Dvs. ar ajunge în judecată, judecătorii ar adopta o hotărâre corectă în cauza dumneavoastră?,* circa 60 la sută dintre cetățeni mai degrabă nu sunt siguri (31%) ori chiar deloc nu sunt siguri (28%) că instanța ar fi corectă în raport cu persoana. Absolut siguri sunt doar 7% dintre respondenți, iar circa 19% ar fi mai degrabă siguri decât nu. Această percepție, de fapt, determină și nivelul redus de încredere a populației în justiție, care în ultimii zece ani acest indicator s-a diminuat semnificativ. În mica și foarte mica măsură cetățenii se consideră protejați nu numai de judecătorie (65%), dar și de procuratură (63%), poliție și Serviciul de Informații și Securitate (59%). Astfel, la întrebarea: *În ce măsură Vă simțiți protejat(ă) de următoarele instituții ale statului,* răspunsurile responenților au fost următoarele (*vezi Tabelul 4*):

Tabelul 4. **Măsura în care cetățenii se simt protejați de următoarele instituții ale statului:**

	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură/ Deloc	NȘ/NR
Judecătorie	2%	19%	38%	27%	14%
Procuratură	2%	20%	36%	27%	15%
Poliție	2%	33%	38%	21%	7%
Serviciul de Informații și Securitate	2%	23%	35%	24%	6%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, februarie 2021.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 119 13.11.2021 9:35:47

În așa fel, sondajele de opinie publică din ultimii zece ani privind nivelul de încredere al populației în principalele instituții ale statului sunt destul de reduse, ceea ce rezultă că și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime.

Concludente în acest context sunt afirmațiile lui Pippa Norris, potrivit căruia în multe țări, în cursul ultimilor ani, susținerea politică pentru instituțiile guvernamentale s-a erodat în mod consistent. Există o tensiune în creștere între idealuri și realitate. Aceasta a condus la producerea unor *cetățeni mai critici* sau a unor *democrați decepționați*. Erodarea susținerii pentru instituțiile guvernării reprezentative e îngrijorătoare, deoarece ea poate să *submineze credința în valorile democratice*"[8].

Apreciind starea reală de lucruri în diverse domenii ale vieții, mai mult de jumătate (56%) din populație, consideră că în general lucrurile în țara noastră merg mai mult într-o direcție greșită (*vezi Tabelul 5*).

Tabelul 5. **Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau merg într-o direcție greșită"?**

Opțiunea	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	Febr. 2021	2021/2011
Direcția este bună	11%	24%	8%	14%	15%	25%	+ 14%
Direcția este greșită	84%	69%	88%	77%	74%	56%	- 28%
NS/NR	5%	7%	4%	9%	10%	19%	+14%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2011-2021).

Totodată, cercetările sociologice relevă și o tendință de îmbunătățire a percepției populației privind direcția de dezvoltare a țării după 2015. Astfel, potrivit Barometrului de Opinie Publică, 25 la sută dintre respondenți sunt de părere că lucrurile în țara noastră se îndreaptă într-o direcție bună. (Pentru comparație: în țările membre ale Uniunii Europene ponderea cetățenilor care consideră că lucrurile merg în direcția cea bună este de circa 1/3 sau 31 %. Ponderea europenilor care gândesc că lucrurile merg în direcția greșită în UE a scăzut de la 54% la 50% față de anul 2017).

Așadar, sunt necesare reforme cardinale care să susțină cetățenii, să le asigure o protecție socială, economică și juridică garantată. Un studiu realizat de Centrul de Resurse Juridice din Republica Moldova arată că justiția din Republica Moldova este slabă. Deși au salarii mai mari decât cei din Ucraina, Armenia sau Georgia, judecătorii și procurorii de la noi nu-și fac bine treaba, dosarele lor fiind criticate de către CEDO [9].

Din aceste considerente se impune o abordare mult mai complexă, multidimensională a situației în domeniu, căci după cum ne convinge realitatea, doar majorarea salariilor judecătorilor și procurorilor nu este suficientă pentru a realiza obiective concrete și de durată, iar în cele din urmă să avem și o justiție de calitate. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii vertiginoase a salariilor judecătorilor și procurorilor, creștea în mod considerabil și numărul de cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO), astfel

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 120 13.11.2021 9:35:48

încât, în anul 2019, Republica Moldova s-a plasat pe locul cinci din cele 47 de țări membre ale Consiliului Europei. De asemenea, în anul de referință, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 3,4 ori mai des decât media europeană. La 31 decembrie 2019 erau în așteptare să fie examinate încă 1056 de cereri ale cetățenilor moldoveni. Acest număr depășește numărul total de cereri în baza cărora Republica Moldova a fost condamnată în cei 22 de ani de când persoanele se pot adresa la CtEDO împotriva Moldovei. Această constatare a experților Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în urma analizei Raportului de activitate al CtEDO pentru anul precedent, denotă că alocațiile substanțiale pentru justiție au depășit cu mult rezultatele muncii depuse de procurori și judecători. Mai mult, corupția în diverse domenii de activitate nu numai că nu s-a diminuat, ci dimpotrivă, a luat și mai mult amploare, afectând vădit capacitatea de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor. Astfel, în 2019, Republica Moldova a înregistrat un scor al Indicelui Percepției Corupției (IPC) de 32 puncte, plasându-se pe locul 120 din 180 țări (în 2018, Republica Moldova avea un scor de 33 puncte și s-a plasat pe locul 117 din 180 țări). Pentru comparație, în 2019 Georgia se afla pe locul 44, România – 70, Armenia – 77, Ucraina – 126, Rusia – 137, Uzbekistan – 153, Turkmenistan –165. [9]. În context, menționăm că Indicele este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde „0" semnifică corupție totală, iar „100" – lipsă totală de corupție. Peste 2/3 din țările incluse în clasamentul IPC 2019 au un scor sub 50 puncte, scorul mediu fiind de doar 43 puncte. În fruntea clasamentului IPC 2019 sunt Danemarca și Noua Zeelandă (ambele cu un scor de 87 puncte) și Finlanda (86 puncte), la polul opus – Siria, Sudanul de Sud și Somalia, respectiv, cu un scor de 13, 12 și 9 puncte [10].

Lipsa de progrese reale în lupta contra corupției în majoritatea țărilor este dezamăgitoare și are efecte negative profunde asupra cetățenilor din întreaga lume", a declarat Patricia Moreira, director general al Transparency International. „Pentru a avea șansa de a contracara corupția și a îmbunătăți viața oamenilor, trebuie de abordat relația dintre politică și *banii mari*. Interesele tuturor cetățenilor trebuie să fie reprezentate în procesul decizional". Țările cu procese consultative mai ample și transparente au o medie a IPC de 61 puncte, și dimpotrivă, în țările în care nu există sau sunt puține consultări scorul mediu al indicelui este de doar 32 puncte [11]. Credem că afirmațiile de mai sus caracterizează pe deplin situația din Republica Moldova.

Pentru a implementa viziunea strategică la capitolul „Justiție: responsabilă și incoruptibilă", autorii raportului de evaluare intermediară conchid că este necesară corelarea obiectivelor specifice, indicatorilor de monitorizare și a viziunii, ținându-se cont de toate părțile vizate de sectorul justiției. Totodată, este necesară și asigurarea durabilității financiare și asigurării unei sinergii dintre Strategia Națională de Dezvoltare, strategiile sectoriale și programele bugetare, astfel încât să existe o corelare directă între ceea ce se planifică și ceea ce este realizat în condițiile bugetare prognozate.

Totodată, experții susțin că ''nu poți să ai o justiție rapidă și foarte calitativă. Dacă vrem să avem calitate, trebuie să dăm șansă judecătorilor să ne dea calitate" [12]**.** Cu puțini judecători și mulți procurori, în Republica Moldova justiția se face cu viteză

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 121 13.11.2021 9:35:48

impresionantă, însă de calitate contestabilă. La această concluzie au ajuns experții Centrului de Resurse Juridice din Moldova, care au făcut o analiză comparată a actului justiției din țara noastră și din 45 de țări membre ale Consiliului Europei. Datele prezentate în studiu arată că în Republica Moldova la 100 de mii de locuitori revin în medie 14 judecători, în timp ce în țările membre ale Consiliul Europei acest raport este de 21 de judecători. În același timp, numărul cauzelor examinate de judecătorii moldoveni este cu cel puțin 30 la sută mai mic decât media țărilor membre ale Consiliului Europei, se menționează în document.

În așa fel, consolidarea sectorului justiției rămâne una din prioritățile statului, fiind necesară continuarea eforturilor pentru sporirea independenței, imparțialității și calității actului justiției, îmbunătățirea competenței profesioniștilor din domeniu, integrității și eficienței întregului sector, Pentru realizarea unor obiective și a unor acțiuni reale, necesare și cu efect durabil, se impune elaborarea unui instrument de politici în care să fie abordate problemele existente în sistemul justiției, definite căile de soluționare a problemelor respective și evaluat impactul așteptat asupra societății, constată experții CRJM.

Ritmul descurajant al progreselor în domeniul justiției, precum și în alte domenii de activitate, afectează considerabil viața cetățenilor și au un impact direct asupra așteptărilor, aspirațiilor moldovenilor. Pentru circa o jumătate de populație, speranțele la o viață mai bună sunt legate de apropierea țării noastre de spațiul comunitar și aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană (*vezi Tabelul 6*).

Tabelul 6. **Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Dvs. ați vota pentru sau contra"?**

Opțiunea	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	Febr. 2021	2021/2011
Vota pentru	47%	48%	45%	47%	47%	49%	+2%
Vota contra	25%	34%	33%	28%	26%	23%	-2%
Nu aș participa	8%	7%	6%	9%	7%	7%	-1%
Nu știu, nu m-am decis	20%	11%	16%	16%	19%	21%	+1%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2011-2021).

Astfel, din analiza de mai sus rezultă că pentru o justiție calitativă, pentru sporirea încrederii în instituțiile statului și susținerii masive a parcursului european al Republicii Moldova sunt necesare eforturi susținute și cu impact concret în diverse domenii ale vieții care să fie percepute și apreciate pozitiv de către cetățeni, iar pentru aceasta este nevoie de o politică coerentă și clară a statului, de o guvernare responsabilă. Or, vectorul european trebuie să devină o prioritate a statului nu numai în politica externă, dar și în cea internă.

La fel, sunt necesare eforturi conjugate și din partea actorilor politici, unii dintre aceștia fiind și astăzi promotori activi ai aderării Republicii Moldova la

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 122 13.11.2021 9:35:49

Uniunea Vamală, chiar dacă sunt conștienți de faptul că datorită semnării Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană țara noastră are cu mult mai multe avantaje. De remarcat în acest context, că semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare (1994), a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005), a Acordului de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC sau DCFTA) cu UE au adus doar beneficii: creșterea suplimentară a PIB-ului Moldovei de până la 5,4%, liberalizarea regimului de vize (2014), care a facilitat până în prezent accesul a circa 2,3 milioane de cetățeni moldoveni în țările membre ale Uniunii Europeane, majoritatea obiectelor de infrastructură socială care în ultimii ani erau într-o stare deplorabilă au fost și sunt finanțate din fonduri europene, iar exportul de produse și mărfuri pe piața europeană actualmente depășește cifra de 2/3 sau circa 67 la sută din volumul total al exporturilor.

Formarea, consolidarea și perpetuarea unui euroscepticism vădit și de durată de către unii reprezentanți ai formațiunilor politice aflate chiar și în prezent la guvernare în scopul menținerii unui segment impunător de electorat cu ajutorul căruia să acceadă în Legislativ contribuie în mod substanțial la dispersarea societății. Din aceste considerente și viitorul Republicii Moldova nu are o certitudine de dezvoltare, oscilând permanent între Est și Vest, fără a ne preocupa, în speță clasa politică, de creșterea nivelului de trai și calității vieții cetățenilor, care de mai bine de un sfert de secol suntem cotați ca cea mai săracă țară din Europa la acest indicator. În consecință, avem un exod masiv al populației, în special al forței economice active, al potențialului uman și intelectual.

Așadar, pentru a schimba situația în bine este nevoie de o multă implicare a instituțiilor staului, a cetățenilor. Sunt necesare reforme veritabile și eficiente în toate domeniile vieții, iar reformarea justiției, care actualmente este unul dintre pilonii fragili ai societății din Republica Moldova demult trebuia să devină o prioritate a statului. De menționat în context că în vederea îmbunătățirii stării din justiție, Ministerul de profil a venit cu o nouă Strategie pentru asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2021-2023 [13]. Strategia acordă prioritate unor astfel de direcții strategice ca independența, responsabilitatea și integritatea actorilor din sectorul justiției, precum și calitatea, transparența și eficiența actului de justiție. Important este ca toate acestea să fie realizate în practică, să fie percepute de cetățeni, și nu doar niște angajamente pe hârtie ca până în prezent. Or, justiția este datoare, obligată să fie în interesul cetățenilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Strategia Națională de Dezvoltare: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei. particip.gov.md/public/files/Moldova_2020_ENG1.pdf/
2. Raport elaborat de Banca Mondială în colaborare cu Fondul pentru buna guvernanță al Marii Britanii ,,Republica Moldova. Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate". O analiză instituțională și a cheltuielilor publice în sectorul justiției, 2018, p.21.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 123 13.11.2021 9:35:49

3. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic. Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6.
4. Planul de Acțiuni UE-Moldova. Dialogul politic şi reformele. Democraţia şi supremaţia legii. Publicat: 30-12-2006 în Tratate Internaționale, Nr. 38, art. 402.
5. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020". raport_ evaluare _md 2020_rom.pdf p.98.
6. https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/CRJM-Perceptia-judecatorilor-procurorilor-si-avocatilor-2020-web.pdf.
7. Sumar-Forum-Justiție-Anticorupție-Ro.pdf
8. Norris Pippa. The Growth of Critical Citizens? New Yok: Oxford, University Press, 1999.
9. Tags: CEDOJustitierepublica moldova cedo
10. Gribincea Vladislav, Golnice Daniel, Popșoi Ecaterina. Notă analitică, 31 ianuarie 2020 Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2019. https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/01/Nota-analitica-CtEDO-2019.pdf
11. http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-coruptiei-2019/#_ftn1
12. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Op. cit., p.9.
13. http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=149
14. http://www.justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/srsj_pa_srsj/SRSJen.pdf
15. Barometrul de Opinie Publică, perioada 2011-2021.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 124 13.11.2021 9:35:49

IMPACTUL PROCESELOR MIGRAȚIONALE ASUPRA PIEȚII FORȚEI DE MUNCĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA[1]

THE IMPACT OF MIGRATION PROCESSES ON THE LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.10
CZU: 314.15:331.5(478)

Valentina COTELNIC, ***cercetător științific,***
Institutul Național de Cercetări Economice
vcotelnic@gmail.com

Rezumat

Transformările economice din ultimii ani au produs modificări în structura socială, precum și schimbări demografice profunde, care au contribuit la îmbătrânirea demografică și scăderea populației în vârstă aptă de muncă. Schimbările în structura populației, precum și migrația au determinat reducerea populației ocupate concomitent cu modificări și în structura ocupării forței de muncă. Studiul relevă că situația social-economică din țară, funcționalitatea imperfectă a pieței muncii, imposibilitatea de a fi angajat cu un salariu decent determină populația să ia calea migrației de muncă, care pentru mulți a devenit nu o alegere, ci o necesitate. Totodată, volumul transferurilor de valută în favoarea persoanelor fizice, pentru multe gospodării reprezintă unicul venit. Toate cele menționate sunt actuale și reprezintă obiectivul prezentei cercetări. Cercetarea a fost efectuată prin utilizarea metodelor de analiză comparativă, cu vizualizare grafică. În baza rezultatelor cercetării au fost elaborate unele concluzii și recomandări de promovare a unui sistem de măsuri menite să reducă migrația forței de muncă, prin aplicarea programelor de dezvoltare socioeconomice durabile, care vor contribui la crearea noilor locuri de muncă.

Cuvinte-cheie: *populația, procesele demografice, forța de muncă, piața muncii, migrația, remitențe.*

Summary

Economic transformations in recent years have produced changes in the social structure, as well as profound demographic changes, which have contributed to demographic aging and declining working age populations. Changes in the structure of the population, accompanied by migration have led to a reduction in the number of people employed, as well as to changes in the structure of employment. The study reveals that the socio-economic situation in the country, the imperfect evolution of the labor market, the difficulty of securing a decent paying job, have put a significant part of the population on the path of labor migration, which for many has become a necessity rather than a choice. At the same time, the remittances transferred in favor of individuals have become the only source of income for many households. All the above issues are current and, therefore, represent the topic of this research. The research was performed using comparative analysis methods, aided by graphs. Based on the results of this research, certain conclusions and recommendations were developed in order to promote a system of measures aimed at reducing labor migration, by applying sustainable socioeconomic development programs, which would contribute to the creation of new jobs.

Keywords: *population, demographic processes, labor force, labor market, migration, remittances.*

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul programului de stat (2020-2023) 20.80009.0807.21 „Migrația, schimbări demografice și politici de stabilizare a situației" finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 125 13.11.2021 9:35:50

În ultimele decenii, în Republica Moldova procesele demografice, economice și sociale s-au dezvoltat instabil, populația a avut o tendință de îmbătrânire demografică, ceea ce a condus la schimbarea raportului de vârste a populației ocupate pe piața muncii, la scăderea nivelului de activitate economică și de ocupare a forței de muncă, a raportului de dependență economică, precum și de alți factori demografici și ocupaționali, cum ar fi migrația populației atât spre zonele urbane, cât și în străinătate. Migrația, în special a forței de muncă, a cuprins Republica Moldova, devenind o trăsătură relevantă a proceselor social economice actuale. Fenomenul migrației forței de muncă are implicații sociale, economice și demografice profunde atât la nivel național, cât și internațional.

Astăzi, cu acest component important al declinului demografic se confruntă multe țări ale lumii, inclusiv Republica Moldova. Procesele respective au avut un impact negativ asupra evoluției capitalului uman, fiind cel mai valoros bun al unei națiuni care influențează strategiile și politicile la nivel local, regional sau național.

Cele menționate demonstrează că viitorul demografic al Republicii Moldova este foarte nefavorabil și provoacă îngrijorare, iar cauzele principale sunt scăderea natalității, îmbătrânirea populației și, nu în ultimul rând, emigrația masivă. Asupra scăderii natalității și fertilității a avut un impact puternic negativ așa factor cum ar fi exodul migrațional.

Numărul total al populației unei țări este format din trei forțe majore: natalitatea, mortalitatea și procesul migrațional. Indicatorul principal care influențează în mod direct asupra efectivului populației, structurii și întregului proces de reproducere îl constituie natalitatea [1].

Migrația internațională a forței de muncă poate fi considerată drept un factor important de depășire a dezechilibrelor de pe piața forței de muncă atât pentru țările de origine, cât și pentru țările de destinație. În ultimii ani, acest proces a luat o amploare și se extinde practic în toate țările lumii, fiind influențată de procesele de globalizare, care reprezintă o etapă modernă de internaționalizare a activității economice. Dependența societății din Republica Moldova față de migrația forței de muncă, ca mijloc de ocupare, și remitențe, ca venituri, determină un grad înalt de deschidere spre exterior a economiei și, respectiv, vulnerabilitate crescută a pieței muncii în fața mediului extern instabil.

Migrația, în special a forței de muncă, a cuprins Republica Moldova, devenind o trăsătură relevantă a societății, influențând semnificativ dezvoltarea și funcționalitatea pieței muncii autohtone. Intensitatea proceselor migraționale depinde de forța factorilor de atracție și respingere, care preponderent sunt de caracter economic și social.

În contextul celor menționate, trebuie remarcat că oferta forței de muncă este modelată de un cadru contextual demografic, care include populația în vârstă aptă de muncă. Deoarece procesul de migrare este dominat de o populație activă din punct de vedere economic, migrația este unul dintre principalii factori care au o influență directă asupra indicatorilor cantitativi și celor calitativi ai forței de muncă, inclusiv și asupra structurii pe grupe de vârstă, fapt ce denaturează piața forței de muncă atât locală, cât și națională.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 126 13.11.2021 9:35:50

Migrația internațională în scop de muncă influențează semnificativ dezvoltarea și funcționalitatea pieței muncii din țară, iar pentru a observa impactul fenomenului este deosebit de importantă analiza situației prin prisma indicatorilor specifici domeniului.

Potrivit datelor Biroului Național de Statistică[2], **numărul populației cu reședința obișnuită** în Republica Moldova **la 1 ianuarie 2020** a constituit 2640,4 mii persoane, în scădere cu 45,7 mii persoane sau cu 1,7 % față de aceeași perioadă a anului 2019 și cu 228,7 mii persoane (sau cu 8,0%) în ultimii 7 ani, adică cu 1,14 ori anual (01.01.2014-01.01.2020), ceea ce confirmă o tendință clară de micșorare a populației de la ultimul recensământ al populației și locuințelor (anul 2014) și până în prezent. Această scădere a fost cauzată atât de sporul natural, cât și de sporul migratoriu negativ al populației. În ultimii cinci ani, rata de creștere anuală a fost negativă, constituind circa -1,8% anual [3].

Sporul negativ al populației a fost provocat de natalitatea scăzută și mortalitatea avansată, precum și de procesul migrator extern intensiv.

O populație care se află în procesul de scădere naturală și într-o îmbătrânire demografică accelerată, practic nu își mai poate găsi resurse interne de redresare și stabilizare a situației.

Procesele demografice au condiționat nu doar reducerea numărului populației, dar și îmbătrânirea acesteia, determinată de efectele tranziției demografice. Creșterea ponderii populației vârstnice în populația totală determină fenomenul de îmbătrânire demografică a populației, care, la începutul anului 2020, a înregistrat un nivel de 21,8% în condițiile în care nivelul de 12% se consideră deja prag-limită de îmbătrânire demografică, ceea ce generează o serie de consecințe economice și bugetare, punând presiune asupra sistemului de pensii și limitează forța disponibilă de muncă și competitivitatea țării pe termen lung [2].

Modificările în numărul populației cu reședința obișnuită și în structura pe sexe, comparativ cu anul precedent, sunt prezentate în *Tabelul 1*.

***Tabelul. 1* Numărul populației cu reședință obișnuită la începutul anilor 2019 și 2020, pe sexe, mii persoane**

	Numărul populației la 01.01.2019	Numărul populației la 01.01.2020	Diferența 2020 față de 2019	Inclusiv, cauzate de		2020 în % față de 2019
				spor natural	spor migratoriu	
Total, inclusiv:	**2686,1**	**2640,4**	-45,7	-4,4	-41,3	98,3
masculin	**1282,8**	**1269,2**	-13,6	-2,9	-22,8	98,9
feminin	**1403,3**	**1371,3**	-32,1	-1,5	-18,5	97,9

Sursa: BNS, https://statbank.statistica.md/

[2] http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice_

[3] https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6416

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 127 13.11.2021 9:35:51

Ca și în anii precedenți, scăderea numărului populației în anul 2019 a fost influențată în mare parte de migrația netă, care rămâne în continuare negativă (–41,3mii persoane – estimări provizorii). Deși sporul natural în anul 2019 (-4,4 mii persoane) practic s-a dublat față de anul precedent (-2,5), rămânând în continuare negativ, influența acestui indicator la descreșterea populației este nesemnificativă (*Fig.1*).

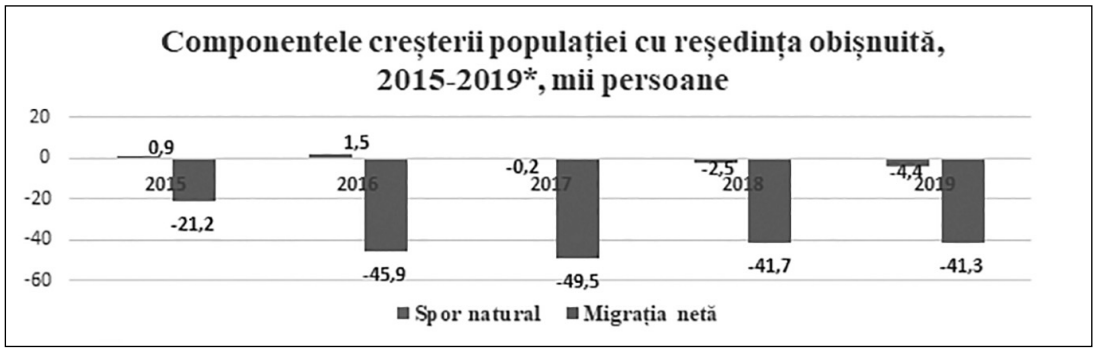

***Fig.* 1. Componentele creșterii populației cu reședința obișnuită, anii 2015-2019*(date provizorii)**

Sursa: *BNS https*://statistica.gov.md

În structura pe grupe de vârstă a populației cu reședință obișnuită, la 01.01.2020 grupa de vârstă 15-64 ani avea un efectiv de 1769,4 mii persoane, sau o pondere de 67,0% din populația totală, fiind într-o ușoară scădere cu 0,6 puncte procentuale față de același moment de referință în anul 2019, când a înregistrat o pondere de 67,6%. Tot în scădere, cu 2,5% față de anul precedent, este ponderea populației sub vârsta aptă de muncă (0-14 ani), aceasta constituind 18,5% din total populație (sau 489,4 mii persoane). Cea mai mare pondere de 8,2% au avut-o persoanele din grupa de vârstă de 30-34 ani, fiind într-o ușoară scădere comparativ cu anul precedent (8,3% la începutul anului 2019), apoi fiind urmată de grupa de vârstă 35-39 ani cu o pondere de 7,4%. Însă, din toate grupele de vârstă tinere și mature, grupa de vârstă 15-19 ani a înregistrat ponderea cea mai mică (5,2%), ca și în anul precedent. Totodată, populația peste vârsta aptă de muncă (65 ani și peste) a înregistrat un număr de 381,6 mii persoane,fiind în creștere cu 3,3% față de anul 2019 [3].

Potrivit Raportului pe Țară 2020, elaborat de UNFPA[4]–Republica Moldova ar urma să aibă în jur de 2,4 milioane de locuitori până în 2035, estimează raportul ONU la tema îndeplinirii obiectivelor de dezvoltare durabilă. Aceştia susțin că femeile trăiesc mai mult ca bărbații, dar în cazul lor nivelul de sărăcie este mult mai mare. Reprezentanții UNFPA în Moldova constată, în același timp, o creștere a speranței de viață în țară cu 1,6 ani, cea ce este o evoluție pozitivă. Mai mult, reprezentanții Fondului Națiunilor Unite pentru Populație (UNFPA) susțin că țara noastră se află în top 10 state europene din regiune care se confruntă cu un exod masiv al populației, rata emigrării populației active în Republica Moldova este de 40%, în categoria de vârstă

[4] Analiza comună de țară a ONU pentru Republica Moldova 2020 **(UNFPA).**

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 128 13.11.2021 9:35:51

(20-29 ani), ceea ce o plasează printre primele țări de pe continentul european la capitolul reducerii populației. Specialiștii prognozează că rata de emigrare va continua să crească și în următoarea perioadă din cauza problemelor socioeconomice din țară.

O altă problemă demografică este scăderea ratei de fertilitate, care este mai mare decât media UE. Potrivit ultimelor date din sondaje, Republica Moldova înregistrează o fertilizare destul de redusă, întrucât deciziile privind formarea unei familii sunt luate în conformitate cu oportunitățile socioeconomice prezente, se mai arată în Raportul pe țară.

Prin urmare, procesele demografice și fluxurile migraționale, contribuind la modificarea numărului și structurii populației, au impact și asupra dezvoltării pieței forței de muncă, inclusiv asupra schimbării structurii populației ocupate și calității acesteia. Totodată, după creșterea modestă de la sfârșitul anului precedent, pe tot parcursul anului 2020 practic a scăzut activitatea economică exacerbată de pandemie.

Astfel, conform datelor AFM, populația economic activă este caracterizată de o intensitate destul de mică, în anul 2020 a constituit 867,3 mii persoane[5], fiind în descreștere cu 5,7% față de anul 2019 (919,3 mii). Rata de participare la forța de muncă a populației de 15 ani și peste, calculată în baza populației cu reședință obișnuită, a atins valoarea de 40,3%, fiind în scădere în raport cu anul precedent cu 2,0p.p. Acest indicator a atins valori mai înalte în rândul populației masculine (45,1%), în comparație cu cea feminină (36,1%), la fel și în mediul urban (46,5%) în comparație cu cel rural (36,3%).[6] Cea mai joasă rată de activitate a fost înregistrată printre tineri, respectiv în cazul tinerilor în vârstă de 15-29 ani a fost de 31,4%, iar în grupa de vârstă 15- 64 ani - 47,6%. Valoarea acestui indicator pentru populația în vârstă de muncă conform legislației naționale (16-59 ani pentru femei și 16-63 ani pentru bărbați) a fost de 50,7% [4].

Ca și în cazul populației economic active, **populația ocupată** a înregistrat o descreștere față de anul 2019 cu 4,4%, constituind 834,2 mii persoane, în 2019 (872,4 mii). Numărul populației ocupate a scăzut la cel mai jos nivel din ultimii cinci ani. Pandemia a lovit economia țării ce deja era în declin. După încheierea carantinei din anul 2020, economia a început treptat să-și revină, dar majoritatea indicatorilor pe termen scurt rămân negativi și în prezent. Reduse au fost și valorile indicatorilor care caracterizează piața forței de muncă din țară, ceea ce se observă din datele *Tabelului 2*.

[5] În anul 2019 au fost realizate o serie de modificări în metodologia Anchetei Forței de Muncă: includerea în cadrul persoanelor ocupate doar a celor care desfășoară activități de producere a bunurilor sau de prestare a serviciilor pentru plată sau profit și neincluderea persoanelor ocupate în gospodăria auxiliară (de pe lângă casă) cu producerea produselor agricole pentru consumul propriu al gospodăriei; utilizarea numărului populației cu reședință obișnuită (locul în care persoana a trăit preponderent în ultimele 12 luni indiferent de absențele temporare) în locul celei stabile; un nou eșantion de gospodării casnice și o nouă schemă de rotație. Aceste modificări determină datele din 2019 și cele până în anul 2018, inclusiv, cu privire la forța de muncă să nu fie deplin comparabile.

[6] http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019_

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 129 13.11.2021 9:35:52

Tabelul 2. **Evoluția indicatorilor determinanți de activitate, ocupare și șomaj a persoanelor în vârstă aptă de muncă în anii 2016 – 2020.**

	2016	2017	2018	2019	2020
Forța de muncă (populația activă), mii persoane	**1035,3**	**999,7**	**1018,1**	**919,3**	**867,3**
Populația ocupată, mii persoane	**993,7**	**960,8**	**988,5**	**872,4**	**834,2**
Șomeri BIM	**41,6**	**38,9**	**29,6**	**46,9**	**33,1**
Rata de participare la forța de muncă %	**44,8**	**44,1**	**45,9**	**42,3**	**40,3**
Rata de ocupare %	**43,0**	**42,4**	**44,5**	**40,1**	**38,8**
Rata șomajului, %	**4,0**	**3,9**	**2,9**	**5,1**	**3,8**

Sursa: BNS, www.statistica.md

În perioada anilor 2016-2020, cererea forței de muncă, estimată prin rata de ocupare a populației, a scăzut gradual în ultimii doi ani (de la 40,1 la 38,8%),fiind departe de atingerea țintei majore (43,2%) stabilite pentru acest indicator de către Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021[7]. Rata de ocupare care măsoară gradul de ocupare al persoanelor în vârstă aptă de muncă reflectă și capacitatea pieței muncii de absorbție a forței de muncă. Concomitent, s-a diminuat și populația activă, care a constituit 867,3 mii persoane, fiind în descreștere cu 5,7% față de anul 2019 (919,3 mii).

Numărul și rata șomajului, estimat conform definiției BIM, a fost de 33,1 mii, fiind în descreștere față de nivelul anului 2019 (46,9 mii). Șomajul a afectat într-o proporție mai mare bărbații, care au constituit 59,5% din total șomeri și persoanele din mediul rural – 53,2%. Rata șomajului la nivel de țară a constituit 3,8%, fiind în descreștere cu 1,3 p.p. față de anul precedent (5,1%).Rata șomajului la bărbați a fost de 4,3%, iar la femei – de 3,2%. Din punctul de vedere al distribuției șomajului între cele două medii, numărul șomerilor din mediul urban este de 4,5%, cea din mediul rural 3,3%, cu o diferență fiind de 1,2 p.p. În anul 2020, cea mai înaltă rată, de 10,9%, a fost înregistrată la tinerii de 15-24 ani, valoarea acestui indicator a înregistrat disparități importante atât pe sexe (12,3% pentru femei și 9,9% pentru bărbați), cât și pe medii de reședință (14,6% la orașe și 7,0% la sate). În categoria de vârstă 15-29 ani acest indicator a avut valoarea de 6,2%, valorile indicatorului dat fiind mai mic cu 0,8 p.p. decât ținta majoră estimată pentru anul respectiv (7%) de către Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021[5].

Nivelul scăzut al ratei șomajului reflectă capacitatea de a echilibra cererea cu oferta de muncă, evident pe fondul unei economii consolidate, care are capacitatea de a oferi locuri de muncă durabile și de a absorbi forța de muncă existentă.

[7] Pentru anul 2020 ținta stabilită a ratei de ocupare a populației a fost de 43,2%. *Tabelul 2* din *Anexa 1* la Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021, Hotărârea Guvernului 1473 din 30.12.2016, p. 34. http://lex.justice. md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=369765.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 130 13.11.2021 9:35:52

Potrivit Anchetei Forţei de Muncă, a crescut numărul populaţiei **în afara forţei de muncă** de 15 ani şi peste, care în anul 2020 a constituit 1283,6 mii persoane sau 59,7% din totalul populaţiei de aceeaşi categorie de vârstă, fiind în creştere cu 2,2% faţă de anul 2019 (1255,9 mii şi, respectiv, 57,7% din totalul populaţiei). Printre factorii care au generat această creştere a populaţiei inactive se numără îmbătrânirea populaţiei şi migraţia internaţională a forţei de muncă.

***Tabelul 3*. Evoluţia populaţiei în afara forţei de muncă şi tinerii din grupul NEET, anii 2016-2020**

	2016	2017	2018	2019	2020
Populaţia în afara forţei de muncă, mii pers.	**1277,9**	**1267,6**	**1202,1**	**1255,9**	**1283,6**
Persoane plecate peste hotare la lucru mai puţin de 1 an, mii pers.	128,8	140,6	147,4	105,9	90,4
În % faţă de Populaţia în afara forţei de muncă	10,1	11,1	2,3	8,4	7,0
Persoane ce intenţionează să plece la lucru peste hotare/au deja un loc de muncă peste hotare, mii pers.	133,2	162,2	144,3	140,6	151,1
În % faţă de Populaţia în afara forţei de muncă	10,4	12,8	12,0	11,2	11,8
Tineri din grupul NEETmii pers.**	216,4	151,8	127,1	135,0	120,9
Tineri ce intenţionează să plece la lucru peste hotare/au deja un loc de muncă peste hotare, mii pers.	44,4	53,0	39,1	34,3	34,6
În % faţă de Tineri din grupul NEET	20,5	34,9	30,8	25,4	28,6

Sursa: BNS www.statistica.md

În cadrul populaţiei inactive, cea mai mare pondere, conform datelor statistice (www.statistica.gov.md), peste 45,2% revine categoriei de *pensionari*. Aceştia sunt urmaţi de grupa **elevilor şi studenţilor** (13,1%) şi grupa **persoanelor care îngrijesc de familie** *(persoanele casnice)* (13,0%).

Pe fundalul schimbărilor semnificative în domeniul ocupaţiei, se înregistrează o tendinţă considerabilă de creştere a fluxului migraţional de muncă. Transformările profunde al sistemului politico-social din Republica Moldova, dreptul la libera circulaţie a cetăţenilor, cât şi declinul economic de trai scăzut al populaţiei, inclusiv sărăcia şi şomajul, care au generat exodul masiv al fluxului migraţional. Fenomenul migraţiei forţei de muncă are implicaţii sociale, economice şi demografice profunde, pozitive şi negative, atât la nivel naţional, cât şi internaţional, contribuind la atenuarea şomajului, creşterea veniturilor gospodăriilor a căror membri lucrează peste hotare, precum şi la ameliorarea condiţiilor de trai.

La moment, în Republica Moldova lipseşte informaţia deplină şi corectă privind fluxul migraţional, ceea ce frânează evaluarea impactului migraţiei, datele disponibile cu privire la numărul emigranţilor au fost calculate de BNS în conformitate cu criteriile europene. Subliniem însă că numărul migraţilor la muncă, estimat de Biroul

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 131 13.11.2021 9:35:53

Național de Statistică, se referă doar la acei migrați care se aflau peste hotare și care erau membri ai unor gospodării din Republica Moldova și nu include numărul persoanelor care au emigrat la muncă peste hotare, iar ulterior s-au stabilit acolo definitiv cu familia.

Potrivit datelor disponibile de la BNS, în rândul persoanelor inactive se mai regăsesc persoanele care nu lucrează și nu caută un loc de muncă în Moldova, precum și cei care deja au un loc de muncă peste hotare sau care planifică să lucreze peste hotare (11,8% comparativ cu 11,2% în 2019). Un alt grup de populație inactivă reprezintă persoanele (declarate de gospodării) ca fiind **plecate peste hotare la lucru sau în căutare de lucru pentru o perioadă mai mică de un an** (7,0% sau 90,4 mii), numărul celor din urmă fiind în descreștere cu 14,6% față de anul 2019 (respectiv, 8,4% sau 105,8 mii). Persoanele plecate peste hotare la lucru sau în căutare de lucru predomină în rândul bărbaților (19,8% și, respectiv, 11,8% la bărbați față de 5,7% și, respectiv, 3,4% la femei), iar activitățile de îngrijire de familie sunt mai mult caracteristice femeilor (21,9% comparativ cu 1,2% pentru bărbați)[8].

Conform datelor AFM, numărul tinerilor NEET care intenționau să plece la lucru peste hotare/au deja un loc de muncă peste hotare în 2020 a constituit 34,6mii de persoane, sau cu 9,8mii mai puțin față de anul 2016,(44,4mii), ce constituie 28,6% și respectiv 20,5% din p**opulația în afara forței de muncă**. Pe parcursul anilor 2016-2020, numărul migraților la lucru peste hotare a oscilat, înregistrând o creștere constantă în 2016 – 2018 (128,8 și respectiv147,4mii persoane) cu 18,6 mii persoane, iar către anul 2020 s-a înregistrat o scădere cu 33,4 mii persoane. Astfel, volumul migrației este determinat de lipsa oportunităților de ocupare, îndeosebi în mediul rural, care este rezultatul unei slabe dezvoltări a micilor inițiative antreprenoriale.

Dacă vom analiza migrația populației în profil teritorial, atunci putem constata că în anul 2020 ponderea cea mai mare de emigranți le revine celor stabiliți cu traiul în zona de Centru (35,4 mii), fiind urmați de cei din zonele de Nord și Sud a republicii, pe când din municipiul Chișinău au emigrat 11,8mii persoane din totalul persoanelor aflate peste hotare mai puțin de 1 an la lucru sau în căutarea unui loc de muncă.

Tabelul 4. **Populația în afara forței de muncă în vârstă de 15 ani și peste, pe zone, după relația cu piața forței de muncă în anul 2020.**

	Total	Mun. Chișinău	Nord	Centru	Sud
Populația în afara forței de muncă	**1283,6**	**246,4**	**347,0**	**415,7**	**274,5**
Persoane aflate peste hotare mai puțin de 1 an la lucru sau în căutare de lucru	**90,4**	**11,8**	**21,7**	**35,4**	**21,5**
În % față de populația în afara forței de muncă	**7,0%**	**4,8**	**6,2**	**9,0**	**8,5**

Sursa: BNS www.statistica.gov.md/

[8] http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019_

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 132 13.11.2021 9:35:53

Analiza proceselor migraționiste a forței de muncă se justifică prin apartenența migranților la populația aptă de muncă, însă neangajată în Republica Moldova, reprezentând o pierdere semnificativă pentru piața muncii națională. Migrația face parte din cei mai importanți factori care conduc la reducerea activității de muncă și sporirea inactivității. Deși la început motivele principale de plecare la muncă peste hotare au fost, deopotrivă, lipsa locurilor de muncă atractive în țară și salariile mici, sporirea oportunităților de angajare în câmpul muncii în Moldova, cu regret, nici în perioada curentă situația pe piața muncii nu a determinat o creștere semnificativă a ocupării și reducere a migrării. **În Republica Moldova**, factorul determinat al migrației în scop de muncă este unul economic, care, la rândul său, cumulează o serie de factori, unul dintre principalii factori al migrației în scop de muncă fiind nivelul scăzut de salarizare [6].

Altfel spus, c*ostul relativ mic al forței de muncă în orașele mici și în localitățile rurale* în comparație cu alte țări din regiune constituie unul din factorii stimulatori pentru emigrarea în afară țării, având scopul supraviețuirea populației, prevenirea și diminuarea sărăciei, inclusiv în rândul populației ocupate.

În anul 2020, salariul pe care-l putea obține un salariat în Republica Moldova a fost de 8107,5 lei/470 dolari SUA, ce este de 1,5 ori mai puțin decât cel din Rusia (708 dolari), cu 1,04ori mai puțin decât cel din Belarus (490 dolari) și doar față de Ucraina este în creștere de 0,9 ori (437 dolari), pe când salariul mediu brut în țările UE în anul 2020 a constituit: în România-1075- EU, Germania-4035 EU, Marea Britanie -3131Eu, Franța -3097EU, Italia - 2442EU, Grecia-1060Eu, Lituania - 885EU. Salariul mediu în Țările Baltice a constituit mai mult de - 890Eu[9], fiind practic de 2 ori mai mare față de cel înregistrat in Republica Moldova.

Toate țările enumerate sunt ușor accesibile pentru emigranți, în virtutea absenței regimurilor de viză, acordurilor interguvernamentale sau datorită cetățeniilor multiple.

În Rusia, salariul mediu brut a fost de 51083ruble sau (646 eu) [10]. Alături de Georgia, Kîrgîzstan și Tadjikistan, Republica Moldova se numără printre statele cu cel mai mic nivel al salariului minim în Europa și Asia Centrală[11].

Emigrarea din Republica Moldova trebuie privită în strânsă legătură cu problema dezvoltării țării, de stabilitatea și durabilitatea dezvoltării socioeconomice, de eficacitatea politicilor în domeniul ocupării forței de muncă, precum și de oferta reală a locurilor de muncă cu salarii decente.

Un factor determinant al emigrării se referă la calitatea vieții, ce include: venitul, locul de muncă și perspectivele pe care le oferă acesta, ridicarea nivelului de trai al familiei (achiziționarea mărfurilor de consum, procurarea de locuințe, investirea în educația copiilor, mai rar în afaceri). Un efect negativ este separarea familiilor, avându-se în vedere modificarea structurii, dinamicii și funcționalității acesteia. Ca suport al

[9] Reinis Fischer, www.reinisfischer.com.

[10] *Федеральная служба государственной статистик* https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/tg/

[11] https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/tg/

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 133 13.11.2021 9:35:54

afirmațiilor poate fi invocată rata scăzută a nașterilor (unei femei din Moldova îi revine 1,7 nașteri), rata înaltă a divorțurilor și faptul că majoritatea emigranților sunt tineri la vârsta fertilității. Un studiu al UNFPA arată că în cazul în care situația prezentă va persista, populația Republicii Moldova va scădea în următorii 50 de ani cu 20% [7].

Migrația contribuie la reducerea posibilităților populației economic active de a susține populația pensionată prin cotizații la fondul social, datorită deficienței în impunerea fiscală a remitențelor etc. Pe lângă implicațiile economice, migrația atrage și consecințe de ordin social. Migrația ilegală, traficul de ființe umane, traumatismul și accidentele la locul de muncă, lăsarea copiilor în grija rudelor sau chiar persoanelor străine, imposibilitatea reîntoarcerii în țară din cauza pandemiei COVID 19, lipsa banilor, necunoașterea drepturilor, discriminarea în remunerare sunt problemele principale majore cu care se confruntă actualmente imigranții moldoveni.

Migrația populației apte de muncă, ca fenomen socioeconomic al societății moderne, are două funcții principale: economică, ca o consecință între cererea și oferta forței de muncă datorită diferitelor niveluri de competențe și posibilitatea de a-și folosi competențele în diferite regiuni/zone, sau sociale, cu dorința de a-și satisface nevoile de îmbunătățire a bunăstării materiale, dezvoltarea carierei, educația, îngrijirea sănătății etc.

Plecarea specialiștilor cu înaltă calificare este proces notabil în cadrul migrației forței de muncă din Republica Moldova. Acest proces, cunoscut sub denumirea de "exodul de creiere" duce inevitabil la pierderea capitalului intelectual, ceea ce afectează calitatea pieței muncii, scade potențial profesional și de calificare a forței de muncă din Republica Moldova [8].

Un fenomen și mai grav vizează persoanele care își pierd calificările, angajându-se la munci nepotrivite formației lor. Totodată, putem constata și unele rezultate benefice ale migrației, cum ar fi cel educațional, care se manifestă prin schimbarea gândirii și comportamentului economic al tinerei generații și adaptarea acesteia la noile condiții ale economiei de piață, având o mentalitate schimbată, vor să fie activi, independenți, și-au format o nouă cultură a muncii, doresc să inițieze afaceri și să participe la dezvoltarea societății după modelele pe care le-au văzut peste hotare.

Din perspectiva țărilor de destinație, efectele pe care le produce fenomenul migrației internaționale asupra pieței forței de muncă constau în reducerea dezechilibrelor pe piața muncii, prin acoperirea necesarului de forță de muncă din domeniile care nu reprezintă interes pentru muncitorii autohtoni, chiar și în condițiile unui nivel ridicat al șomajului, sau din cauza lipsei personalului calificat. În cadrul țărilor de origine, migrația poate contribui la eliminarea dezechilibrelor dintre cererea și oferta de muncă, diminuând nivelul șomajului și aducând noi experiențe de muncă, noi idei tehnologice specifice țărilor avansate, concomitent, poate duce și la apariția unui deficit al forței de muncă [9].

Consecințele negative ale fluxurilor migraționale în plan demografic se manifestă prin depopularea țării, și, în special, a localităților rurale. Astfel, efectele migrației au influența asupra populației, și anume: modificarea numărului și structurii populației,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 134 13.11.2021 9:35:54

inclusiv după genuri, vârste, educație, profesii, situația în familie după numărul membrilor ei și componență, locul nașterii etc.

Influența migrației asupra reproducerii populației, are loc prin influența asupra indicatorilor natalității și mortalității, intensitatea migrației din sate și orașe duce la schimbarea indicatorilor privind natalitatea, care este în creștere în orașe și în descreștere în sate.

Deci, analiza cu considerare a acestor aspecte este extrem de importantă pentru căutarea soluțiilor menite să schimbare situația existentă de pe piața forței de muncă.

Emigrația forței de muncă se numără printre factorii principali care modelează evoluțiile economice, sociale și politice din Republica Moldova și va rămâne la fel de importantă în viitorul previzibil. În domeniul economic, rolul central al emigrației este demonstrat de faptul că circa 20% din resursele de muncă activează în afara granițelor țării, iar veniturile transferate de muncitorii emigranți echivalează cu circa 20-25% din PIB[12].

Analiza proceselor ce se desfășoară în societate ne demonstrează că Republica Moldova se include tot mai intens în procesul de transnaționalizare prin migrația forței de muncă, care are consecințe atât pozitive, cât și negative asupra calității vieții populației țării. Efectele pozitive provin din faptul că peste 20% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar, fiind o sursă majoră de valută străină, au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și pieței muncii. Spre exemplu potrivit Băncii Centrale din Federația Rusă, prin sistemele de transfer al banilor, în anul 2018 suma transferurilor bănești de la imigranții internaționali alcătuia 688 mld dolari americani, pe când în anul 2016 au constituit 19,8 mld dolari, inclusiv în Moldova au ajuns 0,69 mld dolari, țara plasându-se pe locul 10 din topul celor 12 țări unde au fost efectuate transferuri prin intermediul Băncii Centrale din Rusia. Pe primul loc se află Uzbekistanul cu-4,63mld dolari, urmat de Kârgâzstan-2,73, China 2,63, Tadjikistan-2,51mld dolari. Ultimele țări în această listă se înscriu Georgia și Belarus cu 0,68 și respectiv 0,38 mld dolari americani[13].

Evident, transferurile sociale reprezintă încă o pondere semnificativă din venitul gospodăriilor. Fluxul mare de migrați moldoveni a dus la o dependență substanțială de remitențe pentru economia Moldovei, care este una dintre cele zece țări din lume dependente de remitențe. În același timp, ponderea celor sărăci este de trei ori mai mare în mediul rural (31,6%) comparativ cu cea din regiunile urbane (10,6%). Potrivit Organizației Internaționale a Migrației, aproximativ o pătrime din gospodăriile din Republica Moldova primesc remitențe, pentru aproximativ jumătate dintre acestea remitențele reprezintă unicul venit. Aceste gospodării vor deveni sărace dacă dispar remitențele. În consecință, scăderea remitențelor ar duce, în particular, la o creștere a sărăciei la sate, zone care deja au un nivel scăzut al bunăstării populației.

[12] https://mei.gov.md/sites/default/files/document/attachments/expres_2020-11.pdf

[13] https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_762534.pdf

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 135 13.11.2021 9:35:55

Totodată, micșorarea fluxurilor financiare de la cetățenii care muncesc peste hotare ar putea avea grave efecte socioeconomice la nivelul întregii țări[14]. Pandemia a afectat practic toate domeniile economice în anul 2020, în consecință PIB a scăzut cu 7%, iar nivelul remitențelor rămâne a fi semnificativ și a crescut, ceea ce sugerează ideea de o mai bună utilizare a canalelor de transfer a remitenților.

În anul 2020, volumul transferurilor nete de valută în favoarea persoanelor fizice a ajuns la 1.487 mil de dolari, valoare maximă înregistrată în ultimii 6 ani. Recordul absolut a fost înregistrat în 2008, când valoarea remitențelor a atins cifra de 1.660 mil, de dolari. Volumul total al transferurilor bănești în anul 2020, a fost cu 21,6% mai mult comparativ cu perioada similară a anului precedent.

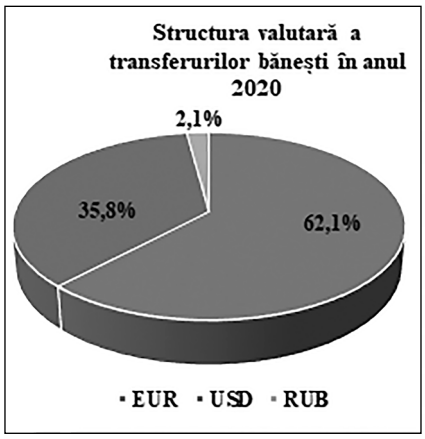

Fig. 2. **Structura valutară a transferurilor bănești, 2020**

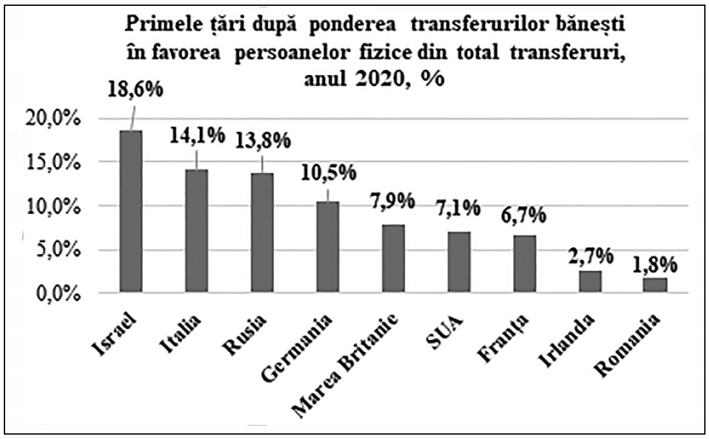

Fig. 3. **Primele țări după ponderea transferurilor bănești în favoarea persoanelor fizice din total transferuri, 2020,%**

Sursa: BNM, Statistica operațiunilor bancare internaționale. https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate-efectuate-favoarea

Cele mai multe transferuri în 2020 au fost efectuate în euro – 62,1 %, urmate de transferurile în dolari SUA – 35,8% și ruble rusești – 2,1%. Conform proveniență geografice, cei mai mulți bani au venit din UE – o pondere de 46,8 %, din CSI – o pondere de 13,6%, și din restul lumii – o pondere de 39,6 %. Primele țări după proveniența transferurilor bănești în favoarea persoanelor fizice din total transferurilor în anul 2020 în % (Israel - 18,6%, Italia-14,1, Rusia - 13,6%, Germania - 10,5, Marea Britanie - 7,9, etc.) În anul 2020, ponderea transferurilor din Israel, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord și SUA a constituit 88,2 la sută din totalul pe alte state. Transferurile din aceste douăzeci și una de state (inclusiv din Rusia) reprezintă 93,5 la sută (1 390,66 mil. USD) din totalul transferurilor în Republica Moldova. Efectele diminuării influxurilor financiare din Federația Rusă, au ca rezultat reorientarea treptată a migranților de muncă spre țările din UE. [8]

[14] https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/presscenter/articles/2020/care-este-impactul-covid-19-asupra-remitenelor-in-republica-mold.html

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 136 13.11.2021 9:35:55

În 2020, volumul remitențelor trimise pe căi oficiale a înregistrat o creștere de 264 mil de dolari față de anul precedent. Este cea mai mare creștere a remitenților din ultimii 12 ani. Ultima dată am avut o creștere anuală mai mare în 2008, când remitențele oficiale au crescut cu 442 mil de dolari într-un singur an [9].

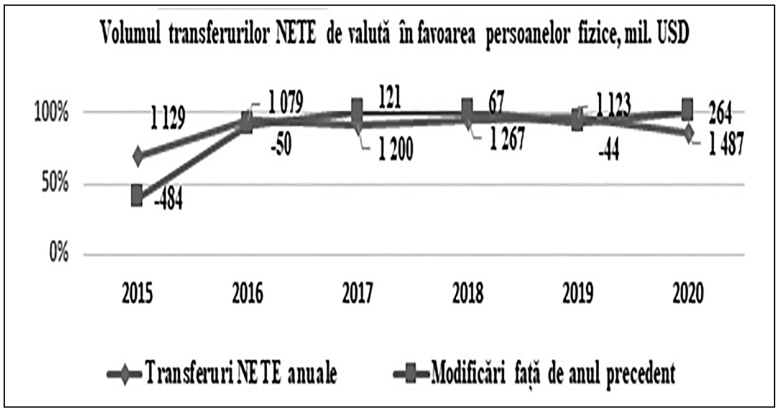

Fig. 3. **Volumul transferurilor NETE de valută în favoarea persoanelor fizice, mil. USD**

*Sursa:*www.bnm.md.https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate-

Totuși, valoarea remitențelor oficiale nu reprezintă suma totală a banilor trimiși de cetățenii Republicii Moldova acasă. În 2020, aceștia au transferat pe căi oficiale 1.487 mil de dolari, dar au vândut pe piața valutară 2.245 milioane de dolari. Acest fenomen poate fi urmărit an de an, ceea ce ne duce la gândul că suma reală a banilor trimiși acasă este mai aproape de vânzările nete de valută, iar transferurile nete sunt doar o parte din bani trimiși pe căi oficiale.

Volumul real al banilor transmiși de moldoveni acasă este cel puțin egal cu vânzările nete de valută, iar transferurile nete reprezintă doar banii transferați pe căi oficiale. Restul banilor intră în țară prin alte mecanisme, cum ar fi: bani aduși de muncitori când vin acasă, transmiși prin rude și prieteni, sau prin alte căi. Astfel, în ultimii ani, la fiecare 100 milioane de dolari/lunar transferați prin căi oficiale se mai adaugă 60-70 milioane de dolari/lunar bani aduși în țară pe căi neoficiale.

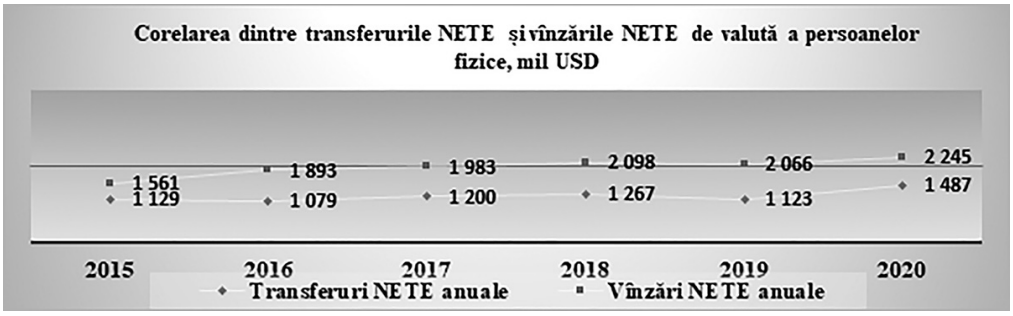

Fig. 4. **Corelarea dintre transferurile nete și vânzările nete de valută persoanelor fizice, milioane USD**

*Sursa:*www.bnm.md.https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din- străinătate

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 137 13.11.2021 9:35:55

Pe lângă aceste două mecanisme descrise mai sus de aducere a banilor în țară de către moldoveni, în prezent putem deja vorbi și de al treilea mecanism, este vorba despre utilizarea cardurilor bancare, ca mijloc de transfer al banilor de peste hotare în Republica Moldova. Conform datelor oficiale ale BNM, în 2020 tranzacţiile cu cardurile bancare străine în Moldova au fost estimativ de peste 8 miliarde lei. Cea mai mare parte sunt tranzacţii ale străinilor în Moldova, însă evoluția acestor tranzacții din 2020 ne duce la ideea că o parte din carduri emise în străinătate sunt utilizate de către concetățenii noștri pentru a transfera bani rudelor din Moldova. Conform datelor BNM, aceste tranzacţii cu cardul sunt un mecanism nou de transfer al banilor.

Astfel, putem afirma că volumul total al remitențelor în anul 2020 au fost de 2,4 miliarde de dolari, dintre care 1,5 miliarde au fost remitențele transmise prin căi oficiale, iar 0,9 miliarde prin mecanisme neoficiale și prin utilizarea cardurilor bancare.

Concluzii

În Republica Moldova, situația demografică este ambiguă, care se manifestă prin schimbarea structurii populației pe vârstă – îmbătrânirea ei. Rata îmbătrânirii populației a crescut de la 18,1% în 2015 până la 21,8% în 2020, ceea ce generează o serie de consecințe economice și bugetare, ce influențează negativ asupra formării pieței muncii autohtone. Declinul populației, îmbătrânirea și creșterea proceselor migraționale au redus populația în vârstă aptă de muncă sau capacitatea forței de muncă și, în consecință, au limitat oferta acesteia. Astfel, în ultimii 5 ani, creșterea anuală a populației a fost negativă, iar scăderea medie a populației a fost de aproximativ -1,8% anual, populația în vârstă aptă de muncă pentru perioada 2015-2020 a scăzut cu 11,9 puncte procentuale. Totodată, populația peste vârsta aptă de muncă (65de ani și peste) a înregistrat un număr de 381,6 mii persoane, fiind în creștere cu 3,3% față de începutul anului 2019. În același timp, a fost înregistrată o creștere a speranței de viață în țară cu 1,6 ani, ceea ce este o evoluție pozitivă, fapt ce va contribui la prelungirea vieții active pe piața muncii, acoperirea deficitului forței de muncă în urma migrației etc.

Fenomenul migrației la muncă peste hotare continuă să prezinte importanță pentru analiză, deoarece amploarea manifestării acestuia influențează decisiv asupra pieței muncii în Republica Moldova. Migrația populației apte de muncă contribuie la denaturarea pieței locale și naționale a muncii, inclusiv la schimbarea structurii de vârstă, precum și a calității acesteia (caracteristicile profesionale ale forței de muncă prin creșterea fluxului populației cu studii superioare și profesionale). Astfel, deficitul tot mai mare de forță de muncă calificată afectează caracteristicile calitative ale pieței forței de muncă prin scăderea potențialului profesional al resurselor de muncă. Migrația forței de muncă are consecințe negative în domeniul socioeconomic, inclusiv în cel financiar și în dezvoltarea regională. La nivel economic creează deficit semnificativ de forță de muncă, induce dependență de oferta de locuri de muncă în străinătate, dependență de remitențe.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 138 13.11.2021 9:35:56

Efectele pozitive provin din faptul că peste 20% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar, fiind o sursă majoră de valută străină, au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și a pieței muncii.

În contextul celor menționate, concluzionăm că procesul de depopulare în zonele rurale, fluxul mare de imigranți, îndeosebi tineri, îmbătrânirea populației, latența crizei demografice, creșterea tensiunii pe piața muncii, scăderea ocupării forței de muncă, precum și agravarea problemelor sociale sunt provocări prioritare și necesită o abordare integrată de soluționare a acestora.

Astfel, se impune, în continuare, promovarea unui sistem de măsuri menite să reducă migrația forței de muncă prin:

- crearea noilor locuri de muncă, ceea ce ar contribui la reducerea numărului de persoane ce planifică să emigreze, precum și la reîntoarcerea migraților;
- îmbunătățirea legislației în vigoare în domeniul relațiilor de piață, a muncii, a salarizării, a dialogului social etc.;
- efectuarea cercetărilor aprofundate complexe în domeniul impactului migrației asupra dezvoltării demo-socio-economice și culturale, atât la nivel național, cât și local.

În caz contrar, profunzimea emigrației își va lăsa amprentele ei și în următoarele decenii, riscăm să devenim o țară în vid, riscăm să devenim o zonă de migrație pentru alte popoare.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Paladi Gh.,Dondiuc Iu. Factorii determinanți ai proceselor demografice în Republica Moldova, Conferința internațională științifico – practică "Creșterea economică în condițiile globalizării". INCE,Chișinău, 2015, p.16.
2. Gagauz O. Tendințele principale în evoluția populației Republicii Moldova: Un semnal de alarmă pentru autoritățile publice, Conferința internațională științifico – practică, "Creșterea economică în condițiile globalizării". INCE,Chișinău, 2015, p.9.
3. Biroul Naţional de Statistică, Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în anul 2020.
4. Biroul Naţional de Statistică, www. Statistica.md. Ancheta Forței de Muncă, Chișinău, 2020.
5. Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021. Hotărârea Guvernului 1473 din 30.12.2016, p. 34.
6. Pantea Larisa. Managementul pieței muncii a Republicii Moldova în contextul integrării în uniunea europeană, Teza de doctor, Chișinău 2017, p. 92-93.
7. Eftodi Ion. Moldova de ieri, Moldova de azi, Moldova de mâine. Școala secolului XXI în condițiile creşterii migrației tinerilor peste hotare. Chișinău 2013, p.64-65.
8. Савельева Г., Захаров С. Trends in the current economic environment. București, PRO Universitaria 2019, p.248.
9. Victor Moraru. Migrația în contextual globalizării în: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.1, p 22-23.
10. BNM, Statistica operațiunilor bancare internaționale. www.bnm.md.https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din- strainatate-efectuate .
11. Veaceslav Ioniță. https://ionita.md/2021/01/26/in-2020-remitentele-primite-pe-cai-oficiale.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 139 13.11.2021 9:35:56

ORIENTĂRI ATITUDINAL-VALORICE ȘI PERCEPȚII PRIVIND NAȘTEREA COPIILOR FEMEILOR DIN MUN. CHIȘINĂU

ATTITUDINAL VALUE ORIENTATIONS AND PERCEPTIONS REGARDING THE BIRTH OF CHILDREN OF WOMEN FROM CHISINAU MUNICIPALITY

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.11
CZU: 612.6-053.2:303

Ecaterina GRIGORAȘ, ***cercetător științific,***
Institutul Național de Cercetări Economice
egrigoras@ince.md

Rezumat

Modificarea comportamentului demografic al populației este determinat de modernizarea normelor și orientărilor atitudinal-valorice față de familie, căsătorie în general și față de nașterea copiilor în special. Studiile empirice reliefează natura modificărilor în comportamentul reproductiv: scăderea presiunii normelor sociale ale societății și creșterea ierarhiei valorilor individuale. Rezultatele cercetării evidențiază orientările atitudinal-valorice privind nașterea unui copil, ce se caracterizează prin dominarea caracteristicilor moderne. Nașterea unui copil este percepută ca o împlinire de sine, aducând cea mai mare bucurie în viața părinților și mai puțin ca autorealizare profesională sau garant economic al familiei. Valoarea copilului rămâne a fi dominantă, atribuită de către noile generații și în societatea modernă, fiind determinată de nevoia individuală, care alimentează bunăstarea psihologică a familiilor/cuplurilor. Cele mai multe dintre femei își doresc un model de familie cu trei copii dacă ar avea toate condițiile necesare (circa 54,2%), iar 43% preferă modelul familiei cu doi copii. Pentru respondentele în grupele de vârste mai tinere (18-19, 20-24) este mai atractivă perspectiva de a avea doi copii 49,8% și respectiv 54,2%. Femeile căsătorite doresc un model de familie cu trei copii (55,5%), iar cele necăsătorite sunt orientate către un model de familie cu 2 copii (49,6%). Pentru mun. Chișinău, divizarea dintre norma socială privind numărul de copii pe care îl planifică este între femeile care planifică doi copii și un copil, care în practică am putea spune că semnifică „cel puțin un copil și nu mai mult de doi".

Cuvinte-cheie: *orientări reproductive; percepții privind nașterea unui copil; cercetare sociologică.*

Summary

The change of the demographic behavior of the population is determined by the modernization of the norms and attitudinal-value orientations towards the family, marriage in general and towards the birth in particular. Empirical studies highlight the character of changes in reproductive behavior: decreasing the pressure of social norms of society and increasing the hierarchy of individual values. The research results highlight the attitudinal-value orientations regarding the birth of a child, which is characterized by the domination of modern characteristics. The birth of a child is perceived as a self-fulfillment, bringing the greatest joy in the life of the parents and less as a professional self-realization or economic guarantor of the family. The value of the child remains dominant, attributed by the new generations in modern society, being determined by the individual needs, which fuels the psychological well-being of families / couples. Most of women want a family model with

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 140 13.11.2021 9:35:57

three children if they have all the necessary conditions (about 54.2%), and 43% prefer the family model with two children. For the respondents in the younger age groups (18-19, 20-24) the perspective of having two children is more attractive, 49.8% and 54.2%, respectively. Married women want a family model with three children (55.5%), and unmarried women are oriented towards a family model with 2 children (49.6%). For Chisinau, the division between the social norms regarding the number of children it plans is between women who plan two children and a child, which in practice means "at least one child and not more than two".

Keywords: *reproductive orientations; perceptions about birth; sociological research.*

Baza valorică a tendințelor demografice moderne constă în creșterea continuă a ierarhiei valorilor individuale în special a femeilor în afara gospodăriei. Concurența nevoilor determină o schimbare a valorilor asupra reprezentărilor despre dorința de a avea copii, despre numărul dorit de copii, ceea ce duce la scăderea numărului de copii în familii. Mulți cercetători observă o scădere a presiunii normelor sociale ale societății (normele legate de familie și căsătorie), o creștere a independenței personale și dezvoltarea nevoilor „ordinelor superioare" [2; 10]. În acest sens, preferințele individuale în ceea ce privește numărul de copii și momentul apariției acestora sunt întrebări-cheie pentru cercetarea fertilității post-tranziție.

Studiile empirice reliefează natura modificărilor în comportamentul reproductiv, care au la bază conceptul celei de-a doua tranziții demografice, presupunând preocuparea înaltă de auto-împlinirea individuală, libertatea de alegere, stilul de viață și emanciparea, reflectate în procesul de formare a familiei, atitudinile față de reglementarea fertilității și motivația de a deveni părinte [3, p. 293]. Abordarea ideațională presupune adaptarea la evoluțiile culturale și cele valorice, și anume, adoptarea de noi norme, valori și atitudini occidentale ca stimulenți principali pentru schimbările demografice, promotorii acestor noi valori fiind păturile sociale cu nivel înalt de educație și economic asigurate. Mai târziu, aceste noi forme de comportament s-au extins și în straturile sociale mai puțin asigurate material și cu nivel mai mic de educație [16; 5].

Republica Moldova se aliniază la schimbările valorice ale comportamentului reproductiv modern, înregistrând modificări structurale semnificative ale populației, transformarea comportamentului matrimonial și răspândirea uniunilor neformate din punct de vedere juridic, modificări ale modelului cultural al comportamentului reproductiv [5; 12].

Date și metode de cercetare. Orientările valorice au fost evaluate în baza cercetării sociologice cantitative, *studiul sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău* (realizat în anul 2019), reprezentând un studiu transversal descriptiv cu aplicarea metodei anchetei pe bază de chestionar pe un eșantion de 600 femei în cea mai activă vârstă de reproducere - de la 18 până la 40 de ani. A fost selectat municipiul Chișinău, deoarece în conformitate cu datele RPL 2014, aici se înregistrează cea mai mică rată totală de fertilitate. Astfel, necesitatea studierii contextului social și economic al familiilor/cuplurilor cu copii și fără din mun. Chișinău, a determinat inițierea acestei cercetări. Din totalul respondentelor, 476 respondente sunt căsătorite, iar 124

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 141 13.11.2021 9:35:57

în parteneriat. Au fost luați în calcul și influența anumitor factori socio-demografici (nivelul educației, originea respondentelor, vârsta femeilor, statutul marital).

Selectarea respondentelor a fost realizată în baza cotelor de vârstă calculate de autor și nivelul de educație. Respondentele au fost rugate să aleagă o singură variantă sau mai multe variante de răspuns, după caz, prin încercuirea variantei de răspuns care corespunde cu opinia acestora. Pentru construirea eșantionului au fost utilizate datele Biroului Național de Statistică (BNS), (populația stabilă la începutul anului pe raioane, vârste, ani, medii și sexe, 2018), calculate cotele după criteriul de vârstă și nivelul de educație. În fiecare sector al mun. Chișinău au fost stabilite puncte de eșantionare și un anumit număr de chestionare, calculate în conformitate cu numărul populației fiecărui sector.

A fost aplicată, tehnica bulgărului de zăpadă la selectarea respondentelor cu vârstele mai tinere 18-21 ani, dar și pentru respondentele care locuiesc în parteneriat fără înregistrarea căsătoriei, în corespundere cu eșantionul stabilit. Eșantionul este reprezentativ după structura de vârstă a contingentului feminin selectat și nivelul de studii.

Valoarea fundamentală a studiului privind natalitatea în municipiul Chișinău constă în faptul că reprezintă o abordare retrospectivă a comportamentului reproductiv, evidențiind percepțiile și orientările valorice ale respondentelor privind nașterea unui copil. În baza studiului au fost evidențiate opiniile respondentelor privind nașterea copiilor din perspectiva a trei percepții atribuite valorii nașterii copilului: percepții morale, percepții de autorealizare și percepții materiale.

Rezultatele cercetării. Opinia respondentelor privind aspectele morale ale nașterii unui copil reliefează tendințe cu caracter modern (*Tabelul 1.*). Pornind de la faptul că nașterea copiilor nu este percepută ca o datorie morală a unui om (doar 33% dintre respondente sunt de acord cu afirmația că *"nașterea copiilor este o datorie morală a fiecărui om"*). Or nașterea unui copil la etapa actuală este un eveniment planificat la care are dreptul fiecare persoană și fiecare cuplu căsătorit sau care locuiește în concubinaj. Partenerii decid singuri dacă vor avea copii și câți, precum și alegerea momentului nașterii copiilor lor. Astfel, generațiile tinere resping reglementările părinților cu privire la numărul și momentul nașterii copiilor, iar încercările de a păstra normele culturale tradiționale ale comportamentului pro-creativ se dovedesc a fi de neperceput și de neatribuit descendenților sau noilor generații.

Liberalizarea normelor morale privind legătura dintre căsătorie și nașterea copiilor este determinată la fel de modernizarea normelor valorice. Rezultatele cercetării reliefează că nașterea copiilor nu este percepută ca un element care contribuie la consolidarea relațiilor conjugale. Doar 37,7-47% dintre respondente sunt de acord și parțial de acord cu afirmația: *„copiii contribuie la consolidarea relațiilor conjugale"*.

Modernizarea normelor valorice reprezintă un proces continuu ce direcționează atitudinile, percepțiile și opiniile privind comportamentul reproductiv. Astfel, nașterea copiilor nu mai reprezintă o datorie morală, sau respectarea tradițiilor (pentru a răspunde așteptărilor părinților/rudelor). Cercetătorii din domeniu susțin că rolul orientărilor valorice în formarea comportamentului reproductiv sunt deter-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 142 13.11.2021 9:35:58

minate de modernizarea normelor și orientărilor atitudinal-valorice față de copii, iar transmiterea valorilor de la generațiile mai mari au suportat schimbări esențiale, pentru omul modern fiind caracteristică retragerea din tradiție [11; 7].

Circa 47% dintre respondente sunt parțial de acord că *„nașterea copiilor răspunde așteptărilor părinților și rudelor"*, iar mai mult de un sfert dintre acestea și-au exprimat dezacordul, ceea ce presupune că generațiile mai mari nu influențează normele morale cu privire la nașterea copiilor generațiilor mai tinere, acestea fiind parțial în corespundere cu așteptările părinților, rudelor.

Totodată, schimbările ideologice ale societății constau în abandonarea controlului instituțional, accentuarea autonomiei individuale și creșterea nevoii de autorealizare [6] – ceea ce constituie noua structură a comportamentului reproductiv, inclusiv amânarea nașterilor, mai puțini copii per femeie de vârstă fertilă sau absența copiilor (infertilitatea primară).

Tabelul 1. **Opinia respondentelor privind nașterea copiilor – percepții morale (%)**

ÎN CE MĂSURĂ SUNTEȚI DE ACORD CU URMĂTOARELE AFIRMAȚII?	Acord total	Acord parțial	Dezacord
Nașterea copiilor este o datorie morală a fiecărui om	33,3	38,2	28,5
Copiii contribuie la consolidarea relațiilor conjugale	37,7	47,0	15,3
Nașterea copiilor asigură continuitatea neamului	71,8	24,3	3,8
Nașterea copiilor răspunde așteptărilor părinților și rudelor	27,5	47,0	25,5

Sursa: Studiul sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

La nivelul percepțiilor copiilor ca autorealizare, printre opiniile respondentelor se remarcă atitudinile tradiționale privind nașterea copiilor. Valoarea copilului este una prioritară pentru majoritatea respondentelor, în proporție de 90 la sută dintre acestea au răspuns că sunt de acord cu afirmația: *"copiii prezintă cea mai mare bucurie în viață"*. Astfel, copiii sunt percepuți ca o împlinire sufletească.

Rezultatele cercetărilor sociologice autohtone demonstrează că valorile și accepțiunile tradiționale rămân prioritare, iar valorizarea înaltă a copiilor și perceperea prioritară a acestora se constată în cele mai recente studii [4, 1]. Putem spune, copilul reprezintă o valoare socială dominantă, care este împărtășită de societatea modernă. Circa 87 la sută dintre respondente consideră că *„nașterea copiilor îmbogățește emoțional viața părinților"*, iar pentru 73% dintre respondente *„nașterea copiilor permite de a percepe mai profund sensul vieții"*, implicând autorealizarea pe plan psihologic al personalității.

Apariția unui copil tot mai des prezintă rezultatul unei decizii chibzuite a partenerilor prin evaluarea riguroasă a impactului posibil, pozitiv și negativ, al evenimentului asupra relației lor, al modului de viață și al bunăstării. Conștientizarea

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 143 13.11.2021 9:35:58

responsabilității, dar și maturizarea psihologică pentru creșterea și îngrijirea copilului, a femeilor au confirmat-o în proporție de 71% dintre respondentele participante la studiu. Acestea sunt total de acord că *"maternitatea/paternitatea întărește statutul adultului, crește sentimentul responsabilității"* (*Tabelul 2.*).

Tabelul 2. **Opinia respondentelor privind nașterea copiilor – percepții de autorealizare (%)**

ÎN CE MĂSURĂ SUNTEȚI DE ACORD CU URMĂTOARELE AFIRMAȚII?	Acord total	Acord parțial	Dezacord
Nașterea copiilor consolidează încrederea că ei vor realiza în viață ceea ce n-am realizat eu	22,8	41,5	35,7
Nașterea copiilor permite de a obține succes în viață	34,3	41,2	24,5
Nașterea copiilor motivează de a întări poziția în sfera profesională/serviciu	31,0	42,8	26,2
Maternitatea/paternitatea întărește statutul adultului, crește sentimentul responsabilității	71,2	24,0	4,8
Copiii prezintă cea mai mare bucurie în viață	90,2	8,8	1,0
Nașterea copiilor permite de a percepe mai profund sensul vieții	73,2	22,5	4,3
Nașterea copiilor îmbogățește emoțional viața părinților	87,0	11,2	1,7

Sursa: Elaborat de autor în baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Valorile afirmării de sine sunt evidențiate la circa 35,7% dintre respondente, care nu sunt de acord că *„nașterea copiilor consolidează încrederea că ei vor realiza în viață ceea ce n-am realizat eu"*, semnificând o atitudine modernă privind percepția rolului copilului. Respondentele prezintă un grad crescut de realizare a personalității, exprimându-și dezacordul în proporție de 36 la sută, or legătura dintre valorile afirmării de sine cu autorealizarea profesională prezintă o asociere strânsă. În aceeași ordine de idei, se constată acordul parțial al femeilor la afirmațiile: "*nașterea copiilor permite de a obține succes în viață*", *„nașterea copiilor motivează de a întări poziția în sfera profesională/serviciu"*, nașterea copilului semnificând un element puternic valorizat, însă pentru cele mai multe dintre respondente nu prezintă o împlinire pe plan profesional.

Respondentele nu percep nașterea unui copil ca posibilitate de consolidare a situației materiale a familiei. Astfel, numai 22% dintre respondente sunt de acord cu afirmația că *"nașterea copiilor contribuie la consolidarea situației materiale a familiei"* (*Tabelul 3.*).

Totuși, majoritatea respondentelor nu percep copiii ca o funcție economică a familiei (moștenitor al afacerii familiei, garant la bătrânețe, consolidarea situației materiale sau ajutor în gospodărie), ceea ce presupune că în societatea modernă utilitatea

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 144 13.11.2021 9:35:59

economică a copilului a scăzut considerabil. După nivelul de educație al respondentelor nu au fost înregistrate diferențieri semnificative în ceea ce privește percepțiile privind nașterea copiilor. Or profilul valoric al femeilor din mediul urban presupune axarea acestora pe factorii externi, cum ar fi: carieră, educație, divertisment etc., ceea ce le permite să se autorealizeze și să se autodezvolte.

Tabelul 3. **Opinia respondentelor privind nașterea copiilor – percepții materiale (%)**

ÎN CE MĂSURĂ SUNTEȚI DE ACORD CU URMĂTOARELE AFIRMAȚII?	Acord total	Acord parțial	Dezacord
Nașterea copiilor contribuie la consolidarea situației materiale a familiei	21,5	51,8	26,7
Copiii sunt un ajutor în gospodărie / în afacere familială	27,0	55,3	17,7
Dacă nu ai copii, nu ai cui să îi transmiți averea/afacerea familială	21,2	42,8	36,0
Persoanele care au copii nu vor rămâne singuri la bătrânețe	28,0	57,3	14,7

Sursa: Studiu sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Societățile urbane sunt caracterizate de trăsături distincte ce accelerează răspândirea de noi comportamente, iar diversificarea culturală ce o presupune mediul urban accelerează difuzarea de noi valori privind comportamentul reproductiv și accesul îmbunătățit la serviciile de planificare familială. Studiile empirice au arătat că refuzul conștient de a naște un copil nu este specific pentru femeile din Republica Moldova, iar nașterea cel puțin a unui copil se menține ca o normă socială [4, p. 20].

În procesul de schimbări de adaptare ce iau în considerare noile realități demografice se formează noi stereotipuri de comportament demografic și apar noi paradigme culturale ce permit o varietate mult mai bogată de opțiuni individuale în organizarea vieții de familie decât înainte.

Atitudinea contemporană cu privire la nașterea unui copil presupune prioritatea nevoilor individuale mai mult decât stereotipurile sociale [17]. Separarea căsătoriei și parentalitatea este o tendință observată și descrisă de mai multe studii socio-demografice în literatura de specialitate [14, 18, 17]. Totodată, răspândirea contracepției în lume are ca rezultat decizia conștientă a individului la nașterea unui copil [15].

Astfel, în societatea modernă, planificarea numărului de copii în familie reprezintă o normă socială și culturală. Cel puțin la nivel declarativ, reprezentările privind numărul dorit de copii în familie/cuplu sunt luate împreună de către soți/parteneri. Atât la femeile care au copii, cât și cele care încă nu au copii dar planifică nu au divergențe privind numărul de copii dorit, circa 73-79%. Nu sunt constatate diferențieri după starea civilă a respondentelor, ceea ce presupune că atât femeile căsătorite, cât și cele în parteneriat decid în egală măsură cu partenerii lor numărul de copii pe care îl doresc 82,3-71,8%. Acest lucru sugerează că orientările reproductive ale femeilor dar și al soților/partenerilor, de a avea copii nu s-a schimbat semnifica-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 145 13.11.2021 9:35:59

tiv, or tendința de a avea mai puțini copii în familie/cuplu reprezintă o normă socială, care este în mod egal împărtășită de parteneri.

Ipoteza că doi copii sunt o normă comună în țările europene [9] este confirmată și de alte studii sociologice, care au arătat că cel mai răspândit și preferat model al unei familii este cel cu doi copii (băiat și fată), [13]. În același timp, rata totală a fertilității în capitala Republicii Moldova impune problema unei posibile transformări a normei sociale.

Pentru a evalua norma socială a fertilității femeilor în baza datelor din sondajul privind natalitatea în mun. Chișinău, au fost analizate răspunsurile la întrebarea: „*Câți copii* ați dori să aveți cu cei pe care îi aveți deja, dacă ați avea toate condițiile necesare?" În practica studierii atitudinilor reproductive, utilizând această întrebare proiecțională, se evaluează așa-numitul număr dorit de copii - numărul de copii pe care un individ ar dori să-l aibă dacă nu ar exista careva restricții sau piedici în realizarea numărului dorit de copii.

În baza răspunsurilor femeilor de vârstă reproductivă, putem spune că puțin peste jumătate dintre respondente (circa 54,2%) își doresc un model de familie cu trei copii, dacă ar avea toate condițiile necesare, iar 43% preferă modelul familiei cu doi copii (*Tabelul 4.*). Numărul mediu dorit este de 2,51 copii. Lipsa dorinței voluntare de a naște copii nu este împărtășită, iar absența copiilor este preferată doar de 0,2% dintre respondente. Nu au fost evidențiate careva diferențieri după nivelul de educație al femeilor, ceea ce presupune că femeile cu studii superioare nu neapărat își doresc mai puțini copii decât femeile cu un nivel de instruire mediu sau scăzut.

***Tabelul 4.* Distribuția respondentelor în vârstă reproductivă, în funcție de numărul dorit de copii, în %**

Vârsta femeii	Numărul dorit de copii				Total	Numărul mediu de copii doriți
	Fără copii	Un copil	Doi copii	Trei copii		
18-19	0,0	1,1	49,8	49,0	**100**	2,48
20-24	0,0	5,2	54,2	40,6	**100**	2,35
25-29	0,0	2,0	38,0	60,0	**100**	2,58
30-34	0,6	2,4	40,2	56,8	**100**	2,53
35-40	0,0	4,7	39,5	55,8	**100**	2,51
Total	**0,2**	**2,7**	**43,0**	**54,2**	**100**	**2,51**

Sursa: În baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Pentru respondentele în grupe de vârste mai tinere este mai atractivă perspectiva de a avea doi copii - 18-19 - 49,8%; 20-24 - 54,2%. Femeile din grupele mai mari de vârste tind spre modelul cu trei copii, 25-29- 60% și 30-34 – 56,8%. Totodată, se observă proporția femeilor tinere în grupa de vârstă 20-24 care își doresc un copil circa 5,2%. Starea civilă a respondentei influențează părerea asupra numărului dorit de copii: printre femeile necăsătorite, dar care locuiesc în concubinaj, există o diferență de aproape 9% - mai multe respondente adepte a modelului familiei cu doi copii de-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 146 13.11.2021 9:35:59

cât în rândul respondentelor căsătorite (41,2%). Femeile căsătorite sunt adepte ale modelului familial cu trei copii (55, 5%), care depășesc cu 6,3% mai mult femeile care locuiesc în concubinaj (49,2%).

Este interesant faptul că, cel mai mare număr de adepți ai familiei mai numeroase este observată în rândul respondentelor cu venituri mai mici. Pe de o parte, cele mai multe dintre respondente care au menționat că își doresc trei copii (42,2%), au fost cele care au menționat că veniturile sunt suficiente numai pentru un trai decent, dar nu își permit cumpărarea unor lucruri mai scumpe. Pe de altă parte, cele mai multe dintre femeile care au spus că își doresc un model de familie cu un copil (43,8%) sunt respondentele a căror venituri depășesc limita traiului decent și reușesc să procure și unele lucruri mai scumpe.

Indicatorul „numărul dorit de copii" adesea reflectă orientări reproductive, atitudini stabilite în timp, care se formează încă din copilărie, sau care sunt moștenite de la părinții acestora. Intențiile sau dorința reproductivă presupune o planificare a acestei acțiuni în viitor, ce poate fi modificată sub influența circumstanțelor de-a lungul vieții [8].

Întrebarea „Dvs. planificați să aveți/să mai aveți copii în următorii doi ani?" (*Tabelul 5*.), a fost adresată femeilor cu vârsta cuprinsă între 18-40 ani (de vârstă reproductivă), care au, dar și care încă nu au copii, atât celor căsătorite, cât și celor care locuiesc în concubinaj. Analiza descriptivă arată că cele mai multe femei, circa 48,1%, nu își/mai doresc un copil în următorii doi ani. Respondentele care au răspuns că vor naște la sigur corespund grupei de vârstă 20-24 ani (45,3%), ceea ce presupune nașterea primului lor copil, însă un sfert dintre acestea încă sunt sceptice privind intenția de a naște în următorii doi ani. Nu vor naște femeile din grupa de vârstă 30-39 ani (52,6%), ceea ce presupune că acestea și-au realizat deja intențiile reproductive, iar 20,5% nu sunt decise. Totodată, respondentele care locuiesc în parteneriat intenționează în proporție 40% să nască în următorii doi ani, iar cele mai multe dintre femeile căsătorite (49,3%) nu vor naște.

Tabelul 5. **Distribuția respondentelor în vârstă reproductivă, în funcție de intenția de a naște/a mai naște un copil în următorii doi ani, pe linie în %**

Grupe de vârste	Planificați să aveți să mai aveți copii în următorii doi ani			Total
	Da la sigur/probabil da	Nu la sigur/probabil nu	Mii greu să răspund	
20-29	45,3	39,5	15,3	**100**
30-39	26,9	52,6	20,5	**100**
Total, % pe linie	**33,5**	**48,1**	**18,4**	**100**

Sursa: În baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Majoritatea (49,1%) dintre femeile fără copii doresc să aibă primul lor copil în următorii doi ani (*Tabelul 6*). Femeile care au născut deja un copil în proporție de 50,8% vor naște încă un copil în următorii doi ani, iar circa 64,3% dintre cele care au născut deja doi copii nu intenționează să mai nască copii. De menționat că femeile care nu au născut încă nici un copil (34,3%) nici nu intenționează în următorii doi ani.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 147 13.11.2021 9:36:00

Tabelul 6. **Distribuția respondentelor după intenția de a naște/a mai naște un copil în următorii doi ani, după numărul de copii născuți, în %**

Numărul de copii născuți	Planificați să aveți să mai aveți copii în următorii doi ani			Total
	Da la sigur/probabil da	Nu la sigur/probabil nu	Mii greu să răspund	
0	49,1	34,3	16,7	**100**
1	50,8	27,5	21,8	**100**
2	16,7	64,3	18,9	**100**
3+	5,4	89,2	5,4	**100**
Total, % pe linie	**33,5**	**48,1**	**18,4**	**100**

Sursa: În baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Concluzii. Rezultatele cercetării sociologice demonstrează că printre orientările valorice ale respondentelor, prevalează cele moderne privind nașterea unui copil, semnificând mai mult o valoare sufletească, aducând cea mai mare bucurie în viața părinților, o împlinire a sinelui și mai puțin ca autorealizare profesională sau garant economic al familiei. Valoarea copilului rămâne a fi una dominantă, atribuită de către noile generații și în societatea modernă.

Orientările valorice reprezintă o sursă importantă în determinarea comportamentului reproductiv. În primul rând, deoarece locul copilului în sistemul de valori al femeii determină expresia cantitativă al acestora, în al doilea rând, natura determinanților nașterii copiilor depinde de orientările valorice, de ierarhia nevoilor, și în al treilea rând, așa cum au arătat rezultatele studiului sociologic cantitativ, acestea determină în mare măsură percepția condițiilor de viață, contribuind sau împiedicând realizarea nevoii psihologice de a avea/a mai avea copii.

În următorii doi ani, primul copil în familie planifică să îl aibă circa 49,1% dintre femei, iar cel de-al doilea copil - circa 50,8%. Pentru mun. Chișinău, divizarea dintre norma socială privind numărul de copii pe care îl planifică este între femeile care planifică doi copii și un copil, care în practică am putea spune că semnifică „cel puțin un copil și nu mai mult de doi". Această diferență dintre unul și doi copii ar trebui să fie în centrul atenției atât a cercetătorilor, cât și a politicienilor care efectuează măsuri socioeconomice pentru creșterea natalității. O transformare suplimentară a normelor reproductive poate duce către declinul general, dar și spre diferențiere. În acest caz, creșterea proporției celor care preferă nașterea târzie a unui singur copil va fi compensată de un număr stabil de mame mai tinere cu doi copii, și doar 3,5% dintre mame care își doresc trei copii și mai mulți (în următorii doi ani).

Orientările atitudinal-valorice privind nașterea unui copil se caracterizează prin dominarea caracteristicilor moderne. Nașterea unui copil este percepută ca o împlinire de sine, aducând cea mai mare bucurie în viața părinților și mai puțin ca autorealizare profesională sau garant economic al familiei. Valoarea copilului rămâne a fi dominantă, atribuită de către noile generații și în societatea modernă, fiind determinată de nevoia individuală, care alimentează bunăstarea psihologică a familiilor/cuplurilor.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 148 13.11.2021 9:36:00

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Banca de date "Statbank". Statistica socială [online]. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Disponibil: http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019__MUN010/MUN111000reg.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.
2. BASEDAU M., GOBIEN S. and PREDIGER, S. The multidimensional effects of religion on socioeconomic development: a review of the empirical literature. In: Journal of Economic Surveys. 2018, vol. 32, issue 4, pp. 1106-1133. ISSN 0950-0804, eISSN 1467-6419. DOI: 10.1111/joes.12250.
3. BASTEN S., SOBOTKA T. and ZEMAN, K. Future fertility in low-fertility countries. In: Wolfgang LUTZ, William P. BUTZ and K.C. SAMIR, eds. World Population and Human Capital in the 21st Century. Oxford University Press, 2014, Ch. 3, pp. 39-146. ISBN-13 9780198703167. Viena Intitute of Demography. Working papers. 2013, nr 5, 136 p.
4. GAGAUZ O., BUCIUCEANU-VRABIE M. Rolul parental și rolul profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău: "Tipografia – Sirius" SRL, 2011. 136 p. ISBN 978-9975-57-023-7.
5. GAGAUZ O., GRIGORAȘ E. Dinamica fertilității în Republica Moldova și țările ex-sovietice din regiunea europeană: convergențe și divergențe. În: Calitatea vieții, 2018, nr. 4, pp. 365-392. ISSN 1018-0839, eISSN 1844-5292. https://www.revistacalitateavietii.ro/2018/CV-4-2018/03.pdf
6. LESTHAEGHE R. and J. SURKYN. New forms of household formation in Central and Eastern Europe: Are they related to newly emerging value orientations? In.: Economic Survey of Europe 2002/1. Economic Commission for Europe, United Nations, New York and Geneva. 2002, pp. 197-216.
7. LESTHAEGHE R. MOORS G. Life course transitions and value orientations: Selections and adaptations. In: R. LESTHAEGHE, ed. Meaning and choice – value orientations and life course decisions. Brussels/ The Huge: NIDI/CBGS Publications, 2002, pp. 1-44.
8. MILLER W.B., PASTA D.J. Behavioral Intentions: Which Ones Predict Fertility Behavior in Married Couples? In: Journal of Applied Social Psychology. 1995, vol. 25(6), pp. 530–555. ISSN 0021-9029, eISSN 1559-1816
9. SOBOTKA, T. Is Lowest Low Fertility in Europe Explained by the Postponement of Childbearing? In: Population and Development Review. 2004, vol. 30(2), pp. 195-220. ISSN 0098-7921, eISSN 1728-4457
10. VAN DE KAA D. J. Postmodern fertility preferences: From changing value orientation to new behavior. In: R. A. BULATAO, J. B. CASTERLINE, eds. Global fertility transition. Supplement to Population and Development Review 27, New York, Population Council, 2001, pp. 290-338. ISSN 0098-7921, eISSN 1728-4457.
11. БЕЗРУКОВА О.Н. Ценности родительства: структура, типы, ресурсы. В: Социологические исследования. 2016, № 3, сс. 118–127. ISSN 0132-1625.
12. ГАГАУЗ, О. Рождаемость в Республике Молдова: европейские тенденции и национальная специфика. În: Демографическое обозрение. 2018, т. 5, № 3, сс. 57-80. ISSN 2409-2274. https://doi.org/10.17323/demreview.v5i3.8135.
13. ГАГАУЗ О. Молдова на пути второго демографического перехода: структурные изменения рождаемости. În: Creşterea economică în condiţiile globalizării: conf. intern. şt.-practică. Sesiunea ştiinţifică «Dezvoltarea demografică: Provocări pentru politici sociale». Ediţia a VIII-a, 17-18 oct. 2013. Chişinău, 2013, p. 36-46. ISBN 978-9975-53-245-7.
14. ДЕМЕНТЬЕВА И. Супружество и Родительство: Парадигма Изменений Семьи в условиях реформ. În: Теория и практика общественного развития. 2014, № 2, сс. 61-65. ISSN 1815-4964.
15. ЖУРАВЛЕВА Т., ГАВРИЛОВА Я. Анализ факторов рождаемости в России: что говорят данные РМЭЗ НИУ ВШЭ? În: Экономический журнал ВШЭ, 2017, № 1, сс. 145-187. ISSN 1813-8691.
16. ЗАХАРОВ С. В. Тенденции рождаемости в России за последние четыре десятилетия: анализ с учетом вероятности рождения очередного ребенка в условных и реальных поколениях. În: Население. (Naselenie Review). Bulgarian Academy of Sciences. 2019, т. 37, кн. 1, сс. 209-243.
17. ЛУНЕВА И. С., ИВАНОВА О.Ю. и др. Факторы, влияющие на рождаемость в современной России. În: Российский вестник акушера-гинеколога. 2019; 19 (2), с. 14-20. ISSN 1726-6122, eISSN 2309-5148. DOI: 10.17116/rosakush20191902114.
18. ЗАХАРОВА С., МАЛЕВОЙ Т., СИНЯВСКОЙ О.В. Родители и дети, мужчины и женщины в семье и обществе. Вып 2. М.: НИСП, 2009. 336 с.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 149 13.11.2021 9:36:01

ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

THE FEATURES OF THE INFLUENCE OF SOCIAL INSTITUTIONS IN THE FORMATION OF CHILDREN'S HEALTH AT AN EARLY AGE

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.12
CZU: 316.6:612.6-053.2

Ирина БЕЛИНСКИ, ***докторант,***
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
iri73na@icloud.com.

Rezumat

Formarea sănătății unui copil în orice societate implică procesul de socializare și adaptare corectă. Scopul articolului este de a determina particularitățile instituțiilor sociale cu care interacționează copiii începând de la naștere.

Cuvinte - cheie: *copii, sănătate, vârstă mică, instituții sociale.*

Summary

The formation of a child's health in any society implies the process of correct socialization and adaptation. The main objective of the present article is to determine the features of social institutions with which children interact, starting from birth.

Keywords: *children, health, early age, social institutions.*

Изучая влияние окружающей среды на гармоничное развитие ребенка, как основополагающего критерия формирования здоровья в настоящем и залогом и вкладом в будущее здоровье, следует обратить внимание на потенциал общества в отношении детства, понять особенности влияния социальных институтов на формирование здоровья детей в возрасте 0-5 лет.

К сожалению, в нашем обществе, считающим себя цивилизованным, чем запущеннее и не желаннее ребенок, тем хуже бывает к нему отношение. Пока что легко любить детей благополучных и ухоженных, прошедших благополучную первичную социализацию в семье, остальные дети, имеющие проблемы с первичной социализацией, в силу своего психологического нездоровья и не всегда «правильного» поведения в обществе, рискуют пройти неправильную вторичную социализацию.

Дети раннего возраста сталкиваются с определенным набором социальных институтов, каждый из которых представляет собой социальную систему, включающую совокупность статусов и ролей, социальных норм и санкций, созданное для удовлетворения его важнейших потребностей и регулируемое сводом социальных норм. Определенные институты дают возможность пройти процесс социализации ребенку раннего возраста, в ходе которого дети усваивают ценности, представления, модели поведения и роли присущие данному конкретному обществу. Говоря о первичной и вторичной социализации, мы указываем

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 150 13.11.2021 9:36:01

на определенные социальные институты с которыми взаимодействует ребенок с момента рождения: институт семьи, институт медицинских учреждений, институт дошкольных учреждений, институт государства [2]. Основным агентом первичной социализации является семья, где процесс может проходить полусознательно, если семья не осознает полностью свою роль, когда как ряд агентов вторичной социализации, например, система образования, специально созданы для этой функции [6, p.435-436]. Так же, социализация может быть неполной, когда ребенок принимает одни уроки, отвергает другие и модифицирует третьи, что может способствовать как стабилизации в обществе, так и прогрессу. Если рассматривать здоровье как ценность, которую должен усвоить ребенок на ранних этапах развития, то личностные факторы со стороны членов семьи и воспитателей могут играть как позитивную, так и негативную роль в его раннем восприятии и развитии. Кроме того, следует учитывать, что в нашем обществе дети – сироты проходят первичную социализацию в интернатах или приемных семьях, что требует отдельных исследований.

Общая черта институтов – выполняемые функции, так называемая польза, которую они приносят обществу, то есть совокупность решаемых задач достигаемых целей, оказываемых услуг. Однако, в любом институте могут существовать возникающие риски, приносящие вред, которые позиционируются как дисфункции. Согласно этому функции социальных институтов укрепляют общество, дисфункции расшатывают [4, p.61-62]. Соответственно этому можно исследовать и понимать роль каждого института в развитии здорового ребенка. В начале своей жизни ребенок приходит в первый институт – институт семьи. Однако, приходит он в семью через институт здравоохранения. И хотя институт семьи является основополагающим, закладывая изначально характер семьи, где будет расти ребенок (полная, неполная, благополучная, неблагополучная), традиции и образ жизни, институт здравоохранения играет изначально значимую роль в плане здоровья родителей в период зачатия, вынашивания и рождения ребенка. Благоприятное вынашивание, правильное ведение родов медицинским персоналом должно обеспечивать основу здоровья новорожденного. Отношение будущей матери к своему здоровью, взаимоотношения матери и отца, их участие в правильном зачатии (отсутствие вредных привычек, эмоциональная зрелость, отношение к своему здоровью, бытовая гигиеническая грамотность) подразумевает участие как института семьи, так и здравоохранения и образования. Институты здравоохранения и семьи как-бы переплетаются в многофакторном влиянии на здоровье ребенка изначально: мониторинг здоровья родителей, ведение беременности, роды, наблюдение матери и ребенка в послеродовый период. Первичную социализацию ребенок проходит в семье. Именно институт семьи создает ту среду куда попадает изначально ребенок институт семьи, обладая определенными культурными, личностными и материальными ценностями способствует первичной социализации ребенка, и налаживает связи с другими институтами, в нашем возрастном случае - детские

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 151 13.11.2021 9:36:02

сады, медицинские учреждения, государственные структуры связанные с детством, которые являются агентами вторичной социализации. Институт семьи, имея различные культурные особенности, нормы поведения, состав может воздействовать на ребенка позитивно (функционально) или негативно (дисфункционально). Следует отметить, что даже в разных культурах одни и те же факторы могут иметь различное влияние на здоровье ребенка, согласно личностным и национальным традициям семейного института. Г. Крайг и Д. Бокум отмечают, что, например, японские дети до 3-летнего возраста обычно спят со своими родителями, дедушками, бабушками или братьями и сестрами (Nugent, 1994), делая вывод, что такие условия сна появились как составная часть процесса социализации, призванная усилить развитие близких отношений между детьми, их родителями и другими людьми, и говорящая о том, что в данной культуре ценится *коллективная* гармония [5, p.42-43]. Однако, отмечают авторы., что в США к трехлетнему возрасту дети, вероятнее всего, спят одни в отдельной комнате — такие условия способствуют индивидуальности и помогают детям адаптироваться к обществу, в котором ценится *независимость* (Nugent, 1994). **Индивидуалистические культуры** (например, Соединенные Штаты Америки) — преимущественно западные культуры, процесс социализации в которых происходит иначе, нежели в коллективистских культурах.

Вторичная социализация вне семьи зависит от непосредственного налаживания контактов родителей и других членов семьи, ответственных за ребенка, с детскими дошкольными учреждениями и медицинскими учреждениями. В какой детский сад пойдет ребенок, в какой поликлинике будет лечиться и у какого врача решают родители. Ответственность за здоровье ребенка определяется как приоритетами семьи, так и уровнем развития общества в этом направлении. В силу относительной незрелости дети младшего возраста зависят от ответственных инстанций в том, что касается оценки и отстаивания их прав и наилучших интересов при принятии решений и мер, затрагивающих их благополучие, при одновременном учете их мнений и формирующихся способностях [8, p. 8]. Комитет по правам ребенка ООН отмечает, что под «семьей» здесь понимается целый комплекс структур и механизмов, способных обеспечить ребенку младшего возраста уход, попечение и здоровое развитие, включая нуклеарную семью, расширенную семью и другие традиционные и современные формы организации общинного уровня, при условии, что они согласуются с правами и отвечают наилучшим интересам ребенка. Следовательно, согласно этой идее, дети, попадая в институты, несущие нагрузку вторичной социализации (детские дошкольные учреждения, образовательные центры, медицинские учреждения), не должны испытывать стресс. Институты, отвечающие за вторичную социализацию, должны являться продолжением нуклеарной семьи, а иногда и компенсировать недостатки первичной социализации в интересах здорового развития малыша на дальнейшую жизнь.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 152 13.11.2021 9:36:02

В нормальных условиях у детей младшего возраста вырабатывается стойкая взаимосвязь со своими родителями или лицами, предоставляющими основные услуги по уходу за детьми. Такие взаимоотношения обеспечивают детям физическую и эмоциональную безопасность, а также качественный уход и внимание. В процессе этих взаимоотношений ребенок формирует свою личную индивидуальность и способы поведения, приобретает жизненно важные навыки и знания. Таким образом, родители (и другие занимающиеся детьми лица), как правило, являются основным каналом, посредством которого дети младшего возраста способны осуществлять свои права [8, p.11].

Понятие ниша развития возникло на основе обширных исследований, проведенных Чарльзом Супером и Сарой Хакнесс в Кении, в общинах (Super, Harkness, 1986, 1994; см. также Gardiner, Mutter & Kosmitzki, 1998) [5, p. 257-258]. В понятие ниши развития вошли: повседневные физические и социальные условия; практики воспитания и ухода за детьми; психология родителей или тех кто заботится о детях. Авторы акцентируют, что семья является центром развития, особенно когда ребенок еще мал. Институт семьи, отмечают они, несет на себе нагрузку наследственности и среды. Итак, первичная социализация происходит в семье, например, задолго до рождения ребенка на уровне устоев семьи, здорового образа жизни поколений, традиций и культурного уровня. Институт здравоохранения несет нагрузку непосредственной охраны здоровья ребенка, куда включены наблюдение, лечение и профилактика. Однако, пишет И.М. Шишкова, традиционная медицинская модель, при которой заболевание концептулизируется, как результат специфических патогенов и физических изменений, оказывается не в силах объяснить психологическую составляющую факторов возникновения заболеваний и господствующей в современной науке становится биопсихосоциальная модель. В этой модели здоровье и болезнь рассматриваются как результат не только биологических и физических факторов, но также совместного влияния психологических, социальных и поведенческих процессов [9, p. 3].

Детские дошкольные учреждения, будучи социальными организациями в системе социального института образования и значимыми агентами социализации, реализуют важные для социализации детей функции: оздоровительную, воспитательную, образовательную. Определенная роль в реализации данных функций уделяется социализаторам. Социализаторами являются непосредственно воспитатели детских садов, отвечающих за физические, воспитательные, образовательные, эстетические и социальные процессы, среди социализаторов детей они занимают второе место после родителей [1, p. 9-23]. Социализация является беспрерывным процессом, проявляя осознанное или не осознанное отношение взрослых к развитию и формированию ребенка. В таком контексте следует учитывать насколько сами социализаторы, отвечающие за здоровье и безопасность ребенка, прошли правильную социализацию, будь то родители, медицинские работники, воспитатели. А.И. Кравченко определя-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 153 13.11.2021 9:36:02

ет институт государства как один из основных институтов общества по функциональной принадлежности, предназначенный удовлетворять потребность в безопасности и социальном порядке, наряду с политическими институтами. Государственный институт, в нашем понимании, имеет более широкое понятие и может приравниваться к общему понятию социального института, как гигантской социальной системы, охватывающей совокупность статусов и ролей, социальных норм и санкций, социальных организаций. Это приспособительное устройство общества, созданное для удовлетворения его важнейших потребностей и регулируемое сводом социальных норм [4, p. 54-55]. По нашему мнению, институт государства имеет более иерархическую позицию над другими институтами, играя законодательную, общеорганизационную социальную роль и в частности в отношении институтов связанных с детством. Законодательная основа Республики Молдова по правам ребенка основана на решениях Парламента Республики Молдова и на основании международных документов, в частности Международной Конвенции по правам ребенка ООН. Закон о правах ребенка, принятый Парламентом Республики Молдова от 15 декабря 1994 года №338-XIII (В редакции Законов Республики Молдова от 19.04.2002 г. №1001-XV, 02.06.2006 г. №143-XVI, 11.05.2012 г. №107, 28.07.2016 г. №201) гласит: «Защита государством и обществом детей, семьи и материнства является в Республике Молдова политической, социальной и экономической заботой первостепенной важности [3].

Настоящий закон определяет правовой статус ребенка как самостоятельного субъекта и предусматривает обеспечение его физического и духовного здоровья, формирование его гражданского сознания на основе национальных и общечеловеческих ценностей, особую заботу и социальную защиту детей, временно или постоянно лишенных семейного окружения либо находящихся в других неблагоприятных или чрезвычайных условиях». Государственный институт Республики Молдова гарантирует право каждого ребенка на уровень жизни, необходимый для его физического, умственного, духовного и социального развития, принимает меры по оказанию помощи родителям, а также другим лицам, ответственным за воспитание и развитие детей, обеспечивает защиту прав ребенка. Государство Республики Молдова позиционирует равноправие, независимо от расы, национальности, этнического происхождения, пола, языка, религии, ограничения возможностей, убеждений, имущественного положения или социального происхождения. Государство Республики Молдова признает право ребенка на жизнь и на физическую и психическую неприкосновенность. Государство Республики Молдова позиционирует, что ни один ребенок не может быть подвергнут пыткам, жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению или наказанию, имеет право на пользование наиболее совершенными технологиями лечения, восстановления здоровья, профилактики заболеваний. Государство Республики Молдова имеет право, в случае отказа родителей в медицинской помощи ребенку, предоставить ее вопреки желанию родителей на основании консилиума врачей. Государство, в соответствии с за-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 154 13.11.2021 9:36:03

конодательством, обеспечивает матери в дородовой и послеродовой периоды необходимые условия для здорового развития ребенка, его рационального и безопасного питания, оказание квалифицированной бесплатной медицинской помощи, организацию мероприятий по профилактике заболеваний, пропаганде здорового образа жизни. Исходя из этого, необходимо понимать, что институт государства играет более широкую роль, занимает контролирующую функцию над другими институтами и является регулирующим органом социальных процессов как внутри страны, так и относительно общепринятых международных законов. Следует отметить общеизвестный факт, что общегосударственные процессы, такие как экономический спад или подъем, социальные нормы и процессы на уровне общества всегда влияют на местные процессы (материальный уровень в семье, миграция, зарплата врачей и воспитателей, уровень ухода в детских садах и медицинских учреждениях), что в свою очередь сказывается на личном благополучии граждан, особенно раннего возраста. В конце 2020 года нами был проведен экспертный опрос участковых врачей и воспитателей детских садов в аспекте изучения влияния социальных факторов влияющих на здоровье детей 0-5 лет. Опрос проводился в поликлиниках и детских садах мун. Кишинэу, Кагул, Дрокия, Окница. Опрос воспитателей детских садов, в общем числе по регионам, показал, что стаж работы воспитателей детских садов 6-9 лет составил 38,6 %, а 10 лет и выше - 42,1%. Всего количество опрошенных составило 57 человек. Возраст воспитателей старше 46 лет составил 63,2%. Из них 94,7% считают, что социальные факторы играют важную роль в здоровье ребенка. На рассмотрение воспитателям, как социализаторам дошкольного возраста, были предложены ряд социальных факторов (возраст родителей до 18 лет и после 40 лет, неполная семья, низкое образование родителей, высокое образование родителей, конфликты в семье, посещение детского сада, доверие врачу, квалификация врача, материальная стабильность в семье, место жительства) с просьбой оценить их степень влияния на здоровье детей, посещающих детский сад в возрасте до 5 лет. Было отмечено самое большое влияние на здоровье ребенка – это квалификация врача 62,3% в полной мере, на втором месте по значимости равноценно оказались два социальных фактора – конфликты в семье и материальная стабильность по 42,1 % ответов в полной мере. На вопрос «Влияет ли посещение детского сада на здоровье ребенка?», воспитатели ответили, что влияет в меньшей мере 47,4%, в полной мере ответили 19,3%. Нас интересовало, что необходимо изменить или улучшить в детских садах, по мнению людей, работающих с маленькими детьми. Не смотря на то, что анкетирование проводилось в период карантина (октябрь-ноябрь 2020 года) большинство воспитателей жаловалось на количество детей в группах больше 15 человек, некоторые детские сады нуждаются в капитальном ремонте, в некоторых группах не хватает даже спален, существует острая нужда в дидактических материалах, игрушках, а в некоторых садах и мебели. Многие воспитатели высказались, что у них нет полноценного физического воспитания, т.к. нет ни места для занятий физиче-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 155 13.11.2021 9:36:03

ской культурой, ни специалиста. Воспитатели жалуются на низкую заработную плату, неуважение со стороны родителей, просят назначить ставку психолога в детские сады и сделать комнату отдыха и релаксации для персонала.

В это же время были опрошены 53 специалиста семейной медицины, работающие в первичном звене на участках в поликлиниках. Стаж работы большинства опрошенных врачей более 10 лет составил 71,7%. Первичную квалификацию семейного врача имели 50,9%, первичные педиатры составили 28,3%, терапевты -30,2%. Исходя из этих данных, можно понять, что половина специалистов семейных врачей, имеющих первичную специализацию педиатрия и терапия, начали работать врачами еще до реформ первичного звена в семейную медицину, таким образом стаж работы таких специалистов составил 25-35 лет.

Обучение по семейной медицине в Республики Молдова началось в ответ на призыв к укреплению звена первичной медицинской помощи в 1997 г. В эти же годы началась реформа первичного звена здравоохранения, которая длилась до начала 2000-х. Главной задачей учреждений первичной медицинской помощи должна стать не выдача направлений к специалистам, а оказание основных медицинских услуг населению, анализировал Л. Маклхоз о реформах здравоохранения в нашей стране в начале 2000-х. Кроме того, именно центры первичной медицинской помощи, отмечал он, являются ключевым звеном в обеспечении минимального набора медицинских услуг. Любую специализированную медицинскую помощь, входящую в гарантированный минимум, можно будет получить только при наличии направления от семейного врача. В общей сложностиб около 2000 врачей прошли подготовку по семейной медицине (например, краткосрочные курсы переподготовки по первичному медицинскому обслуживанию для педиатров). [7, p.40-42].

В 2005 -2006 году нами проводился пилотажный опрос основной выборки и экспертов, тогда это был период сразу после реформ. В результате данного опроса, в этот период практически все эксперты высказали мнение, что условия работы врача на участке не соответствуют требованиям, чтобы обеспечить охрану здоровья ребенка. В тот период, мнение врачей совпало с мнением пациентов, которые говорили, что в одной очереди с врачом могут стоять взрослые больные с туберкулезом, больной ребенок с краснухой и беременная женщина. Некоторые врачи, говоря о положительной практике ведения всей семьи одним врачом, отмечали, что ни одна поликлиника не имеет специально оборудованных кабинетов с отдельными входами и боксами, которые существуют у практикующих коллег в западных странах, где институт семейной медицины имеет более длительную историю. По результатам пилотажного полевого исследования, около 30% респондентов высказали отрицательное отношение к реформам, так как, по их мнению, детям стали меньше уделять внимание. В эти же годы врачи отказывались заниматься санпросвет работой из-за большого количества бумажной работы. За эти годы произошла компьютеризация документации, что должно было облегчить рабочий распорядок врачей и дать им ресурс некоторого сво-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 156 13.11.2021 9:36:03

бодного времени. Согласно экспертному опросу (октябрь-ноябрь 2020 г.), стали считать, что в первую очередь должны заниматься санпросвет работой в полной мере 47,2% врачей и в большей мере 30,2%. В настоящее время, в поликлиниках существует система семейный врач, детские приемные дни и консультант – педиатр по назначению семейного врача. Тем не менее, на открытый вопрос: «Что надо изменить в медицинской службе детям?», большинство врачей написало: осмотр детей до года раз в месяц, регулярные анализы и осмотры специалистов, более частые осмотры педиатров, условия работы для врачей с детьми, участковый педиатр хотя бы для детей до 5 лет, принимать только детей в предназначенные для них детские дни, вести образовательную работу с родителями, привлекая СМИ. Врачам экспертам были заданы такие же вопросы, как и воспитателям детских садов. 100% врачей ответили, что социальные факторы играют важную роль в формировании здоровья детей 0-5 лет. Экспертам-медикам был предложен тот же перечень социальных факторов что и воспитателям детских садов (возраст родителей до 18 лет и после 40 лет, неполная семья, низкое образование родителей, высокое образование родителей, конфликты в семье, посещение детского сада, доверие врачу, квалификация врача, материальная стабильность в семье, место жительства). В полной мере, по мнению врачей, 60% и в большей мере 32,1% влияют на здоровье детей конфликты в семье, в 52,8% в полной мере и 35,8% в большей мере они считают важной квалификацию врача, наличие степени доверия врачу считают, что влияет на формирование здоровья в полной мере 41,5%, в большей мере - 47,2%. Влияние материальной стабильности в семье на здоровье детей раннего возраста в полной мере отметили 50,9% врачей и большей степени - 37,7%. На открытый вопрос от чего в первую очередь зависит здоровье ребенка, врачи говорили об уровне благополучия в семье, внимании родителей, повышении уровня материнского капитала, психоэмоциональном климате в семье, обществе, стране, о государственной поддержке, о социальных условиях в семье, не исключая генетический фактор, о повышении ответственности родителей перед детьми, о правильном питании, режиме дня и здоровом образе жизни.

Заключение:

- В формировании здоровья ребенка 0-5 лет важную роль играют определенные социальные институты (институт семьи, институт дошкольного образования, институт здравоохранения, институт государства).
- Все институты связаны между собой, осуществляя первичную (институт семьи) и вторичную (детские дошкольные учреждения, институты здравоохранения).
- Институт государства играет по отношению к другим институтам иерархическую роль, выполняя законодательную и контролирующую функции.
- Каждый социальный институт включает в себя свои социальные факторы, влияющие на формирование здоровья детей.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 157 13.11.2021 9:36:03

- Опрос основных вторичных социализаторов, работающих с детьми в возрасте от 0-5 лет (воспитателей и врачей), выявил основные направления в улучшении условий для гармоничного развития детей 0-5 лет.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Антонова О.В., Роль детских дошкольных учреждений в социализации детей в условиях трансформации общества. Автореферат, Уфа, 2006, 28 с. AVAILABLE & https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003301615.pdf
2. Белински И. Роль социальных факторов в формировании здоровья детей в возрасте от 0 до 5 лет. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. 2020, Nr. 3, p. 210-217.
3. Закон о правах ребенка, принятый Парламентом РМ от 15 декабря 1994 года №338-XIII (В редакции Законов Республики Молдова от 19.04.2002 г. №1001-XV, 02.06.2006 г. №143-XVI, 11.05.2012 г. №107, 28.07.2016 г. №201).
4. Кравченко А.И. Основы социологии: Учебное пособие для студентов средних учебных заведений. Екатеринбург: Деловая книга, М.: Раритет, 1999. -384с.
5. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. СПб.: Питер: 2005, 940 с.
6. Лоусон Т., Гэррод Д. Социология. А-Я: Словарь справочник М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. 608с.
7. Маклхоз Л. Система здравоохранения: время перемен. Республика Молдова. Копенгаген Европейская обсерватория по системам здравоохранения, т.4, №5.
8. ООН. Конвенция о правах ребенка. Комитет по правам ребенка, Женева, 9-27 января, 2006 года. 30 с.
9. Шишкова И.М., Влияние семейных факторов на формирование внутренней картины здоровья ребенка. AVAILABLE&https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-semeynyh-faktorov-na-formirovanie-vnutrenney-kartiny-zdorovya-rebenka/viewer.(просмотрено 19.02.21)

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 158 13.11.2021 9:36:03

ABORDĂRI IDENTITARE ALE PANDEMIEI ÎN LITERATURA FILOSOFICĂ ROMÂNEASCĂ1

IDENTITY APPROACHES OF THE PANDEMIC IN ROMANIAN PHILOSOPHICAL LITERATURE

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.13
CZU: 1/14

Gheorghe BOBÂNĂ, ***doctor habilitat în filosofie,***
Institutul de Istorie
ghbobina@gmail.com

Rezumat

Fenomenul pandemiei produce cel puțin două tipuri de reacții generale, destul de semnificative. Unii filosofi susțin că acum nu este momentul să gândim, dar să ajutăm societatea în războiul împotriva virusului. Această atitudine este justificată de prudența față de speculație și exprimă o concepție îngustă și conformistă despre filosofie. Pe de altă parte, sunt filosofi care cer totuși o implicare activă, afirmând că filosofia nu intenționează să înlocuiască științele particulare, nici nu pretinde la dominația și controlul naturii, nici la reducerea realului la o obiectivitate fără sens și manipulabilă.
În literatura filosofică românească nu avem prea multe tentative de a propune o înțelegere a situației pandemice actuale. Printre articolele cu tematică sociologică, politologică, evidențiem o încercare de a identifica pandemia ca metaforă filosofico-politică. Sunt evidențiate trei metafore filosofico-politice ale bolii Coronavirus: Descriptare metaforică 1: Starea de excepție virală. de urgență. Descriptare metaforică 2: precipitatul simbolic al condiției postmoderne. Descriptare metaforică 3: biopolitica. Este analizat și un amplu eseu consacrat diverselor aspecte filosofice ale pandemiei care conține câteva compartimente importante, începând cu virușii, pandemiile, Covid-19 și terminând cu previziuni ale schimbării de paradigmă în viața socială.

Cuvinte-cheie: *pandemie, filosofie, metaforă, condiție postmodernă, descriptare, virus, biopolitică, desocializare*

Summary

The pandemic phenomenon produces at least two types of general reactions, some quite noteworthy. Some philosophers argue that now is not the time to think, but to help society in the war against the virus. This attitude is justified through the prudence given by the act of speculation and expresses a narrow and conformist conception of philosophy. On the other hand, there are philosophers who, however, demand an active involvement, stating that philosophy does not intend to replace the particular sciences, nor has claims to the domination and control of nature, or to reduce the real to meaningless and manipulative objectivity.
In the Romanian philosophical literature, there are not too many attempts to propose an understanding of the current pandemic situation. Among the articles on sociological, political sciences, we highlight an attempt to identify the pandemic as a philosophical-

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 159 13.11.2021 9:36:04

political metaphor. Three philosophical-political metaphors of the Coronavirus disease are emphasized: Metaphorical Description 1: The State of Viral Exception. Emergency state. Metaphorical description 2: The symbolic precipitate of the postmodern condition. Metaphorical description 3: Biopolitics. An extensive essay dedicated to the various philosophical aspects of the pandemic is also analyzed, which contains several important compartments, starting with viruses, pandemics, Covid-19 and ending with predictions regarding the shift that occurs into the paradigm of social life.

Keywords: *pandemic, philosophy, metaphor, postmodern condition, description, virus, biopolitics, desocialization*

La un an și ceva de la declararea stării de pandemie apar tot mai multe publicații, în diferite domenii, în care se discută despre problemele în viața societății și a individului, în legătură cu pandemia. S-au inclus în aceste discuții și filosofii, deși mai modest decât colegii psihologi, sociologi, politologi. Cele mai multe publicații sunt legate de filosofia politică, deși unii autori caută modele de comportament în pandemie chiar și în filosofia antică. Cercetătorul polonez Bogdan Dembiński de la Facultatea de Științe Umaniste a Universității din Katowice, constată: „Filosofii antici greci căutau, în primul rând, un răspuns la întrebarea, cum să ne ocupăm de evenimente care depășesc controlul nostru. Ceea ce propun vechii greci se bazează pe credința că nu putem schimba lumea, ci că ne putem schimba pe noi înșine. Schimbați-vă pentru a vă simți fericiți în sens psihologic. Nu este vorba despre renunțarea la încercările de „îmbunătățire" a lumii, ci despre ceva mult mai important - de acord cu lumea așa cum este și cu propria ta natură, cu toate limitările ei". [2].

Cercetătorul spaniol Jordi Carmona Hurtado (profesor de filosofie la Universitatea Federală din Campina Grande) în studiul Ce dezvăluie pandemia în filosofie pornește de la constatarea faptului că până la actuala criză, „nimeni nu a acordat filosofiei nici o atenție: aproape nici o finanțare, aproape nici o relevanță pentru planurile de studiu, aproape nici o prezență în mass-media. Aceasta este marginalizarea neoliberală tipică a tot ceea ce este disident sau nu este o afacere și aceasta este adesea mai rău decât cenzura directă. [1]

Pandemia care afectează lumea, determinând guvernele să adopte măsuri de excepție fără precedent, a fost de la început însoțită de o febră filosofică autentică, cu multă cerere și multă producție de texte semnate de autori mai mult sau mai puțin celebri pe care societatea noastră îi recunoaște în calitate de gânditori sau filosofi. Acest fenomen produce cel puțin două tipuri de reacții generale, destul de semnificative.

Unii profesori universitari susțin că acum nu este momentul să gândim și că cel mai bun lucru pe care îl pot face filosofii pentru a ajuta societatea în războiul împotriva virusului, în această perioadă în care guvernele decretează în mod consensual închiderea cetățenilor, este să se plaseze în carantină chiar gândul. Această atitudine ciudată a profesorilor de filosofie, care recomandă să nu se gândească, este de obicei justificată de prudența exprimată de filosofia critică a lui Kant, în raport cu orice dorință de speculație. Acești profesori susțin concepția îngustă și conformistă despre

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 160 13.11.2021 9:36:04

filosofie, care ar fi un ornament cultural fără nici o seriozitate, adecvat doar pentru a practica atunci când totul este calm și nimeni nu riscă nimic.

Pe de altă parte, nu încetăm să observăm că unii filosofi cer totuși fișa de revendicare. Dacă suntem bolnavi, chemăm medicul; dacă cineva nu respectă legea, chemăm poliția; dacă nu înțelegem ce se întâmplă, îl chemăm pe filosof. Este necesar să ne amintim că filosofia nu este „știință" și nici nu intenționează să înlocuiască științele particulare. Ea nu aspiră, la fel ca științele, nici la dominația și controlul naturii, nici la reducerea realului la o obiectivitate fără sens și manipulabilă. Acum, acest lucru nu dă filosofiei nici o picătură de seriozitate, deoarece ea răspunde, așa cum ar spune Hannah Arendt, la nevoia noastră de a înțelege ce se întâmplă, când prezentul se manifestă atât de urgent. Înțelegerea este cea mai esențială acțiune umană și singurul fundament pentru orice altă acțiune posibilă, deoarece creează posibilitatea reconcilierii cu prezentul.

Pentru a ajunge la o anumită înțelegere, la un adevăr lumesc al acestei situații fără precedent în care suntem cufundați, este probabil necesar să trecem prin unele erori: deoarece prin eroare putem învăța ceva nou. De asemenea, este important să ne dăm seama că este mult mai bine să vorbim în exces decât să nu spunem nimic, chiar dacă adesea se spun prostii și lucruri inutile, pentru că cine știe dacă poate în cursul unui discurs atât de neinteresant, ni s-a întâmplat șansa ca prin praf să apără adevărul, ceea ce ne-ar face să ne simțim mai bine în această situație.

În literatura filosofică românească nu avem prea multe tentative de a propune o înțelegere a situației pandemice actuale. Printre articolele cu tematică sociologică, politologică, am descoperit și o încercare de a identifica filosofic pandemia: Viorella Manolache. Coronavirus ca metaforă filosofico-politică. [3, p.89-96],

În concepția autorului, sintagma „coronavirus ca metaforă" indică o dublă substanță ideatică. Pe de o parte, trimite la o reflecție filosofico-politică a bolii. Metaforele bolii sunt expresia unui act de a filosofa și de a medita. Pe de altă parte, în sens foucault-ian, textul recurge la adevăratul nume (la denumirea pandemiei actuale în defavoarea formulei rezumativ-prescurtate pentru a insista asupra aliajului de sens. Corona (coroană, metonimie a suveranității) + virus (agent patogen, sursă nocivă, realitate profund perturbatoare). Boala ca metaforă nu este numai o polemică, ea este și o explicație [3, p.90].

Sunt evidențiate trei metafore filosofico-politice ale bolii Coronavirus: Descriptare metaforică 1: Starea de excepție virală. Măsurile de urgență constituie, pe de o parte, „instaurarea unei autentice stări de excepție (cu restricții grave și extinse zonal, de mișcare și de suspendare a vieții zilnice, parte a unei paradigme de normalizare/disciplinare impusă legislativ; iar, pe de altă parte, adâncirea unei stări de teamă, fenomen stresant și distribuitor, reacție germinată, pe fondul situației de panică, resimțită la nivel colectiv" [3, p.91]; Descriptare metaforică 2: precipitatul simbolic al condiției postmoderne. În reflecțiile care însoțesc răspândirea sa necontrolată Covid-19 a devenit un fel de metaforă generalizată, aproape un precipitat simbolic al condiției umane din postmodernitate. În apropierea contagioasă și în proximitatea periculoasă a mani-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 161 13.11.2021 9:36:05

festărilor Covid-19, condiția umană își asumă statutul „martorului nesigur" (stare de instabilitate ontologică). [3, p.93]; Descriptare metaforică 3: biopolitica. În constructul fundamental de „contaminare biopolitică", se atribuie sindromului imunitar reflexe angajate de ordin politic, social, medical și tehnologic [3, p. 94].

Atât problema imigrației, cât și cea a coronavirusului se încadrează în perspectiva unui orizont imunitar comun, acceptând prin imunizare, deopotrivă, mecanismul de apărare, cât și pe cel de vindecare.

După starea de izolare impusă se cere a se reactiva principiul comunității; după retragere și distanțare se cuvine a emana împărtășire, dăruire, solidaritate și altruism și după toate acestea, este imperios necesar a repune în funcție democrația autentică, concluzionează autoarea studiului.

Un amplu eseu consacrat diverselor aspecte ale pandemiei aparține lui Nicolae Sfetcu. Studiul Pandemia COVID-19. Abordări filosofice au apărut în octombrie 2020, în colecția „Eseuri", la editura MultiMedia Publishinh. Lucrarea, întemeiată pe o vastă bibliografie la zi, conține câteva compartimente importante, începând cu virușii, pandemiile, Covid-19 și terminând cu previziuni ale schimbării de paradigmă în viața socială.

Primul compartiment debutează cu o retrospectivă a dezbaterilor privind originea vieții: virusul sau celula? Virusul are nevoie de celulă pentru replicare, în schimb celula este o formă mai evoluată pe scara evoluționistă a vieții. Studiul virușilor, în concepția autorului, ridică întrebări conceptuale și filosofice despre natura, clasificarea și locul lor în lumea biologică. Identificarea corectă a virusului are consecințe ontologice semnificative, legate și de locul și momentul în care încep și se termină entitățile biologice. Autorul susține teza lui J. Dupré și S. Guttinger că virușii sunt „elemente vitale și omniprezente ale fluxului mai mare de procese interconectate care alcătuiesc sistemele biologice" [4, p. 21] Virușii sunt o parte integrantă a sistemului. Ei ucid celulele în care se reproduc și își mențin propriile cicluri de viață. Rezultă o relație ecologică stabilă, benefică pentru sistem ca întreg, inclusiv în reglarea morfologiei și în modelarea sistemului imunitar. Autorul consideră plauzibilă teza lui J. Dupré și S. Guttinger conform căreia „virușii din sistemele complexe multi-organice sunt părți funcționale vitale ale întregului, putând juca roluri esențiale în eliminarea celulelor dăunătoare, în medierea transferului de resurse genetice" [4, p. 23]

În compartimentul consacrat pandemiilor sunt evidențiate dimensiunile sociale și etica pandemiilor, legătura lor cu încălzirea globală, care a dus la o creștere a bolilor infecțioase. Subiectul pandemiilor este abordat de autor, pornind de la existențialismul lui Albert Camus și Sartre, înlocuirea ritualului de excludere cu mecanismul disciplinar al lui Michel Foucault și ipoteza Gaia, dezvoltată de James Loveloc și susținută în actuala pandemie de Bruno Latour.

În perioadele de pandemie, constată N.Sfetcu, se accentuează anumite forme de investigații filosofice. Una dintre aceste abordări este existențialismul, care „explorează natura existenței prin accentuarea experienței subiectului uman, pornind de la „angoasa existențială" sau un sentiment de dezorientare, confuzie sau anxieta-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 162 13.11.2021 9:36:05

te în fața unei realități lipsite de sens, sau o lume aparent absurdă" [4, p.36]. Autorul evidențiază două moduri fundamentale de înțelegere a existențialismului. A lui Søren Kierkegaard care afirmă că absurdul se limitează la acțiuni și alegeri ale ființelor umane. Acestea sunt considerate absurde, deoarece ele provin din libertatea omului, subminându-și fundamentul în afara lor. Potrivit lui Albert Camus, lumea sau ființa umană nu sunt în sine absurde. Absurditatea apare prin juxtapunerea celor două datorită incompatibilității dintre ele. Conform lui Camus, eroul suprem al absurdului trăiește fără sens și se confruntă cu sinuciderea fără a-i ceda [4, p.36-37]. Michel Foucault evidențiază un model bine pus la punct al mecanismului disciplinar. Se stabilește prin ordin pentru fiecare individ locul său, boala și moartea sa, bunăstarea sa. Un spectacol al absurdului care schimbă identitatea oamenilor [4, p.38].

Ipoteza Gaia, denumită și ipoteza reacției Pământului, dezvoltată de James Loveloc și susținută în actuala pandemie de Bruno Latour, promovează ideea că organismele vii interacționează cu mediul lor anorganic pe Pământ pentru a forma un sistem sinergic și autoreglabil complex, care ajută la menținerea și perpetuarea condițiilor pentru viața pe planetă. Ipoteza Gaia, menționează N. Sfetcu, „afirmă că acest sistem determină stabilitatea temperaturii globale, salinitatea apei de mare, nivelurile de oxigen atmosferic, menținerea unei hidrosfere de apă lichidă, și în general variabilele de mediu care afectează viața pe Pământ" [4, p.39]. Bruno Latour în Prima lecție care ne-a învățat coronavirusul a afirmat că pe perioada pandemiei COVID-19, trebuie să avem grijă de ceea ce avem, deoarece este finit. De asemenea Latour consideră că „schimbarea de paradigmă de la cosmologică aristotelică la Galileo este la fel de importantă cu cea de la Galileo la Gaia" [4, p.40].

Dimensiunile sociale ale pandemiilor se manifestă prin izolări și carantinări, scăderea activităților zilnice și industriale. Încălzirea globală a determinat fenomene meteorologice extreme care au dus la o creștere a bolilor infecțioase. Prin acțiunile directe din ultimele sute de ani, și în special în ultimii ani, oamenii au destabilizat ecosistemul obligând multe ființe vii, inclusiv virușii, să își găsească noi gazde [4, p.43]. Totul pe planeta noastră este conectat. Este posibil ca dispariția unor insecte, de exemplu, să aibă un impact major asupra ecosistemului, inclusiv asupra oamenilor.

Globalizarea permite bolilor infecțioase să se răspândească rapid în întreaga lume. Acum, eradicarea virusului nu mai este suficientă. Brutalitatea contagioasă a virusului se răspândește ca brutalitate administrativă. Filosofii speră că vom ieși din pandemie o societate mai morală și vom acționa mai constructiv în criza climatică, în defavoarea globalizării și a neoliberalismului.

Etica pandemiilor este abordată din mai multe puncte de vedere filosofice, din care cel mai important într-o criză de asemenea dimensiuni globale este utilitarismul care presupune maximizarea beneficiilor pentru societate în conflict direct cu viziunea obișnuită (kantiană) privind respectul față de persoane ca indivizi. Etica în pandemie este legată, în concepția lui N.Sfetcu, de scepticismul care „pune în discuție validitatea unora sau a întregii cunoștințe umane" [4, p.48]. Trăim într-o lume în care informațiile au devenit din ce în ce mai dificil de verificat. O lume cu știri false

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 163 13.11.2021 9:36:05

sofisticate și capabilități profunde, combinate cu tehnici de manipulare. Furnizorii de conținut concurează pentru atenția noastră, oferind imagini și mesaje mai mult sau mai puțin manipulatoare. Suntem încurajați să punem accent pe judecata instantanee, pe baza căreia să se poată construi o narațiune conformă scopurilor. Concluzia autorului este că „trebuie să fim deschiși la noi dovezi, capabili să auzim pe cei cu care nu suntem de acord, să le auzim motivele. Aceasta este adevărata democrație; egalitate cu cei cu care nu suntem de acord" [4, p.49].

O latură a eticii pandemiilor este utilitarismul. Utilitarismul poate genera obstacole morale personale, etice și practice semnificative pentru furnizorii de servicii medicale. Autorul vorbește despre o etică aplicată care se referă la trei teorii:1. Utilitarismul, în care consecințele practice ale diferitelor politici sunt evaluate pe baza ipotezei că politica corectă va fi cea care duce la cea mai mare fericire; 2. Etica deontologică, noțiuni bazate pe „reguli", și anume că există o obligație de a efectua acțiunea „corectă", indiferent de consecințele reale; 3. Etica virtuții, derivată din noțiunile lui Aristotel și Confucius, care afirmă că acțiunea potrivită va fi cea aleasă de un agent adecvat „virtuos" [4, p.51]. Cele mai mari instituții medicale și diverși eticieni pledează pentru o abordare utilitaristă în perioadele de crize de sănătate publică, pentru a maximiza beneficiile pentru societate, în conflict direct cu viziunea obișnuită (kantiană) privind respectul față de persoane ca indivizi. O problemă centrală a utilitarismului este că nu există nici o modalitate clară de a evalua alegerile morale, inclusiv în deciziile medicale. În general, în medicină se respectă etica medicală kantiană. Dar în pandemie, când resursele sunt sărace, trebuie făcute alegeri profunde, de viață și moarte. În aceste situații principiile utilitarismului oferă cel mai bun răspuns, cu trecerea de la un model de gândire centrat pe pacient la un model de gândire centrat pe societate [4, p.52]. N.Sfetcu evidențiază două tipuri (versiuni) de utilitarism: utilitarismul de acțiune (care susține că o acțiune este corectă dacă maximizează utilitatea), și utilitarismul de reguli (care susține că o acțiune este corectă dacă se conformează unei reguli care maximizează utilitatea) [4, p.52]. Concluzia autorului este că pentru utilitarism, „libertatea și drepturile sunt importante doar în măsura în care asigură bunăstarea. Utilitarismul favorizează o abordare mai coercitivă dacă aceasta este mai eficientă" [4. p.54].

Cel de al treilea compartiment al eseului lui N.Svetcu cuprinde câteva secțiuni: biopolitica, neocomunismul și desocializarea.

Una din măsurile cele mai contestate luate pe plan global în pandemia COVID-19, este distanțarea socială (denumită ulterior distanțare fizică pentru a nu se dezvolta asocieri sociale negative). Metodele de distanțare socială includ carantine; restricții de călătorie, închiderea școlilor, locurilor de muncă, stadioanelor, teatrelor sau a centrelor comerciale. Necooperarea cu măsuri de distanțare în unele zone a contribuit la extinderea în continuare a pandemiei.

Este discutat conceptul de bioputere dezvoltat inițial de Giorgio Agamben care afirmă că ceea ce se manifestă în această pandemie este tendința crescândă de a folosi starea de excepție ca o paradigmă normală de guvernare.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 164 13.11.2021 9:36:06

Măsurile luate pentru combaterea pandemiei au permis o extindere neobișnuit de mare a puterii guvernamentale, mulți sociologi fiind îngrijorați de faptul că statul va renunța cu greu, după atenuarea pandemiei, la această putere, existând o mulțime de precedente istorice în acest sens.

Au urmat demonstrațiile și protestele împotriva carantinării, și negarea eficacității virusului ca o negare a posibilității de a muri. Situația în care ne aflăm astăzi dezvăluie slăbiciunea mecanismelor construite pentru a ascunde moartea reală. În final, criza economică ajunge să fie considerată mai importantă decât orice altă criză existențială. Au urmat demonstrațiile și protestele împotriva carantinării, și negarea eficacității virusului ca o negare a posibilității de a muri. Situația în care ne aflăm astăzi dezvăluie slăbiciunea mecanismelor construite pentru a ascunde moartea reală. În final, criza economică ajunge să fie considerată mai importantă decât orice altă criză existențială. COVID-19 a dus la destabilizarea dramatică a sistemelor economice și sociale ale lumii, cu rezultate imprevizibile și complexe. N.Sfetcu leagă noțiunea de biopolitică de termenul bioputere, creat de Michel Foucault, cu referire la practica statelor naționale moderne prin „o explozie de numeroase și diverse tehnici pentru realizarea subjugării corpurilor și controlul populațiilor" [4, p.67]. Foucault a folosit termenul pentru a se referi în mod specific la practicile de sănătate publică, printre alte mecanisme de reglementare. Prin bioputere se controlează oamenii în grupuri mari, printr-o anatomo-politică a corpului uman și biopolitici ale populației prin instituții sociale de disciplină. Puterea se codifică atât în practicile sociale, cât și în comportamentul uman, întrucât subiectul uman acceptă treptat reglementări și așteptări subtile ale ordinii sociale. Un mod specific de aplicare a bioputerii este cel numit de Foucault „masificare". Aici se apelează la aparaturi și echipamente științifice. Această anatomo- biopolitică a vieții umane se corelează cu noile cunoștințe ale științei și tehnologiei sub masca unei democrații liberale, unde viața în sine devine o strategie politică deliberată și o problemă economică, politică și științifică, la care se cuplează statul național. Biopolitica este un concept care ia în considerare administrarea vieții și a populațiilor unei regiuni guvernate. Conform lui Foucault, biopolitica este „asigurarea, susținerea și înmulțirea vieții, punerea vieții în ordine". În științele politice, termenul are două sensuri diferite: unul poststructuralist identic cu sensul atribuit de Michel Foucault (denotând puterea socială și politică asupra vieții), și un altul care se referă la studii de biologie și științele politice [4, p.68]. Conceptul de biopolitică al lui Foucault este derivat din propriul concept de bioputere și extinderea puterii de stat asupra corpurilor fizice și politice ale unei populații. Biopolitica acționează ca un aparat de control exercitat asupra unei populații în ansamblu.

Filosoful italian G. Agamben afirmă că ceea ce se manifestă în această pandemie este tendința crescândă de a folosi starea de excepție ca o paradigmă normală de guvernare, printr-o militarizare a acelor zone în care există persoane dovedite a fi infectate. O astfel de formulă va permite guvernului să extindă rapid starea de excepție la toate regiunile. El enumeră o serie de limitări grave ale libertății impuse prin

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 165 13.11.2021 9:36:06

restricțiile din pandemie. Aceste restricții ar fi disproporționate față de amenințarea reală. Odată epuizat terorismul ca o justificare a unor măsuri excepționale, „epidemiile ar putea oferi pretextul ideal pentru lărgirea acestor măsuri, dincolo de orice limitare" [4, p.69]. Agamben remarcă faptul că „mass-media și autoritățile fac tot posibilul pentru a crea un climat de panică, provocând astfel o adevărată stare excepțională, cu limitări severe la mișcare și suspendarea vieții zilnice și a activităților de muncă pentru regiuni întregi". Confom lui Agamben, am ajuns să vorbim despre virus în termeni de război. Un război împotriva unui dușman invizibil. G. Agamben se referă la „distanțarea socială" ca noul principiu de organizare al societății, decretând că „o normă care afirmă că trebuie să renunțăm la bine pentru a salva binele este la fel de falsă și contradictorie ca și cea care, pentru a proteja libertatea, ne ordonă să renunțăm la libertate" [4, p. 70]. În Occidentul modern coexistă trei mari sisteme de credință: creștinismul, capitalismul și știința, care se intersectează uneori. Noutatea constă în faptul că între știință și celelalte două credințe s-a declanșat, fără să observăm, un conflict subteran și implacabil, cu rezultate de succes pentru știință: „Filosofii trebuie să intre din nou în conflict cu religia, care nu mai este creștinismul, ci știința, sau acea parte a acesteia care și-a asumat forma unei religii" [4, p.72]. Referitor la afirmațiile lui Agamben, Slavoj Žižek se întreabă de ce ar fi puterea de stat interesată să promoveze o astfel de panică, generatoare de neîncredere în puterea de stat și care perturbă economia? Măsurile în cazul unei epidemii nu ar trebui reduse automat la paradigma obișnuită de supraveghere și control propagată de gânditori, precum Foucault. Problema este că aceste măsuri e posibil să nu fie eficiente, iar ineficiența să fie ascunsă de autoritățile care vor manipula și ascunde datele adevărate [4, p.73].

Prin pandemie spre un nou comunism este laitmotivul următoarei secțiuni a eseului lui N.Sfetcu. Autorul se referă la Slavoj Žižek care afirmă într-una din recentele cărți că actuala pandemie a dus la falimentul actualului capitalism „barbar", întrebându-se dacă nu cumva drumul pe care îl va lua omenirea este un neo-comunism. Žižek argumentează aceste idei cu măsurile socio-politice din pandemie adoptate în mai multe țări. Dar poate fi totuși o formă de capitalism sofisticat care încearcă să se salveze prin acțiuni temporare unice, aparent socialiste. La fel ca Bruno Latour, Žižek consideră că actuala criză este parte a unui proces continuu și ireversibil de schimbare ecologică și că avem nevoie de catastrofe pentru a putea să medităm din nou asupra societății în care trăim.

Sarcina morală în timpul acestei pandemii este de a atenua suferința, nu de a „economisi". Rutina zilnică a libertății cotidiene este aproape imposibilă în zilele noastre de pandemie. În timp, ea se va transforma în nostalgie. Va trebui să inventăm un nou mod de viață, noi ritualuri. Viața de până acum nu se va mai întoarce. În aceste vremuri, este important să apelăm la umanism.

Oamenii obișnuiți sunt preocupați de problemele lor cotidiene, fără nicio legătură cu nicio ideologie. După o criză de legitimitate, între un barbarism occidental incompetent și un totalitarism estic eficient, Žižek prezice apariția unui „comunism" latent. Prin „comunism", Žižek înțelege necesitatea unei „organizații globale

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 166 13.11.2021 9:36:06

care să poată controla și regla economia, precum și să limiteze suveranitatea atunci când este nevoie de statele naționi" [4, p.41] și o îndepărtare de piața liberă. Această tendință se vede deja în mobilizarea masivă a resurselor de stat pentru plata salariilor, în naționalizarea serviciilor și producția industrială directă. Această solidaritate de tip nou nu se bazează pe sloganuri idealiste de stânga, ci pe o necesitate.

Epidemia de coronavirus nu semnalează doar limita globalizării pieței, ci și limita naționalismului, a suveranității statelor. Umanitatea poate fi salvată numai prin coordonare și colaborare globală, consideră Žižek. Și aceasta ar fi valabil pentru toate crizele mai profunde. Unii cinici ar fi tentați să vadă coronavirusul ca pe o infecție benefică, care permite umanității să scape de bătrâni, slabi și bolnavi, și există semne ale reducerii solidarității necondiționate, Žižek argumentând astfel că alegerea finală este sau o logică brutală a supraviețuirii, sau un tip de comunism reinventat. Chiar și atunci când viața va reveni la normal, nu va fi același normal ca înainte; va trebui să învățăm să trăim o viață mult mai fragilă, cu amenințări constante care se ascund chiar după colț. Dar este important ca limitarea libertății sau încălcarea drepturilor să fie proporțională cu efectul asupra bunăstării.

Žižek vorbește de „cinci puncte palmare" în perceperea pandemiei. În cazul epidemiei de coronavirus, „a existat mai întâi o negare (nu există așa ceva), apoi furia (uneori rasistă), după care va urma negocierea (putem limita daunele), depresia (suntem toți condamnați), și în final acceptarea, care poate lua două direcții: acceptarea bolii, sau acționarea în solidaritate colectivă".[4, p.80]

Virusul ne comunizează. Ne pune pe o bază de egalitate, în mod paradoxal izolându-ne pe fiecare dintre noi. Această necesitate de unire, interdependență și solidaritate, împreună cu scăderea poluării aerului datorită reducerii transporturilor și a industriei, i-au determinat pe unii sociologi să vorbească de colapsul tehnocapitalismului. Pandemia Covid-19 oferă un experiment filosofic și politic ideal, la care guvernele occidentale au răspuns foarte diferit unele de altele. Paradigma biopoliticii, conceptul lui Foucault pentru administrarea vieții și a unui teritoriu, „ar trebui completat cu cel de bioinformare, în care forțele biologiei și informațiilor se coagulează în capitalismul bioinformativ". [4, p. 81].

Žižek afirmă că se teme de o barbarie cu o față umană - măsuri nemiloase de supraveghere, dar legitimate de opinii ale experților. Autoritățile ne îndeamnă la calm și încredere, dar în același timp vin cu previziuni teribile pe perioade lungi de timp, sugerându-ne că va trebui să reducem premisa de bază a eticii noastre sociale: grija pentru bătrâni și slabi. Acest utilitarism de pandemie încalcă chiar și principiile de bază ale eticii kantiene cu care suntem obișnuiți [4, p. 81]. Spitalele fac deja același lucru cu pacienții care suferă de alte boli. Lupta împotriva coronavirusului poate fi purtată doar împreună cu lupta împotriva mistificărilor ideologice, plus ca parte a unei lupte ecologice generale, care să includă și natura. În aceste eforturi, trebuie să ținem cont de faptul că suntem într-o triplă criză: medicală (epidemia), economică, și de sănătate mintală. Virusul deschide o amenințare eshatologică aproape uitată de Occident care, împreună cu criza climatică, creează o viziune distopică a viitorului. Frica a devenit moneda principală; nimeni nu mai crede cu adevărat autoritățile. [4, p. 82].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 167 13.11.2021 9:36:06

Un alt efect negativ important este desocializarea, cu concluzia unor filosofi că nu putem exista independent de relațiile noastre cu celălalt, că umanitatea unei persoane depinde de umanitatea celor din jurul lui. Desocializarea constituie subiectul următoarei secțiuni a eseului lui N. Sfetcu. Izolarea socială (desocializarea) presupune o lipsă completă sau aproape completă de contact între un individ și societate. Aceasta poate fi o problemă pentru persoanele de orice vârstă, deși simptomele pot diferi în funcție de grupul de vârstă.

Izolarea socială poate duce la sentimente de singurătate, frica de ceilalți sau stima de sine negativă. Măsurile luate până în prezent sunt deranjante, dizolvă legătura socială și impun un regim de singurătate și control polițienesc asupra întregii populații, un puternic memento al celor mai negre experiențe ale trecutului politic recent. Apare astfel distrugerea legăturii sociale și un control obsesiv în numele „sănătății publice", care cu siguranță nu au provenit din coronavirus.

Pe fondul pandemiei COVID-19, a apărut o creștere a violenței în societate în general, și în familie în special. COVID-19 a insuflat frica continuă. Dar nu este pierdut totul. Singura cale de a supraviețui este prin cooperare socială. Dar starea naturală este, de asemenea, o stare de egalitate, în care cu toții suntem la fel de vulnerabili. Astfel, doar prin unitate, muncă în echipă și solidaritate vom învinge acest dușman invizibil. Va fi nevoie de sacrificiu, încredere și cooperare socială fără precedent [4, p. 88].

Ultima secțiune este dedicată previziunilor despre cum va arăta lumea după pandemie, existând deja semne ale unei schimbări de paradigmă, inclusiv dispariția bruscă a ideologiei legată de „ziduri". O tusă, a fost suficientă pentru a face dintr-o dată imposibilă evitarea responsabilității pe care fiecare individ o are față de toate ființele vii pentru simplul fapt că este parte a acestei lumi, și a dorinței de a fi parte a ei. Întregul este întotdeauna implicat în parte, pentru că totul este într-un anumit sens, în tot și în natură nu există regiuni autonome care să constituie o excepție.

Epidemia duce la crearea de zone roșii, izolare internă și militarizarea teritoriilor, dar aici „zidul are o semnificație complet diferită în comparație cu zidurile pe care bogații le construiesc pentru a-i feri de săraci. Se ridică un zid pentru celălalt, oricine ar fi ea sau el." [4, p. 89]

Pandemia Covid-19 pare să restabilească supremația care a aparținut cândva politicii. Una din virtuțile virusului este capacitatea acestuia de a genera o idee mai sobră de libertate. A fi liber înseamnă a face ceea ce trebuie făcut într-o situație specifică. „Virusul ne invită să medităm asupra fragilității noastre. El are capacitatea de a genera o idee mai sobră de libertate: a fi liber înseamnă a face ceea ce trebuie făcut într-o situație specifică" [4, p.96]. Această epidemie este o oportunitate uriașă pentru noi ca să învățăm; un experiment uriaș. Virușii sunt în noi, și va trebui să învățăm să trăim cu ei.

Izolarea epidemică ne-a forțat pe toți să ne retragem în noi înșine, prin introspecție. Întrebările pe care ni le-am pus ne-au dezvoltat un alt mod de a gândi despre cum vor crea un alt viitor decât cel pe care îl prevăzusem. Pandemia ne-a arătat cât de repede

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 168 13.11.2021 9:36:07

ne putem infesta la nivel global. O demonstrație incredibilă a teoriei rețelei și a puterii viralității. Aceasta implică o contopire, într-un anumit sens, între individual și colectiv.

Pandemia a redeschis dezbaterea despre ceea ce este necesar și ce este posibil, ce este util și ce nu. Va trebui nu să modificăm sistemul de producție, ci să îl înlocuim complet. Bruno Latour afirmă că, dacă ar avea suficientă putere, ar schimba în primul rând, sistemul de producție, pe baze ecologice.

Concluzia este că următorii 20-30 de ani ar fi vârsta schimbării către o mai mare dependență de puterile intrinseci. În plus, din cauza provocării infecțiilor încrucișate, ar putea fi declanșată o nouă tendință care afectează toate tipurile de industrie a stilului de viață. Umanitatea are nevoie cel mai mult în prezent nu de puteri extrinseci, ci mai degrabă de puteri intrinseci care vin din interior, dar mentalitatea actuală condusă de economia capitalului nu este pregătită încă să accepte această alegere, fiind dominată de lipsa de nevoie de a deține și de a controla.

Pandemia COVID-19 reprezintă o schimbare de paradigmă la nivel global, cu impact puternic asupra economiei globale și a scenariilor de dezvoltare durabilă. ea a scos la iveală slăbiciunea guvernărilor actuale, evidențiind sărăcia, sistemele de sănătate și educație fragilă și absența cooperării internaționale. Posibile crize viitoare nu pot fi rezolvate cu aceleași modele economice și sociale. Deforestarea, pierderea biodiversității și schimbările climatice maximizează probabilitatea apariției pe viitor a altor pandemii. Trebuie să se investească mai mult în energia regenerabilă și infrastructura durabilă, în finanțarea de noi cercetări și dezvoltare, reîmpădurire, restaurarea de recifuri de corali, agricultura regenerativă, pescuit durabil, etc.

Un viitor durabil post-pandemic va exista numai prin acorduri internaționale pentru reducerea emisiilor și creșterea finanțelor pentru dezvoltarea durabilă. Omenirea are acum o șansă de a reflecta și de a revizui sistemul economic, și de a veni cu o alternativă mai justă și corectă. COVID-19 ne va modela viitorul economic și politic și va lăsa un impact cultural și psihologic profund, într-o lume post-pandemică dezordonată și multipolară va zdruncina structurile de putere globală. [4, p.93].

Pandemia va schimba fundamental și modul de operare al serviciilor de informații. Tehnologiile moderne permit deja o supraveghere aproape totală motivată de pandemie, precum telefoane inteligente, recunoașterea facială, roboții de poliție, dronele sau brățările inteligente. Aceste practici vor continua și după pandemie, extinzându-se abuziv și pentru spionarea adversarilor politici sau suprimarea disidenței.

Practicile adoptate în perioada de „carantină" (munca la distanță, școala online și telemedicina) vor fi activități normale. Se vor dezvolta exponențial lumea digitală și automatizarea în sectorul producției și al serviciilor, redefinind comportamentul consumatorilor.

„Evenimentul COVID-19" prezintă semne ale schimbării de paradigmă, cea mai evidentă fiind dispariția bruscă a ideologiei legate de „ziduri". Aceasta ne învață că în natură nu există regiuni autonome care să constituie o excepție. Epidemia duce la izolări zonale, dar aici zidul are o semnificație diferită de cea care desparte pe bogați de săraci. Aici, „aproapele tău" este redus radical la dimensiunea „oricui". [4, p. 95]

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 169 13.11.2021 9:36:07

COVID-19 posedă şi alte „virtuţi”, el comandă politicii să îşi asume responsabilitatea specifică să restituie primatul pe care politica l-a lăsat în mod iluzoriu altor sfere suverane, devenind subordonată acestora, declarându-şi propria neputinţă şi limitându-se să joace un rol exclusiv tehnic.

A trecut aproape un an de la apariţia studiilor menţionate mai sus. Astăzi o întrebare centrală a devenit determinarea semnificaţiei utilizărilor şi instituţiilor construite în jurul vaccinului. Vaccinul cel mai adesea ţine de o relaţie interculturală: rezultat dintr-o cultură biomedicală care l-a saturat cu semnificaţie. El este interpretat sau reinterpretat în diferite culturi locale sau subculturi populare şi profesionale. Vaccinul în discursul ştiinţific, de fapt, este un proces de tratament bazat pe ideea de origine şi natură, desigur, şi pe modalităţi de a depăşi o stare dureroasă - sau în conştiinţa de zi cu zi, în care componenta reflexivă este restrânsă, vaccinul este înţeles ca un remediu specific care aduce vindecare.

Vaccinarea este ansamblul de măsuri care vizează prevenirea apariţiei bolilor şi accidentelor sau reducerea numărului, severităţii şi consecinţelor acestora. Specialiştii au selectat patru modele de prevenire, împărţite în două categorii. Modelele „tradiţionale” includ modelul magico-religios bazat pe religie şi credinţele individului şi pe modelul de constrângere seculară care corespunde excluderii indivizilor şi a grupurilor de indivizi bolnavi sau potenţial periculoşi pentru întreaga comunitate căreia îi aparţin. Modelele „moderne” includ modelul pastorian cu imunizare şi vaccinare şi modelul contractual în care sănătatea este văzută ca un bun colectiv. În model pastorian, vaccinarea este definită de OMS ca un proces de imunizare a unei persoane împotriva unei boli infecţioase. Deşi este strâns legată de modelul pastorian, vaccinarea face parte, de asemenea, din modelul contractual: vaccinarea unui singur participant în sănătatea tuturor şi a celor mai fragili sau care suferă de boli, şi nu pot fi vaccinaţi.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Hurtado, Jordi Carmona. Filosofía y coronavirus, así nos está cambiando la pandemia https://www.anpof.org/comunicacoes/coluna-anpof/o-que-a-pandemia-revela-da-filosofia
2. Kłoskowicz, Małgorzata. Co doradziliby nam starożytni filozofowie w sytuacji pandemii? Rozmowa z prof. Bogdanem Dembińskim https://us.edu.pl/co-doradziliby-nam-starozytni-filozofowie-w-sytuacji-pandemii-rozmowa-z-prof-bogdanem-dembinskim/
3. Manolache. Viorella.Coronavirus ca metaforă filosofico-politică. Revista de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale, XVII, 2, pp.89-97, Bucureşti, 2020.
4. Sfetcu, Nicolae. Pandemia Covid-19. Abordări filosofice. Bucureşti: Multimedia Publishin (2020), https://www.setthings.com/ro/e-books/pandemia-covid-19-abordari-filosofice/

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 170 13.11.2021 9:36:07

PROBLEMA EDUCAȚIEI ATEISTE A OMULUI NOU ÎN POLITICA CULTURALĂ COMUNISTĂ[1]

THE PROBLEM OF THE ATHEIST EDUCATION OF THE NEW MAN IN COMMUNIST CULTURAL POLICY

DOI: https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.14
CZU: 141.82

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie
troianowski_lidia@yahoo.fr

Rezumat

În articol se realizează analiza retoricii antireligioase și anticlericale totalitar comuniste desfășurate în contextul proiectului utopic de ateizare a poporului sovietic. Se demonstrează că procesul de afirmare a ateismului în spațiul sovietic a fost o componentă a politicii culturale monoideologizate subordonată programului de formare a omului nou. Alături de analiza unor documente oficiale de referință cu privire la desfășurarea activității de educație ateistă a maselor, este elucidată opera mai multor cercetători din spațiul național care s-au făcut remarcabil prin abordările lor alături de acest subiect: A. Babii, D. Tabacaru, M. Goldenberg etc.

Cuvinte-cheie: *ateism, religie, politică culturală, educația ateistă, gosateism, propaganda*

Summary

The article analyzes the totalitarian communist anti-religious and anti-clerical rhetoric developed în the context of the utopian project of atheism of the Soviet people. It is shown that the process of asserting atheism in the Soviet space was a component of the monoideologized cultural policy subordinated to the program of training the new man. Along with the analysis of some official reference documents regarding the development of the activity of atheist education of the masses, the work of several researchers from the national space is elucidated who have become remarkable through their approaches to this subject: A.Babii, D.Tabacaru, M.Goldenberg etc.

Keywords: *atheism, religion, cultural policy, atheist education, gosatheism, propaganda*

Tranziția către tipul de cultură democratic implică reflecții cu privire la conjunctura și, respectiv, impedimentele(caracterul și natura lor) care au influențat și bagatelizat în perioada totalitarismului sincronizarea și racordarea filosofiei naționale una de inspirație marxist –leninistă, cu modelele cultural-filosofice universale. Examinând retrospectiv realizările din domeniu, ne întrebăm, în ce măsură azi gândirea filosofică națională, este deschisă să rezolve ecuația acestui retard provocat de ingrata epocă sovietică, și, în raport cu aceasta, să demareze un proiect de reabilitare și reconceptualizare a teoriilor și operelor proprii acestei perioade. Alături de provocările sec. XXI persevereză întrebarea dacă dispunem de potențialul necesar pentru a nu cădea în impasul de aruncare la coș, fără o abordare serioasă și complexă, a tot ce s-a realizat în perioadă 1940- 1990 în domeniul filosofiei. Această situație incertă față de moștenirea comunistă vizează toate disciplinele

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie finanțat prin intermediul ANCD

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 171 13.11.2021 9:36:07

socioumaniste, activitatea cărora era politic determinată , respectiv , concertată pe operaționalizarea cadrului teoretico- metodologic, care se înscria în rigorile ideologiei oficiale, ultima, fiind coordonată și subordonată voinței Partidului Comunist. Cenzura și propaganda, ca atribute ale ideologiei oficiale, în perioada sovietică au afectat toate domeniile vieții social politice și culturale din spațiul istoric al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, bineînțeles , și cel al filosofiei teoretice și aplicate. Pe acest temei, preocupările de rescriere, reinterpretare a moștenirii filosofice naționale, ce se încadrează în acest segment temporal, solicită o instrumentare pluridimensională a concepțiilor și lucrărilor dintr-o perspectivă critică și obiectivă. Abordările obiective ale metodologiei marxism- leninismului, suplinite de recontextualizarea istorică, ne-ar permite și stimula radicalismul interpretărilor memoriei culturale, denaturarea, sau chiar *inventarea trecutului*.

Pentru a nu admite derapări ideatice care ne-ar plasa într-o extremă subiectiv- critică, considerăm că este oportun ca scrierile filosofice tributare discursului comunist să fie abordate în raport cu contextul istoric și politic. Numai cunoașterea complexă a contextului istoric al tendințelor , fenomenelor social-politice și cultural-morale ar facilita analiza obiectivă , absolvită de tendențiozitate , structuri stereotipe și clișee ideologizate. Important în aceeași ordine de idei să conceptualizăm locul și impactul propagandei ca instrument al ideologiei dominante în procesul de substituire al vechilor repere cultural naționale prin adoptarea și adaptarea mimetică a modelelor, valorilor și principiilor filosofiei marxist- leniniste, creditarea doctrinară a căreia a rămas invariabilă până la căderea regimului totalitar.

Dublul efort de adoptare a rigorilor ideologiei comuniste, tensionate și de imposibilitatea evadării din cadrul prioritar al principiilor filosofiei marxist-leniniste, ce suscită imperativ abordarea critică, subiectivă a filosofiei occidentale, etalează remanențele gândirii binare a cercetătorilor din perioada sovietică. Critică filosofiei occidentale contemporane, identificată prin conceptul *burgheză* de către cea marxist-leninistă, *volens nolens* deconspiră tendințele de racordare la/cu realizările în domeniu. Notabil, abordările critice ale modelelor gândirii filosofice occidentale în perioada comunistă se prezintă nu numai ca eforturi de remodelarea a mentalului colectiv, dar și ca o modalitate, fie indezirabilă, de punere în circuit a operei și concepțiilor filosofilor străini . Or, aceasta era o șansă nodală pentru masele largi de a se familiariza cu teoriile filosofice, politice, culturale, accesul la care era limitat de către ideologia comunistă ce deținea monopolul politicilor culturale în URSS.

Procesul de re-gândire și re-considerare a perioadei comuniste suscită o atitudine flexibilă față de trecutul recent, iar efortul de a ne pătrunde de atmosfera în care au trăit și creat parte dintre colegii noștri, din start lipsiți de libertatea gândirii și autonomia creației , când doar compromisul cu puterea oficială le oferea dreptul de a se manifesta ca cercetători, este unul extrem de dificil. Considerăm, eforturile de regândire a istoriei perioadei anilor 1940-1990, ce vizează contribuția angajaților de la diferite institute de învățământ, sau mai ales de la cele de cercetare din cadrul AȘM, întotdeauna vor etala și un procent mare de subiectivism. Reflecțiile pe marginea

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 172 13.11.2021 9:36:08

perioadei date, dar mai ales al rolului şi locului fiecăruia dintre cei care au trăit şi creat în acest segment, devine sinuos din cauza particularităţilor politice şi culturale ale epocii abordate, prin urmare, este imposibil să facem o diferenţiere clară despre cine şi ce asumări şi-au făcut în raport cu ideologia comunistă. Nu excludem că un procent sensibil de cercetători s-au antrenat benevol în slujirea şi promovarea narativului mincinos comunist pe post de mercenari benevoli ai dictaturii comuniste, însă, probabil, partea cea mai considerabilă au fost siliţi să se conformeze cerinţelor, astfel aveau a plăti cu cariera şi deseori cu libertatea. Non-conformiştii din perioada sovietică, aceştia pot fi număraţi pe degete, au împărtăşit din plin calvarul represiilor şi închisorilor.

Monoideologizarea vieţii culturale realizată pe verticală de sus în jos, din centru către periferie, manifestă prin introducerea autoritară a normelor de partid în perceperea culturii unde dominantă rămâne ideologia comunistă, a fost un proces constant tradus printr-o multitudine de perspective, una dintre care fiind activitatea ateistă. Procesul de ateizare a maselor se configurează ca o componentă a politicii culturale totalitariste tradusă cu consecvenţă de ideologia sovietică sub egida educaţiei *omului nou*. În mod consecvent , de-a lungul întregii perioade se întreprind măsuri cu urmări nefaste asupra spiritualităţii şi mentalului social în vederea excizării religiei din viaţa oamenilor prin introducerea unui cadru ideatic politizat menit să revoluţioneze conştiinţa umană. Comunismul, cu pretenţii afişate de universalism şi excepţionalitate prin doctrina dogmatizată, încearcă să se elibereze de religie, în care sesiza un concurent serios, cu experienţă de veacuri asupra conştiinţei oamenilor. Modul cum este poziţionat de liderii săi , comunismul aspiră a deveni *unica religie* în viaţa oamenilor, iar religia propriu-zisă fiind cu ostilitate criticată, pentru că: reprezintă opiu pentru popor; este expresie a autoalienării omului; justifică inegalitatea dintre păturile sociale(K. Marx); ideologie eronată (Lenin).

Referitor la expresia *opiu pentru popor*(germ. *Sie ist das Opium des Volks*), aceasta a fost pedalată de ideologia şi propaganda comunistă absolut eronat, cuvântul *opiu* în unitatea semantică-sintactică enunţată este utilizat de către Marx că sinonim la cuvântul *analgezic*. Ceea ce literalmente ar însemnă că religia este un remediu pentru compromisul cu sărăcia, mizeria, ignoranţa, cu depresiile şi indispunerile morale şi spirituale, adică cu toate provocările vieţii. Opiul în sec. XIX era utilizat în tratamentele medicale ca analgezic şi calmant. De fapt, nu este adevărat că K. Marx ar fi utilizat în premieră sintagma *opiu pentru popor* în lucrarea *Contribuţii la critica filosofiei hegeliene a dreptului*(1843). Comparaţia religiei cu opiul este întrebuinţată până la apariţia opusului lui Marx *Contribuţii*… , astfel o atestăm prezentă în romanul lui J.J. Rousseau *Julia sau Noua Eloiză(Partea VI,Scrisoarea IV),*în volumul lui Novalis *Polen,* în *scrierile lui Ch. Kingsley* ş.a.

Manifestând "un conţinut distrugător asupra gândirii critice, fixând formule canonice prin falsificarea istoriei şi urmărind un control absolut de către partid asupra minţilor"[1], totalitarismul comunist realizează eforturi concertate suplimentate de acte autoritare de a transforma problema credinţei, care este una personală, în

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 173 13.11.2021 9:36:08

una socială. Aceste eforturi sunt completate cu rigurozitate de acțiuni și directive concrete , menite a facilita acest proces, perceput ca o problemă imperativă de ordin social. Se fac eforturi serioase în vederea configurării unui tip de gândire și percepție a lumii specific dogmatizată în care concepțiile antireligioase să devină dominante și indispensabile activității și carierei individului. Tabuizarea credinței implică manifestări publice de demonstrare a negării, chiar a denigrării religiei și mai ales a moralei creștine. Puțini se încumetau să afișeze deschis credința, mai rentabilă în epoca sovietică era etalarea ipocrită a convingerilor ateiste , situație care prin caracterul de proporție a avut un impact nefast asupra spiritualității și tradițiilor naționale.

În URSS, lupta cu religia, credința în Dumnezeu devine un atribut indispensabil al forurilor de partid și al propagandei. Activitatea antireligioasă este percepută ca o componentă a procesului de educație comunistă orientată împotriva ideologiei și moralei burgheze. Lupta cu superstițiile, ereziile și obscurantismul, dar în special cu ideologia religioasă burgheză, sunt reflectate pe larg nu numai în multiplele directive, dispoziții, circulare, dar chiar și în Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și Statutul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În lupta cu religia , cultele și mișcările religioase, alături de propagandă, care număra peste 1500000 de propagandiști, lectori etc., pe larg este antrenată știința și arta. Anual sunt editate mii de publicații cu caracter propagandist, manuale, ghiduri metodologice și teoretice, simple materiale de popularizare a ideilor despre caracterul nociv al religiei, tradițiilor, datinilor și obiceiurilor de veacuri, care constituie spiritualitatea unui neam, memoria lui istorică. Prin urmare, cercetările istoriei religiei în conformitate cu politica culturală oficială urmăreau un scop clar - identificarea metodelor și instrumentelor care ar facilita depășirea sentimentului religiozității și afirmarea ateismului. Incompatibilitatea religiei cu ideologia comunistă devine una din platformele ideatice dominante de lupta împotriva așa-numitului obscurantism prin educația ateistă.

Afirmarea ateismului în spațiul sovietic a fost o componentă a politicii culturale totalitariste realizată în contextul educației comuniste a maselor, formării concepțiilor științifice ale maselor truditoare, a dezvoltării complexe a personalității - toate subordonate proiectului de formare a omului nou. Problema formării omului nou , una care persistă în teoriile revoluționare și capătă amploare în epoca postrevoluționară, se considera că afirmarea comunismului se poate realiza nu în exclusivitate prin noile relații de muncă, ci mai ales prin omul apt să împărtășească și să transpună în viață idealurile unei societăți noi. Deși în teoriile comuniste ale lui A. Lunaciarski (*molecula-om*), N. Buharin (*transformarea propriei naturi*)) nu găsim nici un fel de proiecte canonice cum ar trebui să fie idealul omului nou , totuși, unele trăsături generale menite a configura personalitatea morală și spirituală a acestuia pot fi remarcate: este rezultatul revoluției sociale proletare, colectivist desăvârșit, interesele personale sunt secundare celor sociale, întrunește armonios calități intelectuale și fizice, conștiința , rațiunea sa nu este adumbrită de obscurantismul tradițiilor vechi, interesele și aspirațiile lui sunt legate de viitorul luminos – comunismul.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 174 13.11.2021 9:36:09

Nu putem face abstracție de arhicunoscutul și arhipedalatul apel al lui V. Lenin în perioada sovietică adresată tineretului : Învățați, învățați și iar învățați. Generația tânără, conform lui Lenin, are obligația de a construi societatea comunistă, iar pentru aceasta tineretul trebuie să învețe comunismul, adică să asimileze acea sumă de cunoștințe care este elucidată în manualele, broșurele și lucrările comuniste. Tot el atenționează că asimilarea pură fără apel la practică a comunismului ar fi" una vulgară și insuficientă" [2]. Soluționarea problemei construcției comunismului, opinează liderul comunist, poate fi reușită numai " stăpânind cunoștințele moderne și abilitatea de a transforma comunismul din formulele asimilate, sfaturi, rețete , directive și programe în acea ființă vie care-ți unifică munca și te determină a transforma comunismul în călăuză pentru activitatea practică"[3].

În retorică comunistă, concepția omului nou, cât și programul de formare a personalității armonios dezvoltate care ar etala calități și particularități ce s-ar înscrie în canoanele ideologiei comuniste, a fost o problemă constantă de-a lungul existenței statului socialist. Simptomatic faptul, spre deosebire de alte concepții pe care le atestăm în diferite epoci de dezvoltare social culturală despre impetuozitatea dezvoltării armonioase a personalității , maniera cum este poziționată această problemă de către marxism- leninism este una vădit dinastică, or , accentul este pus nu pe personalitatea aparte, ci pe întreaga societate. Prin urmare, conform logicii bolșevice, formarea personalității pluridimensional dezvoltate presupune asigurarea unor condiții specifice ce ar facilita succesul acestui proces. Condițiile specifice de formare a omului nou se considera că pot fi materializate numai prin reforme de proporții realizate în toate domeniile de activitate umană, ultimele direct proporționale cu idealurile socialiste. Conform lui Lenin , făuritorii comunismului vor fi *oamenii noi* , curați de *noroiul* orânduirii vechi, adică, de religie.

În scopul realizării proiectului utopic de formare a personalității armonioase neîmpovărată de vestigiile trecutului sunt puse în exercițiu învățământul, știința, arta cu întreaga ei gamă de genuri, media, un loc aparte fiind rezervat ideologiei și propagandei. Ingineria sufletelor, a mentalului menite a spori conștiinciozitatea politică și persuasiunii ideologice a culturii muncii devine o condiție a făuriri comunismului. Pentru traducerea în viață a idealurilor comuniste apare necesitatea individului, care în afară de orice condiții ar împărtăși aspirațiile de libertate , egalitate, dreptate, tot el absolvit de sentimentul religiozității și instinctul proprietății private, pentru care interesele comune sunt mai importante decât cele proprii. Societatea sovietică pentru transformarea în realitate a viitorului luminos avea nevoie de constructori conștienți și consacrați ai comunismului, de oameni apți să slujească la maximum intereselor societății.

Viața omului în conformitate cu idealul comunist trebuie trăită cu sens , iar sensul acesta rezidă în slujirea omenirii. În acest sens, observăm că idealul comunist, cât ar fi de paradoxal, este în mare tangențial cu cel al filosofiei religiei, care suscita omul să nu se propage pentru lucruri materiale mărunte și vremelnice, ci a se îmbogăți spiritual. Viabilitatea idealului comunist a fost subminată de lipsa de

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 175 13.11.2021 9:36:09

raționalitate a acestuia, or omul sovietic n-a fost apt să-și formeze acei algoritmi spirituali și de comportament destinați a-i facilita conștientizarea dublei naturi a morfologiei personale menită a se birui pe sine însuși și pe dușmanii de clasă/ideologici.

De menționat, că cea mai drastică etapă a luptei cu religia, biserica și tendințele de afirmare a ateismului, îl identificăm nu cu stalinismul, dar, cât ar fi de paradoxal, cu cea a *dezghețului[4]* , perioadă care convențional este enunțată și ca cea a prigoanei hrușcioviste asupra religiei și bisericii(1958-1964). Abordarea rigidă și persecuțiile religiei în acest segment de timp sunt explicabile prin faptul că N. Hrușciov cultiva cu perseverență aspirațiile trecerii de la socialism către comunism, însă din câte știm în comunism loc pentru religie nu exista, campania antireligioasă hrușciovistă „ lăsând urmări serioase"[5], care le sesizăm și azi. Eroarea cea mare a comuniștilor rezidă în faptul că religia, care era percepută ca o relicvă a orânduirii capitaliste, moment cu persistență animat și accentuat de către liderii marxism-leninismului, este înțeleasă ca un impediment pentru afirmarea idealurilor comuniste. Printre metodele de luptă cu religia în perioada dată , ce se desfășurau sub sloganul *legii leniniste,* atestăm : închiderea lăcașelor de rugăciuni, a bisericilor, emiterea de interdicții pentru adunările cu scopul de rugăciuni , refuzul de a înregistra obști religioase, percheziții în biserici și case de rugăciuni, confiscarea literaturii religioase, intimidarea și arestarea credincioșilor .

Sub sloganul *legii leniniste,* în spațiul URSS, inclusiv în RSSM, a fost editat un număr impresionabil de literatură cu caracter propagandist, astfel, în 1962 au fost scoase de sub tipar peste 355 de lucrări . În mare , subiectul acestor lucrări, în care prevalează elementul ideologic, se încearcă demonstrarea incompatibilității religiei morale cu idealurile făurite de totalitarismul comunist. Este remarcabil faptul că până la 1960 , propaganda utiliza orice metode pentru a etala caracterul prejudecabil al religiei asupra mentalului omului nou, cum ar fi minciuna, denigrarea, învinuiri , prigoniri , deschidere de dosare, arestări. Toate aceste calomnieri , dosare falsificate erau atât de evident inventate și prost oferite opiniei publice că în scurt timp au încetat a fi credibile. Pe acest temei , apare stringenta necesitate a revizuirii strategiilor de spălare pe creier utilizate de ideologie și înlocuite cu altele plauzibile, care n- ar provoca rezultate direct proporționale cu cele scontate, deoarece masele ușor intuiau neadevărurile cu care zilnic erau bombardate.

Chiar dacă *gosateism-ul*[6] devine o condiție a vieții sovietice , iar ateismul științific și totala propagandă antireligioasă ca sateliți invariabili ai *gosateism*-ului erau concentrate spre acțiuni de secularizare, determină pe final să constatăm că în mare nu s-a ajuns ca statul sovietic să fie unul ateist. Semnificativ faptul, regimul comunist autoritar a coordonat procesul de secularizare, adoptându-și mai multe din elementele cardinale menite să configureze caracterul specific al unui cult religios. Printre cele mai evidente elemente ale comunismului care deconspiră tangențialitate cu particularitățile specifice ale religiei creștine evidențiem: credința în Trinitate, ce este substituită de către liderii marxism-leninismului, ulterior Engels înlocuit cu Stalin; poziționarea ideologiei comuniste ca unică și infailibilă; sacralizarea personalității

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 176 13.11.2021 9:36:09

lui Lenin şi promovarea dezideratelor acestuia ca unicele adevărate şi obligatorii pentru victoria comunismului; credința în Împărăția Cerului este înlocuită cu cea în *viitorul luminos*, ultimul este poziționat ca o speță de Paradis; în mod orientat şi autoritar se încearcă substituirea sărbătorilor religioase şi a celor laice tradiționale prin sărbători ce vizau modul de viață, realizările, sărbătorile, evenimentele sportive particulare vieții socialiste; metoda realismului socialist devine canonică şi singulară; materialismul dialectic este poziționat ca doctrină filosofică oficială etc.

Analiza critică a concepțiilor religioase din perspectiva dialecticii materialiste devine o temă constantă a institutelor de cercetare din RSSM. Astfel, apar un şir de lucrări în care autorii cu pretenția că se bazează pe date reale din viața cotidiană insistă să demonstreze rolul nociv al bisericii şi religiei în viața omului [7]. În lucrările date, un accent deosebit se pune pe anumite concepții, idei de orientare ateiste proprii istoriei spiritualității naționale, care sunt selectate şi prezentate alături de fragmente din creația populară, multe pur şi simplu rupte din context. Abordarea selectivă şi fragmentară este făcută şi alături de operele înaintaşilor culturii naționale, *verbi causa*(D. Cantemir, A. Hotiniul, N.Zubcu- Codreanu,Z. Arbore Ralli , C. Stamati; A. Russo; I. Creangă; M. Eminescu ş.a.). Rezultatele acestor cercetări sunt editate în culegerile Нород *о* религии и духовенстве(1961) şi Из истории атеистической мысли *в* Молдавии(1967). În acest context evidențiem şi alte lucrări ale cercetătorilor Academiei de Ştiințe din RSSM, în care sunt descrise problematica, locul şi rolul religiei şi al bisericii; poziția bisericii creştine față de ştiință în literatură şi istorie; prezența ideilor anticlericale şi antireligioase în creația populară ; motivele ateiste în filosofie , sociologie în sec. XIX ş.a cunoaşte o abordare mult mai temeinică , care însă păstrează hotarele impuse de ideologia comunistă[8].

După cum menționa A. Babii, în anii construcției socialismului "activitatea ateistă era unul din domeniile cele mai importante"[9]. Astfel, analiza evolutei gândirii antireligioase în spațiul RSSM permite să înregistrăm că primele lucrări cu caracter ştiințific-ateist sunt semnate de către I. Ocinsky şi C.Ocinsky. În 1931, în revista За політехнічну школу, cei doi filosofi publică materialele: Механистический материализм *и* религия[10] şi За партийность *в* философии[11], în care abordează impetuozitatea luptei cu religia, succesul căreia poate fi asigurat de cunoaşterea în profunzime a materialismului dialectic. Tot ei subliniază că lupta anticlericală şi antireligioasă reprezintă o componentă indispensabilă a luptei proletariatului de eliberare de exploatatori . În cele două materiale sunt promovate ideile lui Lenin despre idealism şi idealişti, ultimii identificați ca *lacheii preoțimii*, simultan sunt repetate şi propagate ideile că fără o argumentare filosofică solidă nici ştiințele naturii, nici materialismul nu pot rezista atacurilor ideilor burgheze.

Activitatea ateistă în RSSM capătă amploare deosebită în anii 60-70 ai sec. XX. Se desfăşoară o propagandă acerbă nu numai împotriva bisericii, dar şi a cultelor distructive religioase – sectele. Nu putem face abstracție în acest sens de mai multe lucrări consacrate caracterului distructiv al unor confesiuni religioase din spațiul național [12].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 177 13.11.2021 9:36:09

Lucrări cu caracter teoretico-metodologic, în care autorii în congruență cu directivele de partid ce afișau nevoalat o abordare discriminatorie a Bisericii în raport cu educația ateistă , vin cu argumente ,concluzii și soluții vizavi de importanța activității anticlericale [13]. Remarcăm două culegeri de articole în care autorii demonstrează o poziție rigidă în vederea rezolvării problemei religiei atât în spațiul național, cât și în cel al URSS. Aceștia optează pentru o societate comunistă aptă să se debaraseze de obscurantismul trecutului și să se afirme ca un stat –ateu unde nu este loc pentru cetățenii neconștiincioși ,pentru cei ce nu se pot debarasa de prejudecățile religioase și sunt impasibili față de idealurile marxism-leninismului. În vederea depășirii acestor impedimente și afirmării unui stat liber de religie, autorii abordează aspecte practice și teoretice ale educației ateiste care includea întreaga gamă a populației, indiferent de vârstă , ocupații, interese etc: Внеклассное атеистическое воспитание*(1963)* și Вопросы научного атеизмаи антирелигиозной работы *в* Молдавии*(1968)*, despre care cercetătorul D. Tabacaru [14] subliniază că unele materiale incluse în ele sunt superficiale și practic nu este utilizat materialul factologic, mai mult , unii autori apelează la idei generale care deconspiră caracterul facil al exemplelor și argumentelor. Chiar în pofida constatării unor erori de abordare și interpretare, D. Tabacaru apreciază culegerile la care replicăm, or ele în opinia sa, deschid posibilități de informare pentru un cerc larg de cititori, în același context și pentru credincioși de a se familiariza cu teoria marxist-leninistă despre religie, esența și rolul social al acesteia.

Dacă multe din lucrările de speță ateistă editate în RSSM din interspațiul anilor ’60 respiră de caracter sumar și unilateral, cercetătorul D. Tabacaru subliniază că deja în anii ’70 aceste inconveniențe teoretice și metodologie vor fi depășite. Astfel, printre cele mai importante lucrări care valorifică un complex material teoretic și factologic cu privire la evoluția cultelor în istoria universală și , respectiv, cea națională, locul religiei în viața social contemporană, impactul organizațiilor religioase, cercetări care aduc un palpabil aport în educarea maselor în spiritul ateismului în conformitate cu doctrina marxist-leninistă, D. Tabacaru le evidențiază pe cele semnate de A. Babii, F. Bîscu și G. Josan.

Printre elementele dușmănoase politicii culturale comuniste sunt identificate și persoanele apartenente la anumite culte și organizații religioase care se contrapuneau procesului de ateizare. Exemplu al metodelor care erau aplicate de ideologia comunistă în vederea soluționării problema celor care se contrapuneau politicii pragmatice de ateizare a maselor ne servește cazul organizației *Martorii lui Iehova* . Membrii organizației *Martorii lui Iehova* și familiile lor în conformitate cu acordul lui Stalin la un plan strategic prezentat de NCVD , la începutul lui aprilie 1951 sunt deportați în mod forțat în regiunile Tomsk și Irkutsk. În cadrul *Operației Sever*[15] sub acest generic se desfășoară evenimentele de deportare a *elementelor anticomuniste care constituiau pericol pentru Puterea Sovietică,* prin faptul că refuzau să facă serviciul militar, categoric nu făceau parte din organizațiile politice: partidului comunist, komsomol, organizația pionerească, evitau să participe la alegeri, se eschivau de la orice tip de activitate socialpolitică propagau cu persistență vulnera-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 178 13.11.2021 9:36:10

bilitatea și chiar pierirea URSS prin instaurarea unui sistem teocratic în frunte cu liderii organizației *Martorii lui Iehova* etc. În cadrul *Operației Sever* din RSSM au fost deportați 670 de familii. Important să subliniem că există diferite date despre numărul concret al membrilor organizației *Martorii lui Iehova*, cele mai concludente le considerăm pe cele dezbătute de N. Fuștei[16], care face referință la un document din Arhiva Ministerului de Interne al Republicii Moldova[17], din care se poate constata că au fost deportate 2724 persoane. Tocmai peste 14 ani , în conformitate cu Decretul 4020-1Y din 30 septembrie 1965 al Sovietului Suprem al URSS, membrii sectei religioase sunt eliberați de supravegherea administrativă și le sunt ridicate restricțiile de coabitare.

Paradoxal, însă actele represive asupra sectelor , și concret a *Martorilor lui Iehova,* au avut un alt rezultat decât cel aspirat de către elitele politice , are loc răspândirea credinței în cauză , inițial în rândul deportaților din alte categorii, iar după 1953 - în întreaga URSS. Astfel, secta ilegală antisovietică după cum era identificată în documentele oficiale , devine un atribut indezirabil al culturii sovietice cu statut unional, situație care o atestăm similară și după 1991. Subliniem în acest context, o analiză destul de complexă despre evoluția relațiilor dintre statul totalitar comunist și cultele religioase din spațiul URSS realizează cercetătorul N. Fuștei, care, spre deosebire de alți cercetători ai subiectului la care replicăm, - P. Lobozov [18], M. Șkarovsky[19], M. Odințov [20], insistă argumentat asupra unei periodizări originale a raportului dintre biserică și culte în perioada enunțată. Cercetătorul identifică șapte etape comune evoluției relațiilor dintre statul sovietic și biserică[21] . O sinteză a rezultatelor cercetărilor disponibile despre perioadele evidente a raportului dintre statul sovietic și biserică permite să elucidăm următoarele:

- etapa I:1917-1918 – perioada de tranziție, de păstrare a vechilor relații dintre stat și culte;
- etapa II:1918-1929 – perioada elaborării noii legislații a cultelor;
- etapa III:1929-1934 – perioada finalizării elaborării legislației cultelor;
- etapa IV:1934-1938 – perioada persecuțiilor și marii terori;
- etapa V: 1938-1945 –perioada stabilirii presiunilor și incertitudinii;
- etapa VI:1943-1948 – perioada de înflorire a relațiilor dintre stat și culte:
- etapa VII: 1948-1953 - perioada răcirii dintre stat și culte;
- etapa VIII: 1954 -1957 – perioada tensionării relațiilor dintre stat si religie;
- etapa IX: 1958-1965 – perioada noilor persecuții;
- etapa X:1965-1988 – perioada conviețuirii sau a stagnării(considerăm, reieșind din imaginea evenimentelor produse între cei doi actori, statul și cultele, mai că adecvată ar fi identificarea acestei etape ca cea a ***concesiilor*** - *n.n.*);
- etapa XI:1988-1991 – perioada normalizării relațiilor dintre stat și religie.

Perspectiva strategică a propagandei antireligioase menită a actualiza caracterul credibilității activităților desfășurate de ideologie reprezintă problema educației ateiste a omului sovietic. Chiar dacă această strategie caută să etaleze caracter științific bine sistematizat, totuși nu dispar în întreaga totalitate acele metode mârșave de

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 179 13.11.2021 9:36:10

luptă împotriva religiei, care în mod afişat încălcau drepturile şi libertăţile omului. Semnificativ de grăitoare se fac clauzele realizate în 1960 şi 1962 în *Codul Penal al RSFSR* prin art. 142[22] şi art. 227 [23], care stipulează pedeapsa cu închisoarea pe termen de trei ani şi respectiv de cinci ani.

În pretinsul stat-ateu, libertatea conştiinţei era garantată de Constituţie, însă ideologia îşi face din educaţia ateistă un segment impetuos , indispensabil politicii culturale sovietice. Astfel incompatibilitatea cu idealurile, dar mai ales cu ideologia comunistă, devine una din platformele ideatice dominante de luptă împotriva aşa-numitelor prejudecăţi şi libertăţii de conştiinţă. Problema libertăţii conştiinţei, ca unul din drepturile fundamentale ale personalităţii, înscrie o istorie similară cu cea a existenţei *homo sapiens*, cu toate acestea, devine actuală numai cu apariţia religiilor monoteiste , care excludeau dreptul la alternativă, deşi elemente ale religiilor păgâne se mai păstrează în tradiţii şi ritualuri. Deşi, libertatea conştiinţei, este un drept natural al fiecărui individ, unde fiecare are dreptul nu numai de a împărtăşi o credinţă, dar şi de a percepe toleranţă din partea celorlalţi , lucrurile reale sunt altele. Primul document în care s-a specificat dreptul la libertatea credinţei , respectiv a conştiinţei este *Edictum Mediolanense (313)*, care, spre regret, nu s-a păstrat , dar din care avem referinţe în opera lui Eusebiu din Cezareea, numit şi Eusebius Pamphili[24]. Subiectul libertăţii conştiinţei devine unul în vogă în Epoca Iluminismului , tradus prin lucrările lui B. Rights, J.Locke, S. Castellio ş.a. Dacă acuzele de ateism, de-a lungul secolelor, constituia motiv pentru persecutare, atunci în epoca sovietică lucrurile capătă o turnură inversă - oprimarea, închisoarea, chiar distrugerea fizică se aplica pentru credinţă. În spatele cortinei de fier, Declaraţia Universală a Drepturilor Omului [25], adoptată din decembrie 1948 în cadrul sesiunii a III-a a Adunării Generale a ONU prin Rezoluţia 217(III), subliniem , în spaţiul URSS nu avea nici un factor de decizie, ea era pur şi simplu ignorată. Tot aici amintim şi punctul 7 din Declaraţia de la Helsinki, care stipulează respectarea drepturilor şi libertăţilor omului: la gândire, conştiinţă religie şi convingeri[26].

În spaţiul naţional s-au realizat mai multe tentative de cercetare a modului de influenţă a religiei asupra mentalului social , al libertăţii conştiinţei, respectiv impactul ideilor ateiste menite a elibera conştiinţa conaţionalilor de vechile prejudecăţi. Educaţia ateistă devine o complementară majoră a „Palatelor şi Caselor de cultură, a bibliotecilor, magazinelor de cărţi şi cinematografelor"[27], activitate care era în mare realizată în conformitate cu un şir de lucrări ale cercetătorilor moldoveni, opusuri cu caracter teoretic apreciate ca utile şi conforme ideologiei oficiale pentru acest gen de activitate: Гришанов Л. Атеизм и утверждение бытия человека(1973),Табакару Д. Религиозное сознание и действительность (1977), Табакару Д. К духовной свободе(1977), Цуркану И.Социальный прогресс и атеизм(1980), Штюка В. Общество и религия (1980), Циганаш Д. Атеистическое воспитание проблемы эффективности(1980). În paradigma rigidă şi stereotipizată a ideologiei totalitariste despre caracterul imperativ al educaţiei ateiste ca o componentă a procesului general de secularizare a religiei se înscrie şi antologia

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 180 13.11.2021 9:36:11

de articole Некоторые аспектв проблемы соотношения искусства и религии, естетического и религиозного(1980).

Antrenați în procesul de eliminare a vechilor tradiții, manifeste prin diverse ritualuri de cult, parte din cercetătorii enunțai mai sus încearcă să convingă cititorul că în segmentul anilor 50-80 ai sec. XX în spațiul național se atestă o evidentă tendință de bagatelizare a influenței bisericii asupra mentalului social, or chiar și cele mai importante ritualuri de cult care într-un fel marchează anumite etape ale vieții omului (botezul, cununia, înmormântarea) nu mai poartă semnificația de altădată. Dacă să admitem cifrele vehiculate de cercetători , atunci remarcăm, un număr neînsemnat de populație în anii 60 -80ai sec. XX apela la biserică pentru oficierea botezului, cununiei ș.a. Mai mult, tot ei opinează că și acest număr derizoriu nu reflectă imaginea adevărată despre caracterul religiozității maselor, deoarece oficierea religioasă a evenimentelor enunțate, mai ales botezul și cununia, se realiza sub presiunea părinților, buneilor , adică a generațiilor în vârstă. O concluzie care devine lejer legibilă este manifestarea indiferentismului religios și superficialității cunoștințelor dogmatice, inclusiv a perceperii neadecvate a semnificației ritualurilor de cult în rândul maselor

Pentru a ne da seama de adevăratele proporții ale terorei comuniste în raport cu religia creștină, biserica, cultele religioase și clerul din spațiul național, conform datelor oferite de A. Babii, „la începutul sec XIX în Moldova erau câteva mii de biserici, peste o sută de mănăstiri și schituri"[28], iar" în anii 20 ai sec. XX - 1090 biserici, 29 mănăstiri, 366 sinagogi ,29 biserici catolice,19 biserici de rit vechi, , aproximativ 600 case de rugăciune"[29], atunci în august 1945 în RSSM existau 24 mănăstiri. Se observă o tendință de părăsire silită a mănăstirilor și revenirea la viața laică. Parte considerabilă din bisericile mănăstirilor în perioada sovietică vor juca rolul de biserici parohiale, deoarece contingentul de slujitori , monahi, preoți s-au retras în România . O bună parte a bisericilor au fost distruse în timpul războiului, noile realități în care nu era loc pentru religie au determinat ca cele rămase nedeteriorate de război să fie transformate în cluburi, depozite ș.a. Exemplu ne servește istoria trista a Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni, monument arhitectural unicat care datează din sec. XVII-XVIII, ce prin ignorarea istoriei locașului, a picturilor murale irepetabile în perioada sovietică în modul cel mai barbar, a fost transformată în depozit.

Ateismul a stat la baza întregii structuri totalitariste, fiind corelat teoriei leniniste, care percepea activitatea antireligioasă una iminentă procesului de construcție a societății comuniste, or religia reprezenta un concurent serios în competiția dominării spiritului uman, astfel, încă de la începuturi se subliniază necesitatea "de a da maselor cel mai divers material în raport cu propaganda ateistă, a le familiariza cu fapte din diverse domenii ale vieții, a face tot posibilul de a le cointeresa și trezi din somnul religios"[30]. Lupta cu religia este privită ca o componentă a educației omului sovietic,: "programul nostru este fundamentat completamente pe concepția științifică și cea materialistă. Explicarea programului nostru conține argumentele

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 181 13.11.2021 9:36:11

istorice şi economice despre rădăcinile *cetii* religioase. Propaganda noastră în mod necesar include şi programul ateismului"[31].

Conform ideologiei care în URSS era transformată şi percepută ca poliţia gândirii şi comportamentului corect, Bisericii i se impută un şir de acuze menite să demonstreze caracterul fals , failibil al moralei creştine comparativ cu cea comunistă. Cele mai pedalate reproşuri la adresa Bisericii Ortodoxe exponentă a creştinismului pe care le atestăm în lucrările din segmentul culturii sovietice ar fi aceasta[32]:

- susţinea şi consfinţea putere a domnitorilor şi feudalilor , poziţionând-o ca una dată de Dumnezeu;
- sprijinea şi declara corecte orice fapte ale boierimii;
- apăra orânduirea feudală
- şi capitalistă, astfel se pronunţa pentru proprietatea privată;
- orice fapte îndreptate împotriva clasei exploatatoare erau interpretate de biserică ca atentate împotriva religiei şi bisericii;
- se străduia să îndepărteze masele largi de la ideile revoluţionare;
- condamna aspiraţiile de eliberare naţională şi socială a poporului;
- cultura propagată de religie era una religioasă şi ostilă celei laice;
- s-a pronunţat aspru împotriva ideilor revoluţionare eliberatoare etc.

Printre alte acuze, cea mai mare parte nefondate, utilizate prin ruperea din context şi argumentarea eronată, le realizăm pe cele referitoare la caracterul individualist al moralei creştine, incapacitatea de a constitui barieră, cel puţin spirituală, contra crimelor sărăciei, mizeriei şi ignoranţei omului. Prin misticismul ideilor de îngăduinţă faţă de semeni şi duşmani a necesităţii izolării de lume, conform ideologiei comuniste, religia, morala creştină trebuie distrusă pentru caracterul ei periculos ce se opune activităţilor colective, formării omului nou inteligent de a pătrunde şi domina natura , demn de a făuri şi trăi în viitorul luminos. Ideologia scientist ateistă chiar de la începuturi se poziţiona ca unica adevărată, demnă să elibereze omul din obscurantismul veacurilor apuse, adevărul însă rezidă în faptul că el a fost transformat într-un instrument facil de manipulare a mentalului social şi impunere a autorităţii absolute.

În imensul spaţiu al URSS, un loc imperativ se acordă activităţii de propagandă, numărul total de persoane antrenate în activitate de propagandă depăşea 10 mil.[33] dintre care erau:1,2 mil. propagandişti, 2,05 mil. lectori, 1.8mln informatori politici şi 3,7 mil. agitatori. Important faptul că singura ideologie modernă care a negat cu vehemenţă orice utilitate a religiei valorilor şi moralei religiei a fost ideologia comunistă, care prin intermediul instrumentelor de manipulare, intimidare şi persecuţie urmărea câteva scopuri concrete:

- diseminarea ideilor comuniste;
- educaţia omului nou;
- lupta cu vestigiile trecutului şi cu ideologia *diversionistă* occidentală.

Prin sintagma *vestigiile trecutului* sau *ideologia diversionistă occidentală* se subînţelegea religia şi principiile filosofiei idealiste fundamentate pe libertatea personalităţii şi drepturile omului.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 182 13.11.2021 9:36:11

În scopul de a fi cât mai concludenți în fundamentarea aserțiunii despre rolul major al educației ateiste în politica cultural ideologică a PC manifestă și constantă de-a lungul întregii existențe a Statului Sovietic, aducem titlurile mai multor documente oficiale cu privire la fortificarea activității de propagandă antireligioasă . Mai reprezentative în acest sens identificăm următoarele rezoluții ale CC al PCUS[34]:

- Despre erori în propaganda științifică și ateistă în rândul poporului din 10 noiembrie 1954;
- Cu privire la vicisitudinile majore ale propagandei științifice ateiste și măsurile de optimizare a ei din 7 iulie 1954;
- Despre situația și măsurile de optimizare a activității politice de masă în rândul lucrătorilor din regiunea Stalin din 11 martie 1959;
- Despre măsurile de optimizare a activității Societății Unionale pentru diseminarea cunoștințelor politice și științifice din 25 august 1959;
- Despre problemele propagandei de partid în contextul societății contemporane din 9 ianuarie 1960;
- Despre importanța editării unui manual pentru cursurile și seminarele ateiste cu genericul Вопросы атеизма дин 15 februarie 1960;
- Despre activitatea universităților de cultură din 20 august 1960;
- Despre remedierea măsurilor de selectare și pregătire a cadrelor propagandiste din 5 mai 1961;
- Despre activitățile de fortificare a educație ateiste a poporului din 2 ianuarie 1964 etc.

O simplă analiză a genericului acestor rezoluții vine să deconspire faptul că, și după câteva decenii de educație ateistă a maselor, problema rămâne la ordinea de zi, și aceasta, când , un aparat de propagandă impresionabil de peste 10 milioane de persoane complementat de numeroase organizații, publicații manifeste printr-o grilă ce include de la lucrări științifice, manuale până la simple, chiar simpliste materiale de popularizare a ideilor despre caracterul nociv al religiei, tradițiilor, datinilor și obiceiurilor de veacuri ce constituie spiritualitatea unui neam, memoria lui istorică.

Problematizarea educației ateiste a evoluției și rolului ei în viața societății constituie subiectul dezbaterii monografiei semnate de filosoful A. Babii - *Libertatea gândirii, anticlericalismul și ateismul în istoria Moldovei.* Lucrarea înglobează un vast și complex material ce elucidează procesul, etapele, motivele apariției și evoluției liberei cugetări a ideilor ateiste și anticlericale manifeste istoriei și culturii naționale. Filosoful a analizat un spectru de aspecte menite a configura și argumenta manifestările gândirii ateiste ca pe o realitate a vieții poporului din cele mai vechi timpuri. În acest efort de argumentare a prezenței elementelor ateismului în gândirea și tradițiile naționale sunt minuțios analizate motivele și subiectele ateiste în creația folclorică: legende, povești, mituri, basme, proverbe etc. În acest context au fost selectate mai multe genuri de creație populară, care în aserțiunea gânditorului elucidează atitudinea poporului față de religie ,supranatural, reprezentanții clerului, „viața de

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 183 13.11.2021 9:36:11

apoi", biserică etc. Printre cele mai relevante concluzii pe care le realizează A. Babii în raport cu reprezentările ateiste și antireligioase în contextul folclorului elucidăm:

- esența lui îl constituie viziunile materialiste în raport cu natura și societatea, care agenerat motive ateiste și anticlericale;
- manifestarea elementului ateist în folclorul național infirmă ideile cercetătorilor burghezi despre religiozitatea distinctă și consacrarea credinței idealurilor creștine;
- în tradițiile și ritualurile moldovenilor atestăm o sinteză a elementelor de credințe primitive a religiei păgâne și a celei creștine etc.

Dacă parte din reflecțiile filosofului nu ne trezesc niciun fel de dubii, atunci afirmațiile sale tranșante concentrate spre inocularea idelor că ateismul pentru moldoveni a fost un lucru absolut firesc, iar apartenența la creștinism poartă un peremptoriu caracter formal trezesc nedumerire, însă rămân ușor explicabile. Nu numai concluziile vizavi de subiectul folclorului, dar și cele referitoare la o parte din aserțiunile cu privire la motivele antireligioase și liberei gândiri în letopisețele cronicarilor și în creația literară a înaintașilor noștri spirituali pe care le testează erau concertate în vederea demonstrării prevalenței elementului ateist în specificul spiritualității neamului și, nu în ultimul rând, a superficialității religiozității la conaționalii creștini. Nu întâmplător autorul subliniază că „cele mai viabile superstiții și prejudecăți sunt cele religioase „[35], astfel scopul lucrării, în modul după cum este configurat de autor, rezidă în participarea la educarea poporului în spiritul comunismului științific, a facilita dezvoltarea facultăților și aptitudinilor oamenilor în vederea perceperii adecvate a evenimentelor și fenomenelor proprii vieții sovietice și celei internaționale. În acest context, el cu dezinvolt subscrie la una din tezele Programului PCUS, în care este accentuat că o componentă imperativă a educației comuniste rezidă „în lupta cu manifestările ideologiei și moralei burgheze, cu vestigiile psihologiei proprietății private, superstițiile și prejudecățile..."[36].

În contextul vieții sovietice monopartiste remarcăm, dacă până la 1954 activitatea antireligioasă și anticlericală se reducea la critica așa-numitul caracter reacționar al bisericii în susținerea păturilor exploatatoare , atunci după acest an accentul se pune pe educația ateistă a omului și a rolului covârșitor al filosofiei marxiste ca fundament teoretic al ateismului. Mișcarea *antireligioasă totală* desfășurată împotriva tuturor religiilor, cultelor religioase și bisericii pe care unii certători o leagă de hotărârile Congresului XX al PCUS va rămâne o parte a instituțiilor oficiale de stat, inclusiv a institutelor de cercetări până la începutul ultimului deceniu al sec. al XX-lea. În raport cu modul, maniera, principiile și efectele de realizare a propagandei ateiste în spațiul URSS identificăm patru perioade bine diferențiate, care le atestăm valabile și pentru viața politică și social-culturală a RASSM și ulterior a RSSM :

1. 1917-1925 - perioada degradării morale și religioase a maselor convertite autoritar la activitatea obligatorie in cadrul diferitor manifestări antireligioase(distrugerea și devastarea bisericilor, uciderea sau batjocorire a preoților, ridiculizarea artefactelor de cult ,intimidarea credincioșilor etc.);

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 184 13.11.2021 9:36:12

2. 1925-1941 - efortul de a imprima activității ateiste caracter oficial. Activitatea de propagandă în acest segment este pus în seama Uniunii Ateilor Militanți[Organizație Socială din URSS(1925-1947) în frunte cu președintele E. Iaroslavsky. Un rol important în propagarea ideilor ateiste îi revine publicației Безбожник. La sfîrșitul anilor '30, organizația socială benevolă Uniunea Ateilor Militanți număra peste 5mil. 700000 de membri].Evidențiem în aceeași ordine de idei și rolul revistei Nauka i religia, apariția căreia a fost decretată printr-un ordin al CC al PCUS din 5 mai 1959. Reiterăm, problem educației omului nou, unul cu concepții ateiste, detașat de tradiții, orientat în exclusivitate către viitorul , a constituit pentru ideologie unul din segmentele prioritare. Astfel, pentru popularizarea, punerea în circuit a ideilor ateiste sunt editate un număr considerabil de publicații [Безбожник(1922-1941), Антирелигиозник(1926-1941) Атеист(1923-1930), Воинствующий атеизм(1931), Безбожник у станка(1923-1932) etc.] , în care într-un limbaj accesibil se încearcă manipularea mentalului social, mintal din care în mod barbar se întreprinde extirparea unui segment imperativ al spiritualității individului, respectiv, al neamului – credința.

3. 1941-1953 , deși parte din perioada respectivă se suprapune cu cea identificată ca stalinistă(1927-1953), totuși, în mod paradoxal, acest segment temporal este unul al stagnării activității ateiste și a compromisurilor, moment care facilitează amplificarea relativă a activității religioase sunt deschise mănăstiri, biserici.

4. 1953-1990 - credința în Dumnezeu, lupta cu religia și cu cultele religioase devine un atribut indispensabil al forurilor de partid și al propagandei. Activitatea antireligioasă este percepută ca o componentă a procesului de educație comunistă orientată împotriva ideologiei și moralei burgheze. Lupta cu superstițiile, ereziile și moravurile depășite, în special cu ideologia burgheză, sunt reflectate pe larg nu numai în Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1961), dar și în Statutul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1961).

Pe acest fondal de agitație manifest ultimei etape (1953-1990), când se fac ravagii severe asupra bisericii și religiei, PCUS a fost presat de opinia publică occidentala să-și revadă politica în raport cu activitatea anticlericală și religioasă . Pentru a diminua tensiunea creată, CC al PCUC adoptă *Hotărârea despre greșelile în desfășurarea propagandei* științifico-*ateiste în sânul populației*[37], în care sunt elucidate un șir de lacune în metodele și strategiile "orientate spre creșterea constantă a conștiinței maselor muncitoare și eliberarea lor treptată de prejudecățile religioase"[38]. Documentul oficial la care replicăm este unul extrem de interesant, deconspiră politica perfidă a elitelor politice vizavi de religie și biserică. În unul din primele alineate ale deciziei este enunțat că CC al PCUS dispune de date care demonstrează că în ultimul timp în propaganda științifico-ateistă în rândul populației s-au admis greșeli serioase[39]:

- nu se desfășoară satisfăcător o muncă sistematică și complexă în scopul promovării științelor naturale și luptei ideologice cu religia ;
- inacceptabil că parte din organizațiile de partid s-au retras de la activitatea de dirijare și control al propagandei științifico-ateiste;

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 185 13.11.2021 9:36:12

- se cere implicarea activă a organizațiilor de partid pentru a nu admite persoane ignorante , nepregătite în problemele ateismului științific de a veni cu lecții în fața publicului, discursuri care se reduc la bancuri și intimidări vulgare la adresa slujitorilor de cult;
- abordarea iresponsabilă a procesului de selectare a lectorilor și propagandiștilor prejudiciază grav activității cultural-educaționale realizată în sânul poporului;
- în ziare, în alocuțiunile unor lectori sau raportori se permit atacuri ofensatoare la adresa clericilor și modul de practicare a ritualurilor de cult;
- neîntemeiat în presă și în discursurile propagandiștilor credincioșii și slujitorii de cult neargumentat sunt poziționați ca persoane infame de încrederea politică;
- în anumite raioane, regiuni au fost atestate situații ignobile de implicare administrativă din partea anumitor organizații în activitatea unor asociații și grupe religioase, sau a clerului etc.

O analiză serioasă a așa-numitelor greșeli admise în procesul de educație ateistă elucidate în *Hotărârea*… enunțată permite să remarcăm că și de această dată elementul ideologic este primar, or textul documentului cu lux ne devoalează situația gravă cu care se confruntă religia și biserica în totalitarismul comunist . Altoirea forțată și autoritară a ateismului științific prin toate metodele și instrumentele disponibile ideologiei în mentalul social era privit de elitele de partid nu numai ca un lucru firesc, dar ca o necesitate stringentă pentru asigurarea succesului trecerii de la socialism la capitalism. Consemnăm în acest sens, că însăși sintagma *ateism științific* se înrădăcinează în uz începând cu anul 1954, fapt care nici pe departe nu înseamnă că această unitate sintactică nu a fost utilizată și până la acest moment. Un alt aspect pe care n-il deconspiră *Hotărârea*... e că , în pofida metodelor, instrumentelor cu care operează ideologia comunistă în lupta antireligioasă și anticlericală , până la urmă nu s-a ajuns la ateizarea totală a maselor, acest proiect, ca și cel al comunismului, a suferit eșec total.

Ținem să subliniem că în acest document oficial, alături de evidențierea și taxarea așa-numitelor abateri în procesul de luptă antireligioasă manifeste pentru întreg spațiul URSS, inclusiv și RSSM, sunt trasate un șir de obiective, traducerea cărora în viață ar permite depășirea greșelilor manifeste propagandei ateiste și simultan n-ar îngrădi libertatea activității ideologice. Regimul totalitar monoideologizat își face din eliminarea oricărei opoziții scop organic și proxim, astfel, declarată vestigiu al capitalismului manifest comportamentului și conștiinței maselor, religia devine unul din țintele cardinale și indispensabile ale activității în procesul de educație comunistă.

Menținându-ne în logica riguroasă a acestui document, înregistrăm că eliberarea populației de obscurantismul religios este poziționat ca un fapt realizat. Cât privește persoanele politic indecise, credincioșii consacrați pentru ei se suscită din partea organelor de resort o activitate flexibilă și temeinică pentru a-i elibera din lanțurile religiei. Ambiguitatea directivelor trasate de PCUS este evidentă, pe de o parte, se reclamă toleranță față de libertatea credinței , pe de alta, religia este configurată

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 186 13.11.2021 9:36:13

ca un gen de temniță pentru înrobire spirituală, limitarea drepturilor și degradarea demnității umane. Campania antireligioasă controlată autoritar de cadrele nomenclaturiste de partid era poziționată ca lupta ideologică a concepției materialiste și științifice cu cele antiștiințifice și religioase. Caracterul autoritar al *Hotărârii…* devine evident prin maniera de postulare a narațiunii, pe care o identifica ca pe una canonică: ”propaganda științifico-ateistă reprezintă o componentă a educației comuniste a muncitorilor care are drept obiectiv diseminarea cunoștințelor materialiste în rândul maselor și eliberarea credincioșilor de influența prejudecăților religioase ”[40].

Din structura rigidă și stereotipizată a documentului lesne să percepem logica mesajului nevoalat al *regimului ateu* , care în mod programatic își deconspiră atitudinea și contracțiunile antireligioase “din moment ce religia în raport cu statul este o chestiune privată, iar biserica este separată de stat, atunci Partidul Comunist bazat pe marxism-leninism și fundamentul său teoretic - materialismul dialectic, acesta, pe post de concepție științifică unică și adevărată despre lume, nu poate admite indiferență sau neutralitate față de religie , ca de o ideologie care nu are nimic comun cu știința.”[41].

Discursul totalitarist, axat pe impactul distorsionărilor de ordin cultural –social provocate de religie proceselor de făurire a viitorului luminos, este unul extrem de complex, astfel, numai Hotărârea abordată mai sus urma a fi completată cu câteva *Note secrete ale Departamentului de Propagandă și Agitație al CC al PCUS pentru Republicile Unionale,* una dintre care *Cu privire la neajunsurile propagandei științifice și ateiste* [42] și alta *Despre nota secretă a Departamentului de Propagandă și Agitație al CC al PCUS pentru Republicile Unionale privire la neajunsurile propagandei științifice și ateiste*[43]. În mod special facem referință la aceste documente oficiale, deoarece ele elucidează activitatea Departamentului de Propagandă și Agitație a PCUS pentru republicile unionale, prin urmare, acele indicații formulate în aceste circulare devin plan de lucru pentru elitele nomenclaturiste din republici. Principalele obiective stabilite pentru eliminarea deficiențelor în organizarea propagandei ateiste în republici, toate cu caracter ideologic menite să faciliteze succesul proiectului *Omul nou* devin o componentă a activității nu numai a Departamentelor de Propaganda, ci și a tuturor organizațiilor de partid , comsomoliste, sindicale de toate nivelurile, a ministerelor, a presei, științei, editurilor etc. Un loc aparte în această activitate era rezervată artei, cinematografiei, literaturii și, bineînțeles, Radio și TV.

Rolul imperativ al ateismului științific, în conformitate cum era poziționat de ideologia comunistă, consta nu numai în identificarea și analiza evoluției religiei și conștiinței religioase la oameni, dat mai ales în configurarea concepției științifico-materialiste, menită să depășească dispozițiile idealiste despre lume și obscurantismul religios. Propaganda prin arsenalul complex de instrumente și metode se concentrează pe eliminarea rămășițelor sentimentului religiozității din viața omului sovietic, care urma a fi educat în spiritul ateismului, demn de viitorul luminos - comunismul, unde nu este loc nu numai de religie, ci și de rămășițele gnoseologie ale idealismului. În scopul evitării oricăror impedimente care ar crea confuzie în procesul de făurire a comunismului sunt întreprinse măsuri complexe în vederea

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 187 13.11.2021 9:36:13

demascării rolului negativ al bisericii şi caracterului reacţionar al religiei. Suprimarea conştiinţei religioase în *regimul ateu* devine problemă componentă a politicii culturale oficiale, prin urmare, propaganda antireligioasă devine un imperativ şi al activităţii ştiinţifice[44]:

- antrenarea profesorilor, pedagogilor în activitatea de pregătire a cadrelor ateiste;
- Ministerul Învăţământului şi facultăţile filosofice să asigure pregătire a specialiştilor de înaltă calitate pentru activitatea propagandei ştiinţifico- ateistă;
- cercetarea problemelor ştiinţifice ale ateismului să devină o prioritate a facultăţilor de filosofie, a Institutelor de Filosofie ale Academiei de Ştiinţe;
- institutele de resort ale Academiei de Ştiinţe să elaboreze ghiduri metodologice pentru activitatea ateistă în şcoli şi în rândul populaţiei etc.

Cercetările sociologice în perioada anilor 70-80 ai sec. XX devin barometru tradiţional pentru identificarea efectelor educaţiei ateiste şi amploarea procesului de depăşire a credinţei . Astfel de cercetări de proporţii au fost efectuate în satele Colibaş, raionul Vulcăneşti. Lozova, raionul Nisporeni şi satul Copanca, raionul Căuşeni. Lucrările[45] care au constituit concluziile investigaţiilor realizate demonstrează explicit că în sondaje au fost abordate un set larg de aspecte, fapt care a permis configurarea unei imagini complexe despre rolul şi locul religiei în viaţa oamenilor de la sate în contextul tendinţelor de ateizare şi secularizare. Implicarea şi motivarea maselor largi în procesul de ateizare este pus pe seama instituţiilor de cultură şi cele de învăţământ, menite să creeze condiţii favorabile prin intermediul mai multor activităţi pentru ca noul om sovietic să se debaraseze de vestigiile trecutului şi de prejudecăţile vulgare. Ne amintim în acest sens de *Colţişoarele roşii,* sau ca o alternativă a lor, dar cu acelaşi statut şi menire, *Camerele leniniste*, ca atribute ale tuturor instituţiilor de stat, cultură, învăţământ, locuri unde se realiza activitatea de propagandă şi de manipulare a conştiinţei oamenilor, indiferent de vârstă, studii sau interese.

În contextul general de impunere autoritară a unui nou tip de percepere a lumii, unul materialist în scop de propaganda a ideilor ateiste alături de lecţii, conferinţe, publicaţii, emisiuni Radio şi TV , filme etc. sunt inaugurate muzee ale ateismului. Un astfel de Muzeu al Ateismului în 1978 a fost inaugurat la Chişinău(sediul Biserica Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla), scopul acestei instituţii culturale fiind subordonat aceloraşi obiective ale ideologiei oficiale concentrate activităţii antireligioase şi educaţiei ateiste manifeste prin expoziţii, lecţii, conferinţe ş.a.. Despre caracterul luptei pluridimensionale cu aşa- numitele invenţii retrograde religioase, cu misticismul şi obscurantismul religios, destul de simbolic se configurează şi evenimentul înfiinţării muzeului în cauză, pentru care în calitate de sediu s-a ales Biserica Sfântă Cuvioasa Teodora de la Sihlă. De fapt, soarta bisericii la care replicăm a fost împărtăşită de marea majoritate a instituţiilor de cult, care în cel mai bun caz erau transformate în muzee sau expoziţii *verbi causa* Catedrala Mitropolitană. Soarta Clopotniţei Catedralei Mitropolitane a fost şi mai tristă, în anii ’60 a fost demolată. Muzeificarea lăcaşelor de cult a fost o tradiţie pe larg implementată în cultura sovietică, cât priveşte exponatele pentru muzeele ateismului, ele constituiau în mare

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 188 13.11.2021 9:36:13

obiectele, icoanele de cult confiscate în momentul închiderii autoritare a bisericilor. Spre regret, în sălile de expoziții ale Muzeului Ateismului Științific din Chișinău, care a activat până în 1991, și-au găsit loc doar unele dintre cele mai prețioase artefacte ale abuzivelor acte de afirmare a ateismului prin suprimarea adevăratelor și redutabilelor valori spiritual-culturale naționale . Chiar dacă aceste instituții aveau o menire concertată de propagare a dialecticii materialiste și ateismului, partea pozitivă a acestora a constat în faptul că acestea au fost nu numai localuri de stocare a obiectelor de preț de natură religioasă, dar au constituit simultan și spații de conservare a acestora.

Educația ateistă în masă era poziționată ca o șansă de familiarizare cu ideile marxism –leninismului și de dezvoltare spirituală[46]. Cercetările efectuate în scopul identificării locului religiei în viața societății moldovenești și efectele educației ateiste ale maselor deconspiră, în opinia lui D. Tabacaru, că :1. în rândul muncitorilor, spre deosebire de cel al colhoznicilor , procesul de ateizare este mai dinamic;2. există întreprinderi de stat unde numărul ateiștilor este cam de 68-72 procente, celor indecișI e de 14-17 % și numai 13-15 % se află sub influența religiei. Cât privește ultima categorie , a celora care formează 13-14% , cercetătorul ne demonstrează că pentru acest contingent, „religiozitatea se manifestă sporadic și formal în cazul respectării ritualurilor"[47].

Nu putem ignora reflecțiile și nici concluziile lui D. Tabacaru vizavi de subiectul abordat, după cum nu credem că s-a ajuns la falsificarea gravă a rezultatelor, adevărul rezidă în faptul că pe parcursul a trei decenii de viață in climatul totalitarist oamenii au însușit de minune arta de a-și voala adevăratele gânduri și atitudini cu privire la sistemul sovietic. Acest tip de duplicitate, constatăm, este animat de experiența trăită sau de ecourile încă neapuse ale represiilor, arestărilor și, nu în ultimul rând, al *Operației Sever.* Probabil, că mai simplu pentru ambele părți antrenate în cercetările enunțate unii să se declare atei, ceilalți - cercetătorii, să accepte tacit aceste neadevăruri, iar rezultatele reale ar fi fost argument al acțiunilor concertate de educație ateistă neconformă .

Activitatea de propagandă a educației ateiste în anii 60-70 în RSSM , similar ca și în întreaga Uniune Sovietică, are în calitate de scop lupta cu fenomenul indiferentismului dublu al populației, adică în raport egal cu religia și cu ateismul. Cel mai interesant că vârsta respondenților indiferentiști, conform cercetărilor efectuate, se includea în categoria 21-40 de ani, contingent care, în opinia noastră, este cel mai deschis pentru transformări progresive . Din această categorie de intervievați, mult prea probabil, că doar un procent redus nu aveau studii, deci rămâne să constatăm că ampla activitate ateistă, care era un atribut major al politicii culturale, nu avea efectul scontat. Și aceasta în pofida faptului că în același segment temporal „crește numărul de personal calificat în domeniul educației ateiste"[48]. Devine evidentă și implicarea în acest tip de activitate al persoanelor voluntare, care nu aveau studii speciale, dar se implicau cu abnegație, dacă să acceptăm ideile autorilor marii majorități a lucrărilor cu acest context. La D. Tabacaru depistăm mai multe date despre activitatea de voluntariat al persoanelor fără pregătire specială, dar care își fac un gen de activi-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 189 13.11.2021 9:36:14

tate din propaganda ateistă. Din aceste concluzii ale cercetătorului, realizate în baza unor sondaje ce cuprind un segment de timp de cinci ani , putem conchide că propaganda ateistă cumva venea să motiveze implicarea unei părți a societății, dar mai ales a celor cu studii superioare în activitatea ateistă. Probabil, un factor dominant în fortificarea responsabilității sociale și dezideratelor voluntariale este determinat de faptul că în *Fișele personale* în *Caracteristicile* de la locul de muncă sau de studii un loc aparte se rezervă activității social politice în construcția comunismului. Nu întâmplător, perioada anilor 70-80 este identificată ca cea a socialismului dezvoltat. Conform rezultatelor acestor sondaje , D. Tabacaru concluzionează că activizarea tuturor categoriilor de vârstă în procesul de motivare ateistă a maselor este direct proporțional cu creșterea nivelului de instruire al voluntarilor/lectorilor.

Ca un fir roșu prin toate lucrările cu caracter teoretic, metodologic și aplicativ dedicate activității de educare ateistă este etalată ideea că în mare aceste activități sunt concentrate unui scop concret - efortul de contracarare a "neîntemeiatelor calomnieri fabricate ale burgheziei și ale propagandei clericale despre creșterea interesului oamenilor sovietici față de religie, și sporirea religiozității la noi în țară"[49]. În acest context sunt identificate două tipuri de luptă anticlericală manifestă spațiului istoric al RSSMoldovenești: activă și pasivă[50]. Forme pasive erau ereziile, care pe parcursul sec. XV-XVII au căpătat o dezvoltare relativ slabă, prin urmare, n-au avut un impact mare : fuga țăranilor de pe moșiile mănăstirești și protestele populației de la sate și orașe împotriva fărdelegilor clericilor. De multe ori în procesul derulării acestor forme de manifestări se implicau și reprezentanții clerului. Tipul activ de luptă antibisericească și clericală este tradus prin jafuri și atacuri la averea bisericilor, mânăstirilor și clericilor. La sfârșitul sec XIX, opinează filosoful A. Babii, această luptă crește și se concentrează pe lichidarea dominației funciare a bisericilor și mănăstirilor.

Analiza și evaluarea retrospectivă a demersului antireligios și anticlerical realizat de D. Tabacaru[51], unul dintre cercetătorii care s-a concentrat îndeosebi pe acest segment ideatic, deconspiră un compartiment destul de complex consacrat caracterului și particularităților religiozității. Religiozitatea rămâne și azi a fi o temă destul de complicată pentru cercetare, una care presupune o abordare interdisciplinară, ce suscită „elucidarea aspectelor specifice ale conștiinței, a comportamentului și a stării spirituale a oamenilor"[52]. Semnificativ faptul, în URSS s-au realizat cercetări ample cu privire la esența și criteriile religiozității , menite a facilita perceperea căilor și instrumentelor de depășire a acesteia. Printre cei mai apreciați cercetători care au adus un important aport la investigarea subiectul enunțat, multe din ideile cărora rămân actuale și remarcabile și în Mileniul III, evidențiem: S. Muslimov[53], V.Pavliuk[54],D. Ugrinovici[55], M. Tepleakov[56], L.Anufriev și V.Kobeţkii[57] ect.

Alături de religiozitate și conștiința religioasă prezintă interes reflecțiile lui D. Tabacaru, care prin apel la lucrările cu problematică similară trece în revistă realizările la subiect:1. semnele specifice ale esenței și nivelului conștiinței religioase ale individului;2. reprezentările religioase și comportamentul ;3. modul cum respectă ritualuri de cult, cât este de receptiv și activ la propaganda religioasă *vs* ateistă. În

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 190 13.11.2021 9:36:14

scopul stabilirii unor repere operaționale ale cercetării, el subscrie la aserțiunile unor cercetători [59] , că în procesul de evaluare a religiozității individului important să se ia caz de întreaga complexitate a factorilor obiectivi și subiectivi ai modului de manifestare a religiozității, cu condiția că atenție majoră se acordă conștiinței , dar nu comportamentului. Primare, opinează D. Tabacaru, în manifestarea sentimentului religios sunt convingerile, dar nu îndeplinirea mecanică a unor ritualuri păstrate de tradiții. Subscriem la cele afirmate de D. Tabacaru , or pentru determinarea religiozității individului imperativă este perspicacitatea, adică înțelegerea dacă comportamentul lui religios este expresie a reprezentărilor religioase, și, respectiv, ele corelează cu conștiința. Sunt prețioase reflecțiile filosofului și cu privire la tendințele de tipologizare pe criteriu religios al oamenilor, despre care constată că eforturile cercetătorilor din URSS deconspiră caracter contradictoriu, iar cei din Occident nu abordează o perspectivă metodologică adecvată , una care face corp comun cu propaganda. Fidel paradigmei antireligioase și antiburgheze abordate, D. Tabacaru trece în revistă un șir de nume de cercetători care alături de subiectul tipologizării religiozității se confruntă cu aceleași probleme ca și cei din URSS , și anume, o detaliere minuțioasă și prea complexă ce conduce la concluzii controversate: C. Amery (*Capitulation: an Analysis of Contemporary Catholicism*(1963), A. Buhler *L'innovation dans l'institution religieuse*(1975) și G. Polifroni *L'istinto religioso*(1974).

Determinat să fie expresie a politicii oficiale, D. Tabacaru se pare mai puțin indispus de metodele de clasificare a persoanele religioase de către cercetătorii occidentali, ci de afirmațiile acestora cu privire la atei și ateism. Se arată categoric indignat de aserțiunile teoreticianului G. Polifroni, care cataloghează ateii ca pe niște oameni cu deficiențe psihice, considerându-i nenormali. Remarcăm un moment important, că în segmentul perioadei anilor 50-80 între cercetătorii din URSS , promotorii ideilor antireligioase, și așa-numiții cercetători burghezi și clericali, axul director al confruntărilor se desfășoară în albia criteriilor metodelor de abordare științifică. Reproșurile le înregistrăm raportate în special la metodele științifice utilizate în privilegiul celor cvasiștiințifice. Aceste acuze reprezintă un subiect nu numai dominant, dar și invariabil al confruntărilor dintre reprezentanții celor două sisteme .

În anii '80 ai sec. XX înregistrăm un număr mare de lucrări[59] autorii cărora în mod vădit insistă pe promovarea arhipedalatului program de educație ateistă, unul cu persistență proiectat și animat de către ideologia comunistă, menit a determina un tip uniformizat de gândire, și conformare a modului de viață socialist, în care lupta cu dușmanii interni și externi rămâne imperativă , deoarece „războiul ideologic al dușmanilor statului sovietic este perpetuu animat de propaganda imperialistă prin metode și tehnici deosebite"[60]. Din acest context ideatic, concentrat dezorientării valorice și implementării autoritare a unui tip de gândire omogenizat pentru toți membrii societății, cu implicare nu numai în modul de a fi și percepe a individului, dar și în macroformele modului de viață socială evidențiem lucrările filosofului M. Goldenberg, care cu perseverență insistă să deconspire rădăcinile, evoluția și conținutul ideologiei sioniste declarate de ideologia comunistă reacționare și antiștiințifice[61].

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 191 13.11.2021 9:36:14

În mare, este examinat caracterul idealist al concepțiilor apologeților sionismului: B.Halpern, A.Bein, S. Friedlander, J.Veinberg, M.Harris, impactul lor asupra destinului evreiesc.

Accentul major al cercetărilor întreprinse de M.Goldenberg rezidă în demascarea relațiilor Organizației Sioniste Mondiale cu așa numitele organizații internaționale reacționare, cu cercurile clericale, și anumiți reprezentanți ai vieții social politice din Occident, identificate de ideologia totalitaristă ca burgheze. Adepții marxism-leninismului sunt obligați , susține cercetătorul, să se contrapună și să demaște propaganda anticomunistă cu caracter diversionist, or „fundamentul social filosofic al sionismului constituie un melanj de rămășițe de scheme idealiste vechi, de orientări burgheze contemporane, idei social reformatoare, dogme vechi , depășite religioase, percepute de teoreticienii sioniști neprincipial, din aspect pragmatic"[62]. Lupta împotriva sionismului, constatăm, avea rădăcini mai adânci decât se pare la prima vedere, era o componentă a proiectul comunismului pentru dominarea spiritelor și inimilor milioanelor de oameni din afara spațiului URSS, deci reprezintă confruntarea ideologică cu sistemul capitalist și propaganda acesteia, care submina speranța biruinței și afirmării *unei lumi noi și drepte,* deoarece elucida adevărul despre calvarul socialist.

În opinia noastră, merită atenție, cu condiția că din start se face abstracție de persistența elementului ideologic, lucrarea lui M. Goldenberg[63] realizată în același areal ideatic , adică a ansamblului problematic al educației scientist-ateiste . Meritul acestei lucrări constă în faptul că cercetătorul a adunat și prezentat un vast material factologic vizavi de diverse manifestări ale prezenței culturii iudaice în contextul național al spațiului istoric al RSSM, caracterul special al religiei iudaice, relația și tangențele dintre iudaism și creștinism ș.a. - toate menite a întregi imagine a cunoștințelor despre istoria, cultura și spiritualitatea națională.

Același lucru îl subliniem și față de lucrările cercetătorilor A. Babii, D. Tabacaru, V. Gajos, V. Ermuratschi, N.Gortopan, F. Bîscu și mulți alții care erau obligați să se conformeze sistemului și să cerceteze acele teme și probleme care li se reclamau de către organele superioare de partid. Mai mult , cercetătorilor li se reclama nu numai abordarea anumitor probleme , ce constituiau parte integră a proiectelor ideologiei oficiale, ci și reflectarea problematicii conforme obiectivelor trasate în contextul anumitor foruri de partid. Consemnăm, deși unele aspecte de abordare a problemelor educației ateiste , antireligioase și anticlericale de către cei nominalizați par unilaterale, nu e cazul să uităm de circumstanțele ideologice ale timpului . Dacă cernem elementul ideologic din textul lucrărilor semnate de A. Babii, D. Tabacaru ,V .Gajos, V. Ermuratschi , F.Bîscu, V. Topilina, etc,. important să realizăm că materialul prezentat constituie un vast domeniu de informație despre problema religiei, cultelor, mișcărilor religioase din spațiul RSSM; aspecte din istoria și evoluția religiei creștine în contextul culturii și istoriei basarabene; istoria apariției anumitor mișcări și culte religioase de tip creștin /protestant; comunicarea interconfesională, tendințele și contradicțiile dintre cultele religioase; toleranța ca problemă in mediul multiconfesional; religia in contextul socialismului dezvoltat ca o relicvă a trecutului etc.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 192 13.11.2021 9:36:14

Ultima ratio, azi, consacrându-ne eforturile în vederea reprocesării operelor care cad sub incidența conceptului *perioadă sovietică*, lucrări tributare discursului de partid, considerăm că este principial să efectuăm o analiză obiectivă , dar totodată destul de flexibilă, pentru a nu adopta maniera stilului cezurii comuniste. Re-gândirea ,valorificarea moștenirii comuniste rămâne a fi un proiect valorizator important pentru cultura națională posttotalitară, iar acțiunile de reconciliere cu trecutul neapărat să devină impuls catalizator pentru înțelegerea și acceptarea acestei părți dezolante a memoriei noastre.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Tismăneanu V. Liturgii bolșevice:Stalin. Cursul Scurt și gramatica totalitarismului. Contributorus. ro, 2011, 7 septembrie. https://www.contributors.ro/liturghii-bolsevice-stalin-cursul-scurt-si-gramatica-totalitarismului/ (accesat 13.09.2020).
2. Ленин В.И. Задачи Союза молодежи. Речь на Всероссийском съезде Российского коммунистического союза молодежи.2 октября 1920 г. Полное собрание сочинений. Издание 3-е. Москва: Издательство Политической литературы, 1973,p.404.
3. Ibidem ,p.409.
4. Dezghețul , sau dezghețul hrușciovist sunt denumirile neoficiale ale perioadei 1950-1960,una de destalinizare relativă a vieții social-politice și culturale, de eliberare din închisori a deținuților politici, a libertății gândirii și conștiinței,de implementare progresivă a anumitor reforme în toate domeniile vieții, de deschidere pentru colaborare cu lumea din afara hotarelor URSS. Important să realizăm caracterul relativ al acestor transformări, or ideologicul, propaganda, cenzura rămân instrumentele de bază ale PC în procesul de manipulare și oprimare a mentalului colectiv.
5. Zawatsky W. Soviet evangelicals since world waril. Scottdale: Press Herald,1981, p.15.
6. La baza abreviaturii gosateism stau două cuvinte: государство și атеизм. Conceptul este utilizat pentru identificarea unuia din obiectivele ideologiei oficiale - educarea omului nou de desinență ateistă.
7. Ocinsky I.V., Ocinsky C.D. Механистический материализм и религия. În: За політехнічну школу,1931 nr.1, p.131-135; Александров А. Проповедники тьмы и мракобесия. Кишинев:Госидат Молдавии,1958; Мясницкий Ф. Иудаизм его происхождение и сущность. Кишинев: Штиинца,1964 ;Парно И. Были створены небо и земля. Кишинев :Штиинца 1965;Кетрару Н., Полевой Л. Правда о происхождении человека. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ 1965; Давид А. Наука и религия об окружающем мире. Кишинев: Штиинца. 1968; Попович К.Мотиве антиклерикале ши атеисте ын литература класикэ молдовеняскэ. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ,1967 ș.a.
8. Рябошапка З. Историй релижиосе ши антирелижиоасе. Кишинэу:Картя Молдовеняскэ, 1967; Криганuц Л., Табунщик Ф. Религиозные пережитки и пути их продоления. Кишинев: Картя Молдовеняскэ ,1967; Гажос В.Атеистическое воспитание на уроках прошлого. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1964; Зеленчиук В., Лоскутова Л. Против вредных традиций прошлого. Кишинев: Штиинца,1960 ; А. Бабий, М. Гольденберг, Д. Табакару Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца,1983; А Бабий Свободомыслие, антиклерикализм и атеизм в истории Молдавии. Кишинэу :Картя Молдовеняскэ, 1974; Гольденберг М.А. Социально-политическая доктрина сионизмаю Кишинев: Штиинца,1973.
9. Бабий А.Свободомыслие, антиклерикализм и атеизм в истории Молдавии. p.21.
10. Ocinsky I.V., Ocinsky C.D. Механистический материализм и религия. În:За політехнічну школу, 1931 nr.1, p.131-135.
11. Ocinsky I.V., Ocinsky C.D. За партийность в философии.În: За політехнічну школу.1931 nr1, p.25-29.
12. Табакару Д. Импасул сектаризмулуй релижиос. Кишинэу:Картя Молдовеняскэ, 1976; Гажос В. Особенности идеологии иеговизма и религиозное сознание сектантов Кишинев:РИО АН МССР,1969; Гажос В. Эволюция религиозного сектанства в Молдавии : (исторический , философский и социологический анализ). Кишинев:1975; Жосан, Г. П. Адвентизм и второе пришествие. Кишинев: Картя Молдовеняскэ ,1981; Табакару, Д. Н Баптизм и „небесный Ханаан" Кишинев, Картя Молдовеняскэ ,1984 etc.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 193 13.11.2021 9:36:15

13. Зеленчиук В., Лоскутова Л. Против вредных традиций прошлого(1962); Гажос В. Атеистическое воспитание на уроках прошлого(1964);Полтавченко М.Комсомольцы – воинствующие атеисты(1966); Кригануц Л., Табунщик Ф. Религиозные пережитки и пути их продоления(1967) etc.
14. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства социализма. În:Бабий А.,Гольденберг М.,Табакару Д. Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца,1983,p.60.
15. Fuștei N. Deportările pe motive confesionale. Operația Sever.(1 aprilie 1951). În : Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială. Chișinău,2012 , vol.II,nr.3,pp.101- 113; Pasat V. Biserica Ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească(1940-1991). Chișinău: Cartier,2019; King C. The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture. Stanford; Hoover Institution Press, 2000; Пасат В. Трудные страницы истории Молдовы (1940—1950). Москва: Terra, 1994.
16. Fuștei N. Persecutarea organizației religioase Martorii lui Iehova. Operația Sever. Chișinău:Editura Cuvântul – ABC, 2013.
17. Эшалоные списки спецконтингента по операции Север за 1951. // 37 AMI RM, F. 19, r. 5, dd. 16-19.
18. Лобозов П. Великая Октябрьская социалистическая революция и духовное освобожденя масс. În: Методология исследований по проблемам истории и культуры народов Дальнего Востока. Владивосток, 1978.
19. Шкаровский М.В. Сталинская религиозная политика и Русская Православная Церковь в 1943-1953 годах. În: Acta Slavica Iaponica,2009, nr.27,pp.1-27.
20. Одинцов М.И. Путь длиною в семь десятилетий от конфронтации к сотрудничеству. Государственно-церковные отношения в истории советского общества.În: На пути к свободе совести. Москва: Прогресс, 1989.
21. Fuștei N. Încercarea de periodizare a istoriei relațiilor dintre statul sovietic și cultele religioase. http://oaji.net/articles/2017/4586-1513286128.pdf (accesat 24.02.2021).
22. Статья 142. Нарушение законов об отделении церкви от государства и школы от церкви. Уголовный Кодекс РСФСР. http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&infostr=xO7q8%20zl7flg7vLu4fDg5uDl8vH/IO-3lIOlg7%207x6%20Xk7eXpIPDl5ODq9ujo&nd=102010096&page=1&rdk=0#I0.
23. Статья 227. Посягательство на личность и права граждан под видом исполнения религиозных обрядов . Уголовный Кодекс РСФСР. http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&infostr=xO7q8%20zl-7flg7vLu4fDg5uDl8vH/IO3lIOlg7%207x6%20Xk7eXpIPDl5ODq9ujo&nd=102010096&page=1&rdk=0#I0
24. Eusebiu de Cezareea. Scrieri . În: Istoria Bisericească Martirii din Palestina. Colecția Părinți și Scriitori Bisericești. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Partea I, vol.13 ,1987.
25. https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/10-libertatea-de-gandire-de-constiinta-si-de-religie (accesat 23.04.2021).
26. The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, 14 I.L.M. 1292 (Helsinki Declaration). https://web.archive.org/web/20160525015726/http://www1.umn.edu/humanrts/osce/basics/finact75.htm (accesat 23.04.2021).
27. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства социализма. În:Бабий А.,Гольденберг М.,Табакару Д. Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца,1983,p.65
28. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм… p.16.
29. Кригануца Л.Н.,Табунщик Ф.З. Op.cit, p.7-8.
30. Ленин В.И. О значении воинствующего материализма . Полное собрание сочинений. Том.45,p 26 .
31. Ленин В И Полное собрание сочинений Москва: Политическая литература. 1965, Том12,p.145.
32. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм…, p.10-12 .
33. Окулов А Ф Партийная организация и атеистическое воспитание. Москва: Политическая литература ,1975,p.13 .
34. http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-5213-4/9.pdf accesat 11.05.2021
35. Бабий А. Свободомыслие антиклерикализм …p. 3.
36. Программа Коммунистической партии Советского Союза. Москва: Политиздат, 1968, p.121.
37. Постановление ЦК КПСС . Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения.În: Правда коммунизма,18 ноября 1954, nr. 91(2378).
38. Ibidem.
39. Ibidem.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 194 13.11.2021 9:36:15

40. Ibidem.
41. Ibidem.
42. О недостатках научно-атеистической пропаганды . Записка № 39 Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам. Москва, 12 сентября 1958 г. //https://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/ (accesat 15.05.2021).
43. Шкаровский, М. В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (государственно-церковные отношения в СССР в 1939—1964 годах). Москва : Крутицкое. Патриаршее Подворье, О-во любителей церков. истории, 2000, p.463.
44. О недостатках научно-атеистической пропаганды . Записка № 39 Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам. Москва 12 сентября 1958 г. //https://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/(accesat 15.05.2021).
45. Атеизмул ын офенсивэ. Кишинэу, 1974 ;Трекутул ши презентул сатулуй Лозова. Кишинэу,1969;Бабий Ф., Ермуратский В. Расцвет культуры молдавского села.Кишинев: Штиинца,1962.
46. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства. Op.cit. ,p.66.
47. Ibidem, p.62.
48. Ibidem,p.68.
49. Ibidem,p.69.
50. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм... p.18.
51. Табакару Д. Де ворбэ ку крединчоший: ынтребэрь ши рэспунсурь.Кишинэу: Картеа Молдовеняскэ,1980 ; Табакару Д. Конштиинца релижоасэ ши реалитатеа .Кишинэу: Штиинца 1977; Табакару Д. Импасул сектаризмулуй релижос . Кишинэу: Картеа Молдовеняскэ,1976;Табакару Д. Антикомунизмул клерикал фэрэ маскэ.În: Комунистул Молдовей, 1976, № 9, п. 89—92: Табакару Д. Посибилитэць, резерве în munka атеиста ын РССМ. În: Молдова Сочиалистэ, 14 юлие 1978; Табакару Д. Скимбаря ла фацэ. În:Литература ши Арта, 30 август 1979, п. 7 etc.
52. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства социализма, p.70.
53. Муслимов С. Философские аспекты исследования религиозного сознания. Махачкала: Дагестанское книжное издательство, 1974.
54. Павлюк В.В. Психология современных верующих и атеистическое воспитание. Львов: Вища школа, 1974.
55. Угринович Д.М. Введение в теоретическое религиоведение. Москва: Издательство Мысль, 1973.
56. Тепляков М.К.Проблемы атеистического воспитания в практике партийной роботы. Воронеж : Издательство Воронеж,1972.
57. Ануфриев Л., Кобецкий В. Религиозность и атеизм. Одесса: Маяк, 1974 .
58. Угринович Д.М. Op.cit. și Муслимов С. Op.cit.
59. Цуркан И. Атеизмул ши тинеретул. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1980; Мазалова В. П., Обадэ Ф. Атеизмул ши фалсификаторий луй. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1986;Гортопан Н. Ролул атеизмулуй штиинцифик ын дезволтаря кончепцией деспре луме. Материал ын ажуторул лекторулуй. Кишинэу: Сочиетатя Штиинца, 1983; Гришанов Л., Гортопан Н. Унитатя динтре едукация атеистэ ши моралэ. Мануал пентру лекторь. Кишинэу: Сочиетатя Штиинца, 1983.
60. Материалы XXIV сьезда КПСС. Москва: Политиздат 1972,p.21.
61. Гольденберг М.А. Иудаизм и избранный народ. Кишинев: Картя Молдовеняска, 1981; Гольденберг М.А. Социально-политическая доктрина сионизма. Кишинев: Штиинца,1973; Гольденберг М.А. Сионизм: лицо и маски. Москва: Политиздат, 1985; Гольденберг М.А. Религиозная апология сионизма. În: Вопросы научного атеизма. Москва: Издательство Мысль, 1975,vol.18, 88-101; Гольденберг М.А Сионисткие глашатаи антисоветизма. Кишинев: Картя Молдовеняска,1984; Гольденберг М. Мифы сионизма. Кишинев: Картя Молдовеняска, 1972. Бабий А. Гольденберг М.А. Религия и антикомунизм. Кишинев: Картя Молдовеняскэ ,1975; Гольденберг М.А Иудаизм на службе сионизма Международный сионизм: история и политика. Москва: Издательство Академия Наук, 1977 .
62. Гольденберг М.А. Социально-политическая доктрина сионизма ,p.18.
63. Гольденберг М.А. Иудаизм и избранный народ, 1981.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 195 13.11.2021 9:36:15

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ANDREI TIMUȘ, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI, DOCTOR HABILITAT, PROFESOR UNIVERSITAR

100 YEARS SINCE THE BIRTH OF ANDREI TIMUȘ, CORRESPONDENT MEMBER OF THE MOLDOVAN ACADEMY AND SCIENCE, DOCTOR OF SKILLS, UNIVERSITY PROFESSOR

Membru corespondent Andrei Timuș ar fi împlinit 100 de ani: la 12 februarie 2018 s-a stins din viață la vârsta de 96 de ani. Până în momentul morții sale, el a rămas intens vibrant din punct de vedere intelectual, angajat politic și moral și nediminuat în puterile sale științifice.

Date biografice. S-a născut într-o familie de țărani, în anul 1921 la 18 octombrie, în satul Molovata Nouă, raionul Dubăsari. Părinții se ocupau cu agricultura. În anul 1928 tatăl a decedat. Familia a intrat în colhoz în anul 1930. Școala de șapte ani a absolvit-o în satul Molovata Nouă, iar clasa a opta în orășelul Dubăsari. A urmat studiile la tehnicumul cooperativ-economic din orașul Odessa în anul 1938. În perioada anilor 1939-1940 a lucrat contabil-revizor în sistemul cooperației de consum din Dubăsari, concomitent și contabil al cooperației de consum din satul natal Molovata Nouă.

În octombrie 1940 a fost înrolat în Armata Sovietică, unitatea militară nr. 5722, or. Marî, Turkmenistan. Din primele zile ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei a luptat pe frontul apusean. La sfârșitul lunii decembrie 1941, în luptele pentru apărarea Moscovei, a fost grav rănit. A urmat tratament în mai multe spitale până în septembrie 1942, inclusiv spitalul militar evacuat nr. 3593 din or. Semipalatinsk, regiunea Kazahstanului de Est. Este încadrat în grupa II de invaliditate: invalid al Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941-1945). În perioada septembrie 1942 - august 1943 lucrează contabil-revizor a cooperativei de consum din raionul Aiaguz, regiunea Semipalatinsk, Kazahstan. Din august 1943 până în aprilie 1944 participă la cursurile sovietico-partiinice, destinate pregătirii cadrelor pentru teritoriile eliberate de sub ocupația fascistă din orașul Buguruslan, regiunea Orenburg, Federația Rusă. Din aprilie 1944 - octombrie 1947 exercită funcția de secretar al comitetului comsomolului județean Orhei, activând în mediul tineretului pentru restabilirea economiei naționale ruinate de ocupația fascistă în perioada Războiului al Doilea

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 196 13.11.2021 9:36:15

Mondial. Din mai 1945 devine membru al partidului comunist. Numărul biletului de partid este 07797505. Deja din octombrie 1947-octombrie 1949 este secretar al comitetului de partid din Orhei. Concomitent din octombrie 1949-iunie 1951 este ascultător al școlii de partid republicane din orașul Chișinău. După finisarea studiilor, în iunie 1951 este ales primul secretar al comitetului de partid din Telenești. Exercită această funcție până în iunie 1952. Iunie1952-aprilie 1953 este primul secretar al comitetului central al uniunii leninist comuniste a tineretului din RSS Moldovenești. După absolvirea școlii superioare de partid pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din orașul Moscova (1952-1954), își începe activitatea în domeniul jurnalismului. Diploma A nr 006447 și suplimentul la diplomă este eliberat la 15 decembrie 1954. Prin ordinul Ministrului Învățământului Superior URSS din 15 august 1947 cu nr 1177 școala superioară de partid pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice este inclusă în lista instituțiilor superioare de învățământ.

Din aprilie 1953-februarie 1958 a lucrat ca redactor adjunct al ziarului republican „Colhoznicul Moldovei". Din februarie 1958-aprilie 1961 este vicepreședinte al Comitetului de Stat al Radioului și Televiziunii. Aprilie 1961-ianuarie 1964 este locțiitorul directorului editurii Comitetului Central al Partidului Comunist al RSS Moldovenești. Ianuarie 1964-decembrie 1967 este locțiitorul președintelui Comitetului de Stat pentru edituri, poligrafii și comerțul cu cărți a consiliului miniștrilor. Decembrie 1967-octombrie 1971 este secretar responsabil, ulterior locțiitorul redactorului principal al redacției Enciclopediei Sovietice Moldovenești.

Confirmarea calificării științifice și științifico-didactice. În 1966 a susținut teza de candidat în științe economice în cadrul Academiei de Științe a RSSM. La 18 ianuarie 1967 de către Comisia Superioară de Atestare, Ministerul învățământului superior și mediu special al URSS, este eliberată diploma de candidat în științe МЭК nr 005228. În baza hotărârii Institutului de Economie, Academia de Științe a RSSM din 27 octombrie 1966 (proces verbal nr 9).

La 30 decembrie 1971 i se eliberează atestatul de cercetător științific superior nr 037512 în baza hotărârii Prezidiului Academiei de Științe a RSS Moldovenești din 13 mai 1971 (proces verbal nr 12/38), la specialitatea: „Organizarea economiei și planificarea gospodăriei norodnice".

La 3 aprilie 1981 prin hotărârea Comisiei Superioare de Atestare pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS i se eliberează diploma de doctor în științe ЭК nr 000724 (proces verbal nr 13). Tema tezei: „Progresul tehnico-științific și dezvoltarea socială a satului în condițiile cooperării agro-industriale".

La 8 iulie 1988 prin hotărârea Comisiei Superioare de Atestare pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS i se eliberează atestatul de profesor ПР nr 016649 la specialitatea: sociologia aplicată.

În 1982 i se conferă titlul onorific „Om emerit în știință". În anul 1984 este ales Membru Corespondent al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Iar în 1987 devine Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 197 13.11.2021 9:36:16

Activitatea în cadrul Academiei de Ştiinţe. Din octombrie 1971 îşi începe activitatea în cadrul Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti. Aici a rămas pentru tot restul carierei sale.

În Secţia Filosofie şi Drept lucrează din 13 aprilie 1972, în funcţia de şef al sectorului sociologie.

Din februarie 1983 este cercetător ştiinţific superior al aceluiaşi sector şi redactor-şef al Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti. Exercitând această activitate a elaborat (în colaborare) principiile metodologice şi metodice ale pregătirii şi editării Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti în 8 volume. Nemijlocit a condus redactarea a două volume a acestei enciclopedii. A pregătit şi a editat 16 enciclopedii de ramură şi dicţionare. Enciclopedia „Cultura viţei de vie" a obţinut diploma de gradul I a Asociaţiei internaţionale de viticultură şi vinificaţie. În anul 1987 revine la activitatea ştiinţifică, ocupând postul de şef al secţiei de sociologie al Institutului de Filosofie, Sociologie şi Drept al AŞRSSM.

Din documentele de arhivă identificăm că pe parcursul activităţii în cadrul institutului academic s-a manifestat drept un cercetător ştiinţific calificat în domeniul sociologiei. Printre primii în Republica Moldova cercetează problemele sociologice, în special: dezvoltarea social-economică a satului, în condiţiile progresului tehnico-ştiinţific, funcţionarea mijloacelor de informare în masă, starea sferei sociale a oraşului şi satului, problemele sociale ale tineretului, inclusiv probleme ale muncii agrare şi industriale, politica socială şi calitatea vieţii populaţiei în perioada de tranziţie la economia de piaţă. A organizat în republică un şir de manifestări ştiinţifice şi a participat cu rapoarte la numeroase conferinţe şi simpozioane naţionale şi internaţionale.

Din caracteristicile, eliberate în diferiţi ani, este apreciat ca manifestând iniţiativă, muncitor, responsabil faţă de sine şi subalterni, principial. Ţine lecţii în faţa muncitorilor, agricultorilor, publică materiale în presă şi participă la emisiuni radio. Materialele şi articolele realizate se evidenţiază printr-o bună argumentare ştiinţifică, autenticitate şi laconismul stilului. Publicaţiile se relevă printr-o calitate înaltă şi argumentativitate, contribuind la o mai bună organizare a economiei naţionale. Deja în calitate de jurnalist experimentat şi cadru ştiinţific de calificare superioară publică în ediţiile unionale şi republicane, apare cu articole actuale în presa periodică.

Pe parcursul activităţii sale s-a manifestat ca un bun organizator, un specialist cunoscător, principial. Prin implicarea şi coordonarea lui nemijlocită din mai 1972 până în decembrie 1976 au fost realizate aproape 40 de cercetări sociologice pe diferite probleme importante ale dezvoltării relaţiilor sociale. Dintre acestea cele mai reprezentative sunt: investigarea auditoriului cititorilor ziarului raional din Orhei; eficacitatea completivităţii socialiste în raionul Făleşti; eficacitatea propagandei prin intermediul lecţiilor publice; eficienţa învăţământului economic în raionul Slobozia; studierea auditoriului ziarului republican „Совецкая Молдавия" şi altele.

În anul 1976 a fondat pentru prima dată Asociaţia Sociologilor (mai târziu şi demografilor) din Republica Moldova, a fost ales şi preşedinte a acestei Asociaţii. Din 1977 este preşedintele secţiei moldoveneşti a Asociaţiei Sovietice a Sociologilor din

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 198 13.11.2021 9:36:16

URSS și membru al prezidiului asociației unionale. La 15 decembrie 1994 (proces verbal nr 3) este adoptat statutul Asociației Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova, al cărei președinte este ales.

Coordonează secția metodologică pe cercetări sociologice pe lângă casa de iluminare politică a CC a PCRSSM și societatea republicană „Znanie"

A contribuit la pregătirea a 8 doctori habilitați, inclusiv a peste 50 de doctori în științe sociologice și economice.

Distincții. Andrei Timuș a primit numeroase premii și onoruri. Este decorat cu ordinele: „Ордин Славы III степени", 26 ianuarie 1948, nr. 573333; „Знак почёта", 17 noiembrie 1949, nr.123282; „Трудового Красного знамени", 18 martie1976, nr 1001466; „Отечественная Война I степени", 11 martie 1985, nr.1076049; „Ordinul Republicii", 18 octombrie 2001, nr 0164.

Este decorat cu medaliile: „За победу над Германией в Великой Отечественной Войне 1941-1945", 2 decembrie 1945; „За доблестный труд в Великой Отечественной Войне 1941-1945", 3 noiembrie 1945; „Медаль Жукова", 9 aprilie 1948; „За доблестный труд в ознаменовании 100-летия со дня рождения В.И.Ленина", 5 aprilie 1970; „50 лет Воруженных Сил СССР", 21 februarie 1969; „60 лет Воруженных Сил СССР", 4 august 1978; „20 лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945", 4 noiembrie 1965; „30 лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945", 7 mai 1975; „60 лет битвы за Москву", 15 aprilie 2001; „60 лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945", 9 mai 2005; „Ветеран труда", 1 martie 1984 și alte medalii decernate la aniversările jubiliare legate de Marele Război pentru Apărarea Patriei, inclusiv pentru realizări în economia națională a Republicii Moldova.

Activități de expertiză. Îndeplinește mai multe activități obștești. Cele mai însemnate sunt: Membru Comisiei Prezidențiale pentru Grațiere; Membru Comisiei Guvernamentale în Problemele Investițiilor Sociale; Președinte al Consiliului științific pentru conferirea titlurilor științifice de doctor și doctor habilitat în științe sociologice; Membru al Comisiei de Experți al Comisiei Superioare de Atestare a Republicii Moldova; redactor-adjunct al revistei „Economie și Sociologie"; conducător al seminarului de profil pentru examinarea disertațiilor în domeniul sociologiei; membru al colegiilor de redacție ale revistelor internaționale „Общество и экономика", Moscova, și „Мысль", Chișinău. De asemenea, mai mulți ani a fost președintele Comisiei de Stat de examinare la specializarea sociologie în cadrul Universității de Stat din Moldova.

Publicații științifice. A publicat peste 320 de lucrări științifice, inclusiv 24 de monografii și broșuri. Plătind tribut timpurilor în care a trăit, a fost profund modelat de evenimentele istorice, cere sunt reflectate în conținutul lucrărilor sale.

Publicațiile apărute pe parcursul deceniului ,60, sec. XX țin de domeniul economiei, precum: rentabilitatea produselor agricole și a sectorului zootehnic. Următorul deceniu, anii'70 apar publicate monografii, unde sunt abordate procesele sociale în mediul rural, satul în condițiile integrării, ziarul și opinia cititorilor etc. Tot în această perioadă este editat dicționarul de termeni economici. În anuarele Marii Enciclopedii Sovietice publică prezentările socio-economice despre RSS Moldovenească.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 199 13.11.2021 9:36:17

Ulterior temele sunt dezvoltate şi aprofundate, accentul fiind pus pe progresul tehnico-ştiinţific şi dezvoltarea socială a satului; ascultătorii şi cititorii: opinii, interese, tendinţe etc. Sunt continuate temele economice, precum: gestionarea socială a producţiei; aspectele sociale ale conducerii; analiza sociologică a problemelor muncii; factorii sociali ai productivităţii muncii, planificarea socială etc. Un început de temă pe care îl identificăm este ridicarea activismul social, în special al tineretului rural.

În deceniul›80, membru-corespondent Andrei Timuş publică intens atât în republică, cât şi peste hotare. Este dusă mai departe tematică economică tradiţională îmbinată cu cea sociologică: factorii sociali ai ridicării eficacităţii producţiei agricole; dezvoltarea socio-economică a colectivului; aspecte sociale ale dezvoltării modului de viaţă; factorul uman şi echitatea socială; problemele tehnico-ştiinţifice ale progresului; factorii sociali ai ridicării activismului de producţie al tineretului.

Îşi găseşte continuitate dezvoltarea tematicii privind opinia publică şi conducerea socială; studiul opiniei cu referire la veniturile nemuncite. Sunt lansate şi teme noi, precum ridicarea eficacităţii propagandei lectorate; aspectele sociale ale optimizării proceselor migratoare.

Sunt stipulate direcţiile de bază ale cercetărilor sociologice pentru anii 1981-1985; formele şi direcţiile de activitate ale secţiei moldoveneşti a asociaţiei unionale a sociologilor.

Participă cu comunicare în cadrul Congresului European pe sociologia rurală. Continuă anual să publice prezentările generale despre Republica Moldova în Marea Enciclopedie Sovietică. Totodată, apar compartimente şi în enciclopediile editate în Republica Moldova. O idee inovativă este publicarea atlasului socio-economic. Articolele apar în revistele timpului: „Femeia Moldovei", „Moldova", „Tribuna", „Orizont", „Nistru" şi altele.

Publicaţiile apărute la sfârşitul anilor'80 relevă particularităţile apărute în viaţa socială, economică şi politică. Sunt interpretate blocurile de anchetă ce vizează diverse aspecte ale *perestroicii*, despre prioritatea dezvoltării sociale a satelor; atitudinea faţă de muncă şi viaţa socială, lupta pentru modul de viaţă treaz; probleme ale eficacităţii surselor de comunicare în masă.

Anii'90 reflectă perioada tranziţiei, schimbările şi evoluţiile intervenite în timp. Lucrările monografice se concentrează pe elucidarea priorităţii dezvoltării sociale şi activizării potenţialului uman; aspecte sociale ale realizării *perestroicii* în învăţământul superior şi mediu; probleme actuale ale vieţii sociale; în special a vieţii sociale din mediul rural; infracţionalitatea în interpretarea sociologică. Articolele sunt publicate în revista „Economie şi Sociologie".

Pe parcursul îndelungatei sale cariere de cercetare s-a concentrat şi realizat o importantă contribuţie enciclopedică. A activat ca redactor principal al Enciclopediei Universale (vol. 1-3); Enciclopediilor de Literatură şi Artă (vol. 1 şi 2, Enciclopedia de Viticultură (3 volume), casa şi familie, medicină populară, profesiunilor şi altele.

A scris numeroase cărţi semnificative, dintre acestea menţionăm monografiile: „Научно-технический прогресс и социальное развитие села". Кишинёв, 1977; „Слушатели и читатели: мнения, интересы, стремления". Кишинёв, 1978;

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 200 13.11.2021 9:36:17

„Деревня в условиях интеграции". Москва, 1979; „Проблемы социальной жизни в Молдове". Кишинёв, 1990; „Преступность в Молдове". Кишинёв, 1995; „Ameliorarea sănătății și modului de viață al populației: probleme sociale". Chișinău, 2003; „Perfecționarea politicii sociale – imperativul timpului". Chișinău, 2001.

Valoarea operei sale. A fost un autor prolific. A inițiat cercetări sociologice empirice și a adus contribuții originale la sociologia economică, sociologia rurală, sociologia mass-mediei și a opiniei publice, studiul schimbărilor sociale și acțiunii colective.

Ideile lansate în monografiile sale au avut influență asupra ramurilor sociologiei, reprezentând modele de cercetare sociologică empirică, care în timp au acumulat un impact și mai mare. Contribuția majoră a constat în analiza modului în care oamenii creează realitatea, reacționează la schimbările intervenite. A insistat întotdeauna că cercetarea sociologică să devină un instrument analitic, acesta oferind recomandări noi și profunde pentru activitatea practică. Scrierile sale continuă să fie valabile în rândul sociologilor și au influențat o mare parte a gândirii sociale naționale de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI. Opera sa rămâne o parte a istoriei gândirii sociologice naționale, va continua să fie citată pe scară largă de teoreticieni sociali și cercetători în studii empirice, în deosebi ceea ce ține de problemele sociale ale societății moldovenești.

În calitate de cercetător, economist și sociolog, Andrei Timuș a adus o contribuție neprețuită la studiul și cunoașterea structurii și a proceselor sociale. Contribuțiile sale intelectuale reflectă o epocă, prin care a trecut, dar și căutările sale continue a sensului integrității sociale în contrapunere cu o lume fracturată, defectă, inechitabilă. Evidențiez în acest context contribuțiile unice la înțelegerea și explicarea celor mai divide probleme ale societății moldovenești, studiind multe dintre coliziile majore cu care se confruntă societatea moldovenească la confluența dintre cele două secole. Explicând sociologic retorica și climatul politic al timpului, înțelegea foarte bine că acestea reflectă problemele colective, care au la bază o anumită structură socială, o funcționalitate care determină procese.

Andrei Timuș a jucat un rol important în avansarea disciplinei sociologice în Republica Moldova. Într-un mediu unde deloc sau mai puțin se cunoștea ce înseamnă sociologia, el a fost cel ce a instituționalizat această disciplină, pe care o trata drept studiul vieții sociale, al schimbărilor sociale, al cauzelor și efectelor sociale ale comportamentelor umane. Totodată, aparținându-i prioritatea investigării structurii grupurilor sociale, organizațiilor și societății în ansamblu, mediului social în care oamenii interacționează. Subiectul cercetărilor sale sociologice variază de la grupurile mici la grupuri extinse, încadrate în activități de muncă.

Impactul lucrărilor sale este relevant prin metodologia elaborată și aplicată, folosirea datelor de sondaj și tehnici statistice. Studiile sale empirice reliefează cum un subiect sociologic important ar putea fi analizat eficient și riguros prin metode adecvate. Principiul central al noii paradigme cu care intră în sociologie Andrei Timuș este prioritatea realității empirice. A dezvoltat instrumente sociologice cantitative și calitative, care au fost aplicate pentru a descoperi sistemul și structura societății moldovenești, a explica comportamentul indivizilor, factorii și acțiunile sociale. Prin publicațiile sale a adus în circuitul științific noțiuni noi, a incorporat socialul ca o parte componentă a cercetării academice sociologice. Lucrările sale au ajutat la for-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 201 13.11.2021 9:36:17

marea și inspirarea unei noi generații de sociologi, care au urmat consecutivitatea abordărilor sociologice cantitativ-calitative și mixte.

Andrei Timuș a fost sociologul proeminent al generației sale. Interesele sociologice ale lui au fost extinse și au evoluat în timp. Prin scrierile publicate, discursurile ținute în cadrul reuniunilor științifice, el s-a adresat liderilor politici, mediului academic și universitar, sociologilor, tinerilor cercetători, dar și publicului larg. Contribuția sa va trăi în cărțile sale, articolele publicate, în tezele de doctorat ce se scriu și se vor scrie în sociologie.

In memoriam Andrei Timuș. Această sinteză a activității sale este o dedicație cu multă onoare adusă celui care a slujit cu enormă dăruire în numele dezvoltării științei, în general, și a sociologiei, în particular. Este un efort al comunității sociologice academice naționale de a conserva memoria și a asigura accesul la materialele de arhivă, oferind o resursă pentru comunitatea academică și publicul larg, pentru a promova discuțiile asupra universalității sociale și viitorului sociologiei.

Andrei Timuș rămâne un mentor legendar al doctoranzilor absolvenți. A îndrumat și a inspirat mulți doctoranzi, care au fost captivați de strălucirea, compasiunea și dedicarea sa pentru cercetarea socială. Impactul său ca mentor este relevant prin numărul impresionant de persoane care și-au susținut doctoratele îndrumați de el. În calitatea sa de conducător de doctorat a prezentat o combinație neobișnuită între un intelect redutabil și o deschidere cu o accesibilitate extraordinară. Ușa biroului său a fost întotdeauna deschisă doctoranzilor. Era mereu disponibil pentru a citi proiectele doctoranzilor și a fost încurajator, în special, pentru cei ale căror idei au provocat dezbateri.

Mulți dintre foștii săi doctoranzi au continuat să aducă contribuții importante la cunoașterea sociologică și dezvoltă cariere de succes ca sociologi și cadre didactice în sociologie. Dintre toate realizările sale, apreciem transmiterea continuității cercetării sociologice, prelungite de mulții săi discipoli. Reflectând asupra carierii sale, alături de alte realizări importante, cea mai relevantă este continuitatea prin realizările discipolilor săi.

Andrei Timuș a fost un mentor respectat și apreciat. Îmi amintesc frecvent de discuțiile prelungite, de lărgimea cunoștințelor și entuziasmul manifestat pentru cercetarea socialului. Cunoștințele sale remarcabile le apreciez cu recunoștință. Care, în final, mi-au ghidat cariera și preocupările pentru activitatea științifică.

Îmi par prea pustii coridoarele institutului fără Andrei Timuș. Întotdeauna ieșea din biroul 311 să discute cu colegii, conducerea institutului, cunoștea viața particulară a fiecărui doctorand și era plin de compasiune pentru necazurile lor, dar întotdeauna ne recunoștea abilitățile și realizările. Mereu era dispus *să lucreze cu noi, doctoranzii. A* fost incredibil de înțelegător atunci când făceam greșeli. Avea răbdarea să ne încurajeze și să ne ghideze în alegerea noastră de a practica sociologia.

Era extraordinar de corect și de o generozitate rară. Un om modest și rezervat. Nu l-am auzit niciodată să vorbească despre aptitudinile și realizările sale sau despre munca sa pentru alții. Însă, lucrând cu materialele de arhivă am descoperit aspecte remarcabile din biografia sa și fapte extraordinare, făcute cu multă responsabilitate civică.

Tatiana SPĂTARU, ***doctor habilitat în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 202 13.11.2021 9:36:18

GAETANO MOSCA
FORȚELE SINDICALE ȘI INTERESELE SOCIALE

Colectivismul, care poartă azi, în general, numele de comunism, în mare măsură produsul unui curent de idei și de sentimente cu ascendență de pe la mijlocul sec. XVIII al optsprezecelea, dezvoltându-se și extinzându-se în secolul următor, începe de câteva decenii să manifeste semne de secătuire. Din moment ce, de fapt, urmașii lui Jean-Jacque Rousseau admiseseră că umanitatea civilă trebuia să ajungă la stabilirea unei stări de egalitate absolută între toți indivizii ce o alcătuiau, era natural ca aflarea în proprietate privată a pământului, a capitalului, a tuturor uneltelor de producție să fie considerată drept un obstacol în atingerea idealului respectiv. Aceasta explică, în mare parte, succesul doctrinei marxiste, care indică asupra ideii că, trecând printr-o serie de transformări poltice și juridice datorate schimbărilor necesare ale sistemelor economice, societatea actuală va trebui în mod inevitabil să ajungă la confiscarea, prin intermediul statului, a întregii părți a bunurilor care nu este destinată consumului imediat.

Faptul că multiple ramuri ale micii producții au fost substituite prin marea industrie, cu respective aglomerări de muncitori, a contribuit mult la difuzarea ideilor colectiviste, dar, pe de altă parte, un sporit simț al realității care se răspândește în toate clasele sociale ale Europei Occidentale determină, fără îndoială, depășirea acestor idei. Mai mult decât orice a contribuit și va contribui la aceasta experiența celor ce s-au întâmplat, se întâmplă și se vor întâmpla în Rusia, unde partidul comunist ajuns la putere a putut să verse râuri de sânge, să aducă la mizerie țara, dar n-a reușit, indiscutabil, să stabilească egalitatea. Pentru că, așa cum se demonstra cu vreo treizeci de ani în urmă, contopirea completă a suveranității politice cu diriguirea unei societăți, faptul că cei ce dispun de forțe armate și de tezaurul public trebuie să-i și distribuie pe toți la muncă, fixându-le remunerarea, fac irezistibile acțiunile guvernanților și inevitabilă instaurarea unui regim în care cei ce se postează în primele straturi ale piramidei politice vor putea să domine și să exploateze ultimele straturi într-un mod cu mult mai tiranic decât aceasta e posibil în cadrul regimurilor zise burgheze.

Dar, dacă e probabil ca în anul două mii, în care, conform cunoscutului roman al lui Edward Bellamy, umanitatea civilă ar fi adoptând regimul colectivist, simțindu-i beneficiile, aceeași Rusie ar avea restabilită pe deplin proprietatea privată asupra pământului și asupra capitalului și o sporită maturitate intelectuală, ar oferi claselor diriguitoare și maselor din întreaga Europă un argument mai exact și irecuzabil despre inegalitățile sociale, nu cred că o previziune analogică s-ar putea face pentru sindicalism. În aceasta, cu siguranță, și mai ales la cei mai zeloși susținători ai săi, este evidentă influența mentalității colectiviste, care alimentează conceptul simplist, potrivit căruia toată producția economică ar fi provenit în exclusivitate din lucru, și

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 203 13.11.2021 9:36:18

mai ales din lucrul manual, din care de aceea ar fi sustrasă azi o bună parte a remunerării necesare, dar nu s-ar putea nega că, în afară de acest factor intelectual, alți factori țin de cu totul alt gen, contribuind și continuând și mai departe să contribuie la succesul în permanență crescând al mișcării sindicaliste.

Acești factori rezidă în profunda specializare și subdivizare a funcțiilor direct ori indirect productive, ceea ce constituie una din caracteristicile universului economic din ultimul timp, și care are drept consecință faptul că viața întregii societăți poate fi, dacă nu cu totul paralizată, dar, indiscutabil, foarte agravată, dacă una ori mai multe clase din cele ce prestează servicii ori fabrică produse mai mult ori mai puțin indispensabile s-ar abține pentru un anumit timp de la lucru: aceasta furnizează sindicalismului arme noi, pe care vechiul colectivism nu le putea folosi, deoarece atunci când Marx, cu vreo șaizeci de ani în urmă, când își scria primul volum asupra capitalului, ele erau necunoscute ori se găseau încă într-o stare rudimentară.

Și în această ordine de idei, pentru a elucida mai bine situația, este necesar a consemna anumite fapte frapante pe care oricine le poate cu ușurință verifica, deși nu toți până acum au reușit să le vadă și să le prevadă consecințele. Acum o jumătate de secol, orice familie își ilumina serile cu ajutorul gazului lampant pe care îl cumpăra de la servitorul cel mai apropiat, și menajerele ori gospodinele făceau bucatele la focul cu cărbune, procurat la orice vânzător, azi în toate orașele mari, precum și într-o bună parte din cele mici, străzile, fabricile și casele sunt iluminate cu lumină electrică și toate bucătăriile sunt alimentate cu gaz, iar gazul și curentul electic sunt furnizate de întreprinderile de care ține o anumită categorie de lucrători. Acum un secol era necunoscut uzul comun al căilor ferate […]; în afară de călătorii, acest mijloc de transport a devenit absolut necesar pentru aprovizionarea acelor orașe, la dezvoltarea cărora a contribuit atât de mult. Același lucru s-a produs și cu transporturile maritime (în care, în locul navelor cu pânze, fiecare din ele avându-și propriul proprietar și propriul echipaj) au apărut mari companii de navigare ce dispun de un personal omogen și lesne de organizat; același lucru pentru transportul urban, furnizarea apei potabile și alte servicii, pe care tradițiile și extinderea metropolelor le-au făcut aproape indispensabile. Și, în sfârșit, exemplul țărilor care posedă mari mine de cărbune, lipsa căruia poate să oprească întreaga viață economică a unei mari națiuni, depinzând de clasa minerilor, și aceasta, la rândul ei, ușor organizabilă, în condițiile concentrării necesare a industriei miniere.

În concluzie, dată fiind cantitatea considerabilă a produselor ori serviciilor aproape zilnic absolut necesare, vechii relații dintre vânzător și cumpărător, care acordă cumpărătorului libera posibilitate de a alege, i-a venit în schimb un raport impus între toți consumatorii, pe de o parte, clasa care deține monopolul producerii unui anumit produs ori unui anumit serviciu, clasa care, dacă nu este vorba de un serviciu de ordin statal ori municipal, se divizează în două subclase - cea a capitaliștilor și cea a funcționarilor, și cea reprezentând manopera, deseori aflate în rivalitate între ele, dar care lesne fac frontul comun împotriva consumatorului. Astfel stând lucrurile,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 204 13.11.2021 9:36:19

vechea lege a cererii și ofertei funcționează prost ori nu funcționează deloc, deoarece prin grevă ori prin oprirea procesului de lucru, adică recurgând pur și simplu la o îngemănare a minților, o minoritate ce refuză să-și îndeplinească importanta obligație poate să facă destul de dificilă viața întregii colectivități. Pentru realizarea acestui program este de ajuns ca oricare din clasele și subclasele menționate să fie organizată, ceea ce ar fi relativ simplu, căci comunitatea intereselor, a preocupărilor, a nivelului de cultură și contactul permanent între ei îi face pe indivizii din aceste grupuri foarte lesne organizabili.

Și odată ce organizarea se produce, și sindicatul profesional este constituit, dobândindu-și totodată conștiința propriei puteri, este natural, este uman ca s-o folosească pentru a îmbunătăți, cât mai mult posibil, propriile condiții economice ori, și mai bine, cele ale membrilor săi. De aici provine originea acelui antagonism care există într-o măsură mai mare ori mai mică în toate țările Europei Occidentale, în Statele Unite ale Americii și în Australia, între marile sindicate de ramură care tutelează interesele minorităților organizate, și Stat, tutore al intereselor generale și, mai ales, al acelor clase care nu se pretează într-un mod ușor organizării într-un sindicat profesional ori pentru care greva ar fi redusă la o armă timidă ce nu produce leziuni, cum ar fi țăranii arendași și dijmașii, meșteșugarii, micii comercianți și clasele ce-și asigură existența prin munca intelectuală. Un antagonism latent, care astăzi în Anglia, adică în țara unde forța sindicală arată o evidentă manifestare, a izbucnit într-un conflict deschis.

Cu toate că nu toți, mi-e clar, îmi împărtășesc părerea, cred că istoria oferă suficiente învățăminte pentru cei ce știu să țină cont de ele, și unul din aceste învățăminte este: chiar și în perioadele cele mai prospere, organizațiile sociale conțin acel germen de descompunere care, dezvoltându-se, într-un timp ar putea să le influențeze, lunecând spre decădere. Ar fi posibil, dacă acțiunea acestor germeni să fi fost la timp cunoscută și combătută, decăderea să nu se mai întâmple ori să se producă, cel puțin, cu mare întârziere. Statul unitar modern de tip european, forma de organizare politică pe care sec. al XX-lea a moștenit-o și căreia ar fi greșit să nu-i recunoaștem marile avantaje, se află azi față în față cu sindicate ale claselor care sunt puternice, pentru că, așa cum am încercat să demonstrez, sunt în mare măsură produsul condițiilor economice și sociale, și nu ar putea fi schimbate atât de ușor, fără a aduce prejudicii grave întregii colectivități. În astfel de condiții, fără a pretinde să le distrugi, este nevoie de pregătire pentru a suporta eventual atacurile asupra lor și a le tempera.

Dintre toate metodele care ar putea fi urmate la nevoie, indiscutabil, cea mai neadecvată este cea adoptată de guvernul englez acum șase luni, atunci când cumpărase cu bani lichizi nu pacea, ci o scurtă împăcare cu greva generală. Metodă foarte asemănătoare cu cea practicată de împărații romani din secolul al V-lea, când obțineau cu un preț foarte mare ca barbarii să respecte pentru un timp anumit hotarele imperiului.

Ceea ce este adoptat azi este o soluționare mai bună, înfruntând greva și înlocuind greviștii prin cetățeni angajați în mod voluntar în acele servicii publice pe care

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 205 13.11.2021 9:36:19

greva sindicatelor ar fi dorit să le paralizeze. Aceasta impune guvernului necesitatea unei fermități, iar tuturora multe sacrificii, care s-ar putea să fie de o durată nu mică, dar dacă au fost luate măsurile cuvenite de precauție, dacă guvernul și țara sunt pregătite bine pentru a susține lupta, aceasta trebuie cu siguranță să reușească.

Pentru că este unica, în sfârșit, cale ce ar putea demonstra cu lux de argumente claselor sindicale faptul că, dacă societatea are nevoie de ei, apoi și ei au nevoie de societate, că prosperarea lor este legată foarte strâns de prosperarea generală și că mizeria generală provocată de pretențiile lor excesive s-ar putea să fie în cele din urmă și mizeria lor.

Din: Gaetano Mosca. „*Le forze sindacali e gl'interessi sociali*". "La Stampa" (Torino), 8 mai 1926, p. 12.

Traducere din limba italiană în limba română de Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 206 13.11.2021 9:36:19

GAETANO MOSCA

VALOAREA INTELECTUALĂ ȘI MORALĂ A CLASEI DEPUTAȚILOR

Prestigiul care însoțește funcțiile ce le revin deputaților, în bună parte și puterea lor materială, are în esență originea într-o opinie ori mai bine zis într-o credință larg răspândită în timpurile noastre. Se crede, în general, că toate puterile politice ar trebui în mod legitim să rezide în popor, adică în majoritatea cetățenilor, și așa cum deputații sunt priviți drept reprezentanți ai majorității, interpreți ai voinței poporului, se consideră judicios și firesc ca ei să aibă în stat autoritatea preponderentă și să fie chiar aproape stăpâni ai însuși statului.

Or... în toate organizațiile sociale majoritatea a fost și este întotdeauna pasivă, iar cele ce guvernează sunt minoritățile organizate...

Că deputatul ar fi ales de majoritatea alegătorilor, este o supoziție logică care, pe cât formează baza sistemului nostru de guvernare acceptată orbește de mulți, pe atât se află în perfectă contradicție cu faptul real. Este un adevăr la dispoziția oricui. Oricine a asistat la un scrutin știe foarte bine că nu alegătorii aleg deputatul, dar, în mod obișnuit, deputatul se face ales de alegători. Dacă această expresie nu place, o putem schimba cu alta: amicii săi îl fac ales. În orice caz este cert că o candidatură e întotdeauna o operă a unui grup de persoane reunite printr-o intenție comună, a unei minorități organizate care, ca întotdeauna, se impune în mod fatal și necesar majorității dezorganizate.

... Se fac adeseori reproșuri majorității pentru posibilitatea ce o manifestă la alegeri, dar nu se înțelege că aceasta e inevitabil. Teoretic, orice alegător are cea mai amplă libertate de alegere, dar de fapt ea este foarte limitată, întrucât cel puțin pentru a nu-și pierde votul, el nu-l poate da decât pentru unul din acei doi candidați, ori una din acele două ori trei liste care au probabilitatea de a învinge fiind susținuți de un nucleu de urmași și aderenți. Prin urmare, alegătorilor izolați ce nu fac parte din vreun nucleu disciplinat care să reprezinte imensa majoritate, nu le rămâne decât să se abțină de la votare ori să-și dea votul... lăsându-se conduși de o ușoară simpatie ori, mai ordinar, de promisiunea unui eventual favor. Și într-un caz, și în altul, ei sunt aproape absolut pasivi. Adeseori alegătorul izolat își dă votul pur și simplu primului care i l-a cerut, atât de puțină importanță acordă el acestui fapt. E și natural, deoarece aproape întotdeauna el nu cunoaște personal candidații ori așa-zisele principii ale lor.

Așadar, a admite că rezultatul unor alegeri ar fi expresia voinței țării, adică a majorității alegătorilor, este, de obicei, un lucru absolut fals. Adevărul constă, dimpotrivă, în faptul că în alegerile astfel organizate victoria revine elementelor care au știut să se impună în acele împrejurări.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 207 13.11.2021 9:36:19

De aceea, examinând deputații, nu-i vom considera ca reprezentanți ai țării, ci mai degrabă ca elemente care, chiar făcând parte din țară, sunt departe de a o cuprinde în întregime...

Deputații noștri reprezintă în cea mai mare parte proprietatea funciară și capitalul. O altă parte sunt persoanele care au știut să avanseze trecând prin dificile lupte și riscante jocuri de echilibru ale societății politice, iar o altă parte – cea mai mică – sunt reprezentanții aspirațiilor claselor muncitoare.

... Ceea ce predomină printre ei este o hotărâtă și șocantă mediocritate: mediocritatea de intelecte ce au o aproximativă și aparentă elevație, pe care și-o doresc pentru a fi înțeleși și apreciați de mulțimea vulgară... mediocritatea de caractere care se îndoaie în toate părțile pentru a înainta în ambianța în care se găsesc, care acceptă acel grad de moralitate care e mai comun și mai comod și a căror conștiință nu strigă niciodată de indignare în fața faptei pe care mulți o săvârșesc, dar și mai mulți o tolerează și care este, de fapt, necinstită și lașă.

Camera deputaților devine astfel tot mai mult o parțială și falsă reprezentare a țării, întrucât pe zi ce trece o cantitate mereu tot mai mare de forțe vii, de elemente apte pentru conducere politică rămâne exclusă din ea. Membrii ei nu reprezintă decât o cantitate de interese esențialmente private, al căror conținut este departe de a constitui interesul public. În rest, deputaților nu le lipsește, bineînțeles, buna credință și, cât binele pentru stat corespunde cu avantajele lor personale, ei – cu sincer zel – acționează pentru a-l atinge: și cu toate că incompetența majorității legislatorilor, abuzul de discursuri neconcludente și de fraze retorice, proprii numeroaselor ședințe... atenuează bunele efecte ale acestui zel, sunt luați drept înțelepți și de cel mai mare folos, prezentând mărturie că o deșteaptă activitate legislativă nu este cu totul absentă. Dar aceasta nu diminuează câtuși de puțin principalul inconvenient al sistemului parlamentar, care, mai mult decât din cauza calității persoanelor ce se află la putere, constă în poziția morală în care aceste persoane se află, în plinătatea posibilităților încredințate mâinilor lor și în iresponsabilitatea ce le însoțește, în putința de a face rău și în necesitatea în care sunt puși de a-l face pentru a satisface toate interesele personale, toate lăcomiile particulare a căror pradă urmăresc.

În mod firesc, un om cumsecade, care ajunge pentru prima oară în fruntea ministerului, are o repulsie naturală de a comite și de a tolera anumite fapte: dar mai târziu, chibzuind că sacrificiul propriei persoane, îndepărtarea sa de la afaceri nu va schimba sistemul, că în postul lui ar putea să vină unul mai slab decât el, care ar acționa mai imoral decât el, termină prin a se resemna într-un fel de fatalism: rămâne, prin urmare, în postul său care îi oferă atâtea lucruri atractive și care-i servește atât de bine pentru a-i răsplăti ambiția și interesele familiei, ale amicilor, ale tuturor celor care îi sunt dragi, și face totul ce este necesar pentru a se menține. Este cert, nu toate caracterele umane sunt la fel de slabe, sunt și dintr-acei de soi onest, energic, pentru care această adaptare pe care am descris-o ar fi imposibilă, dar astfel de caractere sunt o atât de rară excepție și, dacă în trecut vreo unul din ei a putut ajunge la minister, pentru viitor, credem, va fi tot mai dificil ca acest fericit incident să se întâmple.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 208 13.11.2021 9:36:20

Instituțiile ar trebui să pună cât mai puțin oamenii în situația necesității de a-și reduce nivelul moral pentru a-și face propriul interes; acum, însă, sistemul parlamentar e organizat în maniera de a reuși o sistematică și generală contrazicere a acestei maxime. Toți care intră în acest sistem, de sus până jos, de la ministru la alegători, află interesul lor personal în trădarea acelor interese publice care le sunt încredințate. Toți trebuie, pentru a înainta și pentru a se susține, să-și favorizeze adepții și amicii în detrimentul bunului mers al lucrurilor, al conștiinței și al justiției.

... Acum, pe scurt, despre câteva concepte care, fiind de ordinul celor mai comune, sunt totodată destul de vagi și exprimă nu atât adevăratele remedii contra morburilor parlamentarismului, cât, poate, neputința mai multor minți de a ști să le găsească și o anumită resemnare fatalistică provenind de aici. Unul din aceste concepte ar fi indicat de fraza, foarte răspândită, că instituțiile sunt bune, dar oamenii le fac rele. De parcă ar fi de ajuns de potrivit oamenii instituțiilor și nu invers, și problema s-ar rezolva: de parcă nu instituțiile care transformă oamenii n-ar fi ele înseși rele. O frază care este vecină celei enunțate e și următoarea: toate popoarele au un guvern pe care îl merită. Fraza exprimă un concept destul de just când se aplică pentru a semnala că Italia n-ar putea avea niciodată un guvern potrivit după obiceiul șahului persan, dar nici Persia n-ar putea avea, cel puțin, timp de câteva secole, un guvern ca în Italia, dar fraza devine paradoxală când se vrea a deduce din ea că nici Italia și nici Persia n-ar trebui să fie guvernată într-un mod mai bun decât cel de azi. În fine, se întâmplă destul de frecvent să auzi ori să citești că libertatea e un remediu pentru ea însăși – un concept și mai vag decât cele precedente, care ar vrea, probabil, să exprime gândul că o aplicare de durată a sistemului parlamentar ar trebui în mod necesar să-i reducă lacunele. Ceea ce n-o credem în niciun caz, căci se pare că un sistem care în aplicarea sa multiplică și dezvoltă corupția, nu ar putea în același timp să-i devină obstacol ...

Un mijloc de remediere ar fi cel al așa-numitelor frâne ori contrabalanțe politice care ar consta în echilibrarea potenței elementelor politicii populare, adică cele create de alegeri cu alte elemente independente și fondate pe alte baze. S-ar dori, ca pe lângă Camera deputaților să se reînălțe puterea Regelui și a Senatului, ori a crea alte instituții mai puternice și mai eficiente decât cele actuale...

Din: Gaetano Mosca. *Teorica dei governi e governo parlamentare*. Milano: Giuffré editore, 1968, pp. 246-258.

***Traducere din limba italiană în limba română de* Victor MORARU,**
doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 209 13.11.2021 9:36:20

DOCTORUL HABILITAT GHEORGHE COSTACHI LA 80 DE ANI

PROFESSOR GHEORGHE COSTACHI AT 80 YEARS OLD

Domnul Gheorghe Costachi, personalitate cunoscută atât în Republica Moldova, cât și în mai multe țări de peste hotare, este doctor habilitat în drept, profesor universitar, membru titular al Academiei Internaționale de Cadre pe lângă UNESCO și Consiliul Europei, membru titular al Academiei de Științe ale Naturii din Federația Rusă, membru de onoare al Academiei de Științe din Ucraina, colonel de poliție de rezervă, avocat, cercetător științific principal în cadrul Centrului Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Este primul moldovean care a obținut titlul științific de doctor habilitat în drept.

Având la bază studii juridice, obținute la Institutul Juridic din Harkov (1971), studii de doctorat în cadrul Academiei de Științe Sociale pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (Moscova, 1982) și studii postdoctorale, absolvite la Institutul de Stat și Drept al Academiei de Științe din Ucraina (Kiev, 1991), profesorul universitar Gheorghe Costachi a dedicat 65 de ani

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 210 13.11.2021 9:36:20

din viața sa activității profesionale, dintre care 45 i-a consacrat cercetării din domeniul public (constituțional).

Doctorul habilitat în drept Gheorghe Costachi a fost angajat al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei cu mai mult de 20 de ani în urmă, fiind numit șef al Secției Stat și Drept. Numirea în fruntea acestei subdiviziuni a avut drept obiectiv de a reseta activitatea de cercetare științifică și de pregătire a cadrelor de înaltă calificare, sarcină care a fost îndeplinită, dovadă servind că în anul 2002 a trecut cu succes concursul anunțat pentru suplinirea funcției vacante de șef al Secției Stat și Drept al Institutului.

Distinsul profesor a contribuit la formarea primelor consilii științifice specializate din țară (în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova și Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei), pe care le-a dirijat în calitate de președinte. În aceste Consilii Științifice au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în drept circa 150 de cetățeni din Republica Moldova, România, Ucraina, Azerbaidjan și Vietnam.

În prezent, opera științifică valoroasă a doctorului habilitat Gheorghe Costachi cuprinde 41 de monografii, manuale și culegeri și circa 450 de articole științifice și comunicări în cadrul conferințelor științifico-practice naționale și internaționale, axate în totalitate pe problematica edificării și consolidării statului de drept în Republica Moldova.

Un cuvânt aparte merită evocarea Școlii științifice a profesorului universitar „Teoria și practica edificării statului de drept", care, actualmente, reprezintă 50 de membri: 41 de discipoli au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în drept; doi doctoranzi au finalizat studiile de doctorat și au prezentat tezele la susținere; șapte doctoranzi continuă studiile de doctorat și postdoctorat. Sub conducerea științifică a fondatorului Școlii, precum și în coautorat, discipolii și doctoranzii săi au pregătit și au publicat 30 de monografii și circa 1400 de studii de o valoare incontestabilă pentru dezvoltarea științei dreptului autohton.

Meritul profesorului Gheorghe Costachi constă în faptul că a înțeles cu trei decenii în urmă oportunitatea promovării învățământului continuu și a excelenței științifice prin educarea cadrelor de înaltă calificare. Suntem convinși că în cazul dacă factorii de decizie ar fi ținut cont și implementat cel puțin unele din recomandările științifice pe care le-a făcut doctorul habilitat Gheorghe Costachi împreună cu discipolii săi, multe din problemele cu care se confruntă statul și societatea din Republica Moldova la multiple capitole (funcționalitatea autorităților puterii de stat, consolidarea sectorului asociativ, separarea și colaborarea puterilor în stat, asigurarea și garantarea drepturilor și libertăților omului) ar fost atenuate sau chiar depășite.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 211 13.11.2021 9:36:21

Domnia sa a reuşit să unească în jurul său un colectiv bun de cercetători ştiinţifici, care au contribuit, în mod incontestabil, la dezvoltarea cercetătorilor juridice în Republica Moldova. Sugestiv este că profesorul universitar Gheorghe Costachi a ştiut să mobilizeze mai mulţi cercetători ştiinţifici pentru a contribui la aprofundarea şi extinderea cercetărilor juridice, dezvoltând în asemenea manieră colaborarea universitar-academică nu numai la nivel naţional, dar şi internaţional, mai ales cu specialişti de marcă din vecinătatea imediată.

În speranţă că ne veţi bucura cu prezenţa dvs. în colectivul nostru încă mulţi ani înainte, vă adresăm, dle profesor, cu ocazia frumosului jubileu de 80 de ani, cele mai sincere urări de sănătate şi numeroase realizări frumoase care să vă dea putere şi să vă bucure sufletul. Pentru merite deosebite în cercetarea ştiinţifică şi pregătirea cadrelor de înaltă calificare, distinsul profesor universitar, doctor habilitat în drept Gheorghe Costachi a mai primit o distincţie, fiind decorat cu Medalia Nicolae Milescu Spătaru (2021).

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice***

Valeriu CUŞNIR, ***doctor habilitat, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice***

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 212 13.11.2021 9:36:21

DOCTORUL HABILITAT PAVEL MOVILEANU LA 80 DE ANI

PROFESSOR PAVEL MOVILEANU AT 80 YEARS OLD

Populația Chișinăului poate fi împărțită în băștinași sădea, orășeni în generația a doua, a treia etc. și migranți, orășeni stabiliți în urbă timp de câteva decenii, veniți din satele Moldovei și locuitori ai orașului care au ajuns în oraș din lumea mare și au rămas să-și ducă viața în Chișinău. Pavel Movileanu a venit în Chișinău din Bahmutul Călărașilor, după absolvirea școlii de șapte ani, când Chișinăul își revenea din ruinele războiului și solicita brațe de muncă. Sora mai mare, l-a adus la școala de Meserii a Combinatului pentru Construcții industriale, unde a învățat tâmplărie, însă nu i-a fost dat să fie mult timp lemnar, dat fiind că a fost mobilizat în Armata sovietică și dus la Cercul Polar, în Marea Barenț pe o navă crucișător. Armata i-a devenit o nouă școală, a învățat meseria de electrician și asigura buna funcționare a rețelelor energetice. Nava maritimă militară avea mai puține necesități în tâmplărie. În armată a fost primit în rândurile partidului, iar când s-a demobilizat, a fost admis la Facultatea de Energetică a Institutului Politehnic ”Serghei Lazo” din Chișinău, a devenit inginer și a fost angajat la uzina ”Semnal”, unde erau prezente cele mai multe ”gulere albe” ale gândirii inginerești din Moldova Sovietică, uzina fiind una dintre

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 213 13.11.2021 9:36:22

cele mai performante ale Ministerul Construcțiilor de Aparate din Uniunea Sovietică. Transformările vieții lui Pavel Movileanu sunt tipice pentru a ilustra destinul multor tineri țărani de la pământ, care au venit la oraș, au obținut studii și au trecut într-o altă categorie socială, luând totodată cu ei și moștenirea culturală, tradițiile satului păstrate în memoria de lungă durată. S-a produs o metamorfoză în conștiința generației născute în anii anteriori și imediat următori războiului mondial. Pavel Movileanu prezintă o parte din elita intelectuală a Republicii Moldova și reprezintă această generație. A perseverat cu tenacitate în munca de inginer și a fost avansat pe o nouă treaptă ierarhică în activitatea administrativă și organizatorică la Comitetul de Stat pentru Muncă și Probleme Sociale.

Totodată, fiind preocupat de cercetare: a elaborat și a susținut teza de doctor în economia muncii, la Institutul Muncii din Moscova, ca să elaboreze ulterior și să implementeze proiecte în domeniul restructurării întreprinderilor agricole, industriale și de transport. În 1992 a devenit profesor la Universitatea Agricolă din Moldova, unde a susținut teza de doctor habilitat la specialitatea Economie și Management. În această perioadă universitar timp de 10 ani a condus Catedra de Economie Politică și 12 ani Catedra de Științe Sociale și Umane, a coordonat activitatea științifică a patru doctoranzi din Republica Moldova și de peste hotare care au susținut tezele de doctor în economie, iar conducătorul lor devenit profesor universitar.

În palmaresul științific al domniei sale se înscriu 8 manuale universitare, 10 monografii, mai mult de 180 de articole publicate în culegeri și reviste științifice. Pavel Movileanu poartă cu cinste titlul de doctor Honoris cauza al Universității de Științe Agronomice și Medicină Veterinară din București, iar lucrarea ”Perfecționarea politicii sociale - imperativ al timpului” a fost destinsă cu Premiul Academiei de Științe a Moldovei. Mereu în activitate, dând dovadă de spirit mobilizator și organizatoric, a fost ales vicepreședinte al Asociației Sociologilor și Demografilor din Moldova. Profesorul Pavel Movileanu este octogenar, o vârstă onorabilă, care ne dovedește cum omul simplu poate prin muncă și tenacitate, voință și cunoaștere să treacă dintr-o categorie socială în alta, mai superioară ca să ajungă printre elitele intelectuale.

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Andrei DUMBRĂVEANU, ***doctor, conferențiar universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Victor MOCANU, ***doctor, conferențiar cerectător,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 214 13.11.2021 9:36:22

DOCTORUL ELENA BALAN LA 80 DE ANI

DOCTOR ELENA BALAN AT 80 YEARS OLD

Doctorul în ştiinţe politice Elena Balan, cercetător ştiinţific superior în Centrul Cercetări Politice şi Relaţii Internaţionale al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, pe data de 10 iulie 2021, a împlinit onorabila vârstă de 80 de ani, fapt care ne oferă o deosebită ocazie pentru a pune în lumină experienţa ştiinţifică a distinsei doamne.

Biografia doctorului Elena Balan reprezintă un exemplu elocvent al activităţii desfăşurate în serviciul societăţii şi al ştiinţei. Absolventă a Facultăţii de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Moldova (1964), Elena Balan iniţial a fost profesor de istorie, limbă şi literatură. Şi-a continuat activitatea la Editură "Cartea Moldovenească" şi la Redacţia Principală a Enciclopediei din Moldova. Cariera de cercetare ştiinţifică începe în februarie 1973, în Secţia de Filosofie şi Drept a Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti, consacrând marea majoritate a activităţii profesionale unei ocupaţii nobile şi deloc uşoare, dar strict necesare societăţii, cea de cercetător ştiinţific, care o desfăşoară şi în prezent. În activitatea sa de cercetător al Institutului,

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 215 13.11.2021 9:36:22

dna Elena Balan a parcurs diferite trepte ierarhice, inițial suplinind funcția de laborant superior, mai târziu – de cercetător științific, iar după susținerea tezei de doctor în politologie – *Probleme ale relațiilor interetnice în mediul tineretului rural* (conducător științific – academicianul Dumitru T. Ursul), ativează în calitate de cercetător științific superior.

Activitatea de cercetare științifică a inclus subiecte variate din domeniul filosofiei sociale și științelor politice, prioritar cele ce țin de problemele privind starea actuală și perspectivele evoluției relațiilor interetnice - subiect de mare importanță pentru Republica Moldova. Rezultatele științifice obținute și-au găsit elucidare în articole științifice și compartimente în lucrări științifice colective, în special, consacrate investigației aportului societății civile în promovarea toleranței și corectitudinii în relațiile interetnice; interconexiunii dintre identitatea civică, identitatea etnică și societatea civilă în contextul realizării parcursului democratic al Republicii Moldova; dialogului interetnic și cooperării regionale în contextul modernizării democratice a Republicii Moldova etc.

Cercetătorul științific Elena Balan a participat activ la realizarea proiectelor instituționale: Conștiința socială în perioada de tranziție (2000-2005); Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale din perspectiva integrării europene (2006-2009); Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova (2009-2010); Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice (2010-2014); Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (2015-2019).

Activitatea de cercetare a doctorului în științe politice s-a soldat cu publicarea a peste 120 de lucrări științifice, inclusiv articole în reviste și culegeri tematice, compartimente în monografii colective, trei broșuri. O pagină importantă în activitatea științifică revine participării cu rapoarte și comunicări la foruri științifice naționale și internaționale. Doctorul Elena Balan s-a manifestat activ la pregătirea cadrelor de înaltă clasificare, participând la discuțiile desfășurate în cadrul Seminarului Științific de Profil.

Pentru rezultatele deosebite în cercetarea științifică și devotament față de știință doctorul Elena Balan a fost apreciată înalt prin decernarea Diplomei de Recunoștință din partea Academiei de Științe a Moldovei (2019). Cu prilejul acestei frumoase aniversări de 80 de ani, îi urăm stimatei noastre colege, doamnei doctor Elena Balan, mulți ani, sănătate și o cale cât mai lungă pe tărâmul științei.

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Lilia BRAGA, ***doctor, conferențiar cercetător,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 216 13.11.2021 9:36:23

DOCTORUL HABILITAT PANTELIMON VARZARI LA 75 DE ANI

PROFESSOR PANTELIMON VARZARI AT 75 YEARS OLD

Doctorul habilitat în științe politice, profesorul universitar, profesorul cercetător Pantelimon Varzari este născut în s. Domulgeni, r. Florești (1946). În anul 1974 a absolvit Universitatea de Stat din Rostov-pe-Don, Rusia. Activează în calitate de cercetător științific principal în cadrul Centrului de Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Doctor în filosofie (1983), doctor habilitat în științe politice (2014), profesor cercetător (2014), profesor universitar (2017) și Om Emerit (2016).

În cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, timp de aproape 50 de ani, a parcurs toate treptele ierarhice – de la cercetător științific stagiar până la șef de secție. Domeniul său de activitate științifică cuprinde, în principal, științele politice, iar problematica cercetărilor științifice ține de puterea politică și elita politică; buna guvernare și dezvoltarea democratică; fenomenul birocrației și tranziția democratică; modernizarea politică și sfidările democrației

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 217 13.11.2021 9:36:23

contemporane; statul și societatea civilă; doctrine politice și ideologii politice; concepte și teorii social-politice etc.

În ultimele două decenii a contribuit la crearea și dezvoltarea unei direcții științifice noi în domeniul științelor politice – studiile elitologice. Prin cercetările sale a reușit să argumenteze că cercetările elitologice trebuie tratate nu numai ca „discurs epistemic" despre studiul elitelor, perceput ca o componentă a problematicii politologice contemporane, ci și ca o disciplină de sine stătătoare în sistemul științelor politice, și anume *Elitologia* (*Teoria elitelor*), un curs normativ pe care l-a inițiat și l-a predat la mai multe instituții de învățământ superior din Republica Moldova. Prin diferite luări de cuvânt la conferințe, prelegeri academice sau publicații științifice și-a propus să introducă în circuitul științific termenul de *dificultate aporetică*, care l-a ajutat să examineze problematica clivajelor sociopolitice, a provocărilor la adresa democrației și blocajelor instituționale în contextul democratizării și modernizării politice a Republicii Moldova.

A publicat circa 250 de lucrări științifice și metodico-didactice în volum de peste 300 coli de autor, inclusiv 5 monografii, 5 manuale și 8 broșuri metodico-didactice. Este laureat al concursului academiilor de științe ale Ucrainei, Belarusei și Moldovei pentru lucrări științifice de valoare (2010). În ultimii 30 de ani a participat la peste 90 de foruri științifice naționale și internaționale din țară și de peste hotare (România, Ucraina și Belarus) cu rapoarte și comunicări ce țin de problematica intereselor sale științifice.

Domnul P. Varzari s-a implicat activ în realizarea mai multor proiecte instituționale de cercetare naționale și internaționale în calitate de executor și a demonstrat competență prin coordonarea a două proiecte instituționale de stat („Interacțiunea dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul aprofundării reformelor democratice", 2011–2014, și „Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova", 2009–2010) și proiectului internațional (bilateral moldo-ucrainean) de cercetare („Funcționalitatea și impactul organizațiilor neguvernamentale din Ucraina și Republica Moldova asupra factorului decizional", 2010–2011).

Doctorul habilitat P. Varzari este conducător de doctorat la specialitatea 561.01 – Teoria, metodologia politologiei; instituții și procese politice. Sub coordonarea domniei sale trei doctoranzi au susținut tezele de doctor în științe politice. Este implicat activ și în susținerea tinerilor cercetători: a fost desemnat de mai multe ori în calitate de referent oficial pentru susținerea tezelor de doctorat, președinte, secretar științific și membru al Consiliului Științific Specializat.

Pe lângă o carieră științifică, desfășoară și o activitate educațională și didactică, certificată prin cursuri universitare *Metodologia cercetării*; *Politica comparată: teorie și metodă*; *Elitologie*; *Istoria gândirii politice*; *Sociologie politică* și *Istoria politică a Republicii Moldova*, ultimele patru fiind publicate. Acestea și alte cursuri academice au fost susținute, în principal, la Universitatea de Stat din Moldova și la

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 218 13.11.2021 9:36:24

Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere", unde a parcurs și o carieră universitară de la funcția de lector universitar (1983) la cea de profesor univeritar (2017).

Prin activitatea sa științifico-didactică prodigioasă și-a câștigat un nume binemeritat. Este deținătorul Diplomei Ministerului Educației, Culturii și Cercetării (2012), Diplomei de Merit a Academiei de Științe a Moldovei (2019) și Diplomei de Onoare a Președintelui Republicii Moldova (2019). Pentru merite deosebite în cercetarea științifică și pregătirea cadrelor de înaltă calificare, pentru devotament profesiei și implicare profesorul P. Varzari a fost decorat cu Medalia Nicolae Milescu Spătaru (2021)

Atingerea onorabilei vârste de 75 ani ne oferă un plăcut prilej să-l felicităm și să-i dorim multă sănătate, liniște sufletească și noi izbânzi pe tărâmul profesional.

La mulți ani!

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice***

Ion RUSANDU, ***doctor, conferențiar cercetător, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice***

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 219 13.11.2021 9:36:24

DOCTORUL HABILITAT GHEORGHE BOBÂNĂ LA 75 DE ANI

PROFESSOR GHEORGHE BOBÂNĂ AT 75 YEARS OLD

Doctorul habilitat în filosofie,, profesorul universitar, profesorul cercetător Gheorghe Bobână este un cercetător științific de referință al moștenirii culturale românești, cu predilecție a gândirii filosofice, dar s-a manifestat și în cercetarea istoriei filosofiei universale. Astfel, activitatea de cercetare științifică este canalizată pe valorificarea gândirii filosofice românești și a unor perioade ale filosofiei europene, fapt pentru care este înalt apreciat de comunitatea științifică din țară și de peste hotare.

Opera științifică a distinsului profesor Gheorghe Bobână cuprinde spectrul întreg al istoriei filosofiei românești, începând cu secolul al XV-lea și finalizând cu prima jumătate a secolului XX. Însă cea mai mare parte a elaborărilor științifice este consacrată gândirii filosofice din secolele XVII-XVIII. Lucrarea *Философские воззрения Антиоха Кантемира* reprezintă o deschidere atât pentru specialiști, cât și pentru opinia publică, demonstrând înalta prezență a cărturarului și poetului în mediu cultural și politic din Rusia și Europa primei jumătăți a secolului al XVIII-lea. Ulterior, revizuită și completată, cartea a fost publicată sub denumirea *Antioh Cantemir - poet, gânditor și om politic,* fiind înalt apreciată de comunitatea academică. Profesorul Gheorghe Bobână a participat activ la elaborarea colecției *Gânditori moldoveni* prin lucrările *Constantin Stamati-Ciurea; Grigore Ureche; Petru Movilă. Profilul unui destin.* Vom remarca volumul *Димитрие Кантемир. Избранные философские произведения,* în care a perfectat studiul introductiv, notele și comentariile. Opera sa este întregită de participarea la elaborarea manu-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 220 13.11.2021 9:36:24

alului *Filosofie. Manual pentru clasa a XII-a* și altor titluri de cărți metodico-didactice: *Filosofia antică*. Curs de prelegeri. Partea I; *Filosofia antică*. Curs de prelegeri. Partea II-a; *Filosofia evului mediu*. I Patristica. Curs de prelegeri; *Filosofia evului mediu*. Prelegeri, *Istoria filosofiei românești*. Partea I, II, III; *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade.*

Prin punerea în valoare a creației filosofice a înaintașilor neamului, profesorul Gheorghe Bobână și-a căpătat faima unui cercetător notoriu, nepărtinitor în atitudini, critic în luări de poziții, deschizător al documentelor de arhivă din țară și din străinătate. Doctorul habilitat Gheorghe Bobână perseverează prin înalta poziție civică, manifestându-și patriotismul, pe lângă activitatea de cercetător, și ca un luptător pentru realizarea vocației europene a poporului Republicii Moldova, întotdeauna aflându-se în primele rânduri ale acțiunilor pentru legiferarea limbii române ca limbă de stat și afirmarea identității naționale. Lucrările științifice sunt elaborate într-un limbaj academic, dar totodată accesibil publicului larg de cititori, abundă în noțiuni de specialitate, dar care sunt bogate în context și vin să completeze materialul abordat, concluziile se disting prin claritate și exhaustivitate, iar suportul bibliografic de obicei pune în circuitul științific surse necunoscute sau puțin valorificate. Nu este trecut cu vederea nici contextul concret-istoric în care și-au desfășurat activitatea gânditorii, acest exercițiu intelectual fiind îndreptat spre familiarizarea mai bună cu stările lor de spirit și cu mediul în cadrul căruia au creat. Cercetările realizate sunt ancorate pe probleme de ontologie și epistemologie, etică, filosofie a culturii și filosofie socială, un loc aparte revenind problemelor de filosofie și metodologie a științei. Profesorul Gheorghe Bobână participă activ la manifestări științifice naționale și din străinătate (România, Polonia, Rusia, Franța).

Sub conducerea științifică a profesorului Gheorghe Bobână au susținut tezele șase doctori în filosofie, elaborările lor fiind consacrate valorificării gândirii filosofice a unor gânditori europeni și români, precum Friedrich Nietzsche, Dumitru Stăniloae, Constantin Noica sau Constantin Stere.

Profesorul Gheorghe Bobână a fost apreciat cu mențiuni și distincții pentru activitatea prodigioasă, precum: Premiul de Stat al Republicii Moldova în domeniul științei, 1994, pentru cartea „*Антология педагогической мысли Молдовы*"; Premiului Academiei de Științe a Moldovei (1979, 2006); Medalia „Dimitrie Cantemir" a Academiei de Științe a Moldovei (2006); Premiu *Clio* la Salonul Internațional de Carte, Chișinău, 1997, pentru cartea „*Petru Movilă. Profilul unui destin*"; Premiul *„Gheorghe Asachi"* la Salonul Internațional de Carte, Iași,. 2005, pentru cartea „*Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea";* Premiu *Clio* la Salonul Internațional de Carte, Chișinău, 2006, pentru cartea *Antioh Cantemir – poet, gânditor și om politic*. Chișinău: Editura Civitas, 2006; Medalia „Nicolae Milescu Spătaru" a Academiei de Științe a Moldovei (2016).

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Ana PASCARU, ***doctor habilitat, conferențiar cercetător,***
Institutul de Istorie

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 221 13.11.2021 9:36:25

DOCTORUL GALINA ROGOVAIA LA 75 DE ANI

DOCTOR GALINA ROGOVAIA AT 75 YEARS OLD

Biografia cercetătorului științific coordonator în cadrul Centrului Cercetări Politice și Relații Internaționale a Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, doctorului în filosofie, conferențiarului cercetător Galina Rogovaia reprezintă un exemplu elocvent al vieții dedicate unor ocupații nobile și foarte importante pentru societate - cercetător științific, om de televiziune și activist civic. Fiind născută în Ucraina (1946, orașul Gorskoe, regiunea Voroșilovgrad), doamna G. Rogovaia și-a făcut studiile la Universitatea de Stat din Moldova (1964-1969), specialitatea Limba și literatura rusă. Activitatea de cercetare științifică a debutat în anul 1982 în calitate de doctorand la Secția de Filosofie și Sociologie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, prin analiza istoriei religiei, încununată cu susținerea tezei de doctor în filosofie cu tema *Состояние* религиозности *и* процесс секуляризации женщин *(*на материалах Молдавской ССР) (Minsk), (conducător științific doctor Dumitru N. Tabacaru) și publicarea unui șir de lucrări care nu și-au pierdut din semnificație și valoare.

Actualmente, interesele științifice ale doctorului Galina Rogovaia s-au extins substanțial, incluzând subiecte variate atât din domeniul filosofiei sociale, cât și științelor politice. Am sublinia în special analiza problemelor privind interconexiunea dintre politică și morală, care au fost investigate minuțios de către doctorul Galina Rogovaia, ținând cont de multiple aspecte ale temei vizate, pe parcursul mai multor ani. Tema în

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 222 13.11.2021 9:36:26

cauză a fost tratată într-o serie de articole științifice, în special, consacrate investigației impactului fenomenului moralității asupra dezvoltării relațiilor politice din Republica Moldova. De menționat că un interes aparte îl reprezintă cercetarea acestei teme în condițiile aprofundării crizei social-politice, provocate, inclusiv, de pandemia Covid-19.

Cercetătorul științific coordonator Galina Rogovaia a participat activ la realizarea proiectelor instituționale executate de Institut: Conștiința socială în perioada de tranziție (2000-2005); Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale din perspectiva integrării europene (2006-2009); Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova (2009-2010); Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice (2010-2014); Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (2015-2019).

Distinsul doctor Galina Rogovaia este autor a peste 120 de lucrări științifice, inclusiv 2 monografii, 1 broșura, mai multe compartimente în monografii colective și articole publicate în diferite reviste științifice și culegeri tematice. O pagină importantă în activitatea științifică revine participării cu rapoarte și comunicări la foruri științifice naționale și internaționale. Participă activ la pregătirea cadrelor de înaltă clasificare prin analiza competentă și profesionistă a tezelor de doctor și doctor habilitat în ședințele Centrului Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului și ale Seminarului Științific de Profil din cadrul Institutului.

Doctorul G. Rogovaia s-a manifestat activ nu doar în domeniul cercetărilor științifice, fiind o persoană publică bine cunoscută în spațiul cultural-educațiuonal din Republica Moldova. Pe parcursul mai multor ani a desfășurat o vastă activitate social-organizatorică (inclusiv prin colaborare fructuoasă cu ambasada Ucrainei din Republica Moldova) în scopul valorificării și conservării a tradițiilor culturale ale ucrainenilor, dar și integrării reprezentanților comunității ucrainene în viața societății, a armonizării relațiilor interetnice în Republica Moldova. Suntem de părere, că doctorul G. Rogovaia reprezintă un bun exemplu de urmat pentru alolingvi, dat fiind că a însușit limba română și a făcut traduceri din poeziile lui Mihai Eminescu și Nichita Stănescu. În context vom sublinia că doamna Galina Rogovaia a excelat pe tărâmul poeziei, publicând mai multe plachete de versuri în limba ucraineană: Присутність (2007), Я повернусь (2016).

Doctorul Galina Rogovaia peste 20 de ani a executat funcția de Președinte al Societății „Prosvita – Taras Șevcenco din Moldova", a fost autor și prezentator al emisiunii „Svitanok" de la Compania Publică „Teleradio-Moldova". Pentru merite deosebite în dezvoltarea științei și activitatea sa în domeniul social-organizatoric a fost decorată cu diferite distincții: Medalia *Meritul Civic* (2006); Ordinul *Kneaginea Olga* (2008); Medalia Nicolae *Milescu Spătaru* (2021); Diploma de onoare a Guvernului Republicii Moldova (2013).

Cu prilejul frumoasei aniversări de 75 de ani, îi dorim stimatei noastre colege, Galina Rogovaia, mulți ani fericiți, sănătate, energie creatoare și o cale cât mai lungă pe tărâmul științei.

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Lilia BRAGA, ***doctor, conferențiar cercetător,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 223 13.11.2021 9:36:26

DOCTORUL VICTOR MOCANU LA 60 DE ANI

DOCTOR VICTOR MOCANU AT 60 YEARS OLD

„Satul Cărpineni, pentru mine este locul care mă face să înțeleg ce este Patria. Din Cărpineni pornesc rădăcinile mele. Acolo se află izvoarele de unde am sorbit prima dată apă" – scrie sociologul Victor Mocanu în prefață la monografia " Cărpineni: un sat din Valea Lăpușnei", pe care a inițiat-o din dragoste pentru vatra strămoșească. Vârsta de 60 de ani este un punct important de bilanț al realizărilor mari, după care vine odihna bine meritată. Nu și pentru sociologi, vom spune noi, un sexagenar în științele sociale devine autoritate în cercetare, unde experiența de viață, cele trăite și văzute din plin sunt importante, dacă nu decisive. Acum trei decenii, când Republica Moldova devenea stat independent și suveran, a absolvit doctorantura la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept, în școala științifică formată de Andrei Timuș, membru corespondent, a cărui memorie o poartă cu onoare și respect. Victor Mocanu s-a încadrat în științele sociale și a susținut teza de doctor în sociologie având acumulată o

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 224 13.11.2021 9:36:27

experienţă de muncă în construcţiile civile şi industriale. Doctorul Victor Mocanu a urcat pe treptele cercetării şi în ierarhia managementului ştiinţei consecvent, de la simplu cercetător la doctor, conferenţiar cercetător şi secretar ştiinţific al Institutului de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice. Este specialist în domeniile: structura socială, instituţii şi procese sociale, sociologie economică, sociologia politicului, sociologia medicinii şi psihologia socială.

Conferenţiarul Victor Mocanu nu este un cercetător închis în spaţiu de birou, bibliotecă sau arhivă. Laboratorul lui este imens: satele şi oraşele Republicii Moldova, oamenii mediului rural şi urban, unde este ancorat în procese de cercetare a nivelului de trai, a calităţii vieţii, a felului de a gândi, a lua decizii şi a acţiona atât al populaţiei umane, cât şi al factorilor de decizie în domeniile economic, social, cultural, politic, ecologic. Studiile elaborate şi realizate pe teren prin anchetări sociologice sub conducerea lui Victor Mocanu denotă preocupări pentru: îngrijorările oamenilor, speranţele şi opţiunile lor, a modului cum se autopoziţionează în procesele tranziţiei îndelungate spre o societate durabilă economic şi democratic. Mai mult de două decenii Victor Mocanu conduce Centrul Sociologie şi Psihologie Socială în Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, în această perioadă a coordonat buna realizare a trei proiecte sociologice de anvergură teoretică şi aplicativă importantă pentru dezvoltarea societăţii şi statului independent Republica Moldova: ”Evoluţia stratificării sociale în condiţiile transformării societăţii şi perspectivei de integrare europeană a Republicii Moldova”, ”Constituirea clasei mijlocii în condiţiile transformării societăţii şi asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană ”, ”Formarea şi consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană”. Rezultatele cercetărilor obţinute de echipa de sociologi coordonată de doctorul Victor Mocanu sunt prezentate în opt monografii şi culegeri de studii, mai mult de 120 de articole ştiinţifice, ele oferă o bază de date care în mod obiectiv reflectă parcursul societăţii în Republica Moldova, transformările institutelor sociale în condiţii de instabilitate şi turbulenţe economice, politice, de libertăţi de alegere şi opţiuni ale populaţiei într-un spaţiu de interese geopolitice cum este cel din Republicii Moldova. Recomandările elaborate sunt adresate factorilor de decizie politici şi administrativi şi sunt orientate pe vectorii direcţiilor de primenire democratică, de creştere economică şi socială, de dezvoltare umană. Doctorul Victor Mocanu este convins că îmbunătăţirea mediului social se poate produce pe un suport durabil al cercetării şi inovării. Cercetarea şi inovarea deschid perspectivele propăşirii, ale modificării structurii sociale în ansamblu, conduc la formarea unor noi grupuri de oameni cu interese noi politice şi economice. În situaţiile noi survenite în mediul social recomandările elaborate şi adresate oamenilor cu funcţii de răspundere guvernamentali şi neguvernamentali, din spaţiul politic şi din sfera publică, solicită eforturi comune în fortificarea coeziunii şi conştiinţei de coeziune socială în societatea din Republica Moldova

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 225 13.11.2021 9:36:27

prin formarea unui cadru de identificare civică, de apropiere a segmentelor diverse de cetățeni, dincolo de diferențele etnice, sociale, de gen sau vârstă. Gradul de încredere al cetățenilor în guvernare depinde de guvernare însuși, de preocupările pentru bunăstarea cetățenilor, de sinceritatea în comunicarea cu cetățenii. Trăim o perioadă de turbulențe create de înțelegeri limitate ale oportunităților oferite de tranziție întregii societăți și nu doar unor grupări de oameni călăuzite de ideile îmbogățirii lor. Participarea cercetătorului Victor Mocanu în comitetele organizatorice ale conferințelor științifice naționale și internaționale ne dovedește un aport axat pe simțăminte cetățenești active, un spirit civic al Omului de țară pentru care codrul, izvorul și oamenii cu durerile și bucuriile lor prezintă un tot întreg.

Doctorul, conferențiarul Victor Mocanu este decorat cu mai multe distincții pentru merite deosebite în cercetarea științifică, una dintre care este Medalia Nicolae Milescu Spătaru (2021).

Victor JUC, ***doctor habilitat, profesor universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Andrei DUMBRĂVEANU, ***doctor, conferențiar universitar,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 226 13.11.2021 9:36:28

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.

2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.

3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 227 13.11.2021 9:36:28

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul.În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul l) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231].Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 228 13.11.2021 9:36:28

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA
Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 229 13.11.2021 9:36:29

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left – 3 cm, right – 1.5 cm, top & bottom – 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 230 13.11.2021 9:36:29

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:
THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 231 13.11.2021 9:36:29

Bun de tipar 12.11.2021. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14,5. Coli de autor 18,5

ÎS Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1
Tel.: 022 49-31-46

Revista NR 2__186__2021__DOI_CZU.indd 232 13.11.2021 9:36:30

ISSN 1857-2294

Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ŞI ŞTIINŢE POLITICE

Revistă ştiinţifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (184)
2020

Chişinău, 2020

Revista NR 3_2020____.indd 1 12.01.2021 13:44:41

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ŞEF
Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI
Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent
Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC
Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE
Alexandru N. Roșca, academician
Gheorghe Paladi, academician
Arcadie Ursul, academician (Rusia)
Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)
Gheorghe Bobână, doctor habilitat în fiosofie
Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie
Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept
Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept
Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)
Valeriu Mîndru, doctor în sociologie
Victor Mocanu, doctor în sociologie
Ana Pascaru, doctor habilitat în fiosofie
Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice
Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată şi recomandată pentru editare de către Consiliul Ştiinţific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 73.25)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu
Prepress: Olesea Balaşa
Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.
Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
Academia de Ştiinţe a Moldovei
MD-2001, mun. Chişinău, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
http://www.iiesp.asm.md
e-mail: iiesp.asm@gmail.com
tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, 2020

Revista NR 3_2020____.indd 2 12.01.2021 13:44:41

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Veaceslav UNGUREANU. Geopolitica securității regionale din Europa Centrală și de Est în contextul pandemiei COVID-19 5

Svetlana CEBOTARI. Cadrul juridic al Uniunii Europene privind gestionarea problemelor de sănătate 21

Cristina EJOVA. Activitatea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord în prevenirea și combaterea fenomenului terorist 33

Marica DUMITRAȘCO. Influence the Covid-19 pandemic on the integration of Republic of Moldova in the regional values chains 43

ȘTIINȚE POLITICE ȘI SOCIOLOGIE

Aurelia PERU-BALAN. Aspecte conceptuale și pragmatice privind comunicarea guvernamentală pe durata situației de urgență generată de pandemia COVID-19 57

Victoria FEDERIUC. Fenomenul dopajului în sport: aspecte bioetico-medicale 71

Patrick TRABAL. Sociological surveys in the service of anti-doping policies 79

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Olga GAGAUZ. Quo vadis? Declinul populației care nu poate fi stopat 87

Galina SAVELIEVA, Svetlana ZAHAROV. Влияние экономических факторов на занятость населения в Республике Молдова 100

Veaceslav REABCINSCHII. Politicile culturale: abordare europeană 118

Mariana CRÎȘMARU. Politica de tineret în Republica Moldova: între deziderate și realizări 126

FILOSOFIE

Дмитрий ШИРОКАНОВ, Марина БУСЛОВА. Философские категории в структуре познавательного процесса 133

Александр ЧЕРВИНСКИЙ. Социоприродная динамика как объект философско-методологического исследования 142

Alexandru COSMESCU. Criza COVID-19 și practicile sinelui 152

Vera PANFIL. Unu multiplu ca model al culturii europene în filosofia lui Noica 164

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Iulia INGLIS. De la tradiție la inovație în metodologia științei contemporane: „Filosofia lui Nu" și „Logica terțului inclus" 175

Victor PLEȘCA. Impactul globalizării asupra realității religioase 190

Luis SERDEȘNIUC. Valorificarea multiculturalității în arhitectura spațiului cultural din Republica Moldova 199

Ирина БЕЛИНСКИ. Роль социальных факторов в формировании здоровья детей в возрасте от 0 до 5 лет 210

MOȘTENIRE

Octavian ROMANESCU. Constantin Brâncuși și mitul omologiei cosmice 218

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI 221

Revista NR 3_2020____.indd 3 12.01.2021 13:44:41

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Veaceslav UNGUREANU. The geopolitics of the regional security in the Central and Eastern Europe during the COVID-19 pandemic 5

Svetlana CEBOTARI. European Union's legal framework on the management of health problems 21

Cristina EJOVA. NATO activity in prevention and combating the terrorist phenomenon 33

Marica DUMITRAȘCO. Influence the COVID-19 pandemic on the integration of Republic of Moldova in the regional value chains 43

POLITICAL SCIENCES AN SOCIOLOGY

Aurelia PERU-BALAN. Conceptual and pragmatic aspects of government communication during the emergency situation generated by the covid-19 pandemic 57

Victoria FEDERIUC. The phenomenon of doping in sport: bioethic-medical aspects 71

Patrick TRABAL. Sociological surveys in the service of anti-doping policies 79

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Olga GAGAUZ. Quo vadis? Population`s decline that cannot be stopped 87

Galina SAVELIEVA, Svetlana ZAHAROV. The impact of economic factors on employment of population in the Republic of Moldova 100

Veaceslav REABCINSCHII. Cultural policies: european approach 118

Mariana CRÎȘMARU. Youth policy in the Republic of Moldova: between aspirations and achievements 126

PHILOSOPHY

Дмитрий ШИРОКАНОВ, Марина БУСЛОВА. Philosophical categories in the structure of the cognitive process 133

Александр ЧЕРВИНСКИЙ. Sociological dynamics as an object of philosophical and methodological research 142

Alexandru COSMESCU. The COVID-19 crises and the practices of the self 152

Vera PANFIL. Unu multiplu as model of european culture in Noica's philosophy 164

RESEARCH PAPERS

Iulia INGLIS. From tradition to innovation in the methodology of contemporary science: „The philosophy of No" and „The logic of the antagonistic principle". 175

Victor PLEȘCA. The impact of globalization on religious reality 190

Luis SERDEȘNIUC. Valorification of multiculturality in the architecture of the cultural space in the Republic of Moldova 199

Ирина БЕЛИНСКИ. The role of social factors in the formation of children's health at the age from 0 to 5 years 210

HERITAGE

Octavian ROMANESCU. Constantin Brâncuși and the myth of cosmic homology ... 218

INFORMATION FOR AUTHORS 221

Revista NR 3_2020____.indd 4 12.01.2021 13:44:41

GEOPOLITICA SECURITĂȚII REGIONALE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19

THE GEOPOLITICS OF THE REGIONAL SECURITY IN THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE DURING THE COVID-19 PANDEMIC[1]

Veaceslav UNGUREANU, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
veaceslav.ungureanu@gmail.com

Rezumat

Cercetarea procesului de reconfigurare geopolitică a spațiului Europa de Est în perioada postrăzboi rece, care a suferit transformări conceptuale, ideologice și teritoriale prin reedificarea a două subregiuni – Europa Centrală și „noua" Europă de Est, transferând zona-tampon dintre Occident și Federația Rusă spre Est, a reliefat importanța majoră a acestei regiuni pentru securitatea de pe continentul european. Ideea de bază a subiectului propus spre examinare științifică este analiza contextului pandemiei globale de COVID-19 care a generat criza sanitară la nivel mondial și investigarea probabilității transformării acesteia într-o criză de securitate în regiunea Europei Centrale și de Est, condiții în care marile puteri încearcă să recontureze sferele de influență geopolitică prin redimensionarea intereselor geopolitice, determinând schimbări majore ale arhitecturii mediului securității regionale. Investigarea scoate în evidență necesitatea reflecției geopolitice a fenomenului de securitate europeană în contextul realizării parcursului euroatlantic și a celui eurocomunitar de către statele din regiunea Europei de Est prin intensificarea relațiilor de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică și includerea acestora în „Parteneriatul Estic", care reprezintă dimensiunea estică regională a Politicii Europene de Vecinătate. Procedând astfel, Occidentul intervine în sfera de influență geopolitică a Federației Ruse, pentru a contracara acțiunile acesteia de a-și realiza interesele geopolitice în regiunea Europei Centrale și de Est orientate spre erodarea securității și apărării colective euroatlantice și fisurarea solidarității europene, acceptând o confruntare geopolitică în cadrul relațiilor de securitate regională.

Cuvinte-cheie*: arhitectură geopolitică, spațiu geopolitic, interes geopolitic, marile puteri, mediu de securitate regională, securitate națională, criză sanitară, pandemia COVID-19.*

Summary

Researching the geopolitical reconfiguration process of the Eastern Europe area during the post-Cold War period that has undergone conceptual, ideological and territorial changes through the re-edification of two sub-regions – Central Europe and the „new" Eastern Europe and shifting the buffer-zone situated between the Occident and the Russian Federation to the East, pointed up the major importance of this region for the security on the European continent. The core idea of the subject matter proposed for the scientific research is the analysis of the global COVID-19 pandemic context that triggered the world health crisis and the investigation of the probability to transform it into a security crisis in the Central and Eastern Europe region, at a

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova.

Revista NR 3_2020____.indd 5 12.01.2021 13:44:41

time when the great powers try to re-shape their spheres of geopolitical influence by adjusting the geopolitical interests that brings about major changes to the regional security environment architecture. The research points out the need for a geopolitical reflection on the European security phenomenon when the states in the Eastern Europe region follow their EuroAtlantic and European path by strengthening the cooperation with the North-Atlantic Alliance and by their inclusion in the Eastern Partnership that is the Eastern regional dimension of the European Neighbourhood Policy. By doing so, the Occident interferes in the sphere of geopolitical interest of the Russian Federation to thwart its actions targeting the accomplishment of its geopolitical interests in the Central and Eastern Europe region aimed at eroding the EuroAtlantic collective security and defence, as well as at breaching the European solidarity by accepting a geopolitical confrontation within the regional security relations.

***Key-words**: geopolitical architecture, geopolitical area, geopolitical interest, great powers, regional security environment, national security, health crisis, COVID-19 pandemic.*

Relațiile geopolitice dintre marile puteri pentru dominația regiunii Europei de Est în perioada războiului rece au fost întotdeauna determinate de interesele geostrategice ale Occidentului de a integra statele din blocul comunist în spațiul euroatlantic și cel european al valorilor occidentale, și ale Federației Ruse de a exercita controlul și influența geopolitică prin realizarea doctrinei „suveranitatea limitată", edificând o *zonă-tampon* dintre Est și Vest. Ulterior, după procesele de dezintegrare a blocului comunist, statele postcomuniste din Europa de Est din sfera de influență geopolitică a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste au demarat acțiuni de realizare a imperativului politicii externe de aderare la Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, astfel reedificând două subregiuni distincte: Europa Centrală și „noua" Europă de Est, fiind incluse în conceptul geopolitic Europa Centrală, lăsând utilizarea noțiunii de noua Europă de Est pentru statele din zona de Vest a spațiului geopolitic postsovietic. Prin urmare, *zona-tampon* a fost transferată spre Est, limitând substanțial sfera de influență geopolitică europeană a Federației Ruse, aceasta păstrând doar controlul parțial asupra unor state din spațiul postsovietic, cu excepția Țărilor Baltice, cum ar fi: Republica Belarus, Ucraina, Republica Moldova, Georgia, Republica Armenia și Republica Azerbaidjan, astfel constituind un cordon menit să separe sferele de influență geopolitică dintre Occident și Federația Rusă, protejarea căruia reprezintă necesitatea existenței spațiului geopolitic vital pentru păstrarea statutului de mare putere geopolitică.

V. Naumescu punctează că Europa Centrală și de Est nu a fost niciodată un concept pur geografic și nu a corespuns întru totul, în nici o epocă istorică, realității de pe harta fizică a continentului. Noțiunea Europa de Est a fost întotdeauna un concept geopolitic și, uneori, ideologic, cu care s-a operat în limbajul oficial și în conștiința opiniei publice, iar regiunea caracterizată ca fiind una periferică, a marginalității spațiilor, ori de unde ar fi fost privită, dinspre Occident sau Orient [1, p. 20-21]. În opinia lui A. Michta, ideea unei Europe Centrale ca spațiu geostrategic capabil să redefinească și în cele din urmă să depășească dilemele istorice ale securității regionale a inclus întotdeauna mai mult decât statele din Grupul de la Vișegrad, compus din Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria, dar și statele din conceptul geopolitic „Interma-

Revista NR 3_2020____.indd 6 12.01.2021 13:44:41

rium", care face legătură dintre Marea Baltică și Marea Neagră, sau chiar și statele din spațiul geopolitic „Trimarium", care include și Marea Adriatică [2]. R. Kaplan acreditează supoziția că în sec. XXI, Europa va fi în continuare influențată de relațiile geopolitice cu Estul, în special cu Federația Rusă. În măsura în care Europa Centrală și Europa de Est vor fi capabile să creeze o centură de state stabile și prospere, atunci continentul întreg se va putea proteja de Federația Rusă realizând dezideratul „Mitteleuropa" [3, p. 194]. V. Naumescu consideră că asocierea pe care o prezintă R. Kaplan este una firească, cea între Europa Centrală și de Est și peninsula europeană, adică Europa de Vest și Marea Britanie, și apoi, printr-o legătură transatlantică puternică, cu Statele Unite ale Americii și Canada formând împreună Occidentul. La polul opus, promotorii eurasianismului susțin ideea asocierii Europei Centrale și de Est la Federația Rusă în speranța întregirii masei continentale eurasiatice, pe care aceștia o percep ca pe o unitate funcțională din perspectiva intereselor geopolitice [1, p. 28].

În prezent, pandemia la nivel global de COVID-19 a ceat premise pentru accelerarea proceselor de redimensionare a arhitecturii geopolitice a mediului de securitate regională din Europa Centrală și de Est, totodată, producând și schimbări majore în comportamentul statelor revanșarde, în retorica dimpolatică și în relațiile geopolitice dintre marile puteri, prefigurându-se reconfigurări majore în sistemul internațional postrăzboi rece pe dimensiunea luptei pentru puterea geopolitică la nivel regional și global (relațiile geopolitice dintre Statele Unite ale Americii și Federația Rusă; relațiile geopolitice dintre Statele Unite ale Americii și China; relațiile geopolitice dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană; relațiile geopolitice dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă și relațiile geopolitice dintre Uniunea Europeană și China), gestionării crizei comercial-economice la nivel regional și mondial (criza relațiilor comerciale dintre Statele Unite ale Americii și China și criza relațiilor comerciale dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană) și asigurarea securității regionale (conflictul militar din Siria; conflictul militar din Ucraina și conflictul militar din Libia). Confruntările geopolitice în competiția globală a marilor puteri pentru supremația regiunii Europa Centrală și de Est în condițiile perpetuării pandemiei de COVID-19 pe un termen nedeterminat pot accelera procesele integraționiste de aderare la Uniunea Europenă și Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, a unor state din zona europeană a spațiului geopolitic postsovietic pe de o parte, sau aderarea la Uniunea Euroasiatică, Uniunea Economică Euroasiatică, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă a statelor din spațiul postsovietic pe de altă parte, precum și intensificarea acțiunilor de influențare a politicilor statelor membre ale Uniunii Europene din regiunea Europei Centrale și de Est de către Federația Rusă prin sporirea dependenței energetice a acestora, utilizând în interesul său geopolitic și procedura de adoptare a deciziilor prin consens în cadrul instituțiilor Uniunii Europene, astfel, zdruncinând Comunitatea Europeană pe interior. V. Naumescu susține, conform supozițiilor lui H. Mackinder, N. Spykman, F. Ratzel, R. Kjellen și K. Haushofer, că de-a lungul timpului, de la teoria geopolitică a *pivotului geografic al istoriei*, considerată esențială pentru controlul masei continentale eurasiatice *Heartland*, iar mai târziu *Rimland*,

Revista NR 3_2020____.indd 7 12.01.2021 13:44:41

până la *Drang nach Osten* al germanilor aflați în identificarea *Lebensraum*-ului (spațiul vital), ori *zona-tampon* pe care o promovează Federația Rusă în prezent, Europa de Est va rămâne în continuare scena unei competiții geopolitice dintre marile puteri pentru expansiune geostrategică și influență de putere [1, p. 14-15].

Considerăm criza sanitară la nivel global generată de pandemia de COVID-19 va avea repercusiuni pe termen mediu și lung asupra multiplelor sisteme importante care asigură funcționalitatea statului, deoarece ea s-a suprapus și a agravat crizele deja existente și a provocat altele noi, astfel existând condiții favorabile pentru diminuarea nivelului de securitate în diferite regiuni ale mapamondului. Problema fundamentală care trebuie soluționată de către marile puteri, puterile regionale și organizațiile internaționale din domeniul securității este neadmiterea transformării crizei sanitare într-o criză de securitate internațională, precum și prevenirea sau diminuarea consecințelor crizei sanitare asupra securității regionale. În prezent, poate fi observată utilizarea de către unele puteri revanșarde a situației pandemice globale generată de COVID-19, care a creat condiții prielnice pentru intensificarea rivalităților geopolitice la nivel regional și mondial, încercarea de a soluționa cu ajutorul micilor puteri, care se află în zona de confluență a intereselor geopolitice, problemele geopolitice regionale existente în Zona Extinsă a Mării Negre, astfel subminând securitatea regională prin amplificarea acțiunilor militare dintre Republica Azerbaidjan și Republica Armenia privind disputa regiunii separatiste Karabahul de Munte, recunoscută la nivel internațional ca parte componentă a Azerbaidjanului, dar controlată de etnicii armeni. Eventualitatea extinderii acestui conflict în Zona Extinsă a Mării Negre este una majoră prin implicarea directă sau indirectă a statelor vecine precum: Turcia, care a anunțat oficial că va sprijini Azerbaidjanul cu toate mijloacele pe care le are la dispoziție în conflictul pe care această țară îl are cu Armenia; Federația Rusă, care va avea și ea „un cuvânt greu de spus", deoarece Republica Armenia este un stat-satelit în sfera sa de influență geopolitică și nu va permite diminuarea intereselor sale geopolitice în regiune; Iranul, la fel, nu-și va putea menține neutralitatea, în cazul unui conflict de amploare regională, pentru a-și realiza ambițiile geopolitice de putere regională, dar și pentru a se opune extinderii influenței geopolitice a Turciei în regiune; Georgia, care în aceste condiții va încerca să-și soluționeze problema integrității teritoriale recuperându-și regiunile Abhazia și Osetia de Sud. În această ordine de idei, precizăm că politica externă a marilor puteri, fundamentată pe acțiuni de identificare, promovare și protejare a intereselor geopolitice, determină conjunctura geopolitică regională și influențează mediul de securitate în diverse regiuni ale spațiului mondial. Concentrarea asupra unei regiuni geostrategice a intereselor mai multor actori internaționali, în contextul pandemiei globale de COVID-19 cu scopul transformării acesteia într-o zonă de interes și, ulterior, în sferă de influență, inevitabil va amplifica nivelul de rivalitate dintre marile puteri în spațiul geopolitic contemporan. Aceste procese concurențiale de impact geopolitic se răsfrâng eminamente asupra fenomenului de redimensionare a relațiilor de cooperare dintre marile puteri reconfigurând arhitectura mediului de securitate regională, totodată, de-

Revista NR 3_2020____.indd 8 12.01.2021 13:44:41

terminând și nivelul de funcționare a sistemelor de asigurare a securității naționale ale statelor din regiune în care au loc asemenea evenimente geopolitice.

Noile transformări geopolitice postrăzboi rece ale arhitecturii mediului de securitate regională din Europa Centrală și de Est exprimate, pe de o parte, prin evenimentele militare din Georgia (2008) și Ucraina (2014), precum și cele politice din Republica Belarus (2020), care au impulsionat reconfigurarea intereselor geostrategice ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord și ale Federației Ruse, iar pe de altă parte, jocurile de putere marcate de eforturile micilor puteri din Europa de Est de a ieși din sfera de influență a unei mari puteri și de a intra în alta unde pot să-și promoveze pe deplin propriile interese, precum și să-și asigure securitatea națională, a determinat reconfigurarea securității regionale din Europa Centrală și de Est. Subliniem că abordarea fenomenului securității regionale, care constituie structuri subsistemice de relații de securitate instituite de un grup de state situate geografic în apropiere unele față de altele, duce la o mai bună percepție a securității naționale a acestora. Subsistemele securității regionale provin din mecanismul prin care riscurile și amenințările, în special cele politice și militare, sunt cel mai puternic resimțite atunci când se manifestă pe o rază mai restrânsă. Conferirea unei identități ferme subsistemelor regionale determină edificarea a două niveluri intermediare de analiză între sistem și stat, acestea fiind subsistemele și modelul relațiilor dintre ele. Ideea de subsistem tradițional, cu un potențial pentru scopul analizei securității, este noțiunea echilibrului de putere regională, care, în opinia lui B. Buzan, nu s-a dovedit niciodată foarte utilă, deoarece a fost restrânsă la o singură dimensiune – puterea, cu ajutorul căreia marile puteri au zdruncinat arhitectura regională. Deși echilibrele regionale ale puterii funcționează, fiind o trăsătură substanțială a mediului de securitate, ele pot fi distorsionate de acțiunile globale ale marilor puteri, dat fiind faptul că nivelul de susceptibilitate în raport cu influențele externe este unul sporit.

Evidențiem că analiza problemelor nivelului regional de securitate rămâne în continuare extrem de importantă în contextul evoluției redimensionării geopolitice a arhitecturii mediului de securitate regională din Europa Centrală și de Est, dat fiind faptul că marile puteri în condițiile pandemiei de COVID-19, manifestându-se pe plan regional, intensifică dinamica transformării structurii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece și își amplifică propria autoritate în procesul decizional la nivel regional și mondial. Din perspectiva conceptual-teoretică a securității regionale, în accepția noastră, paradigma complexelor regionale de securitate s-a dovedit a fi una utilitară, flexibilă, cu un potențial sporit de aplicabilitate, elucidând arhitectura geopolitică a mediului de securitate regională, interdependența dintre actorii unei regiuni și interacțiunea acestora cu marile puteri. Totodată, pentru a realiza o analiză pertinentă a mediului securității regionale, mai este necesar de ținut cont și de aspectele securității naționale ale actorilor din regiune, dar și de contextul internațional. Actualmente, în contextul pandemiei globale de COVID-19, procesele de transformare a conjuncturii geopolitice regionale și reconturarea securității europene din regiunea Europei Centrale și de Est, determină utilizarea unei noi abordări

Revista NR 3_2020____.indd 9 12.01.2021 13:44:42

privind semnificația regiunii în evoluția redimensionării geopolitice a arhitecturii mediului de securitate europeană, de asemenea, ele impun și aplicarea unei noi viziuni în analiza rolul și locul regiunii în ecuația de identificare, promovare și realizare a intereselor geopolitice regionale ale marilor puteri.

C. Bogzeanu abordează situația geopolitică regională din Europa Centrală și de Est și nivelul de asigurare a stabilității mediului securității regionale prin evoluția sintagmei „război/confruntare hibrid(ă)" legată de modul în care a izbucnit și s-a desfășurat criza ucraineană, precum și de specificul relațiilor dintre Occident și Federația Rusă. Cu toate acestea, dinamica securității regionale din spațiul geopolitic al Europei Centrale și de Est, unde conflictualitatea a depășit punctul de apogeu și este caracterizată prin instabilitate și printr-un potențial considerabil de conflice primejdioase ce pot depăși zona de conflagrație a regiunii Europei Centrale și de Est, nu trebuie ignorată, în special *zona-tampon* dintre Occident și Federația Rusă. În opinia sa, *zona-tampon*, statele din regiunea europeană a spațiului postsovietic, adiacentă teritoriului Alianței Nord-Atlantice și Uniunii Europene, reprezintă constant o zonă de interes geopolitic pentru cele două organizații. În același timp, Federația Rusă consideră această regiune sfera sa absolută de influență geopolitică și spațiul necesar pentru asigurarea securității naționale. În această ordine de idei, nu sunt întâmplătoare avertizările mai multor decidenți politici europeni și americani, în contextul escaladării crizei ucrainene, declarații care făceau referire la posibilitatea unei amplificări a instabilității în Zona Extinsă a Mării Negre și eventualitatea unei extinderi depășind regiunea Europei Centrale și de Est. C. Bogzeanu precizează că linia de demarcație dintre Alianța Nord-Atlantică, Uniunea Europeană, pe de o parte, și Federația Rusă, pe de altă parte, a impulsionat adoptarea de către comunitatea euro-atlantică și cea europeană a politicilor de vecinătate care au trebuit să asigure o stabilitate regională prin consolidarea relațiilor de cooperare cu statele din *zona-tampon*, însă influența geopolitică exercitată de Federația Rusă în această regiune rămâne a fi un factor puternic determinant în evoluția evenimentelor regionale și a edificării statutului geopolitic al fiecărui stat din zona de Vest al spațiului postsovietic [4, p. 8-9].

Potrivit asumpției lui A. Korybko, *războiul hibrid* este un tip de război indirect realizat de Statele Unite ale Americii în regiunea Europei de Est, care are două componente majore: revoluțiile colorate și războiul neconvențional. Expertul menționează că revoluțiile colorate sunt noi modele de destabilizare a statelor din această regiune geopolitică în care actorii externi pot nega în mod plauzibil implicarea în afacerile interne ale unui stat [5, p. 77]. De asemenea, identificarea unui grup interregional de state susceptibile la revoluțiile colorate se întinde din Europa Centrală până în Asia Centrală. Statele incluse în acest grup se identifică prin două caracteristici: a) sunt vulnerabile în fața amenințării unei revoluții colorate; b) succesul unei schimbări de regim ar avea repercusiuni negative directe asupra politicii externe și marii strategii ale Federației Ruse. În acest context de idei, statele din *zona-tampon* a regiunii europene a spațiului postsovietic sunt incluse într-una dintre cele patru categorii de regiuni identificate de A. Korybko, acestea fiind: Regiunea Extinsă a Balcanilor

Revista NR 3_2020____.indd 10 12.01.2021 13:44:42

(Ungaria, Serbia, Macedonia de Nord, Grecia), Regiunea Europei de Est (Republica Belarus, Ucraina, Republica Moldova, Georgia, Republica Armenia, Republica Azerbaidjan), Regiunea Extinsă a Orientului Mijlociu (Turcia, Siria, Iran) și Asia Centrală (Turkmenistan, Uzbekistan, Kârgâzstan). În politica externă a Federației Ruse sunt identificate seturi de interese strategice în raport cu statele din cele patru categorii reliefate, iar în ceea ce privește statele din *zona-tampon* a regiunii Europei de Est, acestea sunt evidențiate ca cea mai bună oportunitate posibilă pentru a elibera Europa de lumea unipolară și de a disemina multipolaritatea pe continentul european, reprezentând astfel una dintre contra-ofensivele asimetrice majore pe care Federația Rusă le utilizează în echilibrul geopolitic global, doar după eșuarea relațiilor de cooperare strategică cu Germania, Italia, Ungaria și Austria. Expertul accentuează ideea contracarării de către Federația Rusă a influenței actorilor occidentali, în special a Statelor Unite ale Americii în Europa, interesul fundamental al Rusiei fiind posibilitatea de a valorifica spațiile geopolitice în direcția afirmării Federației Ruse ca mare putere [5, p. 96-98].

Considerăm că noile evoluții geopolitice regionale din Europa de Est, determinate de contextul relațiilor tensionate dintre Federația Rusă și actorii securității euroatlantice, dar și de pandemia globală de COVID-19 care se manifestă pregnant în toate domeniile ce asigură funcționalitatea statului, definesc nivelul de stabilitate sau instabilitate a regiunii Europei Centrale, care devine o miză geopolitică regională importantă. Dezvoltarea într-o direcție pozitivă a mediului de securitate regională din Europa de Est se echivalează cu menținerea influenței geopolitice occidentale în regiune și cu creșterea securității euroatlantice, așa cum o evoluție în sens negativ din regiune consolidează terenul pentru sporirea influenței geostrategice a Federației Ruse, oferindu-i pârghii pentru destabilizarea securității regionale. C. Bogzeanu exprimă aserțiunea că Balcanii de Vest sunt parte componentă a regiunii Europei Centrale, care poate fi caracterizat ca un spațiu de convergență a intereselor geopolitice ale actorilor occidentali și ale Federației Ruse, constituind, de asemenea, o regiune în care spectrul instabilității și conflictualității a rămas constant în urma războaielor iugoslave din perioada postrăzboi rece, în pofida eforturilor de stabilizare și reformare în care Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană au fost angajate constant. În acest sens, sunt elocvente raporturile dintre Serbia și Kosovo, care se mențin ca sursă de tensiune și destabilizare regională, iar implicarea directă a actorilor euroatlantici și a Federației Ruse în menținerea stabilității regionale sau în parteneriate strategice face posibilă exportarea destabilizării la nivelul întregii Europe. Într-un scenariu sumbru și puțin probabil, care ar implica accentuarea instabilității interne a comunității euroatlantice, concomitent cu pierderea capitalului de încredere al actorilor vest-balcanici față de instituțiile euroatlantice și escaladarea tensiunilor, am putea vorbi despre irosirea a cel puțin două decenii de investiții în stabilitatea acestei regiuni și accentuarea instabilității regiunii aferente Europei Centrale și de Est, ceea ce s-ar răsfrânge cu siguranță și asupra securității întregului spațiu european. Într-un scenariu moderat, mult mai probabil, Balcanii de Vest vor rămâne obiectul unui interes geopolitic secundar din partea Federației Ruse. Menținerea unei instabilități relative,

Revista NR 3_2020____.indd 11 12.01.2021 13:44:42

în care disensiunile și conflictele nu își vor găsi o soluționare, cel puțin pe termen scurt, este unul dintre cele mai probabile scenarii de evoluție. În această ordine de idei, este puțin probabilă soluționarea conflictului dintre Serbia și Kosovo. Similară este și situația relațiilor dintre structurile centrale ale Bosniei și Herțegovinei și Republica Srpska. În opinia cercetătorului, importanța stabilității și/sau instabilității regiunii vest-balcanice trebuie analizată în contextul actual de securitate europeană, caracterizat de fenomenul confruntării hibride. Atât relațiile conflictuale care pot fi identificate între entitățile politice din acest spațiu geopolitic, cât și vulnerabilitățile lor structurale, caracterul inadecvat al soluțiilor implementate după finalizarea războaielor de pe teritoriul fostei Republici Socialiste Federative Iugoslave, dificultatea de a identifica soluții viabile nu doar pentru conflictele interstatale, ci și pentru cele intrastatale se constituie într-un teren propice pentru aplicarea unei strategii orientate către accentuarea disensiunilor. Astfel, dincolo de volatilitatea relațiilor vest-balcanice și a stabilității mediului de securitate regională din Europa Centrală, un alt risc aferent acestei regiuni este cel al valorificării acestor caracteristici în scopul creșterii influenței și, mai departe, în scopul îndepărtării ultimului grup de state de la finalizarea proceselor integraționiste din subregiunea Balcanilor de Vest, în pofida dezideratului acestora de integrare euroatlantică și, implicit, de aspirație de a atinge standardele eurocomunitare necesare, existența acestor provocări ar putea crea perpetuarea instabilității în subregiunea Balcanilor de Vest. Cu toate acestea, îngrijorarea ar trebui să fie temperată de progresele înregistrate de acești actori pe calea democratizării, de angajamentul față de parcursul european și cel euroatlantic și de deschiderea către negociere. Prezența activă și îndelungată a instituțiilor euroatlantice, deși controversată din perspectiva succeselor, creează un mediu propice pentru ca statele vest-balcanice să acționeze pe arena internațională în mod independent. Autonomia acestora în ceea ce privește politica externă o depășește cu mult pe cea a actorilor din estul granițelor Alianței Nord-Atlantice și Uniunii Europene [4, p. 17-18].

În viziunea noastră, Politica Europeană de Vecinătate pe flancul estic a suferit eșec prin faptul că n-a oferit instrumentarul geopolitic necesar pentru a fi în măsură să neutralizeze amenințările ce provin din zona Mării Negre și să valorifice oportunitățile geostrategice regionale, deoarece politicile actuale promovate de Uniunea Europeană, care se referă la Parteneriatul Estic, nu pot asigura securitatea și stabilitatea regională a Europei de Est contrar intereselor geopolitice ale Federației Ruse promovate în spațiul pontic. Federația Rusă, utilizând toate pârghiile, inclusiv și cea militară, își amplifică ponderea în sfera sa de influență geopolitică din zona europeană a spațiului postsovietic, astfel menținând și generând noi conflicte prin susținerea politică, militară și economică a mișcărilor secesioniste din Republica Moldova, Georgia și Ucraina, prin care își extinde perimetrul maritim geostrategic periclitând securitatea din regiunea Europei Centrale și de Est. Urmărind drept scop fortificarea securității și stabilității spațiului din imediata vecinătate, ar fi necesar ca Uniunea Europeană să-și regândească Politica de Vecinătate și să redimensioneze Strategia de Securitate în contextul amplificării problemelor de ordin intern ca: gestiunea fluxului masiv de

Revista NR 3_2020____.indd 12 12.01.2021 13:44:42

refugiați și migranți din Orientul Mijlociu și de pe continentul african, ca urmare a conflictelor militare din aceste regiuni; criza economico-financiară generată de repercusiunile pandemiei globale de COVID-19; și dificultatea procesului de negocieri privind viitoarele relații de cooperare în diferite domenii dintre Marea Britanie și Uniunea Europeană în perioada de tranziție post-Brexit, care va dura până la finele anului 2020, pentru a definitiva retragerea completă din spațiul comunitar, după ce Marea Britanie a părăsit oficial Uniunea Europeană la 1 februarie 2020 în condițiile declanșării art. 50 al Tratatului Uniunii Europene de la Lisabona, pe 29 martie 2017, atunci când premierul britanic Theresa May l-a anunțat pe președintele Consiliului European, Donald Tusk, că Marea Britanie intenționează să părăsească Uniunea Europeană în urma referendumului care a avut loc pe 23 iunie 2016, precum și de ordin geopolitic, ca: intensificarea amenințării cu *război hibrid* din partea Federației Ruse, care au drept scop prevenirea unei eventuale extinderi a Organizației Nord-Atlantice și a Uniunii Europene până la hotarele Rusiei și restructurarea sistemului de securitate europeană, dar și reconfigurarea sistemului internațional postrăzboi rece, pledând pentru unul multipolar, în care Federației Ruse îi va reveni rolul unui actor revizionist. Totodată, urmare a confruntărilor geopolitice dintre Statele Unite ale Americii și Federația Rusă pentru sfera de influență din Europa de Est, se constată existența repercusiunilor care impulsionează dinamica evoluției mediului securității regionale, context în care Statele Unite ale Americii se concentrează pe problemele de securitate euroatlantică creând premise favorabile pentru consolidarea Uniunii Europene în calitate de actor autonom în cadrul relațiilor internaționale. Prin urmare, ultima va fi capabilă să soluționeze mai eficient și în termene rezonabile problemele interne, ceea ce va însemna fortificarea Politicii de Securitate și Apărare Comună a Uniunii Europene, dar și a politicilor în domeniul extinderii [6, p. 279-280].

E. Bădălan accentuează rolul geopolitic determinant al Statelor Unite ale Americii și al Federației Ruse în Europa Centrală și de Est asupra procesului de stabilizare și securitate regională, precedat de o acomodare geopolitică de lungă durată, cu impact asupra securității naționale a actorilor din regiune. Statele din Europa de Est vor continua să aibă dificultăți în conturarea politicii externe, dar se vor manifesta și ca elemente-cheie în relațiile dintre Occident și Federația Rusă. Pentru soluționarea problemelor de securitate din zona europeană a spațiului postsovietic se impune implicarea mai mare a Uniunii Europene prin Politica de Securitate și Apărare Comună [7, p. 22-23]. Considerăm acțiunile de aderare ale statelor din Europa Centrală și de Est la Organizația Nord-Atlantică și Uniunea Europeană ca fiind procese integraționiste de rivalitate geopolitică cu Federația Rusă, care provoacă indubitabil reacție simetrică din partea acesteia pentru a-și reitera poziția sa de mare putere în raport cu Statele Unite ale Americii. În cele din urmă, miza efortului Statelor Unite ale Americii este rolul pe termen lung în Europa, dat fiind faptul că o nouă Europă încă se conturează în condițiile noilor transformări ale arhitecturii geopolitice regionale, rămânând în continuare, din punct de vedere geopolitic, o parte a spațiului eu-

Revista NR 3_2020____.indd 13 12.01.2021 13:44:42

roatlantic, extinderea Alianței Nord-Atlantice fiind una esențială. Urmare a confruntărilor geopolitice dintre Statele Unite ale Americii și Federația Rusă pentru sfera de influență în regiunea Europa de Est, se constată existența unor repercusiuni care determină dinamica evoluției proceselor de asigurare a securității naționale a statelor din regiune. În opinia noastră, declanșarea războaielor hibride de către Federația Rusă, în perioada postrăzboi rece, împotriva statelor din spațiul postsovietic reprezintă acțiuni ale politicii externe de semnificație geopolitică cu scopul de a proteja sfera sa de influență, apelând inclusiv și la forța militară pentru a contracara procesul de extindere a Organizației Nord-Atlantice și Uniunii Europene spre Est [8, p. 432].

Subliniem că nerespectarea angajamentelor de către Federația Rusă în cadrul unor acorduri de securitate regională au intensificat procesele de reconfigurare a arhitecturii geopolitice regionale din Europa Centrală și de Est. În opinia autorităților centrale ale Federației Ruse, respectarea acestora subminează securitatea națională. Astfel, în cadrul Summitului OSCE de la Istanbul din 1999 a fost adoptată Declarația Finală în care s-a consemnat intrarea în vigoare a Tratatului Forțelor Armate Convenționale în Europa revizuit, iar Federația Rusă și-a asumat angajamentul privind retragerea armamentului și trupelor sale staționate pe teritoriul Republicii Moldova și al Georgiei, prevederi care n-au fost respectate, ulterior fiind condiționate de Germania în timpul negocierilor inițiate de Federația Rusă cu privire la modificarea mecanismului de asigurare a securității regionale, fapt ce urma să se soldeze cu instituirea unui nou sistem de securitate europeană. Este puțin probabil ca și Rezoluția privind retragerea completă și necondiționată a forțelor militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova, adoptată la 22 iunie 2018 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, precum și Declarația Finală a Adunării Parlamentare a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, adoptată la 11 iulie 2018 (Berlin, Republica Federală Germania) și la 8 iulie 2019 (Luxembourg, Marele Ducat de Luxembourg), în care se reiterează chemarea la retragerea trupelor militare ale Federației Ruse de pe teritoriul suveran al țării, documente care au caracter de recomandare, să fie onorate de Federația Rusă [8, p. 432-433]. În acest context, I. Chifu reliefează că angajamentele în cauză nu vor fi respectate, și, mai mult ca atât, Federația Rusă a sistat în 2007 aplicarea Tratatului Forțelor Armate Convenționale în Europa, iar în 2015 a luat decizia să întrerupă participarea la întrunirile grupului comun consultativ, suspendarea devenind astfel completă și definitivă în cadrul Tratatului Forțelor Armate Convenționale în Europa [9, p. 19]. Acest fapt, în accepția noastră, îi va permite în mod unilateral asigurarea contingentelor militare cu armament convențional, dislocate pe teritoriul statelor din spațiul postsovietic, în contextul ultimelor evenimente din Ucraina, fără înștiințarea partenerilor occidentali, înclinând balanța de securitate regională în favoarea sa. Relevanța acțiunilor geostrategice de extindere a sferei de influență a Alianței Nord-Atlantice asupra statelor din subregiunea Balcanilor de Vest și amplasarea în Europa de Est a noilor elemente ale scutului american de apărare antirachetă amplifică confruntarea dintre Occident și Federația Rusă în realizarea intereselor geopolitice în

Revista NR 3_2020____.indd 14 12.01.2021 13:44:42

regiunea Europei Centrale și de Est, edificând un nou context de securitate regională. Potrivit lui I. Chifu, instalarea sistemului de apărare antirachetă de la Deveselu din România și dislocarea bazelor militare ale Organizației Nord-Atlantice în proximitatea spațiului pontic produc eminamente reacția Federației Ruse de a fortifica escadrila aeriană din Crimeea cu bombardiere strategice pentru a echilibra balanța militară regională. Pe lângă escadrila de bombardiere Federația Rusă urmează să desfășoare în Crimeea și complexe de rachete inclusiv cu capacitate nucleară [9, p. 19-20].

Specificăm că rivalitatea regională pentru Europa Centrală și de Est în cadrul relațiilor geopolitice dintre Statele Unite ale Americii și Federația Rusă este generată și de suspendarea participării ambelor părți în cadrul Tratatului Forțelor Nucleare Intermediare, semnat în 1987 de către liderii ambelor state, care interzicea dezvoltarea, producerea și amplasarea rachetelor nucleare cu lansare de la sol cu o rază de acțiune cuprinsă între 500 și 5500 de km, invocat în repetate rânduri de Federația Rusă pentru a contesta amplasarea scutului antirachetă din România și din Polonia, care ar putea fi folosit nu doar pentru găzduirea și lansarea interceptorilor antirachetă cu rol defensiv, ci și pentru instalarea rachetelor balistice cu capacitate nucleară MK-41(ofensive) împotriva sa. Statele Unite ale Americii, argumentând că Federația Rusă a încălcat prevederile Tratatului prin dezvoltarea unor rachete nucleare de ultima generație, dar și prin faptul că China ar trebui să fie parte a unui nou Tratat negociat de către părți, consideră că vechiul Tratat a dezavantajat Statele Unite, deoarece China a dezvoltat rachete nucleare cu rază intermediară, neconfruntându-se cu nicio constrângere care ar trebui să fie reglementată la nivel international [6, p. 272].

H. Kissinger își exprimă opinia despre comportamentul rațional și adecvat din partea Statelor Unite ale Americii în raport cu acele forțe regionale care sunt în stare să submineze arhitectura geopolitică din Europa Centrală și Est și să determine mediul de securitate regională. Expertul punctează că politica Statelor Unite ale Americii față de Federația Rusă trebuie să fie gândită în conformitate cu interesele geopolitice permanente și nu în funcție de fluctuațiile politicii interne a Rusiei, care manifestă permanent interes geopolitic față de statele din Europa Centrală și de Est, iar problema-cheie trebuie să se refere la faptul dacă relațiile Federației Ruse cu noile state independente din Europa de Est trebuie tratate ca pe o problemă internațională ce se supune regulilor acceptate de politica externă și codificate de dreptul internațional sau ca fiind drept rezultat al deciziei unilaterale a Rusiei de a extinde sfera sa de influență geopolitică asupra întregii regiuni. Este de subliniat că evenimentele din Ucraina, dar și ingerințele în afacerile interne ale statelor postsovietice din regiunea Europei de Est, inclusiv lipsa de progres în reglementarea „conflictelor înghețate", demonstrează că administrațiile americane n-au rezolvat această dilemă, tratând spațiul ex-sovietic ca pe un segment al intereselor geopolitice exclusive ale Federației Ruse.

Ținem să precizăm, în contextul ideilor reliefate mai sus, că nici marii doctrinari, precum Z. Brzezinski, S. Huntington sau G. Friedman, nu s-au dovedit a fi în stare să estimeze evoluția și evenimentele din regiunea Europei de Est, în speță din Ucraina în anul 2014, dat fiind că gândeau rațional, în baza și în conformitate cu legile

Revista NR 3_2020____.indd 15 12.01.2021 13:44:42

dezvoltării globale postbipolare pe care le-au trasat ei înșiși, pe când conducerea Federației Ruse a acționat geopolitic, fără a ține cont de prescripțiile stabilite și de normele dreptului internațional, oferind prioritate geopoliticului în detrimentul prevederilor juridice stabilite în Memorandumul de la Budapesta din 1994, semnat și ratificat de către Ucraina, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Federația Rusă, care se referă la dezarmarea nucleară a Ucrainei și prevede garanții de securitate pentru independența sa. După procesul de dezintegrare a Uniunii Sovietice, Ucraina, proclamându-și independența, a devenit a treia putere nucleară din lume, având stocuri de arme nucleare mai mari decât Marea Britanie, Franța și China luate împreună. Prin acest tratat, Ucraina a renunțat la armele nucleare sovietice de pe teritoriul său, care au fost transferate către Federația Rusă, iar în schimb Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Federația Rusă s-au obligat să respecte independența, suveranitatea, integritatea teritorială și frontierele existente ale Ucrainei [6, p. 273-274]. T. Marshall consideră că Statele Unite ale Americii au influențat parțial desfășurarea evenimentelor din Ucraina în 2014, cu intenția de a scoate Ucraina de sub influența geopolitică a Federației Ruse, pe care a ancorat-o, și de a neutraliza câștigurile acesteia exprimate prin recuperarea poziției de forță în state precum Republica Moldova și o parte ocupată din Georgia [10, p. 86].

Conform reflecțiilor lui T. Marshall și I. Delanoe, poziția geostrategică regională a Federației Ruse în Europa de Sud-Est, în general, și la Marea Neagră, în particular, s-a schimbat radical după anexarea Crimeii în martie 2014, datorită căreia Federația Rusă a devenit stat pontic cu cel mai lung litoral la Marea Neagră, care și-a redobândit pe deplin suveranitatea asupra celui mai important port din bazinul pontic, Sevastopol, și asupra bazei sale navale [10, p. 30]. După dezintegrarea Uniunii Sovietice și până la anexarea Crimeii, Federația Rusă rămăsese cu un țărm pontic de circa 400 km lungime, predominant stâncos și impropriu navigației și activităților portuare, situat între Peninsula Taman și frontiera cu Georgia, precum și cu o a doua deschidere maritimă pontică la Marea Azov, cu o lungime de 570 km. După războiul din Georgia, Federația Rusă și-a extins interfața maritimă prin stabilirea unui protectorat militar asupra Abhaziei, recuperând încă 200 km de coastă la Marea Neagră. Prin anexarea Crimeii, Federația Rusă a sporit prezența sa strategică în regiunea Mării Negre. Crimeea se află deja în centrul dispozitivului militar ponto-caucazian rus și poate fi considerat „bastionul strategic de sud" al Federației Ruse în Europa. Acesta are dubla misiune de a zădărnici expansiunea influenței occidentale, dar și de a reactiva influența rusă în Marea Neagră. Anexarea Crimeii și a Sevastopolului bulversează fundamental datele strategice în spațiul pontic și permite Federației Ruse să rezolve cu un cost militar o serie de deficiențe de securitate moștenite în contextul strategic pontic apărut după prăbușirea Uniunii Sovietice. Pierderea suveranității Federației Ruse asupra Crimeii în 1991 este apreciată ca fiind unul dintre elementele care au favorizat redimensionarea influenței geopolitice ruse în regiunea Mării Negre. Extinderea Alianței Nord-Atlantice în 2004 și a influenței Statelor Unite ale Americii în Caucaz și până la Marea Caspică au condus la diminuarea influenței ge-

Revista NR 3_2020____.indd 16 12.01.2021 13:44:42

opolitice ruse în sfera sa de interese privilegiate (vecinătatea apropiată). Acest proces și-a inversat însă cursul, mai întâi, după conflictul ruso-georgian din august 2008, care a pus capăt procesului de diminuare a influenței geopolitice ruse în regiunea Mării Negre, iar apoi prin anexarea Crimeii, care deschide noi perspective pentru reînnoirea puterii maritime și a prezenței Federației Ruse în Marea Neagră și, de aici, în Marea Mediterană. Prezența strategică a Federației Ruse în spațiul pontic va fi și mai substanțială în condițiile în care Rusia a lansat în 2011 un program de reînarmare a forțelor sale armate care cuprinde și reînnoirea capacităților militare din bazinul pontic, iar în 2019 o nouă Doctrină militară care stipulează imperativul Federației Ruse de a deveni o țară cu o armată preeminentă, care va asigura o superioritate tehnică, tehnologică și organizațională în raport cu orice inamic potențial [11].

În accepția noastră, eterogenitatea geopolitică a spațiului pontic demonstrează cu certitudine importanța sa geostrategică pentru regiunea Europei Centrale și de Est, fiind suplinit și de către marile puteri vidul de securitate din regiune, moștenit după încheierea războiului rece. Abordarea statelor Zonei Extinse a Mării Negre, care este un spațiu extrem de complex, din punctul de vedere al tipurilor de state, ca nivel de putere și ca sistem de guvernare, calitatea de spațiu de tranzit cu impact major asupra securității energetice a statelor membre ale Uniunii Europene, dar și asupra securității economice a statelor exportatoare de hidrocarburi, în special Federația Rusă, existența multiplelor subregiuni, fiecare cu specificul său etnic, confesional, lingvistic și cultural, influența geopolitică a Statelor Unite ale Americii, a Uniunii Europene și a Alianței Nord-Atlantice, pe de o parte, și a Federației Ruse, Comunității Statelor Independente și Organizației Tratatului de Securitate Colectivă, pe de altă parte, asupra statelor din Zona Extinsă a Mării Negre determină evoluția mediului de securitate regională din Europa Centrală și de Est [12, p. 21].

M. Ionescu susține că importanța geopolitică a spațiului pontic a fost întotdeauna actuală, chiar și în prezent aceasta reprezintă regiunea de confluență a realizării intereselor geopolitice ale marilor puteri care determină procesul de redimensionare a arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece, iar riscurile și amenințările de securitate prezente în regiune, convenționale sau asimetrice, sunt în cea mai mare parte cele care se regăsesc și la nivelul mediului securității internaționale. În același timp, asistăm la recrudescența unor factori convenționali ai conflictualității interstatale, materializați prin perpetuarea unor focare de conflict (din raioanele de est ale Republicii Moldova, din regiunea Donbas din Ucraina și din Caucazul de Sud), ai crizei economice, precum și ai intensificării riscurilor și amenințărilor asimetrice de securitate, cum ar fi: conflictele/rivalitățile interetnice, terorismul, procesele legate de disoluția autorității statului prin amplificarea mișcării secesioniste și migrația necontrolată către Uniunea Europeană. În acest context, regiunea pontică dobândește o importanță geopolitică și geostrategică incontestabilă în ansamblul securității și stabilității regionale din Europa de Sud-Est [13, p. 367]. Gh. Calopăreanu este de părere că nivelul de stabilitate al statelor riverane spațiului pontic determină subsistemul de securitate regională din Europa Centrală și de Est, motiv pentru care regiunea Mării Negre

Revista NR 3_2020____.indd 17 12.01.2021 13:44:42

este tot mai mult privită ca una dintre componentele fundamentale ale arhitecturii de securitate euroatlantică [14, p. 65]. O. Minchev consideră că resursele energetice care tranzitează spațiul pontic, importanța strategică pe care o ocupă acest spațiu în ecuația de securitate europeană, delimitarea spațiului ca nou teren de confruntare pentru interese geopolitice și geostrategice în condițiile reafirmării și impunerii Federației Ruse în calitate de mare putere, precum și prezența fenomenului conflictelor înghețate în Republica Moldova și Georgia, dar și evoluțiile militare dintre Ucraina și Federația Rusă, toate acestea identifică noul tablou geopolitic al mediului de securitate regională din Europa Centrală și de Est [15, p. 12-18].

Succesul realizării obiectivelor Uniunii Europene în cadrul Politicilor de Securitate și Apărare Comună în Zona Extinsă a Mării Negre, potrivit lui Gh. Calopăreanu, presupune o serie de demersuri geopolitice, cum ar fi implicarea mai activă în soluționarea conflictelor înghețate din raioanele de est ale Republicii Moldova, Abhazia, Osetia de Sud și din Karabahul de Munte, care, aflate într-o stare latentă, pot reizbucni oricând, destabilizând întreaga regiune a Europei Centrale și de Est. Prevenirea unui asemenea dezastru necesită ca eforturile Uniunii Europene să se concentreze pe internaționalizarea forțelor de menținere a păcii și de extindere a formatului de negocieri, obiectiv aflat în legătură directă cu evoluția relațiilor dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă, relații care au o importanță strategică pentru ambii actori. Necesitatea armonizării intereselor geopolitice ale marilor puteri în Zona Extinsă a Mării Negre ar putea fi sprijinul de care are nevoie Uniunea Europeană, aflându-se în plin proces de fundamentare a propriilor politici externe și de securitate, fiind actorul cel mai indicat pentru a contribui la stabilizare, dezvoltare și modernizare, devenind motorul integrării la nivel subregional și regional în zona Europei de Est. Pentru a spori nivelul de securitate regională din Europa Centrală și de Est, în contextul unor perspective previzibile de extindere a comunității europene și euroatlantice, sunt necesare reforme democratice, pe care Uniunea Europeană și Alianța Nord-Atlantică le pot obține doar împreună corelând agendele sale geopolitice. Alianța Nord-Atlantică în calitate de actor important în regiunea Europei Centrale continuă să contribuie la stabilizarea și apărarea spațiului pontic. Indiferent de poziția statelor din Zona Extinsă a Mării Negre față de prezența Alianței Nord-Atlantice în zonă, aceasta ajută la îmbunătățirea climatului economic din regiune, deoarece ameliorarea condițiilor de securitate regională conduce la condiții economice mai solide. Cadrul de cooperare regională din zona Mării Negre, elementul esențial al asigurării condițiilor de securitate regională, include Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră și Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est. Dacă acceptăm ideea că există o necesitate geopolitică de dezvoltare a identității spațiului pontic, în condițiile unui nivel sporit de securitate regională, și că Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană vor manifesta un interes comun, devine evident că cele două organizații internaționale regionale ar trebui să coopereze în vederea integrării interne și externe a regiunii și pentru realizarea obiectivelor de securitate regională și euroatlantică [14, p. 66-69].

Revista NR 3_2020____.indd 18 12.01.2021 13:44:42

Considerăm premisele situației tensionate din Zona Extinsă a Mării Negre, care ar putea fi amplificată în contextul pandemiei globale de COVID-19 transformându-se într-o criză regională, trebuie abordate geopolitic, deoarece geopolitica securității regionale a spațiului pontic este una complexă și multidimensională în care se confluează o gamă largă de interese a mai multor actori majori, realizarea cărora scoate în evidență marea diversitate a potențialului de putere și diferita capacitate de comportament al subiecților, acțiunile cărora pot fi prognozate în timp și în spațiu, datorită efectuării unei analize geopolitice pertinente a evenimentelor din regiune. Este necesar ca Uniunea Europeană să perceapă Zona Extinsă a Mării Negre ca un spațiu în care securitatea regională să fie imperativul fundamental pentru realizarea politicilor europene de vecinătate atât pe coordonata estică, cât și pe cea sudică, iar Alianța Nord-Aatlantică să joace un rol principal în dezvoltarea unei strategii pentru extinderea cooperării militare în spațiul pontic, ceea ce ar putea conduce la reducerea numărului problemelor care ar putea afecta securitatea în regiune. În acest caz, dacă statele din această zonă geopolitică nu găsesc o modalitate de soluționare a conflictelor existente, probabilitatea că Zona Extinsă a Mării Negre să capete propria identitate, în condiții de securitate, rămâne scăzută. Existența diferenței de interese geopolitice dintre Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, pe de o parte, și Federația Rusă, pe de altă parte, în spațiul geostrategic abordat, determină distincțiile viziunilor fiecărui actor implicat în reglementarea conflictelor înghețate și active, diminuând semnificativ orice succes politic coerent, Federația Rusă fiind marele beneficiar geopolitic. Cu toate acestea, extinderea Alianței Nord-Atlantice în Zona Extinsă a Mării Negre trebuie să fie însoțită de o schimbare a politicilor de cooperare cu statele partenere în vederea sporirii nivelului de interoperabilitate practică, asigurând o bază metodologică pentru identificarea și evaluarea forțelor și capacităților militare, urmărind scopul de a stabili transparența, informarea oficială și veridică, precum și acordarea de ajutor reciproc dintre Alianță și statele partenere în toate aspectele ce țin de domeniul securității și apărării, prin atingerea obiectivelor de interoperabilitate generală ce ar contribui la edificarea unui subsistem ce ar fortifica securitatea regională din Europa Centrală și de Est, altminteri, Federația Rusă va acționa în continuare în Zona Extinsă a Mării Negre potrivit propriilor interese geopolitice, care, actualmente, nu sunt direcționate spre rezolvarea problemelor subregionale și crearea unei zone de securitate în spațiul pontic, în contextul necesității amplificării mediului securității regionale din Europa Centrală și de Est.

În concluzie accentuăm că evoluția situației geopolitice regionale din Europa Centrală și de Est, care se manifestă prin acțiuni de reconfigurare a arhitecturii geopolitice regionale determinând contextul geopolitic internațional, este impulsionată de concurența intereselor geopolitice ale actorilor majori pentru sferele de influență, acestea exercitând un impact asupra relațiilor de securitate dintre marile puteri și statele din regiune, asupra relațiilor de securitate dintre un grup de state vecine aflate într-o zonă geopolitică, asupra securității naționale a statelor regionale și în final asupra mediului general al securității regionale. Actualmente, analiza eveni-

Revista NR 3_2020____.indd 19 12.01.2021 13:44:42

mentelor geopolitice regionale şi globale în contextul aprofundării crizei sanitare la nivel mondial provocată de pandemia COVID-19 care amplifică procesele de redimensionare a arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece, sporind probabilitatea transformării într-o criză de securitate regională din Europa Centrală şi de Est, rămâne a fi una pertinentă pentru reflecțiile privind asigurarea securității naționale a statelor din regiune și a stabilității mediului securității regionale. Marile puteri manifestându-se geopolitic în plan regional, în condițiile pandemiei de COVID-19, intensifică dinamica mediului de securitate regională din Europa Centrală şi de Est amplificând presiunea geopolitică asupra procesului decizional de adoptare și realizare a politicilor de asigurare a securității naționale a statelor din regiune și a securității regionale, astfel protejând propriile sfere de influență geopolitică.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Naumescu Valentin. Politica Marilor Puteri în Europa Centrală și de Est. București: Humanitas, 2019. 296 p.
2. Michta Andrew. The Fading of the Idea of Central Europe: Will the European rift widen in 2018?. În: The National Interest, 1 ianuarie 2018. https://www.the-american-interest.com/2018/01/01/fading-idea-central-europe/ (vizitat 10.09.2020).
3. Kaplan Robert. Răzbunarea geografiei: Ce ne spune harta despre conflictele viitoare și lupta împotriva destinului. București: Litera, 2014. 480 p.
4. Bogzeanu Cristina. Balcanii de Vest – valențe ale (in)stabilității în actualul context de securitate european. În: Impact Strategic, 2019, nr. 1-2, p. 7-19.
5. Korybko Andrew. Hybrid Wars: The Indirect Adaptative Approach to Regime Change. Moscow: People's Friendship University of Russia, 2015. 157 p.
6. Ungureanu Veaceslav. Consolidarea dimensiunii geopolitice în noua paradigmă de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european, partea a II-a/Coord.: Juc Victor. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2019, p. 269-289.
7. Bădălan Eugen. România în noul mediu de securitate după Summitul de la Istanbul. Surse de instabilitate la nivel global şi regional. Bucureşti: Universitatea Naţională de Apărare, Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate, 2004. 576 p.
8. Ungureanu Veaceslav. Redimensionarea securității naționale a Republicii Moldova în contextul noilor transformări ale arhitecturii geopolitice regionale. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european/Coord.: Juc Victor. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2018, p. 420-443.
9. Chifu Iulian. Complexe de securitate și concepte regionale. Regiunea Extinsă a Mării Negre. Integrarea instituțională și capacitatea administrativă ca soluție pentru securitate regională. În: Impact Strategic, 2011, nr. 2, p. 14-22.
10. Marshall Tim. Prizonierii geografiei. Zece hărți care îți spun tot ce trebuie să știi despre politica globală. Bucureşti: Litera, 2018. 288 p.
11. Delanoe Igor. Amprenta rusă tot mai marcată în Marea Neagră și Marea Mediterană. În: http://www.curentul.ro (vizitat 21.09.2020).
12. Ungureanu Veaceslav. Valorificarea oportunităților de fortificare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul noilor replieri geopolitice în spațiul pontic. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2015, nr. 2, p. 20-32.
13. Ionescu Mihail. Securitate şi stabilitate în bazinul Mării Negre în epoca post-Război Rece. În: Marea Neagră. De la „lacul bizantin la provocările secolului XXI". București: Editura Militară, 2006, p. 364-430.
14. Calopăreanu Gheorghe. Implicaţii de securitate ale extinderii NATO şi UE la Marea Neagră. În: Impact Strategic, 2011, nr. 1, p. 65-71.
15. Minchev Ognyan. Interese şi strategii fundamentale pentru regiunea Mării Negre. În: Monitor Strategic, 2006, nr. 3-4, p. 5-28.

Revista NR 3_2020____.indd 20 12.01.2021 13:44:42

CADRUL JURIDIC AL UNIUNII EUROPENE PRIVIND GESTIONAREA PROBLEMELOR DE SĂNĂTATE

EUROPEAN UNION'S LEGAL FRAMEWORK ON THE MANAGEMENT OF HEALTH PROBLEMS

Svetlana CEBOTARI, ***doctor habilitat în științe politice,***
Universitatea de Stat din Moldova,
svetlana.cebotari@mail.ru

Rezumat

Deși acțiunile Uniunii Europene privind gestionarea pandemiei COVID-19 au fost dur criticate din cauza lipsei unor mecanisme dedicate protecției sănătății cetățenilor europeni, o analiză a cadrului juridic european în materie de sănătate ne va oferi posibilitatea unei cunoașteri și înțelegeri a situației create în spațiul european în timpul pandemiei COVID-19. În pofida deficiențelor în ceea ce privește intervenția directă în domeniul sănătății publice, UE nu dispune de instrumente de urgență. Totuși, UE s-a dotat cu o serie de instrumente care îi permit să intervină în gestionarea dezastrelor ce decurg din izbucnirea unor epidemii sau chiar a unor pandemii. În acest context, merită atenție prevederile Tratatului de la Lisabona, care a introdus o competență complementară UE în adoptarea acțiunilor menite să sprijine, să coordoneze și să integreze acțiunile statelor membre în domeniul protecției civile.Prezentul articol are drept scop reliefarea principalelor prevederi ale documentelor europene în materie de sănătate.

Cuvinte-cheie: *pandemie, COVID-19, UE, Tratatui Funcțional al Uniunii Europene, regulament, decizie.*

Summary

Although the European Union's actions to manage the COVID-19 pandemic have been harshly criticized for the lack of mechanisms dedicated to protecting the health of European citizens, an analysis of the European legal framework on health will give us the opportunity to know and understand the situation in Europe. during the COVID-19 pandemic. Despite shortcomings in direct public health intervention, the EU does not have emergency instruments. However, the EU has equipped itself with a series of tools that allow it to intervene in the management of disasters arising from the outbreak of epidemics or even pandemics. In this context, the provisions of the Treaty of Lisbon, which introduced a complementary competence to the EU in the adoption of actions aimed at supporting, coordinating and integrating the actions of the Member States in the field of civil protection, deserve attention.This article aims to highlight the main provisions of European health documents.

Keywords: *pandemic, COVID-19, EU, Treaty on the Functioning of the EU, regulation, decision.*

Uniunea Europeană a reacționat anevoios la primele semnale ale răspândirii virusului COVID-19. Au lipsit mecanisme dedicate protecției sanitare a europenilor și contracarării rapide, coordonate și unificate, a pericolelor epidemiologice de această anvergură. Solidaritatea europeană dintre UE și statele membre, dar, în primul rând, între statele membre, a fost pusă la încercare de ascensiunea interesului național. Unele guverne europene au fost debordate de viteza transmiterii virusului, iar altele au recurs la acțiuni necoordonate, precum restricționarea comercializării cu echipament medical sau a circulației interstatale. De asemenea, inexistența unor instru-

Revista NR 3_2020____.indd 21 12.01.2021 13:44:42

mente disponibile a generat un val de creativitate din partea instituțiilor europene. Măsurile excepționale au fost lansate doar în sectoarele unde UE are atribuții exprese, neîngrădite de competențele autorităților naționale (ajutorul de stat, piața comună internă, achizițiile publice, circulația internă a bunurilor etc.). Cele 27 de țări membre (plus Marea Britanie, care este în proces de tranziție până la 31 decembrie 2020) și șase țări non-UE, participante la Mecanismul European de Protecție Civilă, activat de Italia, nu au reacționat [1].

Deși UE a fost criticată aspru pentru neasigurarea solidarității europene, în realitate, tratatele europene nu-i oferă Uniunii o activitate diferită. Astfel, pentru o mai bună comprehensiune a reacției UE la emergența crizei COVID -19, apare necesitatea examinării principalelor documente instituționale.

În pofida deficiențelor în ceea ce privește intervenția directă în domeniul sănătății publice, Uniunea Europeană nu are instrumente de urgență. Deși în forța sa copleșitoare pandemia COVID-19 nu este cu siguranță prima criză care a fost abordată la nivelul UE, de la căderea Turnurilor Gemene în 2001 până la epidemia SARS din 2003, trecând prin criza datoriilor suverane în 2008 și cu atacurile teroriste ale ISIS în Europa în 2016. Fiecare dintre aceste faze dramatice a pus eforturi asupra Uniunii, ceea ce a determinat-o să ia instrumente adecvate pentru rezolvarea viitoarelor crize. O importanță deosebită în acest sens au fost intervențiile legislative adoptate după atacurile teroriste de la Al Qaeda de la Madrid din 2004, adoptate prin Tratatul de la Lisabona, semnat în decembrie 2007, și care au intrat în vigoare în ianuarie 2009.

Baza juridică a UE în materie de sănătate

De-a lungul timpului, Uniunea Europeană s-a dotat cu o serie de instrumente care îi permit să intervină în gestionarea dezastrelor ce decurg din izbucnirea unor epidemii sau chiar a unor pandemii. În special, Tratatul de la Lisabona a introdus o competență complementară a Uniunii Europene în adoptarea acțiunilor menite să sprijine, să coordoneze și să integreze acțiunile statelor membre, printre altele în domeniul protecției civile. În acest sens, art.6, litera f) reprezintă norma primară prevăzută pe bază legală pentru dezvoltarea ulterioară a unui corp real de legislație care poate fi atribuit categoriei așa-numitelor Legi UE privind reacțiile în caz de catastrofe [2] vizează abordarea dezastrelor sau a catastrofelor, adică „orice situație care are sau poate avea consecințe grave asupra oamenilor, mediului sau proprietății, inclusiv a patrimoniului cultural" [3]. Legea privind reacțiile în caz de catastrofe constă în principal din trei instrumente [4].

În primul rând, la nivel preventiv, „mecanismul european de protecție civilă" introdus prin Decizia 1313/2013 / UE [5], adoptat în baza articolului 196 al Tratatului Funcțional al Uniunii Europene (TFUE), stabilește, printre altele, o competență comună a Uniunii Europeane pentru: (i) să sprijine și să completeze acțiunile statelor membre nu numai la nivel național, ci și la nivel regional și local, în ceea ce privește prevenirea riscurilor, pregătirea actorilor de protecție civilă din statele membre și

Revista NR 3_2020____.indd 22 12.01.2021 13:44:43

intervenția în caz de dezastre naturale; (ii) să promoveze o cooperare operațională rapidă și eficientă în cadrul Uniunii între serviciile naționale de protecție civilă; (iii) și să favorizeze consecvența acțiunilor întreprinse la nivel internațional în domeniul protecției civile [6]. Această dispoziție este în măsură să reprezinte temeiul legal pentru o intervenție legislativă în conformitate cu procedura legislativă obișnuită de către Parlamentul European și Consiliu, depășind astfel legislația anterioară în temeiul căreia orice intervenție în materie de către Uniunea Europeană trebuia adoptată în unanimitate de către Consiliu, cu simpla consultare a Parlamentului. În plus, această regulă introduce un mijloc de a solicita ajutor statelor membre, cu intervenția altor state în mod vluntar. Pe baza acestui mecanism, Comisia Europeană a decis, la 19 martie, crearea unei escorte strategice („rescEU"), adică o rezervă europeană comună, a echipamentelor medicale de urgență precum ventilatoare, măști de protecție și consumabile de laborator pentru țările din UE care au nevoie [7].

Această escortă este finanțată 90% de către Comisia Europeană și administrată de Centrul de Coordonare și Răspuns la situații de urgență, sau așa-numitul Centrul de Coordonare a Intervenției de Urgență în competența căruia intră gestionarea și distribuția echipamentelor în zonele în care este cel mai necesar [7]. Mecanismul european de protecție civilă și-a găsit o aplicare în asistența și reîntoarcerea pe cale consulară a cetățenilor UE din întreaga lume. În al doilea rând, vizează o intervenție activă în combaterea crizei în curs. Articolul 222 alineatul (1) din TFUE prevede clauza de solidaritate conform căreia Uniunea Europeană este obligată legal să sprijine orice stat membru care este victima unui atac terorist sau a unui dezastru natural, dacă statul membru solicită acest lucru. Regula prevede, de fapt, că, în caz de dezastru natural „Uniunea mobilizează toate instrumentele de care dispune, inclusiv mijloacele militare puse la dispoziția sa de către statele membre, pentru a oferi asistență unui stat membru pe teritoriul său, la cererea autorităților politice". Prin urmare, în baza acestei reguli, statele membre sunt obligate să intervină și să acorde ajutor statului membru care îl necesită prin adoptarea celor mai adecvate măsuri [8]. Până în prezent, regula nu a fost invocată niciodată de statele membre, nici măcar în urma atacurilor teroriste din 2016, lucru care ar fi justificat-o. Cu toate acestea, în ciuda lipsei unei obligații legale în acest sens, au existat numeroase gesturi de solidaritate în cadrul Uniunii Europene: Franța a donat Italiei un milion de măști, iar Germania a trimis 7 tone de materiale medicale (inclusiv bani și măști anestezice) [9].

În cele din urmă, prin Decizia 1082/2013 / UE [14] introduce prevederi cu referire la amenințările grave la adresa sănătății, supravegherea epidemiologică, monitorizare, avertizare timpurie și lupta împotriva amenințărilor transfrontaliere grave la adresa sănătății, inclusiv la adresa planificării pregătirii și răspunsului la aceste activități, în vederea coordonării și integrării politicilor naționale. Baza legală este prevăzută de articolul 168, paragraful 5 din TFUE. Astfel, conform prevederilor stipulate în cadrul celei de-a treia părți a TFUE intitulate „Sănătate, politici și acțiuni interne ale Uniunii", sunt stabilite o serie de instrumente, inclusiv instrumente legislative și de intervenție, în special în cazul unei situații de pericol grav pentru sănă-

Revista NR 3_2020____.indd 23 12.01.2021 13:44:43

tatea publică, așa-numita „Marele flagel". Regulamentul acordă Comisiei Europene un spațiu larg de manevră, care este întotdeauna în strânsă legătură cu activitatea statelor membre și poate lua „orice inițiativă utilă pentru promovarea unei astfel de coordonări, în special inițiative care vizează organizarea schimbului de bune practici și pregătirea elementelor necesare monitorizării și evaluării periodice". Parlamentul European, la rândul său, este informat și în comun cu Consiliul „acționează în conformitate cu procedura legislativă ordinară după consultarea Comitetului Economic și Social și a Comitetului Regiunilor" poate adopta „măsuri de stimulare... pentru combaterea flagelurilor răspândite în afara granițelor. De asemenea, poate adopta măsuri privind supravegherea, alarmele și lupta împotriva amenințărilor transfrontaliere grave la adresa sănătății". În cele din urmă, trebuie reamintit că Consiliul poate adopta și recomandări la propunerea Comisiei.

În plus, față de instrumentele menționate până acum, este util să reținem că dispozițiile referitoare la piața internă a Uniunii Europene, bazate pe cele patru libertăți fundamentale consacrate în tratate, se dovedesc extrem de utile în contextul crizei actuale de sănătate legate de pandemia COVID- 19 pentru a sprijini statele membre, asigurând eficiență, sinergii și mai ales solidaritatea în cadrul Uniunii.

Din punctul de vedere al liberei circulații a mărfurilor, istoric principalul instrument de realizare a pieței interne, este necesar de menționat că, în urma urgenței de sănătate legate de pandemia COVID-19, diverse inițiative protecționiste au fost prezente în unele state membre ale UE. Restricțiile la export (măști, aparate respiratorii și alte echipamente individuale de protecție) par clar contrare interdicției restricțiilor cantitative la export și a măsurilor cu efect echivalent prevăzute de articolul 35 din TFUE. Pe baza articolului 36 a TFUE, statele membre pot adopta interdicții sau restricții din motive care vizează protecția sănătății și a vieții oamenilor. Cu toate acestea, orice astfel de măsuri - derogări autentice de la interdicția prevăzută la articolul 35 din TFUE - sunt interpretate în jurisprudența Curții și, prin urmare, trebuie să respecte principiile necesității, adecvării și proporționalității pentru a fi considerate legitime. Din acest punct de vedere, toate instanțele interzic exporturile fără un scop clar identificat. Un motiv rezonabil și o durată limitată vor fi considerate cu ușurință drept disproporționate și, prin urmare, interzise acolo unde nu sunt eliminate. Prin urmare, Comisia Europeană a luat măsuri pentru a solicita o corecție urgentă a celor peste 1300 de interdicții și restricții adoptate de către statele membre, care sunt, în orice caz, evaluate de serviciile competente ale Comisiei [10]. În acest sens, există obligația statelor membre de a comunica măsurile naționale pe care intenționează să le adopte pentru a garanta un schimb efectiv de informații și coordonare în cadrul Uniunii. Pentru a oferi orientări utile autorităților naționale, Comisia a publicat, de asemenea, și ghiduri privind măsurile de gestionare a frontierelor pentru a proteja sănătatea și a asigura disponibilitatea bunurilor și serviciilor esențiale [11].

Merită să fie menționat și adoptarea de către Comisia Europeană a unui regulament de punere în aplicare – Regulamentul (UE) 2015/479 privind regimul comun aplicabil exporturilor [12]. Acest act de punere în aplicare își propune, în esență, să

Revista NR 3_2020____.indd 24 12.01.2021 13:44:43

limiteze exportul echipamentelor de protecție personală din afara Uniunii în cazuri excepționale (autorizate de către statele membre individuale), identificând o serie de produse specifice din *Anexa 1*. Interdicția este inițial valabilă pentru o perioadă de șase săptămâni, cu posibilitate de prelungire sau modificare. În dreptul comerțului internațional, astfel de restricții la export sunt interzise în temeiul art.XI alineatul (1) al Acordului General privind Tarifele și Comerțul din 1994 (General Agreement on Tariffs and Trade) (GATT). În cazul crizei COVID -19, intră în joc excepția menționată la alineatul (2) litera (a). Din această dispoziție reiese posibilitatea introducerii unor restricții pentru prevenirea lipsei de alimente sau a altor produse esențiale pentru membrul Organizației Mondiale a Comerțului (în acest caz, Uniunea Europeană, membru începând cu 1 ianuarie 1995).

În acest context, pe lângă măsura de urgență, merită atenție lansarea de către Comisia Europeană a unei proceduri de achiziții efectuate în comun, într-o manieră accelerată și partajată la nivelul a 26 de state membre, pentru a permite achiziționarea rechizitelor medicale necesare din partea Uniunii Europene. Astfel, are loc implementarea așa-numitului Acordul de achiziții comune care a permis lansarea, până în prezent, a patru licitații, toate cu rezultate pozitive în ceea ce privește compatibilitatea ofertelor și rapiditatea pregătirii livrărilor [13].

În ceea ce privește libera circulație a persoanelor, prin comunicarea din 16 martie 2020, Comisia Europeană a recomandat Consiliului European, în special statelor membre care fac parte din spațiul Schengen, să restricționeze temporar călătoriile neesențiale din țările terțe ale Uniunii Europeane [14]. De asemenea, Comisia a sugerat statelor în cauză să descurajeze călătoriile cetățenilor și ale rezidenților pe termen lung în afara teritoriilor statelor membre ale UE. În același timp, Comisia Europeană a propus măsuri de gestionare a frontierelor. Ambele acte au fost aprobate de către Consiliul European la data de 8 martie 2020. Această restricție are o durată temporară de 30 de zile și nu se aplică cetățenilor din toate statele membre ale Uniunii și ale statelor asociate spațiului Schengen (adică Islanda, Liechtenstein, Norvegia și Elveția) care se află în afara teritoriului Uniunii și intenționează să se întoarcă în țările lor de origine. De această excepție beneficiază și resortisanții țărilor terțe care au statut de rezident pe termen lung în conformitate cu Directiva 2003/109 / CE, precum și o serie de categorii specificate (de exemplu, personalul medical și medicii, corpul diplomatic, lucrătorii transfrontalieri etc.). O astfel de măsură coordonată în ceea ce privește frontierele externe ar trebui să descurajeze menținerea oricăror controale la frontierele interne, care riscă să aibă un impact asupra funcționării pieței interne, caracterizată printr-un nivel ridicat de integrare și tranzitul zilnic de milioane de oameni.

Recomandarea Comisiei a subliniat de fapt necesitatea aplicării restrictive a acestor controale la frontierele interne ale spațiului Schengen, introduse de numeroase state membre în conformitate cu articolul 28 din Codul frontierelor Schengen [15]. De fapt, acest articol prevede o procedură specifică pentru restabilirea controalelor la frontieră în cazurile care necesită acțiuni imediate, referindu-se la amenințări grave la ordinea publică sau la securitatea internă a unui stat membru. Adoptarea acestor

Revista NR 3_2020____.indd 25 12.01.2021 13:44:43

măsuri trebuie motivată în mod adecvat și comunicată contextual Comisiei și celorlalte state membre. Statul membru în cauză, în cazuri specifice și justificate, poate prelungi perioada inițială pentru zece zile prin prelungiri pentru perioade reînnoibile de cel mult douăzeci de zile până la maximum două luni.

În plus, este util să se menționeze că, în contextul mecanismului european de protecție civilă menționat mai sus, Centrul de Coordonare și Răspuns la situații de urgență coordonează toate acțiunile cu statele membre ale Uniunii Europene.

Până în prezent și de la începutul pandemiei COVID-19, Mecanismul european de protecție civilă a facilitat reîntoarcerea a peste 20.000 de cetățeni ai UE în Europa din Wuhan, Japonia, Oakland, Maroc, Tunisia, Georgia, Filipine și Capul Verde [16]. În acest scop, UE și-a asumat co-finanțarea până la 75% din costurile de transport.

Intervenția Comisiei într-un sector puternic afectat de actuala criză de sănătate, și anume aviația civilă, merită, de asemenea,atenție. De fapt, toți operatorii din sector au gestionat un număr mare de cereri de rambursare, pe de o parte, iar pe de altă parte, au fost obligați să anuleze multe zboruri programate, având în vedere scăderea drastică a cererii. În consecință, pentru a nu provoca daune economice, Comisia a propus o suspendare a așa-numitei reguli „folosiți-o sau pierdeți-o", prevăzută în articolele 8 alineatul (2) și 10 din Regulamentul (CEE) nr. 95/93 [17], prin care se solicită unui transportator aerian să utilizeze cel puțin 80% din sloturile care i-au fost atribuite într-o anumită perioadă a anului pentru a putea menține dreptul de a utiliza aceste sloturi în perioada corespunzătoare a anul urmator. Modificarea propusă de Comisia Europeană a fost tratată de urgență de co-legislatori prin procedura scrisă și prin Regulamentul 2020/459 [18] intrat în vigoare la 1 aprilie 2020. În special, noul articol 10bis implică suspendarea (cel puțin) până la data de 24 octombrie 2020 a regulii „folosiți-o sau pierdeți-o" cu referire specifică la situația creată pentru impactul global al pandemiei COVID-19. Suspensia a fost retroactivă din data de 23 ianuarie până la data de 29 februarie 2020 în ceea ce privește zborurile operate între Uniunea Europeană și China sau Hong Kong. În plus, noul articol 12bis introduce o nouă prerogativă Comisiei Europeane pentru a putea prelungi eventual suspendarea regulii prin act delegat după data de 24 octombrie 2020. Comisia Europeană este obligată să prezinte un raport co-legislatorilor la 15 septembrie 2020 privind aplicarea suspendării în urma monitorizării continue a situației, în coordonare cu Eurocontrolul (organizația europeană pentru siguranța navigației aeriene).

Această schimbare este binevenită și reprezintă un exemplu de proces legislativ rapid, coordonat și eficient între cele trei instituții ale Uniunii în perioadele de urgență. Din punct de vedere tehnic și instituțional, posibilitatea Comisiei Europene de a adopta acte delegate pentru extinderea suspendării va asigura de fapt o intervenție în timp util a Comisiei Europene în caz de necesitate și, în același timp, un control al Parlamentului și Consiliului asupra unei astfel de extensii posibile.

Din perspectivă microeconomică, politica de concurență pe piața internă a UE vine, probabil, în sprijinul întreprinderilor, printr-o mai mare flexibilitate în controlul ajutoarelor de stat, articolul 107 din TFUE și acordurile de concurență restrictive,

Revista NR 3_2020____.indd 26 12.01.2021 13:44:43

articolul 101 TFUE. Dintr-un prim punct de vedere, după cum se știe, ajutorul de stat reprezintă un instrument important de intervenție a Direcției generale pentru concurență a Comisiei Europene și are ca scop împiedicarea statelor să intervină în operațiune prin ajutor economic.

Ori de câte ori o resursă atribuită apariției unui avantaj (financiar sau economic) în favoarea unei societăți care nu ar putea să o primească în condiții normale de piață, cu prejudicii în consecință a concurenței și a comerțului între statele membre, Comisia Europeană poate interveni. Un astfel de ajutor este interzis, cu excepția mai multor clauze de salvgardare. Astfel, există două instrumente de flexibilitate furnizate statelor membre. Este importantă prevederea paragrafului 2 litera b) al articolului 107 din TFUE, conform căruia compatibilitatea *juris et de jure* cu piața internă a ajutorului destinat remedierii daunelor cauzate de dezastrele naturale sau alte evenimente excepționale. În acest sens, regula permite statelor membre să compenseze companiile pentru daunele cauzate de evenimente extraordinare, luând măsuri și în sectoarele transportului aerian și turismului. În plus, paragraful 3 litera e) din articolul 107 al TFUE introduce clauză de flexibilitate care prevede că „alte categorii de ajutoare, determinate prin decizia Consiliului, la propunerea Comisiei Europene", pot fi considerate compatibile cu piața internă. În aplicarea acestei dispoziții, Comisia Europeană a adoptat câteva dispoziții urgente și provizorii pentru a permite statelor membre să utilizeze pe deplin această flexibilitate pentru a sprijini economia. Această clauză de flexibilitate în vederea adoptării unui cadru temporar a fost invocată până astăzi doar în timpul crizei financiare din 2008 [19].

În mod specific, conform cadrului temporar adoptat la 20 martie 2020 [20], statele membre pot acorda cinci tipuri de ajutor: (i) subvenții directe, scutiri fiscale selective și plăți în avans - cu un plafon de 800.000 EUR pentru fiecare companie care se confruntă cu necesități urgente de lichiditate; (ii) garanții de stat pentru împrumuturile bancare contractate de către companii pentru a permite băncilor să continue acordarea împrumuturilor clienților comerciali care au nevoie de acestea; (iii) împrumuturi publice subvenționate către companii cu dobândă favorabilă, pentru a acoperi nevoia imediată de capital de lucru și pentru investiții; (iv) garanții pentru bănci care canalizează ajutoarele de stat către economia reală, prin exploatarea capacităților de creditare existente ale băncilor și folosirea lor ca canal de sprijin pentru întreprinderile mici și mijlocii („IMM-uri"); și (v) asigurarea de credit la export pe termen scurt.

Acest cadru temporar are ca scop urmărirea unui dublu obiectiv. Pe de o parte, permite statelor membre să acționeze rapid și eficient în scopul sprijinirii cetățenilor și întreprinderilor, în special cele care se confruntă cu dificultăți economice din cauza epidemiei COVID-19. Pe de altă parte, identificarea unui studiu de caz concret privind ajutorul care se încadrează în cadrul temporar pentru a analiza orice măsură de sprijin adoptată de către statele membre în vederea unui cadru general care să țină cont de o perspectivă de viitor. În acest sens, principala preocupare, așa cum a reieșit din declarațiile făcute de către Margrethe Vestager, vicepreședintele executiv,

Revista NR 3_2020____.indd 27 12.01.2021 13:44:43

responsabil pentru politica în domeniul concurenței [21], este de a evita ca „acest sprijin acordat companiilor unui stat membru să nu dăuneze unității europene".

Mai multe state membre au prezentat notificări care au fost aprobate de Comisia Europeană pentru a asigura viteza maximă a procedurii [22]. În acest context, merită atenție cel de-al doilea aspect, și anume cel referitor la acordurile restrictive de concurență menționate la articolul 101 al TFUE. Conform prevederilor, acordurile restrictive de concurență sunt incompatibile cu piața internă și, prin urmare, interzise, dacă pot afecta comerțul dintre statele membre și dacă au ca obiect sau efectul prevenirii, restricționării sau denaturării concurenței pe piața internă [23].

Obiectivele protejării concurenței, de fapt, nu trebuie ignorate într-o fază în care întreprinderile și economia în general se află într-o stare de criză profundă. În acest sens, autoritățile nu vor ezita să intervină în cazul creșterilor prețurilor la produsele de primă necesitate (cum ar fi măștile de protecție, gelurile dezinfectante) sau în cazul în care unele companii, profitând de situație, încheie acorduri anticoncurențiale și necompetitive sau se angajează în comiterea de abuzuri. De asemenea, conform prevederilor, se reiterează posibilitatea producătorilor de a stabili un preț maxim de revânzare a mărfurilor pentru a evita prețurile de distribuție ridicate în mod nejustificat. Pe de altă parte, autoritățile și-au exprimat o anumită deschidere, care prevede posibilitatea scutirii acordurilor necesare și temporare încheiate între companii și care vizează sprijinirea furnizării și distribuției corecte a mărfurilor în perioada de criză legată de pandemia COVID-19 și care altfel ar fi interzis sub egida disciplinei concurențiale. Scenariile de carantină necesită pregătirea unui nou „Plan Marshall" - așa cum a fost definit în mod evocativ de președintele Ursula von der Leyen [24].

La 26 martie 2020, Consiliul European a dat un prim răspuns asupra acestui punct, dar care nu s-a finalizat cu succes. Acest lucru se datorează decalajului aparent nelimitat între statele membre din sudul UE, care solicită dezvoltarea unor instrumente „inovatoare" pentru a face față crizei de sănătate, având în vedere șocul simetric asupra tuturor economiilor, și a celor din nord, în esență în favoarea utilizării Mecanismului european de stabilitate („MES"), posibil cu o versiune mai ușoară a condiționalităților restrictive care trebuie aplicate pentru activarea liniilor sale de credit [25].

În data de 26 martie 2020, în cadrul unei sesiuni plenare extraordinare, Parlamentul European a adoptat trei propuneri urgente, care vor elibera fonduri pentru statele membre, în vederea gestionării consecințelor economice și sociale generate de pandemia de COVID-19: (1) Inițiativa pentru investiții în răspunsul la coronavirus, (2) extinderea Fondului de Solidaritate al UE și (3) suspendarea temporară a normelor UE privind sloturile orare pe aeroporturile comunitare. Măsurile adoptate vor intra în vigoare după publicarea în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene.

1) Inițiativa UE pentru investiții în răspunsul la coronavirus

Inițiativa urmărește să mobilizeze toate resursele existente din bugetul UE pentru a sprijini financiar statele membre în răspunsul lor imediat la criza generată de coronavirus. Aceasta include efectuarea unor plăți în avans, redirecționarea fondurilor de coeziune și acordarea de asistență statelor membre în canalizarea cât mai rapidă a fondurilor

Revista NR 3_2020____.indd 28 12.01.2021 13:44:43

acolo unde este cea mai mare nevoie de bani. Inițiativa UE va mobiliza 37 miliarde de euro din Fondurile structurale și de investiții europene (FESI), rezervate inițial pentru programele din cadrul Fondului European de Dezvoltare Regională (FEDR), Fondului Social European (FSE), Fondului de Coeziune (CF) și Fondului european pentru pescuit și afaceri maritime (FEPAM). Astfel, 8 miliarde de euro provin din prefinanțarea neutilizată pe care statele membre au primit-o în 2019 și care ar fi trebuit rambursată până la finalul lunii iunie 2020, în timp ce 29 miliarde de euro reprezintă cofinanțarea de la bugetul UE. Utilizarea fondurilor structurale va permite ca cheltuielile de asistență medicală să fie eligibile pentru rambursare. Astfel, statele membre vor putea:

- Utiliza Fondul European de Dezvoltare Regională pentru a ajuta companiile să facă față șocurilor financiare pe termen scurt legate de criza provocată de coronavirus. Aceasta ar putea include, spre ex., capital de lucru în IMM-uri, o atenție sporită fiind acordată sectoarelor puternic afectate de criză.
- Utiliza FSE pentru a sprijini temporar schemele naționale de reducere a timpului de lucru sau de șomaj parțial, care contribuie la atenuarea impactului șocului.
- Aloca bani din FEDR și FSE pentru a investi în sisteme de asistență medicală: achiziționarea echipamentelor de sănătate și de protecție, prevenirea bolilor, e-sănătate, dispozitive medicale, securizarea mediului de lucru pentru personalul medical și accesul grupurilor vulnerabile la asistență medicală.
- Utiliza FEPAM pentru a proteja veniturile pescarilor și ale fermierilor din acvacultură afectați de criză.

2) Fondul de Solidaritate al UE

Această inițiativă legislativă extinde scopul Fondului de Solidaritate al UE, incluzând, de asemenea, criza de sănătate publică în domeniul său de aplicare și definește operațiunile specific eligibile pentru finanțare, astfel încât activitatea economică să se poată relua în regiunile afectate de dezastre. Operațiunile suplimentare eligibile sunt limitate la operațiunile de urgență publică, inclusiv asistența pentru populație în caz de crize de sănătate și măsuri pentru a preveni răspândirea unei boli infecțioase. Pentru anul 2020 va fi disponibilă suma de 800 de milioane de euro.

3) Suspendarea temporară a normelor UE privind sloturile orare pe aeroporturile comunitare

Această măsură va împiedica transportatorii aerieni să opereze zboruri goale în timpul pandemiei. Prin această suspendare temporară, companiile aeriene nu mai sunt obligate să utilizeze sloturile de decolare și de aterizare planificate, pentru a le păstra în următorul sezon. Pe toată durata verii, de la 29 martie până la 24 octombrie 2020, se va renunța la regula „folosești sau pierzi".

Alte demersuri europene adoptate în contextul pandemiei de COVID-19

În completarea măsurilor luate de Uniunea Europeană pentru a atenua efectele produse de această pandemie, Comisia a anunțat că Fondul european de ajustare la globalizare (FEG) ar putea fi mobilizat pentru a sprijini lucrătorii concediați și pe cei care desfășoară activități independente, cu o sumă în valoare de 175 de milioane de

Revista NR 3_2020____.indd 29 12.01.2021 13:44:43

euro. Fondul european de ajustare ar putea fi utilizat numai în cazul în care peste 500 de lucrători sunt concediați de o singură companie sau dacă un număr mare de lucrători sunt concediați într-un anumit sector. Astfel, FEG poate cofinanța proiecte care includ măsuri de sprijin vizând: (a) căutarea unui loc de muncă; (b) orientarea profesională; (c) educație, formare și reconversie profesională; (d) îndrumare și instruire; (e) spirit antreprenorial și înființarea de firme. Sprijinul FEG se poate acorda și sub formă de indemnizații pentru formare, mobilitate/relocare, subzistență, însă nu cofinanțează măsuri de protecție socială, cum ar fi pensiile și alocațiile de șomaj.

De asemenea, pentru a permite statelor membre să folosească deplina flexibilitate prevăzută de regulile privind ajutoarele de stat, precum și pentru a sprijini asigurarea de lichidități și accesul la finanțe, în special pentru IMM-uri, în contextul pandemiei COVID-19, Comisia Europeană a adoptat, în data de 19 martie a.c., un cadru temporar privind ajutoarele de stat.

Cadrul prevede cinci tipuri de ajutoare:

- Granturi directe, avantaje fiscale selective și plăți în avans: statele membre vor putea stabili scheme de acordare de finanțări de până la 800.000 de euro unei întreprinderi sub formă de subvenții directe, avansuri rambursabile, avantaje fiscale.
- Garanții de stat pentru împrumuturile contractate de companii de la bănci: statele membre vor putea oferi garanții de stat pentru a se asigura că băncile continuă să ofere împrumuturi clienților care au nevoie de ele.
- Împrumuturi publice subvenționate pentru companii: statele membre vor putea acorda companiilor împrumuturi cu rate ale dobânzilor favorabile atât pentru nevoile de investiții, cât și pentru capitalul de lucru.
- Garanții pentru băncile care direcționează ajutorul de stat către economia reală: unele state membre intenționează să se bazeze pe capacitățile de creditare existente ale băncilor și să le utilizeze drept canal de sprijin pentru companii, în special pentru IMM-uri. Un astfel de ajutor este considerat drept ajutor direct pentru clienții băncilor, nu pentru băncile în sine.
- Asigurarea creditelor la export pe termen scurt: cadrul introduce o flexibilitate suplimentară cu privire la modul ce prezintă riscuri neasigurabile pe piața privată, permițând astfel ca statul să furnizeze, atunci când este necesar, asigurarea creditelor la export pe termen scurt [26].

Concluzii

Deși UE a fost criticată pentru neasigurarea solidarității europene în gestionarea problemelor de sănătate condiționate de emergența crizei COVID-19, în prezent rămâne a fi structura cu cel mai înalt grad de responsabilitate și implicare în domeniu. Pandemia COVID-19 reprezintă o provocare mondială și necesită un răspuns la nivel mondial. În timpul acestei crize, statele UE și-au intensificat eforturile de sprijin reciproc, ajutându-le pe cele care au cea mai mare nevoie și partajând resursele pentru a combate răspândirea virusului. Aceasta este ilustrarea superlativă a solidarității UE.

Revista NR 3_2020____.indd 30 12.01.2021 13:44:43

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cenușă D. Efectele pandemiei - între solidaritatea UE și reziliența vecinilor estici, Op-Ed https://www.ipn.md/ro/revista-ipn-a-evenimentelor-si-tendintelor-politice-16-22-7978_1072368.html
2. Gestri E., EU Disaster Response Law: Principles and Instruments. In AA. VV. A. Guttry M. Gestri G. Venturini. International Disaster Response Law, edizione 2012, T.M.C. Asser Press, The Hague, The Netherlands
3. Joint procurement agreement to procure medical countermeasures. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/preparedness_response/docs/jpa_agreement_medicalcountermeasures_en.pdf
4. Casolari F. Prime considerazioni sull'azione dell'Unione ai tempi del Coronavirus, În:Rivista Eurojust, Fascicolo n. 1 – 2020 (disponibile online su http://rivista.eurojus.it/)
5. Comunicazione della Commissione europea, comunicazione Covid-19: restrizione temporanea a viaggi non essenziali verso l'Unione europea, 16 marzo 2020 (disponibile online: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/EN/COM-2020-115-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF
6. Decisione del Parlamento europeo e del Consiglio del 17 dicembre 2013 su un meccanismo unionale di protezione civile, decisione 1313/2013/UE GU L 347/924, 17 dicembre 2013
7. Gestione della crisi...https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/crisis-management-and-solidarity_it
8. Dichiarazione n. 37 sull' articolo 222 TFUE, secondo la quale "Fatte salve le misure adottate dall'Unione per assolvere agli obblighi di solidarietà nei confronti di uno Stato membro che sia oggetto di un attacco terroristico o sia vittima di una calamità naturale o provocata dall'uomo, si intende che nessuna delle disposizioni dell'articolo 222 pregiudica il diritto di un altro Stato membro di scegliere i mezzi più appropriati per assolvere ai suoi obblighi di solidarietà nei confronti dello Stato membro in questione
9. "Coronavirus: solidarietà europea in azione" (disponibile online: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/coronavirus-european-solidarity-action_it
10. Commissione europea, comunicazione su una risposta economica coordinata alla pandemia di Covid-19, 13 marzo 2020 (disponibile online: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-coordinated-economic-response-covid19-march-2020_en.pdf)
11. Commissione europea, Orientamenti per le misure di gestione delle frontiere per proteggere la salute e garantire la disponibilità di beni e servizi essenziali, 16 marzo 2020 (disponibili online: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20200316_covid-19-guidelines-for-border-management.pdf
12. Regolamento (CE) n. 1466/97 del Consiglio del 7 luglio 1997 per il rafforzamento della sorveglianza delle posizioni di bilancio nonché della sorveglianza e del coordinamento delle politiche economiche, GU L 209, 2.8.1997, p. 1.
13. Joint procurement agreement to procure medical countermeasures. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/preparedness_response/docs/jpa_agreement_medicalcountermeasures_en.pdf
14. Comunicazione della Commissione europea, comunicazione Covid-19: restrizione temporanea a viaggi non essenziali verso l'Unione europea, 16 marzo 2020.
15. Regolamento (UE) 2016/399 del Parlamento europeo e del Consiglio del 9 marzo 2016 che istituisce un codice unionale relativo al regime di attraversamento delle frontiere da parte delle persone (codice frontiere Schengen), GU L 77 1, 23.3.2016, p.127.
16. Direzione Generale Protezione civile e operazioni di aiuto umanitario europee (DG ECHO) (disponibile online: https://ec.europa.eu/echo/news/coronavirus-new-round-repatriations-eu-citizens-civil-protection-mechanism_en)
17. Proposta di Regolamento del Consiglio che istituisce uno strumento europeo di sostegno temporaneo per attenuare i rischi di disoccupazione in un'emergenza (SURE) a seguito della pandemia di Covid-19 - COM/2020/139
18. Regolamento (UE) 2020/459 del Parlamento europeo e del Consiglio, del 30 marzo 2020, che modifica il regolamento (CEE) n. 95/93 del Consiglio, relativo a norme comuni per l'assegnazione di bande orarie negli aeroporti della Comunità, GU L 99, 31.3.2020, p. 1
19. Comunicazione della Commissione — Quadro di riferimento temporaneo comunitario per le misure di aiuto di Stato a sostegno dell'accesso al finanziamento nell'attuale situazione di crisi finanziaria ed economica (2009/C 83/01), GU C83/1, 7.4.2009
20. Comunicazione della Commissione — Quadro temporaneo per le misure di aiuto di Stato a sostegno dell'economia nell'attuale emergenza del COVID-19 (2020/C 91 I/01), GU C 91/I 1, 20.3.2020

Revista NR 3_2020____.indd 31 12.01.2021 13:44:43

21. Gestione della crisi...https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/crisis-management-and-solidarity_it
22. Gestri E. Op.cit.
23. Comunicazione congiunta del European Competition Network (ECN) su l'applicazione del diritto della concorrenza durante la crisi del Corona virus, 23 marzo 2020, (disponibile online: https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf
24. Così ripartirà la nostra Europa": editoriale della presidente della Commissione europea Ursula von der Leyen, 4 aprile 2020 (disponibile online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/AC_20_602)
25. Arbia E., Biz C. L'Unione europea contro la pandemia di COVID-19: tra solidarietà per gestire l'emergenza sanitaria e adattamento degli strumenti esistenti, alla ricerca di un piano comune di rilancio. https://www.giustiziainsieme.it/it/diritto-dell-emergenza-covid-19/1012-l-unione-europea-contro-la-pandemia-di-covid-19-tra-solidarieta-per-gestire-l-emergenza-sanitaria-e-adattamento-degli-strumenti-esistenti-alla-ricerca-di-un-piano-comune-di-rilancio
26. Strîmbovschi S. Măsurile adoptate de Uniunea Europeană pentru sprijinirea comunității de afaceri în contextul răspândirii pandemiei de COVID-19. https://ccir.ro/2020/03/31/masurile-adoptate-de-uniunea-europeana-pentru-sprijinirea-comunitatii-de-afaceri-contextul-raspandirii-pandemiei-de-covid-19/

Revista NR 3_2020____.indd 32 12.01.2021 13:44:43

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIEI TRATATULUI ATLANTICULUI DE NORD ÎN PREVENIREA ȘI COMBATEREA FENOMENULUI TERORIST

NATO ACTIVITY IN PREVENTION AND COMBATING THE TERRORIST PHENOMENON

Cristina EJOVA, ***doctor în științe politice,***
Universitatea de Stat din Moldova,
cristinaejova@gmail.com

Rezumat

În acest articol este supusă analizei activitatea NATO în domeniul combaterii terorismului. Lupta împotriva terorismului necesită eforturi bine gândite și coordonate ale întregii comunități mondiale, dar și interacțiunea diferitelor state, structuri supranaționale, interstatale și a societății civile. Organizația Tratatului Atlanticului de Nord a adus o contribuție specială la dezvoltarea cooperării internaționale în lupta împotriva terorismului. Trebuie menționat că NATO, creat inițial pentru a proteja Europa Occidentală de agresiunile sovietice, s-a adaptat la amenințările sec. XXI, a desfășurat transformarea politică și s-a angajat în noi sarcini importante pentru combaterea terorismului global.

Cuvinte-cheie: *terorism, securitate, combatere a terorismului, activitate antiteroristă, cooperare antiteroristă.*

Summary

This article explores the NATO activity in the field of combating terrorism. The fight against terrorism requires well-thought-out and coordinated efforts by the entire world community, as well as the interaction of different states, supranational structures, interstate and civil society. The North Atlantic Treaty Organization has made a special contribution to the development of international cooperation in the fight against terrorism. It should be noted that NATO, originally created to protect Western Europe from Soviet aggression, has successfully adapted its identity to the threats of the 21st century, carried out political transformation and embarked on important new tasks in the fight against global terrorism.

Keywords: *terrorism, security, combating terrorism, anti-terrorism activities, anti-terrorism cooperation.*

La începutul sec.XXI, terorismul s-a transformat într-o amenințare la adresa securității globale, când niciun stat din lume nu era imun la manifestările unui asemenea fenomen. Evenimentele din 11 septembrie 2001 nu numai că au desemnat terorismul ca principala provocare a omenirii, care acum câștigă proporții din ce în ce mai amenințătoare, dar au stârnit și o discuție despre conceptul și esența sa. Terorismul a suferit modificări fundamentale asociate cu internaționalizarea sa ridicată, o creștere accentuată a gradului de pericol public al anumitor episoade criminale și transformarea metodelor sale.

Terorismul sub toate formele sale reprezintă o amenințare directă pentru securitatea cetățenilor țărilor NATO și pentru stabilitatea și prosperitatea internațională. Este o amenințare persistentă la nivel mondial, care nu cunoaște frontiere, naționalitate sau religie și reprezintă o provocare cu care societatea internațională trebuie să lupte în comun. NATO va combate în continuare această amenințare în toate formele și manifestările sale, cu determinare și solidaritate deplină. Activitățile NATO în

Revista NR 3_2020____.indd 33 12.01.2021 13:44:43

domeniul combaterii terorismului se concentrează pe îmbunătățirea conștientizării amenințării, dezvoltarea capacităților de pregătire, reacție și îmbunătățirea implicării cu țările partenere și alți actori internaționali [2].

Conducerea Alianței consideră terorismul ca una dintre principalele amenințări la adresa securității Alianței și a Occidentului în ansamblu. Această setare este subliniată și în actualul concept strategic al NATO și în alte documente doctrinare ale acestei organizații. Conceptul strategic din 1999 al NATO a identificat terorismul ca unul dintre factorii negativi care afectează securitatea euroatlantică.

Lupta împotriva terorismului a fost inclusă în lista sarcinilor prioritare ale Alianței după evenimentele din 11 septembrie 2001, când, ca răspuns la atacurile teroriste din Statele Unite, pentru prima dată în întreaga sa existență (din 1949), a aplicat art. 5 din Tratatul de la Washington (Apărare colectivă). Astfel, Alianța a arătat comunității mondiale că atentatele teroriste săvârșite au fost îndreptate împotriva tuturor statelor membre ale acesteia, iar lupta împotriva terorismului este sarcina lor comună. Consiliul Atlanticului de Nord, ca organism al tuturor statelor membre NATO, a sprijinit poziția Statelor Unite și a explicat întregii comunități mondiale că lupta împotriva terorismului este o sarcină pe termen lung a Organizației Nord-Atlantice. Aceasta a constituit un impuls pentru începutul procesului de reforme sistematice în cadrul Alianței, pentru a o pregăti în combaterea amenințărilor de securitate ale sec.XXI, care includ și terorismul. [17, p. 40]

Atacurile din 11 septembrie 2001 asupra Statelor Unite au plasat lupta împotriva terorismului la vârful agendei NATO. De atunci, aliații și Alianța au demonstrat, în mod individual și colectiv, o puternică determinare de a-și asuma partea ce le revine în lupta împotriva terorismului. Într-un timp foarte scurt, NATO a realizat progrese semnificative în privința adaptării tuturor domeniilor sale de activitate pentru a face față acestei amenințări [3]. La 4 octombrie 2001, statele membre NATO au dezvoltat opt măsuri pentru sprijinirea Statelor Unite în lupta împotriva terorismului:

- sporirea rolului inteligenței, precum și cooperarea dintre agenții în organismele relevante NATO în cadrul activităților Alianței de combatere a terorismului;
- să ofere, individual sau colectiv, asistență membrilor Alianței, precum și altor state care sunt sau pot fi supuse unei amenințări teroriste ca urmare a campaniei lor de combatere a terorismului;
- luarea măsurilor necesare pentru a asigura securitatea sporită a clădirilor din Statele Unite, precum și a celor situate pe teritoriul altor state membre NATO;
- oferirea sprijinului material pentru desfășurarea operațiunilor de combatere a terorismului în regiunea euro-atlantică;
- asigurarea uniformității documentelor pentru desfășurarea zborurilor militare legate de operațiunile de combatere a terorismului pentru Statele Unite și aliații săi, în conformitate cu reglementările internaționale de transport aerian și diverse proceduri naționale ale altor state;
- în conformitate cu legislația națională, furnizarea liberă pentru Statelor Unite și aliații săi, porturilor și siturilor aeriene situate pe teritoriul statelor membre NATO ca parte a operațiunilor lor de combatere a terorismului;

Revista NR 3_2020____.indd 34 12.01.2021 13:44:44

- disponibilitatea Alianței de a desfășura elemente ale Forțelor sale navale permanente în marea Mediterană de Est pentru a sprijini prezența forțelor NATO în regiune;
- Alianța și-a confirmat disponibilitatea de a implementa elemente ale unității de identificare și control la distanță ale Forțelor Aeriene NATO pentru a sprijini operațiunile de combatere a terorismului

Ca parte a acestor măsuri, NATO a realizat prima sa operațiune antiteroristă - „Eagle Assist". La solicitarea Statelor Unite, de la mijlocul lunii octombrie 2001 până la mijlocul lunii mai 2002, șapte aeronave ale NATO Airborne Early Warning Force (NAEWF) au patrulat spațiul aerian al Statelor Unite. Un total de 360 de zboruri militare au fost efectuate cu 830 de membri ai echipajului din 13 state membre NATO. Aceasta a fost prima operațiune militară a Alianței în afara Europei [17, p. 41].

Pe 26 octombrie 2001, Alianța a lansat a doua sa operațiune de combatere a terorismului: „Active Endeavour". Operațiunea a constat în punerea în practică pentru prima dată a art.5 din Tratatul Atlanticului de Nord din 1949, care prevede asistență colectivă pentru una dintre țările NATO atacate. Elemente ale Forței Navale Permanente NATO au fost trimise să patruleze Mediterana. Aceștia au monitorizat și au căutat navele suspecte pentru a detecta și suprima activitățile teroriste, inclusiv prevenirea contrabandei cu materiale care ar putea fi folosite de teroriști (inclusiv explozibili și arme de distrugere în masă). În plus, operațiunea a fost menită să asigure siguranța tranzitului resurselor energetice prin Mediterană [7].

În martie 2003, NATO a extins zona geografică de desfășurare a Operațiunii Endeavour controlând transportul maritim în zonele Gibraltar și Canalul Suez. Aceste evenimente s-au desfășurat numai cu acordul proprietarului navei, autorităților statului, sub pavilionul căruia nava navighează legal și în conformitate cu normele și principiile dreptului internațional. În martie 2004, zona de operare a fost extinsă pentru a acoperi întreaga Marea Mediterană. Operațiunea s-a încheiat în octombrie 2016.

În cadrul Summitului NATO de la Varșovia din iulie 2016, NATO a anunțat transformarea misiunii de combatere a terorismului „Active Endeavour" în Mediterană într-o operațiune mai largă de securitate maritimă. Noua operațiune a primit numele operațiunea „Sea Guardian". Operațiunea „Sea Guardian" este condusă de Comandamentul maritim aliat (MARCOM) din Northwood, Regatul Unit.

„Sea Guardian" este o fuziune a informațiilor pentru a crea o imagine cuprinzătoare a activităților zilnice în Marea Mediterană, iar MARCOM servește ca hub al schimbului de informații privind securitatea maritimă pentru Alianță. NATO solicită forțelor națiunilor aliate să susțină această operațiune în diverse moduri, prin sprijin activ, de așteptare sau asociat. Astfel, numărul navelor de suport, al aeronavelor, personalului și al centrelor de operațiuni aliate variază pe parcursul desfășurării acestei operațiuni [8].

După atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, Statele Unite au jucat un rol principal în lupta împotriva terorismului internațional. În același timp, Washingtonul a ales calea militară de soluționare a problemei, desfășurând cu ajutorul aliaților

Revista NR 3_2020____.indd 35 12.01.2021 13:44:44

săi NATO, o operațiune antiteroristă pe scară largă în Afganistan. La 7 octombrie 2001, SUA și aliații săi NATO au lansat Operațiunea „Enduring Freedom" împotriva regimului taliban cu sprijinul Alianței anti-talibane de Nord. Legitimitatea acțiunilor Statelor Unite a fost asigurată prin rezoluția corespunzătoare a Consiliului de Securitate al ONU. În același timp, Washingtonul a primit sprijin din partea președintelui rus V. Putin: talibanii au acordat orice asistență posibilă separatiștilor ceceni, în 1999 au recunoscut oficial Republica Cecenă Ichkeria și au creat tabere în Afganistan pentru a antrena luptători ceceni [13, p. 107].

Ca urmare a operațiunii „Enduring Freedom", regimul taliban a fost eliminat, însă aliații au reușit să atingă doar parțial obiective militare și politice. Principalele forțe ale talibanilor nu au fost învinse, ci mai degrabă slăbite. Majoritatea liderilor talibani și al-Qaeda, conduși de Mullah Omar și, de Osama bin Laden, împreună cu o mare parte din forțele lor armate au fugit în Pakistan unde au primit refugiu în rândul triburilor Pashtun (FATA) - zone de autoguvernare de-a lungul graniței pakistano - afgană. Cea mai mare parte a talibanilor a găsit refugiu în rândul populației locale din sudul și estul Afganistanului. Trupele americane și aliații lor s-au concentrat pe căutarea și capturarea lui Osama bin Laden, pentru asistența la capturarea căruia Washingtonul a promis că va plăti 50 de milioane de dolari [13, p. 108].

n iunie 2004, la Summitul de la Istanbul, liderii Alianței au decis să extindă operațiunea. De asemenea, au acceptat propunerea Rusiei și Ucrainei de a participa la operațiune, fapt ce a servit la desfășurarea acesteia în Marea Neagră în 2006. Pe 5 februarie 2006, un detașament de nave rusești din Flota Rusă a Mării Negre, format din crucișătorul de rachete Moskva, nava de aterizare Azov și remorcherul de salvare SB-36, au pornit într-o croazieră spre Marea Mediterană pentru a participa la operațiune [17, p. 66].

Dintre operațiunile politico-militare în care țările NATO au fost implicate într-o formă sau alta în prima decadă a sec.XXI, participarea lor desfășurată în Afganistan a devenit cea mai mare, cea mai lungă și mai costisitoare din toți anii existenței Alianței. Cu o durată de mai mult de zece ani, această campanie a costat aproape 500 de miliarde de dolari, iar pierderile aliaților s-au ridicat la peste 3 mii de morți (mai mult de jumătate dintre ei americani) și aproximativ 100 de mii de răniți [12].

În cadrul unei reuniuni de la Reykjavik din mai 2002, miniștrii de Externe ai NATO au decis că „NATO trebuie să fie capabil să desfășoare forțe care pot fi dislocate într-un spațiu scurt de timp în orice direcție necesară, să efectueze operațiuni în zone îndepărtate pentru o lungă perioadă de timp și să realizeze obiectivele propuse". Această decizie a servit ca un precedent, potrivit căruia Alianța își poate desfășura operațiunile în afara regiunii euroatlantice. Punerea în aplicare practică a unui astfel de pas a fost exprimată în adoptarea de către Consiliul NATO a deciziei de a prelua comanda Forței Internaționale de Asistență de Securitate (ISAF) din Afganistan începând cu 11 august 2003 [16]. Consiliul Nord-Atlantic a promovat direcționările politice pentru dezvoltarea *NATO Crisis Response System / NCRS*) în baza Conceptului Strategic din 1999, sistemul fiind definitivat și aprobat în 2005. Obiectivul princi-

Revista NR 3_2020____.indd 36 12.01.2021 13:44:44

pal al NCRS vizează asigurarea unei reacții coerente a Alianței în cazul unor operații de tip Articol 5 (apărare colectivă) sau non-Articol 5 (managementul crizelor) și include măsuri specifice luptei contra terorismului [9].

În 2002, Conceptul Militar de Apărare împotriva Terorismului a fost adoptat la Praga. Conform prevederilor sale, principalele eforturi ale Alianței sunt axate pe implementarea acțiunilor antiteroriste (preventive), eliminarea consecințelor atacurilor teroriste, desfășurarea operațiunilor de combatere a terorismului, precum și stabilirea cooperării cu alte organizații internaționale și state partenere.

Activitățile antiteroriste ale alianței sunt asigurate de prezența potențialului necesar pentru un răspuns rapid la manifestările terorismului (forțe de intervenție primare, sistem de apărare aerian unificat).

Eliminarea consecințelor atacurilor teroriste implică: utilizarea forțelor și mijloacelor necesare; acordarea de asistență țărilor membre ale Alianței în probleme de protecție împotriva armelor de distrugere în masă; organizarea de instruire comună a structurilor specializate; angajarea Centrului de Coordonare Euro-Atlantică de Răspuns la Dezastre [6].

În plus, în cadrul reuniunii, s-a decis crearea unei unități a Forței de Reacție Rapidă (NRF) a NATO, destinată stingerii crizelor și conflictelor, inclusiv atacurilor teroriste, în orice parte a lumii. Forța de reacție rapidă este o divizie multinațională a Alianței; include unități la sol, aeriene și navale, are peste 20.000 de militari de ambele sexe, reprezentate de țările membre ale organizației. Elementele NRF sunt dislocate în termen de cinci zile de la primirea comenzii și sunt capabile în mod independent de a efectua operațiuni pentru o perioadă de 30 de zile sau mai mult. NRF este autorizat să conducă următoarele tipuri de misiuni:

- operațiuni de evacuare care nu implică luptă armată;
- operațiuni de combatere a terorismului;
- diverse operațiuni militare ale Alianței [17].

În prezent, documentele directoare ale Alianței sugerează posibilitatea efectuării simultane în orice regiune a lumii până la patru operațiuni contra-teroriste de nivel operațional-tactic (numărul componentei de la sol - de la brigadă la divizie). În același timp, se prevede că ostilitățile vor fi efectuate pe teritoriul inamic, iar livrarea trupelor și a proviziilor va fi efectuată pe cale aeriană și maritimă [15, p. 5].

Astfel, începând cu Summitul de la Praga (2002), NATO a inițiat un proces de transformare, atât conceptual, cât și instituțional, necesar pentru o abordare coerenta a terorismului. Din punct de vedere conceptual, cele mai importante dezvoltări în cadrul Summitului de la Praga au vizat promovarea Conceptului Militar de Apărare împotriva Terorismului și lansarea Planului de Acțiune împotriva Terorismului Partnership Action Plan – Terrorism / PAP-T) în cadrul Parteneriatului pentru Pace [9].

Alianța acordă o importanță deosebită interacțiunii cu organizațiile internaționale menite să dea o evaluare politică a atacurilor teroriste și să ofere blocului un mandat de a efectua operațiuni de combatere a terorismului. În acest context, accentul este pus pe organizarea cooperării cu ONU și OSCE. Uniunea Europeană este conside-

Revista NR 3_2020____.indd 37 12.01.2021 13:44:44

rată, de asemenea, un partener strategic al Alianței. Pe 16 decembrie 2002 a fost adoptată Declarația UE-NATO privind o politică europeană comună de securitate și apărare (CESDP). De atunci, Uniunea Europeană și NATO au adoptat o serie de documente de cooperare pentru gestionarea crizelor cunoscute sub numele de pachetul Berlin Plus.

Acordul Berlin Plus se bazează pe faptul că membrii ambelor organizații au același set de forțe și resurse de apărare limitate pe care le pot aloca pentru operațiuni. Pentru a evita duplicarea resurselor, părțile au convenit că forțele și activele NATO pot fi utilizate în operațiuni sub auspiciile UE [1]. În consecință, aceste acorduri permit NATO să sprijine operațiunile conduse de UE în care Alianța în ansamblu nu este implicată.

Acordurile au fost testate inițial în timpul transferului de responsabilitate de la NATO la UE în timpul primei operațiuni militare „CONCORDIA" din Macedonia în 2003. În plus, în perioada 19-25 noiembrie 2003 au fost organizate primele exerciții comune de soluționare a conflictelor (CME / CMX 03), pe baza mecanismului prevăzut de acordurile Berlin Plus [14].

Principalele elemente din sistemul de acorduri Berlin Plus sunt următoarele:

- garantarea accesului UE la capacitățile de planificare NATO, permițând planificarea operațiunilor militare conduse de UE;
- prezumția disponibilității UE a forțelor și a activelor prestabilite ale NATO pentru a fi utilizate în operațiuni comandate de UE;
- definirea gamei de capacități europene de comandă pentru operațiuni sponsorizate de UE, dezvoltând în continuare rolul de comandant-șef adjunct al NATO în Europa;
- adaptarea suplimentară a sistemului de planificare a apărării NATO pentru a facilita accesul la forțele dedicate operațiunilor conduse de UE;
- un acord între UE și NATO care vizează schimbul de informații clasificate bazat pe norme de securitate reciprocă;
- procedurile de alocare, monitorizare, returnare și rechemare a forțelor și bunurilor NATO;
- acorduri consultative dintre NATO și UE în contextul operațiunilor UE de soluționare a conflictelor care implică utilizarea forțelor NATO;
- acorduri consultative dintre NATO și UE în contextul operațiunilor UE de soluționare a conflictelor care implică utilizarea forțelor NATO [4].

Doctrina de luptă împotriva terorismului a fost îmbogățită și prin noua *„Concepție de apărare împotriva terorismului"* (*Defence Against Terrorism / DAT*) *(2004)* elaborată de NATO, care conține măsuri antiteroriste și contrateroriste bine definite. Programul DAT a fost pregătit de către Directorii Naționali pentru Armamente ai statelor membre (*Conference of National Armaments Directors*) și lansat în cadrul Summitului Alianței de la Istanbul (2004). În prezent, programul DAT se află în coordonarea structurii dedicate contraterorismului din cadrul Diviziei pentru Amenințările Emergente de Securitate. Obiectivul DAT îl constituie protecția forțelor, populației civile și infrastructurii împotriva atacurilor de natură teroristă, cum ar fi

Revista NR 3_2020____.indd 38 12.01.2021 13:44:44

cele cu dispozitive explozive improvizate sau atacurile cu proiectile reactive asupra aeronavelor și elicopterelor aliate [9]. Având în vedere evoluția amenințării, proiectele demarate sub egida DAT vizează dezvoltarea unor capabilități care să poată fi dislocate în viitorul apropiat. În prezent există zece domenii de lucru ale DAT:

- protecția aeronavelor de dimensiuni mari împotriva sistemelor portabile de rachete,
- protecția porturilor,
- protecția elicopterelor împotriva proiectilelor reactive,
- protecția împotriva dispozitivelor explozive improvizate,
- detecția și contracararea armelor CBRN,
- tehnologie pentru identificarea, monitorizarea și prinderea teroriștilor,
- instruirea echipelor de intervenție și managementul consecințelor,
- apărarea împotriva atacurilor cu mortiere,
- protecția infrastructurii critice,
- dezvoltarea capabilităților neletale [9].

Cu ocazia Summitului NATO de la Riga din decembrie 2006, Alianța și-a reafirmat angajamentul față de lupta împotriva terorismului, în conformitate cu dreptul internațional și cu principiile Națiunilor Unite. El a subliniat, de asemenea, intenția de a continua să lucreze în acest domeniu. În acest context, patrulele navale ale NATO reprezintă o contribuție importantă și semnificativă la activitățile comune [11, p.15]. În plus, după ce au început lucrările la pregătirea unui pachet de măsuri numit Apărarea împotriva terorismului, pentru dezvoltarea tehnologiilor avansate menite să combată amenințarea terorismului, precum protecția forțelor aliate, protecția porturilor etc. Țările NATO s-au oferit să își dezvolte capacitățile în lupta împotriva terorismului și mai ales pentru a intensifica diseminarea informațiilor în cadrul Alianței [10, p. 51]. Tot în cadrul Summitului șefii statelor NATO au declarat că „terorismul… și proliferarea armelor de distrugere în masă vor constitui, probabil, principalele amenințări la adresa Alianței în următorii 10-15 ani" [3].

Consultările la nivel înalt au continuat și în cadrul Summiturilor Alianței de la București (2008) și Strasbourg-Kehl (2009), declarațiile finale ale acestor evenimente evidențiind importanța acordată de aliați protecției cetățenilor, teritoriilor, infrastructurii și forțelor de apărare, precum și managementului consecințelor unor atacuri teroriste, accentuând, totodată, și nevoia unei contribuții consistente și eficiente a fiecărui stat la implementarea rezoluțiilor relevante pentru lupta contra terorismului.

Conceptul strategic al NATO, adoptat la Summitul de la Lisabona în noiembrie 2010, recunoaște că terorismul reprezintă o amenințare directă pentru securitatea cetățenilor țărilor NATO și pentru stabilitatea și prosperitatea internațională mai largă. Acesta angajează aliații să consolideze capacitatea de detectare și apărare împotriva terorismului internațional, inclusiv prin analiza îmbunătățită a amenințărilor, mai multe consultări cu partenerii NATO și dezvoltarea capacităților militare adecvate [5].

La Summitul de la Chicago, liderii NATO susțin noile orientări politice pentru activitatea Alianței în combaterea terorismului, care se concentrează pe conștientizarea

Revista NR 3_2020____.indd 39 12.01.2021 13:44:44

îmbunătățită a amenințărilor, capacitățile adecvate și implicarea sporită cu țările partenere și alți actori internaționali. Planul de acțiune de parteneriat împotriva terorismului este subsumat abordării generale a NATO. Conceptul militar NATO pentru combaterea terorismului, care reflectă orientările politice, a devenit un document public în 2016.

De asemenea, în intervalul 2002 – 2010, în baza direcționărilor politice au fost create la nivelul Alianței diverse structuri necesare transformării organizației, ca element-cheie în abordarea noilor misiuni (precum combaterea terorismului). Unul din cele mai importante demersuri în acest context a fost înființarea Comandamentului Aliat pentru Transformare / ACT (2003), a cărui misiune principală o constituie reforma capabilităților NATO [9]. În 2006, în Turcia (Ankara) a fost creat un centru de excelență pentru combaterea terorismului NATO. El este angajat în elaborarea de propuneri pentru conducerea Alianței privind utilizarea forțelor comune ale blocului în interesul combaterii terorismului, formarea unităților naționale de combatere a terorismului și asigurarea interacțiunii acestora, precum și organizarea de instruire pentru conducere și organizarea de conferințe tematice și seminarii. În prezent, centrul întreține contacte cu peste 50 de țări și 40 de organizații. În iulie 2010, în structura Secretariatului Internațional al Alianței, a fost creat un departament de combatere a noilor amenințări pentru securitate, care include un departament pentru combaterea terorismului.

Comitetul de planificare a urgențelor civile NATO joacă un rol important în disponibilitatea Alianței de a combate terorismul. Competența sa include probleme de protejare a civililor împotriva consecințelor atacurilor teroriste și a dezastrelor provocate de om.

Sub auspiciile comitetului, funcționează Centrul de Coordonare Euro-Atlantică pentru Răspuns la Dezastre, a cărui sarcină principală este gestionarea generală și organizarea interacțiunii în cursul lichidării consecințelor urgențelor, inclusiv atacurilor teroriste cu utilizarea armelor de distrugere în masă. În plus, acest organism organizează exerciții pentru a dezvolta acțiuni practice de reacție la dezastre naturale și catastrofe [15, p. 5].

Sistemul NATO de răspuns la crize (2013) stă la baza acțiunilor practice în lupta împotriva terorismului. Acest document presupune implementarea de către conducerea politică și militară a blocului a unui set de măsuri bazate pe o evaluare a gradului de probabilitate a unui atac terorist. În același timp, sunt stabilite patru grade de amenințare teroristă - „alfa", „bravo", „charlie" și „delta".

Trebuie menționat că, după atacurile teroriste de la Paris (13 noiembrie 2015), conducerea Alianței a anunțat posibilitatea utilizării art. 5 din Tratatul de la Washington, dacă este solicitat de către Franța. În același timp, unele state ale Alianței exprimă îndoieli cu privire la oportunitatea unui astfel de pas, care, în opinia lor, ar putea duce la consecințe imprevizibile pentru relațiile dintre Occident și lumea islamică.

Potrivit experților NATO, grupurile extremiste islamice rămân principala sursă de terorism în condiții moderne și pe termen mediu. Scopul lor principal este de a

Revista NR 3_2020____.indd 40 12.01.2021 13:44:44

stabili regimuri radicale în țările musulmane și de a elimina influența Statelor Unite și a aliaților Washingtonului asupra lumii arabe prin utilizarea metodelor de influență teroriste. De asemenea, se observă dorința islamiștilor de a-și răspândi influența dincolo de lumea musulmană și de a-și consolida pozițiile proprii în țările și regiunile în care Islamul nu este religia de frunte, dar unde există comunități musulmane în care ideile de separatism sunt populare sau pot fi răspândite [15, p.7].

Din 2016, eforturile Alianței s-au concentrat pe combaterea Statului Islamic din Irak și a Levant, decizie luată la Summitul Alianței de la Varșovia. Potrivit experților NATO, această organizație are un potențial militar semnificativ, ceea ce le permite islamiștilor să reziste cu succes acțiunilor coaliției teroriste internaționale și forțelor guvernamentale din Irak și Siria. În același timp, activitatea Alianței în acest domeniu se limitează la monitorizarea situației din regiune, oferind sprijin și asistență politică Turciei în asigurarea protecției spațiului aerian național, oferind unor țări din regiune asistență consultativă pentru securitate și apărare, precum și crearea de misiuni de instruire ale Alianței în Irak și Afganistan, care continuă să joace un rol cheie în prevenirea restabilirii ISIS și a altor grupări teroriste.

În mai 2017 a fost înființată o nouă celulă de informații pentru terorism la sediul NATO și numirea unui coordonator care să supravegheze eforturile NATO în lupta împotriva terorismului, iar la sfârșitul anului 2018, miniștrii de Externe au convenit un plan de acțiune actualizat privind îmbunătățirea rolului NATO în lupta comunității internaționale împotriva terorismului. Acesta vine să consolideze activitățile NATO de combatere a terorismului ce țin de conștientizare, pregătire, dezvoltarea capacității și implicarea cu partenerii.

Pe baza analizei rezultatelor activităților NATO în lupta împotriva terorismului internațional din 2001-2020, se poate afirma că în această perioadă a început o dezvoltare activă a măsurilor de soluționare a acestei probleme globale, s-au pus bazele activităților viitoare ale organizației în această direcție și s-au obținut anumite succese în lupta împotriva terorismului internațional și a consecințelor sale. Cu toate acestea, Alianța Nord-Atlantică încă nu se poziționează ca forță principală a comunității mondiale, care vizează exclusiv respingerea amenințării terorismului internațional. O astfel de poziție a membrilor NATO adoptată la sfârșitul anilor ’90 ai sec.XX este supusă unor critici din partea publicului occidental, nemulțumit de lipsa unei activități viguroase din partea NATO în această direcție. Astăzi, în ciuda contribuției semnificative a NATO la lupta împotriva terorismului internațional, care este evaluată în general pozitiv de către Națiunile Unite, Alianța continuă să fie criticată pentru lipsa unor astfel de eforturi. Susținătorii funcțiilor antiteroriste extinse ale NATO sunt de acord că blocul Atlanticului de Nord, prin prezența sa, poate și trebuie să lupte activ împotriva terorismului internațional, având în arsenalul său toate resursele necesare pentru aceasta. Măsurile luate nu au fost suficiente pentru a rezolva definitiv problema, iar NATO își continuă activitățile în lupta împotriva terorismului internațional până în prezent.

Revista NR 3_2020____.indd 41 12.01.2021 13:44:44

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Article 5 of EU—NATO: The Framework for Permanent Relations and Berlin Plus. Council of the European Union. http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/03-11-11%20Berlin%20Plus% 20press%20note %20BL.pdf (accesat 10.08.2020)
2. Countering terrorism. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm (accesat 10.08.2020)
3. Este momentul pentru o abordare de tip strategic în privinţa terorismului? https://www.nato.int/docu/review/2008/04/AP_CTRT/RO/index.htm (accesat 10.08.2020)
4. EU—NATO: The Framework for Permanent Relations and Berlin Plus. Council of the European Union. hrtp://ue.eu.int/uedocs/cmsUp1oad/03-I1 (accesat 10.08.2020)
5. Millestonies of NATO's work on counter-terrorism. https://www.nato.int/cps/en/natohq/ topics_ 77646.htm (accesat 10.08.2020)
6. NATO and the fight against terrorism. Response to September 11. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm (accesat 10.08.2020)
7. Operation Active Endeavour https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm (accesat 10.08.2020)
8. Operation Sea Guardian. https://mc.nato.int/missions/operation-sea-guardian (accesat 10.08.2020)
9. Strategii ale Uniunii Europene si ale Aliantei Nord-Atlantice în prevenirea si combaterea fenomenului terorist. http://arhiva.sri.ro/fisiere/studii/strategieue.pdf (accesat 10.08.2020)
10. Безкади Фади. Международные усилия по борьбе с терроризмом. În: Международный научный журнал, 2015, № 3, с. 51-53.
11. Беблер А. НАТО и транснациональный терроризм. În: Мировая экономика и международные отношения, 2006, № 10, с.15–23.
12. Конаровский М. Некоторые военно-политические аспекты операции США и НАТО в Афганистане. În: Актуальные проблемы Европы, 2013, № 3, с. 15-47.
13. Коргун В. США в Афганистане: миссия невыполнима? În:Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25. Международные отношения и мировая политика, 2011, № 3, с.106-134.
14. Мельянцов Д. Отношения Европейского союза и НАТО в 1990—2000-е гг. În: Журнал Международного права и Международных отношений, 2007, № 3. hnp://evo1utio.info/index.php?option=com content&task=view&id=I218&Itcmid=215 (accesat 10.08.2020)
15. Петров В. О подходах НАТО к борьбе с терроризмом. În: Зарубежное военное обозрение, 2016, №4, с. 3-10.
16. Разработка повестки дня для модернизации НАТО - заседание министров иностранных дел НАТО в Рейкьявике (Исландия). 13 - 19 мая 2002 г. http'/Avww nato int/docu/other/ru/upd2002/r02051.htm (accesat 10.08.2020)
17. Тимофеева Н. Международно-правовые вопросы борьбы с терроризмом в евроатлантическом регионе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2009, 229 с.

Revista NR 3_2020____.indd 42 12.01.2021 13:44:44

INFLUENCE THE COVID-19 PANDEMIC ON THE INTEGRATION OF REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE REGIONAL VALUE CHAINS

INFLUENȚA PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA INTEGRĂRII REPUBLICII MOLDOVA ÎN REȚELE REGIONALE DE PRODUCERE[1]

Marica DUMITRAȘCO, ***doctor în economie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
mdumitrasco@gmail.com

Rezumat

Lanțurile valorice globale (LVG) au devenit un motor puternic al creșterii economice globale în secolul XXI. Dar pandemia COVID-19 a provocat o scădere fără precedent a activității economice și a comerțului mondial. În prezent, LVG s-au transformat într-unul dintre principalele moduri de diseminare internațională a impactului economic negativ al COVID-19 prin ruperea contractelor de furnizare și producerea unei reacții în lanț a perturbării rețelelor de aprovizionare, cu cele mai grave consecințe devastatoare asupra țărilor în curs de dezvoltare și a industriilor orientate la nivel global. Criza cauzată de pandemia COVID-19 a avut deja un impact negativ asupra comerțului extern al Republicii Moldova.

Cercetările noastre au constatat că cea mai mare parte a comerțului extern moldovenesc se caracterizează prin specializarea verticală ce implică utilizarea de componente de import (tehnologic, design și de capital) pentru asamblarea sau producerea finală de mărfuri care sunt exportate ulterior.

Studiul a arătat că lista de produse implicate în fragmentarea externă de producere a țării este foarte concentrată, precum și piețele acestora. Articolele de îmbrăcăminte și accesorii pentru îmbrăcăminte sunt principalele mărfuri incluse în rețele regionale de producere introduse pe teritoriul țării în regimul vamal de perfecționare activă. Cercetările noastre au descoperit că Moldova nu a folosit suficient avantajele ALS între RM și UE pentru a aprofunda penetrarea produselor autohtone în lanțurile valorice regionale ale spațiului european, fiind reprezentată în lanțurile cu venituri mici înainte de pandemia COVID-19.De asemenea, am stabilit domeniile de implicare a politicilor pentru atenuarea perturbărilor asociate de pandemia COVID-19 în industriile din Moldova orientate spre export. Rezultatele studiului pot fi utilizate în procesul de elaborare a măsurilor de depășire a pandemiei COVID-19 pe industriile Republicii Moldova orientate spre export de către factorii de decizie și sectorul privat.

Cuvinte-cheie: *integrare economică regională, lanțurile valorice globale, pandemia COVID-19.*

Summary

Global Value Chains (GVCs) have become a strong driver of global economic growth in the twenty-first century. But COVID-19 pandemic caused an unprecedented drop in global economic activity and trade. At present GVC has been transformed in one of the main ways for international dissemination of negative economic impact of COVID-19 by breaking of supply contracts and producing a chain reaction of supply networks disruption, with its worst devastating consequences on developing countries and globally oriented industries. The crisis1 caused by the COVID-19 pandemic has already had a negative impact on the external trade of the Republic of Moldova.

Our research found that most part of Moldovan external commerce is characterized by the

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova.

Revista NR 3_2020____.indd 43 12.01.2021 13:44:44

vertical specialization that involves the use of import components (the technologic, design, and capital intensive) for the assembly or final production of goods which are exported afterward.
The study showed that the list of products engaged in external fragmentation of the country is highly concentrated as well as their markets. Articles of apparel, accessories are the main product of external fragmentation of production, provided in the customs regime of inward processing. Our research found that Moldova did not make enough use of the benefits of FTA between RM and EU to deepen the penetration of products into the value chains of European space, being represented in their low-medal and low-income nets before COVID-19 pandemic.
We also established domains of policy implications for mitigation of disruptions produced by COVID-19 pandemic in the export-oriented industries of Moldova. The results of the study can be used in the process of elaboration measures on overcoming of health environment lockdown on the export-oriented industries of the Republic of Moldova by decision makers and the private sector.

Keywords*: regional economic integration, Global Value Chains, Covid-19 pandemic.*

Introduction

Regional integration through trade and investment agreements in Central and Eastern Europe has been connected to the large international networks of production. At present Europe is one of the most important hubs in complex GVC networks activity and the main attention of this study will be painted in this region. A number of empirical studies demonstrate the dynamic integration of the entire region of Central and Eastern Europe with the global economy, especially with the European Union.

Implementation of Foreign Trade Agreement between RM and EU is at the government agenda, beginning with moment of ratification. Valorization of the economic potential of this agreement should be through the elaboration of adequate mechanisms and policies. In this context the study of the participation of the Republic of Moldova in processing trade, as well as estimation of the share of European countries in it, is important.

It is worth noting that at the time of writing of this paper, the susceptibility of manufacturing to international supply chains was sharply reduced during the current COVID-19 crisis. The COVID-19 pandemic caused an unprecedented drop in global economic activity and trade. So, in the early stages of a pandemic, some production deliveries in Europe and the USA were disrupted by inaccessibility of intermediate resources from China due to border closures. This in turn has led to the suspension of subcontracting relationships in developing countries, especially those involved in backward trade by intermediate goods. As the pandemic expands, the GVC will become one of the main ways for international dissemination of negative economic impact of COVID-19, having a multiplier effect, with its worst devastating consequences on the poorest developing countries and the most globally oriented industries.

The crisis caused by the COVID-19 pandemic has already had a negative impact on the external trade of the Republic of Moldova. Two-month factory lockdowns in export-oriented industries produced the total export reduction at 18, 3% - in March

Revista NR 3_2020____.indd 44 12.01.2021 13:44:45

and 30, 5% - in April in comparison to the similar period of the preceding year according to official statistical data.

At the country levels, mitigation unfavorable impact of COVID-19 pandemic should include macroeconomic policy measures in the short-term and medium-term periods. If the short-term measures are to avoid mass layoffs and bankruptcies, the medium-term ones should turn to recovery measures. However, the Republic of Moldova has a limited capacity in the adoption of monetary and fiscal stimulus as well as the most countries with a transitional economy.

There are following objectives of the study:

- Identification trends in external trade by intermediate goods of Moldova in comparison other Eastern European countries until the COVID-19 pandemic,
- Determination the regional chain manufacturing patterns of Moldova and their affection by the health environment lockdown,
- Establishment domains of policy implications for mitigation of disruptions produced by COVID-19 pandemic in the export-oriented industries.

Besides its introductory part, the paper has four parts, including the theoretical and methodological background of research as well as all outlining the aspects external fragmentation of Moldova, determining the place of the country in GVC and their affection by the Covid-19 pandemic, and concluding remarks.

Theoretical background of research

The GVCs participation concept has its origins in various schools of economic thought, spatial and geographical development theories correlated with international business, international trade disciplines, and the countries' and regional development studies. Despite the fact that they are called "global", the chains are regional in nature.

Although interdisciplinary approach should be useful for studying this phenomenon taking into attention the above mentioned, most research still remains discipline-bound. So, the literature is vast and in such conditions, the subject of the research should be delimited.

In this section, the existing literature has been reviewed, studying how the participation of GVCs affects countries' development and primarily developing ones and with the transitional economy, which are involved in the framework of some regions.

In the economic literature increasing trade of big parts and components of manufacturing goods between countries has been variously called.

Besides mentioned above, for a description of this globalization process has been used the following terms: vertical specialization, processing trade, slicing up the value-added chain, outsourcing, offshoring, global supply chains, global production networks etc.

If in some studies the authors try to find differences between their [1], others use as interchangeable terms [2, 3, and 4].

Although there is no consensus in the literature regarding the terms applied for the description of this phenomenon. Much of the research stresses the importance of GVC linkages in manufacturing and through it, to the integration of a specific region / sector or brunch into the GVCs.

Revista NR 3_2020____.indd 45 12.01.2021 13:44:45

Part of the names given to this phenomenon emphasizes precisely this connection.

According to Stollinger [5], Sampath and Vallejo [6], and Kacani J. [7] since the advent of the GVC, the manufacturing sector has undergone significant structural changes and has become a major driving force of economic growth that affected the expansion of GVCs. However, at present, the growth provided by manufacturing becomes more difficult to till than it was in the period before 1990 when most industrialized countries grew. The recent 2018 United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) *Report on Industrial Development* emphasizes that manufacturing hasn't become less important than earlier for sustainable development.

The empirical studies on the production process in the framework of GVC have often concentrated on relationships between lead firms and top-level suppliers in value chains. Some recent studies try to evident the relationship between GVCs and different aspects of production: the influence of the international fragmentation of production on trade and specialization in the manufacturing of country [8], correlation between GVCs and productivity [9, 10, 11], other studies pain attention on sustainability in global production networks by connecting the lead firms with lower level suppliers and governance processes in these networks [12, 13].

There are relatively little experimental studies that highlight how industry competencies and skills affect the participation of developing countries in GVCs.

In this context, one of the appropriated cases was studied by Drăgulanescu I. V., Androniceanu A., & Valter N. [14] that showed on the example companies from Italy how the opposite to offshoring phenomenon has increasingly appeared during recent years - the repatriating the outsourced companies, especially from China and from Eastern Europe and mostly from clothing & footwear and mechanical sectors. This is because of the economic advantage of producing abroad has reduced. If in the end 1990ies and the beginning 2000ies many companies have based their competitive strategy on cost reduction by placing manufacturing abroad, at present it was replaced by a quality concept that can be guarantee by a national location. In the study are mentioned the following reasons of such behavior of companies: the positive impact over Italy and the consumer, associated with good manufacturing products; the poor level of delocalised production quality; greater attention to the consumer's needs; a higher level of skills in the country of origin, etc.[14, p .214].

Several recent studies regarding COVID-19 note that the pandemic is unique in that it generated two productivity shocks at once, on the supply and on the demand side, and has affected all sectors and regions of the world [15, 16].

GVCs have been suffered by wave effect caused by lockdown and temporary export or import measures taken by governments to manage access to important goods.

Thus, disruptions in GVCs and a decrease in national demand affected exports and imports in countries that took lockdown measures, as well as their trading partners.

Contemporary GVCs are characterized by the complication of the production and network complexity. It means that lockdown in one economy can have major

Revista NR 3_2020____.indd 46 12.01.2021 13:44:45

wave effects across the globe and in countries that do not have a direct trading relationship with main hubs around which are organized global network activity.

Already available statistics on global trade clearly indicate that manufacturing is one of the sectors that have fallen particularly hard because of COVID-19 pandemic.

The recent 2020 International Trade Centre (ITC) Report *on the Great Lockdown and its Impact on small business*[17] summarize some good practices and targeted actions introduced by governments to safeguard especially export-oriented industries. These include: obligation to pay wages to workers in export-oriented industries (Bangladesh), exemption from closure of export-oriented industries and outsourcing of business processes (Philippines), accelerated tax refunds (Pakistan), introduction accelerated customs procedures for reputable traders and authorized economic operators, and issuing force majeure certificates and offering government legal advisory services (Indonesia); extension credit repayment periods from two to six months as well as rediscount credit terms to two years (Export Credit Bank of Turkey).

This has been done to save the export-oriented industries and to prevent the replacement of the national producers in global production networks.

Many countries introduced waiving customs fees. This measure not only facilitated trade but has reduced domestic prices for consumers.

Methodological background of research

This study is based on the analysis of trade flows of intermediate goods between countries for measurement engagement of countries in external fragmentation.

The methodological base of study is a wide range of WEB simulation tools of International institutes that allow estimating the engagement of Republic of Moldova in external fragmentation of production and the best ways it can be done, among which are: *Bilateral Trade Database by Industry and End-use category*, developed by OECD and the Market Analysis Tools of International Trade Center (ITC) of the World Trade Organization and the United Nations.

Trade map of ITC contains bilateral trade statistics of goods that are re-exported in the country from which was imported previously. It allows the determination of goods that have acquired domestic origin through processing and are engaged in backward participation. Republic of Moldova is included in the list of 62 countries that having reported their re-export.

Trends in external fragmentation of production of the Republic of Moldova until the COVID-19 pandemic

Trade in intermediate goods between countries is one of the suitable indicators for an estimate of trade fragmentation of the Republic of Moldova.

In comparison with Moldova, all countries have the initial (2009) and final (2019) levels of expansion of intermediate goods in export to be higher. According to this indicator, they are more integrated into regional and global value chains than Moldova *(Figure 1).*

Revista NR 3_2020____.indd 47 12.01.2021 13:44:45

Figure 1. Shares of intermediate goods, by industry in export, % selected Eastem European countries

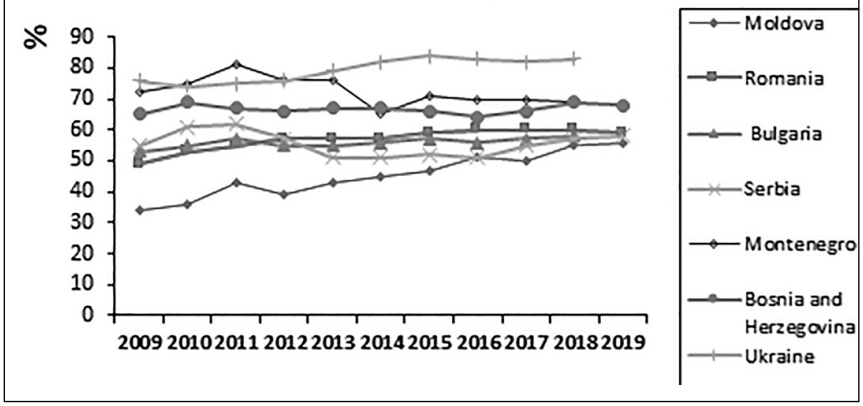

Source: Elaborated by the author at the Bilateral Trade Database by Industry and End-use category.

It can be observed that the share of intermediate goods is reduced in 2009 - the first year of precedent economic crisis and it already recovered in the second 2010 the most counties.

Ukraine, as well as Montenegro, Bosnia, and Herzegovina, show the highest shares of intermediate goods in export. Romania and Bulgaria demonstrate similar trends in developing trade by intermediate goods. During the more than 10-year period of the countries' EU membership, their shares of intermediate goods were extended insignificantly.

Moldova's export has unlike structure to all countries included in the analysis. Household consumption has prevailed category of export for the exception of recent years when the structure was changed. So, Moldova's share of household consumption was reduced from 58% (2009) to 36% (2019) while the export of intermediate goods has expanded from 34% to 56% during this period. To be mentioned that in Moldova the rate of growth of intermediate goods was higher than the rate of growth of exports in general. So, if the country's export increased by about 2.2 times in 2019 in comparison with 2009, the intermediate goods' export expanded in 3.6 times in the same period.

Analyzed records approve indirectly the extension of penetration of Moldova in external fragmentation of production as well as the efforts for identification of their niches.

It can be observed a strong correlation between intermediate import and total export of Moldova (*Figure 2*). This means that Moldova uses significant share of intermediate imports in its export production.

There are following products imported as intermediate goods by Republic of Moldova: basic metals and fabricated metal products, machinery and equipment, chemical products, rubber and plastic products, and textile. So, intermediate import embodied in exports has acquired domestic origin through processing and are engaged in backward participation.

Revista NR 3_2020____.indd 48 12.01.2021 13:44:45

Figure 2. Intermediate import and total export of Moldova

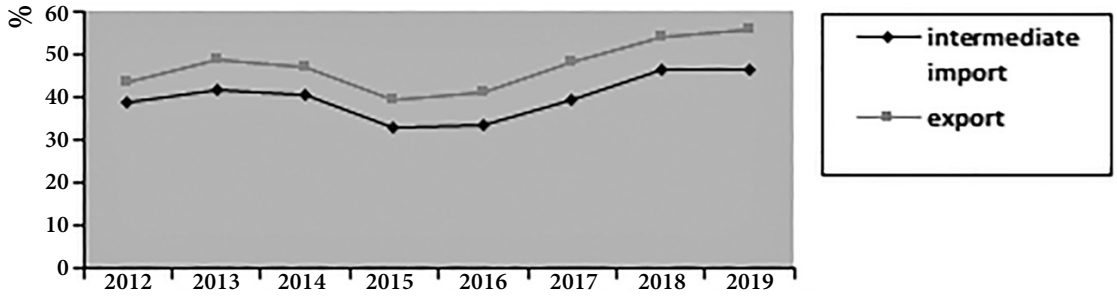

Source: Elaborated by the author at the Bilateral Trade Database by Industry and End-use category.

Following analysis will be based at the study of engagement of Republic of Moldova in backward activity. At present list importing markets for products re-exported by Moldova includes the 15 countries that demonstrate significant shares in value in Moldova Republic's re-export that are considered for this study more than one percent during one of the years 2010-2018. But only few countries dominate in list of importing markets. (*Table 1*)

***Table1.* Share the main importing markets for the products re-exported by Moldova**

importers	Share in value in Moldova Republic's re-export, %								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Romania	24,9	22,3	11,1	12,3	17	19	24,3	26,8	31,9
Italy	16,9	11,9	7,6	8,8	17,1	17,7	18,5	18	18
Germany	5,4	4,1	2,2	2,3	3,9	4	5,8	6,1	7,6
Russian Federation	24,1	37,9	53,3	49,4	30,2	21,6	14,8	11,1	6,8
United Kingdom	7,7	4,8	3,9	4,6	7,9	8,1	6,7	6,1	6
Turkey	5,2	3,1	4	3,3	3	3,1	3,5	3,2	3,4
Ukraine	3,5	3,6	3,3	2,7	2,7	1,8	1,8	2,4	2,6
World	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Source: Elaborated by the author at the Trade map of ITC.

It can be observed that tree European countries: Romania (31.9%), Italy (18%) and Germany (7.6%) composed about sixty percent of value in Moldova Republic's re-exports in 2018.

Further analysis shows that the share of European countries has a tendency for increasing beginning in 2013 in the re-export of Moldova. More huge re-exported growth in value was reached for Romania (30%) and Germany (37%) in comparison with total growth (9%) for 2018.

The opposite trend is observed regarding the Russian Federation. So, the Russian Federation's share is decreased from 53% (2012) to 6.8% (2018). At the same time, the re-exported value of Russian Federation has essentially decreased between 2013-2018 years, and especially in last three years. In 2018 the decline in the re-exported

Revista NR 3_2020____.indd 49 12.01.2021 13:44:45

value composed about 86% compared to the 2012 year. Similar to Russian trends, Ukraine's share in the re-export at the end of the analyzed period has reduced in comparison with its beginning.

Re-export of Republic of Moldova is geographically divided mainly between former USSR republics and EU countries. It can be observed the same that it concentrated in Romania from European states as well as in Russian Federation from ex USSR countries. Republic of Moldova will been included into industrialization process historically after World War II and now has been oriented at the assembly production dealing with this region as a result of the actions taken by the governments.

The most important conclusion from our analysis that can be deduced is the Moldova's re-export is leaving the countries of the former USSR to favour the EU states. It can be explained by the impact that produce the implementation of Deep and Comprehensive Free Trade Agreement between Moldova and EU that started to take effect on 1 September 2014. In turn, it is the extreme important for economic modernization of the country. It should be mentioned that the list of products re-exported by the Republic of Moldova is limited the same. So, from the 97 product groups, selected according HS4 trade classification, re-export is highly concentrated only in three groups: electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers (23%); articles of apparel, and clothing accessories, not knit or crochet (22.7%); articles of apparel, accessories, knit or crochet (9.6%) in 2018. (Table 2)

Table 2. **List of main products re-exported by Republic of Moldova**

Product label	Share in value in country's cluster import,%								
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers	17	16,7	5	7,9	11,1	12,7	17,1	20,7	23
Articles of apparel, and clothing accessories, not knit or crochet	19,3	14,1	9,6	11	19,8	20,9	21,1	22,1	22,7
Articles of apparel, accessories, knit or crochet	14,4	10	8,1	8,8	11,2	10,4	10,5	9,6	9,6
Pharmaceutical products	8	6,5	10,2	11,7	13	8,2	4,8	5,6	6,3
Furniture; bedding, mattresses, mattress supports, cushions and similar stuffed furnishings	5	7,3	10,6	5,7	4,4	3,7	5,6	4,7	3,2
Footwear, gaiters and the like, parts thereof	4,2	4,4	3,6	2,5	3,6	3	3,2	3,2	3,1
Nuts, fresh or dried, whether or not shelled or peeled	6,5	4,3	5,8	4,7	5,1	8,7	2,4	2,3	3,1
Vehicles other than railway or tramway rolling stock, and parts and accessories thereof	1,6	3,4	5,1	4,5	2	1,5	3,3	2,7	2,2
Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers; parts thereof	5,2	6,8	5,7	4,9	3,7	3,6	2,7	2,4	1,9
All products	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Source: Elaborated by the author at the Trade map of ITC.

Revista NR 3_2020____.indd 50 12.01.2021 13:44:45

The share of above product groups in value in country's cluster import was more than half in 2018. The portion of other 94 product groups varies from few percents till to hundredths percents. Analysis shows that the articles of apparel, accessories are the major specialization product of trade fragmentation of country.

At the same time main goods included in processing trade of Republic of Moldova are concentrated at the different importing markets. (Table3)

Table 3. **Selected products re-exported, destined to main importing markets in 2018**

countries / products	Share in value in Moldova Republic's re-export,%								
	Russian Federation	Romania	Italy	Germany	United Kingdom	Turkey	Netherlands	France	Ukraine
Electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers		69,4	3,7	10,3					1,4
Articles of apparel, and clothing accessories, not knit or crochet		21,5	45,5	9,1	15,3	0,9			
Articles of apparel, accessories, knit or crochet		7,4	34,7	1,4	23,7	30,4			
Pharmaceutical products	74								19,2
Furniture; bedding, mattresses, mattress supports, cushions and similar stuffed furnishings	4	5,4	3	23,2			21,7		
Footwear, gaiters and the like, parts thereof		74,4	21,2						
Vehicles other than railway or tramway rolling stock, and parts and accessories thereof	6,7	57,4		13,3					7,5
Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers; parts thereof	17,3	35,8	1,5	23,3	2				2,9
Nuts, fresh or dried, whether or not shelled or peeled		0,7	3,3	15,8		1,6	5,7	52,9	

Source: Calculated and elaborated by the author at the Trade map of ITC.

About the 70% of *electrical equipment* is re-exporting in Romania.

Re-exports of *articles of apparel, accessories, not knit or crochet* are divided between European countries, more than 45% of which are importing by Italy.

Subcontracting relations between Moldavian enterprises and Italian firms have been constructed in 90-th years based at the cheap and qualified labour force. As one of the good examples should be mentioned the largest clothing factory in Moldova - "Ionel" that produces clothing based on Italian technology, is modernized with equipment from European branded companies. The company promotes such brands as Ionel, Giovanni Primo, Bella Prima, and makes articles for successful brands from which are Luisa Spagnioli, Pizza Roma, Patrizia Pepe, J.W. Tabacchi, Oviesse, UPIM, Conbipel, Trussardi. The other example of the clothing industry from Moldova engaged in the external fragmentation is the "Tricon" factory. It is one of the main producers of apparel knitted or crocheted. It fully modernized the equipment, implement

Revista NR 3_2020____.indd 51 12.01.2021 13:44:45

new technologies in the collaboration with famous brands from Germany, Italy, and other counties. Importing shares of articles of *apparel, accessories, knit or crochet* belong preponderant Italy (34.7%), Turkey (30.4%) and United Kingdom (23.7%). The assortment of products re-exporting in Russian Federation is including the leading positions *in pharmaceutical products* (74%). Furniture and its accessories are mainly re-exported in Germany (23.2%) and Netherland (21.7%).

It attracts attention that dried apricots, prunes, apples, peaches, pears as well as dried leguminous vegetables and fresh or chilled vegetables are absent in the list of main products re-exported by the Republic of Moldova. Taking into attention that the vegetal products are the main export category with a share of 25.4% in 2018 according to official statistics, it seems the big contrast. In fact, the fresh and processing fruited and vegetables are mainly engaged in forward external trade.

It can be observed the same that only pharmaceutical products participate in trade fragmentation with former USSR countries: Russia (74%) and Ukraine (19.2%). The markets of trade fragmentation for all other products are divided between former USSR countries and EU countries. Taking into attention the large assortment of goods re-exported in Romania and significant importing shares in electrical machinery and equipment *(*70%), *footwear and parts thereof* (74.4%), *machinery* (35.8%), and *vehicles and parts and accessories thereof*(57.4%)it is one of the main markets for trade fragmentation of Moldova. Italy and Germany are important markets for backward trade fragmentation the same for seven product groups from Moldova.

It can be mentioned some measures of economic policies that have had an influence on this structure of re-export.

First, from the analysis of the re-exported products is fallowing that the materials and accessories were imported in the Republic of Moldova in the customs regime of inward processing where products were transformed, and then were re-exported from Moldova to EU countries, especially, when it comes to clothing articles and textiles, footwear, articles of leather.

The customs regime of inward processing allows that the foreign goods to be used in Moldova in one or more processing operations (processing, including erecting or assembling or dropping them to other goods), that intended for removal from the customs territory as compensating products without payment of import duties and without application of economic policy measures. So, the created situation is not favorable for economy of Republic of Moldova, for the reason that the re-exporting, based at the customs regime of inward processing, is not part of the gross additional value process and the process of taxing the company's income.

Second, the list of operators entitled to extension of the deadline for payment of VAT and customs duty for during the production cycle, but not more than 180 days at raw materials, materials, accessories, and primary packaging and completing items imported exclusively for manufacturing goods destined to export, was approved according to Government Decision Nr. 359 of 26.05.2014[18].

List of goods of Republic of Moldova engaged in external fragmentation of production is mainly gets into one from two mentions above economic regimes.

Revista NR 3_2020____.indd 52 12.01.2021 13:44:45

Discussion the current integration of Moldova in GVC and its effecting by the COVID-19 pandemic

Literature states there are minimal conditions that can contribute to the integration of the developing and transitional economies in GVCs, including infrastructure, the availability of financing, the availability of skilled labor and, as well as the competitiveness of manufacturing production and utilization of new technologies and innovations.

Some of these conditions directly depend on the government or can be stimulated by it, while the others need and business involvement. Their importance is growing in the face of the COVID-19 pandemic and helping to adapt to change.

Regarding merchandise trade, the recent 2020 International Trade Centre (ITC) Report *on the Great Lockdown and its Impact on small business* estimates that skins and leather products, footwear, vehicles, and clothing are among the most affected goods based on the data from world hubs. This report also anticipates that exports of all these goods will fall by at least 20% since the start of the COVID-19 pandemic [17, p.4] and lockdown factories in the European Union will have the biggest impact on the supply chains in other countries [17, p.8].

It is true in the case of the Republic of Moldova because of EU is the main importers of all above mentioned raw materials, parts and components and goods produced by the country.

According to available official statistics, exports from Moldova to the EU of electrical machinery and equipment and their parts have already decreased by 38%, textiles and products from them by - 29%, footwear and their parts - by about 15% in the first 5 months of this year compared to the same period last year.

So, manufacturing inputs from Moldova to countries within the EU will be deeply affected by GVCs disruption and this effect will be more visible at the end of the year.

The analysis from the previous section shows that the articles of apparel, accessories are the main products of external fragmentation of production as well as it can be suggested that they will be and one of the primary affected products by COVID-19 in the trade with Italy and other European countries.

In addition, the crisis is superimposed on another unfavorable trend and intensifies its influence on the economy of the Republic of Moldova. As an experimental study has shown in recent years, before the COVID-19 crisis, there was a trend in Italy to repatriate the outsourced companies, including from Eastern Europe, in the clothing, footwear, and mechanics sectors. This tendency that the production of goods could be moved back to the original countries will increase during the COVID-19 crisis. It is due to the need to provide jobs for local workers, increasing pressure on trade protectionism in all countries as a result of the economic crisis.

In plus, Moldova can be affected by this unfavorable trend especially considering the evidence that in the factor-driven economy of Moldova [17, p.320], cheap labor has disappeared as a competitive advantage due to the high level of population migration in recent years.

Revista NR 3_2020____.indd 53 12.01.2021 13:44:46

To be mentioned further that we found engagement of the Republic of Moldova in the medical supply sector with pharmaceutical products.

Although it is difficult to foresee how the pandemic and sanitary measures to manage the crisis will evolve before the end of the year and early next year. To a large extent, everything depends on the emergence of a new vaccine. Most countries, including Moldova, are in the process of coming out of complete isolation in a controlled manner to avoid a sharp increase in the number of new infections.

According to the appreciation of the World Health Organization, the demand for the COVID-19-related products will be increasing, and the strategic importance lay on the medical supply sector is likely to continue in the near future.

In this context, the Republic of Moldova is needed to assess the possibility of increasing production capacities for certain health-related products based on raw materials available in the country on the one hand. It should study the possibility of the export of certain inputs for these products on the other hand. This opens up opportunities to develop regional supply chains and help diversify the supply of these goods.

There are a few world suppliers of medical products from tree main hubs around which are organized GVC activity: Germany, the United States, Switzerland, China, and Ireland.

The government should elaborate on the economic measures for encouraging domestic businesses to produce sanitizers and masks and stimulate its connection to main EU producers.

The most flexible private firms and medical centers from the country already transformed themselves to fit the new situation, creating novel products such as designer masks or proposing rapid testing technologies.

Conclusions and implications

The most part of Moldovan external commerce is characterized by the vertical specialization that involves the use of import components (the technologic, design, and capital intensive) for the assembly or final production of goods which are exported afterward. This specialization of Moldova implies intermediate import and export of goods simultaneously that take part in the same commercial category but on the different stages of technology processes.

The backward participation is predominant type of engagement of Republic of Moldova in external fragmentation of production. However, the backward activity is concentrated in four markets, including Romania, Italy, Germany and Russia. This collaboration is based on the previous long-standing relationships – with Russia when the Republic of Moldova was a part of Soviet Union, but with European countries – with first years of independencies - beginning with 90-th years. Also Moldova's re-export is leaving the countries of the former USSR to favor the EU states. This is explained by the impact that produced the implementation of the Agreement on Deep and Comprehensive Free Trade Agreement between Moldova and the EU before the pandemic COVID-19.

Revista NR 3_2020____.indd 54 12.01.2021 13:44:46

At the same time the factory shutdowns in the EU will have the biggest consequences for the regional chain manufacturing patterns of Moldova.

List of products re-exported by Republic of Moldova is highly concentrated the same, primarily in three groups. This is a consequence of the extensive process of deindustrialization, which took place in Moldova during the years of independence. According to our calculations based on the World Bank provided data, the share of the manufacturing industry in GDP decreased by about 2 times in 2016 compared to 1995, from 22.3 to 11.8 percentage points. Despite the fact that the program documents calculated the annual growth rate of electronics production up to 16 -18 percentage points (the Program for the development of the electronic industry until 2015) and an increase in the industry in GDP - up to 20-22 percentage points (the Development strategy of the industry for the period up to 2015 year), a decline was achieved in 2015. In this context, the recent Government's decision on the creation of industrial platforms in the regions of country should change this unfavorable economic situation.

Before COVID-19 pandemic, goods from Moldova were not sufficiently penetrated in income value chains and mostly were presented in low income nets of European countries. Advantage of geographical approximation to Europe - one of the main manufacturing hubs around which is organized GVC activity was insufficiently used by Moldova.

The health environment lockdown will delay Moldova's integration into regional value chains as well as its process of economic European integration.

The targeted actions should be introduced by decision-makers of the country to mitigate the unfavorable impact of COVID-19 pandemic on export-oriented industries similar to ones introduced by other countries such as exemption from the closure of export-oriented industries and outsourcing of business processes, accelerated tax refunds, introduction accelerated customs procedures for reputable traders and authorized economic operators, and issuing force majeure certificates and offering government legal advisory, etc. This should be done for several reasons. Safeguard export-oriented industries must be a priority because it meets of the need for foreign currency to pay for essential imports.

Moreover, as shown above, many export industries and links have been created and established over decades, and the country needs to maintain its position in the existing supply networks. The loss of a country's position can be irrevocable in regional value chains quickly changed by the pandemic with rapidly shifting customer purchase patterns and wildly disconnected demand-supply requirements. The experience of countries that have adopted these measures shows that not all of them require significant financial resources.

In addition, the diversification of markets and suppliers of Moldovan enterprises as ever is relevant. Because purchasing from multiple suppliers increases the ability to continue production, in spite of everything. As well as selling to several different buyers through different channels, it ensures that some markets remain available even if others close.

Revista NR 3_2020____.indd 55 12.01.2021 13:44:46

BIBLIOGRAPHY

1. Parrilli, M. D., Nadvi, K., & Yeung, H. W. C. (2013). Local and regional development in global value chains, production networks and innovation networks: A comparative review and the challenges for future research. European planning studies, 21(7), pp. 967-988.
2. Kimura, F. (2006). International production and distribution networks in East Asia: Eighteen facts, mechanics, and policy implications. Asian Economic Policy Review, 1(2), pp. 326-344.
3. Park, A., Nayyar, G., & Low, P. (2013). Supply chain perspectives and issues: A literature review. World Trade Organization
4. Lumba, A. J., Mariasingham, M. J., & Baris, K. (2020). Evolving Trends in Global Value Chain Analysis: Country Case Studies of Brunei Darussalam, Malaysia, and Singapore, gtap.agecon.purdue.edu (23.09.2020)
5. Stöllinger, R. (2016) Structural change and global value chains in the EU. Empirica, 43(4), pp. 801-829
6. Sampath, P. G., & Vallejo, B. (2018) Trade, global value chains and upgrading: what, when and how?. The European Journal of Development Research, 30(3), pp 481-504.
7. Kacani J. (2020) Global Value Chains and the Participation of Emerging Economies in International Trade. In: A Data-Centric Approach to Breaking the FDI Trap Through Integration in Global Value Chains. Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, vol 50. Springer, Cham
8. Laura Dell'Agostino & Silvia Nenci (2018) Measuring patterns of specialization using trade in value added: the case of manufacturing in Italy, Applied Economics Letters, 25:21, 1487-1492, DOI: 10.1080/13504851.2018.1430316
9. Constantinescu, C., A. Mattoo, and M. Ruta (2017) 'Does Vertical Specialization Increase Productivity?' World Bank Policy Research Working Paper, No. 7978, Washington, DC: World Bank
10. Ignatenko, A., Raei, F., & Mircheva, B. (2019). Global Value Chains: What are the Benefits and Why Do Countries Participate?.IMF Working Paper 19/18, International Monetary Fund, Washington, DC
11. Banh, H. T., Wingender, P., & Gueye, C. A. (2020). Global Value Chains and Productivity: Micro Evidence from Estonia. IMF Working Paper /20/117, International Monetary Fund,Washington, DC
12. Alexander, R., (2018) Sustainability in global production networks-Introducing the notion of extended supplier networks. Competition and Change, 22(3), pp. 255–273.
13. Alexander, R., (2019) "Emerging roles of lead buyer governance for sustainability across global production networks", Journal of Business Ethics, doi:10.1007/s10551-019-04199-4
14. Drăgulanescu, I. V., Androniceanu, A., & Valter, N.(2017) Global sourcing and repatriating of the relocated companies in Italy. In: „in BASIQ International Conference: New Trends in Sustainable Business and Consumption - 2017, edited by Rodica Pamfilie, Vasile Dinu, Laurențiu Tăchiciu, Doru Pleșea, Cristinel Vasiliu, Proceedings of BASIQ Vol.01,pp. 208-216
15. McKibbin, Warwick J. and Fernando, Roshen, The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios (March 2, 2020). CAMA Working Paper No. 19/2020, Available at SSRN: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729
16. Badri N., Villafuerte J. (2020) Estimating the Economic Impact of COVID-19: A Supply Side Analysis, gtap.agecon.purdue.edu (13.09.2020)
17. International Trade Centre (2020). SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business. ITC, Geneva.
18. Government Decision of Republic of Moldova Nr. 359 of 26.05.2014
19. Schwab K. (editor) (2018) The Global Competitiveness Report 2017–2018. World Economic Forum. Geneva
20. Government Decision of the Republic of Moldova no. 117 from 10.02.2009 regarding the approval of the Development Program of the electronics industry by 2015
21. Government Decision of the Republic of Moldova no. 1149 of 05.10.2006 on the Industry Development Strategy for the period up to 2015

Revista NR 3_2020____.indd 56 12.01.2021 13:44:46

ASPECTE CONCEPTUALE ȘI PRAGMATICE PRIVIND COMUNICAREA GUVERNAMENTALĂ PE DURATA SITUAȚIEI DE URGENȚĂ GENERATĂ DE PANDEMIA COVID-19[1]

CONCEPTUAL AND PRAGMATIC ASPECTS OF GOVERNMENT COMMUNICATION DURING THE EMERGENCY SITUATION GENERATED BY THE COVID-19 PANDEMIC

Aurelia PERU-BALAN, ***doctor habilitat în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
peruaurelia@gmail.com

Eugenia TOFAN, ***cercetător științific,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
t_eugenia@mail.ru

Rezumat

Articolul propus pune în evidență o problemă de strigentă actualitate și complexitate – comunicarea instituționalizată, în special comunicarea guvernamentală pe perioada situației de stare excepțională instituită în contextul pandemiei COVID-19. Autorii au străduit asupra oportunităților, rigorilor de comunicare și Relații Publice în contextul crizei pandemice, identificând devierile de la regulile general recunoscute de elaborare a strategiilor de comunicare în situații nestandard. Concluziile și recomandările pot fi utilizate de către reprezentanții instituțiior puterii în situații evocate, în special în eventualitatea declanșării valului doi de pandemie.

Cuvinte-cheie: *criză, comunicare de criză, comunicare guvernamentală, Relații Publice, centru de informare, infodemie, fake news.*

Summary

The proposed article highlights a pressing issue of topicality and complexity - institutionalized communication, especially government communication during the state of emergency, established in the context of the COVID-19 pandemic. The authors insisted on the opportunities, rigors of communication and public relations in the context of the pandemic crisis, identifying deviations from the generally recognized rules for developing communication strategies in non-standard situations. The conclusions and recommendations can be used by the representatives of the institutions of power in situations evoked, in particular, in the event of the outbreak of the second wave of pandemic COVID -19.

Keywords: *crisis, crisis communication, government communication, Public Relations, information center, infodemia, fake news.*

În studiul de față ne propunem să analizăm mai multe aspecte ale **comunicării instituționale (guvernamentale, prezidențiale, lideri politici)** pe durata pandemiei de COVID-19 în Republica Moldova, comportamentul mass-mediei și al managerilor

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Programului de stat (2020-2023) .80009.1606.05 Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană.

Revista NR 3_2020____.indd 57 12.01.2021 13:44:46

din sfera relațiilor publice. Vom iniția studiul pornind de la ipoteza că teama față de noul virus și necunoașterea au generat alte fenomene adiacente pandemiei, dar și mai multe tipuri de crize. Criza a provocat o psihologie pandemică. S-au revigorat mecanismele războiului informațional și instrumentele de *soft power*. Totodată, criza pandemică a provocat si o criză de comunicare sau, mai exact spus, devieri de la regulile comunicării de criză.

Pentru început ne propunem să facem o referință istorică la definiția fenomenului de criză și o trecere în revistă a criteriilor de clasificare a crizelor. Marele gânditor al Antichității, Aristotel, preocupat de lărgirea atribuțiilor democratice ale oamenilor cetății, afirma că aceștia trebuie să-și arate interesul pentru a face evaluări – ***crisis*** - și pentru a conduce – ***craten!*** În secolul al XV-lea, termenul ***crisis*** se transformă în ***criză.*** În lumea medicală, conform tratatelor hipocratice, „criza era o exacerbare a unei afecțiuni sau maladii, care era vizibilă printr-o schimbare bruscă a stării"[1]. Iată de ce, după cum cum apreciază mai mulți specialiști de reputație internațională, în miezul oricărei definiții a fenomenului crizei figurează obligația de a decide. „Fără necesitatea luării unei decizii și, prin urmare, fără o judecată prealabilă, criza nu există" [2]. L. Barton (1993) definește criza ca „un eveniment major, impredictibil, care poate conduce la efecte negative; acestea pot afecta Organizația în ansamblul ei, sau sectorial, angajații, produsele, serviciile, starea financiară și reputația acesteia"[3].

Tipuri de criză

Există mai multe criterii de clasificare a crizelor. Unul dintre acestea este domeniul în care apar. Prin urmare, deosebim crize politice, economice, ideologice, culturale, religioase etc.

După modul de identificare a soluțiilor și de rezolvare a crizelor distingem crize de dezvoltare, de legitimare, de competență, de onestitate.

După mediu – interne și externe; după urgența rezolvării crizelor – imediate, urgente și susținute.

O clasificare după nivelul în care apare criza – locale, naționale, zonale, continentale și mondiale [4].

Propunând alte criterii de clasificare, D**.** Newsom D., J. Turk și D. Kruckeberg fac distincție între două mari categorii de crize - ***violente*** **și** ***non-violente***- fiecare dintre categorii având trei subdiviziuni, respectiv: crize produse de natură; crize produse de acțiuni umane intenționate; crize produse de acțiuni umane neintenționate [5].

Sintetizând tipologiile realizate de mai mulți autori recunoscuți, Cristina Coman obține urmatoarele criterii de clasificare a crizelor: dupa cauze (datorate unor factori interni sau externi); dupa derularea în timp (bruște sau lente); amploare (superficiale sau profunde); nivelul la care se desfășoară (operaționale - afectează activitatea normală; strategice – afectează elaborarea strategiilor; identitare - afectează identitatea organizatiei); consecințe (afectează angajații, clienții, organizațiile partenere, o parte a publicului etc.)[6].

Revista NR 3_2020____.indd 58 12.01.2021 13:44:46

Tabelul 1. **Tipologia crizelor**

Sursa crizei	**Violență:** cataclismică-/pierdere imediată de vieți sau de proprietăți/	**Nonviolență:** perturbare brusca, dar, distrugerile, dacă există, apar cu întârziere
Provocate de natură	Cutremure, incendii de pădure	Secetă , epidemii
Intenționată	Acte de terorism, inclusiv modificarea produselor, au ca rezultat pierderi de vieți, distrugerea proprietăților.	Amenințări cu bombă preluări ostile de companii, zvonuri răuvoitoare și alte infracțiuni
Neintenționată	Explozii, focuri, scurgeri, alte accidente	Probleme în procesele de producție, eșecuri în afaceri

Sursa: Newsom D., Turk J.V., Kruckeberg D., *This Is PR:The Realities of Public Relation,* Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 2000 [5].

Deși este o criză nonviolentă, criza pandemică provoacă pierderi enorme de vieți omenști. Opinia publică discută vizavi de două posibile tipuri de surse ale pandemiei: intenționată și neintenționată, adică creată în laboratoare ca armă biologică sau ieșită de sub control sau provenită de la animale (lilieci). Această necunoaștere favorizează tirajarea știrilor false, inclusiv dezbateri axate pe teoria conspirațională și anti-globalism.

Situația de criză revendică reguli general recunoscute pentru gestionarea relațiilor publice pe timp de criză, astfel încât să asigure și o comunicare eficientă.

Comunicarea de criză este considerată „piatra de temelie" a Relațiilor Publice. Teoreticienii comunicării consideră că gestionarea și depășirea unei crize înseamnă gestionarea comunicării (interne și externe), criza fiind un eveniment de ruptură care, pe de o parte, impune intensificarea comunicării interne, iar pe de altă parte, comunicarea cu presa [7].

Comunicarea de criză este definită de Cristina Coman ca fiind „un ansamblu de metode puse în aplicare de o organizație pentru distribuirea informațiilor atunci când se confruntă cu o situație de criză, care poate afecta publicurile ei"[8].

Noi considerăm *comunicarea de criză situația când organizația se confruntă cu o situație nestandard*ă, inopi*nată, ce ia prin surprindere managementul superior și din acest motiv creează blocaje și controverse pe dimensiunea comunicării cu instituțiile media.* Anume aceasta s-a produs odată cu explozia pandemiei COVID-19 în Republica Moldova.

Un principiu al comunicării de criză îl constituie crearea unui echilibru mediatic. Pentru a obține un echilibru mediatic este necesară respectarea așa-numitei „*Fereastra Johari*"[9], care împarte spațiul de comunicare în patru zone ce cuprind tipuri de informații specifice: a) domeniul public; b) domeniul ascuns; c) zona oarbă; d) domeniul necunoscut. Conform acestui model, dezechilibrul mediatic este situația în care *domeniul ascuns* și *zona oarbă* sunt mai dezvoltate. Cu cât acestea din urmă sunt mai mari, cu atât mai mare este dezechilibrul mediatic.

Revista NR 3_2020____.indd 59 12.01.2021 13:44:46

Tabelul 2 **„Fereastra Johari"**

DOMENIUL PUBLIC (Informații cunoscute de noi înșine și de alții)	**ZONA OARBĂ** (Informații cunoscute de alții, da nu și de noi)
DOMENIUL ASCUNS (Informații cunoscute de noi,dar nu și de alții)	**DOMENIUL NECUNOSCUT** (Informații necunoscute nici nouă, nici altora)

Lipsa transparenței într-o perioadă de criză favorizează naşterea şi mediatizarea zvonurilor, a informațiilor false, derapajul mediatic fiind în aceste condiții de neevitat. În acest caz vorbim și de un *derapaj al organizației*, care se manifestă prin ignorarea presei, acuzarea presei și chiar obstrucționarea ei, iar derapajele presei se concretizează prin acuzarea publică a organizației. Or, absența unui răspuns, a unui comentariu este la fel de rea ca și lansarea unui comentariu negativ [10]. De aici decurge și diminuarea credibilității, prestigiului organizației, diminuarea capitalului de imagine.

În acest sens, comunicarea de criză presupune două planuri de acțiune:

a) comunicarea prin care aspectele operaționale ale rezolvării crizei sunt coordonate;

b) menținerea capitalului de imagine [11].

Prin urmare, un management eficient de criză include, ca o componentă esențială și comunicarea de criză. Comunicarea de criză este comunicarea dintre organizație și publicul său, în timpul și după evenimentele negative, proiectată și realizată, astfel încât să reducă elementele periculoase care ar putea afecta imaginea organizației. Comunicarea de criză presupune: evaluarea riscurilor de criză; planificarea comunicării de criză; răspunsul la refacerea imaginii organizației [12].

Relațiile publice în condiții de criză

Scott M. Cutlip și Allen H. Center în lucrarea *Effective Public Relations* susțin că relațiile publice reprezintă „efortul programat de influențare a opiniei publice prin realizări responsabile și acceptate social, pe baza unei comunicări reciproce satisfăcătoare sau acea funcție a managementului care stabilește și menține relații mutuale benefice între o organizație și publicul de care depinde succesul sau eșecul său"[13].

Rex Harlov promovează ideea potrivit căreia „Relațiile Publice reprezintă o funcție de management distinctă, care ajută la stabilirea și menținerea comunicării reciproce, a înțelegerii, a acceptării și cooperării între o organizație și publicurile ei; ele implică managementul problemelor, ajutând managerii să fie informați asupra opiniei publice și să răspundă cererilor opiniei publice; ele definesc și accentuează obligațiile managerilor de a servi interesului public; ele servesc ca sistem de avertizare, care ajută managerii să anticipeze tendințele mediului; ele folosesc ca principale instrumente de lucru cercetarea și comunicarea bazate pe principii etice"[14].

O strategie pregătită anterior pentru astfel de situații nu există. Sarcina consultantului PR consta în a ieși în fața publicului și a explica foarte clar ce se întâmplă și a nu ascunde cât de gravă este problema [15]. Este foarte important ca fiecare instituție să

Revista NR 3_2020____.indd 60 12.01.2021 13:44:46

se adreseze publicului îndată ce apare o problemă. Principiile comunicării PR sunt: credibilitate, adevăr și transparență.

O problemă de comunicare pandemică a devenit și diversitatea publicului, atât din punct de vedere demografic, cât și cultural, educațional, religios chiar etc. Vom constata că evoluția pandemii a coincis cu sărbătorile de Paști, care presupun reunificarea familiilor.

În situații de urgență, în funcție de amploarea și durata crizei se recomandă crearea unui Centru de presă în cadrul instituției vizate. (În cazul nostru ar fi vorba de Comisia Națională pentru Situații Excepționale /CNSE). Practicianul de relații publice (purtătorul de cuvânt) are sarcina de a oferi istituțiilor media informația pe care acesta o consideră necesară pentru informarea opiniei publice și în interesul instituției, fără a-i prejudicia imaginea. Purtătorul de cuvânt îl reprezintă, în orice moment, pe liderul organizației și atitudinea oficială a acesteia în legătură cu chestiunile, de ordin general sau specific, solicitate de jurnaliști [16]. Instituția Purtătorului de cuvânt este cerută de imposibilitatea conducătorului organizației de a fi permanent la dispoziția jurnaliștilor.

Vom remarca, în România, pe perioada pandemiei COVID-19 a fost instituit așanumitul Grup de Comunicare Startegică, ce elabora pentru public comunicatele de presă în care prezenta atât situația la nivel de țară privind infectarea cu virusul COVID-19, cât și la nivel european și global. Comunicatele oficilae ale Grupului de comunicare strategică au fost plasate pe site -ul Ministerului de Interne.

Totodată, în sarcina responsabililor de comunicare (RP) intra și eleborarea/ verificarea textului declarațiilor împreună cu un reprezentant al conducerii instituției. PR-istul coordonează toate declarațiile, comunicatele de presă cu managementul superior. Aceasta este metoda recomandată penru a opri fluxul de informații false. PR-ristul duce evidența tuturor faptelor și declarațiilor, astfel se evită repetarea informației și apariția situațiilor conflictuale. Dacă se producea acest lucru în Republica Moldova, funcționarii nu se contraziceau referitor la necesitatea purtării măștior sau la plimbările prin parc. În fiecare comunicare e bine de accentuat latura pozitivă. În cazul evocat ar fi numărul celor tratați, donațiile oferite, evoluțiile cercetărilor științifice etc.

Campania de Relații Publice pe durata situației excepționale în Republica Moldova

Campania de Relații Publice pe durata situației excepționale a constituit un adevărat examen și o provocare pentru instituțiile responsabile, autoritățile confruntându-se, în premieră, cu o situație de pandemie globală. În ședința din 17 martie 2020, Parlamentul a aprobat în două lecturi introducerea în Republica Moldova a stării de urgență, ținând cont de situația epidemiologică din țară**,** din 17 martie până la 15 mai 2020. Astfel, Legislativul a aprobat modificări și completări. [17]. La baza acestora stă răspândirea atât în țară, cât și în regiune a virusului COVID-19. Pe durata stării de urgență, Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova a

Revista NR 3_2020____.indd 61 12.01.2021 13:44:47

emis dispoziții cu caracter executoriu pentru conducătorii autorităților administrației publice centrale și locale, ai agenților economici, ai instituțiilor publice, precum și pentru cetățeni.

Pe lângă Comisia de Situații Excepționale nu a fost creată, așa cum se recomandă, o Celulă de comunicare strategică. Primele declarații-anunțuri despre evoluția pandemiei în țară, numărul de infectări, originea infecției erau din prima zi prezentate de către ministrul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, alternativ, și de către prim-ministrul Republicii Moldova, uneori chiar de către Președintele Republicii Moldova. În primele zile de declarare a situației de urgență s-a constatat o confuzie în difuzarea comunicatelor, incetitudinea vorbitorilor. S-a decis, după fiecare ședință a CNSE, care se întrunea de două ori pe zi, rezultatete să fie prezentate de către ministrul Sănătății. Prin urmare, V. Dumbrăveanu avea două apariții zilnice la așa -zisele briefinguri de presă, fără însă a comunica cu presa (o regula de comunicare acceptată pe timp de pandemie).

Astfel, presa avea doar o singură sursă de informare – cea oficială, guvernamentală. Mai mult, la 24 martie, președintele Consiliul Audiovizualului a emis Dispoziția nr. 02, care a stârnit un val de protest în sânul mass -mediei și a ONG-urilor din domeniu. Potrivit documentului, prezentatorii, moderatorii și redactorii erau obligați să renunțe, pe durata perioadei stării de urgență, „la enunțarea și favorizarea neavizată atât a propriei opinii, cât și a liberei formări de opinii arbitrare în reflectarea subiectelor ce vizează pandemia COVID-19, atât în context național, cât și extern". În dispoziție se mai spune că „unicele surse „sigure, veridice, imparțiale și echilibrate" ar fi autoritățile publice competente din țară și de peste hotare (Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, Guvernul Republicii Moldova, Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, Organizația Mondială a Sănătății)". Prin urmare, jurnaliștii ar fi obligați să prezinte poziția oficială a autorităților în materialele lor [18]. Ulterior, dispoziția a fost retrasă.

Iată cum arăta structura comunicării pandemice în Republica Moldova:

- Declarațiile zilnice (după ședința CNSE- după 9.00 și după 17.00) ale ministrului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale cu enunțarea statisticilor referitoare la evoluția pandemiei și îndemnul de a respecta recomandările CNSE.
- Videoconferințe de la MSMPS cu managerii instituțiilor medicale angrenate în tratarea cazurilor de COVID -19 (ca model de comunicare internă).
- Comunicatele de presă ale MSMPM (2 pe zi) plasate pe site-ul Ministerului.
- Site-ul Comisiei Naționale pentru Situații Excepționale pe care au fost plasate dispozițiile elaborate pe perioada situației de urgență.
- Pe dimensiunea comunicării persuasive afective, au fost elaborate un set de spoturi cu informație de interes public (cu participarea medicilor și a artiștilor îndrăgiți).
- Portalurile specializate lansate în contextul pandemiei cu suportul financiar al partenerilor străini**:** *http://gismoldova*.maps.arcgis.com și tender.health

Începând cu data de 20 martie 2020, în Republica Moldova devine activă o platformă online care prezenta situația de ultimă oră privind cazurile de coronavirus

Revista NR 3_2020____.indd 62 12.01.2021 13:44:47

(COVID-19) în țară[19] - *ArcGIS COVID-19,* car poate fi vizualizată pe site-ul Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale accesând banerul *COVID-19 în Republica Moldova: situația la zi*. Această platformă globală a fost adaptată pentru Republica Moldova de către o companie locală la solicitarea Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale cu susținerea UNFPA, Fondul ONU pentru Populație, în colaborare cu Organizația Mondială a Sănătății (OMS) și Oficiul Coordonatorului Rezident ONU în Moldova. Platforma ArcGIS COVID-19 este utilizată în zeci de țări din lume pentru a monitoriza epidemia de coronavirus. În Republica Moldova, platforma monitorizează mai mulți indicatori: numărul cazurilor de infecție cu COVID-19 confirmate și suspecte, numărul deceselor, numărul persoanelor recuperate. Datele sunt dezagregate după vârstă, sex, proveniență geografică, timpul înregistrării cazului (ziua/luna), inclusiv cazurile confirmate în rândul femeilor însărcinate, ceea ce permite înțelegerea detaliată a situației.

În data de 8 mai, Guvernul, la inițiativa Coaliției organizațiilor societății civile pentru respectarea principiilor de transparență și eficiență în utilizarea banilor publici în condițiile pandemiei și consecințelor prognozate ale COVID-19 în Republica Moldova, mai lansează o platformă pentru monitorizarea evoluțiior pandemiei- *portalul* tender. health[20]. *Tender.health* oferă tuturor acces la datele despre contractele și facturile în format de tabele și grafice clare, cu funcții de filtrare pentru analiză și monitorizare.

În această manieră, autoritățile au asigurat procesul de comunicare, informare și educare a cetățenilor. Din punctul nostru de vedere, o eroare comisă în structura comunicării pandemice a fost omiterea comunicării academico-științifice. Remarcăm, din componența CNSE nu a făcut parte niciun cadru medical, fapt ce a stârnit mai multe semne de întrebare și neliniște în societate, dar și din partea opoziției politice în special. Faptul că comunicarea a fost lăsată strict pe seama ministrului Sănătății, jurist de profesie, a provocat lipsa de încredere față de enunțurile făcute. A fost compromis astfel un element primordial în comunicarea strategică și relații publice – credibilitatea sursei. Aceasta a provocat și o criză de comunicare între putere și opoziție. În timpul situației de urgență, opoziția critică ineficiența Guvernului Chicu, gestionarea eronată a crizei și invocă o eventuală demisie.

Rodica Cândea și Dan Cândea [21], care consideră comunicarea vitală în exercitarea funcțiilor manageriale, compară credibilitatea cu un cont bancar: „Îl puteți deschide prin depunere, puteți adăuga credibilitate suplimentră sau scăderea din credibilitate prin ceea ce spuneți sau faceți; puteți să vă pierdeți complet contul în cazul în care vă compromiteți prin vreun comportament, fie el prin comunicare sau nu".

Nici presa autohtonă nu a folosit pe deplin potențialul de informare, limitându-se la declarațiile oficialilor sau la interviurile realizate separat cu specialiști în domeniu. Cel puțin televiziunea publică ar fi putut să organizeze în această perioadă talk show-uri , dezabteri cu participarea medicilor virusologi, specialiști în terapie intensivă etc. Asta pentru a acoperi deficitul de informație despre virusul ucigaș. Lipsa informației academice științifice despre coronavirus a dus la declanșarea infodemiei.

Revista NR 3_2020____.indd 63 12.01.2021 13:44:47

Criza de comunicare la nivel global: *infodemia*

Pe durata crizei pandemice, cercetătorii științifici din domeniul sociologiei și antropologiei au inițiat studierea unui fenomen adiacent pandemiei de coronavirus numit *infodemie*. Asfel, s-a constatat că fluxul mare de știri false și zvonuri generează apariția așa-numitei *infodemii*. Termenul este lansat în contextul răspândirii epidemiei și a deficitului de informație științifică despre modul de tratare și comportament al virusului. Infodemia se răspândește rapid prin intermediul rețelelor sociale. Elementele infodemice pot fi: teorii conspiraționiste, știri false, dar și sfaturile populare despre prevenirea infectării cu virusul COVID -19 (de exemplu, aplicarea rădăcinilor de imbir la mâini sau picioare). În situații de stres social, criza pandemică fiind un exemplu de stres social, încercăm să demonstrăm că avem grijă unul față de altul. În felul acesta ne împărtășim diferite recomandări despre tratarea infecției. În acest sens, au apărut știrile false despre interzicerea ibufenului, care ar stimula manifestarea virusului; că vodka ar fi un remediu potrivit pentru combaterea coronavirusului. Astfel, în prima lună de explozie a pandemiei au fost înregistrate peste 8 milioane de postări – recomandări pseudoștiințifice [22]. Impactul fenomenului infodemiei este că diminuează efectele cognitive, adică consumatorul fluxului infodemic crede mai curând surselor de pe rețelele de socializare decât omului de știință.

Conform unui *Studiu* realizat de Centrul Sociologie și Psihologie Socială al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, la întrebarea: „Cât de frecvent ați utilizat/utilizați următoarele surse de informare pentru a afla mai multe despre COVID-19?", respondenții au răspuns astfel:

Foarte frecvent	Frecvent	Rareori
media socială 59%	motoare de căutare google-35%;	Ziare 37%
televiziunea 46%	televiziunea 32%	radiou 32%
motoare de căutare google 29%	media socială 29%	motoare de căutare google 25%,
radioul 8%	radioul 18%	televiziune 15%
ziarele 3%	ziarele 8%	media sociale 9%

Cercetătorii din domeniul antropologiei, printre care și Alexandra Arhipova, conchid că pentru combaterea infodemiei sunt aplicați așa-numiții anticorpi. În calitate de anticorp servește informația veridică, uneori - parodia cu referință la știrile false. Și una și alta au devenit foarte virale pe perioada pandemiei, inclusiv în format audio. Pentru combaterea știrilor false cercetătoarea recomandă constituirea unor grupuri formate din 30-40 sau chiar 80 de persoane, care ar putea combate prin argumente științifice știrile false. Acest fenomen mai este numit „cenzura colectivă" a știrilor false.

Psihologia comunicării: frică – incertidudine - scepticism

Pe durata crizei pandemice se profilează un raport de interdependență între următoarele categorii: frică– certitudine- scepticism. Oamenii panicați devin oameni înfricoșați. Specialiștii spun că una dintre sursele fricii este incertitudinea, care adu-

Revista NR 3_2020____.indd 64 12.01.2021 13:44:47

ce după sine și scepticismul. Reputatul istoric al filosofiei P. P. Negulescu observa că scepticismul este o *stare de criză* a gândirii [23]; mintea omenească nu poate rămâne în această boală, pe care până la urmă o depășește: „Cauza succesiunii nenumăratelor sisteme pe care ni le înfățișează istoria filosofiei e nevoia inerentă a minții omenești de a lupta contra scepticismului, de care e necontenit amenințată". Varianta contemporană a scepticismului a fost denumită *relativism*, iar jurnaliștii i-au găsit o denumire mai atractivă și mai ușor de înțeles de către marele public: „*postadevărul*".

În lucrarea *Psihologia pandemiilor***,** psihologul Steven Taylor vorbește despre necesitatea pregătirii noastre psihologice și depre intoleranța la incertitudine (*intolerance of uncertainty*), care este foarte importantă [24]. Steven Taylor consideră că principala noastră preocupare trebuie să fie *reducerea incertitudinii,* altfel spus, astuparea surselor sale și deblocarea surselor de certitudine.

Când vorbim de surse ale certitudinii, trebuie să ne gândim în primul rând la *informații,* atenționează autorul**:** la cantitatea lor, la structura și natura lor, la sursele lor și la canalele prin care ne parvin. Conform acestuia, există două surse ale incertitudinii: pseudo-știrile și neîncrederea în instituții. Anume acestea au marcat comunicarea pandemică în spațiul public național pe durata declarării stării de urgență (17 martie -15 mai).

Prin urmare, concomitent cu războiul împotriva noului coronavirus, se mai duc niște războaie adiacente: împotriva pseudo-știrilor, împotriva panicii, împotriva lipsei de responsabilitate (o mulțime de oameni iresponsabili devin dușmanii oamenilor responsabili, cărora le pun în pericol sănătatea și chiar viața) [25]. Așa-zisele „știri false" (*fake news*) seamănă cu noul coronavirus: se răspândesc extrem de rapid, mai rapid decât majoritatea știrilor reale. În timpul campaniei prezidențiale din SUA în 2016, primele 20 de pseudo-știri au depășit ca audiență primele 20 de știri reale. Interesant este că pseudo-știrile proveneau de pe site-uri obscure, iar cele corecte de la instituții de presă foarte cunoscute [26]. După cum se poate vedea, în „era postadevărului" argumentul autorității nu mai funcționează nici măcar în ceea ce privește *sursa* informațiilor. Fundalul social pe care au loc astfel de derapaje de la gândirea logică și de la tradiționalul bun-simț este *criza de încredere generalizată*. Pur și simplu, oamenii nu mai au încredere în instituții – de la autoritățile publice până la instituțiile mediatice.

Pandemia alimentează subiectele războiului informațional mediatic

Comunicarea pandemică a determinat și o retorică dură între Vest și Est, între diferiți actori ai dreptului internațional. Pandemia a scos în vileag crize de funcționalitate ale unor instituții și organizații internaționale. La 15 aprilie, președintele SUA Donald Trump a acuzat OMS că a fost părtinitoare față de China, a promovat propaganda Chinei privind virusul, ceea ce a condus ca pandemie să fie mai extinsă decât ar fi trebuit. Trump a amenințat că va stopa finanțarea OMS, cât timp se face o evaluare a rolului orgnizațieie în gestionarea greșită și acoperirea răspândirii coronavorusului [27]. Statele Unite este cel mai mare donator la bugetul

Revista NR 3_2020____.indd 65 12.01.2021 13:44:47

OMS, cu o contribuție de de peste 400 de milioane de dolari în 2019, circa 15% din bugetul instituției.

Se amplifică războiul informațional cu toate atributele aferente - manipulare și dezinformare. Publicațiile occidentale *New York Times* și *Financial Times* au acuzat Rusia de manipularea datelor statistice oficiale prin diminuarea numărului celor decedați din cauza coronavirusului [28].

Odată cu agravarea situației pe plan global din cauza pandemiei de coronavirus**,** a început și tirajarea știrilor false cu accent geopolitic. Conform euvsdisinfo.eu**,** un proiect al Serviciului European de Acțiune Externă, unele dintre acestea spun că noul coronavirus a fost creat în laboratoarele NATO sau că pandemia va duce la destrămarea Uniunii Europene. Publicația a identificat cinci subiecte de bază, pe care se axează știrile false promovate despre coronavirus pe site-uri și posturi TV cu o politică editorială pro-Kremlin. Autorii materialului pe care-l citățm au făcut și o structurare în cinci categorii a acestor surse media:

Potrivit sursei citate, principalele canale de distribuție a acestor știri false au fost: postul Russia Today (RT), Sputnik, Perviy Kanal, Rubaltik.ru, geopolitica.ru, Rusia Insider, Russian-Faith, The Duran, The Saker, Veterans Today, The Alt World, Global Research, Unz Review ș.a.[29].

Și în spațiul informațional național au fost tirajate știri false. Pentru stoparea acestora, la 20 martie, SIS a limitat accesul la 52 de site-uri de știri false, pe întreaga perioadă a stării de urgență. SIS menționează că „administratorii anonimi ai acestor site-uri de tip „fake-news" sunt interesați în proiectarea unor activități subversive în spațiul informațional, capabile, în perioada de criză, să afecteze securitatea informațională a Republicii Moldova cu provocarea: urii sociale, dezordinilor în masă și subminarea securității Republicii Moldova - fapte care cad sub incidența art. 1 lit. a) din Legea nr. 54-XV din 21.02.2003 privind contracararea activității extremiste" [30].

De asemenea, mai multe instituții media, site-uri și bloguri afiliate unor culturi religioase răspândesc informația precum că în spatele pandemie ar sta miliardarul și filantropul Bill Gates. Cel mai mare fals legat de numele lui este mitul despre implantarea cipurilor odată cu vaccinul anti-COVID -19, cu ajutorul căruia va putea controla întreaga populație de pe glob.

Biserica - pandemia și diversificarea surselor Soft-Power

Fenomenul pandemiei generate de coronavirus solicită noi abordări, complexe, în contextul globalizării și a resurselor Soft Power, clasificate în trei mari grupe: cultură, valori politice și politici publice. Însuși autorul conceptului de „soft power",

Revista NR 3_2020____.indd 66 12.01.2021 13:44:47

Joseph Nye, este de părerea că religia, biserica reprezintă o importantă resursă de Soft Power. Şi politicienii conştientizează faptul : cu cât o religie este mai prezentă în rândul poporului, cu atât ea avea mai mare importanță în procesul de persuadare şi pentru marketingul politic.

Dintre cele trei mari laturi ale creştinismului, cel mai mult se apropie de globalism Biserica Romano-Catolică. Celelalte două - Protestantismul şi Creştinismul ortodox- nu sunt atat de transnaționale. Samuel Huntington, în *Ciocnirea civilizațiilor*, afirmă că Biserica Catolică şi Doctrina Socială a ei a fost cea mai puternică forță instituțională la sfârşitul sec. XX, care a favorizat democrația în întreaga lume [31]. Huntington vede aici contribuția centrală a Papei de la Roma Ion Paoul al II- lea, care a reuşit să îndulcească secularismul acerb şi să redimensioneze Biserica Catolică în ochii umanității. De remarcat că Biserica Ortodoxa Rusă, alături de Biserica Sârbă, este una dintre cele mai frecvente care luptă impotriva globalizării. Globalizarea fiind o provocare pentru bisericile ortodoxe datorită caracterului naționalist al acestora. Anume bisericile sunt considerate păstrătoarele autentice ale culturii creşine, pe care trebuie să o apere în fața globalizării [32]. (Nu întâmpător liderul de la Kremlin a folosit cu exces de zel Biserica în campania prezidențială din 2018).

În acest context capătă explicație argumentativă *Adresarea* episcopului de Bălți şi Fălești Marchel - în perioada pandemiei COVID-19 (din 16.05.2020) despre „globaliştii sataniști", care, potrivit feței bisericiești, au şi născocit coronavirusul pentru ca mai apoi să vaccineze populația cu cipuri: „În felul acesta se instalează dictatura controlului asupra conştiinței, deplasării, acțiunilor"; „ne urmăresc ce facem prin sateliți, antene". „Sunt regulile noi impuse de sataniştii globaliști. Iar vaccinul „ de rigoare" împotriva COVID-19 nu-i tratament, dar pericolul mare pentru „pagubirea sufletului crestin. Fugiți de ea! Acesta este punctul final al globaliştilor, pentru care au născocit coronavirusul" [33]. Mai mult, la 19 mai, membrii Sinodului Bisericii Ordotoxe din Moldova vin cu o *Adresare* către conducerea de vârf a țării *privind legalitatea unei eventuale vaccinari obligatorii ca efect al virusului SARS-COVID-19. În Adresare se menționează că* „opinia publică din multe state europene protestează contra obligativității vaccinurilor, mai ales a vaccinului contra COVID-19, deoarece le consideră o cale prin care sistemul antihristic mondialist dorește să introducă în corpurile oamenilor microcipuri cu ajutorul cărora să-i poată controla prin intermediul tehnologiei 5G" [34]. Adresarea este combătută prin argumentele medicilor şi oamenilor de ştiință.

Aglomerare de crize în Republica Moldova

Criza provocată de coronavirus a generat mai multe crize în Republica Moldova - unele se suprapun, altele se complementează. Îa afară de criza economică, sanitară, putem constata elemente specifice pentru alte tipuri de criză: criză de competență, criză de comunicare, criză de imagine şi aşa-numita criză de oportunitate. După G. Meyers, criză de oportunitate mai este numită şi convertirea negativului în pozitiv [35]. Criza *de competență* este determinată de incapacitatea unor factori de decizie

Revista NR 3_2020____.indd 67 12.01.2021 13:44:47

din cadrul unei organizații, a unei structuri sociale de a gestiona o situație ivită la un moment dat. În unele împrejurări, crizele de competență pot aduce la starea de insecuritate maximă.

Pe durata stării de urgență au fost suspendate ședințele plenare ale Parlamentului, intezise mitingurile, acțiunile de protest. Semnalăm, astfel, o criză de comunicare între putere și opoziție.Țara a fost guvernată, în conformitate cu *Legea privind regimul stării de urgență, de asediu și de război* nr. 212-XV din 24.06.2004 [36], de Comisia Națională pentru Situații Excepționale, a cărui președinte a fost prim-ministrul Republicii Moldova. Opoziția a apreciat ca fiind ineficiente, eronate metodele de gestionare a crizei, iar inițiativele privind dublarea salariilor lucrătorilor medicali, acordarea ajutorului unic pentru pensionari în valoare de 700 de lei, retorica politică la adresa opoziției, deplasările președintelui Dodon în terirtoriu, pe durata pandemiei, ca fiind deja activități în context electoral. În ședința din 21 mai, Legislativul a stabilit data desfășurării scrutinului prezidențial – 1 noiembrie 2020. Totodată, opoziția acuză instituția prezidențială de faptul că depășește prerogativele constituționale. Se conturează o acută criză de imagine a Partidului Democrat, care la 16 martie, cu cei 22 de deputați, forma împreună cu PSRM „Platforma Social-Democrată pentru Moldova", acceptând actul guvernării. PDM devine, în perioada pandemiei, o fracțiune vulnerabilă și fracturată. O parte din deputați aderă la grupul „Pro-Moldova", alta – la fracțiunea partidului „ȘOR". Din cei 30 de deputați în fracțiunea PDM rămân doar 15. Majoritatea parlamentară s-a restrâns de la 58 până la 52 de deputați. Pentru susținerea politică a Guvernului sunt necesare 51 voturi.

Se conturează, astfel, și o criză de oportunitate pentru opoziție, care dorește demisia guvernului și legitimarea altui Cabinet de Miniștri.

Concluzii

Gestionarea crizelor din punctul de vedere al comunicării reprezintă cel mai sever examen pentru specialiștii în relații publice. O comunicare eficientă și la modul profesional contribuie în mod decisiv la reducerea influențelor negative asupra imaginii organizației, dar asigură și perceperea corectă, obiectivă a unei situații nestandard.

În contextul evocat de noi, comunicarea guvernamentală a omis din sursele comunicării institul Relațiilor Publice. Managerii din ministerele de resort și din instituțiile spitalicești nu au fost încurajați să-și exercite meseria. Din acest motiv, comunicarea nu a purtat un caracter consecvent, coerent și transparent. Lipsa unei strategii de comunicare pandemică a determinat apariția unui sentiment de incertitudine față de informațiile oferite de către autoritatea publică centrală. Comunicarea guvernamentală nu doar pe timp de criză presupune corectitudine și, neapărat, inteligență.

Totodată, comunicarea internă a instituțiiilor sanitare - pe timp de criză pandemică - a fost una vulnerbilă, eronată sau chiar inexistentă, dacă facem excepție de videoconferințele matinale ale ministrului Sănătății cu managerii instituțiilor spitalicești în care se tratau bolnavi infectați de coronavirus. Mai mult, s-a creat im-

Revista NR 3_2020____.indd 68 12.01.2021 13:44:47

presia că a fost instituită o „cenzură" și interdicția de a comunica informații autentice despre adevărata stare de lucruri din spitale. Din acest motiv, credem, unii lucrători medicali făceau confesiuni în rețelele de socializare. Iată de ce, atunci când vorbim despre comunicarea cu mass-media pe timpul crizei, este important să fie realizată o coordonare mai bună a comunicării interne, inclusă obligatoriu în planul de comunicare de criză. Anume comunicarea internă ajută la identificarea temelor și mesajelor-cheie pentru comunicarea externă, pentru publicuri. Dar, se poate învăța totdeauna ceva din greșelile comise.

Din perspectiva comportamentului de comunicare al organizației, distingem mai multe tipuri de comunicare: comunicare *pasivă* (presupune răspunsuri la solicitarea publicurilor și a mass-mediei), comunicare *proactivă* (suscitarea interesului publicului pentru activitatea organizației prin strategii de comunicare flexibile, adică să anticipeze nevoile de comunicare) și comunicare *reactivă* (restabilirea adevărului prin dreptul la replică și dreptul la corectare). În perioada unei crize pandemice, incluisiv în cazul studiat de noi, considerăm mai eficiente combinarea primelor două tipuri de comunicare – pasivă și proactivă.

Recomandări

1. Revigorarea institutului Relații Publice, care are suficiente abilități de gestionare a comunicării, inclusiv în situațiile de criză.
2. În cazul declanșării unei crize - economice, sanitare etc. - va fi operativ creat un grup de comunicare strategică sau o celulă de informare care va relaționa cu mass-media.
3. În situații de criză este deosebit de importantă credibilitatea sursei. Lipsa de credibilitate generează incetitudinea publicurilor.
4. Sursa (vorbitorul) trebuie să întrunească - în mesajul către public - regulile discursului public: precizie și corectitudine.
5. Consolidarea departementelor de Comuncare și Relații Publice în cadrul învățământului superior.
6. Organizarea periodică a unor traininguri de comunicare de criză cu reprezentanții instituțiilor spitalicești.

REFERINȚE BIBLIOGRAFIE

1. Coman Cristina. Comunicarea de criză. Tehnici și strategii. Iași: Polirom, 2009.
2. Ibidem, p.13
3. Idem.
4. Chiciudean Ion, Țoneș Valeriu. Gestionarea crizelor de imagine. București: Editura Comunicare.ro, 2010, p.35-36.
5. Newsom D., VanStyke T., Kruckeberg D. Totul despre relațiile publice. Iași: Polirom, 2003, p.656.
6. Coman Cristina. Op.cit.
7. Popescu C. F Dicționar explicativ de Jurnalism, Relații Publice și Publicitte. București: ,Tritonic, 2002, p.84
8. Coman Cristin. Op/cit. p.186.
9. Gabrian Mircea. Staretegii de comunicare eficientă. Iași:Editura Institutului European, 2008, p. 38.

Revista NR 3_2020____.indd 69 12.01.2021 13:44:47

10. Leinemann Ralf, Baikalțeva El. Eficiența în relații publice. București: Editura comunicare.ro, 2004, p.128.
11. Chiciudean Ion, David George. Managementul comunicării în situații de criză. București: Editura Comuncare.ro, 2011, p.80.
12. Damaschin Ioan. Relaţii publice şi Publicitate. Editura Fundaţiei Andrei Şaguna, 2006
13. Scott M. Cutlip, Allen H. Center, Glen M. Broom. Relații publice eficiente. București:Editura Comunicare.ro, 2010.
14. Chiciudean Ion, David George, Op.cit.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Legea nr.212 (art. 20, 22, 24 și 25).
18. https://unimedia.info/ro/news/1c5e3842da334a60/consiliul-audiovizualului-a-decis-anularea-deciziei-care-ar-reglementa-activitatea-presei-in-perioada-starii-de-urgenta.html
19. http://gismoldova.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/d274da857ed345efa66e1fbc959b021b, 20.05.2020
20. https://www.tender.health/
21. Cândea D., Cândea R. Comunicarea managerială, concepte, deprinderi, strategie. Bucureşti: Expert,1996.
22. https://www.youtube.com/watch?feature=share&v=8eULznfaFOg&fbclid=IwAR3MMSdWXRGLAOclFw3NGVR3Wuiqn1xbJvk4c7Xp0V7WTuHDkqF62JiaKBc&app=desktop (Alexandra Arhipova)
23. Negulescu P. Filosofia Renașterii. Vol. I, București: Editura Eminescu. 1986, p. 9.
24. Taylor Steven. The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease, Cambridge Scholars Publishing, 2019. p.38-39.
25. Lumezeanu Lucian, „Coronavirus aduce și alte pericole: Fake news, panica, distrugerea încrederii”, Ziare.com, 25 febr. 2020, http://www.ziare.com/stiri/coronavirus/coronavirus-aduce-si-alte-pericole-fake-news-panica-distrugerea-increderii-1598897. ”
26. Ibidem.
27. https://romania.europalibera.org/a/donald-trump-opreste-finantarea-pentru-organizatia-mondiala-a-sanatatii/30555225.html, 15 aprilie 2020.
28. https://adevarul.ro/international/rusia/rusia-acuza-the-new-york-times-financial-times-dezinformare-legatura-raportarea-deceselor-1_5ebd92c85163ec4271c7f43d/index.html, 14 mai 2020
29. https://tv8.md/2020/04/13/atentie-fake-cinci-subiecte-de-stiri-false-legate-de-covid-19-tirajate-de-presa-pro-kremlin/
30. https://sis.md/ro/content/sursele-ce-promoveaz%C4%83-%C8%99tiri-false-cu-privire-la-evolu%C8%9Bia-covid-19-r%C4%83m%C3%A2n-%C3%AEn-aten%C8%9Bia-sis
31. Huntingtn Samuel. Ciocnirea civilizațiilor, https://www.academia.edu/35675507/Ciocnirea_Civiliza%C5%A3iilor_%C5%9Fi_Refacerea_Ordinii_Mondiale, p.262.
32. Kirsteen Kim. Prelegere susținută în panelul: Global History and the Churches in the 20th century, la conferința „The Globalization of Churches: Global Transformation and Ecumenical Renewal of the World Council of Churches in the 1960s and 1970s”, organizată de Karlsruhe Institute of Technology la, The Ecumenical Institute, Bossey, 4-6 Martie 2011.
33. https://www.youtube.com/watch?v=okhNrcfISpc&feature=youtu.be&fbclid=IwAR3d0CzLDDH8tNtfCByVAghoEWTdm16wo5jgUEhq3q8u2-ItsrFQygYj9gE&app=desktop, 16.05.2020
34. https://mitropolia.md/in-cadrul-lucrarilor-sinodului-bom-au-fost-semnate-doua-adresari-importante-catre-autoritatile-statului/, 19 mai 2020
35. Chiciudean Ion, Toneț Valeriu. Gestionarea crizelor de imagine. București: Editura Comunicre.ro.2010, p.37
36. https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/legea_urgenta.pdf

Revista NR 3_2020____.indd 70 12.01.2021 13:44:48

FENOMENUL DOPAJULUI ÎN SPORT: ASPECTE BIOETICO-MEDICALE

THE PHENOMENON OF DOPING IN SPORT: BIOETHIC-MEDICAL ASPECTS

Victoria FEDERIUC, ***asistent universitar,***
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu"
victoria.federiuc@usmf.md

Rezumat

Activitatea sportivă contemporană este privită ca un fenomen complex, care implică atât componentele de ordin cognitiv, fizic și afectiv-atitudinal, cât și o serie de aspecte medicale, juridice, etice și economice. În ultimul timp, sportul mondial este marcat de discuții aprinse privind dopajul și efectele acestuia, devenind subiect de cercetare atât a științelor biomedicale, cât și celor socioumaniste. Realizând dorința unei persoane de a determina măsura forțelor și abilităților sale fizice și mentale, aceasta începe să depășească această măsură. Există pericolul creării artificiale a unui „cvasi-om" bazat pe tehnologii moderne în numele plăcerilor și intereselor comerciale spectaculoase. Problema dopajului intră în vizorul științei bioetice, considerată unul dintre fundamentele domeniilor de activitate umană în epoca tehnologiilor.

Cuvinte-cheie: *sport, dopaj, bioetică, ameliorare umană, tehnologii, medicină, antidoping.*

Summary

Contemporary sports activity is seen as a complex phenomenon, which involves both cognitive, physical and emotional-attitudinal components, as well as a number of medical, legal, ethical and economic aspects. Lately, world sport is marked by heated discussions about doping and its effects, becoming the subject of research in both the biomedical and socio-human sciences. Realizing a person's desire to determine the measure of his physical and mental strength and abilities, he begins to overcome this limits. There is a danger of artificially creating a „quasi-man" based on modern technologies in the name of spectacular pleasures and commercial interests. The issue of doping is in the sights of bioethical science, considered one of the foundations of human activity in the age of technology.

Keywords: *sport, doping, bioethics, human enhancement, technologies, medicine, antidoping.*

Activitatea sportivă contemporană este privită ca un fenomen complex, care implică atât componentele de ordin cognitiv, fizic și afectiv-atitudinal, cât și o serie de aspecte medicale, juridice, etice și economice. În ultimul timp, sportul mondial este marcat de discuții aprinse privind dopajul și efectele acestuia. Dopajul nu mai este considerat doar o acțiune unitară sau individuală a unui sportiv, ci s-a dezvoltat într-un fenomen periculos, cu consecințe dezastruoase pentru sportivi, antrenori, medici, țară în ansamblu. Dopajul în sport este astăzi nu doar o problemă a organizațiilor sportive și de prevenire a dopajului, ci și a celor de sănătate, devenind subiect de cercetare atât a științelor biomedicale, cât și a celor socioumaniste. Pe lângă aspectul etic al problemei, adică faptul că dopajul reprezintă o încălcare a principiilor eticii sportive (fairplay, onestitate, excelență în performanță etc.), utilizarea substanțelor dopante în afara scopurilor terapeutice, într-un mod necontrolat, în special pentru perioade lungi de timp, poartă și riscuri foarte serioase pentru sănătate.

Revista NR 3_2020____.indd 71 12.01.2021 13:44:48

Problema consumului de droguri și substanțe cu scopul de a îmbunătăți performanța pe plan fizic, psihic și spiritual nu este deloc nouă. În societățile arhaice, în diverse ritualuri magico-religioase de inițiere erau utilizate substanțe narcotice și halucinogene cu scopul obținerii extazului, accesul la cuprinsul tainic și periculos al lumii multidimensionale, potențarea unor capacități senzoriale, psihice și fizice alături de vindecarea de unele maladii. Dansurile ritualice istovitoare, dar și practica inițierii băieților în tainele vânătorii, pentru înfrângerea temerilor și crearea unei disponibilități mentale, fizice și psihice implicau consumul consistent al unor substanțe, în mare parte vegetale.

Cu timpul, odată cu dezvoltarea industriei farmaceutice, ideea folosirii unor tehnologii noi pot contribui la obținerea unor performanțe sporite [1; 2] în activitățile intelectuale [3], dar și fizice. Dezvoltarea acestor tehnologii, care promit noi posibilități, sunt alimentate de paradigma transumanistă a supraomului și abordată pe larg în literatura filosofică, bioetică, biomedicală și socială contemporană. „Actualmente, societatea se confruntă cu multiple probleme generate de progresul tehnico-științific, iar bioetica își propune să le cunoască pentru a le depăși" [4, p.8].

Una dintre noile direcții de cercetare contemporane este bioetica, considerată unul dintre fundamentele domeniilor de activitate umană în epoca tehnologiilor. „Ca știință, bioetica se situează între biomedicină și știință socială" [5, p.4]. „Ea a devenit un loc de întâlnire pentru un număr de discipline, discursuri și organizații preocupate de problemele etice, juridice și sociale ridicate de dezvoltarea medicinii, științei și biotehnologiei" [6, p.83]. Tematicile bioeticii sunt într-o permanentă discuție grație caracterului său multidisciplinar [4; 7; 8; 9; 10]. În numeroase surse de literatură medicală se confirmă necesitatea implicării conceptelor bioetice în practica medicinei sportive și abordării problemei dopajului pe lângă multitudinea de alte aplicații. Însă sunt puține date care abordează problemele bioetico-medicale nemijlocit în contextul dopajului. În literatura de specialitate ce se referă la aspecte bioetice ale dopajului sunt abordate preponderent problema noilor tehnologii biomedicale de ameliorare a capacităților umane atât în sport, cât și în societate, a calității vieții sportivilor, necesitatea unei relații medic-sportiv bazată pe cooperare și înțelegere, problema capacității de luare a deciziei etc. [2; 11; 12; 13; 14].

Conceptul de bioetică, ca orientare științifică interdisciplinară, datează din anul 1970, când a apărut necesitatea unei abordări morale a problemelor specifice domeniului medical, „conform căreia bioetica apare concomitent cu agravarea și complicarea problemelor morale ale medicinii contemporane, în legătură cu amenințarea omenirii de către știința și tehnica performantă, ceea ce într-adevăr are loc. Bioetica, în această ordine de idei, reprezintă modul de reziliere a conflictelor dintre medicina tehnologică nouă și etica veche, adică prin esența sa ea nu se îndepărtează de etica medicală clasică, fiind nevoită doar să verifice într-o manieră mai autoritară evoluția și utilizarea biotehnologiilor inovaționale" [8, p.30].

Relevanța și rolul bioeticii în abordarea problemei dopajului reiese din strânsa conexiune pe care o are cel din urmă cu conceptul de ameliorare a capacităților umane,

Revista NR 3_2020____.indd 72 12.01.2021 13:44:48

fiind unul dintre cele mai discutate teme în literatura de specialitate în bioetică, filosofie, biomedicină. Ameliorarea umană se referă la augmentarea sau îmbunătățirea unor capacități fizice și cognitive ale omului, care poate fi atinsă prin diverse metode biomedicale (medicamentoase, chirurgicale, genetice) și nemedicale. Ameliorarea umană depășește arealul scopurilor medicinii (terapeutic) și se extinde spre aria abordării transumaniste - de creare a supraomului. Bioetica, prin scopul său, vine să pună anumite ”granițe” în implementarea noilor tehnologii, care intervin în mersul firesc al vieții omului, din perspectiva biologică și fiziologică, psihică, dar și socială, astfel încât să tindă spre perpetuarea vieții și păstrarea unei sănătăți optime.

Ameliorarea umană se referă la „îmbunătățirea” performanței, aspectului sau comportamentului uman prin aplicarea cunoștințelor datorate progresului din domeniul geneticii, medicinei și tehnologiei. Un alt termen care poate fi asociat celui de ameliorare sau îmbunătățire care exprimă esența conceptului poate fi și cel de „augmentare”, deoarece acesta nu prevede implicit și faptul că aceste intervenții sunt în mod necesar benefice.

În bioetică se încearcă adesea determinarea distincției dintre terapiile care îmbunătățesc anumite vieți umane și cele care tratează disfuncțiile sau patologiile medicale prezente. Acest lucru presupune faptul că între sănătate și boală există o distincție care poate și trebuie să fie marcată. Aceasta nu este ușor de stabilit, există chiar și păreri care pun la îndoială faptul că există o astfel de graniță. Organizația Mondială a Sănătății, de exemplu, definește sănătatea ca „o stare de bună stare fizică, mentală și socială și nu doar absența bolii sau a infirmității”.

„Ameliorarea” poate avea mai multe forme și aspecte diferite, inclusiv:

1) Amelioararea tehnologică, care implică utilizarea tehnologiiilor fizice pentru îmbunătățirea abilităților umane. Aceasta variază de la extremă (cum ar fi implanturile computerizate în creier pentru îmbunătățirea inteligenței) până la cele mundane (cum ar fi telescopul), acestea fiind abordate de etica inteligenței artificiale.

2) Chirurgia cosmetică este o forma de „ameliorare” cu care societatea contemporană este de mai mult timp familiarizată și include augmentarea mamară sau liftingul facial.

3) Ameliorarea farmaceutică, care presupune utilizarea medicamentelor pentru îmbunătățirea performanței. Medicamentele care îmbunătățesc performanța sunt cele mai răspândite în sportul de performanță, dar pot fi utilizate și pentru îmbunătățirea funcției cognitive (de exemplu, medicamentul Ritalin pentru îmbunătățirea concentrației).

4) Ameliorarea genetică, care presupune modificarea ADN-ului din celulele umane pentru modelarea comportamentului celulelor. Intervenția poate fi somatică sau prin linie germinativă. Prima afectează doar unele celule ale corpului, pe când intervențiile germinale afectează celulele sexuale umane, ovulele și spermatozoizii, sau embrionii în stadiul timpuriu de dezvoltare, favorizând modificări genetice la generațiile viitoare.

Așa cum e menționat mai sus, dezvoltarea rapidă a tehnologiilor biomedicale și interpretarea lor etică dau adesea caracteristici neașteptate și complet noi acestor carac-

Revista NR 3_2020____.indd 73 12.01.2021 13:44:48

teristici fundamentale ale vieții umane precum viața, moartea, nemurirea [14; 15; 16; 17]. Există o revizuire activă a valorii și fundamentelor socioculturale ale vieții umane. Sportul modern cu cele mai înalte realizări este privit în mod deschis ca o competiție a diferitelor tipuri de biotehnologii, în special a celor moleculare [18; 19; 20]. În anul 2000, cu 8 ani înainte de Jocurile Olimpice de la Beijing, Republica Populară Chineză a devenit unul dintre liderii industriei farmaceutice globale, creând mai multe companii pentru producerea medicamentelor proiectate genetic. În ciuda conspirației, se știe că până la 80% din capacitățile acestor industrii au avut ca scop furnizarea echipelor naționale de medicamente de calitate care să îmbunătățească adaptarea organismului la efortul fizic și, în consecință, să crească performanța atletică. După finalizarea Jocurilor Olimpice din 2008 și concluderea rezultatelor, a devenit clar că acest lucru nu a fost zadarnic. Situația este aceeași cu pregătirea echipelor naționale din alte țări. Orice dezvoltare în domeniul biochimiei și biologiei moleculare care vizează îmbunătățirea reacțiilor adaptative ale organismului este imediat transpusă în sporturile profesionale. Evident, laboratoarele antidoping nu sunt în măsură să împiedice astfel de atacuri ale biotehnologiilor, deoarece sunt nevoite să elaboreze metodologia depistării acestor tehnologii întotdeauna după apariția și utilizarea lor [17].

Comitetul Olimpic Internațional și alte organizații sportive sunt îngrijorate de abuzul potențial al biotehnologiei moleculare. Mai mult, faptele arată că lumea sportului folosește activ aceste tehnologii în lupta pentru titlurile și medaliile de aur. În această privință, testarea genetică se poate dovedi a fi o tendință a viitorului [18]. Evaluarea etică a ceea ce a fost deja obținut se distinge prin diversitatea și inconsistența pozițiilor autorilor. Optimiștii văd perspectivele care se deschid în domeniul terapiei genetice și a biotehnologiei. O astfel de atitudine este mai caracteristică participanților direcți la lucrare – specialiștii în biologie moleculară și genetică. Un alt punct de vedere este mai frecvent în rândul juriștilor și filosofilor. Aceștia din urmă sunt preocupați de posibilitatea modificărilor genetice, care, odată începute, pot „schimba portretul genetic al omenirii atât de mult încât, în raport cu rezultatul acestei „revoluții", consecințele războaielor și catastrofelor existente pot părea nesemnificative". Reprezentanții primei, cât și a celei de-a doua poziții sunt interesați direct de formarea unui cadru legislativ favorabil intereselor lor. Mai mult, aceste poziții sunt extrem de dificil de comparat, întrucât prima se bazează pe argumente pragmatice și fapte demonstrate. Cu toate acestea, însăși prezența ca bază filosofică a principiului pragmatismului nu face ca acest punct de vedere să fie preferabil a priori. Argumentele celui de-al doilea grup sunt legate mai mult de probabilitate decât de un fapt specific, dar este absența unei etici utilitariste atunci când vine vorba de o persoană (conform lui Kant, o persoană nu poate fi considerată ca un mijloc pentru a atinge niciunul, chiar și cel mai bun obiectiv), ce merită a fi luate în atenție [17].

Interesant este un alt punct de vedere asupra dopajului genetic. De ce să nu creăm tipuri separate de competiții pentru sportivii modificați genetic? Într-adevăr, de exemplu, în sporturile cu motor (cursele auto, raliurile, motociclismul etc.) sunt introduse anual noi elaborări mecanice care contribuie la obținerea unei viteze mai

Revista NR 3_2020____.indd 74 12.01.2021 13:44:48

mari și, prin urmare, la rezultate mai bune. În baseball, sportivii recurg și la metode artificiale pentru a-și îmbunătăți performanța, unii jucători de baseball efectuează intervenții chirurgicale pe ochi și articulația cotului, permițându-le să vadă mai bine mingea și să o arunce cu o forță mai mare [19; 20; 21; 22]. Oamenii de știință spun că ar fi logic să fie permis dopajul genetic și introducerea unui tip special de competiții pentru sportivii modificați genetic. Cu toate acestea, când este vorba de genetică, apare o serie întreagă de probleme greu de rezolvat de ordin religios, etic și moral. Această situație pare radicală, dar progresele în soluționarea problemei etice se bazează pe un conflict de credințe și valori [11; 12; 23; 24]. Spre exemplu, cultura antidoping este un semnal la fel de alarmant, deoarece întruchipează conservatorismul și obstinația, limitând posibilitățile discuțiilor critice pe probleme care sunt cu adevărat importante în sport. În contextul unei noi etape a revoluției biotehnologice globale, se discută activ fenomenul unui „sportiv cu proprietăți predeterminate" și posibilitatea „producerii în linie" a sportivilor cu proprietăți fizice predeterminate. În acest sens, analiza originilor istorice ale „proiectului eugenic" și determinarea markerilor genetici ai calităților fizice ale unei persoane au devenit din nou relevante [25; 26; 27].

Modelul biomedical care acceptă distincția între boală și sănătate pe baza simptomelor biologice de multe ori nu ia în considerare natura socială a multor boli [18; 19; 20; 28]. Întrucât normele eticii sportive se bazează pe principiile eticii medicale, aceeași problemă apare și în cazul modificărilor genetice, deoarece utilizarea biotehnologiei deschide mari oportunități nu numai pentru augmentarea umană, ci și pentru tratament, și este încă foarte dificil de a face distincție între aceste două forme de utilizare a biotehnologiei . În ultimii ani, studiile în domeniul geneticii moleculare a activității fizice și sportului au identificat numeroși markeri asociați cu performanța sportivă și posibilitatea dezvoltării diferitor patologii la sportivi. Este clar că markerii genetici asociați cu calitățile fizice pot fi folosiți în sistemul de selecție sportivă pentru a clarifica specializarea sportivă (de exemplu, selectarea distanței optime în alergare, înot, patinaj rapid etc.), pentru a optimiza procesul de antrenament (determinarea posibilităților de a efectua eforturi mari, accentul pe dezvoltarea punctelor forte ale sportivului, alegerea tacticii competitive etc.). De exemplu, descoperirea alelei C într-un AcTN3 individual ar putea crește șansele de succes în unele sporturi, cum ar fi canotaj, schi, patinaj viteză, culturism și hochei pe gheață. În consecință, persoanele cu un genotip TT au șanse mici să obțină un succes remarcabil în aceste sporturi [25; 26].

În prezent asistăm la crearea unui sistem fundamental nou de asistență medicală și genetică pentru educația fizică și sport, care va crește semnificativ nivelul de pregătire de lungă durată a sportivilor și, cel mai important, menținerea sănătății. Timp de câteva decenii, fiziologia sportului s-a transformat din cunoștințe științifice independente despre legile funcționării corpului uman, atunci când se efectuează exerciții fizice în diverse condiții de mediu, la dezvoltarea biotehnologiilor moderne, care cresc semnificativ performanțele sportivilor [19]. În acest sens, apar probleme etice și legale în utilizarea lor în sport. S-a demonstrat, căutarea și utilizarea agenților farmacologici speciali (care nu au legătură cu dopajul) pentru reglarea expresiei

Revista NR 3_2020____.indd 75 12.01.2021 13:44:48

genelor marker care sunt responsabile pentru caracteristicile fizice ale sportivilor și determină capacitățile acestora este unul dintre domeniile promițătoare în sportul de performanță [27]. Discuțiile din jurul ingineriei genetice indică faptul că valorile etice universale pot și trebuie să determine direcția cercetării în acest domeniu și în alte domenii ale cunoașterii [28].

Sportul modern se dezvăluie într-un mod foarte divers, astfel că studiul și evaluarea sa se realizează în cadrul unor abordări diverse și sub diferite forme. O importanță culturală deosebită pentru societate sunt tradițiile sportive: ideile de dreptate și egalitate între sportivi într-o competiție. Cu toate acestea, sub influența științei, sportul profesionist este într-adevăr în proces de dezvoltare, de dragul obținerii de noi performanțe, sunt utilizate ultimele evoluții științifice. Potrivit oamenilor de știință, apariția în sport a celor mai înalte realizări ale biotehnologiilor care vor produce o modificare genetică reală este augmentarea organismului prin adăugarea artificială sau modificarea genelor existente. Dezvoltarea științei, tehnologiei și biologiei nu numai că extinde capacitățile omului și a potențialului său, dar ridică și problema esenței umanității, care este considerată o condiție a identității umane [28; 29]. Este vorba despre problema personalității: care sunt mecanismele individuale care determină moralitatea unui act și în ce constă valoarea persoanei umane. Orice intervenție în corpul uman nu poate fi considerată rezonabilă, cu excepția tratamentului. Acum sunt importante noi orizonturi, ce pot fi stabilite prin definirea graniței ce separă tratamentul uman și ameliorarea în domeniul sportului, evaluând daunele ce pot rezulta din utilizarea noilor biotehnologii.

Situațiile analizate de bioetică se nasc în domeniul cercetării biomedicale moderne și a celor mai recente practici în furnizarea de îngrijiri medicale profesionale. Sportul este considerat o modalitate de determinare a capacităților finale ale unei persoane în acea zonă a existenței umane care este asociată cu dezvoltarea corpului uman [17]. Dacă vorbim despre natura sportului, trebuie menționat că se bazează pe dorința unei manifestări gratuite a vitalității umane, a capacităților mentale și intelectuale ale unei persoane, „incapacitatea" sa de a-și întrerupe dezvoltarea și a se opri la ceea ce s-a obținut. Prin urmare, sportul poate acționa ca unul dintre cei mai importanți „indicatori" ai îmbunătățirii unei persoane ca o creatură cu un corp modificabil social, căutând să cunoască care sunt rezervele, potențialul său de dezvoltare și limitele optime, realizând capacitatea de a extinde aceste granițe. În sport, o persoană dezvăluie și „măsoară" nu numai potențialul său definit biologic. Dacă vorbim despre sport ca fenomen cultural, atunci ar trebui să avem în vedere rolul său în formarea unei persoane armonioase în unitatea diferitelor laturi ale naturii sale, în combinația optimă a capacităților fizice și mentale. Orice încălcare a interacțiunii optime a acestor părți conține pericolul de a depăși limitele a ceea ce este permis în acest stadiu de dezvoltare, ceea ce provoacă dizarmonie și consecințe negative inevitabile. Există o încălcare a unuia dintre aspectele esențiale ale interacțiunii umane cu lumea - dimensiunea ei umană [11; 12; 23; 24]. Definiția dimensiunii umane în domeniul sportului constă în proprietățile corporale extrem de pronunțate ale

Revista NR 3_2020____.indd 76 12.01.2021 13:44:48

individului, capacitățile inteligenței operaționale, precum și, desigur, anumite caracteristici mentale ale persoanei (în primul rând, voința, perseverența, răbdarea) și calitățile morale. Dar sportul în sine se poate transforma într-un mijloc de distrugere a unei persoane, a degradării sale în loc de armonizare, dacă ne vom distanța de ideea holistică, armonioasă a unei persoane [17].

Problema sporturilor moderne, din punctul de vedere al bioeticii, este că, realizând dorința unei persoane de a determina măsura forțelor și abilităților sale fizice și mentale, aceasta începe să depășească această măsură. Există pericolul creării artificiale a unui „cvasi-om" bazat pe tehnologii moderne în numele plăcerilor și intereselor comerciale spectaculoase [13; 22; 17]. În această privinţă, este nevoie de căutarea suplimentară a unei soluții practice la problemele umanizării sportului, întoarcerea acesteia la identificarea limitelor capacităților finale umane bazată pe o convingere interioară a nobleței și dreptății [17].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. DRĂGAN I. Locul anchetelor de opinie în investigația socială și psihologică socială. În: Teorie și metodă în științele sociale. București: Politică, 1968, p. 31.
2. GAVRILUȚA C., GAVRILUȚA N. Sociologia sportului: teorii, metode, aplicații. Iași: Polirom, 2010, pp.97-107.
3. Turbocharging the Brain--Pills to Make You Smarter? Nature. Disponibil: [citat la 01.10.2020]
4. BANARI I. Bioetica în raport cu valorile creștine fundamentale: Analiză teoretico-metodologică. Autoreferatul tezei de doctor în filosofie. Chișinău, 2018. În: . [citat: 02.11.2020].
5. MISTREANU T., NASTAS S. Educație în bioetică. Curriculum pentru disciplina opțională. Chișinău, 2017. 36p.
6. POPOVENIUC B. Fundamentele bioeticii moderne: Ce este și ce ar trebui să fie. În: Bioetica, Filosofia şi Medicina în strategia de asigurare a securităţii umane. Materialele Conferinţei a XVI-a ştiinţifice internaţionale. 2010, pp. 83-87.
7. ASTĂRĂSTOAE V. Paternalism și autonomie în practica medicală. În: : 10.11.2020].
8. ȚÎRDEA T.N. Bioetică: curs de bază. Chișinău: CEP Medicina, 2017. 331 p.
9. ȚÎRDEA T.N., et al. Dicționar de filosofie și Bioetică. Chișinău: Medicina, 2004. 439 p.
10. ȚÎRDEA T.N. Filosofie și Bioetică: istorie, personalități, paradigme. Chișinău, 2000, 58p.
11. BERNSTEIN J., PERLIS C., BARTOLOZZI A.R. Normative ethics in sports medicine. Clinical Orthopaedics and Related Research. 2004; 420(3): 309–18.
12. DUNN, W.R., GEORGE, M.S., CHURCHILL, L., SPINDLER, K.P. Ethics in sports medicine. În: American Journal of Sports Medicine. 2007, 35(5): 840-4.
13. ERGEN E., PIGOZZI F., BACHL N., DICKHUTH H.H. Sports medicine: a European perspective. Historical roots, definitions and scope. În:Journal of sports medicine and physical fitness. 2006, 46(2): 167–75.
14. FEDERIUC V., JUCOV A. Reflecții bioetice asupra fenomenului de dopaj și etica sportului. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 8-9 noiembrie 2019. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic Print Caro, 2019. pp. 65-69; БАРАБАНОВА В.Б. О проблеме предельных человеческих возможностей и генетических технологиях в спорте. În:Успехи современного естествознания, 2010. 11: 63–4.
15. ИВАНЮШКИН А.Я., ЛАПИН Ю.Е., СМИРНОВ В.И. Евгеника: от утопии к науке и …от науки к утопии? În:Российский педиатрический журнал. 2013, 2: 53–6.
16. ПОЛЯКОВ С.Д., СМИРНОВ И.Е., КОРНЕЕВА И.Т., Проблемы современного детского спорта и пути их решения. În:Российский педиатрический журнал, 2008, 1: 54–6.
17. СМИРНОВ И.Е., ИВАНЮШКИН А.Я., СМИРНОВ В.И., ПОЛЯКОВ С.Д. Спорт высших достижений в свете биоэтики. În:Российский Педиатрический Журнал, 2014, 612.013:57:174]: 796, p.53-59
18. ТИЩЕНКО П. Д. Биоэтическое обеспечение инновационного развития биомедицинских технологий. Рабочие тетради по биоэтике. вып. 12. М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та; 2011. 106 с.
19. AHMETOV I.I., ROGOZKIN V.A. Genes, athlete status and training – An overview. În:Medicine and Sport Science, 2009, 54: 43–71.

Revista NR 3_2020____.indd 77 12.01.2021 13:44:48

20. BAOUTINA A., ALEXANDER I.E., RASKO J.E., EMSLIE K.R. Potential use of gene transfer in athletic performance enhancement. În:Molecular Therapy, 2007; 15(10): 1751–66.
20. ТИЩЕНКО П.Д. Здоровье: философско-антропологический аспект. Здоровье человека: социо-гуманитарные и медикобиологические аспекты. М., 2003.
21. EYNON N., MORÁN M., Birk R., LUCIA A. The champions' mitochondria: is it genetically determined? A review on mitochondrial dNA and elite athletic performance. În:Physiological Genomics, 2011, 43(13): 789–98.
22. GATZIDOU E., GATZIDOU G., THEOCHARIS S.E. Genetically transformed world records: a reality or in the sphere of fantasy? În:Medical Science Monitor, 2009, 15(2): 41–7.
23. JOHNSON R. The unique ethics of sports medicine. În:Clinics in Sports Medicine, 2004, 23(2): 175–82.
24. MIAH A. Genetically modified athlets. Biomedical ethics, gene doping and sport. Padstow. 2004. 232 p.
25. HUARD J., LI Y., PENG H., FU F.H. Gene therapy and tissue engineering for sports medicine. În:Journal of Gene Medicine, 2003, 5(2): 93–108.
26. MONTGOMERY H., CLARKSON P., HEMINGWAY H. et al. Human gene for physical performance. În: Nature. 1998, Nr. 393.
27. GUPTA N., FISCHER A.R., VAN DER LANS I.A., FREWER L.J. Factors influencing societal response of nanotechnology: an expert stakeholder analysis. În:Journal of Nanoparticle Research, 2012, 14(5): 857; АХМЕТОВ И. И. Генетическая диагностика в спортивной медицине. În:Терапевт. 2010, 12: 11–5.
28. LEADBETTER J.D., LEADBETTER W.B. The philosophy of sports medicine care: an historical review. În:Maryland medical journal, 1996, 45(8): 618–31.
29. ХАБЕРМАС Ю. Философский дискурс о модерне. М., 2003. 416 с.

Revista NR 3_2020____.indd 78 12.01.2021 13:44:48

SOCIOLOGICAL SURVEYS IN THE SERVICE OF ANTI-DOPING POLICIES

CERCETĂRI SOCIOLOGICE ÎN SERVICIUL POLITICILOR ANTIDOPING

Patrick TRABAL, ***full professor ISP (Univ. Paris Nanterre)***
Head of UNESCO Chair on anti-doping
ptrabal@parisnanterre.fr

Rezumat

În acest articol, ne propunem să explorăm dimensiunile și resursele care nu au fost suficient valorificate în lupta împotriva dopajului, să arătăm valoarea unei investigații empirice și să analizăm consecințele acestor abordări în construcția politicilor antidoping. O primă abordare va explora poziția actorilor față de medicament și relația cu aceasta. A doua abordare analizează relația cu legislația și litigiul cu studiile privind conștiința juridică. Un ultim punct sugerează o nouă metodologie bazată pe o analiză a discuțiilor electronice cu Prospero (un software de analiză textuală). Rezultatele indică variabilitatea intrinsecă a practicilor de dopaj și ne invită să creștem numărul de sondaje locale pentru a avea o înțelegere detaliată a realității diferiților actori.

Cuvinte-cheie: *doping, sociologie, politici publice, farmaceuticalizare, studii privind conștiința juridică, analiză textuală, forumuri electronice.*

Summary

In this paper, we propose to explore dimensions and resources that have not often been used in the fight against doping, to show the value of an empirical investigation and to analyze the consequences of these approaches in the construction of public policies. A first approach will explore actors' position towards and relationship with medication. A second one discuss the relationship with the rule and the litigation with the Legal Consciousness Studies. A last point suggests a new methodology based on a analysis of electronic discussions with Prospero (a textual analysis software). Results point to the intrinsic variability of doping practices and invite us to increase the number of local surveys in order to have a detailed understanding of the reality of the different actors.

Keyword: *Doping, Sociology, Public Policies, pharmaceuticalisation, Legal Consciousness Studies, textual analysis, Electronic forums*

As early as the 1960s, various states, alerted by doctors who stressed the dangers of doping, began to legislate and then to take measures to preserve the health of athletes and ensure greater fairness in sports events. This process was intensified with the creation of the World Anti-Doping Agency (WADA) in 1999 and the implementation of the First World Anti-Doping Code (WADC) in 2004. Reinforced by the UNESCO International Convention against Doping in Sport in 2005, this Code has been evolving to include new international standards. The version that will come into force on January 1, 2021 imposes on states a standard on education, and another on the management of results.

But are the proliferation of norms and standards, and the intense activity of WADA and UNESCO to assess states' compliance with the Code and the Convention, enough to effectively fight doping? It seems to us that these efforts are in vain unless close attention is paid to the realities of doping practices and the public actions aimed at curbing them. It is in this spirit that we have created the UNESCO

Revista NR 3_2020____.indd 79 12.01.2021 13:44:48

Chair "Study of doping and analysis of anti-doping policies" at the University of Paris Nanterre. We believe that, beyond the desire for harmonization, one needs to focus on local realities: in any particular country, region, or sport, what form does doping take? How do people cheat? How do they take care of themselves? How are checks carried out? How are penalties enforced? To what extent are these penalties understood, accepted, carried out?

Our surveys in several countries on different continents suggest that we need to take this variability into account. In this paper, we propose to explore dimensions and resources that have not often been used in the fight against doping, to show the value of an empirical investigation and to analyze the consequences of these approaches in the construction of public policies.

Relationships with the Medications

There is a number of interesting works on the medicalization of society describing the processes of change that effect medical supply, demands for medical care due to health problems, the costs of the operations, expectations and promises generated by biotechnology (Bensaude-Vincent, 2008; Conrad, Mackie, & Mehrota, 2010; Conrad, 2005, 2007). The study of the role of the pharmaceutical industry, which is central within the medicalization process, allows examining tensions between the pharmacists and the drug sponsors aiming to attract the widest audience (Conrad, 2007) and to redefine pharmaceutical needs as the title of the book "Drugs for Life: How Pharmaceutical Companies Define Our Health" suggests (Dumit, 2012). Sociologists are interested in the whole process that is called «pharmaceuticalisation» by William, Martin and Gabe (2011). The authors describe the political and economic involvement in posing the research program in which social demands appear to be decisive. And for quote, the researches of Wooloshin and Schwartz's (2006) show that patients may exaggerate the importance of their disease in order to get pharmaceutical treatments. We can also mention the work of Fox and Ward (2008) on the pharmaceuticalisation of daily life based on the Internet, which leads to consideration that «pharmaceuticals are treated as magic bullets for a range of day-to-day life problems».

From this perspective, as it is highlighted by Conrad (2007), we can identify three types of biomedical demands: the «normalization» aiming to get a body consistent with what the medical world and the society regard as «normal», the «restoration» aiming to «repair» the damage or to return to a young body (the form of reparation to compensate for the aging), the «increasing» that allows having a competitive body.

However, these works remain being largely based on empirical studies in economically developed countries. Anthropologists who study the practices in poorer regions have different to note in relation to health. Medical anthropology, ethnomedicine of the 60s and 70s and more recent ethnopharmacy have got many objectives. More than one review of «exotic» health practices, as it was already mentioned Rivers

Revista NR 3_2020____.indd 80 12.01.2021 13:44:48

in 1927, above all else relate to a desire to free one's self from all the ethnocentrism by considering the forms of medical knowledge called indigenous (the term is taken in its sociological sense) as forms of knowledge as legitimate as Western medicine. As it is described by Genest (1978), the works are concerning the medical beliefs (where does the strength come from, where does the disease come from ...?), the treatments which are considered to be relevant (they can be both ritual and pharmacopoeial), the therapists (in particular the transmission of knowledge). In connection with the issue of doping practices, there are the researches that focus on the recovery of pharmaceutical practices in different cultures (Bledsoe & Goubaud, 1985; Welsch, 1983). The color or the packaging of drugs may affect the power related to it, as well as the practices and the fears that they generate (Bledsoe & Goubaud, op.cit.). The representations of the injection (Reeler, 2000), the blood and the therapist are crucial elements in the context of understanding the doping practices and in the analysis of the conditions of acceptance of the prevention message. Yet, medical anthropology gives the understanding of the place of a group in the medication use as well. In some ethnic groups the conditions of a product taking based on proximity:

To be sure of the quality of treatment people obtain injections from someone they already know and make decisions of where to seek treatment after consulting neighbors, family and colleagues... Getting treatment from a person well known to the user instills confidence in the correctness of the medicine and the safety of the injection... 'You can be sure when the injection is provided by a person you know"... Social relations do not only guarantee protection and support to the patient, but also serve as a means of gaining access to token of healing. (Birungi, 1998)

This quote referring to medical practices of Southern African people is enriching on the possibilities of doping and the receptivity of information campaigns. The latter also obscure the culture of medicine that stands out as a solution to all problems, including those outside of sport. Athletes live only in the sports world. When their bodies are suffering (as sport practice calls for efforts that mistreat the body), we can look for resources that all members of a group consider to be legitimate: a therapist or a knowledge holder of the body, a product presentation, friends, a confidence in a site.

It would be wrong to think, as our report might suggest, that there is a clear separation between the countries marked by the use of pharmaceuticals and the logic of supply and abundant and rational demands on the one hand, and the countries in which the consumption would be ritualized and obey the non-rational principles on the other hand. The presentation of some of the literature according to this plan aims to enlighten on the diversity of the medication use that the awareness models of doping-free sport seem to forget. There are certainly forms of hybridization in sports groups, which sometimes bring together people from different cultures, and which, in any case, generate their own cultures regarding pharmaceuticals. This variability is worth being studied precisely, though there can be little doubt of its existence.

Revista NR 3_2020____.indd 81 12.01.2021 13:44:48

Relationships with the Rule and the Litigation

Anyone who drove in a country in Northern Europe, South America and Asia, had experienced a very different relationship of drivers to Traffic Laws. The forms of tolerance, respect, interpretation of the rule are variable in different countries, in different regions. We can assume, it is the same situation regarding the anti-doping legislation. How the World Code could be held and could be read, interpreted and applied at all the stadiums, pools and dojos and other sports halls of the world?

A social science tradition addresses these questions at the Amherst Seminar on Legal Ideology and Legal Process. As Pélisse presents it, "Place of discussion and closing of many original research, this seminar brought together researchers interested in the ways in which legal ideologies are simultaneously efficient and often negotiated when they are updated by judicial decisions or implemented by the actors in their everyday life. Emphasizing that these legal ideologies are not only found in judicial institutions or law professionals, but that they are also mobilized and constituted in "ordinary" places, spaces or times, the work of this seminar paid attention to everyday life on the one hand, and to dominated actors on the other. It was a question of studying this hegemony of law in the ordinary course of action, but also the capacities of subversion and the tactics that the poor and the marginalized deploy to resist it. This analysis of "law as social practice" (Susan Silbey), this reorientation of research towards "law in action," Austin Sarat, or this re-inscription of impact studies as part of the hermeneutic and comprehensive conceptions of social sciences ("interpretive social science", John Brigham) have sought to reconstruct a sociology that is both critical, (...), and resolutely empirical. "(Pélisse, 2010)

To our knowledge, these theories have never been used in the analysis of doping practices while the uses, the resistance to the rule, the operations of circumvention and negotiation of the regulations are probably at the heart of the doping. Critical figures are probably good ways to break in. Let us resume some verbatim of our investigations; a Spanish cyclist said "It should change a bit, it's O.K." (see above). A COB[1] executive insisted: "Our complaint to ABCD[2] was on the subject of tests that they were losing to our athletes and the number of exaggerated exams in the same athlete during the same month. This really is the athlete's preparation and increases the chance of being lacking. Not everyone knows, but if you are looking for three times and having three strikes, it's almost like having a positive in doping (...). There was an athlete who was searched 30 times. If you miss two or three times, it is less than 10%. Then there was the mistake: the exaggeration in the same people. ". These remarks suggest that the appropriations of the Law are not obvious and that in this respect, the adaptation of the rule seems justifiable.

We join researchers in suggesting that they should look at "the ways in which these secular actors try to escape the grip of the law, not only by playing with its contra-

[1] Brazilian Olympic Commitee
[2] Brazialian Antidoping Agency

Revista NR 3_2020____.indd 82 12.01.2021 13:44:49

dictions but also by putting it aside, by subverting it with multiple tactics, and even rebuilding their scope and social significance in their daily lives" (Ibid). P. Ewick and S. Silbey (1998) seek to free themselves from an institutionalist entry to take an interest in ordinary people, and develop a methodology based on structured interviews in three separate parts: to make people talk about their lives and their work, to question them about what hinders them in their ordinary activity ("all things that were not like you would have liked it to be or that you thought should be otherwise "), and examine a particular event chosen by the interviewee to examine the imputations of causes and responsibilities. It is only at the end of the interview that questions are asked about their knowledge, experiences and perceptions of law and more formal legal procedures, their effectiveness and legitimacy " (Pélisse, op. cit).

The two researchers are able to identify patterns to relate to the law and build the legality "before the law", "with the law", "against the law":

	Before the law	**With the law**	**Against the law**
Normativity	Impartiality objectivity	Legitimate partialy, self interest	Power «might makes right»
Constraint	Organizational structrure	Contingency, closure	Institutional visibility
Capacity	Rules, formal organization	Individual resources, experiences, skill	Social structures (roles, tules, hierarchy)
Time / Space	Separate sphere from everyday	Simultaneous with everyday	Colonizing time/space of everyday life
Archétype	bureaucracy	game	Making do

Table drawn from Ewick a Silbey [8]

Studies conducted in different countries call for mobilization of these theories and methodologies that seem particularly heuristic to understand doping practices. These are new perspectives that should be deployed in the different states.

An ecological survey

We would like to show that our work is not just theoretical and programmatic. I would like to mention an empirical study that we have carried out to understand the doubts and questions of athletes in relation to doping products. The survey method departs from traditional approaches (questionnaires, interviews) and analyzes the testimonies, questions, arguments and practices that athletes post online. While doping is often marked by the "law of silence", one can be struck by the fact that Internet users express themselves quite freely on social networks that we have not yet drawn on, and also on Internet forums. We have analyzed more than 244,000 posts from discussions (Trabal et al.; 2010, Trabal, 2013) across three forums (one general forum on health, one for bodybuilders, and one for triathlon competitors) using text analysis software.[3]

Thanks to lexicometric work we were able to identify the number of occurrences of known products (sometimes designated by their nicknames and in different graphic

[3] Prospéro. Cf. prosperologie.org. Cf. Chateauraynaud F., 2003.

Revista NR 3_2020____.indd 83 12.01.2021 13:44:49

forms). A search of segments made it possible to identify unknown names and products. To do this, the software made it possible to identify the sequence of a numerical value, a unit of measurement (ml, mg, etc.); the following entity makes it possible to identify a product (legal or not) whose use is discussed by the Internet community.

It has been shown that exchanges often relate to complex concerns: athletes seek to "do the right thing" by finding the best compromise between the effectiveness of the product (especially the complementarity of several products), the price (this is a highly significant dimension, albeit one that is underestimated in the majority of studies on the consumption of doping products), and minimal risk-taking (both for checks and for health).

The analysis also highlights the scope of anti-doping arguments. A few athletes, sports doctors and members of sports institutions sometimes step in to invite Internet users to be wary of these products, or even to reject doping. We then witness discussions that are great interest because they allow us to assess receptivity to the messages that are usually conveyed by anti-doping professionals.

Finally, a semantic analysis makes it possible to cross-reference the contexts in which the products are mentioned (training, consumption, physiological knowledge, economic dimensions). This opens up the possibility of constructing curves, over time, which make it possible to identify the shifting arguments so that an anti-doping entity can grasp the trends in questions and practices.

Thus, this research is leading us to the creation of a kind of observatory, for the moment one conducted in French - but we could imagine incorporating sites in another language, used by athletes from other countries with an indexing work specific to language use. It would make it possible at the same time to identify the main trends in consumption, the evolution of discussions of products, and the changes linked to the reception of anti-doping messages.

Conclusion

What are the main conclusions of this overview? WADA, UNESCO, sports federations, national anti-doping organizations and public authorities need information about the reality of doping practices in order to improve their action. We can certainly focus on the harmonization of anti-doping policies, but at the same time it is necessary to respect the variability of the cultures, practices and historical and political contexts in which public actions to combat doping take place. The position developed here is twofold.

On the one hand, we need to renew the theoretical and methodological resources mobilized by the institutions fighting against doping. One may be surprised by the way a particular routine has been established, one that is based on questionnaires to identify representations and practices. Social psychology has brought its expertise to the fight against doping and continues to explore various dimensions of it. But it is also somewhat surprising that medical anthropology, the sociology of health, and the political sociology which is particularly interested in the relationship to

Revista NR 3_2020____.indd 84 12.01.2021 13:44:49

the law, have never been called upon. Likewise, by using the latest developments in socio-informatics, one can analyze important textual corpora and make accessible the increasing number of exchanges on doping found online. By explaining various approaches and trying to go beyond what already exists, we believe we have shown their heuristic value and their usefulness in improving the fight against doping.

On the other hand, this survey points to the intrinsic variability of doping practices - like the different ways of combating doping, something we have not explored in much detail here. The many ways people relate to medicine, to worries or certainties vis-à-vis health, regulations and the law, point to the lack of proper knowledge about doping. Taken as a unique practice and falling under the remit of a World Code that applies everywhere and all the time, anti-doping institutions tend, in our view, to forget the diversity of realities within which they seek to act. The diversity of these practices should be documented. How should this be done? We have little faith in the value of a single model, such as the one proposed by WADA with its "Research Package for Anti-Doping Organizations"[4] for building public policy. We believe, on the contrary, that it is advisable to increase the number of local surveys in order to have a detailed understanding of the reality of the actors. To do so, the UNESCO Chair strives to respond to anti-doping institutions by answering their questions, endeavors to create an international network of academic teams that work locally, offers a training program (Master Program) to train researchers, and organizes scientific events to discuss and compare results of use in improving the fight against doping. We invite researchers and heads of these institutions to join this approach which takes into account both the local and international realities of doping and anti-doping policies.

BIBLIOGRAPHY

1. Bensaude-Vincent Bernadette. Bionanoéthique - Perspectives critiques sur les bionanotechnologies. Paris: Vuibert. 2008.
2. Birungi Harriet. Injections and self-help: risk and trust in Ugandan health care. Social Science and Medicine. 47. 1998. pp. 1455–1462.
3. Bledsoe Caroline H. Goubaud Monica F. The reinterpretation of Western pharmaceuticals among the Mende of Sierra Leone. Social Science & Medicine. 1985, 21(3), pp. 275–282.
4. Chateauraynaud Francis. Prospéro, une technologie littéraire pour les sciences humaines. Paris. Ed. du CNRS. 2003.
5. Conrad Peter. Mackie Thomas. Mehrota Ateev. The costs of medicalization. Social Science and Medicine. 70. 2010. pp. 1943–1947.
6. Conrad Peter. The Medicalisation of Society. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007. Conrad Peter. The shifting engines of medicalization. Journal of Health and Social Behavior. 46. 2005. pp. 3–14.
7. Dumit Joseph. Drugs for life: How Pharmaceutical Companies Define Our Health. Duke University Press, 2012.
8. Ewick P. and Silbey S. The Commonplace of Law, Stories of Everyday Life, 1998.
9. Fox Nick J. Ward Katy. Pharma in the bedroom… and the kitchen. The pharmaceuticalisation of daily life. Sociology of Health & Illness. 30. 6. 2008, pp. 856-68.

[4] https://www.wada-ama.org/en/resources/education-and-prevention/research-package-for-anti-doping-organizations-ados

Revista NR 3_2020____.indd 85 12.01.2021 13:44:49

10. Genest Serge. Introduction à l'ethnomédecine - Essai de synthèse. Anthropologie et Sociétés. 1978, 2. (3), pp. 5–28.
11. Pélisse Jérome. Les Legal Consciousness Studies: une sociologisation domestiquée des 12.Critical Legal Studies?. Le souci du droit. Où en est la théorie critique?, Sens et Tonka Editions, 2010. pp. 223-238.
13. Reeler Anne. Anthropological perspectives on injections: a review. Bulletin of the World Health Organization. 78 (1). 2000. pp. 135–141.
14. Rivers Williams H. Medicine, magic and religion: The FitzPatrick lectures delivered before the royal college of physicians of London 1915 and 1916. London: Routledge (1st ed.1927) 2001.
15. Trabal Patrick et al. De l'analyse des forums Internet pour saisir les pratiques dopantes. Min. des Sports / Univ. Université Paris Nanterre, 2010.
16. Trabal Patrick. E se os esportistas que se dopam quisessem "fazer direito"?, Movimento (Porto Alegre). 19 (4). 2013, pp. 11-43
17. Welsch Robert L. Traditional medicine and Western, medical options among the Ningerum of Papua New Guinea. In L. Romanucci-Ross, D. Moerman, and L. Tancredi. (Ed.). In: The Anthropology of Medicine: From Culture to Method. New York: Praeger. 1983. pp. 32-53
18. Williams Simon. Gabe Jonathan. Davis Peter (Eds.), Pharmaceuticals and Society: Critical Discourses and Debates. Wiley-Blackwell, 2009.
19. Woloshin Steven. Schwartz Lisa M. Giving legs to restless legs: a case study of how the media help make people sick. Public Library of Science Medicine. 3. 2006. pp. 170–178.

Revista NR 3_2020____.indd 86 12.01.2021 13:44:49

QUO VADIS? DECLINUL POPULAȚIEI CARE NU POATE FI STOPAT[1]

QUO VADIS? POPULATION`S DECLINE THAT CANNOT BE STOPPED

Olga GAGAUZ, ***doctor habilitat în sociologie,***
Centrul de Cercetări Demografice al INCE
gagauzo@inbox.ru

Rezumat

În articol este analizată dinamica prospectivă a populației Republicii Moldova în contextul evoluției populației în țările din Europa de Est. În baza prognozei demografice elaborate de Centrul de Cercetări Demografice pentru anii 2015-2035 se demonstrează realizarea scenariului scăzut, cauza principală fiind intensificarea migrației internaționale. Sunt examinate schimbările demografice structurale, cum ar fi efectivul și proporția populației în vârstă aptă de muncă, contingentele de studenți și pensionari, fiind argumentate și consecințele majore ale acestora.

Cuvinte-cheie: *dinamica demografică, depopularea, Republica Moldova.*

Summary

The article analyses the prospective dynamics of the population of the Republic of Moldova in the context of population evolution in the countries of Eastern Europe. Based on the demographic forecast developed by the Demographic Research Centre for the years 2015-2035 the achievement of the low scenario is demonstrated, the main cause being the intensification of international migration. Structural demographic changes, such as the number and proportion of the age-old population, the contingents of students and pensioners, and their major consequences, are examined.

Keywords: *population dynamics, depopulation, Republic of Moldova*

Prognoza schimbărilor în dinamica populației este o sarcină complexă, dar cu un efort analitic, realizată de numeroase instituții, precum ONU, Banca Mondială, Eurostat, instituțiile statistice naționale și diverse centre științifice, care pe baza ipotezelor despre fertilitate, speranță de viață la naștere și migrație emit estimări despre evoluția posibilă a dimensiunii și structurii populației. Ceea ce prezintă un suport important în prognoza populației este faptul că schimbările demografice apar lent, iar structura demografică, în mare măsură, determină tendințele viitoare. Totodată, proiecțiile demografice nu trebuie să fie tratate ca o prognoză incontestabilă, mai ales în condițiile actuale, când schimbările intervin brusc, iar mobilitatea teritorială a populației crește continuu. În prezent, procesele demografice într-o țară sau alta sunt tot mai mult influențate de factorii externi, inclusiv de politici demografice și migraționale ale altor țări. S-a constatat că migrația a devenit unul din factorii cu semnificație majoră atât din perspectiva dezvoltării demografice, cât și a oportunităților de dezvoltare durabilă, chiar și securitate națională și regională [1].

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Programului de stat (2020-2023) 20.80009.0807.21 Migrația, schimbări demografice și politici de stabilizare a situației.

Revista NR 3_2020____.indd 87 12.01.2021 13:44:49

În acest context, prognozele demografice urmează să fie tratate, în primul rând, ca un semnal de avertizare privind ceea ce se poate întâmpla în lipsa unor intervenții sau politici speciale. Din acest punct de vedere, prognozele demografice reprezintă un apel la acțiune pentru factorii de decizie și societate, totodată fiind și un instrument important în planificarea bugetului țării și gestiunea fondurilor publice, în elaborarea strategiilor de dezvoltare socioeconomică la nivel global, regional și local. În prezent, în majoritatea țărilor economic dezvoltate prognozele demografice oficiale elaborate de oficiile statistice stau la baza politicilor statului. În Republica Moldova, până în prezent, necesitatea și elaborarea prognozelor demografice oficiale nu este articulată de factorii de decizie ca un obiectiv important, deși tendințele demografice dezastruoase și perspectivele ce se prefigurează au fost puse de mai multe ori în discuție de reprezentanții mediului academic, inclusiv în cadrul comisiilor parlamentare și guvernamentale.

În articolul de față prezentăm pentru sensibilizare și discuție analiza prognozei demografice elaborată de Centrul de Cercetări Demografice pentru anii 2015-2035. Constatări generale ale acestei prognoze au fost publicate în raportul analitic „Analiza situației populației din Republica Moldova" [2], revenim însă încă o dată la aceasta, având drept scop urmărirea traiectoriei în dinamica demografică în anii 2015-2020, concretizarea unor indicatori și analiza unor tendințe specifice care n-au constituit subiectul publicațiilor anterioare.

Analiza situației demografice actuale din Republica Moldova și a tendințelor pentru următorii ani nu poate fi realizată decât în contextul celor la nivel regional european, dar mai ales cu referire la contextul țărilor din Europa de Est. Specificul regiunii se evidențiază prin evenimente și experiențe cu impact asupra situației demografice, printre care: transformarea socială și economică după prăbușirea sistemului comunist, întârzierea de dezvoltare aferentă, aderarea / asocierea la Uniunea Europeană (pentru majoritatea țărilor), precum și familiarizarea tot mai mare cu valorile culturale occidentale. Acești factori au condus la o scădere a ratelor de fertilitate și au provocat migrația în masă a populației aproape în toate țările din regiune. În ultimii 25 de ani populația Europei de Est este în scădere continuă, fiind un fenomen fără precedent în perioada de pace. Conform estimărilor ONU [3], la începutul anului 2020 populația regiunii a constituit circa 293 de milioane de oameni, în scădere cu 17 milioane față de începutul anilor '90 ai secolului trecut. Cel mai mult numărul rezidenților a scăzut în Bulgaria, Letonia, Lituania, Kosovo și Bosnia și Herțegovina, - cu 19% sau mai mult, Republica Moldova fiind în categoria țărilor enumerate. Doar trei țări din regiune – Republica Cehă, Slovacia și Slovenia în această perioadă înregistrează o creștere ușoară a numărului de locuitori (cu 2-3%).

În Europa de Vest se observă o tendința opusă - între anii 1990 și 2020 populația din mai multe țări s-a majorat considerabil, în principal din cauza imigrației. Astfel, populația Elveției s-a majorat cu 22%, a Spaniei cu 17%, a Franței cu 13%, a Germaniei și Italiei cu cca 5.5% [4].

Revista NR 3_2020____.indd 88 12.01.2021 13:44:49

Fluxurile migraționale au devenit acum forța motrice din spatele creșterii și scăderii numărului de locuitori din Europa. Țările economic dezvoltate, deși se confruntă cu îmbătrânirea demografică și fertilitatea scăzută, își completează efectivele populației pe contul imigrației, în special a populației în vârsta aptă de muncă, pe când țările ex-socialiste cu economii mai puțin dezvoltate își pierd populația în vârsta aptă de muncă. În pofida faptului că migrația forței de muncă este recunoscută ca o componentă importantă a sistemului mondial de gospodărire, care permite redistribuirea forței de muncă și utilizarea eficientă a acesteia, totuși, după cum arată dinamica demografică și indicatori de dezvoltare socioeconomică a țărilor donatoare ai forței de muncă și a țărilor recipiente, impactul asupra țărilor exportatoare a forței de muncă, în majoritatea cazurilor, se asociază cu implicații economice și demografice negative, decât cele pozitive, cum ar fi scăderea presiunii asupra pieței locale, reducerea sărăciei și remitențele. Printre cele mai elocvente exemple putem numi Țările Baltice, Bulgaria, România, Polonia și altele. Prognozele demografice ale ONU demonstrează că în deceniile viitoare, în țările din Europa de Est, declinul demografic va continua cu ritmuri rapide, numărul populației poate să se micșoreze către anul 2050 cu circa 30 mil., de la 293 mil. până la 262 mil. Cea mai mare scădere se prognozează pentru Republica Moldova – peste 40% (cu regiunea transnistreană) și Bulgaria – peste 30% [5].

Centrul de Cercetări Demografice al Institutului Național de Cercetări Economice este unica structură la nivel național care elaborează prognozele demografice. Acestea diferă de la alte prognoze prin scenariile aplicate și prin faptul că au fost elaborate pentru Republica Moldova fără regiunea transnistreană, utilizând elaborările și calculele proprii în estimarea dinamicii principalelor procese demografice (fertilitatea, mortalitatea, migrația).

Metode și surse de date

Prognoza demografică a numărului și structurii populației Republicii Moldova pentru anii 2015-2035 a fost realizată în baza estimărilor alternative ale populației realizate de O. Penina, D. Jdanov și P. Grigoriev [6], fiind bazate pe definiția de „reședință obișnuită a populației". Conform acestor estimări, populația rezidentă de la 1 ianuarie 2014 a constituit 2911,6 mii, ceea ce este cu 42,4 mii mai mult decât populația înregistrată la Recensământul populației și al locuințelor din 2014, indicând un nivel relativ ridicat de fiabilitate a estimărilor populației utilizate pentru prognoza demografică.

Toate trei scenarii dezvoltate presupun creșterea treptată a speranței de viață, contribuind pozitiv la creșterea populației; nivelurile de fertilitate asumate se pornesc de la cel observat în anii 2010-2014, fiind mai scăzut decât cele necesar pentru reproducerea populației (2,1 copii per femeie de vârstă fertilă), astfel contribuind la scăderea populației pe termen lung. Scenariile privind migrația se pornesc de la cel observat la scăderea pană la 0 pentru scenariul optimist. Datele concrete ale scenariilor prognozei demografice elaborate sunt prezentate în continuare.

Revista NR 3_2020____.indd 89 12.01.2021 13:44:49

Scenariul I – scăzut, pornește de la ipoteza că rata totală de fertilitate nu se va schimba și se va menține la nivelul anului 2014 – de 1,65 copii per femeie de vârstă fertilă (estimările CCD); mortalitatea se va reduce lent astfel încât speranța de viață la naștere pentru bărbați se va majora de la 64,9 ani până la 67 ani, iar pentru femei de la 73,7 până la 75,8 ani; refluxul migrațional în perioada prognozată va crește lent de la 1% până la 1,3%.

Scenariul II – mediu. Pornește de la ipoteza unei creșteri moderate a fertilității – de la 1,65 până la 1,85 copii per femeie de vârstă fertilă către anul 2035; reducerii mortalității și creșterii speranței de viață la naștere (la bărbați – până la 69,1 de ani, la femei – până la 77,9 de ani); sporul migrațional se va reduce treptat de la -1% până la -0,5%.

Scenariul III – înalt. Se bazează pe ipoteza creșterii ratei totale de fertilitate până la 2,1 copii per femeie de vârstă fertilă către anul 2035; scăderea mai semnificativă a mortalității și creșterea speranței de viață la naștere (la bărbați până la 71 de ani, la femei până la 80 de ani); sporul migrațional se va reduce treptat până la 0 către sfârșitul perioadei de prognozare.

Totodată, urmează să menționăm că traiectoria schimbărilor numărului populației este determinată nu doar de fertilitate, mortalitate și migrație, dar și de structura pe vârste a populației în anul de bază al prognozei. Impactul acestei componente asupra dinamicii populației, alături de cele trei, este destul de semnificativ. Structura actuală a populației a acumulat o inerție negativă, determinând declinul demografic continuu. Chiar dacă presupunem că rata totală de fertilitate va crește brusc până la nivelul de înlocuire a generațiilor (2,1 copii per femeie de vârstă fertilă) și se va menține la acest nivel, numărul populației va continua să scadă încă o anumită perioadă.

Prognoza demografică are un caracter analitic și vizează studierea posibilelor traiectorii ale schimbărilor în efectivul și structura populației, astfel, această prognoză prezintă mai degrabă o avertizare cu privire la scenariile posibile de evoluție demografică și nu a urmărit obiectivul de a prezice numărul populației și modificările demografice cât mai exact posibil.

Rezultatele prognozei și problemele ce se prefigurează

Rezultatele prognozării demonstrează că în următoarele decenii declinul demografic va continua, fiind determinat de structura populației care s-a format în perioada anterioară (rezultat din fertilitatea, mortalitatea și tendințele migrației), nu poate fi evitat, dar poate fi redus în dimensiune dacă fertilitatea, mortalitatea și migrația vor avea evoluții favorabile.

Conform scenariului scăzut *(Tabelul 1),* către anul 2035 efectivul populației țării poate să se micșoreze până la 2085,8 mii (cu 28,4%). Doar în condițiile de creștere a fertilității și de reducere considerabilă a migrației dimensiunile declinului demografic pot fi reduse, fapt confirmat de cele două ipoteze pe care se bazează scenariul mediu și cel înalt. Compararea rezultatelor prognozei cu datele BNS privind populația rezidentă în anii 2015-2020 demonstrează că scăderea numărului populației evoluează conform vectorului scenariului scăzut, preponderent din cauza nivelului înalt

Revista NR 3_2020____.indd 90 12.01.2021 13:44:49

al migrației, care s-a constatat de a fi mai înalt decât cel prognozat pentru anii 2015-2020. După anul 2015, migrația internațională a crescut, iar rata-netă a emigrației s-a majorat până la 1,5-1,8%, pe când scenariul scăzut al prognozei presupunea pentru această perioadă rata-netă a emigrației de cca 1%. În rezultatul migrației, ritmul de scădere a populației a crescut. Conform datelor BNS, populația cu reședința obișnuită la 1 ianuarie 2020 a constituit 2640,4 mii (estimări preliminare), deși a fost prognozat un număr mai mare – 2716.2 mii. Dacă tendințele migraționale în anii următori nu se vor schimba, atunci către anul 2035 populația țării poate să ajungă mai mica decât cea prognozată pentru scenariul scăzut de 2085,8 mii.

Tabelul 1. **Dinamica prognozată a numărului populației Republicii Moldova, anii 2020-2035**

	Scenariul scăzut	**Scenariul mediu**	**Scenariul înalt**
2020	2716.2	2743.2	2751.0
2021	2678.8	2714.6	2729.7
2022	2640.4	2686.1	2709.6
2023	2600.9	2657.8	2690.5
2024	2560.5	2629.8	2672.6
2025	2519.2	2602.0	2655.9
2026	2477.1	2574.5	2640.3
2027	2434.5	2547.4	2626.0
2028	2391.3	2520.9	2613.0
2029	2347.8	2494.9	2601.5
2030	2304.1	2469.6	2591.6
2031	2260.4	2445.1	2583.4
2032	2216.6	2421.5	2576.9
2033	2172.9	2398.7	2572.1
2034	2129.3	2376.8	2569.1
2035	2085.8	2355.7	2567.9

Sursa: Centrul de Cercetări Demografice al INCE.

Natalitatea. Înainte de a prezenta numărul prognozat de nașteri, vom menționa unele tendințe în evoluția natalității. Până în anii `90 ai secolului trecut, Republica Moldova s-a evidențiat cu o fertilitate destul de înaltă, asigurând reproducerea simplă a generațiilor. În comparație cu Europa de Vest, în care declinul fertilității a început încă de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, perioada comunismului a încurajat păstrarea unor rate de fertilitate relativ mai ridicate în spațiul est european - într-un moment în care nivelul lor în Occident a fost aproape la un minim istoric. Perioada de transformare de după căderea comunismului a fost însă marcată de tendințele opuse - rata fertilității în țările din Europa de Est a cunoscut un declin semnificativ, atingând nivelurile cele mai scăzute la începutul sec. XXI, în timp ce rata fertilității în multe țări

Revista NR 3_2020____.indd 91 12.01.2021 13:44:49

occidentale a început să crească din nou. În ultimul deceniu se observă o convergență tot mai mare în ceea ce privește dinamica fertilității între țările din Europa de Est și cea de Vest. Totuși, în comparație cu alte țări europene, în prezent, Republica Moldova se evidențiază cu o rată totală de fertilitate destul de ridicată -1,8 copii per femei de vârstă fertilă, un nivel mai înalt se înregistrează doar în Franța (1,87 în anul 2018). Însă numărul anual de nașteri este determinat nu numai de rata totală de fertilitate, dar și de numărul populației, în special al femeilor în vârstă de reproducere. Scăderea efectivului populației țării duce inevitabil și la scăderea numărului de copii născuți. Conform datelor BNS referitoare la populația rezidentă în anul 2019, numărul femeilor de vârstă reproductivă (15-19 ani) a constituit 628,3 mii, efectivul femeilor prognozat pentru acest an a fost de 658,5 mii, sau cu 30 mii mai mult, având la baza prognozei un efectiv al populației mai mare, decât cel estimat de BNS după Recensământul populației și al locuințelor din 2014 și anunțat doar în 2019. Dar, după cum s-a menționat deja, scopul principal al prognozei prezentate este de a arăta tendințele principale în dinamica populației, dar nu a oferi datele exacte privind numărul populației, ceea ce de fapt era imposibil în anul 2014, când pentru prognoză au fost disponibile doare datele alternative privind populația rezidentă (cu reședința obișnuită).

Conform prognozei (scenariul scăzut), până în anul 2035 efectivul femeilor de vârstă reproductivă se va reduce cu circa 24%, constituind în jur de 480 mii de femei. Important este că la vârstele cu cea mai înaltă intensitate a nașterilor (20-35 de ani) vor fi generațiile puțin numeroase născute la sfârșitul anilor ’90 – începutul anilor 2000, respectiv, numărul de nașteri așteptat tot va avea o dimensiune mica. Având în vedere că este vorba de generațiile în viață, precum și de faptul că dimensiunea medie a familiei prezintă o tendință pe termen lung, este relativ ușor de a prognoza numărul nașterilor în perioada până în 2035.

În deceniile viitoare, efectivul numeric al nașterilor va fi foarte mic și nu va putea recupera declinul populației, determinat de creșterea numărului de decese ca rezultat al îmbătrânirii demografice. Conform scenariului scăzut, către sfârșitul perioadei de prognozare numărul anual de nașteri se poate reduce de două ori în comparație cu anii 2009-2010, constituind la sfârșitul perioadei de prognozare în jur de 20,0 mii de nașteri-vii, scăderea anuală de cca 3-4%. Scenariul mediu va permite o stabilizare, după anul 2030, a numărului de nașteri în mărime de circa 26 mii. Doar creșterea RTF până la 2,1 copii per femeie de vârstă fertilă și reducerea migrației până la 0 poate asigura, după scăderea continuă până în anii 2028-2030, o tendință ascendentă a numărului de nașteri până la 32,7 mii în anul 2035, acest scenariu având o probabilitate foarte scăzută, ca și scenariul mediu, după cum ne arată situația din ultimii cinci ani.

Structura populației. Prognoza demografică prevede unele schimbări în structura pe vârste a populației. În deceniile viitoare, ponderea copiilor în vârstă până la 18 ani, cu unele oscilații, va urma o tendință de scădere de la 23% în anul 2020 până la 20,5% în 2035. Ponderea celor în vârstă de 65 și peste va crește de la 13,8% în anul 2020 până la 18,3% în 2035. Efectivul populației în vârstă aptă de muncă, de asemenea, va fi în scădere, deși proporția în totalul populației se va menține, cu unele oscilații, în jur de 60%.

Revista NR 3_2020____.indd 92 12.01.2021 13:44:50

Tabelul 2. **Dinamica prognozată a numărului nașterilor vii, mii**

	Scenariul scăzut, mii	Scenariul mediu, mii	Scenariul înalt, mii
2020	31.9	33.5	35.0
2021	30.6	32.4	34.2
2022	29.3	31.4	33.4
2023	28.0	30.3	32.7
2024	26.7	29.3	32.0
2025	25.5	28.5	31.3
2026	24.5	27.7	30.8
2027	23.5	27.0	30.4
2028	22.7	26.5	30.2
2029	22.0	26.1	30.1
2030	21.4	25.8	30.1
2031	20.9	25.7	30.3
2032	20.5	25.6	30.7
2033	20.2	25.7	31.1
2034	20.0	25.8	31.6
2035	19.8	26.0	32.2

Sursa: Centrul de Cercetări Demografice al INCE.

Urmează să menționăm că, în pofida scăderii numărului populației, inclusiv a contingentului în vârsta aptă de muncă, în prezent în Republica Moldova potențialul forței de muncă nu este valorificat pe deplin, acest fapt fiind determinat, în primul rând, de subdezvoltarea pieței muncii, insuficiența locurilor de muncă pentru forța de muncă calificată, precum și gradul scăzut de salarizare, ceea ce în continuare stimulează migrația de muncă. Potrivit datelor BNS, în anul 2019 efectivul populației în vârstă aptă de muncă (18-59 ani femei și 18-62 ani bărbați) a constituit 1606 mii, pe când populația economic activă a constituit doar 919 mii, din care ocupați – 872,4 mii, respectiv și rata de ocupare a forței de muncă extrem de scăzută - 40,1%. Urmează să menționăm, că pentru anul 2019 a fost prognozat efectivul populației în vârsta aptă de muncă în volum de 1627,5 mii, diferența dintre datele BNS și prognoză constituind 1,3%. Efectivul populației economic inactive (15 ani+), în 2019, a constituit 1255 mii, numărul persoanelor care primesc pensii - 696 mii, inclusiv pentru limita de vârstă - 524,5 mii. Astfel, luând în considerare aceste aspecte, în prezent, raportul dintre populația inaptă de muncă și cea aptă de muncă este destul de nefavorabil. Calculat ca raportul dintre efectivul copiilor în vârstă 0-17 ani și a pensionarilor și populația ocupată, acest indicator constituie 1,46 de persoane inapte de muncă la 1 persoană ocupată. Dacă situația pe piața forței de muncă nu se va schimba și rata de ocupare nu va obține valori optime, este de așteptat o presiune tot mai mare asupra fondurilor de pensionare și a altor cheltuieli sociale.

Revista NR 3_2020____.indd 93 12.01.2021 13:44:50

Conform datelor Eurostat [7], rata de ocupare medie în țările UE pentru persoanele cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani a crescut către anul 2019 până la 73,1%, iar în unele țări acest indicator a depășit 80% (de exemplu, Elveția, Suedia, Germania). În țările din Europa de Est, care înregistrează o creștere demografică ușoară, rata de ocupare este de 80,3% în Cehia, 73,4% în Slovacia și 76,4% în Slovenia. În Republica Moldova acest indicator este net inferior și prezintă un punct vulnerabil atât din perspectiva economică, cât și cea demografică.

Tabelul 3. **Dinamica prognozată a efectivului populației în vârsta aptă de muncă (18-59/62), anii 2020-2035**

	Numărul total, mii			**Ponderea în totalul populației. %**		
	Scenariul scăzut	Scenariul mediu	Scenariul înalt	Scenariul scăzut	Scenariul mediu	Scenariul înalt
2020	1585	1600.2	1606.6	57.7	57.6	57.7
2021	1543.4	1563.9	1574.2	57.0	56.9	57.0
2022	1503.7	1530.3	1545	56.3	56.3	56.3
2023	1467.5	1500.9	1520.4	55.8	55.8	55.8
2024	1434.9	1475.7	1500.5	55.5	55.5	55.5
2025	1405.5	1454.4	1484.9	55.2	55.3	55.3
2026	1379.2	1436.6	1473.2	55.1	55.2	55.2
2027	1355.9	1422.5	1465.6	55.2	55.3	55.2
2028	1335.5	1411.8	1461.7	55.3	55.4	55.3
2029	1316	1402.5	1459.8	55.5	55.6	55.5
2030	1296.7	1393.8	1458.7	55.8	55.9	55.6
2031	1276.6	1384.7	1457.6	56.0	56.0	55.8
2032	1255.5	1374.9	1456.1	56.1	56.2	55.8
2033	1236.8	1368.1	1457.9	56.4	56.4	56.0
2034	1217.9	1361.6	1461	56.7	56.7	56.2
2035	1198.5	1355	1464.7	56.9	56.9	56.3

Sursa: Centrul de Cercetări Demografice al INCE.

Declinul populației cauzat de ratele de fertilitate la nivel de sub-înlocuire înseamnă că fiecare generație va fi mai mică decât cea dinaintea ei. Combinat cu durate de viață mai lungi, rezultatul poate fi o creștere a raportului de dependență, ceea ce poate pune o presiune economică sporită asupra forței de muncă. Deceniile viitoare for fi marcate de creșterea sarcinii demografice[2] *(Fig.1),* în special pe contul populației vârstnice. În comparație cu anul 2015, când sarcina demografică constituia 50,2 (persoane în vârsta inaptă de muncă la 100 de persoane în vârsta aptă de muncă),

[2] A fost calculat ca raportul dintre populația (0-17 ani și 65+)/18-64.

Revista NR 3_2020____.indd 94 12.01.2021 13:44:50

către anul 2026 acest indicator se va majora până la 67, apoi stabilindu-se în jur de 60%. Analiza dinamicii sarcinii demografice a copiilor și vârstnicilor demonstrează creșterea treptată a sarcinii demografice ce se datorează populației vârstnice de la 20,6 în anul 2015 până la 27, 9 în 2035. Sarcina demografică prin copii, cu unele oscilații de creștere, către sfârșitul perioadei de prognozare se va instala la nivelul 33,5.

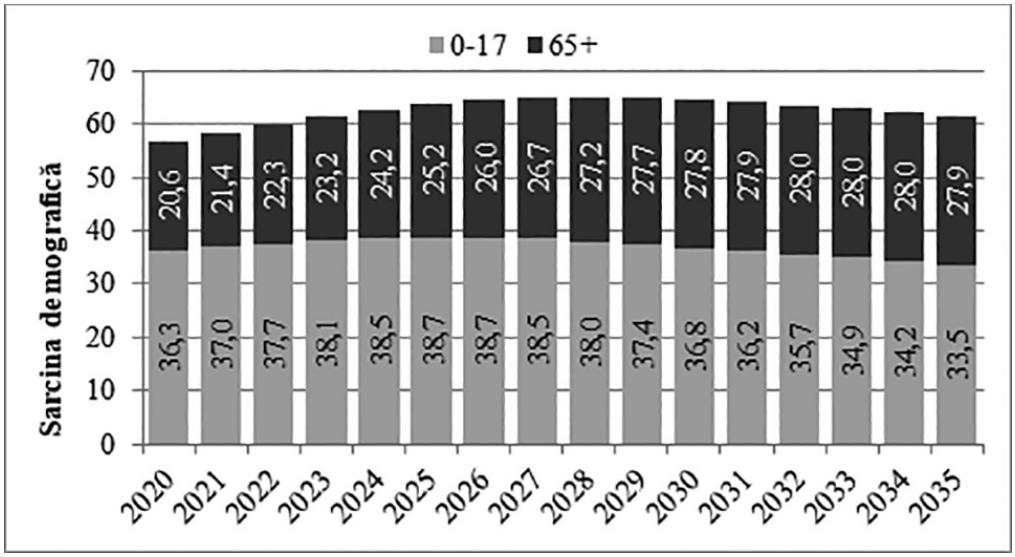

Fig. 1. **Raportul de dependență a copiilor și vârstnicilor, 2020-2035**

Sursa: Centrul de Cercetări Demografice al INCE.

Schimbările în contingentul de studenți. Declinul populației, în special la vârste tinere, ca urmare a scăderii natalității la sfârșitul anilor 90 ai sec. XX - începutul anilor 2000, determină declinul numărului principalilor consumatori de servicii educaționale - copii și tineri. În ultimii ani, au existat fluctuații semnificative în numărul acestor grupuri, care vor continua în viitor. Trecerea generațiilor mici de la o fază a ciclului de viață la alta determină contingentul elevilor / studenților, precum și perspectivele de dezvoltare a sistemului de învățământ pentru următorii 15-20 de ani.

Dinamica numărului de persoane cu vârste cuprinse între 16 și 23 de ani afectează în mod direct dezvoltarea sistemului de învățământ profesional. De la începutul anilor `90 și până în 2006, numărul contingentului de studenți a crescut constant ajungând la 306 mii persoane[3]. După 2008 s-a înregistrat o scădere constantă a contingentului de elevi și studenți. În anii următori *(Tabelul 4),* cea mai mare scădere va înregistra grupul de vârstă 24-29 de ani, pe când efectivul celor în vârstă de 16-18 și 19-23, cu unele oscilații determinate de mărimea cohortelor, nu va fi supus unor schimbări mari. Urmează să menționăm, că aceste contingente se referă la cohortele în viață, respectiv, prognoza acestora prezintă un grad înalt de credibilitate. Doar intensificarea migrației tinerilor la studii în țările de peste hotare poate afecta considerabil contingentul tinerilor în instituțiile de învățământ din țară.

[3] Populația cu reședință obișnuită. Calculele CCD.

Revista NR 3_2020____.indd 95 12.01.2021 13:44:50

Tabelul 4. **Efectivul prognozat al tinerilor** în **vârstă de 16-29 ani, 2020-2035, scenariul scăzut (în mii)**

	16-18 ani	**19-23 ani**	**24-29 ani**
2020	89.8	159.3	249.7
2021	91.3	152.3	232.2
2022	94.4	147.1	214.8
2023	97.4	143.4	198.3
2024	99.5	142.6	183.5
2025	102.2	144.1	171.0
2026	105.9	146.9	161.2
2027	108.0	151.1	153.8
2028	107.6	156.7	149.0
2029	104.8	161.6	147.3
2030	101.0	164.7	147.6
2031	100.0	167.0	149.5
2032	99.3	167.0	153.3
2033	99.2	163.8	159.3
2034	96.0	161.3	166.2
2035	92.7	158.6	170.6

Sursa: Centrul de Cercetări Demografice al INCE.

O scădere a numărului de solicitanți, pe de o parte, și un nivel ridicat de furnizare a serviciilor educaționale, pe de altă parte, pot avea un impact negativ asupra calității formării profesionale. Instituțiile de învățământ se vor strădui să recruteze cât mai mulți studenți, inclusiv prin scăderea cerințelor de admitere, subminând educația profesională de calitate înaltă, în special a învățământului superior. În plus, oferta în creștere de la universitățile europene, care de asemenea se confruntă cu o scădere a numărului de solicitanți, atrage un număr tot mai mare de tineri din Republica Moldova, ceea ce, la rândul său, va afecta scăderea numărului de studenți din institutele de învățământ din țară.

Populația în vârsta de pensionare. Deși în prezent îmbătrânirea populației este articulată la nivel social și guvernamental ca o problemă cu implicații multiple, în special din perspectiva presiunii asupra fondurilor de pensionare, totuși, în comparație cu majoritatea țărilor europene populația Republicii Moldova este relativ tânără, această situație fiind determinată de menținerea unei speranțe de viață scăzute. Îmbătrânirea populației se produce numai de jos, adică din cauza fertilității scăzute. Mortalitatea contribuie la îmbătrânirea populației, în primul rând, dacă mai mulți oameni trăiesc până la vârste mai în vârstă și, în al doilea rând, dacă speranța de viață a bătrânilor crește.

În Republica Moldova, dinamica contingentului de pensionari, ca și a altor grupuri ale populației, în mare măsură este influențată de structura populației pe vârste

Revista NR 3_2020____.indd 96 12.01.2021 13:44:50

neuniformă. Generațiile mai numeroase sunt înlocuite cu cele mai puțin numeroase, care, la rândul lor, sunt înlocuite cu generațiile mai numeroase și așa mai departe. De exemplu, o generație mare dintre cei născuți la sfârșitul anilor 1950 - începutul anilor 1960 este înlocuită de o generație mai mică, a celor născuți în a doua jumătate a anilor 1960; următorul vârf prezintă generația născută în anii 1980. În spate se află o generație mică a celor născuți la sfârșitul anilor '90 - începutul anilor 2000 și o generație mai mare a celor născuți în anii 2008-2010.

În următorii ani, în vârsta de pensionare *(Tabelul 5)* vor întra generațiile numeroase ale celor născuți la sfârșitul anilor 1950 - începutul anilor 1960, ceea ce va determina unele oscilații ale numărului acestui contingent de populație. Însă un indicator mai important prezintă ponderea pensionarilor în totalul populației. Scenariul scăzut demonstrează creșterea acestuia până la 20%, scenariul mediu și cel înalt care se bazează pe ipoteze de reduceri mai consistențe ale migrației arată proporții nesemnificativ mai mici ale pensionarilor. Majorarea vârstei de pensionare la femei contribuie la menținerea unor proporții relativ constante ale pensionarilor în totalul populației.

Tabelul 5. **Dinamica prognozată a efectivului populației în vârsta de pensionare anii 2020-2035**

	Numărul total, mii			**Ponderea în totalul populației, %**		
	Scenariul scăzut	Scenariul mediu	Scenariul înalt	Scenariul scăzut	Scenariul mediu	Scenariul înalt
2020	528.9	534.1	529.8	19.2	19.2	19.0
2021	534.3	540.6	537.6	19.7	19.7	19.5
2022	520.0	527.4	525.9	19.5	19.4	19.2
2023	524.1	533.0	533.2	19.9	19.8	19.6
2024	508.9	519.2	521.1	19.7	19.5	19.3
2025	509.5	521.6	525.5	20.0	19.8	19.6
2026	492.3	506.0	511.8	19.7	19.4	19.2
2027	489.5	505.3	513.4	19.9	19.6	19.3
2028	470.7	488.3	498.5	19.5	19.2	18.9
2029	465.5	485.5	498.3	19.6	19.3	18.9
2030	459.9	482.5	498.0	19.8	19.3	19.0
2031	453.6	479.0	497.3	19.9	19.4	19.0
2032	446.3	474.6	496.0	20.0	19.4	19.0
2033	438.5	469.9	494.4	20.0	19.4	19.0
2034	430.4	464.9	492.7	20.0	19.3	18.9
2035	422.4	460.1	491.4	20.1	19.3	18.9

Sursa: Centrul de Cercetări Demografice al INCE.

Notă: Calculat luând în considerare creșterea treptată a vârstei de pensionare pentru femei.

Revista NR 3_2020____.indd 97 12.01.2021 13:44:50

Totodată, urmează să menționăm că în structura actuală a beneficiarilor de pensii o pondere importantă constituie cei care primesc pensii de invaliditate. Dacă majorarea vârstei de pensionare nu va fi însoțită de ameliorarea sănătății populației și condițiilor de muncă, există o probabilitate de creștere a numărului de pensionari după invaliditate

Cum poate fi diminuat declinul demografic? Această întrebare a devenit retorică, provoacă îngrijorare în societate, este discutată la diferite nivele, se propun măsuri de politici după modelul țărilor europene, dar nu există nici un rezultat. Programul național strategic în domeniul securității demografice pentru anii 2011-2025 până în prezent nu a adus rezultate scontate din lipsă de finanțare a activităților planificate, dar mai ales din cauza situației socioeconomice, lipsei locurilor de muncă bine plătite, ceea ce alimentează continuu migrația

Deja mai bine de două decenii migrația de muncă servește ca o supapă de siguranță în condițiile de oportunități reduse de angajare, efectele de termen scurt sunt remitențele ridicate, care prezintă un factor important al dezvoltării socioeconomice, stimulând consumul populației și creșterea diferitor servicii. Efectele pe termen lung sunt mai puțin încurajatoare: ritmul crescut al declinului populației, mai puțină populație în vârstă de muncă, pierderea tinerilor educați și lipsa lucrătorilor calificați.

Este evident că fenomenul migrației are în mod esențial o determinare economică și atât timp cât se vor menține marile decalaje de venit și standard general de viață între țara noastră și țările europene dezvoltate emigrarea va fi importantă (doar în anii 2016-2018 emigrarea a constituit peste 100 mii). La rațiunea economică menționată se adaugă în ultimii ani, în măsură crescândă, o guvernare lipsită de transparență, competență și credibilitate, acest fapt își găsește confirmare prin gradul scăzut de încredere a populației în instituțiile de stat [8]. Incertitudinea asupra viitorului țării alimentează propensiunea populației spre emigrare, în special în rândul tinerilor.

Experiența țărilor din Europa de Est, care au luat măsuri pentru a inversa tendințele de fertilitate scăzută și emigrare, demonstrează că acestea nu s-au soldat cu rezultate scontate. Politicile familiale suferă de diferite lacune care împiedică acordarea unui suport familiilor cu copii în îmbinarea rolurilor profesionale și familiale și asigurarea condițiilor pentru o creșterea bunăstării.

Politicile care vizează întoarcerea emigranților acasă de asemenea nu a avut succes nici în România, nici în Polonia, care tot se confruntă cu o rată înaltă de emigrare. Nu au dat rezultate scontate aceste politici și în Republica Moldova. Programele de stimulare a antreprenoriatului nu au dus la un număr mare de reîntoarceri din cauza condițiilor economice nefavorabile, corupției, barierelor birocratice etc.

Experiența altor țări demonstrează că doar reducerea decalajului în nivelul de bunăstare a populației poate contribui la reducerea emigrației și îmbunătățirea situației demografice. Și în acest context, un exemplu elocvent prezintă experiența Cehiei, Sloveniei și Slovaciei, țări din Europa de Est care înregistrează o dezvoltare economică rapidă, obținând o creștere semnificativă a PIB-ului, ca rezultat diferența în PIB pe cap de locuitor între aceste țări și Europa de Vest se reduce. Astfel, îmbunătățirea condițiilor de trai în aceste țări a contribuit la diminuarea emigrației, reducerea mortalității și creșterea speranței de viață, iar oportunități mai mari de angajare în câmpul muncii ar putea să asigure și creșterea fertilității.

Revista NR 3_2020____.indd 98 12.01.2021 13:44:50

Abordările moderne în domeniul populației atrag atenția asupra necesității de a schimba accentul de la numărul populației la calitatea potențialului uman - nivelul de educație și sănătatea umană [9]. Multe documente internaționale de politici referitoare la țările din Europa de Est atrag atenția guvernelor asupra importanței asigurării unei dezvoltări echilibrate a populației, luând în considerare vârsta, sexul, educația și sănătatea și asigurarea longevității active. Însă problemă nu este deloc ușoară în condițiile migrației internaționale intensive, ale căror fluxuri și direcții sunt dificil de previzionat și necesită, de asemenea, investiții impresionante. Fiind în apropiere cu economiile europene care facilitează migrația forței de muncă și în condițiile extinderii rețelelor migraționale, Republica Moldova se confruntă în continuare cu problema consolidării capitalului uman. Totodată, experiența altor țări demonstrează că asocierea la UE, în mare măsură, a contribuit la intensificarea refluxului migrațional și agravarea declinului demografic. Cele mai elocvente exemple în acest sens sunt ale Bulgariei, Țărilor Baltice, dar și al României, care tot se confruntă cu refluxul migrațional. Se prefigurează faptul că de sine stătător în mai multe țări nu este posibil de rezolvat problema declinului demografic.

În acest context, este plauzibil că apară lucrări științifice care, pe lângă necesitatea consolidării capitalului uman și creșterii productivității muncii, ar accentua importanța abordării regionale a problemei în baza solidarității europene. Atâta timp cât se vor promova politici de recrutare a cadrelor, în special a celor bine educați din mediile economic vulnerabile, acestea vor alimenta persistența migrației care poate conduce la un dezechilibru la nivel regional [10]. Doar acțiunile responsabile ale comunității internaționale, ale guvernelor țărilor donatoare și ale celor recipiente în gestiunea capitalului uman, precum și ale organizațiilor internaționale preocupate de problemele populației pot contribui la echilibrarea dezvoltării demografice a țărilor din regiunea europeană.

REFERINȚELE BIBLIOGRAFICE:

1. TABAC T., GAGAUZ O. (2020). Migration from Moldova: Trajectories and Implications for the Country of Origin. In: Denisenko M., Strozza S., Light M. (eds.) Migration from the Newly Independent States: 25 Years After the Collapse of the USSR. (pp.143-168). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36075-7
2. Population Situation Analysis in the Republica Moldova. CCD, UNFPA, Chisinau, 2016, p.56.
3. World Population Prospects 2019 https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/
4. Population of Western Europe. https://www.worldometers.info/world-population/western-europe-population/
5. Mamolo M., Scherbov S. Population Projections for Forty-Four European Countries: The Ongoing Population Ageing. European Demographic Research Papers 2, 2009. Vienna Institute of Demography, http://www.oeaw.ac.at/vid/download/edrp_2_09.pdf
6. Penina, O., Jdanov, D. A., Grigoriev, P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. MPIDR Working Paper WP-2015-011, 35 pages (November 2015). Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.
7. Eurostat. Statistici anuale privind ocuparea forței de muncă. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics/ro
8. Barometrul Opiniei Publice, ianuarie 2019. http://ipp.md/wp-content/uploads/2019/02/BOP_02.2019-new.pdf
9. Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe. International Monetary Fund. 2019, No. 19/12, 119 p. http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/16811/1/depopulation20as20a20policy20challenge.pdf
10. Lutz W. and Gailey N. Depopulation as a Policy Challenge in the Context of Global Demographic Trends. UNFPA Serbia, 2020.

Revista NR 3_2020____.indd 99 12.01.2021 13:44:50

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ЗАНЯТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА[1]

THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS ON EMPLOYMENT OF POPULATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Galina SAVELIEVA, ***doctor în științe economice,***
Institutul Național de Cercetări Economice,
savelievagalina@rambler.ru

Svetlana ZAHAROV, ***doctor în științe economice,***
Institutul Național de Cercetări Economice,
zaharov.svetlana@gmail.com

Rezumat

În articol sunt prezentate rezultatele evaluării impactului factorilor economici asupra nivelului de ocupare a populației în vârstă de muncă din Republica Moldova. În pofidă faptului că sarcina primordială și o condiție necesară pentru asigurarea dezvoltării socioeconomice stabile a Republicii Moldova constituie stimularea creșterii economice (inclusiv și susținerea acestora la un nivel optimal), iar ocuparea este o derivată din starea dezvoltării economice, precum și sensibilă la orice schimbări structurale ce au loc în infrastructura de producere, în articolul a fost reflectată analiza tendințelor de schimbare a indicatorilor macroeconomici principali pentru perioada 2014-2018. S-a efectuat evaluarea impactului a anumitor tipuri de activități economice asupra formării Valorii Adăugate Brute (VAB) și a Produsului Intern Brut (PIB), precum și o caracteristică a dezvoltării investițiilor în active imobilizate pe termen lung. În republică creșterea PIB-ului a avut loc în condițiile reducerii populației ocupate și a schimbărilor radicale în domeniul relațiilor sociale și de muncă cauzate de apariția și dezvoltarea diferitor forme de proprietate, care nu puteau să nu afecteze funcționarea pieței naționale a forței de muncă. Impactul asupra nivelului de ocupare a populației aptă de muncă, statutul socioprofesional și distribuția acesteia pe principalele tipuri de activitate economică, precum și calitatea forței de muncă au avut loc datorită unor caracteristici și specificului de dezvoltare economică situate sub influența factorilor interni și externi, aprofundării mecanismelor de piață și a unor factori demografici ce au loc în această perioada de timp. Cercetarea pieței muncii s-a efectuat reieșind din indicatorii privind populația ocupată (pe principalele tipuri de activitate economică și zone, după statutul socioeconomic sau cel profesional etc.), calculați pe baza numărului de populație stabilă și a populației cu reședință obișnuită. Ca rezultat al cercetării, au fost identificați principalii factori de natură economică care afectează nivelul de ocupare a populației apte de muncă, precum și propuneri de perfecționare a politicilor socioeconomice actuale, inclusiv în domeniul asigurării stabilității de dezvoltare socioeconomică a țării pentru a asigura nivelul de ocupare cât mai deplin a populației aptă de muncă în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *ocuparea forței de muncă, investiții, factori economici și demografici, populație aptă de muncă.*

Summary

This article presents the results of assessing the impact of economic factors on the level of employment of the able-bodied population in the Republic of Moldova. Due to the fact that one of the priority tasks and the necessary condition for ensuring the stable

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Programului de stat (2020-2023) 20.80009.0807.21 Migrația, schimbări demografice și politici de stabilizare a situației.

Revista NR 3_2020____.indd 100 12.01.2021 13:44:50

socio-economic development of the Republic of Moldova is the stimulation of the economic growth (and its maintain at an optimal level) and that employment is a1 derivative of the state of economic development, as well as sensitive to any structural changes occurring in the production infrastructure, this article presents an analysis of trends in the main macroeconomic indicators for the period 2014-2018, as well as an assessment of the impact on the formation of Gross Value Added (GVA) and Gross Domestic Product (GDP) of certain types of economic activity and the characteristics of investment development in long-term tangible assets. GDP growth in the republic occurred in conditions of the reduction in the number of employed people, as well as radical changes in the sphere of social and labour relations, caused to the emergence and development of various forms of property, which could not but reflect the functioning of national labour market. The characteristic and particularities the development of economy in the analyzed period under the influence of internal and external factors, the deepening of market mechanisms, demographic factors influenced the employment rate of working age population, its professional and economic status and distribution by main types of economic activity, and also the quality of labour force. The research of labour market was performed on the basis of indicators of employed population (by main types of economic activity and zones, by socio-economic or professional status, etc.), taking into account the resident population and with usual place of residence. As a result of the research, the main factors of a economic nature that affect the employment rate of working age population of the Republic of Moldova were identified, together with the proposals for improving the conducted socio-economic policies, including in the field of ensuring the stability of the socio-economic development of the country in order to ensure the most full employment of working population of the Republic of Moldova.

Keywords: *employment, investments, economic and demographic factors, working age population.*

Рынок труда представляет собой структуру достаточно динамичную, а колебания экономической активности населения является следствием осуществления структурных преобразований, секториальных реформ, экономических и финансовых кризисов как внутренних так и внешних, демографической ситуации т.д. Переход Республики Молдова к рыночной экономике заострил проблемы занятости, связанные с перестройкой экономики, появлениям новых форм трудовых отношений, обусловленных появлением и развитием разных форм собственности, что не могло не отразиться на функционировании национального рынка рабочей силы, рост ВВП в республике происходил в условиях сокращения численности занятого населения, а также радикальных перемен в сфере социально-трудовых отношений как одной из самых сложных подсистем экономики. При этом имело место и изменение государственной политики в области занятости, выборе трудоспособным населением сферы деятельности и источников получения дохода. В то же время в результате вышеназванных изменений имело место высвобождение работников и пополнение ими и без того многочисленной армии безработных.

Несмотря на то, что период рыночных преобразований практически начался с момента провозглашения независимости Республики Молдова, однако и в настоящее время существует множество нерешённых проблем, в том числе связанных с утратой связи между производством и профессиональным

Revista NR 3_2020____.indd 101 12.01.2021 13:44:51

образованием, подготовкой молодых специалистов, миграцией трудоспособного населения и другие. В связи с этим, проблема наиболее эффективного использования рабочей силы является актуальной и в настоящее время, так как локальные рынки особенно чувствительны к происходящим изменениям, что в конечном итоге обуславливает состояние и конкурентоспособность национального рынка труда, в этом контексте актуальность исследования очевидна.

Анализ исследований и публикаций

Теории экономического роста, как основы современной макроэкономической теории, анализ процесса связанных с ним факторов и макроэкономических задач, основные модели, в том числе модели накопления человеческого капитала, влияние технического прогресса, инвестиций отражены в научных трудах Daron Acemoglu (*Introduction to Modern Economic Growth*, 2009) [1], Е.А. Пономарева, А.В. Божечкова, А.Ю. Кнобель [2], проблем современного рынка труда T. Boeri & J. Ours "*The economics of imperfect labour markets*" [3].

Республика Молдова не является исключением в этом плане, о чем свидетельствуют исследования зарубежных и национальных ученых и экспертов в данной области. Так, взаимосвязь рынков труда с макроэкономическими показателями отражена в работах C.A. Pissarides, M.A. Veganzones-Varoudakis [4], в частности с показателем экономического роста. Авторы отметили, что соотношение занятости с макроэкономическими показателями не может оставаться стабильным на протяжении длительного времени, поэтому осуществление простой экстраполяции в данной области может быть неверной и нужно учитывать влияние ряда факторов, то есть принимать во внимание последующие изменения состояния экономически активного населения и разные варианты экономического роста.

Исследователь R.B. Freeman [5] отмечает негативное отношение между "экономической свободой" на рынке труда и ВВП на душу населения для всех стран, хотя в целом общий индекс свободы позитивно коррелирует с ВВП на одного жителя. Вместе с тем есть страны, в которых слабая или вообще отсутствует защита труда[2] (Объединённые Арабские Эмираты), но ранжируется близко в одном топе индекса свободы рынка труда с такими странами как Германия и Швеция [6].

Сокращение безработицы и обеспечение высокого уровня занятости являются краеугольным камнем государственных политик по регулированию рынка труда. Данным проблемам посвящена работа W.S. Siebert [7], в которой отмечается, что в различных странах политики по регулированию рынка труда различаются, но в принципе они исходят из двух основных составляющих – защита профсоюзов и защита занятости (на основе закона ограничивающего право на увольнение работников). При этом автор исходит из наличия прямой

[2] Protect workers.

Revista NR 3_2020____.indd 102 12.01.2021 13:44:51

связи между регулированием рынка труда и влиянием профсоюзов: регулирование рынка труда приводит к росту заработной платы через её выравнивание, улучшению условий труда через сокращение количества «неблагоприятных» рабочих мест, вытеснению с рынка менее квалифицированных кадров, в результате чего выигрывают занятые работники и проигрывают безработные, улучшается система соцобеспечения, повышаются требования к росту производительности труда и т.д.

Среди исследований, посвящённых гендерным проблемам можно отметить работы L.C. Kaizer [8]. В Республике Молдова исследование занятости по гендерному признаку представлено в научных работах T. Colesnicova [9], в том числе методология комплексного анализа сферы занятости в гендерном аспекте, расчёты гендерной горизонтальной и вертикальной сегрегации. Оценка влияния неравенства положения мужчин и женщин в сфере занятости на пенсионное обеспечение, возможности реформирования пенсионной системы с учетом гендерного неравенства представлены В. Баскаковым [10].

Основные результаты исследования

Стимулирование экономического роста и поддержание его на оптимальном уровне является одной из первоочередных задач и необходимым условием для обеспечения стабильного социально-экономического развития Республики Молдова. Экономический рост подразумевает как количественные, так и качественные изменения, связанные с производством, а также с факторами, которые этому способствовали (квалифицированная конкурентоспособная рабочая сила, инвестиции др.). В количественном выражении он представлен показателями Валовой внутренний продукт (ВВП, данный показатель не всегда отражает реальный уровень роста экономики в связи применяемыми разными методами его расчета, а также с учетом влияния изменения цен/тарифов, налогов и действия демографических процессов), Валовая добавленная стоимость (ВДС), Валовой национальный доход (ВНД), другие показатели, характеризующие отраслевую структуру или виды экономической деятельности, производство основных видов продукции на душу населения, уровни оплаты труда и образования, качество медицинского обслуживания, рост продолжительности жизни населения и другие показатели как экономического роста, так и отражающие благосостояние населения и его качество жизни [11, 12].

Анализируя основные показатели за период 2014-2018 годы, следует отметить некоторую их стабилизацию, несмотря на банковский кризис 2014-2015 г.г. Если анализировать ситуацию ежегодно, то можно отметить и такие моменты, как отрицательное влияние на экономическое развитие в 2015 году рецессии и торговых ограничений на экспорт сельскохозяйственной продукции со стороны России, кризис в Украине, рост потребности на отечественную продукцию в странах ЕС, засуха, проблемы в банковской системе и др. Далее, несмотря на

Revista NR 3_2020____.indd 103 12.01.2021 13:44:51

некоторые признаки оживления в 2016г., национальная экономика оставалась уязвимой под влиянием как внутренних, так и внешних факторов (взаимные санкции между Российской Федерацией и ЕС, рецессия в России и ее ограничения на импорт сельскохозяйственной продукции из Молдовы, кризис в Украине, проблемы в банковском секторе, уменьшение объема денежных переводов физических лиц из-за рубежа и т. д., что привело к сокращению промышленной и инвестиционной деятельности. Вместе с тем благоприятные климатические условия способствовали увеличению объема производства в сельскохозяйственном секторе, а также можно отметить и некоторое оживление деятельности в сфере торговли (рост ВВП составил 4,4%). В 2017 году остается актуальной проблемой зависимость и уязвимость экономики страны от влияния внешних факторов. Однако в экономике страны имели место все признаки оживления, в том числе зарегистрирован рост объемов производства в промышленности и сельскохозяйственном секторе, инвестиций в основной капитал, внешней торговли, транспортных перевозок, а рост реальной заработной платы и денежных переводов трудовых мигрантов из-за рубежа привели к увеличению доходов населения и, как следствие, росту потребления. Рост на 4,7% Валового внутреннего продукта (ВВП) в 2017 году обеспечен за счет увеличения Внутренней добавленной стоимости (ВДС) и налогов на продукты. В 2018г. рост ВВП составил 4,3% или на 0,4 п.п. ниже чем в 2017г., в то же время, на экономическую деятельность положительное влияние оказало наличие хорошего урожая 2017г. и, как результат, увеличение экспорта сельхозпродукции, рост инвестиций, а также увеличение потребления домашних хозяйств на 3,8% по сравнению с предыдущим годом. Сокращение в 2018г. внешнего долга является положительным фактором, так как больше бюджетных средств может быть направлено на решение экономических и социальных программ. Тенденции основных макроэкономических показателей за 2014-2018 годы представлены в *Таблице 1*.

Особенностью экономического развития Республики Молдова является достаточно высокий уровень средств мигрантов, работающих за пределами страны, несмотря на то, что в 2018 году эти поступления сократились по сравнению с 2014 годом на 5,6 п.п. (доля поступлений денежных переводов трудовых мигрантов к ВВП в 2018г. составила 16,2% по сравнению с 21,8% в 2014г.). По данным Мирового Банка, денежные переводы играют важную роль как один из внутренних источников для социально-экономического развития страны, в то же время они имеют более высокие значения, например, по сравнению с соседними странами: в 2018 году в Грузии и Армении денежные переводы составили, соответственно, 12,2% и 12,1% от ВВП, в Болгарии – 3,8% и в Румынии – 2,2% (*www.bnm.md*). Именно данный источник доходов населения дает возможность поддержать жизнеспособность и потребности первой необходимости значительной части населения страны.

Revista NR 3_2020____.indd 104 12.01.2021 13:44:51

Таблица 1. **Динамика основных макроэкономических показателей**

	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млрд.лей	133,5	145,8	160,8	178,9	192,6
ВВП, в % к предыдущему году (предыдущий год = 100%)*	105,0	99,7	104,4	104,7	104,3
ВВП на душу населения (население с обычным местом жительства)*	3328,7	2725,7	2880,6	3509,8	4214,3
ВВП на душу населения по паритету покупательной способности, в долларах США	5 984	6 027	6 379	6 803	7 267
Валовая добавленная стоимость, % в формировании ВВП	86,9	87,2	87,6	84,1	86,4
Чистые налоги на продукты, % в формировании ВВП	13,1	12,8	12,4	13,5	13,5
Индекс инвестиций в долгосрочные материальные активы за счет всех источников финансирования, в % к предыдущему году	103,8	90,6	87,2	103,5	112,9
Индекс объема сельскохозяйственной продукции, % к предыдущему году	109,0	87,0	119,0	109,1	102,9
- сельскохозяйственных предприятий	107,9	81,0	127,8	114,4	104,2
- крестьянские (фермерские) хозяйства	120,3	84,0	120,5	111,5	112,3
- хозяйства населения	104.9	92,7	109,6	102,4	96.6
Доля сельскохозяйственного производства в формировании ВВП, % в ВВП	12,2	11,5	11,4	11,5	10,2
Индекс объема промышленной продукции, % к предыдущему году	107,3	100,6	100,9	103,4	103,7
Доля промышленного производства в формировании ВВП, % в ВВП	15,2	15,5	15,4	15,0	15,1
Доля услуг в формировании ВВП, % в ВВП	59,4	60,2	60,8	60,1	61,2
Внешний долг, в % к ВВП**	67,9	78,3	76,7	72,0	64,6
Денежные переводы трудовых мигрантов, млн долларов США***	2075,9	1540,1	1460,2	1638,9	1837,4
Денежные переводы трудовых мигрантов, % от ВВП***	21,8	19,9	18,1	16,9	16,2
Импорт товаров и услуг, в % к предыдущему году	103,1	94,2	102,8	111,0	108,9
Экспорт товаров и услуг, в % к предыдущему году	100,9	102,6	109,8	110,9	104,8
Конечное потребление, в % к предыдущему году	104,4	97,7	102,6	104,7	103,2
Валовое накопление основного капитала, в % к предыдущему году	115,9	95,2	99,1	108,0	114,0
Среднегодовой обменный курс, леи/доллары США	14,0388	18,8161	19,9238	18,4902	16,8031
Среднегодовой обменный курс, леи/евро	18,6321	20,8980	22,0548	20,8282	19,8442
Уровень экономической активности, %****	41,2	42,4	42,6	44,1	45,9
Уровень занятости, %****	39,6	40,3	40,8	42,4	44,5
Уровень безработицы, %****	3,9	4,9	4,2	3,9	2,9

* Для 2018 показаны полуфинальные данные НБМ, www.statistica.md.
ВВП на душу населения рассчитан исходя из населения с обычным местом жительства.
**Национальный банк Молдовы (НБМ), www.bnm.md.
*** Денежные переводы трудовых мигрантов были рассчитаны НИЭИ на базе данных НБМ (Баланс платежей), www.bnm.md.
**** за 2017-2018 годы данные рассчитаны исходя из населения с обычным местом жительства, 2014-2016 – по старой методике исходя из стабильного населения.

Источник: Согласно данным НБС и МЭИ, НБМ, www.statistica.gov.md; www.mec.gov.md; www.bnm.md.

Revista NR 3_2020____.indd 105 12.01.2021 13:44:51

Состояние экономики является определяющим фактором для обеспечения занятости рабочей силы, возможности создания и функционирования национального рынка труда. В контексте анализа данной проблемы нельзя не отметить и тот факт, что рынок труда, будучи производным от экономического развития, в то же время является достаточно чувствительным к любым изменениям, происходящим в национальной экономике, в том числе к проводимым структурным реформам, изменению форм собственности, отраслевой и территориальной инфраструктуры, а также от изменения структуры и численности населения и его демографическое старение, внутренние и внешние миграционные процессы как результат происходящих демографических процессов. Все вышеназванные факторы влияют как на функционировании рынка труда, в том числе определяют распределение/перераспределение трудоспособного населения по видам экономической деятельности. Структура национальной экономики по основным видам деятельности, их доля в формировании ВДС и ВВП (*Таблица 2*) являются и определяющими факторами для обеспечения возможной занятости трудоспособного населения, в то же время нельзя не учитывать тенденцию изменения их доли в формировании ВВП, то есть реальную ситуацию для оценки перспективы возможных тенденций изменения их дальнейшего развития.

Структура формирования ВВП дает возможность оценить уровень влияния различных видов экономической деятельности, в том числе производственной сферы, строительства, оказания услуг и других на формирование ВДС и ВВП, то есть рост ВВП на 4,5% в 2017г. и 4,0% в 2018г. получен, соответственно, за счет производства продукции и строительства на 1,5% (2017г.) и на 2,0% (2018г.), что связано с ростом в 2018г. инвестиций на 12,9%, сферы услуг - на 1,7% в 2017-2018 годах, налогообложения – на 1,3% в 20217г. и 0,2; в 2018г., удельный вес которых в формировании ВВП на протяжении последних пяти лет в основном стабилизировался, однако в 2018г. более чем в 2 раза возросла доля строительства (на 4,6 п.п. по сравнению с 2017г.) и операции с недвижимым имуществом (на 1,6 п.п. по сравнению с 2017г.), удельный вес сельского хозяйства сократился на 2,0 п.п. В 2017-2018г.г. доля ВДС в формировании ВВП составила 86,5%, доля налогов возросла по сравнению с предыдущим периодом до 13,5% (в 2016г. – 12,4%, 2015г. – 12,8%). В то же время сохраняется отрицательный фактор влияния на ВВП сферы связанной с государственным управлением, обороной, обязательным социальным страхованием, образованием, здравоохранением и оказанием социальных услуг (-0,1%, данные виды экономической деятельности практически все финансируются за счет бюджетных средств и, не имея вклада в прирост ВВП, являются бременем/нагрузкой для бюджета и налогоплательщиков).

Анализируя показатели, которые прямо или косвенно могут оказывать влияние на занятость рабочей силы на рынке труда, в том числе создание новых рабочих мест, необходимо дать оценку показателю инвестиций в долгосрочные материальные активы (за счет всех источников финансирования), в том числе

Revista NR 3_2020____.indd 106 12.01.2021 13:44:51

в целом по Республике Молдова, в региональном аспекте и по видам экономической деятельности. Данный показатель является достаточно обобщенным по своей сути, так как в его основе скрыты различные составляющие, которые имеют и экономическое, и социальное значение, влияющие на развитие экономики и социальной структуры. Именно такой подход приводит к необходимости его анализа по источникам формирования, формам собственности, по технологической структуре, направлениям использования т.д. В настоящей статье не ставится такая цель по детализации его формирования, поэтому будет осуществлен анализ некоторых основных тенденций развития инвестиций в долгосрочные материальные активы по стране и регионам, а также распределение по основным видам экономической деятельности.

Таблица 2. **Структура ВВП по видам экономической деятельности, %**

	Влияние на формирование ВВП, %					**2017** степень влияния на ВВП, +/-, %	**2018** степень влияния на ВВП, +/-, %
	2014	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***		
Валовая добавленная стоимость (ВДС) - всего	**84,3**	**84,8**	**85,3**	**84,1**	**86,4**	**3,3**	**3,6**
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	13,0	12,2	12,1	12,2	10,2	1,0	0,2
Промышленность: горнодобывающая; обрабатывающая; электро- и теплоэнергия, газ и водоснабжение; переработка отходов, ремонтно-восстановительные работы	15,0	15,2	15,1	14,6	15,1	0,4	0,7
Строительство	3,6	3,6	3,4	3,3	7,9	0,1	1,1
Оптовая и розничная торговля; техническое обслуживание и ремонт автотранспортных средств и мотоциклов; транспорт и хранение; деятельность по размещению и общественному питанию	19,8	19,9	20,5	20,5	21,0	1,3	1,2
Информационные услуги и связь	5,9	5,9	5,9	5,7	4,8	0,2	0,2
Финансовая и страховая деятельность	4,5	6,4	5,4	5,1	3,1	0,0	0,1
Операции с недвижимым имуществом	5,2	5,2	5,1	4,8	6,4	0,0	0,1
Профессиональная, научно-техническая и административная деятельность и дополнительные услуги в данной области	2,9	3,1	3,2	3,2	3,6	0,0	0,1
Государственное управление и оборона; обязательное социальное страхование; образование; здравоохранение и социальные услуги	13,8	13,8	13,7	13,7	12,0	0,1	-0,1
Искусство, развлечения и отдых; предоставление прочих видов услуг; деятельность домашних хозяйств, нанимающих домашнюю прислугу и производящих товары и услуги для собственного потребления	2,2	2,4	2,5	2,4	2,4	0,0	0,1
Услуги финансового посредничества, измеряемые косвенным образом	-1,9	-3,3	-1,5	1,4	-	0,3	-
Чистые налоги на продукты	**15,7**	**15,2**	**14,7**	***15,9***	**13,7**	***1,3****	***0,2****
Валовой внутренний продукт	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**4,5**	**4,0**

* Чистые налоги на продукты – налоги минус субсидии, в том числе из них налоги на продукты составляли в 2017г. 1,1%.

Чистые налоги на продукты (налоги минус субсидии) в 2018г. составили 13,7%

Источник: Согласно данным НБС и расчетам авторов, www.statistica.gov.md

Revista NR 3_2020____.indd 107 12.01.2021 13:44:51

Таблица 3. **Динамика основных характеристик инвестиций в долгосрочные материальные активы за период 2014-2018 годы**

	2014	2015	2016	2017	2018
Инвестиции в долгосрочные материальные активы, всего, млн. лей, в текущих ценах	**21158,5**	**21123,3**	**19664,1**	**23498,3**	**27464,7**
в % по сравнению с предыдущим годом	103,8	90,6	87,2	103,5	112,9
в том числе по зонам, % к предыдущему году					
мун. Кишинэу	97,5	100,5	81,5	95,7	114,6
Север	99,8	74,1	113,9	104,1	109,3
Центр	133,1	71,0	90,3	132,3	105,4
Юг	127,1	71,0	97,0	123,0	116,3
А.Т.О. Гагаузия	107,6	120,1	83,4	133,9	128,2
Распределение инвестиций по зонам, % от общего объема инвестиций					
мун. Кишинэу	62,3	69,1	64,6	62,0	62,9
Север	14,2	11,6	15,1	13,8	13,3
Центр	14,8	11,6	12,0	15,1	14,1
Юг	7,1	5,5	6,1	6,6	6,8
А.Т.О. Гагаузия	1,6	2,2	2,2	2,5	2,9
Структура инвестиций по формам собственности, в % к общему итогу	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Публичная	32,6	35,5	32,0	27,8	30,0
Частная	49,4	48,2	48,9	49,7	49,6
Смешанная (публичная и частная), без иностранного участия	1,1	0,9	0,7	0,4	0,4
Иностранная	7,1	7,1	8,5	11,9	10,3
Совместных предприятий	9,8	8,3	9,9	10,2	9,7

Источник: Согласно данным НБС и расчетам авторов, www.statistica.gov.md

Социально-экономическая политика, как правило, ориентирована на увеличение инвестиций в развитие и обеспечение устойчивости экономики, в реальный сектор и особенно его трудоемких секторов (промышленности), IT-технологий, строительства, сферы услуг. При этом стимулируется также развитие малого и среднего бизнеса, как один из возможных вариантов создания новых рабочих мест и повышения занятости населения и как вариант вовлечения потенциала малоимущих слоев населения и их интеграции в процесс экономического развития страны, то есть обеспечение рабочей силой инвестируемого капитала. В Республике Молдова за период 2014-2018 г.г. четко сформирована тенденция в развитии и привлечении инвестиций при преобладающей доле «частной собственности» - практически 50%, в то же время увеличена доля иностранных инвестиций (с 7,1% в 2014г. до 10,3% в 2018г. или на 3,2 п.п.), при этом доля инвестиций за счет публичной собственности сократилось до 30% в 2018г. в общем их объеме.

Следовательно, государство утратило ключевую роль в направлении и контроле за их распределением и использованием, что не дает основания для того

Revista NR 3_2020____.indd 108 12.01.2021 13:44:51

факта, что реально инвестиции будут направлены для решения государственных нужд, в том числе на политики по обеспечению занятости населения, создание рабочих мест для социально-уязвимых категорий населения, людей с ограниченными возможностями, молодежи и как результат, сфера направления инвестиций зависит во многом от интересов их «вкладчика», то есть от бизнес-планов их собственников и они предназначены для решения собственной потребности инвестора. Основной удельный вес инвестиций приходится на мун. Кишинэу (62,9%), центральную (14,1%) и северную зоны (13,3%), для южной зоны обозначилась тенденция сокращения инвестиций. Вместе с тем, в 2016-2017 годы спад инвестиций характерен для мун. Кишинэу. В данном контексте проанализируем распределение инвестиций по видам экономической деятельности.

Таблица 4. **Структура инвестиций в долгосрочные материальные активы по видам экономической деятельности за период 2014-2018 годы, %**

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Всего	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в том числе:					
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	11,0	8,5	9,8	9,8	10,0
Горонодобывающая промышленность	0,4	0,3	0,4	0,2	0,4
Обрабатывающая промышленность	11,1	12,0	12,7	13,3	13,0
Производство и обеспечение электро- и теплоэнергией, газом, горячей водой; кондиционирование воздуха	5,5	3,3	6,1	5,0	5,4
Водоснабжение; очистка и обработка отходов и восстановительные работы	4,2	3,8	3,1	2,2	0,5
Строительство	11,3	8,5	8,7	15,2	13,6
Оптовая и розничная торговля; техническое обслуживание и ремонт автотранспортных средств и мотоциклов	11,9	13,5	12,1	11,3	11,4
Транспорт и хранение	5,0	4,9	6,0	5,7	5,5
Деятельность по размещению и общественному питанию	1,2	2,3	1,7	0,7	0,8
Информационные услуги и связь	6,5	8,3	6,9	6,1	6,5
Финансовая и страховая деятельность	1,0	2,0	2,5	2,1	2,4
Операции с недвижимым имуществом	13,5	15,1	17,0	4,5	4,2
Профессиональная, научная и техническая деятельность	0,7	0,7	0,8	1,1	1,0
Административная деятельность и дополнительные услуги в данной области	0,3	0,3	0,4	1,6	0,7
Государственное управление и оборона; обязательное социальное страхование	3,8	3,3	3,9	15,8	19,6
Образование	4,4	3,5	3,9	2,6	1,8
Здравоохранение и социальные услуги	6,1	7,9	2,3	1,9	2,6
Искусство, развлечения и отдых	2,0	1,2	1,1	0,5	0,4
Предоставление прочих видов услуг	0,3	0,6	0,6	0,4	0,2

Источник: Согласно данным НБС РМ и расчетам авторов, www.statistica.gov.md

Revista NR 3_2020____.indd 109 12.01.2021 13:44:51

Анализ инвестиций по видам экономической деятельности позволяет сделать вывод об увеличении доли инвестиций в непроизводственной сфере деятельности, в том числе в 2017-2018 г.г. основной объем инвестиций был направлены в сферу государственного управления, обязательного государственного страхования и защиты (соответственно, 15,8% и 19,6% хотя данная сфера деятельности не носит прибыльности и, наоборот, ее деятельность дает отрицательную составляющую при оценке влияние на формирование ВВП), в строительство (15,2% и 13,6%), перерабатывающую промышленность (13,3% и 13,0%), оптовую и розничную торговлю (11,3% и 11,4%), то есть в основном в развитие сферы услуг и управления (около 55% и 57,6% от общего объема инвестиций).

В сельскохозяйственном секторе, несмотря на то что его доля в формировании ВДС составляет 10,2%, на протяжении анализируемого периода инвестиции в данный сектор не являются стабильными и только в 2018г. достигли уровня 10%. Таким образом, как следует из анализа данных по привлечению и использованию инвестиций (*Таблица 3 и Таблица 4*), можно предположить, что государственные политики и программы как по социальной поддержке отдельных категорий населения, так и по реализации программ по повышению уровня занятости трудоспособного населения в большинстве случаев реализуются фрагментарно из-за ограниченности публичных финансовых средств, что, в свою очередь, не позволяет решить в комплексе как социальные проблемы, так обеспечить наиболее полную занятость всех социальных групп на рынке труда, подготовку/переподготовку трудоспособного населения в соответствии с меняющимися потребностями рынка труда, защиту от социальных рисков наиболее социально-уязвимых категорий населения (молодежь, население в пред- или пенсионном возрасте, вернувшихся трудовых мигрантов, инвалидов и т.д.) [11].

Необходимо отметить, что любые изменения, которые происходят в экономической деятельности, в том числе в реальном секторе экономики, в социальной сфере, в области управления, как правило, отражаются на рынке рабочей силы, характере ее мобильности и перераспределении на межсекториальном, территориальном и других аспектах, в том числе и на интенсивности миграционных процессов.

Анализируя динамику процессов перераспределения численности занятого населения по основным видам экономической деятельности, следует отметить, что на протяжении 2014-2018г.г. наиболее высокая доля занятого населения имеет место в сельскохозяйственном секторе или более 35%, в том числе с учетом пересчета на население с обычным местом жительства в 2018 г. данный показатель составил 39,3%, в то же время степень влияния данной отрасли на ВВП уменьшилась с 1,0% в 2017г. до 0,2% в 2018г., удельный вес в формировании ВВП снизился, соответственно, с 12,2% до 10,2% (*Таблица 2*). В то же время сохраняется достаточно высокий удельный вес занятого населения в государ-

Revista NR 3_2020____.indd 110 12.01.2021 13:44:52

ственном управлении и бюджетном секторе (17,8%), сфере торговли и услуг (14,5%), промышленности (12%), при этом наблюдается тенденция уменьшение доли занятого населения в области транспорта и связи (5,5%), строительном секторе (4,8%). Динамика изменения численности и удельного веса занятого населения по видам экономической деятельности отражена в *Таблице 5*

***Таблица 5.* Динамика изменения занятого населения по основным видам экономической деятельности и зонам**

	2014*	**2015***	**2016***	**2017***	**2018***	**2017****	**2018****
Всего, тыс.чел.	1 184,9	1 203,6	1 219,5	1 207,5	1 252,2	960,8	988,5
в % по сравнению с предыдущим годом в том числе по видам деятельности:	101,0	101,6	101,3	99,0	103,7	-	102,9
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	106,9	105,8	107,6	95,0	115,7	-	113,8
Промышленность	102,2	101,9	99,9	97,5	102,0	-	101,0
Строительство	102,2	98,5	93,1	92,9	105,1	-	105,3
Оптовая и розничная торговля; Деятельность гостиниц и предприятий общественного питания	95,9	93,5	105,3	104,6	93,1	-	92,9
Транспорт и хранение; Информационные услуги и связь	92,5	112,7	99,9	95,7	99,2	-	98,4
Государственное управление, Образование, Здравоохранение и социальные услуги	98,0	102,1	94,8	104,6	98,5	-	96,4
Другие виды деятельности	102,9	96,5	94,3	100,1	96,0	-	94,4
Распределение занятого населения по видам экономической деятельности, % от всего							
Всего, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	30,5	31,7	33,7	32,3	36,1	35,5	39,3
Промышленность	12,3	12,3	12,1	11,9	11,8	11,2	11,0
Строительство	5,6	5,5	5,0	4,8	4,8	4,5	4,6
Оптовая и розничная торговля; Деятельность гостиниц и предприятий общественного питания	17,1	15,8	16,4	17,3	15,5	16,1	14,5
Транспорт и хранение; Информационные услуги и связь	5,7	6,3	6,2	6,0	5,8	5,8	5,5
Государственное управление, Образование, Здравоохранение и социальные услуги	19,5	19,6	18,4	19,4	18,4	19,0	17,8
Другие виды деятельности	9,3	8,8	8,2	8,3	7,6	7,9	7,3
Распределение занятого населения по регионам, % от всего							
мун. Кишинэу	28,0	27,3	26,4	26,3	25,5	26,2	25,0
Север	29,3	30,5	30,7	30,5	29,6	29,9	29,4
Центр	26,3	26,2	27,0	26,9	28,7	27,9	29,8
Юг	16,4	16,0	15,9	16,3	16,2	16,0	15,8

* Для оценки результатов исследования была использована численность постоянного населения.
**Для оценки результатов исследования была использована численность населения с обычным местом жительства.

Источник: Разработано и рассчитано авторами на основе данных НБС РМ, www.statistica.gov.md

Revista NR 3_2020____.indd 111 12.01.2021 13:44:52

(в том числе приведены данные, рассчитанные исходя из численности стабильного населения и данные, рассчитанные по новой методике на основе численности населения с обычным местом жительства, имея ввиду тот факт, что национальная система статистики обязана соблюдать основополагающие принципы официальной статистики, утвержденные ООН и *acquis* ЕС в области статистики[3], в том числе *The European Statistics Code of Practice*. Учитывая вышесказанное, в Республике Молдова осуществлен ряд мер по приведению показателей национальной статистики в соответствие с европейскими нормами и стандартами, поэтому при учете численности населения Национальное бюро статистики в процессе проведения Переписи населения и жилого фонда 2014 ввело новый показатель, соответствующий стандартам Евростата - численность населения с обычным местом жительства и осуществляется корректировка и перерасчет экономических и социальных показателей связанных с численностью населения).

Структурные и экономические реформы оказывают влияние не только на перераспределение занятого населения по видам/секторам национальной экономики, но и по профессиональному статусу и в региональном аспекте. Так, наибольший удельный вес занятого населения в 2018г. сосредоточен в центральной и северной зонах, соответственно 29,8% и 29,4%, мун. Кишинэу в этом рейтинге переместился только на 3-ье место (25,0%).

Учитывая, что рабочая сила является определяющим фактором экономического роста страны, оценка ее потенциала является одним из важных и необходимых этапов организации эффективного государственного менеджмента. При этом анализ и оценка основных показателей занятости или мотивов экономической неактивности трудоспособного населения, а также и некоторых качественных характеристик, касающиеся условий и типов занятости, является одной из первоочередных задач при разработке государственных политик, программ социально-экономического развития страны или ее регионов.

Анализ занятого населения по профессиональному статусу показывает (*Таблица 6*) тенденцию уменьшения наемных работников, в 2018г. по сравнению с 2017г. количественно данная категория работников уменьшилась на 2,5%, в том числе их доля в общем количестве занятого населения упала с 62,9% в 2017г. до 59,6% в 2018г. или только за один год на 3,3 п.п. При этом, учитывая рост численности занятого населения на 2,9% в 2018г. по сравнению с предыдущим годом, можно принять версию перемещения занятых работников из одной категории в другую, то есть что следует из данных *Таблицы 6* – рост численности и доли работников, осуществляющих экономическую деятельность за свой счет (соответственно, на 12,4% и на 3,0 п.п.), также и неоплачиваемых работников, занятых производством в домашних хозяйствах (соответственно, на 10,5% и на 0,3п.п.). Учитывая специфику сектора Сельское, лесное и рыбное хозяйство, в котором основной социально-экономический статус занятости

[3] https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9393837/KS-GQ-18-009-EN-N.pdf/a1d2ffe9-2ba9-4b57-8e6c-6c13575ef072.

Revista NR 3_2020____.indd 112 12.01.2021 13:44:52

это работающие за свой счет (75,0%), численность данной категории работников за год возросла на 16,8%, но при этом сократилась (на 1,4 п.п.) доля наемных работников получающих плату за свой труд.

Таблица 6. **Динамика изменения численности и доли занятого населения по социальноэкономическому (профессиональному) статусу**

	2014*	**2015***	**2016***	**2017***	**2018***	**2017****	**2018****
Профессиональный статус - всего							
В % по сравнению с предшествующим годом							
Наёмные работники	98,9	98,7	97,5	102,4	98,7	-	97,5
Самозанятые	105,4	103,6	106,9	95,7	113,3	-	112,4
Неоплачиваемые семейные работники	113,1	161,1	123,1	80,5	111,9	-	110,5
Работодатели, Члены кооператива	100,0	84,7	97,2	58,6	95,1	-	87,5
Удельный вес, %							
Наёмные работники	67,3	65,4	63,0	65,2	62,1	62,9	59,6
Самозанятые	29,6	30,1	31,8	30,7	33,6	32,7	35,7
Неоплачиваемые семейные работники	2,4	3,8	4,6	3,8	4,1	4,1	4,4
Работодатели, Члены кооператива	0,7	0,7	0,6	0,3	0,2	0,3	0,3
Сельское, лесное и рыбное хозяйство							
В % по сравнению с предшествующим годом							
Наёмные работники	102,3	87,0	94,8	105,4	105,6	-	103,6
Самозанятые	107,0	105,0	107,7	95,9	119,1	-	116,8
Неоплачиваемые семейные работники	120,9	161,9	124,0	79,9	109,2	-	108,3
Работодатели, Члены кооператива	66,7	100,0	225,0	44,4	125,0	-	133,3
Удельный вес, %							
Наёмные работники	20,0	16,5	14,5	16,1	14,7	15,5	14,1
Самозанятые	72,1	71,6	71,7	72,4	74,4	73,1	75,0
Неоплачиваемые семейные работники	7,7	11,8	13,6	11,4	10,8	11,3	10,8
Работодатели, Члены кооператива	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1

* Для оценки результатов исследования была использована численность постоянного населения.
** Для оценки результатов исследования была использована численность населения с обычным местом жительства.

Источник: Разработано и рассчитано авторами на основе данных НБС РМ, www.statistica.gov.md

Таким образом, если анализировать уровень вовлечения трудоспособного населения в экономическую деятельность, то можно отметить увеличение и стабилизацию основных показателей занятости, в том числе в 2018г. уровень активности составил 45,9% (на 1,8 п.п. выше, чем в 2017г.), уровень занятости трудоспособного населения увеличился по сравнению с предыдущим годом на 2,1п.п., при этом уровень безработицы снизился на 1,0 п.п. Об участии трудоспособного населения в той или иной форме экономической деятельности в региональном аспекте представляет анализ динамики домашних хозяйств по их социально-экономическому статусу (*Таблица* **7**).

Revista NR 3_2020____.indd 113 12.01.2021 13:44:52

Таблица 7. **Структура домохозяйств по социально-экономическому статусу***

	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
	мун. Кишинэу					**Север**				
Фермеры	0,3	0,9	0,7	0,3	0,0	10,9	9,2	8,7	8,6	7,2
Занятые в сельскохозяйственном секторе	0,1	0,6	0,1	0,7	0,4	7,2	7,0	8,6	6,5	7,6
Занятые в несельскохозяйственном секторе	62,7	56,6	58,2	60,3	61,6	22,6	21,5	21,3	22,0	20,7
Предприниматели	0,1	-	0,2	0,1	-	0,1	0,4	0,3	0,2	0,2
Пенсионеры	21,5	27,2	26,7	27,4	24,8	31,4	32,0	31,8	33,8	33,5
Другие	15,3	14,7	14,1	11,2	13,1	25,2	26,3	24,1	24,4	25,3
	Центр					**Юг**				
Фермеры	10,9	8,6	8,9	7,4	8,5	8,0	10,5	12,4	8,4	8,4
Занятые в сельскохозяйственном секторе	7,2	7,1	6,7	7,8	11,6	12,1	7,3	7,4	7,9	7,0
Занятые в несельскохозяйственном секторе	24,7	24,1	21,5	21,7	22,2	21,3	23,6	24,1	25,4	25,8
Предприниматели	0,6	0,2	0,3	0,4	-	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2
Пенсионеры	31,4	36,1	37,1	38,0	36,8	35,8	32,0	31,8	33,8	33,5
Другие	25,2	23,9	25,5	24,7	20,9	22,5	26,3	24,1	24,4	25,3
	Всего по РМ									
Фермеры	8,0	7,6	7,6	6,4	6,0					
Занятые в сельскохозяйственном секторе	5,5	5,5	6,1	6,4	6,5					
Занятые в несельскохозяйственном секторе	32,7	30,5	31,1	32,7	32,1					
Предприниматели	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2					
Пенсионеры	31,9	33,6	33,9	33,9	33,0					
Другие	21,5	22,6	21,1	20,5	22,2					

* Для оценки показателей была использована численность населения с обычным местом жительства, определяемая как место, где человек проживал в основном в течении последних 12 месяцев независимо от временного отсутствия (отдых, отпуск, посещение родственников и друзей, бизнес, лечение, религиозное паломничество и т.д.).

Источник: Согласно расчетам авторов на основании данных НБС РМ, www.statistica.gov.md

Анализируя вышеуказанные данные, можно отметить тенденцию увеличения к 2018г. доли домохозяйств населения со статусом пенсионеров, в том числе в южной зоне (35,8%), а также в центральной и северной зонах (33,5%). Основным видом деятельности домохозяйств является занятость в не-аграрной области, наибольший удельный вес занятого населения в сельскохозяйственной области характерен для южной зоны (12,1% или почти в 2 раза более, чем в среднем по стране). Причем, если говорить о сельском хозяйстве, то необходимо отметить и тот факт, что 98,6% занятого населения представляют собой крестьянские (фермерские) хозяйства с площадью сельхозугодий менее 10 га и только лишь 1,4% это крестьянские (фермерские) хозяйства с площадью сельхозугодий 10 га и более [13].

Приведенный анализ о распределении занятого населения по видам деятельности, по профессиональному статусу, по формам или видам занятости является одной из неотъемлемых частей в исследовании рынка рабочей силы, возможностей ее воспроизводства (наличие резервов для восполнения необходимой рабочей силы, ее физического состояния, профессиональных качеств).

Revista NR 3_2020____.indd 114 12.01.2021 13:44:52

Выводы

Аналитический и концептуальный подход к оценке взаимосвязи социально-экономического развития и занятости населения на основе данных НБС от обследования рабочей силы и домохозяйств показал, что любые трансформационные изменения в экономике и в том числе структурные, развитие различных форм собственности, внешняя внутренняя ситуация в стране ведут к изменению занятости трудоспособного населения (распределение/перераспределение по секторам национальной экономики, по зонам, стимулируют как внутреннюю так и внешнюю мобильность рабочей, влияют на уровень занятости) и, в конечном итоге, на размер получаемых доходов. Вместе с тем, сокращение государственных инвестиций в долгосрочные материальные активы, а также рост удельного веса в инвестициях частного капитала, неустойчивость национальной экономики под влиянием внешних факторов и уязвимость социально-экономического развития Республики Молдовы в связи с этим, все это находит отражение на рынке рабочей силы, снижении уровня его стабильности и конкурентоспособности, в том числе на уровне возможной занятости и доходов населения. Происходящие процессы обусловили изменения в социально-экономическом статусе работников: сократилась доля наемных работников (до 59,6% в 2018г.), в то же время увеличилась доля занятых в качестве работников, осуществляющих экономическую деятельность за свой счет (до 35,7%) и неоплачиваемых работников, занятых производством в домашних хозяйствах (4,4% в общей численности занятого населения). Однако в целом можно отметить, что увеличения уровня участия трудоспособного населения в экономической деятельности, в том числе и стабилизацию основных показателей занятости: в 2018г. уровень активности составил 45,9% (на 1,8 п.п. выше, чем в 2017г.) и уровень занятости увеличился по сравнению с 2017г. на 2,1 п.п., при этом уровень безработицы снизился на 1,0 п.п.

Как следствие происходящих процессов в социально-экономической сфере, под влиянием внутренних и внешних факторов и нестабильности развития страны, структура занятости населения, в свою очередь, влияет на основные макро экономические показатели и, в первую очередь, на структуру формирования Валовой добавленной стоимости и, в конечном итоге, на ВВП и его конечном использовании: в 2018г. в структуре потребления ВВП объем конечного потребления домашних хозяйств увеличился на 3,8%, и составил 84,3% формирования ВВП и степени влияния на ВВП – 3,2%, то есть для Республики Молдова характерна инерционная модель экономического развития страны, ориентированную на «потребление» [11], а не на развитие на перспективу, при этом валовое накопление основного капитала, являясь необходимым условием технического прогресса и основой экономического развития, при росте объема по сравнению с 2017г. на 14%, все же остается на низком уровне, или 24,3% (степень влияния на ВВП составила 3,1% или ниже чем потребление домаш-

Revista NR 3_2020____.indd 115 12.01.2021 13:44:52

них хозяйств)[4]. Преобладающей в инвестициях является доля частного капитала или 49,6% (*Таблица 3*, в 2018г. государственная собственность составляла 30,0%). В данных условиях проблематичным является, например, разработка долгосрочного и среднесрочного прогноза потребности в рабочей силе по специальностям, так как в Республике Молдова отсутствует детальный прогноз развития экономики (по отдельным видам экономической деятельности, развитие отдельных областей, социально-экономической инфраструктуры, регионов), или так называемый национальный план развития и размещения производительных сил страны.

Следовательно, исходя из вышеизложенного, а также возможности улучшения ситуации в сфере занятости трудоспособного населения, предлагается следующее:

- *разработка модели экономического развития Республики Молдова*, основанной на привлечении инвестиций, в том числе преобладающие вложения инвестиций в сферу образования и науки, разработка программ территориального социально-экономического развития и размещения производительных сил Республики Молдова на кратко- и среднесрочный период;
- *продвижение социально-экономических политик по обеспечению стабильного экономического роста*, созданию новых рабочих мест для обеспечения наиболее полной занятости трудоспособного населения, в том числе повышение доходности сельскохозяйственного производства на основе внедрения передовых технологий, научно-обоснованных норм и тарифов, что в конечном итоге будет способствовать более высокому уровню реальных трудовых доходов;
- *обеспечить разработку и продвижение политик по занятости рабочей силы* с учетом дальнейшего развития рыночных отношений и различных форм собственности, продвижение гибких форм занятости.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Acemoglu D. Introduction to Modern Economic Growth. Princeton University Press, 2009. 739 p.
2. Пономарева Е.А., Божечкова А.В., Кнобель А.Ю. Факторы экономического роста: научно-технический прогресс / Под ред. Е.А. Пономаревой. М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2012. 186 с.
3. Boeri T., Van Ours J. The Economics of imperfect labor markets. Priceton and Oxford: Princeton University Press, 2008. 319 p.
4. Pissarides C.A., Véganzonès–Varoudakis M.A. Labor market and economic growth in the MENA region. 2005. http://personal.lse.ac.uk/pissarid/papers/MAVJan05.pdf (дата обращения 22.08.2013).
5. Freeman R.B. Varieties of Labor Market Institutions and Economic Performance', presented at the IRRA Session on Labor Market Institutions and Economic Outcomes, 4 January 2002.
6. Freeman R.B. Labor Market Institutions Around the World. B: CEP Discussion Paper, January 2008, № 844.

[4] НБС, https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6300

Revista NR 3_2020____.indd 116 12.01.2021 13:44:52

7. Siebert W.S. Labour market regulation: some comparative lessons, 2005. http://opac.vimaru.edu.vn/edata/E-Journal/2005/Economic%20Afffairs/25_3/sep2.pdf (дата обращения 07.05.2018).
8. Kaizer L.C. Female labor market transition in Europe. В: IZA Discussion Paper, May 2006, nr. 2115, 43 p.
9. Colesnicova T. Gender equality regulation in sphere of employment in the Republic of Moldova. Ch.: IEFS, 2012. 175 p.
10. Баскаков В. Гендерные аспекты пенсионной системы Республики Молдова. Раздел 4. Рынок труда Республики Молдова и его влияние на направления реформирования пенсионной системы: гендерные аспекты.2007. http://www.pension.md/publications/ga/4.html (дата обращения 14.05.2020).
11. Савельева Г. Рынок труда и структурные изменения экономики. В: Creşterea Economică în Condiţiile Globalizării: competitivitate, inovativitate, sustenabilitate, Sesiunea ştiinţifică: Transformări demografice şi priorităţi de politici: Conferinţa internaţională ştiinţifico-practică, 11-12 octombrie 2018, Ediţia a XIII-a. Institutul Naţional de Cercetări Economice. Chişinău: INCE, 2018, с. 57-81.
12. Коновалова М.Е., Балашова О.Ю. Оценка экономического роста и его зависимость от занятости населения В: Фундаментальные исследования, 2013, № 4-4, с. 940-944. http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=31302 (дата обращения 07.06.2018).
13. Activitatea agricolă a micilor producători agricoli în Republica Moldova. BNS. 2019. Chișinău, https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=263&id=2196 (дата обращения 15.03.2020).

Revista NR 3_2020____.indd 117 12.01.2021 13:44:52

POLITICILE CULTURALE: ABORDARE EUROPEANĂ[1]

CULTURAL POLICIES: EUROPEAN APPROACH

Veaceslav REABCINSCHII, cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
reabcinschi@gmail.com

Rezumat

În articol sunt analizate documentele de bază care stabilesc principiile și determină politicile culturale ale Uniunii Europene, strategiile de protejare a patrimoniului cultural european, obiectivele colaborării culturale internaționale, precum și noua agendă europeană pentru dezvoltarea culturală. În baza datelor statistice europene sunt analizate unele rezultate ale implementării strategiilor culturale pe dimensiunea socială și cea economică.

Cuvinte-cheie: *politici culturale, consum cultural, principiul de subsidiaritate, agenda europeană pentru cultură, participarea și practicarea activităților culturale.*

Summary

The article analyzes the basic documents that set out the principles and determine the EU's cultural policies, strategies for protecting Europe's cultural heritage, the objectives of international cultural cooperation, and the new European agenda for cultural development. Based on European statistics, some results of the implementation of cultural strategies on the social and economic dimension are analyzed.

Keywords: *cultural policies, cultural consumption, the principle of subsidiarity, the European agenda for culture, participation and practice of cultural activities.*

Abordarea europeană asupra politicilor culturale se bazează pe o experiență bogată în domeniul administrării culturii, ce a permis consolidarea rezultatelor practice și formularea principiilor teoretice care au stat la baza criteriilor de consens în implementarea acestor politici. Prin documentele sale constituante, Uniunea Europeană (UE) s-a angajat să promoveze o agendă nouă internațională bazată pe valorile statului de drept și drepturile omului. Relațiile culturale reprezintă un element important în susținerea diversității culturale pe plan global. Fiind un partener de bază al UNESCO, UE prin programele sale de sprijinire, atât a culturii țărilor membre, cât și a țărilor terțe din afara UE, contribuie la salvgardarea patrimoniului cultural universal. Prin intermediul diplomației culturale, UE promovează importanța diversității expresiei culturale, creației artistice de calitate, dezvoltării dinamice a industriilor creative. Multiculturalitatea și toleranța, ca elemente importante ale politicilor culturale ale țărilor membre, constituie un exemplu de urmat pentru țările terțe spre asigurarea dezvoltării socioeconomice a societății lor.

Inițierea unor noi modalități de dezvoltare a relațiilor bazate pe cooperarea culturală pot eficientiza activitatea UE în direcția raporturilor internaționale și realiza obiectivele globale de dezvoltare: stabilirea păcii la nivel internațional, garantarea diversității culturale și de exprimare, crearea noilor locuri de muncă și creșterea bunăstării populației.

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.80009.1606.13 Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană.

Revista NR 3_2020____.indd 118 12.01.2021 13:44:52

La baza dezvoltării politicilor culturale ale Uniunii Europene se află principiile formulate în art.128 al Tratatului de la Maastricht (1993), care prevăd: (1) contribuția la înflorirea culturilor statelor membre, respectând diversitatea lor națională și regională și punând în evidentă moștenirea culturală comună; (2) Acțiunea Comunității are în vedere să încurajeze cooperarea dintre statele membre și, în cazul în care este necesar, să sprijine și să completeze acțiunea acestora în următoarele domenii: îmbunătățirea cunoașterii și a răspândirii culturii și istoriei popoarelor europene; păstrarea și protejarea patrimoniului cultural de importanță europeană; schimburile culturale necomerciale; creația artistică și cea literară, inclusiv în sectorul audiovizualului" [7, p.84]. Aceste principii s-au regăsit mai tîrziu în art.151 din Tratatul de la Amsterdam (1997) și în Tratatul de Funcționare a Uniunii Europene în art.167 (2010). Un lucru important în aceste prevederi este menținerea principiului, conform căruia fiecare țară este în drept să-și elaboreze politicile culturale proprii, iar Consiliul UE va întreprinde "acțiuni de încurajare, cu excepția oricărei armonizări a actelor cu putere de lege și normelor administrative ale statelor membre".

În 1997, Consiliul Europei a publicat raportul grupului internațional de cercetători în domeniul politicilor culturale "The European Task Force on Culture and Development. In from the margins". Spre deosebire de alte domenii, precum mediul, drepturile omului, incluziunea socială, cultura era mai mult privită ca o componentă a educației și mai puțin ca un element important de sine stătător al dezvoltării. Raportul abordează cultura dintr-o viziune mai largă, mai cuprinzătoare și oferă Consiliului Europei și statelor membre o oportunitate de a reflecta asupra importanței culturii dintr-o perspectivă nouă și integrată. "Cultura este atât totalitatea valorilor și obiceiurilor unei societăți, cât și spiritualizarea acestora în producția artistică. Dezvoltarea, de obicei, este prea puternic orientată exclusiv spre creșterea economică; ca ea să fie durabilă, trebuie să plaseze în centrul său prioritățile culturale."[6, p. 32]. În raport este prezentată și o definiție a noțiunii de politici culturale: "Noi definim *politicile culturale* drept cadrul general al măsurilor publice în domeniul cultural. Acestea pot fi luate de către guvernele naționale sau autoritățile regionale și locale, sau agențiile respective. O politică necesită obiective definite în mod explicit. Pentru a realiza aceste obiective, trebuie să existe mecanisme care să permită o planificare, implementare și evaluare."[6, p.33].

Noile mijloace de comunicare și procesul de globalizare a intensificat contactele cu multe alte culturi diferite din întreaga lume. În Europa, schimburile culturale au devenit mai dinamice și mai intense ca niciodată. Libera circulație a înlesnit semnificativ schimburile și dialogurile culturale transfrontaliere, a crescut numărul activităților și cererea de bunuri culturale. Toate acestea au provocat un șir de probleme legate de capacitatea UE de a asigura existența unor societăți interculturale și, în același timp, unite. Ca răspuns la aceste provocări, CE elaborează în 2007 „Comunicarea privind o agendă europeană pentru cultură într-o lume în proces de globalizare". În comunicare se menționează: „Cultura se află în centrul dezvoltării și civilizației umane. Aceasta este elementul care ne face să sperăm și să visăm, stimu-

Revista NR 3_2020____.indd 119 12.01.2021 13:44:52

lându-ne simțurile și oferindu-ne noi moduri de a privi realitatea, ne strânge laolaltă prin încurajarea dialogului și însuflețirea pasiunilor într-un fel care ne unește și nu ne dezbină. Cultura ar trebui considerată ca o serie de trăsături distincte spirituale și materiale care caracterizează o societate și un grup social și care cuprinde literatura și artele, precum și modurile de viață, sistemele de valori, tradițiile și credințele." Succesul UE constă în capacitatea de a elabora un sistem de norme comune care ar garanta pacea, stabilitatea și prosperitatea în baza respectării culturii variate și dezvoltării patrimoniului deosebit de bogat al statelor membre. În centrul unității europene trebuie să se afle diversitatea culturală și cea lingvistică, precum și patrimoniul cultural comun. UE nu trebuie privită doar ca o putere economică, ea trebuie să devină un proiect unic de succes social și cultural, care are la baza dezvoltării sale, alături de respectarea drepturilor omului, și susținerea diversității și dialogului intercultural. Industriile culturale și creative devin un stimulent important al dezvoltării economice și creării locurilor de muncă, prevenirii și reducerii sărăciei și excluziunii sociale, o sursă de inovații și creativitate pentru bunăstare. Pornind de la acestea, dezvoltarea culturală este recunoscută ca un element obligatoriu pentru realizarea obiectivelor strategice ale UE de asigurare a prosperității și securității cetățenilor săi, precum și prezența vizibilă pe arena internațională.

În raport cu legislațiile naționale în domeniul culturii, cadrul normativ al UE este strict reglementat. Cultura este domeniul care se află în responsabilitatea țărilor membre și spre deosebire de alte domenii nu prevede o politică unică. Fiecare țară își dezvoltă politicile sale culturale proprii. Contribuția UE în domeniul culturii este dezvoltarea cooperării internaționale și sprijinirea, după necesitate, a unor activități ale statelor membre care au interes comunitar. Uniunea Europeană încurajează cooperarea culturală dintre țări prin diferite programe. Politicile culturale europene se bazează pe respectarea principiului subsidiarității (un element complementar) al responsabilității guvernelor naționale, rolul UE fiind de a sprijini acțiunile locale, încurajând schimburile, dialogul, înțelegerea și îmbogățirea reciprocă a culturilor.

În cadrul relațiilor cu țările din afara blocului comunitar, cultura este recunoscută ca parte importantă a principalelor programe de cooperare. Astfel, UE asigură asistență financiară și tehnică țărilor în curs de dezvoltare din diferite regiuni ale lumii pentru conservarea și restaurarea patrimoniului cultural și istoric, producerea și circulația operelor de artă, creșterea capacităților operatorilor locali și ale artiștilor, organizarea evenimentelor culturale, precum și dezvoltarea industriilor culturale, sectorului cinematografic și audiovizualului. O atenție deosebită este acordată respectării drepturilor omului, inclusiv drepturilor culturale, ale populației și persoanelor, care aparțin minorităților și marginalizate social.

În 2016, Comisia UE adoptă o comunicare către PE și Consiliu „Către o strategie a UE pentru relațiile culturale internaționale". Documentul a fost un răspuns la concluziile Consiliului privind rolul culturii în relațiile internaționale ale UE lansate în 2015. Pornind de la principiul că cultura este o componentă importantă în dezvoltarea umană, socială, economică și de mediu, care poate asigura dezvoltarea durabilă, Comisia consideră: „Sectoarele culturale și creative dinamice, inclusiv patrimoniul

Revista NR 3_2020____.indd 120 12.01.2021 13:44:53

cultural, în țările partenere pot contribui la reducerea sărăciei, deoarece acestea sunt catalizatori importanți pentru creștere economică, ocuparea forței de muncă, coeziune socială și dezvoltare locală" [2, p. 2]

Concluziile au apărut în contextul noilor provocări cu care au început să se confrunte statele lumii, cum ar fi creșterea numărului de refugiați și imigranți, radicalizarea zonelor de conflict, distrugerea patrimoniului cultural de importanță globală, etc. Consiliul consideră că schimburile culturale și dialogul intercultural at putea contribui la consolidarea oamenilor și societăților, ce ar asigura creșterea bunăstării populației la nivel global. Strategia UE pentru relațiile culturale internaționale a fost orientată spre contribuția la transformarea comunității într-un actor important pe plan mondial. Pentru aceasta au fost propuse trei direcții de cooperare culturală cu țările partenere: 1) susținerea culturii ca forță motrice a dezvoltării sociale și economice durabile, 2) promovarea culturii și a dialogului intercultural pentru stabilirea relațiilor intercomunitare de pace și 3) păstrarea patrimoniului cultural [3].

Comisia UE, prin Strategia lansată, consideră că succesul implementării activităților prevăzute în cele trei direcții de lucru va depinde de unificarea tuturor forțelor părților interesate – autoritățile publice la toate nivelurile, organizațiile culturale și societatea civilă locală. O abordare concertată ar permite economie de resurse, reducerea riscurilor în implementare, creșterea impactului și vizibilității acțiunilor. Acest deziderat este realizat prin cooperarea consolidată la nivelul UE și susținerea schimburilor interculturale de studenți, cercetători și absolvenți. Consolidarea cooperării prevede finanțări pentru dezvoltarea platformei pentru diplomație culturală, consolidarea cooperării cu instituțiile culturale, creșterea rolului delegațiilor UE, înființarea de Case europene de cultură, susținerea societății civile active, desfășurarea evenimentelor culturale europene comune, concentrarea pe partenerii strategici.

Strategia a servit ca bază pentru lansarea de către Comisia Europeană în 2018 a unei noi agende europene pentru cultură [4]. Ca urmare a crizei financiare cu care s-a confruntat Europa după 2009, creșterea inegalităților sociale, radicalizarea și amenințările teroriste, implementarea noilor tehnologii digitale s-au schimbat esențial modelele de viață și cadrul valoric în societate. Agenda are scopul de a consolida cooperarea dintre cultură și educație, precum și relațiile cu alte domenii, pentru ca sectorul să poată face față provocărilor și, în același timp, să profite de noile oportunități. Documentul are trei obiective strategice cu dimensiuni socială, economică și relații externe. "Dimensiunea socială - valorificarea potențialului culturii și al diversității culturale pentru coeziunea și bunăstarea socială:

- încurajarea capacității culturale a tuturor europenilor prin punerea la dispoziție a unei game largi de activități culturale și prin oferirea de posibilități de participare activă;
- încurajarea mobilității profesioniștilor din sectoarele culturale și creative și eliminarea barierelor din calea mobilității lor;
- protejarea și promovarea patrimoniului cultural european ca resursă comună, pentru a-i sensibiliza pe cetățeni cu privire la istoria și la valorile noastre comune și pentru a consolida sentimentul unei identități europene comune." [4, p. 3].

Revista NR 3_2020____.indd 121 12.01.2021 13:44:53

Participarea populației la activități culturale are multiple efecte pozitive, precum reducerea barierelor, atât de comunicare, cât și sociale, incluziunea socială a persoanelor defavorizate (migranți, refugiați, grupuri minoritare etc.), transformarea și creșterea bunăstării comunităților, îmbunătățirea calității vieții. În anul 2015, printre persoanele cu vârstă mai mare de 16 ani, în țările UE, 46% au fost la cinema, 43% - la reprezentații teatral-concertistice, iar 43% au vizitat locuri culturale (muzee, galerii etc.). În același timp, 30,0% din populația UE participă permanent în activități culturale. La nivel general, circa 63,7% din populația de după 16 ani în ultimele 12 luni au vizitat activități culturale, dintre care 82,8% reprezintă tinerii cu vârste cuprinse între 16 și 29 ani, iar vârstnicii între 65 și 74 ani - 52,8%. Cele mai înalte niveluri de participare au fost înregistrate în țările nordice Danemarca (85,3%), Suedia (85,0%), Finlanda (83,7%), Olanda (de asemenea, 83,7%). Țările cu cel mai jos nivel de participare sunt Grecia, Italia (ambele 46,9%), Croația (36,6%), Bulgaria (28,6%) și România (27,4%).

Mai mult de o treime din populația adultă practică una sau mai multe activități artistice. Distribuția practicării de către populația UE a activităților artistice este prezentată în *Fig. 1* . 6,0% din populație practică în fiecare zi careva activități artistice, 12,0% - în fiecare săptămână, 12,0% - odată sau câteva ori pe lună.

Cea mai mare pondere de practicare de către adulți a activităților artistice (cel puțin o dată în săptămână) au fost înregistrate în Finlanda (24,1%), Germania (21,6%), Austria (20,4%) și Olanda (20,2%). Cea mai mare pondere a populației care nu practică deloc activități artistice a fost înregistrată în Cipru (80,1%), Belgia (81,8%), Bulgaria (82,8%), Franța (82,9%), Croația (84,0), Portugalia (84,4%) și România (87,0%).

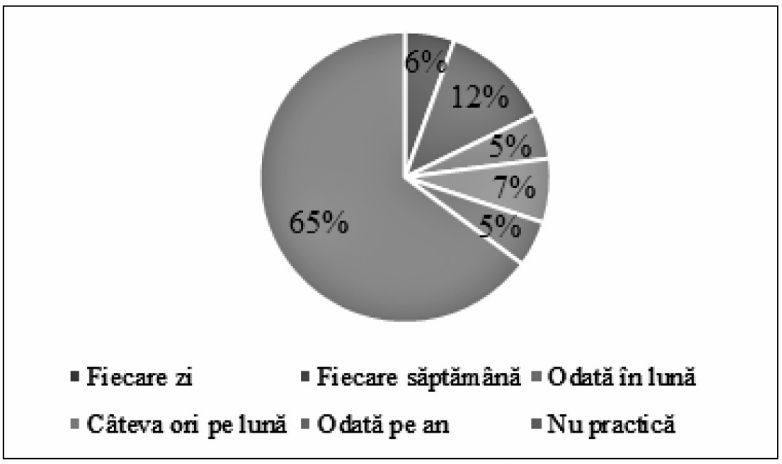

Fig. 1. **Distribuția populației în funcție de practicarea activităților artistice în țările UE [5]**

În scopul reducerii barierelor sociale și economice în calea participării populației la activitățile culturale, agenda europeană pentru cultură propune o nouă abordare bazată pe principiul "capacității culturale", care presupune oferirea unei "game largi de activități culturale de calitate, promovarea oportunităților de participare și de

Revista NR 3_2020____.indd 122 12.01.2021 13:44:53

creație pentru toți și consolidarea legăturilor dintre cultură și educație, afacerile sociale, politica urbană, cercetare și inovare" [4, p. 3]

Cultura are un rol important în creșterea economică, crearea locurilor de muncă și dezvoltarea comerțului. Numărul angajaților în domeniul cultural este în creștere permanentă. În *Fig. 2*. este prezentată evoluția numărului de angajați în domeniul cultural pe parcursul anilor 2011-2018.

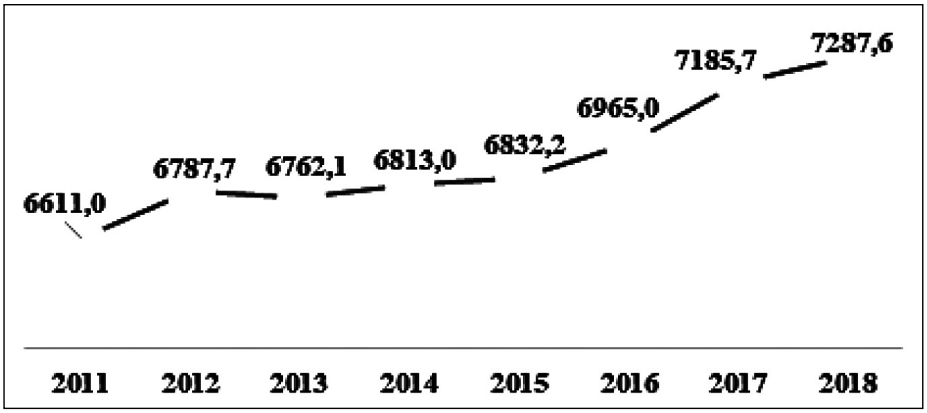

Fig. 2. **Numărul de angajați în domeniul culturii pe piața europeană, mii [6]**

Valorificarea capacităților transformatoare ale sectoarelor culturale și creative pot fi realizate prin îmbinarea lor cu posibilitățile altor sectoare, cum ar fi tehnologiile informaționale, turismul, industria producătoare, ș.a. Realizarea noilor oportunități necesită crearea unor condiții favorabile pentru întreprinderile culturale și creative, asigurarea unui acces mai larg la finanțare și dezvoltarea unor competențe și cunoștințe specifice cerințelor actuale ale pieței. Astfel, dimensiunea economică prevede sprijinirea creativității bazate pe cultură în domeniile educației, inovării, creării de locuri de muncă și al creșterii veniturilor. Pentru aceasta se prevede: 1) promovarea artelor, a culturii și a gândirii creative în educația și instruirea formală și non-formală, la toate nivelurile, precum și în învățarea pe tot parcursul vieții; 2) Încurajarea unor ecosisteme favorabile pentru industriile culturale și creative, prin promovarea accesului la finanțare, a capacității de inovare, a remunerației echitabile a autorilor și creatorilor, precum și a cooperării trans sectoriale; 3) Promovarea competențelor necesare în sectoarele culturale și creative, inclusiv a competențelor digitale, antreprenoriale, tradiționale și specializate." [4, p. 6]. *Fig. 3*. prezintă evoluția întreprinderilor din sectorul cultural în țările din UE. În 2010 erau înregistrate 1116391 de unități, în 2017 numărul lor a ajuns la 1244269 de întreprinderi – o creștere cu 11,5%.

Pe dimensiunea externă, ca priorități sunt stabilite sprijinirea culturii ca factor al dezvoltării sociale și economice durabile, promovarea culturii și a dialogului intercultural pentru dezvoltarea relațiilor intercomunitare, consolidarea cooperării în domeniul patrimoniului cultural. În acest mod, noua agendă lansează o „promovare mai eficace a culturii ca vector al identității și al coeziunii, ca factor determinant al dezvoltării socioeconomice și ca element ce stimulează în mod direct relațiile pașnice,

Revista NR 3_2020____.indd 123 12.01.2021 13:44:53

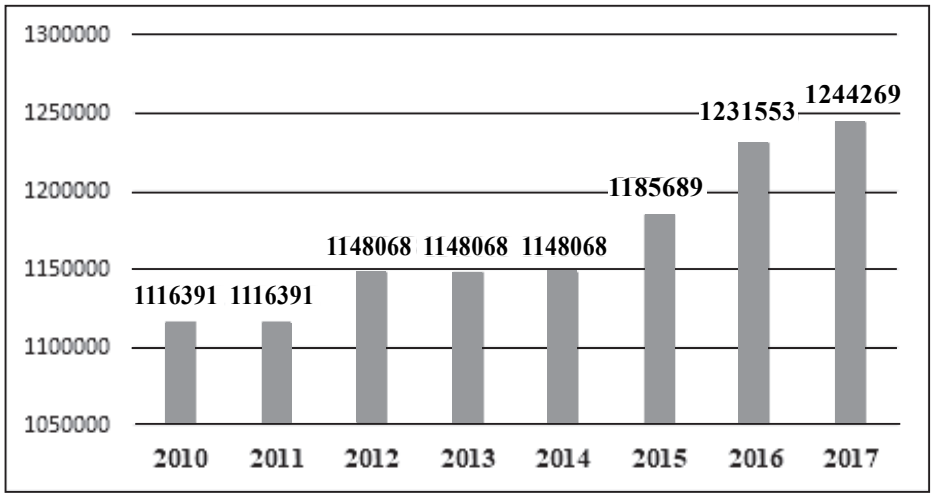

Fig. 3. **Numărul întreprinderilor din sectorul cultural în țările UE** [7]

inclusiv prin contactele directe între oameni care se creează în contextul proiectelor educaționale și de tineret, axându-se în mod special pe țările din Balcanii de Vest și pe cele implicate în procesul de aderare. De asemenea, Comisia intenționează să utilizeze agenda pentru a evidenția dimensiunea culturală a dezvoltării durabile și pentru a sprijini punerea în aplicare a Agendei 2030 a ONU pentru dezvoltare durabilă." [4, p. 8]

Concluzii

Reglementările normative ale UE în domeniul culturii au scopul de a încuraja cooperarea dintre statele membre și a completa acțiunile țărilor membre pentru îmbunătățirea cunoașterii și promovării culturilor popoarelor europene, păstrarea și protejarea patrimoniului cultural de importanță europeană. Consiliul European consideră că schimburile culturale și dialogul intercultural pot contribui la consolidarea oamenilor și societăților și respectiv pot asigura creșterea bunăstării populației la nivel comunitar. Pentru aceasta este necesar ca cultura să se regăsească în strategiile de dezvoltare națională a țărilor membre, astfel încât activitățile la nivel de comunitate să le completeze pe cele de nivel național, să promoveze patrimoniul și serviciile culturale europene în afara UE, să susțină mobilitatea profesioniștilor culturali pe plan internațional.

În ultimele decenii, sub influența crescândă a tendințelor globalizării, în statele UE s-a cristalizat concepția că eficiența schimbărilor socioeconomice depinde în mare măsură de recunoașterea de către societate a rolului special pe care cultura îl are în dinamizarea proceselor sociale și, în final, de modelele politicilor culturale naționale implementate. Cultura nu poate fi tratată doar ca un domeniu de consum, o suprastructură, care necesită să fie susținută din banii publici. Cultura reprezintă o resursă a dezvoltării durabile.

Revista NR 3_2020____.indd 124 12.01.2021 13:44:53

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Comunicare privind o agendă europeană pentru cultură într-o lume în proces de globalizare. Comisia Comunităților Europene, 15.10.2009. [Online]. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:247E:0032:0041:RO:PDF. [accesat 17.09.2019]
2. Consiliul Europei. Concluziile Consiliului privind cultura în relațiile externe ale UE, cu accent pe cultură în cooperarea pentru dezvoltare, EUR-Lex, 15.12.2015. [Online]. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XG1215(04)&from=EN. [accesat 17.09.2019].
3. COMISIA EUROPEANĂ. Către o strategie UE pentru relațiile culturale internaționale, EUR-Lex, 08.06.2016. [Online]. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0029. [Accesat 17.09.2019].
4. COMISIA EUROPEANĂ. O nouă agendă europeană pentru cultură, 11.12.2018. [Online]. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0499_RO.pdf. [accesat 17.09.2019].
5. Frequency of practicing of artistic activities, 24 02 2020. [Online].Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture/data/database. [accesat 08 05 2020].
6. Cultural employment, 24.02.2020. [Online]. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=cult_emp_sex&lang=en. [accesat 08.05.2020].
7. Number and average size of enterprises in the cultural sectors, 17.03.2020. [Online]. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=cult_ent_num&lang=en. [accesat 08.05.2020].

Revista NR 3_2020____.indd 125 12.01.2021 13:44:53

POLITICA DE TINERET ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ÎNTRE DEZIDERATE ȘI REALIZĂRI[1]

YOUTH POLICY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: BETWEEN ASPIRATIONS AND ACHIEVEMENTS

Mariana CRÎȘMARU, ***cercetător științific,***
Institutul Național de Cercetări Economice,
mariana.crismaru@yahoo.com

Rezumat

Complexitatea problemelor cu care se confruntă tinerii impune necesitatea implementării unei politici de tineret bazată pe o abordare integralistă, intersectorială, coerentă și targhetată pentru diferite categorii de tineri, inclusiv cei dezavantajați. Scopul acestui articol este de a face o sintetiză a evaluărilor cu referință la persoanele tinere, a cartografia și analiza documente de politici pe segmentul de tineret în domeniile care investesc în dezvoltarea și utilizarea eficientă a capitalului uman. Studiul a scos în evidență o prioritizare insuficientă a sectorului de tineret de către autoritățile publice centrale și locale, o colaborare insuficientă și deseori pur formală între diferite instituții ale statului pe acest segment, fapt ce pune amprenta pe sustenabilitatea și eficiența politicilor, pe vizibilitatea și nivelul de conștientizare a problemelor tinerilor. Este necesară revizuirea și adaptarea politicilor și strategiilor la nevoile actuale și reale ale populației tinere. Având în vedere segmentarea puternică a persoanelor tinere din punct de vedere sociodemografic, economic și aspirațional, sunt necesare răspunsuri instituționale specifice, nuanțate și țintite adecvat. Politica de tineret trebuie să fie dezvoltată într-o abordare trans-sectorială și într-o strânsă corelație cu strategiile naționale privind ocuparea forței de muncă, incluziune socială, asistență medicală, administrație și educație.

Cuvinte-cheie: *politica de tineret, cadru legal și instituțional, probleme, integrare educațională și ocupațională.*

Summary

The complexity of problems faced by young people requires the implementation of a youth policy based on a comprehensive, cross-sectoral, coherent and targeted approach for different categories of young people, including the disadvantaged. The aim of this article is to summarize the assessments with reference to young people, to map and analyze policy documents on the youth segment in the areas that invest in the development and effective use of human capital. The study highlighted an insufficient prioritization of the youth sector by central and local public authorities,1 insufficient and often formal collaboration between different state institutions in this segment, which marks the sustainability and effectiveness of policies, visibility and level awareness of youth issues. There is a need to review and adapt policies and strategies to the current and real needs of the young population. Given the strong segmentation of young people from a socio-demographic, economic and aspirational point of view, specific, nuanced and appropriately targeted institutional responses are needed. Youth policy must be developed in a cross-sectoral approach and in close correlation with national strategies on employment, social inclusion, healthcare, administration and education.

Keywords: *youth policy, legal and institutional framework, issues, educational and occupational integration.*

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Programului de stat (2020-2023) 20.80009.0807.21 Migrația, schimbări demografice și politici de stabilizare a situației.

Revista NR 3_2020____.indd 126 12.01.2021 13:44:53

Problemele şi necesităţile tinerilor din Republica Moldova au constituit preocupări şi priorităţi pentru dezvoltarea şi coordonarea unor politici pe segmentul de tineret, deşi acest sector a avut o evoluţie oscilantă de-a lungul anilor. Definită în sens larg, politica de tineret constituie „angajamentul şi acţiunile guvernării în vederea asigurării oportunităţilor şi condiţiilor de viaţă decente pentru populaţia tânără a unei ţări"[1], este calificată drept „o strategie pe termen lung, un cadru general de idei însoţit de un plan care pune în practică un set de acţiuni în domeniul tineretului agreat în prealabil de o structură guvernamentală sau autoritate publică" [2]. Politica de stat în Republica Moldova în domeniul tineretului reprezintă un „ansamblu de principii, metode şi măsuri menite să asigure tinerilor oportunităţi de participare, de bunăstare, dezvoltare personală şi profesională" [3]. Din această perspectivă, este concepută drept o politică transversală, coordonată cu politici sectoriale şi implementate de un şir de instituţii ale statului, diferite organizaţii de / şi pentru tineri, alţi parteneri sociali.

Cel puţin la nivel declarativ, este o abordare intersectorială integrată, adresată tinerilor, împreună cu tinerii şi pornind de la necesităţile tinerilor. În realitate, adesea, este un domeniu marginal al politicii sociale, iar în multe ţări tinerii nu sunt recunoscuţi cu adevărat ca obiect al politicii sociale [4]. În afară de aceasta, politicile de tineret sunt extrem de variate nu numai între ţări, dar şi în interiorul ţărilor, dat fiind descentralizarea acestora către autorităţile de nivel regional / local.

La rândul său, politica în domeniul tineretului necesită a fi racordată în permanenţă la multiple provocări societale. Studii în domeniu arată că tendinţele şi schimbările sociale globale, precum creşterea inegalităţii şi excluziunii, insecuritatea pe piaţa muncii, fragilitatea familiei etc. au afectat generaţia tânără într-o măsură mai mare decât alte categorii de populaţie [5]. Mai mulţi cercetători caracterizează etapa actuală drept una de „de-standardizare" [6] cu importante implicaţii asupra tranziţiei tinerilor spre viaţa adultă, ce presupune o varietate mai mare de modele familiale şi stiluri de viaţă, parcursuri educaţionale diversificate, tranziţii la muncă mai prelungite, variate, instabile şi incerte.

În ţara noastră, pe lângă provocările şi schimbările globale, tinerii se confruntă cu un şir de probleme specifice, exacerbate de situaţia socioeconomică precară, inconsecvenţa reformelor în domenii-cheie, instabilitate politică etc. Numeroase evaluări care direct sau tangenţial au abordat subiecte pe segmentul de tineret semnalează persistenţa unor probleme sistemice, complexe şi interconectate [7, 8, 9]. Astfel, Indicatorul de Deprivare Multidimensională a Tinerilor (OCDE, 2017) arată că deprivarea simultană în domenii precum educaţie, ocuparea forţei de muncă, sănătate, participare civică şi incluziune socială afectează peste o treime din persoanele tinere (15-29 ani), prezentând discrepanţe semnificative de gen, mediu de reşedinţă şi vârste. În aceeaşi ordine de idei, cercetările care s-au axat pe tranziţia de la şcoală la muncă au evidenţiat atât un şir de factori individuali, cât şi sistemici, care influenţează integrarea ocupaţională a tinerilor în Republica Moldova [8]: locuri de

Revista NR 3_2020____.indd 127 12.01.2021 13:44:53

muncă (calificate) limitate şi de slabă calitate, salarii mici, informalitate; fluxuri de emigrare continuă, dependenţă de remitenţe; discrepanţe regionale şi rural/urban; oportunităţi inegale, mobilitate scăzută; decalaj de gen în privinţa accesului şi calităţii ocupării (femeile tinere, în special cu copii mici, fiind cele mai descurajate pe piaţa muncii); calitatea slabă a educaţiei, neconcordanţa dintre nivelul de competente şi cerinţele pe piaţa muncii.

Prin urmare, se reiterează nu doar complexitatea problemelor, dar se accentuează şi necesitatea unei politici de tineret bazată pe o abordare integralistă, cross-sectorială, coerentă şi targhetată pentru diferite categorii de tineri, inclusiv tineri dezavantajaţi. Or, practic orice document strategic stipulează că de integrarea educaţională şi ocupaţională a tinerilor depinde creşterea economică inteligentă, durabilă şi incluzivă a ţării. Dimpotrivă, inabilitatea tinerilor de a realiza cu succes tranziţia spre vârsta adultă se soldează cu o „dezintegrare" [10] şi „alienare" a tinerilor vizavi de cele trei forme centrale ale cetăţeniei[2]: cea economică, socială şi politică; intensificarea fluxurilor migraţionale; plasarea statului cât şi a familiilor într-o situaţie dezavantajată de a-i susţine în continuare pe tineri, suportând importante cheltuieli financiare şi de altă natură.

Scopul cercetării: cartografierea şi analiza cadrului legal şi instituţional naţional în domeniul tineretului şi a documentelor de politici pe segmentul de tineret în principalele domenii care investesc în dezvoltarea şi utilizarea eficientă a capitalului uman. În literatura de specialitate, cadrul conceptual şi de analiză a măsurilor de politici relevante în tranziţia tinerilor spre viaţa adultă este cunoscută sub denumirea de Mecanisme de Tranziţie a Tinerilor (Youth Transition Regimes), elaborat de către Walther (2006), Pohl &Walther (2007), Chevalier (2016, 2017, 2019). Noţiunea de „Mecanisme de Tranziţie" înglobează cadrul instituţional şi de politici, care includ sistemul de educaţie şi formare, reglementarea ocupării forţei de muncă şi sistemul de asigurare şi protecţie socială, accentul fiind pus pe politicile de tranziţie a tinerilor [6].

În exercitarea scopului este aplicată metoda mixtă: abordarea contextuală şi de situaţie; analiza aprofundată a principalelor documente de politici în domeniul tineretului, inclusiv cross-sectoriale, analiza diverselor rapoarte şi studii existente care au în vizor persoanele tinere.

Cadrul legal şi instituţional în domeniul politicilor de tineret. Se atestă un cadru legal şi conceptual strategic al domeniului de tineret suficient, dar şi o serie de documente importante care reglementează activitatea acestui domeniu şi ghidează politicile de tineret din Moldova. Cadrul naţional legal a fost modificat în conformitate cu noile realităţi şi tendinţe, inclusiv la nivel regional şi global, este în corespundere cu prevederile tratatelor şi convenţiilor internaţionale şi regionale la care Republica Moldova a aderat şi în concordanţă cu practicile şi documentele europene în domeniul politicilor de tineret (Consiliul Europei şi Uniunea Europeană).

În mare parte, sectorul a fost consolidat odată cu aprobarea Strategiei Naţionale de Dezvoltare a Sectorului de Tineret (SNDST) 2014-2020 şi al Planului de Acţiuni

[2] În cazul dat cetăţenia semnifică nu doar apartenenţa la un stat din punct de vedere legal şi integrarea individului din punct de vedere politic, economic şi social în comunitatea de referinţă.

Revista NR 3_2020____.indd 128 12.01.2021 13:44:53

privind implementarea acesteia (2014), iar ulterior prin aprobarea Legii cu privire la tineret (2016). Tinerii sunt vizaţi şi în alte legi şi strategii sectoriale, precum Strategia de Dezvoltare a Educaţiei „Educaţie 2020" (2014), Strategia Naţională privind Ocuparea Forţei de Muncă pentru anii 2017-2021 (SNOFM), Legea cu privire la sănătatea reproducerii, Politica Naţională de Sănătate a Republicii Moldova pentru anii 2007- 2021, alte documente de politici. Prin specificarea persoanelor tinere în diferite legi şi strategii se recunoaşte, de fapt, că acest grup necesită măsuri targhetate, specifice şi adaptări rezonabile.

Se remarcă, în majoritatea actelor legislative şi normative de bază „tineretul" este tratat în mare parte ca un grup omogen fără a distinge grupuri specifice după criteriul de vârstă, gen, mediu de reşedinţă, etnie etc. Chiar dacă "tinerii cu posibilităţi reduse" sunt menţionaţi atât în Legea cu privire la tineret, cât şi în Strategie, grupuri specifice nu sunt delimitate (de exemplu, tinerii cu dizabilităţi, minorităţile etnice, tinerii NEET etc.). Totodată, se evidenţiază îndeplinirea incompletă a angajamentelor internaţionale şi regionale legate de asigurarea egalităţii de gen şi a incluziunii sociale în politicile şi practicile naţionale relevante pentru tineret.

SNDST 2014-2020 se axează, în special, pe extinderea serviciilor existente şi crearea de noi servicii în patru domenii strategice: participarea tinerilor; servicii pentru tineri; oportunităţi economice pentru tineri; consolidarea sectorului de tineret. Rapoartele de monitorizare a implementării Strategiei atestă anumite progrese în dezvoltarea sectorului de tineret în ultimii ani prin dezvoltarea structurilor prestatoare de servicii şi de participare a tinerilor (centre de tineret, consilii locale ale tinerilor etc.), evidenţiind şi un şir de probleme sistemice, precum capacitate redusă la toate nivelele din perspectiva resurselor umane şi financiare, spectru îngust de servicii targhetate pentru diferite categorii de tineri, concentrarea acestora în mediul urban, cât şi un mecanism deficitar al conexiunii dintre părţile implicate [11].

Legea cu privire la tineret (2016) are următoarele domenii prioritare de intervenţie şi dezvoltare pentru tineri: oportunităţi economice; participare şi dezvoltare multilaterală; mod sănătos de viaţă; servicii şi programe sociale. Pe de o parte, această Lege a introdus schimbări importante în cadrul şi structura sectorului de tineret asigurând o actualizare legislativă în conformitate cu noile realităţi şi tendinţe; a extins categoria persoanelor care cade sub incidenţa actualei Legi - persoane între 14 şi 35 de ani (anterior 16-30 ani); a introdus definiţii şi termeni noi, precum educaţia non-formală şi educaţia informală; a redefinit rolurile şi competenţele diferitor instituţii publice şi organizaţii neguvernamentale. Pe de altă parte, o serie de prevederi importante din actul legislativ din 1999, cu un eventual impact pozitiv, au fost excluse sau modificate. Astfel, a fost exclus articolul privind reducerea cu 20% a impozitului pe venit în cazul salariaţilor de până la 25 de ani şi al familiilor tinere cu unul sau mai mulţi copii şi articolul ce prevedea alocarea anuală a 3% pentru finanţarea programelor şi acţiunilor de tineret din bugetul de stat şi bugetele unităţilor administrativ-teritoriale. Potrivit unui raport de evaluare, circa jumătate din cele 55 de dispoziţii stipulate în actuala Lege sunt vagi şi în mare parte descriptive, ce denotă un impact redus asupra modului în care autorităţile abordează problemele persoanelor tinere [12].

Revista NR 3_2020____.indd 129 12.01.2021 13:44:53

În domeniul educației se remarcă Strategia de Dezvoltare a Educației „Educație 2020" (2014), „Strategia pentru dezvoltarea învățământului vocațional/tehnic (VET) 2013-2020" (2013), Codul Educației (2014). Obiectivele principale ale documentelor de referință sunt: sporirea accesului la educație pentru toți copiii și tinerii, inclusiv grupurile vulnerabile, la fel și oferirea educației de calitate la fiecare nivel - de la dezvoltarea timpurie a copilului până la învățământul superior, asigurând că studiile sunt relevante pentru viață, pentru cetățenia activă și succesul în carieră.

Privind ocuparea forței de muncă, se evidențiază Legea cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj în care tinerii cu vârstă cuprinsă între 16 și 24 de ani sunt specificați drept o categorie de populație care necesită suport suplimentar pe piața muncii. În Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021 o atenție sporită se acordă politicilor de ocupare a populației tinere în vederea includerii și menținerii acestora pe piața muncii, cu respectarea principiului egalității de șanse. Totodată, se pune accentul pe creșterea incluziunii sociale a tuturor tinerilor, facilitarea tranziției de la școală la muncă, axându-se în special pe integrarea pe piața muncii. La rândul său, un șir de programe / proiecte care vizează direct sau tangențial tinerii sunt implementate de către ODIMM[3], care au drept scop abilitatea economică a tinerilor, susținerea inițiativelor tinerilor de inițiere și dezvoltare a afacerilor etc. Se remarcă Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor (2009-2017), Program de Atragere a Remitențelor în Economie "Pare 1+1" (2010 până în prezent), Programul „Incubatoare de afaceri" (2010 până în prezent).

Cadrul instituțional cuprinde un șir de instituții, având roluri aparent bine definite în elaborarea și promovarea politicilor de tineret, inclusiv la toate nivelele de guvernare. Acesta include instituții responsabile direct de politicile de tineret și dezvoltarea sectorului la nivel central - Ministerul Educației, Cercetării și Culturii (MECC) și local APL de nivel I și nivel II; instituții cu tangențe cros-sectoriale în domeniul tineretului – Ministerul Economiei și Infrastructurii (MEI), Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale (MSMPS) etc., structuri și organizații de și pentru tineret (Centre de Tineret, rețeaua națională Youth Klinic/ CSPT etc.), donatori.

În pofida îmbunătățirii cadrului normativ și instituțional în domeniul tineretului, implementarea și executarea efectivă a legislației rămâne a fi o provocare. Ca organ de specialitate al administrației publice centrale care elaborează și promovează politicile de tineret la nivel național, MECC nu are în subordonare unități teritoriale regionale în domeniul tineretului și nu dispune de instrumente și mecanisme eficiente pentru a influența implementarea cadrului legal la nivel local. Responsabilitățile delegate către APL privind identificarea resurselor financiare, materiale și umane pentru promovarea programelor de tineret în teritoriu nu pot fi pe deplin îndeplinite din cauza posibilităților financiare, logistice și umane limitate. Ca urmare a autonomiei decizionale a APL-urilor, conexiunea autorităților publice centrale cu cele locale este

[3] ODIMM - institutie publică, necomercială, non-profit, care activează din 2007 în coordonarea MEI, sunt implementate un șir de programe și proiecte, inclusiv destinate tinerilor.

Revista NR 3_2020____.indd 130 12.01.2021 13:44:54

mai slabă, inclusiv pe domeniul de tineret. Într-un final, aceasta duce la o dezvoltare neuniformă a sectorului de tineret în profil teritorial, inclusiv pe raioane şi localităţi.

La rândul său, se evidenţiază prioritizarea insuficientă a problemelor tinerilor de către structurile consultative de nivel legislativ şi executiv. Astfel, în pofida cerinţei stipulate în Regulament privind obligativitatea de a se convoca "nu mai puţin de o dată la 6 luni", se atestă doar două convocări ale Comisiei guvernamentale pentru politicile de tineret [13] în intervalul anilor 2011-2019. În cadrul Comisiei parlamentare pentru cultură, educaţie, cercetare, tineret, sport şi mass-media, politicile de tineret sunt abordate foarte rar - în anul 2019 la o singură şedinţă pe agendă se regăseşte domeniul de tineret (informaţie accesibilă pe pagina oficială a Parlamentului pentru anii 2017-2019). Acest fapt se explică în mare parte prin instabilitatea politică, în special guvernamentală, dar şi prin gradul scăzut de eficienţă a instituţiilor de stat etc. În aceeaşi ordine de idei, rapoarte de evaluare, studii şi cercetări tematice reiterează lipsa unei abordări integrate şi a unui mecanism de evaluare complex privind implementarea politicilor de tineret, inclusiv pe dimensiunea cross-sectorială şi cea transversală [14].

Concluzii

Cartografierea şi analiza politicilor în domeniul tineretului au scos în evidenţă un număr important de strategii şi programe destinate tinerilor implementate de către diferite instituţii ale statului, dar se atestă lipsa unei abordări integrate şi a unui mecanism de evaluare complexă privind implementarea politicilor de tineret, inclusiv pe dimensiunea cros-sectorială. Totodată, în pofida recunoaşterii caracterului intersectorial al acestui domeniu şi stipulării acestui fapt în documentele de politici, colaborarea între diferite instituţii ale statului pe domeniul tineretului este insuficientă şi deseori pur formală.

Evaluarea documentelor de politici menite să faciliteze tranziţia tinerilor spre o viaţă adultă atestă că predomină abordările individualizate şi cele compensatorii. Acţiunile sunt orientate mai mult pe capacitarea inserţiei profesionale şi abordarea deficienţelor individuale şi mai puţin pe măsuri de politici structurale în domenii cross-sectoriale, ceea ce implică riscuri sporite la nivel de individ şi mai multă presiune asupra familiei.

În pofida eforturilor întreprinse de instituţiile abilitate în domeniul muncii şi ocupării, implementării unui număr important de programe şi proiecte privind abilitatea economică a tinerilor, iniţierea şi dezvoltarea afacerilor, indicatorii ocupaţionali în rândul tinerilor înregistrează valori scăzute în comparaţie cu populaţia economic activă totală. Totodată, reprezentativitatea persoanelor tinere în cadrul acestor programe este mică, iar antreprenoriatul în rândul tinerilor rămâne a fi slab dezvoltat.

Se constată necesitatea revizuirii şi adaptării politicilor şi strategiilor privind tineretul la nevoile actuale şi reale ale acestei categorii de populaţii. Dat fiind segmentarea puternică a populaţiei tinere din punct de vedere sociodemografic, economic şi aspirational, sunt necesare răspunsuri instituţionale specifice, nuanţate şi ţintite

Revista NR 3_2020____.indd 131 12.01.2021 13:44:54

adecvat. Politica de tineret trebuie să fie dezvoltată într-o abordare trans-sectorială și într-o corelație strânsă cu strategiile naționale privind ocuparea forței de muncă, incluziune socială, asistența medicală, administrație și educație.

Este necesară reluarea activității Comisiei guvernamentale pentru politicile de tineret, atribuirea unor sarcini concrete privind monitorizarea implementării politicilor de tineret la toate nivelele de guvernare, asigurându-se principiile cooperării intersectoriale, parității și transversalității. Atribuirea MECC unui rol de actor-cheie, care poate solicita convocarea Comisiei, propune planul anual de activitate al acesteia.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Finn Yrjar Denstad. Youth Policy Manual. How to develop a national youth strategy, Council of Europe Publishing, 2009.
2. Pîslaru N. și colab. Pilonul european al drepturilor sociale: reducerea inegalităților și a decalajelor sociale în România. Evoluții ale politicilor și inițiativelor europene din domeniul tineretului. București: Institutul European din România, 2019, p. 43.
3. Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret, http://old.mts.gov.md/sites/default/files/document/attachments/legea_nr.215_din_29.07.2016_cu_privire_la_tineret.pdf
4. Wallace Claire, Bendit Rene. Youth Policies in Europe: Towards a Classification of Different Tendencies in Youth Policies in the European Union, Perspectives on European Politics and Society, 10:3, p. 441-458, 2009.
5. Taylor-Gooby, Peter. New Risks and Social Change, 2004.
6. Pohl Axel, Walther Andreas, Activating the disadvantaged. Variations in addressing youth transitions across Europe. În: International Journal of Lifelong Education, 2007, 26:5, p. 533-553.
7. OECD Development Centre, "Youth Well-being Policy Review of Moldova", EU-OECD Youth Inclusion Project. Paris, 2018.
8. Ganta Vladmir, Shamchiyeva Leyla. Tranziția tinerelor și tinerilor spre piața muncii în Republica Moldova: rezultatele analizei din 2013 și 2015 privind tranziția de la școală la muncă) /; Biroul Internațional al Muncii. - Geneva: OIM. Seria de publicații Work4Youth, 2016, No. 38.
9. Crismaru Mariana, Gagauz Olga, Buciuceanu-Vrabie Mariana, Incluziunea tinerilor aflați în afara sistemului de educație, formare și ocupație profesională (tineri NEET) - Inclusion of youth not in Employment, Education or Training (NEET youth). Chisinau. 2018.
10. Abbott Pamela, Wallace Claire, Mascauteanu Marianna, Sapsford Roger, Concepts of citizenship, social and system integration among young people in post-Soviet Moldova, Journal of Youth Studies, 2010, 13:5, p. 581-596.
11. Raport de monitorizare intermediară a implementării Strategiei Naționale de Dezvoltare a Sectorului de Tineret 2020 prin prisma incluziunii sociale. CNTM. Chișinău, 2018.
12. Capacity gap analysis of local public authorities and of local youth councils to promote and implement youth policy at local level. UNICEF, 2017.
13. Hotărîre Nr.733 din 29.09.2011 cu privire la crearea Comisiei guvernamentale pentru politicile de tineret, Regulamentul Comisiei guvernamentale pentru politicile de tineret. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=10936&lang=ro.
14. Raport analiza transversală a politicilor de tineret. CNTM, Chișinău, 2015.

Revista NR 3_2020____.indd 132 12.01.2021 13:44:54

ФИЛОСОФСКИЕ КАТЕГОРИИ В СТРУКТУРЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

PHILOSOPHICAL CATEGORIES IN THE STRUCTURE OF THE COGNITIVE PROCESS

Дмитрий ШИРОКАНОВ, ***доктор философских наук, академик,***
Институт философии Национальной Академии Наук Беларуси

Марина БУСЛОВА, ***кандидат философских наук,***
Белорусский государственный университет
физической культуры
г.Минск

Summary

The contradictions of cognition find their expression in the contradiction between new empirical data and the theory designed to explain them. These contradictions are reflected in the categories of philosophy. Each category represents a stage of development of cognition of the essence, which is revealed at different levels of development of contradiction.

Keywords: *methodological functions, systems of philosophical categories, essence, empirical knowledge.*

Категории являются формами нашего познания, отражающего существенные, общие внутренние связи объективного мира, и, в конечном счете определяются и зависят по своему содержанию от отражаемых ими отношений, форм и связей самой объективной действительности.

Логический метод воспроизведения мышлением в категориях конкретного путем перехода от простейших к сложным и глубоким, путем сочетания многочисленных определений можно представить не как отражение, а как порождение действительности, как ее объективный источник. Посредством абстракции мы превращаем всякую вещь в логическую категорию, можно (если отвлечься от отличительных признаков различных форм движения) прийти к чисто логической форме движения, а последнюю представить как «абсолютный метод», который не только объясняет каждую вещь, но и включает в себя движение каждой вещи[1].

Категория не есть простое абстрактное отвлечение общих черт, свойств от предметов и явлений и их суммирование. Категория как общее выражает сущность единичного. Взаимопроникновение общего и единичного в категории означает, что абстракции, отходя от единичного, в то же время выявляют более глубокие существенные связи, чем конкретно-чувственное познание. Отражая в общем существенное (отношение) единичного, конкретного, абстрактные

Revista NR 3_2020____.indd 133 12.01.2021 13:44:54

категории отражают вместе с тем и противоречивость общего и единичного. Так, например, категория материи, отражая общее, присущее всем явлениям, предметам объективного мира свойство – быть объективной реальностью, существующей вне ощущений, сознания, не исключает многообразия форм проявления материи, вскрывает в этом многообразии наличие единства явлений объективного мира[2, с.112].

Категории мертвы, неполны в своей односторонности, вне связи и противоречия, но они становятся живыми, всеобъемлющими в диалектической взаимосвязи, переходах, переливах, в развитии. Эта противоречивость понятия, его изменчивость (особенно с развитием естество-знания) не раз использовалась субъективными идеалистами для отрицания объективности отражения форм мышления. В действительности изменяемость свидетельствует о приближении к отражаемым объектам, если она основывается на более глубоком проникновении человеческого познания в сущность явлений. Изменяемость не может влиять и на решение важнейшего гносеологического вопроса о том, что является источником нашего познания, в том числе и самих форм познания–категорий[3, с.33].

Противоречивость нашего познания, и в частности противоречивость логического познания и его форм, является особенностью познания объективного мира, в котором выражается сложный процесс проникновения познающего субъекта в сущность исследуемых закономерностей объективного мира. Человек не может сразу охватить сущность отражаемого без абстракции, без отхода от объекта, без обобщения, без противоречия.

В результате абстрагирующей деятельности познающего мышления воспроизводится, отражается конкретное так, что, например, «общий закон изменения формы движения гораздо конкретнее, чем каждый отдельный конкретный» пример[4].

Взаимосвязь категорий вытекает из внутренне присущей формам познания их природы, из абстрагирующей деятельности нашего мышления. Она определяется необходимостью объективного отражения действительности в ее существенных отношениях и формах. Абстрагирование существенно связано с расчленением предметов и явлений и отходом от их конкретного образа. В то же время оно глубже раскрывает конкретное. Это противоречие в познании разрешается через синтез абстракций, переход от одних абстракций к другим, образование более глубоких категорий через расширение, углубление содержания существующих категорий, раскрытие взаимосвязи между ними.

Первоначальные абстракции носили ограниченный характер, в них переплеталось единичное и общее. Исторический переход от чувственной формы познания к логической нельзя представлять без переходов в виде кратковременного скачка со взрывом. Общее, отражаемое с помощью абстракций, дано нам чувственно вместе с единичным в отдельном. Выделение общего в единичном связано с переходом к логической ступени познания. Роль и значение понятий и категорий в развитии абстрактного, теоретического познания все время

Revista NR 3_2020____.indd 134 12.01.2021 13:44:54

возрастали. В первых философских учениях древнегреческих мыслителей сущность всех вещей отождествлялась с общей природной основой их и представлялась в виде телесной вещи (вода, огонь, воздух и т. д.) как субстанциональной основы. Однако уже в то время появились попытки представить основу вещей, их сущность не в самих вещах, а в отличной от природной субстанции основе – в идеальной сущности (Пифагор, Платон, Сократ).

Отрыв категорий от материального мира стал возможным потому, что их содержание отражало общее, существенное, абстрагированное от многих предметов и явлений. Незнание диалектики единичного и общего приводило или к представлению общего как номинального обозначения некоторых сторон, форм, свойств, единичных вещей, или к отрыву общего от единичного и перенесению источника общего в мир идеального, нематериальных сил и т. д.

Это видно на примере развития понятия «материя». Вплоть до XX в. понятие материи, обобщающее многообразные ее проявления в виде отдельных предметов и явлений, рассматривалось преимущественно с точки зрения строения материи, связывалось с неразложимыми и неделимыми атомами как исходными частичками материи. Общее на этой ступени понимания материи, будучи отражением многообразия конкретных вещей, еще полностью не абстрагировалось от конкретных свойств (строения) материи. Наряду с конкретными представлениями, в которых категория материи по существу отождествлялось с атомами, высказывает и более общие представления о материи. Однако абстракция понятия материи на этой ступени была недостаточно глубокой и последовательной. Образование понятия представляет собой процесс выделения существенного из являющегося. Абстрагирование от несущественного связано с синтезированием наиболее общих и существенных отношений, углублением понимания содержания[5].

Эмпирики принимают непосредственную форму проявления за внутреннюю связь. Если бы форма непосредственно отражала содержание, а явление – сущность, тогда вообще не нужна была бы наука. Но человек не может отразить, охватить природу всю в своем сознании непосредственно. Проникновение в сущность через абстракцию объективные идеалисты представляют как освобождение от вещественно-материальной формы, как познание идеальной сущности, первичной, независимой от материи (Гегель, Платон и др.). Познавательная деятельность человека через образование системы абстрактных понятий (этих узловых пунктов познания) позволяет отразить единство и многообразие действительности. Начиная с целого (как результата чувственного восприятия мира), через анализ его различных сторон с помощью абстракций, категорий и затем их синтеза человеческое познание воспроизводит в мышлении это целое. В истории познания развитие шло от чувственно-общего к абстрактно-общему, лишенному чувственной формы, а затем к синтезу абстрактных понятий, воспроизводящему конкретное целое в его существенных всесторонних отношениях.

Revista NR 3_2020____.indd 135 12.01.2021 13:44:54

Категории не просто отражают формы, связи, а развиваются друг из друга, находятся в диалектическом процессе перехода от единичного к общему.

Логическое развертывание категорий в общем и целом отражает развертывание их и движение в истории познания, воспроизводит в сокращенном и исправленном виде филогенез диалектики развития познания. В этом процессе движения категории диалектики представляют моменты познания, ступени углубления, раскрытия законов отражения объективной действительности в ее всеобщих формах, связях, в ее конкретной целостности.

Всеобщность логических категорий как выражение в познании объективной универсальной закономерности и взаимосвязи является важнейшим историческим завоеванием человеческой мысли. В процессе возникновения, формирования и развития логических понятий отражается процесс человеческого познания и практики. Этот процесс основывался на представлении существования объективной закономерности, связи, и это можно проследить в истории познания на примере образования первых всеобщих понятий, необходимых как условие логического познания (субстанция, качество, причинность). Процесс формирования категорий логики как всеобщих форм, отражающих закономерности самой природы, следует понимать глубже, чем простую систематизацию предметов по произвольно взятым сходным признакам, чем «подведение» под понятие по этим признакам предметов, явлений и т. д[9].

Гегелю принадлежит заслуга открытия в категорий такой всеобщей формы конкретной целостности, такой «тотальности», которая позволяет в теории, в идее синтезировать знания, отразить, выявить целое в его сущности.

Как формы познания субъекта (логические) категории могут выполнять свою познавательную роль только как отражение универсальной всеобщности объективной действительности. Это большее значение законы и категории получают в силу своего общего характера, что приводит к более широкому и глубокому отражению объективной действительности в ее универсальных отношениях и связях.

Значение логических категорий с расширением фронта научных исследований и переходом к познанию более глубоких сущностей, фундаментальных закономерностей возрастает именно в силу их всеобщности, обеспечивающей категориям диалектики важную методологическую роль в теоретическом познании современного естествознания. В естествознании, переживающем новую ступень в проникновении в структуру различных уровней организации природы и раскрытии общего в их строении, возрастает значение абстрагирующей деятельности мышления и вместе с тем синтезирующих факторов, среди которых в теоретическом познании решающее место принадлежит логическим категориям и законам, отражающим наиболее общие связи, отношения, формы.

В силу усложнения аппарата познания, внедрения методов моделирования, формализации, математизации, кибернетизации возрастает абстрактный характер познания, остается актуальной и острой проблема объективности познания, отношения всеобщих логических категорий конкретных наук, проблема наглядности[6].

Revista NR 3_2020____.indd 136 12.01.2021 13:44:54

Свое крайнее выражение тенденция нашла в такой субъективизации и абсолютизации опыта, при которой последний отрывается от объективной реальности. Эту тенденцию можно обнаружить в некоторых комментариях современных философов в связи с критикой созерцательного материализма.

Противопоставление практики как абсолютного фактора изучению объективного мира и бытия приводит к нарушению диалектико-материалистического понимания их взаимосвязи.

Практику как основу познания и критерий истины марксизм рассматривает в диалектико-материалистическом ее понимании, как исторически определенную общественно-производственную деятельность[7,с.185].

Представляя собой способ духовной деятельности, способ теоретического овладения миром, мышление не есть простое, зеркальное отражение чувственно данных явлений. Основываясь на чувственно-практической общественной деятельности людей, мышление отражает объективный мир в системе логических категорий, форм. Весь сложный механизм теоретического мышления образуется и совершенствуется на основе практики[11]. Процесс взаимосвязи практики и теоретической мыслительной деятельности нельзя при этом представлять односторонне, когда активную причину видят только в практике, а мышлению оставляют пассивную роль следствия практики. Здесь имеет место взаимодействие, определяющее значение в котором имеет практика. Логическое познание, фиксируя результаты отражения в категориях и их отношениях, оказывает обратное воздействие на практику.

Теоретическое мышление относительно самостоятельно. Если абсолютизировать эту самостоятельность мышления, можно прийти к неправильному пониманию роли мышления и его отношения к практике, можно прийти к иллюзии первичности мышления по отношению к природе и практике[8]. Большое значение практики в формировании и развитии категорий определяется тем, что в процессе активной чувственно-практической деятельности человек не только практически, но и теоретически «научается» выделять в окружающем его мире себя и существенные отношения и связи явлений. В процессе производственно-трудовой, общественной деятельности человек ставит различные предметы в определенные отношения к орудиям труда и друг к другу, выделяет одни связи как более важные из системы других, анализирует различные отношения, связи, явления, формы.

В действительности же понятия имеют определенное содержание, и их формирование происходит на основе производственной деятельности людей. Сложный процесс формирования и развития теоретической деятельности людей основан на взаимодействии человека с окружающим миром, на его практической, производственной деятельности. Уже на ступени чувственного познания взаимодействие познающего субъекта с действительностью приобретает практический характер и определяет направленность познания, выделение жизненно важных для человека предметов и связей, их осознание. Человеческая деятельность, отличается от всякой управляемой инстинктами деятельности животного, пчелы,

Revista NR 3_2020____.indd 137 12.01.2021 13:44:54

занятой постройкой сотов, как раз сознанием цели предметной деятельности, предвидением ее результата путем деятельности воображения, сознания.

Роль практики на разных ступенях познания различна. Взаимодействие практики и логической формы познания имеет свои особенности. Во-первых, понятия возникают на основе чувственного познания и проверяются на практике как итог познания, т. е. взаимодействие логической формы с практикой происходит не прямо, а опосредованно. Во-вторых, практика как основа познания и критерий истины рассматривается в широком плане, когда речь идет о теоретическом мышлении. Сущность явлений не всегда возможно проверить сопоставлением с явлениями и предметами, окружающими в данное время исследователя.

Только на основе общественно-производственной практики во всем ее многообразии, в ее развитии проверяется соответствие теоретических выводов действительности, раскрываются новые существенные отношения, углубляется познание отражаемой категориями сущности, отделяется необходимая форма бытия, вещи от случайной и несущественной.

Эмпирическое наблюдение не может достаточным образом выявить и обосновать присущие самой природе такие общие связи, которые существенны, необходимы. Лишь теоретические обобщения на основе активной практической деятельности выявляют сущность явлений[11]. Практика раскрывает тайну абстракции, например абстрактных объектов математики.

Вместе с тем в практике раскрываются объективное содержание абстракции, условия, при которых она становится истинной, отражает объективную действительность. Правомерность любой абстракции и идеализации находит свой общий критерий в общественной практике, которая выясняет объективность отражения действительности, раскрывает недостаточность абстракций[10].

Своей предпосылкой практика имеет взаимодействие человека с природой, опосредованное социальными условиями, орудиями труда. Ее содержание составляет изменение природы, ее форм, предметов природы путем целесообразного воздействия человека на природу.

Осуществляя практически цель, человек имеет перед собой объективный мир, на который необходимо соответственно воздействовать с учетом его свойств, его природы, его особенностей. При этом человек встречает затруднения в реализации цели. Успех в практике зависит и от правильного определения цели, и от избранных средств и путей действия для ее достижения с учетом особенностей природы, а также сил, возможностей, которыми социальный человек располагает и может организовать и привести в целесообразное действие. То есть в практике реализуются также достигнутые человеком знания действительности. Если в теории общее как субъективное, будучи отражением объективного, противостоит объективному миру, то в практике человек уловляет объективную истину, проверяет знания. Здесь, в практике, которая соединена с познанием, происходит совпадение субъективного и объективного, здесь находится критерий объективной истины, здесь познание выступает в своем единстве, в своей

Revista NR 3_2020____.indd 138 12.01.2021 13:44:54

полноте и опять-таки здесь – источник и основа для разрешения противоречий процесса познания – противоречий между субъектом и объектом в познании, между всеобщностью логических форм познания и их объективностью, требующей учитывать особенности бытия, его законов.

В практике, таким образом, на ее основе развивается, углубляется и совершенствуется познание, раскрывается более полно сущность, отражаются глубинные, новые формы и уровни организации материи. Практика в конечном счете определяет необходимость взаимосвязи и категорий как условия познания объективной истины. Универсальность практики вытекает из совпадения в ней, реализации, выявления ею многообразия непосредственных и опосредованных связей и отношений субъекта и объекта.

Практика есть, таким образом, процесс в многообразии своего развития, в многообразии проявления своих сторон. Как всякий процесс, развитие практики противоречиво. Это находит свое выражение во взаимоотношении практики и категорий логики. Последние, основываясь на достигнутом уровне научного знания, выявляют такое содержание, которое не есть простая констатация или даже суммирование знаний. Категории как формы познания приобретают значение всеобщего, они ставят своей целью отражение всеобщих закономерностей объективного мира. Обобщение связано с такой экстраполяцией, которая выявляет более глубокие связи, позволяет категориям служить методом раскрытия новых закономерностей. Категории, таким образом, приобретают эвристическое значение, служат развитию научного познания, выражают активность мышления[4].

Анализ характера развития логических категорий, их отношения к понятиям конкретных наук и к практике имеет актуальное значение и обнаруживает важные стороны взаимосвязи категорий диалектической логики. Этот пример как раз свидетельствует не столько о том, что практика полностью не доказывает содержание понятий, сколько об особенностях категорий как форм общего и всеобщего, диалектическом характере развития и обогащения содержания этих форм с развитием естествознания и практики. То есть речь идет о развитии логических форм как форм всеобщего в системе развивающегося научного знания и практики. Важнейшее значение в этом изменении имеет развитие содержания категорий через раскрытие их связи между собой, их отношения к идеям, научным теориям, которые становятся моментами содержания и отношений логических категорий. В этом случае нам представляется опять-таки более правильным говорить не о дополнении, а о развитии категорий, их содержании.

Новые категории, которые выступают во взаимосвязи с существующими категорими, в этом случае входят в само- содержание развития познания, его логических форм, помогают раскрыть новые стороны действительности.

На основе практики развивающееся познание преодолевает известную односторонность, абстрактность категорий, выявляет новые линии, оттенки во взаимосвязи и переходах категорий. Последние помогают синтезировать знания, определять главные отношения и связи, найти основную линию развития

Revista NR 3_2020____.indd 139 12.01.2021 13:44:54

конкретной действительности и тем самым выполнять роль для достижения успехов в дальнейшем теоретическом и практическом освоении мира. Из единства логических категорий и практики вытекает необходимость постоянного обогащения категорий достижениями науки и практики. Научная практика экспериментирования, которая все теснее сливается с производством (наука превращается в непосредственную производительную силу), ставит все более важные задачи в области теоретического обобщения, синтеза знаний, которые теснейшим образом связаны с логическими категориями. Проникновение современной науки в тончайшую структуру материи, в биологические процессы на молекулярном уровне, овладение новейшими способами преобразования одного вида энергии в другой повышают методологическое значение диалектических категорий. Последние находят свое преломление в особенных категориях и понятиях, используемых конкретными науками для изучения качественно многообразных связей.

Особенность логических категорий как форм абстрактно-теоретического освоения познающим субъектом объективного мира проявляется, в частности, в отходе от эмпирически-конкретной действительности для раскрытия общей, глубокой, внутренней основы конкретного, воспроизведения его в существенных определениях, связях. Односторонность отражения сущности отдельной категорией преодолевается в познании, во взаимосвязи и переходах категорий.

Объективный характер логических категорий как форм отражения субъектом объекта проявляется в том, что всеобщность этих форм выражает фундаментальные, всеобщие закономерности и связи объективной действительности. Объективность логических категорий обусловлена целями и задачами научного познания как важнейшего орудия, средства (выработанного человеком в ходе и на основе исторически развивающейся общественно-производственной деятельности) для «приспособления» к объективной действительности, ее преобразования.

Развитие научного познания и практики, особенности современного уровня развития науки повышают актуальное значение логики научного исследования. Одной из важнейших сторон этой проблемы является раскрытие взаимосвязи категорий диалектики. В раскрытии содержания взаимосвязи категории существенное значение имеет диалектический принцип единства исторического и логического, который вытекает из общей объективной основы этих двух сторон познания, из преемственности в познании и практике.

Заключение

Диалектика категорий отражает в обобщенном виде сложные отношения элементов и их структур, уровней организации, динамики систем во взаимосвязи и взаимодействии с категориями линии «причинности». В то же время следует отметить, что содержание категорий далеко не исчерпывается структурно-системными отношениями элементов.

Образуя определенную линию отношений (со своими связями и переходами) в развитии познания от явления к сущности, категории содержания и формы,

Revista NR 3_2020____.indd 140 12.01.2021 13:44:54

части и целого включают в опосредованном виде в качестве своих моментов множество отношений и связей, выражаемых в прямых и опосредствованных взаимодействиях с другими категориями.

Как определенная ступень развития познания каждая категория «выводится» (развивается) на основе отражаемого содержания из другой или других категорий как ступеней познания сущности явлений. Отражая определенные стороны, отношения, новая категория вырастает на основе выявления связей и отношений объективной действительности, включает в себя эти связи, выражает их через систему понятий, субкатегорий. Как ступень познания, новая категория поднимает выше определенные стороны содержания познания, недостаточно раскрываемые предшествующими категориями, обогащает категории, на основе которых она возникла, включается в них как момент и в свою очередь во взаимосвязи с другими категориями выражает многообразие сторон, отношений в своем собственном содержании.

Во взаимосвязи и переходах категорий обнаруживается тенденция развития содержания в направлении от отдельных разрозненных моментов, сторон к целостности. Эта тенденция выражает общую направленность развития познания от явления к сущности, от абстрактного к конкретному и находит свое отражение в том, что каждая последующая категория в системе взаимосвязи, удерживая многообразие моментов, отраженных предыдущими категориями, в большей мере (на основе отраженного уже содержания) раскрывает синтезирующие отношения в целом. Это позволяет полнее и глубже раскрыть моменты дифференциации и интеграции в познании, их диалектическое отношение. В этом процессе познания через закон единства и борьбы противоположностей глубже проявляется сущность субстанции как основы явлений.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Бранский В. П. Философское значение проблемы наглядности. Л., 1992.
2. Бернал Д ж. Наука в истории общества. М., 1956.
3. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Санкт-Петербург, 2001.
4. Кармин А.С. Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы. В: Вестник Российского философского общества. 2005, 2 (34).
5. Колмогоров А. Н. Основные понятия теории вероятностей. М.: Наука, 1974.
6. Ж. Пиаже. Речь и мышление ребенка. М., 1932.
7. Выготский JI. С. Избранные психологические исследования. М., 1951.
8. Швырев В. С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании. М., 1998.
9. Широканов Д. И. Диалектика необходимости и случайности. Мн., 1990.
10. Шопенгауэр А. Афоризмы и максимы. Л., 1991.
11. Хилл Т. И. Современные теории познания. М., 1965.

Revista NR 3_2020____.indd 141 12.01.2021 13:44:54

СОЦИОПРИРОДНАЯ ДИНАМИКА КАК ОБЪЕКТ ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

SOCIOLOGICAL DYNAMICS AS AN OBJECT OF PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH

Александр ЧЕРВИНСКИЙ, ***кандидат философских наук,***
Институт философии Национальной Академии Наук Беларуси
cervincki@gmail.com

Summary

The philosophical and methodological possibilities of the conceptual description of the limits of the anthropogenic load on the habitat, allowing to preserve the systemic integrity of eco-complexes are investigated; to provide conditions for normal human life; to preserve the optimality between the processes of nature protection and the economic use of natural resources.

Keywords: *social and natural dynamics, research methodology, complex criteria, environmental safety.*

Методологический анализ проблемы динамики социоприродных отношений предполагает отражение в концептуально-оценочном конструкте максимально возможной полноты реально существующих связей и отношений, межэлементной и межуровневой иерархии, характерной для такого сложно организованного объекта, каким являются природные системы. Для этого необходим развитый понятийно-методологический аппарат, способный с должной степенью оценочной адекватности отразить в понятийном выражении логику структурно-функциональной организации объекта оценки – окружающей человека природной среды обитания.

Необходимо конкретизировать концептуальный статус понятия «механизмов оптимизации социоприродной динамики», поскольку его объем не ограничен сферой социоприродного взаимодействия, и включает совокупность факторов, содержащих признаки функциональной социоприродной общности и способных к агрегативному выражению на основе обобщения единичных понятий. В структурном отношении понятие является комплексным, включающим конкретно-репрезентативные формы, характеризующие оптимизацию состояния системных элементов природной среды. Это позволит на основе развернутого анализа современной социоприродной ситуации выявить специфику деструктивных трансформаций в сфере отношений человека с окружающей природной средой и выработать алгоритм реализации практическим мер по минимизации экологических последствий такой деструкции[1,с.186].

Специфика социоприродной деструкции может быть проявлена как возникновение и переход на уровень глобальных проявлений антропогенных загрязнителей в связи с развитием, прежде всего, генной инженерии. Модифицированные на генном уровне продукты не отторгаются, в отличие от традиционных техногенных загрязнителей, из системы природных компонентов, с достаточной легкостью включаются в структуру природных метаболизмов, и

Revista NR 3_2020____.indd 142 12.01.2021 13:44:54

тем самым формируют принципиально новую социоэкологическую ситуацию, с неопределенными перспективами сохранения условий нормальной жизнедеятельности человека.

Разработка проблемы вхождения загрязнителя в структуру биоценоза и изменения его функционального статуса в системе биосферы, предполагает использование принципа «качественно–количественной сопряженности оценочных показателей» в определении качества природной среды обитания, что позволит выявить специфические особенности устойчивого развития искусственных экосистем.

В социальной философии востребована разработка концептуальных предпосылок оценочного анализа устойчивого развития природопромышленных комплексов, с учетом структурно-функционального единства природных и социальных компонентов на уровне агроценозов[2,с.86].

Ситуация концептуального разрыва этих противоположных по своей сути образований (социального и природного), противопоставление их как внешних друг другу объектов материального мира выглядит сегодня методологическим анахронизмом и, видимо, не может найти поддержку у исследователей, занимающихся проблемами социальной экологии. Преодоление этой односторонности чревато возможностью перехода к другой крайности — игнорированию качественных различий между человеком и природной средой как совокупностью условий реализации биологических потребностей человека. Игнорирование различий между обществом и природой, вытекающих из недооценки качественной специфики собственно человеческого природопользования, может стать той методологической платформой, на которой формируются представления о единстве общества и природы, осуществляющемся по принципу «части» и «целого». При этом природная среда, расширенная до рамок земной биосферы, выступает как «целое», а человек со всей своей социальной атрибутикой трактуется как «часть». Такая интерпретация взаимодействия общества и природы содержит явные признаки отождествления различных функционально-структурных уровней, и является методологической основой мировоззренческих установок, в соответствии с которыми целенаправленная природопреобразующая деятельность воспринимается как недопустимое вмешательство человека в сложившуюся систему природной среды, губительное для природы[3,с.190].

Представление о человеке как частном элементе природы акцентирует внимание на чисто биологических аспектах оценки, так как протекание жизненных процессов в организме человека не содержит принципиального отличия от аналогичных процессов, происходящих в природе. Вместе с тем чрезмерное выпячивание биологических аспектов в определении человека при последовательном развитии такого подхода приводит к трактовке общества как совокупности биологических организмов, а проблема оценки принимает уродливую форму: человек как составной компонент биосферы противопоставляет себя

Revista NR 3_2020____.indd 143 12.01.2021 13:44:55

«целому» — природе. В этом случае оценка мотивов преобразующей деятельности наполняется следующим конкретным содержанием: – культура, включающая все многообразие социальных аспектов, объявляется чуждой природе, а человеческий разум как элемент культуры, регулирующий природопреобразующую деятельность,— главным виновником различных экологических катаклизмов. В этом случае требование поворота современной цивилизации к естественному состоянию человека и природы означает по существу требование отказа от рационального в поведении человека в пользу подсознательного. Такая позиция может быть оценена как результат планомерного следования методологическим принципам, заложенным в идее трактовки единства человека и природы как «целого» и «части». Характеризуя в целом такой подход к экологической оценке, следует отметить присущие ей методологические ошибки: во-первых, она основана на редукции социального к биологическому; во-вторых, предполагает рассмотрение природы как неизменной совокупности внешних условий существования человека, не подлежащих антропогенным преобразованиям. Всякое вмешательство человека в систему природной среды, не способствующее традиционно сложившимся количественным и качественным нормам, трактуется как аномалия[4,с.89].

Методологически исходной предпосылкой комплексного рассмотрения проблемы оптимизации социоприродной динамики является признание, что экологическая ситуация может быть описана исходя из двух концептуальных подходов.

Первый предполагает доминирование факторов субъектной_представленности, при которой структурность комплексной оценки определяется приоритетами социальной значимости. Так при определении перспектив промышленного развития региона традиционно присутствует подход, в котором экономические критерии безотносительно к критериям экологическим выступают приоритетными и доминирующими при определении перспектив социоприродного взаимодействия.

Другим, собственно объектным подходом к описанию состояния природной среды обитания, является использование комплекса показателей системной целостности биосферных образований способных к поддержанию устойчивого равновесия безотносительно к человеку как субъекту социоприродных отношений.

Очевидно, что если в первом случае при субъективистской интерпретации оценочного подхода к определению устойчивого развитии приоритетными будут являться показатели экономические, эстетические, в определенной мере санитарно-гигиенические и т.д., то во втором случае при условно объектном подходе к оценке состояния природной среды приоритетными и даже доминирующими будут показатели биогеоценологического порядка, к которым традиционно относятся: степень видового разнообразия экосистемы, уровень экологической пластичности населяющих экосистему видов, наличие компен-

Revista NR 3_2020____.indd 144 12.01.2021 13:44:55

сационных механизмов обеспечивающих трофические связи внутри экологической системы и т.д.

Преодоление имеющегося противоречия, с формированием эффективной структуры исследования предполагает использование в качестве концептуальной предпосылки обращение к принципу антропной взаимозависимости природных и социальных факторов.

Дифференциация окружающей среды по степени участия антропогенного фактора в обеспечении структурной целостности системы и сохранении функциональных характеристик основных ее компонентов может явиться той методологической платформой, на которой возможно преодоление противоречия между объектным и субъектным подходом к формированию оценочного комплекса. Феномен комплекса предполагает не просто суммирование большого числа оценочных критериев с незначительной взаимной адаптацией оценочных критериев, строгую в методологическом отношении иерархизации оценочных критериев по принципу соподчиненности.

Отношения между исследуемыми уровнями характерны своей преемственностью, когда формирование более общих по объему уровней на базе единичных часто приводит к консервации узких характеристик понятия даже в случаях перехода на уровень сложных категориальных структур. При этом отвлечение от фактора предметности описываемого природного явления и перенос акцента на обстоятельства взаимодействия между человеком и объектом, в роли которого выступает среда обитания как совокупность внешних условий существования, приводит к представлению о качестве прирдной среды как определенной функциональной характеристике субъектно-объектных отношений, содержание которой зависит от характера конкретных социальных, прежде всего хозяйственных, потребностей. Происходит определенное механическое суммирование сущностных характеристик отдельных биосферных компонентов в общее понятие практически без учета того обстоятельства, что новое понятие призвано отражать закономерности более широкого порядка, следовательно, принципиально новой системы отношений. Если состояние какого-нибудь объекта устанавливается в связи с наличием в объекте какого-либо признака, то с изменением или исчезновением этого признака непременно исчезнет и сама качественность исследуемого объекта, и объект, предмет, система переходят из разряда качественных в число, неблагополучных, экологически вредных. К такой смене свойств объекта могут привести не только преобразования его структуры, но и смена системы отношений, возникновение новой функциональной направленности с изменением степени общности среды, в которой реализуются его свойства[5,с.212].

Целенаправленное преобразование природы предполагает познание ее сущностных свойств, формирование алгоритма преобразовательного процесса, посредством которого будет осуществляться изменение. Вовлекая различные биосферные компоненты в орбиту практической деятельности, человек

Revista NR 3_2020____.indd 145 12.01.2021 13:44:55

познает их сущностные свойства, достигая при этом высокого уровня достоверности, поэтому исследование проблемы приобретает не только онтологическое, но и гносеологическое содержание.

Изменение естественных детерминантов динамики жизнедеятельности отдельных организмов и экологических систем в сторону большей социализации усложняет оптимизацию природного и социального, так как в этом случае объектом социальных преобразований становятся не только сами материальные носители жизни, по и абиотические компоненты биосферы как условия их существования. Формирование фундаментального единства человека с абиотической средой в большинстве случаев требует преобразования материально-структурных основ косных компонентов биосферы с целью преодоления состояния «подчиненности» человека природным силам.

Оптимизация динамики их отношений возможна как на уровне адаптации человека к природным условиям, так и на уровне целенаправленного техногенного изменения природы. Такая адаптация требует антропогенного преобразования окружающей среды в целях достижения большего ее соответствия потребностям человека. Социальное в этом случае приобретает статус первичности по отношению к природному в процессе детерминации биосферных процессов.

Единство природного и социального в планетарном масштабе возможно только при условии достижения способности управления биосферными процессами как на уровне планетарной биоты, так и на уровне абиотической среды. Достижение такой степени участия антропогенных факторов в биосферной динамике — задача большой научно-технической сложности. Именно поэтому ее теоретико-методологическое обоснование является необходимым условием поступательного развития социального природопользования.

Динамика социально-природных связей в своем подавляющем выражении характеризуются перманентным состоянием конфронтации, что можно объяснить антропоцентристскими тенденциями к расширению сферы влияния и только осознание пределов биосферных возможностей способно смягчить последствия антропогенной экспансии.

Формирование комплексной оценки социоприродной динамики предполагает оперирование критериями по принципу «оптимально – экстремально», при этом оцениваемые факторы традиционно оцениваются количественно, а при окончательной комплексной оценке экстремального в экологической отношении региона выявляется суммарный показатель, который, при необходимости, может быть выражен в виде среднеарифметической величины, и именно в таком выражении представлен в системе нормативных оценок. Качественная оценка основывается на количественном анализе, играет решающею роль в формировании комплексной концептуальной картины, поскольку позволяет произвести сравнительный анализ биотопов, находящихся на разных уровнях техногенной деградации и соотнести показатели с определенной нормативной схемой[6,с.47].

Revista NR 3_2020____.indd 146 12.01.2021 13:44:55

Основу нормативных стандартов составляют медико-биологические критерии, в соответствии с которыми происходит оценка на всей совокупности качественных характеристик окружающей среды, а только тех ее компонентов, которые могут выразить совокупность условий комфортности экологической ситуации, или, наоборот, ее экстремальности. Приоритет качественных критериев перед количественными не препятствует формализации оценочного процесса и не ограничивает возможности количественной интерпретации. Более того экологическая безопасность как нормативный феномен может быть выражен в количественном аспекте, а выделяемые нормативные уровни определены в числовом выражении.

Важной представляется операция определения иерархии характеристик экологической безопасности в соответствии с требованиями социальной заданности, содержание которой заключается в анализе качественных определенностей экологических аномалий, с учетом различий функционального проявления. Иерархическая структурализация факторов должна осуществляется с учетом их влияния на качество окружающей среды, с учетом возможности возникновения синергетических эффектов и изменения в связи с этим иерархической структуры. Поисковый алгоритм, имплицитно присутствующий в иерархической классификации экологических факторов включает в себя выбор цели, выбор критериев, определение приоритетов, определение возможных альтернатив, выявление значения и весомости критериев, однако детализация каждого их элементов значительно затруднена в связи с неразработанностью методов определения факторов в комплексном, системной проявлении. Пока наиболее эффективным вариантом оценки каждого из экологических факторов является соотнесение его функциональных характеристик с социальным запросом, что, безусловно не может удовлетворить в должной мере потребность в методологическом обеспечении проблемы экологической безопасности, особенно в связи с вероятностью глобальных социоприродных катастроф, связанных с загрязнением окружающей среды[7,с.40].

Если для анализа ситуации не использовать количественные представления о характере взаимной сопряженности показателей, то в процессе прикладного исследования факторов экологической деградации необходимость в количественной интерпретации возникает на стадии сравнительного анализа исследуемых факторов в системе нормативной оценки. Определение значимость факторов в соответствии с их значением для сохранения или, наоборот, разрушения структурной организации системы «человек – природа» устанавливает приоритетность в концептуальной схеме.

Методы, опирающиеся на принцип количественной интерпретации качественных показателей в социальной экологии могут быть представлены несколькими вариантами, от метода очередности, когда каждому из анализируемых факторов присваивается ранг, соответствующий его значению, до

Revista NR 3_2020____.indd 147 12.01.2021 13:44:55

методов, основывающихся на учете относительных оценок, полученных в результате последовательного сравнения парных или сопряженных факторов.

В контексте экологической опасности в связи техногенным загрязнением транзитивность факторов проявляется в специфической форме, в которой приоритетность факторов, обусловливающих ситуацию не имеет жесткой линейной направленности, поскольку каждый из них полиаспектен в качественном отношении и, с другой стороны, представлен компонентами не меняющими по существу структурной упорядоченности природных компонентов. Незначительное количественной выражение фактора загрязнения не позволяет сопоставить по принципу приоритетности факторы по объему «представленности» загрязнителя в экосистемах, а транзитивность по качественному принципу связана с определением экологического ущерба и затруднена, прежде всего, нормативной несопоставимостью[8,с.34-37].

Экономическая прерогатива в решении проблемы экологической безопасности лежит в сфере выявления наиболее рациональных форм организации промышленного производства, которые помогли избежать внедрения экологически опасных технологий. Экологические и экономические критерии пока не имеют должной функциональной сопряженности, а методы оценки настолько несопоставимы, что обозримый период не следует ожидать возможности интегративной, комплексной эколого-экономической оценки как состояния экстремальности окружающей среды, так и состояния экологической безопасности.

Техногенное воздействие на «ценные», т.е. социально значимые экокомплексы, вызывают состояние экологической опасности при гораздо меньшем количественном участии загрязнителя. То есть при одинаковом процентном содержании загрязнителя в структуре болотной и сельскохозяйственной экосистем, большую экологическую опасность представляет вторая ситуация, хотя в отношении окружающей среды они обе являются равноположенными.

Особенно наглядно такая автономия проявляется в ситуации, когда оценке по принципу «качественно-количественно» подвергается промышленно эксплуатируемая часть природной среды. Оценочная автономия, вместе с тем, не означает концептуальной независимости от самого термина «экологическая безопасность», от функциональной направленности подхода от общих для всей социальной экологии основаниях: признании системности за природными комплексами любого уровня организации и, что еще более важно, признании за социоприродным взаимодействием субъектно-объектных отношений.

Очевидно, что экологическая оценка по признаку качественности в большей степени основана на второй, «субъектно-объектной», составляющей, имеет определенную антропоцентристскую ориентацию, имплицитно предполагающей приоритет человеческих интересов перед соображениями целостности окружающей среды.

Опосредованность заключается в том, что критерии экологической опасности по отношению к естественной экосистеме осуществимы только через

Revista NR 3_2020____.indd 148 12.01.2021 13:44:55

комплекс субъектных (в нашей терминологии социальных) критериев. Так, промышленная продуктивность лесного биотопа может быть выражена через понятия «экономическая безопасность», только когда речь идет о древесине как товарной продукции, «энергетическая безопасность», в случае, когда продукция биотопа рассматривается как потенциальный энергетический ресурс и т.д., но при этом вторая, собственно биосферная, природная сторона биотопа остается по прежнему сферой экологической оценки по принципу «качественно-некачественно», а сама оценка может быть реализована безотносительно к социальному (экономическому, энергетическому, эстетическому и т.д.) статусу экосистемы. За качественной оценкой при этом остается возможность многоаспектности, в силу того обстоятельства, что функциональные отношения в системе биосферных связей характеризуется полинаправленностью[9,с.210].

Предложенная структура оценки по принципу предполагает дифференцированный подход к объекту оценочной интерпретации. Если оценке подвергается конкретная экологическая система (прежде всего, как было отмечено раньше, естественная), то предполагается в качестве исходного условия выделение в отдельные проблемные блоки, в которых концентрируются тождественные или, по меньшей мере, близкие по своим функциональным характеристикам факторы. При этом структурные характеристики теряют свою актуальность и могут быть опущены при блокировке как несущественные, второстепенные. Выделение комплекса факторов по одному общему для них признаку позволяют осуществить их агрегацию и представить в качестве единого, либо деструктивного (в зависимости от изначальной поисковой направленности анализа) объекта оценочной интерпретации.

Такие опосредованные отношения могут составить сложную цепь взаимозависимых оценок, упорядоченность и системная организованность которых определяется, в конечном счете, исходя из антропных критериев. Так, техногенное загрязнение экокомплекса поддается оценке по принципу экологической опасности только в контексте социальной значимости самого природного комплекса, при этом классифицирование такого загрязнения должно быть осуществлено, как минимум, по двум параметрам; во-первых, с позиции определения суммарного объема, поступившего в экосистему загрязнителя, и в этом выражается количественный аспект анализа; во-вторых, при оценке экологического состояния выявляется социальная значимость ущерба, т.е. определяется уровень деградации экосистемы в качественном, структурно-функциональном отношении.

Окружающая среда может и должна «оптимизироваться» путем антропогенного преобразования. Вопрос заключается в достаточной научной обеспеченности природопреобразующего процесса, выработке обоснованных параметров оптимальности социоприродного взаимодействия и строгом следовании критериям разумного природопользования[10, с. 99].

Revista NR 3_2020____.indd 149 12.01.2021 13:44:55

Возможность контролировать динамику биосферных процессов и своевременно корректировать последствия технического освоения природной сферы может быть достигнута только на высоком уровне научно-технической вооруженности общества и развитости социальной системы. Следовательно, выход из сложного положения конфронтации между человеком и природой может быть найден в оптимизации регулятивной антропогенной деятельности на природную среду.

Заключение

Кратко выводы могут быть представлены следующим образом**:**

- Понятийный концепт «оптимизация социоприродной динамики» является нормативным и отражает такое состояние социоприродных отношений, при котором достигается экономический эффект без превышения предельно допустимых нагрузок на биосферу, и деградации природной среды обитания человека.
- Проблема оптимизации динамики социоприродного взаимодействия актуализируется в современных условиях обстоятельствами техногенного загрязнения окружающей человека природной среды обитания.
- В концептуальном плане проблема оптимизации социоприродного взаимодействия сопряжена с проблемой обеспечения качества окружающей среды в ее экосистемном, биотическом и социальном выражении.
- Оценочная структура социоэкологической динамики должна опираться на признание социоприродной двойственности природных систем с учетом степени участия антропогенного фактора в обеспечении структурно-функциональной целостности биоценоза.
- Оценка по принципу «экологически опасно – экологически оптимально» должна осуществляться исходя из принципа субъектно-объектных отношений в сфере социоприродного взаимодействия.
- Критерием оценки (мерой) экологической ситуации является человек. Негативное, экологически опасное воздействие на экокомплексы, как «естественные», так и искусственные, должно рассматриваться в качестве опосредованного влияния на человека, в форме отрицательного воздействия на качество окружающей его природной среды. Безотносительно к социуму экологическая ситуация не может быть ни «опасной», ни «безопасной».
- Оценка природных комплексов предполагает дифференцированный подход, с учетом уровня их «социализированности», т.е. антропогенной обусловленности протекающих процессов.
- В зависимости от дисциплинарных рамок интерпретации (экономических, социальных, экологических и др.), характер оценочного анализа может быть разным, однако сущностные проявления сравниваемых проблем – проблемы оптимизации социоприродных отношений и про-

Revista NR 3_2020____.indd 150 12.01.2021 13:44:55

блемы обеспечения качества жизни в своем структурно-функциональном выражении, безусловно, демонстрируют взаимную сопряженность. Теоретической базой для реализации этого методологического приема, выступает научная традиция концептуальной интерпретации субъектно-объектных отношений, позволяющая обеспечить оценочную комплексность основных показателей в определении приоритетных аспектов соцопрородных отношений.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Андреев И.Л., Никитенко П.Г. Цивилизационный процесс под углом ноосферного зрения. (Естественно-биологические предпосылки цивилизационного процесса). Мн.-М.: Право и Экономика, 2000. 213 с.
2. Браун Р. Л., Флэвин К., Постел С. Рисуя картину устойчивого общества. В: Экологическая антология. М. Бостон: Голубка, 1992. 268 с.
3. Воронков П. Т. Экономическая оценка лесных угодий. Новосибирск: Наука, СО, 2005. 215 с.
4. Гринмут В., Кутчбаух К., Росс Г., Штрайбель Г. Формирование окружающей среды и экономика природных ресурсов / Пер. с нем. М.: Прогресс, 2002. 236 с.
5. Дарвин Ч. Происхождение видов. Государственное издательство сельскохозяйственной литературы. М., 1952, с. 223.
6. Довгонь Л.М. Лес как экологическая система. Новосибирск: Наука, СО, 2009. 334 с.
7. Завадский К. М. Учение о виде. Л.: Прогресс, 1961. с. 38-75.
8. Колчинский Э. И. Эволюционный процесс в современной биосфере. В: Философские науки, 2000, № 1, с. 34–37.
9. Социально-экологические системы как объект управления / Ред. Ю.М.Марков. Новосибирск: Наука, СО, 2008. 214 с.
10. Червинский А.С. Качество окружающей среды. Минск: ИНВАЦЕНТР, 1997. 142 с.

Revista NR 3_2020____.indd 151 12.01.2021 13:44:55

CRIZA COVID-19 ȘI PRACTICILE SINELUI[1]

THE COVID-19 CRISES AND THE PRACTICES OF THE SELF

Alexandru COSMESCU, ***doctor în filologie***
Institutul de Istorie
khoraa@gmail.com

Rezumat

Criza COVID-19 a afectat profund structura vieții cotidiene a comunităților – cea care servește drept bază și pentru practicile sinelui. Respectiv, modurile în care pandemia și măsurile adoptate pentru gestionarea ei afectează viața cotidiană se infuzează și în felul în care este receptat și pus în operă acest tip de practică. Articolul de față abordează câteva aspecte ale situației existențiale în care ne regăsim în contextul pandemiei, ale modurilor în care ele afectează practicile filosofice și în care reprezentanții diferitor practici filosofice au decis să își structureze practica drept răspuns la această situație. Articolul prezintă o serie de piste pentru o analiză fenomenologică a faptului-de-a-fi-amenințat și a reacțiilor la acest fenomen, urmate de o trecere în revistă a modurilor în care diferite grupuri care se ocupă de practici filosofice au decis să răspundă situației pandemice.

Cuvinte-cheie: *pandemie, COVID-19, autoizolare, fenomenologie, practici ale sinelui.*

Summary

The COVID-19 crises affected deeply the structure of the everyday life of communities, which also serves as a basis for the practices of the self. Accordingly, the ways in which the pandemic and the measures for its management affect everyday life became infused also in the way this type of practice is received and carried on. The present paper touches upon several aspects of the existential situation in which we find ourselves in the context of the pandemic, of the ways in which they affect philosophical practice and of the ways in which philosophical practitioners decided to structure their practice as a response to this situation. The paper presents several vistas for a phenomenological analysis of being-threatened and of reactions to this phenomenon, followed by a review of the ways in which various philosophical practice groups decided to respond to the pandemic.

Keywords: *Pandemic, COVID-19, Self-isolation, Phenomenology, Practices of the self.*

Criza COVID-19 a afectat profund structura vieții cotidiene a comunităților, care servește drept bază și pentru *practicile sinelui*, inclusiv pentru dimensiunea *practicii filosofice*. Respectiv, modurile în care pandemia și măsurile adoptate pentru gestionarea ei afectează viața cotidiană se infuzează și în felul în care este receptat și pus în operă acest tip de practică. În articolul de față, mă voi opri asupra câtorva aspecte ale situației existențiale în care ne regăsim în contextul pandemiei, ale modurilor în care ele afectează practicile filosofice și ale modurilor în care reprezentanții diferitor practici filosofice au decis să își structureze practica drept răspuns la această situație. Demersul meu în acest sens va fi unul dual: pe de o parte, voi schița câteva [1]piste pentru o analiză fenomenologică a faptului-de-a-fi-amenințat și a reacțiilor la acest fenomen, urmate de o trecere în revistă a modurilor în care diferite grupuri care se ocupă de practici filosofice au decis să răspundă situației pandemice.

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie.

Revista NR 3_2020____.indd 152 12.01.2021 13:44:55

Amenințarea invizibilă

Virusul COVID-19 a devenit – indiferent dacă este prezent sau absent din organismul fiecăruia – o parte integrantă a vieții cotidiene. Ne raportăm la el – personal – ca la o posibilitate *a noastră*, ca la ceva care ne poate afecta în orice moment. În acest sens, rămâne pertinentă analiza heideggeriană din *Ființă și timp* a fricii [1, p. 192-196] și a raportării la moarte [1, p. 315-345].

Posibilitatea de a contracta virusul rămâne o posibilitate *a fiecăruia* în calitate de ființă întrupată aflată în contact cu alte ființe întrupate și cu mediul ei. *A fi trup* este o condiție de posibilitate pentru a fi afectat de o maladie. Respectiv, însăși întruparea este baza pentru posibilitatea de a *suferi* de COVID-19, și tot întruparea este cea care *suferă* fiind afectată direct de maladie.

Amintind distincția fenomenologică dintre *trup* și *corp*, *corpul* obiectificat, așa cum este el cunoscut de biologie și medicină, este cel afectat în diferite moduri de un virus, care este și el parte a lumii „naturale", deschise pentru analiza științifică: pus în imposibilitate de a respira autonom, blocat la pat, încercând să lupte cu celulele proprii, indiferent dacă acestea sunt infectate de virus sau nu, având în orice moment posibilitatea de a infecta alte corpuri. Însă o analiză a bolii strict la nivelul *corpului* este insuficientă fenomenologic. *Trupul* trăit subiectiv (cel care este „de fiecare dată al meu", cel „drept care" ne experimentăm atunci când ne mișcăm, respirăm, atingem etc.) este afectat de COVID-19 într-un mod care nu poate fi descris doar cu ajutorul instrumentelor științei „obiective". Or, *trupul* este *afectat* de COVID-19 indiferent dacă este *bolnav* de COVID-19 sau nu.

Situația trupului „amenințat" de COVID-19 este cea în care ne regăsim în prezent, la momentul scrierii acestui articol. „Măsurile de protecție" sugerate de autorități, precum purtarea măștii, păstrarea distanței „sociale", dezinfectarea mâinilor și a suprafețelor au la bază anume acest fenomen: o serie de „ajustări" ale modului nostru întrupat de a fi în lume, dată fiind posibilitatea ca, în orice moment, să fim afectați de virus ori să-i afectăm pe alții.

În acest context, este relevantă analiza fricii, propusă de M. Heidegger în *Ființă și timp*. Conform lui, în frică pot fi identificate trei aspecte: înfricoșătorul (ceea „de ce" ne e frică), faptul însuși de a ne fi frică și ceea pentru ce ne este frică.

În cazul pandemiei, „înfricoșătorul" este invizibil pentru „ochiul neînarmat": virusul însuși. Pentru că nu poate fi observat direct, există câteva posibilități: fie considerăm că poate fi prezent oriunde (ceea ce accentuează frica), fie începem să credem că virusul nici nu ar exista (negaționismul ca reacție de protecție). Ulterior, pe măsură ce începem să aflăm mai multe despre virus, inclusiv modurile în care acesta afectează organismul, în poziția „înfricoșătorului" încep să apară simptomele sau imaginile persoanelor intubate. În acest sens, avem de a face cu o metonimie: ceea ce devine înfricoșător este ceva asociat cu virusul, fie „indiciile" lui, fie „consecințele" lui: virusul însuși, invizibil, nu este accesibil cogniției noastre decât în măsura în care *afectează* pe cineva într-un fel sau altul. Or, caracterul invizibil al virusului este sursa atât a panicii, cât și a negaționismului: când ceea ce amenință este nevăzut, frica îl dezvăluie drept fiind pretutindeni și nicăieri în același timp.

Revista NR 3_2020____.indd 153 12.01.2021 13:44:55

„Faptul de a-ți fi frică" drept a doua dimensiune a fricii se manifestă și el la nivelul întrupării cotidiene. Cea mai evidentă expresie a lui este asumarea unor măsuri de protecție: purtatul măștii sau mănușilor, de exemplu. Acțiunea purtării măștii a devenit o expresie a dorinței de a te proteja pe tine însuți și pe ceilalți. Și aici tranziția spre al treilea aspect al fricii – „ceea pentru ce ne este frică" – devine evidentă.

În cazul fricii de COVID-19, ceea pentru ce ne e frică suntem noi înșine în modul nostru obișnuit de a fi. Atât faptul-de-a-ne-îmbolnăvi, cât și consecințele economice și sociale ale pandemiei pun sub semnul întrebării însuși modul de a fi pe care îl luăm drept firesc. Trupul bolnav se comportă altfel decât unul sănătos: boala „i se impune" drept o ruptură în fluxul obișnuit al vieții cotidiene, afectează modurile lui obișnuite de a efectua activitățile cele mai simple și funcționarea lui obișnuită. „Agravarea" este mereu o posibilitate: nu știm cât va dura boala și ce forme va lua, care va fi măsura în care ne va afecta la nivelul experienței propriului trup – dacă va trebui să fim internați sau nu, dacă, internați fiind, vom fi intubați sau nu, dacă vom suferi luni în șir de efectele secundare ale bolii și, desigur, dacă în cazul nostru virusul va fi fatal sau nu. Toți acești factori accentuează frica, iar ceea ce este vizat în frică, în toate aceste cazuri, este însăși posibilitatea de a ne continua viața așa cum o știm. În plus, un alt nivel al nesiguranței este situația socio-economică: pandemia afectează nu doar izolat, la nivel de organism, ci și la nivel de structuri sociale și economice. Astfel, frica generată de COVID-19 devine una generalizată și care afectează modul nostru de a fi în ansamblul său.

În această situație, apar câteva întrebări fundamentale. Cât din modul de viață cu care ne-am deprins pre-COVID poate fi salvat? Cât din el merită salvat? Ce ne arată despre noi înșine situația în care am ajuns în condiții de pandemie?

Experiența bolii: amenințarea palpabilă

Deși apare ocazional pe rețelele de socializare, descrierea la persoana I a felului în care COVID-19 afectează trupul – descrierea „înfricoșătorului" din cadrul fricii – este mult mai rar atestată, în prezent, decât discursul la persoana a III-a *despre* această maladie și consecințele ei. Or, în contextul negaționismului, răspândit mai ales la începutul pandemiei, dar și în prezent, în perioada de *continuare* sau *normalizare* a situației pandemice, anume *mărturia* este cea care consolidează statutul unei experiențe drept *trăită într-adevăr* (pentru o analiză din perspectivă fenomenologică a conceptului de mărturie, [2]). Descrierea la persoana I este cea care face *credibilă* experiența bolii și oferă un contur „înfricoșătorului" invizibil.

În cele ce urmează, voi folosi ca material pentru o analiză fenomenologică a experienței suferirii de COVID-19 o mărturie semnată de artista Rachel Ossip – una dintre primele publicate în contextul pandemiei, la 28 martie 2020 [3]. Descrierea / mărturia la care mă voi referi fixează câteva etape ale unei evoluții „ușoare" a maladiei, pe care le putem considera drept caz tipic. Voi cita *in extenso* o serie de pasaje care servesc drept bază experiențială pentru analiza fenomenologică.

Prima etapă este cea a simțirii simptomelor, însoțită de negare:

„Sunt doar obosită. Stresată, agitată. Și tusea? Oricum eram răcită. Nu e durere de piept, e anxietate în raport cu starea de lucruri, o umbră a unui atac de panică. Am

Revista NR 3_2020____.indd 154 12.01.2021 13:44:55

mers cu mașina în afara orașului ieri, și în pădure e mai frig, a nins, în casă e frig, căldura e uscată – *de asta* strănut, *de asta* am frisoane. Mergem la cumpărături și mă aplec deasupra căruciorului, lăsându-l să-mi poarte greutatea. Dar oboseala asta e existențială, nu fizică; îmi curge nasul, dar trebuie să fie vreo alergie".

Atestăm aici o încercare de a minimaliza o serie de trăiri corporale: oboseală, tuse, durere de piept, frisoane – toate aceste „simptome", resimțite încă la etapa inițială, sunt privite drept cauzate de *altceva* decât de COVID-19. „Înfricoșătorul" este negat: ceea ce este experimentat la nivel corporal este, desigur, *acolo*, nu poate fi negat atât timp cât e resimțit, dar *cauza* a ceea ce simțim este invizibilă, deci poate fi *orice*. Și, în acest caz, *orice, numai nu COVID-19.*

Următoarea etapă poate fi caracterizată drept conștientizare a prezenței bolii:

„Capul îmi zvâcnește, cu o durere violentă, așa că mă întind, doar pentru un pui de somn. Mă trezesc peste câteva ore, tremurând, și în sfârșit caut termometrul: 37.4. E joasă, dar incontestabilă. Apelăm linia fierbinte a departamentului sănătății, și o voce prietenoasă îmi spune să-mi sun medicul de familie, care îmi spune să... sun la departamentul sănătății. Prietenii îmi trimit mesaje: *alternează între ibuprofen și acetaminophen*, apoi îmi scriu din nou peste câteva ore...".

Observăm aici două aspecte centrale: în primul rând, *acceptarea* reticentă a bolii – faptul că simptomele nu mai pot fi negate era deja clar; acum nu mai poate fi negată nici atribuirea simptomelor în cauză bolii COVID-19; în al doilea rând, caracterul social al bolii – faptul că prezența bolii reclamă un anumit tip de raportare la ceilalți. Avem aici două raportări intersubiective: „solicitarea de ajutor" din partea sistemului medical (care nu oferă un răspuns coerent / util) și „menținerea contactului" cu prietenii (care oferă sugestii bazate pe cunoștințele lor). Mărturia continuă cu descrierea evoluției bolii:

„Visez că îmi pictez fața cu vopseluri groase de ulei, un fel de camuflaj futurist, și îmi fac griji mărunte că ar putea să-mi iasă coșuri. Visez că mi-am pierdut telefonul într-un magazin [...]. Visez că mă uit printr-o fereastră, urmărind ninsoarea cu fulgi mari, bând pahar de apă după pahar de apă, cu o sete dureroasă, strănutând cu stropi de sânge, doar ca să-mi dau seama că sunt trează. Mă gândesc, melodramatic, la câte mai vreau să fac cu viața mea".

În acest pasaj este prezentat modul în care boala afectează funcționarea cognitivă: delir, incapacitate de a distinge realitatea de vis. Atestăm, în plus, accesul la conștientizarea propriei mortalități, care, în logică heideggeriană, are drept consecință conștientizarea propriilor „posibilități de a fi" resimțite drept „câte mai vreau să fac cu viața mea".

Mărturia continuă cu descrierea evoluției simptomelor:

„E miercuri și am avut febră de luni după amiază, deși a rămas joasă, maxima fiind 38.2. Prietena mea are și ea febră, așa că stăm în dormitoare separate și ascult anxioasă prin perete tusea ei chinuită. Sunt îngrijorată și ușurată în egală măsură la fiecare acces: tusea ei gravă sună macabru, dar e bine să știu că respiră. Pe de altă parte, ascultă și ea – tusea mea, termometrul meu care bipăie odată la câteva ore, dorindu-și să vadă ce indică. Stau cu ochii închiși chiar și când sunt trează și ascult, ca să-mi es-

Revista NR 3_2020____.indd 155 12.01.2021 13:44:55

tompez simțurile – durerile de cap sunt cel mai rău element, apasă dintr-o parte și din alta ca și cum capul mi-ar fi prins într-o menghină metalică, strânsă de un compactor industrial. Maxilarul îmi e încleștat, mă doare spatele de la stat întinsă în pat".

Simptomele sunt descrise cu precizie și avem aici o nouă evaluare a aspectului intersubiectiv al bolii: conștientizarea caracterului ei contagios, însoțită de grija pentru celălalt. Trupul bolnav nu face altceva decât să stea întins, suferind și îngrijorat, conștientizându-se pe sine drept bolnav și conștientizând, eventual, boala celor apropiați. Însuși statul la pat, în mod normal odihnitor, devine dureros. Astfel, boala afectează nu doar *planurile* sau *dorințele*, „ceea ce am putea face acum", ci și însuși felul în care sunt simțite acțiunile și trăirile noastre obișnuite. În boală, trupul ni se arată drept *ceva pe care nu te poți baza, ceva dincolo de sfera controlului nostru*. Simțurile se acutizează, durerea e resimțită intens, acțiunile cotidiene sunt transformate.

Următorul moment-cheie al mărturiei fixează o nouă dimensiune a bolii: „*Trăim în virus de două ori*, notez într-un moment de luciditate, având în vedere că virusul continuă în jurul nostru și că suntem și noi în ceața lui. Într-un fel, e o ușurare să fiu exclusă din panica socioculturală de o forță a naturii. Încerc să-mi mai fac notițe, dar pixul e prea greu. Încerc să citesc, dar ochii mi se încețoșează. Îmi spun că asta e ok: e ok s-o iau încet, e ok să mă țin. Să stau cu tăcerea. Timpul se distorsionează de parcă aș fi luat droguri, zilele curg una după alta".

În acest pasaj aspectul care mi se pare crucial este conștientizarea celor două niveluri ale experienței bolii – cel social și cel organismic. Or, experiența întrupată a faptului-de-a-fi-afectat-de-boală, experiența copleșitoare a trupului bolnav, elimină „panica socioculturală": trupul bolnav, pus în situația de a-și experimenta propria fragilitate, are alte preocupări decât cei înfricoșați de boală, iar singurul mod de a-i face față este „a o lua încet", „a te ține" – forme ale acceptării tăcute a experienței care amintesc de practicile de *mindfulness*. Însăși boala este „distanțarea socială": ea aduce trupul bolnav în experiența lui întrupată *ca atare,* eliminând preocupările față de situația socială. Pe acest fundal, intervine o nouă ușurare:

„În noaptea în care mi se oprește febra, mă trezesc pe întuneric, cu fruntea udă, alunec din pat, mă întind pe podea, încerc câteva poziții de yoga – câinele, copilul – și plâng. Dimineața mă simt nu bine, dar atât de ușurată că aș putea alerga, dansa, doar să pot respira mai bine. Am noroc, sunt tânără. Voma vine în valuri succesive, pofta de mâncare e inexistentă. Corpul e atât de slab cum nu l-am știut din adolescență: clavicula, coastele, oasele pelvisului anunțându-se prin piele. Dau din mâini, care plutesc, ușoare ca niște fantome. Îmi simt mintea ca și cum ar fi scorojită și-mi imaginez că materia cenușie s-a murat".

Însă această recuperare și redescoperire a trupului convalescent – diferit atât de trupul bolnav, cât și de cel „sănătos" obișnuit – nu înseamnă și dispariția simptomelor, nici la nivelul funcționării trupului, și nici la cel cognitiv:

„Fac ceai: mate, care are gust de apă; mentă, care are gust de apă. Miros pachețelul de ceai, îl mușc: nimic. Mușc o lămâie: doar o nuanță de acru. Untul de arahide are gust de zahăr, lăptucile au gust vag amar. Balsamul de mentă doar ustură, fără gust, fără miros. Caut pe google: *pierderea mirosului/gustului simptom COVID?* și britani-

Revista NR 3_2020____.indd 156 12.01.2021 13:44:55

cii zic că da, într-un articol de azi dimineață. Totul e un simptom? [...] Virusul face tururi prin sistemele mele de organe, provocând haos la fiecare punct de trecere. Prietena mea îl personifică și ea, gândindu-se la virus ca la un invadator din filmele științifico-fantastice. Îmi spune că-și imaginează că se stabilește temporar în creierul ei, manevrând un *joystick* prin receptorii nervoși. Dar dacă mie boala mi se pare chinuitoare, ei i se pare plictisitoare, și-mi clarifică: *A fi bolnavă e plictisitor. Tot ce fac e să dorm, să beau apă, uneori suc. Să stau întinsă o zi, apoi încă una. Să-mi fac un duș fierbinte, sprijinindu-mă de perete ca să nu cad. Dar nu sunt plictisită, fiecare moment are sens. Scopul meu e extrem de clar: să mă fac bine*".

În acest pasaj, ca formă de situare afectivă, observăm o nouă îngrijorare în raport cu simptomele: la fel cum, în faza de „amenințare invizibilă", virusul poate să fie omniprezent, atunci când el devine parte a experienței propriului trup/corp *totul* poate să fie un simptom. Virusul se infuzează în experiența cotidiană, orice acțiune și orice experiență – a face un duș, a sta întins – este trăită în raportare la boală. Merită menționată și conversația dintre protagonista acestei mărturii și prietena ei: este o conversație *despre experiența bolii*, care compară experiențele celor două și recompune un sens, ajută la integrarea ei. Indiferent dacă boala este trăită la modul „chinuitorului" sau al „plictisitorului", ea este parte a experienței cotidiene. A o obiectifica, în conversație, înseamnă a te detașa de ea, a căpăta o minimă distanță.

„Și, din fericire, începem să ne facem bine. Virusul își arată partea generoasă, ne lasă, și boala devine banală. O tuse ocazională, oboseală continuă, dar greutatea fricii nu ne mai apasă. Dorm mai puțin, zilele au formă din nou. Se oprește și febra prietenei: ea e minerul, eu sunt canarul (în minele de cărbuni, canarii ținuți în colivie erau folosiți pentru detectarea monoxidului de carbon, datorită sensibilității sporite în raport cu oamenii – n.n.), un vestitor al bolii, dar și al remisiei. Ies din casă prima dată săptămâna asta. La cinci minute de mers pe drumul de țară, fac o pauză, gâfâind, ținându-mă de piept. Mă strânge azi mai tare decât ieri? Trebuie să-mi fac griji? Sau mă strânge tomai pentru că-mi fac griji, nu virusul însuși, ci corelatul lui psihosomatic?".

În remisia bolii, reminiscențele ei devin „banale" – prin comparație cu experiența anterioară, dar și în sensul că sunt deja parte „firească" a noii experiențe. Dimensiunea intersubiectivă a bolii este din nou accentuată: autoarea mărturiei se simte „exemplu" pentru prietena ei – exemplu de ce poate face boala din cel care suferă de ea și de cum ești atunci când te lasă. Merită atenție și un alt aspect: pasajul analizat aici începuse cu o descriere a felului în care simptomele erau atribuite *altor cauze* decât boala, ca încercare a autoarei de a se apăra de ideea că ar fi bolnavă; în remisie, durerea de piept devine iarăși motiv pentru incertitudine – autoarea se întreabă cu privire la cauza ei. De această dată, însă, nu este o încercare de a se „apăra" zicându-și că ar fi doar „corelatul psihosomatic" al virusului, ci marca unui tip de anxietate care rămâne prezent, chiar dacă frica nu mai este apăsătoare. O anxietate legată de faptul că, exprimându-ne fenomenologic, nu putem ști niciodată „cauzele" a ceea ce simțim. Ceea ce simțim este, fenomenologic vorbind, singurul lucru care ni se atestă în mod incontestabil: cauzele rămân, mereu, în afara sferei la care avem acces imediat – și, pentru că nu avem acces, suntem îngrijorați.

Revista NR 3_2020____.indd 157 12.01.2021 13:44:56

Voi mai menționa, cu referire la mărturia Rachelei Ossip, două momente extrem de relevante în contextul discuției despre practicile sinelui:

„Discutăm în contradictoriu despre utilitatea îngrijorării: ea spune că nu are niciun sens, că tot ce putem face e să ne odihnim și să așteptăm, să fim blânzi cu noi înșine. Îi spun că e arogantă, că bravada ei nu e justificată, pentru că s-a îmbolnăvit și ea. Ea dă din umeri – toată lumea se îmbolnăvește. Avem noroc doar că a fost forma ușoară".

Primul: avem, în acest pasaj, un conflict dintre două atitudini posibile – anxietatea („îngrijorearea") ce urmează fricii și detașarea. Or, atât anxietatea, cât și detașarea sunt două teme extrem de importante pentru analiza filosofică a raportării afective la lucruri. Anxietatea, incertitudinea cu privire la posibilitățile noastre de a fi, este atitudinea care ne confruntă cu noi înșine, ne arată pe noi nouă înșine; detașarea, în schimb, este atitudinea *cultivată* în anumite practici filosofice pentru a genera o vedere clară.

Al doilea moment pe care îl voi menționa, încheind această analiză, ține de noua raportare intersubiectivă post-îngrijorare și post-convalescență:

„Sigur că îngrijorarea face ca lucrurile să fie mai rele, dar nu e ca și cum am putea pur și simplu deconecta o tradiție venerabilă, moștenită, dezvoltată de generații. Mă sună maică-mea, frenetică, și ne roagă să mergem la spital. Încerc să-i explic răbdătoare că a merge la spital, dacă nu e absolut necesar, ar fi cel mai rău lucru pe care îl putem face. [...] Există alte moduri în care putem avea grijă de alții decât să ne facem griji în raport cu ei. Putem, de exemplu, să-i întrebăm cum se simt. Le scriu prietenilor și-i întreb cum se simt. Joc jocuri virtuale cu oameni cu care nu am vorbit din facultate, particip la o zi de naștere celebrată pe Zoom. Prieteni muzicieni îmi cântă la telefon până adorm, îmi trimit video-uri cu care să mă trezesc; prieteni artiști postează zilnic picturi, îmi trimit fotografii cu magnolii în floare. Pot citi nu mai mult de o oră, apoi din ce în ce mai mult".

Respectiv, ca expresie a *grijii*, în locul îngrijorării apare *comunicarea online* ca formă de susținere reciprocă în condițiile autoizolării. Or, acest aspect a devenit omniprezent în timpul carantinei / autoizolării și este forma primară pe care a luat-o practica filosofică.

Reducția imposibilă la sfera propriului

În contextul pandemiei, una dintre mișcările esențiale la nivel de comunitate – atât la inițiativa autorităților, cât și prin mobilizare civică – a fost autoizolarea (sub forma carantinei sau a „retragerii" în spațiul propriu). Autoizolarea este privită drept încercare de a bloca răspândirea virusului – o reducere la minimum a expunerii posibile la surse de infecție. În cazul trupurilor deja infectate, autoizolarea are și semnificația grijii față de celălalt: bolnav fiind, atunci când mă izolez, nu-i expun pe alții la boala mea.

Această autoizolare recomandată și practicată pe scară largă aduce în atenție o serie de teme cu profunde legături între ele.

Prima dintre acestea este relația trupului cu alte trupuri. În stilul de viață pe care îl luăm ca fiind „de la sine înțeles" în cadrul comunităților în care suntem imersați, suntem în mod întrupat *unul alături de altul*, unul în contact cu celălalt: stăm în aceleași

Revista NR 3_2020____.indd 158 12.01.2021 13:44:56

încăperi, ne atingem voluntar atunci când ne salutăm sau involuntar atunci când mergem unul alături de celălalt, vorbim unul cu altul față către față și, atunci când vorbim, simțim respirația celuilalt. În contextul pandemiei, contactul corporal a căpătat semnificația de „sursă posibilă de infectare" și s-a recomandat păstrarea a ceea ce a fost numit, cu o sintagmă criticată adesea, „distanță socială". Trupul este privit în egală măsură drept vulnerabil (capabil de a fi afectat de virus) și amenințător (sursă potențială a infectării). În logica „distanței sociale", trupul infectat (indiferent dacă știe sau nu că este infectat) devine purtătorul vizibil al „amenințării invizibile". În acest sens, purtarea măștii și reducerea la minimum a contactului cu alte trupuri a căpătat semnificația paradoxală a „purtării de grijă" pentru alții. De obicei, ne exprimăm grija anume prin contact corporal cu alții; în condiții de pandemie, a avea grijă de altul a luat forma evitării oricărui contact. Respectiv, în contextul COVID-19, contactul / atingerea, neglijate în filosofie secole în șir, au devenit o temă esențială, după cum remarcă și Luce Irigaray într-un articol excelent consacrat „dictaturii COVID-19" [4]

A doua temă apărută în contextul autoizolării este cea a *spațiului* în care urmează să ne izolăm – care este presupoziția oricărei izolări. Nu putem să ne permitem să evităm contactul cu alții decât dacă avem un spațiu *privat* în care să ne putem retrage. Or, în condițiile sociale actuale, există o multitudine de persoane care nu au acest spațiu privat (să ne gândim, bunăoară, la oamenii străzii sau la persoanele internate în azilurile de bătrâni – două dintre categoriile extrem de vulnerabile pentru virus). În plus, nu toată lumea se poate retrage în singurătate: spațiul în care s-ar putea retrage este împărțit cu cei apropiați – rude sau parteneri – iar *retragerea împreună* ar însemna, tocmai, o potențială expunere la infecție a celor dragi.

În acest context, „distanțarea socială" a însemnat o revenire la spațiul privat, o retragere sau o izolare în acest spațiu. Parafrazând expresia metodologică a lui Edmund Husserl, experiența a fost „redusă la sfera propriului" [5, p. 127]. Funcția metodologică a reducției la sfera propriului, în fenomenologia husserliană, este cea de a exclude temporar, din discursul fenomenologic, orice referință la alteritate – o întoarcere a privirii fenomenologice spre o subiectivitate radicală, imanentă. Or, conform analizei husserliene, acest lucru conduce, paradoxal, tocmai la descoperirea alterității în interiorul sferei propriului, unde își are ea sursa.

Autoizolarea în contextul pandemiei a reprodus, în fond, aceeași mișcare descrisă de Husserl: în retragere în spațiul privat, datorită mijloacelor tehnologice ale societății informaționale, a devenit posibilă o nouă formă de contact cu alteritatea, mijlocit virtual. În pasajul citat anterior din R. Ossip au fost descrise formele acestui contact: „Le scriu prietenilor și-i întreb cum se simt. Joc jocuri virtuale cu oameni cu care nu am vorbit din facultate, particip la o zi de naștere celebrată pe Zoom. Prieteni muzicieni îmi cântă la telefon până adorm, îmi trimit video-uri cu care să mă trezesc; prieteni artiști postează zilnic picturi, îmi trimit fotografii cu magnolii în floare. Pot citi nu mai mult de o oră, apoi din ce în ce mai mult" [3].

Tehnologiile contemporane își accentuează, astfel, rolul de mediator al comunicării. În absența contactului direct, ele devin un instrument pentru facilitarea unor forme de comunicare care, în alte condiții, ar fi fost inimaginabile sau ar fi părut excesive. În

Revista NR 3_2020____.indd 159 12.01.2021 13:44:56

mod normal, de exemplu, rareori se întâmplă ca prietenii noştri muzicieni să ne cânte la telefon până adormim, ca să mă refer doar la unul dintre exemplele de comunicare virtuală aduse de R. Ossip. Ne putem imagina că o asemenea formă de comunicare ar fi posibilă doar între prieteni extrem de apropiaţi şi, iarăşi în mod normal, ne-am imagina aşa ceva mai curând într-un context al prezenţei întrupate în acelaşi spaţiu. Dar o asemenea experienţă a încetat să fie atipică în contextul pandemiei şi autoizolării. Aduse în spaţiul lor privat, trupurile au început să caute modalităţi de a comunica între ele, iar tehnologia le-a oferit o multitudine de posibilităţi în acest sens.

Desigur, comunicarea virtuală nu este *acelaşi lucru* cu cea faţă către faţă: îi lipseşte tocmai posibilitatea atingerii şi a împărtăşirii aceluiaşi spaţiu. Însă ea oferă, în acelaşi timp, o serie de avantaje şi, în contextul pandemiei, trupurile aflate în izolare au încercat să beneficieze din plin de ceea ce poate oferi comunicarea virtuală: lecţii de dans, în care fiecare dansează în spaţiul propriu; concerte ţinute pe zoom; conversaţii îndelungate; proiecte artistice colaborative.

În acest context, nici nu este de mirare că practicile sinelui au început să fie oferite, online, într-o măsură mult mai mare decât înainte de pandemie. În următorul compartiment, voi trece în revistă câteva dintre modurile în care diferite comunităţi care cultivă unele forme de practici filosofice şi-au transferat activitatea în mediul online, ca formă de răspuns la situaţia existenţială din contextul crizei COVID-19, caracterizată prin „prezenţa ameninţării" şi prin autoizolare.

Practici ale sinelui în contextul crizei COVID-19

Explozia comunicării online în contextul autoizolării provocate de pandemie a însemnat, în mare măsură, o extindere a „ofertei" pentru practicile sinelui – conceptul propus de Michel Foucault pentru a descrie stratul filosofiei antice care are o relevanţă tot mai mare pentru contemporaneitate, cel al „exerciţiilor spirituale" de cultivare, cunoaştere şi grijă de sine. Or, M. Foucault îşi dezvoltă prima descriere a practicilor sinelui tocmai în contextul unei metafore medicale: începutul lucrului filosofic cu tine însuţi, afirmă M. Foucault, făcând referinţă la stoici, începe în momentul conştientizării sinelui nu pur şi simplu drept imperfect, ci drept „suferind" de ceva care seamănă cu o boală (a spiritului), care solicită tratament adecvat – fie autotratament, fie tratament din partea unui specialist [6, p. 57]. Conform lui, „stabilirea unei raportări la sine similară raportării la o persoană bolnavă este cu atât mai necesară cu cât bolile sufletului – spre deosebire de cele ale corpului – nu se anunţă printr-o suferinţă pe care individul o poate percepe; ele nu doar că pot trece neobservate timp îndelungat, ci îi şi orbesc pe cei pe care îi afectează" [6, p. 58], solicitând, în primul rând, o examinare onestă a sinelui – cunoaşterea socratică de sine.

Pandemia a oferit, în acest sens, prilejul perfect pentru „a te raporta la tine însuţi ca la o persoană bolnavă". Mărturia citată în a doua secţiune a studiului de faţă este extrem de relevantă în acest sens. Trupul bolnav este pus în contact cu sine în condiţia sa cea mai fragilă, se conştientizează drept finit şi muritor şi învaţă să funcţioneze în aceste condiţii: să facă duş fierbinte sprijinindu-se de pereţi ca să nu cadă, să îşi ia temperatura sistematic, să se odihnească. În loc de îngrijorare, prietena protagonis-

Revista NR 3_2020____.indd 160 12.01.2021 13:44:56

tei sugera că „tot ce putem face e să ne odihnim și să așteptăm, să fim blânzi cu noi înșine" [3] – o atitudine tipică pentru abordarea „non-eroică" a practicilor sinelui.

Forma elementară a cultivării întrupate a „odihnei și așteptării" însoțite de „blândețe față de noi înșine" sunt practicile *mindfulness* pe care le-am analizat într-un studiu anterior [7, pp. 338-345]. În forma lor fundamentală, ele presupun cultivarea unei atenții blânde față de trăirile somatice, emoționale și cognitive. Subiectul învață astfel să-și simtă propriile trăiri fără a se lăsa copleșit de ele. Boala este cea care te face conștient de trupul propriu în mod violent și copleșitor: te confruntă cu propria fragilitate fără ca tu, în calitate de subiect, să poți face ceva ca să i te împotrivești. În mărturia citată, de exemplu, protagonista își resimțea acut experiențele senzoriale: însuși faptul de a sta întinsă era resimțit drept dureros, dar simțirea propriului trup este ceva inevitabil. Trupul bolnav, cu atât mai mult, se impune atenției cu prea multă pregnanță, *forțând* atenția să-l conștientizeze. Or, în practicile de tip *mindfulness*, „atenția blândă" este orientată în mod *intenționat* spre experiența somatică, devenind un *conținător* pentru orice trăire, indiferent de gradul ei de intensitate, și cultivând *detașarea* propusă de prietena protagonistei din [3] drept alternativă la îngrijorare. Din această perspectivă, practicile *mindfulness* sunt o propedeutică pentru boală: a învăța *din timp* să te raportezi cu blândețe la propriul trup, fără a fi copleșit de ceea ce simți, oferă o bază pentru a nu fi copleșit de ceea ce simți nici în timpul bolii.

Tradițional, practicile *mindfulness* erau predate în cadrul unor *retreat*-uri tăcute rezidențiale: un grup de oameni necunoscuți unul altuia se retrăgea împreună într-un spațiu special amenajat, pentru o perioadă de o săptămână (sau câteva săptămâni, în cazul *retreat*-urilor prelungite) de tăcere în timpul căreia un instructor ghida participanții să-și cultive atenția față de propriile trăiri. În contextul pandemiei, cu închiderea hotarelor și recomandarea autoizolării, asemenea *retreat*-uri au devenit extrem de dificile sau chiar imposibile. Din acest considerent, mai multe centre de *retreat*-uri au început, cu titlu de experiment, să ofere *online* programele pe care le anunțaseră din timp pentru anul 2020. Trebuie menționat faptul că în comunitatea practicienilor de *mindfulness* a existat, timp îndelungat, o anumită prejudecată împotriva comunicării online; se considera, aparent, că tehnica predată poate fi asimilată cu mai multe șanse de succes doar în cazul unui contact prelungit cu instructorul, cu care să comunici față către față. Primele încercări de a oferi *online* programe de *mindfulness,* înainte de pandemie, au fost privite cu suspiciune. Atunci când *online*-ul a devenit singura soluție pentru asemenea *retreat*-uri, reticența și suspiciunea au fost însă depășite.

Astfel, în perioada pandemiei, am participat la câteva *retreat*-uri oferite de Centrul Springwater pentru investigare meditativă și *retreat*-uri din Springwater, New York, de Centrul *Nirodha* din Helsinki și de Societatea pentru meditație *insight* din Barre, Massachussets. Atât instructorii, cât și ceilalți participanți au rămas surprinși de posibilitățile oferite de mediul online.

În *retreat*-urile rezidențiale tradiționale, participanții cultivă practicile atenției împărtășind același spațiu, în co-prezență. În retreaturile organizate online, în schimb, fiecare practică din locul în care s-a izolat deja – un loc familiar, după luni întregi

Revista NR 3_2020____.indd 161 12.01.2021 13:44:56

petrecute în condiții de izolare. Or, izolarea în context de *retreat* merge mai departe decât cea „obișnuită" în contextul pandemiei, presupunând și abținerea completă de la comunicare cu altcineva decât instructorul și ceilalți participanți la retreat. Paradoxal, o asemenea acutizare a izolării are drept consecință *transcenderea* unei izolări forțate de circumstanțe. A te izola în context de *retreat*, stând ore în șir cu propriile senzații somatice, constituie o formă radicală de izolare în trupul propriu, dar care este asumată drept *alegere* și privită drept *posibilitate de a cultiva un contact aprofundat cu tine însuți*. În acest fel, a învăța să-ți simți atent trupul propriu scoate în evidență un strat al prezenței față de sine care este independent față de condițiile exterioare: ne simțim trupul indiferent dacă suntem izolați în propriul apartament, într-un spital sau într-un centru de retreaturi; ne simțim trupul indiferent dacă suntem bolnavi sau sănătoși; în plus, ne simțim trupul indiferent dacă, la momentul actual, bântuie pandemia sau nu. În acest fel, pentru participanții la *retreat*-urile de *mindfulness*, mediul virtual a oferit o posibilitate a *reconectării* la un strat primar al experienței somatice într-un mediu familiar. A fi pus în situația de a sta acasă s-a transformat astfel, din imposibilitate de a continua viața cotidiană în modul în care te-ai deprins, în posibilitate de a-ți simți trupul fără a fi deranjat de nimeni, cultivând înțelegere și detașare.

Mutarea *retreat*-urilor în mediul online a avut și avantaje economice majore pentru participanți, și așa puși de pandemie într-o situație precară. Costul pentru întreținere în timpul *retreat*-urilor a fost redus la minimum (ceea ce și așa plătim cotidian pentru mâncare și întreținere), costurile pentru deplasare au fost total eliminate, iar participanții au putut beneficia de experiența unor instructori la care nu ar fi avut, probabil, acces niciodată, în alte condiții.

Spre deosebire de comunitatea practicienilor de *mindfulness*, practicienii de dialog socratic sunt familiarizați demult cu mediul online. În cadrul Institutului pentru Practici Filosofice din Paris, de exemplu, cu care colaborez deja de 4 ani, majoritatea activităților se desfășurau *online* și înainte de pandemie. Contextul autoizolării nu a însemnat, respectiv, o schimbare radicală pentru tipul de practică propus de Oscar Brenifier, ci a demonstrat încă o dată viabilitatea și adaptabilitatea ei la diferite condiții. Cei interesați de dialogul socratic nu au, în acest sens, nevoie de altceva decât de un loc liniștit, conexiune la internet și o cameră video: a lucra împreună cu un text filosofic sau a chestiona împreună aspecte ale experienței este posibil, în egală măsură, *online* și față către față.

Avantajul este, și aici, unul economic: participarea la seminarele de dialog socratic organizate *online* exclude costurile pentru deplasare, fiecare participant lucrând din locul în care s-a izolat *deja* și depășind izolarea prin comuniunea cu ceilalți participanți, dispuși să discute împreună. Discuțiile sunt purtate împreună indiferent de locul în care se află fiecare: în perioada pandemiei, am facilitat, săptămânal, întâlniri de grup cu participanți din Paris, Moscova, Sankt-Petersburg, Taiwan etc.

Spre deosebire de practica *mindfulness*, care educă o nouă raportare la trupul propriu, practica de dialog socratic suplinește, în contextul pandemiei, o altă nișă: cea a raportării la propriile convingeri și emoții. Anxietatea / îngrijorarea legată de

Revista NR 3_2020____.indd 162 12.01.2021 13:44:56

situația existențială a „faptului-de-a-fi-amenințat" poate fi obiectul unei chestionări filosofice care să o transforme. În acest sens, tematica câtorva seminare organizate de Oscar Brenifier în primele luni de pandemie a fost un răspuns adresat anume acestei situații: ele purtau titlul *Despre buna gestionare a crizelor*.

În loc de concluzii

În criza generată de COVID-19, societatea se confruntă cu o situație existențială cu dimensiuni neașteptate.

Primul aspect este cel al *fragilității* trupului. În frica de boală, trupul însuși ne apare drept fragil și ușor de a fi afectat. Mai mult decât atât, pentru că nu știm dacă suntem infectați sau nu, trupul propriu (potențial bolnav sau infectabil de către alte trupuri), ca și trupurile celorlalți (potențial bolnavi sau infectabili de noi) ocupă poziția „înfricoșătorului" din structura clasică heideggeriană a fricii. Strategia promovată la nivel social a „izolării" vizează anume scoaterea din circuit a „înfricoșătorului" – a ceea ce „amenință". Confruntat cu propria fragilitate, indiferent dacă este bolnav sau nu, trupul este pus în situația de a învăța să aibă grijă de sine și să se simtă – precondiția pentru practicile sinelui, conform analizei lui M. Foucault [6].

Al doilea aspect vizează *socialitatea* de care suntem privați în izolare. Paradoxal, anume contextul izolării este cel care a făcut posibilă o nouă formă a socialității și solidarității virtuale – o explozie a comunicării, care a oferit o nouă vizibilitate practicilor filosofice. Mediul *online* oferă astfel oportunități pentru *transcenderea* izolării în „sfera propriului" și pentru accesul la noi moduri de a fi, inimaginabile anterior.

Rămân, desigur, și o serie de probleme încă deschise. Voi menționa doar două dintre ele. Cea mai importantă vizează precaritatea și nesiguranța economică. Niciunul dintre noi nu este sigur dacă, în contextul unei pandemii prelungite, își va păstra locul de muncă și va putea să se întrețină. În plus, *online*-ul ne face acut conștienți de ceea ce îi lipsește: posibilitatea atingerii și a contactului imediat cu cei apropiați. Implicațiile acestor probleme vor deveni însă clare abia în dinamică temporală. Deocamdată, neașteptat și paradoxal, pandemia și autoizolarea au oferit un nou teren de manifestare diferitor practici ale sinelui. Ne rămâne doar să sperăm că acestea ne vor cultiva un mod de a fi care să poată face față provocărilor ce vor urma.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Heidegger Martin. Ființă și timp. București: Humanitas, 2003.
2. Cosmescu Alexandru. Scrisul ca act etic: a mărturisi adevărul. În: În oglinzile democrației. Literatura europeană și etica societară: Conferință științifică internațională. 21-22 mai 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, pp. 312-319.
3. Ossip Rachel. Living Inside. The virus comes to visit. În: There Is No Outside. COVID-19 Dispatches. London: Verso, 2020 [ediție electronică].
4. Irigaray Luce. How to Escape the Dictatorship of COVID-19? https://workingwithluceirigaray.com/news/news/ (accesat 5.11.2020)
5. Husserl Edmund. Meditații carteziene. București: Humanitas, 1994.
6. Foucault Michel. The Care of Self. New York: Pantheon Books, 1986.
7. Cosmescu Alexandru. Corporalitate și limbaj în fenomenologie și alte tradiții filosofice. În: Integrarea tradițiilor filosofice în societatea bazată pe cunoaștere. Chișinău: Artpoligraf, 2019, pp. 294-345.

Revista NR 3_2020____.indd 163 12.01.2021 13:44:56

UNU MULTIPLU CA MODEL AL CULTURII EUROPENE ÎN FILOSOFIA LUI NOICA

UNU MULTIPLU AS MODEL OF EUROPEAN CULTURE IN NOICA'S PHILOSOPHY

Vera PANFIL, ***doctorand,***
Institutul de Istorie,
veronicapanfil2255@gmail.com

Rezumat

Constantin Noica, filosoful și „antrenorul cultural" român, în opera sa științifică s-a inspirit din valorile filosofiei universale ale lui Platon, Fr. Nietzsche, O. Spengler, A. J. Toynbee, P. Valery etc. Noica definește noțiunea de cultură în corelație directă cu ființa umană sub aspectul relației dintre lege și excepție. Ființa determină legile umane, care admit excepții de la reguli în aplicarea lor practică. Aceasta expune conceptul de „model" ca instrument de cercetare, ca metodă și ca sistem de investigație indirectă a altui sistem mai complex inaccesibil direct.

Cuvinte–cheie: *Unu Multiplu, concept, cultură, raporturi de culturi, model, model cultural, model european, valori.*

Summary

Constantin Noica, Romanian philosopher and „cultural trainer", has a scientific orientation to the inspirations of these values from Plato's universal philosophy, Fr. Nietzsche, O. Spengler, A. J. Toynbee, P. Valery etc. Noica defines the notion of Culture in direct correlation with human life from the aspect of the relation between the rule and exception. The human being determines the world laws, rules, norms, which in their operation and practice admit deviations, that is exceptions from the rules. This work exposes „the model" as a means of investigation, as a method and as a system for the indirect study of other more complex system, which is not directly accessible.

Keywords: *One Multiple, concept, culture, culture reports, model, cultural model, european model, value.*

Întrebarea retorică despre contribuția filosofiei românești la dezvoltarea științei filosofice europene și universale este tema de cercetare a savanților din ultima perioadă. Academicianul M. Cimpoi într-o recenzie la cele trei volume de prelegeri de istorie a filosofiei românești, editate de profesorul Gh. Bobână, reliefează aportul lui Constantin Noica „la procesul de creație cultă". [4, p.163]

Constantin Noica a intrat în viața publică, literară și filosofică a „generației anilor `30" în perioada interbelică de confruntare a ideilor și identificare a României „ca o provocare a spiritului", încrezător în faptul că „omenirea ar putea fi reformată dacă schimbarea ar începe de la elementul edificiului, de la calitatea cărămizii, așadar de la edificarea individului". [7, p.31] [1]

Opera de anvergură, *Modelul cultural european,* expune argumentarea conceptului de model în baza raporturilor tipurilor de cultură, punând în exercițiu categoria „Unu Multiplu" cu referire la izvoarele din Antichitate: „Grecii vor fi resimțit limpede

[1] Articolul a fost elaborat **în** cadrul Proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie.

Revista NR 3_2020____.indd 164 12.01.2021 13:44:56

acest risc de pierdere în pluritate, de vreme ce au căutat pe plan exterior, prin Olimpiadele cu durată milenară, afirmarea de unitate în multiplicitate, în timp ce Platon avea să caute zadarnic, cu ideea de bine, acel Unu nesocotit de afirmarea pluralității Ideilor. Abia cu Plotin, Unu se reafirmă plenar, dar atunci pierderea Multiplului va pune capăt culturii grecești, așa cum este probabil că pierderea Unului ar pune capăt cândva culturii indiene ca atare". [10, p. 48]

Am expus anterior în alte articole mai detaliat cele cinci rapoarte între Unu și Multiplu despre „diversitatea calitativă, cât și pluritatea cantitativă" de manifestare a tabloului tipurilor de culturi sau configurații culturale. [12, p. 245-248] Revenim la izvorul primar, *Parmenide* de Platon, în traducerea discipolului lui C. Noica, Sorin Vieru, unde se discută despre curajul și exercițiul filosofic privind ipotezele asupra lui UNU din metodica lui Parmenide, și se afirmă că Unu este întreg și Unu Plural (având părți): 1. Unu este în fiecare din părțile sale; 2. Unu este și întreg; 3. Unu este limitat și nelimitat; 4. Unu participă la ființă și la timp; 5. Unu *este* și *devine*: „... nu este nici întreg, nu are nici părți; nu este nici drept, nici rotund; nu este nici în sine însuși, nici în altul; nu este nici stătător, nici mișcător; nu este nici identic, nici diferit cu sine sau cu altul decât sine; nici asemenea, nici neasemenea; nici egal, nici inegal; nici mai mare, nici mai mic decât el însuși ori decât altul; nu ființează nici în timp, nici în spațiu; și este total inaccesibil pentru numire, pentru cunoaștere, simțire și părere". [13, p. 12] *Parmenide* este un exercițiu de presupunere, un procedeu argumentativ cu *deducere* din *ipoteze* și S. Vieru semnifică rolul lui pentru Noica: „Fără a stărui asupra semnificației majore a exercițiului argumentativ din *Parmenide* - a se vedea în această privință însemnările lui Constantin Noica – ne mărginim să consemnăm aici o altă semnificație *vizuală* a tranziției de la discuția Parmenide-Socrate, în jurul posibilității *participării* la forme a lucrurilor – la deducțiile din ipotezele asupra lui unu". [13, p. 21] După S. Vieru , meritul semnificativ a lui Platon de oferire a unei funcții noi pentru deducție, reieșind din ipoteze, este: sistematizarea ipotezelor în corespondență cu organizarea metodică a întrebărilor, care apoi devine logică. El subliniază importanța lecturii lui Parmenide, care impune studiu și interpretare nu numai pentru conținutul textului, dar și pentru a înțelege dialogul despre *unu*, despre *forme* și *exercițiu filosofic*: „Tema Unului în unicitatea ei se desface, se ramifică și se împletește cu alte teme; ideea se împletește cu alte idei, și chiar cu opusele ei, asimilându-le. Așa se confirmă Unul cu celelalte decât el însuși. *Forma respectivă, forma altora decât Unul:* Unul se confruntă cu ființa și neființa, cu timpul și timpurile, deci cu devenirea; Unul se confruntă cu pluraliatatea (multiplul), cu identicul și diferitul etc., etc. Toate acestea constituie *tematizarea* verticală a Unului, dată prin *exercițiul filosofic* pe *una* din laturile sale". [13, p. 23] Este mic studiul actual pentru a relata detaliat ipoteza lui Parmenide și răspunsul (ar fi spus Aristotel), prezentat intr-o formă rezultativă de Gheorghe Vladutescu, însă voi da citire fragmentelor considerate ca sursă de inspirație pentru Noica în *rapoartele culturii*.

Punctul 146. „Orice lucru, în raport cu orice lucru se prezintă, cred după cum urmează. Este sau identic, sau diferit; căci altminteri... ar fi în raport cu un lucru dat sau o parte a acestuia, sau cumva întreg din care acela este parte" (- Evident).

Revista NR 3_2020____.indd 165 12.01.2021 13:44:56

Punctul 147. „Rezultă, așa dar, că dacă sub toate raporturile avem pe de-o parte Unul, pe de altă parte, cele ce nu sunt Unu. Unul nu va fi nici parte a celor ce nu sunt Unul, nici întreg față de acestea, ca față de părți; la rândul lor, cele ce nu sunt Unu, nu sunt nici părți ale Unului, nici întreguri față de acela, ca față de o parte a lor" (- Firește).

Punctul 148. „... în raport cu diferitul însuși, Unului îi este dat să fie nu altceva decât celelalte, ci chiar același lucru, iar ceea ce primește un caracter identic este desigur asemenea; ori nu-i așa?" (- Ba da). [13, p. 108]

Sorin Vieru apreciază rolul dialogului din Antichitate „ca una din cheile de boltă ale lui Platon", aducând omagiu aportului lui Noica pentru traducerea lui Parmenide: „Îndemnul și sfatul lui Constantin Noica au contribuit decisiv la finisarea traducerii de față, începută dealtfel tot sub impulsul său, în primăvara anului 1987, versiunea noastră a fost citită și adnotată de Domnia sa... Farmecul acelor ședințe de lucru, impregnate de generozitatea intelectuală a inițiatorului lor, constituie amintirea cea mai de preț a semnatarului acestei încercări de transpunere". [13, p. 45] Constantin Noica trece în nemurire în același an, neapucând să vadă tiparul acestei lucrări.

Filosoful de la Păltiniș prefera să-l exemplifice deseori în discursurile sale filosofice pe Plotin (născut în 204, după Christos), spre exemplu: „Nu e suficient că-mi suport trupul, să-l mai văd și reprodus?", având în vedere starea Sufletului pângărit de senzual, care nu mai vede ceea ce trebuie să vadă un suflet și „nu-i mai este permis de a rămânea în el însuși ..." Plotin, fiind cunoscător al filosofiei antice (Platon, Aristotel, filosofii stoici) promovează una din ideile sale fundamentale despre *transcendența divină*, argumentând că divinitatea este unul sau binele: „*Unul* nu are nici gândire, nici voință care ar presupune pluralitatea; este perfecția supremă, despre care nu se poate spune însă decât că există. Unul este prima *hipostază*. Din bogăția lui ies celelalte două *hipostaze: Inteligența* și mai jos, *Sufletul*" [1, p. 148]. Plotin propaga degajarea de lumea materială degradată, considera Inteligența sediul Ideilor, a modelelor tuturor lucrurilor și admitea o pluralitate a esențelor pentru contemplarea inteligenței, a unului. El propunea metoda *dialectică* de contemplare a ideilor ca *modele* ale lucrurilor pentru a ajunge la cunoașterea perfectului, a unului (superiorității) și anume prin extaz - un *idealism* religios întemeiat pe divinitatea transcendentă ca o filosofie de trecere de la gândirea antică la cea creștină. Filosoful din Antichitatea târzie în *Tratatul despre Frumos* expune frumusețea Sufletului, care conține o multiplicitate de părți și frumusețea superioară a Inteligenței, care raportează celelalte frumuseți la o Idee: „Deci ideea se apropie, și ea pune în ordine, combinându-le, părțile multiple din care o ființă este făcută; ea le reduce la un tot convergent și creează unitatea, punându-le de acord între ele. Frumusețea rezidă deci în această ființă, când ea este adusă la unitate – și ea se dă tuturor părților și întregului. Dar când ea apare într-o ființă una și omogenă, ea dă aceeasi frumusețe ansamblului; este ca și cum o putere naturală, procedând în felul artei, ar da frumusețea în primul caz, unei case întregi cu toate părțile sale; în cazul al doilea, unei singure pietre. Astfel frumusețea corpului derivă din participarea sa la natura divină." [1, p. 150]

Revista NR 3_2020____.indd 166 12.01.2021 13:44:57

C. Noica în descrierea tabloului rapoartelor posibile între Unu și Multiplu atribuie ultimul raport Unu Multiplu culturii europene, unde în confirmarea lui Parmenide din Platon: „... nici Unul nu primează, nici Multiplul, ci Unu este de la început multiplu, distribuindu-se fară *să se împartă*", [10, p. 51] adică cultura europeană (Unu) devine un conglomerat de noi unități create, transformându-se din schemă în structură spre deosebire de celelalte culturi anterioare (totemice, monoteiste, panteiste, politeiste), fiind un altfel de Unu și anume Unitate Sintetică de concentrare și de expansiune. În consecință, autorul definește: „Nu rămîne decât ca această structură, provenită dintr-o simplă schemă, cea a Unului Multiplu, să ofere, cu exercițiul ei variat, *un model*, spre a se putea desfășura organizat universul culturii europene ca prototip al culturilor depline". [10, p. 56]

În rezultatul acestor raporturi, Noica introduce conceptul de „model", „model european" nestagnant, trecut prin încercările pustiitoare a celor două războaie mondiale, permanent creativ „spre a fi" pentru studiul realității, referindu-se la puținele exemple din istoria filosofiei, care a inițiat noțiunea de „model", în speță modelul politic al lui Platon din *Republica,* dar care e un *„model-prototip"* și nu un *„model-idee"* invocat de autor și argumentat: „De aceea ideea ca model este de fapt încărcată de toate notele din sfera ei, fiind mai bogată decât realitatea corespunzătoare, în timp ce modelul nostru de astăzi este mai sărac. În nici un caz despre acesta nu s-ar putea spune, ca despre Idee, că are mai mult adevăr decât realitatea însăși". [10, p. 40] Modelul este abordat de Noica ca produs european de investigație a realității complexe, cum este cultura europeană, dar care necesită o *„simplificare"* și „structură". Structura se va baza pe o schemă, ca o parte componentă a schemelor culturilor în trei trepte: model-structură-schemă, ce nu va fi defel simplu, ca exemplu actualizarea schematică a doctrinelor politice din ciclul puterii: monarhia (conduce *unul*), care purcede în aristocrație (conduc *câțiva*), transformându-se în democrație (conduc *toți*), apoi schema numerică se reia. Judecata lui Noica prin analogie argumentează că tot procesul de cunoaștere este un raport al diversității față de unutatea legii, iar „în cazul culturii" găsește diversitatea Unului în „raportul dintre Unu și Multiplu".

Revenim la filosofia lui Platon ca izvor de inspirație pentru Noica a temei „Unului și Multiplului", fiind o explicație a diversității, o căutare transformată de filosoful antic în intrebările veșnice ale omenirii: „Care este originea lucrurilor?" și „Ce sunt toate aceste lucruri ?", relatate de R. M. Hare în *Platon:* „Multiplul nu poate fi înțeles nici prin căutarea componentelor sale fizice, nici prin cercetarea cauzelor eficiente ale mișcărilor și transformărilor lui, ci izolând și înțelegând Ideea la care ne referim atunci când utilizăm un anumit cuvânt. Aceasta înseamnă a ști în sensul cel mai profund ce anume *este* un lucru de un anumit fel". [6, p. 118-119] Autorul relevă conceptul deosebit al lui Platon și explicația întrebării „De ce?" în patru moduri reflectate prin categoria *cauzală*:

1. Cauza *materială*, ce explică esența materială a obiectului;
2. Cauza *eficientă*, ce determină esența de conținut a unui lucru;
3. Cauza *formală*, ce explică forma obiectului (face ca un lucru să fie de acel tip);
4. Cauza *finală*, care este explicația scopului final al unui obiect (un lucru anume de acel tip).

Revista NR 3_2020____.indd 167 12.01.2021 13:44:57

Am putea considera prin analogie axarea făcută de Noica în raporturile tipurilor de culturi la capitolul „Unul Multiplu". R. M. Hare evocă teoria ideilor lui Platon prin descoperirile sale de cunoaștere sau problema *măsurii*: „Prima dintre acestea este că tipul de cunoaștere pe care îl urmărim atât prin științele naturii, cât și prin matematică sau logică, este ceva universal. O lege cauzală sau o teoremă matematică sau logică este valabilă în măsura în care este valabilă pentru toate cauzele similare... A doua descoperire este că toate aceste discipline, inclusiv teoria morală, pot fi ordonate în sisteme, în care conceptele sau enunțurile cu caracter mai general constituie temeiul pentru cele particulare". [6, p. 120]

C. Noica atribuie tipului de cunoaștere universal temei de statornicire a culturii europene și confirmare prin conținutul ei ca influență și reflectare asupra celorlalte culturi (cea de-a doua descoperire a lui Platon). Descoperirea ierarhică a ideilor lui Platon din *Republica* îl conduce pe Noica la logica disciplinară a celor cinci raporturi de culturi și silogismul în patru elemente, și nu în trei ca în filosofia clasică:

1. „Unu și repetiția sa" (culturile de tip totemic); 2. „Unu și variația sa" (culturile de tip monoteist); 3. „Unu în multiplu" (culturile de tip panteist); 4. „Unu și multiplu" (culturile de tip politeist); 5. „Unu multiplu" – „raportul care a făcut cu putință miracolul european", unde excepția devine regulă, Unu Multiplu (cultura europeană) dezvoltă culturi autonome, le diversifică, unde nici Unul, nici Multiplul nu este primordial spre deosebire de celelalte culturi, să-și încerce norocul în lume, așa cum filosofia, tot vie și neparalizată de absolut, concepe din plin distribuirea absolutului unic în unități a ființei în devenire".[10, p. 51]

Teza actuală, fiind o relatare succintă a categoriilor fundamentale ale filosofului de: model „după modelul conștiinței de sine…o dezmințire ce se confirmă la infinit" (*Povestiri despre om*), după „modelul ca sistem pentru studierea indirectă a altui sistem mai complex, inaccesibil direct" (*Modelul cultural european*), după modelul rostirii lui „o fi", „ca o concepție românească despre lume" (*Pagini despre sufletul românesc*) interpretate prin prisma culturii (Noica ca și un „antrenor cultural") are orientare de studiu a inspirațiilor acestor valori din filosofia universală a lui Platon, Fr. Nietzsche, O. Spengler, A. J. Toynbee ș. a.

Filosoful definește noțiunea de „cultură" în corelație nemijlocită cu viața omului sub aspectul raportului dintre regulă și excepție. Ființa omenească determină în lume legi, reguli, norme, care în funcționarea și exersarea lor admit abateri, adică excepții de la regulă. Culturile ca configurații și sistem de valori se definesc în baza principiilor, dar „mai degrabă" în baza excepțiilor (abaterilor) de la regulă și determină „în ce raport stai față de legea ta?... cercetarea omului și a culturilor devine cu putință, în măsura în care ea lasă de o parte o materie schimbătoare, anecdotică, istorică în favoarea unei forme, respectiv a unui raport stabil". [10, p. 12]

Ținem să menționăm pentru argumentarea categoriei „Unului Multiplu" reflectată de filosofia lui Fr. Nietzsche lucrarea lui A. Christi *Nietzsche și Marea Amiază*: „... afirmarea exemplară a caracterului multiplu al realităților care sunt – în topografia percepției nietzscheene – toate laolaltă adevărate, nedevenite, indestructibile... Și dacă lumea pe care o vedem cunoaște doar devenirea și trecerea, însă în nici un fel

Revista NR 3_2020____.indd 168 12.01.2021 13:44:57

și statornicia, atunci nu trebuie poate, însușirile acestea să constituie o lume metafizică altminteri alcătuită, e adevărat nu o lume a unității, așa cum o caută Anaximandros în spatele valului fluturător al multiplicității, ci o lume a multiplicității veșnice și esențiale". [3, p. 99] În sprijinul actualizării modelului cultural noician oferim aprecierea spațiului cultural autohton în favoarea acestei autoare în prefața lucrării sus-menționate: „... se avântă pe terenuri ispititoare, riscante nu rareori în ochii acelor pedanți, care suportă cu greu alunecarea din tiparele prestabilite, dacă nu din convențiile tiranice ale modelelor culturale, cele numite azi, mai ales în lumea științelor „tari", interdisciplinare". [3, p. 5]

În aceeași manieră îndrăzneață și novatoare Noica abordează în plan de actualizare două întrebări de bază: 1. Cum poate fi ceva în același timp Unu și Multiplu? 2. Cum se poate distribui ceva fără să se împartă? Culturile anterioare au avut forme de Unu Multiplu și de distribuire fară împărțire, dar „nu le-au dat nume", pe când cultura europeană le-a definit „valori". Actualitatea acestui termen e foarte importantă pentru implementarea programelor de dezvoltare socială, normelor morale și celor științifice. Dar autorul avertizează necesitatea de apreciere cu precauție și deosebire a valorii (un adevăr este al tuturor, unește, însumează, se păstrează) de bun (nu se păstrează după consum, dezbină oamenii): „… un bun se distribuie împărțindu-se, pe când valoarea se distribuie fără să se împartă… un bun se poate transforma în valoare atunci când, rămânând același fie și ca un bun material, satisfice dorința tuturor". [10, p. 59] Surprinzător, dar adevărat, Noica aplică ideea de transformare a bunului în valori, spre exemplu, lumina, undele electromagnetice, ceea ce e manifestarea Unului Multiplu, trecând din schemă în structură și cultura, ca sistem de valori, se organizează în model a schemei ca unitate sintetică (cultura europeană). Adică omul trece din starea de consum la „ridicarea bunului la valoare" și instaurarea de „valori spirituale".

Preocupat intens de actualizarea noțiunii de cultură, Noica direcționează spre izvoarele acestui concept definit de Lucian Blaga în *Trilogia culturii* și de Spengler. Vom lua ca reper studiul academicianului. Alexandru Boboc pentru definirea culturii și raportului după cum o înțelegea Spengler: „Cultura nu e un epifenomen sau ceva contingent în raport cu omul. Ea este împlinirea omului … Cultura nu este un adaos suprapus existenței omului … nu este nici un adaos suprapus omului, ca un parazit demonic … „fenomen originar" sau privită ca „*habitus*-ul unei plante" (cu o durată determinată a vieții), aflată la baza conceptului de stil (religios, erudit, politic, social, economic al unei culturi). [2, p. 123-124] Autorul evidențiază ideea lui Spengler de „Kulturstil" și tendința de concentrare a paradigmei unei culturi ca o totalitate a formelor ei autonome: „Este de reținut că Spengler rămâne tributar unei înțelegeri a activității omului ca mimetică, în funcție de un plan dat și sub o finalitate, situată ca destin al oricărei culturi, anume civilizația (situată doar ca bază de epuizare a „sufletului" unei culturi)". [2, p. 124]

Al. Boboc expune concepția lui Blaga de model al „Dichter-Philosoph", concepută încă la Platon, Nietzsche și Spengler, redate în „plan metafizic specific" sub aspect metaforic, „proiectând sub zodia metaforei și a stilului un univers poetico-metafizic", cu referință la originea filosofiei lui Nietzsche, care „ ... deschide alte perspective,

Revista NR 3_2020____.indd 169 12.01.2021 13:44:57

evidențiind încă o dată că o metodă ce pare definitiv compromisă prin aventurile ei într-un domeniu, e susceptibilă de a da roade în alt domeniu", iar Blaga concepe „cultura" în „definiția omului ca ființă metaforizantă", atrăgând după sine „actul creator de cultură". [2, p. 128-129].

C. Noica, având un curaj intelectual deosebit, de altă factură decât al lui Spengler, revendică cu virtualitate raționamentul începutului culturii europene, având tentația să spulbere teza „faustică" a lui Spengler privitoare la începutul culturii în jurul anilor 900-1000 în zona Nordului, afimând cu glas tare: „... cultura europeană se naște printr-o categorică ruptură: față de natură în primul rând, față de rațiunea obișnuit cunoscătoare, în al doilea rând, și în ultimul rând față de antichitate. Se naște anume în anul 325 al erei noastre, la Niceea" [10, p. 64]. Noica confirmă rolul englezilor (cărora le-a „trebuit 300 ani de dinastie franceză ca să iasă din păstorit") și al germanilor în dinamizarea Europei , 1000 de ani, dar unde deja existau tipare latine și bizantine, și ripostează viziunea faustică a lui Spengler de clasificare a dezvoltării culturale în trepte. Lavă, Cristal, civilizații Nomade cu denumiri mitologice (Atlantis, Kasch, Turan...) în analogie cu procesul ciclic al plantelor: naștere, dezvoltare, maturizare, decădere în formă de ciclitate, unde istoria culminează cu catastrofa, nu cu progresul. (lucrarea *The Decline of the West*). Spengler și Noica au tangențe comune, afinități in procesul de formulare a modelului propriu de dezvoltare a civilizțiilor: Noica – Unu Multiplu ca model cultural european, iar Spengler formulează modelul propriu – în formă de spirală, unde reevaluează ethosul culturilor înalte: „... Spengler reevaluează ethosul culturii greco-romane. În *The Decline of the West* a încercat să depășească venerația intelectualilor europeni față de lumea clasică prin desenarea unui portret strălucitor și exagerat al Antichității, subevaluându-i calitățile individualiste, creative. El atribuie în mod corespunzător o însemnătate mai mare de individualism și energie lumii clasice. Cultura apolinică este promovată la rangul „parțial-nordic", în timp ce Egiptul și Babilonul sunt plasate în „apatica și senzuala lume a Sudului". Această reevaluare a ethos-ului acestor culturi înalte netezește calea pentru propria formulare a unui *model* de dezvoltare civilizațională spiralată ascendent..." [5].

Lucrarea monumentală *Declinul Occidentului* este analizată de Mihai Macovei în *Raporturile dintre cultură și istorie în viziunea lui Oswald Spengler* ca o sinteză a domeniilor culturii: matematică, istorie, muzică, arte plastice, arhitectură, filosofie, economie etc.: „Nu puțini au fost cei care l-au acuzat că a manipulat acest uriaș material în direcția demonstrării tezelor sale fundamentale; chiar așa fiind, trebuie să recunoaștem că: a) Spengler nu este singurul „șarlatan" al istoriei filosofiei universale care a făcut acest lucru; (oare Hegel, Marx etc. nu au procedat la fel?); b) dacă a făcut acest lucru, l-a realizat cu mare pricepere și maiestrie și noi nu cunoaștem vre-un alt filosof care să-l întrecă în aceasta" [8]. În opinia acestui autor, filosofia lui Spengler e moștenită de la Goethe și morfologiști, care promovează principiul genetic în dezvoltarea lumii vegetale și a culturilor, adoptă metoda comprehensiunii – studiul fenomenului istoric prin prisma sufletului și intuiției, afirmându-l, în consecință, ca model de interpretare a lumii (goethian morpfologist) și folosit pentru studierea fenomenului cultural și istoric.

Revista NR 3_2020____.indd 170 12.01.2021 13:44:57

Vom face din nou o paralelă în concepția de Unitate între Spengler și Noica referitor la cultura occidentală. Spengler definește cultura ca idee a ființei, ca corp al ideii, ca sumă a expresiei: acțiuni, sentimente, religii, stat, arte, științe, popoare, orașe, forme economice și sociale, limbi, drepturi, moravuri, caractere, fizionomii, costume etc., vorbind despre unitatea dintre corp (al culturii) și suflet. Citățm: „Astfel, filosofia istoriei capătă înfățișarea unei filosofii a culturii, istoria fiind o biografie a unei culturi" (mai exact, a marilor culturi, după precizarea lui Spengler). Influența lui Nietzsche asupra lui Spengler s-a exercitat îndeosebi asupra înțelegerii stilului unei culturi. Dacă istoria unei culturi este realizarea progresivă a posibilităților ei, atunci sfârșitul ei este desăvârșirea sufletului și respectiv a corpului său viu. Acest sfârșit Spengler l-a numit „civilizație" [8]. Spengler are o definiție a istoriei absolut originală: cultura este o logică liniară urmată de logica ființei vii – destinul.

Ca și Noica, Spengler propune schema culturii, dar copernicane în locul culturii ptolemeice. În viziunea lui Spengler, Cultura occidentală este o exagerare și o iluzie a istoricilor occidentali numită de ei nejustificat istorie universală, „îndoielnică și insuficientă", care nu e privilegiată de culturile arabă, indiană, chineză, mexicană etc. Spengler ilustrează o mulțime de raporturi ale ființei istorice: raport între formele artei plastice și artei militare, între economie și cunoaștere, între religie și știință etc. (au servit ele ca puncte de reper în cele 5 rapoarte ale culturilor lui Noica?). Vom menționa în concluzie ideea lui Spengler de atribuire fiecărei culturi a unui simbol spațial: pentru cultura arabă – arhitectonic e bolta, pentru cultura occidentală – spațiul infinit manifestat prin stil faustic, pentru cultura antică – corpul individual ca tip de întindere (sufletul apolinic).

În continuitatea acestei reflexii, afirmația lui Noica că, atunci „... când Spengler sau Toynbée vorbesc despre culturi, ei înfățișează de fapt simple configurații culturale, din rândul cărora ar face parte și cea europeană". [10, p. 28] Urmează să expunem punctul de vedere al lui Ar. Toynbée despre civilizația occidentală. În „Perspectivele civilizație occidentale" din *Studiu asupra istoriei* argumentează necesitatea cercetării sale prin caracteristica termenului „reticență", explicată în DEX ca o acțiune voită sau rezervă de tăcere pentru o anumită chestiune; o reținere din partea autorului într-o expunere a unei idei lăsând să se înțeleagă ce a voit să spună, adică o atitudine rezervată în problema civilizației (culturii) occidentale: reținerea exprimării propriilor gânduri și atitudini ca urmare a neîncrederii, suspiciunii în problema relatată a perspectivei civilizației occidentale. Studiul lui Ar. Toynbée constă în contrazicerea concepției egocentriste în Occident, care identifica istoria societății occidentale cu „Istoria" scrisă cu literă mare. Ar. Toynbée adoptă o concepție contrară: societățile sunt egale pe plan filosofic, definind la mijlocul secolului XX cinci societăți după criteriul religios: 1. Creștinătatea ortodoxă (Rusia); 2. Civilizația extrem-orientală (Coreea, Japonia); 3. Civilizația hindusă; 4. Civilizația musulmană iranică și arabă; 5. Societatea occidentală , adică singularizarea civilizației occidentale.

Autorul expune punctul său de vedere, fiind determinat de consecințele celor două războaie mondiale, că primele patru civilizații „.. se află în faza lor de destrămare și doar societatea occidentală poate fi considerată a se afla încă într-o fază de

Revista NR 3_2020____.indd 171 12.01.2021 13:44:57

creştere" [14, p. 414]. Aici regăsim reperele lui Noica în caracteristicile modelului cultural european contrar celorlalte culturi [10, p. 28] şi aceeaşi concepţie în unison a lui Toynbee: „... expansiunea societăţii occidentale şi radiaţiunile culturii occidentale au silit toate societăţile primitive care mai supravеţuiau să se mişte în perimetrul unei occidentalizări ale cărei limite sunt şi limitele globului pământesc" [14, p. 414]. Noica extinde această concepţie de „europenizare a tot globului", dar şi asimilarea de către cultura occidentală din alte culturi a valorilor progresiste. Ripostăm afirmaţiei lui Noica, că Toynbee „înfăţişează doar simple configuraţii culturale". Cercetarea *Studiu asupra istoriei* expune amplu societatea occidentală din punct de vedere istoric, politic, moral, economic şi cultural. E semnificativ faptul că autorul încă la jumătatea sec.XX face preziceri pentru Europa Occidentală referitor la „uniunea politică" şi „guvern comun", care au ajuns azi să se realizeze: „... lipsa unei cârmuiri comune înseamnă luptă, competiţie şi război, o confuzie fără de sfârşit între unităţile de cârmuire rivale, care se luptă între ele pentru teritorii şi pentru predominare" [14, p. 421]. Studiul lui Toynbee e preţios pentru perioada actuală a examinării conceptului de model cultural prin analiza experienţelor occidentale a „cultului statului naţional" ce a generat al Doilea Război Mondial declanşat de Germania: „Această trăsătură specifică a vieţii occidentale în vremea noastră constituie o prevestire de rău... (pentru popoarele) pe cale de occidentalizare; ... pentru că o asemenea religie falsă a mai pricinuit moartea a nu mai puţin de patrusprezece, şi poate chiar şaisprezece, dintre cele douăzeci şi una de civilizaţii câte se pomenesc a fi existat pe lume" [14, p. 423], concluzionând că orice parte a lumii în curs de occidentalizare a avut de suferit în urma maşinii de război naţional-socialiste, dar acest fenomen a fost şi în favoarea occidentalismului, datorită naţionalismului rus comunist „de tip ecumenic". Conformitatea (afinitatea) lui Noica cu Toynbée sau poate izvorul de inspiraţie, dar accesat de Noica pentru domeniul cultural, este „cecul în alb". Toynbée îl administrează caracterizând „procesul cultural de occidentalizare" a popoarelor asiatice în domeniul cârmuirii, care nu poate fi comparată cu implementarea tehnologiilor militare occidentale. Citez o apreciere a lui Ar. Toynbée actuală şi peste o sută de ani. „Cât de departe ar mai putea merge posibilitatea cârmuirilor asiatice la mijlocul veacului nostru de a folosi în continuare starea de absolută obedienţă a supuşilor lor în scopuri militare? În ochii Occidentului lucrurile se petrec încă aşa ca şi cum ostaşul-ţăran rus sau chinez i-ar fi dat cârmuirii politice un cec în alb, îngăduindu-i să-i jefuiască viaţa" [14, p. 439].

Constantin Noica în opera *Modelul cultural european* în mod analog expune „modelul" ca mijloc de investigaţie, ca metodă şi ca sistem pentru studierea indirectă a altui sistem mai complex, inaccesibil direct. Filosoful Noica în prefaţa lucrării *Scrisoare către un intelectual din Occident* se prezintă ca „fratele neluat în seamă", „cerşeşte pentru el şi lume o îmbrăţişare", dar pedant şi îndrăzneţ contrazice fatalismul cultural al lui Oswald Spengler „... (cel care cu „fausticul" lui a desfigurat, aproape, miracolul goethean) şi citează pe Paul Valery în aprecierea civilizaţiei europene: „Nous autres, civilisations, nous savons maintenant que nous sommes mortelles" [10, p. 7]. Acest mentor al culturii româneşti ripostează autorilor menţionaţi mai sus că degradează „această reuşită de neasemuit care este cultura europeană", învinuindu-i:

Revista NR 3_2020____.indd 172 12.01.2021 13:44:57

„Voi nu aţi ştiut să scoateţi la lumină contrapartea de glorie a culturii noastre. ... Şi nu spuneţi că s-a ivit de vreo 1 500 de ani o cultură europeană care a împânzit, a exploatat, e drept, dar a şi educat cu valorile ei restul umanităţii; că aşadar aproape tot ce se întâmplă azi pe glob, şi se va întâmpla mâine chiar în cosmos poartă pecetea Europei, oricât ar pretinde altfel etnografii şi istoricii, care descoperă alte lumi, în fond spre a le scoate din letargie şi a le jefui de comorile lor spirituale" [10, pp. 8-10].

În sprijinul acestei teze vom cita pe sublimul Domn Teste din Paul Valery, care expune întrebarea lui Decartes: „Ce poate un om?". „Seara cu Domnul Teste", scrisă de Paul Valery la 23 de ani (1896) este un prim-model înainte de „Întroduceri *în metoda lui Leonardo da Vinci"* preocupat intens de problema gândului. Din caracteristica expresivă a Domnului Teste, care „descoperă legi ale spiritului", este de menţionat: cercetarea şi îndrumarea intelectului; aprecierea asupra altora cu un limbaj adecvat, fiind un creator de oameni în sens socratic; conceperea de totalitate şi excluderea atitudinii unilaterale despre lume. „Acest om cunoaşte de timpuriu importanţa a ceea ce s-ar putea numi plasticitatea umană... îi cercetase limitele şi mecanismul" [9, p. 41]. Observatorul (P. Valery) îl reflectă pe Domnul Teste din subiect în simbol prin procedeul *înglobării* celorlalţi: soţia lui care se simte „ca o piesă, ca un organ, deşi nu esenţial", „spiritul lui îl conţine pe al meu", „are o absenţă a tulburărilor şi îndoielilor într-o inteligenţă atât de profund muncită". Este de menţionat în acest sens particularitatea de *înglobare* a culturii europene pentru celelalte culturi în sprijinul tezei lui C. Noica. Autorul Valery expune Modelul Teste ca o subordonare a realităţii pentru a ajunge la conştiinţă, fiind modelul de inteligenţă iniţială (intră în componenţa lui Leonardo, care e modelul optim al Omului integral), ucide animalul din el (gesturile, sentimentele) în favoarea omului, apoi ucide omul în favoarea maşinii (creier hipertrofiat), în consecinţă fiind modelul ce tinde spre absolut.

În capitolul „Gradul zero al adjectivului şi Leonardo da Vinci" din *Modelul cultural european* Noica descrie neutralitatea adjectivului prin prisma naturii umane a lui Leonardo, în care „se întregesc tendinţele şi virtuţile lui opuse": posedă o natură masculnă şi feminină; desenează cu mâna stângă şi pictează cu dreapta; este graţios, elegant, dar şi vânjos; adoptă deopotrivă mecanica, matematica şi arta; urmăreşte raportul de mărime în lumea animală şi vegetală; studiază palitra culorilor şi varietatea formelor; aşează pictura deasupra sculpturii; se considera un „inventatore", nu „recitatore" – Omul Universal ca manifestare a Unului Multiplu.

Concepţia de model a lui P. Valery reflectă opţiunea de existenţă a Omului, reproduce structura universului, ce permite ca Omul să-şi depăşească identitatea, atunci când conştiinţa „se autodevoră", concluzionând prin citatul autorului: „Nu există act de geniu care să nu fie mai puţin decât actul *de a fi*". C. Noica dă „titlu filosofic" noţiunii *„a fi"*, numindu-l „element fundamental", care stă la temelia conceptului de real „... potrivit cu Cartea facerii, pe care o scrie în continuare lumea", atribuind limbii române „universalitatea concretă a firii". Noica concepe universalitatea concretă a firii (a Omului la P. Valery) „în primul înţeles" şi în „al doilea înţeles" firea exprimă activitatea universală. „Acum eşti în laboratorul fiinţei, în starea ei de fapt. Fiinţa exprimă, parcă, starea de drept a lumii, în timp ce firea o dă pe cea de fapt.... Faptul

Revista NR 3_2020____.indd 173 12.01.2021 13:44:57

de a fi trece astfel în faptul de a face, lucra. Nu tot ce este începe în fire, numai ceea ce e lucrător" [11, p. 44-46].

În concluzie, toate orânduirile social-economice din istorie s-au întruchipat în culturi sau configurații culturale și pentru cercetarea culturii europene Noica instituie noțiunea de model cu schema ei specifică Unu Multiplu. Anume omul european rațional a structurat istoric „valorile autonome" sau varietate prin unitate, ceea ce „ … reprezintă modelul culturii europene și prin deplinătatea lui, modelul cultural ca atare devenit criteriu de apreciere a oricărei altei culturi privite ca ansamblu de valori" [10, p. 63].

Voi cita în final un pasaj atât de artistic și expresiv în caracteristica lui Leonardo (adjective) pentru reflecția lui Unu Multiplu și contemplarea realității contemporane, care nu te lasă indiferent la naturaleţea fantasticului: „Nimeni n-ar şti să răspundă curiozităţii lui (setei lui de adjective), cu privire la omenescul prea omenescul surâsului, al chipului schimonosit, al asemănării între căderea părului sub greutaea proprie şi curgerea apei – aşa cum nici o ştiinţă n-ar putea stăpâni fantasticul, pe care îl concepe şi descrie el, furtuna cu nuanţele ei de obscuritate şi bătălia cu vălmăşagul ei, sfârşitul lumii, când fluviile vor fi lipsite de apă şi vegetaţia nu va mai renaşte, sau potopul, cu lumina lui întunecată, cu arbori dezrădăcinaţi, cu maluri ce se surpă, târând case şi oameni agăţaţi de crăci, în timp ce pe creste alţi oameni se luptă cu dobitoacele pentru un petic de pământ mai sigur, toţi înspăimîntaţi şi privind din când în când spre cei care, pe plute şi în bărci improvizate, se lasă purtaţi de ape jeluindu-se" [10, p. 118-119].

Ideile filosofilor menționați în articol ca izvoare de reper în conceptul de model cultural al lui Constantin Noica despre căile de obținere a unei ordini mondiale viitoare, implementarea tehnologiilor moderne și folosirea forței de muncă, despre întreprinderea particulară, dreptățile și armonia socială sunt părți componente din „perspectivele civilizației occidentale".

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bagdasar N., Bogdan V., Narly C. Antologie filosofică. București: Editura UNIVERSUL DALSI, 1995.
2. Boboc Alexandru. „Stil cultural" la Blaga și Spengler. În: Revista de Filosofie. București: Editura Academiei Române, 2006, TOMUL LIII, 1-2.
3. Christi Aura. Nietzsche și Marea Amiază. București: Contemporanul, 2011.
4. Cimpoi Mihai: O panoramă a istoriei filosofiei românești. În: Academos. 2020, Nr. 2 (57).
5. Farrenkorf John. Proffet of Decline/Traducere Ovidiu Preda. https://books.google.com-about
6. Hare R. M. Platon. Traducere din engleză de Matei Pleșu. București: Humanitas, 2006.
7. Liiceanu Gabriel. Declarație de iubire. București: Humanitas, 2015.
8. Macovei Mihai. Raporturile dintre cultură și istorie în viziunea lui Oswald Spengler. În: Revista Academiei Forțelor Terestre. 2001/2r.html/ http:www.actrus.ro/reviste/4
9. Negreanu Gabriela. Paul Valery și modelul Leonardo. București: Editura Albatros, 1978.
10. Noica Constantin. Modelul cultural European. București: Humanitas, 1993.
11. Noica Constantin. Rostirea filosofică românească. București: Editura Științifică, 1970.
12. Panfil Vera. Conceptul de model în filosofia lui C. Noica. În: „Filosofia și perspectiva umană". Materialele Conferinței Științifice. Chișinău: Artpoligraf, 2019.
13. Platon. Parmenide. București: Paideia, 1994.
14. Toynbee Arnold J. Studiu asupra istoriei. București: Humanitas, 1997.

Revista NR 3_2020____.indd 174 12.01.2021 13:44:57

DE LA TRADIȚIE LA INOVAȚIE ÎN METODOLOGIA ȘTIINȚEI CONTEMPORANE: „FILOSOFIA LUI NU" ȘI „LOGICA TERȚULUI INCLUS"

FROM TRADITION TO INNOVATION IN THE METHODOLOGY OF CONTEMPORARY SCIENCE: „THE PHILOSOPHY OF NO" AND „THE LOGIC OF THE ANTAGONISTIC PRINCIPLE"

Iulia INGLIS, doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova,
iuliainglis@gmail.com

Rezumat

Epistemologia istorică a supraraționalismului reprezentată de Gaston Bachelard se manifestă ca o încercare de a crea metodologia științifică ce ar fi dat posibilitatea de a descrie condiționarea cunoașterii în cadrul contextului istoric, dependența cunoașterii științifice de structurile conceptuale ale gândirii ca product al dezvoltării istorico-culturale a omenirii. Se discută și despre obstacole epistemologice, cum ar fi opinia, precunoașterea, prejudecata și prima experiență. Respingerea primei experiențe se rezumă la imperativul „trebuie", depășind toate interpretările care dau realitate ideilor, care constituie obstacole epistemologice în fața cunoașterii obiective. Prin urmare, empirismul are nevoie de înțelegere, raționalismul - de aplicație. Știința are nevoie, în concepția lui G. Bachelard, de o metodologie științifică ce ar fi dat posibilitatea de a descrie condiționarea cunoașterii în cadrul contextului istoric, dependența cunoașterii științifice de structurile conceptale ale gîndirii ca product al dezvoltării istorico-culturale a omenirii, iar Ștefan Lupașcu, ca un epistemolog, pledează pentru un dialog deschis cu noile descoperiri științifice. El propune o teorie a cunoașterii bazată pe dualitate antagonistă în care fenomenele nu sunt liniare și statice, dar dinamice și ritmice. Cunoașterea este privită ca dualitate dintre actualizare și potențializare. Sunt analizate probleme de logică și de metodologia științei, iar principiul antagonismului contradictoriu în cadrul logicii sale admite existența unei funcții dinamice, structurale și contradictorii.

Diversitatea elaborărilor științifice în domeniu denotă existența unui pluralism ce poate fi interpretat diferit: fie ca impediment în calea înțelegerii proceselor și fenomenelor structural sistemice care se produc, fie ca un indicator al diferitor opțiuni care trebuie tratat ca ceva pozitiv.

Cuvinte-cheie *raționalismul integral, obstacole științifice, neoraționalismul dialectic, logica dinamică a contradictoriului.*

Summary

Gaston Bachelard's historical epistemology is presented as an attempt to create scientific methodology that would give the opportunity to describe the historical context conditioning knowledge, dependence on the scientific knowledge structures of thought as the product concept of the cultural and historical development of mankind. There are also discussed epistemological obstacles such as view, foreknowledge, preconception and the first experience. The rejection of the first experience confined to the imperative „shall" surpass all interpretations that give real ideas, that consist the epistemological obstacles to the knowledge objectives. Therefore,

Revista NR 3_2020____.indd 175 12.01.2021 13:44:57

empiricism needs understanding, rationalism - application. Science has thus need G. Bachelard's conception of scientific methodology that would give the opportunity to describe the conditioning of knowledge in the historical context, the dependence of scientific knowledge on the structures of thought as the product of cultural and historical development of mankind. As an epistemologist, Stephen Lupasco advocates open dialogue with the new achievements of science. He proposes a theory of knowledge based on antagonistic irreducible duality in which phenomena were not linear and static, but swing and rhythm. Knowledge is regarded as a budding sense of duality update-potentiation. Analyze problems of logic and methodology of science Stefano Lupasco put the principle of antagonism to the logic that admits the existence of a dynamic, structural and contradictory fuction.

The diversity of scientific elaborations through content denotes the existence of a pluralism that can be interpreted differently: either as an impediment to the knowledge and understanding of processes and systemic structural phenomena that are produced, or as an indicator of different options that should be treated as something positive.

Keywords: *epistemological obstacles, rationalism full, neoraționalism dialectical, contradictory dynamic logic*

Știința se prezintă ca una din formele culturii spirituale și forma sistematică de evoluție a cunoștințelor obținute în baza utilizării unei metodologii specifice a anumitor forme ale cunoașterii, deoarece, după cum menționa H.G. Gadamer, ca obiect al științei nu poate fi decât ceea ce satisface cerințele unei cercetări metodice. Știința ca formă a activității spirituale are ca obiectiv cercetarea faptelor științifice, rezolvarea problemelor și descoperirea cauzelor ce le generează, elaborarea ipotezelor, formularea legilor, pregătirea procedurilor și metodelor de cercetare ținând cont de schimbările corespunzătoare.

Știinta contemporană este caracterizată prin: dezvoltarea accelerată; aspect interdisciplinar și multidisciplinar; aplicarea cunoștințelor științifice; tehnologii și metodologii care evoluează în continuu; integrarea activității de cercetare științifică cu activitățile de educație și instruire; creșterea efortului uman și material necesar pentru rezolvarea problemelor științifice și tehnologice la nivel național și internațional etc.

În conformitate cu aceasta, putem afirma că evoluția omenirii în epoca contemporană este condiționată de știință, deoarece ea stă la baza progresului tehnologic și devine foarte importantă într-o societate bazată pe cunoaștere. Utilizarea tehnologiilor informaționale în activitatea științifică asigură o automatizare a proceselor de observare și prelucrarea rezultatelor experimentale pentru studierea proceselor și fenomenelor studiate. De asemenea, se pune accentul pe pregătire mai efectivă a cadrelor științifice prin dezvoltarea învățământului continuu. Sintetizând problemele abordate din cadrul epistemologiilor contemporane, menționăm că se abordează ideile și metodele sinergeticii, dezvoltând paradigma integrității, aplicând principiul coevoluției, care determină importanța aspectului interdisciplinar și transdisciplinar în studierea obiectului de cercetare prin aplicarea metodelor filosofice.

Știința contemporană evoluează prin sinteza aspectelor abstract-formale, adică matematizarea și computerizarea, aceste procese fiind numite *teoretizare* și *dialectizare*.

Revista NR 3_2020____.indd 176 12.01.2021 13:44:58

Prin urmare, sunt modele abstracte, logico-matematice ș.a. care exprimă specificul obiectului modelat în formă abstractă. Se petrece procesul teoretizării științei integral și introducerea în toate sferele cunoașterii științifice a ideii dezvoltării mărind potențialul metodologic în format dialectic. Savantul se cunoaște schimbându-se profesional prin intermediul dialecticii spiritului științific, menționa epistemologul G. Bachelard. Astfel, descoperirile științifice pot fi examinate prin prisma trecerii de la *logica explicării* la *logica justificării*. Pentru a putea fi asimilate și explicate, *descoperirile științifice noi* trebuie să fie argumentate printr-o anumită lege determinată ca necesitate. De asemenea, este numit și evidențiat un sistem de obiecte în cadrul căreia descoperirea nominalizată există în mod necesar, iar acest sistem are toate condițiile necesare și suficiente pentru această descoperire. La începutul procesului de cercetare teza are forma legii care trebuie să corespundă cerințelor epistemologice contemporane. Astfel, explicația determină faptul că descoperirea științifică corespunde cerințelor sistemului științific abordat și are un anumit sens pentru a fi înțeleasă de comunitatea științifică.[8]

Logica explicării descoperirilor științifice presupune că însuși procesul descoperirii garantează veridicitatea lor. Însă dacă nu există aceste explicații ale descoperirilor științifice, sunt propuse ipoteze ce trebuie să fie supuse legilor ce confirmă corespunderea celor observate cu datele experimentale. Pentru a fi considerată științifică, descoperirea trebuie să fie confirmată empiric. Analizând esența descoperirilor științifice, se deosebesc *descoperiri fundamentale* descoperiri care schimbă reprezentările despre realitate cu caracter conceptual fiind legate de stabilirea principiilor și deducerea din ele a anumitor consecințe, și *descoperiri nefundamentale* descoperiri care au loc în cadrul unei teorii științifice deja elaborate. Descoperirile fundamentale au la bază anumite principii fundamentale noi care nu pot fi primite printr-o oarecare deducție din principiile existente.[4,5] Iar problemele fundamentale sunt considerate probleme care se referă la reprezentările despre realitate, cunoașterea ei și sistemul de valori ce conduc comportamentul uman. Promovând integritatea ca o viziune globală asupra lumii, se analizează aspectul *antropologic*, iar omul este considerat nu doar ca parte componentă a obiectului studiat, ci ca centrul interacțiunii sferelor tehnico-științifice și culturale prin posibilitatea de a îmbina tradiția occidentală cu cea orientală. Tradiția occidentală dă prioritate formulărilor cantitative aspectului empiric în știință, iar cea orientală determină reprezentările despre lumea ce se autoorganizează și evoluează în mod spontan și imprevizibil.[6]

În epistemologiile contemporane se produc schimbări radicale care determină formarea și dezvoltarea sinergiei prin utilizarea tehnologiilor informaționale și se abordează ca fundament specificul antropologic în schimbul celui tehnic. Se cercetează creativitatea științifică prin influența condițiilor sociale asupra dezvoltării multilaterale și integre a personalității umane. Descoperirile științifice sunt condiționate de contextul sociocultural, care a influențat apariția lor ca rezolvare a problemelor fundamentate ale omenirii.

Revista NR 3_2020____.indd 177 12.01.2021 13:44:58

În cadrul epistemologiilor contemporane, și anume a epistemologiei raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismul dialectic al lui Șt. Lupașcu, se instaurează o atitudine constructiv-critică față de concepțiile vechi cu păstrarea aspectelor pozitive și se produce o interacțiune liberă și deschisă a diferitor metode și teorii, iar această reorganizare trebuie să aibă ca scop cunoașterea și obținerea adevărului prin excluderea dogmatismului. G. Bachelard consideră important în procesul cunoașterii științifice obținerea adevărului științific prin *excluderea erorilor și evitarea obstacolelor*. [1, p.453] Schimbarea atitudinii de la *tradițional* la cel *sinergetic* de studiere a fenomenelor științifice este coordonată de trecerea de la cercetarea sistemelor simple la cele complexe, de la cele închise la cele deschise, de la linearitate la nelinearitate, de la analiza echilibrului proceselor se trece la dezechilibru și nestabilitate. Deci, are loc evoluția proceselor de dezvoltare în mod imprevizibil și ireversibil.

„Filosofia științelor rămîne prea adesea cantonată în cele două extremități ale cunoașterii: studiul principiilor prea generale la filosofi și studiul rezultatelor prea particulare la savanți. Ea se istovește în lupta cu cele două obstacole epistemologice contrare care limitează orice gândire: *generalul* și *imediatul.* Ea valorizează când a priori-ul când a posteriori-ul, nesocotind transmutațiile de valori pe care gândirea științifică contemporană le operează neîncetat între a priori și a posteriori, între valorile experimentale și valorile raționale, iar a gândi științific înseamnă plasarea în cîmpul epistemologic intermediar între teorie și practică, între matematică și experiență. A cunoaște în mod științific o lege naturală înseamnă, a o cunoaște deopotrivă ca fenomen și ca noumen. Prin urmare a avea acces la știință înseamnă a întineri spiritual, a accepta o bruscă *mutație* care trebuie să contrazică un trecut…", scria G. Bachelard. [2, p.273] Gândirea științifică contemporană, menționează autorul, se mișcă mereu între valorile epistemologice, între valorile experimentale și cele raționale. Empirismul are nevoie de înțelegere, raționalismul de aplicație, iar progresul cunoașterii „…constă nu în acumularea de fapte ale experienței, ci în corectarea erorilor. Orice experiență obiectivă corectă trebuie să conducă la corectarea unei erori subiective. Însă erorile nu se elimină ușor, una după alta. Sunt coordonate. Spiritul științific se poate constitui doar eliminând spiritul neștiințific." [2, p.162]

Se discută și despre *obstacole epistemologice,* cum ar fi *opinia, precunoașterea, prejudecata* și *prima experiență.* Respingerea primei experiențe se rezumă la imperativul „trebuie", depășind toate interpretările ce constituie obstacole epistemologice în fața cunoașterii obiective. [2, p.307] Supraraționalismul lui G. Bachelard descrie condiționarea cunoașterii științifice de contextul istoric, adică dependența cunoștințelor științifice de structurile conceptuale ale gândirii ca produs al dezvoltării istorico-culturale a omenirii.

„*Filosofia lui nu* este din punct de vedere psihologic un negativism, ea nu conduce, față de natură, la un nihilism. Din contră, ea purcede, în noi și în afara noastră, la o activitate constructivă. Ea pretinde că spiritul care lucrează este un factor de evoluție. A gândi bine realul înseamnă a profita de ambiguitățile lui pentru a alerta gândirea", menționa G. Bachelard despre „noul spirit științific". „Noul spirit științific"

Revista NR 3_2020____.indd 178 12.01.2021 13:44:58

se naşte din apariţia teoriilor alternative faţă de cele clasice: logici nearistotelice, geometrii non-euclidiene, fizici non-newtoniene, chimie non-lavoisiană.

Specificul „noului spirit ştiinţific", consideră G. Bachelard, este dialectica, care reflectă:

1. Aspectul *contradictoriu* al gândirii savantului, în care se admite posibilitatea teoriilor alternative ale unuia şi aceluiaşi fenomen (teoria corpusculară şi ondulatorie a undelor electromagnetice).
2. Dezvoltarea *constantă* a reprezentărilor ştiinţifice, imposibilitatea rezolvării definitive a problemelor ştiinţifice şi pronunţarea pentru înţelegerea discontinuă a evoluţiei gândirii ştiinţifice.
3. *Diferenţierea* cunoaşterii ştiinţifice şi a celei comune, adică se susţine că cunoştinţele ştiinţifice sunt rezultatul negării generalizării experienţei cotidiene şi în procesul acestor negări are loc transformarea multor reprezentări cotidiene, prin urmare, se produce schimbare în structura cunoaşterii.

Apariţia ştiinţei e legată de înlăturarea generalizărilor necritice ale experienţelor cotidiene şi distrugerea „obstacolelor" epistemologice, prin urmare, „noul spiritul ştiinţific" nu se poate constitui decât distrugând spiritul non-ştiinţific. Prea adesea savantul se încrdinţează unei pedagogii fragmentare, în timp ce spiritul ştiinţific ar trebui să ţintească la o reformă subiectivă totală. Orice progres real în gândirea ştiinţifică necesită o convertire. Progresele gândirii ştiinţifice contemporane au determinat transformări în chiar principiile cunoaşterii. [2, p. 275]

„Mutaţiile" ştiinţei contemporane prezentate de G. Bachelard se poate de rezumat prin faptul că ştiinţa contemporană nu este empiristă: ea nu descrie, ci „produce" fenomene, iar experienţa a devenit un scop. Ceea ce este dat, observabil şi corespunde unei capacităţi de percepţie nu este obiectul ştiinţei. Obiectele gândirii devin apoi obiecte ale experienţei tehnico-experimentale într-un mod artificial, empiric. Ştiinţa contemporană este artificială…[2, p.101]

Orice cunoaştere cu adevărat nouă este precedată de o „ruptură" (trecerea de la concepţia geocentrică la cea heliocentrică, de la traiectoria circulară a planetelor la cea eliptică, de la fizica clasică la cea cuantică). Este o ruptură care desparte experienţa naturală de cea ştiinţifică şi care marchează de asemenea progresul şiinţei. Istoria fiecărei ştiinţe îşi găseşte originea în ruptura inaugurală dintre discursul preştiinţific şi teoretizarea ştiinţifică, iar progresele teoretice se fac de asemenea prin rupturi succesive. *Obiectivitatea raţională, obiectivitatea tehnică, obiectivitatea socială* sunt cele trei caracteristici legate una cu alta. Dacă sunt omise caracteristicile menţionate, se riscă formarea utopiei, prin urmare, este de dorit sinteza lor. G.Bachelard considera că ştiinţa este o creaţie omenească prin care spiritul omenesc trebuie să se instruiască şi să se construiască. Valori pe care el le-a promovat: *coerenţă, sensibilitate metafizică, eficacitate spirituală, voinţă raţională şi eficacitate psihologică a reflecţiei.*

Despre natura raţionalismului pe care şi l-a asumat, G. Bachelard a vorbit în 1950, în faţa Societăţii franceze de filosofie. Raţionalismul dialectic pe care îl prezintă G. Bachelard este cultural. Actualitatea raţionalismului este importantă prin segmen-

Revista NR 3_2020____.indd 179 12.01.2021 13:44:58

tare, adică analiza raționalismelor regionale și specializării științifice care nu este abordat în raționalism filosofic general. [2, p.259] Pentru a fi raționalist, scrie Bachelard, trebuie să emiți raționalismul în gândirea științifică actuală, în varietățile ei axiomatice pe cale de reorganizare, „să nu se creadă că spiritul științific este un spirit pe care îl primești din leagăn sau când ești sincer, limpede, când cunoști adevărul și când nu ești prea prost! Poți fi foarte intelegent și să nu fii raționalist". Filosoful consideră că știința contemporană este preocupată de o adevărată sinteză a unor contradicții metafizice și sensul vectorului epistemologic de la rațional la real, și nu invers, de la realitate la general. Altfel spus, aplicarea gândirii științifice îi pare esențial realizantă prin ceea ce el numește *realizarea raționalului*. Adevărata gândire științifică este inductivă din punct de vedere metafizic, adică tot ceea ce este decisiv se naște numai ca împotrivire. Aceasta este la fel de adevărat și în lumea gândirii ca și în lumea acțiunii. Orice *adevăr nou* apare în pofida evidenței, orice *experiență nouă* apare în pofida experienței imediate. Pentru a caracteriza filosofia științelor se ajunge la un pluralism filosofic capabil să informeze elementele atât de diverse ale experienței și teoriei, nefiind la același grad de maturitate filosofică. Se definește filosofia științelor drept o filosofie dispersată și o filosofie distribuită. Invers, gândirea științifică este prezentată ca o metodă de dispersie bine ordonată și metodă de analiză foarte fină, pentru diversele filosofeme prea masiv grupate în sistemele filosofice. Analizându-se concepte ca *substanța, intuiția* și *domeniul logic,* "*filosofia lui Nu*" se va dovedi a fi nu o atitudine de respingere, ci una de conciliere. [2, p. 281].

Prin urmare, știința instruiește rațiunea. Rațiunea trebuie să se supună științei, științei celei mai evaluate, științei care evoluează. Rațiunea nu are dreptul să majoreze o experiență cea mai bogat structurat. În toate împrejurările, imediatul trebuie să acorde întâietate construitului. Iar spiritul trebuie să se adapteze condițiilor cunoașterii. El trebuie să creeze în sine o structură corespunzătoare structurii cunoașterii. Trebuie să se mobilizeze în jurul unor articulații care corespund dialecticilor cunoașterii. [2, p. 375] Pedagogia rațiunii trebuie să profite de toate ocaziile de a raționa. Ea trebuie să caute varietatea raționamentelor, sau, mai bine spus, variațiile raționamentului. Or, variațiile raționamentului sunt acum numeroase în științele geometrice și fizice, iar ele sunt toate solidare cu o dialectică a principiilor rațiunii, cu o activitate a *filosofiei lui Nu*. [2, p. 375] G. Bachelard amintește că "*filosofia lui Nu*" pretinde că spiritul care lucrează este un *factor de evoluție.* A gândi bine realul înseamnă a profita de ambiguitatea lui pentru a alerta gândirea. A dialectiza gândirea înseamnă a spori garanția de *a crea în mod științific* fenomene complete, de a regenera toate variabilele degenerate sau înăbușite pe care știința, ca și gândirea naivă, le neglijase în primul ei studiu. [2, p. 281].

O altă abordare inovatoare în filosofia științei contemporane ar fi neoraționalismul dialectic la Ștefan Lupașcu prin *formularea logicii dinamice a contradictoriului,* care este inspirată și se bazează pe cunoștințele științifice din domeniile relevante ale cunoașterii științifice de la jumătatea sec.al XX, dorind concilierea științelor și filosofia. În volumul *Le Principe d'antagonisme et la logique de l'énergie*, în care expune principalele elemente ale logicii sale, Ștefan Lupașcu a urmărit evoluția cunoașterii și-

Revista NR 3_2020____.indd 180 12.01.2021 13:44:58

inţifice în cele mai avansate domenii: microfizică, genetică, cibernetică, psihologie, lingvistică şi matematică, confruntând, verificând şi adaptându-şi ideile cu şi la cele mai recente descoperiri. Ştefan Lupaşcu şi-a denumit *logica dinamică a contradictoriului*, pentru că elimină principiul identităţii, pe cel al non-contradicţiei şi pe cel al terţului exclus, în beneficiul *terţului inclus.* O astfel de logică este una a antagonismului contradictoriilor, având caracter dialectic cu valori logice dinamic-contradictorii în fluxul neîntrerupt de actualizări şi potenţializări. Se fundamenteză principiul antagonismului ca lege de bază a logicii sale dinamice a contradictoriului. Această logică este considerată ca *polivalentă, tripolară, transfinită,* care diferă esenţial atât de *logicile tradiţionale*, cât şi de cele *dialectice* sau logico-matematice: ,,Un fenomen, un element, un eveniment oarecare cu caracter logic este, prin constituţia sa dualistă contradictorie, un dinamism implicând prin aceasta un dinamism contradictoriu, structural şi funcţional contradictoriu, încât orice actualizare dinamică implică o potenţializare dinamică contradictorie şi orice non-actualizare sau non-potenţializare, o non-actualizare sau non-potenţializare contradictorie”.[3] Analizând diferite tipuri de materie-anorganică, cât şi organică, procesele din micro - şi macro-lume se formulează *logica dinamică a contradictoriului.* El studiază corelaţia dintre materie şi energie din teoria relativităţii lui A.Einstein, discută despre principiul antagonismului şi logica energiei, despre logica contradictoriului, despre cele trei materii, pornind de la materia din micro - şi macrolume şi materia vie, trecând în continuare la analiza materiei nevii, vii şi a materiei vii cu sistem nervos (materie psihică), analiza şi cele trei tipuri de materii - energii corespunzătoare. [3, p.29]

Din perspectiva logicii dinamice a contradictoriului, Ştefan Lupaşcu abordează interpretarea nouă a proceselor fizice la nivel micro, având ca bază principiul de incertitudine a lui W.Heisenberg şi a naturii duble a micro-particulelor. El susţinea că orice sistem conţine o dualitate antagonistă. Examinând cele două materii – materia nevie şi materia vie, el analizează şi două logici corespunzătoare – *logica omogenului* - pentru materia fizică anorganică, şi *logica eterogenului* - pentru materia biologică, organică. Prin aplicarea logicii, Şt.Lupaşcu determină acceptarea celei de a treia materie - a materiei micro-fizice, ce există în acelaşi timp cu materia macrofizică, determinând specificul materiei psihice, unde este accentuat *echilibrul* dintre omogenitate şi eterogenitate. Studiind diferite dinamisme contradictorii, *dinamismul dinamic* şi *dinamismul static*, autorul menţiona că dinamismele contradictorii se actualizează şi se virtualizează unul pe altul, creând iluzia rezolvării contradicţiei, dar ele nu trebuie s-o rezolve efectiv, pentru a putea prezenta modurile, structurile şi întruchipările lumii în care identitatea şi diversitatea nu sunt decât ideale. Pe baza principiului de incertitudine al lui W. Heinsberg se formulează ideea de *potenţialitate,* atribuindu-i un statut de existenţă veritabilă, formulând şi noţiunea de *realitate virtuală*, potenţială, de existenţă a posibilelor, cât şi de *realitate actuală,* menţionând trecerea de la posibil la real, de la potenţial la real.

În cartea sa fundamentală *L'expérience microphysique et la pensée humaine* (1940), Şt. Lupaşcu reflectează asupra cercetărilor privind demersul gândirii, imperativele

Revista NR 3_2020____.indd 181 12.01.2021 13:44:58

logice și metodologice abordate. În paginile ei Șt. Lupașcu a creat un nou statut al metodei dialectice în sec.XX. „Noul discurs asupra metodei" al lui Ștefan Lupașcu are meritul de a fi scos în evidență și de a fi impus o dominantă ce caracterizează întreaga operă a filosofului energetist: *antagonismul dualist și logica dinamică a contradictoriului.* După Ștefan Lupașcu, *contradicția* este inerentă cunoașterii științifice și constitutivă realității însăși. Dialectica nu poate fi concepută, după Ștefan Lupașcu, decât sub semnul unui dualism ireductibil, atât în structura realului, cât și în demersul spiritului uman care aprofundează universul fizic. Pentru Lupașcu, problema fundamentală a Universului, și deci a științei, este aceea a organizării, gândită sub o formă ternară. Sursa interacțiunilor sistemice pe care le observăm în natură nu poate fi decât conflictul dintre unele energii antagoniste. Un sistem nu se poate menține fără coexistența unor forțe de atracție și a unora de repulsie între elementele sau subsistemele sale. Constatăm distincția dintre *actualizare* și *potențializare*, iar o forță nu se poate exersa decât contra unei alte forțe, care-i rezistă, una cîștigând ceea ce cealaltă pierde. Relația dintre *omogenitate* și *eterogenitate* nu se confundă cu relația dintre *ordine* și *dezordine*. Omogenitatea predomină în stările macrofizice, în universul în care dominantă este determinarea relativă, de natură statistică, a eterogenului de către omogen. În lumea vie are loc o dominare inversă, a omogenului de către eterogen. Echilibrul termodinamic corespunde unei stări de maximă probabilitate, în timp ce în biologie și sociologie sensul evoluției este opus, referindu-se la transformări orientate spre complexitate, implicând o descreștere a entropiei. Aceste sensuri diferite ale timpului trebuie într-un fel corelate. Universul nostru este unic, singular. Pentru a dobândi o reprezentare coerentă a lumii, după cum arată și Isabelle Stengres în *La Nouvelle Alliance* [9], trebuie să aflăm posibilitatea de a trece de la o descriere la alta, în așa fel încât timpul ca mișcare (în dinamică), timpul orientat, conducând la procese ireversibile (în termodinamică) și timpul ca istorie, deci ca evoluție spre o complexitate crescândă (în biologie și sociologie) să apară ca aspecte distincte ale uneia și aceleiași manifestări. Într-un univers cum este cel în care ne situăm, unde pare mai simplu să cobori panta omogenizării decât să urci pe cea a eterogenizării, viul este depășit de către mineral. Contrariul viului nu este, deci, moartea, ci macro-fizicul, mineralul, omogenul și identicul. Aceasta înseamnă că una dintre forțe se actualizează, în timp ce cealaltă se potențializează. „Tot ceea ce se manifestă fizic pentru noi, orice fenomen, orice modificare a unei anumite stări de lucruri, implică existența unei energii care nu este și nu poate fi riguros statică - altfel nu s-ar petrece niciodată nimic în univers. Un dinamism dacă nu este riguros static, ceea ce ar echivala cu inexistența lui, cel puțin față de mijloacele noastre de informație, implică la rându-i trecerea de la o anumită stare potențială la actualizare; dacă un dinamism oarecare poate rămîne în stare potențială, ca stare antecedentă celei de actualizare, este pentru că ceva îl menține așa; or, acest ceva nu poate fi el însuși decât un dinamism în stare de actualizare antagonistă, întrucât trebuie la rândul lui să se poată potențializa pentru a permite actualizarea celuilalt"[3, p.27]. În aceasta constă *principiul antagonismului*, definitoriu pentru orice energie în măsura în care ea există. Materia nu este decât o sistematizare energetică pe trei orientări privilegiate, organizând trei feluri de materii. Ștefan Lupașcu invocă ipo-

Revista NR 3_2020____.indd 182 12.01.2021 13:44:58

teza unui antiunivers, unde predomină eterogenitatea biologică, în timp ce în universul în care suntem noi situaţi dominantă este omogenitatea anorganicului. În universul opus universului nostru predomină tendinţa spre eterogenitate, corespunzător materiilor biologică şi macroscopică, în timp ce pentru cea de a treia materie, în care forţele antagoniste sunt în echilibru, ca în materia nucleară şi psihică, corespunde un al treilea univers, menit să despartă şi să împiedice primele două universuri de a intra într-un conflict cu consecinţe grave.

Există două principii ce aruncă o lumină vie asupra compoziţiei şi genezei celor trei materii: principiul secund al termodinamicii şi principiul excluziunii al lui Wolfgang Pauli. Cele două principii „îngăduie, mai ales, surprinderea, în orice experienţă, a energiei şi a sistematizărilor pe care ea le generează, rolul fundamental pe care îl joacă în acest caz proprietăţile de omogenizare şi eterogenizare ale evenimentelor, proprietăţi cu atât mai importante cu cât sunt în strînsă corelaţie cu cele doua forţe polarizatoare şi contradictorii ale logicii: identitatea şi non-indenitatea". [3, p.33]

Opera lui Ştefan Lupaşcu, mai bine spus o serie de idei din scrierile sale, printre care şi cele legate de *omogenizare* şi *eterogenizare*, se conectează cu acele concepte elaborate de fizica modernă care obligă la revizuirea aproape completă a imaginii ştiinţifice despre lume: principiul incertitudinii, care domneşte în fizica universului cuantic, nu ne mai permite să emitem verdicte rigide bazate pe un determinism care se dovedeşte a nu avea o fundamentare ştiinţifică. În intimitatea materiei există o altă raţiune, diferită de cea cu care operăm obişnuit.

Într-o lume, cum este lumea contemporană, în care reprezentarea *indeterministă* este mai preferabilă celei *deterministe*, unde *evoluţia* şi *entropia* devin compatibile, noile structuri superior organizate pot să apară în urma interferenţei *non-echilibrului*, *ireversibilităţii* şi *instabilităţii*. Deci concluzia: la fel ca şi în cazul fiinţelor umane, punerea în lumină a complexităţii şi frumuseţii naturii nu se poate înfăptui prin *dominare* şi *control*, ci prin *cooperare* şi *dialog*. Cele şapte concepte ale logicii lui Lupaşcu – *potenţializare, actuizare, omogenizare, eterogentare, devenire, dezvoltare* şi *opusul acesteia, afectivitatea* - sunt explicate pornindu-se de la *principiul energiei*. Logica lui este multivalentă, având o arie mai largă de logicitate, o logicitate graduală care depăşeşte *logicul* şi *ilogicul*. Într-o atare logică, *contradicţia* nu este între *dinamic* şi *static, activ* şi *pasiv,* ci între două sau mai multe dinamisme, între *dinamismul dinamismului* şi *dinamismul staticului*. Laturile contradicţiei dinamice tind spre antagonism prin actualizări şi potenţializări succesive, specifice, în funcţie de cele trei tipuri de existenţă a materiei: materia macrofizică, cea biologică şi cea neuropsihică. Fiecărui nivel de organizare a materiei îi corespunde o anumită stare a energiei: energia omogenizantă ţine de domeniul macrofizic, cea eterogenizantă corespunde nivelului biologic, iar energia antagonică (a stării T) susţine structurile neuropsihice.

Ştefan Lupaşcu pleacă de la contradicţie şi ajunge la contradicţie. Lumea anorganică este în stare de omogenitate crescândă, în timp ce eterogenitatea descreşte, iar lumea organică se caracterizează printr-un raport invers între omogenitate şi eterogenitate; aceasta înseamnă că, în acest domeniu, atunci când omogenul se actualizează, eterogenul se potenţializează, iar când eterogenul se actualizează, omogenul se

Revista NR 3_2020____.indd 183 12.01.2021 13:44:58

potențializează. Potența este nimic și, totuși, este ceva fără de care actul nu poate fi act: secund din punct de vedere logic și adevărat din punct de vedere ontic. Pentru acest filosof nu există o limită de netrecut între materie și spirit, astfel încât, la nivel cuantic, se poate vorbi despre existența unei speciale subiectivități dinamice; distincția materie-spirit acoperă parțial distincția *potențializare - actualizare*. În logica, sa, *antagonismul* este o formă de contradicție dinamică în schimbare, iar nu un raport static de opoziție contrară, astfel că această logică „este strîns legată de apariția epistemologiilor moderne, în care predomină principiile unei logici mai cuprinzătoare; logica clasică, formală [.,.] va fi considerată, față de aceasta, drept un caz polar, ideal" [3]

După Ștefan Lupașcu, a cunoaște înseamnă a exista și a exista înseamnă a cunoaște, cunoașterea, știința și existența fiind sediul contradicționalului, al cunoașterii cunoașterii, dar și al fugii „de cunoașterea cunoașterii care nu mai este cunoaștere, ci o întrebare pusă". Logica dinamismului contradictoriu restrînge logica clasică, binară, admițând coexistența a trei termeni asociați de autorul ei, după cum s-a mai spus, la trei tipuri de „materii-energii", trei feluri de finalități, de spațiu-timp, de comportamente, de ortodeducții etc. Din această perspectivă, Lupașcu valorifică și alte concepte, precum cele de structură, sistem, atracție - repulsie, relație - ruptură, dar și acele forțe antagonice, fie spre omogenizare, fie spre eterogenizare.

Este interesant de urmărit, având în vedere presupozițiile logico-filosofice lupasciene, modul în care autorul *Logicii dinamice a contradictoriului* surprinde procesul cunoașterii, prefigurând paradigma transdisciplinarității. Conform teoriei sale, dezvoltată în numeroase lucrări, subiectul și obiectul cunoașterii apar ca produse funcționale ale operației logice, alcătuind structura contradictorie a adevărului. Deosebit de semnificativ, relația dintre ele este, înainte de toate, proces, astfel încât se pot evita absolutizările, înțelegerile simpliste, unilaterale ale celor doi "poli" logici și epistemologici. La nivelul simțului comun, subiectul pare exclus din procesul cunoașterii, fiindcă aceasta este îndreptată asupra a ceva ce e obiect. Sursele cunoașterii psihologice individuale se consideră a fi, în principal, două: una internă (datele conștiinței), cealaltă externă (datele comportamentului observabil). Obiectivitatea acestei cunoașteri se dobândește prin extensiunea adecvată a autoobservației, care nu e reductibilă la introspecție („privirea interioară", percepția internă), care ar trebui să fie redenumită mai adecvat „extrospecție", așa cum susține Ștefan Lupașcu.

Cum ajunge individul uman la autocunoaștere? El reușește aceasta numai depășind introspecția „pură" și intrând în universul cunoașterii obiective (ceea ce implică, din perspectiva filosofiei lupasciene, o suită indefinită de actualizări și potențializări. Ștefan Lupașcu consideră că realitățile „interioare" sau psihologice pot fi considerate adevărate în măsura în care sunt obiective (obiect al cunoașterii) sau reale în măsura în care constituie un adevăr obiectiv, independent de subiect. Problemele metacognitive insolubile cu mijloacele clasice constituie rezultatul firesc al logicului care se ignoră pe sine (ceea ce este valabil și pentru cazul cunoașterii psihologice). Excluziunea reciprocă a subiectului și obiectului în cunoaștere are urmarea ignorării procesului cunoașterii, fie acesta exercitat de către omul „evoluat", „complex", "cultivat" etc., fiindcă și el se supune, la rândul său, caracterului invers și contradictoriu al

Revista NR 3_2020____.indd 184 12.01.2021 13:44:58

elementelor demersului cognitiv. Cum menționează Ștefan Lupașcu: „nu este același lucru să cunoști și să cunoști ceea ce cunoști". Psihologia cognitivă arată că cercetarea componentelor comportamentului inteligent (de exemplu, cele care intervin în rezolvarea de probleme) prezintă o deosebită importanță pentru învățare și cunoaștere.

Logica lui Ștefan Lupașcu este, din punctul de vedere al metodei, o dialectică a cunoașterii științifice, autorul ei denumind-o și „structurologie complementară științei sistemelor". Ea a fost elaborată pe baza evoluției din științe, mai ales din mecanica cuantică, care a arătat relativitatea adevărurilor cunoscute, dar și limitele logicii clasice. În *Experiența microfizică și gândirea umană* autorul argumentează mecanismele și constituirea dualistă și contradictorie a gândirii logice cu activitate cognitivă. Deci, în funcție de structurile dinamice și contradictorii ale gândirii care se actualizează și se potențializează dualist, realitatea socială va fi dual și contradictorie. Pentru înțelegerea caracterului multiplu al realității sunt importante ideile prin care Ștefan Lupașcu redefinește *conceptul, analiza și sinteza, inducția și deducția,* nu în ultimul rând și concepția sa despre *subiect, obiect și cunoaștere*.

Nu se vor găsi, consideră Ștefan Lupașcu, alte cunoașteri polare posibile, ci doar combinațiile lor. O idee importantă este aceea prin care Ștefan Lupașcu subliniază situația și rolul radical diferit al *subiectului și obiectului* în cadrul experienței microfizice față de știința clasică. Problematica conștiinței și a cunoașterii este urmărită de Ștefan Lupașcu în diferite lucrări. În opoziție cu aproape toate concepțiile de până la el, promotorul *trimaterialității* și al *trilogicității* înțelege cunoașterea ca activitate „existând în toate materiile, în măsura în care potențialitatea este conștientă. În acest moment putem spune că un obiect fizic este un sistem care are cunoașterea sa, iar energia este cognitivă". Pentru Ștefan Lupașcu, problema fundamentală a Universului și, a științei este aceea a organizării. Utilizând ideile sinergeticii, a teoriei autoorganizării și a dezvoltării sistemelor complexe, epistemologia neoraționalismului dialectic al lui Șt. Lupascu analizează sistemele de diferit nivel de organizare propunând teoria celor *trei materii.* [3]

Teza, conform căreia realitatea este structurată pe trei niveluri de materialitate, a fost publicată în 1960 în eseul „Cele trei materii", considerat de către epistemologii contemporani „Discurs asupra metodei din timpurile noastre". Atât materia, cât și orice obiect de la nivelul microfizic la cel astrofizic se prezintă sub forma unui sistem, mai curând a unei sistematizări energetice dotate cu o anumită rezistență impusă de diverse forțe de legătură ca cele de coeziune, de valență, de schimb, inerente înseși evenimentelor, este cea care conferă reprezentării sensibile impresia de realitate fizică consistentă și opacă, numită *materie*. [3, p.23,7] Se consideră că orice sistem energetic este în funcție de forțe antagoniste, dependent de natura și mecanismul evenimentelor care îl constituie. El consideră că nu se întâlnește sector al experienței și al experimentării, la nivel atât macro, cât și microfizic, în care să nu se evidențieze acest antagonism indispensabil pentru formarea oricărui sistem [3, p.25] Axioma pe care a considerat-o necesară s-o instituie în principiu fundamental al logicii oricărei energii, sub numele de principiul antagonismului, este aceea că energia nu poate fi posibilă sau, cel puțin, sesizabilă în afara antagonismului său inerent și acest dinamism este prezent ca motor al oricărui eveniment.

Revista NR 3_2020____.indd 185 12.01.2021 13:44:59

Așa că energia, oricum s-ar înfățișa, nu numai că deține dinamisme antagoniste, ci sunt și trebuie să fie de așa natură încât actualizarea unuia să implice potențiazarea celuilalt, sau ambele să se găsească pe cele două traiectorii ale trecerii de la potențial la actual sau de la actual, la potențial, către sau într-o stare în același timp la egală potențializare și egală actualizare unul față de altul. În aceasta constă principiul antagonismului, definitoriu pentru orice energie, principiu pe care l-am formalizat așezându-1 la baza unei noi logistici, ca o algebră logică a energiei, iar orice sistem se dovedește un sistem de sisteme în funcție — ca orice sistematizare — de relații de antagonism și o complexitate ce crește în pas cu complicarea sistemelor. [3, p.28] Examinarea sistemelor de sisteme din ce în ce mai complexe și ample va da la iveală *trei orientări privilegiate* ale sistematizării energetice, conferind materiei trei aspecte specifice sau organizând *trei feluri de materii*. [3, p.29] Deci, sunt posibile *trei tipuri de sisteme* și de sisteme de sisteme: un sistem cu antagonism simetric, ale cărui dinamisme sau sisteme antagoniste se echilibrează la același nivel de actualizare și potențializare respective și reciproce, și alte două sisteme, inverse, dirijate și organizate de excesul sau de dominarea unuia ori altuia dintre dinamisme sau sisteme antagoniste: sisteme inverse cu antagonism disimetric, în dezechilibru, pe care le consideră în echilibru disimetric. Tehnicile experimentale contemporane se desfășoară pe două planuri: *microscopic* și *macroscopic*. [3, p.29]

În aceste două zone sistemele diferă, în primul rând, prin rezistența lor: se pare că cele mai înalte concentrări energetice se află în sistemele micro fizice. [3, p.30] Se analizează ca exemplu faptul că în microfizică orice eveniment se prezintă concomitent ca undă și corpuscul, fără a putea fi, totuși, riguros nici una, nici alta prin participarea valorilor de discontinuitate ce reprezintă noțiunea de corpuscul și valori de continuitate ce reprezintă noțiunea de undă, noțiuni foarte complexe de altfel, comportând multiple implicații. [3, p.31]

Principiile asupra cărora se îndreaptă cercetarea lui Șt. Lupașcu sunt principiul lui Carnot-Clausius, sau al doilea principiu al termodinamicii, și principiul excluziunii al lui Pauli, în cadrul căruia în orice experiență, a energiei și a sistematizărilor pe care ea le generează, rolul fundamental pe care-1 joacă în acest caz proprietățile de omogenizare și eterogenizare ale evenimentelor, proprietăți cu atât mai importante cu cât sunt în strânsă corelație cu cele două forțe polarizatoare și contradictorii ale logicii: identitatea și non-identitatea [3, p.33] Principiul lui Carnot-Clausius, după cum se știe, concentrează experiența generală a sistemelor fizice: ele trec ireversibil prin intermediul unor transformări neîncetate de la o eterogenitate inițială relativă către o omogenitate crescândă, sau de la niveluri energetice ridicate (energie mecanică, electrică, chimică etc) la forme degradate (ca ex. căldură, operație de nivelare pe care o simbolizează matematic formulele de creștere a entropiei și care distruge orice sistem), iar principiul excluziunii al lui Pauli, care este răspunzător, la nivel microfizic de varietatea sistemelor și agentul însuși al posibilităților de sistematizare prin intermediul particulelor ce i se subordonează. El este cel ce instaurează diversitatea și diversificarea energetică împotriva tendinței omogenizante a energiei despre care mărturisește al doilea principiu al termodinamicii, și tocmai prin mijlocirea acestui con-

Revista NR 3_2020____.indd 186 12.01.2021 13:44:59

flict se elaborează sistemele [3, p.34] Și se introduce în gândirea științifică noțiunea de antagonism contradictoriu ca dat fundamental — experimental și teoretic — al energeticii, cu proprietățile de actualizare și potențializare ale dinamismelor sale [3, p.36] După Șt. Lupascu, sistemele de sisteme se vor despărți în *două direcţii macroscopice* inverse, care se vor reliefa fiecare pe măsura dezvoltării lor:

1. Direcția pe care o indică al doilea principiu al termodinamicii, în care antagonismul sistematizant este slăbit progresiv de dominația factorilor dinamici ai omogenizării, potențializând, tot mai mult, cu fiecare transferare a energiei, factorii dinamici de diversificare; având ca termen final și ideal moartea universului într-o omogenitate definitivă sau, dacă vreți, în lumină.

2. Direcția inversa, în care sistemele de sisteme evoluează eterogenizându-se statistic și probabilitar pentru a constitui materia vie (organizată), în virtutea unui principiu biologic al excluziunii, asemenea principiului lui Pauli [3, p.37]

Se face exemplu referitor la sistemul biologic, în cadrul căruia domină principiul biologic al excluziunii, sursă a eterogenizării și individualizării sistemelor de sisteme care constituie materia vie, prezidând la formarea și devenirea lor. Nu numai că sunt destinate concurenței și luptei necruțătoare, pentru un loc sub soare și pentru dezvoltarea lor specifică și individuală distrugându-se reciproc și hrănindu-se unele cu altele, nu numai că selecția naturală este unul din factorii fundamentali ai conservării și evoluției lor, dar în sânul fiecărui organism se manifestă o asemenea înclinație spre excluziune încât orice țesut străin, chiar dacă e prelevat de la un exemplar de aceeași specie, rasă sau aceeași familie (de la mamă, frate etc.), se dovedește neasimilabilă, fiind de îndată respinsă și ajunge ca o celulă să fie destul de slăbită pentru ca să fie imediat digerată de vecinele sale. Or excluziune nu înseamnă anarhie, tocmai pentru că ea implică eterogenizarea în lupta cu forțele de omogenizare și deci un antagonism pe care l-a numit organizator, întrucât este condiția și principiul formator al oricărei sistematizări, după cum s-a menționat, existența antagonismului presupune existența necesară a sistemului. [3, p.38]

Se prezintă o constatare experimentală indiscutabilă: procesele morții sunt procese de omogenizare celulară și se consideră că antagonismul biologic cedează și trebuie să cedeze întotdeauna eterogenul în dauna omogenului, variațiilor în dauna invarianților, noului în dauna monotonului și este considerat un antagonism disimetric [3, p.39] Se abordează diferit conceptul de cauzalitate: cea care generează un sistem energetic prin actualizarea omogenității (sistem macrofizic), alta – cea care îl organizează și-l structurează prin actualizarea eterogenității (cauzalitatea sistemului vital) și o a treia, care controlează dubla actualizare și dubla potențializare echilibrantă, intensificând antagonismul și concentrând energia în sistemul microfizic. Prin urmare, celor *trei tipuri de cauzalitate* le corespund *trei tipuri de finalitate*. Astfel, energia însăși, prin alcătuirea sa antagonistă, generează atât cauzalitatea, cât și finalitatea. [3, p.44] Deci, acestor trei tipuri de materii le corespund trei tipuri de cauzalitate, trei tipuri de spațiotemporalitate, trei tipuri de sisteme și sistemogeneze, trei tipuri de structuri și tot atâtea tipuri de dialectici. Există, de asemenea, *trei cibernetici* posibile și efective*: a sistemului fizic, a sistemului vital și psihic* (cibernetica sistemului microfizic).

Revista NR 3_2020____.indd 187 12.01.2021 13:44:59

Metodologic, aceste trei tipuri de sistematizări energetice sau materii, cu toate nuanțele și treptele ce duc de la una la alta, constituie o grilă care permite prin aplicarea ei la manifestările energetice, detectarea genului de structură sistematică și orientarea ce le caracterizează [3, p.48] Se atenționează că energia-materie nu este ființa, ca acel absolut-afectiv, pentru că nu este decât o succesiune de raporturi care devin neîncetat; dar devenirea nu este nici unilaterală, nici hegeliană prin faptul că este dialectică, iar alte două dialectici coexistă în și prin același determinism contradicțional [3, p.50] Și materia nu pleacă de la „neînsufleţit", cum s-a susținut uneori, pentru a se ridica, prin biologic, din complexitate în complexitate, până la psihic și chiar dincolo: cele trei aspecte ale sale constituie, cum am văzut, trei orientări divergente, dintre care cea de tip microfizic, care se regăsește în sistematizarea energetică a psihicului, nu este sinteza celorlalte două, ci mai curând lupta lor, conflictul lor inhibitor, într-un antagonism și o contradicție crescânde (ceea ce modifică radical întreaga problemă a conștiinței). Antagonism și contradicție care se dovedesc înseși principiile conservării energiei, ca și ale transformărilor sale dezintegrante sau acumulative. [3, p.50]

Se explică o confuzie dintre cele mai răspândite: contrarietatea nu este contradicție. Chiar pentru gândirea rațională cea mai clasică, două lucruri contrare pot coexista independent unul de altul, ele pot fi atributele aceluiași subiect (umanitatea poate fi alcătuită din oameni albi și negri), ele pot fi subiectele aceluiași atribut (negru și albii pot avea aceeași cultură, inteligență etc.). [3, p.54] Se analizează noțiunea de sistem ca un concept *vechi* și totuși *nou* prin abordarea propusă, adică structura sa dinamică și logică, menționându-se că dacă există energie, există antagonism și sistem. [3, p.59] O observație importantă este de menționat, cu cât antagonismul este mai puternic, cu atât sistemul este mai rezistent și conține energie mai multă, puterea unui antagonism măsurându-se nu numai prin cea a dinamismelor sale, ci și prin egalitatea sau inegalitatea lor, adică prin gradul de actualizare a unora pe seama potențializării gradate a celorlalte. [3, p.61] Se vor dezvolta astfel divergent trei tipuri de sisteme și trei tipuri de dialectici sistematizante. Sunt trei dialectici divergente și în mod esențial transfinite, numite ortodialectici, întrucât fiecare dintre ele se orientează respectiv în aceeași direcție, care se precizează asimptotic. Primele două generează, pe două căi opuse, sisteme de sisteme în dezechilibru sau în echilibru disimetric progresiv, slăbind antagonismul contradictoriu și apropiindu-se astfel de o noncontradicție ideală; a treia este o expansiune a sistemelor de sisteme în echilibru simetric, intensificând contradictoriul. Alte dialectici, de asemenea și respectiv transfinite, dar non-orto, pe care le-am putea numi paradialectici, apar în mod algebric și proliferează la rândul lor tot într-un număr transfinit. Și toate aceste dialectici se află și ele în interacțiuni dialectice, constituind dialectici de dialectici etc. [3, p.64] Prin slăbirea antagonismului și sporirea noncontradicției lor, sistemele slăbesc și tind să dispară: aceasta înseamnă transformarea materiei în radiație, a tuturor particulelor în fotoni, într-o stare energetică definitiv nediferențiată, sinonimă cu moartea, iar dacă echilibrul dintre forțele antagoniste este mai rezistent, antagonismul este mai intens. [3, p.67] Se consideră că nu materia conține o dialectică menită să îndeplinească funcția de mecanism sau modalitate a comportamentelor sale,

Revista NR 3_2020____.indd 188 12.01.2021 13:44:59

ci dialectica este cea care creează materia. [3, p.67] Totuși, nu orice dialectică este cibernetică, după cum menționează autorul, în timp ce orice cibernetică nu poate să nu fie dialectică. Există trei tipuri de cibernetici, întotdeauna materiale și materializante, prin însuși faptul existenței celor trei tipuri de dialectici orientate sau ortodialectici. Aflate şi ele în interacțiune dialectică, producând dialectici, se formează cele trei ortodialectici de ortodialectici, constituind cele *trei universuri*:

Primul univers: sistemul nostru solar, galaxia noastră până la cele mai îndepărtate galaxii de galaxii pe care le înregistrează observatoarele, determinat de ortodialectica dominantă a entropiei pozitive crescânde.

Al doilea este universul biologic - un univers antagonist invers.

Al treilea este universul de tip atât microfizic, cât și psihic, având contradicția în creștere și acumulând energie. Iar aceste trei universuri generează ele însele universuri de universuri proprii. [3, p.70] Logica polidialectică și energia prezentate de Șt. Lupascu constituie un aparat de detectare și de intervenție oferind la alegere soluții morale. [3, p.71] Umanul este exponentul ontic al dialecticii T, în concepția lui Ștefan Lupaşcu, iar tripla sa structurare: fizică, biologică și psihică îl singularizează în ansamblul lumii ca manifestare plenară a materiei - energie. Și aici, polarizarea între cele trei constante: A, P, T, este criteriul de disociere dintre diferitele aspecte ale sale: psihismul, esteticul, eticul, religiosul.

În concluzia, meritul istoric al lui Ștefan Lupaşcu este acela de a fi recunoscut faptul că infinita multiplicitate a realului poate fi restructurată și derivată plecând de la numai 3 termeni (triadă), idee pe care a urmărit-o și dezvoltat-o cu o rară consecvență în întreaga sa operă filosofică. Aceste trei sistematizări energetice sau materii posedă logicile proprii cu legile lor specifice și necesitățile deductive, ca și metodologiile conceptuale și tehnice, tipurile de metode ce ne permite să le cunoaștem, să acționăm asupra lor și chiar să le producem.

Subliniind faptul că știința actuală se află într-o criză dintre cele mai complexe, în sensul că experiența științifică, acumularea prodigioasă de fapte din toate domeniile se lovește de o gândire, un intelect, o logică ce nu se mai adaptează la aceste fapte, Gaston Bachelard și Ștefan Lupaşcu arată că este necesară o nouă conceptualizare, pentru a cuprinde gândirea profundă a științei contemporane.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Bachelard G. Dialectica spiritului ştiinţific modern. Vol.II, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986. 388 p.
2. Bachelard G. Dialectica spiritului ştiinţific modern. Vol.I, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986. 560 p.
3. Lupaşcu Şt. Logica dinamică a contradictoriului. / Cuvânt înainte de Noica C. Serie: Idei contemporane. Bucureşti: Editura Politică, 1982. 439 p.
4. Lupaşcu Şt. Experienţa microfizică şi gândirea umană. București: Editura Ştiințifică, 1992. 308 p.
5. Lupaşcu Şt. Principiul antagonismului şi logica energiei. Iaşi. Editura Ştefan Lupaşcu. 2000
6. Lupaşcu Şt. Universul psihic: sfîrşitul psihanalizei. Iaşi, 2000. 256 p.
7. Ţapoc V. Gaston Bachelard despre dialectica spiritului ştiinţific. În: Ştiinţele socio-umanistice şi progresul tehnico-ştiinţific. Conf. interuniver., UTM, Chişinău, 2009. p.3-10.
8. Coandă S. Metodele şi formele cunoaşterii ştiinţifice. Chişinău: Editura Universitas, 1991.
9. Prigogine Ilya. Stengres Isabelle. La Nouvelle Alliance. Paris: Gallimard, 1986.

Revista NR 3_2020____.indd 189 12.01.2021 13:44:59

IMPACTUL GLOBALIZĂRII ASUPRA REALITĂȚII RELIGIOASE
THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON RELIGIOUS REALITY

Victor PLEȘCA, doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova,
pr.plesca.victor@gmail.com

Rezumat

Impactul fenomenului globalizării asupra omului, a mentalităților și opțiunilor sale și-a găsit elucidare în prezentul articol. În plan general, globalizarea este abordată multidimensional, fiind reliefate atât efectele pozitive, cât și cele negative, urmărindu-se expres prezentarea unei cercetări științifice echidistante și obiective pe cât este posibil. În particular, este analizat binomul globalizare versus religia creștină, în speță Ortodoxia și Biserica Ortodoxă. Religia este abordată în aspect moral, urmărindu-se a prezenta și justifica un component uman fondat pe valorile creștine și pe pilonii educativi, pentru a edifica o lume unită prin comuniune.

Cuvinte-cheie: *globalizare, Creștinism, ortodoxie, biserică, moralitate, comuniune, educație, informație, tehnologii informaționale.*

Summary

The phenomenon "the globalization" impact on human, its mentality and options has been elucidated in this article. In general, globalization is approached multidimensional, being highlighted both positive and negative effects, aiming to present an equidistant and objective scientific research as a possible. In particular, the globalization binomial versus the Christian religion, especially orthodoxy and the Orthodox Church is analyzed. Religion is approached in a moral point aiming to present and justify a human component based on Christian values and educational pillars to build a world united by communion.

Keywords: *the globalization, Christianity, orthodoxy, church, moral, communion, education, information, information technology.*

În fiecare zi omul se ciocnește cu lucruri care, fie plenar, fie parțial, nu îi sunt caracteristice ființei sale, mărturisind despre schimbări radicale în viața sa, care-l pot degrada sau înălța din ceea ce este. „Noua ordine" mondială emanată de fenomenul globalizării, poate fi judecată atât din perspectivă laică, cât și din cea religioasă, aducând pentru fiecare argumente pro și contra. Aceasta ne permite să afirmăm că globalizarea nu este un fenomen autonom, care se preocupă de probleme economice sau politice, ci reprezintă un proces mult mai vast, care produce schimbări radicale în viața oamenilor nu numai pozitive, dar și negative, unele dintre care vor fi analizate în acest articol.

În ultimele decenii ale secolului XX și începutul secolului XXI comunitățile religioase, mai pronunțat cea creștină, se află în fața unor fenomene care periclitează substanțial identitatea religioasă a societății. Mondializarea (din perspectivă culturală), globalizarea (în plan economic) sau integrarea (dacă ne referim la domeniul politic) comportă multiple schimbări în viața omului, care îl pot transforma. Abordată pe altă coordonată, globalizarea devine una dintre noțiunile tot mai frecvent întâlnite în dezbaterile academice contemporane. Astfel, sensul inițial al globalizării,

Revista NR 3_2020____.indd 190 12.01.2021 13:44:59

de integrare a sistemelor economice, favorizată de progresul tehnologic şi multiplicarea relațiilor comerciale, şi-a depăşit esențial semnificația. Fenomenul analizat reprezintă o „nouă paradigmă" care sfidează o bună parte din paradigmele sociale precedente, reflectând noile realități globale aflate în plin proces de derulare: prin globalizare se produce o translocație de la valorile culturilor tradiționale la cele care tind spre intimidarea inteligențelor, care se situează într-o neliniştitoare şi inclasabilă post-modernitate. Dacă anterior valorile fundamentale erau cele tradiționale, inclusiv ce țin de domeniul spiritual, actualmente alte dimensiuni le-au luat locul. În atare situație, specifică Alvin Toffler, se produce o mutație clară a puterii spre economie, finanțe, tehnologie şi medii [18, p. 89].

În literatura de specialitate sunt analizate mai multe procese interrelaționale care definesc globalizarea. Astfel, Marshall McLuhan a invocat „satul global" [14, p. 36]. Conținutul conceptual al acestei sintagme practic anticipează esența unui dintre fenomenele actualmente devenit realitate: tehnologii informaționale prin intermediul cărora comunicăm rapid şi frecvent; comprimarea distanțelor prin intermediul noilor tehnologii; interconectarea şi creşterea dependențelor reciproce; integrarea pieței financiare şi comerciale; internaționalizarea crescândă a producției (prin intermediul firmelor cu activitate globală; apariția unor probleme planetare care necesită abordări globale (problema ecologică, imigrația masivă cauzată de sărăcie şi conflicte, inclusiv terorismul internațional). Aceste constatări îl determină pe Giorgios Mantzaridis să numească societatea ca fiind una cu un caracter adimensional, care se extinde autoritar la nivel global, neavând un loc bine determinat, ca în cele din urmă să poată fi considerată „utopică". Societatea actuală pare să accepte tot mai mult „totul", pare să înglobeze orice, chiar şi gândirea socială creştină, dacă aceasta îi face pe plac, într-un mare joc de simulare retorică, de spectacol, de „strategii fatale" [2]. Frontierele nu sunt acceptate, societățile închise fiind considerate inamici ai omenirii. Altfel spus, globalizarea este o omogenizare a lumii. Evident este, susține Giorgios Mantzaridis, că societatea mondială nu se construieşte prin omogenizarea lumii, ci prin înălțarea la demnitatea persoanei, altă încercare conduce, mai devreme sau mai târziu, nu numai la dezamăgire, ci şi la anomalii dureroase. Omul contemporan comunică practic cu întreaga lume neieşind din casă (mai ales în condițiile actuale ale pandemiei de COVID-19), dar se găseşte şi sub directa supraveghere a puterilor din întreaga lume, rămânând în propria casă. În acest context survine o interogație: oare nu este aceasta un atac la propria libertate? [13, p. 16].

Actualmente, se observă cum standardele universale înlocuiesc omogenitatea particulară, specifică unităților teritoriale mici. În locul diferențierilor din interiorul unităților teritoriale care se dovedeau a fi reciproc exclusive, intervine o uniformitate, reprezentând infrastructura „spațiului expansiunilor" şi mişcărilor libere de bunuri materiale, oameni şi idei la scară mondială. Acesta este aspectul privind globalizarea la care reacționează frecvent criticii, considerând că „indivizii vor deveni la fel, peste tot în lume". Asemenea tendințe sunt estimate ca fiind negative, în special

Revista NR 3_2020____.indd 191 12.01.2021 13:44:59

acolo unde standardizarea şi uniformizarea apar alături de tendința de dominare unică, exprimată prin noțiunile „americanizare" şi „occidentalizare", implicând, pe de o parte, standardizarea culturii materiale, de exemplu, rețele hoteliere, piețe de desfacere, aeroporturi internaționale, şi, pe de altă parte, uniformizarea culturii nemateriale, de exemplu, folosirea unei limbi universal cunoscute, precum engleza [4] sau uniformizarea religiilor într-una singură.

Vom nota că alt proces intens, similar globalizării, de asemenea se află în plină desfăşurare, doar că la scară teritorială mai restrânsă, vizează „integrarea europeană". Mii de măsuri şi acțiuni au fost propuse pentru a asigura omogenizarea teritoriului Europei, sloganul fiind „O Europă fără frontiere". În acest caz este vorba, pe de o parte, de tendințele de eliminarea exclusivismului, care pune probleme atât cât există sisteme închise ce coexistă la nivelul satelor-națiuni, în timp ce pe, de altă parte, de introducerea standardelor uniforme şi a culturii comune, fie ca proces de difuziune, fie ca participare colectivă în crearea unei culturi noi. Cert este că, actualmente, lumea întreagă este supusă, concomitent, presiunilor antagonice ale fuziunilor şi uniunilor economico-politice între state aparținând aceloraşi regiuni şi, fisiunilor şi dezmembrărilor unor state sau uniuni de state sub presiuni naționaliste sau separatiste [10, p. 482].

Conjunctura conceptuală creată determină să clarificăm o întrebare existențială: La ce se referă globalizarea şi unde să-i căutăm sursele ca proces real? Opțiunile specialiştilor în domeniu diferă. Astfel, la un pol se află exegeții care susțin că apoteoza globalizării a coincis cu disoluția regimurilor comuniste, popoarele care au trecut prin internaționalismul promovat de regimurile comuniste au fost chemate să se alăture caravanei globalizării, şi popoarele care au trăit decepția internaționalismului socialist s-au întors spre particularitățile lor etnice, încurajate uneori, în mod provocator, chiar de către „mai marii globalizării" [13, p. 181]. La celălalt pol se află apologeții care susțin că globalizarea îşi are rădăcinile încă din Antichitate prin schimburile de diferit ordin între triburi, popoare şi națiuni, iar mai recent, să vizeze țări şi continente [7; 8]. O altă teză recentă a globalizării este că acest proces datează din perioada în care influența Vestului a început să se extindă în lume în urmă cu două-trei secole, sau mai precis de când Columb a început călătoriile pentru descoperirea noilor pământuri.

Globalizarea relațiilor sociale a fost de la început asociată cu inegalitățile dintre diferite regiuni şi în acest sens de o importanță deosebită fiind elucidarea procesului prin care au fost create societățile Lumii a treia. Actualmente, pe lângă competiția pentru stăpânirea teritoriilor şi pentru posedarea şi exploatarea materiilor prime şi a forței de lucru ieftine, se poartă o nouă luptă – *lupta pentru stăpânirea informațiilor* [12, p. 21]. Ca urmare, se formează un nou câmp pentru strategiile industriale şi cele comerciale, dar şi pentru cele de caracter militar şi politic. În această ordine de idei poate să apară problema, de regulă contradictorie, a raporturilor dintre instanțele economice şi instituțiile statale, dat fiind că în ultimele decenii aceste instanțe au pus în pericol numele generic de „corporații multinaționale şi corporații transnaționale", date fiind diferențele dintre aceste două forme de organizare. Datorită formelor noi

Revista NR 3_2020____.indd 192 12.01.2021 13:44:59

de circulație a capitalurilor, deciziile privind stabilitatea instituțională deseori scapă, cel puțin în parte, controlului statelor-națiuni. Redeschiderea pieței mondiale, reluarea unei competiții economice de secole susținute, dispariția hegemoniei exclusive a capitalismului american, declinul alternativei socialiste, precum și alți factori au adus statele în situația de a-și revizui serios rolul pe care se obișnuiseră să-l joace după anii '30 ai secolului XX și care consta în protejarea, ghidarea și planificarea investițiilor. În acest context, apare paradigma dezvoltării sociospațiale cu cei doi termeni opuși: *individualizare* și *globalizare,* aceasta din urmă provocând interes deosebit, cu predilecție în ultimii ani, majoritatea discursurilor nefiind centrate asupra definițiilor conceptului, ci, mai degrabă, asupra abordărilor diferite ale acestui fenomen.

La nivel social, globalizarea tinde spre un proces care lărgește cadrele determinante ale schimbării sociale la nivelul lumii ca întreg. Dacă până acum problemele erau rezolvate și abordate în cadre locale, regionale și naționale, centrarea este ancorată pe internaționalizare și globalizare. A crescut interesul în explicarea relațiilor dintre unitățile teritoriale și lumea ca întreg, menționează L. Zapârțan, discuțiile purtându-se asupra problemelor cu privire la „legătura micro-macro", „raportul local-global" și la analize multi-nivel [17]. Problema care rămâne deschisă este cea referitoare la modul în care s-ar putea merge dincolo de enumerarea simplă a diferitor indicatori ai globalizării, precum operațiunile corporațiilor multinaționale și transnaționale, comunicațiile prin satelit, existența unei limbi universal acceptată, problemele ecologice ale lumii actuale și abordarea globală a problemelor de securitate și pace. Eminamente, totul pare să se rotească în jurul „noii ideologii" a globalizării, care a creat noi aliniamente opuse în cele mai diverse cercuri de pe întreg globul. Ca urmare, apar controverse teoretice, dar și adversități, încleștări, uneori chiar violente, unii se extaziază, alții se agonizează, existând atitudini diferite în abordarea subiectului. La margini, dar nu neapărat fără influență, sunt fundamentaliștii, care fie că sprijină fără nici o rezervă globalizarea, fie o resping în totalitate. Între aceste grupuri dialogul este foarte dificil, supozițiile cu care se operează fiind diametral opuse și foarte ideologizabile. Mult mai relevante sunt pozițiile care nuanțează dezbaterea, fie susținând procesul de globalizare, fie încercând să-i reliefeze neajunsurile. Thomas Friedman este apologet al globalizării, dar nu închide ochii la efectele sale negative, iar Manuel Castells și Antony Giddens susțin globalizarea, dar subliniază nevoia de ajustare instituțională, mentală, care nu este lipsită de costuri majore [7, p. 307].

Există mai multe tipuri de discursuri privind globalizarea, care pot fi puse în legătură cu predispozițiile intelectuale (de doctrină), cu interesele de grup și de comunitate diferite, cu spiritul timpului și, nu în ultimul rând, cu mersul evenimentelor. Astfel, am putea spune că globalizarea este un proces inexorabil [8, p. 147]. Căci sub pretextul unei tehnologii din ce în ce mai sofisticate, perseverăm în deconstrucția interminabilă a unei lumi, a unei istorii care nu-și mai poate secreta propriul sfârșit, la capătul căreia ea însăși ar putea să se desființeze, notează J. Baudrillard. Totul se poate prelungi la infinit. Nu mai dispunem de mijloace necesare pentru a opri procesele. Ea se desfășoară de atunci încoace fără participarea noastră, pe când noi,

Revista NR 3_2020____.indd 193 12.01.2021 13:44:59

hiper-informați, înconjurați din toate părțile de mass-media, nu mai ştim nici măcar dacă ceva se întâmplă sau nu [3, p. 284]. Altfel spus, se afirmă că orice s-ar întâmpla, procesul în sine nu poate fi stopat. În plus, se argumentează că stoparea nici nu ar fi recomandată, întrucât avantajele ar depăși considerabil costurile.

Se afirmă că globalizarea este un proces ce impune apropierea şi cunoaşterea unor culturi şi civilizații, ceea ce ar duce la o mai bună colaborare între diferite branşe sociale, precum şi la o liberă şi rapidă circulație a informației, mărfurilor, ideilor. Însă, în pofida apropierii mai mari ca niciodată şi a dispariției, practic, a barierelor, în urma creşterii fără precedent a vitezei de circulație a informației, ne vedem în imposibilitatea de a mai comunica emoții şi stări sufleteşti profunde. Putem vorbi oricând, cu oricine din orice colț al lumii, distanțe care altădată se parcurgeau în câțiva ani, se acoperă astăzi în câteva ore. Cu toate acestea, în loc să ne fie mai uşor să găsim parteneri, prieteni (indiferent de scop), singurătatea a devenit o problemă socială gravă: de exemplu, în SUA, în plină epocă a „comunicării", peste 26 000 000 de oameni trăiesc singuri. Niciodată în istoria umanității o societate nu a cunoscut un asemenea grad de *solitudine* [11, p. 46].

Aceste caracteristici şi consecințe socioculturale ale globalizării au realizat şi anumite efecte asupra creştinătății, mai pronunțat față de cea occidentală. Şi în cazul creştinătății ortodoxe, tendințele globalizării prezintă interes investigațional, unele trăsături care trebuie abordate. Astfel, nu putem nega faptul că până acum creştinătatea de Răsărit nu s-a confruntat cu probleme atât de serioase cum sunt cele emancipate de globalizare, mai ales la sfârşitul Mileniului II şi începutul celui de al III-lea, comunitatea umană şi Biserica au fost aruncate în vâltoarea lumii postmoderne intrate în proces de globalizare, cu toate implicațiile sale economice, sociale, culturale şi religioase, care se fac aievea simțite. Comunitatea creştină ortodoxă riscă să fie privată treptat de conținut şi transformată în simboluri lipsite de consistență reală dacă nu vor şti să-şi asume rapid o morală a vieții individuale şi comunitare, care să le permită să beneficieze real de pe urmele avantajelor participării la civilizația globală. Aceasta implică şi asumarea consecințelor practice care decurg din natura de chenoză a Iconomiei Întrupării şi din natura relațională de comuniune a Treimii care este Dumnezeul cel Viu, Biserica şi Tradiția în Creştinism nu au voie să se propovăduiască pe ele însele, ci pe Hristos Cel Viu, Viața şi Lumina, nu doar a Bisericii, ci a întregii lumi. Biserica există şi creştinii sunt chemați de Dumnezeu pentru a fi sufletul, lumina şi sarea pământului şi a lumii. Biserica şi creştinii au în acest sens câteva datorii nerealizate [6, p. 38]. Acestea sunt imperativele celui de-al treilea mileniu creştin, pentru ca el să nu fie colapsul nihilism al „ultimului om" [9], ci mileniul unei ecumenicități panumane autentice – alternativă la globalizarea nihilistă poate fi: asimilarea şi depăşirea din interior sau transfigurarea modernității; asumarea teologică şi spirituală a umanității; elaborarea unui nou stil de viață spirituală şi umană în lume care să scoată înevidență.

Ortodoxia resurecțională ca „fire adevărată a omului" [10, p. 49], afirmă Rafail Noica. O nouă figură „ad extra" a prezenței ortodoxe într-o lume globalizată nu se

Revista NR 3_2020____.indd 194 12.01.2021 13:44:59

poate realiza însă practic decât cu un efort de a imagina o altă figură socială, de comuniune autentică, a Bisericii „ad intra" din perspectiva Revelației Vieții gândind din nou în același timp din perspectiva ei umanitatea și lumea în întregul lor în perspectiva dialogică a consubstanțialității lor originare și eshatologice. Dincolo de orice tentații jubiliare sau crispări apocaliptice, Mileniul al III-lea se deschide pentru Creștinism, în general, și Ortodoxie, în special, cu o provocare dramatică și o agendă copleșitoare [10, p. 49].

Globalizarea religiosului nu se exprimă printr-o omogenitate de credințe, ci printr-un hibrid multiplu și o relativizare a identităților, notează L. Tănase, care permit împăcarea universalului cu particularul. Asemenea perspectivă presupune deteritorializarea identificării religioase în favoarea unei concepții lărgite într-un fel de software universal, care corespunde unei imagini translocale [16].

Obiectivul „spiritual" al globalizării îl constituie unificarea tuturor religiilor. Matthew Fox, fondatorul conceptului de „ecumenism profund", afirmă: „Ecumenismul profund este mișcarea care va valorifica înțelepciunea tuturor religiilor lumii: a hinduismului, a budismului, a lărgit și violența care vor deveni în final incontrolabile" [16]. Conform lui Georg Hegel, viața omului are două componente: una imanentă, imediată, zilnică, și una transcendentă, care acționează ca un țel deasupra individului sau grupului, deasupra limitării lor, dând naștere sentimentului de apartenență etnică și națională. Dacă vrei să ucizi acest țel transcendent și să transformi omul într-un egoist feroce, gata oricând să sfâșie pentru orgoliile meschine, trebuie să modifici componența imediată a vieții de zi cu zi, trebuie să-i modifici percepțiile vizuale, auditive, tactile, într-un fel de software universal, care corespunde unei imagini translocale [1] familiare, cu care generații înaintea sa au trăit, în așa fel încât să nu simtă, prin toți porii săi, decât această „răsturnare a valorilor". Altfel spus, ar trebui efectuată o schimbare de mentalitate. Așa s-a creat omul materialist, teluric, consumatorist, lipsit de conștiință națională, trăitor exclusiv pentru sine și pentru a-și satisface nevoile crescânde. Valorile tradiționale nu trebuie distruse așa cum a încercat internaționalismul comunist, prin forță, nu viața exterioară a omului trebuie controlată, ci gândirea sa. Oricine dorește să distrugă un popor, să-l facă să-și piardă identitatea, trebuie să atace în primul rând factorii săi creatori și formatori, religia, cultura și tradiția: „Pentru a supune un popor, trebuie să-i anihilezi forțele morale cu totul, deformându-i trecutul, ponegrindu-i eroii și conducătorii adevărați cu cele mai infame minciuni; toate acestea le poți îndeplini slujindu-te de serviciile elementelor cele mai decăzute și mai lipsite de scrupule, alese din rândurile acestui popor pentru a-l conduce", specifica înțeleptul chinez Lao Tse în urma cu 2 500 de ani. Trăim actualmente vremuri tulburi, politice, economice, religioase, culturale și spirituale, care trădează starea de decădere spirituală în care ne vom duce nestingherit zilele. Iar adâncirea în păcat este mai mare cu cât renunțăm mai mult la rădăcinile străbune înfipte adânc în țară, limbă și credință, de către strămoșii noștri, și devenim din ce în ce mai „căldicei" pe măsură ce ne altoim idealurile aduse de pretutindeni, subliniem noi.

Revista NR 3_2020____.indd 195 12.01.2021 13:45:00

Privind direcțiile şi repeziciunea cu care se succed transformările ireversibile ale societății, nu poți să nu te întrebi cum va arăta omenirea peste o mie de ani şi mai mult timp? Va reuși să se salveze, să se redescopere, grație unor provocări culturale sau unei „revoluții" a tinerilor, de genul unei „treziri" religioase, ori va eșua pe termen lung, într-o masă gregară şi anesteziată spiritual manipulată prin televiziuni şi exploatată de concernele de politică şi comerț? Să fie oare definitivă această biruință a răului în lume? De fapt, dacă este așa cum ne spune Apostolul Petru, „dreptatea locuiește în cer nou şi pământ nou", se pare că trebuie să aşteptăm veacurile noi ale lumii, pentru ca binele să domnească într-un sfârşit asupra lor. Este o invitație nu la resemnare, ci la speranța eternității.

Cu toate că se atestă multiple influențe negative ale globalizării, putem evidenția şi unele aspecte pozitive, cum ar fi: controlul migrației masive (legale şi ilegale) cauzate de sărăcie; conjugarea eforturilor în soluționarea conflictelor interetnice şi religioase; controlul global asupra criminalității internaționale organizate; lupta solidară a comunității umane împotriva terorismului internațional; reducerea diferențelor uriașe între țările sărace şi bogate. Tot aici putem adăuga şi rezolvarea problemelor unor situații deosebite la nivel planetar, precum: protejarea surselor de apă, protecția mediului înconjurător (a stratului de ozon, pădurilor), exploatarea rațională a resurselor minerale, care, dacă nu vor fi rezolvate, vor avea implicații pentru întreaga omenire.

În acest context, Teofil Tia notează: „Este greşită însă *demonizarea* globalizării, deoarece aspectele negative nu trebuie să ne împiedice să vedem latura pozitivă a fenomenului: competiția, element esențial al dinamismului, a fost la originea progresului tehnologic uluitor; producția masivă de produse standartizate şi la un cost redus a permis să fie scutită de munci grele, care în trecut erau considerate normale; protecția muncii a fost îmbunătățită; educația generalizată, chiar dacă imperfectă, oferă mijloace de a deveni conştienți de demnitatea lor, familiarizându-i cu participarea la viața publică; grație globalizării, epoca modernă cunoaşte mijloace noi de acces la cultură şi mai mult timp liber; există mijloace pentru a eradica foamea, bolile, sărăcia şi ignoranța; instituțiile sociale au fost perfecționate şi asigură relații profesionale mult mai relaxate şi mai coordonate decât în trecut" [19, p. 218]. Ce este rău, că de aceste beneficii înaintate de globalizare se bucura doar o parte din oameni, cei care au acces la aceste daruri date de progresul globalizării. Or, mult depinde de modul cum privește persoana lucrurile date, în acest sens putem afirma că globalizarea poate fi estimată ca fiind un foc curățitor, care întăreşte creştinul în lupta cu răul, așa cum făceau creştinii primelor veacuri: prin chinuri şi răbdare au adus victorie credinței noastre. Laturile pozitive ale globalizării mult depind de om, cum zice Sf. Apostol Pavel: „Toate vă sunt îngăduite, dar nu toate de folos".

Totuşi, care ar fi asumările Creştinătății Ortodoxe față de fenomenul globalizării? Într-un interviu, Savatie Baştovoi şi-a exprimat opinia referitor la poziția Bisericii Ortodoxe față de consecințele globalizării: „Ortodoxia nu trebuie să răspundă nici unei provocări. Ea a răspuns o dată pentru totdeauna prin moartea lui Hristos. Dum-

Revista NR 3_2020____.indd 196 12.01.2021 13:45:00

nezeu pe cruce este răspunsul lumii acesteia. Celelalte nu sunt ale noastre" [5, p. 30]. Spre deosebire de Savatie Baștovoi, Teofil Tia propune alt mijloc de soluționare a problemei: „Biserica nu trebuie să intre în luptă sau în conflict cu globalizarea, din moment ce aceasta evoluează în direcția unificării umanității. Această unificare se fundamentează pe o bază fragilă, deoarece filosofia care o inspiră nu corespunde adevărului despre om. Acestui fapt i se datorează o mare parte din nedreptățile care o acompaniază. Potrivit lecturii ecleziale a realității, globalizarea supune omul unui determinism căruia acesta nu-i poate scăpa. Ea este acompaniată de un proces ale cărui efecte negative depind de condițiile în care se dezvoltă, responsabilitatea creștinilor este de a-i combate efectele negative, identificând structurile de păcat și acționând în direcția transformării lor în structuri de solidaritate" [19, p. 335].

Urmând aceste două afirmații, menționăm că mărturia Ortodoxiei în contemporaneitate trebuie să plece de la experiența duhovnicească a propriei Tradiții, să nu urmărească unificarea exterioară și artificială a umanității, rămânând în felul acesta captivă schemelor ideologice ale globalizării. O concentrare pe un activism exterior riscă să submineze efortul Bisericii la crearea unei amăgitoare unități a lumii construite pe orgoliul sistemului impersonal propus de globalizare. Adevărata demnitate a persoanei se împlinește prin metanoie și isihie lăuntrică, autentice criterii de valoare ale iubirii față de lume. Biserica trebuie să pornească din interiorul omului, dacă dorește să armonizeze situația din lume. Iar atunci când a stabilit conștiința, libertatea, responsabilitatea și virtutea omului, cum era la început, poate acționa și în societate, combătând prin experiența ei de trei milenii doar lucrurile negative, iar cele pozitive să le dezvolte. În acest sens de idei, Giorgios Mantzaridis scrie: „Atât timp cât omul va continua să poarte ochelari de cal, care-l vor obliga să vadă numai interesul său îngust, fără să întoarcă privirea și spre aproapele, va înainta negreșit spre schimbări radicale în el. Rezolvarea acestei probleme se va putea găsi numai când va vrea să vadă și ce se întâmplă lângă el, când se va hotărî să respecte o recomandare creștină fundamentală, și anume: nimeni să nu caute ale sale, ci fiecare pe ale celorlalți (Filipeni 4). Când fiecare dintre noi se va interesa și de aproapele când îl va include în preocupările și în idealurile sale, când îl va vedea ca scop al activității sale, atunci își va găsi locul potrivit în societate; atunci va constata că în aproapele se află adevăratul său eu, adevărata lui existență" [13, p. 181 – 182].

Împotriva falsei economii, împotriva interpretării false a banului, același autor notează: „Adevărul Bisericii Ortodoxe nu se propovăduiește din văzduh, ci din inimile creștinilor ortodocși. Nu se oferă prin referință la trecut, ci prin trăirea și activitatea în prezent. Astăzi, când lumea vede totul prin prisma banului, când este guvernată de ban și îndumnezeiește banul, mărturia Ortodoxiei nu poate evita desconsiderarea banului, dărâmarea statuii acestui Dumnezeu mincinos. Această mărturie trebuie să fie odată înainte de toate de monahismul ortodox, dar și de pleroma Bisericii. Dacă lumea a fost amăgită și crede că toate se cumpără pe bani, are nevoie să vadă forme autentice de viață, cum ar fi obștea monahală ortodoxă sau familia tradițională, care păstrează libertatea în fața banului. Este nevoie încă să afle că se cum-

Revista NR 3_2020____.indd 197 12.01.2021 13:45:00

pără cu bani numai „cele mărunte şi neînsemnate", pe când cele absolut necesare şi care susțin viața noastră sunt la dispoziția tuturor. Banii întregii lumi şi chiar lumea însăşi nu înseamnă nimic în fața valorii unui singur om, în fața unui singur suflet. Conştientizarea acestui adevăr îndepărtează pericolul degradării spre care este condus omul de spiritul banului, pune în evidență persoana umană, care riscă să dispară în vâltoarea globalizării şi deschide orizontul universalității" [13, p. 188].

Atitudinea creştină față de factorii distrugători ai naturii, morala creştină afirmă: „Efortul tehnico-ştiințific trebuie să fie dublat de unul spiritual-moral, astfel încât civilizația materială modernă să reintre sub măsura omului, în serviciul lui şi sub comandamentele etice superioare. Iubirea care se revarsă din Dumnezeu şi îmbrățişează toată omenirea, prin care omul este frate pentru semenul său, este forța spirituală, care pune tehnica în slujba omului şi a binelui, precum şi dominația patimilor în om poate pune tehnica în slujba nimicirii lui" [15, p. 284].Biserica Ortodoxă trebuie să intre mereu în comuniune cu creştinii săi obsedați de acest fenomen al globalizării. Comuniunea oamenilor face imposibilă dezvoltarea egoismului uman, pentru că toate consecințele negative ale globalizării provin din egoismul uman. Singurătatea înaintată de globalizare îl izolează pe om de societate, comunicând doar cu tehnica, fiind influențată de răceala tehnicii, dispare căldura frățească față de semenii săi. Aici Biserica este chemată să aprindă din nou căldura frățească pe care o stinge tehnica, fiindcă Hristos ne învață să trăim în comuniune, iar satana - în dezbinare, deoarece prin dezbinare răul mai uşor stăpâneşte lumea, astfel, doar în comuniune cu Hristos putem face o lume unită.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Achillleseu N. Tinerii în faţa ofensivei noilor mişeiteri religioase. Studiu publicat pe site-ul coordonat de Ioan Florescu www.bpv.8m.com.
2. Bari I. Tratat de economie politică globală. Bucureşti: Editura Economică, 2010. 904 p.
3. Baudrillard J. Strategii fatale. Iaşi: Polirom, 1997. 216 p.
4. Baştovoi S. Între Freud şi Hristos. Timişoara: Marineasa, 2001. 160 p.
5. Baştovoi S. Postmodernism în rasă călugărească. În: Manifest românesc, 2003, Nr. 1, p. 30.
6. Clement O. Adevăr şi libertate. Ortodoxia în contemporaneitate: Convorbiri cu Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I. Sibiu: Deisis, 1997. 240 p.
7. Dăianu D. Globalizarea: între elogii şi respingere. În: România şi Uniunea Europeană - inflaţie, balanţă de plăţi, creştere economică. Iaşi: Polirom, 2002, p. 307.
8. Dăianu D. Cât de nouă este „Noua economie"? În: Secolul 20, 2000, nr. 4-5, p. 147.
9. Fukuyama F. Sfârşitul istoriei şi ultimul om. Bucureşti: Paideia, 1994. 384 p.
10. Ică I. jr. Globalizarea – mutaţii şi provocări. În: Gândirea socială a Bisericii. Sibiu: Deisis, 2002.
11. Ionescu T. et al. Globalizarea – prosperitate vs. identitate. În: Noua Dreaptă, 4-5 octombrie 2002.
12. Lyotard J.-F. Condiţia postmodernă. Bucureşti: Babel, 1993. 100 p.
13. Mantzaridis G. Globalizare şi Universalitate – himeră sau adevăr. Bucureşti: Editura Bizantină, 2002. 192 p.
14. McLuhlan M. Understanding. New York, 1966.
15. Mladin N., Zăgrean I. Teologia Morală Ortodoxă. Vol. II. Alba Iulia: Editura Litera Reîntregirea, 2003, p.284.
16. Tănase L. Familia şi societatea într-o societate secularizată. În: Congresul internaţional „Familia şi viaţa la începutul unui nou mileniu creştin". Bucureşti: Palatul Patriarhiei, 25-27 sept. 2001. Publicată pe site-ul oficial al Patriarhiei Române www.crestinism-ortodox.ro
17. Zapârţan L. Este oare globalizarea ideologizabilă? Cluj, 2002, http://hiphi.ubbchii.ro/JSRI/html%20version/index/no 5/liviuzapartan- articol.html.
18. Toffler A. Al treilea val. Bucureşti: Politica, 1983. p. 340.
19. Tia T. Homo Economicus, globalizarea şi criza sensului vieţii. În: Biserica în era globalizării. Alba Iulia: Editura Reintregirea, 2003, p. 358.

Revista NR 3_2020____.indd 198 12.01.2021 13:45:00

VALORIFICAREA MULTICULTURALITĂȚII ÎN ARHITECTURA SPAȚIULUI CULTURAL DIN REPUBLICA MOLDOVA[1]

VALORIFICATION OF MULTICULTURALITY IN THE ARCHITECTURE OF THE CULTURAL SPACE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Luis SERDEȘNIUC, ***doctorand,***
Institutul de Istorie,
luciaserd82@gmail.com

Rezumat

În articol este studiată problema corelărilor dintre multiculturalitate și etnoculturalitate în societate, inclusiv în condițiile Republicii Moldova. Se accentuează însemnătatea corelărilor pentru tânăra generație în instruirea și formarea lor prin sistemul educațional și implementarea acestor practici în mediul comunitar. Prin intermediul lor are loc conectarea la practicile europeane, deoarece deopotrivă se cultivă dragostea față de valorile culturii tradiționale și empatia față de cultura altor etnii sau minorități culturale. Autorul susține că, acționând în spiritul acestor corelări, tinerei generații i se dezvoltă competența relaționării la un alt nivel: acceptare, toleranță și încredere în condițiile societății multiculturale, în special în spațiul Republicii Moldova. De asemenea, grație corelărilor dintre etnoculturalitate și multiculturalitate, în spațiul cultural în societate, care este unul divers, are loc contribuția și formarea unei conștiințe civilizaționale ce presupune cultivarea respectului și solidarității față de cultura și valorile altor etnii sau minorități culturale.

Cuvinte-cheie: *multiculturalitate, spațiu cultural,identitate, alteritate, diversitate, valori tradiționale.*

Summary

The article studies the issue of correlations between multiculturalism and ethnoculturality in society, including under the conditions of the Republic of Moldova. It emphasizes the significance of correlations for the younger generation in their training and training through the education system and the implementation of these practices in the community environment. Practices with which connection to European ones takes place, as love for the values of traditional culture and empathy for the culture of other ethnicities or cultural minorities are also cultivated. It is argued that, acting in the spirit of these correlations, the young generations develop their competence to relate to another level: acceptance of tolerance and trust in the conditions of multicultural society, especially in the space of the Republic of. Moldova. It is also that, thanks to the correlations between ethnoculturally and multiculturalism, the space in the cultural that is diverse in society contributes to the formation of a civilizational consciousness which involves cultivating respect and solidarity with the culture and values of other ethnicities or cultural minorities.

Keywords: *multiculturality, cultural space, identity, alterity, diversity, traditional values.*[1]

Este axiomatic faptul că un spațiu cultural într-o societate nu reprezintă o bază cumulativă de date inerte, o entitate în sine, ruptă de contexte și, mai ales, de relații. Acesta nu se poate reduce la aspecte observabile, susceptibile de a fi analizate în manieră normativă și analitică, pentru că trăiește, se restructurează în mod continuu și dialoghează. Nu există cultură într-un spațiu cu majusculă, ci numai culturi diverse,

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie.

Revista NR 3_2020____.indd 199 12.01.2021 13:45:00

variate totdeauna la plural. Varietatea culturilor e o binefacere, e sursa nesfârşită a împrospătării gândirii noastre despre lume şi a definirii individului şi umanităţii, sunt marea sursă a identităţii. Acestea sunt, prin definiţie, exclusiviste şi subliniază diferenţa, ele nutresc sentimentul identităţii. Concomitent, subliniem, că societatea din sec. XXI este influenţată considerabil şi prin deschiderile Erei Informaţionale, din cadrul căreia societatea bazată pe cunoaşteri asigură legătura dintre civilizaţional cultural cu ajutorul oportunităţilor.

În literatura de specialitate, pledoariile pentru această viziune a spaţiului cultural din perspectiva dinamicii şi schimburilor reciproc profitabile sunt deosebit de multiple, demonstrând poate prin număr şi forţa exprimării confirmarea unei realităţi. Potrivit acestui context, susţinem că nu se poate concepe un spaţiu cultural care nu ar avea nici o relaţie cu alte spaţii culturale, mai mult chiar, ,,o cultură nu evoluează decât prin contactele sale". Aceste declaraţii sunt în fond polare, deoarece, dacă pentru unii constituie repere generoase pentru înţelegerea diversităţii culturale, pentru alţii aceste repere sunt negate, izolate până la ştergerea diferenţelor, chiar dacă multiculturalismul pledează pentru respectarea acestora [1, p. 121].

Multitudinea şi diversitatea culturilor şi relaţiile dintre ele reprezintă o bogăţie potenţială, avantajoasă atât pentru minoritari, cât şi pentru majoritarii din cadrul societăţii. Cultura rezidă în distincţia sa, ajungând în evidenţă şi devine valoroasă doar atunci când este raportată la alte culturi. De aceea, fiecare cultură, cu cât e mai diferită de altele, cu atât mai mult îşi impune prezenţa.

Aşadar, deschiderea spre alte culturi are un efect indus asupra propriei identităţi culturale, căci o atitudine de închistare în graniţele unei singure culturi considerate ca suficientă conduce la o percepere a ei deformată şi subiectivă. De această optică beneficiază şi grupurile minoritare, conform multiculturalismului, acestea necesită a fi tratate nu ca şi comunităţi tolerate sau ca povară pentru politica unei societăţi, ci ca factor eficient şi important de câştig cultural. Astfel de factori plasează minorităţile culturale în poziţii de echitate, încearcă să reducă percepţiile etnocentrice, stereotipe sau discriminate şi evident să anuleze manifestările de rasism.

Capacitatea interculturală în interiorul unei societăţi semnifică nivelul de comunicare dintre grupurile constituitoare şi facilitează relaţiile între culturi, care în mediul comunitar indică prezenţa spaţiului/spaţiilor culturale şi contribuţia instituţiilor sociale de a le asigura posibilităţi de comunicare şi nu de confruntare. De aici şi peregrinările comunicărilor de la interpretări critice, divergente până la analitice şi echilibrate. Acest termen de competenţă interculturală, inspirat din viziunea semiotică la sfârşitul anilor '80 ai sec.XX, este o încercare de definire a unor obiective noi pentru învăţarea limbilor străine (proces în care s-a observat că importantă era nu numai stăpânirea regulilor de gramatică, a lexicului, ci şi dobândirea unei competenţe noi de gestionare cu uşurinţă a diferenţelor culturale dintre medii) [2].

În organizarea sa actuală, „capacitatea pentru interculturalitate" reprezintă o viziune mai largă faţă de precedenta limitare de către lingvişti la „competenţa interculturală comunicativă". Aceasta reprezintă un ansamblu de credinţe şi conduite interculturale

Revista NR 3_2020____.indd 200 12.01.2021 13:45:00

specifice care pledează pentru deschidere, empatie și comunicare, pentru înțelegerea și valorizarea logicii fiecărei culturi, apropiate sau depărtate, pentru perceperea și respectarea alterității în toate elementele sale diferențiatoare. Cercetătorii din domeniu grupează această complexitate de elemente ce compun competența interculturală în cinci categorii distincte:

- atitudini: curiozitate, deschidere pentru combaterea credințelor stereotipe despre alte grupuri și despre cel propriu;
- cunoștințe privind grupurile sociale, „produsele" și practicile acestora din propria cultură sau a altora privind procesele generale de interacțiune socială la nivel macro și micro;
- abilități de interpretare și relaționare: analiza echilibrată a unui document sau eveniment aparținând unei culturi, explicarea și relaționarea lor adecvată cu cele aparținând culturii proprii;
- abilități de interacțiune și descoperire: capacitatea de a recepta noi elemente și practici ale altor culturi, de a opera cunoștințe, atitudini, îndemânări în condițiile limitative ale comunicărilor și interacțiunilor reale;
- abilități de reflecție și evaluare critică pe baza unor criterii, perspective, practici și produse ale culturii proprii și a alterității.

Posedând astfel de cunoștințe și abilități, o persoană „competentă intercultural" este capabilă să gestioneze (productiv și receptiv) complexitatea culturală contemporană atât la nivel macro, cât și micro, să răspundă adecvat provocărilor constante lansate de diversitate, de diferențe, dinamică, noutate. Deschiderile permanente către semnalele culturale externe, atenția la beneficiile contactelor dintre culturi fac din competența interculturală un proces, și nu doar o sumă de elemente constitutive.

Dezvoltarea principiului multiculturalității reprezintă o problemă actuală pentru societate. Ea constituie o chestiune destul de acută, mai ales pentru generația tânără, pe motiv că la această vârstă se formează viitorul cetățean, care din punct de vedere social este activ și responsabil. Astfel, prin crearea unei ambianțe echitabile dintre aceste principii pot fi evidențiate căile de dezvoltare ale unui comportament bazat pe valori morale general-umane (creștine), comunitare și democratice: acceptare, toleranță, încredere.

În cadrul spațiului cultural românesc, din care face parte și societatea Republica Moldova, principiul rigorii privind multiculturalitatea este unul sensibil, deoarece constituie o realitate. În această ordine de idei, principiul rigorii privind multiculturalitatea presupune recunoașterea varietății culturale, a identității cultural asumată prin valorile comunitare(acceptare, toleranță,încredere) a oricăror comunități și recunoașterea necesității de a coexista într-un spațiu mai degrabă multicultural decât multietnic în societatea moldovenească. Identitatea cultural asumată este deja manifestă la nivel de mediu comunitar și constituită ca urmare a depășirii cadrului monoetnic al societății.[3,p.122]

Dezvoltând subiectul considerăm că multiculturalitatea se adresează deopotrivă și minoritarilor și majoritarilor, ajutând astfel comunităților să conștientizeze propriile

Revista NR 3_2020____.indd 201 12.01.2021 13:45:00

determinări culturale, stereotipuri și prejudecăți, să cunoască, să înțeleagă și să respecte diferențele, să-și dezvolte competențe specifice comunicaționale, să posede capacitatea de a renunța de la discriminare și intoleranță. Multiculturallitatea are menirea de a dezvolta o societate multiculturală viabilă și de a diminua conflictele interetnice. Obiectivul principal al multiculturalității constă în pregătirea societății multietnice/multiculturale spre diversitate și pune bazele unei conviețuiri pozitive, care va contribui la păstrarea multiculturalității și a identității fiecăruia în parte, prin respect reciproc [4, p. 10].

În acest context, contactele interetnice pe un anumit teritoriu sunt inevitabile. Or, societatea europeană spre care tindem a depășit, în mare parte, procesul multiculturalismului. Astfel, prin crearea Consiliului Europei și a Uniunii Europene, ca organizații internaționale pe baza principiului „unitate prin diversitate", s-au pus fundamentele unei societăți ce șterge divergențele etnice, punându-se accentul pe legăturile interculturale. Totodată, pluralismul cultural european afirmă ideea că fiecare spațiu cultural dezvoltă o viziune proprie despre comunitate cu semnificații de valoare universale pornind de la experiența personală. Pe lângă apărarea diversității, pluralismul cultural pune problema comunicării între culturi, care recunosc că fiecare contribuie prin diferențele specifice la îmbogățirea experienței umane [5, p. 30].

De asemenea, cultura europeană se caracterizează și printr-o diversitate, pentru că reprezintă culturi variate, o îmbinare a similarităților și a diferențierilor dintre diferite spații culturale. Pe parcursul secolelor, spațiile culturale s-au influențat reciproc și s-au îmbogățit, oferind, în rezultat, o moștenire culturală comună. În acest context, în anul 2016, conform datelor *Eurobarometrului special al Parlamentului European* realizat în cele 28 de societăți membre ale UE, aproape trei sferturi dintre respondenți considerau că ceea ce îi unește este mai important decât ceea ce îi separă. Printre elementele de identitate europeană, aspectul democrației și libertății reprezintă valorile-cheie pentru 50% dintre respondenți. Așadar, trăsătura specifică a culturii europene o reprezintă diversitatea componentelor sale[6].

Concomitent, dimensiunea culturală a identității cuprinde valorile și patrimoniul pe care societățile culturale din UE și le-au format în cadrul unui destin istoric comun. În acest sens, este vorba de fondul cultural (idei, mituri, opere, instituții, simboluri, conduite, norme, stiluri de viață) față de cei care cu gând european se simt atașați și prin care se consideră diferiți.

În cercetarea științifică actuală, în locul conceptului de interculturalitate, care este mai cuprinzător decât cel de comunicare interculturală, desemnând fenomene ce țin de amestecul lingvistic, diferite forme din domeniul muzicii, vestimentației, arhitecturii, modalități diverse de receptare a operelor de cultură străină, există tendința de a se utiliza alți termeni, precum hibriditate, hibridizare, metisaj cultural, sincretism etc. Toate acestea sunt forme de interculturalitate, a căror trăsătură comună o reprezintă corelarea creatoare sau contopirea elementelor culturale străine, adesea ca urmare a contactelor interculturale nemijlocite.[7]

Semnificația unui model de valorificare multiculturală are ca punct de plecare acceptarea diferenței ca o oportunitate de dialog și o îmbogățire reciprocă. În timp

Revista NR 3_2020____.indd 202 12.01.2021 13:45:00

ce educația în spiritul multiculturalismului se referă la constituirea unor strategii de promovare a diversității. Diversitatea culturală reprezintă valoarea societății postmoderne, nu doar a celei europene.

Referitor la spațiul cultural din societatea noastră, pentru majoritatea etnică ține de cel românesc, iar pentru minoritățile culturale mai degrabă unul slav, caracterizându-se printr-o diversitate etnică, culturală, lingvistică și confesională. În felul acesta, multiculturalității îi revine perspectiva misionară de încredere dintre membrii comunității, tratarea problemelor stringente, dureroase, controversate, astfel încât să contribuie la coeziunea societății, lucru ce ne lipsește nouă în prezent.

Multiculturalismul s-a dezvoltat de la necesitatea pragmatică a comunicării interculturale și interetnice. Centrul multiculturalismului rezidă în comunicarea valorilor dintre etnii, dintre grupuri culturale pe baza colaborării dintre ele. Valorizarea diferențelor nefiind altceva decât îmbogățirea spirituală reciprocă, păstrarea și apărarea diversității, cunoașterea și cooperarea – iată acele momente ce și le propune multiculturalitatea și prin aceasta și este importantă [5, p. 29].

În acest sens, realitatea din societatea Republicii Moldova este una multiculturală și nu multietnică. În afară de români/moldoveni, care constituie majoritatea (80%), aici locuiesc reprezentanții unor minorități culturale, chiar dacă în documentele oficiale sunt trecuți drept ruși, bulgari, găgăuzi, ucraineni, evrei, rromi etc. Tabloul s-a completat în ultimul și cu imigranți – arabi, armeni, azeri, ceea ce presupune existența mai multor confesiuni religioase sau chiar religii. Acest lucru face ca spațiul cultural românesc la interferență cu alte spații din Republicii Moldova, să fie variat, multicolor și atractiv pentru cei ce locuiesc într-o regiune multiculturală.

Desigur, multiculturalitatea implică și anumite dificultăți. Sarcina primordială a societății din care facem parte este de a forma o conștiință europeană, de a cultiva dragostea față de valorile culturii tradiționale și respectul față de cultura altor etnii. În spiritul multiculturalității, comunității i se dezvoltă competența de a construi relații cu ceilalți în spiritul toleranței și solidarității, acceptării diversității, stimei față de cultura propriei societăți și, în același timp, deschisă spre cultura altor etnii, capabilă să se respecte și să-i respecte pe alții. [Ex: Pilda Samariteanului: Biblia, Luca: 10, 25-37].

Comunitatea este datoare să înțeleagă că cei din jur sunt altfel, dar, totodată, sunt asemănători lor și, în același timp, că diversitatea înseamnă bogăție. Din păcate, în societatea din Republica Moldova, o parte dintre reprezentanții minorităților culturale, exceptând -o pe cea ucraineană, continuă să rămână în afara mediului social și cultural al majorității autohtone, așa și n-au devenit o parte componentă a acestui mediu sociocultural. În această privință ne raliem opiniei, care remarcă, că pentru alolingvi acest mediu a fost și continuă să rămână unul străin, de care ei nu vor să se atașeze, ceea ce nu poate să nu trezească, în mod firesc, nemulțumirea populației românești băștinașe [7, p. 1]. Într-adevăr, pentru unele minorități naționale ce trăiesc multe decenii în acest spațiu diversitatea nu înseamnă bogăție, deoarece ei sunt axați, în exclusivitate, pe limbă, valori și tradițiile proprii.

Revista NR 3_2020____.indd 203 12.01.2021 13:45:00

Consemnăm că valorificarea multiculturală reprezintă o perspectivă de facilitare în acomodarea grupurilor etnoculturale și, în aceeași măsură, acceptarea, toleranța și încrederea majorității din societate. Și, deopotrivă racordându-se, edifică un model cultural benefic tutror entităților. Cu atât mai mult cu cât multiculturalismul european, spre care tinde societatea țării noastre, constituie o bogăție potențială cu condiția să nu diminueze sau să anuleze identitatea fiecărei culturi, care se poate converti într-un veritabil inter-culturalism. În această ordine de idei, politicile culturale se cer a fi deschise nu numai în ceea ce privește valorile tradiționale, ci și cele general-umane, căci cooperarea culturală, religioasă, lingvistică, economică etc. devine imposibilă dacă nu se aliază la spiritul de comprehensiune și cooperare în domeniile culturii. Fundarea pe diferență și deschidere în fața diverselor valori este singura cale capabilă să răspundă nevoilor societății europene de astăzi și de mâine [8, p. 8-9].

În contextul dat, unul din obiectivele societății din Republica Moldova este de a valorifica experiența civilizată europeană în formarea conștiinței respective la membrii comunității. Este vorba de intensificarea acestor activități încă de la o vârsta fragedă, prin cultivarea respectului și solidarității față de cultura și valorile altor etnii. În acest sens, comunitatea necesită a fi axată în plan cultural pe cunoașterea valorilor din propriul spațiu cultural, ca ulterior să fie în stare să recepționeze informațiile despre o altă cultură. Așadar, rezultă că societatea necesită să fie mai întâi culturală și apoi multiculturală.

Totodată, invocăm că valorificarea perspectivei multiculturale se constituie pe formarea în cadrul comunității posibilități de apropiere a conștiinței proprii de cea europeană prin cultivarea respectului și solidarității față de cultura altor etnii, susținând astfel afirmarea fiecărei culturi cu normele sale specifice, dar și deschiderea către alte culturi, în perspectiva constituirii unei noi civilizații comune pentru toți cei ce locuiesc în spațiul Republicii Moldova.

Conceperea multiculturalității din această perspectivă contribuie la formarea de comportamente civilizațional-culturale: aptitudinea de a comunica eficient; întărirea respectului de sine și al altora; toleranță față de opiniile diferite; adaptarea continuă la diversitatea culturală; fructificarea diferențelor culturale și a valorilor spirituale, identitare și general-umane în beneficiul personal și social; recunoașterea egalității valorice a culturilor.

Referitor la noțiunea de *etnoculturalitate*, spre deosebire de cea de *multiculturalitate*, este destul de frecvent utilizat în ultimul timp în spațiul cultural din Republica Moldova. Multiculturalismul, precum „multiplicarea diferențelor experimentale", permite și experimentarea diferitor stiluri de viață, a altor limbi, religii, formă de artă, comportamente și tradiții etc. [9, p. 103]. Acest lucru implică înțelegerea faptului că avem o perspectivă care a fost filtrată prin propriul nostru context cultural, reflectă propriul nostru punct de vedere și propria interpretare a ceea ce s-a întâmplat și de ce, propria noastră perspectivă a ceea ce este relevant sau nu poate reflecta propriile prejudicii și concepții preconcepute. Din acest punct de vedere, etnoculturalitatea este o predispoziție, semnificând capacitatea și voința de a privi situația din perspective diferite.

Revista NR 3_2020____.indd 204 12.01.2021 13:45:00

Este necesar să remarcăm și faptul că există și alte moduri de a vedea spațiul cultural al societății din perspectiva comunicării valorilor decât prin propria perspectivă, iar, acestea pot fi la fel de valide și la fel de parțiale. Apoi voința de a ne plasa în postura altcuiva și a încerca să vedem societatea (lumea) așa cum o vede celălalt, deci de a avea empatie [10, p. 13]. Or, într-o lume în care schimbările se produc rapid, iar diversitatea este din ce în ce mai mare, necesitatea ca cetățenii să fie activi, informați și responsabili este mai pregnantă ca niciodată.

De asemenea, identitatea culturii spațiului în perioada globalizării este o accepțiune în conturare și definire incipientă. Cu atât mai mult cu cât societatea contemporană trece prin mutații cu mizã culturală fără precedent și datorită pandemiei COVID-19, și pentru că dreptul de a pleca și reveni oriunde în lume nu constituie și un grad sporit de responsabilitate. În acest context, susținem că elementele ce caracterizează identitatea culturală necesită revizuire. Globalizarea reală presupune nu expansiunea culturii occidentale, ci interferența și intercomunicarea care asigură dezvoltarea tuturor culturilor [11, p. 480]. Dacă nu se va ține cont de unitatea în diversitate, procesul globalizării va produce tot mai mult relativism cultural, va aprofunda criza culturilor și depersonalizarea acestora.

Noțiunea de identitate recunoaște individualitatea unei persoane, formarea identității reprezentând un proces de dezvoltare a personalității distincte a unui individ. Prin noțiunea respectivă identificăm și imaginea unui ținut care reprezintă o societate. în ambele cazuri, prin conținutul identității se distinge multitudinea de elemente care exprimă în mod nemijlocit imaginea față de sine și față de ansamblul aspectelor prin care se identifică o ființă sau un obiect prin propria individualitate. Într-un asemenea proces, rolul determinant îi revine conținutului motivațional care implică factori dinamici ce sunt într-o legătură directă cu comportamentul omului într-un mediu social. Astfel, rolul identității culturii asumate în dezvoltarea unor astfel de cetățeni este acum aproape universal recunoscută. Abilitatea de a se implica în viața și în problemele publice, în mod inteligent și responsabil se formează și în cadrul societății autohtone. Cu toate că anumite lucruri pot fi deprinse în mod neorganizat în cadrul familiei, în societatea contemporană din Republica Moldova acestea nu mai sunt suficiente pentru formarea unor cetățeni informați și competenți de care au nevoie valorile democratice moderne pentru a-și asigura existența.

În ultima perioadă, evenimentele și schimbările care au avut loc în societatea europeană au constituit o provocare și pentru acest model de comunitate. Printre acestea se numără: conflictele etnice, amenințările globale și insecuritatea, apariția unor noi tehnologii de informație și comunicare, problemele ecologice, migrația populației, apariția unor noi forme de identitate colectivă anterior suprimate, diminuarea coeziunii sociale și a solidarității dintre oameni, interconectarea și interdependența din ce în ce mai mari din punct de vedere cultural la nivel regional și internațional [12, p. 6]. Astfel, provocările respective evidențiază nevoia de a pregăti membri societății de a fi nu numai informați, ci și activi-capabili să-și valorifice potențialul individual. Altfel spus,

Revista NR 3_2020____.indd 205 12.01.2021 13:45:00

adaptându-se la condițiile schimbătoare ale societății, să contribuie la dezvoltarea vieții comunității din care fac parte, asumându-și responsabilitate și pentru viitorul acesteia.

Un alt aspect în arhitectura acestei teme ține și de identitatea culturală asumată, în care multiculturalitatea este înțeleasă ca un instrument complex pentru dezvoltarea cunoașterii orientate spre valori, a aptitudinilor bazate pe acțiune și a competențelor centrate pe schimbare [3, p. 122]. În această ordine de idei, astfel înțeleasă, identitatea cultural asumată oferă posibilitatea cetățenilor la o viață întru propria promovare, deoarece societatea le oferă acest drept fiind bazată pe valori comunitare și democratice pluraliste. Ideea în cauză promovează conștiința de sine, gândire critică, libertate de opțiune, angajament față de valorile comune, respect față de diferențe, relații constructive cu ceilalți și rezolvarea pașnică a conflictelor dintre valorile etniilor, precum și perspectiva globală toate acestea fiind importante pentru dezvoltarea personală a cetățeanului democratic și pentru societatea democratică în ansamblu. [12, p. 6].

De asemenea, procesele identitare se întemeiază pe valorile umane (personale și sociale), având la bază sentimentul suprem față de valorile tradiționale (naționale), dar și general-umane. Fapt care permite menținerea unui echilibru real al valorilor identitare într-o societate de rând cu suportul autentic motivațional din partea clasei politice dominante, bazat în exclusivitate pe corelația dintre conștiința personală și cea patriotică. Astfel se explică dihotomia conceptului de identitate între similitudini și diferențe.

Drept exemplu, identitatea europeană, ca model pentru societatea din Republica Moldova, se bazează pe elementele comune ce unesc spațiile culturale din Europa. Cu atât mai mult cu cât identitatea a evoluat din conștiința apartenenței la o societate, preluând elementele esențiale pentru dezvoltarea unei idei de comunitate transnațională. Pe de o parte, conștiința europeană s-a format prin diferențiere de „ceilalți" („barbari", „păgâni", „sălbatici"), care trebuiau să fie cuceriți, asimilați și convertiți, pe de alta, printr-o sinteză a gândirii grecești, a ordinii romane, a credinței creștine și a libertății germanice. Convinși de superioritatea lor, societatea europeană a impus societăților vecine o civilizație pragmatică, novatoare și rațională [13, p. 67]. În acest sens, noțiunile identitate, alteritate și spațiu cultural denotă lucruri distincte pentru stări diferite, pe care o societate le poate avea la un moment istoric dat. Relația dintre cele trei noțiuni reprezintă efectul unei deveniri îndelungate și previzibile. Șirul de stări creează consistența unei vieți, întrucât și viața societății, ca și cea a inșilor (indivizilor), este o deschidere în spațiu și timp.

Revenind la spațiul cultural, acesta este definit și ca unul al umanității, dar și un loc al creației umane. Or, valorile europene, spre care încearcă să se conecteze și cele din societatea Republicii Moldova, – pluralismul, drepturile minorităților, egalitate dintre bărbați și femei, libertatea, democrația, toleranța, non-discriminarea, drepturile omului, egalitatea, respectul pentru lege, sprijinul pentru regimuri mai puțin dezvoltate, justiția, demnitatea umană ș.a.) – nu întotdeauna se respectă. [14, p. 173]. Astfel, pentru acceptarea și fructificarea lor este necesară înțelegerea propriei identități, ce a trecut prin structuri sociale ce au evoluat odată cu modernizarea și

Revista NR 3_2020____.indd 206 12.01.2021 13:45:00

contemporaneitatea societății. Evoluții în care s-au remarcat cele două criterii ale identității fizic și psihologic. [15, p. 104-112]

În accepțiunea noastră, „alteritatea" reprezintă o categorie filosofică prin care este posibilă trecerea de la Unu la Multiplu. Această accepțiune reprezintă o dualitate metafizică fundamentală, de caracter formal [16,p.235-241]. Problema identității într-o societate luată separat constituie problema Unu-lui aflat în indistincția Individualului cu Generalul [17, p. 302]. Prin urmare, alteritatea nu este posibilă fără cuplajul ei cu identitatea. Cu atât mai mult cu cât procesele din ultimii 20-30 de ani ce au avut loc pe Terra au determinat schimbări importante de ordin sociocultural în toate sferele vieții. Transformarea valorilor culturale în bunuri culturale și raportarea lor la baza economică și la tipul de relații socioeconomice pe care se dezvoltă nu pot fi analizate decât dintr-o perspectivă socioaxiologică.

Diversitatea accepțiunilor privind conceptul „cultură" și ,,valoare" semnifică omniprezența sa în societate, intensificând necesitatea cunoașterii în profunzime a dimensiunii influențelor culturii asupra fiecărui individ și a grupurilor umane. O cultură este mare nu numai prin ea însăși, prin propriile mecanisme autoreproductive și autocontemplative, ci prin metabolismul creșterii și transformării ei, prin felul în care permite deschideri spre reverberații din exterior [1, p. 201]. În continuarea acestei accepțiuni, putem subscrie că în economia globală importanța cunoașterii influenței grupurilor sociale (valorilor acestora) asupra deciziilor individuale este determinată de faptul că cca 70% din consumatori se caracterizează, mai degrabă, printr-o cultură a colectivismului, decât a individualismului.

Valorile sociale se formează și circulă în urma interacțiunii triadei factorilor școală-religie-familie în procesul de socializare a individului. În rezultatul interacțiunii se formează experiența și valorile personale, care au un impact puternic asupra comportamentului individual în societate. În procesul de socializare a valorilor, comunitatea însușește treptat un set de valori, percepții, preferințe și comportamente specifice societății în care trăiește, dar care se modifică în mod continuu. În timp ce circulația valorilor într-un spațiu cultural presupune un proces de interiorizare a valorilor culturale, a obiceiurilor și tradițiilor, care sunt integrate în obișnuințele zilnice. Aceste norme sunt interiorizate de către comunitate în concordanță cu obiectivele, motivația, mediul de formare a personalității etc., formând credințe fundamentale împărtășite de membrii societății.

Valorile social-culturale se caracterizează prin dinamism, ceea ce este evident din cercetarea efectuată la civilizația vest-europeană în anul 1989 [18, p. 224-253]. Deși fiind mai lent decât stilul de viață, totuși valorile, concepția oamenilor se modifică sub influența experienței proprii și a factorilor de mediu: economici, tehnologici, politici, situaționali, mișcări sociale etc. Astfel, spațiul cultural influențează anumite simboluri, înțelesuri, emoții sau valori sociale. Actualmente, aceste elemente în spațiul cultural al societății din Republica Moldova rezistă sub incidența societății informaționale, a presiunilor socioeconomice individuale în contextul integrării europene și al proceselor

Revista NR 3_2020____.indd 207 12.01.2021 13:45:01

de globalizare (de exemplu, necesitatea de comunicare globală prin skype). Spațiul cultural oferă sisteme de informații și cunoștințe, repere valorice, modele, idealuri și concepții asupra lumii.

Din cele expuse, putem afirma că valorile culturale într-un spațiu cultural se manifestă în procesul circulării valorilor, iar pentru a pătrunde în profunzimea influențelor spațiului cultural asupra comportamentului comunităților este important de remarcat esența și componentele acesteia. În funcție de nivelul de referință la care se abordează spațiul cultural, putem deosebi în circulația valorilor două tipuri de variabile culturale: macrocultura și microcultura. Macrocultura include un set de valori, norme, concepții și simboluri care se aplică la nivel de societate, comunitate, civilizație, iar microcultura (subcultura) înglobează totalitatea valorilor, ideilor, normelor și concepțiilor de care se conduc comunitățile în cadrul unui grup etnic, social, religios sau format după alte criterii. Atât macrocultura, cât și microcultura sunt constituite din elemente materiale și elemente abstracte. Cele mai semnificative aspecte conceptuale și comportamentale care se formează sub impactul spațiului cultural sunt: autopercepția și percepția comunității, limbajul și comunicarea, îmbrăcămintea și aspectul exterior, reprezentările timpului, relațiile interpersonale în familie, organizație, la nivel de stat, valorile și normele, credința și convingerile, procesele formării concepțiilor și instruirea în societate etc.

Cea mai influentă teorie contemporană în studiul valorilor reiese din înlocuirea valorilor materialiste, dominante în societățile moderne, cu cele postmaterialiste. Schimbarea determină și este determinată de schimbări structurale importante ale societăților, implicând postindustrialismul, postfondismul, îmbătrânirea demografică, procesul tehnic, creșterea duratei și a accesului la educație școlară, creșterea eficienței etc. [19, p. 26].

La etapa actuală, valorile abstracte principale ale spațiului cultural împărtășite de diferite societăți sau comunități sunt: bunăstarea, unitatea prin diversitate, echitatea socială, dragostea față de semeni, extremitățile moralei – binele versus răul, atitudinea față de timp, atitudinea față de religie, optimismul, libertatea, spiritul de inițiativă etc. Aceste valori sunt caracteristice diferitelor comunități societăți și tendințe esențiale chiar societății noastre, a celor din spațiul cultural românesc. Atitudinile față de aceste valori și față de modul lor de exprimare sau manifestare pot fi diferite, ceea ce impune cunoașterea specificului spațiului cultural și adaptarea la acesta.

Cu certitudine putem afirma că societatea din Republica Moldova devine din ce în ce mai multiculturală și are rolul său în dezvoltarea societății. Însușirea unor elemente din multiculturalitate înseamnă valori comunitare (acceptare, toleranță și încredere), constituind acele finalități spre care tindem să le dezvoltăm generației tinere pentru a-i pregăti să se integreze cu responsabilitate în societatea autohtonă care tinde a fi de talie europeană. Competența prin comunicarea interculturală se construiește progresiv în timp, presupunând depășirea etnocentrismului și prejudecăților și înlocuindu-le cu cultivarea obiectivității în relația cu alte culturi. Această construcție a competenței culturale este traseul către ceilalți, începând cu reflecția asupra propriei identități culturale.

Revista NR 3_2020____.indd 208 12.01.2021 13:45:01

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cucoş C. Educaţia. Dimensiuni culturale şi interculturale. Iaşi: Editura Polirom, 2000.288p.
2. Negescu-Babuș I. De la competența culturală la competența interculturală: www limbaromana.md ›.
3. Pascaru A. Societatea contemporană între conflict și conciliere:cazul Republicii Moldova. Chișinău: Tipografia. Sirius,2012.192p.
4. Bernat, S-E. Educaţie multiculturală. Ghid metodologic. Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2006. 100 p.
5. Dumitru A., Văceanu, A. Interculturalitate şi interdisciplinaritate în educaţie. Ghid metodic. Bucureşti: Editura Universală, 2010. 327 p.
6. Nancy J. Europenii în 2016:percepții şi aşteptări, combaterea terorismului şi a radicalizării. Publicat de EPRS. 2016. 52 p.
7. Кожокару Н. Проблема адаптации нерумынского населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде. Кишинэу: Техника-Инфо, 2004. 186 p.
8. Plugaru L., Pavalache M. Educaţie interculturală. Sibiu: Psihomedia, 2007.120 p.
9. Fons J.R.van de Vijver et. al. Cracks in the Wall of Multiculturalism. În: International Journal on Multicultural Societies, Vol. 8, 2006, Nr 1, p. 102-118.
10. Stradling R. Multiperspectivitatea în predarea istoriei: un ghid pentru profesori, 2004. Disponibil: www.ise.ro › wp-content › uploads › 2013/10. [accesat: 22.06.2020].
11. Berger R. Mutaţia semnelor. Bucureşti: Editura Meridiane, 1975. 480 p.
12. DandaraO., Cerbușcă P., Mija V., Parlicov E. Educaţia civică. Ghid de implementare a curriculumului modernizat pentru treapta liceală. Chişinău: Editura Cartier, 2010. 136 p.
13. Bârzea C. Cetăţenia Europeană. Bucureşti: Editura Politeia SNSPA, 2005. 196 p.
14. Tartler Gr. Identitate europeană. Bucureşti: Editura Cartea Românească, 2006. 250 p.
15. Noica C. Unu şi Multiplu. În: Izvoare de filozofie. Vol. I. Bucureşti, 1942, p. 104-112.
16. Noica C. Modelul cultural European. București: Editura Humanitas, 1993. 257 p
17. Zafiropulo J. Anaxagore De Clazomene. Paris: Société D'édition. Les Beles Lettres, 1948. 302 p.
18. Hazel Rose Marcus and Shinobu Kitayama. Culture and the Self:implications for Cognition, Emotion and Motivation. In: Psychological Review, 1991, №.98, p.224-253.
19. Bondrea A. Sociologia culturii. Bucureşti: Editura Fundaţiei România de Mâine, 2006. 336 p.

Revista NR 3_2020____.indd 209 12.01.2021 13:45:01

РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ В ВОЗРАСТЕ ОТ 0 ДО 5 ЛЕТ[1]

THE SOCIAL FACTOR ROLE IN THE CHILDREN ESTABLISHMING HEALTH OF PRE-SCHOOL AGE

Ирина БЕЛИНСКИ, ***докторант,***
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований

Rezumat

Copiii sunt unul dintre cele mai vulnerabile grupuri sociale care necesită susținirea socială a societății. În acest articol vom menționa despre cele mai vulnerabile grupuri sociale,influența factorilor sociali asupra sănătății copiiilor cu vârsta cuprinsă între 0-5 ani la toate nivelele posibile de socializare timpurie în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *factori sociali, copii, sănătate, vârsta mică, susținirea socială, familia, grădinița.*

Summary

The children are the most vulnerable social group that needs the social support in our society. In this article we will mention the most vulnerable social groups, the social factor of the pre-school age children health influence at all early socialization possible levels in the Republic of Moldova.

Keywords: *social factors, children, health, pre-school age, social support, family, kindergarten.*

Здоровье детей в современном обществе вызывает интерес ученных в разных областях и обусловлено это тем, что здоровое детское население является основой будущего здорового взрослого населения, социально - благополучного общества с хорошим уровнем качества жизни. Социальная среда, воздействующая на ребенка до рождения, среда, куда попадает ребенок после рождения и где проходит его развитие, может играть определяющее влияние на его здоровье. При этом существует множество социальных факторов, которые воздействуют на развитие детского организма как положительно, так и отрицательно. Дети считаются наиболее незащищенным слоем населения, поэтому более детальное изучение детского здоровья в социальном аспекте актуально в период социально-экономических реформ, перестроек и в переходный период общества. Иногда последствия данных периодов могут затягиваться на десятилетия и проявляться на разных социальных уровнях. Изменения на социально-экономических и политических уровнях в стране как правило влияют на социально-бытовой и психологический уровень в семьях, затрагивает социально-экономические и организационные аспекты в социальных учреждениях, что может влиять на качество медицинского обслуживания и на качество ухода в детских учреждениях, что может стать проблемой сохранения здоровья детского населения. Социально-бытовая и физиологическая неза-

[1] Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.80009.1606.13 Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană.

Revista NR 3_2020____.indd 210 12.01.2021 13:45:01

щищенность детского населения всегда требует от общества особых усилий и внимания, чтобы сохранить и вырастить здоровый генофонд. ВОЗ подчеркивает в результатах своих исследований, что «значительная доля глобального бремени болезней, которые можно отнести на счет опасностей в физической окружающей среде приходится на детей в возрасте до 5 лет» [2, p.7]. Поэтому особое внимание необходимо уделить раннему периоду жизни ребенка от 0 до 5 лет, когда только закладываются и формируются основы здоровья на дальнейшую жизнь.

Рассматривая здоровье детей более глубоко, как проблему, где благополучие ранней жизни может являться фактором, обеспечивающий нематериальные экономические трудовые и интеллектуальные ресурсы будущего взрослого поколения, поднимает понимание детского здоровья на более глобальный уровень. Влияние плохого детского здоровья распространяется на всю жизнь [14, p. 298-300]. Основным агентом первичной социализации является семья, вторичную функцию социализации могут осуществлять дошкольные учреждения и другие общества, с которыми контактирует ребенок [3, p.435-436]. Если рассматривать здоровье как ценность, которую должен усвоить ребенок на ранних этапах развития, то личностные факторы со стороны членов семьи и воспитателей могут играть как позитивную, так и негативную роль в его раннем восприятии и развитии. Учитывая, что социализация детей 0-5 лет зависит от образа жизни, традиций, ухода, гигиены, поведения членов семьи и других сообществ, с которыми они соприкасаются, стоит уделить внимание превращению категории «здоровье» в социально-экономический базовый элемент образа жизни [7, p.91-93]. И хотя общество должно создавать все условия для укрепления и сохранения здоровья личности, сама личность должна выступать актором в отношении здоровья. Что касается социальной группы детей 0-5 лет, в силу своей незрелости данный возраст не всегда может являться социальным актором личного здоровья, поэтому зависим и проходит социализацию в той среде, которую попадает. В этом случае очень важно правильное отношение взрослых членов семьи, воспитателей и медработников к здоровью. Правильное отношение взрослого поколения к здоровью способно сформировать здоровый образ жизни детей с самого раннего возраста. Нужно учесть, что даже ряд биологических факторов нездоровья развития и роста ребенка могли иметь природу не правильного и не здорового социального поведения родителей. Отношение к здоровью как к само собой разумеющиеся должно выйти за привычные рамки и приобрести понимание общенациональной и культурной ценности. В 60-70 годах прошлого столетья экономист Grossman Michael в статье *On the Concept of Health Capital and the Demand for Health* говорит, что здоровье необходимо рассматривать как концепцию базового капитала, ссылаясь на ряд ученых (Mushkin 1962, Becker 1964, Fuchs 1966), которые так же раннее рассматривали здоровье как человеческий капитал [12, p.223-225].

Revista NR 3_2020____.indd 211 12.01.2021 13:45:01

B. Mayall выдвигает концепцию поколения (concept of generation), которая позволяет изучить в какой степени и каким образом жизнь детей «структурирована через их отношения со взрослыми» [13, p. 269-288]. L. Alanen в работе *Теоретическое детство* пишет о необходимости теоретического понимания детства, рассматривая, как отдельную социальную группу, а «не взрослых в ожидании» [11, p.3-6]. Если рассматривать здоровье раннего возраста, как основу здоровья и благополучия на дальнейшую жизнь, то стоит пояснить, что здоровье детей имеет несколько ракурсов, которые стоит рассмотреть: здоровье ребенка в настоящий момент, где состояние биологическое, психическое и социальное родителей влияет на здоровье ребенка, здоровье ребенка, как гибкий механизм в процессе социализации, где влияние социальных факторов может действовать как позитивно, так и негативно на развитие детского организма, качество раннего здоровья, как основа для будущего благополучия собственной жизни, качество здоровья, как основа здоровья будущих поколений. B. Mayall пишет: «Больше всего меня беспокоит здоровье, а не болезнь» [13, p. 269-271]. Вероятно, перед учеными может стоять дилемма изучения здоровья или болезни детей. Вероятен и тот факт, что изучение клинического течения болезни важен для выздоровления, и здесь тоже играют роль социальные факторы, влияющие на течение болезни и выздоровление. Важность изучения социальных факторов в контексте влияния многоуровневой, много институциональной среды на здоровье детей может дать возможность не дойти до состояния болезни.

Рассматривая широкий спектр влияния социальных факторов на здоровье детей 0-5 лет и анализируя литературу в Республике Молдова, стоит отметить, что социальные факторы, как огромная сфера жизни, исследуется не достаточно полно, являясь пока как выделение отдельных факторов с целью исследования в здоровье и болезни или отдельных глав, посвященных влиянию социальных факторов на здоровье. В Республике Молдова, врачи C.Eţco, A.Ferdohleb и S.Ştefaneţ провели медицинское исследование детей 0-5 лет, совместив изучение влияния на здоровье детей 0-5 лет медицинских и социальных факторов, где объектом научного исследования выступило здоровье детей в возрасте 0-5 лет [6]. В то же время понимание изучения социальной среды, влияющей на здоровье с целью улучшения, принятие социологии детства как отдельной дисциплины пока остается в проектах. Изучая здоровье под влиянием различных социальных факторов, мы получаем только факты, как данные в виде частных рекомендаций, изучая социальные факторы, как среду, которую можно преобразовывать глобально в интересах здоровья детского населения страны, мы меняем угол научного виденья.

Принятие детей, как отдельной социальной группы и понимание, что в силу незрелости возраста, ребенок проходит первичную социализацию в семье и вторичную во вне, нами была разработана классификация социальных факторов, влияющих на здоровье детей 0-5 (переработана 2005) [1, p.141-143].

Revista NR 3_2020____.indd 212 12.01.2021 13:45:01

Классификация социальных факторов, влияющих на здоровье детей в возрасте от 0 до 5 лет:

Внутрисемейные факторы

1. Личностные факторы:
   - возраст родителей
   - образование родителей
2. Социально-демографические факторы:
   - полноценность семьи по составу
   - количество детей в семье
3. Социально-психологические факторы:
   - климат в семье
   - занятость родителей
   - качество общения родителей с ребенком
4. Социально-экономические факторы:
   - жилищные условия
   - уровень достатка в семье
   - экология места проживания
5. Социально-геграфические факторы:
   - городская местность
   - сельская местность
6. Поведенческие факторы:
   - чтение специальной литературы по уходу за ребенком
   - сотрудничество с медицинским персоналом.

Дошкольные учреждения и их факторы

1. Личностные факторы:
   - возраст воспитателя
   - стаж работы
2. Социально-демографические факторы:
   - количество детей в группе
3. Социально-психологические факторы:
   - психологический климат в группе
   - настроение ребенка при посещении детского сада
4. Социально-экономические факторы:
   - особенность характеристики дошкольного учреждений (частное, с частичной дотацией, государственное)
   - жилищно-бытовые условия учреждения
   - питание
5. Поведенческие факторы:
   - качество ухода за детьми со стороны персонала и участия родителей

Медицинские учреждения, обслуживающие детей раннего возраста

1. Личностные факторы:
   - стаж работы

Revista NR 3_2020____.indd 213 12.01.2021 13:45:01

2. Социально – экономические:
   - государственное, частное, частично частное обслуживание
   - степень оснащенности медицинских учреждений
3. Социально-психологические:
   - степень доверия и контакта родителей с врачом
4. Поведенческие:
   - квалификация врача, качество обслуживания
   - стремление к результатам лечения

Государственно-региональные факторы**:**

1. Уровень государственной поддержки семей с детьми.
2. Уровень медицинской и образовательной помощи.
3. Миграция.

В Республике Молдова, A. Tomceac подчеркивает, что определяющие социальные факторы в здоровье детей играют решающую роль в их общем благополучии и тесно связаны с социальной политикой, продвигаемой в области здравоохранения. Социальные условия, в которых живут, отмечает автор, влияют на сколько сильны шансы на здоровье. Она отмечает из негативных факторов, такие как бедность, социальная дискриминация и изоляция, плохие жилищные условия, плохие условия детства [9, p.2-10]. A. Tomceac утверждает, что социально-экономическое неравенство в области здоровья имеет в основе два механизма:

1. причиный механизм, когда социально-экономическое положение влияет на здоровье через определенные факторы; 2. Механизм отбора, когда здоровье влияет на социально-экономическое положение. По сути, если рассматривать эти механизмы в цикле, мы получим цикл депривации или бедности. Европейские социологи T.Lawson, сторонник социального позиционирования и J. Garrod говорят о теории бедности или цикле депривации «cycle of poverty» в формировании здоровья ребенка. Согласно этой теории семьи с детьми, испытывающие материальные проблемы проходят определённый цикл развития, где может страдать состояние здоровья на эмоциональном и физическом уровне, можно сказать снижается уровень социального здоровья в целом, вовлекая в этот цикл последующие поколения [3, p.539-542].

Говоря о первичной и вторичной социализации, мы указываем на определенные социальные институты с которыми взаимодействует ребенок с момента рождения: институт семьи, институт медицинских учреждений, институт дошкольных учреждений, институт государства. На всех этих уровнях институтов существует многофакторное влияние на здоровье ребенка 0-5 лет, соответственно и риски.

Помимо личностных факторов членов семьи (возраст родителей, образование родителей), которые существуют в институте семьи, личностные факторы существуют в институте медицинского звена (стаж работы врача), в институте

Revista NR 3_2020____.indd 214 12.01.2021 13:45:01

дошкольных учреждений (возраст и стаж работы воспитателей). Социально-экономические факторы института семьи (уровень достатка в семье, жилищные условия, экология места проживания), медицинских учреждений (государственное, частное, частично частное обслуживание, степень оснащенности медицинских учреждений), экономические факторы дошкольного учреждений (частное, с частичной дотацией, государственное, жилищно-бытовые условия учреждения, питание. Социально – психологические факторы на уровне трех институтов (климат в семье, климат в детском саду, качество общения родителей с медперсоналом).

Поведенческие факторы института семьи – это чтение специальной литературы по уходу за ребенком, сотрудничество с медицинским персоналом; на уровне медицинских учреждений – квалификация врача, качество обслуживания, стремление к результатам лечения, детские сады – качество ухода за детьми со стороны персонала и участия родителей.

UNICEF, проводя социальные исследования в Молдове, отмечает, что большинство населения Республики пребывает в бедности, живет в нестабильном экономическом положении, находясь в идиосинкразическом шоке, что особенно проблематично для детей. Дети, зависящие от заботы других членов семьи, живут в домохозяйствах, где по крайне мере один родитель уехал на заработки за границу. Кроме того, домохозяйства с многодетными детьми в среднем беднее бездетных. Так же, отмечают они, что наиболее значимым фактором с начала века, влияющим на семью, стала международная миграция [15, p.12-17].

Влияние различных факторов на состояние детей оставшихся в стране, родители которых уехали на работу заграницу, описали румынские социологи C.Vîlcu и A.Gorun [10, p.3-46]. Они выдвигают экономически-миграционную концепцию, говоря при этом что дети, которые имеют права на рост и развитие вместе с родителями, образование, здоровье, достойный уровень жизни и социальную защиту зачастую лишаются этих прав, попадая в различные зоны риска, связанные с физическим, сексуальным, эмоциональным и социальным насилием. Соответственно не о каком полном здоровье здесь не приходится говорить.

По определению ВОЗ, «жестокое или плохое обращение с ребенком включает все формы физического или эмоционального плохого обращения, сексуального насилия, отсутствия заботы, принебрежения, способные привести к фактическому ущербу для здоровья ребенка. Эмоциональное насилие-однократно или постояное воздействие на ребенка или его отвержение со стороны родителей или других взрослых, вследствие чего у ребенка нарушается эмоциональный статус, поведение и способность к социализации» [5. p.17-21].

В современном обществе здоровье ребенка считается достоянием наций, п*ринимая во внимание*, что необходимость в такой особой защите ребенка была предусмотрена в Женевской Декларации прав ребенка 1924 года и Декларации прав ребенка, принятой Генеральной Ассамблеей 20 ноября 1959 года, и признана во Всеобщей декларации прав человека, в Международном пакте о

Revista NR 3_2020____.indd 215 12.01.2021 13:45:01

гражданских и политических правах (в частности, в статьях 23 и 24), в Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах (в частности, в статье 10), а также в уставах и соответствующих документах специализированных учреждений и международных организаций, занимающихся вопросами благополучия детей, где декларируется, что существует право каждого ребенка на уровень жизни, необходимый для физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития ребенка. Организация Объединенных Наций во Всеобщей декларации прав человека п*ринятая Резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября* 1989 года провозгласила, что дети имеют право на особую заботу и помощь, *принимая во внимание,* что, как указано в Декларации прав ребенка, «ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту, как до, так и после рождения» [4, p.230-239].

Заключение

Существуют частичные исследования в научных областях медицины и социологии, отдельных факторов; понятие детей, как отдельной социальной группы, имеющей свои отдельные потребности в здоровье и общем благополучии, только находится в начале своего развития. Понимание, что именно в этом возрасте происходит закладка здоровья на всю дальнейшую жизнь, придает определенную значимость изучению роли социальной среды в формировании детского здоровья.

В случае влияния социальных факторов на здоровье детей 0-5 лет возникает парадигма концептуального принятия двух подходов в решении научной проблемы:

- изучение факторов влияющих и способствующих правильной социализации: первичной в семьях, вторичной вне семьи;
- рассмотрение с точки зрения концепции поколения детей, как отдельную социальную группу; детей, несмотря на маленький возраст принимать как социальных акторов в их образе жизни.

Понимание разнообразия и особенностей социальных факторов, влияющих на детей в возрасте 0-5 лет и необходимость оценивания позитивного или негативного воздействия их на детский организм.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Белинская И. Влияние социальных условий на здоровье детей. В: Экономика и социология. Chişinău, 2005, p.141-147.
2. ВОЗ.Стратегические направления улучшения здоровья детей и подростков.2003,38с./https://apps.whttps://ho.int/iris/bitstream/handle/10665/92132/WHO_FCH_CAH_02.21_rus.pdf (дата посещения: 26.05.2018)
3. Лоусон Т.,Гэррод Д. Социология. А-Я: Словарь справочник. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. 608с.
4. Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, сорок четвертая сессия, Дополнение№49(A/44/49), стр.230-239 /https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml/ (дата посещения: 8 ноября 2020)

Revista NR 3_2020____.indd 216 12.01.2021 13:45:01

5. Поляков С.В., Григорьев Н.И., Егоренков А.М, Современные требования к оценке синдрома жестокого обращения с ребенком. В: Медицинская сестра, 2009, № 5, с.17-21.
6. Eţco C., Ferdohleb A., Ştefaneţ S. Managementul îngrijirii şi supravegherii copiilor sub vîrsta de 5 ani. USMF "Testimiţanu". Catedra Economie, Management şi Psihopedagogie în Medicina. Chişinău, 2011. 214 p.
7. Fornea T. Protecţia socială şi sănătatea copiilor. B: Ameliorarea sănătăţii şi modul de viaţa al populaţiei. Probleme sociale. Chişinău, 2003, p.207.
8. Timuș A., Ameliorarea sănătății în modul sănătos de viața. UNICEF. Îngrigirea şi dezvoltarea timpurie a copiilor în Moldova, 2004. 274 p.
9. Tomceac A. Factorii determinanți ai disparităților de sănătate a copiilor. Centrul de Cercetări Demografice al INCE. Chişinău, 2019, p. 1-12 https://doi.org/10.36004/nier.cdr.2019.14-15 (дата посещения: 15.09.20).
10. Vîlcu C., Gorun A. (coord.) Migrația părinților la muncă în străinătate și efectele ei asupra copiilor rămași in țara. Craiova, 2015, p.3-46.
11. Alanen L. (2014) Editorial: theorizing childhood. Childhood, 21, 1, 3-6 (дата посещения:16.09.20).
12. Grossman Michael. On the Concept of Health Capital and the Demand for Health. B: The Journal of Political Economy, Vol. 80, Mar.-Apr. 1972, № 2, c. 223-225 (дата посещения:11.10.20).
13. Mayall B., Towards a sociology of child health. Sociology of Health &Illness. Vol.20, 1998. № 3, c.269-288 (дата посещения:16.09.20).
14. Steven A. Haas, M. Maria Glymour, Lisa F. Berkman. Childhood Health and Labor Market Inequality over the Life Course. B: Journal of Health and Social Behavior, 2011 52(3) 298–313. American Sociological Association 2011 (дата посещения: 11.10.20).
15. UNICEF. Assessment and recommendations to improve the resilience of the social protection system for a timely and flexible response to the needs of all vulnerable children and families facing shocks, disasters, and crises in Moldova. 2016. 88 p.

Revista NR 3_2020____.indd 217 12.01.2021 13:45:01

CONSTANTIN BRÂNCUȘI ȘI MITUL OMOLOGIEI COSMICE
CONSTANTIN BRÂNCUȘI AND THE MYTH OF COSMIC HOMOLOGY

„Un martir pentru o singură formă, pentru un ou"
(Henry Moore)

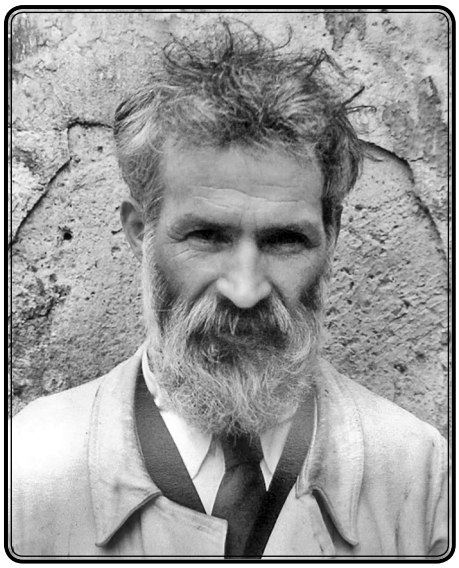

(1876 -1957)

Remarcabilul sculptor Constantin Brâncuși prin operele sale a stârnit polemici atât în mediul artistic, cât și în cel filosofic. Una dintre problemele controversate analizate de cercetători a fost exprimarea mitului omologiei cosmice în opera sculptorului [1,2,3,4,6]. Omologia cosmică, care a stat și la baza creațiiilor populare românești, exprimă ideea că „între viața universului și viața omului există similitudini mergând până la identitate, că individul participă la viața cosmică" [4, p.173].

Procesul integrării omului în univers și în viața cosmică în opera lui Brâncuși este influențată de mentalitatea tradițională românească, provenită din experiența de viață a țăranului român, care s-a împletit într-un mod armonios cu gândirea filosofică modernă. În opinia lui Sorin Lory Buliga, în creația sa Constantin Brâncuși a fost influențat de un anumit tip de religiozitate, caracteristică spațiului Carpato-Balcanic, care este o interpătrundere a „«doctrinei strămunilor», sau «filosofia naturalității eterne» de natură precreștină a strămoșilor săi din Hobița, și o viziune creștină mistică, apropiată de cea a sfinților părinți de la Tismana și Athos"[3, p.24]. *Sărutul, Rugăciunea, Muza adormită, Prometeu, Domnișoara Pogany, Măiastra* etc. sunt opere care au izvorât din natura culturii originare.

Practic toți cercetătorii operei lui Brâncuși au subliniat importanța pe care a acordat-o sculptorul prezenței și simbolisticii ovoidului – teme simbolistice ale omologiei om-cosmos și existență-esență. Forma ovoidală este o caracteristică a artei lui Brâncuși și a modului său folcloric de a gândi Lumea [1]. Vom puncta doar câteva idei.

Coloana fără sfârșit sau *Coloana Infinitului*, parte a trilogiei Ansamblului Monumental din Târgu-Jiu, este una dintre cele mai vizibile opere din ciclul reprezentării mitului omologiei cosmice, coloana fiind o întruchipare a *arborelui celest,* reprezentat în miturile populare, numit și *osia lumii,* adică *áxis múndi* [4,5,6]. La originea acestui arbore este oul primordial secționat – trunchiuri așezate alternativ

Revista NR 3_2020____.indd 218 12.01.2021 13:45:01

cu baza sus şi jos, cu vârfurile uşor rotunjite, formează tulpina acestui arbore, care este o repetare de forme identice, dar care se completează reciproc, adică transpune ideea globalului original. Îmbinarea cu tradiția folclorică românească în această operă este evidentă, fiind inspirată din arta populară românească, şi anume *stâlpul morților*, obişnuit a fi pus lângă crucile de la morminte în zonele din Transilvania, Banat şi Oltenia, şi *stâlpi de lemn ai prispelor* din Gorj, simbolizând *şirul de zile şi nopți*. Însă *Coloana Infinitului* are o simbolistică impresionantă – reproducerea unui întreg, care este transpus într-un număr de indivizi care se succed în istoria umanității (în reprezentarea clepsidrei, ideea întregului originar prin oul secționat), aspirând spre înălțimi, dar totodată căutându-şi rostul şi centrându-şi existența proprie pe axa lumii, astfel îmbinând ideea originii cu dimensiunea temporară.

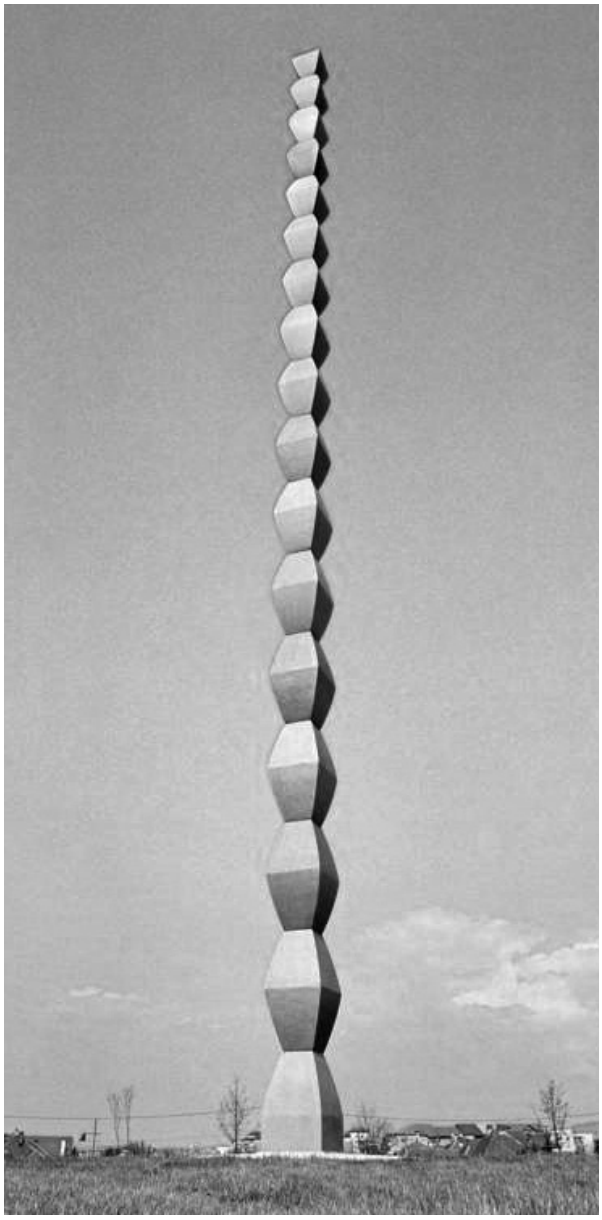

Coloana Infinitului

După părerea lui I. Frunzetti, în *Coloana Infinitului* „se reproduce infinit în dimensiunea temporală a existenței umane în seria indivizilor ce se succed de-a lungul veacurilor şi aspiră către cunoaşterea lăuntrică a Sinelui, a Sacrului" [1].

În acelaşi Ansamblu monu-mental de la Târgu-Jiu, în scaunele de la *Masa Tăcerii*, realizate după modelul clepsidrei, sferă sau oval tăiat, cu jumătățile opuse una alteia. Scaunele sunt realizate prin circumscrierea pătratului în cerc, care îşi are analogii şi în mitologia orientală, simbolizând ideea de cosmos, centru solar, orizontul, şi ideea de materie, adică cercul tăiat este pământul. Deci, oul secționat în cazul dat este simbolul timpului. *Masa Tăcerii,* ca simbol al reculegerii, reprezintă masa rotundă şi joasă din lemn, plasată, de obicei, lângă vatra caselor țărăneşti din arealul românesc.

Revista NR 3_2020____.indd 219 12.01.2021 13:45:02

Leda

Oul, ca simbol al formei originare, al Începutului Lumii, este reprezentat și în forma originară în *Leda* din 1924.

Omologia cosmică în *Leda* se face prin asimilarea femeii cu elementul acvatic – suita apă-lună-femeie, care este opusă asocierii bărbatului – foc-soare-bărbat, fiind și parte a reprezentării cercului vieții, dar și a ciclurilor fertilității și originii vieții. Drept simbol al timpului uman, *Adam și Eva* supun oul originar diviziunii. *Eva* este simbolul fertilității, al originii vieții, gata să rodească, pe când *Adam* muncește pământul, iar împreună reprezintă esența existenței umane și perpetuarea vieții.

Masa Tăcerii

Moștenirea filosofico-sculpturală a remarcabilului Constantin Brâncuși este în continuare o temă plină de valoare, care merită a fi redescoperită și apreciată. Încheiem cu cuvintele maiestrului: „Simbolul relevă solidaritatea dintre structurile existenței umane și structurile cosmice. Omul nu se simte izolat în Cosmos, ci «deschis» către o lume care, grație simbolului, îi devine familiară... Experiența individuală se trezește și se preface în act spiritual".

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Arte rumano contemporaneo par Teresa Mariglioni de Dragan. La homologia cosmica co la obra de Brancusi par Ioan Frunzetti. Palma de Mallorca, 1972.
2. Brezianu Barbu. Opera lui Constantin Brâncuși în România. București: Editura Academiei Române, 1974.
3. Buliga Sorin Lory. Brâncuși. Filosofie, religiozitate și artă. Craiova, 2008.
4. Frunzetti Ion. Mitul omologiei cosmice la Brâncuși. In: Carte de inimă pentru Brâncuși, București, 1976, p.171-176.
5. Grigorescu Dan. Brâncuși și secolul său. București: Editura Artemis, 1993.
6. Mocioi Ion. Brâncuși: Ansamblul de la Târgu-Jiu. Târgu-Jiu: Editura Constantin Brâncuși, 1971.

Octavian Romanescu, ***maiestru în Artă, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice***

Revista NR 3_2020____.indd 220 12.01.2021 13:45:02

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.

2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.

3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

Revista NR 3_2020____.indd 221 12.01.2021 13:45:02

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul.În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul l) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231].Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Revista NR 3_2020____.indd 222 12.01.2021 13:45:02

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA
Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 3_2020____.indd 223 12.01.2021 13:45:02

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left – 3 cm, right – 1.5 cm, top & bottom – 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

Revista NR 3_2020____.indd 224 12.01.2021 13:45:02

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:
THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 3_2020____.indd 225 12.01.2021 13:45:02

Pentru notițe

Revista NR 3_2020____.indd 226 12.01.2021 13:45:02

Pentru notițe

Revista NR 3_2020____.indd 227 12.01.2021 13:45:02

Bun de tipar 11.01.2021. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14. Coli de autor 17,8

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46

Revista NR 3_2020____.indd 228 12.01.2021 13:45:02

ISSN 1857-2294

Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ŞI ŞTIINŢE POLITICE

Revistă ştiinţifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (180)
2019

Chişinău, 2019

Revista NR 2_2019_.indd 1 03.07.2019 12:52:13

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ŞEF
Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI
Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent
Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC
Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE
Alexandru N. Roșca, academician
Gheorghe Paladi, academician
Arcadie Ursul, academician(Rusia)
Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)
Gheorghe Bobână, doctor habilitat în fiosofie
Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept
Gheorghe Costache, doctor habilitat în drept
Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)
Valeriu Mândru, doctor în sociologie
Victor Mocanu, doctor în sociologie
Ana Pascaru, doctor habilitat în fiosofie
Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice
Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată şi recomandată pentru editare de către Consiliul Ştiinţific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 68.56)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu
Prepress: Olesea Balaşa
Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.
Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
Academia de Ştiinţe a Moldovei
MD-2001, mun. Chişinău, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
http://www.iiesp.asm.md
e-mail: iiesp.asm@gmail.com
tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice, 2019

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC. Reconceptualizarea locului statului național în contextul proceselor de globalizare 7

Marina BĂDILEANU, Svetlana CIUMAC, Daniela Nicoleta BĂLEANU. Statul și corporațiile transnaționale – factori-cheie ai protecției mediului în condițiile globalizării 29

Marcel BENCHECI, Diana BENCHECI. Capabilități instituționale de contracarare a riscurilor și amenințărilor cu caracter terorist 45

Marek SZAJCZYK. Priorities and challenges to the creation of sustainable societies in modern Europe 58

ȘTIINȚE POLITICE

Аркадий УРСУЛ, Ион РУСАНДУ. Процесс глобализации и динамика ценностей 69

Лилия БРАГА. «Новый авторитаризм» и его проявления в Республике Молдова (I) 81

Irina CEACÎR. Meritocrația și rolul ei în funcția publică 97

Elena MANȚUC. Identificarea și caracteristica principalelor direcții de perfecționare a activității de aplicare a dreptului de către autoritățile publice 112

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Tatiana SPĂTARU. Republica Moldova din perspectiva estimărilor internaționale 130

Oleg SOLOMON. Benchmarking in the public sector: a usefull management tool or just a simple theory 144

Ion MOCANU. Securitatea persoanei în contextul mediului regional actual 159

Andrei DUMBRĂVEANU. Societatea comunicării: de la post-adevăr la redundanță informațională 170

FILOSOFIE

Andrei PERCIUN. Rezistența naturii prin tehnică – interpretarea filosofică a fotografiei la Siegfried Kracauer (I) 178

Alexandru COSMESCU. Chestionarea filosofică: practica radicală a lui Oscar Brenifier 192

Nicolae BODEAN. Aspecte și direcții de analiză filosofico-antropologică a identității în noile realități contemporane 205

Revista NR 2_2019_.indd 3 03.07.2019 12:52:26

MOȘTENIRE

Pantelimon VARZARI. Actualitatea dezbaterii științifice a fenomenului elitelor ... 221

Gaetano MOSCA. Clasa politică (traducere de **Victor MORARU**) 226

EVOCĂRI

Владимир АНИКИН, Владимир БЛАЖКО. Пепел прошлого стучит в наши сердца, или «Холокост: помним прошлое, чтобы не повторилось в будущем» 240

Maria DIACON. Minoritatea romă în Republica Moldova: trecut și actualitate ... 251

OMAGIERI

Olga GAGAUZ. Academicianul Gheorghe PALADI la 90 de ani 269

Victor JUC, Victor MORARU. Academicianul Alexandru N. ROȘCA la 85 de ani 271

Teodor N. ȚÎRDEA, Ion BANARI. Doctrul în filosofie Petru BERLINSCHI la 80 de ani 273

Informație pentru autori 275

Revista NR 2_2019_.indd 4 03.07.2019 12:52:26

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC. Reconceptualizing the place of national state in the context of the globalization processes 7

Marina BĂDILEANU, Svetlana CIUMAC, Daniela Nicoleta BĂLEANU. The state and transnational corporations - key factors of environmental protection under the conditions of globalization 29

Marcel BENCHECI, Diana BENCHECI. Institutional capabilities to counteract the risks and terrorists threats 45

Marek SZAJCZYK. Priorities and challenges to the creation of sustainable societies in modern Europe 58

POLITICAL SCIENCES

Arcadie URSUL, Ion RUSANDU. Process of globalization and the dynamics of values 69

Lilia BRAGA. The „new authoritarianism" and its manifestation in the Republic of Moldova (I) 81

Irina CEACÎR. Meritocracy in public position 97

Elena MANȚUC. The identification and essence of the main improvement directions in law enforcement activity by the public authorities 112

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Tatiana SPĂTARU. The Republic of Moldova in the perspective of international estimations 130

Oleg SOLOMON. Benchmarking in the public sector: a useful management tool or just a simple theory 144

Ion MOCANU. Security of the person in the context of the actual regional environment 159

Andrei DUMBRĂVEANU. The communication society: from post-truth to information redundancy 170

PHILOSOPHY

Andrei PERCIUN. The resistance of nature through technology – philosophical interpretation of photography at Siegfried Kracauer (I) 178

Alexandru COSMESCU. Philosophical questioning: the radical practice of Oscar Brenifier 192

Nicolae BODEAN. Aspects and directions of philosophical-anthropological analysis of identity in new contemporary realities 205

Revista NR 2_2019_.indd 5 03.07.2019 12:52:26

HERITAGE

Pantelimon VARZARI. Actuality of scientfic debates on the elite phenomenon 221

Gaetano MOSCA La classe politica (translated by **Victor MORARU**) 226

EVOCATIONS

Владимир АНИКИН, Владимир БЛАЖКО. Our hearts pounding of the past ashes or the Holocaust: we remember the past, not to repeat in the future 240

Maria DIACON. Roma minority in the Republic of Moldova: past and actuality 251

HOMAGES

Olga GAGAUZ. Academician Gheorghe PALADI at 90 years old 269

Victor JUC, Victor MORARU. Academician Alexandru N. ROȘCA at 85 years old 271

Teodor N. ȚÎRDEA, Ion BANARI. Doctor of Philosophy Petru BERLINSCHI at 80 years old 273

Information for authors 275

Revista NR 2_2019_.indd 6 03.07.2019 12:52:27

RECONCEPTUALIZAREA LOCULUI STATULUI NAȚIONAL ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DE GLOBALIZARE

RECONCEPTUALIZING THE PLACE OF NATIONAL STATE IN THE CONTEXT OF THE GLOBALIZATION PROCESSES

Victor JUC, ***doctor habilitat în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
juc.victor@gmail.com

Rezumat

În acest articol sunt supuse analizei procesele complexe de reconceptualizare și repoziționare a statului național în relațiile internaționale contemporane și de transformare a autorității și autonomiei lui sub impactul globalizării, abordată în sens larg, multidimensional. Cercetările pun în lumină factorii care condiționează eroziunea suveranității de stat circumscrisă teritorial și provoacă transformare caracterului relațiilor internaționale prin extinderea și diversificarea numărului actorilor. Către sfârșitul secolului XX au fost propuse mai multe concepții care puneau la îndoială calitatea de actor principal sau chair unic al relațiilor internaționale, date fiind ascensiunea agenților nestatali și extinderea proceselor de transnaționalizare. Ipoteza de lucru avansată și confirmată prin rezultatele științifice obținute este că statul pierde o parte din prerogativele suverane, dar păstrează statutul de actor important. În același timp, problema rămâne deschisă, mai ales în contextul revitalizării unor politici protecționiste reconfigurării structurilor regionale de cooperare.

Cuvinte-cheie: *stat, suveranitate, globalizare, regionalizare, scepticism, hiperglobalism, adaptivism, protecționism.*

Summary

This article analyzes the complex processes of reconceptualization and repositioning of the national state in contemporary international relations and transformation of its authority and autonomy under the impact of globalization, approached in a broad, multidimensional way. Research highlights the factors that condition the erosion of territorial sovereignty circumscribed by the country and provokes the transformation of international relations by expanding and diversifying the number of actors. By the end of the twentieth century several concepts had been proposed that cast doubt on the status of principal actor or chair of international relations, given the rise of non-state agents and the expansion of transnationalization processes. The advanced working hypothesis and confirmed by the scientific results obtained is that the state loses some of its sovereign powers, but retains its status as an important actor. At the same time, the issue remains open, especially in the context of revitalizing protectionist policies to reconfigure regional cooperation structures.

Keywords: *state, sovereignty, globalization, regionalization, skepticism, hyperglobalism, adaptivism, protectionism.*

Revista NR 2_2019_.indd 7 03.07.2019 12:52:27

Pentru a asigura o mai bună cunoaștere, înțelegere și explicație a proceselor care se produc pe arena mondială, este indispensabil de a supune cercetării științifice sub aspectul relațiilor internaționale a conceptului de suveranitate de stat circumscrisă teritorial, dat fiind impactul pe care îl exercită asupra schimbării locului și rolului statului național în politica mondială. Astfel, A. și H. Toffler susțin, fără drept de apel, că „în ultimele trei secole unitatea de bază a sistemului mondial a fost națiunea-statul" [1, p. 234], iar în conformitate cu opinia lui St. Krasner, „statele suverane prin caracterul lor alcătuiesc componentele constitutive ale sistemului internațional. Suveranitatea reprezintă o ordine politică bazată pe control teritorial" [2, p. 65], Z. Bauman și U. Beck invocă teritorialitatea și suveranitatea ca fiind două concepte de fond ale unui stat: primul subiliniază că fiecare stat se încadrează într-un teritoriu, „ocupînd o porțiune din suprafață asupra căreia își exercită puterea", iar conform supozițiilor celui de-al doilea, prin suveranitate se realizează independența deplină a statului, în sensul că „puterea lui nu este influențată din exterior". Prin urmare, suveranitatea este o categorie funcțională, avînd menire să asigure un anumit nivel de libertate în interiorul statului național și să se autoprotejeze de ingerințe din exterior. St. Krasner deosebește patru tipuri de suveranitate, precizările aparținîndu-ne:

1. internă – este un principiu de organizare a puterii publice în cadrul statului și de control din partea societății. Într-adevăr, încă Th. Hobbes a urmărit să definească baza intelectuală menită să asigure legitimarea centralizării puterii, însă actualmente suveranitatea internă mai degrabă se referă la dreptul popoarelor la autodeterminare și de a alege liber forma de guvernămînt;
2. interdependentă – se referă la controlul asupra fluxurilor transfrontaliere. La etapa actuală însă, capacitățile statelor de a supune controlului fluxurile umane, de mărfuri, servicii și capital se află în continuă descreștere, diminuându-se și posibilitățile guvernelor de a contracara amenințările și riscurile la adresa securității lor naționale, dar care nu periclitează statutul său suveran;
3. internațional-juridică – consfințește egalitatea în drepturi ale statelor pe arena mondială, în sensul că un suveran este recunoscut de alții, care îl percep în calitate de unic reprezentant al comunității sale politice: suveranitatea prezintă în sine statutul menit să legitimeze puterea suverană atât în interior, în calitate de supremă, cît și exterior, prin recunoașterea egalității în drepturi în raport cu alte state. Subliniem în context, că recunoașterea egalității suverane a statelor a contribuit decisiv la edificarea sistemului european de state, iar la etapa actuală acest principiu a fost formalizat de către Organizația Națiunilor Unite;
4. „westfalică" – interzice actorilor externi de a se implica în repartizarea prerogativelor de putere în interiorul statelor, în sensul că statul, a cărui suveranitate este recunoscută de alte entități de același caracter, este acceptat în cercul lor și primește „imunitate" împotriva ingerințelor, fiind prin esență o „valoare universală, un principiu moral autonom" [3].

Conform ipotezei formulate de H. Morgenthau, concepția modernă a suveranității raportată la fenomenul statului circumscris teritorial a fost formulată în ultima parte

Revista NR 2_2019_.indd 8 03.07.2019 12:52:27

a secolului al XVI-lea, iar după Războiul de treizeci de ani a solicitat apariția unei puteri centralizate care își exercită autoritatea de a elabora și aplica legea asupra unui teritoriu încadrat în hotare naționale [4, p. 332]. În accepția lui P.de Senarclens, noțiunea de suveranitate presupune expres că guvernele statelor moderne sunt învestite cu autoritate supremă, iar după revoluțiile din secolul al XVIII-lea această categorie este asociată cu ideea de națiune [5, p. 117]. La rîndul ei, subliniază P. Hirst și G. Thompson, ideea de națiune consolidează în fapt alt concept, cel de putere suverană predominantă într-un anumit teritoriu și deci, naționalismul, după cum a remarcat B. Anderson referindu-se la geneza acestui curent, se extinde și depinde de orizontul suveranității, presupunînd modele culturale omogene. Potrivit opiniei lui O. von Gierke, statul a devenit principala formă instituționalizată de guvernare și nu accepta nicio construcție de alternativă de organizare, statele europene, conform lui H. Bull, au edificat „o lume a entităților autonome", fiecare desfășurîndu-și activitatea în funcție de propria sa voință. Relațiile internaționale reconfigurate structural sînt asemănate prin analogie de către A. Wolfers și E. Morse cu o diversitate de interacțiuni ale „unor bile pe masa de biliard", ele fiind limitate de recunoașterea reciprocă și obligația acceptată de a nu interveni în afacerile interne ale celorlalți actori. A. Giddens susține că formarea și consolidarea statelor naționale se înscrie expres în cadrul unui proces general care s-a început la sfîrșitul secolului al XVII-lea, Europa devenind „o societate de state" care se afla în plină evoluție, dat fiind că suveranitatea instituie gradual recunoașterea reciprocă asumată de a guverna un teritoriu încadrat în anumite hotare politice, iar întrebarea dacă asemenea conducere este eficientă, dacă un stat posedă autonomie suficientă pentru a-și valorifica obiectivele în relațiile cu alți actori, consideră St. Krasner, întotdeauna se dovedește a fi altă problemă. În același context de opinii, F. Hinsley subliniază că „suveranitatea teoretică a unui stat reprezintă o condiție necesară a calității sale practice de membru al sistemului internațional" [6, p. 179], modelându-l, și, potrivit sintezei lui A. Miroiu, oferind posibilitatea de a include sau exclude din acest sistem un actor sau altul, dar în condițiile că fiecare dispune de libertate în acțiuni și de dreptul de a-și asuma angajamente fondate pe consimțămîntul liber, fără a fi supus coerciției din partea altor puteri.

C. Beitz se pronunță în același context de idei, afirmând că statele au fost concepute ca „ordini politice separate și distincte", din cauza că nici o autoritate supremă nu avea dreptul să le contureze sau să le îngrădească acțiunile, acești actori urmărind să-și realizeze propriile interese. D. Held nu neagă dreptul lor de a exercita activități autonome sau chiar independente, dar, totodată, este de părere că „apariția statului-națiune modern și incorporarea tuturor civilizațiilor în sistemul interstatal construiește o lume organizată și divizată în două domenii, intern și extern, adică „lumea interioară", a politicii naționale, limitată teritorial și, respectiv, „lumea exterioară", înglobând afacerile militare, diplomatice și de securitate [7, p. 56, 62]. Un rol foarte important în legiferarea acestor aranjamente a revenit dreptului internațional public, materie care se afla în plin proces de fundamentare în perioada de referință. Doctrina suveranității statelor, potrivit lui F. Hinsley, a fost legiferată și recunoscută

Revista NR 2_2019_.indd 9 03.07.2019 12:52:27

prin acorduri internaţionale, ea a contribuit decisiv la formarea unui tip nou de raporturi între putere şi teritoriu, în sens de „posesiune exclusivă", aceste acorduri au făcut posibil procesul de „internaţionalizare" atît a puterii, cît şi a politicii în cadrul unui stat. Pronunţîndu-se în aceeaşi ordine de idei, G. Thompson acreditează supoziţia că fiecare stat îşi determina natura politicilor sale interne şi externe, statul îşi asuma direct şi expres monopolul aplicării violenţei nu numai în plan intern, ci şi extern, fiind singurul actor în măsură să declare război şi să aplice forţa pe arena mondială în baza acordurilor şi constrîngerilor mutual recunoscute şi asumate.

Prin urmare, principiul suveranităţii circumscrise teritorial, adică dreptul de jurisdicţie exercitat pe un anumit teritoriu demarcat prin hotare naţionale, reprezintă o trăsătură definitorie a sistemului internaţional de state moderne rezultat de pe urma implementării prevederilor ce se conţin în tratatele westfalice. Conform opiniei lui Th. Biersteker, conceptele de stat, suveranitate şi teritorialitate prezintă prin caracterul lor construcţii sociale care definesc şi redefinesc rolurile, acţiunile şi practicile diferitor actori [8, p. 157]. Luînd ca bază acelaşi sistem de referinţă, F. Hinsley afirmă că numai la începutul secolului al XIX-lea conceptul de suveranitate, cu implicaţiile pe care le presupune atunci cînd este aplicat situaţiei internaţionale, devine un principiu edificator şi determinant al „politicii externe şi conduitei internaţionale ale tuturor statelor de frunte din sistemul european", iar în regiunile din afara Europei se judeca în manieră similară şi se acţiona „în limitele proprii categoriilor de statalitate şi suveranitate atît cît permiteau condiţiile din fiecare zonă" [9, p. 174], mai ales în contextul că Europa, potrivit supoziţiilor lui R. Falk, care se pronunţă în ordinea de idei, şi-a făcut prezenţa în lumea întreagă.

În accepţia noastră, aprofundarea şi extinderea principiului suveranităţii circumscrise teritorial şi consolidarea sistemului internaţional de state în secolul al XIX-lea nu s-a realizat în varianta clasică în spaţiile neeuropene, cu atît mai mult că nici în Europa această linie strategică nu s-a dovedit a fi un proces uniform, ci a evoluat sub diferite forme dictate de mai multe particularităţi georegionale şi geoetnice, date fiind, după cum remarcă şi Th. Biersteker, deosebirile enorme dintre statele absolutiste din secolul al XVII-lea şi cele de factură liberală din secolele al XIX-lea şi XX. Încercările lui F. Hinsley de a confirma şi justifică aserţiunile sale prin trecerea în revistă a politicilor Marii Britanii în problema „formaţiunilor statale" care urmau să fi fost construite de către aborigenii din Noua Zeelandă sau din Yoruba în conformitate cu prevederile modelului european se dovedesc a fi deloc neconvingătoare, neesenţiale şi suferă de schematism, conceptul de suveranitate teritorială fiind aplicat în mod abuziv, logic forţat şi apologetic. În secolul al XIX-lea, europenii au realizat pe larg strategia expansionismului de diferit caracter şi cu intensitate deosebită în Asia şi în Africa, pe cînd în acele regiuni în care se confruntau cu dificultăţi în implementarea acestor practici se recurgea la aranjamente speciale,aranjamente care s-au distins prin variate de la caz la caz: numai la începutul celui de-al treilea deceniu al secolului XX Liga Naţiunilor a instituţionalizat sistemul de mandate, menit să introducă ordine în demarcarea teritorială a posesiunilor coloniale.

Revista NR 2_2019_.indd 10 03.07.2019 12:52:27

Este important de precizat faptul că marea majoritate a cercetărilor în materia politico-juridică nu asociază apariția statului național cu un eveniment concret, ci se limitează prin a puncta asupra intervalului de timp în care s-au conturat aceste procese, linia cronologică de inițiere a construcției acestei instituții fiind Războiul de o sută de ani. Însă J. Levy se dovedește a fi cercetătorul care face excepție de la această regulă devenită tradiție, el a identificat debutul formării statului modern cu anul 1494, când Franța a declanșat lupta pentru hegemonie în Europa, dar, în același timp, făcând abstracție de valorile religioase ca factor determinant al coalizării, iar ceva mai tîrziu, la începutul secolului al XVI-lea, a inițiat strategia „alianței cu infidelul": în aceste circumstanțe, „comunitatea confesională" a pierdut treptat din relevanță în favoarea „autorității teritoriale suverane" recunoscută reciproc, procese care au culminat prin aranjamentele westfalice. În același context de idei, P. Hirst subliniază că după 1648 guvernele au încetat gradual să-i sprijine pe coreligioși în conflictele cu propriile state: recunoașterea reciprocă declarată a suveranității statelor în cea mai importantă problematică, credința religioasă, a însemnat disponibilitatea lor de a renunța la unele obiective politice în favoarea asigurării controlului și stabilității interne, acordul interstatal a modificat termenii conflictului dintre autoritatea teritorială și cea confesională în folosul primei [10, p. 356]. Suveranitatea a inițiat instituționalizarea justificării de a guverna un anumit teritoriu încadrat în hotare mutual recunoscute prin acorduri internaționale, ordine care a consfințit egalitatea suverană a statelor pe arena europeană, „modelul westfalic edificat pe acest ideal, potrivit asumpției lui Th. Biersteker, a consfințit principiul inviolabilității frontierelor".

Aranjamentele westfalice au pus punctul final încercărilor de a edifica un imperiu european fondat pe criteriul religios, iar Războiul de treizeci de ani a fost catalogat o perioadă îndelungată drept ultima conflagrație din Europa având ca suport factorul confesional (supozițiile cu privire la desfășurarea ultimului război de sorginte confesională în Europa datat cu prima jumătate a secolului al XVII-lea și-au pierdut din semnificație politică și relevanță științifică în rezultatul declanșării conflictelor de această factură în spațiul balcanic și în cel ex-sovietic la sfîrșitul secolului XX [11, p. 3-115]). Totodată, precizăm că tentativele de a forma un imperiu european sau chiar mai mult, de a construi un edificiu de tip imperial extins pe contul altor spații geopolitice, aplicînd pe larg anexările de teritorii prin războaie, perfectînd alianțe cu actori geostrategici importanți sau făcînd apel la solidaritate, care ar fi ancorată pe principii ideologice și stări de spirit comune, în calitate de fundamente edificatorii ale proiectelor construcțiilor gigantice de state servind pretinsa predestinație de a implementa fie un tip de ordine, fie societăți de caracter hiliastic, aceste predispoziții, subliniem, n-au încetat, ca dovadă figurînd campania lui Napoleon Bonaparte sau cea de-a doua conflagrație mondială. Din altă perspectivă, a elaborărilor fundamentate pe evaluarea și definirea weberiană a statului (numit organizație politică dominantă, a cărui aparat instituționalizat revendică monopolul aplicării legitime a forței pentru a impune ordine pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa), M. Shaw promovează ideea că „imperiul european, edificat pe diferite forme locale de stat în spațiile europene ale capitalismului mondial, a predominat din

Revista NR 2_2019_.indd 11 03.07.2019 12:52:27

secolul al XVIII-lea pînă la mijlocul secolului XX" [12] şi numai spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX se accentuează caracterul naţional al statelor imperiale europene, ca în ultima instanţă statul-naţiune să devină „forma politică mai mult sau mai puţin universală".

Prin urmare, modelul de relaţii internaţionale instituţionalizat începînd cu anul 1648 prin tratatele de la Munster şi Osnabruck a legiferat constituirea şi dezvoltarea ordinii internaţionale formate din state teritoriale suverane, care nu recunosc nici o altă autoritate supremă. Acest model, conform supoziţiilor lui D. Held, se rezumă la următoarele trăsături definitorii: statele îşi soluţionează litigiile angajându-se în relaţii diplomatice, dar este necesar, prin forţă; cooperarea interstatală este minimală; statele caută să-şi plaseze interesul naţional mai presus decît orice; promovează logica principiului eficacităţii, adică forţa creează dreptul în lumea internaţională şi deci, acapararea devine legitimă [13, p. 61] A. Burian remarcă pe bună dreptate, sintetizînd ideile cu privire la geneza şi evoluţia sistemului westfalic, că formarea statelor naţionale, iar în baza lor - a sistemului internaţional modern, a durat o perioadă îndelungată de timp, acest sistem interstatal de relaţii internaţionale a sancţionat pentru prima dată în istorie principiul suveranităţii teritoriale în raporturile dintre actorii statali şi a funcţionat, cu anumite modificări, pînă în anul 1945, iar unele elemente, de importanţă mai mare, au continuat să acţioneze şi în condiţiile ordinii mondiale bipolare [14, p. 141, 151]. Extinderea sistemului westfalic chiar şi în Europa s-a caracterizat, conform aprecierilor lui R. Falk, prin „ierarhie şi disparităţi", modelul nu s-a articulat pe deplin decît la sfîrşitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, precizează J. Crawford şi S. Marks, cînd suveranitatea teritorială, egalitatea formală dintre state, nonintervenţia în afacerile interne ale altor entităţi statale recunoscute au devenit „principiile edificatorii ale societăţii internaţionale": statele naţionale fondate pe principiului suveranităţii teritoriale alcătuiesc pilonii sistemului westfalic şi deci, relaţiile internaţionale prin esenţa şi caracterul lor nu se dovedesc a fi decît relaţii politice internaţionale, chiar dacă într-o perioadă sau alta îşi desfăşoară activitatea cu o intensitate mai mare ori mai mică diferiţi agenţi nestatali.D. Held încadrează modelul westfalic în limitele 1648-1945, A. Burian extinde „acţiunea unor elemente importante în condiţiile bipolarităţii", pe cînd în opinia noastră, în cadrul sistemului internaţional postrăzboi rece mai multe componente şi atribute ale acestui model încă nu şi-au pierdut din actualitate şi relevanţă.

Evident, complexitatea şi dinamismul relaţiilor internaţionale au condus spre diversificarea şi stratificarea lor, fapt care n-a putut să nu provoace noi aranjamente şi, implicit, contestarea poziţiilor statului naţional abordat în calitate de actor unic din sistemul internaţional. F. Hinsley consideră că prima tentativă serioasă a guvernelor „de a-şi restrînge independenţa suverană prin intermediul unor limitări juridice şi mijloace instituţionale" ţine de „experimentul legat de Societatea Naţiunilor". Este de notat că în practica internaţională imediat după conflagraţiile majore, precum campania lui Napoleon din primele două decenii ale secolului al XIX-lea sau cele două războaie mondiale din secolul XX, statele instituţionalizează structuri sau foruri internaţionale în tentativa de a preîntîmpina repetarea lor. Fără a se referi direct la limitarea suveranităţii

Revista NR 2_2019_.indd 12 03.07.2019 12:52:27

statelor, chiar dacă, în opinia noastră, pare a fi o supoziție un pic forțată, M. Griffiths și T. O'Callagan, exprimând actualele tendințe științifice de a identifica modalități și a elabora proiecte de conducere instituționalizată de nivel mondial, devansează acest proces cu un secol în urmă prin asemănarea concertului european cu „o guvernare globală a marilor puteri" [15, p. 48], ei remarcând angajamentul direct al statelor de a se conduce pe arena europeană de unele reglementări mutual recunoscute, acceptate și asumate. Însă contestarea deschisă a statului-națiune și a atribuitului său suprem începe în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fiind consecință nu numai a insatisfacției față de insuccesele înregistrate în lupta pentru preîntîmpinarea conflagrației mondiale și, implicit, a eșuării proiectului „Liga Națiunilor". D. Mitrany este unul din primii cercetători care a exprimat opinia că statele naționale au tratat Liga Națiunilor ca pe un adversar, care a atentat la suveranitatea lor iar formarea structurilor internaționale învestite cu prerogative supranaționale nu este oportună, ci se impune de a începe cu proiecte tehnocratice, de interes comun, care nu solicită voința politică și cedări serioase de caracter instituțional, pentru ca mai tîrziu suveranitatea lor să fie depășită gradual prin integrarea într-o comunitate a mai largă. H. Laski se dovedește a fi mai categoric, insistînd tranșant că „ar fi un beneficiu de durată al științei politice dacă întregul concept de suveranitate va fi abandonat", pe cînd M. Shaw este mai moderat în concepții, el sesizînd că, deși statul-națiune a devenit forma universală (a construcției de stat - n.n.), după cel de-al Doilea Război Mondial se produce declinul autonomiei lui, abordată în sensul clasic, acest proces fiind determinat mai cu seamă de „proiectarea potențialului militar" al celor două supraputeri, - una de nivel mondial (Statele Unite ale Americii) și alta –de nivel regional (Uniunea Sovietică): războiul a condiționat nu numai declinul statului-națiune, dar și a imperiilor occidentale, ele nu mai reprezentau altceva decât „umbre a ceea ce au fost în trecut", din cauza pierderii autonomiei politico-militare și includerii într-un bloc condus de Statele Unite ale Americii. Din altă perspectivă, a descentralizării și diversificării relațiilor internaționale, R. Falk menționează în debutul anilor'70 ai secolului XX că forma de politică universală care a predominat începînd cu tratatele westfalice este supusă unor transformări dramatice în direcția creșterii rolului actorilor nestatali, restabilind unele trăsături ale perioadei medievale sau, mai precis, constituindu-se medievalismul de tip nou, iar J. Rosenau îi numește „actori în afara suveranității" din cadrul politicii „postnaționale".

H. Bull, polemizînd cu R. Falk, insistă că „situația este opusă" celei descrise de acesta: admițînd că „actualmente statele suverane împart scena politică mondială cu alți actori", exprimă opinia că „în structura politică a lumii este posibil de conceput un anumit număr de schimbări cardinale, dar care nu reprezintă înlocuirea, ci tranziția la un alt stadiu al sistemului internațional" [16,p. 219,239]. De fapt, H. Bull, R. Aron sau H. Morgenthau, dar nu numai ei, nu negau și nici nu puteau nega transformările globale aflate în plin proces de desfășurare, însă invocînd diferite raționamente rămîn la părerea că statul, potrivit ideii generalizatoare a lui C. Vlad, „în pofida unor evoluții recente, își păstrează rolul de subiect primar". Completînd luările de poziție de acest conținut, subliniem că St. Krasner nu pune la îndoială asumpțiile care presupun că „statele pot fi considerate

Revista NR 2_2019_.indd 13 03.07.2019 12:52:27

actori raționali unitari" [17, p. 68], iar P. Hirst și G. Thompson, contrar lui M. Shaw, acreditează opinia că „războiul rece a consolidat nevoia de stat-națiune, capacitățile sale militare și formele de reglementare națională a economicului și socialului fiind necesare pentru susținerea lor" și deci, actorul etatic continuă să fie necesar. Conform opiniei lui M. Walzer, suveranitatea întruchipează în sine istoria poporului, particularitățile sale culturale și sociale, sarcina prioritară a statului se rezumă la conservarea și menținerea spațiului politic, în cadrul căruia se desfășoară lupta intereselor pentru mai multă libertate și drepturi ale omului. Suveranitatea este inviolabilă, ingerințele în afacerile statului suveran fiind admise numai printr-un „război drept", limitat în timp, obiective și mijloace [18, p. 115-116]. K. Deutsch punctează asupra dimensiunii social-economice a activității statului, el identifică o conexiune directă între securitatea socială și identitatea personală a individului: „statul-națiune oferă majorității membrilor săi un sentiment mai puternic de securitate, apartenență și chiar identitate personală decât altă alternativă de grup mare și cu cît este mai acută nevoia oamenilor de o asemenea apartenență și identitate, cu atît crește potențialul statului-națiune de a le canaliza dezideratele și resentimentele" [19, p. 288]. A. Florea susține că în condițiile globalizării funcțiile sociale, educaționale și culturale ale statelor devin tot mai semnificative, iar problema cea mai spinoasă vizează apărarea națională și securitatea internațională, care suferă transformări esențiale, evoluând de la dimensiunea național-statală la cea globală: securitatea globală, subliniază G. Prins, citat de A. Florea, se referă la supraviețuire, într-o lume în care „indivizii și comunitățile se confruntă cu amenințări fără dușmani".

Modelul de naționalism fundamentat de K. Deutsch presupune ca statul să ghideze procesele mobilizării sociale, amplificând, în asemenea manieră, necesitățile umane la care trebuie să răspundă, din cauza că „guvernele edificate pe sursele tradiționale de autoritate și legitimare în parte se dovedesc a fi incapabile să promoveze o politică socială" și să asigure eficient securitatea socială a oamenilor. E. Hobsbawm se pronunță în aceeași manieră, el afirmă că rolul de agent în redistribuirea venitului social prin intermediul mecanismelor fiscale și de protecție socială „a transformat statul național într-un factor tot mai important în viața popoarelor", R. Gilpin acreditează opinia că guvernele nu sînt victime pasive ale proceselor de transnaționalizare a economiei mondiale, ci rămîn principalii ei arhitecți, în „statul multinațional", potrivit aserțiunilor expuse de W. Kymlicka, rămîne spațiu larg pentru politica națională. Rezumînd abordarea funcționalistă, P. Taylor exprimă o supoziție contrară, considerînd că experiența cooperării internaționale pozitive poate diminua loialitatea individului față de statul-națiune, în timp ce apologeții perspectivei sceptice a globalizării, cum ar fi G. Thompson și J. Allen, urmăresc să dărîme „mitul corporației globale"prin constatarea că fluxurile de investiții străine sunt concentrate între statele avansate, cele mai multe corporații transnaționale rămân creațiile lor sau ale regimurilor în care au luat ființă [20, p. 30]. Conform supozițiilor exprimate de P. Hirst și G. Thompson, politicile naționale și alegerile politice au fost împiedicate de către forțele pieții mondiale să se afirme activ, ele deseori se dovedesc a fi mai influente decât cele mai puternice state: capitalul nu este atașat în plan național, iar statul-națiune a încetat să mai fie un manager efectiv.

Revista NR 2_2019_.indd 14 03.07.2019 12:52:27

R. Walker din contra, acordă credit deplin principiului suveranității, pe care îl numește ca fiind „crucial" și exprimă convingerea că este cu mult mai dificil de a fi „depășit" decât se crede, din cauza că poate contribui la rezolvarea unor antinomii moderne precum diferență – identitate, diversitate – unitate, acest principiu fiind „mai puțin o cerință legală și mai mult o practică politică excepțional de consistentă" [21, p. 344].

Fără îndoială, nu se dovedesc a fi lipsite de temei și relevanță concluziile lui P. Hirst și G. Thompson, care susțin că în condițiile globalizării „guvernele naționale rămân puternice", suveranitatea statelor se păstrează, dar nu în sensul „atotputerniciei și omnicompetenței în limitele teritoriilor pe care le controlează, ci în măsura credibilității democratice, fiind reprezentanți ai cetățenilor în cadrul acestor frontiere", deoarece populațiile mai sunt supuse cetățeniei statului național. Suntem de părere că nu corespund realităților aserțiunile vădit optimiste de tipul celor acreditate de St. Krasner, care consideră că puterea guvernelor naționale sau suveranitatea statelor nu sunt subminate sub nici un aspect de internaționalizarea economică, „ideile de acest conținut, potrivit asumațiilor lui D. Held, devenind ele însele un mit". Din perspectivă structuralistă, K. Waltz numește reducționiste argumentele contestatarilor pozițiilor statului în calitate de actor principal în politica internațională, iar noi exprimăm opinia că mult mai plauzibilă ar fi pentru partizanii „stat-centrismului" abordarea integratoare descrisă în mod apologetic de C. Vlad, care, în ultimă instanță, se reduce la următoarele: statul continuă să ocupe rolul central în viața internațională, dar nu trebuie privit ca ceva în sine, izolat de alte prezențe, ci din contra, această poziție cere a fi integrată în contextul contemporan al scenei internaționale, ce ar asigura evidențierea tuturor actorilor în conexiunile și interacțiunile lor de manifestare în parte și în totalitate [22, p. 25, 26]. P. Hirst și G. Thompson specifică pe bună dreptate că autoritatea în cadrul statului și între state este actualmente mai mult pluralistă decât centralizată, „puterea statelor-națiune ca instituții administrative și factori de decizie a scăzut" din cauza declinului importanței războiului și limitării sferei de acțiune a managementului economic național: pentru a fi eficientă, autoritatea „trebuie să fie structurată printr-un element de design într-o arhitectură relativ coerentă de instituții" [23, p. 373, 384].

Comparativ cu perioada clasică, a Etalonului - Aur, consideră R. Boyer și D. Drache, economia mondială este actualmente mai puțin integrată la nivel global, în special în condițiile că regionalizarea și globalizarea, conform estimării L.Weiss, reprezintă prin caracter procese contradictorii, dat fiind că marea majoritate a bunurilor și fluxurilor de capital, „sunt regionalizate" în America de Nord, Europa de Vest, Japonia și Coreea de Sud. „Internaționalizarea" formează trăsătura definitorie a tendințelor contemporane ale dezvoltării economiei mondiale, deci aceasta nu este „globalizată", ci se produce în condițiile „interdependenței guvernate", statele naționale nu mai dispun de „capacități transformatoare" prin încurajarea întreprinderilor de a fi competitive la nivel global, a opera redislocări regionale și investi mijloace financiare în străinătate.

Prin urmare, supozițiile promotorilor demersului sceptic privind impactul globalizării asupra pozițiilor și funcțiilor statului național în cadrul ordinii mondiale contemporane sau în alți termeni, elaborările apologeților „stat-centrismului" sistemului internațional din perioada ce cuprinde sfîrșitul secolului XX – începutul secolului XXI se reduc la

Revista NR 2_2019_.indd 15 03.07.2019 12:52:27

următoarele: internaționalizarea nu se soldează cu formarea ordinii mondiale mai puțin statocentrică, statele-națiune dețin în continuare o pondere centrală, fiind principalii actori ai artei guvernării, abordată în sens de proces de distribuire a puterii atît către structurile internaționale, cît și în favoarea agenților subnaționali; guvernele naționale dispun în continuare de putere stabilă și durabilă pentru a putea reglementa și gestiona activitatea economică internațională, care, la rîndul ei, suferă de regionalizare aflată în aprofundare și extindere [24, p.41]. Două precizări sunt importante în context reliefat de idei, prima vizînd raporturile dintre tipul de structură al sistemului internațional și globalizare, a doua – dintre globalizare și regionalizare:

1. considerăm că în condițiile bipolarității tardive, raportată la anii '70-80 ai secolului XX, globalizarea s-a desfășurat în sens îngust, incluzând aspectul ei comercial-economic, în paralel regăsindu-se și alte dimensiuni, cum ar fi: socială, culturală și informațional-tehnologică, care, de altfel, se aflau în interconexiune. Falimentul „socialismului real" practic a făcut posibilă abordarea și desfășurarea globalizării în plenitudinea și amploarea ei, adăugându-se atât dimensiunea politică, cât și cea geopolitică, ele fiind valorificate în contextul amplificării celorlalte componente ale acestor procese, dat fiind că statele ex-socialiste „s-au deschis" în direcția economiei de piață și democrației, iar hotarele rigide în trecut, au devenit penetrabile: schimbarea structurală de sistem internațional a făcut ca globalizarea să se extindă spațial și să se diversifice pe fundalul aprofundării proceselor integraționiste și de interdependență;

2. contrar L. Weiss, considerăm că regionalizarea se complementează cu globalizarea, ele cuprind, în acord cu estimările I. Iureva, diferite segmente de manifestare ale „tendinței unice de integrare multiaspectuală", aceste procese marcând în mod direct dezvoltarea globală contemporană. A. Voskresenski definește regionalizarea ca fiind rezultat al formării legăturilor economice într-o anumită regiune prin implementarea convențiilor comerciale de tip preferențial în baza proximității geografice a statelor: regiunea prezintă în sine atît o identitate politico-teritorială, una din particularitățile sale rezumându-se la caracterul transfrontalier, cît și o componentă a sistemului de relații economice internaționale ce se constituie în zonele politico-geografice limitrofe. M. Muntean definește trei factori și trei niveluri de formare a regiunilor pe arena mondială: geografic și social-psihologic; economic; politic, atribuind rolul determinant dimensiunii economice, iar A. Marshall, la rîndul său, identifică patru dimensiuni ale integrării: *economică,* prevede coordonarea politicilor naționale și promovarea unei politici comune; *socială*, presupune intervenția nemijlocită puterilor publice în asigurarea „egalității șanselor"; *politică*, vizează unitatea de conducere îndreptată spre fondarea și funcționarea unei autorități supranaționale; *teritorială*, reprezintă adevărata integrare, incluzîndu-le pe toate.

În același timp, considerăm relevantă asumpția I. Busîghina, care a remarcat că la etapa actuală este dificil de a încadra regiunea în hotare strict determinate. În ordinea de idei reliefată, regionalizarea și globalizarea nu formează direcții opuse de dezvoltare, ci se completează reciproc, iar diferențele constau în arealul inclus și în intensitatea cooperării și integrării.

Revista NR 2_2019_.indd 16 03.07.2019 12:52:27

Contestatarii „stat-centrismului" relațiilor internaționale contemporane se regăsesc la polul opus, numărul lor fiind în permanentă creștere, fapt care reflectă dinamica transformărilor ce au cuprins viața internațională, mai ales în ultimele decenii ale secolului XX - începutul secolului XXI. Realitățile noi, fiind mai ales rezultate ale globalizării, dar și alealtor factori, nu puteau să nu se răsfrîngă asupra gradului de explicare și înțelegere a relațiilor internaționale contemporane în plinătatea și diversitatea lor, solicitînd și alte metodologii decît cele fondate pe „stat-centrism". În acest sens, distingem două grupuri de cercetători și analiști care neagă sau cel puțin pun sub semnul întrebării statutul de actor principal al „pilonilor templului westfalic" (sintagmă utilizată de specialiști în materie, printre care și M. Zacher), accentuînd că statele pierd o parte din suveranitate fie benevol, fie în pofida voinței lor:

1. înglobează diferiți critici ai „stat-centrismului", aserțiunile lor fiind rezultate ale raționamentelor de caracter strict epistemologic (nu asigură conceperea adecvată a Relațiilor Internaționale), ale deducțiilor logice cu privire la ineficiența lui (statul n-a putut și nu poate soluționa problemele stringente ale omenirii) și ale constatărilor ce vizează diversificarea actorilor (s-au format și se consolidează noi agenți ai relațiilor internaționale);

2. include apologeți ai globalizării, care, la rîndul lor, sînt împărțiți de D. Held și A. McGrew în hiperglobaliști (statele naționale devin o ficțiune nostalgică, un anacronism și se află pe cale de dispariție) și în transformativiști (în condițiile eroziunii suveranității circumscrise teritorial, statale tind să se adapteze la schimbările globale în desfășurare, aplicînd noi forme de reglementare), (al treilea grup omologat de aceiași cercetători fiind scepticii, mai mulți dintre care au fost abordați mai sus).

Fără îndoială, consolidarea prezenței actorilor nestatali pe arena mondială și formarea unui nou „regim de suveranitate" n-au putut să nu angajeze discuții academice precum „marile dezbateri" dintre neorealism și neoliberalism, dar și de altă factură. Notăm că exigențele epistemologice actuale presupun că indiferent de statutul lor, toți actorii internaționali să fie încadrați în obiectul de studiu al științei, numai respectîndu-se o asemenea condiție, Relațiile Internaționale ar putea fi concepute mai bine și în toată complexitatea lor. M. Hardt și A. Negri punctează asupra imposibilității de a partaja suveranitatea de contextul politic contemporan, care nu reprezintă prin caracter altceva decît „o stare globală de război", în cadrul căruia violența nu se supune controlului: suveranitatea nu poate îndigui statul de violență, nu contribuie la depășirea stării globale de război și deci, nu merită încredere în relațiile interstatale. Pentru a remedia această situație precară, este indispensabil de a iniția edificarea instituțiilor democratice noi, începînd cu reformarea cardinală a Organizației Națiunilor Unite, prin reconfigurarea acestei instituții într-o structură electivă [25, p. 291].

Contrar lui M. Hard și A. Negri, considerăm că suveranitatea se află actualmente într-un proces imanent și ireversibil de partajare, aranjamentele care se desfășoară în cadrul Uniunii Europene sunt edificatorii în ordinea de idei reliefată și realizarea integrării europene oferă cel mai bogat material pentru analiza proceselor politice în plină transformare. Incontestabil, rolul statelor naționale în cadrul Uniunii Europene se află

Revista NR 2_2019_.indd 17 03.07.2019 12:52:27

în descreștere flotantă, dar nu este mai puțin adevărat că această evoluție nu se va solda, în ultimă instanță, cu dispariția lor, ci se va produce racordarea asumată la exigențele stabilite de comun acord, mai ales în condițiile că mișcarea de aprofundare și extindere a cooperării europene nu se dovedește a fi uniformă și ascendentă, ea cuprinde mai multe categorii de protagoniști. J. Weiler este de părere că Uniunea Europeană deja se află în „epoca postsuveranității", edificată pe constituționalism, care, la rândul său, presupune că tratatele comunitare formează pe verticală un regim juridic care referă la drepturile și îndatoririle tuturor agenților, atât statali, cât și privați, stabilind totodată cadrul de aplicare a dreptului Uniunii Europene. Constituționalismul devine fundamentul juridic al integrării europene și deci, procesele integraționiste se realizează în contextul logicii constituționalismului, ordine care, potrivit lui J. Weiler, nu presupune însă, accelerarea forțată a acestor procese și elaborarea unei constituții comune, fiind preferabilă menținerea status-quo-ului. Conform lui G. Morgan, imposibilitatea realizării integrării este determinată de necesitatea asigurării securității, iar aceasta prevede, la rândul ei, stat centralizat și comunitate internațională responsabilă, direcția de dezvoltare politică a Uniunii Europene depinzând în mare parte de configurația ordinii mondiale: în condițiile când nu ar fi în măsură să minimizeze amenințările și să contracareze riscurile, este imanentă centralizarea instituțională a politicilor de către structura supranațională mai ales prin exercitarea politicii externe comune și formarea forțelor armate comune.

H. Bull a supus analizei perspectivele care tratau sistemul de state ca fiind un edificiu învechit și disfuncțional, în sensul că încetează să mai poată valorifica obiectivele oamenilor, nu mai este în măsură să propună o cale viabilă pentru realizarea eficientă a ordinii mondiale și trebuie să cedeze locul unei forme alternative de organizare politică universală. Apologeții acestei perspective precum C. Black sau R. Falk, avansează mai multe asumpții, cum ar fi că sistemul bazat pe state nu poate să ofere, dacă a făcut-o vreodată, pace și securitate, să susțină scopuri mai ambițioase de justiție social- economică între națiuni și în cadrul lor, să rezolve problemele globale ecologice, demografice și de altă natură. Considerăm că P. Falk are dreptate cînd afirmă că în pofida numeroaselor tentative, statale n-au reușit să creeze sisteme eficiente și durabile de securitate și pace, dar nu este mai puțin adevărat, după cum a remarcat absolut întemeiat G. Boutoul, că războiul întotdeauna a însoțit omenirea, iar eșecurile idealismului politic, concretizat prin activitatea Societății Națiunilor sau ale irenismului, introdus în Danemarca din perioada interbelică, sunt, în accepția noastră, edificatori în acest sens. Evident este că statul n-a putut să asigure un nivel de trai decent pentru toți oamenii și să soluționeze eficient alte probleme globale, ca dovadă servind una dintre partajările lumii în „miliardul de aur" și „ceilalți", dar în același timp deloc nu este lipsită de temei ideea lui H. Bull că „nedreptatea socială și economică în societatea umană are cauze mai profunde decât existența sistemului de state și ar fi prezentă în oricare ordine politică universală de alternativă". Nu este întâmplător că mai mulți cercetători și analiști nu mai consideră actuală divizarea pe axa globală Nord - Sud, așteptările provenite din prevederile „ordinii economice mondiale noi", omologată la începutul anilor '70 ai secolului XX de către Națiunile Unite, nu s-au dovedit a fi decât iluzorii,

Revista NR 2_2019_.indd 18 03.07.2019 12:52:27

indiferent de transformările structurale de sistem internațional. Mahommed Sid Ahmed exprimă părerea că dialogul Nord - Sud este la fel de mort ca și conflictul Est - Vest, iar în accepția lui A. Hoogvelt s-a cristalizat deja o nouă configurație a relațiilor globale de putere, iar stratificarea „centru – periferie" nu mai reprezintă o divizare geografică, ci mai degrabă una socială a economiei mondiale: „globalizarea a transformat modalitățile tradiționale de includere și excludere dintre popoare și țări, edificînd noi ierarhii, care întretaie și penetrează toate societățile și regiunile lumii". În același context de idei, K. Ohmae afirmă tranșant că vechea partajare Nord - Sud devine tot mai anacronică, în condițiile că o nouă diviziune globală a muncii înlocuiește tradiționala structură „centru – periferie" cu o arhitectură mult mai complexă a puterii economice și, că guvernele trebuie să administreze fie consecințele sociale ale globalizării, fie instituțiile care nu profită de șansa de a avansa, preferînd să-i rețină pe ceilalți. În acest sens, globalizarea trebuie să fie asociată cu o polarizare în creștere între învingători și învinși în cadrul economiei globale, deși, în accepția noastră, competiția economică globală nu produce în mod inevitabil și în regim expres rezultate cu suma zero. P. Hirst și G. Thompson specifică pe bună dreptate că o problemă esențială constă în faptul că mobilitatea de capital nu produce cu necesitate o migrare masivă a fluxurilor de investiții și forță de muncă spre țările în curs de dezvoltare, ci din contra, este sesizată o concentrare mult mai mare de investiții străine directe în cadrul economiilor avansate, în timp ce spațiul economic subdezvoltat rămâne marginalizat la capitolele investiții și comerț, excepție făcând o minoritate de state recent industrializate. Internaționalizarea nu este însoțită cu necesitate de atenuarea inegalității pe axa globală Nord - Sud, ci dimpotrivă, de accentuarea marginalizării economice a multor țări din „lumea a treia", cu atît mai mult, consideră M. Maximova, că din anii ' 90 ai secolului XX Sudul mondial a încercat să existe ca totalitate mai mult sau mai puțin integră, regiunile și țările s-au diferențiat nu numai prin nivelul, dar mai ales prin posibilitățile dezvoltării lor economice. Conform lui M. Wilkins, care se pronunță în același context de supoziții, o întreprindere multinațională nu părăsește statul *A* pentru statul *B*, deși hotarele politice atît ale țării de origine, cît și ale țărilor receptoare sunt depășite treptat de managementul, administrarea și capacitatea pachetului organizațional oferit. Conform accepției lui W. Hu, corporațiile globale prezintă în sine întreprinderi naționale cu operații internaționale, pe când J. Stopford și S. Strange din contra, sunt de părere că la etapa actuală baza națională devine insuficientă pentru a menține avantaje competitive corporatiste, fiind necesare, potrivit lui P. Dicken, organizarea producției la scară globală și însușirea tehnicilor superioare de management.

D. Mitrany, supunînd analizei modalitățile de angajare a cooperării internaționale și gîndind funcționalismul ca o alternativă la formele politice și constituționale de integrare, ajunge la concluzia că o organizație internațională de nivel global nu numai că nu este în măsură să tranșeze consecințele negative ale suveranităților naționale, dar și să garanteze în același timp relații de pace între state. Este important de notat că ideile funcționaliste ale lui D. Mitrany s-au aflat la baza formării structurilor social-

Revista NR 2_2019_.indd 19 03.07.2019 12:52:27

economice și tehnocrate ale Organizației Națiunilor Unite, în timp ce neofuncționalistul E. Haas, fiind conștient de dificultățile de separare a problemelor tehnice de cele politice, a accentuat pe bună dreptate indispensabilitatea formării unor „instituții care posedă sau cer jurisdicție asupra statelor naționale extinse". Una din condițiile eficacității instituțiilor, afirmă E. Haas, este ca ele să dispună de un anumit grad de autonomie față de guvernele naționale, în timp ce „după inițierea acestui proces, suveranitatea statelor se va diminua și adoptarea deciziilor va evolua către un nivel supranațional, dar cu specific regional". Precizăm că în anii '80-90 ai secolului XX ideile de acest conținut au fost aprofundate de instituționaliștii liberali, ei considerând că instituțiile, cu precădere organizațiile internaționale guvernamentale, pot să îndrepte gradual statele naționale către periferiile politicii mondiale și să remodeleze atît structura sistemului internațional, cît și configurația ordinii mondiale prin crearea unei guvernări mondiale în baza unei organizații internaționale universale.

În același context de idei al extinderii construcțiilor noi de organizare și acțiune politică globală se includ și regimurile internaționale, abordate în parte mai sus prin înserarea definițiilor elaborate de St. Krasner și R. Keohane. Regimurile internaționale reprezintă prin definiție o expresie a necesității de a identifica forme noi de cooperare și de reglementare a problemelor colective, ele marchează, conform accepției lui O. Young, „instituționalizarea în amplificare a tipurilor de guvernare globală, distinctă de noțiunile tradiționale și incluzînd un spectru larg de actori", nucleul fiecărui regim fiind cadrul de reguli și norme, ideea la care subscrie și E. Haas, în a cărui opinie acesta include totalitatea de norme, reguli și proceduri coordonate prin intermediul cărora se urmărește reglementarea unei anumite sfere . O. Young deosebește trei modalități de formare a regimurilor, instituite spontan, prin negocieri și prin impunere, în timp ce, conform lui A. Stein, în relațiile internaționale ele se dovedesc a fi necesare numai în condițiile cînd statele sunt nevoite să se dezică de adoptarea independentă a deciziilor, în caz contrar oportunitatea lor decade. În cadrul ordinii mondiale contemporane, precizează J. Rosenau, regimurile exprimă un sistem de „guvernare fără guvern", fiind mecanismul principal de asigurare a cooperării și menținere a păcii în cadrul sistemului internațional marcat de anarhie.

Este important de specificat însă, că în istoria politică a umanității încă n-a fost construit vreodată un guvern mondial, chiar dacă sînt vehiculate unele modele de guvernare precum Republica Romana, Republica Christiana, nemaivorbind de recentele Pax Americana sau Pax Democratica. Actualmente, probabilitatea instituționalizării unui guvern mondial de asemenea este cu șanse mici de realizare, unele dintre raționamente fiind că statele încă n-au anunțat oportunitatea lui, organizația unică de nivel global și caracter universal nu beneficiază de autoritatea necesară, instaurarea unei conduceri mondiale prin ocuparea teritoriului este imposibilă, regionalizarea coexistă cu globalizarea. În același timp trebuie de subliniat că, deși unii cercetători, precum R. Walker, exprimă convingerea că „nu poate fi vorba de un substituit atît timp cît este nevoie ca mai întîi să se descopere mijloace postmoderne pentru a depăși contradicțiile lumii moderne", iar asumpția „subminării suveranității statului ca principiu constitutiv

Revista NR 2_2019_.indd 20 03.07.2019 12:52:28

al relațiilor internaționale nu va fi în viitorul apropiat depășită", actorii nestatali au devenit o realitate incontestabilă, înseși guvernele statelor naționale fiind fondatoare ale organizațiilor internaționale guvernamentale, susținându-le prin autoritatea lor logistic și financiar. S. Sassen precizează în acord cu F. Hinsley că puține state naționale au exercitat vreodată suveranitatea completă sau absolută în interiorul propriilor hotare teritoriale, cert fiind, în opinia noastră, că prin edificarea instituțiilor și organizațiilor internaționale guvernamentale, precum și a structurilor supranaționale, statele conștient înstrăinează o parte din prerogativele lor supreme, urmărind valorificarea mai multor obiective prin cooperarea multilaterală. Actualmente se produce „deteritorializarea" teritoriului, susține D. Harvey, iar A. Appadurai alături de „deteritorializare" atribuie și „deznaționalizării" rolul de factor determinant al crizei statului național, procese care sunt amplificate de globalizare și transnaționalizare, în sensul că se diluează sentimentul apartenenței naționale în favoarea cosmopolitismului, iar teritoriul treptat se globalizează și în rezultat se formează structuri atît supranaționale (putere superioară celei ce deține statul), cît și subnaționale sau altfel zis, transnaționale (teritorii asupra cărora statul nu poate să-și exercite puterea): globalizarea este cauza dislocării parțiale a suveranității statului, care, fiind cedată actorilor noi ai politicii internaționale, contribuie la dispersarea puterilor acestuia. Alt factor periculos pentru principiul inviolabilității hotarelor este dreptul la autodeterminare, care, în ultimă instanță, se răsfînge și asupra securității naționale.

Din alt unghi de vedere, al răspândirii democrației pe scară planetară, dar, totodată, aflîndu-se sub impresia puternică de pe urma proceselor de democratizare declanșate la sfârșitul anilor ,80 ai secolului XX, R. Dahl acreditează ideea conexiunii dintre statul național și democrația liberală, care, în opinia noastră, este justificată numai parțial, din cauză că „statul-națiune modern devenit principalul tip de organizare politică de pe glob" după cel de-al Doilea Război Mondial a funcționat și în cadrul altor tipuri de regimuri politice, atît autoritare, cât și totalitare. Însă în rezultatul decolonizării și prăbușirii Imperiului Sovietic, afirmă R. Dahl, „statul-națiune a dobândit o formă politică deosebită, varianta sa principală s-a cristalizat ca democrație liberală sau reprezentativă" [26, p. 221], supozițiile de acest conținut fiind susținute și de alți cercetători precum F. Fukuyama, W. Connolly, A. Ware, D. Potter. Trebuie de precizat că, spre deosebire de F. Fukuyama, care trasează legătură directă între tipul de regim politic și caracterul relațiilor internaționale (interstatale), primul fiind determinant în raport cu al doilea, supoziție împărtășită și de marxism, dar care nu-l plasează pe analistul american în tabăra apologeților acestei teorii, D. Held susține că esența sistemului modern al statelor-națiune democratice se caracterizează prin anumite trăsături distincte, în defavoarea democrației în cazul relațiilor dintre state: democrație în interiorul statelor naționale și relații nedemocratice interstatale; fundamentarea legitimității democratice și a responsabilității în interiorul hotarelor statului și urmărirea interesului național, inclusiv a avantajului politic maxim în afara frontierelor naționale; democrație și drepturile cetățenești pentru cei din interior și negarea lor frecventă pentru cei din afara teritoriului național. F. Teson consideră că suveranitatea în forma actuală nu corespunde exigențelor morale adresate institu-

Revista NR 2_2019_.indd 21 03.07.2019 12:52:28

țiilor politice, iar dreptul internațional este privat de fundamente morale: suveranitatea nu poate fi autonomă și liberă de principiul moral care garantează statului imunitatea de orice ingerință din exterior. Ph. Sands este de părere că în general reprezentările despre suveranitate se modifică pe măsura amplificării interdependenței datorită asumării de către state a unui volum în creștere de obligații internaționale, aceste norme juridice într-un anumit moment primesc o logică independentă, în sensul că îngustează spațiul suveranității naționale.

Prin urmare, aflându-se sub incidența proceselor de descentralizare și diversificare ale actorilor internaționali, exprimate prin ascensiunea agenților nestatali, arena mondială prezintă prin caracterul său „un sistem mixt", potrivit sintagmei lui J. Rosenau, această concepție contestând modelul westfalic al ordinii internaționale. St. Krasner a subliniat că extinderea numărului formelor noi de organizare și acțiune politică reflectă nemijlocit expansiunea accelerată a conexiunilor transnaționale, iar în accepția noastră, la acestea se mai adaugă și elementele diplomației multilaterale: prin intermediul fondării organizațiilor internaționale guvernamentale de diferit nivel și caracter se urmărește rezolvarea problemelor colective, aplicându-se și implementându-se mecanisme de responsabilitate și acțiune comună. Însă aceste aranjamente, contrar concluziilor exprimate de E. Luard sau St. Krasner, nu denotă „dorința mai multor state de a participa la edificarea unei guvernări internaționale care s-ar ocupa de problemele colective", chiar dacă structura preconizată este prezentată într-un format lărgit, după cum consideră E. Luard, dat fiind că politica globală este ancorată nu numai pe preocupările geopolitice tradiționale de securitate și de apărare, dar și pe o diversitate de aspecte, cum ar fi cele economice și sociale, demografice și ecologice, informaționale și cultural-civilizaționale.

Promotorii perspectivei hiperglobaliste, dar nu numai aceștia, pun sub semnul întrebării însăși necesitatea statului-națiune în contextul interdependenței economice și transnaționalizării, insistînd că „pilonii templului westfalic sunt șubrezi", iar globalizarea, potrivit supozițiilor lui K. Ohmae, definește o nouă perioadă a istoriei umane, în condițiile căreia „statele naționale tradiționale au devenit unități de afaceri nenaturale sau chiar imposibile într-o economie globală". Conform asumației lui R. Reich, statele naționale se transformă în autorități locale din cadrul sistemului global, dat fiind că nu mai pot determina de sine stătător nivelul activității economice și nici administra capacitatea de ocupare a forței de muncă din teritoriile asupra cărora își exercită jurisdicția din cauza opțiunilor capitalului internațional mobil. În același context de idei, al „reducerii controlului exclusiv al statului asupra propriului teritoriu", se include, potrivit lui P. Hirst și G. Thompson, impactul tehnologiilor de comunicare și informație, care alimentează libertatea în creștere a mediului informațional și totodată demolează tentativele „forței statale către conservarea omogenității național - culturale". Cu certitudine, factorul tehnologic exprimat prin asigurarea creșterii fără precedent a vitezei și sferei de circulație a informației, alături de alt factor, cel economic, materializat prin tranșarea barierelor în calea circulației libere a capitalului, conduce spre diminuarea importanței economice a hotarelor interstatale: dezvoltarea tehnologiilor de

Revista NR 2_2019_.indd 22 03.07.2019 12:52:28

vârf contribuie determinant la globalizarea vieții economice internaționale, ele înseși având o dimensiune globală și deci, nu respectă hotarele naționale. K. Ohmae a punctat în același sens că sistemul global este guvernat de logica rezultată din competiția pieții, iar politica publică se află în cel mai bun caz pe locul doi, în cadrul economiei mondiale contînd cu adevărat două forțe – piața globală și corporațiile transnaționale. Ordinea de idei promovată de K. Ohmae, avînd la bază analiza circulației neîngrădite a investițiilor, dezvoltării industriei ce devine tot mai globală, difuzării tehnologiilor informaționale și preferințelor consumatorilor individuali care doresc mărfuri mai bune și mai ieftine indiferent de locul fabricării, favorizează direct o logică economică, adică se produce „deznaționalizarea economiilor fără hotare" prin instituirea rețelelor transnaționale, astfel încât statele naționale devin un „mod tranzitoriu de organizare pentru gestiunea problemelor economice". În același context se înscrie ideea S. Strange, dar care nu face parte din cadrul globaliștilor, ea însăși se prezintă ca „realist nou" în cadrul subdomeniului Economiei Politice Internaționale, în timp ce M. Griffiths o plasează în rîndurile realiștilor: autoritatea în declin a statelor, a specificat S. Strange, se difuzează către alte instituții și structuri de putere, însă acestea nu mai concurează pentru teritorii, ci pentru segmente de piață din cadrul economiei mondiale, dat fiind că „forțele impersonale ale piețelor mondiale" se dovedesc a fi mult mai puternice decît statele, cărora ar trebui să le aparțină autoritatea politică supremă asupra societății și economiei.

Z. Bauman de asemenea percepe globalizarea ca fiind cauza principală a crizei statului național, legitimitatea lui sunt asigurate de „trei piloni", în sensul de activități la nivelurile economic, militar și cultural, dar care sînt supuse proceselor de surpare – diviziunea tradițională a lumii între Sud și Nord nu mai este validă: creșterea fluxului de capital, a cărui circulație într-un spațiu virtual nu se mai află sub controlul guvernelor și deci, politica nu mai reglementează nemijlocit economia, ci o urmează; războiul este privatizat de actori internaționali nestatali, care își propun alte obiective decât cele tradiționale; criza identității, care se manifestă prin privarea unui grup național de caracteristicile distinctive în raport cu altele, impunând înrezultat , o cultură globală [27,p. 65-77]. Potrivit evaluărilor lui A. Diacono, concluziile lui Z. Bauman „se dovedesc a fi pesimiste", dat fiind că „forțele transnaționale" alcătuiesc „factorii care condiționează decisiv sfârșitul statului-națiune".

Prin urmare, apologeții demersului hiperglobalist sunt de părere că globalizarea economică generează noi forme de organizare structural-instituțională, care, în ultimă instanță, vor substitui statele naționale circumscrise teritorial cu statutul lor de unități economice și politice principale. Structurile noi, conform opiniei lui K.Ohmae, vor fi „statele regionale", în formatul de conglomerate geoeconomice poziționate „într-o lume fără hotare" [28,p. 12], pe când R.Rosecrance punctează asupra „statului virtual", care nu prezintă altceva decît „un mediu" în care exportul, capitalul și informația alcătuiesc principalii factori de producție, iar statele nu urmăresc să-și sporească potențialul productiv în baza teritoriului național, ci concurând pe piața mondială și investind în servicii și capitalul uman. Realitățile și tendințele lumii globalizate sunt exemple edificatorii ale formării ordinii mondiale noi, care „prefigurează dispariția statului național", suveranitatea, în accepția lui I. Rammonet, fiind „măcinată din toate

Revista NR 2_2019_.indd 23 03.07.2019 12:52:28

părțile" [29,p. 25]. La această supoziție au subscris și alți cercetători, A. și H. Toffler, spre exemplu, în a căror opinie, „multe dintre statele actuale se vor fragmenta cu necesitate sau se vor transforma, iar unitățile rezultante ar părea să nu fie obligator națiuni integrate în sensul modern al cuvîntului, ci o diversitate de alte entități". Ideile hiperglobaliștilor se rezumă în aspect general la următoarele: globalizarea economică provoacă deznaționalizarea economiilor prin constituirea unor rețele transnaționale de producție, comerț și finanțe, în cadrul economiilor „fără hotare" guvernele fiind reduse la statutul de instituții intermediare între structuri de diferit nivel și caracter; puterea economică, dar în special puterea politică devin efectiv deznaționalizate, globalizarea transformând statele-națiune, potrivit asumpției exprimată de K. Ohmae, „într-un mecanism tranzitoriu de organizare pentru administrarea problemelor economice" sau chiar întruchipând, conform lui M. Albrow, reconfigurarea fundamentală a „cadrului acțiunii umane"; epoca statelor naționale se apropie de sfîrșit, iar ordinea postnațională nu se va rezuma la un sistem de unități omogene, ci va fi edificată pe relații dintre entități eterogene și ierarhic poziționate [30,p. 50].

Globalizarea este declarată „responsabilă pentru apariția modelelor noi" de organizare și de către exegeții direcției transformativiste, ei considerând acest „proces fără precedent istoric" forța motrice a schimbărilor sociale, politice și economice accelerate, care, potrivit lui A. Giddens, „reconfigurează societățile moderne și ordinea mondială". În accepția lui D. Held, trasformativiștii au anunțat crearea unui nou „regim de suveranitate", care presupune înlocuirea concepțiilor tradiționale despre stat ca formă publică absolută, indivizibilă și exclusivă din punct de vedere teritorial, cu atît mai mult că spre deosebire de doctrină, precizează nu fără temei A. Murphy, practica suveranității s-a adaptat fără efort la realitățile istorice în permanentă schimbare. Conform aserțiunii lui J. Ruggie, din cauza că economiile naționale sunt supuse reorganizării de procesele globalizării, spațiul economic național nu mai coincide cu limitele teritoriale național-statale și se produce „desfacerea" relației între suveranitate, teritorialitate și puterea național-statală, aceste aranjamente impunând guvernele și societățile „să se adapteze la o lume în care nu mai există o distincție clară între afacerile interne și afacerile externe". În același context de idei se pronunță și M. Rogalski, dar care este mai moderat în idei, el considerînd că nu se produce „demolarea statului", ci numai modificarea graduală a funcțiilor exercitate, în sensul că îi revine o pondere tot mai mare în contextul racordării sistemului național de producție la exigențele concurenței internaționale [31,p. 81]. J. Rosenau asociază globalizarea cu forme noi, neteritoriale de organizare și, în condițiile în care autoritatea este partajată pe verticală de un număr în creștere și diversificare de actori, „ordinea mondială nu mai este una pur stat-centristă sau cu preponderență guvernată de către state": extinderea afacerilor internaționale definește un cadru spațial nou, în care funcțiile statului național se adaptează la noile realități, globalizarea alimentînd un spectru de strategii de ajustare și trasformînd cu regularitate agenda politică națională.

U. Beck susține că globalizarea reprezintă cauza principală a crizei statului național, impactul ei devastator asupra suveranității și teritorialității a redus esențial din

Revista NR 2_2019_.indd 24 03.07.2019 12:52:28

importanța interconexiunii dintre societate și stat, aceasta fiind trăsătura definitorie a „primei modernizări", care a durat de la sfîrșitul celui de-al Doilea Război Mondial pînă în anii '70 ai secolului XX. Pentru ca statul să se adapteze la realitățile „politicii globalizării", a fost nevoie de al „doilea Iluminism", conceput ca generator al celei de-a „doua modernități", care nu mai este construită pe statul-națiune și guvernare la nivel național, ci pe modelul unui stat transnațional, edificat în baza a două principii: *pacifismul dreptului*, realizat prin transferarea puterii juridice naționale către o structură transnațională care să fie în stare să fundamenteze principiile și normele dreptului internațional în scopul de a asigura diminuarea conflictelor interstatale, și *federalismul transnațional*, care dispune de avantajul de a identifica o cale de mijloc între regional și global, asigurînd în baza cooperării interstatale aprofundate limitarea și controlul potențialului forțelor transnaționale [32,p. 87-89]. Transformarea politicii, care nu este ancorată numai pe teritoriul național, ar putea să se soldeze cu edificarea unui model nou de stat, considerat a fi „transnațional" și construit nu pe suveranitate exclusivă, cu pretenții de a comanda pe teritoriul aflat sub jurisdicția sa, ci pe suveranitate inclusivă, aceasta corespunde principiilor politice, economice și culturale globale, reflectînd mai adecvat tendințele în evoluția construcției de state.

Este necesar de precizat că modelul statului transnațional creionat de U. Beck nu exclude în totalitate principiile teritorialității și suveranității, dar le transformă, trecându-se de la nivelul național la cel supranațional în baza unei concepții cosmopolite, în sensul de a nu reduce fenomenul globalizării la dimensiunea economică, deoarece „omul însuși se globalizează", statul transnațional presupune aprofundarea cooperării interstatale pentru a realiza „politica globalizării", însă el nu se asociază cu guvernarea mondială, concepută ca un tip de putere globală absolută, ci urmărește să deschidă noi posibilități pentru amplificarea colaborării internaționale în condițiile ca fiecare actor să adopte și să promoveze o politică de conținut global multidimensional în cadrul „societății mondiale a riscului", ale cărei trăsături definitorii sunt, ca și în elaborările lui Z. Bauman, ierarhia și mobilitatea.

Conceptul „societății mondiale de risc" este abordat nu numai de U. Beck, ci și de A. Giddens, dar într-o altă variantă, modificată. În opinia sa, probabilitatea și incertitudinea alcătuiesc simbolurile societății contemporane proiectate pe viitor, în cadrul căreia statul trebuie să se redefinească pe ideea „politicii globale" în baza „democrației democratizante", care, la rîndul ei, se realizează în modul următor: este necesar ca democrația să părăsească localul și să devină globală, iar statul național să se transforme într-un tip de guvernare transnațională; „democrația democratizantă" nu reprezintă prin esență o formă a guvernului universal, ci numai asigură edificarea diferitor forme de nivel local în fiecare țară; democratizarea democrației nu exclude, ci favorizează cooperarea cu localul [33,p. 31-32]. Este util de notat, comparînd modelele lui U. Beck și A. Giddens, că cel din urmă se dovedește a fi mai moderat în evaluarea proceselor globale abordate, el acordă credit statului național în calitate de actor important din cadrul politicii internaționale, motiv pentru care este plasat de către unii cercetători în materie nu pe segmentul transformativiștilor, ci mai degrabă pe cel ocupat de sceptici.

Revista NR 2_2019_.indd 25 03.07.2019 12:52:28

Prin urmare, tranfsormativiștii nu neagă, dar, în același timp, nici nu supraapreciază impactul forței de schimbare a globalizării asupra capacităților statului național circumscris teritorial de a reglementa fluxurile economice transnaționale. Însă aceste procese de înaltă încărcătură transformatoare nu se vor solda, în ultimă instanță, cu dispariția totală a statului-națiune din cauza că el este în măsură să se adapteze ușor la circumstanțele noi: statele naționale, precizează D. Held, nu mai reprezintă prin potențialul și caracteristicile lor definitorii formele principale de guvernare și autoritate „în contextul unor politici caracterizate de rețele transnaționale complexe", dat fiind că globalizarea reconstruiește puterea, funcțiile și autoritatea guvernelor.

Totalizând analiza celor trei demersuri, constatăm că diversitatea supozițiilor promovate atestă complexitatea proceselor reliefate, situație care n-a putut să nu se răsfrîngă asupra dificultăților în calea tentativelor de a determina și preciza rolul și locul statelor naționale în lumea globalizată, date fiind transformările ce se produc, esența și caracterul lor. Ideile fundamentale proiectate și promovate de cele trei curente de opinie se reduc în linii generale la următoarele: hiperglobaliștii anunță sfîrșitul statului național și, implicit, depășirea suveranității circumscrise teritorial, adepții demersului sceptic susțin contrariul, în sensul că gradul de internaționalizare globală depinde de acordul și suportul statului-națiune, care continuă să rămînă actorul principal în cadrul comunicării pe arena mondială, în timp ce exegeții direcției transformativiste exprimă opinia că globalizarea transformă puterea statului și politica mondială în ansamblu, dar în condițiile că statul național reușește să se acomodeze la realitățile în schimbare și păstrează statutul de jucător important în relațiile internaționale de caracter transnațional. Este de notat că a nega schimbările globale în plină desfășurare exprimând optimism stat-centrist exagerat și nefondat, înseamnă deloc a nu ține cont de realitățile noi, chiar dacă partizanii statului național tratat în calitate de actor principal sau, cel puțin, cu pondere semnificativă pe arena mondială avansează diferite argumente, precum sporirea și extinderea cercului de activități pe care acesta le administrează, mai ales în domeniul managementului politicilor economice. M. Nicholson remarcă justificat că statele rămîn actori relevanți ai economiei politice internaționale, pe cînd în accepția lui E.Hobsbawm, pe de o parte, poziția statului s-a transformat în condițiile erodării suveranității, el pierzînd atît puterea și funcția în fața unor entități supranaționale, cît și monopolul puterii efective și privilegiile istorice în interiorul frontierelor [34, p.652-653], iar de pe alta, funcțiile lui economice nu sunt reduse și nu vor dispărea, ci din contra, s-au accentuat, chiar și în pofida tendinței generale de a încuraja inițiativa privată începînd cu anii'80 ai secolului XX [35, p.177], mai ales că tehnologiile informaționale, contrar lui Z.Bauman, îi permit să țină sub control comunicațiile dintre cetățeni și tranzacțiile financiare.

Într-adevăr, mai cu seamă în condițiile relansării unor politici de centralizare în reglementarea și promovarea strategiilor economice, un stat mai activ a devenit oportun. Potrivit lui P.Hirst și G.Thompson, fluxurile de comerț și investiții se intensifică în Nordul bogat, iar impactul economiei mondiale asupra statelor deschise influenței, afirmă H.Milner și R.Keohane, pare a nu fi uniform.

În același timp este de precizat că „imobilizarea" acțiunilor guvernelor naționale

Revista NR 2_2019_.indd 26 03.07.2019 12:52:28

de către globalizare în desfășurarea politicelor economice este abordată din alte perspective de contestatarii statului național, ei pun la dubiu însăși indispensabilitatea existenței lui atît sub aspect instituțional, cît și conceptional. Pe de o parte, în condițiile organizării transnaționale a economiei globale statele naționale, conform opiniei lui R. Kiely, „au devenit un anacronism" [36, p. 97], instituția modernă a puterii suverane circumscrise teritorial, susține M. Sandel, „apare oarecum anormală". Pe de alta,conceptul de „stat național" este considerat de A. Tișkov a fi total lipsit de sens din punct de vedere științific și inacceptabil sub aspect politico-juridic, fiind exemplu de „înălțare a retoricii la nivelul unei concepții universale, deoarece statul este stat și nu trebuie să fie marcat într-un fel sau altul" [37], în timp ce M. Lauermann exprimă convingerea că termenii „stat" și „națiune" se autoexclud permanent, fiind „un oximoron". „Sfîrșitul statului național" și „edificarea lumii fără hotare" sunt considerate a fi procese inevitabile: chiar dacă mai păstrează un anumit sens politic, statul-națiune se află în proces de devalorizare din punctul de vedere al economiei, transformîndu-se, conform asumpției lui K. Ohmae, într-o „ficțiune nostalgică", pe când A. Linklater din perspectiva teoriei critice, se pronunță în general împotriva sistemului de state suverane, motivul fiind caracterul lor exclusivist.

Concluzii

Considerăm că supozițiile fundamentate pe raționamentele unui determinism economic de factură transnațională corespund mai puțin realităților globale actuale și de perspectivă imediată, în sensul că nu se produce demolarea totală a statului ca atare, deși nu este mai puțin adevărat că ele reflectă în mare parte mai multe procese în plină desfășurare, J. Rosenau consideră că globalizarea încurajează un stat mai activ, care, la rândul său, poate să se adapteze la situația nouă și păstrează, în termenii aplicați de P.de Senarclens, statutul de „actor privilegiat". Adversarii statului național abordat ca și instituție din contra, fie supraestimează impactul acțiunii agenților transnaționali, fie că manifestă încredere exagerată pentru activitatea structurilor internaționale de diferit nivel, subapreciind, în același timp, capacitatea guvernelor de a elabora și realiza strategii de cooperare pe arena mondială. Într-un viitor mai îndepărtat, presupune S. Sassen, nu este exclusă transformarea statului dintr-o organizație publică a națiunii într-o corporație de administrare a teritoriului, iar la moment această probabilitate își găsește manifestare în transparența relativă a hotarelor, a cărei consecință este migrația în masă a oamenilor. Actualmente însă, în condițiile dizolvării suveranității, statele rămân un actor important al comunicării internaționale, fiind, conform lui St. Krasner, o entitate autonomă care tinde să-și realizeze interesul național [38, p.75-76].

Așadar, procesele de globalizare și regionalizare, transnaționalizare și informatizare înalt tehnologizată nu pot să nu influențeze asupra percepției și capacității statale circumscrise teritorial. Suveranitatea este supusă eroziunii sub incidența unor procese și fenomene complexe care se produc sub arena mondială, fapt care contribuie la repoziționarea statului în lista actorilor. În același timp, tot mai evidentă se dovedește a fi tendința către protecționism, ordine care deschide noi perspective pentru cercetarea științifică a locului statului circumscris suveranității teritoriale în contextul fenomenelor globale, regionale, subregionale și naționale în amplificare și extindere.

Revista NR 2_2019_.indd 27 03.07.2019 12:52:28

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Toffler Alvin şi Heidi. Război şi anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI. Filipeştii de Târg: ANTET, 1995. 334 p.
2. Griffiths Martin. Relații Internaționale: şcoli, curente, gînditori. Bucureşti: Ziua, 2003. 439 p.
3. Кузнецова Екатерина. Западные концепции государственного суверенитета. http://www. intertrend. ru/eleventh/007htm (vizitat 20.10.2018).
4. Morgenthau Hans. Politica între națiuni. Lupta pentru putere şi lupta pentru pace. Iaşi: Polirom, 2007. 735 p.
5. Senarclens de Pierre. La politice internationale. Paris: Armand Colin, 1992. 185p.
6. Hinsley H. F. Suveranitate. Chişinău: Ştiința, 1998. 201 p.
7. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Transformări globale. Politică, economie şi cultură. Iaşi: Polirom, 2004. 575 p.
8. Biersteker Thomas. State, Sovereignty and Territory. În: Hanbook of International Relations/ed. Carlsnaes Walter. Risse Thomas and Simmons Beth. London: SAGE Publication, 2001.p.157-176.
9. Hinsley H. F. Op.cit.
10. Hirst Paul. Thompson Graham. Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională şi posibilități de guvernare. Bucureşti: Editura Trei, 2002. 423 p.
11. Beniuc Valentin. Juc Victor. Factorul confesional în relațiile internaționale. Chişinău: CEP USM, 2008. 115 p.
12. Shaw Martin. Lo stato della globalizzazione: verso una teoria delle transformazione dello stato. http://www. intermarx.com/temi/shaw.html (vizitat 25.05.2010).
13. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Op.cit.
14. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. Chişinău: Tipogr.Centrală,2003.456 p.
15. Griffihs Martin. O'Callagan Terry. International Relations. The Key Concepts. London and New-York: Routlidge, 2002. 399 p.
16. Bull Hedley. Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială. Chişinău: Ştiința, 1998. 317 p.
17. Griffiths Martin. Relații Internaționale: şcoli, curente, gînditori. Bucureşti: Ziua, 2003. 439p.
18. Walzer Michael. Arguing about War. New-Haven: Yale University Press, 2004.224 p.
19. Hirst Paul. Thompson Graham. Op.cit.
20. Held David. McGrew Anthony. Goldblatt David. Perraton Jonathan. Op.cit.
21. Griffiths Martin. Op.cit.
22. Vlad Constantin. Relații internaționale politico-diplomatice contemporane. Bucureşti: Fundația România de Mâine, 2001. 143 p.
23. Hirst Paul. Thompson Graham. Op.cit.
24. Juc Victor. Procesele integraționiste şi problema suveranității de stat. În: Republica Moldova şi Uniunea Europeană: problemele şi perspectivele cooperării./Coord.: Moraru Victor. Chişinău: Ştiința, 2010, p.32-59.
25. Хардт М. Негри А. Множество. Война и демократия в эпоху интеграции. Москва: Культурная революция, 2006. 496с.
26. Dahl Robert. Democracy and its Critics. New Haven: Sale University Press, 1989. 397p.
27. Bauman Zygmunt. Dentro la globalizzazione. Le conseguenze sulle persone. Roma-Bari: Laterza, 2001. 154 p.
28. Ohmae K.The End of the National State. New-York: Free Press, 1995. 214p.
29. Rammonet Ignacio. Geopolitica haosului. Bucureşti: Doina, 1998. 159p.
30. Juc Victor. Procesele integraționiste şi problema suveranității de stat.p.32-59.
31. Rogalski M. Mondialisation. Presentation et remarques complementaires. În: Pensee, 1997, nr.309. 384p.
32. Beck Ulrich. Che cos'e la globalizzazione. Rischi e prospettive della societa planetaria. Roma: Carocci, 1999. 200 p.
33. Giddens Anthony. Il mondo che cambia. Come la globalizzazione ridisegna la nostra vita. Bologna: Il Mulino, 2000. 107 p.
34. Hobsbawm Eric. Secolul extremelor. Bucureşti: Lider, 1994. 698 p.
35. Hobsbawm E.J. Națiuni şi naționalism din 1780 pînă în prezent. Chişinău: ARC, 1997. 205 p.
36. Kiely P. Globalisation, post-Fordism and the contemporary context of development. În: International Sociology, 1998, nr.1, p.93-108.
37. Тишков А. Забыть о нации (Постнационалистическое понимание национализма).În:URL: http://old. iea.ras.ru/Russian/personnel/Tishkov/forget. html (vizitat 14.03.2008).
38. Juc Victor. Probleme ale eroziunii suveranității statului național. În: Revista de Filozofie, Sociologie şi Ştiințe Politice, 2008, nr.1, p.68-76.

Revista NR 2_2019_.indd 28 03.07.2019 12:52:28

STATUL ȘI CORPORAȚIILE TRANSNAȚIONALE – FACTORI-CHEIE AI PROTECȚIEI MEDIULUI ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII

THE STATE AND TRANSNATIONAL CORPORATIONS - KEY FACTORS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION UNDER THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Marina BĂDILEANU, ***cercetător științific principal I,***
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor,
Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română,
badmarina@yahoo.com

Svetlana CIUMAC, ***cercetător științific coordonator,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
svetlanaciumac@gmail.com

Daniela Nicoleta BĂLEANU, ***cercetător științific,***
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor,
Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română

Rezumat

Globalizarea poate fi apreciată ca element definitoriu pentru ultima decadă a sec. al XX-lea. Zorile noului mileniu vestesc o etapă nouă de interdependențe între națiuni, economii și oameni. Globalizarea este un proces de integrare la nivel mondial, cu patru dimensiuni care afectează mediul natural și, prin intermediul acestuia, dezvoltarea umană. Aceste dimensiuni sunt cea economică, (prin comerț, investiții și fluxuri de capital), politică, informațională și culturală. Globalizarea contribuie la creșterea economică, afectând mediul în sens negativ în anumite faze ale ciclului de dezvoltare și pozitiv în altele. Aceasta accelerează schimbările structurale, modificând structura industrială a țărilor și utilizarea resurselor și nivelurile de poluare. Globalizarea difuzează capitalul și tehnologia: în funcție de caracteristicile acestora, poate influența benefic mediul, sau, dimpotrivă, să îl deterioreze. Globalizarea transmite și amplifică eșecurile piețelor și distorsiunile politice, care pot difuza și exacerba daunele asupra mediului. Pe de o parte, globalizarea poate conduce la creșterea output-ului mondial, iar pe de altă parte, aceasta ar putea reduce considerabil nivelul de dezvoltare al anumitor țări; marginalizarea unor economii și populații, sărăcia pot conduce la epuizarea resurselor naturale din regiunile respective și la degradarea mediului.

Cuvinte-cheie*: globalizare, guvernanță corporativă, integrare economică, protecția mediului.*

Summary

Globalization can be regarded as a defining element for the last decade of the twentieth century. The new millennium dawns a new stage of interdependence between nations, economies and people. Globalization is, in fact, a global integration process with four dimensions that affect the natural environment and, through it, human development. These dimensions are economic (trade, investment and capital flows), political, informational and cultural. Globalization contributes to economic growth, affecting the environment in a negative sense, in some phases of the development cycle, positive in others. It accelerates structural change, altering the industrial structure of countries, and hence the use of resources and pollution levels. Globalization diffuses capital and technology: depen-

Revista NR 2_2019_.indd 29 03.07.2019 12:52:28

ding on their characteristics, it can have a positive influence on the environment, or, on the contrary, it can damage it. Globalization transmits and amplifies market failures and political distortions that can diffuse and exacerbate environmental damage. On the one hand, globalization can lead to an increase in world output, but on the other hand it could considerably reduce the level of development of certain countries; the marginalization of economies and populations, poverty can lead to the depletion of natural resources in the respective regions and the degradation of the environment.

Keywords: *globalization, corporate governance, economic integration, environmental protection.*

Globalizarea este un termen utilizat în descrierea fenomenului de intensificare a fluxurilor transfrontaliere de bunuri și servicii, tehnologie, capital, muncă și informație. Lumea este străbătută, în prezent, de cel de-al patrulea val al globalizării, a cărui frontieră pare să fie lumea cibernetică. Economia digitală, născută în perioada celui de-al treilea val al globalizării, s-a consolidat prin intermediul comerțului electronic, serviciilor digitale; acest tip de economie se dezvoltă în continuare folosindu-se de inteligența artificială, însă devine vulnerabilă la numeroase atacuri cibernetice. În același timp, se vorbește despre globalizarea negativă, care se răspândește inclusiv prin efectele schimbărilor climatice. Indiscutabil, efectele multiple ale globalizării sunt deosebit de complexe, cu o vastă încărcătură politică. Analiza aprofundată și înțelegerea costurilor și beneficiilor relative ale globalizării poate deschide calea spre rezolvarea problemelor și multiplicarea avantajelor acesteia. Prezentul articol subliniază faptul că, încă din secolul al XIX-lea, gânditorii români au evaluat efectele deschiderii economiei naționale spre exterior, atrăgând atenția asupra imperativului urmăririi interesului național și schimburilor economice echivalente, și analizând fundamentele politicilor protecționiste. Odată cu trecerea valurilor consecutive ale globalizării, nivelul intervenției statului în economie, gradul de liberalizare a piețelor, problemele mondiale ale mediului înconjurător au suscitat și interesul cercetătorilor. În același timp, corporațiile transnaționale își adaptează comportamentul astfel încât, pe lângă obiectivele de maximizare a profitului și a cotelor de piață, să urmărească și ținte de ordin social și ecologic subsumate conceptului de guvernanță corporativă. Scopul este acela de a contracara efectele negative ale procesului de globalizare asupra societății și mediului înconjurător. În același timp, devine din ce în ce mai evident faptul că, indiferent de complexitatea instrumentelor economice și de reglementare impuse la nivel global sau național pentru a proteja mediul înconjurător, indiferent de creșterea simțitoare a interesului marilor companii transnaționale pentru domeniile social și ecologic, apar noi și noi provocări la care generațiile actuale și cele viitoare trebuie să le facă față.

Dat fiind faptul că globalizarea este un proces contradictoriu, majoritatea specialiștilor consideră intervenția statului în acest proces o componentă indispensabilă, îndeosebi pentru fostele state socialiste.

Revista NR 2_2019_.indd 30 03.07.2019 12:52:28

Rolul statului - de la dezvoltarea economiei naţionale la progresul economiei globale. În ceea ce priveşte rolul statului în dezvoltarea economică, o întreagă galerie de gânditori români au consacrat o bună parte din opera lor acestui subiect. Menţionăm, în acest sens, pe Dionisie Fotino, Constantin Radovici din Goleşti (Dinicu Golescu), Nicolae Şuţu, Nicolae Bălcescu, Dionisie Pop Marţian, Ion Ghica, George Bariţ, Bogdan Petriceicu Haşdeu, Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian (din sec.al XIX-lea). În perioada interbelică ideile economice ale acestora au fost continuate de Vintilă Brătianu, Ion N. Angelescu, Mitiţă Constantinescu, Mihail Manoilescu, Dobrogeanu Gherea, Virgil Madgearu, Gromoslav Mladenatz, Lucreţiu Pătrăşcanu, iar lista ar putea fi continuată. Indiferent de poziţiile lor politice, ideologice şi filosofice, toţi au militat pentru dezvoltarea economică a ţării, considerând-o ca o condiţie esenţială pentru asigurarea independenţei şi suveranităţii naţionale şi a condiţiilor de trai civilizate ale populaţiei. De aceea, valorificarea ideilor economice perene cuprinse în opera lor este nu numai un act de recunoştinţă faţă de aceşti gânditori, ci şi o sursă de inspiraţie pentru cercetători şi de acţiune practică pentru factorii de decizie [1, p. 189-192].

Aceste idei au fost reflectate şi în opera marelui scriitor român Mihail Eminescu. În concepţia lui, dezvoltarea industrială a ţării, civilizaţia economică nu reprezintă un simplu deziderat printre multe altele, ci condiţia hotărâtoare a civilizaţiei unui popor, a creşterii sale morale. Numai o ţară care se îngrijeşte constant de întărirea economiei, de sporirea bogăţiilor sale, poate să-şi asigure neatârnarea în raporturile internaţionale, să dispună de propriul ei destin. Astfel, consideră Eminescu, ţara va depinde, într-un grad mai mic sau mai mare, de înrâuriri străine. Eminescu apreciază "… necesitatea restructurării economiei pe baze industriale, [şi] nevoia creării şi protejării industriei naţionale" şi că aceasta este o problemă de prea mare răspundere, cu variate implicaţii şi consecinţe, pentru a fi lăsată numai pe seama iniţiativei particulare [2, p.226]. În vederea soluţionării acestei probleme, el recomandă intervenţia competentă şi eficientă a statului. Când este vorba de dezvoltarea economică a ţării, statul nu trebuie să fie un observator indiferent la spectacolul mişcării economice, ci un întreprinzător calculat şi răspunzător în faţa naţiunii. „Abecedarul economiei politice zice însă: Industrie fără protecţie nu se poate înfiinţa. Protecţie fără putere politică a statului nu se poate exercita" [3, p.153]. Victor Juc menţionează că "M. Eminescu este convins de necesitatea de a lua ca bază trecutul pentru a pregăti progresul din viitor al ţării. El nu cerea întoarcerea în trecut, ci crearea condiţiilor de bază de pe timpul când neamul creştea şi progresa" [4, p.108].

Încă din secolul al XIX-lea, celor care critică politica protecţionistă, Petru S. Aurelian le răspunde că atâta timp cât există naţiuni independente fiecare caută să-şi protejeze propria economie. Este vorba, cum le spune el adepţilor liberalismului, de "partizani ai economiei cosmopolite". De fapt, dacă am vorbi în terminologia actuală, de adepţii globalizării economice, iată ce le răspunde el acestora: "...despre viitor şi noi credem că poate omenirea să ajungă cândva la un fel de organizare cosmopolită ; atunci poate că aceea ce se numeşte economie naţională să fie înlocuită prin economia cosmopolită;

Revista NR 2_2019_.indd 31 03.07.2019 12:52:28

însă în aşteptarea unei asemenea stări, noi, cei de astăzi, căutăm să ţinem seama de ceea ce răspunde cu interesele noastre ca naţiune" [5, p.211]. Petru S. Aurelian spunea despre viitorul ţării şi datoria cetăţenilor săi: "Datoria noastră de cetăţeni români este de a ne pune la lucru cu toată activitatea de care suntem capabili; de a studia cu maturitate nevoile noastre economice; de a nu ţine seama în întreprinderile noastre decât de interesele ţării noastre; de a nu ceda sub nici un pretext, exigenţelor din afară în cestiunile economice de care depinde viitorul nostru; de a urma pe aceeaşi cale care a condus la fericire atâtea naţiuni din Europa. [….] Astfel, numai astfel putem spera ca în câtva timp această frumoasă şi cu atâta abundenţă înzestrată ţară, să devină una din stemele cele mai preţioase ale coroanei Europei, ca poporul român să-şi îndeplinească cu succes misiunea ce o are pe acest pământ" [5, p.173].

În perioada interbelică, obiectivul principal al politicii industriale era substituirea importului cu producţia industriei autohtone. Pentru aceasta, „statul încheia contracte cu furnizori locali, acorda o importanţă mai mare investiţiilor interne, ducea o politică de sprijinire a industriei prin noi legi, sporea taxele vamale pentru produsele industriale şi acorda scutiri de impozite pentru întreprinderile ce produceau bunuri ce nu se fabricaseră până atunci în ţară" [6].

După anul 1989 a devenit evident că factorii de decizie au subestimat dificultăţile politice întâmpinate în punerea în aplicare a reformelor, problemele de corupţie, colectarea slabă a veniturilor la bugetul de stat etc. Probleme precum eficienţa economică, ecologică şi socială comparativă a monopolurilor naturale, proprietate publică şi a celor private, beneficiile sistemelor concurenţiale în contrapartidă cu economiile unor sisteme integrate pe verticală coordonate, suscită în prezent numeroase controverse. Joskow [7, p.2] conchide că, în practică, beneficiile fiecărei reforme trebuie să compenseze cel puţin creşterea costurilor tranzacţionale.

Schneider şi Jäger [8, p.5] identifică trei categorii de teorii referitoare la retragerea statului din industriile de infrastructură, şi anume: a) teoriile dinamice ale difuziei şi contagiunii – care pun accentul pe interdependenţele şi evoluţiile concomitente ale economiilor; b) teoriile structuraliste şi funcţionaliste – care subliniază inevitabilitatea retragerii statului ca urmare a schimbărilor structurale din economie şi a progresului tehnologic şi c) teoriile centrate pe agentul economic şi instituţionaliste ale scopului politic al acţiunii – opuse noţiunii convergenţei inevitabile ale ţărilor, care pun accentul pe fezabilitatea unor modele multiple de dezvoltare specifice fiecărei naţiuni.

Stefan Buzar susţine că procesele care au loc în majoritatea ţărilor post sovietice sunt sprijinite de un complex sinergic între puterile globale şi guvernele centrale care au făcut eforturi în a converti neoliberalismul într-o cale inevitabilă pentru transformarea post-socialistă. Principiile neoliberalismului sunt gradual integrate în sistemele de reglementări ale ţărilor foste socialiste, făcând din ce în ce mai dificilă formularea de căi alternative de reglementare economică [9]. Victor Juc consideră că "indispensabilitatea şi oportunităţile fortificării suveranităţii de stat la începutul anilor '90 ai sec. XX, pe de o parte, iar pe de alta, necesitatea şi predispoziţiile înstrăinării continue a unor prerogative suverane către structurile internaţionale nu alcătuiesc prin

Revista NR 2_2019_.indd 32 03.07.2019 12:52:28

caracterul lor procese contradictorii, ci se înscriu în contextul general de transformări marcate de încheierea războiului rece şi reflectă unele realităţi globale provenite din formarea mai multor state suverane şi independente în urma dezintegrării sistemului „socialismului real" [10, p.10].

Datorită creşterii economice generale, progreselor obţinute în toate domeniile vieţii economice şi sociale, omul a ajuns astăzi să dispună de mijloace tehnice atât de perfecţionate, încât este capabil să consume cantităţi imense de resurse naturale, să exploateze tot mai intens factorii de mediu, să modifice natura într-un ritm rapid. Fără să impună însă asupra acţiunilor sale un control adecvat şi conştient, omul ar lăsa cale liberă dezlănţuirii unor dezechilibre ecologice pe zone întinse ale planetei, cu efecte negative asupra calităţii vieţii sale, ca şi asupra evoluţiei biosferei [11]. Dezbaterile referitoare la raportul dintre dezvoltarea economică pe de o parte, resursele naturale şi mediul înconjurător pe de alta, sunt cuprinse într-o arie largă de lucrări. Acestea au fost scrise de pe poziţii şi concepţii diferite şi degajă atât concluzii convergente, cât şi deosebiri marcante, înscriindu-se în patru grupe de orientare prin perspectivele dezvoltării mondiale conturate de sociologul american H. Kahn şi colaboratorii săi: neomalthusienii convinşi, pesimiştii convinşi, optimiştii prudenţi, entuziaştii progresului tehnic şi ai creşterii [12].

Comisia Europeană pleacă de la premisa conform căreia între creşterea economică şi menţinerea unui nivel acceptabil al calităţii mediului nu există o contradicţie intrinsecă. Astfel, măsurile de integrare a politicilor economice şi de mediu ar trebui să reducă simultan poluarea şi să îmbunătăţească performanţele funcţionării economiei.

În perioada 2000-2016, în Uniunea Europeană, productivitatea resurselor (raportul dintre Produsul Intern Brut (PIB) şi Consumul Intern de Resurse Materiale) a sporit în aproape toate ţările membre, cu excepţia Maltei şi României. În anul 2016, productivitatea medie a resurselor în Uniunea Europeană (28) era de 2,23 euro/kg. Indicatorul prezintă diferenţe considerabile între ţările membre, de la 0,68 euro/kg în Bulgaria, la 3,98 euro/kg în Italia. România înregistra, în anul 2016, un PIB_{PPS} per capita de 17.171 euro, un consum intern de resurse materiale de 24,5 tone/locuitor şi o productivitate a resurselor de 0,7 euro/kg, apropiată de cea a Bulgariei [13, p. 158-159].

În concluziile sale referitoare la Diplomaţia în domeniul climei [14, p.4,5,7], Consiliul European subliniază importanţa contribuţiei fiecărui stat membru al Uniunii la integrarea obiectivelor de combatere a schimbărilor climatice în planurile naţionale de dezvoltare economică. Consiliul subliniază, de asemenea, necesitatea adoptării unor politici şi măsuri de aplicare a acestora, în concordanţă cu obiectivele pe termen lung ale Acordului de la Paris. Odată cu adoptarea cu celeritate de către Uniunea Europeană a legislaţiei specifice, fiecare stat membru are la dispoziţie toate instrumentele necesare aplicării politicii avangardiste în domeniul schimbărilor climatice ale Uniunii Energetice, inclusiv pe baza parteneriatelor bi- sau multilaterale care favorizează schimburile reciproce de experienţă. Uniunea Europeană şi statele membre se constituie principalul finanţator public al măsurilor destinate combaterii cauzelor şi efectelor schimbărilor climatice şi realizarea obiectivelor Acordului de la Paris. Cu toate acestea, se recunoaşte

Revista NR 2_2019_.indd 33 03.07.2019 12:52:29

nevoia unei mobilizări mai eficiente a instituțiilor financiare internaționale. În acest fel, obiectivul stabilit pentru țările dezvoltate de a contribui, anual, cu 100 miliarde dolari, în perioada 2020 – 2025, la sprijinirea țărilor în curs de dezvoltare în implementarea măsurilor de adaptare și combatere a shimbărilor climatice ar putea fi realizat.

Statele membre ale G20 sunt responsabile de aproximativ 80% din emisiile globale de gaze cu efect de seră. Prin adoptarea Planului de acțiune G20 de la Hamburg în domeniul climei și al energiei pentru creștere economică (aprobat la 7-8 iulie 2017), aceste țări își asumă obligativitatea de a întări alianțele existente și de a căuta noi parteneriate cu țări din toate regiunile lumii pentru a spori capacitatea de adaptare la riscurile din ce în ce mai mari generate de schimbările climatice.

Pentru Uniunea Europeană în ansamblu și țările sale membre în particular, reformele prețurilor certificatelor de comercializare a emisiilor de gaze cu efect de seră și ale subvenționării exploatării combustibililor fosili sunt etape-cheie în drumul către combaterea schimbărilor climatice. În condițiile globalizării, este evident faptul că știința și tehnologia internațională, cooperarea în domeniul energetic pot juca un rol important în crearea de soluții inovative și durabile în abordarea schimbărilor climatice.

Interacțiunile dintre politicile care vizează clima și politicile care guvernează investițiile și comerțul internațional sunt din ce în ce mai puternice. Acestea rezultă din nevoia de conlucrare bi- și multilaterală a statelor pentru o abordare a barierelor comerciale tarifare și non-tarifare, astfel încât investițiile în energia regenerabilă și comercializarea acesteia să se constituie în domenii prioritare. În acest sens, pot fi reamintite concluziile Consiliului European din 6 martie 2017 privind întărirea sinergiilor dintre diplomațiile din domeniile climei și energiei. Diplomația energetică are un rol crucial în tranziția către un mix energetic care să promoveze tranziția la energia regenerabilă și eficiența energetică.

În prezent, prioritățile strategiei Europa 2020 sunt realizarea Pieței Unice Digitale și a Pieței Unice a Energiei [15, p.19-20]. Uniunea Energetică este unul dintre cele zece proiecte prioritare ale Uniunii Europene, identificate de Comisia Juncker. Cinci dintre dimensiunile acestor proiecte sunt strâns legate între ele: securitatea, solidaritatea și încrederea energetică; integrarea completă a pieței energetice europene; eficiența energetică; decarbonarea economiei; și cercetarea, inovarea și competitivitatea.

Uniunea Energetică contribuie la atingerea obiectivelor dezvoltării durabile, implementarea agendei Economiei Circulare, bazându-se pe interacțiunea strânsă cu Uniunea Piețelor de Capital, cu Piața Unică Digitală, cu agenda pentru Noi Competențe și Locuri de Muncă, Planul de Investiții pentru Europa și Uniunea Securității (Security Union).

Conform Comisiei Europene, Uniunea Energetică nu are în vedere numai domeniile energiei și schimbărilor climatice, ci și accelerarea modernizării întregii economii europene, de o manieră echitabilă din punct de vedere social. Această modernizare, care acordă noi valențe dimensiunii externe, mai ales în condițiile unui mediu geopolitic în continuă schimbare, presupune formarea unei Diplomații energetice care să sporească „spațiul de manevră european, împreună cu partenerii internaționali, într-o lume mai

Revista NR 2_2019_.indd 34 03.07.2019 12:52:29

volatilă. Acesta este domeniul în care Uniunea Europeană are un potenţial solid pentru a demonstra leadership la nivel global" [16, p.2-3].

Pentru atingerea obiectivelor Uniunii Europene, stabilite pentru anul 2030, în domeniile climei şi energiei sunt necesare investiţii de aproximativ 379 miliarde euro, în fiecare an al perioadei 2020-2030. Din această perspectivă, Fondurile Europene Structurale şi de Investiţii (FESI) continuă să joace un rol crucial în deblocarea investiţiilor private. Până acum, mai mult de 20% din investiţiile realizate din FESI au fost destinate domeniului energetic. Pe măsura extinderii resurselor financiare ale FESI, Comisia Europeană a propus ca cel puţin 40% din proiectele pentru infrastructură şi inovare să contribuie la realizarea obiectivelor stabilite prin Acordul de la Paris. Ulterior, au fost puse în aplicare şi alte instrumente de finanţare a sectorului energetic, precum Fondul de Inovare sau Fondul de Modernizare, ultimul destinat sprijinirii statelor membre cu venituri mai reduse pentru modernizarea sistemelor energetice [16, p.10-11].

Consiliul European subliniază rolul important al actorilor non-guvernamentali în combaterea şi adaptarea la schimbările climatice, aşa cum a fost acesta recunoscut prin Acordul de la Paris, prin Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă şi Agenda de acţiune Addis Abeba, Cadrul de la Sendai pentru reducerea riscurilor de dezastre şi Angajamentul Bonn-Fiji al liderilor locali şi regionali în vederea aplicării Acordului de la Paris la toate nivelurile de decizionale.

Guvernanţa corporativă obligă companiile transnaţionale la implicare în problemele sociale şi de protecţie a mediului. În legătură cu esenţa şi semnificaţia globalizării s-au conturat diverse puncte de vedere, unele convergente, altele opuse. Spre exemplu, profesorul Bruno Amoroso, într-un studiu din 1998, intitulat "On globalization. Capitalism in the 21st Century", considera că globalizarea înseamnă, de fapt, existenţa capitalismului triadic transnaţional, care are ca instituţii de bază corporaţiile transnaţionale, organismele internaţionale şi lobby-ul, iar ca principală formă de piaţă – piaţa globală. Globalizarea este mijlocul prin care firmele transnaţionale industriale şi financiare controlează piaţa şi resursele disponibile în scopul profitului. Pe lângă activităţile umane, globalizarea cuprinde activităţile financiare, culturale, ecologice şi chiar militare. Caracteristic globalizării este şi faptul că nu a devenit universală. Dimpotrivă, este asimetrică şi neomogenă, generatoare de mari şi grave dualităţi: sărăcie-bogăţie; ocupare-şomaj; neputinţa gestiunii problemelor globale-creşterea interdependenţelor economice.

Tendinţa corporaţiilor de a acţiona în interesul managerilor sau al acţionarilor, în special al celor majoritari, şi în dezavantajul celorlalte părţi implicate (angajaţi, clienţi, furnizori, acţionari minoritari etc.) precum şi în detrimentul intereselor sociale şi ecologice, a condus la apariţia conceptului guvernanţei corporative în anii de după Criza din 1929 de pe Wall Street. Cercetători precum Augustus Adolf Berle, Edwin Dodd şi Gardiner C. Means au contribuit la schimbarea modului de a privi "rolul companiilor moderne în societate". În 1937, fondatorul economiei costurilor tranzacţionale Ronald Coase a introdus conceptul de guvernanţă corporativă, explicând care este raţiunea existenţei firmei, cum funcţionează aceasta şi cum sunt integrate activităţile în cadrul firmei prin „costul utilizării sistemului de preţuri" [17]. Mai târziu, la începutul anilor

Revista NR 2_2019_.indd 35 03.07.2019 12:52:29

1960, Manne [18, p.110-120], Means și Berle [19], Jensen și Meckling [20, p.305-360] aduc importante contribuții la înțelegerea sistemului guvernanței corporative.

În România, conceptul a apărut și s-a dezvoltat la începutul anilor 2000, ținând seama că la începutul anilor 1990 începuse trecerea de la o economie centralizată, prin reforme politice, juridice, economice și sociale, spre o economie de piață.

În urma discuțiilor pentru îmbunătățirea guvernanței corporațiilor în Europa de Sud-Est avute la București, Zagreb, Sarajevo și în Turcia în perioada septembrie 2001 - martie 2003, având la bază principiile OCDE, în anul 2003 a fost publicat Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud - Est – Cartea Albă a administrării corporațiilor în sud - estul Europei.

Responsabilitatea socială corporativă (RSC) este componentă a guvernanței corporative, fiind privită atât din perspectiva economică, cât și din cea a filosofiei morale, în special a responsabilității sociale. Ideea responsabilității sociale pornește de la definiția responsabilității în sine, aceea de a acționa cu simț de răspundere față de obligațiile proprii.

Uniunea Europeană, prin obiectivele propuse în cadrul Strategiei Lisabona (2000), acordă o atenție deosebită dezvoltării și implementării conceptului. Forumul European pe Probleme de Responsabilitate Socială Corporativă în Europa definește RSC drept „un concept prin care companiile integrează, în mod voluntar, aspectele de ordin social și ecologic în operațiunile lor de afaceri și în interacțiunile cu grupurile de interes" [21, p.3].

În 1953, economistul H.R. Bowen a introdus, noțiunea *Social Responsabilities of the Businessman,* în care apare pentru prima dată conceptul Corporate Social Responsivness, ca fiind o serie de obligații ce conduc la politici, decizii și linii de conduită compatibile cu obiectivele și valorile societății [22]. În viziunea lui William C. Frederick (1960), responsabilitatea socială înseamnă „utilizarea factorilor de producție ai economiei în așa fel încât producția și distribuția să crească bunăstarea socio-economică" [23, p.54].

Începând cu anii 1970, în întreaga lume, tot mai multe companii și organizații de toate tipurile au pus în centrul preocupărilor sale ideea că, pentru o creștere a performanței unei companii, nu este de ajuns a se da atenție numai responsabilității sociale în sectorul afacerilor, ci trebuie avut în vedere și gradul de dezvoltare a comunității în care compania activează, nu în ultimul rând și impactul activității firmei asupra mediului înconjurător.

T. Donaldson (1983) consideră „responsabilitatea socială drept o obligație pe care companiile o au față de societate". Compania ocupă un rol central în societate prin folosirea resurselor naturale și umane, pentru a-și realiza obiectivele și a ocupa o poziție bună pe piață. Prin urmare, societatea își poate exprima dreptul de a "monitoriza" felul în care sunt folosite aceste resurse [24, p.153-165]. Kotler și Lee (2005) iau în considerare responsabilitatea socială corporativă ca fiind «un angajament corporativ pentru a îmbunătăți bunăstarea comunității prin practici de afaceri discreționare și de alocare a resurselor corporative» [25, p.3]. Responsabilitatea socială corporativă este descrisă de McWilliams și Siegel (2006) ca fiind "totalitatea acțiunilor realizate pentru a promova un anumit interes social, dincolo de interesul direct al organizației și dincolo de ceea ce este cerut prin lege" [26].

Ținând seama de definiția grupurilor de interes dată de Freeman (1984) ca fiind „orice grup sau individ care poate afecta sau este afectat în realizarea obiectivelor com-

Revista NR 2_2019_.indd 36 03.07.2019 12:52:29

paniei" [27], Reynolds, Schultz şi Hekman (2006) includ conceptul responsabilităţii sociale corporative în "teoria generală a grupurilor de interes" [28, p.73-88].

Basu şi Palazzo (2008) definesc Responsabilitatea Socială Corporativă ca fiind „procesul prin intermediul căruia managerii dintr-o organizaţie gândesc şi discută relaţiile cu stakeholder-ii precum şi rolurile lor în legătură cu binele comun" şi stabilesc legătura dintre responsabilitatea socială corporativă şi iniţiativele sociale corporative [29, p. 122-136].

World Business Council for Sustainable Development[1] defineşte responsabilitatea socială corporativă ca reprezentând acţiunile întreprinse de către o companie ca răspuns la problemele sociale şi ecologice ale comunităţii pe criterii durabile şi cu respectarea reglementărilor şi a legislaţiei, sau altfel spus: „Responsabilitatea Socială Corporativă reprezintă angajamentul continuu al companiilor de a contribui la dezvoltarea economică în acelaşi timp cu îmbunătăţirea calităţii vieţii angajaţilor şi a familiilor acestora, precum şi a comunităţii şi societăţii în ansamblu [30]".

O altă definiţie a RSC, publicată de Comisia Comunităţii Europene într-un comunicat din octombrie 2011, este următoarea: „…un concept prin intermediul căruia o companie integrează în mod voluntar preocupările faţă de problemele sociale, de mediu, în operaţiunile de afaceri, în strânsă colaborare cu stakeholder-ii şi cu obiectivul de a maximiza profitul pentru acţionari şi societate în ansamblu, precum şi pentru a identifica, preveni şi rezolva posibilele consecinţe negative pe care acestea le-ar putea avea" [31].

Într-un model al performanţei sociale corporatiste propus de Carroll, obligaţiile sociale pe care o companie le are faţă de societate (economice, legale, morale şi discreţionare - filantropice) formează responsabilitatea socială corporativă [26, p.499]. Aceste obligaţii trebuie analizate şi îndeplinite simultan [32, p.130].

Dahlsrud (2006) porneşte de la ideea modelului prezentat de Caroll şi, în urma unei analize a 37 de definiţii ale responsabilităţii sociale, identifică cinci dimensiuni ale responsabilităţii sociale corporative: *dimensiunea ecologică,* referitoare la impactul afacerilor unei corporaţii asupra mediului. În acest sens, o companie responsabilă social se va angaja în practici de care să beneficieze mediul (se folosesc materialele reciclabile, energie din surse regenerabile etc.); *dimensiunea socială* este cea în care responsabilitatea socială implică relaţia dintre mediul de afaceri şi societatea în ansamblu, iar compania are rolul de a dezvolta comunitatea unde îşi desfăşoară activitatea; *dimensiunea economică,* referitoare la efectul pe care responsabilitatea socială corporativă o are asupra situaţiei financiare a companiei. Pentru a păstra un echilibru între a fi un bun cetăţean corporativ cu obligaţia de a face profit, este important să se cunoască impactul financiar al acţiunilor de responsabilitate socială asupra firmei; *dimensiunea stakeholder-ilor,* care cuprinde toate acele persoane sau grupuri de interese afectate de acţiunile firmei (angajaţi, furnizori, clienţi, comunitate); *dimensiunea voluntară* a responsabilităţii sociale, care are în vedere o activitate bazată pe valori etice, prin care compania îşi stabileşte standarde mai înalte decât cele impuse de legislaţia în vigoare[33].

[1] World Business Council este o reţea de business internaţională înfiinţată în 1995 cu scopul de a dezvolta o mai bună cooperare între mediul privat, guverne şi alte organizaţii preocupate de mediu şi dezvoltare durabilă.

Revista NR 2_2019_.indd 37 03.07.2019 12:52:29

Pentru a veni în sprijinul companiilor în implementarea RSC, Uniunea Europeană privește relația dintre companii și comunitate sub aspectul a două dimensiuni: internă și externă. Comisia Europeană se referă la *dimensiunea internă* din punctul de vedere al managementului resurselor umane, urmărind „adoptarea de practici responsabile în relația cu angajații, aspecte legate de investițiile în capitalul uman, la siguranța în timpul activității", precum și „utilizarea unor bune practici de mediu, la gestionarea responsabilă a resurselor naturale utilizate în producție". *Dimensiunea externă* a responsabilității sociale corporative vizează, pe lângă acționari, și angajații, „o gamă largă de părți interesate, parteneri de afaceri - furnizori, consumatori, creditori, autorități publice - și ONG care reprezintă comunitățile locale și de mediu". De asemenea, dimensiunea externă cuprinde aspecte legate de drepturile omului, în special pentru operațiunile internaționale și lanțurile de aprovizionare la nivel mondial. Obiectivele globale de mediu, privite ca dimeniune externă a responsabilității sociale, se referă la efectul transfrontalier pe care marile companii îl au asupra mediului prin consumul de resurse din întreaga lume. Prin urmare, prin practici de responsabilitate socială, se are în vedere încurajarea „performanței de mediu de-a lungul lanțului de aprovizionare în cadrul abordării politicii produsului integrat" [34, p.9-16].

În raportul Comisiei Europene, intitulat *ABC of the Main Instruments of Corporate Social Responsibility* (2004), Odile Quintin, directorul general însărcinat cu politica socială la nivel european, consideră că „instrumentele caracteristice politicii de RSC joacă un rol vital pentru stabilirea unor niveluri de dezvoltare a performanțelor corporative durabile. Aflându-se la baza promovării eficiente a RSC, aceste instrumente stabilesc nivelurile minime de performanță, ajută companiile să își gestioneze procesele, sistemele și rezultatele pe care le aduc comunității. Deși general acceptate ca părți componente ale mediului de afaceri, procentul companiilor europene care apelează la unul sau mai multe instrumente RSC este scăzut, iar majoritatea firmelor încă nu sunt convinse de beneficiile utilizării acestor instrumente" [35, p.5].

Standardul Internațional în domeniul Responsabilității Sociale (ISO 26000), lansat la sfârșitul anului 2010 la Geneva, dezvoltat de Organizația Internațională de Standardizare (ISO), prezintă linii directoare cu aplicare voluntară, pentru a veni în sprijinul tuturor tipurilor de organizații pentru aplicarea sistemului responsabilității sociale corporatiste. ISO 26000 definește "responsabilitatea socială a organizațiilor ca fiind responsabilitatea oricărei organizații din sectorul public sau privat sau din societatea civilă cu privire la impactul deciziilor și activităților proprii asupra societății și mediului înconjurător, exercitată prin comportamentul etic și transparent al organizației care contribuie la dezvoltarea durabilă, acordă atenție așteptărilor părților cointeresate, acționează în acord cu legile și normele internaționale și este integrat în activitatea și în relațiile organizației" [36].

Rezoluția Consiliului referitoare la Cartea Verde privind responsabilitatea socială a societăților comerciale 2002/C 86/03 a contribuit la implementarea strategiei de la Lisabona, la discuțiile pentru dezvoltarea responsabilității sociale a societăților comerciale la nivel național, european și global. Totodată, s-a urmărit integrarea afacerilor în

Revista NR 2_2019_.indd 38 03.07.2019 12:52:29

strânsă legatură cu voluntariatul şi cu iniţiativele firmelor pentru integrarea problemelor sociale şi de mediu provocate de activităţile desfăşurate.

Rezoluţia Consiliului privind responsabilitatea socială a societăţilor comerciale 2003/C 39/02 (6 februarie 2003) stipulează strategiile de promovare a responsabilităţii sociale a societăţilor comerciale, care se bazează pe: a) recunoaşterea naturii voluntare a responsabilităţii sociale a societăţilor comerciale; b) nevoia de credibilitate şi transparenţă a practicilor social responsabile ale societăţilor comerciale; c) concentrarea pe activităţile în care implicarea comunitară poate adăuga valoare; d) echilibrul şi abordarea extinsă a responsabilităţii sociale a societăţilor comerciale incluzând probleme economice, sociale şi de mediu, tinând seama de interesele consumatorilor; e) concentrarea atenţiei asupra cerinţelor şi caracteristicilor specifice ale societăţilor comerciale mici şi mijlocii; f) compatibilitatea cu acordurile internaţionale existente. Rezoluţia îşi îndreaptă atenţia în mod deosebit spre concentrarea strategiei către cunoaşterea „impactului responsabilităţii sociale asupra afacerilor şi comunităţii europene, asupra dezvoltării schimbului de experienţă şi bunelor practici, promovării şi dezvoltării abilităţilor manageriale, facilitării convergenţei şi transparenţei politicilor şi instrumentelor responsabilităţii sociale, integrării responsabilităţii sociale a societăţilor comerciale în politicile comunitare".

Iniţiativa de Raportare Globală (Global Reporting Initiative - GRI), dezvoltată de organizaţia internaţională non – profit cu aceeaşi denumire, prezintă liniile directoare şi indicatorii pentru elaborarea rapoartelor de dezvoltare durabilă. A patra generaţie de linii directoare GRI (G4) lansată în mai 2013, revizuită şi îmbunătăţită de 3000 de specialişti internaţionali din diferite domenii, reflectă tendinţele actuale şi oferă sprijin companiilor pentru raportarea impactului economic, ecologic şi social; cuprinde orientări privind principiile de bază ale responsabilităţii sociale, indicatori de performanţă economică (investiţii sociale, implicare în dezvoltare comunitară, etc); prezenţa pe piaţă (principii şi drepturi fundamentale la locul de muncă, condiţii de muncă, locuri de muncă etc); efecte economice indirecte (respect pentru dreptul la proprietate, promovarea responsabilităţii sociale în lanţul valoric etc); practici de mediu (utilizarea durabilă a resurselor, adaptarea şi atenuarea schimbărilor climatice etc); aspecte privind drepturile omului etc.

Protecţia mediului implică instrumente specifice stabilite la nivel internaţional şi/sau naţional şi aplicate la nivelul companiilor. Situaţia fiecărui stat membru al Uniunii Europene în asigurarea conformităţii cu legislaţia din domeniul protecţiei mediului, cu prevederile Directivei 2004/35/CE privind răspunderea pentru mediul înconjurător, este analizată periodic de Comisia Europeană. Aceasta elaborează rapoarte privind situaţia punerii în aplicare a politicilor specifice şi propune măsuri în cazul neîndeplinirii obiectivelor acestor politici.

Cu toate acestea, câteva obstacole importante împiedică aceste reglementări să aibă un impact deplin. În general, instrumentele voluntare şi de reglementare existente nu sunt suficient de bine conectate între ele sau elaborate dintr-o singură perspectivă politică, iar sinergiile potenţiale dintre diferitele instrumente politice nu sunt ex-

Revista NR 2_2019_.indd 39 03.07.2019 12:52:29

ploatate. Mai mult, fragmentarea abordărilor naționale și regionale transmit semnale conflictuale către producători și creează distorsiuni pe piața internă. Apare, astfel, necesitatea unei noi abordări a politicii prin care să se combine potențialul diferitelor instrumente de politică într-un plan de acțiune integrat și să se pună în aplicare aceste instrumente într-un mod dinamic. Această abordare ar include stabilirea unor standarde ambițioase pe piața internă, prin care să se asigure îmbunătățirea produselor și sporirea cererii printr-o abordare sistemică față de stimulente și inovare. Aceasta se va obține prin integrarea instrumentelor existente și întărirea lor acolo unde este cazul. În acest fel s-ar completa politica de mediu actuală, de exemplu, în ceea ce privește utilizarea energiei sau gestionarea deșeurilor.

În prezent, politica economică a Uniunii Europene urmărește, în principal, stabilitatea și funcționarea piețelor. În același timp, pentru o multitudine de produse și servicii de mediu nu există piețe sau acestea nu sunt funcționale, dând naștere ineficienței economice. În consecință, cea mai bună strategie de integrare a problemelor mediului în politica economică trebuie să fie îndreptată către crearea sau îmbunătățirea funcționării piețelor bunurilor și serviciilor de mediu [37].

Comisia Europeană pledează pentru un număr de soluții de îmbunătățire a funcționării piețelor produselor și serviciilor de mediu: fixarea corectă a prețurilor bunurilor de mediu; definirea drepturilor de proprietate pentru bunurile și serviciile de mediu astfel încât acestea să poată fi puse în aplicare prin lege și să fie comercializabile; determinarea unui preț care trebuie plătit (price to pay) (sub forma unei taxe sau impozit) pentru poluare; stabilirea unor sisteme de garanții rambursabile pentru încurajarea reciclării; subvenționarea bunurilor și serviciilor care generează efecte ecologice pozitive; negocierea unor acorduri specifice cu industria; intensificarea furnizării de informații despre caracteristicile ecologice ale bunurilor și serviciilor.

Încă din anii 2000, Comisia Europeană propunea efectuarea unor analize asupra implicațiilor ecologice ale sistemelor de impozitare aplicate de statele Uniunii Europene. Aceste analize includ efectele subvențiilor, taxelor, scutirilor și reducerilor de taxe asupra mediului înconjurător [38]. De asemenea, Comisia Europeană a decis să elaboreze un set de indicatori cu ajutorul cărora să fie posibilă monitorizarea stadiului integrării politicilor economice cu cele de mediu și evidențierea importanței problemelor de mediu în reformele structurale ale economiei europene. Indicatorii se încadrează în patru categorii: a) cei care arată eficiența utilizării instrumentelor economice (de exemplu, nivelul veniturilor rezultate din taxele de mediu, eficiența utilizării permiselor comercializabile și a negocierii unor acorduri de mediu); b) cei care măsoară influențele politicilor și măsurilor dăunătoare mediului (de exemplu, indicatori privind importanța impactului subvențiilor); c) cei care indică valoarea componentelor mediului (indicatori ai economisirii și avuției, care încearcă să surprindă impactul epuizării și degradării resurselor naturale); d) cei care se referă la industriile "de mediu" (de exemplu, indicatori privind cheltuielile "reparării" daunelor provocate de poluare și oferta de servicii de mediu) [39].

Revista NR 2_2019_.indd 40 03.07.2019 12:52:29

Interdependenţele dintre competitivitatea industrială şi protecţia mediului au făcut obiectul, în anul 1992, al unei rezoluţii a Consiliului Industriei, prin care acesta a decis să integreze obiectivele de mediu în politica industrială a Uniunii Europene. Consiliul Industriei arată că sporirea protecţiei mediului nu ar trebui să dăuneze competitivităţii Uniunii Europene pe piaţa mondială. Dimpotrivă, integrarea factorilor de mediu în politica economică ar trebui să sporească eficienţa şi deci să îmbunătăţească competitivitatea Uniunii [40].

Într-o economie de piaţă, progresul în identificarea/evaluarea externalităţilor (ambele legate de calitatea mediului şi de utilizarea resurselor) şi în aplicarea unor politici corecte de preţuri şi fiscale (taxe şi subvenţii) constituie un adevărat barometru pentru stadiul procesului de integrare europeană şi dezvoltării durabile. În anul 1993 a fost adoptat, la Lucerna, Programul de Acţiune în Domeniul Protecţiei Mediului, al cărui scop declarat a fost acela de a ajuta statele din centrul şi estul Europei să soluţioneze problemele ecologice. La acea dată, printre cele mai importante concluzii privind evoluţia ţărilor în tranziţie se numărau:

- deşi activitatea economică descrescătoare a condus la reducerea substanţială a emisiilor poluante, prin reformele economice ar trebui să se promoveze activităţile şi tehnologiile mai curate şi mai puţin consumatoare de resurse;
- deoarece întreprinderile vor trebui să ţină seama de costul real de oportunitate a capitalului, accentul se va deplasa de la marile investiţii de capital din industria grea către un proces continuu de înlocuire a capitalului tehnic şi încorporarea noilor tehnologii. Ca rezultat, cantitatea medie de poluare generată pe unitatea de producţie va scădea;
- în general, transformarea economică va afecta economiile ţărilor central şi est Europene în două moduri. La început, modificările structurale vor reduce presiunile asupra mediului. Aceste schimbări vor fi încurajate de înlăturarea subvenţiilor la energie şi tarifarea corectă a energiei, şi de privatizare. Mai târziu, odată cu relansarea economică, mediul înconjurător va fi din nou supus ingerinţelor [41].

Capacitatea de punere în aplicare este „călcâiul lui Ahile" al celor mai multe politici ce vizează îmbunătăţirea calităţii mediului. Una dintre principalele probleme este neputinţa de a construi o reţea instituţională adecvată. În acelaşi timp, statisticile din unele ţări atestă că lipsa experienţei în domeniu conduce la o subestimare periculoasă a necesităţii sprijinului instituţional [42].

În Uniunea Europeană se utilizează o gamă largă de instrumente economice destinate punerii în aplicare a politicilor de combatere a poluării. Acestea vizează modificarea comportamentului agenţilor economici, corectarea sistemului de stimulente specifice protecţiei mediului şi informarea publicului.

Instrumente de reglementare. În ţările dezvoltate, abordarea de tip comandă şi control a fost preponderentă în elaborarea politicilor de mediu. Această abordare se bazează, în principal, pe aplicarea unor instrumente de reglementare precum: standardele, permisele şi licenţele, controlul direct al utilizării resurselor naturale**.**

Standardele sunt mijloacele predominante utilizate pentru reglementarea directă a calităţii mediului. Diferitele tipuri de standarde sunt, de fapt, niveluri de referinţă pentru evaluarea calităţii mediului şi ţeluri de atins prin intermediul acţiunilor legislative. În general, standardele sunt stabilite de autorităţile guvernamentale. Alte instrumente impor-

Revista NR 2_2019_.indd 41 03.07.2019 12:52:29

tante utilizate în controlul poluării sunt permisele, licențele sau alte autorizații. Avantajul principal al permiselor și licențelor este facilitarea aplicării programelor ecologice, prin includerea într-un document scris a tuturor obligațiilor unui agent economic în domeniul controlului poluării. De asemenea, permisele pot fi retrase sau suspendate în funcție de nevoile economiei naționale sau alte interese sociale. Dezavantajul utilizării permiselor constă în necesitatea efectuării unor controale permanente și a raportărilor periodice din partea agentului economic, fapt care determină costuri tranzacționale mari.

Deși aplicarea instrumentelor de reglementare a condus la progrese substanțiale în reducerea poluării, această soluție a fost criticată ca ineficientă din punct de vedere economic și dificil de pus în aplicare. Într-adevăr, instituțiile (de exemplu, Agențiile de mediu) responsabile pentru punerea în practică a reglementărilor, trebuie să dețină informații detaliate asupra proceselor de producție și diferitelor instalații necesare pentru controlul poluării. Diversitatea activităților economice face obținerea informațiilor și expertizarea fiecărui proces de producție, foarte costisitoare atât din punct de vedere financiar, cât și al timpului alocat. Alte probleme legate de această abordare sunt costurile ridicate de control al poluării care lasă agenților economici puține oportunități de a beneficia de avantajele de scară. Cu toate că standardele pot fi aplicate diferențiat, în funcție de vechimea și tipul instalațiilor, majoritatea poluatorilor care folosesc aceleași tehnologii de producție sunt obligați să se alinieze la aceleași standarde. Un alt dezavantaj este flexibilitatea redusă a sistemului de instrumente de reglementare pentru poluatorii care au investit deja în anumite sisteme de control al poluării. În consecință, odată ce standardele au fost atinse, sistemul oferă prea puține stimulente pentru inovarea în domeniul tehnologiilor de control al poluării. Mai mult, această abordare este ineficientă în rezolvarea unor probleme ecologice recente, cum sunt sursele dispersate de poluare a apelor, deșeurile menajere și problemele globale de mediu (degradarea stratului de ozon, sau modificările climatice, scăderea biodiversității etc.).

Instrumente economice. În ultimii ani, țările dezvoltate au pus în aplicare o gamă foarte variată de instrumente economice destinate controlului poluării. Printre acestea se numără: taxele asupra poluării, permisele comercializabile, subvențiile, sistemele de garanții rambursabile etc.[43; 44]

Scopul utilizării acestor instrumente a fost acela de a conferi o mai mare flexibilitate și eficacitate măsurilor de control al poluării; cele mai multe dintre acestea funcționează ca stimulente pentru poluatori în identificarea și aplicarea celor mai eficiente mijloace de atingere a obiectivelor ecologice. Folosirea instrumentelor economice duce la respectarea principiilor "poluatorul plătește" și "utilizatorul plătește". Conform primului principiu, poluatorul plătește o penalizare financiară mai mare sau mai mică în funcție de poluarea pe care o provoacă, sau primește o recompensă pentru desfășurarea unor activități de protecție a mediului. Conform celui de-al doilea principiu, utilizatorul unei resurse plătește costul social integral al ofertei de resurse.

Problemele mediului sunt mondializate și intră în sarcina unor instituții internaționale care au ca principal obiectiv elaborarea unor programe pentru exploatarea rațională și conservarea capitalului natural, instituții care au și scopuri financiare pentru a reprezenta interesul general al umanității, dar care nu ar trebui să omită faptul că problemele globale ale mediului depind încă de interesul național al fiecărui stat.

Revista NR 2_2019_.indd 42 03.07.2019 12:52:29

Procesul de globalizare impune noi standarde ecologice pentru produse. Totodată, însă, posibilitatea pierderii competitivității din cauza nerespectării acestor standarde poate antrena firmele într-o cursă de neglijare a acestora. Globalizarea economică schimbă interfața dintre stat și piață pe de o parte, ea limitează rolul statului și sporește rolul pieței în obținerea rezultatelor economice, sociale și ecologice. Pe de altă parte, ea creează noi imperative pentru state să coopereze atât în managementul bunurilor comune globale, cât și în coordonarea politicilor interne de protecție a mediului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bulborea I. P. S. Aurelian – promotor al protecționismului industrial în România, Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice. vol. 7. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005.
2. Bulborea I. Gânduri, vorbe, fapte, triada vieții împlinite. Editura Neverland, 2016.
3. Eminescu M. Opere. Vol. X, Bucreşti: Editura Academiei RSR, 1989.
4. Juc V. Istoria gândirii politice din Moldova. Chişinău, Tipografia Centrală. 2017.
5. Murgescu C. Un economist reprezentativ al secolului său. În: Vol. P.S. Aurelian. Opere economice. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1967.
6. Constantinescu N.N. (coord.). Istoria economică a României. Vol.I. De la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial. Bucureşti: Editura Economică, 1997; Axenciuc V. Consolidarea şi dezvoltarea economiei româneşti (1919-1939). Noua fază de progres industrial, p. 395-409.
7. Joskow P.L. Electricity Sector Restructuring and Competition: A transaction-cost Perspective, 2002, citat de Jamasab T., Mota R., Newbery D. şi Pollitt M. în Electricity sector reform in developing countries: a survey of empirical evidence on determinants and performance. World Bank Policy Research Working Paper 3549, 2005.
8. Schneider V., Jäger A. The privatization of infrastructures in the theory of the state: an empirical overview and a discussion of competing theoretical explanations. 2003. citat de Jamasab T., Mota R., Newbery D. şi Pollitt M. În: Electricity sector reform in developing countries: a survey of empirical evidence on determinants and performance. World Bank Policy Research Working Paper 3549, 2005.
9. Buzar S. Energy Poverty in Eastern Europe: hidden geographies of deprivation. Ashgate Publishing Company, 2007.
10. Juc V. Eforturi de recunoaştere internațională şi asigurare a independenței de stat a Republicii Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiințe Politice, 2018, nr. 3 (178).
11. Iancu A. Creşterea economică şi mediul înconjurător. Bucureşti: Editura Politică. 1979.
12. Crețoiu Gh., Cornescu V., Bucur I., Economie politică. Bucureşti: Casa de editură şi presă "Şansa" SRL. 1995, (p.411-422).
13. Eurostat factsheets: Energy, transport and environment indicators, 2017 edition. Statistical Books, Eurostat, 2017.
14. Council of the European Union, Council Conclusions on Climate Diplomacy, 6125/18, Brussels, 26 February 2018.
15. Council of the European Union (CE), Understanding the Economic and Monetary, Luxemburg, 2017, www.consilium.europa.eu
16. European Commission, COM (2017) 53 final Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank, Second Report on the State of the Energy Union, European Commission, Brussels, 1.2.2017.
17. Coase R. H. The nature of the firm. În: Economica, vol. 4, nr. 16, 1937, Londra.
18. Manne H.G., Mergers and the market for corporate control. În: Journal of Political Economy, Vol. 73, No.2, April, Chicago, 1965.
19. Berle A.A., Means G.C. The modern corporation and private property, Harcourt, Bruce & World, New York, 1968.
20. Jensen M. C., Meckling W. Theory of the firm: managerial behaviour, agency costs and ownership structure, Journal of Financial Economics, No. 3, October 1979.

Revista NR 2_2019_.indd 43 03.07.2019 12:52:29

21. European Multistakeholder Forum on Corporate Social Responsibility. Final results and recommendations, 2000.
22. Bowen H.R Social Responsabilities of the Businessman. Harper & Row, New York, 1953.
23. Frederick W.C. The Growing Concern Over Business Responsibility.California Management Review, Summer 60, Vol. 2 Issue 4, 1960.
24. Donaldson T. Constructing a social contract for business. În:Donaldson and Werhane Ph (eds). Ethical Issues in Business, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1983.
25. Kotler Ph., Lee Nancy. Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause, Best practices from Hewlett-Packard, Ben & Jerry's, and other leading companies, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, USA, 2005.
26. McWilliams A., Siegel D.S., Wright P.M. Corporate Social responsibility: strategic implications, J Manage Stud 43(1):1–18. doi:10.1111/j.1467-6486.2006.00580.x editorial, 2006.
27. Freeman R.E. Strategic Management:A Stakeholder Approach. Pitman, Boston, 1984.
28. Reynolds S.J., Schultz F.C., şi Hekman D.R. Stakeholder Theory and Managerial Decision – Making: Constraints and Implications of Balancing Stakeholder Interest, Journal of Business Ethics, vol.64, nr.3, pag.385-301, www.link.spriger.com, 2006. Citat în: Munteanu V., Pantea I.M., Ştefea P. Integrarea responsabilității sociale în strategiile de afaceri ale organizațiilor româneşti. Un studiu în Regiunea de Vest. Revista „Management & Marketing", anul I, vol.2, Bucureşti, 2007.
29. Basu K., Palazzo G., Corporate responsibility: A process model of sensemaking. Academy of Management Review, vol.33, 2008, nr.1.
30. Wats P.(Shell International), Lord Holme (Rio Tinto).Corporate Social Responsibility (CSR), Meeting Changing Expectations, World Business Council for Sustainable Development, http://www.wbcsd.org, 1992.
31. ***Analiza: Comisia Europeană a publicat o nouă Comunicare referitoare la CSR, 28 octombrie 2011, www.responsabilitatesociala.ro/stiri-csr
32. Carroll A.B. A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance. The Academy of Management Review. Vol. 4, No. 4. Academy of Management, New York, USA, 1979.
33. Dahlsrud A. How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, publicat online 9 noiembrie 2006 în Wiley InterScience (www.interscience.wiley. com) DOI: 10.1002/csr.132.
34. *** Promoting a European framework for corporate social responsability, Green paper, Industrial relations and industrial change, European Commission, Luxemburg, pag. 9-16, http://www.corporatejustice.org/IMG/pdf/greenpaper_en.pdf, 2001.
35. European Commission, Directorate – General for Employment and Social Affairs, Unit D.1, ABC of the Main Instruments of Corporate Social Responsibility, Luxembourg, 2004.
36. Strategia României. Secretariatul General al Guvernului, Strategia Națională de promovare a responsabilității sociale 2011-2016, www.sgg.ro/nlegislativ/docs.
37. Centrul de Informare al Comisiei Europene în România. Documentar privind negocierile de aderare a României la Uniunea Europeană, 2000.
38. Bădileanu M., Bulearcă M., Neagu C., Sima C., Russu C. Politica de protecție a mediului în condițiile integrării României în Uniunea Europeană Impactul asupra competitivității industriale. În: Studii şi Cercetări Economice, 2002, 3-4-5.
39. Ghid privind Aproximarea Legislativă de Mediu a Uniunii Europene. Document de lucru al Comisiei Europene. Bruxelles 25.08.1997.
40. Dixon J., Scura L. Economic Analysis of Environmental Impacts: An economic valuation guide. Earthscan Publications Ltd., London, 1994.
41. Commission of European Communities, 2001 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession, http://europa.eu.int/comm/enlargement/ report2001/ro_en.pdf, 2001
42. Lvovsky K. Lessons from cross-country experience with pollution charges. Referat prezentat la simpozionul "Strategies for Environmental Sustainability", Moscova, 1996.
43. Economic Development Institute of the World Bank. Political Economy of the Environment. Training Kit, Washington D.C., mai 1996.
44. European Environment Agency. Environmental Taxes. Implementation and Environmental Effectiveness. Environmental issues series no.1, Copenhagen, 1996.

Revista NR 2_2019_.indd 44 03.07.2019 12:52:29

CAPABILITĂȚI INSTITUȚIONALE DE CONTRACARARE A RISCURILOR ȘI AMENINȚĂRILOR CU CARACTER TERORIST

INSTITUTIONAL CAPABILITIES TO COUNTERACT THE RISKS AND TERRORISTS THREATS

Marcel BENCHECI, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
marcelbencheci@mail.ru

Diana BENCHECI, ***doctor în științe politice,***
Universitatea de Stat din Moldova
dianabencheci@yahoo.com

Rezumat

Actualul mediu de securitate internațional este dictat în mod constant de confruntarea dintre interese geostrategice, valori, credințe și percepții, democrație și totalitarism, rețele transnaționale de terorism criminale și forțe politice raționale în statele implicate în procesul de democratizare. Aceste dihotomii creează o societate complexă, dinamică și contradictorie care afectează în mod direct stabilitatea sistemului de securitate internațională.
Contextul relațiilor internaționale la începutul secolului XXI arată că măsurile de consolidare a sistemului internațional de securitate trebuie să se bazeze pe dezvoltarea unui sistem internațional și regional de securitate colectivă. În cadrul acestui sistem internațional de securitate colectivă, un rol important ar trebui acordat nu numai importanței crescânde a organizațiilor internaționale în rezolvarea conflictelor care au apărut, dar și promovării active a stabilității în domeniul frontierelor de stat și reglementării corporațiilor transnaționale.

Cuvinte-cheie*: Republica Moldova, instituțiile de securitate ale statului, combaterea terorismului, sistemul de securitate internațională, terorismul, mediul internațional, organizațiile internaționale de securitate, asigurarea frontierelor, amenințări asimetrice.*

Summary

The current international security environment is constantly dictated by the confrontation between geostrategic interests, values, beliefs and perceptions, democracy and totalitarianism, transnational terrorist, criminal networks and rational political forces from the states engaged in the process of democratization. These dichotomies create a complex, dynamic and conflicting society that directly affects the stability of the international security system.
The context of international relations at the beginning of the 21st century shows that measures to strengthen the international security system must derive from the development of an international and regional collective security system. Within this international collective security system, an important role should be given not only to the increasing importance of international organizations in resolving the conflicts that have arisen, but also to the active promotion of stability in the area of state borders and the regulation of transnational corporations.

Keywords: *Republic of Moldova, the state's security institutions, fighting terrorism, the system of international security, terrorism, international environment, international security organizations, securing borders, asymmetric threats.*

Revista NR 2_2019_.indd 45 03.07.2019 12:52:29

Mediul actual de securitate internațională este în continuă evoluție dictată de confruntarea dintre interese geostrategice, valori, credințe și percepții, democrație și totalitarism, rețele criminal teroriste transnaționale și forțe politice raționale din statele angajate în procesul democratizării. Aceste dihotomii creează o societate complexă, dinamică și conflictuală care afectează direct stabilitatea sistemului de securitate internațională.

Colapsul URSS ca super-putere mondială a dus la modificarea rapidă a scenei actorilor internaționali, din cauza înclinării balanței de putere spre SUA. În prezent, relațiile internaționale sunt tensionate, inclusiv din cauza agresivității Federației Ruse față de Ucraina, fapt ce denotă o lume multipolară cu sporirea hegemoniei Federației Ruse și a Chinei. În acest context, unul dintre marile pericole este cel al puterii nucleare, ținând cont de faptul că SUA, Federația Rusă, Marea Britanie, Franța, China, Coreea de Nord, India și Pakistanul sunt puteri nucleare. Tot mai evident intervine și Iranul, care este învinuit de un șir de state precum că ar dori să-și dezvolte capacitățile nucleare, provocând îngrijorare legată de oportunitatea descurajării nucleare și de posibilitatea ieșirii de sub control a armelor nucleare.

Conjunctura relațiilor internaționale la începutul sec.XXI denotă că măsurile de consolidare a sistemului de securitate internațională trebuie să derive din dezvoltarea unui sistem internațional și regional de securitate colectivă. În cadrul acestui sistem internațional de securitate colectivă un rol important ar trebui acordat nu doar sporirii importanței organizațiilor internaționale în soluționarea conflictelor apărute, dar și promovării active a stabilității în domeniul frontierelor statelor și reglementării mecanismelor de activitate a corporațiilor transnaționale.

Acțiunile actuale ale Federației Ruse au demonstrat în mod elocvent comunității internaționale necesitatea realizării unui sistem unic de avertizare timpurie, la care să se conecteze toate componentele securității naționale, parte a unui sistem complex internațional care ar fi capabil să excludă impedimentele survenite atât în plan intern, cât și extern. Mai mult ca atât, securitatea unui stat nu poate fi realizată în detrimentul securității altor state sau al evoluțiilor politice regionale și globale. De aceea, în scopul restrângerii intereselor externe, un obiectiv strategic de consolidare a sistemului de securitate internațională ar fi asigurarea stabilității și bunei guvernări în vecinătatea imediată. Aceasta implică extinderea zonei de securitate, în special din jurul Europei. Acest obiectiv necesită, totodată, implicarea tot mai pe larg a Europei în soluționarea conflictului arabo-israelian și a celui transnistrean, mai nou a celui ruso-ucrainean vizavi de Crimeea. Obiectivul extinderii zonei de securitate este greu de atins, având în vedere interesele istorice ale Federației Ruse în Republica Moldova și în regiunea Mării Negre.

Specialiștii din întreaga lume demonstrează că nu există sisteme internaționale perfect securizate, deci riscurile și amenințările sunt prezente chiar și în cazul celor mai stabile sisteme [1]. În acest context, atât statele lumii, cât și organizațiile internaționale admit faptul că pentru a putea fi asigurată securitatea, este necesar să fie realizată sub cele două fațete ale sale – internă și externă, aflate în strânsă interdependență.

Obiectivele de consolidare a sistemului securității internaționale le deducem din funcțiile acestuia, cele mai importante dintre care sunt:

Revista NR 2_2019_.indd 46 03.07.2019 12:52:29

- identificarea, supravegherea, preîntîmpinarea şi contracrararea riscurilor şi amenințărilor expuse în adresa subiecților securității internationale;

- implementarea unui complex de măsuri operative prin aplicarea tuturor forțelor şi mijloacelor de asigurare a securității, prin identificarea şi contracrarea factorilor destabilizatori ai sistemului securității internaționale;

- planificarea şi realizarea acțiunilor pentru a readuce la normal funcționarea obiectelor securității în zonele afectate în rezultatul situațiilor cu carcater destabilizator;

- implicarea directă în planificarea şi realizarea măsurilor de asigurare a securității în afara hotarelor țării în conformitate cu tratatele şi acordurile internaționale etc.

Pentru consolidarea sistemului de securitate internațională este necesar a înlătura factorii ce destabilizează elementele acestui sistem, care, de regulă, depind de contextul temporal şi cel spațial. În acest sens, o anumită situație (spre exemplu, cea a migrației într-un anumit stat) poate fi considerată o problemă de securitate națională, pe când în alt stat în aceeaşi circumstanță nici nu se înregistrează în calitate de amenințare la adresa securității. Circumstanțele expuse pot crea disensiuni în rândul statelor partenere în probleme de securitate. Cu atât mai mult că tensiunile etnice, economice, sociale, cele ce țin de mediu, dar şi interesele geostrategice continuă să provoace instabilitate, fiind prezentă, în continuare, posibilitatea declanşării conflictelor regionale, cu o serie de amenințări transnaționale şi imprevizibile la adresa securității. Stabilitatea poate fi amenințată de pericolul unor conflicte între state, dar şi prin nerespectarea securității individuale în unele state. Din acest motiv, succesul acțiunilor de consolidare a sistemului de securitate internațională se fundamentează pe succesul unei cooperări multidimensionale a comunității internaționale spre uniformizarea proceselor politice şi operaționale de luare a deciziilor de securitate în cadrul acestui sistem. Uniformizarea procesului de luare a deciziilor se poate realiza în condițiile disponibilității părților de a merge la compromisuri, de a persevera şi promova toleranța etnică, politică şi religioasă la nivel internațional.

Valorificarea culturii de securitate şi apărare decentă într-un spațiu în care se realizează numeroase parteneriate, programe şi proiecte internaționale constituie un obiectiv important în actul de consolidare a sistemului de securitate internațională. Un prim pas spre constituirea unei culturi de securitate îl constituie elaborarea şi implementarea unor poltici bine definite în acest domeniu. Politica va fi implementată în practică prin procese educative complexe, care vor avea ca obiectiv formarea conştiinței şi conduitei adecvate asigurării şi consolidării climatului de securitate. În momentul formării acestora se va obține acel comportament capabil să corespundă cerințelor sociale de conştientizare, evitare şi minimizare a riscurilor din sfera securității naționale [2].

Obiectivul prioritar al educației de securitate îl constituie formarea conştiinței şi conduitei adecvate asigurării şi consolidării climatului de securitate. Pe măsură ce normele de securitate vor fi însuşite şi transformate în convingeri, se va produce trecerea de la o conduită impusă din exterior, adesea prin măsuri coercitive, la o conduită autoimpusă la nivel individual, obținându-se astfel o cultură consistentă în domeniu. Educația de securitate este benefică în cazul profilaxiei şi prevenirii, însă nu în cazul când survine

Revista NR 2_2019_.indd 47 03.07.2019 12:52:30

doar după realizarea unui eveniment cu consecințe grave asupra unei comunități. Până în prezent educația de securitate nu a lipsit cu desăvârșire din activitatea cotidiană a comunităților, însă, spre regret, programele derulate au acoperit doar o anumită zonă, cu preponderență terorismul. Actorii implicați direct în aceste procese nu sunt în raporturi directe de cooperare sau coordonare, decât în măsura în care au fost coorganizatori ai aceluiași eveniment. În acest sens se interpune stringenta necesitate de elaborare a unor politici unitare atât la nivel național, dar cât și internațional cu programe și obiective comune, cu instituții și organizații care să formeze un sistem complet.

Un rol extrem de important în elaborarea unei culturi de securitate, dar și în diseminarea ei în mediul societății civile, este deținut de așa-zisele „think tanks", noțiune care include un spectru larg de instituții specializate în furnizarea recomandărilor, expertizelor, consultanței în diverse domenii. Rezultatele dezbaterii diferitelor subiecte abordate de acestea pot să influențeze luarea deciziilor în diverse domenii [3]. În prezent, acestea pot fi solicitate în sprijinul actorilor internaționali care coordonează apărarea și securitatea, a căror activitate este direcționată spre asigurarea securității naționale a statelor și spre combaterea terorismului, spre reducerea și chiar lichidarea armelor de distrugere în masă, spre identificarea și analizarea principalelor fenomene ce se manifestă în evoluția tehnologică a riscurilor și amenințărilor, pentru a căror gestionare vor fi aplicate instrumente specifice.

Educația de securitate reprezintă un obiectiv important și pentru strategia de eradicare a terorismului. Un om bine educat este mai puțin vulnerabil la manipulare și va identifica resurse interne pentru a rezista presiunilor de tot genul pe care le pot exercita asupra lui teroriștii prin metode subtile sau brutale. Există și riscul ca școala să fie acaparată de teroriști și manipulatori aflați în serviciul acestora sau al grupurilor de crimă organizată, situație care se întâmplă în multe zone sărace din Pakistan, unde copiii din familii vulnerabile nu au altă soluție decât să frecventeze școlile religioase în care, de cele mai multe ori, se propagă islamul extremist. În acest caz teroriștii vor distruge sistemul de educație universitară umanitară [4]. Aceste probleme trebuie să se conțină în programul de instruire contra terorismului. Obiectivul de bază al programului îl constituie influențarea educativ-ideologică a acestor grupuri de populație, care pot deveni obiectul propagandei teroriste, educarea lor fiind ghidată cu scop clar, astfel încât populația să cunoască esența fenomenului terorism și repercursiunile acestuia.

Calitatea sistemului de securitate internațională depinde de pregătirea unor riposte la amenințările de tip nou, în special ale terorismului și de perceperea vulnerabilităților. Reacționarea cu succes la orice fenomen nedorit este determinată de nivelul informării corecte despre acesta, de stabilirea conținutului și cauzalității lui, de conștientizarea ilegității acestuia, a particularităților de determinare, dar și de sensibilitatea la diversele măsuri de prevenire și combatere întreprinse [5].

Societatea contemporană este familiarizată cu terorismul, mai nou este terorismul transfrontalier, motivat în mod deosebit de religie sau de necesitatea unei anumite „solidarități", în spatele căreia se mușamalizează interese politice, economice, culturale sau de altă natură, precum și pierderea sensului valoric al vieții, care este un mediu ideal pentru recrutarea teroriștilor, în special din rândul tinerilor, inclusiv din intelectualitate [6].

Revista NR 2_2019_.indd 48 03.07.2019 12:52:30

Perceperea vulnerabilităților stă la baza obiectivelor strategice de anihilare a terorismului. În acest sens, foarte importante se dovedesc a fi cunoașterea motivațiilor, comportamentului, mediului de proveniență, apartenența religioasă, studiile, ocupațiile extraprofesionale, personalitatea teroriștilor, a informațiilor relevante în pronosticarea viitoarelor acțiuni ale acestora. Atenție aparte trebuie să se acorde identificării elementelor ce au contribuit la apariția și dezvoltarea terorismului, scopurilor urmărite, suportului ideologic, metodelor și formelor de recrutare a noilor membri, metodologiei aplicate în instruirea teroriștilor, formelor de săvârșire a actelor teroriste, motivațiilor ce-i determină să realizeze astfel de acțiuni. Analiza în ansamblu a acestor factori va permite elaborarea obiectivelor strategice de combatere a terorismului atât la nivel național, cât și internațional.

Pentru abordare complexă a obiectivelor strategice și a mecanismelor de combatere a terorismului este necesară elaborarea măsurilor practice de blocare a separatismului regional, ce se manifestă sub acoperire etnică, religioasă etc. La baza tacticii contra extremismului trebuie să fie pus principiul abordarii diferențiate: pe de o parte, implicarea reprezentanților diferitelor confesii/etnii în participarea la viața politică a țării, asigurînd controlul puterii asupra activității lor, depistând tendințele posibile ale societății conflictologice religioase; pe de altă parte, realizarea măsurilor represive împotriva extremiștilor religioși și teroriștilor.

În general, combaterea terorismului poate fi definită ca totalitatea acțiunilor întreprinse de guverne pentru a contracara pericolul, incluzând măsurile inițiate de serviciile speciale, de structurile militare, de organele de ordine și de profesioniștii ce activează pe linie de pază și protecție întru a reduce probabilitatea unui eventual atac terorist împotriva unui obiectiv vulnerabil. Suplimentar, aceste măsuri cuprind și acțiunile întreprinse ca ripostă la un eveniment:de la implicarea unei echipe tactice într-o situație de luare de ostatici, până la bombardarea teritoriului unei țări care patronează o anumită acțiune sau un anumit grup [7]. Totuși, utilizarea abuzivă a forței poate servi ca motiv de săvârșire a noilor acte teroriste și de antrenare a altor persoane în activitatea teroristă.

La rândul lor, măsurile de combatere a terorismului reprezintă acțiunile întreprinse pentru contracararea terorismului la nivelul întregului spectru al amenințărilor. Considerăm că la baza acestora trebuie să fie plasat principiul colaborării și al reglementării juridice internaționale, prin consolidarea bazei juridice internaționale cu privire la lupta împotriva terorismului.

Literatura de specialitate divizează măsurile de combatere a terorismului în două categorii: antiterorismul și contraterorismul. Toate mijloacele sunt bune pentru a concretiza utopia terorismului, a unei lumi perfecte [8]. Antiterorismul este constituit din măsuri defensive aplicate spre diminuarea vulnerabilității individuale sau teritoriale la acte teroriste, printr-un răspuns limitat al forțelor civile și militare locale. Intervenția antiteroristă reprezintă ansamblul măsurilor defensive realizate anterior producerii unor atacuri teroriste iminente, utilizate pentru a reduce vulnerabilitatea factorilor umani și a factorilor materiali. Aceste măsuri sunt realizate de structurile specializate care acționează, de regulă, independent, în scopul prevenirii, blocării și respingerii

Revista NR 2_2019_.indd 49 03.07.2019 12:52:30

acțiunilor grupărilor teroriste, interzicerii pătrunderii acestora în obiective și ocupării lor, precum și în scopul menținerii ordinii interioare.

Contraterorismul se bazează pe operațiuni ce includ măsurile ofensive întreprinse spre a descoperi, preveni și contracara acțiunile teroriste [9]. Intervenția contrateroristă reprezintă ansamblul măsurilor ofensive realizate în scopul capturării sau anihilării teroriștilor, eliberării ostaticilor și restabilirii ordinii, în cazul realizării unui atac terorist. Aceasta se execută de structuri specializate, independent sau în cooperare cu alte forțe specializate ale organelor de stat cu atribuții în domeniul securității naționale, pentru succesul misiunii cărora trebuie să se dețină: informații, armament performant adaptat misiunilor, echipament ușor, rezistent, adaptabil la timp și la tip de operațiune, tehnică militară și de comunicații de ultimă generație.

Din punct de vedere strategic, măsurile de contracarare a terorismului sunt puse în aplicare respectând o anumită cronologie tactică. Primul stadiu al acestor acțiuni presupune abordarea nivelului politico-diplomatic (negocieri, schimburi în relațiile diplomatice, sancțiuni, opțiuni militare); cel de-al doilea stadiu cuprinde măsurile antiteroriste întreprinse pentru a face față pericolului (analiza stării de pericol prin culegerea de informații, studierea punctelor vulnerabile etc. și protecția obiectivelor și a demnitarilor - siguranța acțiunilor, a personalului și protecția fizică); al treilea stadiu este cel al reacțiilor tactice (atât acțiuni antiteroriste, cât și acțiuni contrateroriste - reacții tactice, negocieri în problema ostaticilor, lovituri de răspuns etc.) [10].

Măsurile antieroriste și cele contrateroriste necesită a fi modernizate în condițiile în care amenințarea atipică principală, tero-criminalitatea, prin componentele sale – crima organizată și terorismul – reprezintă vectori de pericol social extrem ce pot afecta în mod decisiv dezvoltarea societății contemporane [11]. Amplitudinea evoluției tero-criminalității este dificil de comensurat, dar se poate observa în marile scandaluri financiare, în cantitățile de droguri confiscate, în fluxurile ilegale de persoane care traversează frontierele statelor dezvoltate și, nu în ultimulrând, în impactul social devastator al actelor de terorism [12].

Măsurile de contracarare a terorismului se divizează în două grupuri: măsuri interne întreprinse la nivelul statului și măsuri de ordin extern întreprinse de toate elementele constituitive ale sistemului de securitate internațională. Ambele grupuri au o pondere de importanță egală. Spre exemplu, lipsa unor măsuri de contracarare a terorismului în plan intern, a activităților logistice specifice terorismului - baze de antrenament, producere/spălare de bani, recrutare ideologică de noi membri - riscă atragerea unor sancțiuni internaționale, dificil recuperabile în timp pentru statul tolerant.

Pornind de la analiza obiectivelor de combatere a terorismului, considerăm că de o pregnantă importanță este axarea acestora pe procesul de prevenire a respectivului flagel. Putem distinge trei forme de prevenire a terorismului: prevenirea pe termen lung, prevenirea pe termen mediu și prevenirea pe termen scurt.

- *Prevenirea pe termen lung* are ca obiectiv să nu permită apariția unei amenințări majore care în mod special ține de componenta politică și cea diplomatică. Pe această filieră rolul serviciilor speciale și al armatei constă în a acorda consistență acțiunilor

Revista NR 2_2019_.indd 50 03.07.2019 12:52:30

politice, prin aplicarea lor în practică, dar și în a contribui cu misiuni particulare la acțiune de prevenire în ansamblu. În acest sens menționăm: deschiderea serviciilor speciale și a armatei spre valorile democratice, convocarea responsabililor la nivel regional sau internațional, realizarea stagiilor de profil în combaterea terorismului atât în țară, cât și peste hotare, schimbul de experiență în cazul realizării exercițiilor tactice și de comandă comune, precum și participarea reprezentanților structurilor abilitate la diferite operațiuni externe, în cadrul războiului global împotriva terorismului. Toate acestea reprezintă acțiuni care se înscriu în această formă de prevenire.

• *Prevenirea pe termen mediu* acoperă zona de interes a domeniului strategic.Prevenirea actului terorist se exercită prin: aplicarea în practică a programelor de reformă; achiziționarea mijloacelor de intervenție; activități specifice de culegere a informațiilor; achiziționarea tehnicii speciale necesare pentru asigurarea protecției fizice a obiectivelor cu pericol tehnogen sporit, a edificiilor guvernamentale și a misiunilor diplomatice; crearea cadrului instituționalizat de acțiune a forțelor pentru realizarea operațiunilor speciale; adaptarea strategiilor și tacticilor de acțiune, în funcție de tipul amenințărilor și destinate prevenirii și combaterii acțiunilor teroriste.

• *Prevenirea pe termen scurt* se realizează prin punerea în practică a măsurilor ce se impun în cazul unei situații de urgență sau de criză. Acestea permit să se acționeze în regim de urgență, care presupune: implicarea progresivă a forțelor și mijloacelor abilitate să acționeze pentru asistență operațională; aplicarea pe larg a unor acțiuni de descurajare, cu demonstrarea mijloacelor tehnice din posesie, în special a celor aeriene, navale sau terestre; realizarea acțiunilor privind culegerea datelor de interes operativ; desfășurarea exercițiilor antiteroriste de către reprezentanții structurilor abilitate în combatrea terorismului, ca ultimă posibilitate de prevenire înainte de angajarea efectivă a forțelor.

Un imperativ major în consolidarea mediului actual de securitate și de combatere a terorismului îl constituie cooperarea serviciilor naționale de informații. În condițiile în care noile amenințări la adresa securității internaționale au determinat o consolidare a eforturilor tuturor statelor democratice în direcția prevenirii și contracarării acestora, tot mai necesară se dovedește a fi stabilirea unor mecanisme eficiente de gestionare și evaluare colectivă a informațiilor. Cunoașterea, prevenirea și contracararea tuturor pericolelor ce amenință securitatea națională au la bază informațiile privind evoluția fenomenelor politice, economice, militare în plan global și regional. Accente aparte sunt plasate pe capacitatea serviciilor de informații de a urmări evoluția factorilor care concurează la realizarea politicii de securitate națională [13].

Datorită complexității și interdependenței fenomenelor economice, sociale, politice și militare, care modelează mediul de securitate, activitatea serviciilor de informații în ce privește asigurarea securității și apărării se extinde dincolo de domeniul militar, oferind produse analitice interdisciplinare și multidisciplinare [14]. Consolidarea măsurilor de încredere și stabilirea unui control internațional eficient asupra activității statelor în domeniul militar reprezintă asigurarea juridică internațională a păcii și securității internaționale [15]. Prin cunoașterea detaliată a acestor forme de conflict asimetric, care tind să se extindă la nivel global, serviciile de informații și cele pentru apărare pot

Revista NR 2_2019_.indd 51 03.07.2019 12:52:30

elabora o strategie de contracarare eficientă a premiselor care generează disensiunile în societate. În acest sens este necesară cunoașterea nu doar a formelor de conflict asimetric, dar și studierea creării și compoziției rețelelor sociale de comunicare a teroriștilor. Rețelele sunt importante pentru specialiști, deoarece ele constituie morfologia care stă la baza organizațiilor teroriste, crimei organizate, a războiului din spațiul cibernetic și a altor amenințări la adresa securității.

Combaterea terorismului doar prin mijloace militare nu este suficientă. Războiul nu va duce la nimicirea completă a terorismului, ci poate să ducă la diminuarea numai pe o perioadă anumită de timp a numărului de acte teroriste, pentru ca mai apoi ele să izbucnească cu intensitate sporită, deoarece terorismul nu este o problemă militară, ci una politică, socială și economică. Spre exemplu, câștigarea războiului clasic împotriva talibanilor din Afganistan și instalarea unui guvern sub protectoratul ONU nu a însemnat și înlăturarea teroriștilor sau revenirea țării la normalitate. O situație similară a avut loc în Irak după încheierea războiului clasic în anul 2003. Aceste exemple denotă elocvent insuficienta adaptare a strategiei elaborată de forțele multinaționale la cerințele de luptă împotriva insurgenților și teroriștilor și determină scepticismul unor experți, care consideră că războiul ar putea dura și o sută de ani [16]. Din acest motiv, accentul coaliției antiteroriste trebuie plasat pe cooperarea pronunțată a unor servicii de informații profesioniste, în paralel cu concentrarea resurselor comunității mondiale pentru realizarea și implementarea unor programe viabile de eradicare a sărăciei, a analfabetismului și a subdezvoltării, deoarece discrepanțele existente între statele bogate și cele sărace ale lumii se vor acutiza și democrația nu poate prinde rădăcini, dacă nu există un standard minim de instituții [17]. Serviciile de informații au fost întotdeauna impuse de circumstanțe să-și modeleze activitatea în funcție de transformările survenite cu privire la obiectivele, mediile operaționale și în funcție de solicitările cu privire la supravegherea exercitată de ele și la controlul extern. Reprezentanții componentei informative susțin că nu se pot obține succese deosebite în combaterea terorismului, dacă nu se va reuși o bună colaborare cu serviciile de informații și de securitate din principalele țări partenere. Prin urmare, serviciile de informații occidentale au început să se implice activ în activități complexe de consultanță în management, reformă, instruire și dezvoltare instituțională destinate serviciilor de informații ale statelor democratice în dezvoltare.

Considerăm că în activitatea de asigurare a securității serviciile de informații trebuie să plaseze accentele atât pe serviciul de spionaj, cât și pe cel de contraspionaj,ceea ce va contribui inevitabil la extinderea activității forțelor de securitate, care utilizează mijloacele contemporane de spionaj pentru descoperirea conspirării teroriștilor și neutralizarea acestora. Pentru a conferi eficacitate politicilor de luptă împotriva terorismului, este necesar să cunoaștem în detaliu informațiile despre grupările și persoanele care tind să-și realizeze conceptele prin acțiuni teroriste, să acumulăm date relevante despre scopurile și planurile exacte ale motivației lor politice (ale conducătorilor și membrilor), să identificăm mijloacele material-tehnice aflate în posesie, să precizăm sursele de finanțare, să stabilim caracterul legăturilor acestora cu alte grupări teroriste, cu statele teroriste și cu criminalitatea internațională organizată. Acest lucru îl pot efectua doar

Revista NR 2_2019_.indd 52 03.07.2019 12:52:30

reprezentanții instituțiilor abilitate cu realizarea activităților de spionaj şi contraspionaj. Modalitățile de prevenire şi contracarare a amenințărilor teroriste se bazează pe calitatea informațiilor parvenite de la populația locală.

Pe lângă, activitatea specială cu populația şi prelucrarea informațiilor parvenite, un rol important îl are dezvoltarea noilor metodologii de contraspionaj pentru detectarea pericolelor terorismului, aşa ca: interceptarea convorbirilor telefonice, introducerea tehnicii speciale, interceptarea rețelelor IT, interpunerea agenturii, penetrarea informativă a grupărilor de tip mafiot sau teroriste, protecția martorilor, perfecționarea instruirii angajaților subunităților antiteroriste. Aceste metode sunt pe larg utilizate, spre exemplu, în Turcia, Israel etc. În Federația Rusă ele sunt incluse în Programul de activitate antiteroristă al Serviciului Federal de Securitate (FSB) şi al Serviciului Principal de Informații din cadrul Ministerului Apărării (GRU). La rândul lor, SUA utilizează măsuri mult mai radicale, gen descurajarea nucleară, război psihologic la nivel strategic, operațiuni informaționale, acțiuni preventive etc [18].

Majoritatea activităților antiteroriste sunt corelate cu legislația națională; acestea vizează coordonarea şi alocarea de fonduri; securitatea internă; controlul deplasărilor de persoane şi controlul de frontieră; cooperarea internațională în caz de amenințare nucleară, biologică şi chimică. Această listă poate fi considerată un catalog al posibilelor măsuri împotriva terorismului [19].

În procesul elaborării măsurilor de profilaxie pentru preîntâmpinarea şi combaterea terorismului trebuie să se ia în considerare tipurile terorismului contemporan, cauzele acestuia, motivul social, subiecții care îl susțin, specificul şi forma de pregătire şi desfăşurare a operațiunilor teroriste. Totuşi, statele şi forțele de securitate trebuie permanent să acționeze în limitele legii. În caz de insucces, ele vor submina legalitatea democratică, încrederea socială şi respectul față de sistemul judiciar şi de drept. Menționăm că acest obiectiv contraterorist intervine datorită cazurilor de atitudine agresivă din partea unor militari față de captivii lor talibani. Asigurarea unui sistem de măsuri orientat spre contracararea propagandei ideologiei teroriste şi extremiste, a violenței şi cruzimii în societate, în special în mijloacele de informare în masă, constituie un obiectiv important de combatere a terorismului.

În contextul prevenirii şi combaterii terorismului, un alt act normativ important la nivel internațional este „Strategia pentru combaterea terorismului" [20], aprobată în cadrul Summitului Uniunii Europene din 15-16 decembrie 2005. Potrivit prevederilor acesteia, obiectivul strategic îl constituie combaterea terorismului global, prin prevenirea acestuia; protecția populației şi a infrastructurii critice; el cuprinde şi măsurile antiteroriste, riposta contrateroristă, astfel încât Europa să devină un loc sigur în care cetățenii ei să poată locui în libertate, securitate şi să se bucure de dreptate.

Combaterea cu succes a terorismului la nivel internațional este în dependență directă de activitatea structurilor politice şi sociale ale statelor, care trebuie să creeze condiții pentru soluționarea problemelor sociale, naționale, spirituale pentru toate grupurile sociale şi național-etnice ale populației în scopul diminuării bazei sociale a terorismului. Anume problemele sociale existente, inclusiv naționale şi religioase, legate de posibilitățile

Revista NR 2_2019_.indd 53 03.07.2019 12:52:30

reduse ale cetățenilor unui stat, de a se autorealiza, de a-și promova în societate tradițiile și obiceiurile sunt una din cauzele intensificării extremismului și separatismului în lume.

Actorii sistemului de securitate internațională trebuie să analizeze în mod continuu și temeinic amenințările și riscurile, precum și configurarea spațiilor periculoase, vulnerabilitățile și punctele forte ale structurilor sale, acțiunile care preced și condiționează stările de crize interne și internaționale, iar coaliția antiteroristă trebuie să lupte cu radicalismul [21] și să-și lase la o parte ambițiile geopolitice.

Responsabilitatea principală pentru lupta împotriva terorismului aparține fiecărui stat în parte. Astfel, în pofida faptului că încheierea acordurilor bilaterale este un proces anevoios, statele trebuie să tindă spre angajamente în ce privește lupta împotriva terorismului și a crimelor contra păcii și securității omenirii ca infracțiuni internaționale [22]. Pe parcursul luptei antiteroriste observăm tendința multor state de a articula eforturile de combatere a terorismului în exteriorul țării, întrucât prin implicarea în zone instabile, precum sunt cele din Asia Centrală, Afganistan sau Orientul Mijlociu, un stat poate reduce substanțial riscul unui atac terorist în propriul stat.Printre măsurile de ultimă oră întreprinse la nivel internațional pentru combaterea terorismului promovat de liderii grupărilor Statului Islamic se înscrie crearea coaliției antiteroriste (60 de țări), acțiunile căreia sunt coordonate de Statele Unite ale Americii.

Specialiștii în domeniu identifică patru linii de apărare pentru a contracara noile amenințări teroriste. Culegerea și schimbul de informații este prima linie de apărare și cel mai sensibil element pe palierul combaterii terorismului. Dacă războiul asimetric implică capacitatea unui inamic invizibil, care își modifică în permanență localizarea și modul de acțiune, bazându-se pe experiența obținută în cadrul operațiunilor anterioare, atunci serviciile speciale trebuie să detecteze la timp aceste noi forme operaționale.

Cea de-a doua linie de intervenție în confruntarea cu noile amenințări teroriste este reprezentată de atitudinea populației, caracterizată prin calm și stăpînire de sine, în scopul inducerii unor frustări în rândul grupărilor teroriste, care să provoace disensiuni în structurile ce le guvernează. În acest caz guvernele au responsabilitatea de a identifica răspunsuri echilibrate, care să contracareze dezinformările, manipulările și acțiunile teroriste pentru a nu alimenta insecuritatea populației.

Cea de-a treia linie de contracarare poartă prioritar un caracter ofensiv, constituit dintr-un complex interoperabil între măsurile de implementare a legii și operațiunile militare, susținut și facilitat de reprezentanții diplomației. În acest context, se impune necesitatea stabilirii clare a faptului dacă terorismul ar trebui să fie considerat crimă de război (așa cum este stipulat în legislația multor state occidentale) sau o acțiune legală și, prin urmare, dacă acest act ar trebui să fie realizat de o forță militară sau de una stipulată prin lege.

A patra linie de apărare este cea a cărei eficiență acționează numai pe termen lung. Eforturile și investițiile trebuie să fie direcționate spre ruperea legăturilor și separarea grupărilor teroriste, în sensul restrângerii mediului de susținere, începând de la stoparea afluxului de noi luptători, restrângerea finanțării, limitarea accesului la arme de distrugere în masă, lichidarea condițiilor ce facilitează pregătirea actelor teroriste, precum și subminarea ideologiei și a legitimității politice [23].

Revista NR 2_2019_.indd 54 03.07.2019 12:52:30

Finalizând abordarea celor expuse în acest paragraf, considerăm că în cadrul actualului sistem de securitate internațională se observă două tendințe distincte –globalizarea și fragmentarea acestuia. Obiectivele de combatere a terorismului trebuie să îmbine eforturile comune ale tuturor actorilor internaționali și, în special, ale statelor. Condiție obligatorie pentruobținerea succesului în lupta împotriva terorismului internațional, reprezintă și eforturile diplomatice de realizare a cooperării multinaționale extinse.

În calitate de soluții viabile privind combaterea terorismului se prezintă a fi controlul tranzacțiilor teroriștilor, presiunile economice, politice sau chiar militare exercitate asupra statelor care susțin terorismul. La elaborarea acestor soluții trebuie să se pornească de la faptul că terorismul este un conflict asimetric, dinamic și complex. Iar politica promovată de marile puteri trebuie să fie axată în principal pe măsurile de prevenire a crizelor și a amenințărilor.

Este necesară inițierea și coordonarea adecvată a unor activități de cercetare științifică care ar aborda problematica vulnerabilității și securității, accentele fiind plasate pe combaterea terorismului și pe managementul consecințelor. În acest sens, actorii de pe scena mondială sunt conștienți de importanța instaurării și asigurării unui climat internațional de securitate stabil. Modul de a realiza, restabili și menține stabilitatea pe mapamond trebuie să constituie preocuparea primordială a sistemului de securitate internațională.

Combaterea terorismului contemporan se desfășoară în condițiile sporirii complexității acestui fenomen, datorat extinderii intereselor geostrategice ale diferitelor state, ceea ce duce la globalizarea riscurilor și amenințărilor la adresa stabilității globale. Analiza aspectului instituțional-funcțional al procesului de consolidare a sistemului de securitate internațională a scos în evidență necesitatea intensificării activității comune a statelor și organizațiilor internaționale de securitate, concomitent cu afirmarea unui potențial grad de periculozitate a amenințărilor și provocărilor expuse la adresa securității, unde utilizarea puterii militare nu mai poate garanta combaterea acestora, soluționarea conflictelor sau managementul consecințelor.

Aspectul funcțional al consolidării sistemului de securitate internațională relevă necesitatea implementării unor tactici și strategii de combatere a terorismului bazate pe rețea, prin luarea în considerare a tuturor dimensiunilor organizațiilor teroriste actuale. Accente importante necesită a fi plasate pe combaterea indirectă a terorismului prin prevenirea conflictelor și gestionarea crizelor, pe controlul armamentelor și dezarmare, pe sporirea încrederii populației în organismele naționale și internaționale ce asigură securitatea, pe cooperarea în plan economic, cultural, umanitar, ecologic etc., în mod special în contextul modificării și extinderii metodelor și formelor terorismului, a activității organizațiilor teroriste.

Analiza organizațiilor teroriste actuale a scos în evidență tendințele de unificare a acestora atât la nivelul operațional prin suport logistic reciproc, cât mai ales la nivelul conducerii strategice, prin elaborarea de strategii coordonate. O altă tendință periculoasă o reprezintă restructurarea „organigramei": trecerea de la grupări bine localizate, organizate în jurul unei anumite baze teritoriale sau regionale, susținute uneori de state-

Revista NR 2_2019_.indd 55 03.07.2019 12:52:31

sponsor, la rețele internaționale, delocalizate de teroriști. Acestea apelează tot mai frecvent la surse alternative de finanțare, inclusiv la sponsorizare privată, trafic de droguri și armament, crime transfrontaliere și comerț ilegal. Datorită disponibilității de a forma alianțe practice conjuncturale, a sporit și caracterul imprevizibil al acțiunilor pe care le coordonează, precum și capacitatea acestora de a comite acte de violență extremă. Acțiunile violente ale Statului Islamic în Siria sunt o confirmare elocventă a celor enunțate.

Terorismul contemporan afectează grav sistemul securității internaționale, din care cauză actorii acestui sistem trebuie să-și asume responsabilitatea implementării tacticilor și strategiilor invocate. În acest sens, importanță deosebită are renunțarea la aprecierea terorismului conform dublelor standarde. Terorismul nu trebuie privit ca o formă de luptă pentru eliberarea națională sau ca o politica internă a statului. Evaluând sub aspect politic, juridic și operativ fenomenul terorism, trebuie să se excludă dublul standard, distincția axîndu-se pe faptul că terorismul constituie infracțiune și nu modalitate de acțiuni militare; deci teroriștii trebuie considerați infractori, indiferent de faptul cum se autoproclamă.

Criteriul clasificării statelor în state-sponsor și state teroriste în funcție de gradul de implicare în terorismul internațional este unul relativ și problematic, deoarece se poate transforma în armă politică utilizată de către state pentru a-și descrie astfel adversarii sau de către organizațiile teroriste pentru a-și motiva acțiunile teroriste la adresa statelor rivale. Confruntările cu statele implicate în promovarea terorismului internațional ar putea reflecta conflictele de interese pe arena internațională dintre state și superputeri, alianțe și ligi de state, grupuri și organizații diverse.

Aspectul instituțional al consolidării sistemului de securitate internațională este caracterizat de necesitatea intensificării eforturilor de cooperare a tuturor elementelor componente ale acestui sistem, în special a statelor și organizațiilor internaționale de securitate, eforturile fiind direcționate spre prevenirea, cunoașterea, identificarea și contracararea acțiunilor care ar putea genera pericole la adresa sistemului. În acest sens, statele naționale au recurs la crearea unor organizații internaționale de securitate care pe baza unor principii, norme și instrumente specifice să poată realiza cooperarea și înțelegerea dintre actorii internaționali.

Concluzii

Organizațiile internaționale de securitate expuse analizei în acest articol, ca elemente ale sistemului de securitate internațională, asigură securitatea colectivă, protejează securitatea națională și consolidează în mod continuu securitatea internațională prin dialog și cooperare. Considerăm că organizațiile internaționale de securitate trebuie să abordeze în comun și mult mai bine coordonat terorismul ca fenomen. Extinderea neîntârziată a cooperării prin intermediul structurilor existente pune în dificultate grupările teroriste și asigură eficacitatea prevenirii și combaterii acțiunilor acestora.

Caracterul dinamic al răspunsurilor la noile amenințări va necesita plasarea accentelor pe prevenirea crizelor și a amenințărilor, va necesita soluții pe măsură, care vor include controlul exporturilor, presiunile economice, politice sau chiar militare.

Revista NR 2_2019_.indd 56 03.07.2019 12:52:31

Sistemul actual al securității internaționale dispune de toate aceste instrumente pentru adoptarea unor astfel de soluții complexe.

Actualului sistem de securitate internațională îi sunt caracteristice sporirea și diversificarea tipului de actori de securitate. Astfel, apar noi actori statali cu valietăți globalistice, dar și actori transnaționali de insecuritate de genul grupărilor teroriste, mișcărilor religioase sau etnice. Tendința de reformare, dinamizare și extinderea organizațiilor responsabile astăzi de securitatea internațională – ONU, NATO, UE, OSCE etc. – trebuie să fie însoțite de transformări și negocieri ale principalelor aranjamente de securitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cosma M. Riscuri şi amenințări la începutul secolului XXI. Sibiu: Alma Mater, 2008. 229 p.
2. Moştoflei C. (coord.). Politici şi strategii în gestionarea conflictualității. Vol.1. Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2008. 242 p.
3. Helsing J. Organizațiile secrete şi puterea lor în secolul XX. Oradea: Alma Tip, 2000. 318 p.
4. Volkoff Vl. Dezinformarea văzută din Est. Bucureşti: Pro Editură şi Tipografie, 2007. 59 p.
5. Moştoflei C. (coord.). Perspective ale securității şi apărării în Europa. Vol.4. Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2009. 414 p.
6. Ibidem.
7. Arădăvoaice Gh. ş.a. Terorism, antiterorism, contraterorism. Istoric, actualitate, perspective. Bucureşti: Antet, 1997. 384 p.
8. Naghi G., Toma Gh. Ora care a schimbat lumea. Asimetria începutului de secol. Bucureşti: Presa Națională, 2004. 131 p.
9. Moştoflei C. (coord.). Stabilitate şi securitate regională. Vol.1, Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2009. 1336 p.
10. Arădăvoaice Gh. ş.a. Op.cit.
11. Dolghin N., Văduvă Gh. Războiul bazat pe rețea şi viitorul strategiei militare. Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", 2004. 237 p.
12. Seria atentatelor continuă în Irak. În: Adevărul, joi, 18 decembrie 2003.http://193.231.1.3/file.php/20/M_Toma_Simbioza_Terorism_-_Media.pdf (vizitat la 12.04.2011)
13. Petrescu S. Apărarea şi securitatea europeană. Bucureşti: Editura Militară, 2006. 186 p.
14. Варфоломеев А. и др. Терроризм и контртерроризм в современном мире: аналитические материалы, документы, глоссарий. Научно-справочное издание. Москва: Эксилит, 2003. 480 с.
15. Richicinschi Iu. Terorismul – pericolul destabilizării securității internaționale. În: Revista de Drept a Institutului de Filosofie, Sociologie şi Drept al AŞM, 2005, p.44-50
16. Friedman G. Următorii 100 de ani. Previziuni pentru secolul XXI. Bucureşti: Litera, 2012. 271 p.
17. Wright R. în The Gap Between Haves and Have-Nots Is Growing. 21st Century Earth. Opposing Viewpoins, 1996. 355 p.
18. Controlul parlamentar al sectorului de securitate: principii, mecanisme şi practici. Ghid practic pentru parlamentari. Bucureşti: Ziua, 2003. 200 p.
19. Ibidem.
20. Lungu P. Terorismul postmodern. În: Psihosociologia & Mass media, 2001, nr.4, p.116-120.
21. Бирштейн Б. Партнёрство ради жизни. Кишинев: Универсул, 2002. 127 с.
22. Bicherschi T. Unele aspecte privind cooperarea internațională în combaterea terorismului. În: Revista Națională de Drept, 2004, nr.11, p.50-58
23. Winkler H.T. ş.a. Combating terrorism and its implications for the security sector. Vallingby, 2005. 248 p.

Revista NR 2_2019_.indd 57 03.07.2019 12:52:31

PRIORITIES AND CHALLENGES TO THE CREATION OF SUSTAINABLE SOCIETIES IN MODERN EUROPE

PRIORITĂȚI ȘI PROVOCĂRI LA CREAREA SOCIETĂȚILOR DURABILE ÎN EUROPA MODERNĂ

Marek SZAJCZYK, Ph.D.
Faculty of Economics and Legal Sciences,
Siedlce University, Poland
marek.szajczyk@uph.edu.pl

Rezumat

Articolul este dedicat dezvoltarii durabile în contextul lumii moderne a organizațiilor, cu un accent special pe organizațiile din sectorul public. Scopul cercetării este de a identifica prioritățile și provocările pentru crearea unei societăți durabile. În plus, scopul acestui articol este de a identifica problemele cuprinse în abordarea sustenabilității sociale. Perspectiva cercetării prezentată în acest articol vizează identificarea și analiza aspectelor selectate ce sunt considerate mai importante decât alte probleme și situații cu care se confruntă organizațiile din sectorul public. Rezultatele cercetărilor efectuate sunt un fel de linii directoare și indicatoare pentru organizații, în special pentru organizațiile din sectorul public, care doresc să implementeze strategii de dezvoltare durabilă. Problema de cercetare are o importanță deosebită datorită multor tendințe autodistructive prezente în ceea ce privește creșterea populației, epuizarea resurselor neregenerabile și deteriorarea condițiilor de mediu, ce indică o defalcare globală viitoare. Această cercetare organizează și sistematizează cunoștințele despre problemele legate de implementarea strategiilor de dezvoltare durabilă și provocările aferente.

Cuvinte-cheie: *dezvoltare durabilă, sustenabilitate, strategi, organizații din sectorul public, provocări.*

Summary

The article is dedicated to the subject of sustainability thinking in the conditions of the modern world of the organizations, with particular emphasis on public sector organizations. The goal of the research is to identify the priorities and challenges to the creation of a sustainable societies. Moreover the aim of the article is to identify the problems encompassed by the social sustainability approach. The research perspective presented in this article concerns the identification and analysis of selected aspects, that are considered more important than other matters and situations the public sector organizations are faced with. The results of the conducted research are a kind of guidelines and signposts for organizations, especially public sector organizations wishing to implement sustainable development strategies. The research problem is of great importance due to many present self-destructive tendencies with regard to population growth, depletion of non-renewable resources and deteriorating environmental condition, pointing to the upcoming global breakdown. This research organizes and systematizes knowledge about problems related to the implementation of sustainable development strategies and the related challenges.

Keywords: *sustainable development, sustainability, strategy, public sector organizations, challenges.*

For several decades, sustainable development has been an idea that guided development management at all levels of local government as well as at the national level. There are references to sustainable development in numerous legal acts functioning in

Revista NR 2_2019_.indd 58 03.07.2019 12:52:31

many countries around the world. Many of such references can be also found in the documents of international organizations, in particular, the United Nations, including the latest "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development" - A new universal agenda for all countries and all stakeholders including 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and 169 targets [1, p. 1-35]; Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), with a number of books and guidelines [2, 3, 4] and the European Union regulations, including the EUROPE 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, in which sustainable growth is one of three main priorities [5, p. 8]. Despite many of those guidelines and regulations, there are many different views on how sustainable society can be achieved, furthermore, there are different views on what sustainability really means. The general idea stems from the concept of sustainable development which became in common use since Bruntland Report for the World Commission on Environment and Development in 1987 and is usually considered to be: "Development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs." [6, p.16] Since then, there have been many variations and extensions on this basic definition. The general variations of the definitions have a smaller chance to become outdated, because they do not carry any information or describe anything specifically. It is easier to find "followers" of such a definition. The more particulars there are in a definition, the greater field for denial and the ordinary polemic. Some ideas on what constitutes sustainable development and sustainability were presented by different institutions including The World Commission on Environment and Development: "A process of change in which the exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development and institutional change are all in harmony and enhance both current and future potential to meet human needs and aspirations" [6, p.17].

The article is dedicated to the subject of sustainability thinking in the conditions of the modern world of the organizations, with particular emphasis on public sector organizations. The goal of the research is to identify the priorities and challenges to the creation of a sustainable societies. For this purpose it will be essential to find out what is expected by the public sector organizations to be sustained and what particular constituents of human economic, ecological or social systems should be maintained and last longer in sustainable society and, on the other hand, what should be changed. It does not have to be very obvious, because in developing systems things are constantly changing, therefore it is not possible to sustain every systems, thing or condition, but it is reasonable to try to sustain some of them - for practical or moral reasons. Moreover the aim of the article is to identify the problems encompassed by the social sustainability approach. The research perspective presented in this article concerns the identification and analysis of selected aspects, that are considered more important than other matters and situations the public sector organizations are faced with. The results of the conducted research are a kind of guidelines and signposts for organizations, especially public sector organizations wishing to implement sustainable development strategies. The research problem is of great importance due to many present self-destructive tenden-

Revista NR 2_2019_.indd 59 03.07.2019 12:52:31

cies with regard to depletion of non-renewable resources, deteriorating environmental condition, and population growth, pointing to the upcoming global breakdown. This research brings, organizes and systematizes knowledge about problems related to the implementation of sustainable development strategies and the related challenges.

The research approach presented in this article is based on the assumption that all of the domains of sustainability have a social dimension: including ecological, economic, political, and cultural sustainability. Moreover, when social sustainability is defined as "the ability of a community to develop processes and structures which not only meet the needs of its current members but also support the ability of future generations to maintain a healthy community" [7], it can be definitely accepted, that social dimension of sustainability encompasses all human activities. Social sustainability is an often overlooked aspect of sustainability, and it is least defined and least understood of the different ways of approaching sustainability and it has got less attention in public dialogue than economic and environmental sustainability. Social sustainability it is an approach which presents new perspectives in contrast to the main approach to sustainability, which assume environmental, economic and social sustainability. Useful definitions of social sustainability have been elaborated, among others by the Western Australian Council of Social Services: "Social sustainability occurs when the formal and informal processes; systems; structures; and relationships actively support the capacity of current and future generations to create healthy and liveable communities. Socially sustainable communities are equitable, diverse, connected and democratic and provide a good quality of life" [8, p.18.] and Social Life, a UK-based social enterprise specialising in place-based innovation. "a process for creating sustainable, successful places that promote wellbeing, by understanding what people need from the places they live and work. Social sustainability combines design of the physical realm with design of the social world – infrastructure to support social and cultural life, social amenities, systems for citizen engagement and space for people and places to evolve." [9, p.16]. Therefore, the contribution towards social sustainability include a wide range of activities and research areas, such as those for the benefit of equality, human rights, nurture, communality and resilience but also shared enthusiasm, empathy and trust. Then, social sustainability is concerned with taking humane aspects into account in the whole of human activity, including the economy.

The theoretical background for the research are also studies on a different areas of sustainability and the integration of these areas, which is a key pragmatic requirement for sustainable development of society or an organization. After publishing "Our Common Future" - the report of the World Commission on Environment and Development in 1987, sustainability discourse began intensely. Since that time, the discussion of how to make human economic and social systems last longer and have less impact on ecological systems is still vivid. Nevertheless, many politicians and decision makers are having trouble understanding the implications of their management for social and environment consequences [10]. Generally sustainability may mean different achievement levels of sustainable development for the advocates of each sustainability dimension:

Revista NR 2_2019_.indd 60 03.07.2019 12:52:31

economic, ecological or social. However, it will not be possible to achieve a desired level of sustainability in any dimension without achieving it in other dimension.

Current and future interactions between men-made and natural systems have a significant impact on society and the environment. This highlights the need to understand and measure the nature of sustainability and develop new approaches to: public services, resources management, industry and services, and lifestyle. One of the approaches towards measurement of sustainable development is to select and enumerate a number of indicators for each of the three dimensions – economic, environmental and social. The institution such OECD, the European Commission and the United Nations Commission on Sustainable Development have compiled a sets of indicators for tracking sustainable development trends. However those indicators are not easily transformed into organization's actions. According to OECD there are six key dimensions of sustainable development. There are effects of economic activity on the environment (e.g., resource use, pollutant discharges, waste) and on society (e.g., income levels, equity, employment). There are effects of social variables on the environment (e.g., demographic changes, consumption patterns, environmental education and information, institutional and legal frameworks) and on the environment (e.g., demographic changes, consumption patterns, environmental education and information, institutional and legal frameworks) and there are environmental services to the economy (e.g., natural resources, sink functions, contributions to economic efficiency and employment) and to society (e.g., access to resources and amenities, contributions to health, living and working conditions) [11, p. 2]. Based on these dimensions many organizations have implemented specific social management system including environmental management system, however they are rarely integrated with the general management system of an organization. As a consequence, environmental and social management is often not linked to the economic success of the organization. Nevertheless, in measuring and assessing sustainability local governments have some measuring tools at their disposal. Some tools which tends to take a single domain eg. economics, ecology or politics as its point of focus are less useful for assessing complex qualitative issues and problems. Therefore, some modern tools are needed and the example of such a tool is the Circles of Sustainability. The tool can be used in rural communities as well as in complex urban settings and it can be also applied for managing projects directed towards socially sustainable outcomes. The method is used by a number of cities across the world which try to map the sustainability of their communities. The method is associated with Metropolis - The World Association of Major Metropolises and helps the cities to manage major projects and also provide feedback on their sustainability profiles. The Circles of Sustainability approach apply four-domain model: economics, ecology, politics and culture and in each of these domains there are 7 subdomains included:

- The economic domain and subdomains: Production and resourcing; Exchange and transfer; Accounting and regulation; Consumption and use; Labour and welfare; Technology and infrastructure; Wealth and distribution.

Revista NR 2_2019_.indd 61 03.07.2019 12:52:31

- The ecological domain and subdomains: Materials and energy; Water and air; Flora and fauna; Habitat and settlements; Built-form and transport; Embodiment and sustenance; Emission and waste.
- The political domain and subdomains: Organization and governance; Law and justice; Communication and critique; Representation and negotiation; Security and accord; Dialogue and reconciliation; Ethics and accountability.
- The cultural domain and subdomains: Identity and engagement; Creativity and recreation; Memory and projection; Belief and ideas; Gender and generations; Enquiry and learning; Wellbeing and health [12].

Issues related to areas of building social sustainability, such as social equity with promotion of just and equitable distribution of public services as well as formation and implementation of public policy; livability, community development, social capital, community resilience, and human adaptation and placemaking, taken into account at the planning level, by the public sector organizations, contribute to better understanding of the concept and pathways to sustainable societies. Strategic and planning studies at the local level, taking into account social sustainability issues and the principles of sustainable development may include development strategies and programs, but also: local spatial development plans, environmental programs, waste management programs, low-carbon economy programs, revitalization programs, ecological education programs, local development plans, environmental inventories, Local Agenda 21 and others. They all support the efficient implementation of development policy. It is important that they should be complementary and not exclusive. The proper development of the above documents is a very important step guaranteeing the implementation of a sustainable development policy, but it is not enough [13, pp. 24-44]. The intersectoral partnership for the sustainable development of the commune, district or region is of equal importance, because only the participation of all stakeholders will ensure the process of implementing the strategy will be efficient and effective. [14 pp. 73-114.] It is also very important to ensure adequate financial resources in the budgets of local government units for the implementation of projects for sustainable development and for the implementation of social and environmental responsibility strategies. [15, pp. 235-251].

As an indispensable element the success of strategies and programs also there is continuous assessment of the effectiveness of implementation of the provisions included in the programs and strategies. The monitoring of development policy is the most often carried out using a set of sustainable development indicators. Quite often measuring sustainability causes a number of difficulties resulting from lack of standardization and lack of threshold values for indicators. The monitoring can be carried out by applying numerous partial indices relating to particular spheres of sustainable development, but also by applying the aggregated indicators. For example, in the sphere of environmental sustainability the indicator may include: pressure exerted on the environment, by the city; indicators presented state of the environment and indicators of reactions describing activities aimed at preserving assets and environmental resources. [16. p. 107]

Revista NR 2_2019_.indd 62 03.07.2019 12:52:31

One of the most important aspects discussed in local development strategies is the issue of spatial planning. Spatial development plans are usually expected to provide spatial order and transparent procedures for investment preparation, but very often, spatial planning processes are accompanied by many problems. The local spatial development plan is a document that should include all the determinants of sustainable development. By applying to the spatial development plans elements concerning, for example, protected areas and carrying out relevant arrangements and analyzes as part of the plan adoption procedure, it eliminates the need to conduct such procedures as part of processes related to the investments in the area covered by the local spatial development plan.

The idea of sustainable and long-term development, expressed by the definition of the United Nations which says that development must meet the needs of today's generation and not threaten the capabilities of future generations, can be helpful in defining tasks and goals of spatial planning. Among the principles of sustainable development being the basis for setting goals in strategic and planning studies, including those related to spatial planning, we can mention:

- adaptation of the built-up space to the development needs of the district or region,
- ensuring equal treatment of space users,
- comprehensive site preparation for the modernization of existing infrastructure,
- ensuring development in the field of urbanization, economy and environmental protection for the needs of future generations,
- protection of the climate, raw materials resources and the environmental resources such as: air, water and soil,
- protection of material culture goods,
- limiting harmful emissions to the atmosphere,
- saving energy through the use of renewable sources (solar, wind, water, etc.),
- waste utilization and implementation of environment-friendly industrial and agricultural production technologies,
- meeting the health, cultural and social needs of residents,
- preservation of spatial order (urban and architectural) in accordance with modern world standards.

Among many environmental and social challenges of sustainability in the world we live in today, such as deforestation, carbon emissions and habitat destruction or social issues such as poverty, hunger and disease or government and corporate corruption, most of them can only be solved by implementing a community-by-community approach to sustainability. An important and specific one, worth a closer look is also globalization. As a process of a mostly external character to local government units it strongly affects them and it is impossible to omit this impact in strategic planning at the level of a local government unit, such as commune, district or region. Locality within the European culture is connected with the commonwealth, collectivity and community and first of all it is a cultural phenomenon and the heritage of individual groups and collectivities, such as individual or collective identity and individual or social memory [17, pp. 28-32]. The processes of globalization most often are understood as interna-

Revista NR 2_2019_.indd 63 03.07.2019 12:52:31

tionalization, liberalization and the universalization of the economic system. They cause a number of both beneficial and harmful effects for local economic system. The first group includes: economic liberalization and limiting the role of the state; accelerating the process of internationalization of enterprises; progressing privatization; deregulation; progressive integration and expanding contacts between institutions and between enterprises. However, those positive effects of globalization are appropriated by the rich, privileged part of the global community. The harmful effects of globalization include pauperization and marginalization of individuals, groups, and sometimes whole communities; crisis of industry and post-industrial cities; depopulation of the villages; an increasing number of unemployed people and migrations for economic reasons. Moreover as the negative effects of globalization should be indicated: the forced introduction of a "free market", which is not really free but controlled by large corporations; opening markets in developing countries to corporations that flood them with their products, destroying local competition; introducing the domination of corporate power over national governments, that try to be more loyal to the supranational organizations and corporations than to their own citizens; adapting national law to the dictates of corporates interests. Among the negative effects of globalization, most often highlighted by local governments in Eastern and Central European countries in recent years, the most frequently indicated are the migration of highly qualified employees due to the easier flow of information and easier education. In particular, this problem concerns the emigration of medical personnel, e.g. doctors and nurses.

The impossibility of predicting the direction of further development of the globalization process justifies the adoption of the evolutionary scenario of the synthesis consisting in the exchange of values at various scales and maintaining the balance between the pressure of globalization and the response of localities [17, p. 35].

People are less and less connected by common local history, collective relations or worldview. Some researcher emphasizes the coming sunset of locality: "The area of life is separated from the external determinants associated with the place, and the very notion of the place loses its importance in the face of the development of uprooting mechanisms. In most traditional cultures, regardless of the relatively frequent migrations of their populations and the huge areas that they sometimes travel across, the social life was generally related to the place. The basic factor in the change of this state of affairs is not the intensification of mobility, but the fact that the places have been completely penetrated by the uprooting mechanisms that linked local activities to spatio-temporal relations with an ever growing range" [18, p. 201]. Progressing globalization processes require local communities to face increasing challenges that do not recognize borders. The communities that want to continue, develop and even benefit from globalization must integrate in part or in whole, in a network of cultural and economic ties with other communities and collectivities. Each local community must also adapt to the requirements of the global free market economy system.

The above presented circumstances are a postulate addressed to local governments of communes, districts and regions so that sustainable development is their main devel-

Revista NR 2_2019_.indd 64 03.07.2019 12:52:32

opment direction. In accordance with the principle of "think globally, act locally" take into account international conditions, the most important of which are 27 principles included in the Declaration of The United Nations Conference on Environment and Development, [19]. In addition, when adopting development strategies and programs, local government should take more into account the recommendations contained in Agenda 21, which is a collection of recommendations for sustainable development for states, governments, intergovernmental and international organizations and for societies. Agenda 21 is a guide for developing not only national and regional sustainable development strategies but also local sustainable development strategies. Agenda 21 includes four sections:

- section one: social and economic dimensions. It considers the challenges that the adaptation of human behaviour to sustainable development pose to prevailing social and economic structures and institutions.
- section two: conservation and management of resources. The subject of this section is the environment itself and conservation and management of resources for development.
- section three: Strengthening the role of major groups. In this section the issues of how people are to be mobilized and empowered for their various roles in sustainable development are addressed.
- section four: means of implementation. This section deal with the ways and means of implementing Agenda 21. [20]

Bearing in mind that sustainable development is not a measurable and time-specific goal, but a postulated and desired long-term process, local and regional development strategies and programs that take into account the principles of sustainable development should define goals and values in the socio-economic sphere and in the field of environmental protection, which are the most important for the local community, and which are to be preserved and maintained in the long-term perspective.

Taking into account the fact that joint responsibility for creating development conditions is also born by the local and regional government authorities, it is possible to indicate a number of measures recommended for comunes, districts or regions in the social, economic and environmental dimensions that may be included in development strategies and programs. The following recommendations are proposed:

In the social dimension:

- satisfying the basic needs of society,
- protecting the residents of the local community against harmful effects on health and life,
- providing access to education; health care, social care; fair distribution of income and social security and access to employment,
- fair access to the environment and its resources, to recreation in a healthy and uncontaminated environment
- inviolability and protection of private property, state property and social goods.

Revista NR 2_2019_.indd 65 03.07.2019 12:52:32

In the economic dimension:

- supporting individual entrepreneurship, primarily for the development of small and medium-sized enterprises,
- supporting scientific research, technological development and implementations aimed at increasing the efficiency of using energy, raw materials and mineral fuels and basing production processes on the use of renewable resources
- changes in consumption and production trends through an appropriate financial and fiscal policy and appropriate promotion using mass media and environmental education,
- improvement of communication and information flow, support of decision-making processes for proper information and analysis of benefits and costs, including ecological and social costs, socialization of decision-making processes

The ecological dimension:

- ensuring that in each spatial development program for the country or for the the region, elements of environmental protection, health, cultural goods, biodiversity protection and natural monuments will be integrated,
- providing access to information on the state of the environment and threats to this state, to the decision-making processes in environmental matters,
- support for pro-ecological activities; reclamation of land and contaminated resources; for active protection of the environment and biodiversity,
- ensuring that everyone using environmental resources and introducing changes in it, will pay the appropriate fees and penalties for violation of environmental regulations.

Demand for public services will never end. The challenge for local government authorities is to meet these needs and find ways to deal with deficiencies that threaten the well-being of all members of the community. Low quality of life is associated with high costs. To build sustainable, happy communities, more than just infrastructure is needed, it is not enough to strengthen a socially sustainable society.

Social awareness in the field of sustainable development among local communities is systematically increasing and public authorities have appropriate tools, among which are development strategies and development programs. The condition for success is proper use of these tools so that the development is satisfactory from the point of view of the given community members.

Full implementation of the principles of sustainable development requires the participation of a conscious and well-educated society. For this reason, in order to successfully achieve the objectives of development strategies and programs a continuous and consistent raising of the level of social awareness is needed. This will contribute to supporting the creation of conscious prosocial attitudes, increasing the access of the local community to information and its participation in decision-making and consistent education for sustainable development. Territorial self-governments can expect problems with imbalance in the implementation of social goals. However, the impact of such events can through political participation at the local level. When people feel they have a voice in the process of governing their communities, they can expect better policies and

Revista NR 2_2019_.indd 66 03.07.2019 12:52:32

long-term results. The involvement of citizens can often mitigate the consequences of not meeting basic needs, because citizens are able to personally understand the factors responsible for certain problems, which are often not the responsibility of local government, which is often criticized. Therefore, better informed citizens give power to people in making better decisions for themselves.

In the last dozen or so years, the development of localism and the revival of regionalisms and local government movements have been observed in many countries of Central and Eastern Europe. Becoming a citizen of Europe for a large part of the population results in greater attachment to the „small homeland", a unique place on earth, closer than an infinite world. It is connected with the growing awareness that the duration and functioning of the local community depends on the pace at which the elements of local identity are grounded or disintegrated. The only option that makes sense in the long-term is to strive for the sustainability of the whole socio–ecological system. The rationale for considering the whole system is based upon the existence of inseparable interlinkages between society and nature. Regardless of whether it concerns rural or urban areas and whether it is determined on a local or global scale, all dimensions of sustainable development must be taken into account in order to achieve the most sustainable result possible.

REFERENCES

1. United Nations Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/RES/70/1 - Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. [On-line] https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (accessed, 06.04.2019).
2. Strange Tracey, Bayley Anne, Sustainable Development. Linking Economy, Society, Environment, OECD, Paris, 2008. [On-line] http://www.sjalfbaerni.is/media/frodleikur/OECD-skyrsla.pdf (Accessed, 06.04.2019)
3. Policy Coherence for Sustainable Development 2018 Towards Sustainable and Resilient Society, OECD, Paris, 2018 [On-line] https://read.oecd-ilibrary.org/development/policy-coherence-for-sustainable-development-2018_9789264301061-en#page1 (accessed, 06.04.2019)
4. Rethinking Urban Sprawl, Moving Towards Sustainable Cities, OECD, Paris, 2018. [On-line] https://read.oecd-ilibrary.org/environment/rethinking-urban-sprawl_9789264189881-en#page1(accessed, 12.04.2019)
5. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commision, Brussels, COM(2010) 2020 [On-line] https://eur-lex.europa.eu/legal- content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020 (accessed, 12.04.2019)
6. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, The United Nations, 1987 [On-line] https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf (accessed, 12.04.2019)
7. Online Business Dictionary, [On-line] http://www.businessdictionary.com/ definition/social-sustainability.html (accessed, 12.04.2019)
8. McKenzie Stephen, Social sustainability: Towards some definitions. Working paper series No. 27. University of South Australia, Magill, 2004. [On-line] http://naturalcapital.us/images/Social%20Sustainability%20-%20Towards%20Some%20Definitions_20100120_024059.pdf (accessed, 12.04.2019)
9. Woodcraft Saffron, Bacon Nicola, Caistor-Arendar Lucia & Hackett Tricia; Design for social sustainability. A framework for creating thriving new communities. Social Life Ltd, London 2012, [On-line] http://www.social-life.co/media/files/DESIGN_FOR_SOCIAL_SUSTAINABILITY_3. pdf (accessed, 12.04.2019).

Revista NR 2_2019_.indd 67 03.07.2019 12:52:32

10. Szajczyk Marek, From uncertainty to sustainability [in:] Uncertainty-risk or opportunity. Business environment perspective. (Ed.) Wereda W., Starnawska S., Siedlce University Publishing house, Poland, 2008.
11. Stevens Candice, Measuring sustainable development, Statistics Bries, September 2005 No. 10, OECD, Paris 2005 [On-line] https://www.oecd.org/sdd/35407580.pdf (accessed, 12.04.2019).
12. The Circles of Sustainability tool [On-line] https://www.circlesofsustainability.org/about/about-us/ (accessed, 12.04.2019).
13. Giordano K., Planowanie zrównoważonego rozwoju gminy w praktyce. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.
14. Borys Tadeusz (Ed.) Wskaźniki zrównoważonego rozwoju. Wyd. Ekonomia i Środowisko. Białystok, 2005.
15. Szmyt B. Taylor E. Ekologizacja zarządzania w przedsiębiorstwie, w: Zrównoważony Rozwój Regionów (Ed.) Toruński J., Wyrębek H. Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa, 2010.
16. Piontek Barbara, The concept of sustainable development of Poland. Wydawnictwo PWN, Warszawa 2002 r.
17. Majer A, Locality in the shadow of globalization, Annales Universitatis Maria Curie-Skłodowska, Polonia VOL. XXXVI, 2011, Lublin 2011.
18. Giddens Anthony, Modernity and Self-identity, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
19. Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development, [On-line] http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF (accessed, 30.04.2019).
20. AGENDA 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 1992. [On-line] https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf (accessed, 30.04.2019).

Revista NR 2_2019_.indd 68 03.07.2019 12:52:32

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ДИНАМИКА ЦЕННОСТЕЙ
THE PROCESS OF GLOBALIZATION AND THE DYNAMICS OF VALUES

Аркадий УРСУЛ, ***доктор хабилитат философии, академик***
ursul-ad@mail.ru

Ион РУСАНДУ, ***доктор философии,***
Институт Юридических, Политических
и Социологических исследований
rusandu@list.ru

Rezumat

Articolul examinează relația dintre dinamica formelor de valoare și globalizare în perspectiva formării unei lumi durabile globale. Scopul studiului este argumentarea ipotezei acceptate că globalizarea stimulează convergența valorilor societăților izolate anterior și începe să influențeze din ce în ce mai mult evoluția valorilor umane universale. Autorii folosesc abordări globale și sistemice, metode științifice generale și mai ales abordări integrativ-interdisciplinare, istorice, evolutive și de valoare, metode de prognoză științifică și de cercetare a viitorului. Se arată că formarea unei lumi globale este asociată nu numai cu consecințe pozitive, ci și cu cele negative, însoțite de apariția unor noi amenințări planetare, ceea ce duce la contradicții axiologice. Se remarcă faptul că noile fenomene de valoare, care reflectă contradicțiile sociale și sociologice reale ale dezvoltării globale, apar atât în cursul globalizării, cât și influențează evoluția dezvoltării globale. Rolul unei abordări orientate spre valoare și al unei guvernări globale este dezvăluită în atingerea durabilității globale dorite. Articolul concluzionează că o nouă diviziune interdisciplinară a globalizării – globalizarea axiologică, este deja în curs de dezvoltare.

Cuvinte-cheie: *globalism axiologic, contradicții axiologice, globalizare, contradicții socionaturale, dezvoltare durabilă, valori.*

Summary

The article examines the relationship of the dynamics of value forms with globalization in the perspective of the formation of a global sustainable world. The aim of the study is to argue the accepted hypothesis that globalization stimulates the convergence of values of previously isolated societies and begins to increasingly influence the evolution of universal human values. The authors use global and systems approaches, general scientific methods and especially integrative-interdisciplinary, historical, evolutionary and value approaches, methods of science forecasting and researching the future. It is shown that the formation of a global world is associated not only with positive consequences, but also with negative ones, accompanied by the emergence of new planetary threats, which leads to the emergence of axiological contradictions. It is noted that new value phenomena, reflecting real social and sociological contradictions of global development, appear both in the course of globalization and influence the course of further global development. The role of a value-oriented approach and global governance is revealed in achieving the desired global sustainability. The article concludes that a new interdisciplinary division of globalistics – axiological globalistics, is already emerging.

Keywords: *axiological globalism, axiological contradictions, globalization, socio-natural contradiction, sustainable development, values.*

Revista NR 2_2019_.indd 69 03.07.2019 12:52:32

На протяжении всей эволюции человечества появлялись различные формы ценностей, которые в дальнейшем претерпевали существенные изменения. Последнее время особый интерес представляет исследование и их связи с глобальными феноменами и становлением глобального мира. Причем в многочисленных научных работах по проблеме ценностей основное внимание обращается именно на ценности и гораздо меньше – на глобальные процессы, и, тем более на их взаимосвязь. Поэтому при выявлении тех или иных ценностей не очень понятно, какое отношение они имеют к тем иным глобальным феноменам, а какое – к общему развитию общества, в котором на формирование ценностных отношений влияют не только глобальные факторы. Можно даже считать, что многие ценности современного общества в своей основе сформировались тогда, когда глобальные процессы и прежде всего глобализация еще не проявлялись столь интенсивно, либо не осознавалось их влияние на формирование ценностей. Следует отметить что о значении ценностей в современном обществе и мире мы находим в монографии Николая Рымбу «Тирания ценностей.»[1].

Характерным примером такого подхода является широкомасштабный исследовательский проект «Всемирный обзор ценностей» (World Values Survey), объединивший многих ученых в различных странах мира, изучавших проблему ценностей и их влияния на социальную и культурную жизнь в 97 государствах [World Values Survey Analize] [2]. В 80-90-х годах XX в. получил широкое распространение международный проект «материалистические / постматериалистические ценности», осуществляемый под руководством Р. Инглхарта (США, Мичиганский университет). Опираясь на иерархию потребностей А. Маслоу, Инглхарт различил два уровня ценностей: материалистический (физическая и экономическая безопасность человека) и постматериалистический (самоактуализация личности). В обоих случаях речь шла по сути о терминальных ценностях. Было предположено, что по мере утверждения ценностей первого уровня население будет все больше предпочитать ценности второго уровня. Данные, полученные более чем в 40 странах, подтверждают это положение.[3] В такого рода работах на базе социологического знания изучается изменение ценностей в связи с глобальными феноменами, и это исследование идет в русле социологии, может быть, даже глобальной социологии, становление которой уже было объявлено [4],[5]. В формирующейся глобальной аксиологии предметом исследования по-прежнему выступают ценности, их природа, генезис и эволюция, изменение ценностных ориентаций, их роль в обществе, но уже в глобальном измерении и развитии.

Вместе с тем существует иной подход к проблеме взаимосвязи глобальных процессов и ценностей, когда уже не традиционные научные дисциплины (философия, социология, культурология и т.п.) выступают начальной базой исследования, а новое научное направление – глобалистика. В глобалистике развивается некоторый комплекс её междисциплинарных разделов, на которые уже было обращено внимание [6],[7]. Здесь будет акцентировано внимание на ещё одном междисциплинарном формирующимся разделе глобалистики, в данном случае – аксиологической глобалистике на основе изучения эволюции глобальных феноменов (в основном

Revista NR 2_2019_.indd 70 03.07.2019 12:52:32

глобализации). В последующем изложении будет сделан акцент на методологических аспектах этого междисциплинарно-глобального подхода к пониманию и формированию нового направления - аксиологической глобалистики.

Эволюция ценностей в ходе глобализации

Осознание того, что в мире происходит глобализация, пришло около четырёх десятилетий тому назад, хотя объективно она началась намного раньше. Сейчас стало очевидным, что развитие мирового сообщества характеризуется выдвижением на приоритетное место тенденции глобализации по отношению к другим глобальным тенденциям и процессам. Глобализация сейчас представляется основной формой глобального развития, выступая в виде усиления взаимосвязей между отдельными фрагментами и социумами человечества (прежде всего – экономических, финансовых, политических, социально-культурных, информационных, экологических и других взаимосвязей), универсализации и транснационализации ряда форм и структур человеческой цивилизации и культуры.

Как справедливо отмечается в литературе по специальности, понятие глобализация является самым часто используемым словом, менее определяемый и возможно самым непонятным, туманным и зрелищным с политической точки зрения последних и будущих лет [8].

Глобализация выступает не просто одним из глобальных процессов, но и важнейшим направлением всего глобального развития, эволюции и коэволюции этих процессов. В свою очередь, в состав глобализации как глобального процесса и одной из форм глобального развития входят различные тенденции и направления глобализации [7].

George Modelski выделяет четыре стороны аспекта глобализации: экономический, формирование общественного мнения, демократизация и политическая составляющая. Christopher Chase-Dunn идентифицирует, по крайней мере, пять разных аспектов глобализации: экономический, политический, экологический, институты/ ценности культуры и коммуникация.

В свою очередь, Geffrey Hart также выделяет пять аспектов: наличие глобальной инфраструктуры, глобальная гармонизация характеристики будущего, отсутствие границ, глобальная диффузия, а также географическая дисперсия компетенции различного уровня.

Radu Săgeată выделяет следующие составляющие глобализации:

- культурная глобализация;
- экономико-финансовая глобализация;
- политическая глобализация;
- идеологическая глобализация;
- этническая глобализация;
- медиативная глобализация [9].

Глобализация тем самым предстаёт в качестве глобального феномена и выступает как объект исследования глобалистики, в том числе в ее эволюционном аспекте (хотя глобализацию изучают и многие другие науки). Глобализация

Revista NR 2_2019_.indd 71 03.07.2019 12:52:32

объективно ориентирована на формирование общепланетарной целостности цивилизации, мыслимой как становление единого глобального мира, причем как мира социального, так и социоприродного. И хотя этот процесс идет достаточно сложно, сопровождаясь и наполняясь разного рода противоречиями и негативами, тем не менее масштабы его расширяются, а темпы только ускоряются.

Как справедливо отмечает Виктор Жук, «завершение холодной войны глубоко повлияло на сообщество политических деятелей и научных исследователей международных отношений, ограничивая их с одной стороны от уже интенсивно изученных и накопленных научных тем, а с другой стороны, сталкиваясь с новыми реальностями менее известных, объясненных и понятных, вынуждены разрабатывать новые концепции и решения, необходимые для руководства и научного обоснования постбиполярных процессов и действий».[10]

В глобальных исследованиях последнего времени термин «глобальный» употребляется в смысле «охвата» какого-то пространства и обретения системной целостности, «заданной» тем или иным пространством (прежде всего, земным шаром). Этот смысл, именуемый «пространственной глобальностью», вкладывается в понимание процессов глобализации и ряда других глобальных процессов, например, некоторыми учёными предполагается, что глобализация берет начало со времен географических открытий.

Наряду с этим существует и другой основной смысл термина «глобальный», означающий, что данный процесс (объект, причем не обязательно человечество) обладает какой-то всеобщей содержательной характеристикой – закономерностью, свойством или параметром – которая присуща всем объектам, входящих в данное множество [11],[12]. Например, все люди, ранее проживавшие и ныне существующие на планете, даже если они ещё не объединены в глобально-целостную систему, подчиняются в своем развитии каким-то общим социальным закономерностям, изначально определяющих природу социального и носящих экзистенциальный характер. Можно сказать, что закономерности, которые свойственны всем без исключения социумам, также являются их глобальными характеристиками в смысле того, что они присущи любым проявлениям социальной ступени эволюции на планете.

Сравнивая эти два значения термина «глобальный» (пространственно-географический и всеобще-содержательный), можно увидеть, что второй смысл термина оказывается более глубоким и всеохватывающим. Ведь если какие-то объекты или процессы еще не обрели своей глобальной целостности и масштабности, например, в пространственных измерениях, то они изначально, по самой своей природе обладают теми или иными всеобще-целостными содержательными свойствами, которые в этом случае оказываются закономерностями либо тенденциями, выступая в качестве общечеловеческих феноменов. Причем становится очевидным, что глобализация в последнем смысле начинает формировать «содержательные глобальные ценности» гораздо раньше начала действия географического критерия, среди которых ряд общечеловеческих ценностей.

Ясно, что содержательный, качественный критерий глобальности оказывается более «сильным» и существенным, чем «пространственно-количественный» кри-

Revista NR 2_2019_.indd 72 03.07.2019 12:52:33

терий. В этом смысле глобальность как атрибут какого-либо материального образования – это его «экзистенциальная глобальность». Глобальность того или иного процесса в пространственном смысле существует не всегда, и об этом красноречиво свидетельствует становления и эволюции глобализации.

По отношению к проблеме глобализации и глобальным проблемам можно считать, что термин «глобальный» употребляется и в том, и другом значении, причем оба значения между собой тесно взаимосвязаны. Так, процесс глобализации предполагает распространение человеческой деятельности на весь земной шар с одновременным обретением им характеристики планетарной общности и целостности. Причем глобальная целостность формируется как благодаря присущим социальной эволюции закономерностям и характеристикам, так и в результате природных обстоятельств, особенностей и ограничений земного шара. И хотя, казалось бы, приоритетным является всеобще-содержательный аспект социальной самоорганизации, одним из проявлений которого выступают глобальные процессы, тем не менее свое наименование он получил благодаря упомянутым природно-пространственным особенностям нашей планеты.

Вполне понятно, что при всей противоречивости и разнонаправленности векторов развития фрагментов мирового социума, он в той или иной степени с самого начала представлял собой глобальную социоприродную систему с различными типами связей, поскольку все человечество «проживало» на одной и той же планете, в ее биосфере. Определённый «природный аспект» глобальности становящемуся и расселяющемуся по планете человечеству с самого начала придавала биосфера, которая и явилась основой и колыбелью жизни и разума. Однако в биосфере человечество появилось довольно поздно, и наиболее ранние процессы миграции начались с «прямоходящего человека», а формирование связей между устойчивыми фрагментами общества ещё позже.

Глобальное расселение развернулось в форме нескольких «волн» с последующим усилением социальной интеграции и ростом народонаселения планеты. Этот глобальный процесс приводил к установлению все большего количества связей между социумами, и эти связи становились более тесными и существенными, появлялись новые направления совместной, становящейся все более масштабной глобальной деятельности, формируя принципиально новый - глобальный мир. Глобальность совокупной человеческой деятельности в известной степени формировались под влиянием природно-планетарных ограничений Земли и пределов биосферы.

Тем самым феномен глобализации можно рассматривать с позиций как «пространственно-географического», так и «качественно-содержательного» критериев глобальности. С точки зрения этого последнего критерия истоки глобализации уходят в пока неопределённое далекое прошлое, но здесь мы имеем дело с изолированными друг от друга локально-территориальными социумами, ценности которых существенно различались, даже несмотря на действие общих закономерностей развития и наличие некоторых универсальных ценностей, свойственных социальной ступени эволюции.

Revista NR 2_2019_.indd 73 03.07.2019 12:52:33

Если глобальное расселение началось и шло из Африки, то глобализация уже носит евроцентристский характер, во всяком случае в пространственном аспекте, потому что этот этап глобальных процессов начался с Великих географических открытий в XV веке. Благодаря им европейцы открыли новые территории суши и морские маршруты, что привело к взаимодействию ранее изолированных друг от друга народов разных культур и цивилизаций. Вряд ли можно согласиться с тем, что взаимодействие ранее изолированных народов приводило только к сближению их ценностей. Как происходило подобное сближение, можно судить не только по положительным примерам, но и многим другим, дающим возможность видеть историю международных отношений в значительной степени в качестве почти нескончаемой череды военных столкновений.

Но всё-таки в этих отношениях возобладала тенденция к сближению ценностей ранее изолированных социумов и к формированию в той или иной степени общечеловеческих ценностей. Поэтому можно считать, что формирование в той или иной степени глобальных ценностей получает мощный импульс эволюции только с этого «географического» этапа глобализации. Если раньше в центре внимания были ценности индивида, группы, рода, племени, максимум – государства, то глобализация стала постепенно смещать аксиологические акценты в сторону универсально-общечеловеческих ценностей как предпочтений всего человечества в целом. И этот процесс глобализации ценностей выступает характерной тенденцией формирования глобального мира, в котором вектор ценностных процессов направлен не только к отдельным индивиду и социуму, но и ко всему человечеству в целом.

Ценностно-противоречивый характер глобализации

Упомянутые выше формирующиеся области научного знания будут способствовать формированию глобального сознания, которое должно и будет учитываться в определении перспектив дальнейшего существования и развития цивилизации. Ценности, будучи составной частью культуры и всего общества в целом, аккумулируют и обобщают жизненно важную социальную информацию и ориентируют на решение стоящих перед обществом проблем, в том числе на современном этапе – глобальных проблем, связанных с глобализацией.

В современной литературе выделяются три основных типа взаимоотношения между индивидом и обществом в ценностном аспекте: традиционалистский, либеральный и общечеловеческий.[13]

Сейчас глобализация многим видится сквозь призму либерально-рыночных и демократических ценностей, их позитивных эффектов, растущего процветания населения планеты без сопровождающих и уже видимых негативов. Однако, несмотря на то, что глобальные проблемы и глобализация в целом представляют собой объективные феномены, для них характерен с течением времени рост рисков и негативных последствий. На них обычно обращают внимание анти- и альтерглобалисты, что вызывает протестные настроения и другие формы ценностных ориентаций, формируя усиливающиеся аксиологические противоречия.

Revista NR 2_2019_.indd 74 03.07.2019 12:52:33

Глобализирующийся мир стал наполняться новыми вызовами и рисками, угрозами и опасностями общепланетарного масштаба, которые могут вызвать глобальные кризисы и даже общемировые катастрофы, что позволяет считать современную цивилизацию обществом риска [14],[15],[16],[17]. После публикации подготовленного группой ученых во главе с Д. Медоузом первого доклада Римскому клубу «Пределы роста» [Meadows & Meadows, Randers & Behrens 1972] [18], стало понятным, что если нынешние тенденции социально-экономического развития будут продолжаться, то в XXI веке произойдет глобальный антропогенный кризис, а вполне возможно, даже общепланетарная катастрофа. В процессе глобализации резко обостряется проблема соотношения «естественного» (природа) и «искусственного» (культура) начало человеческой деятельности. [19]

Именно в системе «общество-природа» разворачивается основное социоприродное противоречие, когда все возрастающие потребности человечества уже не может удовлетворять ограниченная биосфера, в которой стали истощаться ресурсы и существенно ухудшились экологические условия. Умножение вызовов, угроз и опасностей в ходе развертывания глобальных процессов означает, что обеспечение национальной и глобальной безопасности во всех их формах и видах оказывается одной из главных общечеловеческих целей, ценностей и проблем XXI века, связанных с обеспечением сохранения и дальнейшего развития цивилизации [20]. Становится понятной необходимость преобразования универсальных ценностей и целей с целью разрешения упомянутого социоприродного противоречия.

Проблема безопасности пока явно недооценена в науке и требует гораздо большего внимания, чем это сейчас имеет место. В настоящее время происходит концептуальный, а возможно, даже парадигмальный переворот в самом понимании проблемы безопасности. Происходит рост числа фрагментов реальности и объектов, которые вовлекаются в научные исследования в контексте безопасности, и какой-то предел здесь заранее установить невозможно [17],[20],[21]. Следует согласиться с мнением исследователя Вячеслава Унгуряну согласно которому в глобализирующемся мире для Республики Молдова, в связи с ее ограниченными возможностями в политическом, военном и экономическом планах, очень важно для собственной безопасности найти для себя место в такой коалиции с государствами которые смогли бы ее обеспечить, так как в ином случае Республика Молдова подвергается слишком большим угрозам и рисков [22].

Некоторые из тенденций глобализации и почти каждая из уже известных и исследованных глобальных проблем несут угрозу гибели человечества либо сами по себе, либо через всю взаимосвязанную систему этих проблем и других общепланетарных процессов. Вот почему предотвращение или снижение влияния негативных глобальных процессов, опасностей и угроз глобальных катастроф, выживание человечества мыслится как первостепенная общечеловеческая потребность, осознание которой составляет ядро не просто нового, а именно глобального мировоззрения и формирования глобальных ценностей.

Опасности, связанные с большинством глобальных проблем, а также с негативно ориентированными глобальными и космическими процессами, как правило,

Revista NR 2_2019_.indd 75 03.07.2019 12:52:33

несут в себе угрозу гибели цивилизации и всего живого на планете. Так, прогнозы экологов в отношении негативных последствий надвигающихся глобально-экологических катастроф свидетельствуют о возможной гибели всего человеческого рода уже в течение первых веков третьего тысячелетия. С точки зрения приоритетности (ранжирования) опасностей можно считать, что чем масштабнее опасность (либо угроза как более конкретная и непосредственная форма опасности), тем она важнее для человечества. Если опасность имеет глобальный характер, то она относится ко всему живому и разумному, обитающему в биосфере, для которого она в этом смысле может иметь приоритетный характер.

В настоящее время сложилась, однако, такая глобальная ситуация, что негативные эффекты и последствия нарастают быстрее, чем позитивные результаты глобальной деятельности и, тем самым, эта деятельность в целом обретает всё более кризисно-катастрофический характер. Поэтому цивилизация будет адекватно реагировать на глобальные вызовы, противостоять им либо адаптироваться к ним, если научится эффективно управлять обеспечением глобальной безопасности и устойчивости. Поэтому усиление негативных тенденций становления глобального мира вызывает необходимость формирования ценностей, ориентированных на формирование управления в общепланетарном масштабе. Глобальное управление становится тем новым способом дальнейшего развития цивилизации, которое может обеспечить поступательное развитие мирового сообщества, не допуская его гибели на пути обострения глобальных проблем и противоречий.

Глобальное управление должно будет также акцентировать внимание на процессах формирования ряда новых универсальных ценностей, способствующих выживанию цивилизации как основных приоритетов перехода к новой форме общемирового процесса - устойчивому развитию. Эти ценности будут группироваться вокруг проблем выживания всего человечества и его безопасной эволюции в глобальном измерении. Поэтому следует согласиться с ранее высказанным мнением, что «принцип приоритета общечеловеческих ценностей – не просто благое пожелание и красивая фраза, а аксиологический императив, осознаваемый различными направлениями философской мысли на основе уже сейчас существующих общечеловеческих ценностей, императив, без осуществления которого человечество прекратит свое существование» [23].

Ценностно-целевой вектор достижения глобальной устойчивости

Почти одновременно с осознанием феномена глобализации возникла идея, активно поддержанная и продвигаемая ООН, о необходимости перехода к принципиально новой форме глобального развития. Речь идёт о безопасно-устойчивом развитии, которое может при эффективной реализации избавить мировое сообщество от все умножающихся угроз, опасностей и негативов, угрожающих цивилизации глобальной катастрофой. На уровне ООН ещё в 1992 г. было решено, что всё мировое сообщество должно перейти к устойчивому развитию, причем этому переходному процессу может помочь изменение общечеловеческих ценностей, которые претендуют стать не только глобальными, но и ориентированными на

Revista NR 2_2019_.indd 76 03.07.2019 12:52:33

выживание цивилизации и сохранение биосферы. Глобализация ценностей оказалась сопряженной с необходимостью их ориентации на достижение глобальной устойчивости.

Можно согласиться с Д. Садчиковым, что «задачи глобализации видятся, скорее всего, в объединении мирового сообщества для решения общемировых задач» [24]. Если говорить о перспективах эволюции глобализации и ряда других глобальных процессов, то уже сейчас мировое сообщество, хотя и очень медленно, но начинает переходить к реализации глобального развития, которое будет содействовать утверждению позитивных и преодолению негативных тенденций, особенно в их глобальном масштабе и измерении. Современный глобализирующийся мир должен будет превратиться в безопасно-устойчивый глобальный мир. Причем важную роль в достижении этой глобальной устойчивости начинает играть уже используемый целевой подход, который тесно связан с формированием новых глобальных ценностей. Такой подход берет начало с того исторического саммита 1992 г., когда на Конференции ООН по окружающей среде и развитию (ЮНСЕД) в Рио-де-Жанейро была поставлена беспрецедентная цель перехода мирового сообщества на путь устойчивого развития (УР), которое должно удовлетворять потребности настоящего времени, но не ставит под угрозу способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности [25]. Основная цель перехода к устойчивому развитию – выживание и обеспечение существования человечества (и не только его, но и биоты) на будущие неопределенно долгие времена.

В рамках упомянутой Конференции ООН было принято историческое решение изменить модель, или форму, мирового развития, превратив неустойчивое и стихийное развитие цивилизации в глобально управляемое УР. Ни одна даже самая высокоразвитая страна (не говоря уже о странах с развивающейся экономикой) не сможет перейти на путь УР, не изменив кардинальным образом цели и принципы, способы и механизмы развития, не осознав взаимосвязь национального и глобального развития и обеспечения безопасности, которые были намечены в таком важном документе, как «Повестка дня на XXI век» (1992 г.), принятом всеми странами – членами ООН на ЮНСЕД.

Ценностно-целевой подход к глобальному развитию характеризует и важнейший официальный документ ООН «Цели развития тысячелетия» (ЦРТ), принятый на Саммите тысячелетия в 2000 году и содержащий восемь международных целей развития, которые государства –члены ООН и более двадцати международных организаций договорились достичь к 2015 году [The Millennium Development Goals 2015] [26]. В этом документе заявлено, что главной задачей является обеспечение того, чтобы глобализация стала позитивным фактором для всех народов мира. Это связано с тем, что, хотя глобализация открывает широкие возможности для развития человечества, ее благами сейчас пользуются весьма неравномерно и неравномерно распределяются её издержки, а в перспективе может обрести всеохватывающий и справедливый характер.

В 2015 г. на Саммите по устойчивому развитию в рамках 70-ой Генассамблеи ООН был принят официальный документ «Преобразование нашего мира: повестка

Revista NR 2_2019_.indd 77 03.07.2019 12:52:33

дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» [Transforming our world 2015] [27], в который были включены 17 глобальных целей устойчивого развития. Цели устойчивого развития (ЦУР) стали продолжением как целевых ориентиров всех предыдущих документов ООН по УР, так и вышеупомянутых ЦРТ. В принципе, ЦУР по аксиологической терминологии являются ценностями-целями, или конечными (терминальными) ценностями, отражающими высшие предпочтения всего мирового сообщества.

Ясно, что без формулировки наиболее важных и приоритетных целей движения по пути УР вряд ли имеет смысл говорить о возможности становления глобального управления, хотя такое управление может быть использовано и для иных целей. ЦУР в первую очередь затрагивают и сбалансированно охватывают как минимум три основные составляющие УР (экономическую, социальную и экологическую) и взаимосвязи между ними, но вместе с тем способно охватить и другие сферы деятельности цивилизации. Тем самым как прошлую, так и будущую историю глобализации можно условно разделить на два этапа – этап ее эволюции в рамках модели стихийного неустойчивого развития и в перспективе – дальнейшего направляемого развертывания в модели УР и последующего ноосферогенеза.

Стратегия этого типа развития как нового нарождающегося системно-эволюционного позитивного глобального процесса предусматривает не только в перспективе обретение человечеством целостности, но также предотвращение и защиту от традиционных и возникающих глобальных рисков и угроз. Если переход к УР оказывается решением глобальных проблем, то и поворот глобализации на цели этого развития также будет способствовать выживанию цивилизации и сохранению биосферы. Основная идея поворота глобализации и других глобальных процессов на путь УР заключается в том, чтобы с помощью управления существенно уменьшить их негативные эффекты и усилить позитивные последствия.

Новая концепция выживания и обеспечения глобальной безопасности должна соединить в одно целое новый, потенциально общепланетарный тип развития и обеспечение безопасности мирового сообщества, т.е. обеспечивать безопасность позитивно ориентированного глобального развития через переход к глобальной устойчивости. Будущий процесс достижения этого нового типа устойчивости было бы неправильно сводить лишь к обеспечению глобальной и иных видов безопасности, хотя это одна из главных целей нового типа цивилизационного развития. Не менее важная цель – обеспечить сам процесс глобального развития мирового сообщества как поступательной эволюции в любой сфере человеческой деятельности и социоприродных взаимодействий.

Заключительные замечания

Уже можно полагать, что на пути интеграции теории ценностей и глобальных исследований начали формироваться два научных направления – глобальная аксиология и аксиологическая глобалистика. Последняя представляет собой междисциплинарный раздел глобалистики, исследующий глобальные процессы и системы в контексте эволюции ценностей и особенно глобально-универсальных ценностей.

Revista NR 2_2019_.indd 78 03.07.2019 12:52:33

Развитие таких областей знания важно в связи с тем, что в аксиологической сфере появляются и другие направления глобальных исследований, в том числе выходящие за пределы научного знания, характерным примером которых выступает, в частности, «христианская глобалистика» [28],[29]. В этой области теологии аксиологическое осмысление глобальных проблем осуществляется в рамках христианского мировоззрения в виде целого ряда концепций, составляющих основу теоретической модели «христианской глобалистики», формирование которой началось еще в 70-е годы XX века.

В более широком контексте речь идет о «религиозной глобалистике», представляющей религиозные ценности наиболее существенными в духовной жизни современного общества. Теологи дают свою универсальную трактовку глобальных проблем и других феноменов, соответствующую христианскому вероучению и другим мировым религиям, претендуя на создание как религиозной системы глобальных ценностей, так и концепций выхода из глобального кризиса через религиозно-нравственное совершенствование человека и всего человечества. Религиозная глобалистика является новым ценностным феноменом интеллектуально-духовного процесса, который и далее будет развиваться, поскольку большая часть населения планеты, разделяющая в той или иной степени религиозное мировоззрение, в то же время заинтересована в решении не только личных, но и общечеловеческих глобальных проблем.

Глобалистика в ходе своего взаимодействия с другими формами общественного сознания и особенно с наукой создала ряд новых «синтетических направлений» и продолжает захватывать пространство научной и других форм духовно-интеллектуальной сферы. Глобалистика сформировала уже более двух десятков интегративно-междисциплинарных направлений научного поиска. Причем на пути интегративного взаимодействия с той или иной научной дисциплиной происходит формирование как соответствующей «глобальной дисциплины», так и междисциплинарного раздела глобалистики. При этом глобалистика акцентирует свое внимание прежде всего на глобальных характеристиках изучаемых ею объектов (глобальных процессах и системах), а глобальные дисциплины продолжают то же самое предметное поле, которое они изучали и ранее, но теперь уже и в глобальном масштабе и измерении.

Как аксиологическая глобалистика, так и другие направления глобальных исследований помогут сформировать новое глобальное мировоззрение, которое будет способствовать выживанию человечества в становящемся глобальном мире, который должен стать также устойчивым миром. Ведь в зависимости от выбора глобально-универсальных ценностей будет определяться путь дальнейшего глобального развития, будущее человечества и нашей планеты.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Râmbu N. Tirania valorilor. Studii de filosofia culturii şi axiologie. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2006. 350p.
2. World Values Survey Analize // World Values Survey site. URL: http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp
3. Inglehart R. Cultural shift in advanced industrial society. New Jersey, 1990.

Revista NR 2_2019_.indd 79 03.07.2019 12:52:33

4. Moore W. E. Global Sociology: The World as a Singular System. B: American Journal of Sociology, 1966, № 5, c.475-482.
5. Encyclopedia of Global Studies / Juergensmeyer M., Anheier H. K., Mielants E. (Eds.). London, New York: Sage Publications. 2012. 2072 p.
6. Урсул А.Д. (2018a) Становление науки о глобальном мир. B: Социодинамика, № 10, с.61-67. DOI: 10.25136/2409-7144.2018.10.27446.
7. Урсул А. Д. Глобалистика и глобализационные исследования: становление новых интегративных направлений. B: Философская мысль, 2018. № 4, с.17–29. DOI: 10.25136/2409-8728.2018.4.24168.
8. Vezi: http: //www.nistea.com/media/internet/crestinism_ si_ globalizare. htm
9. Săgeată R. Globalizarea culturală şi cultura globală. Global şi local în geografia culturală. Bucureşti, 2009, p.31-32, https://www.academia.edu/13094905/Globalizare_ culturala_si_cultura_globala._Global_si_local_in_geografia_culturala_Edit_Universitara_Bucuresti;
10. Victor Juc. Trecerea de la bipolaritate la lumea postbipolară: abordări conceptuale şi sistemice. În: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiințe Politice, 2017, nr.2, p.9.
11. Глобальные процессы и устойчивое развитие. М.: РГТЭУ. 2011. 287 с.
12. Ilyin I. V., Ursul A. D., Ursul T. A. Global Studies. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. 2016. 288 p.
13. Диалог культур в глобализирующемся мире. Москва: Наука, 2005, с.328-329.
14. Beck U. Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag. 1997. 267 s.
15. Bostrom N. Existential Risk Prevention as Global Priority. B: Global Policy. Nr. 4, 2013, с.15–31.
16. Соколов Ю. И. Глобальные риски XXI века. B:Проблемы анализа риска, Т. 12, № 2, 2015, с.6-20.
17. Турчин А. В. Структура глобальной катастрофы. Риски вымирания человечества в XXI веке. М.: УРСС, 2010. 431 с.
18. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. & Behrens W. W. III The limits to growth. A report for the club of Rome's project on the predicament of mankind. NY: Universe Books. 1972. 203 p.
19. Диалог культур в глобализирующемся мире. Москва: Наука, 2005, с.157.
20. Урсул А.Д. Безопасность и развитие: междисциплинарный подход и глобальное измерение. B:Вестник МГИМО (Университета), 2017. №3, с.141–160.
21. Урсул А.Д. Становление устойчивой цивилизации: новые глобальные цели. B: Философия и общество, 2016. №1, с. 29-56.
22. Ungureanu Veaceslav. Valorificarea oportunităților de fortificare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul noilor replieri geopolitice în spațiul pontic. În: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiințe Politice, 2015, nr.2, p.31.
23. Столович Л. Н. Об общечеловеческих ценностях. B:Вопросы философии, 2004. № 7, с. 86–97.
24. Садчиков Д. От глобальных проблем человечества к идее глобализации. Researcher. European Journal of Humanities & Social Sciences, 2018, 1 (1), с. 61–72.
25. Наше общее будущее: доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. Пер. с англ. М.: Прогресс,1989. с.59
26. The Millennium Development Goals Report 2015. URL: http://mdgs.un.org/unsd// Resources/Static/Products/Progress2015/Russian2015.pdf
27. Transforming our world: the 2030. Agenda for Sustainable Development. 2015. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015.
28. Круглова Г. А. Теоретико-философские основы христианской глобалистики. B:Вестник Ленинградского гос. ун-та им. А. С. Пушкина. Серия «Философия», № 3, 2007, с.151–158.
29. Круглова Г. А. Христианская глобалистика. Минск: БГУ. 2008.199 с.

Revista NR 2_2019_.indd 80 03.07.2019 12:52:34

«НОВЫЙ АВТОРИТАРИЗМ» И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА (I)

THE "NEW AUTHORITARIANISM" AND ITS MANIFESTATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA (I)

Лилия БРАГА, ***доктор философии,***
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
009braga@gmail.com

Rezumat

Articolul este dedicat studiului problemelor asociate cu creșterea tendințelor autoritariste în lumea contemporană. În baza datelor organizațiilor internaționale de monitorizare a proceselor democratice și a literaturii de cercetare, autorul ajunge unele concluzii despre natura obiectivă a „noului autoritarism", acesta fiind condiționat de procesele globale ale crizei democratice, ca produs firesc al epocii contemporane. În articol o atenție deosebită este acordată studiului simptomelor „noului autoritarism" în viața politică a Republicii Moldova. Autorul concluzionează că „alunecarea în autoritarism" a Republicii Moldova este o parte integrală a proceselor globale actuale de dezvoltare social-politică.

Cuvinte-cheie: *procese politice, tendințe globale, criza democrației, noul autoritarism, autoritarism electoral, neo-autoritarism.*

Summary

The article deals with the problems of the authoritarian trends in the modern world. The author comes to conclusion about the objective nature of the "new authoritarianism", based on data from international monitoring organizations and other reseach literature. The author believes that the "new authoritarianism" is conditioned by the global processes of democracy crisis, being a product of the modern age development. The author pays a special attention to the study of the symptoms of the "new authoritarianism" in the Republic of Moldova. The author concludes that the "slipping unto authoritarianism" of the Republic of Moldova is an integral part of the global processes of the modern social development.

Keywords: *political process, global trend, crisis of democracy, new authoritarianism, electoral authoritarianism, neo-authoritarianism.*

Политическая наука является, пожалуй, одной из наиболее чутких форм общественной реакции на вызовы исторического времени. Тем не менее, и эта научная дисциплина не всегда способна адекватно отобразить те крутые повороты, которые происходят сегодня в политических судьбах отдельных стран. Политологи справедливо указывают на то, что современные глобальные трансформации существенно диверсифицировали структуры институционального дизайна, породив в различных странах весьма разнородную архитектуру правления и власти, что порой создает впечатление, будто тенденции эволюции политического порядка утрачивают свое универсальное значение [1, с. 5]

В актуальных условиях, характеризующихся стремительностью перемен в самых различных областях человеческого существования, высокая динамика институциональной среды отдельных государств и политических регионов

Revista NR 2_2019_.indd 81 03.07.2019 12:52:34

превращает формирующийся в них политический порядок в весьма сложный объект исследования, который с трудом поддается осмыслению, исходя из установок «вчерашнего дня». В этой связи приходит понимание, что сегодня политическая наука, чтобы не отстать от жизни, должна не менее динамично реагировать на изменения политических реалий, стремясь наиболее адекватно воссоздать картину происходящего. Поскольку лишь, исходя из реальной картины, можно с высокой степенью достоверности определить доминирующие тенденции эволюции политического порядка, которые позволят не только лучше понимать, но и более свободно ориентироваться в политическом пространстве.

Сказанное выше с полной основательностью можно отнести и к тем политологическим исследованиям, которые разворачиваются сегодня в Республике Молдова. Вступление в конце прошлого века Республики Молдова на путь демократизации, что стало для страны радикальным поворотом в ее исторической судьбе, предопределило тональность политологических исследований на долгие годы вперед. Новый опыт исторического развития страны, прежде всего, сориентировал исследователей на изучение самого феномена демократии, что было вполне оправданным для общества, впервые вступившего на путь демократического реформирования. В дальнейшем, по мере реформирования молдавского общества, исследовательское внимание стало все больше переключаться с общетеоретических проблем демократизации на изучение отечественного опыта реформирования политической системы в соответствии с нормами демократического развития. Общий вывод подобных исследований можно свести к следующему умозаключению: Республика Молдова на современном этапе движется в русле глобальной тенденции к демократизации. Однако в стране все еще очень велики издержки демократического развития, которые проявляют себя не только на институциональном, но и на ориентационном уровне функционирования формирующейся политической системы.

В настоящее время в анализе процессов политического развития страны особый тон задают оценки, зарождающиеся в контексте ожесточенной политической борьбы за власть между политическими конкурентами, которая разворачивается в Республике Молдова на современном этапе. Логика политической конкуренции придает риторике оппонентов власти преимущественно обвинительный характер, проявляющий себя в своеобразном развешивании ярлыков, призванных символизировать ущербность актуального политического курса и, в то же время, констатировать его несоответствие демократическим целям и идеалам развития страны. Подобным ярлыком стали обвинения в реставрации приемов авторитарного правления, в последние годы все более настойчиво звучавшие в адрес политического руководства страны [2, 3, 4].

Указанные обвинения, безусловно, имели под собой вполне объективные основания и, в целом, совпадали с оценками международного мониторинга развития политических процессов в Республике Молдова. Согласно указанным оценкам, Республика Молдова, на рассматриваемом историческом этапе, всту-

Revista NR 2_2019_.indd 82 03.07.2019 12:52:34

пила в полосу демократической деградации и стремительно эволюционирует в сторону установления неоавторитарного режима [6]. Подобное умозаключение опирается на скрупулезный анализ международными экспертами политической ситуации, складывавшейся в стране в последнее десятилетие, вплоть до парламентских выборов 2019 года, который раскрывает реальное положение вещей в общественно-политической сфере, скрывающееся за выстроенным за годы демократизации «демократическим фасадом».

Международный мониторинг процесса демократизации в Республике Молдова, бесспорно, имеет огромное значение для развития научно-исследовательского процесса внутри страны. С одной стороны, результаты подобного мониторинга позволяют сформировать объективное представление о положении Республики Молдова в международном рейтинге демократизирующихся стран. С другой – задают определенные ориентиры исследованиям внутри страны, вынуждающие более глубоко анализировать доминирующие тенденции в актуальном развитии общества. Так или иначе, но, ссылаясь, в том числе, и на международные оценки, исследователи внутри страны все более склонны квалифицировать актуальную направленность политических процессов в Республике Молдова как демократическую деградацию, а также констатировать факт неуклонной эволюции существующего политического режима в сторону усиления авторитарных тенденций [7]. Однако обобщающие научные исследования по данной проблеме пока отсутствуют.

Вместе с тем, важно отметить, что научные оценки сложившегося положения дел в политической сфере, подобно распространенной сегодня в стране политической риторике, продолжают сохранять преимущественно обвинительный тон, заостряющий внимание, прежде всего, на несоответствии установившегося в Республике Молдова в последнее десятилетие политического режима демократическому идеалу. Иными словами, укрепление авторитарных тенденций в функционировании указанного политического режима, рассматривается преимущественно как «отклонение от нормы», по существу, позиционирующее Республику Молдова «по ту сторону» цивилизованного мира.

Если следовать «обвинительной» логике, то закономерно возникает вопрос: почему Республика Молдова, столь успешно, согласно данным международных мониторинговых организаций прошлых лет [8, С. 530], реформировавшая политическую сферу в начале демократических перемен, к настоящему времени практически «сошла с рельс»? На начальном этапе изучения процессов демократизации исследовательское внимание в поиске ответов на данный вопрос в большей мере привлекали проблемы институционального характера. Поэтому закономерно, что на данном этапе основные «трудности» в развитии демократических процессов исследователи связывали, прежде всего, со слабостью политических институтов. Однако в последнее время наибольший интерес молдавские аналитики проявляют к изучению субъективного контекста процесса модернизации, зачастую полагая, что именно здесь кроется своеобразный «камень преткновения», не позволяющий стране дотянутся до высоких демократических стандартов развития.

Revista NR 2_2019_.indd 83 03.07.2019 12:52:34

Иными словами, ответ на этот вопрос исследователи сегодня чаще всего пытаются искать в субъективной составляющей политического процесса, особенности которой обычно связывают со спецификой «народного духа» страны. А именно, в незрелости политического класса, а также, в отсутствии политической культуры массового электората, «не доросшего» до уровня политического активизма и не умеющего сделать «правильный» политический выбор. Исходя из подобного подхода, усиление тенденций демократической деградации и все большее скатывание страны на уровень неоавторитаризма выглядит по большей мере как результат субъективной деятельности участников политического процесса, уводящей страну в сторону от глобальных цивилизационных целей развития [7, с. 126-153].

Иными словами, проявления авторитарного характера в политической жизни страны трактуется, по большей части, как «отклонение от нормы», нуждающиеся в исправлении, в возвращении Республики Молдова на рельсы демократического развития. В этой связи научные изыскания обычно изобилуют множеством различного рода рекомендаций, направленных на устранение «издержек» в демократическом развитии страны, на приведение функционирования политической сферы в соответствие с демократическим идеалом. Причем предположение о том, что всему виной пресловутый «человеческий фактор», направляющий развитие страны «не в ту сторону», провоцирует и появление соответствующих рекомендаций, по большей мере, просветительского характера, направленных на воспитание субъектов политических процессов, как со стороны элит, так и со стороны электората.

Следует отметить, что за годы демократического реформирования в Республике Молдова накоплен значительный объем научно-исследовательской литературы, посвященной изучению проблем политической сферы развития общества, которая несет поистине огромную познавательную ценность. Однако, увлеченные изучением характера процессов демократической модернизации, разворачивающихся внутри страны, многие исследователи, на наш взгляд, зачастую не учитывают в своем анализе что-то очень важное. А именно – те радикальные изменения, которые происходят в наши дни в демократическом мире, исходя из которых «неудачи» в развитии процессов демократизации в Республике Молдова не выглядят столь уж случайными, обусловленными исключительно национальной спецификой страны, ее, так сказать, «народным духом».

Третья волна демократизации, стартовавшая в конце XX века, изначально привела к формированию в странах постсоветского пространства, к которому относится и Республика Молдова, совершенно специфического общественного климата, получившего название «демократической эйфории», когда демократия стала рассматриваться не только как непререкаемый общественный идеал, но и как универсальная «панацея» от бед [9, с. 162]. Несмотря на то, что состояние «демократической эйфории» давно сошло «на нет», а доминирующие в настоящее время общественные настроения пронизаны разочарованием, глубокой апатией и скептицизмом по отношению к политике [10], тем не менее, к сегодняшнему дню в нашей стране не появилось ни одной политической силы либо обществен-

Revista NR 2_2019_.indd 84 03.07.2019 12:52:34

ного движения, которое бы открыто пропагандировало или поддерживало антидемократические идеи. Поддерживать демократию – значит быть в современном «политическом тренде» и, тем самым, сохранять «лицо» страны как цивилизованного государства, развивающегося в русле глобальной тенденции к демократии и пользующегося международным признанием и поддержкой всего цивилизованного мира. Однако это стремление «сохранить лицо» во многом усложняет восприятие и осмысление тех политических реалий, которые прячутся за выстраиваемым «демократическим фасадом», мешая называть происходящие в политической сфере вещи своими именами.

Вместе с тем, ряд западных политологов уже на исходе XX века, в самый разгар третьей волны демократизации, когда казалось, что глобальная победа демократии не за горами, стали бить тревогу, указывая на снижение качества демократии во всем мире, заставляющее усомниться в том, «работает ли демократия» сегодня [11]. Одни исследователи объясняли данный факт глобального снижения качества демократии «демократическим откатом» *(Diamond, 2008)*. Другие расценивали «демократические неудачи» ряда стран третьей волны как «сход с рельс» *(Fish, 2005)*, сопровождающий любую демократическую волну [8, с. 19]. Однако появились и такие авторы, которые попытались связать современные издержки в глобальном процессе демократизации с доминирующими тенденциями развития современного мира, такими как глобализация, деиндустриализация, информатизация, миграция и т.п. Одним из таких авторов, в частности, является английский социолог Колин Крауч, который, совместно со своими коллегами и единомышленниками из других стран, не только попытался проанализировать объективные предпосылки глобального снижения качества демократии в современном мире, но и разработал оригинальную теорию «постдемократии» *(Crouch Colin, 2004)*. Согласно его теории, демократия как специфическая система политического управления, пройдя свой пик развития в XX веке, в настоящее время все больше утрачивает свои экономические и социальные основания и потому вступила на «нисходящую ветвь параболы». Энергия и жизненная сила политики, по мысли автора, сегодня возвращается туда, где она находилась в эпоху, предшествующую демократии – к немногочисленной элите и состоятельным группам, концентрирующимся вокруг властных центров и стремящихся получить от них привилегии [12, с. 9].

В настоящее время многие западные аналитики вынуждены признать, что на современном этапе демократия, как система политического устройства общества, вступила в полосу кризиса и это существенным образом сказывается на ее качестве в глобальном измерении, тем более, что очевидность подобного феномена убедительно демонстрируют результаты международного мониторинга состояния демократии в современном мире. В частности, Отчет *Freedom House*, представленный американской неправительственной мониторинговой организацией в феврале 2019 года и получивший название «Демократия отступает», однозначно указал на усиление глобальной тенденции неуклонного снижения качества демократии, существенно сказывающееся на состоянии свободы в демократическом

Revista NR 2_2019_.indd 85 03.07.2019 12:52:34

мире. Доклад указывает на то, что соблюдение демократических принципов ухудшается во всем мире, как в переходных странах, так и в странах старой демократии. Снижение уровня глобальных свобод затрагивает все регионы мира: от устоявшихся демократий, каковой являются Соединенные Штаты Америки, до консолидированных авторитарных режимов, таких, как Россия и регистрируется аналитиками *Freedom House* уже на протяжении последних 13 лет. Указанная тенденция сохраняет последовательность, из чего аналитики *Freedom House* заключают, что «демократия в мире находится в процессе отступления» [13].

Если согласиться с приведенной выше точкой зрения и принять за аксиому вступление демократического мира в некое состояние «постдемократии», то закономерно возникает вопрос: что же в реальности находится за «демократическим фасадом» и, по существу, «грозит» прийти на смену тому политическому устройству общества, на которое человечество привыкло ориентироваться как на глобальную культурную цель? Ответ на данный вопрос, если судить по тем характерным тенденциям, которые набирают все большую силу в самых различных странах мира, может быть лишь один – это «новый авторитаризм». Во всяком случае, подобной точки зрения придерживаются сегодня немало аналитиков, включая экспертов *Freedom House,* которые, опираясь на данные мониторинга, констатируют глобальное усиление авторитарных тенденций, включая страны старой демократии [14].

Безусловно, развитие тенденций к авторитаризму обладает различной динамикой в различных странах, включенных в процессы демократизации. В странах старой демократии, где демократические институты достаточно глубоко и прочно укоренены в жизни общества, симптомы авторитаризма более слабы и менее выражены. Что же касается новых демократий, где функционирование формирующихся демократических институтов осложнено отсутствием либо слабостью демократических традиций, тенденции к авторитаризму не встречают серьезного сопротивления общества. Напротив, скажем, в странах постсоветского пространства, общество, воспитанное на протяжении более, чем полувека, на традициях тоталитаризма, сегодня в своей массе, судя по укрепившимся здесь режимам, не только относится терпимо к проявлениям авторитарных тенденций в управлении страной, но и, в значительной мере, руководствуясь некими ностальгическими настроениями, выражает свою поддержку авторитарным лидерам и их обещаниям «навести порядок» при помощи командно-административных методов. Подобным образом дела обстоят, в частности, в таких странах, как Беларусь, Российская Федерация, Казахстан, Азербайджан, Туркменистан, Таджикистан. Указанный ряд стран входит в категорию консолидированных автократических режимов. В то же время, такие страны как Республика Молдова, Украина, Грузия, будучи включенными в категорию стран с гибридными режимами, сочетающими в себе как черты демократии, так и авторитаризма, судя по последним данным *Freedom House,* движутся по пути «соскальзывания к авторитаризму» [15].

Таким образом, динамика глобальной общественно-исторической эволюции, на наш взгляд, доказывает обоснованность того научного предположения,

Revista NR 2_2019_.indd 86 03.07.2019 12:52:34

что современный мир, вступив в состояние постдемократии, все более эволюционирует к неоавторитаризму. Тенденции к авторитаризму, сопутствующие демократической деградации, по-разному могут менять структуры национального институционального дизайна, порождая разнородную архитектуру правления и власти [1, с. 5]. Однако, если страны старой демократии, несмотря на развитие феномена «демократической энтропии» *(Crouch C., 2004)*, тем не менее, и сегодня сохраняют свой международный статус оплота демократии, то значительная часть новых демократий переходит к состоянию «постдемократии», выстраивая различные вариации неоавторитарного правления, по существу, минуя стадию демократического развития.

Является ли «новый авторитаризм» лишь одной из современных тенденций и закономерностей эволюции процессов демократизации либо это реальное лицо наступающей новой эпохи человеческого развития – покажет время. Пока что речь идет лишь о реальных, специфических для авторитарного устройства, симптомах общественно-исторической эволюции, на эмоциональном уровне внушающих аналитикам тревогу и опасения за будущие судьбы человечества. Тревога, опасения и осуждение – это первое, что бросается в глаза в попытках многих исследователей современных общественно-исторических процессов осмыслить происходящие на сегодняшний день в мире перемены, связанные с усилением авторитарных тенденций развития и глобальным снижением качества демократии. Причем подобная тональность оценок является доминирующей и характерной не только для сферы политики, но и не в меньшей мере, для сферы научного осмысления эволюции современных общественно-исторических процессов. В частности, особо отмечается угроза, которую несут в себе авторитарные режимы с их специфическими методами общественно-политического управления, «подвергающими эрозии международные правила и стандарты, выработанные демократиями за десятилетия» [16].

Установка на «осуждение» авторитаризма, доминирующая в осмыслении авторитарных тенденций развития современного мира, порой, в общественных дискуссиях порождает соответствующую ответную реакцию со стороны ряда патриотически настроенных представителей научной интеллигенции стран со статусом неоавторитарного правления, склонных, в частности, констатировать «крайнюю политизированность» и «конъюнктурную загруженность» понятия «нового авторитаризма», рассматривая его, прежде всего, как инструмент политических технологий, порожденных современным геополитическим противостоянием в мире. Подобная установка, имеющая полное право на существование, с одной стороны, верно, на наш взгляд, отмечает то огромное влияние, которое оказывают информационные технологии и порождаемые ими клише на ценностное восприятие феноменов современной общественной жизни. С другой, стремление противостоять информационной войне, развязанной в современном мире, приводит к ретушированию, а, порой, и отрицанию, являющихся очевидными, авторитарных тенденций глобального политического развития. Среди прочих,

Revista NR 2_2019_.indd 87 03.07.2019 12:52:34

высказываются и такие точки зрения, согласно которым, дискутируя о феномене «нового авторитаризма», следует говорить не столько о каком-то особом политическом режиме современности, сколько об авторитарных лидерах нового образца, которые встречаются сегодня не только в авторитарных, но и в демократических режимах. Авторы указанной точки зрения видят отличие в политическом управлении странами лишь в том, что демократическая система способна «переварить» авторитарную личность, авторитаризм же, напротив, еще более усиливает ее качества, что, в частности, можно видеть на примере Франции и Саркози, Англии и Блэра, с одной стороны, и Венесуэлы и Чавеса, с другой [16].

Особую тональность дискуссиям о «новом авторитаризме» придал Доклад «Авторитаризм 2.0», опубликованный в США в 2009 году, в котором были обобщены исследования таких известных демократических организаций, как *Freedom House, Radio Free Europe/Radio Liberty,* и *Radio Free Asia.* Доклад, в частности, подчеркнул двойственный характер рассматриваемого политического феномена: с одной стороны, его повторяющуюся природу, с другой – формирование в инновационном информационном обществе. «Новый», он же «капиталистический авторитаризм», в числе которых назван промышленно-торговый Китай, а также нефтяные Россия, Венесуэла, Иран, исходя из Доклада, более не закрыт для мира, но, напротив, интегрирован в него экономически и индустриально. Будучи основанным на глобальной экономике, «новый авторитаризм», более не нуждающийся в идеологии, обладает огромным влиянием на развитие глобальных общественно-политических процессов. Важными ресурсами такого авторитаризма являются: военные технологии, масс-медийные технологии, популизм и личностные качества лидеров этих стран. Однако, констатируя усиление авторитарных тенденций развития в современном мире, авторы Доклада, по существу, придавшие ему обвинительный характер, на наш взгляд, остаются в плену установок современного глобального геополитического противостояния и потому воспринимают «новый авторитаризм», прежде всего, как режим, несущий угрозу демократическим традициям [17].

Безусловно, существует и другая позиция, согласно которой формирование «нового авторитаризма» рассматривается преимущественно как объективно-исторический процесс развития человеческой цивилизации, процесс, обусловленный самой логикой и характером ее эволюции и потому стоящий вне его эмоциональной оценки. Примером такого подхода может, в частности, служить публикация польского исследователя Михала Кузь *(Michał Kuź)* «Новый авторитарный мир» [18]. В указанной публикации автор не только предсказывает наступление эпохи «нового авторитаризма» как результата глобального кризиса демократии, но и, опираясь на работы таких известных американских исследователей, как Джошуа Курланцик *(Joshua Kurlantzick),* Фарид Закария *(Fareed Zakaria)*, Поль Рей *(Paul Rahe)*, Марцин Круль *(Marcin Król)*, пытается объяснить его объективно-историческую природу. С точки зрения автора, распространение авторитаризма в современном мире обусловлено, по крайней мере, тремя группами причин: крахом демократии в странах Третьего мира, усилением евразийских авторитарных режимов и кризисом доверия к демократии в ее колыбели - на Западе.

Revista NR 2_2019_.indd 88 03.07.2019 12:52:34

По мнению М. Кузь, логика развития современного мира делает теорию С. Хантингтона *(Samuel Huntington, 1991)* о волнах демократии, согласно которой каждая новая демократическая волна должна захватывать все большую территорию, а обратное движение становиться все более незначительным, весьма сомнительной. Пример многих новых демократий третьей волны, которым Западный мир рекламировал либеральную демократию в связке с либерализацией торговли как панацею от всех его бед, показал, что экономическая ситуация не улучшалась, вследствие чего выросло разочарование. В то же время, руководство государств и локальные элиты потеряли контроль над экономикой, поскольку курс валюты стал свободным, а производственные предприятия были проданы иностранным инвесторам. На первом этапе демократизации, также, стремительно вырос уровень коррупции, затронув ключевые государственные функции, поскольку на тот момент еще не сформировалось основ правового государства, но уже исчезла сильная диктаторская власть, которая прежде служила тормозом для нездоровых амбиций чиновников и олигархов. Разгул коррупции, нестабильность, экономическое ослабление способствуют оживлению популизма с его нереализуемыми обещаниями, направленными на «раскачку» общества в целях смены власти. Это ведет к тому, что политика все чаще делается на улицах, и все реже - у избирательных урн. В подобных условиях средний класс, который еще недавно считался оплотом демократии, опасаясь беспорядков, начинает поддерживать недемократичную стабилизацию в виде военного руководства или более-менее предсказуемых диктаторов, стремясь не столько к расширению, сколько к сужению демократии в обмен на наведение порядка. О «наведении порядка» мечтают и более широкие слои общества, полагающие что в создавшихся общественно-политических условиях «слишком много демократии» идет только во вред обществу.

Другая проблема современной демократии кроется, по мнению автора, в так называемом «эффекте черного рыцаря». Под «черным рыцарем» понимают механизм, при помощи которого сильный и исправный авторитарный режим тормозит демократизацию соседних стран или укрепляет в них диктаторские режимы. Сегодня к подобным режимам относятся, прежде всего, такие страны, как Россия и Китай, которые оказывают огромное экономическое и политическое влияние не только в своем регионе, как, к примеру, Сингапур и Иран, но и в глобальном масштабе. Авторитарные режимы, не нуждающиеся в трудоемких общественных консультациях, в условиях глобализации оказываются более эффективными в принятии решений. Поэтому, есть вероятность, что общества стран постсоветского пространства, ставших на путь демократизации, все больше сталкивающиеся с затяжными политическими и экономическими кризисами, вскоре могут начать завидовать, к примеру, авторитарной Белоруссии. Более того, демонстрируемая Россией эффективность армии, а Китаем - экономическая мощь, способны оказывать огромное влияние, в том числе, и на политиков и аналитиков Западных стран, которые, наблюдая, как легко и беззастенчиво недемократические государства проводят эффективную внешнюю политику, тоже начинают склоняться

Revista NR 2_2019_.indd 89 03.07.2019 12:52:35

к логике холодной войны в стиле «наш диктатор лучше их диктатора». Ссылаясь на известного американского журналиста и политолога Фарида Закарию (*Fareed Zakaria*) и его книгу *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad (2003),* автор публикации цитирует идею о том, что просвещенная олигархия, исповедующая нечто вроде «либерального конституционализма» - это, видимо, лучший вариант, чем нелиберальная, преследующая иноверцев и меньшинства, демократия. Иными словами, в складывающихся условиях менее демократичное руководство, как полагает автор, могло бы пойти всем на пользу.

Третья группа причин, способствующих усилению авторитаризма в современном мире, коренится в беспрецедентном падении уровня доверия к демократическим институтам на самом Западе. В партиях, отличающихся друг от друга лишь названиями, год от года становится все меньше членов, а выборы проходят при все более низкой явке. В результате, безымянные бюрократы все чаще принимают решения через голову граждан. Одновременно ослабевает эффект распространения демократии с запада на восток. По данным *Freedom House*, во всех без исключения новых странах-членах Европейского Союза, в течение десятилетия после их вступления, снизилась прозрачность выборов, негативные изменения произошли со свободой слова и в целом с состоянием демократии. Подобное явление, вслед за американским историком Полем Рейем *(Paul Rahe)*, политологи сегодня называют «дрейфом демократии» в направлении токвилевского *(Tocqueville)* «мягкого деспотизма», который начался на Западе после падения коммунизма. Ну а то, что наша цивилизация предлагает взамен демократии, можно, по мнению автора, вслед за метким определением Марцина Круля *(Marcin Król)*, рассматривать в качестве современного варианта просвещенного абсолютизма, в котором предполагается разоружить окончательно эмансипированных индивидуалистов и отрезать их от политики, оставив ее исключительно «профессионалам».

Таким образом, с точки зрения польского исследователя, в условиях, когда саморазрушительные тенденции массовой демократии нарастают, крайне вероятно, что в итоге в нашей цивилизации закрепится более или менее олигархическая система – власть «новых феодалов», которую автор называет «Средневековьем 2.0». Противостоять подобным глобальным тенденциям, по его мнению, весьма проблематично, поскольку революция сегодня никому не нужна, тем более, что революции всегда устраивают молодые, а при нынешней демографической динамике на Западе их просто слишком мало. Это не значит, что в современном обществе более нет места для радикализма, который будет стремиться свергнуть абсолютистский режим, возродив традиции республиканства. Однако Кузь призывает иметь ввиду, что путь к новому республиканскому устройству проходит через «длинную долину, наполненную постполитическим мраком».

Любопытную попытку осмыслить вопрос о том, почему в современном мире происходит переход от «либерализма» к «нелиберализму», выражаясь в нарастании тенденций к авторитаризму во многих странах мира, включая государства со старыми демократическими традициями, представляет собой, на наш взгляд,

Revista NR 2_2019_.indd 90 03.07.2019 12:52:35

и публикация румынского исследователя Даниэля Дэяну (*Daniel Dăianu)* [19]. Автор, опираясь на накопленные в научном мире результаты исследований указанной выше проблематики, предлагает своего рода систематизацию тех объективных факторов, которые способствуют укреплению авторитаризма в современном мире.

Во-первых, это усиление вызовов современного мира, таких, как экономическая безопасность, международный терроризм, миграция, информационная безопасность, защита границ, изменения климата и т.п., которые все больше обусловливают необходимость использования средств прямого контроля над экономикой и обществом, в целом, находящихся «по ту сторону» институционального демократического управления. Во-вторых, экономический рост новых мировых игроков авторитарного типа, таких как Китай, Индия, которые в условиях глобализации оказывают возрастающее влияние на развитие социально-экономических процессов в мире. В-третьих, процессы демократического развития быстрее и легче сворачиваются там, где авторитарные традиции тесно увязаны с особенностями национальной и религиозной самоидентификации. В-четвертых, ориентации масс на авторитаризм коренятся в особых психологических установках людей, опасающихся непрогнозируемых изменений, а также стремящихся, как правило, к стабильности общественных связей и отношений, к сохранению привычного образа жизни в рамках сообщества, члены которого обладают той же национально-культурной идентичностью. В-пятых, такие проявления глобализации, как социальная фрагментация населения и появление новых информационных технологий, которые значительно усиливают способность различных структур оказывать влияние на людей, вынуждают общество требовать у государства социальной защиты, что сопряжено с укреплением политики регламентации и ограничения, более свойственной авторитарному стилю правления. В-шестых, известен пример целого рядя успешных в экономическом отношении стран, главным образом азиатского региона (Тайвань, Китай, Южная Корея), которые добились экономического прогресса в сочетании с отсутствием политического плюрализма, когда институциональные образования представлены одной правящей партией. В-седьмых, в современном мире все более очевидным становится дисбаланс между экономическим развитием, с одной стороны, и общественно-политическим настроем общества, характеризующимся ненавистью и протестом по отношению к политическому истеблишменту. В-восьмых, тенденции к авторитаризму подпитывает отчаянное стремление к власти политических элит и их желание сохранить свое статус-кво, позволяющее предоставлять привилегии определенным заинтересованным группам.

В числе особых симптомов времени автор также указывает реакцию общественного отторжения традиционных партий в странах либеральной демократии, обусловленную рядом причин: провальной общественной политикой последних лет, приведшей к усилению социального раскола; определенным «институциональным склерозом», поражающим не только менее развитые в экономическом отношении станы; своеобразием текущего исторического периода, в условиях

Revista NR 2_2019_.indd 91 03.07.2019 12:52:35

которого новая индустриальная революция привела к соответствующему трансформированию политических элит, интересы которых далеко отстоят от интересов широких социальных групп.

Изучение процессов политического развития общества сквозь, ставшую уже привычной, призму идеи «глобального движения к демократии» привело к тому, что авторитаризм стал рассматриваться как архаичная форма общественно-политического устройства, изжившая свой век, способная все еще функционировать лишь в наиболее отсталых в социально-экономическом и политическом отношениях странах. Однако современные тенденции глобального развития доказывают не только живучесть подобной системы общественно-политического управления, но и ее функциональность в новом общественно-историческом контексте. Вместе с тем, следует понимать, что новые цивилизационные условия, обусловленные новыми глобальными тенденциями эволюции современного человечества, накладывают свой отпечаток на развитие политической сферы, превращая хрестоматийный вариант авторитаризма в «новый авторитаризм», под которым, по сути, понимают «авторитарный капитализм», более гибкий, многослойный и эклектичный.

Склонность к авторитаризму представляет собой одну из наиболее выраженных тенденцией современного глобального общественно-политического развития, в той или иной мере свойственную всему демократизирующемуся миру. Однако, если в странах старой демократии «новый авторитаризм» обнаруживает себя именно как «склонность», выраженная в отдельных проявлениях, то в так называемых «неоавторитарных режимах», включаемых *Freedom House* в общий рейтинг переходных стран, тенденция к авторитаризму складывается в специфическую политическую систему, опирающуюся на неоавторитарные принципы правления. Поэтому специфические особенности «нового авторитаризма», безусловно, наиболее рельефно проступают в функционировании неоавторитарных режимов.

К числу неоавторитарных режимов, появление которых на карте мира относится к рубежу XX-XXI столетия, сегодня принадлежит целый ряд стран мира, расположенных в различных частях света (Евразия, Латинская Америка, Африка), попавших под глобальное влияние «волн демократизации», но со временем «сошедших с рельс». Наибольший интерес для нас, разумеется, представляет группа неоавторитарных режимов, образовавшихся из числа постсоветских стран. К указанной группе в настоящее время причисляют 9 стран постсоветского пространства, среди которых Белоруссия, Россия, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан, Азербайджан, Армения. Имея, после развала союзного государства, одинаковые с другими постсоветскими странами стартовые условия, отмеченные выше государства достаточно быстро перенаправили начавшийся на рубеже тысячелетий процесс демократизации на формирование и укрепление новых неоавторитарных режимов.

Понятно, что каждый из вновь сформировавшихся на постсоветском пространстве неоавторитарных режимов отличается свойственной только ему национальной спецификой. Вместе с тем, на фоне этой специфики, в функциони-

Revista NR 2_2019_.indd 92 03.07.2019 12:52:35

ровании постсоветских неоавторитарных режимов выделяется определенная совокупность типичных черт, свойственных для каждой из указанных стран, которые хорошо описаны в публикации российских авторов Нисевич Ю. А. и Рябова А. В. «Современный авторитаризм и политическая идеология» [20].

Постсоветские неоавторитарные режимы, по мнению авторов, различаются между собой по характеру правления на персоналистские, где правит авторитарная личность, и корпоративные, где власть осуществляют политико-экономические группы, в силу чего режимы носят олигархический характер. Тем не менее, их общая ключевая черта состоит в том, что правящие социальные группы и их лидеры представлены выходцами и/или прямыми наследниками бывшей советской партийно-хозяйственной номенклатуры.

В отличие от классических авторитарных режимов, неоавторитарные режимы, возникновение которых приходится на период «постидеологической эпохи», отходят от навязывания обществу «разработанной и ведущей идеологии». Тем не менее, идеология в указанных режимах все-таки сохраняет свое значение как «инструмент поддержания социального господства, самолегитимации режима», сплочения и мобилизации масс в его интересах и в соответствии с его политическими целями.

В идеологическом отношении, прежде всего, налицо полный разрыв с коммунистической идеологией, обеспечивавшей функционирование тоталитарного режима власти. Сформировавшись в эпоху развития глобальных процессов демократизации и будучи вынужденными адаптироваться к «вызовам современности», неоавторитарные режимы, в отличие от классических авторитарных режимов, являются менее цельными, более гибкими и всеядными, более эклектичными и многослойными в отношении идеологии.

Отличительная особенность неоавторитарных режимов состоит в дифференциации официальных, публичных идейно-ценностных установок от реально действующей латентной идеологии. С одной стороны, постсоветские неоавторитарные режимы в поисках международного признания открыто декларируют свою приверженность общепринятым демократическим стандартам, позиционируя себя в качестве сторонников универсальных ценностей прав человека. С другой – неофициально придерживаются своей собственной идеологии, базовой ценностью которой является достижение материального обогащения и социального превосходства посредством использования публичной власти. Таким образом, реальную идеологию неоавторитарных режимов составляет «идеология коррупции», представляющая собой систему установок, направленных на использование полномочий и ресурсов публичной власти не по его прямому назначению, а для личного и группового материального и нематериального обогащения, и мотивирующих социальное и политическое поведение правящих слоев.

В силу того, что «идеология коррупции» является непригодной для мобилизации широких масс общества на поддержку правящего режима, инструментарием, направленным на обеспечение подобной поддержки, становится идеология

Revista NR 2_2019_.indd 93 03.07.2019 12:52:35

построения национального государства, которая приобретает выраженную националистическую окраску и может носить как охранительный характер (защита от внутренних и внешних угроз), так и принимать форму идеологии развития и модернизации. Поэтому официальной идеологией неоавторитарных режимов по сути является идеология этатизма, позиционирующая государство на высшей ступени ценностной иерархии, на которой человек с его правами занимает низшую ступень. Апелляция к идеологии этатизма позволяет неоавторитарным режимам сконструировать приемлемое для масс обоснование необходимости сохранения и поддержки сформировавшихся режимов власти как гаранта обеспечения целостности национального государства.

В то же время, заметным становится стремление неоавторитарных режимов представить «идеологию коррупции» в качестве новой идеологии, обосновывающей законность власти «успешных людей». Среди правящих слоев все большую популярность приобретает идеологический конструкт, в котором неоавторитарное государство рассматривается как «государство-корпорация», как «бизнес-проект», позволяющий «новой меритократии» получать сверхприбыли.

С точки зрения институциональной основы, механизмов функционирования, поддержания и воспроизводства, неоавторитарные режимы в большинстве своем представляют собой режимы «электорального авторитаризма» *(Schedler, 2006; Levistky, Way, 2010; Morse, 2012).* Иными словами, такие режимы, которые, формируя институты власти, выстраивают «демократический фасад». Однако функционирование формирующихся демократических институтов, включая институт выборов, в подобных режимах всецело подчинено задачам сохранения и воспроизводства авторитарного правления [21].

В отличие от классического авторитаризма, где преобладают фиктивные «выборы без выбора» (Туркменистан), в режимах электорального авторитаризма выборы допускают политическую конкуренцию и потому имеют вполне реальное значение. В этой связи режимы «нового авторитаризма» носят соревновательный характер, что само по себе содержит серьезную угрозу правящей авторитарной власти, включая угрозу смены самого режима правления. Тем не менее, судя по глобальной тенденции развития современного мира, классический авторитаризм все-таки уступает место электоральному авторитаризму, допускающему политическую конкуренцию, что обусловлено рядом причин. С одной стороны, соревновательный характер механизма функционирования и воспроизводства политической власти обеспечивает решение проблемы внутренней и внешней легитимации неоавторитарных режимов. С другой – позволяет эффективно контролировать риски внезапного крушения правящего режима власти вследствие усиления внутриполитических конфликтов.

Однако, отличаясь от классического авторитаризма, электоральный авторитаризм отличается и от режимов электоральной демократии, т.е. режимов, удовлетворяющих минимальным критериям демократичности. Таким критерием для режимов электоральной демократии является проведение конкурен-

Revista NR 2_2019_.indd 94 03.07.2019 12:52:35

тных многопартийных выборов, т.е. наличие института и обеспечение процесса всенародных выборов без учета уровня демократичности других политических институтов (критериев верховенства закона, разделения властей, наличия сильного гражданского общества, конституционализма, плюрализма, соблюдения прав человека и политических прав, свободы средств массовой информации и свободы убеждений) [8, с. 531]. Своеобразие электорального авторитаризма по отношению к электоральной демократии состоит в том, что неоавторитарные режимы, допуская конкурентные выборы, задают для электоральных конкурентов заведомо неравные «правила игры» формального и неформального характера, позволяющие обеспечивать победу представителей правящей власти, независимо от предпочтений избирателей: высокие входные барьеры, заведомо неравный доступ конкурентов к различного рода ресурсам, от медийных, до финансовых, систематическое использование административного ресурса на всех стадиях выборов, включая подсчет голосов.

Дистанция, отделяющая электоральную демократию от электорального авторитаризма, в «один шаг». По мере укрепления авторитарных тенденций развития, разделяющие их границы становятся все более размытыми. Тому пример большинство постсоветских стран, вступивших после победы демократических революций на второй путь демократизации, предполагающий движение от новой демократии к электоральной демократии, но в результате выраженных автократических тенденций пришедших к различным национальным вариантам электорального авторитаризма.

Очевидно, что к одному из таких вариантов в последние годы вплотную приблизилась и Республика Молдова, тем самым доказывая, что наша страна не стоит в стороне от глобальных тенденций развития, но, напротив, являет собой один из примеров, отражающих свойственные современному миру объективные процессы рождения нового типа авторитаризма. Поэтому изучение данных процессов, а не стыдливое их замалчивание, является, на наш взгляд, одной из наиболее актуальных исследовательских проблем отечественной политологии.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Власть и политика: институциональные вызовы XXI века. Политическая наука. Ежегодник 2012. Москва: РОССПЭН, 2012. 446 с.
2. http://independent.md/igor-munteanu-ne-prabuşim-într-unregim-autoritar-interesul-politic-mai-presus-decît-cel-public (23.01.2019)
3. http://stiri24.md/vicepresedinte-pldm-republica-moldova-risca-sa-ajunga-un-stat-autoritar-camuflat-de-tip-hibrid/ (23.01.2019)
4. http://actualitati.md/md/socialistii-sunt-indignati-de-pozitia-autoritara-a-guvernarii-care-atenteaza-asupra-valorilor-democratice-in-special-libertatea-de-exprimare-in-rm (23.01.2019)
5. http://www.jurnal.md/ro/politic/2017/6/20/oazu-nantoi-daca-acest-proces-cinic-de-schimbare-a-sistemului-electoral-nu-va-fi-oprit-vom-face-un-pas-ireversibil-spre-un- (23.01.2019)
6. https://rosianvasiloi.blogspot.com/2019/01/o-noua-cadere-republicii-moldova-in.html (21.01.2019)
7. Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chişinău: ÎS FEP Tipografia Centrală, 2018. 512 c.

Revista NR 2_2019_.indd 95 03.07.2019 12:52:35

8. Демократизация /Под ред. Харпфера К., Бернхагена П., Инглхарта Р., Вельцеля К. Москва: Издательский дом высшей школы экономики, 2015, с. 708.
9. Наумкина С.М. Взаимозависимость процессов демократизации и стабилизации в современном мире. В: Приднестровье в геополитической системе координат XXI века. Тирасполь: Перспектива, 2002, с. 161-168.
10. Barometrul Opiniei Publice. Republica Moldova. (2010-2019).
11. Ирхин Ю. В. Всемирный Конгресс политологов в Японии. Работает ли демократия? В: Полития, 2006, №2, с. 32-50.
12. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Госуниверситета – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
13. http://tv8.md/2019/02/06/freedom-house-democratia-din-lume-in-declin-cum-sta-moldova-la-acest-capitol/ (10.05.2019)
14. https://rubic.us/otchet-freedom-house-pokazal-rost-avtoritaritarizma-v-evrazii/ (13.02.2019)
15. http://infoprut.ro/49810-freedom-house-rep-moldova-risc-de-alunecare-in-autoritarism-coruptia-ramane-marea-problema.html (02.02.2019)
16. Новый авторитаризм в современном мире //http://www.polit.psu.ru/190909.htm (02.02.2019)
17. Авторитаризм 2.0. Исследование Freedom House нашло в России новый тип авторитаризма // https://www.gazeta.ru/politics/2009/06/04_a_3206755.shtml (21.01.2019)
18. Кузь М. Новый авторитарный мир//https://inosmi.ru/world/20140322/ 218865194. html (21.01.2019)
19. Dăianu D. / “Democrație liberală” vs. “democrație iliberală”. De ce cresc înclinațiile autoritariste? // http://cursdeguvernare.ro/daniel-daianu-democratie-liberala-vs-democratie-iliberala-de-ce-cresc-inclinatiile-autoritariste.html (21.01.2019).
20. Нисевич Ю. А., Рябов А.В. Современный авторитаризм и политическая идеология//https://www.hse.ru/data/2016/07/27/1118895500/Полис%20Современный%20авторитаризм%20и%20политическая%20идеология.pdf (21.01.2019)
21. Гельман В. Расцвет и упадок электорального авторитаризма в России //http://www.eu.spb.ru/images/M_center/Electoral_Authoritarianism_in_Russia.pdf. (15.03.2018).

Revista NR 2_2019_.indd 96 03.07.2019 12:52:35

MERITOCRAȚIA ȘI ROLUL EI ÎN FUNCȚIA PUBLICĂ
MERITOCRACY IN PUBLIC POSITION

Irina CEACÎR, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
i.a.ceacir@gmail.com

Rezumat

În acest articol este analizat impactul sistemul meritocratic asupra performanțelor funcționarilor publici din cadrul autorităților administrației publice din Republica Moldova. Modernizarea administrației publice implică îmbunătățirea performanțelor resurselor umane. Motivarea personalului în bază de merit reprezintă un mecanism efectiv privind îmbunătățirea calității serviciilor publice prestate de către cetățeni. Avansarea în funcție în bază de merit în cadrul autorităților administrației publice nu trebuie să fie influențată politic. Meritul fiecărui funcționar public sporește performanța instituțională.

Cuvinte-cheie: *meritocrație, funcționar public, administrație publică, performanță, motivație, avansare în funcție.*

Summary

In the article is analyzed the impact of the meritocratic system on performance of civil servants within the public administration authorities in Republic of Moldova. The modernization of the public administration means improving the quality of human resources. The motivation of the staff on the basis of merit represents an effective mechanism for improving the quality of public services offered to the citizen. The advancement in function on the basis of merit within the public administration authorities must not be politically influenced. The merit of each civil servants increases institutional performance.

Keywords: *meritocracy, civil servants, public administration, performance, motivation, advancement in position.*

Într-un stat democratic, în care se respectă legea și drepturile omului, interesul cetățeanului reprezintă scopul autorităților administrației publice. Indiferent de statutul ocupațional, poziția în societate sau ideile politice pe care le propagă toți cetățenii sunt egali în fața legii și solicită servicii de calitate și oferite cu promptitudine. Instituțiile statului monitorizează toate aceste aspecte și caută soluții în eficientizarea mecanismelor de evaluare și control ale serviciilor prestate către cetățean. În acest context, o deosebită atenție se acordă procesului de formare și perfecționare continuă a resurselor umane. Personalul calificat este promovat și remunerat în baza meritelor. Uneori această promovare este benefică, iar uneori mai puțin. Meritocrația poate avea părți pozitive, dar și negative. Ce este meritocrația? Un sistem în care se aleg persoanele talentate cu scopul de a fi promovate pe baza realizărilor obținute, sau colectiv de conducere ales după criterii intelectuale [1]. În opinia unor cercetători, meritocrația este o formă de guvernământ sau de organizare în care nominalizarea este făcută și sarcinile sunt atribuite pe baza abilității (meritelor) și talentului, nu pe baza averii (plutocrație), originii, legăturilor de familie (nepotism), privilegiilor de clasă (aristocrație), dreptului primului ocupant, popularității (democrație) sau a altor factori determinanți privind poziția socială sau puterea politică. Cuvântul meritocrație adesea este utilizat pentru a descrie

Revista NR 2_2019_.indd 97 03.07.2019 12:52:36

un tip de societate în care bogăția și poziția socială sunt obținute în principal prin competiție, sau prin talent și competență demonstrate. Principiul este că o poziție investită cu responsabilități și prestigiu social trebuie dobândită, nu moștenită sau obținută prin criterii arbitrare. Termenul de meritocrație mai este folosit pentru a descrie sau critica o societate concurențială, care acceptă decalaje inechitabile ale venitului, averii și poziției sociale în funcție de talent, merit, competență. Termenul de meritocrație mai exprimă coeficientul de inteligență (IQ), plus efort. Adesea, oponenții conceptului de meritocrație argumentează că inteligența sau efortul sunt caracteristici practic imposibil de măsurat exact. Ca urmare, în opinia lor, orice introducere a meritocrației se face cu un mare grad de nesiguranță și este inerent dubioasă, iar cei care susțin economia de piață liberă cred că aceasta poate și trebuie să recompenseze meritul. De asemenea, meritocrația a fost criticată ca fiind un mit, folosit mai degrabă la perpetuarea statu quo-ului; meritul putând fi definit în funcție de succes, succesul însuși definind meritul, nu că succesul ar fi predeterminat de criterii științifice de merit [2].

Meritocrația a fost caracterizată ca promotoare a unor norme (de ascensiune socială) prin stări sociale (în rândul cărora se ajunge a face parte datorită recunoașterii meritelor) și nu prin clase sociale, care sunt distincte de rest prin privilegii sistematice inegale. Aceasta presupune o societate care oferă șanse egale și o mare mobilitate de schimbare a poziției sociale a persoanei, realizată printr-o continuă selecție (bazată pe ascensiunea prin merit). La fel, meritocrația se privește ca o trăsătură distinctivă a guvernării moderne și, în consecință, unii o laudă căutând să o impună, alții o combat, iar alții o ignoră. Meritocrația are menirea să conducă starea de fapt a relațiilor interumane la democrația reală, democrația șanselor egale și a ascensiunii prin merit personal, pentru care nu există nici un alt scop decât afirmarea persoanei umane în plenitudinea ei. Restul – și politica, și economia, și tehnica, și administrația și statul - fiind doar mijloacele pentru respectarea acestui deziderat, niște mijloace care prestează servicii scopului unic al umanismului, persoana umană beneficiind de toate libertățile pluralismului [3].

Totuși, se ține cont de meritocrație în instituțiile administrației publice sau nu? Este o întrebare generală, la care nu vom avea un răspuns exact sau direct, totuși o parte de răspuns vom putea găsi analizând situația funcționarilor publici și avansarea lor în carieră. Performanța autorităților publice depinde, în mare măsură, de profesionalismul resurselor umane ce activează în aceste autorități, de felul în care acestea concep obiectivele ce stau în fața autorităților publice, de modul în care le realizează, de măsura în care își asumă responsabilitatea pentru consecințele activității lor, de felul în care conlucrează cu cetățenii. Astfel, succesul transformărilor în administrația publică este în raport tot mai strâns cu calitatea resurselor umane. Redresarea tuturor sferelor de activitate a autorităților publice nu va înregistra performanțe esențiale până când toate nivelurile organizaționale nu vor înțelege că resursele umane reprezintă forța motrice principală, iar dezvoltarea lor trebuie să constituie reperul fundamental și baza oricărei reforme. Reformarea serviciului public în Republica Moldova are drept scop îmbunătățirea sistemului de management al resurselor umane prin crearea unui nou cadru normativ al serviciului public, prin elaborarea și implementarea unor proceduri de personal conforme

Revista NR 2_2019_.indd 98 03.07.2019 12:52:36

bunelor practici europene și prin profesionalizarea corpului de funcționari publici. Pe parcursul ultimilor ani au fost înregistrate progrese și rezultate importante în reformarea serviciului public: a fost creat cadrul normativ de bază; în autoritățile publice se aplică proceduri și practici moderne de personal; funcționarii publici beneficiază de diverse oportunități de dezvoltare profesională. Sistemul de management al funcției publice și al funcționarului public încearcă să încorporeze trăsături specifice noului management public. Acestea includ: documente de planificare strategică care conțin obiective și rezultate ce urmează a fi atinse; se realizează o evaluare semestrială/anuală colectivă (la nivel de subdiviziune) și individuală (la nivel de funcționar public) în baza obiectivelor și indicatorilor de performanță prestabiliți; s-au delimitat funcțiile de elaborare a politicilor, de funcțiile de prestare a serviciilor publice; resursa umană începe a fi tratată ca activ [4]. Este binevenită evaluarea performanțelor funcționarului public, care trebuie să fie obiectivul de bază în avansarea în funcție, bazându-se pe principiul meritocrației. Important este ca rezultatele să fie resimțite atât de către funcționarul public, cât și de către cetățean prin îmbunătățirea serviciilor acordate lui. Astfel, după ce a fost avansat, pe bază de merit, trebuie să dea dovadă de profesionalism, dedicație și abnegație pentru realizarea interesului cetățeanului în slujba căruia este.

Considerăm că, adesea, avansarea în baza de merit este eficientă, deoarece funcționarii depun efort maxim pentru a crește în carieră. Resursele umane sunt unica resursă din cadrul organizației care poate avea capacitatea de a-și mări valoarea sa odată cu trecerea timpului, spre deosebire de toate celelalte resurse ale organizației, care se uzează în timp, dacă nu fizic, atunci moral. De aceea, managerii trebuie să țină cont de ideile și sugestiile lor pentru o mai bună funcționare a instituției și să susțină participarea activă a acestora. Pentru creșterea gradului de participare al angajaților la procesul de conducere, în special prin modalități indirecte, managerii pot apela la o serie de metode și tehnici de stimulare a creativității subordonaților. Acestea pot fi utilizate cu succes atunci când luarea deciziilor necesită o fundamentare serioasă pe baza ideilor și punctelor de vedere a cât mai mulți specialiști din instituție, inclusiv a celor din compartimentele organizaționale. Este o modalitate inteligentă la dispoziția managerilor de a implica în proces cât mai multe persoane din subordine, de a folosi ideile reușite ale acestora, de a introduce un climat de conlucrare și încredere reciprocă, dar și de a lua decizii referitor la avansarea în funcție în baza eforturilor și meritelor fiecăruia [5 p.74-76].

Atunci când funcționarul înțelege că avansarea în carieră depinde de atitudinea sa față de obligațiunile de serviciu, în cazul în care este motivat, va depune efort pentru a-și spori productivitatea. Pentru a merita avansarea în funcție, funcționarul va presta serviciu de calitate cetățenilor. Astfel, toată atenția va fi îndreptată spre realizarea scopului său și anume a interesului cetățeanului. Este evident că elementul care definește cel mai bine atenția față de cetățean este relația directă care se stabilește între acesta și personalul instituției, de-a lungul căreia beneficiarul va încerca să-l influențeze pe angajat, astfel încât acesta să-i faciliteze o informație, să indice un demers care trebuie urmat, să-i accepte un document sau o plângere. La rîndul său, funcționarul va pretinde că informația oferită beneficiarului este pertinentă, că înțelege corect demersurile

Revista NR 2_2019_.indd 99 03.07.2019 12:52:36

care trebuie realizate și, în cazul unei plângeri, că se va rezolva în modul cel mai satisfăcător pentru ambele părți și pentru organizație. De caracterul adecvat sau inadecvat al procesului de comunicare dintre funcționarul public și cetățeanul beneficiar de servicii va depinde succesul contactului și atingerea în mod satisfăcător a obiectivului consumatorului [6, p.333].

În ceea ce privește avansarea în funcție în bază de merit, o problemă importantă pentru Republica Moldova este faptul că unele funcții publice, în special în cadrul instituțiilor administrației publice centrale, dar nu se exclude nici în cadrul instituțiilor administrației publice locale se ocupă fictiv, fără ca persoana să dețină abilități, studii și cunoștințe necesare funcției. Aceasta o demonstrează și studiul desfășurat de către Asociația Promo-LEX, care în perioada 26.07.2016–25.07.2019, implementează proiectul „Democrație, Transparență și Responsabilitate" în cadrul Programului Monitorizarea Proceselor Democratice. În scopul promovării cetățeniei active și sporirii responsabilității politice a autorităților și a altor actori politici, sunt prevăzute activități de monitorizare, sensibilizare a opiniei publice și advocacy în problemele ce vizează procesele de guvernare și procesele politice. În acest context, se monitorizează modul în care s-au aplicat prevederile legale care reglementează ocuparea/încetarea funcțiilor de demnitate publică, funcțiilor publice de conducere de nivel superior și a funcțiilor publice de conducere. Activitatea de monitorizare are drept scop analiza și evaluarea practicilor aplicate de către subiecții monitorizați în asigurarea respectării cadrului legal privind ocuparea/încetarea funcțiilor de demnitate publică; a funcțiilor publice de conducere de nivel superior și a funcțiilor publice de conducere, precum și elaborarea recomandărilor în vederea îmbunătățirii prevederilor legale și a practicilor [7].

În urma analizei efectuate pînă la momentul de față și ținînd cont de faptul că serviciul în instituțiile publice trebuie să fie bazat pe merite**,** se constată că există lacune în lege, deoarece nu se preved cerințe clare precum studiile și experiența necesare pentru multe din funcțiile de demnitate publică, de nivel superior și de conducere. Această concluzie vizează membrii Guvernului, conducătorii Cancelariei de Stat, Serviciul Informație și Securitate ș.a. La fel, raportul atrage atenția asupra "necesității unui act legislativ unic care să prevadă modul de organizare și desfășurare de către Parlament a concursului pentru ocuparea funcțiilor de demnitate publică" [8]. Astfel, se necesită o abordare mai minuțioasă la acest capitol, făcând legătura dintre meritocrație și moralitate, pentru a exclude încălcări serioase în cazul promovării funcționarilor care nu corespund funcției. Ideal ar fi ca politicul să nu influențeze activitatea funcționarilor publici, astfel simbioza dintre moralitate și politică nu trebuie să fie înlocuită cu interes și politică. Armonizarea relațiilor dintre moralitate și politică poate fi pusă în plan raționalist, pragmatic și individualist al funcționarului public modern. Pentru ca politica modernă să aibă un caracter moral sănătos, responsabilitatea morală personală a fiecărui individ e necesar *să fie educată câ*t mai aproape posibil de reponsabilitatea etică și legală, iar funcționarul public-membru al unui partid politic nu trebuie să realizeze indirect interesele de partid. Moralitatea, cu multe secole în urmă, a jucat un rol important în reglementarea și administrarea vieții publice. Astăzi, moralitatea pare

Revista NR 2_2019_.indd 100 03.07.2019 12:52:36

să cedeze acest rol reglementării juridice, fiind mai pe înțelesul oricărei persoane moderne, bine instruită şi bine informată. Tradiția de contopire a dreptului cu etica a fost testată în istoria societăților democratice. Această tradiție reiese din ideea de covenant, adică acordurile privind principiile şi condițiile din viața comunității. Astfel de tratate erau elaborate de coloniştii americani pentru fiecare dintre comunități. Comunitățile puteau fi constituite din oameni ce țineau la diferite etnii şi confesiuni, care nu dispuneau de codul tradițional de cult şi precepte morale. Atunci se aplica covenant-ul. În ştiințele politice moderne, în ultimii ani se revine la ideea din trecut. Parțial, în legătură cu aceasta se amplifică tendința de implementare a codurilor etice ca instrumente normative ce au putere juridică şi, în consecință, sprijinite de sancțiuni legale pentru încălcarea lor. Apelarea la această idee se explică nu numai prin raționalismul şi pragmatismul omului contemporan. Această idee poate fi acceptabilă în societatea modernă multiculturală, globalizată, în care oamenii coexistă, aparținând diferitor etnii, confesii şi viziuni politice [9, p.174-175].

Pentru responsabilitatea morală a funcționarilor publici, precum şi necesitatea de abordare a eticii administrative şi de comportament orientat spre consumator a generat ideea codului de conduită care să explice standardele de comportament stabilite pentru funcționarii publici. În aceste Coduri de conduită, găsim indirect şi aspecte ce țin de meritocrație. Statele comunitare pun un accent deosebit pe Codurile de conduită, la fel şi Republica Moldova. Codul de conduită stipulează ce este interzis prin lege şi ce este etic: cetățenii pot cere funcționarilor publici respectarea standardelor de comportament în relațiile cu publicul. Conform prevederilor Codului de conduită, funcționarii publici trebuie să se ghideze în activitatea prestată de anumite principii - legalitate, imparțialitate, independență, profesionalism şi loialitate. Pentru a asigura respectarea lor în serviciul public, funcționarul trebuie să acționeze în interesul fiecărui cetățean; să adopte decizii imparțial, nediscriminatoriu şi echitabil; să fie corect, amabil şi respectuos în relațiile cu publicul; să nu admită influența apartenenței politice de partid asupra comportamentului şi deciziilor adoptate; să nu folosească resursele administrative pentru susținerea candidaților electorali; să evite conflictul de interese. Încălcarea normelor de conduită de către funcționarul public constituie o abatere disciplinară, fiind sancționată. În textul Codului de conduită al funcționarului public, este stipulat că funcționarului public i se interzice să solicite sau să accepte cadouri, servicii, favoruri, invitații sau oricare alt avantaj, destinate personal sau familiei sale, dacă oferirea sau acordarea lor ține fie în mod direct, fie indirect, de îndeplinirea atribuțiilor de serviciu. Interdicția specificată nu se aplică la cadourile primite cu prilejul anumitor acțiuni de protocol şi a căror valoare nu depăşeşte limitele stabilite de Guvern. Însă această prevedere este una destul de generală, deoarece nu este specificată concret limita stabilită de Guvern, mulți funcționari interpretează stipulările date în favoarea lor. Atunci când se propune avansare în funcție în bază de merit, trebuie să se țină cont de faptul dacă pe parcursul activității funcționarul public nu a încălcat prevederi din Codul de conduită.

Codul de conduită indică rolul funcționarilor publici de conducere în crearea unui mediu organizațional echitabil, pentru ca funcționarii publici să se manifeste în vederea

Revista NR 2_2019_.indd 101 03.07.2019 12:52:36

avansării în bază de merit, şi anume: să promoveze normele de conduită şi să asigure respectarea lor de funcţionarii publici din subordine, să asigure egalitatea de şanse şi de tratament privind cariera funcţionarilor publici, să examineze şi să aplice obiectiv criteriile de evaluare a competenţei profesionale, în cazul în care propune sau aprobă promovări, transferuri, numiri sau eliberări din funcţii ori acordă stimulente materiale sau morale, excluzând orice formă de favoritism sau de discriminare. Situaţia reală este alta. Favoritismul, relaţiile de rudenie deseori înlocuiesc criteriile menţionate, iar meritocraţia devine un principiu fictiv; astfel profesionalismul funcţionarilor publici se reduce, iar obiectivitatea de care dau dovadă unii funcţionari de conducere de nivel superior adesea poate fi contestată. Chiar dacă funcţionarii publici se bucură de stabilitate în funcţie, promovarea, transferul sau menţinerea în funcţie sunt precare din cauza nerespectării de către managerii superiori a prevederilor Codului sus-menţionat. Aceştia sunt cuprinşi de frica de a fi înlocuiţi şi nu întreprind acţiuni care să impună obligativitatea respectării drepturilor legale [10, p.167-168].

Pentru susţinerea ocupării unei funcţii publice în bază de merit în instituţiile publice se va ţine cont şi de transparenţa activităţii acesteia. Transparenţa, fiind un criteriu de bază într-o democraţie are un rol esenţial pentru a susţine meritocraţia, de aceea orice funcţie vacantă trebuie să fie la îndemâna oricui. S-ar părea că totul este corect şi imparţial. Site-ul cariere.gov.md, pune la dispoziţia tuturor cetăţenilor funcţiile publice vacante din toate instituţiile publice. Toţi cei cointeresaţi pot liber vizualiza pagina care oferă informaţii despre funcţiile vacante şi cerinţele care se solicită. Capitolul V, art. 27 al Legii 158 din 04 iulie 2008 cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public stipulează condiţiile pentru a candida la o funcţie publică: deţine cetăţenia Republicii Moldova; posedă limba de stat şi limbile oficiale de comunicare interetnică vorbite în teritoriul respectiv în limitele stabilite de lege; are capacitate deplină de exerciţiu; n-a împlinit vârsta necesară obţinerii dreptului la pensie pentru limită de vârstă; este aptă, din punct de vedere al stării sănătăţii, pentru a exercita funcţii publice, conform certificatului medical eliberat de instituţia medicală abilitată, dacă pentru funcţia respectivă sunt stabilite cerinţe speciale de sănătate; este titular al studiilor necesare prevăzute pentru funcţia publică respectivă; în ultimii 3 ani, nu a fost destituită dintr-o funcţie publică conform art. 64 alin. (1) lit. a) şi b) sau nu i-a încetat contractul individual de muncă pentru motive disciplinare; nu are antecedente penale nestinse pentru infracţiuni săvârşite cu intenţie; nu este privată de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate ca pedeapsă de bază sau complementară, ca urmare a sentinţei judecătoreşti definitive prin care s-a dispus această interdicţie. Pentru a ocupa funcţii publice în autorităţile publice sunt necesare studii superioare absolvite cu diplomă de licenţă sau echivalentă, cu excepţia funcţiilor publice de execuţie din autorităţile administraţiei publice locale de nivelul întâi în care, după caz, pot să fie încadrate persoane cu studii medii de specialitate, absolvite cu diplomă [11].

În Raportul cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public pentru anul 2016 elaborat de către Cancelaria de Stat se menţionează că ocuparea funcţiei publice prin concurs pentru anul 2016 a fost aplicată practic în jumătate din cazuri (48,6%). Acest indicator a scăzut faţă de anul 2015 cu 4%. S-a constatat o reducere a cazurilor

Revista NR 2_2019_.indd 102 03.07.2019 12:52:36

de ocupare a funcțiilor publice prin concurs în toate autoritățile publice. Cazurile de ocupare a funcțiilor publice prin concurs în cadrul autorităților administrației publice locale de nivelul II constituie 65,8%, sau cu 3,2% mai mult față de anul 2015, iar în cadrul autorităților administrației publice locale de nivelul I – 85,2%, adică cu o creștere de 0,7%. Ocuparea funcției publice prin concurs se efectuează în conformitate cu Regulamentul cu privire la ocuparea funcției publice prin concurs (Anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului nr. 201 din 11 martie 2009). În anul 2016, autoritățile publice au propus pentru concursurile de ocupare a funcțiilor publice 2372 funcții publice, inclusiv 8 funcții publice de conducere de nivel superior, 177 funcții publice de conducere și 1293 funcții publice de execuție. Autoritățile publice au diversificat canalele de difuzare a anunțurilor pentru funcțiile publice vacante scoase la concurs și identificarea grupului-țintă de potențiali candidați în vederea recrutării mai multor candidați pentru funcțiile publice vacante. În acest scop a fost lansat și se utilizează portalul guvernamental pe care au fost publicate 1513 anunțuri. Comparativ cu anul 2015, au fost publicate cu 301 anunțuri mai multe. Numărul de dosare care au fost depuse pentru concursuri a atins cifra de 4647 dosare.

Potrivit datelor prezentate de autoritățile publice, în mediu pentru fiecare funcție publică vacantă au fost depuse două dosare. Este de menționat faptul că a scăzut nu doar numarul funcțiilor scoase la concurs, dar și numarul de dosare depuse pentru aceste funcții. Numărul funcțiilor scoase la concurs a scăzut și din cauza prevederilor Hotărârii de Guvern nr.953 din 8 august 2016, prin care a fost stabilit moratoriul pentru majorarea numărului unităților de personal real încadrate în autoritățile publice și alte instituții finanțate din bugetul de stat.

Ca rezultat al desfășurării concursurilor de ocupare a funcțiilor publice în perioada 2016, autoritățile publice au angajat prin concurs 1864 persoane, sau 72,58 % din numărul funcțiilor publice scoase la concurs. Comparativ cu 2210 persoane, sau 85,9%, angajate în anul 2015 indicatorul dat este în scădere. Datele indică o scădere a numărului de dosare depuse de cetățeni în medie pentru o funcție publică vacantă scoasă la concurs. De asemenea, în raport găsim și aspecte ce țin de meritocrație. Astfel, se menționează că promovarea este o modalitate de dezvoltare a carierei prin ocuparea unei funcții publice superioare celei exercitate. Pe parcursul anului 2016 se observă o tendință pozitivă în ocuparea unor funcții publice vacante prin această modalitate. Utilizarea acestei modalități de ocupare a funcției publice s-a mărit de la 19,5% în 2014 la 20,8% în anul 2016. Astfel, promovarea continuă să constituie o pondere importantă în modalitățile de ocupare a funcțiilor publice. În autoritățile publice de nivel central acest indicator atinge 25,3%, indicând o creștere cu 3,0% față de anul 2015, iar în organele centrale de specialitate – 30,3%, sau cu 0,8% mai mult față de 2015. În același timp, în cadrul autorităților administrației publice locale promovarea, ca modalitate de ocupare a funcției publice, constituie numai 11,3%, indicând o creștere cu 3,7 % față de anul 2015. Angajările în funcția publică în bază de merit sunt constant la un nivel înalt, chiar dacă în unele autorități publice a scăzut puțin, a crescut cu mult în altele. În comparație cu anul 2015 a scăzut cu 1,8% , iar în comparație cu 2013 și 2014 este în crestere cu 6,9% și respectiv cu 2% [12, p.17-19].

Revista NR 2_2019_.indd 103 03.07.2019 12:52:37

Pentru a atrage funcționari publici de perspectivă, sau pentru ai menține pe cei existenți deja, dar cu calități și abilități necesare, este nevoie de a respecta următoarele principii: competiție deschisă, prin informarea populației privind funcțiile publice vacante și/sau temporar vacante, asigurarea posibilității de participare liberă la concurs pentru ca orice cetățean să-și poată realiza dreptul la ocuparea unei funcții publice; competență și merit profesional, prin selectarea celor mai competente persoane în baza unor criterii clar definite și a unei proceduri unice de evaluare; echitate a accesului la funcția publică, prin asigurarea accesului efectiv la funcția publică a oricărei persoane care îndeplinește condițiile stabilite de lege, fără discriminare pe motive de sex, vârstă, rasă, etnie, religie, opțiune politică etc.; transparență, prin prezentarea informațiilor referitoare la modul de organizare și desfășurare a concursului tuturor persoanelor interesate [13, p.56].

Odată ce a fost angajat, funcționarul public va încerca să depună efort pentru a-și demonstra abilitățile sale în vederea unei eventuale avansări în funcție. Pentru aceasta este necesar de a-i oferi posibilitățile existente, în conformitate cu legislația în vigoare, dar și dreptul de a fi egal la locul de muncă. Egalitatea la locul de muncă înseamnă că nu există discriminare. Discriminarea vizează un tratament diferit care defavorizează o persoană sau un grup, în comparație cu altele, aflate în situații similare. Cele mai întâlnite forme de discriminare sunt cele legate de sex, vârstă, orientare sexuală, precum și discriminarea persoanelor cu dizabilități. Motivul care stă la baza discriminării: sexul, vârsta, rasa, etnia, limba, religia, boala cronică necontagioasă, dizabilitatea. Discriminarea poate fi directă și indirectă. Discriminare directă este atunci când o persoană este tratată cu mai puțină favoare decât cea de alt sex (de exemplu, recrutarea doar a bărbaților la posturi manageriale). Discriminarea indirectă apare atunci când, deși condițiile sunt aplicate în mod egal la bărbați și la femei, efectul acestor condiții vine să excludă un anumit sex (de exemplu, stipulând că toți managerii trebuie să dețină permis de conducere), ceea ce este, actualmente, mai puțin caracteristic pentru femei [idem,p.71]. În ceea ce privește discriminarea față de femei, mai este mult de lucrat la acest capitol. Adesea, în avansarea în funcții de conducere acced totuși mai mult bărbați.

Analizele efectuate privind participarea femeilor la procesul decizional scot în evidență mai multe bariere care pot justifica subreprezentarea acestora, care în marea lor parte sunt similare celor care influențează accederea femeilor în pozițiile decizionale din viața politică, însă conțin și anumite particularități care le deosebesc. Astfel, barierele sociopolitice sunt exprimate atât prin predominanța modelului masculin asociat succesului în sfera decizională; aplicarea modelului paternalist în desemnarea candidaților pentru promovare în funcțiile de conducere; concurența neloială a bărbaților în raport cu femeile, fiind preferată concurența între femei pentru domeniile sociale, cum sunt educația, protecția socială, sănătatea, cultura; insuficiența sistemului de educare și instruire în domeniul leadership-ului pentru femei, bazat pe modelele și sprijinul femeilor care se află la putere, cât și prin absența unor mecanisme care să asigure egalitatea de șanse de facto și să faciliteze accesul femeilor la pozițiile decizionale, să evidențieze și să promoveze echilibrul corect dintre viața profesională și viața familială și să "spargă" distribuția inechitabilă a sarcinilor casnice și familiale. La rândul său, barierele de or-

Revista NR 2_2019_.indd 104 03.07.2019 12:52:37

din socioeconomic, care sunt dificil de depășit, includ nu doar dependența financiară a femeilor de bărbați, lipsa de resurse și timp din cauza „dublei cariere" - obligativități familiale și profesionale, dar și segregarea în educație care se transpune asupra structurii ocupaționale a pieței muncii, și care vine să explice de ce femeile sunt suprareprezentate în sectoarele prost plătite. Barierele de natură ideologică și culturală sunt constituite din: stereotipurile de gen privind rolul femeilor în societate și în familie, miturile privind posibilitățile și capacitățile reduse ale femeilor de a conduce, percepția că sfera decizională este una „dură" și doar bărbații pot face față acesteia; prejudecățile privind posibilitățile femeilor de a-și asuma anumite profesii și de a activa în anumite domenii tradițional dominate de către bărbați, încredere scăzută a femeilor în a candida și susținerea insuficientă a acestora din partea altor femei; teama de violență, hărțuire, critici și divorț; cultura corporatistă și atitudinile mass-mediei ce sunt încă nefavorabile femeilor [14].

Atunci când apare orice formă de discriminare a femeii, este necesar a demonstra că funcția publică nu este doar un instrument tehnic pentru asigurarea procesului de administrare publică, ci și un drept fundamental la participare în administrarea treburilor publice, pe care uneori o femeie le poate realiza mult mai bine decât un bărbat, în ciuda stereotipurilor și incriminărilor nejustificate, bazate de discriminare de gen. Astfel, art.39 din Constituția Republicii Moldova – Dreptul la administrare – stabilește că cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor și oricărui cetățean i se asigură, potrivit legii, accesul la o funcție publică. Astfel, asigurarea egalității de gen nu este numai un aspect suplimentar la celelalte, care țin de managementul resurselor umane, dar un principiu important și indispensabil al întregului sistem de management al resurselor umane [13, p.73].

Resursele umane reprezintă cea mai importantă resursă a unei instituții, indiferent de domeniul său de activitate, deoarece fără prezența efectivă a oamenilor, care știu ce, când și cum trebuie făcut, este imposibilă atingerea obiectivelor. Dificultățile sau succesele instituțiilor, inclusiv ale autorităților publice, au la bază resursele umane și calitatea managementului aplicat asupra acestora. În același timp, comportamentul uman este influențat de o serie de nevoi, dorințe și preferințe care, într-un anumit mediu și în funcție de influențele acestuia, îl determină să acționeze într-un fel sau altul și să obțină efectele și rezultatele dorite. Astfel, pentru a dori să avanseze în funcție pe bază de merit, fiecare angajat se cere a fi motivat. Motivarea resurselor umane reprezintă setul de strategii și tehnici aplicate de către instituție și funcționarii publici de conducere, în vederea menținerii și sporirii nivelului de performanță al angajaților din cadrul acesteia. Altfel spus, este procesul de stimulare a angajaților pentru îndeplinirea activităților ce conduc la realizarea misiunii instituției, sau ceea ce determină resursele umane să fie mai performante și cointeresate în procesul de realizare a obiectivelor instituției.

Adesea, termenul *motivare* este confundat cu termenul *motivație*. Motivația reprezintă starea internă a angajatului, care orientează și dirijează comportamentul acestuia prin satisfacerea anumitor necesități. Motivația poate fi exprimată și prin valorile de

Revista NR 2_2019_.indd 105 03.07.2019 12:52:37

comportament. Ea diferă de la o persoană la alta sau chiar la aceeaşi persoană se poate manifesta diferit la diverse etape ale existenței sale. Oamenii motivați depun un efort mai mare pentru a fi performanți decât cei care sunt nemotivați. Pentru o persoană a cărei motivație este avansarea în funcție, sistemul meritocratic reprezintă mediul ideal de activitate, deoarece la baza motivației stau necesitățile şi interesele angajatului. Necesitățile la locul de muncă diferă de la persoană la persoană: stabilitatea, aprecierea, apartenența la un grup, realizarea personală/profesională etc. În funcție de necesitățile angajatului, managerul poate să-și construiască propriul sistem de motivare prin abordare individuală, oferindu-le angajaților ceea de ce au nevoie cel mai mult şi, respectiv, sunt motivați de aceasta. Deși, ceea ce li se oferă, nu trebuie să fie mai mult decât ceea ce ei pot realiza. După merit şi avansare. Astfel, managerii moderni au înțeles că pentru a utiliza potențialul maxim al angajaților trebuie să se treacă de la abordarea „a da ordine și a controla" la „a consulta și a susține", întrucât recunoașterea realizărilor sau a bunei performanțe este mult mai eficientă decât pedepsirea pentru performanța slabă. Cu alte cuvinte, angajatul poate dispune de cunoştinţele şi abilităţile necesare exercitării eficiente a atribuţiilor de serviciu, dar dacă nu-i place ceea ce face şi nu dorește să-şi facă lucrul mai bine, atunci nu putem vorbi despre îmbunătățirea performanței. Angajații au nevoie să cunoască care este sensul sau semnificația acțiunilor ce trebuie realizate. De aceea, managerul de personal trebuie să explice foarte clar obiectivele, sarcinile şi atribuțiile de serviciu ale fiecărui funcționar public care contribuie la realizarea misiunii autorității publice.

În funcție de sursa energiei interioare a angajatului, distingem două tipuri de motivație la locul de muncă: *motivația extrinsecă*, în care angajatul urmăreşte, prin activitățile realizate: prestigiu, notorietate, faimă, bani, statut, poziție etc.; *motivația intrinsecă,* în care angajatul urmărește o activitate (sau chiar mai multe) strict cognitivă, când acțiunile întreprinse sunt pentru sine: muncă plăcută, dezvoltare şi perfecționare profesională etc. [idem, p.81]. Este important a înțelege că uneori motivația extrinsecă poate stimula angajatul să obțină anumite performanțe, dar până la un anumit moment. Fiind tentați de faimă şi prestigiu funcționarii publici pot accede prin merit la funcțiile publice râvnite, dar productivitatea poate scădea considerabil, pentru că nu mai au la ce tinde. Motivația intrinsecă, din contra, poate aduce roade mai bune, deoarece avansat în funcție pe bază de merit funcționarul public va căuta modalități de dezvoltare și perfecționare în continuare şi va spori eficiența acțiunilor sale.

Managerul influențează direct motivația angajatului în sens pozitiv sau negativ în funcție de nivelul de obiectivitate manifestat în procesul de evaluare a performanțelor. Sistemul de evaluare a performanței reprezintă un instrument managerial care nu doar ajută managerul să planifice şi să monitorizeze activitatea angajaților din subordine, dar şi să motiveze angajații cu adevărat performanți. Angajatul care este apreciat de către conducătorul său după merite este un angajat motivat. Managerul poate să aprecieze activitatea acestuia atât prin laude şi recunoaştere publică, cât şi prin evaluare obiectivă şi constructivă. O serie de decizii cu privire la personal pot fi luate în baza rezultatelor evaluării, care la fel au menirea să sporească motivația angajatului (spre exemplu: oportunități de instruire, dezvoltare în carieră etc.) [15, p.18]. Pentru a-și pro-

Revista NR 2_2019_.indd 106 03.07.2019 12:52:37

duce eficiența necesară, evaluările trebuie să fie făcute cu bună – credință și să se exprime realitatea. De aceea, evaluarea anuală trebuie să depășească limitele unui chestionar și să reprezinte nu o descriere, ci o analiză a activității efectuate de funcționar, a trăsăturilor caracteristice personalității şi perspectivelor dezvoltării sale. Aplicând criteriile legale şi dovedind obiectivitate în întocmirea aprecierilor anuale, raportat la administrația publică a țării, care constituie un tot unitar, evaluările întocmite în diferite localități ale țării pot contribui la realizarea unei politici administrative unitare şi eficiente. Caracterizările superficiale, subiective, cu ignorarea eforturilor şi contribuției personale a funcționarului, vor determina ineficiența activității viitoare a acestuia. Pentru a evita astfel de aspecte, cei nemulțumiți pot face, în condițiile legii, contestații [16, p.169].

Persoana care va avea multe reuşite pe parcursul activității are şanse mari de a fi avansată. Avantajul avansării funcționarilor din interiorul instituției este că aceştia cunosc specificul activității și totodată sunt stimulați în a-și perfecționa pregătirea profesională pentru a fi promovați în funcțiile de conducere. Cu toate acestea, la capitolul meritocrație, ar exista și o problemă: adesea calitățile dovedite și cunoștințele acumulate în funcțiile de execuție pot fi nefolositoare unui conducător care trebuie să aibă viziunea de ansamblu asupra administrației, a poziției în care se integrează instituția pe care o conduce și a direcției de progres pe care trebuie să o promoveze. Astfel, se limitează posibilitățile de selecționare a funcționarilor pentru funcțiile de conducere și identifică faptul că orice grup social închis conține riscul devalorizării sociale. Trebuie astfel luată în considerare necesitatea de a promova în structurile de conducere persoane care au aptitudini manageriale și o calificare deosebită. În baza evaluărilor, în funcții de conducere, e obligatoriu a se testa competențele ce țin de: nivelul cunoștințelor generale teoretice și practice în domeniul administrației publice; capacitatea de analiză și sinteză; capacitatea de a fundamenta o viziune strategică a deciziilor; exercitarea controlului decizional; previzionarea impactului deciziilor; nivelul cunoștințelor generale în domenii relevante activității lor, dar și aspectelor legale ale instituțiilor similare din statele comunitare. Față de cele arătate rezultă că promovarea în funcții superioare în ierarhia autorităților și instituțiilor din administrația publică în care își desfășoară activitatea sau în altele trebuie sa aibă loc pe baza competenței și contribuției aduse la activitatea acestor autorități și instituții. Efectul principal al promovării este faptul că funcționarul public va ocupa o funcție publică superioară în care își poate manifesta mai bine cunoștințele profesionale în interesul său, al instituției și al cetățeanului. Așa cum se arăta în doctrină însemnează o avansare pe treptele ierarhice administrative, care aduce funcționarului public, pe lângă majorarea remunerației și încadrarea sa într-o funcție cu un caracter mai autonom și cu o mai mare răspundere. Promovarea este modalitatea de dezvoltare a carierei prin ocuparea unei funcții publice superioare [idem,160-164].

De aceea, este necesar ca în fiecare caz concret, pentru promovarea în funcțiile de conducere, ca și pentru celelalte trebuie să se ia în seamă nivelul studiilor cerute de lege pentru noul post și rezultatele obținute la vechiul post în raport cu perspectiva de a face față atribuțiilor noului post. Pentru promovare este necesar consimțământul special și concret al funcționarului în cauză, dat cel mai târziu cu ocazia participării la concurs, întrucât cel ce urmează a fi promovat este cel mai în măsură să aprecieze dacă va putea

Revista NR 2_2019_.indd 107 03.07.2019 12:52:37

răspunde, sub toate aspectele, exigențelor funcției superioare, mai ales în cazul unei funcții de conducere. Cei promovați în funcții și care în perioada de probă dovedesc că nu corespund profesional vor fi trecuți în funcțiile de execuție avute anterior, sau altele echivalente. Unii autori contemporani analizează problema avansării ca element al carierei sub titlul de „mobilitatea carierei", apreciată ca o calitate a gestiunii funcției publice, aceasta permițând o mai bună motivare a funcționarilor publici, o înnoire a acestora pe diferite funcții și în acest caz un spor de competență atât de necesară instituțiilor publice respective. Noțiunea de „carieră" este definită de doctrinele naționale ca reprezentând „dezvoltarea în timp, a situației profesionale a unui funcționar de la recrutare până în momentul în care încetează activitatea profesională a acestuia".

Pentru agenții europeni, o carieră normală le îngăduie să avanseze în interiorul aceleiași categorii, cu aspecte specifice pentru fiecare dintre ele. Trebuie menționat că evoluția profesională și disciplinară a fiecărui funcționar public trebuie urmărită și apreciată an de an și consemnată în fișele de apreciere întocmite anual. Sistemul aprecierii anuale este utilizat în scopul cunoașterii de către instituțiile publice a posibilităților și perspectivelor de promovare, de repartizare și utilizare judicioasă a funcționarilor publici. Totodată, sistemul de evaluare anuală îi ajută pe funcționari să-și aprecieze nivelul propriu al activității profesionale și morale în funcție de nivelul de pregătire și experiență profesională [16, p.166-168].

În baza rezultatelor obținute la evaluarea performanțelor se stabilesc și modalitățile de stimulare a funcționarilor publici. Stimularea trebuie să fie stabilită la nivel individual, întrucât ceea ce i se potrivește unei persoane s-ar putea să nu i se potrivească alteia. La etapa actuală, Republica Moldova, la fel ca întregul sistem economic global, se confruntă cu mari dificultăți condiționate de criza economică. În așa mod, este clar că instituțiile publice ar putea să promoveze o politică de minimizare a cheltuielilor publice. În asemenea situații, când fondurile necesare unor creșteri salariale sunt lipsă, este recomandat ca organizațiile să apeleze la metode nonfinanciare de motivare și de retenție a personalului, deși este greu să înlocuim nemulțumirea creată de un salariu insuficient cu mulțumirea oferită de feedback, colectiv, promovare etc [17]. Totuși, experiența demonstrează că stimulenții nefinanciari la fel pot influența eficiența serviciilor publice, dacă sunt utilizați corect. Important este ca evaluatorii să observe calitățile necesare unui bun funcționar public. Inteligența și în aceeași măsură talentul constituie un capital esențial în creșterea eficienței instituției.

Prin favorizarea acumulărilor intelectuale ale angajaților săi instituția dezvoltă interesul acestora pentru propriile ei obiective. În urma unui studiu, s-a constatat că inteligența și talentul nici măcar nu sunt diagnosticate ca elemente de luat în calcul la angajare. S-a constatat chiar o lipsă de cultură organizațională, managerii înțelegând prin talent aptitudini artistice, iar inteligența fiind confundată cu experiența. În economia globală de astăzi, în care concurența este extrem de acerbă, organizațiile sunt constrânse să opereze cu costuri tot mai mici. Din acest motiv, programele bazate pe recunoașterea meritelor sunt foarte interesante, deoarece, spre deosebire de majoritatea celorlalți factori de motivare, recunoașterea meritelor costă foarte puțin sau nu costă nimic.

Revista NR 2_2019_.indd 108 03.07.2019 12:52:37

Răsplătirea unui comportament prin recunoşterea imediată a meritelor încurajează foarte probabil repetarea lui. Managerii pot folosi această tehnică pentru a-i motiva pe angajaţi, felicitându-i personal sau în particular, pentru un lucru bine făcut, trimiţându-le o notă scrisă, ori un e-mail prin care să-şi arate aprecierea faţă de un lucru pozitiv realizat de angajaţi. În cazul angajaţilor care simt o nevoie puternică de acceptare socială, managerii pot recunoaşte public realizările acestora. Iar pentru a întări coeziunea şi motivaţia grupului, managerii pot sărbători succesele obţinute în echipă. Ei pot recunoaşte, în cadrul unei şedinţe, contribuţia şi realizările echipelor merituoase sau ale funcţionarului care a depus efort în vederea realizării cu success a unor misiuni [18].

Totuşi, în ciuda eforturilor depuse de unii angajaţi, performanţele lor rămân neobservate în comparaţie cu ale colegiilor. Aceasta se datorează charismei pe care unii o au de la natură, iar alţii au dobândit-o în timp. [19, p.209-210].

Însă, nu toţi angajaţii care sunt avansaţi sau ocupă o funcţie publică în bază de merit sunt lideri charismatici; sunt funcţionari publici care îşi realizează cu performanţă sarcinile de zi cu zi. Se consideră că promovarea în funcţie conform meritelor sporeşte performanţa instituţională şi întăreşte încrederea cetăţenilor într-un serviciu public echitabil. Politologul american Robert Putman afirma că performanţa instituţională trebuie să îndeplinească patru funcţii de bază: să fie cuprinzătoare, aşa încât acţiunile de adaptare la cerinţele societăţii trebuie să vizeze atât operaţiile instituţionalizate, rutinare, cât şi cele inovatoare în domeniul sănătăţii, agriculturii, educaţiei, lucrărilor publice, serviciilor sociale, dezvoltării economice ş.a.; să fie intern consistente, astfel încât să cuprindă toate domeniile vieţii publice şi sociale; să fie solide, în sensul în care performanţa instituţională este de durată, nefiind relative sau limitate de conjuncturi politice; să fie democratice şi reponsabile faţă de toate cererile societăţii fără a impune „criterii străine, neconforme cu aceşti cetăţeni", rezultând o instituţionalizare specifică regiunilor şi nu o instituţionalizare de gen global. În funcţie de analiza performanţelor instituţionale, este explicabilă modernitatea socioeconomică şi comunitatea civică – de implicare şi de solidaritate socială, de dezvoltare economică şi de moştenire culturală [20, p.182-183]. Pentru aceasta însă este necesar a se revedea condiţiile optime de organizare a puterii publice, prin consolidarea valorilor bunei guvernări la toate nivelele de exercitare a puterii, în special la nivel local. Este important a se pune accent pe introducerea bunelor practici la nivel de comunitate, iar funcţionarii care dispun de cunoştinţe, abilităţi şi informaţii necesare să fie promovaţi. Nu ar trebui să existe implicare de la centru în condiţiile în care se tinde spre un model optim de descentralizare a puterii.

Odată cu intrărea în vigoare a Legii cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public, în Republica Moldova s-a intensificat procesul de dezvoltare a serviciului public în corespundere cu principiile europene de administrare. Astfel, se consideră că a fost creat fundamentul legal şi metodologic al unui serviciu public profesionist, bazat pe merit; reformarea serviciului public a intrat în faza de implementare, fiind create premise pentru durabilitatea schimbărilor. Un accent deosebit s-a pus pe implementarea corectă şi uniformă a cadrului normativ, delimitarea funcţiilor politice de cele administrative, implementarea managementului performanţei la nivel

Revista NR 2_2019_.indd 109 03.07.2019 12:52:37

organizațional (autoritate publică), integritatea funcționarilor publici, managementul talentelor, responsabilizarea conducătorilor, motivarea personalului, consolidarea capacităților funcționarilor publici, dezvoltarea capacităților de gestionare a funcției publice și de dirijare a schimbărilor: la nivel central – Cancelaria de Stat, la nivel de autoritate publică – secretar de stat, subdiviziunea resurse umane. Odată cu aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020 a început o nouă perioadă în evoluția serviciului public. Astfel, Strategia menționată conține componenta „Serviciul public și managementul resurselor umane", care are drept scop asigurarea sistemului de management al resurselor umane la obiectivele și exigențele unei administrații moderne. Pentru atingerea acestui scop sunt stabilite mai multe obiective specifice care vizează îmbunătățirea cadrului normativ și a celui instituțional, precum și profesionalizarea serviciului public. Analiza evoluției managementului funcției publice și a funcționarului public în Republica Moldova relevă faptul că acest domeniu a cunoscut, în aproximativ două decenii, o dezvoltare ascendentă, care a înglobat experiențe internaționale, dar, totodată, și-a accentuat propria identitate și individualitate [21]. Cu toate acestea, se poate vorbi despre meritocrație pură sau influență politică? Se consideră că relația dintre politicieni și funcționarii publici din Republica Moldova este una ambiguă și paradoxală. Pe de o parte, criteriul politic în ocuparea funcțiilor administrative înalte cântărește greu în ecuația de selecție a candidaților, politicienii aleși dorind să-și asigure suportul birocraților în procesul de implementare a deciziilor politice. Pe de altă parte, implementarea defectuoasă a legilor confirmă faptul că această etapă în procesul de elaborare a politicilor constituie una dintre problemele grave cu care se confruntă permanent Republica Moldova, ceea ce sugerează că birocrații au beneficiat de suficientă autonomie în exercitarea manadatului delegate de către liderii aleși. Această situație este rezultatul rigidității și incapacității sistemului administrativ național de a se transforma și adapta la noile condiții economico-sociale și politice [20, p.96-97].

Concluzii

Accentuarea rolului resurselor umane și perfecționarea acestora reprezintă un pas esențial spre modernizarea sistemului administrației publice; fără personal calificat nu există performanță instituțională. Mobilitatea carierei permite sistemului să-și aleagă, avanseze și promoveze personalul de valoare. Sistemul meritocratic stimulează angajații în vederea exercitării atribuțiilor și sarcinilor de bază cu maxim de eficiență. La baza sistemului meritocratic trebuie să stea abilitățile, capacitățile și reușitele funcționarului care este avansat și nicidecum influența factorului politic. Într-o instituție bazată pe sistem meritocratic întotdeauna va exista concurența, iar prezența acesteia va favoriza rezultate și progrese importante, stimulate de către funcționarii de conducere. Managerii vor ține cont de motivația angajaților și vor recompensa efortul fiecăruia. Sistemul meritocratic poate exista în timp în instituțiile în care se evidențiază o abordare modernă a managementului.

Revista NR 2_2019_.indd 110 03.07.2019 12:52:38

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Meritocrație. În: https://dexonline.ro/definitie/meritocra%C8%9Bie. (vizitat 24.01.2019)
2. Meritocrația. În: https://theophylepoliteia.wordpress.com/2009/12/18/meritocratia-in-cateva-cuvinte-si-imagini/. (vizitat 13.01.2019)
3. Corneliu Leu. Secolul şi democrația. În: https://www.academia.edu/37213666/Corneliu_ LEU_-_ SECOLUL_%C5%9EI_DEMOCRA%C5%A2IA_volum_complet.(Vizitat: 17.01.2019)
4. Gheorghiță Tamara. Aspecte instituționale şi funcționale ale gestionării funcției publice şi a funcționarului public. În: http://aap.gov.md/files/publicatii/revista/articole/89/ro/ Gheorghita.pdf. (vizitat 15.02.2019)
5. Tofan Tatiana. Cojocaru Svetlana. Butnaru Veronica. Valorificarea resurselor umane prin prisma stimulării creativității. În: Administrarea publică, Chişinău:AAP, 2013. 157 p.
6. Băț Daniela. Gestiunea calității serviciilor publice. În: Creşterea impactului cercetării şi dezvoltarea capacității de inovare. Chişinău: CEP UM, 2011. 575 p.
7. Raport. În: https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/12/Raport-Promo-LEX_ Monitorizarea -modului- de- ocupare _incetare-a-functiilor-publice-in-2016.pdf. (vizitat 16.01.2019)
8. https://promolex.md/11147-primele-rapoarte-promo-lex-privind-controlul-parlamentar-si-meritocratia-in-serviciul-public/?lang=ru. (vizitat 25.01.2019)
9. Puterea politică şi coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva Integrării Europene. Coord. Moraru Victor. Tipografia „Print-Caro"SRL,Chişinău:ICJP,2010.222 p.
10. Juc Victor. Ceacîr Irina. Cultura organizațională în contextul modernizării administrației publice locale:abordare politologică. Chişinău: ICJPS, 2018. 239 p.
11. Legea 158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică şi statutul funcționarului public. http://lex.justice.md/md/330050/. (vizitat 11.05.2016).
12. Raport cu privire la funcția publică şi statutul funcționarului public. În: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport-l158-2016.pdf. (vizitat 13.02.2019)
13. Blajin Anastasia. Roşcov Mihaela. Popa Vitalie. Țepordei Aurelia. Managementul resurselor umane. Chişinău: Bons Offices, 2015. 172 p.
14. http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/prof_009_funct_ROM-2016_new.pdf. (vizitat 21.01.2019)
15. Motivarea nefinanciară a funcționarilor publici. În: http://www.rapc.gov.md/file/ Motivarea-nefin-fp.pdf. (vizitat 19.02.2019)
16. Popescu Petrovszki Diana Marilena. Statutul funcționarilor publici din România şi din Uniunea Europeană. Principii, drepturi şi obligații. În: http://irdo.ro/irdo/pdf/757_ro.pdf (vizitat 15.02.2019)
17. Boguş Angela. Motivarea funcționarilor publici întru creşterea eficienții activității lor. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/10.Motivarea%20functionarilor%20publici%20intru%20cresterea%20eficientei%20activitatilor%20lor.pdf. (vizitat 19.02.2019)
18. Motivarea angajaților din administrația publică. În: https://www.academia.edu/13223442/MOTIVAREA_ANGAJA%C5%A2ILOR_DIN_ADMINISTRA%C5%A2IA_PUBLIC%C3%83. (vizitat 19.02.2019)
19. Țîrdea Bogdan. Noroc Larisa. Politologie. Curs de prelegeri. Chişinău: IND, 2014. 360 p.
20. Varzari Pantelimon. Elita politică şi birocrația în contextul realizării reformelor democratice. Cazul Republicii Moldova. Chişinău: Pontos, 2013. 366 p.
21. Gheorghiță Tamara. Evoluția managementului funcției publice şi al funcționarului public în anii de independență a Republicii Moldova. În: http://aap.gov.md/files/publicatii/ revista/articole/91/ro/Gheorghita.pdf. (vizitat 16.01.2019)

Revista NR 2_2019_.indd 111 03.07.2019 12:52:38

IDENTIFICAREA ȘI CARACTERISTICA PRINCIPALELOR DIRECȚII DE PERFECȚIONARE A ACTIVITĂȚII DE APLICARE A DREPTULUI DE CĂTRE AUTORITĂȚILE PUBLICE

THE IDENTIFICATION AND ESSENCE OF THE MAIN IMPROVEMENT DIRECTIONS IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITY BY THE PUBLIC AUTHORITIES

Elena MANȚUC, ***doctor în drept,***
Universitatea Tehnică din Moldova
mantucelena@yahoo.com

Rezumat

Eficiența activității de aplicare a dreptului este un principal indicator al organizării și funcționării autorităților publice. În scopul sporirii acesteia, este important de a evidenția direcțiile de perfecționare a activității de aplicare a normelor juridice de către autoritățile publice. Identificarea direcțiilor respective, determinarea factorilor ce contribuie la o modernizare în organizarea și funcționarea autorităților publice, îndeosebi în realitățile Republicii Moldova, ne orientează spre implementarea teoretică, dar mai ales practică a unei activități eficiente de aplicare a dreptului manifestată de către autoritățile publice. Este necesar de a cunoaște care metode și mijloace vor determina rezultatul maxim raportat la un volum minim de resurse consumate.

Cuvinte-cheie*: aplicarea dreptului, eficiență, normă juridică, modernizare, eroare, factori, subiecți de aplicare a dreptului.*

Summary

The efficiency of law enforcement activity is a key indicator of the organization and functioning of public authorities. It is important to identify the directions for improving the enforcement of legal norms by public authorities, in order to increase it. Identifying the respective directions, determining the factor contributes to modernization in the organization and functioning of public authorities, especially in the realities of the Republic of Moldova. It orientates towards the theoretical implementation but especially the practice of an effective law enforcement activity manifested by the public authorities. It is necessary to know which methods and means will determine the maximum result co-assigned to a minimum amount of resources consumed.

Keywords: *application of the law, efficiency, legal norm, modernization, error, factors, subjects of law enforcement.*

În fiecare domeniu de aplicare a dreptului, luat în parte, există o anumită specificație în mecanismul de eliminare a lacunelor, însă persistă și direcții generice comune, caracteristice tuturor domeniilor de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice. Vom releva unele direcții mai importante, din punctul nostru de vedere, de perfecționare a activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice.

Elaborarea unei baze informaționale de exactitate maximă și de un caracter complex

Una din sursele de obținere a datelor - informației juridice relevante pentru activitatea de aplicare a dreptului - este statistica. „Statistica juridică este știința care studiază fenomenele și procesele din natură și societate, relațiile dintre fenomenele economice și cele sociale, legăturile cantitative în funcție de cele calitative" [22, p. 12].

Revista NR 2_2019_.indd 112 03.07.2019 12:52:38

Prioritatea evidentă a statisticii constă în cuprinderea tuturor fenomenelor practicii de aplicare a dreptului la care se referă, cât şi cazurile de încălcare a legalităţii. Această metodă a obţinut cea mai mare extindere în practica judiciară şi cea a organelor MAI.

Scopul principal al statisticii judiciare este evidenţa încălcărilor legale care se examinează de către organele de urmărire penală şi de judecată, precum şi analiza măsurilor de combatere a acestor încălcări. Rolul statisticii judiciare în îmbunătăţirea activităţilor organelor judecătoreşti, ale procuraturii şi poliţiei este extrem de importantă, întrucât, împreună cu alte surse, aceasta oferă posibilitatea de a stabili modalitatea de funcţionare a organelor de ocrotire a dreptului şi, respectiv, de aplicare a dreptului. Statistica judiciară reprezintă instrumentul de căutare şi găsire a căilor de perfecţionare a eficienţei activităţii organelor justiţiei şi judecătorilor. Un rol important în perfecţionarea practicii de aplicare a dreptului îl au generalizările, deoarece permit depistarea erorilor aplicanţilor dreptului şi desfăşurarea unei activităţi subordonate scopului de înlăturare a acestora. Remarcăm valoarea lor prin contribuţia la simplificarea soluţionării problemei referitoare la depistarea motivelor şi condiţiilor care provoacă erori. Generalizarea juridică se formează prin inducţie în aceleaşi condiţii şi cu aceeaşi certitudine ca aceea a ştiinţelor exacte [7, p. 517]. O mare însemnătate pentru generalizare o are alegerea corectă a programului, conform căruia aceasta va fi realizată. Pentru alcătuirea unui program al generalizării ar însemna evidenţierea tuturor problemelor care urmează a fi studiate. În opinia noastră, în activitatea de aplicare a dreptului o astfel de schemă trebuie să aibă următorul conţinut: absolut toate datele referitoare la esenţa carenţei comise (în ce anume constă această eroare), motivele nemijlocite care contribuie la apariţia acesteia, căile posibile de eliminare, măsurile de înlăturare a erorii întreprinse, precum şi explicaţia pentru fiecare separat. Această schemă este forma iniţială a evidenţei, un fel de „bază de date", iar totalitatea acestor date formează baza erorilor de aplicare a dreptului. La crearea acestei baze ar fi indicat să se ţină cont de faptul că activitatea de acumulare a datelor necesită un caracter constant şi nu unul episodic. Doar în asemenea condiţii este posibilă stabilirea tendinţelor caracteristice domeniului ordinii de drept, cauzele schimbărilor produse, mai apoi, în baza acestora, este facilitată identificarea deficienţelor majore în activitatea subiectului de aplicare a dreptului. Pentru astfel de scopuri, în cadrul Curţii Supreme de Justiţie activează subdiviziuni pentru analiza, sistematizarea şi unificarea practicii judiciare, dar şi alte subdiviziuni necesare activităţii judiciare a Curţii Supreme de Justiţie.

Ulterior, având ca temei o analiză complexă, utilizând date obţinute în rezultatul generalizării şi cercetările statistice, se evidenţiază legalităţile în procesul apariţiei erorilor şi se marchează căile principalor de depăşire a acestora. În acest scop, în cadrul Curţii Supreme de Justiţie a fost creat Secretariatul Curţii Supreme de Justiţie, care, conform art. 23 al Legii cu privire la Curtea Supremă de Justiţie, este constituit din grefă şi din serviciul administrativ, fiind format din Grefa secretariatului Curţii Supreme de Justiţie, care include subdiviziuni ale asistenţilor judiciari, subdiviziuni pentru efectuarea traducerilor, pentru analiza, sistematizarea şi unificarea practicii judiciare, subdiviziuni pentru documentarea şi asigurarea desfăşurării procesului judiciar şi alte

Revista NR 2_2019_.indd 113 03.07.2019 12:52:38

subdiviziuni necesare activității judiciare a Curții Supreme de Justiție, dar și Serviciul administrativ al secretariatului Curții Supreme de Justiție, care asigură organizatoric funcționarea Curții. Serviciul administrativ include subdiviziunile: financiar-economică, de tehnologii informaționale, arhiva, biblioteca, precum și alte subdiviziuni necesare activității extrajudiciare a Curții Supreme de Justiție [9].

Totodată, pot fi elaborate diferite statistici utile Ministerului Justiției și Procuraturii în scopul oferirii datelor de mare importanță privind evoluția fenomenului infracțional și a modului de prevenire a acestuia, cu precizarea frecvenței proceselor pe ramuri de drept etc.

Programul generalizării materialelor poate fi elaborat în colaborare cu specialiștii cu o experiență bogată în domeniul aplicării dreptului (procurori, judecători, cadre didactice ale instituțiilor de învățământ etc.). Orice nivel al administrării ar putea să aplice măsuri de lichidare (în limitele competenței sale) a factorilor care contribuie la apariția carențelor în aplicarea dreptului. Ulterior, aceste materiale vor urma să fie transmise în instituții de aplicare a dreptului ierarhic superioare pentru a fi generalizate deja la nivelul întregului stat. Astfel de retrospective ale erorilor în aplicarea dreptului poate să devină fondul informațional, bază pentru emiterea indicațiilor și recomandărilor de către organele statului, îndreptate spre prevenirea comiterii erorilor în aplicarea dreptului. Aceste acte vor fi mai bine argumentate (justificate), mai puțin abstracte, de unde reiese că sunt mai eficiente. Pe lângă retrospective, ar fi rațional de a edita o publicație departamentală - un buletin, în care urmează să fie examinate problemele activității de aplicare a dreptului și a departamentului dat în toate direcțiile; se va examina experiența pozitivă de înlăturare a motivelor și condițiilor care contribuie la apariția erorilor de aplicare a dreptului, pentru ca ulterior de această experiență să profite și toate celelalte organe.

Factorii care condiționează comiterea erorilor în aplicarea dreptului într-o subdiviziune concretă pot fi relevați și studiați cu ajutorul cercetărilor sociologice (sub forma chestionarelor, anchetelor, sondajelor etc.). Totodată, metodele sociologice trebuie să fie consolidate prin analiza statistică. Analiza dată, realizată sistematic și regulat, va demonstra caracterul multiplu și divers al carențelor în anumite subdiviziuni, numărul total, oportunitatea corectării acestora. Pe lângă aceasta, analiza practicii aplicării dreptului de către colaboratori, precum și generalizările realizate sistematic într-o anumită subdiviziune (domeniu) oferă posibilitatea de a formula concluzii corecte cu privire la tipologia erorilor în aplicarea dreptului, caracteristice subiectului de aplicare a dreptului domeniului dat.

Educația juridică a subiecților de aplicare a dreptului. Educația juridică reprezintă o anumită influență consecventă a scopului asupra conștiinței și psihologiei indivizilor, precum și asupra grupurilor sociale supuse acestei educații, în vederea formării la aceștia a unor reprezentări, sentimente, convingeri constante și profunde, precum și a unei culturi juridice înalte. O educație juridică intenționată, sistematizată și continuă, realizată pe baza unor indicații, explicații, măsuri, complementată de unele materiale de specialitate, accesibile și de largă popularitate, ar fi de un bun augur pentru a completa acest registru de probleme [4, p. 35].

Revista NR 2_2019_.indd 114 03.07.2019 12:52:38

În opinia noastră, problema de bază în educaţia juridică a aplicanţilor dreptului este crearea la aceştia a sentimentului responsabilităţii pentru deciziile luate, legalităţii şi echităţii, atitudinii conştiincioase faţă de cerinţele normelor juridice. Remarcăm importanţa manifestării la subiectul de aplicare a dreptului a unei atitudini critice faţă de legislaţia existentă, precum şi faţă de practica aplicării dreptului. Atitudinea critică nicidecum nu înseamnă nihilism sau atitudine neglijentă faţă de fenomenele menţionate. Critica normei juridice presupune o bună pregătire de specialitate a organului de aplicare, o stăpânire a domeniului juridic determinat, dar şi cunoştinţe juridice fundamentale. Posedând o înaltă cultură juridică, elementul căreia este respectarea dreptului, recunoaşterea valorii sale sociale, aplicantul dreptului trebuie să găsească şi neajunsurile legislaţiei care influenţează asupra practicii aplicării normei de drept, precum şi acele fenomene negative care condiţionează comiterea erorilor în aplicare. Cultura juridică sistematizează noţiunile, deprinderile, obişnuinţele şi priceperile dobândite în contextul educaţiei juridice. Toate mediile educaţionale sunt guvernate de legi care reglementează raporturile interumane. Fiecare lege, normă, cerinţă de ordin juridic adaugă valoare cunoaşterii şi facilitează aplicantului capacitatea de orientare în sistemul juridic. Una din direcţiile principale ale educaţiei juridice este corectarea *deformării* conştiinţei juridice a subiecţilor de aplicare a dreptului. P.P. Baranov susţine că este imposibil de a corecta totalmente această deformare, astfel am putea vorbi numai despre o luptă pentru un nivel relativ mic al afecţiunii, deformării [25, p. 81].

Or, după cum constatăm, mai importantă este prevenirea deformării prin metodele educaţiei juridice, decât influenţa asupra conştiinţei juridice deja formate a unui colaborator concret. În mare parte, nivelul conştiinţei juridice, al culturii juridice se determină prin bagajul genetic al persoanei, educaţiei acesteia etc. Este foarte dificil de a creşte nivelul culturii juridice a aplicanţilor de drept, în timp ce fundalul general pentru activitatea lor deseori este nihilismul juridic – în societate, pe întreaga scară ierarhică a puterii. Considerăm că efectul maximal poate fi atins numai prin autoeducaţie. În acest sens, fără aspiraţia aplicantului dreptului de a-şi extinde orizontul său profesional, de a studia şi analiza minuţios experienţa existentă creşterea performanţei profesionale este imposibilă. O astfel de tendinţă în cointeresarea funcţionarului în ridicarea nivelului său profesional ar putea fi animată prin stimularea activităţii calitative de aplicare a dreptului.

Cu alte cuvinte, nu putem să lăsăm neobservat faptul că rezultatul scontat nu va fi atins, dacă fiecare judecător, procuror, funcţionar în parte nu va manifesta simţul responsabilităţii personale de a excela şi a cunoaşte noul cadru legislativ, a practicii judiciare şi a aspectelor problematice ce ţin de implementarea noilor reglementări, de a analiza permanent carenţele judiciare, pentru a evita repetarea lor, de a înţelege că orice eroare duce la încălcarea unui drept ocrotit de lege, în consecinţă diminuează actul de înfăptuire a justiţiei sau actul de aplicare. De aici rezultă că orice aplicant al dreptului este obligat nu doar să participe la pregătirea profesională organizată de instituţiile specializate, dar să întreprindă şi măsuri de autoinstruire. Din aceste considerente, este important ca legislaţia în domeniul pregătirii profesionale să prevadă reglementări suplimentare ale procesului autoinstruirii, inclusiv măsuri ce ar facilita autoinstruirea, ar stimula activitatea de autoinstruire a subiecţilor care aplică dreptul [23, p. 89].

Revista NR 2_2019_.indd 115 03.07.2019 12:52:38

Una din metodele reducerii numărului carențelor în aplicarea dreptului comise de o persoană concretă ar fi crearea ***motivării activității de aplicare a dreptului corecte,*** de aceea indolența manifestată față de rezultatele activității sale ar afecta negativ calitatea acesteia.

Tendința către o activitatea corectă și exactă poate fi stimulată prin două modalități: sancțiuni pentru comiterea erorilor sau favorizarea pentru lipsa acestora. Credem că nu este posibil de a se limita doar recurgându-se la formele motivării aplicării corecte a dreptului, orientate spre formarea la aplicantul dreptului a simțului răspunderii, obligațiunii etc. La reducerea numărului erorilor contribuie și o astfel de formă cum ar fi frica de a fi pedepsit, poziția conformistă, frica de a nu fi apreciat negativ de către colectivul în care activează aplicantul dreptului, precum și carierismul, astfel de motive negative obligând persoana să realizeze o aplicare a dreptului calitativă.

Stimularea conștiinței juridice și a profesionalismului aplicantului dreptului poate fi realizată sub forma stimulării morale. O astfel de varietate a stimulării este foarte importantă, dar nu este suficientă pentru interesul față de serviciu, mai ales că unele forme ale stimulării morale provoacă o atitudine eronată a celor din jur, de aceea este de dorit ca stimularea morală să fie complementată de una materială. Remarcăm importanța focusării asupra ***stimulării subiectului***, care are ca urmare circumstanțe juridice, este o varietate a activității de aplicare și, prin urmare, trebuie să fie bazată pe principiile generale ale acestei forme de realizare a dreptului. Cele enunțate ar putea fi explicate astfel, că premierea subiectului cu cadouri de preț, conferirea gradului special etc. trebuie să fie bazate pe principiile legalității, echității, rațiunii, de unde ar rezulta necesitatea de a fi supravegheată, supusă controlului din punctul de vedere al procedurii juridice corespunzătoare [27, p. 70]. Legislația Republicii Moldova conține prevederi ce țin de stimularea funcționarilor publici, astfel, conform art.40 din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, „funcționarul public este stimulat pentru exercitarea eficientă a atribuțiilor, manifestarea spiritului de inițiativă, pentru activitatea îndelungată și ireproșabilă în serviciul public" [10]. Măsurile de stimulare pot avea caracter moral și caracter material. Printre acestea se numără: mulțumirea, premierea cu cadouri de preț sau bani, acordarea unui concediu suplimentar plătit, ridicarea sancțiunii disciplinare, decorarea, conferirea anticipată a gradului special următor, decorarea cu distincții de stat etc. [18, p. 116].

În plus, considerăm indispensabilă o posibilă „Strategie de remunerare", scopul căreia ar fi să determine implicarea activă a salariaților pentru realizarea obiectivelor cuprinse în strategia organizației. Recompensele financiare reprezintă unicul și cel mai eficient instrument de care dispune conducerea pentru planul strategic. Utilizarea lui defectuoasă subminează întregul proces de implementare, iar pentru implicarea subordonaților managerii trebuie să creeze un sistem de motivare bazat pe recompense atât extrinsece (financiare), cât și intrinsece (motivaționale). Reușita strategiei depinde de performanțele-țintă atribuite salariaților, care trebuie să devină părți integrante ale obiectivelor și să fie strâns corelate cu remunerarea. Orientarea către rezultate va oferi managerilor posibilitatea comparării performanțelor efective cu cele planificate,

Revista NR 2_2019_.indd 116 03.07.2019 12:52:39

identificării situațiilor ce necesită intervenția lor. Criteriile de performanță se stabilesc de la nivel de unitate strategică până la cel de departament, direcție, echipă sau individ, astfel încât salariatul va fi în măsură să conștientizeze importanța rezultatelor muncii sale. Dacă salariul are capacitate de a satisface o gamă largă de necesități, atunci acesta are o valență semnificativă și ar trebui să fie o motivare bună în măsura în care este legat de performanță. Din conceptele expuse se poate deduce rolul esențial care revine politicilor de remunerare pentru asigurarea reușitei strategiei și crearea unui climat motivațional pozitiv și congruent, cadru ce va oferi salariaților multiple satisfacții.

Astfel, în opinia noastră, principalii factori de motivare a funcționarului public pot fi: salariul decent, atractivitatea muncii prestate, un pachet atractiv de beneficii, autoritatea, responsabilitatea și autonomia pe post, dezvoltarea profesională, recunoașterea de către conducerea instituției și de către colegi a performanțelor în muncă. Considerăm că acești factori sunt perfect compatibili cu domeniul public și pot contribui la motivarea funcționarilor publici. În sectorul public se pot avea în vedere, în special, câteva forme de motivare:

- Acordarea unui salariu mai mare. Cuantificarea calității activităților în instituțiile publice este greu de realizat. Funcționarii publici ar trebui remunerați în raport cu timpul lucrat. În asemenea condiții, unica soluție posibilă este axată pe metodologia diferențierii în funcție de calitatea muncii, iar pentru că tarifele de salarizare pentru fiecare post și funcție nu pot răspunde total cerințelor realității, există diverse forme de stimulare a interesului: sporurile salariale, premiile etc.
- Avansarea în post sau funcție. În cadrul procesului de evoluție în carieră, avansarea pe post este avantajoasă, deoarece funcționarul cunoaște specificul activității, devine motivat, este atașat instituției, își dezvoltă performanța profesională.
- Promovarea unui sistem de indicatori de performanță. Aceasta din urmă reprezintă o nouă etapă în redimensionarea politicilor din domeniul resurselor umane din cadrul sistemului administrativ al Republicii Moldova. Sistemul indicatorilor de performanță are un impact bidimensional: stimulează funcționarii publici să obțină performanțe semnificative și permite o evaluare a contribuției fiecăruia la rezultatul final.

În concluzie se poate afirma că în viitor o forță de muncă instruită, motivată și benefică a unui management modern va constitui un avantaj strategic în orice domeniu. Ca urmare, doar acele organe, instituții, firme care se vor dovedi capabile să asigure o conducere adecvată și inspirată, oferind o imagine atractivă vor putea prezenta interes pentru o forță de muncă bine pregătită și o activitate eficientă.

Deci, metodele de influență alese corect, orientate spre crearea motivării unei activități corecte, ar trebui să aducă la aceea că aplicantul dreptului de sine stătător să elimine o serie de cauze ce contribuie la apariția carențelor în activitatea sa. Stimularea maximală pentru o activitate eficientă și corectă a aplicării dreptului ar putea acorda o combinare rațională și diversă (în funcție de anumite circumstanțe) a stimulării și constrângerii. Alegerea unei anumite forme de stimulare este determinată, în mare parte, de trăsăturile individuale ale persoanei. Conducătorul ar trebui să întrunească aptitudini de psiholog pentru a putea aplica subalternului său forma optimală de stimulare, care va fi percepută de către acesta și va asigura un efect maximal.

Revista NR 2_2019_.indd 117 03.07.2019 12:52:39

O cerință de bază a legalității este asigurarea ***disciplinei profesionale***. La rândul ei, consolidarea disciplinei profesionale creează condițiile necesare unei respectări stricte a normelor juridice. Disciplina impune, în primul rând, respectarea legilor și a altor acte juridice care reglementează activitatea personalului încadrat în muncă și stabilește obligațiile de serviciu. Pe lângă aceasta, disciplina profesională presupune ca personalul să execute exact atribuțiile sale de serviciu, să lupte împotriva tergiversărilor și birocrației, să execute rapid și exact ordinele și dispozițiile superiorilor, să păstreze secretul de serviciu etc. [12, p. 215]. Însă efectul maxim în consolidarea (stabilirea) disciplinei, activismului și calității muncii aplicanților dreptului au măsurile stimulării (de premiere). V.V. Lazarev formulează astfel: „Sigur, stimularea aplicantului dreptului ar putea fi asemănată cu o oarecare altă stimulare pentru activitatea muncii.... Însă esența celei din urmă pentru subiectul aplicării dreptului constă în traducerea exactă și fermă a dreptului în viața socială, și astfel premiile, bunurile materiale și ideale ar căpăta o funcție specifică cu scop bine determinat" [28, p. 78].

Un factor important pentru sporirea eficienței activității organelor puterii de stat ar putea servi o nouă *lege cu privire la principiile activității de aplicare a dreptului*, necesitatea elaborării căreia este evidentă. Deja există o serie de legi care reglementează diferite domenii ale aplicării dreptului (procuratura, notariatul, poliția etc.), însă, până în prezent nu există un act juridic normativ fundamental care ar consolida în contextul său „esențialul", specific pentru orice direcție a activității de aplicare a dreptului. Elaborarea unei asemenea legi ar crea un fundament solid pentru sporirea randamentului activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice deoarece va cuprinde stipularea legislativă atât a principiilor generale, cât și a celor speciale în aspect organizațional și funcțional. Așa cum susține și autorul Petru Miculescu, „dezvoltarea jurisprudenței pe principiile generale ale dreptului a permis umplerea spațiilor legalității, care este asemănată cu capcane, iar judecătorul nu le abordează decât cu prudență: principiile generale ale dreptului sunt acolo pentru a sancționa actele mai puțin justificabile ale administrației" [15, p. 212].

Un alt factor de perfecționare a activității de aplicare a dreptului este ***examinarea colegială a dosarelor***. Volumul și complexitatea multor dosare este că circumstanțele acestora nu pot fi cercetate multilateral, deplin și obiectiv de către un singur subiect de aplicare a dreptului. Procedura pe asemenea categorii de cauze trebuie să fie efectuată de către mai mulți aplicanți ai dreptului. A.A. Tarasov consideră că „metoda cercetării în echipă a dosarelor penale oferă posibilități ce nu sunt caracteristice (specifice) cercetării individuale: manevrarea tactică, adică repartizarea rațională a participanților la anchetare (printre ofițeri de urmărire penală), redistribuirea, în caz de necesitate, a participanților, concentrarea eforturilor membrilor grupului în cel mai dificil și important sector al anchetării, utilizarea simultană a cunoștințelor, experienței, calităților personale a mai multor ofițeri de urmărire penală, renunțarea la abordarea subiectivă [31, p. 56]. Utilizarea metodei activității în echipă servește drept mijloc pentru sporirea eficienței și calității anchetării, care a determinat răspândirea sa largă în practica organelor de aplicare a dreptului.

Revista NR 2_2019_.indd 118 03.07.2019 12:52:39

Crearea unor condiţii corespunzătoare pentru realizarea aplicării dreptului, adică crearea unei ambianţe psihologice favorabile, confortabile (spaţii suficiente, echipament tehnic necesar etc.), precum şi organizarea raţională a lucrului aplicanţilor dreptului. Menţionăm că persoanele care aplică dreptul deseori trăiesc emoţii negative, ajung în situaţii de stres, care, la rândul lor, contribuie la comiterea erorilor. Aplicantul dreptului este o fiinţă umană, sensibilă, influenţabilă, care înţelege, doreşte, se bucură, suferă, se supune sau se opune. Astfel, atunci când este pus în condiţiile optime pentru a-şi desfăşura întreaga sa activitate, vine el însuşi în întâmpinarea măsurilor, normelor, acţiunilor care sunt întreprinse, potrivit acestora şi chiar le depăşeşte limitele, manifestând atitudini proprii faţă de colectivitate, faţă de acţiunile ei şi de rezultatele acesteia, faţă de sistemul de valori şi sistemul normativ etc. [3, p. 123]. În acest context, relevăm necesitatea cercetării factorilor care provoacă stresul şi, utilizând la maximum propriile resurse de a face tot posibilul pentru a le elimina, a compensa stările psihologice, de a proteja subiecţii de aplicare a dreptului de consecinţele acestora. Serviciile medicale şi de asistenţă psihologică ale organelor de aplicare a dreptului ar trebui să aplice, prin eforturi comune, măsuri de profilaxie a stresului organizaţional. În vederea realizării celor enunţate, fiecare aplicant al dreptului trebuie să fie sub supravegherea lor permanentă. Pe lângă aceasta, serviciile date ar putea să acorde, pe baza cercetărilor ştiinţifice, recomandări referitoare la completarea unei anumite subdiviziuni, pentru ca în colectivul acestora să persiste o atmosferă de muncă favorabilă etc.

Influenţa nivelului raţionalizării muncii subiecţilor de aplicare a dreptului asupra aplicării dreptului a fost în atenţia mai multor cercetători. Astfel, V.A. Iusupov susţine că sporirea calităţii activităţii de aplicare a dreptului este imposibilă fără respectarea aspectului organizaţional [32, p. 124]. V.V. Lazarev demonstrează că „lucrul optimal organizat al aplicantului dreptului asigură toate componentele eficienţei actului: randamentul, economicitatea şi operativitatea" [29, p. 151]. În opinia noastră, organizarea rezonabilă a activităţii de aplicare a dreptului include: divizarea raţională a muncii, divizarea raţională a competenţei aplicative a dreptului între subiecţii de aplicare a normelor juridice, raţionalizarea procesului aplicării normelor, utilizarea într-un astfel de proces a mijloacelor tehnico – ştiinţifice moderne şi experienţa progresivă cu scopul sporirii eficienţei aplicării dreptului.

Digitalizarea procesului de gestionare a activităţii instanţelor urmăreşte optimizarea funcţionării acestora prin utilizarea calculatorului, automatizând monitorizarea dosarelor, modernizând procesul de elaborare a fişierelor, cazierelor şi registrelor, ce ar reduce timpul mediu de soluţionare a cazurilor, întocmind statistici cu caracter sociologic, judiciar etc. În astfel de condiţii se pot extrage din dosare informaţii utile referitoare la activitatea globală a instanţelor automatizate, fapt ce asigură, la rândul său, noi orientări în ghidarea activităţii jurisdicţionale pe plan local sau naţional.

Asigurarea subiectului de aplicare a dreptului cu informaţia necesară este direcţia generică orientată spre eficientizarea activităţii de aplicare a dreptului de către autorităţile publice. Fiecare subiect de aplicare a dreptului trebuie asigurat cu totalitatea actelor necesare; să fie informat la timp despre modificările din legislaţie ce ţin de

Revista NR 2_2019_.indd 119 03.07.2019 12:52:39

domeniul său de activitate. În vederea implementării celor enunțate anterior, este nevoie de anumite alocări de mijloace financiare și de crearea unor baze de date computerizate. Pe lângă actele normative, în fiecare subdiviziune ar fi rațional de creat o bibliotecă cu literatură științifică de specialitate referitoare la problemele legate de activitatea aplicării dreptului, pentru ca orice funcționar să-și poată perfecționa cunoștințele sale profesionale. „Se tinde, astfel, spre învățarea reală, care nu este acumularea de cunoștințe, ci dobândirea unei competențe pentru situații viitoare (cunoștințele și informația fiind departe de a fi unicele cerințe necesare" [5, p. 203].

Una din formele de perfecționare a activității organelor de aplicare a dreptului este ***instruirea continuă***, deoarece majoritatea subiecților implicați în activitatea de aplicare a dreptului de către autoritățile publice, la etapa actuală, demonstrează o pregătire superficială în domeniile profesionale. O asemenea cerință este de permanentă actualitate, fiindcă în administrația publică își desfășoară activitatea un număr considerabil de funcționari cu profesii și nivel de studii foarte variate, cu grade diferite de înțelegere și conștientizare a rolului social deosebit pe care îl deține funcționarul public, dar și alți subiecți implicați în activitatea de aplicare a dreptului. Totodată, conștientizând inevitabilitatea transformărilor sociale și a dezvoltării rapide a tuturor domeniilor de activitate, funcționarii publici au nevoie de o continuare a pregătirii profesionale, de anumite cursuri de instruire continuă, întrucât cunoștințele teoretice necesită o completare și actualizare continuă. De altfel, acestea își pierd din consistență, devenind perimate, cu consecințe negative asupra activității funcționarilor, magistraților și implicit a instituțiilor în care activează. Astfel se trece de la standardele vechi de selectare, recrutare a personalului din administrația publică, magistratură și procuratură la unele mult mai variate și obiective ce ar permite încadrarea în serviciu a unor specialiști competenți, capabili să elaboreze și să promoveze niște politici și programe adecvate realității prin dezvoltarea lor. Calitatea activității de aplicare a dreptului de către subiecții organelor statale determină calitatea actului de guvernare în ansamblu. Însă este necesară conștientizarea faptului că, pentru a avea o guvernare democratică și eficientă trebuie să apelăm la noile tehnologii propuse de știința juridică, bazate pe profesionalism, obiectivism și transparență [14, p. 18].

Evident, în această situație, statul are obligația morală de a crea noi condiții pentru instruirea continuă și individuală a magistraților. Procesul de instruire continuă trebuie, implicit, să fie unul logic, inițiat și desfășurat în rezultatul unui studiu complex al particularităților de exercitare a justiției în instanțele judecătorești, elaborat de Consiliul Superior al Magistraturii și realizat de Institutul Național al Justiției. În bugetele instituțiilor respective urmează să fie incluse și asemenea cheltuieli, ceea ce ar contribui, în viziunea noastră, și la evitarea seminarelor mimate și neplanificate, organizate în scopul asigurării instruirii și perfecționării continue a magistraților, dar care nu prezintă, practic, interes ori sunt anticipate realității juridice din Republica Moldova, unicul motiv de selectare a tematicii și metodologiei de instruire fiind finanțarea din exterior. Instruirea individuală în perioada anterioară atestării are drept scop ajustarea cunoștințelor teoretice și a abilităților practice ale magistratului la acel set minim pro-

Revista NR 2_2019_.indd 120 03.07.2019 12:52:39

fesional de cunoştinţe impus de realitatea juridică respectivă. Odată cu majorarea stagiului este acceptabilă şi opinia „uzurii" profesionale. În scopul diminuării influenţei fenomenelor invocate asupra procesului de evaluare profesională, reiterăm necesitatea acordării unui concediu de creaţie care să fie utilizată de magistrat anume în domeniul perfecţionării teoretice. Posibilităţile financiare avansate ale statului pot asigura şi o pregătire avansată a magistraţilor în domeniu. Este extrem de important de privit procesul de perfecţionare profesională a magistraţilor ca o parte a obligaţiunilor de serviciu, care urmează a fi exercitate în mod separat de obligaţiunile specifice nemijlocit activităţii profesionale.

O importanţă deosebită pentru relevarea la timp şi înlăturarea erorilor aplicării dreptului are una din funcţiile politicii aplicării dreptului – ***organizarea corespunzătoare a controlului asupra activităţii de aplicare a dreptului*** [30, p. 147]. Controlul şi verificarea executării deciziilor luate este mijlocul eficient în lupta contra iresponsabilităţii, caracterului declarativ, care mai este şi o condiţie de bază în „instruirea cadrelor în spiritul respectării stricte a legalităţii şi disciplinei de serviciu". Există două categorii cărora li se adresează normele juridice. Prima categorie este constituită din destinatarii primari, adică acei care trebuie să-şi conformeze conduita modelului prevăzut de normă, în situaţia vizată de ipoteza ei. A doua categorie de destinatari ai normei juridice sunt subiecţii cu atribuţii sau autorizaţi să controleze modul în care s-au comportat destinatarii primari, adică destinatarii din prima categorie. Destinatarii din cea de a doua categorie formează o reţea de agenţi şi organe care aparţin statului. Orice putere organizată dispune, în principiu, de persoane oficiale desemnate pentru a supraveghea aplicarea corectă a normelor juridice. Toate acestea îi îndeamnă pe aplicanţii dreptului de a activa corect, fără comiterea carenţelor. Existenţa organelor de control îl obligă pe aplicantul dreptului să fie prudent, deoarece precauţia, la rândul ei, contribuie la prevenirea erorilor. Deci, controlul activităţii desfăşurate de autorităţile administraţiei publice nu este un scop în sine, ci urmăreşte realizarea cât mai eficientă a obiectivelor actelor decizionale în conformitate cu sensul şi finalităţile legii, a cărei aplicare o asigură. Scopul respectiv poate fi realizat numai în cazul în care controlul are eficienţă maximă. Aceasta presupune îndeplinirea unei serii de condiţii. Un loc important în lucrul organizatoric al organelor de aplicare a dreptului îl ocupă controlul interdepartamental, ultimul cuprinzând atât controlul organizaţiilor ierarhic superioare, cât şi controlul de către şeful organului, serviciului, secţiei, subdiviziunii asupra activităţii angajaţilor din subordine.

În cadrul controlului interdepartamental se verifică executarea reală a hotărârilor Guvernului, a legilor şi actelor subordonate acestora, a instrucţiunilor, regulamentelor, directivelor şi a altor acte normative departamentale. Practica controlului interdepartamental ne arată că în baza studiului minuţios se descoperă nu doar neajunsurile activităţii, dar şi căile de înlăturare a acestora. Principala parte componentă a acestuia este verificarea şefului subdiviziunii respective, care poate să reacţioneze înaintea celorlalte structuri de control la emiterea actului de aplicare a dreptului de către subalternul său. Cu alte cuvinte, verificarea şi analiza permanentă a activităţii trebuie realizată, pe cât este posibil, de înşişi conducătorii instituţiilor, întrucât funcţia de control este

Revista NR 2_2019_.indd 121 03.07.2019 12:52:39

inseparabilă de funcția de conducere (se are în vedere necesitatea organizării controlului intern în cadrul organelor de stat) [6, p. 29].

O astfel de varietate a controlului poate fi efectuată numai în anumite forme, fără depășirea cadrului stabilit. În unele cazuri, șeful aplicantului dat se bucură de dreptul de a anula deciziile acestuia. Însă o astfel de posibilitate juridică nu se acordă permanent. De regulă, conducătorul exercită o funcție de control asupra erorilor deja comise, concomitent fiind în drept să exercite și un astfel de control care ar aduce la numărul carențelor la minimum posibil, adică, să efectueze controlul preventiv. În legătură cu aceasta, conducătorul, periodic, trebuie să aprecieze nivelul respectării legalității în subdiviziunea încredințată acestuia, iar pentru aceasta el ar trebui să analizeze activitatea fiecărui subiect de aplicare a dreptului subordonat și să stabilească următoarele:

- cunoașterea principiilor generale ale dreptului, a legislației în domeniul respectiv, a actelor normative (ce determină statutul);
- aplicarea corectă a normelor de drept pentru soluționarea problemelor – interpretarea conținutului normelor ca puncte de reper sau restricție, informarea despre normele ce țin de soluționarea problemei, tendința de a face legătura dintre normele juridice cu acțiunile practice și rezultatele acestora;
- neacceptarea neglijenței, indolenței funcționale, aplicarea consecutivă a tuturor atribuțiilor;
- intoleranța față de ilegalități, dorința și capabilitatea de a releva și analiza cauzele încălcărilor prevederilor legislative, abilitatea de a formula propuneri pentru înlăturarea lor, cunoașterea modurilor și procedeelor de restabilire și apărare a drepturilor și intereselor cetățenilor, colectivelor, întreprinderilor etc.
- sporirea sistematică a nivelului culturii juridice, creșterea competenței juridice, atitudinea conștiincioasă față de respectarea legalității.

Conformarea față de conduita fixată prin normele de drept este rezultatul direct al acțiunii mai multor factori, cum ar fi: acceptarea legii, cointeresarea materială și spirituală, sporirea nivelului de cunoștințe, instruirea etc.

Rolul important al conducătorului în formarea la subalternii săi a unor astfel de calități necesare unui aplicant de drept sunt gradul înalt de profesionalism, loialitatea profesională, vigilența, empatia, tactul și încrederea în oameni, cultura generală și sentimentul răspunderii. Aceste trăsături se formează în procesul sporirii neîntrerupte a calificării personale, bazată pe exemple concrete ale lucrului educativ individual. În acest context, revenim la conceptul de „responsabilitate", deoarece conducătorului, ca și altui subiect de aplicare a dreptului, nu poate să-i lipsească o astfel de trăsătură, ce denotă un conținut larg și elevat, raportându-se la activitatea desfășurată de către acesta, din propria inițiativă, pe baza alegerii libere a obiectivelor, dintre mai multe posibile, și a căilor de realizare a unor astfel de obiective [3, p. 122].

Considerăm oportună participarea activă a conducătorilor tuturor organelor autorităților publice, aceștia fiind obligați să demonstreze propriile exemple, să dea dovadă de exigență, de activism, precum și o lupta cu tot ce ar compromite cauza nobilă. Toate acestea sunt necesare deoarece anume conducătorii urmează să creeze o atmosferă

Revista NR 2_2019_.indd 122 03.07.2019 12:52:40

moral-psihologică sănătoasă ce ar contribui la o activitate cu randament înalt. Este important ca fiecare conducător să cunoască particularităţile activităţii şi informaţii privind viaţa privată a subalternilor săi, să contribuie la creşterea constantă şi continuă a profesionalismului, satisfacerea necesităţilor şi cerinţelor lor legale. Subliniem că există organe de control care îşi concentrează eforturile, de regulă, asupra înlăturării carenţelor în aplicarea dreptului deja comise. În plus, controlul interdepartamental poate fi executat la toate etapele de aplicare a dreptului. Alte tipuri de control se caracterizează printr-o anumită etapizare şi neregularitate. Organele controlului interdepartamental au o atitudine mai obiectivă faţă de acţiunile şi deciziile subiecţilor de aplicare a dreptului, deoarece nu iau în consideraţie interesele departamentale. Conducătorii subiecţilor de aplicare a dreptului, manifestând preocupare pentru indicii de performanţă privind activitatea subdiviziunii lor, presupunem că vor fi mai toleranţi faţă de unele erori comise de subalterni, iar pentru organele controlului interdepartamental indicii „pozitivi" ar putea comporta o semnificaţie inversă. Cu cât mai multe încălcări vor fi relevate în activitatea aplicantului dreptului, cu atât mai eficientă şi mai productivă va arăta activitatea sa în general. Unul din tipurile controlului interdepartamental în aplicarea dreptului este controlul judiciar. Anume instanţa de judecată, de cele mai multe ori, şi este iniţiatorul relevării şi înlăturării erorilor de anchetă.

Totodată, rolul organului de control nu încetează doar cu prezentarea concluziilor şi a măsurilor, acesta având competenţa să urmărească în continuare modul în care organul controlat acţionează pentru lichidarea deficienţelor constatate [21, p. 247].

Activitatea celorlalţi subiecţi care exercită controlul asupra persoanelor cu funcţii de răspundere din alte organe de drept asupra reprezentanţilor organelor de stat, mijloacelor de informare în masă, persoanelor private etc. poartă un caracter secundar. Ei pot să aducă la cunoştinţa organelor competente datele şi faptele cunoscute, să expună punctul lor de vedere referitor la decizia greşită a aplicantului dreptului. Însă astfel de păreri nu reprezintă o poziţie oficială, până când nu vor fi confirmate de o decizie corespunzătoare a organului competent, ele nu vor avea nici o putere juridică proprie. Un mijloc eficient pentru sporirea calităţii activităţii de aplicare a dreptului de către organele puterii statului este *elaborarea şi utilizarea în practica aplicării dreptului a planurilor - tip* de activitate.

Considerăm că ar fi corect ca în astfel de planuri-tip să fie prezentate o serie de întrebări pentru descrierea circumstanţelor cazului dat, spre exemplu, după formula lui A.N. Vasiliev (cine, ce, unde, cu ajutorul cui, de ce, când şi în ce mod) [26, p. 148]. După care se vor formula măsurile, rezultatul cărora vor avea o însemnătate pentru toate versiunile înaintate. Ulterior se vor enumera toate situaţiile posibile care vor indica direcţia acţiunilor. O insuficientă cunoaştere a faptului poate conduce la soluţii juridice nefondate, poate oferi o falsă imagine asupra efectelor sociale cu toate consecinţele negative ce pot să apară.

Astfel, din perspectiva dată, am putea vorbi şi de instituţia contenciosului administrativ, care nu este altceva decât totalitatea mijloacelor juridice puse la dispoziţia cetăţenilor pentru a putea acţiona în vederea restabilirii ordinii de drept şi a drepturilor

Revista NR 2_2019_.indd 123 03.07.2019 12:52:40

lor legale tulburate prin actele juridice și faptele materiale ale organelor administrației de stat, intervenite în aplicarea legilor și în funcționarea serviciilor publice. Acest drept este garantat prin instituirea unui control judecătoresc asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici. Dreptul menționat, fiind o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, este un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice.

Existența unor măsuri concrete de răspundere a administrației pentru daunele cauzate prin acte de putere publică impune o atitudine mult mai serioasă și exigentă a funcționarilor publici față de atribuțiile cu care sunt învestiți, față de nivelul lor de profesionalism și necesitatea de perfecționare continuă a performanțelor profesionale din domeniul de activitate. Faptul consacrării în legislație a acestei forme de răspundere, fiind o garanție a restabilirii particularului în dreptul său subiectiv vătămat de către o autoritate public, și sporește încrederea acestuia în natura democratică a guvernării. Totodată, eficiența acestei instituții depinde în mod direct și de corpul magistraților. Respectiv, pentru soluționarea obiectivă a litigiilor de contencios administrativ este nevoie de anumiți judecători sau instanțe specializate care, pe lângă cunoașterea jurisprudenței de drept comun, ar trebui să cunoască foarte bine însuși procesul de administrare, în toată complexitatea sa, competența tuturor organelor administrației publice, cerințele de valabilitate a actelor administrative și principiile de bază care guvernează administrația publică într-un stat democratic. Pe lângă profesionalismul corpului de magistrați, e necesar și un spirit de echitate și dreptate, manifestat de aceștia în soluționarea cazurilor de contencios administrativ, deoarece numai dacă vor acționa cu toată responsabilitatea morală vor reuși să asigure legalitatea în cadrul administrației publice, ordonarea funcționarilor publici și respectul drepturilor cetățenilor ca valori fundamentale ale statului de drept.

Deci, pentru înlăturarea consecințelor carențelor activității de aplicare a dreptului și restabilirea drepturilor încălcate, o mare importanță o au măsurile de restaurare în drepturi. Intervenția normei juridice, însoțită de aparatul coercitiv, exprimă un aspect negativ al acțiunii normei juridice. Ordinea introdusă cu forța în viața socială nu este decât un înlocuitor al perceptului de conduită. Multe dintre sancțiuni, fie ele represive sau nu, reprezintă o constatare a eșecului. Plata unor daune victimei unui delict sau cvasidelict, anularea unui act administrativ ilegal, privarea de libertate a unei persoane vinovate de săvârșirea unei infracțiuni reflectă contactul dreptului cu aspectele negative ale vieții sociale și reprezintă reparații întârziate și incomplete [20, p. 254].

Astfel, sancțiunile restauratorii, îndeosebi procesual-penale, pot fi aplicate sub forma anulării sau modificării actului ilegal, precum și a executării silite a obligației. Sancțiunea sub forma anulării sau modificării actului ilegal se realizează în baza stabilirii unui fapt al necorespunderii actului procesual adoptat cu cerințele legalității și temeiniciei. Sancțiunea sub forma executării silite a obligației are un caracter personificat mai accentuat. Realizarea acesteia ține de amplasarea în seama persoanei care încalcă dreptul unor îndatoriri de natură juridică, orientate spre restabilirea legalității prin constrângerea executării obligației.

Revista NR 2_2019_.indd 124 03.07.2019 12:52:40

La apariţia carenţelor în aplicarea dreptului, actul urmează să fie anulat în mod obligatoriu, ceea ce prezintă un mijloc eficient pentru restabilirea raportului juridic. Spre exemplu, anularea de către instanţa de judecată a ordinului emis ilegal cu privire la spaţiul locativ ocupat garantează realizarea raportului juridic de locaţiune. Tot astfel, anularea sentinţei instanţei de judecată (în cazul comiterii erorii de către aceasta) restabileşte dreptul încălcat al inculpatului şi asigură corespunderea conduitei reale cu drepturi şi obligaţii.

Pentru anularea actului procesual este suficient de a stabili că acesta este ilegal şi neîntemeiat. Cu referire la gradul de culpabilitate a persoanelor concrete care au emis un astfel de act, această problemă va fi soluţionată ulterior, în afara procedurii judiciare. Excepţia de ilegalitate, ca mijloc procesual, constă în aceea că instanţele judecătoreşti au dreptul de a verifica legalitatea actelor administrative când acestea sunt invocate în procesele pendinte înaintea lor, întrucât numai acele acte au putere obligatorie care sunt emise în conformitate cu legea şi care sunt chemate să o aplice. În asemenea cazuri, instanţa nu anulează actul, nu-l desfiinţează, ci numai înlătură efectele acestuia [1, p. 199].

În limitele problemei legate de apărarea drepturilor cetăţenilor care au pătimit în rezultatul erorii de anchetă sau judiciare, victimele infracţiunii merită un interes deosebit al institutului de reabilitare. Acesta reflectă acel fapt regretabil că, deşi au garanţii legislative, nu este posibil de a exclude totalmente cazurile tragerii neîntemeiate a cetăţenilor la răspundere şi condamnare.

Cererea restituirii drepturilor încălcate şi repararea prejudiciului este dreptul inalienabil al cetăţeanului, recunoscut, în mod corespunzător, nevinovat. Datoria statului este de a garanta, în plină măsură, realizarea acestui drept. O problemă de bază a activităţii de aplicare a dreptului este lipsa profesioniştilor, persoanelor special instruite pentru activitatea juridică. În afară de aceasta, practica ne demonstrează că înseşi persoane cu diplome de jurist dispun de cunoştinţe superficiale. De aceea, perfecţionarea sistemului de învăţământ şi a sistemului selectării candidaţilor în organele aplicării dreptului este una din cele mai importante direcţii de eliminare a erorilor în aplicarea dreptului. Procesul pregătirii juristului în instituţia de învăţământ este îndreptat spre studiul „pozitivismului" – modelul conduitei corespunzătoare şi corecte. Însă cunoaşterea modelului ideal al activităţii nu este suficientă pentru încadrarea în activitatea practică. În procesul studiului este necesar de a studia şi experienţa practică, cea mai mare valoare reprezentând acea experienţă care ne arată cum să evităm „erorile" în lucru.

O altă direcţie importantă a sporirii calităţii activităţii de aplicare a dreptului este ***selectarea profesională şi bine organizată a cadrelor şi promovarea unei cariere profesionale.*** În prezent, nivelul prestigiului activităţii juridice a crescut considerabil, ceea ce permite de a avea o atitudine mai exigentă la selectarea candidaţilor care pretind la ocuparea unei anumite funcţii (ceea ce este prevăzut de legislaţia Republicii Moldova). Astfel, activitatea tuturor instanţelor judecătoreşti este efectuată în persoana judecătorului [8, p. 81].

Articolul 1 alin.(2) din Legea Republicii Moldova cu privire la statutul judecătorului stabileşte că judecătorul este persoana învestită constituţional cu atribuţii de înfăptuire

Revista NR 2_2019_.indd 125 03.07.2019 12:52:40

a justiției pe care le execută în baza legii [11]. În exercitarea atribuțiilor sale judecătorii sunt independenți, imparțiali, inamovibili și se supun numai legii. Numirea judecătorilor se efectuează respectând o anumită procedură, astfel, după susținerea concursului, sunt numiți în funcție de Președintele Republicii Moldova la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii. Pentru asigurarea selectării candidatului la funcția de judecător și constatarea nivelului de pregătire profesională al acestora, pe lângă Consiliul Superior al Magistraturii activează Colegiul pentru Selecție și Colegiul de Evaluare, reglementate prin Legea Republicii Moldova privind selecția, evaluarea performanțelor și cariera judecătorilor. În general, activitatea judecătorilor are ca scop evaluarea profesionalității judecătorilor, stimularea creșterii ei, precum și sporirea nivelului de responsabilitate în respectarea legislației la judecarea cauzelor [2, p. 251].

Atitudinea minuțioasă față de selectarea candidaturilor reprezintă o necesitate. Cunoaștem faptul că în ultimii ani s-au înființat numeroase instituții de învățământ private, printre care se numără și instituții care pregătesc juriști licențiați, ar părea că în cadrul învățământului în bază de contract nivelul pregătirii juriștilor ar fi cu mult mai bun. În realitate însă lucrurile sunt total diferite. Spre deosebire de statele dezvoltate, unde învățământul cu plată, de regulă, garantează nivelul înalt al procesului de studiu și obținerea calificării corespunzătoare, în societatea noastră plata pentru studii deseori reprezintă garantarea unei atitudini indulgente privind exmatricularea în termen a studentului din cauza nereușitei academice. Preconizând un program educațional juridic, este important de a nu neglija pregătirea specialiștilor în acest domeniu. Spre regret, constatăm că în Republica Moldova această problemă nu a fost abordată suficient de temeinic, având un impact negativ asupra calității procesului educațional. În asemenea condiții, exprimăm convingerea că pentru a soluționa la un nivel înalt problema abordată este necesară urgentarea pregătirii specialiștilor în materie [17, p. 464]. De aceea, este necesar de a întreprinde măsuri suplimentare, pentru a proteja corpul aplicanților dreptului de accederea unor persoane care dețin doar diplomă, însă nu au cunoștințele necesare.

Principiul însușirii temeinice a cunoștințelor reclamă nu numai persistența, ci și profunzimea, mobilitatea, actualizarea lor în alte contexte. Astfel, sunt temeinice acele cunoștințe bazate pe intuiție și practică, sistematizate în mod logic, însușite prin efortul propriu la nivel de percepere creativă. În acest context, dobândirea cunoștințelor juridice, în scopul realizării obiectivelor menționate mai sus, implică un studiu premeditat, sistematic, care să ia în considerație factorii ce îi condiționează eficiența.

Concomitent, trebuie să fie prevăzute și măsurile de pregătire aprofundată a candidaților pentru activitatea de aplicare a dreptului. Astfel, practica pregătirii candidaților pentru funcția de judecător este larg răspândită în statele comunitare. Spre exemplu, în Franța, juristul licențiat care pretinde la funcția de judecător trebuie să fie și absolventul Școlii Naționale a Magistraturii, termenul de studiu constituind 24 de luni [34]. Candidatul la funcția de judecător, de regulă, trebuie să facă stagiere în instanța de judecată în calitate de „ajutor de judecător" sau consultant. În Italia, un atare candidat trebuie să activeze în calitate de auditor judiciar nu mai puțin de doi ani [35]. Menționăm că numai după respectarea acestor condiții persoana va fi admisă la

Revista NR 2_2019_.indd 126 03.07.2019 12:52:40

examen pentru ocuparea funcţiei vacante de judecător (în Germania, de la un astfel de examen sunt eliberaţi numai profesorii universitari) [33]. Observăm că în recomandările internaţionale privind independenţa judecătorilor tot mai insistent îşi face loc necesitatea de formare a magistraţilor la un nivel mai avansat şi organizat. O bună pregătire a magistraţilor nu presupune doar cunoaşterea legislaţiei. Mult mai importantă este capacitatea de a aplica corect legile, capacitate care, în mare parte, depinde de calităţile morale ale magistratului, precum şi de o bună cunoaştere a problemelor societăţii, a problemelor de protecţie juridică a cetăţenilor etc.

O influenţă considerabilă asupra activităţii aplicării dreptului o au normele juridice. Caracterul unei astfel de activităţi precum şi starea legalităţii, după cum observă V.S. Afanasieva, „depinde nu de numărul normelor, ci de calitatea acestora şi perfecţiunea legislaţiei" [24, p. 27]. Modul şi forma de apreciere, de evaluare legislativă, mijloacele de care se serveşte legiuitorul sunt foarte variate şi depind de un mare număr de factori. Sistemul organelor de aplicare a dreptului îl utilizează în calitate de model al activităţii sale. În acelaşi timp, sistemul organelor de stat poate fi privit ca mijloc de atingere a obiectivelor stabilite de lege. Un astfel de raport dinamic dintre forma juridică şi activitatea de aplicare a dreptului se explică prin aceea că şi una şi cealaltă sunt elemente interdependente ale întregului sistem social, instrumentele statului şi societăţii, destinate pentru reglementarea relaţiilor sociale şi administrarea proceselor sociale. Specificul neajunsurilor legislaţiei constă în aceea că ele nu pot fi înlăturate în procesul aplicării dreptului [13, p. 462]. Actualmente, nivelul bazei normative nu corespunde cerinţelor societăţii, din cauza că în condiţiile trecerii către un alt sistem al relaţiilor sociale în mare parte continuă să acţioneze legislaţia veche, iar modificările şi completările acesteia nu reuşesc să meargă în pas cu procesele sociale actuale. Cu toate acestea, actele normative elaborate nu pot corespunde totalmente realităţii existente intereselor dezvoltării sociale. Astfel, după cum menţionează N. Popa, „creşterea semnificaţiei dimensiunii juridice a realităţii sociale, în condiţiile amplificării şi ale aprofundării complexităţii relaţiilor interumane, ridică în faţa aplicantului aspecte noi. Apar, astfel, domenii noi de reglementare, cum ar fi: domeniul concurenţei, domeniul dezvoltării, domeniul cosmic, spaţiul submarin etc. Abordarea acestor domenii implică o specializare fundamentală, o înţelegere a corelaţiilor dintre legislaţia internă şi cea internaţională, în procesul reglementării şi aplicării acesteia. Necesitatea cunoaşterii aprofundate a realităţilor, îl obligă şi pe legiuitor să realizeze investigaţii prealabile de ordin economic, sociologic şi din sfera psihologiei sociale. În acest proces complicat el trebuie să asigure, pe baza unui studiu aprofundat al realităţii, corespondenţa necesară între fapt şi drept" [19, p. 205].

În acest context, remarcăm importanţa sporirii nivelului calităţii aplicării dreptului, care este necesar ca statul să tindă spre corespunderea normelor dreptului cu dezvoltarea progresivă a relaţiilor sociale, intereselor şi cerinţelor. Existenţa unei astfel de concordanţe va garanta respectarea firească, executarea prevederilor juridice şi va contribui la respectarea legalităţii. Din cauza acestor, dar şi altor motive, raportul dintre dinamica şi statica dreptului nu este doar o chestiune de politică juridico-legislativă, el ţine de însăşi raţiunea dreptului, de menirea sa socială cu substrat obligatoriu de normativitate [16, p. 147].

Revista NR 2_2019_.indd 127 03.07.2019 12:52:41

Concluzii

O aplicare calitativă a dreptului nu este posibilă fără înlăturarea carențelor în crearea dreptului, este necesară legalitatea însăși a actelor normative, conformitatea acestora cu normele dreptului internațional, Constituția, cu alte acte ierarhic superioare (după conținut, formă, procedura adoptării). Ilegalitatea legilor și a unor acte normative va aduce la aceea că respectarea lor va însemna încălcarea legalității. La fel, este necesară corespunderea normelor dreptului cu normele morale, cu obiceiurile, ideile despre „bine" și viziunile umaniste, valorile sociale etc. Deoarece existența disonanței va cauza încălcări în masă ale cerințelor juridice.

Una din condițiile aplicării reușite a dreptului este claritatea și accesibilitatea prevederilor juridice, care asigură corectitudinea interpretării voinței legiuitorului și executarea uniformă a acestor prevederi; la fel de importantă este determinarea corectă a nivelului reglementării juridice, ce trebuie să fie inclus în Constituția Republicii Moldova, în legi și alte acte normative.

Direcția principală spre eficientizarea în crearea dreptului și înlăturarea erorilor în activitatea de aplicare a dreptului este *depășirea contradicțiilor între normele juridice*. Cele mai tipice colizii apar: a) din cauza subestimării și nerespectării principiului constituționalității actelor juridice; b) din cauza contradicțiilor „permanente" dintre lege și actele subordonate legii; c) din motivul că deseori contractele, acordurile sunt încheiate în necorespundere cu prevederile legii. Soluționarea acestora la apariția lor într-o situație concretă se realizează cu ajutorul interpretării normelor de drept intrate în colizie. În prezent, mecanismul soluționării coliziilor în drept nu este perfect, fiind nevoie de un studiu suplimentar al problemei interacțiunii normelor și regulilor de colizionale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Avornic Gh. Tratat de Teoria generală a statului şi dreptului (vol II). Chişinău: Tipografia Centrală, 2010. 580 p.
2. Barbăneagră A., responsabil de ediție Hadîrcă M. Justiția în Moldova. Chişinău: Tipografia „Sirius", 2004. 432 p.
3. Bădescu M. Teoria răspunderii şi sancțiunii juridice. Bucureşti: Lumina Lex, 2001. 131 p.
4. Ceauşescu N. Pedagogie juridică. Bucureşti: Lumina Lex, 2001. 384 p.
5. Craiovan I. Tratat elementar de terorie generală a dreptului. Bucureşti: ALL, 2001. 209 p.
6. Daiconu M. Formele controlului exercitat asupra administrației publice şi condițiile de eficiență a acestuia. În: Legea şi Viața, 2011, nr. 6, p. 28-29.
7. Djuvara M. Teoria generală a dreptului (enciclopedia juridică). Drept rațional, izvoare şi drept pozitiv. Bucureşti: All Beck, 1999. 608 p.
8. Gvidiani A. Elemente de drept. Chişinău: Adriga – Vis SRL, 2009. 551 p.
9. Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție. Nr.789 din 26.03.1996. Publicat: 12.09.2003 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 196-199, art. 764.
10. Legea cu privire la funcția publică şi statutul funcționarului public.158 din 04.07.2008. Publicat: 23.12.2008 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.230-232/840.
11. Legea cu privire la statutul judecătorului. Nr. 544-XIII din 20.07.95. Publicat: 22.01.2013 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.15-17/63.
12. Luburici M. Teoria generală a dreptului. Bucureşti: Editura Oscar Print, 2000. 229 p.

Revista NR 2_2019_.indd 128 03.07.2019 12:52:41

13. Manţuc E., Negru A. Calitatea bazei normativ-juridice ca determinanta eficienței activității aplicării dreptului de către organele puterii de stat. În: Conferința Tehnico-Ştiințifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor şi Studenților, vol.III. Chişinău: Tehnica-UTM, 2014, p. 462-465.
14. Manţuc E., Negru A. Factorii care determină eficiența activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice. În: Revista Națională de Drept, 2011, nr.5, p. 16-21.
15. Miculescu P. Statul de drept. Bucureşti: Lumuna Lex, 1998. 310 p.
16. Motică R. I., Mihai Gh. Teoria generală a dreptului. Bucureşti: ALL Beck, 2001. 280 p.
17. Negru B., Negru A. Teoria generală a dreptului şi statului. Chişinău: Bons Offices, 2006. 520 p.
18. Orlov M., Belecciu Ş. Dreptul administrativ. Academia "Ştefan cel Mare" –Chişinău: "Elena-V.I.", 2005. 270 p.
19. Popa N. Teoria generală a dreptului. Bucureşti: ALL Beck, 2002. 304 p.
20. Popescu S. Teoria generală a dreptului. Bucureşti: Lumina Lex, 2000. 366 p.
21. Preda M. Drept administrativ. Bucureşti: Lumina Lex, 2000. 395 p.
22. Rotaru O. Statistica juridică. Curs de lecții. Chişinău: ULIM, Tipografia Foxtrot, 2009. 148 p.
23. Rusu E. ş.a. Pregătirea profesională a judecătorilor. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova.Conducător de ediție Valeria Şterbeț. 2006, p.84-91.
24. Афанасьева В.С. Обеспечение законности. Автореферат дис. д-ра юрид.наук: 12.00.01. Москва: 1993. 40 с.
25. Баранов П.П. Профессиональное правосознание работников органов внутренних дел (теоретические проблемы). Москва: ВЮЗШ, 1991. 127 с.
26. Васильев А.Н. Следственная тактика. Москва: Юридическая литература, 1976. 197 с.
27. Вопленко Н.Н. Законность и справедливость поощрительного правоприменения (Проблемы развития правоохранительных органов). Москва: 1994. 71 с.
28. Лазарев В.В. Социально – психологические аспекты применения права. Казань: Изд-во Казан. ун-та., 1982. 144 с.
29. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов. (Вопросы теории). Казань: Издательство КГУ, 1975. 207 с.
30. Рудковский В.А. Правоприменительная политика: сущность и содержание: Учеб. Пособие. Волгоград: Изд-во Волгогр.ни-та экономики, социологии и права, 1999. 162 с.
31. Тарасов А.А. Производство расследования несколькими следователями – важное условие качества и эффективности следствия по сложным делам. (Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве). Москва: 1988. 56 с.
32. Юсупов В.А. Теория административного права. Москва: Юрид.Лит., 1985. 160 с.
33. Les Constitutions de l'Europe des douze. Textes rassemblés et presentés par Henri Oberdoff. Paris: la Documentation Française, 1992, p. 127-148.
34. Miranda J. Le Conseil supérieur de la magistrature. În: Les Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Thierry-Serge Renoux (sous la dir. de). Paris: La Documentation francaise, 2000. p. 183.
35. Thierry S. Renoux. Le Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Actes de la table ronde internaționale de 14 septembre 1998. Mission de recherche „Droit et Justice". Paris: La Documentation francaise, 2000, p. 273.

Revista NR 2_2019_.indd 129 03.07.2019 12:52:41

REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVA ESTIMĂRILOR INTERNAȚIONALE

THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL ESTIMATIONS

Tatiana SPĂTARU, ***doctor habilitat în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
spataru_tatiana@mail.ru

Rezumat

Conținutul articolului are la bază estimările comparate internaționale. Studiile comparate transversale oferă dovezi privind modul în care evoluează Republica Moldova și poziționarea acesteia în clasamentele regionale și globale. Dinamica de performanță a țării explică motivele pentru care unele societăți evoluează mult mai repede decât altele. Oferă răspunsul de ce unele strategii și politici au un efect surprinzător de rapid în unele societăți, iar în altele favorizează subdezvoltare. Autorul vine cu comentarii și concluzii, reieșind din estimările analizate.

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova, estimare internațională, estimare comparată, dinamică, indice și indicatoare.*

Summary

The content of the article is based on international comparisons. Transversal comparative studies provide evidence of how the Republic of Moldova is evolving and its positioning in regional and global rankings. Country dynamics explains why some companies are evolving much faster than others. It provides the answer to why some strategies and policies have a surprisingly rapid effect in some societies and in others favour underdevelopment. The author comes up with comments and conclusions, based on the estimates analyzed.

Key words: *Republic of Moldova, international estimation, comparative estimation, dynamic, index and indicators.*

Argumentarea studiului. Interdependența lumii moderne, complexitatea conexiunilor oamenilor, națiunilor și economiilor determină aplicarea metodologiilor ample, capabile de a surprinde extinderea globală și particularitatea locală. La nivel global sunt comparate diferite indice și indicatoare, concentrându-se pe diverse aspecte ale dezvoltării. Datorită lipsei, incongruenței datelor statistice, limitărilor, aceste estimări pot fi luate în considerație din perspectiva cuantificării tendințelor de dezvoltare globală.

Estimările comparate internaționale au devenit un instrument de cercetare și de dezbateri publice privind reformele întreprinse în diferite domenii. Studiile comparate transversale oferă dovezi privind modul în care evoluează o societate sau alta. Dinamica de performanță a țării explică motivele pentru care unele societăți evoluează mult mai repede decât altele. Oferă răspunsul de ce unele strategii și politici au un efect surprinzător de rapid în unele societăți, iar în altele favorizează subdezvoltare.

Revista NR 2_2019_.indd 130 03.07.2019 12:52:41

Secolul XXI vine cu o nouă paradigmă asupra dezvoltării societății moderne, unde se accentuează tendințele de inegalitate atât în interiorul țărilor, cât și între acestea. Inegalitatea se manifestă în mod diferit în țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. Distribuția veniturilor în țările cu venituri mari înregistrează o creștere a veniturilor în palierul de sus al piramidei structurii sociale și o scădere a veniturilor reale pentru decilul inferior. În țările cu venituri mici și mijlocii se înregistrează o extindere mai limitată a veniturilor de top, în timp ce declinul veniturilor din decilul inferior este parțial ascuns de existența unui sector informal mare. Analiza indicatorilor de baza ai diferitor dimensiuni ale inegalității, precum venit, consum, educație, ocuparea forței de muncă, posesia bunurilor de folosință îndelungată, bogăție etc., dar și a altor indicatori sintetici devine crucială pentru înțelegerea tensiunilor sociale, condiționate de stimulentele economice și perspectivele de dezvoltare.

Republica Moldova se confruntă cu tendințe divergente în ceea ce privește inegalitatea, adesea asociată cu instabilitatea și olgarhizarea puterii politice. În ierarhia globală plasamentul Republicii Moldova este relevant din analiza și compararea diferitor indicatori și variabile. Identificarea contrastelor în dezvoltarea țării condiționează dezbateri privind calitatea și prioritățile în politicile guvernamentale.

Analiza comparată a dinamicii. La nivel internațional o sursă de referință sunt rapoartele de evaluare din cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Indicele dezvoltării umane (IDU, *Human Development Index*) a fost inventat de economistul pakistanez Mahbub ul Haq, și este o măsură comparativă a speranței de viață, alfabetizării, învățământului și nivelului de trai. În acest fel, este folosit pentru a compara mai bine nivelul de dezvoltare a unei țări decât PIB-ul pe cap de locuitor, care măsoară doar prosperitatea materială și nu alți indicatori socio-economici. Indicele dezvoltării umane, pentru majoritatea statelor membre ONU, este actualizat în fiecare an și publicat în Raportul de Dezvoltare Umană. În funcție de IDU, țările sunt clasificate în patru grupe de indici: foarte ridicat, ridicat, mediu și redus. Valorile indicelui dezvoltării umane se situează între 0-1.

În anul 1991, anul de independență al Republicii Moldova, RDU la nivel mondial a plasat Republica Moldova pe locul 64 pe plan internațional, într-un studiu al dezvoltării umane a 179 națiuni. Trei ani mai târziu, în pofida îmbunătățirii situației economice a națiunilor, acest clasament pentru Republica Moldova a scăzut cu 11 puncte pe locul 75, confirmând astfel că procesul de tranziție al Republicii Moldova a afectat devastator situația socială a țării.

Ultimele calcule ale IDU, publicate în 2018, arată valoarea poziției 112. Astfel, în decurs de aproape trei decenii de statalitate Republica Moldova înregistrează o descreștere cu 48 de poziții față de 1990. Comparând rangul IDU al Moldovei cu fostele republici din spațiul ex-sovietic, constatăm că este devansată de majoritatea acestora: Estonia – 30, Lituania – 35, Letonia – 41, Federația Rusă – 49, Belarus – 53, Kazahstan – 58, Georgia – 70, Azerbaidjan – 80, Armenia – 83, Ucraina – 88, Uzbekistan – 105, Turkmenistan – 108. Poziția mai avansată a Moldovei se constată în comparație cu Kârgâzstan – 122 și Tadjikistan – 127.

Revista NR 2_2019_.indd 131 03.07.2019 12:52:41

Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update lansează o actualizare statistică privind dezvoltarea umană în intervalul 1990-2017. În perioada estimată populația globală a crescut de la 5 miliarde la 7,5 miliarde, totodată numărul persoanelor cu un nivel scăzut de dezvoltare umană s-a redus de la 3 miliarde la 926 milioane sau de la 60% din populația globală la 12%, iar numărul persoanelor cu nivel de dezvoltare umană înalt și foarte înalt este mai mult decât triplat, de la 1,2 miliarde la 3,8 miliarde sau de la 24% din populația globală la 51%. Datele oferă o imagine de ansamblu asupra situației de dezvoltare din întreaga lume, analizând tendințele pe termen lung ale indicatorilor dezvoltării umane pe mai multe dimensiuni și pentru fiecare națiune. Actualizarea din 2018 evidențiază progresele considerabile, dar și persistența lipsurilor și disparităților. Clasamentul IDU din 189 de țări și teritorii este condus de Norvegia, Elveția, Australia, Irlanda și Germania, în timp ce Niger, Republica Central Africană, Sudanul de Sud, Ciad și Burundi au cele mai scăzute scoruri din măsurarea IDU a realizărilor naționale, sănătate, educație și venituri [1, p.1-12]. Republica Moldova se poziționează la 112 din 189 de țări și teritorii. Valoarea IDU între anii 1990 și 2017 a crescut de la 0,651 la 0,700, înregistrând o ascensiune de 7,5%, ceia ce a plasat țara în categoria de dezvoltare înaltă [2]. Între 1990 și 2017, speranța de viață la naștere a crescut cu 4,1 ani, media de școlarizare a crescut cu 3,6 ani, însă a scăzut cu 0,4 anii de școlarizare preconizați. Produsul intern brut pe cap de locuitor a scăzut cu aproximativ 14,2% între 1990 și 2017, la acest indicator Republica Moldova cedând substanțial țărilor din regiune.

Comparând pe serii temporale tendințele IDU ale României și Republicii Moldova, constatăm relevante discrepanțe. Diferența la indicatorul speranța de viață la naștere în 1990 constituia 1,9 ani, iar în 2015 deja înregistrează 3,3 ani. Diferența valorii IDU constituia 0,040 în 1990, înregistrând o diferență și mai mare de 0,109 în 2015.

Tabelul 1. **Tendințele IDU: România și Republica Moldova**

Indicatori / Ani	Speranța de viață la naștere		Anii așteptați de școlarizare		Anii medii de școlarizare		VNB pe cap de locuitor (2011 PPP $)		Valoarea IDU	
	ROU	MDA	ROU	MDA	ROU	MDA	ROU	MDA	ROU	MDA
1990	69.5	67.6	11.9	12.0	9.0	8.0	11,164	6,474	0.700	0.651
1995	69.5	66.9	10.4	11.0	9.5	8.6	10,229	2,567	0.686	0.594
2000	70.5	67.0	11.7	11.4	9.9	9.0	10,201	2,362	0.708	0.597
2005	72.3	67.8	13.7	11.9	10.1	10.4	13,887	3,708	0.755	0.648
2010	73.8	69.6	15.7	11.8	10.6	11.1	17,100	4,236	0.798	0.670
2015	74.8	71.5	14.7	11.6	10.8	11.6	19,428	5,084	0.802	0.693

Sursa: elaborat de autor în baza [3,4].

Cea mai distinctivă evidență între țări se înregistrează în cazul VNB pe cap de locuitor (2011 PPP $), unde în 1990 diferența era aproximativ de două ori, iar în 2015 deja de aproape patru ori. Compararea VNB pe cap de locuitor (2011 PPP $) pentru fiecare an, scoate în evidență discrepanțele crescânde, dar și particularitățile acestora pentru

Revista NR 2_2019_.indd 132 03.07.2019 12:52:41

fiecare țară. Republica Moldova în decurs de un deceniu înregistrează o descreștere a venitului național brut pe cap de locuitor (2011 PPP $) de la 6474 $ (1990) la 2317 $ (1999). Între anii 1990 și 2015 acest indice cunoaște o descreștere de aproape 23,8%. Venitul național brut al Republicii Moldova în 2017 ajunge la 5554 $. În decurs de aproape trei decenii Republica Moldova nu reușește să atingă indicatorul pentru anul 1990.

România înregistrează o scădere bruscă a venitului național brut pe cap de locuitor (2011 PPP $) de la 11411 $ în 1990 la 9227$ în 1992, urmând o perioadă de un deceniu, în care reușește să revină în 2002 la 11919 $, nivel anterior celui din 1990. În 2017 acest indicator înregistrează deja 22646 $, o creștere de două ori în comparație cu anul 1990 și de patru ori mai mult fiind raportat la Republica Moldova.

Tabelul 2. **Tendințele venitului național brut pe cap de locuitor (2011 PPP$): România și RepublicaMoldova**

Indicatorii / Țara / Anii	Venitul național brut pe cap de locuitor (2011 PPP $)	
	Moldova	**România**
1990	**6474**	**11411**
1991	5331	10057
1992	3747	**9227**
1993	3717	9364
1994	2575	9755
1995	2567	10452
1996	2536	10872
1997	2571	10369
1998	2396	10145
1999	**2317**	10116
2000	2362	10420
2001	2631	11167
2002	2845	**11919**
2003	3195	12512
2004	3472	13376
2005	3708	14186
2006	3882	15342
2007	3924	16619
2008	4247	18433
2009	3854	17684
2010	4236	17290
2011	4523	17698
2012	4620	17987
2013	5040	18597
2014	5252	19434
2015	5084	20049
2016	5311	21060
2017	5554	22646

Sursa: elaborat de autor în baza [3,4].

Revista NR 2_2019_.indd 133 03.07.2019 12:52:42

Raportul Național de Dezvoltare Umană al Republicii Moldova pentru 2016 „Inegalități în dezvoltarea umană", elaborat de IDIS „Viitorul" la comanda PNUD Moldova, confirmă prin cifre situația de subdezvoltare a țării la nivel regional. „Regiunile țării sunt de 4-4,5 ori mai subdezvoltate decât municipiul Chișinău. La nivel regional, PIB pe cap de locuitor, ajustat la paritatea puterii de cumpărare (PPC), cu excepția municipiului Chișinău, este strigător de mic: municipiul Chișinău (4.219 USD, poziția 94-95 în topul mondial), RD Nord (3.151 USD, poziția 149-150), UTA Găgăuzia (2.830 USD, poziția 154-155), RD Sud (2768 USD, poziția 157-158), iar RD Centru (2.587 USD, poziția 158-159)." Deși pe fundalul inegalităților economice, atât după venit, cât și după cheltuieli, între populația din mediul rural și cea din mediul urban, s-a înregistrat o tendință stabilă de descreștere, însă furtul unei sume de circa 13% din PIB, a lovit asupra nivelului de trai și așa mediocru al celei mai mari părți a populației [5, p. 18].

Rezultatele Barometrelor de Opinie Publică vin să confirme resentimentele sociale referitoare la diferite aspecte ale vieții economice, politice și sociale ale țării. Astfel, BOP din noiembrie 2017 relevă că 51% din respondenți se declară nu prea și deloc mulțumiți de starea economică a țării. Iar în ianuarie 2019, ponderea acestora crește până la 57,1%. Analiza în dinamică a sondajelor evidențiază ponderea populației care este nemulțumită de felul în care trăiesc, aceasta reprezentând 42% în 2017. Pentru comparație, în noiembrie 2019: 43,1% se declară nici mulțumiți/nici nemulțumiți; 36,6% nu prea și deloc mulțumiți, și doar 20,1% sunt foarte și destul de mulțumiți [6].

Totodată, în 2017, 21% din respondenți declară că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, iar 43% le ajung numai pentru strictul necesar. În 2019 deja 29,5% apreciază că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, iar 42, 4% - numai pentru strictul necesar, 22,7 % - le ajung pentru un trai decent dar nu-și pot permite cumpărarea unor bunuri mai scumpe.

Dintre instituțiile estimate de Barometrul de Opinie Publică cea mai mare parte a populației a demonstrat încredere față de biserică. Astfel, în noiembrie 2017 - 32,9%, iar în ianuarie 2019 - 29,3% indicau cea mai mare încredere în biserică. La polul opus al estimărilor se plasează în noiembrie 2017 parlamentul (58%) și partidele politice (57%). În ianuarie 2019, în preajma alegerilor parlamentare, 53,1 % au declarat că nu au deloc încredere în partidele politice.

Așteptările populației față de actualul președinte al Moldovei sunt: să creeze locuri de muncă (63%), să dezvolte economia (56%), să pedepsească cu închisoare pe cei care au furat miliardul (38%), să oprească corupția (31%). Aproape 70 la sută (69%) consideră că Republica Moldova nu este guvernată de voința poporului, iar 56% declară că alegerile nu sunt libere și corecte. Pentru 24% din respondenți, dacă ar avea o ocazie de a pleca din Republica Moldova, atunci ar pleca pentru totdeauna, acest indice acumulează maximul de 39% pentru intervalul de vârstă 18-29 de ani [6].

Reducerea sărăciei este o prioritate strategică la nivelul organizațiilor internaționale și a guvernelor locale. Banca Mondială își vede una dintre misiunile sale în eradicarea

Revista NR 2_2019_.indd 134 03.07.2019 12:52:42

sărăciei. Metodologia de măsurare a sărăciei, elaborată de Banca Mondială și aplicată în studiile de estimare a sărăciei, oferă posibilitatea de a înțelege și explica fenomenul. Începând cu anul 1979 la nivel global datele sunt sistematizate, analizate și actualizate. Ediția din 2018 a raportului *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle* oferă o audiență globală cu cele mai recente și exacte estimări privind tendințele în sărăcia globală și prosperitatea comună. Raportul introduce o măsură multidimensională a sărăciei care este ancorată pe consumul gospodăriilor și linia de sărăcie internațională de 1,90 USD pe zi de persoană, dar lărgește măsurarea prin includerea informațiilor privind accesul la educație și infrastructura de bază. În cele din urmă, investighează diferențele în ceea ce privește sărăcia în cadrul gospodăriilor, inclusiv în funcție de vârstă și sex [7].

Progrese semnificative s-au înregistrat în reducerea sărăciei în ultimele decenii. Lumea a atins primul obiectiv de dezvoltare al mileniului - reducerea ratei sărăciei din 1990 la jumătate până în 2015 - cu cinci ani înainte de termen, în 2010. În pofida progreselor înregistrate în reducerea sărăciei, numărul persoanelor care trăiesc în sărăcie extremă la nivel global rămâne inacceptabil de mare. Având în vedere prognozele globale de creștere a populației, reducerea sărăciei poate să nu fie suficient de rapidă pentru a atinge obiectivul de a pune capăt sărăciei extreme până în 2030. Conform celor mai recente estimări, în 2015, 10% din populația lumii a trăit cu mai puțin de 1,90 USD pe zi, în comparație cu 11% în 2013. Deși rata sărăciei a scăzut în toate regiunile, progresele au fost inegale. Două regiuni, Asia de Est și Pacific (47 milioane extrem de sărace) și Europa și Asia Centrală (7 milioane) au redus sărăcia extremă sub 3%, atingând obiectivul pentru anul 2030. Mai mult de jumătate dintre cei aflați în sărăcie extremă trăiesc în Africa Subsahariană. În cazul în care tendința de creștere a populației continuă, până în 2030, aproape 9 din 10 aflați în sărăcie extremă vor fi în Africa Subsahariană. Majoritatea săracilor din întreaga lume trăiesc în zonele rurale, sunt prost educați, angajați în sectorul agricol și au sub 18 ani [7].

În contextul măsurărilor Băncii Mondiale, Republica Moldova se profilează drept o economie cu venituri mici-mijlocii. Economia a crescut în medie cu 5 la sută anual din 2000 și a fost determinată de consum și alimentată de remiteri. Remiterile constituie o pătrime din PIB – una dintre cele mai mari cote din lume [8].

Moldova este una dintre țările cu cele mai înalte rate ale sărăciei în Europa și Asia Centrală și cea mai săracă în Europa, se afirmă în raportul „Evaluarea sărăciei în Republica Moldova 2016. Reducerea sărăciei și prosperitatea partajată în Moldova: Progrese și perspective". Rata sărăciei moderată de 5,00$ pe zi este mai mică decât în alte țări cu PIB similar, dar este una dintre cele mai înalte în regiune, constituind 40 la sută în 2013. Deoarece este mai puțin inegală decât alte țări din regiune, Moldova avea o rată a sărăciei extreme relativ redusă de 2,50 $ pe zi, care reprezenta 6,0 la sută în 2012 și o clasă medie mică (consum de peste 10,00 $ pe zi), care constituia 11,7 la sută. Cu toate acestea, o cotă mare din populație - 41,9 la sută în 2012 - era concentrată în rândul celor vulnerabili (consum zilnic de $5,00–$10 USD) [9, p. 8].

Revista NR 2_2019_.indd 135 03.07.2019 12:52:42

Provocările economice cu care se confruntă Republica Moldova sunt: sistemul politic vulnerabil, societatea polarizată, mediul extern advers, dezechilibrele de competențe pe piața muncii și șocurile climatice. Transparența, responsabilizarea și corupția reprezintă îngrijorări substanțiale. Încrederea mediului de afaceri este deteriorată și cadrul macroeconomic rămâne vulnerabil. Emigrarea masivă din Moldova, în tandem cu ratele fertilității în descreștere, a redus alarmant populația și a accelerat ritmul îmbătrânirii. Aceasta generează presiuni asupra sistemului de pensii și limitează competivitatea țării pe termen lung [8].

Deși Republica Moldova pe fundalul descreșterii sărăciei la nivel mondial a înregistrat progrese în raport cu reducerea sărăciei și creșterea prosperității partajate, însă factorii determinanți ai acestor progrese sunt susceptibili de a exercita un impact pe termen îndelungat.

Pensiile au fost cel mai mare factor care contribuie la creșterea veniturilor în rândul celor mai sărace 40 la sută din populație și la reducerea sărăciei. Pensiile nu sunt cele mai eficiente mijloace de a menține grupurile sociale vulnerabile. Ținând cont de îmbătrânirea populației, forța de muncă în scădere și, în prezent, ratele reduse de ocupare și productivitate a muncii, creșterea cheltuielilor de pensii vor fi nesustenabile din punct de vedere fiscal. Remitențele sunt volatile și au puține șanse să sporească în continuare ritmul înalt din trecut, având în vedere contextul extern și ponderea deja ridicată a populației care locuiește în străinătate [9, p.37].

Plasamentul Republicii Moldova în ierarhia globală este relevant din analizele *Credit Suisse Research Institute. Global Wealth Report* a devenit o sursă credibilă de referință la nivel global. Recent a fost dat publicității cea de-a noua ediție a *Global Wealth Report* pentru anul 2018, realizat de *Credit Suisse Research Institute*. *Credit Suisse Research Institute* face parte din *Credit Suisse*, lider de bănci private la nivel mondial și manager de avere cu capacități de investiții bancare distincte. Institutul de Cercetări este un *think-tank* al Credit Suisse, fiind înființat în urma crizei financiare din 2008, cu scopul de a studia evoluțiile economice pe termen lung, care au - sau promite să aibă - un impact global în cadrul și dincolo de sectorul serviciilor financiare.

Averea/bogăția, fiind estimată la nivel global, este definită ca valoarea activelor financiare plus imobiliare (locuințe) deținute în gospodăriile casnice, minus datoriile. Studiul se concentrează pe averea deținută de populația adultă în mai mult de 200 de țări, pentru milionarii din vârful piramidei, mijlocul și secțiunea de jos a piramidei averii. Analiza a cuprins averea deținută de 4,8 miliarde de adulți. Pentru a analiza distribuția bogăției, cercetătorii au stabilit patru game de bogăție: 1) sub 10 000 de dolari; 2) 10.000-100.000 de dolari; 3) 100.000-1.000.000 de dolari; 4) peste 1 milion de dolari. De la prima ediție a raportului *Global Wealth* în 2010, compoziția piramidei bogăției a rămas în mare parte stabilă. Singurul segment de avere, cu o creștere neîntreruptă de expansiune și acumulare, este vârful piramidei, care reprezintă milioanele de dolari.

A noua ediție a Raportului *Global Wealth*, constată că în cele douăsprezece luni până la jumătatea anului 2018, averea globală a crescut cu 14,0 trilioane de dolari (4,6%) la

Revista NR 2_2019_.indd 136 03.07.2019 12:52:42

un total combinat de 317 trilioane de dolari, depășind creșterea populației. Bogăția pe adult a crescut cu 3,2%, sporind bogăția globală medie la un nivel record de 63.100 de dolari pe adult. Statele Unite au contribuit cel mai mult la bogăția globală, adăugând 6.3 trilioane de dolari și ajungând la 98 trilioane de dolari. Acest lucru confirmă ritmul continuu al creșterii atât a bogăției totale, cât și a averii pe adult în fiecare an din 2008. În mod surprinzător, China este stabilită pe locul al doilea în ierarhia mondială a averii. Țara a depășit Japonia în ceea ce privește numărul persoanelor fizice cu avere ultra-înaltă pentru 2009, averea totală în 2011 și numărul milionarilor în 2014.

Global Wealth Databook 2018 arată că România cu o populație de 19,630 milioane are 19.000 de persoane, care aparțin celor mai bogați oameni de pe planetă din topul celor 1%; 16.000 de milionari, 443.000 de persoane aparținând celor mai bogați 10% din lume. Ungaria cu o populație de 9,705 milioane, fiind aproximativ de două ori mai mică decât a României, dispune de un număr aproape că similar de oameni bogați: 19.000 de persoane, care aparțin celor mai bogați oameni de pe planetă din topul celor 1%; 15.000 de milionari; 534.000 de persoane aparținând celor mai bogați 10% din lume [10, p.150].

Cel mai înalt indicator al bogăției per adult este deținut de grupul de țări cu venituri înalte. Clasamentul superior este deținut de Islanda - 555,726, Elveția - 530,244, Luxemburg - 412,127, Australia - 411,060 și SUA cu 403,974 USD.

România se plasează în grupul de țări cu venit mediu superior. În anul 2018, averea pe adult în România este estimată la 20,321 USD, față de 3.843USD în 2000. PIB-ul per adult este calculat la 14,646. România înregistrează o creștere foarte rapidă în ultimele două decenii, pornind de la o bază foarte scăzută. În 2000, România avea o avere per adult de numai 3. 843 USD, mult mai mică decât cea a Ungariei (12.053 USD) sau a Poloniei (8,873 USD) [10, p.151-152].

În ierarhia distribuției bogăției la nivel mondial, Republica Moldova se plasează în grupul de țări cu venituri medii mici. Bogăția per adult constituia 2.778 USD în 2000, cu o creștere în 2018 până la 15,848 USD. PIB-ul per adult constituie 3,077 USD [10, p.22].

Anterior, Raportul *Global Wealth* pentru 2016 confirma poziția Republicii Moldova în grupul de țări cu avere mai jos de 5.000 USD, ce este foarte concentrată în Africa Centrală și Asia de Sud. Această grupă cuprinde aproape toată Africa Centrală. India, în acest sens, este membrul cel mai notabil din contingentul țărilor Asiatice. De asemenea, aici regăsim și trei țări, ce învecinează cu Uniunea Europeană: Belarus, Moldova și Ucraina [11, p.10].

Ținând cont de faptul că salariile reprezintă venitul de bază al părții majoritate a populației Republicii Moldova, considerăm oportun de a supune comparației mărimea acestuia la nivelul țărilor CSI și UE. Estimând dinamica salariului nominal mediu lunar la nivelul CSI, constatăm că pe perioada estimată Republica Moldova este devansată de majoritatea statelor. Din 2005 până în 2017 salariu nominal mediu lunar a crescut de la 105 la 302 USD/lună. Republica Moldova constant deține locurile inferioare în clasamentul CSI, avansând față de Tadjikistan, Kîrgîzstan, iar după evenimentele din 2014, legate de Crimeea, și față de Ucraina.

Revista NR 2_2019_.indd 137 03.07.2019 12:52:43

Tabelul 3. **Salariu nominal mediu lunar (la cursul mediu anual de schimb al monedelor naționale față de dolarul american, USD)**

Anii / Țări	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Azerbaidjan	131	167	252	334	371	413	461	507	542	567	455	313	307
Armenia	114	150	217	286	264	275	290	350	358	381	359	363	368
Belarus	215	271	323	404	350	407	338,9	439	564	590	413	361	426
Kazahstan	256	324	428	505	456	527	614	679	717	676	568	418	463
Kârgâzstan	64	81	106	147	144	156	202	228	234	229	209	212	228
Moldova	105	129	170	244	247	240	259	280	292	291	241	251	302
Rusia	303	391	532	697	588	682	796	857	936	856	561	549	672
Tadjikistan	27	35	47	68	69	81	96	117	146	165	143	123	134
Ucraina	157	206	268	343	245	282	331	379	408	293	193	203	273

Sursa: [12].

Eurostat a publicat disparitățile salariilor minime la nivelul țărilor UE. Începând cu 1 ianuarie 2018, 22 din cele 28 de state membre ale Uniunii Europene (UE) au salarii minime naționale: numai Danemarca, Italia, Cipru, Austria, Finlanda și Suedia nu au nici un fel de salarii minime. Cele 22 de state membre ale UE, care au salarii minime la nivel național, pot fi împărțite în trei grupuri principale pe baza nivelului în euro, ce variază de la sub 500 EURO în estul și cu mult peste 1000 EURO în nord-vestul UE.

În ianuarie 2018, Bulgaria a avut cel mai mic salariu minim brut (261 euro) din întreaga UE. Nouă state membre, toate situate, de asemenea, în estul UE, au urmat cu salarii minime între 400 EUR și aproximativ 500 EUR pe lună: Lituania (400 EUR), România (408 EUR), Letonia (430 EUR), Ungaria (445 EUR), Croația (462 EUR), Republica Cehă (478 EUR), Slovacia (480 EUR), Estonia (500 EUR) și Polonia (503 EUR). În alte cinci state membre situate în sudul UE, salariile minime au variat între 600 și 900 de euro pe lună: Portugalia (677 euro), Grecia (684 euro), Malta (748 euro), Slovenia (843 euro) și Spania (859 de euro). În celelalte șapte state membre, toate situate în vestul și nordul UE, salariul minim a fost mai mare de 1 400 EUR pe lună: Marea Britanie (1 401 EUR), Germania și Franța (ambele 1 498 EUR), Belgia 1 563), Țările de Jos (1 578 EUR), Irlanda (1 614 EUR) și Luxemburg (1 999 EUR). Pentru comparație, salariul minim federal din Statele Unite era de 1 048 EUR pe lună în ianuarie 2018 [13].

Un alt indicator de estimare comparată a societăților moderne este indicele de percepție a corupției, ce a devenit cel mai important indicator global al corupției din sectorul public. Este produsul de cercetare al *Transparency International*, fiind înființat în 1995. Indicele oferă o imagine anuală a gradului relativ de corupție prin clasarea țărilor și a teritoriilor din întreaga lume. În 2012, *Transparency International* a revizuit metodologia utilizată pentru a construi indexul și a permite compararea scorurilor de la un an la altul. IPC din 2018 se bazează pe 13 sondaje și evaluări ale experților pentru a măsura corupția din sectorul public în 180 de țări și teritorii, oferind fiecărui scor de la zero (foarte corupt) la 100 (foarte curat).

Revista NR 2_2019_.indd 138 03.07.2019 12:52:43

Mai mult de două treimi din țări înregistrează un scor mai mic de 50 la IPC în 2018, cu un scor mediu de doar 43. Deși există unele excepții, majoritatea țărilor nu reușesc să facă progrese serioase împotriva corupției. Țările de top sunt Danemarca (87), Finlanda, Singapore și Suedia care înregistrează scorul de 85. Țările din clasamentul inferior sunt Somalia, Siria și Sudanul de Sud, cu scorul între 10 și, respectiv, 13. România înregistrează scorul de 47 din 100, situându-se pe rangul 61 din 180 de țări, astfel reușind să mențină sub control nivelul de corupție. Republica Moldova deține scorul 33 din 100, cu rangul 117 din 180 de țări.

Pentru comparație, țările din Comunitatea Statelor Independente + Georgia înregistrează un scor mai înalt decât Republica Moldova (33) în cazul Georgiei (58), Belarusei (44) și Armeniei (35). Iar mai inferior se atestă pentru Ucraina (32), Kazahstan (31), Kârgâzstan (29), Rusia (28), Azerbaidjan (25), Tadjikistan (25), Uzbekistan (23), Turkmenistan (20).

Potrivit raportului citat, corupția prosperă acolo unde există practici democratice slabe. În combinație cu lipsa voinței politice de a combate corupția din sectorul public, țările din regiune subminează drepturile politice ale cetățenilor lor. Drept urmare, oamenii nu pot să vorbească, să demonstreze sau să se asocieze cu organizații sau grupuri de activiști - cel puțin nu fără teama de consecințe. În același timp, corupția blochează aceste țări într-un ciclu vicios, în care politicienii de guvernământ nu au un stimulent real pentru a permite democratizarea și consolidarea instituțiilor independente.

În multe țări post-sovietice, nu există controale și balanțe, care ar menține în mod obișnuit indivizi și grupuri private puternice să exercite o influență excepțională asupra deciziilor guvernamentale. În aceste condiții, practicile ilicite de lobby au loc și conflictele de interese sunt dezvăluite. Astfel, se înregistrează o tendință îngrijorătoare, potrivit căreia țările foarte corupte, care înregistrează slabe progrese în ceea ce privește IPC, au de asemenea tendința de a avea instituții democratice fragile, iar cetățenii lor au drepturi politice și civile mai slabe [14].

Anterior, în raportul *The State of Corruption: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine* (2015) se afirma că corupția rămâne o problemă majoră în aceste state, amenințând dezvoltarea economică și stabilitatea politică, precum și credibilitatea guvernelor. Deși s-au înregistrat unele progrese în adoptarea legilor anticorupție în toate cele cinci țări, însă captarea unor instituții importante de către interese puternice subminează serios aplicarea eficientă a acestor legi. Pentru Republica Moldova se recomandă accelerarea reformelor judiciare, în special accentul fiind pus pe reforma Procuraturii; pe faptul că toate instituțiile de stat trebuie să se asigure că sunt selectați candidații pentru funcții de nivel înalt printr-un proces competitiv deschis, conform legii, pentru a minimiza politizarea sectorului public; iar organizațiile societății civile trebuie să dezvăluie beneficiile, informațiile cu privire la finanțele și activitățile lor, pentru a arăta publicului larg potențialele conflicte de interese [15, p. 22-24].

Freedom House, specializată în promovarea democrației în întreaga lume, publică rapoarte anuale despre drepturile politice și libertățile civile. Potrivit raportului *Freedom in the Word 2019*, Republica Moldova se plasează în grupul de țări parțial libere, cu un scor agregat al libertății 58, unde 100 este cel mai înalt. Țările învecinate Republicii

Revista NR 2_2019_.indd 139 03.07.2019 12:52:43

Moldova înregistrează scoruri mai înalte: pentru România acesta este de 81/ 100, iar pentru Ucraina este 60/100. Cel mai înalt scor 100 din 100 aparține țărilor nordice Norvegia, Suedia și Finlanda.

Rating-ul libertății în Republica Moldova este estimat la 3,5 din 7, drepturile politice la 3 din 7 și libertățile civile – 4 din 7. Moldova este văzută drept având un mediu electoral competitiv, iar libertățile de întrunire, vorbire și religie sunt în mare măsură protejate. Cu toate acestea, corupția generalizată în sectorul guvernamental, legăturile dintre partidele politice majore și interesele economice puternice și deficiențele în supremația legii continuă să împiedice guvernarea democratică [16].

Freedom of the Press este un raport anual privind independența mass-media în întreaga lume, ce evaluează gradul de imprimare, difuzare și libertatea mass-media digitală în 199 de țări și teritorii. Începând din 1980, ea oferă scoruri numerice și profil pe țară, evaluând mediul juridic pentru mass-media, presiunile politice care o influențează și factorii economici care afectează accesul la știri și informații. Libertatea presei este cel mai cuprinzător set de date disponibil pentru libertatea mass-media globală și servește ca o resursă esențială pentru factorii de decizie politică, instituțiile internaționale, jurnaliștii, activiștii și cercetătorii din întreaga lume [17].

Din estimările *Freedom of the Press 2017, d*intre cele 199 de țări și teritorii evaluate, 61 (31%) au fost clasate la categoria libere, 72 (36%) - parțial libere, iar 66 (33%) nu sunt libere. Raportul a constatat că 13% dintre trăitorii lumii locuiau în țări cu o presă liberă, în timp ce 42% aveau o presă parțial liberă, iar 45% trăiau în medii cu presă neliberă. Ponderea populației este afectată în mod semnificativ de două țări - China, cu un statut neliber al presei și India, cu un statut parțial liber - care reprezintă împreună peste o treime din populația lumii. Procentul celor care se bucură de o presă liberă în 2016 a rămas la cel mai scăzut nivel din 1996, când *Freedom House* a început să încorporeze datele despre populație în constatările raportului [17].

Republica Moldova dispune de un status al presei parțial libere, cu un scor de libertate al presei 56 (pe o scală de la 0 la 100), mediul de drept 17 (pe o scală de la 0 la 30), mediul politic 21 (pe o scală de la 0 la 40), mediul economic 18 (pe o scală de la 0 la 30). Pentru comparație, România acumulează, de asemeni, statusul parțial liber al presei, însă, cu un scor al libertății presei 38, mediul de drept 9, mediul politic 16 și mediul economic 13 [18].

Pew Research Center este un rezervor nonpartizan și nonadvocacy de analize și cercetări, care informează publicul despre problemele, atitudinile și tendințele care modelează lumea. Analizând datele Departamentului de Stat din S.U.A. privind solicitările pentru programul de viză în SUA (care oferă 50 000 de cărți verzi sau o reședință permanentă legală în fiecare an printr-un sistem de loterie) constată că numărul solicitanților s-a apropiat de recordul înregistrat de 23 milioane de solicitanți în 2016. Republica Moldova figurează printre țările cu numărul cel mai mare de solicitanți. În Libia, de exemplu, aproape 15% din cetățenii țării au solicitat acest program. Alte țări africane, cu un număr mare de solicitanți, au inclus Sierra Leone (14%) și Ghana (8%). Țările europene, cum ar fi Albania (13%), Moldova (11%) și Armenia (9%), au prezentat, de asemenea, o parte substanțială a populației lor. În Asia, Uzbekistan (7%) și Nepal (4%) au avut cea

Revista NR 2_2019_.indd 140 03.07.2019 12:52:43

mai mare parte a solicitărilor. În ansamblu, aproape 1% din persoanele din țările eligibile au solicitat acest program [19].

The Environmental Performance Index (EPI) 2018 permite măsurarea tendințelor și a progresului mediului, oferind o bază pentru elaborarea eficientă a politicilor. EPI este produs în comun de Universitatea Yale și Universitatea Columbia în colaborare cu Forumul Economic Mondial. Indicele de performanță privind mediul 2018 se estimează pe 180 de țări și pe 24 de indicatori de performanță în cadrul a zece categorii de emisiuni, care vizează sănătatea mediului și vitalitatea ecosistemului. Aceste valori oferă o măsură la scară națională a gradului de apropiere a țărilor de obiectivele politicii de mediu. Astfel, EPI oferă o notă de scor care evidențiază liderii și cei care se află în dificultate în ceea ce privește performanța de mediu, oferă o perspectivă asupra celor mai bune practici și oferă orientări pentru țările care aspiră să fie lideri în domeniul durabilității. Elveția conduce lumea în domeniul durabilității, urmată de Franța, Danemarca, Malta și Suedia. Clasamentul de top al Elveției reflectă performanța puternică în majoritatea problemelor, în special în ceea ce privește calitatea aerului și protecția climei. În general, țările de vârf prezintă angajamente de lungă durată în ceea ce privește protejarea sănătății publice, conservarea resurselor naturale și decuplarea emisiilor de gaze cu efect de seră (GES). Palierul de jos al clasamentului este rotunjit de Nepal, India, Republica Democrată Congo, Bangladesh, Burundi. Punctele scăzute ale IPM indică necesitatea eforturilor naționale de sustenabilitate pe mai multe fronturi, în special în domeniul curățeniei, calității aerului, protejării biodiversității și reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. Națiunile cu cel mai mic rang se confruntă cu provocări mai largi, precum ar fi tulburările civile, dar și scorurile reduse atribuite guvernării slabe.

Republica Moldova se plasează pe rang-ul 112 din 180 de țări, IPM acumulează 51,9, sănătatea mediului este de 60.29, vitalitatea ecosistemului este de 46.42. Pentru comparație, țara noastră se situează mult mai inferior decât Țările Baltice: Lituania 29, Letonia 37, Estonia 48. Inclusiv țările din spațiu ex-sovietic: Turkmenistan 38, Belarus 44, Rusia 52, Azerbaidjan 59, Armenia 63, Georgia 94, Kîrgîzstan 99, Kazahstan 101, Ucraina 109.

Clasamentele globale ale EPI indică țările care se comportă cel mai bine împotriva gamei de presiuni de mediu pe care le întâmpină fiecare națiune. Din punct de vedere al politicii, o valoare mai mare derivă din forarea datelor în analiză a performanțelor pe o problemă specifică, pe categoria de politici, pe grup și pe țări. O astfel de analiză poate ajuta la rafinarea opțiunilor politice, la înțelegerea factorilor determinanți ai progresului în materie de mediu și la maximizarea randamentului investițiilor guvernamentale [20].

Measuring the Information Society Report 2017 reprezintă cea de a 9-a ediție privind măsurarea societății informaționale. Raportul prezintă o analiză cantitativă a societății informaționale și evidențiază tendințele noi și emergente. Monitorizarea este efectuată în baza indicelui dezvoltării TIC, destinat evaluării comparate a progresului statelor membre.

Profilul pentru Moldova arată că pătrunderea în bandă largă mobilă este similară cu media din regiunea CSI. Republica Moldova are o dinamică și piață de telecomunicații competitive, care se caracterizează prin viteze mari de acces la Internet, nivel înalt de accesibilitate a serviciilor mobile și dezvoltare tehnologică. Teritoriul este acoperit în mare măsură de 3G / LTE semnal. Există trei dispozitive mobile operatorii de telecomunicații, care împărățesc piața: Orange Moldova - 65,5%, Moldcell – 30,2%, Moldtelecom – 4,2% [21, p. 122].

Revista NR 2_2019_.indd 141 03.07.2019 12:52:44

Republica Moldova în clasamentul internațional al indiciului IDI din 176 de țări ocupa rangul 59 în 2017, cu o îmbunătățire de patru puncte față de anul precedent. Indicatorii cheie pentru Moldova înregistrează o dinamică pozitivă în comparație cu CIS și Global.

Tabelul 4. **Indicatorii-cheie pentru Republica Moldova în comparație cu CSI și Global (%)**

Abonamente telefonice fixe la 100 de locuitori	MOLDOVA (2017)	CSI (2016)	GLOBAL (2016)
Abonamente telefonice fixe la 100 de locuitori, %	34.32	20,7	13.6
Abonamente telefonice mobile la 100 de locuitori, %	110.99	141.2	101.5
Procentul gospodăriilor cu calculatoare, %	71.00	67,4	46,6
Procentul gospodăriilor cu acces la Internet, %	76,00	68,0	51,5
Procentul persoanelor care utilizează Internetul, %	71,0	65,1	45,9
Acoperire 3G, % din populație	99,0	77,1	85,0

Sursa: elaborat de autor în baza [21].

Analiza scorurilor indicatorilor de măsurare a societății informaționale pentru Republica Moldova demonstrează o avansare de la an la an. În comparație cu mediana europeană Republica Moldova cedează pe toți indicatorii cercetați. Mai mulți indici arată o situație mai bună în comparație cu mediana mondială. În rating-urile internaționale Republica Moldova se plasează în categoria țărilor cu nivel mediu al indicelui compoziției.

Concluzii. Societățile moderne se caracterizează printr-o varietate de procese în schimbare. Cercetările științifice vin să răspundă necesității de a compara societățile, a elabora noi metodologii și indicatori de cuantificare. În cercetarea proceselor în schimbare, prezentul studiu se concentrează pe particularitățile Republicii Moldova din perspectiva estimărilor internaționale. Procesele în schimbare din Republica Moldova sunt monitorizate continuu de către diferite fonduri finanțatoare și investiționale, trusturi bancare, organizații internaționale, inclusiv și diferite instituții private. Interesul pentru studiile comparate pe diferiți indicatori este determinat de necesitatea de a cunoaște dinamica și tendințele dezvoltării lumii moderne, aplicarea diferitor strategii de ascensiune sau de tergiversare în evoluția unor țări și regiuni. Aplicarea unor micro-date statistice oficiale în studii transversale și longitudinale, atât la nivel național, cât și într-o perspectivă internațională comparativă, oferă explicații asupra evoluțiilor fenomenelor sociale, rolul politicilor și eficiența acestora în modelarea proceselor sociale. Aplicarea rezultatelor estimărilor Republicii Moldova din perspectiva ierarhiilor internaționale ne-a permis să constatăm anumite particularități în evoluție, dar și instabilități ce pot interveni în dezvoltarea ulterioară. Compararea seriilor statistice, începând din 1990 până în prezent, indică tendințe, dar și provocări cu care ne-am confruntat pe parcursul a aproape trei decenii. Analizele în retrospectivă, dar și cele de actualitate arată inegalități spațiale în standardele de viață în interiorul țării, dar și disparități la nivel internațional datorate ineficienței organizării și funcționării sistemului social. Analiza modelelor schimbărilor structurale și sociale, în special din perspectiva comparativă internațională, relevă dependența țării de o agricultură la limita subzistenței; gradul înalt de corupție în structurile de stat; lipsa de investiții în capitalul

Revista NR 2_2019_.indd 142 03.07.2019 12:52:44

uman; emigrarea populației și depopularea masivă a țării; dependența de pensii și acoperirea slabă a asistenței sociale etc. poziționează Republica Moldova în clasamentele inferioare la nivel regional și global.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. New York: United Nations Development Programme, 2018. 110 p.
2. Briefing note for countries on the 2018 Statistical Update Moldova. [accesat 03.03.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MDA.pdf.
3. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update Briefing note for countries on the 2018 Statistical Update Moldova (Republic of). 8 p. [accesat 03.03.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/MDA.
4. Human Development Report 2016 Human Development for Everyone Briefing note for countries on the 2016 Human Development Report Romania. 8 p. [accesat 03.05.2019]. Disponibil: http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ROU.
5. Raportul Național de Dezvoltare Umană 2015/2016. Republica Moldova: Inegalități în dezvoltarea umană. Chişinău: PNUD Moldova, IDIS „Viitorul. 170 p.
6. Barometrul Opiniei Publice, noiembrie 2017; ianuarie 2019. [Accesat 13.03.2019]. Disponibil: http://ipp.md/.
7. Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle. International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2018. 201 p. [Accesat 23.03.2019]. Disponibil: http://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity.
8. Moldova. Country Context. [Accesat 25.03.2019]. Disponibil: http://www.worldbank.org/ro/country/moldova/overview.
9. Evaluarea sărăciei în Republica Moldova 2016. Reducerea sărăciei şi prosperitatea partajată în Moldova: Progrese şi perspective. Raport nr. 105722-MD. 62 p.
10. Global Wealth Databook, 2018. 167 p.
11. Global Wealth 2016, Credit Suisse. Switzerland, Zurich, 64 p. [Accesat 15.02.2019]. Disponibil: www.credit-suisse.com/researchinstitute.
12. Межгосударственный Статистический комитет Содружества независимых государств. [Accesat 28.03.2019]. Disponibil: http://www.cisstat.com/.
13. Disparities in minimum wages across the EU. [Accesat 30.03.2019]. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180223-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2F].
14. Eastern Europe end Central Asia: Weak Checks and Balances Threaten Anti-corruption Efforts. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://www.transparency.org/news/feature/weak_checks_and_balances_threaten_anti_corruption_efforts_across_eastern_eu.
15. Andrew McDevitt. The State of Corruption: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine. Transparency International, 2015. 31 p. [Accesat 11.03.2019]. Disponibil: file:///D:/Documents/Downloads/2015_StateOfCorruption_AMAZGEMDUA_EN.pdf].
16. Moldova. Partly Free. [accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/moldova.
17. Freedom of the Press. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2017.
18. Table of Country Scores. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://freedomhouse.org/report/table-country-scores-fotp-2017.
19. Connor Phillip. Applications for U.S. diversity visa lottery remained near record in 2017. [accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/08/23/applications-for-u-s-visa-lottery-more-than-doubled-since-2007/.
20. Moldova. Enveronmental Performance Index. [Accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/MDA.
21. Measuring the Information Society Report 2017. Volume 2. ITC country profiles. 262 p. [accesat 21.03.2019]. Disponibil: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2017/MISR2017_Volume2.pdf.

Revista NR 2_2019_.indd 143 03.07.2019 12:52:44

BENCHMARKING IN THE PUBLIC SECTOR: A USEFUL MANAGEMENT TOOL OR JUST A SIMPLE THEORY

BENCHMARKING-UL ÎN SECTORUL PUBLIC: UN INSTRUMENT MANAGERIAL UTIL SAU DOAR O SIMPLĂ TEORIE

Oleg SOLOMON, Ph.D.,
Ministry of Defense of the Republic of Moldova
solomonoleg305@gmail.com

Rezumat

În sectorul public fenomenul de benchmarking (analiza comparativă) ca instrument de evaluare a performanței organizaționale și de facilitare a transferului de management și a învățării de la alte organizații de referință nu este atât de des întâlnit sau utilizat. Chiar dacă este aplicat cu intermitență și doar de câteva autorități, forma, metodologia și conținutul acestuia nu corespund celora prevăzute de literatura de specialitate. În acest articol prezentăm și descriem procesul de benchmarking prin prisma abordărilor identificate în literatura de specialitate. Sunt descrise și analizate evoluția benchmarking-ului, esența, definițiile, conținutul, structura, tipurile, avantajele și dificultățile acestui exercițiu. Astfel, acest articol are scopul de a redescoperi procesul de benchmarking și a reliefa beneficiile acestuia pentru sectorul public, inclusiv administrația publică.

***Cuvinte-cheie**: benchmarking, referințe, evaluarea performanțelor, deficiențe de autoevaluare,organizații, comparație, învățare, adaptare.*

Summary

In the public sector the benchmarking phenomenon as an instrument for assessing organizational performance and for facilitating management transfer and learning from other benchmarked organizations is not so often met or utilized. Even if it is applied from time to time and just by a few authorities the form, methodology and the content are not as described in the literature on the subject. Hence in this article we are presenting and describing the benchmarking process through approaches have found in the specialty literature. The evolution of the benchmarking, the essence, definitions, content, structure with stages, the types, the advantages and difficulties of this exercise are described and analyzed in this research. So, this article has the aim to rediscover the benchmarking process and emphasize its benefits for public administration.

***Keywords:** benchmarking, benchmarks, performance assessment, self-assessment shortcomings, organizations, comparison, learning, adapt.*

Many times we are asking ourselves why a state is more developed, more prosper and more democratic than others. Why the citizens of one state are more satisfied, happier and richer than citizens from another countries. Why an administration is more modern than others, why an organization is more efficient than another. The answer may be in the fact that the developed states, the modern administrations and the prosper organizations are experimenting, discovers and innovating continuously. Other states, administrations or organizations if don't have enough institutional, functional or organizational capacity for that can learn from those which are doing so. The method through which is possible to act so is called benchmarking process. Thus,

Revista NR 2_2019_.indd 144 03.07.2019 12:52:45

the object of this article is to study and analyze what is the benchmarking about, what can do the public authorities with it and why should public entities use this tool. The research problem is related to benchmarking theory, its private sector roots and its implementation in the public sector. Our main hypothesis refers to the assertion that benchmarking is a management tool which can help public organization including and administrative authorities improve their quality of management and the services offered to citizens through learning and transferring from the best. As research methods we have begun with the review of literature, and then applied analytical, synthesis, induction and deduction methods.

Today, public authorities are under more pressure than ever to manage costs and deliver public services efficiently. As operating budgets are scrutinized, public officials search for creative means of cutting costs, maximizing the productivity of existing staff, and working smarter to serve the public's interests [1, p.1]. The main goal of them is to deliver maximum quality with minimum spending but this minimum spending shouldn't be in the detriment of citizens' satisfaction. Is not a simple task but also is not impossible, there are other administrations and organizations which have succeed in it. The experience and knowledge accumulated and the innovations discovered by these authorities are not hidden.

Hence sharing experiences and learning from the experiences of other organizations is the cheapest and most efficient, effective and compelling means for improving performance. Benchmarking provides the approach, methodology, tools, and techniques to maximize the value of this exchange of information [2, p.23]. In doing so we can use the benchmarking instrument which will help us to observe how others organizations are performing better than us, to understand why, to transfer those knowledge, to adapt them to our organization's context, to apply in our organization and then to evaluate the effect of this process.

The need for public entities for external benchmarking data is on the rise. The private sector has made significant strides in the area of benchmarking and the use of it [1, p.2]. Benchmarking in the private sector is perceived as a tool for increasing productivity and accelerating changes. It facilitates strengths and weaknesses identification and delivers solutions checked by others. Gradually, public institutions appreciating the benefits of benchmarking also have begun to apply the practice of this instrument to their activities, making necessary adjustments according to individual circumstances [3, p.497].

Benchmarking is a way to move away from tradition. Changes occur once the process has started, and will continue to change and mold the organization for as long as individuals are continuously striving to make it better. If these individuals lose the ability to analyze and make changes, they begin to lose ground. Benchmarking was traditionally used as a problem solving technique. During the past several years, through extensive efforts, leading organizations have come to realize that there is a better way to focus benchmarking activities for greater payback. The most effective way to ensure continuous improvement is to focus on the basic processes run by the organization. It is this concentration that will deliver the outputs that will achieve the organization's objectives, priorities, and mission, is a new and revolutionary perspective in benchmarking [4, p.254].

Revista NR 2_2019_.indd 145 03.07.2019 12:52:45

The evolution of benchmarking

Benchmarking is a term which was originally used by land surveyors to compare elevations [5, p.364-356]. After that, benchmarking was used in business via the observation of partners and competitors and the adaptation of their good practices. In 1970s the Xerox Corporation decided to compare its operations to those of its competitors. After finding an appropriate target against whom to compare, Xerox began one of the greatest trends in the business world at that time. Xerox's success is the first in the history of benchmarking and the corporation has since achieved what is today called a top-benchmarking partner status. In 1979 Xerox started benchmarking and by 1989 had won the Malcolm Baldrige National Quality Award. During its initial benchmarking study Xerox had done a performance-competitive benchmark using a ten-step approach. Robert C. Camp, the marketing manager of Xerox published the first monograph devoted to benchmarking in 1989. Later, benchmarking became very popular among Japanese businessmen and consequently all over the world. Xerox is the only company in the world to have won all three major benchmarking awards: Japan's Deming Prize, USA's Malcolm Baldrige National Quality Award and the European Quality Award [3, p.497], [5, p.365].

Kodak is another company which has contributed to the development of the benchmarking. As a large company with worldwide locations, Kodak had the luxury of measuring all of its maintenance divisions against each other internally as it tried to find the exemplars. It then compared the various measured results against those of other companies with seemingly superior maintenance departments. As a result, Kodak was able to increase its planned maintenance work, reduce its inventory of parts for maintenance and reduce the amount of time it spent on emergency repairs. Each one of those outcomes had an effect on the company's earnings. In the end, Kodak's benchmarking study was broken down into two parts: initially, they performed a process-internal type benchmark, then a process-external type, in all using a six step approach. Since then, benchmarking has been gaining popularity at an astounding rate [5, p.365].

Definitions, content, structure ant the types of the benchmarking process

The literature on the subject of benchmarking identifies multiple definitions of benchmarking. These all definitions highlight the complexity of the problem and specificity of benchmarking in different areas of its application.

Back in the mid-1990s Gregory H. Watson wrote that benchmarking is a business practice which stimulates process improvement by determining best practices across organizations through performance measurement and understanding those factors which enabled the higher performance of the leading organizations [5, p.365-366].

Later, the authors Dean Elmuti and Yunus Kathawala and Khurrum S. Bhutta and Faizul Huq wrote that the essence of benchmarking is the process of identifying the highest standards of excellence for products, services, or processes, and then making the improvements necessary to reach those standards – commonly called *best practices* [6, p.229], [7, p.254].

Bengt Karlöf and Svante Östblom perceive benchmarking as a continuing and systematic process which involves confronting the effectiveness measured by productivity,

Revista NR 2_2019_.indd 146 03.07.2019 12:52:45

quality and experience with the results of those companies and organizations which can be seen as a model of perfection [3, p.498], [5, p.365-366].

Robert C. Camp defines benchmarking as the continuous process of measuring products, services and practices against the toughest competitors or those companies recognized as industry leaders, the search for industry best practices that will lead to superior performance. From such a definition, benchmarking can be described, in formal terms, as being a continuous process of measuring against the best. The basic idea behind benchmarking is not to find out by how much others are doing better but, rather, how they make it to do better in certain areas. Consequently, benchmarking is a continuous, systematic process of measuring products, services and practices against organizations regarded to be superior with the aim of rectifying any performance gaps. Therefore, benchmarking is considered an applied discipline, because it cannot be learned by taking a class or reading a book, it is a continuous learning experience [5, p.365-366], [7, p.267].

Kearns David also defines benchmarking as a continuous process of measuring products, services, and practices against the toughest competitors or those companies recognized as industry leaders [8].

In accordance with Public Sector Network News benchmarking is called a *Consumer Report* for the public sector. Benchmarks provide citizen-consumers with accurate and reliable information with which they can make comparisons and judge performances. They have become important tools for governments in setting program and budget priorities and for seeking interagency co-operation on broad issues [2, p.18], [8].

The American Productivity & Quality Centre defines benchmarking as the process of identifying, learning and adapting outstanding practices and processes from any organization, anywhere in the world, to help other organization to improve its performance. Benchmarking gathers the knowledge, the know-how, judgments, and enablers that explicit knowledge which often misses [2, p.18]. [8].

Peter Morling and Steave Tanner describe benchmarking as an improvement process in which an organization measures its performance against other similar organizations to determine how such organizations achieved their performance ratings. Subjects that can be benchmarked include strategies, operations, processes and procedures [2, p.18] [9].

The term benchmarking is most commonly known as a standard. When benchmarking for best practices, many argue that benchmarking means the highest possible performance, referring either to the highest level of performance currently existing or a level of performance that has yet to be seen but is on the immediate horizon [10], [2, p.18].

Universal and applicable to different benchmarking undertakings is the definition by R. Pieske, who describes benchmarking as a method of searching for model solutions to gain the best results by learning from others and benefiting from their experience. This definition highlights the most important and indispensible pillar of benchmarking - learning. The essence of benchmarking is the identification of best

Revista NR 2_2019_.indd 147 03.07.2019 12:52:45

practices and their creative adaptation, without simply copying. The continuity of the process is also of great importance [3, p.498].

The benchmarking process has to be considered a cyclical one. The benchmarking organization must continuously observe the results of the improvement step under way, as well as the evolution of the organizations with which it is compared. It is a never-ending discovery and learning process that identifies and evaluates the best practices and performance so that they can be integrated into an organization's present activities to increase effectiveness, efficiency and adaptability [5, p.366].

The process of benchmarking is more than just a means of gathering data on how well a company performs. It is a method of identifying new ideas and new ways of improving processes and, therefore, being ever more efficient in the ability to meet the needs of consumers [5].

The essence behind benchmarking is simple: make comparisons internally and with other organizations and continuously improve performance using the lessons learned through this comparison process. All you need to do is to find an organization that is best at what your own organization does, study how it achieves such results, make plans for improving your own performance, implement the plans, monitor and evaluate the results [1, p.1].

Analyzing these definitions we observe that all of them are almost the same having the same content or elements utilized for describing the benchmarking phenomenon. The elements identified are as follow: recognize your own shortcomings, search for best practices or for competitors, observe continuously how they are doing, make comparisons, learn from those organizations, transfer that knowledge, adapt it creatively, apply the knowledge and evaluate the outcomes. Hence we can deduct that there is unanimity of opinions about benchmarking process which means that there is no doubt in its beneficial effects on management efficiency and effectiveness, it's a well structured process with clear elements.

According to Gregory H. Watson, there are three ***significant advantages for conducting benchmarking studies*** [5, p.365-367]. Firstly, benchmarking provides an independent assessment of how well a process is operating by evaluating performance of similar processes across different organizations, or units within a single organization. By measuring the performance of other organizations or other organizational units, an objective baseline for realistic, quantitative performance goals can be established.

Secondly, benchmarking provides a stimulus for enhancing the creativity and innovation of organizations who are working on process improvement.

Thirdly, benchmarking broadens the experience base of an organization or units. By looking at the experience of other organizations externally, or other units internally, benchmarking gives examples of behaviors, systems and methods which enable better performance, as well as insights into those things that do not work so well.

In the public sector the transferring process of benchmarking paradigm is a difficult and long-lasting task. This area is characterized by the specifity of the public sector, the complexity of environment in which public authorities develop its activities with the

Revista NR 2_2019_.indd 148 03.07.2019 12:52:45

reference to the political instability, frequent legal changes, the multitude and ambiguity of aims, no objective standards for comparison, skepticism, unwillingness to research, fear of change and innovation, the multitude of stakeholders and their contradictory expectations and preferences. There are also barriers connected with organization culture and financial concerns [1, p.2], [3, p.503], [5, p.366].

So far, most frequently, benchmarking has been applied in the assessment of the functioning of cities, offices, hospitals, libraries, police stations, city transportation systems, schools and universities. The effect of benchmarking application has been the enhancement of the quality of the services offered, improvement of the effectiveness of public spending and the management of public institutions. Benchmarking can also help in a more effective allocation of public money [3, p.503]. It allows public entities to direct limited resources to the programs that are likely to have the greatest and most immediate impact on cost savings [1, p.2].

Despite the aforementioned barriers, public sector managers more and more often employ benchmarking as a means to enhance competitiveness of the goods and service offered to citizens. Benchmarking in the public sector creates conditions for encouraging modernization and improvement. Benchmarking is becoming an important instrument for improving performance in the public sector [3, p.504]. It can be used to assess performance objectively, to expose areas where improvement is needed, to identify other organizations with processes resulting in superior performance, with a view to their adoption, to test whether improvement programmes have been successful [11, p.1-5]. This development reflects that under the right conditions, comparison can be an important driver of performance. The comparative element of benchmarking process can act as a driver for better performance and encourage experimentation and innovation in work. It is one of a number of tools than can contribute to building an overall culture of improvement and thereby lead to the development of a learning organization [3, p.498-506]. As a management tool, benchmarking can help organizations to approach more systematically to problem solving and become more engaged in learning from others, thus creating appropriate learning-oriented organizational culture. Benchmarking in the public sector should be used in order to promote value for money, ethics, competition, transparency and accountability [5, p.365-358].

All governments need reliable ways of assessing the relative performance of public programs in order to be able to set overall priorities and strategies. Benchmarking can assist public servants to improve the quality of their performance information. Such improvements can help organizations better meet both external and internal accountability requirements [3, p.503-506].

There is an increasing pressure on the public sector. As a result of legislation changes, public good users may choose from different suppliers, in turn forcing public institutions to improve their functioning. This kind of pressure has stimulated public sector development and at the same time forced the use of modern management methods. The positive experiences of benchmarking initiatives in the public sector in many

Revista NR 2_2019_.indd 149 03.07.2019 12:52:46

countries have encouraged benchmarking application in previously less willing contexts [3, p.504]. This management tool can allow the citizens to judge whether their local authorities make effective use of its resources, compared to other similar providers. In the absence of the competitive pressure which exists in the private sector, this can provide a significant incentive to improve efficiency [11, p.2]. Benchmarking has been introduced into the public sector through ***two main strategies*** [12, p.3]:

1. *Top-down approach,* where benchmarking is imposed externally, usually by a central department such as a Ministry of Finance or other central management agency. Externally imposed benchmarking can be used by a ministry to set targets for an agency. In this case, benchmarking can be used instead of more direct control, by introducing competitive pressures on public organizations.

2. *Bottom-up approach*, where individual organizations develop their own benchmarking projects and try to find relevant benchmarking partners. Central departments can support such initiatives by developing methods and helping organizations to achieve relevant expertise and find benchmarking partners.

It should be emphasized that in the literature on the subject there are insufficient descriptions of benchmarking undertakings, especially as far as the outcomes of benchmarking projects are concerned. Usually the documented information is incomplete and comprises only those elements that the partners have agreed to make public. This so called *closed shop agreement* means that only participants of the projects have access to data. This is a vital point of benchmarking agreement from each partner's interest point of view. The rules of trust and mutual availability of information, with the guarantee of not passing it to third parties, are often stated as strict conditions for cooperation in a benchmarking framework [3, p.506].

Having been described all the aspects of benchmarking process it can be established two main aims of it. The direct aim of benchmarking includes identification of the functional processes to be improved, comparisons with the best similar processes of other organizations, identification of shortcomings, learning from those organizations, and improvement of processes compared. Indirect aims of benchmarking embrace the development of management skills, overcoming reluctance to ideas from outside the organization, an increase in client satisfaction and gaining the advantage over the competition [3, p.497].

The objectives for using benchmarking can of course be different between countries and organizations. There are still some basic objectives specific for benchmarking process as follow [12, p.2]:

1. *Assess performance objectively.* It is difficult to assess and to evaluate the performance of an organization, even if it has been measured. Benchmarking is an important instrument for comparing and evaluating performance in a more objective way.

2. *Create sustained pressure for improvement.* The pressure for improved performance in the private sector comes mainly from competition. The lack of competition in the public sector can lead to limited pressure for improvement. Therefore, benchmarking is seen as creating pressure for improvement, alternative to

Revista NR 2_2019_.indd 150 03.07.2019 12:52:46

market pressures. Information about the relative performance of an organization can be an important incentive for improvement, and incentives can also be strengthened by providing more direct financial incentives.

3. *Expose areas where improvement is needed* and *reveal underlying problems of an organization or a group of organizations*. It can be difficult for managers and employees in a complex organization to identify areas where improvement is necessary. Underlying problems in the organization of a given service sector can also be revealed through benchmarking.

4. *Identify superior processes* in order to adopt them and get better insight in to best practice. Organizations may tend to be conservative in relation to the processes used. Benchmarking can be used to compare existing processes with best practice, including private sector best practice.

5. *Focus on the links between processes and results*. The links between individual processes and the overall performance of an organization may not be very clear. Comparisons between organizations and especially between many organizations may help to identify links between processes and performance.

6. *Test whether improvement has been successful*. This objective is important as monitoring of the implementation of improvement plans may often be a weak part of benchmarking and other improvement strategies.

To conduct a benchmarking process there is needed a method to be used which to tell us how should we develop this laborious exercise and to show the way for it. In the literature there are several methods which can be applied to the benchmarking process. But which one should we choose, which is the best? To find an answer to this question we have to take into consideration the following factors [12, p.3]:

a) What is benchmarked: processes or results;
b) Against what is an organization benchmarked: other organizations or a standard;
c) How is benchmarking used: for continuous improvement or for evaluation.

When benchmarking was pioneered in the private sector the focus was on *process benchmarking* or *micro benchmarking*. *Process benchmarking* is the study and comparisons of the processes and activities that turn inputs into outputs, with a view to understanding the reasons for variations in performance and incorporating best practice [12, p.4], [11, p.1-5].

It is also possible to benchmark the results of organizations more directly through *results benchmarking* or *macro benchmarking*. *Results benchmarking* compares actual performance of organizations using performance indicators or measures. Results benchmarking is closely related to performance measurement, and many practices and potential problems are common to these two methods. There is a close relationship between results and process benchmarking. Results benchmarking is necessary to identify the processes that need improvement. Process benchmarking improves the processes and contributes to better results [12, p.4].

As have been mentioned above, organizations can be benchmarked against other organizations or against a standard [11, p.5-14], [12, p.3-6]. *Benchmarking against other*

Revista NR 2_2019_.indd 151 03.07.2019 12:52:46

organizations is an important source of learning and organizations are constantly challenged by developments in other organizations. However, benchmarking is not only a simple action of copying. The interaction between organizations involved in benchmarking can be an important source for improvement. Benchmarks that are identified in benchmarking of organizations can become a form of best practice standard.

Benchmarking can be conducted also *against standards*, as standards or quality models are in many cases based on best practices of many organizations. Benchmarking against a standard can be an interim step towards benchmarking against other organizations. This is particularly important if many organizations benchmark themselves against the *same standard*. The organizations can then compare their score against other organizations and identify their weak and strong sides (or processes) and consequently seek to reduce the weaknesses by benchmarking their processes against better scoring organizations [12, p.4]. The publication of a challenging standard can motivate staff and demonstrate a commitment to improve the service provided. Information on an organization's performance against the standard can be used as a monitoring tool by ministers or councilors [11, p.5-12].

In the same context, *benchmarking* can both be seen *as a tool for evaluation and for continuous improvement*. It is important to define if benchmarking is to be an on-off exercise or a continuous activity. Continuous improvement is important but benchmarking can be costly and time consuming so it can be more practical to use benchmarking for evaluation. The evaluation can be repeated on a regular basis to monitor if information gathered through benchmarking has been used to improve performance [12, p.5].

As we have agreed above the aim of the benchmarking can be direct and indirect. Depending on this were determined several types of benchmarking. Hence when we are going to establish which type of benchmarking to be used have to take into the consideration the aim of it. ***The types of benchmarking*** found in the research literature ***based on the aim criteria*** are as shown below [12]. According to the subjective criterion, benchmarking can be internal and external.

Internal benchmarking which can be inside the company – enterprise benchmarking, or inside a company group – corporation benchmarking is applicable in big organizations with complex organizational structures, since there is a possibility to compare different departments with each other.

External benchmarking requires comparing organizations and productivity with direct competitors (competition benchmarking) or with organizations of the same branch (branch benchmarking) and/or with any organization regardless of the branch (branch-independent benchmarking) [3, p.498]. External benchmarking does not necessarily have to be done with similar organizations. In this case we are talking about *functional benchmarking* which can be used to study an organization whose prime mission is very different from that of the benchmarker, but has some common functions or processes that can be benchmarked. Functional benchmarking is particularly useful for those public organizations that are providing unique services and do not have any obvious benchmarking partner. It is also possible, especially for larger organizations, to initiate

Revista NR 2_2019_.indd 152 03.07.2019 12:52:46

an internal benchmarking. Internal benchmarking is often seen as a useful first step in benchmarking. Organizations with many divisions working on similar issues may get substantial benefits from benchmarking the divisions internally. In the public sector this approach is particularly important for organizations with many regional offices.

Taking ***into consideration the subject of benchmarking***, the ***following types*** can be distinguished [12, p.4-6]: product, process, strategic and organizational. Product benchmarking involves comparing products of different companies. The comparison should be treated as a way to facilitate further analysis which would help the organization become the leader in its field. The most common areas for benchmarking are the comparison of procedures and processes of organizations, while strategic benchmarking compares actions taken at a strategic level, to support the long-lasting advantage over competition through strategic knowledge supply.

The selection of benchmarks will both depend on what is benchmarked and against what an organization is benchmarked. So, *best practices* will typically be used in benchmarking processes against processes in other organizations, but *total quality management* or *quality models* will typically be used in benchmarking actual processes against processes as defined in a standard aiming at continuous improvement. Detailed and continuous comparisons of performance measures and indicators or *performance indicators* will typically be used in benchmarking results against results of other organizations aiming at continuous improvement, and *performance standards* will typically be used in benchmarking results against performance targets defined in a standard. *Re-engineering* is used in process benchmarking aiming at evaluating and implementing on the basis of the evaluation. *Programe evaluation* is used in results benchmarking aiming at evaluating the results of an organization [12, p.4].

Benchmarking as we mentioned in this article is a complex and structured activity which begins with an activity, continues with others and finishes with certain results. These all activities arranged in an order forms a process. Benchmarking is considered to be a very structured process that consists of several steps. ***A typical benchmarking process*** as others processes ***will involve the following steps*** [12, p.5]: Pressure for improvement; Planning of study; Understanding existing processes; Selecting indicators; Selecting benchmarking partners (or standard); Collecting and comparing data; Relating process and results; Planning and implementing improvements; Monitoring and evaluating.

Margaret Matters and Anne Evans have defined *five steps* that can generally be considered as the foundation of any benchmarking study: planning, team formation, data collection, data analysis and action. However, these steps are generally malleable to any specific situation. Khurrum S. Bhutta and Faizul Huq have slightly modified the list made by Margaret Matters and Anne Evans and have added one more step, while fusing data collection and analysis. The added step follows planning and team formation and deals with identifying the appropriate benchmarking partners. Once assembled, the benchmarking team should then identify potential benchmarking partners that are considered by the business community to be world class at a given process [5, p.365-366].

Revista NR 2_2019_.indd 153 03.07.2019 12:52:46

We consider that these methodologies are not complete but let see some more proposed by others authors.

The next one is the methodology of B. Anderson which is universal and easy to adapt to the individual projects. It includes five phases of a benchmarking project [3, p.500]: planning, searching, observation, analysis and adaptation.

The first phase is planning. It is a very important stage, because it determines project success, and is a time consuming phase. According to B. Anderson it includes four stages. The first stage is the choice of the benchmarking process. Next is the constitution of a benchmarking group, an understanding and documentation of the benchmarking process and a determination of an effectiveness measure of the process.

The second phase of the benchmarking process refers to the searching activities which include identification of benchmarking partners. In this phase a list of criteria to be met by a potential benchmarking partner is prepared. Potential partners should then be identified and the most suitable partners to the specific benchmarking task chosen. The second phase concludes with establishing contacts with partners.

The third phase is observation. The aim of this phase is to gain the information necessary for the analytical needs of benchmarking. Becoming acquainted with the processes and the effects of the processes taking place in the partner organizations is highly advisable. The observation phase includes the preparation of questionnaires, the receipt of data from partners, gathering documentation, and the checking and verification of the data. Particular attention should be paid to the reliability of all data.

The fourth phase of the benchmarking process called the analysis stage includes the processing of data, the identification of differences between indicators of effective processes taking place in the partner organizations and the identification of the sources of such differences.

The aim of the *last benchmarking phase*, the so called adaptation phase, is the preparation of a benchmarking realization plan, followed by the implementation actions, monitoring its development and reporting on it. The report serves not only as a documentation of the actions taken, but also comprises a set of recommendations for future benchmarking initiatives. It should be stressed that the effectiveness of any benchmarking undertaking is highly dependent on the continuity and regularity of the benchmarking process. The benchmarking tasks should not be treated as a singular event. It is recommended to incorporate benchmarking as a regular and uninterrupted management tool. We consider that this methodology proposed by B. Anderson is more exhaustive and includes all the activities and steps the organizations should develop for a success benchmarking process.

Now, we want to emphasize some phases and elements of benchmarking process which are very important and have to be treated in adequate manner. So, selection of performance measures or indicators is one of the most important steps in benchmarking. Benchmarking will have limited benefits or even be damaging if the quality of the indicators is not satisfactory. One indicator is not sufficient, a whole suite of well balanced measures is necessary to give a complete picture of performance.

Revista NR 2_2019_.indd 154 03.07.2019 12:52:46

Comparability of performance measures is an issue that needs to be addressed in most benchmarking projects regardless of what types of measures are used. Even relatively simple measures like unit costs of outputs may not be comparable between organizations if accounting methods are different. Comparability of outcome measures is also a difficult issue. Even if two organizations are providing the same services, different outcomes may depend on social and economic factors that the organization has no control over. However, there are methods for improving comparability, such as standardizing accounting methods, and using statistical analyses to take different external factors into account.

Linking results to processes is another important success factor. Performance measurement is not sufficient, it is necessary to understand the underlying processes that explain different level of performance. This may be challenging as other external factors can also influence differences level of performance.

Selection of benchmarking partners is a vital step in benchmarking. It can be difficult to identify what organizations are comparable to your own organization and also to identify which of them is in fact best-in-class. No organization is likely to demonstrate best practice for all dimensions of performance, so if one partner is chosen it is important to focus on overall performance and not just on certain aspects. Even when an ideal partner has been identified, it is not certain that the benchmarker will get access to information about the partner. Some information is likely to be confidential and the best performing organization may want to keep its lead. In any case, it will have to put some efforts into making information available and explaining why it is doing so well [12, p.6].

Many organizations choose Baldrige Award winners as benchmarks. Candidate companies are invited to participate in the study, and an agreement is reached about the information that will be shared and how it will be used. Not all organizations contacted will want to participate, so it is imperative that mutual benefits are highlighted. Generally, sharing the benchmarking report with partners serves as a strong incentive for participation [5, p.365].

Perceived difficulties of benchmarking

Although the benchmarking is a useful management tool for improving the functional activities of the public organizations through transferring the best practices, this instrument represents some difficulties which are described further.

It is not easy for public sector organizations to identify *the best of the class* experience themselves. Since simple financial indicators such as revenue per employee and inventory returns are missing, it is very difficult to establish which organization can be labeled successful and be used as a benchmark. With respect to this problem, Quality Awards and Citizens' Charters fulfill a very important function by delivering a benchmark for public sector organizations [5, p.366]. The essential idea behind charters is to increase the quality of life in society and to pay more attention to the needs of citizens. The ultimate purpose is to renew citizen trust not only in public services but also in the State. The method is to renew the Rousseau's social contract between the rulers and the

Revista NR 2_2019_.indd 155 03.07.2019 12:52:47

ruled, by developing charters. When charters are used in a new ideological context, such as with new public management, the meaning of charters changes significantly. It is no longer a catalogue of rights and duties of the ruler and the ruled, but a quality checklist for clients of public services. Charters based on social contract theories according to which citizens believe, unconditionally, in the legitimacy of the state as long as the state provides security are no longer real today where the market contract becomes more dominant than the classical social contract. This is especially true in the British Citizens' Charter which builds on the user service provider relationship instead of citizen-state relationships. British Citizen Charter basically adds to the 3Es of economy, efficiency and effectiveness, a quality dimension through competition by demanding performance indicators from local and state authorities, by having charged audit institutions with respective controlling functions, and by having created additional bodies such as the Citizens' Charter Unit [5, p.366-367].

Another complicated issue for public sector is the need *to decide on appropriate indicators to be used* in the benchmarking process. Financial indicators rarely exist within public agencies. Furthermore, the search for the best of the class is the most difficult part of the benchmarking exercise. A systematic search involves high cost and since, in most cases, only secondary information sources are available, comprehensive searches do not necessarily lead to comparable outcomes [5, p.366-367].

Getting *the data needed* for the analytical part of the benchmarking process also is complicated. This is easier when comparisons are made *across-the border* since companies more readily release information they would not, normally, give to direct competitors. In markets that are changing fast, today's *best of the class* may not be tomorrow's. Therefore, benchmarking has to be a permanent exercise, even tracking corporate and agency failures, in order to help establish objects, indicators and target companies to be benchmarked. Needless to say, such indicators and selected companies and agencies need to be constantly validated. The search for *the best of the class*, the definition of good indicators and data collection turn out to be critical elements of the benchmarking process. Only large companies can afford to develop their own benchmarking. Other companies rely on previously developed programs (for example by participating in quality awards) or, at least, investing in external counseling (by participating in benchmarking training workshops) [5, p.366-367].

The success of benchmarking depends on employees understanding the aims, objectives and the results (and the consequences) of the benchmarking exercise and that they will need to participate in determining and implementing necessary organizational change through setting new performance targets and making new actions plans [2].

Benchmarking should not be regarded as a *quick fix*. While knowledge of differences in performance may be an important incentive for improvements, planning and implementing improvements will still require a lot of efforts. Also, it is not sufficient to copy practices from other organizations. Best practices have to be evaluated and adjusted to the needs of the benchmarking organization [12, p.6-7].

Revista NR 2_2019_.indd 156 03.07.2019 12:52:47

Benchmarking is not a panacea, the solution to all problems of the public sector, but it is an important tool in performance improvement and understanding. On the other hand there is the technology which gives the public sector immediate and easy access to people, places, organizations, and experiences throughout the world, providing us with a vast amount of information and resources [2, p.23].

Conclusions

Analyzing the approaches which have been found in the specialty literature with regard to benchmarking process we have established that benchmarking is a term which was originally used by land surveyors to compare elevations, after that, it was used in business via the observation of partners and competitors and the adaptation of their good practices. There are multiple definitions of benchmarking which highlight the complexity of the problem and specificity of benchmarking in different areas of its application. Benchmarking is defined as the process of identifying, learning and adapting outstanding practices and processes from any organization, anywhere in the world, to help an organization improve its performance. It gathers the knowledge, the know-how, judgements, and enablers that explicit knowledge which often misses. It is a method of identifying new ideas and new ways of improving processes and, therefore, it is thought to be more efficient in the ability to meet the needs of consumers. Universal and applicable to different benchmarking undertakings is the definition by R. Pieske, who describes benchmarking as a method of searching for model solutions to gain the best results by learning from others and benefiting from their experience. The benchmarking organization must continuously observe the results of the improvement step under way, as well as the evolution of the organizations with which it is compared. It is a never-ending discovery and learning process that identifies and evaluates the best practices and performance so that they can be integrated into an organization's present activities to increase effectiveness, efficiency and adaptability [5]. That's why benchmarking process has to be considered a cyclical one.

Although the benchmarking is a useful management tool for improving the functional activities and the results of the organizations through transferring the best practices for public sector this instrument represents some difficulties such as identifying the *best of the class*, deciding on appropriate indicators to be used, getting the data needed for the analytical part of the benchmarking process, the capacity of the employees to understand the aims, objectives and the results (and the consequences) of the benchmarking exercise. However, these difficulties which just need to be carefully approached can not diminish the importance and the utility of the benchmarking for public administration. Yes, we are agree that benchmarking is not a simple and fast management tool since every manager is looking for a such instrument but the plus value which might be brought by it is considerable and valuable. That's why the public authorities, inclusive from Republic of Moldova, should apply properly this management tool in their activities to improve the efficiency and effectiveness of the public services offered to the citizens. If a

Revista NR 2_2019_.indd 157 03.07.2019 12:52:47

state or administration doesn't have enough resources or capacities for researching, for experimenting and for innovating in order to become modern and performant, in this case all is needed is to transfer all these from those where already exist and just adapt to your national or local needs. Hence, analyzing the approaches which have presented and described in this article we can conclude that the benchmarking is not a simple theory for the public sector but contrary is a useful management tool that can be used for transferring knowledge and use it for improving the organizations' processes and quality of the services offered.

REFERENCES

1. Bennett C. Benchmarking for improved decision-making capabilities in today's public sector. Public Entity Risk Institute, Benchmarking Series, 2004, p.4.
2. O'Connel A. Building a public sector benchmarking framework for citizen satisfaction results. Submitted for Administration 598, November 2000. 63 p.
3. Nazarko J. et all. The general concept of benchmarking and its application in higher education in Europe. In: Higher Education in Europe, Vol.34, Nos. 3-4, Octomber-December 2009, p.497-510.
4. Khurrum S. Bhutta., Faizul Huq. Benchmarking-best practices: an integrated approach. In: Benchmarking: An International Journal, Vol.6, No.3, 1999, p.254-268.
5. Milosevič D. et all. Benchmarking as a quality management tool in public administration. In: Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics, 2013, 24(4), pp.364-372.
6. Elmuti D., Kathawala Y. (1997) An overview of benchmarking process: a tool for continuous improvement and competitive advantage. In: Benchmarking for Quality Management & Technology, Vol. 4 Issue: 4, 1997, pp.229-243. https://pdfs.semanticscholar.org/8748/092dcb7f88ab1e1f09d7826f8c07402918ce.pdf (visited 08.02.2019).
7. Bhutta K., Huq F. Benchmarking-best practices: an integrated approach. In: Benchmarking: An International Journal, Vol.6, No.3, 1999, p.254-268.
8. The American Productivity & Quality Centre website, June 14, 2000; https://www.apqc.org/benchmarking-portal (visited 09.02.2019).
9. Morling P., Stanner S. Benchmarking a public service business management system. In: Total Quality Management, Vol.11, Nos. 4/5&6, 2000, S416-S427.
10. The American Productivity & Quality Centre website, June 14, 2000; https://www.apqc.org/benchmarking-portal (visited 08.02.2019).
11. Cowper J., Samuels M. Performance benchmarking in the public sector: the UK experience. Next Steps Team, Office of Public Services Cabinet Office, United Kingdom. 43 p. http://www.oecd.org/unitedkingdom/1902895.pdf (visited 10.02.2019).
12. Helgason S. International Benchmarking Experiences from OECD Countries. Organization for Economic Co-operation and Development Public Management Service. 9 p. http://www.oecd.org/governance/budgeting/1902957.pdf (visited 12.02.2019).

Revista NR 2_2019_.indd 158 03.07.2019 12:52:47

SECURITATEA PERSOANEI ÎN CONTEXTUL MEDIULUI REGIONAL ACTUAL

SECURITY OF THE PERSON IN THE CONTEXT OF THE ACTUAL REGIONAL ENVIRONMENT

Ion MOCANU, ***doctor în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mocanu.i@gmail.com

Rezumat

În această cercetare autorul și-a propus să identifice o serie de indicatori statistici și sociologici din câteva state: Moldova, România, Ucraina, Armenia, Azerbaidjan, Georgia, pentru a stabili atât situația la nivel regional, cât și a face o comparație între aceste state. În toate aceste state, cu excepția României, există unele conflicte în desfășurare sau înghețate de mai mult timp: Crimeea, Luhansk și Donbas în Ucraina, Transnistria în Republica Moldova, Nagorno-Karabah în Azerbaidjan, Osetia de Sud și Abhazia în Georgia. Toate aceste conflicte atrag mai mulți actori regionali sau extraregionali care afectează mediul de securitate în aceste state, prin promovarea a diverse opțiuni geopolitice. Aceste conflicte împiedică dezvoltarea statelor, deoarece elitele politice pot la nesfârșit să promoveze mesaje adverse și să amâne atât de necesarele reforme. Odată cu obținerea independenței în 1991, integritatea teritorială și suveranitatea Republicii Moldova au fost supuse unui șir de provocări și riscuri. În ultima prioadă, pe lângă așa-numita republică moldovenească nistreană din estul țării, s-au creat anumite stări de spirit îndreptate împotriva politicilor desfășurate de Guvern atât în regiunea transnistreană, cât și în zona de sud, în Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia. Pentru a înțelege riscurile coroborate cu o eventuală escaladare a stărilor de spirit în această regiune, dar și pentru a elabora anumite măsuri de calmare a acestor spirite și de soluționare a problemelor apărute este necesar de a efectua o analiză multiaspectuală a situației atât în țară, cât și în regiune.

Cuvinte-cheie*: securitate, securitatea persoanei, dezvoltare economică, încrederea în instituții.*

Summary

In this research the author proposed to identify a series of statistical and sociological indicators from several states: Moldova, Romania, Ukraine, Armenia, Azerbaijan, Georgia, to establish both the regional situation and make a comparison between these states. In all these countries, with the exception of Romania, there are some ongoing or frozen conflicts: Crimea, Lugansk and Donbas in Ukraine, Transnistria in the Republic of Moldova, Nagorno-Karabakh in Azerbaijan, South Ossetia and Abkhazia in Georgia. All these conflicts attract more regional or extra-regional actors that affect the security environment in these states by promoting various geopolitical options. These conflicts hinder state development, because political elites can endlessly promote adverse messages and postpone the necessary reforms. With independence in 1991, the territorial integrity and sovereignty of the Republic of Moldova were subject to a number of challenges and risks. In the last period, in addition to the so-called Transdniestrian Moldovan republic in the east of the country, certain moods were created against the policies pursued by the Government both in the Transnistrian region and in the southern area in the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia. In order to understand the risks associated with a possible escalation of moods in this region, but also to develop certain measures to calm these spirits and to solve the problems that arise, it is necessary to carry out a multi-faceted analysis of the situation both in the country and in the region.

Keywords*: security, personal security, economic development, trust in institutions.*

Revista NR 2_2019_.indd 159 03.07.2019 12:52:47

În ultimele decenii, statele cu o democrație avansată au decis să renunțe la relațiile interstatale și intrastatale bazate pe coerțiune și frică, focusându-se asupra securității umane. Astfel, criterii precum sustenabilitatea, indicele de dezvoltare umană, calitatea vieții etc. devin pentru multe state priorități mai importante decât sporirea capacităților militare. Majoritatea statelor din Europa de Est, după ce și-au obținut independența, au parcurs o perioadă îndelungată de aproape trei decenii de tranziție, în care s-au străduit să își reformeze sistemele economic și politic, precum și să-și recunstruiască instituțiile. Tranziția este un proces foarte dificil, în special atunci când modelele occidentale de dezvoltare nu sunt aplicate eficient. Spre deosebire de țările din Vest, în statele din regiune nu există o memorie colectivă, pe baza căreia guvernanții ar putea crea democrații moderne, economii competitive și instituții eficiente. Astfel, procesele de modernizare comportă multe riscuri, sunt supuse unor începuturi greșite, stopări spontane, precum și corectări periodice ale cursului de dezvoltare. Chiar și atunci când statele din regiune obțin anumite succese în reforme, cursul de dezvoltare se încetinește sau se stopează prin intermediul focarelor înghețate. Deci, situația actuală comportă multe riscuri, dar poate oferi și o serie de oportunități. Comunitatea internațională și-a focusat atenția asupra statelor din Europa de Est, susținând financiar dezvoltarea economiei de piață, implementarea standardelor democratice și consolidarea societății civile.

Inițial, vom aduce câteva argumente privind necesitatea analizei domeniului de securitate prin intermediul sociologiei. Astfel, reprezentantul Școlii studiilor de securitate de la Paris, Didier Bigo menționează că sociologia securității reprezintă cercetarea relațiilor dintre comunitate și securitate. Sociologia securității se preocupă de întrebări precum: ”ce fel de concepție asupra securității există în societate?” și ce fel de societate stabilește securitatea?[1]. Cu alte cuvinte, sociologia securității este studiul interacțiunilor reciproce dintre securitate și societate care duc la dezvoltarea securității.

Individul își poate asigura securitatea personală doar parțial, acționând în cadrul legii și fără a neglija interesele societății și ale statului. Organizațiile neguvernamentale, activând pe principii de voluntariat, pot asigura într-o oarecare măsură securitatea anumitor grupuri sociale. Statul, însă, reprezintă instrumentul principal de asigurare a securității persoanei. Aceasta este nu doar sarcina sa principală, ci și o atribuție excepțională. Cu toate acestea, instituțiile statelor din regiune adesea manifestă un nivel insuficient de responsabilitate față de viața și siguranța cetățenilor. Dar și o parte semnificativă a populației nu își ideentifică interesele personale cu cele ale statului. În acest sens, una din principalele amenințări la adresa securității naționale a statelor din regiune o reprezintă dezechilibrul intereselor statului, societății, diferitor grupuri sociale și persoane fizice.

Reieșind din faptul că securitatea persoanei este determinată de un spectru mai larg de factori, am decis să identificăm indicatori cu referință la următoarele domenii: economic, sociodemografic, instituțional, mass-media, atitudinea populației față de armată, poliție, servicii secrete, atitudinea populației față de NATO.

Vom începe cu o apreciere a situației economice în aceste țări. Comparând statele incluse în cercetarea cu referire la ”Produsul intern brut”, observăm că în Republica Moldova acest indicator este aproximativ de două ori mai modest decât în state precum Ucraina,

Revista NR 2_2019_.indd 160 03.07.2019 12:52:48

Armenia și Georgia (vezi *Fig.*1). Structura economiei țărilor din regiune se bazează pe sectoarele agricol și industrial. Totodată, aceste state au cunoscut o creștere a sectorului serviciilor și a sectorului privat. Dacă unele țări precum Armenia și Moldova se bazează pe sectorul agricol, atunci Ucraina este încă dependentă de industria grea, iar Azerbaidjan se bazează pe exporturile de hidrocarburi. România, ca țară membră a Uniunii Europene și a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, demonstrează rezultate mai bune.

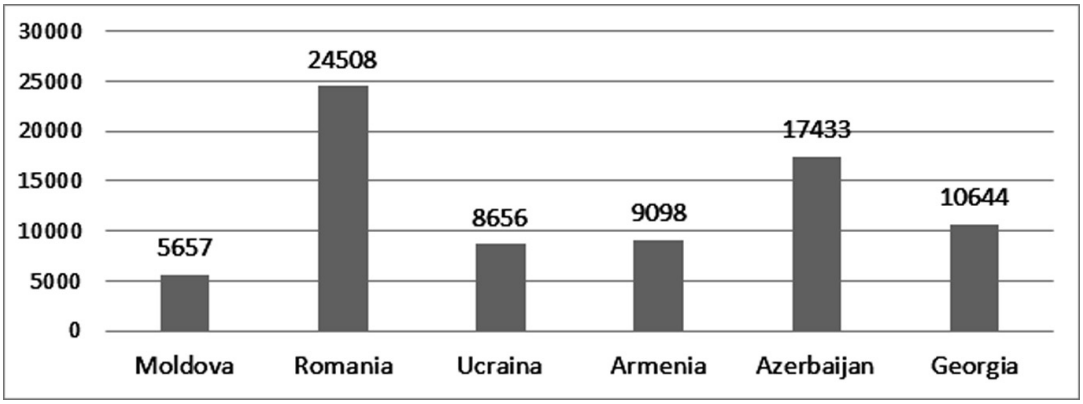

***Fig. 1.* Produsul intern brut pe cap de locuitor (USD, 2017) în statele incluse în cercetare**
Sursa: Banca Mondială [8].

Ritmul scăzut de dezvoltare economică determină creșterea ratei șomajului și sporirea ratei migrației. Conform prognozelor ONU, doar două state vor înregistra până în 2020 un spor natural pozitiv: Armenia și Azerbaidjan. Astfel, în România (-0,5%), Ucraina (-0,49%), Georgia (-0,27%) și Republica Moldova (-0,24%) se atestă tendințe demografice negative pe termen lung, cu impact asupra calității și cantității forței de muncă, a mediului de afaceri și a sistemului de securitate (vezi *Tabelul 1*). În Armenia rata de creștere a populației este pozitivă (+0,15), iar în Azerbaidjan – destul de înaltă (+0,98%).

Exodul de creiere limitează viteza cu care se produce schimbarea socială. Tranziția de la economia centralizată, cu locuri de muncă stabile și sigure la economia de piață, a condus la rate semnificative de șomaj. Deși această problemă este atenuată de migranții care lucrează în străinătate și susțin economia țării de origine prin remitențe, a apărut o problemă semnificativă în ceea ce privește emigranții cu studii superioare care rămân deseori în diasporă, or capacitățile lor nu vor mai fi investite în țara natală.

***Tabelul 1.* Rata de creștere a numărului populației (2015-2020) în statele incluse în cercetare**

Țara	Rata de creștere
Moldova	-0,24%
Romania	-0,50%
Ucraina	-0,49%
Armenia	+0,15%
Azerbaidjan	+0,98%
Georgia	-0,27%

Sursa: Organizația Națiunilor Unite [7].

Revista NR 2_2019_.indd 161 03.07.2019 12:52:48

Importanța crescândă a problemei securității persoanei se datorează dinamicii schimbărilor survenite atât în regiune, cât și în lume. Securitatea persoanei este afectată de impactul unor astfel de tendințe negative, precum scăderea constantă a populației, creșterea terorismului, extremismului, separatismului și criminalității. Aceste tendințe au un impact distructiv asupra resursei principale a economiei naționale - potențialul intelectual, profesional și organizațional al societății. Această resursă nu se poate dezvolta separat de baza sa socială și spirituală. Interesele de securitate națională impun necesitatea unei politici sociale eficiente care să vizeze dezvoltarea individului, educația lui, asistența medicală și sprijinul sociocultural în scopul stabilității economice și politice. Autoperfecționarea implică depășirea în conștiința publică a valorilor negative, prin reabilitarea simultană a conceptului de solidaritate civilă și socială, bunăstare, datorie publică și patriotică, serviciu public și de stat, moralitate – toate servind drept obligațiuni și limite naturale ale drepturilor fundamentale ale individului. În același timp, se cere respectarea echilibrului intereselor vitale ale individului, ale societății și ale statului pentru asigurarea securității; unitatea, interdependența și echilibrul tuturor tipurilor de securitate, schimbarea priorității lor în funcție de situație și altele.

Un rol determinant pentru asigurarea securității naționale îl are modul în care funcționează instituțiile statului, transparența deciziilor luate, lupta cu corupția. În acest sens, indicele percepției corupției ne arată că Georgia și România sunt statele care au implementat mai eficient reformele de rigoare, ocupând respectiv locurile 41 și 61 în clasament. Armenia (locul 105), Republica Moldova (locul 117) și Ucraina (locul 120) se plasează la mijlocul clasamentului, în timp ce Azerbaidjan se află în partea de jos a acestuia (vezi *Tabelul 2*). Este de menționat faptul că Republica Moldova, în ultimii ani a fost afectată serios de fenomenul corupției. Spre exemplu, în anul 2012 țara noastră ocupa locul 94 în acest clasament. Lipsa transparenței în activitatea organelor publice, imposibilitatea de a rezolva problemele cotidiene fără de mită, lipsa justiției imparțiale și multe altele sunt carențele sistemului, frecvent menționate de către respondenți în cadrul sondajelor desfășurate în statele est-europene. Funcționarea statului de drept este o condiție esențială și o premisă pentru dezvoltare în contextul sec.XXI. Autoconservarea, izolarea duce la păstrarea instituțiilor de tip extractiv și la stagnare în toate domeniile.

***Tabelul 2*. Indicele percepției corupției (2018) în statele incluse în cercetare**

Țara	Scorul	Locul în clasament
Moldova	33	117
Romania	47	61
Ucraina	32	120
Armenia	35	105
Azerbaidjan	25	152
Georgia	58	41

Sursa: Transparency International [2].

De asemenea, trebuie să evidențiem rolul mass-mediei. Indicele libertății presei ne arată că România (locul 44) și Georgia (locul 61) o duc relativ mai bine în acest domeniu, pe când în Armenia (locul 80), Republica Moldova (locul 81), Ucraina (locul 101)

Revista NR 2_2019_.indd 162 03.07.2019 12:52:48

și Azerbaidjan (locul 163) există un control mai strict al guvernanților asupra surselor de informare în masă, ceea ce obstrucționează diseminarea diverselor opinii politice, iar instituțiile mediatice aplică standarde jurnalistice scăzute pentru a supraviețui economic (vezi *Tabelul 3*). Apreciind starea actuală a mass-mediei din statele postcomuniste, putem menționa că în aproape trei decenii de independență ele mai continuă să parcurgă calea de la o presă ce promova unanim o singură ideologie, supusă complet administrației centrale, spre o presă independentă, corectă și imparțială. A apărut presa de opoziție, se creează noi canale de influențare a maselor, iar rolul mass-mediei în societate este într-o permanentă creștere.

Tabelul 3: **Indicele libertății presei (2018) în statele incluse în cercetare**

Țara	Scorul	Locul în clasament
Moldova	30.01	81
Romania	23,65	44
Ucraina	31,16	101
Armenia	29,99	80
Azerbaidjan	59,73	163
Georgia	27,34	61

Sursa: Freedom Press [3].

În același timp, au apărut noi obstacole în dezvoltarea așa-numitei ”a patra puteri” în stat. Nu încetează tentativele guvernărilor de a restrânge libertatea mass-mediei. Dependența economică a instituțiilor media influențează asupra calității informației transmise, contribuie la formarea imperiilor informaționale, care sunt conduse de actori politici majori. Deseori, mass-media denaturează informațiile sau le interpretează în favoarea unui partid politic. Informația ajunge la alegător, dar suferind un set de schimbări. Există o multitudine de exemple când sursele de informare în masă se conduc exclusiv de factorul economic, încălcând legislația. În același timp, dorința de a susține prin diverse căi ilegale a unei anumite persoane sau forțe politice este justificată prin existența unor atacuri asupra libertății de exprimare a instituției. Astfel, în opinia sociologului L. Malcoci, gradul înalt al dependenței politice și economice a mass-mediei are repercusiuni destul de grave atât pentru presă, radio, televiziune, precum și pentru întreaga societate, îngrădind considerabil libertatea majorității publicului la exprimare, conducând la angajarea politică a jurnaliștilor, și în cele din urmă la manipularea cu opinia populației [5].

Bazându-ne pe sondajele de opinie efectuate de diverse companii sociologice, precum *Institutul de Politici Publice* (Republica Moldova), *Kyiv International Institute of Sociology* (Ucraina), *INSCOP Research* (România) etc., în statele de referință în anii 2018-2019, ne-am propus să vedem care este nivelul de încredere al populației în instituțiile care se preocupă de asigurarea securității personale. Aici ne vom referi inițial la încrederea în instituțiile mediatice, or accesul la informație veridică reprezintă o condiție importantă a securității.

Revista NR 2_2019_.indd 163 03.07.2019 12:52:48

Gradul cel mai înalt de încredere în sursele de informare în masă îl întâlnim în Georgia (68%) și Armenia (67%). O încredeere mai scăzută în mass-media este atestată în Azerbiadjan (40%), Republica Moldova (35%), Ucraina (31%) și România (29%). Cu toate că indicele libertății presei oferă un loc înalt României, observăm că încrederea din partea populației în instituțiile mediatice din această țară este destul de mic. Drept explicație poate servi gradul sporit de acces la diverse surse de informare în masă, atât clasice, cât și de tip nou, care răspândesc opinii adverse. Pentru a fortifica securitatea persoanei la capitolul informare, statele din regiune trebuie să aplice politici eficiente cae ar stimula sporirea standardelor de activitate a instituțiilor mediatice.

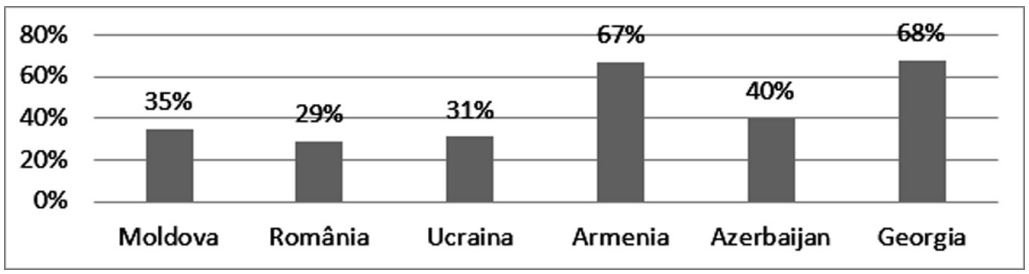

***Fig.2.* Încrederea populației în mass media (Foarte multă încredere + oarecare încredere) în statele incluse în cercetare.**

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

Mass-media are un rol proeminent, prin intermediul căreia actorii politici socializează cu publicul, efectuează campanii menite să asigure atât o susținere mai înaltă din partea electoratului, cât și să contribuie activ la educația civică a cetățenilor. În acest sens, este foarte important rolul atât al mass mediei, dar și al instituțiilor statului. Spre exemplu, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării trebuie să introducă în curriculumul școlar obiecte de studiu care ar forma abilități de percepere a realității politice, a faptelor personalităților politice. Odată ce tinerii vor fi capabili să proceseze informația primită, să-și dezvolte spiritul critic, ei vor fi capabili să se implice cu succes în procesul electoral, să opteze pentru concurenții care cel mai bine le reprezintă interesele. De asemenea, cultura civică trebuie să fie promovată în rândul celorlalte grupuri de vârstă, prin intermediul surselor de informare în masă, autorităților publice, organizațiilor societății civile etc. Toate aceste lucruri aduc, în consecință, la un nivel mai înalt de pregătire al cetățenilor, contribuind la consolidarea securității informaționale a acestora.

În cadrul cercetării am efectuat o comparație a nivelului de încredere în instituțiile care se ocupă de asigurarea securității naționale. Astfel, observăm că în Moldova se înregistrează un nivel relativ scăzut de încredere în armată (32%), în România și Ucraina circa o jumătate din populație manifestă încredere în armată, în timp ce în Armenia, Azerbaidjan și Georgia nivelul de încredere este destul de înalt (70%, 85% și 83%). Aici trebuie să subliniem faptul că, deși încrederea în forțele armate în Republica Moldova este mai mică decât în alte state, totuși această instituție se plasează destul de înalt în ratingul încrederii. Explicația este că instituțiile din țara noastră au un nivel scăzut de încredeere din partea populației.

Revista NR 2_2019_.indd 164 03.07.2019 12:52:49

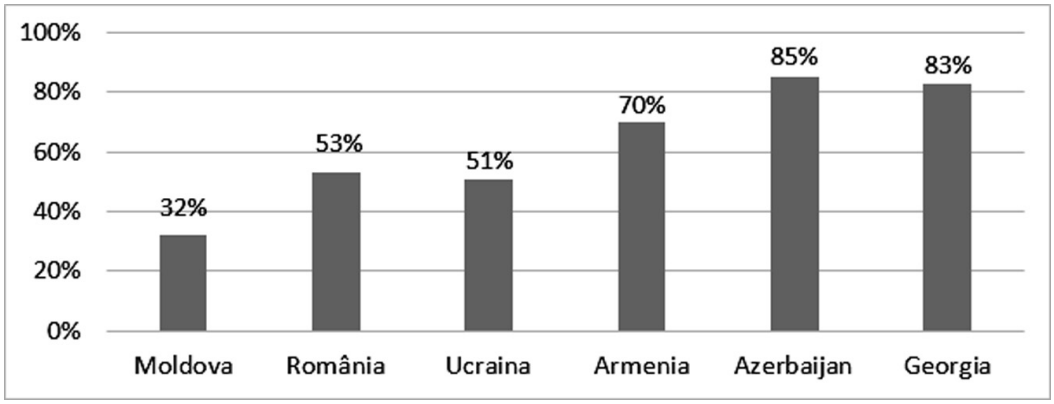

***Fig. 3*. Încrederea populației în armată (Foarte multă încredere + oarecare încredere).**

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

Întreținerea armatei, asigurarea acesteia cu arme, hrană, îmbrăcăminte, a fost întotdeauna una dintre cele mai importante preocupări ale statului, care necesită o finanțare corespunzătoare. Cheltuielile militare, care au un caracter neproductiv, absorb o parte semnificativă a produsului intern brut. Tendința de creștere constantă a cheltuielilor guvernamentale pentru apărarea națională a însoțit statele pe parcursul întregii istorii a umanității. Ea se observă atât în țările dezvoltate economic, cât și în țările în curs de dezvoltare, unde cea mai mare parte a resurselor se utilizează pentru a satisface nevoile armatei.

Aici se cere de a face o comparație între procentul din PIB alocat Apărării. Observăm că Republica Moldova alocă destul de puțin pentru armată, România se conformează cerințelor NATO, alocând 2%, Ucraina alocă 3,4%, iar Armenia și Azerbaidjan 4% (vezi *Fig.4)* . Conflictul dintre aceste două state face ca apărarea să fie un domeniu prioritar pentru guvernele lor. Este evident faptul că problemele de apărare din spațiul postsovietic rămân relevante. Majoritatea statelor din regiune tind să își majoreze bugetele militare. Deși motivele sunt diverse, ele sunt într-o oarecare măsură legate de problemele de consolidare a suveranității, securității economice și integrității teritoriale a acestor țări.

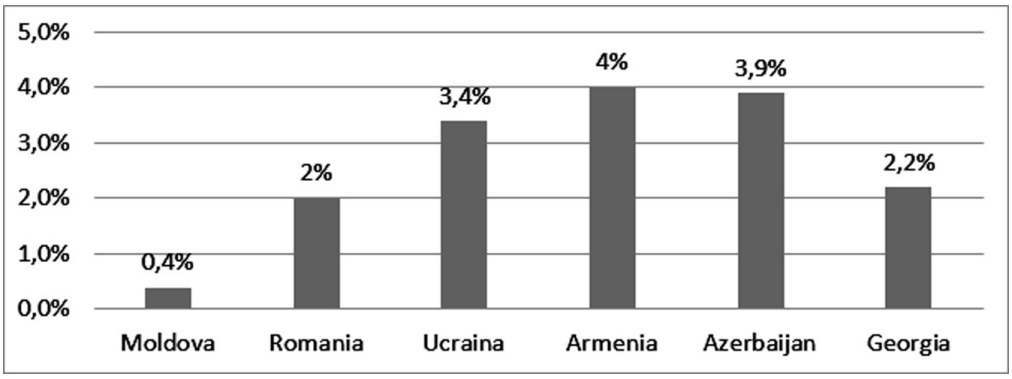

***Fig. 4.* Procentul din PIB alocat Apărării în statele incluse în cercetare.**

Sursa: Banca Mondială [9].

Revista NR 2_2019_.indd 165 03.07.2019 12:52:49

De regulă, cheltuielile militare pe timp de pace se consideră drept inutile, iar propunerile de creștere a acestor cheltuieli sunt privite negativ. În același timp, funcția de apărare este cea mai importantă funcție externă a statului, indiferent de conjunctura politică. Astfel, măsurile de asigurare a apărării și securității trebuie să fie implementate în mod constant, indiferent de prezența unei amenințări externe. Prezența unei armate puternice, instruite și angajate este, printre altele, principalul factor de descurajare a agresorului extern, iar mediul sporit de securitate face posibilă desfășurarea de activități economice în interiorul și în afara țării.

Statele din Europa de Sud-Est reprezintă principala sursă de instabilitate în spațiul european. Este unica regiune europeană în care problemele ce țin de securitatea clasică militară sunt foarte actuale, ceea ce nu mai este valabil pentru alte părți ale continentului. Observăm că la capitolul susținerii aderării la NATO, numărul răspunsurilor pozitive în Republica Moldova este mult sub media pe regiune (vezi *Fig.5*). NATO se bucură de cea mai mare susținere în Armenia și Georgia. În Ucraina susținerea aderării la NATO a scăzut cu circa 15 puncte procentuale comparativ cu anii 2014-2015. Pentru România, care este membră a acestei organizații deja de 15 ani, a fost introdus răspunsul privind încrederea în NATO. Am observat că cetățenii din Armenia apreciază deseori mai pozitiv activitatea instituțiilor din țară și privesc pozitiv o eventuală aderare la NATO. Una din explicații ar fi că populația este optimistă și are mari așteptări de la noua guvernare a țării.

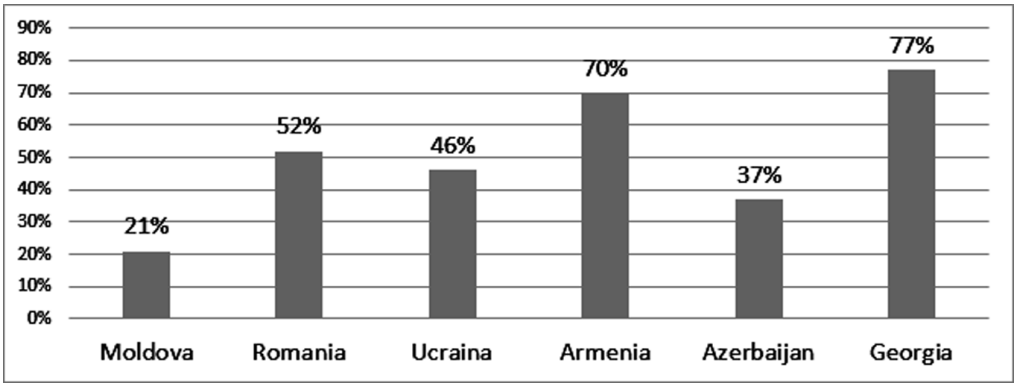

***Fig. 5.* Susținerea aderării la NATO (pentru România – încrederea în NATO).**

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

În prezent, NATO recunoaște oficial patru membri aspiranți: Bosnia și Herțegovina, Georgia, Macedonia de Nord și Ucraina. Macedonia de Nord a semnat un protocol de aderare pentru a deveni stat membru al NATO în februarie 2019, care este în curs de ratificare de către statele membre. Expansiunea viitoare este în prezent un subiect de dezbatere în mai multe țări din afara alianței, iar țări precum Suedia, Finlanda și Serbia au o dezbatere politică deschisă pe tema aderării, în timp ce în țări precum Ucraina, taberele care sprijină și se opun aderării sunt divizate pe criterii de etnice. Încorporarea în această structură a statelor care făceau parte din Blocul de Est și Uniunea Sovietică a fost o cauză a tensiunilor sporite între țările NATO și Federația Rusă.

Revista NR 2_2019_.indd 166 03.07.2019 12:52:49

Încrederea în activitatea poliției reprezintă un indicator calitativ care ne oferă o imagine clară asupra modului de activitate a organelor afacerilor interne, precum și a securității mediului în care trăiesc și activează cetățenii. Astfel, observăm că un nivel relativ scăzut de încredere în activitatea poliției este întâlnit în Ucraina (29%) și Republica Moldova (31%). Un nivel mai înalt de încredere în activitatea poliției este în România (43%), Azerbaidjan (48%), Georgia (50%) și Armenia (59%) (vezi *Fig.6*). Referindu-se la poliție, cetățenii din toate statele incluse în studiu manifestă un nivel de încredere mai mic decât în armată. Diferențe de 20-40 puncte procentuale sunt înregistrate la acest compartiment în Ucraina, Azerbaidjan și Georgia.

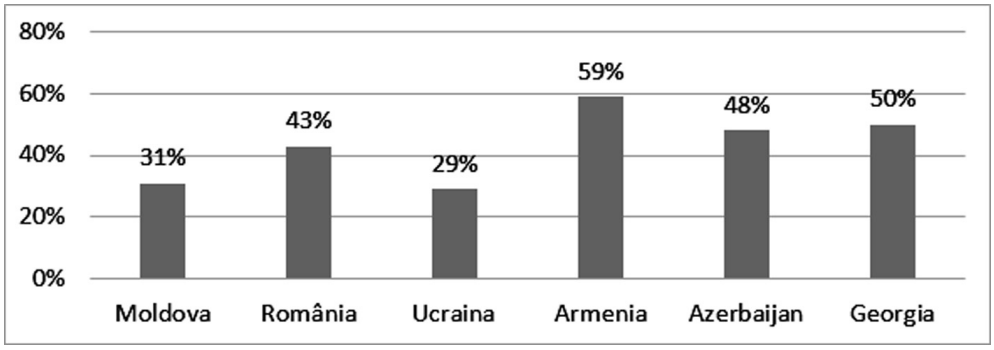

***Fig. 6.* Încrederea populației în poliție (Foarte multă încredere + oarecare încredere.**

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din cele 6 state incluse în cercetare.

Reforma poliției se desfășoară pe scară largă în țările în curs de dezvoltare. Spre deosebire de statele cu o democrație avansată, pentru statele din regiune este caracteristică absența încrederii cetățenilor în poliție. Fără încrederea populației în poliție, sarcina statului de a asigura securitatea publică are de suferit. La acest capitol, poliția trebuie să întreprindă o serie de măsuri pentru a câștiga încrederea cetățenilor. Organele de forță trebuie să implice comunitatea în elaborarea strategiilor de gestionare a ordinii sociale. Transparența activității poliției poate convinge cetățenii că politica și practicile polițienești sunt corecte și imparțiale. Tratarea cetățenilor cu demnitate le comunică că drepturile lor sunt respectate. Afișarea sensibilității față de nevoile și îngrijorările oamenilor arată că poliția încearcă cu sinceritate să facă ceea ce este mai bine pentru cei implicați. Toate aceste măsuri aduc atât beneficii pentru securitatea persoanei, cât și contribuie la sporirea încrederii în organele de ocrotire a normelor de drept și a instituțiilor statului la general.

Nu am găsit sondaje recente în Azerbaidjan și Georgia în care respondenții să fie întrebați despre nivelul de încredere în serviciile secrete ale statelor lor, însă în celelalte 4 țări rezultatele arată astfel: dbservăm un nivel mult mai înalt de încredere în Armenia (71%), în România au încredere în serviciile secrete 34% din respondenți, pe când în Moldova și Ucraina acest nivel este mult mai modest (respectiv 18% și 21%). Spre deosebire de democrațiile occidentale, lipsa identificării cetățenilor cu instituțiile de stat nou-formate din Europa de Est a generat o fragilitate internă care a amplificat influența surselor externe de nesiguranță și pune sub semnul întrebării existența statului de drept. După cum observă cercetătorul L. Lustgarten, „o combinație a frontierelor deschise, a

Revista NR 2_2019_.indd 167 03.07.2019 12:52:49

sărăciei generale şi a oportunităţilor de îmbogăţire prin activităţi ilegale nemaiîntâlnite a creat condiţiile pentru apariţia unor organizaţii criminale bogate suficient pentru a corupe sistemul politic, pentru a cumpăra imunitate în faţa legii şi, în unele cazuri, scurgerea unei părţi importante a resurselor publice"[4].

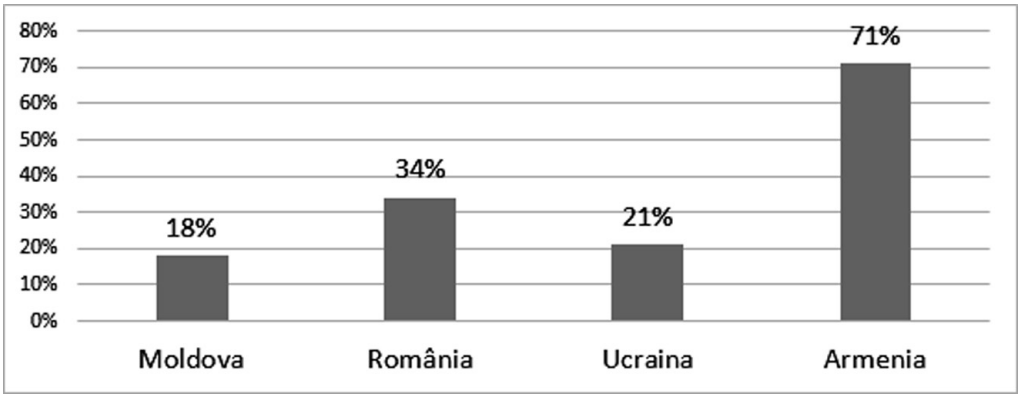

Fig. 7. **Încrederea populaţiei în serviciile secrete naţionale (foarte multă încredere + oarecare încredere).**

Sursa: diagramă elaborată de autor în baza materialelor din statele incluse în cercetare.

Un alt indicator important pentru stabilirea nivelului de securitate personală în statele de regiune îl reprezintă indicele siguranţei, realizat de revista *Global Finance*. Acest indicator este calculat prin cumularea cîtorva factori: situaţia criminogenă, riscul calamităţilor naturale, riscul actelor de terorism şi riscul de război. Conform acestui indicator, cea mai sigură ţară din cele incluse în studiu este România, iar cea mai nesigură – Ucraina (vezi *Tabelul 4*). Deşi mai multe state din regiune au realizat anumite progrese şi schimbări pozitive în legislaţie, totuşi se atestă lipsa unui model de cooperare eficientă între societatea civilă şi autorităţi privind reformarea sectorului de securitate cu accent pe securitatea individului. Societatea civilă trebuie să militeze pentru o astfel de reformă a sectorului de securitate care ar transforma modelul de funcţionare a statului cu un guvern capturat de elită spre unul orientat spre cetăţeni. Într-un stat orientat spre cetăţean, sectorul de securitate serveşte populaţiei, iar societatea are posibilitatea să responsabilizeze guvernanţii, dar şi să colaboreze cu guvernul pentru binele comun. Ţările democratice tind să impulsioneze tranzitul sectorului de securitate spre modelul securităţii umane, iar statele din regiune ar trebui să procedeze la fel.

Tabelul 4. **Indicele siguranţei (2019).**

Ţara	Locul	Scorul
Moldova	46	9,58
Romania	33	8,88
Ucraina	116	13,91
Armenia	62	10,25
Azerbaidjan	71	10,56
Georgia	49	9,68

Sursa: Global Finance [6].

Revista NR 2_2019_.indd 168 03.07.2019 12:52:50

Concluzie

În urma analizei comparative efectuate în statele selectate am stabilit că securitatea persoanei atât la nivel economic (PIB pe cap de locuitor, transparența și eficiența instituțiilor de stat), în domeniul informațional, cât și în ceea ce ține de securitatea fizică, toate sunt mult mai eficient asigurate în România. Pași importanți spre asigurarea securității persoanei au fost efectuați în Georgia. Cu toate că are un potențial economic mai înalt decât alte state incluse în studiu, modul de funcționare a instituțiilor nu îi permite Azerbaidjanului să avanseze în acest domeniu. Referindu-ne la țara noastră, menționăm că nivelul de securitate al persoanelor poate fi ridicat doar prin implementarea eficientă a reformelor, prin trecerea de la instituții extractive, prin intermediul cărora grupuri mici de persoane fac tot posibilul ca să exploateze marea majoritate a populației, la unele inclusive, care să consfințească functionarea statului de drept și a unor bune reguli și practici.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bigo D. International Political Sociology în *Security Studies: An Introduction.* P. Williams (ed). Routledge: Abingdon, 2008, pp. 116-128.
2. Corruption Perceptions Index 2018 https://www.transparency.org/cpi2018 (accesat la 31.05.2019)
3. Freedom Press Index (https://rsf.org/en/ranking/2018) (accesat la 31.05.2019)
4. Lustgarten L. National Security and Political Policing: Some Thoughts on Values, Ends and Law. În: Jean-Paul Brodeur, Peter Gill and Dennis Tollborg (eds.). Democracy, Law and Security: Internal Security Services in Contemporary Europe, p. 331.
5. Malcoci L. Mass-media şi opinia publică în societatea de tranziție: interferențe. Chișinău: 2000, p.79.
6. Safest Countries in the World https://www.gfmag.com/global-data/non-economic-data/worlds-safest-countries-2019 (accesat la 31.05.2019)
7. UN World Population Prospects https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/ (accesat la 31.05.2019)
8. World Bank. GDP per capita https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?view=map (accesat la 31.05.2019)
9. World Bank, Military expenditure (% of GDP) https://data.worldbank.org/indicator/ms.mil.xpnd.gd.zs (accesat la 31.05.2019)

Revista NR 2_2019_.indd 169 03.07.2019 12:52:50

SOCIETATEA COMUNICĂRII: DE LA POST-ADEVĂR LA REDUNDANȚĂ INFORMAȚIONALĂ

THE COMMUNICATION SOCIETY: FROM POST-TRUTH TO INFORMATION REDUNDANCY

Andrei DUMBRĂVEANU, ***doctor în sociologie,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.
dumbraveanu.andrei@gmail.com

Rezumat

În doar patru decenii internetul a creat o rețea globală care a reușit să unească virtual mai mult de jumătate din populația planetei sub genericul Citește - Scrie – Publică. Informația mediatică distribuită pe internet este pe cât de ușor de accesat, pe atât de vulnerabilă. Veredicitatea ei necesită eforturi suplimentare de verificare. Totodată, internetul nu obține pentru el numai indicatori cantitativi referitor la gradul de interes față de informația utilizată/vizualizată, ci află și cum este percepută informația, reacția inversă, acțiunea mesajului. Odată cu apariția internetului apare și termenul „post-adevăr". Post-adevărul eclipsează argumentele raționale, reci prin alternative din credințe personale și stări emotive. Epoca post-adevărului este un produs al societății de comunicare, al spectacolului și al publicității. În această perioadă a mondializării și a liberalismului economic, a comercializării oricărui produs, mass-media abandonează terenul raționalismului și alunecă pe arena divertismentului, a efectelor sclipitoare, efemere, în ritm turbulent, cu conținut fragmentar. Post-adevărul poate provoca intoxicare virtuală în societatea comunicării. Mass-media a transmis "mesajului toxic" conotații implicite, în sfera comunicării el exprimă stări psihosomatice aparent neevidențiate, dar malefice.

Cuvinte-chieie*: epoca digitală, rețele, internet, mass-media, post-adevăr, trolling, jurnalism social, societatea comunicării, informație, diseminare.*

Summary

In just four decades, Internet has created a global network that succeeded to unite virtually more than a half of the entire planet's population under the generic Read-Write-Publish. Media information distributed on the Internet is easy to access, but very vulnerable in the same time. Its veracity requires additional check efforts. In the same time, Internet doesn't get for it only quantitative indicators about the degree of interest manifested to the information used/ seen, but also finds how information is perceived, the feedback reaction and the message's action. The Internet caused also the appearance of the term „post-truth". The post-truth eclipses the rational arguments through alternatives of personal beliefs and emotional feelings. The post-truth age is a product of the communication society, of the show and advertising. In this period of globalization and economic liberalism, the media abandons the land of rationalism and steps into the entertainment sphere, done in a turbulent rhythm of brilliant, ephemeral effects with fragmentary content. The post-truth can cause virtual intoxication in the communication society. The media conveyed implicit connotations to "information intoxication", in the sphere of communication it expresses psychosomatic feelings apparently not so evident, but malefic ones.

Keywords: *digital age, networks, internet, mass-media, post-truth, trolling, social journalism, communication society, information, dissemination.*

Revista NR 2_2019_.indd 170 03.07.2019 12:52:50

Începutul Mileniului III coincide cu naşterea unei ere noi în comunicare – cea a internetului. În aspect tehnic, sistemele electronice liniare sau analogice care au marcat telegrafia, telefonia, radioul, televiziunea, tiparul fără plumb etc. trec în desuetudine. În locul lor vin sistemele digitale sau numerice, unde informaţia este convertită în formulă binară. Tehnicile digitale deschid perspective enorme de transmitere/recepţionare, prelucrare şi stocare de date, noi orizonturi pentru calculatoarele electronice, telefonia mobilă şi comunicarea mediatică: radio, televiziune, film, presă on-line. În Mileniul III mijloacele de comunicare sunt de neconceput fără sisteme digitale. Din aceste considerente, era digitală se identifică cu o nouă societate, cea a comunicării, unde internetul devine mecanism prioritar. Dintotdeauna comunicarea a fost şi rămâne un factor determinant în dezvoltarea civilizaţiilor, ea este un exponent indispensabil al culturii şi al evoluţiei omenirii. În spaţuil virtual al internetului libertatea comunicării depăşeşte orişice bariere şi este restricţionată doar de responsabilitatea comunicatorului pentru ceea ce spune şi de autopoziţionarea lui ierahică într-o lume a intelectualilor care există doar ca posibilitate.

Bagheta magică a schimbării – internetul - a creat păienjenişul de legături dintre calculatoare, pe care le uneşte prin limbaj de conexiune şi comunicare: individ – calculator – calculator – individ, numit web. Acest limbaj evoluează cu viteză rapidă şi atrage după sine întregul proces de culturalizare a societăţii. Pornind de la Web 0, de la punctul iniţial - ARANET (1969), care marca începutul unei reţele funcţionabile, formate din calculatoare şi până la Web 5,0 (2008), un proiect ambiţios al Web-ului senzitiv, deştept, care pentru mulţi este din domeniul fantasticului şi care în viziunea lui Tim Berners-Lee, inventatorul www, reprezintă Web-ul deschis, interconectat, inteligent şi mai ales emoţional [1, II p.87], care va stabili un nou timp de relaţii om – calculator, tehnologiile electronice şi internetul trec o cale ce poate fi comparată cu distanţa parcursă de practicile inginereşti de la Piramida lui Keops şi până la motorul cu aburi al lui Jams Watt.

În doar patru decenii Internetul a devenit cel mai popular domeniu tehnico-social. Această reţea globală a reuşit să unească virtual mai mult de jumătate din populaţia planetei. În mare, toată lumea utilizează sistemul de operare Web 2,0, (1999), care situează internetul pe orbita comunicării interumane sub genericul Citeşte - Scrie – Publică. Astfel a luat naştere şi blogosfera, jurnalismul social şi reţelele de socializare. Orişicare individ, fără pregătire specială, dar care posedă scrisul şi mânuirea camerei de fotografiat/filmat, poate deveni producător de informaţie media scrisă sau audiovizuală, contribuind la www prin diferite platforme. În societatea comunicării informaţia circulă liber şi poate depăşi toate obstacolel întâlnite în cale. Promptitudinea răspândirii şi libertatea informaţiei nu asigură însă şi calitatea ei. Internetul poate să creeze doar impresii ale transparenţei şi ale prezenţei la eveniment, ale unui produs informativ de cea mai proaspătă calitate şi mai profundă veridicitate,căci un ochi atent poate descoperi că opiniile expuse şi faptele s-au consumat demult şi au relevanţă doar aparent sau deloc. Persoanele care elaborează şi distribuie informaţia sunt indivizi reali, subiecţi biologici cu anumite capacităţi psihologice, inteligenţă şi cultură. Asistând la un eveniment, fiecare individ înţelege faptele în funcţie de cum le percepe el. Cugetul şi sufletul lui îl fac

Revista NR 2_2019_.indd 171 03.07.2019 12:52:50

să vadă și să expună lucrurile mai întâi așa cum le înțelege, ca mai apoi să le transmită și altora. Sunt și cazuri când comunicatorul nici nu participă la eveniment, dar a auzit numai mărturisirile altora despre cele întâmplate și călăuzit de pasiune, de dorința de a fi în centrul atenției preia mărturisirile altora, le interpretează și lansează informația fără a verifica veredicitatea ei.

Informația diseminată de internet de la un producător virtual poate fi accesată de sute de mii de oameni reali. Nici un ziar, nici un post de radio sau de televiziune, dacă nu are o platformă Web, nu poate beneficia de o atare distribuire a produselor sale mediatice. Incontestabil, Internetul este un mijloc performant de comunicare între oameni și popularitatea lui continuă să crească. Numărul utilizatorilor de internet depășește astăzi 50% din populația lumii, dintre care cei mai mulți, peste 81%, se află în țările dezvoltate, iar în țările în curs de dezvoltare, unde este situată și Republica Moldova, sunt înregistrați mai mult de 40% de beneficiari de servicii ale internetului [2].

Informația mediatică distribuită pe internet este pe cât de ușor de accesat, pe atât de vulnerabilă. Veredicitatea ei necesită eforturi suplimentare de verificare. Războiul hibrid dintre Rusia și Ucraina, care s-a soldat cu anexarea Crimeii la Rusia și continuă cu operații de avengură în regiunile de est ale Ucrainei - Donețk și Luhansk, ne dovedește că internetul poate fi o armă eficace de război psihologic, de manipulare masivă atât a populației pașnice, cât și a efectivelor militare. Eficacitatea internetului depinde de nivelul de pregătire, de cunoștințele și de inteligența utilizărilor lui.

Blogosfera a apărut cu un deceniu și jumătate înaintea rețelelor de socializare. Teoreticienii și practicienii jurnalismului clasic au abordat cu sceptism blogerismul, considerând că blogerii în majoritate sunt neprofesionali, subiectiviști, necunoscători ai vieții reale, fabricanți de informații, conțopiști iresponsabili față de cititori. Pe de altă, parte adepții democratizării informației susțin blogosfera, considerând că este o necesitate de alternativă a jurnalismului [1]. Web 2,0 oferă astăzi programe automate, care permit crearea gratuită și gestiunea facilă a blogurilor. Astfel, fiecare individ poate să deschidă rapid și să utilizeze permanent sau efemer un blog.

Blogosfera a făcut să apară și să se dezvolte jurnalismul de alternativă, numit și social media. Facebook, Google+, YouTube, Twitter, Ren Ren, Sina Weibo, Linkedin, Tumbri, Instagram sunt rețele sociale care unesc între ei oamenii și care fac ca mai mult de jumătate din populația lumii să beneficieze de serviciile internetului.

Însă internetul nu este numai un sistem de informare în masă. Rețelele de socializare ne dovedesc că internetul poate fi și un mijloc de informare individuală: de la prieten la prieten. Totodată, internetul nu obține pentru el numai indicatori cantitativi referitor la gradul de inters față de informația utilizată/vizualizată, ci află și cum este percepută informația, reacția inversă, acțiunea mesajului.

Rețelele de socializare au născut fenomenul trolling-ului, a violării spațiului informațional prin postări provocatoare, informații bazate pe semiadevăruri, zvonuri, minciuni senzaționale . Trollul utilizează subiecte incitante „la ordinea zilei" pentru a trezi discuții inutile, suspiciuni, neîncredere și zâzanie. Astfel, în mod deliberat, pe rețelele de socializare, la frontierele unei lumi virtuale se conturează imaginea unor grupe -

Revista NR 2_2019_.indd 172 03.07.2019 12:52:50

țintă de indivizi reali cu caracteristici pe criterii de vârstă, sex, studii și ocupații care activează, sunt remunerați, consumă bunuri și se încadrează în procesul democrației participative. Studierea mai atentă a postărilor de pe rețelele de socializare ne dovedește că activismul trollilor crește în timpul operațiilor de război psihologic și în campaniile electorale, acestea din urmă fiind dirijate de formatori de imagini și politicenii tehnologi ai candidaților electorali.

Cercetarea procesului de manipulare a utilizatorilor de internet în timpul războiului psihologic dintre Rusia și Ucraina ne dovedește că pentru a folosi în scopuri mediatice informația postată pe rețele este necesar ca ea să fie verificată din cel puțin 12 surse media independente: 5 de terleviziune, 3 de presă tipărită, 2 de radio și 2 de internet. [3 p.300]

Internetul face să apară pe lângă formele noi de elaborare și răspândire a informației și un soi de ziariști profesioniști de birou care promovează jurnalismul leneș. În mare parte, jurnalismul leneș activează nu din rea-voință și nesilit de nimeni. El beniciază din plin de facilitățile pe care i le oferă internetul. Ziariștii leneși nu părăsesc masa de lucru, ei se deplasează pe situri, portaluri, printre bloguri, de unde storc date și fapte, unde asistă virtual la evenimente transmise on-line. Ei uită cum se comunică cu oamenii vii, cum se respiră în atmosfera plină de sunete de căldură și de farmec din lumea adevărată. Astfel ei fac ca printre oameni să se propage un adevăr neadevărat, dar nu fals, un hibrid al imaginației creatorului de produs mediatic obținut din călătoriile oferite de persoane necunoscute sau de prieteni buni într-un spațiu virtual și amintirea senzitivă a autorului din viața trăită cu adevărat.

Termenul „post-adevăr" pornește de la dramaturgul american de origine sârbă Steve Tesich, care l-a utilizat în 1992 în timpul conflictului din Golful Persic, în revista „The Nation", pe atunci pe când se năștea Web 1,0. În 2004, Relph Keyes a preluat acest termen în lucrarea The Post-Truth, unde constată că omenirea a ajuns în epoca „post-adevăr".

În fiecare an, Dicționarul Oxford anunță cel mai căutat cuvânt pe site-ul său, în 2016 acesta fiind post-adevăr. Rețele internetului prezintă și imaginea post-adevărului, care este reprezentată de un smiley, un cap de om cu expresie largă, zâmbitoare până la lacrimi. În opinia organizatorilor acestui top lingvistic, anul 2016 a generat un interes al cititorilor pentru post-adevăr de 2000 de ori mai mare decât în 2015. Explicația constă în creșterea frecvenței mediatice a termenului respectiv. În 2016 s-au intensificat discuțiile politice legate de Brexit și consecințele ieșirii Marii Britanii din Uniunea Europeană. De asemenea un spațiu media anglofon vast era ocupat de campania de alegere a Președintelui Statelor Unite ale Americii, de discursurile electorale ale lui Donald Trump și de comentariile lor.

Post-adevărul eclipsează argumentele raționale, reci prin alternative din credințe personale și stări emotive. Epoca post-adevărului este un produs al societății de comunicare, al spectacolului și al publicității. În această perioadă a mondializării și a liberalismului economic, a comercializării oricărui produs mass-media abandonează terenul raționalismului și alunecă pe arena divertismentului, a efectelor sclipitoare, efemere, în ritm turbulent cu conținut fragmentar. Calitatea ei de a împărți emoții publicului devine criteriul fundamental al informației pentru a fi difuzată. Această paradigmă mediatică este implementată de rețelele de socializare, on-line și în mod paradoxal de jurnalismul cetățenesc.

Revista NR 2_2019_.indd 173 03.07.2019 12:52:51

Antropologul Vintilă Mihailescu consideră că epoca post-adevăr datorează ceva expasiunii și presiunii culturii autenticului și, nu în ultimul rând, mass-mediei, care ad-libitum a promovat informațiile „good-news" (de exemplu: ideologia fericirii, a gândirii pozitive și a prozaicului), „bad-news" (industria fricii – de la E-uri din alimente, la imigranți) și imperturbabile – „fake news" (de la Anglia plătește subdezvoltarea UE, la Sorus ne-a cumpărat cu Mioriță cu tot) astfel încât nimeni nu mai știe prea bine care e realitatea, dar toți reacționează la imaginea care și-o fac [4]. În epoca post-adevăr este suficient să culegi date pentru a ajunge la concluzia la care dorești. Post-adevărul caută să împace adevărul cu minciuna, promovând căi care ar scurta distanța dintre aceste noțiuni, prin urmare, post-adevărul în acțiune nu este altceva decât o cvazi manipulare mondializată.

Filosoful Mircea Dumitru consideră că nu există post-adevăr, ci doar minciuni și falsuri, iar atunci când punem în discuție „post-adevărul" nu facem altceva decât că reluăm o dezbatere care durează cel puțin 2500 de ani și pe care filosofii greci Platon și Aristotel ne-au lăsat-o argumentată clar. Într-un interviu postat de portalul Presson, rectorul Universității din București spune clar că „post-adevăr", „fapte alternative", „eșecul noțiunii de adevăr alternativ" nu sunt altceva decât simptome ale unei frici irațională de cunoaștere; că în fața noastră e un fel de prăpastie culturală care îi pune într-o parte pe cei care vor crede în continuare în ideea de adevăr, în ideea de bine și de corectitudine, iar în cealaltă parte pe toți ceilalți, care vor spune că acestea nu sunt decât niște construcții culturale, politice și sociale pe care ar trebui să le depășim. În fiecare zi publicul este năucit de un cor, cacofonic de opinii nejustificate, lipsite de argumente, iar până la urmă oamenii simpli nu mai pot face deosebire dintre opinii și cunoștințe întemeiate pe adevăruri științifice. Dacă oamenii cred tot felul de aberații și povești fantasmgorice, nu e doar că sunt creduli, ci din cauză că nu au nici măcar un grăunte de gândire critică [5].

Filosoful Timothy Willianson consideră că post-adevărul este produsul unui climat politic și cultural, unde politicienilor, în fața oamenilor, le pasă mai puțin de ceea ce spun, iar oamenilor mai puțin dacă ceea ce spun politicienii este adevărat. Oamenii ascultă și reacționează la ceea ce vor să audă. Asemenea situații au avut loc și la începutul sec.XX. Ele s-au produs în preajma Primului Război Mondial. Presa acelor vremi în toate țările beligerante abundă în mesaje propagandistice. În timpul revoluțiilor din Rusia ale anului 1917 și a terorii bolșevice presa sovietică publica chemările liderilor revoluționari, incitând publicul, justifica condamnarile în masă a așa zișilor dușmani ai poporului, îl proslăvea pe Iosif Stalin, tatăl salvator al noroadelor asuprite, principalul promotor al luptei cu inamicul de clasă. Radioul în perioada interbelică s-a alăturat presei tipărite în propagarea adevărului nazist și respectiv a celui comunist. După cel de-al Doilea Război Mondial ștafeta propagandistică a preluat-o televiziunea.

New media în era digitală nu face altceva decât să continue tehnicile de manipulare în masă, dar cu posibilități operaționale mai sofisticate și în mod selectiv, focalizat pe indivizi și grupe sociale , care există într-un vast spațiu real.

Europian Comunication Monitor din 2013 ne prezintă un studiu complex al managementului comunicării și relațiilor publice la nivel mondial, unde au fost chestionați 2710 profesioniști din 43 de țări și unde 73,7% dintre respondenți au menționat faptul

Revista NR 2_2019_.indd 174 03.07.2019 12:52:51

că „dezvoltarea unor strategii sensibile la procesele sociale, culturale și politice" reprezintă aspectul cel mai dificil de gestionat [6]. Din aceste considerente, specialiștii în comunicare și relații publice consideră că „în comparație cu apelurile informative, cele de tip emoțional au mai multe șanse să fie distribuite", iar „emotivitatea socială" poate deveni un instrument strategic în selectarea, difuzarea și arhivarea informațiilor [7].

Societatea comunicării a creat condiții favorabile și pentru a forma și a dezvolta gândirea critică a cetățenilor. Ea asigură accesul liber al oamenilor la informație din diverse surse; libertății de expresie și a întrunirilor publice; promovarea activismului civic; bune condiții pentru învățământ și educație; un mediu cultural favorabil dezvoltării multilaterale a personalității. Un diapazon de oportunități în extensiune revine comunicării audiovizuale. Tehnologiile digitale au deschis noi orizonturi pentru comunicarea prin imagini fotografiate, filmate, prin animații și structuri grafice. Comunicarea audiovizuală, prin imagini statice și dinamice, devine tot mai populară și formează un stil aparte de gândire. Tehnicile contemporane fac accesibile, fără mari eforturi tehnologice, fotografierea, filmarea, editarea imaginilor, transmiterea și depozitarea lor. În atmosfera transparentă a comunicării neîngrădite, când opiniile personale devin mesaje care sunt luate drept adevăruri imuabile, comunicarea prin imagini solicită competențe și aptitudini de înaltă responsabilitate pentru a nu destorsiona o realitate. Obligațiile convenționale înaintate față de emițătorul mesajelor în imagini sunt motivate de prioritățile pe care receptorul le acordă imaginii față de sunet sau text tipărit. „Mai bine o singură dată să vezi, decât de zece ori să auzi" – spun unii oameni, iar alții mai sceptici zic: „Să vezi și să nu crezi!".

Un lucru e cert: corectitudinea și responsabilitatea publică solicită comunicării prin imagini o ținută morală și estetică adecvată, încât să nu lase loc pentru răul voit, pentru aberații..

Invalidarea raționalului provoacă toxicitate. Lingviștii, editori ai Dicționarului Oxford, au constatat că cele mai multe adresări electronice în anul 2018 au fost la cuvintele otravă, toxic, intoxicare, cu 45% mai des decât în anii precedenți. În topul interesului lexical al vorbitorilor de engleză cuvântul toxic s-a situat înainte de slang, ceea ce în română poate fi argou, coțcărie, zgomot, fiasco și de eufemism. Colegiul redacțional al Dicționarului Oxford a motivat prioritatea cuvântului toxic prin faptul că a fost cel mai des utilizat de mass-media și de populație în apelările la dicționar pentru a elucida sensul lui.

În 2018, mass-media anglofonă a generat un veritabil roman detectiv documentar, având ca subiect otrăvirea la Salisbury, Marea Britanie, cu o substanță neuroparalizantă a ex-spionului rus Serghei Scripali și a fiicii sale Iulia. Serghei Scripali avea cetățenie dublă: rusă și engleză, iar fiica sa venise de la Moscova să-l viziteze. Serviciile engleze de contrainformații au dovedit că substanța provenea din arsenalul armelor chimice din Rusia și putea fi „новичок". Operația de lichidare a fost executată de doi ofițeri ai serviciilor militare de spionaj din Rusia: Alexandr Petrov și Ruslan Bașirov. Era al doilea caz când rușii își lichidau agenții lor de spionaj, care ceruseră azil în Marea Britanie, primul fiind Alexandr Litvinenko, otrăvit în 2016, la Londra, cu polonium. Societatea engleză asista la o imixtiune pe teritoriul Marii Britanii cu substanțe otrăvitoare în masă, săvârșită de agenții Rusiei, fapte care nu puteau rămâne în afara interesului mediatic.

Revista NR 2_2019_.indd 175 03.07.2019 12:52:51

Jurnaliștii au declanșat investigații în paralel cu serviciile SkotlandVard. Într-o lume globalizată ancheta a fost preluată și în Rusia de „ Фонтанка.ру" – o publicație electronică editată la Sankt-Petersburg.

Jurnaliștii ruși, cei de la „RadioCehia" și de la „RadioSvoboda", au demonstrat în bază de documente de arhivă, de mărturisiri, de materiale audiovizuale, postări pe „Одноклассники" (o rețea rusă de socializare), că sub numele de Ruslan Bașirov acționa eroul Rusiei Anatol Ceapiga, iar Alexandr Petrov e și Alexandr Mișkin – ambii fiind ofițeri ГРУ (Главное Разведывательное Управление Армии - Direcția Principală de Spionaj a Armatei).

Presa a produs o rezonanță informațională globală despre otrăvirea familiei Scripali de către serviciile speciale ruse, care s-a menținut timp îndelungat nu numai în mediul lingvistic anglofon, dar și în toate celelalte spații mediatice.

Cazul Scripali de otrăvire cu substanță toxică neuroparalizantă de masă este relevant și poate fi considerat un produs elocvent al post-adevărului rus, adică al împăcării adevărului cu minciuna. Ideologii din Rusia de sub președinția lui Putin au lansat post-adevărul lor național care vine să împace Rusia imperială a lui Nicolai al II-lea și Rusia bolșevică a lui Vladimir Lenin. Biserica Ortodoxă Rusă a martirizat și a sanctivicat familia reală, iar călăii care au săvârșit imperiale rămân a fi onorați ca eroi ai revoluției.

La fel și chipul lui Stalin, despotul care a omorât milioane de oameni, a distrus biserici, a prefăcut mănăstiri în locuri de tortură, este pictat pe icoane, sfințite și puse la loc de cinste. După prăbușirea U.R.S.S, în 1992 Federația Rusă a declanșat pe teritoriul Republicii Moldova un conflict armat în raioanele din stânga Nistrului; în 2008 Federația Rusă a provocat un război pe teritoriul Georgiei, în Osetia de Sud; în 2014 a anexat samovolnic Crimeea și a declanșat un conflict armat în regiunile de est ale Ucrainei – Donețk și Luhansk.

Într-un asemenea context, post-adevărul poate provoca mai întâi intoxicare informațională în spațiul virtual și mediul social ducând la conflicte reale.

Dicționarul Oxford a interpretat cuvântul toxic, lărgind aria lui semantică, multiplicându-i sensurile. În mod explicit, adjectivul toxic prezintă calitatea de a fi otrăvitor și se referă la substanțe chimice („deșeuri toxice", „gaze toxice" etc.). Mass-media a transmis cuvântului toxic conotații implicite, în sfera comunicării el exprimă stări psihosomatice aparent neevidențiate, dar malefice.

În fiecare an Dicționarul Oxford prezintă cuvintele la care se adresează cel mai mult public anglofon pentru a le înțelege. De regulă, ele sunt preluate din mass-media și exprimă sensul faptelor și evenimentelor anului în cauză. Dicționarul prezintă cuvintele cel mai des căutate din proximitatea temporală și spațială anglofonă. Într-o lume globalizată, în era digitală, când informația circulă liber și nu cunoaște hotare, cuvintele din topul semantic al Dicționarului Oxford pătrund și în alte medii de informare în masă decât arealul lor de la început de circulare, fiind preluate și traduse. Cu certitudine, cuvintele post-adevăr și toxic în înțelesul lingvistic depășesc cadrul național anglofon și capătă conotații sociumane de largă circulație și anvergură culturală.

Revista NR 2_2019_.indd 176 03.07.2019 12:52:51

Concluzii

- Epoca digitală deschide noi perspective în spațiul mediatic. Apariția și dezvoltarea New media facilitează comunicarea interumană în lumea mondializată, totodată face ca să dispară perceperea frontierelor între spațiul real și cel virtual, între material și imaginar.
- Societatea comunicării în epoca digitală este un produs al libertăților economice și al democrației viabile. Piața liberă, bazată pe consum, într-o lume globalizată vine în societatea comunicării cu paradigma omului consumator, maleabil și receptiv la spectacolul vânzare-cumpărare, altfel decât omul rațional, umanist și cumpătat la ziua de mâine.
- În societatea comunicării, post-adevărul a găsit un sol fertil și se extinde pe arii vaste. În accepția unor filosofi, post-adevărul caută să împace adevărul și neadevărul, realul și imaginarul, cultura și incultura, iar în altă viziune post-adevărul nu există, ci este doar o luptă continuă între adevăr și minciună, între realitatea obiectivă și discursul subiectiv, între cei săraci cu duhul și cei bogați spiritual.
- Noțiunea de post-adevăr a apărut într-o lume cu un grad înalt al democrației, unde a deveni mai întâi popular. El reprezintă un cuvânt-cheie în studiile de referință ale sociologilor, antropologilor din lumea anglofonă (spațiul lingvistic de origine a termenului), fiind preluat de mass-media mondializată, pătrunde în toate țările ce aspiră la propășirea materială.
- Împăcarea adevărului și a minciunii, a barbariei și a civilizației, toleranța excesivă în fața violenței poate duce de la intoxicarea spațiului ideologic virtual la otrăvirea directă, la atacuri banditești într-un mediu real.
- Mass-media este o arenă publică unde se întâlnește adevărul și neadevărul, unde lumea asistă și poate să participe la confruntări de idei, și nu la ciocniri directe între oameni și la atacuri la persoană. Este o arenă unde martorii nu sunt simpli spectatori care au venit să se distreze, ci sunt arbitri, fiecare în felul lui și toți împreună, rămânând „la toate rece", desemnează învingătorul. În era digitală, spectatorilor li se oferă oportunitătea să devină arbitri imparțiali și corecți, pentru că dânșii au la dispoziție un mare arsenal de date și fapte care solicită eforturi intelectuale pentru a plasa omul pe o nouă treaptă socială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Salcudean M. New media. Social media şi jurnalismul actual. Bucureşti: Tritonic, 2015.
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_числу_пользователей_Интернета
3. Ralf Hohlfeld, Ralf Kendlbacher, Oliver Hahn. Freedom of the media – freedon Trough Media?, projekt verlag, Bochum/Freiburg, 2015.
4. Mihăilescu V. Autencitate, post-adevăr şi populism http://revistasferapoliticii.ro/sfera/191-192/art03-Mihailescu.php
5. Simona D., Mircea D. Post-adevărul este ca şi cum ai spune că adevărul poate fi supus la vot https://pressone.ro/mircea-dumitru-post-adevarul-este-ca-si-cum-ai-spune-ca-adevarul-poate-fi-supus-la-vot/
6. http://www.zerfass.de/ecm/ECM2013-Results-ChartVersion.pdf
7. Crăciun A. Post-adevărul. Paradigme contemporane în construcția informației. www.lisr.ro/21-craciun.pdf

Revista NR 2_2019_.indd 177 03.07.2019 12:52:51

REZISTENȚA NATURII PRIN TEHNICĂ – INTERPRETAREA FILOSOFICĂ A FOTOGRAFIEI LA SIEGFRIED KRACAUER (I)

THE RESISTANCE OF NATURE THROUGH TECHNOLOGY – PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF PHOTOGRAPHY AT SIEGFRIED KRACAUER (I)

Andrei PERCIUN, ***doctor în filosofie***
Institutul de Istorie,
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Conform lui Siegfried Kracauer, omenirea, dar și viața omului concret, este derulată în istorie. Progresul istoriei are un sens care constă în emanciparea conștiinței de sub dominarea naturii. În conformitate cu programul iluminist, omul într-un final va reuși să devină independent și capabil să stăpânească natura. Performanțele tehnice și economia capitalistă sunt rezultate firești ale acestui program. Astfel, calea spre victoria mult râvnită se clădește pe puterea conștiinței de a conferi sens obiectelor din lume. Natura prin sensul ce i se atribuie devine transparentă, cognoscibilă și inofensivă pentru om. Tehnica, precum fotografia, trebuie să ajute omul să lupte cu natura. Însă în structurile de esență ale fotografiei nu se prevede nici o funcție de semnificare. Din acest motiv, obiectele reprezentate în fotografie se înfățișează așa cum sunt în natură, lipsite de sens și de prezență umană. Fotografia, ca și alte dispozitive tehnice, nu reține sensul lucrurilor. Prin acest fapt fotografia se echivalează cu natura, care la fel nu are nimic de a face cu semnificațiile și valorile umane. Doar în câmpul subiectivității și intersubiectivității umane sensurile date obiectelor din lume sunt în stare să supraviețuiască.

Cuvinte-cheie: *tehnică, natură, istorie, fotografie, capitalism, masă, sens, funcție de semnificare, cotidianitate, subiectivitate, intersubiectivitate, rațiune, abstractizare, dezumanizare.*

Summary

According to Siegfried Kracauer mankind, but also the life of each man is unfolding in history. The progress of history is the emancipation of consciousness from the dominance of nature. According to the Enlightenment program, man will ultimately become independent and capable of mastering nature. Technical performance and capitalist economy are the natural results of this program. Thus, the path to the sought-after victory is built on the power of consciousness that gives meaning to the objects of the world. Nature becomes transparent, cognizable and harmless to man. Tools, like photography, are helping man fight nature. However, the essential structures of photography do not include a signifying function. Thus, the objects represented in the photograph appear as they are in nature, meaningless and without human presence. The photo, like other technical devices, does not retain the meaning of things. Thus, photography is equivalent to nature, which has nothing to do with human meanings and values. Only in the field of subjectivity and human intersubjectivity the meanings given to objects in the world are able to survive.

Keywords: *technique, nature, history, photography, capitalism, mass, meaning, signifying function, everydayness, subjectivity, intersubjectivity, reason, abstraction, dehumanization.*

Revista NR 2_2019_.indd 178 03.07.2019 12:52:52

Dezacordul dintre rațiune și raționalitatea capitalistă cu privire la chestiunea emancipării omului de sub dominația naturii

În unul dintre textele sale dedicate problematicii variate a vieții sociale Siegfried Kracauer introduce sintagma *ornament al maselor*. Ideea, prezentă uneori mai manifest, alteori mai puțin în textele lui Kracauer, se referă la modalitățile prin care omul se cunoaşte pe sine, conducându-se după anumite modele ce se reflectă în sistemul economic, social şi politic în totalitatea sa. Ornamentul maselor se află într-o tangibilitate directă cu această idee, desemnând prin *ornament* capacitatea de a se arăta, de a se face sensibil și de a fi disponibil *maselor* pentru a fi perceput de către mase. Calea pe care masele se arată sieşi corespunde cu acest concept. În mode cert, determinarea conceptului de masă nu va suportă în nici un chip reducerea sa la o personalitate individuală şi nici la o grupare a mai multor personalități individuale. Masa se caracterizează printr-un specific aparte.

Pe lângă toate acestea, Kracauer este convins că o epocă istorică poate fi cunoscută nu din judecățile ei formulate cu privire la sine, dar din ceea ce se manifestă la un nivel inconștient la suprafață, adică la un nivel ce iese din sfera unei vieți particulare. Drept dovadă pentru astfel de ornamente sociale servesc, în opinia lui Kracauer, ansamblurile de *tillegirls,* extrem de populare în viața culturală a Europei şi Americii din perioada interbelică. Aceste ansambluri sunt relevante în contextul dat datorită figurilor compuse în urma mișcărilor executate în unison de fiecare fată în parte. Or, se pune accent nu pe individualitatea fiecărei fete, ce de fapt se determină ca o parte dintr-un întreg, ci pe *ornamentele* ce se profilează din dinamica ansamblului luat în totalitatea sa. Acest model al ansamblurilor, care devin relevante doar atunci când sunt luate în totalitatea sa, se atestă ca o prefigurare specifică masei.

Aşezați în preajma acestui exemplu, este uşor să trasăm câteva diferențe între situația persoanei individuale, masei şi națiunii. Aşadar, masele, spre deosebire de o persoană individuală, nu sunt înzestrate cu un suflet propriu, original, iar un ornament de masă nu are puteri suficiente pentru a *străpunge* stratul gros al individualității. Nici modelele construite în planul națiunii nu se suprapun masei, deoarece, în primul rând, prefigurarea națională se trage dintr-o comunitate în care destinul este conținut implicit, iar în cel de al doilea rând, grupul-națiune este legat în mod organic de modelul său, ce conține o semnificație bine determinată. Cu privire la mase, Kracauer susține că formele acestora plutesc liber flotante fără să-şi trădeze originea. Ceea ce vrea să însemne imposibilitatea depistării unei surse originale ce ar fi prilejuit apariția acestor forme.

Aferentă acestei descrieri este și concepția despre impersonalul *se* tratat de Heidegger [5] ca un mod de a fi în lume a Dasein-lui, care face aşa cum fac *alții* şi nu ca cineva ca atare. Modelele maselor şterge toate referințele la individualitate, păstrând doar componenta statistică de prezență în calitate de element component, cum ar fi cărămizile dintr-o clădire. Componentele ce constituie masa se pot numi indivizi, însă în nici un caz individualități. Totuși, această organizare nicidecum nu se aplică națiunii, chiar dacă și ea presupune grupuri alcătuite din oameni. Distanța dintre masă și națiune devine cu atât mai mare cu cât ni se înfățișează mai clar raportarea tembelă şi ignorantă a masei

Revista NR 2_2019_.indd 179 03.07.2019 12:52:52

la viața subiectivă, pe care o mai putem numi și *viața lăuntrică*, a fiecărei *cărămizi* ce o edifică. Dat fiind faptul că figura națiunii este degajată din cuprinsul unei comunități, toți membrii săi sunt etichetați drept componente de valoare și nu sunt tratați doar în calitatea unui material de construcție. Astfel încât fiecare membru al acestei figuri este investit cu o valoare ce se relevă în capacitatea lui de a semnifica ceva mai mult decât este printr-o trimitere la un construct general precum ar fi națiunea. În așa fel Kracauer se apropie de teza sa centrală cu privire la esența ornamentului maselor, a cărui piatră de temelie este lipsa oricărei semnficativități extrinseci. Prin urmare, „ornamentul este pentru sine însuși scop în sine" [6, p. 117].

Această idee se referă la toate fenomenele de masă prezente în societate pe care Kracauer le abordează unul câte unul. Dansul, călătoria, revistele ilustrate, fotografia sunt doar câteva exemple în care se face vădită această idee. În spatele acestor fenomene din societate nu se mai găsește nici un sens, decât doar acela ce se afișează în față. În consecință aceste fenomene devin ornamente cu un sens intrinsec. Dacă odinioară baletul trimitea la un sens în care se conțineau configurațiile plastice ale vieții erotice, dansul contemporan, cum spune Kracauer, se limitează la etalarea unor mișcări ritmice care nu trimit la altceva decât la ele însele. Tot așa stau lucrurile și în cazul picturii și a fotografiei. O pictură este mai mult decât se arată într-un tablou, deoarece în ea se conține o semnificativitate ce trece cu mult peste granițele empirice ale suprafeței bidimensionale, revelând, de exemplu, intensitatea unei experiențe pe care a trăit-o pictorul la un moment dat. Fotografia, însă, își dezumanizează conținutul, înlăturând orice posibilitate de conferire a unui sens în afara celui care se arată pe șleau.

Ornamentul de masă se semnifică doar pe sine, nimic mai mult, iar masele ce se conțin în ornament nu iau act de acesta. Ca și în cazul analizei fotografiei, care la fel este un ornament, Kracauer evocă același exemplu imaginilor aeriene în care ornamentul nu rezultă din datele ce-l compun, ci apare deasupra acestora.

Fiind un rezultat al evoluției istorice a omenirii, ornamentele maselor apar pe fundalul confruntării petrecute între rațiunea *slabă* și *abstrasă* și natura luată în totalitatea forțelor sale. După Kracauer, această confruntare, pe care am putea-o denumi clasică pentru o parte din teoriile cu privire la sensul istorie, nu a ajuns nici pe departe la un sfârșit canonic, ci continuă și în prezent.

În afară de aceasta, o atenție specială merită calificativele *slabă* și *abstrasă* prin care se caracterizează rațiunea. De la ce judecăți ar trebui să pornim ca să înțelegem aceste trăsături definitorii pentru rațiune? Pentru început sensul cuvântului *slab* se clarifică atunci când îl relativizăm la ceva. Prin urmare, rațiunea este slabă în raport cu natura. Și tot în raport cu ea rațiunea este abstrasă, ceea ce ar însemna că natura se manifestă într-o concretețe brută, iar rațiunea este capabilă s-o disocieze în fragmente. Deci starea firească a rațiunii în istorie este cea de opunere în fața naturii.

Marile culturi ale popoarelor își găsesc resortul în natură, de altfel ca și gândirea mitologică ce vine în sprijinul menținerii puterii sale. Fiind edificate pe un temei natural, aceste culturi prin necesitate trebuie să ajungă la sfârșitul existenței, deoarece tot ce are o proveniență naturală este perisabil. Modelul după care funcționează gândirea

Revista NR 2_2019_.indd 180 03.07.2019 12:52:52

mitologică corespunde cu configurările generale ale organismului. Nu vom greși dacă vom spune că modul de a fi al unui organism nu este conflictual în raport cu natura din care face parte, ba dimpotrivă, organismul funcționează asemeni unei piese dintr-un angrenaj al naturii. Această lipsă de rezistență prescrisă în esența organismului se vede în deosebi în modul lui de a se lăsa în voia destinului, la fel și în simplul fapt doar de a reflecta datul naturii, iar suportarea puterii aplicată asupra sa nu-i trezește nici un impuls de răzvrătire.

Asemeni unor organisme sunt și societățile, astfel încât teoriile organice ale societății, ne sugerează Kracauer, sunt aferente naționalismului. În ambele cazuri este atinsă o scoarță mitologică imanentă prin care se legitimează unitatea de destin al națiunii, sau al societății ca un organism întreg.

Activitățile rațiunii depășesc natura. Obiectivul primar al acestor activități constă în obținerea și menținerea adevărului în lume [6, p. 121]. Iminența instaurării rațiunii în lume dezvăluie sensul evoluției istoriei, iar împreună cu rațiunea în lume se va încetățeni binele și dreptatea. Ne luând în considerație aspectul utopic al acestei concepții, ce devine tot mai persistent în Epoca Luminilor, schema confruntării rămâne viabilă încă de la începuturi, unde prin basme se întâlnește ideea triumfului adevărului asupra naturii. Puterea naturii se demantelează în fața ne puterii rațiunii, ce vine cu toată garnitura ei compusă din bine, adevăr și dreptate. În concluzie Kracauer susține că istoria este un proces de demitologizare, în care natura pierde în fața rațiunii.

O treaptă din acest proces de demitologizare este capitalismul. Gândirea sistemului economic capitalist face uz de resursele naturii, asigurând independența omului în raport cu forțele ei. Însă, nu trebuie să ne grăbim să credem că lucrurile stau până întratât de simplu și să începem să-i aducem laude capitalismului, prin care omul a izbutit să scape de sub dominația naturii. Fără îndoială, capitalismul este un produs firesc al dezvoltării rațiunii, însă raționalitatea ce operează în capitalism este diferită de cea a omului. Ca să evidențieze această diferență, Kracauer divide *ratio,* care e raționalitatea sistemului, și *vernunft,* care e rațiunea însăși. În nici un chip nu se are în vedere ne preocuparea gândirii capitaliste față de om. Ceea ce o diferențiază este caracterul ei de a fi abstractă, dat fiind acest fapt gândirea capitalistă înglobează toate manifestările umane, iar cea mai mare obiecție ce i se poate adresa este neputința ei de a prinde conținutul particular al vieții. Rațiunea nu se lasă mulțumită de modul în care sistemele economice, politice și sociale sunt concepute printr-o formă abstractă. Contrar abstractizării, cunoașterea particulară a rațiunii nu face din intuiție o vedere opacă, fiind determinată nu de sensul brut al concretului prins în planul vieții naturale, ci într-un sens derivat.

Așadar, marca prin care se identifică raționalitatea este puterea ei de abstractizare, însă ea este insuficientă pentru rațiune, care tinde să întreprindă o cunoaștere înscrisă în conținutul concret al lumii.

Abstracțiunea specifică lumii contemporane are un dublu înțeles. Într-o accepție, abstractizarea depășește natura și se ridică pe o treaptă mai superioară a rațiunii. Începutul acestei detașări poate fi atestat chiar în ansamblul teoriilor mitologice în care, se mai pot urmări secvențe de dependență față de natură. Iar avântul abstractizării se

Revista NR 2_2019_.indd 181 03.07.2019 12:52:53

face manifest mai ales în domeniul științelor naturii din epoca modernă, în care se realizează această abstractizare. În astfel de condiții, abstracțiunea devine un surplus de raționalitate raportat la natură. Deci, interpretată în această accepțiune abstractizarea este un instrument eficient dobândit de rațiune pe parcursul confruntării sale cu natura.

Într-un alt înțeles, abstractizarea este condiționată ea însăși de natură. Natura în acest caz servește drept o condiție necesară pentru geneza abstractizării. Ceea ce vrea să însemne că abstractizarea este un rezultat firesc al progresului natural al rațiunii. Din acest punct de vedere, abstractizarea nu se mai poziționează pe o treaptă superioară în raport cu natura, deoarece punctul de plecare pentru acest înțeles este rațiunea. Această situație în care ne-m pomenit se califică ca fiind una de-a dreptul paradoxală, dacă nu chiar bizară.

Prin prisma naturii abstractizarea se prezintă ca fiind separată de ea, pe când prin prisma rațiunii aceasta este văzută ca o continuare neîntreruptă a dezvoltării naturale a rațiunii. Așadar, pornind de la rațiune, putem spune că abstractizarea este un rezultat firesc al evoluției naturale a rațiunii, caracterizat printr-un *formalism gol*, care de fapt degajă natura, dându-i un spațiu extins de manevre și împiedicând cunoașterea rațională să pătrundă în esența ei. În rezultat, dominația abstractizării desemnează faptul că procesul de demitologizare deocamdată mai continuă și ar fi poate prea pripit să anunțăm sfârșitul acestui proces.

În paralel cu acest dublu înțeles al abstractizării, pentru Kracauer prinde contur o importantă dilemă a gândirii contemporane exprimată în opțiunea de a rezista rațiunii sau în opțiunea de a se deschide în fața ei. Gândirea contemporană este cea care trasează granițele pe care tot ea nu le poate depăși. Câmpul de manifestare a gândirii contemporane este dirijat din cadrul sistemului economic. Relația dintre maniera contemporană de a raționa și sistemul economic o putem califica ca pe una de tip redundant, din simplul motiv că gândirea contemporană se reflectă în acest sistem pe care tot ea l-a edificat. Dezvoltarea frivolă și neconstrânsă a capitalismului inserează un accent tot mai pronunțat pe o gândire abstractă ieșită de sub control. De asemenea, această gândire capitalistă ne scufundă într-o falsă concretețe.

În loc să contribuie substanțial asupra procesului de reprimare a forțelor naturii de către rațiune, abstractizarea se întoarce împotriva omului. Din momentul în care ea își instaurează dominația netăgăduită, omul este expulzat de sub protectoratul rațiunii. Pe măsură ce rațiunea devine tot mai abstractă controlul asupra omului se pierde tot mai mult. Nu putem vorbi despre o compatibilitate între o gândire abstractă și o cunoaștere concretă, ca și între un om ce gândește abstract și o cunoaștere concretă, deoarece acestea se exclud reciproc. Astfel, omul revine într-o stare de frivolitate a forțelor naturale.

Kracauer este convins că dezvăluirea părții esențiale a omului se produce pe calea raționalității, revenită cu noi forțe din abstractizare în domeniul concretului. Etapa în care prevalează raționalitatea abstractă, reprezintă starea intermediară de dezvoltare la care a ajuns rațiunea. Iar formalizarea, ce rezultă din abstractizare, se afișează ca un procedeu prin care raționalitatea capitalistă resuscită naturalețe în viața omului. Aceasta revine prin platitudinea proprie ornamentelor de masă în care se estompează orice urmă de individualitate și în care *supraviețuiesc* exclusiv niște forme comune pentru toți.

Revista NR 2_2019_.indd 182 03.07.2019 12:52:53

Ca element și purtător al ornamentului, omul nicidecum nu figurează ca natură și *spirit*, adică ca o ființă vie întrupată, ce se incintă într-o tonalitate vastă de trăiri subiective. Ceea ce transpare în modul său de a fi în ornament este omul determinat de raționalitate. Un exemplu elocvent pentru această idee este fotografia, ce este unul dintre produsele raționalității, motiv pentru care din perspectiva concepției lui Kracauer i se atribuie statutul de ornament.

În compoziția acestui ornament, luând în considerație cazul unui portret, se include o persoană concretă. În cazul în care nu am întâlnit-o niciodată în carne și oase ne vine greu să spunem ceva despre aspectul subiectiv al vieții sale. În schimb, pentru a spune ceva despre acea persoană din poză, care e purtătoare a ornamentului, nu e nevoie de o experiență ca atare a ei. Persoana din fotografie servește drept eșantion în care se reflectă și prin care își află expresia ornamentul. Ceea ce se relevă la suprafață, dincolo de viața privată a subiectului, sunt ornamentele ce se atestă în el.

O idee similară întâlnim și la Roland Barthes în însemnările sale despre fotografie în pasajul în care se referă la fotografia lui Richard Avedon în care apare chipul lui Wiliam Casby [1, p. 35]. Ornamentul lui Kracauer rezonează cu ceea ce numește Barthes mască. Disponibilitatea fotografiei de a viza un sens general se efectuează pe baza măștii, care transformă un chip fotografic în *produsul unei societăți și al istoriei ei*.

Poate că în cazul ansamblului de fete *tillegirls* lucrurile sunt și mai vădite. Formele obținute din urma mișcărilor bine ordonate ale dansatoarelor corespund ornamentului, pentru care fiecare fata luată în parte este irelevantă. Organicul și individualitatea sunt neglijate în vederea imersiunii în anonimat, fapt ce îndepărtează de adevăr. Cunoașterea abstractă „dizolvă contururile formei naturale vizibile" [6, p. 126], ceea ce corespunde cu o desubstanțializare a naturii.

Asupra ornamentului maselor la fel se aplică o dublă perspectivă, a naturii pe de o parte și a rațiunii pe de alta, din care se alcătuiesc înțelesuri contrare.

În primul înțeles, ornamentul maselor se dezvăluie din perspectiva naturii sau, mai exact, înțelesul ornamentului este captat din perspectiva teoriilor unității organice ale omului. În tabloul creat din această perspectivă ornamentul desubstanțializează natura. În aceste condiții reușesc să *supraviețuiască* doar acele elemente ale naturii ce deocamdată n-au ajuns să fie clarificate de rațiune. În fond, desubstanțializarea și clarificarea operate de rațiune ca un singur proces se suprapun formalizării. Clarificarea rațională a naturii presupune abstragerea unor forme valabile pentru cele mai multe cazuri ale ei, dar și excluderea elementelor a căror semnificație este irelevantă formei. Raționalitatea ce stă în spatele ornamentului reduce natura la o formă abstractă, secată de conținut prin desăvârșire. În cele din urmă, natura desubstanțializată este o natură formalizată printr-o gândire abstractă ce extrage doar forme, iar în ornamentele maselor întâlnim doar o natură formalizată. Exemplul artei tradiționale chinezești, în opinia lui Kracauer, ar trebui să ilustreze această formalizare, deoarece elementele naturale ale peisajelor, precum ar fi copacii, apa, munții, se transformă în simple semne ornamentale lipsite de un miez organic. Golite de conținutul lor natural, ornamentele nu mai *ascultă* de natură, ci de legile cunoașterii adevărului. Aceste forme reziduale ale „complexului uman de odinioară"

Revista NR 2_2019_.indd 183 03.07.2019 12:52:53

compun ornamentul maselor. Elementele împrăştiate ale ansamblului uman sunt organizate într-un mediu sensibil după un principiu raţional în stare să diminueze natura într-o formă pură, ce depăşeşte principiul ce-l dezvăluie pe om ca unitate organică.

Al doilea înţeles este oferit din perspectiva raţiunii, care, din câte s-a văzut, nu este identică cu versiunea ei din capitalism. Raţiunea, spre deosebire de raţionalitatea capitalismului, nu este doar abstractă, ciuruind conţinutul viu al naturii în vederea închistării sale în forme imuabile, ci rămâne acea raţiune prin care omul se poate face independent de natură. Intuit din planul raţiunii, ornamentul este şi el o formă funciar ce se trage din natură, ce se voalează într-o formă abstractă. Ornamentul se cufundă într-un „cult mitologic", care continuă să ne aducă la cunoştinţă posibilitatea omului de a se desăvârşi prin eliberarea de dominaţia naturii. Deci, ornamentul nu se prezintă în nici un fel ca o separe de natură. În această accepţie, ornamentul este raţional doar în măsura în care este comparat cu „reprezentările corporale concret nemijlocite" [6, p. 126]. În esenţă ornamentul este „o manifestare crasă a naturii în elementul ei cel mai inferior" [*ibidem*]. Acesta fiind motivul pentru care omul este abandonat în schimbul unui gol abstract ce este vizat de raţionalitatea capitalistă din spatele ornamentului.

Raţionalitatea proprie capitalismului se abate de la mersul firesc al istoriei în care raţiunea prinde la puteri în vederea abolirii presiunilor venite din partea naturii, *i.e.* raţiunea trebuie să fie mijlocul prin care omul s-ar face independent de natură. Inflexiunile iluministe ale raţiunii converg în aspiraţia de a pătrunde până-n *măduva* naturii, cu scopul de a o face accesibilă cunoaşterii. În acest plan al cunoaşterii naturii se iveşte marele privilegiu de a deţine control asupra ei. Ca să fie de succes, proiectul iluminist al modernităţii sondează resursele ce l-ar duce până la un bun sfârşit. Suma factorilor economici, politici şi sociali prilejuieşte apariţia raţionalităţii (*ratio*) specifică capitalismului. Cel mai distinctiv semn al acestei raţionalităţi este abstractizarea, identică cu formalizarea, în care omul nu-şi mai găseşte nici un loc. Rezultă că raţionalitatea specifică capitalismului face un pas dialectic înapoi spre natură, iar omul, în loc să fie eliberat, este scos din modul de ei funcţionare. Atât raţionalitate abstractă, cât şi natura manifestă o nepăsare faţă de subiectivitatea omului viu. Fluxul etanş al raţionalităţii capitaliste, ca şi acel al naturii de altfel, îşi continuă calea fără participarea directă a omului.

Raţionalitatea în versiunea ei capitalistă, în loc să-şi asume un rol de frunte în menţinerea mizei confruntării duse cu natura pentru emanciparea omului de sub *farmecele* ei, îşi schimbă macazul şi se alătură naturii abandonând acest proiectul uman. Chiar în sânul acestei raţionalităţi se naşte un element natural. Proprietatea originală al acestui element natural desemnează lipsa de transparenţă expusă în incapacitatea omului de a pătrunde în miezul lui. Natura şi raţionalitatea există *din capul lor*, ne luând în considerare, ba chiar ignorând în chip manifest orice implicare umană. Ele funcţionează în afara omului, care nu are nici o atribuţie la modul lor de a fi.

Unitatea organică, cosmopolită chiar, a omului este absorbită de ornament. În pofida acestui fapt, nu putem vorbi despre o recoltare a fundamentului uman din urma înlăturării determinărilor sale organice. Doar o componentă a masei este ceea ce rezistă înlăturării aspectului organic, aflată pe picior de egalitate cu elementele formale produse prin abstracţie în care omul ca atare este o *persona non grata*.

Revista NR 2_2019_.indd 184 03.07.2019 12:52:53

Așadar, lucrurile se află într-o coeziune organică naturală. Rațiunea *destramă* în fragmente această coeziune. Figura umană, de exemplu, este descompusă de rațiune pentru a fi apoi re-compusă pornind de la un adevăr general stabilit într-o formă vagă. Raționalitatea produce un model pentru mase eliminând orice element natural. În pofida acestui fapt, raționalitatea este slabă, pentru simplul motiv că în situația acestor figuri (modele, ornamente) nu prevede posibilitatea cunoașterii efective ce pornește de la condițiile clarității și transparenței ale respectivelor forme. Totodată, pe lângă această incapacitate, raționalitatea nu deține suficiente resurse pentru a-i diferenția pe oameni în mase.

După Kracauer, natura se refugiază de rațiune în planul abstractizării, ce se cataloghează, de fapt, ca o modalitate a rațiunii. Natura și abstractizarea împart aceeași apatie manifestată față de fluxul trăirilor subiective ale unui om concret. Natura și rațiunea abstractă excelează printr-o uniformizare în care toate elementele au aceeași pondere. Controlată parțial, natura continuă să persiste sub stratul raționalității abstracte. Camuflată în așa mod, ea face uz de semne abstracte pentru a se expune pe sine însăși.

Capacitatea unui semn de a se racorda la altceva decât ceea ce este, delimitează un semn abstract de unul ne abstract. Această diferență se învederează mai intens dacă aducem în discuție simbolul, a cărui esență constă în crearea unui racord dintre cel puțin două obiecte ce nu au nimic în comun dintr-un punct de vedere natural. Kracauer pomenește despre faptul că popoarele primitive și culturile religioase traduceau raționalitatea, ce avea putere asupra oamenilor ca simboluri.

Raționalitatea transpusă în ornamentul maselor disturbă puterea semnelor de a se referi la altceva, precum ar fi sensul originar al unui obiect. Ornamentele rămân *mute*, *i.e.* ele nu sunt la fel de grăitoare ca semnele care inițiază o coeziune dintre forma lor și conținuturi cu sens. Dezmuțirea ornamentelor este obturată de raționalitatea ce le produce. Ornamentul este un semn de suprafață care se reprezintă pe sine însuși și care corespunde cu forma vidă a cultului în care se face vădită lipsa de sens. Oricare o fi el sensul ornamentului efectiv nu are spațiu de manevră, motiv pentru care nu se poate depista în lipsa unei căi de exprimare. În lipsa sensului rămâne doar o formă vidă care se exprimă singur pe sine, nimic mai mult. Probabil, una dintre cele mai importante concluzii ale lui Kracauer se referă la dezacordul dintre raționalitatea capitalistă și rațiune, din care reiese o recădere în mitologie a ornamentului.

Fotografia în timp și în afara timpului

Chiar dacă apare pe o suprafață compusă din mii de puncte granulate imaginea fotografică nu poate fi redusă la acestea. Mai mult decât atât, imaginea fotografică nici nu se referă la aceste puncte, ci la obiectul ce apare și se profilează în ea. Obiect al fotografiei devine tot ce poate fi întâlnit în experiența noastră cotidiană, pornind de la o persoană familiară nouă, pe care o cunoaștem bine datorită imersării sale în efectivitatea mediilor noastre de trai și ajungând la o persoană cunoscută indirect doar datorită mediilor puse la dispoziție de internet sau tv printr-o sumă enormă de texte, poze sau material video, în afară de asta suntem capabili să recunoaștem într-o fotografie casa bunicilor noștri din satul lor natal, dar la fel de bine putem recunoaște și Colosseum-ul pe care unii din noi nu l-au văzut niciodată în realitate, la astea se mai adaugă și dexteritatea de a identi-

Revista NR 2_2019_.indd 185 03.07.2019 12:52:54

fica într-o poză un eveniment, indiferent de prezența noastră la el, fie vine vorba despre o poză de la woodstock sau de la nunta unui prieten. Cu ajutorul fotografiei străpungem spațiul și timpul, întâlnind obiecte aflate la o distanță imensă în Univers precum o gaură neagră sau evenimente istorice dintr-un trecut irevocabil, precum debarcarea trupelor aliate în Normandia redate în fotografiile lui Frank Capra. Experiența anterioară servește drept condiție pentru recunoașterea unei persoane concrete dintr-o poză. În cazul în care fotografia este veche și-și pierde contactul neîntrerupt cu prezentul, suntem predispuși să avem încredere în ceea ce vedem, din simplu motiv că dispunem de o minimă siguranță pentru a legitima relația de asemănare dintre fotografie și realitate. De regulă, însoțim fotografiile cu o confirmare relatată printr-o tradiție orală că, de exemplu, persoana din fotografie e de fapt cineva anume în tinerețe, care din cauza scurgerii anilor nu mai arată acum la fel ca în poză. În condițiile în care această tradiție orală, ce vine în pachet cu o fotografie trecută în timp, lipsește – un fapt prin care se atestă obturarea contactului efectiv cu prezentul, identitatea persoanei fotografiate va fi greu de reconstruit, dacă nu chiar imposibil. Dintr-un punct de vedere ontologic, o fotografie veche devine cu atât mai problematică cu cât ea nu mai satisface sarcina trimiterii către un obiect concret din realitate, precum ar fi o persoană vie.

Kracauer, a cărui concepție cu privire la fotografie și tehnică în genere o vom analiza în amănunt în acest articol, susține că *asemănarea nu mai servește la nimic,* [6. p. 82] odată ce persoana apărută în fotografie nu poate fi regăsită în realitatea efectivă a celui care se uită la o fotografie cu ea. Un raport de asemănare se edifică pe baza corelării a cel puțin doi factori, dintre care unul trebuie să conțină criteriul de adecvare pentru altul. Atestarea unei asemănări dintre o imagine fotografică și obiectul reprezentat de ea presupune o serie de experiențe anterioare în care respectivul obiect a fost perceput în mod original și care servește drept un criteriu de validare pentru recunoașterea sa printr-o sinteză de asemănare. În cazul în care acest set de experiențe lipsește, asemănarea nu-și poate împlini sarcina. În virtutea faptului trecerii timpului, omul *viu*, contemporan cu momentul în care a fost fotografiat sau cel puțin aflat într-o apropiere relativă cu acel moment, este pulverizat și dat dispariției, iar ceea ce rămâne este ansamblul formelor vestimentare de epocă în care se înfățișa persoana din fotografie. În cele din urmă, cei care n-au avut nici o experiență perceptuală (originală) cu obiectul fotografiat sunt tacit obligați să admită că cel din fotografie e un acel cineva despre care se spune că e.

În acest sens, fotografia se determină ca o posibilitate de recuperare a trecutului. Amintirea unei experiențe anterioare în care a fost întâlnit obiectul fotografiat se determină ca o condiție necesară pentru stabilirea unui raport de asemănare. Cunoașterea momentului trecut în care cineva a fost prins de cameră într-un fel anume nu este totuși lipsit de lacune. Cea mai „gravă" scăpare scoate la iveală incapacitatea amintirii, a cărui resort este experiența originală, de a reconstitui modul exact în care era la momentul fotografierii obiectul ce apare *acum* în fotografie. Motiv pentru care, în lipsa experienței și respectiv a amintirii unui obiect, cel care se uită la o fotografie trebuie să cedeze în fața declarațiilor că în poză apare anume *aceast*ă persoană într-un mod al ei de a fi dintr-un trecut îndepărtat. La nivel ordinar, cunoașterea trecutului prin fotografie are loc în lipsa obiectului reprezentat de ea.

Revista NR 2_2019_.indd 186 03.07.2019 12:52:54

O fotografie făcută într-un prezent recent dezvăluie chipul cuiva care printr-un minim efort poate fi întâlnit într-o experiență directă cotidiană. Posibilitatea de a întâlni originalul este inclusă în registrul experiențelor noastre directe. În opusul fotografiilor în care se reflectă câmpul prezentului recent stau fotografiile în care legătura cu prezența efectivă a originalului nu se atestă în nici un chip. Astfel încât, în fața mea în cea mai ultimă instanță va sta doar chipul din fotografie. Corelarea cu originalul nu este posibilă. Asta nu înseamnă că fotografia își pierde funcția sa de trimitere la un obiect. Dimpotrivă, referirea persistă. Or, aici avem două laturi în care raportarea la referentul fotografiei rezonează în funcție de prezența sau absența lui în amintirea celui care se uită la o fotografie.

Dacă e să ne referim în continuare la exemplul lui Kracauer cu fotografia unei *dive*, care între timp a devenit bunică, va fi evident că, pe de o parte, va fi cineva care își aduce aminte de bunică pe baza unor experiențe directe anterioare, cum ar fi copiii ei, iar pe de altă parte, vor fi cei care n-o pot recupera în amintire din simplu motiv că n-au întâlnit-o așa cum se arată în fotografia respectivă. Celor din urmă nu le rămâne decât să accepte *diva* din fotografie ca fiind bunica lor dintr-un trecut îndepărtat.

Din câte se vede, imposibilitatea de a întâlni obiectul în experiență, dar și lipsa amintirii unui mod de a fi dintr-un trecut îndepărtat al acestuia, deturnează referința fotografiei de la obiectul original către ea însăși. Prin urmare, medierea care de regulă leagă omul dintr-o poză cu prezența lui efectivă este obstrucționată, astfel încât fotografia devine izolată și ruptă de originalul său în condițiile în care nu există nici o amintire a originalului și nici a unei posibilități de a-l atesta în experiență pe acesta.

În consecință chipul din fotografie își găsește ecoul în originalul de care ne putem aminte și pe care îl putem atesta în cotidian. În celălalt caz, raportul se va reduce la un privitor și la o fotografie, care se referă la ceva despre care nu putem spune nimic în cuprinsul experienței directe efective sau amintirii în care acesta poate fi readus. Altfel spus, raportul se reduce strict la doi operatori, și anume la privitor și la imaginea fotografică.

Totuși, vizarea nu dispare cu totul, aceasta nu este îndreptată către ceva concret ca atare, ci către unele chestiuni luate în genere. Deși referințele ei nu dezvăluie identitatea ca atare a obiectelor, determinându-le la un nivel general, fotografia continuă să se refere la ele prin ceea ce este reprezentat în ea. Nu voi avea nici un dubiu că ceea ce se arată într-o poză dintr-o revistă de specialitate este o persoană care ține în mână o lulea, dar fără amintirea și întâlnirea ei, ba și mai mult, fără mărturia altor persoane care au cunoscut-o, nu voi putea spune cine este anume această persoană.

Racordarea directă la un obiect presupune o cuplare din care rezultă o influență suportată de operatorul (subiectul) interacțiunii pentru care obiectul se deschide într-o dimensiune a unei istorii autentice de experimentare și cunoaștere din care se desprinde o semnificație. Revenind la exemplul cu fotografia divei, se observă modul în care nepoții acesteia sunt nevoiți să accepte că în această poză este reprezentată bunica lor, chiar dacă nu-și pot aduce aminte că arăta astfel în tinerețe.

În vederea completării acestui exemplu, să revenim la fotografia unei persoane care ține în mână o lulea. Despre ea sunt constrâns să spun că este Mircea Eliade, dar de unde știu eu că cel din poză e anume Mircea Eliade? De fapt, văd un bărbat chel, cu niște ochelari mari cu lentile groase, care ține o lulea. Sunt anunțat prin pregătirea mea

Revista NR 2_2019_.indd 187 03.07.2019 12:52:54

culturală, în care m-am format, că cel din fotografie este Eliade, în pofida faptului că nu l-am întâlnit niciodată în carne și oase.

Interesul pentru fotografiile vechi devine mai mare îndeosebi atunci când realizăm că acestea re-aduc în fața ochilor o persoană care a încetat să mai fie în felul în care e reprezentat în imaginea fotografică. Deci, nu mai trimite către o persoană ca atare, pe care, dacă vrem, o putem atesta în experiență. Mai mult decât atât, Kracauer utilizează calificativul vieții pentru a revela neputința revenirii în punctul său în clipa din care a decurs în primă instanță persoana din fotografie.

În astfel de condiții asemănarea sau *mimesis-ul* platonic, ceea ce ar trebui să caracterizeze un semn iconic, precum și este în particular fotografia, este sistată în baza faptului că nu mai servește la nimic. Este necesar să atragem atenția asupra faptului că Kracauer nu vorbește despre o înlăturare a asemănării din rândul atributelor fotografiei. La fel ca și în cazul funcției de referință, imaginea fotografică nu suspendă asemănarea, ci o întreține la un nivel general. Stratul ce-l preocupă pe Kracauer se regăsește în cel mai concret mediu cotidian cu putință. Motiv pentru care ne uităm cu alți ochi, dintr-un alt prezent, la prezentul trecut dintr-o poză fotografică. Acele forme prin care cineva se manifestă și în aceeași măsură își revelează identitatea sunt întâlnite în câmpul prezentului viu, ca mai apoi, odată cu succesiunea neîntreruptă a timpului, să le evacueze din actualitate. Așadar, revenind la exemplul de mai sus, nu-mi amintesc de acel cineva că era exact așa cum apare în fotografie. Persoana de care îmi amintesc nu seamănă cu persoană din fotografie. Prin urmare, între persoană amintită și persoana din fotografie se iscă o disonanță la nivelul recunoașterii. Iar dacă nu mai percep persoana de care îmi aduc aminte - o condiție indispensabilă pentru recunoașterea ei - ce-mi rămâne să văd în această fotografie? Dat fiind acest fapt, percepția nu se circumscrie în identificarea persoanei ca atare. Percep fără nici un impediment o persoană care îmi este necunoscută din cauza lipsei unei amintiri în care ea ar apărea măcar aproape la fel ca în fotografie. În felul în care urmează aflu că în fotografie e reprezentat cineva pe care îl știu, însă nu-mi pot aduce aminte că a fost în modul în care mi se arată în fotografie. În rezultat, reiterez întrebarea: Ce-mi rămâne să fac? Să cedez sub presiunea dovezilor venite din partea unor martori care dețin o amintire a chipului specific livrat în fotografie. Dovezi care, de altfel, pot fi și ele obținute nu neapărat din prima sursă, adică dintr-o experiență originală, ci *din auzite*. O altă opțiune pe care aș avea-o în lipsa unei conexiuni dintre amintire și fotografie ar fi să-mi plimb privirea peste întreaga suprafață a fotografiei, oprindu-mă la fiecare detaliu aparte, cum ar fi, de exemplu, particularitățile vestimentare.

Kracauer descrie perspectiva din care bunica în percepția nepoților, care n-au cum s-o țină minte tânără și zveltă, se afișează drept un manechin al unei perioade de timp deja trecute „ce ilustrează propriul său veșmânt temporar" [6, p. 83]. Persoana ce nu mai este vie se fragmentează și se diluează în detaliile specifice ale vestimentație și ale coafurii de epocă, ce sar în față și captează atenția. Fiind redusă la aceste amănunte, persoana se refasonează într-o mostră pe care se afișează acestea. Lipsa *purtătorului* dislocă atenția în planul formelor prin care acesta se face văzut. În rezultat, avem de-a face cu o serie de decorațiuni patente ce se desprind de *soclu* pe care apar și se fac autonome.

Persoana, bunica din exemplu lui Kracauer, este transformată într-un soi de suport sobru pe care se distinge această ornamentare. Retragerea persoanei propriu-zise din

Revista NR 2_2019_.indd 188 03.07.2019 12:52:54

componentele degajării sale vestimentare stârnește prilejul de captare a unei clipe din ireversibila succesiune a timpului de către cel care se uită la fotografie. Totuși, Kracauer ține să clarifice, timpul nu este fotografiat în același fel ca zâmbetul de pe buzele divei sau cocul din coafura acesteia, prin urmare, fotografia poate să reprezinte timpul prin tot ce se conține în ea. Iar dacă fotografia ar putea cumva să confere durată acestor componente, atunci, fiind durabile, nu s-ar reține în afara timpului. Mai mult decât atât, în mod contrar, conchide Kracauer, timpul și-ar face imagini din aceste componente - din zâmbetul și cocul divei. Kracauer sesizează o incompatibilitate în raportul dinte fotografie și timp, care, în principiu, devine și mai evidentă odată cu trecerea timpului. Imaginea fotografică stă pe loc, nu are durată inerentă, ceea ce o poziționează în afara timpului.

Trebuie să fim atenți în acest moment la straturile prin care ne este dată o fotografie și să nu confundăm suprafața reică a imaginii, pe care o experimentăm direct, cu imaginea ca atare în care ne apare un chip de om. Discordanța ce separa fotografia de timpul *viu* se atribuie imaginii și nu suportului pe care aceasta apare. În mod cert, suportul are o durată și se poate învechi printr-o schimbare de culoare, în cazul hârtiei, sau poate să-și piardă din intensitate și contrast dacă vine vorba despre uzajul tehnic al unui ecran. Deci, având o durată, noi mergem mai departe în timp, iar imaginea fotografică a unui chip nu se mai urnește din locul în care a fost *concepută,* fiind scoasă din fluxul viu al lucrurilor din lume.

Raportul dintre fotografie și amintire

Încă o legătură pe care o stabilește Kracauer este aceea dintre fotografie și istorism. Pornind de la filologia goethiană, care e guvernată de principiul gândirii istorice, Kracauer clarifică esența istorismului. Conform istorismului, se poate vorbi despre ce este un fenomen doar dacă acesta este recuperat prin geneza și succesiunea lui temporală. Pornind de la dorința de a surprinde realitatea istorică a unui eveniment, trebuie să acceptăm condiția unei refaceri fără lacune în succesiunea lui temporală. În istorism este alimentată convingerea că sensul unui eveniment poate fi cunoscut în condițiile în care acesta este reflectat fără cusur în orice moment din evoluția sa temporală. Cu cât mai exact este reflectat evenimentul în continuumul lui temporal, cu atât mai mult cresc șansele de a revela adecvat sensul acestuia.

În paralel cu istorismul și fotografia își revendică dreptul de a ilustra un continuum. Or, spre deosebire de istorism, fotografia înfățișează un continuum spațial. Chiar dacă se deosebesc prin faptul că urmăresc să ilustreze diferite nivele ontice ale realității - timpul și spațiul – istorismul și fotografia au în comun tendința „obsesivă" de a înfățișa *tot* cu amănunt fără implicarea vreunui criteriu de cuantificare a importanței unui element față de altul. Atât istorismul, cât și fotografia pistonează în reținerea și arătarea tuturor detaliilor ale unei scene sau ale unui eveniment. Motiv pentru care Kracauer se simte îndreptățit să relateze funcția istorismului prin operarea fotografierii. Prin urmare, istorismul fotografiază timpul în neîncetata continuare a lui, iar această fotografie temporală se regăsește într-un „film gigantic" [6, p. 84] în care sunt acroșate toate laturile posibile luate împreună.

În prelungirea scurtei sale analize cu privire la raportul dintre istorism și fotografie, Kracauer se implică în explorarea legăturii dintre fotografie și amintire. Cu ajutorul

Revista NR 2_2019_.indd 189 03.07.2019 12:52:54

ambelor ne putem recupera trecutul. Diferențele între acestea apar în câmpul manierei în care ne sunt livrate lucrurile din trecut. Din capul locului, pentru o delimitare tranșantă între conceptele fotografiei și cele ale amintirii e firesc să fie descris modul în care funcționează acestea două. Așadar, amintirea în esența ei nu poate fi niciodată exhaustivă, atrăgând după sine crâmpeie de conținut spațial sau temporal: „Amintirea nu cuprinde ca atare nici o apariție spațială totală și nici derulare temporală totală a faptului vizat de ea"[6, p. 84].

Datele precise sunt irelevante pentru amintire. Fluctuațiile ei dinamitează distanțele temporale. Fiind selectivă în funcție de structura și scopul ei, amintirea, după Kracauer, poate refula, falsifica sau accentua unele aspecte ale obiectului său. Evidența acestui fapt îl putem urmări în oricare amintire individuală deținută de fiecare din noi. Indiferent de conținutul scenelor de care își amintește un om, aceste scene *semnifică ceva cu privire la el însuși*, *fără ca el să știe neapărat ce anume semnifică ele*. Se are în vedere implicarea, participarea directă, prezența în miezul evenimentului în care cineva este afectat în câmpul unui larg diapazon de trăiri. Simplul fapt că amintirile sunt păstrate indică o semnificație aparte pentru subiectul care e și deținătorul acestora.

Una și aceeași scenă poate avea o semnificație cu totul aparte pentru cineva anume, însă această semnificație nu poate fi distribuită cu aceeași valoare altcuiva pe care aceasta nu-l atinge absolut cu nimic. În acest context, semnificațiile nu mai sunt ca niște bunuri comune, distribuite omogen. În urma interacțiunii mele cu un lucru pe care-l consider ca având o valoare pozitivă sau negativă pentru mine, se desprinde o istorie particulară a corelării mele cu acesta din care se reifică o semnificație ce mă vizează în particular doar pe mine.

Nicidecum nu se are în vedere faptul că sensul unui lucru rămâne izolat la nivelul experimentării sale subiective. Dimpotrivă, la nivelul intersubiectivității recunoaștem un sens al lucrului, care este valid atât pentru mine, cât și pentru altcineva. Altfel spus, în sensul unui lucru se reflectă esența sa, care poate fi prinsă de oricine, și de aceea vom avea în vedere același sens atunci când vom vorbi despre, de exemplu, un cal. La acest nivel eidetic, fără să sufere vreo schimbare, calul rămâne cal pentru oricine. Însă la un nivel particular forma generală a calului se umple cu un conținut provenit dintr-o experiență subiectivă. Având în față un cal, îl voi identifica fără probleme că este un cal, dar totodată îl voi experimenta ca pe anume acest cal, ce stă în fața mea și paște. Concretitudinea *acestui* cal în nici un chip nu-i denaturează sensul lui de cal în genere. Mai probabil ar fi să spunem că îl întregește prin adăugarea unei dimensiuni cotidiene. Suntem capabili să vorbim din perspectiva aceluiași sens despre un lucru, dar mai avem în vedere și un sens particular valabil pentru fiecare din noi. Ceea ce face ca o întâmplare să se aglutineze în memorie este sensul ei distinct rezultat dintr-o experiență subiectivă originală.

În filmul *Rashōmon* în regia lui Akira Kurosawa se prevede aceeași idee a sensului particular diferit de la om la om dat unei singure situații. Reconstituirea are loc prin istorisirile mai multor participanți și martori oculari, printre care se numără banditul, soția, samuraiul și tăietorul de lemne. Cu toate că reflectă o singură scenă, reamintirile variază de la unul la altul. Ceea ce le determina să fie diferite este sensul particular prin care s-a acordat fiecare la acea împrejurare.

Revista NR 2_2019_.indd 190 03.07.2019 12:52:55

Aşadar, amintirea păstrează un dat în virtutea faptului că el semnifică ceva. Fotografia surprinde datul ca pe un continuum spațial sau temporal, ceea ce vrea să însemne că amintirea şi fotografia sunt organizate după principii diferite. Amintirile nu se confundă cu reproducerile fotografice. Din perspectiva fotografiei, evenimentele reproduse apar ca simple fragmente, deoarece, susține Kracauer, fotografia nu reflectă şi nu dezvăluie sensul evenimentelor, datorită căruia acestea încetează să fie nişte simple fragmente spațiotemporale. Modul propriu în care lucrează fotografia este tăgăduit de amintire, pentru care tot conținutul fotografiei reprezintă „un amalgam compus în cea mai mare parte din deşeuri irelevante" [6, p. 85].

Un loc aparte în câmpul analizei lui Kracauer îl ocupă conținutul de adevăr al imaginilor amintirii (obiectelor amintite). Imaginile amintirii rămân confuze, ambigue şi „mate ca sticla opalescentă", [6, p. 85] fiind împotmolite în activitatea nestăpânită a pulsiunilor. Ceea ce le limpezeşte este cunoaşterea. Facultatea cunoaşterii eliberează conştiința de pulsiunile sufletului şi o ajută să rețină în amintire conținuturi ce vizează adevărul condensat într-o imagine pe post de prototip. Anume la conținutul acestei imagini se reduc toate celelalte imagini ale acestui obiect. În cuprinsul imaginii model a amintirii este derulat „ceea ce e cu adevărat e de neuitat", [6, p. 86] astfel încât „imaginea din urmă a unui om este istoria lui autentică" [6, p. 86]. Din această imagine sunt excluse toate elementele şi părțile irelevante, care nu corespund sensului *adevărat* al obiectului amintit, dar mai bine-zis al omului ce s-a întâlnit cu aceste obiecte. Omul înfățişează istoria lui autentică prin imersiunea unor fragmente din conformația lui naturală şi coeziunea aparentă a individualității sale.

Kracauer apelează la exemplul monogramei pentru a consolida ideea lui cu privire la *cea din urmă* imagine model întipărită în memorie, care este clădită ca urmare a unei selecții înfăptuite după criteriul ponderii semnificațiilor acordate împrejurărilor din viața unui om. Monograma, asemeni conformației naturale, este constituită din linii arcuite ce se întrepătrund şi din care se formează numele unei persoane. Specificul monogramei constă în capacitatea de a concentra în câteva linii arcuite ce se întrepătrund numele şi prenumele unei persoane. Aceste linii, după Kracauer, au tocmai în calitatea lor de ornament, semnificație. Probabil, la rândul ei şi *cea din urmă imagine* deține proprietatea de a însuma toate aspectele valoroase pentru viața unui om.

Din această cauză Kracauer este de părerea că mai curând vom putea descoperi o istorie autentică într-o legendă sau într-un basm genuin, fiind concentrată în ele la fel ca şi în cazul monogramei, decât într-o fotografie a unui om în care „istoria sa este îngropată sub un strat de zăpadă" [6, p. 86].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Barthes. R. Camera luminoasă. Cluj: Ideea Design&Print, 2010. 110 p.
2. Coccia. E. Viața sensibilă. Cluj: Tact, 2012. 114 p.
3. Flusser. V. Gesturi. Cluj: Ideea Design&Print, 2015. 240 p.
4. Flusser. V. Pentru o filosofie a fotografiei. Cluj: Ideea Design&Print, 2003. 128 p.
5. Heidegger. M. Fiinţă şi timp. Bucureşti: Humanitas, 2012. 676 p.
6. Kracauer. S. Ornamentul maselor. Cluj: Tact, 2016. 427 p.

Revista NR 2_2019_.indd 191 03.07.2019 12:52:55

CHESTIONAREA FILOSOFICĂ: PRACTICA RADICALĂ A LUI OSCAR BRENIFIER

PHILOSOPHICAL QUESTIONING: THE RADICAL PRACTICE OF OSCAR BRENIFIER

Alexandru COSMESCU, ***doctor în filologie,***
Institutul de Istorie
khoraa@gmail.com

Rezumat

În textul de față sunt analizate aspectele esențiale ale practicii de chestionare filosofică, o formă de filosofare în tradiția socratică cultivată de Oscar Brenifier. Sunt subliniate aspectul radical democratic al acesteia (oricine poate chestiona, oricine poate fi chestionat, independent de backgroundul social sau intelectual al acestuia), pedagogia radicală a lui Brenifier (însăși practica de chestionare cultivă celui chestionat o serie de atitudini care îi permit, ulterior, să repete acest proces cu alții) și angajamentul radical față de o formă de filosofare orală și improvizațională.

Cuvinte-cheie*: practică filosofică, consultație filosofică, chestionare radicală, Oscar Brenifier.*

Summary

In the present text we analyze several essential aspects of philosophical questioning, a form of philosophizing in Socratic tradition, cultivated by Oscar Brenifier. I emphasize its radically democratic aspect (anyone can question, anyone can be questioned, regardless of her social or intellectual background), Brenifier's radical pedagogy (the practice of questioning itself develops, in the questioned person, several attitudes that allow her to repeat the same process with others), and the radical commitment towards a form of oral and improvisational philosophizing.

Keywords*: Philosophical Practice, Philosophical Consultation, Radical Questioning, Oscar Brenifier.*

Articolul de față își propune trecerea în revistă a câtorva aspecte fundamentale ale practicii filosofice în stilul lui Oscar Brenifier. Sursa de bază a familiarizării cu această practică a fost participarea, pe parcursul anilor, la cinci seminare internaționale rezidențiale de filosofie practică organizate de O. Brenifier, precum și practica de consultație filosofică pe care am desfășurat-o, săptămânal, *online* și față către față, în perioada 2017-2019, sub supervizarea lui Brenifier și a altor filosofi practicieni, în cadrul Institutului pentru Practici Filosofice. În cadrul acestui articol, voi porni de la o descriere a ce se întâmplă efectiv într-o ședință de consultație filosofică, identificând aspectele esențiale ale practicii de chestionare; ulterior, voi examina, în baza unei prezentări inedite a lui O. Brenifier, două aspecte ale lucrului asupra atitudinilor în contextul practicii filosofice; în al treilea compartiment al acestui articol mă voi opri în detaliu asupra structurii și funcțiilor lucrului în grup în cadrul atelierelor de filosofie; voi trece în revistă specificul lucrului *online*, care, surprinzător, devine unul dintre mediile predilecte pentru filosofia practică. În cele din urmă, voi reliefa trei dimensiuni ce subliniază caracterul radical al practicii filosofice în stilul lui Oscar Brenifier.

Revista NR 2_2019_.indd 192 03.07.2019 12:52:55

Ce se întâmplă într-o ședință de consultație filosofică?

„Practica filosofică" în stilul lui Oscar Brenifier [cf. 1] constă, de obicei, într-o interacțiune verbală dintre două sau mai multe persoane care reflectează împreună, pornind fie de la o întrebare pe care una dintre aceste persoane o consideră relevantă personal, fie de la un text filosofic clasic, un obiect artistic, un exercițiu etc. Formatul de dialog între două persoane este numit, în comunitatea practicienilor, „consultație"; atunci când dialogul este practicat în grup, poartă, de obicei, numele de „atelier". Diferența dintre o „consultație" și un „atelier" nu este una tranșantă: ambele operează în moduri similare, deși, evident, fiecare dintre ele permite recursul la tehnici diferite – sau accentul pe aspecte diferite.

Punctul de pornire al unei consultații contează mai puțin, deși, în practică, cea mai răspândită variantă de începere a unei ședințe rămâne a fi o întrebare pusă de persoana care solicită consultația. De obicei, este o întrebare care vizează însuși felul de a fi în lume al persoanei care a venit să solicite acea ședință – numită, de obicei, în comunitatea practicienilor de consiliere filosofică, „client". Specificul acestui punct de pornire determină, într-o mare măsură, cursul pe care îl ia conversația. Relevanța personală a întrebării puse este cea care face conversația să revină permanent la o sferă a „personalului", utilizată ca fundal al explorării teoretice.

O persoană pune o întrebare. De obicei, o întrebare care o vizează *personal* – care o vizează anume pe ea ca persoană. Respectiv, inițiativa explorării acestei teme îi aparține clientului – el decide *ce anume* se va explora. Însă, din acel moment, se instaurează o asimetrie între participanții la dialog – în bună tradiție socratică. Asimetria despre care este vorba aici e una a rolurilor atribuite participanților: după întrebarea inițială a clientului, rolul de „interogator" revine practicianului.

Cu titlu de ilustrare, atât a uneia dintre strategiile posibile de începere a unei ședințe de practică filosofică, cât și a stilului de desfășurare a ei, prezentăm, în traducere, un fragment dintr-o transcriere a unui dialog între Oscar Brenifier și o clientă a lui, Virginie [2]. Întrebarea clientei era: „A filosofa te face oare mai bun?"

„Brenifier: Ce sens dai întrebării tale? Dacă întrebarea mea ți se pare grea, alege termenul care, după tine, merită elucidat.

Virginie: Mai bun, pe care l-aș defini în felul următor. Este mai bun cel care e mai capabil să se conducă de regulile morale sau de cele ale societății.

B: Avem aici o intersecție unde se prezintă două concepte: morală, societate. Care ți se pare cel mai important?

V: Morala.

B: În acest caz, obținem: este mai bun cel care e mai capabil să se conducă de regulile morale. Ești de acord?

V: Da, desigur.

B: Dar atunci care ar fi sensul verbului *a filosofa*?

V: Filosofarea permite găsirea unui sens al vieții mele.

B: Avem aici de a face cu aceeași idee? A fi mai capabil să te conduci de regulile morale și a găsi un sens vieții înseamnă același lucru?

Revista NR 2_2019_.indd 193 03.07.2019 12:52:55

V: Nu, pentru că a căuta un sens e ceva strict personal, în timp ce morala este colectivă sau, cel puțin, dirijată spre alții.

B: Obținem deci următoarea reformulare a întrebării inițiale: ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții permite oare să devii mai capabil să te conduci de regulile morale? Asta are sens pentru tine?

V: Nu, e perfect obscur pentru mine.

B. În acest caz, înseamnă că ai deja răspunsul la întrebarea ta. A filosofa nu poate, în acest sens, să te facă mai bun. De ce m-ai căutat atunci ca să examinezi această preocupare?

V. De fapt, aș dori să fiu mai morală în existența mea. Mai mult asta e preocuparea.

B: Deci, ce ar putea fi moral în actul de a filosofa – care, pentru tine, e ceea ce poate să ajute la găsirea unui sens vieții tale?

V: Filosofarea poate fi un exemplu pentru alții.

B. Exemplu de ce?

V. Nu știu."

Ceea ce observăm, citind o asemenea transcriere, este în primul rând asimetria rolurilor.

Brenifier – în calitate de filosof practician – este cel care pune întrebări; Virginie, ca și clientă, răspunde la ele. Asimetria unei ședințe de practică filosofică este menținută, în acest fel, pe toată durata ei. În timpul unei ședințe, activitatea esențială a practicianului este să pună întrebări, având, mai rar, alte tipuri de intervenții discursive – parafraze, obiecții, explicații. Clientului i se solicită să răspundă la întrebările puse.

Ceea ce se urmărește, prin întrebări, este, în primul rând, scoaterea la iveală a unor lucruri care erau implicite în formularea inițială a întrebării clientului sau în replicile sale ulterioare. În această ședință, clarificarea este una a „sensului personal" al conceptelor-cheie din întrebarea pusă de Virginie. Astfel, întrebarea ei, *A filosofa te face oare mai bun?* se transformă, după un proces de elucidare a sensului, în „ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții permite oare să devii mai capabil să te conduci de regulile morale?" – o formulare destul de greoaie, care i se pare „perfect obscură" interlocutoarei lui Brenifier, deși Brenifier utilizează, în reformulare, doar definirea / precizarea sensului termenilor pe care i-a propus-o clienta sa: „a filosofa" devine „ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții", iar „mai bun" devine „mai capabil să te conduci de regulile morale". Ceea ce se descoperă, prin această reformulare, este că o întrebare inițială care utilizează cuvinte aparent clare și, iarăși aparent, cu o valoare afectivă specială pentru client se transformă în ceva „perfect obscur" atunci când pentru „cuvintele mari" se utilizează reformulări cotidiene. O întrebare de tipul *a filosofa te face oare mai bun*? pare să fie o interogație cu privire la valoarea pe care poate s-o aibă filosofarea pentru viață; o presupoziție a acestei întrebări pare să fie că „este bine să fii bun", că filosofarea ar avea valoare, mai ales în măsura în care te-ar face mai bun. Or, atunci când „cuvintele mari" și abstracte sunt înlocuite cu niște formulări mai transparente, legătura dintre ele se pierde. Te poți întreba, *in abstracto,* cu privire la legătura dintre filosofare și faptul de a deveni mai bun; dar „ceea ce permite descoperirea unui sens al vieții" – un sens personal – nu pare să aibă o legătură evidentă cu „a deveni mai capabil să te conduci de regulile morale". Cu alte cuvinte, unul dintre lucrurile pe care le face un practician,

Revista NR 2_2019_.indd 194 03.07.2019 12:52:56

atunci când este confruntat cu o întrebare a clientului, este să analizeze întrebarea – să vadă ce „zace" de fapt în ea. Care este miza ei. Și, uneori, prin această muncă asupra conceptelor – sau asupra sensurilor – întrebarea însăși se dizolvă. Apare drept irelevantă. Și ceea ce iese la iveală este *motivația* din spatele întrebării: ceea ce a împins-o pe Virginie să întrebe „a filosofa te face oare mai bun?" este dorința ei de a fi „mai morală în existența ei". Ceea ce îi oferă lui Brenifier o nouă temă de examinare în continuarea șirului de întrebări deja adresate.

În al doilea rând, în afară de „scoaterea la iveală" a implicitului (ceea ce Brenifier numește *aprofundare*), chestionarea mai urmărește *problematizarea* punctelor de vedere expuse de celălalt [1, p. 46-47]. Este ceea ce am putea numi dimensiunea hegeliană a practicii filosofice în varianta lui Brenifier. Orice punct de vedere expus poate fi pus sub semnul întrebării și supus unei critici interne. În practica lui Brenifier, atunci când în urma „aprofundării" au fost identificate o serie de presupoziții neexaminate – idei pe care clientul le-a luat ca fiind de la sine înțelese – unul dintre modurile de lucru recomandate este încercarea de a gândi opusul acestor idei. De a vedea în ce măsură clientul este capabil să părăsească lucrurile pe care le crede ca fiind de la sine înțelese și să găsească obiecții la ele – să se pună în situația celui care le privește dintr-o parte. Asta nu înseamnă a le abandona definitiv, ci a se detașa de ele suficient pentru a-și putea asuma, temporar, poziția contrară. Acest aspect al problematizării are clare afinități și cu scepticismul antic, și cu fenomenologia dialectică a lui St. Strasser [3].

Deci, ce se întâmplă într-o ședință de practică filosofică? Doi oameni vorbesc. Unul dintre ei pornește de la un lucru care îl preocupă și spune ceva cu privire la acel lucru – o întrebare, o afirmație, orice tip de expresie. Al doilea îl chestionează cu privire la ce era implicit în ceea ce a fost spus. Chestionarea implică un proces de „ghicire" a presupozițiilor, a ceea ce stă în spatele a ceea ce a fost spus – și de verificare a ceea ce a fost ghicit cu clientul însuși. De exemplu, în cazul întrebării Virginiei, „a filosofa te face oare mai bun?", putem identifica o serie de presupoziții plauzibile – de la cele evidente, aproape tautologice, până la cele de care nu avem cum să fim siguri până nu întrebăm clientul însuși:

- o persoană care pune o întrebare de acest tip vrea să fie mai bună;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip privește filosofarea ca având o valoare instrumentală;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip are o gândire fuzională – vrea să împace reflecția teoretică și moralitatea;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip are dubii cu privire la valoarea filosofării;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip este optimistă sau visătoare – crede că este posibil să te transformi filosofând;
- o persoană care pune o întrebare de acest tip are un atașament nechestionat față de morală.

Fiecare dintre aceste presupoziții poate servi ca punct de pornire pentru o întrebare care să clarifice motivul din care celălalt spune ceea ce spune – utilizând conținutul

Revista NR 2_2019_.indd 195 03.07.2019 12:52:56

pentru a ajunge spre natura motivațiilor subiectului. Brenifier, în fragmentul citat, a ales, în schimb, o strategie formală. În loc să întrebe, de exemplu, „(de ce) este important să fii bună?" – chestionând din start valoarea pe care Virginie o investește în moralitate (punctul la care se ajunge spre finalul fragmentului citat), Brenifier își roagă clienta să specifice *sensul* întrebării pe care a formulat-o – sau, în cazul în care asta i se pare dificil, să identifice termenul care „merită elucidat" – și, de obicei, pus în această situație, un client va alege termenul care i se pare important – sau problematic.

Fiind întrebat, conștientizezi că ceea ce ai spus nu este luat ca fiind de la sine înțeles. Respectiv, prin întrebările celuilalt, scoți la iveală strat după strat în lucrurile pe care le spui. Astfel, un răspuns preliminar la întrebarea „ce se întâmplă într-o ședință de practică filosofică?" ar fi „două persoane vorbesc împreună, examinând, prin întrebări, ce este implicit în ce spune una dintre ele. După ce implicitul este explicitat, se lucrează, tot prin întrebări, asupra ideilor elucidate astfel – ele sunt analizate, interpretate, problematizate".

Două dimensiuni ale lucrului asupra atitudinilor

În practica filosofică, putem detașa lucrul asupra conținutului enunțurilor clientului de ceea ce, în comunitatea practicienilor, se numește „lucru asupra atitudinilor".

În prezentarea sa finală de la seminarul tradițional „de iarnă" de practici filosofice, din februarie-martie 2019, Oscar Brenifier a punctat o serie de idei relevante în acest context. Ținând cont că „gândirea vie" a unuia dintre numele-cheie ale practicii filosofice pe plan mondial ar putea nuanța contextul în care este receptată această practică, consider justificat să prezint și să desfășor în articolul de față câteva dintre aceste idei.

Unul dintre aspectele centrale ale practicii filosofice, în viziunea lui Brenifier, este confruntarea clientului cu ceea ce face / spune acesta, fără să fie conștient. Forțarea unei detașări, unei „luări de distanță" în raport cu sine, care să-i permită să vadă dintr-o parte lucrurile care se pot vedea dintr-o parte – în primul rând în ceea ce spune. Respectiv, practicianul trebuie să-și cultive el însuși această detașare, ca să i-o poată transmite clientului său: nu-i poți arăta celuilalt decât ceea ce vezi tu însuți.

În felul în care o formulează Brenifier, „filosoful (practician) este un non-subiect. Și vorbește cu un subiect. Și sarcina lui este să de-subiectiveze subiectul". Un non-subiect, în sensul în care în limbaj comun numim subiectiv pe cineva care se angajează afectiv în raport cu o poziție determinată, privită ca „a lui". Brenifier interpretează astfel subiectivitatea (sau „faptul de a fi subiect") în termeni relativi: putem numi o atitudine (sau o persoană) „mai subiectivă" decât alta în măsura în care acea persoană lasă propriile preferințe să-i determine viziunea asupra unui lucru sau decide să ignore aspecte evidente ale lucrului respectiv. În acest sens, filosoful-practician încearcă să elimine din sine – pe durata ședinței cel puțin – orice preferință în raport cu ideile sau atitudinile exprimate de celălalt sau întreținute în calitate de „persoană privată" în afara ședințelor de practică filosofică și să examineze, în mod detașat, tot ce este adus de interlocutor în cadrul conversației filosofice.

Aceasta este prima dimensiune a „lucrului asupra atitudinilor" – lucrul pe care îl face filosoful-practician asupra sa, pentru a învăța să se detașeze de propriile preferințe,

Revista NR 2_2019_.indd 196 03.07.2019 12:52:56

idei și obsesii, cel puțin în calitate de practician. Această detașare – ea însăși o atitudine cultivată – are clare afinități cu forma de *epokhe* – suspensie – cultivată în scepticismul antic. Filosoful sceptic își „suspendă" adeziunea față de orice poziție determinată și față de opusul ei, contemplându-le și examinându-le pe amândouă, în contrapunere [4, p. 22]. Aceasta nu-l împiedică, însă, să urmeze simțul comun – sau lucrurile luate ca fiind de la sine înțelese – în interacțiunea sa practică cu lumea [4, p. 24]. Pentru că așa va crea mai puține probleme și pentru că observă regularități, scepticul, în calitate de „persoană privată" sau „obișnuită" va avea încredere în propriile percepții sau în lucrurile pe care i le spun alții. O intenție similară observăm și la Descartes, care, până a ajunge la concluzii definitive, își asumă o „morală provizorie" – care coincide cu ceea ce este general acceptat în comunitatea din care face parte [5, p. 52-57]. La fel, Hume își suspendă temporar scepticismul – și consideră că acesta și este lucrul cel mai sănătos de făcut în interacțiunea obișnuită cu lumea [6, p. 411-427]. Husserl vorbește și el despre o părăsire a atitudinii naturale pentru a trece la cea transcendentală și, respectiv, de o fractură între cele două atitudini care merge până la sciziunea eului: un eu empiric și unul fenomenologic [7, p. 86-99 *et passim*].

„De-subiectivarea" pe care o propune Brenifier survine în aceeași tradiție. În calitate de persoană privată – de „om ca toți oamenii" – filosoful-practician întreține o serie de poziții și convingeri determinate, în raport cu care își asumă un angajament. Însă, atunci când poartă o discuție „în calitate de filosof", acesta își suspendă adeziunea față de propriile idei și, totodată, și față de orice alte idei care pot fi expuse de celălalt. Ceea ce rămâne este o instanță – subiectivă, dacă privim subiectivitatea ca sinonimă cu „persoana I" – dar care a eliminat din sine orice identitate „strict personală" și orice viziune „strict personală". Subiectul-filosof se prezintă, în acest sens, ca o întrupare a unor *atitudini specific filosofice*: disponibilitatea de a examina rațional orice punct de vedere, încrederea că punerea de acord intersubiectivă este cea care oferă o minimă garanție a obiectivității, curiozitatea, disponibilitatea de a privi o problemă din multiple aspecte, caracterul anti-autoritar și anti-tradițional. În afară de aceasta, subiectul-filosof întrupează și o serie de *mișcări de gândire specific filosofice*: identificarea presupozițiilor, rigoarea argumentării, problematizarea prin obiecții și întrebări, orientarea spre concept, mai curând decât spre narațiune etc.

În această calitate, subiectul-filosof care operează în stilul lui Brenifier își antrenează clientul în cultivarea acelorași atitudini – aceasta fiind a doua dimensiune a lucrului asupra atitudinilor în practica filosofică. Formulând întrebare după întrebare, scoțând la iveală ceea ce era implicit în enunțurile clientului, practicianul îi oferă acestuia o nouă „poziție" din care să privească la propriile enunțuri. Ceea ce se scoate la iveală în felul acesta merge, adesea, mai profund decât simplul conținut al ceea ce se spune, servind ca punct de pornire pentru redirecționarea conversației spre funcționarea mentală și emoțională a clientului. Astfel, în conversație, clientul este făcut să conștientizeze *ce anume* l-a făcut să spună un lucru sau altul și, respectiv, *ce tip de persoană este el*, dat fiind că a spus acest lucru. Este vorba de asumarea unei poziții reflexive în raport cu sine însuși – o de-subiectivare paralelă cu cea a practicianului care pune întrebările prin care îl ghidează.

Revista NR 2_2019_.indd 197 03.07.2019 12:52:56

Practica acestui tip de chestionare merge împotriva mai multor deprinderi cultivate în conversația cotidiană, dar și în cele „profesioniste". În primul rând, detașarea în raport cu ceea ce spune clientul contravine amabilității prietenești, dar și intenției de a ajuta a unui psiholog; în practica filosofică nu există nicio intenție explicită de a ajuta – doar de a înțelege și de a „săpa" în ceea ce spune celălalt, scoțând la iveală strat după strat. Această mișcare a gândirii contravine și ea fluxului obișnuit al conversației care, de obicei, în cazul unui dialog „pe teme personale" avansează în funcție de interesele celui care povestește; iarăși, amabilitatea sau politețea elementară predispun spre *ascultarea celuilalt*, spre *lăsarea lui să se exprime*. În schimb, în cazul unei consultații filosofice, discursul celuilalt este întrerupt brusc; în loc să fie lăsat să vorbească mai departe, celălalt este pus în situația de *a da seama* de ceea ce a spus deja sau de a *remarca* ceea ce a spus, privind la enunțurile sale într-un mod detașat. Adesea, această practică va conduce la redirecționarea tematică a conversației dinspre tema explicită a întrebării inițiale spre aspecte dureroase ale funcționării psihologice a clientului – lucruri pe care, posibil, acesta nu vrea să și le recunoască nici sieși. În loc să fie lăsat să se exprime, clientul este oprit și pus în situația de a se observa vorbind și gândind – și de a răspunde la întrebările practicianului.

Nu este deloc de mirare că o asemenea atitudine este privită ca violentă. Este, în mod asumat, o încercare a practicianului de a-l scoate pe celălalt din sine – de pe un făgaș comod pe care și l-a creat deja – și de a-l confrunta cu sine, începând de la a-l face conștient de propriul discurs. Asimetria inițială între persoana care chestionează și persoana chestionată se transformă, datorită lucrului asupra atitudinilor, într-o conversație în care ambii examinează în mod detașat fluxul de idei al unuia dintre ei, alternând între examinarea propriu-zisă a ideilor și examinarea motivațiilor interioare în care acestea sunt ancorate.

Rolul comunității: atelierul ca spațiu de învățare și testare

Modul în care este învățată practica filosofică acordă un rol special comunității – tipului de comunitate care poate fi numit *comunitate de învățare*. De mai mult de douăzecide ani, Oscar Brenifier organizează seminare intensive de practică filosofică – la moment, două seminare internaționale de câte o săptămână pe an, în afară de seminarele periodice – sau ocazionale – organizate pentru o comunitate anume. În mod normal, ziua de lucru în cadrul unui asemenea seminar începe în jur de 9 dimineața și continuă, cu pauze, până aproape de miezul nopții.

Brenifier evită, pe cât este posibil, să țină prelegeri sau prezentări lungi. Practic tot timpul este petrecut în dialog în grup – inclusiv în pauze. Diferența este că, în timpul sesiunilor „formale", facilitate de Brenifier sau de discipoli de-ai săi, se lucrează în baza unei proceduri predeterminate, iar în pauze participanții improvizează împreună, testând înțelegerea metodei și explorând posibilități / variante de chestionare. Astfel, în cadrul seminarelor, expunerea la metodă survine în cadrul unui grup de persoane interesate de înțelegerea felului în care funcționează metoda însăși, ceea ce determină și atitudinea lor față de ceea ce se întâmplă, dar și un anumit sentiment al solidarității, al apartenenței la o „școală" sau la un „stil" de practică filosofică.

Forma de bază de lucru în grup aplicată în cadrul acestei comunități de învățare este ceea ce, în comunitatea de practicieni, se numește „atelier". Există două diferențe fundamentale între atelier și consultația personală.

Revista NR 2_2019_.indd 198 03.07.2019 12:52:57

Prima diferență evidentă este faptul că în cadrul unui atelier există mai mulți participanți – nu doar doi, ca în cazul consultației tipice. Uneori, lucrul în cadrul atelierului seamănă cu o serie de consultații individuale scurte în succesiune rapidă; alteori, grupul ca întreg este implicat într-o linie a „gândirii împreună" asupra unei probleme, participanții reacționând unul la ceea ce spune celălalt, formulând obiecții, întrebări, interpretări.

A doua diferență esențială constă în faptul că, de regulă, punctul de pornire al conversației de grup în cadrul unui atelier filosofic este propus de facilitator. Ca și în cazul consultației individuale, există variații practic infinite – poate fi vorba de o întrebare, un text, un obiect artistic, o acțiune ș.a.m.d., dar diferența este că grupul, ca întreg, este pus într-o situație în care are de reacționat într-un fel determinat la un material care îi este propus. Acest aspect este cel care accentuează caracterul de *exercițiu* al unui atelier de filosofie practică.

În mod normal, facilitatorul este cel care decide asupra a ce se va lucra în cadrul unui atelier și care va fi modul în care se va lucra. Dar, în mare parte, structura rămâne aceeași, chiar dacă diferite ateliere accentuează formarea diferitor abilități. Putem analiza mai bine ce se întâmplă în cadrul unui atelier de filosofie pornind de la un exemplu – variații ale căruia pot fi utilizate în diferite moduri în cadrul practicii.

Participanții la atelier pot fi, de exemplu, rugați să scrie, pe o foaie de hârtie, câte o întrebare pe care ar putea să o adreseze în cadrul unei consultații filosofice – o întrebare ce vizează o problemă pe care o consideră relevantă personal. Apoi, fiecare participant transmite foaia colegului din dreapta. Următoarea sarcină este ca participanții să identifice cât mai multe presupoziții ale întrebării pe care o au în față: dat fiind că cineva întreabă așa ceva, ce putem spune despre ceea ce crede / vrea / simte persoana respectivă? Participanții sunt încurajați să caute presupoziții plauzibile, dar nu tautologice. După expirarea timpului anunțat, este examinată una – sau mai multe, în funcție de timpul repartizat și de cursul conversației – dintre presupozițiile identificate de participanți. În general, facilitatorul are un rol central în acest proces, fiind responsabil de fluxul chestionării. Prima întrebare pusă grupului, după ce presupoziția ce urmează a fi examinată a fost expusă pe o tablă, un flip-chart sau proiectată pe un ecran, este, de obicei, o variație pe tema „cine vede o problemă aici?". Căutarea de „probleme" este încurajată în practic toate atelierele de filosofie care au ca punct de pornire un text produs de participanții înșiși. De obicei, atitudinea cultivată implică depășirea simplului dezacord sau acord cu enunțul celuilalt și identificarea naturii exacte a problemei observate în enunț: poate fi vorba de o problemă de logică, una de interpretare, o exagerare etc. De exemplu, dacă întrebarea citată în prima secțiune a articolului de față, *A filosofa te face oare mai bun*? ar fi propusă în cadrul acestui exercițiu și unul dinte participanți ar propune, drept presupoziție, „Persoana care pune această întrebare are dubii dacă a filosofa te face mai bun", ar fi posibile cel puțin câteva obiecții. Una dintre aceste obiecții plauzibile ar fi că presupoziția, formulată în acest mod, nu e decât o reformulare a întrebării – deci nu ne oferă nicio informație nouă despre persoana care a adresat-o. În această situație, facilitatorul, după ce a clarificat natura obiecției și conținutul ei, prin chestionarea persoanei care a propus obiecția (B), ar readresa obiecția participantului care a propus presupoziția (A), întrebându-l dacă obiecția i se pare acceptabilă. În cazul în care A acceptă obiecția

Revista NR 2_2019_.indd 199 03.07.2019 12:52:57

adresată, se deschid câteva oportunități de lucru mai aprofundat. Una ar fi a-l conduce să reflecteze asupra motivelor din care a propus grupului ceva atât de evident: de exemplu, o ipoteză ar fi tendința de a evita riscurile în gândire – de a propune afirmații „călduțe" care să câștige adeziunea grupului. Altă oportunitate care s-ar deschide în fața facilitatorului ar fi să propună grupului însuși să decidă dacă obiecția lui B este acceptabilă, sau dacă A a cedat prea repede; adesea, un alt membru al grupului poate găsi un contraargument în fața obiecției propuse, „salvând" astfel presupoziția lui A. Desigur, însuși A un contraargument în fața obiecției lui B; în acest caz, facilitatorul îl chestionează pe A, clarificând printr-o serie de întrebări, natura contraargumentului și măsura în care acesta funcționează, și revine, în acest caz, la B, întrebându-l dacă e dispus să renunțe la obiecție sau nu. Acest joc de ping-pong cu obiecții – contra-obiecții poate continua un anumit timp între două persoane; dar un lucru important este implicarea în acest proces a întregului grup. Pentru a menține interesul și implicarea celorlalți participanți, facilitatorul le poate propune să reformuleze argumentele „părților", să evalueze măsura în care acestea sunt plauzibile sau nu sau dacă, în cele din urmă, nici A, nici B nu este dispus să cedeze, chestiunea poate fi tranșată prin votul majorității.

Un exercițiu de acest gen funcționează la câteva niveluri – formând abilități și atitudini.

Primul nivel – cel care ține de una dintre atitudinile fundamentale pentru practica filosofică – ar fi cel al desubiectivării individului prin raportarea acestuia la grup. Adesea, participanții sunt surprinși că grupul nu este de acord cu o afirmație care pare incontestabilă sau de la sine înțeleasă celui care o propune – sau, și mai grav, că nimeni nu pare s-o înțeleagă „corect". Mai ales fiind pus în mod repetat într-o asemenea situație, participantul își dezvoltă disponibilitatea de a-și privi enunțurile așa cum le-ar privi altcineva – să se detașeze de ele. O metaforă pe care Brenifier o folosește adesea este cea a „tăierii cordonului ombilical", a eliminării atașamentului care îl leagă pe subiect de afirmația pe care o propune. Atunci când propunem o idee, tindem să vedem în formularea pe care am propus-o „ceea ce am vrut să spunem" mai curând decât „ceea ce am spus efectiv". Or, alți subiecți nu au cum să ghicească „ce am vrut să spunem" decât pornind de la „ceea ce am spus" și, dacă „ceea ce am spus" justifică interpretări multiple, putem să ne prindem noi înșine în acest joc, lăsând la o parte ceea ce am vrut să spunem și operând doar în limitele a ceea ce a fost spus și a interpretărilor plauzibile. A învăța să accepți o obiecție plauzibilă atunci când nu găsești un contraargument face parte din același proces al de-subiectivării.

Un al doilea nivel la care operează un exercițiu de acest gen este practicarea abilității ce permite efectuarea sarcinii propuse – în exemplul de la care am pornit aici, a „identificării presupozițiilor unei întrebări". Prin testarea diferitor presupoziții propuse de participanți, confruntate cu obiecțiile altora, fiecare își dă seama care sunt problemele generate de presupozițiile de un anumit tip și care ar fi presupozițiile acceptate drept neproblematice de grup – ca și cele care sunt recunoscute drept adecvate după un proces îndelungat de testare a obiecțiilor și renunțare la acestea în urma unei serii de contra-obiecții. Practic orice abilitate discursivă sau cognitivă poate fi exersată printr-un proces similar, cu ajutorul unor sarcini create în mod special: parafraza, interpretarea, rezumarea, descrierea, argumentarea, chestionarea, conceptualizarea etc.

Revista NR 2_2019_.indd 200 03.07.2019 12:52:57

În al treilea rând, un asemenea exercițiu formează ceea ce se numește, „spirit critic" – în acest caz, disponibilitatea de a căuta aspecte problematice într-o propunere a cuiva și a le explica în mod clar prin formularea de obiecții. Caracterul ludic al lucrului în grup permite depășirea „amabilității" ce evită identificarea problemelor și preferă să rămână la o discuție superficială, non-problematică. Desigur, rămâne riscul conflictului dintre participanți, dar în acest context rolul de mediator al facilitatorului este unul esențial. Facilitatorul, încercând să rămână imparțial, conducându-și fluxul chestionării spre clarificare și identificarea aspectelor implicite în replicile participanților, verificând continuu cu grupul măsura în care propunerile fiecărui participant au sens sau nu, întruchipează poziția „non-subiectului", care, odată internalizată de participanți, permite evitarea conflictelor. Postura de „non-subiect" care a tăiat cordonul ombilical în raport cu o idee pe care a propus-o fie el însuși, fie alt participant, și continuă să evalueze plauzibilitatea ei în modul cel mai detașat cu putință permite diferențierea dintre critică sau obiecție și conflict.

În al patrulea rând, lucrul în grup oferă participanților extrem de multe posibilități pentru reflecție asupra propriilor atitudini sau predispoziții mentale. Aici, iarăși, rolul facilitatorului este esențial. Cu ajutorul unei serii de întrebări – redirecționând orientarea tematică dinspre enunț spre subiectul însuși – facilitatorul poate face subiectul să devină conștient de atașamentul față de propriile idei, care le apare celorlalți drept încăpățânare; de tendința de a susține puncte de vedere care celorlalți le par implauzibile din simplul motiv al dorinței de a „străluci"; de tendința de a lua apărarea celor pe care îi consideră „neînțeleși" de grup sau de predispoziția de a se victimiza ca „neînțeles". În baza reacțiilor celorlalți participanți la enunțurile sale, subiectul devine conștient de propriile atuuri și dezavantaje; poate descoperi, de exemplu, că reușește să reformuleze în mod adecvat afirmațiile confuze ale altor participanți, anterior respinse doar pentru că nu au fost înțelese, dar că, în același timp, are de lucrat asupra capacității de a găsi probleme în afirmațiile care, la prima vedere, i se par plauzibile.

În al cincilea rând, printr-un asemenea atelier se educă o serie de calități fundamentale ale discursului: concizia (deseori sarcina propusă solicită exprimarea unei idei complexe într-o singură propoziție; în plus, sarcinile implică, adesea, identificarea conceptului central, fapt ce comprimă discursul la un singur cuvânt sau o sintagmă), claritatea (atunci când o propoziție nu este înțeleasă de grup, asupra ei nu se poate lucra eficient înainte de a o reformula în mod clar) și înțelegerea explicită a propriei intenții discursive: înainte de a formula o replică, facilitatorul solicită clarificarea naturii acesteia (dacă anunți că vei pune o întrebare, dar de fapt propui o obiecție, sau dacă anunți că propui o obiecție, dar prezinți de fapt o reformulare, fie facilitatorul, fie grupul însuși va atrage atenția asupra acestei diferențe).

Un atelier de filosofie – direcționat spre formarea de atitudini și abilități – nu este autotelic. În ultimă instanță, pentru Brenifier, rolul lui este de a-i predispune pe participanți să pună în operă aceste atitudini și abilități, în propria lor practică, indiferent care ar fi ea. În acest sens, atelierul se prezintă drept „laborator" în care fiecare participant testează diferite modalități discursive. Dar efectul lui este mult mai radical: punând întrebări, facilitatorul demonstrează în mod practic valoarea chestionării și metodologia ei, încu-

Revista NR 2_2019_.indd 201 03.07.2019 12:52:58

rajându-l pe fiecare participant să chestioneze filosofic, fie în conversațiile private, fie în activitatea sa profesională: să internalizeze poziția de non-subiect pe care o întrupează facilitatorul pe parcursul desfășurării atelierului.

Or, atunci când acest lucru este practicat ore în șir, în timpul unui seminar de o săptămână, inclusiv în mod informal în pauze, punerea de întrebări și formularea de obiecții devine o a doua natură. Comunitatea de practicieni în formare adunată în cadrul seminarelor îi oferă, astfel, fiecărui participant posibilitatea de a testa, împreună cu alții, atât ideile proprii, cât și nou-apărutele abilități de chestionare, inițial timid, apoi cu din ce în ce mai multă încredere.

Specificul lucrului online: accentuarea aspectelor prezente într-o consultație *față către față*

Odată cu dezvoltarea oportunităților oferite de Era Informațională, influența spațiului *online* asupra diferitor activități devine imposibil de neglijat din perspectiva cercetării.

Comunitatea filosofilor-practicieni a adoptat destul de timpuriu lucrul *online*, ca modalitate de a depăși bariera distanței. Cu ajutorul unor programe de *video-chat*, două sau mai multe persoane pot avea o conversație, în regim *live*, fără să fie prezente împreună în același loc, dar văzându-și reciproc expresia facială sau gesturile și auzindu-și tonul vocii – dimensiunile care nu pot fi transmise în mod adecvat prin comunicarea scrisă. Dimensiunea vizuală a comunicării *online* o diferențiază radical de cea telefonică. În comunicarea prin *video-chat,* participanții sunt prezenți unul pentru celălalt și sunt conștienți de caracterul și specificul acestei prezențe în mod nemijlocit. Desigur, această prezență este una *mediată tehnologic*. Cei care comunică astfel nu sunt prezenți în carne și oase în același mediu; fiecare dintre ei rămâne în mediul propriu, oferindu-i celuilalt un acces mediat la prezența-într-un-mediu a fiecăruia. Aflându-ne la distanță, putem comunica *ca și cum* am fi prezenți împreună, iar caracterul de *ca și cum* al acestei comunicări poate fi ușor trecut cu vederea atunci când suntem implicați în ea. Această dialectică a distanței și prezenței poate fi utilizată pentru o critică a comunicării online din perspectiva ratării contactului imediat și a ușurinței cu care absența acestuia este trecută cu vederea datorită iluziei prezenței. Însă acest lucru este, oricât de straniu ar fi, extrem de avantajos pentru o conversație purtată în maniera practicii filosofice.

În primul rând, distanța accentuează caracterul impersonal, prezent deja în cadrul consultației filosofice purtate față către față. Când un practician vorbește cu clientul său, conversația este una purtată de două persoane în calitate de gânditori – sau, mai curând, o încercare a filosofului-practician de a-și face clientul să își lase la o parte eul empiric și să poarte o conversație în calitate de gânditor. Distanța resimțită de participanți în cazul *video-chat*-ului poate, paradoxal, să accentueze acest caracter al conversației. Vorbind pe *video-chat* cu cineva pe care, eventual, nu-l cunoști personal – cum se întâmplă adesea în comunitatea de filosofi practicieni adunată în jurul lui Oscar Brenifier – este mult mai ușor să restricționați, ambii, conversația la exersarea atitudinilor și abilităților formate în cadrul practicii filosofice, evitând trecerea la schimb de povești personale.

În al doilea rând, utilizarea unor programe care permit editarea unui singur document de mai multe persoane în același timp face posibilă luarea de notițe de către ambii

Revista NR 2_2019_.indd 202 03.07.2019 12:52:58

participanți în timpul sesiunii înseși, într-un mod care să le fie accesibil amândurora. Acest lucru accentuează un aspect prezent, în mod implicit, în cazul lucrului *față către față:* practica filosofică presupune lucrul asupra unei gândiri *obiectivate* în enunțuri. Respectiv, este mult mai ușor să-ți faci vizibil ce spui dacă, după ce spui, practicianul sugerează să scrii ceea ce ai spus. Având o serie de fraze ca reper scris, devine mult mai ușor, de exemplu, să identifici conceptele-cheie ale fiecăreia dintre ele.

În al treilea rând, utilizarea programelor care permit înregistrarea conversației face posibilă revenirea asupra ședinței de consultație filosofică la o dată ulterioară, ceea ce poate fi util ambilor participanți – atât celui care conduce ședința, cât și clientului. Uitându-se din nou la conversația înregistrată, clientul se poate vedea dintr-o parte într-un mod și mai detașat decât în timpul ședinței înseși; practicianul poate analiza eventualele erori de interpretare sau întrebări problematice pe care le admite, devenind conștient și de tipul de întrebări la care e predispus, ca și de reacția clientului la acestea. Urmărirea unor conversații înregistrate poate avea, în cazul practicii filosofice, același rol revoluționar pe care l-a avut și în cazul psihoterapiilor: capacitatea de a formaliza practica, identificând tipurile de intervenții discursive și efectele pe care acestea le au asupra clientului. Or, accesibilitatea programelor de înregistrare a conversațiilor *online* înseamnă, în fapt, acumularea unei cantități enorme de date care ar oferi material extrem de prețios pentru studiile de acest gen.

În al patrulea rând, conversațiile *online* au și un avantaj pragmatic. Dat fiind că la ora actuală există relativ puțini filosofi-practicieni, persoanele interesate de practică pot să aibă acces la ea fără să trebuiască să se deplaseze în alt oraș sau în altă țară pentru ședințe. Respectiv, practicienii înșiși pot să exerseze împreună, alternând, în diferite ședințe, rolurile de „filosof-practician" și „client" – o practică destul de răspândită în comunitatea formată de Brenifier.

Date fiind aceste dimensiuni, putem afirma că lucrul *online* oferă practicii filosofice un grad mai mare de accesibilitate, accentuând, în același timp, o serie de aspecte prezente și în cadrul consultațiilor față către față.

Concluzii

Cu titlu de concluzii, aș vrea să propun câteva remarci de contextualizare, pentru a sublinia caracterul radical al practicii analizate în articolul de față.

1. Practica chestionării filosofice în maniera lui Oscar Brenifier se înscrie în tradiția socratică a filosofării conversaționale. Respectiv, una dintre trăsăturile ei fundamentale este caracterul *radical democratic*. *Oricine* poate fi un partener pentru chestionarea filosofică, indiferent de vârstă, clasă socială, gen sau nivel de educație, fiindcă practica de chestionare filosofică presupune lucrul asupra unor enunțuri formulate, pentru a le clarifica și problematiza, indiferent care este sursa lor. În același mod, *oricine*, indiferent de vârstă, clasă socială, gen sau nivel de educație, poate *conduce* o ședință de chestionare filosofică – în măsura în care a reușit să asimileze atitudinile și abilitățile care ghidează chestionarea. În acest sens, chestionarea filosofică aparține *oricui* a reușit să o învețe; dreptul de a pune întrebări este conferit doar de dorința și abilitatea de a le pune.

2. În afară de caracterul *radical democratic*, chestionarea filosofică în stilul lui Oscar Brenifier manifestă și o altă formă de radicalism filosofic, înscriindu-se, iarăși, în

Revista NR 2_2019_.indd 203 03.07.2019 12:52:58

tradiție socratică. Este o practică de interacțiune verbală *improvizațională, în regim live*. Nici practicianul, nici clientul nu știu ce va urma în cursul conversației. Fiecare răspuns poate servi ca pretext pentru o multitudine de întrebări, dintre care practicianul selectează doar una; fiecare întrebare a practicianului poate oferi clientului posibilitatea de a răspunde în diferite moduri – și clientul, dintre aceste multiple răspunsuri posibile, selectează doar unul, care oferă practicianului posibilitatea să formuleze o nouă întrebare. Acest proces continuă pe tot parcursul ședinței de practică filosofică. Astfel, practicianul și clientul își răspund *unul altuia*, într-un proces de interacțiune verbală / filosofare orală care amintește de dialogurile socratice, mai curând decât de producția textuală scrisă a filosofării academice. În acest sens, conversația filosofică nu este *incompatibilă* cu scrierea academică – ba chiar abilitățile formate în cadrul ședințelor de practică filosofică pot fi utilizate, ulterior, cu succes în alte practici, inclusiv în scrierea academică – dar reprezintă o activitate *diferită*, supusă unor rigori diferite și cu obiective diferite. Tipul de atitudine și atenție pe care îl reclamă o conversație pe viu, în care întrerupi fluxul discursiv al cuiva pentru a-i atrage atenția asupra a ce este implicit în el, sau pentru a-ți clarifica tu însuți care dintre multiplele posibilități de interpretare este aplicabilă în acest caz, diferă profund de atitudinea și atenția pe care o reclamă, de exemplu, lectura unei monografii pentru a o recenza. Ca și Socrate, o persoană activă în câmpul filosofiei practice poate să nu publice niciodată un articol sau o monografie, preferând tipul de interacțiune filosofică improvizațional-verbală.

3. Caracterul radical al practicii filosofice se manifestă și prin rolul pe care și-l asumă practicianul – cel de însoțitor al celuilalt în hățișul propriilor idei și cuvinte, ajutându-l să se descurce cu privire la ceea ce spune, ceea ce gândește, și ceea ce descoperă despre sine contemplând ceea ce spune sau gândește. În acest sens, una dintre dimensiunile de bază ale activității filosofului-practician este cea de *prilejuitor al înțelegerii*. A doua dimensiune este cea de *transmițător* sau *formator* al unei serii de atitudini și abilități care îi permit celuilalt să facă același lucru – să devină el însuși un *prilejuitor de înțelegere* pentru altcineva, întrupând aceste atitudini și abilități într-o conversație ulterioară cu o terță parte. Aceasta este dimensiunea *radical pedagogică* a practicii filosofice a lui Oscar Brenifier: în ideal, filosoful-practician *nu-i transmite celuilalt niciun fel de conținut ideatic*, ci îi prilejuiește înțelegerea felului în care funcționează gândirea, cultivându-i o atitudine din care chestionarea filosofică decurge în mod natural.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Brenifier Oscar. La consultation philosophique. Paris: Alcofribas, 2018 (accesibil online: http://www.pratiques-philosophiques.fr/wp-content/uploads/2018/03/LA-CONSULTATION-PHILOSOPHIQUE.pdf)
2. Guitton Bruno. La consultation philosophique ou l'art d'Oscar Brenifier. În: Diotime, no. 25 (04/2005) (accesibil online: http://www.educ-revues.fr/DIOTIME/Affichage Document. aspx? iddoc=32664)
3. Strasser Stephan. Phenomenology and the Human Sciences: A Contribution to a New Scientific Ideal. Pittsburgh: Duquesne University Press, 1963.
4. Sextus Empiricus. Opere filozofice. Vol. I. Bucureşti: Editura Academiei, 1965.
5. Descartes Rene. Discurs asupra metodei de a ne conduce bine raţiunea şi de a căuta adevărul în ştiinţe. Bucureşti: Editura ştiinţifică, 1957.
6. Hume David. A Treatise on Human Nature. The Floating Press, 2009.
7. Husserl Edmund. Zur Phaenomenologischen Reduktion. Texte aus dem Nachlass (1926-1935). Dordrecht: Springer, 2002.

Revista NR 2_2019_.indd 204 03.07.2019 12:52:58

ASPECTE ȘI DIRECȚII DE ANALIZĂ FILOSOFICO-ANTROPOLOGICĂ A IDENTITĂȚII ÎN NOILE REALITĂȚI CONTEMPORANE

ASPECTS AND DIRECTIONS OF PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF IDENTITY IN NEW CONTEMPORARY REALITIES

Nicolae BODEAN, ***cercetător științific,***
Institutul de Istorie
nikeby@gmail.com

Rezumat
Lumea contemporană este marcată de o multitudine de factori care influențează și determină formarea și afilierea identitară. Identitatea individuală nu mai este o construcție socială, ci o mască folosită de individ pentru a acționa într-un anumit context, care se reflectă în speță în manifestarea sa social-politică, asimilare a informației și asociere identitară. Articolul încearcă să clarifice câteva direcții prioritare, în viziunea autorului, de analiză filosofică-antropologică a identității în lumea contemporană.

Cuvinte-cheie*: identitate, epistemic, adevăr, democrație, iliberal, algoritm, neo-tribal.*

Summary
The contemporary world is marked by a multitude of factors that influence and determine identity formation and affiliation. Individual identity is no longer a social construction, but a mask used by the individual to act in a certain context, which is reflected in social-political manifestation, assimilation of information and identity association. The article tries to clarify some priority directions of philosophical-anthropological analysis of identity in the contemporary world.

Keywords: *identity, epistemic, truth, democracy, illiberal, algorithm, neo-tribal.*

Problema identității s-a născut cu modernitatea în procesul de individualizare, care pune în centrul său întrebarea „Cine sunt eu?", care pare să fi pierdut această centralitate în societatea contemporană, unde procesul de individualizare a preluat un aspect radical, și întrebarea „Cine sunt eu?" nu mai este în centrul conștiinței individuale. Tendința actuală este de a fi ceea ce dorești să fii. Identitatea, fiind firea personalității, bazată pe valori și roluri sociale, este acum un proiect (o fantezie individuală), care se transformă în funcție de nevoile și dorințele individului. Teza este că identitatea individuală nu mai este o construcție socială, ci o mască folosită de individ pentru a acționa într-un anumit context. Vom explora consecințele individuale și sociale ale acestei schimbări, în speță în manifestarea sa social-politică, dimensiunea social-politică fiind intrinsecă viitorului nostru. Analiza problemei identității este crucială, identitatea fiind una dintre cheile înțelegerii realităților noastre.

Omenirea a operat dintotdeauna într-o dualitate a cunoașterii: empirică și epistemică. Treptat, cunoașterea epistemică a devenit o cunoaștere în speță științifică. Cele mai multe dintre ceea ce credem că știm despre lume se datorează relației de încredere în autoritățile, indivizii sau instituțiile epistemice care ne spun ce ar trebui să credem despre fizică, biologie, istorie.

Norma epistemică este una din cerințele modernității, chiar dacă empirismul implică ca cunoașterea să fie bazată pe experiența senzorială, foarte puțini dintre acei care

Revista NR 2_2019_.indd 205 03.07.2019 12:52:58

cred în evoluție prin selecție naturală, sau în anumite realități și fapte istorice, au o dovadă senzorială în sprijinul acestor convingeri. Noi ne bazăm pe autorități epistemice, în același timp, dependența de autoritatea epistemică nu se limitează doar la persoanele obișnuite, astfel marea majoritate a inginerilor nu au dovezi senzoriale în sprijinul legilor mecanicei newtoniene aplicate obiectelor fizice de zi cu zi, acest fapt fiind susținut de profesorii de fizică, că există dovezi și este adevărat (chiar dacă alți profesori de fizică le-au afirmat că mecanica newtoniană este falsă la nivelul cuantic). Autoritatea epistemică nu poate fi susținută de criterii empirice, din motive evidente: dovezile anecdotice importante (ex.: mărul newtonian), instrumentul favorit al propagandiștilor, fac apel la credința obișnuită în simțuri, dar sunt exploatate cu ușurință, având în vedere că majoritatea oamenilor nu înțeleg conceptele și normele științifice. Susținerea autorității epistemice depinde, în mod esențial, de instituțiile sociale care încorporează norme fiabile de ordin secund despre pe cine să creadă și ce. Astfel, mass-media este crucială în promulgarea și susținerea a astfel de norme.

Epistemic înseamnă cunoaștere. Ca și în informații, știri, adevăr, încrederea epistemică este legată de cine sunt sursele de încredere. Acesta influențează atât informațiile comune, cât și informațiile esențiale, fiind importantă atât la nivel personal, cât și la cel social sau global. Asta implică modul în care luăm uneori decizia de a accepta informația ca fiind adevărată, nu din motivul a cât de precisă ar putea fi informația, ci din motivul cine ne o oferă. În situații cu risc real (fizic, financiar, emoțional etc.), încrederea epistemică dispare, ea este înlocuită de o stare numită vigilență epistemică. În stare de vigilență epistemică devenim suspicioși și evaluăm mai atent cunoștințele și sursele acestora.

Astfel, nu avem doar încredere, ci avem încredere și verificăm, înțelegând că unii oameni pot încerca să ne înșele. Drept exemplu, încercăm să ne protejăm de pishing-ul electronic, de oferte care sunt oferite gratuit, sau de politicieni care fac promisiuni pe care nu au intenția de a le respecta sau promisiuni negative. Întrucât ne bazăm constant pe alți oameni pentru a ne informa, vigilența epistemică ne ajută să eliminăm oamenii rău intenționați și ideile dăunătoare.

În același timp, odată cu internetul și creșterea accesibilității lui, cantitatea de informații a crescut dramatic în ultimii ani, care nu s-a rezumat doar la o creștere informațională, ci a crescut exponențial numărul și varietatea surselor de informații. Creșterea informațională și diversificarea surselor creează o situație copleșitoare pentru încrederea noastră epistemică. Stresul, emoțiile intense și supraîncărcarea informațională generează o trecere de la vigilența epistemică tipică la o stare de „alertă roșie", numită hipervigilență epistemică. Hipervigilența epistemică se manifestă printr-o o doză nesănătoasă de atenție și vigilență, ce se manifestă ca o stare în care pericolul nu se află doar după unele colțuri, ci la fiecare colț; o stare în care orice mișcare reprezintă o amenințare și unde orice informație cu care nu suntem de acord pare să fie un atac.

Internetul este marele eliminator al intermediarilor. Aceasta a fost virtutea sa pentru toți cei excluși, în mod justificat sau nedrept în trecut, din discursul public. Dar, fiindcă spațiul cibernetic, cu lipsa sa de mediatori și filtre, a devenit sursa primară de informare pentru majoritatea oamenilor, capacitatea sa de a submina autoritatea epistemică a

Revista NR 2_2019_.indd 206 03.07.2019 12:52:58

devenit alarmantă. Internetul facilitează și este intrinsec crizei epistemologice ale sec. XXI, sporind ignoranța și prostia, generând o atitudine epistemică în baza lumii fanteziste pe care o construiește.

Se profilează mai multe dimensiuni ale crizei epistemice contemporane, în continuare vom analiza succint doar câteva dintre ele, care sunt cele mai prezente în discursul din ultimii ani.

1) *Post-adevăr (post-truth)* a fost cuvântul internațional al anului 2016, definit ca: denotând circumstanțe în care faptele obiective au o influență net mai mică în modelarea opiniei publice decât apelurile la emoție și convingeri personale. Faptul că post-adevăr a ajuns să fie cuvântul anului în 2016 denotă un punct de maximă incertitudine în legătură cu adevărul în lumea de astăzi. Desigur, acesta nu este un concept nou, dar acum este momentul în care este evident că o stare definitorie a discursului nostru social și nu mai poate fi neglijat.

Sunt cercetători care consideră că lumea post-adevăr coincide axiologic cu lumea post-Dumnezeu, considerând că articolul de copertă «Is God Dead" din 8 aprilie 1966 al revistei Time[1] ar fi un start al discursului social din punct de vedere simbolic. Considerând că fără Dumnezeu, ca un standard final al adevărului, fără adevărul „obiectiv„ care este același pentru toți, tot ceea ce avem sunt „adevăruri" așa cum sunt interpretate de indivizi, astfel ajungem acolo unde suntem în post-adevăr, o criză epistemologică.

Chiar dacă au existat întotdeauna mincinoși, minciunile de obicei, au fost spuse cu ezitare, cu anxietate, cu vinovăție, rușine, cel puțin cu o oarecare doză din ele. Acum am venit cu raționamente în manipularea adevărului, astfel încât să putem disimula lipsa de vinovăție. Post-adevărul există într-o zonă de crepuscul etic. Aceasta ne permite să operăm fără să ne considerăm necinstiți, când comportamentul nostru este în conflict cu valorile, noastre cel mai probabil le reconciliem. Puțini dintre noi vor să ne gândim la noi înșine ca fiind lipsiți de etică, adică să recunoaștem acest lucru altora, așa că elaborăm abordări alternative ale moralității. Ne gândim la ele ca la altceva, acest termen se referă la sistemele etice în care pluralitatea este considerată în regulă, nu neapărat greșită, deci nu chiar „necinstit" în sensul negativ al cuvântului. Chiar dacă spunem mai multe minciuni decât oricând, nimeni nu vrea să fie considerat un mincinos. Acest cuvânt sună dur, ca o judecată, cuvântul este în sine o descriere și o armă. Astfel, acest termen este în mod normal o expresie violentă a reprobării morale, care, în conversație politicoasă, tinde să fie evitat. De aceea, recurgem la mecanisme de evitare: raționamente aprobatoare, motive pentru care este bine să minți. Valența emoțională a cuvintelor asociate cu înșelăciunea a scăzut. Nu mai vedem minciuni, în schimb, noi ne dorim, exagerăm, exercităm o judecată slabă, am greșit. Pentru noi termenul de înșelăciune este înlocuit cu formule inteligente ca: nu eram adevărat; iar pentru celălalt spunem că sunt în negare. Toate acestea au devenit o normă în discursul politic contemporan. Atunci când cineva este pus în fața faptului de a minți, se recunosc doar: erori de judecată; necugetări, judecăți greșite, greșeli de vorbire. Și nu numai în viața noastră politică, astfel recunoaștem cu greu că am mințit, dar mai ușor că am spus ceva greșit. O recunoaștere directă a minciunii este rară, fiindcă pune la îndoială orice ai spus în trecut și tot ce

Revista NR 2_2019_.indd 207 03.07.2019 12:52:59

vei spune în viitor. Deci, implicit decât să deschidem porțile și să acceptăm minciuna ca mod de viață, manipulăm noțiunile de adevăr. Adevărul este masat, spunem adevărul s-a îmbunătățit. Utilizăm și creăm fraze ca „a fi economic cu adevărul (economical with the truth)". De atunci, tot felul de expresii creative au fost dedicate explicării de ce minciunile sunt altceva decât ceea ce sunt. Astfel, un mincinos este cineva pentru care adevărul este temporar indisponibil. Sau în formula lui Donald - „hiperbolă adevărată".

Un alt specific al post-adevărului sunt utilizarea eufemismelor. Acest lucru ne ajută să evităm implicațiile negative. În epoca post-adevăr nu avem doar adevăr și minciuni, ci și o a treia categorie de afirmații ambigue care nu sunt chiar adevăr, dar nu se încadrează într-o minciună: neo-devăr, adevărul adevărat, adevăr artificial (faux truth), adevărul diluat (truth lite). Eufemizarea realității solicită o creativitate deosebită. Astfel, față de vechile perle, cum ar fi „lipsa credibilității", „re-încadrarea" și „inexactitudine terminologică» (atribuită lui Winston Churchill), apar noi eufemisme: minciună – adevăr poetic, adevăr paralel, adevăr nuanțat, adevăr virtual, adevăr imaginat, realitatea alternativă, denaturări strategice, îmbunătățiri creative, divulgare necompletă, divulgare selectivă, realitatea augmentată, aproape adevărat, declarații contrafactuale; A minți – a îmbogăți adevărul, a spori adevărul, a broda adevărul, a masa adevărul, a ajusta adevărul, a spune mai mult decât adevărul, a îndoi adevărul, a înmuia adevărul, a nuanța adevărul, a rade adevărul, a întinde adevărul, a te rătăci față de adevăr, a reține adevărul, a spune adevărul îmbunătățit, a prezenta adevărul într-o perspectivă favorabilă, a face lucrurile mai clare decât adevărul, a fi îngăduitor cu onestitatea.

Onestitatea era considerată ca o stare de „totul sau nimic", ești cinstit sau necinstit. În epoca post-adevăr, acest concept a devenit mai vag. Etica este judecată pe o scară. Dacă intențiile noastre sunt bune și spunem mai des adevărul decât minciuna, ne considerăm pe un teren moral ferm. Dacă adevărurile sunt mai multe decât minciunile, ne clasificăm ca sinceri. În ceea ce privește valorile, această abordare denotă o schimbare semnificativă. Tendința era să credem că ești virtuos sau nu, moralitatea nefiind evaluată prin cuantificarea activelor și a debitelor. Această tendință de compartimentalizare morală în creștere are mai puțin de-a face cu etica în declin decât cu un context social care nu pune suficient accent pe adevăr.

2) Sintagma *fapte alternative* a devenit parte a lexiconului nostru cultural datorită purtătorului de cuvânt al Președintelui american D. Trump, Kellyanne Conway, care într-un schimb de replici în cadrul unui interviu atunci când i-a fost imputat faptul că promovează falsuri afirma că oferă fapte alternative.

Desigur, problema faptelor alternative este într-adevăr mai mare decât dihotomia între fals și fapt, este strâns legată de natura tehnologiei de astăzi, unde putem să ne curățim propriile experiențe, să ne înconjurăm doar cu ideile și „faptele" pe care le dorim. Trăim în bulele noastre, în care vorbim între noi despre propriile seturi preferate de „fapte", în care orice dezacord este rezolvat prin apelarea la fapt alternativ eliminând necesitatea analizei epestemice.

3) *Fake news* sau „*știri false*", această sintagmă exista și până la popularizarea ei în urma alegerilor prezidențiale americane din 2016, existând o neîncredere profundă față de mass-media cu mult timp înainte ca Trump să-și asume termenul.

Revista NR 2_2019_.indd 208 03.07.2019 12:52:59

Fake news nu se referă doar la minciuni, ci şi la ştiri fabricate, la tehnici moderne şi mai vechi de captarea atenției, de algoritmizarea ştirilor, de consum afectiv şi epistemic al informației.

Pentru a înțelege mai bine ecosistemul acestui fenomen, Claire Wardle propune trei elemente de analiză: diferitele tipuri de conținut care sunt create şi distribuite; motivațiile celor care creează acest conținut; modalitățile de difuzare a acestui conținut,[6] care provizoriu oferă şapte tipuri de fake news:

1. satiră sau parodie - nu intenționează să provoace daune, dar are potențialul de a păcăli;
2. conexiune falsă - când titlul, imaginea sau legenda (sub titlu) nu corespund conținutului;
3. conținutul înşelător - utilizarea înşelătoare a informațiilor pentru a „promova" o problemă sau o persoană;
4. context fals - când conținutul autentic este distribuit cu informații contextual false;
5. conținut impostor - când sursele autentice sunt imitate de surse false, născocite;
6. conținut manipulat - când informația sau imaginile autentice sunt manipulate pentru a înşela, ca în cazul unei fotografii trucate;
7. conținut fabricat - conținutul este 100% fals, conceput să înşele şi să facă rău.

Observăm că această problematică este mult mai complexă şi necesită o analiză aprofundată, discursul şi analiza fenomenului fiind într-o continuă dezbatere publică şi ştiințifică.

4) *Informația ca distracție (infotainment, soft-news)*[2] este un alt aspect care trebuie analizat în cadrul crizei epistemice. Astfel, mass-media, de câteva decenii, s-a transformat într-o mutație a ştirilor şi a divertismentului, un fel de trivializare a ştirilor în care nevoia de rating şi clicuri creează o cerere pentru un flux constant de conținut atractiv, distractiv. Neil Postman ne atenționa încă 1985, în cartea sa *Amusing Ourselves to Death,* că ar trebui să reflectăm mai mult aspra lumii din Aldous Huxley din „Brave New World" în care suntem subjugați de dorința noastră constantă de distracție, decât de lumea redată în opera lui George Orwell.

Creşterea canalelor prin cablu de 24 de ore şi explozia de medii bazate pe web generează o concurență uriaşă pentru atenția oamenilor, precum şi o nevoie constantă de conținut nou. Acest lucru înseamnă că ştirile trebuie să producă povestiri şi să vândă „Breaking News!», chiar şi atunci când nu există nici una. Pur şi simplu nu există suficiente ştiri importante care se întâmplă în lume pentru a umple timpul discuțiilor constante, deci, ceea ce avem, este o cantitate imensă de comentarii, dezbateri şi o înălțare a trivialui la nivelul de „Breaking News!». Însă când totul este important, nimic nu este.

O altă dimensiune este modul în care sunt consumate materialele media: toate în acelaşi timp, toate într-un singur loc. Flux-urile (feed) noastre tratează totul la fel: ştiri politice, meteo, muzică, anunțuri, noutăți despre filme, videoclipuri amuzante etc. Totul este conectat astfel încât este greu de a distinge între ceea ce contează şi ce nu, ce articole merită de fapt să fie citite, care dintre „ştiri de ultimă oră" sunt de fapt o ştire.

Ritmul alert al vieții noastre nu are cum să genereze o abordare epistemică adecvată. Ritmul vieții a devenit atât de rapid şi nereflectiv, încât avem mai mult ca oricând de

Revista NR 2_2019_.indd 209 03.07.2019 12:52:59

făcut, dar mai puțin timp pentru a o face. În final nu avem timp să ne așezăm cu gândurile, să reflectăm și să gândim.

Lumea modernă a operat în speță în jurul identității naționale. Identitatea națională, este atât o sursă de mândrie individuală, cât și o modalitate de plasare individuală în cursul istoriei umane. Astfel identitățile asumate naționale, individuale și de grup ar putea influența bunăstărea individuală și de grup.

În urma analizei articolului „A Model of Social Identity with an Application to Political Economy: Nation, Class, and Redistribution"[3] al lui Moses Shayo au rezultat două problematici majore: 1) Este ipoteza cercetării și implicațiile ei verificabilă cu realitățile societății noastre; 2) Dacă primatul identitar național nu este doar exploatat de clasa politică în defavoarea bunăstării individuale și de grup, dar există și un primat conceptual și în gândirea filosofică.

Astfel, M. Shayo dezvoltă în articolul său un model de analiză a identității sociale și îl aplică economiei politice de redistribuire a veniturilor, concentrându-se asupra identității de clasă și a identității naționale. Modelul încearcă să reducă observațiile majore din psihologia socială la un nucleu ideatic, ceea ce înseamnă să te identifici cu un grup și care sunt factorii care determină grupurile cu care indivizii se identifică. Autorul propune un concept de echilibru, în care identitatea și comportamentul sunt determinate endogen. El consideră că aplicarea acestui model la redistribuirea bunăstării ajută la explicarea a trei paterne empirice din democrațiile moderne. În primul rând, identificarea națională este mai frecventă printre săraci decât printre cei bogați. În al doilea rând, identificarea națională tinde să reducă sprijinul pentru redistribuirea bunăstării. În al treilea rând, în toate democrațiile există o puternică relație negativă între prevalența identificării naționale și nivelul de redistribuire a bunăstării. Modelul evidențiază în continuare că primatul național, amenințările naționale și diversitatea din clasa de jos sunt factori care pot diminua redistribuirea. Modelul este bazat pe trei variabile: 1) retribuția individuală; 2) plasarea individuală în cadrul grupului; și 3) statutul grupului. Scopul acestor variabile constă într-o reduce cât mai mare a factorilor-cheie care determină corelarea dintre poziționarea identitară față de națiune și alegerea bunăstării individuale și de grup.

Argumentul de bază este că nivelul ridicat de naționalism în societate ar submina sprijinul pentru redistribuirea bunăstării, care respectiv ar implica că în societățile în care identitatea națională are un primat mai mare decât identitatea de clasă, alegătorii mai puțin prosperi ar trebui să susțin mai puțin naționalismul. Teoria lui Shayo este că indivizii cu venituri mai mici se identifică cu clasa de jos și respectiv ar opta pentru o redistribuire mai mare. Astfel, dacă predomină conștiința de clasă, clasele de jos ar sprijini cu fermitate redistribuirea și ar vota în consecință. Însă, dacă identitatea națională este mai importantă pentru ei decât identitatea de clasă, indivizii mai săraci se identifică mai curând cu națiunea în general și mai puțin cu clasa lor, respectiv pot face o alegere electorală în defavoarea bunăstării individuale sau de clasă.

Practic, oamenii nu sunt egoiști, sunt grup-o-centrici. Ne dorim ce este mai bun pentru oameni ca noi. Doar că „oameni ca noi" este o categorie extrem de subiectivă,

Revista NR 2_2019_.indd 210 03.07.2019 12:52:59

respectiv, dacă „oameni ca noi" sunt „patrioţii", ne vom dori ceea ce îşi doresc „patrioţii". Dacă aderăm la o identitate naţionalistă, putem să ne lăudăm cu reflecţia asupra noastră a măreţiei naţionale, chiar dacă propria noastră bunăstare este precară. Astfel, o identitate naţională implică o pondere mai mică a problemelor de clasă şi respectiv un sprijin mai mic pentru redistribuirea bunăstării. Concluzia de bază este simplă: cu cât este mai naţionalistă ţara, cu atât inegalitatea socială este mai mare.

Probabil, există şi o dinamică de feedback aici. În ţările cu o inegalitate socială mai mare cetăţenii din clasa de jos au un statut mai scăzut în societate, aspirând la un statut mai bun, ei aderă la o identitate mai mare, iar naţiunea (sau religia) este acea identitate mai mare. Shayo afirmă că redistribuirea redusă a bunăstării tinde să facă identificarea cu clasa de jos mai puţin atrăgătoare şi încurajează identificarea cu naţiunea. Acest lucru oferă elitelor un stimulent puternic pentru a alimenta naţionalismul, respectiv exagerând ameninţările naţionale pentru a îndepărta cererile pentru o redistribuire a bunăstării mai mare.

Alegerea raţională şi interesul propriu sunt prezumţii fundamentale şi punctul de pornire a multor explicaţii economice. Faptul că de la o anumită etapă a istoriei umanităţii atâţia oameni şi-au exprimat disponibilitatea de a muri şi ucide pentru „naţiunile" lor, pare să contrazică aceste presupuneri: oamenii apar într-o lumină mult mai generoasă şi idealistă şi mult mai cruzi şi perverşi decât implică prezumţiile teoriei economice.

Ideea naţională şi naţionalismul pot fi integrate într-o analiză economică. Putem să ne imaginăm uşor o societate în care fiecare consumă cantităţi largi de bunuri materiale. Însă este mult mai dificil să ne închipuim o societate în care fiecare consumă cantităţi mari de putere şi prestigiu, fiecare consumă putere şi prestigiu în măsura în care nu le consumă altcineva. Orice cantitate pozitivă de putere şi prestigiu trebuie consumat colectiv şi în acelaşi timp cu cantităţi negative: pare imposibil să exerciţi puterea dacă cineva nu practică exerciţiul acestei puteri, sau cu alte cuvinte, trebuie consumată împreună cu puterea negativă. În mod analog, este imposibil ca cineva să consume prestigiu sau „superioritate socială" dacă alţii nu consumă „inferioritate" socială. Or, naţiunea şi manifestarea naţionalismului nu este determinată doar de interesele elitelor, sau de o analiză economică a problemei. Un factor important pentru naţiune şi manifestările naţionalismului este cadrul ideatic, format, întreţinut şi promovat de gândirea filosofică naţională. Astfel, deseori se observă un primat al ideii jertfirii naţionale, a supravieţuirii şi a argumentării dreptului de existenţă naţională, respectiv, indivizii şi societatea consumă idei care tind să nu lege bunăstarea individuală şi de grup de ideea naţională.

În urma analizei gândirii filosofice româneşti, observăm un primat al naţionalismului într-o cheie identitar argumentativă, a justificării existenţiale şi a supravieţuirii naţionale. Există o tendinţă, nu numai la noi, de a nu lega bunăstarea individuală şi echitatea socială de ideea naţională şi manifestările naţionalismului. Deseori există o tendinţă de interpretare şi argumentarea naţională doar etnocentristă, însă realitatea e că în diferite grupuri sociale şi în diferite perioade istorice naţionalismul asumat şi manifestat este diferit. Naţionalismul este într-o strânsă legătura cu identitatea asumată, iar identitatea de grup este maleabilă, naţionalismul nu e necesar să submineze suportul redistribuirii bunăstării, identitatea naţională poate invoca şi necesitatea echităţii naţionale.

Revista NR 2_2019_.indd 211 03.07.2019 12:52:59

Solidaritatea națională este mai eficientă în promovarea unor idei, fiind mai ancorată în realitate și mai ușor asumată de către individ, nu este abstractă ca apelurile legate de preocupările umanitare globale și nici îngustă ca apelul la solidaritatea de clasă, ea fiind bazată pe fundamentul solid al atașamentului național. Astfel, atât gânditorii naționali, cât și elitele progresiste ar trebui sa promoveze bunăstarea individuală și de grup (clasă) într-o strânsă legătură cu identitatea națională și manifestarea naționalistă.

Un concept-cheie în care operează lumea contemporană este liberalismul și aspirațiile lui. Liberalismul se manifestă la nivel economic, cultural, politic și individual. În ultimul timp, norma liberală este pusă tot mai mult la îndoială, în speță reafirmându-se că nu este necesară o lume liberală pentru bunăstare și fericire.

Acum două decenii în urmă, comentatorul politic Fareed Zakaria a scris un eseu profetic numit *The Rise of the Illiberal Democracy*[4], în care se prezenta o situație îngrijoratoate a creșterilor autocrațiilor populare, exprimate prin puțin respect pentru statul de drept și pentru libertățile civile, cu guverne alese în alegeri libere și corecte, dar care încalcă în mod curent drepturile fundamentale ale cetățenilor lor.

De atunci, democrațiile illiberale au devenit mai mult normă decât excepție. Conform Freedom House[5], peste 60% din țările lumii sunt democrații electorale - regimuri în care partidele politice concurează și vin la putere în alegerile programate regulat (în creștere de la aproximativ 40% la sfârșitul anilor 1980), dar majoritatea acestor democrații nu oferă o protecție egală în temeiul legii.

O distincție a regimurilor iliberale e că au un suport al grupurilor majoritare, iar în mod tipic, grupurile minoritare (etnice, religioase, lingvistice sau regionale) suportă principalele politici și practici illiberale, iar adversarii guvernării sunt supuși unei presiuni sistematice.

Eseul lui Fareed Zakaria a provocat numeroase analize, critici și dezbateri terminologice. Una din principalele critici e legată de dihotomia democrație iliberală, după care au urmat un șir de analize, reinterpretări și recomandări asupra conceptelor de liberal, democrație, liberalism, într-un final termenul de iliberal și mai recent de iliberalism a devenit un etalon larg acceptat, atât datorită faptului de revenire la eseul autorului în cercurile de analiză politică și cercetare științifică, cât și datorită acceptării de către publicul larg și promovării de către unele regimuri și actori autoritari ca o alternativă față de valorile occidentale (respectiv liberale).

În continuare vom face o analiză a principalelor concepte ale cercetării noastre.

Democrația liberală se bazează pe trei seturi distincte de drepturi: drepturile de proprietate, drepturile politice și drepturile civile. Primul set de drepturi protejează proprietarii și investitorii de expropriere. Al doilea set asigură că grupurile care câștigă concursul electoral democratic își pot asuma puterea și pot promova politici conform doctrinelor lor – cu condiția ca aceste politici să nu încalce celelalte două seturi de drepturi. Al treilea set - drepturile civile - garantează egalitatea în fața legii și accesul egal la serviciile publice.

Drepturile de proprietate și *drepturile politice* au beneficiari puternici. Drepturile de proprietate sunt în interesul proprietarilor și al investitorilor. Ei pot fi relativ puțini în număr, dar pot mobiliza resurse materiale substanțiale dacă nu obțin ceea ce își do-

Revista NR 2_2019_.indd 212 03.07.2019 12:52:59

resc. Ei îşi pot investi banii în altă parte sau să nu investească, astfel impunând costuri substanţiale pentru restul societăţii din care fac parte.

Drepturile politice sunt de interes, în primul rând pentru masele organizate, clasa muncitoare sau majoritatea etnică, în funcţie de structura şi specificul societăţii din care fac parte. Membrii majorităţii pot fi comparativ săraci, dar au numerele de partea lor, ei pot ameninţa elita prin revoltă şi exproprieri.

Principalii beneficiari ai drepturilor civile, dimpotrivă, sunt de obicei minorităţile care nu posedă nici (sau) bogăţie, nici (sau) număr. Aspiraţiile lor de drepturi egale nu au potenţa pe care o au elitele sau majorităţile în urmărirea obţinerii şi respectării drepturilor de proprietate şi politice.

Teoriile care îşi pun ca scop să explice originile istorice ale democraţiei, de obicei au neglijat această asimetrie în reclamarea a diferitor tipuri de drepturi. Aceste teorii se axează în mare parte în jurul negocierii dintre elita proprietară şi clasa muncitoare: în faţa ameninţării cu revolta, elitele extind accesul la drepturi şi libertăţi, permiţându-le maselor să voteze. În schimb, masele sau reprezentanţii lor sunt de acord să nu exproprieze elitele.

Desigur, elitele preferă o autocraţie în care ei domină singuri şi protejează drepturile lor, şi nu a altora. În majoritatea timpului istoric ei au obţinut acest lucru.

Democraţia devine fezabilă numai atunci când masele sunt capabile să se organizeze şi să se mobilizeze în jurul unor interese comune. Acest lucru face credibilă atât ameninţarea lor de insurecţie cât şi promisiunea lor de a proteja drepturile de proprietate de după. Istoric, astfel de mobilizări au fost produsul industrializării şi al urbanizării, al războaielor sau al luptelor anti-coloniale.

Această negociere, prin natura lor, produce democraţii electorale, mai degrabă decât democraţii liberale. Minorităţile, care au cel mai mare interes în drepturile civile, nu joacă un rol în timpul tranziţiei democratice, din simplul motiv că deseori nu aduc în mod normal nimic la masa negocierilor. Deci, negocierea democratică cedează drepturi de proprietate şi politice, dar rareori şi drepturi civile.

Din această perspectivă, puzzle-ul nu este de ce democraţiile se dovedesc a fi deseori illiberale, ci cum este posibil ca democraţiile liberale să apară vreodată.

Un set de circumstanţe care favorizează democraţiile liberale este absenţa unor distincţii etnice sau de altă natură în rândul non-elitelor. Omogenitatea culturală şi socială înseamnă că nu există o minoritate identificabilă împotriva căreia majoritatea poate discrimina. (Model tip: Statele Scandinave, mai târziu Coreea de Sud şi Japonia)

O situaţie diferită care generează un rezultat similar este prezenţa unor clivaje identitare multiple şi suprapuse. Dacă nu există o distincţie clară între majoritate şi minoritate, fiecare grup la putere poate să fie dispus să recunoască drepturile altora, de teama că în viitor poate fi înlăturat de la putere. Acesta generează un echilibru precar, care poate fi rupt în urma unei creşteri diferenţiate a populaţiei sau a unei intervenţii externe. (Model tip: cazul Libanului)

O a treia posibilitate este că cel mai distinct clivaj etnic sau rasial al societăţii se aliniază cu diviziunea care separă masele de elită. Un astfel de caz este cel din Africa de Sud,

Revista NR 2_2019_.indd 213 03.07.2019 12:52:59

guvernul apartheid în negocierile cu Congresul Național African, înainte de tranziția democratică din 1994, a cerut (și a primit) proprietăți și drepturi civile pentru minoritatea albă în schimbul drepturilor politice pentru majoritatea de culoare, care inițial a supraviețuit remarcabil de bine.

Alternativ, poate democrația liberală nu are prea mult de-a face cu echilibrul puterii între grupurile sociale și motivațiile lor strategice. Poate necesită, în schimb, dezvoltarea în timp a unei culturi a toleranței și a libertăților civile. Sau poate ambele sunt necesare pentru a susține instituțiile care susțin pe termen lung drepturile de proprietate, politice și civile.

Indiferent de motivul apariției democrației liberale, nu ar trebui să fim surprinși de cât de atipică este în practică. Rareori forțele politice se aliniază pentru a produce o versiune durabilă a acesteia.

O altă direcție a discuțiilor este cea a democrațiilor constituționale (bazate pe liberalism). Astfel, chiar într-o primă instanță Zakaria abordează problema prin diferența între regimurile iliberale cu democrațiile constituționale tipice. Autorul afirmă că guvernele illiberale alese liber manifestă proprietăți tiranice antitetice față de adevăratele republici constituționale. Alegerile libere dau guvernelor illiberale o legitimitate internațională, dar democrația care rezultă diferă foarte mult de guvernarea capitalistă, limitată, găsită în Statele Unite sau în alte republici constituționale. Aceste guverne illiberale reprezintă un „fenomen îngrijorător». Democrațiile constituționale ar trebui să își concentreze energiile diplomatice pentru a se asigura că democrațiile noi dezvoltă instituții constituționale care asigura prevenirea transformării lor în democrații illiberale. Creșterea democrațiilor illiberale va crea, în cele din urmă, democrației, o imagine rea, care va fi un obstacol în încercarea de a promova democrația și în special a democrațiilor constituționale față de guvernele emergente.

Fareed Zakaria folosește istoria recentă pentru a demonstra apariția democrațiilor illiberale. Autorul demonstrează în mod clar că, în urma unor alegeri libere mulți lideri și regimuri au comis crime și încălcări ale drepturilor omului facilitate prin suspendări constituționale și folosirea birourilor alese pentru a-și consolida puterea în detrimentul altor instituții guvernamentale. El consideră că democrațiile constituționale încorporează o atitudine mai puțin beligerantă față de vecinii săi, deoarece oamenii din interiorul lor ar opta mai degrabă pentru beneficiile comerțului și creșterii economice decât să cheltuiască bani pentru a forța adoptarea unui anumit sistem de credințe. Zakaria consideră că este nevoie de timp pentru ca democrațiile să dezvolte adevărate republici constituționale, dar mișcarea lentă până la obiectiv este mult mai bună decât adoptarea doar a conceptului de alegeri libere și apoi urmate de limitarea justiției independente, a legislaturilor independente și a drepturilor individuale.

Cercetătorul nu ignoră faptul că alegerea liderilor populari și suspendarea ulterioară a protocoalelor constituționale se întâmplă, de obicei, din cauza amenințărilor pe care se confruntă populația, ce par a fi mai periculoase decât consolidarea puterii în cadrul executivului. În mod evident, voința poporului solicită soluții la aceste probleme, dar fără restricții constituționale democrațiile devin în curând illiberale. Conceptul de

Revista NR 2_2019_.indd 214 03.07.2019 12:53:00

liberalism facilitează o democraţie constituţională, care limitează guvernarea de a interfera cu activitatea economică individuală şi libertăţile personale, iar cei aleşi au puteri care se compensează reciproc, împiedicând astfel transformarea treptată a puterii într-un singur birou.

Democraţiile vor deveni illiberale dacă executivul transferă puterea din diferite ramuri ale puterii sau limitează drepturile indivizilor şi instituţiilor. Zakaria consideră că aceste libertăţi trebuie să fie prezente pentru prevenirea unei democraţii illiberale şi că democraţiile illiberale se vor afla în conflict direct sau indirect cu cele liberale.

Un alt concept important al acestei discuţii este cel al iliberalismului şi al precondiţiilor manifestării lui.Triumful guvernelor illiberale în ţări ale Uniunii Europene, precum Ungaria şi Polonia, ridică problema dacă fenomenul se va răspândi mai departe, şi dacă ar putea iliberalismul să domine o societate cu rădăcini democratice mult mai adânci. Din punct de vedere practic, este puţin probabil ca forţele illiberale să transforme ţările în care diviziunea politică este relativ egală, iar partidele stabilite au susţinători puternici şi loiali.

Una din condiţiile iliberalismului este atunci când partidele mari suferă de eşecuri electorale catastrofale, iar agenţii illiberali se grăbesc să intre în cursa electorală. Astfel, în Ungaria, Partidul Socialist guverna din 1989, dar a pierdut rapid credibilitatea datorită unei gestionări defectuoase a economiei şi a corupţiei politice. În urma rezultatelor alegerilor din 2010 nu a reuşit să se formeze nici ca entitate de opoziţie viabilă. În Polonia, Platforma Civică de centru-dreapta a fost forţa dominantă până la victoria PiS din 2015, a obţinut succese economice şi a câştigat respectul în Bruxelles, dar a pierdut sprijinul clasei muncitoare, al provinciilor şi al tuturor celor care s-au simţit ocoliţi de globalizare. În mod similar, partidele seculare elitiste care au condus Turcia pentru cea mai mare parte a sec.XX au fost lăsate deoparte de forţele neo-conservatoare islamice conduse de Recep Tayyip Erdoğan, bazată pe o schimbare demografică apelând, la o clasă mijlocie islamistă în creştere. Însă în Venezuela, Hugo Chávez a reuşit în câţiva ani de la putere să obţină suportul majorităţii săracilor ţării şi să marginalizeze partidele conservatoare care au condus ţara timp de decenii.

O a doua condiţie prealabilă pentru apariţia regimurilor illiberale este o slăbiciune fundamentală în instituţiile democratice dincolo de sfera politică, inclusiv mass-media, societatea civilă, agenţiile anticorupţie şi sistemul judiciar. În multe democraţii mai noi, aceste controale şi balanţe rămân fragile: se presupune că oricine va controla parlamentul va ajunge să domine şi sistemul judiciar şi de securitate, iar presa este vulnerabilă la intimidare sau la capturarea partizană.

Illiberalismul pare(a) a fi mai puţin probabil să obţină tracţiune în Statele Unite, deoarece instanţele, de exemplu, sunt independente şi libertatea presei este ferm protejată de jurisprudenţa statală şi constituţională. Însă dacă forţele illiberale au o voinţă politică suficientă, iar apărătorii instituţiilor democratice nu au convingere şi sprijin public, orice este posibil, e de menţionat că multe din mecanismele americane se bazează pe cutumă şi bun simţ şi nu pe legi scrise. Conform sondajelor recente, încrederea populară în Congres şi Curtea Supremă (Constituţională) se află la minime istorice. Un număr din ce în ce mai mare de americani pun la îndoială eficacitatea democraţiei reprezentative

Revista NR 2_2019_.indd 215 03.07.2019 12:53:00

și se întreabă dacă ar fi mai bine să lase președintelui să ia decizii neratificate de ramura legislativă, unu din șase americani crede că ar fi acceptabil să existe un regim militar. Iar cu fiecare generație care trece, o parte mai mică din cetățenii SUA consideră că existența sub democrație este importantă.

Toate acestea aduc în discuție limitele și problemele democrației. Fareed Zakaria menționează că tensiunea dintre liberalismul constituțional și democrație se axează pe domeniul de aplicare a autorității guvernamentale. Constituționalismul liberal este legat de limitarea puterii; democrația este despre acumularea și utilizarea acesteia. Din acest motiv, mulți liberali din secolele XVIII și XIX au văzut democrația ca o forță care ar putea submina libertatea. Tendința guvernului democratic de a crede că are suveranitate absolută (adică putere) poate duce la centralizarea autorității, adesea prin mijloace extraconstituționale și cu rezultate sumbre, sfârșind în ceva care este puțin diferit de o dictatură, deși una care are o legitimitate mai mare.

În decursul ultimului deceniu, guvernele alese care pretind că reprezintă poporul au încălcat în mod constant puterile și drepturile altor elemente ale societății, o uzurpare atât pe orizontală (din alte ramuri ale guvernului național), cât și pe verticală (de la autoritățile regionale și locale, precum și întreprinderi private și alte grupuri neguvernamentale, cum ar fi presa).

Cercetătorul consideră că uzurparea orizontală este mai evidentă, însă uzurparea verticală este mai frecventă. Astfel, drept exemple, în ultimele trei decenii sunt guvernele alese din India și Pakistan, care au dizolvat parlamentele locale cu argumente dubioase, plasând regiuni sub conducerea directă a guvernului central. Într-o mișcare mai puțin dramatică, dar tipică, guvernul ales din Republica Centrafricană a pus capăt independenței îndelungate a sistemului său universitar, făcându-l parte din aparatul central de stat. Utilizarea pe scară largă a forțelor de securitate pentru a intimida jurnaliștii slăbește sistematic o verificare crucială a puterii guvernamentale.

Acest fenomen este deosebit de răspândit în America Latină și fosta Uniune Sovietică, poate pentru că statele din aceste regiuni dispun, în cea mai mare parte, de sisteme prezidențiale, sugerează cercetătorul. Aceste sisteme tind să producă lideri care susțin că vorbesc în numele poporului - chiar și atunci când au fost aleși doar prin pluralitate. Însă în circumstanțe similare, într-un sistem parlamentar, un prim-ministru ar fi trebuit să împartă puterea într-un guvern de coaliție. În sistemele prezidențiale președinții desemnează miniștri pe criterii de clică mai degrabă decât figuri de vârf din partid, menținând puține controale interne asupra puterii lor. Iar atunci când punctele lor de vedere sunt în conflict cu cele ale parlamentarilor sau chiar cu instanțele judecătorești, președinții tind să se „adreseze națiunii"(ex. referendumuri), ocolind sarcinile dificile de negociere și construire a unei coaliții.

De mai mult timp cercetătorii dezbat meritele regimurilor prezidențiale *versus* regimurile parlamentare și, desigur, uzurparea puterilor democratice pot să apară în absența unor centre alternative de putere bine dezvoltate, cum ar fi legislaturi puternice, instanțe judecătorești, partide politice și guverne regionale, precum și universități independente și mass-media.

Revista NR 2_2019_.indd 216 03.07.2019 12:53:00

În ţările bine organizate şi stabile guvernele nu ajung să faciliteze tendinţele de uzurpare. Un guvern puternic este diferit de un guvern eficient; de fapt, cele două pot fi contradictorii. Africa are state înfometate şi ineficiente. Statele Unite au un guvern cu puteri limitate şi totuşi este un stat foarte eficient. Zakaria consideră că confuzia acestor două concepte a determinat multe guverne occidentale şi savanţi să încurajeze crearea unor state puternice şi centralizate în lumea a treia. Liderii din aceste ţări au susţinut că au nevoie de putere pentru a aduce ordine în societăţilor lor. Există un adevăr în această preocupare, dar aici se confundă guvernul legitim cu unul atotputernic. Guvernele care sunt limitate şi, văzute ca fiind legitime, pot să menţină ordinea şi să urmărească politici dure, deşi lent, prin construirea de coaliţii. Testul-cheie al legitimităţii unui guvern este colectarea impozitelor, fiindcă nu necesită forţe de poliţie vaste, ci mai degrabă respectarea voluntară a legilor. Nici un guvern nu are o forţă suficientă de poliţie pentru a forţa oamenii să-şi plătească impozitele. Cu toate acestea, guvernele lumii a treia au rate de colectare fiscală foarte scăzute. Acest lucru se datorează faptului că ei şi politicile lor nu au legitimitate.

Din punct de vedere istoric, centralizarea necontrolată a fost inamicul democraţiei liberale. Pe măsură ce participarea politică a crescut în Europa în sec.al XIX-lea, democraţia a prins rădăcini fără probleme în ţări precum Marea Britanie şi Suedia, unde adunările medievale, guvernele locale şi consiliile regionale rămâneau puternice. Ţări precum Franţa şi Prusia în cazul cărora monarhia centralizase efectiv puterea (atât pe orizontală, cât şi pe verticală), au ajuns deseori nelibere şi nedemocratice. Nu este o coincidenţă faptul că în Spania din sec.al XX-lea capul de vârf al liberalismului se află în Catalonia, care timp de secole a fost o regiune independentă şi autonomă. În Statele Unite, prezenţa unei bogate varietăţi de instituţii - statale, locale şi private - a făcut mult mai uşor adaptarea la extinderea rapidă şi lărgită a sufragiului care a avut loc la începutul sec. al XIX-lea. În 1922, Arthur Schlesinger Sr. a documentat cum, în timpul primilor cincizeci de ani ai SUA, aproape fiecare stat, grup de interese şi fracţiuni au încercat să slăbească şi chiar să desfiinţeze guvernul federal.[6] Astfel, o guvernare descentralizată ajută la formarea unui guvern limitat.

O altă problemă este cea a tiraniei majorităţii. Dacă prima sursă de abuz într-un sistem democratic vine de la autocraţii aleşi, a doua vine de la poporul însuşi. James Madison[7] afirma în „Federalist Papers", că „pericolul oprimării" într-o democraţie vine de la „majoritatea comunităţii". Tocqueville avertiza despre „tirania majorităţii", scriind: „Esenţa guvernării democratice constă în suveranitatea absolută a majorităţii"[8]. Această problemă, vie şi urgentă pentru Madison şi Tocqueville, poate părea astăzi mai puţin importantă în Occident, deoarece aici există protecţii elaborate pentru drepturile individuale şi minoritare. Dar, în multe ţări în curs de dezvoltare, experienţa democraţiei din ultimele decenii a fost una în care majorităţile - deseori liniştit, uneori zgomotos - au erodat separarea puterilor în stat, au subminat drepturile omului şi au corupt tradiţiile istorice de toleranţă şi corectitudine.

Conflictul etnic este la fel de vechi ca şi istoria înregistrată, iar dictaturile nu sunt deloc nevinovate pentru a-l stimula. Însă noile societăţi democratizate afişează o tendinţă

Revista NR 2_2019_.indd 217 03.07.2019 12:53:00

îngrijorătoare în această direcție. Motivul este simplu: în timp ce societatea se deschide și politicienii se luptă pentru putere, aceștia apelează la votul publicului, folosindu-se deseori de limbajul cel mai direct și eficient - cel al solidarității de grup. Adesea, acest lucru facilitează conflictele etnice sau religioase, uneori conflictul evoluează într-un război pe scară largă.

Alegerile cer ca politicienii să concureze pentru voturile oamenilor, iar în societățile fără tradiții puternice este mai ușor să obțină sprijin pe linie rasială, etnică sau religioasă, iar odată ce un grup identitar este la putere, el tinde să excludă alte grupuri identitare. Compromisul pare imposibil, se pot negocia problemele materiale, dar cum să împaci diferența identitară națională sau cea religioasă? O concurența politică atât de divizată poate degenera rapid în violență. Mișcările de opoziție, rebeliunile armate și loviturile de stat din Africa au fost adesea îndreptate împotriva regimurilor bazate pe etnie, dintre care multe au venit la putere prin alegeri. Unii cercetători afirmă că democrația „pur și simplu nu este viabilă într-un mediu de preferințe etnice intense"[9]

Una dintre cele mai emoționate dezbateri între oamenii de știință ai relațiilor internaționale se referă la „pacea democratică", afirmându-se că niciodată două democrații moderne nu s-au luptat una împotriva celeilalte. Dezbaterea ridică întrebări de fond interesante: explică armele nucleare mai bine pacea? Sau dacă constatările statistice sunt relevante? De exemplu, David Spiro[10] a subliniat faptul că, având în vedere numărul mic de democrații și războaie din ultimii 200 de ani, o șansă foarte mare pentru a explica lipsa războiului dintre democrații ar fi să compari cu probabilitatea că nici un membru al familiei sale nu a câștigat niciodată la loterie; sau chiar dacă statisticile sunt corecte, ce le explică?

Immanuel Kant, susținătorul inițial al păcii democratice, a menționat că, în democrații, cei care plătesc pentru războaie, adică publicul, iau deciziile, deci sunt în mod evident mai precauți. Or această afirmație sugerează că democrațiile sunt mai pașnice decât alte state, când, de fapt, ele sunt mai războinice, mergând la război mai des și cu o intensitate mai mare decât majoritatea celorlalte state. Doar cu alte democrații păstrează pacea. Când dezvălui cauza din spatele acestei corelații, un lucru devine clar: pacea democratică este, de fapt, pacea liberală. Scriind în sec. al XVIII-lea, Kant credea că democrațiile erau tiranice și le excludea în mod specific de la concepția sa despre guvernele „republicane", care trăiau într-o zonă de pace. Republicanismul, pentru Kant, însemna o separare a puterilor, control și echilibru, stat de drept, protecția drepturilor individuale și un anumit nivel de reprezentare în guvern (deși nu se apropia de votul universal). Alte explicații ale lui Kant pentru „pacea perpetuă": e strâns legată de caracterul constituțional și liberal al republicilor: au un respect reciproc al drepturilor cetățenilor celuilalt, un sistem de verificări și balanțe care să asigure că niciun lider nu poate trage o țară în război; și politicile economice clasice liberale, cel mai important dintre acestea fiind comerțul liber, creează o interdependență ce face ca războiul să fie costisitor și cooperarea utilă. Iar Michael Doyle[11], afirmă, în *Ways of War and Peace,* că fără liberalismul constituțional democrația însăși nu are calități de inducere a păcii.

Revista NR 2_2019_.indd 218 03.07.2019 12:53:01

Timp de două mii de ani înainte de Epoca Modernă, regula populară a fost larg asociată cu agresivitatea (Tucidide) sau succesul imperial (Machiavelli). Distincţia dintre democraţiile liberale şi cele illiberale pune în lumină o altă corelaţie statistică izbitoare. Astfel, Jack Snyder şi Edward Mansfield[12] susţin, folosind un set impresionant de date, că în ultimii 200 de ani statele democratice au dus războaie în mod semnificativ mai frecvent decât autocraţiile stabile sau democraţiile liberale. În ţările care nu se bazau pe liberalismul constituţional, adesea au adus la hipernaţionalism şi promovarea discursului militarist. Liderii politici şi militari, care adesea sunt îmbătaţi de rămăşiţele vechii ordini autoritare, îşi dau seama că, pentru a reuşi, ei trebuie să adune masele din spatele unei cauze naţionale. Rezultatul este o retorică şi politică agresivă, care adesea trage ţările la confruntare şi război. Astfel pacea democratică este reală, dar se pare că nu are nimic de-a face cu democraţia.

Vedem că dimensiunea social-politică ramâne a fi norma în care trăim şi operăm, chiar dacă se observă o tendinţă tot mai profundă de neo-tribalizare socială. Observăm o relaţie dintre construcţia identităţii şi individualizare în contextul formelor neo-tribale. Concept dezvoltat de Maffesoli[13], neo-triburi sau *tribus* este de obicei conceput ca formă electivă, efemeră, afectivă, non-instrumentală şi virtuală de asociere. Considerând că neo-triburile rezultă dintr-o defalcare a structurilor tradiţionale de clasă şi a proceselor de de-individualizare, fiind o masificare (transformare a unui grup într-o masă) şi „tribalizare» a societăţilor (occidentale). Însă pentru Bauman[14] şi alţi cercetători, asociaţiile neo-tribale sunt mai degrabă un răspuns la creşterea individualizării, prin faptul că reîncorporează indivizii în societate şi servesc drept sursă de apartenenţă şi înţeles, oricât de temporar ar fi. Maffesoli susţine, că în epoca postmodernă noţiunea de individ a fost înlocuită de ceea ce el numeşte „persona", un sentiment fragmentat de sine, asemănător cu o mască schimbătoare în care diferite roluri sunt adoptate în interacţiune. Atragem atenţia nu doar asupra caracterului electiv şi fragmentat al neo-triburilor şi în rolul lor în formarea identităţii, ci observăm că implicarea indivizilor în neo-triburi este legată şi de inegalităţile sociale. Acest lucru este confirmat în parte de Bauman, care susţine că cei săraci nu dispun de mijloace financiare pentru a participa la neo-triburi. Cu toate acestea, el subliniază rolul resurselor culturale şi simbolice în structurarea unei astfel de participări. Însă odată cu creşterea exponenţială din ultimul timp a accesului la informaţie şi interacţiune virtuală indivizii participă la o pluralitate de neo-triburi, care servesc la exprimarea a diferitor faţete ale lor şi de apartenenţă, stilurile de viaţă neo-tribale pot fi alese şi construite conform unor valori extrem de individualizate.

Algoritmizarea interacţiunii noastre cu informaţia şi realitatea oferă o dimensiune de eliberare identitară şi o asumare personalizată a realităţii, care şi la o fragmentare identitară, la o analiză necritică a informaţiei şi a unei alegeri de falsă dihotomie, generând preponderent asumarea unei realităţi virtuale faţă de realitate, care necesită un spirit critic, o alegere continuă şi o identitate inclusivă.

Revista NR 2_2019_.indd 219 03.07.2019 12:53:01

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Is God Dead. În: TIME, April 8, 1966, Vol. 87, No.14.
2. Patterson Thomas E. Doing Well and Doing Good (December 2000). KSG Working Paper No. 01-001. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.257395
3. Shayo Moses. A Model of Social Identity with an Application to Political Economy: Nation, Class, and Redistribution. În:The American Political Science Review, Vol. 103, No. 2 (May 2009), p. 147-174, Ed: APSA https://doi.org/10.1017/S0003055409090194
4. Zakaria Fareed. The Rise of the Illiberal Democracy. În:Foreign Affairs, Vol. 76, No. 6 (Nov. - Dec. 1997), p.22-43.
5. https://freedomhouse.org/
6. Schlesinger Arthur M. New viewpoints in American history. New York: The Macmillan company, 1922. 328 p.
7. The Federalist No.10. The Federalist Papers Papers, 1788.
8. Tocqueville Alexis de. Despre democrație în America. Bucureşti: Humanitas, 2017 .872 p.
9. Putnam Robert D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, 1993. 247 p.
10. Spiro David E. The Insignificance of the Liberal Peace, în International Security Vol. 19, No. 2, 1994, pp. 50-86.
11. Doyle Michael W. Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism, Ed: Norton, 1997, p.557.
12. Mansfield, Edward D., Snyder, Jack. Democratization and the Danger of War în International Security, Vol. 20, No.1, 1995, p.5-38.
13. Maffesoli Michel. The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society, SAGE Publications, 1996, p.176.
14. Bauman Zygmunt. Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty. Ed. Polity, 2006, p.115.

Revista NR 2_2019_.indd 220 03.07.2019 12:53:01

ACTUALITATEA DEZBATERII ŞTINŢIFICE A FENOMENULUI ELITELOR
ACTUALITY OF SCIENTFIC DEBATES ON THE ELITE PHENOMENON

Pantelimon VARZARI,
doctor habilitat în ştiinţe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice
panvarzari@gmail.com

Rezumat

În acest studiu este inclusă o traducere a unei lucrări de referinţă a elitistului italian Gaetano Mosca despre elita politică. Se propunere o descriere a teoriei politice elitiste din care mai fac parte ideile lui Vilfredo Pareto şi Robert Michels, teorie care are ca părtaşi dar şi oponenţi. Autorul ajunge la concluzia că această teorie a marcat profund ştiinţa politică contemporană.
Cuvinte-cheie*: elită, elitologie, Robert Michels, Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, teorie politică.*

Summary

The study includes a translation of a reference work of the Italian elitist Gaetano Mosca about the political elite. It is proposed a description of an elitist political theory that includes ideas of Vilfredo Pareto and Robert Michels, theory that has both upholders and opponents. The author concludes that this theory has deeply marked contemporary political science.
Keywords*: elite, elitology, Robert Michels, Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, political theory.*

În operele teoreticienilor clasici ai elitei (V. Pareto, G. Mosca şi R. Michels), fenomenul elitar şi caracteristica clasei politice au căpătat contururi, mai mult sau mai puţin, clare. Contribuţia acestora a consolidat o teorie ştiinţifică cu privire la guvernare. Ţintele lor imediate erau duble. În primul rând, clasicii elitelor susţineau că teoria marxistă, care pătrunsese în majoritatea partidelor socialiste spre sfârşitul sec. XIX, era o explicaţie vagă şi limitată a persistenţei dominaţiei în societatea umană. În al doilea rând, în pofida optimismului prevalent al epocii lor, ei susţineau că tranziţia spre o societate industrializată cu un sistem de democraţie reprezentativă nu putea modifica fundamental stratificarea societăţii în elita conducătoare şi mase.

Studiul elitei elitelor a devenit o preocupare permanentă, din motive lesne de înţeles, pentru gânditorii politici, începând cu cei antici şi terminând cu cercetătorii contemporani. Dacă precursorii teoriei elitelor (Confucius, Lao Zi, Mo Zi, Han Fei Zi, Platon, Aristotel, N. Machiavelli, F. Nietzsche ş.a.) au căutat să explice motivele conducerii societăţii de către o minoritate şi natura dominaţiei politice, doctrinarii elitişti (V. Pareto, G. Mosca şi R. Michels) au fundamentat-o prin formularea paradigmei elitare cu privire la divizarea societăţii în grupul minoritar, elita politică, şi grupul majoritar, nonelita, în timp ce teoreticienii politici contemporani (R. Dahrendorf, R. Putnam, R.A. Dahl, A. Lijphart, S.P. Huntington, G. Sartori, D. Fisichella, D. Held, G. Hermet, J.J. Linz, A. Stepan, L. Diamond, J. Grugel, P. Dunleavy, B. O'Leary ş.a.), reformulând unele postulate ale elitarismului clasic, s-au axat pe problemele guvernării

Revista NR 2_2019_.indd 221 03.07.2019 12:53:01

democratice a societății. Elitele politice de-a lungul istoriei gândirii politice au fost desemnate prin diverse concepte, precum „conducător" (Platon), „supraomul" (F. Nietszche), „elită politică" (V. Pareto), „clasă politică" (G. Mosca), „conducător charismatic" (M. Weber) etc., elita indicând oamenii deosebiți prin pregătire și talent în domeniul de activitate politică, care au acces la mecanismele și tainele puterii, posedă anumite funcții de conducere și un anumit volum de putere decizională.

Clasicii teoriei elitelor au încercat să dea o definire termenului de elită, să descrie structura ei, să dezvăluie tendințele și legitățile funcționării elitelor în comunitatea umană, locul și rolul lor în sistemul social și politic al societății, mecanismele formării, recrutării și schimbării elitelor puterii etc. În concepțiile lor asupra guvernării societății pot fi depistate mai multe similitudini (spre exemplu, democrația constituie doar un paravan pentru tendințele oligarhice ale puterii și reprezentarea nu face decât să garanteze o circulație a elitelor conducătoare), dar și unele deosebiri referitoare la funcționarea societății elitare, fapt ce a contribuit ulterior la dezbaterile controversate asupra locului și rolului elitei în societatea contemporană.

Prin scrierile lor au fost puse astfel bazele viitoarei științe – *elitologia,* aceasta fiind considerată de noi una din științele speciale sau ramurale din cadrul sistemului de științe politice contemporane, care „poate fi prezentată ca un ansamblu de gândire, având ca scop să explice natura, locul și rolul grupurilor sociale în mâinile cărora se află concentrată influența politică și puterea decizională" [1, p. 6]. „Elitologia" este un termen rusesc, fiind introdus în circuitul științific de către profesorul Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moscova (Universitate) Gh. Așin în anul 1985 [2, p. 29-30; 3, p. 9].

V. Pareto (1848-1923), creatorul termenului de „elită", este considerat primul teoretician care a conferit conceptului de elită un sens precis și un conținut bine determinat. În lucrările sale (*Ascensiunea* **și** *decăderea elitelor*, 1899; *O aplicare a teoriilor sociologice*, 1901; *Tratat de sociologie generală*, 1916 ș.a.) se concentrează asupra dihotomiei elită – mase. Elita, conform concepției paretiene, se împarte în două părți: elita conducătoare și elita neconducătoare (compusă din restul elitelor, contraelita), ambele având drept caracteristică principală superioritatea naturală psihologică. Elita conducătoare (elita în sensul îngust al cuv**â**ntului) desemnează persoanele care participă nemijlocit la conducere, este puțin numeroasă, iar puterea ei se întemeiază pe o combinație între coercițiune, pentru a suprima opoziția, și consimț**ă**m**â**nt din partea clasei conduse mai numeroase.

Cea de-a doua problemă cercetată de V. Pareto vizavi de împărțirea elitei în două părți ține de tipologia elitelor și are drept criteriu metodele de realizare a funcțiilor de putere. De fapt, ideea clasificării elitelor în elite „lei" (orientați spre folosirea forței) și elite „vulpi" (utilizează mai mult viclenia) o întâlnim în altă formulă în *Principele* lui N. Machiavelli, care folosește același criteriu – metodele de conducere. V. Pareto apelează însă la aceste două tipuri de elită pentru a demonstra că echilibrul social depinde de capacitatea elitelor de a-și exercita funcțiile, echilibru care ar fi compus din îmbinarea unor tipuri de acțiuni desfășurate de către elite pentru a-și menține poziția, asimilând, totodată, și indivizi cu calități superioare care apar din „nonelită", din mase.

O altă problemă care poate fi desprinsă din lucrările paretiene constă în tratarea istoriei sociale ca istorie a succesiunii minorităților privilegiate (istoria se prezintă ca un

Revista NR 2_2019_.indd 222 03.07.2019 12:53:01

„cimitir al aristocraților"), ce se formează și luptă pentru a accede la putere, utilizează puterea și intră mai apoi în declin, pentru a fi înlocuite de altă minoritate. Precizăm că în asemenea manieră V. Pareto formulează teoria circulației elitelor, cu ajutorul căreia explică dinamica socială. Schimbarea alternativă a elitelor este impusă de faptul că nicio elită nu satisface nevoile societății și deci comportă incapacitatea psihologică a elitei de a face față evenimentelor, noilor tendințe în dezvoltarea societății și combinării noilor veniți cu „restul" celor rămași în elita conducătoare, guvernantă.

R. Michels (1876-1936, devenit Roberto Michels, după ce și-a luat în 1913 cetățenia italiană) s-a manifestat ca doctrinar elitist prin lucrările *Sociologia partidelor politice* în *condițiile democrației* (sau *Partidele politice*, 1911) și *Curs de sociologie politică* (1927). Comparativ cu V. Pareto și G. Mosca, sociologul german propune o altă explicație a divizării societății în conducători și conduși, opunând elita de partid și masele de partid, din cauză că acestea din urmă sunt psihologic incapabile să adopte decizii complexe și, fiind deprinse cu poziția lor socială știrbită, își încredințează soarta conducătorilor. Chiar și cei mai democrați lideri de partid se transformă cu timpul în conducători autoritari, se rup de mase și uită de interesele lor, iar în jurul acestor lideri se creează un aparat (birocratic) care, degenerând în oligarhie, concentrează puterea în mâinile sale și exercită conducerea cotidiană a masei (de partid).

Argumentele lui R. Michels privind corelația dintre elită și mase (masele sunt cointeresate de elită pentru a fi organizate, precum și elita de mase, deoarece ele sunt capabile să asigure susținerea liderilor), inevitabilitatea apariției elitei și oligarhiei de partid (fiecare organizație, partid, uniune sindicală sau asociație de alt gen implică tendințe spre oligarhie, deoarece conducerea acestor organizații nu poate fi înfăptuită de către toți membrii lor) îl fac să formuleze „legea de fier a oligarhiei", conform căreia cu cât o organizație devine mai birocratizată, cu atât crește și gradul de concentrare a puterii în mâinile unui număr redus de persoane. Principiul organizației (subordonarea pe verticala puterii) și necesitatea posedării cunoștințelor speciale implică neapărat tendințe spre oligarhie: „Cine spune organizație, spune oligarhie", aceasta este „legea de fier a oligarhiei", o lege universală empirică, bazată pe trăsături constante ale psihologiei umane și pe logica organizării.

Fenomenul oligarhiei, fiind explicat psihologic (din perspectiva psihologiei maselor și psihologiei organizației) și organizațional (prin prisma legilor structurii organizației), este conceptualizat de R. Michels și într-un alt context, cel al semnalării vulnerabilității guvernării democratice [4, p. 32]. În cel mai bun caz, menționează sociologul german, democrația constă în competiția dintre organizațiile oligarhice. În societățile moderne apare o tensiune crescândă între extensia birocrației și dezvoltarea democrației, ultima solicitând participarea directă la luarea deciziilor a unui număr tot mai mare de persoane, ceea ce nu este posibil decât prin extinderea controlului birocratic în organizațiile politice (de exemplu, în partide) și prin concentrarea puterii în mâinile unui grup mic de conducători. Realizarea democrației este complicată și din cauza persistenței a trei tendințe: esența omului (calitățile psihice ale maselor), particularitățile luptei politice (confruntarea elitelor pentru pozițiile puterii) și specificul dezvoltării organizațiilor (legile structurii organizației și acțiunea „legii tendințelor oligarhice").

Revista NR 2_2019_.indd 223 03.07.2019 12:53:01

G. Mosca (1858-1941) în lucrările sale *Clasa politică* (1896), *Bazele* ştiinţei *politice* (1896), *Istoria doctrinelor politice* (1933) ş.a., pentru analiza fenomenului elitar lansează noţiunea de *clasă politică*. Conform opiniei lui G. Mosca, elita este clasa politică guvernantă sau diriguitoare, iar masele populare (sau naţiunea) reprezintă clasa politică guvernată sau dominată. Or, aceasta este compusă din minoritatea care deţine puterea într-o societate, asimilând-o unui veritabil grup de putere, o clasă sui generis, din considerentul că legăturile care îi unesc pe membrii unei elite (de rudenie, de interese, de cultură) asigură unitatea de gândire şi coeziunea unei astfel de structuri ale puterii. G. Mosca afirmă următoarele: „Printre tendinţele şi elementele constante, inerente pentru orişice organism politic, există unul a cărui prezenţă poate fi cu uşurinţa dovedită oricui: în toate societăţile, pornind de la cele mai slab dezvoltate, abia ajunse la începuturile civilizaţiei, şi până la cele mai culte şi avansate, există două clase de persoane: cea de guvernanţi şi cea de guvernaţi. Prima, care întotdeauna e mai puţin numeroasă, execută toate funcţiile politice, monopolizează puterea şi se bucură de avantajele ce derivă de aici, în timp ce cea de-a doua categorie, mai numeroasă, este dirijată şi reglementată de prima, în modul mai mult sau mai puţin legal ori mai mult sau mai puţin arbitrar şi violent, furnizând, măcar şi în aparenţă, guvernanţilor mijloacele materiale de existenţă şi cele necesare vitalităţii organismului politic". Clasa politică este, potrivit părerii lui Mosca, clasa conducătoare, respingând, în acest sens, poziţia marxistă, pentru care clasa conducătoare derivă întotdeauna din organizarea economică a societăţii.

Următoarea problemă supusă dezbaterilor de către politologul italian ţine de reînnoirea clasei politice. Acest proces este dictat, pe de o parte, de faptul că în orice societate elita tinde să monopolizeze poziţiile sale dominante, să le transmită urmaşilor săi, încercând să se transforme într-o castă ereditară, închisă, iar pe de altă parte, apar conflicte periodice dintre elită şi anumite părţi ale păturilor ei inferioare care doresc să le ia locul. De aceea, subliniază G. Mosca, pentru a corespunde cerinţelor timpului, clasa politică are nevoie de reînnoire, identificând trei modalităţi (moştenirea, alegerea şi cooptarea) şi definind două tendinţe de dezvoltare (aristocratică şi liberală sau democratică, care se produce mai ales în perioadele marilor schimbări sociale), tendinţe necesare în preîntâmpinarea degenerării elitei.

După G. Mosca, elitele încearcă întotdeauna să-şi justifice conducerea atât faţă de ele însele, cât şi pentru a menţine masele într-o condiţie de acceptare, folosind „formulele politice". Clasa conducătoare, elita politică (numită de Mosca şi „clasă politică"), este cea care adoptă formula cea mai avantajoasă nevoilor ei: „orice clasă diriguitoare tinde să-şi justifice puterea sa reală, racordând-o la un principiu moral de ordin general" [5].

Plecând de la faptul că formula politică determină clasa politică, G. Mosca identifică trei formule politice (teocrată / autocrată, birocrată şi eleno-italică) şi trei clase politice (închise sau egal caste pentru prima formulă, transformate în închise pentru a doua formulă şi deschise pentru a treia formulă). Clasa deschisă proprie formulei eleno-italice sau liberale se manifestă prin două ipostaze: fie prin „deschidere necontrolată" (situaţie ce conduce la demagogie şi anarhism), fie prin „deschidere controlată" ceea ce face posibilă şi reală democraţia, aşa cum a fost ea definită prin regula de procedură [6].

Revista NR 2_2019_.indd 224 03.07.2019 12:53:01

Astăzi prin „formulă politică" se mai înţeleg şi anumite scheme de organizare şi acţiune a elitei care corespund parţial ideii contemporane a legitimităţii sau alte moduri de autojustificare. Or, clasele conducătoare „nu-şi justifică puterea numai prin deţinerea ei *de facto*, ci încearcă să găsească o bază morală şi legală pentru ea" [7, p. 141]. Însă „formula" lui G. Mosca acceptă faptele. Luând ca suport ideea conform căreia conducerea problemelor publice se află în mâinile minorităţilor dominante (a elitelor), de care conştient sau inconştient ţine cont majoritatea condusă (masele), el accentuează vulnerabilităţile democraţiei.

Prin urmare, dacă precursorii teoriei elitelor au încercat să abordeze în general fenomenul elitar în societatea umană, uneori manifestând idealism (filosofii-regi la Platon) sau fiind prea curajoşi în sugestiile lor (*Principele* lui N. Machiavelli), atunci doctrinarii elitişti de la intersecţia secolelor XIX–XX elaborează cu adevărat o teorie (politică) elitaristă, alimentând ideologic în perioada activităţii lor chiar unele mişcări radicale de dreapta. Cea de-a doua concluzie ce se impune este că tradiţiile elitiste de cercetare a fenomenului elitar se perpetuează, astfel încât teoria clasică a elitelor şi-a găsit atât apologeţi înflăcăraţi (militând, în acelaşi timp, pentru reformarea elitismului clasic), cât şi critici notorii. Patosul pentru democraţie, pe de o parte, şi criticile aduse împotriva acesteia, pe de alta, denotă că idealul democraţiei rămâne unul dintre cele mai îndrăgite şi, în acelaşi timp, mai discutate idealuri politice, fiind o problemă veşnică pentru ştiinţele politice, subliniind că reprezentanţii teoriei elitiste clasice şi ale doctrinelor neoelitiste (J.A. Schumpeter şi K. Mannheim; Ş*coala machiavelică*, condusă de James Burnham; *teoriile valorice* – J. Ortega y Gasset, V. Röpke, K.L. von Blume, N. Berdeaev ş.a.; *teoria radicală a elitelor*, numită şi *elitismul liberal de stânga*, din care făceau parte F. Hunter, C.W. Mills, R. Miliband ş.a.; *concepţiile elitismului democratic* – S.M. Lipset, O. Sigler, H. Lasswell, R. Aron, G. Sartori, P. Bachrach ş.a., precum şi *teoriile pluralismului elitelor* – R. Dahl, S. Keller, E. Holtmann, O. Schtammer, D. Reisman, D. Truman ş.a.), într-un fel sau altul, au marcat profund teoria politică contemporană.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Varzari P. Introducere în elitologie (*Studiu*). Chişinău: CE USM, 2003. 175 p.
2. Ашин Г.К. Элитология. История, теория и современность. Монография. Москва: Изд-во МГИМО-Университет, 2010. 600 p.
3. Ашин Г.К. Современные теории элит: критический очерк. Москва: Современные отношения, 1985. 256 p.
4. Michels R. Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy. Kitchener: Batoche Books, 2001. 266 p. [on-line] https://socialsciences.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/michels/polipart.pdf (accesat 13.05.2019).
5. Crihan E. Mari gânditori politici. [on-line] http://socioumane.ro/blog/eugencrihan/ 2011/02/08/curs-filosofie-politica/ (accesat 31.05.2014).
6. Stăiculescu A.-R. Sociologie politică. [on-line] https://vdocuments.site/sociologie-politica.html (accesat 31.05.2019).
7. Dunleavy P., O'Leary B. Teoriile statului. Politica democraţiei liberale. Chişinău: Editura „Epigraf", 2002. 343 p.

Revista NR 2_2019_.indd 225 03.07.2019 12:53:02

CLASA POLITICĂ[1]

1. Printre tendinţele şi elementele constante, inerente pentru orişice organism politic, există unul a cărui prezenţă poate fi cu uşurinţa dovedită oricui: în toate societăţile, pornind de la cele mai slab dezvoltate, abia ajunse la începuturile civilizaţiei, şi până la cele mai culte şi avansate, există două clase de persoane: cea de guvernanţi şi cea de guvernaţi. Prima, care întotdeauna e mai puţin numeroasă, execută toate funcţiile politice, monopolizează puterea şi se bucură de avantajele ce derivă de aici, în timp ce cea de-a doua categorie, mai numeroasă, este dirijată şi reglementată de prima, în modul mai mult sau mai puţin legal ori mai mult sau mai puţin arbitrar şi violent, furnizând, măcar şi în aparenţă, guvernanţilor mijloacele materiale de existenţă şi cele necesare vitalităţii organismului politic.

În practica vieţii cotidiene recunoaştem cu toţii existenţa acestei clase diriguitoare ori a clasei politice, cum am definit-o cu altă ocazie[2]. Ştim de altfel că în ţara noastră în vârful administraţiei publice se află o minoritate de persoane influente, majoritatea populaţiei suportând vrând-nevrând această conducere şi că acelaşi lucru se întâmplă şi în ţările vecine, şi nu ne putem, practic, închipui în mod real o lume organizată altfel, în care toţi în grad egal şi fără vreo ierarhizare ar fi supuşii cuiva ori toţi în egală măsură ar dirija chestiunile politice. Daca admitem, teoretic, un alt punct de vedere, e într-o oarecare măsură efectul obişnuinţelor înrădăcinate în gândirea noastră, parţial fiind determinat şi de importanţa exagerată pe care o acordăm unor fapte de ordin politic de o aparenţă mult superioară realităţii.

Primul din ele rezidă într-o facilă constatare că în orice organism politic există întotdeauna o persoană care se află în fruntea ierarhiei intregii clase politice şi e cârmaciul a ceea ce s-ar numi timona statului. Această persoană nu e numaidecât cea care deţine în mod legal puterea supremă, se întâmplă că în preajma regelui sau a împăratului să fie un prim-ministru ori un demnitar al palatului cu o putere efectiv mult mai mare decât cea a suveranului, ori, în alt caz, în locul preşedintelui ales guvernează omul politic influent care a contribuit la alegerea acestuia. Uneori, în virtutea împrejurărilor, în locul unei persoane pot fi două sau trei care ajung în biroul conducerii supreme.

Cel de-al doilea fapt la care mă refer provine şi el dintr-o înţelegere superficială a lucrurilor, când, oricare fiind tipul organizării sociale, se face cu uşurinţă constatarea că presiunea produsă de nemulţumirea masei de guvernaţi, sentimentele care o agită ar putea exercita o anumită influenţă asupra orientărilor clasei politice.

Este însă evident că persoana aflată în fruntea statului nu ar putea să guverneze fără sprijinul unei clase diriguitoare, capabile să exercite şi să respecte dispoziţiile sale, şi dacă această persoană poate să-şi impună ponderea sa unuia sau unui număr suficient de indivizi ce aparţin acestei clase, nu va putea, desigur, să se confrunte cu ea, în

[1] Fragment din lucrarea Gaetano MOSCA. Elementi di scienza politica. Bari: Laterza, 1953, Vol. I, pp. 78-107.
[2] Gaetano Mosca. Teorica dei Governi e Governo parlamentare. Cap.1. Torino: Loescher. 1884.

Revista NR 2_2019_.indd 226 03.07.2019 12:53:02

întreaga complexitate ce o constituie, şi s-o distrugă. Deoarece, chiar dacă aşa ceva şi ar fi posibil, ar trebui imediat să refacă alta în loc, fără de care activitatea sa s-ar pomeni totalmente anulată. Şi, pe de altă parte, admiţând că nemulţumirea maselor ar reuşi să detroneze clasa diriguitoare, ar trebui, obligatoriu, să găsească, aşa cum vom arăta mai explicit în continuare, în sânul aceloraşi mase o altă minoritate organizată ce ar promova-o în birourile clasei la care ne referim. Fără acest lucru orice organizaţie şi orice grupare socială ar fi distrusă.

2. Ceea ce determină, pe lângă cele menţionate mai sus, necesitatea examinării prioritare a clasei politice sub aspect ştiinţific, este importanţa preponderentă pe care totalitatea trăsăturilor ce o caracterizează o are în definirea atât a tipului politic cât şi a gradului de civilizare al diferitor popoare. O astfel de examinare a formelor de guvernare, într-o manieră ce mai este la modă, ar defini Turcia şi Rusia drept monarhii absolute, ambele acum doar câteva decenii, Anglia şi Italia - monarhii constituţionale, Franţa şi Statele Unite plasându-se în categoria republicilor. Această clasificare este bazată pe faptul că în primele două ţări conducerea statului se transmitea prin moştenire, deţinătorul puterii fiind, nominal, omnipotent, în următoarele două puterea capului statului, ajuns la putere în baza aceluiaşi principiu ereditar, avea prerogative şi atribuţii limitate, în ultimele, în sfârşit, vârfurile puterii erau elective. Oricum, clasificarea apare, evident, superficială.

Se vede imediat cât de puţine caracteristici comune certifică modul în care erau dirijate din punct de vedere politic Rusia şi Turcia, atât de diverse fiind gradul de civilizare al acestor două ţări, precum şi structura claselor politice respective; şi, urmând acelaşi criteriu, vom găsi orânduirea Belgiei monarhice mai analogică cu cea ce caracterizează Franţa republicană decât Anglia la fel monarhică; diferenţe foarte importante pot fi atestate între structura politică a Statelor Unite şi a aceleeaşi Franţe cu toate că ambele s-ar referi la republică.

Aşa cum am menţionat mai sus, îndelungate obişnuinţe ale gândirii s-au opus şi se opun în acest plan abordării ştiinţifice. Clasificarea la care ne-am referit, având la bază divizarea guvernelor în monarhii absolute, temperate şi republici, aparţine lui Montesquieu, care a substituit-o pe cea clasică, elaborata de Aristotel, cu divizarea în monarhii, aristocraţii şi democraţii[3]. De la Polibiu la Montesquieu, mulţi autori au contribuit la perfecţionarea clasificării lui Aristotel, dezvoltând-o într-o teorie a guvernelor mixte. Mai târziu, curentul democratic modern, care-şi avea începuturile în opera lui Rousseau, s-a constituit în baza conceptului că majoritatea cetăţenilor unui stat ar putea şi chiar ar trebui să participe la viaţa politică; şi, la rândul ei, doctrina suveranităţii populare, în ciuda faptului că ştiinţa modernă semnalizează drept tot mai evidentă coexistenţa în orice organism politic a principiului democratic alături de cel monarhic şi cel aristocratic[4] se impune încă în faţa multora. Noi aici nu o vom combate în mod

[3] Se ştie că ceea ce Aristotel numea democraţie nu era decât o aristocraţie mai largă, şi acelaşi Aristotel ar fi putut observa că în orice Stat grec, fie el aristocratic sau democratic, au existat întotdeauna una ori foarte puţine persoane care aveau o influenţă preponderentă.

[4] Printre autorii care admit această coexistenţă este de ajuns să-l citäm pe Spencer.

Revista NR 2_2019_.indd 227 03.07.2019 12:53:02

direct, acest obiectiv revenind întregii noastre lucrări, ținând cont totodată și de faptul că este destul de dificil în câteva pagini să anulezi ceea ce s-a înrădăcinat în conștiința umană drept un întreg sistem de idei; cu atât mai mult că, după cum cu justețe a scris Las Casas referindu-se la viața lui Christofor Columb, a dezînvăța în multe cazuri este mai greu decât a învăța.

3. Deocamdată însă considerăm util de a răspunde la o obiecție care, se pare, foarte ușor ar putea să fie făcută viziunii noastre. Dacă se ajunge fără dificultăți la întelegerea faptului că o singură persoană nu poate conduce o mulțime, fără ca să existe în cadrul acesteia o minoritate în care s-ar putea sprijini, este cu mult mai greu să admiți ca un fapt constant și firesc că minoritățile ar comanda majoritățile în loc ca acestea s-o facă. Dar acesta e unul din punctele de reper, existente în orice alte științe, când prima aparență a lucrurilor este contrară realității lor. De fapt, este fatală prevalența unei minorități organizate, subordonate unicului impuls, asupra unei majorități dezorganizate. Forța oricărei minorități apare irezistibilă față de orice individ aparținând majorității, care se află singur contra întregii minorități organizate: și în acelasi timp se poate spune că aceasta e organizată anume pentru că e minoritate. O sută de persoane care acționează mereu în echipă și prin întelegere unii cu alții vor triumfa asupra miilor luați unul câte unul și neacordați între ei; totodată, primilor le va fi mult mai simplu să acționeze împreună și să ajungă la întelegere pentru că sunt o sută și nu o mie.

De aici derivă în mod evident consecința că, cu cât e mai mare o comunitate politică, cu atât mai mică poate fi proporția minorității guvernante față de majoritatea guvernată, și cu atât mai greu reușește aceasta din urmă să se organizeze pentru a acționa împotrivă.

Totusi, pe lângă avantajul foarte mare, provenind din organizare, minoritățile guvernante, în mod obișnuit, sunt formate în așa fel, încât persoanele ce le constituie se disting de masa de guvernați prin anumite calități care le imprimă o certă superioritate materială și intelectuală, inclusiv și de ordin moral, ori sunt moștenitori ai posesorilor acestor calități; ei, cu alte cuvinte, trebuie să dețină anumite rechizite, reale sau aparente, care sunt foarte apreciate și contează mult în societatea în care traiesc.

4. În societățile primitive, care se află încă în primul stadiu al constituirii lor, o calitate ce poate să asigure cu ușurință accesul spre clasa politică ori diriguitoare este virtutea militară. Războiul care în societățile avansate poate fi privit drept o stare excepțională, poate fi considerat aproape normal în acele ce sunt la începutul dezvoltării lor, și atunci indivizii ce-și manifestă în război capacitățile cele mai bune cuceresc cu ușurință supremația asupra celorlalți: cei mai bravi devin conducători. Faptul este constant, deși modalitățile în care se produce, în dependență de caz, sunt oricum diverse.

In mod obișnuit, dominarea unei clase militare asupra unei mulțimi pacifice se îndreaptă spre ierarhizarea raselor, spre victoria pe care un popor agresiv o obține asupra altuia, relativ nerăzboinic. Uneori lucrurile se prezintă anume așa; și avem exemple în India dupa invazia arienilor, în Imperiul Roman în raport cu popoarele germanice și în Mexic după războiul cu aztecii; dar și mai adeseori încă, în anumite condiții sociale, observăm formarea unei clase militare și dominante acolo unde nu e nici vorbă de cuce-

Revista NR 2_2019_.indd 228 03.07.2019 12:53:02

riri străine. Atâta timp cât o hoardă traieste de fapt în mod exclusiv din vânătoare, toți indivizii ei pot să se transforme cu ușurință în războinici, apărând conducătorii care vor avea, firește, poziție dominantă în cadrul tribului, dar nu se va ajunge la formarea unei clase militare care ar exploata și ar tutela totodată o alta, antrenată în muncile publice. Dar pe masura ce se va depăși stadiul vânătorii și se va intra în cel agricol și pastoral, odată cu creșterea enormă a populației și cu o mai mare stabilitate a mijloacelor de influență socială, poate să apară divizarea societății, mai mult sau mai puțin evidentă, în două părți: una consacrată în exclusivitate muncilor agricole și alta - războiului. Dacă se produce, este inevitabil ca cea din urmă să cucerească puțin câte puțin preponderență asupra primei categorii, astfel încât să-i poată impune oprimarea.

Polonia prezintă un exemplu caracteristic al transformărilor treptate ale clasei militare în clasă absolut dominantă. La început polonezii aveau acea structură a comunei rurale care era raspândită la toate popoarele slave, existând aici o oarecare distincție între militari și agricultori, adică nobili și țărani. Însă după ce s-au stabilit în marile câmpii ale Vistulei și Nemanului, începând să-și dezvolte agricultura și în același timp continuând să lupte, la necesitate, cu vecinii agresivi, capii triburilor sau *woiewodi* s-au înconjurat de un anumit număr de persoane selecte, cărora le revenea drept activitate cea a armelor. Aceștia erau împărțiți prin diferite comunități rurale, fiind în mod firesc scutiți de participare la muncile agricole, deși își primeau partea lor din produsele prelucrării pământului, la care, ca și alți membri ai comunității, aveau dreptul. De la început poziția acestora nu trezea mari aspirații din partea celorlalți, cu atât mai mult că existau și țărani care renunțau la scutirea de munci agricole pentru a nu fi luați în armată; dar, treptat, așa cum această ordine a lucrurilor devenea stabilă, configurând pentru o clasă obișnuința mânuirii armelor și a ordinii militare, în timp ce alta devenea legată din ce în ce mai mult de uzul plugului și al sapei; militarii deveneau nobili și patroni, iar țăranii, din tovarăși și frați transformându-se în mojici și slugi. Încetul cu încetul, belicoșii signori au început să pretindă la tot mai multe și mai multe, încât partea ce și-o atribuiau în calitate de membri ai comunității se exstinsese până a cuprinde întregul produs al comunității insăși, cu excepția doar a ceea ce era absolut necesar pentru asigurarea subzistenței agricultorilor; și când aceștia încercau să fugă, erau impuși cu forța să rămână legați de pământ, statutul lor obținând astfel însemnele unei adevărate iobăgii[5].

O evoluție analogică observăm în Rusia. Aici militarii, care constituiau *drujina*, adică suita vechilor *cneji* sau nobilii descendenți de la Ruric, au obținut și ei, pentru întreținere, o parte a veniturilor *mir*-ului (ale comunităților rurale țărănești). Puțin câte

[5] Regele Cazimir al II-lea cel Mare (1333) a încercat zădarnic să stăvilesacă acest abuz de putere al militarilor și, când țăranii veniseră să se plângă asupra nobililor, s-a limitat să-i întrebe pe țărani doar dacă nu au bastoane și pietre. Mai târziu, în 1537, nobilimea insista ca întreaga burghezie a orașelor să fie constrânsă a-și vinde pământurile aflate în posesie, în sensul că proprietatea asupra acestora nu putea să aparțină decât nobililor, concomitent exercitând presiuni asupra regelui spre a aproba la Roma măsurile necesare pentru obținerea ca de acum înainte să nu fie admiși în ordinele religioase în Polonia decât nobilii, dorindu-se astfel să fie exclusă în mod absolut posibilitatea încredințării funcțiilor onorifice și de oricare importanță socială originarilor din păturile burgheziei și țărănimii. (Cfr.: Mickievicz. *Slaves*, cap.IV, pp. 376-80; *Histoire populaire de Pologne*, cap.I si II, Paris, 1875).

Revista NR 2_2019_.indd 229 03.07.2019 12:53:02

puțin această cotă spori și, așa cum pământuri erau multe și brațe de muncă nu erau suficiente, țăranii folosindu-se de situație pentru a emigra, țarul Boris Godunov la sfârșitul secolului al XVI-lea dădu nobililor dreptul de a reține cu forța țăranii pe pământurile lor, consfințind astfel șerbia. Dar în Rusia forțele armate niciodată n-au fost constituite în mod exclusiv din nobili: cei ce făceau parte din *mojici* sau din categoriile inferioare ale populației urmau în timp de război *drujina* în calitate de soldați de rând, și apoi, în secolul al XVI-lea, Ivan al IV-lea cel Groaznic constituise prin oastea *streleților* trupe aproape stabile ce s-au menținut până când Petru cel Mare a creat armata cu regimente organizate după modelul Europei Occidentale, în care vechii membri ai *drujinei*, împreună cu mercenarii străini formau corpul ofițeresc, iar *mojicii* constituiau deplinul contingent al soldaților[6].

În general, la toate popoarele intrate recent în stadiul agricol și relativ civil găsim cu regularitate faptul că clasa militară prin excelență corespunde celei politice sau dominante; pe alocuri până și uzul armelor rămâne rezervat în mod exclusiv acestei clase, cum a fost în India și în Polonia; în mod obișnuit se întâmplă că și reprezentanții clasei guvernate pot fi eventual recrutați, dar întotdeauna ca soldați de rând și în trupe mai puțin prestigioase. Așa în Grecia, în epoca războaielor medice, cetățenii care făceau parte din clasele înstărite și influente constituiau trupe alese de cavaleri și hopliți, săracii se încadrau în oștiri ca soldați înarmați cu scuturi sau prăștiași, iar sclavii, adică masele truditoare, erau aproape completamente lipsiți de arme. O structură absolut similară găsim în Roma republicană din perioada precedând primul război punic și chiar până în timpurile lui Caius Marius, la gali în epoca lui Iulius Cezar[7], în Europa latină și germanică din Evul Mediu, în Rusia, adineaori citată, și la multe alte popoare.

5. La fel ca și în Rusia și Polonia, ca și în India sau în Europa medievală, pretutindeni clasele militare și dominante și-au acaparat proprietatea aproape exclusivă asupra pământurilor, care în țările cu gradul nu prea înalt de dezvoltare constituie sursa cea mai însemnată de sporire a averii. Pe măsură ce progresează civilizația, venitul adus de aceste pământuri crește[8] și atunci, dacă circumstanțele sunt favorabile, se poate produce o schimbare socială foarte importantă: calitatea cea mai caracteristică a clasei dominante pe lângă valoarea militară începe să devină averea, guvernanții încep să fie mai curând bogați decât puternici.

Principala condiție necesară ca această transformare să intervină este următoarea: trebuie ca organizarea socială să se perfecționeze într-un așa mod încât exercitarea forței publice să devină mult mai eficace decât cea a forței private. Este nevoie, cu alte cuvinte, ca proprietatea privată să devină protejată suficient de forța *practic*ă și *real*ă a legilor

[6] Anatole Leroy-Bealieu. *L'Empire des tzars et les Russes*. Paris, 1881-82, vol. I, p.385.

[7] Cezar a subliniat de mai multe ori că elementul forte al armatei galice îl constituiau cavalerii recrutați din rândurile nobilimii. Armata suevilor, de exemplu, nu a mai putut rezista în fața oștirilor comandate de Ariovist dupa ce cea mai mare parte a cavalerilor ei a fost nimicită în luptă.

[8] Odată cu creșterea populației se produce sporirea, cel puțin în anumite epoci, a rentei ricardiene, deoarece se formează acele mari centre de consum pe care le reprezintă sau le-au reprezentat toate metropolele sau alte orașe mari antice și moderne. Or, o populație suficient de densă și formarea marilor orașe sunt premise aproape necesare ale unei civilizații avansate.

Revista NR 2_2019_.indd 230 03.07.2019 12:53:03

încât să poată deveni de prisos cea a însuși proprietarului. Se ajunge la acest lucru prin intermediul unui șir de modificări treptate ale ordinii sociale, asupra cărora în continuare vom vorbi pe larg, și care au drept consecință înlocuirea acelui tip de organizare politică pe care îl numim stat feudal prin altul, esențialmente deosebit, pe care îl vom numi stat birocratic. De remarcat că evoluția la care ne-am referit este facilitată mult, de obicei, de dezvoltarea comportamentului pașnic și a anumitor uzanțe de ordin moral pe care societatea le asociază cu progresul civilizației.

Odată produsă această transformare, este cert că, la fel cum puterea politică a generat bogăția, tot așa bogăția generează putere. Într-o societate ajunsă la un grad destul de avansat de maturitate, în care forța individuală este ținută în frâu de cea colectivă, dacă potentații ei sunt ca regulă bogații, este suficient, pe de altă parte, să fii bogat ca să ajungi potentat. Și, de-a dreptul, este inevitabil că, atunci când e interzisă lupta armată, rămânând admise loviturile produse de scuturi, locurile cele mai bune devin cucerite tocmai de cei ce sunt mai bine echipați cu scuturi.

Există, într-adevăr, state cu un grad de civilizație foarte avansat, organizate în baza unor principii morale capabile să excludă această dominație de genul celei la care ne-am referit. Acesta este însă unul din acele multe cazuri în care principiile teoretice nu au decât o aplicare limitată în raport cu starea adevărată a lucrurilor. În Statele Unite ale Americii, de exemplu, toate puterile provin, direct sau indirect, din alegerile populare și sufragiul este, în toate aceste state, universal; și mai este încă ceva: democrația aici nu cuprinde doar instituțiile, dar se manifestă într-un mod pronunțat și în moravuri, existând respectiv și o evidentă reținere a celor avuți pentru dedicare într-un mod ordinar vieții publice, la fel ca și pronunțata repugnanță a săracilor în problema încredințării funcțiilor elective celor bogați[9]. Aceasta nu anulează faptul că un bogat va fi mereu mult mai influent decât un sarac, deoarece are posibilitatea să plătească politicaștrii decăzuți, aflați în administrația publică; nu anulează faptul că alegerile se desfășoară în prezența zăngănitului dolarilor; că parlamentele locale în întregime și numeroasele fracțiuni ale Congresului resimt influența puternicelor campanii feroviare și a marilor baroni financiari. Și, în definitiv, unde e siguranța că în destule state ale Uniunii cel ce are buzunarele pline nu ar putea să-și permită luxul de a ucide un om cu o aproape deplină garanție a impunității?[10]

[9] Claudio Jannet. *Le istituzioni politiche negli Stati Uniti d'America*. Torino: Utet, partea II, cap. X și următoarele. Autorul citează numeroși cercetători și reviste americane care fac afirmațiile sale de-a dreptul irecuzabile.

[10] Cladio Jannet. Opera și capitolele citate (*Corupția privată*, *Atotputerea banului*, *Plutocrația* ș.a.). Faptele citate de autor, pe lângă atestarea acestora de numeroase documente, sunt certificate și de mulți scriitori americani care au abordat teme politice, de la Seamen, de exemplu, până la George, chiar dacă pornind de la principii diferite. Cei ce sunt familiarizați cu literatura americană pot confirma că romancierii, comediografii și jurnaliștii făceau referințe la aceste fapte ca la niște adevăruri răsștiute. Socialistul George cu lux de amănunte a demonstrat (cfr.: op. cit.) cum sufragiul universal nu este suficient pentru a împiedica plutocrația, izvorul unei mari inegalități a norocului. Anume lui îi aparține afirmația că în statele occidentale un om bogat își poate satisface capriciul de a ucide, nepedepsit, un sărac. Același autor, în *Protection and Free Trade* (Londra, 1866), se referă mereu la chestiunea influenței marilor industriași asupra deciziilor Congresului.

Revista NR 2_2019_.indd 231 03.07.2019 12:53:03

La fel în China, unde până nu demult guvernul, cu toate că nu avea adoptat principiul alegerilor populare, era fondat pe o bază esențialmente egalitară; se știe că nivelul studiilor determină accesul spre funcțiile publice și că aceste grade academice se conferă prin examene, fara ca acestea să fie condiționate în mod aparent de origine sau de avuție[11]. Așa cum însă clasa avută ar constitui în China o categorie mai puțin numeroasă, mai puțin bogată, mai puțin influentă decât în Statele Unite ale Americii, nu este mai puțin adevărat că ea a știut într-o măsură însemnată să împiedice aplicarea leală a sistemului în care în baza examenelor se repartizau posturile înalte în ierarhia politico-administrativă. Nu numai că se cumpăra adeseori prin puterea banului indulgența examinatorilor, dar însuși guvernul uneori vindea cu bani diverse grade academice și permitea să ajungă în funcții unor persoane ignorante care câteodată ajungeau sus din ultimele straturi sociale[12]. Inainte de a părăsi acest subiect, trebuie să menționăm că, în toate țările lumii, alte mijloace de influență socială precum notorietatea, distinsa cultură, cunoștințele speciale, funcțiile înalte în ierarhiile ecleziastice, administrative și militare se obțin întotdeauna mai lesne de cei bogați decât de cei săraci. Primii, pentru a-și atinge obiectivele, trebuie să parcurgă, de obicei, o cale, evident, mai scurtă decât săracii, în plus, efortul ce-l au a depune aceștia din urmă este mereu mai aspru și mai dificil.

6. În societățile în care credința religioasă este foarte influentă, și vârfurile cultului formează o clasă aparte, se constituie aproape întotdeauna o aristocrație sacerdotală care obține o parte mai mult sau mai puțin însemnată din avuție și din putere politică. Avem exemplificări ilustre ale acestui fenomen în anumite epoci ale anticului Egipt, în India brahmană și în Europa medievală. Deseori preoții, dincolo de a fi antrenați în activitate ecleziastică, s-au manifestat pe tărâmul juridic și științific și au reprezentat clasa cea mai elevată din punct de vedere intelectual. Conștient sau inconștient, în ierarhiile sacerdotale s-a dovedit a fi frecventă tendința de a monopoliza tărâmurile de cunoaștere cele mai importante și de a împiedica difuzarea metodelor și procedeelor ce ar face posibilă și ușoară asimilarea acestora. Se poate, într-adevăr, de presupus ca acestei tendințe, fie și parțial, i se datorează foarte lenta răspândire în Egiptul antic a alfabetului demotic, de o mie de ori mai simplu și mai ușor în raport cu scrisul ieroglific. În Galia, druizii, cu toate că cunoșteau alfabetul grec, nu permiteau ca numeroasele monumente ale literaturii lor sacre să fie scrise și își obligau discipolii să-și dea toată osteneală pentru a le păstra în memorie. Aceleași motive pot justifica uzul tenace și frecvent al limbilor moarte pe care-l găsim în Caldeea antică, în India și în Europa Evului Mediu. Câteodată, în sfârșit, cum tocmai s-a întâmplat în India, se interzicea formal accesul claselor inferioare la cunoașterea cărților sacre.

Însușirea unor noțiuni aprofundate și adevărata cultură științifică, debarasate de trăsături sacre și religioase, se transformă într-o forță politică importantă doar într-un sta-

[11] După cum susțin unii autori, doar pentru frizeri și anumite categorii de luntrași, cu tot cu copiii acestora, ar fi exclus dreptul de a concura pentru diverse grade ale mandarinatului. Léon Rousset. Á travers la Chine. Paris: Hachette, 1878

[12] Sinibaldo De Mas. *Chine et puissance chretienne*. Paris: Hachette, 1861, pp. 332-334; Père Évariste Huc. *L'empire Chinois*. Paris, 1857.

Revista NR 2_2019_.indd 232 03.07.2019 12:53:03

diu foarte avansat al civilizației; dar și atunci numai în cazul când pot să asigure celor ce le posedă accesul în clasa guvernantă. Însă, și în această situație trebuie de ținut cont de faptul că ceea ce are valoare politică nu este atât știința propriu-zisă, cât mai ales aplicarea practică pe care o poate avea în folosul sferei publice sau al statului. Sunt cazuri când nu se cere decât doar posedarea procedeelor mecanice, indispensabile pentru obținerea unei culturi superioare, poate pentru că este mai lesne a constata și a măsura gradul de îndemânare pe care candidatul a reușit să-l obțină. Astfel, în determinate epoci ale anticului Egipt profesia de scrib deschidea drumul spre funcții publice și spre putere, poate și datorită faptului că stăpânirea scrisului ieroglific presupunea lungi și perseverente studii; același lucru se poate de spus despre China modernă, unde cunoașterea numărului extrem de mare al caracterelor ce alcătuiesc scrisul chinezesc a format baza culturii mandarinilor[13]. În Europa actuală și în America, clasa care activează în militărie, în administrare publică și în lucrări publice, în războaie, în ocrotirea sănătății, corelându-și activitatea cu realizările științei moderne, ocupă o poziție importantă din perspectiva socială și politică; sau, în aceleași țări, ca și în timpurile Romei antice, o situație absolut privilegiată revine tagmei juriștilor, experți în complicata legislație, trăsătură comună tuturor popoarelor aparținând civilizațiilor antice, valoarea lor sporind, dacă noțiunile juridice se îngemănează cu acel fel de elocință care este pe plac contemporanilor.

Nu putem spune că ducem lipsă de exemple care atestă pentru vârfurile clasei politice cum îndelungata practică de dirijare a organizării militare și civile a comunității a determinat nașterea și dezvoltarea unei adevărate arte de guvernare, mult superioară în raport cu empirismul limitat, cu totul ce poate caracteriza doar experiența individuală. Astfel s-au și constituit acele aristocrații din funcționari ca Senatul roman, Senatul venețian și, într-o certă măsură, aceeași aristocrație engleză, admirate de Stuart Mill, și care, cu siguranță, au generat anumite guverne ce s-au distins prin maturitatea programelor lor, consecvența și iscusința în aplicarea acestor programe în practică. Această artă, desigur, încă nu e știința politică, dar ea a precedat, indubitabil, aplicarea unor postulate ale ei; și chiar dacă ea s-a afirmat, într-un fel, în cercuri distincte de persoane ajunse de mai mult timp în vârful administrației publice, credem că această cunoaștere a ei n-a servit niciodată drept criteriu însemnat pentru a deschide accesul celor ce prin poziția lor socială rămâneau în afara cercului[14].

7. În anumite țări găsim caste ereditare; clasa guvernantă, respectiv, este în mod hotărât circumscrisă unui număr determinat de familii, și originea este unicul criteriu care condiționează intrarea în clasa dată ori excluderea din cadrul ei. Exemplele acestor aristocrații ereditare sunt foarte răspândite și nu există practic nicio țara de civilizație antică în care clasa diriguitoare în certe perioade n-ar fi avut în realitate caracterul mai mult sau mai puțin ereditar. Nobilitatea ereditară este evidentă, de fapt, în perioade anu-

[13] Cel puțin așa era până acum câteva decenii, când examinarea mandarinilor se producea numai în materie literară și istorică, bineînțeles pornind de la gradul de percepție a acestor materii de către chinezi.

[14] Se pare, că această artă a guvernării, fără a avea în vedere cazurile excepționale, ar fi o calitate cu greu detectabilă la indivizi care încă n-au oferit dovezi de a o stăpâni în practică.

Revista NR 2_2019_.indd 233 03.07.2019 12:53:03

mite, în China și în Egiptul antic, în India, în Grecia înainte de războaiele medice, în Roma antică, la slavi, la latinii și germanii medievali, în Mexicul din epoca descoperirii Americii și în Japonia până acum câteva decenii.

În acest context apar oportune două observații: prima ține de faptul că toate clasele politice au tendința de a deveni *de facto*, daca nu *de iure*, ereditare[15]. În realitate toate forțele politice posedă acea calitate care în fizică se cheamă forță de inerție, adică tendința de a rămâne în punctul și în starea în care se află. Virtutea militară și bogăția lesne se mențin, prin tradiție morală și prin efectul succesiunii, în anumite familii; iar practica marilor responsabilități, obișnuința, provenită din atitudinea de a se antrena în afacerile importante, sunt deprinse mult mai ușor când de mic te afli cu acestea într-un raport de certă familiaritate. Chiar și în cazul când diplomele obținute, gradul culturii științifice, aptitudinile respective, verificate prin intermediul examenelor și concursurilor deschid accesul la funcțiile publice, rămâne în vigoare acel avantaj specific definit de francezi drept cel al „pozițiilor ocupate din timp" și favorabil doar unor persoane. Și în mod real, chiar dacă examenele și concursurile, teoretic, sunt deschise tuturor, celor mai mulți le lipsesc mereu resursele necesare pentru acoperirea cheltuielilor legate de o îndelungată pregătire, și tot pentru mulți sunt derutante relațiile și protecția prin care un individ este lansat cu ușurință pe *via buona*, având posibilitate să ocolească ezitările și erorile inevitabile atunci când descinzi într-o ambianță necunoscută, unde nu ai ghizi și sprijin[16].

A doua observație rezidă în următoarele: când constatăm într-o țară prezența unei caste ereditare, ajunsă la putere politică, monopolizând-o, putem fi siguri că această stare *de iure* a fost precedata de o stare reală. Înainte de a-și afirma dreptul lor exclusiv și ereditar asupra puterii, familile ori castele potente au trebuit să țină cu fermitate în mâini bagheta de comandă, au trebuit să monopolizeze absolut toate forțele politice ale epocii și ale acelui popor în cadrul căruia s-au afirmat; altminteri o pretenție de acest fel ar fi suscitat proteste și lupte din cele mai acerbe.

Vom menționa în continuare că aristocrațiile ereditare deseori și-au atribuit meritul unei origini supranaturale sau cel puțin particulare și superioare celei care caracterizează clasele guvernate; o astfel de pretenție își găsește explicare într-un fapt social de cea mai mare importanță la care ne vom referi și mai târziu: orice clasă diriguitoare tinde să-și justifice puterea sa reală, racordând-o la un principiu moral de ordin general. În ultimul timp însă sprijinul aceleiași pretenții apare echipat într-un ambalaj științific. Unii autori, dezvoltând și extinzând teoriile lui Darwin, consideră

[15] A se vedea: Gaetano Mosca. *Il principio aristocratico ed il democratico nel passato e nell'avvenire*. În: Riforma sociale, Anno X, Vol. XIII, seria a doua, Torino, 1903.

[16] Principiul democratic al alegerilor printr-un sufragiu extins s-ar părea la prima vedere să vină în contradicție cu această tendință a clasei politice spre stabilitate, la care ne-am referit. Dar trebuie să menționăm că reușesc aproape întotdeauna să fie aleși cei ce dispun de forțe politice pe care le-am enumerat și care adeseori sunt ereditare. De fapt, în parlamentul englez și apoi în cel francez vedem, în mod frecvent, prezența feciorilor, fraților, nepoților și ginerilor deputaților și ex-deputaților. Cu toate acestea, alături de forța de inerție funcționează mereu, mai mult sau mai puțin energic, alte forțe care tind să reînnoiască ordinea socială. Cum vom arăta mai departe, sunt epoci în care prevalează forța inerției și alte epoci în care prevalează forțele renovatoare ale societății.

Revista NR 2_2019_.indd 234 03.07.2019 12:53:04

că clasele superioare ar reprezenta un grad mai elevat al evoluției sociale și că acestea ar fi, prin constituție fundamentală, mai bune decât cele inferioare; De Gobineau, Gumplowicz, dar și alții merg mai departe și susțin în mod sincer conceptul conform căruia divizarea popoarelor în clase profesionale este fondată, în țările civilizației moderne, pe eterogenitate etnică[17].

Sunt însă cunoscute în istorie atât calitățile precum și defectele, și unele și altele foarte evidente, caracteristice acelor aristocrații care au rămas categoric izolate ori au făcut foarte dificil accesul în clasa respectivă. Nobilimea engleză și cea germană, până acum aproape jumătate de secol, ofereau clar exemplul acestui tip de aristocrație. Cu toate acestea, în fața acestor fapte și teorii care tind să-și exagereze importanța, se poate face întotdeauna aceeași observație: persoanele aparținând acestor aristocrații datorează calitățile lor particulare nu atât sângelui care le curge prin vine, cât educației alese pe care au primit-o și care le-a dezvoltat în primul rând anumite tendințe intelectuale și morale distincte[18].

Se spune că poate fi suficient a explica superioritatea prin aspecte curat intelectuale și nu prin diferențele de caracter moral, cum ar fi puterea de voință, curajul, orgoliul, energia. Adevărul este că poziția socială, tradițiile familiale, cutumele clasei căreia aparținem contribuie la dezvoltarea mai mare sau mai mică a calităților amintite mult mai mult decât se crede de obicei. Dacă vom urmări cu atenție indivizii care și-au schimbat, în mai bine ori în mai rău, poziția socială și care se pomenesc, în consecință, într-un mediu divers de cel cu care erau obișnuiți, putem constata cu ușurință că aptitudinile lor intelectuale se modifică mult mai puțin pronunțat decât cele morale. Facând abstracție de orizontul care poate fi obținut prin studii și cunoștințe acumulate, oricine, dacă nu este un descreierat absolut, rămânând un simplu funcționar ori devenind ministru, perpetuându-și calitatea de sergent ori avansând la gradul de general, ajungând milionar ori cerșetor, rămâne neschimbat la acel nivel intelectual pe care i l-a dat natura. Între timp, cu schimbarea poziției sociale și a bunăstării, putem observa cum orgoliosul devine umil și slugărnicia se transformă în insolență; un caracter sincer și mândru, constrâns de împrejurări, deprinde minciuna sau arta prefăcătoriei; și cel ce a fost înduplecat să simuleze și să mintă o perioadă îndelungată se reface apoi, adoptând așazisa franchețe și inflexibilitate a caracterului. Este cu totul adevărat că cel ce este coborât din nivelurile de sus deseori capătă forțe pentru resemnare, sacrificiu și inițiativă, la fel cum cel din sferele de jos pătrunzând în sferele înalte uneori își însușește sentimentul de justiție și echitate. În linii mari, în pofida transformărilor spre bine ori spre rău, trebuie să fie foarte puternică acea persoană care, schimbându-și esențial poziția socială, își

[17] A se vedea: Gumplowicz. *Der Rassen Kampf*. Innsbruck, 1884. Acest concept determină spiritul întregii lucrări, dar e afirmat în toata plenitudinea în cartea II, cap. XXXIII.

[18] Copiii persoanelor cu o minte elevată deseori dispun de un intelect mediocru; cu toate acestea, dacă genialitatea nu se transmite aproape niciodată prin ereditate, un grad mai înalt al mediei intelectuale poate fi constatat la descendenții claselor mai culte. În concluzie, aristocrațiile ereditare n-au fost fondate practic niciodată doar pe superioritate intelectuală, dar mai curând pe cea a caracterului și a bunăstarii materiale. In ceea ce privește caracterul, este greu a afirma ce anume influențeaza mai mult formarea lui: ereditatea sau educația, cu alte cuvinte, dacă aceasta se datorează prevalent sângelui care curge prin vine sau ambianței intelectuale și morale în care s-a format.

Revista NR 2_2019_.indd 235 03.07.2019 12:53:04

păstrează neschimbat propriul caracter[19].

Curajul ostășesc, energia în ofensive, perseverența în rezistență sunt calități care mereu, de-a lungul timpurilor îndelungate, au fost considerate un monopol al claselor superioare. Desigur, mare poate să fie diferența naturală, și ca să zicem așa, înnăscută, în manifestarea acestor calități, de la un individ la altul; dar la menținerea gradului diferențelor la același nivel mediu într-o categorie numeroasă de oameni contribuie, în primul rând, tradițiile și obișnuințele anturajului. În general, devenim familiarizați cu pericolul, sau și mai bine, cu un pericol dat, atunci când persoanele cu care ne-a fost hărăzit să fim în preajmă ne vorbesc cu indiferență și rămân calme și imperturbabile în fața acestui pericol. De fapt, cu toate că mulți ar fi în mod firesc timizi, locuitorii munților înfruntă cu cutezanță pericolele abisurilor, iar marinarii - cele ale adâncurilor marine, și în același mod popoarele și clasele, obișnuite cu războaiele, mențin la gradul cel mai înalt virtuțile militare.

Este tot atât de adevărat că și națiunile și clasele sociale, dezobișnuite, într-un mod firesc, să recurgă la uzul armelor, însușesc destul de repede virtuțile date, aceasta producându-se prin încorporarea persoanelor ce provin din aceste națiuni și clase în anumite cercuri unde curajul și îndrăzneala ar constitui o tradiție; este similar, ca să folosim o metaforă, aruncării acestora în focul aprins pentru a le cultiva sentimentele pe care se urmărește a le transmite. Copiii, răpiți mai ales de la grecii bizantini șubreziți, constituiau pentru Mahomed II o sursă pentru completarea contingentului teribililor săi ieniceri; atât de disprețuitul *fellah* egiptean, dezobișnuit, de-a lungul secolelor, să mânuiască armele și ajuns să suporte, umil și speriat, loviturile atâtor opresori, devenea un bun soldat, fiind amestecat cu turcii și albanezii lui Mehmet-Ali. Nobilimea franceză a avut a se bucura mereu de o mare faimă pentru valoarea sa strălucitoare, deși, până la sfârșitul secolului al XIX-lea această calitate nu se răsfrângea și asupra burgheziei aceleiași țări; războaiele Republicii și Imperiului demonstrau cu prisosință că natura oferea cu aceeași dărnicie curaj tuturor locuitorilor Franței, și că plebea și burghezia puteau să furnizeze nu numai buni soldați, dar și pe cei ce erau considerați altădată un privilegiu exclusiv al nobilimii - ofițeri excelenți [20].

8. În fine, pornind de la opinia celor ce susțin autoritatea exclusivă a principiului ereditar pentru clasa politică, s-ar putea ajunge la o concluzie apropiată celei pe care am abordat-o în capitolul precedent al lucrării noastre: istoria politică a umanității ar putea fi mult mai simplă decât felul în care se prezintă. Dacă, cu adevărat, clasa politică ar aparține unei categorii de altă natură sau dacă trăsăturile sale dominante s-ar transmite în principiu prin intermediul eredității intrinsece, nu s-ar putea înțelege de ce, odată formată această clasă, ar trebui să decadă și să-și piardă puterea. Este acceptat, în

[19] Scria Mirabeau că, pentru orișicare om, o urcare mare pe scara socială produce o criză ce vindecă maladiile pe care le are, dar și-i produce altele noi. Cfr.: *Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de La Marck*. Paris, 1851, Vol. II, p. 228.

[20] În definitiv, observația lui Gumplowicz cum că diferențierea claselor sociale ar depinde mult de varietatea trăsăturilor etnice ar trebui cel puțin verificată în baza exemplelor numeroase; contra acestei observații pot fi lesne aduse multe argumente, și printre ele cel, foarte evident, că adeseori ramurile aceleiași familii țin de clase sociale foarte diferite.

Revista NR 2_2019_.indd 236 03.07.2019 12:53:04

mod normal, că trăsăturile distinctive ale unei rase se caracterizează printr-o accentuată persistență și, conform teoriei evoluției, calitățile dobândite de părinți devin native în cazul copiilor acestora, și odată cu perpetuarea generațiilor se rafinează tot mai mult. Atunci, descendenții conducătorilor ar trebui să devină întotdeauna tot mai apți pentru a domina, iar alte clase ar trebui puțin câte puțin sa-si vadă tot mai îndepărtată posibilitatea de a se măsura cu ei și de a-i substitui. Or, cea mai comună experiență este suficientă pentru a-ți da seama că lucrurile nu stau chiar intocmai așa[21].

Poate fi observat că odată cu schimbările produse în amplasarea forțelor politice, odată cu apariția necesității ca să se afirme în diriguirea statului capacități diferite de cele de altă dată, și aptitudinile vechi nu-și păstrează importanța sau au loc modificări în distribuirea lor, se transformă si modalitatea de formare a clasei politice. Dacă în cadrul unei societăți apare o nouă sursă de bogăție, dacă sporește importanța practică a cunoștințelor, dacă vechea religie decade și alta nouă se naște, dacă un nou curent de idei își află răspândire, concomitent se produc schimbări în clasa diriguitoare. S-ar putea spune mai curând că toata istoria umanității civile rezidă în lupta dintre tendința proprie elementelor dominante de a monopoliza în mod stabil forțele politice, transmițând prin ereditate stăpânirea urmașilor săi, și tendința, care la fel există, de substituire a acestor forțe și afirmarea unor forțe noi, ceea ce produce o desfășurare continuă a *endosmozei* si a *esosmozei* între clasa suspusă și anumite fracțiuni ale clasei inferioare. Degradează, în mod inevitabil, clasele politice de fiecare data când nu mai pot să-și onoreze obligațiile pe care și le-au asumat, răzbătând la putere, sau atunci când nu mai pot să asigure serviciile sociale pe care le ofereau, ori capacitățile acestora si serviciile publice ce le oferă au pierdut orice importanță în anturajul social în care trăiesc; așa a degradat aristocrația romană când a încetat să furnizeze în mod exclusiv înalții ofiteri ai armatei, administratorii republicii, guvernatorii provinciilor; așa a degradat Republica venețiană când patricienii ei au încetat să comande galerele și să-ți petreacă cea mai mare parte a timpului navigând, făcând comerț și luptând.

Dacă am face o referință la natura neorganică, am cita exemplul aerului, pentru care tendința spre imobilitate, produsă de forța de inerție este combătută permanent de tendința spre schimbare, o consecință a diferențelor în distribuirea căldurii. Ambele tendințe, prevalând pe rând în diversele părți ale planetei noastre, produc ori acalmie, ori vîntul și furtuna. Fără a dori să găsim vreo analogie substanțială între acest exemplu și fenomenele sociale, și citându-l doar pentru că a fost la îndemâna, pentru o comparație formală, observăm că în societățile umane prevalează în prezent tendința care produce închiderea, imobilitatea, cristalizarea, ca să zicem așa, a clasei politice, ceea ce are drept consecință reînnoirea ei mai mult sau mai puțin rapidă.

Societățile Orientului pe care noi le considerăm imobile, în realitate n-au fost niciodată rigide, altminteri, așa cum am arătat deja, n-ar fi putut obține acele progrese

[21] Cu adevărat, în viziunea lui De Gobineau și a altor autori, clasa dominantă și-ar pierde aptitudinile sale de a conduce ca urmare a încrucișărilor și angrenajelor care ar avea loc între membrii acestei clase. Dar în acest caz, decăderea clasei dominante ar trebui să fie mai lentă și mai puțin pronunțată, așa cum sistemul castelor închise împiedică amestecarea diferitor rase, pe când aceasta nu se întâmplă, dimpotrivă, deseori se produce contrariul, cum s-a întâmplat în India.

Revista NR 2_2019_.indd 237 03.07.2019 12:53:04

confirmate prin mărturii irecuzabile. Este mult mai corect a spune că noi le-am cunoscut atunci când se găseau în perioada de cristalizare a forțelor și claselor sale politice. Același lucru se întâmplă și cu acele societăți, numite în mod obișnuit îmbătrânite, în care credințele religioase, cultura științifică, modurile de producție și de distribuire a bunurilor materiale n-au înregistrat de secole vreo schimbare radicală, și care n-au fost pertubate în evoluția lor ordinară de infiltrări materiale sau intelectuale de origine străină. În aceste societăți, forțele politice rămânând aceleași, clasa care le stăpânește menține indiscutabila putere, perpetuată respectiv de anumite familii, iar generarea înclinării spre imobilitate este proprie tuturor straturilor sociale.

Vedem, în acest fel, în India regimul castelor stabilindu-se mai riguros după sufocarea budismului. Tot așa, în anticul Egipt grecii găsiseră caste ereditare, în timp ce cunoaștem că în perioadele de splendoare și renovare a civilizației egiptene principiul ereditar nu determina condițiile sociale și funcționarea instituțiilor[22]. Dar exemplul cel mai ilustru și poate cel mai important al unei societăți care tinde să se cristalizeze îl avem în acea perioadă a istoriei romane, numite a Imperiului inferior, în care după secole de imobilitate socială aproape completă, vedem o separare din ce în ce mai distinctă a doua clase: cea a marilor proprietari și funcționari importanți și alta - a sclavilor, a țăranilor, a plebei; și lucru încă mai notabil, stabilit mai întâi prin tradiție și apoi prin lege - ereditatea în instituții și în condiții sociale avansa în acea epocă cu o rapiditate însemnată, devenind comună[23].

Dar poate fi și invers, si se întâmplă uneori în istoria popoarelor, ca legăturile comerciale cu lumea din străinatate, necesitatea emigrărilor, descoperirile, războaiele creează o nouă sărăcie și o nouă bogăție, raspândind cunostințe până acum necunoscute, producând infiltrarea concepțiilor morale, religioase și spirituale noi. Se poate întâmpla ca în baza unei lente elaborări interne sau drept efect al acestor infiltrări, ori din ambele cauze, să apară o știință nouă sau să fie din nou luate în seamă ajunsurile celei vechi, uitate pe nedrept, și noile idei și noile credințe să clatine tradițiile spirituale pe care era întemeiată supunerea maselor. Clasa politică mai poate fi învinsă și distrusă total sau parțial de invazii străine și, atunci când se produc astfel de circumstanțe, poate să fie aruncată de pe jilț de întăritele straturi sociale ale noilor forțe politice. Este firesc să vină atunci o perioadă de renovare ori, dacă se dorește a o defini așa, de revoluție, pe parcursul căreia energiile individuale au șanse de câștig, și anumiți indivizi mai pasionați, mai activi, mai isteți și îndrăzneți pot să ajungă din partea de jos a scării sociale până la treptele cele mai înalte.

Aceasta mișcare, odată începută, nu poate să fie oprită brusc; exemplul contemporanilor care, pornind de la nimic au ajuns la poziții însemnate, stimulează ambiții noi, cupiditate nouă, noi energii, și reîinoirea clasei politice se menține activă până când o

[22] Cfr.: François Lenormant. *Histoire ancienne de l'Orient*. Paris, 1881; Scrierile lui Maspero și Brugsh. Din perioada alungării Hicsoșilor, dispunem de relatarea cu privire la cariera unui militar în grad înalt, care-și începuse ascensiunea de la statutul de simplu soldat. Foarte frecvente, de altfel, erau cazurile când aceeași persoană reușea să se afirme succesiv în serviciu militar, în administrație publică, în ierarhia bisericească.

[23] Theodor Mommsen, Karl Joachim Marquardt. *Manuel des antiquités romaines*. Trad. G. Humbert. Paris: Ed. Thoria, 1887; Fustel de Coulanges. *Nouvelles recherches sur quelques problèmes d›histoire*. Paris: Hachette, 1891.

Revista NR 2_2019_.indd 238 03.07.2019 12:53:05

lungă perioada de stabilitate socială nu o va încetini din nou[24].

Asa dar, treptat, de la o stare febrila o societate înaintează spre o stare calmă, şi întrucât tendinţele psihologice ale omului rămân mereu aceleaşi, cei ce fac parte din clasa politică se pătrund de spiritul de gaşcă şi de exclusivitate şi deprind arta de a monopoliza în folosul propriu calităţile şi aptitudinile necesare pentru a ajunge la putere şi pentru a o menţine: în fine, cu timpul se formează forţa conservatoare prin excelenţă, cea a obişnuinţei, determinându-i pe mulţi să se resemneze şi să rămâna jos, iar membrii anumitor familii sau clase privilegiate să se deprindă cu convingerea că pentru ei este aproape un drept absolut de a se afla sus şi de a comanda.

Un filantrop ar putea avea, cu siguranţă, tentaţia să facă o investigaţie pentru a stabili dacă umanitatea ar fi mai fericită ori mai puţin amărâtă, aflându-se într-o perioada de calmitate şi cristalizare socială, când fiecare trebuie practic în mod fatal să rămână la acea treaptă a ierarhiei sociale din care provine ori traversând o perioda total opusă, cea a reînnoirii şi a revoluţiei, care permite tuturor de a aspira la înălţimile cele mai mari, iar unora chiar să ajungă la ele. Un astfel de studiu ar fi dificil de realizat, şi la căutarea răspunsului ar trebui să se ţină cont de mulţi factori şi de excepţii, în plus, poate, studiul ar fi influenţat de predilecţiile individuale ale observatorului. De aceea, trebuie să fim atenţi în enunţarea consideraţiilor; cu atât mai mult că, chiar dacă am putea ajunge la o concluzie incontestabilă şi sigură, aceasta ar fi întotdeauna de o foarte mică utilitate practică, având în vedere că ceea ce filosofii şi teologii au denumit bunul plac, adică fenomenul alegerii făcute în mod spontan de indivizi, a avut până acum şi poate va avea mereu o foarte mică sau aproape nulă influenţă în a grăbi sfârşitul ori emergenţa perioadei istorice la care ne-am referit.

Traducere din limba italiană de Victor MORARU,
doctor habilitat în ştiinţe politice, membru corespondent al AŞM
prof.moraru@gmail.com

[24] Nu vom cita exemple de popoare care se găsesc în perioade de reînnoire, deoarece în secolul nostru ar fi inutile. Vom aminti doar că în ţările aflate recent în procesul de colonizare fenomenul reînnoirii clasei politice apare mai mult decât frecvent şi pronunţat. Atunci când începe viaţa socială în ţările la care ne referim, încă nu există o clasă conducătoare atractivă şi formată, şi pe parcursul perioadei în cadrul căreia se constituie, e firesc ca accesul în ea să fie mai uşor. Pe lângă aceasta, monopolul asupra pământului şi altor mijloace de producţie este, dacă nu absolut imposibil mai dificil, neîndoielnic, decât oriunde. Iată de ce coloniile greceşti ofereau, cel puţin până la o anumită vreme, o şansă amplă tuturor firilor energice şi întreprizătoare ale Eladei, şi în Statele Unite ale Americii, unde colonizarea noilor pământuri a durat tot secolul al XIX-lea şi emergenţa noilor industrii a fost continuă, cazurile oamenilor care pornind de la nimic obţineau notorietate şi bogăţie au fost chiar mai frecvente decât în Europa, ceea ce contribuia la menţinerea iluziei că democraţia ar fi o realitate.

Revista NR 2_2019_.indd 239 03.07.2019 12:53:05

ПЕПЕЛ ПРОШЛОГО СТУЧИТ В НАШИ СЕРДЦА, или «Холокост: помним прошлое, чтобы не повторилось в будущем»*

OUR HEARTS POUNDING OF THE PAST ASHES or "the Holocaust: we remember the past, not to repeat in the future"

Владимир АНИКИН, ***доктор хабилитат политологии,***
Дом ученых Тель-Авива, Государство Израиль
vlad_anik@mail.ru

Владимир БЛАЖКО, ***доктор хабилитат социологии,***
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований
vblajco@mail.ru

Резюме

В статье на материале статистических и исторических исследований представлен анализ этнического геноцида мирного населения во Второй мировой войны, который получил название «холокост». Авторы отмечают особенности холокоста на территории Восточной Европы, и более конкретно – в Молдове и Украине.

Ключевые слова: *холокост, антисемитизм, гетто, нацизм, коллаборационисты, праведник мира, Генеральная Ассамблеи ООН, Молдова, Украина.*

Summary

Accoding to statistical and historical research data is showed the analysis of civilian population ethnic genocide in World War II which got the title Holocaust in the article. The authors note the Holocaust peculiarities in Eastern Europe and more specifically in the Republic of Moldova and the Ukraine.

Keywords: *the Holocaust, anti-Semitism, ghetto, Nazism, collaborators, Righteous World, the United Nations General Assembly, the Republic of Moldova, the Ukraine.*

Войны, как средство захвата территорий и ресурсов, утверждения идеологических и религиозных доктрин, самоопределения государств, являлись одной из самых жестоких форм решения межгосударственных споров на протяжении всей истории человечества. Все они были разные по масштабам и количеству участников, по способам борьбы, по времени, по идеологическим обоснованиям. Вторая мировая война в этом ряду стоит, по мнению многих исследователей, на особом месте. Причин обоснования такого мнения много, отметим лишь, на наш взгляд,

* Acest articol este elaborat în conformitate cu prevederile Planului de Acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.313 din 22.05.2017/Monitorul Oficial, nr.162-170/395 din 26.05.2017 (art.3.2. Includerea în programele de activitate ale Institutului de Istorie și ale altor subdiviziuni ale Academiei de Științe a Moldovei a temelor de cercetare științifică privind Holocaustul).

Revista NR 2_2019_.indd 240 03.07.2019 12:53:05

самые существенные. Во-первых, в ней принимали участие 57 стран. Общая численность населения государств, ввергнутых в войну, превышала один миллиард 7 миллионов человек. Общие потери, по разным оценкам, составляют от 50 до 80 миллионов погибших с учетом и военных, и гражданского населения [1]. Во-вторых, нанесенный государствам материальный ущерб от разрушений до сих пор не поддается точной оценке. В-третьих, эта война полностью изменила политический ландшафт мира, рухнула колониальная система. В-четвертых, в этой войне ярко проявилось идеологическое противостояние гуманной и антигуманной идеологий мирового господства: фашизма и антифашизма. В-пятых, именно на фашистской идеологии была разработана система и способы массового уничтожения людей, в том числе и по этническим принципам, имя которым холокост.

О холокосте пишут много — воспоминания, романы, стихи, публицистические очерки, серьезные научные исследования. Холокост – «сжигаемый целиком», перевод с греческого, или *holocaustum* перевод с латинского – «жертва всесожжения». В широком смысле слова, термин холокост получил свое распространение в середине прошлого века, хотя был известен еще из Библии. Холокост – это массовое преследование и уничтожение нацистами представителей различных этнических и социальных групп в период Второй мировой войны (советских военнопленных, евреев, поляков, цыган, гомосексуальных мужчин, масонов, безнадежных больных и инвалидов и др.). В узком смысле слова, холокостом называют преследование и уничтожение евреев, живших в Германии и на территории оккупированных ими государств, в том числе и государств-союзников; систематичное преследование и уничтожение европейских евреев нацистской Германией и коллаборационистами на протяжении 1933–1945 годов. *Наряду с геноцидом армян в Османской империи холокост является одним из самых известных примеров геноцида в XX веке* [2].

Если судить по проявлениям антисемитизма в сегодняшних странах западной Европы, то представляется, что до сих пор человечество еще не в полной мере осознало действительные масштабы совершенных нацистами и их пособниками преступлений. Хотя они и признаны поистине тягчайшими, и осуждены на Нюрнбергском процессе (1945–1946 гг.) Именно на Нюрнбергском международном суде над бывшими руководителями гитлеровской Германии, устами преступников, ответственных, в частности, за «окончательное решение еврейского вопроса» было озвучено количество убитых евреев – от 5 до 8 миллионов человек. Но это, как выясняется, далеко не полная картина катастрофы.

Многочисленные преступления нацистов и их пособников, выявленные и обнародованные в ходе Нюрнбергского процесса, воистину поражают воображение. Всё, что только можно было изобрести запредельно жестокого, антигуманного и античеловеческого, было включено в арсенал фашистов. Здесь следует назвать и варварские методы ведения войны, и жестокое обращение с военнопленными, грубо нарушающие все ранее принятые в этих сферах международные конвенции, и угон в рабство населения оккупированных территорий, и целенаправленное уничтожение с лица земли целых городов и деревень, и изощренные технологии массового уничтожения. Мир потрясли озвученные в ходе процесса факты об изувер-

Revista NR 2_2019_.indd 241 03.07.2019 12:53:05

ских опытах над людьми, о массовом использовании спецпрепаратов умерщвления «Циклон А» и «Циклон Б», о так называемых душегубках-газенвагенах, газовых «банях», работающих без остановки днем и ночью мощных кремационных печах. Нацистские недочеловеки, цинично считая себя единственной избранной нацией, имеющей право вершить судьбы других народов, создали целую «индустрию смерти». Лагерь смерти в Освенциме, к примеру, был рассчитан на истребление 30 тысяч человек в день, Треблинка – на 25 тысяч, Собибур – на 22 тысячи и т.д. Всего же через систему концлагерей и лагерей смерти прошли 18 миллионов человек, около 11 миллионов из которых были зверски уничтожены [3].

Нацистами и их пособниками была создана продуманная до мелочей система массового преследования и уничтожения еврейского населения в местах его компактного проживания (Польша, Прибалтика, Украина, Белоруссия). Черная волна смерти покрывала широкое географическое пространство от Балтийского до Черного морей. В крупных городах создавались еврейские гетто, куда сгонялось все население города и окрестностей. Это были массовые «подготовительные» фабрики смерти, в которых люди умирали от голода, болезней, убийств.

После принятия нацистским руководством решения о полном физическом уничтожении евреев, на оккупированных территориях начались массовые расстрелы. Как правило, еврейское население СССР уничтожалось непосредственно в местах их проживания, так называемыми специально организованными айнзатцгруппами, а также украинскими и прибалтийскими коллаборационистами. По всей Прибалтике, Белоруссии, Украине почти возле каждого города, возле многих деревень были обнаружены так называемые «ямы» – естественные овраги, куда сгоняли и расстреливали мужчин, женщин, детей.

Холокост, в зависимости от территорий, где он проходил, носил свои отличительные черты. В Прибалтике, например, у фашистов было немало помощников из местного населения. Известно, что уже в первые месяцы войны в Каунасе фашистами и их литовскими пособниками были убиты тысячи евреев. В Вильнюсе из 60 тысяч евреев около 45 тысяч погибли в ходе массовых расстрелов в оврагах около Понар. А в Латвии в течение нескольких недель было уничтожено все еврейское население провинциальных городов. Из 33 тысяч евреев Риги в конце ноября – начале декабря 1941 года было убито 27 тысяч человек. В Эстонии расстрелы происходили в Таллинне, Тарту и Пярну, в некоторых из них участвовали и члены эстонской военизированной организации «Омакайтсе». Эстония была первой и единственной страной Европы, ставшей «свободной от евреев», о чем было доложено в Берлин в январе 1942 года [4].

Во время оккупации Белоруссии в Минском гетто было около 100 тысяч человек. А когда начались массовые расстрелы, то за короткий период было истреблено большинство евреев Минска, Витебска, Гомеля, Бобруйска и Могилева. Двенадцать из двадцати трех гетто, созданных в Белоруссии и в оккупированных регионах РСФСР, были ликвидированы до конца 1941 года, а еще шесть – в первые месяцы 1942 года [4].

Revista NR 2_2019_.indd 242 03.07.2019 12:53:05

На Западной Украине при поддержке оккупационных властей и активном участии местного населения уже в конце июня – начале июля 1941 года прокатилась волна еврейских погромов. В самом начале войны во Львовском гетто уже находилось свыше 105 тысяч человек. За первые месяцы оккупации во Львове было убито 4 тысячи евреев, а в конце июля еще около 2 тысяч человек. За лето 1941 года была разграблена собственность евреев, сожжены синагоги, а сами евреи отправлены на принудительные работы [4].

На оккупированных территориях СССР, например, зимой 1941–1942 годов нацисты начали отправлять евреев в концентрационные лагеря (Яновский, Белжец). Печальную участь еврейского населения восточноевропейских областей Украины (например, Бабий Яр в Киеве, Богдановка в Николаевской области, Дробицкий Яр в Харькове) разделили евреи, которым не удалось эвакуироваться до прихода оккупантов. Многие еврейские общины Украины исчезли бесследно. Из семидесяти еврейских центров довоенной Украины, судьба которых известна, сорок три были уничтожены еще в 1941 году, а остальные – до середины 1942 года. После оккупации немцами Крыма, при активном содействии местного населения было убито около 25 тысяч еврейских жителей, в их числе около 18 тысяч крымских евреев (крымчаков) [4].

В России для евреев, проживающих в Псковской, Смоленской и Брянской областях РСФСР и в других местах со сколько-нибудь значительной концентрацией еврейского населения, были созданы сначала гетто и лишь после этого начались массовые расстрелы. А в Ленинградской и Новгородской областях, на Северном Кавказе и в Крыму (за небольшим исключением) уничтожение евреев проводилось сразу же после захвата населенных пунктов. После оккупации нацистами Юга России и Северного Кавказа (летом 1942 года) произошло массовое убийство евреев Ростова-на-Дону в Змиёвской балке (около 13 тысяч евреев). По различным данным в оккупированном Ростове-на-Дону было убито от 15 до 28-30 тысяч человек – мужчин, женщин, стариков и детей разных возрастов. Всего на территории трех автономных республик, двух краев и трех областей РСФСР, оккупированных летом-осенью 1942 года, погибло около 70 тысяч евреев [4].

Программа «окончательного решения еврейского вопроса», официально одобренная нацистской верхушкой в начале 1942 года, предусматривала также пересылку евреев Германии, Франции, Нидерландов, Бельгии на восток, в лагеря и гетто Польши и Белоруссии, якобы для временного переселения. Одновременно в Польше создавались лагеря смерти, рассчитанные только на быстрое уничтожение новоприбывших. Так, в крупнейшем Варшавском гетто содержалось более 460 тысяч человек, в Лодзинском – 204 тысячи. Вместе с тем, первый лагерь смерти в Хелмно начал действовать уже в начале декабря 1941 года. В этом лагере евреев убивали угарным газом в закрытых грузовиках, так называемых «душегубках». На протяжении 1942 года нацисты методически уничтожали евреев Польши. Депортированных евреев из огромных по численности гетто Варшавы, Лодзи, Люблина, Кракова, Ченстохова убивали в лагерях смерти Треблинка, Освенцим, Белжец, Хелмно. В течение марта – августа 1942 года в лагерь уничтожения Белжец из Львова было отправлено поездами около 65 тысяч евреев. К концу 1942 года нацистами и

Revista NR 2_2019_.indd 243 03.07.2019 12:53:05

их пособниками было уничтожено большинство евреев Восточной и Центральной Европы и значительная часть евреев Западной Европы. Расправы над евреями ускорились после успешного наступления советских войск на ряде фронтов в 1943 году.

В целом, можно выделить четыре этапа нацистской политики уничтожения еврейского народа, используя при этом различную тактику и диверсифицированные методы осуществления гонений в целях «окончательного решения еврейского вопроса»: первый этап (январь 1933 г. – август 1939 г.); второй этап (сентябрь 1939 г. – июнь 1941 г.); третий этап (июнь 1941 г. – осень 1943 г.) и четвертый этап (зима 1943 г. – май 1945 г.) [5].

Успешное продвижение советских войск на Запад принудило эсэсовцев лихорадочно ликвидировать последние гетто и рабочие лагеря и заметать следы совершенных ими преступлений. Специальное подразделение (зондеркомманда-1005) занималось сожжением трупов на месте – массовых расстрелов. Оставшиеся на территории Польши, Украины, Белоруссии, Латвии и Литвы гетто и рабочие лагеря были спешно ликвидированы. Одновременно началась массовая отправка еврейского населения из Италии, Норвегии, Франции, Бельгии, Словакии и Греции в Освенцим, продолжавшаяся до октября 1944 года. После массовых операций против евреев в указанных странах, в мае 1944 года нацисты приступили к уничтожению евреев Венгрии, начиная с депортации венгерских евреев в Аушвиц. Всего за восемь недель было депортировано около 424 тысяч евреев. К концу Холокоста было убито около 565 тысяч венгерских евреев [6].

Уже в самом начале войны трагично складывалась судьба евреев Молдавии, на территорий которой, по оценочным данным, проживало около 300 тысяч евреев, включая беженцев из Румынии.

Здесь следует уточнить, что холокост пришел на территорию Украины и Молдовы в «подготовленном виде». Ведь еще в Яссах в июне 1941 года прошли еврейские погромы, в которых пострадали около 15 тысяч евреев. Генерал И. Антонеску на заседании румынского правительства 8 июля 1941 года призывал: «Рискуя быть непонятым некоторыми традиционалистами..., я выступаю за миграцию всего еврейского элемента Бессарабии и Буковины, его нужно выставить за пределы наших границ... [7].

В последние годы немало публикуется по исследуемому вопросу в различных странах, в том числе в странах СНГ – в России, Украине, Белоруссии. Специальный курс по изучению Холокоста включен в учебные программы школ и вузов многих стран, в том числе и в Республике Молдова [8]. К сожалению, обращает внимание Клара Жигня, в Молдове сложилась особая ситуация. За исключением давней статьи И. Левита, двух его маленьких брошюр, дайджеста «Не забудем!», книжки Москалевой, да отдельных воспоминаний бывших узников лагерей гетто на страницах еврейских газет за период более десятилетия ничего опубликовано не было [7].

Напомним, что пакт Риббентропа-Молотова, в котором Гитлер и Сталин разделили Европу простой карандашной чертой, было одной из самых больших драм, ощущаемых румынами в XX-м веке. В одночасье Бессарабия и север Буковины попали под российское управление, а румынское население быстро эвакуировалось из оккупированных территорий. Последний поезд покинул Бессарабию 28 июня

Revista NR 2_2019_.indd 244 03.07.2019 12:53:06

1940 года, а Красная Армия сеет хаос. Спустя год румынская армия вернулась в Бессарабию и Буковину, но все это время маршал Антонеску пропагандировал и прививал населению идею о том, что евреи являются великими виновниками территориального раздела, проведенного в июне 1940 года [9].

Гетто начинают образовываться в нашем крае уже в июле 1941 года. По данным историка И. Левита, к августу 1941 года на территории Молдавии (Бессарабское Губернаторство) было создано сорок девять лагерей и гетто. Самыми крупными из них были лагеря: в Вертюженах – 23 тысячи евреев, в Секуренах – 20 тысяч, в Единцах – 13 тысяч, в Маркулештах – 11 тысяч, в Рубленице – 5,5 тысяч и т.д. В Кишиневском гетто содержалось 11,5 тысяч человек, часть из которых были расстреляны в Вистерниченах, в Гидигиче и на Оргеевском шоссе.

В эти лагеря и гетто вместе с евреями высылалась и цыгане, всего 36 тысяч человек, проживавших как в Молдавии, так и в Украине и в Румынии. Массовые расстрелы узников осуществлялись не только в указанных лагерях, но и по всей Молдавии (Бессарабское Губернаторство). В Транснистрии, губернаторстве, созданной за Днестром, погибло 200 тысяч евреев. Но с 1943 года еврейское гетто стало получать помощь международных еврейских организаций, благодаря чему здесь уцелело около 70% всех выживших в оккупации советских евреев.

На территории Бессарабии было создано 49 лагерей и гетто для евреев и цыган. В Кишинёве гетто примыкало к Вистерниченам, его границы проходили по улицам Харлампиевской, Кожухарской, Вознесенской и Павловской. Массовые расстрелы евреев проводились по всей Молдавии. В Косэуцком лесу убили 6 тысяч человек, в концлагере у Вертюжен – 7560, в Дубоссарах – 12 тысяч [10].

В конце августа 1941 года в Молдавии существовало семь больших гетто и концлагерей, где содержалось около 65 тысяч евреев. Первые 25 тысяч евреев высылаются на территории оккупированной немцами Украины. С сентября 1941 года начинается депортация евреев в Заднестровье, или Губернаторство Транснистрия. Эта территория, расположенная между Южным Бугом и Днестром, включающая в себя части Винницкой, Одесской, Николаевской областей Украины и левобережную часть Молдавии, согласно германо-румынскому договору (август 1941 г.), переходила под юрисдикцию и управление союзницы Германии – Румынии. До декабря этого же года практически все еврейское население гетто, располагавшихся, в частности, в Губернаторстве Бессарабия, было депортировано. Условия депортации были ужасными, тысячи людей гибнут по дороге и во время переправ через Днестр. Глава румынского правительства И. Антонеску не выполнил обещание, данное в ответ на просьбу Союза еврейских общин Румынии и ряда послов западных стран (США, Бразилия, Португалия и др.) не депортировать евреев из гетто в Кишиневе. При оккупации Кишинева были убиты не менее 10 тысяч евреев.

По некоторым источникам, общее число евреев, высланных в Транснистрию, преимущественно в ее северный сектор (к северу и востоку от города Могилев-Подольск), составило более 146 тысячи человек, по немецким – около 185 тысяч (включая евреев Северной Буковины и румынского города Дорохоя). Статус евреев Транснистрии, как местных жителей, так и вновь прибывших, определялся декре-

Revista NR 2_2019_.indd 245 03.07.2019 12:53:06

том румынского правительства от 11 ноября 1941 года за подписью И. Антонеску: они были лишены всех гражданских прав, им не разрешалось выбирать место жительства по своему усмотрению, запрещалось самовольно покидать отведенные для них территории (гетто, концентрационные лагеря), предписывалось «трудиться на благо общества» (что на практике означало принудительные работы) [11].

Сразу после изгнания евреев из Бессарабии и Буковины еврейские организации Румынии стали добиваться их возвращения. В ноябре 1942 года, когда Германия и ее союзники потерпели поражение под Сталинградом (где были почти полностью уничтожены две румынские армии), правительство страны пошло на переговоры с еврейскими лидерами, которые предложили выкупить всех, кто остался в живых (их число оценивалось тогда в 75 тысяч). В июне 1943 года, после новых поражений германских войск, румынское руководство вновь сменило курс, И. Антонеску отдал распоряжение о возвращении из Транснистрии пожилых людей, вдов, инвалидов Первой мировой войны и бывших армейских офицеров.

Между тем, к концу войны, когда советские войска одержали крупные победы на восточном фронте, румынская администрация стала «поощрять» деятельность, созданных в гетто еврейских комитетов по налаживанию хозяйственной жизни, по развитию самоуправления (во главе с «президентом общины»), ремесленничества и потребительской кооперации, осуществлению медицинской помощи собственными врачебными силами. Объективности ради надо отметить, что в сотрудничество с оккупантами на местах были вовлечены созданные по инициативе немецких оккупационных властей в каждом гетто еврейские административные органы самоуправления – юденраты (нем. *judenrat*) – «еврейские советы». В обязанности юденратов входило обеспечение хозяйственной жизни и порядка в гетто, сбор денежных средств, отбор кандидатов для работы в трудовых лагерях, а также исполнение распоряжений оккупационных властей. Юденратам подчинялась еврейская полиция. Сотрудничество юденратов с оккупационными властями рассматривалось в плане спасения как можно большего числа евреев. Однако массовая отправка евреев в лагеря смерти развеяли иллюзии членов юденратов, часть из которых, в конце концов, разделили судьбу других жертв холокоста. А это, в свою очередь, способствовало подъему движения еврейского сопротивления. Восстание в Варшавском гетто (1943 г.), в лагере уничтожения «Собибор», партизанское движение приняло активные формы после того, как пришло понимание о действительных планах нацистов по тотальному уничтожению еврейского народа.

Созданный в Румынии Автономный комитет помощи евреям получил разрешение правительства организовать для депортированных сбор пожертвований, закупать продовольствие, медикаменты, одежду и топливо. Финансовая помощь осуществлялась со стороны Еврейской общины Румынии, объединениями выходцев из Бессарабии и Северной Буковины, а также и ряда международных организаций (Джойнт, Всемирный еврейский конгресс и др.). Вместе с тем, нужно подчеркнуть, что, хотя смертность среди евреев и снизилась, многие умирали от голода, холода, инфекционных болезней, непосильных принудительных работ. По

Revista NR 2_2019_.indd 246 03.07.2019 12:53:06

данным писателя и исследователя холокоста Ильи Эренбурга, в концентрационных лагерях: Богдановка было уничтожено 54 тысячи евреев, в основном согнанных из Одессы и Одесской области, в Доманёвке – 15 тысяч, в Акмачетке – 14 тысяч, в лагере села Мостовое – 32,6 тысячи евреев, в Печоре – 14 тысяч и т. д. [12]. В самой Одессе, в октябре-ноябре 1941 года, было убито около 35 тысяч евреев [13]. В декабре 1943 года Министерство внутренних дел Румынии сообщило правительству, что в живых осталось около 60 тысяч депортированных. Всего, по данным румынских авторов, режим Антонеску уничтожил 270 тысяч румынских, бессарабских и буковинских евреев, а по данным известного ветерана молдавской исторической науки Изяслава Левита, геноцид, осуществленный румынскими фашистами, унес жизни 330-350 тысяч евреев, в том числе украинских [14; 15].

Вопрос об участии местного нееврейского населения (коллаборационистов) в уничтожении евреев далеко не риторический. Тысячи местных жителей оккупированных территорий служили во вспомогательной полиции, созданной оккупантами, принимали участие в охране гетто и лагерей, конвоировали узников к месту убийства и в самих кровавых расправах. Это происходило практически на всей оккупированной нацистами территории, включая Францию, Словакию, Венгрию. Часть местных жителей доносили оккупантам на скрывающихся от расправы евреев, присваивали себе имущество убитых евреев, вселялись в их жилища. Нельзя игнорировать случаи, когда местные жители сами расправлялись с евреями, без непосредственного участия оккупантов (Холокост в Львове, погром в Едвабне (Литва, теперь Польша), кровавые расправы над евреями в Хорватии). Следует подчеркнуть, что оккупационные власти не противились расправам местного населения над евреями.

История, как известно, вынесла строгий приговор нацистам и их пособникам, участвовавшим в кровавых преступлениях против человечности. Вместе с тем, десятки тысяч человек разных национальностей принимали участие в спасении евреев в оккупированных странах, несмотря на то, что нацисты угрожали смертью за любую помощь евреям. К примеру, по оценкам исследователей, до 350 тысяч поляков принимали участие в спасении евреев в той или иной мере. Как минимум 5 тысяч поляков, спасавших евреев или помогавших им, были казнены нацистами. 6620 человек за помощь евреям признаны израильским Институтом катастрофы и героизма Яд ва-Шем праведниками мира [16]. Подпольные организации, участвовавшие в сопротивлении, в Нидерландах, Норвегии, Бельгии и Франции помогали евреям в поиске убежища. В спасении евреев участвовали дипломаты, предприниматели и гражданские чиновники ряда стран: А. Мендес (Португалия), Т. Сугихара (Япония), П. Грунингер (Швейцарии), О. Шиндлер (Германия), Р. Валленберг (Швеция), Х. Кастельянос (Сальвадор), С. Радигалес (Испания) и др. Этим и другим тысячам спасителей десятков тысяч евреев присвоено почетное звание «Праведник мира».

На территории СССР больше всего спасителей было среди украинцев – 2573. На втором месте – белорусы, 641 человек, 204 спасителя – русские. Некоторые области

Revista NR 2_2019_.indd 247 03.07.2019 12:53:06

СССР не были под нацистской оккупацией, как, например, Армения. Тем не менее среди спасителей есть 24 армянина, 79 праведников – молдаване, 136 – латыши. По данным на 1 января 2017 года, на территории оккупированной Европы праведниками признаны 26 тысяч 513 человек. Ежегодно список пополняется 300-400 новыми фамилиями [17]. Однако подчеркивается, что эти цифры не являются показателями действительного числа евреев, спасенных в каждой стране, а лишь отражает данные о спасениях, ставшие доступными Институтом Яд ва-Шем.

В условиях, когда многих непосредственных свидетелей холокоста уже нет среди нас, и выросло несколько поколений людей, которые знают о холокосте лишь понаслышке, поэтому особое значение приобретает охранение памяти о жертвах катастрофы. Важной вехой сохранения памяти о холокосте стало провозглашение Генеральной Ассамблеей ООН – дня освобождения Освенцима, 27 января 1945 года, – Международным днем памяти жертв Холокоста. Это решение Генеральная Ассамблея приняла только 1 ноября 2005 года. Кроме того, по инициативе Генеральной Ассамблеи ООН была разработана программа просветительской деятельности «Холокост и ООН», предусматривающая «поощрение разработки государствамичленами Организации образовательных программ по теме Холокоста и мобилизацию гражданского общества в просветительских и информационных целях» [18]. Такая же просветительская программа разработана и ЮНЕСКО.

В резолюции, осуждающей холокост, принятой Европарламентом в день 60-летия освобождения Освенцима, в частности, отмечается: «Сотни тысяч евреев, цыган, поляков и узников других национальностей были убиты в Освенциме и мы подчеркиваем, что память об этих событиях важна не только как напоминание и осуждение преступлений нацистов, но также в качестве назидания об опасности преследований людей на основе расы, этнического происхождения, религии, политических взглядов или сексуальной ориентации» [19]. Присутствовавшие на памятной церемонии в Освенциме президенты, министры, политики и общественные деятели, представители более сорока государств мира, в том числе бывшие узники концентрационного лагеря, решительно осудили холокост, антисемитизм и ксенофобию.

Большое внимание в последние годы уделяется проблеме дезавуирования обманчивой и разрушительной риторики отрицания холокоста. Его «отрицатели» выдвигают тезисы о якобы массовых подделках, масштабных фальсификациях и сокрытии фактов в пользу евреев. В то же время большинство профессиональных историков характеризует отрицание холокоста как ненаучную и пропагандистскую деятельность. При этом исследователи справедливо отмечают, что отрицающие холокост игнорируют научные методы исследований, а также часто исповедуют антисемитские и неонацистские взгляды. Официально дезавуировать тезисы, отрицающие холокост, были призваны резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «Память о Холокосте» (21 ноября 2005 г.), а также «Отрицание Холокоста» (от 26 января 2007 г.). Не случайно отрицание, а также умаление или одобрение холокоста и других преступлений против человечества, совершенных нацистами, уголовно наказуемы в таких странах, как Австрия, Бельгия, Германия, Литва, Люксембург, Польша, Словения, Франция, Швейцария, а также в Канаде и в Израиле.

Revista NR 2_2019_.indd 248 03.07.2019 12:53:06

Европейский Парламент также предложил странам Евросоюза ежегодно отмечать 27 января как день памяти жертв холокоста, что и происходит в наши дни. В этот день еврейские общины разных стран организуют митинги, проходящие, как правило, у памятников и мемориалов, посвященных памяти жертвам холокоста.

Подлинным подвигом еврейского народа после образования своего национального государства на исторической родине, можно назвать созданный в Иерусалиме (1953 г.) Мемориальный комплекс истории Холокоста «Яд ва-Шем» (в переводе с иврита – «Память и Имя»). Мемориал «Яд ва-Шем» создан в знак вечной скорби о жертвах катастрофы, в память о героях сопротивления нацистскому геноциду и в благодарность праведникам других народов, спасавших евреев от уничтожения. Собранные в музее комплекса материалы – видео, фотографии, произведения искусства, архивные видеозаписи, артефакты – оставляют неизгладимый след в душе человека. Посещение музея хотя и производит тяжелое впечатление, но каждый, кто приезжает в Иерусалим, считает своим долгом прийти сюда.

В Республике Молдова, также как и в других странах мира, митинги, организованные местной Еврейской общиной, посвященные памяти жертв катастрофы стали традиционными. Они проходят ежегодно 27 января у памятника жертвам холокоста, расположенного по улице Иерусалимской (установлен в 1992 г.). Отрадно, что в Республике Молдова этот день стал официально памятной датой. В последние годы Правительство и Парламент страны предприняли шаги по усилению борьбы с антисемитизмом и увековечению памяти жертв холокоста. В 2015 году в Молдове решением Правительства был утвержден День памяти жертв Холокоста, который отмечается ежегодно 27 января. В том же году в Молдове была впервые организована Неделя памяти жертв Холокоста. В июле 2016 года Парламент Республики Молдова утвердил Политическое заявление Парламента о принятии доклада Международной комиссии под председательством Эли Визеля об исследовании Холокоста [20]. Небезынтересно отметить и то обстоятельство, что Всемирный еврейский конгресс приветствует принятие правительством Молдовы рабочего определения антисемитизма Международного союза памяти жертв Холокоста, единогласно одобренного кабинетом министров после его представления министром юстиции 18 января 2019 года [21]. Принятый текст призывает государственные органы власти учитывать необходимость противостоять всем проявлениям антисемитизма в своей работе, в частности, при подготовке государственных служащих в сфере образования, культуры, правоохранительной деятельности, и повышает осведомленность судебной власти в этой области.

Хочется надеяться, что вопросы увековечения памяти жертв холокоста и противодействия антисемитизму будут внимательно и постоянно отслеживаться законодательной, исполнительной и судебной ветвями власти Республики Молдова. Это станет залогом того, что все, что произошло в Европе, в годы Второй мировой войны, в том числе и на молдавской земле, не повторится никогда. Прав был чехословацкий журналист и антифашист Юлиус Фучик: «Люди, будьте бдительны!». Пепел прошлого стучит в наши сердца!

Revista NR 2_2019_.indd 249 03.07.2019 12:53:06

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ненужная война. Вторая мировая в цифрах и фактах. [on-line] https://tass.ru/spec/wwii (доступно 11.10.2018).
2. Почему Холокост евреев важнее холокоста остальных народов? [on-line] https://topwar.ru/128613-svoeobraznyy-podhod-k-holokostu.html (доступно 13.10.2018).
3. Нюрнбергский процесс: история и современность. [on-line] http://mil.ru/winner_may/history/ more.htm?id=12079489@cmsArticle (доступно 15.10.2018).
4. Альтман И.А., Гербер А.Е., Полторак Д.И. Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР. Москва: Изд-во «Калейдоскоп», 2002. 320 с.
5. Катастрофа. Нацистская политика уничтожения еврейского народа и этапы катастрофы. [on-line] https://eleven.co.il/jewish-history/holocaust/15341/ (доступно 13.10.2018).
6. Судьба евреев Венгрии. [on-line] https://www.yadvashem.org/ru/holocaust/about/fate-of-jews/hungary.html (доступно 17.10.2018).
7. Жигня К. Из истории бессарабских евреев в годы Холокоста. [on-line] https://evreimir.com/60766/кlar-zhignya-iz-istorii-besarabskih-e/ (доступно 21.10.2018).
8. Dumitru D. Holocaustul: texte, teorii, memorii (Note de curs). Chişinău: Pontos, 2009. 82 c.
9. Cronica masacrului evreilor coordonat de Ion Antonescu. Mareşalul şi-a consolidat dictatura «împlinind opera de purificare» în Basarabia şi nordul Bucovinei. [on-line] https://adevarul.ro/locale/iasi/cronica-masacrului-evreilor-coordonat-ion-antonescu-maresalul-si-a-consolidat-dictatura-implinind-opera-purificare-basarabia-nordul-bucovinei-1_5616267ef 5eaafab2c6ebf99/index.html (доступно 27.01.2018).
10. 12 малоизвестных фактов о Молдове в годы Второй мировой ... [on-line] https://locals.md/ 2015/12-maloizvestnyih-faktov-o-moldove-v-godyi-vtoroy-mirovoy-voynyi/ (доступно 25.10.2018).
11. Транснистрия. Электронная еврейская энциклопедия. [on-line] https://eleven.co.il/jewish-history/holocaust/14148/ (доступно 27.01.2018).
12. Эренбург И., Гроссман В. Черная книга. Москва: Corpus, 2015. 837 с. [on-line] https://reader.bookmate.com/V7atrxDL (доступно 13.11.2018).
13. Холокост в Одессе 1941–1942. [on-line] http://www.73.odessa.ua/topic/97-kholokost-v-odesse-1941-1942/ (доступно 13.11.2018).
14. Левит И. Шоа – Холокост – Катастрофа: «Еврейский вопрос» в политике диктатуры И. Антонеску. Том 1. Тирасполь: Литера, 2015. 560 с.
15. Левит И. Шоа – Холокост – Катастрофа: «Еврейский вопрос» в политике диктатуры И. Антонеску. Том 2. Тирасполь: Литера, 2017. 519 с.
16. Губин Д. Холокост в Польше и Варшавское восстание. Три разные правды. [on-line] https://ukraina.ru/history/20190127/1022463592.html (доступно 27.01.2019).
17. Ламихова Е. Железный занавес над Праведниками мира: „Яд ва-Шем" выявляет советских спасителей евреев. [on-line] https://www.vesty.co.il/articles/0,7340,L-4953168,00.html (доступно 27.01.2019).
18. United Nations Department of Global Communications 2019 Holocaust Remembrance Calendar of Events «Holocaust Remembrance: Demand and Defend Your Human Rights». [on-line] http://www.un.org/en/holocaustremembrance/2019/calendar2019.html (доступно 29.01.2019).
19. Память о Холокосте. [on-line] http://xolokost.ucoz.ru/news/pamjat_o_kholokoste/2015-03-13-8 (доступно 02.02.2019).
20. Проект решения об утверждении Политического заявления Парламента Республики Молдова о принятии доклада Международной комиссии под председательством Эли Визеля об исследовании Холокоста. [on-line] http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/ Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3354/language/ro-RO/Default.aspx (доступно 07.07.2016).
21. Condamnarea antisemitismului şi promovarea toleranței, în atența Executivului. [on-line] https://gov.md/ro/content/condamnarea-antisemitismului-si-promovarea-tolerantei-atentia-executivului (доступно 18.01.2019).

Revista NR 2_2019_.indd 250 03.07.2019 12:53:06

MINORITATEA ROMĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: TRECUT ȘI ACTUALITATE*

ROMA MINORITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PAST AND ACTUALITY

Maria DIACON, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mariadiacon@yahoo.com

Rezumat

Republica Moldova este o societate multietnică, interreligioasă și multiculturală, cu un cadru legal considerabil pentru protecția drepturilor minorităților; cu toate acestea, lipsa atenției instituționale și a prevederilor bugetare specifice, agravate de recenta criză economică, rămân obstacole majore pentru implementarea corespunzătoare a acestuia. Comunitățile de romi continuă să se confrunte cu marginalizarea economică, socială și politică înrădăcinate în societate, și adesea sunt victime ale discriminării, în special când vine vorba de obținerea accesului la piața forței de muncă, educație și servicii de îngrijire a sănătății.

Cuvinte-cheie*: minoritate, discriminare, egalitate de gen, condiții de trai, educație timpurie, educația adulților, sănătate, politici sociale, tradiții și obieciuri.*

Summary

The Republic of Moldova is a multi-ethnic, inter-religious and multicultural society with a considerable legal framework for the protection of minority rights; however, the lack of institutional attention and specific budgetary provisions, aggravated by the recent economic crisis, remain major obstacles to its proper implementation. Roma communities continue to face economic, social and political marginalization, rooted in society, and are often victims of discrimination, especially when it comes to access to the labor market, education and health care services.

Keywords: *minority, discrimination, gender equality, living conditions, early education, adult education, health, social policies, traditions and objections.*

Lucrările dedicate istoriei romilor oferă opțiuni diferite referitoare la apariția acestei populații în Europa. Opiniile în ceea ce privește baștina, limba și cultura sunt contradictorii. Primele încercăti de a explica apariția romilor pe continentul european țin de sec.al XVIII-lea și au fost realizate de către lingviști. Ei au constatat asemănări dintre limba vorbită de romi și limba sanscrită. O problemă prezintă și traseul romilor din India spre Europa. Faptul că această migrare a avut un caracter pașnic și de proporții mici explică, în consecință, lipsa unor documente care să înregistreze informația precisă referitoare la etapa dată din istoria romilor. [1, p. 25]

* Acest articol este elaborat în conformitate cu prevederile Planului de Acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.313 din 22.05.2017/Monitorul Oficial, nr.162-170/395 din 26.05.2017 (art.3.2. Includerea în programele de activitate ale Institutului de Istorie și ale altor subdiviziuni ale Academiei de Științe a Moldovei a temelor de cercetare științifică privind Holocaustul).

Revista NR 2_2019_.indd 251 03.07.2019 12:53:07

Datele cu referire la holocaustul romilor însă nu au marjă de eroare, istoricii oferind cifre și detalii concrete despre tragedia minorităților rome în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Țiganii erau considerați dușmani ai celui de-al Treilea Reich, așa că s-a purces rapid la eliminarea sistematică a acestora – întâi au fost condamnați la izolare, apoi uciși. Aproximativ 23.000 de țigani au fost ținuți prizonieri în lagărul de concentrare de la Auschwitz. Majoritatea au murit – fie de foame, fie din cauza bolilor sau a tratamentului brutal aplicat de gărzile naziste, iar alții au fost victimele „soluției finale" din camerele de gazare.

Institutul pentru Studiul Igienei Rasiale a hotărât că trebuie instituite reguli stricte pentru a administra problema țiganilor, considerați asociali, inferori și alienați din punct de vedere rasial. Încă din primii ani de la venirea la putere a naziștilor au fost impuse câteva restricții legale față de comunitatea romă: înmatricularea obligatorie, obligația de a efectua teste rasiale și apoi restricții privind libertatea de mișcare. Într-o observație la Legile de la Nürnberg din septembrie 1935 se sublinia faptul că țiganii erau alienați rasial la fel ca evreii, astfel că ei nu puteau beneficia de dreptul de cetățenie în cadrul Reich-ului.

La scurt timp de la izbucnirea războiului, autoritățile naziste au decis să expulzeze întreaga comunitate romă din Germania. Treptat, au fost strămutați în Guvernământul General, adică în Polonia aflată sub ocupație, și ținuți în ghetouri și în lagăre destinate evreilor. De pildă, în noiembrie 1941, peste 5.000 de țigani din Austria au fost mutați în ghetoul evreiesc din Łódź. În primele luni ale anului 1942, aceștia au fost deportați în lagărul de concentrare de la Kulmhof (Chełmno nad Nerem), unde au fost uciși în camerele de gazare.

Înainte de înființarea așa-numitelor Zigeunerfamilienlagerla Birkenau – tabere speciale pentru familiile de țigani, puțini membri ai acestei comunități au fost prizonieri la Auschwitz. La Auschwitz I erau înregistrați cu numere din seria generală, începând cu litera „Z", de la Zigeuner, care era tatuat pe brațul stâng. Erau încadrați de obicei ca prizonieri „asociali" (Asozialer-Aso.), purtând un ecuson negru triunghiular, dar și ca prizonieri politici (Politischer – Pol.), cu ecuson roșu în formă de triunghi, și ca răufăcători profesioniști (Berufsverbrecher – B.V.), cu ecuson verde. După ce erau fotografiați, erau trimiși în diverse grupe de muncă.

Pe 16 decembrie 1942, Heinrich Himmler a ordonat deportarea tuturor țiganilor rămași în Germania, Austria și în Protectoratul Boemiei și Moraviei. Pe 29 ianuarie 1943 au fost emise noi instrucțiuni:deportații trebuiau trimiși la Auschwitz. Așa că în sectorul BIIe de la Auschwitz II-Birkenau a fost înființată „tabăra pentru familii de țigani".

Deportarea țiganilor la Auschwitz a început în februarie 1943 și a continuat până în iulie 1944. Cei arestați erau, în marea lor majoritate, din Germania, Austria, Boemia și Moravia, Polonia și, în număr mai mic, din Franța, Olanda, Croația, Belgia, Uniunea Sovietică, Lituania și Ungaria. Registrele lagărului arată că au existat câțiva prizonieri din Norvegia și Spania. La sosirea în lagăr, țiganii nu erau selecționați, familiile nu erau despărțite și toți membrii erau conduși în aceleași barăci. Li se permitea să poarte în lagăr haine civile și să își păstreze bunurile personale, după care primeau numărul

Revista NR 2_2019_.indd 252 03.07.2019 12:53:07

și erau trimiși la muncă. Se estimează că aproximativ 23.000 de țigani – bărbați, femei și copii – au fost deportați la Auschwitz. Dintre aceștia, 21.000 erau înmatriculați (inclusiv copiii născuți în lagăr). Dar au existat și cazuri în care nu au mai fost înregistrați și au fost trimiși direct în camerele de gazare. Aceasta a fost și situația a 1.700 de țigani polonezi din Białystok (vestul Poloniei), care au ajuns la Birkenau pe 23 martie 1943. De teamă să nu izbucnească o epidemie de tifos, întregul grup, în cadrul căruia fuseseră confirmate câteva cazuri de boală, a fost trimis imediat spre exterminare. Câteva săptămâni mai târziu, pe 12 mai 1943, un alt grup de țigani din Białystok – 468 de bărbați și 503 de femei – a ajuns în lagăr. Teama de epidemie nu dispăruse, așa că autoritățile naziste au decis ca 1.000 din țiganii care sosiseră, împreună cu un grup din Austria, să fie trimiși în camerele de gazare imediat. [2]

Cu referire la actualitatea situației populației rome, există mai multe teorii majore cu privire la originea ei. Mai controversat este dezacordul asupra mărimii populației de romi din Moldova. Dezbaterea asupra dimensiunii populației de romi este o consecință directă a lipsei de claritate în ceea ce privește identitatea romilor. Începând cu a doua jumătate a sec.XX, numărul populației de romi din Moldova înregistrat în timpul recensământului a crescut constant. Recensământul populației din 2004 care a avut loc în Moldova a arătat că aici locuiesc 12 271 de romi, reprezentând aproximativ 0,4% din populație; o cotă care este semnificativ mai mică decât în alte țări din regiune, cum ar fi România, Bulgaria, Ungaria etc. Cu toate acestea, experiența regională arată că recensămintele tind să subestimeze numărul real al populației rome. Stereotipurile negative pe care populația majoră le atribuie populației rome, discriminarea etnică pe piața muncii, educația, sănătatea și alte domenii sociale, precum și nedreptățile și discriminările cu care romii trebuiau să se confrunte în trecut sunt printre motivele principale pentru refuzul etniei romilor.

Prima atestare documentară care mărturisește sclavia romilor pe teritoriul României (în acel moment Moldova făcea parte din teritoriul României) datează din octombrie 1385. Datorită statisticilor, în anii 1850, o treime din romii europeni locuiau în Moldova și în Țara Românească, iar ponderea lor în populația din interiorul granițelor era de 7%. La 22 decembrie 1855, Sfatul Domnesc (Divanul) din Moldova a votat proiectul de *Lege privind abolirea sclaviei, reglementarea compens*ării și transformării emancipaților *în contribuabili.* Pe data de 20 februarie 1865, regele Barbu Știrbei a promulgat proiectul de *Lege pentru emanciparea tuturor romilor din Principatele Române* pe baza unui text scris de Petre Mavrogheni și Mihail Kogălniceanu. Această lege a eliminat sclavia pentru ultima categorie de romi, cea care a aparținut anumitor proprietari. [3]

Reieșind din datelor statistice din 2004, în Moldova trăiesc circa 12300 de cetățeni romi, ceea ce reprezintă 0,4% din totalul populației. Pe baza unor surse, populația de romi poate fi mult mai numeroasă - de la 15 000 la 20 400 sau chiar 25 000 (aproximativ 7% din totalul populației), așa cum este confirmat de unii lideri ai comunității de romi. În același timp, nu există date exacte care să confirme că numărul sau populația de romi este mai mare decât cel prezentat în statisticile oficiale [3, p.10].

Revista NR 2_2019_.indd 253 03.07.2019 12:53:07

Conform Recensământului din 2004, datele diferă substanțial, adică numai 0,3% din populație a confirmat originea sau mediul de proveniență etnică a romilor.

Tabelul 1. **Structura etnică a populației în Recensămintele din 2004 și 2014**

	Persoane		Ca % din total		Ca % din totalul populației care au declarant etnia	
	2004	2014	2004	2014	2004	2014
Populația care a declarat etnia	3 369 312	2 754 719	99.6	98.2	100.0	100.0
Moldoveni	2 564 849	2 068 058	75.8	73.7	76.1	75.1
Romi	12 271	9 323	0.4	0.3	0.4	0.3

Sursa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Recensamint/recensamint_2004_vol.I.zip; http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls

Tiganii se numesc ei înșiși romi în limba romani din Europa. [9] Limba vorbită de limba țiganii romi esti numită limba romă. Face parte din ramura indo-ariană care provine din familia limbilor indo-europene.

Tabelul 2. **Structura populației în funcție de limba maternă în Recensămintele din 2004 și 2014**

	2004	2014	2004	2014
Numărul total al populației	3 383 332	2 804 801	100.0%	100.0%
Populația care a declarant limba maternă	3 369 224	2 723 315	99.6	97.1
Moldoveni	2 029 847	1 544 726	60.0	55.1
Romi		7 574		0.3

Sursa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Recensamint/recensamint_2004_vol.I.zip;
http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls

Tabelul 3. **Structura populației în funcție de limba utilizată pentru comunicare și grupurile de vârstă în Recensământul din 2014**

Limba de comunicare	Total	Grupuri de vârstă, ani			
		Până la 15 ani	15-24	25-64	65+
Moldoveni	100.0	16.7	13.8	57.6	11.8
Romi	100.0	24.2	15.5	54.1	6.1

Sursa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Recensamint/recensamint_2004_vol.I.zip;
http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls

Potrivit site-ului care conține baza de date de identificare a limbii dedicată studierii limbilor și diversității culturale, Republica Moldova nu are o pondere foarte mare în etnia romă. Aceștia îi declară romi pe cei care vorbesc limba romani, care reprezintă

Revista NR 2_2019_.indd 254 03.07.2019 12:53:07

o populație de aproximativ 12000 de persoane răspândite pe întreg teritoriul țării, în special în nordul țării (orașul Soroca). Cuvântul *ursari* se poate referi și la un dialect al românilor balcanici, așa cum este vorbit în România și în Moldova, deși se estimează că majoritatea ursari, precum boyash, vorbesc limba română ca limba maternă. Nu există un consens academic dacă ursarii fac parte din subgrupul Sinti al romilor sau din cealaltă jumătate a populației rome. Un sondaj efectuat în 2004 în rândul a 347 de romi a constatat că 150 se referă la „Ursari" (sau 43,2% și cel mai mare grup unic) [8].

***Tabelul 4.* Locații și dialecte**

Denumirea limbii	Numărul populației	Locația	Denumire alternativă	Dialecte	Alte comentarii
Romani	12.000	Pe întreg teritoriul Republicii Moldova	Țigani	Ursári (Usari)	Non-indigeni. Grupuri etnice: ursári (Moldova)

Sursa: https://www.ethnologue.com/language/rmn [9]

Având în vedere provocarea creată de lipsa unor date fiabile și exacte privind populația romă disponibilă din statisticile Moldovei existente, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare în Moldova a inițiat, în 2005, primul studiu cantitativ care a acoperit 600 de gospodării rome și 600 de gospodării non-rome în 81 de localități. Acest raport a fost conceput pentru a furniza omologilor naționali date statistice cantitative și statistice privind situația romilor din Moldova în diferite domenii, cum ar fi: profilurile sărăciei (venituri și cheltuieli), educația, ocuparea forței de muncă și șomajul, sănătatea, locuințele, securitatea și migrația. Aceste informații ar trebui, de asemenea, să servească scopului intensificării dialogului național privind situația romilor din Moldova și provocărilor cu care se confruntă romii, precum și să ofere o platformă pentru dezvoltarea de soluții, politici și implementarea unor programe cuprinzătoare de incluziune socială a romilor.

Condițiile sociale

Deși statisticile internaționale și europene plasează Republica Moldova aproape de sfârșitul clasificării privind indicele de dezvoltare economică sau umană, în proporții mari, condițiile de trai în această sferă sunt acceptabile. Majoritatea populației care trăiește în zonele structurate din mediul rural locuiește în case particulare, în timp ce în zonele urbane locuiesc în apartamente privatizate. Populația are acces la electricitate, în timp ce conexiunea cu rețeaua de gaze este limitată, dar este în curs de dezvoltare. Efectuarea sondajelor de opinie asupra așezărilor ocupate predominant de populația de etnie romă a permis urmărirea unor rezultate care, în cele din urmă, au condus la evidențierea diferențelor dintre romi și populația non-romă. Romii sunt adesea percepuți ca nomazi fără o locuință permanentă și alte bunuri imobile și mobile. Contrar stereotipurilor existente în ceea ce privește stilul de viață nomad rom, conform datelor prezentate în *Tabelul 5*, numai 15% din gospodăriile rome sunt gospodării „noi" stabilite în localitățile respective în ultimii 15 ani. Acest raport este exact același în comparație cu non-romii. Cu toate acestea, unele diferențe sunt observate în ceea ce privește direcțiile de migrare.

Revista NR 2_2019_.indd 255 03.07.2019 12:53:07

În cazul romilor, nu se observă o direcție clară a migrației. În același timp, pentru non-romi, direcția principală a migrației este rural-urbană (56% din gospodării au creat în ultimii 15 ani și se află în mediul urban provin din mediul rural).

***Tabelul 5.* Modificări în zona de reședință pentru populația romă și non-romă**

		Romi		Non-romi	
	Mediul de resedintă anterior				
	Urban	Rural	Urban	Rural	
Mediul de resedinta actual	Urban	17%	33%	15%	56%
	Rural	9%	41%	5%	24%
Gospodării care au schimbat așezarea		15 %		14%	

Sursa: [4, 11, 12]_

Vorbind despre factorii care condiționează migrația, motivele familiei sunt menționate mai des - 60% atât pentru romi, cât și pentru non-romi. Factorii economici sunt de asemenea relevanți (24% pentru romi și 30% pentru non-romi). Pentru 10% dintre gospodăriile rome care și-au schimbat așezările în ultimii 15 ani motivul îl reprezintă „faptul că au fost forțați să se mute". Calitatea locuințelor, atât în ceea ce privește statutul de locuință, cât și infrastructura disponibilă, este un factor determinant al vulnerabilității. Condițiile nesigure de viață reprezintă o problemă majoră pentru o parte semnificativă a populației de etnie romă. Rezultatele sondajului descrise în *Tabelul 6* sugerează că a treia parte a gospodăriilor rome intervievate nu are o locuință sigură; ei trăiesc în case care se află în condiții foarte proaste sau chiar în ruine (30%), comparativ cu doar 7% din gospodăriile non-rome.

***Tabelul 6.* Calitatea locuinței gospodăriilor rome și non-rome**

Tipul locuinței	Romi	Non-Romi
Apartament	6%	18%
O casa nouă în condiții bune	16%	28%
O casă veche în condiții bune	44%	45%
O casă în ruine	30%	7%

Sursa: [4, 11, 12]_

În plus, locuințele de etnie romă sunt puțin mai mici în ceea ce privește numărul de camere de zi și de locuit per membru. Un membru mediu al gospodăriilor rome chestionate beneficiază de o suprafață de 18 m^2, comparativ cu 24 m^2 pentru un non-rom. Datele sondajului demonstrează că gospodăriile sărace, atât în cazul romilor, cât și al celor ne-romi, se caracterizează printr-o insecuritate mai mare a locuințelor. Astfel, 37% dintre gospodăriile rome sărace și 15% din gospodăriile ne-rome sărace locuiesc într-o casă ruinată. Accesul la o infrastructură cu locuințe adecvate este unul dintre cele mai importante aspecte ale estimării privării de familie și un indice suplimentar util pentru evaluarea vulnerabilității gospodăriei. Accesul la serviciile de salubrizare este important nu numai pentru asigurarea condițiilor decente de viață, ci și pentru scăderea

Revista NR 2_2019_.indd 256 03.07.2019 12:53:08

radicală a mortalității cauzate de starea apei potabile. Accesul la echipamente informatice și de comunicare este important pentru incluziunea socială și educație. Unele țări din Europa de Sud-Est au inclus accesul la infrastructura de bază în cadrul setului național de indicatori ai Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului [13, p.16] Cu toate acestea, Republica Moldova nu a inclus încă acest obiectiv.

Rezultatele sondajului demonstrează că nivelul de deprivare a locuințelor pentru gospodăriile rome este mult mai mare decât pentru majoritatea gospodăriilor. Potrivit datelor prezentate în *Tabelul 7*, aproximativ nouă din zece locuințe ale romilor nu dispun de WC și de apă potabilă în locuință. Această situație este, de asemenea, caracteristică pentru majoritatea populației non-rome, unde 71% nu au WC-uri și 76% trăiesc fără apă proaspătă. Opt din zece gospodării rome nu au băi și nici un sistem de canalizare funcțional în locuințele lor. Această situație este valabilă și pentru populația non-romă, unde 51% nu au băi, iar 60% nu au sisteme de canalizare. Cea mai semnificativă diferență a fost observată în ceea ce privește disponibilitatea bucătăriei: 42% dintre gospodăriile rome intervievate nu au o bucătărie, comparativ cu 17% în cazul ne-romilor. Gospodăriile care nu au acces la electricitate reprezintă un alt exemplu de lipsă. Aprovizionarea cu energie electrică nu este disponibilă pentru 10% din gospodăriile rome și doar pentru 2% dintre cei ne-romi. În timp ce romii folosesc în mod predominant soba pentru gătit (44%), ne-romii folosesc gaze, fie cel prin conductă, fie cu butelii (61%). Chiar dacă lemnul este sursa principală de încălzire pentru ambele grupuri în perioada rece a anului, populația non-romă utilizează mai mult cărbune (27%) și gaz (15%) decât romii.

***Tabelul 7.* Condiții de bază în locuințele gospodăriilor rome și non-rome**

	Romi	Non-Romi
Energie electrică	10%	2%
Bucătărie	42%	17%
Apă menajeră	88%	76%
Canalizare	81%	60%
Baie	81%	51%
WC	89%	71%

Sursa: [4, 11, 12]_

În timp ce gospodăriile rome și non-rome inregistrează, aproximativ, aceeași ponderea cheltuielilor pentru locuințe (8% în cazul romilor și 10% în cazul ne-romilor), cifrele sunt destul de diferite. O gospodărie romă cheltuiește, în medie, 118 MDL (0,19 EUR) pentru locuințe pe lună, ceea ce reprezintă cu 62 MDL (3 euro) mai puțin decât pentru o gospodărie non-romă, reflectând astfel mai puțin accesul la infrastructura pentru locuințe, consumul redus de energie electrică și posibilități limitate de a plăti facturile. Furnizorii de servicii comunale au înăsprit reglementarea plăților și au redus serviciile către gospodării în cazul neplății pentru mai mult de două luni. Potrivit datelor sondajelor, 2% dintre gospodăriile rome aveau facturi de locuit neplătite pentru apă dulce și 5% pentru energie electrică, în comparație cu 2% în cazul ne-romilor. Reconectarea la

Revista NR 2_2019_.indd 257 03.07.2019 12:53:08

servicii este costisitoare, deoarece familia trebuie să plătească datoria şi costul conexiunii. Ca urmare, gospodăriile trebuie fie să reducă consumul de utilităţi pentru locuinţe, fie să-şi raţionalizeze cheltuielile pentru a acoperi facturile. Din perspectiva regională, romii din Moldova se află în cele mai nefavorabile condiţii, în comparaţie cu alte grupuri etnice din republica moldovenească în ceea ce priveşte infrastructura de locuinţe. Majoritatea gospodăriilor rome intervievate nu au acces la utilităţi de baie, apă curentă şi sisteme de siguranţă în locuinţa lor.

Tabelul 8. **Utilităţi de uz casnic în locuinţele de etnie romă: Cazul Republicii Moldova din perspectiva regională**

	Republica Moldova	Bulgaria	Republica Cehă	Ungaria	România	Republica Slovacă
Apă potabilă	88	45	4	34	65	32
WC în locuinţă	89	75	15	46	65	44
Sistem de canalizare	81	51	6	63	62	46
Baie în locuinţă	81	70	2	41	66	37

Sursa: [4, 11, 12]_

Disponibilitatea echipamentului casnic şi accesul la tehnologiile informaţionale reprezintă dimensiuni importante ale standardului de viaţă al populaţiei. Rezultatele sondajului arată că gospodăriile rome sunt în mod semnificativ mai puţin echipate cu echipamente de uz casnic, cum ar fi frigiderele (disponibile doar pentru o treime din gospodării) şi maşinile de spălat (disponibile pentru 17% din gospodării). De asemenea, doar 65% din gospodăriile rome au numărul necesar de paturi pentru fiecare membru al gospodăriei, comparativ cu 87% pentru populaţia non-romă. Accesul relativ redus la sursele de informare şi tehnologiile informaţionale este valabil pentru întreaga ţară; totuşi, este şi mai evidentă în cazul gospodăriilor rome. În conformitate cu *Tabelul 9*, 65% din gospodăriile rome posedă televizoare, iar 47% din gospodăriile rome posedă radiouri. Cu toate acestea, situaţia non-romă, în acest sens, este mult mai bună. Resursele de informaţii relativ noi, cum ar fi PC-urile, antena parabolică şi Internetul, nu sunt răspândite în gospodăriile intervievate, atât pentru romi, cât şi pentru non-romi. PC este disponibil în 2% din gospodăriile rome şi în 7% din populaţia non-romă; antena parabolică - în 2% dintre romi şi 4% din gospodăriile non-rome, în timp ce accesul la internet este disponibil pentru 1% dintre romi şi 2% din gospodăriile non-rome. Cea mai mare parte a populaţiei de etnie romă are, de asemenea, acces limitat la mijloacele tradiţionale de informare şi comunicare, cum ar fi literatura de specialitate (91% din gospodăriile rome nu au nici măcar 30 de cărţi, comparativ cu 49% dintre ne-romi) de la 71% dintre romi şi 33% din gospodăriile non-rome), radio (53% şi, respectiv, 31%) şi TV (35% şi 11%). O raritate pentru ambele populaţii este un telefon mobil disponibil în 12% dintre romi şi în 28% din gospodăriile non-rome.

Revista NR 2_2019_.indd 258 03.07.2019 12:53:08

Tabelul 9. **Acces la sursele de informare**

	Romi	Non-Romi
TV	65%	89%
Radio	47%	69%
Telefon fix	29%	67%
Telefon mobil	12%	28%
30si mai multe cărți	9%	51%
Antena parabolică	2%	4%
Calculator	2%	8%
Conexiune la internet	1%	2%

Sursa: [4, 11, 12]_

De asemenea, datele sondajului arată că sunt rarisime cazurile când romii achiziționează echipamente de uz casnic pe termen lung și, chiar dacă o fac, este într-o sumă mai mică decât în cazul ne-romilor. În ultimele 12 luni (octombrie 2004 - octombrie 2005), 11% din gospodăriile rome (în comparație cu 19% non-romi) au cumpărat echipament de uz casnic pe termen lung. De asemenea, în această perioadă, o gospodărie romă a cheltuit în medie 1857 MDL (93 EUR) pentru aceste achiziții, în timp ce în cazul unei gospodării non-rome, aceste cheltuieli au fost de două ori mai mari și au constituit 3072 MDL (153,5 EUR). Cele mai populare bunuri pe termen lung cumpărate pentru ambele grupuri sunt echipamente de bucătărie, televizoare și video-playere, frigidere, mobilier și (în special pentru romi) - radiouri. În contextul menționat mai sus referitor la echipamentul de uz casnic disponibil în gospodării, observăm discrepanțele dintre ponderea disponibilității anumitor bunuri în gospodăriile roma și non-roma reprezentând o diferență de 20-40%, arătând clar că romii se află într-o situație foarte dificilă.

Sănătatea. În general, sectorul sănătății din Moldova este perceput ca având performanțe slabe și se situează considerabil în spatele altor țări europene și a Comunității Statelor Independente. [14, p.30] Performanța sectorului de sănătate din Moldova a fost serios deteriorată în perioada de tranziție din cauza lipsei de resurse pentru finanțarea unui sistem costisitor moștenit din perioada sovietică și a reformelor lente în acest sector. Deteriorarea serviciilor de sănătate și criza financiară continuă au agravat inegalitatea sistemului. În cadrul Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului, Moldova s-a angajat să îmbunătățească condițiile de sănătate ale populației. Cu toate acestea, există un acces inegal evident la serviciile de îngrijire a sănătății. Rămâne o problemă majoră în Moldova, iar grupurile vulnerabile, cum ar fi romii, suferă cel mai mult.

Principalii indicatori de sănătate din Moldova (speranța de viață, mortalitatea infantilă, mortalitatea maternă, sănătatea copiilor), care aparțin celor mai relevanți indicatori ai dezvoltării umane din orice societate, au înregistrat îmbunătățiri semnificative din 2005. Cu toate acestea, ptovocările sunt mult mai grave în comparație cu Uniunea Europeană, Europa Centrală și de Est și statele din CSI. Deși statisticile oficiale nu oferă date dezagregate privind speranța de viață, mortalitatea infantilă și maternă pentru romi,

Revista NR 2_2019_.indd 259 03.07.2019 12:53:08

sondajul arată că în Republica Moldova (ca în alte țări din regiune) speranța de viață, mortalitatea infantilă, morbiditatea și alți indicatori majori de sănătate sunt substanțial mai precari pentru romi decât pentru majoritatea populației. Speranța de viață la naștere pentru romi este estimată la nivelul de 65,3 ani, care este cu aproape trei ani mai scurt decât pentru populație în general. Componenta speranței de viață a Indicelui Dezvoltării Umane pentru romi este mai mică decât pentru non-romi, dar nu atât de semnificativ (cu 6% mai mică). Această diferență este cea mai mică dintre componentele Indicele Dezvoltării Umane dacă este comparată cu componentele veniturilor și educației care arată diferențe mult mai semnificative între populația romă și populația non-romă. Deși populația romă înregistrează o rată mai mare a natalității, în același timp, nivelul erorilor și al mortalității infantile este de aproape două ori mai mare pentru romi decât pentru populația non-romă.

Rezultatele sondajului arată că cele mai frecvente boli, atât de romi, cât și de neromi, în anii anteriori sondajului au fost gripa și răcelile. Romii, mai frecvent decât cei non-romi, suferă de boli cronice, cu boli cardiovasculare, urmate de probleme respiratorii și boli ale sistemului digestiv. Copiii de etnie romă sub 14 ani sunt mai puțin implicați în programul de vaccinare. Lipsa de cunoștințe despre program și acoperirea gratuită prin asigurarea medicală sunt principalele motive care explică această situație. Cei mai mulți romi și non-romi își cunosc medicul de familie (pacienții pot alege sau schimba medicul de familie și instituția de îngrijire primară unde doresc să fie tratați. În cadrul procedurii, solicitanții trebuie să depună o cerere în acest sens). Deși a fost pus în aplicare un sistem de asigurare medicală obligatorie, doar 23% dintre romii intervievați sunt sub acoperirea sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală (și au polițe de asigurare), în timp ce acoperirea non-romilor este aproape de două ori mai mare, adică 59%. Două motive principale pentru această situație sunt costurile ridicate ale politicilor de asigurare medicală și faptul că oamenii consideră că nu au nevoie de asigurare sau pur și simplu știu despre aceasta. Multe persoane în vârstă nu au polițe de asigurare medicală eliberate gratuit pentru ele și alte categorii de populație. Un alt factor care explică diferențele în ceea ce privește accesul la serviciile de sănătate între cele două grupuri este distanța dintre casele lor și centrele medicale, în majoritatea cazurilor variind de la una la trei kilometri.

Tabelul 10. **Motivele neacoperite de asigurarea medicală obligatorie pentru romi și non-romi**

	Romi	Non-Romi
Costuri înalte	75%	60%
Nu este necesar	12%	24%
Nu stiu că poate fi acoperit	5%	4%
Nu stiu unde să se adreseze pentru acoperire	2%	2%
Alte motive	4%	5%
Nu au răspuns	3%	6%

Sursa: [4, 11, 12]_

Revista NR 2_2019_.indd 260 03.07.2019 12:53:08

Deşi statul a iniţiat o serie de programe de asistenţă şi de intervenţie care au înregistrat progrese importante, este evident că trebuie depuse eforturi semnificative pentru îmbunătăţirea condiţiilor de sănătate atât pentru romi, cât şi pentru ne-romi. Planul de acţiune pentru susţinerea romilor în Moldova 2007-2010 prevede o serie de măsuri pentru îmbunătăţirea accesului romilor la serviciile de sănătate şi promovarea unui mediu de viaţă sănătos, profilaxia bolilor în rândul populaţiei de etnie romă etc. Totuşi, este demn de remarcat faptul că problemele de sănătate ale mamei şi copilului reprezintă o preocupare serioasă şi că trebuie acordată o atenţie deosebită îmbunătăţirii situaţiei în acest domeniu.

Cultură şi tradiţii

Familia este pilonul societăţii şi primul cerc al protecţiei sociale. Acest lucru este valabil pentru întreaga populaţie a Republicii Moldova, inclusiv pentru romi. În perioada de tranziţie, modelul familial se caracterizează prin creşterea vârstei medii la căsătorie, scăderea ratei natalităţii şi creşterea divorţurilor, ceea ce duce la o criză familială. De-a lungul timpului, diferite grupuri etnice au suferit schimbări în modelele familiale, iar populaţia de etnie romă este percepută ca fiind deosebită prin abordări speciale ale familiei. Deşi tendinţele globale au marcat şi populaţia romă, prin cultura şi tradiţiile vii, romii au aderat într-o măsură mai mare la modelul familial specific societăţilor preindustriale caracterizate de o rată a natalităţii ridicată şi o familie extinsă compusă din mai mult cupluri. Tranziţia de la o familie extinsă la cea comprimată a fost în mare măsură determinată de mobilitatea socială şi migraţia sporită, dar şi de crearea sistemelor de protecţie socială (inclusiv vârsta înaintată), educaţia şi îngrijirea copiilor (şcoli, grădiniţe). Accesul scăzut al romilor la aceste sisteme ar fi una din cauzele încetinirii tranziţiei către familia comprimată în rândul acestei populaţii. Astfel, mărimea medie a unei gospodării rome în comunităţile de romi predominant locuite este de 4,2 persoane, faţă de 2,7 în cazul non-romilor. Şi dacă populaţia non-romă este deja o raritate (doar 11% din gospodăriile cu mai multe cupluri în compoziţia sa) printre romi, fiecare al patrulea gospodărie (24%) este lărgită. [11, p.93]

La romi mai persistă şi atitudini conservatoare, cum ar fi negarea divorţului în anumite circumstanţe, menţinerea femeilor în dependenţă economică de bărbaţi şi chiar optarea de a menţine virginitatea femeilor până când căsătoria rămâne persistentă în rândul populaţiei. Cu toate acestea, în comparaţie cu restul populaţiei, romii sunt şi mai conservatori în tratarea familiei şi a noilor tendinţe în instituţiile de familie. Dintre acestea, există o tendinţă puternică de a da vina pe divorţ. Trei din zece romi intervievaţi consideră că divorţul motivat de infidelitate este inacceptabil. Într-o situaţie similară, divorţul este motivat de abuzul fizic asupra partenerului - 28% pentru respondenţii romi, dublând valoarea acestui indicator în rândul non-romilor (14%), putem confirma şi o situaţie şi mai gravă pentru femeile rome comparativ cu cele non-rome. În rândul romilor, într-o mai mare măsură, este învinovăţită tendinţa spre independenţa economică a femeilor. Cota romilor care consideră că este inacceptabil ca o soţie să câştige mai mult decât soţul ei este aproape dublă faţă de non-romi (26% faţă de 15%). Femeile rămân supuse unor norme sociale discriminatorii (relativ la bărbaţi) legate de virginitate. Două

Revista NR 2_2019_.indd 261 03.07.2019 12:53:09

treimi dintre romii intervievați (65%) și jumătate din non-romi (50%) au declarat că este inacceptabil ca o fată să piardă virginitatea înainte de căsătorie. Rezultatele anchetelor analizate arată că femeile rome au atitudini mai conservatoare decât bărbații romi, ceea ce nu este cazul femeilor non-rome. Astfel, se consideră inacceptabil ca o femeie să câștige mai mult decât soțul ei - 27% dintre femeile rome, comparativ cu 22% dintre bărbații romi. În sfârșit, constatăm că familia rămâne un mediu în care violența este acceptată de mulți, iar romii acceptă într-o mai mare măsură violența împotriva femeilor. Este considerat acceptabil să se recurgă la violența împotriva femeilor cu 21% dintre cei intervievați-romi și de două ori mai mult printre non-romi, adică 39%. Violența împotriva bărbaților este acceptată în proporții similare - 16% pentru romi și non-romi.

Căsătoriile timpurii caracteristice tradiției rome reprezintă o tendință îngrijorătoare. Vârsta minimă pentru căsătorii este de 15 ani atât pentru băieți, cât și pentru fete, cu un an mai devreme decât este permis de lege (16 ani) pentru fete și cu trei ani mai devreme decât legea stipulează pentru băieți (18 ani). În ciuda particularității emigrării cu întreaga gospodărie, în comunitatea de romi, există o rată mai mare a căsătoriilor mixte comparativ cu datele naționale. În același timp, rata căsătoriilor mixte este semnificativ mai mică comparativ cu alte minorități, reflectând o alegere inconștientă de autoidentificare, precum și un nivel mai ridicat de excludere și auto-excludere a acestui grup social. O explicație alternativă ar fi angajamentul mai puternic față de etnie.

Etnia romă în sistemul de educație din Republica Moldova

Acest capitol descrie statutul educației romilor, analizând mai mult analfabetismul, nivelul de educație, abandonul școlar, cauzele neparticipării școlare și disponibilitatea instituțiilor de învățământ. În plus, capitolul contrastează statutul de educație a romilor cu cel al comunităților majore și subliniază principalii factori determinanți ai acestui statut educațional inferior. Ea descrie, de asemenea, unele măsuri întreprinse pentru a spori participarea școlară a copiilor romi. În general, cea mai dramatică manifestare a diferențelor la nivel educațional este nivelul analfabetismului dintre romi. Nivelul de educație și alfabetizare în rândul grupurilor vulnerabile, în special al grupului de romi, este mult sub media națională. Conform datelor prezentate în *Tabelul 11*, o cincime din populația de romi nu are abilitățile minime de citire a scrisului, iar pentru populația non-romă această pondere este de zece ori mai mică. Cu alte cuvinte, în timp ce rata de alfabetizare în rândul majorității respondenților non-romi se apropie de rata de alfabetizare națională pentru un adult (peste 15 ani) care este de 98,9%, rata de alfabetizare a respondenților romi, care reprezintă 75% , este mult sub nivelul național. Aceasta este chiar mult mai mică decât media națională raportată pentru Kenya (74%) - o țară considerată în urmă în ceea ce privește dezvoltarea umană. Prezența unei astfel de rate ridicate a analfabetismului (21% față de 2% pentru populația non-romă) în rândul populației de etnie romă exclude practic o parte semnificativă a populației din viața socială și economică și limitează semnificativ posibilitățile lor de a găsi bine plătite locuri de munca.

Revista NR 2_2019_.indd 262 03.07.2019 12:53:09

Tabelul 11. **Analfabetismul adulţilor romilor în rândurile lor**

	Romi	Non-Romi	Nu au răspuns
Alfabetism	75%	95%	4%
Analfabetism	21%	2%	3 %

Sursa: [4, 11, 12]_

Educaţia şcolară este un aspect important indicat de respondenţi în timpul studiului atât din perspectiva prezenţei şcolare, cât şi a rezultatelor şcolarizării, deoarece şansa succesului în viaţă în general, este mai mare, cu un nivel de învăţământ superior. În ansamblu, aşa cum se arată în *Tabelul 12*, romii au un nivel de educaţie mult mai scăzut decât restul populaţiei. Pe lângă faptul că fiecare al cincilea adult rom este needucat, trei din zece romi au doar învăţământul primar, iar alţi trei din zece au obţinut doar o educaţie secundară (inclusiv învăţământul incomplet sau profesional). Există foarte puţini romi cu studii superioare. Dimpotrivă, majoritatea adulţilor non-romi (45%) au studii secundare şi profesionale, iar 38% au studii superioare. Non-romii fără educaţie constituie doar 3%, în timp ce doar 10% au parcurs doar învăţământul primar.

Tabelul 12. **Nivelul de educaţie al romilor şi al non-romilor cu vârste mai mari de 18 ani**

	Roma	Non-Roma
Fără educaţie	21	3
Educaţie primară	34	10
Educaţie secundară	35	45
Învăşământ superior	4	38
Nu au răspuns	6	4

Sursa: [11,]_

Scoala primară. Analiza rezultatelor investigaţiilor realizate prin programele finanţate de UNICEF şi Programul de Dezvoltare a ONU Moldova arată ca în perioada 2010-2011 - 77% dintre copiii de etnie romă în vârstă de 3-6 ani nu au participat la nici o instituţie preşcolară care este de 4,3 ori mai mare decât ponderea copiilor non-romi din acelaşi grup de vârstă care trăiesc în vecinătate (18%), iar doar 19% dintre copiii romi au participat la o grădiniţă publică sau la un curs de clasă, comparativ cu 69% pentru copiii non-romi.

Printre principalele motive pentru integrarea preşcolară scăzută a copiilor romi menţionaţi de părinţi au fost: supraaglomerarea grădiniţelor şi lipsa locurilor în cadrul acestora (37%); incapacitatea de a acoperi costul unei grădiniţe (37%); lipsa instituţiilor din apropiere (17%); copilul este încă prea mic (4%); copilul trebuie să rămână cu familia (1%); sau cineva acasă poate avea grijă de copil (2%).

Integrarea preşcolară a copiilor romi este influenţată şi de atitudinea rezervată a părinţilor romi şi non-romi faţă de relaţiile dintre copii. De asemenea, personalul didactic joacă un rol important în procesul de includere în echipele de copii preşcolari. Profesorii contribuie adesea la formarea relaţiilor în cadrul grupului de copii, la dez-

Revista NR 2_2019_.indd 263 03.07.2019 12:53:09

voltarea interesului pentru educație și la nivelul de instruire a elevilor romi în școală. Este de remarcat faptul că printer instrumentele care ar putea spori accesul și participarea la educația preșcolară, sunt menționate următoarele argumente: anularea taxelor de școlarizare (peste 52%); oferirea de vouchere pentru masă de familie (47%); transport gratuit (39%).

În ceea ce privește oportunitatea angajării unui educator / mediator de etnie romă, opiniile romilor sunt diferite, 39% dintre aceștia consideră că acest lucru ar stimula frecventarea grădiniței, în timp ce 35% consideră că nu va avea nicio influență. Unii lideri de etnie romă consideră că implicarea romilor îi va oferi un plus de confort copiilor lor și va avea încredere în părinții lor. Alții consideră că, atât timp cât studiile nu oferă un avantaj economic esențial, iar prestigiul învățământului superior este diminuat semnificativ, în ultimul timp, romii nu vor fi tentați să continue studiile într-un număr mare. [10, p. 60]

Educația calitativă implică nu numai includerea în sistemul educațional și calitatea acestuia, ci și participarea familiei la socializare și sprijinirea integrării timpurii a copiilor. Investigațiile arată că un număr mare de familii nu se angajează în nici un fel de acțiune educațională pentru copiii preșcolari, cum ar fi citirea cărților, colorarea sau învățarea literelor sau figurilor. Și totuși, discrepanța dintre populația romă și cea non-romă, care este atestată a fi atât de ridicată încât nu poate fi explicată doar prin diferitele rate de alfabetizare a adulților. Dintre respondenții romi, doar 28% dintre copiii cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani au citit sau au vizionat imagini cu un adult în familie, în timp ce în familiile non-rome acest indicator reprezintă 69%. Doar 27% dintre copiii romi au colorat sau au vopsit cu adulți, în timp ce 52% au făcut în cazul ne-romilor. Doar 25% dintre copiii romi și 55% dintre non-romi, au învățat literele sau cifrele. Există o mare discrepanță în disponibilitatea cărților pentru copii în gospodărie. În medie, un copil de romi are doar 3 cărți, în timp ce un non-roma are 10 cărți. La vârsta de 6 ani, copiii romi sunt extrem de prost pregătiți pentru a fi integrați în sistemul de învățământ primar, ceea ce de la început, crește șansele de nereușite, de eșec școlar și de abandon. Astfel, doar aproximativ 26% dintre copiii romi de aceeași vârstă pot identifica cel puțin 10 litere din alfabet, în timp ce pentru copiii non-romi acest indicator este de 62%. Doar 14% dintre copiii romi pot citi cel puțin patru cuvinte simple, comparativ cu 44% dintre vecinii lor non-romi de aceeași vârstă. Doar 9% dintre copiii romi își pot scrie numele, în timp ce 36% dintre cei care nu sunt romi pot face acest lucru. În același timp, doar 1/3 dintre aceștia cunosc simbolurile pentru numerele de la 1 la 10 și doar 66% dintre copiii romi înțeleg propoziții simple în limba de stat (acest fapt pune accentul pe poziția dezavantajată a copiilor romi de la început din activitatea lor educațională, pentru că vor studia în limba de stat sau în limba rusă și nu în limba maternă) [11, p.15]

Etapa gimnazială. În cursul anului 2011, 19% dintre gospodăriile rome și non-rome au avut unele cheltuieli legate de educația copiilor (exprimate în plăți pentru lecții private, taxe, manuale și alte materiale didactice, îmbrăcăminte și transport și / sau cazare). Cheltuielile gospodăriilor rome pentru educație (2024 MDL) (101 EUR) au fost cu 38% mai mici decât cele ale gospodăriilor non-rome ca eșantion de studiu

Revista NR 2_2019_.indd 264 03.07.2019 12:53:09

(3266 MDL) (163 EUR). Există diferenţe în cheltuielile de educaţie între gospodăriile rome şi cele non-rome pe medii de reşedinţă. În mediul urban, gospodăriile rome (1513 MDL) au cheltuit 45% mai puţin pentru educaţia copiilor decât gospodăriile non-rome (2773 MDL) (138,5 euro). În mediul rural, această diferenţă a fost de 35% (2377 MDL faţă de 3632 MDL) (181,5 euro). Diferenţele de cheltuieli sunt chiar mai mari în funcţie de numărul de copii din gospodărie. Cheltuielile gospodăriilor rome cu 1-2 copii (1584 MDL) (79 EUR) au fost cu 35% mai mici decât cele ale gospodăriilor non-rome. Gospodăriile rome cu 3-4 copii (1862 MDL) (93 EUR) au avut cu aproximativ 71% mai mult decât gospodăriile non-rome de aceeaşi mărime în vecinătate. [11, p.19]

Accesibilitatea geografică a infrastructurii de învăţământ primar şi secundar nu reprezintă o problemă pentru gospodăriile respondente rome şi non-rome. Peste 90% din aceste gospodării (romi şi non-romi) locuiesc la o distanţă de până la 3 km până la cea mai apropiată şcoală primară, iar alte 86% din gospodăriile rome şi 91% din cele ne-rome se află la aceeaşi distanţă cea mai apropiată instituţie secundară. Problema distanţelor mari de la 5 km până la 10 km până la şcoala primară există doar în aproximativ 1% din gospodăriile rome. [11, 20]

Doar 73% dintre copiii romi frecventează şcoala zilnic sau aproximativ 23% mai puţin decât copiii non-romi din cartier (96%). Participarea zilnică la şcoală este mai mare printre fetele rome cu aproximativ 7% mai mare decât cea a băieţilor romi (69%). În acelaşi timp, 14% dintre copiii romi lipsesc cel puţin o zi pe săptămână de la şcoală, iar 9% absentează mai mult de 4 zile pe lună. Trebuie remarcat faptul că băieţii romi sunt cei mai absenţi de la şcoală, indiferent de numărul de zile care lipsesc. În ambele cazuri, partea lor este de aproximativ 14%. Pentru copiii non-romi, valorile acestor indicatori sunt mult mai mici, fiind de aproximativ 1% pentru cei care lipsesc de la şcoală cel puţin o zi pe săptămână şi cei care lipsesc de la şcoală mai mult de 4 zile pe lună. Principalele motive ale reducerii frecvenţei şi abandonului şcolar timpuriu de către respondenţii romi sunt: incapacitatea de a acoperi costurile educaţiei (46%); opinia că este suficient instruit (13%); necesitatea de a lucra (8%); căsătoriile timpurii (8%); sarcina (5%); boală (7%); atitudini discriminatorii, hărţuire sau insecuritate în şcoală (3%). [11, p.21]

Colegii şi universităţi. Romii din Moldova au un nivel foarte scăzut de alfabetizare comparativ cu populaţia non-romă din vecinătate. Astfel, rata de alfabetizare a tinerilor romi cu vârsta cuprinsă între 16 şi 24 de ani este de 74%, comparativ cu peste 69% din populaţia adultă în vârstă de 25 de ani. Diferenţele sunt mai mari pentru femei. Astfel, rata de alfabetizare a femeilor rome de 16-24 ani este de 72% fiind cu 28% mai mică decât cea a femeilor non-rome din eşantion (100%). Numai 63% dintre femeile de etnie romă de 16 ani pot scrie şi citi, în timp ce pentru bărbaţii de etnie romă în grupuri de vârstă indicele este de 56%. Dacă includem tinerii care sunt de vârstă şcolară (în vârstă de 6 ani şi peste), ponderea celor care nu pot scrie şi citi este până la 32%. În cazul non-romilor – doar 2% reprezintă cei care nu pot scrie şi citi. Distribuţia pe grupe de vârstă arată că printre copiii cu vârsta de până la 15 ani 38% nu ştiu cum să scrie şi să citească (aceştia sunt copii care trebuie să fie incluşi în învăţământul obligatoriu), printre tinerii cu vârste între 15-29 ani şi adulţii 30-49 peste ¼ sunt analfabeţi şi printre persoanele

Revista NR 2_2019_.indd 265 03.07.2019 12:53:09

în vârstă de peste 50 de ani - 41%. Acest lucru arată că în ultimele decenii, înainte de declararea independenței Republicii Moldova, s-au realizat anumite eforturi pentru alfabetizarea romilor. Apoi, în anii de după independență, nu sa înregistrat niciun progres în acest sens. Rata de alfabetizare în grupa de vârstă 15-29 de ani nu diferă substanțial de cea a celor 30-49 de ani. În contextul dat, experții romi intervievați au subliniat și necesitatea de a informa romii, implicarea lor în diverse discuții cu privire la importanța studiilor și rolul mediatorului social în această privință este important. În același timp, ei consideră că ar trebui să se identifice mecanismele și politicile publice ale copiilor în școală, cu accent nu numai pe romi, ci și pe copiii din familii vulnerabile. [11, p.25]

În rândul tinerilor romi cu vârsta cuprinsă între 16 și 24 de ani, media totală petrecută în școală este de 4,4 ani, în timp ce pentru tinerii non-romi este de 10,6 ani. Populația romă în vârstă de 25-64 ani a petrecut 4,2 ani, în timp ce adulții non-romi au fost 10,5 ani. În ceea ce privește cel mai înalt nivel educațional, datele sondajului arată că 40% dintre tinerii romi cu vârsta de 16 ani și peste nu au studii. Doar 6% dintre romi au absolvit o școală generală sau o școală (37% din non-romi), 2% dintr-o școală profesională (12% din non-romi), 1% au studii superioare, fie incomplete postuniversitare (18% din non-romi). Diferențele pe sexe sunt, de asemenea, observate în ceea ce privește nivelul absolvit al educației romilor. Astfel, peste 45% din femeile de etnie romă în vârstă de 16 ani și peste sunt fără educație, proporția acestora fiind mai mare decât cea a romilor (33%). Doar 2% dintre absolvenții de romi din instituțiile de învățământ profesional. Procentul este egal pentru femei și bărbați. În ceea ce privește învățământul superior (învățământul incomplet și postuniversitar), datele anchetei nu indică diferențe între femeile și bărbații romi, ponderea acestora fiind în ambele cazuri de până la 1%. Aceste date au fost confirmate și de liderii de romi și de experții din domeniu, care au menționat că romii nu cunosc în mare măsură beneficiile viitoare ale educației, astfel că se pune accentul pe munca care poate aduce venituri familiei în prezent. Cu toate acestea, intervievații au menționat că, în ultimii ani, tendința numărului de romi cu studii superioare crește, iar interesul lor pentru continuarea studiilor este în ascensiune. Fenomenul se datorează și facilităților care rezultă din faptul că romilor li se acordă burse. [11, p.26]

Educația adulților. În ceea ce privește capacitatea de a utiliza tehnologii moderne, datele studiului arată că numai 14% dintre romi pot folosi computerul pentru a scrie un text. Diferența dintre romi și non-romi pe grupe de vârstă este și mai mare. Astfel, doar 13% dintre copiii romi, până la 15, 25% dintre tinerii romi cu vârste cuprinse între 15-29 ani și doar 10% dintre cei cu vârste cuprinse între 30 și 49 de ani, pot folosi computerul. Este de remarcat faptul că acești indicatori sunt de aproximativ 3 ori mai mari pentru vecinii lor non-romi. [11, p.26]

În ceea ce privește dezvoltarea abilităților de formare profesională și de integrare, menționăm că doar 5% dintre respondenții romi au participat vreodată la cursuri de educație pentru adulți sau de formare profesională, comparativ cu 31% din populația non-romă. În ceea ce privește menținerea în sistemul de învățământ, datele studiului arată că doar 14% dintre romi frecventează școala sau o instituție de formare profesională. În rândul tinerilor romi cu vârsta cuprinsă între 15-29 ani, doar 8% își continuă studiile,

Revista NR 2_2019_.indd 266 03.07.2019 12:53:10

în timp ce 35% dintre aceştia nu fac acest lucru. După vârsta de 30 de ani, peste 99% dintre romi şi non-romi nu-şi continuă studiile. Aceasta dovedeşte lipsa unui sistem de educaţie pe tot parcursul vieţii în Moldova. [11, p.26]

Politici şi programe de susţinere pentru educaţia romilor. Pentru a răspunde angajamentelor internaţionale legate de minorităţile naţionale şi în special de romi, aceasta este considerată cea mai "problematică" minoritate de către autorităţile publice [10, p.16]; din 1991, Guvernul Republicii Moldova a întreprins o serie de măsuri pentru a aborda principalele domenii problematice de dezvoltare cu care s-au confruntat romii, inclusiv educaţia, protecţia sănătăţii, promovarea culturii şi tradiţiilor acestora şi dezvoltarea ONG-urilor / sectorului asociativ. Cu toate acestea, evaluările externe şi interne, inclusiv avizul Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei privind punerea în aplicare a Convenţiei-cadru privind protecţia minorităţilor sociale [15], au ajuns la concluzia că au fost puse în aplicare măsuri insuficiente, iar autorităţile ar trebui să îşi dubleze eforturile care vizează îmbunătăţirea situaţiei romilor şi asigurarea participării acestora în domeniile socio-economice şi educaţionale, precum şi procesul de luare a deciziilor. În perioada 2005-2006, Biroul Naţional pentru Relaţii Interetnice a elaborat „Planul de acţiune pentru sprijinirea romilor în Moldova pentru perioada 2007-2010", aprobat la 21 decembrie 2006 prin Decretul Guvernului nr.1453 din 21 decembrie 2006 [16]. Acest plan anticipează acţiuni tangibile pentru sprijinirea grupului de romi identificat în cinci domenii tematice:

- *Educaţie şi ştiinţă* (acţiuni legate de implicarea copiilor romi în învăţământul preuniversitar (liceal şi liceal), motivaţia părinţilor de a asigura participarea copiilor la procesul educaţional, dezvoltarea cadrului legal pentru sprijinirea organizării şi activităţii în şcolile de duminică, introducere la cursurile de "istorie şi cultură a romilor" în şcoli etc.)
- *Cultur*ă (acţiuni legate de conservarea şi dezvoltarea culturii romilor, dezvoltarea creaţiei folclorice, participarea la diferite evenimente culturale, dezvoltarea Centrului de dezvoltare a culturii romilor din Moldova, dezvoltarea dansurilor şi grupurilor muzicale rome, organizarea de evenimente dedicate Zilei Internaţionale a Romilor de către Biroul Naţional pentru Relaţii Interetnice etc.)
- *Sănătate şi protecţie socială* (acţiuni legate de îmbunătăţirea accesului romilor la serviciile de sănătate şi promovarea unui mediu de viaţă sănătos, prevenirea bolilor în rândul populaţiei de etnie romă etc.)
- *Locuri de muncă / muncă* (acţiuni legate de sprijinirea dezvoltării competenţelor tradiţionale şi a meşteşugurilor prin formarea meseriei, monitorizarea angajării lor, precum şi printr-o serie de măsuri de sprijinire a dezvoltării întreprinderilor meşteşugăreşti tradiţionale; promovarea unor politici active de piaţă în domeniul muncii, care includ informaţii pentru romi în ceea ce priveşte disponibilitatea locurilor de muncă, educaţia profesională, formarea şi recalificarea, sprijinirea activităţilor individuale de antreprenoriat al romilor).
- *Ordine publică* (acţiuni legate de elaborarea şi furnizarea de cursuri specializate de instruire pentru aplicarea legii în instituţiile publice din zonele locuite de romi compact, incluziunea personalului rom în structurile de drept, conştientizarea rome cu privire

Revista NR 2_2019_.indd 267 03.07.2019 12:53:10

la prevederile legale ale migrației, intrarea și ieșirea din țară), precum și măsurile suplimentare legate de înregistrarea copiilor romi de vârstă preșcolară și școlară de către Ministerul Dezvoltării Informaționale.

Deși sunt acțiuni importante, acestea sunt incomplete pentru asigurarea incluziunii romilor și a dezvoltării umane durabile. Există probleme de îngrijorare serioasă, cum ar fi lipsa accesului la materialele și resursele educaționale, inclusiv cadrele didactice care predau cursuri în limba romani, mortalitatea crescută la copii și lipsa accesului la serviciile de sănătate, lipsa accesului la mijloacele și serviciile de comunicare etc. De asemenea, nu este clar care sunt mijloacele financiare, nici mecanismul de implementare, monitorizare și evaluare a acestui plan. Pentru a asigura punerea în aplicare cu succes a planului, merită luate în considerare rezultatele acestui sondaj ca bază de referință și revizuirea și extinderea planului de acțiune.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Pavaloi Andrei. Comunitatea romilor la est de Prut în perioada 1918-1940. Chișinău: Pontos, 2014. 144 p.
2. Holocaustul țiganilor. Nomazii Europei în față soluției finale la Auschwitz. https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/holocaustul-tiganilor-nomazii-europei-in-fata-solutiei-finale-la-auschwitz
3. Originea si istoria tiganilor. https://www.descopera.org/originea-si-istoria-tiganilor/
4. Cace Sorin, Cantarji Vasile, Sali Nicolae, Alla Marin. Roma in the Republic of Moldova. http://www.undp.md/publications/roma%20_report/Roma%20in%20the%20Republic%20of%20Moldova.pdf 2007.
5. Recensământul populației. Перепись населения. Population census. 2004. Culeg. statistică : [In 4 vol.] / Biroul Nați. de Statistică al Republicii Moldova. Ch.: Statistica, 2006 F. E.-P. „Tipogr. Centrală".(Statistica Moldovei) – Text paral.: lb. rom., rusă, engl.
6. Rezultatele Recensamântului Populatiei și al Locuințelor 2014 (RPL 2014) http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls
7. Caracteristici etno-lingvistice. Infografic. http://recensamant.statistica.md/ro/infographics#&gid=1&pid=2
8. Surdu Mihai. Sarcina şi căsătoria timpurie în cazul tinerelor rome, at UNICEF Romania, retrieved June 24, 2007 Final Evaluation Report National Intermediate Evaluation of the "School Attendance Initiative" (SAI) Model September 2012- August 2013 Bucharest May 2014. https://www.unicef.org/evaldatabase/files/Romania_National_Intermediate_ Evaluation_of_the_School_Attendance_Initiative_Model_Report.pdf
9. Ursari. A dialect of Romani, Balkani. https://www.ethnologue.com/language/rmn
10. Cace Sorin, Cantarji Vasile, Sali Nicolae, Alla Marin. Roma in the Republic of Moldova.
11. Vasile Cantarji, Maria Vremiş, Viorica Toartă, Natalia Vladicescu. Romii din Republica Moldova. 2013. file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/Raport_ROMA_rom2013.pdf
12. Sergiu Tomşa (Coord.) Copiii romi şi accesul lor la servicii. Evaluarea participativă a barierelor. 2015. https://www.unicef.org/moldova/Evaluarea_participativa_a_ barierelor_copii_romi_sumar.pdf
13. National Human Development Report, 2006. http://www.md.undp.org/content /moldova/en/home/library/human_development/nhdr-2006.html
14. The World Bank „Moldova Health Policy Note: The Health Sector in Transnistria". Report No. 26676 MD, 2003. 102p. http://documents.worldbank.org/curated/en/620981468756581849/pdf/266760MD.pdf
15. Opinion II of the Council of Europe Ministers Committee on the implementation of Framework Convention on the Protection of Social Minorities, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuideMinorities8en.pdf
16. Action Plan to Support Roma in Moldova for 2007-2010", approved on 21 December 2006 by the Government Decree nr.1453. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=7C2CFD92:F34F089B

Revista NR 2_2019_.indd 268 03.07.2019 12:53:10

ACADEMICIANUL GHEORGHE PALADI
LA A 90-A ANIVERSARE

Un temerar pionier al medicinei în domeniul obstetricii și ginecologicii din Republica Moldova, academicianul Gheorghe Paladi a jucat un rol important în extinderea și consolidarea cercetărilor demografice din țară. În 1997, acad. Gh. Paladi inițiază și creează în cadrul AȘM Centrul de Cercetări Medicale și Socio-Demografice ale Familiei, punând în vizorul factorilor de decizie schimbări demografice majore ce se desfășoară în mod accelerat și impactul acestora asupra viitorului țării.

Academicianul Gheorghe Paladi a devenit pentru noi un model în căutarea și evidențierea cauzelor tendințelor demografice specifice republicii, evidențierea rezonanței și a riscurilor acestora asupra securității socioeconomice și dezvoltării durabile ale Republicii Moldova. De-a lungul anilor, s-a format un teren tematic vast în domeniul demografiei, precum mișcarea naturală a populației, cauzele natalității scăzute și a mortalității înalte din țară, mortalității infantile și celei materne, sănătatea reproductivă, îmbătrânirea demografică etc. – toate acestea scot în evidență profesionalismul, exigența și probitatea științifică a savantului.

Actualitatea problemelor și riscurile demografice pentru Republica Moldova (depopularea, îmbătrânirea, migrația neregulată, schimbările ce intervin în instituția familiei, calitatea potențialului uman etc.) au impus necesitatea determinării cauzelor acestor transformări nefavorabile și elaborarea unor politici de redresare și de minimizare a consecințelor negative pentru întreaga societate. Fiind membru al Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, acad.Paladi a atenționat factorii de decizie referitor la oportunitatea creării unui Centru de Cercetări Demografice. Astfel, la 1 octombrie 2013 a fost creat Centrul de Cercetări Demografice în cadrul Institutului Național de Cercetări Economice, având drept scop consolidarea capacităților instituționale în domeniul cercetărilor demografice și acordarea unui suport analitic instituțiilor de stat în procesul de argumentare, elaborare și monitorizare a politicilor în domeniul populației și dezvoltării.

La doar aproape două decenii de la demararea activității științifice perseverente în domeniu, profesorul Gheorghe Paladi și-a lăsat o amprentă vizibilă asupra dezvoltării studiilor demografice din țară, reușind să le coreleze abil în maniera interdisciplinară cu vectorul consacrat interesului său profesional – protecția mamei și a copilului, consolidarea sistemului național de ocrotire a

Revista NR 2_2019_.indd 269 03.07.2019 12:53:10

sănătății. Fire deschisă și pătrunzătoare, Domnia Sa, la etapa inițială de configurare științifică a problematicii demografice în republica noastră, a îndrumat și instruit tinerii cercetători, consolidat astăzi într-o echipă de cercetători bine formați și recunoscuți. Anume această echipă sprijină actualmente demersurile de afirmare ale actualului Centru de Cercetări Demografice, atât la nivel național, cât și internațional. Am avut oportunitatea să-l am în calitate de mentor pe academicianul Gheorghe Paladi, care m-a ghidat la elaborarea tezei de doctor habilitat și în devenirea mea ca specialist în domeniul demografiei. Eu, fiind un tânăr cercetător, m-a reorientat în aria cercetărilor demografice, atenționând complexitatea problemelor ce se prefigurau și necesitatea studierii acestora. Prin munca sa sistematică și pasiunea față de știință academicianul Paladi mi-a fost întotdeauna un exemplu de urmat.

Savant, personalitate publică recunoscută și om de stat, Gheorghe Paladi nu a ezitat să puncteze cu rigoare și conștiinciozitate schimbările demografice și rezonanța lor în dezvoltarea țării, atât la forurile științifice, cât și la întrunirile factorilor decizionali în cadrul Consiliului de Experți al Ministerului Sănătății, Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, Consiliului Național pentru Protecția Drepturilor Copilului, la conducereațării și a Academiei de Științe cu privire la necesitatea racordării strategiilor de dezvoltare socioeconomică a Republicii Moldova cu prognozele demografice (elaborate și de Centrul de Cercetări Demografice începând cu anul 2008).

Dovada acestui exercițiu permanent al efortului academicianului Gheorghe Paladi privind dezvoltarea științei demografice în țară, în baza reperelor conexe și interdisciplinare, sunt conferințele naționale și internaționale ce țin de dezvoltarea populației în Republica Moldova, organizate sub conducerea sau cu participarea Domniei Sale: „Probleme actuale medico-sociale, psihologice și demografice ale familiei" (1998); „Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova" (2001); "Procese sociodemografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni" (2009); sesiunea științifică "Dinamica populației și calitatea potențialului uman" în cadrul forumului internațional "Creșterea economică în condițiile globalizării" (edițiile anilor 2013-2016) ș.a.

Menționăm, de asemenea, monografiile colective elaborate de echipa Centrului de Cercetări Demografice sub îndrumarea și redacția științifică a acad. Gh. Paladi: „Familia: probleme sociale, demografice și psihologice" (2005), „Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației" (2007), „Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințele economice și sociale" (2009), „Основные вызовы демографической безопасности: сходства и различия в Молдове и Беларуси" (2010); „Satul moldovenesc din perspectiva sociodemografică" (2012).

La această vârstă onorabilă de 90 de ani, care, potrivit indicilor demografici, marchează debutul longevității, academicianul Gheorghe Paladi dispune de o experiență de viață excepțională, a cunoscut mulți oameni, a trecut prin diferite provocări și a fost martor al unor evenimente istorice cruciale ce i-au marcat personalitatea. Este un om credincios, muncitor, deschis și binevoitor, de o rară inteligență și cumsecădenie, un manager iscusit.

La final de omagiu, ne adresăm mult stimatului academician Gheorghe Paladi cu o urare.

Noi, cei de la Centrul de Cercetări Demografice, venim cu gânduri de înaltă recunoștință și gratitudine față de Dvs. Vă dorim multă sănătate, pace, împliniri și bucuria de a vedea în continuare realizările discipolilor Dvs.! Primiți asigurarea prețuirii și admirației noastre!

Olga GAGAUZ,
doctor habilitat în sociologie,
Vicedirector al Institutului Național de Cercetări Economice

Revista NR 2_2019_.indd 270 03.07.2019 12:53:10

ACADEMICIANUL ALEXANDRU N. ROȘCA LA 85 DE ANI

Născut la 27 aprilie 1934 în s. Mândrești, Alexandru Roșca este absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova (1962) și al doctoranturii de pe lângă Universitatea de Stat din Moldova (1970). Este doctor în filosofie (1971), doctor habilitat în filosofie (1988), conferențiar universitar (1975), membru corespodent (1992), membru titular (2000) al Academiei de Științe a Moldovei. Interesele științifice ale academicianului A. Roșca sunt filosofia socială și științele politice. A pregătit 4 doctori habilitați și 19 doctori în științe.

Activitatea îndelungată de muncă a desfășurat-o în temei la două instituții – Universitatea de Stat din Moldova și Academia de Științe a Moldovei, cu predilecție la actualul Institut de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. În cadrul Universității de Stat din Moldova (1964-1977) a parcurs treptele științifico-didactice de la asistent universitar la conferențiar universitar, iar la Academia de Științe a Moldovei (din 1977) a cunoscut o ascensiune pe merit – de la șef de Sector al Secției de Filosofie și Drept (actualmente ICJPS) până la academician coordonator al Sectiei de Științe Umanistice și Arte.

Academicianul A. Roșca este autor a 260 de lucrări științifice, inclusiv 6 monografii, printre care vom menționa: Dezvoltarea liberă a fiecăruia (1980), Интеграционные процессы на селе и всестороннее развитие личности (1984), Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filozofice (2007). Activitatea de cercetare științifică este canalizată pe fundamentarea reperelor conceptuale și teoretico-metodologice de investigație a unor fenomene și procese social-politice, cum ar fi dezvoltarea liberă a individului, fiind elaborat un studiu cu titlu de pionierat; depășirea deosebirilor dintre oraș și sat, identificarea căilor de apropiere a condițiilor de trai ale oamenilor din localitățile urbane și cele rurale prin reliefarea diferențelor de mobilitate și elaborarea concepției proceselor integrative în cadrul sistemului unic; dezvoltarea potențialului uman prin identificarea condițiilor obiective și depășirii paternalismului social etatist; interconexiunea dintre eficientizarea funcționalității sistemului politic, aprofundarea coeziunii sociale și consolidarea

Revista NR 2_2019_.indd 271 03.07.2019 12:53:10

dezvoltării durabile abordată prin prisma doctrinelor și conceptelor social-filosofice și politice contemporane, fiind definite obiective prioritare de soluționat; valorile general umane să contribuie la aprofundarea dialogului intercultural și intercivilizațional la nivel global, regional și local; relația individ-societate ca reper al existenței umane, abordată din perspectiva că omul este un subiect permanent al acțiunii sociale, „orientarea sistemului social spre om constituind esența procesului de umanizare a societății".

Doctorul habilitat A. Roșca a fost redactor-șef al Buletinului Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Științe sociale: filosofie, drept, etnografie, studiul artelor, arheologie, și al Revistei de Filosofie și Drept. Notăm de asemenea calitatea de membru al colegiilor de redacție ale unor reviste științifice de peste hotare (România și Rusia), precum și membru de onoare sau asociat al unor instituții științifice din străinătate (Franța, Bulgaria și România). Remarcăm, nu în ultimă instanță, funcția de președinte al consiliilor științifice specializate pentru examinarea și susținerea tezelor de doctor habitat și doctor (1993-2003, 2004- până în prezent),

Academicianul Alexandru N. Roșca este un promotor activ al excelenței științifice.

Activitatea de cercetare științifică, de administrare a științei și de pregătire a cadrelor de înaltă calificare s-a soldat cu formarea școlii științifice a academicianului A. Roșca în domeniul științelor politice. Fiind o persoană de o cultură și inteligență deosebită, de un înalt rafinament și o autoritare incontestabilă, academicianul A. Roșca se bucură de o apreciere inegalabilă din partea colegilor și a discipolilor, reprezintă un exemplu de comportament moral, abnegație și seriozitate, calități care i-au aduc faima de Om, Cercetător științific și Intelectual.

Activitatea prodigioasă a academicianului Alexandru N. Roșca a fost apreciată cu mai multe mențiuni și distincții: Om Emerit (1999), Savantul anului (2007), Medalia *Dimitrie Cantemir* (2014), Medalia *Meritul Științific*, gradul I (2019).

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Revista NR 2_2019_.indd 272 03.07.2019 12:53:11

DOCTORUL ÎN FILOSOFIE PETRU V. BERLINSCHI LA 80 DE ANI

Ipostaza unui om poartă pecetea inteligenței persoanei și poate fi schițată din faptele sale în curgerea de timp. Delicata invitație de a istorisi și zugrăvi cine este Petru V. Berlinschi - doctor în filosofie, conferențiar universitar la Catedra de Filosofie și Bioetică a Universității de Stat de Medicină și Farmacie ,,Nicolae Testemițanu", ne-o asumăm cu mare drag și responsabilitate, care a atins frumoasa vârstă de 80 de ani.

Narațiunea începe în data de 1 mai 1939, când Petru Berlinschi a văzut lumina zilei. S-a născut în comuna Tănătari, județul Tighina, Regatul România, într-o familie cu șapte copii a gospodarilor Vasile și Maria Berlinschi își face studiile primare și medii în localitatea natală, apoi absolvește cu merite deosebite Colegiul de medicină din or.Tighina. Datorită abilităților sale profesionale și morale activează în calitate de felcer în comuna Mărianovca de Sus, raionul Căușeni. Activitatea în această localitate nu putea fi de lungă durată, deoarece toți tinerii în acea perioadă trebuiau să fie înrolați obligatoriu în armata sovietică (anii 1958-1961).

Dornic de cunoaștere, în anul 1961 a fost admis la Facultatea de Medicină a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. În anii de studii, Petru Berlinschi se implică activ în desfășurarea conferințelor studențești, manifestând profunde abilități de cercetare.

Absolvește Institutul de Stat de Medicină în anul 1967. Datorită spiritului activ de organizator și activitate în echipă, după absolvire activează la Catedra de Filosofie în calitate de asistent universitar, lector superior, iar din anul 1976 - conferențiar universitar. În perioada anilor 1969-1972 își face studiile de doctorat la Catedra de Filosofie a Institutului de Medicină „Nicolae Pirogov"din Moscova. Teza de doctorat avea tema: „Analiza critică a bazelor filosofice a psihologiei genetice franceze" (1972).

Activitatea profesională la Catedra de Filosofie (mai apoi și de Bioetică) a Institutului de Stat de Medicină a fost una prodigioasă și de lungă durată - de peste 47 de ani. În această perioadă este marcat de diverse preocupări administrative și didactice. În 1986-1987 a fost șef de catedră interimar, apoi din 1988 și până în 2006 - șef de studii. Etapa dată îl caracterizează ca un

Revista NR 2_2019_.indd 273 03.07.2019 12:53:11

adevărat organizator al procesului de studii, pedant și cumpătat în relație cu colegii și profesor sârguincios în devenirea medicilor.

Interesele sale de cercetare cuprinde filosofia medicinei, nobila conexiune dintre cea din urmă - etica și bioetică, care permite a grupa creația conferențiarului în trei niveluri. Unul ar fi analize, ce înglobează filosofia medicinei, dezvoltarea psihică a omului în creația filosofilor și psihologilor francezi; critica unor repere metodologice ale psihologiei genetice a lui Jane Piaget; informatica în medicină și perspectivele ei în ocrotirea sănătății; necesitatea informatizării medicinii ca consecință a progresului tehnico-științific; sistemele cognitiv-artificiale și formele de manifestare a lor în activitatea medicală; sinergetica și științele medico-biologice etc.

Un alt nivel se referă la dilemele și perspectivele eticii în activitatea medicală, cele mai semnificative teze fiind particularitățile eticii medicale; fundamentul etic al culturii tratamentului; categoriile eticii medicale, cultura morală a medicului; educația medicală și educația morală etc. Ultimul nivel marchează teme de bioetică în strategia de supraviețuire a omenirii și a mecanismului de aplicare a ei în practica medicală, dintre care consemnăm: inevitabilitatea extinderii sferei cunoștințelor bioetice în strategia contemporană a supraviețuirii omenirii; valoarea principiilor morale ale bioeticii pentru perfecționarea medicinii și ocrotirii sănătății; aspectelor bioetice ale experimentelor biomedicale, transplantării și altor manipulări medicale; probleme de interconexiune și interacțiune dintre bioetică și filosofie etc.

Activitatea științifică și didactică a conferențiarului universitar Petru Berlinschi reprezintă apogeul dăruirii umane față de tânăra generație. Implicarea esențială la întregirea activității didactice dovedesc o profundă vocație pedagogică și oratorică. Participă activ la elaborarea materialelor științifico-didactice pentru studenți și rezidenți, printre care manualul *Filosofie* (conține și cursul de bioetică), dicționarul *Filosofie și bioetică,* suportul de curs *Filosofie-Etică-Medicină* ș.a. P. Berlinschi a fost pionierul implementării computerizării procesului de instruire a viitorilor medici.

Demersurile sale filosofice și bioetice sunt apreciate de studenți, colegi și prieteni. Generații de medici și pedagogi păstrează în inimile lor înalta recunoștință pentru subtilitatea cunoștințelor și tactul profesional manifestat de filosof. Apreciem enorm competența și conștiința profesională a doctorului în filosofie, conferențiarului universitar Petru V. Berlinschi, dobândite prin efort și a nobililor calități umane atinse prin dăruirea Celui de Sus. Experiența și viața Domniei Sale reprezintă un model autentic, vrednic de urmat de cei care și-au găsit calea vieții în filosofie, pedagogie și știință. Cu ocazia jubileului de 80 de ani venim cu cele mai sincere urări de sănătate, dorindu-vă multă bucurie și mulți prieteni, glorie continuă în tot ce vă propuneți.

Teodor N. ȚÎRDEA,
doctor habilitat în filosofie,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
„NICOLAE TESTEMIȚANU"

Ion BANARI,
doctor în filosofie,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
„NICOLAE TESTEMIȚANU"

Revista NR 2_2019_.indd 274 03.07.2019 12:53:11

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.

2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.

3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

Revista NR 2_2019_.indd 275 03.07.2019 12:53:11

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul.În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul l) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231].Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Revista NR 2_2019_.indd 276 03.07.2019 12:53:11

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA
Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 2_2019_.indd 277 03.07.2019 12:53:11

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left – 3 cm, right – 1.5 cm, top & bottom – 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

Revista NR 2_2019_.indd 278 03.07.2019 12:53:11

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:
THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Revista NR 2_2019_.indd 279 03.07.2019 12:53:12

Bun de tipar 03.07.2019. Formatul 18,5 ×27,0
Hârtie ofset nr. 1. Coli de tipar 17,5. Coli de autor 24,0

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46

Revista NR 2_2019_.indd 280 03.07.2019 12:53:12